

A KORSZERŰ KÖZSZOLGÁLAT ÚTJA
10.

A MAI MAGYAR SZOCIÁLPOLITIKA

AZ 1939. ÉVI KÖZIGAZGATÁSI TOVÁBBKÉPZŐ TANFOLYAM
ELŐADÁSAI

KÖZZÉTESZI

DR. VITÉZ KERESZTES-FISCHER FERENC
M. KIR. T. T., BELÜGYMINISZTER

SZERKESZTETTE

MARTONFFY KÁROLY

BUDAPEST, 1939.

Tartalommutató

	Oldal
ELŐSZÓ. Irta gróf TELEKI PÁL m. kir. t. t., miniszterelnök	1

I.

A közigazgatási politika szociális vonatkozásai

vitéz KERESZTES-FISCHER FERENC m. kir. t. t., belügyminiszter: Szociális szempontok és feladatok az általános igazgatásban.....	5
vitéz dálnokfalvi BARTHA KÁROLY szkv. m. kir. tábornagy, honvédelmi miniszter: Honvédelem — közigazgatás — szociálpolitika	11
VARGHA IMRE m. kir. t. t., a Legfőbb Állami Számvevőszék elnöke: A szociális követelmények kielégítése adózás terén.....	16
VLADÁR GÁBOR m. kir. t. t., kir. kúriai tanácselnök: A szolgálati szerződések szociális tartalma.....	26
KOVÁCS ALAJOS államtitkár, a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal nyűg. elnöke: A magyarság számbeli fejlődésének problémája	42
WEIS ISTVÁN miniszteri osztályfőnök, nyűg. OTI vezérigazgató: Társadalmi osztályok, társadalmi rendek.....	51
HELLER FARKAS műegyetemi ny. r. tanár: A szociálpolitika alapja és lényege	65
IMRE SÁNDOR egyetemi ny. r. tanár: Szociálpolitika és művelődéspolitika.....	74
GEREVICH TIBOR egyetemi ny. r. tanár: A művészet szociális feladatai különös tekintettel a közigazgatásra.....	96
MAGYARY ZOLTÁN egyetemi ny. r. tanár: Közigazgatás — szociális közigazgatás	103
BENCZ ZOLTÁN miniszteri tanácsos, országgyűlési képviselő: A fascizmus szociálpolitikája.....	111
KOVRIG BÉLA OTI igazgató, egyetemi magántanár: A nemzeti szocializmus szociálpolitikája.....	124
ESZTERGÁR LAJOS h. polgármester: Szociális közigazgatás.....	134
MIHELICS VID egyetemi magántanár: Az új portugál szociálpolitika	174
JOÓ TIBOR egyetemi magántanár, könyvtárőr: Nemzetnevelés és szociálpolitika	182
TAN GL HARALD egyetemi magántanár: A munka élettana.....	190
MÁRTONFFY KÁROLY miniszteri tanácsos, egyetemi magántanár: Fejezetek a közigazgatás racionalizálásából.....	196

II.

Az állam a szociális munkában

Gróf TELEKI PÁL m. kir. t. t., miniszterelnök: Egyéni bánásmód a rokkantgondozásban	229
DOBROVITS SÁNDOR miniszteri osztályfőnök, am. kir. Központi Statisztikai Hivatal elnöke: Szociális igazgatás és a statisztika.....	237
ÉLIÁSSY SÁNDOR, a m. kir. rendőrség budapesti főkapitánya: Am. kir. rendőrség szociális tevékenysége.....	246
BÍRÓ BALÁZS m. kir. közigazgatási Ítélelőbíró, egyetemi magántanár: A szociális jogvédelem.....	258
LAKY DEZSŐ műegyetemi ny. r. tanár, országgyűlési képviselő: Árpolitika és szociálpolitika	284
PÁRÁD I JENŐ miniszteri tanácsos: Hadigondozás, hadigondozottak és tűzharcosok érdekvédelme.....	291

	Oldal
DENK ARNOLD miniszteri tanácsos: Az Országos Tisztviselői Betegségélyezési Alap	303
TOMCSIK JÓZSEF miniszteri tanácsos, egyetemi ny. r. tanár, az Országos Közegészségügyi Intézet igazgatója: A m. kir. Országos Közegészségügyi Intézet munkája.....	310
LENGYEL ERVIN OTI vezérigazgató: Az Országos Társadalombiztosító Intézet szervezete és működése].....	314
HINDY ZOLTÁN MABI vezérigazgató: A Magánalkalmazottak Biztosító Intézetének szervezete és működése	334
vitéz SELLYEY VILMOS m. kir. csendőralezredes: A csendőrség szociális tevékenysége	348
KACSOH BÁLINT miniszteri osztálytanácsos: Az áellenőrzés jogszabályai	353
MÉSZÁROS GÁBOR egyetemi magántanár, a gyulai m. kir. állami kórház igazgató-főorvosa: Népelelmezés	366
KÖRMENDY JÓZSEF m. kir. postatakarékpénztári igazgató: A m. kir. postatakarékpénztár szociális vonatkozásai	376

Az egyházak szociális munkája

GLATTFELDER GYULA m. kir. t. t., csanádi püspök: A katolikus egyház szociális célkitűzései	383
RAVASZ LÁSZLÓ m. kir. t. t., a dunamelléki ref. egyházkerület püspöke: A református kereszténység szociális tanításai	395
KAPI BÉLA m. kir. t. t., a dunántúli evangélikus egyházkerület püspöke: A protestáns egyházak szociális munkája	404

IV.

Szociálpolitika a városban

SZÉLL JÓZSEFNÉ, nyug. belügyminiszter felesége: A „settlement” rendszer bevezetése Budapest nyomortelepein.....	415
BALLÁ AURÉL nyug. államtitkár: A kereskedelem és az ipar szociális jelentősége a város életében	427
INÁNTSY-PAP ELEMÉR miniszteri osztályfőnök, országgyűlési képviselő: A városok szociális feladatai az 1939. évi költségvetés tükrében.....	453
CSEKEY ISTVÁN egyetemi ny. r. tanár: Szeged társadalomrajza.....	468
SCHÜLER DEZSŐ nyug. szföv. alpolgármester: A székesfőváros lakosságának szociális gondozása	479
beodrai BAITZ JÓZSEF vezérigazgató, m. kir. kormányfőtanácsos: Budapest székesfőváros Községi Élelmiszerárúsító Üzemének működése	495
POHL SÁNDOR polgármester: Újpest megyei város szociális intézményei.....	505
MÁD AI LAJOS városi tanácsnok: Szociális gondoskodás városainkban	519
KUPINSZKY SÁNDOR városi tb. tanácsnok, aljegyző: Debrecen szegényügye.....	525

V.

Szociálpolitika a mezőgazdaságban

vitéz gróf TELEKI MIHÁLY m. kir. földművelésügyi miniszter: Mezőgazdasági szociálpolitika.....	541
Gróf TELEKI TIBOR m. kir. t. t., koronaőr, felsőházi tag, az OMBI elnöke: Mezőgazdasági társadalombiztosítás	550
KÁLLAY MIKLÓS m. kir. t. t., nyug. földművelésügyi miniszter, a m. kir. Országos öntözésügyi Hivatal elnöke: Az Alföld öntözésének szociális kihatásai	560
SGHANDL KÁROLY m. kir. t. t., nyug. államtitkár, az Országos Központi Hitelszövetkezet vezérigazgatója: Falusi szövetkezetek Magyarországon	575
vitéz BONCZOS MIKLÓS államtitkár, országgyűlési képviselő: Az Alföld szociális problémái	593

	Oldal
SZILASSY BÉLA államtitkár, országgyűlési képviselő: A Felvidék szociális problémái	602
KENESSEY ZOLTÁN v. r. főjegyző: A Dunántúl szociális problémái	610
SOMOGYI FERENC egyetemi magántanár, országgyűlési képviselő: A dunántúli földbirtok- forgalom szociális kihatásai	622
SZABADOS MIHÁLY Csanád, Arad és Torontál k. e. e. vármegyék szociális tanácsadója: Olasz és magyar földmunkás szövetkezetek	630
KERÉK MIHÁLY, a Faluszövetség titkára, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye szociális tanács- adója: Régi és új telepítések Magyarországon	643
bejczy NÉMETH ANDOR országgyűlési képviselő: A mezőgazdasági munkanemek és munkabérek	655

VI.

Ipari szociálpolitika

KUNDER ANTAL m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter: Ipari munkavállalóink szabadidő-intézménye	673
TICHY KÁLMÁN miniszteri osztályfőnök: Ipari szociális törvényhozásunk	678
FLUCK ANDRÁS miniszteri tanácsos: A munkások gyermeknevelési pótléka	688
MAGASHÁZY BÉLA miniszteri osztálytanácsos: A legkisebb munkabérek megállapítása és a munkaidő szabályozása	702
BALOGHY MÁRIA, a Női Szociális Iskola igazgatója: A gyárgondozónői szolgálat	708
VI SKI LÁSZLÓ miniszteri műszaki tanácsos: Iparfelügyelet	717

VII.

A társadalom a szociális munkában

vitéz IMRÉDY BÉLÁNÉ, nyűg. miniszterelnök felesége: „Magyar a magyarért”	727
PETRI PÁL m. kir. t. t., nyűg. államtitkár: Társadalmi szervezetek a kultúrpolitika és szociál- politika szolgálatában	742
PAPP ANTAL nyűg. államtitkár, egyetemi magántanár, a Magyar Cserkész-Szövetség országos elnöke: A cserkészlet állampolgárnevelése és szociális vonatkozásai	775
SZITÁS JENŐ miniszteri osztályfőnök: Alapítványok a közjótékonyág szolgálatában	787
ERŐDI-HARRACH BÉLA egyetemi ny. r. tanár, az Országos Szociálpolitikai Intézet igazgatója: Az Országos Szociálpolitikai Intézet és a széles néprétegek védelme	813
CSEPELY GYÖRGY miniszteri tanácsos: Környezettanulmányok	815
WÜNSCHER FRIGYES, a Hangya termelő-, értékesítő- és fogyasztási szövetkezet vezérigaz- gatója, m. kir. kormányfőtanácsos: A Hangya szociális munkássága	825
LUKÁCS SAROLTA, a Magyar Vörös Kereszt-Egylet társalelnöke: A Magyar Vörös Kereszt- Egylet szociális munkája	835
Gróf SZÉCHENYI KÁROLY, az Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetség elnöke: A vendég- forgalom szociális vonatkozásai	845
RUSZWURM REZSŐ igazgató-főorvos: A Budapesti önkéntes Mentőegyesület működése	853

VIII.

A) Család és gyermek szociális gondozása

JOHAN BÉLA államtitkár, egyetemi c. rk. tanár: A magyar szociálhigiénés munka	857
ROTTENBILLER FÜLÖP nyűg. államtitkár, a Fiatalkorúak Felügyelőhatóságának elnöke: A fiatalkorúak felügyelőhatósága a bűnöző fiatalkorúak szolgálatában	866
KÁDÁR L. LEVENTE miniszteri osztályfőnök: A gyámügy szociális vonatkozásai	880
NÉMETH PÉTER m. kir. kúriai bíró: Bűnöző fiatalkorúak és a társadalom	883
HEPP-BAJÁN ERNŐ miniszteri tanácsos: Egy és más a magyar állami gyermekvédelemről	899

	Oldal
SZOKOLAY LEÓ, a szföv. árvaszékének elnöke: A házasságon kívül született gyermek mint csecsemővédő probléma	908
GORTVAY GYÖRGY OTI aligazgató, m. kir. egészségügyi főtanácsos, egyetemi magántanár: A Társadalomegészségügyi Múzeum munkássága.....	918
KELLER LAJOS, az Országos Stefánia Szövetség országos ügyvezető igazgatója: A magyar anya- és csecsemővédelem szervezete, működése és eredményei.....	930
SZOMBATFALVY GYÖRGY tanügyi főtanácsos: Vándoriskola és tanyai internátus.....	945

B) Az egyetemi ifjúság és egyéb értelmiségek szociális gondozása

vitéz SZINAY BÉLA nyűg. altábornagy, az EÖMs főparancsnoka: A magyar nemzeti munka- szolgálat.....	munka- 953
KULTSÁR ISTVÁN miniszteri tanácsos, az értelmiségi munkanélküliség ügyeinek kormány- biztosa: Az értelmiségi munkanélküliség elleni küzdelem.....	994
NEUBER EDE egyetemi ny. r. tanár: Ifjúságunk egészségvédelme.....	1002
RUDAI REZSŐ miniszteri titkár, egyetemi magántanár: Diákszociális gondoskodás.....	1014

Zárószó

vitéz KERESZTES-FISCHER FERENC m. kir. t. t., belügyminiszter	1023
---	------

Függelék

A m. kir. belügyminiszternek 640/1938. B. M. számú körrendelete	1027
Kimutatás az 1939. évi Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam hallgatóiról a kiküldő hatóságok (hivatalok) szerint.....	1029
Névmutató	1030

Sajtó alá rendezte SÁNDOR TIBOR szföv. fogalmazó ;

Az ábrákat GOTH JÓZSEF oki. felsőkeresk. iskolai tanár készítette

Előszó

Ez a tanfolyam¹ és ez a munka, amely itt folyik, folytatása egy évek óta megindított munkának.

Az állam gépezete annyira gazdagodik, hogy aki benne él, aki foglalkozik vele, annak szükséges erről a gazdagodásról folyton tudomást szereznie, ezt a gazdagodást állandóan átéreznie és ezzel önmagát is gazdagítani, mert hiszen elvégre mindegyikünk azon a helyen, ahol áll, nem más – s ez a közigazgatás embereire leginkább vonatkozik – mint a maga személyében, önmagában, foglalatja az egész állami munkának, az egész feladatnak.

A most kezdődő tanfolyam programjának különös érdekességet és jelentőséget ad, hogy a belügyminiszter úr azt legfőképpen szociális kérdéseknek kívánja szentelni. A szociális kérdéseknek és a szociális irányzatnak, amint én azt értem – s azt szeretném, ha mindenki így értené – értelme, tartalma magyarán az, hogy a közigazgatási tisztviselőknek az emberhez való közelebb jutását szolgálja. Azt, hogy ne ügyeket intézzünk, hanem emberekkel foglalkozunk. Azt, hogy ne sablonok szerint cselekedjünk, hanem az emberi élet változatossága szerint bánjunk kivel-kivel.

Minél gazdagabb lesz az állami apparátusnak a feladatköre, minél gazdagabb lesz a közigazgatási feladatok tartalma, annál komplexebb lesz minden ügy, annál inkább tekintetbe kell venni minden egyes intézkedésnél minden egyes ember életkörülményeit, egyéni, sajátos emberi és családi helyzetét annak az embernek, akivel foglalkozunk. Nincs két egyforma eset a világon. Vannak hasonló esetek, magam is szereztem idevonatkozó tapasztalatot abban a hivatalban, amelyben talán a legtöbbet tanultam az életben, a Hadigondozó Hivatal elnökeként. Talán azért a legtöbbet, mert olyan hivatal volt az, ahol a legközelebb kerültem az emberekhez, s a belügyminiszter úrnak be is jelentettem, készséggel hajlandó vagyok magam is az előadók sorába lépni, hogy ismertessem azt a tevékenységet, amelyet ez a hivatal a rokkantaknak a magánéletbe való egyéni visszavezetése terén kifejtett.

¹ A miniszterelnöknek a IV. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam 1939. évi március hó i-én tartott megnyitó ülésén elhangzott beszéde.

Láttam azt ott is, de láttam azóta is, hogy bár természetesen vannak hasonló esetek, s a gyakorlott ember egy-egy egyéni eset elintézésénél számtalan tapasztalatból meríthet, amelyet más egyéni esetek elintézésénél szerzett, de világos az is, hogy a sok hasonló egyéni eset között nagyszámú kivételes eset is előfordul. És minél nagyobb számban, annál egyénibbek lesznek az esetek, minél nehezebb az emberek megélhetése, minél súlyosabb körülmények között élünk, mert ugyanakkor fájdalmasabbakká is válnak a körülmények. Minél egyénibbé válnak ezek az esetek, annál inkább szükséges, hogy a közigazgatás az egyes egyéneknek és körülményeiknek és családjaiknak sajátosságaiba külön-külön elmélyedjen, azokat tökéletesen átértse és átérezze.

Erre törekszünk különben a közigazgatásnak különböző ágazataiban a decentralizációval is, amelynek nem az a célja, hogy az íróasztalok az ország különböző városaiban álljanak, hanem az, hogy az intéző emberek olyanok legyenek, akik saját felelősséggel, a felsőbb hatóságaik megkérdése nélkül mernek és tudnak helyükön cselekedni és intézkedni, emberi és tisztviselői felelősségérzetből egyaránt, hogy közelebb kerüljenek azokhoz az emberekhez, akikről intézkedniük kell, akiknek ügyeivel foglalkoznak.

Ebben látom én a közigazgatás szociális feladatát, ez az, amivel a közigazgatásnak tökéletesebbé kell még válnia. Ezt érezte át a belügyminiszter úr, ezt szolgálja az a munka, amelyet itt végezni fogunk, egymást tanítva, egymás tapasztalataival gazdagodva azoknak az előadásoknak és eszmecseréknek során, amelyek itt majd folynak. Ezért üdvözlöm a legnagyobb melegséggel – nemcsak mint miniszterelnök, de valahogyan, mint az ilyen hasonló munkák régi részese – ezt a munkát, s köszönöm a belügyminiszter úrnak, hogy kitűnő érzékével ezt az irányt adta az idejű továbbképző tanfolyamnak. Valóban ez az, amivel mindnyájunknak ki kell egészülnünk. Bizonyára sokaknak vannak közülünk e tekintetben gondolatai, sokan viseltetünk meleg érzésekkel reánk bizott honfitársaink iránt, mégis az ilyen közös munka, egymás eszméinek kölcsönös megismertetése viszi előre és gazdagítja hatalmasan közigazgatásunknak társadalmi tartalommal, emberi érzéssel és jóssággal való telítését.

E gondolatban üdvözlöm mindazokat, akik nagy érdeklődéssel és tenniakarással itt egybegyűltek, s remélem, hogy e tekintetben igazán gazdag gyümölcsöket fog teremni ez a munka a magyar nép, az egész magyar nemzet, a magyar nemzettest javára.

GRÓF TELEKI PÁL

I.

A KÖZIGAZGATÁSI POLITIKA SZOCIÁLIS VONATKOZÁSAI

Szociális szempontok és feladatok az általános igazgatásban

ELŐADTA VITÉZ KERESZTES-FISCHER FERENC

Amikor a minisztertanács felhatalmazása alapján elhatároztam ennek, az immár IV. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyamnak a megrendezését, e tanfolyam tengelyévé a közigazgatás szociális feladataira vonatkozó ismeretanyagot tettem. Azt hiszem, nem szükséges hangsúlyoznom, hogy mi indított engem erre az elhatározásra és hogy a közigazgatás szociális feladatainak szolgálata ma mennyire elsőrendű fontosságú. Mégis szükségesnek érzem, hogy mielőtt közelebbről foglalkoznám előadásom tulajdonképeni tárgyával, néhány általános megjegyzéssel világítsam meg a szociális feladatok szolgálatának fontosságát a mai világban.

Azt hiszem, nem lehet vitatni, hogy ma a társadalmi és gazdasági berendezkedés igen gyors és nagyon mélyreható átalakulásának korát éljük, és hogy erre az átalakulásra nagyon mélyreható és nagyon intenzív társadalmi feszültségek adják meg a hajtóerőt, éppen úgy, mint a hogy minden nagy történelmi átalakulás korában a súlyos társadalmi feszültségek hajtották és kényszerítették az emberiséget új rendszerek megteremtésére.

Gondoljunk csak vissza a renaissance korára, a francia forradalomra; mindenütt óriási társadalmi feszültségek munkáját látjuk, amelyek hatása alatt izzadta, termelte ki az emberiség magából azokat az új eszméket és az eszmék megvalósítása céljából azokat az új rendszereket, amelyek e nagy társadalmi feszültségek időleges levezetésére alkalmasak voltak, mert minden emberi gondolat és minden emberi berendezkedés csak időleges és magában hordja a kimúlás, az átalakulás csiráit is.

A nagyobb társadalmi igazságosságra való törekvés az, ami ezeket a korokat jellemzi. De ez a nagyobb társadalmi igazságosságra való törekvés a mi korunkban már körülbelül megszülte azokat az eszméket, amelyekből majd új társadalmi és gazdasági rendnek kell kialakulnia. Ezeket az eszméket röviden így lehetne jellemezni: az egyén szabad és korlátlan érvényesülése helyett a közösség érdekeinek feltétlen előtérbenyomulása és az a követelmény, hogy az egyén a maga önzését alárendelje a közösségnek. A másik szükségesség talán az, hogy a materializmus helyébe egy spirituálisabb, vagy mondjuk így: spirituális életszemlélet lépjen, hogy emberebb embereket neveljünk, hogy közelebb hozzuk egymáshoz az embereket, hogy nagyobb megértéssel legyünk egymás bajai és gondjai iránt.

Ezek körülbelül azok az irányadó gondolatok amelyek ma az új társadalmi és gazdasági rendszer kialakulásában közrehatnak. A megoldási módzatok tekintetében még a vajúdas korában élünk, s a megoldás módjától függ, vajjon az emberiség ezen

az átalakuláson újabb pusztulás és súlyos véráldozatok árán megy-e keresztül, vagy sikerül-e ezt az átalakulást békés fejlődés, evolúció útján megvalósítani.

Ha így nézzük a mai helyzetet, akkor látjuk, micsoda óriási fontossága van a társadalmi feladatok munkálásának és szolgálatának, micsoda súly fekszik az emberiség, és közelebről, a mi magunk jövőjének fejlődése szempontjából azon, hogy miként tudjuk társadalmi problémáinkat munkálni és megoldani. Ebben a keretben látjuk, milyen fontossága van itt az állam szerepének, amely már régen kénytelen volt feladni a kényelmes *laissez faire, laissez passer* álláspontját s mindjobban és mind fokozottabb mértékben beleavatkozni az egyén életviszonyaiba s a közösség érdekei alá rendelni, kényszerítőleg alárendelni az egyéni érdekeket.

Természetes, hogy ilyen nagy feladatokkal az állam és szervezete, a közigazgatás, csak a legnagyobb felkészültséggel, tanulsággal és rátermettséggel tud megbirkózni. A feladatok olyan széleskörűek és a társadalmi élet nagyszámú viszonylataihoz képest oly sokfélék, hogy felismerésük és megoldásuk a legnehezebb közigazgatási tennivalók közé tartozik.

Bizonyos, hogy ezek a feladatok túlnyomó részben azért nehezek, mert a közigazgatási tisztviselőtől nagy tételes jogi tudást, sokirányú gazdasági, politikai, történeti, lélektani, néprajzi és szociológiai tájékozottságot követelnek. Tény az is, hogy a szociális közigazgatás eredményes működése gyakran az eljáró tisztviselő jóindulatán, tapintatán, szociális érzékén, nem egyszer leleményességén, de minden esetben a gyors intézkedések tételére irányuló készségén múlik. Nem tagadható az sem, hogy a nehézségek oka sokszor az a körülmény, hogy a tisztviselők egy része – és itt különösen az idősebb generációra gondolok – sem az egyetemi tanulmányai idején! sem az azt követő időkben nem volt és a megismerési lehetőség hiányában nem is lehetett abban a helyzetben, hogy a szociális kérdésnek és a szociális politikának olyan figyelmet szentelhetett volna, aminőt korunk e vezető problémái, eszméi és törekvései jelentőségüknél fogva méltán megérdemeltek volna.

A szociális igazgatás e szubjektív és objektív nehézségeinek kiküszöbölése a IV. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam elsőrendű célja. Anyagában felöleli mindazokat az ismereteket, amelyek a szociális kérdés lényegére, a szociális politika elveire és a szociális közigazgatás egyes ágainak működésére vonatkoznak. Felfrissíti a hallgatóság már megszerzett ily irányú ismereteit, azokat korunk követelményeinek megfelelő szintézisben összefoglalja és kiegészíti mindazokkal az új ismeretekkel, melyek napjaink szociális jogának fejlődéséből merithetők. Meggyőződésem, hogy e tanfolyam az ismeretközlés körén túl azokat a nevelő hatásokat is ki fogja váltani, amelyek alkalmasak arra, hogy a tisztviselők tárgyi tudásán felül azok szociális kötelességérzetét és felelősségtudatát is kifejlesszék, illetőleg teljesebbé tegyék.

Ami a szociális közigazgatás fogalmát illeti, e fogalom kialakításánál kétféle álláspont látszik jogosultnak. Az egyik álláspont abból indul ki, hogy a közigazgatás minden vonatkozású működése – közvetlenül vagy közvetve – szociális kihatású, mert végelemzésben az egyének egymásközötti viszonyának vagy az egyének és a közösség közötti viszonyának valaminő rendezésére irányul. E felfogás szerint a közigazgatás – mint olyan – szükségképpen szociális, ha gyors és pontos működését szociális szellem hatja át. Bizonyos, hogy ez a felfogás, amelynek a kiváló Stein Lőrinc a kútfeje, találóan fejezi ki a manapság oly fontos követelményt, hogy a közigazgatás egészén a szociális szellemnek kell uralkodnia, túlzottan általános volta miatt azonban a szociális közigaz-

gátasnak, mint bizonyos fokig önállóan jelentkező igazgatási ágak megragadására nem alkalmas. Ma, amikor a szociális közigazgatásnak egyes szakigazgatási ágai világszerte erőteljesen működnek – elég itt csak a társadalombiztosítás példájára utalnom – időszertlenül lenne ehhez a tulajdonképpeni szociális negációjával egyértelmű felfogáshoz ragaszkodni.

A másik felfogás a szociális közigazgatás fogalmát akként ragadja meg, hogy önálló közigazgatási ágazatként értelmezi mindazokat a nyilván jogi rendelkezéseket, amelyek kizárólag vagy túlnyomórésztben szociálpolitikai célok tartós megvalósítását szolgálják. Minthogy a szociálpolitikai célok a szociális igazságosság központi eszméje körül vajúdjó, de szakadatlanul új és új arculatban jelentkező szociális kérdésekhez igazodnak, elméletben szinte lehetetlen előre és kategorikusan elhatárolni azt a kört, amelyet a szociális közigazgatás felölel. A szociálpolitika ma már az érvényesüléséért küzdő kisembernek úgyszólván egész életére kiterjeszti a gondoskodását, a kisembernek a bölcsőtől vagy a fogamzástól kezdve a sirig nyújtani kívánja azt a támogatást, amellyel az eredményes létfenntartáshoz szükséges, de fogyatékos erői kiegészítettnek. Ennek megfelelően – anélkül, hogy a szociális közigazgatás körét kimeríteni akarnók – a szociális közigazgatás körébe kell utalnunk az anya- és csecsemővédelmet, a gyermekvédelmet, a fiataikorúak és a nők védelmét, a munkanélküliség elleni küzdelmet, a kereseti lehetőségek biztosítását, az egészségvédelmet, a társadalombiztosítást, a rokkantakról, tehetetlenekről, öregekről és más támogatásra szorulókról való gondoskodást. Ugyancsak a szociális közigazgatás feladatkörébe tartozik az említett célok egy részének megvalósításához szükséges anyagi fedezetről való gondoskodás is.

A szociális közigazgatás elvileg le nem zárható körébe vágó közérdekű feladatok megoldásához – mint minden közigazgatási cél eléréséhez – megfelelő szervezet szükséges. Annak a kérdésnek eldöntésére, hogy a szociális közigazgatás szolgálatába milyen szervezet állíttassék, vagy – másként szólva – az egyes szociális közigazgatási feladatok ellátása valamilyen szakigazgatási szervre vagy az általános igazgatás szerveire bízassék-e, kizárólag a célszerűség szempontja lehet az irányadó.

Kétségenkívül vannak egyes – többé-kevésbé elhatároltan jelentkező – feladatok, amelyek valamilyen szakigazgatási szerv hatáskörébe kívánkoznak – vagy azért, mert ellátásukhoz különleges berendezkedés szükséges, vagy azért, mert azokban nem az egész közösség, hanem a közösségnek csak egy része van érdekelve. Jellegzetesen szakigazgatási feladat például a társadalombiztosítás, amelynek különleges (sematikus) segélyezési és költségfedezési rendszerében ezidőszertig csak két társadalmi réteg: a munkaadók és a munkavállalók rétege részes.

A feladatok túlnyomó része ezzel szemben úgy jelentkezik, mint sokoldalú vonatkozásokkal átszőtt, tehát nem elhatárolt feladat. Minthogy a társadalom organikus közösség, az orvoslásra szoruló társadalmi bajok egymásra hatása, illetőleg egymással okozati összefüggése is nyilvánvaló. Teljesen célszerűtlen lenne, ha ezeknek az összetartó jelenségeknek orvoslására irányuló közigazgatási aktusok szakigazgatási szervek szerint széttagoltatnának és esetleg eltérő szempontokból irányi itatnának. A társadalmi organizmus élet- és erőviszonyait, úgyszintén hibáit és hiányait a maga egységében sokkal teljesebben szemléli az a közigazgatási szervezet, amely ezzel az organizmussal minden vonatkozásban állandóan foglalkozik, mint azok a szervek, amelyek az organizmusnak csak egyes életjelenségeit tartják szem előtt. De a szakigazgatási szervek indokolatlan szaporítása ellen szól a szociális közigazgatás gazdaságos ellátásához fűződő

közérdek is. Mindebből az következik, hogy nagyszámban van, de a jövőben bizonyos mértékig nagyobb számmal lesz a szociális közigazgatásnak olyan feladata, amelyet helyesen és gazdaságosan csak az általános közigazgatás szervei tudnak megoldani.

Az általános közigazgatás és a szakigazgatás egymáshoz való viszonyát illetően sokan voltak és vannak ma is azon a véleményen, hogy a fejlődést az általános közigazgatási szervek hatáskörének fokozatos csökkenése és a szakigazgatási szervek számának és hatáskörének gyarapodása jelenti. A szociális közigazgatást illetően én az ellenkező véleményen vagyok. Meg vagyok győződve, hogy a fejlődés sémája ezen a téren éppen a fordított: jövőben a szakigazgatás jelentőségének bizonyos csökkenésével és az általános igazgatás szerepének előtérbe nyomulásával kell számolni abban az arányban, amilyen arányban a szociális gondoskodás mind szélesebb és szélesebb néprétegekre terjeszti ki a maga hatását.

Minél általánosabbá válik ugyanis a népvédelem és a szociális bajok összefüggéseinek teljes feltárásával minél szélesebb körben bontakozik ki a bajok megelőzésére irányuló törekvés, annál jobban megközelíti a gondozott, illetőleg védett néprétegek köre annak a közönségnek körét, amely a területi önkormányzatok népességét alkotja. Másszóval: minél inkább népi politikává változik az eredetileg osztálypolitikai szempontok által motivált szociálpolitika, annál erőteljesebben domborodik ki az általános közigazgatás szociális igazgatási vonatkozású működésének jelentősége.

Ebben a helyzetben jogosan fel lehet vetni, sőt, köteleességszerűen fel is kell vetni azt a kérdést, hogy a magyar általános közigazgatás alapszervei, a területi önkormányzatok a mai jogi és politikai felépítésükben vajjon alkalmasak-e arra, hogy a nemzet jövője szempontjából annyira fontos szociális feladataiknak megfelelhessenek?

Azok, akik a szociális törekvések megvalósításának sikerét a közigazgatási önkormányzatok konzervatív szemléletétől féltik, erre a kérdésre bizonyos azzal válaszolnának, hogy a vármegyei, a városi és a községi önkormányzatokból hiányzik vagy legalább is hiányozhatik az új idők törekvéseinek megértéséhez szükséges haladó szellem, és hivatkozhatnak arra is, hogy az említett önkormányzatok a szociális közigazgatás ellátásához szükséges szakismeretekkel nem rendelkezhetnek.

Én a magam részéről a magyar múltban mélyen gyökerező közigazgatási önkormányzatokat mindig olyan szervezeteknek tekintetem, amelyek rugalmasságuknál fogva évszázadokon át mindig alkalmasoknak bizonyultak az idők során felmerült nehéz nemzeti problémák megoldására. Ezért nemcsak azt nem vagyok hajlandó feltételezni, hogy ezek az önkormányzatok az újabb időkben elvesztették volna kapcsolataikat a nép széles rétegeivel és azok legsúlyosabb kérdései iránt érzéketlenekké válhattak volna, hanem egyenesen hivatottaknak tartom őket arra, hogy ezeknek a néprétegeknek jogos és igazságos érdekeit a közérdek által megszabott helyes keretek között előmozdítsák azzal a bölcsességgel, amely a több évszázados múlt értékeinek tartós és állandó szemmel tartásából fakad.

Minthogy ez a múlttal való kapcsolat biztosítja azt, hogy a szükséges szociális átalakulások útja a zökkenőmentes fejlődés vonalában haladjon, kívánatosnak és szükségesnek tartom, hogy az önkormányzatok szervesen bekapcsolódjanak azoknak a szociális feladatoknak a megoldásába, amelyeknek egységes irányítása kétségtelenül a kormányzati igazgatás körébe tartozik.

Éppen ezért teljes mértékben helyeslem hivatali elődömnök arra irányuló kezdeményezését, hogy az önkormányzatokban képviselt társadalmi erők minél teljesebben

vonassanak be a széles körben kibontakozó közjóléti program megvalósításába. Ennek a kezdeményezésnek eredményei már mutatkoznak a vármegyei közjóléti bizottságok működésében, amely működés sikere nem utolsó sorban annak tulajdonítható, hogy az említett bizottságok a szociális igények helyi vonatkozásainak tárgyilagos felismerésével igyekeztek megtalálni az egyes kérdéseknek leginkább megnyugtató és gazdaságos megoldását.

A közjóléti bizottságok működését eddig is értékesen támasztotta alá azoknak a vármegyei tisztviselőknek dicséretes tevékenysége, akik közjóléti előadói tiszttel megbizattak. Mégis azért, hogy a közigazgatási önkormányzat számára a szociális problémák egész körének minél teljesebb felismerését lehetővé tegyem és módot nyújtsak nekik arra, hogy a megoldás módját illetően könnyebben megtalálhassák a célravezető módszereket, a minisztertanácsnak javaslatot tettem aziránt, hogy a vármegyék főispánjai mellé a hazai szociális viszonyokat és a kormány szociálpolitikai elgondolásait ismerő szociális tanácsadók rendeltessenek ki, akik ebbeli működésük mellett a vármegyék szociális helyzete tekintetében szerzett tapasztalataikról a kormányhatóságnak is értékes tájékoztatásokat adhatnak. A minisztertanács magáévé tette előterjesztésemet és a szociális tanácsadók most már csaknem hat hónap óta teljes sikerrel tevékenykednek az egyes vármegyékben. Avégből, hogy a szociális tanácsadók és a vármegyei közjóléti előadók működésének összhangja kellően biztosítható, tapasztalataik, véleményeik és javaslataik kölcsönös kicserélésére az elmúlt hó folyamán Pécsen anketot szerveztettem. Örömmel értesültem ennek az anketának gondolatokban gazdag, kiváló sikeréről.

A főispánok mellé átmenetileg kirendelt szociális tanácsadók javaslatainak megvalósítása tekintetében kiváló szerep jut a vármegyei közjóléti előadóknak, akik a szociális igazgatás kérdésében az alispánok szakelőadói. Működésüktől – különösen ennek a szaktanfolyamnak elvégzése után – számottevő eredményeket várok. Egyúttal kérem fogom az önkormányzatokat arra is, hogy ezeket a szociális előadókat olyan helyzetbe hozzák, hogy munkásságukat kizárólag a szociális feladatoknak szentelhessek.

A másodfokú önkormányzatok szociális tennivalóinak támogatása mellett nem hanyagolhattam el az elsőfokú önkormányzatok ezirányú működésének támogatását sem. Tudatában voltam annak, hogy a községi igazgatás, amely úgyszólván a közigazgatás egész terhét viseli, csak abban az esetben képes a hatáskörébe vágó szociális igazgatás hiánytalan ellátására, ha a községi és a körjegyzők egyéb téren tehermentesítetnek. E megfontolásokból kifolyólag a minisztertanács javaslatomra akként határozott, hogy minden olyan községi és körjegyző mellé, akiknek ügykörében szociális igazgatási feladatok nagyobb mértékben halmozódnak, községi kiegészítő alkalmazottat kell rendszeresíteni. Ezeknek az állásoknak illetményterhét a jobb vagyoni viszonyok között élő községek a saját háztartásuk terhére maguk viselik, míg az államsegélyezett községeknél az államkincstár vállalta az említett terheket. Teljes tudatában vagyok annak, hogy ez a megoldás csak a kezdet kezdetét jelenti és a községek szociális igazgatásának kiegészítése terén még igen sok a tennivaló, amit az anyagi helyzetünk által nyújtott lehetőségek szerint a leggyorsabban el kell végezni.

Ezekkel az intézkedésekkel a kormány azt kívánta elérni, hogy megvesse a szociális állam keretében a szociális önkormányzat alapjait. Ez az alapvetés azonban, mint az imént is mondtam, korántsem jelenti az általános igazgatás szociális irányú kiépítésére kínálkozó lehetőségek kimerítését, hanem csak kezdeményezést jelent, amelyet a cél elérése érdekében további lépéseknek kell követniök. Közigazgatásunk szociális

irányú kiépítésének további folytatása, vagyis a közigazgatás szervezetének, hatáskörének és funkciójának a szociális irányú továbbfejlesztése a kormánzatnak komoly szándéka, mert a nemzet erejének, fejlődőképességének és egyéb népi értékeinek fenntartását és előmozdítását jelentékeny mértékben az általános közigazgatás szociális működésétől várja.

Befejezésül még csak arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy a szociális közigazgatás céljainak elérése nemcsak a megfelelő anyagi és eljárásjogi szabályok megalkotásától és az azok végrehajtására hivatott szervezettől függ, hanem az eljáró tisztviselők és alkalmazottak személyi tulajdonságaitól is. Már a bevezetőben utaltam arra és most nyomatékosan megismétlem, hogy a szociális közigazgatás eredményessége csak olyan tisztikartól várható, amelyet szociális kötelességérzet és felelősségtudat jellemz s amelyben megtalálható a szakismeret, az intézkedni tudás és akarás, az ember-szeretet és a jómodor egyaránt. A közömbösség vagy a dilettantizmus sehol sem okozhat olyan súlyos károkat, mint a szociális problémák megoldására irányuló tennivalók körében. A társadalom élő organizmus, élő nemzettest, amelynek betegségeivel szemben csak a gyógyításnak, indokolt esetben talán szakszerűen és körültekintően végrehajtott műtétnak lehet helye, kísérletezésnek, jóindulatú, de ügyfogyott próbálkozásoknak azonban semmiképen sem.

Meg vagyok győződve, hogy ez a közigazgatási tanfolyam a hallgatóság szakismereteinek fejlesztését és szociális érzékének kialakítását eredményesen fogja szolgálni és lényegesen megnöveli az erejét annak a gárdának, amelyre az általános közigazgatás szociális feladatainak nemzeti szempontból felülmúlhatatlanul jelentőségű megoldása vár.

Honvédelem – közigazgatás – szociálpolitika

ELŐADTA VITÉZ DÁLNOKFALVI BARTHA KÁROLY

Mielőtt előadásomat megkezdeném, köszönetet mondok a belügyminiszter úrnak nagyméltóságának azért, mert alkalmat adott nekem arra, hogy a IV. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam ünnepélyes megnyitásán a honvédelemnek a közigazgatással való szoros összefonódásáról beszélhessek.

Annál is inkább hálás vagyok ezért a belügyminiszter úrnak, mert csak a közigazgatással való legszorosabb együttműködéssel fogjuk elérni azt, hogy azok a szociális elgondolások, melyek az új honvédelmi törvényben kifejezésre jutnak, a polgári közigazgatás végrehajtó szervei által a legteljesebben kimunkáltassanak és a törvényszabta keretek között a polgári lakosság iránt való lelkes és bizalmat keltő odaadó munkával megvalósíttassanak.

A nemzetközi feszültség nyomása alatt az egész világ lázas sietséggel alakítja át korszerűvé honvédelmi berendezéseit.

Az egyoldalú hatalmi célokot szolgáló megkötöttség végre megszűnt. Nálunk is sor kerülhetett a honvédelmi törvény megalkotására.

A korszerű törvény az ország összes anyagi és erkölcsi erőforrásait egyesíti a honvédelem szolgálatában. Ez a hatalmas munka, – amely ma lelkiismeretes békebeli előkészítés nélkül megvalósíthatatlan – a Legfelső Honvédelmi Tanács irányítása mellett, a közigazgatásra vár. Elsőrendű szerepe jut ezen a téren a mindenre kiterjedő, helyes szociálpolitikának, vagyis a népesség széles rétegeiről való gondoskodásnak, mert e nélkül a honvédelem szempontjából nélkülözhetetlen egészséges, nemzeti közszellem kialakulására nem számíthatunk.

A honvédelemnek a közigazgatással és szociális politikával való szoros kapcsolatát előadásomban csupán nagy vonalakban kívánom vázolni, hiszen ez az anyag oly nagy, olyan érdekes és közérdekű problémákat vet fel, hogy egy kis részéről is hosszú órákig lehetne előadásokat tartani.

Minden modern honvédelmi törvény a következő alapelveken épül fel:

1. az ifjúság katonai előképzése;
2. a katonai kiképzés és továbbképzés;
3. a hadsereg átütő erejét biztosító anyagi feltételek megteremtése és
4. a mögöttes országrészek háború esetére való megszervezése. Ide tartozik nagy részben a légvédelem megszervezése is.

A polgári közigazgatás feladata, hogy szociális intézkedésekkel erős és ellenálló emberanyagot neveljen; az ifjúság nevelése pedig a katonai szolgálatra készíti elő.

Ennek az előképzésnek az eredménye a tényleges katonai szolgálati idő megállapításánál már költségkihatásaiban is jelentkezik, mert lehetővé teszi a rövidebb szolgálati időt.

A törvény kereteiben kialakuló m. kir. honvédség hatalmas nevelőintézmény, a nemzetszervezés nagy iskolája, mely a gyermekkortól az öregkorig állandóan tanít, fegyelmez és rendhez szoktat.

A testgyakorlási kötelezettség beállításától kezdve – amint azt a későbbiekben látni fogjuk – a közigazgatási hatóság az egyént katonai kötelezettségének egész ideje alatt figyelemmel kíséri.

A testneveléssel kapcsolatos különböző nyilvántartások pontos vezetése, az időközi változásoknak gyors és ugyancsak pontos helyesbitése, egyrészt nagy munkával járó feladatokat ró a közigazgatásra, másrészt azonban – minthogy alapját képezi a végrehajtásban szükségképpen jelentkező folyamatosságnak – a jól végzett munka, a későbbi idők folyamán munkamegtakarítást és könnyebbséget jelent.

A közigazgatási hatóságoknak, különösen az alsófokú közigazgatásnál, ahol a népességgel való érintkezés a legközvetlenebb, igen nagy szerepe van a testgyakorlási kötelezettség alá eső ifjúság egyesületekbe való tömörítésénél és a polgári lövészeveszületek megalakításánál. Igen nagy részben az ő lelkesen – vagy csak kötelességszerűen – teljesített népszerűsítési és szervezési munkájuktól függ, hogy az egyesületek minél kedvezőbb erkölcsi és anyagi körülmények között létrejöjjenek, és hogy a létrejött egyesületekben a magyar nemzeti szellem és a katonai erények jellemnevelő munkája milyen eredményt mutat fel.

Elsőrendű fontosságú követelmény, hogy az alsófokú közigazgatás ellenőrzése és irányítása mellett, az életrahívott egyesületek olyan nevelő munkát végezzenek, amely a minden szép, jó és nemes iránt fogékony lelkekben a nemzeti összetartozás érzését, hazaszeretetet és hazafias áldozatkészséget a lehető legnagyobb mértékben kifejlessze.

A katonai hatóságok munkájának megkönnyítése céljából nagy jelentőséggel bír a népmozgalommal kapcsolatos tennivalók lelkiismeretes ellátása, a népmozgalmi nyilvántartások vezetése is.

Nem akarok részletesen rámutatni azokra a helyrehozhatatlan károokra, amelyeket a hiányosan vezetett, vagy az időközi változásokat nem tartalmazó népmozgalmi nyilvántartások okozhatnak. Elég, ha annyit mondok, hogy az ilyen hiányosságok illuzórikussá tehetik a katonai hatóságoknak gondos lelkiismeretességgel végzett munkálatait. A be- és kijelentési kötelezettség gyakorlati értékkel, az állami rendészet szempontjából is csak akkor bír, ha azt minden erre hivatott hatóság egyöntetűen a legszigorúbban végrehajtja és ellenőrzi, és ha a szabályok ellen vétők rövidesen a törvény szigorát is érzik.

A jó közigazgatási tisztviselőnek belátással, türelemmel, szeretettel és megértéssel kell fogadnia a hozzája forduló járatlan és részben tudatlan embereket. Mennyi munkát ad az alsófokú közigazgatási hatóságnak (jegyzőnek) a tényleges katonai szolgálatra bevonuló újoncok tömege! Különböző bizonyítványok és igazolási okmányok kiállítására van szüksége a bevonulóknak, de méginkább azoknak, akik családi, tanulmányi, gazdasági, vagy egyéb különleges viszonyaik folytán kedvezmények odaitélésére óhajtják a közigazgatási hatóság útmutatását és tanácsát igénybevenni. Békés időben is nagy tapintat és szeretetteljes gondoskodás szükséges ahhoz, hogy a bevonultak családtagjait megnyugtassák, és – ha mással nem, legalább tanáccsal – segítségére legyenek az első időkben esetleg nehézségekkel küzdő családtagoknak. Különösen nagy fontossággal bír ez a jelenben, amikor az önként jelentkezés rendszere helyett a törvénnyel szabályozott általános védkötelezettség lépett életbe.

A legfelsőbb központi igazgatási hatóságok érzik leginkább hátrányát annak, ha a megfelelő helyi ismerettel rendelkező alsófokú közigazgatás nem a kellő körültekintéssel, gyorsasággal és alapossággal intézi az ügyeket. Ezen elvnek helyes gyakorlati alkalmazása a minisztériumok ügyforgalmának lényeges csökkenését eredményezheti.

Nem közömbös mozgósítás esetén a nép lelkiületének, mentalitásának irányítása sem. Ide-oda kapkodó, fejvesztett emberek bőven akadnak ilyenkor, és ha az arra hivatott közigazgatási tisztviselőnek nincs helyén a szíve és esze, a már előzőleg pontosan kidolgozott tervek előírászerű és időre megszabott végrehajtása könnyen lehetetlenné válhatik.

A jó közigazgatási tisztviselőnek gyorsan meg kell találni a lehetőséget a gazdasági és közéletnek helyi vonatkozásban normális mederbe való visszavezetésére. Jó előre fel kell készülnie azokra a feladatokra, amelyek az igénybevett emberek, állatok, járművek stb. pótlása, illetőleg a termelés zavartalanságának biztosítása tekintetében reá hárulnak.

A mögöttes országrész nyersanyag szolgáltatásának és élelmezésének megszerzése, illetőleg az erre vonatkozólag kiadott törvényes rendelkezések végrehajtása, valamint a végrehajtás ellenőrzése is, súlyos feladatot ró a legnehezebb időkben a közigazgatásra.

A hadműveleti célokra szükségelt nyersanyagok összegyűjtése, igénybevétele és az élelmezés, valamint az egyéb elsőrendű életszükségleti cikkek biztosítása és a lakosság között a lehetőség szerinti arányos elosztása, olyan feladat, amelyet jól csak a hivatása magaslatán álló közigazgatás oldhat meg.

Az alsófokú közigazgatás végzi a honvédséghez történő behívások és igénybevételek, valamint a személyi természetű kérelmek elintézésére vonatkozó rendelkezések kézbesítését is. Ez a látszólag jelentéktelen közigazgatási ténykedés voltaképpen rendkívül fontos és lelkiismeretes gyors munkát kíván.

Nemcsak a honvédség érdeke az, hogy a behívási parancsok idejében eljussanak az illetékes kezekbe, hanem az egyeseknek is rendkívül fontos az, hogy idejében értesüljenek vagyoni, kereseti, családi viszonyaikban hadkötelezettségük teljesítésével kapcsolatban bekövetkező változásokról, hogy az esetleg szükségessé váló intézkedéseket idejében megtehessek.

Zökkenésmentesen kell lebonyolítani a leszerelt katonáknak a polgári életbe való visszavezetését is. Ezen a téren főleg a megélhetési lehetőségek megteremtésében vannak a közigazgatásnak tennivalói.

De nemcsak a segítség és támogatás a közigazgatás feladata, hanem ha szükséges, a köteleességteljesítéstől húzódozók és mulasztók közigazgatási úton való szigorú megrendszabályozása is.

A honvédelmi szolgáltatások gyors teljesítésének biztosítását készíti elő a lovak, fogatok és géperejű járművek stb. pontos összeírása. A munkálatok legfontosabb része: az adatgyűjtés, ellenőrzés, a nyilvántartás és az időközi változásoknak megfelelő helyesbítés. Ez mind a közigazgatás feladata.

Újabban a haditechnika fejlődése folytán előtérbe került a légi harceszközök alkalmazása. A légiharc bekapcsolódásából önként adódik, hogy a régi értelemben vett mögöttes országrész a jövő háborújában nem lesz. A légi harceszközök alkalmazása fokozott követelményeket állít fel a védelem tekintetében. Ennek a megszervezése, a védőőrségnek és a védelemhez (tűz, gáz és romboló hatások ellen) szükséges felszereléseknek állandó készenlétben tartása nagyrészt a közigazgatásra hárul. A védekezés hatékony kiépítése anyagi áldozatokat is kíván. Az anyagi eszközök megszerzésének

előfeltétele pedig a széles körben való népszerűsítés; ennek a feladatnak csak úgy tehet eleget a közigazgatás, ha felesleges riadalom keltése nélkül, népszerű formában oktatja ki a lakosságot a védekezés módjára. Fontos munkát végez ezen a téren a Légoltalmi Liga, mely népszerű kiállítások és előadások tartásával igyekszik ennek a népszerűsítő feladatnak megfelelni.

A törvény szociális intézkedései között első helyen kívánom megemlíteni a hadkötelezettséget teljesítők és pedig mind a közszolgálati, mind a magánalkalmazottak érdekeinek megvédését. E tekintetben a honvédelmi törvény határozott intézkedéseket tartalmaz. Kimondja, hogy az állam, törvényhatóság, község vagy bármely más köztisztület, közüzem, vagy közintézmény szolgálatában álló tisztviselő, vagy egyéb alkalmazott, állandó szolgálati viszonyát a tényleges katonai szolgálat teljesítése miatt megszüntetni nem lehet és őket emiatt hivatali előlépésükben hátrány nem érheti.

A magánalkalmazásban állóknál a védelmet az alkalmi munkások és napszámosok kivételével az alkalmazottak valamennyi csoportjára kiterjeszti. A munkaadókat a katonai szolgálatra akár békében, akár háború idején bevonult magánalkalmazottak visszavételére kötelezi, ha az alkalmazott a katonai szolgálat befejezése után négy héten belül szolgálat-tételre jelentkezik.

Az ipari és kereskedelmi vállalatok tisztviselői csak annyiban esnek korlátozás alá, hogy a részükre biztosítandó védelmet a törvény közvetlenül a katonai szolgálatra való bevonulás előtt a vállalatnál teljesített legalább egy évi szolgálattól teszi függővé. Ugyancsak előnyt biztosít a törvény az igazolványosok alkalmazására kötelezett vállalatoknál, egyenlő előfeltételek mellett, a katonai szolgálatot teljesített személyek számára is. Egyúttal azt is kimondja, hogy a közszolgálatban végleges minőségben csak olyan személyeket lehet alkalmazni, akik állítási kötelezettségüknek már eleget tettek.

Szociális intézkedése a honvédelmi törvénynek az öröklött mezei gazdaságok birtokosainak kedvezményben való részesítése szempontjából a figyelembejövő földjövedelem határának leszállítása és a családfenntartói kedvezmények újabb szabályozása, mely szerint az eltartásra való rászorultság elbirálásánál a hadirokkantak egy bizonyos csoportjának, valamint a hadiözvegy anyáknak és nagyanyáknak hadigondozás címen kapott pénzellátását figyelmen kívül kell hagyni.

Biztosítja a törvény a sokgyermekes családok fiai részére is a póttartalékba helyezésre való igényt, mely intézkedés kizárólag az egyke elleni küzdelem érdekében áll. Gondoskodás történik arról is, hogy a családfő bevonulása esetére a család tagjai segélyben részesüljenek, sőt lehetőséget ad a törvény a honvédelmi munkát teljesítők családtagjainak segélyezésére is.

A közegészségügy terén a törvény háború esetén gyors intézkedések lehetővé tételével igyekszik gátat vetni a különböző járványos betegségek elterjedésének.

Nagyjelentőségű szociális szempontból az a védelem is, melyet a katonai szolgálatra bevonuló egyéneknek háború esetén a moratórium nyújt.

Könnyítéseket enged a törvény a tanintézetek tanulmányi és vizsgarendjében, továbbá a képesítői vizsgák, az ipari és más gazdasági foglalkozások gyakorlásához megkívánt előfeltételek tekintetében is.

Az államigazgatásnak szociális feladata, mind békében, mind háború esetén a katonai szolgálattal összefüggésben rokkanttá vált egyénekről, illetőleg az elhaltak hátramaradottairól való gondoskodás.

A hadigondozás ma már kizárólag állami feladat, amelynek keretén belül nemcsak a háború áldozatairól történik gondoskodás, hanem az a tűzharcos törvény rendelkezéseinek megfelelően, a háborús katonai szolgálatban szerzett érdemek elismerésének gyakorlati megvalósítását is magában foglalja, ideértve a hősök emlékének kegyeletes megőrzését és a hősi sírok ápolását is.

Ezen a téren bő alkalma nyílik a közigazgatásnak arra, hogy a hadigondozási célok gyakorlati megvalósítása terén példaadóan szolgálja a honvédelem érdekeit. A hadirokkantak, hadiözvegyek, árvák és egyéb hadigondozottak igényeinek első fokon való megállapítása a járások, törvényhatóságok és megyei városok és Budapest minden közigazgatási kerületében működő hadigondozó bizottságok feladata.

A hadigondozottak, valamint a tűzharcosok és egyéb hadviseltek részére biztosított jogok, ipari és kereskedelmi alkalmaztatási előnyök, iparendelékek, iskolai beiratási és tandíj, valamint adó- és illetékkedvezmények odaitélése, szintén a közigazgatás feladata.

Mindezekből megállapítható, hogy a honvédelem és a közigazgatás a legszorosabban fonódik össze és hogy az általános védkötelezettség törvénybeiktatásával egyidejűleg rendezettek mindazok a szociális problémák is, amelyek a trianoni szerződés folytán előállott megkötöttség miatt eddig nem voltak megoldhatók.

Nem is olyan régen még csak kívánság volt az, hogy ne legyen különbség katona és polgár között: ma elmondhatjuk, hogy valóban nincs! Ma már csak katonaruhában járó polgárok és polgári ruhában járó katonák vannak.

Befejezésül meleg köszönetet mondok minden köztisztviselőnek a honvédelem érdekében kifejtett áldozatos, sokszor erőn felüli munkájáért, amit különösen az elmúlt ősz történelmi napjaiban végeztek.

Kérem innen is a hatóságok vezetőit, hogy a katonai ügyek intézésével a leglelkesebb, a legmozgékonyabb tisztviselőket bízzák meg. Minden köztisztviselőt pedig arra kérek, hogy teljes odaadással, szíve egész melegével végezze munkáját, mert a katonai igazgatás terén tett legcsekélyebb intézkedés is végeredményben a legnagyobbat: az ország védképességének fokozását szolgálja.

A szociális követelmények kielégítése adóztatás terén

ELŐADTA VARGHA IMRE

A Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam idei negyedik éve a mai idők legnagyobb jelentőségű, legfontosabb feladatának, a szociális kérdéseknek, a szociális irányzatoknak és igényeknek ismertetésére, az e téren mutakozó szükségletek kielégítési módjainak, lehetőségeinek tárgyalására van szentelve.

Pár évtizeddel ezelőtt a jogállam volt az az eszme, az irányadó vezérszólam, amely minden tetteinket, minden törekvéseinket, törvényhozásunkat és kormányzatunkat, tehát elsősorban a közigazgatási tevékenységünket is irányította. A jog volt a legmagasabb erkölcsi fogalom, az eszmény. Az igazság, a törvényes, írott jogszabály szerinti igazság érvényesítése és érvényesülése volt a legfontosabb. Ebben a korban a jelszó volt: Fiat justitia et pereat mundus.

Az egyéni szabadság, az egyéneknek a közösség nagy érdekeire való tekintet nélkül, a törvényes jog keretében való érvényesülése mindennél előbbvalónak látszott. Kezdetlegesebb, egyszerűbb gazdasági viszonyok között és addig, míg a nagy tömegek a műveltség alacsonyabb fokán állottak, s amíg épen a sokkal egyszerűbb életviszonyok mellett a széles rétegeknek lényegesen szerényebb igényei úgy ahogy kielégíthetők voltak, az igazság az állami élet legfőbb pilléréül – justitia regnorum fundamentum – helyesnek látszott. Minthogy azonban az igazságot jogszabályba foglaló törvényhozás a régi választójog mellett összeállítva nem igen törődött a választásra befolyást nem gyakorolható legszegényebb népréteg érdekeivel, ez az általa megállapított jogszabály bizony sokszor beleütközött az igazi, minden polgárt, az állami közösségben élő minden egyént egyaránt kielégítő igazságosság követelményeibe. A gazdasági élet bonyolultabbá válása, de különösen a legszegényebb néposztályok fokozódó felvilágosodása, kiművelődése feltárta a régi rendszer hibáit; az egyéni szabadság sokszor túlzott védelmében hozott törvények már nem voltak alkalmasak arra, hogy a valódi igazságot teremtsék meg, nem voltak alkalmasak arra, hogy kielégítsék minden néposztály, s különösképen a legszegényebb néposztályok – talán nem teljesen igazságos, de méltányos – igényeit. Természetes tehát, hogy megindult a harc az egyéni szabadságnak a hatalmasabbak javára való túltengése és a nagy tömegek méltányos igényeinek kielégítése között.

Az állandó, szívós, napról-napra nagyobb erővel jelentkező mozgalmaknak, amelyeknek a legnagyobb erőt épen az adta, hogy az igazi igazságosságra törekedtek, az államélet csaknem minden területén jelentős sikerei voltak. Természetes, hogy a hatás nem maradhatott el a legkényesebb területen sem, az adóztatás területén, ahol azonban a helyes megoldásnak sokkal nagyobb nehézségei voltak, mint bármely más területen. Mig ugyanis más területeken a segítés csak korlátolt számú egyének régi szabadságát,

régi kiváltságait nyirbálta meg kisebb-nagyobb mértékben, addig az adóztatás területén az egyének érdeke összevegyült az állam érdekével. A jogosnak elismert követelések megvalósulása elé gyakran gátat emelt a legfontosabb érdek, az állam fennállásának, biztonságának követelménye. E téren tehát valóban a kívánatosnál lassúbb volt a fejlődés, de nem lehet elvitatni, hogy ezen a téren is sok olyan intézkedés történt, amelyben a szociális gondolat: a gyengébb védelme, segítése az erősebbek rovására, széles néprétegekre érezhető módon megvalósult.

Ne felejtjük el, hogy azok az intézkedések, amelyek más területeken érvényesültek a szociális gondolat érdekében, anyagi eszközöket igényeltek. Minél nagyobb lépéssel haladtunk tehát más területeken előre, annál nagyobb bevételt kellett az állam számára biztosítani. Hozzájárult, hogy a nagy háború után az ország romokban hevert, a romok eltakarítása, az ország újjáépítése is nagy anyagi erőket igényelt. Általános szociális követelmény lett volna, hogy az újjáépítés költségeit ne egy nemzedék viselje, hanem járadék vagy legalább hosszú lejáratú kölcsön szerzése útján a teher egy része áthárításra kerüljön a jövő nemzedékekre, amelyek a beruházásoknak hasznát fogja élvezni. A megcsontott, gazdaságilag szinte pusztulásra ítélt ország azonban kielégítő mértékben nem szerezhetett kölcsönt. Belföldön azért nem, mert egyrészt nem volt elegendő tőke, másrészt mert a háború alatt felvett hadikölcsönök visszafizetése elmaradván, nem volt többé bizalma az állam iránt azoknak sem, akik még esetleg tudtak volna áldozatot hozni. A külföld pedig szintén nem bízott az ország gazdasági erejében, fellendülésében. Az első kölcsön az államháztartás egyensúlyának helyreállítása céljából 1924. évben felvett 260 millió aranykoronát kitevő nemzetközi, illetve népszövetségi kölcsön volt, amelynek a kifejezett célja volt az egyes évek állami költségvetésében mutatkozó hiányok fedezése. Ugyanakkor vett fel az állam a belföldi polároktól is 764 milliárd korona értékben kölcsönt az adó alapon, kényszer útján.

A népszövetség az általa szavatolt 260 millió aranykorona kölcsönrel kapcsolatban előírt egy bizonyos államháztartási keretet is, amely azonban csakhamar elégtelennek bizonyult az állam elháríthatatlanul szükséges igényeinek kielégítésére. Kötelezettségeinknek azonban pontosan eleget tévén, csakhamar feloldottak az ellenőrzés alól és ismét szabadon gazdálkodhattunk mindaddig, míg az 1931. évi általános világgazdasági összeomlás minket is magával nem rántott, amikor újabb kölcsönökre voltunk kénytelenek a külföldhöz fordulni és ismét el kellett tűrnünk a népszövetség, illetve a hitelezők összességének ellenőrzését. A múlt évben ez is elmúlt és most ismét szabadon rendelkezhetünk magunkkal, gazdasági erőinkkel.

A fent röviden vázolt helyzetben érthető, hogy a pénzügyminisztereknek első sorban arról kellett gondoskodniuk, hogy az állam életének biztosítására szükséges anyagi eszközökről gondoskodják. A szociális követelmények kielégítése tehát nem történhetett meg abban a mértékben, amint az szükséges lett volna és amint azt minden pénzügyminiszter épen a társadalmi békesség érdekében kielégíteni kész is lett volna. A közhangulat azonban nem ismervén teljesen a helyzetet, részben jóhiszeműen, a szegényebb néposztály védelme céljából, részben azonban politikai eszközként is, a kormány támadásának eszköze gyanánt, nagyon is élesen kihangsúlyozta adórendszerünk és adókezelésünk tagadhatatlanul meglévő hiányosságait. Állandó a panasz, hogy a mi adórendszerünk a legigazságtalanabb, mert a szegényebb néposztályt aránytalanul súlyosabban terheli, mint a tehetősebb, teher viselésére képesebb rétegeket. Az adórendszerben a fokozatosság (progresszivitás) érvényesítését követelik, szinte úgy állítva be a dolgot,

mintha adórendszerünkben fokozatosság nem is volna. Az adókezelésben pedig – talán egyes valóban helytelen intézkedést ürügyül használva – azt követelik, hogy a szegényebb néposztály kiméretlen zaklatását, gyöttrését mellőzve, az adókat kérlelhetetlen szigorral a tehetősebb, de fizetni nem akaró adózókkal szemben érvényesítse. Az adórendszernek és az adókezelésnek ilyen módon való beállítása azonban erősen túlzott. A szociális szempontok úgy az adórendszer, az adótörvények megállapításánál, tehát törvényhozási szempontból, mint az adók kezelése, tehát közigazgatási szempontból is igen számos ponton érvényesülnek, és ha vannak is még hiányosságok, amelyek megszüntetése mindenesetre kívánatos, e téren a kormányok., azt mondhatnám, mindent megtettek, ami az állam legéletbevágóbb érdekeinek kockáztatása nélkül megtehető volt.

A szociális szempontokat két irányban kell vizsgálnunk. Az egyik a törvényhozásra, a másik a törvények végrehajtására, a közigazgatásra vonatkozik.

Ha valahol a törvények szigorú betartása szükséges, úgy ez a terület kétségkívül az adóztatás területe. Ha a törvény valamely szolgáltatást előír, nemcsak a szigorú, hanem a méltányos jog szempontjából is azt a szolgáltatást abban a mértékben és időben kell behajtani, amint azt a törvény előírja. A szociális szempontokat tehát elsősorban a törvényeknek kell figyelembe venni és a jogszabályokat kell úgy megállapítani, hogy a gyengébb vagyoni erejű., kevésbé teherviselőképességű egyének ne terheltesse meg erejükön felül.

A közterheknek a teherviselő képesség arányában való megosztásának legfőbb eszköze a fokozatosság, a progresszió érvényesítése. A fokozatosság alkalmazásának azonban nem minden adónemnél van meg a lehetősége. Elsősorban teljesen hiányzik a lehetőség erre a fogyasztási adóknál, ezekhez értve a forgalmiadót is. Ezeket az adókat a tárgyaiul szolgáló áruk árába befoglalva fizeti meg az adózó. Terhüket közvetlenül nem is érzi, csak az elfogyasztott áruk drágasága következtében kénytelen esetleg fogyasztását megszorítani és így megvonni magától valamit, amire szüksége volna, vagy amire igénye, esetleg csak vágya van.

Kétségkívül ezek a fogyasztási adók azok, amelyeket szociális szempontból legerősebben támadnak. A támadásnak azonban csak akkor van jogosultsága, ha olyan fogyasztási cikket terhel meg súlyosan a törvény, amely tárgyak elsőrendű életszükségletei a szegényebb néposztálynak is. Így újabban erősen és bizonyos jogossággal támadják a lisztadót, amely főként a városi ipari munkásság kenyerét drágítja meg. Elméletileg ezt az adót a legjogosabban lehet támadni, mégis rá kell mutatnom arra, hogy még ennek az adónak is vannak enyhítő körülményei. Amikor behozta a kormányzat, a nagyobb részben őstermelő lakosság fő terménye, a gabona, a világgazdasági helyzet következtében olyan elképzelhetetlen áresést szenvedett, hogy a vételár még a gazdálkodási költséget sem fedezte. Ilyen körülmények közt az egyik termelő osztály – és ennek is a legszegényebb egyénei, a gazdasági munkások – nagy károkat szenvedtek, vagyonilag tönkre is mentek, és a gabona rendkívül lenyomott árainak az ipari fogyasztó nép vette hasznát. A szociális igazságnak ez nem felelt meg s azért kellett gondoskodni arról, hogy a gabona árának felemelésével a mezőgazdaság jogos érdekei is kielégíttessenek, viszont a fogyasztó osztály se terheltesse meg jobban, mint meg volt terhelve akkor, amikor a gabona árai megfelelőek voltak. Ma a gabona árak ugyancsak a világgazdasági helyzet következtében olyan szinten vannak, hogy a lisztadó nélkül is biztosítva volnának a mezőgazdasági termelési ág jogos igényei. Nem szabad azonban elfelej-

tenünk, hogy a lisztadó jövedelméből kizárólag szociális okokból, a törpe birtokosok földadóját egyenliti ki a pénzügyigazgatás, és ezen a címen 8.7 millió P térül meg a szegény földmivelő népeesség javára, akik erre a támogatásra a legnagyobb mértékben rá vannak szorulva, továbbá 5.8 millió pengő fordítatik a közmunkaszolgáltatás hiányának fedezésére, ami lehetővé teszi, hogy ismét csak a legszegényebb néposztály ennek a közszolgáltatásnak terhe alól felmentessék.

Érdekes jelenség, hogy itt szociális követelmények kielégítésére egy antiszociális megterhelés szolgál. Érdekes volna, de nincs rá elegendő idő, hogy felállítsuk az egyenleget és megállapítsuk, vajjon a szociális haszon felér-e az antiszociális kárral. Csak az ily irányú mérleg elkészítése után lehet eldönteni, vajjon szükséges-e vagy lehetséges-e ezt az – elvileg és elméletileg helytelen és igazságtalan – adót megszüntetni vagy sem. Ne feledjük azt sem, hogy ennek az adónak kezelése meglehetősen nagy személyzetet igényel. Az adó megszüntetése a szervezet feloszlását vonná maga után és erősen növelné az államnak azt az amúgy is égető feladatát, hogy minden polgárának biztosítsa az élet lehetőségét. Az e téren alkalmazottak és családtagjaik a nyomorba döntetnének és sok ezer ember maradna teljesen kenyér nélkül.

A többi fogyasztási adóval szemben felhozott érvek sem egészen helytállóak. A szeszadó pl., amelynek bevétele nem éri el a 14 milliót, ma már sokkal kevésbé tekinthető olyan fogyasztási cikknek, amelyet drágítani a szegényebb néposztály jogtalan megterhelése volna. Ma már azt látjuk, hogy a nehezebb testi munkát végző – különösen építkezési, arató stb. – munkások is felvilágosítottak arról, hogy a szesz nem ad erőt, sőt éppen ellenkezőleg annak aláásására vezet s ma már nem pálinkát, hanem tejet isznak. A szesz egyáltalán nem elsődrendű életszükséglet, megadóztatása tehát nem antiszociális.

Ugyanez áll a söradóra is, amelynek bevétele különben is lényegtelen, alig 3 millió P.

Kétségtelenül antiszociális a cukornak erős megadóztatása. Ebből már lényeges bevétel, 51 millió pengő folyik az államkincstárba. Az adónak oly mérvű leszállítása, hogy a szegény néposztály fogyasztását lényegesen felemelhesse, oly nagymérvű visszaesést okozhatna, amelyet a többi adók felemelésével – és pedig lényeges felemelésével – lehetne csak pótolni. Helyesebb tehát, ha a már megkezdett úton haladva, az arra legfőképpen ráutaltak, a csecsemők és gyermekek, valamint betegek ingyen vagy nagyon olcsó áron kiszolgáltattott cukorral láttassanak el és így ezt az igazán fontos életszükségletüket a szociális gondozás szervei útján elégítenék ki.

Az ásványolaj adó a szegényebb néposztályokat csak annyiban érdekli, amennyiben a szegény nép világitó eszközét, a petróleumot drágítja. Az adó kulcsa a mai 13 P-ről leszállítható volna. A gyújtószeradó ugyan érinti a legszegényebb néposztályt is, azonban ennek kulcsa oly alacsony, hogy az adó megszüntetése következtében a gyújtószer árának mérséklése csak igen lényegtelen, alig észrevehető lenne, azzal a szegényebb néposztály terhe alig csökkentetnék.

Hasonló a helyzet az összesen 5.7 millió P bevételt eredményező szivarkapapír-adóra nézve is.

Az elmondottakat összevetve, a fogyasztási adóknál csak a lisztadó és a cukoradó támadható jogosan a szociális igények szempontjából, de – amint fentebb kifejtettem – egyrészt más szociális igények teljesíthetése érdekében szükség van rájuk, másrészt pedig kormányzati intézkedésekkel is lényegesen lehet enyhíteni káros hatásukat.

Az erősen támadott adók közé tartozik a sóadó, illetve a sójövedék haszna is, mert a só is azok közé a fogyasztási cikkek közé tartozik, amelyek a legszegényebb néposztálynál is életszükségletet alkotnak és így a só drágasága is káros szociális szempontból. A sójövedék eredménye az 1937/38. költségvetési évben 26.5 millió P bevétel és 5.3 millió P kiadás volt, amely kiadás túlnyomó részben a só beszerzési árára esett. Fellner Frigyes igen alapos tanulmánya, amely az adóteher megoszlását tárgyalja, kimutatja, hogy a fent kimutatott 21 millió P nyereségből a mezőgazdasági népességre 1.92 P évi teher esik fejenként, a köz- és egyéb alkalmazottakra nézve az a fejenkénti megterhelés 2.20 P-t tesz. A megterhelés általában elviselhető, a hiba szociális szempontból csak ott mutatkozik, hogy a szegény néposztályhoz tartozó nagy családos egyének megterhelése aránytalanul nagyobb., mint a kis családu, jobbmódú adózóké. Ez is azonban olyan adónem, amelynek leszállítása lényeges bevételi kiesést okoz, anélkül, hogy a szociális igazságtalanságot megszüntetné és anélkül, hogy a legszegényebb néposztály számotvető könnyebbülést nyerhetne.

Lényeges bevételt biztosít az államnak a dohányjövedék. Az 1937/38. költségvetési évben a nyers bevétel 124 millió P, a tiszta bevétel 89 millió P volt. Ebből 33.5 millió P a nyersanyag beszerzési ára, túlnyomórészt a dohány beváltási költsége volt, amelyből viszont körülbelül a fele a dohánymunkásoknak, tehát a legszegényebb néposztályhoz tartozóknak jut. Az egy-egy lakosra eső adóteher Fellner tanulmánya alapján átlagban 8 pengő, tehát elég magas, azonban figyelembe kell venni, hogy ez az összeg átlagban a drágább dohánytermékek fogyasztását is felöleli és lényegesen kevesebb a szociális szempontból kimérendő fogyasztóknál, akik a legolcsóbb dohányt fogyasztják, s azonkívül figyelembe veendő az is, hogy a dohány mégsem elsőrendű életszükséglet.

A fogyasztási adókhoz tartozik elméletileg a forgalmiadó is éspedig annak minden megjelenési formája. A fényüzési és az értékpapír forgalmiadóval nem szükséges foglalkoznom, legföljebb arról lehetne szó, nem kellene-e ezeknek a kulcsait emelni. Ebből a szempontból azonban nem szabad szem elől téveszteni azt, hogy különösen a fényüzési forgalmiadó kulcsának emelése, vagy a fényüzési tárgyaknak szaporítása azok fogyasztásának csökkenésével járna s így a bevételt is csökkentené és az ilyen tárgyak előállításának visszafejlődése következtében a munkásosztálynak is kárt okozna.

Más a helyzet az általános forgalmiadónál. Az általános forgalmiadó alapelve, hogy minden áruszállítás és minden munkateljesítmény, amely nem szolgálati viszonyból keletkezik, az adó alá vonandó. Az áruk cseréje területén tehát általános fogyasztási adó jellegével bír, amely egyaránt terhel minden árut, amely a népesség szükségletének kielégítésére szolgál. Az adó behozatalakor, 1921-ben e téren semmi tapasztalatunk nem lévén – hiszen ennek az adónak behozatalával megelőztük az összes európai országokat - és miután akkor lépett életbe, amikor a pénzürték állandó csökkenése miatt eleinte nem is lehetett megítélni igazi hatását, kezdetben egyáltalán nem vett és nem is vehetett figyelembe semmiféle más szempontot, mint az állami bevételek biztosítását. Az alaptörvény csak olyan szolgáltatásokat vett ki alóla, amelyek már egy forgalmiadó természetű közszolgáltatással meg voltak terhelve és kivette a földművelést, illetve a földművelés termékeinek közvetlenül a termelő által történt átruházását nem szociális elgondolásból, hanem azért, mert a nagyszámú és ellenőrizhetetlen termelő forgalmának megállapítása lehetetlennek látszott. Az első időben minden egyes forgalom külön volt adó alá vonva. Ennek káros következménye volt, hogy a legnagyobb adóteher arra az árura nehezedett, amely a legtöbb kézen ment át, s így legsúlyosabban azokat a kisembereket terhelte,

akik a falusi kiskereskedőktől vásároltak. Az adót az áru szállítója, tehát a kereskedő vagy iparos, minden egyes tárgy átadásakor köteles volt bélyeg jegyekkel leróni. Ez a lerovási módozat tehát kizárta a pénz értékének csökkenésével járó veszteségeket, amely körülmény éppen ezt az adót tette a legalkalmasabbá arra, hogy az államháztartásban valamely egyensúly biztosítható legyen. A kezelés ellenőrzésének nagy nehézségei miatt is lehetetlen volt a szociális szempontok figyelembevétele. Csak az államháztartás egyensúlyának helyreállítása után lehetett hozzálátni ahhoz, hogy a szociális szempontok is figyelembe vétessenek.

A forgalmiadó első felépítése alkalmával még a lakosságnak lizttel való elláthatása érdekében, tehát nem csupán adózási szempontból, életbelépett a középkorra emlékeztető őrlési adó is. Ezt az adót azonban már 1924. június hó végén megszüntette a törvényhozás, amikor már a lakosságnak kenyérral való ellátása a rendes gazdasági keretek közt is megoldhatóvá vált.

A forgalmiadó egyik osztálya volt az állatforgalmi adó, amelyet minden állat átruházásakor le kellett róni. Ez az adó súlyosan terhelte azt a kisembert, aki nem levágásra és értékesítésre, hanem saját szükségletei kielégítésére vett állatokat. Az 1929: XXVIII. törvénycikk megszüntette a marhalevelkötelezettség alá eső állatok átruházása alkalmával fizetendő állatforgalmi adót és átalakította azt a levágáskor a fogyasztásra kerülő hús értéke után fizetendő húsforgalmi adóvá. Ezzel megszűnt az előbb említett antiszociális helyzet és az is, hogy éppen a legszegényebb néposztály fogyasztására kerülő gyengébb minőségű hús viselje a legmagasabb adótehert amiatt, hogy csak harmadnegyed kézből szerezheti meg a húst, amely emiatt már előzőleg több átszállás után viselte a forgalmiadó többszörös terhét.

Az 1927. évben az intézkedések egész sorozata tartalmazott kizárólag szociális szempontból könnyítéseket az adó terén. Ekkor mentesített az általános forgalmiadó alól az őrlemények és a kenyér s egyéb péksütemények forgalma; ugyanebben az évben mentesült a forgalmiadó alól a tej, nyers tojás, főzelék, zöldség és gyümölcs, majd a rizs, mák, tehát általában az élelmicikkek. Az 1928. évben felmentettek a takarmányfélék, 1929-ben pedig a fűszerek. Az 1926. évtől fokozatosan kiépült az adóváltás (fázis) rendszer, amely minden egyes csoportban a kulcsok megállapításánál messzemenően figyelembevette a szociális szempontokat is. Így pl. a tüzelőszerek fáziskulcsa a szénnél az egyszeri forgalmiadó tételével van megállapítva, tehát elejtette a közbeneső átruházások megadóztatását, ami kizárólag a szegényebb néposztály érdekében történt, amelyik a szenet harmadik vagy negyedik kézből szerezte meg, s így az adót háromszor-négyszer volt kénytelen az áthárítás következtében viselni. Nem áll rendelkezésre annyi idő, hogy ismertessem, hogy a megváltásos rendszer fennállásának tíz esztendeje alatt a szociális igények részleges kielégítése terén mennyi más intézkedés történt. A felhozott példákkal csak bizonyítani akartam azt, hogy a pénzügyi kormányzat megennék az adónemnek kiépítésénél sem mulasztotta el soha a szociális igények kielégítését abban a mértékben, amely mértékben azt az államháztartás egyensúlyának veszélyeztetése nélkül megtehetette. Természetesen minden igényt csak az adó teljes eltörlésével lehetne kielégíteni, azonban csak látszólagosan, mert a 140 millió körül járó bevételnek pótlására más bevételi forrásokat kellene nyitni, esetleg az egyenes adókat kellene oly mértékben felemelni, amely emelés a forgalmiadó észrevétlenül, az adózó tudta nélkül való befolyása helyett az adózók elviselhetetlen mértékű zaklatásával járna és semmi körülmények között sem volna behajtható.

Az illetékek terén szociális követeléseket tulajdonképpen csak a haláleseti szerzések után fizetendő illetékeknel lehet, illetve jogosult támasztani. Az illetékeknek az a része, amely valamely közhatósági intézkedés ellenértékeként fizetendő, nem terheli a népesség szélesebb rétegeit s különösen a legszegényebb rétegeket, melyek a szegénységi jog címén úgyis fel vannak mentve az illetékek alól. Az öröklési illetékre nézve pedig a szociális szempontokat biztosítja az a két irányú fokozatosság (progresszió), amely a legalacsonyabb kulccsal rója meg egyrészt a közelebbi rokonörökösöket, másrészt a kisebb értékű örökségeket. Amikor minden téren emelni kellett az adókat, a kormány tartózkodott attól, hogy a kisebb értékű örökségek illetékét emelje. A felmenők és lemenők között az 50.000 P-t meg nem haladó örökségeknél az illeték kulcsa változatlanul 1% maradt, ami nem nevezhető túlzottnak, különösen ha tekintetbe vesszük azt is, hogy az ingóságok rendszerint oly alacsonyan vannak értékelve, hogy valódi értéküknek csak egy töredéke jut illetékezés alá. Ahol ingatlan nincs, ott rendszerint tiszta, illeték alá vonható örökség sincs a szegényebbeknél, ami egyúttal azt is mutatja, hogy e téren a közigazgatási hatóságok szociális érdeke is kellően kifejezésre jut. Az ingatlanoknál más a helyzet, mert az örökölt ingatlan után akkor is kell illetéket fizetni – a közönséges szóhasználatban ingatlan átírási illetéket, – ha netalán a terhek meg is haladják az ingatlan értékét.

A múlt év végén nyilvánosságra jutott új illetéktörvény tervezete ezen a téren a szociális szempontokat még messzebbmenően, a családvédelmi intézmény életbeléptetésével is fejleszteni kívánta oly módon, hogy a lemenőknél a rendes kulcsokat minden egyes hátramaradt, öröklő gyermek után még 10%-kal leszállítani kívánja, úgyhogy abban az esetben, ha az örökhagyónak pl. 3 gyermeke maradt, ezek a gyermekek a különben járó 1% helyett csak 0.8%-ot, ha 5 gyermek osztozott a hagyatékon, csak 0.6%-ot tartoznának fizetni. Reméljük, hogy ez a terv, esetleg még jobban kifejlesztve, belekerül törvénytarunkba és akkor a szociális követelményeknek minden irányban eleget tettünk.

Ezeknél a – túlnyomó részben az árakban rejlő és így észrevétlenül viselt - fogyasztási adóknál a szociális igények kevésbé elégíthetők ki, mégis kimutattam, hogy ezek az adók sem nélkülözik teljesen az annyira kívánatos szociális megoldásokat. Az e téren hallatott panaszok jelentékeny része nem is annyira szociális, mint inkább általános politikai célokat szolgál.

Más azonban a helyzet az egyenes adóknál, azoknál a közszolgáltatásoknál, amelyeket az állam a sokféle adótárgy után, azok jövedelmének kipuhatólása útján, fizetési meghagyásokkal követel és az adófizető magát az adót kénytelen jövedelméből befizetni, terhét tehát közvetlenül és súlyosabban érzi, mint a fogyasztási adókéét. Ennek az egyenes adórendszernek igazságtalanságát, antiszociális voltát is állandóan panaszzák és megreformálását követelik. Figyeljük azonban meg, van-e valami elgondolásuk azoknak, akik a panaszokat a lehangosabban hirdetik. El kell ismernünk, hogy általános szövegműveken kívül még egyetlen elfogadható tervet, rendszert senki sem ajánlott, amiből következik, hogy ők sem tudnak helyesebb megoldást. Az adóreform követelése minden ellenzéki programbeszédben szerepel. Nem hiányzik azonban a kormány támogatására vállalkozó képviselők ígéreteiből vagy követeléseiből sem, mert ezt már elvárják tőle. És e téren nem csupán szociális érzés az indító ok. Az adóteher kétségkívül súlyos, de ezt a súlyt nemcsak a legszegényebb néposztály érzi, sőt ez érzi legkevésbé, hanem a tehetősebb, sőt a legtehetősebbek is, akik azonban nem szociális szempontból, hanem a nagy tehetőtől való szabadulás reményében várják az adóreformot. Ha azonban jól meggondoljuk a dolgot, adóreformról nem lehet beszélni abban az értelemben, amint

ezt általában elképzelik, hogy valami egészen új rendszer dolgoztassék ki. Gondolni sem lehet pl. arra, hogy a mi tárgyi és személyi adókból álló adóink helyett egy személyes adót, pl. a jövedelemadót tegyük adóztatásunk alapjává, gerincévé. Állításom bizonyítására csak pár számadatot ismertetek:

Az 1937/38. költségvetési év tulajdonképeni adóbevételei a következők voltak: egyenes adókból: 254,800.000 P, forgalmi adókból: 143,700.000 P, fogyasztási adókból: 104,750.000 P, illetékekből: 107,000.000 P, dohány jövedékből: 124,000.000 P, vámjövedékből: 50,000.000 P, sőjövédékből: 26,500.000 P.

Az egyenes adók pedig egyenként a következő eredményt mutatták: földadóból: 32,330.000 P, házadóból 71,430.000 P, társulati adóból: 21,770.000 P, jövedelemadóból: 47,440.000 P, vagyoadóból: 17,560.000 P, nyilv. betegápolási adóból: 16,290.000 P, rokkantellátási adóból: 16,960.000 P, gépjárművek közúti adójából: 3,570.000 P.

A jövedelemadó tehát a vele együtt járó vagyoadóval együtt csak 65,000.000 P-t tesz ki, tehát az összes egyenesadóknak alig 25%-át. Ha figyelembe vesszük, hogy azt az eredményt is csak úgy tudjuk elérni, hogy az 1.000 P-n felüli évi jövedelmeket már megadóztatjuk jövedelemadóval és a legkisebb adótétel is már 1.5%, amely tétel 2.000 P-nél már 2.25%, 5.000 P-nél több mint 4%, 10.000 P-nél pedig 6%, s hogy a legnagyobb adókulcs 45%, és hanem felejtjük el, hogy vagyoadó címén – a vagyon értékének csak 5%-át számítva jövedelemnek – 2.000 P jövedelem után újabb 4%, 5.000 P jövedelem után szintén újabb 4% stb. fizetendő, és a legnagyobb adótétel újabb 42%, be kell látnunk, hogy le kell mondanunk arról, hogy adóztatásunk alapjául a jövedelemadót tegyük, mert ha pótolni kellene a jövedelemadóval a fent felsorolt többi adókat, elképzelhetetlenül magas adókulcsok alkalmazásával lehetlenné tennénk az amúgy is elég gyenge lábon álló adóerkölcset.

Ha tehát adóreformról beszélünk, nem szabad másra gondolnunk, minthogy meglévő és alapjában nem is rossz adórendszerünk egyes rendelkezéseit módosítsuk, elsősorban a szociális követelményeknek szélesebb területen leendő kielégítése végett. Megjegyzem azonban, hogy csak azok tagadják adótörvényeink szociális voltát, akik csak felületesen az egyes adózóknak ritkán elfogulatlan panaszai alapján látják a dolgokat, anélkül, hogy maguk tisztában lennének a tételes rendelkezésekkel. Ezeket a szociális vonatkozású rendelkezéseket kívánom a következőkben nagy vonásokban ismertetni.

Tárgyi adóknál fokozatosságról részben adótechnikai, de részben más okokból is lehetetlen beszélni. A földadót a legcsekélyebb munkával és így költséggel csak a tulajdonostól elválasztva, egyedül a földdarabok jövedelmezősége, még pedig átlagos jövedelmezősége alapján lehet kivetni. A jövedelmeket a tulajdonosnál összesítve vonja azután a törvény fokozatos jövedelem- és vagyoadó alá. A fokozatosságot pedig halmozni nem szabad, mert akkor könnyen eljuthatunk oda, hogy az egész jövedelem nem elegendő az adók fedezésére.

A földadó mai kulcsa nem is nagyon túlzott. Az átlagos kat. tiszta jövedelem, amely egy hold szántónál átlagban 10 aranykorona, azt jelenti, hogy az átlagos földadó holdanként 2 P 60 f. Egy hold közepes minőségű földnek az összes munkáltatási költségek levonása után fennmaradó jövedelme legalább 2-3 métermázsa búza vagy azzal egyenlő értékű más termény. A 10 aranykoronás tiszta jövedelem tehát – a mai búzaárak mellett – legalább 40-60 P-re tehető. Magát a földadót tehát még a legszegényebb törpebirtokos is meg tudná fizetni. Kétségtelen azonban, hogy a vármegyei és községi pótdadók, valamint az egyházi és iskolai adók ezt a terhet lényegesen megnövelik.

Viszont a községet, vármegyét és egyházakat is fenn kell tartani és ezek sem meríthetnek máshonnan, mint az állam. Az állam a kisbirtokosokat, akiket egyébként még a lisztadó terhe alól is felmentett, még azzal segíti, hogy a 100 a. K kat. tisztajövedelemnél nem nagyobb földbirtokok földadóját a mezőgazdaság megsegítésére szolgáló alapból átutalja az állampénztárba.

A házadó a legkisebb lakásra szolgáló épületet is megterheli. De a pénzügyi kormányzat itt is gondoskodik a legszegényebbek lehető tehermentesítéséről. A bérbe nem adott falusi házagnál gondoskodik arról, hogy azok haszonértéke elég alacsonyan legyen megállapítva. A földből vagy vályogból épített házak haszonértékét szobánként 30-40 P-ben állapítja meg, de még a teljes adómentességet is biztosítja a napszámból élők számára.

Az általános kereseti adótörvény aránylag a legszigorúbb szociális szempontból, mert nem ismeri a fokozatosságot, a legkisebb kereset is adó alá esik. Újabb időben azonban a család védelme szempontjából mégis azt a szociális intézkedést teszi, hogy azoknál, akiknek jövedelme az évi 1.000 P-t el nem éri, a szabály szerint kinyomozott jövedelem összegéből az adóalap kiszámítása céljából minden gyermek után 100 P levonását rendeli el. Az az adózó tehát, akinek kisiparából származó jövedelme a törvény rendelkezései szerint pl. 900 P, csak 800 P után fizet adót, ha egy gyermeke van és csak 400 P után, ha 5 gyermeke van. Módja van azonban a pénzügyi közegeknek egyéb szociális szempontból méltánylást érdemlő körülményeket, pl. az adózó rokkantságát, beteges voltát stb. a kereset összegének megbecslésénél figyelembe venni.

Az illetményadó fokozatos. A legkisebb tétel a 80 P-t elérő, de 100 P-t meg nem haladó havi illetményből 40 f, tehát nem egészen 0.5%, és ez a kulcs fokozatosan emelkedik, tehát megfelel a méltányosság és a szociális követelmények igényeinek.

A jövedelmi és vagyoni adó szintén fokozatos. Az 1.000 P-t meg nem haladó évi jövedelem és az 5.000 P-t, illetve a jövedelemadót nem fizetőknél a 25.000 P-t meg nem haladó értékű vagyon adómentes. A törvény figyelemmel van arra is, hogy az adózónak mekkora a családja. A nőtlen adózót, vagy azt, akinek gyermeke nincs, a rendes adótételnek átlagban 10%-kal felemelt összegével rója meg, ellenben a több gyermekes adózónál az első és második gyermek után 200-200 P-t, a több gyermek után pedig 300-300 P levonását rendeli, ha az összes jövedelem a 6.000 P-t meg nem haladja. Arról lehet vitázni, hogy ezek a rendelkezések elegendők-e a szociális igények kielégítésére vagy sem, de elvitathatatlan, hogy a törvényhozás a szociális szempontokat nem hagyta figyelmen kívül. Lehet még viszonyokat keresni és találni, ahol a teherviselő képesség, illetve képtelenség nincs teljesen és elég méltányosan figyelembe véve. Lehet még ezeken a nyomokon, amelyekben a szociális érzésnek igen erős csirái máris megvannak, még tovább építeni, de csak akkor, ha ezt az államháztartás igényei lehetővé teszik. A törvényhozónak azonban vigyáznia kell arra, hogy az egyesek érdekeinek túlzott védelme ne veszélyeztesse a közösség, az állam érdekeit. *Salus rei publicae suprema lex esto.* Ha valaha, most nem szabad ezt a szabályt figyelmen kívül hagyni. A romjából még alig felépült és még mérhetetlen nagy munkát és költséget igénylő helyreállítás, valamint a már felépült és még felépítendő állam védelme oly nagy költségeket igényel, hogy tisztán szociális szempontokat nézve nem szabad az állam bevételeit oly nagy mértékben lecsökkenteni, hogy az veszedelembé sodorjon. Ha ez bekövetkeznék, éppen azokat döntené elsősorban végpusztulásba, akiket védeni akarnak.

Ezek állanak a törvényhozásra.

Itt a közigazgatásról beszélünk. A közigazgatásnak feladata, hogy a törvényeknek ezek az említett rendelkezései mindenütt teljes mértékben érvényesüljenek is. A legkisebb adózók nem ismervén a törvényt, sokszor elmulasztják jogos igényeik érvényesítését. Sajnos, sokszor tapasztaltam, hogy a hatósági közegek nem törődnek eléggé a gondjaikra bízott tudatlan emberek dolgaival és így nem egyszer esnek el olyan kedvezményektől, amelyet a törvény számukra biztosít. A közigazgatásnak vigyáznia kell arra, hogy ez meg ne történhessék. De a szigorú törvény mellett is módja lehet a közigazgatási hatóságoknak méltányosságot gyakorolni a szegény, elesett polgárral. A pénzügyi hatóságoknak, a fináncnak a köztudat szerint nincs szíve. Ezt a köztudatot meg kell cáfolni, és a közigazgatási hatóságnak nagyon is meg kell minden esetet vizsgálni és meg kell fontolni, vajjon a törvény szigorú alkalmazása nem vezet-e az adózó végromlására. Ha csak az adózó nyilvánvaló rosszindulata, a törvény kijátszására irányuló mesterkedései nem teszik lehetetlenné, különösen az adók beszedésénél kell úgy eljárni, hogy romlásba ne döntse a hatóság azt az adózót, akiben a jószándék megvan, csak a pillanatnyi helyzet teszi lehetetlenné, hogy kötelességének eleget tegyen.

Végül még egy dolgot ajánlok a közigazgatás figyelmébe. Az előzékenység, a jóindulatú bánásmód talán sehol sem oly fontos, mint éppen az adók kivetése és beszedése terén. Hosszú közszolgálatom alatt bőven volt alkalmam tapasztalni, hogy azt a szegény adózót, aki az alsó hatóságok rideg bánásmódjával már a végső elkeseredés szélére sodortak, nekem sikerült szelíd bánásmóddal a saját nyelvén történő – mondjuk paraszti módon való – tájékoztatás után nem túlzott kimélettel lecsendesíteni és megértetni vele, hogy a közösség érdekében kell neki azt az áldozatot meghozni, amelyet igazságtalannak vagy helytelennek, vagy elviselhetetlennek vélt.

Természetes, hogy az ilyen bánásmód időt vesz igénybe, a közigazgatási tisztviselőnek is vannak gondjai, bajai, vannak idegei, amelyek megnehezítik munkáját, de éppen ezen a téren kell nekik a legnagyobb áldozatot hozniok, amely azonban kétségkívül meghozza gyümölcsét, ha másban nem, legalább a saját lelkiismeretük előtt, mert azzal hajthatják fejüket álomra, hogy kötelességüknek a legjobb tudásuk és a rájuk bízott embertársaik javára tettek eleget.

A szolgálati szerződések szociális tartalma

ELŐADTA VLADÁR GÁBOR

Az 1939. évi február hó 6. napján kelt levelében, amelyben az ezidei közigazgatási tanfolyamra előadás tartására felhívott, a belügyminiszter úr a következőket írja:

„Az ezévi tanfolyam megrendezésével a kormány célja az új magyar szociálpolitika bemutatása, a szociális gondolkodás felkeltése, a lakosság minden rétegére, de különösen a falusi lakosság helyzetére vonatkozó ismeretek kibővítése, s mindezek révén *a szociális érzék lehető kifejlesztése a köztisztviselői karban*, mert igen nagy részben a köztisztviselők munkáján dől el minden szociális elgondolás sikere vagy sikertelensége.”

Amikor e sorokat elolvastam, az az érzésem volt, hogy a levél dátumával új korszak kezdődik a magyar közigazgatás történetében. Úgy éreztem, hogy a hivatali szobák porlepte ablakai feltárulnak, a betóduló friss tavaszi légáramlás a hivatali szobák áporodott levegőjét, az aktákban, lajstromokban, hivatalos órákban, ügybeosztásokban és az ügyviteli szabályok paragrafusáiban megmerevült pozitívizmusát, formalizmusát, racionalizmusát, mint a közigazgatásnak ma fennálló rendjét kiszorítja, hogy a friss tavaszi levegővel bevigye az új rendet: a szociális érzéssel telített szívtől irányított közigazgatás rendjét. Lessük el, mit susog ez a tavaszi fuvalom a szolgálati szerződésekről.

I. Az első kérdés az, miféle szolgálati szerződések azok, amelyek a közigazgatást érdeklik és milyen vonatkozásban érdeklik.

Előrebocsátom, hogy csakis *a magánjogi* szolgálati jogviszonyokra terjeszkedem ki, mellőzöm tehát a közjogi szolgálati jogviszonyok tárgyalását, amelyek a közszolgálati jog körébe tartoznak. A határvonal a kettő között nem mindig éles. Az államnak, a törvényhatóságnak és a községnek is van magánjogi szerződéssel felfogadott nem egy alkalmazottja, különösen az üzemek körében. Ezek büntetőjogi védelem és felelősség, úgyszintén a fegyelmi felelősség szempontjából többnyire a közszolgálati alkalmazottakkal esnek egy tekintet alá, illetményeik és szolgálatuk megszüntetése tekintetében azonban rendszerint a szerződés irányadó. Vannak továbbá olyan intézmények, amelyek bizonyos mértékben közhatósági tennivalókat látnak el, mint például a MAV, az OTI, a MABI, vagy amelyek olyan közjogi állást foglalnak el, mint például a történelmi egyházak, s ennél fogva kell alkalmazottaikat bizonyos mértékben közszolgálatot végzőknek tekinteni.

Újabbán egyébként van olyan álláspont is, amely szerint a szolgálati jogviszony egyáltalában nem tartozik a magánjog körébe. Ez az álláspontja a német nemzeti szocializmusnak. Ők a szolgálati jogviszony szabályozását jóformán ki is emelték a polgári

törvénykönyv keretéből¹ s a nemzeti munka rendjéről 1934-ben alkotott törvényben² új alapokra fektették.³ A kollektív szerződéseknél és a szakszervezeteknek 1926-1928. évi szabályozásával – amiből legkiemelkedőbb az 1927. évben megalkotott „Carta del Lavoro”⁴ – az olasz szolgálati jogviszonyok szabályozása is jórészt közjogivá lett.⁵

Miféle jogviszonyt értünk általában szolgálati szerződésen? Azt a szerződést, amellyel az egyik fél – a munkavállaló – másnak háztartása, gazdasága, üzlete vagy egyéb vállalata vagy keresőfoglalkozása körében szolgálatok teljesítésére, a másik fél – a munkaadó – meghatározott ellenérték – munkabér – fizetésére kötelezi magát. Ez a római jogi munkabérszerződés (locatio-conductio operarum). Ide tartoznak a mezőgazdasági munkások (1898:11., 1923:XXV. törvénycikk), a vízimunkálatoknál, az út- és vasútépítésnél alkalmazott napszámosok és munkások (1899: XLI. törvénycikk), az erdőmunkások (1900: XXVIII. törvénycikk), a dohánykertészek (1900: XXIX. törvénycikk) munkaszerződésai; a gazdasági cselédek (1907: XLV. törvénycikk), a házi cselédek (1876: XIII. törvénycikk) szolgálati jogviszonyai; a gazdatisztek szolgálati szerződésai (1900: XXVII. törvénycikk); a kereskedő vagy iparos vállalatában alkalmazott tisztviselők, gyárimunkások és iparos tanoncok szolgálati jogviszonyai (1875: XXXVII., 1884: XVII., 1922:XII. törvénycikk, 1910/1920. M. E. sz. rendelet); az időszaki lap és szerkesztőségének tagja között fennálló jogviszony (1914: XIV. törvénycikk); a tengeri kereskedelmi hajók személyzetének szolgálati jogviszonyai (1934: XIX. törvénycikk). Az eddig felsorolt szolgálati jogviszonyok nagyjából azok, amelyeket írott jogszabályok szabályoznak. Ezenfelül azonban kimerítően szinte fel sem sorolhatók azok a különféle szolgálati jogviszonyok, amelyeket külön törvény vagy más írott jogszabály nem szabályoz, hanem az általános magánjognak túlnyomórésztben iratlan szokásjogi szabályai alá esnek.

Nem szokták a szolgálati jogviszonyok körébe sorozni az ú. n. gazdasági munkavállalkozóknak, vagyis azoknak a szerződéseit, akik arra kötelezik magukat, hogy a földbirtokos részére meghatározott munkát, pl. a termés learatását, kicséplését elvégzik. Ezeket a vállalkozási szerződések körébe szokták utalni; véleményem szerint indokolatlanul, mert ezek a szerződések is éppen úgy munka végzésére irányulnak, mint egyéb

¹ Schlegelberger, Franz, Abschied vom B. G. B. Vortrag, gehalten in der Universität zu Heidelberg am 25. Januar 1937. Berlin, 1937., 22. l. Mások, mint Hein Wolfgang hallei egyetemi tanár megtagadná a munkajogot a magánjog körében, de a kötelmi jogból a személyjogba helyezné át, mert a munkakerő a személyiség kifejezése (Beiträge zur Systematik des Rechts. Zeitschr. der Akad. für deutsches Recht. 1937. évf. 7. sz.).

² Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit, 1934. január 20.

³ Kötöny ismertetése a német munkajognak Szakáts Kálmánnak németországi tanulmányútja eredményeként „A munka békéje Németországban” címmel készített műve (Budapest, 1938.). Párja ennek Csánk Bélának angliai tanulmányútja nyomán „Ipari béke Angliában” címen írt munkája (Budapest, 1938.).

⁴ A fasiszta munkajogról tájékoztató: Urbánszky Andor „Kollektív gondolat és munkavédelem a fasiszta országban”, úgyszintén Gády Béla „A fasiszta testületi állam” című tanulmánya (Magyar Jogászegylet! Értekezések, II. évf. 6. sz. és I. évf. 7. sz.).

⁵ Nemcsak az ú. n. munkajog terén, hanem általánosságban mutatkozik az a jelenség, hogy a magánjog területét megszükiteni, a közjog területét pedig kitágítani igyekeznek. Ez természetes következménye annak, hogy az államhatalom mindnagyobb mértékben belenyúl a magánélet viszonyaiba. Vannak, akik egyenesen kétségbevonják, hogy a jognak erre a két területre szétbontása indokolt volna. Behatóan fejtegeti ezt a kérdést vitéz Moór Gyula „A jogrendszer tagozódásának problémája” című értekezésében (Budapesti Szemle, 1937. évi 247. k. 1-17. és 142-167. l.).

⁶ Magyarország Magánjogi Törvénykönyve tervezetének 1550. §-a.

gazdasági munkásszerződések, a különbség csupán az, hogy a munka köre elhatároltabb, de sokszor még ez a különbség sem áll fenn. Szokásos példának okáért, hogy az aratók a gabona betakarításán felül vállalják a széna- és sarjúkaszálást, gyűjtést és behordást, úgyszintén részes kukoricaföldet és répaszedést is. Az ilyen munkavállalkozók és az egész éves szakmáymunkások munkaviszonya között alig lehet különbséget tenni. Éppen ezért nem lépem túl megbízásom határait, ha alábbi fejtegetéseimben ezekre is kiterjeszkedem.

Miután így meghatároztam azoknak a jogviszonyoknak a körét, amelyekre vizsgálódásomat kiterjesztem, áttérek annak a megállapítására, hogy mit kell érteni ezeknek a jogviszonyoknak a szociális tartalmán. Hogy ehhez eljuthassak, tisztáznom kell, hogy mit jelent a szociális jelző egyáltalában.

II. *Socialis*, – e, a szótár szerint a harmadik declinációhoz tartozó, kétvégződésű adverbium, jelentése: társas, társuló, barátkozó. Ha a szónak a magyar jelentését illesztéнем feladatomban címébe, a szolgálati jogviszonyoknak a társas, társuló, barátkozó tartalmát kellene keresnem és kifejtennem.

A szolgálati jogviszony társas, társuló, barátkozó tartalmáról két értelemben lehet szó, ú. m. a) alanyi, b) tárgyi értelemben. *Alanyi értelemben* a szolgálati jogviszony szociális tartalmán azt értem, hogy mennyiben érvényesül ebben a jogviszonyban a szociális *érzés*, vagy mennyiben kell érvényesülnie ennek az *érzésnek, tárgyi értelemben* pedig azt, hogy a szolgálati jogviszony mennyiben van vonatkozásban a *társadalommal* vagy mennyiben kell vonatkozásban lennie azzal.

a) Hogy a szociális érzés jelentőségét a szolgálati jogviszonyok körében megvilágíthassam, tudnom kell, mit értsek szociális érzésen.

Szociális érzés az elvont tisztaságában a teljes odaadás másért, a saját egyéniség háttérbe szorítása másért, a másért élés.¹ Ha vallásos meggyőződésből fakad, krisztusi, keresztényi szeretet. Az elvont, a tiszta szociális érzés külső indítóok és cél nélkül van, a lélek sajátossága. Ha célja volna, politikai, gazdasági vagy a cél által meghatározott más eszközzé süllyedne, ha külső indítéka volna, például külső hatalmi kényszer, parancs jogszabály, hivatali kényszer stb., kényszernek meghajlássá, parancs, kötelesség teljesítésévé vagy a külső indító okkal meghatározott más magatartássá válnék.

Vajjon ennek a tiszta elvont szociális érzésnek érvényesülését keressük-e a szolgálati jogviszonyokban akár a szolgálatadó, akár a munkás, vagy akár mindkettőnek az oldalán? Azt hiszem, túlsók volna. A jog a valóságos élet rendje. A jognak az élet valóságával kell számolnia; abból kell kiindulnia, hogy az emberek ha nem is gonoszok, de nem is angyalok.

Az elvont, a tiszta szociális érzés: egyrészt erkölcsi eszmény, messzefekvő célkitűzés, másrészt a valóságos élet ezernyi bajának enyhítésére bőséges forrás. A társadalmi élet nagy kérdéseinek megoldását ugyanis, – amint a „Rerum novarum” írja - leginkább a szeretet bőséges kiáradásától várhatjuk, annak a keresztény szeretetnek áramlásától, amely az evangélium egész foglalatára.² De vajjon rábizhatjuk-e a társadalmi élet nagy problémáinak megoldását egyedül a keresztény szeretet kiáramlására, elég

¹ Spranger, Eduard: „... die wertbejahende Hinwendung zu fremden Leben und das Sich-im-anderen-fühlen”. Lebensformen. Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit, Halle, 1927. Der Soziale Mensch, hatodik kiad. 193. 1.

² XIII. Leo pápa apostoli körlevele a munkások helyzetéről (Rerum novarum). Fordította Prohászka Ottokár, Budapest, 1931., 62. 1,

bőségesen buzogna-e az a forrás, hogy képes volna megtörni a közönyt, az önzést, az irigységet? Sajnos, ettől az aranykortól messze vagyunk! Az eszményi magasságoktól az élet valóságába kell leszállanunk, e világból való eszközökről kell gondoskodnunk, hogy a mások iránti közönyösséggel, irigységgel, önzéssel, hatalmi vággyal teli világban rendet teremtsünk, a társadalmi élet, a köz rendjét az emberi gonoszság és gyarlóság ellen megvédjük. Ez a küzdelem éppen feladata a jognak. Intézményekről, intézmények rendszeréről kell gondoskodnia, amelyek kérlelhetetlen szigorúsággal vágnak bele az életbe, törik-zúzzák a rosszakaratot, a közönyt, hogy ellenállhatatlan akaraterővel vigyék előre a társadalmi életet a kitűzött politikai, gazdasági és művelődési irányban. Az erkölcs, a vallás a lelki élet világában, a jog a külső életben igyekszik összhangot, rendet teremteni. Ez a különbség magyarázza módszereik különbségét. Amannak hangneme a lágy „moll”, emezé az erőteljesebb „dur”. A módszerek különbsége magyarázza a sokszor látszólagos ellentéteket.

A tiszta szociális érzés követelménye: minél nagyobb munkabér, minél rövidebb munkaidő, minél emberségesebb munkafeltételek, bőséges öregségi, rokkantsági ellátás, egyszóval minden, ami a munkásnak életét, munkáját kellemessé, boldoggá teheti, de jön a jog s a szociális érzés teljes érvényesülésének, a gyengébb félhez teljes odahajlásnak határt szab. Mert a valóság, amelyet a jogrendnek szabályoznia kell, nem a szeretetház csöndes, tespedő nyugalma, hanem a dübörögve rohanó élet.

A jog feladata éppen az, hogy mind a két fél, tehát mind a munkás, mind a munkaadó érdekeinek méltányos és ésszerű figyelembevételével olyan összhangba foglalja a két szemben álló fél viszonyát, hogy abban az ellentétek feloldódjanak s ekként a társadalom békéjében, a termelés és általában a munka rendjében jelentkező érdek biztosítható.

b) A szolgálati jogviszony szociális tartalmán tárgyi értelemben annak a társadalomhoz való vonatkozását értem, vagyis azt, hogy micsoda viszony van a szolgálati szerződések és a társadalom között.

Volt olyan álláspont, amely szerint nem kell összefüggéseket keresni a munkaviszonyok és a társadalom élete között. A társadalom, a köz ne törődjék az egyesek munkaviszonyaival, teljesen a munkásokra és a munkaadókra kell bízni, hogy miképpen szerződnek, nem kell beleavatkozni a gazdasági élet rendjébe, kialakul az magától a gazdasági élet kérlelhetetlen törvénye szerint s a társadalom, a köz fogadja el azt, amit a gazdasági élet rendje kialakít. Ez az individualizmusra felépített liberális rendszer, a *szabad verseny* rendszere.

A másik véglet szerint a szolgálati viszony nem a munkás és a munkaadó ügye, hanem a közé; a munkaadó, valamint a munkás is egyaránt a közt szolgálják, csak más-más minőségben, tehát a szolgálati viszony mindig közjogi viszony, az államhatalom annak minden részletébe beleavatkozhatik. Ez az elvi álláspontja a *német nemzeti szocializmusnak*.¹ Mint minden túlzás, úgylátszik ez is inkább csak jelszó, hogy mennyi benne a megfogható, az értékes tartalom, azt az élet mutatja meg. Az élet pedig – úgy látom – megy a maga útján; a gyáros csakúgy gyáros, a munkás csakúgy munkás, a cseléd csakúgy

¹ Az 1934. évi január hó 20-i német törvény (Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit) 1. §-a szerint: „Im Betriebe arbeiten der Unternehmer als Führer des Betriebes, die Angestellten und Arbeiter als Gefolgschaft gemeinsam zur Förderung der Betriebszwecke und zum gemeinen Nutzen von Volk und Staat—

cseléd, a gazda csakúgy gazda, a könyvelő csakúgy kereskedelmi alkalmazott, a főnök csakúgy főnök, az inas csakúgy inas, a mester csakúgy Herr Meister mint azelőtt, a gazdasági élet törvényeinek gátat vetni alig lehet.¹

Az igazság alkalmasint az, hogy a magánszolgálati szerződések elsősorban a magán-gazdasági élet viszonyai, de minthogy nem közömbös a köz szempontjából, hogy a társadalom legnépesebb rétegeinek mi a gazdasági és az ezzel egybekapcsolt művelődési sorsa és nem közömbös az ennek a széles néprétegnek a közreműködésével folyó termelési és egyéb munka eredményessége sem, *az állam igenis beavatkozik a magánszolgálati jogviszonyokba mind a jogszabályalkotás, mind a közigazgatás során, hogy egyrészt a munkásságnak és általában a magánszolgálati jogviszonyban állóknak a lehető legemberiesebb sorsot, másrészt hogy a termelésnek és más közérdekű munkának az eredményességét biztosítsa.*

III. Vizsgáljuk meg ezek után, hogy hatályos jogunk ezt a kettős célt mikép kívánja elérni. Sorra veszem:

1. a munkavállalók érdekeit szolgáló,
2. a munka rendjének érdekét szolgáló jelentősebb rendelkezéseket.

1. *A munkavállalók érdekét* szolgáló rendelkezéseket a következő négy csoportban ismertetem: *a) a munkaviszony keletkezése, b) a munka teljesítése, c) a munkabér és más szolgáltatás, d) a munkaviszony megszüntetése körében.*

*a) Minthogy a jogviszony tartalmát általában a felek megállapodása szabályozza, gondoskodni kell tehát arról, hogy a megállapodás súlyos rendelkezéseket ne tartalmazzon a szerződéskötéskor gazdaságilag és értelmileg is rendszerint gyengébb félre, a munkavállalókra. Ezt a célt a jog azzal kívánja elérni, hogy egyrészt bizonyos *alakszerűségekhez köti a szerződés megkötését, másrészt kogensen, vagyis a felek akaratával meg nem másítható módon állapítja meg a szerződés egyik-másik tartalmát* vagy tilt meg bizonyos kikötéseket.*

Egyes munkaviszonyok létesítéséhez *írásbeli szerződést* kíván a törvény, mint pl. a vízimunkálatoknál, az út- és vasútépítésnél alkalmazott napszamosokkal és munkásokkal kötött munkaszerződés esetében, ha a munkát egészen vagy nagyobb részben a munkások

¹ Amikor a gazdasági rendet szabályozó törvényt megalkották, a munkanélküliek száma az öt milliót meghaladta, ma némely munkaterületen munkáshiány mutatkozik. A gazdasági helyzet változásának természetes kísérőiként jelentkeztek: a munkabéremelések, a munkafeltételek egyéb megjavítása, a munkások átcsábítása, a városokba tódulás etc. Az államhatalom óriási szervezetének hatalmas erővel kellett közbelépnie, hogy a gazdasági élet természetes jelenségeit visszaszorítsa. Az 1938. évi június 23-i rendelettel (Verordnung über die Lohngestaltung) megállapították a munkabérek legmagasabb (!) határát és igen széles felhatalmazást adtak a birodalmi megbizottaknak (Reichstreuhänder) a beavatkozásra. Ennek alapján megtiltották a béremelést, meghosszabbították a felmondási időt, megtiltották a munkahely változtatását, az egyik munkaágból a másikba átlépést stb. Ezeknek a nyomán sok zűrzavar támadt, pl. Szászországban általában három hónap volt a felmondási idő, Középnémetországnak szomszédos részében nyolc nap, sőt még ennél is kevesebb. Jellemző a helyzetre W. Mansfeld miniszteri igazgatónak következő megállapítása: „Gewiss hat der Erziehung zu den Grundsätzen der neuen Arbeitsverfassung, d. h. zu einer kompromisslosen Unterordnung des eigenen Freiheitsdranges und Gewinnstrebens unter die Gebote der Gemeinschaft noch nicht den gerade in der heutigen Zeit besonders notwendigen Erfolg gezeitigt. Wer glaubt eingetretene Schwierigkeiten nur mit staatlicher Reglementierung lösen zu können, übersieht die gefährlichen Folgen einer nur bürokratischen Lenkung, vornehmlich im sozialen Bereich. ... Es kommt alles darauf an, das Paragraphengestrüpp tunlichst bald wieder aufzulockern und an die Stelle der staatlichen Zwangsnorm möglichst bald wieder die Freiheit der Initiative treten zu lassen” (Zur Verordnung über die Lohngestaltung. Zeitschrift der Akademie für deutsches Recht. 1939. Heft 2.).

lakhelyén kívül kell teljesíteni vagy kilencnél több munkást alkalmaznak (1899: XLI. te. 7. §.), ugyancsak írásban kell megkötni a munkaszerződést az erdőmunkásokkal is, ha a munkát annak a törvényhatóságnak a területén kívül vállalják, amelynek területén laknak (1900: XXVIII. te. 6. §.). A szerződés írásbafoglalása kettős célt szolgál: egyrészt nagyobb megfontoltságra készíti a feleket, másrészt elejét veszi némiképp a vitáknak, mert a megállapodás rögzítve van. Olyan esetben, amikor csak egy példányban állítják ki a szerződést, ezt az egy példányt az elsőfokú közigazgatási hatóságnál kell letenni (1899: XLI. te. 10. §., 1900: XXVIII. te. 9. §.), nyilvánvalóan azért, hogy viták esetében kéznél legyen, ne kelljen az esetleg elveszett vagy eltírt szerződés tartalmát tanúk vagy más bizonyítékok útján állapítani meg. Ugyanebből a célból a cseléd bérlevél kiadását követelheti (1907: XLV. te. 5. §.). Más esetekben *bizonyos hatósági közreműködést kíván* a törvény. Így pl. dohánykertésszel a községi elöljáróság előtt kell megkötni a szerződést (1900: XXIX. te. 8. §.); aratást, cséplést, általában bármely gazdasági munkát nem cseléd minőségben elvállaló munkásokkal is rendszerint a községi elöljáróság előtt kell megkötni a szerződést, mert ellenkező esetben a szerződésből eredő követeléseket nem lehet közigazgatási hatóság előtt érvényesíteni (1898: II. te. 8. és 9. §.); a tanoncszerződést az iparhatóság előtt kell megkötni (1922: XII. te. 76. §.). A hatósági közreműködés alkalmat ad a hatóságnak, hogy a tervezett szerződés kikötéseit megmagyarázza, a szerződő felek figyelmét a szerződés hiányaira, törvénybe vagy más jogszabályba ütköző kikötéseire felhívja. Ha pusztá formalitássá nem válnék az e féle hatósági közreműködés, alkalmas eszköz lehetne a munkásság érdekeinek megóvására. Sajnos, amint sok minden jószándékú szociális elgondolás, ez is sokszor meghiúsul azon, hogy elegendőnek tartják az ügynek aktaszerű elintézését s a szerződés alapos megtárgyalása helyett pusztá formális közreműködéssel tesznek eleget a, törvény szavának.

b) *A munka teljesítése* tekintetében a munkást védő szabály, hogy a munkás általában nem köteles más munkát végezni vagy elvégezni, mint amire vállalkozott. A szerződés keretében a munkakör, a munka kijelölése a munkaadó joga, de a munkaadó nem jelölhet ki olyan munkakört vagy olyan munkát, amely az alkalmazott képességének, képzettségének meg nem felel, vagy eddigi működéséhez képest olyan alsóbbrendű, hogy az alkalmazott önérzetét méltán sértheti.¹ Jóerkölcsbe vagy törvénybe ütköző cselekményre még kötelezettségvállalás esetében sem kényszeríthető a munkavállaló (1876: XIII. te. 14. §.). Kivételesen el nem vállalt munkát is köteles végezni a házcseléd átmenetileg, ha az erre a munkára szegődött cselédtársa megbetegszik vagy távol van, vagy a munkát egyéb okból nem tudja ellátni (1876: XIII. te. 35. §.), úgyszintén, de még tágabb körben a gazdasági cseléd, aki, ha a szükség úgy kívánja, átmenetileg a gazdaságban előforduló minden gazdasági munkát köteles teljesíteni és elemi veszély elhárítására teljes erővel köteles közreműködni (1907: XLV. te. 18. §.). Kivételes rendelkezések vannak a vasúti munkásokra (1914: XVII. te. 18. §.) és a kereskedelmi hajók személyzetére (1934: XIX. te. 24. §., 45. §.). Erejét meghaladó vagy egészségét veszélyeztető munkával nem szabad megterhelni sem a házi, sem a gazdasági cselédet, sem az ipari alkalmazottat (1876: XIII. te. 30. §., 1907: XLV. te. 18. és 23. §., 1884: XVII. te. 89. §.). A házi cseléd *erkölcsi épségének* megóvása is terheli a munkaadót; a törvény szerint (1876: XIII. te. 30. §.) ügyelni köteles arra, hogy cselédje, mint háznépének tagja, józan, takarékos és erkölcsös életet folytasson. Köteles a gazda vagy az iparos gondoskodni

¹ Birói gyakorlat. Kúria 775. számú elvi jelentőségű határozata.

arról is, hogy cselédje, illetőleg segédje *istentiszteleten* részt vehessen (1876: XIII. tc. 29. §., 1907: XLV. te. 30. §., 1884: XVII. te. 89. §.), iskolaköteles cselédje vagy cselédjének gyermeke, vagy ipari alkalmazottja *iskolába járhasson* (1876: XIII. te. 31., 1907: XLV. te. 32. és 36. §.), s az iskolában eltöltött időt a munkaidőbe, be kell számítani (1928: V. te. 5. §.).

Mind szélesebb körben biztosítják jogszabályaink a szolgálati viszonyban állók s általában a munkásság részére a *pihenést és a szabad időt pihenés céljára*.

Korábban a vasárnapi és ünnepnap munkaszünetéről szóló általános rendelkezéseken (1868: LIII. te. 19. §., 1891: XIII. törvénycikk) felül csak elszórtan voltak erre vonatkozó rendelkezések. Így az 1907: XLV. törvénycikk szerint a gazda köteles gondoskodni, hogy a cselédnek vasárnapon és sátoros ünnepein munkaszünetje legyen, éjjeli nyugvásra az azon a vidéken szokáshoz képest az évszaknak megfelelően elég ideje maradjon, ha az éjjeli munka elkerülhetetlen (éjjeli őr, fejtős, csősz stb.), egyébként maradjon ideje az alvásra (30. és 23. §.); napszámossáknak meg legyen délben egy egész órai, ezenfelül nyáron még reggel és délután is egy-egy félórai pihenése (1898: II. te. 49. §.-5 1900: XXVIII. te. 28. §., 1899: XLI. te. 2. §.). A szolgálati jogviszonyoknak a imént nem említett széles körére szabályozza a munkaidőt, a munkaközi szünetet és az évi szabadságot az 1937: XXI. te. 3. és 4. §-a. Ennek a rendelkezései kiterjednek minden magánszolgálati viszonyra, kivéve a mezőgazdaságban és az azzal összefüggő östermelési és ipari üzemekben és a közforgalmú közlekedési vállalatokban foglalkoztatottak szolgálati viszonyára és azokra, akik bármely üzemben vezető állást töltenek be. Ez a törvény általánosságban megvalósította a negyvennyolc órás munkahetet. Ezen belül is a munkásnak megfelelő időt kell engedni a pihenésre és az étkezésre. Megvalósította a törvény a hétfői szünetet is azzal, hogy szombaton egy órakor, illetőleg félelgykor be kell fejezni a munkát. Végül valóra váltotta a most említett törvény az évenkénti fizetéses szabadságot.¹ Nem bocsátkozom a törvény rengeteg kivétellel, megszorítással és kiterjesztéssel bonyolított rendelkezéseinek ismertetésébe. Az általános szabály az, hogy az alkalmazottaknak általában egyévi folytonos szolgálat után évenként legalább hat munkanapot magábanfoglaló fizetéses szabadság jár (11. §.).²

c) A munkaviszonynak egyik leglényegesebb tartalma a *munkabér*. De egyúttal a legnehezebb része is. A munka ugyanis a termelésnek egyik tényezője, a gazdaságtudományban és a gazdasági életben egyszerűen áru, amelyet adnak-vesznek, a piaci áralakulásnak kénytelen törvényei szerint. Ha sok az áru, nagy a kínálat, sok munkás keres munkát, alacsony a munkabér; ha a termelést egyéb tényezők drágítják s áremeléshez az áru kelendőségének veszélyeztetése nélkül nem lehet folyamodni, mi sem egyszerűbb, mint a munkabér leszállításával csökkenteni a termelési költséget. De a munkabérnek a függvénye egyúttal az emberek millióinak a sorsa. Természetes, hogy a munkabér frontján élesedett ki a harc a munkaadók és a munkások között, ebből a harcból nőtt ki a szocializmus, az osztályharc és korunknak minden nagy gondja. Érthető, hogy a munkabér kérdése a munka a szolgálati jogviszony középponti kérdésévé lett. A bérkérdésnek ez a jelentősége visszatükröződik a szolgálati viszonyok jogi szabályozásában is. Korábban

¹ „Kétségbevonhatatlan tény – mondja a törvényjavaslathoz készült miniszteri indokolás – hogy minden dolgozó embernek feltétlenül szüksége van munkájából való bizonyos idejű teljes kikapcsolódásra és felfrissülése érdekében környezetének ideiglenes megváltoztatására.”

² Külön rendelkezések vannak a közforgalmú vasutak alkalmazottaira (1914: XVII. te. 27. §.), a tengeri kereskedelmi hajók személyzetére (1934: XIX. te. 34. §.) és a tanoncokra (1922: XII. te. 93. §., 1936: VII. te. 22. §.).

a bért, általában a munkáért járó ellenszolgáltatást a szerződő felek szabad megegyezéssel állapították meg, újabban mind több és több lesz a megkötöttség, többnyire a munkás érdekében, különösen a legkisebb munkabérek megállapításával, de legújabban a munkaadók és a munkások közvetlen érdekén felülemelkedve a köz érdekében legmagasabb munkabér megállapításával is.¹

Hazánkban a múlt század utolsó és a jelen század első évtizedeiben alkotott jogszabályokban még a szabad megegyezés az általános elv (1876: XIII. te. 26. §., 1907. évi XLV. te., 1898: II. te. 6. §. stb.), de szórványosan találkozunk olyan rendelkezésekkel, amelyek a munkás oltalmára a szerződési szabadságot korlátozzák.

Így tilos és semmis az olyan megállapodás, amely szerint a gazdasági cseléd családtagjának, külön az ő részére megállapított járandóság nélkül kell valami munkát teljesítenie (1907: XLV. te. 7. §.); a gazdasági cseléd előre kötelezi magát arra, hogy természetbeni járandóságát a gazdának vagy a gazda családtagjának vagy másnak eladja (1907: XLV. te. 9. §.); a munkás a munkaadót feljogosítja arra, hogy akár ez, akár családtagja, akár más a munkás járandóságát szeszes itallal vagy más természetbeni szolgáltatással, utalvánnyal² megválthassa (1907: XLV. te. 9. §., 1898:11. te. 32. §., 1899: XLI. te. 19. §., 1900: XXVIII. te. 17. §., 1900: XXIX. te. 16. §.); a munkás arra kötelezi magát, hogy szükségleteit bizonyos eladási telepről szerzi be, vagy bérének egy részét más célra fordítja, mint a munkások sorsának javítására (1884: XVII. te. 120. §.), vagy termésjárandóságát gazdája malmában vagy a gazdája által kijelölt malomban őrletti meg (1907: XLV. te. 27. §.).

A gyáros a munkásnak szeszesitalokat és általában árukat – a meghatározott kivételeket (élelmezés, orvosság stb.) nem tekintve – *nem hitelezhet* (1884: XVII. te. 118. §.), az ilyen hitelezésből eredő követelést a gyáros nem érvényesítheti, sem be nem számíthatja (1884: XVII. te. 119. §.).

Előleget csak bizonyos korlátozott összegben adhat a munkaadó a munkásnak, hogy a munkás a munkaadótól túlságos lekötöttségbe ne kerüljön. Az előleg, kölcsön, szállítási költség vagy más hitelezett összeg után a munkaadó kamatot nem szedhet, váltót a munkástól nem vehet (1898: II. te. 32. §., 1899: XLI. te. 19. §., 1900: XXVIII. te. 17. §., 1900: XXIX. te. 16. §., 1907: XLV. te. 34. §.) a termésből járó részesedésre eső biztosítási díjat a bérből nem vonhatja le (1898: II. te. 32. §.).

Rendelkezések vannak a tekintetben, hogy a munkásnak *természetben járó szolgáltatásokat*, terményjárandóságot, élelmet, ruhát stb. megfelelő minőségben és mennyiségben kell kiadni. Bizonyos kedvezés van a munkás javára abban a rendelkezésben is, hogyha az aratóknak, cséplőknek vagy más mezőgazdasági munkásoknak a járandósága vagylagosan terményben vagy készpénzben van megállapítva, a munkások a munka befejezése után választhatnak, amikor már megítélhetik, hogy miképpen járnak jobban (1898:11. te. 35. §.). Törvény biztosítja a gazdasági cselédnek, hogy szegődményes földjét megfelelő állapotban kapja meg, a szegődményes föld termésének behordására fuvarot kapjon, ugyancsak köteles a gazda fuvarot adni a tüzelőfa behordására, a gabonának a malomba és a lisztnek a hazaszállítására (1907: XLV. te. 26-28. §.).

Népegészségügyi szempontból igen nagy jelentőségűek azok a törvényi rendelkezések, amelyek a munkásságnak *egészséges lakást* kívánnak biztosítani. Ki kell emelni

¹ L. a 30. 1. 1. számú jegyzetét.

² U. n. „jancsibankó”

különösen az 1907: XLV. te. 29. §-át, amely elrendelte, hogy tíz év alatt minden cseléd részére legalábbis külön lakószobáról és kamráról kell gondoskodni. Sajnos, a törvényt még ma, harminc év eltelté után sem hajtották végre mindenütt. A gyári, a bánya-, az építkezési munkáknál, úgyszintén az időszakai gazdasági munkáknál tömegesen alkalmazott munkások lakásának, illetőleg elhelyezésének a kérdése, még szintén megoldatlan kérdés. Erős javulás mutatkozik a városi lakások cselédszobái dolgában. Az építési szabályrendeletek eredményeképpen lassankint megszűnnek az ú. n. világítódvarokra nyíló sötét, bűzös odúk.

A munkabér problémáinak körében figyelmet érdemel a birói gyakorlatnak a szociális szempontból értékes az az újabb iránya, hogy amennyiben megváltoztak azok a gazdasági előfeltételek, amelyeknek szemelött tartásával az alkalmazott szolgálatba lépett (pénz értékének romlása, a megélhetési index emelkedése stb.), az alkalmazott a szolgálati viszonyt megszüntetheti.¹ Tétéles jogszabályban is megvan ez az elv a munkások egy szűkebb körére, nevezetesen a vízi vállalatoknál, út- és vasútépítésnél alkalmazott munkásokra az 1899: XLI. te. 16. §-ában.

Mindezek az ismertetett rendelkezések a szociális gondoskodásnak kétségtelenül jelentős megnyilatkozásai voltak a munkabérvizonyok javítása irányában. Gyökeresebb intézkedésekre azonban csak a háborúutáni időkben került a sor. Az 1923: XXV. törvénycikk a mezőgazdasági, az 1937: XXI. törvénycikk² pedig az egyéb, főképp az ipari munkásság érdekében módot adott a legkisebb munkabérek megállapítására azzal a hatállyal, hogy a legkisebb munkabért a munkás minden más megállapodás ellenére is követelheti s a legkisebb munkabérrre vonatkozó rendelkezések megszegése kihágás.

A bérkövetelés tárgyalása körében nem szükséges külön kiemelni, mert megfelel a kötelmi jog általános elveinek, hogy a munkás nem veszi el a jogát a munkabérrre azzal, hogy a munkaadó a szolgálat elfogadásával vétkeesen késlekedik.³ Kérdés azonban, hogy mi a helyzet abban az esetben, ha a szolgálat, vagy munka megkezdése vagy teljesítése a munkaadó vétkeisége nélkül válik lehetetlenné. Kétséget kizáró tétéles rendelkezés csupán a gazdatisztekre vonatkozóan van. Az 1900: XXVII. te. 5. §-a ugyanis kimondja, hogyha a gazdatiszt oly vétlen eset következtében, amely a birtokos személyét vagy a birtokot éri, szolgálatát a megállapított időnél későbbben kezdi meg, a szolgálat megkezdésének időpontjáig járó javadalmazást követelheti anélkül, hogy azért utólagosan szolgálatot tartoznék teljesíteni. Egyéb szolgálati vagy munkaviszony tekintetében ilyen tétélesjogi rendelkezés nincs, sőt az 1898: II. te. 50., az 1899: XLV. te. 15., az 1900: XXVIII. te. 14., 29. és 30. §-ából inkább az következik, hogyha a cseléd vagy a munkás a munkaadó *vétkeisége nélkül* nem tudja megkezdni a munkát, vagy nem tudja kitölteni az egész munkaidőt, csak a munkában töltött időnek megfelelő munkabért követelheti. Mindezek ellenére semmi akadályát nem látnám annak, hogy

¹ A kir. Kúria 776. sz. elvi jelentőségű határozata.

² Már az 1937: XXI. törvénycikket megelőzően az 1932: XIX. törvénycikkbe iktatott genfi egyezményben vállalt kötelezettségnek megfelelően a minisztérium a 6.600/1935. M. E. sz. rendelettel felhatalmazta a kereskedelemügyi minisztert arra, hogy addig is, amíg a legkisebb munkabér kérdését törvény nem szabályozza, szükség esetében rendelettel tegye meg a legkisebb munkabérek megállapítása végett szükséges intézkedéseket. Ezen az alapon bocsátotta ki a kereskedelemügyi miniszter az 52.000/1935. K. M. sz. rendeletét.

³ Egyik-másik jogszabály ki is mondja ezt az elveti mint pl. a gazdatisztekre az 1900: XXVII. te. 5. §-a, a gazdasági munkásokra az 1898: II. te. 50. §-a, az erdőmunkásokra az 1900: XVIII. te. 29. §-a, a gazdasági cselédekre az 1907: XLV. te. 17. §-a, házicselédekre az 1876: XIII. te. 28. §-a.

tartós szolgálati viszony esetében, különösen cselédszerződés esetében ugyanaz az elv érvényesüljön, amelyet a gazdatisztekre vonatkozóan az 1900: XXVII. te. 5. §-a állapít meg. Napszám-munka esetében már több megfontolásnak kell érvényesülnie. Kétségtelen, hogyha az időjárás vagy más vismajor-szerű körülmény akadályozza a munka megkezdését vagy folytatását, a munkaadót nem lehet a napszám csonkítottan megfizetésére kötelezni, de olyan esetben, amelyben a munka megkezdése vagy folytatása bár nem a munkaadó vétkességéből, de az ő személyében vagy érdekkörében beállott valamely okból vált lehetetlenné, bírói gyakorlatunknak¹ megfelelően a munkabér megfelelő részének a kifizetésével méltányos kártérítésre a munkaadó kötelezhető. Példának okáért: a munkaadó vétkessége nélkül a cséplőgép elromlik, a munkásokat más munkával nem lehet foglalkoztatni, haza kell őket küldeni; vagy nem tudják megkezdni a permetező munkát, mert a kellő időben megrendelt permetező szerek nem érkeztek meg; vagy a gazda beteg lett, vezetés hiányában a munkát nem folytathatják stb.

A munkabérrel kapcsolatban a jogszabályi rendelkezések két olyan körére kell még rövid pillantást vetnünk, amely a munkásság széles rétegeinek az érdekét kívánja szolgálni.

Az egyik körbe azok a jogszabályok tartoznak, amelyek a munkabérvételek biztosítását és a munkaadó ellen vezetett *végrehajtás és csőd esetében* a munkabérvételeknek bizonyos előnyösebb kielégítést célozzák a másik körbe azok, amelyek a munkás ellen vezetett végrehajtás esetében *mentesítik* a munkabért a lefoglalás alól.

Az 1899: XLII. te. 10., 14. és 17. §-a cséplőgépvállalkozó vagy más gazdasági vállalkozó által felfogadott gazdasági munkásoknak esedékes munkabérvételezésük erejéig minden más zálogjogot megelőző törvényes zálogjogot biztosított az ő közreműködésükkel megkeresett terményekre, továbbá a vállalkozó gépére, más munkaeszközére, óvadékára és a vállalkozásból eredő követelésére. Ugyanilyen zálogjog illette meg a segédmunkást is az őt felfogadó munkás ellen fennálló munkabérvételezésének biztosítására. Ezt a törvényes zálogjogot az 1933: V. te. 7. §-a a végzett munkával már kiérdemelt minden munkabérvételezésre kiterjesztette, tekintet nélkül arra, hogy a bérvételezés azonnal *vagy később* esedékes-e.

Gazdatisztek, gazdasági cselédek, gazdasági munkások, erdőmunkások, dohánykertészek és általában mindenféle gazdasági munkás szolgálati, illetőleg bérvételezését a munkaadó ingatlanára vagy ennek haszonvételére vezetett végrehajtás esetében a zárlati jövedelemből, illetőleg amennyiben egy évnél nem régebb követelések, az árverési vételárból is előnyösen kell kielégíteni (1933: V. te. 5-6. §.). Az 1933: V. törvénycikk újítása is az, hogy nemcsak az ingatlanra vagy haszonélvezetére, hanem a terményekre mint ingóságokra vezetett végrehajtás során is előnyös kielégítést biztosított és még annak a munkásnak is, aki nem épen annak a terménynek a termelésére vagy betakarítására, hanem a gazdaságban felmerülő bármely munkára legalább egy hónapra vállalkozott (1933: V. te. 7. §.).

Jogszabályaink a szolgálati járandóságoknak, illetőleg a munkabéreknek előnyös kielégítést biztosítanak a munkaadó csődjében, kényszeregyességében és kényszerfelszámolásában is. Általánosságban a csődjogi szabály az, hogy a csőd tartama alatt a tömeg gondnok által igénybe vett szolgálatokért járó díj és bér tömegtartozás, amit első-

¹ Kúria 7849T930., Magyarország Magánjogi Törvénykönyve tervezetének 1553. és 1559. §-a. Ugyanigy Szladits Károly, A magyar magánjog vázlata, Budapest, 1937. ötödik kiad. 244. l., ellenkezően Bernhard-Sövényházy Neuhold, A magánalkalmazottak jogviszonya, Budapest, 1938., I. köt. 429-430. l.

sorban kell kifizetni; a csődnyitást megelőző egy évre hátralévő és a törvényes felmondási időre járó fizetés és munkabér az első osztályba tartozó követelés; ilyen jogviszonyból származó egyéb követelés a második osztályba tartozik (1881: XVII. te. 60. §.). Ezekről az általános szabályoktól a munkásság javára a következő eltérések vannak:

A munkaadó csődjében a mezőgazdasági, a vízimunkálatoknál, az út- és vasútépítésnél alkalmazott munkásoknak és az erdőmunkásoknak a munkaszerződésből eredő összes követeléseit tömegtartozásnak tekintendők (1898: III. te. 45. §., 1894: XLI. te. 21. §., 1900: XXVII. te. 19. §.);

a részes aratót és más részes munkást illető részt a munkaadó csődtömegéből el kell különíteni, ha pedig termény helyett készpénzt követelne, ezt a követelést és általában a gazdasági munkásnak bármely követelését a gazdaság terményeiből külön kielégítési jog illeti (1933: V. t.-c. 7. §.). Ugyancsak el kell különíteni a tömegből a dohánybevéltási árnak azt a részét, amely a dohánykertész járandóságának felel meg (u. o. 8. §.).¹

Hosszas volna felsorolni azokat a rendelkezéseket, amelyek a munkavállalóknak a szolgálati vagy más munkaviszonyból eredő követeléseit a végrehajtási foglalat alól mentesítik. Már a végrehajtási törvényben voltak ilyen mentesítő rendelkezések, ezeket újabb jogszabályaink mind szélesebb körre terjesztették ki.²

Végül meg kell még említeni a gazdasági alkalmazottak (gazdatisztek és cselédek) szolgálati viszonyból eredő követeléseinek azt a védelmét is, hogy ha a jószág, amelyen alkalmazva vannak, gazdát cserél, az új tulajdonos is felelős az elmúlt évi gazdasági munkájuk fejében járó bérükért vagy más szolgálati járandóságukért (1933: V. törvénycikk).

c) Áttérek ezek után a *munkaviszony megszüntetésére*.

A szolgálati s általában a munkaviszony megszüntetésében a szociális szempontnak kétirányú követelménye van. Az egyik az, hogy megfelelő felmondási idő megállapításával a munkást megóvja attól, hogy egyik napról a másikra kenyér nélkül maradjon s a munkásnak időt biztosítson arra, hogy módjában álljon új helyet keresnie, a másik pedig az, hogy a munkás ne legyen túlságosan lekötve, vagyis életviszonyainak gyökeres megváltozása esetében módjában álljon a szolgálati, a munkaviszonyból kilépnie.

A felmondási időt jogszabályaink a különböző szolgálati jogviszonyoknak megfelelően különbözően állapítják meg.³ Nemcsak a felmondási idő tartama, de a szolgálati viszony megszüntetésének ideje tekintetében is számot vetnek a munkás érdekeivel, így az 1935: II. te. 2., illetőleg 3. §-a szerint gazdasági cselédnek általában március hó

¹ A hajóparancsnokok és a hajószemélyzet többi tagjainak szolgálati jogviszonyból származó követeléseinek előnyös kielégítési jogot biztosít az 1931: V. törvénycikk, ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak csőd esetére az 1910/1920. M. E. sz. rendelet és az ennek idevágó rendelkezéseit kiegészítő és módosító számtalan rendelet.

² Cselédnek szolgálati szerződésből eredő követelését, gazdasági, erdei, vízi, út-, vasútépítési munkának a munkaszerződésből eredő követelését egyáltalában nem lehet lefoglalni (1907: XLV. te. 36. §., 1898: II. te. 43. §., 1900: XXVIII. te. 19. §., 1899: XLI. te. 21. §.), más napszámnak vagy hetibérnek legfeljebb a napi öt pengőt meghaladó részét lehet lefoglalni (1908: XLI. te. 12. §.). Különös szabályok vannak a tengeri hajókra (1934: XIX. te. 58. §.).

³ Gazdasági cselédre 2 hó (1935: II. te. 2. és 3. §.) { egyéb cselédre 15 nap – 6 hét (1876: XIII. te. 66-67. §.); házfelügyelőre, segédházfelügyelőre 1-3 hó (Budapesti lakb. szb. r. 61. és 64. §.); kereskedősegédre 6 hét – 6 hó (1864: XVII. te. 92. §. és 1910/1920. M. E. sz. r. 2. §.); iparossegédre 15 nap – 3 hó (u. o.); kereskedelmi vagy ipari üzemben alkalmazott tisztviselőre 6 hó – egy év (u. o.); gazdatisztre 6 hó – egy év (1900: XXVII. te. 15. §.) stb.

1. napjára, juhásznak, juhászbojtárnak szeptember hó 30. napjára lehet felmondani. Ez a rendelkezés lényegesen enyhítette azt a súlyos helyzetet, hogy a cselédnek télviz idején kellett, rossz időben, sokszor járhatatlan utakban költözködni. Továbbra is megmaradt a téli, vagyis december hó 31. napjára szóló felmondás a szőlő- vagy kertgazdaságban alkalmazott éves cselédekre, mert a munkák folyamatossága nem engedi meg az év korábbi szakaszában a munkás változást.

Vannak esetek, amelyekben a munkás életbevágó érdeke megkívánja, hogy ámbár határozott időre kötötte le magát, felmondással mégis megszüntethesse a jogviszonyt, így pl. a cseléd felmondhat, ha házassággal önállóságra tehetne szert, ha otthonléte a család fenntartására nélkülözhetetlen, ha a tanonc más ipari szakmára, életpályára vagy szülője üzletébe vagy gazdaságába lép át;² gazdatiszt felmondhatja a határozott időre kötött szerződést: a birtok eladása, a haszonbérlet abbanhagyása, a birtokos személyében vagy a birtok állagában beállott lényeges változás esetében.³

Érdekeinek súlyos veszélyeztetése esetében felmondás nélkül is elhagyhatja a munkás a szolgálatot, így különösen, ha a szolgálatban élete, testi vagy erkölcsi épsége veszélyeztetve van.⁴

A *terhes és a szülő nő* érdekében korlátozza a felmondást az 1928: V. te. 8. §-a, amidőn kimondja, hogy az iparban és némely más vállalatban alkalmazott nőnek a szülést megelőző és követő hat-hat heti időtartama alatt felmondani nem lehet s amennyiben a nő ennek az időnek az eltelte után is a szüléssel vagy a terhességi állapottal összefüggő betegség miatt nem tud dolgozni, a felmondás még további, de legfeljebb négy heti időre hatálytalan.

A jogszabályban megállapított felmondási időket rendszerint nem lehet meg rövidíteni.

A felmondási idő célja az, hogy az alatt a munkásnak megfelelő idő álljon rendelkezésére új munkaalkalom keresésére. Ennélfogva a munkaadó köteles erre megfelelő időt engedni.⁵

A felmondás ideje alatt természetesen az összes szolgálati illetmények járnak.

A szolgálati jogviszony megszűnése esetére jogszabályaink az ipari és kereskedelmi tisztviselőknek és kereskedőségeknek,⁶ a gazdatiszteknek⁷ és a kereskedelmi hajók személyzetének végkielégítést biztosítanak.⁸

Nyugdíj magánszolgálati alkalmazottnak csak szerződéses kikötés vagy esetleges különleges jogszabály alapján jár.

Ha a szolgálati viszony a munkavállaló halála következtében szűnik meg, a családot a szolgálati lakásból bizonyos idő eltelte előtt nem lehet kitenni; ez az idő gazdasági cseléd családja számára egy hó (1907: XLV. te. 41. §), gazdatiszt családjának három hó

¹ 1876: XIII. te. 51. §., 1907: XLV. te. 43. §.

² 1922: XII. te. 100. §.

³ 1900: XXVII. te. 14. §.

⁴ 1876: XIII. te. 52. §., 1907: XLV. te. 46. §., 1900: XXVIII. te. 14-15. §.; 1900: XXIX. te. 26. §., 1900: XXVII. te. 17. §., 1884: XVII. te. 95. §. Bánya t. 205. §., 1899: XLI. te. 23. §., 1914: XIV. te. 58. §.³ 1934: XIX. te. 61. §., 1922: XII. te. 98. §., Budapesti lakb. szab. r. 62. §.

⁵ Külön is kimondja ezt a gazdasági cselédekre az 1907: XLV. te. 54. §-a₃ a gazdatisztekre za 1900: XXVII. te. 20. §-a és általánosságban a Kúria 41. számú jogegységi határozata.

⁶ 1910/1920. M. E. számú rendelet, amelyet a minisztérium egyéb kategóriákra is kiterjeszthet.

⁷ 1900: XXVII. te. 11. §.

⁸ 1934: XIX. te. 19. §.

(1900: XXVII. te. 11. §.), kereskedelmi és ipari tisztviselők és kereskedősegédek családja javára pedig annyi, amennyi az elköltözésre, illetőleg a lakás kiürítésére méltányos megítélés szerint szükséges (1910/1920. M. E. sz. r. 8. §.). (A *kíméleti időt* a most említett rendelet, úgyszintén a gazdasági törvény – az utóbbi egy hó tartamára – a szolgálati szerződésnek nemcsak halál következtében való megszűnése esetére adja meg.) A meghalt gazdasági alkalmazott családjának az elköltözéshez igaerő és azonfelül a gazdasági cseléd hátramaradott családjának egy hónapi munkabér, a gazdasági családjának a szolgálati idő tartamához képest negyedévi, illetőleg félévi végkielégítés is jár (1907: XLV. te. 41. §., 1900: XXVII. te. 11. §.)¹

Ezekben próbáltam röviden összefoglalni azokat a főbb rendelkezéseket, amelyek a *munkavállalók érdekeinek* a megóvását célozzák. A részletekre nem terjeszkedtem ki, mert ezeket a külön tárgyú előadások bizonyára bőségesen kifejtették. Áttérek ezek után azoknak a szabályoknak rövid összefoglalására, amelyek a munkásság egyoldalú érdekein túl a munka rendjét kívánják biztosítani.

2. A mi felfogásunk szerint a szolgálati viszony szerződés. A szerződés mind a két felet kötelezi, mind a munkaadót, mind a munkavállalót. Olyan állam, amely a jogállam névre számot tart s amely gazdasági életének rendjét biztosítani kívánja, nem mellőzheti olyan jogszabályok alkotását, amelyek a munkaadónak biztosítják, hogy a vállalt köteleységüknek a munkások is eleget fognak tenni. A kötelezésre kényszerítés végett jogrendszerünk itt olyan eszközhöz is hozzányúl, amellyel a magánjogi jogviszonyok körében egyébként nem igen találkozunk, jelesen a fizikai kényszerhez. A kényszerítés, a végrehajtás rendszerinti eszköze ugyanis a vagyoni végrehajtás, a szolgálati jogviszonyok körében azonban – nem ugyan általánosan, de jelentékeny területen – szerepel a valóságos testi kényszerítés is.

A házi cseléd, a gazdasági cseléd, a mezőgazdasági munkás, a gazdasági napszámos, a vizimunkálatoknál, út- és vasútépítésnél, erdei munkánál alkalmazott napszámos és a tengeri kereskedelmi hajószemélyzet tagja a szolgálat, illetőleg a munka helyére karhatalommal is előállítható., s ha az előállítás után sem kezdi meg a szolgálatot, kihágás miatt megbüntethető és az okozott költség és kár megtérítésére kötelezhető. Ugyanezeket az intézkedéseket lehet megtenni a munka vagy a szolgálat jogtalan abbahagyása esetében is és ebben az esetben helyük van az intézkedéseknek iparossegédek és gyári munkások ellen is.²) Alig lehet kétséges, hogy az ilyen módon kikényszerített munka nem sokat ér, mégis., különösen falusi népünk viszonyait tekintve az efféle hatósági beavatkozás nem mondható céltalannak. Sokszor csak nemtörődomség, fásultság, idegen befolyás, izgatás, mesterkéltszolidaritás gátolja a munkást, hogy vállalt munkáját, szolgálatát megkezdje vagy folytassa. Ilyenkor nem egyszer a kakastoll megjelenésének kilátásbahelyezése, méginkább megjelenése elég, hogy a köteletség szunnyadó tudatát felébressze, vagy a kötelezettségérzet hatóerejének gátlását megszüntesse. Ennél az erkölcsi nevelő hatásánál fogva és azért is, mert különösen a mezőgazdasági munkák kellő idejű elvégzésének elmulasztása nemcsak a munkaadóra, hanem a közre is helyre-

¹ Tengeri kereskedelmi hajók személyzetének hátramaradt családtagjairól az 1934: XIX. te. 55. §-a rendelkezik.

² 1876: XIII. te. 24. és 36. §.; 1907: XLV. te. 17. és 48. §.; 1898: II. te. 34., 37., 38. és 53. §.; 1899: XLI. te. 2. és 14. §., 1900: XXVIII. te. 32. §.; 1934: XIX. te. 20. és 77. §.; 1884: XVII. te. 159. §. Fel-tűnő, hogy hatósági kényszert a munkába beállani vonakodó gyári, általában gyári munkás ellen nem lehet alkalmazni, de a munkát jogtalanul abbahagyó ipari munkás ellen igen. _

hozhatatlan károkat zúdíthat, a hatósági kényszert alig lehetne a szóbanlévő viszonyok jogi rendszeréből kihagyni.

Az elvállalt szolgálat teljesítésének kötelességét kívánják biztosítani azok a rendelkezések is, amelyek megtiltják, hogy beszegődött cselédnek a szolgálati idő alatt *útlevel* adjanak ki (1907: XLV. te. 5. §.).

A gazdasági élet túlságos megterhelésének mellőzését s ezzel a termelésnek közérdekű védelmét szolgálják azok a rendelkezések, amelyek a munkaadónak bizonyos esetekben módot adnak arra, hogy a felfogadott munkás elfogadását megtagadja vagy a szolgálati viszonyt egyoldalúan felbontsa. Így a kisebb gazda, aki 200 pengőnél kevesebb egyenes adóval van megterhelve, nem köteles a gazdasági cselédet elfogadni, ha a szerződés megkötése után olyan elemi csapás éri, hogy annak következtében a cselédet be nem fogadhatja; ilyenkor visszaléphet a szerződéstől, ha a cseléd egynegyedévi bérért és járandóságainak egynegyed évre eső értékét kiszolgáltatja (1907: XLV. te. 14. §.). Ugyancsak felbonthatja a jogutód az időközben meghalt jogelődje által a mezőgazdasági munkásokkal kötött aratási, cséplési, hordási szerződést hat hónappal a munka megkezdése előtt; ilyenkor csak a munka felvállalásával felmerült költségeket és kiadásokat kell megtéríteni (1898: II. te. 44. §.); megfelelő rendelkezés van a dohánykertészekre is (1900: XXIX. te. 28. §.).

A termelés folytonosságának érdekében eltérések vannak azoktól az általános szabályoktól, amelyek megszabják, hogy a szolgálat- vagy munkavállalótól nem lehet követelni más munkát, mint amelyre vállalkozott; így pl. a cseléd cseléd társának helyettesítésében vagy elemi veszély elhárításának szüksége esetében (1876: XIII. te. 35. §., 1907: XLV. te. 18. §.); ugyancsak a termelő munka folytonosságát biztosítják azok a szabályok is, amelyek különösen a mezőgazdasági munka tekintetében kivételt engednek az egyébként kötelező munkaszünet és a munkaidő-korlátozások alól.

A munka rendjének megóvása érdekében törvényeink rendelkezései jogot adnak a munkaadónak a munkás munkáját, magatartását, viselkedését illetően, sőt a cseléd irányában bizonyos, kisebbségekű fegyelmi jogot, s azonfelül kártérítési követelést is adnak a munkaadónak.

III. Ha a felsorolt vagy csak röviden érintett jogszabályoknak tarka tömegére visszatekintünk, megállapíthatjuk, hogy jogszabályokban nincs hiány. S ha a jogszabályokat a szociális követelmények szempontjából vizsgáljuk, azt is meg kell állapítanunk, hogy jogszabályaink a szociális követelményeknek megfelelnek mind a munkásság széles rétegének sorsát meghatározó, mind a munka rendjét biztosító szempontból. Ha figyelembe vesszük, hogy a munkaviszonyra vonatkozó törvényeink közül az első, a cseléd törvény az 1876. évből való s még a múlt század utolsó éveiben, az 1898. évben keletkezett a mezőgazdasági munkásokról szóló törvényünk is, amelyet gyors egymásutánban követtek Darányi Ignác munkástörvényei, az ipari munkásokra vonatkozó jogszabályalkotást pedig messze megelőzte a szociális irányban fejlődött bírói gyakorlat, a szolgálati és általában a munkaviszonyok jogi szabályozása terén szociális szempontból elmaradottságról nem lehet szó, szemrehányás nem illelhet.

De ha ez így van – kérdezheti bárki – miért nincsenek eszményi állapotok a szolgálati és általában a munkaviszonyokban? Miért vannak egészségtelen, nedves, kunyhószerű túlszűfolt cseléd lakások, miért vannak tele a majorudvarok csenevész, rongyos gyerekekkel, miért nem tud megkeresni a falusi napszámos vagy a gyárimunkás annyit, amennyi bár szükséges, de emberhez méltó élethez kell?

A felelet egyszerű. Jogszabályok egymaguk,, pusztán létezésükkel bajokat nem orvosolnak, helyzeteket *nem* javítanak. A jogszabályokat át kell vinni az életbe. Ez a feladat annál nehezebb., mennél távolabb áll a jogszabállyal elérni kívánt cél, megvalósítani kívánt állapot a valóságtól s mennél távolabb áll a jogszabály a kor eszmévilágától. A jogszabály ugyanis két úton mehet át az életbe. Vagy úgy, hogy önként alkalmazzák azok, akiknek szól, vagy úgy, hogy rájuk kényszerítik. Az önként alkalmazás annál nehezebb, mennél több lemondást, áldozatot kíván. A múlt század utolsó évtizedében és a jelen század első évtizedében, amikor a szabadelvű gazdasági irányzat a legteljesebb kivirágzásáig jutott, Darányi Ignácnak a szociális érzékkel telített jogalkotása még korszerűtlennek bizonyult abból a szempontból, hogy önkéntes követőkre csak kevesekben talált. Általánosítani természetesen nem szabad. Voltak akkor is birtokosok, akinek birtokán, falujában szociális szempontból semmi kívánni való nem volt, túlnyomó nagyrésztben azonban nemtörődömségből, kapzsiságból nem gondoltak komolyan a törvények szociális eszméinek megvalósítására. Darányi Ignác törvénye szerint példának okáért a cselédlakások építésére tíz évet tűztek ki; a tíz év háromszor is eltelt azóta s még mindig ott tartunk, hogy a törvény – úgy amint tervezték – végrehajtva nincsen. Vagy hogy egyéb körből is említsék példát: amint fentebb rámutattam, a végkielégítésre, a hosszabb felmondási időre, a nyugdíjkövetelésre, a hosszabb szabadságidőre vonatkozó jog az egyhuzamban eltöltött szolgálati időhöz fűződik. Miképpen játszó ki ezeket a rendelkezéseket alacsony erkölcsi szintű munkaadók? Felmondással megszüntetik a munkaviszonyt közvetlenül az előtt, mielőtt a végkielégítésre vagy egyéb igényre jogot adó idő letelnék s azután újra alkalmazzák a munkást, aki bár elvesztette az addigi szolgálata alapján járandó kedvezményeit, de örül, hogy az újabb alkalmazás következtében legalább kenyér nélkül nem maradt. Megtették azt is, hogy a rossz gazdasági viszonyokra hivatkozással csökkentették az alkalmazott fizetését, hogy azután a csökkent járandóságok alapulvételeivel csekélyebb végkielégítéssel vagy nyugdíjjal bocsáthassák el. Az is gyakorlattá lett, hogy jelentéktelenebb munkakörbe helyezték át az alkalmazottat, hogy az ennek megfelelő rövidebb felmondási idővel bocsáthassák el. Biróságaink küzdenek az ilyen aljas visszaélések ellen. A kir. Kúria gyakorlata szerint¹ az ilyen eljárás a *joggal való visszaélés* s Magánjogi Törvénykönyvünk tervezetének a homlokán ragyog a bírói gyakorlatban egyébként is élő szabály, hogy „a törvény nem nyújt oltalmat a joggal való visszaélésnek”. Az eseteknek aránylag csak csekély része kerül bíróság elé. Miért? A magyarázat egyszerű. A gazdaságilag gyengébb fél ki van szolgáltatva az erősebbnek. Lemond jogának érvényesítéséről, csak hogy gazdasági létének habár csak gyenge fonala meg ne szakadjon. Mindig félve csinálunk rendelkezéseket a gyengébb fél védelmére mert nem tudjuk, az önzés, a rosszakarat miképp fordítja ellene azt, amit oltalmára akarunk

¹ A kir. Kúria – egyebek között – az 1652,1931. számú, a Polgári jogi Határozatok Tárába 964. szám alatt felvett elvi jelentőségű határozatában kimondta, hogy: Ha a munkaadónak nincs érdemleges méltánylást érdemlő oka arra, hogy az alkalmazottat közvetlenül a nyugdíjjogosultság megszerzése előtt bocsássa el a szolgálatból, a felmondás a joggal való visszaélés és így érvénytelen. A kir. Kúria gyakorlata szerint a fizetésesökkenés érvénytelen ha a főnök rosszhiszeműen azzal a szándékkal járt el, hogy alkalmazottját rövidesen elbocsátja (994/1916., 620. sz. elvi határozat). Ugyancsak a kir. Kúria gyakorlata, hogy a szolgálati szerződésnek határozott időre meghosszabbítása érvénytelen, ha a munkaadó abból a célból bírta rá az alkalmazottat a szolgálati viszonyoknak ilyen rendezésére, hogy ezzel őt a határozatlan időre szóló szerződéshez fűződő jogában megrövidítse (2924/1935. – 963. sz. elvi határozat indokolása).

Ha majd a társadalomban erősebbé válik az egymásrautaltság, az együvé tartozás tudata, ha majd a gazdasági téren is erősebben hódít tért a keresztény erkölcs, javulni fog a helyzet. Az államhatalom azonban nem támaszkodhatik egyedül az erkölcsi megtisztulásnak erre a reménybevett folyamatára. Drákói szigorral kell őrtállania a gyengébbek jogáért. Az őrhelyekre önöket helyezi, tisztelt Uraim. Önöknek kell lenniök a társadalmi békél biztosító szociális eszme őreinek. A szolgálati jogviszonyok körében, mind a falu életében, mind a város ipari életében jogszabályaink igen jelentős teret nyújtanak a közigazgatásnak a szolgálati jogviszonyokban. A szolgabíró, a polgármester, a kerületi előljáró az előadásom során sokszor említett törvényekben és jogszabályokban széles hatáskörben működhetnek közre. Az ő hatáskörükbe tartozik a munkaadó és a munkavállaló között a szolgálati viszony megkezdése, megszűnése, felbontása, a kölcsönös kötelezettségek teljesítése tekintetében felmerült viták elintézése, de vita nélkül is a munkásság, cselédség helyzetének közegészségügyi, közművelődési, gazdasági és általában szociális szempontú figyelése. A szolgabírónak, a polgármesternek, a kerületi előljárónak ez a hatásköre nincs a szűk madzagkantárba összeszorított vékony aktákba korlátozva, hanem kiterjed a kantárba, a papírba, a betűbe bele nem szorítható végtelen életbe, nem terjed csak a hivatalos blankettak kisformátumú negyed- vagy félvéneig széléig, hanem a kalászingató járásnak tágas határáig, a füstölő gyáraknak, zakatoló műhelyeknek széles övezetéig, nemcsak egy valamiféle panaszosra vagy egy valamiféle panaszlottra, hanem embertársára, akinek baját, gondját, érdekét meg kell értenie, át kell éreznie úgy, hogy amikor ügyét elintézte, ne csak egy ügyszám elintézésének megkönnyebbitő érzésével tegye félre az iratokat, hanem azzal az örömteli és a legnagyobb boldogságot nyújtó büszke érzéssel, hogy amit tesz, Isten dicsőségére végzi.

A magyarság számbeli fejlődésének problémája

ELŐADTA KOVÁCS ALAJOS

Nemzeti szempontból rendkívül fontos kérdésre, a magyarság számbeli fejlődésének kérdésére kívánom ezzel az előadással tisztelt hallgatóim figyelmét felhívni. Sajnos[^] ennek az előadásomnak a tárgya nem lesz nagyon öröme hangoló, sőt kell, hogy mélységes aggodalmat és a viszonyok javításának vágyát keltse fel minden jóérezsű és a nemzet jövőjét féltő magyar emberben.

Nem lehet elég sokszor és elég nyomatékkal hangoztatni, hogy az államoknak és nemzeteknek legnagyobb kincse az emberanyag és jövőjének legnagyobb biztosítéka a gyermek. Hiába van a legszebb és minden részletre kiterjedő szociális és gazdasági politika, ha ez alól a politika alól lassankint elfogy maga a nemzet. Pedig egyének, sőt családok is kihalhatnak, megfogyatkozhatnak, de a nemzet maga az örök, annak állandóan meg kell újhodnia, és nemcsak megújodnia, de fejlődnie, növekednie is kell, ha nem akarja, hogy kivesszen a népek családjából. Akármilyen jónak és hasznosnak tekintjük az egyéni jólétet, a gazdagságot és a nemzet összességének is a javakban való dúskálását, mégis csak legfontosabb maga az emberanyag, amelynek elsősorban a számától függ a nemzet hatalma és ezzel összefüggően a boldogulása is. Nem kétséges, hogy közgazdasági szempontból is igen fontos az, hogy a népesség állandóan szaporodjék, növekedjék, mert maga a gazdasági élet is csak akkor fejlődhetik, a gazdaság különböző ágai, östermelés, ipar, kereskedelem csak akkor virágozhatnak, ha számíthatnak a népesség rendszeres és lehetőleg egyenlő ütemű növekedésére.

A történelem folyamán is beigazolódtott, hogy azok a nemzetek, amelyek erőteljesen fejlődtek, magukhoz ragadták a hatalmat más területek és népek fölött is, viszont azok a népek, amelyek bármi okból kedvezőtlenül szaporodtak, martalékai lettek ifjabb, erőtői duzzadó nemzeteknek. Ezt az igazságot csak azért nem tudjuk konkrét adatokkal beigazolni, mert régebbi időkben nem voltak népszámlálások, a népmozgalom jelenségeiről sem voltak feljegyzések, de történetileg megállapított tény pl., hogy a római birodalom bukását elsősorban a római népnek bekövetkezett teljes meddsége és a feltörekvő fiatal barbár népeknek erőteljes szaporodása idézte elő.

A magyarság története is szomorú példákat mutat arra, hogy mennyire tönkremehet egy egyébként fejlődésképes nemzet, ha olyan szerencsétlen körülmények közé kerül, amelyek megakasztják fejlődését. Milyen érdekes tanulmány volna, ha Magyarország és a tulajdonképeni magyarságnak a lélekszámát a honfoglalástól kezdve pontosan nyomon kísérhetnők; sok eddig megmagyarázhatatlan történelmi eseménynek jönnénk ezáltal nyitjára. Azokból a szórványos adatokból, amelyek rendelkezésre állnak és amelyekből nagyjából meg lehet állapítani az egyes időszakokban a népesség

számát, még így is sok tanulságot vonhatunk le. Mi lehetne ma Magyarországon – itt mindig a Kárpátoktól Adriáig terjedő Hungária Aeterna-t kell értenünk, – ha a magyarság a honfoglalástól kezdve nyugodtan, háborítatlanul növekedhetett és fejlődhetett volna, ha a háborúk, járványok, tatár-, török- és németdúlás mind elmaradt volna. A honfoglaló magyarság számát 100.000 leieknél nem becsülik többre történettudásaink; ha most a népességnek csak száz évenként való megkétszereződését tételezzük fel, ami meglehetősen gyöngye, a normálisnál kisebb szaporodást jelent, ezer év alatt a 100.000 főnyi magyarság 102,000.000-ra szaporodott volna fel. Ha pedig a normális évi $i\%$ -os szaporodást számítjuk, amely a népességnek kb. 73 év alatti megkétszereződését idézi elő, akkor ma Magyarország népessége közel lenne a két milliárdhoz, ami majdnem annyi, mint a mai egész világ lélekszáma. Az emberek szaporodása egy meghatározott területen természetesen nem lehet végnélküli, határt szab annak a földterület és az élelmiszerek mennyisége. Annyi kétségtelen, hogy Magyarország földjének termékenysége még mérsékelt szaporodás mellett is megengedte volna azt, hogy ezen a területen, ha történelmünk nem lett volna olyan szerencsétlen, mint amilyen volt, ma legalább 40-50,000.000 színmagyar élne és tömegével betöltené a történelmi határokat, sőt amilyen a török uralom előtti fejlődés menete volt, déli irányban a vízvázalstókiig kiterjesztette volna etnikai határvonalát. Hiszen Mátyás király korában a magyarság a Szávaig és az Al-Dunáig terjedt, amit Csánki Dezső napnál világosabban bizonyított be nagyszerű történelmi munkáiban. A mai Mitrovicának pl. Száva-Szt. Demeter volt a neve, nevezetes magyar város volt és polgárainak magyar nevei voltak, amiket Csánki felsorol.

Magyarország népességének hozzávetőleges számáról már a XIV. évszázadból, Nagy Lajos idejéből bírnak adatokkal, amikor Hóman Bálint közel 3,000.000-ra becsülte a népszámot az akkori városok és falvak és azoknak átlagos lélekszáma alapján. Több mint 20.000 helység nevét ismerjük ebből az időből, amelyek természetesen átlagosan sokkal kisebbek voltak, mint a maiak. Hóman csak 120 lelket számít egy falura, 500-at egy mezővárosra és 1.000-et egy szabad királyi városra, mégis 3,000.000 lélekszámot hoz ki. Valószínűvé teszi ezt a számítást az is, hogy az 1330-as években készült pápai tizedlajstromok Horvát-Szlavonország nélkül 3.800 plébániát sorolnak fel. Óriási szám ez a 3,000.000, ha figyelembe vesszük, hogy milyen ritka volt akkor Európa népessége, és hogy mit jelentett akkor ez a többi európai hatalomhoz képest. Hiszen Európa lakosságának és általában a fehér fajnak tulajdonképeni nagy szaporodása csak a XIX. században indult meg, amikor a járványoknak az orvosi tudomány haladtával sikerült némi gátat vetni. Régebben ugyan a szaporodási lehetőség sokkal nagyobb volt, mint újabban és különösen napjainkban, mert sokkal nagyobb volt a születések száma, viszont a halálozás még nagyobb volt a fertőző betegségek állandó pusztítása és az időnkint tömegesen fellépő járványos betegségek folytán. Ha azonban egy-két évi nyugalom volt ezen a téren, szinte hihetetlen arányú szaporodást mutattak fel egyes vidékek és városok, amit azonban a következő járványos évek megint lerontottak. A XIX. század szaporodási irányzata tehát nem azért volt kedvező, mert egyes években volt túlnagy a szaporodás, hanem mert az sokkal egyenletesebb volt, mint régebben és így jóval nagyobb eredményt is hozott létre. Hiszen egész Európának a népessége még 1800-ban is csak 188,000.000 volt, ami a XIX. század folyamán 401,000.000-ra növekedett, pedig közben még 28,000.000 kivándorlót is leadott Európa főképp Amerikának.

Ha fel lehet tételezni, hogy a XIV. században Magyarország lakossága elérte a 3,000.000-t, eléggé megokoltnak látszik történetíróinknak az a megállapítása, hogy

Mátyás király korában, tehát a XV. század második felében Magyarország lakossága már 5,000.000 körül volt. El lehet tehát mondani, hogy Magyarország a középkor végén a népesség száma tekintetében is volt olyan nagyhatalom, mint akár Franciaország vagy Németország; Angliáról nem is beszélve, amely akkor még egészen jelentéktelen volt a kontinens hatalmaival szemben, hiszen csak a XVIII. század elején érte el az ötmillió lélekszámot. Hát még ha meggondoljuk, hogy ez az 5,000.000 lélek legalább is 75-80%-ban tiszta magyar volt, mert tudjuk azt, hogy a Felvidék, a tótok lakóhelye, akkor még nagyon gyéren volt lakott, különben nem kellett volna oda a bányák művelésére németeket telepíteni. Erdélynek szintén csak a folyóvölgyeiben volt jelentékenyebb lakossága, az oláh bevándorlás csak később a török nyomása alatt indult meg nagyobb mértékben és a királyhágóninnyi területre még később történt az oláhok átszivárgása. Hiszen pl. Biharmegyében még a XVIII. század elején is alig volt oláh lakosság a keleti hegyvidéken.

A 150 éves török uralom tette tönkre Magyarországot; el lehet mondani, hogy Trianon tulajdonképpen Mohácsnál kezdődött. A Dunántúl egész délkeleti felének, Szlavóniának, az Alföld túlnyomó részének lakossága jóformán kipusztult a hosszas háborúk alatt, azonkívül tizezrével vitték ki a törökök a foglyokat Magyarországról, a megmaradt lakosság pedig vagy néhány védettebb helyre menekült, vagy felhúzódott a királyi uralom alatt lévő területre. Évtizedekig tartott, míg a törökök kitakarodása után az ország úgyszólván összeszedte magát; közben a Rákóczi felkelés, a kuruc háborúk is súlyos veszteségeket okoztak az amúgy is csekélyszámú lakosságnak. A Buda visszavétele és az ország felszabadítása után több mint 30 évvel, 1720-ban tartott népösszeírás, amely tulajdonképpen csak az adózókat, illetőleg családokat számlálta össze, de abból a lélekszámról is következtetni lehet, Horvát-Szlavonország nélkül már csak 2,582.000 lelket talált Magyarországon. Ha még Horvátországot is számítjuk, legfeljebb 2,900.000-re tehetjük az akkori népességet Szent István birodalmában, tehát majdnem pontosan annyira, amennyi Nagy Lajos király idejében volt. 350 év tehát úgyszólván teljesen kiesett Magyarország népesedésének a történetéből, mert a Mátyás-korabeli fellendülést tökéletesen lerontotta a törökuralom másfél évszázada. Népszám tekintetében ugyanott voltunk, mint 350 évvel előbb, de míg Nagy Lajos és még inkább Mátyás király birodalmának a lakosságából 75-80% volt magyar, tehát a Nagy Lajos korabeli 2,900.000 főből körülbelül 2,200.000, a XVIII. század eleji ugyancsak 2,900.000 főnyi lakosságból csak 1,160.000, tehát fele a 350 évvel előbbi létszámnak, és alig több mint negyede a Mátyás-kori 4,000.000 főnyi magyarságnak. Maga a tulajdonképeni magyarság tehát hasonlíthatatlanul nagyobb veszteséget szenvedett, mint ahogy az összes lélekszám mutatja. A mérleg ez: Nagy Lajos idejében a 2,900.000 főnyi lakosságból magyar 2,200.000 és nem magyar csak 700.000. Ellenben a *pragmatica sanctio* idejéből 2,900.000-ból csak 1,160.000 a magyar és 1,740.000 a szláv, német és oláh.

Ezalatt a 350 év alatt Nyugat-Európa évtizedeken, sőt évszázadokon keresztül a békés, nyugodt fejlődés előnyeit élvezhette, mert hiszen megvédtük saját testünkkel és a nemzet élete árán a török veszedelemtől. Voltak ugyan nyugaton is nagy veszteséggel járó háborúk és járványok, hogy csak a 30 éves háborút említsem, de hogy ezeknek a pusztítása nem lehetett olyan irtózatossá méretű, mint Magyarorszáé, amely a török uralom alatt népszámának majdnem felére zsugorodott, annak legerősebb bizonyítéka az, hogy a XVIII. évszázadban, mégpedig már annak elejétől kezdve Németország tizezerszámra tudott gyarmatosokat küldeni hazánkba., amit meg nem tehetett volna,

ha a háború és dögvész ott is olyan nagy pusztítást vitt volna végbe a népesség soraiban.

A lakosságából kipszult Magyarországra a XVIII. évszázadban olyan nagyarányú bevándorlás folyt, mint a világháború előtt Amerikába. Ennek és részben a most már nyugalomhoz és békéhez jutott lakosság óriási szaporodó képességének tulajdonítható, hogy a II. József alatt tartott népszámlálás már 9,000.000 főnyi lakosságot talált Magyarországon, A magyarság aránya azonban a nagy idegen bevándorlás folytán, amellyel az akkor még igen szpora magyar nép sem tudott lépést tartani, 45 %-ról 39 %-ra esett vissza csak a szoros értelemben vett Magyarországon. Amint a betelepítések megszűntek, az új erőre kapott magyarság kezdte visszafoglalni régebben elfoglalt területét, újabb és újabb rajokat bocsátott az Alföld déli részeibe s később Szlavóniába, a saját etnikai területére szórványosan telepített német és tót falvak jórészt pedig fokozatosan beolvastotta és különösen a városokban a régi német polgárságnak magyarrá válása folytán, amely minden erőszakolás nélkül következett be, igen nagy előhaladást tett.

Fényes Elek az 1830-as években már 43 %-ra tette a magyarság arányát, Horvátország nélkül, az 1880. évi népszámlálás pedig, amely először állapította meg hitelesen a nemzetiségek számát, a tulajdonképeni Magyarországon 46.6 % magyarságot talált. Azóta a világháborúig tízevenkint 2-3 %-kal ment feljebb a magyarság aránya, úgyhogy 1910-ben az utolsó népszámlálás szerint, amely még az integráns Magyarországról szól, a lakosoknak már 54.5 %-a vallotta magát magyarnak, a többi 45.5 % pedig 7-8 különböző nemzetiség között oszlott meg. Ismételjük, minden erőszakolás nélkül következett ez be és valószínűleg folytatódott volna is ez a folyamat, amint már több ízben bebizonyítottuk, a magyarság központi elhelyezkedése, nagyobb szaporodó képessége, a belső vándorlások iránya, a városokba tódulás és a városok természetszerű magyarosodása folytán. Akármennyire szidtuk és szidjuk is a Habsburg-uralmat és a közösüges monarchiát, azt el kell ismernünk, mert a statisztikai adatok bizonyítják, hogy a kiegyezés óta Magyarország igen nagyot haladt a nemzeti állam megvalósulása felé anélkül, hogy különleges rendszabályokat kellett volna alkalmazni a nemzetiségek ellen. Az egyetlen akadály a németnyelvű közös hadsereg volt, amelynek hatását azonban részben a honvédség is ellensúlyozta, egyéb belügyekben – meg kell állapítanunk – teljesen szabad kezünk volt. Állítom, hogyha az Osztrák-Magyar monarchia még csak 50-60 évig fennmaradt volna a legutolsó szerkezetében, a magyarság arányszáma minden erőszakolás nélkül, egyszerűen a természetes fejlődés kényszerű hatása alatt legalább 75 %-ra ment volna fel, ami már biztosította volna számbeli felsőbbségét a további évszázadokra.

A világháború ennek a kedvező fejlődésnek borzasztó csapással és egy még borzasztóbb ítélettel véget vetett. Visszakaptuk ugyan állami függetlenségünket legalább is papiroson, de milyen áron! Ezeréves országunkat megfosztották területének és lakosságának kétharmadrésztől s nemcsak nemzetiségeink-legnagyobb részét vitték el tőlünk, de magának a fajmagyarságnak is kereken egyharmadát idegen uralom alá kényszerítették. Tudjuk, hogy ez az állapot nem fog örökké tartani, az a terület, amelyet az isteni kéz is egy országnak teremtett, előbb-utóbb mégis újra eggyé lesz. Elejétől fogva hittük ezt s abban bízunk, hogy a magyarságnak őseréje, az a szaporodó képesség, amely őt eddig is az ittlakó népek fölé emelte, át fogja segíteni a nemzetet a várakozás idején és az elkövetkező egyesülés egy még erősebb, egy még hódításképesebb magyarságot

fog itt találni. Ez a remény – sajnos – nem következett be. Már a világháború utáni e/só évek megmutatták, hogy népünk azt a szaporodási ütemet, amelyet a háború előtt mutatott, még közvetlenül a háború után sem tudja elérni, amikor pedig a százezrével elmaradt születéseket is pótolni kellett volna. Magyarország mai területének születési arányszáma a háború előtti években még ezer lélekre 34-35 volt, ezzel szemben 1920-ban, amikor már semmi akadálya nem volt a születési szám fellendülésének, csak 31,4-et tudott elérni születési számunk. A következő évben még kissé felcsillant a remény, mert akkor még 31,8-re emelkedett a születési arányszám, azóta azonban majdnem szakadatlanul megy lefelé, úgyhogy 1937-ben már a 20 alá süllyedt.

A háború után eleinte azzal vigasztaltuk magunkat, hogy a háború elpusztította az életképes és szaporodóképes férfiak jórészét, azért nem születhetnek annyi gyermek, amennyi a háború előtt. A népesség fenntartásába és szaporításába azonban fokozatosan bekapcsolódott az 1914-ig született háború előtti bőséges nemzedék, amely átvészelte a háborút és a közben javuló halandósági viszonyok hatásaképpen tömegesen lépett be a faj fenntartó korba, aminek következménye volt a múlt évtized folyamán a házasságkötéseknek úgyszólván állandó magas aránya. A születési arány mindezek ellenére folytonosan csökkent és tulajdonképpen még nagyobb mértékben, mint ezek a nyers arányszámok mutatják, mert hiszen az a produktív réteg, amelyből a születések származnak, erősebben növekedett, mint maga a népesség.

Mindez nem lett volna baj, ha a halálzási arány is legalább olyan mértékben szállott volna le, mint a születési arány. Kétségtelen, hogy a háború óta a halálzási arány is 21,2-ről 14,1-re, tehát egy teljes harmadrésszel csökkent. Ezzel szemben azonban az élveszületési arány ezer lélekre 31,8-ről 19,8-re esett le, tehát igaz, hogy viszonylag nem sokkal jobban, mint a halálzási arány, csak pont-számban sokkal jelentékenyebben, t. i. 12-vel, míg a halálzási arány csak 7,1-del. Ennek a következménye azután az, hogy a kettőnek, t. i. a születéseknek és halálzásoknak a különbözete, amit természetes szaporodásnak nevezünk, az 1921. évi icró-ról 5,7-re tehát majdnem felére esett vissza, s ebben van az óriási veszedelem.

A születési arány folytonosan csökken és ezzel a halálzási arány apadása még a közegészségügy javulása mellett sem tud lépést tartani tisztán népességszerkezeti okok miatt sem. A halandóságot egy bizonyos foknál lejjebb nem lehet leszállítani, a születések tekintetében ellenben elképzelhető az az eset, hogy az nullára esik le, vagyis egyáltalán nem születik gyermek.

Eddig szándékosan csak a háború utáni első normális esztendővel tettem meg az összehasonlítást, még rosszabbul ütne ki ez az összevetés akkor, ha a háború előtti évek szaporodási viszonyait vennők tekintetbe ugyanezen a mai területen. Még 1912-ben is, tehát két évvel a háború kitörése előtt a mai területen 35,0 volt az ezer lélekre eső születési szám, a halálzási arány 22,2, úgyhogy a természetes szaporodás ezer lélekre 12,8-et tett. Minthogy Magyarországnak mai területe teljes egészében a magyar nyelvterület túlnyomó részét alkotja, ezt a magas szaporodási arányt majdnem egynek vehetjük a fajmagyarság szaporodási arányával, sőt magának a nyelvileg magyarságnak szaporodási aránya még nagyobb is volt ennél, mert a nemzetiségi vidékeken, különösen keleten és délen a magyarság még szaporább volt, mint a mai területen. Éppen a magyarságnak ez a nemzetiségekét felülmúló nagyobb szaporodása volt a biztosítéka a magyarság további térfoglalásának azokkal az egyéb, a magyarságra kedvező körülményekkel együtt, amelyeket már előbb megemlítettem.

A nemzete sorsán és jövőjén aggódó lélek nem nézheti ezeket a száraz statisztikai adatokat mélységes fájdalom és félelemérzet nélkül. Hát nem borzasztó dolog-e, hogy ma, amikor ezen a szűkre szabott területen is majdnem másfélmillióval többen vagyunk, mint 28 évvel ezelőtt, mégis az 1912. évi 271.000 élveszületett gyermek helyett 1937. évben csak 178.000 gyermeket produkáltak a magyar anyák, tehát közel százezerrel kevesebbet. Pedig ma sokkal, de sokkal többen vannak az anyák, mint 25 évvel ezelőtt. Ez nem azt jelenti, mintha kevesebben adnának életet gyermekeknek, mert hiszen az első s többnyire a második gyermek is megszületik a statisztika tanúsága szerint, ellenben a további gyermekek születése elé vet gátat részben a kishitőség, részben a tényleges nyomorúság, de legtöbb esetben az önzés és a kényelemszeretet. Ha a halálozás nem ment volna vissza ugyanezen idő alatt, ma már szaporodás tekintetében minuszban volnánk, mert a háború előtt, sőt a háború utáni néhány évben is még 20-on felüli volt a halálozási arány, ma pedig már a születési arány is 20 alá süllyedt. A közel 100.000 meg nem született gyermeket részben ellensúlyozta a halandóság csökkenése, de csak részben, mert abszolút számban ma már csak 51.000 a természetes szaporodás, holott 1912-ben még 99.000 volt és még 1921-ben is 85.000.

A kevésbé borúlátók (pesszimisták) azt mondhatják erre, hiszen nincsen okunk panaszra, ha nem is olyan nagy a szaporaság, mint régen, mert még mindig 51 ezerrel több a születés, mint a halálozás; ez tíz év alatt félmilliónyi népnövekvést jelent, nincs okunk tehát félni az elfogyástól, sőt ez a mérsékelt szaporodás talán még jó is, mert kedvezőbb gazdasági viszonyokat teremt. Kevesebb ember marad munka nélkül, a vagyonosodás is jobban megindulhat, ha nem kérnek annyian falatot az amúgyis sovány kenyérből. Ez az egész okoskodás már gazdasági szempontból is helytelen, még inkább helytelen, sőt veszedelmes, ha nemzeti érdekeinket tekintjük, de még egyszerű matematikai szempontból sem állja meg a helyét. A születések állandó fogyása, mégpedig abszolút számban való fogyása azt jelenti, hogy minden újabb és újabb évfolyam kisebb és kisebb számmal lép be az életbe és a későbbi korokba is. Nálunk ez már bekövetkezett, mert a csecsemő- és gyermekhalandóságnak a javulása a születések kiesését nem tudja ellensúlyozni. A háború előtt a születések csökkenése még nem volt olyan nagyarányú, mint mostanság, úgyhogy a ma élő felnőtt nemzedékben, legalább is a 23 évesnél idősebbek között ez a jelenség még nem mutatkozik. Mire azonban a háború után folyton fogyó születési évfolyamok kerülnek felnőtt korba, minden évben kisebb és kisebb lesz az utánpótlás, kevesebb munkáskéz jelenik meg a munkapiacon, de természetesen kevesebb lesz a házasságkötés és még feltételezett ugyanolyan faj fenntartó kedv mellett is matematikai szükségszerűség, hogy a születések száma is csökkenjen. A születések állandó csökkenésének tehát az a nagy veszedelme, hogy az számtani következetességgel szinte önmagát fokozza, mert mindig kevesebb és kevesebb fajfenntartó elemet produkál, tehát előbb-utóbb arra vezet, hogy a népesség valóságos kihalását idézze elő. Hogy csak néhány példát idézzek, 1920-ban hatéves gyermek volt kerekszámban 187.000, 1930-ban ugyancsak hatéves gyermek 168.000; hétéves gyermek volt 1920-ban 182.000, tíz év múlva csak 177.000, nyolcéves gyermek volt 1920-ban 193.000, 1930-ban 186.000. A tíz évvel később született gyermekek tehát már 6-8 éves korba is jóval kevesebben jutnak fel. Az 1930. évi népszámlálás még 186.000 nyolcéves gyermeket talált, tehát olyat, aki 1922-ben született, de a tavalyi év csupán 178.000 gyermeket hozott életre; hogyan lehessen ebből nyolcéves korig 186 ezret felvinni még a legminimálisabb csecsemő- és gyermekhalandóság mellett is, amikor már megszületésükkor

kevesebben voltak, mint az 1930-ban nyolc esztendő már megért gyermekek. Ezek az összehasonlított évfolyamok mind olyanok, amelyeket a világháború közvetlenül nem érintett. Ha még normális viszonyok között is ez a következménye a születések abszolút száma csökkenésének, gondoljuk meg, mi lesz a legközelebbi években, mikor a négy háborús évnek felényire csökkent szülőttei kerülnek házassodó és fajfenntartó korbba. Már most meglátszik különösen a nőknél, akik korábban jutnak házassági korbba, hogy mennyire megfogyatkoztak a házasulok között azok a korosztályok, amelyeknek születése a világháború éveire esett. Néhány év múlva ezek fogják a házások között az ú. n. legproduktívabb korosztályt képviselni, de mikor csak félannyian lesznek, mint a normális években, elképzelhető, hogy a nemsokára következő években a születések száma még nagyobb mértékben fog visszaesni, mint ahogy eddig láttuk, mert ennek matematikai törvényszerűséggel kell bekövetkeznie. Majd ha azután a háború utáni első évek szülőttei kerülnek ugyanebbe a helyzetbe, talán néhány évig remélhetünk egy kis javulást, de azután újra a hanyatlás évei fognak következni.

Ha képesek volnánk a mai szaporodási arányt fenntartani, ami ismétlem, különleges beavatkozás nélkül, vagy a néplélek megváltozása nélkül mennyiségtanilag lehetetlen, akkor még valahogy bele lehetne nyugodni abba, hogy nemzetünk fejlődésének menete nem olyan egészséges és nagyarányú, mint a háború előtt volt, és mint ahogy a háború utáni első években is mutatkozott. Ha magunk volnánk itt a Duna völgyében és nem volnánk ellenséges indulatú népekkel körülvéve, amelyek még a megmaradt területünket is irigylik tőlünk és nem akarnánk visszaállítani Szent István birodalmát, ami minden igaz magyarnak vágya és álma, akkor talán belenyugodhatnánk a dolgok illetén alakulásába, jóllehet gazdasági szempontból sem jelent előnyt a szaporodási ütem megtorpanása. A helyzet azonban az, hogy keleti és déli szomszédunk, Románia és Jugoszlávia népessége jóval nagyobb szaporodást mutat, mint Magyarország. Romániának még 1937-ben is 30.8 ‰-es születési aránya mellett 11.5 volt a természetes szaporodási aránya, Jugoszláviának pedig 1936-ban hasonlóan magas születési arány mellett – minthogy ott a halandóság sokkal kedvezőbb – ezer lélekre 12.9 volt a szaporodási aránya, ugyanakkor Magyarországé csak 6.1, és ma már csak 5.7. Még ijesztőbbek az abszolút számok: Csonka-Magyarország népessége csak 50.000 lélekkel szaporodik évenként, Romániáé és Jugoszláviáé 400.000 lélekkel, tehát nyolcszor annyival. Kevés vigasztalás nekünk az, hogy ezeknek az ú. n. utódállamoknak éppen a Magyarországtól elszakított területein legkisebb a természetes szaporodás, s viszont itt, különösen a Délvidéken a magyarság szaporodása még ma is nagyobb, mint a többi nemzetiségé, de éppen ezt a kedvezőbb szaporodást ezek az államok anyaországuk bőséges népfeltelelével állandóan ellensúlyozni tudják és betelepítésekkel ellensúlyozzák is.

Némelyek azzal vigasztalják magukat, hogy hiszen a tőlünk nyugatra eső európai államokban még rosszabbak a viszonyok, mint nálunk. Kétségtelen, hogy Nagy-Britanniában és Franciaországban még kisebb ma már a természetes szaporodás; az előbbiben 27 ezer lélekre, Franciaországban pedig már 1935. óta minden évben több a halálozás, mint a születés. Aránylag igen csekély a szaporodás Svájcban, Belgiumban, Svédországban és Norvégiában, az új balti államok legnagyobb részében is.

Nem akarok itt találgatásokba bocsátkozni arra nézve, hogy ha a fejlődés folyamata a mostani marad, hogy fog alakulni Magyarországnak és az utódállamoknak népesszáma 30-40, vagy még több év múlva. Ezek a számítások nem igen szoktak beválni, próbáltak már ilyeneket csinálni 50-60 évvel ezelőtt is, amelyekre az élet és az előre

nem látott körülmények erősen rációfoltak. De ezek az adatok mindenesetre kell, hogy véres és vészes intőjel gyanánt szolgáljanak arra, hogy itt az utolsó óra, amikor cselekednünk kell, amikor intézkednünk kell komolyan és határozottan, hogy ezt a folyamatot megállítsuk. A háború előtt még tanácstalanok lehettünk ebben a tekintetben, mert nem volt előttünk semmi olyan példa, amely azt mutatta volna, hogy törvényhozási vagy hatósági intézkedésekkel meg lehet ezt a folyamatot állítani, vagy éppen megfordítani. Folytonosan óvnak bennünket a külföldi példák utánzásától. Pedig vannak és lehetnek olyan példák, amiket a nemzet érdekében igenis utánoznunk kell. Itt van a szellemében és egész gazdasági életében megújított Németország példája. Németország ugyanazon az úton volt, mint mi. Születési aránya veszedelmesen csökkent különösen a háború után, de még 1921-ben is 113 volt ezer lélekre a szaporodás aránya. Akkor még 25.3 születés esett ezer lélekre Németországban, ez az arány majdnem szakadatlan csökkenéssel 1933-ig 14.7-re esett le, a szaporodási arány pedig 3.5-re. Az akkor uralomra jutott nemzeti szocialista kormány hamarosan erélyes intézkedéshez nyúlt; minden új házaspárnak, amely magát orvosi vizsgálatnak alávetette és alkalmasnak találtatott, 1.000 márka kiházasítási kölcsönt adott, amely kölcsönt csak akkor kell teljes egészében visszafizetni, ha a házasságból nem születik gyermek. Minden született gyermek egy negyedrésszel csökkenti a kölcsönt, úgyhogy négy gyermek születése esetén a kölcsönből már semmit sem kell visszaadni. Ez az intézkedés egy csapásra megnövelte a házasságkötések számát és következő évben, 1934-ben nem kevesebb, mint 220 ezerrel több gyermek született Németországban, úgyhogy a születési arány 147-ről 18.0-ra ugrott egy év alatt. És minthogy a halandóság szerencsére alig változott, a természetes szaporodás ezzel a 220.000-rel lett több, egyetlen év alatt tehát kétszeresére emelkedett. A következő évben, 1935-ben még folytatódott a születések növekvése, úgyhogy az arányszám 18.9-et ért el, a szaporodási arány pedig – minthogy a gyermekhalálozások is természetszerűleg növekedtek – ugyanazon a szinten maradt és ezt megtartotta az újabb években is. Legérdekesebb a dologban az, hogy nemcsak az új és kölcsönrel megerősített házasságok termékenysége lett nagyobb, hanem még azoké is, amelyek régebben és kölcsön nélkül kötettek, amiből nyilvánvaló, hogy ennek az intézkedésnek a hatása alatt a néplélek is megváltozott; a nemzeti szocialista uralom a német népnek jövőjébe vetett hitét is nagy mértékben megerősítette.

Újabbban a fascizista Olaszország is rátért erre a hatásos népesedéspolitikai rendszerre azzal a különbséggel, hogy ott az új házásoknak adott kölcsönt az első gyermek csak 10 %-kal csökkenti, a második 20, a harmadik 30, és a negyedik gyermek már 40 %-kal, ami még nagyobb ösztönzést ad arra, hogy a házasságokból legalább négy gyermek származzék. Pedig Olaszország erre kevésbé szorult rá, mint Németország, mert Olaszországban a születési arány a csökkenés ellenére, ami kisebb mértékben ott is bekövetkezett, még mindig a 22 fölött van ezer lélekre, a szaporodási arány pedig a legújabb időkig állandóan meghaladta a 10-et, most 9 körül mozog, mégis szükségesnek tartotta, hogy útját állja a szaporodási tempó további meglassulásának.

Nekünk sem szabad tehát ölhetett kézzel néznünk, hogyan nő folytonosan az ellenséges érzületű szomszédos népek emberszáma és hogyan rohanunk mi vesztünkbe, a pusztulás felé. Itt a tizenkettedik óra, hogy a magyar kormányzat is erélyes lépéseket tegyen a népesedés további romlásának megakadályozására. Erre épen úgy kell pénznek lenni és épen úgy kell módot találni ennek a pénznek az előteremtésére, mint ahogy a fegyverkezésre kell pénznek lenni, mert kit fogunk felfegyverezni, ha nem lesz ifjúság,

amely az öregebbek helyébe lép? Az 1930. évi népszámlálás szerint Csonka-Magyarországon 85.300 huszonegyéves ifjú volt, ugyanakkor 11 éves, tehát olyan, aki csak 10 év múltán éri el a 21. évét, csak 80.400, egyéves fiúgyermek pedig 84.000. 1930-ban még 85.300 fiatalember állhatott volna sor alá, 1940-ben a halandósági adatok figyelembevételével már csak 81.600 lesz, 1950-ben pedig csak 75.200, ha pedig az 1937. évi születések számát tekintjük, ezekből 21 év múlva már csak 68.000 hadköteles fog kikerülni, vagyis 17.000-rel kevesebb, mint amennyi a háborúelőtti évek szülőiteiből állt még legutóbb is rendelkezésre.

Kétségtelen, hogy tulajdonképpen elkéstünk a népesedéspolitikai rendszabályokkal, mert az eddig elmulasztottakon már nem is tudunk segíteni, azokat nem tudjuk pótolni. 21 év múlva feltétlenül kevesebb lesz a fegyverfogható férfi, mint most. De legalább addig is, míg valahogy módot találhatunk arra, hogy német és olasz példára a születések számát emeljük, arra kell törekednünk és ebben a közigazgatásnak is igen nagy része lehet, hogy legalább a megszületett gyermekeket meg tudjuk tartani az életnek. Tagadhatatlan, hogy a csecsemő- és gyermekhalandóság terén is nagy javulás mutatkozik, de hol vagyunk még azoktól a viszonyoktól, amelyeket a nyugateurópai államokban látunk. A csecsemőhalandóság, vagyis az egy éven aluli elhalt gyermekek aránya az élveszülöttekhez, ami még a háború előtt és részben még utána is 20 % körül mozgott, ma már 13 %-ra ment le. Ez azt jelenti, hogy még mindig majdnem minden hetedik megszületett gyermek elpusztul egy éves kora előtt. Számszerint ez 23-24.000 csecsemőhalottat jelent, és az európai államok közül csupán Románia és újabban Bulgária áll rosszabbul, mint mi; még Jugoszlávia is kedvezőbb arányszámmal dicsekszik. Hogy pedig mire képes a szülői és a hatósági gondoskodás ebben a tekintetben, mutatja az, hogy pl. Svédországban és Svájcban már 5 % alá, Németalföldön meg éppen 4% alá tudták leszorítani a csecsemőhalandóságot. Ha nálunk olyan alacsony arányú lenne a csecsemőhalandóság, amilyen Németalföldön, a 24.000 csecsemőhalottból 17.000-t tudnánk megtartani az életnek, részben máris ki volna töltve az az űr, amit a gyermekszületések katasztrofális csökkenése okozott és fog okozni még a jövő nemzedékekben. Éppen Németalföld példája mutatja, hogy még 20 körül mozgó születési aránnyal is milyen tekintélyes szaporodást lehet elérni. Ott 1937-ben 19,8-es születési arány mellett a halálozási arány csak 8,8 volt ezer lélekre, úgyhogy a természetes szaporodás 11-re rúgott. El lehet mondani, hogy Németalföld a világ legegészségesebb népfejlődést felmutató állama, mert ott kevés születés és kevés halálozással mégis normális szaporodási arányt tudnak elérni. Nálunk is volt régebben ilyen arányú szaporodás, de azt csak kétszer olyan születési szám és majdnem háromszor olyan nagy halandóság mellett tudtuk csak produkálni, ami gazdasági és közegészségügyi szempontokból is rendkívül sok hátránnyal jár.

Annyi bizonyos, hogy a mostani állapotokat nem lehet tétlenül nézni, segíteni kell azokon és meg kell találni azokat az eszközöket, amelyek ezt a nemzetünk jövőjére veszedelmes folyamatot megállítják. A közigazgatási embereknek fokozott figyelemmel kell lenni erre és a helyi viszonyok ismeretében javaslatokkal kell előállniuk, mert hiszen minden vidéken más és más oka lehet a születések csökkenésének, a csecsemő- és gyermekhalandóság magas fokának. Szébb feladatuk nem lehet a közigazgatási embereknek, mint ha a rájukbízott területeken a népszaporodás tekintetében is tudnak kedvező változásokat előidézni, mert ezzel a nemzet jövőjét szolgálják.

Társadalmi osztályok, társadalmi rendek

ELŐADTA WEIS ISTVÁN

A társadalmi osztályok és társadalmi rendek fogalommeghatározásánál első sorban a társadalom lényegét kell meghatároznunk.

A társadalom valami olyan, ami ellentétes az állammal, azonban nélküle nem jut teljes kifejlődésre, mint ahogy az állam sem nélkülözheti a társadalmi alapot. A társadalom az egyeseknek vagy az egyesek kisebb csoportjainak önérdékük nézőpontjai szerint és önkéntesen végbemenő elrendeződése, nagyobb közösségbe foglalása. A társadalmat tehát az jellemzi, hogy benne az érdek a döntő tényező és ezt a felebaráti szeretet csak részben ellensúlyozza. A társadalom továbbá nem mesterséges alakulat, hanem természetes egymásba illeszkedése az egyedeknek és az egyesek csoportjainak. Az elrendeződés mindenkor állapota a társadalmi rend, amely lehet erkölcsileg helyes vagy helytelen; az egyensúly megbomlása okozza ennek az egymásutának megzavarodását, a társadalom értékelésében beállott változások jelentik a társadalmi zavarokat, amelyek akkor jutnak ideiglenes nyugvópontra, amikor a társadalmi egyensúly a változott sorrendet érvényesítve helyreáll. Így folyik ez az állandó változás és megszilárdulás mindaddig, míg emberiség, emberi társadalom lesz.

Az állam ezzel szemben nem véletlenül alapuló jelenség, hanem az államalkotó tényezők akaratán nyugszik. Az embereknek sohasem jutott eszükbe társadalmat alkotniuk, az magától alakult; az államot ellenben meg kellett alapítaniuk, ha ez nem is ment olyan egyszerűen végbe, mint ahogy Titus Livius Róma megalapítását leírta. Az állam egy vagy több nemzetnek hatalmi szervezete sajátosságainak megvalósítására, különleges érdekeinek biztosítására. Az államban, különösen a nemzeti államban nem az egyéni vagy csoportérdek az irányadó, hanem a közérdek: a társadalom csak egyes kivételes esetekben – tűzvész, hajótörés stb. – kíván egyes tagjaitól önfeláldozást, az állam állandóan és mindenkitől.

A marxista tan szerint az állam mesterséges alakulat, kényszer nyomása alatt jött létre és a cél az, hogy az alsó osztály fokozatos felszabadítása, esetleges forradalma révén az államot feleslegessé tegyék. Ezt talán legjobban Oppenheimer fejtette ki, aki tetszetős, ha nem is igaz érveket talált annak bizonyítására, hogy a társadalom az elsődleges folyamat, az állam a másodlagos és kényszeren alapú; éppen ezért el is tűnik majd akkor, amikor nincs rá szükség, mert a társadalmi igazság állami rend, állami keret nélkül is érvényesülhet. Közel állanak hozzá azok a régi és újabb politikusok, akik az államban csak valami rendfenntartót látnak, különböző szolgálati ágak összefogóját (Kelsen) és nem emelkednek fel az állami lét lényegéig. Ezek éppen az állam társadalmi alapjait nem látják meg ugyanakkor, amikor a társadalmi mozzanatokat hangsúlyozzák ki az állammal szemben. Az állam nemcsak pusztá keret, amelyet tartalommal a társa-

dalom tölt el, mert az állam tartalma – mégpedig nagyobb mérvben – a nemzeti élet is. A társadalom viszont állam nélkül gyöngé, tehetetlen; az újabb kutatások azt bizonyítják, hogy az állami élet kezdeteit időrendben és szervezési előrehaladásban sokkal korábban kell keresnünk, mint ahogy eddig hittük.

A társadalom vezető elve tehát egyrészt az érdek, amely önzéssé fajulhat, másrészt az érdekeknek önkéntes lefokozása erkölcsi vagy vallási alapon. Nem célunk most az, hogy az állami élet, az állami szervezet részleteivel foglalkozzunk, tagozódását megismerjük, figyelmünket a társadalomra kell összpontosítanunk.

Meghatározásunk szerint a társadalom egyes egyedekből és kisebb csoportokból alakul ki. Egyes egyedekből álló társadalmat legfeljebb óceáni kis szigeteken vagy Afrika őserdejében találhatunk. A társadalom, mihelyt ujjunkon már meg nem számolható számú tagból áll, tagozódik. Egyik ilyen tagozódás – és ez a legtermészetesebb alap – a család, a vérségi kapcsolat, amely azután átmegy a törzsi szerkezetbe. A törzs már többnyire nem tisztán a közös őstől leszármazók összessége, mert a legrégebb időtől kezdve a törzsek felvettek olyan egyéneket is, akik más ősektől származtak, de akiknek a törzsre szüksége volt vagy akiknek csatlakozása előnyt jelentett. A közös leszármazás hiányát hidalta át az a szokás, amely közös jelvény tiszteletéhez fűzte a törzshöz tartozást. A totemtisztelet – amelynek teljesen átváltozott alakjait a fejlett állami és társadalmi életben is megtaláljuk – tehát nagyon sokáig a társadalom szervezésének talán legerősebb elve volt, ha hatását nem is tekinthetjük olyan döntő jellegűnek, mint ahogy azt az amerikai szociológusok hirdetik.

A törzsi szervezet sem elégíthette ki azonban a fejlődő és tagjaik számában szaporodó különböző társadalmak igényeit. A törzsen belül bekövetkezett a differenciálódás. A főnök és az alárendeltek közjogi jellegű különbségét áttörte vagy alátámasztotta az erősek és gyengék különbsége, a vagyonosok és vagyontalanok kapcsolata. Hozzájárult ehhez az idők folyamán a szabadok és szolgák ellentéte is, amely már a társadalom törzsi korszakában is világosan felismerhető.

Óriási az út a kőkorszak törzsi társadalmától ahhoz a bonyolult jelenséghez, amely ma a különböző nemzeti államok kereteiben társadalomnak tekinthető. Alig van közös vonás a primitív és a fejlett társadalom között; közös azonban az alapely: az egyéni érdek és annak legfeljebb önkéntes fékezése és közös az, hogy a társadalmi jogokkal elvileg társadalmi köteleességek állnak szemben. Az államban a közkötelezettségeknek nem mindig ellentétele a közjog, viszont a társadalom addig, ameddig alapeszméjét és irányát kifejezésre juttatja, ebben a tekintetben lehetőleg egyensúlyt tart fenn és ez csak akkor bomlik meg, amikor felbomlik a társadalmi szervezet, az alapirány ingadozik vagy meghíúsul. Ezt talán legjobban példával mutathatjuk be: egyik legtökéletesebb társadalmi rendszer volt a középkor hűbéri társadalma, ahol a jogok és köteleességek csodálatos összhangját láthattuk mindaddig, amíg egyes tényezők megerősödése náluk a jogi elemnek a kötelezettség felé emelkedését nem vonta maga után. A hűbérúr nemcsak szolgáltatásokat kapott vazallusaitól, hanem: ennek fejében békét és nyugalmat teremtett számukra és ennek fenntartásáért harcolnia kellett, esetleg életét odaadnia. Az alárendeltek nemcsak szolgáltatások fizetésére voltak kötelezettek, hanem igényük volt erre a védelemre, amelynek hiányában felbonthatták a társadalmi kapcsolatot. Természetesen a jogoknak és a köteleességeknek ez az egyensúlya a mi gondolkodásunkra döntő jellegű kapitalista társadalmi gazdasági rendszerben már igen kevésbé valósult meg. A noblesse oblige elve azonban itt is érezhető, mert a korai kapitalizmus túlzásai után

többnyire éppen nagyon gazdag emberek vették kezükbe a társadalmi visszasságok kiküszöbölésének munkáját és áldozataikkal szolgálták és szolgálják a társadalmi békét.

Ha a mai társadalmat nézzük, akkor úgy látjuk, hogy függőlegesen és vízszintesen bomlik olyan nagy csoportokra, amelyeknek összeműködése adja az összképet. Ne gondoljuk, hogy ezek a csoportok tudományos megállapítás eredményei vagy mesterségesen alkotott egységek. Ezek maguktól jöttek létre, még pedig azért, mert két olyan tényező működik, amelyeknek eredőjéből áll ez idő szerint a társadalmi egyensúly. Egyik a mi kapitalista korunkban különösen érezhető vagyoni helyzet, a másik az élethivatás. A vagyoni helyzet adja az osztálytagosulásnak az alapját, az élethivatás a rendi tagosulásnak.

A XIX. század a rendiséget valami helytelen, téves rendezési elvnek tartotta, ami az emberiségre csak rosszat jelent. A XIX. századot megtévesztette az, hogy túlságosan az előző század hatása alatt állott, amely egy rendi társadalmi szervezésnek csak hanyatlási tüneteit és káros hatásait tükröztette vissza. Mi most éppen így elítéljük az osztálytagosulást, mert azt látjuk, hogy a vagyoni helyzetben előállott túlzott különbségek, a különböző vagyoni helyzetben levő rétegek súrlódásaiból eredő harcok az emberek millióira nyomort zúditottak és bizonytalanná tették az életet. Mindkét szervezési elvet azonban nem túlzásaikban és visszasságukban, hanem lényegükben kell tekinteni és minthogy mindkettőben rejlik igazság és kényszerűség, azokat mint adott tényezőket kell elfogadnunk.

Lehet, sőt valószínű, hogy a távoljövő társadalmában más szervezési elvek fognak érvényesülni és az egyes egyedek, családok más mozzanatok szerint csoportosulnak egymás mellett vagy egymás ellen. Visszatekintve a múltra, azt látjuk, hogy az osztály- és rendi tagosulás érvényesülése többezeréves és úgy látjuk, hogy ez a kettős szervezési elv még hosszú időközön át érvényesül.

Az osztálytagosulás vizsgálatánál általában három társadalmi osztályt különböztetnek meg és ezeken felül találjuk az osztályon kívülieket. Első pillanatra úgy tűnik fel, hogy ez a hármas felosztás önkényes és nem fedti teljesen az életet. Ebben a bírálatban valami igaz van, azonban meg kell állapítanunk, hogy mindazok a kísérletek, amelyek a hármas tagosulást elvetették, meddőknek bizonyultak és még annyira sem magyarázták a társadalmi élet jelenségeit, mint az elvetett rendszer.

A hármas felosztás szerint van alsó, közép és felső osztály. Helyes társadalmi megoszlásnak azt tartják, ha a társadalom gúlához hasonlít és a széles, de erős alsó osztályon keskenyebb közép osztály nyugszik, amelyből emelkedik ki az egészen kisszámú felső osztály.

Helyesnek tartják továbbá azt az Ammon által először észlelt jelenséget, amelyet társadalmi kapillaritásnak, hajszálcsovességnek nevezünk és amely azt jelenti, hogy az alsóbb osztályból az életképes, értékes egyének és csoportok állandóan áramlanak a felsőbbekbe, a felsőbbekből az életképtelenné vált, erejüket kitermelt rétegek az alsóbbakba. Kétségtelen, hogy ahol ez a társadalmi kapillaritás zavartalanul működik, nagy mértékben alkalmas arra, hogy a társadalmi osztályok közötti súrlódásokat csökkentse. Viszont, ahol mereven rögzítik a társadalmi osztályhoz tartozást és az erősebb egyének vagy csoportok nem juthatnak feljebb, viszont érdemteleneket előnyösebb helyzetben rögzítenek közhatalmi beavatkozással, mindig fenyeget a forradalmi kirobbanás lehetősége.

A társadalmi osztályhoz tartozás ugyanis nemcsak véletlen műve és nemcsak helyet jelent az illető számára a társadalomban, hanem helyzetet is, amelynek összes

következményeit viselnie kell. A mesterséges rögzítés azzal a következménnyel jár, hogy egyesek előnytelenebb helyzetben vannak, mint ami őket megilletné, mások pedig sokkal jobban, mint ami a társadalom eredeti szervezési elvének megfelel. Éppen ezért elképzelhetetlen fehér ember számára az a kasztszerű elkülönülés, amely Indiában nemcsak az élethivatásokat, hanem a társadalmi osztályokat is egymástól távortartja. Mihelyt a társadalmi igazság elve szélesebb rétegekben meggyökereszik, nem is tűri ezeket a megkötöttségeket és lerombolja a válaszfalakat.

A társadalmi megkötöttség természetesen nem azért állott elő, mert a társadalmi rendszer megalapítói és kényszereszközökkel megvalósítói egyeseket büntetni, másokat jutalmazni akartak. Ez csak másodlagos jelenség, következmény és nem cél. Az igazi ok az, hogy ilyen módon vélték a társadalmi szükségletek kielégítésének legjobb biztosítását. Azért emeljük ezt ki, mert a társadalmi megkötöttség megítélésénél is tartózkodnunk kell a túlzásoktól. Bármennyire károsnak minősítsük is az osztályokhoz és hivatásokhoz rögzítettség túlzásait, nem lehet szem előtt téveszteni azt, hogy mégis primitív fokon ez biztosítja az egyes életszükségletek, szolgálati ágak ellátását a legjobban. Van bizonyos tapasztalati tény, amely arra vall, hogy nemcsak a hivatásérzet öröklődik a legtöbb esetben, hanem az emberek nagy részénél a társadalmi ranglétrán elhelyezkedés, a társadalmi rendbe bekapcsolódás mikéntje is döntően befolyásolja nemcsak a testi, hanem a szellemi képességeket is. Az általános elv alól csak különösen erős egyének alkotnak kivételt.

Természetesen meg kell említenünk a tárgyilagosság kedvéért azt, hogy a mesterségesen az alsóbb osztályba szorításnak lehetnek mélyreható politikai okai is. Éppen az indiai kasztrendszerrel derítették ki a társadalompolitikai szakértők és történetírók azt, hogy az osztályon kívüliek, a páriák minden valószínűség szerint a leigázott őslakosság köréből kerültek ki, mint ahogy egészen biztosan tudjuk, hogy Athénben és Spártában is a rabszolgaságnak ez a magyarázata. Amint azonban már említettük, ennek a másodlagos jelenségnek, az osztály elnyomásnak nem a dolog természetéből következő, hanem különleges okai vannak.

A három társadalmi osztály mindegyike nagyon fontos szerepet tölt be a társadalom munkamegosztásában.

A legszámosabb az alsó osztály. Ide tartoznak azok, akik fizikai munkát végeznek vagy amennyiben szellemi munkát is végeznek, ez a szellemi munka rendszerint alacsonyabb rangú, nem elmélyedést igénylő, vagy pedig, ha magasabbrendű is, nem biztosítja azt, hogy az illető az elsőrendű életszükségleteknek szűkös kielégítésénél felül-emelkedjék. Az alsó osztályba tartozásnak döntő ismérve ugyanis a vagyontalanság vagy egészen kis vagyon és a jövedelemnek oly fokú csekélysege, amely a mindennapi megélhetést biztosítja ugyan, de a mindennapi gondoktól már nem mentesít. A mi esetünkben az alsó osztályhoz tartozásnak kétségkívül a mezőgazdasági és az ipari munkások, a mezőgazdasági cselédek, a kisiparosok legnagyobb része, a köz- és magánalkalmazottaknak túlnyomó többsége, a háztartási alkalmazottak, amely utóbbi rétegnél ugyan esetleg az elsőrendű életszükségleteknek átlagon felüli kielégítéséről lehet szó, azonban alárendeltségi helyzetük rögzíti őket az alsó osztályhoz.

Az alsó osztály lelki alkatára nézve különbözik a másik két osztálytól. Az állandó anyagi gond vagy legalább is nehézség eltörülhetetlen bélyeget nyom az alsó osztálybeliek gondolkozására. Jövőjük bizonytalan; ezért igyekeztek azok az államok, amelyek az alsó osztály emelésére törekedtek, a betegségi, rokkantsági, munkanélküliségi biztosítást

bevezetni, hogy ezzel az alsóbb osztálybelieket az őket legjobban fenyegető veszedelmektől, lelki egyensúlyukat legjobban befolyásoló tényezőktől mentesítsék.

Az alsó osztály általában kevésbé művelt. Nem mondhatjuk, hogy a lelki finomságnak, nemzethűségnek, családi érzésnek nagyon szép példáit is nem látnók közöttük, azonban ismereteik kétségkívül egyoldalúak és sekélyesek. Ez a körülmény az anyagi nehézségekkel karöltve minden nemzeti társadalomban az alsó osztálybelieket anyagiassabbakká teszi, mint például a középosztályt. Ezen a vonalon találkozunk az alsó osztály a felső osztállyal és ezért történt meg nem egy államban az, hogy ez a két osztály kiegyezett egymással a középosztály és a középosztály ideáljainak a rovására.

Minden rendezett társadalom arra törekszik, hogy az alsó osztálynak a színvonalat emelje és számára azokat az életlehetőségeket biztosítsa, amelyek különben inkább a középosztályt illetik meg. Arra törekszik továbbá, hogy szabályozza a munkapiacot, a közszükségleti cikkek árát és ezzel is – a már említett szociálpolitikai intézményekkel karöltve – a szorongó bizonytalanság érzését megszüntesse és állandó helyzetbe hozza az alsóbb osztálybelieket.

Ebben a tekintetben külföldön nem egy helyen szép kísérleteket látunk és a fejlődési irány minden esetre az, hogy legalább is a külsőségekben eltűnjenek az egyes társadalmi osztályokat elválasztó falak. Az Egyesült Államokban például csak a ruhánemű minősége különbözteti meg a különböző társadalmi osztályhoz tartozó embereket, de a ruha szabása és az új ruhának megtévesztő mivolta még a figyelmes szemlélőt is nem egyszer tévedésbe ejti. Ugyanezt a törekvést látjuk Angliában, még inkább azonban a tekintélyállamokban, ahol a népművelés elmélyítése, a modornak és külsőségeknek egyenlősítése és az alsóbbosztálybeliek számára bizonyos előnyök biztosítása (szabadidő mozgalmak) alkalmasak arra, hogy az alsóbb osztálybelieket erkölcsileg és társadalmilag emeljék és bennük azt az illúziót keltsék, hogy saját osztálytagosultságukból kiemelkedtek.

Az alsó osztály képviseli a tömeget és ezt tekinthetjük tulajdonképpen a nemzet, a társadalom gerincének. Végzetes tévedés volt nálunk a pohárköszöntőknek az az állandóan visszatérő szólama, hogy az intelligencia a nemzet gerince. Ez áll annyiban, hogy intelligencia, vagyis képzettség, belátás és értelem nélkül egyetlen nemzet sem állhat meg; nem áll azonban abban az értelemben, ahogy mi használtuk: hogy a középosztály lenne legfontosabb tényező, az, amelyre nemzeti társadalmunkat alapozhatjuk.

Míg az alsóbb osztály meghatározása elég könnyű, nagyon nehéz a középosztály fogalmához közeledés.

A középosztályhoz általában azok tartoznak, akik durva fizikai munkát nem végeznek, inkább szellemi foglalkozásúak, magasabb iskolai képzettségük vagy önmaguk által szerzett magasabb műveltségük van és nagyobb jövedelmük, kisebb vagyonuk felmenti őket a mindennapi élet gondjai alól, lehetővé teszi számukra azt, hogy közügyekkel foglalkozzanak, az irodalmi, művészeti, társadalmi mozgalmakat tartalommal töltsék meg.

Amint látjuk tehát, a középosztályhoz nem fűződik általában valamely hivatás teljesítésének a feltétele, valamilyen állás betöltésének szükségessége. Az európai nyugati államokban a középosztály túlnyomó többsége kereskedőkből, iparosokból, szellemi szabadfoglalkozásúakból kerül ki. Nálunk ezzel szemben a kereskedők, iparosok túlnyomó nagy része az alsóbb osztályokhoz kapcsolódik, viszont a középosztály körébe vonunk olyan elemeket is, akiknek aránylag kis műveltsége és nagyon szerény jövedelme ezt alig indokolja.

Ennek a jelenségnek az az oka, hogy a magyar középosztály meghatározásánál döntő fontossággal érvényesül egy külföldön nem vagy alig ismert tényezőnek a szerepe: az úri és nem úri foglalkozások közötti különböztetés.

A magyar katonanemzet volt, majd, amikor a szatmári béke után az önálló nemzeti hadsereg lehetősége megszűnt, törvénykönyvvel a kezében próbálta tagjait a beolvasztó törekvésektől megvédeni. Míg tehát az értékmérő egészen a XVII. század végéig a hadierény volt és ez volt legbiztosabb alapja az emelkedésnek, a jobbágy- vagy kispolgár sorból a nemességbe kerülésnek, addig a XVIII. század elejétől kezdve a jogászkodás, hivatalnoki, ügyvédi pálya vált azzá a tartalékká, amelyből a középosztály életerejét merítette. Ezzel szemben megszűnt, kipusztult az a magyar polgári osztály, amely nemzeti királyaink alatt már kialakulóban volt és helyükbe idegenek jöttek, illetőleg a magyarosodó városi polgárság visszánemetesedett vagy szlovákká vált. Ez a körülmény azután azzal a következménnyel járt, hogy az eredetileg katonai hivatását teljesítő nemesség nem tartotta magához méltónak a kereskedelmi és ipari pályát, a régi magyar tőzsérek emléke feledésbe ment, visszahúzódott egyre aprózódó földbirtokára, életszínvonala csökkent és legfeljebb a jogáspályákat vette igénybe ennek a hanyatló életszínvonalnak felemelésére, avagy a további romlás megakadályozására.

A magyar középnemességnek megvesztegető modora és végtelenül kellemes életformái voltak. Ennek következtében a középnemességhez nem tartozó, de a középosztályhoz vonzó, abban felolvadni kívánó elemek is kénytelenek voltak arra, hogy ennek a nemesi középosztálynak életszemléletét és értékítéleteit vegyék át. Így alakult ki azután a középnemesei osztályából az úgynevezett úri középosztály, amely fenntartotta azt a fikciót, mintha minden tagja birtoka jövedelméből élne, fenntartotta a kedves életformáknak látszatát belső tartalom nélkül és egyes életpályákat úriaknak minősített, másokat nem. A gazdálkodáson és a jogáspályákon felül úri életpálya lett azután lassan-lassan a viszonyok kényszerítő hatása alatt az orvosi, mérnöki, sőt végül a magántisztviselői is. Mindezekre azonban a volt középnemesség és a hozzá hasonló rétegek csak akkor fanyalodtak, mikor a megelőző kapuk lassan bezáródtak, a megelőző keretek kitöltődtek.

Ugyanakkor azonban már új tényezővel állottak szemközt, a XIX. század folyamán megnőtt zsidósággal, amely Oroszországból és Lengyelországból óriási tömegeket küldött állandóan a magyar földre.

Ennek a zsidóságnak végtelenül kapóra jött az, hogy a kapitalista vagyonszerzési lehetőségeket a régi magyar középosztály, mint nem úri hivatásokat, elhárította magától; az alacsonyabb erkölcsi színvonalon lévő, kevesebb gátlással dolgozó keleti zsidóság nemcsak ezeket a gazdasági pályákat sajátította ki, hanem második, harmadik nemzedékében azokat a szellemi szabadfoglalkozásokat is, amelyek nem szorosan vett úri életpályákat jelentenek ugyan, azonban nagy jövedelem-, sőt vagyonszerzésre módot adnak.

A régi magyar középosztály tehát hiába minősített azután egyes hivatalokat úriakká; mire ez a folyamat megindult, már birtokon belül voltak azok a zsidók, akik éppen nagyobb anyagi erejük és az anyagi erő által indokolt ismeretszerzési lehetőségek révén a középosztály igényeivel léptek fel és abban követeltek elhelyezkedést.

Ezt nagyon erősen elősegítette az a körülmény is, hogy 1848-ban felszabadítottuk a jobbágyt, közbe jött azonban egy csaknem húsz éves idegen uralom, mely az átmenetet önként értődőleg nem a magyar érdekeknek megfelelően bonyolította le és 1867. után nem történt gondoskodás arról, hogy a jogilag felszabadított jobbágyok

utódai megfelelő gazdasági alaphoz és műveltségi színvonalhoz jussanak. Elakadt a kapillaritás folyamata tehát, amely 1848. előtt a tömeges nemesítések révén tökéletesen működött és a zsidóság, mint át nem hatolható vizálló réteg állott az alsó osztály és a régi középosztály között.

A középosztály nem zsidó része részben kormánytámogatással a legrosszabb megoldást választotta; nyomást gyakorolt az államra abban az irányban, hogy a köztisztviselői állásokat derűre-borúra ok nélkül is szaporítsák. Ezek a köztisztviselői állások azonban az állam anyagi helyzetére tekintettel oly kis javadalmazást jelentettek, amely a létminimumot is alig érte el és még kevésbé volt alkalmas arra, hogy a középosztálynak megfelelő életszínvonalat adjon.

Ezekből az okokból magyarázható a magyar középosztály egyoldalú beállitottsága és végtelen kis anyagi ereje, ellenálló készsége.

Éppen ezért nem tudja azután a magyar középosztály teljesíteni azt a hivatást sem, amely a társadalmi munkamegosztásban egészséges társadalomban a középosztály feladata. Ez abban áll, hogy a középosztálynak kell összeköttetést tartania az alsó osztállyal, átvennie az alsó osztály kezdeményezéseit, panaszait, azokat felfele közvetíteni és gondoskodnia saját érdekében is arról, hogy ne legyenek olyan társadalmi és gazdasági visszasságok, amelyek a tömegeket elkeserítik, a tömeget aláássák. Viszont a középosztály felfele is tart összeköttetést a felső osztállyal, a közhatalom gyakorlóival: nagyobb műveltsége, szélesebb látóköre révén felismeri az osztályok feletti közérdeket, meg tudja ítélni, hogy mi lehető és mi lehetetlen az adott körülmények között és így az állami akaratot, az irányítást lefele közvetíti, népszerűsíti és a szükséghez képest módosítja.

Minderre a magyar középosztály rossz anyagi helyzete és a műveltségnek csökkenő mérve miatt merőben képtelen. Így magyarázhatjuk meg csak azt, hogy nálunk igazi középosztálytudat ki sem alakulhatott és a középosztályt pótló réteg például 1918-ban, 1919-ben a középosztályban élő társadalmi és nemzeti ideálokat megsemmisíteni akaró forradalmakkal szemben csak egyes tagjaiban tanúsított ellenállást, de nem egészében. Tömegellenállás csak a parasztság részéről jött, amely akkori hivatástudata és áldozatai révén szerezte meg igényét az ország ügyeinek döntő módon irányítására.

Amennyiben ez vigasztalás, rámutathatunk arra, hogy nálunk szerencsésebb nemzeti társadalmak sem dicsekedhetnek azzal, hogy a középosztály kérdését jól oldották meg és más államokban, a legnagyobbakban is, azt látjuk, hogy a középosztály szerepe hanyatlóban, összetétele változóban van, sőt egyes államokban a középosztályt vagy még nem, vagy már nem fedezhetjük fel.

Említést tettünk már arról, hogy a hármas tagozódás a dolgok természetéből folyik és az egyéb tagozási kísérletek vagy tényleges helyzetek még úgy sem oldják meg a problémát, mint ez.

Az Amerikai Egyesült Államoknak középosztálya nincs. A túlzott egyenlítés[^] a függetlenségi nyilatkozat, az amerikai és a francia enciklopédisták hatása alatt létrejött alkotmány elveinek túlzott hangoztatása azt eredményezte, hogy nemcsak mindenkiben meglehetősen túlzott önérzet van, hanem ezeknek a lélektani és bizonyos gazdasági tényezőknek összehatása következtében az anyagi erő vált csaknem egyedüli értékmérővé.

Ez maga után vonja azt, hogy a társadalom tulajdonképpen a gazdagok és nem-gazdagok ellentétére és szétválasztását a látszik alapítottnak. A gazdagság, bármilyen módon jött is létre és bármily kevésbé párosul műveltséggel, becsületérzettel, társadalmi előkelő rangot jelent, a szegénység süllyedést, A már hangoztatott egyenlő külsőségek

szintén hátráltatóan hatnak abban a tekintetben, hogy a gazdagok és szegények közé valamilyen réteg beékelődjék. Viszont ennek a közbeeső rétegnek hiánya teszi az egész amerikai közéletet bizonytalanná, kiegyensúlyozatlanná, ez teszi lehetővé azt, hogy káros tényezők fék nélkül érvényesüljenek. Ezt a legjobb amerikai szakértők, például Mencken állandóan hangoztatják, azonban minden törekvésük éppen úgy meghiúsul, mint az egyetemeknek hasonló irányú működése.

Elmosódóban van a középosztály Angliában is. Nemcsak a landed gentry szűnt meg gyakorlatilag, hanem komoly viták folynak abban az irányban, hogy a gentleman fogalma helyes-e és ez az embertípus élő valami-e, vagy a múltból visszhangzó szó-e csak. André Siegfried, korunk legjobb szociográfusa Angliáról írva mutatott rá arra, hogy míg a régi Anglia a földbirtokosok Angliája volt, azután az ipari Anglia következett, most a szürke középszerűség Angliáját látjuk, hiszen London most már – mint írja – a magánalkalmazottaknak, a dercéknek a városa és azok a kétségbeejtően monoton elővárosok és kisvárosok, amelyek Dél-Angliát jellemzik, valóban nem a középosztálynak az otthonai, hanem a proletarizált rétegeké.

Legerősebb és legtudatosabb középosztálya a német népnek volt. A XVIII. és XIX. századbeli német kultúra tipikusan középosztálybeli kultúra volt. Ezt a középosztályt azután részben a kapitalizmus túlzott gyarapodása, főleg azonban a veszített háború után bekövetkezett anyagi leromlás teljesen tönkretette. Hitler és a nemzeti szocializmus politikai sikereinek döntő tényezője az, hogy a középosztály proletarizálásával számoltak, észrevették, hogy különösen a középosztály fiatalabb évfjára sem tudnak elhelyezkedni és ezért az individualista eljárásokkal szemben a népközösségi alapon fejlesztettek ki számukra nemcsak eszmevilágot, hanem megélhetési lehetőséget is. Viszont mindazok, akik a régi Németországot ismerték rengeteg előnyével és kevés hibájával, egyöntetűen megállapítják azt, hogy a Harmadik Birodalom legnagyobb problémája az, miként termeljen ki a nemzeti szocialista gazdasági és társadalmi rendben olyan réteget, amely a középosztály kiegyensúlyozó feladatának ellátására képes.

A felső osztályhoz azok tartoznak, akik a nagy vagyon vagy jövedelem urai és ez a körülmény őket az élet küzdelmei fölé helyezi, lehetővé teszi számukra azt, hogy önzetlenül szolgálhassák a közérdeket, kezdeményezzenek a gazdasági életben, támogassák az irodalmat és a művészeteket.

A felső osztály többféle alapon egészül ki. Mindaddig egyik legerősebb kiegészülés! mód a leszármazási elv volt. A leszármazási elv védői azzal érvelnek, hogy a nagy vagyon a nemes hagyományokkal karöltve teszi egyedül alkalmasakká ennek az osztálynak tagjait arra, hogy kicsinyes küzdelmek és erőfecsérlés nélkül készülhessenek vezető szerep betöltésére, felülemelkedjenek az előítéleteken és a magasabb közérdeket megvalósítsák. Mindebben kétségkívül sok igaz van, azonban nem lehet az előtt sem szemet hunyni, hogy a leszármazási elvnek nagy hátrányai is vannak. A nemes hagyományok átöröklésénél a biológiai átszálláson felül előállhat a degenerálódás folyamata is; fokozott társadalmi előnyhöz jutnak olyanok, akiknek sem erkölcsi, sem szellemi, sem testi képességeik vezetőserep betöltésére nincsenek, azonban előnyös helyzetük révén mégis a társadalom kárára ilyenhez hozzájuthatnak. Hátrány továbbá az is, hogy a nemes hagyományok ellenkezőre fordulhatnak. Egyetlen társadalmi osztályban sem találkozunk a történelem folyamán olymértű osztályönzéssel, mint a leszármazási arisztokráciánál, amelynek merevsége és egyoldalúsága volt a legrégebb idők óta az egyik oka a társadalmi forradalmaknak.

A leszármazási elv nézőpontjából nem játszik döntő szerepet az, hogy a felső osztály tagjai főnemesi címeket élveznek-e vagy sem. Amerikában például főnemesi címek nincsenek – csak nagy kapkodás európai főnemesek után – azonban ennek ellenére a leszármazás talán legmerevebben érvényesül és a gazdasági vállalatok irányítása tekintetében szigorúbb hitbizományi rendszer van, mint amilyen az európai földbirtok-hitbizományoknál érvényesült.

A felső osztályhoz tartozás másik kiegészülési elve az egyénileg szerzett nagy vagyon. Ennek lehetősége a legtöbb nemzeti társadalomban ma is megvan; bárha úgy látszik, a nagy tőzsdenyereségek és merész spekulációk kora lejárt.

Végül a felső osztályhoz tartozás oka lehet az is, hogy az illető olyan állást tölt be, amelynek súlya, társadalmi megbecsülése a betöltőt a társadalom élére helyezi, vagy olyan szellemi eredményeket ért el mint művész, író, tudós, amely kiemeli őt a középosztály sorából. Mindezeknél nem vesszük olyan szigorúan az anyagi bőséget, mint azoknál, akik leszármazás alapján vagy szerencsés gazdasági tevékenység révén kerültek a felső osztályba. Elkerülhetetlenül szükséges azonban ezeknél is olyan jövedelem, amely előkelő külsőségekben megnyilvánuló életszínvonalat tesz lehetővé.

A felső osztály hivatása az, amint már láttuk az, hogy irányt szabjon, eszméket termeljen ki és gondoskodjék a társadalom irányításáról. Ez az irányítás az államot eltöltő társadalom fontos politikai kérdéseitől terjedhet az életszokások és modor minőségére, apróságaira. Köztudomású például, hogy VII. Edward, mint walesi herceg diktálta évtizedeken át a férfidivatot annyira, hogy a vasalt nadrág hordása attól kezdődik, amikor egy nadrágja bepiszkolódott és kénytelen volt hirtelen üzletben készen vett pantallót húzni. Kérdéses, hogy a felső osztálynak tevékenysége a mai idők szellemi irányával és adottságaival összhangban van-e. Úgy látjuk, hogy az eszmék, irányzatok nem a felső osztályban fogannak meg és az inkább meghíúsítani igyekeznek érvényesülésüket. Viszont azt is be kell látnunk, hogy az irány, eszme hordozója: a Führer, a Duce az új hierarhikus rendben felülre kerül, tehát a felső osztály helyét foglalja el és önmaga körül teremt új arisztokráciát. A legjobban elhatárolt, legtudatosabb arisztokrácia most éppen Szovjet-Oroszországban van, amelynek marxista kiinduló pontjából ez nem magyarázható. Úgy látszik tehát, hogy a társadalmi tagozódás felsőbbek, felső osztály nélkül nem valósulhat meg, csak arról lehet szó, hogy ha valamelyik felső osztály hivatásának már nem felel meg, a tömegek értékelése szerint előnyös helyzetét nem érdemli meg, akkor helycsere történik a személyekben és a rétegekben.

Alsóbbak és felsőbbek, uralkodók és vezetettek nélkül nemcsak az állami élet képtelenség, hanem a társadalmi élet is megbénulna. Nem igazságtalanság tehát, hogy különböző társadalmi osztályok vannak, amennyiben mindegyik teljesíti hivatásai és az alsó osztály számára is emberhez méltó megélhetési lehetőséget biztosíthatunk.

Nagyon nehéz meghatározunk azt, hogy mennyien tartoznak egy-egy társadalmi osztályba. Az elmondottak figyelembevételével számszerűleg meg lehet állapítanunk, hogy körülbelül hogy tagozódik például a mi társadalmunk. A trianoni Magyarország 9 milliós lakosságából rónai Horváth Jenő szellemes és alapos számításai szerint körülbelül 630.000 embert lehet a legtágabb értelemben vett középosztályba sorolnunk, míg a felső osztály létszáma családtagokkal együtt legfeljebb 54.000 emberre rüg. Ezzel szemben csaknem 3 millió azoknak a száma, akiknek a legszerényebb életszínvonalra sincs biztosítva. Nem túlzás tehát a fajvédő publicisták által bedobott jelszó a 3.000.000 koldusról.

Más államokban más a helyzet. Amint látjuk, a középosztály elmosódóban, egyes államokban kiveszőben van. A felső osztályt illetőleg a francia lapok hol 150, hol 450-ról beszélnek, akiknek kezében van a nemzeti vagyon és jövedelem nagyobb része, a politikai befolyás. Az amerikai lapok állandó szólama a felső ötszáz, újabban felső négyezer. Természetesen ennél jóval nagyobbra tehetjük ezeknek a nagy nemzeti társadalmaknak felső osztályát, a köztudat azonban csak azokat veszi számba, akik állandóan szem előtt vannak.

A három millió koldus jelszava vezet bennünket az osztálytagosuláson alapuló társadalom egyik legsúlyosabb kérdéséhez, az osztályon kívüliek helyzetéhez. Az osztályonkívüliség nem jelent szükségképen nélkülözést, nyomorúságot. Osztályonkívüli lehet nagyműveltségű, nagy vagyonú vagy jövedelmű ember is, ha saját hibájából vagy önhibáján kívül kivetődött abból a társadalmi rétegből, amelyben különben helyet kellene foglalnia és más társadalmi osztályba beolvadást nem talált.

Ha felülről lefelé nézzük a folyamatot, akkor azt kell látnunk, hogy a felső osztályból kikerülő egyén előtt két út áll. Többnyire nem tőle függ az, hogy melyiken halad. Az egyik út az, amely a középosztályba vezet, a másik az osztályonkívüliségbe. A középosztályban elhelyezkedésnek kétségkívül előnyei vannak számára, mert ismét valahova szervesen illeszkedik és azokban a nemzeti társadalmakban, ahol középosztálytudat, középosztály védelem van, az élet küzdelmében fegyvertársakra talál. Vannak azonban ennek a megoldásnak akadályai is: éppen azokban a társadalmakban, amelyekben erős középosztályt látunk, a középosztálytudat is erős, a középosztálynak kifejezett hagyományai, életformái vannak és azokat az alulról vagy felülről oda kerülő ember nehezen sajátítja el. Valami erre emlékeztetőt a régi magyar középosztály maradványainál is látunk: ezek tudniillik a kisemberekkel mindig kedvesebbek, előzékenyebbek voltak, mint a felső osztálybeliekkel szemben, akik részéről lenézést tételeztek fel, tehát ennek megelőzésére merevséget tanúsítottak.

Ilyen körülmények között a felső osztályból kiesett egyén vagy család számára többnyire az osztályonkívüliség állapota vár, mert csökkent anyagi helyzete, társadalmilag kevésbé értékelt hivatásvállalása miatt saját eddigi osztálytársai kivetik maguk közül, a középosztály pedig nem tekinti őket olyan értéknek, hogy befogadná, vagy tart attól, hogy a középosztály felső rétegében helyezkedve el, a középosztály magatartását hátrányosan befolyásolná.

A felső osztályból osztályon kívüliekké váltak száma világszerte sokkal nagyobb, mint ahogy általában hiszik. Nálunk ez a körülmény azért nem játszik szerepet, mert társadalmunk a külsőségek alapján értékeli és így gyakran nem veszik észre azt, hogy valaki a felső osztályhoz már csak névleg tartozik.

Természetes, hogy sokkal tömegesebben vannak azok, akik a középosztályból kerültek az alsóbb osztályba. Már utaltunk arra, hogy például jóformán az egész magyar Lisztviselői réteg csak hagyományaival és vágyaival van a középosztályban; régóta az alsó osztályhoz tartozik a szükségletkielégítési lehetőség tekintetében, ami mégis csak döntő tényező. Ezt a folyamatot azonban éppen az említett úri gondolkodás vagy külszín miatt a legtöbb tisztviselő tagadja; nem gyökerezik be az alsó osztályba, ahol erőt és tartalmat kapna élete, hanem lebeg a két osztály között, vagyis osztályon kívüli, ennek a helyzetnek összes hátrányaival, gyökértelenségével és bizonytalanságával.

Legszomorúbb az alsó osztályból kiesetteknek a helyzete; ezek az igazi szenvedők, az életnek hajótöröttjei. Ne gondoljuk, hogy ezek mindegyike saját hibája, munka-

kerülése, csekélyebb teljesítő képessége vagy fogyatékos erkölcsi érzéke miatt került ebbe a helyzetbe. Éppen ezeknél igazolódik be legjobban az, hogy ha nem is fogadjuk el a marxisták materialista beállítottságát, viszont nem is szabadíthatjuk ki magunkat az anyag befolyása alól. Rossz földbirtokviszonyok, ipari egyoldalú fejlődés vagy ipari válságok, politikai zavarok nagy nemzeteknél a nemzettagok millióit vethetik ki teljesen a társadalmi osztálytagosulásból és tehetik ezeket máról-holnapra nem is élő, hanem tengő lényekké. A helyes társadalmi politikának tulajdonképpen legfőbb célkitűzése az, hogy ezeknek a számát a lehető legkisebbre szorítsa és legalább is az alsó osztály kapuit megnyissa minden teljes értékű ember előtt.

Az osztálytagosulás nem jelent szükségképpen osztályharcot, de a XIX. században beállott társadalmi földrengések az osztályok ellentéteit harcokká élesítették. Most már szinte köztudattá vált az osztályharc elkerülhetetlen volta, mert a marxista dogmatikát az antimarxista elméletek és irányok is átvették és az osztálytagosulás megszűntetésével más szervezési elvre törekuszenek átvinni a társadalmat.

Ez a szervezési elv a rendiség, amely alapja a német és olasz nemzeti társadalmaknak, de mind erősebben foglal helyet a többi nemzetek társadalmában is.

A rendiség, vagyis az élethivatás szerephez juttatása magában véve épp úgy lehet helyes vagy helytelen, mint az osztályok tekintetbe vétele. Akkor válik veszedelmessé, ha egyedüli ismérvvé tesszük meg és ha a hivatási önzés a közösségi gondolatot megsemmisíti.

A fehér ember tragédiája az, hogy az eredetileg földműves fehér faj a gőzgép feltalálása után és a többi világrészek meghódításának során túlnyomó többségben iparossá vált. Kétségtelen, hogy az ipar az emberi életet kellemesebbé, színesebbé és kényelmesebbé teszi; ebben a tekintetben sokkal nagyobb szerepe van, mint a földművelésnek és állattenyésztésnek, amelyek csak az elsőrendű életszükségletek egyikének, az élelmezésnek biztosítására szolgálnak. Megbomlott azonban valahogy az egyensúly a különböző élethivatások között. Az ipari kapitalizmus haszonszerzési lehetőségei és korlátlanoknak látszó piacai mind fokozottabb ipari termelést váltottak ki, ami azután versenyt idézett elő és végül oly telítettséget jelentett, ami ipari forradalomra, világháborúra vezetett.

Elvileg áll az a tétel, hogy az emberiség sohasem termelhet elég mezőgazdasági terméket és elég iparcikket, mert a termelés fokozása elvének azzal a következménnyel kellene járnia, hogy az emberek jobban élnek, jobban táplálkoznak, több eszközt használnak fel. Tényleg azonban sohasem sikerült ebben a tekintetben a tökéletes megoldás és a XIX. század liberális kapitalista ipari fejlődése ebben a tekintetben is a megelőző korszakoknál rosszabb megoldást hívott életre.

Magyar viszonyokra vonatkoztatva a hivatási szervezés lehetőségét, megállapíthatjuk, hogy a trianoni Magyarország lakosságának nagyobb fele földműves volt. Más országokban más az arány; például a 128 millió lakosú Amerikai Egyesült-Államokban a mezőgazdasági népesség már 30 millió alá süllyedt és a Németbirodalom lakossága is csaknem háromnegyedében iparforgalmi jellegű. Világszerte az az irányzat, hogy a mezőgazdasági lakosság száma csökken. A német-francia háborúban olyan német nép győzte le a franciákat, amelynek még 2/3-a földműves volt, a világháborút viszont olyan német nép vesztette el, amelyből már csak egyharmad tartozott ehhez a hivatáshoz. Nagy német katonák a világháború elvesztésének egyik okát ebben látják.

Természetes, hogy a földműves hivatás legkülönbözőbb állású, vagyoni helyzetű

embereket von össze és nem tudja elmosni az osztálytagosulást, az osztályellentéteket. Vannak azonban közös vonások, amelyek minden földdel foglalkozó embert összefonnak és éppen ezek a közös elemek azok, amelyekre a társadalmi életünket alapítanunk lehet.

Nemcsak a tavaszi eső érdekli egyaránt a nagybirtokost, gazdatisztjét, a kiscgazdát és a napszámost, hanem számos egyéb mozzanat is. A mezőgazdasággal foglalkozás a bizonytalan anyagi helyzet ellenére bizonyos lelki állandóságot jelent. A mezőgazda hozzásszokik ahhoz, hogy munkájának azonnal nem látja gyümölcsét, tehát türelmes és várakozó; tudja azt, hogy az évszakok egymást váltják, tehát konzervatív és belenyugszik a rosszba is, mert érzi, hogy a rossz után jöhet jó, viszont nem bizza el magát, ha sorsa jóra fordul. Bizalmatlan a változásokkal szemben, mert a mezei gazdálkodásban ki kell próbálni előbb minden új módszert és hosszabb megfigyelés után lehet csak állást foglalni új művelési mód mellett. E mellett a mezőgazdálkodás sokkal jobban egymásra utáltakká teszi az embereket, mint a bányászatot kivéve bármely más foglalkozás; ha a határban nem irtja mindenki a káros növényeket, bogarakat, akkor mindenkinek kára van; a jó termés érezteti hatását a részesmunkás és a napszámos élet-színvonalára is.

A földműves hivatás tehát a konzervatív, tekintélytisztelő, közösségi érdeket hangsúlyozó elem a társadalomban.

Ezzel szemben a kereskedő a vállalkozást, a nyugtalanságot jelenti. A kereskedőnek állandóan éberem kell őrködnie azon, hogy piacát el ne veszítse, sőt új piacot, új ügyfeleket szerezzen. Új cikkekkel, új ötletekkel kell előállnia, különben versenytársai elhalásszák előtte az üzletet. Ez a körülmény azután rányomja bélyegét a kereskedő rend egyéniségére: ők képviselik az újítási vágyat, többnyire az új életviszonyok kialakítására a készséget, a képességet.

A kereskedő rend – a köztudattal ellentétben – a harcias elem a társadalomban, mint ahogy Seeley megállapítása szerint a kereskedő államok voltak mindig a támadók és a termésüket féltő földművelő államok a védekezők. Magyarországra vonatkozólag azt kell megállapítanunk, hogy a kereskedői hivatás túlméretezett gazdasági helyzetünkhöz képest. Ezt ugyanis mindig viszonylagosan kell vennünk: a világbirodalom Angliának csak belső ellenálló erejét csökkenti az, hogy az angol szigeteken a földműves rend jóformán megsemmisült és az ipar helyébe is a kereskedelem lépett, de azért túlméretezettnek nem tekinthető. Ez a kereskedelem ugyanis sokszázmillió és minden világrészre kiterjedő világbirodalom szükségleteit elégíti ki. Nálunk ezzel szemben nem tarthatjuk szerencsésnek azt, hogy fél milliót meghalad a kereskedők és családtagjaik száma, mert ez annyit jelent, hogy túl sok kézen megy át az árú a termelőtől a fogyasztóig.

Külön nyomatékot jelent a társadalomban az ipar, amelynek munkaadói és munkavállalói, gazdagai és szegényei között kisebb mértékben van meg a közös hivatásérzet, mint a mezőgazdaságban.

Tömegjelenség szempontjából különösen két csoport érdemel említést az ipari lakosság köréből. Az egyik az ipari munkásság, a másik a kisiparosság.

Az ipari munkásság eddig nem ismert létszáma a XIX. század iparosodásának eredménye. Ez nem annyit jelent, hogy a távoli múltban, az ókori államokban is nem lettek volna nagy létszámú ipari munkás osztályok. A régi viszonyok taglalásánál azonban nem téveszthetjük szem elől azt, hogy a gyáripari munka lehetőségét a munkagépek viszonylagos fejletlensége hátrányosan befolyásolta, másrészt a tömegmunkát többnyire

rabszolgákkal végeztették. Ez tehát olyan társadalmi és gazdasági megoldás volt, amely a mi napjainkra csak történeti emléket jelenthet, mert még a legelfogultabb munkás-apostolok sem állíthatják azt, hogy a mai vagy közelmúltban élt ipari munkás életszínvonal és jogok tekintetében az ókori rabszolgákkal lenne egy vonalon.

Vannak nemzeti társadalmak, ahol az ipari munkásság a lakosság jelentékeny részét, esetleg többségét teszi. Nálunk a lakosságnak jelentékeny, de nem döntő jelentőségű kisebbségét.

Az egész ipari lakosság az 1930-as népszámlálás szerint mintegy 1,800.000 főre, az összlakosságnak durván egyötödére rúg, amiben benne vannak az önálló iparosok és a családtagok is. Minden esetre túlzásba esnek tehát azok, akik nálunk akár munkás milliőről, akár egymilliós kisiparos rétegről beszélnek.

Az ipari munkásság világszerte saját ereje és a felébredt társadalmi igazságosság érzése következtében kikerült abból a szomorú helyzetből, amelyben a XIX. század derekán volt. Ma már borzadva olvassuk azokat a leírásokat, amelyeket például Dickens a korabeli Anglia nyomortanyáiról és munkahelyeiről ad regényeiben. Ha nem is értük el azt, hogy a munkásság lakása, táplálkozása minden tekintetben megfelelő legyen és nem jutottunk odáig, hogy tágas, szellős, jó levegőjű munkatermekben végezze munkáját, azért nagyjában és egészében a legtöbb államban elérte az emberhez méltó színvonalat. Ez a gazdasági és művelődési emelkedés természetesen igen nagy mértékben változtatott az ipari, különösen a gyári munkásság lelki összetételén is. A régebbi ingerlékenységet, bizonytalanságot, hiszékenységet, politikai szélsőségek iránti előszeretetet kiegyensúlyozottság és önbizalom váltotta fel. A dolog természetéből folyik azonban, hogy az osztálytagosulásban az alsó osztályhoz tartozó ipari munkásság bizonyos ellenérzéssel viseltetik a felsőbb osztályokkal szemben és ez az osztálytudat a hivatási köteléket nagyon gyakran szétbontja. Az ipari munkás munkalehetősége, életének kerete mégis csak elsősorban a gép. Innen ered az, hogy a művelt gyáripari munkásnak is gépszerű, mechanikus az életszemlélete és az életörömmel inkább primitív megnyilvánulásait kedveli.

A kisiparos réteg világszerte és így nálunk is nagy gazdasági nehézségekkel küzd. A mai iparpolitikának egyik legnehezebb kérdése az, hogy a gyáripari termelés előnyeit miképpen szerezzék meg a kézműipar számára. A gyáripar versenyét azonban – a műipart kivéve – a kézműipar mind kevésbé bírja és ez teszi a kisiparos réteget elkeseredetté, sorsát bizonytalanná. Ez pedig a társadalmi egyensúly nézőpontjából súlyos tétel, mert a kisiparoság olyan erényeket rejt magában, amelyek a társadalom összetartására épp olyan szükségesek, mint a földműves népesség tulajdonságai. A kisiparoság magasabb műveltsége, szakmabeli készsége révén falvakban, kisvárosokban a hangadó réteg, amely azonban érzi a földműves elemmel összekapcsolódás szükségét és így kevésbé jár saját elkülönült útjain, mint a gyáripari munkásság. A hagyományoknak őrzője; mintaszerű családi életet él és hazafias érzése kifogástalan. Olykor a hagyományok tiszteletében túlzásba is megy. Életviszonyainak korlátolt volta sokat közülök kicsinyessé tesz, amit elősegít még az, hogy részletmunkával foglalkoznak, noha ez a részletmunka mégis változatosabb, mint a fejlett és a munkamegosztáson alapuló gyáriparnak egész lélekölő egyéni teljesítménye, amelyet a munkások művelődésére és foglalkoztatására szolgáló intézményekkel sem lehet rossz hatásaiban teljesen ellensúlyozni. Nagyon fontos végül a kisiparos réteg azért is, mert az európai államok mindegyikében főleg a kisiparosok köréből került ki a középosztálynak többsége, a szellemi foglalkozású csoportoknak utánpótlása; ez volt az a tartály, amelyből mindig meríteni lehetett.

A többi élethivatási rendeknek nincs olyan jelentőségük a társadalom nézőpontjából, mint az eddig tárgyaltaknak.

Külön említést érdemel mégis a közszolgálati alkalmazottak csoportja. Ez a csoport nem javakat termelő, hanem javakat megőrző réteg és éppen ezért egészséges társadalomban nem szabad túl népesnek lennie, mert terjeszkedése a termelő rendek rovására megy. A beteg társadalmakban észlelhetjük azt a jelenséget, amelyet a funkcionarizmus túltengésének nevezünk. A bizánci birodalomban, a mandarin uralom alá került Kínában láttuk azt, hogy a lakosságnak aránytalanul nagy hányadát kellett eltartania a többinek. Nálunk sem tekinthetjük szerencsés jelenségnek azt, hogy az 1930-as kereken 8,700.000-es lakosságból a közszolgálati és szabadfoglalkozásúak száma 434.000, a nyugdíjasoké, tőkepénzeseké 360.000. A mi különleges közigazgatási viszonyaink közepette a szabadfoglalkozásúak és tőkepénzesek ennek a két hatalmas tábornak csak jelentéktelen részét alkotják. Hiszen csak az állami alkalmazottaknak száma meghaladja a 120.000-t, az állami nyugellátásban részesülőké a 137.000-t, tehát az önkormányzati alkalmazottakkal és nyugdíjasokkal, valamint mindezek családtagjaival együtt, legalább is a lakosság tiz százalékát tekinthetjük közszolgálati állásban levőnek vagy közszolgálat után nyugdíjat élvezőnek. Ez az elbürokratizálódás nemcsak a közigazgatási életet illetőleg jelent súlyos terhet, hanem a társadalom összetételében is, mert azt jelenti, hogy a vállalkozó kedv és készség hanyatlóban van nálunk és a biztos száraz kenyeret az emberek a bizonytalan jobblétnek elébe helyezik. Ezt a hátrányt csak némileg pótolja az, hogy a közszolgálati alkalmazottak általában – képzettségükre és a betöltött állásra tekintet nélkül – nemzethűség, fegyelmezetség, megbízhatóság tekintetében a társadalom legértékesebb elemeihez tartoznak.

Befejezve szemlénket látjuk azt, hogy a különböző élethivatások is erősen járulnak hozzá a társadalmi munkamegosztás érvényesüléséhez és a társadalmi egyensúly fenntartásához. Szerencsés korszakokban és társadalmakban az osztálytagosulás és rendi tagosulás egymást kiegészítve, egymás hibáit csökkentve, jó közviszonyokat jelent. Ha bármelyik elv túlságosan előtérbe nyomul és bármelyik elem túlságosan érvényesül, megbomlik a társadalmi egyensúly, a közös munka lehetősége csökken.

A közigazgatás intézkedő szervének állandóan figyelemmel kell kísérnie az osztály és rendi tagosulást és azoknak kölcsönhatásait. Kezdeményeznie kell olyan törvényhozási és kormányzati intézkedéseket, amelyek az alsó osztály rossz helyzetét javítják, az egyes osztályokban csupán névleg helyet foglalók és így az osztály jellegét meghamisítók helyzetét nehezítik. Tulajdonképpen az egész szociálpolitika és adópolitika igazi célja ez. Nem cél az, hogy olyanok is tartozzanak valamelyik társadalmi osztályhoz, akik a társadalmi osztályhoz tartozás kötelességeit becsülettel nem látják el.

Figyelemmel kell lennie azonban a közigazgatás intézkedő szervének az élethivatások különbözőségére és arra is, hogy az egyes közigazgatási egységek, sőt az egyes egyedek ebből a nézőpontból hova tartoznak. Egészen más modor, magatartás, gondolkodás szükséges a mezőgazdasági jellegű közigazgatási egységekben, mint az iparos jellegűekben. Másképpen kell a földműves féllal beszélni, mint az iparossal, sőt másképpen kell az ipari munkással, mint a kisiparossal. Az intézkedő közigazgatási tisztviselőnek mindig bele kell élnie magát abba a környezetbe, azoknak az embereknek gondolkodásába, akiknek ügyeit intézi, akiknek boldogságát elő kell mozdítani. Nem volt tehát teljesen fölösleges az, hogy a társadalmi osztályokra és rendekre futó pillantást vetettünk.

A szociálpolitika alapja és lényege

ELŐADTA HELLER FARKAS

Azok a gondolatkörök, amelyek a társaslétre vonatkoznak, rendesen nem valami elvont módon keletkeznek, hanem történelmi állapotnak, történelmi adottságoknak, tényleges helyzeteknek az eredményei, tehát magából az életből és az élet szükségleteiből nőnek ki. Elég ha hivatkozom arra, hogy a XIX. század vezető gondolata, a szabadság és különösen a gazdasági szabadság ép úgy bizonyos történelmi adottságokból született, mint ahogy a mai aktív állam gondolatköre – aktív államnak nevezzük a mai államot szemben azzal a passzivitással, amely a XIX. század államát jellemezte, – is konkrétumból, a fejlődés által teremtett szükségszerűségből született^amely nagyrészen az előző korszak vezéreszméinek természetes visszahatása volt.

E bevezető szavaimmal a szociálpolitika alapját és lényegét szeretném röviden megvilágítani, amely ugyancsak adott helyzetekből keletkező eszmekörből, az életnek szükségleteiből és az élet megértéséből állott elő. Tulajdonképen igen érdekes gondolatkör abból a szempontból, hogy két, egyébként egymással ellentétes társadalmi eszménynek részben ellenzése, részben pedig egybeolvasztása gyanánt keletkezett. A szociálpolitika ugyanis egyrészt a liberális gondolatvilágnak, másrészt a szocializmusnak visszautasításából_ kedekezett. Azok a tényleges bajok váltották ki elsősorban a szociálpolitika eszméjét, amelyeket egyrészt az az államfelfogás hozott létre, amely gazdasági téren az államot teljes passzivitásra kívánta kárhóztatni és azt gondolta, hogy az állam legjobban akkor végzi feladatát, ha a legszorosabb értelemben vett közigazgatáson kívül nem csinál semmit, másrészről pedig azoknak a törekvéseknek visszautasításából származott a szociálpolitika, melyek, látva a gazdasági liberalizmus hátrányait, az egész társadalmi rend felforgatásában vélték feltalálni a bajok egyedüli ellenszerét. E két eszmekört és hatásaikat kell szemügyre vennünk, ha meg akarjuk érteni, hogy mi a szociálpolitika.

A liberalizmus birtokban volt. Elvei szerint rendezkedett be az állam. Különösen a gazdasági téren az adott körülmények között ennek igen szomorú következményei lettek. Ezek a következmények ismét nem valami elképzelések voltak, hanem nagyon is véresen komoly tények, amelyek abban nyilvánultak, hogy a hallgatólagosan feltételezett egyenlőség és szabadság a valóságban nem volt meg. Különböző vagyonú, különböző állású és különböző foglalkozású emberek között az egymással való gazdasági érintkezésben sohasem lehet teljes sem a szabadság, sem az egyenlőség. Legkevesbbé teljes gazdasági téren. Nem lehet azt mondani, hogy az a nagytőkés és nagyvállalkozó, akinek nagy tőkeerő van a kezében, teljesen egyenlő feltételek között egyezkedik azzal a munkással, akinek a szerződést el kell fogadnia, mert élnie kell, hiszen számára a gazdasági rend más megélhetési lehetőséget nem nyújtott. Egészen téves gondolatkörben mozgott tehát az a kor, mely azt próbálta bizonyítani, hogy a szerződési szabadság a legjobb eredményhez

vezet, megvédve a felek mindegyikének érdekét. A felek ugyanis nyilvánvalóan nem voltak egyenlők és a munkás nem is volt szabad elhatározásában, hiszen munkát kellett vállalnia, hogy megélhessen.

A liberális felfogás gazdasági téren az állam közönyösségét jelentette. Az állam nyugodtan nézte a dolgokat és az államnak mindig azt magyarázták, hogy úgy megy minden a legjobban, ha békében hagy mindent; így mozdítja elő a közgazdaság erőteljes kibontakozását. Ezt a felfogást kell elsősorban szemünk előtt tartani, ha a szociálpolitikai felfogás keletkezését meg akarjuk érteni.

Az emberek gyakran csodálatosan vakok a korukban felkapott jelszavakkal szemben. Vakon elhitték a liberalizmusnak azt a dogmáját, hogy gazdasági téren akkor megy minden legjobban, ha az állam nem törődik semmivel, mert mindenki úgyis legjobban ismeri érdekét és az érdekek szabad egymásrahatásából áll elő a legjobb eredmény gazdasági téren. Ez az akkori viszonyok között igaz lehetett ott, ahol hasonló feltételek közt élő emberek versenyeztek egymással, de egészen téves volt ott, ahol a munkaadó és a munkás közötti viszonyról volt szó. Nem csoda, hogy e téren csakhamar kiáltó ellentétek ütköztek ki.

Nem szabad elfelejteni, hogy ebben a korszakban teljesen összeomlottak a középkor még fennmaradt maradványai, amikor egy új gazdasági rend volt keletkezőben, amelynek erői még úgyszólván elemi erővel érvényesültek és amely még nem alakult ki annyira, hogy a benne ható erők egyensúlyba tudtak volna helyezkedni. Erősebb kifejezéssel élve: a tőke mohósága soha nem érvényesült olyan elemi erővel, mint amikor kezdetben kapta kézbe a gazdasági életet és semmi korlátot nem érzett nyereségvágya kielégítésében. Ennek a következményei nagyon szomorúak voltak, mert a munkásosztály sorsa a lehető legsiralmasabb lett.

A jobbágy sorsáról sokszor úgy beszélünk, hogy annak csak árnyoldalait domborítjuk ki. Természetesen igen nagy hátrányai voltak és általában tényleg kemény dolgoztatás! rendszer volt. De voltak benne bizonyos enyhítő vonások is, melyek az ú. n. szabad bér munka rendszerében elvesztek. A jobbágyság intézményében bizonyos személyi kapcsolat volt a munkaadó és a munkás, az úr és a paraszt, vagy jobbágy között, mely sokszor enyhíthetett a jobbágy sorsán. E tekintetben bizonyára igen nagyok voltak a különbségek, de e rendszernek legalább elvileg bizonyos családias jelleg volt az alapja. Munkás és munkaadó között közvetlen volt a kapcsolat az iparban is. A kézműiparban a mester és segédei együtt dolgoztak; a segéd és a tanoncok közvetlenül érintkeztek a mesterrel. A középkorban és még később is a köztük levő viszonyoknak némi családias jellege is volt. Ott volt továbbá a céh, mint az illető iparágban dolgozók közös érdekeinek ápolója.

Mindezt az új gazdasági rend egy csapásra megszüntette. Igaz, a jobbágy szabad ember lett, de az, akinek nem volt földje, melyet művelhessen, minden védő vagy személyi támasz nélkül a világba volt kutasztva, hogy úgy éljen meg, ahogy tud. A gyáros és munkása között már nem volt az a kapcsolat, mely a mester és segédei és tanoncai közt fennállott. Érintkezésük alapja csak a rideg gazdasági érdek lett. A gyáros nem érezte többé felelősnek magát munkásai sorsáért és arról, hogy erre ne is gondoljon, gondoskodott a kapitalizmus a maga üzleti szellemével.

A helyzetet még két körülmény súlyosbította. A gyár térhódításával elsősorban a háziipar pusztult ki és itt a legszegényebb emberek voltak érdekelve, akik egészen ki voltak szolgáltatva a munkaadónak. De süllyedt a kézművesipar is és nagy túlkínálat

jelentkezett a munkásság soraiban. Jelentkezett a gép és nem kellett a mesterségben képzettnek lenni, mint a kézművesiparban. A gép mellé, annak kiszolgálására és sokféle segédmunkára gyermekeket és nőket is be lehetett állítani. Sokáig palástolni igyekeztek azokat a pusztításokat, amelyeket az emberi életben, az egészségben és nem utolsósorban az erkölcsben okoztak. Ahelyett, hogy tanították és nevelték volna a gyermekeket, gyári munkára fogták őket. Ebből az állapotból nem nőhetett ki semmi jó. Valóságos gúnyként hatott az, ha egy nagy tábor azt akarta bizonyítani, hogy az államnak tulajdonképpen nem szabad a gazdasági élethez nyúlnia, mert a gazdasági élet magára hagyva működik legjobban és tulajdonképpen minden belenyúlás zavarja a gazdasági élet menetét.

Azt a kérdést, hogy miért van a gazdasági élet, nem vetették fel akkor. Azt hitték, hogy az egyedüli cél, minél többet termelni és pedig minél olcsóbban. Ha némelyek azt merték hangoztatni, hogy a gazdasági élet van az emberért és nem az ember a gazdaságért, erre ebben a korban, amikor az üzleti szellem a legerősebben bontakozott ki, nemigen hallgattak. A tények azonban olyan megrázóak voltak és oly mértékben jelentkeztek, hogy az államnak minden ellenzés ellenére is aktívabb szerepet kellett vállalnia, legalább is ebben az irányban. *A szociálpolitikai gondolkör volt gazdasági téren az első megnyilatkozása az aktív államnak.*

Az a gondolkör, amit szociálpolitikainak nevezünk, nemcsak a liberalizmus ellenzékeként jelentkezett, hanem egyúttal a *szocializmus* gondolkörének ellenzésére is. Ehhez tudnunk kell azt, hogy alig bontakozott ki a kapitalizmus, jelentkeztek először a tervkovácsolók elgondolásaiban, majd pedig az úgynevezett tudományos szocializmusban azok a törekvések, melyek csak a magántulajdonon alapuló gazdasági rend eltörlésével vélték a bajokat megszüntethetőnek. A szocializmus oly gazdasági rendet kívánt megvalósítani, mely nem a kereseti szellemen, hanem az önkéntes együttműködésen és a munka elvén épül fel, győzelemre juttatva az emberek egyenlőségét, melynek akadályát a magántulajdonban látta.

A szociálpolitika ezt is úgy ellenezte, mint a gazdasági liberalizmust. Ha nagyrészen osztotta is a szocializmus bírálatát a fennálló gazdasági renddel szemben, túlzást és ezenkívül veszedelmet is látott abban, hogy a magántulajdon a termelési eszközökön megszüntettségük. Szerinte az állami beavatkozás elegendő arra, hogy megfékezze a kapitalizmust és az erkölcs követelményeinek érvényt szerezzen a gazdasági életben. Egyrészt szembehelyezkedett tehát az államnak a passzivitásával és sürgette hogy az állam ne nézze nyugodtan azokat a bajokat, amelyek mindjobban és jobban jelentkeznek, másrészt szembehelyezkedett azzal a gondolkörrel is, melyet a szocializmus képviselt és amely azt tartotta, hogy más megoldás nincs, mint az egész gazdasági rendet eltörölni és helyébe teljesen újat állítani.

A szocializmusnak a kritikai részét – mint említettem – nagyrészen osztotta, bár természetesen nem abban a formában gondolta el a javítást, mint a szocializmus, hanem más alakban. Egyetértett mindenekelőtt a szocializmusnak ama felfogásával, hogy a gazdasági szabadság súlyos bajokhoz vezet. A szociálpolitika tehát szakított a liberalizmus struccpolitikájával és követelte a bajok orvoslását. Első volt ezzel abban, hogy a gazdasági szabadságnak káros hatásaira rámutatott. Elismert a szociálpolitika azonban még valamit, ami régen kevésbé volt rokonszenves és amit különösen a gazdasági szabadság hívei igyekeztek lehetőleg tagadni. Ez az *osztályellentét* létezése. A liberális felfogás lehetőleg mellőzni akarta az osztályok küzdelmének tényét, mert ez a fenn-

álló rend tökéletlenségeire mutatott rá. Abban a korban a polgári embernek mindent elvileg tagadnia kellett, amit a szocializmus mondott. A szociálpolitika ezzel szemben az osztályok létét nem tagadta egyszerűen és attól sem riadt vissza, hogy elismerje, van bizonyos küzdelem az osztályok között, mert az osztályok érdekei nem teljesen összhangzatosak. Rámutatott ezzel szemben arra, hogy az osztályok közötti ellentétet rendkívüli módon lehet túlozni és mesterségesen táplálni, amiből sohasem származhatnak jó.

A szociálpolitika tehát ridegen szembenézett a tényekkel, de a tények helyes értékelésével az egyik és a másik szélsőségtől is tartózkodott. Talán egyik fővonásának mondhatjuk *a józanságot*. A józanság sohasem az, ha a bajokkal szemben annyira optimisták vagyunk, hogy elhittetjük magunkkal, nincs is komoly baj; de nem józanság az sem, ha olyan pesszimisták vagyunk, hogy azt hisszük, ez így van, ennek így kell lennie, másként nem is lehet. A józanság azt követeli, hogy az ember igyekezzék a dolgokat annyira befolyásolni és irányítani, hogy a lehető legjobb eredmény jöjjön ki. A szociálpolitikának tulajdonképpen ez volt a főérdeme akkor, amikor – a két eszmekör mellett, amelyeknek hívei egymással szögesen ellentétben állottak, egymást megérteni nem tudták, egymást szidták és egymás felfogását becsmérték – arra a józan álláspontra helyezkedett, hogy semmi sem tökéletes ezen a földön; mindenféle vannak olyan viszonyok, amelyek javításra szorulnak.

Ezzel a szociálpolitika egyik fő vonása lett az *osztályközi politika* követelése. Ez annyit jelent, hogy az osztályellentétek káros voltának felismerése mellett törekedett azoknak lehető tompítására. A társadalmi osztályokat úgy kell elképzelnünk, mint bizonyos rétegződést, amely természetszerűleg adódik az emberek különbözőségéből azoknak történelmi múltja, hajlamaik, vagyoni viszonyaik stb. alapján. Természetesen az egyforma szinten lévők könnyebben megtalálják a megértést, mert érdekük is közös. Az osztálytagozódásnál tehát nagyon fontos tényező az érdek. A hivatásbeli összetartozásnak is támasza az érdekközösség. Ez a rétegződés magában véve nem tekinthető egészségtelennek, mert olyan tényezőkből adódik, amelyek egyes csoportokat mindig összefűznek. Csak az káros, ha ennek a rétegződésnek olyan túlzásai és kinövésai vannak, amelyekből kifolyólag szakadékok állnak elő az egyes rétegek között.

Ezt a veszedelmet, az osztályok között mutatkozó ellentétet ismerte fel a szociálpolitika, így a szociálpolitikának mindig egyik fővonása maradt az osztályközi politika, vagyis az osztályok közötti kiegyenlítődésre való törekvés. Ez ma is a törekvése, mert mi történik akkor, ha az osztályok egymástól nagyon eltávolodnak, ha az osztályok között nagy szakadékok keletkeznek? Megszűnik a kölcsönös megértés, ami igen veszedelmes az állam szempontjából, mert nem érzik az egyedek, hogy valamennyien egy közös testnek a tagjai. Teljesen helyes irányban haladt az a felfogás, amely azt hirdette, hogy az osztályok közötti ellentétet nem szabad elmérgesíteni engedni és itt került a szociálpolitika ellentétbe a szociáldemokráciával. A szociálpolitika igyekezett az osztályok között lévő különbségeket tompítani, * az ellentéteket kiküszöbölni és – amint a nagynevű német szociálpolitikus, Wagner Adolf mondta – a szociálpolitika a jövedelmi egyenlőtlenségeknek a gyengítésére is törekszik. Ha nem is csupán ez a szociálpolitika törekvése, mégis a szociálpolitikai gondoskodás ebben az irányban is erősen dolgozott. Már csak az is nagy eredmény, hogy az osztályok közötti ellentétek tekintetében mérseklő és az osztályokat egymáshoz közelebb hozó irányt diktált. A szociálpolitikát egy mondattal jellemezni, vagy egy fogalommal jelezni egyébként hiú kísérlet, mert jellem-

zöje éppen az átfogó volta, sokoldalúsága, az életnek a maga valóságában és nem valami elvont kép alapján való elgondolása.

Láttuk, hogy a szociálpolitika egyrészt sokat átvett a szocializmus bírálatából, másrészt olyan erőt kapcsolt be a társadalmi világnézetbe, amely nélkül a társadalmi szemlélet és az állami tevékenység mindig hiányos marad. Ez az *erkölcsi* felfogás. A gazdasági liberalizmus tulajdonképpen tiszta gazdasági és racionalisztikus elgondolás. A szocializmus, legalább is régebbi alakjában, szintén erősen materialista és ugyancsak racionális elgondolás, habár sokszor nem egészen észszerű is az amit kíván. Ezzel szemben a szociálpolitika – és tulajdonképpen itt van az egész kérdésnek a súlypontja – az erkölcsi parancsnak a gazdasági életben való érvényesítését követeli. Éppen ezért sokszor összetévesztik a szociálpolitikát az egyszerű humanizmussal. Azt mondják, a szociálpolitika egyszerűen azt akarja, hogy humánus szellemmel hassuk át a gazdasági életet. Az ellen természetesen nem lehet kifogást tenni, hogy erre törekedjünk. Tisztán a humanizmus elvéből nem lehet a szociálpolitikát a maga egészében megérteni, mert ezen az általánosságán erősen túlemelkedett.

Egybevetve a szociálpolitikát a humanizmussal, azonnal rájövünk arra, hogy az előbbi – bár az utóbbi szempontját magában foglalja – annál tovább megy. A humanizmus – szorosabb értelemben véve, mint emberszeretet vagy felebaráti szeretet – azt parancsolja, hogy a bajba jutottnak segítsünk, tehát olyan valakin, aki súlyos helyzetben van. A szociálpolitika ezzel nem éri be. Lényegében ugyanis preventív, tehát a bajokat *megelőző* tevékenységet kíván. Nem várja be a bajokat, hanem megállapítja a bajokhoz vezető okokat és ezeket az okokat lehetőleg megszünteti. Ez a lényeges különbség nem az erkölcsi színvonal, hanem a gyakorlati megvalósítás szempontjából áll fenn.

A másik, ami a szociálpolitikát lényegileg megkülönbözteti az egyszerű humanizmustól, vagy egyszerű emberbarátságtól, hogy a szociálpolitika tervszerű, vagyis *intézményszerű orvoslást követel*. Nem éri be azzal, hogy egyszerűen a bajba jutott embereknek segít, hanem azokat az okokat kívánja megfelelő társadalmi berendezésekkel kiküszöbölni, melyek a bajok forrásai és a bajba jutottakon is intézményesen törekszik segíteni. Az erkölcsi parancsot mint naturalis obligatiót természetesen elismeri, de vele a legális obligatiót állítja szembe, mely utóbbit törvényes úton akarja érvényre juttatni.

A szociálpolitika tehát állami törvényeket követel a bajok megelőzésére, abból indulva ki, hogy azokat az okokat, amelyek mint a bajok forrásai, gyökerei mutatkoznak, ki kell küszöbölni. A szociálpolitikai intézkedések sorozata abban az irányban halad, hogy elhárítsanak azok az okok, amelyekből a tapasztalat szerint rossz eredmények állanak elő. Így a szociálpolitika annak helyébe, hogy valakinek erkölcsi igénye van valamire, tényleges jogigényeket állít. A munkásbiztosítás terén például jogigényt, perelhető igényt ad a munkásnak betegség, baleset esetére. Ez nagyon lényeges különbség az egyszerű humanizmussal szemben. Ezért természetesen az egésznek alapja az erkölcsi szempont marad, de törvényi alátámasztással kiegészítve. A szociálpolitika és az először Angliában kialakult keresztény szocializmus egymáshoz egészen közel állnak. A keresztény szocializmus azonban a vallás parancsára támaszkodik, míg a szociálpolitikának inkább világi a színe.

A szociálpolitika a gazdaságpolitika egyik ága, de azért egy egyetemes szempont, melynek át kell hatnia az egész gazdasági politikát. Hogyan illeszkedik bele a szociálpolitika a gazdaságpolitikába? A gazdaságpolitika a gazdasági élet különböző feladatai szerint tagolódik. Van hitelpolitika, közlekedéspolitikai, termelési politika stb. Az igazi

közlekedéspolitikát a közlekedés lehető tökéletesítésére, a hitelpolitika pedig a hitel lehető tökéletesítésére irányul. A szociálpolitika a tisztán tárgyi és gazdasági szempontok fölébe emelkedve, az emberi szempontot kívánja minden téren érvényesíteni. A termelés-politika p. o. a legeredményesebb termelésre irányul, ezt akarja előmozdítani. A szociálpolitika elismeri, hogy nagyon fontos minél eredményesebben termelni, de ez nem az egyedüli, amit szem előtt kell tartani a termelés keresztülvitelénél, hanem arra is figyelemmel kell lenni, hogy a munkás emberi lényegének megfelelően illeszkedjék be a termelés folyamatába. Így a szociálpolitika az, amely a gazdaságpolitika minden ága mögött áll és mindig emlékezteti a különböző gazdasági ágakat, hogy ne felejtsek el, hogy bár a közlekedés, a termelés, vagy a hitel nagyon fontos, de nem emberi szenvedéseken és hullákon keresztül megvalósítva. Így lehet a szociálpolitikának a gazdaságpolitikában való helyét megtalálni.

A szociálpolitika mindenekelőtt a közgazdaságról való gondolkozás határozott szelleme: az az elgondolás, mely a gazdaságot az emberi értékek szempontjával kívánja összhangba hozni. Másik vonatkozásban az ez irányban való aktív állami, társadalmi cselekvést jelenti. Ez a gyakorlati szociálpolitika. A törvényhozásban, a rendeletekben érvényesül.

Egy harmadik értelme a szociálpolitikának, hogy minden ember szociálpolitikus lehet a maga egyéni cselekvéseiben. A legalacsonyabb rendűtől a legmagasabb rendűig megnyilvánulhat minden foglalkozásban a szociális érzékkel telített cselekvés. Szociálpolitikai lelkülettel telített emberek nélkül minden szociálpolitikai törvényhozás csak szociálpolitikai hüvely, amelynek igazi tartalma nincs. A tartalmat az adja meg, ki, hogyan kezeli a törvényeket és azok akik a törvényes rendelkezések végrehajtására vannak hivatva átérzik-e a szociálpolitika szellemét.

A szociálpolitika tartalma keletkezésénél fogva elsősorban a munkáspolitikát volt. Ez következik abból a korból, amelyben született. Abban a korban leginkább a munkásosztály szorult segítségre. A szociálpolitika körét tulajdonképpen a munkáspolitikát jelentette és mint ilyent három részre szokták osztani.

Az első a *törvényes munkásvédelem*. Ez autoritativ szociálpolitikának is nevezhető. Törvények alkotásával és azoknak megfelelő végrehajtásával foglalkozik. Az utóbbi t. i. a végrehajtása a rendelkezéseknek nagyon fontos, mert nagyon hamar fel kellett ismerni azt, hogy hiába hoznak törvényeket, ha nincs ellenőrzés, ha nem gondoskodnak arról, hogy az előírásokat be is tartsák. Különbözik minden papíron marad. Angliában 1833-ban felállították az iparfelügyelői intézményt. Jellemzi az akkori szociálpolitika szűkkörű voltát, hogy akkor ez volt a szociálpolitika szerve. Később jelentékenyen kibővült a szociálpolitika területe.

A szociálpolitika második ágazataként a munkások *önsegélyének* a rendezése alakult ki. Ennek alapja az volt, hogy a munkások számára is érdekképviselőt követelt a szociálpolitikai felfogás, látva azt a hátrányos helyzetet, melyben a munkás elszigeteltsége esetén van a munkaadóval szemben. Ezért a szociálpolitika, kivált bizonyos ága, a szakszervezeteknek is barátja volt. Ez úgynevezett liberális szociálpolitika, mely kevésbé az állam közvetlen beavatkozására, mint inkább a munkások megszervezésére épített, hogy ezzel javítsa helyzetüket. Anglia erős autoritativ szociálpolitika mellett a szociális liberalizmusnak is barátja volt. Németországban már Bismarck alatt az autoritativ szociálpolitika kerekedett felül. Innen indult ki az állami munkásbiztosítás, amely

később másfelé is nagyon erősen kiépült. Ma már mindenfelé lényeges ága a szociálpolitikának.

A szociálpolitikának harmadik köre a munkás jóléti tevékenység, amelyet *munkás-jóléti közigazgatásnak* is neveznek. Ez a rész a legkényesebb, mert ez kíván leginkább egész embert, nem pedig egyszerűen csak törvényt. Ez azt kívánja, hogy a gyárostól kezdve egészen a hatóságokig mindenki belátással legyen a munkásság iránt. Ha ez megvan, óriási dolgokat lehet csinálni, mert nem mindig nagy és költséges dolgokkal és berendezésekkel lehet a bajokon segíteni, hanem igen sokszor szeretettel és megértéssel. Máskor persze anyagi áldozatot is kell hozni. A munkás jóléti körbe tartozik például gondoskodás arról, hogy a gyárakban a munkásoknak bizonyos berendezések álljanak rendelkezésükre, amelyek azzal függnek össze, hogy a munkások sokáig vannak a gyárban. A gyárba járó asszony ne legyen kénytelen gyermekét otthon hagyni. Nem lehet a gyermeket mindig a szomszéd asszonyra bízni. Borzasztó dolgok történhetnek akkor, ha egy anyának el kell mennie a gyárba dolgozni és egyszerűen otthonyhagyja a kisgyermekét. A munkás jóléti közigazgatás körébe tartozik a szegénygondozás és a szegénysegélyezés is.

A szociálpolitikának mindig hajlama van arra, hogy az erkölcsi szempontothelyezze előtérbe és ezzel könnyen az a látszat keletkezik, mint hogyha a szociálpolitikának észszerű, tisztán a meggondolásból eredő okai nem volnának. Ez pedig nincsen így. Könnyen meggyőződhetünk arról, hogy a tiszta észszerű meggondolás is szociálpolitikát követel és a szociálpolitikának nemcsak az alsó osztályok az élvezői, hanem – közvetve – a felsők is.

Ennek igazolása nem nehéz. Ma már kezdik lassankint felismerni annak igazságát, hogy a nyomor nem marad hatás nélkül a környezetre. Hiába próbálnak p. 0. a felsőbb osztályokhoz tartozók külön lakásnegyedekben elhatárolva élni, vannak bizonyos betegségek, melyek tömegbetegségek, mint például a tüdővész, hastífusz stb., amelyek terjedésének nem lehet könnyen határt szabni. Kezdi belátni, hogy a védekezés a mai munkamegosztásos korban nagyon nehéz, mert hiszen nem csinálhatunk magunk számára mindent, hanem folyton érintkeznünk kell a külvilággal.

Van azután egy más ok is, amely jogászai szempontból érdekesebb az előbbinél és amelyet már régen kezdtek egyes szociálpolitikuskok felismerni. Belátták ugyanis, hogy óriási veszedelmet jelent a társadalomra és az államra nézve, ha egyes nagy tömegek olyan helyzetben vannak, hogy nincs mit veszíteniök. Ez a tudat ellentétbe állítja őket az állammal, az egész társadalommal és ezek a rétegek azután azt képzelik, hogy akármi történhet, ők csak nyerhetnek rajta. Nyilvánvaló az is, hogy az osztályellentétek legerősebb táplálója a nyomor, mely könnyen a társadalom és az állam ellenségévé teszi az alsó osztályokat, saját maguk, de a közösség rovására is. Ennek a veszedelmességét már a múlt század elején hangsúlyozták egyesek mondván: mi lesz akkor, ha ez a tömeg egyszer öntudatra ébred? Gróf Tisza István már teljesen átértette ezt akkor, amikor a munkásvédelmi törvényeket tárgyalták a 90-es években a képviselőházban. Nyíltan megmondotta, hogy nem szereti azokat a tömegeket, amelyeknek nincs mit veszíteniök, mert veszedelmesek az állam szempontjából. Mindenkinek éreznie kell, hogy ő állampolgár, az állam részese és tagja. Az olyan réteg, amely ezt nem érzi, kétségtelenül veszedelmes. Ezek az észszerű okok kezdtek abban az irányban hatni, hogy belátták, nem szabad arra az álláspontra helyezkedni, hogy akinek jó dolga van, nem törődik azzal, aki rossz viszonyok között él. Minél erősebben fejlődik a társadalom, annál szorosabbaknak kell

lenniök azoknak a szálaknak., amelyek az egyes embereket összefűzik. Rendkívül fontos., hogy mindenkiben meg legyen a közösség iránti érzet; mindenki érezze azt, hogy mindannyiunkra nézve jó, ha minél magasabb fokra emelik a gazdasági életet és mindannyiunk érdeke az, hogy egyik a másinak körülményeit is figyelembevegye. Ennek a meggondolásnak kell hatni a felsőbb osztályokra is és ha azok jobban fontolóra vették volna ezt az igazságot, akkor nem nézték volna eddig is könnyen azt, hogy mi történik a világban, hogy emberek élnek nem emberi színvonalon, hanem belátták volna, hogy ez rájuk nézve is veszedelmes.

Sajnos azt kell megállapítanunk, hogy ez a meggondolás sokáig csak nagyon kis fokban volt meg. Sokkal nagyobb gondot fordítottak arra, hogy felsorakoztassák azokat az ellenérveket, amelyekkel a szociálpolitikát vagy annak törekvéseit gondolták távoltarthatni. Ezek az érvek abban a korban nagyon tetszetősek voltak és nem is kopnak el egykönnyen.

Közöttük mindig első helyen állt az, hogy a szociálpolitika megakasztja a termelést, mert beleszól a gyáros elgondolásába, nemzetközi vonatkozásban lerontja a versenyképességet. Eltekintve attól, amit már a bevezetésben is mondtam, hogy t. i. a termelés önmagában nem cél, – fontos tényező egy nemzet életében, de túlbecsülni nem szabad – a gazdasági szempontok is ellentmondanak annak az érvelésnek, mely e címen ellenzi a szociálpolitikát.

A közgazdaságtan azt tanítja, hogy a termelésnek három tényezője van: föld, munka és tőke. Mindenki elismeri azt, hogy a termelési tényezőket józanul kell kihasználni, de csak a földre és a tőkére vonatkozóan. Vajjon a munkára nézve nem áll-e ugyanez? Józan kihasználása-e egy nemzet munkaerejének az, ha mérték nélkül kevés ellenértékért dolgoztatok embereket? Ebből magángazdaságilag származhat haszon, de nemzetgazdaságilag nem. Rablógazdálkodás ez az emberrel és az a nemzet, amely a maga termelési tényezőit nem, józanul használja ki, észszerűtlenül cselekszik. Mint közgazdának állandóan hangsúlyoznom kell hogy a gazdaság nem cél önmagában. A gazdaság nagy emberi és állami célok között áll, de ezekért van. Itt van például a honvédelem. Németországban már 1829-ben Horn tábornok ez alapon tört lándzsát a szociálpolitika mellett. Azt konstatálta, hogy a rajnai kerületekben a sorozási eredmények borzalmasak. Ez nem is volt csoda amellelt a dolgoztatási rendszer mellett, amelyben a gyermekeket már korán befogták a gyári munkába.

Gazdasági szempontból nem józan a nemzeti munkaerővel való rablógazdálkodás, de állami szempontból sem kárnélküli, sőt igazában nagyon káros. Tulajdonképpen a katonaságnak kellett volna érdeklődnie a szociálpolitika iránt, mert hiszen ütőképes hadsereget nyomorékokkal és elcsenevészedett emberekkel kiállítani nem lehet. Bármennyire technikai lesz is a háború, testileg felkészült emberek kellenek hozzá.

De áll-e az, hogy a szociálpolitika kerékkötője a gazdasági fejlődésnek? Vajjon a szociálpolitikailag legnyomorultabb és legelmaradottabb országok a legversenyképesebbek-e? A tapasztalat ennek határozottan ellentmond. Szociálpolitikai téren Anglia az egyik úttörő volt. Ez természetes is, mert leelőször ott volt nagy kapitalizmus és ott hódított tért az a belátás is, hogy az az állapot nem tartható tovább, melyben az állam nem törődik a tisztán üzleti alapon felépülő munkaviszonnyal. Anglia versenyképességét ez egyáltalában nem gátolta. Ezt nem is nehéz megmagyarázni. A nyomorult, alacsony színvonalon lévő ember nem tud annyit teljesíteni, mint egy emberi színvonalon lévő munkás. Nem véletlen, hogy az ipar és technika fejlődésével kezdett erősen érvénye-

sülni a szociálpolitika. Ha a napszámosoknál nem is érzi a gyáros annak fontosságát, hogy emberi szinten legyen, a szakmunkásnál, a tanult munkásnál annál inkább. Egyszerű logika nyilvánul meg ebben t. i. az, hogy a magasabb munka magasabb szinten való emelkedést is kíván.

A szociálpolitika fontosságát ma már a vállalkozók is átérzik. Oly követelések, melyek még egy két évtized előtt is a leghevesebb ellenzést váltották ki, ma már megvalósultak, vagy legalább is közel vannak megvalósulásukhoz. Ilyen p. o. a munkaidő rövidítése. Régebben a leghevesebben érveltek ellene, ma pedig minden civilizált államban törvények vannak, melyek szabályozzák. Így van ez több más munkásvédelmi vonatkozásban is.

A szociálpolitika magas erkölcsi szinten álló gondolatvilág, amely a társadalmi ellentétek enyhítésével és a köz szempontjának érvényesítésével kívánja a fennálló gazdasági renden belül e feszültségeket megszüntetni és az emberi közösségnek lényegét jobban kidomborítani. A gazdasági élet fejlődésére vetett pillantásból eredő gondolatok főképpen abban csúcsosodnak ki, hogy minél eredményesebb az emberi munka, minél eredményesebb és bőségesebb a termelés, annál inkább kell gondoskodni arról, hogy bizonyos életszinten élő emberek legyenek. Már gróf Széchenyi István megmondta nálunk, mennyire szükséges a belső fogyasztóképesség emelése. Ez nagyszerű összhangban van a szociálpolitikai felfogással. E felfogás lényege ugyanis az emberek minél szélesebb rétegeinek igazán emberi szinten való megélhetést biztosítani és ez alapon az emberek békés együttműködését megalapozni. Oly állapot elérése a szociálpolitika célja, melyben mindenki érzi, hogy a nemzeti közösség tagja és hogy nemcsak ő van a közösségért, hanem a közösség az ő támasza is. Így a szociálpolitika az igazi nemzeti közösség alapvetője lesz.

Szociálpolitika és művelődéspolitikai

ELŐADTA IMRE SÁNDOR

I. Előadásom címe első tekintetre azt a gondolatot keltheti, hogy a tanfolyam középponti feladatától idegen területekre kívánom irányítani a figyelmet: a művelődés kérdéseire. Ez a gyanú eltűnik, ha szavaimat bekapcsolom abba a gondolatkörbe, amelyet az egész tanfolyam számára ennek szervezői megállapítottak. A tegnapi megnyitó ülésen elhangzott beszédekből – amint a lapokban olvasható kivonataiból láttam – kiderült, hogy mindazok, akik ezt a társaságot összegyűjtötték és gondolatainak szinte egy hónapra irányt szabtak, a szociális gondolatnak a közigazgatásban való érvényesítését kívánják. A magam feladatát is e gondolat körében kell tehát megoldanom. Számomra ezért az az első kérdés, hogy ez a szociális gondolat a közigazgatásban hogyan érvényesül, vagyis mit jelent a szociális szempont érvényesítése a jelenlévők sokféle, de végeredményben mégis egységesen a közigazgatás területén végzett munkájában?

Azt hiszem, nem térek el nagyon az eddig itt elhangzott nézetektől, ha a választ így fogalmazom meg: A szociális szempont a közigazgatásban azt jelenti, hogy aki részese a közigazgatásnak, állandóan törődik azzal, vajjon hogyan járulhat hozzá a közigazgatás a társadalom rendjének fenntartásához, – ha ez a rend megbomlott volna vagy megbomlanék, miként járulhat hozzá annak helyreállításához – harmadsorban pedig: hogyan járulhat hozzá a közigazgatás a helyesebb, igazságosabb társadalmi rend kialakításához.

A szociálpolitikában, vagyis a szociális szempontnak a közigazgatás terén való érvényesítésében – azt hiszem – ez a három gondolat a leglényegesebb. A társadalom rendjét valamennyien fenn akarjuk tartani, a közéletnek akármiféle területén dolgozunk is. Ha a rend fenntartása talán nem sikerülne, helyre akarjuk állítani, – ez egészen kétségtelen dolog. Kétségtelen az is, hogy amennyiben gondolkodó, jótakaró, akár elsősorban magunkkal és mellékesen másokkal, akár pedig elsősorban másokkal, tehát a közösséggel törődő emberek vagyunk, mindnyájan mindig akarjuk a társadalmi rend folytonos javulását is. Mindig akarjuk tehát a javítást, a fokról-fokra igazságosabb rend kialakulását.

Ezt a szavamat nem úgy kell érteni, mintha ezzel a mai rendről mondanék bírálatot. Ha ezt akarnám – tárgyamhoz úgy is eljuthatnék -, akkor ezzel részletesen kellene foglalkoznom. Lehetne is foglalkoznunk vele, mert hiszen maga az egész szociálpolitikai gondolat azt mutatja, hogy szükség van a jobb, a több embert kielégítő, általában igazságosabb rend kialakítására s először is azt kellene feltárni, hogy a mai rend miért nem ilyen. Nekem azonban természetesen nem ez a feladatom. Csak azt akartam megjelölni, hogy ez az a nézőpont, amelyen mondanivalóim e tanfolyam gondolatkörébe kapcsolódnak.

A dolog tehát úgy áll, hogy a szociális gondolat mindig a társadalom akkor fennálló rendjében, a társadalom jelen állapotában gyökerezik. Olyan korszakokban, amidőn a szociálpolitikáról sokat beszélnek, rendszeren szükségét érzik annak, hogy változás történjék, hogy valami különb, teljesebb s mélyebben rendszeres módon történjék gondoskodás az együttélők sorsáról.

Ma a szociálpolitika gondolata, tehát a szociális szempont érvényesítése mindenféle munkában, a közigazgatás terén is azért időszerű, mert egészen kétségtelen, hogy a társadalomban, minden ország társadalmában igen nagy egyenlőtlenségek vannak. Ezt valamennyien érezzük, bármelyik ponton álljunk is. Az, aki szétnéz és nincsen a szeme előtt ellenző, hanem valóban körül tud tekinteni, az igenis úgy látja, hogy igen nagy különbségek, nagy egyenlenségek, egyenlőtlenségek vannak a társadalom különböző rétegei között, s ezek a különbségek és egyenlenségek igen sokszor, igen sokféle alakban veszedelmes ellentéteket fejlesztenek ki.

Akik az öregekhez tartozunk s a magunk életében – mondjuk – 30-40 esztendőre, – némelyikünk még többre, vissza tudunk tekinteni és az elmúlt évtizedek különböző mozgalmait úgy látjuk magunk előtt, mintha most is bennök élnénk, nagyon jól tudjuk, hogy milyen erővel s milyen jelszavakkal és módon jelentkeztek azok az ellentétek, amelyekre most itt céloztam. Mi már átértük, mint ahogyan tudatosan élők ma is valamennyien átéljük azt, hogy a társadalom különböző rétegei nem csupa szeretettel néznek egymásra. Rendszeren azért nem, mert egyik a másiknak a sorsát a magáénál jobbnak tartja, egyik a másikat okolja a maga sorsa miatt. Erről nem kell sokat beszélnem, de ezt mint tényt mindannyiunknak szemünk elé kell most állítanunk. Ezek a különbségek, amelyek sokszor ellentétekké fokozódnak, leginkább szembeütően jelentkeznek az élet lehetőségeiben, az ú. n. életszínvonalban. De bármiben jelentkeznek is, mindig bizonyos nyugtalanságot, elégedetlenséget jelentenek, elégedetlenségben nyilatkoznak.

Ha már most ezen az alapon akarom megmondani, hogy mit értek a szociálpolitika nevében, nem gondolom, hogy ez alapján véve eltérő lenne attól, ami ma délelőtt az enyémet megelőző előadásban¹ erről elhangzott; a fogalmazása azonban bizonyára más lesz, mert – amint hamarosan kiderül – nem szociálpolitikus vagyok, tehát a kérdést másik oldaláról nézem.

Azt gondolom, a szociálpolitikát így lehet meghatározni ezen az imént megadott alapon: a szociálpolitika jóakarátú emberek törekvése arra, hogy a társadalom egyenlőtlenségéből, ellentéteiből következő bajok csökkenjenek, esetleg egészen meg is szűnjenek, már amennyire emberek között az ilyen bajok megszűnhetnek. A szociálpolitika törekvése arra, hogy a nehéz sorsban lévő rétegek helyzete könnyebbé váljék, az egyesek élete emberibb élet lehessen. A nehéz sors könnyebbé akkor válik, ha a különbségek csökkennek, ezzel a nehéz sorsú emberek előtt a jövő a szociálpolitika által, annak következtében biztatóbbá alakul, mint amilyen anélkül és mint amilyené romlanék anélkül. Eszerint a szociálpolitikában jóakarátú embereknek – ismétlem – azt a törekvését látom, hogy a társadalom bajai, az azokból származó rossz következmények lehetőén kicsinyek legyenek, sőt lehetőén megszűnjenek, ismétlődésnek és új bajok keletkezésének lehetőén elejök vétecsék.

Azt olvastam egy ilyen vonatkozású újabb tanulmányban, – nem tudom megjelölni a címet és a szerzőt -, hogy a mai szociálpolitika a régítől eltérően nemcsak meglévő bajokat akar orvosolni, hanem a bajok előállítását akarja gyökeres intézkedésekkel

¹ L. Heller Farkasnak A szociálpolitika lényege és alapja címen tartott előadását a 65. lapon.

megelőzni. Azt hiszem, hogy ez nagyon örvendetes változása a célkitűzésnek. Ha valóban így van, akkor talán nyugodtan maradhatok amellett, amit az imént mondtam: a szociálpolitikában valóban mindig az a törekvés jelentkezik, hogy a különbségek kisebbek, a bajok veszélytelenebbek, tehát az emberi társadalom, a nemzeti társadalom életét kevésbé nyugtalanító, vagy egyáltalában nem is nyugtalanító mértékűek legyenek.

2. Így nézve az egész ügyet, a szociális gondolat, a szociálpolitikai szempont érvényesítését a közigazgatásban, könnyű megérteni, hogy miféle kérdés van a mostani óra tárgyában, amelyet az előadás címe megjelöl. Nekem azt a kérdést kell feltennem és megoldanom: vajjon ez a szociálpolitika megállna -e, sikert érhet-e el anélkül, amit művelődéspolitikának nevezünk? A szociálpolitika olyan magában álló törekvés-e, amelyet csak sajátos szociálpolitikai eszközökkel, módszerekkel lehet célhoz juttatni s egyébre nem is szorul rá, avagy azoknak, akik a szociálpolitika szempontjait a magok munkájában érvényesíteni akarják és tartoznak is érvényesíteni, nem kell-e a szociálpolitikai szempontok mellett más, a művelődéspolitikai szempontját is állandóan szemük előtt tartaniok és módszereit alkalmazniok?

Mellőzöm a művelődéspolitikai fogalmának fejtegetését; kiderül az a következőkből. A feltett kérdés tisztázásához egyelőre nem is arra van szükség, hanem egy követelmény és egy tény felismerésére. A követelmény abból a felfogásomból ered, amely eddigi néhány mondatomból is világosan kitűnik: mint a művelődésügy kérdéseivel foglalkozó ember látom ezek bonyolult kapcsolatait és messzire elnyúló szálait, ezért az a természetes álláspontom, hogy a szociálpolitika művelődéspolitikai nélkül nem érheti el célját, tehát a szociálpolitikának állandóan tudatos érintkezésben kell lennie a művelődéspolitikával. Ez a követelmény. A tény pedig az, ami ezt a követelményt egyszerűen igazolja és amit talán sikerül a továbbiakban majd kimutatnom, hogy t. i. a szociálpolitikának nevezett tevékenységi kör mindenik munkása – ha akarj a, ha nem – állandóan kapcsolatban van a művelődéspolitikával. Lehet, hogy van, aki erre nem gondol; lehet, hogy nem is vesszük számba: van-e egy-egy szociálpolitikai célzatú törekvésünknek valami köze a művelődéspolitikához. Pedig ez a kapcsolat nyomban megvilágosodik, ha azt nézzük: mik a feltételei a szociálpolitika eredményességének s miben nyilatkoznak az eredményei. Akkor azt találjuk, hogy a szociálpolitikának bizonyos feltételei a művelődés terére utalnak bennünket, mert bizonyos követelmények állnak a szociálpolitika sikere előtt s azokat csak művelődéspolitikai úton lehet kielégíteni. Észre vesszük azt is, hogy az eredményes szociálpolitikának a művelődésügy terén is vannak következményei, olyan következmények, amelyek a közműveltség alakulásában nyilatkoznak. Fordítva is ugyanezt látjuk: a művelődéspolitikának meg szociálpolitikai feltételei és annak terén nyilatkozó következményei vannak.

Arra tehát, hogy a művelődéspolitikának és a szociálpolitikának mi köze van egymáshoz, itt most azzal az állítással feleltem, hogy a kapcsolatot a valóság kölcsönösnek mutatja: a kétféle tevékenység egybefolyik, egyik a másik nélkül nem lehetséges még akkor sem, ha a művelődéspolitikus nem gondol” arra, hogy szándékainak, törekvéseinek, tudományosan igazolt követeléseinek mi minden feltétele van az ú. n. szociális politikában vagy magyarul mondva – bár a két kifejezés nem teljesen ugyanazt jelenti-a társadalompolitikában s ha a társadalompolitikus nem eszmél is arra, hogy művelődéspolitikai nélkül nem is boldogulhat, sőt hogy minden társadalompolitika voltaképpen művelődéspolitikai. Talán váratlan ez az állítás, de mégis igaz, hogy szociálpolitikát folytatni, sőt csak eltervezni is lehetetlen művelődési kérdések érintése nélkül.

Vajjon lehet-e ezt igazolnom? Nem okoskodás útján kísérlem meg, hanem ismétleni, amit az imént mondtam, hogy tényt mutatok be. A tény itt az, hogy a szociálpolitikus mindig az előtte álló valóságból indul ki, valóságos helyzetet kell megoldania, a valóságos helyzet indítja annak meggondolására, miként lehetne azon a helyzeten segíteni. Ez a tényekből való kiindulás különben nem csupán a szociálpolitikus tulajdonsága, hanem a mienk, közönséges embereké is. Egyéni életünkben tudjuk, hogy az ember sohasem akkor kezd a maga sorsán gondolkodni, amikor meg van vele elégedve, hanem mindig csak olyankor, amikor elégedetlen. A társadalom állapotán sem gondolkozunk, amikor nem érezzük valamilyen fogyatkozását, de amikor fogyatkozást érzünk, aszerint, hogy mennyire értelmes emberek vagyunk, mélyebben vagy felületesebben, de feltétlenül foglalkozni kezdünk vele. Ezt csinálja a szociálpolitikus rendszeres alakban, saját egyéni kellemetlenségei nélkül is.

A szociális szempont mindig olyankor jelentkezik, amikor arra ok van. Az ok pedig az állapotnak, a társadalom helyzetének nyugtalanító, ki nem elégítő, valamiképpen zavart jelentő „minősége. A szociálpolitika, a szociálpolitikus tehát mindig ezeket a tényeket veszi alapul. És vajjon mit akar? Egészen bizonyos, hogy erre a kérdésre valami hosszú és elvont elméleti okoskodással is lehet felelni. De most ne keressük, hogy a szociálpolitika célkitűzéseinek milyen különböző filozófiai háttére lehet; ránk itt nem tartozik, hogy a szociálpolitikus szándékát hogyan irányítja ez vagy az a filozófiai álláspont. Csak arra gondoljunk, hogy aki bizonyos helyzetből eredő elégedetlenségével tisztába jött, az egyszersmind célt is lát maga előtt s e cél felé haladva azt a nyugtalanító, bizonytalan, ki nem elégítő állapotot meg akarja változtatni. Tényből indul ki tehát, a valóságos helyzetből és egy nekünk tetsző állapotot akar létrehozni. Eszerint meg akarja változtatni azt, ami most van. De vajjon miért akarja megváltoztatni? Csak azért, hogy változás legyen?

Ez a kérdés nem felesleges, mert éppen a legtöbbet elégedetlenkedők között elég sűrűn látunk teljesen műveletlen embereket, akik nyakig benne vannak valamilyen „mozgalom”-ban, de voltaképpen nem tudják, mit akarnak; csak „valami mást” akarnak. Persze, ha szociálpolitikáról beszélünk, akkor nem ezekről van szó, hanem azokra gondolunk, akik céltudatosan dolgoznak, akik meggondoltan javítani akarnak. Ezek nemcsak a pusztá változásért kívánják a mást, hanem azért akarják azt, amit meg akarnak valósítani, ami tisztán áll lelki szemök előtt, hogy ezzel jobba legyen az, ami van s megszűnjék a baj. Ez a szociálpolitikus gondolkodásának egészen kétségtelen vonása.

De az már nem kétségtelen, ami most következik. Számomra ugyan egészen kétségtelen ez is, de lehetséges, hogy valaki nem éppen így gondolkozik. Minden szociálpolitikus valami jobbat akar létrehozni, de egyik csak a közvetlen tennivalót látja, a másik távolabbra is gondol. Az életet ismerő ember azt a jobbat, amit létre akar hozni, már az elgondoláskor sem tartja örökkévalónak; nem képzei úgy, hogyha a véleménye szerint hibás, beteg vagy legalább is elégedetlenséget okozó helyzetet megváltoztatja, akkor minden véglegesen rendben lesz. A gondolkodó ember tudja, hogy az egyszer létrehozott kedvező változás nem marad örökké jó, mert, ha az élet állandóan folyik – márpedig az élet állandóan folyik –, akkor az életnek ez a folyása az állandó változást jelenti. Az állandó változás pedig a körülmények változása és – ez nagyon fontos – az emberek változása is. Ebből az következik, hogy a tisztánlátó ember a szükségesnek ítélt változást mindig azzal a gondolattal igyekszik létrehozni, hogy a mostaninál jobbat teremtsen, és hogy az új helyzet majd a további javulásnak is alapja lehessen. Ez az,

amire azt mondtam: nem mindenki gondolja így, legalább is nem vagyok benne bizonyos, hogy mindenki így gondolja, sőt inkább azt hiszem, hogy nem mindenki gondolja így. A rövidlátó ember ugyanis azt hiszi, hogy most megtett valamit, az előidézte a kedvező változást, ő tehát most már párnára teheti a fejét és alhatik nyugodtan, mert többé már nem lesz baj.

Aki az emberi társadalom történetét ismeri, vagy legalább sejtí az abban nyilatkozó rendet, az nem hisz abban, hogy társadalmi bajokat egy csapásra meg lehet gyógyítani. A történelem tanulságait sejtő ember tudja, hogyha nagyon nagy jóakarattal egyszer létrehozunk valamit, az az új is elavulhat és bizonyos idő múlva éppen annyi elégedetlenségnek lehet a forrása, mint amilyen forrása volt az elégedetlenségnek az, amiből ez az új dolog keletkezett. Ebből az a tétel következik, hogy a szociálpolitika mindig az állandó javításra

tartozik törekedni; alkotásai nem azzal a gondolattal jönnek létre, hogy valamit megváltoztatva most örökre megteremtettük a jót, hanem azzal, hogy megteremtjük a most szükségeset, a most lehető legjobbat, úgyhogy ebből majd a holnap és holnapután számára kifejlődjék az akkori időnek megfelelő legjobb. Vagyis itt – amennyire az egész kérdésbe bele tudok nézni – annak a gondolatnak kell érvényesülnie: minthogy örökös változás folyamatában élünk, minthogy a társadalom örökös alakul, a szociális politikának ezzel az alakulással együtt haladva olyannak kell lennie, hogy mindig annak az időnek legjobb, leginkább megnyugtató állapotot tudja fenntartani vagy megteremteni. A társadalmi rend fenntartása tehát sohasem azt jelenti a politikus számára, hogy a meglévő állapotot kell fenntartani, akármilyen is az az állapot és bármit jelent is az a társadalom különböző rétegei számára, hanem a rend fenntartásának követelménye éppen abban áll, hogy úgy kell alakítani a helyzetet, a viszonyokat, hogy a gondoskodás következtében állandóan rend lehessen.

Ebben a társaságban nem kell arról bővebben beszélnem, hogy ennek mi az értelme. Csak ismétlem tehát: mindig a lehető jobbnak előkészítésére, a mindig megfelelőnek, a mindig magasabbrendű állapotnak előidézésére kell törekedni; olyan rend kialakítására kell a politikusnak állandóan törekednie, hogy ez a fokozatos, folytonos javulás mindig lehető legyen. Csak ott nincs zavar, ahol a javulás folytonos. Ott, ahol a javulás megakadt, okvetlenül zavar áll be előbb vagy utóbb!

A kérdésnek erről az oldaláról egyáltalában nem beszélve többet, megmondom, miért kellett szólanom erről. Azért, mert így mutathatók rá arra, hogyan tartozik össze nagyon gyökeresen a szociális politika és a művelődéspolitikai. Azt t. i., hogy lehető legyen minden időben az annak az időnek megfelelő legjobb rend fenntartása, lehető legyen a közviszonyoknak olyan folyamatos és fokozatos alakulása, amely nyugalmat biztosít, a nyugtalanságnak elejét veszi, elégedetlenség – nem egyéni, hanem széleskörű vagy éppen országos elégedetlenség – kitörését eleve feleslegessé teszi, mert az ellentétre a lehető legcsekélyebb okot szolgáltatja: ezt csak a művelődéspolitikai segítségével érhetjük el. Az ilyen állapot feltétele ugyanis nem egyes paragrafusokban, nem a rendeletekben és nem is az épületekben vagy intézményekben található meg, hanem abban, ami mindezeket elevenné teszi: az emberek lelkében. A viszonyok állandó javulását csak az teszi lehetővé, ha az emberek állandóan gondolnak erre, ha nem engedik újra elromlani az állapotokat. Az emberek minőségének alakítása pedig a művelődéspolitikai dolga.

Annak tehát, aki arra gondol, hogy neki nem valami pillanatnyi baj eltüntetése vagy enyhítése, hanem az állandó jólét, a nyugalom – emberekről lévén szó: a lehető

nyugalom-biztosítása a feladata, annak az emberek minőségére is folyton gondolnia kell. Az igazi szociálpolitika nemcsak a pillanatnyi javításra, az adott helyzetre hirtelen megváltoztatására törekszik. Nem elég pl. jó kutatókat, egészséges lakóházakat építeni vagy az éhínséget megszüntetni, nem elég a szociálpolitika bármelyik ágában is ezt vagy azt az éppen jelentkező bajt gyógyítani. Ez mindig csak olyan kezdő lépés, amelyet nem lehet kikerülni s amellyel az igazi szociálpolitikus az emberek lelkét megragadja. A közvetlen lépések megindíthatják az érdekeltek szellemi minőségének olyan alakulását, hogy a kapott jót nemcsak megvédeni, hanem továbbépíteni igyekezzenek s majd önmaguk tudják biztosítani a helyzetük folytonos javulását.

Ezt nem szabad úgy értenünk, mintha a kézzelfogható javítást, segítséget mellőzhetőnek tarthatnók. Amit mondtam, azt úgy kell érteni, hogy a mélyen gondolkodó szociálpolitika a jelenlévő nemzedékkel, a most élőkkel foglalkozik ugyan, de mindig a következő nemzedékre gondol. Abban a pillanatban, amint nem csupán a meglévővel foglalkozunk, hanem a következőkre is gondolunk, amint nem pillanatnyi eredményt akarunk elérni, hanem azt akarjuk, hogy akikkel mi az eredményt elértük, akiknek érdekében cselekedtünk, azok majd az utánok következők érdekében igyekezzenek ugyanúgy cselekedni és hasonlóan jó eredményeket elérni: abban a pillanatban már átléptünk a szociálpolitikából a művelődéspolitikába. A jövő nemzedékről való gondoskodás ugyanis nem lehetséges az emberek minőségére gondolás nélkül, ez az emberek művelését, lelki alakítását követeli tőlünk.

Azt mondom tehát – és azt hiszem., azzal tudok szolgálatot tenni ennek a tanfolyamnak, ha azt hangoztatom -, hogy akik a közigazgatás terén a szociális gondolatot akarják érvényesíteni, sőt általában, akik a szociálpolitikának akár elgondolói vagy tervezői, akár pedig a kiadott ilyen irányú rendelkezések végrehajtói, azoknak mindig gondolniuk kell az érdekeltek lelki világára. Mindenféle ilyen tevékenységnek csak akkor van sikere, ha az emberek lelkébe tud kapcsolódni és ha az embereknek olyan alakulását tudja elérni, hogy ők maguk megértsék, miről van szó és tudják, mi nekik és utódaiknak az érdekek s ezt magok is tudják szolgálni. Azt mondván tehát, hogy a közviszonyok javulása, az anyagi rend igazi javulása az emberek minőségén fordul meg, akkor voltaképpen már megmondtam azt is, hogy mindennek, amit szociálpolitikának, szociális gondoskodásnak, a szociális szempont érvényesítésének neveznek, minden ilyennek az útja az emberek lelkén visz keresztül. Ezért kell mindnyájunknak, akik bármilyen minőségben is részesei vagyunk valamely társadalmi kérdés megoldásának, mindig gondolnunk arra: „Vajjon annak, amit én csinállok, mi köze van az emberek lelkéhez, vajjon hogyan felelnek reá az érdekeltek, akár elér a hangjok hozzám, akár nem; mit idézek elő a lelkükben, miféle gondolatot, törekvést és milyen érzelmeket keltek?” Amint ez a kérdés felébred és él bennünk, akkor még a nem egészen sikeres lépéssel is több hasznot teszünk, mint amennyit tehetünk, ha valami nagyszerű rendeletet pontosan végrehajtottunk ugyan, de közönyösek vagyunk az iránt, hogy milyen hatása van eljárásunknak az emberek minőségének alakulására.

3. Ebből a felfogásból nyomban következik, hogy a szociálpolitikának művelődéspolitikai kapcsolatai meglehetősen bonyolultak. Kezdjük a szálak felfejtését azzal, hogy a szociálpolitika eredményessége egészen határozott feltételeken fordul meg, mégpedig először is azok részéről, akik azt a szociálpolitikát, szociálpolitikai tevékenységet végzik. Nem teszek itt különbséget tervezők, rendelkezők és végrehajtók között. Először is azért, mert nem tudom, hogy akik itt vannak, milyen munkakörben szolgálják ezt a gon-

dotat; másodsor pedig a legkisebb munkakörben is lehet, sőt szükséges, hogy az ember épp en a maga külön területén kezdeményező és végrehajtó is legyen, mert hiszen önállóan kell sok mindent csinálnia, egészen szűk közigazgatási munkakörben is érintkeznie kell emberekkel az ilyenféle intézkedések végrehajtása közben és talán hirtelen kell döntenie, hogy az adott esetben mit csináljon. Ennélfogva itt nincs szükség arra, hogy különbséget tegyek az intézkedők, a végrehajtást kezdeményezők és a közvetlenül cselekvésre hivatottak között, a siker bennök levő feltételei szempontjából.

Kivétel nélkül mindenkire, a legfőbb intézkedőre és a végrehajtás legkisebb tényezőjére egyaránt vonatkozik, hogy a szociálpolitika eredményének feltételei elsősorban azok lelkében vannak, akik az itt szükséges munkát végzik. Ugyan mik ezek a feltételek? Nagyon egyszerű a dolog. Ezen a téren először is csak az végezhet jó munkát, tehát bármilyen viszonyok, állapotok, helyzetek javításában csak az lehet értékes munkás, aki felismeri a bajokat, aki tudja, hogy mi az, amin változtatni kell. Aki csak azt nézi, hogy mi van a rendeletben, nem bizonyos, hogy jól alkalmazni is tudja a rendeletet. Mindenféle munkát csak az tud jól elvégezni, aki maga is képes arra, hogy a helyzetet felismerje. Aki a körülményeket közvetlenül látja, az látja, hogy a rendeletben mi jó, mi a hiányos, mit kell megváltoztatni, miféle érdeket kell ott okvetlenül megvédeni. Ebben már benne van a másik feltétel: nemcsak a helyzetet kell tisztán látniok, hanem képesnek kell lenniök a helyzet által kivánt tennivalók felismerésére is; erre pedig az képes, aki a célt is, lehetőségeket is ismeri, tehát az eszközök között válogatni is tud. Az tudja mindezt, aki – ahogyan mondani szoktuk – ért a dologhoz. Ha így a szociálpolitikai szempont azt követeli, hogy a közigazgatás emberei fel tudják ismerni a társadalom bajait és ismerjék a különféle bajok orvosságát, a rossz helyzetből kivezető utat, akkor nyilvánvaló, hogy a szociálpolitikai tevékenységben eleven észre, megfigyelőképességre, tájékozottságra és ítélőképességre van szükség elsősorban. Ez azonban inem elég.

Éles eszű, bajokat tisztán látó emberek borzadnak meg sokszor társadalmi bajokon, de aztán vállat vonnak s azt mondják: „Hát ez igaz, igaz, de nincs rá szabály; mit tudjak én tenni a nyomorultakért? Magamnak is van elég bajom!” Az ilyen emberből valami, igen lényeges elem hiányzik: nem érzi a felelősséget. Az ilyen ember környezetében az állapotok soha nem javulnak, hanem romlanak. Nem elég tehát felismerni a helyzetet, hanem ha felismertem – nagyon nehéz szót mondok -, tartozom a felelősséget is lelkemre venni azért, hogy körülöttem a helyzet javuéjon. Ez azt jelenti, hogy felismerve a bajt, látva a kivezető utat, át kell éreznem személyszerint is a felelősséget azért, hogy ebben az állapotban megtörténjék, ami megtörténhetik, el ne maradjon, ami általam történhetik meg és ne legyek én a felelős a további romlásért. De még a felelősség átérése sem elég arra, hogy a bajokon segíteni tudjunk: erőre is van szükség. Hiába látom a bajt, a kivezető utat és érzem a felelősségemet, ha erőtlen ember vagyok. Nem a testi erőről van itt szó, hanem az erélyről, az akarat erejéről. Sokszor nem elég erős az akarat, hogy valaki meg is tegye azt, amit szükségesnek lát, amiért pedig érzi a felelősséget. Éppen ezért szükséges az is, hogy a szociális kérdésekkel, az emberek ügyeivel foglalkozók – általában mindaz szociális kérdés, ami az emberek ügye – nem csupán jóakarattal legyenek tele, hanem legyen az akarat erős is, hogy végre is hajtsák azt, ami reájok esik az egyetemes javító munkából.

Ezt így elgondolva rögtön látjuk a szociálpolitikának a művelődéspolitikával való kapcsolatában azt a vonást, hogy a szociálpolitikának olyan emberekre van szük-

sége, akik ilyen lelki felkészültséggel tudják a maguk munkáját végezni. Hiába beszélünk akármit a közviszonyokról, hiába írunk bölcs és rendszeres könyveket a tennivalókról, hiába ostorozzuk hatalmas szónoklatokban a mulasztásokat és vetünk fel nagy-szerű eszméket, hiába mindaddig, amíg nincs nagy gárda vagy legalább nincsenek növekvő számmal olyan emberek, akikre az imént adott jellemzés rájuk illik. Addig a javulást csak sürgetni, érette sóhajtozni lehet. Egészen világos, hogy a szociálpolitikának itt van a művelődéspolitikai feltétele: olyan emberek nevelésére van szükség, akik a szociálpolitikai tevékenységre alkalmasak.

Tisztelt hallgatóim közül bizonyára nem kevésben, talán mindenkiben felvetődött már ezzel szemben annak, amit mondtam, a megfordítottja: nemcsak azoknak a lelkében vannak az eredményes szociálpolitikának feltételei, akik ezt a munkát végzik, hanem azoknak a lelkében is, akikre ez a munka vonatkozik. E gondolat felvetődése egészen természetes. Itt ugyanis sokan vannak, akik már próbáltak szomorú helyzeteket megjavítani, egyes embereken, egyes csoportokon, talán megyéjük vagy községek lakosságán, egy-egy rétegének sorsán segíteni és elkeseredve tapasztalták, hogy vannak, akiken nem lehet segíteni!

Vajjon miért nem lehet segíteni akárkin? Nagyon fontos kérdés ez, de saját-ságosan nem igen szoktunk rajta gondolkodni. Nem mondom, hogy az ittlévők nem gondoltak rá, de általában nem szokás arra gondolni, hogy segíteni csak azon lehet, aki nemcsak panaszkodik, hanem maga is felismerte a baját, maga is tudja, hogy sorsának milyen irányban való javulására vagy változására van szüksége, aki így meg is tudja érteni a rajta segíteni akarók szándékát és maga is igyekszik önmagán segíteni.

Abban a körben, amelyben nagyon hosszú idő óta dolgozom, a tapasztalataim azt mondják, hogy borzasztóan nehéz az emberekkel jót tenni, ha nem értik meg, hogy mit akarunk velők. Nagyon nehéz segíteni azon, aki nem tudja, hogy rajta van segíteni való és még kevésbbé tudja, hogy miképen lehet vagy lehetne rajta segíteni. Ezért megint azt mondom, hogy a szociálpolitika sikerének feltétele az emberek minősége; olyan embereken lehet igazán segíteni, akik magok is világosan látják a helyzetüket, rájuk nézve káros körülményeiket, tudják, hogy azon változtatni kellene, tehát meg tudják érteni a feléjük forduló segítő szándékot. Amit ezzel mondani akarok, talán megvilágítja az az ismerős, régi magyar mondás: „Segíts magadon, akkor az Isten megsegít!” Érdemes itt ennek szociálpolitikai jelentőségére gondolni. Akik csak panaszkodni tudnak, de önmagokon segíteni nem igyekeznek: azok rendszerint másokat vádolnak, legfeljebb eltűrik kegyesen, hogy mások segítsenek rajtuk, de megelégedve soha sincsenek, rosszul használják azt is, amit segítségül kapnak. Ezeken nem lehet segíteni, de miattok sokszor másokon sem. Érdekes társadalom-lélektani részletkérdés ez, sok régi és újabb ú. n. társadalmi mozgalom gyökerét, sok sikertelenség okát lehetne itt megtalálni, de ezen az órán nem tölthetjük vele az időt. Maradjunk csak abban, hogy ezekre vonatkozik, amit az imént mondtam: segíteni igazában csak azon lehet, aki maga is akar segíteni magán.

Itt megint az a kérdés: ki tudhat, ki akarhat magán segíteni? Erre is csak azt felelhetem: aki látja, hogy milyen helyzetben van és megérti, hogy mit lehet a helyzetébentenni, talán tudja azt is, hogy mi a része neki helyzete rosszságában és mit nem lehet tenni a saját közreműködése nélkül. Az ilyen ember átérzi a maga felelősségét a helyzetéért és meg tudja érteni a rajta segíteni akarók jóindulatát.

Ezen a nyomon haladva oda jutunk, hogy a szociálpolitika sem ki nem alakulhat, sem eredménnyel nem járhat a közműveltség bizonyos mértéke nélkül. Ahhoz, hogy akarjon és tudjon valaki másokon, közviszonyokon segíteni, műveltnek kell lennie. Ahhoz, hogy valaki meg tudja érteni a maga hiányait, sorsa nehézségeit s meg tudja érteni azt, aki közvetlenül vagy közvetve segíteni akar rajta, ahhoz is műveltnek kell lennie. Természetes, hogy a két kör műveltsége nem minden részletében azonos. De egészen bizonyos, hogy azonos a két kör műveltségében mindaz, ami az érzelmi életre és mindaz, ami a szellemi minőség alapjaira vonatkozik. A különbség inkább a tanultság mértékében tűnik szemünkbe. Ezen az úton tovább mennünk nem szükséges. Elég annyit mondanom: ahhoz is, hogy segíteni akarjunk, ahhoz is, hogy segíteni lehessen rajtunk, bizonyos műveltségünknek kell lenni. E tétel első felét nem kell bővebben igazolnom, de a másodikhoz – úgy érzem – hozzá kell fűznöm egy-két példát. Hivatkozom arra, hogy milyen más az iskola dolga olyan növendékkel, aki már feléri ésszel a tanítást, a tapasztaltabb ember szavára hallgatás jelentőségét, mint amelyik saját hiányaiból még semmit sem érzett meg. Gondoljunk arra, hányszor kell bajban lévő emberrel megértetni valamit. Minden ilyen esetben az illető műveltségén fordul meg, hogy elérjük-e amit akarunk, vagy legalább megértethetjük-e, hogy miért nem tudunk többet tenni. Minden tisztviselő tapasztalta már, hogy ez a megérttetés gyakran milyen nehéz. Hát még az orvos! Milyen nehéz elérnie, hogy a beteg idejében kérje a segítségét; hogy az orvosságot helyesen használják, a beteget helyesen táplálják! Az értelmetlen embert sem nevelni, sem meggyógyítani nem valami egyszerű feladat. Jó lakást is hiába építünk az olyan embernek, aki nem érti, hogy az ablak nemcsak kibámulásra való, hanem szellőztetésre is. És így tovább. Műveltség kérdése a gondolkodásra való képesség használása, a megértésre való készség, sőt a másik fél iránti bizalom is az. Minthogy pedig a szociálpolitikában mindig két fél állandó érintkezéséről van szó és így a bizalomnak kölcsönösnek kell lennie: látnivaló, hogy a közműveltség nagy hézagai már emiatt is milyen nagyjelentőségűek. Tartósan nem bízhatnak egymásban, akiknek a műveltsége nagyon különbözik.

4. Ez a gondolat azt juttatja eszembe, hogy a szavaim aligha erősen el nem térnek attól, amit az eddigi előadásokban a szociálpolitika mivoltával kapcsolatban hallottak. Nem szeretném, ha ellentétre lehetne következtetni, mert azt hiszem, hogy ellentét nincs az én szavaim és a ma délelőtt bizonyosan elhangzott ama vélemény között, hogy t. i. a szociálpolitikában a gazdasági kérdések uralkodnak, mert a gazdasági egyensúly hiánya miatt keletkezik a társadalmi egyenlőtlenség és a szociálpolitika ennek következményeivel foglalkozik. Ezzel nincs ellentétben semmi abból, amit eddig mondtam s az sem, ami most következik. Tessék óvatosan fogadni a szavaimat, hiszen sem szociálpolitikus nem vagyok, sem a közgazdasági kérdésekhez nem értek.

Nem is az ilyen szakemberek véleményével szemben, hanem annak csak kiegészítéséül állítom fel azt a tételt, hogy a szociálpolitika minden közgazdasági jellege mellett is a legszorosabban összetartozik a művelődéspolitikával, mert a társadalomban annyi zavart okozó egyenlőtlenség a gazdasági állapotokban jelentkezik ugyan, de a közműveltség állapotában gyökerezik. A gyökér, a mélyben lévő ok, amiből a társadalmi, gazdasági bajok származnak: a műveltségi viszonyok, a közműveltség óriási hiányai és hézagai. Ezzel egy hangot sem ejtettem az ellen, hogy a szociálpolitikát létrehozó társadalmi egyenlőtlenség a gazdasági viszonyokban jelentkezik, hiszen ezt tudományos, közgazdasági készülség nélkül is látjuk mindnyájan. Csupán azt óhajtom

szíves figyelmökbe ajánlani, hogy a gazdasági viszonyok létrejövetelében az emberek minősége ugyancsak részes (a kibontakozást is csak bizonyos minőségű emberek készíthetik elő).

Nem kerülhetem el, hogy itt valamit a műveltség fogalmáról is szóljak. Ezt az eddig mondottak is megkivánják s kérdésünk még hátralevő tisztázását is elősegíti. E nélkül nem is lehetne eléggé világos, hogy a szociálpolitika a művelődéspolitikával milyen szoros kapcsolatban van.

A műveltségen legtöbbször egyedül a tanultságot értik. Ez jó nagy tévedés, mert egyoldalúság. Ki nem tudná, hogy sokat tanult, sőt rengeteg adatot tudó, egész szobát könyvekkel teletöltő ember is lehet műveletlen. A tanultság az ember műveltségének csak egyik vonása. Ismeretek nélkül nincs műveltség, de ez magában nem teszi az embert műveltté. Nagyon fontos ezenkívül pl. az, hogy az ember tudja is használni az ismereteit, \ meggondolásra való képessége is meglegyen. Nem általában a gondolkodás képessége ez, «ami velünk születik, hanem a meggondolás képessége; ez csak gyakorlásnak, rendszeres művelésnek eredménye; a helyzet, a tennivalók komoly meggondolásának a készsége és bár magától is fejlődhetik, rendszeres művelés nélkül fogyatékos. Ez is az értelmi minőségünket mutatja, de a műveltség nem pusztán értelmi elemből áll, hanem erkölcsiből is. Nagyon eszes, tanult és világosan gondolkozó emberek még nem bizonyos, hogy műveltek is, mert a műveltség a magatartásban jelentkezik, tehát az erkölcsi minőség is hozzátartozik. Az erkölcsi műveltséget pedig az érzelmi világ muiaija. Nagy kérdés tehát, hogy milyenek az érzelmeink, a sokféle érzelm közül melyik fajta uralkodik bennünk, az alantas érzelmek-e vagy a magasabbrendű, szellemi természetű érzelmek? A művelt embert ezek, a műveletlent az alantas érzelmek jellemzik. A műveltséghez tartozik tehát az érzelmi finomság kiműveltsége is. Ennek bizonyítéka a mások irányában nyilatkozó jóakarata, a jóra való készség.

Közvetlenül érintkeznek a közigazgatás emberei a társadalom különböző rétegeivel; kérem, tessék hirtelen végiggondolni, vajjon ha így értjük a műveltséget, minden műveltnak nevezett emberben egyféle-e a műveltség, avagy egyikben pl. a tanultság erősebb, a másikban az érzelmek finomsága. E tekintetben sokféleséget találunk s könnyű meggyőződnünk arról, hogy némelyek közel vannak egymáshoz, mások pedig nagyon is távol állnak egymástól az így értett műveltségben. Könnyű meglátnunk azt is, hogy nemcsak az egyesek műveltsége van egymástól nagyon távol, hanem a társadalmi rétegeké is és ezért vannak aztán magok az egész rétegek is egymástól nagyon távol. Ebből a műveltségbeli különbségből ered a megértés hiánya, ebből apró ellentétek kiéleződése, végül ellenséges szembeállítás is. Rendkívül nagy dolog ez, ha jól meggondoljuk. Az életnek számtalan természetes baja sokkal kisebb lenne, az emberek sok ellentéte jóval kevésbé éleződne ki, ha a műveltségben nem lennének olyan nagyok a különbségek. Nem érdektelen kérdés ez, de bővebb fejtegetése most nem szükséges. Csak annyit kell mondanom, hogy ha keressük egy-egy községben, egy-egy vármegyében vagy városban a bajok okát, a javításra való törekvések kudarcának magyarázatát, mindig a műveltség hiányaira bukkanunk. Ha pedig összehasonlítjuk jobb és rosszabb állapotban levő községeknek, vármegyéknek vagy városoknak társadalmi viszonyait, akkor – ha jó mélyen keresünk és elemezünk – a különbségek, a fejlettség kisebb vagy nagyobb fokának magyarázatát is a közműveltség különböző mértékében találjuk. Ahol a vezetők és a sokaság között a műveltség tekintetében nincsen az ellentétig fokozó-

dort nagy különbség, ott még a különböző elemek szétválasztására alkalmas bajok sem úgy jelentkeznek, mint ahol a műveltség hiányai és hézagai nagyobbak.

Felesleges bővebben igazolnom, hogy a tudatos segítéshez, a gyökeres szociálpolitikához művelt emberekre van szükség.

Vajjon a műveltség előbb felmutatott elemeihez nem fűződik-e valami sajátos követelmény a szociálpolitika szempontjából? Mindenféle munkakörnek vannak ilyen követelményei.

Először is a tanultságot nézve, itt olyan irányú tanultságra kell gondolnunk, ami általában a művelt emberből – legyen szabad őszintén megmondanom – igen nagy mértékben hiányzik. A népismeretre gondolok. A népismeretet nem lehet könyvekből megszerezni, de könyvekből lehet megtanulni azokat a szempontokat, amelyekből figyelni kell az életet, az életben a körülöttünk lévő embereket s amely szempontok alkalmazásával meg lehet ismerni a népünket. Azt nem szükséges mondanom, hogy a „nép” nem valami rajtunk kívül levő sokaság, hanem magunk is tagja vagyunk, itt tehát voltaképen a nemzeti önismeretről van szó.

Aki tudja, hogy mit jelent a népismeret s mire tanít a nemzeti önismeret, az tudja azt is, hogy még az ilyen kicsiny országnak, mint amilyen a mienk, sem lehet mindegyik pontján egyforma a lakosság, tehát nem lehet a különböző vidékeken azonosan bánni az emberekkel. Ebből most már nyilvánvalóan következik az a nagyon határozott szociálpolitikai követelmény, hogy ha segíteni akarok az embereken, ismerem kell azokat, nem épen névszerint Kis Pétert és Nagy Jánost, hanem az olyan fajta, olyan életet élő, olyan viszonyok között lévő embereket, akiknek gondozása a feladatom.

Ebben már benne van az is, hogy nemcsak az embereket kell ismernünk, hanem a közviszonyokat, az ott élők életkörülményeit is, hiszen éppen ennek megjavításában kell közreműködnöm. Ezt értem azon, hogy a szociálpolitikában résztvevőnek helyzetismeretre is szüksége van. A helyzet is különböző a különböző pontokon. Teljes lehetetlenség, hogy két város vagy vármegye egészen azonos legyen s azonos módon, minden egyéniesség nélkül lehessen a kettő viszonyait megítélni. Ha pedig mások a viszonyok, akkor nem szabad az egyikhez szabott, egyikben teljesen kielégítő intézkedéseket minden módosítás nélkül sikeresen alkalmazni a másokban. Ezt nem is tudom elképzelni; vagyis azt hiszem, hogy az ilyen gépies felhasználás lényeges különbségek mellőzésére vezet és így komoly szükségletek kielégítése elmarad. Ha pedig országos intézkedést vagy másutt bevált intézkedést a magunk körülményeihez kívánunk idomítani, ahhoz alapos helyzetismeretre van szükség. Annál inkább, mert a siker érdekében még egy város vagy megye lakosságának minden rétegét sem lehet hozzájuk való alkalmazkodás nélkül jól ellátni. S ha erre valaki azt kérdezi: honnan vegye az ő munkahelyén éppen megfelelő helyzetismeretet, annak felelnem nem nehéz. Ismétlem, hogy ezt sem lehet könyvből megtanulni, de igenis meg lehet ismerni azokat a szempontokat, amelyek adott viszonyok felismerését, értékelését és a tennivalók megállapítását lehetővé teszik. A műveltség éppen abban nyilvánul, hogy az ember az ily irányú tanultságát személyesen használni tudja.

Ezzel megmondtam a meggondolás képességének jelentőségét is. Meg kell gondolnunk, amit tapasztalunk, akkor megértjük, hogy valamely gondoskodást kívánó, gondot okozó jelenség miért jött létre; megfontoljuk, mi lesz abból, ha nem törődünk vele; feltárul előttünk, hogy miként lehetne segíteni rajta s megvilágosodik bennünk, hogy milyen eredményt szeretnénk elérni. Aki nem tudja meggondolni a meglévő jelen-

ségek okait, nem tudja elgondolni a tervezett lépések lehető következményeit, az nem végezhet jó munkát, ha még olyan becsületesen megtartja is hivatalos óráit az utolsó percig.

De a jó munkához nemcsak tanultság és a meggondolás képessége kell, hanem az is, amit úgy mondtam: érzelmi finomság. Nagyon egyszerű dolog ez, ha meggondoljuk: csupán érzelmileg kifinomult, azaz művelt érzésű ember tudja megtalálni a leghelyesebb eljárást, mert csak az ilyen tud behelyezkedni mások – egyesek és csoportok – lelkiállapotába, csak az ilyen tudja átérezni mások sorsát. Segíteni nem tud senki sem senkin, aki annak sorsát, lelkiállapotát át nem tudja érezni, aki nem tudja magát annak helyzetébe belegendolni. Ehhez nem ész kell, bár ész is kell. Ehhez főképen finom érzék kell. Az együttérzés az alapja minden szociálpolitikának. Az együttérzés, az együttérzésre való képesség nélkül nem megy a dolog, bármilyen nagyszerű, éles elme dolgozza is ki a szociálpolitika munkatervét.

Az itt szükséges, sajátos műveltség alkotó elemei között a negyedik, amiről szólnom kell: a jóakarát, a jóra irányuló erős akarat. Ez alatt azt értem, hogy a művelt ember nem követel, nemcsak hangoztatja, hogy ez és az a tennivaló, hanem maga is kész a közreműködésre. Világos, hogy a szociálpolitika területén ennek a vonásnak is egyetemesnek kell lennie. Nem ér pl. a kormányzati ág fejének, a miniszternek jóakarata mindaddig semmit vagy csak nagyon keveset, amíg nem él ugyanaz a jóakarát a szociálpolitikai szervezet valamennyi munkásában. Egy ember ugyanis nagyon kicsit végezhet, akármilyen magasán áll is a többihez képest a tennivalók terén; azzal, hogy kiad egy-egy országra szóló rendeletet, elvégezte a maga dolgát, de nem intézett el mindent, mert ugyanolyan, sőt néha sokkal nagyobb jelentőségű az, ami azután következik: a végrehajtás. A lélekkel készített rendelet csak akkor hat tervezőjének szándéka szerint, ha a végrehajtásban ugyanaz a lélek dolgozik. Ezért olyan nagyjelentőségű az egész munkatérén (a divatos kifejezéssel: az egész vonalon), hogy ne a követelés és rendelkezés, hanem a közreműködés készsége uralkodjék. Igazán csak az tud segíteni, aki sohasem azt keresi, hogy más mit mulasztott, másnak mit kellett volna tennie, hanem azt nézi, hogy ebben a percben még most mit tehet ő maga. Ehhez a műveltségnek magas foka szükséges.

Ebből következik – mint mondtam -, hogy a szociális politikának, imé, művelődési feltételei vannak. E feltételeket nem szociálpolitikával, hanem a művelődéspolitikával lehet megteremteni: hogy egyáltalában lehessen jó szociálpolitika, ilyen irányban művelt emberek nagy száma a kiindulás. Ilyenek ismerik fel a szociálpolitika szükségességét, teremtik meg a szervezetét és eszközeit; az ilyenek az a magasabb pont, amelyről az idetartozó kérdések felismerése, megoldásának támogatása, a szociálpolitikai érzék egyetemesebbé válhatik s megindítja a megértést a műveltségben eddig távollevők között.

5. Áttérek a kérdés másik részére, arról szólok még, hogy a szociálpolitika és a művelődéspolitikai összetartozásának micsoda más jelei is vannak. Csak pár szót szólok, hogy lehessen tovább haladni az érdeklődőknek azok nyomán.

Az imént a szociálpolitikának művelődésügyi, műveltségi feltételeiről beszéltem. Most azt mondom, hogy a szociálpolitikai tevékenységnek, nemkülönben a szociálpolitika mulasztásainak az egész közműveltségre kihatóan művelődési következményei is vannak. A művelődéspolitikai csak akkor tudja betölteni a rendeltetését, a közműveltség állandó emelését, ha gondos szociálpolitikával haladhat párhuzamosan. Erre talán azzal tudok legjobban rávilágítani, ha a szociálpolitikának néhány ágát vagy feladatát itt sorra veszem

s a művelődés szempontjából mérlegelem. Nem fejtegetem bőven egyiket sem, inkább csak felemlíteni, a rendszeresség és teljesség gondolatát eleve elhárítva.

A tételtem tehát az, hogy az emberek lelkét alakítja minden szociálpolitikai intézkedés. A lelki alakulás a műveltség alakulása, mert vagy az ismeretkör (a tanultság), vagy a gondolkodás (a meggondolás képessége és készsége), vagy a lelkület (az érzelmi világ), vagy a törekvés (a jóakarát) alakulásában nyilatkozik; ezért mondom azt, hogy a szociálpolitika az emberek lelkét alakítva, a műveltségökben is változást idéz elő, az egyéni művelődés menetét irányítja, ezzel a közművelődésre is hat. Ez a hatás kétféle a szerint, hogy a szociálpolitika a társadalmi egyenlenség rendezése felé halad-e, avagy téves úton jár, esetleg hiányos. Amelyik intézkedés a rend, a megnyugvás felé segít, annak ez a lélek-alakító hatása kedvező (pozitív); ha nincs szociálpolitika vagy az intézkedés helytelen, akkor a hatás kedvezőtlen (negatív), az érdekeltek lelkülete nem a megnyugvás, a társadalmi viszonyok javulása irányában alakul, nem a fejlődés irányában, hanem ezzel ellentétes másik irányban, amelyet az okos szociálpolitikának éppen el kellene zárnia.

Annak, ami a nagy közösség életében a szociálpolitika, a szűkkörű, egyéni életben a jótékonykodás felel meg. Ez a szociálpolitikának is legegyszerűbb, legközvetlenebb alakja s ezért, az alakító hatást nézve, ezt veszem most alapul.

A jótékonykodás gyakorlására mindnyájunknak alkalmunk van, sokszor több, mint szeretnők. Tudjuk, hogy két alakban van dolgunk vele: egyik a közvetlen segítség, pillanatnyi enyhítés, ha a kéregetőnek adunk valamit, például egy ruhadarabot, vagy egy garast, amire annak abban a pillanatban éppen szüksége van; a másik alakja pedig egy-egy szegény ember vagy család állandó támogatása. Mindnyájan ismerjük azt a képei, amellyel az ajtónkon segítségért kopogtató jön és távozik kérésének eredménye szerint; ismerjük a másodsor, vagy századszor már ismerősként jövők magatartását is. Nem érdektelen tanulmányt lehetne írni az ilyen tapasztalatokból. Most csak annyit ebből, hogy az a mód, ahogyan adunk és az, hogy egyáltalában adunk-e vagy sem, abban a másik emberben érzelmeket, gondolatokat ébreszt, véleményt alkot rólam, de nemcsak rólam, hanem a többiekről is, akik olyan kabátot viselnek, mint én, vagy olyan házban laknak. Ha ez a véleménye kedvezőtlen, akkor bizonyosan általánosít („az urak”), a kedvezőtlen inkább kivételnek tekinti. Az az érdekes, hogy ez a tény, vajon adok-e vagy nem adok és szívesen adok-e vagy nem szívesen, ez bennem is érzelmeket ébreszt. Néha pillanatnyi megnyugvást kelt, hogy adtam, amit adhattam a szerencsétlennek; máskor pedig egész napra vagy egy héttig is tartó nyugtalanságot kelt bennem, hogy miért nem adtam neki, vagy miért nem adtam többet, vagy miért olyan kelletlenül adtam. Magamról elmondhatom, hogy ezt a kellemetlen lelkiállapotot nehéz leküzdenem, ha kelletlenül beszéltem egy-egy becsengetővel s mindig szeretném jóvátenni. Az ember nincsen mindig abban a lelkiállapotban, hogy adjon, kivált, ha egy-egy idegen arc nem a szájalmat ébreszti fel bennünk. Bárhogyan folyik is le az ilyen találkozás kéregető és adakozó között, bizonyos, hogy ennek körülményei, éppen gyakoriságok miatt, mind a két oldalra érzelmet alakító, lelkületet alakító hatásúak. Annál inkább érdemli ez a jelenség a figyelmet, mert rendszeresen nem egyénekre vonatkozik a lelkünkben maradó nyom, hanem a másik fél egész társadalmi rétegére s ezzel válik pusztán egyéni élményből társadalompolitikai tényezővé is.

Sokat lehetne arról beszélni, hogy milyen módon indul meg a kölcsönös hatás az egyszerű jótékonykodás közben, hogyan indul meg a másokra rászoruló és másokon segíteni kész emberek lelke között a körforgás, hogyan alakul ki valami különös kapcsolat érzése a két fél között, aki kapott valamit és aki ad valamit. Aki kapott, annak szüksége

van valamire s az első pillanatban felébred benne az öröm érzése, hogy megkapta. A második, vagy harmadik alkalommal reménykedve kér újra s felébred benne a hála érzése, ha megint kapott. Esetleg nem is ugyanattól az embertől kap, hanem más, hasonló sorsútól s lassan kifejlődik benne az a tudat, hogy ez az ember, vagy ezek az emberek törődnek vele. A másik félben pedig az adakozás hatásaként felébred, vagy megerősödik az a tudat, hogy az a szerencsétlen ember hozzája tartozik, segítenie kell rajta, amennyire a maga egyszerű viszonyai között segíthet. Többel nem is tartozik senki. Ha mindenki segítene a nála nyomorultabb helyzetben lévő emberen, oly mértékben, ahogyan segíteni tud, akkor érezhetően csökkenne a különböző társadalmi rétegek irigysége és fenekedése egymás ellen, mert sok egyes ember érezné sok egyes ember jóságát. Egyik fél a hálát érezné, a másikat a hála tapasztalása erősítené. Kölcsönösen közelebb éreznék magokat egymáshoz; a segítő azért, mert segített, tehát részesnek tudja magát amannak életében; ez pedig azért, mert segítettek rajta, tehát megérti, hogy a segítő neki javát akarja, nem hagyja magára.

Ez talán nagyon jámbor észjárásnak tetszhetik, de ez nem gátolhatta meg, hogy elmondjam. Jelentőségét akkor látjuk meg, ha nem az alkalmi, filléres segítségre gondolunk, hanem pl. egy-egy család állandó támogatására és észre vesszük, hogy ennek mi a hatása a támogatott család gyermekeire, ezek felnőtt korában is. Nem az adakozás ténye itt a fő, hanem a rászoruló egyén vagy család sorsának jóra fordulásában segítség szándéka. Bizonyára mindnyájunknak vannak ilyen tapasztalataink. Nekem most hirtelen eszembe ötlött az 1919. évi bolsevista korszak némely jelensége. A szörnyűséges élmények között felemelő jelenségek is voltak; roppantul érdekes volt megfigyelni, hogyan védtek egyes szegény emberek az olyanokat, akik azelőtt hozzájuk jók voltak. A jóság, a másokkal törődés, bőven kamatozott ekkor, bár természetesen nem mindenik esetben, hiszen az emberek nagyon különbözők. De ugyanabból az időből nagyon keserves emlékeink is vannak nemcsak bosszúállásról, hanem arról is, hogy valóságos, avagy csak vélt bántalmakért nem azok szenvedtek meg, akik elkövették. Rettenetes dolgok történtek az országban 1918 végétől kezdve; közigazgatási szolgálatban levők bizonyára sokszor hallottak arról, hogyan bántak pl. egy-egy községi jegyzővel a háborúból hazatérők, néha nem is azzal, aki annakidején rossz volt a hadbavonultak családtagjaihoz, hanem azzal, akit a jegyzői hivatalban találtak. Az efféle esetek sok meggondolni valót adnak a közszolgálat embereinek. Arra, aki jót tesz, visszatér cselekedetének hatása; de ugyanez áll arra is, aki rosszat tesz. E tekintetben is állandó körforgás az élet. És fontos, hogy a szociálpolitika szempontjából tekintve nem is az egyének lelke között megy végbe ez a láthatatlan folyamat, hanem a különböző sorsú egyesek csoportjai között: sokszor mások miatt szenvedünk, gyakran mások érdemének eredményeit élvezzük.

Lehet, hogy amiről most beszéltem, kitérésnek érzik. Érzékeltetni kívántam, hogy a jótékonyagnak milyen hatása van az emberi lélekre, mindkét oldalon s ez alapon már elég csupán utalnom arra, hogy a szervezett jótékonyág nagy arányokban teszi ugyanazt a művelő hatást, amelyet saját körében bárki „megfigyelhet. Ez a lelki hatás néha egészen különleges és váratlanul nagy eredményekkel jár, amint már mondtam: kedvező, vagy kedvezőtlen irányban. Nem igen szokás erről így beszélni, mert egyesek és csoportok magatartásának ilyen okai nem mindig vehetők könnyen észre.

A szociálpolitika és a művelődéspolitikai kölcsönössége nem ilyen elmosódva, hanem szembetűnően mutatkozik a szociálpolitikának egyik legnevezetesebb feladata, a közegészségügyi viszonyok javítása terén. Erre ott van legnagyobb szükség, ahol a

közműveltség alacsony, de éppen ott a legnehezebb is e téren elérnie valamit. Vajjon miért? Nemcsak azért, mert pénz nincs rá elég; nehéz gyakran ott is, ahol abban a pillanatban, amikor valaki a javítást kezdeményezi, megvan az elegendő anyagi erő. Szomorú, de igaz, hogy a nagy sokaság a közegészségügyi kérdésekben nagyon tájékozatlan, számtalan sok ember nem érti meg, hogy miért van erre vagy arra szükség, miért nem jó valami úgy, ahogyan apjának, nagyapjának jó volt. Orvosoktól még ma is sok ilyen esetről hallhatunk, bár talán nem annyiról, amennyinek az emlékezete most feltolul bennem, ilyenek miatt sokat szenvedett atyám orvosi tapasztalataiból. A közegészség állapota csak ott javulhat, ahol a művelődés az érzéket már kifejlesztette a lakás, táplálkozás, tisztaság stb. iránt. Aki a maga putrijában jól érzi magát, annak hiába beszélünk arról, hogy he ragassza be az ablakot, mert úgy soha sem megy be friss levegő. Akinek nincs tüzelője, a meleget védi így s nem érti meg az orvost, ha fel akarja nyitítani az ablakot. Ha pedig az orvos azt mondja, hogy „ezt a kutat nem szabad használni, mert trágyadomb van mellette”, akkor némelyik ember dühös, mert el kell mennie az öt percre lévő jó kúthoz. Ez a példa világosan mutatja, hogy a szociálpolitikában jóformán semmit sem lehet tenni, ha nem emeljük a lakosság műveltségi színvonalát. Ahol a megértésre való képessége nincsen meg azoknak, akiket segíteni kellene, ott a legteljesebb jóakarattal is alig lehet valamit elérni.

Fordítsuk meg a dolgot. Gondoljunk arra, hogy sikerült egy községben az orvosnak, a jegyzőnek, vagy egy város elhanyagolt részében a polgármesternek a közegészségügyi viszonyokat rendbehozni. Vajjon ennek egyedül az a következménye, hogy az ott élő emberek jobb levegőjű szobában élnek, jobb vizet isznak, jobban tisztálkodnak? A javítás erre irányult, de ez csak a közvetlen következmény. A közvetett következmény az, hogy felismerték ezáltal az illetők az egészség megvédésének módját és másképpen kezdik nézni az egészséget akkor is, amikor megvan. Mert amikor már elveszett az egészség, nagyon is megbecsülnék; a buta ember is – ha fáj valamije – azt jajgatja, hogy máskor vigyáz magára. Csak a művelt ember, a viszonylag művelt ember vigyáz arra, hogy ne romolják meg az egészsége. A közegészségügyi viszonyok javítása alapvető az egészségügyi művelődésnek, megindítja ezt a folyamatot. Amikor aztán már érzik az illetők a jobb lakás, jobb ivóvíz hatását, gyermekeik arcán látják, hogy azok is pirosabbak, egészségesebbek, ha nincs is több ennivalójuk, de jobb ízűen esznek és jobban bírják a munkát, a szüleiknek többet segítenek stb., akkor megértik, hogy ezt az egészségesebb körülményeknek köszönhetik s ezt a tapasztalatot közlik másokkal is. De ha nem terjesztik is, a gyermekek tudják, mert már ebben nőnek fel s ezzel nagyot haladt a művelődés a szociálpolitika nyomában.

Ugyanilyen kapcsolatot látunk a gyermekmunka ügyében is. Miért olyan nagyon nehéz rendezni a gyermekmunka kérdését? Akár arra gondolunk, hogy gazemberek – másképpen nem lehet mondani – egészen kiskorú gyermekekkel végeztetnek testet őrölő és sokszor lelket is őrölő munkát, akár arra gondolunk, hogy száz esztendősként szerint kivesszik az iskolából már a kilenc esztendősként is, viszik kisebb-nagyobb munkára, mert már tud a felnőtteknek segíteni: tudjuk nagyon jól, hogy ez ellen küzdeni nagyon nehéz. A gyermekmunka kérdése az egyik legsúlyosabb, legnehezebb, nemzetközi úton megoldani próbált szociálpolitikai kérdés. De ennek művelődéspolitikai téren is óriási következményei vannak, ha sikerül, vagy nem sikerül megoldani. Voltaképpen itt miről van szó? Az egyik, a fő ok, amiért a gyermekmunkát nemzetközileg igyekeznek szabályozni, kétségtelenül a gyermek védelme. Ezen sokszor csak a testi

védelmet értik. Ez maga is igen nagy dolog, mert gátat vethet a satnyulásnak, elnyomóróadásnak, meggátolja a betegségek, elsősorban a tüdővész erős terjedését. A gyermekvédelem elsősorban bizonyára ilyesmikre vonatkozik s ez maga is kapcsolatos a művelődés kérdéseivel. De van ennél közvetlenebbül és mélyebben művelődéspolitikai tekintet is.

A gyermekmunkának a gyermek érdekében való szabályozásával a szociálpolitika tulajdonképpen a gyermeknek az élethez és a művelődéshez való jogát védi. Nagyon érdekes, hogy amikor még nem volt nálunk szociálpolitikáról szó, báró Eötvös József, a bölcs államférfiú, művelődéspolitikáját arra a tételre alapította, hogy mindenkinek joga van a szellemi kiműveléshez, éppen ezért a gyermeknek ezt a jogát a szülőkkel szemben is biztosítani kell; ezért iktatta törvénybe a tanítatás kötelezettségét. Kicsiny adat, de nem mindenki tudja, hogy 53 esztendővel az 1868: XXXVIII. törvénycikk után új törvényt kellett alkotni 1921-ben (XXX. törvénycikk) a tankötelezettség biztosítására, mert az alaptörvény alapelvét nem sikerült érvényesíteni. A műveltség terjesztését célzó törvény is megakadt a műveletlenségben. De a gondolat ott volt: a gyermeknek a művelődéshez, a szellemi kifejlődéshez való jogát biztosítani kell. Vajjon ez mit jelent mostani kérdésünk szempontjából? Ez azt jelenti, hogy a gyermekmunkának megfelelő szabályozása csökkenti azok számát, akik kellő művelődés, rendszeres szellemi, lelki gondozás nélkül nőnek fel. Ezáltal apad azok száma, akik nem értvén meg a világot, nem látva tisztán magok helyzetét, nem lehetnek fogékonyak semmiféle javítás és jóakarát iránt. A gyermekmunka okos korlátozása nélkül nem csökkenhet, hanem egyre növekszik azok száma, akik csak a rosszat veszik észre, csak a magok elnyomtatását látják s nem mindig alaptalanul a sokszor hallható szóval kizsákmányolásról beszélnek. A gyermekmunka szabályozása a felnövő nemzedék lelkületének kedvezőbb, nyugodtabb, az emberi jószág iránt fogékonyabbá tevő alakulását idézi elő, biztosítja a rendszeres nevelés számára az időt és így a szociálpolitikának legmesszebbható, művelődéspolitikai jelentőségű részlete.

Közvetlenül idetartozik a nők munkájának szabályozása is. Itt ne tessék egyszerűen – nagyon kényelmes volna – csak a női erkölcs veszedelmeire gondolni a nők munkájával kapcsolatban. A társadalom élete szempontjából az is nagyon fontos, sőt a nők munkáját nyilván ezzel a gondolattal kívánták legelőbb szabályozni. De ennél még nagyobb, még távolabbra ható jelentőségét ismerjük fel a női munka szabályozásának abban, hogy ez egyúttal az új nemzedék biztosítását is jelenti. Ebben az erkölcsök védelme is benne van s biztosíthatja a család védelmét, a férjnek és gyermeknek egyaránt a családi levegőt. Ha nagyszabású szociálpolitikának sikerülne megvalósítania a „Vissza a családba!” ábrándját, azzal a ma oly sok esetben meddően vergődő iskolai nevelésnek szilárdabb alapot adna, gyermeknek és felnőttnek többször lenne része az otthon nyugalmában s ez állandóbbá tenné a család hangulatát, az otthoni gondozás javítaná a gyermek benső minőségét is, vagy legalább is több mód nyílnék arra, hogy az anyai ösztön művelő ereje érvényesüljön.

Közel van ehhez az egész munkaidő-szabályozás kérdése. A régi szocialista követelés – a nyolcórás munka, nyolc óra pihenés, nyolc óra szórakozás – gazdasági mérlegelése nem tartozik reám, de a jelszó harmadik részének igen nagy jelentőségét látom a közművelődés szempontjából. Amikor egyszer, három évtizeddel ezelőtt, a szocialisták nevelésügyi törekvéseit tanulmányoztam, először idegenkedve néztem ezt a „nyolcórás szórakozást”. Soha életemben nem láttam addig a magam környezetében olyan felnőtt embert, aki a napnak harmadrészét szórakozással tölthette volna. Csakhamar

tisztában lettem aztán azzal, hogy a szabadidőnek mi a jelentősége nemcsak az egyesek benső fejlődésére, hanem a nemzet szellemi gyarapodására, a közműveltség egyenletesebbé fejlődésére nézve is. Ma a szabadidő felhasználása élenként tárgyalt kérdése a rendszeres nevelésen gondolkodóknak, de különös gondja éppen a munkástömegek szervezőinek is. Régen tudjuk, hogy a pihenés nem a tétlenségben áll s tudjuk azt is, hogy a szabadidő ilyen vagy olyan felhasználása sem az utána újratekintendő munkára, sem az ember érzületének alakulására nem közömbös. Ma már nagyerejű politikai tényező lett ez a kérdés. Minthogy pedig ez a munkaidő szabályozása nélkül nem oldható meg, világos, hogy itt kettőről van szó: időt nyit ezzel a szociálpolitika a művelődésnek s a művelődéspolitikán dől el, hogy a szabadidőt megtudja-e tölteni kiki megfelelő tartalommal. Megint olyan pontot látunk tehát, amelyen szociálpolitika és művelődéspolitikai csak karöltve boldogulhat.

A lakáspolitikáról röviden csak megjegyzem, hogy ha valaki belenéz a lakásstatistikába – bennem most az 1911-es budapesti statisztika emléke újul fel – s abból a szempontból is tanulmányozza, mint ahogyan azt tanulmányoztam, vajjon mit jelentenek a budapesti lakásviszonyok a felnövekvő nemzedék testi és szellemi alakulása számára, megborzad. Ezt a borzadást érzem, ha a tömegszállásokra gondolok, az ú. n. ágybérlőkre és kivált az ilyen sorsú családokra, amelyekben gyermek is van; azokra a szobákra – nemcsak budapestiekre –, amelyekben két-három család is együtt éli mindennapos életét. A tömeglakás súlyos tényezője a művelődésnek s hogy a művelődés milyen irányú lehet, azt igazán tapasztalás nélkül is el lehet gondolni: micsoda lelki alakuláson megy át az így élő ember, milyen a szellemi élete, milyen a közdolgozokról a felfogása, erkölcsi érzése, mit terjeszt maga körül s a közösségnek milyen érzése fejlődhetik ott ki? Ide még sokféle részlet tartoznék, pl. a bércaszárnya és a bármily kicsiny kertes lakás eltérő hatása, a napfény és a „világító udvar” világosságának nagy különbsége; de csak ismétlem, hogy a lakáspolitikai igen nagy mértékben kihat egész művelődésünk alakulására, a művelődéspolitikai eredményességének nevezetes feltétele.

Ide tartozik, amiről annyiszor van szó, a munkanélküliség kérdése is. Aki ilyenféle kérdésekkel foglalkozik, nézzen ki magának otthon néhány embert és észrevétlenül figyelje őket; meglátja, hogy a munka nélkül maradt ember hogyan változik meg lassanként. Mondjuk, hogy ma vesztette el a munkáját, megfigyelhetjük, hogy holnap már más lesz az arca, holnapután megint más; addig ismeretlen hangulat vesz rajta erőt; nemcsak a ruhája kopik meg, hanem a hangja is megváltozik. Meg kell figyelni, hogyan érintkezik a munkanélküli a nála jobb helyzetben lévőkkel és hogyan azokkal, akik még nála rosszabb helyzetben vannak. A munkanélküliség hatása megdöbbentő az emberi lélek alakulására, ezt nem tudhatja senki, aki még nem esett el a munkájától; azaz csak a külső jeleket figyelhetjük meg; azt, hogy mi megy végbe a munkát kereső és nem kapó emberben; nem tudhatjuk. Én csak egyfajta embereket látom a munkanélküliség lelki hatását: olyan fiatal tanároknak, akik nem kezdhetnek semmi szabad munkához, állás pedig nincs. Láttam sok esztendő óta ismételtén és látom most is, milyen erős akarattal kénytelenek uralkodni magokon és iróttollukon, hogy kétségbeesett helyzetükben sem irjanak bántó hangon, amikor segítséget keresnek. Ezek szavát vagy tollát fékezi a műveltség nagyobb mértékével járó nagyobb önuralom s annak tudása, hogy nem elég a jóakarát a segítséghez. Képzelnék el a munkanélküliségből származó hangulat keserűségét, e keserűség közvetlen és közvetett eredményeit olyan emberek lelkében, akikben a műveltség fékező hatása nem érvényesülhet. Ismétlem, tessék az embereket meg-

figyelni, s akkor világos lesz, hogy a munkanélküliségben jelentkező szociálpolitikai feladat mily ijesztően nagyjelentőségű az emberek lelki minőségének alakulása, tehát a művelődéspolitikai feladat oldaláról nézve is. Ezt a feladatot nem szünteti meg az egyesek munkanélküliségének megszűnése sem: törődni kell azzal, hogy a fertőzés, az erkölcsi elernyedés nyomai eloszoljanak.

Ezzel kapcsolatban önként jelentkezik az a kérdés: mit jelent az ember minőségének alakulására a munka nélkül kapott segély. Azért vetem ezt fel, mert a munkanélküliség káros hatását ezzel igyekeznek néhol elleplezni. A feltett kérdésre nem adhat senki egyetlen feleletet, mert egészen más az eset, ha valaki munkát nem kap, de dolgozni akarna és az ingyen segélyt kényszerűségből fogadja el, más, ha valaki eltartatni akarja magát s inkább kevesebbel megéri, csak dolgoznia ne kelljen. A kétféle lelkiállapotot, a munkanélküli segélynek ebben gyökerező kétféle hatását nem elemezem, pedig személyes átélés nélkül is könnyű lenne. Egyet mondok csupán: aki kénytelenségből él meg nem szolgált segélyből, azt ez megalázza; aki a segély lehetősége következtében nem is akar dolgozni, azt követelőzővé teszi. A közre nézve egyik sem érték, ez az utóbbi veszedelem. Meg tudom érteni, hogy egyes országok miért nem adnak munkanélküli segélyt, ámbár meg tudom érteni azt is, hogy a munkanélküliség elintézésének kényelmesebb módja, mint munkaalkalom teremtése. Ránk azonban most csak ez tartozik, hogy a munkanélküliség éppen azért súlyos kérdése a szociálpolitikának, mert a munkanélküli életben is, a munka nélkül osztogatott segélyben is az érdekeltek lelkiületének veszedelmes megrontóját látjuk s mindkettőből a közgondolkodásnak, közléleknek, közakaratsnak súlyosan hátrányos alakulása következik. Ezt csak az ismeri fel, aki a művelődés kérdése iránt fogékony, csak az teremthet benne rendet, aki egyszerre használja a szociálpolitika és a művelődéspolitikai eszközzeit az itt mutatkozó veszedelemmel szemben.

Kikapott részletek voltak ezek és csak figyelmeztetni kívántak arra, hogy gazdasági és közműveltségi viszonyok mennyire egybefonódnak. Gondolom, igazolják is azt a felfogásomat, hogy a szociálpolitika és a művelődéspolitikai még fejszével sem választható el egymástól, olyan szorosan összetartoznak. A szociálpolitikának művelődési követelményei vannak, de egyszersmind következményei is az emberek lelkében.

6. Eddig inkább csak a nyomorúságos viszonyokról, a szociálpolitikának mintegy népjóléti feladatairól volt szó. Hirtelen rámutatok pár másféle kérdésre is; lássuk, vajjon egyebütt is lehet-e a szélesebben értett szociálpolitika és a művelődéspolitikai egymásrautaltságát igazolnunk.

Mái jó ideje tudjuk, hogy társadalmunk egyik legnagyobb baja a középosztály bomlása. Az ország különböző pontjain ez a bomlás különbözőképpen jelentkezik, mert egyik és másik városban, az egyes megyékben különböző elemekből áll a középosztály. Bizonyos azonban, hogy a bomlás folyik. Tudnunk kell, hogy amennyire nagyot jelent közművelődési szempontból a társadalmi rétegek fokozatos emelkedése – a hirtelen felemelkedés nem mindig szerencsés -, éppen úgy nagy jelentőségű, ha valamelyik társadalmi osztálynak majdnem egész tömegében csökken az élet színvonala, különösen ha hirtelen csökken. Ennek következménye a nemzet közműveltségének hanyatlása és a művelődés kérdésével összetartozó minden érdekének veszedelembé jutása. A tanult középosztály széthullásával veszendőbe megy egy csomó értékes hagyomány is; másféle érzület válik, vagy válhatik uralkodóvá, mint amilyet éppen a középosztály legjobbjai éles önbírálattal fenntartani vagy kialakítani igyekeztek; bizonytalanná válik sok család sorsa. Ezt a folyamatot és hatását az országnak minden pontján külön-külön kellene

elemezni. A közigazgatás embereinek, ha az elemzést nem végzik is, a folyamatot nagyon világosan kell látniok. Ha pedig látják, akkor bizonyosan meglátják azt is, hogy a szociálpolitika nem csupán gondoskodás pl. a koldusokról, vagy olyanokról, akik soha sem laktak egészséges lakásokban és most is szívesebben megmaradnának a régiben, ha nem bánthaték őket. A szociálpolitika: társadalmpolitika, tehát minden társadalmi réteg gondozását jelenti, valamennyi társadalmi réteg bajainak lehető orvoslását a neki való módon, az orvoslás helyes módjának megkeresését és valamennyi osztályban lévő értékek megmentését. A pusztuló középosztályt nézve kétségtelen, hogy azt más irányba kell terelni, másféle életre kell alkalmassá tenni, hogy romlása megállhasson s megerősödése lehetővé legyen. A nemzet érdeke, hogy az átalakuló középosztály ebbe az új irányba minden szellemi értékét belevigye s az új életben a múlttal való kapcsolatot, a folytonosság tudatát fenntartsa. Ebben egész tömege van a művelődésügy súlyos kérdéseinek. Ha a művelődéspolitika nem alkalmazkodik a középosztály mai helyzetéhez, akkor a szociálpolitika minden egyebet hiába kísérel meg. A jövő tehát a kétféle szempont tudatos összekapcsolását követeli.

A múlt pedig azt mutatja, hogy a baj nagyrészt e kapcsolat elhanyagolásából következik. Ez állítás igazolására csak egyet említek: az iskolázás hatását a társadalom alakulására. Nekem, mint az Alföldön született és ott nevelkedett embernek az áll újra meg újra a szemem elé: mi lett abból, hogy a tanulmánygyóknak a gimnázium volt hosszú-hosszú ideig az egyetlen középiskolája, hiába akarta Eötvös a gazdasági célzatú felsőnépiskolát meghonosítani. Ha most éppen a középosztály kérdésével kapcsolatban arra gondolunk, hogy vajjon ezt az ú. n. művelt középosztályt csak 1867 óta is milyen életre neveltük, hogyan neveltük, akkor fel kell ismernünk, hogy ez a nevelés lehetett „európai színvonalú”, lehetett nemes, „ideális” szellemű nevelés, de nem a magyar életből eredt, nem a magyarság nevelési szükségleteit elégítette ki, nem világosan látó irányítója, hanem öntudatlan meghatározója volt sorsunknak. Ismerjük el mindent, ami végzetünk volt, végzetnek, de ismerjük el a hibát is. Nem hiba okozta-e azt, hogy önkéntelenül a hivatalok felé hajtotta a gimnázium a fiatalságot, ahelyett, hogy új utak nyitására tette volna képessé? Tessék ezzel kapcsolatban meggondolni, hány olyan ember van, aki most a középosztályból lecsúszik, vagy már lecsúszott, nincs mibe kapaszkodnia, pedig gyermekkorában boldogan telt a saját tanyájukon, apja jómódban gazdálkodott a maga földjén, vagy megbecsült és jólszerző iparos volt. S gondoljunk arra, hogy hány család alól csúszott ki a maga kis földje, hánynak feje fölül tűnt el a biztonságot adó fedél, amíg a fiú a gimnáziumban talán csak vergődött s az egyetemen nem tanult. Hányszor, de hányszor jelentett ez bizonyos irányban – mondjuk – a társadalmi külsőségek irányában emelkedést, a benső erő kifejlése tekintetében és vagyoni tekintetben pedig hanyatlást! Mindnyájan tudunk elúszott kisbirtokról, sok ilyen birtokról, a nagy birtokok sorsáról nem is beszélve. A kis birtokot sokan elvesztették, mert a helyett, hogy – amint Dániában csinálják, nem most kezdték, hanem sok idő óta folytatják – a reá váró kisbirtok gondozására nevelték volna és ezt a legmagasabb műveltségi fokra emelés közben sem hanyagolták volna el, a fiút és utóbb már a leányt is, úrrá nevelték. Az „úr” ebben a vonatkozásban igen sok esetben csak kalapot és napernyőt, nyakravalót és pantalon, ténsasszonyt (hol van már az is?!) vagy írnokságot jelentett! Ma látjuk, hogy mi lett ennek a következménye. S mindez bizonyosan sokkal kevésbé lett volna így, ha az iskolázás intézését messzirenéző társadalmpolitikai szempontok irányították volna. A szociálpolitika hiánya a művelődéspolitika szociálpolitikai kapcsolatának fel nem

ismerése juttatta a gyorsan fejlődött, sok részében gyökértelen középosztályt mai állapotába. Ez különben nagyon nehéz kérdés, mert ha amit mondtam, úgy van is, a társadalmi emelkedés soha meg nem állítható és Isten őrizzen is meg, hogy valaha megállítható legyen. Az elmondottak azonban annyit mégis jeleznek, hogy itt ismét a szociálpolitika és művelődéspolitika egységének követelményével találkozunk és különhaladások következményeit szenvedjük.

Ez a tanulság fordítja itt figyelmünket jövőnknek talán legnagyobb kérdésére: a telepítés ügyére. Nem értek hozzá, azt sem tudom, miféle eljárás vezet egy-egy család letelepüléséig, éppen azért csak egy kérdő mondatban vagyok bátor felvetni: vajjon a telepítés magában véve jelenti-e azt, hogy a valahová telepített ember ott meg is állja a helyét? Engem pl. hiába telepítenének örökbérlőnek akár hová. Adnának nem tudom mekkora birtokot, azt a magam esze és tudása szerint kellene megművelnem, de nem készültem rá. Több kár lenne ebből, mint haszon, nekem is, a köznek is. Vajjon rá készültek-e azok, akiket majd idegen vidéken telepítenek le? Ismerik-e ott a közviszonyokat és gazdálkodási feladatokat, az ottani föld minőségét, az ott élők lelkületét, legalább hallottak-e minderről hitelesen? Vajjon megnézik-e, hogy a települők valók-e új élet kezdésére, lelkileg felkészültek-e rá? Nem kétséges, hogy a telepítés sikerének az emberek lelkében is súlyos feltételei vannak. Ezt nálam jobban tudják, akik ehhez az ügyhöz közelebb vannak s bizonyára megtörténik a telepések előkészítése is erre az életre. Csak azt óhajtottam felmutatni, hogy itt is előttünk van a művelődés gondolata, a telepítéssel végzett szociális gondoskodás is csak művelődéspolitikai előrelátással vezethet sikerre. Nyilvánvaló az is, hogy a telepítés az érdekeltek lelki alakulására hatalmas erővel hat s így a közművelődés is alakul a telepítés nyomában. Ezt figyelni és vezetni kell.

Még egy szociálpolitikai feladaton óhajtom megmutatni a művelődéspolitikai szempont termékenységét. Kissé messze van ez a feladat mindattól, amiről eddig szóltam; éppen azért szólok most erről. Lehetetlen, hogy ne ismernék t. Hallgatóim a „falu bolondját,” aki néha nem is nagyon bolond, de magára hagyva elvadult; a bénaságából élő nyomorékot, aki néha még nagyobb város utcáin is látható; tudnak az utcahosszat gúnyolt sántákról, akik nem tudnak mankóhoz jutni; ismerjük az elhagyatott süketnémákat, akiket az iskola nem tud, nem is kíván befogadni, intézet pedig nincs elég a számokra. Ezekről és a fogyatékosok más alakjai miatt szerencsétlenekről a szociálpolitika nem feledkezik meg, nem valami újdonságként említem tehát, hogy mindezekre nézve is annak az elvnek kell érvényesülnie: mentsünk meg és használjunk fel minden értéket, ne engedjünk elkallódní semmit. Azt is, hogy kiben van valami használható erő az ilyenek között és miként lehetne azt az erőt kifejleszteni, csak a művelődés gondolata világíthatja meg a szociálpolitikus előtt. Műveléssel nagyon sok lappangó értéket lehet napfényre hozni, számtalan embert lehet képessé tenni arra, hogy ne csupán teher legyen fogyatékosága miatt a társadalmon, hanem ebből a teherből munkája által valamit magára is vegyen. Úgy tudom, hogy e tanfolyam munkatervében van a fogyatékosokat ellátó intézeteknek, süketek és vakok nevelő és foglalkoztató intézeteinek megtekintése. Kérem, tessék azokban már ezzel a gondolattal nézni szét: mennyire átalakul az itt lakók benső világa a velük foglalkozás, rendszeres művelés következtében s mi mindenféle munka elvégzésére lehet az egy-egy ilyen intézetbe bejutó szerencsés szerencsétleneket megtanítani. Az ilyenek, meg azok a nyomorék gyermekek, akik pl. a Nyomorék Gyermekek Otthonában csodálatos módon megtanulnak dolgozni, azok voltaképen nem vesztek el a közösség, a nemzet számára, mert

fogyatékos erejüket hasznos munkára tudják fordítani. Ezek sorsának szociálpolitikai és művelődéspolitikai gondolat egyesülten ad irányt, magában egyik sem volna elég. De tömérdek ilyen ember él közöttünk, akiket elhagytunk és elhagyunk, vagy pedig egyedül az anyagi gondoskodásban merül ki, amit értök teszünk. Ki tudja, nem vesztünk-e el ezzel olyan értékeket, amelyek csekély értékek ugyan, de mégis jobb lenne, ha kifejlődhetnének?!

Bennem ezt a kérdést a magam nevelői gondolkodása támasztja; de ezt kérdezheti a közrendészet embere is, akinek a gondozatlan fogyatékosok sok gondot adnak; meg a gazdaságpolitikus, aki már mindenféle anyaghulladékot összegyűjtet, de az emberi erő ilyen hulladékait még tudtommal nem értékesei eléggé; s ezt kell gondolnia a pénzügyi embernek is, aki bizonyosan megérti Széchenyi szavát, hogy jobb a művelődés eszközeire költeni, mint kórházra. Bizonyára nem kell félnem itt félreértéstől: nem azt mondom, hogy kórházra ne költsünk, – világért sem mondom, hála Istennek, hogy ma már sokat költünk rá! De ha a szociálpolitikában a művelés gondolata teljesen érvényesül, akkor még nagyobb ereje lesz a megelőzés gondolatának: az a helyes közegészségi politika, ha az embert megtanítjuk egészsége védelmére, a fogyatékos is ereje használására s csak akinek ez nem sikerül, azt gyógyítjuk és ápoljuk.

7. Nem mondhatom, hogy végére jutottam a tárgynak, de egyszer a leghosszabb előadásnak is véget kell érnie. Előre megmondtam, hogy a tárgy kimerítésére nem is gondolok; az meg éppen a mai tárgyamban nem fontos, hogy valami gondolatrendszert tárjak fel hézagtalanul. Szempontok megvilágítását tartottam fontosabbnak s ezért itt még összefoglalom a szavaimat irányító főbb gondolatokat:

a) Minél csekélyebb valamely országban vagy valamely társadalmi rétegben a közműveltség, a szociálpolitika annál gyarlóbb, mert annál kevesebben igyekeznek és tudnak benne résztvenni; a jelentősége pedig annál nagyobb, mert műveletlen emberek körében a szociálpolitikának sokkal több és elemibb feladata van; sikere azonban annál lassúbb, mert műveletlenségen nehéz segíteni.

b) Gazdasági viszonyok javítása csak a műveltségi viszonyok javításával párhuzamosan, a két tevékenység összehangolása esetén (remélhető szociálpolitika és művelődéspolitikai; gazdasági szükségletek és nevelési feladatok).

c) A szociálpolitika intézőinek tudniok kell, hogy az emberekre hatás megmondolása, az emberek minőségének javítása nélkül nem boldogulhatnak; a művelődéspolitikai intézőinek pedig tudniok kell, hogy ennek gazdasági feltételei és következményei vannak; a művelődés fokozza az igényeket, tehát növelni kell a lehetőséget a növekvő igények kielégítésére.

d) Munkaalkalmak teremtésének és munkaerők nevelésének együtt kell haladnia.

e) A szociálpolitika legelső feladata, hogy ily szempontokat megértő és alkalmazni képes embereket állítson ebbe a munkába; ez művelődéspolitikai lépés.

E tanfolyamban e felfogás érvényesítését látom s ezért örülök, hogy módomban volt itt ezeket a gondolatokat előterjeszteni. Eddig minden ilyen tanfolyamon hangsúlyoztam, itt sem akarom említetlenül hagyni, hogy a közigazgatást a nemzet nevelésében nagyobb hatásúnak tartom, mint az iskolai nevelést. Érthető tehát, ha arra törekedtem, hogy e hatalmas szervezetet az érzületre hatás nagy jelentőségéről igyekeztem meggyőzni. Így lehet igazi értelme annak, hogy a szociális gondolatot a javítás, a bajok helyrehozása és megelőzése, a jobb és igazságosabb rend kialakulása, az elégedetlenség csökkentése, az emberek egymáshoz közelhozása és kölcsönös megbecsülése

érdekében az egész közigazgatásban uralkodónak kívánjuk. A közigazgatás nem töltheti be a mai világban hozzá fűződő reménységeket, ha lényegében véve nem szociálpolitikai jellegű. A szociális politika pedig nem járhat sikerrel, ha nem gondolunk komolyan arra, hogy mi megy végbe az emberek lelkében, akikkel foglalkozunk, megakiket mellőzünk – és ha nem gondolunk arra, hogy a legszebben eltervezett és megszerkesztett, pontosan végrehajtott szociálpolitikai törvény vagy rendelet sem ér semmit, ha nem jár vele párhuzamosan a művelődéspolitikai szempontjainak érvényesítése, azaz annak tudata, hogy a térben csak az intézkedés és cselekvés folyik le, de ennek alapjait és következményeit is bent kell keresnem az emberek lelkében.

A közigazgatás minden egyes embernek, az egész társadalomnak életét teljesen átfogja. Ez teszi nagyvá a hatását s annál kedvezőbbé, minél tudatosabban végzik munkájukat az egyes tisztviselők. E tudatosságnak lényeges mozzanata az, hogy távolinak látszó területek összetartozását világosan látják-e. Minél tisztábban látják, egész népünk – azaz mindnyájunk – lelki alakulására a befolyások annál nagyobb. Ezt a befolyást a szociálpolitika és művelődéspolitikai szoros egységének tudata teheti a legmélyebbé.

A művészet szociális feladatai különös tekintettel a közigazgatásra

ELŐADTA GEREVICH TIBOR

Nem feladatomban akadémiás előadást tartani a művészetről és annak különböző megnyilatkozásairól, inkább a gyakorlati életbe nyúlok bele és keresem azokat a pontokat, ahol hallgatóim a művészettel gyakran találkoznak, nemcsak mint jóízű magánemberek vagy talán műbarátok, hanem hivatalos ténykedésükből kifolyólag is. Nagyon csábít, hogy legalább néhány szóban a művészet általános fogalmáról beszéljek és vele ebben a kapcsolatban tisztába jöjjünk. A művészet nem gyönyörkedtető eszköz. Gyönyörködünk benne, de nem az a fő rendeltetése. A vizuális öröm, amit kiváló művészeti alkotások szemléleténél érzünk, csak eszköz, közvetítés. A művészet igazi célja az emberi lélek felemelése magasabb régiókba, az élet megszépítése. Az idealizmus felé haladó úton fontos kalauz. Azok a teóriák, amelyek régebben, a múlt század materialisztikus szemléletében a *l'art pour l'art* jellegűek alatt a művészetben nem láttak mást, mint önmagáért való funkciót, ma már túlhaladtak. Maga az állam a művészetet igyekszik nemcsak megbecsülni, támogatni, hanem beállítani magasabb rendeltetésébe. A nemzetnevelés eszközüvé teszi a szó legnemesebb értelmében és olyan feladatokat bíz rá, amelyek az állam hatáskörébe tartoznak.

A közigazgatás szembe kerül és találkozik a művészettel, építészettel, szobrászattal, festészettel és az iparművészettel, de legtöbbször találkozik a nép művészetével. A középosztályt, sokszor az arisztokráciát, születési és pénzarisztokráciát is rá kell nevelni a helyes művészi szemléletre, mégis a legnagyobb és talán a legszebb feladat ott mutatkozik, hogy a népet neveljük a művészet helyes megértésére. Ez könnyebb feladat is, mert a népben egészséges ösztönök dolgoznak és azok hozzák léte művészetét. A mindennapi élet, az anyagi, technikai lehetőségek közvetlenül közreműködnek. A nép művészete úgy születik, mint a népdal: benső ihlethől. Nehezebb a feladat a középosztálynál, amely ízlésében nem oly romlatlan, mint maga a nép. A középosztály jobban ki van téve különféle helyes, vagy téves, alapos, vagy pedig felületes esztétikai irányításoknak. Arról nem is szólva, hogy az egyéni ízlés milyen fontos szerepet játszik. Minél műveltebb, intelligensebb az ember, annál fontosabb tényező az egyéni ízlés*. A nép kollektív természetű, nála a művészi ízlés inkább egyhúron pendül, mint a városi embernél, az úgynevezett intellektueleknél, ahol a művészet sokszor éles polémiák tárgya.

Természetes, hogy mindnyájunkhoz, bármely társadalmi osztályhoz tartozunk is, elsősorban a hazai, a magyar művészet áll a legközelebb. A gyökeres magyar művészetért kell lelkesednünk. Tiszteljük a régi művészetet, annak hagyományait, a magyar földben és múltban, a magyar lélekben gyökerező igazi hagyományait. Azonban nem szabad,

hogy a múlt tisztelete elhomályosítsa tekintetünket a jövő előtt. Az egészséges haladást is rokonszenvvel kell fogadnunk. A haladó művészetet nem kell megbélyegezni csak azért, mert van rossz modern művészet is, mert vannak szélsőséges kilengései.

A mai időkben az egész emberiség forrong, átalakul. Társadalmi összeomlásoknak és új alakulásoknak, új világnézeteknek, új államelméletek keletkezésének vagyunk tanúi. Nem lehet kívánni a művésztől, hogy a maga átalakulását, amely szükségszerűen függ össze a korrallal, simán, egyenletesen vigye véghez. Kísérletekkel találkozunk, amelyeket az első pillanatra nem értünk meg, amelyek sok esetben nem sikerülnek, nem elégitenek ki esztétikailag. Azért nem kell elvetni, csak arra kell vigyázni, hogy a kísérletnek komoly művészi alapja legyen. A tudós laboratóriumában is kísérletezik és sok próbálkozáson keresztül jut végre eredményre. Így vagyunk a modern művészetrel is. Ma már azonban a korszerű művészet túljutott a kísérleteken.

Több mint egynegyed százada a művészetben új stílus iránti törekvés indult meg. Az építészet terén új szociális feladatok, gazdasági lehetőségek, új anyagok – mint a vasbeton – egészen új feladatokat állítottak úgy műszaki mint esztétikai tekintetben. A festészetben és szobrászatban a különböző „izmusok” jelölik azt a kísérleti korszakot, amely alatt gyakran túlzásokba mentek, mert kísérletek voltak, mert sötétben tapogatóztak, de ezek később leszűrt eredményeket hoztak létre. Nagyon érdekes volna erre a folyamatra részletesebben kitérni, s rámutatni, mily következtetésekre jutott a poszt-impresszionizmus, a kubizmus, a futurizmus, a dadaizmus. Megállapíthatjuk, hogy mindazok a kísérletek, amelyek a szép eltorzításával jártak, amelyek a technikai felületességet célozták az alaposság helyett, amelyek minden régibb szépségformulát szétörögni igyekeztek, amelyek eltávolodtak a realitástól, a valóságadta szép formáktól – ma már lehiggadtak és visszatértek a valósághoz. A változás, a valósághoz, a nemes formák tiszteletéhez való visszatérés azonban nem a régi akadémikus izlés ismétlése, nem a régi tiszteletre-méltó, de halott formák, formulák, mesterek és korok feltámasztása által, hanem a mai szépségideál kivívása által történt. A mai élet valóságába és szépségébe ágyazták az új esztétikát. A múlt és a jövő, vagy a jelen a szellemi életben nagyon szépen megáll egymás mellett, csak egymás funkcióit ne keverjék össze. A művészi hagyománynak pedig ebben a földben, ennek a nemzetnek lelkében, izlésében, múltjában kell gyökereznie, azt kell továbbfejlesztenie, anélkül, hogy az európai szellem haladásától elzárkóznék.

A magyar kultúrának és művészetnek a múltban is egyik szép vonása volt, hogy Európában élve körülnézett, a széles horizonton és mindig felismerte – akár Szent István, akár az Anjouk, vagy Mátyás reneszánszának korában – a korszerűt, a haladást, az emberiség egyetemes haladását célzó törekvéseket; de azokat nem vette át egyszerűen, hanem átdolgozta a saját hagyományai, izlése és lehetőségei szerint. A korszerű újításokat nemzetivé alakította át. A külföldről átvett új elemek is valóban a nemzeti akarat kifejezői lettek. Amidőn – közelebbi korhoz jutván – a XIX. század hagyatékát vizsgáljuk a magunk változatos művészeti életében, két irányt veszünk észre. Az egyik, az igazi magyar hagyomány. Munkácsyt, Szinnyei Mersét, Székely Bertalant stb., a XIX. századi nagy magyar mestereket követi. A másik a régi bécsi és müncheni iskolának, Piloty akadémikus elveinek késői, bányadt követője. Ha a művészi megítélésben a minőség a fontos, nem pedig az irány, az esztétikai „párt” amelyhez egy művész tartozik, többre becsüljük azt a hagyományt, amely a mi hagyományunk, amely a magyar kultúra hagyománya és szent öröksége.

Fel kell tennünk a kérdést, mi a közigazgatás feladata a művészettel, a franciául grand art-nak nevezett, nagyobb igényű művészettel szemben, miképpen jut az kapcsolatba a szociális gondolattal? Először azáltal, hogy a művészek is szociális lények, ők is élni és keresni akarnak, hogy alkothassanak; másodsor pedig az állam, a közület lehet mecénás, megrendelő, ami nagy kötelességérzettel és felelőséggel jár. Ha iskolát, vagy vármegyeházát építenek, ki kell választani az építészt, meg kell határozni a stílust, el kell határozni, vajjon díszítik-e az épületet festményekkel, freskókkal vagy függő képekkel, szobrokkal, esetleg a homlokzaton domborművekkel, milyen legyen a berendezése. A közigazgatás a mai gazdasági helyzetben – és ez áll akár a totális, akár a demokratikus államokra – felelősségteljes tisztséget tölt be a művészettel és a kultúrával szemben, olyat, mint amelyet csak a műveltség és a művészettörténet nagy századaiban, a reneszánsz fejedelmek, a Mediciek, a Sforzák, a nagy francia uralkodók, nálunk III. Béla, Nagy Lajos, Zsigmond, Korvin Mátyás tölthettek be. A közigazgatás feladata, hogy eltalálja a legjobbat és a legszebbet. Ha körülnézünk a fővárosban és az országban, művészileg jelentékeny alkotások mellett, sok kontármunkával is találkozunk, hivatalos épületeken sok izléstelenséget láthatunk. Kívánhatjuk-e a közigazgatástól, – minden kiváló, széleskörű műveltsége mellett is, – hogy olyan szakemberekből álljon és ezeknek olyan ízlése legyen, hogy a művészi feladatokat tökéletesen, vagy legalább kifogástalanul oldja meg? Alig lehet ezt várni. Azért vannak a közigazgatásnak olyan rendelkezései, szabványai, emeltyűi, amiknek a segítségével a közigazgatási tisztviselő megkaphatja ezt a szakértelmet a maga esztétikai judiciuma, ízlése mellé. Meg kell kérdezni a szakembereket: ez a dolognak a nyitja. Kérdés, ki a szakember? Ritkábban kérdezném meg magukat a művészeket. Bármilyen kiváló művész legyen valaki, sőt minél kiválóbb, annál elfogultabb a dolog természete szerint a saját művészeti iránya, hitvallása mellett. Meg lehet kérdezni a művészeket is, különösen technikai dolgokban, de nem művész szakemberekhez is kell fordulni. Ilyenek minden vármegyében akadnak, múzeumi tisztviselők, tanárok, az államépítészeti hivatalokban hozzáértő műszaki emberek, de vannak központi szervek, amelyeknek az a feladatuk, hogy tanáccsal szolgáljanak. Ezt a feladatukat kitűnően el is tudják látni. Ilyen az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács, amely az építészet, festészet, iparművészet, szobrászat legkülönbözőbb területein a legjobb szakértőket és szakembereket egyesíti magában. A katolikus egyházi művészetre vonatkozóan, templomok építése és berendezése, de kisebb vallásos emlékek, kis szentképek, jelvények tekintetében ilyen szerv az Országos Egyházművészeti Tanács, amelynek az elnöke a mindnyájunktól jól ismert és nagyrabecsült Lepold prelátus. A Művészeti és Irodalmi Tanács a vallás- és közoktatásügyi minisztérium mellett működik. De ha saját központi kormányzati hatóságokhoz fordulnak is a tisztviselők, ott is megkapják a jó irányítást, mert egészen biztos, hogy minden minisztérium ahhoz a szaktestülethez, vagy társmínisztériumhoz folyamodik, amelynek ilyen szerve van. A régi művészet, a műemlékek megóvása tekintetben a Műemlékek Országos Bizottságához kell fordulni. Jó tanácsokat adhat a Nemzeti Múzeum is.

Azt mondják, hogy művésznyomor van. Ez igaz. Ez is fontos szociális vonatkozása a művészetnek. Nagyon sok művész csak nehezen tud megélni. Ezen is segíteni kell és lehet. Próbálkoztak a legkülönbözőbb csodaszerekkel, orvoslásokkal és kuruzslásokkal. Megpróbálták márkázni a művészeti alkotásokat. Felmerült a gondolat, hogy valamely művészeti szerv vagy hatóság lajstromozza és lebélyegezza a képeket vagy a szobrokat és csak olyant szabad eladni, amin rajta van a hatóságnak a bélyege. Ez az eljárás alig

vezethetne kielégítő eredményre, mert megmerevíti a művészi alkotást, megköti a művészi szabadságot, amely éltetőeleme az alkotó erőnek. Mint más országokban, nálunk is művészeti testületeket, úgynevezett kamarákat szeretnének alakítani. Olaszországban művészeti szindikátusoknak nevezik őket. Csak azok gyakorolhatnak egy-egy művészeti ágat, akik az illető kamarának a tagjai. A kamarák sikerrel működhetnek, de nem vezetnek a teljes igazságra, mert sok más szempont érvényesülhet bennük. A művészet még adminisztratív tekintetben sem élhet szabadság nélkül. Vannak olyan művészek, akik nem szociális lények, akikben nincs meg a nyáj természet; érzékeny, mimóza lelkek és inkább éhen halnak, de nem keresik a húsos fazekat, nem tudnak szervezkedni, ügyetlenek, a munkaszerzésben alul maradnak. Egy alapelvet mindenesetre fel lehet állítani: Magyarországon még mindig annyi a művészi alkalom, kezdve az építészettől a legkisebb művészetig, hogy ha ez a művészi alkalom, másszóval a megrendelés az igazi művészettel találkozik, minden művész el lenne látva munkával. Hogy ez nem így van, annak egyrészt az a magyarázata, hogy nem mindenki művész, aki magát annak tartja, másrészt pedig – és a mérleg körülbelül egyensúlyban áll – a megrendelők, még az állami hatóságok, az egyházak is nem mindig igazi művészhez fordulnak a megrendeléskor, hanem hozzánemértés vagy protekció folytán – ami még mindig nincs kiirtva, bármennyire küzd is ellene az állam és a társadalom – azt választják ki, akiben nincsen meg a tehetség és a tudás. A művészethez is kell hozzáértés. A művésznek sok esetben az a szerencsétlensége, hogy – mivel a művészi terméket mindenki élvezheti – azt hiszik, hogy mindenki ért is hozzá. Sok olyan embernek van kapcsolata a művészettel, akiben nincs meg a szakképzettség, pedig a művészethez, nemcsak a gyakorlatához, hanem az élvezetéhez is szakképzettség szükséges, mint egy jogi problémához, vagy egy lebonyolítandó közigazgatási eljáráshoz. Ezt azonban nem mindenki látja be.

A művészet – az irodalom, a színház is az – sokszor szabad préda. Mindenki veszi magának a bátorságot és a legfelsőbb fokon ítélkezik, hozzáértés, tudás, ízlés nélkül is. A jó közigazgatás megkeresi a jó művészt és alkalmat ad neki a munkára. Van egy szabályrendelet is, amely előírja az állami építkezéseknél, hogy bizonyos százalékot művészi díszítésre kell fordítani. Ez üdvös intézkedés, mert sok nagy középítkezésre van alkalom. De ne beszéljünk csak az építkezésről. Egy íróasztalnak az elkészítése is lehet művészi munka, mert asztalos készíti ugyan, de esetleg iparművész tervezi. Mennyi művészi alkalmat nyújt a közigazgatásnak a hivatalos portrék megfestése; sajnos azok legtöbbje siralmas. Plakettek, érmek, emléktáblák elkészítésénél is rengeteg ilyen alkalom kínálkozik, de még több a berendezési tárgyokban. Egy csillár, egy kilincs elkészítése esetleg már a művészet körébe tarthat. Ha a megrendelő, a közigazgatás, mint megrendelő a jó művészt keresi és azzal foglalkozik, akkor nemcsak a művészi minőség van biztosítva, hanem a művészek szociális helyzetén is segítenek. A művészet szociális bajaival kapcsolatban utalni kell rá, hogy sok olyan művész vagy vélt művész van, aki más pályán is megélhetne. Egyszer megemlítettem kísérletképpen – visszhangja nem volt – azt a gondolatot, hogy amint átképzik a tanárokat bankpályára, stb., a művészeket is képezzék át más pályára, hiszen annyi minden lehetőség kínálkozik. Ezeknek a helyébe azután keressenek igazi jó művészeket, akik valóban a nemzet lelkének, vágyainak kifejezői, akik a mai tépett világ gyűlölködései között felemelik a lelket a szépségnek magasabb szférájába és javíthatják az emberiséget, segíthetik a morális felemelkedés útján. Második tézisünk, milyen a népek a viszonya a művészethez, mi maga a népművészet? A magyar nép kiváló művészi tehetséggel van megáldva. Van nagyon érdekes,

izes, különleges magyar népművészet. Hogyan segítsük elő? Mit tehet a jó közigazgatás a népművészetért, azért is, hogy a népet segítsen fenntartani a művészet, a dal, a zene, a népdal által magasabb szellemiségben, de azért is, hogy ügyes és izléses kezemunkájával keresethez jusson. A művészet, bizonyos vidékeken népünk foglalkozási ága is. Miképpen kell ezt megszervezni, miképpen kell óvni a jóhízemű népet attól, hogy helytelenül használják ki művészi készségét, vagy éppenséggel visszaéljenek vele. Nálunk a népművészetnek különleges jelentősége van. Azért is, mert ez a magyar nép olyan tehetséges művész, azért is, mert sok századon keresztül, midőn a monumentális művészet akadályokba ütközött – tatár, török pusztítás, örökös háborúk folytán – a nagy művészet gyakorlata vagy igen lesüllyedt, sokszor el is akadt, de a nép tovább szötte álmait és szöveteit, himezte azokat, festette tulipános ládáit és diszes korsóit. A legnehezebb időkben sem szünetelt a nép művészeti gyakorlata.

Olaszország a művészet hazája és ott alig van külön népművészet. És ha visszagondolunk a középkorra, Giottóra, vagy a reneszánsz idején Michelangelóra, nem volt egyik sem bizonyos társadalmi osztályoknak a művésze. Az egyszerű paraszt ember épúgy élvezte, élvezi és megérti Giottonak Assisi szent Ferenc életéből merített freskóit, mint a művelt ember. Ugyanez áll Michelangelo falképeire a Sixtus-kápolnában. Nálunk a népművészetnek sokkal fontosabb a szerepe a múltban és ma is, pedig ma hanyatlóban van.

Meg kell beszélni azokat az eszközöket, miként segíthet és segít is a közigazgatás azon, hogy a népművészet megint emelkedjék és a népnek azok a rétegei, amelyek művészettel foglalkoznak, ezt gazdaságilag is hasznosíthassák. Sok fogas kérdés merül fel. Az első maga az: mi a magyar népművészet? Van-e külön stílje? Elénk mered a nagy kérdőjel: mi maga a magyar lélek, melyet a népművészet kifejez és megszólaltat. És még nehezebb arra felelni, mi a magyar faj. Mindegyik szövevényes fogalom, történelmi fejlemény, adottság és fizikai adottságok mellett sok-sok külön nem mérhető lelki hajlamnak és erkölcsi felfogásnak a közössége.

A magyar népművészet nem önmagától való, nem autochton művészet. Igaz[^] hogy könnyű megkülönböztetni más népek népművészeti termékeitől, de különböző vidékeit nehéz egy nevezőre hozni. Számolni kell nemcsak népi, hanem történelmi fejleményekkel is, valamint a magyarsággal együttélő többi népek és némely idegen nép hatásával.

A népművészet elsősorban annak az anyagnak a természetéből folyik, amelyhez a nép hozzájut, amelyet megmunkál. Jórészen anyagi és technikai kérdés. Más a népművészet ott, ahol sok fa terem és más ott, ahol nincs fa. Más a nép fantáziája a rónaságon és más a hegyek között. A népművészet századokon át ki van téve a különböző nagy művészeti stílusok hatásának. Mindezekből az elemekből alakul ki a magyar népművészet stílusa. Sokszor már nem is lehet kivenni a különböző hatásokat, azok összeforrtak; nem lehet különválasztani a külföldi, a történelmi hatásokat, az úri művészetnek, a városnak a hatását, a török ornamentális elemek hatását, mert mindezekből a magyar nép művészi ereje és képzelete újat alkot. Új kreáció ez, eredetét azonban le tudjuk vezetni. A különböző vidékeken más és más a népművészetünk, az ottani etnikai összetételek, a tájkép, a nyersanyag különbözősége következtében is. Amikor népművészetre gondolunk, meg kell különböztetnünk a muzeális anyagot a tényleg élő, mai népművészettől, ami két különböző dolog. A nép művészete is fejlődik és halad. A nép leszegényedik, jobban ki van téve az urbanisztikus hatásoknak. Sokféle eszköz gyorsan közvetíti a

városi kultúra hatását és hiába mondjuk, hogy ez jó vagy káros, tényleg fennáll, észrevétlenül alakít, formál, átalakítja, módosítja a nép lelkét, szokásait és művészetet is. A cifra-szűrőket például ma már főképen csak az etnográfiai múzeumokban látjuk, alig készítik már. Ez a népi ipar kihalt, vagy kihalóban van. De egyéb népi himzések is mindinkább a város nyomában járnak. Régen a nép szötte azokat a szöveteket és vásznakat, amelyeket hordott, ma már azonban ügynököktől és vásárokon veszik a nyomtatott Bemberg-anyagokat. Nagyon helyes törekvés, hogy sok helyütt újra bevezetik a kézi szövést és nemcsak az otthoni szükségletet fedezik, hanem eladásra is dolgoznak.

A nép viselete közeledik a városhoz és ezt nem lehet megakasztani. Bármilyen üdvös propagandát csinálunk, hogy megőrizzük a népművészet szépségét, ősiségét, jellegét, nehéz azt fenntartani. Járnak filléres gyorsvonatok, a nép nagyon hamar a városba jut. De megváltozik a nép lelki világa a rádió útján is. Ma már a nép nincs olyan helyzetben, hogy sokat álmódozhasson és a fonóban sok helyütt elhallgatott a nóta. Mesterségesen kell feltámasztani. Falun is kinyitják a rádiót és hallgatják a jazzt. A népzeneben még nagyobb rombolások történnek, mint a művészetben. A falusi proletár öltözéke és habitusa közeledik a városi proletár öltözékéhez. Az is fejlődik. Ma már a nép legtöbb helyütt nem jár azokban a színes, gazdag kosztümökben, viseletekben, mint akárcsak egy nemzedékkel korábban. Népművészeti, ruházati, himzési tárgyai múzeumokba kerülnek.

Más a múzeumban lévő népművészet és más az élet népművészete. Nem lehet vitatkozni, hogy rossz néven vesszük-e a néptől, vagy sem. Nem lehet ellene tenni. Régi népviseletüket elhosszítják a Gyöngyösbokrétára, ahol az angol turista tapsol nekik. Otthon már nem abban a viseletben jár. Akasszuk meg a nép egészséges fejlődését? Talán kényelmesebb, higiénikusabb munkaruhát akar magának úgy, hogy már csak az ünneplőn látható a színes és gazdag népművészeti jelleg. Erőszakosan, vagy mesterségesen nem állhatunk a fejlődés útjába. Ujjunkkal nem zárhatjuk el és nem gátolhatjuk meg a nagy folyó áramlását. Nem kívánhatjuk népünettől, hogy a múlt századi népszínmű állapotában maradjon meg. Ha higiénikusabban akar öltözködni, örüljünk annak. Mi más társadalmi osztály vagyunk. Tőlünk sem kívánhatják azt, hogy úgy öltözködjünk, ahogy az 1848., vagy 1867. körüli divatlapokon látjuk. De a népművészet nem egyedül az öltözködésben áll. Nem is az a legfontosabb része. Ezen a téren egy másik veszély is mutatkozik. Az előbbi tézis: a falu milyen gyorsan hozzájut a városhoz, áll fordítva is, a város is épp olyan gyorsan eljut a falura. A városban mű-matyó dolgokat készítenek és más hasonló népművészeti tárgyakat, azokat elviszik falura, vagy pedig ami még rosszabb, ezeket turisztikai, kommerciális célra használják és a magyar népművészetről, a magyar népről teljesen hamis képet mutatnak be. Szerény nézetem szerint – némi túlzással – esztétikailag nemzeti közveszély, hogy az idegenforgalom részére Budapesten készítik a magyar népművészeti tárgyakat, kulacsokat, tulipános ládákat, babákat, matyó himzéseket. Ilyen lerakatokat sokszor a vidéken, falun létesítenek. Pár pengőért felöltöztetik a legényeket ma már nem hordott műmagyar ruhákba. Egy pár pengőért táncolnak is. Ne csináljunk a népből figurát. A magyar nép alapjában véve méltóságos, ne alázzuk meg tehát ilyenekkel, még ha igen sokszor a kenyérgond rá is vinné őket. Ha azonban előmozdítjuk azt, hogy a népnek azt a rétegét, amely művészettel foglalkozik, segítjük, produktumait a városba visszük, vagy külföldi kiállításokat rendezünk belőlük, – az Iparművészeti Társulat, a Külkereskedelmi Hivatal, vagy más hasonló kitűnő szervezet útján – akkor jó irányba tereljük a művészetüket. Szövetkezetek, műhelyek alakításával a nagyvárosok, a főváros igazi, hiteles.

szép magyar népművészeti tárgyakhoz jut és a népen is segítünk. Halason, a Mátrában, ahol már megszervezték, igen lényeges kereseti forrása a népnek és valóban nemes szociális munka. A hatóságok más vidékeken is gyümölcsözően megszervezhetnék a különböző iparművészeti alkotásoknak az értékesítését.

A magyar művészetnek és az egész művészi törődésünknek alap gondolata az, hogy vele a magyar lelket, kultúrát, a magyar múltat és a jövőt egyaránt szolgáljuk és védjük.

Közigazgatás – szociális közigazgatás¹

ELŐADTA MAGYARY ZOLTÁN

I. Államéletünk válságát mindenki érzi, de a közvélemény még nincs eléggé tisztában azzal, hogy ezt mi okozza. A válság lényege az, hogy *a XIX. századi államnak át kell alakulnia a XX. század államává.* Azóta, hogy korábbi alkotmányunkat 1848-ban a XIX. század eszméinek és szükségleteinek megfelelően átalakítottuk, a világ nagyot haladt és úgy átalakult, hogy a XIX. századi alkotmányos berendezések többé ki nem elégítik.

A legfontosabb változásokat, melyek a XX. század államát a XIX. századi államtól megkülönböztetik, öt pontban foglalhatjuk össze és ezek a következők:

1. *Ahivatasos közszolgálat elterjedése.* A közigazgatási apparátus a múlt század közepe óta minden államban rendkívül megnövekedett. Egyidejűleg pedig a hivatalnokokkal szemben a követelmények úgy fokozódtak, hogy azokat csak szakképzett és állandóan alkalmazott, tehát hivatásos közszolgálati alkalmazottak tudták kielégíteni. A hivatásos közszolgálat nélkülözhetetlenségének döntő bizonyítéka az, hogy az angol-szász államok, melyek attól a demokráciát féltették és ezért vele szemben dogmatikusan elzárkóztak, szintén kénytelenek voltak a szakszerűség követelménye előtt meghajolni és a hivatásos közszolgálatra áttérni, amelyet ők *merit-system*-nek neveznek. Ezt a rendszert Anglia 1855-ben, az Amerikai Egyesült Államok pedig 1883-ban kezdte bevezetni. A másik érdekes példa a Szovjetunió. Általánosan ismert dolog, hogy a proletárforradalom nem kisebb célt tűzött ki maga elé, mint hogy az állami gépezetet megsemmisítse. Lenin fejtegetései szerint a kapitalista állam összpontosított hatalmára két berendezés a legjellemzőbb: a bürokrácia és a hivatásos hadsereg, amelyeket a társadalom élődíjainak nevezett s azonnali megszüntetésüket a követelte. Egyúttal azt is ígérte, hogy a közigazgatást annyira egyszerűsíteni fogja, hogy ahhoz mindenki értsen. Ehelyett azonban az lett az eredmény, hogy a feladatok súlyánál fogva a Szovjetunióknak nemcsak hadseregében és külügyi szolgálatában, hanem az állami banknál, a Gosplannál, a termelés vezetésben és közigazgatás számos ágában az alkalmazás nincs időhöz kötve és senkit el nem bocsátanak, ha megfelelés az elbocsátásra más okot sem ad. A hivatásos közszolgálat tehát ott is nélkülözhetetlennek bizonyult, ahol megszüntetését tűzték ki célul. Ezért a hivatásos közszolgálat ma már nélkülözhetetlen és mindenütt megvan; ez azonban nem jelenti azt, hogy mindenütt egyforma. Főleg két főtípust kell megkülönböztetni. Az egyik a kontinentális, mely Poroszországból indult ki és nálunk is található; ez jóval az ipari forradalom előtt, a XVIII. században és a XIX. század első felében alakult ki. Ez a liberális kor jogállamában arra álli-

¹ Vázlat.

tódott be és nevelődött, hogy a közigazgatás jogszerűségét tekintse a legfőbb szempontnak. A másik típus az, amely az angol-szász államokban, főleg az Amerikai Egyesült Államokban, az utolsó 50 évben fejlődött ki és 1920. óta különösen jelentős eredményeket ért el. Ezt posztindusztriális típusnak nevezhetjük, mert az ipari forradalom és nagykapitalizmus kifejlődésének hatásait és tanulságait felhasználva alakult ki. Ezek az államok azt mondják, hogy a *public administration* épügy *administration*, mint a *private administration* és ezért a közigazgatásnak és eredményesség (*economy* és *efficiency*) követelményeinek éppúgy meg kell felelnie, mint a gazdasági élet egyéb szervezeti egységeinek. A közigazgatás jogszerűsége, valamint a közigazgatás eredményessége és gazdaságossága egyaránt jogos követelmények. Ezért a két szempont alternatívaként nem maradhatott meg. Kiegészítik egymást és ezért most már egymás irányába fejlődnek. Az angolszász államokban is fejlődésnek indult a közigazgatási jog, amelynek különállását sokáig tagadták, a kontinenseken pedig kezdik követelni a közigazgatás gazdaságosságát és eredményességét, amely mozgalomnak, iránynak neve nálunk a közigazgatás racionalizálása.

A közigazgatás feladatköre ma már nem csak parancsolásból, impérium gyakorlásából áll, hanem számos szakfeladtból, a közoktatás, a közegészségügy, a közlekedés, a termelés stb. terén. A parancsolásnál a lényeg a „*wollen*”, a technikai feladatoknál a „*können*.”

2. *A végrehajtóhatalom vezetőszerpének kialakulása.* A közigazgatási apparátus megnövekedése egy idő óta már oly jelentős, hogy nyilvánvaló, hogy messze elhagyta a törvényhozás és az igazságszolgáltatás méreteit és jelentőségét. Ezért az állami főfunkciók (törvényhozás, végrehajtás, igazságszolgáltatás) egyensúlyáról Montesquieu idejében és a XIX. század első felében lehetett beszélni. Ma azonban ez az egyensúly már megszűnt és kétségtelen a végrehajtóhatalomnak túlsúlya.

A parlamentáris rendszer lényege az, hogy a szétválasztott főfunkciók közül a törvényhozó hatalom ellenőrizze a végrehajtóhatalmat. A törvényhozó hatalomnak túlsúlyt akar biztosítani annál az oknál fogva, hogy a népképviselői rendszer bevezetése révén a nemzet éppen a törvényhozó hatalomra szerzett közvetlen befolyást. Az exekutiva működésének feltételei, a mai közigazgatásnak tetszés szerint nem szabályozható technikai adottságai, az állami cselekvés eredményességének a gyorsaságtól és a szakszerű szabályozástól való függése azonban azt okozzák, hogy a törvényhozásnak a múlt században megkivánt vezetőszerpe akadályozza a végrehajtóhatalom eredményességének kifejtését és a ráváró feladatok legjobb betöltését. Ezért van az, hogy a törvényhozó hatalom befolyása a végrehajtóhatalomra szükségszerűen csökkent. Ez legfőképpen abban nyilvánul meg, hogy a törvényhozás egyre több helyzetben kénytelen hatáskörét felhatalmazási törvények alakjában a végrehajtóhatalomra átruházni. (Nálunk legújabban az 1924: IV. törvénycikk az ú. n. szanalásról, az 1931: XXVI. törvénycikk a 33-as bizottságról, az 1938: XXXIV. törvénycikk a felvidék visszacsatolásáról, az 1939: II. törvénycikk a honvédelemről, amely háború idejére ad messzemenő felhatalmazást.) A törvényhozás csak azért ad ilyen fontos és bő felhatalmazásokat, mert nem tud előle kitérni. A felhatalmazások rendszere azonban csak a külszin megőrzését jelenti, amely mélyreható változást takar és nem csak nálunk található, hanem minden parlamentáris államban. (Franciaország, Anglia, Amerikai Egyesült Államok stb.) Sőt egy szellemes amerikai, Luther Gulick, a Columbia egyetem tanára, azt mondja, hogy a törvényhozás befolyása a végrehajtóhatalomra fokozatosan úgy összeszűkül, mint eddig is volt a hadviselés tekintetében. E téren a törvényhozás befolyása csak a hadüzenetig terjed, azontúl azonban a legfelsőbb

hadvezetőség a stratégiai és taktikai elhatározásait az ellenséggel való érintkezésben, de a törvényhozás befolyása nélkül hozza.

Tanulságos ebben az összefüggésben egy pillantást vetni arra, hogy milyen megfontolások voltak irányadók 1787-ben az Amerikai Egyesült Államok alkotmányának és annak keretében az elnök jogállásának megállapításánál. Az alkotmány szervezetét annakidején erősen támadták és azt hozták fel ellene, hogy az elnököt hatalmasabbá teszi, mint Anglia királyát és több lesz a tekintélye és külső fénye, mint egy keleti kényúrnak. Hamilton szállt ezzel a felfogással szembe és egyúttal hangsúlyozta, hogy az elnök ereje és hatalma a kormányzáshoz nélkülözhetetlen. Az alkotmány az elnököt valóban oly óriási hatáskörrel és általános felhatalmazással látta el, hogy azokkal minden meglévő és lehetséges társadalmi és politikai mozgalmon úrrá lehessen, sőt szükség esetén, válságok idején valóságos diktatúrát fejtsen ki, mint Lincoln elnök a polgárháborúban és Wilson elnök a világháborúban.

És az alkotmány mely rendelkezésével érték el ezt a célt? Először az által, hogy az elnököt a kongresszustól (parlament) függetlenné tették oly módon, hogy külön eljárás szerint közvetlenül a nép választja és csak nagy nehézséggel lehet elmozdítani. Másodszor az elnök nemcsak államfő, hanem egyúttal a kormány feje is, a kormány tagjai neki alá vannak rendelve, az elnök tehát nem csak *primus inter pares*. Az „atyák”, ahogyan az alkotmányozó nemzetgyűlés tagjait nevezik, ezt a megoldást azzal indokolták, hogy egy testületi szerv nehezen határoz, könnyen bénítják belső konfliktusok és sokszor szenved tagjainak érzékenységtől, vagy mesterkedéseitől. Ha a felelősség egy emberen van, az vagy cselekszik, vagy nem, de a felelősség alól nem tud társainak ingatagságára való hivatkozással menekülni. Harmadszor az elnök megbizását négy évre szabták, ami elég hosszú idő ahhoz, hogy gyakori változások és a kormány buktatására irányuló állandó manőverek ki legyenek zárva. Egyéni hatáskör, függetlenség és erő tehát azok a tulajdonságok, amelyekkel az elnököt fel akarták ruházni, hogy őt eredményes munkára képes szervvé tegyék. Ezt a szervet, amely a parlamentáris kormányzattól lényegesen eltérő elveken épül fel, az *erős exekutiva* (strong executive) rendszerének nevezik.

Azoknak az új alkotmányoknak, amelyek Európában a világháború után forradalmi úton létrejöttek (orosz, olasz, német), mind az erős exekutiva megvalósítása a fő jellemvonása. De ugyanez vonatkozik a mai lengyel, a portugál alkotmányra és fog bizonyára vonatkozni Spanyolország új alkotmányára is.

Kétségtelen, hogy az egyes megoldások között vannak különbségek. Így pl. a fascizmus az állami főfunkciók széjjelválasztását meghagyva, a végrehajtó hatalom túlsúlyát tudatosan biztosította, hogy a Szovjetunió és a török köztársaság a széjjelválasztást elvetették, vagy az államok egy része a parlamentet megtartotta, mint az Amerikai Egyesült Államok és Lengyelország, másrésztük azonban a parlamentet eltörölte, mint a Németbirodalom. A közös vonás mindezekben az átalakulásokban az, hogy főcéljuk erélyes és cselekvésre képes exekutiva szervezése és ezt sokkal nagyobb mértékben, mint a parlamenti rendszer mellett, el is érik. A parlamentarizmusra az jellemző, hogy mivel a nemzet a népképviselő útján a törvényhozásra szerzett legközvetlenebb befolyást, annak igyekezett a többi állami funkciót alárendelni és a kabinetrendszer is azt jelenti, hogy a kormány fejének és tagjainak kijelölésében is a legiszlatívának, nem pedig az exekutívának szempontjai az irányadók. A kormány fejének és tagjainak kijelölésére a legfontosabb követelmény a parlamenti többség támogatása, nem pedig a vezetésre és cselekvésre való hivatottság, vagy a szakmában való szakértelem. Ez a rend-

szer adja meg a pártok politikai befolyását, a többség bármely pillanatban való elvesztésének lehetőségét és okozza a kormányzati akciók kontinuitásának gyakori megszakadását, sőt évek hosszú sorára terjedő tervszerű akciók, a *planning* lehetetlenségét, a parlamenti pártokon és érdekcsoportokon keresztül nemcsak a törvényhozásban, hanem a kormányra vagy miniszterekre gyakorolt befolyás útján konkrét kormányzati ügyekre való partikuláris, tehát a közérdek rovására való befolyások érvényesülését. A laikus kormány a hivatásos közszolgálatnak a feje, de saját laikusságánál fogva a közszolgáltatással szemben a szakszerűség tekintetében nem lehetnek nagy igényei, tehát a hivatásos közszolgálat legnagyobb előnyének biztosítására nem alkalmas. Ezeket a hátrányokat azonban elhanyagolják, mert mindez nem az exekutiva, hanem a legislativa kedvéért van. A legislativa érdekeinek ez az előtérbe nyomulása az exekutiva érdekeinek feláldozásával járt. Az exekutiva számára ez a legislativától való függés nem kedvező, sőt természetellenes szervezési forma. Ennek a felismerését jelentette az, hogy a hadsereg, melynek létalapja a cselekvés és a cselekedni tudás, tudatosan kerülte azt, hogy a legislativanak alárendeljék, amit el is ért azzal, hogy a parlamentáris államban is csak a legfőbb hadúrától, az államfőtől, tehát egy fizikai személytől függ.

Tanulságos ebben az összefüggésben vizsgálni az „egyetlen párt” szerepét. Ez nem követelménye, hanem következménye az exekutivának a legislativától való függetlenségének. Az új rendszert mind Olaszországban, mind a III. Birodalomban egy párt valósította meg, de a hatalom megszerzésekor egyik országban sem szüntették meg azonnal a többi pártokat, hanem azokat meghagyták és azok a diadalmas párt mellett egy ideig meg is tudtak maradni. Amit a hatalom megszerzésekor azonnal végrehajtottak, az a kormánynak a parlamenttől való függetlenítése volt. Annak következtében, hogy a kormányprogram meghatározása a kormánytól függött, a többi pártok, melyek nem tudtak részprogramjaiknak (partes) érvényt szerezni, fokozatosan feleslegessé váltak.

Azt hiszem, helyesen jelölöm meg a korunkbeli állami átalakulások lényegét, ha azt mondom, hogy az államok most vonják le a konzekvenciáit annak, hogy az exekutiva jelentősége és állása fokozatosan nagyon megváltozott, másszóval, hogy a fővonás, amellyel a XX. század állama a XIX. századitól különbözik, az, hogy a XX. századi államban a legislativanak a viszonya fordított, mint volt; eddig a legislativa volt, most az exekutiva lett az erősebb.

3. *A dolgozó tömegnek az állami életbe való cselekvő bekapcsolása és ezáltal az osztályharc kiküszöbölése.* Az egyik legnagyobb jelentőségű esemény, mely a XIX. századi állam kialakulása óta bekövetkezett, a munka szociális problémájának megjelenése volt. Ennek a problémának a marxizmus által az osztályharc irányába való kiélezése egyike volt a főtényezőknek, amely a XIX. századi államon való túlfejlődésre vezetett. A XX. századi államnak egyik fővonása az osztályharc kiküszöbölése és a munka problémájának nemzeti alapon való megoldása. A formák, melyek a megoldást mindenütt hozzák, seholsem magán-, hanem mindenütt közjogi jellegűek, többé-kevésbé határozott fokozatokban. Az azonos foglalkozású embereknek hivatásszervezetekben, vagy rendekben való összefoglalása azonban nemcsak a munkaviszonyok új szabályozását, hanem az állam és az egyén kapcsolatának új rendjét is jelenti. Azok a szellemi és fizikai munkások, akiket az állam eddig csak ötvenként egyszer, a parlamenti választások alkalmával érdekelt, a munka új szervezete útján az állam állandó, aktív részeseivé lesznek, aminek napról-napra állandóan tudatában vannak és így *kívülállók*ból *hozzátar-*

tozókká lettek. A hivatásrendek szervezeti forma tekintetében testületi önkormányzatok. Amint vannak területi önkormányzatok, nálunk a községek és a törvényhatóságok[^] úgy vannak testületi önkormányzatok is, amelyekhez való hozzátartozás az emberek existenciális alapját nyújtó foglalkozás, tehát az el nem homályosítható legerősebb érdek. Az új államnak ez egyik nagyfontosságú pszichológiai előnye, hogy a nagy tömegek sokkal inkább magukénak tekintik, mint az eddigi parlamentáris államot. Az úgynevezett tekintélyállamokat szeretik a demokratikus államokkal szembeállítani. Nem vitás azonban, hogy a tekintélyállamokhoz a nép túlnyomó többsége sokkal tudatosabban ragaszkodik és azokkal sokkal szolidárisabb, mint a demokratikus államok parlamentáris berendezésével. Az embereknek az államba a rendi szervezeteken keresztül való bekapcsolása a XX. század államának fent már kifejtett konstrukciójával összhangban is van, mert a nemzetnek a legislatívába való bekapcsolása és abban való részletetése helyett a fontosabbá lett végrehajtó hatalomba való bekapcsolását, sőt organikus beépítését jelenti. A rendi szervezeteken át a törvényhozásban való részvétel is biztosítható.

4. *A gazdasági életnek közüggvé való nyilvánítása és vezetésének az állam által való átvétele.* A kapitalizmus nagyarányú kifejlődése azóta következett be, amióta a XIX. századi állam megalakult, amely a liberalizmus korának terméke. A liberalizmus kedvező volt a kapitalista fejlődés fellendülésére, de a kapitalizmus maga azóta tovább fejlődött és a liberalizmus helyett különböző kötöttségek fejlődtek ki, nemcsak a munkavállalók, hanem a munkaadók, nemcsak a fogyasztók, hanem a termelők részén is és a gazdasági élet ezek közt a viszonyok közt az állami beavatkozást nemcsak tűri, hanem kívánja is— Az ipari forradalom eredményeként fejlődtek ki a világot behálózó imperialista érdekek és nemzetközi gazdasági kapcsolatok, amelyek nemcsak a nemzeti termelés vámvédelmét, hanem a nemzetközi gazdasági helyzetbe való beillesztését, sőt az egész nemzet gazdasági erőforrásai, az emberi erők és az anyagi eszközök legkedvezőbb kihasználásának megszervezését is kívánja és így az államot olyan feladat elé állítja, amelyre a XIX. századi alkotmány szervekkel nem rendelkezik s amelyre annak megalkotásakor nem is lehettek tekintettel. A gazdasági élet irányításában a kormánynak egyrészt konkrét gazdasági intézkedések előkészítéséhez van szüksége új szervekre (pl. gazdaságtanulmányi osztály, külkereskedelmi hivatal, stb.), másrészt a hosszú távon való tervezés céljára és az összes nemzeti erők, a gazdasági erőforrások legjobb kihasználásának megszervezésére, az egész gazdasági életet átfogó szervezeti megoldásokra (Gosplan, Korporációk Nemzeti Tanácsa, német Vierjahresplan, amerikai National Resources Board stb.), amelyek a XIX. századi államban ismeretlenek voltak. Kétségtelen, hogy a gazdasági élet irányítása a kormányra olyan felelősséget hárít, olyan követelményeket támaszt vele szemben, amelyek megoldására csak akkor vállalkozhatnak, ha a felelősséggel arányos cselekvési feltételeket kap. Megállapítható, hogy a hosszú távon való tervezés és gazdasági irányítás az eredményesség kielégítő fokára csak azokban az államokban jutott, amelyek az ú. n. erős exekútiva rendszerét, meg tudták valósítani.

5. *A közigazgatási vezérkar.*¹ Az exekútívának a helyzete az államban azért változott így meg,[^]mert rendkívül megnövekedett. Annak következtében viszont, hogy megnövekedett, megnehezedett a vezetése. A megnehezedett vezetés megkönnyítésére van szükség közigazgatási vezérkarrá.

¹L. Magyary Zoltán, Közigazgatási vezérkar, Budapest, 1938.

A magyar közigazgatás azóta, hogy a miniszteriális rendszert 1848-ban átvettük, rendkívül megnövekedett és mélyrehatóan átalakult. Ennek igazolására szolgáljon a következő néhány adat:

Nagy-Magyarország összes állami alkalmazottainak száma 1870-ben 23.273. Ez fokozatosan megnövekedett, 1900-ban 125.933, 1918-ban 228.975 lett Csonka-Magyarországon, amelynek területe kétharmaddal kisebb, az alkalmazottak száma a B-listák végrehajtása után is 120.000 körül stabilizálódott (1938-ban 120.596), tehát annyi, amennyi Nagy-Magyarországon is csak 1900. óta volt.

Budapest székesfőváros alkalmazottainak száma 1874-ben, közvetlenül az egyesítés után 2.115 volt. Számuk fokozatosan emelkedett és ma 27.000-et tesz ki. Magának a székesfővárosnak tehát ma nagyobb közigazgatási apparátusa és több alkalmazottja van, mint Nagy-Magyarországnak volt ezelőtt 70 esztendővel. A közigazgatás méreteinek növekedése tehát kb. tízszer akkora, mint a lakosság számának növekedése.

Ugyanúgy megnövekedett ez alatt az idő alatt a közigazgatás szervezeti egységeinek a száma. A közigazgatás annyira specializálódott, hogy ma minden tárca ügykörében sokkal többféle szerv van, nem is szólva az egységek számáról, mint amennyi volt egész Magyarországon 1848-ban, amikor a kormányzat mai rendszerére áttértünk.

És mindehhez jött az a fontos változás, hogy a közigazgatásban a laikus elem helyett mi is áttértünk a szakképzett erőkre és a tiszteletbeli állások, a régi jó táblabírák helyett, a hivatásos közsolgálati alkalmazás rendszerére.

Mindez következménye annak a nagy átalakulásnak, amelyen az egész világ és azzal együtt Magyarország is, átment a XIX. század államának kialakulása óta, a fentiekben vázolt gazdasági és társadalmi fejlődés következtében. Egy szervezet mennyiségi megnövekedése azonban annak vezetőjével szemben minőségileg is magasabbrendű követelményeket támaszt. A mai állami gépezet vezetése minőségileg sokkal komplikáltabb, mint az 1848-Belil államé, sőt láttuk, hogy ma a székesfőváros közigazgatásának vezetése nagyobb követelményeket támaszt a polgármesterrel szemben, mint Nagy-Magyarország közigazgatásának vezetése támasztott gróf Andrássy Gyula miniszterelnökkel szemben. Sem a közigazgatás megnövekedésén, sem a hivatásos közsolgálat rendszerén nem lehet változtatni. Elhibázott törekvés a megoldást abban keresnünk, hogy ezt a fejlődést kárhozzátjuk és visszacsinálni akarjuk. Ez ép úgy hiú törekvés, mint ha a technikai haladást, vagy az iparosodást akarnók megállítani, vagy éppen visszafordítani. A kormányzás a kabinetrendszer bevezetésekor, 1848-ban lényegileg csak politikai vezetést jelentett. Ma azonban nemcsak a politikai vezetést jelenti, hanem egyúttal a hatalmas közigazgatási apparátus vezetését is. A kormány a programját ma csak a közigazgatás útján tudja megvalósítani. Függsz a közigazgatástól, azzal tehát csak úgy boldogul, ha ért hozzá. A parlamentáris rendszer azonban a kormány tagjaitól csak azt kívánja, hogy többségük legyen, nem pedig azt, hogy a közigazgatáshoz is értsenek. A miniszterek tényleg gyakran nem szakemberek, pedig az alárendeltjeik azok. A miniszterek ezenkívül gyakran változnak s az alárendeltjeik hosszú tapasztalattal bírnak. A közigazgatási gépezet mai méretei mellett a közigazgatás vezetése egy ember erejét még akkor is felülmúlja, ha szakember. Annál inkább ez a helyzet abban a rendszerben, amelyben a miniszterelnök és a miniszterek nem szükségképpen közigazgatáshoz értők. A vezérnek a vezéri funkció teljesítésében való támogatására szolgáló szakképzett segítség a vezérkar. A vezérkart sokáig sajátos katonai szervnek tekintettük, vele tudományosan nem is foglalkoztunk. Ma azonban már tudjuk, hogy a vezérkar nem a hadsereg sajátossága, hanem

a nagy méretű szervezet vezetésének szükséglete, amelyet a katonaság csak legelőször ismert fel és alkalmazott. Ezért a közigazgatási vezérkar szervezésének szükségessége és a megvalósítására való törekvés egyre határozottabban megnyilvánul. Szükségességének felismerése abban az arányban növekszik, amint az exekutiva vezető szerepének kialakulása egyre nyilvánvalóbbá lesz.

II. Az új állam még sehol sem kész, kialakulása még nem jutott nyugvópontra. Még kevésbé mondhatjuk, hogy az új államnak már oly általánosan elismert típusa alakult volna ki, oly sok rokon megoldással, amilyen a liberális állam volt a múlt század végén. Mégis kétségtelen, hogy mindenütt, egységes és összetett államoknál, monarchiaknál és köztársaságoknál, autoritár és demokrata államoknál, egy sor kis államnál és ami nem közömbös, a nagyhatalmak nagy részénél, ha nem is valamennyinél, azonos irányú erőteljes fejlődés van folyamatban, amit nem lehet mással, mint közös okkal, a fejlődés kényszerével magyarázni.

Látjuk, hogy *a főkérdés nem az, ahogyan közvéleményünk nagy része előtt szerepel, hogy demokrácia vagy autoritár rendszer, hanem az, hogy a J'gr^hmtó hatalom, amely az államnak legfontosabb funkciója, megkapja legeredményesebb működésének feltételeit. E fegiszlatívának való alárendelés, amit a hadsereg sohasem is vállalt, más célból jött létre és a mai feladatok megoldását nem biztosítja. A XX. század államának fő jellemvonása az erős exekutiva.*

Ennek elérése alkotmányunk módosításával jár, de ez nem az első és nem az utolsó módosítás lesz. A magyar alkotmány ezeréves fájának korát is gyűrük jelzik, de itt a gyűrük nem éveket, hanem évszázadokat jelentenek. A XIX. századi gyűrűt kinőttük, azon túl vagyunk. A világ haladásának, a természetes fejlődésnek követelménye minden változtatás. A reformkorokat aztán hosszabb nyugalom szokta követni. A mi 1848-as utolsó átalakulásunkat is Széchenyi és társainak negyedszázados reformmozgalma előzte meg. Most újabb reformkorszakban élünk. Az átalakulás időnként elkerülhetetlen. De az csak akkor történik forradalmi úton, ha az evolúció nem lehetséges.

Ezekben az alkotmányos átalakulásokban két összetevő állapítható meg: egy vertikális és egy horizontális. Vannak koreszmék, amelyek az emberiségnek széles rétegeit magukkal ragadják. Ugyanígy vannak mindenütt jelentkező szükségletekre nemzetközi megoldások, amelyeket egy helyen kitalálnak és másutt is felhasználnak. Ilyen volt T* a XIX. századi átalakulásban a parlamentarizmus, a kabinetrendszer, a jogegyenlőség, a jobbagység felszabadítása stb., amelyeket mind nem mi találtunk ki, hanem nyugatról vettünk át. Ilyen hatás volt korábban a hivatásos hadseregnek, a hivatásos közsolgálatnak, még korábban a nemességnek és főnemességnek, vagy a kereszténységnek és a királyság intézményének befogadása. Ez a *horizontális tényező*. A vertikális fejlődés pedig a nemzeti asszimilálás és az alkotmányos jogfolytonosság szerepe a koreszmék átvételében és a történeti alkotmányba való beillesztésében. *Erről van most is szó. Nem többről, de nem is kevesebbről.* Nem ismeretlen és nem beláthatatlan változást jelent tehát a XX. századi igényeknek megfelelő állammá való átalakulás, hanem inkább nagyon is világos és szakszerű tervezetek szerint való átépítésnek a szükségét. Azt kell biztosítani, hogy a nemzet legfőbb szervei a nemzet egész erejével a nemzetért való *legeredményesebb cselekvésre* képesek legyenek. A tudomány és tapasztalat mai állása szerint kell kiküszöbölnünk az alkotmányból azokat a megoldásokat, amelyek a cselekvőképességet bénítják és beiktatni azokat, amelyek azt fokozzák és a sűrűlő energiavesztésüket csökkentik. Ha ez megtörtént, meg fognak oldódni és nem is nehezen fognak

megoldódni a nagyszámú szociális, gazdasági, kulturális problémáink, amelyeknek megoldatlansága nemzeti életünk harmóniáját és nemzetünk erősödését már régen károsítják.

III. Mi a szociális közigazgatás helye és szerepe ebben az átalakuló államban?

A szociális közigazgatás kialakulása, kifejlődése az utolsó ötven évre esik, tehát még a XIX. századi állam alkotása. A változatlan alkotmányon belül megváltozó gazdasági és társadalmi viszonyok által felvetett részproblémáknak önmagukban, tehát tünetileg való kezelésére van hivatva. A szociális közigazgatás szükségességében mindenki egyetért, de okát és jelentőségét különbözőképpen ítélik meg.

a) Vannak sokan, akik csak a lokális, részfeladatokkal törődnek és a nagy összefüggésekkel nem foglalkoznak. Ilyen a szociális munkások és a szociális közigazgatás tagjainak legnagyobb része, akik a maguk részterületén a legnagyobb odaadással áldásos munkát végeznek és hivatásuk magaslatán állanak.

b) Vannak, akik látják a nagy átalakulás értelmét és a fejlődés irányát és annak fel nem tartóztatható voltával is tisztában vannak, de a fejlődést a szociális közigazgatás működésével lassíthatónak tekintik. Ezek részéről a szociális igazgatás kompromisszumnak, a mélyreható reformokkal szemben való halasztási indítványnak számít. Így nyilvánvalóan azok gondolkoznak, akiknek a meglévő helyzet fenntartása az érdekük, akik azt hiszik, hogy minden változással mai birtokállományukból és hatalmi befolyásukból csak veszhetnek.

c) Végül vannak, akik a fentiekben kifejtett változások jelentőségét és dinamikáját úgy ítélik meg, hogy az állam XIX. századi berendezése és apparátusa többé nem alkalmas arra, hogy a mai életet befogadja és kielégítse. Ezért nem lehet maradandó megoldást találni és más nemzetek fejlődésével lépést tartani, ha toldozás-foldozás helyett nem szánjuk rá magunkat az alkotmány korszerű átalakítására.

A szociális közigazgatást ebből a szemszögből nézve azt látjuk, hogy az, mint közigazgatási ágazat, nem érheti el a célját. Okozatokkal áll szemben, amelyeknek okait megváltoztatni nincs módjában, mert az a közigazgatás többi ágazatainak hatáskörébe tartozik. Tüneteket kezel szizifuszi munkával, mert azok gyökeréig nem tud elérni. Nem szociális közigazgatásra van szüksége a régi államnak, hanem az állam megújulására, amelyben más a közigazgatás szerepe és ezért más a közigazgatás és az emberek új viszonya is egymáshoz.¹ A közigazgatás az embereket az eddigi közigazgatásnál jobban ismerje, életükhöz legyen közelebb, az embereket saját hivatali ügykörének megfelelően ne parcellázza, hanem életviszonyaikba organikusan kapcsolódjék bele, ne csak a közigazgatás működésének jogszerűségével, hanem annak eredményességével is törődjék. És ha az állam berendezését úgy átalakítjuk, hogy az exekutiva megkapja cselekvésének kedvező feltételeit, akkor az állam képes lesz arra, hogy ne csak a tüneteket kezelje, hanem az okokat is megváltoztassa. Ebben a XX. századi államban nem szociális közigazgatás lesz, hanem a közigazgatás lesz szociális.

¹ L. Magyary Zoltán, A közigazgatás és a közönség, A mai magyar község c. munkában, Budapest, 1938.

A fascizmus szociálpolitikája

ELŐADTA BENCs ZOLTÁN

Előadásom címében két ismeretlen, – helyesebben az egymás tökéletes megértése céljából közelebbi meghatározást igénylő fogalom van. Az egyik a fascizmus, a másik a szociálpolitika. E megállapítás talán kissé különösen hangzik, mégsem egészen indokolatlan. Nem azért nevezem ismeretlennek – természetesen csak előadásom szempontjából – e két fogalmat, mert azt hiszem, hogy azok akár egyike, akár másika merőben új volna. Ellenkezőleg: annyit irtak, beszéltek, állítottak, definiáltak a lefolyt évtized alatt részint hivatott, részint kevésbé hivatott vagy – sajnos – egyáltalán nem hivatott különféle szakértők mindkettőről, hogy ritka jelenség körül uralkodik napjainkban annyi félreértés, határozatlanság, sőt zűrzavar, mint épp e két fogalom helyes értelmezése tekintetében. Ma már majdnem úgy vagyunk velük, mint Schopenhauer a filozófiával, mikor a filozófia volt társadalmi és politikai divat-téma s a tömérdek műkedvelő olyan káoszt teremtett a bölcsélet amúgysem könnyű fogalmai körül, hogy a nagy gondolkodó szükségesnek látta élesen kikelni a veszélyes áramlattal szemben, körülbelül azt mondván: a filozófia nem paradicsombeli huri, akivel akárki foglalkozhatik a tubafa alatt.

Egyszóval mindenki hallott, olvasott és beszélt is bizonyára hol a fascizmusról, hol a szociálpolitikáról, de ha felvetődik a kérdés: mit is ért tulajdonkép alatta? Mindenki rendszerint más-más lényegét tulajdonít egyiknek is, másiknak is és előáll a latin közmondás igazsága: „quot capita, tot census.” Korántsem állítom, hogy e két annyira vitás, az újságokban és a szakkönyvekben szinte agyondefiniált fogalomra én adhatom meg a leghelyesebb meghatározást. Súlyt kell azonban helyezni arra, hogy mondanóim helyes megértése és mérlegelése végett önök pontosan tudják, mit érték én e két fogalom alatt s mi az én szemléletem mind az egyikről, mind a másiktól. Így - akár mekkora legyen is a körülöttük dúló közéleti értelemzavar – mi, akik itt együtt vagyunk, mindenesetre meg fogjuk egymást érteni.

Ami mindenekelőtt a fascizmust illeti, vannak akik azt szociológiai, vannak akik politikai, vannak akik nemzetgazdasági, ismét mások, akik világnézeti, társadalomszervezési, tömeglélektani stb. jelenségként szemlélik, s hol egyik, hol másik jellemvonását ragadják ki és túlozzák el több, „kevesebb jogosultsággal. Részünkről ma elég, ha csak azt tartjuk szem előtt, amit e világjelentőségű mozgalomról maga annak alapítója és vezére – Mussolini – mondott uralomraj utasának első évében az olasz szenátusban (1923. június 8-án): „A fascizmus szindikális mozgalom, politikai mozgalom, katonai mozgalom és világnézeti mozgalom.”

A szindikális mozgalomra vonatkozóan meg kell jegyezni, hogy az nem forradalmi, sem nemzeti, sem államellenes mozgalom, hanem – mint azt a munka védel-

mérői szóló törvény tárgyalásakor Rocco igazságügyminiszter a szenátusban tartott beszédében kifejtette, egy természetes társadalmi jelenség, amely minden korszakban, minden időben megvolt és alapjában véve a társadalom javaiból többé-kevésbé kirekesztettek természetes mozgalmát jelenti, hogy vagy megszerezzék maguknak a tűrhető életfeltételeket, vagy pedig a szervezkedés valamilyen módszerével felrobbantsák magát azt a társadalmat, mely tőlük ezeket igazságtalanul megtagadja.

Politikai mozgalom a fascizmus azért, mert tisztában volt vele, ha a maga társadalmi és nemzeti reformjait végrehajtja, a politikai hatalmat megszerzi, azt a politikai hatalmat, amelyet a demoliberális kormányok teljesen tehetetlenül és közönnnyel kezeltek, nem nézve azt, vajjon hogyan szedik széjjel éppen a fascizmus fellépésének időpontjában a társadalomnak és az államnak a meglehetősen elmaradt, elkorhadt rendszerét a nemzet kárára a kommunisták, a szindikalisták és az anarchisták.

Katonai mozgalom volt, mert a tehetetlen állammal szemben, ahol naponként történt a gyárak, birtokok elkobzása, ahol a munkáskategóriák felfegyverzett embereket vonultattak fel a magántulajdon intézménye ellen, a polgári társadalom ellen, akkor se Giolitti-ben, se Facta-ban, se Sonini-ben nem volt bátorság hozzá, hogy az állam erejével megfékezzék ezt a helyzetet. Politikai és katonai mozgalomnak kellett lennie azért, hogy a társadalom szervezett teljes erejével forduljanak szembe azokkal a mozgalmakkal, amelyek az olasz nemzetet és társadalmat, valamint gazdasági életet tönkretették.

Végül világnézeti mozgalom a fascizmus, mert egy nagy kötelességtudás, egy nagy önfeláldozás, egy nagy eszme nemesen zengő korálja vonul végig az egész fascista etikán, amely az embernek, az állampolgárnak az egész lényét igényli az állam számára, amely nem enged semmiféle létet, érdeket az államon kívül, ellenben mindent megadni törekszik az államon belül azoknak, akik ezzel az állameszmével egyetértenek és megvannak róla győződve, hogy az állam érdeke az emberiség érdeke, és ezen belül az Italianitá, Olaszország minél nagyobb, minél teljesebb kifejllesztése, felvirágoztatása a művelt világ és a keresztény civilizáció spektrumába pregnánsabb, élesebb szint visz be az egyetemes fejlődés érdekében. Ennek a világnézeti mozgalomnak jelentősége éppen abban rejlik – ami azután a fascizmus szociálpolitikájában a tulajdonképeni etikai tényező -, hogy nemcsak a gazdasági életben érdekükben érintett vagy veszélyeztetett egyedek érdekvédelmét látja el, hanem ezt az egyéni érdeket megragadja és alárendeli a nemzet egyetemes érdekeinek, a társadalmi rendnek, egy nemesebb, etikusabb felfogásnak, amelyen belül az egyén akkor is, amikor esetleg nem találja meg száz százalékban a maga érdekvédelmét, ennek a világnézeti erőnek a kihatásánál fogva maga is elfogadja, illetve sajátjává teszi azt a magas ideát, amely neki egyes esetben áldozatot is jelent. Ez alapján sokszor le kell mondania érdekeinek bizonyos részéről, le kell mondania esetleg arról – mint ahogy Németországban látjuk -, hogy hetenként napokon át egy tál ételnél többet egyék, le kell mondania arról, hogy nem fog talán bizonyos időn át fehér kenyeret enni, illetve le kell mondani arról, hogy a munkabérért a termelése színvonalának megfelelően állapítsák meg. De mindezt azért, hogy a nemzet erős legyen és hogy az erős nemzet erős gazdasági életében igazságosan és arányosan osztozzon. Ezt üzeni, ezt biztosítja számára a fascista állami és társadalmi rend. E nélkül a világnézeti elem nélkül a fascizmus egész szociálpolitikája érthetlenné válik és ez az, amire a terminológiában, az első részben hangsúlyt kívánnék helyezni.

Előadásom címének második része a szociálpolitika. Nincsen szó, amellyel gyakrabban, csúnyábban és bűnös ebben élnének vissza, mint ezzel. Nincsen szó, amely

gyakrabban forogna a napi politika körében, mint ez. Lényegéről a legtévesebb felfogások uralkodnak. Nem foglalkozom ezekkel részletesebben, csak annyit szögezlek le, hogy a szociálpolitika nem philantrophia és nem karitás.

A szociálpolitika a tervszerű, okos, meggondolt és határozott cselekvés, amelyet minden egészséges társadalmi és állami rend – egy kissé azért, hogy a saját belső bajait és betegségeit részben megelőzze, részben orvosolja, – önvédelemnek használ fel azokkal a mindenütt meglévő mikrobákkal és bacillusokkal szemben, amelyek minden társadalmi rendben – kedvező körülmények között – szaporítani képesek az elégtelenek tömegét, még pedig esetleg olyan tömeggé és erővé, amelyek magát a társadalmat és az államot szétrombolhatják.

Ha nem így fogjuk fel a szociálpolitikát, hanem nyomorenyhítésnek, az inség időleges orvoslásának, vagy a jó ember érdemszerző cselekedetének, akkor teljesen hamis vágányokra kerülünk, s röviden látjuk – ha a történelem eseményeit végigtekintjük, – hogy ezen a vonalon el lehet érni bizonyos egyéni kapcsolatokat a nyomorgó tömegekkel, de a nyomorgó tömegek mentalitását, okoskodását, gondolkodását – arra nézve, hogy az a fennálló társadalmi rend, melyben neki nyomorognia kell, jó -, karitással, philantropiával megváltoztatni nem lehet.

Csak úgy lehet megváltoztatni, ha a szociálpolitika ideáljává, nem a jó embert, nem a jó kapitalistát, hanem az okos kapitalistát tesszük. Azt az okos kapitalistát tesszük, akiről Mussolini nagyon jól mondotta 1922 vagy 1923-ban mondott beszédében: „az intelligens kapitalista semmit sem remélhet a nyomortól.” Minélfogva vigyázzanak arra, hogy a szegényebb osztályok, az anyagilag alárendelt osztályok megtalálják a maguk megélhetését abban a társadalmi rendben, amely a kapitalistáknak jólétet és a javaknak igen kiváló elosztást biztosít. Elismerem, hogy a kapitalisták részesedése az általuk szolgáltatott nagyszerű gazdasági teljesítmények kamata és jutalma fejében igazságos, mert hiszen az az egészséges rend, hogy aki sok embernek ad munkalehetőséget, aki ötleteivel, tudásával, szervezőképességével hathatósan fejleszti a nemzet gazdasági és vagyoni részét, aki munkát termel és a nemzetgazdaság expanzivebbé tételét minél szélesebb körökben vetíteni tudja, az kapja is nagyobb részét annak a jövedelemnek, amely az ő agyának termelési arányában válik az országnak, ezer és ezer munkásnak a megélhetési bázisává. E mellett az egészséges állapot mellett azonban vigyázni kell arra, hogy ne csak öneki váljék megélhetési bázisává, hanem a megosztás mindenképp a közös termelés eredménye legyen, amely igazságos és arányos elosztást biztosít a termelésben résztvevő feleknek. Vagyis a munkás is megkapja azt, amire méltó, – amint a Szentírás is mondja: a munkás méltó az ő bérére, mindennapi kenyerére. Azonban ez a mindennapi kenyér nem szorítkozhatik a vasbértörvény értelmében a pusztá létfenntartásra csupán, mint ahogyan a Ricardo-Lassalle-féle vasbértörvény mondja, hanem a társadalom kapillaritásának a természetes velejárójaként: a munkás osztályról-osztályra emelkedhetését is biztosítani kell. Ide tartozik az is, hogy csak egy társadalmi igazság uralkodjék, amelyben a munkásminőség megbecsültesse. Legalább is annyi értéke legyen a munkaerőnek, mint amennyi a vagyonnak van; eltekintve attól, hogy az ember méltósága és tisztessége épen olyan szent és érinthetetlen a munkásban, mint a legmagasabban álló milliomos kapitalistában is.

Még egy fontos szempont: a munkáskérdésnek a fascizmus szociálpolitikája szempontjából sajátos jellege van. Ez pedig az, hogy a vagyon megosztása nemcsak egy nemzetben belüli adottság, hanem nemzetközi viszonylatbeli adottság is. És amint a nem-

zeten belül vannak igazságtalanságok, úgy vannak a nemzetközi viszonylatban is igazságtalanságok a vagyon megosztása körül

Az egyik országnak mérhetetlen nyersanyagforrások állnak rendelkezésére, amiből a munkások ötször, hatszor, tizszer, tizenötször annyit kereshetnek – aránylag kevesebb munkával és jobb munkafeltételek mellett – mint a nyersanyagaiktól megfosztott, tengertől elvágott szárazföldi és hatalmi viszonylatban kicsi országok, ahol borzasztó nehéz munkával lehet csak megszerezni azt a sovány gazdasági lehetőséget, ami az élet- és létfenntartást biztosítja. Az összehasonlító statisztikák tükrében élénk tárul, hogy például az angol vagy autochton amerikai munkás 8 órai munkaidővel háromnégyzetes lakás fenntartásához szükséges jövedelmét szerzi meg, ezenkívül autót tart, szórakozik, tanul, utazik. Ugyanakkor nálunk kilenc-tízórás nehéz munkával éppen csak annyit keres meg a munkás, hogy el tudja magát és családját tartani. Nincs igazság és nincs békesség, valamilyen módon fel kell robbantani azt a civilizációt, amely ilyen igazságtalan megosztást teremt. Sajátságosan a munkás nem a nemzetközi rend ellen elégedetlenkedik, hanem a szociáldemokrácia és a marxizmus által vázolt társadalmi rend ellen.

A vagyonkülönbség – a fascizmus ezt nagyszerűen megértette az olasz munkássággal – ne azt eredményezze, hogy a munkás saját nemzete ellen forduljon és így szövetezzék a külső államok munkásszervezeteivel, hanem ellenkezőleg. A termelőosztályok egymás között szolidaritásra vannak utalva. Előbb Olaszországot belülről kellett egységgé kovácsolni, egységgé gyúrni. Először Tripoliszban jutottak egy kis lehetőséghez, azután jött 1935/1936-ban Abesszínia. Létesült az olasz császárság és mérhetetlen települési lehetőség. Ezután már csak tőkére lesz szükség, hogy a gazdasági álmok megvalósulhassanak.

Kis országok, nyersanyagszegény országok munkásaira nézve döntő jelentőségű, hogy a nemzet ereje jobb vagyonmegosztást, jobb jövedelmezési feltételeket, jobb munkabért, jobb termelési feltételeket tud biztosítani az országon belül nemcsak a kapitalisták, de a munkások részére is. Ezek a komponensek azok, amelyek mint elvek, szerepelnek a fascizmus szociálpolitikájának felépítésében.

Hogyan fest a gyakorlatban ez a szociálpolitika? Állandó evolúció jellemzi a fascizmust, amely mindig a tényleges helyzethez igazodik. Kezdetben teljesen programtalan volt. Mussolini mint a legszélsőségesebb baloldali szocialista, anarchista a társadalom teljes dekompozíciójára törekedett. Reggio Demilati-ban forradalmat szervezett és Leonida Bissolatival szemben éles ellenzékbe ment, amit csak Bissolati sirjánál vallott meg, a kivételesen nagy embereket jellemző őszinteséggel mondván: nem a túlzó jakobinizmusnak, hanem Bissolatinak volt igaza, a munkás emelkedő jólétét csak a nemzet emelkedő jólétével együtt lehet biztosítani. A Popolo d'Itáliában kibontakozik az erős nacionalizmus, amely az olasz nép, az olasz munkásosztály jólétére irányul.

Amikor az államhatalmat megszerezték, már megvoltak a fascizma párt szakszervezetei, amelyekhez csatlakoztak a vasutas* szervezetek, amelyek az európai szakszervezetektől alig különböztek. A kormányhatalom birtokában Mussolini szakított azzal a gondolattal, hogy továbbra is azt a formáját valósítsa meg a szakszervezeteknek, amelyet a szociáldemokrácia honosított meg.

Kétféle formában tartotta meg a szakszervezeteket. Az érdekvédelmet alulról felfelé építette ki a szindikátusokkal együtt minden kisközségben és azon keresztül a régiókon, tartományokon keresztül a federációkig, illetve konfederációkig. Ugyan-

akkor azonban a vertikális szervezéssel szemben megcsinálta a horizontális szervezkedést is. Megteremtette a nemzet szempontjából való alárendelést, összehangolta, összefoglalta a szervezeteket.

Az 1926. évi április hó 3-1 törvényben a munkafegyelem és szervezkedés elvét mondják ki. A munkások szindikátusokban való szervezése megkezdődik. Nem bántja a fascizmus azokat az egyesületeket, amelyek odáig megalakultak. De csak azok az egyesületek elismertek, amelyeknek megengedi, hogy képviselhessék a hozzájuk tartozó akár belépett, akár be nem lépett munkások összességét. Ezeket a szindikátusokat nem jogosítja fel kollektív szerződések megkötésére. A federáció adja meg a fő elveket, hogy mi legyen a kollektív szerződésben. A korporációknál az állam egyetemes érdekét és a nemzeti termelés érdekét foglalják össze az egymással szembenálló felekkel kapcsolatban.

Regős Ferenc barátom kiváló összeállítása alapján¹ nézzük meg, hogyan alakul a fascista államnak szociálpolitikai szempontból vett felépítése.

Felülről, az államérből történő szervezést veszem először. Ne feledjük el, hogy az 1926-os törvény kimondja: a szakszervezeti organizáció a nemzet legmagasabb céljai érdekében szerveztetett, de azoknak az egyéneknek jólétét szolgálja, akik azt megalkotják.

Lássuk először az államérből szerveztetett szervezeteket. A korporatív rend négy szerv kombinációjából áll: 1. korporációs minisztérium, 2. korporációs nemzeti tanács, 3. központi korporációs bizottság, 4. korporatív gazdálkodás tartományi tanácsai és hivatalai.

A korporációs minisztérium 1926. óta működik. 1926. előtt a mezőgazdaság, ipar, kereskedelem, munkaügy az úgynevezett nemzetgazdasági minisztérium hatáskörébe tartozott. A korporációs minisztérium ügy beosztása a következő: négy főigazgatóság, amely megfelel nálunk az államtitkárságnak. Ez feloszlik divíziókra, osztályfőnökségekre. Külön osztályfőnökség van felállítva a személyi ügyekre, a társadalmi gondozás és munkaközvetítés ügyeire, a munkaügyekre stb. Ezek között van felállítva a korporációk titkársága, ahol a szakszervezetek összes ügyeit intézik. A minisztérium az ipari és kereskedelmi szakigazgatáson kívül ellenőrzi az érdekvédelmi egyesületek és szindikátusok tevékenységét és azokat összhangba hozza. Szervez, felügyel minden a munkára vonatkozó jogszabály végrehajtására. A korporációs minisztérium tartományonként és főbb ipari központonként létesít szervezetet. Ezek a korporatív felügyelő-ségek a mi iparfelügyeleti intézményeinknek felelnek meg.

22 korporációról beszélhetünk. Ezek három főcsoportba sorolhatók: *a)* mezőgazdaság és a mezőgazdasággal összefüggő ipar és kereskedelem, *b)* ipar és kereskedelem *c)* munkatermelő foglalkozások (hitelbiztosítás, szabadhivatások, művészeti, tengeri, légügyek, belső közlekedés, látványosságai és vendéglátóipar).

A korporációk szervei: elnök, alelnök és tanács. A korporáció tanácsának összetétele olyképp alakul, hogy a fascista párt minden korporációban három-három taggal nyer képviselést. Közülük kell választani az egyik alelnököt. A korporációk tagjai között vannak szakemberek is, akiket minden egyes termelési kérdés tárgyalásánál – aszerint amint mérnökre, gazdatisztra, külkereskedelmi szakférfiúra van szükség – külön választanak ki és hívják meg. A legegyszerűbb kérdésnél is abban a helyzetben van a korporáció, hogy a kormánynak a legszakosított javaslatokat teheti és ha vita merül fel,

¹ Regős Ferenc: Az olasz korporatív állam érdek- és társadalomvédelmi intézményei, Pécs, 1939.

a legszakszerűbben tudja a kérdéseket lefelé eldönteni. A 22 korporáció tanácsa 823 főből áll. Ebből 66 a fasiszta pártból, 642 a munkások és a munkaadók szakszervezetből van delegálva.

Az egyes korporációk közötti ellentétek áthidalására és az állam legfőbb gazdasági irányító szervéül állították fel a korporációk nemzeti tanácsát. Elnöke a kormányfő és képviselve van benne a nemzet minden gazdasági rétege. Természetes, hogy ilyen nagy testülettel dolgozni nem lehet, ennél fogva megcsinálták a korporációk központi bizottságát.

Fontos még a korporációs gazdálkodás szempontjából a tartományi tanács, amely az egyes tartományokban a korporációk képviselőit hivatott. A korporációkhoz hasonlóan, a tartományi szakszervezetek és az állam képviselőiből tevődik össze. Elnöke – ahogyan a nagytanácsnak, az államfő által kinevezett kormányfő – és egyben legfontosabb funkcionáriusa a prefektus. Ennek feladata elsősorban az egyes gazdasági intézkedések kezdeményezése, a közületi vállalatok ellenőrzése stb.

A tartományi tanács mellett működnek még a tartományi hivatalok. Tisztviselői állami tisztviselők. Maga a hivatal voltaképpen a korporációs minisztérium tartományi kirendeltsége. Feladata a gazdasági és a szociális jelenségek adatainak összegyűjtése, az árak igazolása, az árjegyzékek jóváhagyása, vezeti a cégjegyzést. Nagyjában a mi kereskedelmi és iparkamaránknak felel meg és ugyanazokat a funkciókat is látja el.

Itt megjegyzem, hogy az olasz intézmények szemléleténél nem szabad elfelejtenünk, hogy Olaszország úgy, amint azt a fascio átvette, meglehetősen elmaradt állapotban volt ahhoz képest is, ahogyan mi, mint Magyarország voltunk. Ezt akkor láttam, amikor 1924-ben kimentünk a fascizmus tanulmányozására a magyar kormány megbízásából. Szinte valamennyi kollégám megállapította azt, hogy nálunk már régen elintézett és bevett intézmények, mint amilyen a statisztika központosítása és megfelelő állami beosztása a miniszterelnökség alá – nálunk még akkor a kereskedelemügyi minisztériumhoz tartozott – Olaszországban a kialakulás stádiumában volt. Ugyanis a közgazdaságban, az egyedi hatóságok bevezetése, azután a pénzügyek terén az adószedés modern, sokkal simább gyakorlati eszközei nálunk már megvoltak. Ezeket az eszközöket nekünk az illető olasz funkcionáriusok úgy jelentették be, mint a fascista rendszer nagy vívmányait, nagy fejlődését és eredményét. Mi udvariasan hallgattunk, nem jegyezve meg rá semmit, de meglelégedéssel állapítottuk meg, hogy Istennek hála, Magyarországon e keleten fekvő kissé elmaradt államnak látszó országban, a renaissance nagy nyugati államához képest, a közigazgatásban sokkal előbbre voltunk, mint Olaszország abban az időpontban, amikor a fascizmus a maga működését megkezdte. Így lehet megérteni, hogy a fascista állami szervezetnek a kiépítése során elsősorban a bürokráciának, rettenetes túltengésével kellett számolni. Ha tehát azt olvastuk, hogy Mussolini megszüntetett négy királyi táblát, 65 fellebbviteli bíróságot és elbocsátott 145.000 tisztviselőt, valamint megszüntetett 140 járásbíróságot, ez mind azt jelentette, hogy elsősorban az állami gépezet átformálására volt szükség. Meg kellett szüntetni azt a lehetetlen helyzetet, hogy az adminisztráció tekervényes útjain esztendőkre kerüljön egy-egy ügy elintézése. Világos tehát, hogy ezeknek a dolgoknak a leoperálása nélkül nagyobb fejlődést elérni nem volt lehetséges.

Így érthető az, hogy a szindikalista törvény, a munkatermelésről szóló törvény, a Carta del Lavoro kibocsátásától kezdve a korporációk megalakításáig, csaknem 10 esztendő telt el. Tehát hosszú előkészület kellett ahhoz, hogy a fascizmus lélektanának

és erkölcsstanának megfelelő intézményeket és népjóléti intézkedéseket megtehessék. Mindenekelőtt ki kellett küszöbölni az állami gépezetből mindazon szervezeti hibákat, melyek az új kormányzati tempó útjában voltak.

Az állam szindikális rendjében a szakszervezeteket hierarchikusan építik fel. A szakszervezeti munka jelenti közvetlenül a munkások érdekvédelmét. A vezetői minőséget a szakszervezetben szakmai, erkölcsi és nemzethűségi feltételekhez kötik. Idegen is tagja lehet a szakszervezeteknek., de vezető semmi szín alatt sem. Rendes tagsági jeggyel is csak tíz esztendő után lehet ellátni. A tulajdonképpen konkrét szakszervezeti munkát foglalkozási ágankint a nemzeti federációk fejtik ki.

A fascizmust jellemzi a szabadfoglalkozásoknál és művészeteknél a könnyed programtalanság, de mindamellett az élethez simulás. Nincs merev keresztülvitel. A németeknél megalkotják a rámát és abba belekalapálják az életet. A keretbe akár tetszik, akár nem tetszik., az állampolgároknak bele kell menniök. A fascizmus közvetlenül elér az állampolgárokhoz és az uniókon keresztül összekapcsolja azokat. A federációk országos csúciszervbe tömörülnek és foglalkozási áganként megalkotják a maguk konfederációját.

Lássunk néhány adatot arra nézve., miként hatotta át a szervezet munkája az olasz társadalmat. A munkaadóknál azt látjuk., hogy míg az ipari konfederáció által képviselt összes ipari munkaadók száma 156.000., addig a belépett tagok száma csak 85.000. A kézműves ipari munkaadók összlétszáma 780.000, a szervezetbe lépett tagok száma 380.000. Körülbelül a fele mindkettőnél. Az épület-, háztulajdonosoknál 437.000-re tehető számmal szemben a konfederációban csak 99.000 tag van., tehát még a 100.000-et sem éri el. A mezőgazdasági konfederációban 4,100.000 az összes képviselt munkaadók száma. 1937 december 31-én a mezőgazdasági konfederációban 992.724 volt a tagok száma. A kereskedelmi konfederációban 898.000 az odatartozók száma, a tagok száma viszont csak 627.000. A hitelbiztosításnál 20.000 odatartozóval szemben a konfederációban 7.000 a tagok száma. Összesen 10,000.000 munkaadóhoz képest 2,000.000 tehát a tagok száma, vagyis alig 20 százalék. Így a munkaadók aránylag igen kis számban vesznek részt a szakszervezeti munkában. Nagyobb számra nincs is szükség, mert hiszen a szervezés lényege az, hogy azok a munkaadók, akik bizonyos foglalkozási ághoz tartozó munkások 10 százalékát foglalkoztatják, azok már a munkaadói szakszervezetet megalakíthatják úgy, hogy ezzel tökéletes védelemben van az egész foglalkozási ág. Miután tehát a be nem lépetteket is törvényesen képviselik, tagságukra nem apellálnak. Jól mondja Róttá, hogy a szindikalista szervezet az első a világon, amely tömegeket szervez, a tömegek érdekeit képviseli anélkül, hogy ezeknek a tömegeknek a politikai kapcsolataira, vagy a politikai bevonására számítana. Ez az egyik oka és jelensége annak, hogy a munkaadók aránylag kisebb számban vannak benn a szakszervezetben.

Más a helyzet a munkavállalóknál, ahol az ipari konfederációban a 3,500.000 képviselőből 2,500.000, a mezőgazdasági konfederációban a 4,000.000-on felüli tömegből harmadfélmillió, a kereskedelmi konfederációban az 527.000-ből 474.000, a hitel és biztosításnál a 62.000-ből 53.000, tehát a négy konfederációban a 8,500.000 emberből 5,800.000, kereken 6,000.000 munkás tagja a konfederációknak. Ebből világosan látszik, hogy az olasz munkásság felismerte azt a rendkívüli fontosságú védelmet, s előrehaladási lehetőséget, mind gazdasági, mind politikai és mind társadalmi érdekeinek a szempontjából, minek következtében természetesen a fascizmus szindikalista szervezeteinek a tagja lett.

Szólnom kell a munkaviszonyokról. A fascizmus a 8 órás munkaidőt, még a washingtoni egyezményrel fogadta el, léptette életbe. További lépés volt a 40 órás munkahét bevezetése. Ezt az egész világon elsőknek valósította meg az olasz állam. Ennek rendelkezéseit a szakkönyvekben meg méltóztatnak találni, ezzel tehát itt nem fáradunk. A munkaidőszabályozásnál csak egyet vagyok bátor kiemelni. Míg nálunk, ha a munkaadó a munkaidőt meg akarja hosszabbítani, el kell mennie az elsőfokú iparhatósághoz, sőt másodizben a miniszterhez, igényét be kell jelentenie, kérvényt kell benyújtania. Ezt a hatóság rövidebb-hosszabb ideig letárgyalja, kiadja az engedélyt vagy az elutasítást a munkaadónak, melynek alapján joga van azután a munkaidőt meghosszabbítani. A fascizmusnál ez sokkal egyszerűbb, mert nincsen szükség bürokratikus kérelmezésekre, hanem a munkaadó egyszerűen bejelenti, hogy meghosszabbítja a munkaidőt, mint-hogy a törvényben úgy is meg van határozva, hogy milyen esetekben szabad meghosszabbítani ezt. Ép úgy tudja ezt a gyáros, mint a hatóság. A hatóságnak feladata a törvény végrehajtását ellenőrizni, míg a gyáros tudja, hogy őt ellenőrizni fogják. Először ellenőrizheti a szakszervezet szindikátusa, másodsor ellenőrizheti maga a hatóság, esetleg maga a korporáció is. Nem történhetik tehát kijátszás, mert ha mégis történnék, akkor azonnal megfogják annak elkövetőjét. Tehát ezt a hosszadalmas irka-firkát, az engedélyezés bevárását stb., teljesen kikapcsolták.

A kollektív munkaszerveződés intézményét a gyakorlatban már mindannyian ismerjük. A szerződést a szindikátusok és a nemzeti federációk kötik. A szerződések két típusa különböztethető meg. Olyan, amely általános irányelveket szab meg és olyan, amely ezen belül a bérek szintjét is megállapítja.

A kollektív szerződések hatálybalépése a korporációs miniszter megerősítésétől és a szerződésnek a hivatalos lapban való közzétételétől függ. A szindikátusok regionális természetű szerződéseket köthetnek. De nem jöhetnek ellentétben azzal a kollektív szerződéssel, amelyet a federáció megkötött. A kollektív szerződések rendkívüli értéke, hogy a munkás pontosan tudja, mi a joga és a kötelessége. Ennélfogva üzemműködés esetén roppant könnyen lehet a vitákat elintézni.

A munka fegyverkezéséről szóló 1926. évi április hó 3-1 törvény kimondja, hogy a kizárás és a sztrájk tilos. Megvan a módja annak, hogy elbírálják azt, ki járt el jogtalanul. A kollektív szerződések ügye a Magistratura del Lavoro, a munkaügyi bíróság elé tartozik. Minden királyi tábla székhelyén működik egy ilyen szakbíróság. A bírakon kívül két szakülők is helyet foglal az ítélőtanácsban. Ezeket a vitás kérdésekben ismerős szakemberek közül választják ki. Az esküdtszékhez hasonlíthatók. A munkaügyi bíróság elé kell vinni a vitás anyagot. A bíróság a kollektív szerződés és a körülmények mérlegelése alapján mindenkor a nemzeti termelés érdekeire tekintettel hozza meg döntését. Akit hibásnak talál, azt könyörtelenül elmarasztalja, de elmarasztalja azt is, aki könnyelműen perlekedett, vagyis nem vizsgálta meg gondosan az összes lehetőségeket és nem merítette ki az összes lehetőségeket a vita békés rendezésére. Ilyen módon a munkaügyi bíróságok létesítése által – amelyet Mussolini joggal nevezett a törvény kardinalis pontjának – kiküszöbölték azt a lehetőséget, hogy az olasz termelés millió és millió napokat veszítsen el tisztán gazdasági viták folyamán. 1922-ben például tizenharmadfél millióra rúgott az ezek miatt elvesztett munkanapok száma. A munkaügyi bíróság igénybevétele csak akkor megengedett, ha már előbb a szakszervezeteknél, illetve konfederációknál a békés kiegyenlítést megkísérelték. Ha ez nem történt meg, a munkaügyi bíróság nem veszi tárgyalás alá a kérdést. Ha ez megtörtént, akkor dönt.

Érdekes mozzanat a fascizmus szociálpolitikájában a munkaközvetítés hivatalos rendszere. A munkaközvetítő hivatalokat már a liberális korok felállították. De teljesen kötelezővé az igénybevétel szempontjából csak a fascizmus tette ezt. Érdekes fejlődés állapítható meg. Ma már kötelezővé tették a munkaadók számára, hogy a közvetítő hivatalokhoz forduljanak. A munkaadók kötelesek bejelenteni a munkáselbocsátásokat. Az első időszakban biztosították a munkásfelvételek alkalmával a választást. 1939 január 1-én új szabályozás lépett életbe, amely eltörli a munkaadóknak ezt a jogát, hogy a munkásfelvételek alkalmával szabadon választhassanak, kivéve a különös szakértelmet, a hosszabb jártasságot igénylő és a törvényben taxatív felsorolt foglalkozásokat. Főképpen a napszámosi munkánál megvonják a munkaadó választási lehetőségét és a közvetítést megszabott módon a hivatalra bizzák.

Csak azt köti ki a rendelet, hogy előnyben kell részesíteni a nős, családos és hadviselt munkanélkülieket. A munkaadó tehát 1939., vagyis folyó évi január elsejétől kezdve csak számszerűen kérhet munkásokat a Munkaközvetítő Hivaltól, amidőn azt mondhatja: nekem szükségem van 15 vasesztergályosra. Hogy ki lesz a 15 ember, azt a Munkaközvetítő Hivatal fogja megállapítani, még pedig aszerinti sorrendben, hogy nős, családos, katonaviselt-e az, aki jelentkezett munkára. Ez megint az ottani szociális helyzet nyomásaként jött létre. Feltéve, hogy a Munkaközvetítő Hivatal pártatlanul és hivatásának magaslatán igyekszik a szociális és igazságos szempontoknak megfelelően az igényeket kielégíteni, ezzel a rendszerrel az optimális eredményt lehet elérni. Nem kell arról beszélnem, hogy ennek micsoda óriási politikai értéke is van. Figyelembevétel, hogy a fascizmus az egész szociálpolitikában, ennek minden vonalában, a fascista párt abszolút döntő befolyást kapott. A korporációktól kezdve a szindikátusig a fascista párt főtitkára, vagy a szindikátusi titkár, avagy a provinciális titkár, illetve külön ebből a célból kirendelt valamelyik megbízott minden ülésen ott van. Minden fontos jogosítvány az ő véleményétől függ, mert hiszen a totális államok eszméjében éppen ez jut kifejezésre. A derék embernek, ahogyan Anatole France mondja, úgy kell cselekednie, illetve úgy cselekszik, mint a többiek, s megkapja mindig a maga jutalmát maximálisan. Annak pedig, aki esetleg szembehelyezkednék az állam jól megdöntött akaratával és rendjével, anélkül, hogy különösebb atrocitásokhoz kellene folyamodni egyszerűen lehetetlenné válik az élet Itáliában. Az illetőt nem is kell Campedussa szigetére küldeni, automatikusan bekövetkezik, hogy a megélhetés számára itt, emiatt lehetetlenné válik.

A munkaközvetítésnél érdekes újítás még az, hogy országos illetékességgel Rómában felállítottak egy vándorlási és belső telepítési intézőséget, amelynek feladata az, hogy a munkaerők helyes elosztását biztosítsa az országos viszonylatban, a munkáscsoportok áttelepítése útján. 1929-től 1934-ig terjedően, tehát 5 év alatt a Róma mellett elterjedő síkon, az ú. n. Agro Pontinon kb. 2,000.000 munkást telepítettek le részint munkálatok céljából, részint pedig kb. 65.000 családot telepítettek le az ott létesült 4 községben megélhetési célból. Ez azért is fontos, mert – már a szociáldemokrácia is észrevette ezt – a munkanélküliség nagyon gyakran csak lokális jelentőségű, s ha elegendő volt a pénz, akkor a szociáldemokrata szakszervezetek úgy segítettek ennek megszüntetésén, hogy létesítettek bizonyos alapot, az ú. n. utassegélyt, s ha azt vették észre, hogy pl. az asztalosiparban az ú. n. fényezők nagyon sokan vannak, s tartani attól, hogy a munka szynvonalat leszorítanak, akkor 3-4-et közülük, amennyit feleslegesnek ítélték, felpakkolták és pl. Kassáról Pécsre vitték, mert Pécsen éppen szükség

volt fényezőre, vagy asztalosra. Oda viszont azok mentek, akik a munkapiac veszélyeztetését idézhették volna elő másutt.

Mussolini szocialista volt, jól ismerte az összes módszereket, amelyek a szocialisták eszközei, a társadalmi kiegyenlítetlenségben használandó harcieszközei. Nem sajnálta a fáradtságot, megtanulta ezeket, beépítette a maga államába s abban a formában a munkaközvetítés keretében ezt megcsinálta.

A munkásbiztosítás tekintetében Olaszország meglehetősen elmaradt állapotban volt. Jóformán a fascizmus az, amely arra a színvonalra emelte az országot, ahol mi vagyunk. Kötelező a biztosítás rokkantság, öregség, tüdőbaj, nem szándékos munkanélküliség, anyaság esetén. Kollektív szerződésekkel szabályozták az általános betegségyezést.

A kötelező biztosítási ágazatok ügyeinek lebonyolítását központosított országos fasciszta intézet látja el. Ez a szerv olyan, mint körülbelül a mi OTI-nk és MABI-nk. A kötelező biztosítás rokkantság esetére kiterjed mindkét nembeli 15-65 év közötti munkavállalóra, ha a havi jövedelem 800 lírán alul van. Ha meghaladja a 800 lírát, akkor nem terjed ki a biztosítás. Önkéntes biztosítás nincs. A terheket feles arányban viselik a munkaadók és a munkások.

A tüdőbaj esetére szóló biztosításnál orvosi gyógykezelést és megfelelő gyógyhelyeket bocsátanak rendelkezésre. A biztosítottak száma 7,000.000. A családtagokkal együtt kb. 20,000.000 személyre terjed ki.

A munkanélküliség esetére szóló biztosítás a demoliberalis kor idejéből maradt fenn. Mindkét nembeli alkalmazottakra kiterjed, kivéve a mezőgazdaságban, a háziiparban és idényiparban foglalkoztatottakat. Érdekes a biztosítás formája. A biztosítottaknak napi kártalanításra van joguk. Bizonyos várakozási idő elteltével és bizonyos összeg befizetése ellenében van joguk erre.

A kommunizmuson keresztülment államokban fázunk a munkásbiztosítástól, mert a demoliberalis államokban nagyon nehéz a véletlen biztosítást ellenőrizni. Olyan államban, mint Olaszország, ez könnyű feladat, mert az egyén minden életmozzanatát megragadják és így könnyen meg lehet állapítani a helyzetet, könnyen utána lehet járni annak, hogy a munkanélküliség véletlen-e vagy sem. Nálunk ennek a veszélye igen nagy, ennél fogva súlyos pénzügyi terheket jelentene. Az anyaság esetére szóló biztosítás pontosan megfelel a miénknek.

Az általános betegségyezést bizonyos fokig másképpen szervezték. A segélyezés kétféle. Egyrészt a munkaadók és munkások által tartják fenn a casse mutue-t. Másrészt a szakszervezetek az orvosokkal kötnek megállapodást, amelynek alapján a tagoknak kedvezményes orvosi ellátást biztosítanak: ez a casse mutue sanitarie. Kétharmadrészben a munkaadók, egyharmadrészben a munkások járulnak hozzá ennek a fenntartásához. Betegség esetén napi kártalanítást nyújtanak. A kollektív szerződések szerint ingyenes orvosi és gyógyszerellátást biztosítanak, tengeri üdülőkbe utalnak be. Fontos az, hogy ezeknél a kölcsönös pénztáraknál szabad orvosválasztás áll fenn. Megszüntettek mindenféle kényszert. A bizalomnak megfelelően mindenki azt az orvost választhatja, akit akar. Az orvos esetenként a pénztártól veszi fel a megállapított taxa szerinti ellen-szolgáltatást. Ez ellen panasz nincs.

A mutue sanitarie-nél az történik, hogy megállapodást kötnek és 50-70 százalékos gyógyszer- és gyógyítási kedvezményt biztosítanak a betegnek. Ez is egy fajtája a biztosításnak. Nagy előnye a kedvezmény, amely betegség esetén áll fenn. Tagdíjat

fizetni nem kell. Nincs hónapról-hónapra lerovandó teher, amelynek befizetési elmulasztása igen súlyos késedelmi kamatokat von maga után.

Ide tartozik még az az érdekes rendszer, hogy a tisztviselőknek betegség esetén, ha nincs 10 évi szolgálatuk, három hónapig nem szabad felmondani, hat hónapig pedig akkor, ha tíz évnél több a szolgálatuk. Ebben a tekintetben a mi biztosításunk, akár az állami, akár a magánkategóriát nézzük, jobb. Itt nekik van behozni valójuk a mi javunkra.

A családi pótlék-rendszert Olaszország hamarabb létrehozta, mint mi. Itt viszont mi tanultunk tőlük, mert a mi családi pótléktörvényünk az olasz családi pótlék vonalán megy. Ezt nem ismertetem külön, mert hiszen az, aki a mi családvédelmi törvényünket ismeri, tudhatja, hogy az olaszban ugyanazok az elvek szerepelnek, legfeljebb a járulékkérdésével van kisebb-nagyobb eltérés, hol a magyar, hol pedig az olasz rendszer javára.

A házassági kölcsönök nyújtása szintén hozzátartozik a fasiszta szociálpolitikához. Ezt a tartományi kirendeltség folyósítja. Az összeg 1000 lírától 3000 líráig terjedhet. Csak olasz állampolgár kaphatja akkor, ha mind a két jegyes 26 éven alul van, összjövedelmük nem múlja felül az évi 12.000 lírát. Mindkét fél egyetemlegesen van kötelezve annak visszafizetésére. A kölcsön azonban kamatmentes és a törlesztés a házasság megkötésétől számított hatodik hónaptól kezdődik, havonként a kölcsön összegének 1 százalékaival. Ha azonban az ötödik hónapon belül beáll a terhesség, akkor a törlesztés csak 18 hónapról kezdődik. Ha négy éven belül gyermek nem születik, havi 2 százalékos kamattal törlesztendő a fennálló tőke. Összevetve négy gyermekkel is lehet törleszteni, még pedig az első gyermekkel törlesztődik a kölcsön 10 százaléka, a másodikkal annak 20 százaléka, a harmadikkal pedig 30 százaléka, ami együttesen 60 százalékot tesz ki, míg a negyediknél 40 százalék elengedtetik. Tehát a négy gyermekkel le van törlesztve az egész kölcsön. Ezt a németektől tanulták az olaszok és elég észszerűen alkalmazták.

Ugyancsak a családvédelemhez tartozó szociálpolitikai rendezés az aggregényadó. Ezt minden 25 éven felüli nőtlen állampolgár fizetni tartozik, még pedig függetlenül a jövedelmétől. Ez kétségkívül igazságtalan, mert ilyen módon egy sokezer hold földnek, háznak, vagy gyárépületnek a tulajdonosa éppen úgy fizeti a megfelelő korosztályonként – három korosztály van: 25-30, 30-55 és 55-65 évig – az 58-69 és 40 lírát. Minél öregebb, annál kevesebbet fizet természetesen. Az a toprongyos éhenkórász ember, tehát ugyanannyit fizet, mint az a dúsgazdag ember, ami nem igazságos. A szociális rendezését, nivellálását a kérdésnek a közeljövőben hozandó reformban meg fogják csinálni.

A szociálpolitikai rendezésekhez tartozik még az u. n. Sabato fascista, Weekend rendszerű intézmény. Eszerint szombaton csak egy óráig van munka minden foglalkozási ágban. Házasságkötés alkalmával a tisztviselőnek 15 napi fizetéses szabadság jár. Ezenkívül vannak kötelező és fizetett munkaszüneti napok.

A nemzeti érzés ápolására a munkásoknak a nemzeti ünnepeken jár a fizetésük. Ilyen az április 11-i nap, Róma alapításának évfordulója; május 9-e, amikor a birodalmat alapították, illetve proklamálták; október 28-a a Marcia su Roma; és a Quattro Novembre, a világháborús győzelem évfordulója. Az olasz munkásnak tehát minden esztendőben négy napja van, amikor ünnepel, örül a nemzet nagy sikerének és eredményének, de kapja a teljes fizetését. Az ilyen apró dolgoknak néha rendkívül nagy nemzetnevelő erejük van, mert négy szabadnapja van annak a munkásnak, négy napi munkabér hiánya nem izgatja, ez a négy napi munkabér nem nyomja agyon az olasz

gyárakat és munkáltatókat, ellenben az olaszok úgy várják ezeket a napokat, mint mi diákkorunkban az igazgatói szünnapot, amikor nem kellett iskolába mennünk.

Katonai szolgálat esetén a fizetéses szabadságot intézményesen biztosítják. Fegyvergyakorlat esetén három hónapig teljes fizetést adnak és ezt az időt rendes szolgálatnak kell beszámítani. Nálunk rövidebb az az idő, de ami Olaszországban szociális, az Magyarországon is szociális lehet.

Az olasz szociálpolitikának talán legfontosabb intézménye a Dopolavoro. 1925-ben rendelettörvény hozta létre. Célja előmozdítani a szellemi és fizikai munkások szabad óráinak egészséges és gyümölcsöző felhasználását olyan intézményekkel, amelyek a munkások szellemi, testi és erkölcsi erejét fejlesztik. Gondoskodik a törvény az intézmények szaporításáról és előmozdítja azoknak erkölcsi, vagy jogi személyekké alakulását.

15 területi felügyelőség gondoskodik arról, hogy a Dopolavoro a legutolsó munkásig eljuthasson. Rendkívül népszerű intézmény. Olaszországban hús szervezete működik, jóformán minden községben. 3.180.000 a taglétszáma, amiből 70 százalék, 2.000.000 a munkás. A Dopolavoro 1935-ben 230.000 előadást és sportünnepélyt rendezett a testnevelés keretében. 811.000 népművelő, 14.000 színelőadást és műkedvelőeladást, 50.000 népművészeti és a folklórt felkaroló előadást rendezett. Ezenkívül 1.000 szakoktatás, 140.000 népjóléti előadás szerepelt még. Méltóztassanak elképzelni, mit jelent az, amikor az előadások százezrei tanítják, nevelik, kultúrával telítik a munkástömegeket és agítálják a munkások részére, hogy mit tesz értük a fascizta állam és milyen hallatlan nagy érdekük fűződik emiatt a fascizmus fennmaradásához. A munkások önként mennek oda, hiszen nagyszerű könyvtárakat, fürdőket, úszómedencéket, sportlehetőségeket találnak, amelyekhez különben szerény kereseti viszonyaik következtében nemigen juthatnának. Olaszországban például egyre izmosabban fejlődik a vívás, tömegsport lesz. Az olasz vívás egyik legnagyobb versenytársa a magyar vívásnak is. A városokban a Dopolavoro hatalmas étkezdéket tart fenn, ahol 50-80 fillérért négyfogásos ebédet kap a munkás. A gyermeket százezerszámra viszik nyaralni és a tessera, a tagsági igazolvány felmutatása elég ahhoz, hogy weekendnapokon a vasút 50 százalékos kedvezményt nyújtson részükre. Nálunk 30 embernek kell összeállnia, munkaadó igazolványt felmutatni és hosszú procedúrákat végigjárni, hogy ennél kisebb kedvezményhez jussanak. Az a milánói munkás a sabato fascista alkalmával egy óraker szabadul munkájából és félárújeggyel a felsőolaszországi tavakhoz utazik, ott tölti egész vasárnapját és másnap ismét felfrissült erővel állhat munkába.

Ezzel nagyvonalakban és – sajnos – talán kissé hosszabban, mint előirányoztam, voltam bátor ismertetni azt a hallatlan méretű szociálpolitikai munkát, amelyet a fascizmus az olasz nemzet jóléte érdekében kifejt. Hogy ez a jólét és haladás mit jelent, erre nézve csak egy pár adatot legyen szabad felhoznom.

Az általános halálozási arányszám 1922-ben 1.000 lélekre 18 volt, 1935-ben 13. A tuberkulotikus halálozás 1922-ben 1.000 lélekre 1.56, 1935-ben már leesett 0.7-re.

Az elemi iskolák tanulóinak száma 1921-1922-ben, amikor a fascizmus uralomra lépett 3.500.000 volt, 1935-36-ban pedig már 5.000.000 volt. Az autóbuszközlekedési hálózat 1921-ben 20.000, 1937-ben 105.000 km. A vasutasok száma hasonló viszonyok mellett 223.000 km. volt, míg 1937-ben hasonló közlekedési viszonyok mellett csak 134.000 km., tehát jóval kisebb tisztviselői létszámmal sokkal nagyobb határfokot tudott elérni a fascizmus.

Mindezek a számok, amiket itt megemlítettem, azt mutatják, hogy az államnak az a gondoskodása, amellyel a nagytömegeket a saját érdekkörébe vonja, felkarolja, az állam apparátusait, a hatalmi erőket a tömegek szolgálatába állítva azt igyekszik elérni, hogy a tömegeket közelebb hozza az államhoz. Megtanítja a tömeget arra, hogy a maguk érdekeit az összesség, a nemzet érdekeivel összhangba lehet és kell hozni s ebből kifolyólag időnkint bizonyos mérséklésre, lemondásra bírja egyik oldalon a tömeget, a másik oldalon pedig azoknak, akik az életnek napos oldalán járnak, megmutatja azt, hogy a nemzeti érdek kivánalmainak eleget téve, ha ők is lemondanak bizonyos hatalmi eszközökkel ideig-óráig elérhető előnyről – amit az emberek nagyrésze igazságtalannak tart – akkor ezzel nagy meglepetést lehet elérni a társadalom minden rétegében. Az igazságérzés nagyobb fokát lehet az állampolgárok keblében elmélyíteni, kibékülnek embertársaikkal, megszeretik a hatalmat, az államot és intézményeit. Az így kibékült hatalmas, erős egységes, világbíró olasz nemzet, amely akkor is, ha nyersanyagaitól meg van fosztva, akkor is, ha nagyon kell nyomorognia és nélkülöznie, amint az egyik oldalról eltörli és megszünteti a lazzaronizmust, a másik oldalon termel, termőföldeket tud szerezni, úttalan-utakat létesít, családok tízezreit szervezi meg, a nemzetet óriási egységre hangolja. Ott a kapitalista lelkes, nemzeti munkással találkozik és valamennyien, ahogyan az állam és a nemzet a népért él, a nép a nemzetért és az államért él, hal és dicsőségesen vonul be a történelembe.

A nemzeti szocializmus szociálpolitikája

ELŐADTA KOVRIG BÉLA

Az emberiség tagozódásának két nagy elve ütközik egymással az utolsó évszázad során. Az emberiséget függőlegesen tagozó nemzetiség elve, amely növeli a nemzetek öntudatát, életegységüknek önmaguk által való felismerését, amelyet kimélyít a nacionalizmusnak egyre erősödő mozgalma, ösztönélete és a szocializmusnak, szorosabb értelemben a proletár szocializmusnak az emberiséget horizontálisan tagozó, vagy legalábbis tagozni törekvő elve, az osztályképződés elve.

E két elv ütközése, egyszerűsre mind a nacionalizmus és a marxizmus értelemben vett szocializmus szellemi viaskodása.

Az utolsó évtizedek élményei megtanították a gondolkodni tudókat arra, hogy az emberiség közösségei a maga nagy harcát mint nemzetek, nem pedig mint osztályok harcolják. Ebből a felismerésből a tömeghangulatnak általánosuló nacionalizálódása állott elő, az a folyamat, amely tulajdonképpen a világháború során a lövészárkok demokráciájának élménye és küzdelme összeségében fogant.

A fascizmus megelégedett a szocializmus korábbi tömegeinek a nacionalizálásával. A német nemzeti mozgalom a maga integráló, a maga mindent átfogni akaró beállítottóságával nem elégedett meg a tömegeknek a nacionalizálásával: az ideológiát, az eszmét, a szocializmus alap gondolatát is nacionalizálni igyekezett.

A nemzeti szocializmusnak a szociálpolitikájáról szólva, felmerül most már a kérdés: lehet-e egyáltalán elképzelni a szellemi ötvözetét a történelmi idealizmusnak, a történelmi idealizmus nacionalista válfajának és a modern szocializmusnak, ami anyagelvű determinizmus.

A nacionalizmus és a szocializmus szociális ötvözeze elképzelhetetlen lenne abban az esetben, ha a szocializmus alatt valóban mást nem értenénk, mint a marxizmust. De a szocializmusnak csak egyik történelmi kategóriája, csak egyik megnyilatkozási válfaja az, amit általánosságban – általános fogalommal élve – szocializmusnak neveznek, amely tulajdonképpen csak proletárszocializmus, amelynek lényege nem egy az élet teljességét formálni akaró politikai akarat, politikai törekvés. A lényege egy nagy negatívum, ellenhatás a létezővel, a létező állammal, nemzettel, társadalmi közberendezéssel és a szerves létnek minden megnyilatkozásával szemben.

A marxizmus negatívuma nem szociálpolitikai programot megalapozni tudó társadalmi szemlélet. Éppen ezért pozitív politikai alkotó, cselekvést megalapozó gondolatok kialakításánál ennek a szocializmusnak szerepe nem lehet. Amikor a nacionalizmus és a szocializmus egybekapcsolódását vizsgáljuk, akkor nem is erre a modern értelemben felfogott, ebben a XIX. század egy történelmi kategóriájaként felfogott szocializmusra gondolunk. Az a szocializmus, amelyről azt mond-

hatnók, hogy örök szocializmus, az erkölcsi normából, a természeti törvényből kikövetkeztetett ideális társadalmi helyzet és a mindenkori életvalóság egybevetéséből áll elő.

Örök ez a szocializmus, mert a mindenkori életvalóság, talán sohasem felelhet meg, legalább is nem felel meg annak a társadalmi képnek, amelyet az erkölcsi norma követelményeiből kikövetkeztetünk. Ez az eszmei kép és az életvalóság mindig el fog térni egymástól. De éppen ebből az eltérésből származik az a feszültség, amelyből a mindenkori szociálpolitikai elhatározások kialakulnak és ezeknek a szociális reformra irányuló törekvésével együtt az örök szocializmus, mint vágyódás, mint törekvés támad.

Ez az örök etikai szocializmus, idealizmus! Etikai elvből, eszményből indul ki, ennek valóra válására törekszik a létező társadalmi rendben. Ez már összeegyeztethető az ideális célokra törekvő, szintén eszményt, a nemzet-eszményt érvényesíteni akaró nacionalizmussal. Természetesen a nacionalizmus vizsgálatánál sem szabad kiindulnunk annak elképzeléséből, hogy minden nacionalizmus egyenlő és minden korban egy ugyanazon szellemi tartalommal lép fel a történetben ez a tömeghangulati politikai beállítottság.

A nacionalizmus elemzésénél két elemmel találkozunk. A hagyományos történelem során kialakult élményközösségnek, a nemzetiségnek az öntudatával, – ez benne a nemzetiségi elv – és az idők során hazává szélesült szülőföld szeretetével, a pátrai szeretetével, a patriotizmussal.

Évszázadokkal korábban, a XVIII. század második feléig a patriotizmus volt az az érzület, amely áthatotta mindazokat, akik egy magasabb, a hivatásnál, a családnál az apróbb társadalmi szerves közösségeknél magasabb, szélesebb átfogó szerves közösség iránt éreztek lojalitást. Ez a patriotizmus egyenlő értékű volt a keresztény felfogásban a szülő iránti szeretettel és elsősorban ahhoz a földhöz tapadt, amely az atyák földje, az ősök földje, amely a legszerveesebb közösséget, a családot eltartotta, fenntartotta és amely a maga külső sajátosságai, környezete keretében megőrizte mindazoknak az életét, munkájának a nyomát, akik azt a földet megdolgozták, azon a földön alkotómunkát végeztek.

Ez a patriotizmus fejlődött ki a nagy nemzetegyhéniségek tömörülése, egymással ütközése, a szűk európai térben egyre növekvő népsűrűségből származó küzdelmek során olyan természetű öntudattal, amely már nem csupán a pátriához, az ősi földhöz, az államhoz, a társadalompolitikai élet formájához fűződik, hanem ahhoz a szerves^ a történelem során fokozatosan kialakult küzdelmi közösséghez, sorsközösséghez, amely egyszersmind a hagyomány hordozója. Természetesen ez a nacionalizmus annyiféle, ahány náció van. De a mindenkori nemzet belső értékeitől, nemzetközi hatalmi helyzetétől, geopolitikai fekvésétől, a szellemi fejlődésből ráháruló öszhatásokból következik, hogy egy nemzetnek egy adott történelmi helyzetben milyen a nacionalizmusa. A nacionalizmus tehát annyiféle, ahány nemzet van, és minden korban eltérő színezetű. De most kapcsolódjunk vissza a szocializmushoz. A szocializmus vajjon nem annyiféle, ahány társadalom van? Hiszen az erkölcsi norma követelményeinek és a társadalom mindenkori életvalóságának egybevetéséből áll elő a szocializmus mint program és a szocializmus mint törekvés. És vajjon ha a szocializmus mint törekvés és mint program a mindenkori társadalmi valóságra való erkölcsi színezetű reflexiókból áll elő és ha ez a mindenkori legszerveesebb, legátfogóbb, legmagasabbrendű társadalmi valóság a nemzet, akkor kérdezem: vajjon nem igaz-e az, hogy annyi szocializmus van, ahány nemzet van, – hogy minden szocializmus nemzet szerint különböző, hogy

minden szocializmus, – ha a szó való értelmének megfelel – egyszersmind nemzeti szocializmus?

A nacionalista politika mindenkor arra irányul, hogy biztosítsa egy nemzet életének és fejlődésének feltételeit. A szocializmus törekvése arra irányul, hogy elősegítse az emberi természetnek megfelelő társadalmi életformának a kialakulását. Ha ez utóbbi megvalósul, akkor a szocializmus törekvése megelőzi vagy megszünteti, de inkább megelőzi azokat a bontó törekvéseket, azokat a társadalomlázító törekvéseket, amelyek egy társadalmi együttműködés zavartalanságát veszélyeztetik. Tehát a szocializmus a nemzeti együvé tartozás tárgyi feltételeit alakítja ki, vagyis nem egyéb annál a törekvésnél, amely a leghathatósabban szolgálja azt a nacionalizmust, amely egy nemzet életvalóságának életfeltételeit kívánja biztosítani. A szocializmus teremti meg a társadalmi, gazdaság- etnikai feltételeit a nemzeti élet keretén belül ama nacionalizmus érvényesítésének, amely a legmagasabb potenciával, nemzetközi viszonylatban, kívánja a nemzet összes értékeit összpontosítani.

A nacionalizmus volt az, amely a szocializmust felszabadította a marxizmustól és lehetővé tette a marxizmus mögött és attól függetlenül az igazi szocializmus felismerését. Ezzel szemben az erkölcsi parancsot szem előtt tartó és az erkölcsi parancsot érvényesíteni törekvő szocializmus az, amely a humánumon keresztül megóvjva a nacionalizmusokat attól, hogy imperializmussá fajuljanak el. Ezért joggal állítom, hogy a legmagasabbrendű szerves közösségnek, a nemzetnek együvé tartozását az a szellemiség biztosítja, amelyben a nacionalizmus és a szocializmus szellemi ötvözeteként egységes szintézisben érvényesül. Ezért a nemzet egységének biztosításáért, a nemzet egységként való fejlődésének elősegítése érdekében kell nacionalizálni a szocializmust és kell szocializálni a nacionalizmust.

A *nacionalizmusnak és szocializmusnak* belső szellemi szerkezete eltérő. A szocializmus azért akarja az emberhez és annak természetéhez alakítani a társadalmi életformát, hogy ennek következtében minden ember a maga természetének megfelelő életet éljen, ami a közjó állapotának felel meg. Ezzel szemben a nacionalizmus a társadalmat magáért az öncélú nemzetért kívánja exponálni és megerősíteni.

De kérдем, vajjon ez az eszmei különbség nagy gyakorlati jelentőségű? Általános emberi szempontból vajjon nem mindegy, hogy valami azért erősíti-e az embernek, az egyének szellemi és fizikai birtokállományát, hogy ezen keresztül a nemzetet erősítse, vagy pedig a társadalmat azért alakítja át, hogy megfeleljen az emberi természet követelményeinek? Akár egyik oldalról, akár a másik, szellemi oldalról indulunk el, a cél szolgálatában az alapvető törekvés: védeni, erősíteni, érvényesíteni az embert.

A német viszonylatokra gondolva, immár egy évszázad óta tapasztalhatjuk, hogy a porosz állameszméből, az árja fajiség abszolút értékének hirdetéséből, ebből a közmeggyőződésből, valamint a német romanticizmusból ellenállhatatlan erővel árad az a nacionalizmus, amelyet a legmagasabb hatványra emelt Versailles és az az elnyomatás, amely alatt a németység a békekötést követő évtized során szenvedett. Ez a nacionalizmus, amely a külső nyomás ellenhatásaként fejlődött ilyen példátlan intenzitásúvá, szükségképpen szocializmust vett fel magába, nemcsak azért, mert minden nemzet érvényesítése, társadalmi érvényesítés, tehát ebből a szempontból szocializmus, hanem azért is, mert a társadalmi kérdést és az ellentéteket elmélyítette a németység háború utáni helyzete.

Akkor, amikor a német keresők egyharmada volt csupán olyan, aki az

emberhez méltó életstandardot jövedelméből fedezni tudta, amikor a magántulajdon rendjében közvetlen tulajdonnal az állampolgároknak csak 2.5 százaléka volt érdekelt, akkor elképzelhetjük, hogy nem volt túlnagy pártja egy olyan társadalmi, gazdasági formának, amelyben a magántulajdon szentségének és a tőke rentabilitásának az elve uralkodik.

Ehhez a társadalmi, gazdasági tényhez kapcsolódik egy másik tény is, még pedig a katonák szocializmusa. A világháború átalakította a tömegek gondolkodását. Azok, akik a hadsereg tagjai voltak, egy kollektív gazdasági, társadalmi közös-ségben éltek. Tapasztalták a fogyasztásnak, a szétosztásnak, de Ukrajnában, Belgiumban és egyebütt a termelésnek kollektív formában való vezetését is. A katonai gazdálkodás, a háborús gazdálkodás kifejezetten nem a rentabilitás elvét követte, hanem a társadalmi szükséglet, tehát a produktivitás elvét célzó és követő közgazdaság volt.

Mindazokban, akik hazatértek, felmerült a kérdés, hogy vajjon azt, amit tapasztaltak 4-5 esztendőn keresztül a hadbavonult seregnél, miért nem lehetne érvényesíteni a béke idején, a béke gazdálkodásában. Nem vették figyelembe azonban, hogy a termelésnek milyen lehetősége áll elő akkor, ha tartósan, a rentabilitás elvének mellőzésével folyik a gazdálkodás.

A német hadbavonult és onnan visszatérő férfiak jelentékeny részének közmegegyződésévé vált, hogy a szocializmus az a gazdasági forma, amely más nacionalista, vagy nem nacionalista szellemtől függetlenül egy magasabb és emberhez méltóbb nép-élet kialakítására alkalmas. A katonáknak ez a szocializmusa egyrésztől, másrésztől a német gazdasági tények, együttesen kialakították azt a szintézist, amely a nacionalizmus és a szocializmus Ötvözetének nevezhető.

Mi most ennek a szociálpolitikája? Nem beszélek Winterhild-ről, nem beszélek most a Jugendamt-ok és a különböző német szociális igazgatások megannyi vállfájáról. Nem beszélek pedig azért, mert kétségtelen, hogy a szociálpolitika ennél sokkal többet jelent.

A szociálpolitika, így a nemzetiszocializmus szociálpolitikája is, nem a gazdasági élet némi korrektívumát jelenti, nem az elesett embertársnak – nagyon helyesen – a megsegítését, sem a szervezett, sem a szervezetlen jótékonytságot, sem a közhatalom közigazgatási gyakorlatában, különösen az addig hatósági gyakorlatban a természet-szerű és nagyon helyes népgondozási tevékenységet illetően.

A szociálpolitika, a társadalompolitika a társadalomra irányul! Ennek a szellemegységét akarja megőrizni, a szellemegységét akarja fejleszteni, tehát mindig a nagy közösség a céltárgya a társadalompolitikának, mindig szervesen, a megelőző tevékenységek útján, koncepciózusán kívánja a népet a nemzeti életnek egy magasabb szintjére felemelni. Nem apró-cseprő törekvésekből áll ez, hanem szintézisből, amelynek eszméi, alapjai vannak és amely csak akkor lehet gyakorlati értékűvé, hogy ha a nemzetnek egy egységes munkaprogrammot, munkarendet, a népi életnek harmonikus összeműködését biztosító plánumát adja meg.

A német szociálpolitika, a nemzeti szocializmus politikája – szerintük – a német szocializmus megvalósítására irányul. Arra irányul, hogy a németiség belső értékei kibontakozását egyengetve, lehetővé tegye a politikai erőnek és teljesítménynek a legmagasabbra fokozását. Ez a szociálpolitika négy fontos célt tart szem előtt. Miután minden szociálpolitikának az állam a hordozója, ennek következtében a német szociálpolitika sem törekedhetik másra, mint az állam céljának a szolgálatára.

A német állam nem öncélú, a nemzeti szocializmus ideológiájában a német állam eszköz. Eszköze a fajnak, a faj megerősítése, tisztaságának megőrzése, fennmaradása érdekében. A német állam akkor éri el a hitlerizmus ideológiájának megfelelő célját, ha kibontja, elősegíti mindazoknak a faji értékeknek a kialakulását, amelyeknek kibontakozása együtt teremti meg a fajta életének megfelelő értékrendet, a faji birodalmat, a III. birodalmat.

Ha ez az állam elsődleges feladata, akkor természetesen az állam szociálpolitikájának elsődleges célja a faj védelme, a faj megerősítése, a faj érvényesítése. Ezt a politikát követi a németiség akkor, amikor megelőzi a nem megfelelő faj keveredések kialakulását, amikor a sterilizációs törvény rendelkezései alapján az értéktelen elemeknek a fajan való utánpótlását lehetetlenné teszi. Ezt a faj védelmi politikát követi akkor, amikor az összes szociális intézmények, jelesül a társadalombiztosítási intézmények munkáját arra állítja be, hogy a megelőzés, az egészségi ártalmak és a fajtát gyengítő biológiai károk megelőzése céljából koncentrálja a maga anyagi erőit. Ehhez a faji politikához csatlakozik egy párhuzamos törekvése a német szociálpolitikának, amit ők a vér és a rög aránytalansága megszüntetésének neveznek.

Mit értenek ezalatt? A demográfiai tényekre hivatkozással rámutatnak arra az ellentétre, amely a szerintük néptelen kelet területe és a nyugati Németország földtelen népes területe között mutatkozik. Rámutatnak arra, hogy a német népsűrűség ma már négyszögkilométerenkint 140, ugyanakkor, amikor a szomszédos francia népsűrűség négyzetkilométerenkint 75 lélek. Rámutatnak arra, hogy amíg a német keletnek egyes tartományaiiban 29 lélek, addig a Saarvidéken 450, a Rajna vidéken, Westfáliában 290 lélek esik átlagosan egy négyzetkilométerre. A társadalom szerkezetének tökéletes felborulását látják abban, hogy a keresőknek mindössze 17 százaléka lakik falun és akkor, amikor a birodalom alapítása idején, Bismark idején a 100.000-nél népesebb városokban a birodalom népességének csak 4.8 százaléka lakott, ott ma már annak 30 százaléka él. Ennek a társadalom szerkezeti egyensúly-bomlásnak a megszüntetése, a falusi népelemek megerősítése, a városba tódulás megfékezése, a falusi élet szépitése, civilizációs formáinak tökéletesítése, – mindez beletorkollik abba a nagy törekvésbe, amelyet ők jelszószerűleg a vér és rög aránytalansága megszüntetésének neveznek.

Természetes, hogy ennek a törekvésnek a szolgálata más természetű célkitűzéseknek is előnyére válik, mert például légvédelmi szempontból nem közömbös a nagyvárosi ipartelepek decentralizálása a vidéken és kitelepítése a falvakba. A marxizmussal szemben még mostan is állandóan folyó kemény küzdelem sikere és tartóssága szempontjából sem közömbös, hogy az ipari munkásság nagyvárosi tömegtömörülésekben él-e együtt, vagy pedig ezeket a tömörüléseket lassan, fokozatosan szétbontják és az ipar decentralizálásával egyidejűleg ezen az úton a proletariátus nagy tömegeinek felhalmozódását is lassan megszüntetik. Tehát ennél a törekvésnél tulajdonképpen belső hatalmi, katonapolitikai szempontok és célok támogatják a tulajdonképeni népszerkezet tökéletesítésére irányuló szociálpolitikai törekvéseket.

Azonban minden szociálpolitikának a központi problémája a nemzet munkarendjének megteremtése. Vannak nemzetek, ahol ez organikus fejlődés eredményeként áll elő. Ismét vannak nemzetek, ahol az ideologikus elvek annyira lenyűgözik a gondolkodókat, hogy először alakítják ki a maguk munkatervgazdasági elképzelését és ehhez igazítják az életet. A német álláspont szerint a nemzeti munka rendjét a liberalizmus korában a piaci mechanizmus állapította meg. A munka ott helyezkedett el, ahol a piaci

erők működése következtében a leggazdaságosabbnak, a legnagyobb munkabérrel dotálhatónak minősült. A munka jelentőségét, a munkának a szerepét, sőt a munka és a hozzá kapcsolódott munkás társadalmi jelentőségét az adta meg, hogy a piac, kiváltképpen a munkapiac mechanizmusa egy adott időpontban milyen jelentőséget és hol tulajdonított jelentőséget a munkának. Kétségtelenül egy középkorba nyúló keresztény gondolatot vált valóra – nem valószínű, hogy célzatosan – az az elgondolás, hogy a munkát nem szabad annak kifejtőjétől, a munkástól, a személyiségtől függetlenül izoláltan értékelni. A munka tulajdonképpen magának a személyiségnek a kibontakozása a nemzetközösség érdekében. A munka tehát annyit ér, amennyit a nemzetközösség céljainak szolgálatában ér. Tehát közösségi értéke, közösségi szempontból meghatározható jelentősége van a munkának, amelyet mindenkor nem a piaci mechanizmus eredményeként, ellenben a vele szerves összefüggésben megnyilatkozó személyiség szerint kell értékelni. A munkának ez a magas rangja az, amelyből kikövetkeztették a nemzeti munka rendjét.

A nemzeti munka rendjének két hatalmas pillére van. Az egyik az úgynevezett Arbeitsfront, a munka arcvonala, a másik a nemzeti munka rendjének nevezett birodalmi munkaügyi szervezet. A nemzeti munka arcvonala nem szakszervezeti központ, nem szakszervezkedés, hanem a termelés összes alanyi tényezőinek egyetlen közös egységbe összefogása a minél nagyobb munka-termelékenység, a minél nagyobb termelés, a minél szervezettebb munkakifejtés érdekében.

A termelés összes önálló tényezőinek – vállalkozó, magánalkalmazott, munkás - egybefogása, – ez a 20 milliónál több tagot számláló szervezetnek a célja. Fegyelmezni a termelést, arányt teremteni a különböző szociális funkciókat kifejtő egyének együttműködésében, nevelni a nemzeti életre, az állampolgári nevelésen keresztül vinni a népet és szoktatni a foglalkozási szakoktatás, átképzések, továbbképzések formájában. Ne gondoljuk, hogy itt új szakszervezkedésről van szó, hanem a munkának a megszerzéséről. Ennek részleteibe nem megyek bele. De fontos, hogy lássuk a különbségeket. Nem a termelés szervezete ez, hanem a termelésben résztvevők szociális szervezkedése. Itt nincsen szó hivatásrendiségről, a német társadalmi szervezeti forma nem korporatizmus. A korporatív gazdálkodás elvei Németországban nem érvényesülnek, a termelést az állam etatikus alapon szervezi meg, meghagyván a magánkezdeményt, a magántulajdont, de a tőkét, a munkának minden funkcióját és a vállalkozásnak minden jelentősebb megnyilatkozását alárendeli a nemzeti hasznosság elvének.

A munka szervezete egy nagy üzem-közösségekbe tömörülő üzemműködési oszlopsort jelent, ahogy a komplikált nyelvhasználatukban, illetve összetételükben említik. Betriebsorganisationssäule-k, vagyis olyan szervek, amelyek elsősorban foglalkozás szerint csoportosítják mindazokat, akik egy-egy foglalkozás keretében élnek és a községi, kerületi és a Gau-k szervezeti formáiban a területi elv szerint összefogják ezeknek a vertikális nagy foglalkozási szervezeteknek egy-egy területi, szervezeti képletét. Előnye ennek a nagy átfogó munkaszervezésnek az, hogy nincsenek párhuzamos szakszervezeti törekvések, ennek következtében nincs is a belső termelési érdekeket és a nemzeti érdekeket súlyosan károsító osztályharcos tünet. Az összes munkások szakszervezeti járulékból pedig hatalmas, nagy szociális intézményeket lehet felépíteni, olyan intézményeket, amelyek nem csupán anyagi előnyök juttatására valók, hanem elsősorban a közgondolkodásnak a fejlesztésére, a munkás nemzetbe tagosulásának az elősegítésére. Ez a 400,000.000 ingyen munkaóra munkaértékét kifejtő és 1,500.000 igazgatási tisztviselőt foglalkoztató Arbeitsfront, tulajdonképpen Európának most a leg-

hatalmasabb, a legátfogóbb – nem mondhatom – társadalmi öntevékenysége, de társadalmi szervezési formája. Nem öntevékenység, mert a vezéri elv alkalmazásával minden, ami benne történik, az állam irányítása, az állam ellenőrzése, többnyire az állam kezdeményezésére megy végbe.

Ha a nemzeti munka német rendjét látjuk, akkor az első pillanatra azt hihetjük, hogy társadalmi öntevékenysége bizonyos demokrácia van Németországban. Hiszen minden egyes üzemben vannak üzemi választmányok. Ezek tanáccsal, javaslattal igyekeznek az üzemek belső viszonyait javítani, tökéletesíteni. Hogyan van tehát az, hogy még sincsen üzemi demokrácia Németországban? Miért beszélünk német etatizmusról? Azért, mert ezen a vonalon is érvényesül a vezéri elv. A vállalkozó romantikusan az üzem Führer je, a munkavállalók egy-egy üzemben a munkáscsapatot, a Gefolgschaft-ot jelentik, akik követik a küzdelmekben, a harcban a vállalkozót. Ennek az üzemnek, az üzemi csapatnak a kis önkormányzatát, az üzemi választmány tagjait, voltaképpen a vállalkozó jelöli ki, – igaz, hogy az üzemi pártsejt vezetőjének meghallgatásával, tehát a pártpolitikai szerepet az üzemben irányító tényező együttműködésével. Ezenfelül az, ami életvalóság és ami nem papiros intézkedés: a birodalom impériuma, a birodalom hatalma a munkaügy vonatkozásában. Mert a munkafeltételeket nem az üzemben tárgyalják meg. A munkabér és a munkaidő kérdését, az üzemi rend vezető irányelveit, a birodalomnak munkaügyi biztosítását a birodalmi munkaügyi miniszter irányításának, utasításának megfelelően szabályozzák. Jól hangzik: Treuhand der Arbeit, – ez a neve egy munkaügyi biztosnak. Funkciója egy-egy gazdasági területen, vagy egy-egy rokonszakmában kizárólagos joggal meghatározni a minimális munkabéreket, sőt ma egy-egy nagyüzemnek részletekbe menő munkafeltételeit és ellenőrizni az egész munkaügy összes megnyilatkozásait.

Valószínűleg mindenki azt gondolhatná, hogy ennek eredményeként a munkások és alkalmazottak anyagi megélhetésében példátlan fellendülés következett be. Szó sincs róla. Kizárólag a német munkaügyi minisztériumnak az adatait ismertetem. Az eszmék terjesztése során szeretnek arról beszélni, hogy 1933-ban még csak 26 milliárd volt a kifizetett fizetés és munkabér, ezzel szemben már 1937-ben 38 milliárd márka. De amikor ezeket az adatokat összehasonlítjuk, akkor elsősorban figyelembe kell vennünk azt, hogy 1937-ben – 1933-al szemben 7,000.000 munkavállalóval több, összesen 20,000.000 munkavállaló dolgozott a német termelésben, épen a munkapiaci válság megszüntetésének, a munkanélküliség leküzdése és a nagyarányú hadfelszerelési tevékenység útján biztosított munkaalkalom megteremtése révén.

Nézzünk egy kissé a számok mögé. Az 1913. évet index-alapnak elfogadva (1913 = 100) a szakmunkások bére 1933. közepén 78.4 volt, 1938. átlagában 78.5. Az órabér, – hangsúlyozom – a válság mély pontja, 1932-1933. óta a német hivatalos statisztikai adatok szerint nem emelkedett. De ugyanakkor figyelembe kell vennünk azt is, hogy a megélhetési költségek indexe – ismét 1913-al összehasonlítva – 1933-ban 118 volt, 1938-ban 126.

Ezek szerint tehát a reál-órabér, az órabér reális értéke, az u. n. Machtübername óta a hivatalos kimutatás szerint csökkent. Ez az, amely a szakmunkásokra érvényes. Ez nem jelenti azt, hogy a munkásság keresete ilyen mértékben visszaesett volna. Ugyanis a korábbi évtizedben általánosuk 8 órai munkaidő helyett az 1938. évi munkaügyi törvény 10 órában állapítja meg a napi munkaidő standardot és ezenfelül szinte korlátlan mértékben túlóráztatást engedélyez. Ez a túlóráztatási engedély

természetesen a nemzetpolitikai szempontból legfontosabb iparokban túlórázási kötelezettséget jelent.

Ha tehát most már nem az órabért, hanem a heti átlagos összeresetet vesszük szemügyre, akkor azt tapasztaljuk, hogy 1913-mal (= 100) szemben a heti összereset reális értékének az indexe – nem a szakmunkások, hanem az összes munkavállalók keresetét figyelembe véve – 106, az órabér reális értéke pedig az árdrágulások figyelembevételével 99. A német munkásság tehát – mondhatjuk – vásárló erőben kifejezve, átlagosan 5-6%-kal több vásárlóerőt kap munkájáért, mint 1913-ban, viszont az átlagos napi munkaidő most 11 és fél óra, tehát több, mint a wilhelmin időszak alatt, a háború előtti utolsó évben volt az átlagos munkaidő.

Meggyőződésem, hogy helytelen lenne kizárólag a munkaidő és a munkabéradatok alapján elbírálni egy nép élethelyzetét. Figyelembe kell venni más tényezőket is. Elsősorban figyelembe kell venni azt a munka-étoszt, a termelésnek azt az új szellemét, amelyről ha sűrűn járunk Németországban, tapasztalhatjuk, hogy átjárja az összes üzemeket. A magam részéről a Raj na-vidéktől kezdve Berlinig, Hamburgtól kezdve Bajorországig az üzemek belső életének sorozatát láttam. Meg kell állapítanom, – ami ellen különben tiltakoznak – teljes demokratizmus van az üzemekben; nem demokrácia a vezetésben, hanem az ember és ember közötti érintkezésben. A vezetők, a mérnökök, * a munkások és a tanulatlan napszámosok közötti érintkezésben ugyanazon nemzethez való tartozásból is kétségkívül származó mélységes együvértartozási érzet tapasztalható. Tapasztalható a rokonszenv, az udvariasság, az egymás szempontjainak a megértése és olyan felfokozott testvériesülés a nemzet különböző tagjai között, amit – sajnos – nem minden országban lehet megfigyelni.

Az a nagy termelés-potencia, amely Németországban kialakult, nemcsak annak tulajdonítható, hogy a munka megkapta a maga teljes rendjét, nemcsak az organizatorikus német képessége, teljesítménye ez, hanem annak van ebben szerepe, hogy a munka a társadalomban érvényre jutott és annak a mélységes együvértartozásnak, átérzésnek is szerepe van ebben, amely jellemzi az emberek közti viszonylatokat a német termelésben. Ezt a szellemet kétségtelenül fokozza mindaz, amit ráépítettek a munka frontjára, az Arbeitsfrontra. Tehát a Schönheit der Arbeit-nek nevezett az a törekvés, amelynek keretében versenyeznek az üzemek, hogy mentől szebbek legyenek az üzemhelyek, hogy minél egészségesebb, higiénikusabb, éltetőbb legyen a munka környezete és minél nagyobb legyen a belső rend és biztonság az üzemek életében. Ez a törekvés, amelyben versenyez – hangsúlyozom – kisipar, – mindegyik a maga foglalkozása keretében –, a nagyipar és a kereskedő cégek egyaránt, kétségtelenül olyan környezethez juttatta a munkást, amelyben lehet munkaerő, lehet a munkaerőnek munkaörömtől sarkalt kibontakozása. Mert mindez nagyon rentábilis, mindez biztosít nagyobb munkakedvet, munkaörömet, tehát nagyobb kvalitásbeli teljesítményt.

Ugyancsak ennek a szellemnek a kibontakozását segíti elő az úgynevezett Kralt durch Freude, amelyet teljes mértékben az angol kezdeményezésre Olaszországban megvalósított Dopolavoro utánzásaként szerveztek meg. Nem beszélek róla bővebben. Kétségtelen az a körülmény, hogy a munka nem vált robottá és a munkás jól tudja, hogy az a teljesítmény, amelyet nyújt, részben anyagi megalapozása teljes létének, részben bekapcsolódás a nemzeti erő kifejtésbe, egy hatalmas nemzeti teljesítménybe, – magával hozza, hogy minden munkás meg van győződve arról, – amint nagyon soknál tapasztaltam – hogy az, amit nyújt, éppen annyira közszolgálat, mint egy tiszt-

nek vagy állami tisztviselőnek a közszolgálata. Szóval a nemzeti közszolgálat és ebbe való bekapcsolódásnak a tudata – ez az a két elem, amely a munkakifejtésnél ösztönzőleg hat. De az is Ösztönöz, hogy a munka után jön valóban emberhez méltó megélhetés. Emberi megélhetés abban az értelemben, hogy jönnek megfelelő otthonok. 300-350.000 ház épül évente Németországban. A munkásházak lakásainak átlaga 3 szoba, illetve három helyiség, beleértve a konyhát. Minden vidéken olyan lakások, olyan otthonkeretek vannak, amelyek a vidék életérzésének, a hagyományos vidéki élet stílusának, az ottani népi gondolat formáinak leginkább megfelelnek. Nem hatalmas házblokkok nem a kollektívizmust elmélyítő és az egyéniséget teljesen feloldó, hatalmas nagy lakótömbök, bércaszárnyák, hanem ezzel szemben szüntelenül a szerves életre emlékeztető és minden vidék sajátosságaival, múltjával, hagyományaival számoló otthonkeretek. De ott van a Kraft durch Freude intézmény, amely gondoskodik arról, hogy az a munkás, aki részére az új uralom és a nemzeti szocializmus ideológiája magasabb munkabért, jobb munkafeltételeket nem biztosított – az új munkaétosz kisarjadásával megszerezheti mindazokat a legitim életszükségleteket és apró életörömekeket, amelyekre korábban, talán magasabb bérszínvonal mellett nem is gondolhatott. A társadalmi féltékenységet, különböző társadalmi rétegek között dúló irigységet, amely rendszerint gyűlöletté fajul, megszünteti, ennek elejét veszi az, ha a munkás tudja, hogy módjában van évenként két hetet utazni, tengerparton, kies vidékeken családjával együtt üdülni, polgáriasodott formában szórakozni... Igaz ugyan, hogy egyelőre csak a szakmunkásoknak. Ebben a vonatkozásban további haladás tapasztalható, ú. m. népautót megvásárolni, kultúráját fejleszteni és mélyíteni, tehát a kultúrértékek birtokába lépni. A munkás tehát a személyiségéhez méltó életet élhet, ennek következtében a kultúrértékek felvételére alkalmassá válik. Enélkül a beállítottság nélkül, az ehhez szükséges szervezeti keretek megalapozása nélkül bizony Németország nem mutathatná fel azt a munkateljesítményt, amely végeredményben nemzetközi hatalmi helyzetére is kihatott. Ahhoz, hogy tényleg a munka optimálisan, a közösség javára érvényesüljön, meg kellett szervezni a munkapiacot és ott megteremteni a munkarendet. Ez sikerült is olyan mértékben, hogy 1933-mal szemben, jelenleg 7,500.000-rel több munkavállaló dolgozik a versaillesi határok között élő birodalomban. Természetesen abból, hogy 6,000.000 volt 1932-33. telén a munkanélküliek, a munkahiányosok száma, nem szabad túlzott következtetést levonni, hanem figyelembe kell venni azt, hogy a világgazdasági válság mélypontján jutott a nemzeti szocializmus uralomra s a Machtübernahme ezzel a mélyponttal esik egybe. Ha a szociális és gazdasági viszonylatban összehasonlítjuk mindazt, ami történt a Machtübernahme óta, akkor a mai jelenségeket a világgazdasági válság mélypontján található jelenségekkel hasonlítjuk össze. Igaz a statisztika, de ennek a statisztikának az értékelésénél ezzel a szemponttal számolni kell. A munkapiac körülményeinek megállapításánál két nagy elvet kell figyelembe vennünk. Az egyik az, hogy a munkás nem ott helyezkedhetik el a munkapiacon, ahol akar, mert nemzetpolitikai, illetve állampolitikai szempontból minden német ott köteles dolgozni, ahova a termelésben kirendelik. Nem mindenki léphet abba a foglalkozásba, amelybe akar, mert a 25 évesnél aluli munkásfelvételek előzetes hatósági engedélyhez vannak kötve és a vállalkozó nem alkalmazhat tetszése szerint munkásokat, mivel bizonyos vállalkozásokra szóló érvénnyel a munkásfelvétel nem személy szerinti kiválasztás útján történik, mert az alkalmazotti-, a munkáskeret megállapítása szintén előzetes hatósági engedélyhez van kötve.

Ebből folyik az az elv, amely teljesen közgazdasági értelemben vett szocializmus, hogy az értékek, így a munkaerő mint érték a piacon ne ott helyezkedjék el, ahol pillanatnyilag a legrentabilisabb gazdasági szempontból a munkateljesítmény, hanem ott dolgozzék, ahol a közösség szempontjából, például hadfelszerelési szempontból, a legfontosabb a munkakifejtés.

Ha ezeket a kényszerrendszabályokat felsorakoztatjuk, láthatjuk, hogy a kapitalisztikus gazdálkodást Németországban nem váltották fel egy új gazdálkodási formával, amint ahogyan általában mindig megbukik minden olyan törekvés, amely máról-holnapra vagy egyik évtizedről a másik évtizedre gyökeresen át akarja alakítani egy elv, egy racionalisztikus szempont szerint az egész közösség életét és magát az ember természetét. Nem! A német uralom, a nemzeti szocializmus ideológiájának megfelelő kényszerrendszabályokkal szocializmust teremt a kapitalizmus szélesebb körében, azokban a gazdasági szektorokban, amely gazdasági szektorok működése a legfontosabb a közösség szempontjából. Természetesen minden kény szerrendszabály újabb kényszerrendszabály kibocsátását teszi szükségessé. A szocializmusnak a beállítása – ha szűk hatáskörben is – a német életbe, maga után vonja ennek a szocialista szektornak a tágulását, mert éppen a vezető, irányító szempontoknak gyakorlati keresztülvitele mindig szükségessé teszi, hogy újabb meg újabb kényszerrendszabályokkal kiegészítsék a kényszergazdálkodásnak azt a rendszerét, amely a legfontosabb német iparokban már» érvényben van.

Lehetetlenség egy előadás keretében átfogni egy birodalomnak a szociálpolitikáját. Néhány irányban próbáltam bemutatni, néhány kontúrt próbáltam felvetíteni. Gondoljuk meg, hogy ez a szociálpolitika kétségtelenül és különösen ennek szellemisége, munka-étosza nyilvánvalóan egyik tényezője volt – és ma is az – a német hatalom felemelkedésének. A szociálpolitika érvényesítése nélkül Németország munkateljesítményben és ezáltal nemzeti teljesítményben sem jutott volna el mostani hatalmi helyzetéhez. De amikor mindezt megértjük, tudnunk kell azt is, hogy az a szociálpolitika, amelyet a német szocializmus megvalósításához vezető útnak jelölnek meg, ismét egy életvalóság ismeretéből, eszméknek az életvalóságra rávetítéséből támad.

Ha a magyar szociálpolitikát akarjuk bármilyen más tapasztalatok értékesítésével is szolgálni, akkor gondoljuk meg, hogy nekünk az erkölcsi elvet és ennek követelményeit a magyar életvalóságra kell vetíteni. A magyar életvalóságra való vetítésből pedig a szociálpolitikának szükségképen más iránya, programjának más lényege alakul ki, mint Németországban, ahol az eszméket a német valóságra vetítették. És akkor, amikor az eszmének és életvalóságnak az egybevetítéséből kialakul a magyar szociális program és a magyar patria iránti szent lojalitással és a magyar véres-könnyes sorsközösségnek a szerelmével és áldozatos szolgálatával akarjuk valamennyien keresni a mi szerencsétlen – remélhetőleg most már mind szerencsésebb – nemzetünk felemelkedésének útját, sohase feledkezzünk meg arról, amire más népek élete tanít, hogy nemzeti ideált és szociális eszményt csak együtt, de egymástól elválasztva nem szolgálhatunk soha.

Szociális közigazgatás¹

ELŐADTA ESZTERGÁR LAJOS

A szociális közigazgatás fogalma. Az egyént értelme a szervezetlen és szerves anyagok urává tette. Az értelem készíti arra, hogy a munkamegosztás érdekében és a különböző veszedelmek ellen embertársaival társuljon. A társulás ténye az egyéni önállóság korlátozását vonja maga után. A társulás fejlettsége, vagy fejletlensége az egyéni szabad mozgást kisebb, vagy nagyobb területre korlátozza. Ez a társulás teremti meg a társadalmat. A társadalom teszi lehetővé a folyton váltakozó egyéneknek a létfenntartást. A társadalom, mint az egyéneknek az összessége, természetéből kifolyóan marandóbb, mint az egyén léte, s mint ilyen, az egyén felett áll.

A társadalom az egyéneket rendezetten vezeti egy cél felé. Ez a rendezés, – közös cél, közös emberi felfogások, cselekedetek – teszi a társulást szerves organizmussá. Társadalom alatt tehát bizonyos állandó és egyetemes cél által egybekapcsolt, szabályokkal rendezett emberösszesség értendő. A társadalom élő organizmus. Társadalmi munka az egyének munkájából áll elő. Igazi társadalomról csak ott lehet szó, ahol minden egyén szükségképpen részt vesz az összesség szervezési munkájában. Minél tökéletesebb megszerzésben érvényesül az egyéni munka, annál inkább boldogul a társadalom. A társadalom akkor biztosíthatja a kebelébe tartozó egyének fejlődését, kultúráját, ha berendezéseiben, intézményeiben mindenütt a legnagyobb célszerűséget valósítja meg.

A társadalom keretein belül küzdelem észlelhető. Az egyének önálló törekvései a közösség érdekeivel ellentétben állhatnak. Az ellentét megzavarhatja az összhangot, amely minden ember számára a kulturált élethez szükséges anyagi, erkölcsi és szellemi javak biztosítását célozza. A társadalomnak feladata a társadalmi rend megállapítása, amely következmények terhe alatt készíti tagjait, hogy az egyéni jót a közjó alá rendeljék, nehogy a társadalomban helyetfoglaló egyesek – illetőleg az egyesek azonos érdekei révén életre jött csoportok, körök, osztályok – egyoldalú érdekei megakadályozzák a társadalomra váró közösségi célok, feladatok megvalósítását. A sok különféle érdeket a lehetőséghez képest egymással Összhangba kell hozni, nehogy egymás érdekeit a legkisebb mértékben sértsék. Ezzel biztosítja a relatív megelégedést, nyugalmat és fejlődést.

Az egyéni, csoport- és osztályérdekek dinamizmusa megzavarhatja a társadalom működését és kóros kinövéseket okozhat, amelyeket lehetőség szerint meg kell előzni, ha pedig az nem sikerült, meg kell gyógyítani. A megelőzés, illetőleg gyógyítás munkáját megkönnyíti az a körülmény, hogy minden egyénben megvan a képesség, hogy az élet bármely helyzetében a legértékesebbet hajtsa végre. Ez a készség váltja ki az erkölcsi

¹ Vázlat.

magatartást, amely a társadalmi rend egyik alkotó eleme. Az egyéni erkölcs a társadalmi rend egyik legerősebb tartóoszlopa.

A társadalomba tartozó egyén magatartását az erkölcsön kívül a társadalmi szokások is megszabják, amelyeknek bizonyos kikényszerítő hatása és hatalma van. „A konvenció a társadalmi hátrányok egész arzenálja felett rendelkezik, az egyszerűen nevetségessé válástól egészen a közmegebecsülés és becsület elvesztéséig.”

A társadalom a közérdekű magatartást azonban fizikailag nem tudja kikényszeríteni. Az erkölcs és a konvenció nem tudja visszatartani az egyéneket, csoportokat, köröket, osztályokat közérdekellenes magatartástól és ez végeredményben a gyengének elnyomását eredményezné, következésképpen a társadalmi egyensúly megbomlana. Egy egyén fennmaradása, élete sem volna biztonságban, mert nem tudná, hogy mikor kerül összeütközésbe egy nála erősebbel. Így szükségképpen alakult ki a közösség és egyén védelme érdekében a kikényszerítő hatalommal rendelkező állam. Az állam minden egyénnek a legfőbb jó eszményét jelenti. Az állam állandóan ugyanazon földterületen élő embereknek lehető legnagyobb szellemi és anyagi erő kifejtésére képes és hivatott társasága, szervezete.

A szervezett társadalomnak tagjaival szemben kötelessége a szellemi, gazdasági és testi jólétet fenyegető hatásokat csökkenteni, illetőleg az okozott károkat helyrehozni. . Az állam a társadalom összes tulajdonságait egyesíti magában, a kényszer alkalmazásának és lehetőségének birtokában a felsorolt cél elérése érdekében a rendelkezésére álló eszközökkel a keretébe tartozó egyének boldogulására, a gyengébbek és támogatásra szorulóknak jólétének előmozdítására törekszik. Az állami eszme a nemzeti eszmét testesíti meg. „A nemzeti erő, a nemzeti szellem tényleg akkor nyilvánul meg, ha államot teremt, berendez és így nemzetről, mint pusztán személyiségről csak akkor lehet szó, ha állami-ságban nyilvánul meg a népi szellem.”

Az állam jogszabályokat alkot, hogy az összesség szellemi, testi és gazdasági erejét fejlessze, megvédje, illetőleg a már keletkezett káros hatásokat kiküszöbölje, vagy megelőzze. A jogszabályok a nemzet erejét akarják növelni, a nemzet jövőjét biztosítani.

Az állam feladata az egyén és a közösség között a jogokat és köteleességeket úgy szabályozni, hogy az összeütközések számát csökkentse. Éppen ezért a szabályok élettartama állandó változásnak van kitéve, mert az élet fejlődése az együttélést biztosító szabályok egy részét feleslegessé teszi, viszont olyan életviszonyokat vet fel, amelyek új szabályozást igényelnek.

Az életviszonyokat a zavartalan együttélés biztosítása érdekében állandóan figyelemmel kell kísérni, hogy a zavarok megelőzése, illetőleg a meglévők csökkentése érdekében a szükséges intézkedések megtehetőek legyenek. Azok az állami intézkedések, amelyek a társadalom nyugodt együttélésének megzavarásából származó hátrányok kiküszöbölését célozzák, továbbá azok a jogszabályok, amelyek a társadalmi együttélés megzavarását vannak hivatva megelőzni, adják a szociális jog fogalmát. A szociális jog egybegyűjtött és rendszerbe foglalt formájára vár a feladat, hogy az életviszonyokat úgy szabályozza, hogy általa a nemzetet a legmagasabb erő kifejtésére képessé tegye.

A szociális jog érvényesülését a közigazgatásnak speciális ága, a szociális közigazgatás biztosítja. A szociális közigazgatás tehát nem más, mint az államhatalomnak a nemzet erejét fenyegető társadalmi zavarok észlelésére, csökkentésére, megszüntetésére, illetőleg megelőzésére hivatott szerve.

A szociális közigazgatás van hivatva a társadalmi élet terén folytonosan jelentkező

nehézségek, összeütközések, ellentétek kiküszöbölésére, illetőleg javítására és a változó viszonyoknak megfelelő átrendezések és alkotások végrehajtására. A szociális közigazgatásnak kell végrehajtani mindazokat a jogszabályokat, amelyeket a nemzeti élet fejlődése, megerősítése, az egyén boldogulása érdekében az államhatalom végrehajtás céljából kiadott. A szociális közigazgatás tehát csak akkor érvényesül, ha a társadalom és a nemzeti élet egész területét áttekinti és ha a kiadott jogszabályok szelleme hatja át a végrehajtásra hivatottakat.

A szociális közigazgatás az étellel halad, közege, tisztviselője nem lehet tehát egyszerű bürokrata, hanem a közigazgatás kisebb vagy nagyobb területének legnagyobb látókörrel bíró alapos ismerője, aki a közületből nagy tudásával kiemelkedik és így annak a közéletnek szellemi vezére lesz. A szociális közigazgatás szervei, illetőleg végrehajtó egyénei nagy felkészültséggel, kezdeményező erővel és önállóan intézhetik a rájuk bízott feladatot. Nem elég az egy esetre kiadott jogszabályok ismerete, azok lelkiismeretes végrehajtása, hanem az újonnan kiadott jogszabályokat szervesen be kell illeszteni abba a rendszerbe, amelyhez tartozik, az egészet át kell tekintenie összes korrelációival és következményeivel együtt. A szociális közigazgatás a társas élet fejlődésének nem lehet akadálya, hanem előmozdítója. Nem a betűforma, hanem a szellem, még pedig a közösség szelleme, az összesség érdeke kell a végrehajtást, a közigazgatást irányítsa.

I.

Anyagi jog. A szociális közigazgatás azoknak a jogszabályoknak a végrehajtására van hivatva, amelyek a közösségi élet zavartalanságát szolgálják. A jogszabályoknak tehát az életviszonyokhoz kellene igazodniuk. Különbséget kell tenni azok között a jogszabályok között, amelyek a meglévő szociális problémák megoldására vonatkozó intézkedéseket tartalmazzák és azok között a jogszabályok között, amelyek az életviszonyokat olyan irányba kívánják terelni, hogy az esetleg előálló kollíziókat, társadalmi komplikációkat megelőzzék. Ennek megfelelően a jogszabályoknak egyik része a meglévő állapotokhoz igazodik, másik része pedig tevőlegesen bekapcsolódik az életviszonyok kialakításába.

A jogszabályok csupán keretek lehetnek, amiket tartalommal az életviszonyok változásai között a közigazgatás tölt ki. Az élet és közigazgatás összhangja másképpen megszakad. Ha a társadalom fejlődésével, az életviszonyok alakulásával a közigazgatás lépést tart, kiküszöbölheti azt a kettősséget, amely ezidőszerint jogszabályainknál abban jelentkezik, hogy az elavulás folytán az élet által hatályon kívül helyezett jogszabályok mellett szerepelnek a fejlődő élet kívánta újabb szabályozások. Azok a jogszabályok, amelyek az adott helyzetben szükségesek, jók voltak, az életfejlődés és az új életviszonyok alakulása következtében új rendezést igényelnek. Az elavult jogszabályok megmaradnak, az új életviszonyokat rendező jogszabályok szükségszerűen kiadatnak a nélkül, hogy a régi jogszabályokat hatályon kívül helyeznék és így előáll a zavar, a jogszabályok áttekinthetlensége, a jogalkotás lassúsága és bizonytalansága.

A szociális közigazgatási jog érvényesülésének van még egy másik akadálya és pedig a túlságos részletességbe menő szabályozás. Ezzel a jogszabályt alkalmazó közigazgatás szabad mérlegelése elé gördít az államhatalom akadályokat. A jogszabályok akkor érvényesülnek, ha az életviszonyok kedvező alakulását biztosítják, illetőleg kinövéseit korlátok közé szorítják. Az életviszonyokat a helyi adottságok, föld, éghajlat, termelési eszközök stb., határozzák meg. Minden egyes vidéknek megvannak a speciális adottságai-

Az életviszonyok ezekből az adottságokból indulnak ki és ezért mutatnak más-más képet és megjelenési formát. Ezeket az életviszonyokat tehát központilag szabályozni nem lehet, azt csak a helyi hatóságok a helyi adottságoknak megfelelően alkalmazhatják. A kiadott jogszabályok csak keretjogszabályok lehetnek, s a részletbemenő rendelkezések csupán az egyes helyi viszonyok között felmerült akadályok elhárítására szolgálhatnak. A jogszabályok elvi szempontokat, elvi irányítást kell tartalmazzanak. Az irányító hatalomnak csupán arra kell törekednie, hogy ezektől az elvektől, keretektől az alkalmazó hatóság el ne térjen. A részletekben a szabad cselekvést a helyi hatóságnak kell biztosítani.

A jogszabályok érvényesülésének egyik főkélléke, hogy a köztudatba átmenjenek. Köztudatba csak azok a jogszabályok mennek át, amelyek az élet folyamatával együtt haladnak és amelyek mind szerkezetileg, mind tartalmilag az életviszonyokhoz igazodnak. Tehát a szociális közigazgatás keretébe tartozó jogszabályok egy-egy szerkesztése, egyszerű, érthető szövegezése adja meg az alkalmazás helyességéhez a biztosítékokat. A szociális közigazgatásnak szükségszerűen az élethez kell igazodnia, – miután a nagy tömegeknek, a nemzet egyetemének fejlődését szolgálja és a társadalmi életben jelentkező gyengítő erők kiküszöbölését célozza, – olyannak kell lennie, hogy minden egyén, akinek érdekei bármely vonatkozásban és formában veszélyeztetek, megtalálhassa az eligazodást.

A szociális közigazgatás felöleli az egész társadalom problémáit. Tehát nemcsak egy társadalmi rétegnek, egy társadalmi osztálynak problematikájával foglalkozik, hanem a nemzet keretében kialakult társadalmi rend megóvását célozza. Az államhatalomnak a nemzet keretébe tartozó minden egyes tagnak, mint megóvandó értéknek gondozását kell ellátnia. A magán- és büntető jogban biztosított kereteken túlmenőleg a szociális jog előnyeire kell tagjait juttatnia. Minthogy minden jog kötelességekkel jár, a zavar-talan társadalmi élet biztosítása érdekében minden egyéntől meg kell követelni azt a közérdekű magatartást, amelynek révén a fejlődés megerősödését biztosíthatja. A szociális jog egyfelől biztosítja az előnyöket, másfelől kötelességeket ír elő. Mind a két irányú hatás szükségessé teszi a jogszabályok áttekinthetőségét és a köztudatba való átmenését.

Népesedés védelem. Az anyagi jog védi a népesedést, mert az államot az egyének összessége alkotja, s szaporodásától, fogyásától függ az állam ereje, hatalma, melynek oltalma, ereje biztosítja az egyének boldogulását. Az államhatalom jogszabállyal kötelezte a közhivatalokat, társadalmi alakulatokat, egyházakat, hogy az egyke terjedéséből, valamint a közegészségügy hiányossága okából előálló káros hatásokat lehetőleg küszöböljék ki. Törvényhatóságoknak külön kötelességévé tette a népesedési mozgalomnak, gyermekek elhelyezésének, tartásának, nevelésének fokozott figyelemmel kísérését, a kirívó visszások kiküszöbölését és jelentését. A gyermekhalandóság megakadályozása érdekében csecsemő-, illetőleg gyermekotthonok felállítását írja elő s megkívánja, hogy ne csak forma szerint feleljenek meg a feladatuknak, hanem az életviszonyokhoz alkalmazkodva siessenek a bajok megelőzésében és elhárításában valóban segédkezet nyújtani.

A népesedéssel kapcsolatosan általánosságban más rendelkezés nem jelent meg. Gyakorlatban a kiadott rendeletnek sok jelentősége nem volt, mert a megvalósításhoz szükséges anyagi eszközök rendelkezésre bocsátásáról, illetőleg források nyitásáról az államhatalom nem gondoskodott.

A népesedéssel kapcsolatos részrendelkezések a női termékenység meggátlását szolgáló szerek forgalomba hozását tilalmazzák. A közigazgatás feladatává teszi, hogy a népesedésnek preventív megakadályozásával szemben szigorúan járjanak el. S mint-

hogy e rendelkezés, mint részrendelkezés, figyelmen kívül hagyja a preventív megelőzésnek ezen kívül eső módjait, így az írott malaszt sorsára jutott.

A minőségi népesedés megjavítása érdekében tilalmakat állít az olyan házasságkötések esetére, amelyekből nagy valószínűség szerint egészséges utódok nem származhatnak. A házassági törvény gondoskodik e tilalmakról, s intézkedik, hogy a nemzetre, a társadalomra a vérrokonok vagy terheltek házassága következtében születendő utódok révén hátrányok ne keletkezzenek.

A népszaporodás útját álló gazdasági okok megszüntetése érdekében gondoskodott az államhatalom a földhöz juttatás különböző módjairól. Azoknak, akik a föld gondozására és szorgos megművelésére képesek és hajlandók és akik önhibájukon kívül nem jutottak földhöz, a jogszabályok lehetőséget nyújtanak a földhözjuttatáshoz. Előnyben részesíti a gyermekes családokat; továbbá azokat, akik a faj szempontjából a legtöbb ígéretet tartalmazzák, így a kitüntetetteket. A megváltható birtokok céljára igénybe veszi azoknak a birtokát, akik gyengeelméjűek és e miatt, vagy egyéb fogyatkozások miatt gondnokság alá helyezettek, ha egészséges leszármazójuk nincs, továbbá az olyan tulajdonosoknak birtokát, akinek máshol is van birtoka és nincs annyi gyermeke, amennyi gazdasági egységet kitesz a földbirtok. Családi tűzhelyet biztosít az állam egyeseknek egyszerű családi birtok, vagy osztatlan családi birtok formájában. Beiktatja a járadéktelek intézményét, mely lehetővé teszi, hogy, akik csak némi tőkével rendelkeznek, azt a tőkét a gazdasági felszerelésre fordíthassák, s évi járadékkal lassan, hosszú idő alatt szerezhessék meg az ingatlant. Rendszeresíti a vitézi telket, mely osztatlan egészben származtatja át örökösére a birtokot, amelynek tulajdonjoga az örökös kihalása esetén, vagy a tulajdonosnak a nemzet, a haza iránti kötelességszegése esetén az államra hárul vissza.

A telepítési törvény előmozdítja egy-egy család eredményes gazdálkodásának alapját tevő földbirtok megszerzését. Előmozdítja tartós haszonbérletek, földbérlo szövetkezetek létesítését olyan mértékben, amilyen mértékben a népsűrűségi viszonyok szükségessé teszik. A telepítési törvény a falusi lakosságnak módot ad arra, hogy családi otthon létesítésére házhelyet szerezhessen.” Ahol a népszerűség és a birtokmegosztási viszonyok kívánatosak, új községek létesítését rendeli a törvény. Az ilyen települők részére a mezőgazdasági művelésre szánt ingatlanon kívül házhely céljára is biztosít telket. Kijelöli a középületek részére, kisdédóvó céljára, orvos lakásához, stb. szükséges területet. Ugyancsak gondoskodik életképes, független kis mezőgazdasági existenciák szaporításáról. Kellő pénzügyi megalapozással törekszik arra, hogy az ország népsűrűségének emelkedésével, iparának és közlekedésének fejlődésével összhangban olyan birtokmegosztást segítsen elő, amely a vezetésre hivatott nagy- és középbirtokokat az önálló kisbirtokokkal hozza érdekközösségbe. Olyan családok kisbirtokhoz juttatására törekszik, akiktől leginkább várhatja, hogy szociális és népesedési szempontból meg fognak felelni a hozzájuk fűzött várakozásnak. A családfőtől hatósági orvosi bizonyítványt kér, amellyel igazolja, hogy kötelességeinek teljesítésére alkalmas, hogy úgy ő, mint utódjai erőteljes tagjai legyenek a nemzetnek. A földbirtokhoz juttatásnál figyelembe kell venni a gazdasági iskolai végzettséget, a vitéséget, had- és katonaviseltséget, vagyis azokat, akiket fegyelem és kötelességteljesítő érzékük a többiek közül kiemel.

A jog gondoskodik a népesedés politikájának nagyfontosságú kialakítójáról, a lakáskérdésről. A családi élethez hozzátartozik a megfelelő lakás. Tételes jogunk csak a gazdasági cselédek részére biztosította a lakáshoz való jogot, előírta a gazdának, hogy

cselédje részére a közegészségügy követelményeinek megfelelő lakást biztosítson és kötelességüké tette az autonómiáknak, hogy cselédlakás építésről szabályrendeletet alkossanak. A lakáskérdés megoldását a jogszabályok főleg házadómentesség nyújtása révén iparkodnak elősegíteni. A gyáros tulajdonát képező azon épületek, amelyeket átenged munkásainak, s amelyek a közegészség követelményeinek megfelelőek, házadómentesek még abban az esetben is, ha a munkás érték bért fizet. Gondoskodik a törvény arról, hogy az egészségügyileg veszélyessé vált lakásokat kiürítsék. Kötelezi a jogszabály a vállalkozókat arra, hogy abban az esetben, ha a munkások megfelelő lakást nem bérelnek, munkásaik elhelyezéséről gondoskodjanak. Ha szükség volt rá – mint a világháború alatt és után – a lakások forgalmát korlátozta. A lakás biztosítása érdekében a végrehajtás alól mentesíti a végrehajtást szenvedőnél talált annyi összeget, amennyi a legközelebbi negyedévre szóló lakbérnek kifizetéséhez szükséges.

Az új idők szüleménye a szükséglakás, amelyet közsegélyképpen nyújt a közület az arra érdemes rászorulóknak, akik körülményeiknél fogva képtelenek családjuknak és maguknak lakást biztosítani. A szükséglakások kivételnek a rendes lakbérleti szabályok alól, elvonásuk, illetőleg behelyezésük közigazgatási úton intézendő.

Az államhatalom a saját otthonhoz, lakáshoz való juttatás szolgálatában hívta életre az Országos Lakásépítő Hitelszövetkezetet és a FAKSz-ot. Az előbbi többnyire, a közszolgálati alkalmazottaknak, az utóbbi a falusi lakosság gazdaságilag elgyengült elemei részére segíti elő a saját otthon alapítását. Mind a két intézmény altruista alapon, mérsékelt kamatozású hitelt biztosít. A FAKSz az igényjogosultak sorrendjét is megállapítja és aszerint részesíti 20 éves, 3 éves és 1 éves törlesztési kedvezmény mellett anyaghitelben.

A népesedéssel állnak szoros összefüggésben a kivándorlással, visszavándorlással és honosítással kapcsolatos intézkedések. Az államhatalom szempontjából a kivándorlás okainak megszüntetését kell szem előtt tartani és gondoskodni kell azoknak az okoknak a kiküszöböléséről, amelyek a kivándorlást előidézik. Segíteni kell a visszavándorlókat. E cél szolgálatába állította az államhatalom a kivándorlókat és visszavándorlókat védő irodát és a kivándorlási tanácsot. A visszahonosítás az anyaországból eltávozott, de a nemzethez tartozó egyének visszaszerzését szolgálja. A cél és érdek, hogy a magyar nemzethez tartozók minél nagyobb számban kerülhessenek vissza az anyaországhoz és azt erősítsék.

Anya- és csecsemővédelem. A szociális problémákat meg kell előzni. A megelőzés feladata fontos, mert elmulasztásából, a közületre rendkívül nagy károk származhatnak. Az Anya- és csecsemővédelmi jog a megelőzés szolgálatában áll és egyfelől a csecsemőhalandóság csökkentése, másfelől a csecsemőknek védelme teszi szükségessé. A csecsemő egészsége, ellenálló képessége az anya egészségi állapotától, helyzetétől, erkölcsi és szellemi színvonalától függ, azért a jog az Anya- és csecsemővédelmet összekapcsolja. Intézményt létesít, amely ezt a feladatot ellátja és gondoskodik „a legteljesebb erkölcsi és nagyméretű anyagi támogatásról.” Az Anya- és csecsemővédelem feladatát az Országos Stefánia Szövetségre bizza, amely ezt a tevékenységet ráruházott állami hatáskörben végzi. Ezzel a megoldással a társadalomnak az intenzívebb bekapcsolódását kívánja az ügy érdekében biztosítani.

Az Anya- és csecsemővédelemre kiadott jogszabályok 3 csoportba sorozhatók: 1. a fogamzással kapcsolatos rendelkezésekre; 2. a szülés előtti és alatti állapot védelmére és 3. a szülés utáni védelemre.

Az Anya- és csecsemővédelem a fogamzással kezdődik és a megfogant magzat életét biztosítja. Az elvetélések elleni intézkedéseket tartalmazza és a mesterséges elvetéléseket megakadályozza.

Az Anya- és csecsemővédelem szolgálatába állítja a bábákat. Tevékenységüket különösen az elvetélések esetében szigorúan ellenőrzi, kötelességeket ír elő, amelyekből megállapítható, hogy indokolatlan, vagy bűnös beavatkozás a terhesség megszakítása érdekében nem történt-e? A bábák működését orvosi ellenőrzés alá helyezi, amely nemcsak az egészségügyi, hanem a büntető vonatkozású részekre is kiterjed. A magzat védelme érdekében az elvetéléseket be kell jelenteni az anyakönyvvezetőnek, ahol külön nyilvántartásban szerepelnek és a szülészeti ügyek miniszteri biztosának, illetőleg a kerületi szülészfőorvosnak rendelkezésére állanak.

A bábának kötelességévé teszi a jogszabály, hogy a terhes anya és magzata érdekében a hozzá tanácsért forduló anyát olyan életmódra figyelmeztesse, amely mind az ő, mind a fejlődő magzata életére előnyös. Fel kell világosítani, hogy milyen életrendet kövessen; továbbá fel kell hívni figyelmét azokra a védőintézetekre, amelyek az anyának, magzatának, valamint megszületendő kisdedének védelméhez szükséges eszközökkel rendelkeznek, legyenek azok akár egészségügyi, akár anyagi természetűek.

A szülés előtti és alatti védelem a külső segítséget igényli, ezt a bába nyújtja. Bába csak szakképesített egyén lehet. Az államhatalom gondoskodik arról, hogy megfelelő számú szakképesített nő álljon rendelkezésre. A községek kötelesek bábát alkalmazni. A szülés körüli segédkezést a bába meg nem tagadhatja akár éjjel, akár nappal hívják. Köteles a szülést a legnagyobb gondossággal levezetni és rendelkeznie kell mindazokkal az eszközökkel, amelyek ezt a célt szolgálják. A szükséges berendezések előkészítése céljából köteles a bába felkeresni a szülés előtt álló anyát, hogy megismerje a lakásviszonyokat, berendezéseket, hogy a hiányokat időben pótolhassa. A gyermekágyi-láz eseteket köteles bejelenteni.

Az anyát a magzat világrahozatala érdekében a szülést megelőző időben 6 hétig a munka alól felmentés illeti meg. A munkaadó ezalatt az idő alatt szolgálatából nem bocsáthatja el. Ha az anya biztosító intézet tagja, erre az időre az OTI gondoskodik kártalanításáról. Az OTI révén orvosi segítségen kívül terhességi, szülési és gyermekágyi segélyben részesül. Ez a támogatás az olyan anyának is megjár, akinek csak a férje tagja a biztosító intézetnek. A szülési segélyekre vonatkozó igényjogosultsághoz 180 napi tagság szükséges.

Az olyan leányanyák, akik nem tagjai valamely biztosító intézetnek, a természetes apatol igényelhetik a terhességgel és szüléssel felmerült szükséges kiadások megtérítését. Azoknak a vagyontalan anyáknak a szüléssel járó költségeit, akik biztosító intézetnek nem tagjai és a gyermeket szülőintézetben vagy kórházban hozzák a világra, az Országos Betegápolási Alap fedezi. A vagyontalanoknak a községi bábák teljesen ingyen kötelesek segítséget nyújtani. A közalkalmazottak részére az illetménytörvények szülési és gyermekágyi segélyt állapítanak meg.

A szülések zavartalan lefolyása érdekében a közületek és az állam szülőintézeteket létesítenek, ahova a terhesség hetedik hónapjától kezdve szükség esetén a szülőnők felvehetők.

Az anya egészségének, erejének megóvása érdekében a szülés után 6 hétig foglalkoztatási tilalom áll fenn. Ha a szülés után 6 hét alatt munkaképességét nem nyeri vissza, még további 4 heti munkaszünetre van joga. Ez alán az idő alatt a munkaadó nem mond-

hat fel. A biztosító intézet keretében álló anyát 12 hétig szoptatási segély illeti meg. Jogot ad az anyának, hogy gyermeke táplálása céljából munkaidejét kétizben félórraig megszakítsa.

Sajnos nincs olyan rendelkezés, mely az anyákat gyermekeik táplálására kötelezné. Az elhagyottá nyilvánítt csecsemőket az állam emlőn tápláltatja.

A csecsemővédelem érdekében szabályozza a dajkaság kérdését és azokat az asszonyokat, akik idegen csecsemők táplálását vállalják, szigorú ellenőrzés alá helyezi. Tiltja az altatószerek használatát és a táplálási zavarok kiküszöbölése, fertőzések elkerülése érdekében a szopósüvegek használatát is szabályozza.

A csecsemő fokozott egészségügyi felügyelet alatt áll. Köteles a szülő vagy gondozója a beteg csecsemőt orvosilag megvizsgáltatni. Aki az orvosi gyógykezelést elmulasztja, büntetőjogi utón vonják felelősségre. A csecsemővédelem keretébe tartozik a kötelező védőoltásokkal való ellátás.

A csecsemővédelmet az Országos Stefánia Szövetség látja el, szakszerűen kiképzett védőnők, szervezett és megfelelően berendezett rendelőintézetek, anyaothonok, bölcsődék és napközi otthonok segítségével. A törvény az óvodák mellett is lehetővé teszi - és elrendeli a 8 napos és annál idősebb csecsemők részére - a bölcsődék létesítését. Sajnos e rendelkezés az irott malaszt sorsára jutott. A bölcsődék azt a célt szolgálják, hogy' azok a szülők, akik egésznap házon kívül vannak elfoglalva és gyermekeik neveléséről, felügyeletéről gondoskodni képtelenek, gyermekeiket megfelelően elhelyezhessék.

Kisdedóvás. A prevenció céljait szolgálják azok a jogszabályok, amelyeket az államhatalom a kisdedek egészségének, szellemi és testi fejlődésének szolgálatába állít. Jogot ad a jogszabály a kisdedóvás céljait szolgáló intézmények létesítésére és azok igénybevételére, de kötelességévé is teszi azoknak a családoknak, akiknek nincsen módjuk a kisdedeik feletti felügyelet gyakorlására, hogy a kisdedóvó intézeteket igénybe vegyék. Kellő gondozás és felügyelet alatt álló gyermeknek csak az tekinthető, aki a szülők egyikének, vagy a család egyik felnőtt tagjának, vagy más megbízható egyénnek állandó felügyelete alatt áll, aki a gyermekkel tud foglalkozni, értelmi fejlődését előmozdítja és a gyermek ápolását ellátja. A kellő felügyelet hiányzik azoknál a gyermekeknél, akik napközben az utcán, vagy mezőn kénytelenek tartózkodni és akiket 13 éven aluli gyermekekre biznak.

A jogszabályok a községek különböző vagyoni és szociális viszonyaihoz mérten a kisdedóvásra szolgáló intézetek között 3 fokozatot állapítanak meg, mégpedig óvodákat, menedékházakat és nyári menedékházakat. Az óvodákban a nevelés, a testi és szellemi fejlődés elősegítése is folyik, a menedékházak célja csak a kellő gondozás és felügyelet, míg a nyári menedékházak csak a nyári időszakban működnek és a szülők mezei munkájának tartamára felügyelet céljából veszik gondjaikba a gyermekeket. Az óvodák a legújabb rendelkezések értelmében napközi otthonokká alakulnak át, ahol az egészségvédelem fokozottabb szerephez jut, ezzel kapcsolatban azoknak a szükségleteknek kielégítéséről is gondoskodnak, amelyek a gyermekek testi és szellemi fejlődését biztosítják.

A törvény a kisdedóvók feletti felügyeletet felügyelő bizottságra bizza, amelynek kötelessége, hogy a ruha és étkezési hiány pótlásáról gondoskodjék. A kisdedóvás hatályosságának biztosítása érdekében a községeknek kötelességük évenként a 3-6 éves korban levő gyermekeket összeírni, az összeírást az anyakönyv segítségével kiigazítani és meggyőződni arról, hogy a gyermekek kellő felügyeletben részesülnek-e. Ha a keiii felügyelet hiányzik, akkor kötelesek a szülőket az óvodák igénybevételére szorítani. Sajnos a kisdedóvással kapcsolatban kiadott intézkedések csupán irott malasztok

maradtak, mert a védőintézetek létesítéséhez szükséges anyagi eszközök hiánya miatt végrehajtásra nem kerültek. Az a nemzeti veszteség, ami ennek következtében előáll, igen érzékeny. A statisztikai adatok bizonyítják, hogy kellő felügyelet elmulasztása miatt keletkezett balesetek milyen tekintélyes veszteséget okoztak a nemzetnek.

Az iskolás gyermekek védelme. Az iskolás gyermekek szociális védelme jobbra csak az iskoláztatási kötelezettség teljesítése közben jelentkező egészségügyi hátrányok kiküszöbölésére vonatkozik. Azt a feladatot kívánja megvalósítani, hogy a testileg egészségesek ereje ne fogyatkozzék. Biztosítja fejlődésüket, a fogyatékosokat pedig lehetőleg visszasegíti testi épségükhöz. Egyszerűen gondoskodik az egészségügyi, szellemi és lelki védelemről. Kötelezi a gyermek hozzátartozóit, hogy a szükséges ismeretek elsajátítására a gyermeket járassák iskolába. Azonban azoknak a hiányoknak a pótlásáról nem intézkedett, melyek a felhozott célokat késleltetik, nevezetesen nem történt intézkedés a gyermekek hiányos táplálásának pótlásáról és ruhaszükségleteiknek fedezéséről.

Gondoskodik a törvény, hogy az iskolaköteles korban levő gyermekek kenyérkeresete a gyermek erejét túlságosan igénybe ne vegye, viszont nem gondoskodik arról, hogy a gyermekvédelem az iskolán kívül, a szülői ház keretében a megfelelő élelmezés, nyugalom, pihenés által biztosítottassék.

A gyermeket iskolába kell járattatni 6. évtől 12., illetőleg 15. életévének betöltéséig. Kivétel csak felmentés esetében történhetik. Az iskolalátogatás elmulasztása kihágás, melynek következményeképpen pénzbírságot rónak a szülőre, illetőleg gondozóra. A testi képességet, testi erőt a testnevelés révén biztosítja. Az erkölcsi és lelki védelem érdekében kötelezi a gyermeket a saját felekezete szerinti hittan tanulására és istentisztelet látogatására. Az államhatalom a szellemi fogyatékosok oktatására külön iskolákat, illetőleg osztályokat létesít. A testileg fogyatékosokat nevelő otthonokban és fogyatékoságuknak megfelelő intézetekben helyezi el.

Az egészségvédelem érdekében felmenthető a gyermek az iskolalátogatás alól, ha az iskolabajlás egészségét veszélyezteti, vagy ha a gyermek egészségi állapota a többi gyermek egészségét veszélyezteti. Az egészségügyi védelmet iskolaorvos végzi, aki az első osztályba felvett tanulók testi tápláltságát, fejlettségét, látó-, halló-, beszélképességét, általános egészségi állapotát megvizsgálja. Ahol iskolaorvos nincs, az egészségvédelmi munkát a hatósági orvos utasítása és ellenőrzése mellett az egészségügyi védőnők végzik. Ugyancsak az egészségvédelem keretében történik gondoskodás a rossz fogazatú gyermek fogazatának megjavításáról.

Gondoskodás történt a szociális védelem terén arról, hogy a gyermeknyaraltatás keretében a nyaralásra vitt gyermek fokozottabb egészségvédelme biztosítottassék; és pedig elrendeli, hogy útbaindítás előtt legfeljebb 3 nappal a gyermekek orvosi vizsgálat alá vétessenek és megállapítottassék, hogy nem szenvednek-e valamilyen fertőző betegségben.

Az iskolás gyermekeknek a közlekedési forgalomban való védelme érdekében is külön intézkedések vannak érvényben.

Az iskolás gyermekek védelme még sok kívánni valót mutat. Az iskolás korban történik a gyermekek lelki leválása, amely a veszedelmek sorát rejti magában. Hiányzik a szülői brutalitások elleni védelem, a betegségre hajlamos gyermek preventív védelmére vonatkozó intézkedések sora. Főképp hiányzik az átmenet az iskola és az élet között, így a szisztematikus tehetség- és képességvizsgálat stb. Az iskola feladatává teszi a jogszabály a népbetegségek leküzdésére való törekvést. A tanítónak kötelességévé teszi, hogy a népbetegségek lényegét és az ellenük való védekezést a gyermekekkel megismer-

tesse és nekik a védekezésre gyakorlati útmutatásokat adjon, valamint ki kell oktatni a gyermekeket arra, hogy az otthonukba hogyan vigyék át a védekezés lehetőségeit. Mindezek az intézkedések lényegesen csökkentenék később, a felnőtt korban jelentkező társadalmi elesettséget.

A gyermek tartási és nevelési joga. A gyermek saját erejéből nem tud jogainak érvényt szerezni. Fiatal korában rejlő cselekvőképesség- és ismerethiány miatt a jogrend kényszeríti a gondviselőt olyan magatartásra, hogy a gyermek sérelmet sem gazdaságilag, sem egészségileg, sem nevelés szempontjából ne szenvedjen. A gyermek tartására, nevelésére vonatkozó jog 3 részre csoportosítható. Egyik csoportba a törvényes gyermek eltartására vonatkozó jogszabályok, másik csoportba a házasságon kívül született gyermekek tartása, nevelése, gondozása és felügyelete tartozik. A harmadik csoportba azok a rendelkezések sorozandók, amelyek a gyermek tartásának kötelezettségét harmadik személlyel szemben állapítják meg.

A kiskorúak tartása, nevelése, gondozása, felügyelete, gyógykezelése vérszerinti származás kötelezettsége szerinti sorrendben van megállapítva. Megállapítja a törvény a tartáskötelezettség terjedelmét, időtartamát a szülők különélése, vagy a szülők távolléte esetén. Meghatározzák a jogszabályok a módot, amelyen keresztül a gyermek érdekeinek érvényesülnie kell.

A gyermek egészségi állapota hatósági felügyelet tárgya, az ápolás, gondozás, gyógykezelés törvényben van megállapítva. A biztosított szülők gyermekeik részére is igényelhetik a gyógykezelést. A hatósági orvost kötelezi arra, hogy a szegény szülők gyermekét ingyen gyógyítsa, ha pedig a hatósági orvos nincs, akkor a községet kötelezi a szegény gyermek gyógyköltségeinek viselésére. Ezeket a költségeket az Országos Betegápolási Alapból fizetik. A gyógykezelés kötelezettsége a gyámra is kiterjed, és elmulasztása büntetőjogi következményt von maga után.

A gyermekvédelem külön részét teszi a házasságon kívül született gyermekek joga. Az a körülmény, hogy a gyermek házasságon kívüli viszonyból származik, kedvezőtlen jogi és társadalmi helyzetet idéz elő. Jogos igényeinek érvényesülését tehát fokozott védelemben kell részesíteni. A leányanyák anyagi és erkölcsi védelmét az árvaszék végzi. Az árvaszék az anyát a szülés előtt figyelmezteti a gyermek jogi, társadalmi helyzetének javítására szolgáló intézmények és intézkedések lehetőségeire. Ugyancsak az árvaszék gondoskodik arról, hogy mindazok a hatósági szervek, társadalmi egyesületek – magánjogi igényeinek biztosítására – útbaigazítás céljából a fiatalkorú leányanyát a jogvédelem szakszerű hatósági ellenőrzése céljából hozzá utasítsák. Az anyakönyvi hivatalok a házasságon kívül született gyermekekről értesítik az árvaszéket, ily módon az árvaszéknek megnyílik a módja és lehetősége a beavatkozásra a gyermek és anyja védelme érdekében. A tartás iránt megindított perekről a bíróság az árvaszéket értesíti.

Meghatározza a törvény a tartás mértékét, időtartamát, módját, valamint biztosi ija a házasságon kívül született gyermek anyjának a szülési költségek megtérítését.

Az atyai hatalom. A kiskorú gyermek érdekeit atyja védi. Vagyonát kezeli, életpályáját megválasztja, a gyermek gyámját megnevezheti, a gyámságból személyeket kizárhat és hozzájárulhat a gyermek örökbefogadásához. Az atya nem veszélyeztetheti a gyermek érdekeit. Ha ilyen eset áll elő, gyámhatósági közbelépésnek van helye. A gyámhatóság minden olyan káros behatás ellen, amely a gyermek jövőjét akár testileg, erkölcsileg, szellemileg, vagy anyagilag veszélyezteti, az atyai hatalmat korlátok közé szorítja. Ezen a címen megszüntetheti, vagy pedig korlátozhatja az atyai hatalom gyakorlását.

Ez esetben gondoskodik a gyámhatóság arról, hogy a gyermek testi, lelki, erkölcsi, szellemi érdekei kellő védelemben részesüljenek és a hatalmat átadja az anyának, vagy pedig erre a célra kirendelt gyámnak, illetőleg gondnoknak. Ha szükség van, a gyermeket állami menhely kötelékébe helyezi.

A gyermek helyzetén az örökbefogadás is változtathat. Az örökbefogadással a gyermek kikerül a szülői házból, új környezetben folytatja életét, éppen azért a gyermekvédelem érdekében az örökbefogadás szabályait is megállapítja. Előírja azokat az alakoszerűségeket, amelyeket szerződéskötésnél be kell tartani. A 14. évét már betöltött gyermeket a gyámhatóság örökbefogadáskor kihallgathatja. Csak olyan esetben adják az illetékes hatóságok meg a hozzájárulást, ha az örökbefogadás a kiskorúra nézve előnyös, ha azt hátrányosnak látják, az örökbefogadás jóváhagyást nem nyer.

Árvák joga. Árva az a kiskorú, akinek egyik vagy másik, vagy mindkét vérszerinti szülője meghalt. Az atya halála esetén a kenyérkeresőtől megfosztott gyermek gondozása veszélybe kerülhet. Az anya halála a gyermek fejlődésének irányát változtatja meg. Árvaság következtében előállt új helyzet a közre, társadalomra, egyénre károkat okozhat. Sajnos a jogszabályok jobbra azokat veszik védelembe, akiknek szülői vagyonosak voltak. A vagyontalan árva nem részesül olyan fokozott védelemben, mint a vagyonos.

A gyermeknek az eltartásához való joga az árvaság esetére is kiterjed. Két nagy csoport különböztethető meg eltartás szempontjából a szerint, hogy az árvák eltartására kötelezett elhalt szülő beletartozott-e olyan keretbe, melynek szervei biztosítják részükre az ellátást, vagy pedig abba a csoportba tartoznak, amely ellátatlan marad. Ismét különbséget tesznek a jogszabályok a szerint, hogy az elhalt szülő polgári közalkalmazott, vagy pedig fegyveres erőhöz tartozó egyén volt. Ezen kereten belül is az árvaeltartás rendezve van a szerint, hogy a gyermek törvényes házasságból, vagy házasságon kívül született és később törvényesítették. Az árvaeltartás szempontjából különbség áll elő, ha a szülők törvényesen elváltak, vagy különváltan élnek, vagy a gyermeket örökbefogadták.

Az árváknak igen nagy rétegét képezi az a csoport, kiknek szülei ezen keretek közé nem tartoznak. Azok az árvák, akiknek elhalt szülei betegségi, baleseti, özvegységi, árvasági biztosításra kötelezettek voltak, eltartásban részesülnek. Eltartási joga van harmadik személlyel szemben, aki a szülő halálát okozta. Eltartásban részesülnek azok is, akik halálesetre biztosítva voltak, továbbá a háborúban elhalt szülők gyermekei és azok a gyermekek, akiknek szülei baleset ellen biztosított rabmunkások voltak.

Az árvák ár va járulékot, nevelési járulékot kaphatnak, amelyeknek mind a kiutalási módját, mind a mértékét és igénymegállapítását a jogszabályok előírják.

Joga van az árvának abban az esetben, ha az atyja iparos volt, folytatni az atyja iparát az előirt törvényes kellékek igazolása esetén.

Vagyontalan árvák eltartási kötelezettsége a község feladata abban az esetben, ha sem rokonok, sem más jótévkö, sem jótékony intézetek róluk nem gondoskodnak. A községek kötelesek hozzásegíteni megfelelő életpálya elsajátításához.

A közgyámok kötelességévé teszik a jogszabályok, hogy a községekben, városokban lakó és községek által neveltetendő gyámoltak felügyeletéről gondoskodjanak. Amennyiben neveltetésük nincs biztosítva, erkölcsiségük veszélynek van kitéve, az árvaszékek jelentést kell tenniük.

Elhagyott gyermekek védelme. A gyermek védelmet a törvény állami feladatnak nyilvánította és ennek szolgálatában létesítette az állami gyermekmenhelyeket. A gyermekmenhely az az intézmény, amelynek kötelékében az állam 15-ik évéig gondozza az összes

elhagyott gyermekeket. Az elhagyottság lehet anyagi és erkölcsi. Akiknek nincsenek gondozóik, akiket családjuk eltartani nem tud, akiket szülők kivettek vagy elhagytak, a menhely kötelékébe tartoznak. Erkölcsi elhagyottnak kell tekinteni anyagiakra való tekintet nélkül azt a 15. életévet be nem töltött gyermeket, akit nevelésének elhanyagolása, vagy környezete erkölcsi romlás veszélyének tesz ki, vagy aki züllésnek indul. Az elhagyottá vált gyermeknek joga van az állam eltartására és az államnak kötelessége minden olyan gyermeket, aki elhagyottnak mutatkozik, védelmébe venni, keretei között elhelyezni, s köteles őt az ország hasznos polgárává nevelni.

Az elhagyottá nyilvánítást az árvaszék végzi. Elhagyottá nyilvánítás előtt is elhelyezhető a menhelyben a gyermek, ha létérdekét fenyegető veszély elhárítása céljából az elsőfokú közigazgatás beutalja, ha a rendőrség vagy a bíróság kéri, ha a törvényes képviselő, a fiataikorúak felügyelőhatósága, vagy valamely gyermekvédő egyesület kéri, ha a gyermek felvételét anyagi és erkölcsi megmentésének sürgős szüksége indokolja, ha a gyermek erkölcsi és testi védelme érdekében a gyermek hozzátartozói a költségek megtérítése mellett kérik, ha a gyermek szülei munkanélküliek, ha mint a hadsereg, honvédség altisztjeinek árvái olyan helyzetbe kerülnek, hogy állami gyermekvédelem oltalmára szorulnak.

A jogszabályok részletesen előírják a gyermekmenhely keretében az elhelyezést, nevelést, gyógykezelést és az életpályára való előkészítést. Megállapítják azokat a feltételeket, amelyek mellett a gyermeket a menhelyből kiadhatják. Az állami gyermekvédelem preventive iparkodik a szociális problémákat megelőzni s ennek a célnak a szolgáltatásban a gyermek adottságainak, képességeinek, hajlamainak figyelembevételével kenyérkereső pályára készíti elő.

Az erkölcsi elhagyatottság esetében a züllött fiataikorúak megjavítását végzi. A jog a javítónevelést kiemeli a megbélyegzést jelentő retorziós intézetek közül és a megjavítás célzatával kiemeli abból a környezetből, ahol a züllés előállt. Célja a növénydekeket az intézeti rend, iskolai, munkaoktatási, vallás-erkölcsi és egyéni nevelés eszközeivel a társadalom hasznos polgárává nevelni. A javítónevelés arra irányul, hogy a helyes nevelés a családi nevelést pótolja, s hogy az erkölcsifogyatkozásokat és jellemhibákat megszüntesse.

A gyermekek és fiataikorúak foglalkoztatásának joga. A gyermekek és fiataikorúak foglalkoztatásával kapcsolatos jog három csoportra oszlik. Az egyik csoportba a szakképzettséget nem igénylő kenyérkereső tevékenységet végző gyermekek védelmét öleli fel, a másik csoportba azok a jogszabályok sorozhatók, amelyek a szakképzettséget elsajátító tanulmányi idő alatt szabályozzák a gyermekek és fiataikorúak munkáját, a harmadik a mezőgazdaságban foglalkoztatott gyermekekre vonatkozó jog csoportja.

A gyermekek és fiataikorúak munkájának szabályozása nem kifejezetten szociális szempontok szerint történt. A számos jogi és közgazdasági vonatkozás nagyon nehézé teszi az áttekintést. Szakképzettség nélkül végzett gyermekmunka az, amelyért a gyermek, fiataikorú gyárakban, ipari üzemekben bért kap, továbbá az olyan munka, amit otthon, háziiparban, szülőknél végez.

A szakképzettség elsajátítása érdekében végzett munka megkülönböztetendő a szerint, hogy kisipari műhelyekben, vagy gyárakban, nagyüzemekben szerzi meg a gyermek vagy fiataikorú a szakképzést.

A gyermekek és fiataikorúak fogalmát a foglalkoztatással kapcsolatban a jogszabályok megállapítják és kimondják, hogy a 14. életévet be nem töltött személy még gyermek.

Fiatalkorú a 14-18. év közötti egyén. A gyermek foglalkoztatása szempontjából különbséget tesz a törvény a mezőgazdaságban és iparban foglalkoztatott gyermekek között és kimondja, hogy a 14. életévét még el nem ért gyermeknek az ipartörvény hatálya alá eső üzemekben és vállalatokban való foglalkoztatása tilos. A mezőgazdaságban ezt a tilalmat nem állítja fel abban az esetben, ha ez a munka őket tanulmányaik végzésében nem gátolja, továbbá a mezőgazdasági munkára hivatásszerűen készülnek elő.

Az ipari munkák keretében gyermeket alkalmazni nem lehet, tehát csak a 14. életévüket betöltöttek volnának elvileg alkalmazhatók, a jog mégis megengedi, hogy amíg a mindennapi elemi iskolai oktatást a betöltött 14. évig ki nem terjesztik, a 12. életévüket betöltött gyermekek foglalkoztathatók legyenek. Mind a gyermekek, mind a fiatalok foglalkoztatását szigorú korlátok között szabályozza a törvény. Gondoskodik a testi erejüket meghaladó munkák tilalmáról és ezzel egészségüket és testi épségüket védi. Felmentheti a munkától, hogyha az egészségükre és fejlődésükre ártalmas és tilalmazza az éjjeli foglalkoztatásokat. Rendkívüli esetekre, amelyeket taxatíve sorol fel a törvény, megengedi a fiatalok éjjeli foglalkoztatását. Előírja a munkaadó kötelességét és meghatározza azokat a hatóságokat, amelyek a felügyeletet és ellenőrzést gyakorolják.

A tanácsszerződésnél előírja a jogszabály a hatóság előtti alakszerűséget, iskolai képzettséget, a feltételeket, amelyeket be kell tartani még az esetben is, hogyha a gyermek szülőjénél nyeri a tanoncképzést. Meghatározza a tanonc munkaidejét. Előírja a tanoncidőt és a tanoncképzést. Meghatározza, hogy ki tarthat tanoncot, s szigorúan előírja a tanoncnak és a munkaadójának magatartását, valamint gondoskodik a betegségi és baleseti biztosításról. A tanoncokra vonatkozó jogszabályok a tanoncot, mint a társadalomnak leendő tagját, mint a termelésnek tényezőjét hozzák abba a helyzetbe, hogy a termelés zavartalanságát biztosítsák. A tanulási idő alatt nemcsak azért kell elsajátítania a szakmát, mert az hisz egzisztenciájának az alapja, hanem azért is, mert mint közgazdasági tényező, a közösségi helyzet kedvező kialakulásának lesz részese. Nem közömbös a nemzet szempontjából tehát az előállított munka minősége, a munkánál felhasznált anyag mennyisége, mert mindezek elmulasztása a javak elpazarlásához vezet.

A munkajog. Az ember létfenntartásához szükséges javak munka révén kerülnek felhasználható állapotba. A javak előállítása és értékesítése munkát igényel. A munka testi vagy szellemi. A munkás fogalma tehát általános és gazdasági értelemben a gazdasági célt szolgáló szellemi vagy testi munkát végző embert jelenti. Munkások mindazok, akik a társadalmi életben, társas együttélés biztosításában közreműködnek.

Közhasználatban a munkás fogalom azt az embert jelenti, aki a munkaadó kitűzött gazdasági céljához munkaerejét előre megállapított bérért rendelkezésre bocsátja. Ebben az értelemben fizikai és túlnyomólag izommunkát végzőket nevezik munkásoknak, akiknek megélhetése a munkabértől függ. Mivel a munkakereslet és kínálat a munkaadó célkitűzései és a munka egyéb körülményei között a munkást hátrányok érhetik, ezért a munkás jog gondoskodik megfelelő védelemről. Szabályozza a szellemi és testi munkát. Megkülönböztetést tesz a tanult és tanulatlan munkások közt. A speciális viszonyok szerint szabályozza a gyáripari és bányamunkások jogait és kötelességeit. Az ipari munkát is külön szabályozza kis- és kézműipari szempontból. Gondoskodik a háziipari és otthoni munkások kereseti viszonyainak szabályozásáról, kiterjed a szabályozás a mezőgazdasági munkára, állandó és alkalmi munkára, valamint a vándormunkára.

A termelési rendben, a javak előállítási feladatában a fontosabb rész a szellemi

munkát illeti, mely a munka célkitűzéseit, megszervezését, előállítási folyamat vezetését és ellenőrzését végzi, ezért külön rendezi a jogrend alkalmazásukat és foglalkoztatásukat.

A tanult munkások joga. A tanult munka a segédképesítésnél veszi kezdetét. Tanonc-idő után segédvizsgát kell tenni, amelyen azt bizonyítja, hogy a szükséges szakismereteket elsajátította. A segédvizsgák kiállása után a tanonc a segédlevelet megszerezheti. Segédlevelet nem szabad kiállítani azoknak, akik a segédvizsgát eredményesen le nem tették. A segédlevél birtokában kérheti a munkakönyv kiállítását és ekkor megnyílnak mindazok a jogok előtte, amelyek a képesítéshez kötött ipari munkások részére biztosítva vannak. A segédlevél kiadása után mint kezdő segédet munkaadója köteles tovább foglalkoztatni és ezt a kötelességet már a tanoncszerződésben foglalt nyilatkozattal a munkaadó vállalja. A kezdő segéd alkalmazása nem lehet 3 hónapnál rövidebb és a megfelelő munkabért ez alatt fizetnie kell.

A segéd az iparossal munkaszerződést köt. A munkafeltételek szabad egyezkedés tárgyát teszik. Törvény szabályozza a munkaadó és a segéd közötti viszonyt, mely, – ha másképp nem egyeztek meg – 15 napi felmondással megszüntethető. Fontosabb teendőkkel megbízott segéd felmondási ideje 3 hónap. Feltételekhez köti a törvény az elbocsátást és a felmondás nélküli kilépést. Ha az iparos segédjét lakással is ellátja, , egészséges lakást köteles adni. Panasz esetén a tisztii orvos közbelépésével az iparhatóság helyszíni szemlét köteles tartani.

Az iparban foglalkoztatott munkások munkabére szabad egyezkedés tárgyát képezi a legkisebb munkabér megállapítására kiadott jogszabályok megsértése nélkül. A jogszabályokban előírt feltételek esetén a segédnek joga van családbérre. Folyamatban van a munkaidő megállapítása és a törvény – azokban az esetekben is, amikor a heti munkaidő megállapítva nincs – a segédnek kellő pihenést biztosít.

A munkajog kötelezi az iparost, hogy ipartelepén mindazt létesítse és fenntartsa, ami a telep és az üzem alkalmazottainak életét, testi épségét, egészségét biztosítja. Az alkalmazottak kötelesek alkalmazkodni a munkaadónak az alkalmazottak élete, testi épsége és egészsége biztosítása érdekében tett intézkedéseire. Az iparhatóság ellenőrzi a törvény betartását és azok megsértése esetén megteszi a szükséges intézkedéseket. Az iparos köteles segédjét baleset, betegség ellen biztosítani. Az iparossegéd azonkívül öregség, rokkantság, özvegyiség és árvaság elleni biztosításra is kötelezett.

A gyári munkások joga. A gépek feltalálása a termelés irányát megváltoztatta. Amíg nem használtak a termelésben gépeket, addig az egyes iparcikkek előállítása szakértelmet igényelt. A gép mellett tanulatlan munkás alkalmazására is megnyílt a lehetőség, így kialakult a gyári munkások néprétege. A gyári munkás mind alkalmazás, mind foglalkoztatás szempontjából lényegesen más körülmények közé kerül, mint a kisipari munkás. A gyár fogalma már feltételezi a nagy technikai berendezést és a tömeggyártást, továbbá a munkamegosztást és a nagy munkáslétszámot, mindezeknek az együttthatói olyan változásokat idézhetnek elő, amelyek következtében a gyári munkás hátrányos helyzetbe kerülhet. A nagy tömegben foglalkoztatott munkásság rájött arra, hogy érdekeinek védelmét szervezetbe tömörüléssel látja el. Viszont a munkásság szervezkedésével szemben a munkaadók is szervezkedtek. Minthogy a gazdasági erő a munkaadók kezében volt, s minthogy a munkásság mint nagy réteg az állam és nemzet szempontjából jelentős tényező volt, felmerült annak a szüksége, hogy a gyári munkások jogi helyzetét az államhatalom rendezze.

Gyári munkást csak munkakönyv birtokában lehet alkalmazni. A munkakönyvet

az iparhatóság állítja ki, ez személyi adatainak igazolására szolgáló okmány. A munkakönyv birtoka módot ad a hatóságnak arra, hogy a törvényben megállapított kort ellenőrizze. Ugyanis meghatározza a törvény, hogy milyen korú egyéneknek lehet kiállítani munkakönyvet. 12 évnél fiatalabbnak egyáltalában nem, bizonyos esetekben csak 18. életévüket betöltötték részére állíthat ki munkakönyvet. A gyáros a munkakönyvet a munkástól átveszi és azt a munkából való kilépés idejéig megőrzi.

Köteles a gyáros munkásairól jegyzéket vezetni, hogy az iparhatóság bármikor ellenőrizhesse az alkalmazott munkások számát és meggyőződhessék arról, hogy a munkafeltételeket a munkaadó betartja-e. A munkaadó a munkásával munkaszerződést köt, mely munkarend formájában részletezhető. A munkarend nem állhat ellentétben a munkásokra vonatkozó tételes jogszabályokkal és nem állapíthat meg olyan előnyöket, melyek a munkavállalóval szemben érvényesülhetnek. A munkarend az iparhatóság ellenőrzése alatt áll. A munkás és munkaadó között létrejött szerződés egyébként a magánjog keretében tartozik.

A munkást munkabér illeti meg, amely szabad egyezkedés tárgya, azon keretek között, amelyeket a jogszabályok a legkisebb munkabér tekintetében megállapítanak. Gondoskodik a jog arról, hogy a kihasználás kiküszöböltessék, így nem hitelezhet a munkaadó árukat, vagy szeszes italokat munkásainak. Bizonyos keretek között megengedi a bérlevonásokat, amelyeket azonban az iparhatóság ellenőrizni köteles. Gondoskodik a törvény éppen úgy, mint a segédek védelmének a munkabéruzsora kiküszöböléséről. Az újabb jogszabályok a munkabérminimumot, valamint a családbért is bevezették.

Biztosítja a jog a munkabér megállapítását oly módon, hogy munkabérmegállapító bizottságokat küld ki az egyes gyáripárok munkavállalóinak fizetendő legkisebb munkabéreinek megállapítására.

Megadja a jog a lehetőséget kollektív szerződés kötésére és a szerződések megtartására pénzbírság megállapításával kötelezi a feleket. Kezdetét vette a munkaidőszabályozás rendezése; megállapítja a heti munkaórák számát, valamint megállapítja a munkaszüneteket. Gondoskodik a jogszabály a fizetett szabadság juttatásáról is.

A gyárakban alkalmazott munkások védelme érdekében a gyárost kötelezi a törvény, hogy mindazt létesítse és fenntartsa, ami a munkások életének, testi épségének egészségének biztosítására szolgál. Ezért részletesen szabályozza azokat a berendezéseket, amelyek a baleset ellen védik a munkást.

Kötelezi a munkást is, hogy betartsa azokat az intézkedéseket, amelyeket az ő érdekében adtak ki, illetőleg létesítettek. Az iparhatóság és az iparfelügyelő ellenőrzi a rendelkezések betartását. Kötelezi a gyár tulajdonosát, hogy az üzemében előforduló baleseteknél nyújtandó segélynyújtás céljaira a törvényben előírt mentőszekrényt készenlétben tartsa.

A jog az olyan gyárak, illetőleg telepek létesítését, amelyek több-kevesebb veszélyt, vagy egészségügyi ártalmat rejtenek magukban, telepengedélyhez köti. Telepengedélyt az iparhatóság a szakemberek és iparfelügyelők meghallgatása után adja meg, és külön előírja azokat a szabályokat, amelyekkel az ártalmak keletkezését a legkisebb mértékre tudja csökkenteni.

A gyári munkások felmondására az ipari munkásoknál előírt felmondási idő érvényes. A munkaadónak joga van azt a gyári munkást, aki a munkából jogosulatlanul lép ki, az iparhatósággal visszahozatni.

Bányamunkások joga. Jogrendszerünk külön szabályozza a bányamunkások védelmét, mert a bányamunkások különös körülmények között dolgoznak és a bányászat, mint a gazdasági élet fenntartásához szükséges nyersanyagok tekintélyes részének szolgáltatója, külön szabályozást is igényel. Bányamunkás csak munkakönyv birtokában alkalmazható. Szabályozza a törvény a munkás felvételét, mely a többi munkástól eltérőleg csak az előző üzemből kiadott elbocsátási igazolvány birtokában történhet. A vállalatok törzskönyv vezetésére kötelezettek.

A többi munkástól eltérően a jogszabályok a bányász magatartását is előírják. Fegyelmet, tiszteletet, bajtársiasságot, valamint veszély esetén kölcsönös segítséget követelnek.

Pontosan meghatározza a törvény a munkaidő maximumot, amely 12 óránál hosszabb nem lehet és rövidíteni kell magasabb hőmérséklet fennforgása esetén. A vasárnapi és a törvényes munkaszüneteket kötelezőleg előírja, hacsak a jogszabályokban kötelezőleg előírt különleges esetek eltérést nem indokolnak.

A munkabér szabad egyezkedés tárgya és bányahatósági ellenőrzés alatt áll.

A különleges bányászhelyzet adja meg az indokát annak, hogy mind az egészségügyi, mind a baleset elleni biztonsági rendszabályok részletesebben vannak szabályozva, mint a többi ipari ágakban. A bányákban fokozottabb veszélyekre való tekintettel a biztonsági rendszabályok megsértőivel szemben pénz vagy egyéb büntetések róhatók ki.

A bányahatóságok ellenőrzik a bányavállalatok fegyelmi joggyakorlását, amelyet az üzemvezető, vagy annak helyettese gyakorolhat. A büntetésről naplót kell vezetni, amelyben meg kell jelölni a vétség tényálladékát, a bizonyítási eljárást, a kirótt büntetést és a szolgálati szerződésnek azt a szakaszát, amelynek alapján a büntetést eszközölték. Bérlevonásokat nem eszközölhetnek. A bírságpénzeket munkás jóléti célokra, özvegyek és árvák segélyezésére fordíthatja. A bányabirtokosok és munkások között felmerült viták esetén a békéltetést a bányahatóságok végzik, ha ez eredménytelen marad, a munkaügyi bíróság dönt.

Szabályozza a jog a bányászlakások méretét, építési módját.

A bányamunkások 14 napi felmondási határidő után léphetnek ki a szolgálatból. A szolgálatból felmondás nélkül is elbocsátható a munkás, ha a jogszabályokban előírt közérdekelles magatartást tanúsítja. Viszont a munkás részére is megadja a jogot a törvény arra, hogy ha nem részesül emberi bánásmódban és ha a kikötött feltételeket nem teljesítik, munkahelyét elhagyhassa. A bányatörvény kötelezi a munkaadót, hogy az előírt elbocsátási bizonyítványt kiállítsa, amely a már eltöltött idejét igazolja és ezzel lehetőséget nyújt arra, hogy egy új hasonló vállalatban való elhelyezkedés esetén az eddig megszerzett előnyöket érvényesíthesse.

Kereskedők és magántisztviselők joga. A kereskedősegedeket az ipari és kereskedelmi vállalatok tisztviselőivel egy kategóriába sorozzák a jogszabályok. A törvény nem határozza meg a kereskedelmi alkalmazott fogalmát; kereskedelmi alkalmazottnak tartják általában azt, aki a kereskedelem körében áruelosztó tevékenységet fejt ki.

A magántisztviselők általános érvényű meghatározását jogszabályok nem adják sehol. Magántisztviselőknek tartják a szabott bérért dolgozókat, akik a magángazdaság körében főleg szellemi természetű munkát végeznek.

A kereskedősegedek ipari és kereskedelmi vállalatok tisztviselőinek szolgálati szerződésére különleges intézkedések nincsenek. A munkavállalás szabad egyezkedés

tárgya. Ha a szolgálati viszony időtartamát határozatlan megegyezéssel jelölték meg, ez esetben a szerződés határozatlan időre szól. A felek a szolgálati szerződés megkötésekor próbaidőt köthetnek ki, ennek a tartama azonban legfeljebb két hónapig terjedhet.

A felmondást írásban kell közölni, határozatlan időre kötött alkalmazási viszony esetén 3 hónap, fontosabb teendőkkel megbízottakra nézve 6 hónap. Felmondási idő alatt azt a munkabért kell fizetni, amelyet szolgálati ideje alatt élvezett. Ha az alkalmazott egy munkaadónál legalább öt évig volt megszakítás nélkül szolgálatban, a szolgálati viszony megszűnésekor végkielégítésre tarthat igényt. Végkielégítés összege minden betöltött szolgálati év után egy havi bér, azonban az összeg nem haladhatja meg az alkalmi mázott egy évi munkabérét. A magánalkalmazottak betegségi, baleseti, özvegyesség], rokkantsági, öregségi és árvasági biztosításra kötelezettek.

Mezőgazdasági munkások joga. A mezőgazdaságban dolgozó munkások nagy száma, különleges élet- és munkaviszonyai, továbbá az a nagy közgazdasági és nemzeti érdek, amely munkájukhoz fűződik, szükségessé tették a mezőgazdasági munkások jogviszonyának rendezését. A mezőgazdasági munka természete szerint a munkásvédelem eltérő képet mutat. A különböző csoportokra vonatkozó jogszabályok az általános mezőgazdasági munkásvizonyok rendezésébe kapcsolódnak, azzal szoros egységet alkotnak, az egységes rendezésnek azonban külön ágát képezik.

Az a munkás, aki nem cselédi minőségben gazdasági munka teljesítésére szerződéssel vállalkozik, gazdasági munkás. A gazdasági munkás szolgálata tehát nem folytonos, hanem egy, vagy több meghatározott munka elvégzésére terjed. A munkabért illetőleg szabadon egyezkednek, a törvények és rendeletek keretén belül. Szerződést írásban a község előljárósága előtt kell kötni. Külön szabályok érvényesek az aratás, hordás, cséplés és nyomtatás munkálataira. A munkabérmegállapodás szólhat a termés hányadrészére, készpénzre, vagy vagylagosan. A jogrend biztosítja a munkaadónak a szerződés felbontási jogát, de ugyancsak megadja a lehetőséget, hogy a munkás is felbonthassa a szerződést. Mindkét esetben a felbontás érvényesítését alakszerűségekhez köti. A törvény a szerződés feltételeinek teljesítését szabályozza és előírja mind a munkaadó, mind a munkavállaló köteleseit.

Azokban az esetekben, amikor a munkaadó a gazdasági munkás elhelyezését vállalja, a jogszabályok előírják, hogy a munkások a közegészség, közérkölciség törvényeinek megfelelő elhelyezést kapjanak. A törvényhatóság első tisztviselője, a rendőrség, csendőrség köteleességszerűleg kell ellenőrizzék a rendelkezéseknek közegészségügyi, közrendészeti és közérkölciségi szempontok érvényesítését.

A gazdasági napszámos szerződést szóbelileg köthet. A szerződés feltételeit a törvény, vagy törvényhatósági szabályrendelet keretein belül szabadon állapíthatják meg. Szerződést a napszámos megbízottja útján is köthet. A munka tartamán, ha mást világosan ki nem kötöttek, mindig egy nap értendő. A napszámos munkanapja napkeltétől napnyugtáig tart; délben egy órai pihenőidőt, április 15-től szeptember 30-ig pedig reggel és délután egy-egy félórás szünetet igényelhet. Ha a munkaadó a napszámot foglalkoztatni nem tudja, vagy nem akarja, a kikötött munkabérnek a tényleg munkában töltött idő aránya szerint negyed, fél vagy háromnegyed részét köteles fizetni. Mind a munkaadó, mind a napszámos a törvény rendelkezéseinek megszegéséért felelősségre vonható. Meghatározza a jogszabály azokat az eseteket, amikor a szerződéseket hatálytalanítják. Hatálytalanítását kérheti a munkaadó, mint a gazdasági napszámos.

A mezőgazdasági munkások körébe tartozik a cséplővállalkozók szerződése.

A gazdaság eredményét a cséplés realizálja, éppen ezért vált szükségessé a cséplési munkára vállalkozók munkaviszonyainak szabályozása.

A cséplőmunkások jogviszonya két részre oszlik, mégpedig a cséplőgéptulajdonos mint vállalkozónak munkaviszonyaira és a vállalkozó mellett dolgozó munkások szerződésére. A cséplővállalkozó a munkaadóval, a gazdasággal, a birtokossal köti meg a megállapodását. A cséplőgéptulajdonos, illetőleg cséplőgépvállalkozó a mellette dolgozó munkásokkal köti meg a szerződést. Mindkét esetben a jogszabály előírja azokat az alakszerűségeket, azokat a kötelelességeket, amelyeket a vállalkozónak a munkásokkal szemben teljesíteni kell. Előírja, hogy a termények milyen minőségben és mennyiségben szolgáltatandók ki.

Külön szabályozást nyert a gazdasági munkavállalkozók jogviszonya. A gazdasági munkáknál szokás egyes munkákat csoportban végezni. Egyes csoportok külön alakulnak és alakítják ki ennek különleges munkaviszonyait. A csoportok egy vállalkozó útján kötik szerződéseiket és a vállalkozó kötelessége a megfelelő csoportot összeállítani. Minthogy a vállalkozó helyzetével visszaélhet, azért rendezi a jog a szerződési feltételeket és köti engedélyhez a munkavállalkozást. A vállalkozó minden vállalkozását 8 napon belül az országos gazdasági munkaközvetítő irodának köteles bejelenteni és a munkásokkal a szerződéseket a községi elöljáróság előtt köteles megkötni. A munkásvállalkozó és munkások között létrejött szerződés nem befolyásolja a munkásvállalkozó és birtokos közötti jogviszonyokat. A bejelentési kötelezettség biztosítja a hatóságoknak a vállalkozó és a munkások között fennálló szerződés teljesítésének ellenőrzését.

A gazdasági munkásjogban külön ágazat a gazdasági segédmunkások joga. A gazdasági munkás olyan mezőgazdasági munkák elvégzésére, amelyeket egyedül elvégezni nem tud, segédmunkásokat vesz igénybe, akikkel szabadon egyezkedik. A gazdasági munkás ilyen esetekben mint munkaadó szerepel és külön szerződést köt az általa felfogadott segédmunkásokkal. A kettőjük közötti jogviszony feltételeit a törvény megállapítja. Segédmunkásnak csak azt lehet szerződtetni, aki munkásigazolvánnyal van ellátva és munkabérét illetőleg a törvény a gazdasági munkással, mint vállalkozóval szemben zálogjogot biztosít.

A legnagyobb csoport a mezőgazdasági munkás jogban a mezőgazdasági cselédek jogviszonyát öleli fel. Gazdasági cselédnek a törvény azt tekinti, aki szerződéssel kötelezi magát arra, hogy valamely gazdaságban személyes és folytonos szolgálatokat bérért teljesít. A gazdasági cseléd fogalom kellékei a következők: személyes szolgálatra való kötelezettség, időbér (és nem napibér) legalább egy hónapi szolgálati idő, gazdasági munkaszolgálat folytonossága és a szolgálat alsóbbrendűsége.

A törvény részletesen szabályozza a szerződési feltételeket. Előírja a gazdák és a cselédek kötelelességeit. Védelmébe veszi a cseléd testi erejét, biztosítja nyugalma és ellenőrzi, – ha ilyenben részesül – élelmézésének mind mennyiségét, mind minőségét. Gondoskodik a járandóságok kiszolgáltatásának előírásáról. Meghatározza azt a mértéket, ameddig a gyógykezelést szolgáltatnia kell és elrendeli, hogy a közegészség követelményeinek megfelelő elhelyezésről kell gondoskodni. Meghatározza mind a gazdának, mind a cselédnek a külépési jogát, valamint az ezzel kapcsolatos jogorvoslásokat.

A cselédlakásokat úgy kell építeni, hogy minden családnak egy külön szobája és kamrája legyen. Külön záros határidő alatt kellett volna ezeket az átalakításokat, illetőleg lakásépítéseket elvégezni. Munkaszünetet rendel el a cseléd részére vasárnapra és a sátoros ünnepekre. Védi a kiuzsorázás ellen, munkaadója előlegekre nem szedhet

kamatot, járandóságaira, terhére beszerzett élelem, ruházati cikkekért nem számíthat nagyobb árat stb.

A mezőgazdasági cselédek védelme kidomborodik a munkás erejének jogosulatlan kihasználásával kapcsolatosan kiadott rendelkezésben és semmisnek nyilvánítja az olyan megállapodást, amely ellenszolgáltatás nélkül kötelezi a munkást bizonyos szolgáltatások teljesítésére. A jogosulatlan kihasználás esetén bárki kérheti a napszám-bérek időnkénti megállapítását. E célból munkabérmegállapító bizottságokat kell szervezni. A bérmegállapítás ellen fellebbezéssel élhetnek a földművelésügyi miniszterhez. A végérvényesen megállapított legkisebb munkabéreket közzé kell tenni és kevesebbet fizetni büntetés terhe mellett tilos. A különbözetet 90 nap alatt a munkás követelheti. A jogszabály intézkedik a mezőgazdasági munkások és munkaadók közötti viszályok rendezéséről, az eljárás közigazgatási hatáskörben folyik a munkaadók és a munkavállalók részvételével. Fokozatos fellebbvitelnek van helye. A különleges helyzetre való tekintettel külön szabályok érvényesek a vízimunkálatoknál, vasúti útépítésnél alkalmazott munkások jogviszonyaira, munkabérére, gyógykezelésére.

Külön rész a mezőgazdasági munkaközvetítés, amelynek keretében a gazdasági munkástoborzás lebonyolódik. Itt nyer a toborzó gazda fogalma megállapítást. Aki másnak gazdaságában teljesítendő gazdasági munka elvégzésére a munkaadó megbízásából munkásokat gyűjt össze, az toborzó gazda. A toborzás közigazgatási ellenőrzés alatt áll és csak hatósági engedély alapján végezhető. Csak az előírt feltételek mellett lehet toborozást eszközölni. A munkaközvetítés kérdése csupán jogszabály formájában van rendezve, gyakorlatba nem ment át.

A mezőgazdasági munkások joga mint gyűjtőfogalom és annak egyes ágai a végrehajtás során sok kifogásra adnak okot. A kérdés újjá rendezése szükséges, mert a munkásvédelmi intézkedések, amelyek papíron megvannak, gyakorlatban alig érvényesülnek.

A mezőgazdasági munkások jogához tartozik a gazdasági munkásbiztosítás, amelyet az Országos Gazdasági Munkáspénztár végez. A mezőgazdasági cselédek, idénymunkások, vizitársulatok munkásai stb. baleseti, öregségi, rokkantsági biztosításban, valamint halál esetére való biztosításban részesülnek.

Napszamosok joga. A mezőgazdasági napszamosok mellett a munkásság egyik legnagyobb rétege a napszamosoké. Munkájuk ellenértékét napszámokban kapják, egy, vagy több napig tartó olyan testi munkát végeznek, amely szaktudást nem igényel és amelynek elvégzése sem képesítéshez, sem engedélyhez kötött iparhoz nem tartozik. A munkaadójával szolgálati viszonyban nem áll. Biztosító intézetnek nem tagja, kereseti adó alól mentesített. Bármely napon otthagynak, megváltoztathatják munkahelyét felmondás nélkül, viszont a munkaadó is bármikor elbocsáthatja munkását. Ilyenkor a megszolgált munkabéren kívül semmiféle járandóság meg nem illeti.

Ezt a széles népréteget a fennálló jogszabályok tehát a legmostohábban védik. Ennek a néprétegnek a megélhetése a munkalehetőségektől függ, ezért állandó hullámszáznak van kitéve. A tapasztalat azt mutatja, hogy a gyermekáldás ebben a néprétegben a legnagyobb. A gyermekek ellátását a bizonytalan és hullámzó kereset nagyon nehezíti és nagy ártalmakat idéz elő. A munka viszonyainak, valamint az önnálló egzisztenciává fejlődésnek lehetőségeit számukra megnyitni és őket a nemzetépítő rétegben elhelyezni fontos feladat.

A munkásnők joga. A nő munkavállalását a jogrend olyan feltételekhez köti, mint a fém munkásokat. Különbséget tesz olyan vonatkozásban, amely a nőt neméből kifolyó-

lag megilleti. Taxative fel vannak sorolva azok az üzemek., amelyekben nő csak hatósági orvosi bizonyítvánnyal igazolt testi és egészségi alkalmasság esetén vállalhat munkát. A jogszabály feltünteti azokat a munkaköröket., amelyekben a nő még orvosi igazolvány esetén sem alkalmazható. A nő munkavállalása szabad egyezkedés tárgya és éppen úgy munkakönyvvvel kell rendelkeznie., mint a férfi munkásnak.

A törvény 3 kategóriába osztja a női munkásokat. Az első csoportba tartoznak a 16 éven aluli., a másodikba a 18 éven aluli, a harmadikba a 18 éven felüli női munkások. Általánosságban megtiltja a törvény., hogy a nővel olyan munkát végeztessenek, mely testi erejét meghaladja és a munkaadót kötelezi, hogy üzemét az alkalmazott testi egészségének és erkölcsi épségének megóvására szükséges berendezéssel lássa el. Megállapítja a legrövidebb éjszakai pihenőidőt és azokat a kivételes eseteket, amikor a 18 évesnél idősebb nő éjjel foglalkozatható. Külön felsorolja azokat a szabályokat, amelyeket a terhes nők védelme érdekében alkalmazni kell. A munkásnők védelmére kiadott intézkedések ellenőrzéséről és felügyeletéről az iparhatóság és az iparfelügyelő gondoskodik. A nők védelmére kiadott jogszabályok megszegését kihágási úton torolja meg.

Külön megemlítendő a házicselédnek joga. Házicselédnek azt kell tekinteni, aki a háztartási vagy házkörűli személyes és folytonos szolgálatra kötelezi magát legalább - egy hónapi időtartamra bér ellenében. Házi- vagy belsőcseléd az, akit főleg a házban vagy a család egyes tagjainak szolgálatában teljesítendő munkára fogadtak fel. A szolgálatbalépéshez szóbeli vagy írásbeli szerződés szükséges. Gondoskodik a törvény a cseléd testi erejének és egészségének védelméről és ezért megtiltja, hogy erejét meghaladó munkát vele végeztessenek.

A beteg cselédet a gazda köteles egy hónapig gyógyíttatni. Kivételt a kötelező baleseti és betegségi biztosítás alá vont házicselédnek képeznek.

A szolgálati szerződés feltételeit szabadon állapítják meg és a munkaviszony kölcsönös felmondás alapján megszüntethető. Előírja a törvény a gazda köteletségét az étkezés, lakás, erkölcsi továbbá a testi erő védelmében, és meghatározza a cselédnek a kötelességeit. Meghatározza az azonnali elbocsátás, illetőleg az azonnali kilépés körülményeit, feltételeit.

A cselédnek száma nagy, tehát a lakosságnak elég széles rétege így keresi kenyerét. A cseléd törvénynek elavultsága folytán hátrányai vannak. A rendőrhatalóság ellenőrzése és ügykörébe tartozik a cselédügy, ami már egymagában súlyos társadalmi problémák keletkezésére adhat alkalmat. Nem szabályozza a cseléd törvény a cselédnek munkaidejét, nem biztosítja a pihenőjét, szabadságát, nem állapítja meg az életkort, amelyben szolgálatba lehet fogadni és nem biztosítja a megfelelő lakást. A cseléd ki van szolgáltatva munkaadójának, aki a házifenyítéket is alkalmazhatja, sőt béréből levonásokat is eszközölhet az okozott kár erejéig.

Szervezkedési jog. Az érdekképviselési védelem érdekeit szolgálják az ipartestületek, mezőgazdasági választmány, kereskedelmi és iparkamarák stb. A munkásságnak törvényes érdekképviselője még nincs. Törvény intézkedik az egyoldalú kihasználás megtorlásáról.

Az ipartörvény az olyan megegyezéseket, amelyek az iparosok részéről üzemük félbeszakítását, segédek elbocsátását célozzák, azért, hogy terhesebb munkafeltételeket állapíthassanak meg munkásaik részére, büntető következmények terhe mellett tilja. A munkásoknak, segédeknek is tilos az összebeszélés azért, hogy a munkaadóktól jobb munkafeltételeket csikarjanak ki. Különösen a mezőgazdasági munkások szabad akara-

tának érvényesítését akadályozó egyénekkel szemben állanak fenn szigorúbb intézkedések. A mezőgazdasági munkások jogával kapcsolatban külön törvények intézkednek az összebeszélést illetően.

Magánosok elleni erőszak vétségének nyilvánítja a törvény, ha valaki munkabér felemelése, vagy leszállítása végett valamely munkás vagy munkaadó ellen erőszakot követ el, szóban vagy tettben bántalmazza, vagy erőszakkal fenyegeti.

Az egyesülési jog korlátok között elismerést nyert. Az alapszabályok jóváhagyást kell nyernének. Megtiltja a jogszabály az ifjúságnak a felnőtt munkásoknak egyesületébe való belépését.

Általában azok a vitás területek, amelyek a munkásság szervezkedését és sztrájkját kiváltották, már egészen szűk térre korlátozódnak. Az államhatalom a munkabérnek, munkaidőnek, munkafeltételeknek megállapításával kapcsolatosan tett intézkedései, valamint a munkaügyi bíráskodás beiktatása és a békéltető bizottságok működtetése következtében mind kevesebb lesz azoknak az eseteknek a száma, amelyek a gyengébb munkást a szervezkedésre és erőszakos egyesületekre készíteti.

A kisiparosok szociális joga. Kisiparosnak azt kell tekinteni, aki elemi erővel hajtott olyan munkagépet használ, amelynek összes erőszükséglete 6 lóerőnél nem több és állandóan tizenötöt kevesebb munkaerőt foglalkoztat. Kisiparos az is, aki gépet nem használ és állandóan húsznál kevesebb alkalmazottat foglalkoztat. Az iparüzés feltételek mellett folytatható. Csak önjogú egyén kaphat engedélyt. Képesítéshez kötött iparok azok, amelyek kézműves jellegűek és amelyek szakképzettség és gyakorlat útján sajátíthatók el. A képesített ipart csak mesterlevél birtokában lehet gyakorolni.

A törvény az iparüzés megkezdését igazolvány, illetőleg iparendély kiadásához köti, amelyet csak akkor állít ki az iparhatóság, ha a folyamodó az előírt feltételekkel rendelkezik. Az iparvédő intézkedésekkel az iparosok számát befolyásolja. Azokban az esetekben, amikor az iparos közérdekellenes magatartást tanúsít és iparának üzésére méltatlanná vált, az iparüzési jog elvonható, illetőleg korlátozható. Iparosok jogi és gazdasági érdekeinek szolgálatában az ipartestületek állanak.

A gazdák szociális védelme. A gazdasági válság következtében a gazdaközönség széles rétege eladósodott. A gazdaadósság rendezése széles népréteget mentett meg existenciáját fenyegető elszegényedéstől. Kötelességévé tette az államhatalom a közigazgatási tényezőknek, hogy az érdekelt adós gazdákat jóakarattal, megértéssel és türelemmel kezeljék. Meg kell adniok a tartozásaik rendezésének módjaira az útbaigazítást. Gondoskodott arról a rendelet, hogy az érdekeltek megismerhessék a tartozások szabályozási rendszerét, a biztosított kedvezményeket és azok feltételeit.

A gazdatartozások fizetésére a törlesztési mérték meg van állapítva. Pontos meghatározást nyert, hogy ki vehet kedvezményt igénybe. A védett birtokokat felügyelet alá helyezik, ha az adott kedvezményes kötelezettséget nem teljesítik. A jogszabály nemcsak a birtokosokra, hanem a haszonbérelőkre is kiterjeszti az adósvédelmet, de meghatározza, hogy mely esetekben lehet igénybe venni a védettséget.

A védett gazdaadós részére jutalmakat állapít meg olyan esetekben, ha a kötelezettségét pontosan teljesíti és tanújelét adja annak, hogy az adósságnak törlesztésére minden lehetőséget igénybe vesz, tehát többet dolgozik, többet termel és a több munka útján elért eredménnyel törleszt. Ha a gazdaadós tartozásainak összege a birtok kataszteri tiszta jövedelmének 40-szeresét, házas beltelkek esetén a házadó alapjának 12-szeres

szorzatát meghaladja, vagy az adós, vagy a hitelező kérésére az egyezséget kell megkísérelni, hogy az adósságokat az adós teherbíróképességével arányba hozzák.

Ha a birtok jövedelmezősége ezt az arányt meghaladja, a hitelezők kérhetik, hogy magasabb fizetési kulcsot állapítsanak meg. A védettség törlésére is megvan a lehetőség. Megadja a törvény a jogot arra, hogy a kamatleszállítást követelhessék, sőt ha a védettség időközben megszűnik, kérheti a helyzetének rosszabbodása esetén a védettség visszaállítását is.

Munkakerülés, csavargás, kéregetés. A tételes jogban nincs pozitív rendelkezés arra, hogy létfenntartását mindenki köteles munkájával biztosítani. Csupán negatív irányban rendelkezik a törvény és azt az egyént, aki munkakerülés miatt csavarog vagy munkakerülő életmódot folytat, bünteti. Az ilyen egyént a jogrend munkára akarja nevelni és azért dologházba utalja.

A csavargó ellen ugyancsak megtorló intézkedésekkel igyekszik az államhatalom a társadalmat védeni. Aki munkaszerzési készséget nem mutat, tisztességes úton megélhetését biztosítani nem igyekszik, azt bünvádi eljárás alá vonják. A munkakerüléssel és a csavargással rokon a kéregetés. Munkabíró, munkaképes egyének, akik hatósági engedély nélkül kéregetnek, büntető úton nyernek megtorlást.

Munkanélküliség. A munkanélküliség a társadalmi élet egyik legveszedelmesebb betegsége. A munkanélküli egyrészt kiesik a termelésből, másrészt mint fogyasztó nem jöhet számításba, kizárólag az államhatalomnak egyoldalú áldozathozatalára van utalva. Nemzetközi egyezmények iparkodtak országok között a védekezés egységes rendszerét kiépíteni. A munkanélküliség elleni küzdelem eszköze a munkaközvetítés, a munkaalkalom biztosítása, a munkaidő szabályozása és a telepítés.

A munkanélküliség velejárója az inség. Az inség a legveszedelmesebb társadalmi megbetegedés, mert az inség fogalma egyúttal a létfenntartásban súlyosan veszélyeztetett egyént jelenti. Az inség leküzdésének módja a munkaalkalmak biztosítása. Az inségmunka természete hozza magával, hogy annak olyannak kell lennie, amely a fennálló gazdasági rendet ne veszélyeztesse. Tehát olyan munkák szervezendők, amelyek révén az érdekelt nyomorba jutott népréteg kiemelkedhetik az inséges állapotból. Ennek a célnak elérésére minden munkaalkalom indokolt.

Közsegélyezés, koldulás. A lakoságnak abban az esetben, ha gazdasági helyzete, testi képessége, munkaereje meggyengült, joga van a közületi eltartásra. Ez a tartás közsegélyezés fogalom alatt nyert jogrendszerünkben elnevezést. Elsősorban a magatehetetlen olyan betegeket nyilvánítja ilyeneknek, akik kórházi vagy gyógyintézeti ápolásban nem részesülnek és betegségük következtében képtelenek eltartásukról gondoskodni, továbbá egészségi állapotukban oly módon megtámadott egyének, akiket kórházban vagy gyógyintézetben nem ápolhatnak, valamint azokat, akiket azért bocsátanak el a kórházakból, vagy⁷ gyógyintézetekből, mert nem gyógyíthatók. A közsegélyezett kategóriába felveendőnek tartja a jogszabály a nem közveszélyes elmebetegeket, ártalmatlan hülyéket, siketnémákat, nyomorékokat, vakokat, ha tartásra köteles hozzátartozóik nincsenek. A jogszabályok nem tesznek említést azokról, akik nem betegek ugyan, de elaggottak és magukkal tehetetlenek, továbbá azokról sem, akiknek némi munkaerejük van ugyan, ez azonban nem elegendő arra, hogy létfenntartásukat vele biztosítsák. Annak a körülménynek a megállapítását, hogy közsegélyben kik részesítendők és kik azok, akik közsegély nélkül megélni nem tudnak, a jogszabály nem rendezti.

A tartózkodási hely köteles – a segélyezés szükségének beálltakor – támogatást nyújtani. A tartózkodási hely a segélyezett lakhelyétől a segélyezési összeg megtérítését követelheti, ha a segélyezés összege a 20 pengőt meghaladja.

A rendelet meghatározza a lakóhely fogalmát. Lakóhelynek azt a községet, várost kell tekinteni, amelynek területén a szegény a segélyezést megelőzőleg eltelt öt év alatt egyhuzamban 3 évig lakott, vagy az öt évben a leghosszabb időt töltötte.

A tételes rendelkezések sehol sem határozzák meg, hogy mi az a támogatás, amelyet a községnek a közellátásba vettek részére nyújtania kell. Közellátásba vett szegények gyógykezelését a jogszabályok a nyilvános betegápolási pótdó terhére engedélyezett hozzájárulásból eszközlik.

A közsegélyezés módjáról és mérvéről kiadott jogszabály a törvényhatóságokat és a nagyobb városokat utasíthatja, hogy szegényházak, gyámoldák és hasonló intézetek létesítésére törekedjenek.

A szegénysegélyezésre fordított Összegeket külön alapon, az u. n. szegényalapon kezelik. A szegényalap a törvényhatóság ellenőrzése és felügyelete alatt áll.

Kórházak. A szociális és a közegészségügyi védelemnek szoros összefüggése teszi szükségessé, hogy a társadalom beteg tagjainak különösen az anyagilag és társadalmilag, gyengébb helyzetben lévőknek testi megbetegedésével kapcsolatos védő intézkedéseket a jogrend szabályozza.

A gyógyítás szolgálatában állanak a kórházak és a gyógyintézetek. Nyilvános jelleggel felruházott kórházakon azok a kórházak értendők, amelyeket a tulajdonos kérelmére a belügyminiszter nyilvános jelleggel ruház fel. A magánkórházak és gyógyintézetek csak olyan betegeket kötelesek felvenni, amilyen betegségek gyógyítására berendezkedtek.

A nyilvános betegápolási átalány terhére esnek a közkórházakban ápolat magyar vagy külföldi honos szegény betegek, akiknek ápolási költségeit a fizetésre köteles hozzátartozók, vagy biztosító intézetek nem fizetik meg.

A közkórházakban ápolat szülőnők, amennyiben sem maguk, sem házastársuk fizetésre nem képes, szülöttükkel együtt a gyermekágy befejezéséig az átalány terhére ápolatnak, továbbá a ragályos, vagy fertőző betegségben szenvedők, amennyiben saját személyükben fizetésre nem képesek. Betegápolási átalány terhére esnek a nemibetegségben, vagy trachomában szenvedők ápolási költségei, ha saját személyükben a költségüket megfizetni nem tudják. A gyógykezelés alatt állók ápolási költségeit a fizetésre köteles hozzátartozóktól közadók módjára lehet behajtani. A közkórházban felvett beteg legfeljebb 3 hónapig ápolható közköltségen, ezen túlterjedő ápolásra csak a kórházigazgató adhat kivételesen engedélyt. A közkórházban elhalt vagyontalanokat a nyilvános betegápolási átalány, illetőleg a napi ápolási költség hozzájárulás terhére kell eltemettetni, ha fizetésre képes és köteles hozzátartozóik nincsenek.

A jogszabály a városok, községek köteleességé teszi, hogy saját területükön a szegény betegek részére rendelt gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök költségeit fedezzék. A gyógyszerek rendelését csak hatósági, vagy a belügyminiszter részéről arra felhatalmazott magánorvosok eszközölhetik. Ugyancsak a községek kötelesek gondoskodni a kórházi ápolásban nem részesülő szegény betegekről, gyógyíthatatlanokról, hülyékről, siketnémákról, vakokról és nyomorékokról, amennyiben más ellátásban nem részesülnek és az állami gyermekmenhely kötelékébe nem tartoznak. A szegény betegek részére gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök rendelésének és kiszolgáltatásának

módját törvény állapítja meg és szabja meg a költségek mértékét, valamint az ingyen gyógyszer rendelésének igazgatási szabályait. Gyógyszerellátásra igényjogosult egyén olyan esetben, ha munka- és keresetképeségének, valamint gyógyulásának előmozdítása végett arra elkerülhetetlenül szüksége van, gyógyászati segédeszközt is kaphat.

A tüdővész a legjobban pusztító népbetegségek közé tartozik. Leküzdése céljából az államhatalom minden eszközt megragad, így: a tuberkulózist ismertető iratokat osztatott szét az ország minden részén és az országban beszélt minden nyelven. A célt szolgálják a tuberkulózis leküzdésére alakult különféle szövetségek, egyesületek és intézmények.

Az 1876: XIV. te. 80. §-a a tuberkulózist ragályos betegségnek nyilvánítja és bejelentést követel a következő' esetekben: 1. Bejelentésnek helye van, ha tüdősorvadásban, gégesorvadásban vagy nyílttuberkulózisban szenvedő egyén meghal. 2. Törvényhatósági és megyei városokban a haláleset kötelező bejelentésén kívül azoknak a lakásváltoztatását is be kell jelenteni, akik a nevezett betegségekben szenvednek. 3. Ugyancsak be kell jelenteni az ilyen betegségeket, ha másokkal lakó társaikat veszélyeztetik, ha intézetekben, iskolákban, szegényházakban, árvaházakban, szállodákban stb.-ben másokkal együtt laknak, étkeznek és az iskolákban előforduló esetekben akár a tanszemély-, akár a tanulók között fordul elő a ragályos megbetegedés.

Hadigondozás. A hadigondozott ellátásáról szóló jelenleg érvényben levő rendelkezéseket az u. n. hadirokkant törvény, az 1933: VII. törvénycikk, valamint ennek terjedelmes végrehajtási rendelete a 9.300/1933. H. M. ein. hg. számú utasítás tartalmazza.

Ezek szerint a hadigondozás áll: 1. állandó jellegű pénzbeli ellátásból, 2. rendkívüli esetre szóló segélyszerű pénzbeli szolgáltatásból, 3. gyógyászati ellátásból, 4. rokkantotthoni és nevelőintézeti ellátásból, 5. új életpályára való kiképzés lehetőségéből, 6. egyéb (közszolgáltatási és alkalmaztatási, közlekedési, adó, tanulmányi stb.) kedvezményekből.

A szociális közigazgatási jogszabályoknak e terjedelemben korlátozott tanulmány keretében csupán vázlatoszerű feldolgozására nyílt mód és lehetőség. A vázlat nem is szolgál más célt, minthogy igazolja azt, hogy a fennálló és a közéletet állandóan foglalkoztató szociális problémák igen tekintélyes részére intézkedéseket tartalmaznak az eddig kiadott jogszabályok. Ezeket tehát végre kell hajtani, és a problémáknak jelentős százaléka kikerül abból a tömegeből, mely mint izgatóanyag a közvéleményt nyugtalanítja.

A másik cél az volt, bebizonyítani, hogy a szociális közigazgatásnak rendszerét ki lehet építeni. A megtett intézkedések és jogok, ha nem is átfogó módon, szerencsés összetevődés folytán kerek egészben segítségére vannak az alkalmazó közigazgatásnak a szociális problémák megoldásában.

A harmadik cél az, hogy a hiányokra rámutasson és olyan irányú közigazgatási munkának a beállítására nyújtson lehetőséget, amely a karitatív munkától elkülönítve a szociális közigazgatást arra a területre emelje, ahova a hozzáfűződő fontos nemzeti érdekek miatt emelni hivatott.

A közigazgatásnak nemcsak adminisztratív, bürokratikus, igazgatási feladata van, hanem természetéből, rendeltetéséből kifolyólag azon messze túlmenően az egyéneknek, csoportoknak, köröknek, osztályoknak boldogulását kell előmozdítani, s ebben nem maradhat csupán csak a jogszabályok rideg, merev alkalmazásánál, hanem széleskörű gazdasági feladatot is kell végeznie.

Mindezekon túlmenőleg a közigazgatási joganyag csak akkor válik élő valósággá, ha az államhatalom részéről a jogszabályokban a hatalom nyújtotta eszközöket, a szociális közgazdasági munkát átfonja a hivatás tudata, amely a közigazgatás szerveit átszövi a felebaráti kötelesség minden szálával. A közigazgatás az emberben ne csak közigazgatási anyagot kell lásson, hanem embert, még szorosabban véve a nemzet tagját, aki ugyanazokért a célokért dolgozik a nemzeti összességben, tehát rajta segíteni nemcsak kötelességet, hanem lelki szükségességet is jelent.

II.

Alaki jog. A szociális közigazgatásra vonatkozó anyagi jogszabályokat végre kell hajtani. Az államhatalom a végrehajtásra szerveket hívott életre, amelyeknek eljárási szabályai együttesen adják a szociális közigazgatási jog alaki részét.

A szociális közigazgatás alaki részének helyes alkalmazása csak akkor érhető el, ha a szociális munka területe áttekintést nyer. A szociális közigazgatásnak alaki jog szempontjából szüksége van tehát arra, hogy áttekintse az egész munkaterületet és megállapítsa a szociális problémák lényegét és azoknak különböző korrelációit.

Az ideális társasélés utópisztikus adottságában nem lett volna szükség szociális közigazgatásra, mert ebben az elrendezésben az együttélés következtében kollíziók nem állanak elő, az egyik egyén érdeke nem sértené a másik egyén érdekeit, így nem alakulhatnának ki társadalmi rétegződések, hanem az együttélés idealizált egységben, harmonikus közösségben folyna le. Minthogy ilyen idealizált együttélés a társadalomban sehol sem állhat elő, társadalmi problémák keletkeznek.

Az élet sok változatot mutat, azért nincs az a fejlett és tökéletes államrendezkedés, mely minden szociális problémának tudatos megelőzését biztosítaná. Tehát szociális baj, társadalmi kollízió jelentkezik, amelynek megoldásával kell foglalkozni.

A szociális problémák keletkezése. A szociális problémák megoldása teszi szükségessé a problémák keletkezésének vizsgálatát. Vizsgálódás nélkül nem lehet helyesen alkalmazni a szociális jogszabályokat. A szociális közigazgatás feladata elsősorban arra irányul, hogy a problémák megoldását gyökeresen végezze. A problémák vizsgálata nélkül ezt a munkát elvégezni nem lehet, következőképpen a közigazgatás legfeljebb csak a tüneti kezelés stádiumáig jut el, de nem tölti be azt a feladatot, rendeltetést, amelyre hivatva van. Ismerni kell azt az okot, amely a problémákat létrehozta. Pl. egy elhagyott, züllésnek indult gyermek esetében a kérdések egész sora merül fel. Mi okozta a züllést, konstitucionális adottság, veleszületett hajlam, vagy egyéb olyan fogyatékoság következményeképpen jelentkezik, amit időben el lehetett volna háritani. A szociális probléma keletkezésének hátterét kell megismerni, kikutatni, hogy a jogszabály alkalmazás és a rendelkezésre álló anyagi javak teljes mértékben érvényesítsék hatásukat.

A keletkezés vizsgálata az előidéző okok területéről indulhat ki és feleletet kell találni arra, hogy a probléma miért keletkezett. A vizsgálódás során feleletet talál arra, a másik kérdésre is, amely közelebből jelöli meg azt a helyet, – lelki gazdasági, rendszerbeli területet, – ahonnan a szociális probléma elindult. Mert csak ennek a vizsgálata adja meg a lehetőséget és módot arra, hogy a probléma útjának ágy elemmel kísérésével a gyógyeszer alkalmazásánál a legmegfelelőbb eszközt igénybevehetővé tegye.

Az az út, amelyen a szociális problémák haladnak, különböző szélességet és a problémák fejlődése különböző gyorsaságot mutat. Látni kell, hogy az egyéneknél felmerülő azonos szükségleti hiányok miképpen hozzák össze őket egy tovahömpölygő

tömeggé és látni kell, hogy a haladás üteme milyen sebességű és ezen a réven miképpen egyesülnek az azonos hiányokat szenvedő egyesek tömegekké, s az egyesben, valamint a tömegben milyen lelki folyamat, életmegnyilvánulások keletkeznek ennek következtében. Ismerni kell azokat az áldozatokat, nélkülözéseket, amelyek a hiányok kielégíthetlensége következtében az élet töréseit előidézik.

A szociális problémák vizsgálatának meg kell állapítania, hogy a problémák következményei hogyan alakulnak ki és mennyiben fognak jelentkezni. Minden probléma egy összeütközés következménye. Minden probléma harmonikus életfolyamat megzavarását jelenti és minden harmóniának a megbontása következményeket von maga után. A következmények lemerése a szociális közigazgatás alkalmazásában az a nagy feladat, amely a közigazgatás dinamizmusát meghatározza. Ha az eljáró közigazgatási közeg, rendelkezik azzal a felkészültséggel, „hogy a problémák vizsgálati anyagából a következményeket le tudja mérni, intézkedéseiben jelentkezni fog a megelőzés, a következmények elhárítására való törekvés. Az ilyen irányú közigazgatási intézkedés magán viseli a lüktető élethez való alkalmazkodás minden ismertető jelét, e nélkül a közigazgatás száraz, rideg eszköz. A közigazgatást ez a dinamizmus emeli arra a magaslatra, amelyet az államhatalom gyakorlása, a közösség érdekei, a nemzet egyetemes szempontjai megkívánnak. E nélkül rideg végrehajtó eszköz marad, minden tartalom, magasabb cél és rendeltetés nélkül. Ez a pozitív munkának az előfeltétele.

A következmények lemerése az alkalmazó közigazgatást abba a helyzetbe hozza, hogy megállapíthatja előre azt a területet, amelyen a problémák hatásukat érzetik. Egészen más eszközt kell alkalmaznia a közigazgatásnak, ha azt látja, hogy egy megindult probléma következményeképpen a társadalomnak egy nagyobb rétege kerül kritikus helyzetbe, mint abban az esetben, hogyha csak keveseket érint. Másképp kell intézkedni, hogyha ellenálló erővel rendelkező csoportok, vagy társadalmi rétegekből indul ki a probléma és ugyanilyen összetételű területen érezteti a hatását, mintha az erősnek a magatartása érinti a széles rétegben elhelyezkedő gyengéket.

A szociális közigazgatásnak a problémák megoldása szolgálatában tehát nagy vizsgálódási területet kell alaposan áttanulmányoznia. Minél több a probléma, annál szövevényesebb a vizsgálódás. A vizsgálódás pedig széleskörű felkészültséget igényel. A szociális közigazgatás éppen ezért tartozik a legnehezebb feladatok közé. Csak a teljes felkészültség menti meg az útvesztőkbe tévedéstől és attól, hogy az alkalmazott szociális közigazgatás során az igazi iránytól eltérve karitatív munkát végezzen.

A szociális problémák megoldása. Szociális adatgyűjtés. A szociális problémák keletkezésének és következményének feltárásával a problémák megoldásának előkészítő munkálatai veszik kezdetüket. Az első feladat a szociális adatgyűjtés. A módszeres szociális közigazgatás adatgyűjtése „természetszerűleg nem térhet el attól az iránytól, amelyet a nemzet egyetemes érdeke parancsolólag ír elő. A nemzeti társadalom sok kis részre oszlik, amelyek különböző síkon helyezkednek el. Mindegyik résznek megvan a maga külön problémája és a többiekkel azonos szükséglete. Az adatgyűjtés nem hagyhatja figyelmen kívül azokat a következményeket, amelyeket részproblémák és az összesség problémái okoznak. A problémákat abból a szempontból kell vizsgálni, hogy a nemzeti élet egészét milyen módon befolyásolhatják és milyen következményeket okoznak. A népesedés kérdéseivel kapcsolatos anyagot, mint a nemzetet legközvetlenebbül érintő részt kell tehát elsősorban vizsgálat tárgyává tenni.

A népesedésre vonatkozó adatgyűjtésen kívül a vizsgálatnak ki kell terjednie az

életkor szerint csoportosított adatok összegyűjtésére. Minden életkornak megvannak a maga problémái. A magzatnak éppenúgy, mint a munkából kidőlt magatehetetlen öregnek. A magzat sorsa nagy részben az anyaméhben dől el. Ha az anya éhez, a magzat is legyengül. A falu halotti anyakönyvei mutatják ennek a tételnek igazságát. Azokon a területeken, ahol az anya rosszul táplált, a veleszületett gyengeségben elhalt csecsemőknek esete sűrűn jelentkezik.

Az adatgyűjtés tárja fel a csecsemő korának a problémáit. Csak ezeknek az adatoknak a birtokában hívhatók életre azok az intézkedések, intézmények, amelyek védelemben részesítik és a nemzeti erőnek ezen gyengítési felületét megszüntetik. Megvannak a problémák az óvodások és iskoláskorú gyermekeknél is. Külön területet kell a vizsgálódásnak felölelnie, ha az ifjúsági problémák helyes megoldásához akar nyúlni. A felnőttek problémái a különböző rétegződésekben ugyancsak feltárhatók. A munkanélküliség betegség, keresetképtelenség stb. a nagy problémacsoportok, amelyeken belül még további divergálódást mutat az adatgyűjtés. Problémát jelentenek a munkából kiesett öregek, akik nem tudnak dolgozni és ennek következtében létfenntartásuk veszélybe kerül. Az életkor megbecsülése maga után vonja az elöregedettek ellátását, mert e nélkül a társadalmi biztonság hiánya áll elő.

A szociális adatgyűjtésnek azonban nemcsak az életkorok, hanem a társadalmi rétegek külön problémáira is ki kell terjednie. A legsúlyosabb problémák a legalsó társadalmi rétegekben keletkeznek. A tanult és tanulatlan munkások, napszámosok, ipari és mezőgazdasági munkások, társadalmi és gazdasági viszonyaiban nagy különbségek vannak. Mindegyik munkásrétegnek megvannak a maga sajátosságai, amelyeknek figyelembevétele a közigazgatás intézkedéseinél közmegnyugvást keltő intézkedéseknek képezi alapját.

A munkások sorában is különbséget lehet tenni a szerint, hogy némi ingatlannal rendelkeznek-e, vagy pedig teljesen nincstelenek. Más kilátásokkal lehet felvenni a küzdelmet a szociális problémákkal azon a területen, ahol a gazdasági alapozottsághoz megvan a lehetőség és más eszközökkel kell küzdeni ott, ahol ilyen lehetőségek nincsenek.

Megvannak a szociális problémái a törpebirtokosoknak, akik apró földjeik tulajdonában kellő gazdasági szaktudás és forgótőke nélkül a legsúlyosabb nélkülözéseknek vannak kitéve.

A kisbirtokosok problémáinak egész sorát mutatja az élet. Önhibájukon kívül a folyton komplikálódó társadalmi, gazdasági élet szövevényeiben fennakadtak és ezért kerültek olyan helyzetbe, hogy a létfenntartásuk veszélybe került.

Még a jómódú gazdák sem mentesek a szociális problémáktól. Pénzbőség idején különböző hatások érvényesültek, melyek miatt birtokukat megterhelték. Ebben a társadalmi rétegződésben súlyos szociális problémák fejlődtek ki a régi életmódtól való elszakadás következtében. Az importált szokások, túlméretezett igények olyan helyzetet teremtettek, amelyek az anyagi leromlást, tönkremenést idézték elő.

A szociális problémák megoldása terén a középbirtokosság sem helyezhető az adatgyűjtés területén kívül. A középbirtokosok gazdasági magatartása, birtokuk művelése, sorsuk mikénti alakulásán kívül annak a sok munkásnak a létérdekeit is befolyásolja, akiknek megélhetését a középbirtokok biztosítják. Nem lehet közömbös tehát a közigazgatás szempontjából, hogy a gazdálkodás milyen ütemben folyik. Minél belterjesebb a gazdálkodás, annál több embernek ad munkát és megélhetést. A gazdálkodási mód nem

függhet a birtokos tetszésétől, mert a gazdálkodással kapcsolatban álló népréteg sorsa, megélhetése, életnívója függ tőle.

Az iparosság a nemzeti közösség egyik fontos alkotó eleme. A mezőgazdaság megtermeli, az ipar feldolgozza a nyers terményeket. Az ipari termelés zavartalan folyamatát tehát biztosítani kell. Az iparból élő népesség problémáit a tanonctól kezdve a segéden át az önálló iparosokig gondos vizsgálat tárgyává kell tenni. A közigazgatás csak akkor tudja hivatását betölteni, ha a mezőgazdasági és ipari termelés összhangját biztosíthatja.

A termelt nyersanyag, az ipari feldolgozás és a fogyasztás nagyon ritka esetben kapcsolódnak közvetlenül egymáshoz. Közvetítőre van szükség, ezt a közvetítést végzi a kereskedelem. A kereskedelemnek magatartása a szociális problémák sorát idézheti elő, illetőleg helyes mederben tartása megelőzésének lehet eszköze. A szociális problémák szempontjából közvetítő kereskedelemnek működése fontos adatgyűjtési terület. Elfajulása nemcsak elszigetelt szociális kérdéseket vethet felszínre, hanem egy szélesebb vidéket állíthat a legsúlyosabb válságok elé.

A társadalmi rétegződés szerint való adatgyűjtés során nem mellőzhető az értelmiségi osztályok területéről szerzett adatgyűjtés. Az intellektuális rétegek életszínvonalá, erkölcsi felfogása, gondolkozásmódja határozza meg a nemzet fejlődési irányát. Az intellektuális réteg végzi mindazt a szellemi munkát, amely a nemzet fenntartására irányul. Közigazgatáson kívül ez a réteg látja el az összes állami funkciókat. Az intellektuális réteg súlyos gazdasági áldozatok árán fejlődött ki, ennek a rétegnek hivatása, hogy a magasabb életnívó, magasabb kultúra fejlesztését biztosítsa oly módon, hogy az általa elért társadalmi réteg magasságából kiépítse a következő generációt. Ennek a rétegnek etikai felfogása és magatartása határozza meg az egész nemzet magatartását, mert a nemzetet vezetik és jó vagy rossz tulajdonságaikat a mögöttük álló tömeg átveszi.

Az adatgyűjtés nem nélkülözheti a gazdasági erő szerinti vizsgálatot. Ezen a területen a nagygazdaságok, gyáripar, pénzügyintézetek és szövetkezetek működése és a felmerülő szociális problémák között kell a kapcsolatot megtalálni.

Az intenzíven művelt nagybirtok sok munkaerőt igényel. Az igénybevett munkaerők megélhetését a gazdaságokban fizetett munkabérek befolyásolják. A nagygazdaság lehet a vidéknek áldása és lehet átka. A vizsgálódás, a szociális adatgyűjtés ezeknek a körülményeknek vizsgálatát nem nélkülözheti.

A gyáriparban a munkabérek, munkaviszonyok, az előállítási és eladási ár közötti különbség befolyásolja széles néprétegek életszínvonalát. A gyár leállítása tömegeket tehet kenyértelemné. Gyáralapítás és egészséges üzemvitel nagy tömegeket juttathat kenyérhez.

A pénzügyintézetek működése a társadalmi problémák sorát idézheti elő. A mohó pénzszerzés a lakosság tömegét juttathatja nincstelenségre, minek a magas kamat, a pénzkínálat, sok káros kinövés lehet előidézője. A szociális közigazgatás nem hagyhatja figyelmen kívül ezt a területet, mikor a szociális problémák tervszerű megoldását akarja biztosítani.

A szövetkezetek a lakosság boldogulását, a termelési rendszerek javítását, az értékesítés biztosítását láthatnák el és így fokozhatnák a gazdáknak, a termelőknek jövedelmét. Ha azonban a szövetkezet is – mint nagy forgótökével rendelkező alakulat – inkább csak kereskedelmi vállalkozói tevékenységet fejt ki és nem az egyesek anyagi erejének összehozásával alakult szövetkezet, hanem közpénz felhasználásával alakult

szövetkezet formájában követi a magánkereskedelmet, ugyanazt a hibát követi el, mint a magánkereskedelem.

A szociális problémák megoldásának eszközei. Organizáció. A szociális problémák megoldása feltételezi a szociális adatgyűjtést. Az adatok birtokában módszeres megoldást csak megfelelő szervezettség és szervezet birtokában lehet biztosítani. Az élet vizsgálata azt mutatja, hogy egyes problémáknak nagy gonddal kiépített szervezete van, de hiányzik az a szervezettség, amely a részmegoldásokat összhangba hozza. Ezidőszent a szociális problémák megoldásának központi irányító szervezete nincs. A kormányzatban is megszűnnek az ügykörök. Eredményképpen az egymásnak ellentmondó rendelkezések, intézkedések a meglévő zavart még csak növelik, illetőleg a problémák megoldására irányuló állami akaratot közömbösítik. Előfeltétele az összhangnak a szociális közigazgatás megszervezése. A szociális közigazgatás, mint tengely van hivatva biztosítani és összhangba hozni az egyház és az állam szociális munkáját.

a) Az egyház szociális munkájának megszervezése.

Az egyház foglalkozott szociális problémákkal, nem egy esetben az államhatalom ezek megoldását teljesen átengedte. Az egyháznak klerikus és laikus tagjai vannak. A vezetéket a klerikusok intézik, ezek szociális feladatuk megoldására segédszervekkel rendelkeznek. A laikus elemek részben az egyházközségek szociális munkájában, részben mint karitatív vagy speciális szociális feladatokra alakult egyházi jellegű szervezetekben fejtik ki működésüket és főképpen a szociális munka keretébe tartozó karitászt részét látják el.

Részleges feladatokat látnak el a hitbuzgalmi egyesületek, amelyek a vallási kötelességek teljesítésén túlmenőleg a felbarati szeretet tényleges gyakorlásával veszik ki részüket a szociális problémák megoldásából. Az egyházi szociális munka rendkívül nagy anyagi és erkölcsi erőt jelent, amelynek az állami szociális munkába való szerves bekapcsolódása hatóképességét megsokszorozná. Így a feladatoknak kis részét öleli fel, ismétlések állanak elő mind a segélyezés, mind a munka terén és bizonytalan a hatóereje.

b) A társadalom szociális munkájának megszervezése.

Az egyházakkal párhuzamosan a társadalmi egyesületek szociális munkája egyik erőtényezője a problémák megoldásának. A társadalmi egyesületek között vannak közvetlen szociális munkára vállalkozó egyesületek és vannak közvetett szociális célok szolgálatába állított egyesületek. Társadalmi egyesületeknek sora – a kiházasítási egyesületektől kezdve a temetkezési egyesületig – vállalkozik szociális problémák megoldására. Még a kultúregyesületek is a szociális problémák megoldása útját egyengetik, mert olyan ismereteket nyújtanak, amelyek birtokában az érdekelt egyének, vagy néprétegek meglévő bajain segíthetnek. A társadalmi egyesületek munkában és anyagban nagy erőt jelentenek. Szerves bekapcsolódásuk, rendszeres munkaütem diktálása esetén a munka nagy területen érvényesülne.

Az egyesületekben levezetésre kerülő szociális problémák mellett nem hagyható figyelmen kívül a teljesen szervezetlenül folyó egyéni szociális munka. Ennek megjelenési formája a jótékonykodás és az alkalmi adakozás.

A magánosok szervezetlen szociális adakozása hozzávetőleges becslés szerint meghaladja azt az összeget, amelyet az egyházi és társadalmi egyesületek nyújtanak. A mai adottságok között ez az erő nem hagyható figyelmen kívül és szerves bekapcsolása, rendszerezése a szociális közigazgatásnak elsősorú feladata.

Az egyesítésnek különféle akadályai vannak, ezek elsősorban személyi okok. A társadalmi munka terén nagyfokban érvényesül az amatőr befolyás és hiányzanak

azok az intézetek, intézmények, amelyek a felkészületlen amatőr egyházi, társadalmi munkát a szociális feladatok megoldásának tudatos tényezőjévé tennék.

c) A szociális közigazgatás megszervezése.

Az egyházak és a társadalom szociális szervezeteit a speciálisan megszervezett közigazgatás foglalhatja össze. A szociális közigazgatás megszervezéséhez a magyar tradíció, a magyar jogi élet során kifejlődött mai közigazgatási rendszer alkalmas. Bizonyos módosítások a változó viszonyoknak megfelelőleg azonban indokoltak.

A közigazgatási egységek, amelyeken keresztül az állami akarat érvényesül, a község, járás, megyei város, vármegyei törvényhatóság és törvényhatósági jogú város. A kormányrendeleteket, törvényeket a megyei, illetőleg a törvényhatósági jogú városokban a polgármester hajtja végre. Az alispán a törvényeket, rendeleteket a községekkel a járások útján hajtja végre.

A szociális közigazgatás a legkisebb közigazgatási egységekben, a községekben valósítandó meg. A kiadott jogszabályok végrehajtása a községekben érvényesíti formáló hatását. A községek, mint autonómiák, bizonyos keretek között saját ügyeiket önmaguk rendezhetik. A hatáskörükön kívül álló ügyek, feladatok megoldására javaslatot tehetnek. Az államhatalom szempontjából ezek a jogalkotásnak a legértékesebb részét képezik, mert alulról indulnak ki, az ott jelentkezett szükségleteket foglalják össze és a szükségletek megoldására tett előterjesztések kétségtelenül a legcélravezetőbbek. A községek előterjesztéseit a vármegyéken keresztül tehetik meg. A községet a képviselőtestület vezeti. A község élén a bíró áll, a jegyző formába önti a képviselőtestület határozatát és közli, magyarázza feletteseitől érkezett rendeleteket. A bírót, a tisztviselőket és mindazokat, akik a községi közigazgatást végzik, a községi képviselőtestület választja. A helyi szükségletekhez képest a községekben a képviselőtestületeken kívül még különböző bizottságok is vannak, pl. a kolduskérdéssel kapcsolatosan kiadott belügyminiszteri rendelet értelmében szegényügyi bizottságot minden községben meg kell szervezni és ott, ahol szükség van rá, inségenyhítési bizottságot is kell alakítani.

A szociális közigazgatás terén a javaslatkészítésnek szélesebb területre kiterjedő jogköre a törvényhatóságnak van. A törvényhatóságok autonóm szervezete a közgyűlés, amely a szociális feladatok ellátására különböző albizottságot küld ki, így inségenyhítési, közjóléti albizottságot. Ezek a bizottságok jogosultak javaslatokat terjesztetni a közgyűlés elé. A törvényhatóság a javaslatot elfogadhatja, elvetheti, vagy módosításokat eszközölhet rajta. A javaslat lehet szabályrendelet, vagy felirat. Szabályrendelettel a törvényhatóság hatáskörébe tartozó helyi feladatok megoldását határozza el, felirattal a hatáskörén- kívül eső helyzetnek kormány hatosági rendelettel való szabályozását kérheti.

A közigazgatás lassan mozgó gépezet. Ezidőszerint túlteng a bürokrácia. Az intézkedések lassúsága miatt nem érvényesülnek olyan fokban, mint azt a szükségletek indokolnák és emiatt a lakosságnak nincs hozzá bizalma. A felülről leadott rendelkezésekkel szemben tartózkodó magatartást tanúsít a lakosság és ez adja magyarázatát, hogy a legjobb szándékú intézkedések sem tudnak olyan mértékben érvényesülni, mint azt a szükségletek indokolnák. Együttvéve a lassúság és a felülről kiadott rendelkezések végrehajtása azzal magyarázható, hogy az alulról megindított javaslatok elfogadása és gyakorlati alkalmazása kevésbé érvényesül.

Végrehajtás. A végrehajtásra váró szociális feladatok öt nagy csoportba sorozhatók. Éspedig: általános védelmi csoportba (ide tartoznak a népesedési kérdések, inségenyhítés); munkásvédelmi csoportra, kisexisztenciák védelmére, egészségvédelemre és népművelésre. A végrehajtásra váró feladatok megoldása elengedhetetlenné teszi az alkalmas organizáció kiépítését. Nincs a közigazgatásban a jegyzőn kívül olyan szerv, amely a községig elér és speciálisan a szociális feladatok igazgatását végezné. Kivételt az egészségvédelem képez. A közigazgatás keretébe szervesen beillesztett tisztii orvosi rendszer és ahhoz kapcsolódó egészségvédelmi szervezet eljut a faluba az egyénhez. Az egészségvédelem azonban a végrehajtásra váró problémáknak csak egy kisebb csoportja a szociális munka számos egyéb feladata mellett. Megvannak az egyes részfeladatok szolgálatába állított szervek, így a csecsemővédelemnek az állami gyermekvédelemnek megvan a szerve, ezek még külföldi viszonylatban is helytállók, sőt versenyképes berendezésűek, azonban csak részfeladatokat látnak el. Valamennyi szociális problémát átfogó szociális közigazgatási szervezet nincs.

A szociális problémák sikeres megoldása a nemzeti élet megerősödésének olyan fontos feladata, amelyeket bürokratikus szempontok miatt elhanyagolni súlyos mulasztást jelent. A feltörő társadalmi igények, szükséglet kielégítésre vonatkozó törekvések egészséges irányú levezetése és kielégítése csak ennek a szervezetnek kiépítése révén képzelhető.

Együtműködés biztosítása. A szociális közigazgatásnak javasoló, kezdeményező és végrehajtó tevékenysége mellett az egyik legfontosabb feladata, hogy kiépítse az együtműködést az azonos célt szolgáló, vagy az egymás munkájának kiegészítésére hivatott hatósági és társadalmi szervek között. Számos olyan állami, közhatósági szervezet működik, amely a közjó szolgálatában egy-egy részfeladatot van hivatva teljesíteni. A jelenleg fennálló rendszerben egymás mellett, egymástól függetlenül és igen sok esetben egymás ellen fejtik ki működésüket, nincsenek tekintettel a korrelációkra, szükségletekre, az összes erők együtthatásaiból előálló eredményekre. Az együtműködés kiépítése nemcsak a speciális célokra életrehívott állami intézmények munkáját tenné belterjessé, hanem egyúttal megsokszorozná a munka hatáskörét és a rájuk fordított költséget a köz javára kamatoztatná. Szoros együtműködést kell kiépíteni a gazdasági felügyelő, tanfelügyelő, tisztii főorvos és a közigazgatás többi szervei között.

A szociális problémák megoldásának eszközei között szerepelnek az organizáció mellett a közigazgatási jogszabályok, amelyeknek ismertetése az első részben az anyagi jog keretében történt.

Morális eszközök. A megoldás eszközei közé tartoznak a morális eszközök. Ezek a felebaráti szeretet, társadalmi szolidaritás, nemzeti öntudat, faluközösségi öntudat és osztályöntudat. A szociális közigazgatás az a munkaterület, ahol a rideg jog érvényesülése mellett a felebaráti szeretetnek is fontos szerepe van. Azok az egyének, néprétegek, amelyeket a szociális probléma érint, a rideg jogalkalmazáson túlmenőleg igényelik a részvétet, amelyet a szeretetnek kell átszőni. Aki fel tudja kelteni azt az érzést, hogy embert lát és nélkülözőben, aki megéri helyzetének nehézségét, az még akkor is megnyugtatólag működik közre, amikor kérés, problémát megoldani nem tud. A szociális közigazgatásban közreműködő személyek nem lehetnek egyszerű állami akarat-végrehajtók, hanem azon túlmenőleg, érző és részvéttel, szennettel, áldozatkészséggel telített embereknek kell lenniök. Csak az a közigazgatási ember tudja

a felebaráti szeretet gyakorlását követni, aki ennek a szükségességéről megvan győződve, és aki azt valóban gyakorolja.

A felebaráti szeretet mellett a szociális problémák megoldásának van egy másik erős morális fegyvere, a társadalmi szolidaritás, amely régi faji adottság, s amely csupán az utolsó idők individuális – liberális behatása folytán vesztett erejéből. A társadalmi szolidaritás a felsőbb réteghez tartozó embert közel hozza az alsóbb rétegekben elhelyezkedett emberekhez, a tőkést arra készíti, hogy jövedelmének egyik jelentős tényezőjét, a munkást megfelelőbb kenyérkeresethez juttassa. A földbirtokost arra készíti, hogy cselédjének, munkásának azzal ismerje el jövedelmének létrehozásában való közreműködését, hogy emberhez méltó megélhetést biztosít nemcsak azért, mert a munka eredményének jelentős tényezője, nemcsak azért, mert a munkásban embertársát és felebarátját látja, hanem főképp azért, mert a munkás annak a nemzetnek olyan teljesjogú tagja, mint a munkaadó.

A társadalmi szolidaritás lemondást igényel. A társadalmi szolidaritás a társadalmi igazság követelménye, mely parancsolólag követeli az ember számára az őt megillető életet. A társadalmi szolidaritást ki kell termelni. Minthogy a társadalmi szolidaritás az állami élet megerősítését szolgálja, a közigazgatásnak a szolidaritás kiépítéséhez jelentős erővel kell részben kezdeményezni, részben fenntartólag közreműködni. Azokat a faktorokat (egyházakat, társadalmi egyesületeket) az államgépezetnek kell állandóan cselekvésre ösztönözni, hogy a szolidaritás érzését felkeltsék és azt neveljék.

A nemzeti öntudat szociális hatóerő is és a társadalmi élet kialakító tényezője. A nemzeti öntudat parancsolólag írja elő, hogy mindazok, akik erősebbek, akik jobb sorsban élnek, tevélegesen működjenek közre a gyengébb, elesett, de a nemzeti közösséghez tartozó egyén emberi életszínvonalon tartásához. A nemzeti öntudatnak oda kell terjednie, hogy szégyeljen minden nyomort. Csak a nemzeti öntudat biztosíthatja tagjait az olyan eltévelyedésektől, amelyek pl. a cigányokkal vagy alsóbbrendű fajokkal való összekeveredés képét mutatja. A nemzeti öntudat kialakítása nem sorozható kizárólag az irodalom terére és nem lehet kizárólag csak az iskolai oktatás és nevelés anyaga. Nemzeti öntudat ébrentartása és felette való örökös éppén olyan közigazgatási feladat, mint a nincsteléneknek, az éhezőknek az ellátása.

A falvak egy részének megvan a maga különleges adottsága. A faluközösség! öntudat a falu életének olyan erőtényezője lehet, amely az államhatalom szempontjából könnyűvé teszi a legsúlyosabb szociális problémák megoldását. A falu, mint egy nagy család, különleges fekvésénél, adottságainál, viszonyainál fogva egyénileg teendő vizsgálat tárgyává. Minden falunak megvan a maga lelkiisége, amely hosszú idők folyamán alakult ki, ennek megvannak a szép, vagy elfajult szokásai. A szociális közigazgatásnak az a feladata, hogy megállapítsa, miképpen lehetne a szépet gyümölcsözővé tenni, az elfajultat, hogyan lehetne megnemesíteni és a közigazgatási célok megvalósításának szolgálatába állítani. A faluközösségi öntudat kialakítása szintén beletartozik a közigazgatási feladatok közé.

A különböző társadalmi rétegeknek, osztályoknak – intelligenciának, katonának, munkásoknak stb. – megvan a saját kialakult felfogásuk, osztály öntudatuk. Az osztályöntudat erőforrást jelenthet a szociális problémák megoldásában. Ha az osztályöntudat helyes irányítása a magasabb osztályoknak a gyengén való segítséget, mint az osztályöntudatnak egyik kellékét állítaná be a szociális feladatok megoldásába, az egyik leg-erősebb társadalmi és szellemi kialakító tényezője volna közéletünknek.

Összefoglalva azokat a feladatokat, amelyek a morális eszközök keretébe tartoznak, azoknak a gyakorlati megoldására ugyancsak a közigazgatás volna hivatva. A közigazgatásnak kellene kijelölni az irányt, meghatározni a munkatömegnek azt a szektorát, amelyet vállalni kellene azoknak, akik a morális eszközök birtokában gyakorolhatják a felebaráti szeretet, társadalmi szolidaritás, nemzeti öntudat, faluközösségi öntudat és osztályöntudat útján azokat az eszméket, amelyeket egyénenkint, csoportokban kisebb-nagyobb közületekben vállalnak.

Ismeretek, oktatás, az organizáció mellett a szociális problémák megoldásának eszközeit képezik a szociális ismeretek. Szociális ismeretekre elsősorban azoknak van szükségük, akik a szociális feladatok megoldására vannak hivatva, de szükségük van szociális tudásra azoknak is, akiket a szociális problémák érintenek. Sok szó esik a szociális problémákról, de annál kevesebb történik a szociális kultúra emelése érdekében. A magyar vezetőtársadalomnak széles rétege – lehet állítani legnagyobb része – alig rendelkezik szociális ismeretekkel. Az iskolák oktatási rendszere az individuális-liberális világrend bélyegét viseli magán, amely az egyént állította az érdeklődés központjába és nem törődött a közösséggel. A szociális kultúra megadja a lehetőséget arra, hogy az egyéni érdekek a közösség érdekei alá rendeltessenek. Sem a középiskolákban, sem azokban a szakiskolákban, amelyek közvetlenül az élet számára képeznek embereket, nem nyújtanak kellő szociális ismereteket. Ahhoz pedig, hogy a szociális problémák gyakorlati megoldásába miképpen kapcsolódjanak bele, még távolról sem nyújtanak még csak tájékoztatást sem. Pedig a szociális ismeretek, főképpen azoknak a gyakorlati alkalmazása érték szempontjából majdnem azonos a ténylegesen kiadott anyagi segítséggel.

A szociális kultúra pótlására sürgősen szükség van mind az intelligencia, mind a nép számára. Az előítéletek egész tömegével áll szemben a szociális munka és hatástalanítja a legjobb szándékkal, legőszintébb akarattal tett intézkedéseket.

Az általános szociális kultúra mellett szükségük van azoknak, akik a szociális problémák megoldására vannak hivatva, a társadalmi szerkezet beható ismeretére. A társadalom bonyolult szerkezete számtalan változatot mutat. Ha felmerült egy konkrét szociális probléma, kétséget kizáró módon fel kell ismerni, hogy a társadalmi szerkezet milyen működési hibájából ered. Ezt pedig csak a társadalmi szerkezet térkép-ismerete, térkép-olvasás birtokában lehet eszközölni.

A társadalmi problémák megoldásának keretében az általános gazdasági ismeretek birtokában kell lennie a szociális közigazgatás végrehajtójának. A nép érdekében kihasználható lehetőségek, termelvények értékesítését, gazdasági önszegélyek útját kell kijelölnie. Kis belsőségek kihasználásának módjait – a család szükségletei céljából – elméletileg és gyakorlatilag művelni kell.

Az országban jelentkező szociális problémák jelentékeny része a gazdasági ismeretek hiányára vezethető vissza. Ezt a tényt igazolják a földreform során kiadott birtokok és az azokba behelyezett földművesek sorsa. A gazdasági ismeretekkel nem rendelkező egyének külterjes művelési módja mellett a rendelkezésre álló föld nem biztosítja a megélhetést. Megfelelő ismeretek birtokában e birtokegység emberi megélhetést biztosított volna. Szociális közigazgatás esetén ilyen kirívó példák nem követelnék a reformot. A közigazgatás a jelenlegi rendszerében ezekkel a feladatokkal természetesen nem foglalkozhatott, de felkészültsége sincs arra, hogy a termelés, értékesítés eszközeinek igénybevételével a kis és egymagukban gyenge egységeknek szövetkezetbe tömörítéseivel az erőket fokozza és a problémákat kiküszöbölje.

A problémák megoldásához nélkülözhetetlen ismeretanyag, a szociális szakismeret elengedhetetlen. A szociális szakismereteknek a speciális magyar viszonyokhoz kell igazodniuk. Nem applikálhatók külföldi rendszerek. A néplélekhez kell igazodnia minden szociális munkának, mely különbözik a szerint, hogy falusi nincstelen, falusi házas-telkes, városi proletár vagy ipari munkás stb. Az alkalmazkodás biztosítja a hatóerejét, ehhez pedig a szakismeretek elengedhetetlenül szükségesek.

A szociális szakismereteknek ki kell terjedniük a szociális munka egész területére. Az alkalmazó közegnek a szociális segítség lehetőségeit ismernie kell. Ha nem tudja eljuttatni a rászorulókat azokhoz az intézményekhez, amelyek védelembe veszik, a tehetetlenség látszatát váltja ki. A tehetetlenség a nép szemében igazságtalansággá alakul, mely a bizalmatlanságnak képezi alapját.

Szakismeretekre azért is szükség van, hogy a népet az államhatalom által életrehívott intézkedésekre, szervezetekre, intézményekre és azok igénybevételére meg lehessen tanítani. A szakismeretek hiánya adja magyarázatát, hogy számos olyan egészséges, a problémák megoldása szolgálatában teljes mértékben rendelkezésre álló intézmény kihasználatlanul marad, vagy rossz irányban használt intézménnyé válik.

Az ismeretek során nem nélkülözhető az emberismeret a szociális munka érdekében. Minden embernek megvan a maga egyénisége, az egyéniség megállapítására külön felkészültségre van szüksége annak, aki az emberrel foglalkozik. Az egyénhez alkalmazott segítségi mód különböző képet mutat. Megértő, alkalmazkodó, törekvő embert könnyebb átmenni egy szociális krízisen, mint a rosszindulatú, emberi gyarlóságokkal terhelt egyént.

Az emberismeret mellett helyzetismeretre is szükség van. Az élet nem követik meg, minden órában más változatot tár fel. A szociális segítség is csak akkor érvényesül, ha a fennálló gazdasági lehetőségekhez alkalmazkodik. A legnagyobb hiba az egyéni megkülönböztetés nélküli, ún. tömegintézkedés. A szociális munka a tömegintézkedést kizárja. A helyzet diktálja a segítségi módot, aminek összhangba kell lennie az egyénnel és családjával. A szociális közgazgatásnak tehát az egyéni felépülő helyzethez igazodó munkán kell felépülnie.

Gazdasági eszközök. A szociális problémák megoldásának gazdasági eszközei: karitatív segélyezés, munkaalkalmak biztosítása, szervezetek létesítése, pénzintézetek, szervezetek működésének szabályozása. Ezek együtt alkotják a szociális gazdasági feladatot, amelynek keretébe tartoznak a munkaközvetítés, szabadidő felhasználás, telepítés, gazdálkodás, tagosítás, értékesítés, beszerzés, hitel, közlekedés.

Karitatív segélyezés. A karitatív segélyezést az egyházak, a társadalom és az egyéni adakozók gyakorolják. A szociális munkába a karitás visz lelki többletet. A szociális munka szépségét a karitás adja meg, ha abba szervesen kapcsolódik. A karitásnak nem is volna szabad túlmenni ezen a határon. A karitás pótolja azokat a hiányokat, amelyeket közhatósági szociális munka teljesíteni nem tud. Átfogó szociális közgazgatás csak a nagy hiányok pótlására képes és alkalmas, a részletek kiegészítése a karitás feladata. A szociális munka az élethez szükséges berendezést nyújtja, annak megszépítésére szükséges kellékeket a karitásnak kell szállítani. A karitásnak tehát ez a többlet, a kiegészítő szerep jut és hiba, ha ezen túlmenően szociális problémák megoldásának területeire téved. A karitásnak éppen elég nagy feladatkört biztosít a ráeső munkarész, hálás e feladat és a karitás természetéhez inkább igazodik, mert a nagy eszközök

mellett azok jó, kellemes használata a karítászhoz fűzi a juttatottakat. A karitásznak tehát szorosan illeszkedni és alkalmazkodnia kell a szociális közgazgatáshoz.

Munkaalkalmak biztosítása. A szociális problémák levezetésének eszköze a kenyérkeresethez való juttatás. A legtöbb probléma az elsőrendű szükségletek kielégítésének hiányából keletkezik, amiket munkaalkalmakkal lehet áthidalni. A társasélet, az állami berendezkedés azt célozza, hogy a kereteiben elhelyezkedett egyének jóléte, megélhetése, fejlődése biztosított legyen. Mindazok a létesítmények tehát, amelyeket közület hív életre, ezeket a célokat kell szolgálni. Így alakul ki helyesen és hézagpótlóan a közmunkák rendszere. Az egyének és a helyzetek ismerete ad megfelelő alapot arra, hogy mind a községekben, mind a megyékben meghatározzák azokat a közmunkákat, amelyek a lakosság jólétét előmozdítják. A közmunkák irányítása tehát nem lehet öltészerű, hanem igazodnia kell a felmerült szükségletekhez. Az így igazodó közmunkának meglesz a gazdasági kiegyenlítő hatása és megmentik a közületet, az államot, a társadalmat minden váratlanul jövő gazdasági krízis megrázkódtatásától.

Szövetkezetek és pénzüzetek. A szövetkezetek és pénzüzetek nagy szerepet tölthetnek be a szociális problémák megoldásában. A szövetkezet kisemberek tömörülése abból a célból, hogy az egyesítés létrehozza a nagyobb gazdasági erőt, amelynek segítségével meg tudnak valósítani olyan feladatokat, amelyekre egyébként tőkehiány miatt képtelenek lennének. A helyes és egészséges irányú szövetkezés mind a fogyasztás, mind az értékesítés terén gazdasági fellendüléshez juttatja azokat a kisembereket is, akik e nélkül gazdasági megerősödésük lehetőségének legkisebb reményét sem látnák.

A pénzüzetek működése a társadalmi helyzet kialakulásában előidézhetik a szociális problémákat, de a problémák megszüntetéséhez is segédkezet nyújthatnak. A kölcsönök kihelyezésénél szociális szempontok azt igényelnék, hogy ne a fedezet szolgáljon a kihelyezett kölcsön alapjául, hanem a gazdasági cél, amelynek szolgálatába akarja a kölcsönvevő a hitelt állítani.

A felesleges költekezés, olyan igények kielégítése, amelyek nem állanak szoros összefüggésben a gazdasági élet fokozásával, csak másodsorban és bizonyos feltételek mellett volnának folyósíthatók. Az államhatalom ilyen irányú beavatkozása még nem jelenti a magánjavak korlátozását és nem állana a haladás útjában, mindössze a szakadékba való zuhanás elé építene mentőkortlátot.

Munkaalkalmak közvetítése. A munkakereslet és munkakinálat egymásra találására létrehozására hivatott szerv a munkaközvetítő. A jogszabályokban lefektetett eljárási mód és szervezet volna hivatva a kereslet és kínálat érdekeit kielégíteni. A szervezet és különösképpen a mezőgazdasági munkaközvetítés írott malaszt sorsára jutott. A munkaközvetítés kiépítése, mint a szociális munkatényező, rendkívül fontos, s annak olyan tartalmat, keretet és lehetőséget kell biztosítani, hogy hivatásának teljes mértékben megfelelhessen.

A szabadidő felhasználása. A szabadidő kérdése két vonatkozásban kerül előtérbe. Az egyik kérdés a munkaidő megállapítása, a másik az időjárás következtében évről-évre bekövetkező kényszer munkaszünetek következménye. A munkaviszonyok rendezése maga után vonja a szabadidő növekedését. A szabadidő felhasználásának ott van jelentősége, amikor a nélkülözhetetlen pihenési időn felül marad megfelelő szabadidő. A szabadidő kellő felhasználása két szempontból fontos. Az egyik egészségügyi vonatkozású testi-lelki felfrissülés szolgálatában áll. A rendes köznapi munkától eltérő, szórakozás-

szerű foglalkozást jelenti, amely lehet hasznothajtó és lehet improduktív, lehet ismeretterjesztő és lehet egyszerű szórakoztatás.

A másik irányú szabadidő felhasználás – amelynek jövedelemkiegészítő szerepe van – a saját háztartásban fellépett szükségletek kielégítése. A szociális problémák legnagyobb része az elsőrendű szükségletek kielégítésének hiányából áll elő. A szabadidőnek a helyes kihasználása, mint gazdasági lehetőség akkor jelentkezik, ha a szociális közigazgatás eszközöket bocsát a hiányok pótlására rendelkezésre, hogy azok segítségével rendes kereseti lehetőségek elégtelensége folytán előálló hiányokat pótolja.

A szabadidő felhasználásában nagy szerepet játszik a háziipar, a belsőségeknek kihasználása, az olyan gazdasági berendezkedés, amely nincsen nagyobb földterülethez kötve, illetőleg, amely a közterületek igénybevételével üzhető. A szabadidő felhasználás során előállíthatók a háziipar keretei között olyan cikkek, amelyek piaci értékesítése bevételt biztosít a háztartási szükségletek kielégítéséhez.

Telepítés. A nemzet politikájának egyik legfontosabb feladata a telepítés, egyben a szociális problémák megoldásának leghatásosabb eszköze. Népsűrűség és a termelési mód meghatározza a vidék lakosságának életszínvonalát. Ahol belterjes gazdálkodás folyik, ott nagyobb létszámú lakosság juthat megfelelő megélhetéshez. Külterjes gazdálkodás esetén a megélhetéshez nagyobb gazdasági egységekre van szükség. A belterjes gazdálkodásnak megvannak a talajban gyökerező előfeltételei. Olyan területen, ahol a föld hozadéka a talajviszonyok miatt nem fokozható, ott csak azt a lakoslétszámot kell meghagyni, amelynek megélhetését a területi viszonyok lehetővé teszik, viszont nem engedhető meg, hogy az olyan területen folytassanak külterjes gazdálkodást, ahol a talajviszonyok a belterjes gazdálkodást lehetővé teszik és így nagyobb számú lakosságnak biztosít megélhetést. Ezt az elrendezést a szociális közigazgatásnak kell végeznie és ehhez igénybe kell vennie mindazoknak a szerveknek közreműködését, amelyek közvetlenül vagy közvetve a lakosság helyes elrendezésében a néperő fokozását biztosíthatják. A telepítés nemzeti szempontok szem előtt tartásával bonyolítandó le. Az olyan vidéken, ahol a lakosság népesedési aránya csökkenő tendenciát mutat, fel kell frissíteni olyan odatelepített néprétegekkel, ahol a születések magas száma a népszaporodásnak erőtartalmát képezik.

Gazdálkodás. A gazdálkodás intenzitása az alkalmazott szociális közigazgatás kérdésével kapcsolatban ismételtelen felmerül. Jelentősége a lakosság színvonalának emelkedésében mutatkozik. Minél intenzívebb a gazdálkodás, annál kevésbé jelentkezik azok a hiánytünetek, amelyek a szociális problémákat előidéznek. A gazdálkodás irányítása éppen úgy közigazgatási feladat, mint a forgalom irányítása. Az élethez szükséges javak megszerzését gazdálkodás révén nyeri a lakosság, tehát mint a szociális helyzetnek kialakító tényezője, a gazdálkodás lényeges szerepet tölt be mind az állami, mind a társadalmi élet fejlesztésében.

Tagosítás. A belterjes gazdálkodásnak az egyik eszköze. A széttagolt apró földdarabok megművelése sok idővesztést és területi veszteséget jelent, ami mellett a szomszéd birtokon üzött termelési mód lényegesen befolyásolhatja a termelési eredményt. Termelési terv készítése tagosítás hiányában annál nehezebb, minél kisebb darabokra tagolódnak a birtokok. Tagosítatlan birtokegység mellett még a legkörülményesebb gazdasági berendezkedés és a legjobban működő igazgatás mellett sem kerülhetők el a problémák. A tagosításnak, mint a szociális közigazgatás egyik jelentős feladatkörének társadalmi és gazdasági erőfokozó a hatása.

Értékesítés. A munka eredménye a javak előállításában jelentkezik. A munkának ellenértéke az előállított javak értékesítése után használható fel a szükségletek kielégítésére. Az előállított, megtermelt javak értékesítésének tehát a társadalmi helyzet kialakítása szempontjából ez a nagy jelentősége. Az előállításba fektetett munkaerő ellenértékét az értékesítés helyes megszervezése elengedhetetlenné teszi. A közigazgatásnak egyik igen jelentős feladatát képezi, hogy a gondozására bízott lakosság terméseredményeképpen jelentkező javak értékesítését biztosítsa, a helyes értékesítést elősegítse és a visszaéléseket megakadályozza.

A javak értékesítése a kereslet és kínálat kialakulásával van szoros összefüggésben. A kereslet kialakítását sok körülmény befolyásolja. A társadalom vezetésére hivatott egyének kötelessége nagyobb áttekintésük és ismeretük birtokában ezeket a lehetőségeket a nép java érdekében kihasználni. Nem engedhető meg, hogy a kereslet és kínálat szövevényeiben eligazodást néni találó kisember munkaeredményét a rossz értékesítés csökkentse.

Mindezekon felül az értékesítés megszervezése a teherbíróképesség emelése érdekében elengedhetetlen. A teherbíró képesség emelése olyan társadalmi terhek vállalását teszi lehetővé, amelyek a társadalom színvonalának fejlődését biztosíthatják. Azért van szükség arra, hogy az értékesítés lehetőségeivel számoló közigazgatás megszervezze mindazokat az intézményeket, létesítse azokat a berendezéseket (lásd közraktárak, értékesítő szövetkezetek), amelyek révén jobb értékesítési lehetőségeket a kisembereknek, a leggyengébb gazdasági egységeknek javára is biztosíthatják. A nagy gazdaságok, nagy tőkével rendelkező vállalatok vezetői a maguk legjobb értékesítési előfeltételeit megtalálják. Ugyanezeket az előfeltételeket kell biztosítani a támogatásra leginkább rászoruló kis egységeknek.

A hitel. A hitel rendeltetése a gazdasági megerősödés, termelés elősegítése. A hitelt, mint gazdaság termelőeszközt, a kisemberek részére is elérhetővé kell tenni. A hitel legsúlyosabb szociális problémák megoldója, vagy előidézője lehet. A hitel kérdésének rendezése főképp a pénzüintézeteken kívül eső hitelezőknek problémákat előidéző működésének meggátolása céljából elengedhetetlen. Az egyéni uzsora áldozatainak száma olyan széles népréteget érint, és olyan széleskörű problémák előidézését okozza, hogy azoknak megoldása a legsúlyosabb feladatot rójja az államhatalomra, mint a közigazgatásra.

A pénzüintézeti hitelek rendeltetéséről volt már szó. Az egyéni kishitelek, amelyek legnagyobb része biztosíték hiányában kikerül az ellenőrzés alatt álló pénzüintézetek keretéből, személyi hitelek címén egyéni hitelnyújtással nyernek kielégítést. A hitelező kockázata éppen a biztosíték hiánya miatt természetesen nagyobb és ezért a kockázatot a magas ellenszolgáltatással próbálja ellensúlyozni. Ennek eredményeképpen jelentkezik az uzsora, ami a kisexisztenciák tönkremenését okozza.

A kisemberek – jobbára napszámosok és nincstelenek – hitelszükségletének kielégítése elengedhetetlen szociális feladat, amelynek sürgős megoldása nemcsak a nép gazdasági színvonalának emelése, hanem a bizalom megmentése érdekében is elengedhetetlen.

A közigazgatás az államhatalom részéről nyújtott inségsegélyek és a „visszanem-térő” támogatás céljaira szolgáló összegekben megtalálja az ilyen hitelek kielégítéséhez szükséges forgótőkét. Csupán át kell rendeződni és a bürokratikus közigazgatás szövevényei közé be kell illeszteni a könnyebb, gyorsan működő gazdasági igazgatást is.

A közlekedési lehetőségek sem közömbösek a szociális kérdések megoldásánál. A jó utak a termékek értékesítését elősegítik. Viszont a járatlan utak a termelvényeket elzárják a piactól és az időjárás szeszélyének teszik ki az értékesítést. Minél jobban kiépített közlekedési lehetőségek állanak rendelkezésre, annál nagyobb lehetőség nyílik az értékesítésre, annál könnyebben talál piacot az előállított áru.

A szociális közigazgatás alkalmazásának vázlatos képe áttekintést ad arról a feladatról, amely az eljáró közigazgatásra hárul. A közigazgatási jog alkalmazása megállapíthatólag nagy hiányosságot mutat. Ezért azonban nem okolható, mert a szociális igazgatás az elmúlt idők felfogásában és szemléletében nem volt egyenlő rangú a közigazgatás többi ágával, mert ennek látható eredménye nem a határozatok írásbeli megszerkesztésében – rendelkező és indokolási részben – kifejezésre jutó juris prudentia érvényesülhetett, hanem az élet őrlő kövei között az élet ütemével és közvetlenül betűben kifejezésre nem jutó életviszonyok kialakítását kellett végeznie. A szociális közigazgatás természete kizárja az írásbeliséget és inkább a szervezésben, az intézmények létrehozásában jelentkezik a hatása. Az intézmények szervezése, életre hívása és működésbentartása nagyobb részben gazdasági irányú munka, amelynek természete ellentétben áll a kötöttséget jelentő bürokratikus formákkal. A közigazgatás irányítói pedig a bürokratikus formának adtak elsőbbséget. Ha a helyzet megváltozik és a centralizmus helyét a bürokratikus béklyótól felszabadított autonómikus közigazgatás váltja fel, s ebben a szociális közigazgatásnak az étellel való kapcsát a formalizmustól mentesítik, illetőleg megtalálják a módot, hogy a formalitások „scyllái és charybdisei” között hajótörés nélkül a szociális közigazgatás munkaterülete kiaknázhatóvá váljék, akkor megvalósul az államhatalom szándéka: az új magyar szociális közigazgatás.

Túlterjedne e vázlat keretén mindazoknak a hatósági intézményeknek, intézeteknek eljárási módjának ismertetése, amelyeket a szociális problémák megoldására az államhatalom életre hívott. Csupán felsorolásra nyílik mód és lehetőség.

A népesedés előmozdításával kapcsolatos intézmények: az Országos Földbirtokrendező Biróság, Lakásépítési Állandó Bizottság, Telepítési Alap, az Országos Földbirtokrendező Alap, Országos Munkásházépítési Alap, Országos Lakásépítési Hitel-szövetkezet, Falusi Kislakásépítő Szövetkezet, Kivándorlási Tanács és Visszavándorlókat Védő Iroda.

Az Anya- és csecsemővédelem szolgálatába állított intézetek és intézmények: Országos Stefánia Szövetség, állami bábaképző intézet, állami ápolónő- és védőnőképző intézet, tisztii főorvos, országos betegápolási alap, állami gyermekmenhely, elsőfokú közigazgatási hatóság, Országos Közegészségügyi Intézet, községi orvosi tanfolyam és vizsgabizottsága és kisedővás mellé szervezett bölcsődék.

A kisedővás intézményei: az óvodák, menedékházak, nyári menedékházak, gyermekjátzóterek, napközi otthonok, gyermeknyaraltató intézetek, az óvodák felügyelő bizottsága.

Az iskoláskorú gyermekek intézményei: elemi iskolák, testi fogyatékosok és szellemi fogyatékosok intézetei, iskolaorvos, hatósági orvos, Országos Közegészségügyi Intézet, Zöldkereszt szervezet, gyógypedagógiai és orvopszichológiai intézet, állami gyógypedagógiai nevelési és pályaválasztási tanácsadó, gyógypedagógiai intézetek országos szaktanácsa, gyógypedagógiai intézetek és kiségitő iskolák felügyelősége, siketnémak és hibásbeszédűek intézetei, kiségitő iskolák és gyengeelműjük szakoktatására létesített intézetek, országos testnevelési tanács, az iskolanővérek intézménye, állami gyer-

mekmenhely, hadiárva intézetek, nevelő és átmeneti otthonok, fiatalkorúak felügyelő hatósága.

Foglalkozást űző gyermekek védelmét ellátó intézetek: iparhatóság, iparfelügyelő, bányászgyermekeknél a bányakapitányság.

Tanoncvédelem eszközei: iparhatóság, ipartestület, pályaválasztási tanácsadó, Országos Társadalombiztosító Intézet.

A gyermek tartását és nevelését biztosító hatóságok: árvaszék, hatósági orvos.

Házasságon kívül született gyermekek védelmét ellátó szervek: árvaszék, Országos Stefánia Szövetség.

Az árvák védelmét ellátó hatósági szervek: árvaszék, hadiárva intézetek, árvaházak.

A züllésnek indult gyermekek védelmét ellátó szervek: fiatalkorúak felügyelő hatósága, fiatalkorúak országos fogháza, állami gyermekmenhely, az állami nevelő és átmeneti otthonok, fiatalkorúak bírósága.

A munkásvédelem eszközei: az iparhatóság, ipartestület, legkisebb munkabéretet megállapító bizottság, munkaidőt megállapító bizottság, iparfelügyelőség (bányamunkások védelmét intézi a bányakapitányság) Országos Társadalombiztosító Intézet, Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alap, Országos Rendőrlegénységi Betegsegélyezési Alap, Csendőrlégénységi Betegsegélyezési Alap, Magánalkalmazottak Biztosító Intézete, Államvasutak Betegségi Biztosító intézete, Közforgalmú Magánvasutak Biztosító Intézete, Posta Betegségi Biztosító Intézete, Postatakarékpénztár Betegségi Biztosító Intézete, Magyar Hajózási Betegségi Biztosító Intézet, Dohányjövődék Országos Betegségi Biztosító Intézete, bányatárspénztárak, gyógyszerészek országos jóléti alapja.

Mezőgazdasági munkások védelmére hivatott szervek: közigazgatási hatóság, községi eljáróság, mezőgazdasági munkabérmegállapító bizottság, gazdasági felügyelőség, mezőgazdasági bizottság, Országos Gazdasági Munkáspénztár, Országos mezőgazdasági Biztosító Intézet, Országos Gazdasági Munkaközvetítő Iroda, Mezőgazdasági Kamara, Mezőgazdasági Munkásjogvédő Központi Iroda, Országos Gazdasági Szociálpolitikai Tanács, Országos Mezőgazdasági Üzemi Intézet, ipari növénytermelést irányító bizottság, mezőgazdaság megsegítésére szolgáló bizottság, Országos Közgazdasági Alap, Magyar Mezőgazdasági Kiviteli Intézet, Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet. Gazdatanácsadó Állomás, Berettyóújfalu, gazdasági tanácsadó bizottságok, Országos Gazdasági Szakoktatási Tanács.

A munkásnők szociális védelmét ellátó szervek: iparhatóság, iparfelügyelők, rendőrhatóság.

A munkásközvetítést ellátó szervek: hatósági munkaközvetítő hivatal, állami munkaközvetítő hivatal, országos munkaközvetítő tanács, hatósági munkaközvetítő mellé rendelt választmány, nemzetközi munkaügyi hivatal.

Ipari és kereskedelmi védelmet ellátó szervek: Iparosok Országos Központi Hitelszövetkezete, Országos Hitelügyi Tanács, Ipari Munkaszervező Intézet, Országos Iparügyi Tanács, Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács, kerületi iparfelügyelők. Ipartestületek Országos Központja, ipartestületek, kereskedelmi és iparkamarák, munkaügyi bíróságok, békéltető bizottságok, társadalombiztosítási bíróságok.

A gazdavédelmet ellátó szervek: gazdasági felügyelőség, földbirtokrendezés pénzügyi lebonyolítására alakult szövetkezet, földteherrendező országos bizottság, védett birtokok feletti felügyeletet gyakorló helyi bizottságok, Országos Földhitelinté-

zet, Országos Központi Hitelszövetkezet, Hitelintézetek Szövetkezete, háziipari kerületi felügyelőségek, országos selyemtenyészési felügyelőség, gyümölcsészeti felügyelőség, szőlészeti és borászati felügyelőség.

Különféle védelmet szolgáló intézmények: Szövetkezetek Országos Központi Hitelszövetkezete, Iparosok Országos Központi Hitelszövetkezete, az átképzés, állástalan értelmiségek kormánybiztossága, inségenyhítő bizottság, szegényügyi bizottságok, közjóléti bizottságok, közkórházak, elme- és ideggyógyintézetek, hadigondozó bizottságok, nemzeti munkavédelmi felügyelőség, társadalmi egészségügyi intézet és múzeum, egyetemi szociálpolitikai intézet, pályaudvari missziók, nemzetközi segítségnyújtó egyesületek.

Az intézmények együttesen adják a szociális közigazgatás alkalmazására hivatott szervezetet.

Összegezve a szociális közigazgatást kitevő anyagi és alaki jogi részt, le kell vonni a következtetést:

1. a magyar szociális közigazgatási rendszer alapja megvan, mert mind a vonatkozó jogszabályok, mind a végrehajtásra hivatott szervezet e célra kiegészíthető és átrendezhető.

2. A szociális közigazgatás továbbfejlesztése érdekében elengedhetetlenül szükséges, hogy a jogszabályok szerkezete egyéni és közösségi élet rendjének megfelelően és azzal párhuzamosan illeszkedjék be a fennálló jogrendbe.

3. A szociális közigazgatási anyagi jog szabályainak kodifikálására van szükség.

4. A jogszabályok átrendezése, illetőleg kodifikálása során keretjogszabályok adják meg a lehetőségeket a helyhez és viszonyokhoz igazodó végrehajtásra.

5. A szociális közigazgatás egészítették ki a legfontosabb részével: a gazdasági jogi részének rendezésével.

6. A végrehajtásra hivatott szervek szétágazó munkáját közös nevezőre kell hozni egységes irányítás mellett. Kiterjesztett hatáskörrel kell őket ellátni, mentesíteni kell a formalizmus és bürokratizmus szövevényeitől, a kollektív felelősség helyébe az egyéni felelősséget kell állítani és el kell háritani azokat az akadályokat, amelyek a kollektív ügyintézés miatt az ügyek intézését késleltetik.

7. Biztosítani kell a szociális közigazgatás végrehajtó szervei részére a gazdasági működést, megkötöttségtől mentes mozgást és a viszonyokhoz való alkalmazkodást és lehetőséget.

Mindezek a módosítások és átrendeződések szükségesek, mert nélkülük – az etatizmus megkötöttsége és centralizmusa miatt a közvélemény részéről kívánt igazi szociális igazgatást, társadalmi kiegyenlítődést – ennek következtében – nemzeti előhaladást és megerősítést remélni nem lehet.

Az új portugál szociálpolitika

ELŐADTA MIHELICS VID

Azt a szociálpolitikát, amelyet előadásom címe jelez, az teszi újjá, hogy amíg a világháború befejezéséig mindenütt, egyes országokban pedig még ma is a szociálpolitikai tevékenység jobbára csak az államérdek és államrezon jegyében folyik, addig itt az igazságossági igények is elismertetést nyernek. Tétélesen deklarált jogelvek nyomán egy új jogrendszer: a „szociáljog” rendszere alakul ki. Ebben a rendszerben a szociálpolitika közvetlenül kihat mindenkire, aki tagja a nemzetnek, pozitív irányban, segítően azonban csak azokra, akik hasznos funkcióval beilleszkednek a közösségbe. Ennek a beilleszkedésnek fejében a közösség vállalja a kötelezettséget, hogy a nemzet minden tagját emberhez méltó életszínvonalra emeli. Amíg tehát az individualizmus korában az egyéni egzisztencia alapja a magántulajdon volt, addig a szociáljog rendszerében az egzisztencia alapja maga a közösség.

Bizonyos, hogy ez az új szociálpolitikai korszak grandiózus változást jelent. Minden jel arra mutat, hogy alóla tartósan egy nép sem vonhatja ki magát. A változásnak természetesen egyik előfeltétele az egész társadalomszemlélet módosulása. Ennek a társadalomszemléletnek milyensége határozza meg azután azt is, hogy a közösségi gondolat minő konkrét formákban érvényesül. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a konkrét berendezkedés ahhoz fog igazodni, hogy mi a felfogásuk a nemzet vezetőinek a közösségről, a közösség és az egyén viszonyáról, az egyénnek a közösségbe való betagozódásáról, továbbá a hasznosnak ítélt és megkívánt funkcióról, ilyen funkció kifejtési lehetőségének megadásáról, illetve megtagadásáról. Mindezeknek a nézeteknek kibontakozásában szerepe van a nemzeti szellemnek, a nemzeti jellemnek, a történeti múltnak és az államalkotó erőknek. Idegen hatásoktól azonban egy nemzet sem zárhatja el magát légmentesen. Ezért figyelemreméltó a faszizmuson és a német nemzeti szocializmuson kívül a portugál rendiség is.

Azok a hatalmas pénzügyi és gazdasági eredmények, amelyeket Portugália az utolsó évtizedben elért, világszerte feléje irányították a tekintetet. Maga a portugál újjászületés, mint ismeretes, 1926. május 28-tól számítódik, amikor egy katonai forradalom nyomán szilárd kormánya alakult a sokat hányatott, minden szempontból lezüllött nemzetnek. Elég csak utalnom arra, hogy 1820-tól az imént megnevezett időpontig nem kevesebb, mint 42 forradalom húzott keresztül minden építő tervet és tette lehetlenné az alkotó munkát. Az államvezetés megszilárdulásával beköszöntő új Portugália vívmányai Oliveira Salazar nevéhez fűződnek, aki 1928-ban vette kezébe a pénzügyi tárcát, 1932. július 5-e óta pedig miniszterelnöke az országnak.

Az 1933. március 28-i népszavazással jóváhagyott alkotmány, amely a keresztény szolidarizmus elvei szerint veti meg az új portugál rendiség medrét, a következőket jelenti ki: „A portugál állam egységes és korporatív köztársaság, amely a polgároknak törvényelőtti egyenlőségén, valamennyi osztálynak a civilizáció jótéteményeihez való eljutásán és a nemzet minden szerkezeti elemének a közigazgatási életben és a törvényhozásban való részvételén nyugszik.” Ezek a szerkezeti elemek, mint maga az alkotmány

is megjelöli: a család, a helyi önkormányzat és a hivatásrendi önkormányzat. Portugália tehát nemzeti társadalmát teljesítmenyi közösségnek vallja, amely kisebb közösségekből van összetéve.

Az állam feladatait az alkotmány ekként sorolja fel: 1. Megőrizni és előmozdítani a nemzet erkölcsi egységét és megállapítani jogi rendjét, meghatározván és tiszteletben tartva azokat a jogokat és biztosítékokat, amelyek a természettől, vagy a törvény erejénél fogva megilletik az egyéneket, a családokat, a helyi önkormányzatokat és az erkölcsi és gazdasági korporációkat. 2. Összeegyeztetni, ösztönözni és irányítani minden társadalmi tevékenységet, hogy érvényesüljön az érdekek igazságos összhangja s a magánérdekek a jogos határokig alárendeltessenek a közérdeknek. 3. Buzgón örködni a kevésbé kedvezett társadalmi osztályok életviszonyainak javulásán, megakadályozva azt, hogy ezek az életviszonyok az emberileg kielégítő létminimum alá süllyedjenek.

Az alkotmányban külön fejezetek foglalkoznak a kisebb közösségekkel. Megállapítják mindenekelőtt, hogy a család védelme céljából milyen feladatok hárulnak az államra és a helyi önkormányzatokra. Sor kerül azután az erkölcsi és a gazdasági korporációkra, vagyis a hivatásrendi szervekre, amelyek a szellemi és erkölcsi, illetve az anyagi javakról gondoskodnak, majd a kisebb közösségek harmadik csoportjaként a helyi önkormányzatok, tehát a községi, a körzeti, a tartományi és a kerületi önkormányzat ügyei tárgyaltatnak.

Hangsúlyozottan ki kell emelnem, hogy mindezeknek a kisebb közösségeknek alapjogait, különösen szabadságjogait, a portugál állam nem önmagától származtatja, hanem a természettől. A kisebb közösségek tehát nemcsak derivált jogokkal bírnak, hanem eredetiekkel is. Ez az a fontos körülmény, amely megkülönbözteti Portugáliát a szintén organikus társadalomszemléletre támaszkodó Olaszországtól vagy Németországtól. Másként kifejezve: az új Portugália nem totális állam, hanem tudatosan keresztény. Totalizmus helyett az úgynevezett szubszidiarizmust vallja, amely a legfelső közösségnek, az államnak, a sajátos állami feladatok ellátásán kívül a kisebb közösségekkel szemben csupán a kiegészítés és pótlás jogát és kötelezettségét juttatja.

Ebből a szubszidiarizmusból következik, hogy bár az új portugál állam nem helyezkedik arra a liberális álláspontra, amely a gazdasági életet és a szociális viszonyok alakulását az úgynevezett öntörvényszerűségekre bizza, elutasítja magától a közvetlen részvételt is a termelésben, csupán felügyel a nemzeti közösség érdekében az idetartozó területekre is. Etatizmus helyett a magánkezdeményezést hirdeti és vallja a nemzeti haladás és gazdagodás legtermékenyebb eszközének, ám – miként az 1933. évi Nemzeti Munkaszabályzat deklarálja – „a nemzet gazdasági szervezetének a termelés és a társadalmilag hasznos gazdagság maximumát kell megvalósítania és olyan közösségi életet létesítenie, amely hatalmat eredményez az államnak és igazságosságot teremt minden polgár között”.

A Salazar által képviselt szociálpolitika két tételből indul ki: 1. kell, hogy a nemzet minden funkciót végző tagja igazságosan részesedjék a termelés hozadékából; 2. hogy azonban ez a hozadék elégséges legyen és növekvő jólétet tegyen lehetővé, fokozódó és biztosítottan jövedelmező termelésre van szükség. A portugál szociálpolitika tehát elválaszthatatlan a gazdaságpolitikától; a kettő kapcsolatban van és kiegészíti egymást.

Mindkét célkitűzést a nemzet korporatív megszervezése szolgálja. Ennek a szervezetnek elsődleges elemei a következők: 1. a nemzeti szakszervezetek, amelyek foglalkozási áganként képviselik a másnak számlájára dolgozó munkavállalókat; 2. az úgy-

nevezett grémiók, amelyek a gazdasági tevékenység ugyanazon ágát űző munkaadói érdekeltségeket tömörítik; 3. a Népházak és 4. a Halászházak, amelyek a mezőgazdaságban, illetve a halászatban dolgozókat munkaadói, vagy munkavállalói viszonytól függetlenül foglalják magukban.

A szindikátusokat és a grémiókat magasabb fokú testületként a federációk csoportosítják, amelyek lehetnek regionálisak, tehát nagyobb közigazgatási területre, vagy termelési vidékre kiterjedőek és lehetnek országosak. A rokonszakmák federációi uniókban tömörülhetnek, amelyek így egy-egy nagy gazdasági ágazat összes érdekeltjeit képviselik.

Korporációk – ezek még csak elméletben léteznek – azok a testületek, amelyek a szindikátusok és a grémiók megfelelő federációinak kiküldötteit egyenlő számban, tehát paritásos alapon foglalják magukban. „A korporációk alkotják a termelés erőinek egységes szervezetét és kitegrálisan képviselik azoknak érdekeit.”

Tanulságos lenne mindezeknek a korporatív szerveknek rendszeres ismertetése, de ettől el kell tekintenem. Általánosságban úgysis elképzelhető a működésük; sok hasonlóság is van egyfelől a portugál, másfelől az olasz és a német rendszer között, sőt – ahogy a fejlődésből logikus is – rokonvonások állapíthatók meg a portugál szervek és a modern kartelek, illetve szakszervezetek között. Inkább tehát azokat a mozzanatokat ragadom ki, amelyek különlegeseek, az emlékezetben is inkább megragadnak és – szerény nézetem szerint – többé-kevésbé nálunk is hasznosíthatók.

Ilyen mozzanat az, hogy a portugál rendszer nem tőkeellenes, sőt egyenesen a tőkés, a jó értelemben vett kapitalista gazdálkodást tekinti annak a rendszernek, amely a legmesszebbmenően szolgálja a közösség érdekét, csak ragaszkodik a helyes értékrendhez, vagyis a tőke önérdekét, az egyéni nyereséget alárendeli a szociális célnak: a nemzet és a nemzet minden tagja minél kielégítőbb ellátásának. Távolról sem ellenzi azt, hogy a gazdálkodó alanyok nyereséghez jussanak, az ellen sincs kifogása, hogy az értelmesebbek, ügyesebbek és számítóbba a többinél nagyobb haszonhoz jussanak, csak azt kívánja megakadályozni, hogy a verseny a közösségnek ártó eszközökhöz folyamodjék, aminő a közteherviselés kijátszása, a munkabérek és a munkaviszonyok rontása, a termelvények minőségének leszállítása, illetve a rossz minőség megtévesztő palástolása, s azt akarja lehetlenné tenni, hogy egyes vállalatok, vagy vállalati csoportosulások az államhatalom befolyásolása révén jogilag is elismert, vagy csupán tényleges monopolhelyzetre tegyenek szert s ilyen módon erkölcsileg jogosulatlan járadékot húzzanak. A portugál rendszer ugyanakkor azonban védi a tőkét is, amikor egészen figyelemreméltó módon a tőke önfenntartási kötelességére és jövedelmező voltának szükségességére utal. Az idevonatkozó rendelkezések közül megemlítem a Nemzeti Munkaszabályzat 18. cikkelyét, amely így hangzik: „A tőke, minthogy szociális funkciót teljesít, tartozik közérdekből védeni magát. A vállalatok kötelesek tartalékalapot gyűjteni, amely megóvja őket a tevékenységükhöz fűződő esetlegességektől, megkönnyíti alkalmazkodásukat a piac menetéhez s átmenti őket a válságokon.” A tőke e felfogás szerint annál inkább teljesíti a reá háruuló szociális hivatást, minél többet termel s minél több munkásnak biztosít emberi megélhetést. A portugál állam feladatának tekinti, hogy a tőkét ebben a szerepében segítse. „Az állam – hangzik a 19. cikkely – előnyben részesíti azokat a magánvállalkozásokat, amelyek az aránylagos költségegyenlőség mellett többet jövedelmeznek, sérelme nélkül a szociális gondoskodásnak és a kisipart megillető védelemnek. A vállalatok kötelesek állandóan törekedni a munkamódszerek tökéletesítésére, a nélkül, hogy feláldoznák ezért akár a termelés és a piac felvevőképessége közti egyensúlyt, akár személyzetük

vitális követelményeit, feladatuk továbbá, hogy javítsák termelvényeik minőségét és elkerüljék az árak egészségtelen lemorzsolódását.”

A termelő tőke védelmét mozditja elő az 1931-ben végrehajtott adóreform. Salazar szeniális felismerésről tett tanúságot. Nem csatlakozott egyik elméleti iskolához sem, hanem merész elhatározással a reális hozadék megadóztatása helyett a normális hozadék megadóztatását vette alapul. Szerinte sem kétséges, hogy a tényleges jövedelmek megadóztatása elvezethet a maximális adóhozadáshoz, de ennek kimunkálása igen fejlett technikát igényel, másrészt pedig nem a legalkalmasabb a termelés fokozására, holott Portugáliának erre van szüksége. A vállalatok, ha az adóhatóságok a tényleges jövedelmet kutatják, igyekeznek nyereségeiket eltitkolni. Ha azonban minden termelési ágban üzemnagyságok szerint általánosságban állapítjuk meg a normális jövedelmet és csak ezt vonjuk adóztatás alá, akkor nincs értelme a jövedelemeltitkolásnak, és a vállalatok azzal igyekeznek menekülni az adóteher elől, hogy többet termelnek. Viszont a normális jövedelmet minden vállalkozásnak meg kell hoznia, mert ha nem hozza meg, akkor nyilván hibák vannak vezetésében, amelyek vagy kiküszöbölhetők, vagy nem, utóbbi esetben pedig az életképtelen üzemek elhullása egyenesen érdekében áll a nemzetgazdaságnak. Lehet, hogy nem a tényleges, hanem csupán normális jövedelem megadóztatása összességében kevesebb adóbevételt jelent az államnak, de ez a bevétel biztos és semmiféle ellenőrzést nem igényel. Emellett ez a rendszer előmozditja a kezdeményezési szellemet és a jogos ambíciókat, s a technikai berendezések tökéletesítésére készíti a vállalatokat. Az eredmények fényesen igazolták Salazar elgondolását. Nincs az államnak azóta sem zárószámadása, amelyben a bevételi többlet legalább százszorosát ne tenné a költségvetési előirányzatnak.

A nemzet életére legfontosabb termelvények federációinál és unióinál, különösen, ha ezek a termelvények külkereskedelem tárgyát képezik, mikor a minőségre is ügyelni kell, úgynevezett gazdasági összeegyeztető szervek működnek. Ezeknek a szerveknek igazgatóit a kormány nevezi ki, míg választmányuk az összes alárendelt korporatív vállalkozói testületek képviselőiből áll. Az összeegyeztető szervek saját technikai szolgálattal bírnak, laboratóriumokkal és ellenőrző hálózattal, amelyeket a korporatív testületekkel együttesen állítanak fel. Az összeegyeztető szervek fegyelmi jogkört is gyakorolnak; nemcsak pénzbüntetéssel sújthatják az alájuk tartozó vállalatokat, hanem felfüggeszthetik gazdasági tevékenységüket, vagy akár örökre eltilthatják őket mindenféle kereskedelmi, vagy ipari tevékenységtől. Az összeegyeztető szervek és a hozzájuk tartozó korporatív intézmények együttesen alkotják az úgynevezett prekorporációt. A jelenlegi portugál gazdálkodási rendszert szabatosan prekorporatív rendszernek nevezhetjük.

Gyakorlati példával megvilágítva ezeknek a prekorporatív munkaközösségeknek működését, Portugália egyik legértékesebb kiviteli cikkének, a portói bornak istápolása a következő módon történik: A Portói Borintézet – ez az összeegyeztető szerv – a bortermelők és a borkiviteli kereskedők grémióival együttesen kijelöli minden évben azokat a területeket, amelyeknek szőlőtőkeállományát fel kell újítani. Megállapítja a külföldre szállítható bormennyiséget. Meghatározza azt a legkisebb árat, amelyen a kereskedők a mustot megvásárolhatják. Nyilvántartja a kereskedők raktárkészletét. Felülvizsgálja a borkezelést. Osztályozza a borokat s megállapítja, hogy mely típusok szállíthatók külföldre. Megszabja az eladási ár alsó határát a kiskereskedelem számára, tanulmányozza a portói bor készítésének menetét s annak tökéletesítésére törekszik. Származási és minőségi bizonyítványokat állít ki, miután analizáltatta laboratóriumában a mintákat. Hiva-

talos ólompecséteket ad a külföldre szállított bor részére s ilyen pecsét nélkül a bor nem engedhető ki. Korlátozza a kivitelt, ha ezt kívánja a piac érdeke. Védi a portói bor jó hírét a fogyasztópiacokon, harcol a hamisítások és visszaélések ellen a külföldön is. Propagandát fejt ki külföldön a portói bor számára, s amennyiben célirányosnak látja, portugál borházakat állít fel a külföld városaiban. Tanulmányokat végez és szakvéleményt ad minden kérdésben, amelyet a kormány elébe terjeszt.

Nyilvánvaló, hogy a termelés ilyen irányításához elengedhetetlen a hitelezés biztosítottasága. A hitelnyújtás egyre általánosabb módja az, amely a korporatív szervezetten keresztül történik. A kölcsönt maga a korporatív szerv veszi igénybe és saját felelőssége mellett hitelez tovább tagjainak. Minthogy így a fedezet teljesen biztos, a korporatív szerv a mi postatakarékpénztárunknak megfelelő Általános Letéti Pénztárhoz fordul, amely a nyújtandó hitel céljából közvetlen jegybankhitelt is igénybe vehet. Ez a jegybankhitel sokkal olcsóbb a pénzügyintézetinél s a folyósítási feltételek megállapításánál tekintettel tudnak lenni az illető termelési ág nemzeti fontosságára. Maga a jegybank az érdekeltek meghallgatásával minden évben felbecsüli a gazdasági élet normális hitelszükségletét s megállapítja termelési ágak szerint a váltóleszámitolási elsőbbséget. 1936-ban például a mezőgazdasági lajstrom élén a bortermelés és értékesítés állott. Utána a textilnövények következtek, majd egyenlő helyen a gabona, liszt és az olaj. A következő helyet a cukornövények kapták. Az ipari lajstrom első helyére 1936-ban a műtrágya lépett, amely előző évben a második helyen állt. Helyet cserélt a malomiparral, amely most utána szorult. A vasútipar megtartotta a harmadik helyet. A negyedik, ötödik és hatodik helyre a vas-, a gyapjufeldolgozó- és a konzervipar került. A sorrend megállapításánál nagy szerepe van mindig annak a körülménynek, hogy a szóbanforgó árucikk szilárd piaccal rendelkezik-e, vagy pedig szükség van a termelők időnkénti megsegítésére. Figyelemmel vannak arra is, hogy mely árucikkekből kell fokozni a belföldi termelést.

A hitelezéssel kapcsolatban emlitem, hogy a helyszínen behatóan tanulmányoztam azt az eljárást, amellyel Portugália leküzdötte az 1934. évi túlermelés nyomán bekövetkezett borértékesítési válságot. Mindenütt másutt a szőlőművelés óriási krízisbe került volna, a korporatív szervezet azonban nemcsak átvészelte a nehéz éveket, hanem még nyert is a krízisen hárommillió escudót!

A gazdasági, de ezzel együtt már kimondottan szociálpolitikai rendeltetésű alkotások közül kiemelkedik a portugál Népházak intézménye. A Népház a közigazgatási beosztás legkisebb egységén, a mezőgazdasági jellegű községen épül fel és függőségi viszonyra való tekintet nélkül tömöríti mindazokat az egyéneket, akik mezőgazdasági munkából élnek. Célja: a köznép erkölcsi és szellemi nevelése és az önségély akaratának kifejlesztése. Az 1933. évi törvény méltán nevezi a Népházat „a szociális összefogás testületének”. A Népház jogi személyiséggel bír, elismert egyesület, amelynek ezek a feladatai: 1. Gondoskodás és segítségnyújtás. Értendő ezen olyan intézmények létesítése, amelyek védik és segítik a tagokat betegség, munkanélküliség, rokkantság és öregség esetén. 2. Oktatás. Felnőttek és gyermekek tanítása, sport, szórakozások, nevelőfilmek bemutatása. 3. Helyi haladás. Összefogása a lakosságnak közhasznú művek létesítése céljából, aminők a közegészségügy intézményei, útépités, vízellátás.

A község összes földbirtokosai, akiknek életszínvonalja magasabb a mezőgazdasági munkások helyi életszínvonalánál, „született védőtagjai” a Népháznak, ezek tehát kötelesek tetszőleges havi összeget, de legalább öt escudót fizetni. A rendes tagok belé-

pése önkéntes. Az állam minden egyes Népháznak, amely törvényesen megalakult, ötezer escudo indulótőkét adományoz. Ennek az összegnek 80%-a tartalékalapul szolgál az önszegélyző pénztár számára. Az önszegélyző pénztár kisebb termelési kölcsönöket nyújt mezőgazdasági, illetve házi kisipari célokra, amilyen a vászonszövés, selyemhernyótenyésztés, kerámia, mezőgazdasági szerszámok készítése, téglalegetés, tojástermelés, juh- és kecsketartás, szőnyegszövés, csipkeverés. Ismerve a szorgalmas paraszt felemelkedésének útját, fölöttébb nagyra értékelhetjük a Népházak tevékenységét.

Egy 1938. évi rendelet a Népházat – addigi feladatkörének csorbitatlansága mellett – a mezőgazdasági munkavállalók érdekképviselői szervévé nyilvánította. Azóta a Népházak kollektív munkaszerződéseket kötnek. Ezek a szerződések az illető község valamennyi munkaadóját és munkavállalóját kötelezik, mihelyt az önként csatlakozott aláírók legalább kétharmadát képviselik a község határában fekvő mezőgazdasági ingatlanok területének. Ha ezt a kétharmadot nem érik el, akkor a kollektív szerződés csak az aláírókra vonatkozik. A rendelet óta létrejött ilyen mezőgazdasági kollektív szerződések a munkanélküliség feltétlen leküzdéséről is intézkednek. Amíg a munkanélküliek száma nem haladja meg a Népház tagjainak egyhuszadát, addig a Népház gondoskodik róluk a maga alapjából. Ha 5%-on felül emelkedik a munkanélküliség, akkor a Népház hetenként elosztja a munkanélkülieket a gazdaságok között, fizetésükről pedig akként gondoskodik, hogy maximálisan 10%-kal emeli a munkaadók által addig fizetett bérek globális összegét s ugyanakkora százalékkal leszállítja az egy-egy munkásnak járó bért. Ha a munkanélküliek száma a 20 %-ot is meghaladja, akkor a többlet foglalkoztatásáról az Országos Munkaintézet gondoskodik, esetleg elszállítja őket más vidékekre, közmunkáknál való alkalmazásra.

Az a tény, hogy a portugál kormány a mezőgazdaságban is bevezette a kollektív szerződést, mutatja, hogy mekkora fontosságot tulajdonít ennek az intézménynek. S valóban, a portugál szociálpolitika tengelye a kollektív szerződés, vagyis a munkaadók és a munkavállalók szervezeteinek együttes megállapodása. A kollektív szerződés, mondhatni, egyedül igazságos korolláriuma a sztrájktilalomnak, amelyet a termelés zavartalansága érdekében Portugália épp úgy elrendelt, mint Olaszország vagy Németország.

Azt a vállalatot, amely gazdasági előny szerzése, vagy a fennálló munkaszerződés megváltoztatása céljából munkásainak kizárásához folyamodik, igen szigorú büntetés sújtja. Ugyanígy drákói megtorlást vonnak magukra azok a munkások, akik hasonló okokból sztrájkba lépnek. Politikai célzat fennforgása esetén a nagy pénzbüntetésen felül 2-4 évi börtönig és 4-10 évi deportálásig emelhető a büntetés.

Nyilvánvaló, hogy a sztrájktilalom érzékenyebben érinti a munkavállalókat, mint a munkaadókat, s e két termelési tényező szabadságának ilyen értelmű megkötése még párhuzamosság esetén sem egyenlíti ki egymást. A szervezett együttes munkabeszüntetésnek, mint a munkás önvédelmi eszközének, erkölcsi jogosultságát tehát egymagában még nem teheti vitássá az a körülmény, hogy a tőkés sem nyúlhat munkáskizáráshoz. Ha egy állam pusztán ilyen érveléssel tagadná meg a szakszervezkedési szabadságot és a sztrájk szabadságát, akkor erkölcstelenül járna el, tilalma követésre nem tarthatna igényt, s amennyiben hatalmi eszközökkel érvényt szerezne neki, merő erőszakot gyakorolna. Egy olyan gazdasági rendben ugyanis, ahol a munkaviszonyt csupán a piaci kínálat és kereslet erőjátéka szabályozza, a munkásnak nyilván elemi joga az összeállítás, a koalíció, s elemi joga a sztrájk is. Más azonban a helyzet, ha – mint Portugáliában – az

állam és a korporatív szervezet fő elve az, hogy a termelés eredményéből munkaadó és munkavállaló igazságosan részesedjék.

Fenti elv realizálódik a kollektív munkaszerződésben. Ezek a szerződések, mihelyt a felsőbb korporatív szervek megerősítették és a kormány jóváhagyta őket, kötelezik ugyanannak a gazdasági ágának, illetve foglalkozásnak összes munkaadóit és munkavállalóit, akár tagjai a vonatkozó grémiónak, illetve szindikátusnak, akár nem. A Nemzeti Munkaszabályzat pontosan előírja, hogy milyen kérdésekre kell kötelezően kiterjednie a kollektív szerződésnek. Ezek a kérdések: munkaidő, fizetések vagy munkabérek, fegyelmi rendtartás, fegyelemsértés büntetése, bérfizetés időpontja, heti pihenő, évi szabadság, az alkalmazás felfüggesztésének vagy elvesztésének esetei, az alkalmazás garantálása betegség, szabadságolás” és katonai szolgálat idejére, tanonci és próbaidő az újonnan belépők számára, a szindikális társadalombiztosító intézményeknek fizetendő járulékok. A kollektív szerződéseket pártatlan munkaügyi bíróság értelmezi. Fogházig menő büntetés sújtja azokat a munkaadókat vagy munkásokat, akik nem teljesítik a kollektív szerződésből eredő kötelezéseket.

Az a szubszidiarizmus, amelyet előbb már jellemeztem, magyarázza, hogy a kollektív szerződésnek elsőbbsége van az állami szociálpolitikai törvényekkel szemben. Utóbbi törvények tehát csak azokban a munkaviszonyokban érvényesülnek, amelyeket kollektív szerződés nem szabályoz. A szociálpolitikai törvények mind kimondják, hogy rendelkezéseiket a kollektív szerződés megváltoztathatja. A törvényeknek tehát a portugál szociálpolitikában csak kiegészítő és pótló szerepük van. Éppen ezért azonban a szociális törvényhozás ki is terjed mindazokra a kérdésekre, amelyek tekintetében a kollektív szerződésnek, mint már felsoroltam, intézkednie kell. E szerződések átvizsgálása meggyőzhet bennünket arról, hogy a törvényes rendelkezéseken való együttes módosítás rendszerint a munkásság javára szól, tehát a törvényhozással szemben többletet jelent, jóllehet ez a törvényhozás semmivel sem áll hátrább a leghaladottabb államok szociális törvényhozásánál.

Az új Portugália szociálpolitikai törvényeinek tételes ismertetésétől nyugodtan eltekinthetünk, hiszen itt inkább csak az elvi keretek megvilágításának lehet fontossága. Mindenesetre szólnom kell azonban az úgynevezett szociális vétségek szankcióiról. A büntetés nagysága ugyanis nemcsak a deliktum súlyosságához igazodik, hanem ahhoz a munkáslétszámhoz is, amellyel a vállalat dolgozik. Ha az üzem például, amely nem tartja be az órarendet, hatnál kisebb főnyi személyzettel dolgozik, büntetése 100-200 escudo; 6-10 főnyi személyzetnél 250-500, 11-20 főnyi személyzetnél 600-1.000, 21-50 főnyi személyzetnél 1.200-2.000, 50-nél népesebb személyzetnél 2.500-5.000 escudo. Ha a túlóra megnevezéséről, az éjjeli és a vasárnapi munka pótdíjának elvonásáról, a bérminimum megrövidítéséről van szó, akkor az üzemnek a büntetéssel együtt ki kell fizetnie személyzetét is. A nőkre és fiatalokúakra vonatkozó rendelkezések áthágásának büntetése annyszor 100 escudo, ahány személyt törvényellenesen foglalkoztattak. Könnyen képzelhetjük, hogy Portugáliában a gyáraknak nem igen juthat eszükbe a kollektív szerződés, ennek hiányában a törvényi rendelkezések áthágása.

Az új Portugália máris igen sokat tett a munkásság létbizonytalanságának megszüntetése érdekében. Igyekszik közben körülbástyázni azt a családi és azt a hivatási keretet is, amelyben a dolgozók élete folyik. Egy másik törekvése, hogy áthassa őket a keresztény nacionalizmussal, amely megkívánja, hogy a közösség minden tagja a maga erkölcsi, szellemi és fizikai kiművelésén is fáradozzék. Manapság elvégre egészséges,

erős, fegyelmezett és történeti hivatásának tudatában lévő fajra van szükség. Ennek a nemzetnevelésnek egyik legfontosabb eszköze a Munka-öröm intézmény, teljes neve szerint: „Nemzeti alapítvány a munkában való öröméért.” Az állam egyelőre anyagilag is támogatja ezt az intézményt, amelynek a program szerint később a saját bevételeiből kell fenntartania magát. A korporatív szervezeteknek és a tőke birtokosainak lesz szociális kötelességük, hogy „megosszák vagyonuk fölöslegét azokkal, akiknek a munka az egyedüli gazdagságuk”. Az intézmény nyaralótáborokat létesít, turisztikai kirándulásokat szervez, sportünnepeket és mérkőzéseket rendez, torna- és testnevelési tanfolyamokat tart fenn. Ezzel a munkások testi fejlődését szolgálja. Szellemi és erkölcsi szintjük emelése érdekében előadásokat, hangversenyeket, színi- és mozielőadásokat, rádiócevegeéseket, múzeum- és műemléklátogatásokat szervez, elvezeti őket a történelmi nevezetességű helyekre, bemutatja nekik a szellemi és technikai élet központjait, népkönyvtárakat tart fenn, általános műveltségi és szakmai továbbképzésben részesíti, műkedvelő színelőadásokra tanítja és dalárdákba tömöríti őket. Az intézmény rendes tagjai a nemzeti szindikátusok és Népházak, pártolótagjai a munkaadók korporatív szervei. Az intézményt irányító bizottság elnöke maga a köztársasági elnök.

Megemlítem még a portugál szociálpolitikának azt a tevékenységét, amely kertes családiházakhoz igyekszik juttatni a munkásokat. A házakat az állam és a korporatív szervezetek építik. A lakásbér egyszersmind amortizálást is teljesít, úgyhogy a munkások húsz évi bennlakás után megszerzik a ház tulajdonjogát. Az évi összegben benne foglaltatik az életbiztosítás is, tehát a családfő elhalálása estén a ház tehermentesen száll a hátramaradottakra.

Ha összefoglalóan jellemezni kívánjuk az új portugál szociálpolitikát, azt mondhatjuk, hogy miként a gazdaságpolitikában, úgy ebben is egy bölcs és mérsékelt pluralizmus érvényesül. Eredményes áthidalása ez egyfelől az individualizmus szabadságának, másfelől az univerzalizmus teljes megkötésének. Amint a gazdaságpolitikában Portugália józan mérséklettel csak azokban az ágazatokban teszi kötelezővé a korporatív szervezetet, ahol ez a nemzeti szükséglet és a fejlettség jelen fokán szükségesnek és természetesnek bizonyul, úgy a szociálpolitikában is az állam parancsoló beavatkozása és kezdeményezése csak ott nyilatkozik meg, ahol a termelési tényezők szabad megegyezése nem forog fenn, vagy ez a megegyezés hiányokat tüntet fel, illetve ahol hiányzik a megfelelő kezdeményezés. A mai korban tehát, amelynek legnagyobb problémája a szabadság és a megkötöttség összeegyeztetése, az új Portugália példaadása annál megszívlelendőbbnek látszik, minél csodálatosabb az a számokban is kifejezhető nemzeti emelkedés, amelynek tanúi lehetünk.

Egészen természetes, hogy az eredmények biztosításához megfelelő társadalmi szellemre és megfelelően erős állami hatalomra volt és van szükség. Befejezésül idézhetem Salazarnak 1938-ban, az első nemzetgyűlés utolsó ülésén mondott beszédét, amelyben ekként emlékezett meg szociálpolitikai alkotásairól: „Mindannak ellenére, ami már történt, nem kívánom tagadni, hogy még messze vagyunk a teljes megoldástól. Először, mert közzgazdaságunknak még mindig gyenge a teherviselőképesége, másodsor, mert a munkateljesítmény még mindig alacsony, végül pedig, mert az eszmék és eszmények csak lassan hatják át a más környezetben született és felnőtt vállalati vezetők lelkületét. Nem is gondolom azonban, hogy az új elvek maguktól le bírják győzni az egyéni önzést és az ellenzékiesség szellemét. Ezért kérem a nemzet támogatását ahhoz, hogy az állam továbbra is felhasználhassa erejét a gyorsabb megértés előmozdítására s hathatósan kereshesse az igazságos egyensúlyt a termelés tényezői között.”

Nemzetnevelés és szociálpolitika

ELŐADTA JOÓ TIBOR

A szociálpolitika a társadalom szerkezetének, életének és fejlődésének tervszerű rendezése, szervezése és irányítása. Így hát a szociálpolitika nem csupán a társadalom jólétéről való gondoskodás, nem csupán a közegészségügy, gazdasági viszonyok, munkaviszonyok, köz jótékonyosság stb. Egyszóval nem pusztán az úgynevezett közjólét ápolása. Sőt, ha jól meggondoljuk, ezek a tevékenységi körök, a társadalom anyagi alapjairól való gondoskodás is, inkább a másik feladat szolgálatában áll, annak készíti elő az alapot. Ez pedig a társadalom szellemi alkatának szervezése, ápolása, fejlesztése, irányítása. Az emberi társadalmat ugyanis éppen az különbözteti meg a természet kezdetleges csoportosulásaitól, a nyájtól és hordától, hogy szellemi közösség. Az emberi közösség lényege az összetartozás erkölcsi akarata, mely tagjait összefűzi és a közösséget egységgé teszi, s a közösség elé valami magasabb célt tűz – méltót az emberi méltósághoz -, nem csupán az anyagi lét pusztá biztosítását. A közösség ebben a célban egyesül, s csak az annak igazán öntudatos tagja, aki tudja és akarja az egyesülésnek, közösségnek ezt a magasabb célját.

Ha tehát a szociálpolitika a társadalom életének és fejlődésének tervszerű és tudatos irányítása, akkor legfontosabb feladata ennek a szellemi egységnek és közösségnek az ápolása; ha nincs, megteremtése, ha elhomályosult, megvilágosítása, s minden körülmények között fejlesztése, izmosítása. A közösség pedig az egyének tudatában és akaratában él. Az tartja fent, hogy a közösség tagjai létét akarják. Ez pedig csakis azáltal történhetik, ha a közösség tagjai ismerik és akarják azt a magasabb szellemi célt, azt az eszményt, melyet a közösség szolgálni hivatott, ha tudatában vannak a közösség lényegének, létalapjának, értelmének s azt erkölcsi eltökéléssel magukévá teszik. Enélkül a közösség érzete meglazul, egysége megbomlik, halálra válik és megsemmisül előbb-utóbb. A szociálpolitikának legegységesebb feladata, mely az összes szociálpolitikai funkciókat magában foglalja in nuce: a közösségi összetartozásnak kifejlesztése és megerősítése a közösség élményének és értelmének tudatosítása által tagjaiban. Ez pedig nevelés. Mert a nevelés – ha azt emberre alkalmazzuk – eszményeknek, magas szellemi céloknak a tudatosítása s szolgálatuk akaratának a felkeltése és megerősítése. A nevelés az embert a maga emberi életére készíti elő. Ez a rendeltetése mind az egyén, mind a közösség életében. A szociálpolitikának tehát integráns része, sőt legmagasabb feladata a társadalom nevelése.

De ha mi itt most társadalomról beszélünk, nem akárminő semleges és elvont közösségekre gondolunk, hanem a nemzetre, mégpedig nemzetünkre. S ha a szociálpolitikáról beszélünk, a nemzeti társadalom ápolására, erősítésére, szervezésére, fejlesztésére. S a nemzeti szociálpolitika pedagógiai feladata a nemzetnevelés, sőt még helye-

sebben a nemzetté nevelés. Az, hogy a társadalom tagjaiban, a magyar közösség minden egyénében felébresszük a nemzeti összetartozás érzetét és akaratát, öntudatra emelve benne a nemzet értelmét, szellemét, eszményeit s azt az erkölcsi eltökéltséget, hogy fenntartják a nemzetet és szolgálják. Mert a közösség – ismételjük – csak tagjai öntudatában és akaratában él. Azért van a magyar nemzet, mert vagyunk, akik magyarok akarunk maradni, s a magunk személyes élete előtt is azok az eszmények és célok lebegnek, melyek nemzetünk szellemi valóságát alkotják és létének értelmet adnak.

Sohsem volt nagyobb szükség erre, mint ma. A magyarság léte azon múlik, milyen mély, erős, eltökélt, áldozatkész és milyen széles körben tudatos a nemzet szelleme. A magyar nemzeti szociálpolitikának legelső, legsürgősebb, legéletbevágóbb feladata ez, ez a nemzetté nevelése társadalmunknak. Mert, valljuk be, nagy hiányok vannak. A valódi magyar nemzet, ha csak az öntudatos nemzetagokat vesszük számba, s csakis azokat vehetjük, ha nem akarjuk csalni magunkat – igen kis számú, vékony réteg. A többi legjobb esetben csak a magyar néphez tartozik. Mert nép és nemzet közt mély különbség van. Hasztalan akarja ezt a mai divatos áramlat elkendőzni, sa nemzet helyett is a népről beszélni. A magyarság nemzet volt mindig, ezer éven át és az is akar maradni. Nem óhajtja beérni a pusztá népiséggel, ethnikai sajátosságainak, nyelvének szokásainak szerény megtartásával, miközben idegen célok szolgálatába állíttatik. Nem, a magyarság nemzet, maga is őseitől örökölt szent feladatokkal az emberiség nagy közösségében és eltökélt akaratú, hogy ezt a részül jutott feladatot teljesíti és semmi mást.

Nagyon jó nyomon jár a köznapi szóhasználat, midőn a nép fogalmán a nemzettel szemben valami kulturális és szociális, történeti és fejlődési értelemben alacsonyabbat, kezdetlegesebbet, ösztönösebbet ért. A nép még nem nemzet és nem is bizonyos, hogy az egész nép nemzetté lesz, s egy úgynevezett nemzeti társadalomban mindig együtt él a két réteg: azok, akik felemelkedtek a nemzetiség színvonalára, s azok, akik még merő nép. S ezen a népen nem pusztán a parasztságot kell értenünk. Egy nép köréhez hozzátartoznak nemcsak parasztok, hanem iparosok, kereskedők, bármiféle foglalkozású, így gazdagabb vagy magasabb iskolázottságú rétegek is, s ha össze is fűzi őket egy közösséggé a népiség, viszont nem emelkedtek még fel a nemzet körébe.

A nép és nemzet különbségéről beszélve, először közös vonásaikat kell szemügyre vennünk. Ez pedig legélesebben akkor tűnik ki, ha azzal hasonlítjuk össze, ami általában a legszorosabban van összekötve velük s mégis különbözik tőlük: az állammal. Az állam jogi alakulat. A jog szabályozásával szolgálja célját, a társadalom szervezését, rendjét és biztonságát. A hozzá való tartozás hivatalos formákhoz van kötve, s ilyen formák tartják fent magát az államot is. Szétrombolásukkal az állam is megszűnik. Az államhoz való hűség, engedelmesség törvényben előírt kötelesség; megszegése anyagi természetű szankciókat von maga után, míg a rendjébe való beilleszkedés anyagi haszonnal jár. Hasznosság, észszerűségi, célszerűségi szempontok irányítják az állam egész berendezését és tevékenységét. Legalább is egészséges esetben. S amit ezek diktálnak, azt az állam erőhatalommal viszi keresztül. A hatalom az államiság lényegéhez tartozik.

Egészen más vonásokkal találkozunk a nép és nemzet esetében. Az észszerűség helyét az érzület foglalja el, a hatalomét az ösztönös ragaszkodás és lelkiismeret. A törvény helyére az erkölcs lép, a szervezettség helyére a szervesség. Sem népet, sem nemzetet nem lehet törvénnyel és hatalommal teremteni, mint ahogy meglevő alkatát sem lehet megváltoztatni. Nem lehet ily módon megsemmisíteni sem, mindaddig, míg tagjai

élnék, kik hűségesek hozzá és fenntartják. Tagjául sem lehet senkit törvénnyel kötelezni, ám kiválni sem oly egyszerű köréből, mint az állampolgárság levétele. Mert a néphez vagy nemzethez tartozást nem észszerűség és hasznosság diktálják, hanem minden észszerűségtől és haszontól független érzelmi motivumok. Szeretet, hűség, becsület. Az az érzés, hogy emberi teljességemhez tartozik e közösségekhez való tartozás. Az az érzés, hogy ez ad életemnek magasabb tartalmat és rendeltetést. Az az érzés, hogy számomra ezek a közösségek jelentik magát a közösséget, mely nélkül emberi életet nem élhetek. A vallással rokon érzés ez.

Pedig a népnek vagy nemzetnek semmiféle hatalmi eszköz nem áll rendelkezésére sem önmaga megvédésére, sem hűtlen tagjai megbüntetésére, mint az államnak. A dolog mélyére tekintve, e megbüntetés nem is áll érdekében. Az amúgyis hűtlen taggal nem nyer semmit. Aki lélekben elhagyta, az többé nem érdekelheti. A jutalom és büntetés a lelkiismeretre van bízva. A tett önmagában nem hordja jutalmát és büntetését.

S éppen nem oly kis dolog olyan ember számára, aki nem teljesen elvetemedett. Mert amit a nép és nemzet nyújtani tud, az ugyan nem védelem, haszon, előny, jog, de merőben erkölcsi érték: éppen a hozzájuk való tartozás érzete, annak az érzelmi és szellemi közösségnek az érzete, amely egész életünket hallatlanul kitágítja és meggazdagítja. Az állam a külső élet rendjét szervezi, szabályozza és védi, a nép és nemzet pedig az emberi életnek belső alkatot és tartást ad, egy sajátos formáját mindannak, amit kultúrának, erkölcsi, szellemi életnek nevezünk. Életformát ad a nép és nemzet, s nekik köszönhetjük, hogy a bennünk rejlő általános emberi, szellemi tartalom nem folyik szét formátlanul, céltalanul, társtalanul, értelmetlenül. A nép vagy nemzet tagja birtokosa mindannak a szellemi kincsnek, amit az történeti élete folyamán felhalmozott, s a formának, amit kialakított.

Aki egy nép vagy nemzet tagjává válik, örökli a kultúrrendszert és életformát mint hagyatékot és hagyományt. A nép és nemzet lényege szerint hagyomány. Hagyomány, amit az ősök alakítottak ki, gyűjtöttek össze a hosszú évszázadok folyamán, kézzel-kézre, nemzedékről-nemzedékre adva az örökséget, s legnagyobb értéke éppen ebben rejlik. Abban, hogy hagyomány. Abban, hogy ez a népi és nemzeti kultúrkincs és életforma, ez a szellemiség nemcsak a ma élők közösségébe forraszt bele, hanem az időben, a múltban és jövőben is végtelen generációk láncolatába illeszt bele. A nép és nemzet tagja az, aki hagyományait éli. Átvette, folytatja és továbbadja. Aki úgy érzi, hogy éppen ez a hagyomány, ez a kultúrkincs, életforma és közösségük az, ami lelkét, szellemét, élelét kitágítja, gazdagítja, értelemmel látja el. S addig él a nép és nemzet, míg vannak ivadékok, kik felveszik e hagyományt és folytatják a megszentelt láncot. Ez a szellemi közösségérzés a nép és nemzet éltetője. A nép és nemzet szellemi valóság.

Mindkét közösség szellemi közösség és valóság, nem pedig természeti. A természet sem népet, sem nemzetet nem képes létesíteni. A természet csak vérvközséget teremt, ám a nép és nemzet nem a vérben él, bármennyire is szeretnék ma ezt elhitetni egy megkésett materializmus hívei. A vérvközség még magábanvéve semmi a valódi emberi élet számára. Valódi emberi közösséget nem létesít. Merő testi kapcsolat az; az ember pedig éppen azért ember, hogy szelleme van, mely a sivár anyagi lét fölé erkölcsi célokat emel, az igazság, jóság, szépség és szentség értékeit, eszméit, melyekhez maga is felemelkedni törekszik, s a létet szerintük igyekszik átformálni, megnesemesíteni. Ez a törekvés a szellem, az ember mivoltának lényege. S ez hozza létre a pusztá ter-

mészeti hordából a nép és nemzet eszményi közösségét is. A nép és nemzet éppen azáltal sajátos emberi közösség, hogy a természetes vérközösség helyére lép, azt kitágítja, fel-emeli, megneemesíti, magasrendű célokat, értékeket ad neki, átszellemíti. Pusztán a származás senkit sem tesz a nép, vagy még kevésbé a nemzet tagjává, csak szellemének, hagyományainak, életformájának átvétele, minthogy a nép vagy éppen nemzet nem a vér, a származás, testi és lelki tulajdonságok, temperamentum s más effélék közössége, hanem szellem, hagyomány, életforma.

A nép és nemzet nem a természet, hanem a történet alkotása. Az emberiség őskorában különböző fajok töredékei sodródtak a lét viharában, s a véletlen hol összeverte, hol széthordta őket. Lassanként egy-egy csoport állandósult, körükben kialakult és örökletessé vált egy kultúrrendszer és életforma a hagyomány erejéből, majd más töredékek is csatlakoztak hozzá-éppen ennek a szilárduló szellemi magnak a vonzerejére, így születtek meg a népek. Ezek az egységek egyre határozottabb egyéni alkatot öltenek, amint hagyományuk fejlődik, kultúrájuk gyarapodik, egyre sajátosabbá válik életformájuk, nyelvük, művészetük, társadalmi rendjük, vallásos életük, mindennapi életszokásaik, erkölceik. Sokféle származású gyermekeiket egyre egyformábbá teszik szellemükben, lelki magatartásukban, s egyre élesebben elválasztják azoktól, kik talán fajilag rokonok velük, de más hasonló népi egység körébe kerültek. A szellem legyőzi a természetet és a természeti egység helyére a maga egységét teremti meg.

Ám a fejlődés folyamán egyszer csak bekövetkezik egy döntő pillanat. A szellem, akár emberi egyén, akár közösség szellemére gondolunk, mindig azt jelenti, hogy milyen magatartást foglal el az ideális értékek és a valóság viszonyában. Azaz mivé és milyen mértékben akarja a valóságot átformálni. A szellem tehát mindig hivatás vállalás és felelősség. A nép és nemzet között már most az a lényeges különbség, hogy a nép nem vállal hivatást és felelősséget a maga körén túl. Az ő fejlődése és története befejeződött a maga kultúrájának, szellemének és közösségének megteremtésével. Nem emelkedik annak tudatára, hogy ő mint közösség és egyéni, önálló szellemiség foglal helyet az emberiség körében, s annak egyetemes szellemi közösségében: hogy ő a maga teljességében is tagja egy még nagyobb, egyetemes közösségnek, s ott további hivatás és felelősség várhat rá. A nemzet a nép öntudatra ébredésével kél életre. Mint ahogy a gyermek azzal válik férfivá, hogy megpillantja maga körül a roppant világot, felfogja, hogy maga is tagja egy végtelen rendszernek, s ezzel önnön egyéni létének öntudatára ébred. A nemzetet nemzetté rendeltetésének felismerése és hivatásának vállalása teszi. Ez az öntudat az ő lényege. A nép csak él, – nem hivatást teljesít. Befejezett, adottság. Öncélú. Olyan és nem másmilyen, ez az egész. Ha elenyészik, az emberiség csak egy színnel lesz szegényebb, nem egy szervvel. Nem a történelem tartja számon, hanem a néprajz. A nemzet inkább feladat, sors vállalása, nem pusztán tűrése. Léte erkölcsi elszánáson, akaraton múlik. Míg a népiség inkább csak a más népektől való idegenség és idegenkedés érzésében érzi egyéniségét a nemzet egyéniségének határozott tudata, mibenlétének határozott ismerete, a megőrzésének szilárd akarata. Egy eszme őrzi itt magát öntudatos keménységgel a kultúra és történet bárminő rohamos fejlődésében, s öntudatosan és szabadon alkalmazkodik hozzá. A népnek nincsen is eszméje, olyan értelemben, mint a nemzetnek; inkább csak bizonyos tulajdonságokban, szokásokban, az általános emberi élet egyéni változatában áll szelleme, s ezek alakulásával szelleme is megváltozik. A nemzeté azonban a fejlődés ellenére is érintetlen marad. A nép csak szenvedő tárgya a történetnek, a nemzet aktív alanya. Kezébe vette sorsát, s nemcsak

a magáét, de az egész emberiség sorsát is irányítani akarja a magáé által. Öntudat és hivatásvállalás: ez a nemzet.

Mindebből következik, hogy a néphez való tartozás a nép tagjaira semmiféle feladatot nem ró, mely túl irányulna a népi közösség körén. Nincsen történeti felelősség soha rajtuk. A felelősséget csak a közösség konvenciói előtt kell vállalniuk. Bizonyos népszokásszerű formák, közvéleményszerű szabályok betartásával eleget tesznek mindannak, amit a nép követel tőlük. Szinte automatikusan megy ez. Mintahogy a népnek magának nincs öntudata, nem ébred a népiség öntudatra gyermekeiben sem. Beleszületik az ember a népbe, s a környezet hatására öntudatától és akaratától függetlenül ráruházódik, önkéntelenül vérévé, természetévé válik, amint mondani szokás. A népiség befejezett adottság az egyén számára is. Nem kell törnie magát érte.

Ilyenformán a nép” megtartása sem eltökélt erkölcsi szándékként él tagjaiban. Ők is büszkék ugyan rá, Hogy hozzá tartoznak. De e büszkeségnek csak egyszerű, primitív érveit tudják adni, ha egyáltalában tudják adni, ritkán erkölcsi minőség az, mint bátorság, ügyesség, szótartás, legtöbbször egyszerűen másféleségére büszke a nép, s lenézi azt, aki nem olyan.

A népi kultúra értékrendszere is közeli, gyakorlati célokra irányul. Utilista. Nem magasrendű eszmények, hanem az élet céljai vezetik. Erkölcsé szociális morál, művészete iparművészet és játék, tudása praktikus ismeret, technika, vallása is csak a mennyei segítség vagy bocsánat biztosítására szolgáló szertartások gyakorlása inkább. Az egész értékrendszer középpontjában a közvetlen életszükség áll. Nem ismeri az igazi odaadást. Az életet nem ajánlja fel egy minden reális valóságot meghaladó isteni eszmének, mint ahogy maga a közösség sem lát ilyen önnön létét meghaladó és áldozatul kívánó feladatot maga előtt.

Ezt a feladatot a nemzeti öntudatára ébredő közösség pillantja meg. A nemzet akkor létesül, mikor már nemcsak az egyén felelős a közösségnek, hanem a közösség is felelős. De nem az egyénnel szemben. Vele szemben a nemzetnek semmi kötelezettsége nincs; mint ahogy van például az államnak. A nemzet ajándékot adott fiának, midőn fölébe magasztos értékrendszerét terjesztette, s létének magasabb értelmet adott, midőn hivatásának részesévé emelte. Nemzet és gyermekei között az egyetlen viszony a közös eszmény szolgálata. Mert a nemzet is annak a nemzet és gyermekei felett trónoló szellemi, erkölcsi, isteni hatalomnak felelős, mely egyén és közösség feladatát egyként kiszabja az emberiség, sőt az egész mindenség körében. Ennek a hatalomnak a parancsszavát hallja meg a közösség és ezzel válik nemzetté. Ez az értelme annak a kifejezésnek, hogy történeti hivatására eszmél. A nemzet tagjai sem a nemzetnek felelősek voltaképpen, hanem ennek a hatalomnak, mely a nemzet hivatását is kitűzi. Ebben a hivatásban tartoznak össze a nemzet tagjai és semmi másban. A nemzet hivatásközösség, s minden tagja felelős. Ez a felelősségvállalás avatja őket nemzettaggá.

Ez az öntudatosság és hivatásfelismerés döntő hatással van a nemzeti kultúra alkatára és életére is. Céljait mindig önkörén kívül tűzi ki, az egyetemes emberi szellem birodalmában. Az igazi nemzeti kultúra sohasem csak nemzeti. Éppen azért nemzeti, ami egyetemes benne, ami által az emberiség kultúrájában szerepet tölt be. Sajátosságát az általános jelentőség adja. S öntudatosságával együtt jár, hogy nem érheti be a kész hagyománnyal, sem nem bizhatja azt a véletlen fejlődésre, hanem szándékosan és tudatosan fejleszti egyre, igyekezvén közelebb vinni a tiszta szellem eszményeihez. Hordozói-nak feladata sem annak pusztá őrzése, hanem tökéletesítése.

Sem a nemzetbe, sem kultúrájába nem lehet beleszületni, sem öntudatlanul befogadni. A nemzeti szellem nem „ragad ránk”, hanem nekünk kell megragadnunk és magunkévá tenni az öntudat felismerő tevékenységével és az erkölcsi akarat eltökélésével. Amint mondtuk, a nép inkább állapot, a nemzet feladat. Meg kell valósítanunk magunkban. A nemzet életében való részvétel abban áll, ha magunk is a nemzet hivatását szolgáljuk szabad és egyéni tevékenységgel. Nem elég pusztá konvenciók betartása, mint a nép életében. A nemzetnek nincsenek is kész konvenciói. Csak az eszmék, célok, feladatok vannak megadva, az út főiránya. Magunknak kell eligazodni, felismerve az út fordulatait, s szem előtt tartva a célt. A népiséget konzerválják gyermekei, a nemzetiséget fejleszteniük kell. A nemzet nem pusztán megtartását várja fiaitól, hanem azt is, hogy vigyék egyre tovább feladata felé. E feladat és az érte való felelősség vállalása a nemzettagság lényege. A nemzet tehát sokkal magasabbrendű és sokkal finomabb s bonyolultabb képződmény, mint a nép. Születésének módja sem oly egyszerű, s a tagjává való emelkedés is sokkal többet kíván az egyéntől. Végzetes károsodás volna az emberiségre és nemzeteire, ha most, kivált ennek a mai naturalista módra elképzelt népiességnek a túlzása kiszorítaná eszméjét.

Általános nemzeti feladat hát, a mi helyzetünkben és napjainkban pedig a leg-szorongatóbb nemzeti szükség, népünknek nemzetté emelése minél nagyobb mélységekig, minél szélesebb körben. Itt az utolsó pillanat. Ma még lehet valamit tenni. Ha elkészünk, elveszünk.

A nemzet szelleme hagyományaiban van lerakva, beágyazva. A hagyomány őrzi a nemzet múltját, fejlődését. Ám jól meg kell gondolnunk, mit értsünk hagyományon. A hagyomány nem pusztá adattár, lomtár, ócskaságok tömkelege. A valódi hagyomány azt őrzi a nemzet múltjából, régi mivoltából, fejlődéséből, melyen keresztül ment, ami lényeges, ami örökké eleven, ami volt bár, de nem múlt el, ma is élő, ami volt bár, de ma is vérként kering a nemzet testében, ösztökéli, irányítja, ami volt bár, de a jövőben is élő és fejlődésképes. A hagyomány az, amiben a múlt, jelen és jövő, a nemzet egész örökkévalósága egyesül és kifejeződik. Amint ez a hagyomány a történet folyamán fejlődött ki, ugyanúgy a történet folyamán tovább is fejlődik, új elemekkel gazdagodik, melyek beleolvadnak a régi anyagba és egységét nem bontják meg. Ez a fejlődő, de lényegében mindig ugyanazon állomány őrzi a nemzet szellemét, mely voltaképpen maga a nemzet.

Mi a magyar nemzet szelleme, s hogyan alakult ez ki? Lássuk legalább vázlatosan.

A magyarság azzal a ténnyel vált nemzetté, hogy a hét vezér Álmost fejedelmévé választotta. Ezzel a hét törzs és mindazok, akik hozzá később csatlakoztak, Álmos családjának, az Árpádoknak népévé váltak. Ennek pedig igen nagy jelentősége volt a nemzet szellemének alakulására nézve. A nemzet örökölte az Árpádok családi hagyományát és ez lett szellemének alapjává. Ez a hagyomány az Attilától való származás tudata volt. A családban elevenen élt a világbíró hun királytól való származás hagyománya, – s ezt a hagyományt a legújabb történelmi vizsgálatok igazolni is látszanak. A nagy király halála és birodalmának széthullása után egyik fia, Irnik, visszament keletre, ott új, bár kisebb birodalmat és uralkodó családot alapított, mely évszázadokon keresztül vezető szerepet vitt Európa keleti határszélének népvándorláskori történetében, változó szerencsével bár, de az államalapítás és kormányzás törekvéseiről sohasem mondva le. Amikor a család feje Álmos volt, a család népével együtt a kazár birodalom alattvalója volt, de mikor ez a birodalom felbomlott és a hét magyar törzs nyugatra készült vándorolni, szuverenitása ismét feléledt. A magyar nemzetté alakulásakor tehát egy fényes, dicsőséges hagyo-

mányt örökölt, azt a tudatot, hogy fejedelme Attila unokája, utóda, örököse, s minden valószínűség szerint az is szerepet játszott mai hazánk felé igyekeztében, hogy a nagy ősi örökségét elfoglalják. Később aztán uralkodói leszármazását Önmagára is általánosította a nemzet és magát Attila hunjai ivadékainak, utódainak, örököseinek tudta. Hallatlan önérzettel és büszkeséggel töltötte ez el. A harcos és államalkotó nemzet páratlan fölényét jelentette ez. Érezte magában az erőt, képességet és hivatottságot, hogy ezen a tájon, ahol a népvándorlás annyi maradvány és törmelék népe él, birodalmat alapítson, melyben ezek a népek békességben élhetnek. A Dunatáj állami szervezete, melynek keretében a különböző eredetű, nyelvű, szokású népek békén és biztonságban élhetnek a Pax Hungarica ölen: ez az ősi magyar és szentistváni birodalmi gondolat, melyet annyit hangoztatunk, ám nem mindig helyes értelemben. Másik elemét a kereszténnyé válás hozta magával. A hit védelme ez. Sajátos formáját földrajzi elhelyezkedésünk adta meg. Ennek a harcias, kemény nemzetnek jutott a hivatás, hogy mint szélső keresztény birodalom, védelmezze a keresztény európai világot és kultúráját a keletről jövő támadásokkal szemben. A kereszténység védőbástyája: ez a magyar nemzet hivatása, isteni küldetése, az az eszme, mely évszázadokon keresztül nemzeti szellemének központja. IV. Béla ismerte ezt fel és írta meg a pápának a második tatár támadás előestéjén, mikor erre hivatkozva, kéri a védelmezett nyugat segítségét és keserűen panaszolja, hogy eddig még nem kapott egyebet szavakon kívül, sőt a német császár szorult helyzetét kihasználva, még területeket is rabolt tőle. Ez a helyzet közel ötszáz évre állandósul. Az erős és büszke magyar nemzet, Attila hunjainak utódai, örökölt képességeivel, a harcos erényekkel és államalkotó készséggel védőbástyává tartja össze a kárpátok medencéjét, néha még nagyobb területet is, s önnön testével védi Nyugatot, Nyugat részvéltlensége, sőt ellenséges érzülete és gyakori támadásai közepett.

Két mozzanaton épül fel tehát a magyar nemzet szelleme, mely két mozzanatként hivatást zár magában. Az első az, hogy mi vagyunk itt a Dunavölgyben az egyetlen nemzet, a többi csak nép, s mi vagyunk alkalmasak, tehát hivatottak arra, hogy e táj törmelék népeit egységbe fogjuk, hogy itt béke legyen és termékeny biztonság. A magyar birodalom általános európai érdek, nélküle állandó viharok veszélyeztetik Európa nyugalalmát. S azért éppen a magyar alkalmas ennek a hivatásnak a teljesítésére, mert benne van meg az az ősi képesség, hogy sokféle származású, nyelvű, szokású, etnikumú népeket kormányozzon. A magyar ugyanis nem tör senki népiségének megsemmisítésére, a nemzetet a nép fölé építi ki, – a fentebb vázolt nemzetfogalom tipikus magyar nemzetfogalom, – s államában a legnagyobb etnikai szabadságot biztosítja. A magyar állam nem népi állam, s ha ősi hivatását teljesíteni akarja, nem is fogadhatja el soha a népi elvet. Nemzet volt mindig a magyar, ismételjük és nemzetnek is kell maradnia, oly nemzetnek, mely nem tör senki népisége ellen. Csakis ezzel szolgálhatja másik hivatását: az európai keresztény kultúra keleti védelmét, fenntartását és építését. A történeti változások rohannak. Változnak a történeti helyzetek és vele a feladatok. De a hivatás mindig ugyanaz marad, s őrzi a hagyomány. A nemzet rendeltetése e hagyományok alapján, az ősi hivatás teljesítésével vállalni és megoldani a helyzetadta változó feladatokat.

E hivatást kell a hagyomány tudatossá tétele által megerősíteni a népben, ha nemzetté akarjuk nevelni. Ez pedig nem kezdődhet el a legmagasabb szinten; csakis alulról, elemi kezdeteiből építhetjük fel. Az iskolai oktatás sem elegendő, mert szükségszerűen adatszerű a tananyag és úgy, amint a növendékek elé kerül idegen, elvont. Nem hagyományoszerű, nem eleven és életteljes, nem alkalmas arra, hogy élő történelmi tudattá

válják. Ilyet, valódi történelmi tudatot, nemzeti hagyományt csak személyes élményből lehet kifejleszteni. Nem adatok tömkelegéből, hanem egyetlen élménycsírából fakad az ki. Személyes, közvetlen emlékből. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a közös és általános nemzeti hagyományt, történelmi tudatot olyan elemekre kell építeni, olyan csírákból kell kifejleszteni, melyek a nép körében közvetlenek, átéltek, elevenek. Helyi hagyományokból kell kiindulni, először is azokat kell ápolni és tudatossá tenni, majd rámutatva egyetemes nemzeti vonatkozásaikra, arra, milyen kapcsolatban állanak az egész nemzet történetével és hagyományaival, hogyan illeszkednek annak nagy egységébe. Így kell belőlük kibontani az egyetemes nemzeti értelmet, jelentőséget, s végeredményében az egyetemes nemzeti hagyományt. Csakis így válhat az valódi élménnyé, öntudatos és eleven szellemi tulajdonná. Nem évszámok ismerete a fontos és uralkodók sorrendje, hanem az, hogy Árpád neve vagy a mohácsi sík emléke mit jelent valaki számára, micsoda gondolat és érzéssort indít meg benne és milyen elhatározásokra, magatartásra, felfogásra^s végül cselekedetekre indítja. Ezek a személyesen átélt helyi hagyományok, melyeknek emlékjeleit közvetlenül maga előtt látja az egyén, melyek körülveszik és levegőjét beszívhatja, középpontjaivá és egyben eleven motorjává válnak az egyetemes nemzeti életnek, történelemnek, hagyománynak, amely nélkül pusztá,, jól rosszul felszedett, megemésztetlen és feledésre ítélt ismereti anyag. Kettős munkáról van itt tehát szó. Egyfelől a helyi hagyományoknak az ápolása, erősítése, öntudatosítása, másfelől ezeknek az alulról fakadó száznak a központi felső összefogása, rendezése, irányítása és egyetemes nemzeti jelentésük kifejlesztése. Helyi munka és központi irányítás.

Erre pedig a belügyi kormányzat apparátusa alkalmas. Elsősorban azért, mert a nemzeti szociálpolitika alapja ez a nemzetté nevelés, a szociálpolitika pedig a belügyi kormányzat dolga. Szervezete is megfelel a célnak. A helyi önkormányzatok a helyi hagyományokat ápolhatják, a központi kormányzat a nagy összefoglalást és irányítást végezheti. Emellett most külön szociálpolitikai szerv létesült a minisztérium kebelében, mely az ország szociális helyzetének megfigyelésére, a tennivalók és az alkalmazandó módok megállapítására hivatott. Ugyanez a szerv alkalmas volna a mi problémánk megoldására, ha megállapítaná, mik azok a helyi adottságok, elemek, melyekhez ez a nemzetté nevelő munka kapcsolódhat. Végül azért fontos, hogy a belügyi közigazgatás ennek a munkának is szolgálatára legyen, mert a közigazgatás emberei összeköttetésben vannak a néppel egész élete folyamán, élete minden ágában és mozzanatában. Hivatott és szükségszerű vezetői. Ők gyakorolják a társadalomra a legnagyobb és legállandóbb hatást. Nemzeti létünk nagyban attól függ, hogyan gyakorolják.

A munka élettana

ELŐADTA TANGL HARALD

A munkaélettan a természettani kutatások olyan tudományága, amely a világnézeti fejlődésfolyamatokkal szoros összefüggésben került a felszínre. Régen a testi, tehát fizikai munka a legmegbélyezettbb foglalkozás volt, rabszolgák, jobbágyok végezték. A rabszolgaság és jobbágyság megszűnését az iparosodás követte s kitermelte a munkástömegeket. A mindennapi élet versenyében a munkás teljesítőképessége szabta meg az egyén értékét s egyáltalán nem vették tekintetbe azt, hogy munkaközben a szervezet esetleg károsodhat. A modern üzem racionalizálta a munkát s a rendszereket kidolgozó mérnökök nem törődtek azzal, hogy mi van a munkás ártalmára, nem ügyeltek testi épségére, hanem csak a termelés fokozását és olcsóbbá tételét tartották szem előtt. Ez a gazdálkodás felörölte a munkás erejét, teljesítőképessége csökkent s szervezete időelőtt elhasználódott. Amikor a termelési verseny a művelt államokban ezt a csöppet sem kívánatos helyzetet teremtette, akkor alakult ki a munkaélettan új tudományága. Körülbelül huszonöt esztendeje a német Rubner és utóda Atzler alapították, illetve dolgozták ki az új tudományát. Ekkor nyilvánvaló lett, hogy a racionalizálás csak addig jó, ameddig az államnak korlátlanul állanak rendelkezésére munkaerők, vagyis ott, hol az idő előtt elhasználódott munkásokat újjakkal lehet pótolni. Ott azonban, mint hazánkban is, hol a munkaerők idő előtti elhasználódása abszolút veszteség, meg kell állapítani azokat a feltételeket, hol minimális megterhelés mellett maximális teljesítményeket hozhatunk létre. Ezeknek a feltételeknek, ezeknek a méreteknek a kikutatása s a jelentkező veszélyek távoltartása a munkaélettan feladata.

Hogy a munkaélettan elérje célját, annak első feltétele az, hogy a munka nagyságát pontosan ki tudja mérni. Azonban már itt fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy mai módszereinkkel csak a fizikai munkát tudjuk megmérni, a szellemi munka nagyságát még nem tudjuk felbecsülni. Tehát egyelőre csak a fizikai munkákat tudjuk meghatározni és egymással összehasonlítani. A fizikai munka és az élettani munka fogalma azonban nem teljesen egyezik. Ezt a különbséget a következőképen érzékelhetem. Ha a karunkat vízszintesen kinyújtjuk s hosszabb ideig tartjuk, akkor fizikai értelemben nem, de élettanilag munkát végzünk. Fizikailag azért nem, mert a nehézségi erő legyőzése végett nem történik elmozdulás, viszont izmaink statikai munkát végeznek, hosszabb-rövidebb ideig feszülnek és ez erőkifejtés alatt az anyag- és energiaforgalom fokozódik. Hogy izmaink valóban munkát végeznek, azt az is bizonyítja, hogy a munka következtében idővel elfáradunk. Az elfáradás kérdése szintén tág terét foglalja el a munkaélettannak.

Az izmok munkájuk alkalmával energiát használnak el, ezt a sejtekben eléggő fehérjék, szénhidrátok és zsírok elégeése révén nyerik. Az égéshez szükséges oxigént a vér szállítja a tüdőből a sejtekhez. Minél nagyobb munkát végeznek egyes szervek,

például az izmok, annál jobban nő a szervezet oxigénfogyasztása. Mivel az izmok munkavégzése nagyrészt egyenesen arányos az oxigénfogyasztással, ez utóbbinak a nagyságából következtetni lehet a végzett munka mennyiségére. Hogy a munka következtében létrejött oxigénfogyasztást pontosan megállapítsuk, először meghatározzuk, hogy pusztán a szervezet működésének fenntartásához mennyi oxigén szükséges. Ezt az értéket azután le kell vonnunk a munkavégzés vizsgálata alkalmával kapott értékből. A szervezet működésfenntartására szükséges oxigénfogyasztást úgy határozzuk meg, hogy a külvilággal szemben végzett munkát teljesen megszüntetjük, ilyenkor csak az élet megtartására való működések maradnak meg. Ezt az állapotot alapanyagcsere névvel jelöljük. Ezt akkor érjük el, ha a vizsgálandó személy 24 órája fekszik, 12 órája éheznek s ruhában 18, ruha nélkül 28 C körüli hőmérsékletű környezetben tartózkodik. Ezer és ezer mérést végeztek, ezeknek végeredményeképpen megállapították, hogy a felnőtt szervezet alapanyagcserében kilogrammonként és óránként 1 kalóriát termel, vagyis akkora hőmennyiséget, amely 1 kilogrammnyi víznek a hőmérsékletét 1 fokkal emeli. Ezek alapján egy 70 kilogramm súlyú ember naponta alapanyagcserében 1.680 kalóriát termel. Ma a munkát a szervezet oxigénfogyasztásából és CO₂ termeléséből számítjuk ki. Átlagosan véve ¹/₁₀ liter oxigén megfelel 1 kalóriának, tehát egy 70 kilogrammos ember alapanyagcserében 1 óra alatt 15 liter oxigént fogyaszt, naponta pedig 360 liter a szükséglete. Eleinte csak a laboratóriumokban lévő meghatározókészülékek állottak a kutatók rendelkezésére, ahová a munkát végzendő személyeknek is el kellett jönniök. Ez a kényszer azonban azzal a következménnyel járt, hogy számos fajtáját a munkának, mint amilyen például a mezőgazdasági vagy bányamunka, amelyek csak terepen végezhetők, nem mérhették meg. Később azonban megváltozott a helyzet s olyan készüléket állítottak össze, amellyel mindenhol el lehetett menni. Ennél a mérésnél a kísérleti személy hátára egy 100 liter űrtartalmú gumival impregnált vászonzsákot helyezünk, s egy gumicső segítségével összeköttetést létesítünk a munkás szájában lévő szeleppel. A szelep lehetővé teszi a levegő egyirányú áramlását, vagyis belégzéskor a kísérleti személy a külvilágból szívja a levegőt, kilégzéskor pedig a gázokat a hátán lévő zsákba fújja. Tekintve, hogy a belégett és a kilégett levegő térfogata nagyjában azonos, ilyen módon meghatározhatjuk a gázcsere alkalmával felhasznált idő alatt a zsákban összegyűjtött levegő térfogatát s egy gázlemező készülékkel a külvilágnak és a zsákból vett levegőnek az összetételét. A kapott adatok birtokában kiszámíthatjuk a fogyasztott oxigén mennyiségét, ebből viszont következtetni tudunk a végzett munka nagyságára.

A kísérletek átlagértékei szerint a termelt hő 20%-a alakul át kifelé (látható) hasznos munkává, s ezen adatok birtokában kiszámíthatjuk a végzett munka nagyságát mkg-ban is. Ellenvetésül még felhozható, hogy a felszereléssel végzett munka nem tekinthető átlagmunkának, mert már a hosszú időn át a szájban tartott szelep is hátráltatja a normális kivitelét. Ennek elkerülése céljából az egyes munkákat azonos tevékenységű részekre bontják és az egyes részletek munkanagyságát egy-két perces munkaméréssel határozzák meg. Ismervén az egyes munkafajták tevékenységének hosszát és a munkák végzéséhez egy perc alatt felhasznált oxigént, az egyes részletek összedásával megkapjuk a napi munka nagyságát.

A fentemlített módszerek segítségével a világháborút követő időben Farkas Géza tanítványaival megmérte a különféle házimunkák és iparismunkák nagyságát. A kapott érdekes adatoknál azonban még érdekesebbek azok, amelyeket akkor nyert, mikor a mezőgazdasági munkák nagyságát mérte meg. Ez a kísérletsorozata rendkívüli

jelentőségű, mert evvel a kérdéssel ő foglalkozott az egész világon először. Kutatásvágya az ország különböző részeire vitte, különösen az aratómunka és a vele kapcsolatos tevékenységek érdekelték. Hiszen mindenki tudja, aki a munkások élete iránt csak keveset is érdeklődik, hogy az aratás közismerten a legnehezebb foglalkozások közé tartozik. A vizsgálatokat igen nehéz volt keresztülvinni, nemcsak azért mert kis expedícióval kellett a kísérleti helyre kiszállni, hanem, mert a vizsgálandó munka nagysága számtalan körülménytől függ, így a terepviszonyoktól, a gabona-fajta minőségétől, a gabona állásától, sűrűségétől. Itt is, csakúgy mint az ipari foglalkozásúaknál, meg kellett figyelni a különféle aratási munkák szakaszait, az átlagos időhosszakot és az eredményeket mozaik-szerűen kellett összerakni. Sajnos ezúttal minden részletre nem térhetek ki, de talán megemlíthetem, hogy 1 magyar holdnyi terület learatása (ami egy aratómunkás napi munkájának tekinthető) 1.900 kgkalória energiafogyasztással jár. Megállapították azt is, hogy 1 kéve kötése alatt 1.8 kgkalória hő termelődik. Az aratómunkás napi fogyasztása, a szervezetének fenntartásához szükséges energiát, valamint egyéb apróbb tevékenységét, mint kaszafenést, táplálkozást, jövés-menést is beleszámítva 4.800-5.000 kgkalória között ingadozik. A cséplési munkák már kisebbek, ilyenkor egy napi munka hőtermelése körülbelül 1/5-del kevesebb, tehát 4.000 kgkalória körül ingadozik. Felmerül az a kérdés, hogy ezek a számítás útján kapott értékek nem túlságosan magasak-e? E célból ellenőrző anyagcsere kísérleteket is végeztek, ezek segítségével körülbelül meg lehetett állapítani a felhasznált energiaértékeket. Ilyenkor megvizsgáljuk, milyen mennyiségű és kalória-értékű táplálóanyag nyújtandó az aratómunkásnak, hogy az aratás ideje alatt testsúlyát megtarthassa. E kísérletekből kitűnt, hogy naponta körülbelül 6.000 kalóriaértékű táplálék szükséges ahhoz, hogy aratáskor a munkás testsúlyából ne veszítsen. Farkas Géza halála után iparkodtam munkatervét követni s a következő lépésként a bányamunkások energiafogyasztását vizsgáltuk. A kísérleteket 200 méter mélyen a foglalkozásuk helyén végeztük. A bányászok nehéz munkáját itt is alkatrészeire bontottuk és egyenkint vizsgáltuk, majd az adatok összegezése után következtettünk a napi energiafogyasztás nagyságára. A legnagyobb értéket itt a csillésnél kaptuk, a csákányozás és a lapátolás már kevesebb energiát igényel. Sajnos ezeknek a méréseknek befejezésével megakadt a munkaprogramunk. A következő lépés a kubikosok munkájának megmérése lenne – ezt azonban pénzühiány miatt eddig még nem tudtuk megtenni,

A hőtermelés-többség egy perc alatt kilogramm kalóriában:

Varrás	0.401	Gépfertés (bányában)	7.711
Cipőtisztítás	0.765	Keresztállítás (aratáskor).	7.978
Vasalás	1.989	Lapátolás (bányában)	8.427
Vésés	4.204	Csákányozás (bányában)	9.165
Fűrészelés	4.830	Aratás, sík földön	9.487
Pörölymunka	5.334	Csillétozás (bányában).	9.940
Marokszedés (aratáskor).	5.757	Aratás, dombnak felfelé	11.230

A fentiekből láthatjuk, hogy a súlyos testi munkát végző egyén kötelességét csak akkor teljesítheti, ha energiaszükségletét a kellő mennyiségben magához vett táplálékkal fedezni tudja. Ennek megállapítása a munkaélettan egyik legfontosabb feladata, mert ha ez nincs meg, akkor az energiaforrások hiánya miatt a munkabírás csökken, a szervezet állandóan romlik, ugyanis a hiányzó anyagokat saját állományának elemeivel kénytelen fedezni. Ezért sem az állam, sem a munkaadó számára nem lehet közömbös,

hogy alkalmazottai megkapják-e a szükséges táplálékot munkaképességük fenntartása céljából vagy sem. A helyes táplálkozás alaptételeit már a múlt században megállapította az élettan és közegészségtan. A táplálékfiziológusok, Pettenkoffer, Rubner és hazánkban Tangl Ferenc energiaérték szempontjából meghatározták, hogy mi a különböző szervezetek napi energiaszükséglete, mennyi az a fehérje, szénhidrát, zsír-, só- és vízmennyiség, amellyel a szervezet fenntartja magát s mekkora táplálék szükséges a végzett munka fedezéséhez. De újabban kiderült, hogy a szervezet táplálása sokkal bonyolultabb, sem mint hinnők és nem tekinthető kizárólag energiaegyensúlyproblémának. A mai felfogás szerint táplálékainkat két nagy csoportba kell osztanunk, az egyikbe azok tartoznak, amelyek a kalóriaszükségletet fedezik, a másikba pedig azok, amelyek nem fedeznek ugyan kalóriaszükségletet, de a szervezet számára múlhatatlanul szükségesek. Ez utóbbiakat „védőanyagoknak” is nevezik, mert segítségükkel megvédjük a szervezetet azoktól a betegségektől, amelyek akkor keletkeznek, ha a „védőanyagok” hiányoznak. Ide tartoznak a vitaminok és a különféle sók, amely utóbbiak mind életfontos elemeket tartalmaznak. Ilyen elem például a vas, a réz, a kén, a jód, a mész, a foszfor, a mangán, a fluor stb. Megállapították, hogy a szervezetnek mintegy 30-féle szervetlen és szerves anyagot kell a táplálékban felvennie, hogy zavartalanul működhessen. Illetőleg arra kell törekednünk, hogy olyan táplálékkal éljünk, amelyik a szükségnek megfelelően tartalmazza a nélkülözhetetlen alkotórészeket. Hogy a továbbiakban mindent jól megértsünk, még arra is fel kell hívnom a figyelmet, hogy az emberi, valamint az állati szervezet fehérjét nem tud előállítani. Ez okból állandóan gondoskodnunk kell arról, hogy naponta megkapjuk azt a kellő fehérjemennyiséget, amely szükséges a növekedéshez, vagy amely felnőttkorban helyrehozza a sejtek növekedése közben keletkezett kopásokat. Sokáig kutatták a vizsgálók azt a legkisebb fehérjemennyiséget, a fehérjeminimumot, amellyel az ember fehérjeszükségletét fedezni tudja. A vita még ma sem zárult le, de általánosan azt mondhatjuk, hogy egy 70 kilogrammos felnőtt embernek 70 gramm a napi szükséglete.

Külföldi mintára Magyarországon is kutatták, hogy a mezőgazdasági néptáplálkozás mennyiben igazodik a szükséglethez. Scheff-Dabis és Ivanovics szerint a jómódú gazdák megkapják munkájuk fedezésére a szükséges táplálékot, ellenben a törpebirtokos és a nincstelen mezőgazdasági munkástömeg már elégtelenül táplálkozik. Farkas professzor aratási kísérletei közben erre is kiterjesztette a figyelmét. Az észlelt adatokból kiszámított eredmények szerint a táplálék kalóriaértéke bizony jóval alatta maradt annak az értéknek, mint amennyi szükséges lenne ahhoz, hogy a szervezet energiaszükségletét kielégítse.

Az egyes aratócsoportok élelmezésében nagy különbségek lehetnek s ezzel arányos egészségi állapotuk, valamint munkateljesítményük is. Még a legjobban táplálkozó munkások csoportjában is, hol pedig a megevett táplálék kalóriaértéke megközelítette a 4.800-5.000 kkalóriát az aratás tartama alatt a munkások átlagosan 2 kilogrammot fogytak. Más csoportokban, hol silányabb volt a táplálék, a testsúlycsökkenés a 4-7 kilogrammot is elérte. Az aratómunkás ki nem elégitő táplálkozása a munkaidő alatt gyakran azzal is magyarázható, hogy bár a szerződött uradalom egyáltalában nem szűkeblű, a munkások mégis fogynak, mert a kapott élelmiszereket tartalékolják, részben hozzátartozóiknak, részben a szűkös, munkanélküli téli időre. A táplálkozás elégtelensége kedvezőtlenül befolyásolta a munkát is, gyengén táplált csoportok munkaeredménye bizony elég gyatra volt. De a testsúlycsökkenés és a gyenge munkateljesítményen kívül még egyéb veszedelmet is rejt magában a rossz táplálkozás, hatással van a szervezet egészségi állapotára, a test fejlődésére, az élettartamra, sőt az utódokra is! Pontosabb

vizsgálatok során kiderült, hogy a szülői szervezetek romlása fokozottabb mértékben jelentkezik az utódok fejlődésében és tulajdonságaiban.

Sajnos a magyar aratómunkás valamely külföldivel, mondjuk az olasszal szemben igen nagy hátrányban van. Az olasz munkás először is évente kétszer arathat, de esetleg háromszor is, mert közben áthajózik Dél-Amerikába. Így háromszoros jövedelme lehetővé teszi számára, hogy családjának évi szükségletét fedezhesse. Ipari munkásainkról még nem állnak ilyen pontos vizsgálatok rendelkezésünkre, de számítások segítségével megállapíthatjuk, hogy kedvezőbb helyzetben vannak. Kereseti viszonyaikat tekintve, azzal a tapasztalatból nyert feltevéssel, hogy jövedelmüknek 60%-át élelmezésre fordítják kijelenthetjük, hogy abból fedezhetik 3.000-3.500 kkalória értékű napi táplálék-szükségletüket. De már nem elegendő ez a mennyiség a nehéz testi munkát végző munkásnál, hiszen azt is számításba kell venni, hogy a megevett tápláléknak körülbelül tíz százaléka nem használódik ki s ezt a táplálékból le kell vonnunk. Gyakran megesik, hogy a szűkösen élő munkás a nehéz robotot csak hosszabb-rövidebb ideig bírja, munkaképessége a gyenge táplálkozás miatt annyira csökken, hogy idővel más, könnyebb foglalkozás után kell néznie.

A napi fehérjemennyiség fedezése tekintetében is Magyarországon még igen messze vagyunk a szükséglettől. Az átlagosan elfogadott napi 70 gramm fehérje helyett az aratómunkás táplálékában körülbelül 30-40 gramm lehet s az sem mind olyan minőségű, amellyel kellőképpen pótolni tudná a szervezet működésekor elfogyasztott fehérjét. Ugyanezt tapasztalhatjuk, ha a nincstelenek táplálékát vizsgáljuk, sőt a téli, őszes időben a viszonyok még rosszabbodnak. Eltekintve attól, hogy ebben az évszakban az egyébként is csekély mennyiségben fogyasztott nélkülözhetetlen védőanyagok, a vitaminok és a sók úgyszólván az elégtelenségig csökkennek. A nyomorúságos táplálkozás következményeit sajnos már nem egy helyen észlelhetjük. Így a sorozások alkalmával egyre gyengébb emberek jelentkeznek, a kórokkal szemben tanúsított ellenállóképesség romlik, a járványoknak sokkal többen esnek áldozatul, s azonkívül, mint már említettem, az utódok is megérik, károsodván az öröklési anyag.

Mindezekből világosan láthatjuk, hogy a táplálkozás és munkavégzés szoros kapcsolatban van egymással. Régen még azt hitték, hogy a táplálkozás problémája egyszerű kalóriaszámítással megoldható, ma azonban már láthatjuk, hogy a nép-táplálkozás nem is annyira élettani, mint inkább szociális és gazdasági kérdés. Durig bécsi fiziológus szerint a feladat teljes megelégedésre csak úgy oldható meg, ha gondoskodunk arról, hogy a munkás a maga s családja tagjai számára felnőttenként napi 3.000 kalória értékű élelmiszert nyújthasson. Érdekes a német kutatóknak az a feljegyzése, hogy még azokon a vidékeken is, ahol a munkások jövedelmükhöz mérten elegendő táplálékot szerezhetnének be, még ott sem érik el a munkateljesítményük maximumát, ellenállóképességük még ott sem kielégítő. Ennek az az oka, hogy a rendelkezésükre álló összeget nem használják fel célszerűen s bevásárlásaikat igen előnytelenül végzik. Azonkívül sok esetben a főzésben is rejlik a hiba. A főzés ugyanis éppen olyan fontos tényezője a helyes étkezésnek, mint a megfelelő nyersanyagok. Ezért az egészséges táplálkozásnak az az egyik feltétele, hogy ételeinket izletesen és jól készítjük el. Ezeknek a helytelen-ségeknek elkerülése céljából gondoskodni kell a munkásosztály és a mezőgazdasági szegények felvilágosításáról. Meg kell őket tanítani arra, hogy miként a leggazdaságosabb a rendelkezésre álló tápanyagokat a leelőnyösebben összeállítani és a legegyszerűbben, de izletesen elkészíteni. Hazánkban a Zöld Kereszt máris igyekszik kivenni részét az

ilyenirányú munkából. Az intézmény tagjai ellátják a falvakat elméleti, valamint gyakorlati tanácsokkal, segítségükre sietnek a tájékozatlanoknak, irányítják, vezetik őket. A fiziológusok fontos tevékenysége még az is, hogy olyan módon állítsák össze a népet tápláló anyagokat, hogy azok a kellő mennyiségben tartalmazzák a szervezet számára nélkülözhetetlen védőanyagokat. Különösen Magyarországon fontos ez azért, mert nálunk a védőanyagokban bővelkedő élelmiszerek fogyasztása rendkívül csekély, bár az utóbbi időben, különösen a városi lakosság, a felvilágosító munka hatása alatt, mindjobban kezdi fogyasztani a nyers (zöld) főzelékeket és gyümölcsöket. Ezt a felvilágosító munkát ki kell terjesztenünk a falusi lakosságra is. A Zöld Kereszt figyelme erre is kiterjed. A védőanyagok hiánya különösen az iskolásgyermekünk vizsgálatakor szembeszökő, mert nagyrészüket különböző kisebb-nagyobb fokú hiánybetegségekben, vagy másképen fiziológiai értékcsökkenésben szenved. A fejlődés korában lévő gyermekeknél pedig kétszeresen kellene gondoskodnunk, hogy megkapják azt, amit a növekedésben lévő szervezetük feltétlenül megkíván, hiszen ettől függ a jövő nemzedék egészségi állapota, valamint hazánk újjáépítése. Ugyanez a cél lebeg szemünk előtt, mikor minden törekvésünk arra irányul, hogy a nép egészséges, ellenálló és lehetőleg nagy munkabírási legyen. A kérdés megoldása főleg gazdasági, de mindnyájunknak behatóan kell vele foglalkozni, mert jelentősége az ország jövőjét tekintve óriási, mondhatnám döntő fontosságú.

Fejezetek a közigazgatás racionalizálásából¹

ELŐADTA MÁRTONFFY KÁROLY

1. Közigazgatási reform és államvezetés. Ha a ma reformmunkásai ősök után kutatnak, messze vissza kell menniük a letűnt évszázadokba, mert a közigazgatási reform gondolatát már megtaláljuk a XVII. évszázad utolsó évtizedeiben, a török háborúk vége felé, de különösen a háborúk befejezése után. Joggal állíthatjuk, hogy ez idő óta közigazgatásunk reformja utáni vágy a magyar élet állandó kísérőzenéje.

Megtaláljuk a reformgondolatot a XVIII. és a XIX. évszázad országgyűléseinek, a rendi országgyűlések országos (regnikoláris) bizottságainak tárgyalásaiban, a XIX. évszázad utolsó évtizedeinek és a XX. évszázad első négy évtizedének tudományos és politikai irodalmában is.

A közigazgatás reformjának kivánalmaival egyidejűleg ugyancsak a török háborúk után született meg a magyar népnek az a másik nagy életkérdése, amelyben szintén a magyar múlt és jövő tükröződik: a földreform követelménye. Az előbbinek, nevezetesen a közigazgatás reformjának, már majdnem mai értelemben vett kísérletét látjuk a XVII. évszázad végén a Kollonich-féle „Szervezési munkálat”-ban (Einrichtungswerk), míg a második, a földreform szüksége és gondolata ugyanebben az időben az „Új szerzeményi Bizottság” (Neoaquistica Commissio) munkájáig megy vissza. E bizottság működése tudvalevőleg a kezdete a magyarországi mammutbirtokok kialakulásának. Arra a nemzedékre, amely a magyarság e két nagy életkérdését áldozatos lélekkel meg fogja oldani, a késői korok magyarsága bizonyosan háládatos szívvel fog visszaemlékezni.

Általánossá vált az a felfogás, hogy e két feladatnak idejében való meg nem oldása okozta a magyarság irtóztos megcsönkítését: Trianont. A magyarságban Trianon óta jelentkező messianizmusnak szintén e két „a kor véres nagy kérdésének” megoldatlansága az oka. A magyarság érzi, hogy nemzeti tragédiájának forrásait kutatva a török háborúig és az utána következő korszakig kell visszamennie, mert az ott elvetett mag hajtott ki Trianonban. Ezért gondolunk belső remegéssel, a múltba és a jövőbe révedező szemmel a szörnyű végzetre: mi lesz, ha az újabb próbatétel ideje azokat ismét megoldatlan állapotban találja?

E tanulmány a két nagy kérdés közül a földbirtok helyes megosztását nem érinti, csupán a közigazgatás reformjával foglalkozik. E cél szolgálatában őszintén be akar számolni arról, milyen utat tett meg és miként alakult, módosult a közigazgatás reformjának (racionalizálásának) gondolata; mit váltott be a hozzáfűzött reményekből; nem állanak-e a bürokratizmus elleni harc útjában olyan sziklafalak, amelyeken

¹ L. Mártonffy Károly, *A magyar közigazgatás megújulása*, Budapest, 1939.

megtörik minden jóra való szándék; vajjon az egész állami, gazdasági, szociális élet szédítő elbürokratizálódási folyamata megállítható-e; indokolt-e a közvélemény bizalmatlansága minden reformígérettel szemben, elmondván a székely népballadával: „amit raktak délig, leomlott estélig, amit raktak estig, leomlott reggelig”; helyálló-e a közönségnek az a panasz, hogy meddő maradt a múltban s meddő marad a jelenben minden javításra való törekvés? Számot kell adni arról, hogy akik e téren dolgoznak, vajjon nem örök meddőségre kárhozott gondolatnak a megszállottjai-e, akik „sub specie aeternitatis” dolgoznak a gyakorlati étellel való minden kapcsolat nélkül, s egyben minden gyakorlati haszon nélkül is, hanem hívő emberek, akiknek meggyőződésük, hogy munkájukat előbb vagy utóbb siker koronázza. Igaz-e az a minduntalan felhangzó vád, hogy maga a bürokrácia az akadálya minden kormányzati és közigazgatási téren való haladásnak és róla pattan vissza a kormányok minden ígérete.¹ Helyálló-e az a sok panasz, hogy a magyar középosztály s ennek keretében a köztisztviselő még mindig nem találta meg helyét a modern gazdasági viszonyok közepette;² helyálló-e az a széltében-hosszában hangoztatott vád, hogy „Magyarországnak két képe van, Magyarország a jelentésekben és Magyarország a valóságban.”³

Igaz-e, hogy „leáldozóban van annak a közigazgatási berendezésnek a napja, amely az osztrák iskola tanítása szerint rendezkedett be Magyarországon. A létszámcsonkításra ítélt bürokrácia még védekezik, fontosságának igazolására újabb fortélyokat talál ki. De mindez kevés ahhoz, hogy feltartóztassa az idő szekerét, amely átvágtat fölötte. A meg hasonlítás az élet problémáit másképpen néző bürokrácia és másképpen megítélő közönség között külön, veszedelmes szakadékot jelent a társadalomban.” Igaz-e, hogy „a parlamenti munkarend, a miniszteriális ügyrend, a közigazgatási szervezet s

¹ Egy francia író, aki hosszabb időt töltött nálunk, a következőket írja: „A bürokrácia az országban ezentúl is bizonyosfajta papiros-kényuralmat gyakorol. A valóságban ő uralkodik az állam anyagi berendezésén. Ő tartja kezében a hatalmat, mert a kormány és nemzet között közvetít. Ugyanúgy, mint Franciaországban, a nemzetnek a kormány intézkedéseiről csak akkor van tudomása és oly mértékben, amikor és ahogyan a bürokrácia ez intézkedéseket helyesnek itéli. A miniszteri rendszabályok gyakran holt betűk maradnak, mert az illetékes hatóság nem tartja érdemesnek arra, hogy tudomást vegyen róluk. Igen gyakran a miniszter, akit közvetlen alárendeltjei ügyesen körülvesznek, azt sem tudja, mi a sorsa az ő határozatainak. . . A magyar bürokrácia, amelyet egy nagy birodalom igazgatására alkottak meg, a mai Magyarország igazgatására túlságosan nehézkesnek bizonyult. Már 1914-ben is teher volt, ma azonban az ország életét megfojtani látszik. Itt éppúgy, mint Európa-szerte nagyjából, a közigazgatás reformja parancsoló szűkség.” Sauvageot, A., *Découverte de la Hongrie*, Paris, 1937., p. 77-79.

² „Középosztályunk... nem érzi eléggé a közösséget a nép sorsával, nem ismeri a népi műveltséget, s nem ismeri, nem is akarják megismerni, mert valami nemzetileg káros, gonosz dolognak tartják azt az egész új magyar irodalmat, zenét és művészetet, mely legalább húsz év óta keresi és valószínűleg a népi és művelt, történelmi kultúra egységét.” Szekfű Gyula, *Magam és mások ügyében*, Korunk szava, VII. évf., 24. sz., Budapest, 1937., 7°. *

„A magyar parasztság levele a művelt fiatalsághoz” című röpiratból: „... makacsul kitarítottunk, nem békültünk ki 1867-tel, a kiegyezéssel, s e bizalmatlanságra elsősorban a magyar középosztály magatartása szolgáltatott okot. Okot szolgáltatott a dszentri-réteg ama tagjai, akik lélekben nem csinálták végig a jobbágyfelszabadítást, s a régi gögös fölénytel tekintettek a népre. Okot szolgáltatott az a bürokrácia, mely a paragrafusok közé temetkezve nem vette észre az élő, küszködő, szenvedő s kibontakozást kereső magyar népet. Nem általánosítottunk, igen szép kivételek is akadtak, mindig voltak a magyar szellemi életnek olyan tagjai, akik a népi gondolatért harcoltak és sokan érte is pusztultak el. De ezek a kivételek nem bírták jóvátenni mások hibáit és mulasztásait, bármiképpen igyekeztek is.” é. n.

³ E kifejezést Herman Ottó használta először a képviselőházban. L. Lambrecht Kálmán, *Herman Ottó az utolsó magyar polihistor élete*, és kora, Budapest, 1920., 172. l.

ennek a három hatalmas apparátusnak egymáshoz való munkaviszonya, a mai formájában felülről szétpuhit és elhúz minden reformtevékenységet az idők végtelenségébe.” Igaz-e, hogy „a viszonyt – az értelmiség és falu viszonyát – évről-évre ridegebbé tette az államigazgatásnak bürokráciába dermedt érzéketlensége, amely a maga aktahalmazai alatt görnyedezve, sokszor csak félt látott abban a névtelen adófizetőben, kinek sorsa felett a földi gondviselés mindenhatóságával rendelkezett.” Igaz-e, hogy a „gép-szerű bürokrácia... a tervek végtelen szárnyalását a kartotékok, kérdőívek, sémák, táblázatok és paragrafusok taposómalmába kényszeríti.” Igaz-e, hogy „a közigazgatás minden tagozatában olyan súlyos hibákat kell észlelnünk, amelyek kérdéssé teszik azt, hogy gyökeres közigazgatási reform nélkül a gazdasági és társadalmi átalakulás, a művelődési megújulás végbemehet-e.” Mert „az unalomig ismeretesek – mint mondják – azok a hibák, elkövetett mulasztások, amelyek közigazgatásunkat terhelik. Szakértők évtizedek óta szinte kísértetiesen ugyanazokkal a szavakkal vázolják a hibákat: a nyolcvanas évek szakirodalma, a századelejének szakirodalma és a mostani szakirodalom legtöbb megnyilatkozása olyan, hogy bármelyik cikket, vagy tanulmányt áttehetjük az előbbi, vagy későbbi korszakba.” „A bürokrácia – Hóman Bálint megállapítása szerint – a legnagyobb ellenálló erő, mely megakadályoz, hátráltat, elodáz, gátol, lenyűgöz és betűbe fojt minden törekvést, mely vele szembe kerül. A bürokrácia formákat néz a lényeg helyett. Aktákat gyárt ügyintézés helyett. Álhagyományokat és tehetetlenséget protezsál a tehetség helyett. A betű igazságát szolgálja, a jog, az erkölcs és a szociális igazság helyett. Öncélt lát a hivatali munkában s nem a nemzet szolgálatát. Ezzel a bürokráciával szemben csak egy fegyverünk van: a jó tisztviselő, aki nem formákon lovagol, hanem dolgozik és alkot, aki nem holt szabályok és élő személyek parancsait teljesíti, hanem gondolkodik és cselekszik, aki nem gögös bíróként ítélkezik, hanem mérlegel és bírál, s a kritikát elsősorban önmagával szemben gyakorolja.”¹

„A minisztériumi bürokráciák – mondja vitéz Keresztes-Fischer Ferenc – öncéllá nőttek ki magukat. Minisztertársaimnak a legnagyobb nehézségeik vannak azzal, hogy a saját miniszteriális bürokráciájukkal kell megvívniok a küzdelmet.”²

E megállapításokkal azonos Vladár Gábor felfogása: „Az életet szolgáló biráskodás és közigazgatás az, amit kívánunk, ami nélkül társadalmi, állami rendet elképzelni nem tudunk; az élettől magát függetlenítő, külön életet élő, öncélú, az élet fölé kerekedni akaró, az életet bilincsekbe kötni igyekvő biráskodás és közigazgatás az, amit gyűlölünk! A biráskodás és közigazgatás, ha eltávozik az élettől és léleknélküli üres bürokráciává válik, létezésének jogosultságát szünteti meg.”³

¹ Hóman Bálint, Művelődéspolitikai, Budapest, 1938., 214. 1.

² vitéz Keresztes-Fischer Ferenc, Szociális állam, bürokrácia, nemzeti önkormányzat, Magyar Közigazgatás, LVII. évf., 21. sz., Budapest, 1939.

Bismarck egy ízben megjegyezte, hogy a titkos tanácsosokkal való küzdelme a zöld asztalnál volt az egyetlen harc, amelyben nem ő győzött. Idézi Valentin, Veit, Bismarck und das Beamtentum, Der Beamte, Vierteljahrsheft für Baemtenrecht und Beamtenpolitik, 2. Vierteljahrsheft, Berlin, 1929., 1931. 1.

³ Az élettől elszakadva dolgozó miniszteriális bürokráciáról írja Bismarck: „Nur der Neigung vom grünen Tisch aus zu reglamentieren, bin ich bei meinen Kollegen nicht selten entgegengetreten, weil ich wusste, dass wenn nicht sie selbst, so doch ihre Räte die Gesetzesmacherei übertrieben, und dass so manche vortragende Räte in den inneren Ressorts seit dem Examen her Projekte in ihren Fächern haben, durch die sie die Untertanen des Reiches zu beglücken suchen, sobald sie einen Chef finden, der darauf eingeht.” U. o., 129. 1.

⁴ Vladár Gábor, A jog elhajlása az élettől, Budapest, 1938., 13. 1,

A történettudós-művelődéspolitikus miniszter; az alkotó közigazgatást szervező miniszter; a kodifikátor és jogpolitikus: három különböző nézőpont, három különböző gondolatmenet, s ugyanaz az eredmény.

A munka látszólagos sikertelensége, az intézkedések látszólagos meddősége miatt és az érdekelt közönségnek ezekből származó türelmetlensége ellenére is, fejtegetéseink megokolt optimizmust, másrészt szerénységet hirdetnek. Optimizmust a reformok végül is elmaradhatatlan sikere iránt, szerénységet a végleges eredmény gyors elérését illetően. A közigazgatási reform is emberi munka, a munka táplálója, éltetőnedve pedig az optimizmus, de a munka maga is mindig optimizmust sugároz ki magából. Szükséges azonban a szerénység is, mert minden reformnak kálváriás útja van. „A reformok – mondja egy alkalommal Bismarck – fáradságos munka és kölcsönös előzékenység, a lépésről-lépésre haladás gyümölcsei; nem szoknek elő Minervaként, készen, Jupiter koponyájából.” Egy mai államférfiú - Rooseveltt, – aki megkísérelte alapjaitól kezdve újjá építeni hazáját, mondja „hosszú és fáradságos munkába kerül rendet teremteni. Éppen ebben az irányban eredmények nem lesznek gyorsan elérhetőek, amint azt az egyszerű ember ártatlan együgyűsége képzelettel, aki valamely nehéz kérdés felmerülése alkalmából azt kívánja, hogy mindjárt szabadalmi eljárás találtassék ki, amely a kívánt eredményt létrehozza. Az emberi továbbfejlődés nem történik oly egyszerűen, amint azt általában gondolják. A kormányzás az a művészet, amely képes politikai kormányt alkotni és politikai módszert úgy alkalmazni, hogy a politikai alapelvekből oly sok menjen át a gyakorlati életbe, amennyit a közvélemény elbir.”¹

Minden reform – ez a tragikus vonás benne – már megszületése pillanatában bizonyos mértékig elavult, idejét múlt. Amíg hosszú vajúdás után létrejött, az élet továbbrohant, az életviszonyok már ismét megváltoztak, továbbmódosultak, átalakultak s az újabb reform utáni vágy már csöndben, észrevétlenül dolgozni kezd.

E fejtegetések nemcsak hitvédelmi, apologetikus célokból, nemcsak a „defensio rationalisations” szolgálatában Íródtak, nemcsak önigazolást és a megkezdett munkába vetett hit terjesztését célozzák, de az eszmék tisztázását, a tárgyilagos megítélést is szolgálni kívánják. E célt szolgálja a racionalizálás ügyében kiadott rendeletek és intézkedések tárgyalása, a racionalizálás érdekében végzett munkálatok, tudományos vizsgálatok ismertetése.

Az egyes államok életéből kiragadott példák végigkísérik a fejtegetéseket. Azonban nem az oknyomozó történetíró hézagtalan előadásában jelennek meg, hanem mint bizonyítékok abban a tekintetben, hogy a reform utáni vágy minden időben és minden népnél feltalálható. Ez igazolása annak, hogy csaknem ugyanazok a bajok, hiányok támadtak és támadnak megismétlődve minden országban, minden népnél és minden időben, tehát ugyanazok a bajok várnak és kérnek orvoslást.²

A kormányok állítják fel kormányzatuk közigazgatási, gazdasági és szociális alapelveit. Ők jelölik ki a kereteket, amelyek között nemzetüket vezetni akarják. De a közigazgatás, a bürokrácia mindennapi munkájának minősége, lelkes munkája az, ami

¹ Rooseveltt, Franklin, D., Das neue Amerika, Luzern, 1937. S. 28.

² „Mindazok, akik mélyebben tanulmányozták a közszolgálatot, megütődve állapították meg abban a módszer és terv hiányát, következésképpen minden rendszer kísérleti voltát, mert senkisémet hatol a dolgok mélyébe és e rendszertelen kísérletekben pazaroljuk az embert és a pénzt”, Chardon, Henri, L'Organisation de la République pour la Paix, Paris, 1926., p. 29,

átvezeti a programokat, elveket, törvényeket és rendelkezéseket a mindennapi munka során az életbe, amitől a nemzet, az egyes ember jóléte, sokszor egész léte függ.

A közigazgatás minősége magának az államnak: létének, biztonságának, fejlődésének vagy hanyatlásának kérdése. A közigazgatás egyszerűsítésének (racionalizálásának) ügye, sikere vagy sikertelensége, a közszolgálat korszerűsége vagy korszerűtlensége az államvezetés kérdése. Jól szervezett és célszerűen működő közigazgatási apparátus nélkül helyes és eredményes államvezetés el sem képzelhető. E tétel igazolásául elég utalni mindazokra a javaslatokra és kísérletekre, amelyek „államvezetés”, „a közigazgatás egységes vezetése”, „az állam reformja” címen napvilágot látnak. A különböző irányt kifejező megjelölések mögött mindenkor a közigazgatási szervezetnek átalakításáról van szó.

A kormányintézkedésekről szóló rész, a felsorakoztatott történeti példák tanúsítják, miként bukdácsol a reform gondolata újratekedéseken, folyton lehanyagló nekibuzdulásokon át egyik tervezetből a másikba. Nem is fog megnyugodni mindaddig, amíg intézményes biztosítást és biztosítékot nem nyer az állami akarat maradéktalan megvalósítása, ezzel párhuzamosan a gazdaságosság elvének érvényrejtetése és a közönség jobb kiszolgálásának ügye.

A nemzet szervezett erői közül a közigazgatás a maga nagy s kimeríthetetlen erkölcsi, szellemi és fizikai erőtartalmánál fogva a leghatalmasabb és legszámottevőbb. Nem szabad tehát feladni a reményt az ezernyi sikertelenség és megszámlálhatatlan újratekedések miatt.

Ma nem az a kérdés, hogy a magyar közigazgatás megállta-e és hogyan állta meg a helyét a történelem egyik vagy másik időpontjában, hanem az, vajjon megvan-e ma a felkészültsége arra, hogy a mai nemzetvédelmi, honvédelmi, közigazgatási, szociális, közegészségügyi és kulturális feladatoknak meg tudjon felelni? Erre a kérdésre nem mi vagyunk hivatottak válaszolni, nem is érezzük magunkat a feleletadásra feljogosítottak. Ellenben lélekben és a saját lelkiismerete előtt kell igazolnia magát minden hivatalfőnöknek, általában mindenkinek, aki a magyar közszolgálatban vezetői megbízást vállalt.

Az alkotmányjogi reformok és a szociális átalakulás idején őszintén le kell szögezünk, hogy alkotmányjogi, gazdasági, társadalmi, közegészségügyi reform csak félmunka a megkezdett közigazgatási reformnak: a közigazgatás egyszerűsítésének (racionalizálásának) befejezése nélkül.¹ Időbelileg megelőzheti más részleges újítás, ha ott már kiérett gondolatot talál a fejlődés. Súlyban, jelentőségben azonban az első a közigazgatási reform.

A közigazgatás újjászervezése nem függ az államformától és nem érinti a kormányforma kérdését. Egyaránt foglalkoztatja Roosevelttel prezidenciális államát, az angol és francia demokráciákat, a rendi államot vagy az úgynevezett totalitáros államokat.

¹ „A közigazgatás semmi egyéb, mint az alkotmány gyakorlata. Minden nemzet alkotmánya annyit ér, amennyit közigazgatása megvalósítani bír.” Concha Győző, Politika, Budapest, 1905., II. köt., Közigazgatástan, III. 1.

Egy angol író szerint „ám vitatkozzanak az államformák felett, a legjobb igazgatást biztosító alkotmány a legjobb alkotmány.”

Találó Rooseveltnak a következő megállapítása: „Az emberek odakünn mindig csak a szociális kérdésekről, meg a külpolitikáról olvasnak, mert az a legszembeötlőbb. Szívesen elfelejtik, hogy közigazgatás is van a világon.”

A stratégia egyik legnagyobb művésze, Moltke, arra a kérdésre, mi az a stratégia, így felel: „a stratégia tanításai kevésbé lépik túl az egészséges értelem első tételeit; tudománynak alig nevezhető; értéke csaknem egészében a gyakorlati alkalmazásban van. Helyes érzéssel kell minden pillanatban a folyton alakuló helyzetet megragadni, azután pedig a legegyszerűbbet és a legtermészetesebbet határozottsággal és körültekintéssel cselekedni. Így a háború művészet lesz, mégpedig olyan, amelynek sok tudomány szolgál. E tudományok távolról sem teszik a hadvezért, de ott, ahol hiányoznak, mással kell azokat pótolni.”¹

Ha most arra a kérdésre keressük feleletet, mit jelent a közigazgatás újjászervezése, a közigazgatás racionalizálása, legjobban Moltke szavainak értelemszerű alkalmazásával válaszolhatunk. A közigazgatás egyszerűsítése (racionalizálása) nem előre megállapítható szabályoknak rendszerbefoglalása, nem minden időre alkalmas köpönyeg (pallium ad omne tempus aptum), nem általános szabály, amely a felmerülhető ezernyi konkrét esetre alkalmazható, nem önálló tudomány, de a tudományok egész sora segíti az érvényesüléshez: közjog, közigazgatási jog, pénzügyi jog, közgazdaságtan, jogbölcselet, lélektan, logika stb. A racionalizálás az állam vezetésében és igazgatásában azt jelenti, amit Moltke szerint a stratégia a haditudományok között: „helyes érzéssel a minden pillanatban folyton alakuló helyzetet megragadni, azután pedig a legegyszerűbbet és a legtermészetesebbet határozottsággal és körültekintéssel cselekedni.”
77. *A nagy államvezetők hivatali munkamódszerének tanulságai.* Spengler a német ifjúsághoz intézett felhívásában azt ajánlja, hogy az ifjúság figyelje meg, tanulmányozza és lessé el a nagy állam vezetők munkamódszerét. „Naponként tanúja vagyok oly párbeszédeknek, – mondja Spengler – amelyek megijesztenek, naiv javaslatokat hallok alapvető gazdasági újítások céljairól, fiatal emberek részéről, akik soha kohóművet nem láttak, soha egy értekezést a modern hitelügyről nem olvastak. Gondolatokat hallok alkotmányreformról a nélkül, hogy halvány sejtelmük volna arról, hogyan kell egy minisztériumot megszervezni, hogy dolgozni lehessen, a nélkül, hogy tudnák, mi minden szükséges az ügyek vezetéséhez. Senki sem tanulmányozza a nagy államférfiak: Bismarck, Gladstone, Chamberlain, Poincaré működését. Azt a módszerüket, amellyel kitaró napi munkával naponként kis eredményeket érhetnek el, amelyeknek végeredménye azonban az Ő országuk sorsintézésében korszakalkotó.”²

A filozófus éles szemmel vette észre azt az óriási nevelési lehetőséget, amit a nagy államszervezők példája és munkamódszere magában rejt. A nagy államvezetők – ez a történelem tanulsága – egyben rendesen nagy szervezők is voltak. A Spengler által ajánlott sort természetesen ki lehet és ki kell egészíteni. Így nem szabad mellőzni Nagy Frigyes³, Richelieut, Mazarint, Freiherr vom Steint, Goethét⁴, gróf Széchenyi

¹ Moltke's Kriegslehre, Berlin, 1938., S. 31.

² Spengler, Oswald, Politische Pflichten der deutschen Jugend, München, 1924., S. 27.

³ Nagy Frigyes mondja politikai végrendeletében: „Az uralkodó nagy művésze abban áll, hogy mindenkit a maga helyére állítson és a kedvezéseket meg az ajánlásokat ne helyezze az érdemes elébe. Minthogy azonban az uralkodó nem lehet mindentudó, nem várhatjuk el tőle, hogy az állam minden arravaló polgárát ismerje és a rosszakat a jóktól el tudja különíteni. Ebben azoknak a segítségére szorul, akikben – mint reátermett férfiakkban – megbizik, akiknek belátásától elvárhatja és el kell várnia, hogy nem terjesztenek eléje méltatlan, rossz embereket kinevezés céljából. Ha ez mégis megtörténik, és az uralkodó oly szerencsés, hogy ezt fel is fedezi, akkor ilyen eljárást a legszigorúbban büntetnie kell.” Küntzel, Georg, Die politischen Testamente der Hohenzollern, Leipzig, 1911.5 Bd. II, S. 103.

⁴ Bradish, Joseph A. von, Goethes Beamtenlaufbahn, New-York, 1937,

Istvánt, Tisza Kálmánt, gróf Tisza Istvánt, Baldwint, Rooseveltet, Hjalmar Schachtot, a nemzeti szocializmus volt gazdasági diktátorát, a nagy katonai szervezők közül Lyautey marsaik,¹ a nagy kolonizátort, Haigh marsaik, Hindenburgot, Ludendorffot, Konrád von Hötendorfot.

A hivatali munkamódszer tanulmányozására bőséges alkalmat nyújt az államférfiak életével és működésével, terveikkel és célkitűzéseikkel foglalkozó kimeríthetetlen irodalom, amelyből néhány tanulságos szemelvényt nyújtunk.

Tisza Kálmán, a tizenöt évig volt miniszterelnök és belügyminiszter a monarchia „első hivatalnokának”, Ferenc József királyunknak volt munkatársa, akinek hozzávaló bizalma csak onnan eredhetett, hogy az általa is nagyra tartott hivatalnoki erényeket benne megtalálta. Ferenc József Tisza Kálmán nagy gyakorlati, kormányzati és közigazgatási tudását különösen a delegációs tárgyalásokban ismerte meg.

Gróf Tisza István hátrahagyott iratainak 12 hatalmas kötetre tervezett gyűjteménye igazolja, hogy mint miniszterelnök és mint belügyminiszter mily emberfelettien sokat dolgozott. Gróf Tisza Istvánnak, mint az ország első köztisztviselőjének ábrázolása még várat magára. „...nem volt se éjjele se nappala, valósággal emberfeletti munkát végzett, különösen a háború idejében. Már első miniszterelnöksége idejében mondta egyszer róla Ferenc József király, aki pedig mintaképe volt a kötelességteljesítésnek, hogy túlsókat dolgozik, inkább másokat kellene dolgoztatnia. Atyjától örökölte azt, hogy a parlament elé kerülő javaslatok mindegyikébe oly részletesen be volt avatva, mint a szakminiszter; néha még annál is részletesebben. Ámde Tisza Kálmán idejében a kormányzati és a parlamenti viszonyok sokkal egyszerűbbek voltak, könnyebb volt felettük uralkodni.”²

Richelieu, XIII. Lajos nagy bibornok-államminisztere, Franciaország egyesítője (Unificateur de la France), nemcsak egyidejűleg volt külügy-, belügy-, hadügy-, pénzügy- és tengerészetügyi miniszter, de ő volt a hadsereg főparancsnoka is. „A királyi hatalomra támaszkodó diktatúrájával Richelieu tizennyolc év alatt megvetette a modern állam alapjait. Tudta, hogy nem végzett el mindent, de azt is tudta, hogy egyszerre nem lehet mindent elvégezni. De amennyire a helyzetet ismerte, a megtett út alapján megítélhette, hogy utódai előtt minden lehetőség felé megnyitotta az ösvényt. Jól megvalogatott, fegyelmezett tisztviselői kar, megzabolázott feudális nagyurak, a maga személyes példája, újra megelevenített hagyományok, a társadalom minden fokán érvényesülő egységes közszellem, jó közigazgatás, amely végre megtanulta, hogy a közzszolgálat nem tréfadolog, virágoztatta ki a francia nagyságot, amelynek érdekében mindent feláldozott. Ma már mindenki elismeri: ez volt Richelieu miniszteri diktatúrájának gyümölcse.”³

Az alkotó közigazgatási szervezőnek gondolatébresztő példaképe Freiherr vom Stein, akinek munkássága azért tanulságos ma is, mert átfogta az egész közzszolgálatot az alapoktól a csúcsokig.

Freiherr vom Stein, Poroszország nagy újjászervezője, a napóleoni háborúk idején az egységes Németország első hirdetője,⁴ államszervezési gondolataival nem-

¹ Maurois, André, Lyautey, Paris, 1931.

² Berzeviczy Albert, Gróf Tisza István összes munkái, második kiadás, I. köt., Bevezetés, Budapest, 1928., 5. 1.

³ Bainville, Jacques, Diktátorok (ford. Havas József), Budapest, é. n., 69. 1.

⁴ „Ich kenne nur ein Vaterland, und das ist das ganze Deutschland, nicht ein Teil davon.”

csupán megtermékenyítette hazájának az egész XIX. évszázadi elméleti és gyakorlati közigazgatási munkáját, de híre Németország határain is messze túlért, hatása pedig még ma sem szűnt meg. Semmi sem bizonyíthatja ezt ékesszólóbban, mint az új Németbirodalom egyik legjelentősebb alkotása, az 1935. január 30-i községi törvény (Gemeindeordnung) bevezetése. „A német községi törvény azt akarja, hogy a községeket a párttal és az állammal szoros együttműködésben a legnagyobb teljesítményekre és ezáltal Freiherr vom Steinnek, a községi önkormányzat megteremtőjének igazi szellemében az államcél elérésében való közreműködésre képessé tegye. Ez az államcél egy egységes, a nemzeti akarattól áthatott népben a közösség gondolatát újra az egyesek sorsa fölé emelni, a közösség hasznát az egyéneké elé tenni képes, a nép legjobbjai vezetése alatt megalkotja az igazi népközösséget, amelyben az utolsó készséges néptárs is az összetartozás érzését találhatja meg. A német községi törvény a nemzeti szocialista állam egyik alaptörvénye. Az általa előkészített talajon fog az állam újjáépítése befejeződni.” „Első minisztersége alatt, 1804. októberétől 1807. január 3-ig terjedő időre esnek az általa javasolt kisebb reformok: a sok panaszra okot adó sóügy (Salzwesen) közigazgatásának reformja; a vámügy alapvető revíziója (1805. szeptember 26.); ekkor terjeszti elő javaslatait a bankügy reformjára (fedezettel bíró papírpénz kibocsátását javasolja az ércpénz rontása helyett); 1805. áprilisában felállítja az Országos Statisztikai Hivatalt (Statistisches Landesamt), amelyből a mai hatalmas „Statistisches Reichsamt” fejlődött ki; az egyszeri jövedelemadónak bevezetését javasolja. 1806. április 27-én készítette el azóta sokat idézett emlékiratát, amelyben a felelőtlen tanácsosok kormányzása helyett kizárólag a felelős miniszterek kormányzását javasolja („Darstellung der fehlerhaften Organisation des Kabinetts und der Notwendigkeit der Bildung einer Ministerialkonferenz”).¹ Ez utóbbi javaslatát III. Frigyes Vilmos semmiképpen sem akarta elfogadni, viszont Stein vonakodott elfogadni a neki felajánlott külügyminiszterséget, ezért következett *be majdnem megszegyenítő* módon történt elbocsátása. Az őt meg nem értő uralkodó a franciák *elől* Königsbergbe való menekülése előtt, Poroszország legsúlyosabb helyzetében, az 1806. októberi saalfeldi, jenai, auerstädti csaták után, amikor a porosz hadsereg megsemmisült, Berlin és az ország nagy része francia megszállás alá került, bocsátotta el miniszteri állásából.²

¹ Drews, Bill, Freiherr vom Stein (Meister des Rechts), Berlin, 1930., S. 101.

A minisztertanács intézményének bevezetését azért kívánja Stein, mert „der Monarch selbst lebt in einer gänzlichen Abgeschiedenheit von seinen Ministern, er steht mit ihnen weder in unmittelbarer Geschäftsverbindung, noch in der des Umgangs, noch in der der besonderen Correspondenz; eine Folge dieser Lage ist Einseitigkeit in den Eindrücken, die er erhält, in den Beschlüssen die er fasst und Abhängigkeit von seinen Umgebungen.” U. o., 103. 1.

² III. Frigyes Vilmos porosz király 1807. január 3-án Steinhez írott levelében a következőket mondja: „Aus allen diesem habe ich mit grossen Leidwesen ersehen müssen, dass ich mich leider nicht anfänglich in Ihnen geirrt habe, sondern dass Sie vielmehr als ein widerspenstiger, trotziger, hartnäckiger und ungehorsamer Staatsdiener anzusehen sind, der auf sein Genie und seine Talente pochend, weit entfernt das Beste des Staats vor Augen zu haben, nur durch Capricen geleitet, aus Leidenschaft und aus persönlichem Hass und Erbitterung handelt. Dergleichen Staatsbeamte sind aber gerade diejenigen, deren Verfahrungsart am allernachteiligsten und gefährlichsten für die Zusammenhaltung des Ganzen wirkt. Es tut mir wahrlich wehe, dass Sie mich in den Fall gestetzt haben, so klar und deutlich zu Ihnen reden zu müssen. Da Sie indessen vorgeben, ein wahrheitsliebender Mann zu sein, so habe ich Ihnen auf gut Deutsch meine Meinung gesagt, indem ich noch hinzufügen muss, dass wenn Sie nicht Ihr respektwidriges und unanständiges Benehmen zu ändern willens sind, der Staat keine grosse Rechnung auf Ihre fernere Dienste machen kann.” U. o., 13. 1.

1807. júniusában összefoglalja Stein az egész állam átszervezéséről vallott reformgondolatait a „Nassauische Denkschrift—nek nevezett programjában (Über die zweckmässige Bildung der obersten und der Provinzial-, Finanz- und Polizeibehörden in der preussischen Monarchie”).¹

A tiltsi béke (1807. július) után, 1807. október 4-én III. Frigyes Vilmos újra miniszterré nevezi ki, csaknem teljhatalommal ruházza fel, és megbizza a porosz állam újjászervezésével. Stein ekkor valósággal közigazgatási diktátor, ő intézi az egész államigazgatást („gesamnte Staatsverwaltung”). Belügy-, pénzügy- és igazságügyminiszter egyszemélyben. Döntő befolyást gyakorolt a külügy- és hadügyminisztériumra.² Már 1807. október 9-én megjelenik a porosz „Magna Charta”, a porosz jobbagyságot felszabadító királyi rendelet. („Nach dem Martinitage 1810. gibt es nur freie Leute”). 1808-ban megalkotta és végre is hajtotta a városok önkormányzatáról szóló várostörvényt (Städteordnung). Előkészítette ugyanebben a szellemben a községi törvényt (Gemeindeordnung), a kerületi törvényt (Kreisordnung). Ezeket megelőzően az említett „Nassauische Denkschrift”-ben nagy, egységes államreform (Staatsordnung) tervzetét alkotta meg.

Nagy munkatársaival, Scharnhorst-tal és Gneisenau-val együtt behozta az általános védkötelezettséget. Megteremtette a Német Történeti Társaságot. Ő a megindítója a Monumenta Germaniae Historica című kútfőgyűjteménynek.

Stein az egész államot átfogó reformmunkáját a közélet minden egyes fókán keresztül vitt önkormányzat gondolatára építette fel.³

¹ „Diese allgemeinen Grundzüge werden zureichen, den Wert der in der Preussischen Monarchie angenommenen Geschäftsverteilung unter die Verwaltungsbehörden zu beurteilen. Von der richtigen Auswahl der hierbei beobachteten Grenzlinie, von der Verbindungen analoger, und der Trennung fremdartiger Geschäfte, hängt grösstenteils die Vollkommenheit des Geschäftsganges und die Möglichkeit ab, brauchbare Geschäftsmänner zu finden, von denen man aldann nicht mehr die seltene Vereinigung verschiedenartiger Kenntnisse und Fertigkeiten zur Erfüllung ihres Berufes zu fordern braucht, und wo man beider Besetzung der Stellen wegen des Mangels solcher Subjekte in Verlegenheit kommt.” Nassauische Denkschrift, U. o., 115. 1.

² Moeller van den Brück, Arthur, Freiherr vom Stein, Leipzig (Universal-Bibliothek), é. n., S. 28.

³ „Meine Diensterfahrung überzeugt mich innig und lebhaft von der Vortrefflichkeit zweckmässig gebildeter Stände, und ich sehe sie als ein kräftiges Mittel an, die Regierung durch die Kenntnisse und das Ansehen aller gebildeten Klassen zu verstärken, sie alle durch Überzeugung, Teilnahme und Mitwirkung bei den Nationalangelegenheiten an den Staat zu knüpfen, den Kräften der Nation eine freie Tätigkeit und eine Richtung auf das Gemeinnützige zu geben, sie vom müssigen sinnlichen Genuss, oder von leeren Hirngespinsten der Metaphisik, oder von Verfolgung bloss eigennütziger Zwecke abzulenken, und ein gut gebildetes Organ der öffentlichen Meinung zu erhalten, die man jetzt aus Äusserungen einzelner Männer oder einzelner Gesellschaften vergeblich zu erraten bemüht ist. . . Ersparung an Verwaltungskosten ist aber der weniger bedeutende Gewinn, der erhalten wird durch die vorgeschlagene Teilnahme der Eigentümer an der Provincial-Verwaltung, sondern weit wichtiger ist die Belebung des Gemein-Geistes und Bürgersinns, die Benutzung der schlafenden oder falschgeleiteten Kräfte, und der zerstreut liegenden Kenntnisse, der Einklang zwischen dem Geist der Nation, ihren Ansichten und Bedürfnissen, und denen der Staatsbehörden, die Wiederbelebung der Gefühle für Vaterland, Selbständigkeit und Nationalehre.” Nassauische Denkschrift, Drews, 125-130. 1.

Mint a bürokrata szellem egyik legnagyobb ellensége,¹ szerinte a bürokrácia kinövésével csakis a teljesen kiépített önkormányzat képes szembeállni. Hazájának tragikus helyzetében, az ország túlnyomó részének francia megszállása, az állandó háború miatt nemhogy minden gondolatát megvalósítani, de teljesen kidolgozni sem volt módjában. Valójában csak a „Städteordnung” valósult meg. Állandó és meddő harcot kellett folytatnia minden szervező legnagyobb és örök ellenségével, a megnemértéssel. Uralkodója az ország legnehezebb helyzetében és Stein fontos állammentő munkája közepette bocsátotta el a szolgálatból, hogy azután újra visszahívja. Freiherr vom Stein élete és működése örök tanulság minden reformátor számára, hogy a köz érdekeit szolgáló, még a legkézenfekvőbb gondolat is csak a legnagyobb szívóssággal valósítható meg.

Stein életének egyik legérdekesebb fejezete Napóleonhoz való viszonya. A nagy hadseregszervező zseni megérezte a nagy államszervezőben az igazi ellenfelet, aki szervező gondolataival, szuggesztív hatásával, nagy képességeivel talpra tudja állítani a porosz népet. Először még ő ajánlotta a porosz királynak, hogy nevezze ki újra miniszterré. Mikor azonban Stein megkezdte reformatorius munkáját, behozta az általános védkötelezettséget, egy bizalmas levele pedig Napóleon kezébe került, akkor látta meg, és ismerte fel Napóleon Steinben az igazi, a komoly ellenfelet. Madridi főhadiszállásáról egyik legjellemzőbb hadparancsát bocsátotta ki, amelyben Steint „Franciaország ellenségének” jelentette ki, elfogatását és minden vagyonának elkobzását rendelte el.²

Stein 1808. novemberében bukott meg másodszor mint miniszter; előbb Ausztriába, majd pedig Oroszországba menekült, ahol az orosz cár politikai tanácsadója lett. Az orosz seregekkel tért vissza hazájába, s a lipcsei csata után ő szervezte újjá a franciáktól visszafoglalt területeket.

¹ „Der Formenkram und Dienst-Mechanism in den Collégien wird durch Aufnahme von Menschen aus dem Gewirre des praktischen Lebens zertrümmert, und an seine Stelle tritt ein lebendiger fest strebender schaffender Geist, und ein aus der Fülle der Natur genomener Reichtum von Ansichten und Gefühlen.” Drews, id. m., 130. 1.

„Auch die Verwaltung eurer Angelegenheiten und die Geschäftsführung zu vereinfachen und zu beschleunigen, von der obersten Behörde bis zu der untersten, auch darauf ist euer König bedacht. Mein ernster Wille ist, dass künftig nicht mehr geschrieben denn gehandelt, nicht mehr so viel Zeit mit leeren Förmlichkeiten verschwendet werde. Was in dieser Hinsicht beschlossen, auch bekannt zu machen, ist dieses Orts nicht. Aber zu seiner Zeit soll es geschehen. Kein Zweig der Staats-Verfassung und Verwaltung ist, dem nicht wichtige Verbesserungen bevorstehen.” Entwurf zu einer königlichen Proklamation über die Reformen (Oktober 1808.), U. o., 143. 1.

„Der Hauptzweck bei der neuen Verfassung ist, der Geschäfts-Verwaltung die grösstmögliche Einheit, Kraft und Regsamkeit zu geben, sie in einen obersten Punkt zusammen zu fassen und alle Kräfte der ganzen Nation und des Einzelnen auf die zweckmässigste und einfachste Art für solche in Anspruch zu nehmen. . . Eine möglichst kleine Zahl oberster Staatsdiener stehen an der Spitze einfacher, natürlich nach Haupt-Verwaltung-Zweigen abgeteilter Behörden; im genauesten Zusammenhang mit dem Regenten leiten sie die Geschäfts-Zweige nach dessen unmittelbar ihnen erteilten Befehlen, selbständig und selbsttätig mit voller Verantwortlichkeit und wirken so auf die Administration der untern, in gleicher Art gebildeten Behörden ein.” Einleitung der Verordnung, die veränderte Verfassung der obersten Verwaltungsbehörden in der Preussischen Monarchie betreffend, vom 24. November 1808., U. o., 174. 1.

² „Décret imperial. 1. Le nommé Stein cherchant à exciter des troubles en Allemagne est déclaré ennemi de la France et de la Confédération du Rhin. 2. Les biens que le dit Stein posséderait soit en France, soit dans les pays de la Confédération du Rhin seront séquestrés. Le dit Stein sera saisi de sa personne partout où il pourra être atteint par nos troupes ou celles de nos alliés. En notre camp imperial de Madrid, le 16 décembre, 1808. Napoléon.” Grunwald, Constantin, de, Stein l'ennemi de Napoléon, Paris, 1936.

Freiherr vom Stein kétségenkívül egyik láncszeme annak a jelentős sorozatnak, amely előtte Nagy Frigyesből, utána pedig Bismarckból és Hitlerből áll.

A németek négy nagy népszervezőjének élete és munkássága átfogja a két utolsó évszázadot. Nagy Frigyes (1712-1786) lerakta az alapjait annak az államszervező munkának, amelyen Freiherr vom Stein (1756-1831) megszervezte az ellenállást a franciák ellen és újjászervezte a porosz államot. Stein közszolgálatát egyébként a nagy király alkalmazásában kezdte. Bismarck (1815-1898) 16 éves volt, mikor a nagy közigazgatási szervező meghalt. Munkája, a Németbirodalom megalkotása, egyenes vonalú folytatása Stein kezdeményezésének. Mindhármuk munkásságának betetőzése Nagynémetország megalkotása Hitler vezetése alatt.

Talán a legtöbb államszervező és államvezető munkakészségét és munkateljesítményét felülmúlja Mussolini, aki egymaga egész minisztériumot pótol, sokszor hét-nyolc minisztériumot vezet a szónak valódi értelmében. Mussolini ideális megtestesülése a kormányfőnek, úgy amint azt elméletileg megkonstruálni lehet. Valójában „Capo del Governo”, akinek nincs szüksége polgári vezérkarra. Egy alkalommal önmagáról és napi munkájáról a következő nyilatkozatot tette: „6.000 kihallgatást adtam (1929-ben), 1,887.112 kérvényt intéztem el, amelyeket az állampolgárok magántitkári hivatalomhoz küldtek. Mindenki, a legegyszerűbb polgár, bármely kicsiny faluból fordult hozzám, választ kapott. Nem elég az, ha keményen kormányzunk. A népnek a legkisebb, legtávolibb, elfeledett helyeken is bizonyítékot kell szolgáltatni arra, hogy a kormány oly férfiaktól áll, akik megértéssel vannak és segítenek, tehát az emberektől nem szakadnak el. Ezt a megerőltető munkát csak úgy lehetett kibírni, hogy munkaerőmet szigorúan szabályoztam, a napi munkát racionalizáltam és minden idő- és erővesztést a minimumra csökkentettem... Az államférfi felelőssége rettenetes. Ez a felelősség néha valóságos fizikai nyomást gyakorol reám, mintha a gondok fizikai súllyal nehezednének vállaimra. Köznapinak tűnik fel, mégis kimondom, hogy a kormányzás kora reggeltől késő estig, rettenetes munka. Kormányozni annyit tesz, hogy az egész nemzet gondjait állandóan magunkon érezzük; a kormányzás azt jelenti, hogy az egész nép szívdobogását érezzük en-szívünkben... Becsvágyam... csak egyetlen célt ismer, s mit sem törődöm azzal, ha naponként 14-16 órát is dolgozom; azt sem bánom, ha életembe kerül, s érte a legnagyobb áldozatoktól sem riadok vissza. Az én becsvágyam az, hogy az olasz népet erőssé, gazdaggá, nagygyá és szabaddá tegyem... Kormányozni csak szeretettel lehet... A politika is művészet. Lassú előkészületet kíván meg, azután azonban villámgyors megértést és intuíciót. A művész belső ösztönszerűséggel alkotja meg művét, a politikus pedig elhatározásaival, de mindkettő a szellem eszközeivel. Mindkettő eszményi célt követ, amely izgatja és magával ragadja. Hogy népünknek bölcs törvényeket adjunk, művésznek kell lennünk.”¹

Salazar, a portugálok nemzeti vezére, egyidejűleg miniszterelnök, külügy-, pénzügy- és hadügyminiszter. Salazar beszédei francianyelvű kiadásának előszavában Maeterlinck így jellemzi munkásságát és elért eredményeit:

„Salazar egyedül fog a munkához. Lenyűgöző feladattal áll szemben. Két hónap alatt megcsinálja az 1928/29. évi költségvetést, amely 285,000.000 escudo felesleggel zárul. Egyhangú bizalom kíséri tetteit. Alig hat év alatt egyharmaddal csökkenti az élősdiak számát, megszünteti a hivatalok halmozását és a tékozlást, a pénz értékét állandósítja, a közigazgatást megtisztítja és megfiatalítja, a pénzügyekben, igazságszolgáltatás-

¹ Schüller-Piroli, S., Mussolini über sich selbst, Neues Wiener Journal, Juli, 1937., No 15.692.

ban, a hadseregben és a haditengerészetben rendet teremt, oly munkatársakat gyűjt maga köré, akiknek kiválasztásában nem téved, ami a nagy vezetők legkülönb érdeme. Oly területet, amely eddig iszaptenger volt, kitűnő úthálózattal lát el, kórházakat, tüdőgondozókat, laboratóriumokat, könyvtárakat, az iskolák százait építi fel, felszereli a kikötőket, újjászervezi a vasutakat, szaporítja a villamos- és telefontelepeket, csökkenti a munkanélküliséget, új életet önt a gyarmatokba, a dicső múlt e vérszegény emlékeibe (pl. Angola költségvetési hiánya évenként tízmillió escudora emelkedett). Mindenféle bizalmat gerjeszt és az élnivágás boldogságtudatát. Az adók túlságos emelése nélkül határok közé szorítja a költségvetést, amely a világválság mai napjaiban – a világ valamennyi költségvetése közül – egyedül képes arra, hogy a költségvetési hiányt feleslegé alakítsa át.”¹

III. A köztisztviselők és a közönség. A közigazgatási szervezés kérdése magában foglalja a köztisztviselők és a közönség viszonyának mikénti alakulását és alakítását is. Amit a közigazgatásnak szociális tartalommal való megtöltése vagy a köztisztviselői etika címén emlegetni szoktak, tulajdonképpen a köztisztviselőnek a közönséghez való viszonyát, azt a mérhetetlen felelősséget jelenti, amely a köztisztviselőt a reábizott közönség erkölcsi és anyagi érdekeinek gondozása körül terheli.² Mindazok, akik a köztisztviselői kérdéssel foglalkoztak, nem kerültek, sőt nem kerülhették el ennek az ügynek központi problémáját, nevezetesen a felelősség kérdését, sőt mindnyájan éppen ebben látták a felelősségben a dolog lényegét.

Tévedés lenne azt hinni, hogy ez a viszony csak azóta áll a közérdeklődés középpontjában, amióta a nagy tisztviselői létszámmal dolgozó közigazgatási nagyüzem kifejlődött vagy esetleg azóta, amióta a háború és az utána kialakult gazdasági viszonyok a hivatali személyzetet sokkal erősebben igénybe veszik. Természetesen ez utóbb említett tényezők az adófizetőket arra kényszerítik, hogy fokozottabban forduljanak a közhivatalokhoz, mint régebben, de a közönség és a köztisztviselők viszonyát vizsgálva, már a messze múltban is szemléletes példákat találunk.

Sokszor történt már hivatkozás Shakespeare Hamletjére, amelyben a dán királyfi panaszkodik a „hivatalnokok packázása” miatt. Azt is megállapították már, hogy bizonyára nem a regebeli királyfinak volt oka a panaszra, hanem maga Shakespeare könnyített olymódon lelkén, hogy saját keserűségét a királyfi ajkára adta. A nagy angol költő 1602-ben írta tragédiáját. De ha a magyar Corpus Jurisban lapozgatunk, nem túl messze ez időponttól találunk már magyar törvényt is, mely a tisztviselői túlkapások ellen szól. Így az egyik 1625. évi törvényünk³ „az alkalmatlankodásokat és erőszakoskodásokat

¹ Salazar, Oliveira, Une révolution dans la paix. Introduction de M. Maeterlinck, p. VI-VII. Paris, 1937.

² Goethe, aki állami tisztviselő és államminiszter is volt, a hivatali munkáról így nyilatkozott: „Eine Kanzlei hat mit keinen Materialien zu tun und wer nur Formen zu beobachten und zu bearbeiten hat, dem ist ein wenig Pedantismus notwendig. Man tue die Pedanterie von einem Garnisdienste weg, was wird übrig bleiben? Ja, sollte das von Gottes Gnaden nur als Übung der Kanzlisten in Fraktur und Kanzleischrift beibehalten werden, so hätte es eine Absicht, und ein grosser Herr ist den Anstände etwas schuldig. Er entscheidet so oft über Schicksale der Menschen, er nehme ihnen nicht durch eilige Expeditionen den Glauben an Gesetztheit der Ratschläge. Ordnung kann ohne eine proportionierte Geschwindigkeit nicht bestehen, Eile ist eine Feindin der Ordnung so gut als Zögern.” Idézi Bradish, Joseph, A., Goethes Beamtenlaufbahn, New-York, 1937., S. 18.

³ 1625: XVI. törvénycikk az alkalmatlankodásokat és erőszakosságokat elkövető némely katonai tisztviselők és csavargó katonákról.

elkövető némely katonai tisztviselőkről” szól., egy 1638. évi törvény¹ szerint „Ő Felségének ... tisztviselői, magukat az ország törvényeihez és szokásaihoz alkalmazzák, semmiféle újításokat be ne hozhassanak és ... az ellenszegülőkkal szemben az ország törvényei értelmében lehessen eljárni”, egy 1659. évi törvényünk² „a hatalmaskodó tisztviselők” elleni eljárást tárgyalja, III. Károly egyik törvénye³ szerint pedig „a kamarai s egyéb 'tisztviselők személyes és magánjogi címen őket illető dologi, valamint hatalmaskodási ügyekben a hazai törvények és büntetések alá legyenek vetve”.

Jellemző, hogy a ma érvényben levő jogszabály ugyanazokat „a karhatalmi közegeket, sőt némelykor magukat a parancsnokokat” említi legelőször, akik ellen a XVII. évszázad első negyedéből felhozott törvény is szól.

I. A közzszolgálati alkalmazottaknak a felekkel szemben való magatartásáról szóló 7810/1924. M. E. sz. rendelet szerint „a. legkülönbözőbb oldalról eredő panaszokból azt a sajnálatos tényt lehet megállapítani, hogy a közigazgatási tisztviselőknek a magánfelekkel szemben tanúsított magatartása sokhelyütt jogos kifogás alá esik, mert azok néha nemcsak nem előzékenyek a közönséggel szemben, hanem – megfelelkezve kötelességeikről – türelmetlenek, sőt durvák is. Vannak panaszok, hogy egyes tisztviselők, különösen a karhatalmi közegek, sőt némelykor maguk a parancsnokok is, jogos indok nélkül, tehát olyankor is alkalmaznak erőszakot, amikor a fél erre ellenállással nem adott okot; vagy a fél zaklatásával és életrendjének megzavarásával járó előállítás akkor is foganatosítanak, amikor ezt sem a személyazonosság igazolása, sem az eset súlyos volta nem kívánja meg, és így eljárásuk gyakran a hivatali hatalommal való visszaélés jellegét hordozza magán. A panaszok egy része a tisztviselők hatalmaskodó fellépése ellen irányul. Emez állítások szerint ugyanis egyes tisztviselők törvényes működésük alkalmával meg nem engedhető fölényes, udvariatlan, sőt durva bánásmódot tanúsítanak, a felvilágosításért hozzájuk forduló feleket nyersen elutasítják vagy gúnyosan kezelik, őket felületességéből vagy kényelemszeretetből hibásan vagy hiányosan tájékoztatják, sőt még olyan hihetetlennek látszó panasz is akad, hogy a feleket néha rosszindulatból egyenesen félrevezetik. Még súlyosabb a panaszoknak az a része, amely egyes tisztviselőket hatáskörük túllépésével vádolja meg. Ezek szerint egyes tisztviselők és közegek hivatalos hatalmukkal visszaélnék és a felekkel szemben zaklató és törvénytelen intézkedéseket tesznek. Különösen az elsőfokú hatóságok tagjai vagy közegei volnának azok, akik magukat egyéni vonzalomból vagy ellenszenvből törvénytelen vagy erőszakos intézkedésekre ragadtatják, amelyeket azután kitalált ürügyekkel igyekeznek törvényes formába öltöztetni. Különösen gyakoriak és súlyosak azok a panaszok, amelyek a határszéli szolgálatot teljesítő közegeink ellen hallhatók. Már pedig a határszéli szolgálatban elkövetett szabálytalanságok vagy durvaságok fokozottan súlyos megítélés alá esnek, mert közvetlen alkalmat nyújtanak közegeinknek a szomszédos állam hasonló szerveivel való összehasonlítására és ezen a réven arra, hogy bel- és külföldiek egyaránt, méltán alkossanak lesújtó ítéletet hatósági közegeink alantasabb műveltségéről és fegyelmezetlenségéről, és országunknak és nemzetünknek rossz hírét keltsék. Olyan panasz is akad, hogy egyes hatóságok vagy közegek hivatali eljárása a hozzájuk forduló fél poli-

¹ 1638: XLVIII. törvénycikk ... a tisztviselők az ország törvényei alatt állani tartoznak, az ellenszegülőket büntetni kell.

² 1659: XXXIII. törvénycikk a hatalmaskodó tisztviselők ellen.

³ 1723: LI. törvénycikk a kamarai javak iránt folytatandó perekről.

तिकai pártállásához igazodik. Bebizonyult például, hogy egy intézkedő tisztviselő egy küldöttséget azzal az indokolással utasított el, hogy ezt annak köszönjük, mert kiscgazdapárti képviselőt választottak. A hatósági tekintély aláásására mi sem alkalmasabb, mintha valamely hatósági tag vagy közeg intézkedését – a jogszerűség és tárgyilagosság helyett – a felek politikai pártállására alapítja. Eljárása a visszaélésnek nyílt fitogtatása lesz, ha ezt kifejezetten nyilvánítja is. Ha pedig az eljáró közeg magatartása tüntetően a kormány ellen irányul, ez olyan súlyos függelemsértéssé minősül, amely már egymagában a legszigorúbb fegyelmi megtorlásra szolgáltat okot. Sok panasz hallik a miatt is, hogy a hatóságok a megtorló szabályokat olyankor is teljes kiméletlenséggel és rideg szigorúsággal alkalmazzák, amikor kétségtelen, hogy a jogsérelem nem szándékosságból, hanem csak tájékozatlanságból eredt. Az ilyen eljárásnak méltánytalansága főleg a kihágási ügyekben és olyankor – tűnik ki, amikor a közönség tudatába át nem ment, vagy már feledésbe került jogszabályok megsértéséről van szó. Minthogy a kihágások túlnyomó nagy része nem bűncselekmény, hanem valamely rendészeti intézkedés megszegése, a hatóság inkább szolgálja a közérdeket, ha a megtorlás kiméletlen alkalmazása helyett a közönséget a jogszabály tiszteletben tartására neveli és ösztönzi. Ha tehát valaki a jogsértést nem szándékosan, hanem csak tévedésből követte el, főleg ha a jogsérelem nem súlyos, a megtorlásnál is eredményesebb lesz, ha a hatóság a vétkes felet jóakaróan felvilágosítja, és ha a büntetés kiszabása nem mellőzhető, azt az első ízben kellő kimélettel alkalmazza, illetőleg amikor arra a törvény lehetőséget nyújt, a büntetés végrehajtását felfüggeszti. Kétségen felül áll ugyan, hogy a köztisztviselői kar tagjainak túlnyomó nagy része ma is át van hatva hivatásának magasztosságától és tudatában van annak a legszebb és legfontosabb kötelességének, amely polgártársainak a közügyek terén való előzékeny támogatásában áll. Minthogy azonban a sok oldalról emelt panasz arra mutat, hogy akadnak a köztisztviselők körében olyanok is, akik nemcsak hivatásuk fontosságáról, hanem legelemibb kötelességeikről és a műveltség követelményeiről is megfeledkeznek, a m. kir. minisztérium utasítja az összes közigazgatási hatóságokat és hatósági közegeket, hogy hivatalos eljárásukban a felekkel szemben a legmesszebbmenő előzékenységet és türelmet tanúsítsák; kérdezősködéseikre a szükséges tájékoztatást akkor is adják meg, amikor az ügy nem tartozik feladatkörükbe, és ebben az esetben igazítsák őket az eljárásra hivatott hatósághoz; ha pedig a fél jogai vagy jogos igényei felől tévedésben van, jóakaróan figyelmeztessék őt a tévedésre és világosítsák fel jogos igényeiről. A köztisztviselőt ne ragadja hasonló magatartásra eljárásában a felek esetleges ingerültsége vagy udvariatlansága sem, hanem a sértés viszonzása helyett higgadságának megőrzésével és jó modorával óvja meg a hivatali tekintélyt.”

II. A közigazgatási tisztviselőknek ajándékok elfogadásától való eltiltásáról szóló 6.920/1907. B. M. sz. körrendelet szerint „azon álláspont, hogy a közigazgatási tisztviselőnek szabad ajándékot elfogadnia, ellenkezik a közigazgatás kötelezettségeivel, a törvénybe és a közérdek kívánalmaiba ütközik, s megingatja a közigazgatási tisztviselők pártatlanságába vetett, magasabb állami érdekek szempontjából is feltétlenül megkivánható bizalmat. A közigazgatás tisztviselője ugyanis birói leendő is végez, minél fogva nemcsak függetlennek és részrehajlatlannak kell lennie, hanem függetlenségét és részrehajlatlanságát a legkisebb gyanútól is szigorúan meg kell óvnia; mert ha anyagi érdekeltsege a külső látszat szerint függő helyzetbe hozza egyesektől, s alkalmat nyújt arra a feltevésre, hogy hivatalos eljárásában és intézkedéseiben nem a tárgyilagosságot tartja meg, hanem a pártatlan igazságot, de egyesekkel szemben anyagi előnyökért gyakorolt ked-

vezés vezeti, akkor a jogkereső felekben megrendül az állam rendjébe és a közigazgatás tisztaságába vetett bizalom s a hatóság iránti bizalmatlanság elégedetlen és az államra nézve veszélyes elemeket teremt. Minthogy az államrendnek az igazgatással és jogszolgáltatással foglalkozó köztisztviselők független és pártatlan eljárásába helyezett feltétlen bizalom és tisztelet képezi egyik lényeges támaszát és biztosítékát: felhívom a közönséget, hogy éber és hatékony felügyeletet és ellenőrzést gyakoroljon a felett, hogy a közigazgatási tisztviselők ebbeli minőségükben magánfelek által nyújtott ajándékoknak, vagy bármily című anyagi előnyöknek és kedvezményeknek már az előadott köztekintetelnél fogva sem tűrhető, és megengedhetetlen elfogadásától feltétlenül tartózkodjanak.”

III. A 9.706/1907. B. M. sz. körrendelet (a közigazgatási hatóságok részéről a felek útbaigazítása a fellebbvitel előterjesztésére) szerint „a közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről szóló 1901: XX. törvénycikk alapján kiadott 4.600/1901. M. E. sz. Jogorvoslati Utasítás s az Ügyviteli Szabályok értelmében a közigazgatási hatóságok véghatározataikban és végzéseikben kötelesek azt is mindenkor kitenni, hogy az érdekelt felek mennyi idő alatt és minő fellebbvitellel élhetnek s hogy a fellebbvitelt mely hatóságnál kell előterjeszteniök... E rendelkezés is a törvényhozásnak a közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről alkotott, törvényben megnyilvánuló azt az akaratát szolgálja, hogy a közigazgatási eljárás – a jogbiztonság csökkentése nélkül – a nagyközönség előtt minél egyszerűbb legyen s ezáltal a költséges jogtanácsok igénybevétele a közigazgatási eljárás körében a fél veszélye nélkül is lehetőleg elkerülhető legyen. E mellett a jogkereső közönség hatósági útbaigazítása hathatós eszköz arra is, hogy a felek megnyugvó bizalma a hatóságokkal szemben megszilárduljon. Mivel pedig a konkrét ügyek elintézése során, valamint magánfelek panaszaiból is arról győződtem meg, hogy a hatóságok az említett rendelkezés ellen gyakran vétének s ezen hanyagságból elkövetett mulasztás által egyfelől a közigazgatási eljárás egyszerűsítésére való törekvést, másfelől az eljárási szabályokban kevésbé jártas felek érdekeit is veszélyeztetik, felhívom, hogy a szóbanforgó rendelkezés megtartására jövőben fokozott figyelemmel legyen”.

IV. Az állami és az államvasúti tisztviselők és egyéb alkalmazottak állásával össze nem férő foglalkozásokról kiadott 7.421/1923. M. E. sz. rendelet szerint „a közhivatal közérdekű hivatásának természetéből következik, hogy a köztisztviselő nem foglalhat el olyan állást és nem folytathat olyan foglalkozást vagy működést, amely közhivatali állásával össze nem egyeztethető, őt hivatali kötelességeinek pontos teljesítésében akadályozza vagy hivatalának ellátásában az elfoglaltság gyanújára adhatna okot”.

V. A hatóságok, közhivatalok és közintézetek tagjainak és közegeinek mindenemű tiltott egyesületi működéstől való feltétlen tartózkodásáról alkotott 7.502/1923. M. E. sz. rendelet szerint „a hatóságok, közhivatalok és közintézetek közérdekű működése szükségképen megköveteli, hogy tagjaik és közegeik, illetőleg általában a közszolgálati tisztviselők és egyéb alkalmazottak távolálljanak minden olyan társadalmi szervezkedéstől, amely elfogulatlanságukat és pártatlanságukat bármely irányban befolyásolhatná, illetőleg annak látszatát kelthetné, vagy őket kötelességeik rovására az állam törvényes rendjének követelményeivel ellentétbe állithatná. Megengedhetetlen tehát, hogy a hatóságok, közhivatalok és közintézetek tagjai és közegei, illetőleg általában közszolgálati tisztviselők s egyéb alkalmazottak olyan egyesületekbe vagy szervezetekbe tagokként belépjenek, amelyek körében őket tagsági minőségük az első bekezdésben körülírt helyzetbe hozhatja, ami különösen fennforog ott, ahol az illető szervezet vagy

egyesület tagjaitól olyan külön esküt, fogadalmat vagy ünnepélyes ígéretet kíván, amely a hivatali vagy szolgálati esküvel esetleg összeütközést idézhet elő. Fokozottabb mértékben forog fenn ez a szempont, amennyiben közszolgálati tisztviselők és egyéb alkalmazottak esetleg netán létező olyan egyesületben vagy egyéb szervezetben lennének tagok, amelynek nincs is miniszterileg jóváhagyott alapszabálya”. Pontosabban jelöli meg a köztisztviselők ily irányú köteleességét az egyesületi tagságra vonatkozó rendelkezések ellen vétő tisztviselők és egyéb alkalmazottak fegyelmi felelősségre vonásáról szóló 3.400/1938. M. E. sz. rendelet. „Hatóságok, közhivatalok és közintézetek tagjai és közegei, illetőleg általában köztisztviselők és közszolgálati alkalmazottak olyan egyesületbe, vagy bármily más megjelölésű szervezetbe, amelyben való részvételük vagy tagságuk ellentétbe állíthatja őket az állam törvényes rendjének követelményeivel, vagy ennek látszatát kelthetné, tagként be nem léphetnek és ilyen egyesület vagy más szervezet működésében részt nem vehetnek, illetőleg ilyen egyesület vagy más szervezet tagjai nem maradhatnak. Ennélfogva tilos az első bekezdésben említett tisztviselőknek és egyéb alkalmazottaknak részvétele kiváltképen az olyan egyesületben vagy más szervezetben, amelynek nincs kormányhatóságilag jóváhagyott alapszabálya, vagy amely feloszlatott, úgyszintén olyan egyesületben, szervezetben vagy politikai pártban, amely az egyesülethez, vagy más szervezethez, illetőleg párthoz való tartozás, vagy vezetősége irányában való engedelmesség, avagy más köteleesség megerősítésére esküt, fogadalmat, ünnepélyes ígéretet, vagy bármi más olyan nyilatkozatot kíván, amely lelkiismeretben lekötelezéssel jár. Ez a körülmény már önmagában összeütközést idéz elő a hivatali vagy szolgálati esküvel. Sokszor elhangzott megállapítás, hogy „kritikus időkben, amikor az állam a néppel szemben a legnagyobb követelményeket kénytelen felállítani, a nép haragja és gyűlölete elsősorban a köztisztviselők ellen támad”.¹ Így például jellemző, hogy az angol közvélemény nagy része a „Thetis” bűvárnaszád tragikus elpusztulásával kapcsolatban a 98 fiatal tengerész haláláért a bürokráciát tette felelőssé. Ugyanis a tengernagyi hivatal (Admiralty) osztályvezetői elutasították annak a különleges oxigénberendezésű bűvárharangnak a beszerzését, amely az ugyancsak elsüllyedt „Squalus” nevű amerikai bűvárnaszád egész személyzetét megmentette. Az angol tengernagyi hivatal tisztviselői azzal okolták meg az elutasítást, hogy a „Davies”-rendszerű úgynevezett „mütüdő”-álarctökéletes biztonságot nyújt. Ezt a feltevést a „Thetis” elsüllyedése szörnyű módon cáfolta meg. Az így fellépő hangulatnak a következménye, hogy vannak időszakok, amikor valóságos hadjárat indul a köztisztviselői rend ellen a köztisztviselői munka terméketlenségének jelszavával. Ezek a vádak úgy emlegetik a köztisztviselői osztályt, mintha ezt a társadalom produktív rétegei közé számítani nem lehetne, mert nem termel kézzelfogható gazdasági értékeket és csupán a többi termelő osztály munkájának eredményeit fogyasztja. „Ennyi meg ennyi ember eszi az állam kenyerét”, szokták mondani.² E hangulat megváltoztatására a köztisztviselőknek minden tőlük

¹ Leisegang, Hans, Die Ethik des Beamtentums und ihre Bedeutung für den Volksstaat, (Berufsbeamtentum, Volksstaat und Ethik), Leipzig, 1931., S. 24.

² A köztisztviselők elleni ingerült hangulat új fogalmat teremtett, amelynek német kifejezése „Beamtenhetze”. A közszolgálat és a közönség viszonyának egész irodalma van. Természetesen sok az igazságtalan kritika, a felnagyított, eltorzított egyes esetek aláhúzása, a meg nem értés. A világirodalmi méretű munkák közül megemlítjük báró Eötvös József, A falu jegyzője, Gogoly, A holt lelkek, Courteline., Les ronds de cuir című műveket. A brosráknak se szeri se száma. Ilyenek például Badin, Jules, Lettre de Monsieur Lebureau à Monsieur Lepublic (Les Fonctionnaires devant Popinion), Paris, 1934., Couvé, Richard, Beamte und Publikum, Richtlinien für die Bestgestaltung des Verkehrs der Beamten und des Publikums, Leipzig, 1930.

telhető el kell követniök és a hivatali keretek, valamint a jogszabályok által megállapított korlátok között mindent meg kell tenniök, hogy a hozzájuk forduló közönség jogos igényei teljes és gyors kielégüléshez jussanak. „Még ma is sok panasz hangzik el a tisztviselőknek a közönséggel szemben való viselkedésével kapcsolatban. E panaszokon – a kormány nézete szerint – csekély változtatással, jobb időbeosztással, a felek idejének és idegeinek legmesszebbmenő kimélésével sokat lehetne segíteni. Nem szabad a feleket vagy alkalmazottaikat a legnagyobb munkaidőben berendelni, amikor hivataluk, műhelyük, gyáruk a legtöbbet szenved e miatt. Nagyszámú embert egyszerre, ugyanazon időre nem szabad beidézni, sem órákig várakoztatni a gazda cselédjét, mert ezáltal a magánháztartás érzékenyen károsodik. Az altisztek ne kényszerítsék ki a borraalót. A hivatalok ne tartsanak értekezleteket a felek fogadására szánt időben. Sokszor vidékről feljött emberek órákhozat várnak, végül is dolguk végezetlenül kénytelenek elmenni. Ha a vidéki ember maga is tisztviselő, úgy nemcsak saját otthoni dolgait hanyagolja el, de azoknak sem tud eleget tenni, akik viszont reá várnak.”¹

Minden hivatalnak arra kell törekednie, hogy minden egyes tisztviselője – elsősorban a felekkel érintkezők – az emberekkel való bánásmód művészei legyenek.² „Különös súlyt helyeznék arra, – mondja Ravasz László, – hogy a közigazgatásnak azok az emberei, akik közvetlenül érintkeznek a közönséggel, mindinkább megteljenek valami pásztori és missziós lelkülettel. Az államhatalom rajtuk keresztül érintkezik az állampolgárokkal. Amilyen az ő személyük, bánásmódjuk, megbízhatóságuk, hangsúlyuk, kezüknek tisztasága és kézszerítésük melege, olyan a magyar állampolgárok legnagyobb rétegének, magának a magyar államnak a képe és értéke.”³

IV. *A közigazgatás és a sajtó.* A közönség szolgálata a köztisztviselő lelkiességén, a jól működő közigazgatási gépezeten felül még megköveteli a köztisztviselői munkáról való állandó felvilágosítást is. Ez a közönség tennivalóinak állandó, jóindulatú és közérthető módon való megmagyarázását foglalja magában.⁴ A köztisztviselők sokszor joggal panaszkodnak, hogy a közönség, amelynek érdekében dolgoznak, a hivatali munkát, annak nehézségeit, körülményes voltát, egyáltalában nem érti és ennek következtében nem is sokra értékeli. Van bizonyos igazság abban a megállapításban, hogy „azok a problémák, amelyekkel a tisztviselőknek munkájuk folyamán meg kell küzdeniök, nem domborodnak ki világosan. A köztisztviselők teljesítményét soha nem fogják megérteni és értékelni,

¹ Széll József, A III. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam (A mai magyar város, közzétette vitéz Keresztes-Fischer Ferenc, szerk. Mártonffy Károly), Budapest, 1938., 7. 1.

² L. Imre Sándornak a közigazgatási továbbképző tanfolyamokon elhangzott előadásait. Így A hivatal hatása a közönségre (A mai magyar közigazgatás, 27. 1.), A közösségi érzés jelentősége a közszolgálatban (A mai magyar község, 201.1.), A köztisztviselő felelőssége a nemzet sorsáért (A mai magyar város, 28. 1.).

³ Ravasz László, A felsőház 1932. évi június hó 24-i ülésén elmondott beszéd, Az országgyűlés felsőházának naplója, I. köt., Budapest, 1932., 359. 1.

⁴ Ennek a felvilágosító munkának bizonyára túlzása, amikor egy pontos német kiszámította, hogy egy berlini és egy falusi levélhordó, továbbá egy csomagkihordó mennyi munkát végez. „A berlini postásnak kb. 50 járata van. Ha négy emeletet veszünk 80 lépcsőfokkal – a valóságban több van – ez egy kézbesítésnél 80 méter emelkedést jelent. Átlagosan 18 kézbesítő járatot véve hetenként, a postás egyéb szolgálatán kívül, a Mount Everestet havonként hatszor mászna meg. – A vidéki postás naponként átlagosan 28 km-t tesz meg. Ez évi 9.000 km, 25 évi szolgálat esetén 225.000 km. Tehát 25 év alatt a földet az egyenlítő körül 5 ½-szer járná körül. – A csomagkihordó átlagosan 300 csomagot szállít. Ha az átlagos súlyt 5 kg-nak vesszük, az 1.500 kg-t tesz ki, 25 évi szolgálat esetén 11.250 tonnát. Ez 750 normális teherkocsi tartalmának felel meg.”

nem fogják legyőzni a pozitív bírálat helyett hallható terméketlen szidalmakat a „szent Bürokrácius” ellen, ha az ellenőrzés nélküli tisztviselői uralom mai állapotát fenntartják”.¹ Az „ellenőrzés nélküli tisztviselői uralom” helyett helyesebb volna a „közönség együttműködését” tenni. Hivatal és közönség egészséges és eredményes együttműködése érdekében meg kell értetni az utóbbival a közhivatali munka lényegét, fontosságát, a közhivatali felelősséget, amely végül is más, mint a magánalkalmazás felelőssége. Gondoljunk csak arra, hogy aki a hivatali titkot megsérti, a büntető bíróság, – aki üzleti titkot sért, a polgári bíróság elé kerül és legfeljebb kártérítést fizet szerződészegés címén. Az afféle megállapítások, hogy „a hivatal van a közönségért és nem megfordítva”, csak szólamok. Természetes, hogy a hivatal a közönség szolgálatára rendeltetett, viszont közhivatal nélkül, – mióta az emberek szervezett közösségben élnek, – a közönség lelegelembb igényeit sem tudná kielégíteni. Egyik fogalom a másikban implicite benne van, egyik feltételezi a másikat.²

A köztisztviselői munka megismeréséről és elismertetéséről szólva meg kell emlékezni arról a reformmunkáról, amelyet a mindenkori köztisztviselő, elsősorban természetesen a vezető tisztviselők az államok megújódása körül végeztek. Gróf Klebelsberg Kuno szerint „a modern történetírás mindinkább felismeri, hogy a nagy dolgokhoz nem egyszer inkább csak nevüket adó uralkodók és miniszterek mögött, a háttér félhomályában, magasabb hivatalnokok és más magas funkcionáriusok állottak, akik az ügyeknek valódi irányítói és intézői voltak.”

Ugyanezt a gondolatot fejezi ki az a német megállapítás, hogy „ma már felejtik, hogy a felvilágosodottság korszaka, amely a modern népállamot megalkotta, nagy részben a magasabb tisztviselők agyában született, vagy pedig általuk valósult meg. Az európai felvilágosodottság forrását Angliában kell keresnünk. A nagy angol bölcselők, akik az átalakító politikai gondolatokat leírták, Hobbes, Locke, Hume, fejedelmeket neveltek, követek és államtitkárok voltak. A francia forradalom nem az alsó néposztály forradalmával kezdődik. XVI. Lajos legmagasabbrangú tisztviselői, miniszterei, élükön Necker pénzügyminiszterrel, felülről kezdték meg a forradalmat. Ők vezették be a községek önkormányzatát, alakították át az egész közigazgatási rendszert, a királytól a rendeknek a közügyek intézésébe való meghívását követelték és csak ezek után érvényesültek azok a gondolatok, amelyeket felelőtlen írók terjesztettek. E gondolatok azután az alulról felfelé húzódó csatornákon át terjedtek széjjel, míg a szakképzett tisztviselőket máriólholnapra elseperték, s az állam teljesen összeomlott. Napóleonnak kellett azután jönnie, aki szakemberekből álló hivatalnokokkal újból szakszerű munkát vezetett be, s megteremtette ezzel a modern Franciaországot.”³

A nagyüzemmé fejlődött közigazgatási apparátusnak tehát állandó kapcsolatban kell lennie a napi sajtóval a közönség megfelelő tájékoztatása és felvilágosítása céljából.

A napisajtó nemcsak a kormányzati intézkedésekről számolhat be, hanem igen jó szolgálatot tehet a jogszabályok megismertetése és megmagyarázása tekintetében is. A legújabb idők nagytömegű jogszabályalkotása a törvények és rendeletek tökéletes

¹ Weber, Max, Zur politischen Kritik des Beamtentums und Parteiwesens, München, 1918., S. 59.

² L. még Mártonffy Károly, A közszoigálat és a közszoigazgatási intézetek, Társadalomtudomány, IX. évf., 5-6. sz., Budapest, 1929. – U. a., Állam és hivatalnok, Magyar Közszoigazgatás, XLV. évf., 36. sz., Budapest, 1927.

³ Leisegang, Hans, id. m., 25. 1.

megismerését egyenesen lehetetlenné teszi. A sajtónak minden eszközt fel kell használnia arra, hogy a jogszabályok létre, tartalmára, a közönségnek a hatóságokkal szemben való esetleges kötelezettségeire a figyelmet felhívja. Ennek a célnak a napisajtó jól meg is tud felelni. A tapasztalat pedig azt mutatja, hogy a kapott felvilágosításokat, magyarázatokat készséggel is közli, mert hiszen így előfizetőinek és olvasóinak segítségére van, megkönnyítve azoknak állampolgári kötelességeik teljesítését.¹

A közönség felvilágosítását s így a közhivatalokkal együttműködését szolgálja, ha a közönség a közhivatalok céljáról, rendeltetéséről, szervezetéről, jelentősebb kormányzati akciókról szóló könyveket, füzeteket vagy teljesen díjtalanul, vagy pedig csekély összegért kaphatja kézbe.

A francia nemzetgyűlés 1791-ben elrendelte, hogy a nemzet költségére és az igazságügyminiszter felügyelete alatt 2.000 példányban az összes helybenhagyott rendeleteket magábanfoglaló teljes kiadás készüljön. Egy-egy példányt kellett küldeni valamennyi törvényszéknek, a királyi biztosoknak, a kerületeknek, a vármegyéknek stb. azért, „hogy a jövőben e szervek egyike se élhessen a rendeletek nemtudásának ürügyével.” Mikor az új svájci polgári törvénykönyv életbelépett, minden nagykorú férfi ingyen kapott egy példányt saját kantonának nyelvén. V. Keresztély dán királlyal kapcsolatban jegyezték fel, hogy 1683-ban öt részben közrebocsátott törvénykönyvét egy angol utazó zsebkönyvalakú kötetbe szorítva minden földműves házában megtalálta.² Werbőczy Hármaskönyvének az olvasóhoz intézett bevezetésében írja a következőket: a király „megigértte, hogy ezt a művet pergamenre írva, Magyarország minden vidékének ajándékol megküldi”.

A napilapok közlése szerint (1938. október) a new-yorki választási tanács külön pénzalapot kért az új állami alkotmánynak 2,484.000 példányban való kinyomatására. Az 1938. évi novemberi választásokon a szavazóknak ugyanis az új alkotmány elfogadásáról is dönteniük kellett. Minden nyilvántartott szavazó megkapta az alkotmánytervezetet egy-egy példányban. A tervezet körülbelül 130-140 oldalas könyvet tesz ki, nyomtatási költsége a becslések szerint 50.000 dollár.

A Mexikó déli területein lakó indiánok nem értve a spanyol nyelvet, nem ismerhették s így nem is követhették a nekik e nyelven kihirdetett törvényeket. A mexikói kormány úgy akar segíteni e nehézségen, hogy az új törvényeket valamennyi mexikói indián nyelvjárásban hanglemezekre vetíti. A gramofonkészülék és a hozzávaló erős hangszóró autóra szerelve fogja bejárni az indián községeket és így fogja kihirdetni az új törvényeket és a kormány rendeleteit.

Mikor a magyar törvényhozás a közoktatásügyi igazgatásról szóló törvényjavas-

¹ Ennek a gondolatnak adott hangot Juhász Andor a m. kir. Kúria volt elnöke is. „Mindnyájan, akik a jogszolgáltatás nehéz mesterségét folytatjuk, sajnálattal tapasztalhatjuk, hogy nagyközönségünk előtt a magyar jognak, különösen a polgári jognak nem csupán apró-cseprő részletei, hanem alapvető normái is ismeretlenek, ami a sűrű perlekedésnek s a jóhiszemű polgárság károsodásának egyik oka. A jognak a napisajtó és esetleg a rádió útján való népszerűsítése természetesen nem történhetik a bírói ítéletek száraz közlésével. Ez, valamint a szakbírálat a jogi sajtó feladata. A humornak, az ötletességnek s általában az írói készségnek kell megteremtenie az összeköttetést a napisajtó és a bírói tárgyalótermek között. A bírósági jogesetek ugyanis csak tetszetős irodalmi csomagolásban válhatnak keresett cikkekké a szellemi élet nagy piacán.” Idézi Vladár Gábor, Vigyük közelebb a jogot a nagyközönséghez, Magyar Jogász Hírlap, II. évf., 5. szám, Budapest, 1938.

² Mártonffy Károly, A szabatos törvény, Budapest, 1932., 69. 1.

latot tárgyalta, az e javaslatához készült anyaggyűjteményt, „A közoktatásügyi igazgatás újjászervezése” című kiadványt minden képviselő és felsőházi tag megkapta.

A Közigazgatás-racionalizálási Bizottság a szerkesztésében megjelenő kiadványokat az országgyűlés mindkét háza közjogi és közigazgatási bizottsága tagjainak megküldi.

Mint követendő példát említjük meg a földművelésügyi miniszter egyik kiadványát, amely kifejezetten a „felek érdekében”, a „közönség felvilágosítására” készült. Ez a kiadvány a „Gazdatájékoztató”¹ a magyar gazdaközönség számára, amely világosan, jó magyar stílusban, jól olvasható nyomással, rövid tájékoztatást ad a földművelésügyi minisztérium ügykörét érintő termelési, állattenyésztési, közigazgatási, mezőgazdasági értékesítési, földbirtokpolitikai, mezőgazdasági igazgatási stb. ügyekről. „Azt akarjuk, hogy minden magyar gazdatestvérünk megismerje munkánkat, azokat a rendelkezéseket és intézkedéseket, amelyekkel védjük az egyetemes gazdaérdekeket. De ismerjék meg az anyagi erőket is, amelyekkel egyénileg is támogatunk minden gazdát, hogy megteremtjük az összes előfeltételeket, amelyek biztosítják számukra a szellemi gazdagságot, a biztos anyagi jólétet.”²

A fejtegetett felvilágosító munkának célját és jelentőségét találóan fogalmazta meg Salazar, a portugálok diktátora. „Mondjuk, valaki látja, hogy a falujába vezető út rossz állapotban van; valakinek a vonatja néhány percnyi késedelemmel fut be a pályaudvarra; egy harmadik hallja, hogy a szomszédban halva találtak egy gyermeket. Az általánosító szellem mindjárt kész azzal a megállapítással, hogy Portugáliában járhatatlanok az utak, a vonatok nem tartják be a menetrendet, senki sem törődik a csecsemők gondozásával. Valahol be kell zárni egy iskolát, mert nincs elég tanuló; lám a kormány semmit sem tesz a közoktatásért. Szükséges tehát, hogy legyenek férfiak, akik szembeállítsák az elszigetelt tényekkel a tények egyetemességét, az egyéni és helyi bajokkal a nemzeti bajokat, akik figyelmeztessék a társadalmat, hogy nem szabad csupán egy kis kuckó ablakán keresztül nézni a világot, mert hiszen a nemzet sokkal nagyobb valóság, mint a mi házunk, a mi utcánk, a mi községünk, utunk vagy iskolánk. A dolgok eltorzult vagy tökéletlen szemlélete állandóan kiigazításra szorul.”³

A közönség érdeklődése felkeltésének helyes szempontját kívánta szolgálni az a kormányintézkedés, mely a racionalizálási javaslatok jutalmazására jutalomdíjat tűzött ki. Nálunk is, mint másutt⁴ felmerült ugyanis az a gondolat, hogy a közigazgatás újjászervezésénél az egyéni kezdeményezések és reformok által érintett nagyközönség érdeklődését és esetleges támogatását is igénybe kell venni. Több külföldi állam is kísérletezett egyszerűsítési gondolatok, tervek, sőt egyszerű ötletek jutalmazásával. Nálunk a pénzügyminiszter az 1929/30. évi állami költségvetés keretében 40.000 pengőt irányozott elő azzal az indokolással, hogy módjában legyen „megfelelően jutalmazni az államháztartás vitelének egyszerűsítését célzó és a kiadások reális csökkentését eredményező javaslatokat.” Takarékosági okokból ugyanis gondot fordít a pénzügyminiszter arra, hogy a „közigazgatás a lehető legegyszerűbben és legolcsóbban, de

¹ Gazdatájékoztató, A m. kir. földművelésügyi miniszter kiadványa, Budapest, 1939.

² Gróf Teleki Mihály, u. o., Előszó, 3. l.

³ A „nemzeti propaganda-titkárság” felállítására alkalmával elmondott beszéd. Idézi Mihelics Vid, Az új Portugália, Budapest, 1938., 135. l.

⁴ Így például Németországban.

egyben a gazdasági élet által megkívánt leggyorsabb ütemben oldja meg feladatait. Kétségtelen, hogy e téren sok eddig még ki nem használt lehetőség van, és az is bizonyos, hogy számos életrevaló javaslat előterjesztését, kidolgozását és megvalósítását lehet hatékonyan elősegíteni azzal, ha a megvalósításra alkalmas és tényleges megtakarításokra vezető javaslatokat megfelelően díjazzuk.”¹

Az egyszerűsítési ötletek jutalmazásának alkalmából beérkezett dolgozatokat a pénzügyminisztérium házilag sokszorosított kötetbe foglalta. A felvetett gondolatok, tervek nagyrésze azonban már régen ismert, sőt nem egy már meg is valósult, több pedig szakszerűség nélküli elképzelésnek bizonyult. De annak ellenére hogy a jutalmazás jószándékú akciója nálunk épp úgy, mint külföldön, nem járt különösebb eredménnyel, mégis helyeseljük azt, mert az általános érdeklődés felkeltésén kívül egy-két valóban új és használható gondolatot is felvetett.

V. *A közhivatali munka tisztviselőszemmel nézve.* A köztisztviselők maguk között halkan, a kifogástalan magyar közhivatali etika és tradíció, a szigorú hivatali nevelés által fegyelmezetten, itt-ott hangot adnak bizonyos kifogásoknak, amelyek távolról sem szervezeti hibák, a közhivatalok célját és rendeltetését nem veszélyeztetik, ezért mint hibáztatható szokások, mint egy hatalmas szervezet elkerülhetetlen kinövésai könnyen orvosolhatók.

E kifogások szerint a közhivatal sokszor nincs figyelemmel a köztisztviselők önérzetére, gyakran kívánnivalót hagy fenn az alárendeltekkel való bánásmódban. A hivatali életből legendákat beszélnek el – némelykor túlzott formában – egyes zsarnok, autokrata hivatalfőnökökről.² Viszont felfelé, a fellebbvalókkal szemben a bizantinizmusról panaszkodnak, a minden alapot nélkülöző dicséretést, túlzott udvariaskodást kifogásolják. Sok szerepet játszik a rokon- és ellenszenv. Fontos beosztásban lévő, magasabb rangú és idősebb tisztviselőknél a vezetők részéről való mellőzése, nemfogadása, megvárakoztatása, sok keserűséget okoz. Ez káros a közönségre nézve is, mert a

¹ Állami költségvetés az 1929/30. évre. Részletezés. III. füzet. XIII. fejezet. Pénzügyminisztérium. 134. 1.

² „Bismarckról például feljegyezték, hogy munkatársait minden személyi tekintet nélkül rendkívüli módon igénybevette. Nem szívesen irt, ha igen, ezt is mind ritkábban tette. Tollbamondása egészen szabálytalan volt, néha szakadozott, máskor túlságos gyors, úgyhogy alig lehetett követni. Lothar Bucher, aki a gyorsíráshoz jól értett, jobb helyzetben volt, mint Tiedemann, az öreg Abeken pedig Bismarck stílusában tudott írni... Néha Bismarck több fogalmazást adott, azokból kellett választani. Ily munka korántsem volt gépiesnek tekinthető. Bismarckot nehéz volt kielégíteni. A fogalmazványokat mindig gondosan kijavította, amíg világosak, egyszerűek, s átütő erejűek lettek. Ily tollbamondás néha öt órán keresztül folyt, rendszeresen megszakítás nélkül, s az ő munkamódszere mellett igen gyakran a féléltszakát vette igénybe. Bismarck nem szokta tervezeteit körültekintéssel, gondosan előkészíteni. Abban is bürokrataellenes volt, hogy az ihlet pillanatát várta be, de ez a pillanat gyakran igen későn jött, s így munkatársainak munkaerejét túlfeszítette, hogy a munka idejében elkészülhessen. A „Norddeutscher Bund” alkotmánytervezete december 13-án reggel még nem volt meg, délután kezdte Bismarck a tollbamondást. Éjszaka azután a tollbamondott szövegből és a kevésbé fontos fejezetekre nézve saját miniszterük előmunkálataiból kovácsolta össze Bucher a tervezetet, s a javaslatot a koronatanács már december hó 14-én jóváhagyta, még éjjel kinyomták és december 15-én az egyes államok meghatalmazottainak kikézbetették... Bismarck abban a meggyőződésben élt, hogy rosszul megy minden, amit nem ő maga csinált meg, és nem bízott abban, hogy az ő szándékait valaki helyesen keresztül tudja vinni. Ennek a következménye volt, hogy aprólékos dolgokkal is hosszasan fontolgatva foglalkozott, munkatársainak munkáját megnehezítette, súrlódásokat idézett elő, amelyek miatt ellenállásokról, képességihiányról panaszkodott. . . Szolgálati ügyekben szigorú és kegyetlen volt, mindent pontosan és tökéletesen kellett elintézni.” Valentin, id. m., 131. 1.

megvárakoztatott tisztviselőkre a felek várnak hiába. Ebbe a keretbe tartozik a hivatali életben gyakori féltékenység, különösen a vezetőtisztviselők részéről. „A vezetőtisztviselők hivatali féltékenysége, ami a fontos és tanulságos ügyeknek kizárólagos fenntartásában, az ügymenet összefüggéseinek eltitkolásában, a tisztviselők hivatali nevelésének és különösen az utódnevelésnek sokhelyütt kirívóan mutatkozó hiányában szokott megnyilvánulni, csúnya emberi indulatokban gyökerezik. Bár néha kiváló képességű tisztviselőknél is találkozunk ezzel a gyengeséggel, ez a fogyatékoság rendszerint a pozíciójukra méltatlan, szorgalmas, de gyengétehetségű s a képességek hiányát formalizmussal és nagyképűséggel pótló vezetőtisztviselőknek a hibája, akik magukat mindenáron nélkülözhetetlenné óhajtják tenni és szolgálataik túlértékelését kívánják mások érvényesülésének akadályozásával elérni. Ezeknek a közszolgálatban nélkülözhetetlen kollegiális, bajtársi szellemet is súlyosan sértő vezetőtisztviselőknek bűnül kell felrónunk, ha a közszolgálatban kiváló tehetségű és jeles képzettségű tisztviselők akadnak, akik a komolyabb és érdemlegesebb közigazgatási munkában hosszabb szolgálati idő után is járatlanok s – amire igen sok a példa – olyanok is, akik kedvüket vesztve, teljes apátiával végzik a hivatalban számukra kijelölt sablonmunkát és szabványos feladatukat.”¹

A köztisztviselőknek sokszor felpanaszolt sérelme, hogy a közhivatal nincs figyelemmel az egyesek külön képzettségére, külön képességeire, nem individualizál, nem használja ki az ebben rejlő óriási nevelési lehetőséget, nem szelektál. „. . . a helyes államigazgatási szelekció útjában álló, s el kell ismernünk, igen nehezen leküzdhető . . . akadályok elseje és legveszedelmesebbike a protekcionizmus és nepotizmus szelleme. Másik akadálya a tisztviselők testületi szellemének kialakulásával párhuzamosan jelentkező átlagosító és egyenlősítő törekvés: az anciennitásra alapított jogigény, másszóval a szolgálati idő hosszú tartamával való visszaélés. Ezzel szorosan összefügg a köztisztviselői etikával és a köztisztviselő fogalmával merőben ellentétes materiális felfogás, amely a köztisztviselő és az állam – mint munkás és munkaadó – viszonyában a hivatali munka elbírálásánál a tisztviselőtömegek egyéni, gazdasági és szociális érdekeit tekinti irányadónak s a hivatali munka értékelésénél a szolgálati időt, az anciennitást értékmérőnek. S végül – bármennyire kicsinyesnek tűnjék is fel emezek mellett – a szelekció egyik legnagyobb akadályaként kell megemlékezni a vezetőtisztviselők egy igen tekintélyes részének hivatali féltékenységéről, más tisztviselőknek a közérdeket negligáló önzéséről is . . . A hivatali kontraszelekciónak ezek a veszedelmes tünetei nem hazai sajátosságok és -szerencsére – nem is általánosak. Örömmel és megnyugvással kell megállapítanunk, hogy a közszolgálatról és a közszolgálati hivatásról alkotott magasabb etikai felfogásnak a magyar tisztviselőtársadalomban ma is mély gyökere, igen sok követője és hirdetője van.”²

A „protekcionizmussal” és „favoritizmussal” kapcsolatban sok szubjektív és általánosító s így az igazsággal ellentétes kritika hangzik el a „személyi titkár” intéz-

¹ Hóman Bálint, Művelődéspolitikai, Budapest, 193*, 205. 1.

² Hóman Bálint, Művelődéspolitikai, 203-206. 1. Megszivlelendő, amit Salazar a favoritizmusról mond: „... a favoritizmusnak vége! Az állam gépezetét úgy akarjuk szabályozni, olyan pontossággal, hogy a dolgok természeténél fogva még a miniszterek se részesíthessék előnyben barátaikat s ne hajolhassanak összeköttetések felé. Előléptetéseknek, kinevezéseknek, közmunkáknak, törvényreformoknak, pénzügyi támogatásoknak, általában minden probléma megoldásának a célszerűséghez és az igazságossághoz kell igazodnia, amit az állam berendezése szinte önműködővé tesz.” Idézi Mihelics Vid, Az új Portugália, Budapest, 1938., 134. 1.

menyével szemben. Azokról a rendszeren fiatal tisztviselőkről van szó, akik a miniszterek mellett teljesítenek személyi szolgálatot. Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy a „személyi titkár” nélkülözhetetlen, mert kell valakinek lenni, aki a minisztert közvetlenül érdeklő ügyeket intézi, ez ügyekre vonatkozó felvilágosításokat beszerzi, a miniszteri levelezést elvégzi, a miniszteri kihallgatásokat irányítja, egyszóval a minisztert „adminisztrálja”. A miniszter személyi titkára bizalmi szerepet tölt be, mindig „előtérben” van, de ez a dolog természetében rejlik. A feladat tökéletes betöltése általános műveltséget, sok tapintatot, jó modort, nagyfokú emberismeretet, az emberekkel bánni tudást, az egész minisztérium ügymenetének biztos ismeretét, sőt az ország egész közigazgatásának áttekintését kívánja meg s mindenkivel szemben végtelen türelmet, megértést követel. A személyi titkárnak munkaideje nincs meghatározva, rendszeren négy-ötszöröse a rendes-hivatali munkaidőnek.

Egyik államban törvényt hoztak a személyi titkárok ellen, nevezetesen, hogy megbízatásuk megszűnése után két évig nem léphetnek elő. Nálunk, ha akadt is az idők folyamán – különösen a háború előtti időkben – egy-egy kirivőbb eset, amelyet a tisztviselőtársak nehezményeztek, ezek egyáltalán nem alkalmasak megingatni az igazságos és tárgyilagos megítélést, amely szerint a személyi titkárok megfelelnek annak a képnek, amelyet róluk megrajzolni megkíséreltünk.

Közismert és sok megjegyzésre ad alkalmat, hogy a tisztviselőket a közhivatalokban sűrűn cserélgetik. Ez rendszeren a közérdekre való hivatkozással szokott történni, pedig könnyű belátni, hogy semmi sem olyan káros a közérdekre, mint a vezető vagy magasabbrangú tisztviselő folytonos helycseréje. Arra szoktak hivatkozni, hogy minden tisztviselőnek ismernie kell az egész hivatal tárgykörét és ügymenetét. Ez visszajára fordítása annak a nagyon egészséges és hasznos elvnek, hogy a fiatal tisztviselő ismerje meg választott hivatásának egész apparátusát. Amily mértékben hasznos, sőt nélkülözhetetlen ez a köztisztviselői pálya kezdetén, éppoly káros a magas, de különösen a vezetőállásokban. „A kontárság kultusza” (Le culte de l'incompétence) című sokat idézett francia könyv szerzője, Emile Faguet, szellemesen állapítja meg: „hogy valakit hivatástalanná tegyünk, arra az lesz a legjobb eszköz, hogy az illetőt mindenféle dolgokkal foglalkoztatjuk ... a minden hangszeren játszó ember annyira el van foglalva, hogy tulajdonképpen semmivel sem foglalkozhatik, semmit sem képes tanulmányozni, semmiről sem képes elmélkedni, semmibe sem képes belemélyedni, s hogy így szóljunk, s hogy határozottan beszéljünk: semmit sem képes tudni.”¹ Nálunk is járta egy hasonló értelmű mondás, amely szerint a minden dologgal foglalkoztatott tisztviselő „a hozzánemértés elfogulatlanságával áll az ügyekkel szemben.”² Minden magasabbrangú tisztviselőnek, de különösen a vezetőknek rengeteg személyi és tárgyismeretre van szükségük, amit csak az ügyekkel való hosszas foglalkozás után lehet megszerezni.

Sokszor felpanaszolják a hivatalok cím- és rangkórságát, amiben van is bizonyos igazság. A hivatalokban nem „kegyelmes” és „méltóságos” urak vannak, hanem – amiként azt a kinevezési dekrétum megjelöli – fogalmazó, titkár, tanácsos, államtitkár stb.

¹ Faguet, Emil, A kontárság kultusza, (Le culte de l'incompétence), ford. Szántó Gyula, Budapest, 1919., 42. 1.

² Ferenc király és Metternich idejében Ausztriában mondogatták: „Keinem Verdienst den vollen Lohn, keiner Kraft die volle Macht, keinem Mann die rechte Rolle.”

urakj úgy ahogy az sok külföldi államban van. Az ilyen megjelölés a hivatali munkához jobban illik és a betöltött hivatásnak pontosabban megfelel.¹

Sok a panasz a hivatalok célszerűtlen munkabeosztása és az ennek következtében előálló túldoldolgoztatás miatt. Főoka ennek a rengeteg írásbeliség, a helytartótanács idillikus idejére emlékeztető, több ivre terjedő „pro domo”-nak készítése, a tájékoztató jelentéseknek elburjázott módszere, jelentéktelen ügyeknek határidőre való elkészíttetése. Sokszor helytelen a munkaelosztás, aminek következménye, hogy egyik tisztviselő majd megszakad a munkában, a másiknak pedig alig akad dolga. Ez nem csupán magyar jelenség. Az idézhető sok külföldi példa közül álljon itt a következő. „A hivatali munka teljesen elfajult a munkadűh miatt, amely jellemzővonása, és úgy látszik, európai ragályos, veszélyes betegség. A birodalmi kormánynak az legyen a célja, hogy ezt a bajt minden eszközzel leküzdje. Akármilyen furcsának tűnik, a munka nem halad előre, mert túlsókat dolgoznak. Tisztában vagyok azzal, hogy a fék meghúzása az egész gépezetet megrendítheti, de ezzel számolnunk kell. Véget kell vetni a céltalan és kultúraellenes munkapazarlásnak, oly gyorsan, amint lehetséges. Nem engedhetjük meg azt a fényűzést, hogy kiváló munkaerőket betegesen túleröltető munkával tönkretegyünk. Hogyan akarjuk a törvényhozásnak sokat panaszolt romlását feltartóztatni, ha a köz- és magán-szervek, amelyek az együttes munkálkodásra hivatvák, napról-napra szüntelenül oly tempóban dolgoznak, hogy sem átgondolásra, sem szellemi pihenőre, sem a tudománnyal, a gyakorlattal, a tevékeny élettel való kapcsolatra nincs meg a lehetőség. Ne vessék ellen mindenre, hogy ez lehetetlen. Kijelentem, hogy ez lehetséges. Természetesen van olyan időpont, amikor még éjszaka is szünet nélkül dolgozni kell. A birodalmi kormány adjon azonban példát, s állítsa fel szabályként, hogy a minisztériumokat délután zárják be, bár az egyes tisztviselőnek joga van arra, hogy hivatali szobáját akkor is használhassa. Ily rendelkezés csodát művelne. Lehetséges, hogy akadna tisztviselő, aki idejét nem tudja mire fordítani. De rövidesen ő is látni fogja, hogy más is van a világon a hivatali munkán kívül. Oly dolgok, amelyeknek ismerete és gyakorlása magas színvonalú hivatásos munkát tételez fel, s ekkor veszi majd észre, milyen veszélyes az ő saját tevékenységének túlbecsülése. Ez elv helyességét magam is kipróbáltam. Ügyosztályomnak előadóit felkértem, hogy előadmányaikat kizárólag a délelőtti folyamán terjesszék elő, a délutáni előadmányok meghallgatását pedig egyszerűen megtagadtam, kivéve, ha halaszthatatlanul sürgős ügyről volt szó. Ez az eljárás kitűnően bevált. Az ügyek vitele azóta nyugodt, a résztvevők idegeregét megkíméltük, s a hivatali munka elmélyült, érettebb, s az elintézés is gyorsabbá lett. Ha a központi hatóságoknál a féket ily módon meghúzzák s a munka ritmusa értelmesebb lesz, ennek mindenféle másutt is meglesz a jó hatása, még a magángazdaságokban is, és nem egy főnök fogja felesleges munkaerejét hasznosabb dolgokra fordítani.”-

Panasz tárgya a köztisztviselők részéről a túlzott központosítás, s az ebből önként adódó formális ügyintézés rendszere „... folyik a központosítás, mert a jogszabályoktól függetlenül von a miniszter és a központi tisztviselői kar saját ügykörébe ügyeket. Szinte napirenden van az állami közigazgatásban, hogy az alsófokú hatóság által eldönthető személyi kérdésekben előzetes utasítás megy ki és így az alsó hatóság ténye tisztán formai.

¹ Mazarin bibornokról jegyezték fel, hogy megharagudván a sok nemességkérdőre, a következő kijelentést tette: „Annyi nemesembert fogok teremteni, hogy szégyen lesz nemesnek lenni, és szégyen lesz nemesnek nem lenni.”

² Schlegelberger, Franz, Zur Rationalisierung der Gesetzgebung, Berlin, 1928., S. 9-12.

Ennek az irányzatnak kettős lélektani oka van. Az egyik az, hogy a megkisebbedett országban a jelentéktelen ügyek is fontosakká váltak, és az ügyintézésrel járó hatalmi súlyt a központ kívánja igénybevenni annál inkább, mert azt hiszi, hogy ennek a kis országnak összes életviszonyai Budapestről megismerhetők. A másik ok az, hogy a központi tisztviselők maguk is érzik a helyzet fonákságát és a mesterségesen duzzasztott ügyforgalommal saját nélkülözhetetlenségüket akarják bizonyítani... A merev központosítás természetesen hátrányosan befolyásolja a tisztviselők viselkedését, gondolkozását. A formális elintézés kiöli a fiatalabbak ambícióját; különben is egyes igazgatási ágakban mereven alkalmazzák a kor- és rangidősebség elvét, ami lehetetlenné teszi az igazi értékek érvényesülését. A fiatalabb kollégáknál számos a panasz, hogy a problémákkal való foglalkozás, különösen irodalmi működés, nem előnyt, hanem hátrányt jelent a főnökök szemében, így azután az utánpótlás kimerül, pedig a hétévi külszolgálat megkivánása és a gyakorlati közigazgatási vizsga szigora örvendetesen emelte éppen a fiatalabb miniszteri tisztviselők színvonalát.”¹

Azt már nemcsupán a tisztviselők, de még a kisipar és a kiskereskedelem is panaszolja, hogy mihelyt az államkincstár nehezebb helyzetbe jut, legelsősorban a köztisztviselői illetményeket csökkenti. A kisipar és a kiskereskedelem azért van e kérdésben a köztisztviselők oldalán, mert a fizetésescsökkentések legjobb és legbiztosabb vevőik sorait ritkítják meg. E tekintetben sincs azonban különbség az államok között. Az egyes államokban a háború után végrehajtott fizetésescsökkentések még időbelileg is csaknem teljesen egybeestek. Viszont a múltban is lehet hasonló törekvésekre találni. 1791-ben a király a hadviselés költségeinek fedezésére adót készült kivetni s e célból a tisztviselők fizetését is meg akarta adóztatni. „Az országgyűlés azt kívánta, hogy a magyar nemeszármazású tisztviselők ne legyenek kénytelenek fizetésükből hadi adót fizetni. Az osztrák tanácsadók ezzel szemben állhatatosan vitatták, hogy az uralkodó háború esetén, amikor az állam rendkívül nehéz helyzetben van, tisztviselőit joggal kényszerítheti adózásra fizetésük után. A nemesi kiváltságok és a fiscus érdekei kiegyenlíthetetlenül állottak tehát egymással szemben. Ekkor teszi meg Zichy indítványát, amelyet mindkét fél elfogad: a király ne kívánjon adót a nemesektől, ellenben tartsa fenn magának azt a jogot, hogy háború esetén kevesebb fizetést adhat nekik. Ezzel az adó szó elmarad a törvényből, a nemesi szabadságot fenyegető veszély elhárul, a kincstár pedig eléri célját.”² Ehhez hozzátehetjük, hogy viszont, amikor a magyar kormány 1930-ban a költségvetés egyensúlyának biztosítása érdekében újabb fizetésleszállítást akart megvalósítani,³ az újabb fizetésescsökkentés helyett az adó formáját választotta.

A panaszok sora még folytatható. De ezeknek és a még felhozhatóknak van egy igazi és egyetlen orvossága: a magyar közigazgatás egyszerűsítése. Értve a fogalmat úgy, amint azt e tanulmányon keresztülveztük, a fogalom technikai, jogi, erkölcsi és szellemi jelentésében. A közigazgatás egyszerűsítése e szerint nem létszámapasztást jelent, hanem jó munkamódszert, gazdaságos időbeosztást, nagy munkakészséget, lendületet és emelkedett szellemet a közhivatalokban. A jövő közigazgatása nem nélkülözheti a vezető tisztviselőknek nevelő, tanító munkáját, a tapasztalatoknak átadását, a törődést, foglalkozást a fiatalabb, különösen kezdő tisztviselőkkel. Mindebből kiszámíthatatlan

¹ Weis István, Közigazgatásunk teherpróbája, Magyar Szemle, XXXVI. köt., Budapest, 1939., 13-14. 1.

² Mályusz Elemér, Sándor Lipót főherceg nádor iratai, Budapest, 1926., 26. 1.

³ 1930: XLVII. törvénycikk.

haszon és előnyök származnának az egész közszolgálatra. A fiatalabb tisztviselők magánéletével való tapintatos törődés sokban enyhítené a hivatali élet ridegségét és sok olyan körülményre hívná fel a vezető tisztviselők figyelmét, amelyet a hivatal belső életének egészséges kialakításában lehetne kitűnően értékesíteni. Bismarck egy alkalommal egyik miniszterét magánlakásán meglátogatva, nagy meglepődéssel vette észre, hogy az birodalmi miniszter létére, mily szerény, háromszobás lakásban lakik. E véletlen tapasztalatnak lett a következménye, hogy mikor a parlament rövidesen a köztisztviselők lakáspénzét tárgyalta, Bismarck a legerőteljesebben támogatta a javaslatnak törvényerőre való emelkedését.

A köztisztviselő munkájának megkönnyítése az eszköz, a jogszabályokban kifejezésre jutó állami akarat megvalósítása és a közönség jó kiszolgálása a magasratűzött cél. így olvad fel a közszolgálat magas erkölcsi szintézisében a köztisztviselő és a közönség egymásrautalt két fogalma.

VI. Közigazgatásunk korszerű megszervezésének jövője. Feljegyezték, hogy egy angol tudós azzal kezdte a járványos betegségek terjedése megakadályozásáról tartott előadását: „megfejtettük a nagy titkot.” A közigazgatás racionalizálására vonatkozó e fejtegetéseknek szerényen és őszintén be kell vallaniok, hogy a nagyszámú helyszíni kutatások, adatfelvételek és statisztikák a tudományos kiadványok egész sorozata, a grafikai ábrázolások módszerének kifejlesztése és a korszerű ügyintézés ellenére a közigazgatás racionalizálásának munkásai nem mondhatják el az angol tudóssal: megfejtettük a nagy titkot.

Nem tehetik ezt, mert sem a reformokat nem sikerült végérvényesen nyugvópontra juttatniok, sempedig a minden idők és minden életviszony számára érvényes közigazgatási szervezetet, közigazgatási eljárást, közigazgatási ügyvitelt és ügyintézt, az egységes közigazgatási kodifikációt, köztisztviselői képzést és továbbképzést megteremteniük. „Minden racionalizálási törekvés nehéz, kényes helyzetben van. Ha nem volna kész helyzet, ha nem volnának adottságok, ha előbb tabula rasa-t lehetne csinálni, úgy nagyon könnyű volna eszményien elképzelt, tökéletes közigazgatási szervezetet alkotni, amelyben az óramű pontosságával kapcsolódik minden kerék és csavar, egyik a másikba. Miután azonban a magyar közigazgatási szervezet tele van adottságokkal, telistele évszázados elemekkel, még a legtökéletesebb szervezet kedvéért sem lehet ezeket az értékes történelmi adottságokat figyelmen kívül hagyni. De éppen ezért nem lehet eleget tenni a türelmetleneknek, az erőszakosan újítani akaróknak sem. Ezek azt kívánnák, hogy – amint kifejezik – baltával kell lebontani a bürokráciát”.¹ A századok tükrében bemutatott beszédes példák tanulságosan igazolják, hogy maga a közigazgatási szervezés gondolata és a szervező munkának egyes részletei megtalálhatók már a legiégibb időkben, csaknem minden államban ma is a külföldön épenúgy, mint nálunk. A „rule of reason” (Richtlinien der Vernunft) természetesen nem lehetett egy embernek, sem egyetlen nemzetnek a munkája. Az eredményeknek az a része, amire a közigazgatás racionalizálásának magyar munkásai igényt jelenthetnek be, az a gondolatoknak magyar szempontból való megfogalmazása és szintézise, valamint a racionalizálási eljárásnak, a munka menetének megállapítása.

A racionalizálásról tartott egyik előadás után, amelyben racionalizálás megva-

¹ Darányi Kálmán, Előszó, (A mai magyar község, közzétette Széll József, szerk. Mártonffy Károly), Budapest, 1938., 2. 1.

A racionalizálás korlátait vizsgálja Horváth Barna, A jog racionalizálása, Társadalomtudomány, XIII. évf., 1-2. sz., Budapest, 1933.

lósítására tett kormányintézkedésekről és a racionalizálási munka egyes fázisairól volt szó, az egyik figyelmes résztvevő kijelentette, hogy nagy érdeklődéssel hallgatta azt, hogyan bukdácsolt évszázadról évszázadra a reformgondolat, milyen rengeteg munkát végeztek nálunk is, a külföldön is az állami apparátusok megjavítása és a mindenkori korszerűségek érdekében, de őt csupán egy gondolat érdekli: végre is mi lesz a közigazgatás racionalizálásával? Bármily döbbenetes lehetett az előadóra a mélységesen átértett és a meggyőződéssel előadott fejtegetések után a feltett kérdés, a szkeptikus kérdezőnek mégis igaza volt.

Kérdése lényegében a következő: mi a közigazgatás racionalizálásának jövője és egyáltalán van-e a racionalizálásnak jövője?

A közigazgatás egyszerűsítésének (racionalizálásának) munkásai soha ködös célokat nem tűztek maguk elé és világmegváltó szerepre nem vállalkoznak. Nem vállalkoznak – pedig sokan ezt várják tőlük – valami donquijotizmusra sem. „Én manchai lovag vagyok s a nevem Don Quijote – mondja önmagáról a spanyol lovag Cervantes halhatatlan regényében – tisztem és foglalkozásom pedig szertejárni a világban s eligazítani a ferdeségeket és jóvátenni a sértéseket.” Minden ferdeséget kiegyenesíteni, minden sértést jóvátenni, minden betegségre egységes orvosszert kitalálni nem lehet, de a gyógyításnak vannak általános szabályai és a gyógyító orvosi munkának van módszere. A közigazgatás racionalizálása a lehető legegyszerűbb eljárást, az állami akarat leggazdaságosabb megvalósítását, a közönség jogos magánérdekének a lehető legmesszebbmenő védelmét és kiméletét, állandó mindennapos lelki felkészültséget, adottságot jelent.

Az Amerikai Egyesült Államok elnöke szerint „ilyfajta kormányzás megszakítatlan megfontolást, serkentést, önmegtartóztatást és a tanításra való képességet követel; mert az államférfiú legfőbb feladata: a nevelés”.¹ Ezt általában szociális érzéknek, a közigazgatás szociális feladatának, a merev jogi formuláknak szociális tartalommal való megtöltésének mondják.

Magunk is kérdezhetjük, mi lesz a racionalizálással? Az, amit abból a köztisztviselők alkotni, teremteni fognak. A bürokráciának a változó miniszterek rendszere mellett természetszerűleg kifejlődött nyomasztó hatalma, túlsúlya mellett minden kormányprogramból, minden elgondolásból, minden tervből csak akkor lesz valami és csak annyi lesz, amikor és amennyit a tisztviselők abból megvalósítani akarnak és tudnak is.² „Bármilyen célszerűen szabályozza a törvényhozó a tisztviselői apparátus és a köz-

¹ Roosevelt, id. m., 29. 1.

² A reformok számtalanszor megismételt újrakezdése és mindannyiszor való csaknem teljes eredménytelensége alapot és jogosultságot ad szigorú megállapításokra. „A tisztviselők túlnyomó többségének nem ideálja a jobb munkás érvényesülése, a szakszerűség diadalrajtuttatása, a közigazgatás jósága és olcsósága, az egyszerű áttekinthető ügyvitel. A többség azt érzi, hogy ezeket a célokat megvalósító reformok őket egyénileg baráti körökben, rokon kapcsolataikban zavarják, veszélyeztetik azt a teljesen bizonytalan helyzet is, amelyet a társadalomban elfoglalnak, azt az úri külszint, amellyel jövedelemhiányukat a beavatlatlanok előtt palástolni törekszenek. A tisztviselői kar tehát nem veszi át az ügyrendi és ügyviteli reformokat, amint ezt legutóbb is láttuk; nemcsak a többség kisebb szakműveltségéből eredő maradiságból, hanem tudatos vagy ösztönszerű kasztszellemből is helyezkedik velők szembe.” Weis István, Hová? A magyar jövő útja, Budapest, 1931., 83. 1. – „Ha időközönként felvetjük a közigazgatási szervezet és eljárás megváltoztatásának szükségességét, akkor rendszerint azt a választ kapjuk, hogy kívánságaink a magyar hagyományokba ütköznek és elméletileg talán helytállóak, de gyakorlati nézőpontból nem indokoltak. ... Negyedszázada hangzik ez a kényelmes, többnyire a tudatlanságon és tehetetlenségen alapuló érv, de ... ugyanez volt az érvelése a korszerű átalakulás ellenzőinek a 70-es években és a 90-es években is. ... Most ismét veszedelmesen hódít az a nézet, hogy közigazgatásunkhoz nem szabad hozzányúlni, mert a rohamosan pergő külpolitikai események és a nehéz belpolitikai helyzet minden átalakulást lehetetlenné tesznek.” U. a., Hagyomány, elmélet, gyakorlat, Magyar Közigazgatás, LVII. évf., 17. sz., Budapest, 1939.

szolgálati jog illetékességi kérdéseit és eljárását, – mondja Drews, a háború előtti Poroszország kiváló államminisztere – ha a tisztviselők, akik ezt a normatív keretet élő tevékenységgel betölteni hivatják – nem állanak szellemi munkaképességük magaslatán, akkor az egész reformmunka hiábavaló. A kor igényeinek megfelelő közigazgatás csak úgy lehetséges, ha ezzel egyidejűleg lépést tart a tisztviselői kar képzésének kielégítő reformja.”¹ Ezért válik – in ultima analysi – a közigazgatás egyszerűsítésének, gazdaságosságának, a közönség jobb, kiméletes kiszolgálásának, végeredményben az egész államvezetésnek kérdése – köztisztviselői kérdéssé.

A köztisztviselőre tulajdonképpen kettős feladatot ró hivatása. Egyrészt a fennálló jognak kell érvényt szereznie, a jogszabályokat kell alkalmaznia: erre kötelezi hivatali esküje. Másrészt látnia kell – neki elsősorban – a jog hézagait, nehézségeit, az élettől való idegenségét, sokszor-egyenesen alkalmazhatatlanságát, tehát törekednie kell vagy kellene a javításra, módosításra, tökéletesítésre. Van köztisztviselő, akiben az első követelmény, csupán a fennálló jog teljes érvényrejuttatására való törekvés túlnyomó, vagy kizárólagos. A tisztviselők nagy többsége ebbe a kategóriába tartozik, s kétségtelen, hogy ezek a köztisztviselők is maradéktalanul eleget tesznek hivatali kötelességeiknek, mert hiszen ez a kötelesség éppen a jogszabály alkalmazását írja elő. A másik típus a folyton jobbat kereső, a reformokat előkészítő köztisztviselő típusa. A két lelki tulajdonságnak, a fennállóhoz való szükséges ragaszkodásnak és a jövő fejlődését előkészítő vágyának ugyanabban a személyben való szerencsés vegyülete az^ amit a közszolgálat érdeke megkíván.

A közigazgatás racionalizálása a helyes és eredményes államvezetés problémájának megoldására a tárgyi kellék. A szubjektív kelléket a keresztény etika egyik alaptételének megfelelő alkalmazásával lehetne a legjobban kifejezni. E tétel tanítása szerint „az erény a lélek állandó készsége a jó gyakorlására”. Ilyen állandó készségre van szükség a közigazgatás racionalizálásában, a közigazgatási reformban is. „Az eredményességre nézve meg kell jegyezni, – mondja egyik belügyminiszterünk² – hogyha a közönség eredményt vár, akkor sajtónak, társadalomnak és mindenekelőtt a tisztviselőknek támogatniuk kell az átszervező munkát, mert különben nem méltányos dolog egyfelől eredménytelenséggel vádolni a minisztert, másrészt pedig minden egészséges és jóhiszemű lelkiismeretes megfontolással előkészített munkáját elgáncsolni.”

Minden szervezésnek, s így a racionalizálási munkálatoknak is egyik lényeges feltétele, hogy kellő idő álljon rendelkezésre. A nem kellőleg előkészített, meg nem érett szervezési terv jó eredményt nem hoz létre. Mikor Lyautey marsalt, a nagy francia szervezőt megkérdezték, mi volt a titka marokkói sikereinek, ennyit felelt: volt elég időm (j'ai duré treize ans).

Fokozni kell az adófizetők bizalmát s el kell oszlatni feltámadó ellenszenvét. Gyakoriak a közönség keserű panaszai, hogy legcsekélyebb ügyének elintézése is mérhetetlen időt vesz el, hogy a közhivatalok idejének túlnyomó része önadminisztrációra (kinevezések, előléptetések, kitüntetések, fegyelmi ügyek stb.) szolgál és a hivatali időnek csupán töredékrészét fordítják az ügyek valódi intézésére. El kell oszlatni a felső

¹ Drews, Bill, Verwaltungsreform-Bildungsreform, Aufgaben, Wege und Ziele der deutschen Beamtenhochschule, Festschrift zum fünfjährigen Bestehen der Verwaltungsakademie, Berlin, 1924., S. 20.

² Széll József, A III. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam, A mai magyar város, Budapest, 1938., 9. 1.

hatóságok, különösen a miniszteriális bürokrácia naiv optimizmusát, hogy az általuk kiadott rendeletek mindig az életnek szólnak. A valóság az, hogy a kibocsátott rendeleteknek nem nagy százaléka megy át az életbe, részben személyzet s idő hiányában, de részben azért is, mert a rendelkezések egyik része bizonyos helyeken, bizonyos körülmények között egyáltalán végre sem hajtható, néha pedig végrehajtásuk feleslegesnek bizonyul. Meg kell szüntetni az alsóbb hatóságok esetleges kényelemszeretetét, fokozni kell a felelősségérzetét. Minden jelentéktelen ügynek kormányhatósági jóváhagyás alá bocsátása abból az ősi bürokratikus elvből származik, hogy az még senkinek hivatali kellemetlenséget nem okozott, ha az ügyet a felettes hatósághoz terjeszti. Korszerűtlen az a köztisztviselői típus, amely mindent megékszrevételez, „ab ovo” elutasít, mert – szerinte – abból nem származik baj, ha valamit elutasít, de a kérések teljesítéséből születhetik kellemetlenség.

1867-ben, tehát szintén történelmi fordulón, az akkori kormány – többek között gróf Andrássy Gyula, báró Eötvös József, gróf Mikó Imre, Horváth Boldizsár – minden idők egyik legszebb magyar rendeletét adta ki „a törvényhatóságoknak a felelős kormányhozi viszonyát és az önkormányzattal járó felelősségét illetőleg”. „Erkölcsei és anyagi felvirágzásunk, nemzetünk összes jövője attól függ – mondja a kormányrendelet, – amint e két, egyaránt fontos intézményünk életműködését egymással összhangba hozni akarjuk és bírjuk... A közigazgatás a közélet kívánalmainak mértékéhez képest folyton növekvő tevékenységet igényel s minden egyes kérdés eldöntése körül azon elv irányadó, hogy a hatósági érdekek fölött a hatóság, az országos érdekek fölött pedig a felelős kormány van hivatva elsősorban örködni...” A rendelet végső megállapítása pedig, hogy „a siker biztosítása a törvényhatósági bizottmányok és tisztviselők kezei közé van letéve.”

Sokszor megállapították – teljes joggal – hogy a magyar közigazgatási szervezet és a magyar köztisztviselő a világháborúban kiállotta a próbát. Megméretett és nem találtatott könnyűnek. Mind az állami, mind az önkormányzati tisztviselő a legnehezebb helyzetben is hajlékonynak, találékonynak mutatkozott, nagy önállóságot, elhatározásbeli bátorságot árult el, tehát oly tulajdonságokat, amelyeket az elméleti vizsgálódások és megállapítások a jó köztisztviselő korszerű kritériumai gyanánt határoznak meg. Ez a múlt kötelez a jövőben is.

Most a trianoni békeparancs revízióját végzi az isteni gondviselés. Csonka-Magyarország megfogyatkozott erőivel sokszorosán megnövekedett társadalmi, gazdasági és közegészségügyi feladatokkal áll szemben. E feladatok csak a köztisztviselőn keresztül, egyedül és kizárólag általa oldhatók meg és csak az ő segítségével valósulhatnak meg. Mennél jobban építjük ki a közigazgatási hálózatot, mennél jobban simul ez a hálózat a területi, földrajzi adottságokhoz, annál erőteljesebben szolgálja a legmagasabb célt: a nemzetvédelmet. Nem szükséges hivatkozni a nagy külföldi példákra, elég, ha a szomszéd államok közigazgatásilag is kitűnően megszervezett nemzetvédelmi rendszerére gondolunk. Amíg ezek az államok a közigazgatási szervezethez és készenlétnek, tehát a nemzetvédelemnek maximumát valósították meg és a legapróbb részletekig kidolgozott közigazgatási vasgyűrűvel veszik körül államaikat, addig nálunk e téren még mérhetetlenül sok a tennivaló.

Történelmi idők nehéz, felelősségteljes óráiban nagy magyarjaink világító, útmutató, bátorító szavai lebegjenek szemünk előtt. Pázmány szerint nekünk „strázsát kell állnunk a rút fergetegben”. A nemzet utolsó ereje akkor legyen készenlétben, akkorra

van szükség a magyar közigazgatás teljes megszervezettségére, amikor a nagy nemzeti próbatétel ideje elérkezik. Mert a XVII. évszázad másik nagy magyarjának, Zrínyi Miklósnak üzenete szerint „...miért kelljen elvesznünk, avagy kétségbeesnünk, amíg csontjainkban velő, ereinkben vér, míg Isten mennyországban az mi bizodalmunk lehet... ha mindnyájan egy szívvel, egy lélekkel, segítségül híván Istennek szent nevét, körmösen nyúlunk a magunk dolgához, és fáradunk, vigyázunk, tusakodunk az mi életünkért. A fáradhatatlan szorgalmatosság, az unalom nélkül való vigyázás, az kész gyorsaság és a gyors készség szokta annak a drága fának gyümölcsét elérni, kit az emberek dicsőségnek hívnak. Minékünk pedig magyaroknak nem csak dicsőségünk, de a megmaradásunk is abban van.”

II
AZ ÁLLAM A SZOCIÁLIS MUNKÁBAN

Egyéni bánásmód a rokkantgondozásban

ELŐADTA GRÓF TELEKI PAL

Mindjárt in médias res megyek az előadásba, mert rövid az időm. Arról akarok beszámolni, amit abban a Hadigondozó Hivatalban tapasztaltam, ahol – mint sokszor elmondottam már – talán a legtöbbet tanultam, ahol megpróbáltuk a rokkantaknak az életbe való visszavezetését. Ez a kérdés nem annyira a rokkantak miatt érdekes talán ma, hanem annál a kísérletnél fogva, amelyet az egyéni elbánás terén tettünk.

Amikor a hadigondozóhivatali székemet elfoglaltam, akkor 14 különböző memorandumot találtam az asztalon. Mind a 14 igen szépen és igen elaborátusan elmondotta, hogyan kell a rokkantakat a civil életbe visszavezetni, régi foglalkozásukba – amelyek újrafolytatásában esetleg nehézségeik vannak – vagy új foglalkozásba.

Az elaborátumok közül én csak hetet olvastam el, ezt bevallom, de voltak közöttük olyanok, amelyekért mint professzor – ha azok mint doktori disszertációk feküdtek volna előttem – cum laude-t, vagy akár summa cum laude-t is adtam volna. De ekkor gondolkozni kezdtem azon, hogy milyen viszonyban vannak az élettel ezek a memorandumok és kétségeim merültek fel, hogyan alkalmazhatom ezeket. Elkezdtem gondolkodni a dolgokon, leszűrtem a tanulságot és próbáltam magam jegyzeteket csinálni, hogy magam állítsak össze egy tervet. Rájöttem arra, hogy ez körülbelül a 15. hasonló memorandum lett volna, amelyről époly kevéssé tudtam volna, mint az előbbiekről, hogy az élethez hogyan viszonylik. Ekkor az a gondolatom támadt, hogy megkérdem *magát a rokkantat*. Elmentem a Nyúl-kaszárnyában levő intézetünkbe és amikor az udvaron átmentem, rámutattam 10 rokkantra, csak arra ügyelve, hogy öreg is, fiatal is legyen közöttük. Soha ezeket a rokkantakat nem láttam és óvakodtam az igazgatónak is megmondani, hogy mit akarok, nehogy gondolkodni találjon, mert akkor mindennek vége lett volna.

A rokkantakat egyenként behívtam egy szobába és elkezdtem velük beszélgetni. Már ennél a tíz esetről rájöttem, hogy minden eset más, minden eset egyéni, nincs két eset, amely tökéletesen azonos lenne, ha van is hasonló eset. Ha az ember a jövő életet akarja megoldani és megalapozni, akkor nem lehet egy-két incidentális dolog alapján itélni, hanem ki kell méríteni egy embernek összes körülményeit, az összes vonatkozásokat, minden családi körülményét és ezeknek lehetőleg teljes ismeretében vezetni őt vissza valamelyik foglalkozásba. Nemcsak az egyénnek és a családnak, hanem a környezetnek, a városnak a körülményeit is ismerni kell. Egyebet kell csinálni a szolnokival, egyebet a szombathelyivel, egyebet a beregszászival vagy kanizsaival és mást a fővárossal, mint egy nem fővárossal.

Mindjárt az ötödik esetről megtörtént az is, hogy amint megkérdéztettem a rokkantat, nem nagyon akart felelni, hezitált. Megkérdézttem: mondja bácsi, ki páran-

csol otthon? Amire nem kaptam más feleletet, mint azt, hogy zavartan megvakarta a füle tövét. Elhívtam az asszonyt, megbeszéltem vele a dolgot és megmondottam a férfinak: otthon az asszony parancsol, itt én, maga engedelmeskedik, ezt úgymégszokta.

Amikor ezzel a tiz esettel tisztában voltam, akkor az itt jelenlevő Petri Pál barátommal és még három osztályvezető úrral nekiláttunk másik ötven esetnek. Tizes csoportokra osztottuk el egymás között, de már olyan formában, hogy egymás munkáját ellenőriztük. Mindegyik előterjesztette az eseteket a másik négynek és a másik négy megmondotta véleményét. Ez volt a kezdet. Irányítani csak akkor lehet valamit, ha az ember saját maga hasonló munkát már végzett és beleélte magát abba, hogyan kell azt véghezvinni. Azután összehívtam összes utókezelő intézményünk illetékes tisztviselőit. Tizennyolc intézetünk volt: részben sebészeti, részben belgyógyászati intézetek, amelyekben szociális irodavezetők voltak. Ezeket az urakat behívtuk és mindegyik feladatává tettük, hogy tiz-tiz esetet dolgozzon fel intézetében. Tizennyolc embernél ez 180 esetet jelentett. Összeültünk háromnapos tanácskozásra, reggeltől estig egymás után előadtuk az eseteket. Először a többi szociális irodavezető bírálta el, helyes volt-e, tökéletes volt-e a kikérdezés, helyes volt-e a kutatás, amelyet a kikérdezés után a helyszínen vagy különböző, az illető rokkantat vagy a körülményeket ismerő embereknél végzett az illető irodavezető, helyes volt-e a megoldás, amelyet ajánlott a következtetés levonása után és ha nem, akkor megmondottuk, hogy mivel egészítse ki. Ha igen, akkor az eset rendben volt. Így oldottuk meg meglehetősen nagy számban a további eseteket. Nem emlékszem pontos számra, de kétezren jóval felül oldottuk meg az egyéni eseteket.

Arról nem tudok beszámolni, hogy ez az egész nagy kísérlet véglegesen hogyan sikerült. Ha kísérletnek mondom az egész akciót, úgy ezt csak a mai szempontból teszem. Akkor csak az elején volt kísérlet, de az első párszáz eset után rendszerünké vált. De mivel a kommunizmus munkánkat megszakította, a lezárt munka a távlatban kísérletté vált – igaz, hogy egy igen nagy s ezért tanulságos kísérletté. Az első esetek, amelyeket megoldottunk, körülbelül egy évesek voltak, amikor a kommunizmus, illetőleg a forradalom bekövetkezett. Mindjárt azt mondhatom, hogy kommunizmus, mert nekem, mint hadigondozó elnöknek, 1918. november 3-án katona tanácsaim voltak, akik megjelentek nálam és lábukat az asztalra tették. Az egyensúlyt csak azzal tudtam helyreállítani, hogy én is felraktam a lábamat.

Már akkor az egész akció megszűnt. Jött aztán az igazi kommunizmus. Az egyéni iratok nagyrészt elégették. Mindennek következtében nem tudtam figyelemmel kísérni az egyéni eseteket, hiszen nem is tudtunk tovább gondozni rendesen az illetőket. Az eredeti cél az lett volna, hogy mindenki mellé – akármilyen jól vagy rosszul oldottuk meg ügyét – egy gondozót rendeljünk. Ez nem annyit jelent, hogy ugyanannyi gondozó, ahány rokkant, hanem azt jelenti, hogy mindenki életét valaki tovább figyelemmel kíséri, hogy legyen valaki, akihez fordulhat. Emlékszem, hogy volt egy makói vagy hódmezővásárhelyi órás, akit rábíztunk egy szegedi nagy órásra. Az egyik üzlete a másikhoz úgy viszonylott, hogy már nem konkuráltak egymással, de a szegedi órás szakszerűen tudott tanácsot adni ennek a makói vagy hódmezővásárhelyi órásnak. Néha nem szakembereket választottunk, hanem másokat.

De mondom, mindez megszűnt úgy, hogy tulajdonképpen csak félmunka, csak megindulás, elgondolás az, amiről beszámolok. Az évek múlva mutatkozott eredményekről beszámolni nem lehet. Annyi bizonyos, hogy a megoldott első esetekből, az első év során megállapítható volt, hogy nem igen voltak visszatérő esetek.

A módszerünk később, amikor már rendszeresen folyt ez a munka, az volt, hogy akárki jött kéréssel hozzánk, nem engedjük ki a Hadigondozó Hivatalból anélkül, hogy ügyét tökéletesen ki ne kérdeztük és annak egyéni megoldását meg ne kezdtük volna. Az, hogy kit vettünk elő, az így nyilván a véletlenektől függött, de ez helyes volt, mert gyorsabb volt és így is mindenki sorra került volna. Bejött például egy hadiözvegy, két gyermeknek anyja, egy négy és egy két éves gyermeké. Cipőt kért a gyerekeknek és valami pénzbeli segílyt. Ezeket megkapta, azután megkérdezték tőle, hogy mi volt a férje. Földműves munkás volt. Átküldték az özvegyet a földmívelésügyi osztályba, amelynek vezetője Baross Gábor jelenlegi képviselő volt. Nem akarok hosszadalmas lenni az egyes esetek előadásánál, csak megjegyzem, mi volt a végeredmény. Baross barátom leutazott a községbe és ebből a cipő kérésből egy 32 hadiözvegyből álló majorságtenyésztő-szövetkezet lett és a harmincharmadik hadiözvegy Budapesten az eladást végezte. Ez a megoldás egyszersmind azt is mutatja, hogy sokszor nagyon kevés lehet az emberek jövőjét megalapozni. Ha jól emlékszem, ez a megoldás fejenként körülbelül 100 koronába került, ami annyit jelent, hogy 3.300 koronával 33 család ügyét oldotta meg a hivatal.

Elvem az volt, hogy *az embereknek nem egyforma pénzbeli ellátáshoz van joguk, hanem ahhoz, hogy az ember ügyükkel egyformán foglalkozzék* és végleges megélhetéshez juttassa őket, hogy őket mindenben támogassa, mégpedig nem mint 4.318-as számú rokkantat, hanem mint Nagy Jánost és Kiss Pétert. Nagy különbségek lehetnek pénzbőlileg ebben a tekintetben, de a jóakarát tekintetében nem szabad különbségnek lennie. A jóakarát ugyanaz, de viszont ha valakinek 100 koronával meg lehet oldani a jövőjét, akkor nem érdemes neki 1.000-et adni, mert viszont máshol szükségünk volt a fennmaradó pénzre. Emlékezetem szerint, – részben csak emlékezetből tudom az eseteket előadni, – mert egy füzetben – az egyetlen fennmaradt dokumentumban – csak az esetek egy részét irtam le – a legdrágább esetünk egy teljesen rokkant ügye volt, aki maga tökéletesen munkaképtelen volt és nem volt más megoldás, mint az az igen drága lehetőség, hogy feleségének egy kalaposüzletet nyitottunk Pesten, ami talán 4.000 koronába került. Hogy valakire 4.000 koronát lehessen költeni, ahhoz nyilvánvalóan szükséges volt, hogy másokra csak százat kelljen költeni. De az elbánás és a jog is ugyanaz volt. A 100 koronával is életet alapoztunk meg és a 4.000 koronával is. Ez az egyéni kezelés alapja. Természetesen ez *rendkívül sok önállóságot tételez fel annak részéről és követel annak részére, aki a munkát végzi*. Itt nem lehet sablonok szerint eljárni. Sablon nincs. Magának az összegnek a megítélése is teljesen a munkát végző tisztviselő felelősségvállalásától és lelkiismeretességétől függ. *De felelősségvállalás és lelkiismeretesség nélkül egyéni elbánást nem lehet keresztülvinni*. E nélkül csak sablon létezik. A sablon arra jó, hogy a felelősség alól mindenki mentesítse magát, de a sablon a legrosszabb metódus, mert a legtöbb helyen túlkeveset segít, néha pedig feleslegesen túlmegy a hátáron. *Természetesen annak a legkényelmesebb, aki a munkát végzi, de akkor nem ember kell nekem ehhez, hanem egy gép, mert az ilyenre pontosabb. Ott, ahol ember kell hozzá, merje az viselni a felelősséget és legyen lelkiismerete. Ez hivatali kötelesség.*

A cél tehát mindig az volt, hogy a kellő megoldást keresse meg az ember. Az első feladat a kikérdezés módja. Mindent meg kell kérdezni. Hosszas beszélgetéseket kell folytatni, ahol először meg kell győzni az illetőt arról, hogy *vele, az ő ügyével* törődik az ember és érdeklődik a család, a gyermekek, a rokonok, mindenki iránt. Barátságot kell kötni a féllel. Amikor már ez a barátság félig-meddig létrejött és a bizalom megvan,

akkor lehet azután azokra a pontokra rátérni, amelyek a megoldásra lényegesek. De a tisztviselőnek ezeknél sokkal többet kell kérdeznie, megismernie, hogy tisztán lásson.

Talán néhány esetet elmondok, hogyan kellett némely esetben kutatni és keresni a kellő megoldást. A. B. rokkant 27 éves, színész, nő, két gyermek atyja, vagyontalan, fejlődés folytán munkaképességének 80 százalékát elvesztette. Élelmiszerüzlet nyitását és berendezését kérte. Itt említem meg azt, hogy amíg sikerült egy-egy kérdést megoldani, pillanatnyi pénzsegélyt adtunk, amit azonban nem lehet örökké adni, mert ez a legdrágább megoldás. Lehetőleg rövid időre kell korlátozni a pillanatnyi pénzsegélyt, amíg az ember a végleges megoldást elősegíti. A pénzsegélynél drágább módszer nem létezik. A terv, az élelmiszerüzlet, kivihetetlennek látszott. A Hadigondozó Hivatal azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a rokkant szülőfalujában kis házat és földet szerez, vagy ehhez bizonyos segélyt nyújt. Néha úgy nyújtottunk segélyt, hogy kölcsönt szereztünk, azt garantáltuk, de megadtuk a lehetőségét, annak hogy a kölcsönt igénybevevő azt lefizethesse. Megkérdeztük a község papját és jegyzőjét, de a helyi körülmények folytán sem a pap, sem a jegyző nem ajánlották ezt a megoldást. A Ferdinánd-téri piacon zöldséges gyümölcsárusító bódé létesítésének a gondolata merült fel. Az erre javasolt segély túl magasnak látszott. A Hivatal ezért végül a Mészáros Ipartestülethez fordult és egy jóforgalmú mészárosüzletben, annak egyik sarkában eszközölt ki a rokkantnak zöldséges gyümölcsárusító helyet. Ez annyival is jobb megoldásnak bizonyult, mert aki húst ment vásárolni az üzletbe, az mindjárt megvásárolhatta ott a hozzá szükséges zöldséget is. Tanácsadót rendeltünk a rokkant mellé. A jelentés egy év múlva az volt, hogy az üzlet virágzik.

Vagy egy másik eset. Egy rokkant a polgári életben földműves-napszámos volt. Két gyermeke volt, felesége vagyontalan. Múlábbal nem járhat napszámba. Két hold földje volt, de nem valószínű, hogy ezt a két holdat családjával együtt megművelheti. A kikérdezés során megtudtuk, hogy valamikor kötélverést tanult, bár azt sohasem gyakorolta. Lassankint rávezettük arra, hogy ezt újra megpróbálja. Szerszámokat szereztünk be, tovább képeztük, vettünk neki szamarat és szekeret, hogy a csepűt a szomszédos községekben összegyűjthesse. Méltóztatnak látni, hogyan kell keresni a megoldásokat, sokszor tapogatózva, míg az ember arra a megoldásra jut, amely a legalkalmasabb. A kikérdezés sokszor igen nehéz volt. Az érdekeltek maguk sem látnak tisztán, sőt, a legtöbb nem látta tisztán a maga ügyét és mintegy rá kellett vezetni arra. De nem lehetett szó arról, hogy az ember imperatíve próbálja valami sablon alapján ráoktrojálni a megoldást bárkire. Tudálékos volna az ilyen eljárás.

Az is fontos, hogy milyen képességeik vannak a gondozandóknak. Például volt egy rokkant, aki a polgári életben szobrász-munkás volt. Nőtlen. Csak anyja élt, aki napszámos. 3.000 korona készpénzsegélyt kért az önállósításhoz. A szobrász-munkás meg volt győződve arról, hogy kiváló szobrász, de a szakértők megállapítása szerint, igen közepes munkaerő volt. A Hadigondozó Hivatal ennek következtében műasztalosokkal lépett érintkezésbe, akik a rokkantat bútorfaragáshoz alkalmazták. A szerszámokat, a felszerelést 100 koronából megvettük és a problémát 100 koronával megoldottuk.

Voltak olyan esetek, ahol a megoldást csak egy adott helyzetben lehetett alkalmazni úgy, hogy a különböző körülmények eltolódása, vagy másképp alakulása folytán már nem lehetett volna azt a megoldást alkalmazni. Talán egyike a legérdekesebb eseteinknek a következő volt: egy rokkanttra az orvosok azt mondták, hogy talán egy vagy másfél évig él még, de természetesen, az utánkezelő kórházban kell hogy maradjon.

Elég fiatal felesége volt, jó munkabíró és egy 16-17 éves fia. Ebből állt a család. A vagyon egy rozoga kis ház, nagyon rossz állapotban és talán másfél hold tönkrement szőlő. Megoldásunk a következő volt: az ember utánkezelésben marad. Ha az asszony megszabadul ezáltal férjének gondozásától és ha felszabadítjuk a fiú gondozásától is, akkor saját maga megkeresi a kenyerét, munkába állhat, hisz munkaképes. A fiút betettük szőlészeti tanfolyamra. Maradt a szőlő és a ház. Az utánkezelésnél voltak kézyakorlatos rokkantak, akik kézmozdulatokat gyakoroltak és 285-ször felásták az intézetnek az udvarát, kertjét. A kéznek teljesen mindegy, hogy szőlőt rigoliroz, vagy pedig 286-odszor ássa fel a kertet. Erre elküldték ezeket a rokkantakat, rigoliroztatták 15-20-szal a szőlőt. A szőlő új beültetésére a földművelésügyi minisztériumtól kaptunk segítséget. Ezt ingyen kaptuk. Különböző is az államnak nem sokat jelentett. Úgy hallottam, hogy mialatt a szőlőt rigolirozták, egy kicsit helyreütdték a házat is a rokkantak. Elgondolásunk az volt, hogy ha két évig a szőlészeti tanfolyamon van a fiú, akkor beülhet a szőlőbe, kezelheti saját szőlőjét, közben munkába is járhat és megvan a megoldás.

Természetesen, ha a férj nem olyan állapotban van, hogy okvetlenül intézetben kell maradnia, akkor már más a megoldás. Ha hazamegy, akkor is más. Ha az asszony idősebb vagy nem olyan életerős, vagy munkaképes, mint amilyen volt, akkor is másképpen kell gondoskodni. Más a megoldás akkor is, ha nem egy gyermeke van, hanem több. Más a megoldás akkor is, ha a gyermek nem fiú és nem pont 16-17 éves, amikor éppen alkalmas arra, hogy szőlészeti tanfolyamra menjen. Az adott helyzet adta tehát ezt a megoldást, amely más esetben nem alkalmazható. Ez az eset is mutatja, hogy a különböző körülmények összekapcsolásából milyen egyszerű és természetes dolgokat lehet kihozni. Csak gondolkodni kell és rögtön önállóan cselekedni is.

Figyelemmel kellett lenni a vagyonrendezés mértékére is. Ezt az eddig elmondott esetek is megmutatták. Volt olyan, aki mechanikai műhely létesítésére 10.000 korona segílyt kért. Ez nyilván annyira meghaladta a lehetőségeket, hogy más módot kellett keresni. Részben a hozzátartozóknál, részben kölcsönnel. A hozzátartozók lakást és ellátást biztosítottak a rokkantnak. Ez sem mindig olyan egyszerű. Erre is rá kell beszélni a hozzátartozókat. A hozzátartozók rendszeren a legkevésbé hajlamosak ilyenre. A hivatalnak módjában volt rábeszélni a hozzátartozókat. Ingyen adtunk szerszámfelszerelést és 3.000 korona kamatmentes kölcsönt szereztünk. A lakás és ellátás, a 3.000 koronás kölcsön és a kész szerszámfelszerelés körülbelül megegyeztek annak az összegnek a kétharmad részével, amelyet a rokkant kért. Nyilván mindnyájan tudjuk, hogy az ember mindig többet kér, mint amennyit gondol., ennek következtében a kérdést így meg is oldottuk jól.

Egy hadirokkant őrmester a polgári életben festőművész volt. 40 éves, nős, két gyermek atyja. Két vagyontalan szülővel. 30.000 korona segílyt kért, hogy felesége részére konfekciós üzletet szerezhessen be. Ez nyilván a még nagyobb lehetetlenségek körébe tartozott. Részére dohánytőzsdét eszközöltem ki, mert itt más, egyéb megoldás nem kínálkozott. Ez is olcsóbb megoldás, mint 30.000 korona segílyt adni kérésének megfelelően.

Néha azonban a kérésnél nagyobb segílyt is kellett adni, több és esetleg más segílyt. Egy sereg olyan ember van, aki egészen szerény kis segílytet kér, egy malacot, egy pár tyúkot, vagy ehhez hasonlót. Ez nyilván nem elég arra, hogy vele az ember egész életét megoldja és életlehetőségeit megalapozza.

Az embereknél az a fontos, hogy az életlehetőségeket alapozzuk meg, mert az ember

önérzete ezzel tér vissza! Ha arra vezetjük rá, hogy két-három év múlva újra kérjen, „nem termelünk ki önérzetes embereket, önérzetes embert azzal termelek ki, ha egyszer rendezem ügyét, de úgy természetesen, hogy ebben ő is részes. Így az önállóság érzésével megy tovább az életben.

Volt egy fehérmegyei hadiözvegy, öt gyermek anyja; napszámból élt és csak malacok beszerzését kérte. Megkapta. De az apró gyermekekre tekintettel kecskét is kapott, azonkívül szárnyasokra beszerzési segílyt. Kifizettük egyévi lakbérét, különböző adósságait. A kecskével, a malaccal és majorsággal így önállósítottuk, miután adósságaitól mentesítettük.

A hivatal illetékes osztálya – volt mind ipari, mind mezőgazdasági osztály a segélyosztályon kívül – mindig köteles volt az összes esetekben utánajárni nemcsak annak, hogy nem kér-e túl sokat, vagy nem kér-e túl keveset a rokkant. Nem csak ilyen segélyezési módok vannak, hanem nagyon sok más vonatkozás is. Sokszor terhes adósságok rendezendők. Volt olyan eset, ahol életbiztosítással tudtuk rendezni az ügyet, illetőleg az életbiztosítás továbbfolytathatásával. Volt például egy rokkant gazdatisztünk, két kiskorú gyermekkel. Nehéz helyzetére tekintettel, támogatásért fordult hozzánk. 15 évvel előbb gyermekei javára életbiztosítást kötött. Hadifogsága idején azonban nem tudta a rátákat fizetni, aminek következtében a biztosító megtagadta a biztosítási összegek kifizetését. Ilyen ügyben is közbe kellett járni. A ráták befizetésével, amelyet mi vállaltunk, a biztosító kifizette a biztosítást.

Volt egy szobrász, aki meghalt a hadifogságban. Özvegyét és kislányát minden támogatás nélkül hagyta. Ennek a szobrásznak volt néhány szobra gipszben. A hivatal ezeket kiöntötte, kiállította, reklámot csinált a szobrok számára és ezeket darabonként *dtég* jól értékesítette. Talán 3.000 koronáért értékesítettük a legjobbat és ezzel alaptottuk meg a család további lehetőségeit.

Talán méltóztatnak látni ebből is, azt akarom mindezzel illusztrálni, hogy mennyi minden fajta módja van a segítségnek, ha az ember nem sablonosan fogja meg az ügyet és ha jól kikutatja az esetet és invencióval fogja meg a kérdést. Vannak esetek, ahol nem lehet egyszerűen mindjárt segíteni. De segíteni lehet azzal, ha az ember az illetőnek – ebben az esetben rokkantokról van szó – munkaerejét és tudását fokozza. Nagyon sok esetben a taníttatáshoz is folyamodtunk. Rendeztük az ember ügyét, de közben lehetővé tettük, hogy négy középiskolát, vagy a polgári iskolát elvégezhesse magánúton.

Voltak súlyos rokkantjaink, akiknek az elhelyezéséről a gyáripárban próbáltunk gondoskodni. Ehhez az szükséges, hogy az ember találjon emberséges érzésű gyárosokat, olyanokat, mint amilyen a Grüneberg cég volt Pozsonyban, ez a kefekötő cég, amelyik számos rokkant kérdését nagyszerűen oldotta meg. Ez a cég speciális gépekkel, illetőleg a gépeknek átszerelésével, a gép kezelő részét, – amit a rokkantnak meg kell fogni – a kerekeket, emeltyűket a rokkant rokkantságához képest átalakította. Számos ilyen esetünk volt ezzel a pozsonyi céggel. Lábamputált rokkantoknak megfelelő ülőhelyet teremtett a gép mellett, akik így 60-70 korona heti keresményt tudtak szerezni, ami egészen szép kereset volt.

A legnehezebb ilyen esetünk egy zalamegyei rokkanttal volt, aki bevonulása előtt földműves napszámos mesterséget űzött. Szülői vagyontalanok. Mindkét lábát és mindkét kezét – két hüvelykujja kivételével – amputálták. Két kezén tehát csak két hüvelykujja volt. Csak ülőmesterségre alkalmas és ott is csak olyannál, ahol ez a csonkaság nem akadályozza a munkában. Ez a pozsonyi cég kefefűró gépeknél alkalmazta az illetőt és

akkord-munkában alig keresett néhány koronával kevesebbet, mint épkezláb társai. Csak a gépet kellett átalakítani úgy, hogy ez a rokkant két hüvelykujjával kezelhesse. Sok helyen szívesen megcsinálták ezt. Ahol nem csinálta meg a vállalkozás saját magától, ott magának az intézetnek, a hivatalnak közbelépésével lehetett segíteni, hiszen az átalakítás nem került olyan sokba és szemünk előtt lebegett az, hogy ezzel egy embernek munkalehetőséget adunk élete nagy részére.

Talán már kezd hosszúra nyúlni előadásom, de azt hiszem, az előadott esetek elég világosan mutatják a helyzetet, azt, hogyan kell megkeresnünk az egyes embernél külön-külön – a maga egyéni, családi viszonyait, minden egyes családtag szerint – a lehetőségeket.

Kultuszminiszterségem ideje alatt megpróbáltam a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban is egy urat – régi cserkészisztársamat – ilyen munkára beállítani. Egész csendben, illetőleg meghirdetés nélkül kezdtük, nem szerénységből, hanem egyszerűen azért, mert ha meghirdettük, akkor 5.000 ember és kérés rohanta volna meg ezt az urat már az első hónapban és így nyilván képtelen lett volna a dolgát elvégezni. Minden oly ügyet, hol nagy családról volt szó, hozzájuttattam. Például egy-két évvel ezelőtt és nem is nagyon kiválóan végzett tanítónő kért elhelyezést. Manapság ez egy kultuszminiszternek nincs módjában, mert vannak olyanok, akik 5-6-8 éve – sőt olyat is láttam, aki 9 éve – várnak. Rájöttem, hogy szülői élnek, öt testvére van. Öt testvér, tehát a kérvényező a hatodik. Ehhez jön még két szülő, összesen tehát nyolc-tagú a család. Nyolc ember között biztosan kell, hogy akadjon egy-két olyan, akin tudunk segíteni. Ebben az esetben is nyilvánvaló volt, hogy akin segíteni tudunk, az nem a tanítónő, akit nem tudunk kinevezni, hanem a családnak valamelyik másik tagja. Volt egy miskolcvidéki eset, ahol két testvérnek, akik iskolába bejártak, Miskolcon helyet szereztünk, lakást, kosztot, hogy a gyermekek ne legyenek kénytelenek kívülről bejárni és ezzel is könnyítsék meg a szülők helyzetét. Volt olyan eset, ahol az apának adóssága volt és ezt az adósságot lehetett konvertálni. Szóval egy nagy családnál mindig meg lehet keresni a segítség módját. Ha nem tudok az illető családtagon segíteni, meg kell keresni a másik családtagot, akin segíthetek és ezzel a család helyzetén könnyítek és lehetővé teszem, hogy a tanítónő megvárja azt a harmadik vagy negyedik évet, amikor már egy kultuszminiszternek könnyebben áll módjában a kinevezés a nélkül, hogy másokkal szemben igazságtalan lenne.

Ezeket a kérdéseket azért hoztam ide, azért mondtam el, hogy nemcsak teória, nemcsak elképzelés, hanem konkrét kísérlet és pedig egy meglehetősen nagy kísérlet alapján méltóztassanak látni azt, 2.500 esetünk volt, ez elég sok és elég nagy szám ahhoz, hogy az ember azt mondhassa: szerzett tapasztalatokat – hogyan áll az egyéni elbánás, az egyéni munka a végrehajtásban, a praktikumban. Mi mindenféle előítélet nélkül mentünk neki a munkának. Félretoltunk mindenféle teóriát – amint az elején kifejtettem – és tisztán az életből merítettünk és az élet tanított meg bennünket arra, hogy mit csináljunk azután. A munka folyamán néha sablonosan is eljárunk, el is járhattunk, mert százával voltak hasonló esetek, úgy hogy igazán csak a legapróbb nüanszkülönbségek voltak, jóformán még azok sem. Aki húsz ilyen esetet megoldott, az a többi megoldja, mint a gép. Volt azonban 4-500 annyira individuális eset, hogy ahhoz hasonlókat nem lehetett találni, közöttük némelyek majdnem regényszerű helyzetet tártak az ember elé.

Tegnap és tegnapelőtt, amikor Rossini ő excellenciájával, az olasz földművelés-

ügyi miniszterrel beszéltem, láttam, hogy ők is ezt a metódust követik, az egyes esetből az általánosítás felé. Ez a helyes. Nem az általánosításból, hanem az egyes esetből kell kiindulni. De mi ebből a következtetés? Az, hogy nem szabad felülről direktívát várni, mert a felülről való direktíva csak általánosítás lehet, abból indulhat ki. Az egyes eset szempontjából való kezelés csak úgy alakulhat ki, ha *a maga helyén mindenki, minden tisztviselő érzi azt, hogy az egész országot, az államnak egész közigazgatását önmagában is képviseli*. Érzi ezt mint önállóságot, vállalja mint felelősséget; az egyes esetet azután felfelé jelenti, elmondja azért, hogy ott, ahol az összes esetek összefutnak, következtetések keletkezzenek belőle és általános kép alakuljon ki az ország szociálpolitikájáról. De ezt egyéni felelősségvállalás nélkül és annak teljes erővel való kimerítése nélkül nem lehet megtalálni.

Mindazok, akik sablonizálnak, mindazok, akik a másokról próbálják ellesni, hogy azok mit csinálnak értéktelenné válnak ennek a munkának a szempontjából. Csak azok értékesek, akik teljesen önmaguktól nézik az esetet és józan ésszel fognak hozzá. Természetesen nagyon hasznos az, ha egymás munkáját ismerjük. Nagyon hasznos az, ha sok esetet ismerünk, amely eseteknek ismerete egy új eset megítélésénél képet ad, de azért mégis mindig ki kell kapcsolni ezeket a teoretikai tapasztalatokat, következtetéseket és az egyes esetet önállóan kell megfogni.

De nemcsak az egyes emberre, hanem az egyes vidékekre is áll ez. Nem lehet azonosan megoldani a kérdéseket különböző tájakban. Nem lehet ugyanazt csinálnunk – akár a közigazgatás, akár az állattenyésztés, vagy bármi más terén – a Kárpátalján, vagy akár a Nyírségen, vagy Somogyban. Nemcsak az egyes emberek, hanem az embercsoportok, községek, járások, megyék problémáinak megoldása is csak ilyen módon megy. Ebben van a magyar megye értéke is, ebben van az egyes megyék tradíciójának értéke is. Abban, hogy mindegyiket a maga karaktere, a maga tradíciója, a maga kialakult egyénisége szerint kell intézni, vezetni és reánézve következtetéseket levonni. Ugyanígy vagyunk – mint méltóztattak látni – az egyéni megoldásokkal is.

Végül még csak egyet: a megoldásnak magyar megoldásnak, a gondozásnak magyar gondozásnak is kell lennie. Nemcsak nemzeti érzésből, hanem egészen egyszerűen, praktikumból. A saját népünket a saját népünk karaktere, jellege szerint kell kezelni és dolgait megoldani. És ha van nép, amelyre az individuális kezelés áll és szükséges, nem hiszem, hogy itt valaki legyen, aki ne mondja rá, hogy igen, az a magyar!

Szociális igazgatás és a statisztika

ELŐADTA DOBROVITS SÁNDOR

A szociális igazgatásnak és a statisztikának összefüggéseiről szólva mindenképp előtérbe kell állítani, hogy a statisztikai adatgyűjtésnek a közigazgatás ennél az ágánál elsősorban segítő szerepe van, melyben a szociális igazgatás célkitűzéseire simulva, azoknak elérését van hivatva sajátos eszközeivel előmozdítani. Ennek hangsúlyozását azért tartom szükségesnek, mert kormányzati és közigazgatási körökben gyakran halljuk egyes adatgyűjtésekkel kapcsolatban azt a megjelölést, hogy az adatgyűjtés „statisztikai célokra szolgál”. Nyilván úgy értelmezve ezt a megjelölést, hogy az adatgyűjtésnek valamely elvont, a gyakorlati étellel össze nem függő célja van. Ez a beállítás alkalmas arra, hogy a statisztikai adatgyűjtések iránti érdeklődést csökkentse és azok jelentőségének felismerését megnehezítse.

Ezzel szemben tisztában kell lennünk azzal, hogy öncélú statisztikai adatgyűjtés nincsen. Statisztikai célról valamely adatgyűjtésnél csak abban az értelemben lehet beszélni, hogy ki akarjuk emelni az adatgyűjtésnek azt a jellegzetességét, miszerint az adatoknak nem egyéni felhasználását, hanem számszerű összefoglalását tervezzük. A statisztikai célú adatgyűjtés tehát szemben áll a nyilvántartási vagy a címertári célból végzett adatgyűjtéssel, de semmiképpen sem jelent megkülönböztetést valamely gyakorlati, pl. szociális célú adatgyűjtéstől, minthogy végeredményben minden észszerű statisztikai adatgyűjtésnek gyakorlati értékű végcélja kell hogy legyen.

Előadásom tárgyát ennek megfelelően közelebbről úgy határozhatom meg, hogy az tájékoztatni kíván arról, hogy a szociális igazgatás céljait mily módon szolgálja és szolgálhatja a statisztika.

A statisztikának több mint száz fogalmi meghatározása közül témánk szempontjából a statisztika lényegét a legjobban akként jelölhetjük meg, hogy a statisztika tömegmegfigyelés, a tömeget alkotó egységek azonos természetű tulajdonságainak számszerű összevonása útján. Ha már most a szociális igazgatás célját vizsgálva annak meghatározásánál megállapítjuk, hogy az a széles alsóbb néprétegnek jólétét kívánja előmozdítani, úgy nem lehet kétséges, hogy a statisztika kiválóan hivatott arra, hogy a szociális igazgatás benső segítőtársa legyen. A szociális igazgatás kisebb-nagyobb tömegek ügyeinek ellátásával foglalkozik és feladata, hogy azoknak a sorsán, lehetőleg minél szélesebb körben javítson. Mind ennek a feladatnak tömegszerűsége, mind az a körülmény, hogy a nem elszigetelt egyéni, hanem népi jólét alakulása legtöbbször csak számokkal fejezhető ki, világosan rámutat arra, hogy ennél az igazgatási ágánál a statisztikai módszer alkalmazásának milyen termékeny talaja van.

A szociális igazgatás feladatkörébe eső jelenségeknek, ezek tulajdonságainak statisztikai adatgyűjtés alapján való számszerű kifejezése számos esetben már akkor is gyakorlati értékkel bír, ha az adatgyűjtés eredményeként nyert abszolút számokat önma-

gukban vizsgálják. A viszonyítás itt a szociálpolitika által megjelölt ideális mértékhez történik és amennyiben kedvezőtlen eredményt mutat, mozgásba kell hogy hozza a szociális igazgatásnak apparátusát. Bensőbb kapcsolat támad azonban az igazgatás és a statisztika között, ha az adatoknak bizonyos időn keresztül történő rendszeres gyűjtésével a statisztika értékmérőjévé válik a szociális intézkedések hatályosságának, az általuk elért eredményeknek. A hasonló feladatkörben uralkodó állapotoknak és viszonyoknak térbeli összehasonlítása ugyancsak értékes tanulságokat rejt magában és a mutatkozó differenciák okának figyelembevétele támpontul szolgálhat a szociális teendők ellátásánál. Végül igen célszerűen hasznosíthatók az igazgatási tevékenységben a különböző tárgyú, de egymással összefüggő adatok egymásrahatásának tekintetében tett megfigyelések.

A statisztika tehát állandó szigorú figyelmeztetője a szociális igazgatásnak, megmutatja, hogy hol vannak a modern felfogással össze nem egyeztethető hiányok és mennyiben forog fenn a múlttal, vagy más közigazgatási területekkel való összehasonlításban a helyzet javításának szüksége. Rávilágít arra, hogy jó úton vagy rossz úton halad-e az igazgatás és arra is, hogy vajjon az egyik vonalon kedvező hatást elért intézkedés nem okoz-e más téren kárt.

A szociális igazgatás minden fázisában rászorul statisztikai ismeretekre. A törvényhozás ma már minden törvényalkotásnál terjedelmes és sokszor különlegesen ebből a célból végrehajtott igen költséges, alapos statisztikai adatgyűjtésekre támaszkodik. De mivel egyrészt a törvényhozástól sokszor megkívánt gyorsaság miatt a szükséges terjedelmes külön adatgyűjtések kellő időre nem készülhetnek el, másrészt pedig a társadalmi élet viszonyainak regisztrálásával a törvényalkotás kezdeményezésére az indítékot legtöbbször éppen a statisztika kell hogy adja, a statisztikai szolgáltatnak elméleti tudományos rendszerességgel kidolgozott oly általános program alapján kell működnie, amely nem csak az adott időben aktuális kérdések megvilágítására szorítkozik, hanem arányosan kiterjeszkedik a szociális élet egész területére.

A szociális statisztika munkatervének ezt az ideális elgondolását sajnos, csak részben lehet megvalósítani. Anyagi és statisztikai technikai okok miatt egyes nagyfontosságú adatgyűjtésekkel alig, sőt sokszor egyáltalában nem foglalkozhatunk. Viszont más kevésbé fontos, de könnyen és kevés költséggel végrehajtható felvételek nyilván aránytalan bőségben találhatók a hivatalos statisztikai munkatervben.

Ennek a munkatervnek összeállításáról és jelentőségéről az 1937. évi Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam hallgatóit már volt szerencsém tájékoztatni s azért itt elegendőnek tartom annak az ismétlését, hogy az 1929: XIX. törvénycikk értelmében valamennyi hatóság, hivatal, valamint törvény által alkotott testület és intézet által közvetlenül vagy közvetve végzett s nem belső igazgatási célú, vagy nem helyi jelentőségű statisztikai adatgyűjtésről a miniszterelnök évente statisztikai munkatervet készít, amelyet hozzájárulás végett az országgyűlés elé terjeszt. Az ebbe a hivatalos munkatervbe felvett adatgyűjtéseken kívül hivatalos adatgyűjtés csak kivételesen, minisztertanácsi engedéllyel, a parlamentnek való utólagos bejelentési kötelezettséggel hajtható végre.

A Hivatalos Statisztikai Munkatervbe felvett adatgyűjtések természetesen elsősorban kormányzati célokat szolgálnak. Az eredmények közzététele csupán a legfontosabb adatokra vonatkozóan történik területi, túlnyomórészt legfeljebb törvényhatósági részletezéssel.

A statisztikai munkatervnek a szorosan vett szociális igazgatás körébe eső adatgyűjtései a következők:

Társadalombiztosítási statisztika. A munkásjóléti törvényalkotások megindításával vette kezdetét. Tárgy szerint két főágazatra oszlik. A betegség és baleset eseteire biztosítottak statisztikája a tagok forgalmát, létszámát, fizetésük nagysága szerint való megoszlását, majd a különböző betegségek gyakoriságát, tartamát, a keresőképességre való kihatását, továbbá a betegségeknek és baleseteknek a különböző foglalkozásokkal való összefüggését tárgyalja; kiterjed a biztosítóintézetek pénzügyi eredményeinek taglalására is. Magában foglalja mind az OTI, mind az önálló vállalati pénztárak, a MABI és az önálló biztosító alapok adatait. A fontosabb adatokat kerületi pénztárak és önálló biztosítási szervek szerint is részletezve közli és így azoknak bizonyos helyi tagozódás szerint való megfigyelését is lehetővé teszi. 1933 óta a társadalombiztosítási statisztika kiterjed az öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági biztosítási ágazatokra is, mivel ettől az esztendőől kezdve a biztosításnak ezen a terén is megindultak a szolgáltatások. Itt is a tagforgalom és taglétszám, a biztosítottaknak fizetési csoportjai képezik az adatok csoportosításának főszempontjait.

A társadalombiztosítási statisztikát kiegészíti az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézetnek adatgyűjtése, mely a mezőgazdasági munkásság ott biztosított létszámának kimutatásával, a baleseti sérülések statisztikájával és a nyugdíj csoportbeli tagok adatainak feldolgozásával foglalkozik.

Munkanélküliségi statisztika. A Hivatalos Statisztikai Munkaterv ennél a gazdasági és szociális életünkre nézve oly fontos kérdésnél sajnos kénytelen megelégedni azzal az utalással, hogy a munkanélküliségről a szakszervezeti érdekképviselők adnak ki havonta közlést. Ezek az adatok azonban természetesen csak részlegesek és az ipari munkásság szociáldemokrata és keresztény szocialista szakszervezetekben tömörített tagjainak munkanélküliségét jelzi. Kiegészítő adatokat nyerünk még az Állami Munkaközvetítő Hivatal adataiból, amelynek a munkára jelentkezett munkások, az üres munkahelyek és a tényleg közvetített állások számaiból alkotott viszonyismányai jellemzőek a munkapiac helyzetére. A mezőgazdasági munkásság munkanélküliségéről az Országos Gazdasági Munkaközvetítő Iroda adatgyűjtése tájékoztat. Itt a munkakönyvvel ellátott és tényleg munkában álló mezőgazdasági munkások viszonyismányára nyújt képet a mezőgazdasági munkanélküliségnek hónapról-hónapra történő alakulásáról.

A munkanélküliség pontos megmérése és figyelemmel kísérése azonban csak úgy volna lehetséges, ha a kötelező hatósági munkaközvetítés rendszerében minden munkás helyváltoztatása és munkanélkülisége statisztikailag számbavehető lenne.

Önálló munkanélküliségi adatgyűjtés a velejáró nagy költségek és a bejelentések ellenőrzésének nehézségei miatt még hosszabb időközökben sem látszik célszerűnek, még kevésbé végezhetne a statisztikai hivatal a munkanélküliség helyes megítélése érdekében feltétlenül szükségesnek látszó ily adatgyűjtést havi időközönként. Az 1930-i népszámlálás alkalmával egyébként kísérlet történt a munkanélküliek megszámlálására is, azonban az eredmény nem volt kielégítő és mire az egyébként is megbízhatatlan adatok feldolgozást nyerhettek, a gazdasági életben történt nagy változások az eredmény értékét mélyen leszállították.

Ipari munkabérstatisztika. Az ipari munkabérek alakulását ú. n. képviselői statisztikával figyeljük meg. Kétszáz gondosan kiválasztott és meghatározott tipikus foglalkozásban fizetett órabérekéről évente két ízben, összesen átlag 20.000 munkásról, gyűjt-

jük be az adatokat és ezeknek alapján megközelítő pontossággal állapíthatjuk meg különböző munkahelyeken fizetett legnagyobb, legkisebb és átlagos bérek összegét. A heti munkaórák számáról egyidejűen gyűjtött adattal összevetve ez a statisztika a munkásság heti keresetéről is tájékoztatást nyújt.

Hivatalos munkabéradatokat közöl még az Állami Munkaközvetítő Hivatal, közlései azonban természetesen csak azokra az esetekre szorítkoznak, amelyeknél sikeres közvetítés történt és itt a felajánlott kezdő fizetést jelzik.

Mezőgazdasági munkabérstatisztika. Az adatgyűjtés célja megállapítani azt, hogy a mezőgazdasági munkásság legfontosabb és egész évi ellátására kiható munkálataiért mekkora munkabért kap. A kérdőív a gazdasági cselédek általános adatain kívül az aratási, hordási, cséplési munkabérek, a szálastakarmányok munkabéreit, a mezőgazdasági napszámbéreket, a sommás munkabérek, a kapásnövények munkabéreit, a részesek és a dohánykertészek munkabéreit tudakolja és a munkaerő igénybevételére, valamint a munka időtartamára vonatkozólag vet fel kérdéseket. A kérdőív utolsó fejezete a természetbeni járandóságok helyi piaci értékét vizsgálja. Az adatgyűjtés egyelőre csupán az 500 kat. holdnál nagyobb területű gazdaságokra szorítkozik.

Gazdasági cselédek képviselői munkabérstatisztikája. Az adatgyűjtés célja megállapítani a gazdasági cselédek szociális helyzetét, családi viszonyait és a helyenkint nagy szélsőségeket mutató kereseti lehetőségeket. A kérdőív a cseléd népesedési és családi viszonyaira, a családfők és a családtagok alkalmazási minőségére, az alkalmazás időtartamára, valamint az egyes családtagok kereseti viszonyaira vonatkozóan vet fel részletes kérdéseket. Egyelőre csak az 500 kat. holdnál nagyobb területű gazdaságok cselédeiről folyik ez az adatgyűjtés.

Szőlőmunkások munkabérstatisztikája. Az adatgyűjtéssel a szőlőmunkások és vincellérek munkabérviszonyairól országos áttekintést kívánunk nyerni, amelynek keretében a szőlőmunkákért fizetett béreknek vidékenként való összehasonlítására és a szőlőmunkások kereseti viszonyainak vizsgálatára is mód nyílik. A kérdőív munkanemenként tudakolja a szőlőmunkások munkabérét és külön vizsgálja a vincellérek keresetét. A kérdőívet a községi előljárásságok állítják ki.

Aratási szerződések statisztikája. Az adatgyűjtés célja a mezőgazdasági munkásság vidékenként oly eltérő kereseti viszonyainak megállapítása, vizsgálata és összehasonlítása. A kérdőív részletes adatokat tudakol a learatandó területre, az aratómunkások számára, járandóságára és munkaidejére vonatkozólag. Tudakolja ezenkívül a szálastakarmányok munkabéreit, a cséplési viszonyokat, az igazsolgáltatást, az esetleges földjárandóságokat és az egyéb szerződéses kikötéseket. A kérdőilajstromot a községi előljárásságok állítják ki oly módon, hogy minden egyes aratási szerződés egy-egy sort fog tenni.

Mezőgazdasági vándormunkások statisztikája. Ennek a vándormozgalomnak fészkeit keressük, a kirajzó tömegek nagyságát, vándorlásuk irányát és idényszerű letelepedéseit, munkát nyújtó helyeit kívánjuk megállapítani. A kérdőív ehhez képest a munkások állandó lakhelyére, nemi megoszlására, a munkanemre és a munka időtartamára vonatkozó kérdéseket tartalmaz. A kérdőíveket a községi jegyzők töltik ki a munkások vezetőik bevallása alapján.

Mezőgazdasági munkaviszályok statisztikája. Az adatgyűjtés a mezőgazdasági munkaviszonyok feszültségéről tájékoztat. A mezőgazdasági munkabeszüntetésnek nemcsak egyéni, hanem sokszor pótolhatatlan közgazdasági jelentőségű kárai is vannak.

Szociális szempontból is fontos az elégedetlenség ily kitöréseinek állandó figyelemmel kísérése és nyilvántartása. Ez az adatgyűjtés a mezőgazdasági munkaviszonyból felmerülő vitás ügyekre vonatkozó adatgyűjtéssel együtt kiegészítő része az agrárnépeség életszínvonalát kutató új adatgyűjtéseknek. A kérdőív a munkaadóra, a gazdasági üzemre, a sztrájk időtartamára, a résztvevő munkások számára, a gazdasági veszteségre vonatkozó kérdéseket tartalmaz. Az aratósztrájkokat a közigazgatási hatóságok esetenként a földmivelésügyi miniszternek jelentik. A statisztikai hivatal ezúton szerez tudomást róluk és az érintett gazdaságoknak küldi a kérdőívet kitöltés végett.

Amint már fentebb említettem volt, a hivatalos statisztikai munkaterv alapján begyűjtött adatok legnagyobb részét az egyes minisztériumok részére megkivánt összeállításokban nyernek feldolgozást.

A nagyobb nyilvánosságra szánt kiadványok túlnyomóan országos vagy legfeljebb törvényhatósági adatokat közölnek s a legritkább esetben, mint pl. alapvető népszámlálási adatok közlésénél adnak községenként részletezett adatokat. Talán az adatpublikációnál követett ez az eljárás is hozzájárul ahhoz, hogy a hivatalos adatgyűjtések eredményei nem részesülnek a helyi hatóságoknál abban a figyelemben, amelyet tartalmuknál fogva méltán megérdemelnének és a hivatalos adatgyűjtések anyagából a helyi hatóságok irodáiban vajmi keveset találunk. A Központi Statisztikai Hivatal szervezeti szabályzata ugyan előírja, hogy a Hivatal valamennyi kiadványát hivatalból díjmentesen meg kell küldeni valamennyi törvényhatóságnak és ezekben a kiadványokban számos, a törvényhatóságokra közvetlenül vonatkozó részletadat is szerepel. Sajnos, azonban a Központi Statisztikai Hivatal ebben az irányban történt érdeklődésére kénytelen volt megállapítani, hogy kötetének megőrzése és kezelése iránt a legtöbb esetben nem történik gondoskodás. A törvényhatóságot közvetlenül érdeklő adatoknak kijegyzése, nyilvántartása és megfigyelése pedig majdnem teljesen mellőztetik. Ezek után már alig csodálkozhatunk azon, hogy a járási igazgatásnál a hivatalos adatoknak többnyire még nyomát sem találjuk. A községi előjáróságoknak statisztikai fegyvertára is igen szegényes. Pedig tekintettel arra, hogy a legtöbb adatgyűjtés a községi jegyző kezén megy keresztül, a községeknek a statisztikai adatok ki jegyzésére már jóval a közlemények megjelenése előtt, az adatok begyűjtésének időpontjakor számos lehetőségük nyílik.

Kétségtelen, hogy a statisztikai adatoknak nyilvántartása s alakulásuknak megfigyelése a helyi igazgatásban csak úgy válhatik általánossá, ha annak alapjait központi, szakszerű szervezéssel rakjuk le. A hivatalos adatgyűjtéseknek községi, járási és törvényhatósági eredményeit azért rendszeresen meg kellene küldeni az illető hatóságoknak. És gondoskodni kellene arról is, hogy ezeknek az adatoknak nyilvántartása, összefüggéseiben is könnyű tanulmányozása megfelelően szerkesztett, nevezzük „statisztikai törzskönyvben, megtörténhessék. Ez a községi, járási, törvényhatósági statisztikai törzskönyv tehát megfelelő rovatolással évekre visszamenően mutatná a helyi szociális viszonyoknak alakulását, módot nyújtana arra, hogy – szintén lehetőleg szakszerű központi irányítással – a helyi hatóságok saját különleges viszonyaikra való tekintettel önálló adatgyűjtéseket is folytathassanak és az így nyert megállapításokat feljegyezzék.

A közigazgatási tisztviselők nagyobb számban való beosztása néhány havi gyakorlati tanulmányi szolgálatra a Központi Statisztikai Hivatalhoz, illetve a városi tisztviselőknél a Székesfővárosi Statisztikai Hivatalhoz, célszerűen mozdítaná elő ezeknek a törzskönyveknek szakszerű vezetését. A statisztikai adatok alapján írt helyi monográfiák

közzététele és jutalmazása kiváló közigazgatási tisztviselői karunknak bizonyára szintén ösztönzést adna az eddig oly elhanyagolt helyi adatok beható tanulmányozására.

Előadásom tárgykörére szorítkozva egy ily törzskönyvnek, amely természetesen leg kiterjedtebbnek a közigazgatás minden ágazatára, csupán szociális vonatkozású fejezetét kívánom vázlatosan körvonalozni.

1. Bevezető részében a törzskönyv az egyes községekre vonatkozó általános tudnivalókat tartalmazza, amelyek között természetesen már számos szociális, különösen közegészségügyi vonatkozású, de nem statisztikai természetű adat is szerepelne. Itt foglalnak helyet az éghajlati viszonyokra, a vízellátásra, nevezetesen a kutak állapotára stb. vonatkozó adatok is.

2. A népességre vonatkozó adatok között mindenekelőtt a népszámlálásoknak a községekre vonatkozó összes adatai szerepelnének, amelyek közül a szociális munkás-gondozás szempontjából különösen a keresőknek nem és kor szerint való megoszlása, valamint a foglalkozási részletes adatok érdemelnek figyelmet. A népmozgalmi adatoknál a törvényes és törvénytelen szülöttek aránya, a házasságok korviszonyai, a halálozásoknál a halál oka és az orvosi kezelés igénybevételének elterjedése, az öngyilkosságok száma és oka stb. kifejezetten szociális vonatkozású adatok.

3. A mezőgazdasági munkanélküliségi statisztika, miként fentebb említettük, az előjárásnál vezetett nyilvántartáson nyugszik és így azok feljegyzése nem ütközik nehézségbe. Hasonlóképp a mezőgazdasági munkabérstatisztika összes adatai is könnyen kijegyezhetők volnának. Az aratási szerződések fontosabb adatait az országos feldolgozásnak megfelelően, alig számbajövő munkával, a községi jegyző is összeállíthatná és a törzskönyv megfelelő rovataiba bejegyezné.

4. A munkaviszonyokról, lakóházépítkezésekről, egyesületekről stb. fentebb ismertetett adatgyűjtések a törzskönyvnel ugyancsak hasznosíthatók.

De az állami statisztikai adatgyűjtéseken felül igen tág lehetőség van még arra, hogy a községi törzskönyv a helyi viszonyokra jellemző és a szociális igazgatás szempontjából fontos adatokkal kiegészíttessék. Vizsgálat tárgyává tettük azt, hogy a községi jegyzők hány oly nyilvántartást vezetnek, avagy jelentést tesznek, amelyben statisztikai szempontból is értékes adatok vannak. A közigazgatási évkönyv és előjegyzési naptár 78 különböző ily tárgyra vonatkozó előjegyzést tartalmaz.¹ Ezek között számos olyat találunk, amelynek elintézése során a szociális viszonyokat megvilágító adatokhoz jutunk. Ilyenek:

Atyai hatalom és t. és t. gyámság alatt állók névjegyzéke. (129.000/1902. B. M. sz. rendelet.)

Bábák nyilvántartása. (1908: XXXVIII. te. 27. §.)

Büntetett előéletűek nyilvántartása (31.464/1911. B. M. sz. rendelet).

Dajkaságba adott gyermekek nyilvántartása (1908: XXXVIII. te. 9. §. 6000/1931. M. E. sz. rendelet III. feje.).

Egyesületek, körök, társaságok, munkásegyletek nyilvántartása (1934/1873. B. M. sz., 1058/1875. B. M. sz., 77.000/1922. B. M. sz. rendeletek.).

Elhagyott gyermekek nyilvántartása (50.000/1899 B M sz. rendelet.).

¹ Közigazgatási évkönyv és előjegyzési szaknaptár, XXXIX. évf., Budapest, 1936., 193. 1.

Elhelyezést kereső, munkásigazolvánnyal, cselédkönyvel bíró munkások és gazdasági cselédek nyilvántartása (1898: II. te. 77. §., 11.180/1899. F. M. sz., 77.000/1926. F. M. sz., 71.000/1932. F. M. sz., 24.200/VI. 3. 1934. F. M. sz. rendeletek).

Életuntak nyilvántartása (253.000/1928. B. M. sz. rendelet).

Építési engedélyek nyilvántartása (Vármegyei építési szabályrendelet).

Fertőző betegségek törzskönyve (36.500/1930. N. M. M. sz. rendelet 3. §. II. és 6. §. II. c. mell.).

Gazdasági cselédkönyvek nyilvántartása (1906: XLV., XLVI. törvénycikkek 48.000/1907. F. M. sz. rendelet 18. §. A. mell.).

Gazdasági munkásigazolványok nyilvántartása (1898: II. törvénycikk 2.000/1898. F. M. sz., 11.180/1899. F. M. sz. rendeletek).

Gazdasági munkásszerződések nyilvántartása (28.500/1925. F. M. sz. rendelet).

Gyámoltak és gondnokoltak törzskönyvei (129.000/1902. B. M. sz. rendelet 45., és 46. §.).

Gyógyfürdők idényjelentése (44.404./1893. B. M. sz. rendelet).

Hadigondozott családtagok nyilvántartása (1933: VII. te. 2. és 22. §. 9.300/1933. H. M. ein. hg. rendelet. Ut. 176. p. i. bek. d. alp.).

Hadiözvegyek nyilvántartása (1933: VII. te. 2. §. B. p. és 22. §., 9.300/1933. H. M. ein. hg. sz. rendelet. Ut. 179. p. 1. bek. b. alp.).

Hadirokkantak nyilvántartása (1933: VII. te. 2. §. A) p. és 22. §. 9.300/1933. H. M. ein. hg. sz. rendelet. Ut. 179. p. 1. bek. a. alp.).

Halottképek nyilvántartása. (1908: XXXVIII. te. IX. §. 4. p.)

Halvaszületések és elvetélések nyilvántartása. (80.000/1906. B. M. sz. A. U. 80. §., 43.000/1929. N. M. sz. és Ut. 7. §., 97.000/1928. B. M. sz. rendelet.)

Iskolai mulasztási kimutatás. (130.700/1922. V. K. M. sz. rendelet.)

Járadéksegélyben részesülő hadigondozottak nyilvántartása (1933. VIII. te. 8. §. és 22. §., 9.300/1933. H. M. ein. hg. rendelet Ut. 179. p. i. bek. f. alp.).

Kórházakban ápolásra nem minősített, valamint ezekből elbocsájtott betegek nyilvántartása. (1908: XXXVIII. te. 9. §., 6.000/1931. M. E. sz. rendelet III. fej.)

Közlekedési balesetek nyilvántartása (301.489/1927. B. M. sz., 247.932/1929. B. M. sz. rendeletek).

Közsegélyre szorultak nyilvántartása. (1886: XXII. te. 8. §., 51.000/1899. B. M. sz., 32.000/1899. B. M. sz., 6.000/1931. M. E. sz. rendeletek.)

Marhahús árakról havi kimutatás. (29.120/1927. H. M. sz. rendelet.)

Nem közveszélyes elmebetegek, ártalmatlan hülyék, süketnémák, vakok, nyomorékok nyilvántartása. (1908: XXXVIII. te. 9. §. 6.000/1931. M. E. sz. rendelet III. fej.)

Népgyűlések nyilvántartása. (268.000/1927. B. M. sz. rendelet.)

Orvosi gyógykezelés nélkül elhalt hét éven aluli gyermekek nyilvántartása. (1867: XIV. te. 20. §.)

Pellagra betegek nyilvántartása. (9.354/1899. B. M. sz. rendelet.)

Pézellátást nem élvező hadigondozottak nyilvántartása. (1933: VII. te. 25. és 22. §§.:» 9-300/1933– H. m. ein. hg. rendelet. Ut. 179. p. i. bek. f. alp.)

Pincérnők és kéjrnők nyilvántartása. (160.100/1926. B. M. sz. rendelet.)

Próbára bocsátott fiatalok nyilvántartása. (160.000/1909. B. M. sz. rendelet 42. §. V. mell.)
 Sportegyesületek nyilvántartása. (119.000/1926. V. K. M. sz. rendelet.)
 Szülőtlen hadiárva nyilvántartása. (1933: VII. te. 2. §. C. p. és 22. §. 9.300/1933. H. M. eln. hg. rendelet. Ut. 179. p. t. bek. c. alp.)
 Talált, valamint hatóságilag elhagyott hét éven felüli gyermekek nyilvántartása. (1908: XXXVIII. te. 9. §., 6.000/1931. M. E. sz. rendelet III. fej.)
 Tankötelesek törzskönyve. (1921: XXX. te., 130.700/1922. K. M. sz. rendelet.)
 Tanoncok nyilvántartása. (78.000/1923. K. M. sz. rendelet 194. §.)
 Tejtermeléssel üzletszerűen foglalkozók és azok állatainak nyilvántartása. (100.000/1932. F. M. sz. rendelet 140. §.)
 Tífuszbacillusgázák nyilvántartása. (212.000/1933. B. M. sz. rendelet III. r.)
 Tífuszbeteg nyilvántartása. (212.000/1933. B. M. sz. rendelet II. r. 9. bek.)
 Toloncok nyilvántartása. (9.389/1885. B. M. sz., 17.676/1904. B. M. sz., 32.654/1915. B. M. sz., 27.210/1907. B. M. sz., 186.081/1925. B. M. sz. rendeletek.)
 Trahomás betegek nyilvántartása. (110.000/1903. B. M. sz. rendelet A. mell.)
 Tuberkulotikus betegek nyilvántartása. (191.049/1912. B. M. sz., 36.500/1930 N. M. M. sz. rendeletek.)

Nem feladatom véleményét nyilvánítani arról, hogy a jegyzőségeknek munkaerővel való ellátottsága a ráruházott összes feladatok megoldása szempontjából kielégítő-e, vagy sem. Ettől teljesen függetlenül rá kell mutatnom arra, hogy mindezeknek az adatoknak statisztikai rendszerességgel való kijegyzése, feldolgozása és a törzskönyvbe való bevezetés által lehetővé vált állandó, hosszú időközön keresztül való megfigyelése, felbecsülhetetlen hasznára válnék szociális igazgatásunknak.

Az az ellenvetés, hogy a községi jegyzőnek faluja minden viszonyáról a fejében sokkal tisztább képe van, mint amelyet bármely hosszadalmas és fáradtságos statisztika nyújthatna, ma már egyáltalában nem helytálló. A vidékre való kiszállásaim alkalmából szerzett személyes tapasztalatokból tudom, hogy mily nagy a tájékozatlanság a vidéken a helyi adatok tekintetében. A helyi hatóságoknak a mai gyorsan lüktető bonyolult életben nincsen, de megfelelő feljegyzések nélkül alig is lehet kellő áttekintésük, körzetüknek szociális szempontból figyelmet érdemlő állapotairól.

De még ha fel is tesszük azt, hogy egyes kiváló tehetségű és szorgalmú közigazgatási tisztviselők, hosszas szolgálat után, a helyi tapasztalatoknak és ismereteknek oly végtelenül változatos nagy tömegét el tudják magukban oly módon raktározni, hogy minden segédeszköz nélkül igazgatási teendőik kifogástalan célszerű ellátására képesek, még ebben az esetben is számolva azzal a körülménnyel, hogy az illető igazgatási helyre idővel mégis más, új ember kerül, akinek helyi ismeretei nem oly tökéletesek, feltétlenül célszerű és szükséges, hogy a kifogástalan szociális igazgatás folytonosságának biztosítása érdekében a fentebb felsorolt értékes statisztikai adatok, hosszabb időre visszamenően összegyűjtve, rendelkezésre álljanak.

Természetes, hogy mindaz, amit itt a szociális statisztikai följegyzésekre vonatkozóan a községeket illetően mondtam, megfelelő alkalmazást kellene, hogy nyerjen a szolgabírói és az alispáni hivataloknál is. De különösen fontos a helyi statisztikai tevékenység fejlesztése a városoknál, amelyekben a lakosság foglalkozása és egyéb életviszonyainak nagyobb változatossága miatt a viszonyok áttekintése nehezebb és amelyeknél

a szociális problémák is sokkal élesebben mutatkoznak. Örömmel tapasztaljuk azért, hogy a városok egyre behatóbban fejtenek ki statisztikai tevékenységet, aminek bizonyossága Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala igazgatójának, Illyefalvi I. Lajosnak szerkesztésében megjelenő Magyar Városok Évkönyve. Több törvényhatósági város, sőt megyei városok is, oly hasznát látták már eddig is statisztikai munkálataiknak, hogy ezeknek biztosítására és állandósítására önálló rendeltetésű statisztikai irodákat létesítenek.

Az országos adatgyűjtések mellett, amelyek a számlálási egységek nagy tömegét vizsgálják, a kisebb közigazgatási egységeknek kisebb tömegekre szorító adatgyűjtése statisztikai tudományos szempontból is igen értékes lehet. Amíg a nagy tömegek az általános tulajdonságokat fejezik ki világosabban, addig a kisebb tömegek vizsgálatánál inkább a tömeg különleges, változatos oly tulajdonságai fejeződnek ki, amelyek az országos átlagokban csak elmosódva érzékelhetők.

A kisebb tömegekkel foglalkozó statisztikusoknak azért gondosan kerülniök kell az általánosítást. Miként Földes Béla egyik tanulmányában írja, „a kis szám is értékes, a konkrét jelenséget megvilágítja, amire a nagy szám nem képes. A nagy szám eltávolodik a valóságtól, a kis szám közeledik a valósághoz”. A falukutatók mostanában oly nagyszámban megjelent szociális statisztikai munkáit is ennek a szempontnak figyelembevételével kell értékelni.

A helyi hatóságoknak nagyobb érdeklődése a helyi statisztikai adatok iránt igen üdvös hatással lenne a hivatalos adatgyűjtések megbízhatóságára is. A németbirodalmi statisztikai hivatal volt elnöke, Wagemann Ernő, egyik könyvében megemlíti, hogy Németországban, ha valamely statisztikai adatra azt mondják, hogy „hivatalos”, akkor bennfoglaltatik ebben az a gondolat, hogy „hogyan is lehetne annak megbízhatóságában kételkedni”. Hozzáfűzi ehhez Wagemann, hogy a német hivatalos statisztikának ez a hiteles jellege elsősorban annak köszönhető, hogy Németországban nagyműveltségű helyi hatóságok végzik az adatgyűjtés és ellenőrzés munkáját, akik saját ügykörük szempontjából is érdeklődéssel viseltetnek a begyűjtött adatokból kialakuló eredmények iránt.

Meg vagyok győződve, hogy Magyarország a kulturális versenynek ezen a terén is rövidesen nemcsak ki fog egyenliteni, hanem előnybe kerül. Ezt a meggyőződésemet a közigazgatási tisztviselői karunk magas színvonalára, amelyet ezek a továbbképző tanfolyamok is bizonyára még jelentősen emelni fognak és arra a tünetszerű körülményre alapítom, hogy ebben a tanfolyamban is a közigazgatási problémáknak oly sokasága között a statisztikának mindig hely jutott.

A m. kir. rendőrség szociális tevékenysége

ELŐADTA ÉLIÁSSY SÁNDOR

Századunkat egy hatalmas eszme fogta igézetébe: a szociális szolidaritás eszméje.

Ha ennek lényegét röviden meg akarom határozni, azt kell mondanom, hogy ez az eszme a nemzet, a társadalom minden tagjának ösztönös összefogása, mindannyiunknak egymással törődő, szociális megsegítésére. Ez a hatalmas eszme természetesen nem máról holnapra ejtette hatalmába az emberi milliók lelkét, mindenütt a világon, ahol magasabb rendű államok és társadalmak élnek. Az idők méhében észrevétlenül, de az okság vastörvénye alapján, szükségszerűen indult el az eszme a maga útjára, még abban a régebbi korszakban, amelyet az ugyancsak világokat átalakítani akaró szabadság, egyenlőség és testvériség koreszméje hevített. S hogy éppen ennek a koreszmének helyébe léphetett, mindenkire tanulságos okai vannak.

A társadalmak életében minden ember a maga szellemi, lelki, erkölcsi, testi és anyagi erejével, képességeivel s egyéb adottságaival egy-egy parányi életeret tölt be. És ezeken kell minden egyes ember életének teljesen kibontakoznia. Természetes, hogy ezek az életerek egymást korlátozni igyekezzenek, tehát határaik vannak. E határokat az a viszony szabja meg, amelyet ezeknek az életereknek hatóereje egymással szemben kialakít. Amilyen mértékben fogyatékos valakinek akár szellemi, akár lelki, akár testi, egészségbeli vagy éppen anyagi állapota, olyan mértékben szorul az élettere szűkebb határok közé, a nálánál értelmesebb, felkészültebb, erkölcsiben erősebb, testileg egészségesebb, anyagiakban gazdagabb embertársával szemben. Ha ez a különbség igen nagyvá válik, elviselhetetlen lesz, s a gyengébb erejű életeret el is sorvaszthatja.

Határok közé szorított élettere van az államnak is, a közösség szervezett alakjának, az egyesek élettereivel szemben és ennek határait a közösség érdekei vonják meg.

A szabadság, egyenlőség, testvériség korszakában minden komolyabb gátlás nélkül az erősebb élettér érvényesült a gyengébbel szemben, a nélkül, hogy az állam ebbe kellő időben hatékonyan beleavatkozott volna. Ez azt eredményezte, hogy a bármilyen okból megbénított, szegénnyé, tehetetlenné vált, tehát az életharcban gyengébb egyének száma ijesztően megszorodott és az ennek nyomába lépő elégtelenségek feszítőereje a társadalmakat a felbomlás lejtőire kezdte ragadni. Az idők méhében megszámlálhatatlanná sokasodtak ezek a kis emberi tragédiák s ezek lettek azok a hajszálgökök, amelyekből az új koreszme kifejlődhetett.

Mikor az egyenlőtlenségek az életviszonyokban már súlyos eltolódásokat okoztak, az államok a kirívóbb szociális méltánytalanságokat igyekeztek megszüntetni, vagy legalább enyhíteni. Az alkalmazott részletintézkedések azonban nem tudtak részt ütni a régi koreszmékre alapított társadalmi rendszer merev egészén, talán azért nem, mert az irányító közfelfogás sem tudott még gyökeresen megváltozni olyan irányban, hogy belát-

tassa a tehetősebbekkel, vagyonosabbakkal, hogy a szociális elesettség okait elsősorban nekik maguknak kell, érdekeik rovására is, megszüntetni. Mivel a részletintézkedések egy államban sem hozták meg a tőlük remélt eredményeiket, szükségszerűen hatalmasodott el az a belátás, hogy az egész állami és társadalmi rendszert át kell alakítani a szociális feladatok alapos, gyökeres megoldhatása érdekében.

Az új korszak tehát nyilvánvalóan abból az óriási feszültségből táplálkozott, ami az egyenlőség, testvériség álmainak szétfoslása nyomán fokozatosan felgyülemlett azok millióinak lelkében, akik minden korszakos jelszó ellenére az életért való harc feltételeinek magukra nézve megváltozhatatlan és könyörtelen egyenlőtlenségére rádöbentek.

Az új korszak tehát megkorrigálása a hitelevesztett régiebb korszaké, kollektív kikényszerítése mindenki javára az életért való harcban annak a lehető teljesértékűségnek és egyenlőfeltételűségnek, amelyet az egyes ember a maga esendő, az életharcban megfogyatkozott erejével megszerezni és biztosítani már nem tud vagy nem tudhat. Hogy ez az új korszak diadalmaskodhassék, ahhoz az kell, hogy a szociális szolidaritás útjára lépő állam és társadalom belenyúljon a születéstől a halálig, az emberi életfolyamatok egész szövetségébe, millió és millió kis egzisztencia sorsának abból a célból való irányításába, hogy a kiteljesedni vágyó életakaratok útjából akár közvetlen intézkedések, akár a társadalmi erők segítségével elgörgesse az oda nem való, a szegénység erejét legtöbbször önhibáján kívül lenyűgöző akadályokat.

Amiket mondtam, egyetemes érvényűek, tehát igazak magyar vonatkozásban is. Nálunk, azokkal a problémákkal, amelyek a szociális fejlődéssel szorosan összefüggenek, a kormányzat nem ma foglalkozik először. Nekünk is voltak előrelátó, helyes ösztönű és megérzésű kiválóságaink, akik a szociálpolitika terén az állam és társadalom számára helyes utakat jelöltek ki követés céljából. Ösztönzéseikre a törvényhozás már korán hozott elég nagy számban olyan jogszabályokat, amelyekkel a szegénység és elesettség pusztításait akarta megelőzni vagy korlátok közé szorítani. Ezeknek nálunk is az a jellemvonásuk, hogy nem egységes, szervesen összefogó szemlélet hozta őket létre, hanem a mindenkor égető szükség, mely a millió arcú szociális probléma valamely apró részletében pillanatnyilag felvetődött.

Szükségesnek érzem, hogy előadásom elején rámutassak a magyar szociálpolitika tételes jogi alapjaira, már csak azért is, mert csak a nagy vonásokban felvázolt összefüggés értetheti meg hallgatóimmal, hogy milyen természetű és mértékű tevékenységgel kapcsolódik be a rendőrség a magyar szociális munkába.

A népesedés hanyatlásában, mint az állam népi ereje csökkenésében rejlő veszedelem elhárítását célozzák a fogamzás mesterséges meggátolására irányuló rendelkezések, a bizonyos korú, vérségi kapcsolatú, vagy bizonyos betegséggel terhelt egyének házassági tilalmai, a szaporodás elősegítését célozzák a földhöz, családi otthonhoz, vagy birtokhoz való juttatás szabályai, a lakásjog biztosítása, a szükséglakások rendelkezésre bocsátása, a kivándorlás megakadályozása, a visszavándorlók érdekeinek megvédése és a közérkölciség védelme tárgyában hozott rendelkezések. Ezeket egészítik ki az elvetélések meggátolására hozott büntetőrendelkezések, a már megszületett csecsemőknek, s magának a szülőképességében megőrzendő anyának szülés előtti, alatti és utáni tartós és intézményes védelme, sokféle biztosítási segélyezése, munkától való időközi mentesítése és az intézményes és társadalmi Anya- és csecsemőgondozás.

Az iskoláztatás előtti kisdédóvást, az iskoláztatás alatti egészségvédelmet a fejlettebb

korúak szociális védelmére vezették be. Rendkívül fontosak a gyermekek és a fiatalok különleges védelmét biztosító büntetőjogi tételes jogszabályok, s ezeken kívül azok a jogszabályok is, amelyek a mindkét nembeli gyermekeknek és fiataloknak bizonyos üzemekben és különösen éjjeli időben való munkáltatását tilalmazzák, s a tanoncok védelmében a tanoncok ipari alkalmazásának korlátozását szabályozzák.

A gyermekek gyámügyi, az elhagyott gyermekek menhelyi védelmén kívül a fiatalok javító nevelése érdekében tett szociális intézkedések közismertek és fontosságuk nem vitatható. Az ipari és gyári, valamint bányamunkások és munkások sorsának javítása érdekében vezette be a kormányzat a betegség- és balesetelleni, valamint öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági biztosítást. Ezt a szociális alkotást a munkavállalás, munkaidő, munkabér, családi bér, szabadságidő, üzemi védelem szabályozásával egészítette ki.

Ehhez csatlakoznak a magántisztviselők és a kisiparosok szolgálati és munkajogi védelmén felül azok a tételesjogi szabályok, amelyek a mindkét nembeli mezőgazdasági munkásoknak és napszámosoknak munkavállalását, szerződéskötését, a gazda és cselédje közti viszonyt, a gazdasági cseléd munkaerejének, egészségének védelmét, biztosítási ügyét, üzemi védelmét, a munkabér megállapítását, a gazdasági munkás és a munkaadó közti viszályok eldöntését, a munkaügyi bíráskodást és a békéltetést, a munkaközvetítést és a bérharc kérdését rendezik.

Azoknak a veszélyeknek elhárítását, amelyek abból állanak elő, hogy keresőképes férfiak, vagy nők önhibájukon kívül nem jutnak munkához, vagy a maguk hibájából nem akarnak munkához jutni, az inségenyhitéssel, közsegélyezéssel, a koldulás szabályozásával, illetve a munkakerülés, csavargás, kéregetés eltiltásával biztosítja a kormányzat.

A szociális és a közegészségügyi védelemnek szoros összefüggése készítette a kormányzatot arra, hogy különösen a közsegélyre szorulóknak segélyezésének és a közkórházi kezelésnek és ápolásnak kérdését is szabályozza. Ide vonhatók a népbetegségek leküzdése, a nők testi és lelki, valamint erkölcsi épségét súlyosan veszélyeztető prostitúció, a kábítószerekkel való visszaélések ellen megalkotott jogszabályok, végre az életvédelem és életmentés megszervezése.

Ha még megemlítem azokat a jogszabályokat is, amelyek különösen a gazdálkodással foglalkozók anyagi viszonyainak helyreállítása és rendezése érdekében hozattak és mint gazdavédelmi jogszabályok ismeretesek: széles és főbb vonásokban fel is öleltem az állam és a társadalom szociális irányú egész tevékenységének mezejét.

Talán elég lett volna, ha a közigazgatás szociális tevékenységéről e részletezés nélkül csupán általánosságban emlékezem meg, de a szociális tevékenységgel úgy vagyunk, hogy csak részletezés mellett ötlük fel, hogy milyen óriási terjedelmű, az egész magyar életet közvetlenül és közvetve milyen rendkívüli mértékben befolyásoló tevékenység a szociális tevékenység, amelynek oroszlánrésze a közigazgatási hatóságokra hárul.

A közigazgatás működése csak akkor hatékony, ha szorosan kapcsolódik a rendszethez. Éppen ezért nincs a közigazgatásnak egyetlen olyan ága sem, amelynek szükségképpen ne lenne rendszete. Így tehát a közigazgatásnak a szociális rend előfeltételeit nyújtó tevékenységét is a különböző rendészeti szervek működése egészíti ki és teszi teljessé.

E rendészeti szervek között vannak a m. kir. rendőrség szervei is. Mivel a szociális közigazgatás tevékenysége az embert a bölcsőtől a sirig, szinte minden életműködésében végigkíséri, nyilvánvaló, hogy a rendészeti szerveknek a közigazgatással párhuzamosan

haladó szociális tevékenysége is végigkíséri az emberek életét. A rendészeti szervek közül, hatásköri megosztó rendelkezések alapján, a m. kir. rendőrség hatóságaira és közegeire a szociális rendészeti feladatoknak a közigazgatási hatóságokéhoz viszonyítva természetesen csak egy kisebb, de így is jelentős és fontos része hárul.

A m. kir. rendőrség szociális tevékenysége több ágazatú. Elsősorban s főként a szociális vonatkozású törvényi és rendeleti jogszabályok betartásának ellenőrzése, a szociális jogrend megzavarásának rögtöni beavatkozással való megszüntetése és a megzavart szociális jogrend helyreállítása végett a bíróságnak való segédkezés a feladata. Ezen a szociális tekintetben közvetve ható, javarészt preventív ténykedésen kívül konzultatív és karitatív természetű, kezdeményező, szociális cselekvést is végez, amelyet pillanatnyilag adódó helyzetek tesznek szükségessé a szociális közigazgatás érvényesítése érdekében.

Amikor a rendőr megakadályozza, hogy fiatalok résztvehessen a törvényesen el nem ismert felekezeti vallásos összejövetelein, ha a kapu aljában kitett, elhagyott, vagy más módon és helyen talált gyermeket a menhelybe visz, ha átvezeti a forgalmas úttesten a magával tehetetlen öreget, ha feljeleníti a korcsmárost, mert fiatalokúnak szeszes italt szolgáltatott ki, ha nem engedi meg, hogy korhatárhoz kötött mozgófényképet 16 éven aluliak megnézhesse, ha ellenőrzi, hogy a mezőgazdasági gépeknél alkalmazott gépész biztosítva van-e baleset ellen, ha meggyőződést akar szerezni, hogy a sütőiparos műhelyében a munkaidőt s a munka feltételeit betartják-e, ha a rendőrhatalóság egészségvédelmi szempontból időszakonként ellenőrzi a hűtőházakat, az italmérőhelyiségeket, a szállodai szobákat, ha mint közlekedésrendészeti hatóság időszakos orvosi vizsgálatra kényszeríti a gépjárművezetőket, ha mint rendőri büntetőbíróság az árvaszékkel közli a fiatalok ellen tett kihágási feljelentést és az ítéletet, ha megengedi, hogy a kihágásért elítélt asszony a terhességére való tekintettel szabadságvesztés büntetését félbeszakíthassa, ha az elítéltnak részletfizetési kedvezményt ad, mivel a pusztán keresetén kívül semmije nincs; mind a rendőr, mind a rendőrhatalóság szociális kihatású ténykedést végzett, a hihetetlenül változatos szociális igények egyikét segítette kielégíteni és ténykedéseinek alapja mindig jogszabály, mely a rendőrséget eljárásra kötelezi. Az ilyen jogszabályok száma meglepően nagy.

A m. kir. rendőrség hatóságai és közegei másodsorban olyan szociális vonatkozású tevékenységet is végeznek, ami nem alapszik törvényi, vagy rendeleti jogszabályon, vagy a rendőrség részére biztosított ilyen természetű általános felhatalmazáson. A rendőrségnek ez a fajta tevékenysége az, amelyet szociális vonatkozásban kezdeményezőnek, cselekvőnek nevezhetünk. Ennek a tevékenységnek lényege a szegény embereken ügyes-bajos gondjaikban való hathatós segítség.

Nem lehet arról fogalma annak, aki közvetlenül nem tapasztalhatta, hogy mi minden ügyben fordul a szegénység a rendőrhatalóság fejéhez, az eljáró rendőrtiszthez, vagy az őrszemes rendőrhöz. Bizalommal s úgy jön oda, mint aki ösztönösen érzi, hogy a szociális rend őre nem tagadhatja meg tőle az útbaigazítást, segítséget, sőt hathatós cselekvést sem, az ő elhagyatottságában, tehetetlen gyámolatlanságában. Ezeket az eseteket az jellemzi, hogy nem oldhatók meg semmiféle jogszabály alapján, bürokratikus legkevésbé, mert a merev eljárás összetöri a lényegét: a szegény emberen való gyors, hathatós és szeretetteljes segítést.

Hány asszony jön kisírt szemekkel a rendőrségre s kér beavatkozást, mert férje a heti keresetét rendszeresen nem hozza haza, elkölti, éhezésnek téve ki őt is, gyermekeit is. Hol az a jogszabály, amelynek alapján a férjet meg lehetne rendszabályozni, még

pedig úgy, hogy a hatóság lépése ne dülje fel a családi békességet és ne okozzon helyrehozhatatlan családi helyzetet. A rendőrhatalomnak meg kell oldania a kérdést és módot is talál rá. Eljárásának alapja egyedül a szociális felelősségérzet és az emberség.

Jön egy sokgyermekes munkás, akinek reménye volna egy biztos állás elnyerésére. Minden attól függ, hogy pályázatához tud-e olyan bizonyítványt csatolni, amely az ő feddhetetlenségét és büntetlen előéletét bizonyítja. Nagynehezen bevallja, hogy sok esztendő előtt kisebb lopás miatt megbüntették. Ha az erkölcsi bizonyítvány ezt a büntetést feltünteti, szóba sem állanak vele és elesik attól a reménytől, hogy most az egyszer javithasson a helyzetén. Nyilvánvaló, hogy a szerencsétlen embernek ezt a nagy életproblémáját a paragrafusok alapján el nem lehet intézni. De a rendőrségtől segítséget várnak s az eljáró rendőrtiszt legtöbbször minden személyes rábeszélő képességét felhasználja, hogy magánál a munkaadónál megszüntesse az alkalmazás akadályait, erkölcsi bizonyítvány nélkül is, hogy egy esendő magyar családot jobb megélhetéshez és biztosabb jövőhöz juttasson.

Családi viszályok, szomszédokkal való küszködések, anyagi háborúskodások kis követelésekért, amelyeket nem érdemes, vagy nem lehet bíróság elé vinni, de amik mégis fájnak és a szegénységnek mindent uraló gondot okoznak; a veszélyes fenyegetésekkel való folytonos erőszakoskodások, amelyek a nyugodt munkát és a békességes életet megzavarják és lehetetlenné teszik, mindmennyi olyan ok és alkalom, amely miatt a rendőrség közvetlenül cselekedni kénytelen.

Ha a rendőrségnek ezt a fajta szociális tevékenységét jobban szemügyre veszem, annak lényegeként egy, a szociális rendben pillanatnyilag előállott rés, hasadék megszüntetésére irányuló szükséglet kielégítését kell látnunk. Az állami akarat olyan esetben való érvényesítéséről van itt szó, amelyben az eljáró rendőrközeget, vagy rendőrhatalomot egyedül a közigazgatás, a szociális igazság íratlan, de az egész magyar jogrendszer szellemével mégis Összeférő törvénye irányítja s köti.

A rendőri cselekvő szociális tevékenység sikere egy spirituális működéstől függ, amely már nem cselekedetben, hanem lelki magatartásban jelentkezik. A rendőrhatalom minden tagja telítve kell hogy legyen szociális készséggel. Mint ahogyan a fénysugárhoz fényvezető közeg kell, amely nélkül nincs fény, úgy a rendőrség tevékenysége sem szociális, ha tagjai a szegénységgel nem tudnak a szociális emberség és szeretet hangján, melegségével és közvetlenségével érintkezni, ha e készségük segítségével el nem tudják hitetni a hozzájuk fordulókkal, hogy amit értük tesznek az jó, és szeretetből fakad.

A rendőrség eddig vázolt szociális tevékenysége a székesfővárosban, az ország nagy metropolisában intézményesebb alakot ölt. A szociális igények ugyanis sehol sem jelentkeznek olyan nagy számban s olyan élesen, mint a világvárosokban. Ezért állott elő Budapesten is, már korán annak a szüksége, hogy bizonyos elkülöníthető szociális tevékenységeket a rendőrség központilag és intézményekbe formálva valósítson meg, abban az elgondolásban, hogy a szükségleteket tökéletesebben tudja kielégíteni és a felmerülő problémákat eredményesebben tudja megoldani.

Ilyen elgondolás alapján a budapesti főkapitányságnál ezidőszerint külön intézményként fejt ki szociális tevékenységet a gyermekbíróság, az életvédelmi hivatal, az erkölcsrendészeti osztály, a fogház- és toloncügyosztály, valamint a kábítószeret ellenőrző központi szerv.

Vegyük ezeket az intézményeket sorjában szemügyre.

A gyermekbíróság, szabatosabb nevén: *a fiatalkorúak rendőri büntetőbírósága* 1908-ban alakult meg, a dunai ker. kapitányság kebelében, abból a célból, hogy a szorosán vett székesfőváros területén a fiatalkorúak által elkövetett kihágások fölött bíraskodjék és az ezzel kapcsolatban múlhatatlanul szükségesnek mutatózó gyermekvédelmi intézkedéseket is megtegye egyöntetűen és szakszerűen. Az intézmény szociális célja kifejezetten az, hogy a gyermek, a fiatalkorú a zülléstől megóvassék és belőle a társadalomnak újra tisztos tagja váljék. A kihágásokat elkövető fiatalkorúakkal szemben alkalmazható büntetési nemeket a törvényhozás éppen erre a szociális célra való tekintettel különlegesen úgy állapította meg, hogy a javítási cél a kihágással okozott sérelem megtorlásához fűződő érdeket indokolt esetben háttérbe szoríthassa.

A gyermekbíróság működésében a leglényegesebb szociális elem annak vizsgálata, hogy a gyermek meghagyható-e az eddigi környezetében erkölcsi fejlődésének veszélyeztetése nélkül. Ha nem hagyható meg, a gyermekbíróságnak a gyermeket menhelybe, vagy más gondozó intézetbe kell juttatnia. Ha a gyermekkel szemben a gyermekbíróság elzárás büntetését kénytelen alkalmazni, következik a gyermekbíróság másik nagyhorderejű szociális tevékenysége, az, hogy az őrizetbentartás ideje alatt a gyermekkel behatóan foglalkozzék, a lélekrehatás sokféle eszközével a gyermeket a visszaeséstől megóvni igyekezzék. E tekintetben a gyermekbíróságnak nagy segítségére van a törvénynek az az intézkedése, mely az őrizetbentartást iskolai elzárás módjára foganatosítandó, felügyelet melletti foglalkoztatásban jelöli meg. A gyermekbíróságnak tehát módjában van a fiatalkorúra hatni, a fiatalkorú erkölcsi és értelmi fejlődésének hasznára váló, olyan tárgyú és körű szellemi, vagy testi foglalkoztatással, amely a fiatalkorút anélkül, hogy megerőltetné, leköti és fegyelmezi.

A gyermekbíróság, szociális tevékenységét azzal is kiegészíti, hogy olyan esetekben, amikor látja, hogy a gyermek a munkabahelyezéssel, vagy bizonyos irányú gyógyítással segíthetne legjobban, a gyermeket a gyermekbíróság elhagyása után nyomban munkához juttatja, vagy kórházban gyógyíttatja. Ha pedig az a remény mutatkoznék, hogy a gyermeknek, vagy hozzátartozóinak pillanatnyi anyagi megsegítése megszüntetheti a kihágásokra vezető okokat, a gyermekbíróság az anyagi segélyezés eszközét is felhasználja.

Jelentőségében kiemelkedő a gyermekbíróságnak főként a fiatalkorú lányokra kiterjedő szociális tevékenysége. Mivel a fiúkkal ellentétben, a lányok nagyrészt csavargás, koldulás és az erkölcsrendészeti szabályokba ütköző kihágások miatt kerülnek a bírósághoz, a gyermekbíróság nagy gonddal igyekszik a fiatalkorú lányokat az erkölcsi fertőzés veszélyétől megmenteni. Itt is a munkahelyen való elhelyezés bizonyult a legcélravezetőbb segítőeszköznek.

A gyermekbíróság szociális tevékenységének van egy kezdeményező része is. Nemcsak azokkal foglalkozik, akik kihágás miatt hozzá kerülnek, hanem a bármi okból veszélyeztetett helyzetbe kerülő fiatalkorúakat fel is kutatja. A gyermekbíróság azt a lelki, ráható, tanító és javító munkát, amelyet minden egyes fiatalkorú esetében teljes odaadással, velük szinte egyenként foglalkozva kell kifejtetni, nem végezheti kizáróan a maga közegeivel. Igénybe kell vennie a szociális célok szolgálatára alakult egyes társadalmi egyesületek patronázs munkáját is. A gyermekbíróságnak a Vöröskereszt Egyesület, a Karitás Központ, a Katolikus Háziasszonyok Szövetsége, az Országos Stefánia Szövetség, az Iskolánővéri Központ és a Családvédelmi Szövetség nyújtja a legértékesebb patronázs segítséget. Az Országos Stefánia Szövetséghez fordul a szülők, fiatal anyák és csecsemők elhelyezése és ellátása ügyeiben, az Iskolánővér Központ

veszi igénybe az óvodás és elemista sőt nagyobb gyermekek gondozása és ellátása ügyeiben.

A gyermekbiróság nagy igénybevételét legjobban mutatja, hogy 1937-ben 11.941, 1938-ban pedig 13.676 gyermekkel, illetve fiataikorúval kellett foglalkoznia.¹

Vegyük most szemügyre a budapesti főkapitányság életvédelmi hivatalának, szabatosan: *életvédelmi osztályának* szociális tevékenységét.

A világháborút, valamint a forradalmakat követő lelki, erkölcsi és anyagi összeomlás, a széles néprétegek inséges helyzete, a váratlan munkátlanság kényszere ijesztoen megnövesztette azoknak a számát, akik életbizalmukat elvesztve, a halálban kerestek menekülést. Belügyi kormányzatunk a szinte járvánnyá fajult öngyilkosságok nemzetpusztító hatásának azzal kívánta útját állani, hogy Budapesten, s a nagyobb városokban önálló életvédelmi osztályok létesítését, egyéb helyeken pedig egyes intéző jogkörű rendőrtisztek ily irányú megbízatását rendelte el, abból a célból, hogy a lelki válság utolsó állomásához jutott emberek azonnal oltalomhoz juthassanak. A m. kir. rendőrség keretein belül az életvédelem intézményét a 253.000/1928. B. M. sz. rendelet hívta életre.

A budapesti főkapitányság életvédelmi hivatalának szociális tevékenysége az, hogy beleélve magát az öngyilkosságot megérlelő előzményekbe, az életunt lelki egyensúlyát igyekszik helyreállítani, életkedvét visszaadni, életcéljára rávezetni. Különös figyelmet fordít a rendszerint öngyilkossági kísérlettel kapcsolatban eltűnt egyének felkutatására és a vízből kimentettekre.

Szociális céljai elérése végett gyorssegélyeket oszt, munkaalkalmakat, lakást, ruhát szerez, családi, valamint érzelmi válságokat megbeszélésekkel, tanácsadásokkal elintéz, ideggyógyintézetbe és kórházba helyez, utazási segélyt ad, jogi és orvosi tanácsokat oszt, férfiak és nők részére életvédelmi otthonokat tart fenn, a pillanatnyilag hajléknélkülieket fedél alá juttatja s mindezekkel kiterjedt szociális, konzultatív és karitatív működést fejt ki. Ezt elsősorban a maga erejével igyekszik elvégezni. De nem nélkülözheti egyes szociális intézmények támogatását sem. Az Állami Munkaközvetítő Hivatal útján helyezi el soronkívül az öngyilkosságot már megkísérelt, komoly munkaszeretetet mutató férfiakat. A nőknek a Kenyérkeresőnők Országos Szövetsége igénybevételével juttat munkaalkalmakat. A Családvédelmi Szövetséggel karöltve tartja fenn az életvédelmi hivatal a Villám-utcai női otthont, amelybe az átmenetileg elhelyezkedni képtelen, javarészt 16-40 év körüli nőket beutalja és a Népház igazgatóságának segítségével helyezi el a férfi pártfogoltakat az V. ker. Népházban.

Az életvédelmi hivatal az olyan hajléktalan, nyomorgó egyéneket, akik valamely okból a székesfőváros menhelyeire nem voltak beutalhatók, téli időben – főként éjjel - azokban a rendőri melegedőkben juttatja fedél alá, amelyeket erre a célra megszervezett. A Fóti-utcában és a Népligetben létesített rendőri melegedőkben napi 700 hajléktalan elhelyezése vált lehetségessé.

¹ Az 1937. évben a bíróság elé került 10.844 fiúnak és 1097 leánynak az ügye. Az 1938. évben 12.241 fiúé és 1435 leányé. Ebből a számból: közveszélyes munkakerülés és csavargás miatt a fiataikorúak büntetőbíróságához kellett átküldeni 1937-ben 1097 fiút, 281 leányt, 1938-ban pedig 1329 fiút, 449 leányt. A gyermekbiróság koldulás miatt eljárás alá vont 1937-ben 887 fiút, 129 leányt, 1938-ban 920 fiút, 162 leányt. Egyéb kihágás címén 1937-ben 8555 fiút, 531 leányt, 1938-ban pedig 9621 fiút, 652 leányt.

Az életvédelmi hivatal szociális tevékenységének terjedelmét jellemzi, hogy például 1937. évben 6.585 eltűnt ügyével és 2.350 életunttal foglalkozott. Amióta Budapesten a vízbőlmentés céljából dunai rendőri mentőőrségek létesültek, ezek tökéletes munkájának segítségével a halálos kimenetelű öngyilkosságok számát sikerült kevesbedő irányba szorítani. A hét dunai mentőállomás 97%-os eredményességgel hajtja végre a vízbőlmentéseket. Bár a halálosvégű öngyilkossági esetek száma csökkenőben van – amennyiben számuk az 1933. évi 606-ról 1937-ben 536-ra szállt le – az életuntak együttes száma mégis következetesen emelkedik. 1929-ben számuk 1.695 volt–1937-ben 2.350. Kiemelem a szociális tevékenységből azt, hogy az életvédelmi hivatal például az 1937. évben 308 pártfogóknak szerzett állást, az életvédelmi otthonokban átmenetileg 163 férfit 598 napra, 364 nőt 3.118 napra elhelyezett, ebédet 3.204 esetben adott és a téli időszakban 74.564 esetben juttatta az arra szorulókat meleg fedél alá és, ez utóbbi tevékenységével a kóborló és kolduló egyénektől nagy mértékben mentesítette a fővárost.

A budapesti főkapitányság szociális tevékenységet is folytató harmadik intézménye a *fogház és toloncház*. Ennek szociális tevékenysége a társadalomnak azokat az elemeit veszi védelmébe, akiket az állam végrehajtó hatalma kénytelen időlegesen a társadalomból közigazgatásilag kivonni és ártalmatlanná tenni. Az engedély nélkül koldulók, a kereset- és foglalkozás nélkül a városban tengődő, nem idevaló illetőségű kéteséletű elemek, a kihágásokért elzárásbüntetésre ítélt és büntetésüket töltő egyének, az erkölcsrendészeti üzemeket folytató, a gazdasági életre káros valutázók, csempészek, árdrágítók, a bűnözéssel fel nem hagyók, a letartóztatási intézetekből szabadult és illetőségi helyükre eltávolítandó egyének, az államra, a társadalomra veszélyes és ezért internált egyének töltik meg a fogház- és toloncházat, számban évről-évre növekedve, annak a prevenciónak arányában, amelyet a rendőrség a fennálló rendkívüli viszonyok között a legerélyesebben végrehajtani köteles.

A fogház- és toloncügyosztály 1937-ben 18.446, az 1938. évben 19.883 olyan egyénnel jutott kapcsolatba, akik a megjelölt csoportokba tartoznak s közülük annyi került őrizetbe, hogy napi átlagos számuk az 1937. évbéli 500-ról 1938-ban 800-ra emelkedett. A fogház- és toloncügyosztály elé kerülő egyének s az őrizetesek számának ugrásszerű emelkedése szorosan összefügg azzal az elhatározással, hogy a szokásos bűnözőket, a gazdasági életre bármilyen okból káros egyéneket és azokat, akik a munkátólirtózás, a munkánélkül való élés társadalmi bűnében találtak, bizonytalan ideig internáltatom. Elhatározásom következetes végrehajtásának abban mutatkozott meg az eredménye, hogy a székesfőváros közbiztonsági statisztikája európai viszonylatban a legkedvezőbbé vált. Egyúttal bizonyosságot tett afelől, hogy ennek az elvnek más rendőrhatalóságok által való érvényesítése, a közbiztonsági viszonyokat országszerte még jobban megjavítaná.

Az a tény, hogy a rendőrség prevencióként a lelkileg, de különösen erkölcsükben beteg egyéneket a társadalomból időnként kivonja, szociális szempontból önmagában is nagyjelentőségű tevékenység, mert az egészséges társadalmat védi a fertőzéstől és annak rombolásaitól. A rendőrség azonban a fogház- és toloncházba került egyénekekkel szemben további szociális tevékenységet is végez, arra igyekszik, hogy a társadalmilag beteg elemeket újra egészségessé, munkaképpessé tegye, vagy legalább olyanokká közömbösítse, hogy a jövőben a bűnözés tekintetében lelki gátlásokat tudjanak érezni. Ezt a célt a fogház és toloncház az állandó foglalkoztatással, az őrizetes vallási és erkölcsi nevelésével, szellemi oktatásával és azzal igyekszik elérni, hogy szabadulásuk esetére állandó jellegű munkalehetőségekhez juttatja őket. A foglalkoztatás, amellet, hogy leköti az őrizettest és észre-

vétlenül fegyelmezi, azzal az előnnyel is jár, hogy az önként vállalt munka utáni munkabérekből az őrizetes a szabaduláskor a végzett munkával arányos összegű készpénzhez juthat. A foglalkoztatásnak két ága van. Házi és vállalati. A házi munkában résztvevők a cipész-, szabó-, asztalos-, borbélyműhelyben az intézet ily irányú szükségletét elégítik ki. A vállalati munkáltatás során az őrizetesek külső vállalkozóknak végeznek bémunkát. A munkatermekben famegmunkálás, babagyártás, tollfosztás, borsóválogatás, varrás és más hasonló munka folyik, aszerint, hogy milyen vállalkozó, milyen munkára köt a fogház- és toloncügyosztály vezetőjével munkáltatási és munkabérmegállapodásokat.

A különféle szociális egyesületek patronázs tevékenysége a fogház és toloncház szociális tevékenységét azzal egészíti ki, hogy a munkavégző foglyok ételmezését javítja, a foglyok fehérműjét, ruházatát tisztán tartja, az arra szoruló érdemesebb egyéneket szükség esetén felruházza, a szabadulás előtt állók részére munkaalkalmakat köt le, pénzügyi segítséget ad nekik, kiszabadulásuk után is hosszú időn át érintkezést tart fenn velük és a védenceket nem hagyja magukra.

A szabaduló nők gondozását és különösen erkölcsi védelmét a Családvédelmi Szövetség vállalta el. Ez a misszió a toloncházban 1922-1934. közt 6.028 nővel foglalkozott. A Magyar Vöröskereszt Egyesület toloncházi missziója két gyengélkedő szobát tart fenn és ott helyezi el időlegesen az olyan magokkal tehetetlen, nyomorék egyéneket, akiket a toloncházba hoztak. Ez a misszió munkaalkalmakat is biztosít pártfogoltjainak, az idegen államok vöröskereszt egyleteinek bevonásával biztosítja gondozásukat még olyankor is, ha azok idegenbe, akár tengerentúlra távoztak. Négy kerületi szeretetotthonában 1.330 gondozottat képes elhelyezni s gondozni.

Ezen a két misszió kivül a toloncházban a Stefánia Szövetség az előrehaladott áldott állapotban levő nőknek szülőotthonban való elhelyezésével és csecsemőiknek menhelybe való beutalásával foglalkozik. További két misszió pedig az őrizetből kikerült volt bírósági letartóztatottak elhelyezését, valamint az analfabéta őrizeteseknek és az esetleg velük együtt levő gyermekeiknek oktatását végzi. A vallás-erkölcsi oktatásról a felekezetek gondoskodnak.

A fogház- és toloncházban a rendőrség szociális tevékenységét és a patronázs gondozó munkáját a székesfőváros 1937. óta közjótékonysági és szociálpolitikai osztály toloncházi kirendeltségének felállításával támogatja azért, hogy ez a szerv gyorsan s közvetlenül elvégezhesse a székesfőváros közigazgatási gondozási tennivalóit.

A budapesti főkapitányság szociális érdekeltségű intézményei sorába tartozik még az *erkölcsrendészeti osztály*. Ennek az osztálynak szociális vonatkozásban egyik legfontosabb, egyben legnehezebb feladata a prostitúció elleni küzdelem. A prostitúció, a kinővéseiben a legnagyobb veszélyt jelenti a közbiztonságra, a közegészségre, a köz-erkölcsökre és mint ilyen, a magyar népesedés egészséges és akadálytalan fejlődését végzetesen hátráltatja. Az erkölcsrendészeti osztály azóta ér jelentősebb eredményeket, amióta 1926-ban a belügyi kormányzat szigorú erkölcsrendészeti tilalmakat és korlátozásokat adott ki és a kéjnőbe jegyzés feltételeit is megszigorította. Az erkölcsrendészeti osztály a legnagyobb kitartással és éberséggel kutatja fel a tiltott prostitúció fészkeit és fedi fel a prostitúcióból élő kétes elemek szövevényes szervezeteit. Az erkölcsrendészeti osztály eddig a főváros prostituáltjaiból élő 400 úgynevezett kitartottnak, száznál több titkos találkahelytartásból élő egyénnek, több mint ötven úgynevezett kozmetikai, illetve masszörszalónnak, 500-nál is több szokásos kéjtolvajnak végtelenül káros működését derítette ki és igyekszik ezt teljesen lehetetlenné tenni. Ezeknek az elemeknek üzleti össze-

tartása s megszervezettsége olyfokú, hogy a hálójukba jutott nők maguktól erkölcsileg talpra nem állhatnak. Az erkölcsrendészeti osztály a Családvédelmi Szövetség, régebben a Magyar Egyesület a leánykereskedelem ellen, patronázs misszióját használja fel, hogy nagy kitartás és szeretet árán az ilyen elesetteket felemelje és a társadalomnak újra hasznos tagjaivá tegye. Ez a misszió 1912-1934 közt 3.452 fiatalkorú és 8.192 felnőtt nő ügyében végzett értékes patronázmunkát.

Az az ugyancsak szociális rendeltetésű külön intézmény, amelyről legvégül akarok megemlékezni, a *Kábítószereket Ellenőrző Központi Szerv*. Nem kizárólagos szerve a főkapitányságnak, hanem annál a nemzetközi védekezési kötelezettségénél fogva, amelyet hazánk is magára vállalt, lényegében a belügyminisztérium egyik központosított szerve. Mai elrendezésében a budapesti főkapitányság közigazgatási osztályának keretében működik.

A Központi Szerv a kábítószer termelésének, gyártásának és forgalmának ellenőrzésére van hivatva és azt a mindenk fölött álló nagy célt akarja elérni, hogy kábítószereket csak azok szerezhessenek be, akiknek erre gyógyászati szempontból nélkülözhetetlen szükségük van. E szerv tevékenysége azért szociális, mert meg akarja előzni, hogy bárkiben is kifejlődhessék a kábítószer kóros élvezetének szörnyű következményű szenvedélye.

Bár a kábítószerekkel való visszaélés pusztító hatásairól a művelt ember eleget hall és olvas, pár szóval rá akarok mégis mutatni, hogy mi a kábítószerek használatának pusztító következménye és hogy mi teszi a kábítószerekkel való visszaélés elleni most már nemzetközi védelmet a legkifejezettebb rendőri szociális tevékenységé.

Az az egyén, aki a kábítószerek állandó szedése következtében a méreg kóros élvezőjévé válik, olyan jellembeli elváltozásokon megy keresztül, amelyek gyökereiben megmástitják a betegnek embertársaihoz, családjához és a társadalomhoz való egész viszonyát. A kóros méregélvezőnek minden esetben megváltozik a felelősségérzete, megbizhatatlan lesz, munkakedve, munkakészsége eltűnik, munkára erőtlen lesz és előbb vagy utóbb, de kimaradhatatlanul munka- és keresetnélkülivé válik. Amikor idáig jut, már közveszedelme nemcsak családjának, hozzátartozóinak, de az egész társadalomnak. Olthatatlan vágya van a méregre, de mert pénze nincs rá, onnan és úgy szerez, ahogy tud. Emellett a kóros méregélvező ezt a szenvedélyét mindenáron leplezni igyekszik s ez aránylag nem is nehéz. Így előfordulhat, hogy aránylag súlyos mértékben kóros méregélvező, akit a társadalom teljes értékű embernek hisz, felelősségteljes, vezetőállást tölt be és a méregélvezet pszichikai következményeképpen rendszertelen, kapkodó intézkedéseivel, mulasztásaival véghetetlen károkat okozhat. Amikor azután a kóros méregélvezőt a méreg már minden idegében elrongyolta s a beteg egy pillanatra rádöbbszöntönként életére és a még előtte álló jövő szörnyűségeire, kétségbeesésében legtöbbször az öngyilkossághoz folyamodik.

Hazánkban más országokkal szemben a kábítószerekkel való visszaélés szerencsére még nincs túlságosan elterjedve. A legműveletlenebb rétegekben, szerencsére itt is csak elvétve, kizárólag a mákfej kifőzéséből készített ámokát adják a csecsemőknek, hogy amíg szüleik napközben dolgozni mennek, a gyerek nyugodtan maradjon. A felnőttek között inkább a morfin és kokainélvezet van elterjedve. Elterjedését jelentékeny módon elősegíti az alacsonylelkiségű, rossz társaság. Az alacsony társadalmi osztályokban a kokainistákat bizonyos tisztelettel veszik körül, mert a méreg hatása alatt merészebbek, tetterősebbek.

Innen van, hogy az alvilág bűnözői között sokan nyúlnak nagyobb vállalkozás előtt a kokainhoz, mert abból merítik a kivitel rövid idejére a lelkierőt.

Azt hiszem, nem kell tovább fejtegetnem, hogy miért kell minden elképzelhető eszközzel védekezni, éppen szociális tekintetből, a kábítószeres elterjedése és az ezekkel való visszaélések ellen. Még meg kell említenem, hogy sajnos, hazánkban a kábítószer-élvezet az orvosok és a gyógyszerészek köreiből is el van terjedve. Hogy ez mekkora veszedelmet jelent, mindenki megértheti. Ezért nagyjelentőségű a rendőri ellenőrzésre hivatott Központi Szervnek az a ténykedése, hogy a csaknem 1900 gyógyszerértár minden évben váratlanul és többször ellenőrzés alá veszi és a kábítószeres mérgek készletét elszámoltatja.

Nyers vázlatban bemutattam, hogy a rendőrség szociális tevékenysége min alapszik és miben nyilvánul meg. A részletek rávilágítanak, hogy a rendőrség szociális tevékenységének legnagyobb terjedelmű s jelentőségű része az, amit közvetett szociális tevékenységnek jelöltem meg és ami lényegében véve a szociális törvényi és rendeleti jogszabályok erélyes betartatásában jelentkezik. A rendőri szociális tevékenységnek másik, közvetlen, kezdeményező része, amit tulajdonképeni szociális tevékenységnek nevezhetnénk, ma még gyermekcipőben jár. Mind a két tevékenység nagymértékben fejleszthető és fejlesztésre érdemes is.

Nem tartozik előadásom szűkre szabott keretébe annak a kérdésnek vizsgálata, hogy van-e változtatni való a rendőri szociális intézmények mai rendszerén. Mégis úgy érzem, hogy a szociális ügynek szolgáljak vele, ha egy-két elgondolásomnak hangot adok és a rendőrség szociális tevékenységének fejlődését előmozdítani alkalmasnak látszó egyes eszközökre rámutatok.

Kezdem a közvetett szociális tevékenységgel. E tekintetben a fejlődés nyomon fogja követni a további szociális jogalkotás mélységét és terjedelmét. A szociális életnek ma még sok a szabályozatlan része és a már szabályozott területeken is sok még a kiegészíteni való. Mennél több szociális jogszabály betartásának ellenőrzése vár a rendőrség közegeire, annál mélyrehatóbb és hathatósabb lesz a rendőrség részesedése is ebben a szociális tevékenységben. Csak példának hozom fel, hogy szükség van olyan jogszabályokra, amelyek a család- és erkölcs védelmet büntetőjogilag is az eddigieknél hathatósabbá teszik. E tekintetben az olasz minta lebeg példaképen előttem.

Megszivlelendőnek tartanám, hogy nem lenne-e szociális szempontból célszerű, ott, ahol rendőrség működik, a szociális vonatkozású jogszabályba ütköző kihágások elbírálását a rendőrkapitányságnak, mint rendőri büntetőbírósnak hatáskörébe utaltatni? Itt főként az iparügyi és az egészségügyi kihágásokra gondolok. Ez hathatósan fokozná a rendőrség prevenciójának súlyát és értékét.

Ami a rendőrség szorosan vett, tulajdonképeni szociális tevékenységének fejlődését illeti, annak, nézetem szerint egyik feltétele, hogy a rendőrség kifejezetten ruháztassék fel szociális hatáskörrel. A m. kir. rendőrség így jogot nyerne arra, hogy a felek kérésére, de hivatalból is rendőrhatalósági tekintéllyel megszüntethesse a felek közt keletkezett, a köznyugalom vagy közbéké megzavarására alkalmas egyenetlenségeket, viszályokat, szociális méltánytalanságokat, vagy hogy megszüntetésükre, békéltető eljárás során vagy más megfelelő célrevezető intézkedéseket tegyen.

A gyermekbírósnál nagy hiányát érezni a megfigyelő otthonnak, amely gyermekek, illetve fiatalok átmeneti otthona lenne. Itt várakoznának azok, akiknek ügye kivizsgálás alatt van, innen osztanák szét őket a különböző hatóságokhoz, társadalmi

intézményekhez, menhelyekbe. Itt történnék orvosi vizsgálatuk, de itt menne végbe felügyelet alatti foglalkoztatásuk is.

A fogház és toloncház szociális munkájának értéke megsokszorozódnék és igazán áldásossá válnék, ha a rendőrségi munkáltató, vagy dologházakat felépítenék, ahová az ország rendőrhatalóságai a munkát kerülő és kétesfoglalkozású, megbízhatatlan elemeket munkaszoktatás és fegyelmezés végett tartós időre beutalhatnák. A munkáltatóházak létesítésével mód nyílnék arra, hogy az igazán közsegélyre szorulóknak közül ki lehessen különíteni a hivatásos koldusokat és így meg lehessen oldani a kolduskérdést.

Nagyhorderejű újításnak kínálkozik a hivatásos rendőrségi pártfogói intézmény kiépítése. Csak az egy kézben tartott, egységes szempontok szerint irányított, főként ezzel foglalkozó saját pártfogói intézmény oldhatja meg azokat a szociális igényeket, amelyeket a mai kor a rendőrséggel szemben támaszt.

A rendőri pártfogói intézmény megvalósításakor a szociáliscélú társadalmi és jótékony egyesületek patronázmunkáját természetesen összhangba kellene hozni a rendőrségi pártfogói tevékenységgel. S itt mérlegelendő, nem lehetne-e alkalmas módon a jótékony és szociális egyesületek tevékenységét egységesen irányítani és ezeket az egyesületeket gondozói teherviselési képességükhöz mértén bizonyos számú pártfogolt gondozására rendszeresen kötelezni.

Ezeknek a példaképen felvetett javaslatoknak megvalósításához és általában a szociális tevékenység kifejtéséhez természetesen bőséges anyagi fedezet és a különleges rendőri szociális intézményeknek megfelelő erősségű pénzbeli ellátmányokkal való rendszeres támogatása is szükséges. E nélkül a pénzbeli megalapozottság nélkül a legszebb szociális elgondolás is csak papíron maradna.

Ezekben voltam bátor ismertetni a m. kir. rendőrség, különösen pedig a budapesti főkapitányság szociális tevékenységét.

Előadásommal egyúttal két külön célt is el akartam érni.

Be akartam vinni hallgatóim tudatába is, hogy bár a rendőrség szerveinek nincs jogilag is kimondott szociális hatásköre s bár a köztudat a rendőri hivatást sohasem kapcsolta eddig össze szociális tevékenységgel, ilyen szerepe a rendőrségnek, ha ma még kis keretekben is, de mégis van. A rendőrség közegeit és szerveit a szüntelen hullámzó, gyakorlati élet kényszeríti rá a szociális tevékenységre, amelyet ez a legnagyobb megértéssel és a magyar társadalom elesettjei iránti mélységes szeretettel mindig teljesített. A m. kir. rendőrség szociális feladatokat végző minden tagja át van hatva a parancsoló szociális érdekek fontosságától és a szociális készség ösztönére bizva magát, külön parancs nélkül is mindenkor támogatója lesz a jövőben is az elesetteknek és a gyengéknek.

De arra is rá akartam mutatni, hogy a rendőrséget érdemes jogilag is szociális hatáskörrel ellátni és intézményeit ehhez képest megfelelően átalakítani, mert meggyőződésem szerint az étellel minden megnyilatkozásában legelőször és legtöbbször kapcsolatba jutó rendőrség csak így megszervezve tehet majd felbecsülhetetlen szolgálatot az egész szociális magyar közigazgatásnak.

A szociális jogvédelem

A szociális jog rendszere

ELŐADTA BÍRÓ BALÁZS

I. Egy történelmi anekdotánk elmondja, hogy egyik Árpádházi királyunk követet küldött Lengyelországba és követének útiköltségre nagyértékű aranypénzeket adott. A követtség átutazott hazánkon, de a nagyértékű aranypénzeknek hasznát nem vehette, mert az ország oly szegény volt, hogy a pénzt sehol sem tudták felváltani. Ez az anekdota sok megszívlelésre érdemes tanulságot rejt magában épen az ezidei tanfolyam főtárgyával kapcsolatosan, de én ezt a tanulságot csak egy irányban vonom le. A tanfolyam hallgatói a tanfolyamon való részvétellel küldetést vállalnak, e küldetésükhöz a tanfolyam nagyértékű és mennyiségű, társadalomtudományi szellemi, elvi és elméleti fejtegetésekben, útravalóul nagy bankókat ad. Ebben a szellemi bankóosztogatásban a magam szerepét úgy fogom fel, hogy a szociális jogvédelem ismertetése címén az én feladatomban nem a szociális kérdéseknek a mai kor színvonalának megfelelő társadalomtudomány alapján történő elvi és elméleti fejtegetése, hanem főleg annak a bemutatása, hogy e tekintetben már is mi minden valósult meg a tételes jogban, illetve, hogy a tételes jogi rendelkezések alapján mi mindent lehetne megvalósítani. Azt igyekeznék bemutatni, hogy hogyan lehet a kapott nagy bankókat aprópénzre beváltani. Bár a bírálat nagyobb nyomot hagy az emlékezetben – nem azt fogom feltárni, hogy milyen újabb, eszményibb tartalmú jogszabályalkotásokra volna szükség, hanem azt, hogy a jogszabályalkotó tényezők nagytömegű alkotásaiban máris mennyi szociális vonatkozású rendelkezés van sokszor alig észrevehetően elbujtatva (mint a korcsmai hitel meg nem ítélhetőségéről és be nem számíthatásáról szóló szabály elbújt az 1928. évi II. te. 7. §-ába). Azt tartom itt fontosnak, hogy ezek ismertté váljanak, hogy belső tartalmuk tárassék fel, hogy ezek a rendelkezések ne maradjanak a papirosokon holt betűk, hanem rendeltetésüket betöltve, az életbe menjenek át, életre keljenek. A közigazgatás szervei jogszabályt is alkotnak, de a közigazgatás feladata: a végrehajtás, a jogszabályban jelentkező akaratnyilvánítás megvalósítása. A jogszabály tartalmába beköltözött szociális jogvédelem már valóságos bankjegy, amelynek igazi valutája van és ez a valuta az, hogy a bankjegyben foglalt ígéretet az állam meg is tartja és tartatja, itt a beváltást kötelezettséggé teszi és nem függeszti fel. Ezeket a beváltásra szóló utalványokat az állam nagyrészen e tanfolyam hallgatóinak működésére állítja ki, igyekezzenek az utalványok tartalmát megismerni és a beváltási kötelezettségüknek eleget tenni. Az előadásom tehát a figyelmet a szociális tételes jog ismeretére, ennek az ismeretnek fontosságára és a jogi (hivatali, hatósági alkalmazási) feladat teljesítésének, jogalkalmazás kötelezettségének a mesterségére, helyesebben a művészetére hívja fel.

A részletekbe bocsátkozás előtt három általános jellegű észrevételt kell tennem.

Az első az, hogy divatos ma a cselekvő államot a jogállammal állítani szembe. Ennek a szembeállításnak gyakorlatban egyik kinövése azután az, amely a jogi képzettség jelentőségének lebecsülésére, a jogvégzettségű közigazgatási tisztviselő alkalmazásának háttérbeszorítására és főleg a műszaki, mérnöki végzettségűeknek vezető közigazgatási állásoknál előnybereszesítésére vezet. A legkirívóbban jelentkezett ez az irányzat legutóbb a felsőbb oktatásügyi nagygyűlés szóbeli vitáiban, ahol a mérnöki álláspont védői érvelésükben végül odáig jutottak, hogy a vezető arravalóságát magától a szakképzettségtől is függetlenítették, ami a felsőbb oktatási reformnak semmiesetre sem lehet programja. A cselekvő állam és a jogállam szembeállítását nem tartom szerencsésnek. Az állam élő lény, az élet cselekvés és a jogállam sem jelent holt államot. A cselekvés nem áll ellentétben a joggal. A jog csak irányítója a cselekvésnek. A cselekvő kezét csak ott és annyiban köti meg, amennyiben a jogszabályban a kinyilvánított közakarát, ezt a közrend és közérdek védelmére szükségesnek tartja. Főleg a közigazgatás működése terén azonban, legtöbbször a cselekvés szabad lehetősége nagy és igen gyakran a jogszabály irányító, még gyakrabban a megkötő tartalma vagy egyáltalán jogszabály is hiányzik és ilyenkor a cselekvés szükségessége lehetővé teszi, jogszabályok hiányában, az egészséges közigazgatási és társadalomtudományi igazságoknak közvetlen alkalmazását. Amint a polgári perben a bíró ítél akkor is, amikor jogszabály a kérdést nem rendezi; úgy a közigazgatási tisztviselő cselekszik akkor is, amikor kötelező a cselekvés, bár a cselekvését irányító jogszabály hiányzik. Ilyenkor a mint látni fogjuk, a most tanult nem tételes jogi szociális igazságok és szempontok, jogszabály közvetítése nélkül, közvetlenül juthatnak szóhoz, egyébként azonban közvetve: a jogszabály tartalma útján.

A második az, hogy divatos ma a közigazgatási vezérkarról, ennek kiválasztásáról és különleges kiképzéséről beszélni. Korántsem kicsinylem le ennek a nagy jelentőségét, bár a katonai szervezet analógiáját alkalmazni csak fenntartással lehet, katonai szervezet helyességének döntő tényezői ugyanis a Hadúr és a politika mentesség. Parlamentarizmus mellett a közigazgatásból a politikát hasonlóan kizárni nem lehet; a parlamentarizmus kizárása pedig más nagyobb veszélyt jelent. De még a katonaságnál is hasonlóan fontos, a legalsóbb tényezőtől kezdve felfelé minden tényező elsőrendű kiképzése. Az egyszerű csatár, az altiszt, a csapattiszt- és törzstisztikar elsőrendű kiképzése ép úgy a siker feltétele, mint a vezérkar kiképzése.

A fontosnak csak annak a hangsúlyozását tartom, hogy hasonlóan gondoskodni kell a közigazgatás egész tisztviselőkarának legelsőbrendű kiképzéséről és a legarravalóbbaknak a kiválasztásáról a legkisebb állás betöltésénél is, mert különben a legkitünőbb vezérkar munkája is a levegőben lóg. Bele kell sugallani a legkisebb állású tisztviselő lelkébe is hivatása és foglalkozása rendkívüli fontosságát. Ahová a sors állította és ahol feladatot teljesít, nyújtsa a lehető legtökéletesebbet. Az arra való jó községi jegyző a fősolgabíró, az alispán, a maga kis vagy nagy területén és jogkörén belül, csodát művelhet, ha tudását és lelkét munkájába beviszi. Arra kell gondolnia, hogy minden állam békében is létéért küzd és fennmaradása folytonos megújuló, láthatatlan népszavazás.

Azt hiszem, hogy a munkát itt is alulról kell kezdeni és a fősúlyt itt is erre a nagyobb tömegre kell fektetni. Így elérjük azt is, hogy a politika által vezetőállásba helyezett, kiválogatott egyén, nemcsak hivatalból és nemcsak addig az ügyágazat legokosabb embere, amíg az állást betölti.

A harmadik általános jellegű észrevételem az, hogy a tételes jog ismeretének teljes megbecsülése és helyes felismerése mellett is, téves volna azonban a tételes jog jelentő-

ségét a valóságosnál magasabbra értékelni. A szociálpolitika jelentősége az előbbtől (ahol nincs jogszabály) eltekintve sem merül ki a tételes jogi megvalósulásában. Nagy tévedés és egyoldalúság volna azt hinni, hogy az állami és társadalmi élet forrongó kérdéseit és nagy nyomorúságait, mind orvosolnánk, csodát varázsolhatnánk, ha szociális tételes jog szabályait ismernők és azt helyes szellemben alkalmaznák. A szociálpolitika tudományára, kutatásaira – a meg nem álló élet fokozódó szükségleteire tekintet nélkül – továbbra is állandó szükség van. Így Esztergár Lajosnak A szociálpolitika tételes jogi alapja című egyébként értékes úttörő munkájának ismertetésénél a bíráló erre a szempontra helyesen mutatott rá és ezt a megállapítást a tételes jog minden ismerőjének és becsülőjének is el kell ismernie és fogadnia. Amint fel kell ismerni azt is, hogy a szociálpolitika nemcsak gazdasági és erkölcsi ismerethalmazt, hanem társadalmi, erkölcsi nevelést és világnézetből fakadó cselekvési készséget is jelent. Ész, szív, tudás és jellem kell a gyakorlati szociálpolitikához.

II. A szociális jogvédelem *védelmet és orvoslást nyújt*. A védelem orvoslásnyújtás körébe azonban nemcsak az ú. n. közismert társadalmi kérdéseket vonja, amelyek a létező gazdasági és társadalmi rendszer tökéletlensége folytán állanak elő. A közérdeklődés központjában érthetőleg ezek állanak. Ezek úgy keletkeznek, hogy a létező gazdasági rendszer és társadalmi berendezkedés, a maga rendszerének keretén belül, jelentkező szükségletet nem tud kielégíteni, felmerülő kérdést nem tud megoldani. Kérdéssé ezek úgy érnek be, hogy ez a ki nem elégítettség, meg nem oldás, a rendszer keretén belül való ki nem elégíthetőség, illetve meg nem oldhatóság, tudatossá válik és a szükséglet a fennálló gazdasági rendszert és társadalmi berendezkedést támadja és repeszti, válságot idéz elő. Ha futó pillantást vetünk a közismert társadalmi kérdésekre (szociális problémákra), akkor lényegüknek ezt a két közös ismervét mindegyiknél megtaláljuk. Így keletkeztek, hogy csak a főbbeket említsem, a gépek alkalmazása folytán átalakult termelési rendszer keretén belül az általános munkáskérdések és a különleges gyermekmunka, nőimunka kérdések, – így állott elő a házasságban elhelyezkedés nehézségei folytán: a nőkérdés, – újabban az elhelyezkedés általánossá váló nehézségei és majdnem lehetlensége folytán az állástalanok, legyenek diplomások vagy nem diplomások, elhelyezésének kérdése, – több okból a közösségi élet legrégibb és legegészségesebb sejtjének: a családnak, családi életnek válsága és kérdése. A társadalmi élet megelőzte Pirandello modern drámáját, amely szerint hét szerep keres egy szerzőt, mert régebben egy apa eltartott hét gyermeket, ma hét gyerek nem tud eltartani egy szülőt.

A fennálló rendszer a szükségletet kielégíteni nem tudván, ez a tudatossá vált tény és a rendezés szüksége magát a fennálló rendszert támadja, repeszti, épp a tudatossá válás folytán nemcsak külsőleg, hanem belsőleg is. Utóbbi időben inkább szellemileg, sokszor titkos szervezkedéssel, mint nyers erővel és nyílt kiállással. Ez teszi érthetővé, hogy kezdetben a szociális kérdésekben csak a fennálló rendet zavaró tényt láttak és a szociális kérdés egész kezelését a közigazgatás rendészeti feladata körébe utalták, aminek csökevényei jogrendszerünkben ma is megtalálhatók. A társadalmi élet megbetegedését, válságát azonban foghózzal megszüntetni nem lehet. Így vették magát a betegséget és a beteget orvosi megfigyelés alá és született meg a szociálpolitika. Tévedés azonban azt hinni, hogy a rendészeti feladat megszűnt, illetőleg ezzel teljesen feleslegessé vált. Az állami és társadalmi rend védelmének hatályosabbá tételéről szóló világszerte hozott újabb törvények mutatják, hogy a közösségi élet fokozottan védekezik a fennállását veszélyeztető és a változást erőszakos úton keresztül vinni törekvő felforgató irányokkal szemben.

A lényeg annak a felismerése, hogy igazságos védelemre szorul nemcsak a rend, hanem a szociális igazságtalanság, nyomorúság sebesültje is és ezt a védelmet indokolt esetben a régi rend átalakítása útján is nyújtani kell. Így válik érthetővé, hogy a szociálpolitika a megelőzésnek és pedig az igazságosságon nyugvó megelőzésnek a tudománya.

A szükséges és az adottságokkal számoló helyes megoldás keresztülvitele – amire tudományosan a szociálpolitika tanít – a kormányzati bölcsesség feladata, ez pedig már politika és így nem az én előadásom keretébe tartozik.

Ide tartozik azonban rámutatni arra, hogy a védelem az orvoslás körébe tartozik az ú. n. társadalmi kérdéseken felül, a társadalmi életben jelentkező összes visszasságok, nyomorúságok és bajok kezelése is, amelyeknek előidézõ oka nem a társadalmi együttélés berendezkedése, a gazdasági rendszer, hanem amelyek magából az emberi életből, az élet egészségi, erkölcsi, gazdasági nyomorúságaiból erednek.

III. A szociális jogvédelem, a szociális nyomorúságokkal, bajokkal szemben a védelmet nyújtó *joggal* ismertet meg. Ha előadásom dogmatikájára térek át, akkor a szociális jogvédelem fogalmának meghatározásánál meg kell különböztetni a *szociális érdek jogvédelmét, a jog szociális védelmétől*. Az első azokkal az ú. n. anyagi jogszabályokkal ismertet meg, amelyek a szociális érdekeket jogi védelembe veszik. A második a már megadott vagy lappangó jognak szociális védelme, amely közhasználatú, bár nem pontos kitétel szerint, az alaki, helyesen az eljárási jogvédelmi intézkedésekkel és az ennek keretén belül érvényesüléshez jutott szociális szempontokkal ismertet meg. Mind a kettő egyformán fontos és mind a kettő közvetlenül kapcsolódik a kettőt összefoglaló jogrend szolgálatába.

Ha a szociális jogvédelmet ebben a kettős ágazatában teljes egészében meg akarjuk ismerni és tekintettel vagyunk arra is, amit már előbb a védelmi kör nagy terjedelmének vázolásánál kifejtettem – megérthetjük, hogy a mai jogtudomány osztályozásai, beosztásai célunknak nem felelnek meg. Az eddigi rendszernek megfelelő jogi elskatulyázást mellőzni kell. Minden osztályozásból, beosztásból, skatulyákból itt kell össze és egybefoglalni mindazt, amire a szociális jogvédelem teljességének megismerésénél feltétlenül szükség van. A jogtudomány: a jogtudományának belterjes művelhetése végett, a jogszabályokat csoportosítva felosztja és a főcsoportok (köz-magán-jog) keretén belül általános és különös szakjogokat állít fel és ezeket elkülönítetten zárt egészként műveli. A szociális jogvédelem jogászát ez nem elégíti ki, mert az élet igénye ezeknek a felosztásoknak egyes keretén belül nem talál kellő kielégülést és szemléleti rendszere a felosztásokon át nyúlik és így a mai szaktudományok felállított kerítései útjában állanak. Szemléltetőül csak egy példát hozok fel. A szociális élet anyagi részének két fő mozgatója egyúttal tárgya: az önfenntartás és a fajfenntartás. A kenyér és nemi élet helyes rendezésének alapvető kérdései. Ha már most az elsónél a megélhetés jogi biztosítottóságának egyik alapvető lehetőségét: a tartási igényt akarom megismerni, akkor azt kell megállapítanom, hogy ezekre vonatkozó szabályok a magán, a közigazgatási anyagi jog, a magánjog külön szakjogaiba, illetve az eljárási jogok különböző rendszereibe vannak befoglalva. A közigazgatási tisztviselőnek, akire a népgondozás, a népgondozó hivatalok, intézmények vezetése bízva van, vagy ha különlegesen bízva nincs is, a jól felfogott kötelességtudása szerint rája tartozik, ezeket a szabályokat a maguk teljességében ismernie kell és el kell végeznie azt, amit a tudomány ma nem végez; összefüggést kell teremtenie. A magánjogász elkíséri a magánjog nagy kertjében, azután rámutat a kerítésre, hogy itt véget ér a magánjogi tudomány, a kerítésen túli részt végezze a szomszéd és mind-

egyik eljátszik a maga kis játékaival, sokszor nem is érdeklődve, nem is tudva arról, hogy a szomszédban ugyanakkor a kérdésnek más vonatkozású része miképpen fejlődött tovább. Az élet szükségletének kielégítése azonban szintézist követel. A közigazgatási tisztviselőnek, ha igazán szociális védelmet akar nyújtani (szociálpolitikát alkalmazni), ismernie kell a törvényes-, a kártérítési-, a biztosítási-, a szolgálati viszonyból fakadó nyugdíj-tartási igény összes neveit és fajait. Nem is olyan rég még a szociálpolitikus jogászt is főleg a törvénytelen gyermek igényei érdekelték, ez volt a divatcikk. A szociális jogvédelem megköveteli azonban nemcsak a törvénytelen gyermek-tartásnak, hanem a törvényes-, az örökbefogadott-, a mostohagyermek, a szülő: a felmenők, a nő, a meny és a férj tartás szabályainak tüzetes ismeretét már csak azért is, hogy ott, ahol a magánjog segíthet, a szükséges tartás ne terhelje a közt, mert végeredményben a fenntartás szükségletének kielégítése átmegy a közjogi, közigazgatási feladatként jelentkező köztartásba. Ha a tartásigényt maga a szociális vonatkozásában és nem részeire bontottan elkülönítve szakjogok rendszerén tekintették volna, akkor nem kellett volna olyan hosszú időnek eltelnie addig, amíg felismerték azt a természetes igazságot, hogy a tartásra végtére nemcsak a személy van kötelezve, hanem magának a vagyonnak és pedig a saját vagyonnak a rendeltetés-szerű célja, hivatása és joga van a végrehajtást szenvedő tulajdonosnak is a zárlat alá vett vagyona jövedelméből a nélkülözhetetlen szükséges tartásra. Amit csak most legújabban a kir. Kúria, 93. számú döntvényében, az egész jogrendszer bölcs szociális áttekintése útján mondott ki, mint a végrehajtási jogban létező kötelező szabályt.

A szociális jogvédelemnek ez a szakjogokon keresztül gázoló valóságos és nem mesterkéltségre, teszi érthetővé, hogy világszerte felismerték annak szükségét, hogy magát a szociális jogot külön szakjoggá kell fejleszteni.

Magyar vonatkozásban Esztergár már említett műve, ennek az irányzatnak megfelelő kísérlet, a másik szakmunka Szokolay Leó: „Jogi alapismeretek a szociális munkában” (Budapest, 1937. évben) megjelent műve, a szerkesztésnek mindenestre könnyebb, kényelmesebb útját választotta, amikor az egyes szakjogok idevonatkozó rendelkezéseinek elkülönített kivonatát nyújtja, lényegében azonban ez csak a rendszerbe nem foglalt ismeretek nyers anyagának a kompilációját jelenti. Rendszeres részlet szociális jogismertetést nyújtanak egyébként Csorna Kálmán: „A szociális gyermekvédelem rendszere”^f (Budapest, 1929.) és Szeiberling Rezső: „A kiskorúak és gondnokoltak külön joga” (Veszprém, 1932.) művei és itt említhető meg Csorna Kálmánnak: „Gyámsági jog és jogszolgálat” (Budapest, 1935.) című műve is. Szociális jog anyagát az országos szociálpolitikai intézet 2 éves szociális tanfolyamán most én adom elő és előbbi évben tartott előadásom kivonatát: „A szociális jogvédelem” cím alatt az intézet „A szociálpolitikai előadások” (Budapest, 1938.) műve 115-140. lapjain ismerteti.

Erre a legalább is külön szakjoga fejlesztett összefoglalásra szükség van, mert ez a magán-, büntető-, közigazgatási-, pénzügyi-, peres- és perenkívüli eljárási-jogok és az összes szakjogokban szétszórt intézkedések rendszeres feldolgozását jelenti.

Igy ha az életviszony maga össze is köti ugyanakkor az életviszonynak rendezésére vonatkozó különféle jogszabályokat, mégis megmarad a két fő ágazatba való felosztás, mert a szabályok egyik nagy csoportja azzal ismert meg, hogy miképpen van szabályozva maga az életviszony, a másik azzal, hogy szükség esetén milyen hatóság előtt, miként kell azt érvényesíteni. Ebben a második ágazatban válik Kelsen felfogásának megfelelően a jogszabály a hatóságnak adott utasítással a törvénykezésnek előfeltételévé.

A szociális jogvédelem mindkét főágazata a „szociális jog”-ba tartozik, mégis a szociális jog elnevezés helyett, a közös védelmi gondolat kihangsúlyozása miatt is, a szociális jogvédelem megjelölést használom.

IV. A szociális érdek jogi védelmét elsősorban közvetlenül a szociális követelményeknek megfelelő tartalommal telített jogszabályok nyújtják. Itt már az érdekeknek megfelelő szociális kívánalmak és követelmények beköltöznek a jogszabályokba és így megvalósulva a jogrend alkotó részeivé válnak. A tényleges életviszonyok tényleges irányításánál ezekbe a jogszabályokba beköltözött szociális kívánalmak, most már, mint kijelentett állami akarat, érvényesülést nemcsak követelnek, hanem biztosítanak is. Minél több szociális kívánalomnak megfelelő jogszabály van és a jogszabály tartalmát minél inkább ezzel töltjük ki, annál nagyobb terjedelemben adjuk meg az ú. n. szociális jogvédelemnek az anyagi jogi részét. Ebben a tekintetben minden irányban előrehaladást tapasztalhatunk. Ma nincs emberi, jogi életünknek egyetlenegy olyan területe sem, ahol a szociális kívánalmaknak, jogos követelményeknek jogszabályok alkotása útján való kielégítése elől elzárkóznának.

Nem kell fejtegetnem, hogy a közigazgatási jog ma már önállósult, a rendszertől elvált szociális közigazgatásra vonatkozó része mily nagy terjedelművé alakult át és hogy fejlődik szinte napról-napra. A tanfolyam előadásainak nagy része tételről-tételre ezt a szociális közigazgatást ismerteti. A figyelmet csak arra hívom fel, hogy a szociálisjog közigazgatásjogi tételeit, nemcsak a szociális közigazgatási rész foglalja magában. Itt csak a jellegzetes, mondhatnám, az általánosban szociális kérdéseinek megfelelő tételek csoportosítását találjuk. A közigazgatás többi, nemcsak a belügyminiszter jogkörébe tartozó területén is az összes működést szabályozó jogtételek telítve vannak szociális vonatkozásokkal. Így válik a közigazgatás tökéletes népgondozássá. És amint a közigazgatás végig kíséri az emberi élet minden megnyilvánulását, a bölcső előtől a koporsó után is, alkalmazza az élet minden megnyilvánulásának szabályozásába benyúló szociális jogot és szempontot. A közigazgatás ennek az egész életet átfogó egyetemes jellegének a következménye, hogy a jog többi részét sem hagyhatja figyelmen kívül. Ezért inkább azt tartom feladatommak, hogy a jog többi ágazatának fejlődését vázoljam fel és bemutassam, hogy a magán-, a büntető és a pénzügyi jog is., mint telítődik szociális tartalmú intézkedésekkel. Ez az átalakulás a közösségi gondolat előtérbe kerülésének, a gazdasági rendszer változásának a következménye, az átalakulást azonban nem szabad az ú. n. tekintélyállam uralmi rendszereivel, a nemzetiszocializmussal vagy fascizmussal azonosítani, bár érthető, hogy ezek az uralmi rendszerek ezt az irányzatot karolják fel; az irányzatot azonban nem ők teremtették meg és érvényesülése sincs ezekhez a rendszerekhez kötve, mert világszerte a legellentétesebb politikai uralmi rendszereknél egyaránt észlelhető.

Észlelhető nálunk is. Ha csak a legutóbbi évek magyar törvényhozási alkotásaira vetünk futó tekintetet, látjuk, hogy mennyire előtérbe került a kisember érdekeinek helyes és igazságos védelme.

Az 1933:V. törvénycikk a gondozásra legjobban rászoruló gazdasági munkásokat védi a gazdasági munkaszerződésen alapuló követeléseik kijátszása elien, - felelőssé teszi a megszolgált bérért a munkásvállalkozó mellett a gazdálkodót, védi az ingatlan megszerzőjével, a végrehajtással, a kisajátítással és csőddel szemben. Lehetővé teszi, hogy a dohánykertész a kir. kincstárral szemben is biztosíthassa járandóságát. Ezek a „kis ügyek” százezreknek létkérdesei.

Az 1934: II. törvénycikk a gazdasági cselédek szolgálati idejét szabályozza. *Milyen* bölcs szociális gondoskodás rejlik pl. abban az egyszerű intézkedésben, hogy a gazdasági éves cseléd szolgálati ideje március 31-én végződik. A sok-gyermekes cseléd télviz idején, január i-én volt kénytelen költözni, helyet változtatni. Télviz idején napokon át se kint, se bent. A gyermekhalandóság mesterséges elősegítése volt ez. Népünk szaporodása pedig különben is hanyatlik.

Szociális szellemben belenyúl a munkaviszonyok szabályozásába az 1937: XXI. törvénycikk. A munkaidő meghatározása kihat a legnehezebb új kérdésre: az állástalannak elhelyezésére; a legkisebb munkabér a száraz kenyér biztosítására; a fizetési szabadság: a dolgozó kisember egészségének megóvására.

Az 1938: XXXVI. törvénycikk gondoskodik a szabad pályán legalább az ipari, kereskedelmi, bánya- és kohómunkások gyermekeinek gyermeknevelési pótlékáról.

A közalkalmazottaknál a családi étellel együtt járó fokozott megélhetési nehézségek csökkentésére szinte kapkodva segít a törvényhozás. Előbb: a több gyermekes alkalmazottak családi pótlékának felemeléséről szóló 1937: XIII. törvénycikk, majd rövid idő múlva a közszolgálati alkalmazottak és nyugdíjasok anyagi helyzetének családvédelmet szolgáló javításáról alkotott 1938: XXXVIII. törvénycikk, ahol a családvédelmet, mint vezető gondolatot magában a törvény címében is kiemeli.

De rendezésre kerülnek gyors egymásutánban az ú. n. szociális kérdések is, amely rendelkezések újabb és újabb szociális intézményeket létesítenek. Sor kerül a szabad pályán és magán alkalmazásban levők kötelező nyugdíj biztosítására is. A munkásbiztosító, illetve az OTI és MABI után ez érhető is. Már a háború előtt az ügyvédi kar részére törvény állította fel az ügyvédi országos gyám és nyugdíjintézetet és az intézet anyagi gondjait több, háború utáni törvény enyhítette (1908: XL., 1914: LU., 1925: XX., 1928: XL, 1934:XXIIL). Az 1930: XXXIV. törvénycikk a T. c. 142. §-a elrendeli e célból az ügyvédi meghatalmazáson a jóléti hozzájárulás lerovását. Az ügyvédi meghatalmazásról szóló 1938: VI. törvénycikk 4. §-a ezt a hozzájárulást úgy szabályozza, hogy a meghatalmazási illeték egyötöd részének megfelelő összegű hozzájárulási bélyeg is a kötelező nyomtatványra kerül és ennek összegét a pénzügyminiszter félévenként az intézetnek küldi meg. Az 1930: IV. törvénycikk létesíti a kir. közjegyzők és közjegyző jelöltek nyugdíjintézetét. Az 1935: III. törvénycikk a gyógyszerészeti jóléti intézmény létesítéséről szól. De sor került a mezőgazdasági üzem alkalmazottai és munkásai kötelező biztosítási és nyugdíj ügyére is. A gazdasági munkás és cseléd segélypénztárról szóló 1906: XVI. törvénycikk még csak a segélyezést és nem a biztosítást tartotta célnek. Az 1902: XIV. törvénycikk már a cséplő és szecs kavágógépnél alkalmazottaknál bevezette a kötelező biztosítást, majd tovább fejleszti a kötelező balesetbiztosítást az 1912: VIII. törvénycikk különösen 5. §-a és az ezt követő törvények. Az új szellem jelentkezik azonban két új törvényben.

Az 1936: XXXVI. törvénycikk a gazdatisztek öregségi, rokkantsági és a haláleseti kötelező biztosításáról, az 1938: XII. törvénycikk a gazdasági munkavállalók kötelező öregségi biztosításáról intézkedik.

A szociális igazságszolgáltatásból fakadó jóakarathoz ez a sok apró tagozott részletben jelentkező, sokszor ötletszerű megvalósulása, csak azzal a veszéllyel jár, hogy egymás mellett, sok különálló, eltérő szervezetű intézmény létesítése nemcsak bonyolódottá, nehezen áttekinthetővé, hanem felesleges költségtöbblettel járóvá teszi ezt a közigazgatást. Ma amikor a társadalmi szabad, jótékonyági egyesületek összefoglalását is

jogosultnak tartja a közfelfogás, akkor előbb-utóbb ezeknek a különálló kényszer szervezeteknek össze, szinte mondhatnám egybefoglalására is gondolni kell. Bármennyire az új rendiségbe, az érdekeltségbe gyökereztetni is be, a háttérbe mindig az állam, az állami kormányzat áll, ha nem is kifejezett jogi, hanem politikai okosságból fakadó kötelezettséggel. Mindenesetre, ha baj lesz, az állam közbelépése következik be.

Aggodalmat okoz azonban, hogy a törvényhozás munkája sokszor kapkodó, ötletszerű és az áttekintés, rendszerezés szükségletérzete vagy képessége hiányozni látszik. Egészséges az volna, ha ez párosulna az újnak alkotási vágyával. Ezt azonban nem látjuk még ott sem, ahol már régebben érvényesülhetett volna. Utalok arra, hogy a munka és munkás jogviszonyát szabályozó, elkülönítetten egyes munkás alakzatokra létesített régibb és újabb keletű törvények korszerű egységesítése sem következett be. A házi cseléd (1876: XIII.), a gazdasági cseléd (1907: XLV.), a gazdasági munkások (1898:11., 1899: XLL, XLII., 1900: XXVIII., és XXIX. törvénycikkek), ezen kívül az ipari, kereskedelmi munkások, ipari kereskedelmi és gazdasági alkalmazottak jogviszonyairól szóló külön-külön törvények, olyan eltérő szabályokat foglalnak magukban ugyanannak a kérdésnek rendezésénél, amelyeket a munkás vagy munkanem különbözősége nem indokol és amelyek a szociális szempontból káros jogi útvesztőkbe vezetnek. Az eszmény pedig az volna, hogy a jogszabály olyan legyen, amely az erkölcsös, egészséges, szociális szellemű emberi gondolkodásnak megfelel, amelyet ilyen józan ésszel is megérezni, kitalálni is lehet.

A szolgálati viszony felmondására, megszüntetésére vonatkozó mai jogszabályok részleteikben majdnem áttekinthetetlenek. A házi cselédre felállított szabályok igen fontos alapelvekben sem egyeznek meg a gazdasági cselédre érvényes szabályokkal és így tovább végig ezen az egész területen. Ezért sikert arat a szabályok útvesztőiben jártas furfang, sokszor a szociális érdek sérelmére is.

De egymás után igyekeznek megoldani a magyar törvényhozás a többi társadalmi kérdést is. A nagy magyar probléma: a földbirtok kérdés rendezése nem kerül le a napi-rendről. Kis tüneti kezelést nyújt a családi hitbizományról és a hitbizományi kisbirtokról szóló 1938: XI. törvénycikk a lényegét nagyobb terjedelemben meg fogja a telepítésről és más földbirtokpolitikai intézkedésekről szóló 1936: XXVII. törvénycikk; nagyobb terjedelmű újítás tárgyalás alatt áll. Az elhelyezés lehetővé tétele végett ma az állam már az önállósításhoz segínyt is ad. A különböző kamarák felállítással hivatási szervezet rendet alakítja ki.

A társadalmi és gazdasági élet megzavart rendjének helyreállítási szüksége magát a közjogunkat, alkotmányjogunkat is áttörte, amikor az 1931: XXVI. törvénycikkkel kezdeményezve, a kormányzatot átmenetileg, ideiglenesen és parlamenti ellenőrzés mellett, törvényhozási jogkörrel ruházta fel. Az állami beavatkozás minél mélyebben nyúl be az életbe, a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosítása érdekében (1938: XV.), amelyet az újabb törvényjavaslat még tovább fejleszt. Ezzel karöltve jár az állami rend fokozottabb megóvásáról (1938: XVI. és XVIII. törvénycikk), az egyesülési szabadsággal elkövetett visszaélések megtorlásáról (1938: XVII. törvénycikk) való gondoskodás. A társadalmi kérdésnek az életbe mélyen benyúló és átalakító rendezése, azonban azzal a szükségszerű következményekkel jár, hogy az eddigi rendszer megváltoztatása újabb szociális problémákat támaszt, amelyeket szintén nem lehet csak rendszertelen kezelni és a büntető hatalom intézményeivel orvosolni.

Amint a törvényhozás, úgy öntik a többi jogalkotó masinériák is özönével a jogszabályokat és ezek mind telítve vannak szociális vonatkozásokkal. Az egyéni - szabadelvű – főleg – individualisztikus liberális kapitalisztikus gazdasági rendszere lassan egészen múlttá válik. Az állam többé nem rendőr és nem éjjeli őr, hanem az élet minden terén beavatkozó ténykedő hatalom. A termelés, forgalom, fogyasztás, javak elosztása minden részletében állami irányítás alá, sőt állami kézbe kerül. A közigazgatás tisztviselői munkakörük gyarapodásával szemlélik ezt a jelenséget és vesznek részt ennek mindinkább bővülő és gyorsuló munka menetében. A termelés, átalakulás, kereslet-kínálat, kivétel-behozatal, hitelélet irányítása mind közvetlenül közérdekűvé és közigazgatási feladattá válnak. Parlagon hagyott mezőgazdasági ingatlanok megművelésének biztosítása (8.730/1938. M. E. sz. rendelet), arató- és kaszálógépek használatának korlátozása (bejelentése 7.120/1938. M. E. sz. rendelet) épen úgy, mint a malmok létesítésének, bővítésének, szünetelő malmok újabb üzembehelyezésének korlátozása (4450/1938. M. E. sz. rendelet), iparigazolványok és iparendélyek kiadásának ideiglenes felfüggesztése (5.850/1939. M. E. sz. rendelet) épúgy mint a középosztálybeli ifjaknak kereskedelmi pályák felé irányítása (3.186., 5.017/1938. M. E. sz. rendelet) mind tárgyai az állami intézkedéseknek.

A felsorolt intézkedéseknél és az élet szabályozásának minden terén a közösségi gondolat lép előtérbe és jut érvényesüléshez. Ez porlasztja, csiszolja, enyhíti és idomítja át az egyén jogi hatalmának kiméretlen kérlelhetetlenségét, mindent legázoló szigorúságát, kegyetlenségét és önzését. Ez juttatja fokozottabb érvényesüléshez az erkölcsi szempontokat és a közösség érdekének védelmét. Der Einzige und sein Eigentum-féle szemlélet már csak a mulljog múzeumi érdekessége.

Ez a gondolat alakítja át a magánjogot is fokozottan főleg a háború utáni években. A magánjog ma már nem az önzés bibliája. A személy-, a család- és örökösödési jogon kívül, ahol ez magától értetődő a múlt hagyományai szerint is, – átalakítja a dologi és kötelmi jogot is. A gyermek-, a nő-, a házasság-, a család- és munkásvédelem itt jutnak gyakorlati érvényesüléshez. Az átalakulás azonban jelentkezik a dologi és kötelmi jogban is. Jelentkezik a tulajdonjog fokozott korlátozásában, a megosztott tulajdon új életre-keltésében, az ingatlan tulajdonszerzés, haszonbérbevétel magánjogi szabad lehetőségének korlátozásában és irányításában. Itt szóhoz jut a földbirtok helyes és az állam érdekeinek megfelelő megosztásának közérdeke, a földhöz és keresethez juttatás szempontja is. A kötelmi jog terén háttérbe szorul a felek szerződési szabadságának korlátlanlansága és az állam benyúl a kényszerítő (kogens) szabályok szaporításával. Még az alakszerűségek is szociális érdeket szolgálnak. Az ingatlan szóbeli eladásának érvénytelensége, nagygépek megrendelésének alakszerűségéhez kötése, a kis embert védik a korcsmai, borgózós, vagy kellően át nem gondolt eladás, vagy a rábeszélő ügynök büvkörével szemben. A kamatkorlátozások a hitelre szoruló kihasználását akadályozzák. Az uzorás, és kizsákmányoló ügylet érvénytelensége, ennek újabb és helyesebb szabályozása (1932. IV. törvénycikk) a gazdaságilag, értelmileg, függő helyzetben lévő, gyengébb felet fokozottabban védi. Milyen fontos a közigazgatási tisztviselőre, aki a néppel érintkezik és foglalkozik az állatszavatossági (1923: X. törvénycikk), a mezőgazdasági termények betakarítás előtti eladására (1930: XXIII. te. 35-39. §.) vonatkozó szabályok pontos ismerete. A legnagyobb gondozásra az elhagyott mezőgazdasági kisember szorul. Mit jelent ezeknél a kisembereknél az állatvételemnél való becsapás, a megvett állat elhullása. És mit jelent ma, amikor nincs hitel, a betakarítás előtti kényszereladás nyomó-

rúsága. Nem engednék még közigazgatási gyakornoki álláshoz sem olyant, aki az ezekre vonatkozó részletes szabályokat és a bírói gyakorlatot nem ismeri. Ez a szempont érthetőleg legnagyobb terjedelemben a munkajogviszony szabályozásába vonult be és átalakította minden részletét. A jogélet biológiai apróságaival foglalkozik a lakbérleti szabályrendelet, amely a bérleti viszonyt rendezi. Csak vissza kell emlékezni a fővárosi lakbérleti szabályrendelet megalkotásának történetére. Miként küzdöttek szervezeten az érdekkörök szociális szempontok hangsúlyozásával. Nem marad ki, sőt telitődik a kártérítési jog tana is ezzel, a veszélyes üzem és általában a feltétlen kártérítés, a kármegoszlás stb. mutatnak erre.

A közösségi érdek fokozottabb védelme alakítja át a büntetőjogot is. A bűncselekmény már régóta nem „jogi lény”, ahogy a klasszikus iskola képviselője Carrara jellemezte, hanem társadalmi jelenség. A bűncselekmény elleni küzdelem mindinkább a bűncselekménynek társadalmi és egyéni okaiban való leküzdési tudományává alakult át, nemcsak a megelőzési, büntett nyomozási, hanem megtorlási részében is. A bűncselekmény köre még ma is lezárt. A társadalmi együttélés nagy veszedelmével járna ezzel az elvvel való szakítás és azon a címen, hogy a közösségi életet fenyegető cselekmények összes tényálladékat előre lerögzíteni nem lehet, büntetés alá vonni olyan cselekményeket is, amelyekre előre büntetés megállapítva nem volt. A lezártág elvének fenntartása mellett azonban, a cselekmények jogi tényálladékanak körülírásában már a keretszerűség elve kezd érvényesülni.

A bűncselekmények körének szabályozásánál a vagyon elleni cselekmények előtérbe helyezése megszűnik és előtérbe kerül magának a fenyegetett állami és társadalmi rend megóvásának és megvédésének fontossága és mindaz, *amit* ezen a címen védeni *szükségesnek*

éreznek. A régi büntető jogunkat így átalakította nemcsak az ú. n. büntetesssel való törvényes bánásmód változása (a fiatalokú büntettes, a közveszélyes vagy hivatásos büntettes, csavargó és munkakerülő, a megrögzött büntettes megkülönböztetése, a feltételes elítélés és új pénzbüntetési rendszer bevezetése, a büntettes mellett és helyébe a biztonsági szabályok rendszere, a dologházi őrizet, a szigorú dologház, a feltételes szabadon bocsátás rendszerének bevezetése), hanem átalakította új bűncselekmények tényálladékanak vagy régi tényálladékok kibővítése, illetve következményeinek újabb szabályozása. Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelme mellett csak az árdrágító visszaélések új szabályozására hivatkozom, amely az ártúllépés, áru-, munkabér-uzsora, árdrágító üzérkedés, árúelvonás, árúcsempészet, eladásmegtagadás veszedelmét büntetéssel akarja leküzdzeni.

Ez a szellem még a pénzügyi jogba is bevonult, habár sok tökéletlenséggel. A pénzügyi jog: a vám, az adó, az illeték: tárgya, alap ja, mértéke különben is a gazdasági élet rendjébe, a termelés, forgalom, a vagyon és jövedelem eloszlásába mélyen benyúlnak, örökösödési illetekkel ép úgy, mint a magánjog öröklési részével, a vagyonmegosztást közvetlenül lehet szabályozni, a családvédelmet szolgálni és harcolni az egyke ellen. Amint ezt a közeljövőben látni is fogjuk. Az új szellem részletekbe való behatolását máris szemlélhetjük. A létminimum, az alkalmazotti kereseti és jövedelmi-, a kis vagyon, a vagyonadó alól mentesül, de nem mentesül az általános kereseti adó alól. A nagy vagyon (500.000 P-n felül) kellő jövedelmeztetés nélkül is fizet minimális 2%-os jövedelmi adót. Az eltartott családtagok, a gyermekek számának a jövedelmi adónál csökkentő, a gyermekek számának az adómentes jövedelmi, alkalmazotti, kereseti adó-alapnál a mentességet emelő hatása van. A négynél több gyermekes, 1000 P-nél kisebb

jövedelmű, 25.000 P-nél kisebb vagyonú adózó, a terhére előírt földadóból és az ez után járó községi, törvényhatósági, állami adókból az ötödik és ezenfelül minden további gyermek után 5-5%-os adómérséklést kap. A kizárólag vagy túlnyomó részben napszámból élők egy szoba és mellékhelyiségből álló lakóháza állandó házadómentességet kapott. A földreform rendjén juttatott föld elviselhetetlen használati díjának és járadékának leszállítása és helyesebb rendezése, a földnek a juttatottak kezéből szükségszerűen bekövetkező kicsúszását hátrította el. A mezőgazdasági munkás vámörlési jogsútságának biztosítása, a lisztforgalmi adóválság súlyos terhét enyhíti. De a megélhetés biztosítottóságának lehetőségét nyújtja akkor is, amikor a kereseti, vagyon- és jövedelmi adót, ha ezek behajtása az adózó helyzetét lényegesen megrontaná, elengedi. (K. H. Ö. 33. §., I. V. H. Ö. 58. §.) A házadómentesség szabályozásával utcasorokat lehet építtetni, ezzel és a tatarozási kedvezménnyel nemcsak egészséges lakást lehet biztosítani, hanem munkaalkalmat lehet teremteni. Mindezek a szociális tartalmú intézkedések már első komoly lépések egy tovább járható úton.

Még csak azt említem meg, hogy a családvédelem ezidőszerint azonban úgy érvényesül, hogy az együttélő családtagoknál az egység, a jövedelmi adókulcs progresszivitását, a végrehajtási eljárásnál, az igényper kizárása folytán (K. K. H. Ö. 59. §.) a közös lakásingóinak elkobzását jelenti. A családi együttélés tehát ezekben a vonatkozásokban pénzügyi jogi hátrányt jelent.

A pénzügyi jogban azonban sok az antiszociális mellékrendelkezés még a szociális vonatkozású intézkedésekkel kapcsolatban is. A mentességek megadásánál igen sok esetben rendeletekben előírt alakszerűség és ezek ismeretének megkövetelése sokszor hiúsítja meg ezekkel az alattomos jogszabályokkal magát a mentességet ép a kisembereknél.

V. A szociális érdek jogi védelme nemcsak úgy következik be, hogy közvetlenül maga a szociális kiváncsóság lesz a paragrafusoknak jogi tényálladéka, hanem bekövetkezik a tevékenységre kötelezett hatóság, hatósági közeg ténykedése, illetve, ha az ügy a bíróság hatáskörébe tartozik, a bíró döntése útján. Bekövetkezik pedig kétféleképpen is.

Először úgy, hogy a jogszabályokba foglalt és nyitva hagyott kereteket ilyen szellemben tölti ki az, akire a végrehajtás vagy alkalmazás bízva van, – másodszer úgy, hogy az elintézésre, eldöntésre utalt, jogszabállyal nem szabályozott kérdéseket is elintézi, eldönti, tehát jogszabályt állít fel.

Főleg a magán- és kereskedelmi, de a közigazgatási jog szabályai is sokszor utalnak: a jóerkölcsre, a tisztességre, a méltányosságra, a célszerűségre.

Ezek tartalmát azonban nem határozza meg a jog. Nyitott kapuk ezek, amelyeken az élet igazságai vonulnak be. Megemlítem, hogy a német nemzeti szocialista jogászok szerint – itt csak Schmitt Károly tanítására hivatkozom – mindezek a nemzeti szocialista világnézet szerint ítélendők meg és a pártprogram alapulvételével töltendők meg pozitív tartalommal.

Mi ezeken a kapukon nem a pártprogramokat, hanem az élet szociális igazságait vonultatjuk be. Az intézkedő, a döntő tényező, az életviszonyok közvetlen szemlélője és közvetlen intézője. Szava nem általánosságban, hanem a köz és az egyes husábvágóan dönt. Ép ezért nemcsak a jogszabály nyitva hagyott kereteit tölti így ki, hanem így magyaráz is, ahol a jogszabály magyarázatra szorul. A közigazgatási hatóság rendeletkibocsátási, utasítási jogának helyes szellemi irányát jelzi ez.

A magyar bíró ilyen munkáját látjuk a döntvényalkotásoknál. Szinte lelkét tárja elének a bíró a kir. Kúria régi 79. számú döntvényének indokolásában, amikor a törvénytelen gyermeknek örökösödési jogát akkor is megállapítja, a végrendelet nélkül elhalt anya hagyatékára, ha az anyának más törvényes leszármazol is vannak. A régebbi joggyakorlat ilyenkor megfosztotta a törvénytelen gyermeket örökösödési jogától. Ma már 33 éve, hogy a kir. Kúria ezt a döntvényt meghozta és indokolásából most is kiérezzük az alkotás hevét. A jogszabály elavult, az élet nagyot változott, a törvényhozás késedelmeskedik, a Kúria kénytelen beavatkozni s a lelkiismerettel és a társadalmi igazsággal ellentétes régi szabályt összetörni, igazságos szabályt létrehozni.

Ebben a szociális jogvédelemben a polgári bíróság szerepét tárva fel, mutatok rá arra, hogy a jogszabályt nemcsak alkalmazza, hanem szükség esetén alkotja is.

A polgári bíró nem utasíthatja el a hozzátartozó ügyet azzal, hogy nincs jogszabály. A Code civil 4. cikke nyíltan kötelezi a bírót, hogy minden polgári ügyet bíráljon el. A német B. G. B. első tervezetének első szakasza ugyanezt mondta ki. Ha a törvényből ki is maradt, az alapelv ott is érvényes. Még az Optk. 7. §-a is a jogeset eldöntésének kötelezettségét állítja fel és ha nincs más megoldás, a természeti jog elveihez utasít. A magyar polgári trvkv. javaslatának 5. §-a szerint, végső esetben a törvény alapgondolatát és célját kell tekintetbe venni, az olasz Codice civile 3. art. a jog általános elvei szerint való döntést írja elő.

A valódi nevén a gyermeket a svájci polgári törvénykönyv 1. §-a nevezi, amikor azt mondja, hogy a bíró ilyenkor törvényhozó. Az 1933. évi május 15-i német Erbhofgesetz 63. §-ának 3. bekezdése is azt mondja az ilyen esetre, hogy a törvény céljának szemelött tartásával, úgy kell döntenie a bírónak, ahogy rendes és lelkiismeretes törvényhozóként határozná.

A bírónak ez az ügy eldöntésére vonatkozó kötelességéből szükségszerűen fakadó jogosultsága arra mutat, hogy az együttélést lehetővé tevő jogrendnek egyformán áll szolgálatában a törvényhozás (jogalkotás) és a bíraskodás. Mindkettő ennek a jogrendnek a tényezője.

Ezt a szemléletet és tételt fejleszti a még ma forrongó, vajúdó német nemzeti szocialista jogtudomány is. Nicolai szerint a bíró és a törvény ugyanazt a működést fejt ki, a jogalkalmazás jogalkotássá válik. A bíró a jogalkalmazásban részére biztosított területen – tanítják – tovább folytatja a törvényhozó politikai tevékenységét. A németeknél a jog forrása: a fajiságból származó természetes jogérzék, illetve maga a forradalom. A bíró felszabadul a tételes jogi megkötöttség alól. Szinte új életre kel a Fuchsféle ú. n. szabad jogi iskola régebbi tanítása azzal a különbséggel, hogy ezúton a pártprogramul igyekszik érvényesülésre.

A forrongás lehiggadása után, főleg, amikor a tételes jogok tartalma az új eszméknek megfelelően átalakul, a helyes szemlélet helyre fog állani.

Nálunk a bíró a törvény és törvényerejű szabályok uralma alatt áll, nem is akar föléljük kerülni. Ahol azonban maga a jogszabály vagy az eldöntés szüksége lehetővé teszi, beviszi mindenkor a szociális érzést, bölcsen, megfontoltan, érzelgősség nélkül. Az óhajtott törvények mellett ezért állandó érték marad mindenütt – de főleg nálunk, ahol az egyéb értékek úgy megfogyatkoztak – a jó bíró, aki a holt szabályt életre kelti.

Ugyanez áll lényegében, a működés különbözőségéből fakadó változtatással, a közigazgatásra, a közigazgatási tisztviselőre is, nemcsak ott, ahol valóságban bírói feladatot teljesít, de az ettől eltérő természetű különböző tevékenysége egész területén is.

A közigazgatási tisztviselő ilyirányú ténykedésének még nagyobb lehetőséget ad maga a közigazgatási jog egész rendszere, ahol a jogszabályok aprólékos, részletekbe menő anyagi jogi rendelkezést alig nyújtanak és a jogszabályok kereteit, de a jog hiányait, hézagait kitölteni még nagyobb mértékben a közhatalmat gyakorló funkcionáriusnak magának kell. Csak az önkényeskedést váltsa fel ez a szellem.

Hogy mit tehet és alkothat egy ilyen képzettségű és lelkületű közigazgatási tisztviselő, azt valóságos élvezettel olvashatjuk és útmutatóul tanulhatjuk Fischer Bélának: „A mezőgazdasági, közegészségügyi, népjóléti és kulturális vármegyei közigazgatás a községekben” című, a községről rendezett előző tanfolyamon tartott előadásából.¹

VI. A szociális érdek jogi védelme után a szociális jognak második főágazata: a jog szociális védelme. Itt azt fogom ismertetni és vizsgálni, hogy van-e védelme a létező jognak és hogy megfelel-e ez a védelem a szociális követelményeknek?

Már maga az is szociális alapkövetelmény, hogy a jognak legyen védelme.

A hatalomnak, az állami szervezett erőnek biztosítania kell nemcsak a jogot, hanem a jog érvényesülését is. Hatalom, jog nélkül: tragédia, jog hatalom nélkül: komédia. Az egyik siralomba, a másik torz nevetésbe fül.

A jogot a jogositott gyenge ereje sokszor nem tudja érvényre emelni; az erős szervezet ereje pedig a nemjogot is érvényre juttatja. Az elismert, tételezett jog holt szabállyá válnék, ha nem történék gondoskodás az érvényesítés útjának biztosításáról.

Az állam elvileg megtiltja az önségelyt és önbiráskodást és magára vállalja a jognak a védelmét. Ezt a jogvédelmet monopolizálja, állami közjogi rendjének részévé teszi. Ennek következtében áll elő az állammal szemben a félnek jogvédelmi igénye.

A perjogokban ez a közjogi jogvédelmi igény lel szabályozást. A perjogok határozzák meg, hogy ki, mikor, miért, melyik bírósághoz, hogyan fordulhat jogsegélyért. Jogvédelmet azonban nemcsak a bíróságok nyújtanak a perekben, hanem az állam egyéb hatóságai is nemperekben. Mindezt az ú. n. eljárási szabályok, a peres, a közigazgatási és perenkívüli eljárási szabályok szabályozzák.

Először azt tárom fel, hogy milyen a jog védelme a közigazgatási eljárásban.

A jogvédelmi igény elméletét a polgári perjog tudós művelői csiszolták ki finoman. Nem szabad azonban a jogvédelem fogalmát csak a magánjogi rend részére kisajátítani. Nagy hiba, hogy elhanyagolták kidomborítani a közigazgatási hatóságok működésének jogvédelmi jellegét és ebben a vonatkozásban úgy fogták fel a jogvédelmet, hogy az a közigazgatási hatóságokkal szemben érvényesül és a közigazgatási ténykedés bírói felülvizsgálatának lehetőségében áll. Maguk a közigazgatási jog tudományának művelői és a közigazgatási eljárási szabályok is hibásak, mert a közigazgatási eljárásban a jogvédelmet a jogorvoslati eljárás szervezésében látják. Ennek sajnálatos következményeként közigazgatási reform alatt, a jogorvoslati eljárás reformját értik és nálunk ezt reformálják ismételtén, teljesen elhanyagolva az elsőfokú hatóság előtti eljárás korszerű átalakítását, legtöbbször szabályozását is.

Tanításunk, hogy a közigazgatási hatóságok és már az elsőfokú hatóság is, a hatáskörükbe tartozó ügyekben jogvédelmet nyújtanak. Ennek jelentősége akkor domborodik ki, ha arra gondolunk, hogy a közigazgatás az állami feladatok közvetlen megvalósítása. Ezeknek a feladatoknak megvalósítását pedig jogszabályok írják elő. A nagytömeg,

¹ A mai magyar község, közzétette v. Keresztes-Fischer Ferenc, szerkesztette Mártonffy Károly, Budapest, 1398., 157-175. 1.

a közönség nagy része., az állami feladatokat közvetlenül végző közigazgatással érintkezik. A bíróság elé kerülés kivételes eset. Fontos tehát, hogy ahol érinti a közigazgatás intézkedése az egyén, vagy a köz jogát, vagy az eljárás törvényszerűségét, tartsa meg az ezekre felállított szabályokat. Ha az első fok már ilyen értelemben nyújt jogvédelmet, nincs szükség a felsőbb közigazgatási hatóságokhoz megengedett jogorvoslattal élni és nincs szükség a közigazgatási intézkedések jogsértései miatt az erre rendelt bírósághoz, a közigazgatási bírósághoz, a közjogi keresettel, panasszal fordulni.

Bármennyire követelmény is, hogy már a közigazgatási hatóság a közigazgatási eljárás folyamán is tiszteletben tartsa és érvényre juttassa a jogot, a tökéletes jogvédelem biztosítása mégis mindig meg fogja követelni, hogy a közigazgatási hatóságok jogsértő határozatai, vagy az ügyek el nem intézése ellen is biztosítva legyen a bíróság előtti jogvédelem intézményes lehetősége.

Az állam legmagasabb fejlődési fokozatában is benne van a jogállam alakzata, a jogállam fogalma pedig magában foglalja a közigazgatási bíráskodás nyújtását.

A közigazgatás és a bíróság közötti különbség lényege az, hogy a közigazgatási tisztviselő felsőbb hatóságai, előljárói utasítására dolgozik, a bírónak azonban nem lehet utasítást adni, mindig törvény és törvényerejű szabály alapján rendelkezik. Ennek a lényegnek együttjárója: a bíróság külön szervezése és a bíró függetlenségének biztosítása.

Itt kell rámutatnom a közigazgatási ügyeknél észlelhető jogvédelem hiányára.

Szociális követelmény, hogy minden jogvita ügy eljusson a bírósághoz és hogy minden peres ügyre rendelkezésre álljon legalább egy bíróság.

Tudatossá vált követelmény legyen, hogy jogvita ügyében senki, tehát sem az egyes ember, sem a közületi alakzat, el ne zárassék a bíróságtól.

Sajnos, ez nincs így ma a közigazgatási, de nincs így az ú. n. polgári peres ügyekben sem, sőt még romlik is a helyzet.

A közigazgatási bíróságot ma – nem tekintve az 1907: LX. törvénycikk kivételes, általános szabályára – akkor lehet igénybevenni, ha a törvény vagy a minisztertanácsi felhatalmazáson nyugvó miniszteri rendelet (1896: XXII. te. 16. §.) erre külön engedélyt ad. A jog védelmének lehetősége tehát külön jogi engedély megadásától függ.

Utóbbi időben és csodálatosan ép a szociális program megvalósítását hirdető kormányzat részéről látunk olyan irányzatot, amely ezt az engedélyt megtagadni akarja. A vagyoni hozzájárulásnál a törvény már kizárta a bírói jogsegélyt. Ez egy olyan veszedelmes lejtő, amelyről vissza kell fordulni és amellyel szemben jogosan hangzott el sok erős bírálat. Követelmény ezzel szemben az, hogy a bíróság minden külön engedély nélkül igénybevehető legyen, ahol a jogrend jogigényt ad, ahol az intézkedés egyesnek vagy közületnek jogát, lényeges érdekét és az ügyelintézésre vonatkozó lényeges eljárási szabályt sért.

De követelmény, hogy akkor is igénybevehető legyen, amikor a közigazgatási hatóság az ügyet épen a döntés kikerülése végett heverteti, amikor hallgat. Az akta elsüllyesztése a jogrend alattomos megfűrése!

Ez a hiánya a mai jogvédelemnek közismert. Kevésbé ismeretes azonban az, hogy a magánjogi vitás peres ügy sem kerül mindig bírósághoz, sőt újabban még romlott is a helyzet. Az államvasúti alkalmazottak igényének a bíróság előtti érvényesítését megszüntették. Amíg a köztisztviselő, közalkalmazott a közigazgatási bíróság előtt érvényesítheti igényét, addig a MÁV alkalmazott eddig a polgári bíróság elé mehetett igényével,

ma azonban ez az út is el van előle zárva, sőt igényét más, állami bíraskodó hatóság elé sem viheti.

Vannak továbbá kizárólag polgári peres ügyek, amelyek sohasem jutnak független bíróság elé. A gazdasági munkásoknak a szolgálati szerződésből fakadó magánjogi követelése és részben egyéenként (1933: V. te. 12. §.), a 100 P-t meg nem haladó kártérítési követelése a közigazgatási hatósághoz tartoznak. A gondozásra legjobban rászoruló kisemberek létfenntartási ügyei sohasem jutnak bírósághoz. Ezek: az aratómunkások, a sommások, a kubikosok, a kukások, az erdei munkások és a gazdasági cselédek (1907. évi XLV. te. 62. §., 1923: XXIV. te. 1. §.).

E tekintetben is romlott a helyzet, mert az 1907-es gazdasági cselédtörvény előtt a gazdasági cseléd bérkövetelési ügyei végső fokban bírósághoz, mégpedig a közigazgatási bírósághoz kerültek (1896: XXVI. te. 79. §. és 1907: XLV. te. 69. §.).

Ma a szolgabíró, az alispán és végső fokon a földművelésügyi miniszter dönti el ezeket a polgári pereket. Itt van még a szociálpolitika-kérdés rendészeti kezelésének csökevénye, mert ezeknél a kifejezetten polgári peres ügyeknél még ma is mindig a rendészeti és más közigazgatási szempontok döntenek.

A törvényhozás is belátta, hogy az ügyintézés ilyen szabályozása helytelen és úgy enyhített, hogy az 1923: XXIV. te. bevonta a munkaadók és vállalók érdekeltségét, a közigazgatási hatósági közeg mellé beültette az érdekeltség ülnökeit is. Az 1923-as törvény megfelelni akarván a szociális követelményeknek, még azt is kilátásba helyezte, hogy a földművelésügyi minisztérium harmadfokban is az érdekeltek képviselőinek bevonásával fog tanácsot alakítani. Ez a terv sohasem valósult meg, sőt rövid idő múlva azt is lebontották, amit a törvény első- és másodfokon megvalósított. A 4.291/1925. M. E. sz. rendelet törvényes felhatalmazás alapján 1925. augusztus i-től a másodfokú hatóságnál, a 9.730/1932. M. E. sz. rendelet pedig 1933. január i-től elsőfokon is megszüntette az ülnöki intézményt, úgyhogy ma már a hatósági közeg ismét ülnökök közreműködése nélkül tárgyal és határoz.

Ugyancsak közigazgatási hatóságot vesz igénybe jogrendünk a házicseléd béres hasonló természetű követeléseinek elbírálására azzal, hogy az 1876: XIII. te. 119. §-a szerint: a kártérítési követelések összegre való tekintet nélkül a rendes bírósághoz tartoznak. Ennek azonban az a furcsasága, hogy harmadfokon ezek az ügyek mégis csak bírósághoz, mégpedig a közigazgatási bírósághoz jutnak. Itt aztán esőtől jön az áldás, 50 filléres cselédbér felett harmadfokon ötös birói tanács ítél!

Az előző fejtegetések anyaga maga vezet arra, hogy jogvédelmünk szervezésének egyik nagy hibáját feltárjam. Ez a munkaügyi bíraskodásnak, tehát a legnagyobb gondozást érdemlő kérdésnek hazai rossz szabályozása.

Ma, a munkás osztályozása alapján, három munkaügyi bíróságunk van és van egy negyedik, a munkaviszony természetére tekintettel.

Ezek:

1. a tulajdonképeni munkaügyi bíróság az ipari és kereskedelmi alkalmazottak (9.180/1920. M. E. sz. rendelet),
2. a gazdasági munkaügyi bíróság az ú. n. gazdasági munkások,
3. a cselédbíróság a házicselédek munkaviszonyából és
4. a társadalmi biztosítási bíróság a biztosítási jogviszonyból előálló perekre.

Mindezek csak abban egyeznek meg, hogy egyik sem rendes bíróság és egyik előtt sem a rendes polgári peres eljárási szabályok érvényesek.

Az első és negyedik: rendes bíróságot különlegesen, a második és harmadik: közigazgatási hatóságot vesz igénybe. A harmadik úgy, hogy az előtte folyó eljárás szabályai megalkotva 1876 óta sem lettek!

A negyedik bíróságot és eljárást egy új törvényünk, az 1932: IV. törvénycikk korszerűen szabályozza. Ez az első szocializált perjog. Most csak az első három szervezésének összevisszaságát mutatom be.

Ha a házicseléd 5 pengőnyi elmaradt bérét követeli, tekintet nélkül az értékre, három fóruma van. A harmadik a közigazgatási bíróság ötös tanácsa. Holott ma már egyébként a kir. járásbíróháza mint elsőfokú bíróság a hatáskörébe tartozó összes követelési perekben – rendszeren tehát 3000 P-ig – végérvényesen ítél, ha az ítélettel okozott sérelem nem éri el a 200 P-t. Ha azonban a munkaadó azért nem fizeti ki az 5 P-t, mert a cseléd eltört egy vázát, tehát kárt okozott, ez a kár még akkor is, ha a munkaadó csak beszámítás erejéig akarja érvényesíteni, már a rendes bírósághoz tartozik. A cseléd bérperét fel kell függeszteni, amíg a rendes bíróság a kár kérdésében jogerősen ítél.

A gazdasági munkás 100 P-ig kárát is érvényesítheti a közigazgatási hatóság előtt, de már 10 P a rendes bírósághoz tartozik.

Mindhárom bíróság munkaviszony felett ítél, de a munkaviszonyon alapuló lakáshasználat, a lakás kiüresítése és visszabocsátása a rendes bírósághoz tartozik.

Mindhárom bíróság a pontosan körülírt munkakategóriák ügyében ítél. De sokszor rendkívül nehéz annak megállapítása, hogy az ismérvek megvannak-e. Például szoktam felhozni, hogy milyen tanulmányt követel egy soffőr bérvkövetelésének érvényesítése. A soffőr lehet ipari munkás, gazdasági alkalmazott, házicseléd. Mindegyiknek más a bírósága és más az eljárás szabálya. Ha pedig rendes, magánjogi szolgálati szerződésről van szó, az ebből előálló igények elbírálása már kizárólag a rendes bírósághoz tartozik.

Mínt hogy így keresztül-kasul érintkezik a közigazgatási hatóság és rendes bíróság hatásköre, ha összeütközés áll elő, akkor ez már alkotmányjogi kérdés. Az 5 P-s cseléd-bér és az, hogy aki követeli, cselédnek tekinthető-e vagy sem, olyan alkotmányjogi kérdéssé válik, amelyet a hatásköri bíróság hetes tanácsa intéz el. Mintha nagyon okos és leleményes emberek azon törték volna a fejüket, hogyan lehet legzavarosabbá tenni a legegyszerűbb kérdéseket.

Mindezen egyszerűen lehetne segíteni, ha az egész munkaügyi bíráskodást, a többi perek csoportjába sorolnánk be, csak a gyors elintézését kellene biztosítani és a közigazgatási vonatkozású részt rábízni a közigazgatási hatóságra. A renitenskedő, az üzemvitel érdekét veszélyeztető alkalmazottnak a gazdasági üzemi lakásból gyors kitelepítését ruháznám a közigazgatási hatóságra, fenntartva a kérelmező fél polgári bírósághoz tartozó anyagi jogi felelősségét és előfeltételként követelném meg a más helytt lakásnyújtás kötelezettségét.

Amilyen örvendetes, hogy az anyagi jog egész területén szociális követelményekkel telítődnek a jogszabályok és ezen a téren az előhaladás folytonos és gyorsütemű, éppoly kevésbé vigasztaló ebből a szempontból az eljárások szabályozása. A szociális követelmények érvényesülése nagyon elmaradott és igen lassú ütemű, főleg a peres eljárásoknál. Csak ismételtük, amit a Neue Staatslehre és a Neue Sittenlehre tudós bécsi szerzője: Menger egyetemi tanár a század elején hirdetett. A polgári perjog a legelmaradottabb ebből a szempontból a jog többi részével szemben. Olyan a polgári per-

jog, a jog többi ágával szemben, mint a vidéki város, ahol a főváros évek előtti, rég levett divatcikkeit mint újdonságokat piperkőcködve viselik.

A polgári perjog bírálata tekintetében sokban csatlakozhatunk a német nemzeti szocialista jogászok fejtegetéseéhez. Helm három idegen szóval jellemzi a perjogot: kapitalisztikus, liberális és demokratikus. Az utolsó elítélő jelző téves, mert épen az a baj, hogy nem eléggé népies irányzatú a perjog.

Az antiszociális szabályozás pedig éppen a per jogoknál a legindokolatlanabb. Már gazdaságilag nézve is milyen túlzás a magánjog terén a felek egyenlőségéről beszélni a munkaadó, a tőkés és a munkavállaló, a munkáját eladó fél között. Hová tolódik azonban ez az egyenlőtlenség a perben? A munkaadó a megszolgált bér kiszolgáltatásának elhúzásával a jogi formaságokkal rövid idő alatt térdre kényszeríti ellenfelét, a munkást, aki munkabéréért, aznapi szükségleteinek fedezetéért kénytelen perelni.

Sehol sincs nagyobb szükség ép, egészséges és igazságos szociális reformokra, mint épen a peres eljárás szabályozásánál. Milyen nevetséges kényeskedések a per jogi szerkezetének finomságai, amikor ezzel a lényegyet ütjük agyon!

A per mindig a perben szereplő javak gazdasági válsága. Általános követelmény, hogy ez a válság rövid ideig tartson, a gazdasági feladatuk végzéséből kikapcsolt javak minél előbb jussanak vissza körforgásukba.

Az egész világ rohan, már nemcsak vasúton, hanem autón, repülőgépen is és a per még mindig csak gyalogjárással szolgálja a köz- és a gazdasági érdeket. Természetes, hogy lemarad a rohanó életről. Nem volna szabad az államnak ma is postakürtös delisáncon szállítania a perbeli igazságot. Különösen akkor volna szükség nem is sürgős, de rögtönös jogvédelemre, amikor a per tárgya a munkás munkabérekövetelése. Magának a perjognak kell ezt nyújtania. És csak azután fogadhatjuk el Kisch-nek, az Akademie für Deutsches Recht polgári jogi osztálya vezetőjének azt a tanítását, hogy a jogszolgáltatás lényeges feladata annak a bírótípusnak kialakítása, aki a népközösségnek tartozó felelősségérzeténél fogva lehető enyhítésére törekszik a perrel – mint szükséges rosszal – együttjáró szociális károk súlyának. Hogy az ilyen feladat sikeresen elvégezhető legyen, ennek előfeltétele: az ezt lehetővé tevő törvényes intézkedések megalkotása.

Mérsékeltlen és lassan ugyan, de a polgári perjogban is érvényesülnek a szociális szempontok. A középkori írásbeli per rendszerét, amelynek egy része nálunk szégyenletesen 1915. január 1-éig érvényben maradt, nagykésőn felváltotta a törvényszék előtti eljárásban is a szóbeliség, a közvetlenség és a nyilvánosságon nyugvó perjog (1911:1. törvénycikk), miután nyugaton ezt a rendszert már évtizedekkel előbb bevezették. Felváltotta évtizedes oknélküli késedelmeskedés után és úgy, hogy elévült, mielőtt életbe lépett volna. Eredeti intézkedéseit előbb a háborús rendelkezések, utóbb törvényhozási alkotások (1925: VIII. és 1930: XXXIV. törvénycikk) át- és átmódosították. Most újból alapos átalakítás előtt áll. Hogy milyen kevéssé számolt a gyakorlati szempontokkal az új Pp., már az is mutatja, hogy bár a perek 95%-a tartozik a járásbíró hatáskörébe és csak 5%-a törvényszékhez, a szabályozás főtárgya mégis a törvényszéki eljárás, míg a járásbírósi eljárást csak utalásokkal mellékesen szabályozza. A múlttal szemben így is nagy a haladás. Az állami és gazdasági élet egyéb jelenségeihez viszonyítva azonban olyan ez a haladás, mintha napjainkban a lóvasút váltaná fel a gyalogjárást.

Szociális vonatkozásban haladás, hogy a bíró ma már nem nézi összekötözött kezekkel hogyan párbajoznak előtte a felek, esetleg hogyan gyúrja maga alá az élel-

mesebb fél a másik járatlan, tanulatlan, gyengébb felet, hanem maga is résztvesz a perben és irányítja, vezeti annak menetét. Ez az alapvető gondolat, amelynek még további fejlődését látni fogjuk és amelyet a német nemzeti szocialista jogtudósok mindinkább előtérbe helyeznek.

A szociális követelményeknek megfelelő per jogban a bíró kezében van a tárgyalás és a per vezetése. Mai per jogunkban is a bíró hivatali kötelessége gondoskodni arról, hogy az ügy kimerítő tárgyalásban részesüljön (Pp. 224. §.), a felek homályos nyilatkozatai, hiányos tényelőadásai és bizonyítékai kiegészíttessenek, a felek a szükséges nyilatkozatokat megtegyék (Pp. 225. §.) és hivatalból figyelembeveendő körülmények felderíttessenek. Ezért a bíró kérdezheti a feleket, elrendelheti személyes megjelenésüket (Pp. 226. §.). A bizonyításnál még nagyobb ez a jogkör. Hivatalból rendelhet el tanúkihallgatást (Pp. 288. §.), szemlét (340. §.), elrendelheti szakértők meghallgatását (350. §.) a félnek eskü alatti kihallgatását (368. §.), hivatalból szerezheti be a tanutói az okiratot (308. §.), a szemletárgyat (345. §.) és a féltől (326. §.) vagy közhatóságtól (340. §.) az okiratot. Csak most kezdik felismerni, milyen nagy fontossága van annak, hogy a bíró szabadon rendelheti el a fél eskü alatti meghallgatását, amikor ennek révén a bizonyítási teher egész régi tantétele is átalakulóban van.

A bizonyítékok szabad mérlegelésének elve (Pp. 270. §.) a perbeli tények valóságának, a történeti hűségnek megfelelő megállapítását teszi lehetővé. Itt megvalósult a szabad jogi iskola eszménye, mert a bíró majdnem minden jogi megkötöttségtől felszabadulva állapíthatja meg a tényeket. Az adatok, bizonyítékok lemérésénél az állam a legfinomabb műszert állítja be: a lelkiismeretet, hogy ezen lemérve szabadon állapíthassa meg a bíró, hogy mi a való tény. Itt megtörténhetett ez a jogszabály alóli felszabadítás, mert van egy pozitív ideál, amely irányt szab: ez pedig a történeti valóság, tehát az a cél, hogy a bíró a tényeket úgy állapítsa meg, mint azok a múltban valóban megtörténtek.

Egyébként rendkívüli nehéz véleményt alkotni egy jogérvényesítő eljárás belső értékéről. Amikor a Pp.-t megalkották, az volt a hit, hogy a három alapelv csodát mivel, a perelhúzást meg fogja akadályozni. Eleinte és különösen a múlttal szemben így is volt. Mihelyt azonban a pervivők jól kitanulták az egyes intézkedések összefüggéseit, ki is használták a per elhúzására és most ismét általános a panasz.

Nagy eredményként könyveltük el, hogy a Pp. meg fogja akadályozni a pervitel egyik átkát: a perbeli hazugságot. A Pp. 222. §-ának 2. bekezdése nemcsak tiltja, hanem bünteti is a hazugságot. A büntetés megvan, de a hazugság ma is virul. Hosszú joggyakorlatomban alig tudok olyan esetet, amikor ezt a büntetést alkalmazták volna.

Ha most a közigazgatási eljárásra térek át, a figyelmet elsősorban Valló József Közigazgatási eljárás (Budapest, 1937.) című művére hívom fel. Nekünk nincs eljárási kódexünk. Rendszeresen csak a hatósági szervezetet és a jogorvoslatot szabályozzák törvényeink. Ezt a hiányt előnyé lehet változtatni, ha a gyakorlat olyan eljárást teremt és az eljárás meglevő kevés szabályait olyan tartalommal tölti ki és olyan szellemben alkalmazza, amely a szociális követelményeknek megfelel. Ezt lehetővé teszi már az is, hogy a közigazgatási eljárás természeténél fogva, az eljáró hatóság hivatalból való ténykedésének nagyobb jogkörét jelenti. Az eljárás vitelénél még inkább előtérben áll a rendelkező döntő tényező: a közhatalom ügyintéző képviselője. Az eljárás vezetése őt illeti, előkészítésénél szerepe van. A szabályok, még ahol vannak is, közigazgatási eljárásban sokszor nem teszik kötelezővé a fél vagy felek meghallgatását. Különösen ennek a meg-

hallgatásnak jelentőségére hívom fel figyelmüket, amelynek elrendelésére és foganatosítására jogkörük megvan, csak a kényelemszeretetet kell legyőzni.

Talán nincs a világnak egy népe sem, amelynél a jogérzet olyan fejlett, szinte azt mondhatnám, hogy beteges érzékenységgé fajult volna, mint a magyar embernél. A magyar embernél szenvedélyes elégedetlenség kútforrása lesz, ha jogérzetében sérelmet szenved és nem talál meghallgatásra. Ha a panasz feltárására lehetőség adódik, sok elégedetlenség nem fajul át törvénybe ütköző cselekedetté. A meghallgatásnak ez a jogi biztosítottasága és a meghallgatás szociális szellemben történő kezelése a társadalmi együttélés nagy biztonsági szellentyűje. Sok Tiborcunk már akkor megnyugszik, ha kipanaszzkodhat ja magát. Kedves emlékként őrzöm annak az erdélyi vármegyei főtisztviselőnek az esetét, aki ha a fél kérése nem volt teljesíthető, olyan türelmesen és részletesen magyarázta meg, miért nem teljesíthető, hogy végül maga a fél kérte, ne fáradjon tovább, legyen szíves utasítsa el kérését.

Épen tárgyunknál kell felhívnom a figyelmet arra, hogy nemcsak az anyagi és eljárási jogszabályok fontosak, hanem fontos azok kezelése, a kezelés szelleme, az érintkezés mikéntje is a hatóság és a fél között. A fél figyelembe nem vevése a hivatali érintkezésnél, az előzékenység hiánya, különösen a durvaság, az ügynek hevertetése, vagy lerázása több mint fegyelmi vétség: nagy társadalmi bűn.

Az államélet katasztrófájának egyik szülőoka lehet, ha az állam szervezete, hatóságai és a ráutalt érdekeltek, a népesség között úr, szakadék van, ha ezek nem találhatnak egymásra és a kettő közé a fürge közvetítők hada férközik. Fokozódik ez a veszély, ha osztályellentét érzése is növeli a bizalmatlanságot. A közeli magyar jövő feladata ezt a gondolatot tudatossá tenni és ha ilyen baj volna, megszüntetni, a bizalmat helyreállítani.

VII. A rendes eljárással szemben a szociális szempontok fokozott figyelembevételét mutatja a társadalmi biztosítás vitás jogügyeinek bírósági elintézését szabályozó új törvény: az 1932: IV. törvénycikk. Ez az első, valóban új gondolatokat megvalósító, szocializált perjogunk. Hiányos volna előadásom, ha az úttörésnek, átalakulásnak ezt az irányát nem ismertetném.

Érthető az átalakulás, mert a perjog is ismeri a természeti jelenségeknek általános utánzó törvényét, mimikrijét és a perjog is átveszi a perbe bevitt jogviszony jogi természetét. A per tárgyahoz idomul az eljárás is. A per tárgya, a perbe bevitt jogviszony itt tipikusan szociális kérdés. A betegség, baleset (1927: XXI. törvénycikk), az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság (1928: XL. törvénycikk) eseteire szóló kötelező biztosítás jogvitas ügyei kerülnek elbírálás alá. A szociális kérdés megköveteli a szociális eljárást. Már a szervezeti rész is szakít a mai rendszerrel. Az elsőfok bekapcsolódik a kir. járásbíróságba. Elsőfok a budapesti központi kir. járásbíróság és azok a vidéki kir. járásbíróságok, amelyeket az igazságügyminiszter ezzel a hatáskörrel felruház. Ezeknek száma 32 volt (felsorolja őket a 17.000/1932. I. M. sz. rendelet). Kivételesen elsőfokon jár el nagyfontosságú és kényes ügyekben (59. §.) a budapesti kir. ítélőtábla. Fellebbviteli és felsőbbbíróság: a budapesti kir. ítélőtábla. A szervezet tehát átugrotta a kir. törvényszéket. A járásbíróság rendszeren egyesbíróság, de fontos ellátási igények elbírálásánál a járásbíróság is ítélőbíróból, egy munkaadó és egy munkavállaló ülnökből álló tanácsban ítélkezik.

A Pp. rendelkezéseitől eltérő intézkedéseket állít fel a törvény: 1. a társadalombiztosítási jogviszony létének, vagy nemlétének megállapítása, 2. a biztosítottak az

intézetből való követelése, vagy a munkaadó elleni betegségi segély vagy baleseti kártalanítás, végül 3. az intézetnek járulék, díj vagy pótdíj követelése iránt indított perekre. Ezek a szinte forradalmi újításoknak számító eltérések, amelyek a Pp. szocializálását jelentik, a következők:

1. A munkavállalók és hozzátartozóik a pertárgy értékére tekintet nélkül személyesen járhatnak el, vagy a Pp. 96. §-ában felsorolt személyekkel mint meghatalmazottal képviselhetik magukat. (15. §.) Áttöri tehát az ügyvédi kényszer elvét.

2. Az idézésben figyelmeztetik a felet, hogy a bíróság a tényállást, a rendelkezésre álló adatok alapján fogja megállapítani és a pert eldönteni akkor is, ha a felek, vagy azok egyike a tárgyaláson nem vesz részt, stb. (19. §.)

3. Ha a felek valamelyike nem jelent meg, a bíróság akkor is letárgyalja és eldönti a pert. Sőt akkor is, ha valamelyik fél ismeretlen helyen tartózkodik s ezért idézést nem kapott. Ha az utóbbi esetben a pert megnyugvással el nem döntheti, felfüggeszti az eljárást. (T. 21. §.)

4. Ha a felek jelen vannak is, köteles a bíróság a tényállás felderítésére szükséges minden tudakozódást és bizonyításfelvételt hivatalból elvégezni. Már a tárgyalás előtt köteles gondoskodni, hogy minden adat és lehetőleg a bírósági orvosszakértő véleménye is rendelkezésre álljon a tárgyaláson. (T. 22. §.)

5. A fél rendelkezési jogát megszorítja a T. 23. §-a. A biztosítottal szemben nem érvényesülnek a Pp.-nek a tényállításra vagy az okiratra teendő nyilatkozatok elmulasztására, a bíróság előtti beismerésre, a biztosított elismerésére, joglemondására felállított szabályai. A beismerés bizonyító erejét a bíróság szabad mérlegelés alapján állapítja meg. Egyezségnek, egyezségi vagy a felektől megállapított eskünek nincs helye. A tanúk és a szakértők esküjétől a felek nem állhatnak el. A felet nem lehet eskü alatt kihallgatni.

Reformatio in peius-nak és in melius-nak van helye: baleseti, rokkantsági járadék, vagy rokkantsági nyugbérjáradék iránti perekben, ha a bíróság a per anyagából megállapítja, hogy az intézet határozatának meghozatala óta a baleseti sérült állapotában változás állott be. Ilyenkor ítéletében hivatalból is figyelembe veszi ezt a változást mind a sértett javára, mind hátrányára. (T. 23. §.)

6. Az ítéletnek fellebbezésre való tekintet nélküli végrehajtása szélesebb körben és különleges szociális okból is (pl. a végrehajtás késedelme az igény jogosult egészségének helyreállításában súlyos sérelmet okozna, a fenntartását veszélyeztetné) elrendelendő. (T. 28. §.) Szociális szempont érvényesül a perköltségnél is. A biztosítottat az intézet elleni perében pervesztés esetében is csak akkor kell perköltségben marasztalni, ha a bíróság úgy találja, hogy méltánylást érdemlő ok nélkül pereskedett. (T. 29. §.) A perbeli biztosíték és a választott bíraskodásra vonatkozó szabályok nem érvényesülnek. (T. 30. §. 2. b.)

Egyébként a per az intézet elleni fellebbezéssel vagy keresetlevéllel indul meg. Ha az intézet kéri a határozat meghozatalával, vagy a fellebbezés felterjesztésével, közvetlenül kerestlevelével adható be. (T. 16. §.) Ha a bíróság a késedelmet megállapítja, ilyenkor 30 napos határidőt tűz ki és ennek lejártáig felfüggeszti az eljárást. A határidő lejártá után hivatalból folytatja az eljárást. (T. 20. §.) Itt tehát megvan a védelem az ügyhevertetéssel, a hallgatással szemben is.

A keresetlevelet bármely bíróságnál be lehet adni, vagy panasznapon szóval előterjeszteni. A nem illetékes bíróság a keresetet az illetékes bírósághoz teszi át. (T. 18. §.) M megszűnt tehát a régi alakszerűség.

Fizetési meghagyásnak és a községi bíraskodásnak itt nincs helye. (T. 30. §. 1. b.)

A fellebbezést a budapesti kir. ítélőtábla intézi el. Táppénz, terhességi, gyermekágyi és szoptatási segély kérdésében egyáltalában nincs fellebbezés, más ügyekben azon az értékhatáron alul nincs, amelyen alul a járásbírói eljárásban nincs helye fellebbezésnek. Az igazságügyminiszter rendelete ezt az értékhatárt itt alacsonyabban is megállapíthatja. (T. 31. §.) A fellebbezést a tábla nyilvános előadás alapján intézi el, de szóbeli tárgyalást már az ügy előadása előtt is kitűzhet. A kizárólagos illetékesség hiányát hivatalból nem veszi figyelembe.

A felfolyamodásnál újítás, hogy az érdekelteket kifüggesztés útján értesíteni kell és az ügy előadása után a felek felszólalhatnak. (T. 34. §.)

Joggal kifogásolt intézkedése azonban az új törvénynek az, hogy az ú. n. döntőbizottság szakorvosi megállapítása bírói eljárás során is kötelező.

VIII. A szociális jogvédelem egyik legfontosabb eszköze: a szegényjog megadása. Az eljárás, főleg a peres eljárás előzetes költséggel, kiadásai jár. Az állam maga is külön ellenértéket követel: illetéket szed jogvédelmi szolgálataiért, épúgy mint más szolgálataiért is. Az illetékszedésnek jelentősége még növekszik újabban annak következtében, hogy az illeték tényleges lerovása előfeltétele annak, hogy az állam jogvédelmet nyújtson. Eddig az illeték csak kisérő jelenség volt. Le kellett róni minden ténykedés után, de ha nem róttá le a fél, csak pénzügyi és nem igazságügyi következményekkel kellett számolnia. 1936. augusztus 1. óta ott, ahol az új rendszer érvényes, a le nem rovás útját állja az igazságszolgáltatásnak. Az 1936. évi XXII. törvénycikk (1. 105.400/1936. és 2.000/1936. P. M. és 24.900/I. M. sz. rendeleteket) rendelkezése folytán csak a meghagyásos eljárásokban és csak akkor érvényes, ha az eljárás tárgyának értéke 400.– pengőt nem halad meg. Viszont a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló törvényünk (1930: XXXIV. te. 49. §.) értelmében 400 pengőt meg nem haladó készpénzkövetelést csak fizetési meghagyás i eljárás útján lehet érvényesíteni. Az 1936: XXII. te. 4. §-a világosan megmondja, hogy amíg az illetékátalány lerovására kötelezett fél le nem róttá az eljárás illető szakára eső illetékátalányt, a bíróság nem indítja meg az eljárást, illetve nem folytatja.

1938. március 15-étől az 1938: VI. törvénycikk az ügyvédi meghatalmazásnál ezt az új szempontot még fokozottabban alkalmazza. Sem a bíróság, sem más hatóság, ügyvédi meghatalmazást igazoltnak nem tekinthet, ha ezt nem bélyeges, erre kibocsátott nyomtatványon állították ki. Kis kérdés, de antiszociális, hogy ennek a törvénynek 2. §-a a szegényjogot is kizárja.

Ha ezt az utat a törvényhozás megkezdte, érthető, hogy máskor is ezen haladva, rendszerré válik. Az illetékekről megjelent törvényjavaslat 96. §-a a polgári bíróságra, 97. és 98. §-ai pedig a közigazgatási hatóságokra is általánossá teszi.

A javaslat 97. §-a értelmében, ha a közigazgatási illetéket nem, vagy nem teljes mértékben rótták le, a beadványt, a jegyzőkönyvet iktatni kell, de a kérelem tárgyában az illetékhány teljes pótlásáig rendszerint semminemű intézkedést tenni nem szabad. Intézkedni csak akkor szabad, ha 1. a fél az illeték lerovása alól fél van mentve, 2. az intézkedés elhalasztása a félnek közérdekű elháríthatatlan kárt okoz, 3. az intézkedés elhalasztásából a közérdeknek származik kára.

A javaslat 98. §-a értelmében, a magánfelek egymásközötti jogi vitájában a döntésre hivatott közigazgatási hatóság az elsőfokú eljárást nem indíthatja meg, a fellebbviteli kérelmet pedig a felsőbb hatóság elé nem terjesztheti, amíg a megfelelő illetékátalány leróva nincs. A 496. §. szerint ugyanis illetékátalány tárgya a magánfelek egymásközötti

jogi vitája felett döntésre hivatott közigazgatási eljárás, amelyet a törvényhez csatolt A. melléklet IV. csoportja 4 tételben felsorol.

Így az illetéklerovás, ha a javaslatból törvény lesz, a közigazgatási eljárás előfeltételévé válik. A közmondásos páva, lehet, hogy már elszállott a vármegyeházáról, de a vármegyeház kapujába strázsaként beállott a finác és a kaput ő nyitja és zárja.

En ez ellen az új rendszer ellen a jogászegylet! szakértekezleten felszólaltam. De eddigelé elszigetelten állok. A közigazgatás intézőinek is, ha helytelennek látják, kellő időben sorompóba kell állaniok. A baj az, hogy az ilyen intézkedésekről csak a hatálybalépés után vesznek tudomást.

Még csak arra mutatok rá a szegényjog növekvő jelentőségének kidomborításánál, hogy 1932. évi január 1. óta néhány büntető eljárásra is kiterjesztették az illetékfizetési kötelezettséget (7.400/1931. P. M. sz. rendelet). Ma már a becsületet is csak stemplivel lehet megvédeni.

De maga az eljárás nemcsak illetékkal, hanem más költségekkel is jár.

A polgári és büntetőperben sokszor kötelező az ügyvédi képviselő, ismeri ezt a közigazgatási bírói eljárás is az újrafelvétellel kapcsolatosan. De költséget jelent a tanú, a szakértő díjának, a hatósági kiszállások, szemlék költségeinek előlegezése is.

Mindezek lehetetlenné tennék a szegény ember számára a jogvédelem igénybe vételét, ha nem volna biztosítva részére kivételként az a jog, hogy szegénységénél fogva a költségek előlegezésétől, esetleg viselésétől is fel van mentve. Jogrendünk megadja az ú. n. perbeli szegényjogot.

A szegényjogra vonatkozó intézkedéseket a polgári perrendtartás foglalja magában. A közigazgatási eljárás itt is hiányos. Valló művében nem foglalkozik ezzel. A szegényjognak a Pp. alapján több fokozatát ismerjük.

1. A Pp. 112. §-ának 1. bekezdése értelmében teljes mérvben megkapja a szegényjogot és az illeték lerovásától is egyelőre fel van mentve az, akinek nem nagyobb a jövedelme, mint a lakóhelyén szokásos napszám.

2. A Pp. 112. §-ának 2. bekezdése értelmében alanya a szegényjognak az is, aki a perköltséget nem tudja fedezni anélkül, hogy a saját és azoknak a hozzátartozóinak szükséges tartása sérelmet szenvedne, akinek tartására törvénynél, vagy törvényes gyakorlatnál fogva köteles. Itt azonban a kedvezmény az illetékekre már nem terjed ki.

3. Újabb (1930: XXXIV. te. 8. §. 3. b) a 2. kategóriának van egy újabb alakzata, de csak vagyoni perben. Az, aki a perköltség egy részét fedezni tudja anélkül, hogy a saját vagy hozzátartozóinak tartása sérelmet szenvedne, a költségek e része alól nincs felmentve, de a többlet alól igen.

A szegénységi jog tartalma az első kategóriánál kiterjed az illetékmentességre. A szegénységi jog alapján járó illetékmentességet a törvénykezési illetékről szóló 1914. évi XLIII. te. X. fejezete (75-78. §.) szabályozza. Lehetetlen azonban meg nem emlékezni ennek a rendelkezésnek furcsaságairól. Elvileg nem terjed ki az ügyvédi meghatalmazásra, a per előtti szükséges ténykedésre, mert erre okirati illeték jár és nem terjed ki a perben az elnökséghez beadott sürgető kérésre sem, mert erre nem törvénykezési, hanem közigazgatási illeték kell. Ezekben az esetekben tehát külön szegénységi bizonyítvánnyal, külön kellene kérni a szegénységi jogot, az ügyvédi meghatalmazásra azonban ezt az új törvényt kizárja.

A szegényjog további és a többi kategóriánál is érvényesülő tartalma, hogy a fél nem köteles biztosítékot adni, jogot nyer arra, hogy ügyének egyelőre díjtalan vitelére

ügyvédet rendeljenek ki, egyelőre fel van mentve a bírósági kiküldöttek díjainak és kiadásainak, a tanúk és szakértők illetményeinek, a szükséges hirdetések és ügygondnok költségeinek fizetése alól.

A szegénységi jog megadásának előfeltétele a közigazgatási hatóság által kiállított szegénységi bizonyítvány.

A közigazgatási hatóság köteles a valóságnak megfelelő bizonyítványt kiállítani (1. 72.500/1914. és 4.961/1927. B. M. eln. sz. rendeleteket). Ha jogtalanul megtagadná és a jogorvoslat sem vezetne sikerre, a megtagadás, illetve el nem rendelés ellen az 1896: XXVI. te. 22. §-a a közigazgatási bírósághoz panaszjogot ad. Nincs tehát panasznak helye – amint a közigazgatási bíróság 1.540. számú elvi határozata külön ki is mondta – a bizonyítvány kiadásának elrendelése ellen. Vonatkozik ez természetesen a kiadott bizonyítvány hatályon kívül helyezésének megtagadására is, amiről a határozat szól. A perbeli ellenfélnek, amint az 1.120. sz. elvi határozat kimondja, a bizonyítvány kiadása ügyében rendszerint nincs is panaszra joga. Aminthogy a 361. sz. elvi határozat szerint a magánfél kérelmére az ellenfél személyének hátrányára szolgáló magánviszonyokat feltüntető bizonyítvány kiállítására a közigazgatási hatóság nincs is jogosítva.

Kimondta a közigazgatási bíróság, hogy nem illeti meg a szegénységi bizonyítvány a feleséget, aki férjével együtt él és a férj képes a feleség által indítandó per költségét fedezni vagy előlegezni (1391. sz.). Az ötszobás lakásban lakó orvos és ügyvéd feleségétől tagadta meg ez a határozat a szegénységi bizonyítványt, nem is annyira jogi, mint erkölcsi alapon.

Mi a helyzet azonban, ha a félnek vagyona van, de jövedelme nincs? Az 1510. sz. elvi határozat rendezte a kérdést. Kimondja, hogy a bizonyítvány kiadásának nem akadály, ha a kérelmezőnek vagyona van, de igazolja, hogy a felett nem rendelkezik szabadon s annak hozadéka nincs, vagy nem őt illeti.

Megemlítem, hogy az illetéktörvény új javaslata szegényjog előfeltételét méltányosan szabályozza. Méltányosan különösen a közigazgatási eljárásban és új kivételes intézkedés felállításával főleg a kegyelmi kérvények esetében. A javaslat 507. §-a az 1510. elvi határozatban foglaltakon túlmenőleg ingatlan vagyon mellett is megadja a szegénységi jogot nemcsak akkor, ha a fél nem rendelkezik vagy hozadéka nincs, hanem akkor is, ha a félnek összes jövedelme az ingatlanból eredő jövedelmével együtt nem több, mint a lakóhelyén szokásos napszám. Itt csak az a következtetés, hogy ha nem a vagyon döntő, hanem a jövedelem, miért tesz különbséget az ingó és ingatlan között, nem is gondolva arra sem, hogy ingó vagyon is lehet jövedelem nélkül, de akként is, hogy a tulajdonos nem is rendelkezhetik felette.

Nem hallgathatom el azonban azt az aggodalmamat, hogy újabb időben a szegényjog jogalkotási kezelésénél a szegényjoggal üzhető visszaélések indokolt leküzdésén túlmenőleg, az okozható visszaélések miatt, bizonyos ellenszenv mutatkozik.

Az bizonyos, hogy a szegényjoggal vissza lehet élni és a visszaélést meg kell akadályozni. A Pp. a visszaélést abban látta, hogy a jogot alaptalan igényre vagy alaptalanul veszik igénybe. Alaptalan igénynek az olyan igényt tartja, mely előre teljesen eredménytelennek mutatkozik. Az ilyen fél nem részesíthető a szegénységi jogban. Visszaélés, ha a szegénységi jog leple alatt másnak az igényét érvényesítik. Ezt az engedményezést tenné lehetővé. Ezért a fél, ha másnak az engedményeseként lép fel, csak akkor kap szegénységi jogot, ha valószínűnek mutatkozik, hogy az engedményezés nem a szegénységi jogon való perelhetés végett történik.

Alaptalan az igénybevétel, ha a fél a szegénységi jog megadását a vagyoni feltételekre nézve, tudva hamis előadás alapján eszközölte ki. Ezt maga a perjog is pénzbírsággal sújtja. (Pp. 118. §.)

Ezért a megadott szegénységi jogot is meg lehet szüntetni. Nemcsak akkor, ha feltételei nem voltak meg, hanem akkor is, ha időközben megszűntek.

Ezek helyes intézkedések. Az újabb rendelkezéseknek azonban vannak perjogi részei, amelyek a szegény fél perviteli jogába vágnak és a szegényt perjogi hátrányokkal sújtják. Ezek az újabb intézkedések antiszociálisak.

A szegényjogos félnek a perrel elkövethető zsarolását részben elhárítja a Te. 8. §-ának az az intézkedése, hogy az ellenfél is illetékmentességet nyer. Nincs oka, hogy fizessen csak azért, mert különben védekezésénél illetéket kell lerónia.

Mire valók a Te. 17. és 19. §-ában felállított hátrányos rendelkezések? Ezek szerint a szegényjogos perben – értékre való tekintet nélkül – a tanút rendszerint lakóhelyén kell kihallgatni, csak egy szakértőt hallgat meg a bíróság. Az ellenfél elháríthatja ezt a hátrányt, ha a költséget előlegezi. Az ellenfél pedig nyilvánvalóan csak a saját érdekében előlegezi a költséget.

Érthető, hogy az állam védekezik a szegényjogos perek terheivel szemben (amint a Te. 20. §-ából is látszik), de a költségelhárítás ne váljék a szegény ember hátrányára.

A szegényjog ellenszenves kezelésével szakítani a jövő szociális feladata, valamint szükséges a közigazgatási eljárással kapcsolatos rendezése is.

IX. A peres vagy ilyen jellegű eljárás küzdelmét nem fejezi be a döntés, hanem teljes drámai kifejléshez a rendszerint döntést követő végrehajtási eljárásban jut. Itt a jog köteléke, a személy nyakában már hurok. Hogy mennyire így van, a marasztaló büntető határozatoknál azt a hurok valóságos alkalmazása és a fegyházak, börtönök, fogházak, dologházak, mint intézmények mutatják. Hosszú ideig a követelések végrehajtási érvényesítését is csak a személyen keresztül tette lehetővé a jog és a rómaiaknál Kr. e. IV. században hozott lex Poetelia Papiria tiltotta csak meg az adós megölését vagy rabszolgaként eladását. A jog kegyetlen szigorúságával szemben már az is a szociális szempontoknak a jog rendszerébe való behatolását jelentette, hogy a végrehajtás a személyen keresztül ugyan, de a vagyont, jövedelmet fogja meg. Shylock siráma a szigorú jog küzdelme és az általa felvetett jogkérdés megoldása csak annak a felismerésén nyugodott, hogy az elismert jog pontos jogszerű végrehajtása nem lehetséges.

A végrehajtás ma is és még sok államban a személyt valóságosan megfogja. Nemcsak Dickens regényei, nemcsak Werbőczy II. R. 68. §-a, nemcsak 1868: LIV. törvénycikk előtti és részben (Fiúmében) ezutáni jogunk is ismerték, hanem a túlzások elkerülésével, a mai angol élet és jog is ismeri: az adóssági fogházat. És ha az 1913-ban a közveszélyes munkakerülőkről alkotott (X.) büntető törvényünk alap gondolata az, hogy önmagának és családjának fenntartásáról mindenki legalább saját munkájával köteles gondoskodni és ha munkát kerül, becsukják, nem tudom megérteni, hogy miért nem lehetne azt, aki a családjog szerint őt terhelő minimális és megítélt tartási kötelezettségnek nem tesz eleget a viszonyai szerint lehetséges mérvben, erre – mint az angolok – fogházzal is kényszeríteni. Itt a tartás szociális szempontja kényszerít a jogsértő antiszociális magatartás megtörésére.

Lassan a végrehajtási eljárás szabályaiba is bevonultak a szociális szempontok. A múlttal szemben tagadhatatlan a haladás. Az újabb idők sorozatos gazdasági válságai

azután kényszerítően hatottak az új szellemű beavatkozásra és a jogi intézmények átalakítására is.

A végrehajtási jog minden része az élet vérző sebeit érinti és bár a jog egyik legnagyobb gyakorlati fontosságú része, mégis tudományos művelése a legelhanyagoltabb. Elhanyagolt még a létező jog és joggyakorlat rendszeres ismertetése is. E tekintetben Imling könyve után évtizedek múltak el, amíg előbb Bacsó Jenő és most legújabban Sárffy Andor „A végrehajtási eljárás jogszabályainak magyarázata” (Budapest, 1938) című alapos, lelkiismeretes műve megjelent. A tételes jog szociális vonatkozásainak rendszeres feltárása azonban hiányzik. Amíg a magánjog terén Plopu, Modly, Hanauer, Jehlicska, Wolkenberg, Staud az erkölcsi alapelvekkel, Meszlényi, Kovács Lipót a szocializálással behatóan foglalkoztak, addig itt, ahol minden részletkérdés nyomorúságokat és sebeket érint, a megfigyelés, vizsgálat, bírálat hiányzik és ezeket a szempontokat a Kúria bölcs ítéletei szólaltatják meg, a tudomány művelőinek kíséretét nélkülözve.

A nemrég múltban (1908. szeptember 9-e előtt) az adóstól a legszükségesebb bútort: az ágyat, a széket, az asztalt is el lehetett venni. Hogy az adós is ágyában alhat, asztalánál, székén ülhet, csak az 1908: XLI. törvénycikk biztosította. Túlnagy átalakító változtatásnak tartotta az emberi élet méltóságának ezt a kis biztosítását az akkori törvényhozás és a hitelezőnek jogot adott (31. §.), hogy az új törvény hatályba lépése után is egy évig a régi végrehajtási törvény alapján érvényesíthesse bejelentett követelését. Emlékszem, hogy a hitelezők ezrével és ezrével jelentették be követelésüket, hogy nemfizetés esetén az adós szükséges bútorait is elvehessék.

Még rövid idővel ezelőtt (a 4.070/1915. M. E. sz. rendelet előtt) nem ismertük a csődönkívüli kényszeregyességet. A fizetési zavarba jutott vagyonos kereskedő kötelezve volt a csőd (kereskedelmi halála) megkérésére. A csőd pedig tönkretételét jelentette a csődbejutottnak a nélkül, hogy a hitelezőkre előnnyel járt volna. Mások nyomorúságának csak a tömeggondnok látta hasznát. Ma a kényszeregyesség bíróság előtt és bíróságon kívül magánegyezségnek O. H. E. útján, lehetővé teszi az érdekek összeegyeztetését és a kereskedő létének megmentését. Az adósvédelem gondolata ma már megteremtette az előbbinek ellenértékéül a gazdavédelmet, a gazdasági üzem szétverésének megakadályozását. Itt még sok a tennivaló, hogy a védelem csakugyan védelem legyen, összeegyeztethető legyen más nagy érdekekkel és meg ne ölje magát a hitelt.

Haladás, hogy a kényszerértékesítés visszaéléseit is igyekeznek megakadályozni az újabb jogszabályok (főleg az 1930: XXXIV. törvénycikk) és az árverési hiénák addig korlát nélküli haszonlehetőségét megnyirbálják. Ezek az intézkedések igen kismértvűek, de az út meg van törve és nagyobb mértékben ki lehet és ki is kell építeni. Ma még csak a mezőgazdasági vagy a kisipari ingók értéke igazolható és az első árverésen, az adós hozzájárulása nélkül a kikiáltási ár egyharmadán alul nem adhatók el (74. §.). Utóbb igen. Az ingatlanokra már előbb a Vhn. 26. -§-a szerint nemcsak az első, hanem a későbbi árverésen is az árverési hirdetmény szerinti kikiáltási áron alul a ház y_2 , más ingatlan $2/3$ -ánál olcsóbban nem adhatók el. Újítás, hogy maga az adós is eladhatja a lefoglalt piaci vagy tőzsdei árral bíró terményt ezeknek az áraknak legalább $9/10$ részéért, ha az előírt alakiságokat megtartja. (78. §.) Ezek az első tapogatózó lépések egy tovább járható úton.

A végrehajtás alóli mentességeket az 1908: XLI. törvénycikk sorolja fel és

ezt kiegészítik az 1925: VIII. és az 1929: XIV. törvénycikk rendelkezései. Ezeket tüzetesen ismerniök kell azoknak, akik a szociális jogvédelemmel foglalkoznak.

Lényegében ugyanezeket a mentességeket a közadók és köztartozások behajtását szabályozó közadó-kezelési szabályok (600/1927. P. M. sz. r., az u. n. K. K. H. Ö. 55-57. §-ai) is ismerik.

Ezeknek az intézkedéseknek hiányait a joggyakorlat pótolja. Még nem ismertük az autót, amikor a kisiparosok szerszámai, eszközei és műszerei, állatai részére a törvény biztosította a mentességet. A kis gépkocsifuvaros egy gépkocsiját a joggyakorlat ezen a címen mentesítette.

Az adóvégrehajtási szabályok szigorúan védik a kincstár érdekeit. Érthető ez már csak azért is, mert a hatalmas kolosszus nehezen követheti a fürge adós gyors mozgulatait. Mégis a kincstár szociális bánásmódban részesíti az adóst, amikor a megélhetés, a továbbélhetés nagy szükségletét elismerve, elengedi a kereseti, vagyon- és jövedelmi adót, ha az adónak behajtása az adózó helyzetét lényegesen megrontaná. (K. H. Ö. 33. §. 2. és J. V. H. Ö. 58. §.)

Kifogásolnom kell és tudatosá tennem azonban azt a nagy veszélyt, amelyet éppen szociális vonatkozásokban rejt magában a kincstár részére biztosított egyik kivételes intézkedés. Ma a K. K. H. Ö. 59. §-ának 1. bek. értelmében a köztartozás adósának lakásában lefoglalt ingók zár alól való feloldása iránt nincs helye igénykeresetnek. A tönkrement szülőt, testvért, rokont vagy barátot magához vevő gyermek, testvér, rokon vagy barát ki van téve annak, hogy egyszer csak megjelenik az adóvégrehajtó, ingóit lefoglalja köztartozásokért és jótéteményéért vagyona vagy vagyona egy részének elvesztésével fizet. Ez annyira sérti az emberi jóérzést, hogy jogi megoldást kell találni rá és nem lehet csak a hatóság esetleges jóindulatának kiszolgáltatni, hogy ilyen esetben segít-e vagy nem?

Előadásom befejezem azzal a gondolattal, hogy tudatában vagyok, hogy előadásom hiányos, megnyugtat, hogy ennek hiányait mások kitöltik, hibáit kijavítják, nagyon örvidenek azonban annak, ha sikerülne hallgatóimnak és az egész közvéleményünknek figyelmét a szociális jogvédelem fontosságának felismerésére felhívni és ezzel a legárvábbnak: a magyar nép nagy tömegeinek fokozottabb gondozását biztosítani.

Árpolitika és szociálpolitika

ELŐADTA LAKY DEZSŐ

Az árpolitikának egyéb – inkább a termelési, valamint a fogyasztási politikát illető – kérdésein kívül azokat a kérdéseit is centrálisaknak kell tekintenünk, amelyek a szociálpolitikával függenek össze.

Először a szociálpolitikáról ejtek néhány szót, hogy azután meg tudjam világítani a sajátlagos értelemben vett szociálpolitikának az árpolitikával kiterebélyesedett ágazatát.

Szociálpolitikán a kapitalista gazdálkodás korszakában – amelyben Magyarország még ma is él – a gazdaságpolitikának azt az ágát szokták érteni, amely elsősorban a különböző társadalmi osztályok egyensúlyát igyekszik a rendelkezésre álló eszközök keretében biztosítani.

Amikor a szociálpolitika a kapitalista termelési rend korszakából kibontakozott s egyre szélesebb körre nőtt, mindjobban előtérbe került az az iránya, mely főképen a munkásosztály érdekeit viselte a szívéen.

Azonban az a szociálpolitika, amelyet én az árpolitikán keresztül igyekszem szolgáltatni s minél hatályosabban jogaihoz juttatni, minden kétséget kizáróan nem csupán a munkásosztálynak, nem csupán a dolgozóknak – akár ipari, akár mezőgazdasági, vagy más egyéb gazdasági ágak keretébe tartoznak – érdekeit tartja szem előtt, hanem mindazoknak a gazdasági gyengébb rétegeknek érdekeit is, akik a mai termelési rend mellett rászorulnak arra, hogy a segítség számukra a gazdaságpolitika oldaláról biztosítsák.

Hogy és mint van mód beavatkozni az árpolitika vonalán abba a hatalmas komplexusba, amit a szociálpolitika jelent; hogy és miképen van lehetősége személy szerint az árkormánybiztosnak ebben az irányban olyan hasznos munkát kifejteni, amelyen át a különböző társadalmi rétegek között való súrlódásokat, ellentéteket egyengeti, s ily módon a közboldogulás útjait is hatályosan elősegíti?

Egy mondatban kifejezve: az árpolitika a gazdaságpolitikának az a része, amelynek segítségével az árak intézésébe az államhatalom, vagy az a közület, amely ezzel a jogkörrel szintén felruházttatik, az árak szabályozásába bele tud nyúlani.

Ne gondoljuk egy pillanatig sem azt, hogy az árpolitika ebben a vonatkozásban valami új keletű dolog, amelyre a múltban példa nem volt, s azt sem, hogy a belőle fakadó intézkedésekkel a múltban nem találkozhattunk.

Amikor a modern közzgazdasági rend még ki sem alakult, messze sok száz évvel ezelőtt, abban a korszakban, amelynek gazdasági életét a városgazdaság jellemezte, a városgazdaság szabályozásaiban sokfelé találkozik a kutató utólag olyan rendelkezésekkel, amelyek a modern értelemben vett hatósági árszabályozásnak nemcsak előhírnökei, hanem sokszor tényleges megvalósítói voltak.

Amikor a városgazdaság kiélte az idejét, s következett a területi gazdaság korszaka, majd pedig kialakultak a nemzetgazdaságok, s a XVIII. század közepe óta a klasszikus közgazdasági iskola a gazdasági szabadelvűséget tette a gazdasági élet egyik alapvető fundamentumává, a XIX. századba átlépett közgazdaság idején természetesen idegenszerűén hangzott volna olyan rendelkezés, amely az irányított árpolitika jellegét vette volna magára, s amely ilyformán az árak szabályozásába határozott külső kényszerítő erővel nyúlt volna bele.

Ez a rendszer azt mondta, hogy a verseny fogja majd az árakat úgy szabályozni, hogy azok legjobban alakuljanak a közösség számára.

A rendszert sokan támadták, különösen a múlt század második fele óta.

Az a hatalmas világesemény, amelyről világháború néven fog megemlékezni mindenkor a történelem, meggyőzte sok állam kormányzatát arról, hogy nem lehet teljes mértékben a javak cseréjét a versenyre bízni, hanem szükség van arra, hogy valamilyen formában hatósági kéz avatkozzék bele az árak alakulásába – legalább azoknál az áruk-nál, amelyek árának változása a közönség széles rétegeinek létérdekeit érinti, vagy azoknál, amelyek a nemzetvédelem érdekében elengedhetetlenül fontosak.

Ez okozta azt, hogy a világháború folyamán nem csupán nálunk, hanem minden egyes államban, amely a világháború miatt kényszergazdálkodást vezetett be gazdasági életébe, rendre találkozunk olyan intézkedésekkel, melyek a mai legmodernebb időkben képviselt árpolitikának voltak eszközei.

De ugyanezt az irányt még nagyobb mértékben szinte kierőszakolta a gazdasági élet fejlődésének az a folyamata, amelyet észlelhettünk már a XX. század felé eső években s méginkább a századforduló után, amikor az egykor oly szépen megálmodott szabadverseny helyett a gazdasági élet terén működő erők mindinkább kartelszerű megállapodásokat létesítettek, s ezek a kartelek bizony nem mindenkor az egész nemzetgazdaság érdekeit tartották szem előtt, mintsem inkább a kartelek sajátlagos érdekeit. Ilyen formán századunk eleje nagy iskola volt abban a tekintetben, hogy bizonyos árpolitikai munkásság bontakozzék ki a háború után. Érthető volt ez, mert egyfelől a kartellálás még nagyobb méreteket öltött, semmint a háború előtt, másfelől pedig a gazdasági élet most már sokkal elevenebben érzett hullámmozgása is szükségessé tette azt, hogy kiegyenlítés történjék e hullámmozgás érdességében különösen akkor, amikor a világválság 1929. augusztusában a new-yorki tőzsdepánikkal elindult hódító útjára, s útjában 1931-ben Magyarországot is elérte. Látható jele megérkezésének az emlékezetes bankzárlat volt. Most szükségessé vált, hogy a hatóság éberebb figyelemmel vegye kézbe az árak alakulásának ellenőrzését, sőt esetleg a köz érdekében igyekezzék azt irányítani is.

Mindenféle gazdaságpolitikai intézkedésnek meg van a fejlődésvonala. Megvanak tehát a most érintett fejlődésnek is az állomásai. Nem azonnal bontakozik ki teljeségében egy épület, amely később azután szilárdan áll a gazdasági élet rengetegében. Az árpolitika esetében is így történt. Első lépésként 1932-ben két kitűnő szakembert bizott meg a kormány az árkérdés tanulmányozásával. Jeles munkát végeztek. 1933 tavaszán létesítették az Árelemző Bizottságot. 1936-ban ez a bizottság szélesebb jogkörrel ruháztatott fel. Mindez azt mutatta, hogy erősen közeleg az idő olyan elhatározás felé, amikor a pusztá szemlélődés, elemzés, tanácsadás helyett olyan intézmény fog működni Magyarországon is, amely az árkérdést jobban kézbe kapja, igyekszik

a kérdés minden egyes részletét gondosan mérlegelni s helyes megoldás felé vinni ezt a roppant nagyjelentőségű problémát.

1938 tavaszán tette meg a kormányzat az árpolitika eddigi fejlődéstörténetének legfontosabb lépését: kinevezték az árelenőrzés országos kormánybiztosát s egyidejűleg széles jogkört biztosítottak számára.

Az árkormánybiztos jogkörét más előadó fogja a tanfolyam keretében kifejteni. Én csak arra hivatkozom, hogy az árkormánybiztosnak joga van pl. megállapítani bizonyos áruk maximális vagy tájékoztató árát, az állam vagy állami üzemük közszállításainál megszabhatja a fizetendő összegeket stb.

Hogy az árkormánybiztos által ellenőrzött áruk tágabb értelemben értetnek, s a tulajdonképeni forgalomba jutó árukon kívül az ipari munka és hasonló szolgáltatások díjainak vizsgálata is lehetővé vált, bizonyítja, hogy az idők megérlelték a kérdést s hogy a gondolatnak rendkívüli jelentősége lett a magyar gazdasági politikában.

Nem volna értelme hosszabban beszélni arról, hogyan végzi az árkormánybiztos munkáját.

Ha csupán arról szólok, hogy az árkormánybiztos döntései mindenkor a létező viszonyok legmesszebbmenő feltárása, az összes körülmények mérlegelése után történnek meg, máris rámutattam arra, hogy merőben a zöldsztalnál folyó tárgyalgatások helyébe olyan kutató munka iktatódott be e fontos gazdaságpolitikai kérdés intézésébe, melyhez hasonló régebben Magyarországon nem fordult elő.

Ma már, amikor csaknem 11 hónap tapasztalataira támaszkodva tudok magammal szemben is kritikát gyakorolni, az új intézmény működéséről szólva, nyugodt lelkiismerettel látom az Árkormánybiztosság megszervezésével kapcsolatban olyan munkakör kialakulását Magyarországon, amilyen bár régen érzett szükséglet volt, de amelynek kielégítésére előbb nem nyílt alkalom.

A magyar hitelélet azokat a megrázkódtatásokat, amelyek már a világháború alatt, majd azt követőleg, később pedig az 1931-ben elindult válság alatt érték, jórészt azzal tudta rugalmasan kiállni, mert a Pénzüntézeti Központ formájában a magyar törvényhozás még a háború első éveiben olyan intézményt hívott életre, mely ellenőrizte a hitelintézeteket, ahol baj volt segítségül sietett és munkásságával az egész magyar közgazdaságot fenyegethető összeomlásokat meg tudta gátolni.

Az árkormánybiztos munkája az ipar terén sok rokonvonást mutat fel a Pénzüntézeti Központ munkájával a hitelélet terén és bizonyos tekintetben ipari revíziós munkának is fogandó fel.

A napirendre kerülő árvizsgálatoknál, vagy ármegállapításoknál érdekelt vállalatok – és pedig ugyanazt az árut termelő, összes jelentős vállalatoknak – rentabilitását is megvizsgáljuk s mivel soha sem megyünk túl intézkedéseinkben azon a mértéken, amelyen túl már hátrányosan érintetnék a rentabilitás, valóságban az ipar termelési érdekeit is védjük.

De abban a pillanatban, amikor ezt a kérdést érintettem – hogy tudniillik az ipari termelés jövedelmezőségén át az ipar tevékenységének egyik legfőbb kérdésével is foglalkoznom kell – a valóságban ott járok már, annál a gondolkörnél, amelyet illetően szeretnék valamivel bővebb információval szolgálni: azaz az árelenőrzés, az árpolitika szociálpolitikai vonatkozásainál. Mert minden néven nevezendő árbefolyásolás, ármaximálás stb. határozottan összefügg mindazoknak az érdekével, akik akár közvetlenül résztvesznek az illető cikk termelésében, akár pedig mint egyéb termelési ágazatok

dolgozó rétegei – vagy akár mint egyéb fogyasztók – jutnak drágábban vagy olcsóbban olyan cikkekhez, amely életfenntartásukhoz, vagy munkájuk viteléhez szükségesek.

Nyilvánvaló, hogy az árpolitikának minden cselekvésében elsőrendű célkitűzése az, hogy biztosítani tudja az egy jövedelmi egységért vásárolható áruknak, jószágoknak ugyanazt, vagy lehetőséghez képest még nagyobb mennyiségét.

Más szóval: a cél az általános árszínvonal megóvása, az emelkedések lehető kiküszöbölése, sőt ha arra mód nyílik, az általános árszínvonalnak alacsonyabb szintre való beállítása, megfelelő okos gazdaságpolitikai eszközök latbavetésével.

Mit jelent az, hogyha az általános árszínvonal mozdulatlan marad? Azt jelenti, hogy dolgozó munkás munkabéréért ugyanannyi jószágot tud venni, mint korábban. Ha pedig le tudjuk szorítani az árszínvonalat: többet tud vásárolni.

Amikor az Árkormánybiztosság a múlt év kora tavaszán felállított, egy sereg olyan mozgatóerő jelentkezett Magyarország gazdasági életében, amelyek beavatkozás nélkül az árszínvonal emelkedését, sőt esetleg igen nagy mértékben való emelkedését okozhatták volna.

Ezek az erők élénken figyelmeztették az államot arra, hogy résen kell lennie.

Nem kétséges, hogy ezek az erők a szeptemberi és az azt követő események folytán még élesebben mutatkoztak és ha valaha, úgy a múlt év második felében és késő őszen ugyancsak helyén kellett lennie az árpolitikának, hogy azok a jelenségek, amelyek elindíthaták volna az árszínvonal számottevő megmozdulását, tényleg azt a vészes következményt ne váltsák ki, amelyet legkatasztrofálisabb formájában infláció néven oly jól ismerünk a háborús, valamint a háborút követő esztendőkből.

Ismeretes, hogy a múlt év tavaszán Magyarország közgazdasága 5 esztendőn át esedékes behajtásra egymilliárdos terhet vállalt, amelyet részben beruházási hozzájárulás címén, részben pedig kölcsönök formájában kellett előteremteni.

De bármilyen forrásból is kívánta és kívánja a magyar állam ezeket a lét és biztonság szempontjából annyira fontos szerepre hivatott tőkéket megszerezni, bizonyos, hogy ezen a réven, illetőleg a kiadott közmunkák és közszállítások folytán a gazdasági életbe hatalmas pénzüsszegek jutottak, a munkások többet kerestek s vásárolóképesebbekké váltak.

Ennek a megnövekedett vásárlóképeségnek a hatását abban az irányban éreztetni, hogy a régi árakon több jószágot lehessen vásárolni, volt az egyik kötelessége az árellenőrzés országos kormánybiztosának akkor, amikor sereg olyan szociálpolitikai intézkedéssel állott szemben, amelyek az árakat inkább felfelé mozgatták volna, sem mint lefelé.

Szükség volt és van ma is arra, hogy minimális munkabérek állapíttassanak meg azokban az iparokban, amelyekben a munkásság szinte éhbérért dolgozott.

Fontos szociálpolitikai megfontolások vetették meg az ágyát a családi munkabérek rendszerének s a 44 órás, illetőleg az iparban 48 órás munkahétnek.

De nyilvánvaló, hogy az ipari termelés vonalában ezek az intézkedések költség-elemek formájában mutatkoztak, s hogy fontos cikkek kalkulációjában a sokszor döntő tétel, a munkabérek tétele emelkedett.

Ha az árpolitika nem áll őrt: ezeknek a szociálpolitikai intézkedéseknek a hatása magasabb árak formájában mutatkozott volna, s így egyfelől a magasabb munkabérekhez jutott munkásság elvesztette volna több keresményét, másfelől pedig egyéb tekintetben a pénzérték lerontásával gyakorolt volna súlyos hatást.

Ha összevetjük a magyar nagykereskedelmi index múlt évi tavaszi adatait a legújabb időkével, megnyugvással vehetjük észre azt, hogy a beruházási hozzájárulás, a kölcsönök s az új meg új szociálpolitikai intézkedések ellenére az index a valóságban csökkent. De csökkent a létfenntartási index is, ami azt mutatja, hogy az árellenőrzés, mint az árpolitika legkiemelkedőbb eszköze, el tudta érni egyik leglényegesebb célját: ugyanakkor, amikor a bankjegyforgalom sokszáz millió pengővel emelkedett: a fogyasztó pénzéért még valamivel több jószágot tudott vásárolni, mint kisebb bankjegyforgalom mellett.

Nézzük meg röviden, melyek azok a legfőbb kapcsolatok, amelyek az árpolitika és szociálpolitika között legvilágosabban szembeötlenek.

Talán célszerű, ha távirati stílusban felsorolok néhány olyan intézkedést, amelyek munkásságomhoz fűződnek, így világítandó meg a gazdaságpolitika e két fontos ágazatának összefüggését.

A legkiemelkedőbb intézkedéseim közül valók a legutóbb elmúlt egy esztendő folyamán a kenyérráknak országszerte való stabilizálása, – sok helyen azok leszorítása; a cukoráraknak globálisan 20%-kai való letörése; a petroleum árának a régivel szemben 16%-kal történt csökkentése; a mezőgazdasági vaseszközök 20%-os leszállítása. A példákat hosszan tudnám folytatni, hiszen szakadatlanul, újra meg újra egymásba kapcsolódva történnek azok az intézkedések, amelyeknek hasonló az eredménye.

Ki vitathatná azt, hogy a kenyérrák csökkentése főként a városi lakosságra nézve szociálpolitikai intézkedés volt. Akkor, amikor a kenyérrák szabályozásával az árpolitika kilogrammonként 2-4 filléres csökkentést hajtott végre, Budapest fogyasztóit kb. 2.000.000 pengő többletkiadástól mentesítette.

Ha látszólag kicsi összeg is két fillér az egyénnél, óriási összeggé válik az, ha egy esztendőre és az összességre számítjuk át. Eljárásunkban mégis vigyázni kellett arra, hogy az árcsökkentés a termelőket, adott esetben a sütőipart, ne veszélyeztesse. A sütőipar szociálpolitikai érdekét éppen annyira figyelembe vettük, mint ahogyan ügyeltünk a fogyasztói érdekek istápolására is. Más szóval: itt is, mint mindenütt csak a társadalmilag jogosulatlanak látszó jövedelemszerzésnek állottunk ellen.

Ne méltóztassanak azt gondolni, hogy a kenyérrárprobléma könnyű volt s 1-2 vagy akár 100 sütőipari üzem kalkulációjának áttekintésével elintézhettük.

Ez a kérdés a legmesszebbmenően összefügg az ipar, s azon át a mezőgazdaság egyik nagyon jelentős problémájával: a malomkérdéssel; a kereskedelmi, valamint a vegyes őrlésű és vámörülő malmok problémájával.

Amikor az árpolitika akár országos, akár helyi kenyérrákat állapít meg, a kapcsolatos körülményeket is mérlegelni kell, s mérlegelni kell azt is, hogy az államnak módja van-e vagy sem leszállítani vagy eltörölni a sokat vitatott őrlési adót. Ez tudniillik a legfőbb oka annak, hogy az aránylag olcsó búza, amikor lisztté őrlik, már magas lisztáron jön ki a malmokból.

Az őrlési adó kérdése és sok más adó kérdése is lépten-nyomon beleszövődik az árpolitika eljárásaiba. A költségvetési probléma az állami alkalmazottak szociálpolitikájával fonódik össze és azok érdekeit védi. Merőben hibás, rossz úton járna az árkontroll, ha ezt a szempontot figyelmen kívül hagyná.

Hogy adandó esetben milyen mértékben van meg – s meg kell, hogy legyen – az árpolitikában a határozott férfias jellemvonás, amely akadályoktól vissza nem riadva tesz intézkedéseket olyan vonatkozásokban, amelyek generációkon keresztül érintet-

lenek voltak, arra a legjobb példa az az eredmény, amelyet az árkormánybiztos javaslatára a magyar királyi kormány a múlt év novemberében a cukorkérdés szabályozásával elért.

A cukorkérdés a fogyasztók szempontjain túl részben termelői (cukorrépatermelők), részben ipari (cukorgyárak), de nem utolsósorban állampénzügyi kérdés is, mert a magyar adórendszer által a bevételek számottevő része az az ötféle adó, amely a cukortermékek árában foglaltatik.

Nem volt tehát elegendő csupán mintegy rajtaütésszerűen valamennyi cukorgyár adatait feltárnunk és behatolni olyan szentélyekbe, amelyekbe eddig soha hatóság be nem tekinthetett. A hadállások teljes feltárása után rá kellett mutatnunk arra, hogy a kincstár a cukorárak leszállítása mellett sem szenved károsodást, mert a cukorfogyasztás fokozódása ki fogja egyenlíteni a látszólag kieső bevételeket.

A legutóbbi két hónap cukorfogyasztására vonatkozó adatok világosan mutatják, hogy a kincstár valóban nem károsodott akkor, amikor az ország lakossága egészének, de kiváltképpen a szegényebb, arra ráutalt és gyengébb fizikumú lakosság egészségének ügyét szolgáltuk azzal, hogy az életfenntartás szempontjából annyira fontos cukrot olcsóbbá tettük: a fogyasztás megnövekedésével az állam kisebb adótétel mellett is megtalálta számítását.

Talán nincs messze az idő, amikor a kormány javasolni fogja a cukor árának további leszállítását s így még inkább lehetővé váljék ennek a fontos élelmezési cikknek mindenki által való nagyobb tömegű fogyasztása.

A széles néprétegek megélhetése szempontjából volt döntő az az eredmény is, amelyet újévi ajándékképpen tudtam január i-ére Magyarország főképpen vidéki közönségének nyújtani: a petróleum árának, már a múlt év folyamán történt másfélpengős csökkentésén túl újabb 4 P-s csökkentésével. A petróleum ciszterna-ára, amely az 1938-as évben 36.5 P volt, 31 P-re csökkent, ami azt is jelenti, hogy a 38-40 filléres literenkénti ár 30-32 fillérre esett.

A városban lakó közönség nem nézheti ezt a kérdést abból a szempontból, hogy maga alig vagy csak nagyon ritkán használ petróleumot világításra. Arra kell gondolni, hogy a falusi lakosság megélhetésének egyik nagyon sérelmezett pontja volt a petróleum magas ára, amely ár nincs arányban azoknak a cikkeknek árával, amelyeket a falusi lakosság hoz forgalomba.

Abban a – mondhatnám – nagy háborúban, amelyet a földmivelésügyi minisztériummal és az Országos Mezőgazdasági Kamarával karöltve a falusi lakosság szükségletének kielégítésére mindig szükséges javak árának csökkentése érdekében végzek igen fontos eredmény volt a petróleum árának kisebbitése. Nem hiú remény, hogy kis falusi háztartásokban – ahol eddig is szívesen világítottak volna, ha lett volna rá módjuk – este világosság gyúlhat ki olyan ablakokban is, ahol korábban este csak sötétség volt.

Ugyanezt a célt – az ország szempontjából oly nagyjelentőségű falusi lakosság megélhetésének könnyítését – szolgálta munkásságomnak az a része, amelyről február hó folyamán tájékoztattam a nyilvánosságot. Ez az egyszerű mezőgazdasági termelési eszközöknek az érdekelt ipari vállalatokkal egyetértőleg végrehajtott jelentős, mintegy 20%-kai való árcsökkentését célozta. Azok a cikkek lettek olcsóbbak, amelyek a mindennapi munka s a termelés érdekében nem nélkülözhetők mezőgazdasági üzemekben; az ásók, a kapák, a villák, az ekék, az eke vasak, a láncok stb.

E már megvalósult gondolat végén azonban még más messzemenő egyéb tervek is húzódtak meg, amelyek kiérlelésére talán módot nyújt az idei tavasz, vagy a nyár^ amikor olyan akadályokat tudunk elhárítani, amelyek látszólag még eddig ellenálltak az árpolitika célkitűzéseinek. Az előmunkálatok ebben az irányban is már megindultak.

Az árpolitika szociálpolitikai vonatkozásainak kifejtését aligha tudnám jól zárni, ha nem mutatnék rá arra, hogy ez év februárjának végén befejeztem azokat a tárgyalásokat is, amelyek eredményeképpen a textilgyárak vállalkoztak arra, hogy a falusi lakosság felruházásra szolgáló textilárukat az eddig érvényes árnál 20, sőt egyes esetekben 30%-kal olcsóbban bocsájtsák megfelelő mennyiségben rendelkezésre.

Rengeteg olyan kérdés van még, amely az árpolitika gondolatkörébe tartozik s amelyek szociálpolitikai vonatkozásai kézenfekvők.

De ha ezzel a rövid előadással el tudtam érni azt, hogy bizonyos képet adtam annak az intézménynek a munkásságáról, melynek közigazgatását holnap helyettesem fogja ismertetni, s rá tudtam a figyelmet terelni arra, hogy ennek az intézménynek egyedül való célja és gondolata az, hogy Magyarország népességének egyetemes jólétét minél hatékonyabban szolgálja – előadásom nem volt célját tévesztett.

Hadigondozás, hadigondozottak és tűzharcosok érdekvédelme

ELŐADTA PARÁDI JENŐ

Vannak betegségek, melyeket a modern belgyógyászat nem tüneti kezeléssel igyekszik orvosolni, sem a kóros elváltozások közvetlen visszafejlesztésével, hanem azzal, hogy a beteg egyéniségének és életviszonyainak megfelelően a szervezetet a maga egészében erősíti meg, ezáltal fokozva egyéni ellenálló és kórleküzdő képességét. Törvényhozásunk is magasabb szociális feladatot szánt a közigazgatásnak akkor, amidőn a hadirokkantak, a hadiözvegyek és a hadiárvák különleges ügyeinek intézését „hadigondozásnak” nevezte el. Bizonyára jelezni akarta ezzel, hogy nem nyers nyugellátásról van szó, sem közönséges alamizsnaosztogatásról – ami az egyesek szenvedéseinek és veszteségeinek legfeljebb tüneti orvoslása lenne – hanem olyan köztevékenységről, melynek végső célja a háborús károsodások által megzavart társadalmi egyensúly helyreállítása.

Vajjon hol találunk olyan útmutatást, hogy munkánk révén ehhez a végső célhoz csakugyan eljussunk? Jogszabályokban aligha! Hiszen az állami beavatkozásnak legfeljebb az eszközeit és mértékét jelölheti meg legjobb szociális törvényünk is. A hadigondozásról szóló 1933: VII. törvénycikk például – melyet a következőkben közhasználatú néven, röviden „rokkanttörvény”-nek fogok nevezni – nagyobb részben a hadigondozottak rendszeres pénzellátását szabályozza, alig főbb vonásaiban állapítva meg az álláshoz, munkához, jogositványokhoz, beruházási kölcsönhöz juttatásuknak előfeltételeit és az ipari, a kereskedelmi, a mezőgazdasági életpályákon való boldogulásuk különféle könnyítéseit. Azokat a módszereket ellenben, amelyekkel a károsult egyént és családot jövőalapító hasznos Öntevékenységre lehet serkenteni, a munkakörben dolgozó tisztviselőnek már esetenként, a saját emberbaráti érzése sugallatára, szociális helyzetismerete alapján kell kitervelnie. Neki kell eldöntenie – népünk életviszonyainak és életérdekeinek szemmel tartásával – azt is, milyen irányban kell terelnie az egyes családok gazdasági törekvéseit avégből, hogy azok nemzetünk egyetemes fejlődését is szolgálják. Mert elsőrendű nemzeti érdek, hogy senkit se szoktasson dologtalanságra, tespedésre a hadigondozás, hanem juttassa a támogatottakat olyan erőforrásokhoz, termelőeszközökhöz, melyeknek birtokában a család munkaképes tagjai a saját tevékenységükkel küzdhetik fel magukat a hadigondozottá válásuk előtt remélt, esetleg még annál is magasabb anyagi, szellemi és erkölcsi életszínvonalra.

Minthogy az idej előadássorozatnak a célja a szociális (közjóléti) igazgatás részletes feltárása, én is arra törekszem, hogy előadásomban a hadigondozásnak főleg e magasabb szemléletből folyó szociális tartalmára, követelményeire, céljaira hívjam fel

a figyelmet s még az igénymegállapítás rendszerének az ismertetésénél is azoknak a szempontoknak adjak különös hangsúlyt, amelyek a juttatás mértékének a mérlegelését általános szociális érdekből, azt is mondhatnám: nemzetgazdasági érdekből teszik fontossá.

A fogalmak tisztázása céljából előre kell bocsátanom, hogy a szociális szempontoknak csak a hadigondozásnál, vagyis a hadirokkantak, a hadiözvegyek és a hadiárvaik különleges ügyeinek az intézésénél van alapvető jelentősége, a tűzharcosok érdekvédelmének alapját ellenben inkább az erkölcsi megbecsülés, a hála szempontja szabja meg. Hadirokkant, tűzharcos, sőt vitéz: egymással tartalmilag érintkező, de egymást nem fedő fogalmak. Tűzharcos és vitéz között csak fokozati a különbség. Mindkettőnél előfeltétel a harctéri szolgálat. A tűzharcos, mint ilyen, pusztán annál a ténynél fogva, hogy bizonyos ideig az első harcvonalban is híven teljesítette a kötelességét, hogy életveszélyben is kibírta a férfias helyállás lelki erőpróbáját, igényt tarthat a nemzet elismerésére s – jutalmazásszerűen – bizonyos előjogokra, illetőleg érdekvédelemre. A vitéz az erkölcsi megbecsülésnek, az előjogoknak és az érdekvédelemnek még nagyobb, már kitüntetés-számba menő mértékét élvezzi, minthogy a harctéri kötelességteljesítés és férfias helyállás átlagos mértékét kiváló tetteivel jelentősen felülmúlta. Kétségtelen, hogy már maga a bevonulás a katonai szolgálatra, háború idején sokkal nagyobb lelki izgalmat, az életnek, az egészségnek sokkal nagyobb kockáztatását jelenti, mint békében. Méltányos, hogy az önfeláldozásnak ezt a – bár sok embernél kényszerű – készségét, továbbá a harctéri szolgálattal járó rendkívüli nélkülözéseket, izgalmakat az állam elismerje, jutalmazza, még ha a katona olyan szerencsés is, hogy a háborúból teljesen egészségesen, lelkileg is egyensúlyozottan tér haza. Szintúgy méltányos, hogy az állam kitüntetéssel, katonai előléptetéssel jutalmazza a hősiesség magatartást, a személyi kiválóságot is, amelyre a háborúban inkább van alkalom. Ez az elismerés, jutalmazás azonban már nem a szociális szempontokhoz igazodik s így kivülesik a hadigondozás, a szociális gondoskodás fogalomkörén. Végére a tűzharcost s a vitézt – bármekkora szenvedés, nélkülözés jutott osztályrészéül a harctéren – ha épen, egészségesen tért haza, mégsem lehet a katonai szolgálat áldozatának, károsultjának tekinteni.

Más a helyzet a hadirokkantságnál. Ennek még a háborúban való részvétel sem előfeltétele okvetlenül, habár a „hadi-” szócska egyébként arra vallana. A rokkanttörvény is csak azért állította előtérbe a világháború katonai áldozatait az úgynevezett „békebeli” katonai rokkantakkal szemben, akikre csak az utolsó fejezetben (34. §) találunk kiterjesztő rendelkezést, mivel a törvény keletkezése idején, 1933-ban még nem volt más olyan törvényünk, melyben a törvényhozás hálával emlékezett volna meg a nemzet fiainak a világháború során teljesített önfeláldozó szolgálatairól s általános óhaj volt, hogy ez, tizenöt évvel a háború után, valahol végre kifejezésre jusson. Hadirokkantság tehát békebeli katonai szolgálatból is származhatik, legfeljebb a „hadi-” szót kell ezekenél „katonai rokkant”, „honvédségi rokkant”, vagy egyéb megfelelő kifejezéssel helyettesíteni, amire az új honvédségi törvény felhatalmazó rendelkezése (223. §) lehetőséget is nyújt. Háborúban minden esetre ezerszer akkora a katonai szolgálat áldozatainak a száma, mint békében. Ezért a hadigondozási jogszabályalkotás irányát is első sorban az akkori viszonyok kell, hogy meghatározzák. A besorozott katona a szolgálatával és azzal, hogy erre az időre polgári kenyérkereső foglalkozását otthagyja, közjogi kötelességet teljesít. Ezért kártalanításra, ellenszolgáltatásra, jutalomra még nincs igénye. Azért viszont, ha a szolgálatból olyan egészségi állapotban tér vissza a polgári életbe,

amely rendes élethivatásának ellátásában többé-kevésbé gátolja, már hadirokkantsági igényt támaszthat. Ha pedig egyáltalán nem tér vissza, illetőleg a szolgálatában szerzett betegségébe később belehal, akkor özvegyét, gyermekeit s esetleg eltartott agg szüleit, vagy tehetetlen testvéreit illeti meg a hadiözvegynek és a hadigondozott családtagoknak járó hadigondozás. Ám a katonát békebeli katonáskodása közben is érheti olyan szolgálati baleset, vagy megbetegedés, amelynek folytán a polgári kereső- és munkaképessége csökkeni fog, vagy amelybe bele is hal. Sőt a háború alatt sem kizárólag a harctéri szolgálatnak voltak áldozatai. Sokan már a kiképzésnek erejüket meghaladó fáradalmi, esetleg a végtagok lefagyása, vagy baleset következtében egész életükre betegek, bénák lettek, még mielőtt az ellenséggel szembekerültek volna. Temérdek áldozata volt a hadifogságnak is. Kiütéses tifusz, éhség, majd forradalmi terror pusztította, tizedelte katonáink sorait az ázsiai fogolytáborokban. Számptalan átmeneti eshetőség van tehát. Ezek gyakorlatilag igen megnehezítenék, hogy a harctéri, a harctér mögötti és a békebeli katonai rokkantság között éles határt szabjunk. Mint említettem, a rokkanttörvény az ellátás előfeltételeinek, mértékének meghatározásánál nem is teszi ezt.

Lehet valaki hadirokkant, tűzharcos és vitéz egy személyben. Az ilyen igényelheti mind a három címen a törvényes előnyöket – a kizáró okok¹ ismertetésébe itt most nem bocsátkozhatom – mégpedig a vitézít és a tűzharcosít feltétlenül, tekintve, hogy itt erkölcsi jogcímről van szó, a hadirokkantsággal járó előnyöket ellenben elvileg csak annyiban, amennyiben anyagilag rászorul. Ennek az elvnek csak látszólag mond ellent az a rendelkezés, mely szerint a rokkantjára vonatkozóan nincs vagyoni és jövedelmi cenzus, vagyis járadékot a kedvezőbb anyagi helyzetben élő hadirokkant is kap. A hadirokkantság megállapításánál ugyanis bizonyos szűkebb határok között mód van arra, hogy a hadigondozó bizottság a rokkantat két járadékosztály közül az anyagi viszonyainak aránylag kedvezőbb, vagy kedvezőtlenebb mértékéhez képest sorolja a magasabba, vagy az alacsonyabba. Erről később még szólni fogok.

A hadigondozottak járadékellátásában az anyagi rászorultság, a kedvezőtlen szociális helyzet teljes világossággal kétségtelenül csak a hadiözvegyeknél, a hadiárvánál és a hadigondozott családtagoknál előfeltétele a juttatásnak.

A hadigondozás alapeszméjéből következik, hogy élethivatásszerűen teljesített katonai szolgálat nem lehet az igénylés alapja. Ez így van rendén. A hivatásos katonatisztek és altisztek, ha leszolgálták éveiket, vagy, ha már előbb szolgálatképtelenné váltak, pályájukat befejezték s így a legtermészetesebb, hogy elbocsátásukkor rendes katonai nyugdíjat kapjanak, azon felül még sérülési pótdíjat is, ha testileg tönkrementek. Az ilyenek a szolgálatbalépéskor nem hagytak abba semmiféle polgári foglalkozást, amelyhez majdan csökkent munkaképesség birtokában is vissza kívánnának térni. Tisztán államháztartási kérdés katonai nyugdíjaiknak olyan összegekben való megállapítása, vagy – mint a kiszolgált altiszteknél történni szokott – polgári közszolgálatba való átvételük, hogy életfenntartásuk továbbra is biztosítva legyen. Hogy ezzel szemben az úgynevezett „nemhivatásos állományú”, vagy közismert kifejezéssel a „tartalékos”, helyesebben a polgári élethivatású katona rokkanttá válása a saját maga és családja, korai halála pedig a hátramaradottal szociális helyzetében minő előre nem látott hanyatlást fog jelenteni, az már, mint korábban érintettem, teljesen az illetők polgári foglalkozásától, társadalmi helyzetétől, műveltségétől és különféle egyéb körülményektől

¹ 1933: VII. te. 4. §. és 1938: IV. te. 21. §.

függ. Ezeknek a megvizsgálása és a hanyatlás helyrehozatala maga a hadigondozás. Ha a múltba vetünk egy pillantást, a mai értelemben hadigondozásról egészen 1915-ig egyéb okok mellett épen azért nem beszélhettünk, mert a múlt század hetvenes éveiből való régi rokkantellátási törvény (1875: LI. törvénycikk) még nem tett különbséget hivatásos és nemhivatásos katonai állomány között, anélkül pedig az utóbbiból származó személyek károsodásainak méltányos jóvátételéről szó sem lehetett.

Amíg tehát hadigondozásban csak a volt nemhivatásos állományban szolgált (vagyis a volt tartalékos) személyek és családtagjaik, illetőleg hátramaradottaik részesülhetnek, úgy, hogy egy volt hivatásos katonai nyugdíjas tiszt például még a „hadirokkant” címet sem használhatja, addig a tűzharcosok számára biztosított kedvezmények közül a közszállítások odaítélésénél, különféle jogosítványok, iparendélyek, behozatali és kiviteli engedélyek adományozásánál az elsőbbség, illetőleg az előny a nyugállományú hivatásos katonatisztekét is megilleti, maga a „tűzharcos” cím használásának joga, továbbá a kereseti adó mérséklésének a kedvezménye és a gyermekek tandíjkezdménye pedig – egyéb törvényes előfeltételek esetén – nemcsak a nyugállományú, de a tényleges szolgálatban álló hivatásos tiszteket és altiszteket, illetve gyermekeiket is.¹

Az 1875-ből való régi rokkantellátási törvénynek az a rendszere, melynélfogva minden rokkant – tekintet nélkül rászorultságának és fogyatkozásának a fokára – évi 72 korona rokkant-nyugdíjat kapott, sebesült ezen felül évi 192 korona sérülési pótdíjat is, a világháború alatt teljesen elavultnak bizonyult. A hadikórházakból csonkán, bénán, leromlott erőállapotban hazabocsátott invalidusoknak, pályaválasztási és családi gondjaik közepette, nem ilyen, legalább is elsősorban nem ilyen pénzbeli járandóságokra volt szüksége, hanem egészen másfajta istápolásra: tanácsokra, oktatásra, munkaeszközökre, emellett természetesen gyógyszerekre, állandó orvosi gondozásra is. Ezt legelőször a társadalom vette észre. Onnan is indult ki – a kormány és a hadvezetőség hosszú vitái után – 1915. derekán a csak későn felismert új problémákkal szembenező országos mozgalom, melynek alapjain azután kiépülhetett hadigondozásunk szervezete.

Az intézmény 1915-től a miniszterelnökséghez kapcsolt, polgári jellegű közigazgatási szerv volt. Munkakörének fejlődését hivatalos címének változásai is kifejezik. 1915-ben „csonkított, belbeteg és béna katonákat gondozó bizottságnak” nevezték – jeléül eleinte bizonyos fokig társadalmi jótékonyági jellegének – 1916-ban „m. kir. Rokkantügyi Hivatal”-nak, 1917. májusától pedig 1919-ig „Országos Hadigondozó Hivatal”-nak. Legfőbb irányítását a szervező kormányrendelet² a kezdeményező gróf Tisza István miniszterelnök hatáskörébe utalta, akinek az ügyvezető alelnök: gróf Klebelsberg Kunó államtitkár közvetlenül referált. A hivatal költségvetése a miniszterelnökségi tárcába volt illesztve s néhány új tisztviselőjét is a miniszterelnökség létszámba nevezték ki, míg a zömét a többi kormányhatóságok engedték át szolgálattételre. Az 1917. évi kormányváltástól az összeomlásig gróf Teleki Pál volt az intézmény – ekkor már Országos Hadigondozó Hivatal – elnöke. Nagy érdeme Teleki Pálnak, hogy országunk és népünk addig elhanyagolt szociális és népegészségügyi problémáinak intézményes megoldását – az egyke, a csecsemőhalandóság, a tüdővész, a nemibetegségek elleni küzdelmet, a hadviselteknek földhöz juttatását, a falufejlesztést, pusztuló népművészetünk

¹ 1938: IV. te. 18. §.

² Az 1915: XV. te. 8. §-ában foglalt felhatalmazás alapján kiadott 3.300/1915., illetőleg 3.301/1915. M. E. sz. rendeletek.

és háziiparunk életrekeltését, népünk táplálkozásának, életmódjának egészségessé tételét, házasság előtt a kötelező orvosi vizsgálat bevezetését stb. – nehéz időkben, amikor úgyszólván minden figyelmet és energiát a hadviselés kötött le, elnöki székéből kezdeményezte és irányította, mintegy fogantyúként használva fel ehhez kormányköreinknek s társadalmunk vezető tényezőinek akkori kedvező hangulatát, hajlandóságát a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvaik szükségleteinek gyors és gyökeres orvoslására. Tiszának és Klebelsbergnek főleg a rokkantak utógyógykezelésére, művégtaggal való ellátására és iskoláztatására szorítóknak munkáját Teleki Pálnak az ország valamennyi szociális kérdésére figyelő hatalmas tevékenysége szerencsésen egészítette ki. Az intézmény központi hivatalból, továbbá Nagy-magyarország csaknem valamennyi fontosabb pontján (Budapesten, Pozsonyban, Rózsahegyén, Besztercebányán, Alsótátrafüreden, Kassán, Sátoraljaújhelyen, Debrecenben, Munkácson, Kolozsvárt, Aradon, Kalocsán, Vácott stb.) felállított utókezelő gyógyintézetekből, művégtaggyárakból, rokkantiskolákból és a vármegyék székhelyein úgynevezett népirodákból állott. Ezek a népirodák az érdekeltekkel közvetlenül tárgyaltak s így törekedtek megoldani a hadigondozott családok vagyonrendezési és szociális problémáit.

Az Országos Hadigondozó Hivatal működését, hadigondozásunknak ezt az alapvető korszakát, számos szakmunka ismertette, nagy érdemeit méltatta, tanulságait levonta.¹ Szükségtelen tehát, hogy mindezekkel ezen a helyen én is foglalkozzam. A korszak hamar végetért. A harctéri összeomlást követő zűrzavarban és a kommunizmus alatt nemcsak országunk ment tönkre, de odaveszett, ebek harmincadjára került hadigondozási intézeteink javarésze is. A rendcsinálás, a romok eltakarítása azután egyszerűen az addigi rendszer felszámolását, az ügykör elsoványodását eredményezte. A pályaválasztási, letelepedési, vagyonrendezési kérdésekben tanácsadásra hivatott járási, városi hadigondozó népirodák feloszlottak, csakhamar feledésbe is mentek. 1918/19. telén a forradalmi izgatás annyira megrontotta a rokkantiskolák, az utókezelők közszellemét, hogy fenntartásuk, kivált itt a fővárosban, kezdett több veszéllyel járni, mint haszonnal. A százezernyi hadiárva és hadigyámolt problémái felé tolódott el az érdeklődés. Egyházi és társadalmi alakulatok tömegesen állították fel – természetesen állami támogatással – a hadiárva-intézeteket, melyek iskolás fegyelmükkel, egyenruhás, énekes, sőt zenekaros növendék-felvonulásaikkal, hazafias ünnepélyeikkel csakugyan tetszetős, megható látványosságaivá váltak a jótékony szándékú pártfogóknak. Ha azonban most, évek múlva körülnézünk, hogy – néhány örvendetes kivételtől eltekintve – hova jutottak, mivé váltak, hogyan boldogultak ezek az intézetből kikerült hadiárvaik, kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy az árvaházi nevelési rendszer megbukott. Túllépném előadásom tervszerű kereteit e tapasztalatok ismertetésével. Tény, hogy a családi kötelékben felnőtt, vagy kellő körültekintéssel családi gondozásba adott gyermekek, ha még oly szegényes és kulturálatlan volt is a környezetük, általában inkább megálltak helyüket az életben, a termelő munkában. Ez a jövőre nézve tanulságul szolgálhat mind a szociális igazgatással foglalkozó közigazgatásunk, mind a jótékonykodó társadalmunk számára.

Nagyot változott a háború után a hadigondozásról alkotott közfelfogás is. Mintha társadalmunk megöregedett volna: az emberekben elaludt a vállalkozási kedv. A nyugdíj-

¹ Számottevő szakmunkák: Gróf Teleki Pál, Szociálpolitika és hadigondozás, Budapest, 1918.; Petri Pál, A magyar hadigondozás történetének vázlatja, Budapest, 1917.; Pettkó-Szandner Aladár, A magyar hadigondozás, Budapest, 1924.; Kenyeres György, Hadigondozás-politika, Budapest, 1928.

szerű pénzellátás, a fix-járandóság lett az álma, követelése a hadigondozottaknak is. Nagyon sokan veszni hagyták az ingyen kapott iparigazolványt, műhelyberendezést, önként visszaadták termő haditelkeiket is, ezerszámra ide tódultak Budapestre utcai cigarettáárusnak, gyárimunkásnak, hivataloszolganak, egyesek járadékemelést követelő hangos népszónokoknak. Hálátlan és reménytelen vállalkozás lett volna ebben az időben - 1922. körül – a Teleki-féle szociális reformgondolatokkal újból előállani. Az általános elszegényedés nemcsak anyagi, de szellemi téren is mutatkozott. Az ügykör igazgatása a múltat nem ismerő új emberek kezébe került, akiknek a fülében értelmetlenül, üresen kongott a „hadigondozás” szó. Tíz éven át nem is igen lehetett róla hallani; a hivatalos szakkifejezés „rokkantellátás”, „hadiözvegyi- és hadiárva-ellátás” lett. A havi járandóságok megállapításánál kevesen törődtek azzal, hogy akinek az ügyét tárgyalták, kapott-e korábban az államtól kiképzést, jogositványt, munkaeszközt, aminek azután számításba véve megélhetés-biztosító tőkeértékét, megfelelő lett volna alacsonyabb pénzellátás is. Jellemző az akkori hivatalos felfogásra, hogy 1924-ben eltörölték a hadirokkantak ellátásánál addig figyelembe vett vagyoni cenzust is. Ez azt jelentette, hogy ettől kezdve vagyonosnak és koldusszegénynek egyenlő összeget kellett adni, holott a vagyonostól, a jólkeresőtől legalább részben elvont pénzzel javítani lehetett volna a jobban rászorult nincstelének járandóságát. A szociális szempontok figyelmen kívül hagyását a húszas években a legtöbb tanulsággal mégis a jogositványok tervszerűtlen osztogatásánál szemlélhetjük. A hadirokkantak 1931. évi általános összeírásakor 1.517 dohányáruda és 897 italmérés, összesen tehát 2.418 ilyen jogositvány engedélyese volt hadirokkant. Ez magábanvéve elég szép szám volna. A hiba ott volt, hogy a 2.418 engedélyes között 278 (11.5%) volt az I. járadékosztályba tartozó (akkori nevén: 100%-os) hadirokkant, vagyis olyan ember, akinek egyrészt a megélhetése már az aránylag igen nagyösszegű járadékkal is biztosítva volt – hiszen az I. járadékosztályban a közlegényi ellátásúak akkor is havi 80 pengőt, az altisztiek havi 120 pengőt, a tisztiek havi 240 pengőt kaptak -, másrészt ezeket a 100%-os hadirokkantakat súlyos fogyatkozásuk amúgy is gátolta abban, hogy üzletüket maguk vezessék. A 278 engedélyes közül 82 például mindkét szemére vak volt. Mindenek felett pedig az alacsonyabb járadékosztályú, vagyis a sokkal gyengébben ellátott nagycsaládú hadirokkantak tízezrei ilyen jogositványokra százszor inkább rászorultak volna. A pénzügyi hatóságnak nyilván fogalma sem volt a rokkantjáradékok fokozatai között mutatkozó óriási progresszivitásról: hogy a 100%-os közlegényi rokkant havi 80 pengőjével szemben a 75%-os csak havi 32 pengőt, az 50%-os csak havi 16 pengőt, a 25%-os pedig már mindössze havi 1 pengőt kapott. Így azután – nem kapva tájékoztatást a járási igénymegállapító bizottságtól sem a pályázók anyagi helyzetéről – a szájalom szubjektív érzése alapján a súlyos fogyatkozásúaknak juttatták az előnyöket. Hasonló eseteket tömegével láttunk más téren is. Például kedvezményekkel, segélyekkel halmoztak el egy hadirokkantat azon a címen, hogy sok gyermeke van. Ugyanakkor nem vették észre, hogy egy másik hatóság valamennyi gyermeket árvaházba utalta ingyenes nevelésre s ezzel az apát – sokszor feleslegesen – mentesítette a nevelés anyagi gondjaitól. Bizony a hatóságok összeműködésének ez a húszas évekbeli teljes hiánya nagyon tanulságos a jövő hadigondozásának kialakítása szempontjából. Nagy bajok is származtak belőle, amiket később a legjobb akaráttal is csak részben lehetett kiküszöbölni.

Így következett el 1932-ben hadigondozásunknak máig tartó harmadik korszaka. A honvédelmi minisztérium ekkor vette át az ügyek irányítását és felsőfokú intézését.

Első munkája a rokkanttörvény előkészítése volt. A törvény az addigi jogbizonytalanságot egyszerre megszüntette. Megalkotásának motivumait ma már, rövid hat esztendő múlva is, úgyszólván történeti távlatból szemlélhetjük, annyira fontos változásokat jelentenek nemzetünk életében a legutóbbi hónapok örvendetes eseményei. A húszas és a harmincas évek katonai károsultjainak jogviszonyait a törvény nem rendezhette, annál kevésbé egy esetleges jövőbeli háború hadigondozottaiét, mert 1932-33-ban még reménytelenül reánk nehezedett a trianoni zsoldoshadsereg rendszere, mely csak hivatásos katonákat és csak hivatásos katonai nyugdíjasokat ismert. Szigorúan csak az elmúlt világháború hadigondozottairól és a még azelőtti katonai szolgálatból maradt néhány katonai rokkantról lehetett tehát szó, ezek körül pedig már akkor is – másfél évtizeddel a háború befejezése után – kiegyensúlyozódott az élet, sebeik jórészt behegedtek, szenvedéseik megszokottá, gondjaik hétköznapivá váltak épen úgy, amint úgyszólván tabuvá vált szemükben a húszas évek folyamán kifejlesztett járadékellátási rendszer. Gyökeres reform talán nem is lett volna célszerű az ilyen régmúlt időkből származó károsultak jogviszonyainak rendezésénél. Le kellett mondani a hadirokkantok ellátásánál 1924. előtt érvényesült vagyoni és jövedelmi cenzusnak olyértelmű mérsékelt felújításáról is, hogy a rosszabb keresetűek egy fokkal jobb ellátást kapjanak, mint azok, akiknek a megélhetése járadék nélkül is bőségesen biztosítva van. Pedig nem „jogfosztásról” lett volna itt szó, amint a társadalmi érdekképviselői szerv vezetői hangosan hirdették, hanem ellenkezőleg: arról, hogy jobban segítsünk ott, ahol nyomorúság van s kevésbé ott, ahol jólét van anélkül is – ami elvégre minden szociális gondoskodásnak örökérvényű vezéreszméje. A magam részéről meg vagyok győződve, hogy kormányzatunk a honvédelmi törvényben most kapott felhatalmazás¹ birtokában erre az alapra – legalább a jövő hadigondozottak illetően – vissza is fog térni.

Hatesztendő rokkantellátási törvényünk tehát nem térhetett el a népjóléti minisztériumban kialakított járadékellátási rendszertől; a járadékellátásnak a hadigondozás egész körén belül középponti jelentőségét nem csökkenthették. Azt a keskeny rést azonban, melyen át a szociális szempontok a húszas évek paragrafusainak szövevényét besugározták, az alapjárandóságokon túlmenően inkább az egzisztencia-teremtő juttatások, gazdasági kedvezmények, előnyök szaporításával és fokozásával igyekezett tágitani.

A hadigondozásban, a hadigondozottak és a tűzharcosok érdekvédelmében közgazdaságunknak úgyszólván minden szerve és fóruma szerephez jut. A hadigondozottak és a tűzharcosok elsőbbségi jogát, felemelt korhatárát, az általános előfeltételek egyéb enyhítéseit másokkal szemben nagy körültekintéssel érvényre kell juttatni: állások betöltésénél, személyzetszaporításnál és -apasztásnál, munkások felvételénél, elbocsátásánál; ipari, mezőgazdasági üzemek, kereskedelmi vállalatok ilyen intézkedéseinek ellenőrzésénél; az állam, a törvényhatóságok, a községek részére szállítások, munkálatok odaitélésénél; italmérési, dohányárusítási, mozgóképüzemi jogosítványok adományozásánál stb.² Gondoskodni kell arról, hogy a hadirokkantok, a hadiözvegyek és a tűzharcosok számára biztosított adókedvezményeket³ a hatóságok mindenütt figyelembe vegyék, gyermekeik pedig megkapják az iskolákban törvényes felvételi- és tandíjkedvezményeiket. Van tehát dolga a hadigondozottakkal és a tűzharcosokkal minden hivatalfőnöknek, minden személyzetiügyi és gazdasági előadónak, minden munkaközvetítő szervnek, iparhatóságnak,

¹ 1939: II. te. 223. §. 1. és 4. bek.

² 1933: VII. te. 27. §j 9.300/1933. H. M. sz. r. Ut. 219-245. pont és 1938: IV. te.

³ 1933: VII. te. 26. §. és 1938: IV. te. i4. §. (4. §).

iparfelügyelőnek, adóhivatalnak, pénzügyigazgatóságnak, gyámhatóságnak, tanügyi hatóságnak, tantestületnek.

Az ilyen ügyek intézésénél különösen két nehézséggel találkozunk. Egyik, hogy kit kell kedvezményre jogosult hadigondozottnak, illetőleg tűzharcosnak tekinteni. A válasz tulajdonképpen egyszerű volna: akit az arra illetékes hatóság ellátott a megfelelő érvényes igazolvánnyal. Ehelyett egyes rendeletek részletesen idézik a törvények bonyolult meghatározásait, hogy ki a hadirokkant, ki a hadiözvegy, ki a tűzharcos. Mintha e definíciók alapján például egy adóhivatal el tudná bírálni, vajjon az adókedvezményt igénylő félnek – hogy szószerint idézzem – van-e olyan „testi vagy szellemi fogyatkozása, mely a hadiszolgálatban történt megsebesülése, illetőleg a hadiszolgálattal okszerű kapcsolatban történt megbetegedése folytán a polgári kereső- és munkaképességét hibáján kívül legalább 25%-nyira csökkentette”?! Hogyan is bírálhatná el az adóhivatal, amidőn az igénylő egész csomag penészes, rongyos okmány közül olyan húszesztendős „Fizetési meghagyást” is halász elő, amely szerint annak idején valamelyik cs. és kir. katonai hatóság „mindennemű fegyveres szolgálatra alkalmatlan rokkant”-nak minősítette őt, egy másik igénylőt pedig, arcképes „igazolványon”, valami rég betiltott zugegyesület nyilvánított – felelőtlenül és jogosulatlanul – 100%-os hadirokkantnak.

A másik nehézséget a sorrend kérdése okozza a kedvezmények juttatásánál. A rokkanttörvény szerint: „egyébként egyenlő feltételek mellett előnyben kell részesíteni a hadirokkantak és hadiözvegyek közül azt, akinek több élő gyermeke van, vagy a támogatására inkább rászorult” (1933: VII. te. 27. §. 13. bek.). A végrehajtási utasítás ehhez magyarázó rendelkezést fűz, melynek lényege, hogy az I. járadékosztályú, vagyis a 100%-os hadirokkantak, mint akik teljes megélhetést nyújtó magas járadékösszeget (havi 80, 120, illetve 240 pengőt) kapnak, sorrendben a sokkal gyengébben ellátott többi hadirokkantak és a hadiözvegyek után következnek.¹ Itt tehát az egész vonalon a rászorultsági, illetve a szociális szempont érvényesül. A tűzharcostörvény látszólag ismét a jutalmazási, vagyis az erkölcsi szempontot helyezi előtérbe, amidőn valamennyi érdekvédelemben részesülő kategória számára a következő összetett sorrendet állapítja meg: 1. vitéz hadirokkantak, 2. közönséges hadirokkantak, 3. vitézek, 4. tűzharcosok, 5. hadiözvegyek, hadiárva és hadigyámoltak, 6. közönséges hadviseltek, 7. békében katona viseltek, vagyis kiszolgált katonák.² A tűzharcostörvény 7. §-ából, mely a rokkanttörvénynek a sorrendre vonatkozó, imént idézett rendelkezését hatályában fenntartja, arra lehet következtetni, hogy az összetett sorrend megállapításánál a törvényhozás, bár hallgatólag, feltételezte a sorrendben egymás után következők között a kedvezményre való rászorultság egyenlő mértékét, illetőleg az egyenlő szociális helyzetet. Bizonyos, hogy a kétséges esetekben döntésre hivatott honvédelmi minisztérium is a törvény ilyen értelmezése felé fogja a gyakorlatot fejleszteni. Elképzelhetetlen ugyanis, hogy például egy vagyonos, egészséges, nőtlen férfi, csak azért, mert Károly-csapatkeresztje van, vagyis, mert tűzharcos volt, az élet minden vonatkozásában elébe vágjon egy hatgyermekes hadiözvegy-napszámosnőnek.

A hadigondozottak és a tűzharcosok számára rendszeresített különféle kedvezményeknél és előnyöknél nemzetgazdasági szempontból nagyobb a jelentősége a különféle beruházási kölcsönökkel való támogatásuk. A rokkanttörvény szerint a hadigondozási célra rendelt juttatásokból, a közadakozásból, nyilvános gyűjtésekből, jótékony célú előadásokból, mulatságokból hadigondozási célra befolyt összegeket a hadigondozottak-

¹ 9.300/1933. H. M. sz. r. Ut. 206. pont.

² 1938: IV. te. 5. §.

nak lehetőleg létalapot biztosító támogatására kell felhasználni¹. A korona elértéktelenedése következtében a háború folyamán gyűjtött óriási tőkének, sajnos, alig lehetett csekély hányadát az utolsó pillanatban ingatlanvásárlással megmenteni. De a hadigondozottak alkalmazásának törvényes kötelezettségét megszegő vállalatokra, üzemekre kiszabott pénzbírságokkal a vagyon annyira gyarapodott, hogy néhány év óta újból szó lehet ilyen támogatásokról. A törzs vagyomból a törvény értelmében alapítványt kellett létesíteni. A jövedelemből a honvédelmi minisztérium kamatmentes kölcsönöket folyósít életrevaló hadigondozott-családoknak ingatlan szerzésére, lakóház építésére vagy tatarozására, továbbá különféle mezőgazdasági, ipari vagy kereskedelmi célú beruházásokra, gondosan ügyelve, hogy a támogatás a család számára lehetőleg az eredeti életkörülményekben, leginkább faluhelyen biztosítsa a fejlődést. Hadirokkantak és hadiözvegyek a kölcsön törlesztésére járadékukat is lekötethetik. Ha ingatlanról van szó, ebből „haditelek” lesz, ami azt jelenti, hogy csak a honvédelmi minisztérium – (mint a volt országos hadigondozó hivatal jogutóda) – előzetes engedélyével lehet elidegeníteni és megterhelni, sőt a minisztérium még a használat módját, a gazdasági művelés irányát is megszabhatja². Az eredeti elgondolás az volt, hogy ilyen haditelkesített kisgazdaságok (népies nevükön: paraszthitbizományok) főleg a fővárostól távoleső, nemzetiségileg is veszélyeztetett, vagy elnéptelenedő határmenti vidékeken létesüljenek tömegesen. Ez központi irányítás mellett – sajnos – nem volt megvalósítható. A világháború lassankint megöregedő hadirokkantjaiból, hadiözvegyeiből többnyire kivészett a vállalkozási kedv, a szívós kitartás képessége. Falusi földmives-népünk egészségtelen Budapest-felé özönlésének ellensúlyozására felmerült az a gondolat is, hogy a határmenti elhanyagoltabb vidékeken élő hadigondozottaknak több kedvezményt, nagyobb járadékot adjunk. Kérdés, nem bukott volna meg ez a terv is a fővárosi hadigondozottak ellenzésén. Így állott elő az a különös helyzet, hogy támogatásra érdemes hadigondozott a távolabbi vidékekről csak ritkán folyamodik ilyen beruházási vagy ingatlanszerzési kölcsönért. Itt várna a járási hadigondozó bizottságra, de valamennyi közigazgatási hatóságra is az a jogszabályban elő nem írható, önként vállalt hazafias szerep, hogy saját illetékességi területükön kutassák fel s buzdítsák pályázásra, tervkészítésre az érdemes, életrevaló hadigondozottakat, ezek között is leginkább a most felnőtt fiatal hadiárvékat, hadigyámoltakat. Sok életerős fiatalember számára lehetne biztosítani ilyen módon a családalapítást, leányok számára a férjhezmenetelt is. Tekintet nélkül a bevált külföldi példákra, talán mi is rá fogunk még térni arra az újításra, hogy a tartozás fokozatos elengedését is megígérhetjük annak, akinek a törlesztési idő alatt megfelelő számú egészséges gyermeke születik.

Hátra van még, hogy főbb vonásaiban a hatóságok hadigondozási tennivalóit és a hatósági eljárást ismertessem.

A tűzharcosok e minőségének megállapítása a honvédelmi minisztériumban egyszer s mindenkorra történik. Ezért felesleges, hogy később is nyilván kelljen tartani őket, vagy, hogy az ügyeiket bármelyik hatóságnál elkülönítve kelljen kezelni. Ezzel szemben a hadigondozottak ellátási igényét, jogállását állandóan befolyásolják a személyi viszonyok változásai. A hadirokkant háromévenként egyik járadékosztályból a másikba kerülhet aszerint, hogy fogyatkozásának, betegségének javulása vagy rosszabbodása mennyiben fokozza vagy csökkenti a polgári keresőképességet. A hadiözvegy hadikárosultsága megszűnik, ha újból férjhezmegy s felveszi az ilyenkor járó törvényes kelengye-

¹1933. VII. tc. 32. §. 1-2. bek.

²1820/1917 M. E. sz. rendelet

segélyt. Ugyanez történik a hadiár vával és a hadigyámolttal, ha eléri életének tizenhatodik évét, illetőleg a huszonnegyediket, ha ellátását továbbtanulás, vagy betegség címén meghosszabbították. Sűrűn változtatják a hadigondozottak lakóhelyüket is, különösen az örökös belső nyugtalanságban élő hadivakok és más súlyos fogyatkozású hadirokkantak. Az 1931. évi általános összeírásról például a 65.161 hadirokkant közül egy év alatt 9.609 (14,75%) változtatta a lakóhelyét, a 2.065 száz százalékos hadirokkant közül pláne 839 (40,63%). Végül megváltoztatja a családtagok hadigondozási jogviszonyait a hadirokkant-, vagy hadiözvegy-családfőnek a halála is. Mindezekről a változásokról a községi jegyzőnek kell rendszeres nyilvántartást vezetnie, és pedig: külön a hadirokkantakéról és nevelési pótléokra jogosult gyermekeikéról, az úgynevezett „hadiagyámoltakéról”, külön a hadiözvegyekéról és félhadiárva-gyermekeikéról, külön a szülőtlen hadiárvakéról és külön még négy csoportban a többi hadigondozottakéról. Ez a nyilvántartás valóság-gal állandó törzskönyvezése a hadigondozottaknak. Kitűnik belőle a családfő és a családtagok életkora, vallása, foglalkozása, a házasságkötések időpontja, a katonaviselt családfő testi, vagy szellemi fogyatkozása, volt csapatteste, rendfokozata, végül kitűnik, hogy az egyes hadigondozottak minő rendszeres pénzellátásban részesülnek és minő kedvezményeket kaptak. A jegyző által szükség szerint kiállított „hadigondozási igazolványok” ugyanezeket az adatokat tartalmazzák. A hadigondozottak – a rendszeres ellátásiai kivételével – mindenféle kérelmeiket a jegyzőnél (Budapesten a kerületi elöljárónál, más városokban a polgármesternél) terjesztik elő, aki azokat az igazoló okmányokkal illetékes helyre továbbítja. Ilyen közvetítő szerepe van még a községi jegyzőnek beruházási kölcsön-, segély- vagy kedvezménykérelmek továbbításán felül a hadirokkantak kórházba, rokkantotthonba-utalásánál, a súlyosabb fogyatkozásúaknak háziápolásba-kihelyezésénél.

Most már, hogy hadigondozásunk évek óta nyugvópontra jutott, a községi jegyző (kerületi elöljáró, polgármester) ezeket a feladatokat nagyobb nehézség nélkül elláthatja. A kereteket csak háború esetén kellene újból kiszélesíteni. Ekkor a más irányban amúgy is nagyon megterhelt községi jegyző hadigondozási tennivalóiból valószínűleg jelentős rész hárulna át más tényezőkre. Itt az új honvédelmi törvénynek arra a rendelkezésére (82. §. 2. bek.) gondolok, melynél fogva „honvédelmi szolgáltatás” címén a közigazgatás zavartalan működése céljából is bárkit igénybe lehet venni, nemre való tekintet nélkül, hetvenéves koráig.

Az, hogy az ismeretlen jövőnek ilyen eshetőségeire gondolunk, attól a nagy tévedéstől óv meg minket, hogy a mostani csekélyebb ügyforgalom, vagy a hatáskör aránylag szűk korlátai láttára lekicsinyeljük a jelentőségét hadigondozó közigazgatásunk legfontosabb szervének is: a járási (városi) hadigondozó bizottságnak. Ma e bizottság munkája túlnyomó részben a hadigondozottak pénzellátási igényének elsőfokú tárgyalásából áll. Ezenfelül legfeljebb véleménynyilvánításra szorítkozik egyes hadigondozottak kedvezménye, címhasználat, továbbá összességük mozgalmi kérdésében. Háború esetén azonban, amikor, mint korábban említettem, a háborús veszteségek által megbolygatott társadalmi egyensúly helyreállítására, a károsult existenciáknak a normális továbbfejlődés útírányába való okszerű visszatérésére is gondolni kellene, a bizottságra hatalmas szociális feladatok várnának. Ez annak idején – a honvédelmi törvényben foglalt felhatalmazásra (223. §.4. bek.) támaszkodva – szükségessé tehetné szervezetének kiépítését olyan irányban, hogy benne társadalmunk emberbaráti, közegészségügyi, közgazdasági és közművelődési szervezetségeinek a hadviselés által igénybe nem vett

minden erőtartaléka szerephez jusson. Másként el sem lehet képzelni, hogy a rendkívüli tennivalókkal, teherbíróképességének végső fokáig igénybevett közigazgatás ezekkel a különleges feladatokkal is meg tudjon birkózni. Ma a bizottságban társadalmi tényezők úgyszólván csak reprezentatív, cselekvő hatáskör nélkül vannak képviselve az által, hogy az elnöklő járási főszolgabíró (Budapesten a kerületi előljárón, más városokban a polgármesteren), továbbá az előadón, az orvosszakértőn, a helybeli testnevelési és népgondozó kirendeltségnek az elnök helyettesítésével is megbízható vezetőjén kívül a bizottságnak két hadirokkant-tagja is van. Ezeket a hadigondozottak helybeli érdekképviseleti szervének meghallgatásával az elnök jelöli ki.

A hadigondozó bizottság állásfoglalása számottevő új pénzellátásra való jogigény kérdésében csak a honvédelmi miniszter jóváhagyásával válik végrehajtható határozattá. Ilyen véghatározatot hozhat azonban a bizottság bármely igény tárgyában, ha a honvédelmi miniszter elnököt küld ki a bizottság élére.¹ Ennek a rendelkezésnek gyakorlati előnye csak most, a Magyarországhoz visszacsatolt területek hadigondozottainak számbavételénél mutatkozik. Ezeknek a jogosultságát ugyanis az idegen jogrendszerrel a mienkre való áttérés nehézségei miatt csak helyszíni tárgyaláson lehet elbírálni. Legalább tízezer felszabadult világháborús hadirokkant, hadiözvegy és hadiárva gondozásbavételével és járadékellátásával kell számolnunk. Ez nemcsak anyagi terhet jelent államunk számára, de szívesen vállalt munkatöbbletet is közigazgatásunk számára.

Nem térhetek itt ki az igénymegállapítási eljárás minden részletére. Mindössze a legfontosabbról, a hadirokkantoknak járadékosztályokba sorolásáról kell röviden szólnom. A jogigény elbírálását hadirokkantknál kórházi vizsgálat (ügynevezett „bajmegállapítás”) előzi meg. Ez a katonai szolgálat idejéből való eredeti okmányok figyelembevételével azt tisztázza, vajjon a vizsgált személynek van-e olyan testi vagy szellemi fogyatkozása, melynek keletkezése vagy legalább a súlyosbodása a katonai szolgálatban elszenvedett sebesülés, vagy az ott szerzett betegség okszerű következménye s ha van ilyen, az a testi és szellemi egészségnek, épségnek hány százalékos fogyatkozását jelenti, tekintet nélkül az illető polgári foglalkozására és egyéb személyi körülményeire. Ez a „fogyatkozás; százalék” a 0-tól 100-ig terjedő számsor bármelyik számával kifejezhető, mint ahogy a fogyatkozások foka nemcsak 25, 50, 75 és 100%-os lehet, hanem csakugyan száz, sőt ezerféle. Ezzel a kórházi lelettel kerül az ügy a hadigondozó bizottság elé, mely a fogyatkozásnak orvosilag megállapított súlyosságát már aszerint mérlegeli, hogy a vizsgált személyt, polgári életkörülményeihez, az élethivatásának megfelelő műveltségéhez viszonyítva, a saját kenyérkereső foglalkozása továbbfolytatásában mennyire gátolja a fogyatkozása, vagyis, hogy az illetőnek mily mértékben csökkent a polgári kereső- és munkaképessége. A mi törvényünk négy járadékosztályt különböztet meg, melyek csak megközelítően felelnek meg a régi rendszerű 25-50-75-100%-os megjelölések értékének. Mindenesetre a 100%-os fogyatkozás rendszerint az első, a 75% körüli fogyatkozás a második, az 50% körüli a harmadik, a legalább 25%-os fogyatkozás pedig a negyedik járadékosztályba sorolásra nyújthat alapot. A bizottság azonban a fogyatkozási százalékhoz, az annak átlagértékénél fogva közeleső magasabb vagy alacsonyabb járadékosztályok valamelyikébe is sorolhatja a rokkantat aszerint, hogy hasonló fogyatkozású más rokkant helyzetéhez képest, a saját foglalkozásában a keresetcsökkenés

¹ 1933: VII. te. 20. §. 5. bek.

pótlására a magasabb vagy az alacsonyabb összegű járadék látszik-e megfelelőbbnek.¹ A törvénynek csak ilyen értelmezése mellett adhatunk magasabb összegű járadékot például egy fállábú hadirokkantnak, aki korábban folytonos állást kívánó kőművesmunkából élt s erre rokkantsága miatt képtelenné válván, nyomorba jutott, és alacsonyabb összegűt egy ugyanilyen fállábú rokkantnak, aki, mint ülőmunkát végző cipész, vagy ülőfoglalkozású köztisztviselő, annál fogva, hogy egyik lába hiányzik, semmit sem veszített rendes havi keresetéből, illetve fizetéséből.

Ily módon lehet a törvény által megszabott kereteket bizonyos fokig még a rokkantjáradékok megállapításánál is szociális tartalommal kitölteni. Ebben a tekintetben a további jogfejlődés útját az a kormányrendelet fogja kijelölni, melyben az új honvédelmi törvény felhatalmazása alapján szabályozni kell majd a katonai szolgálat jövőbeli károsultjainak hadigondozását, illetőleg – ahogy a törvény, nyilván a békebeli szolgálatra tekintettel, mondja – „gondozását”.² Hogy a törvényhozás itt az egészséges továbbfejlődés útjára kívánja terelni a kérdést, éppen abból következtethetjük, hogy a rokkanttörvény hatályának változatlan kiterjesztése helyett – ami sokkal egyszerűbb, bár kevésbé célszerű megoldás lett volna – a kormányrendeleti rendezésre való felhatalmazást választotta, mindössze annyit kötve ki, hogy az új szabályozásnak a rokkanttörvényben foglalt rendelkezések „figyelembevételével” kell történnie. Hogy mit értsünk a törvény e kikötésén s vajjon el lehet-e menni a célszerű újításokban odáig, hogy például a rokkantak járadékosztályainak számát négyről hatra emeljük fel, ennek a vizsgálata kívül esik előadásom tárgyának keretein. Különösen nehéz lesz rendezni a jelenleg gyengébben ellátott hadiözvegyek járadékellátását. Ha ugyanis a jövőbeli katonai szolgálatban meghalt özvegyeinek magasabb összegű járadékot adunk, joggal követelhetik az emelést a világháború hadiözvegyei is. Ezeknek a létszáma viszont még ma is olyan óriási – hiszen köztudomású, hogy Európa egyetlen népének sem volt aránylag több harctéri elesettje, mint a magyarnak – hogy csak néhány pengőnyi járadékemelés is komoly anyagi gondokat jelentene államunknak.

Ez az a pont, ahol a jövőbeli hadigondozásnak a szociális gondoskodás irányában való teljesebb kiépítése s a szociális reformokkal való kapcsolatbáhozatala, azt hiszem, megmenthetné a helyzetet. Ha rendszeres pénzellátást nem adnánk, vagy legalább kisebb mértékben adnánk annak, aki arra anyagilag nincs rászorulva, vagy akiről más módon történik gondoskodás (ide lehet számítani a hadigondozottá válás után kapott magasabb iskoláztatást, a hasznothajtó jogosítványokhoz, álláshoz, létfenntartásbiztosító egyéb kedvezményekhez, munkaeszközökhöz, sőt a földtulajdonhoz, földhasznóbérlethez juttatást is), akkor jelentősen csökkenne a járadékban részesítendőek száma s még a járadékok felemelése sem veszélyeztetné az államháztartás költségvetési egyensúlyát.

Mindezek azonban már kormányzati problémák. Csak azért kívánatos, hogy közigazgatási tisztviselőink is tudjanak róluk, mert a hadigondozás is azok közé a közigazgatási feladatok közé tartozik, amelyeknek nemzetünk javát szolgáló elvégzéséhez nemcsak érző szív és lelkesedés kell, hanem tájékozottság is népünk szociális szükségletei s államunk teherbíróképessége felől.

¹ L. a rokkanttörvény 9.300/1933. H. M. sz. végrehajtási utasításának 94. pontjában foglalt magyarázó rendelkezést.

² Az 1939: II. te. 223. §. 1. bek. szerint a gondozás kiterjed a leventekötelezettséget, valamint a nemhivatásos állományban bármily tényleges szolgálatot (ideértve a fegyvergyakorlatot és lövészkiképzést is) teljesítő, továbbá a honvédelmi munkára vagy közérdekű légvédelmi szolgálatra igénybevett vagy önkéntes jelentkezés alapján alkalmazott személyekre és eltartásra szoruló hátramaradottakra is.

Az Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alap

ELŐADTA DENK ARNOLD

Az állami tisztviselők egészségügyi ellátásáról 1921-ig semmiféle intézkedés nem történt. A húszas években bekövetkezett koronaromlás folytán a tisztviselők anyagi helyzete napról-napra nehezebbé vált. Ebben az időben a kormány intézményesen gondoskodott arról, hogy a közszolgálatban álló tisztviselők a legfontosabb élelmiszereket és ruházati cikkeket kedvezményes áron szerezhessék be.

A köztisztviselők anyagi helyzetének javítását célozta azután az a következő lépés, amely a betegség esetén való segélyezést lehetővé tette.

Az 1921: XLVI. törvénycikkben ugyanis a kormány felhatalmazást kapott arra, hogy az állami tisztviselők (nyugdíjasok és özvegyek) és családtagjaik gyógykezelési költségeinek fedezhetése céljából a népjóléti- és munkaügyi miniszter kezelése alá tartozó Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alapot létesíthessen, az alap gyarapítására egyrészt az állam bevételeiből havonként 12,000.000 koronát fordíthasson, másrészt az igényjogosultaktól készpénzben kapott összes járandóságaiknak 2%-át kitevő járulékot szedhessen.

Az említett törvénnyel felhatalmazást nyert a kormány arranézve is, hogy az OTBA igénybevehetésének feltételeit, részleteit és módozatait rendeleti úton szabályozhassa.

Az OTBA tehát nem jogi személy, autonómiája nincsen, csupán a betegsegélyezésre fordítandó összegek kezeltetnek alapszerűen. Ebben különbözik az 1927: XXI. törvénycikk hatálya alá tartozó betegségi biztosító intézetektől (OTI, MABI, MÁV és Posta Betegségi Biztosító Intézetek, stb.) Az OTBA ügyeit 1932 június végéig a népjóléti- és munkaügyi minisztérium, azóta pedig a pénzügyminisztérium teljesen központilag intézi és jelenleg csak az orvosi vonatkozású szolgáltatások ellenőrzését végzik az igényjogosultak lakóhelye szerint illetékes ellenőrző orvosok.

Ha visszatekintünk az OTBA közel 18 éves (1921-1939.) működésére, a betegsegélyezés módját és mérvét tekintve., három időszakot különböztethetünk meg.

Az első időszak a szolgáltatások kifejlesztése, a szabad orvosválasztásos házi-orvosi és szakorvosi intézmény, ingyenes gyógyszerbeszerzés, üdülési segély stb. által. Ez az időszak 1921. év november hó 15. napjától 1923. év július haváig tartott.

A második időszak 1923-tól 1934-ig tart; a házi-orvosi és szakorvosi ellátás, továbbá az ingyenes gyógyszerbeszerzés megszűnésével, a segélyek megszorításával a visszafejlődést hozta.

A harmadik időszak 1934-ben a kötött rendszerű házi-orvosi és szakorvosi ellátás rendszeresítésével kezdődik és a lassú fejlődés irányát mutatja.

I.

Az OTBA működésére vonatkozólag az 1921: XLVI. törvénycikk alapján kiadott első rendelkezés az 51.191/1921. N. M. M. sz. rendelet, amely az 1921. év november hó 1. napjától kezdődő hatállyal a tisztviselők betegsegélyezési ügyét olyképen rendezte, hogy a tisztviselőket háziorvosi és szakorvosi választásra feljogosította, lehetővé tette továbbá mindazoknak a gyógyszereknek beszerzését, még pedig teljes összegükben az alap terhére, amelyek az Országos Munkásbiztosító Pénztár részére engedélyeztettek. Lehetővé tette továbbá e rendelet az alap terhére történő kórházi ápolást is.

A szükséges előmunkálatokat azonban az idő rövidege miatt nem lehetett elvégezni, ezért az 53.141/1921. N. M. M. sz. rendelet a tisztviselői betegsegélyezés időpontját az 1921. év november hó 15. napjára halasztotta.

Az 54.853/1921. N. M. M. sz. rendelet már részletesen szabályozta az igényjogosultság kérdését, rendezte a háziorvossal kötendő megállapodás módozatait és megállapította az OTBA terhére beszerezhető gyógyszerek rendeléséhez szükséges vény mintáját, a gyógyintézeti beutalás és az alap terhére beszerezhető gyógyászati segéd-eszközök (szemüveg, sérvkötő, fűző stb.) megszerzésének módozatait.

Az 56.293/1921. N. M. M. sz. rendelet pedig a gyógyszerek és gyógyszerkülönlegességek kiszolgáltatásának módozataira nézve rendelkezett.

Az OTBA a fent említett rendeletek alapján működött körülbelül 5 hónapig, vagyis az 1922. év április hó végéig. Ekkor jelent meg a 28.000/1922. N. M. M. sz. rendelet, amely az igényjogosultságot az állami kezelőkre, díjnokokra, altisztekre, szolgákra és ezeknek családtagjaira is kiterjesztette azzal a korlátozással azonban, hogy ezek háziorvosi megállapodást nem köthetnek és részükre vény ki nem adható. Orvosi kezelést igénylő súlyosabb betegség esetén azonban gyógykezelési segélyek engedélyezhetők.

Ez a rendelet lehetővé teszi azt, hogy azok az igényjogosultak, akik háziorvosi ellátásra megállapodást nem kötöttek, gyógykezelés igénybevétele esetén gyógykezelési segélyért folyamodhatnak. Az ingyenes gyógyszerellátást ez a rendelet azonban már hatályon kívül helyezi, amennyiben kimondja, hogy az igényjogosult a gyógyszer árának 20%-át megtéríteni köteles, a gyógyszer árának 80%-át azonban továbbra is az OTBA viseli. E rendelet a gyermekágyi és temetési segélyeket fix összegben állapítja meg.

II.

A fent ismertetett keretek között működött az alap az 1923. év július havának végéig. Az alap bevételeit eddig az időpontig kizárólag csak az 1921: XLVI. törvénycikkben nyert felhatalmazás alapján folyósított havi 12,000.000 papír koronát kitevő állami hozzájárulás képezte. Az igényjogosultak tehát betegsegélyezési járulékot eddig nem fizettek. A korona állandó romlása folytán azonban ez az összeg a legszerényebb keretek között mozgó betegsegélyezés kiadásainak fedezésére sem volt elegendő. Mivel az állam akkori pénzügyi helyzete mellett a hozzájárulás összegét felemelni nem lehetett, a 40.000/1923. N. M. M. sz. rendelet a betegsegélyezési járulék fizetésének kötelezettségét elsőizben mondta ki. E rendelet szerint az igényjogosultak készpénzben kapott járandóságaiuknak 1 %-át kötelesek betegsegélyezési járulék címén fizetni, továbbá az OTBA anyagi érdekeinek megóvása céljából minden eddig megjelent rendeletet hatályon kívül helyezve, a betegsegélyezés ügyét a szolgáltatások visszafejlesztésével újból szabályozta. A háziorvosi és szakorvosi ellátást megszüntette, a természetben nyújtott

gyógykezelés helyett a gyógykezelési segélyt rendszeresítette. A rendelet szabályozta a kórházi ápolás és tüdőbetegszanatóriumi kezelés kérdését, lehetővé tette a gyógyfürdő és üdülőhely használatát üdülési segélyek formájában. Gyógykezeléssel kapcsolatos utazási és betegszállítási költségekre megtérítést adott. A gyógyszerek beszerzését az ár 20%-ának lefizetése ellenében továbbra is meghagyta. Gyógyászati segédeszközöket az OTBA természetben adott. A konzervatív fogászati kezelést, előzetes engedély alapján lehetővé tette és radikális fogászati beavatkozás eseteiben utólagosan is segélyt nyújtott. A gyermekágyi és temetési segélyt a járulékkal arányosan állapította meg.

E rendeletnek egyik legfontosabb elve az, hogy szolgáltatások tekintetében, lényegtelen kivételtől eltekintve, a tisztviselői és nem tisztviselői igényjogosultak között különbséget nem tesz.

A 70.000/1923. N. M. M. sz. rendelet az alap készpénzkezelését és számvitelét szabályozta.

Az OTBA szolgáltatásai tehát a kezdettel szemben visszafejlesztést mutattak. Ez a visszafejlesztés tovább tartott, mert a koronaromlás miatt az állami hozzájárulás, valamint a betegsegélyezési járulékok már nem voltak elegendők. E hozzájárulás helyett az alap részére az állami alkalmazottak nyugdíjjárulék alapjából havi 50.000.000 korona, majd az 1924. év július havától kezdve havi 25.000 aranykorona folyósítottatott. De ezek az összegek sem voltak elegendők ahhoz, hogy a mindinkább növekvő szükségletet fedezzék. Az OTBA kötelékébe tartozó igényjogosultak köréből az 1924. év január hó 1. napján a MÁV, február hó 1. napján a Posta, végül az 1926. év július havában a Postatakarékpénztár alkalmazottai kiváltak és saját külön betegségi biztosító intézetüknél nyertek ellátást. Ezáltal az OTBA tagjainak száma lényegesen csökkent, de csökkent egyúttal a járulékbévelet is. Az igénybevételek azonban állandóan fokozódtak.

A 92.000/1924. N. M. M. sz. rendelet a szolgáltatások további visszafejlesztését jelentette. Az alap terhére igénybevehető kórházi ápolás időtartamát korlátozta, megszüntette az üdülési segélyt, valamint a vényfüzeteket, tehát az alap terhére történő gyógyszer beszerzést és helyette rendszeresítette a gyógyszermegtérítést. Megszüntette továbbá a fogászati kezeléssel kapcsolatos segélyeket is. A 95.000/1927. N. M. M. sz. rendelet pedig még tovább haladt az alap szolgáltatásainak visszafejlesztésével, amennyiben a gyógykezelési segélyek megszorítása folytán a betegsegélyezésre szorulóknak közel 80%-ot kitevő csoportját kizárta. E rendelet szerint ugyanis gyógykezelési segély ezután már csak műtét és műtéttel kapcsolatban felmerült orvosi kezelések után engedélyezhető és gyógyszermegtérítés is csak ilyen esetben adható. E rendelet még jobban megszorította a kórházi beutalások módját és csökkentette az alap terhére történő ápolás tartamát. Megszüntette az OTBA terhére engedélyezhető üdülőhelyi és fürdőhelyi tartózkodást.

A 99.000/1927. N. M. M. sz. rendelet a kórházi ápolási díjak elszámolása tekintetében intézkedett.

Ilyen körülmények között működött az alap az 1932. év július haváig, amidőn a népjóléti és munkaügyi minisztérium megszüntetése folytán az alap kezelése a pénzügyminisztérium ügykörébe került (3.650/1932. M. E. sz. rendelet).

A tisztviselői betegsegélyezés újabb szabályozása tárgyában kiadott 1.000/1932. P. M. sz. rendelet a szolgáltatásokat az eddigi keretben meghagyta és csupán a gyógyászati segédeszközök és fizikális gyógyintézeti kezeléseknél tett megszorításokat.

III.

Az alap szolgáltatásaiban 1934. év őszéig változás nem állt be. Az alap kezelésénél szerzett tapasztalatok azonban arra a meggyőződésre vezettek, hogy az OTBA által nyújtott szolgáltatások a legkevesebbé sem elégítik ki az OTBA kötelékébe tartozók igényeit. A pénzügyminiszternek e kívánalmak figyelembevételével az OTBA átszervezésére tett javaslatát a kormány magáévá tette és a szolgáltatásokat a 7.700/1934. M. E. sz. rendelettel, újból szabályozva azokat, lényegesen kibővítette.

E rendelet az igényjogosultakat két csoportba osztotta. Az első csoportba tartozott az igényjogosultak kb. 88%-ot kitevő csoportja, akiknél a járandóság havi összege, az úgynevezett censust, a 300 P-t nem haladja meg és akik az eddigi 1% helyett 1'5%-ot fizetnek. Az igényjogosultak kisebb, kb. 12%-ot kitevő csoportja, akiknél a havi járandóság összege a 300 P-t eléri vagy meghaladja, – ezek az ú. n. census felettiak – tovább is 1%-os járulékot fizetnek. Az ú. n. census alattiak, akik tehát 1*5%-os járulékot fizetnek, az eddigi szolgáltatásokon felül kötött rendszerű háziiorvosi és kedvezményes szakorvosi ellátásban részesülnek. A rendelet az OTBA egészségügyi szolgálatát megszervezi, élére az igazgató főorvost állítja, aki e szolgálat igazgatási teendőit a megyeszékhelyeken működő 20 kerületi főorvos útján végzi. A kötött rendszerű háziiorvosi szolgálatot a körzeti orvosok látják el, a szakorvosi ellátást pedig, egyelőre csak Budapesten, az OTBA Trefort-utcai rendelőintézete.

Amint már fentebb említettük, a megyeszékhelyeken a kerületi főorvosok végezték az egészségügyi szolgálat igazgatási teendőit, főleg pedig a szolgáltatások ellenőrzését. A háziiorvosi ellátás biztosítására minden olyan helyen, ahol legalább 20 igényjogosult lakik, körzeti orvosi állás rendszeresített.

A Budapesti Szakorvosi Rendelőintézet működését 1934. év november havában kezdte meg 11 osztállyal. (Bel- és ideggyógyászat, tüdőosztály, sebészet és orthopaedia, szülészeti és nőgyógyászati rendelés, bőrgyógyászat, csecsemő- és gyermekgyógyászat, urológia, Röntgen, vegyi-, serológiai-, bakteriológiai- és electrocardiographiai laboratórium; a quarzfény és diathermiás kezelés az egyes osztályok keretén belül történt.)

Az említett rendelet kiegészítése és módosítása tárgyában kiadott 700/1935. M. E. sz. rendelet lehetővé tette azt, hogy azok az 1'5%-os járulékot fizető igényjogosultak, akik oly községben laknak, amelyben a tagok csekély létszáma vagy orvos hiánya miatt körzet nem alakított, amennyiben azt kéri, 1 %-os járulékot fizethessenek.

E rendelet továbbá az 1'5%-os betegsegélyezési járulékot fizető igényjogosultak szakorvosi ellátása céljából lehetővé tette, – a fogászat körébe eső szakorvosi kezelés kivételével – hogy az OTBA budapesti rendelőintézetén kívül, úgy Budapesten, mint vidéken, azokat a magánszakorvosokat is igénybevehessék, akik az igényjogosultak szakorvosi ellátását a Magyar Országos Orvos szövetség felhívására, a szövetség által megállapított díjazás mellett elvállalták. Az igényjogosult, ha magánszakorvost kívánt igénybevenni, az orvos rendelőjében történő rendelés alkalmával 1 P-t, a beteg lakásán történő rendelés alkalmával Budapesten 6 P-t, vidéken 4 P-t fizetett.

Amint a tapasztalat mutatta, igen kevés szakorvos jelentkezett és ezeket az orvosokat is az igényjogosultak a legritkább esetekben vették igénybe.

Az előbb ismertetett 7.700/1934. M. E. sz. rendelet az OTBA szolgáltatásait csak az 1935/36. költségvetési év végéig szabályozta, ezzel is hangsúlyozva, hogy az OTBA átszervezése próbaképen történt annak megállapítása céljából, hogy egyrészt a háziiorvosi és szakorvosi ellátás a kötött rendszer mellett miképpen válik be, másrészt az OTBA

külső egészségügyi szolgálatának az orvosok által történő ügyvitele milyen tapasztalatra vezet.

Az eltelt másfél év alatt bebizonyosodott, hogy az ügyvitel minden zökkenés nélkül történt, a háziiorvosi ellátást az igényjogosultak kívánsága folytán mind több és több olyan községben is rendszeresíteni kellett, ahol eddig az igényjogosultak csekély létszáma miatt az elmaradt. A Budapesti Szakorvosi Rendelőintézet forgalma pedig rohamosan növekedett és az első hónapok napi 300-as rendelése másfél év alatt már napi 700-ra emelkedett. Időközben az igényjogosultaknak census feletti csoportjai ismételtlen kérték bekapcsolásukat az OTBA háziiorvosi és szakorvosi ellátásába, hivatkozva a MÁV és Posta Betegségi Biztosító Intézetekre, ahol a tagok ilyen megkülönböztetése nincsen meg. A tisztviselők érdekképviselője, a KANSZ pedig emlékiratban több ízben kérte a census megszüntetését. A vidéki igényjogosultaknak pedig indokolt kívánsága volt az, hogy a szakorvosi ellátás a vidéken is megszerveztessék. A rendelőintézetnél szerzett tapasztalatok azt mutatták, hogy az igényjogosultak az intézetet szakorvosi kivizsgálás céljából még az ország legtávolabbi részéből is felkeresik. Ezekben az időkben a rendelőintézet forgalmának 20%-át a vidéken lakó igényjogosultak tették ki (kb. napi 140 rendelés).

Az OTBA szabályozása tárgyában a 3.000/1936. M. E. sz. rendelet az ú. n. census megszüntette. A háziiorvosi és szakorvosi ellátást a havi 300 P-nél magasabb járandóságok élvezetében állók részére is lehetővé tette, illetve ezeknek szabad választási jogot biztosított abban a tekintetben, hogy az OTBA részéről nyújtott háziiorvosi és szakorvosi ellátást igénybe kívánják-e venni, vagy sem. Azok, akik sem a saját személyükre, sem igényjogosult családtagjaikra nézve az OTBA részéről háziiorvosi és szakorvosi ellátásban részesülni nem kívánnak, továbbra is csak 1 %-os járulékot fizetnek. E rendelet továbbá módot adott a vidéki szakorvosi ellátás kiépítésére és ennek alapján a megyeszékhelyeken az OTBA részéről megbízott szakorvosok működésüket néhány hónapon belül megkezdték.

A 3.000/1936. M. E. sz. rendelet módosításáról és kiegészítéséről szóló 300/1938. M. E. sz. rendelet az OTBA szolgáltatásait az OTBA orvosaira is kiterjesztette, továbbá azoknak a census felettieknek, akik annakidején az OTBA részéről nyújtott háziiorvosi és szakorvosi ellátásban részesülni nem kívántak, módot nyújtott arra, hogy ezirányú igényüket bejelenthessék.

Az OTBA-nak 1934. évben történt átszervezése után több törvényhatóság közönsége felirattal fordult a kormányhoz, tisztviselőik betegségbi biztosítása ügyének megoldását kérve, egyes vármegyék pedig magánbiztosítókkal kötött szerződések útján kísérelték meg az alkalmazottak betegsegélyezési ügyének rendezését. Ez utóbbi kísérletek azonban nem váltak be. Ugyancsak beadvánnyal fordultak a kormányhoz a Vármegyei Tisztviselők Országos Egyesülete, a Magyar Városok Országos Szövetsége és a Községi Jegyzők Országos Egyesülete is. E testületek önálló biztosítási intézmények létesítését tervezték, azonban a közületek megterhelése nélkül, önerejükben azokat nem tudták volna fenntartani.

A nem állami tanszemélyzet különböző egyesületei is a kormánytól ismételtlen kérték, hogy egészségügyi ellátásuk az OTBA keretében valósíttassék meg, hivatkozva arra, hogy amíg képzés, munka és illetmény szempontjából az állami tanszemélyzettel egyenlő elbánásban részesülnek, addig az igen nagyjelentőségű orvosi ellátás és egészségügyi gondozás tekintetében magukra vannak hagyatva. A kormány a felhozott indo-

kokat méltányolva, a vármegyei, városi és községi alkalmazottak, valamint a nem állami tanszemélyzet egészségügyi ellátását az OTBA keretében kívánta megoldani és ezt az 1938: XXXIX. törvénycikkben kapott felhatalmazás folytán meg is valósította. Az említett törvényjavaslat parlamenti tárgyalása során a képviselőház együttes bizottságának javaslata alapján az OTBA szolgáltatásai a bevett és elismert vallásfelekezetek tényleges szolgálatban álló lelkészeire, hitoktatóira stb. is kiterjesztettek.

A törvény e rendelkezései alapján az OTBA szolgáltatásaira igényjogosultak létszáma közel 80%-kai emelkedik.

A törvény végrehajtásaként kiadott 9.900/1938. M. E. sz. rendelet, mely folyó év január havában lépett hatályba, az OTBA szolgáltatásait összefoglalóan szabályozza. Az említett rendelet részletesen meghatározza az igényjogosultságot, megállapítja a betegsegélyezési járulékot és felsorolja a szolgáltatásokat. E rendelet továbbá felhatalmazást ad a miniszternek arra, hogy a fogászati szakorvosi ellátás feltételeit és módozatait szabályozhassa. A gyermekági és temetési segélyeket pedig az eddigiekkel szemben 50%-kal emeli. Jelenleg az igényjogosultak az alábbi egészségügyi ellátásokban és segélyekben részesülnek:

házi orvosi ellátás, szakorvosi ellátás, kórházi (klinikai) ápolás, tüdőbeteggyógyintézeti ápolás, műteti segély, gyógyászati segédeszköz beszerzésére segély, insulinnal beszerzésére segély, fizikális és vizgyógyintézeti kezelésre segély, betegszállítási segély, gyermekági segély és temetési segély.

Az OTBA bevétele évi 3.000.000 pengő. A kiadások ugyanennyit tesznek ki. A kiadásokból a kórházi ápolási díjakra 29%, tüdőszanatóriumi ápolási díjakra 6%, gyógykezelési segélyekre 15,5%, gyermekági és temetési segélyekre 4,2%, illetve 8,4%, a rendelőintézet fenntartási költségeire 13%, orvosi illetményekre 22,4%, igazgatási költségekre 1,4% esik.

A gyermekági és temetési segélyeknek a közelmúltban történt 50%-os felemelése folytán előállott költség-többletnek, továbbá a tervbevett fogászati szakorvosi ellátás költségeinek fedezésére az OTBA jelenlegi bevételei már nem elegendők. Azért a kormány már a folyó költségvetési évben állami hozzájárulás címen 500.000 P-t folyósított.

Az OTBA e költségkeret között az ország területén (felvidékiek nélkül) 150.000 igényjogosult egészségügyi ellátásáról gondoskodik. Ezek közül kerekén 70.000 a családfő (22.000 Budapesten lakik), 80.000 pedig a családtag. Az ország (a Felvidék nélkül) 20 OTBA kerületre oszlik. A kerületek egészségügyi igazgatási szolgálatát a megyeszékhelyen működő 20 kerületi főorvos végzi. A kerületek, az igényjogosultak létszámának figyelembevételével, 420 körzetre oszlanak. Egy-egy körzetben lakó igényjogosultak házi orvosi ellátását a körzeti orvos, szakorvosi ellátását Budapesten az OTBA rendelőintézete, vidéken a megyeszékhelyeken működő 130 szakorvos végzi.

A budapesti körzeti orvosok járóbetegrendelése évi 66.000, vidéken 162.000 eset. Betegrendelés a beteg lakásán Budapesten évi 28.000, vidéken 108.000-t tett ki, vagyis a házi orvosi ellátást végző körzeti orvosokat az igényjogosultak egy év alatt 364.000 esetben vették igénybe.

A szakorvosi ellátásnál a budapesti rendelőintézet forgalma ugrásszerű növekedést mutat. A rendelőintézet 1934. november 4-én nyílt meg és már az első napon 140 beteg vette igénybe. A következő év januárjában a napi rendelések száma az 500-at, 1936 március havában a 800-at, 1937 március havában az 1.000-t, 1938 június havában az

1.200-at is meghaladta és a folyó év február havában az intézet átlagos napi forgalma elérte az 1.400-at.

Az intézet megnyitásától folyó évi március közepéig, tehát 4 év és 4 hónap alatt a rendelések és vizsgálatok száma 1,100.000-t tett ki. Ez alatt az idő alatt az intézetben kereken 60.000 igényjogosult fordult meg, tehát az ország területén lakó igényjogosultak 40%-a. Az 1938. év forgalma 320.000 rendelés és vizsgálat volt.

Az egyes orvosi szakok szerint a legnagyobb forgalmat a belgyógyászat mutatta ki: 17%, a tüdőosztály forgalma az összforgalomnak 4.2%-a. Az elmúlt év alatt a tüdőosztályon 6.100 egyén vizsgáltatott meg, ebből nyílt gümőkór, tehát fertőző eset 8% volt. A sebészet forgalma az összforgalom 4.7%-a, orthopaedia 4.5%-a, szülészet és nőgyógyászat 3.5%-a, gyermekgyógyászat 4.4%-a, szemészet 3.5%-a, fül-, orr-, torok 12.4%-a, bőrgyógyászat 8.4%-a, urológia 3.8%-a, Röntgen 10.8%-a, szívvizsgálati laboratórium 2%-a, általános laboratórium 20.5 %-a.

A vidéki szakorvosi forgalom évi 105.000 eset, ebből a belgyógyászatra 12.5%, fül-, orr-, gégerendelesekre 17%, a többi szak forgalmára pedig 6-10% esik.

Az igényjogosultak 1 év alatt a házi orvosokat 364.000 esetben, a szakorvosi kezeléseket pedig 425.000 esetben, összesen évi 789.000 esetben vették igénybe.

Az egy év alatt igénybevett kórházi ápolási napok száma kereken 240.000, ebből a tüdőbetegszanatóriumi ápolásra 42.000 nap esik. Az 1938. évben kifizetett gyermekágyi és temetési segélyek adatai szerint az ország egész területén 1 év alatt 1.564 születés és 1.915 halálozás történt. 1.000 OTBA tagra tehát 10.4 születés esik, szemben a 20.4 országos átlaggal. Az 1.000 OTBA tagra eső halálozás 12.8, a 14.3 országos átlaggal szemben. Az OTBA igényjogosultaknál tehát a születési arányszám 50%-kal rosszabb az országos átlagnál. Ennek oka főleg az, hogy az igényjogosultak több, mint 50%-a nyugdíjas és özvegy. A halálozási arányszám a magasabb korosztályok ellenére, az országos átlagnál kedvezőbb.

A fentebb csak vázlatosan ismertetett adatok a körzeti orvosok és a vidéken működő szakorvosok havi jelentéseiből és a rendelőintézet heti jelentéseiből készültek. Ez a 4 éves anyag, amely igen érdekes és részletes tájékoztatást nyújt a tisztviselői társadalom egészségügyi helyzetéről, most került részletes és szakszerű feldolgozás alá. Az OTBA egészségstatisztikai anyagának részletes és szakszerű feldolgozása után a következő lépés az OTBA keretében az egészségvédelem előkészítése és bevezetése lesz, amelynek célja, hogy az OTBA kötelékébe tartozók a bajmegelőzés és az egészségvédelem minden korszerű előnyében részesüljenek, még pedig elsősorban az Anya- és csecsemővédelem., továbbá a nemibeteg gondozás megszervezése által. A belgyógyászati rendelések nagyarányú forgalmára tekintettel különös vizsgálat tárgyát fogja képezni az ér- és szívbetegek, a rheumás betegek, cukorbetegségek, idegbántalmakban szenvedők gondozásának mikénti megoldása. Gondoskodás fog történni a megelőző vizsgálatoknak és egészségvizsgálatoknak bizonyos életkorban történő bevezetésére, különös tekintettel a korai érlelmeszedésre és a rosszindulatú daganatokra (rákos esetekre).

A közszolgálatban álló tisztviselők egészségügyi ellátása a múlttal szemben kétségkívül haladást jelent, azonban annak teljes kiépítéséig még sok hiányt kell pótolni. Természetesen egy szociális intézmény keretén belül olyan ellátást kiépíteni, amely közel 300 ezres létszámot elérő és a társadalom különböző rétegeiből álló tömeg minden igényét kielégíthetné, hálás feladat, gyakorlatilag azonban szinte kivihetetlen.

A m. kir. Országos Közegészségügyi Intézet munkája

ELŐADTA TOMCSIK JÓZSEF

Az 1925: XXXI. törvénycikk nagy fontosságú és kiterjedt feladatkört ruházott a m. kir. Országos Közegészségügyi Intézetre. Feladatává tette a járványos betegségek elleni küzdelem szakszerű irányítását a közegészségügyi laboratóriumi munka végzését, az egészségügyi személyzet képzését, általánosságban pedig a preventív orvostudomány gyakorlati alkalmazásának előmozdítását. Az Intézet működésének tizenkettedik évében, 1939-ben 8 osztály, 5 alosztály és a budapesti, szegedi, valamint a kassai védőnőképző intézetek látták el ezt a szerteágazó munkakört. Nincs az Intézetnek oly osztálya, amelynek tevékenysége ne volna szoros összefüggésben a gyakorlati közegészségügyi munkával és alig van olyan osztálya, amely munkája során nélkülözhetné a közigazgatás legkülönbözőbb szerveivel a szoros kapcsolatot. A közigazgatás szakembereit azonban nem érdekli az Intézet belső tagozata, számukra azoknak a munkaágazatoknak közelebbi megismerése fontos, amelyekkel szociális és közegészségügyi munkájuk során az Intézettel érintkezésbe kerülnek. Ezek közül a legjelentősebbek: 1. fertőző betegségek elleni küzdelem; 2. gyógyszerek, kötszerek, biológiai és szerológiai készítmények ellenőrzése; 3. vizellátás, egészségügyi mérnöki munka; 4. tisztiorvos, községi orvos és védőnőképzés; 5. egészségvédelem.

Rövid ismertetésünk célja, hogy ezekről a munkaágazatokról sorjában vázlatos képet adva, feltárjunk néhány megoldandó országos fontosságú kérdést és visszatekintve az Intézet eddigi munkájára, keressük a megoldás járható útját.

1. *Fertőző betegségek elleni küzdelem.* E téren lényeges fejlődést jelentett az 1930-as év. Ekkor vette kezdetét országszerte a fertőző betegek rendszeres laboratóriumi vizsgálata, amely a tudomány korszerű eszközeinek felhasználásával lehetővé tette a legkisebb községek és a tanyák lakóinál is a betegek és bacillusgazdák felkutatását. Ezt a munkát ma a 40.700/1930. N. M. M. rendelet végrehajtásaként az Intézet Bakteriológiai Osztálya és kilenc vidéki vizsgáló állomása végzi. Az Intézet Bakteriológiai Osztálya közvetlenül látja el a vizsgálatok végzését hazánk területének több mint negyedrészen, elsősorban azokban a megyékben, amelyekből a vizsgálati anyag gyorsan beküldhető a központba, így Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Esztergom, Komárom, Mosón, Nógrád, Hont, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyékben. A távolabb fekvő országrészekben körzetek szerint Baja, Debrecen, Gyula, Hódmezővásárhely, Miskolc, Pécs, Szeged, Székesfehérvár, Szombathely székhellyel az Intézettel legszorosabb együttműködésben álló vizsgáló állomások végzik ezt a munkát. Kiütéses tifusz, himlő, cholera és még más ritkábban előforduló fertőző betegségek gyanúja esetén az egész ország területéről a központi Intézetbe kell küldeni a vizsgálati anyagot, ugyancsak itt bonyolítják le a bacillus-

gazdák felkutatására irányuló csoportos vizsgálatok zömét is. Kerekszámban félmillió ilyen vizsgálatot végez évente az Intézet és a kilenc vizsgáló állomás.

Ez a munka kétségkívül alapját képezi a fertőző betegségek elleni küzdelemnek, mivel vidéki betegeknel is lehetővé teszi a betegség korai, pontos megállapítását, a gyógyulás után pedig a még mindig fertőzőképesek megfelelő ideig tartó elkülönítését. Különösen fontos a hazánkban szinte népbetegségnek mondható tifusz leküzdésében. Ennek a betegségnek a terjedését még az összes betegek kórházba helyezésével sem lehet meggátolni, hiszen a tifusból felépülteknek körülbelül 2%-a bacillushordozóvá válik és közülük sokan egész életükön át veszélyeztetik a környezetükben élők egészségét. Azt pedig, hogy embertársaink közül kiben rejtőzik a tifuszbacillus, csak a rendszeres bacillushordozó vizsgálat állapíthatja meg. Az Intézet jelenleg közel 1000 tifusz bacillusgazdát tart nyilván, kiknek kioktatása, ellenőrzése az illetékes tisztiorvosok, hatóságok feladata. Közülük számosat tiltottak el ételmszerüzemekben való foglalatostkodástól; elképzelhetjük, hogy ez a rendszabály is hány embert óvott meg a gyanútlan tifusz fertőzéstől.

Vizsgáló állomások működtek a közelmúltban hazatért Felvidéken és Kárpátalján is, amelyek többé-kevésbé laza kapcsolatban voltak a prágai közegészségügyi intézettel. Tekintettel arra, hogy ezek munkateljesítménye messze a magyarországi vidéki vizsgáló állomások mögött maradt, szükségessé vált átszervezésük, munkájuk intenzívebbé alakítása és az eddig jól bevált eljárás szerint a felvidéki és kárpátaljai állomásoknak is az Országos Közegészségügyi Intézethez való kapcsolása. A közeljövőben megnyíló kassai, ungvári és komáromi állomásokkal együtt így a vidéki vizsgáló állomások száma 12-re emelkedett.

Ugyanabban az évben, amikor a fertőző betegségek kötelező laboratóriumi ellenőrzése országsszerte megkezdődött, adta ki a népjóléti és munkaügyi miniszter a 36.500/1930. sz. rendeletet, amely újjászervezte a fertőző betegségek bejelentését és azok nyilván tartását és statisztikai feldolgozását az Intézet Járványügyi osztályának kötelességévé tette. Örvendetes, hogy ez a két rendelkezés egyszerre történt meg, mivel a járványügyi szempontból oly fontos statisztikai feldolgozás akkor vehette kezdetét, amikor a laboratóriumi vizsgálatok országos megszervezése a bejelentést is pontosabbá tette. A Népszövetség is elismerte, hogy ettől az időponttól számítva Magyarország fertőző megbetegedési statisztikája Európában a legmegbízhatóbbak közé tartozik. Ez az osztály évente több mint 100.000 bejelentő lapot dolgoz fel. Heti jelentésekben közli a fertőző betegségek állását és ezeket minden hét végeztével haladéktalanul megküldi hatósági orvosoknak, hogy azok ennek alapján a szükséges védekező eljárásokat idejekorán megtehessek. A Járványügyi Osztály legszorosabb együttműködésben áll a belügyminisztériumnak 1936. július 1. óta az Intézetben elhelyezett XV. Egészségvédelmi és Járványügyi osztályával. Az együttműködést az is hatékonyan biztosítja, hogy az Intézet igazgatója az említett időpont óta a belügyminisztérium XV. osztályának vezetésével is megbízott. Ez az együttműködés lehetővé teszi, hogy a belügyminisztérium a fertőző betegségek szaporodásáról már a járvány kitörése kezdetén tudomást szerezzen, a szükséges intézkedéseket haladéktalanul megtehesse és ha a betegség elterjedése indokoltá teszi, járványügyi felügyelőt, vagy az Intézet más szakemberét helyszíni szemlére kiküldje.

A központi Intézet feladata megelőző védőoltások országos megszervezése is. Ha valamely védőoltási eljárás, mint pl. a védhímlőoltás már törvénnyel szabályoztatott és annak végrehajtásában az oltóanyag készítésében a tudomány álláspontja már kikristályosodott, nélkülözni lehet a központi Közegészségügyi Intézet szerepét, de annál

inkább szükség van erre akkor, amikor az orvostudomány fejlődése új eljárások kipróbálását és új védőoltás bevezetését, megszervezését teszi szükségessé. Az Intézet 1927. évben nyitotta meg kapuit. Ekkor már láthattuk azt, hogy az egyik legfélelmetesebb gyermekbetegségnek, a diftériának járványgörbéje évről-évre emelkedést mutat és a múltbeli tapasztalatok alapján figyelembe véve a járványgörbe szabályos ingadozását, arra következtethettünk, hogy a diftéria esetek szaporodása legalább 1931. évig tartani fog. 1927-ben már ismertünk egy olyan új eljárást a diftéria betegség megelőzésére, amelynek a bevezetése kívánatosnak mutatkozott. 1928. év őszén kezdtük meg a rendszeres védőoltásokat, amelyek a fenyegető járvány miatt a hatóságok legteljesebb megértésével találkoztak és így rövidesen országszerte elterjedtek. 1935-ben már alig volt olyan törvényhatóság, amely ne biztosította volna rendelettel is a területén végzendő védőoltásokat. Az 1936. IX. törvénycikk felhatalmazást adott a belügyminiszternek arra, hogy a kötelező diftéria és tifusz elleni védőoltásokat, szükség esetén pedig a pestis és cholera elleni védőoltásokat is elrendelje. A belügyminiszter az összes többi országokat megelőzve 246.600/1937. sz. rendeletében szabályozta a diftéria ellenes védőoltások végzését, kötelezővé téve a 2 éves korú gyermekek védőoltását és a 6 évesek újraoltását. A hatósági diftéria ellenes védőoltások számára ma is az Intézet Szerológiai osztálya termeli az oltóanyagot, amelyből a védőoltások kezdete óta több mint 2,000.000 adagot osztott már szét. A várt eredmény nem is maradt el. A szomszédos Németországban pl. még ebben az évben is tovább emelkedett a diftéria esetek száma, ezzel szemben Magyarországon az elmúlt években oly mértékben csökkent a megbetegedések száma, hogy ebben lehetetlen fel nem ismerni a védőoltások hatását.

A tifusz elleni védőoltások megszervezése már sokkal nehezebb feladatot jelentett. Ez ellen a betegség ellen a védőoltás és egy újraoltás nem nyújt elegendő védeltséget, mivel a védőoltás hatásossága alig tart több ideig, mint egy-két évig. Arról pedig szó sem lehetett, hogy a tifusszal szemben egyaránt fogékony gyermekeket és felnőtteket válogatás nélkül 2 évenként az egész ország területén védőoltsuk. Ennek következtében a 24/000/1938. B. M. sz. rendelet a tifusz védőoltást elsősorban a betegek és bacillusgazdák környezetében tette kötelezővé és tömeges védőoltás végzését csak ott írta elő, ahol a tifusz gyakorisága az országos átlagot messze meghaladta és ahol a környezet-higiene megjavításával, vagy más költségesebb rendszabályokkal a járvány terjedésének nem sikerült gátat vetni. A hatóságok így is megértették a tifusz elleni védőoltások jelentőségét és az elmúlt években az Intézet Szerológiai osztályától már oly nagymennyiségű tifusz oltóanyagot igényeltek, amely évente több mint 300.000 ember védőoltására elegendőnek bizonyult.

Az egyes járványok alakulása szükségessé teheti más védőoltások alkalmazását is, amelyek végzését törvény, vagy rendelet nem írja elő. Így vezette be az Intézet Szerológiai osztálya tanulmányai alapján új eljárással a vörheny elleni védőoltást, amellyel a fertőzöttebb országrészekben az elmúlt években kb. 80.000 iskolásgyermek védőoltását végezték el. Hasonlóképpen kísérletet végzett az Intézet a szamárköhögés elleni védőoltással is többé-kevésbé biztató eredménnyel. Sajnos a tudomány mai állása még mindig nem teszi lehetővé azt, hogy a legfontosabb fertőző betegségek mindegyikével szemben hatásos védőoltást alkalmazhassunk. Ha azonban újabb tudományos megfigyelés, felfedezés reményt nyújt a haladásra, nekünk is bele kell kapcsolódnunk a vizsgálatok végzésébe, nehogy a nemzetek versenyében alul maradjunk. Ezért alakult még két évvel ezelőtt az Országos Közegészségügyi Intézetben a Rockefeller Alapítvány támogatásával

az Influenzakutató osztály, amelynek gyakorlati szempontból végső célja az influenza védőoltás kidolgozása. Ma még messze vagyunk ennek a nehéz és az emberiség szempontjából rendkívül fontos kérdésnek a tisztázásától, de máris számos olyan megfigyelést gyűjtöttünk, amely a további munkát érdemessé teszi. Hasonló kísérleteket folytat az Intézet a legfélelmetesebb népbetegség, a tuberkulózis leküzdésére is felhasználható védőoltási eljárások tanulmányozására.

Vannak olyan fertőző betegségek is, amelyek megelőzésére védőoltások alkalmazása szóba sem jöhet. Ezek közül eddigelé aránylag keveset törődünk a Dráva mentén és a felső Tisza folyásának környékén pusztító maláriával. Szívós munkával derítette ki az Intézet Parasitológiai osztálya azt, hogy egyes vármegyékben, így pl. délnyugaton Zalában és Somogyban, északkeleten pedig főként Szabolcs, Szatmár és Ung vármegyékben a malária még a tuberkulózisnál is fontosabb népbetegségnek tekinthető. Sok községben nemzedékek szoktak hozzá ehhez a betegséghez és nemzedékek satnyultak el éppen ottan, ahol a népszaporodás a legnagyobb volt. Még súlyosabbá tette helyzetünket malária szempontjából a Felvidék és Kárpátalja hazakerülése. Zemplén, Ung, Bereg és Máramaros vármegyék, de még a Csallóköz is oly számban hoztak vissza maláriában szenvedő állampolgárokat, hogy majdnem azt mondhatjuk, hogy ma a maláriások száma eléri a tuberkulózisban szenvedők számát az országban. A maláriának van orvossága, ilyen a chinin, atebrin, plasmochin, de ezeknek beszerzését oly községekben, amelyekben a lakosság $\frac{1}{3}$ része maláriás, természetesen nem fedezheti a községek szűkreszabott és szegénybetegek ellátására fordítható gyógyszeralapja. Az államnak kell közbelépni és megteremteni a lehetőséget az összes maláriás betegek rendszeres gyógykezelésére. Sajnos az Olaszországban és sok más országban szerzett tapasztalatok azt mutatták, hogy egyedül a betegek gyógykezelése nem képes elfojtani a malária járványt, mivel a gyógykezelés mellett is még mindig bőven fertőződhetnek a maláriát terjesztő szúnyogok és ezek viszik tovább a megbetegedést egészséges emberekre. Az árvizek, álló vizek lecsapolása, a levezető árkok kitisztítása, a le nem csapolható sekély vízfelületek fertőtlenítése, a szúnyogokat pusztító halak megtelepítése és a szúnyogok elleni küzdelem számos más módja képezik a malária megszüntetésének valóban hathatós, de egyúttal rendkívül költséges fegyvertárát. Lassú szívós munkával lehet tehát csak előbbre jutni, ezt a munkát pedig egy központi intézet egyedül nem végezheti. Ezért létesültek az Intézet támogatásával a közelmúltban vármegyei malária állomások és pedig Zala vármegyében Letenyén, Szabolcsban Mándokon és Szatmár vármegyében pedig Jánkon. Maláriában szakképzett orvosok végzik ezeken az állomásokon a munkát, kezelik a betegeket, tanulmányozzák a környéki szúnyogfajtákat és a központi Intézet szakorvosainak és mérnökeinek támogatásával tesznek javaslatokat malária szempontjából fontos asszanálási munkálatokra. A kormány tervbe vette, hogy ezeknek az állomásoknak mintájára a Felvidéken és Kárpátalján legalább még két új malária állomást állít fel és rendszeresen kezdi meg a malária visszaszorítását, amely bizonyára hosszú évek nehéz és költséges munkáját fogja jelenteni.

Vigasztaló példaként tűnhet elénk az az eredmény, amelyet egy betegségnek a visszaszorításában már is elért az Intézet. Ez a betegség csak szénbányákban fordult elő és bányaaszály néven ismeretes. Okozója a szabadszemmel is látható bányaaszályféreg, amely a vékonybélben telepedik meg és fejét annak falába befúrva ezáltal vérzéseket is okoz és így szerzi meg táplálékát. A bányában dolgozó munkás sokszor észre sem veszi ezt, csak az arca lesz halványabb és a munkateljesítménye rosszabb. Itt is a laborató-

riumi vizsgálatok rendszeres elvégzése tette lehetővé a betegek és főrehordozók felkutatását, elkülönítését, ezenkívül azonban 4-5 évi rendszeres munkára volt szükség, hogy a bányáürszékek és más higiénés berendezések rendbehozásával ezt a férget a hazai szénbányáinkból kipusztítsák s ma már úgyszólván összes bányáinkból számúzzék ezt a betegséget. A fertőző betegség elleni küzdelem oroszlánrésze ma is teljesen a községi orvosok és hatósági orvosok vállán nyugszik. Az Intézet fenti munkateljesítménye azonban már is bizonyítékát adhatta, hogy szükség van az összekapcsoló szervre, amely a küzdelmet irányítja és a munka végzésére a technikai alapfeltételeket megteremti.

2. *Gyógyszerek, kötszerek, biológiai és szerológiai készítmények ellenőrzése.* A közgazgatási tisztviselőt legkevésbé ez a munkakör érdekli; a laboratóriumi vizsgálatok közül pedig ez a legnehezebb munkaterülete az Intézetnek. Bonyolult összetételű gyógyszerekben, keverékekben a hatóanyag pontos, kvantitatív meghatározása a vegyész szaktudását sokszor próbára teszi; a biológiai készítmények közül hormonkészítmények, insulin, továbbá a vitaminok értékmérése napokig, sokszor hetekig terjedő állatkísérletek és kémiai meghatározások végzését teszi szükségessé. Nem sokkal egyszerűbb a szerológiai készítmények értékmérése sem. Ezekután megérthetjük, hogy évi 5000 körüli vizsgálati anyag feldolgozása milyen tekintélyes munkát jelent. A gondos ellenőrzés szükségességét mi sem igazolja jobban, mint az, hogy ma is, amikor gyógyszergyártásunk nemzetközileg elismert színvonalat ért el, még mindig 20% körül ingadozik a kifogásolások száma.

Újabban kapcsolódott csak be az Intézet Kémiai osztálya az ellenőrzés oly ágába, amely már a közgazgatást is közelebről érdekli. A tisztifőorvosok megkeresésére a Kémiai osztály gyógyszerész-vegyészei helyszíni kiszállással vesznek részt gyógyszer-tárak megvizsgálásában. 1937. évben pl. 229 gyógyszer-tárból 956 gyanús gyógyszerből vettek mintát és ezek közül 257-et kifogásoltak.

3. *Vízellátás, egészségügyi mérnöki munka.* A környezethigiéne terén hazánkban alig van sürgősebb megoldásra váró kérdés, mint a vízellátás megjavítása. Más szemmel nézi ezt a problémát a közegészségügy szociális gondolkozással átitott munkása, mint a mérnök szakember. A mérnökök előtt ma is vita tárgyát képezheti az, hogy az egyedül helyes út vízvezetékek építése még lassú ütemben is, ha az ország anyagi ereje gyorsabb megoldást nem tesz lehetővé. A szociális és egészségügyi kérdésekkel foglalkozó szakember másként teszi fel a kérdést. Ha az állam 5-10 év alatt 10,000.000 pengőnél nem tud többet áldozni erre a célra, hány ember számára lehet vízvezeték építéssel és hány ember számára kutak létesítésével biztosítani jó ivóvizet? A válasz nem lehet kétséges. Végleges vélemény kialakulását azonban az dönti el, hogy az Intézetnek több mint 30.000 kútra kiterjedő kémiai, bakteriológiai és számos esetben helyszíni vizsgálatai alapján hazánk falusi kútjainak vize 70%-ban ivásra nem alkalmas. Itt kell segítenünk elsősorban és ezekben a falvakban államháztartásunk mai helyzete alapján más megoldás, mint államilag támogatott falusi közkutatás, nem jöhet szóba. Néhány évvel ezelőtt a belügyminiszter arra a meggyőződésre jutott, hogy a pénzbeli támogatás nem elegendő, mivel a szakszerűséget nem biztosítja; ezért elhatározta, hogy a falusi vízellátás megjavítására fenntartott államsegélyt az Intézet közbejöttével folyósítja. Az Intézet feladatává tette, hogy helyszíni kiszállással, vegyész és mérnök szakembereinek igénybevételével megállapítsa a közkút építésére legalkalmasabb helyet, valamint a talajvíz geológiai elhelyezkedésének figyelembevételével pedig az építendő kút típusát. A vállalatbaadást szintén az Intézetnek kell elvégeznie és a vállalkozót ugyancsak az Intézet mérnökei ellenőrzik. A község tartozik gondoskodni továbbra is a vízjogi engedély megszerzéséről, ebben azonban

az eddigihez képest egyszerűsített eljárással az Intézet is segítségére van. A rendes állami költségvetés keretébe felvett összeg csakhamar kevésnek bizonyult (ma kb. 300.000 pengőt biztosít a költségvetés erre a célra), ezért a beruházási alap kapcsán elhatározta a kormány, hogy 1938. évtől kezdve 5 év alatt évi 1,000.000 pengő beruházási segéllyel kívánja ezt az akciót támogatni. A községek beérkezett kéréseinek még így sem lehet sok esetben eleget tenni, kútépítés sürgősségének elbírálásánál azonban objektív alapul szolgál az Intézetnek több mint 30.000 falusi kutat feltüntető vízkatasztere, amelyből friss keletű kémiai és bakteriológiai vizsgálatok alapján megállapítható közegészségügyi szempontból a község vízellátásának helyzete és a község kérésének teljesítése elsősorban ennek figyelembevételével történhetik. Országos akciónál a takarékoság parancsoló szükségesség, ezért az Intézet mélyfúrású költséges artézi kutak létesítésére az államsegély folyósítását csakis abban az esetben hozhatja javaslatba, ha a vízellátás más megoldására a geológiai viszonyok következtében nincs lehetőség. Közegészségügyi szempontból ott, ahol a talajvíz első rétege nem szennyezett, teljesen kielégítő szivattyús aknás kutak létesítésével olcsón lehet megoldani a kérdést. Ha a felső talajvízréteg szennyezett, akkor sok esetben teljesen megfelelő vizszolgáltatás biztosítható a második talaj vízréteg feltárásával 30-60 m mélységből is. Ezeket a fúrásokat közvetlenül az Intézet végezteti és ma már – hála a beruházási alap folyósításának – úgyszólván az ország összes vállalkozóinak kútúró gépeit foglalkoztatja. 1937. évben végzett 166 fúrás kapcsán a szivattyús fúrt kutak építési költsége átlagosan 1810 pengő volt. A fent említett alapok folyósítása következtében azóta a kútépítési akció még szebb fejlődésnek indult és így remélhetjük hogy 5 éven belül legalább a falusi környezethigiéne egyik legnehezebb fejezetét, a jó ivóvízzel való ellátást többé-kevésbé országosan megoldhatjuk.

A Vízügyi osztállyal kapcsolatban működő Egészségügyi Mérnöki Alosztály a kútépítések mellett az egészségház építkezéseket is irányítja. Feladatkörének jövőbeli kiépítésére csupán a szükségletek figyelembevétele alapján határtalan lehetőség nyílnék. Csak egyet említek fel ezen a helyen a környezethigiénevel kapcsolatos és megoldásra váró problémák közül. Ez az árnyékszék kérdés. Egészségügyi rendeletek ugyan a múltban is megfelelő intézkedéseket tartalmaznak erre vonatkozólag. Ezeknek a végrehajtása azonban a gyakorlatban rendkívül sok akadályba ütközik és véleményünk szerint ez a kérdés akkor kerülhet kielégítő stádiumba, amikor a kútakcióhoz hasonlóan ezt a kérdést is államsegély folyósításával lehet napirendre tűzni.

4. *Tisztiorvos, községi orvos és védőnőképzés.* A belügyminiszter közegészségügyi célkitűzéseinek és rendeleteinek végrehajtása, a gyakorlati életben való megvalósítása, hatóságok munkájának keretén belül elsősorban a tisztiorvos működésétől függ. A gyakorlati életben megszerzett tapasztalatok a múltban is sok kiváló tisztiorvost neveltek ki. A nevelésnek ez az útja rögzös, fáradtságos és lassú. Ezért a régi rendszerű és elégségesnek nem bizonyult rövid tisztiorvosi tanfolyam átszervezésével és az új rendszerű tisztiorvosi tanfolyam megtartásával az Intézet bizatott meg. 1928-ban tartotta meg az Intézet az első kilenchnapos Tisztiorvosi Tanfolyamot, amelyet Scholtz Kornél akkori belügyi államtitkár alatt Johan Béla, mint az Intézet akkori igazgatója szervezett meg. A Tanfolyam első öt hónapjában megtartott elméleti résznek a megszervezése aránylag nem volt nehéz feladat. Annál nehezebb volt az ezután következő négy hónapos gyakorlati rész megszervezése. Számolni kellett azzal, hogy a tisztiorvosok javarészeinek közegészségügyi szempontból elhanyagolt falvakban kell működnie. A gyakorlati kiképzést tehát csak olyan járásban lehetett megadni, amelyben a lakosság zöme falvakban él és

amelyben a falvak teherbíró képességéhez illő egyszerű, de a célnak megfelelő közegészségügyi intézmények vannak. Ezért nyert Johan Béla, mint az Intézet akkori igazgatója megbízást arra, hogy a Budapest közelében lévő gödöllői járás egészségügyét és egészségvédelmét mintaszerűleg megszervezze. Ebben a munkában a hatóságok és elsősorban Endre László főszolgabíró részéről megértő támogatást kapott. Johan Bélának ebből a munkájából született meg a zöldkeresztes egészségvédelem, amelyről a következő fejezetben emlékezünk majd meg részletesebben. Az Intézet ma már 12-ik tiszti orvosi tanfolyamát tartja. A megelőző tanfolyamokon közel 300 tisztiorvost képzett ki, akiknek javarésze felelősségteljes állásban nagy mértékben hozzájárult az utolsó 10 évben a közegészségügyi munka gyors fejlődéséhez.

Ugyancsak az Intézetben folyik a Községi és Körorvosi Tanfolyam, amely a kisebb kivánalmaknak megfelelőleg ma még mindössze csak hathetes és a községi orvosi teendőket javarészen csak elméleti előadásokban ismerteti. Eddigél az Intézet 8 községi orvosi tanfolyamot tartott.

Új fejezete nyílt meg a közegészségügyi személyzet szakképzésének a védőnőképző intézetek felállításával. A gödöllői és a többi mintajárásban végzett egészségvédelmi munka bizonyította be, hogy a falusi egészségvédelmet sem tudja ellátni a községi orvos elsőrangúan képzett egészségügyi védőnő nélkül. A nehéz védőnői hivatásra nem elegendő az a kiképzés, amely gyors tanfolyamokon csak elméleti ismereteket közöl. Erre nevelni is kell. Így született meg a védőnőképző iskola új típusa, amely összesen 2 és ½ éves tanfolyamot tart, amely különböző tagozataiban alapismereteket, egészségügyi ismereteket közlő tanfolyamból, a betegségeket kórházi ápolónői munkával kapcsolatosan ismertető gyakorlati részből és különböző típusú egészségvédelmi intézményekben folytatott gyakorlati munkából áll. A kiképzés nehéz munkája feltétlenül szükségessé teszi azt is, hogy a növendékek családjuktól elszakadva szigorú fegyelem alatt internátusban éljenek tanulmányuk alatt. Az első intézetek még a Rockefeller Alapítvány támogatásával létesültek, a többiek már állami létesítmények voltak. Ma már a budapesti, debreceni, szegedi és kassai intézetekben folyik a védőnőképzés, amelyekben összesen 470 internátusi ágy áll a növendékek rendelkezésére, ha a kassai épület átalakítása is befejezést nyer. Ez a férőhely évente maximálisan 150 védőnő kiképzését teszi lehetővé.

5. *Egészségvédelem.* Amikor 1927-ben az Intézet megnyitásakor megalakult a Külső Munkák Osztálya, akkor még nem gondolhattunk arra, hogy egy évtized múlva ennek a munkaköre az országot behálózza és alosztályokra tagozódva az Intézet legszélesebb munkakört végző osztályává alakul át. Megalakulásának gyökere a gödöllői járásban végzett egészségvédelmi munkából ered. Egysége a zöldkeresztes egészségvédelmi körzet, egy orvosnak, rendszerint a községi orvosnak és védőnőnek 5.000 lakosra kiterjedő és minden egészségvédelmi ágazatot felölelő egészségvédelmi munkáját foglalja magában. Székhelye az „A” mintájú egészségház, amely nagyobbmértetű városzobából és kisebb méretű tanácsadóból áll. A városzobából közelíthető meg az 5-6 zuhanyfürdőből álló iskolafürdő, valamint 1 vagy 2 fürdőszoba, amelyben felnőttek 50-60 fillérért télen is melegfürdőt kaphatnak. Tapasztalat szerint az ebből származó bevétel fedezi az iskolás gyermekek rendszeres zuhanyfürdetésének költségeit. Az „A” mintájú egészségházban van elhelyezve az előszobából, 1 szobából, konyhából és kamrából álló védőnői lakás. Ma még ilyen „A” mintájú egészségház nincs minden községben, hiszen ennek felépítésére a fedezetet a községnek kellett a legtöbbször előteremtteni, ami nem csekélység, mivel építési költsége 15-16.000 pengő. A trianoni Magyarországon azonban

a Falu Szociális Alap, a Felvidéken pedig a Magyar a Magyarért mozgalom tette lehetővé éppen a folyó évben több száz egészségház építkezés megindítását.

A zöldkeresztes egészségvédelmi szolgálatok munkájának lényege az egységes családgondozás. Ennek a szükségességét abban látjuk, hogy különösen faluhelyen nem lehet a családot tuberkulotikusra, terhesre, nemibetegre, csecsemőre, iskolás gyermekre bontani, hanem ezeknek a gondozását a lehetőségek miatt egy kézbe kell adni. A zöldkeresztes tanácsadó irodájában a kartotékszekrény családi borítékja gondozási ágak szerint külön-külön is felvilágosítást ad a család problémájáról, de az egészet összefogja a család szociális helyzetét feltüntető kartotéklap. Az egészségvédelmi körzet szervezetének másik sarkalatos pontja az, hogy a tanácsadásokat is oly közel kell végezni a lakossághoz, ahogyan csak lehet. Ezért azonban az 5.000 lakosú körzetekben, ahol a lakosság több községben él, községenként kell városzobát és tanácsadó helyiséget biztosítani. Számos községben ezt külön épületben helyezik el, amikor is azt „C” mintájú egészségháznak hívjuk. Az egészségvédelmi körzetet az illetékes hatósággal együtt az Intézet Külső Munkák osztályának kiküldöttje szervezi meg. Az Intézet járul hozzá a tanácsadók berendezéséhez és a folyó költségekből az Intézet vállalja a védőnők fizetését, míg a többinek a fedezése a község feladata. Ez az egészségvédelmi körzet ellátja a terhes-, anya-, csecsemővédelmet, az iskolaegészségügyet, nemibetegek gondozását és az egészségvédelem több más ágát; a járási tüdőbeteggondozó intézettel a legszorosabb együttműködésben végzi a tuberkulózis gondozást. A szoros együttműködés kiderül az Intézet szervezetéből is, amelyben a Tuberkulózis és a Nemibeteg osztály a Külső Munkák osztályához kapcsolódva végzi a szakvédelem központi irányítását és a szakgondozók ellenőrzését.

Az egészségvédelmi munka alapegységeinek, a zöldkeresztes szolgálatoknak kiépítése a kormány tízéves munkaprogramja alapján történik. Ma még csak kb. 280 egészségvédelmi szolgálat működik, számuk szaporítása elsősorban attól függ, hogy a már felállított védőnőképző intézetek teljes üzemben hány védőnő növendéknek tudnak egy évben diplomát adni. A trianoni Magyarország területén a szervezés ütemét a legutolsó évben az is megláttotta, hogy a hazatért Felvidéken és Kárpátalján is haladéktalanul meg kellett szervezni az egészségvédelmi munkát, amely szintén a hazai védőnők egy részének az új munkaterületre való átvezénylését jelentette. Öröndetes módon sikerült azonban már eddigel a Felvidéken 27 egészségvédelmi körzetnek 41 védőnővel, a Kárpátalján pedig 10 egészségvédelmi körzetnek 10 védőnővel való megszervezése.

A közeljövőben az Intézet már megindult építkezésével kapcsolatban fog elhelyezést nyerni egy új osztály, amelynek feladata az egészségügyi ismeretek terjesztése. Ezt a munkát a központi Intézet eddig elsősorban a Rádió Egészségügyi Kalendárium rendszeres megtartásával szolgálta. A jövőben azzal is kívánja segíteni az egészségvédelmi munkát, hogy a falusi körzetek részére is rendelkezésre bocsájtja plakátjait, rölapjait és az újonnan elkészült vándorkiállítási anyagát.

Ez a vázlatos áttekintés rövid tájékoztatást nyújt az Országos Közegészségügyi Intézet munkájáról. Népünk egészségesebbé, erősebbé tevésének szükségességéről minden magyar ember meg van győződve és ezt a munkát a közigazgatás is az eddiginél jelentősebben, fokozottabb mértékben szolgálja. A munka oroszlánrésze természetesen a hatósági orvosok és községi orvosok vállain nyugszik. Az anyagi lehetőségeken kívül az ő lelkesedésükön és a közigazgatás támogatásán múlik, hogy rövid idő alatt milyen eredményt érhetünk el. Az Országos Közegészségügyi Intézet feladata, hogy ennek a munkának egy részét a belügyminiszter felhatalmazása alapján irányítsa és technikai részletkérdésekben a vázolt módon segítsen.

Az Országos Társadalombiztosító Intézet szervezete és működése

ELŐADTA LENGYEL ERVIN

Az érdekelt embertömegek nagysága, a megvalósítandó feladatok sokasága és sokszerűsége, valamint az ennek megfelelően kiépült szervezet méretei és egész tevékenységének súlya szerint is legnagyobb magyar szociálpolitikai intézmény: az Országos Társadalombiztosító Intézet kívánja most magát mintegy bemutatni és a belügyminiszter úr önmagyméltóságának felhívása alapján nekem, mint az intézeti ügyvitel vezetőjének jutott az a megtiszteltetés, hogy ennek az intézetnek szervezetét és működését ismertessem.

Komoly érdeklődésre is számíthatna s az Intézet kellő szemléleti távlatba beállítása érdekében is kívánatos lenne, hogy – mielőtt ennek a feladatnak érdemi teljesítésére rátérek – szóljak a szociális biztosításról általában és vázoljam azt az utat, amelyet a magyar szociális biztosítás eddig megtett. Előadásom korlátozott terjedelme sajnos meggátol ebben. Mégis fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy a magyar szociális biztosítás múltjára és jelenére egyaránt önérzetes büszkeséggel tekinthetünk, mert e téren sok tekintetben megelőztük az iparosultabb és gazdagabb külföldet és úttörő munkásságunk eredménye ott is például szolgálhatott.

Az iparforgalmi népesség munkavállalói rétege betegségi és baleseti biztosításának új nyomokon elindítását jelenti az 1927: XXI. törvénycikk megalkotása. Ezt követte az öregségi, rokkantsági, özvegységi és árvasági biztosításról rendelkező 1928: XL. törvénycikk. Ez a két törvény a bányanyugdíjbiztosításról rendelkező 1925: XXXIV. törvénycikkkel együtt a mai magyar társadalombiztosítási jog kódexe.

Az Országos Társadalombiztosító Intézet feladatait részint a központban, részint helyi szervei: a kerületi pénztárak és a vállalati pénztárak útján teljesíti. A kerületi pénztáraknak kirendeltségei lehetnek; csekélyebb helyi taglétszám esetében a helyi feladatok ellátását szerződéses alapon közigazgatási alkalmazottakra, ipartestületekre vagy magánegyénekre lehet bízni. A kerületi pénztárak és kirendeltségek számát, területét és székhelyét az Intézet igazgatóságának meghallgatásával a belügyminiszter állapítja meg. Intézetünknek ezidőszerint 28 kerületi pénztára, 2 kirendeltsége és 17 vállalati pénztára van, ide nem számítva a Cseh-Szlovákiától visszacsatolt területen működő és Intézetünk keretébe még be nem illesztett 9 kerületi betegbiztosító intézetet és 1 kirendeltséget.

Az OTI ügyeit részint önkormányzati alapon, részint ügyvitel körében intézi. Az önkormányzati szervek alakításának legfontosabb jellemzője a biztosításra kötelezett munkavállalók és a munkaadók számegegyenlősége (paritásos képviselő).

Az OTI önkormányzatának szervei kétfélek, mégpedig: központiak és helyiek.

A központi önkormányzati szervek közül legfontosabb a közgyűlés, amely rendszerint évenként egyszer ül össze. Ez 360 országos, az intézeti tagok által lajstromos szavazással választott tagból áll. További 68 tagot azok a különálló betegségi biztosító intézetek küldenek az OTI közgyűlésébe, amelyeknek baleseti biztosításra kötelezett tagjai vannak. A közgyűlés hatáskörébe tartoznak az országos jellegű s egyébként is legfontosabb elhatározások., így elsősorban az intézeti alapszabálynak, a betegsegélyezési rendtartásnak, a baleseti biztosítási veszélyességi táblázatnak és az öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági biztosítás egészségvédő és gyógyító eljárási rendtartásának megalkotása és módosítása. A közgyűlés állapítja meg – többek között – a költségvetést és határoz a zárószámadról is.

A közgyűlés saját kebeléből választja a 40 tagú igazgatóságot, amely gyakrabban (rendszerint havonként egyszer) ülésező, mozgékonyabb központi önkormányzati szerv. Hatáskörébe tartozik számos, a törvényben és az alapszabályban megjelölt ügy így pl. az egészségvédő és balesetelhárító óvórendszabályok kibocsátása és ilyen óvóintézkedések foganatosításának elrendelése, nagyobb értékű dologi szükségletek fedezését célzó szerződések kötése, az öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági biztosítás egészségvédő és gyógyító eljárási alapja felhasználásának megállapítása, az Öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági biztosítási járuléktartalékalap gyümölcsöző elhelyezésének megállapítása és általában minden olyan önkormányzati ügy, amelyet a törvény, vagy az alapszabály nem utal más önkormányzati szerv hatáskörébe. Az igazgatóság készíti elő a közgyűlés hatáskörébe tartozó ügyeket is és sürgős esetekben a közgyűlés helyett, annak utólagos jóváhagyásával határozhat olyan ügyekben is, amelyeket a törvény a közgyűlés hatáskörébe utal.

Az igazgatóság saját kebeléből választja a 10 tagú elnökséget. Ennek hatáskörébe tartozik az intézet ügyvitelének ellenőrzése, az igazgatóság hatáskörébe tartozó ügyek előkészítése és halaszthatatlan sürgősség esetében – az igazgatóság utólagos jóváhagyásának fenntartásával – azoknak az ügyeknek intézése is, amelyek az igazgatóság hatáskörébe tartoznak. Az OTI kinevezett alkalmazottainak fegyelmi ügyeiben való elsőfokú bíráskodás is az elnökség hatáskörébe tartozik. Az elnökség rendszerint hetenként egyszer tart ülést.

A 6, 8 és 12 tagú kártalanító bizottságokat a közgyűlés tagjai közül választja. Ezek feladata a fontosabb baleseti kártalanítási igények, nevezetesen a járadékok, a végkielégítések és a költségesebb gyógyászati segédeszközök tárgyában határozás. A baleseti biztosítás általános üzletágában öt, e biztosítás bányüzletágában pedig egy – összesen tehát hat – kártalanító bizottság működik. Az általános üzletággal kapcsolatos kártalanító bizottságok az alapszabály rendelkezése szerint szakmai csoportosításban alakulnak. Ez lehetővé teszi, hogy az egyes csoportokba foglalt ipari üzemekben előforduló balesetek és foglalkozási betegségek ügyében e bizottságok a legnagyobb szakszerűséggel és alaposággal tudjanak határozni.

A közgyűlés által saját kebeléből választott, 12 tagú járadékmegállapító bizottság feladata az öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági biztosítás keretében előforduló járadék- és végkielégítési igények tárgyában határozás.

Az alapokat ellenőrző bizottságot ugyancsak a közgyűlés választja saját kebeléből; 8 tagból áll. Ez a bizottság ellenőrzi azt, hogy az öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági biztosítás járuléktartalékalapjának, valamint egészségvédő és gyógyító eljárási

alapjának felhasználása, elhelyezése stb. a vonatkozó határozatoknak megfelelően történik-e.

A közgyűlés bányaérdekeltségű tagjai által saját kebelükből választott, 10 tagú bányanyugbérbiztosítási választmány e biztosítási ág önkormányzati ügyeit intézi azoknak az ügyeknek kivételével, amelyek a közgyűlés bányaérdekeltségű tagjai által saját kebelükből választott 6 tagú bányanyugbérmegállapító bizottság hatáskörébe tartoznak. Ez az utóbbi bizottság a bányanyugbérbiztosítás keretében előforduló nyugbérigények tekintetében van hivatva határozni.

A helyi önkormányzati szervek: a kerületi választmányok és a vállalati pénztári választmányok tagjainak választása az illető pénztár kötelékébe tartozó intézeti tagok által a közgyűlési (országos) választással egyidejűleg történik. A budapesti kerületi választmány 60, a többi nagyobb kerületi pénztáraknál működő kerületi választmányok 30-30, a kisebbeknél működő választmányok 20-20 tagból állanak. A választmányok hatásköre az illető helyi szerv ügyvitelének ellenőrzésén felül azokra az ügyekre terjed, amelyeket a törvény felsorol.

Mind a közgyűlés, mind a többi önkormányzati szervek vezetésének, tanácskozássának és határozathozatalának módját részletesen az Intézet alapszabálya szabja meg.

Az OTI önkormányzatának élén az elnök áll, akit akadályoztatása esetében az általa megállapított rendben az alelnökök egyike helyettesít. Mind az elnököt, mind a két alelnököt a minisztérium előterjesztésére az államfő nevezi ki. Sem az elnök, sem az alelnökök nem lehetnek az Intézet tagjai, sem mint munkaadók, sem mint biztosítottak; ez a rendelkezés azonban a háztartási munkaadókat nem zárja ki.

Az elnök az önkormányzat minden központi szervének elnöke és ezek az önkormányzati szervek csak az elnöknek vagy helyettesének elnöklése alatt hozhatnak érvényes határozatokat.

Az elnök vagy helyettese az önkormányzati szervek határozatai ellen a határozat hozatalától számított három nap alatt előterjesztést tehet a belügyminiszterhez s az előterjesztéssel megtámadott határozatok végrehajtását a miniszter intézkedéséig fel is függesztheti. Nincs előterjesztésnek helye olyan ügyekben, amelyek a társadalombiztosítási bíraskodás útjára tartoznak. Az ilyen ügyekben az elnök vagy helyettese a határozat meghozatalától számított 15 nap alatt a bírósághoz fellebbezhet.

A kerületi választmány elnöke az illető kerületi pénztár ügyvezetője, tehát intézeti tisztviselő; a budapesti kerületi választmány elnöke a vezérigazgató. A vállalati pénztári választmány elnöke az illető vállalati pénztárt fenntartó munkaadó vagy annak megbízottja.

A választmányi határozatok ellen a választmány elnöke szintén előterjesztéssel élhet, de nem a belügyminiszterhez, hanem az Intézet igazgatóságához; társadalombiztosítási bírósági útra tartozó ügyben pedig az illetékes bírósághoz fellebbezhet.

Az OTI és az általa fenntartott rendelőintézetek, gondozók, kórházak, gyógyintézetek, üdülőtelepek, fürdő- és egyéb üzemek ügyvitelét – a vállalati pénztárak ügyvitelét kivéve, amelyről saját közegeikkel saját költségeikre a pénztárakat fenntartó munkaadók gondoskodnak – a törvény szerint kinevezett, illetőleg felvett intézeti alkalmazottak látják el. A központi szolgálatra beosztott alkalmazottak főnöke a vezérigazgató, a kerületi szolgálatban, illetőleg intézményi beosztásban működő alkalmazottak főnöke a kerületi pénztár, illetőleg intézmény ügyvezetője. Az ügyvezetői megbízást a vezérigazgató előterjesztésére a belügyminiszter adja.

A vezérigazgató gyakorolja a felsőbb felügyeletet a helyi szervek és intézmények ügyvitele felett, azoknál maga vagy megbízott tisztviselő útján ügyviteli vizsgálatokat tart, részükre ügyviteli utasításokat bocsát ki. A vezérigazgató állapítja meg az Intézet központi szolgálatának ügybeosztását, ő szervezi az ú. n. fő- és ügyosztályokat, ő jelöli ki ezek vezetőit és ő osztja be a központi szolgálatra rendelt alkalmazottakat az egyes osztályokba. Az általános hivatali rend- és fegyelemtartás ugyancsak a vezérigazgató hatáskörébe tartozik.

Az intézeti tisztviselők az állami rendszerű IV-XI. fizetési osztályokba vannak sorozva. Közülök a VII. és ennél alacsonyabb fizetési osztályba tartozókat, valamint a kezelőket és altiszteket a belügyminiszter, a VII.-nél magasabb fizetési osztályokba tartozókat pedig a belügyminiszter előterjesztésére az államfő nevezi ki. A díjnokokat, kiegészítő szolgálókat, havibéreseként és a hozzájuk hasonló ideiglenes alkalmazottakat a vezérigazgató veszi fel.

Az OTI alkalmazottai közhivatalnokok. Képesítésükre, jogaikra, kedvezményeikre, kötelességeikre vonatkozólag az állami tisztviselőkre és egyéb alkalmazottakra fennálló jogszabályok érvényesek. Az alkalmazottak illetményei az OTI-t terhelik, ugyanígy a nyugdíjterhek is.

Az OTI a biztosítottak és családtagjaik orvosi ellátását (gyógykezelését) csak kis részben végzi el saját kórházaiban és gyógyintézeteiben, amelynek igazgató-főorvosai, osztályos főorvosai, alorvosai és segédorvosai egyébként az Intézetnek a többi tisztviselőkkel egy tekintet alá eső tisztviselői. Az orvosi ellátás feladatainak legnagyobb része a rendelőintézetekben vagy az orvosi körzetekben működő szerződött (megbízott) orvosokra hárul. Ezeknek működését és illetményeit a szerződött orvosok működési szabályzata és illetmény szabályzata szabályozza, jogaikat és kötelességeiket pedig az Intézet nevében az Intézet elnöke által velük kötött szerződés részletezi.

A szerződött orvosoknak érdekképviselői szervei az orvosi tanácsok. Minden kerületi pénztár székhelyén kerületi orvosi tanács, Budapesten pedig ezenfelül központi orvosi tanács működik. A szerződött orvosok közvetlen főnöke a kerületi pénztári főorvos, a központi egészségügyi szolgálat vezetője és ellenőrzője pedig a főorvos-igazgató. Mind a kerületi pénztári főorvosok, mind a főorvos-igazgató rendes intézeti tisztviselők, akiknek az ugyancsak tisztviselői minőségű ellenőrző és felülvizsgáló orvosok segédkeznek.

A szerződött orvosok illetményeit az úgynevezett orvosi költségtömegeből fizeti az Intézet. Az orvosi költségtömeg képzésére mindig a betegségi biztosítási járulékelőírásnak (nem járulékbévetelnek) egy meghatározott százalékát kell fordítani. Ez a megoldás lehetővé teszi azt, hogy a szerződött orvosok illetményeinek összege általában arányban van a végzett orvosi munkával. Ha pl. az orvosi ellátásra jogosult biztosítottak száma emelkedik, ezzel természetesen együtt nő a járulékelőírás és következésképpen az orvosi költségtömeg is. Az illetményarányosítás pedig automatikusan akként történik, hogy az Intézet a meghatározott összegű (fix) havi illetményeken felül megmaradó úgynevezett tömegfelesleget egy-egy költségvetési év lezárása után a szerződött orvosok között arányosan felosztja.

Az OTI-nál szervezett állások száma: 1. rendszeres illetményben részesülőké 2.680 fő, 2. nem rendszeres illetményben részesülőké 668 fő, 3. létszámba nem tartozóké 336 fő, összesen 3.684 fő, 4. szerződött orvosoké (az orvosi költségtömeg terhére) 2.317 fő, együttesen 6.001 fő. Kereken tehát 6.000 tisztviselő, egyéb alkalmazott és szerződött orvos munkálkodik az Intézet keretében a biztosítottak javára.

Az OTI önkormányzati és ügyviteli tevékenysége felett a felügyeletet a belügy-miniszter gyakorolja. A belügyminiszter az OTI ügy- és vagyonekezelését saját közegeivel a helyszínen megvizsgálhatja, váratlan rovincsolásokat tarthat, kimutatásokat követelhet és általában örökösödik azon, hogy az Intézet a törvényt, az alapszabályt és egyéb szabályzatokat megtartsa, törvényszerű kötelezettségeit teljesítse, kellő takarékosággal járjon el és bevételeit törvényszerű rendeltetésükre fordítsa. Miniszteri jóváhagyás előtt azokat az önkormányzati határozatokat, amelyeknek érvényességéhez ez a jóváhagyás szükséges, nem lehet végrehajtani. Az Intézet önkormányzatának oly határozata ellen, amely társadalombiztosítási bíraskodás útjára nem tartozik, az érdekelt fél és az illető önkormányzati szerv tagja tizenöt nap alatt panasszal élhet a belügyminiszterhez. A miniszter a határozatot panasz esetében vagy a nélkül is – hivatalból – megsemmisítheti, ha az a törvénnyel, rendelettel, alapszabállyal, az önkormányzat valamely szabályzatával, a közérdekkel vagy az Intézet fontos érdekével ellenkezik. Ha az önkormányzat szabályszerű új határozat hozatalát megtagadja vagy ismételten meg nem felelő határozatot hoz, a belügyminiszter szükség esetében az önkormányzati szerv megfelelő határozatáig maga intézkedhetik. A m. kir. minisztérium azoknak az önkormányzati szervezeteknek, amelyek jogellenesen működnek, működését felfüggesztheti és e szervezetek fel is oszlathatja, ha törvényszerű működésük másként nem biztosítható.

Az állam a társadalombiztosítás által megvalósított nagyfontosságú közérdeket különös elismerésben részesíti azzal, hogy az OTI és a MABI ügyviteli költségeihez évi 2,400.000 P hozzájárulást ad. Ennek az összegnek 90%-a, vagyis 2,160.000 P az OTI-t illeti. Itt említem meg, hogy az 1937. évben az összes biztosítási ágak szolgálatával felmerült ügyviteli költség az állami hozzájárulás összegének leszámításával együttesen 8,798.342 pengőt tett.

Ezen a ponton néhány szóval érinteni óhajtanám a társadalombiztosítási bíraskodás kérdését, amely szorosan kapcsolódik bele Intézetünk életébe. Ezt a kérdést az 1932: IV. törvénycikk szabályozta újra, amely az addigi szakbírói rendszert elejtette.

Társadalombiztosítási ügyekben ma a következő kir. bíróságok járnak el: 1. a budapesti központi kir. járásbírói és azok a kir. járásbírói, amelyeket az igazságügy-miniszter ezzel a hatáskörrel felruház, 2. a budapesti kir. ítélőtábla.

A kir. járásbírói elsőkön bíraskodnak. A budapesti kir. ítélőtábla társadalombiztosítási ügyekben ezeknek fellebbviteli felsőbírói; bizonyos törvénnyel meghatározott ügyekben azonban elsőkön jár el; határozatait fellebbvinni nem lehet. A kir. járásbírói ítélőbírói, továbbá egy munkaadó és egy munkavállaló ülnökből álló tanácsban bíraskodnak mindazokban az ügyekben, amelyeknek tárgya ellátási igény, illetőleg amelyek társadalombiztosítási jogviszonyon alapulnak.

Az Országos Társadalombiztosító Intézet működésének vizsgálatánál mindenképp azt kell szemügyre venni, hogy az intézet tevékenysége kikre vonatkozik vagy mászóval az Intézet által ellátott biztosítás milyen személyekre terjed ki.

Az 1927: XXI., az 1928: XL. és az 1925: XXXIV. törvénycikkkel szabályozott szociális biztosítási rendszerünk a biztosítási kötelezettség elvi alapján épül fel, vagyis a biztosítás keretébe tartozók körét állami akaratnyilvánítás határozza meg. Bizonyos korlátozott terjedelemben fennáll ugyan az önkéntes biztosításnak (önkéntes továbbfizetéssel biztosításnak) lehetősége is, azonban ennek jelentősége a biztosítási kényszer általános szabálya mellett mind elvileg, mind gyakorlatilag eltörpül.

A törvényi felsorolás mellőzésével a biztosítási kötelezettség kereteit bátran akként határozhatjuk meg, hogy biztosításra kötelezett minden olyan vállalat, üzem, hivatal vagy foglalkozás, amely nem esik a mezőgazdaság, az erdei termelés, az állattenyésztés, a halászat, a kert- és szőlőművelés, a selymeszet, a méhészet vagy a tengeri hajózás körébe.

A biztosítási kötelezettség alá eső személyek (munkavállalók) körének meghatározása már nem teljesen egységes. Elvileg biztosításra kötelezett ugyan – nemre, korra és állampolgárságra tekintet nélkül – minden biztosítási kötelezettség alá eső vállalatnál, üzemben, hivatalban vagy foglalkozásban szolgálatot teljesítő munkavállaló, azonban i. a betegségi biztosításban a tisztviselők és bizonyos hasonló állásban levő, rendszerint havi vagy évi fizetéssel alkalmazottak csak abban az esetben kötelezettek biztosításra, ha javadalmazásuk havonként 300 pengő, illetőleg évenként 3.600 pengő összeget meg nem halad, 2. az öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági biztosításban pedig a most felsorolt munkavállalók biztosítási kötelezettsége csak akkor áll fenn, ha javadalmazásuk havonként 500 pengő, illetőleg évenként 6.000 pengő összeget meg nem halad. A baleseti biztosítási kötelezettség nem függ a javadalmazás nagyságától.

Az 1927: XXI. és az 1928: XL. törvénycikkek a személy szerinti biztosítási kötelezettséget az előbb említettek felül még egyes más munkavállalói csoportokra is megállapítják; így pl. a háztartási alkalmazottakra és a házmesterekre (segédházmesterekre) is. A háztartási alkalmazottaknak öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági biztosítási kötelezettsége, a házmestereknek (segédházmestereknek) pedig mindhárom biztosítási kötelezettsége azonban függőben van.

Az idézett törvénycikkek a különböző biztosításokkal vonatkozásban a biztosítási kötelezettség alól való mentességet állapítanak meg. Itt csak azt emelem ki, hogy a betegségi biztosítási kötelezettség nem terjed ki azokra az állami, törvényhatósági és községi alkalmazottakra, valamint a nem állami tanszemélyzet országos nyugdíjintézete kötelékébe tartozó azokra az alkalmazottakra, akik betegség esetében illetményeiket legalább hat hónapon át megkapják. A községi bírák, másodbírák és tanácsbeliek e tisztségük alapján nem esnek biztosítási kötelezettség alá.

A biztosítási kötelezettség egyébként általában csak a főfoglalkozás alapján áll fenn, a baleseti biztosításban azonban a mellékfoglalkozás is biztosítási kötelezettség alá esik.

Az 1925: XXXIV. törvénycikk alapján szabályozott kötelező bányanyugbér-biztosítás hatálya alá esnek a bányatörvény hatálya alá tartozó bánya- és kohóüzemek és melléküzemeik, úgyszintén az említett üzemekkel kapcsolatos azok az üzemek, amelyek alkalmazottai bányatárspénztári kötelékbe tartoznak. Személy szerint bányanyugbérbiztosításra kötelezettek – nemre, korra és állampolgárságra tekintet nélkül – a most felsorolt üzemek munkavállalói; bizonyos munkavállalókra a biztosítási kötelezettség csak akkor terjed ki, ha javadalmazásuk a havi 500 pengőt, illetőleg az évi 6.000 pengőt nem haladja meg.

Az OTI működése az ország egész területére kiterjed; a közelmúltban visszatartott felvidéki területek azonban egyelőre még tevékenységi körén kívül esnek. A betegségi biztosítást mindazokra a biztosítottakra és munkaadóikra az OTI látja el, akik e szempontból nem tartoznak valamely különálló betegségi biztosító intézet kötelékébe. A betegségi biztosítás szempontjából a Magánalkalmazottak Biztosító Intézetének kötelékébe tartoznak a magánalkalmazotti jellegű munkavállalók közül mindazok, akik Budapest, Budafok, Kispest, Pestszenterzsébet, Rákospalota és Újpest területén biz-

tosításra kötelezett vállalatokban, üzemekben, hivatalokban és foglalkozásokban foglalkoznak és mindezek munkaadói. A Magyar Hajózási Betegségi Biztosító Intézet kötelékébe tartoznak a hajózási, kotró-, rév-, komp- és tutajozó vállalatoknál foglalkozó munkavállalók és ezek munkaadói. A többi különálló betegségi biztosító intézet kötelékébe az illető intézetet fenntartó vállalat munkavállalói és munkaadójuk tartoznak. A baleseti biztosítást országosan egyedül az OTI látja el. Az öregségi, rokkantsági, özvegységi és árvasági biztosítást az OTI látja el mindazokra a munkavállalókra nézve, akik e szempontból nem tartoznak a MABI kötelékébe. Minthogy azonban a MABI-nak a betegségi biztosítási illetékességi területén túl terjedő helyi szervezete nincs, az öregségi, rokkantsági, özvegységi és árvasági biztosítás helyi tennivalóit vidéken – a kapcsolatos ügyviteli költségek megtérítése ellenében – a MABI helyett az OTI helyi szervei látják el. A bányanyugbérbiztosítást – két állami üzem kivételével – valamennyi bányanyugbérre biztosítottal és munkaadóikkal vonatkozásban az OTI látja el.

Az OTI betegségi biztosítása két üzletágban: az általános és a háztartási üzletágban működik. A háztartási üzletágba tartoznak a háztartási alkalmazottak és munkaadók, az általánosba a többi munkavállalók és munkaadók. Az 1937. év átlagában az általános üzletágon a biztosítottak létszáma 650.321 fő, a munkaadók létszáma 110.871, míg a háztartási üzletágon a biztosítottak létszáma 144.869 fő, a munkaadóké pedig 122.151, összesen tehát a biztosítottaké kereken 800.000, a munkaadóké pedig 233.000 volt. Tekintve, hogy az igényjogosult családtagok száma tapasztalat szerint a biztosítottak számának háromnegyedét teszi, 800.000 biztosított után mintegy 600.000 főre lehet becsülni az igényjogosult családtagok számát. 1937-ben tehát 1,400.000 ember, vagyis Csonkamagyarország össznépeességének 15.44%-a részesült az OTI részéről betegségi biztosítási gondoskodásban. Még jellemzőbb számot ad egy-egy kifejezetten ipari középpont idevonatkozó számadatainak vizsgálata. Így pl. a budapesti kerületi pénztár ellátásában álló budapesti biztosítottak és családtagjaik kereken 400.000 főnyi tömege a székesfőváros összes lakosságának mintegy 40%-át teszi.

Az intézeti ügyviteli munkának jelentékeny részét a biztosított minőség, vagyis a biztosítási igényjogosultság igazoltatására kell fordítani. Ezt a nagyon fontos és - sajnos – sok súrlódással járó, „jogosítás”-nak nevezett munkát nélkülözhetetlenné teszi a szolgáltatások jogosulatlan igénybevételére irányuló állandó törekvés. A jogosítás lényegileg a munkaviszony fennállásának igazolása a munkaadó részéről és a munkaadói igazolás valódiságának elbírálása az Intézet részéről. A munkaadó igazolványt ad a biztosítottnak, az Intézet pedig megvizsgálja egyrészt azt, hogy a munkaadói igazolvány tartalmazza-e az összes szükséges adatokat, másrészt pedig elbírálja, vajjon az illető biztosítottnak az igazolt munkaviszony alapján van-e joga az adott esetben igényelt szolgáltatáshoz. Figyelemmel arra, hogy a segélyezési igényekkel kapcsolatban csupán a budapesti kerületi pénztárnál hetenkint átlag mintegy 30.000 az ügyfélforgalom s a felek jelentős része elsősorban jelentkezik (amikor tehát jogosítani kell), nyilvánvaló annak az ügyviteli munkának nagysága, amelyet el kell látni csak azért, hogy maga az ügyintézés megindulhasson. (Az említett számban nincs benn a rendelőintézeti, táppénzfizetési, továbbá a munkaadói ügyfélforgalom.) Nagy probléma a jogosítás kérdésének mind az érdekeltekre, mind az Intézetre lehető legegyszerűbb s mégis biztonságos, a mainál jobb megoldása. Különösen sok vita tárgya az arcképes igazolványi rendszer bevezetése; a kérdés azonban még nem forrott ki teljesen, mert a szóbanlévő igazolási rend-

szer ellen a vele járó nagy költségen felül még számos más elvi és gyakorlati aggály lehet érvényesíteni.

A betegségi biztosítás az igényjogosult biztosítottaknak és ezek családtagjainak betegségi, anyasági és haláleseti segélyeket nyújt.

A betegség esetében a biztosítottak részére nyújtott szolgáltatások ezek: *a)* orvosi gyógykezelés, *b)* gyógyszer, nem ellátásos gyógyfürdő, gyógyvíz és kevésbé költséges gyógyászati segédeszköz, *c)* táppénz a keresőképtelenséggel járó betegség negyedik napjától kezdve az átlagos napibér 50%-ában, *d)* kórházi és tüdőbetegszanatóriumi ápolás.

A családtagok részére orvosi gyógykezelést gyógyszert, nem ellátásos gyógyfürdőt, gyógyvizet, kevésbé költséges gyógyászati segédeszközt és kórházi ápolást (de nem tüdőbetegszanatóriumi ápolást) nyújt a betegségi biztosítás. A biztosított kórházi, tüdőbetegszanatóriumi és ellátásos gyógyfürdői ápolása esetében a családtagok részére ú. n. féltáppénz jár. A betegségi segélyezés leghosszabb időtartama egy év, a családtag részére járó kórházi ápolás kivételével, amely ugyanabból a betegségből folyólag egy éven belül 28 napnál több nem lehet.

Szülés esetében a biztosított nőt a következő segélyek illetik: *a)* szülészeti segédkezés és gyógykezelés, *b)* terhességi segély a szülést megelőző hat hétre, az átlagos napibér 60, illetőleg 72%-ában, *c)* gyermekágyi segély a szülés napjától számított hat héten át ugyancsak az átlagos napibér 60, illetőleg 72%-ában, *d)* szoptatási segély a gyermekágyi segély megszűnését követő tizenkét hétre napi 60 fillér összegben.

A biztosított feleségét megilleti szülés esetében a szülészeti segédkezés és gyógykezelés, továbbá terhességi segély négy hét és gyermekágyi segély hat hét tartamára napi 40 fillér összegben, végül szoptatási segély a gyermekágyi segély megszűnte után tizenkét héten át; ennek összege egy napra 30 fillér.

Halál esetében – csak a biztosított után – temetési segélyt ad a betegségi biztosítás az elhalt átlagos napibérének harmincszoros összegében.

Az említett segélyek mind a törvényben megszabott olyan segélyek, amelyeket az Intézetnek mindenképen nyújtania kell. Vannak azonban ú. n. túlmenő segélyek is, amelyeket a törvénytől való korlátokon belül az alapszabály engedélyezhet. Ilyen segély a költségesebb gyógyászati segédeszköz vagy az ellátásos gyógyfürdő nyújtása, a családtag részére tüdőbetegszanatóriumi ápolás stb.

Nem lenne teljes a betegségi biztosítási ág szolgáltatásainak ismerete néhány jellemző számadat felemlítése nélkül. A keresőképés (nem táppénzes) biztosítottak, valamint a családtagok részére nyújtott gyógykezelések eseti száma 8,865.807, a keresőképteleneknek nyújtott gyógykezelések eseti száma 2,005.787 volt az 1937. év folyamán.

Miként már említettem, a gyógyintézetten kívüli (ambuláns) gyógykezelés munkája a szerződött orvosokra hárul számuk 1.416. Az igényjogosultak az Intézet által kijelölt orvost vehetik igénybe és csak sürgős szükség esetében fordulhatnak idegen orvoshoz. Az ú. n. körzeti kezelőorvosok javaslatára az igényjogosultak szakorvosi vizsgálatot és ennek eredménye szerint szakorvosi kezelést is kaphatnak.

Az Intézetnek ezidőszert (amelyeknek legnagyobb része a korszerű követelményeknek teljesen megfelel) Budapesten 13, vidéken 22, országosan tehát 35 rendelőintézete van. Ezekben a szakrendelések száma 25 szakon összesen 344, amelyek közül Budapesten 170, vidéken pedig 174 működik. A szakrendelések nagy teljesítményének jellemzésére elegendő annak felemlítése, hogy a budapesti rendelőintézetekben az orvosok

átlag heti 90.000 esetben nyújtanak kezelést; ebből több mint heti 32.000 eset a központi székházban működő rendelőre jut.

A szerződött orvosokat illető orvosi költségtömeg és a költségtömegen kívüli juttatások (nyugdíjjárulékok, fuvar költség stb.) együttes összege az 1937. évben kerekén 6,260.000 P volt.

Az OTI öt saját gyógyintézményében az 1937. évben 1.572 ágyhely volt; az ágyhelyek kihasználása csaknem 100%-os, mert 1937-ben átlag 360 napon át voltak az ágyhelyek elfoglalva. Az OTI természetesen nem tudja saját gyógyintézményeiben elhelyezni valamennyi igényjogosultját, hanem azokat túlnyomórészt más (állami, törvényhatósági, községi stb.) kórházakban és gyógyintézetekben ápolatja, amelyeknek évenként több mint 9,000.000 P ápolási díjat fizet, úgyhogy ezek ápolási teljesítményének kerekén 12%-át az OTI betegek adják.

A házi gyógyszerárak 423.509 darabszámú (12.68%) vényforgalmát nem tekintve, külső gyógyszerértéktől beváltott az Intézet az 1937. év folyamán 2,915.443 (87.32%) gyógyszerértéket 3,148.560 P összeggel.

Az 1937. év folyamán a keresőképtelenséggel járó 291.896 esetnek keresőképtelenségi napjai 10,530.783-at tettek. Az évi összes segélyezési költség 39,775.101 P volt. Ebből az összegből 13,845.428 P volt az igényjogosultaknak kifizetett készpénzsegély, míg a többi ú. n. természetbeni szolgáltatás költsége volt.

A betegségi biztosítás igen tetemes költségeinek fedezetét a biztosítási járulékok adják. A járulékfizetés előleges felosztó-kirovó rendszer alapján, a napibérosztályokhoz igazodó átlagos napibérek szerint történik. A napibérosztályokba besorozásnál a biztosított mindennemű, pénzbeli és természetbeni javadalmazását figyelembe kell venni. A betegségi biztosításban az Intézet alapszabálya 8 napibérosztályt állított fel, mégpedig külön napibérosztályokat az ú. n. magánalkalmazottakra és külön napibérosztályokat a többi biztosítottakra; a háztartási alkalmazottak javadalmazásuk nagyságára tekintet nélkül egyetlen napibérosztályba tartoznak. Ezidőszerint a betegségi biztosítási járulék kulcsa az átlagos napibér 6%-a, illetőleg az ú. n. magánalkalmazottakkal vonatkozásban az átlagos napibér 5.14%-a, míg a háztartási alkalmazottak után napi 12 fillér, illetőleg havi 360 P járulékot kell fizetni. A járulékot a munkaadó köteles fizetni, a járulék felét azonban munkavállalója javadalmazásából levonhatja.

Az Intézet betegségi biztosítási járulékelőírása 1937-ben 48,559.153 pengőt – mégpedig az általános üzletágon 42,607.848, míg a háztartási üzletágon 5,951.305 pengőt – tett. Nyilvánvaló, hogy a járulékelőírásból valóságos bevétel, helyesebben jövedelem csak úgy lesz, ha a munkaadók a járulékfizetési kötelezettségüknek eleget tesznek. Minthogy pedig a munkaadók kényszer alkalmazása nélkül mutatkozó fizetési készsége nem mondható teljesen kielégítőnek, igen nagy jelentősége van az Intézet betegségi, de egyben valamennyi biztosítási ágának teljesítőképesége, pénzügyi egyensúlya szempontjából annak, hogy a közigazgatási és pénzügyi hatóságok a lehető legnagyobb megértéssel segítsék elő a behajtási eljárások eredményességét. A biztosítási járulékokat ugyanis közadók módjára kell behajtani és ebben az eljárásban a behajtó hatóságok ténykedése döntő fontosságú.

Ne okozzon félreértést ugyanis az Intézet évi jelentésének az a közlése, amely szerint az 1937. évre előírt járuléknak az általános üzletágon 94.98 %-a, a háztartási üzletágon pedig 91.22 %-a folyt be ugyanabban az évben. A szóbanlévő év alatt teljesített munkaadói befizetések ugyanis nemcsak az ugyanazon évre kirótt járulékokra, hanem elsősor-

ban a munkaadóknak az előző” évekről fennálló járulékhátralékára, késedelmi pótlékára és megtérítendő betegségi segélyekből származó tartozásaira történtek és ennek az évnek eredményét különben is kedvezően befolyásolta az a körülmény, hogy kormányrendeletkezés következtében a hátralékaikat erőteljesebb ütemben törlesztő munkaadók kedvezményben részesültek.

Röviden meg kell még emlékeznem arról, hogy az 1927: XXI. törvénycikk rendelkezése szerint az Intézet rendkívüli körülmények következtében felmerült betegségi biztosítási kiadások fedezésére az évi felesleg felhasználásával tartalékalapot köteles gyűjteni. A háztartási üzletágnak ilyen tartalékalapja nincsen, mert a két üzletágnak 1933-ban történt szétválasztása óta ez az üzletág egészen az 1937. évig kezelési hiánnyal zárta az eredményszámaját. A betegségi biztosítási általános üzletág tartalékalapjának 1937. december 31-én mutatkozott tiszta vagyona 13,662.800 P volt, amely túlnyomórészt ingatlanokban és egy kisebb hányadában ingóságokban, berendezési tárgyakban van elhelyezve.

Az OTI által ellátott baleseti biztosítás két üzletágban működik. A bányauzletágba tartoznak a bányatörvény hatálya alá eső bányák, kohók, segédművek és ezeknek a bányatörvény hatálya alá nem eső azok az egyéb üzeimi is, amelyek az 1919. évi január hó i-jén már fennállottak, az általános üzletágba pedig a többi üzemek tartoznak.

Az 1937. év átlagában a baleseti biztosításban a biztosítottak száma összesen 929.916, a munkaadóké 258.613 volt. A baleseti biztosítás részéről nyújtott segélyezést a törvény kártalanításnak nevezi. Kártalanításnak üzemi baleset vagy foglalkozási betegség esetében van helye. Üzemi baleset az, amely a biztosításra kötelezettet akár az üzemben, akár az üzemen kívül, de annak érdekében végzett munka közben, vagy az ily munkával, vagy a munkavállalói viszonytal összefüggésben éri. Foglalkozási betegség az, amely az illető foglalkozás különös veszélyeként áll fenn és amely keresőképességcsökkenést, keresőképtelenséget vagy halált okozhat. Azt, hogy baleseti kártalanítás szempontjából milyen betegségeket milyen üzemekkel, illetőleg milyen munkával vonatkozásban kell foglalkozási betegségeknak tekinteni, kormányrendelet állapítja meg.

A baleseti biztosítás a biztosított részére ezeket a szolgáltatásokat nyújtja: *a)* orvosi gyógykezelést, gyógyszert, gyógyfürdőt, gyógyvizet, gyógyászati segédeszközöket, mégpedig a költségesebbeket is, *b)* táppénzt ugyanolyan mértékben mint a betegségi biztosításban, de legfeljebb az első 20 héten át, *c)* a táppénzzel segélyezés lejártát követő időben a gyógykezelés befejeztéig gyógykezelési járadékot, *d)* a gyógykezelés befejezte után járadékot a keresőképességcsökkenés vagy keresőképtelenség időtartamára.

A gyógykezelés befejezése után nyújtott járadék fejében a biztosítottnak keresőképtelenség esetében a beszámítható javadalmazás kétharmadát kell folyósítani; ez a teljes járadék. A baleseti biztosításban beszámítható javadalmazás az a kereset, amelyet a biztosított a baleset bekövetkeztét megelőző egy éven át elért; a beszámítható javadalmazás legmagasabb összege évi 3.600 pengő, legkisebb összege pedig évi 300 pengő. Keresőképességcsökkenés esetében a teljes járadéknak a keresőképességcsökkenés mértékével arányos részét fizeti járadék fejében az Intézet; ez a részjáradék. 15%-ot meg nem haladó keresőképességcsökkenés esetében nincs járadék megállapításának helye; a 25%-ot meg nem haladó keresőképességcsökkenés alapján járó járadékot két év elteltével meg kell szüntetni. Van még u. n. tehetetlenségi járadék is, amely abban az esetben jár, ha a biztosított nemcsak keresőképtelenné, hanem állandó gondozásra szoruló tehetetlenné vált. A tehetetlenségi járadék legmagasabb mértéke a beszámítható javadalmazás összege.

Ha a biztosított az üzemi baleset (foglalkozási betegség) következtében meghal, a családtagoknak jár: *a)* temetkezési segély a betegségi biztosításban irányadó mértékben, *b)* járadék a halál napjától kezdve.

Az özvegy nő járadéka az elhalt biztosított beszámítható javadalmazásának 20%-a, az árvajáradék pedig egy-egy gyermek után e javadalmazás 15%-a; a teljes (szülő nélkül maradó) árva járadékának mértéke 30%. Járadékot kaphatnak bizonyos feltételekkel az elhalt biztosított által eltartott szülők, nagyszülők és unokák is.

A járadékosok száma az 1937. év végén 17.443 volt; az ezek részére egy évben fizetett járadékok összege 6,543.448 P. Az 1937. évben több, mint 37.000 üzemi balesetről érkezett bejelentés, az év folyamán 6.355 kártalanítási határozatot hoztak.

A baleseti biztosítás költségeit a baleseti biztosítási díjak és a baleseti biztosítási járulékok fedezik. Állandó összegű baleseti biztosítási díjat fizetnek a háztartási munkaadók, továbbá azok a kisebb ipari munkaadók, akik elemi erővel hajtott gépet vagy gőzkazánt számottevő termelési tényezőül nem használnak és tiznél több munkavállalót nem foglalkoztatnak, úgyszintén azok a munkaadók, akik elemi erővel hajtott gépet, vagy gőzkazánt számottevő termelési tényezőül használnak ugyan, de ötnél több munkavállalót rendszerint nem foglalkoztatnak. A többi munkaadók baleseti biztosítási járulékot fizetnek. Mind a díjak, mind a járulékok kizárólag a munkaadót terhelik, azok fejében a biztosítottak, javadalmazásából nem lehet semmit sem levonni.

A baleseti biztosítás költségeinek járulékok útján előteremtése évenkénti utólagos felosztás-kirovás útján történik, úgyhogy a számadási év folyamán felmerült összes költségeket a baleseti biztosítási díjakból befolyt összegek levonása után felosztják a baleseti biztosítási járulékot fizető munkaadók között. Ez a felosztás az üzemeknek az öt évenként alkotott veszélyességi táblázat alapján megállapított veszélyességi arányszáma és a munkaadók által a számadási évre kifizetett beszámítható javadalmazások összegének figyelembevételével történik. Ilyen módon a baleseti biztosítási ágnál tulajdonképeni kezelési felesleg vagy hiány nem fordulhat elő.

Az általános üzletág tartalékalapjának tiszta vagyona az 1937. december 31-i állapot szerint 6,700.000 P volt, a bányauzletág tartalékalapjának tiszta vagyona pedig ugyanabban az időpontban 2,154.420 P-t tett.

Az öregségi stb. biztosításban a biztosítottak átlagos száma az OTI keretében – tehát az öregségi biztosítás szempontjából a MABI-hoz tartozó vidéki, ú. n. magánalkalmazottak leszámításával – 1937-ben kereken 509.000 volt. Ennek a biztosításnak szolgáltatásai a különféle járadékok. A járadékok nemei: öregségi, rokkantsági, özvegyi, (teljes és fél-) árvajáradék és ezenfelül egy külön pótlékszerű szolgáltatás: a gyermekpótlék. A járadékok igényelhetésének két közös általános feltétele van: az ú. n. „vára-kozási idő” betöltése és az ú. n. „váromány” épsége. A vára-kozási idő a törvény szerint a biztosítási viszony kezdete és a járadékra irányuló igény bejelentése között eltelt az a biztosításban eltöltött legkisebb idő, amely e biztosítás szolgáltatásaira való igényjogo-sultság megszerzéséhez szükséges. A vára-kozási idő – egyes jelentéktelen kedvezménye-zett esetektől eltekintve – az öregségi járadékkal vonatkozásban 400 hét, a rokkantsági, az özvegyi és az árva járadékkal vonatkozásban pedig 200 hét. A váromány épsége azt jelenti, hogy az egyes munkaviszonyok között, illetőleg a biztosításban eltöltött időben nincs olyan megszakítás, amely miatt az előző munkaviszonyokat, illetőleg az előző biztosítási időtartamot az igényjogosultság szempontjából nem lehet figyelembe venni. Az öreg-ségi, rokkantsági, özvegyeségi és áryasági biztosítási szolgáltatásoknak különleges felté-

telei is vannak. Így: az öregségi járadék feltétele a 65. életév betöltése; a rokkantsági járadék feltétele munkásjellegű biztosítottnál a keresőképesség több, mint kétharmadának, magánalkalmazotti jellegű biztosítottnál a keresőképesség több, mint felének elvesztése; az özvegyi és árvajáradék feltétele a biztosított elhalálózása. Munkás jellegű biztosított felesége csak akkor jogosult özvegyi járadékra, ha 65. életévét betöltötte vagy rokkant; a magánalkalmazotti jellegű biztosított özvegyére ez a korlátozás nem áll.

Az öregségi és a rokkantsági járadék két részből, mégpedig: a járadéktörzsből és a fokozódó járadékrészből áll. A járadéktörzs évi 120 P, a fokozódó járadékrész pedig a biztosított után lerótt biztosítási járulékokhoz igazodik olyképp, hogy annak évi összege munkás jellegű biztosítottnál a járulékok összegének 24%-a, magánalkalmazotti jellegű biztosítottnál pedig a járulékok összegének 19%-a. A gyermekpótlék gyermekenként a járadék 5%-a; a gyermekpótlékok összege a járadék 20%-át nem haladhatja meg. Az özvegyi járadék 50%-a, a félárva járadéka 15%-a, a teljesen árva járadéka 30%-a annak a járadéknak, amelyre az elhalt házastársnak vagy szülőnek igénye volt vagy lett volna, ha öregségi vagy rokkantsági járadékban részesült volna.

Az öregségi stb. biztosítás szolgáltatásainak folyósítása az említett várakozási időre tekintettel általában csak az 1933. év végével indult meg; azóta azonban mindinkább fokozódó mértékben történik az igények bejelentése és kielégítése. 1937. végén már 2.564 öregségi, 5.226 rokkantsági, 2.879 özvegyi és árvajáradékos volt, akik részére 1937-ben összesen 1,804.130 P járadékot fizetett ki az Intézet.

Az öregségi stb. biztosítás költségeinek fedezése elsősorban a biztosítási járulékokból történik, amelyeket a munkaadók kötelesek fizetni, azoknak felét azonban munkavállalók javadalmazásából levonhatják. A járulékkulcs a betegségi biztosításban említett átlagos napibér 3'42%-a, illetőleg 4.28%-a; az előbbi kulcs szerint a munkásjellegű biztosítottak, az utóbbi kulcs szerint pedig a magánalkalmazotti jellegű biztosítottak járulékát kell fizetni. A járulékokból 1. mindenekelőtt az e biztosítási ágat terhelő ügyviteli költségeket kell fedezni, 2. a járulékok fennmaradó részének 6 %-át az egészségvédő és gyógyító eljárási alap javára és 3. a járulékok további egész összegét az ú. n. járuléktartalékalap javára kell elszámolni. A törvény értelmében az állam az öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági biztosítást ellátó OTI és MABI e biztosítási ágának alapjaihoz évi hozzájárulást ad. Az államháztartás súlyos helyzetére tekintettel ennek a rendelkezésnek hatályát a 6.000/1933. M. E. számú rendelet annakidején átmenetileg felfüggesztette, remélünk kell azonban, hogy az állam vállalt kötelezettségének most már belátható időn belül meg fog felelni, mert e nélkül az öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági biztosítás biztosításmatematikai mérlegében az egyensúly veszélyeztetve lenne. A járadékokat ugyanis a járuléktartalékalapból kell fizetni. A járuléktartalékalapot tápláló járulékok és állami hozzájárulás mértékét biztosításmatematikai alapon a várományfedezeti rendszer alkalmazásával akként kell megállapítani, hogy az alap vagyona – kellő gyümölcsötetés mellett – a járadékteher állandó fedezésére akkor is elegendő legyen, ha a biztosítás felszámolása bármely adott pillanatban bekövetkeznék.

Az öregségi stb. biztosítási ág járuléktartalékalapjának tiszta vagyona az 1937. év végén mintegy 136,400.000 P volt, amelyből ingatlanokban 18,700.000 P, értékpapirokban 28,400.000 P, pénzügyi betétekben 46,000.000 P, különböző kölcsönökben 14,300.000 P volt elhelyezve, míg a tartalékalap adósai között a többi biztosítási ágak együttesen 5,800.000 P, az államkincstár pedig 23,200.000 P tartozással szerepelt.

Az egyes biztosítási ágak vagyona a törvények szerint kizárólag az illető biztosítási ág céljaira szolgál és más biztosítási ág költségeire fel nem használható. Nagy tévedésben vannak tehát azok, akik pl. a betegségi biztosítással szemben támasztott, de e biztosítás pénzügyi helyzete miatt nem teljesíthető igényük érvényesítését arra hivatkozással kívánják kierőszakolni, hogy hiszen az OTI-nak megszámlálatlan milliói vannak, amelyekkel maga sem tud mihez kezdeni és amelyeket célszerűbb volna ennek, vagy amannak a jelentkező szükségletnek céljaira felhasználni. A szóbanlevő milliónak – mint láttuk – külön rendeltetése van, azok az öreg és rokkant munkások, a munkások özvegyeinek és árváinak vagyonát alkotják, amelynek gondos, lehetőleg értékálló megőrzésétől és nagy körültekintést igénylő, kellőképp gyümölcsöző befektetésétől függ az említett személyek létfenntartását biztosító járadékok zavartalan folyósítása, tehát azokat bármily más, egyébként jogosnak és méltányosnak minősíthető célokra fordítani nem szabad.

Az 1925: XXXIV. törvénycikk alapján kiadott 4400/1926. N. M. M. és az 1.300/1929. N. M. M. számú rendeletek szervezték meg a bányanyugbértbiztosítást önálló biztosítási ágként, amelyet most országosan az OTI lát el, úgy hogy most a kincstári bányák (diósgyőri és komlói) társzpendtárainak kivételével a bányatárszpendtárak korábbi nyugbértbiztosítási feladatait az Intézet teljesíti. A bányatárszpendtárak – az említett két kivétellel – most már csak a betegségi biztosítás intézményeiként működnek.

Az OTI által ellátott bányanyugbértbiztosításban a biztosítottak 1937. évi átlagos száma 49.656 volt. A bányanyugbértbiztosítási ág a biztosítottak részére rokkantsági nyugbért, az elhalt biztosított, vagy nyugbéres özvegye részére özvegyi nyugbért, végül az elhalt biztosított vagy nyugbéres gyermekei részére árvanyugbért folyósít.

A szolgáltatások feltétele – csakúgy mint az öregségi stb. biztosításban – a várakozási idő betöltése és a váromány épsége. A várakozási idő azonban a bányanyugbértbiztosításban 10 év és a váromány épségének ismérvei is többé-kevésbé eltérnek az öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági biztosításban meghatározott ismérvektől.

Rokkantsági nyugbért kap az a biztosított, 1. aki 65. életévét betöltötte, vagy 2. aki 60. életévét és 40. biztosítási évét betöltötte, vagy 3. aki 60. életévét betöltötte és legalább 25 biztosítási évet földalatti munkában töltött, vagy 4. aki rokkanttá vált, azaz keresőképességének több mint felét elvesztette. A rokkantsági nyugbért megállapítása úgy történik, hogy a munkás minden szolgálati éve után a reá vonatkozó szakmai csoport biztosítási alapösszegének 2%-a a nyugbért. Az özvegyi nyugbért 50, az árvanyugbért pedig 15 – illetőleg teljes árvaság esetében – 50 %-a ama rokkantsági nyugbért összegének, amely a biztosítottnak halálakor járt vagy járt volna. 1929. január 1-je óta hatályos rendelkezés alapján mindezekhez a nyugbérekhez 25%-os pótlék is jár.

1937-ben a bányanyugbéresek száma 13.202 volt. Az ebben az évben kifizetett nyugbérek összege 3.835.305 P-t tett.

A bányanyugbértbiztosítás költségeit az Intézet a bányanyugbértbiztosítási járulékokból fedezi. Itt azonban az öregségi stb. biztosítás kifogástalan várományfedezeti rendszerétől eltérően az előzetes felosztó-kirovó rendszer érvényesül oly módon, hogy egy évnek jövedelmei éppen csak hogy fedezik vagy alig valamivel haladják meg az évi költségeket. Ennek oka, hogy az Intézet a bányatárszpendtárak nyugbértbiztosító osztályainak felszámolásával olyan terheket volt kénytelen vállalni, amelyeket az átvett vagyon nem fedezett, a várományfedezeti rendszernek utólagos bevezetése pedig a mutatkozó nagy hiány miatt szinte leküzdhetetlen pénzügyi akadályokba ütközött. A járulékkulcsot a bányanyugbértbiztosítási választmány meghallgatásával a belügy-

miniszter évenként állapítja meg; a kulcs ezidőszerint munkásjellegű munkavállalóknál 5.5%, a magasabbrendű munkavállalóknál pedig 6.5%. A kirovás alapja a tényleges kereset után igazodó napibérosztályozás. A járulékot a munkaadó fizeti, felét azonban a munkavállaló javadalmazásából levonhatja.

A bányanyugbértbiztosítási ág tartalékalapjának vagyona az 1937. december 31-i állapot szerint 10,172.000 P volt.

A szociális biztosításnak egyik igen fontos feladata a biztosítási esemény bekövetkezésének megelőzéssel elhárítása. A biztosítottaknak keresőképességét (egészségét, épségét, életét) részben munkahelyükön (a műhelyben, az üzemben), részben azon kívül fenyegetik veszélyek. A munkahelyen jelentkező veszélyek intézményes preventív elhárítására már az 1927: XXI. törvénycikk is lehetőséget ad, amennyiben akként rendelkezik, hogy az OTI a biztosításra kötelezett vállalatokra, üzemekre, hivatalokra és foglalkozásokra vonatkozó egészségvédő és balesetelhárító rendszabályokat bocsát ki; az óvórendszabályok bizonyos berendezések és készülékek alkalmazását is elrendelhetik. Ezenfelül az OTI egyes vállalatokra, üzemekre, hivatalokra és foglalkozásokra a hatályos óvórendszabályokban megállapítottakon felül különleges viszonyaikhoz képest külön óvóintézkedések foganatosítását rendelheti el. Mind az óvórendszabályok, mind az egyes óvóintézkedések a belügyminiszternek az illetékes szakminiszterrel egyetértő jóváhagyását igénylik.

Az a munkaadó, aki a hatóság által jogerősen elrendelt vagy az Intézet által joghatályosan megállapított óvórendszabályok vagy óvóintézkedések foganatosítását elmulasztja, póttjárulékot köteles fizetni. Az a munkaadó viszont, aki a joghatályos balesetelhárító óvórendszabályok, vagy óvóintézkedések foganatosítását mulasztja el, baleseti biztosítási fokozott járulékot visel akként, hogy ily mulasztás esetében az illető üzem veszélyességi arányszámát magasabban lehet megállapítani.

A törvénynek a balesetelhárítást hatályosabbá tenni kívánó ez a rendelkezése a munkaadó magánérdekét és a nemzeti munkaerő védelmére irányuló közérdeket közös nevezőre hozza. Minél tökéletesebb valamely üzem balesetelhárító berendezése, veszélyességi arányszáma annál kisebb és következőképpen tulajdonosának az utólagos költségfelosztás során annál kevesebb baleseti biztosítási járulékot kell fizetnie. Az OTI egyébként is megragad minden olyan eszközt, amellyel a balesetek ellen védekezés közhasznú gondolatát a munkaadók és munkások között fejlesztheti. Az Intézet e nagyjelentőségű egészségvédelmi és balesetelhárító munkájával hatásosan egészsíti ki a munkásvédelem hatósági szerveinek és az iparfelügyeletnek működését s ezen a ponton a közgazgatásnak az Intézettel való vállvetett együttműködésére bőséges, sok eredménnyel kecsegtető alkalom nyílik. Ezt a nagyon kívánatos együttműködést mintegy intézményesen biztosítja az is, hogy az intézeti közgyűlés tagjai sorából választott 12 tagú balesetelhárítási szakbizottságnak az önkormányzati tagokon felül hivatalból tagja az iparügyi miniszter két kiküldöttje is.

Az Intézetnek megelőző tevékenysége azonban nem szorítkozhatik kizárólag a munkahelyre (a műhelyre, az üzemre), hanem – ha az egészségvédelem és a rokkantság elhárítása terén komoly eredményeket kíván elérni, – ezt a működését a munkahelyen túl kell terjesztenie. Az 1928: XL. törvénycikk ezért elrendelte, hogy az Intézet öregségi stb. biztosítási ága egészségvédő és gyógyító szolgálatot köteles szervezni. Ennek a szolgálatnak célja a biztosított népesség tömeges megrokkánásának megelőzése, továbbá a biztosítottakat fenyegető korai megrokkánás bekövetkezésének késleltetése és az ideiglenes rokkantság megszüntetése. Az 1937. évben az egészségvédő és gyógyító eljárási alap képzésére

fordított összeg 1,075.377 P volt; az alapnak az 1937. december 31-i állapot szerint mutatkozó tiszta vagyona pedig mintegy 6,700.000 P-t tett.

Az alap felhasználásának kereteit az egészségvédő és gyógyító eljárás rendtartása szabja meg, amelyet elsőizben a belügyminiszter adott ki. A megvalósítandó egészségvédelmi feladatok tárgyában az Intézet igazgatósága az egészségvédelmi szakbizottság meghallgatásával határoz. Ez a bizottság nem tisztán önkormányzati szerv, mert az igazgatóság által a közgyűlési tagok sorából választott 12 tagon kívül helyet foglalnak benne a belügyminiszter, illetőleg az iparügyi miniszter kiküldöttei is.

A biztosítottak testi és szellemi épségének megóvására és egészségük emelésére alkalmazandó egészségvédő eljárások: az egészségügyi viszonyok rendszeres figyelemmel kísérése, a társadalmegészségügyi felvilágosítás (népszerű oktatás), a faj egészségének védelmét szolgáló munka, a gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenység, a népbetegségek elleni küzdelem, az egészségügyi és társadalmi gondozás, a foglalkozási átképzés elősegítése, az időszakonként visszatérő orvosi vizsgálatok teljesítése.

A gyógyító eljárás célja a megrokkánás késleltetése vagy az ideiglenes rokkantságnak – legalább huzamos időre terjedő – megszüntetése. Ebből a célból kórházi (szanatóriumi és ellátásos gyógyfürdői) kezelés, orvosi gyógykezelés, gyógyszerek és más gyógyító tényezők szolgáltathatók.

A nagyközönség előtt is ismeretes már az Intézet egészségvédelmi ismeretterjesztő füzeteinek, röplapjainak, plakátjainak tömege, ismeretes a fiatalok üdültetésére szolgáló Horthy Miklós-telepi, máriabesnyői, balatonkenesei és balatonlellei üdülőházak tevékenysége, amelynek keretében az 1937. év folyamán az Intézet 6.581 fű- és leánytanoncot részesített 2 hetes üdülésben.

Az egészségvédelem keretébe illeszkedik a fiatalok helyes pályaválasztását előmozdító képességvizsgálat is, amelynek a 17 évnél fiatalabb biztosításra kötelezettek magukat alávetni kötelesek. Az Intézet képességvizsgáló állomása 10 éves fennállása alatt már mintegy 50.000 vizsgálatot végzett.

Az Intézet egészségvédő tevékenységének legfontosabb része a népbetegségek elleni küzdelem. Az Intézet a népbetegségekben szenvedő, illetőleg fertőzési veszélyeknek és lehetőségeknek kitett egyének életkörülményeinek felkutatásáról és lehetőség szerint a betegség továbbterjedésének megakadályozásáról gondozó intézetek és megfelelően kiképzett védőnők útján gondoskodik.

Ez a tevékenység főleg a tüdőgümőkór, a nemibetegségek és a reuma ellen irányul. E téren az Intézet a törvényhatóságokkal, a városokkal és a községekkel munkaközösségi alapon létesített intézmények útján is tevékenykedik. Ilyen munkaközösségi alapon működő intézmény ezidőszert 12 van; a további hasonló intézményeknek az ország egész területén kiépítése tervszerűen folyik.

A most vázolt munkaterületre vonatkozó tennivalók eredményes, biztos alapokon és gondos előreszámítással történő kimunkálását nagyban elősegíti a rendszeres statisztikai adatgyűjtés és feldolgozás. Erre az Intézetnek – éppen az egészségvédelmi főosztály keretében szervezett – külön statisztikai osztálya van, amely az országos statisztikai hivatal részére is teljesít adatszolgáltatást.

Megemlíteni kívánom azt a mind fontosabbá váló szerepet is, amelyet az Intézet, mint hatalmas tőkegyűjtő központ, hazánk gazdasági életének különböző területein elfoglal.

Kereken 129,700.000 pengő az az összeg, amelyet az Intézet kilenc év alatt egyedül az öregségi, rokkantsági, özvegységi és árvasági biztosítási járuléktartalékalap vagyonának

gyümölcsöztetése érdekében az 1929. évtől az 1938. év végéig összegyűlt tőkéiből miniszteri jóváhagyással az ország gazdasági életének vérkeringésébe visszavitt, illetőleg a legközelebbi időben visszavisz, mégpedig részben munkaalkalmak közvetlen létesítése vagy ilyenek támogatása útján, részben különböző hiteligények kielégítése révén.

Meg kell emlékezni arról is, hogy az OTI-nál már évek óta rendszeres munka folyik az ügyviteli munka egyszerűsítése és ésszerűsítése érdekében. Itt mindenesetre bizonyos fokú óvatosságra van szükség, mert csaknem minden intézeti intézkedésnek anyagi következménye van és mert sok ezerre megy a jogosulatlan, sőt rosszhiszemű igénylők száma. Csak a nemismerés mondhatja, hogy az Intézet „bürokráciája” önmagáért van, hogy lassú és kényelmes lenne. Természetes, hogy – mint a világon minden emberi dolog – ez az ügyviteli szervezet és ügyintézés sem tökéletes, de állandóan résen vagyunk, hogy a közérdek minél méltóbb kiszolgálásának jegyében a hibákat felfedezzük és kiküszöböljük.

Szeretném még a megértő figyelmet felhívni arra, hogy az 1927: XXI. te. 196. §-ának parancsoló rendelkezése szerint a hatóságok az OTI megkereséseinek eleget tenni és azt működésében támogatni kötelesek. Ez a nagyfontosságú törvényi rendelkezés biztosítja jórésben azt, hogy Intézetünk a reá bizott feladatok ellátásában vele szemben támasztott magas igényeknek meg tudjon felelni és ezzel az általános közigazgatásnak egyre bővülő szociális tevékenységébe is sikeresen tudjon bekapcsolódni. Sajnos, az említett törvényi rendelkezés még mindig nem ment eléggé be a köztudatba és ennek nyomán nem is alakult még ki a hatóságok oldalán a segítőkészségnek az a módja és mértéke, amely pedig az OTI által ellátott nagyfontosságú szociális ügyek eredményes megoldásánál nélkülözhetetlen. Pedig ki kell emelnem, hogy ez az OTI részére kért támogatás tulajdonképpen kölcsönös, mert – a lehetőség határain belül – az OTI is mindenkor készségesen tesz eleget a közigazgatási hatóságok megkereséseinek. (Hogy pl. mást ne említsek, a budapesti kerületi pénztár naponként átlagban 100 igazolást ad ki a szegénységi bizonyítvány elnyerésének előfeltételeként arról, hogy az illető jelentkező nem OTI-biztosított.) Az OTI közcélok szolgálatában álló munkájának mind szélesebb körökben megismerése azonban reményem szerint meg fogja teremteni azt a kedvező légkört, amelyben az Intézet és az általános közigazgatás összehangatos és vállvetett együttműködése magától értetődő, természetes jelenséggé válik.

Egyébként, hogy törvényhozásunk is mily nagy súlyt helyez az OTI és az általános közigazgatás harmonikus, egymásba kapcsolódó működésére, bizonyítja az 1929: XXX. törvénycikknek az a rendelkezése, amely szerint a vármegyei és a városi törvényhatósági bizottságnak szakszerűség képviselője címén tagja az OTI illetékes kerületi pénztárának ügyvezetője, érdekképviselője címén pedig tagjai az Intézet illetékes kerületi pénztári választmányának a biztosításra kötelezettek sorából kijelölt kiküldöttei, továbbá az 1930: XVIII. törvénycikknek, illetőleg az 1934: XII. törvénycikknek az a rendelkezése, amely szerint az Intézet elnökét szakszerűség képviselője címén Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának közgyűlésére meg kell hívni. Itt említem meg, hogy az 1928: XIII. törvénycikk értelmében az Intézet elnöke – hivatala alapján és annak tartama alatt – tagja az országgyűlés felsőházának.

Ha csak nagy általánosságban is sikerült érzékeltetnem azt, hogy az OTI milyen rendkívül fontos szerepet tölt be a magyar életben, nem végeztem hiábavaló munkát. Ha pedig sikerül a hallgatóság lelkében ehhez a nagy munkához a maradandó megértést, az egyszerűen támogató készséget felkeltenem, nagyon sokat nyer az a közérdek, amelynek mindannyian hű szolgálói vagyunk és maradunk.

A Magánalkalmazottak Biztosító Intézetének szervezete és működése

ELŐADTA HINDY ZOLTÁN

Örömmel és az elégtétel jóleső érzésével köszöntöm a hallgatóságot. Örömmel a megtiszteltetésért, hogy a társadalombiztosításnak ez iránt az intézete iránt érdeklődik és az elégtétel érzésével azért, mert ebből azt következtetem, hogy ezzel immár végleges elismerést nyert az a – részemről már régen hangoztatott – tétel, hogy a társadalombiztosítás is közigazgatás. Az elismerés kissé nehezen ment. A nehézséget nem a befogadók támasztották. Az idegenkedés az intézeti érdekeltségeknél volt nagyobb. Túlvagyunk rajta és ma megpecsételhetjük, hogy ez a működés is a közigazgatás körébe tartozik.

Az elégtétel érzésének más oka is van. Amikor a társadalombiztosító intézetek mai alakjukban megjelentek, ferde világításba kerültek. Maga a társadalom, amelynek szolgálatára már a címük szerint is hivatottak, ellenséges érzéssel fogadta. Ügy tűnt fel, mintha a cím lucus a non lucendo lenne megválasztva. A társadalomra rábocsátott szörnyetegnek nézték, amely ezer szívójával az emberekre ráfekszik, hogy a vérüket vegye, a pénzüket összehalmozza és abból egy mérhetetlenül nagy ügyvitelt tápláljon. Alkalmam nyílik, hogy amikor bizonyítok, egyidőben cáfolhatok is. Ezt a felfogást, ha netán még él, megváltoztathatom. Az elhangzó szók és nyomukban az intézmények megtekintése majd megmutatja, hogy az az ügyvitel, amely nem is olyan nagy, hogyan teljesíti hivatását. Az Intézet többi szerveivel együtt megoldja-e azt a feladatot, amelyet a törvény tőle megkövetel és a társadalom elvár.

Sokan új elgondolásnak tekintették. Ez a felfogás mindjárt gúnynevet is adott. Az egyik intézet címének elferdítésével megszületett a társadalombosszantás fogalma. Az új elgondolás vádját egy kis történelmi visszapillantással döntöm meg. A hajlék, amelyben összegyülekeztünk, új, de az intézmény régi, néhány esztendő híján százéves. A testvérintézményünk is a hetvenedik éve felé közeledik. Ha az nagyobbra nőtt is, mi vagyunk az öregebbek. Az öröm és az elégtétel érzésébe ez egy kis büszkeséget is vegyít. Ennek még más oka is van.

Amikor 1844-ben ennek az intézetnek a gyökerét a magyar földbe bocsátották, ugyanaz az alap gondolat érvényesült, amelyen a mai szervezet épül. A munkaadók és a munkavállalók közös teherviselése az utóbbiak érdekében. A kereskedelmi munkaadók dicsősége, hogy a gondolat tőlük származott. Az ipari munkásság ebben a tekintetben magára volt hagyva. Amit negyedszázaddal később megkísérelt, az a maga erejének megfeszítésével megindult próbálkozás volt. Az egysorban szenvedők együttérzésének kétségtelenül megható jele, de a másik oldalon az egy hivatási körben élők összetartozásának beszédes bizonyítéka. Olyan tisztos hagyomány, amely az Intézetünk levegője-

ben ma is csorbitatlanul él. 1844-ben négy kereskedő, három – Frölich János, Nádosi István, Török János – a Szabadalmazott Polgári Kereskedők, egy pedig – Kánitz Manó – a Pesti Izraelita Kereskedők Testületéből, elhatározta, hogy a testületek útján olyan intézményt létesít, amely az alkalmazottakat betegség esetén segíti és nekik öregségükre nyugdíjat is biztosít. Tehát már a másik biztosítási ág csiréit is elhelyezték. A testületek a tervet elfogadták, 1846-ban a szabályokat megállapították és 1847. évi május hó 1-én az egyesület a működését megkezdte „Pesti Kereskedelmi Nyugdíj- és Betegápoló Egyesület” néven.

Főcél a kórházalapítás volt. Amikor az egyesület a működését megkezdte, ennek az anyagi föltételei már biztosítva voltak. A két testület körébe tartozó kereskedők áldozatkészségéből 30.000 pengőforint állt rendelkezésre. 1848. évi november hó 1-én a Hársfa-utcában, a mai Royal-nagyszálló helyén a mai kórházunk ősenek működése megindult. Arra rendezkedett be, hogy a kereskedelmi alkalmazottaknak betegség esetén hajlékot, kezelést és ápolást adjon. A munkaadóknak is rendelkezésére állott. Az adományaik és a két testület állandó évi hozzájárulása feljogosították őket, de csak ritkán éltek e joggal. A kórház ott állt, fejlődött és működött, amíg a városrendezés útjába nem került. A Nagykörút vonalának szabályozása azt a helyet is érintvén, másiktól kellett gondoskodni. A kórházi alap akkor már 250.000 forintra emelkedett. Ennek segítségével szereztek meg azt a területet, amely ma is az Intézeté és amelynek Bethlen Gábor-utcai oldalán felépült a még ma is álló három kórházi épület. 1892. óta egészen a Rottenbiller- és Péterfy Sándor-utcák sarkán emelkedő új ház felépítéséig a kórház azokban működött. Immár tehát kilencvenegyedik esztendeje megszakítás nélkül áll fenn az egyesületnek, majd a jogutódként szereplő Intézetnek kereskedelmi kórháza, amely 1894. óta a Ferencz József nevet viseli.

A kórház felépítése nagyszerű lendülettel ment, viszont az egyesületnek a betegsegítés terén szükséges egyéb tevékenysége akadozott. Az okot abban keil keresni, ami minden önkéntes alakulat zökkenője. A legkevesebb megértést tanúsították azok, akiknek érdekét az egyesület szolgálta. Ezért már 1853-ban felvetették a törvény útján kötelező belépés gondolatát. Tehát már akkor jelentkezett a kötelező biztosítás terve. Ez nem sikerült, de viszont sikerült erről az alapszabályokban gondoskodni. Időközben a kereskedelmi testületek szervezete megváltozott. A két testület összeolvadt és azután az üzleti tevékenység arányai szerint vált szét. A Pesti Polgári Kereskedelmi Testület és a Királyi Szabadalmazott Nagykereskedők Társulata alakult.

A polgári és a nagykereskedői testület nagy szeretettel karolta fel a mozgalmat, amely 1858-ban új szabályozáshoz vezetett. Mind a kereskedők, mind az alkalmazottaik az egyesületnek kötelezően lettek tagjaivá és a főnökök felelősek voltak az alkalmazottak járulékaikért. Ez már a mai szervezetnek felel meg. Ugyanakkor az egyesület két ága szét vált és a Pesti Kereskedelmi Segédszemélyzet Betegápolási Egylete címmel folytatta a betegségi biztosítási működést. Elnökké kereskedőt kellett választani, az igazgatóság is csak azokból állt. A választmányban az alkalmazottak is képviselést kaptak, de csak $\frac{1}{3}$ arányban. Ez nemcsak a tekintélyi elv érvényesülése, hanem annak a nagy áldozatkészségnek az elismerése, amellyel a kereskedők magát az egyesületet is, de különösen a kórházat támogatták. A közegészségügy rendezéséről szóló 1876: XIV. törvénycikk következtében az alapszabályokat módosítani kellett. Ekkor vált ki véglegesen a régi egyesületből és mint Budapesti Kereskedelmi Betegápoló Egylet kezdett működni.

Az ipari munkásság kevésbé gondozott érdekei mindinkább követelték a beteg-

ségi biztosítás törvényi rendezését. Ennek eredménye az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezéséről szóló 1891: XIV. törvénycikk megalkotása lett. Ez a törvény az alkalmazottak körébe mindenkit bevont, tehát a különben magánhivataltalnoknak vagy kereskedelmi segédszemélynek nevezettek is. A biztosítást kötelezővé tette, de a magánegyesülés útján létesített betegsegélyző pénztárak működését elfogadta, ha a törvényben megállapított szolgáltatást megadják és a járulékoknak a törvény szerint kiróható legnagyobb mérvét nem lépik túl.

Az egyesület az alapszabályait ennek megfelelően átalakította, de – lévén a külön kórházzal szolgáltatási többlete – annak a vagyonaát elkülönítette. Alkalmazkodott a törvényhez abban is, hogy a közgyűlési tagok számát a járulék fizetésének arányában állapította meg. Tehát az arány ebben a testületben megfordult. A munkavállalók ugyanis a járulék $\frac{2}{3}$ -át fizették, viszont az igazgatóságban maradt a régi arány. A vezetés változatlanul a kereskedők kezében maradt. A cím annyiban változott, hogy zárójelben „az 1891: XIV. törvénycikk alapján elismert betegsegélyző-pénztár” toldalékot kapta.

A kereskedelmi testületek féltékenyen vigyáztak a kórházra és a vagyonaára. Mint a jövő fejlődés irányának megérzése jelentkezik, hogy ezt minél jobban körülbástyáznai igyekeztek. Ezért választották el az egyesület egyéb kezelésétől és biztosították a testületek külön erősebb befolyását. A törekvésük annyira sikerült, hogy ez a befolyás, amely a testületek egyesülése után a Budapesti Kereskedelmi Testületre szállt át, máig megvan. Az 1927: XXI. törvénycikk 182. §-a szerint az Intézet kezelésében levő kórházi alap vagyonaának használata tekintetében a Budapesti Kereskedelmi Testületnek ellenőrző joga van és a kórházi alap vagyonaára vonatkozó magánjogait a törvény nem érinti. Ezenfelül az intézeti alapszabály 190. §-ának (3) bekezdése értelmében az igazgatóság 2 tagját és 2 póttagját a Testület, tehát nem a közgyűlés választja, de e tagok és póttagok a 83. § (1) bekezdése alapján a közgyűlésnek is tagjai és póttagjai. A Testület magánjoga pedig a kórházi alap vagyonaaként szerzett ingatlanra bekebelezett háramlási joggal van biztosítva.

Az egyesület megalapozottságát bizonyítja, hogy amikor a betegségi biztosítás a magánszervezkedés kezdetlegességéből a törvényi rendezés szilárdabb talajára tér át, a hivatásának helyt tudott állni és az elismerést úgy megszerezni, hogy a folytatólagos fejlődési fokozaton nemcsak egyedül marad meg a magánegyesületi betegsegélyző pénztárak közül, hanem az Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztárral egyenrangúvá válik. Az első törvényen az élet úgy haladt át, hogy 16 év múlva már új rendezésről kellett gondoskodni és a törvényhozás megalkotta az ipari és kereskedelmi alkalmazottak betegség és baleset esetére való biztosításáról szóló 1907: XIX. törvénycikket.

Az előző törvény hatálybalépése után végrehajtott újabb alapszabálymódosítás az egyesület címébe a kórház elnevezését is felvette és így lett „Ferenc József Kereskedelmi Kórház Budapesti Kereskedelmi Betegápoló Egylet”, amely a betegségi biztosítási vonatkozás kidomborítására a „betegsegélyző pénztára” szókkal bővült. Az újabb törvény a betegsegélyző pénztárakat az Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár szervezetébe illeszti, de kimondja, hogy e rendelkezések alul kivétezik a „Ferenc József Kereskedelmi Kórház Budapesti Kereskedelmi Betegápoló Egylet Betegsegélyző Pénztára”, amelyre az Országos Pénztár hatásköre csak a segélyek legkisebb és a járulékok legnagyobb mérvének megállapítása tekintetében terjed ki. Ez azt jelenti, hogy az Országos Pénztár ellenőrzi ebből a szempontból a törvény megtartását.

Hallatszanak néha hangok, hogy a társadalombiztosításnak egységes országos szervezése óta ennek a különállásnak csak hagyományi jellege van. Ha ez igaz, az erejének bizonyításához azt a hasonlatot használok, hogy Budapesten és egyéb olyan városban, amely vármegyei székhely, ugyanazoknak a közigazgatási feladatoknak ellátására két-két hivatal van. Például két árvaszék. Ha ez több mint hagyomány, a többlet támogatja a társadalombiztosítás két intézetének különállását: ha csak hagyomány, bizonyára olyan lenyűgöző erejű, hogy a legyőzését eddig a vármegye vagy a város bekebelezési törekvése még csak meg sem kísérelte. A törvényhozás testülete, megalkotván a társadalombiztosítás legújabb betegségi és baleseti biztosítási törvényét, az 1927: XXI. törvénycikket, „Budapesti Kereskedelmi Biztosító Intézet (Ferencz József Pénztár)”, majd az öregségi stb. biztosítást rendszeresítő törvény szerint „Magánalkalmazottak Biztosító Intézete (Ferencz József Pénztár)” elnevezéssel e különállást fenntartotta és hatásköri bővítéssel erősítette.

Az Intézet szervezete önkormányzati. A hallgatóságom jobbjára az önkormányzatok tisztviselőiből alakult. Az országnak, de talán a világnak legelőkelőbb ilyen szervezetű testületei vannak itt képviselve. Ezért talán merésznek is látszik az a kijelentésem, hogy az Intézet is olyan önkormányzat, mint a törvényhatóságok. Ha nem is ezeréves, de az ismertett múltból láthatják, hogy azért még sem egészen új. De ha az Intézet friss mázolású lenne, az ősi magyar önkormányzati testületek még akkor is büszkén fogadhatnák azt a megállapítást, hogy olyan a szervezésük, amelyet a korszerű megoldást kereső intézmények is utánoznak.

A tisztviselők alkalmazása tekintetében van különbség. Ami a vármegyékben és városokban csak részben van meg, az nálunk általános. Valamennyit az államhatalom nevezi ki. A kérdés mélyére nem hatolok, mert ezzel politikai vagy legalább is közigazgatás-politikai fejtegetésbe kellene bocsátkoznom. Viszont megállapítom, hogy a feladatok ellátása ezzel a rendszerrel nem szenved. A hivatását hiven teljesítő tisztviselőnél nem okozhat zökkenőt, hogy más az alkalmazója és más a kenyéradó gazdája. A társadalombiztosítás terén a tizenkettedik évet taposom, de még csak gondolatban sem támadt bennem e miatt összeütközés. A helyzet megoldása annyira könnyű, hogy ha néha mégis elvétem, a következő pillanatban a hibámat már észreveszem. A munkamegosztás olyan, mint másutt. A határozás joga az önkormányzati testületeké, a végrehajtás kötelessége a tisztviselőké, akik – nem esvén választás alá, tehát az elv helyes keresztülvivésével – egyik testület tagjai sem lehetnek.

Összehasonlítván a mintának nevezett szervezeteket az intézetével, hajszárla egyezést nem tudok kimutatni. A törvényhatósági bizottság és a kisgyűlés testületeivel szemben itt három van: a közgyűlés, az igazgatóság és az elnökség. A hatáskörök úgy oszlanak meg, hogy a közgyűlést állíthatom a törvényhatósági bizottság, az igazgatóságot és az elnökséget a kisgyűlés mellé. Azt is mondhatnám, hogy a közigazgatás 1929. évi új szervezése, ha nem is vett, de találhatott mintát az intézeti szervezetben. Az Intézetnek az öregségi stb. biztosítás útján százezernél több tagja van, tehát a közgyűlés csak küldöttekből alakulhat. A választásban, különböző csoportokra oszolva, valamennyi tag kötelezően résztvesz. A választottak száma 120, akik egyenlően oszlanak meg a munkaadók és a munkavállalók között, de a munkaadók egyeteme csak 58 tagot választ, mert 2 a Kereskedelmi Testületet képviseli.

A kétféle érdekeltiség számának megoszlása minden testületben következetesen érvényesül, még pedig annyira, hogy ha ülésen a két oldal nem egyenlő számban jelent

meg, a szavazásnál a több taggal képviselt oldalon a számot kizárással egyenlőre lehet csökkenteni. Az igazgatóság tagjainak száma 28, az elnökségé pedig 8. Az igazgatóságot, amint a kisgyűlést a törvényhatósági bizottság, a közgyűlés, az elnökséget az igazgatóság, mindegyik a maga tagjai közül választja. Az ügyek állandó intézése az elnökség hatáskörébe tartozik és ezért hetenkint tart ülést. A határozási jogát közvetlenül vagy az ügyvitel intézkedései ellen benyújtott felszólalások elbírálása útján érvényesíti. Az igazgatóság elé kerülő ügyeket előkészíti, tehát oda csak az elnökség javaslata kerülhet, amint a közgyűléshez javaslatot az elnökség előkészítésével csak az igazgatóság vihet. Az önkormányzati elv tökéletesen érvényesül. A felügyelet ezen nem változtat. A felügyelet részint ellenőrzéssel, részint egyes határozatokhoz szükséges jóváhagyással nyilvánul meg, mint a törvényhatóságoknál.

A tisztviselők tekintetében az elnökség ellenőrzési joga és fegyelmi hatósága biztosítja a szervezeti kapcsolatot. A sokat hangoztatott ellenkező felfogással szállok szembe, amikor azt állítom, hogy ezzel a kapcsolattal az önkormányzati elv teljesen érvényesül. Ha az alkalmazás az Intézetben kívülálló tényezőtől függ is, az olyan működés, amely intézeti ellenőrzés alatt úgy áll, hogy abban még a megtorlás joga is benne van, egészen szervesen illeszkedik be. Ezzel teljes tartalmat kap az a meghatározás, hogy itt az önkormányzat a gazda, aki ezt a hatalmát az elnöksége útján gyakorolja. Amint a törvényhatósági testületek élén a főispán, itt a kinevezett elnök áll. Valamennyi önkormányzati testület üléseit vezeti és érvényes határozatot csak elnöklése alatt lehet hozni. A különbség csak az, hogy nem az Intézet első tisztviselője, hanem az alelnök helyettesíti.

Az Intézet első tisztviselője az igazgató. Ő állapítja meg az ügyvitel tagozódását és az alkalmazottak az ő munkafelosztó rendelkezése szerint dolgoznak. A tagozódás a tennivalók okszerű csoportosításához igazodik. Egyrészt a hivatal általános, másrészt az intézeti hivatás különös feladatai szerint. Általános feladat az igazgatás, a jogügy és a számvevőség. A hivatásból folyó különös feladat az egészségügyi igazgatás, a betegségi-, az öregségi stb. biztosítás és a fedezetül szolgáló járulékok kirovása, beszedése és behajtása. Az utóbbi kapcsolódik a számvevőséghez, amint a biztosítási kérdésekben támadó viták elintézése a jogi osztály működéséhez. Mivel ebben az igazgató dönt és az önkormányzat azt felszólalás esetén felülvizsgálja, az elsőnek előkészítését a levelezés, másikat pedig a jogi osztály felszólalási csoportja végzi.

A tagozódást a feladatkörök magyarázzák, a feladatot pedig az elnevezés külön magyarázás nélkül mutatja. Közlebbbről az egészségügyi igazgatás érdemel néhány szót. Ez a szolgálat törvény szerint önálló és azt a főorvos-igazgató önállóan vezeti. Két részre oszlik: az ügyvitelre és a gyógyításra. Az elsőt az egészségügyi osztályon dolgozó tisztviselő-orvosi és a beosztott egészségügyi személyzet, a másikat pedig az egészségügyi intézményekhez kinevezett szintén tisztviselő kórházi és a rendelőintézetben, illetőleg a körzetekben működő szerződött orvosok látják el. Az intézményekben és a rendelőintézetben megfelelő egészségügyi személyzet is dolgozik.

A társadalombiztosítás egyik különlegessége az intézményeken kívül teljesített orvosi szolgálat. Ebben a tekintetben az orvosi rendnek az a kívánsága érvényesül, hogy alkalmazást nem vállal. Lehet vitatkozni arról, hogy az összeköttetést létrehozó alakiság a tény megváltoztatja-e. Egyedül az a körülmény, hogy a rendelőintézeti és a körzeti kezelő orvosok megbízatásukra szerződéssel vállalkoznak, nem bizonyítja, hogy ez a munkavállalás nem alkalmazotti viszonyt létesít. A helyzetnek mindenesetre meg van a rendes alkalmazástól eltérő jellege, ami nemcsak a különleges szerződési kikötésekben

nyilvánul meg, hanem az anyagi ellenszolgáltatás fedezetének különleges kihatásában és mind ezzel, mind pedig a szerződési viszonytal különben is összefüggő kérdések tekintetében érdekképviseletnek, az orvosi tanácsnak elismerésében.

A gyógyító orvosok jogviszonyát az Intézet jogelődénél, majd az Intézetnél is testületi szerződés rendezte, amelyet a Magyar Országos Orvosi Szövetséggel kötöttek. Az így megállapított keretek közt az egyes orvossal egyéni szerződések jöttek létre. A testületi szerződés hatálya 1931. végén lejárt és a Szövetséggel a megállapodás nem sikerült. Ekkor a lejárt szerződés pontjainak megfelelő tényleges helyzet következett be, 1933. január 1.-ével pedig a belügyminiszter a jogviszony rendezésére törvényi felhatalmazást kapott. A törvény megállapította a költségekre szánt összeg kiszámításának kulcsát, a működési és illetmény-szabályzatot viszont a miniszter rendeleti úton alkotta meg. Ebben a vonatkozásban tehát a szerződéses jelleg megszűnt, de az egyéni alkalmazás tovább is szerződéssel történik.

A költségek fedezésére az Intézet orvosi költségtömeget bocsát rendelkezésre, ami az évi járulékkirovás $11\frac{1}{2}\%$ -a. Ebből kell fedezni az orvosoknak az illetmény-szabályzatban megállapított illetményeit. Ha felesleg mutatkozik, azt az orvosok között felosztják. A tömeg 1937-ben, az eddig lezárt utolsó esztendőben, 816.000 P volt. Ezt terhelte 139 rendelőintézeti és 83 körzeti orvos illetménye, továbbá az olyan helyen lakó biztosítottak orvosi kezelési költsége, ahol intézeti körzet nincs és a sürgős szükség-ből esetleg igénybevett magánorvosok díja. Felesleg annyi maradt, hogy két havonként az orvosok a havi illetményüknek körülbelül a felét kaphatták ezen a címen.

A rendelőintézetben szakrendelés van. Ott szakorvosok működnek, akikhez a körzeti általános kezelést folytató orvos szükség szerint irányítja a kezelésre nála jelentkező betegeket. A rendelőintézetben naponként

	szakrendelésen	29 orvos	9 órai	rendeléssel,
4 belgyógyászati	„	10	„	6 „
3 ideggyógyászati	„	7	„	4 „
2 szemészeti	„	23	„	11 „
5 fogászati	„	6	„	4 „
2 gyermekgyógyászati	„	11	„	6 „
3 urológiai	„	10	„	4 „
2 sebészeti	„	6	„	4 „
2 orr- gégegyógyászati	„	8	„	4 „
2 bőrgyógyászati	„	9	„	6 „
3 nőgyógyászati	„	4	„	4 „
2 fülészeti	„	2	„	6 „
2 diatermiás	„	3	„	6 „
2 röntgen	„	2	„	6 „
2 kvarc	„	5	„	2 „
1 tüdőgondozó	„	4	„	3 „
a laboratóriumban	„			
összesen		139 orvos	85 órai	működéssel.

A szakrendelést a biztosítottak és igényjogosult családtagjaik kereshetik fel. Összesen 354.000 beteg jelentkezett 1,056.000 esetben. A körzeti rendelőorvosokat 130.000 beteg kereste fel 349.000 esetben. Az utóbbiak lakáson 49.000 beteget 146.000 esetben látogattak meg, tehát 523.000 beteg 1,551.000 esetben vette igénybe az orvosi segítséget, aminek a költsége 816.000 P volt. Ehhez járul a rendelőintézet fenntartására fordított 398.000 P, az összes költség tehát 1,214.000 P.

Betegség esetén törvény szerint az első szolgáltatás a gyógykezelés, amelynek kezdő és egyik leglényegesebb része az orvosi segítség, amelyet az Intézet a vázolt módon és mértékben nyújt. Ebbe a körbe tartozik a gyógyintézeti ellátás. Ezt az Intézet vagy a maga intézményeiben, vagy másutt oldja meg. Valamennyi közkórház rendelkezésére áll, azonfelül pedig magángyógyintézetekkel is köthet megállapodást. A „Ferenc József Kereskedelmi Kórház”, és a „Törökbálinti Tüdőbeteg-Szanatórium” a két saját intézmény.

A „Ferenc József Kereskedelmi Kórház” három osztályra – belgyógyászat, sebészet és nőgyógyászat – tagozódik. Az ágyak száma 210. Az egészségügyi szolgálatot 13 tisztviselőorvos és a megfelelő segédszemélyzet látja el. A „Törökbálinti Tüdőbeteg-Szanatórium” ágyainak száma 144. Az egészségügyi szolgálatot 4 tisztviselőorvos és a megfelelő segédszemélyzet látja el. Az ápoló szolgálatot a Páli Szent Vincéről nevezett Irgalmas Nővérek Szerzetes Társulata teljesíti. A kórházat 1937-ben a biztosítottak 3.636 esetben 76.150 ápolási nappal, a szanatóriumot 751 esetben 46.500 ápolási nappal, tehát mindkettőt összesen 4.387 esetben 122.650 ápolási nappal vették igénybe. A kórház fentartási költsége 670.000 P, a szanatóriumé pedig 334.000 P, összesen 1.004.000 P volt.

Az Intézet a maga kórházában és szanatóriumában általában csak a biztosítottaknak nyújt ápolást. A biztosítottak és családtagjaik számára idegen kórházakban 9.070 esetben 76.100 ápolási nappal, a biztosítottaknak idegen szanatóriumokban 372 esetben 35.300 ápolási nappal, összesen 9.442 esetben 101.400 ápolási nappal nyújtott kezelést. A kórházi és szanatóriumi esetek közt a nagy eltérést az magyarázza, hogy az utóbbi sokkal hosszadalmasabb, gyakran egy évig tartó kezelést mutat. Az idegen kórházakban ápoltak költsége 697.000 P, a szanatóriumokban ápoltaké 180.000 P, összesen 877.000 P volt. A szanatóriumi kezelés a budakeszi „Erzsébet Királyné Szanatóriumában” és a mátraházi „Horthy Miklós Állami Tüdőbeteg-kórházban” folyt.

A fennjártó és a lakásán ápolott betegnek gyógyszerre is igénye van. A rendelőintézetben megforduló betegeknek a gyógyszert a házi gyógyszer-tár szolgáltatja ki, amely egyidőben a kórház gyógyszer-szükségletét is ellátja. Ez az ország legnagyobb gyógyszer-tára, ahol 32 gyógyszerész és a megfelelő segédszemélyzet dolgozik. A körzeti kezelő-orvosoknál megforduló betegeknek a gyógyszert a magángyógyszertárak szolgáltatják ki. A házi gyógyszer-tár 1937-ben 513.000 vényre 448.000 P értékű, a magángyógyszertárak pedig 497.000 vényre 651.000 P értékű, tehát összesen 1.010.000 vényre 1.099.000 P értékű gyógyszert készítettek el. Ha megfigyeljük, hogy a nagyobb vényforgalom jóval kisebb kiadást okozott, megállapíthatjuk, hogy a házi gyógyszer-tári jogosítvány az Intézetnek gazdaságilag mit jelent.

Ha az orvos gyógyító hatású fürdő vagy valamilyen segédeszköz használatát írja elő, az Intézet azt is szolgáltatja. Az utóbbit törvény szerint csak akkor köteles, ha az kevésbé költséges, ami azt jelenti, hogy 30 pengőnél nem drágább. Viszont a törvény megengedi, hogy a biztosítottaknak – ha kellő fedezet van – alapszabályszerű rendelkezéssel az Intézet akkor is nyújtsa, ha az drágább. Az alapszabály ezt a felemelt szolgáltatást biztosítja, a családtagoknál pedig a 30 pengőt megadja a költségesebb eszköz beszerzéséhez. 1937-ben a gyógyfürdőkre 108.000 P, a gyógyászati segédeszközökre 188.000 P, összesen 296.000 P volt a kiadás.

A törvény az Intézetet nem kötelezi, hogy a szolgáltatásai közé azokat az eseteket is felvegye, amelyeknél a gyógyfürdő használata az ottani ellátással kapcsolódik. Viszont

feljogosítja és az Intézet ezzel él is, hogy alapszabályában ilyen eseteknél is vállalja szolgáltatást. A bazedovos és a szívbetegségeknél a Tátrában és Balatonfüreden nyújtja ezt. Erre 1937-ben 272 esetben 7.600 ápolási nappal 60.000 P költséget fordított.

Törvény szerint köteles az Intézet a betegek szállításával járó költségeket megteríteni, azonfelül az alapszabályban azoknak a rendelőintézetbe utalt fennjáró betegeknek útiköltségét is vállalta, akik onnan 4 km-nél messzebb laknak. Ennek a költsége 1937-ben 80.000 P volt.

A keresőképtelen és az Intézet terhére kórházba be nem utalt betegnek, ha a munkaadójától az illetményét nem kapja, táppénz jár. Ez a törvény szerint az átlagos napikereset 50%-a, amit az alapszabályban fel lehet emelni. Az Intézet 60%-ot nyújt. Ha a beteg intézeti ellátással kórházban fekszik, az eltartott igényjogosult családtagjának a táppénz fele jár. 1937-ben táppénz címén 6.635 esetben 1,230.000 P, féltáppénz címén 561 esetben 68.000 P, összesen 1,298.000 P kiadás merült fel.

A betegség esetére járó szolgáltatásokon felül az Intézet szülés esetén terhességi, gyermekágyi és szoptatási segélyt is köteles adni. Ez a biztosított nőnek és a biztosított feleségének jár. Ez 1937-ben 1.141 terhességi esetben 120.000 P, 1.160 gyermekágyi esetben 103.000 P, 1.005 szoptatási esetben 36.000 P, összesen 259.000 P költséget okozott.

A biztosított halála esetén temetkezési segélyt kell adni, ami 1937-ben 429 esetben 77.000 P volt.

A betegségi biztosítási ág a járulékbételek terhére 1937-ben orvosi és rendelőintézeti költség, saját kórházi és szanatóriumi költség, idegen kórházi és szanatóriumi költség, gyógyszerköltség, gyógyfürdő és gyógyászati segédeszköz, ellátásos gyógyfürdő, szállítási és útiköltség, táppénz és féltáppénz, szülészeti szolgáltatás és temetkezési segély címén összesen 6,264.000 pengőt fizetett ki.

A törvény felhatalmazza az Intézetet, hogy az úgynevezett felemelt szolgáltatások közé a szülési esetekben további támogatást is nyújtson és családtag halála esetén a biztosítottnak temetkezési segélyt adjon. Az Intézet erre külön alapot létesített, amelynek terhére 376 esetben csecsemőkelengyét adott és 339 esetben temetkezési segélyt fizetett ki, aminek értéke 48.000 P volt.

A betegségi biztosítási ág költségeinek fedezésére a járulékbételek szolgál, ami az átlagos napibér 5.25%-a. 1937-ben még csak 5.14% volt. Mivel a járulékot napibérosztályok szerint kell számítani, az alap nem a tényleges kereset, hanem a napibérosztály alsó és felső határa között megállapított középárányos. A járulék felében a munkaadót, felében a munkavállalót terheli, illetőleg egészen az elsőt, de neki joga van a másikkal a felét megtéríttetni. Ez áll a kötelező biztosításra. Ezenfelül vannak, önkéntesen és önkéntes továbbfizetéssel biztosítottak. Az egyik csoportba azok tartoznak, akik kötelező biztosítás alá nem esnek, de a törvény megengedi, hogy erre önkéntesen jelentkezzenek. A másikba azok, akiknek a kötelező biztosítása megszűnt és azt önkéntesen kívánják fentartani. Ezek a járulékot egészen maguk fizetik és szolgáltatásra csak úgy jogosultak, ha azt tényleg ki is fizették. Nem tagjai az Intézetnek, vagyis nem választók és nem választhatók.

Az Intézetnek 1937 végén 72.500 betegség esetére kötelezően biztosított tagja és 2.700 önkéntesen, illetve önkéntes továbbfizetéssel biztosítottja volt. A betegségi biztosítás szempontjából még tekintetbe jön az öregségi stb. biztosítási ág 3.700 járadékosa, aki szintén biztosítva van és járulék címén a járadékok 1%-át fizeti. A szol-

gáltatásra jogosultságuk korlátozott. A járulékbévételek 1937-ben a biztosításra kötelezetteknel 6,690.000 P, az önkéntesen biztosítottoknál 405.000 P, a járadékosoknál 3.000 P, összesen 7,098.000 P volt.

Ennek a terhére kell a szolgáltatásokat és az ügyviteli költséget elszámolni. A szolgáltatások költsége 1937-ben 6,264.000 P, ami a járulékok 882%-a. Az ügyviteli költség 832.000 P, ami a járulékok 11.8%-a. Mivel az ügyviteli költségből az állam 168.000 pengőt az Intézetnek megtérít, a járulékokat csak 664.000 P terhelte, tehát csak 9.35 %-ig. Ez a szám egyidőben felelet arra az elképzelésre, amit az előadásom elején, mint a társadalom körében elterjesztett hiedelmet említettem. Ez az ügyvitel jóval olcsóbb, mint bárhol a világon, tehát nem ennek a táplálása emészti fel a járulékokat.

Sokszor szeretik ezen a téren is a külföldi összehasonlításokat. Nyugodtan álljuk. Álljuk abban a tekintetben, hogy a magyar társadalombiztosítás többet nyújt, mint bármelyik. Az Intézet minden szolgáltatást egyedül a járulékért, más térítéstől mentesen ad, a betegség esetén szükséges minden irányú segítő tevékenységet fejt ki és ezt – ha kell – egy álló esztendőn át teszi a beteg biztosított javára. Ezzel szemben az ügyviteli munka ellenértékével nem terheli túl és nem csökkenti jelentősen a fedezetet. A feladatát változatlanul tudja teljesíteni, holott a járulékbévétele állandóan aránylagos csökkenő irányzatú. A nyersszám emelkedik, de az átlag, 1932. ével 1937. évvel összehasonlítva, szinte zuhanásszerűen esik. A járulékok átlaga 1932-ben 114.12 P, 1937-ben pedig 95.53 P volt. Közel 20 P különbség! Oka az illetmények aránytalansága. Az alsó napibérosztályokban a tömeg növekedett, a felsőkben csökkent. A legkisebb munkabérek törvényes megállapítása ezen előnyösen változtat, aminek előnyét – reméljük – az Intézet is élvezzi.

Az Intézet címében a „magánalkalmazott” szó van. Ez jelöli meg a foglalkozási kört, amelyre a tevékenysége kiterjed. Nem szabatos, mert mindenki az, aki nem közszolgálatban áll. A megjelölés azonban hova-tovább műszóvá lett, tehát a megértést nem nehezíti. Ide tartoznak azok, akik mások szolgálatában a kereskedelem körében dolgoznak. Akár közvetlen kereskedői, akár pedig a vállalatokban irodai munkát végeznek. A törvény megkülönböztetése a javadalmazás esedékességi időközeire támaszkodik, mondván, hogy az Intézet kötelékébe azok tartoznak, akik havi vagy évi javadalmazást kapnak. Ez az Intézet javára nincs következetesen keresztülvive, mert egy újabb rendelkezésből arra lehet következtetni, hogy az értelmiségi megkülönböztetésen van a hangsúly. Mert például a bankok altisztjei, akik havi vagy évi javadalmazást kapnak, az Intézet biztosítottal, viszont a társadalombiztosításnak az öregségi stb. biztosítás tekintetében az olyan vármegyei és városi alkalmazottakra kiterjesztésekor, akik nem tartoznak a nyugdíjtörvény hatálya alá, az Intézet kötelékébe csak azok kerültek, akik tisztviselői minőségben vannak alkalmazva, holott másoknak a javadalmazása is havi vagy évi. Ennél tehát az értelmiségi megkülönböztetés az irányadó.

Mivel a javadalmazásnak az említett időközök szerint esedékessége többnyire az értelmiségi foglalkozásoknál szokásos, a kettő között ha nem is törvényes, de törvényszerű összefüggés van. Ez különben az Intézet egész arculatán meg is látszik és egyidőben azt is megfejt, hogy a különállásának nemcsak hagyományi alapja van. Egy olyan réteg biztosítási ügyével foglalkozik, amely a külön kezelést az életviszonyai következtében igényli. Ez sincs következetesen keresztülvive. Az Intézet működése csak Budapestre, az azt környező városokra és Csepelre terjed ki. A kiterjesztés a városokra egyik oldalon szigorú következetességet mutat, mert a fővárost Budafoktól elválasztó Albertfalva és a fővárossal összeépült Pestújhely nem tartozik az Intézethez, holott Budafok igen.

Viszont a közben várossá lett Pestszentlőrinc még mindig a másik intézethez van csatolva. Az ország egyéb területén, tehát a nagy vidéki városokban is, a betegségi biztosítást minden kötelezettre a másik intézet látja el.

A biztosítási kötelezettség tekintetében az ipari munkássággal szemben a magánalkalmazotti körbe tartozók hátrányára jelentős különbség, hogy csak akkor terjed ki rájuk, ha a havi, illetve évi javadalmazásuk a 300, illetve a 3.600 pengőt nem haladja túl. A hátrány a gyakorlatban csak látszólagos, mert az ipari munkás szórványosan jut ennél nagyobb javadalmazáshoz. Ezenfelül aki túlhalad ezen az összegben és 1929-től 5 éven át kötelezően biztosított volt, a biztosítást önkéntes továbbfizetéssel fentarthatja.

A betegségi biztosítás – ha nem is a mai alakjában, de lényegében ugyanúgy – részint magánalakulással, részint utóbb már törvény alapján kötelező módon régi keletű. Ugyanigy a baleseti biztosítás is, amely teljesen a másik intézet hatáskörébe tartozik. A magyar társadalombiztosítás terén korszakos változást az 1928: XL. törvénycikk hozott. A mi körünkben ez sem gyökértelenül és múlt nélkül. Említettem már, hogy az 1846-ban alakult egyesület céljai között a nyugdíjbiztosítás is benne volt. Ez a közösség 1858-ig összefolyt. Attól kezdve a két osztály elkülönült. Ez a különböző természetű pénzkezelés és alapgyűjtés természetes következménye volt. A munkaadók és a munkavállalók közös intézményt csináltak, tehát mind a kereskedő, mind pedig az alkalmazottja biztosíthatta magát. Eleinte csak egyszerű járulékfizetésre és az esetleges adományokra támaszkodott, de már 1855-ben a biztosítási számítás alapjára tért át. A biztosítás nyugdíjra 60 éves kortól vagy munkaképtelenség esetére, özvegyi nyugdíjra és a teljesen árva gyermek ellátására vonatkozott. A nyugdíjasok szaporodásával a fenntartás nehézségei növekedtek, ami 1893-ban a felszámoláshoz vezetett. Ezt úgy hajtották végre, hogy minden tag 1.200.– frt végkielégítést, a kereskedők menháza két, összesen 10.000.– frt-os alapítványt kapott, a még megmaradt 12.611.– frt-ot a betegápoló egyesület vette át azzal a kötelezettséggel, hogy a nyugdíjegylet férfi tagjainak megbetegedésükkor kórházi ápolást és ellátást ad.

Abban a rétegben tehát, ahonnan ennek az Intézetnek a tagjai kikerülnek, a társadalombiztosítás két ága tisztos múltra tekinthet vissza. A harmadik, a baleseti biztosítás bizonyára csak azért nem fejlődött ki, mert az igazi jelentősége az ipar, különösen a nagyipar körében van meg. A magyar kereskedő már száz esztendővel ezelőtt fölemelkedett arra a színvonalra, hogy az étellel múlhatatlanul összefüggő bajok elhárításáról biztosítás útján gondoskodjék. Ezért nem volt az 1928: XL. törvénycikk ebben a körben annyira új, mint az ipar körében. Méreteiben és megalapozottságában kétségtelenül messze felülmúlja az ismertetett kísérletet, de hogy az közel 50 évig élt, nagy erőt és akarást bizonyít. Az új törvény, címe szerint, az öregség, rokkantság, özvegyiség és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról gondoskodik. Járadékos, aki 65 éves, aki egészen vagy részben keresésképtelenné válik, aki biztosított özvegye vagy árvája. Ezenfelül az öregségi vagy rokkantsági járadékos gyermekpótlékot is kap a gyermek 18 éves koráig. Ha a járadékos özvegy férjhezmegy, egy évi járadékát végkielégítésül kapja. Ha a biztosított férjhezmegy és ezért a munkaviszonyát megszünteti, ha a biztosított szerzetesrendbe lép, ha a biztosított külföldi honos véglegesen külföldre távozik, a befizetett járulékanak 90%-át kapja végkielégítésül. Ilyen összegű járadékviszatérítést kaphat, ha rászorul, az olyan biztosított hozzátartozója, aki után járadékra jogosult nem marad.

Az öregségi és a rokkantsági járadék évi 120 P és a befizetett járulékanak 19%-a. Az özvegyi ennek 50, a félérvé 15, a teljes árvé 30, a gyermekpótlék 5%-a. Az özvegyi

és árvajáradék nem haladhatja túl a biztosított járadékának és esetleges gyermekpótlékának együttes összegét, a gyermekpótlék pedig nem lehet több, mint a járadék 20%-a. Az öregségi vagy rokkantsági járadékos lehet biztosításra köteles munkaviszonyban és az így szerzett újabb várakozási idő alapján járadékpótlékot kap, amely a befizetett járulékok 19%-a. A biztosításra kötelezett munkaviszony folytatása elég gyakori, amit meg lehet állapítani abból, hogy a járadékokra kifizetett összegnek a ½%-át sem éri el az a betegségi biztosítási járulékok, amelyet a járadékosok fizetnek. Betegség esetére ugyanis kétszeres biztosítás nincs, tehát az a járadékos, aki biztosításra kötelezett munkaviszonyban áll, nem a járadékának 1%-át, hanem a keresetéhez igazodó járulékokot fizeti. A biztosítás a tőkefedezeti alapon nyugszik. Az Intézet a járulékokból a járadékok fedezésére tartalékalapot gyűjt. A biztosítási ág még gyermekkorát éli. Ezért eddig az évenként kifizetett járadékok összege viszonylagosan elenyésző. A bevételek és a kiadások aránytalansága, továbbá a tőke emelkedése a helyzet természetes következménye. Viszont a felületes szemlélő ebből téves megállapításokra jut. A betegségi biztosítás fedezetének korlátozottságát és az ebből óhatatlanul keletkező panaszokat nem érti meg, aki a társadalombiztosítást olyan egységesnek tekinti, hogy a bárhol jelentkező szükségletet a befolyt összegekből fedezni lehet. Az egyes biztosítási ágakat ebben a tekintetben egymástól élesen el kell határolni. Utóvégre az csak esetleges, hogy egy intézet a biztosítás több ágával foglalkozik. A célszerűségi megoldás, hogy ezek egy üzemben egyesülnek, nem vezethet teljes összeolvadáshoz. Ha az Intézet a betegségi biztosításnál a másik ág bevételeit felhasználná, idővel az utóbbi kötelezettségeiért nem tudna helyt állni. Ez a magyarázata, hogy a betegségi biztosítás az állandó hiány ellen küzd, amikor ugyanaz az intézet az öregségi stb. biztosításnál milliókra menő tartalékalapot mutat ki. Ennek az alapnak a jövedelméből kell idővel a sok millióra emelkedő járadékot fizetni. Igaz, hogy ezt gyümölcsözően kell elhelyezni és az is gyümölcsöző elhelyezés, ha a betegségi biztosítási ág kölcsön veszi és kamatot fizet. Ezzel odajuthatna, hogy minden bevételét a kamat emészti fel és azért nem tudna majd helytállni.

Az Intézet járadékfizetési képességének számítása a legalább 4%-os kamatozáson alapszik. Az 1936 végéig gyűjtött járuléktartalékalap összege 63,300.000 P, ami 1937 végéig 73,100.000 P-re, tehát 9,800.000 P-vel nőtt. Ebből a járulékokra 7,500.000 P esik, tehát 2,300.000 P az, ami az alapot a járulékon felül gyarapította. 1937-ben 950.000 P volt a kifizetett járulékok, amivel együtt az alap jövedelme 3,250.000 P-t mutat. Ha az alap évvégi állapotához viszonyítjuk a 4%-os kamatozást, a kamat 2,920.000 P, ami a tényleges szaporulaton 330.000 P-vel marad alul. Az alap elhelyezése tehát kedvező. Ezt a különböző elhelyezéseknek köszönhetjük.

Az elhelyezés következően oszlik meg: pénzügyi betétekben, intézeti székházban, intézeti kórházban, bérházakban, berendezésekben, állami pénztári egységekben, az Országos Lakásépítési Hitelszövetkezet kötvényeiben, Budapest székesfőváros kölcsönkötvényeiben, törvényhatósági és községi kölcsönökben, az Ipari Munkaszerző Intézet kölcsönében és különféle kisebb követelésekben az alap összesen 73,100.000 pengőt helyezett el. Az elhelyezés tekintetében különbözőek a kamatozások, ami kiegyenlíti a kevésbé kedvező jövedelmezőséget. Így például helyes és értékálló az ingatlanokba a tőkebefektetés, de a gazdasági viszonyok szerint a jövedelmezőség hullámzik. A pénzügyi elhelyezés sem biztosítja az alapkamatozást. Viszont a kölcsönök valamennyien jobb kamatozásúak. Az eredmény az Intézet tőkeelhelyezési politikáját igazolja.

Az öregségi stb. biztosítás tekintetében az Intézet működése az egész országra

kiterjed. A járulék beszédése és behajtása szempontjából, mivel az ügyvitelnek vidéki szervei nincsenek, célszerűségi alapon az Országos Társadalombiztosító Intézet helyi szervei látják el ezt a feladatot, de különben a biztosítottak az Intézet tagjai. A biztosítottak létszáma 1937 végén 107.000 volt, amiből 40.000 esik a vidékiekre. Ebből meg lehet állapítani, hogy a budapesti és környéki biztosítottak száma a betegségekre biztosítottakéval szemben kisebb. Ezt az magyarázza, hogy a törvény megengedi az úgynevezett vállalati nyugdíjpénztárak alakulását. Az alkalmazottak ebben az esetben a kötelező biztosítás alá nem tartoznak, viszont betegség esetére a biztosításuk az Intézetnél kötelező. Ez a számot csökkenő irányban befolyásolja, de növekedő irányban érinti az, hogy kötelező biztosítás alá esnek azok, akiknek havi, illetőleg évi javadalmazásuk az 500, illetőleg 6.000 pengőt nem haladja meg. Mivel ez a határ a betegségi biztosításnál 300, illetőleg 3.600 pengőben van megállapítva, öregség stb. esetére kötelezően biztosítottak olyanok is, akik a másik ágon ez alá nem esnek. Az önkéntesen és önkéntes továbbfizetéssel biztosítás ennek az ágnak a körében is megvan, de az így biztosítottak száma elenyésző: 177. A járulék kulcsa az átlagos napibér 4.28%-a.

Az öregségi stb. biztosítási ág körében társadalomegészségügyi szempontból nagy jelentőségű tevékenység az egészségvédelem és a gyógyítás a rokkantság megelőzésére, illetőleg a bekövetkezett rokkantság megszüntetésére. Küzdelem a betegség ellen, eszményi cél a betegségi biztosítás szükségességének megszüntetése. Az öregségi stb. biztosítási ág keretébe állítva, elérhető cél a rokkantsági járadékoknak a lehető legkisebb mértékre csökkentése. Költségeit az öregségi stb. biztosítási ágon fizetett járulékokból az ügyviteli költségek levonása után fennmaradó összeg 6%-a és a vállalati nyugdíjpénztáraknál lerótt járulékok 0.3%-a fedezi. Ebből alakul az egészségvédő és gyógyító eljárási alap. Az egészségvédelem különösen a népbetegségek ellen folytatott küzdelemre és az ifjúság egészségápolására, a gyógyító eljárás pedig a korai megrokkánás megakadályozására szolgál. Az elsőt általánosnak, a másikat egyéninek nevezhetjük.

Az egészségvédelem körében az Intézet a fiatalok biztosítottak gondozásának célszerű megoldására törekszik. Ezért rendszeresítette az ifjúság üdültetését és üdülőkirándulásait. Ezekben résztvehetnek a biztosítottak 18 éves korukig. A zömük a kereskedőtanoncok, mert az irodai alkalmazottak közül nagyon kevés van, aki e korosztályba tartozik. Az Intézet 1937 előtt ezzel csak közvetve foglalkozott, megfizetvén azoknak a kereskedőtanoncoknak az általánosított költségét, akik az Országos Cserkészszövetség nyári táborozásain résztvettek. Ezt továbbra is fenntartván, 1937-től az Intézet a maga tevékenységi körében is rendszeresítette. Az első évben csak az üdültetéssel foglalkozott. A jelentkezők közül, akinél orvosi szempontból akadály nem volt, valamennyit felvette. Aránylag kevesen voltak: 137 fiú és 56 leány. Ezenfelül a cserkésztáborokban volt 139 fiú. Ez a szám 1938-ban jelentősen emelkedett. Ebben az évben már 600 fiúra és 300 leányra számít. A múlt évben az egynapos üdülőkirándulást 1-1 fiú- és leánycsoporttal kísérletképpen szervezte, de az idén április, május és szeptember vasárnapjain rendszeresíti, külön a budapesti és külön a nagyobb vidéki városi ifjúság részére. A költségvetésben az üdültetésre és a kirándulásokra 100.000 P költségkeret van. Ezenfelül egyelőre a Balaton mellett állandó fiúüdülő építését tervezi.

A gyógyító eljárás keretében a felnőttek gyógyüdültetése már évek óta folyik. 1937-ben 2.560 budapesti, vidéki és vállalati nyugdíjpénztári biztosított részesült ebben. Számukra az Intézet Balatonlellén 150 férőhellyel, nagy kerttel, a Balaton partján korszerű berendezéssel felépítette „Horthy Miklós” üdülőjét, amely 1938-ban nyílt meg.

Az üdülő területe 12.000 négyzetöl. Az előző esztendőben az üdülés különböző fürdő- és más gyógyhelyeken volt. Ezek közül tovább is van beutalás olyan helyekre, ahol idült bajoknál szükséges gyógytényező van. Ezek: Hajdúszoboszló, Harkány, Hévízszentandrás és Párád. Az Intézetnek Hévízszentandráson 17 férőhellyel kisebb háza is van. A gyógyüdültetés költsége 1937-ben 293.000 P volt. A balatonlellel „Horthy Miklós” üdülő felépítésével, az idényszerű beutalásokon felül, az Intézet az üdülő egyrészének állandó üzembentartásával ezt a tevékenységét úgy rendszeresíti, hogy évközben is nyújtja olyanoknak ezt a gondozást, akik hosszabb betegség után erre rászorulnak, vagy akiknek különben leromlott állapota ezt szükségessé teszi.

A betegségi biztosítási ág a gyógykezelést egy éven át adja. Sokan vannak, akik állandó gyógykezelésre szorulnak, de emellett a munkájukat végezhetik. Ezeknél a gyógykezelésben megszakítás áll be. A joguk akkor éled fel, ha újabb hathónapos munkaviszonyt igazolnak. Ha tehát valaki rendszeresen állásban van, egy év után hathónapos megszakítást kell elszenvednie. Ez a gyógyító eljárás keretében erre a hat hónapra a gyógykezelést megkaphatja.

Az egészségvédő és gyógyító eljárás alkalmazása az Intézet belátásszerűen gyakorolt joga. Viszont kérés nélkül is elrendelheti. Következik az eljárás megjelölt céljából. Ilyen esetben, ha a biztosított az elrendelést sérelmesnek találja, az intézkedés ellen a bírósághoz fellebbezhet. Ez a bírói jogorvoslati út a betegségi és az öregségi stb. biztosítási ág keretében általában rendelkezésre áll, ha az Intézet valamilyen szolgáltatást megtagad. Az 1921: XXXI. törvénycikk erre külön bíróságot szervezett. Azelőtt választott bírósági rendszer volt. Ennek a helyébe lépett a budapesti kir. munkásbiztosítási bíróság és másodfokon a kir. munkásbiztosítási felsőbíróság. Az 1932: IV. törvénycikk a külön bíróságokat megszüntette és azok helyett a budapesti központi kir. járásbíróság keretében külön társadalombiztosítási osztályt és a budapesti kir. ítélőtábla keretében külön társadalombiztosítási tanácsokat létesített. A szolgáltatási kérdésekben az első intézkedő az ügyvitel, amelynek intézkedése ellen az önkormányzathoz lehet felszólalni, az ott hozott határozat ellen pedig a bírósághoz lehet fellebbezni, amely a fellebbezést, mint keresetet tárgyalja. Ugyancsak a bíróság hatáskörébe tartozik az olyan megállapítások körül kifejlődött vita, amelyeket a munkaadó tart sérelmesnek. A bíróság hatásköre azokra a követelésekre is kiterjed, amelyeket a gyógykezeléssel kapcsolatosan egyesek vagy intézmények támasztanak, tehát a szerződött orvosok ilyen természetű követeléseire is. A két társadalombiztosító intézet között támadt vita eldöntése is a bírósághoz tartozik. Az Intézet tehát a miniszteri felügyeleten felül az állami szervekhez a bíróságokon keresztül is kapcsolódik. Másik kapcsolat a járulékoknak közadókká nyilvánítása és ezen az alapon a behajtásnak a közigazgatási végrehajtószervek hatáskörébe utalása. Ennek a rendszernek az Intézet körében ellenzői vannak, akik a hátralékok felszaporodásának egyik okát ebben a közösségben keresik. A vitába nem bocsátkozom, mert eldönteni amúgy sem tudnám. A járulékhátralékok felszaporodását fájdalmasan látom, de a végrehajtó hivatalok nagy és előzékeny munkáját őszintén elismerem. A felszaporodásnak sok oka van. Fel is lehetne sorolni. Megelégszem a tény egyszerű megállapításával, hogy 1937 végén az Intézetnek 9,100.000 P járulékkövetelése volt hátralékban. Ez mind a két biztosítási ágra vonatkozik, mert együtteskezelés van. A legkinosabb részen az Intézet már átesett, mert a hátralék teljesen tartalékolva van. A megszűnt és a működő cégeket összevéve 26.500 a hátralékos, de közülük 15.300 olyan, akinek a tartozása 100 pengőn alul van. A végrehajtóhivatalok 20.200 eljárást végeztek, ami a serénységet bizonyítja.

A járulékoknál a fizetés elmulasztásán felül érzékenyen érinti az Intézetet a bejelentések elmaradásával jelentkező kár is. Ennek az elhárítására állandó üzemvizsgálatokat teljesít. 1937-ben 368 üzemet vizsgált, amelyből 181-nél tapasztalt szabálytalanságot, aminek megállapításával 1.057 alkalmazott bejelentését pótolta. Ezen az alapon 183.000 P járulékot irt elő. A vizsgálatra fordított költség 6.700 P volt. A vizsgálat ezenfelül az egészségügyi szempontokra is kiterjedt, de egy üzemet sem kellett rosszul minősíteni. Az üzemvizsgálaton felül az ellenőrzésnek a különböző bejelentések valóságának megállapítására is ki kell terjedni, amivel kapcsolatosan adatnyomozás is folyik. Az erre szervezett küellenőrzés, amely a betegségi biztosítási osztály keretében mint egyesített csoport működik, 1937-ben 43.600 ügyben 65.200-szor járt el.

A feladatom az volt, hogy az Intézet szervezetéről és működéséről összefoglaló képet adjak. Remélem, hogy a megrajzolt képen át sikerült a műhelyünkbe egy sugarat beocsátani, amely – ha felületesen is – de némi tájékoztatást ad arról, ami itt folyik. Ez tehát annak a közigazgatásnak egyik szerve, amely a mai idők legnagyobb kérdését, a szociális gondozást igyekszik megoldani. Nem mint a közigazgatás többi ágaitól különálló, hanem azokhoz simulni akaró szerv. A törvény ezt kifejezetten nem állapította meg, de a rendelkezéseivel úgy utal erre, hogy a gyakorlatban mindinkább ilyennek ütközik ki. Különben is a jogállást az élet mutatja meg. A törvény csak annyit mond, hogy az Intézet jogi személy, de hogy az intézmények között hogyan helyezkedik el., arról nem szól. Ebben a vonatkozásban egyetlen határozott kijelentése, hogy az alkalmazottak közhivatalnokok, akiket az állami alkalmazottak jogai illetnek. Azt nem említi, hogy maga az Intézet közintézmény-e. A kérdés olyan, amelyet adott esetben, a törvény rendelkezéseinek egybevetésével gyakorlatilag kell eldönteni.

Az intézeti határozatok felülvizsgálásának bírói hatáskörbe utalása, a járulékoknak közzadókká nyilvánítása, az alkalmazottaknak közhivatalnokokká minősítése egy-egy olyan törvényi rendelkezés, amelyből már alapos következtetést lehet vonni. Az önkormányzatnak fegyelmi hatásköre, tehát a közhivatalnokok működése feletti bíraskodás joga, már a hatósági jelleget domborítja ki. Eddig valahányszor vitás kérdés merült fel, az azt eldöntő illetékes tényező a közhivatali, a fegyelmi jogot gyakorló elnökség tekintetében pedig a hatósági jelleget állapította meg és az alkalmazottaknak a hatósági személyeket illető védelmet nyújtotta. Ez persze nem azt jelenti, hogy fényes köpönyegben akarunk tetszelegni, hanem átérezzük a felelősségben jelentkező komoly terhet, amelynek viselésével hisszük a feladatunk sikeres megoldását és az Intézet hivatásának teljesítését.

A csendőrség szociális tevékenysége

ELŐADTA VITÉZ SELLYEY VILMOS

Az emberiség sok évezred óta dolgozik azon, hogy a természet erőit hatalmába hajtva, biztonságos, nyugodt és a lehető legmagasabb színvonalú életlehetőségeket biztosítson magának. Szívós küzdelemmel elérte, hogy a gépek millióit nem is álmodott munkateljesítménnyel állította szükségletei kielégítésének szolgálatába. A termelő erők felhasználása és birtoklása, valamint a szükségletek kielégítésének irányítása az utolsó században a liberális gazdasági elvek alapján történt.

Ennek eredményeképpen azonban a népességnek aránylag csekély számú egyede jutott minden földi jó élvezetébe a felszaporodott tömegek helyett, amelyeknek életszínvonalára csupán itt-ott ért el javulást, általánosan azonban alacsony maradt, sőt lesüllyedt. Ebből éles ellentétek fakadtak. Különösen veszedelmesek az ellentétek ott, ahol a liberális gazdasági elvek révén az őslakosság lelkiségét meg nem értő idegen rétegek jutottak fölénybe. Megoldásul különböző elméletek keletkeztek, melyek közül mi a lassúbb, de nézetem szerint is legcélravezetőbb módszert választottuk, a feszültségek rázkódtatásoktól mentes és így rombolások nélküli törvényes úton történő kiegyenlítését.

A művelet szemünk előtt zajlik le. Sok akadállyal kell megküzdeni. Ezek nemcsak tárgyiak, hanem politikaiak, sőt különböző gáncsokodó fogások. Például egyes körök külföldi befolyás, külföldi nyomás és ehhez hasonlóknak a köztudatba hintésével igyekeznek megvédeni jogosnak hirdetett előnyös helyzetüket. A dolgok lényege azonban az, hogy újabb ezer éven biztosan kell állnunk ezen a földön, össze kell fognunk és vezetnünk kell a Kárpátok medencéjének népeit, ezt pedig népünk milliói és nem néhány százan oldhatják meg.

A magyar csendőrség, a vidék, a falvak közbiztonságának őre. Belegyökerezett a faluba, onnan és ott él, résztvesz az élet minden rezdülésében s így a szociális tevékenység terén is fontos szerepet játszik. A csendőrség altiszti kara nem a földi javakban dúskálkodók köréből kerül ki, hanem az ősi föld népéből, amelynek szociális megsegítése éppen napjainkban a legjelentősebb célok egyike. Öröm nézni, hogy a csendőrséghez bevonulók, a csendőriskolában folyó rendszeres nevelés és kiképzés alatt miként fejlődnek testben és lélekben egyaránt. A jóakarató céltudatos ösztökélés, határozott irányítást mutató nevelés, fáradhatatlan és szakszerű oktatás nemcsak szaktudást nyújt, hanem megtanít a helyes táplálkozásra, egészségápolásra, testedzésre, általában a helyes életmódra, kifejleszti a mag³ar fajban szunnyadó nemes erényeket. Beléjük oltja az egyéni érdek alárendelését a közösség érdekeinek, áldozatkészségét, önmegtagadást, a testi épség és élet kockáztatását, sőt feláldozását, ha mások megsegítése vagy a nemzet, a haza érdeke ezt megkívánja.

Ebben a ténykedésben benne van a szociális program minden célkitűzése s ha ezt az anyagi kellékek biztosítása mellett népünk minden tagjára kiterjeszhetnők, a nemzet acéltömbként állhat ősi jussán, ezen a földön időtlen időnkig.

Az említett módon nevelt és kiképzett csendőrök, csendőrörsök kötelékében szolgálnak a falvakban. Az őrszlaktanya az ő családi otthonuk. A takarékos berendezés, ragyogó tisztaság, jól szellőztetett, rendben tartott, világos, zsúfolatlan szobák, a szakszerűen művelt konyhakert, a virágos udvar, jól ápolt gyümölcsfák, a szolgálaton kívüli időben szorgoskodás a gazdaság körül, a testápolás, a testgyakorlás a kis család takarékos, szerény, megértő együttélése, tisztelete és engedelmessége a családfő – az őrs parancsnoka iránt – maga a minta, az élő példaadás, mely rokonszenvet kelt, vonz és nem marad hatás nélkül a falu lakosságára. Ezer őrs több ezer csendőr, ilyképen az életmód színvonalának mikénti emelésére az ország minden zugában közvetett befolyást gyakorol. Ez a hatás a népesség összességére hatványozottan növekszik a csendőrök sokezer ivadéka útján, akik már a falusi átlagosnál magasabb életszínvonalú családból, egyensúlyozott lélekkel, egészséges testtel, eltelve a nemzeti közösség szolgálatának vágyával, rajzanak szét a legkülönbözőbb magyar életpályákra.

A szociális tevékenység egyik módja az erre rászoruló anyagi segélyezése. A Főméltóságú Asszony vezetése alatt működő nyomorenyhítő akcióban a csendőrség is méltóképen kiveszi részét. A nyomorenyhítő akcióra és a „Magyar a Magyarért” segélyakcióra a m. kir. honvédség és fegyveres testületek 1938. évben 1938. december 22-ig 99.662 pengőt adtak össze, amelyből 11.837 pengő a csendőrség adománya. Ezért a Főméltóságú Asszony minden évben, így 1938-ban is, meleg köszönetét fejezte ki. A helyi nyomorenyhítő akcióban is részt vesznek a csendőrség tagjai természetbeni adományokkal és pedig reggeli, ebéd, vacsora, meleg ruha, élelmiszer, stb. felajánlásával. 1937. és 1938. évben összesen 377.183 reggelit, 690.995 ebédet, 460.807 vacsorát ajánlott fel segélyezési célra a m. kir. honvédség, melyben a csendőrség ajándékai is benne vannak. Mindezekon felül a csendőrség tisztjei és altisztjei a helyi jótékonyági akcióban készpénzzel is részt vesznek. Erre pár hónapon át fizetésük ½-1%-át fordítják.

A csendőr az államhatalom képviselője. Ahol a kakastollas csendőr van, jelen van maga az államhatalom, mely megköveteli törvényeink szigorú betartását, kérlelhetetlenül üldözi a bűnösöket, örökdió a rend, a polgárok békés munkája és pihenése felett, egyben meglátja és orvosolni igyekszik a bajokat és panaszokat. Közismert a csendőr abban a formában, amikor a törvény szigorát képviseli, amikor például elfog és kísért valakit, vagy amikor verekedők, izgatott tömegekkel szemben érvényesíti az államhatalom akaratát. Ezt a ténykedést gyakran látják, sokszor kíváncsiskodók kísérik a falun át. Ilyen alkalmakkor a csendőrségről a kérlelhetetlen és legyűrhetetlen erő képe rögződik a nézők emlékébe. Kevesen tudnak azonban arról, hogy a csendőr az államhatalom, a legszigorúbb, egyben azonban a legjobb atya képviselőjeként mennyi könnyet töröl le, mennyi panaszkodót vigasztal meg, mennyi eltévelyedőt és kétségbeesettet ránt vissza a szakadék széléről, hányszor segít adományokkal, jó tanácsokkal, hányszor hívja fel figyelmét a hatóságok figyelmét embertársait fenyegető bajokra, veszélyekre. A csendőr hivatalos elfoglaltsága nem engedi, de szerénysége is visszatartja attól, hogy jótékonykodás számba menő összes ténykedéseit, bejelentse vagy megörökítse a krónikás számára.

A Csendőrségi Lapok a múlt évben „Segítettem-e?” cím alatt pályázatot hirdetett. Az erre beérkezett válaszokból ismertetek néhányat, amelyek rávilágítanak csend-

őreink szociális lelkiségére. Neveket nem említek, csupán eseteket, melyekből kitűnik a segítés módja.

Egyik csendőrtörzsőrmesternek X-né panaszkodott, hogy férje 26 évi törvényes házasság után, melyből 4 fiú és 2 leány gyermekük született, elhagyta. Eddig férjével 26 holdas tanyájukon boldog családi életet ékek. Egy évvel ezelőtt férje kérdőre vonta, miért őrizget szerelmes levelezőlapokat. Az asszony hiába mentegetődzött, hogy ezeket leánykorában kapta udvarlójától. A család felbomlott.

Egyik fiú 25 éves, nősülni szeretne, de jegyese a családi viszály miatt visszalépett. A másik fia üzletnyitásra kölcsönt vett fel, ennek visszafizetésére apja kötelezte magát, de nem törleszt. A családi viszály miatt gyermekei sem tudnak elhelyezkedni, sőt egyik lánya mint háztartási alkalmazott a szülői befolyás hiánya miatt erkölcsi romlásnak indult. Ő maga napszámos munkával tengeti életét, férje részegeskedik és őt lelővéssel fenyegeti. A rokonok elfordultak tőle, mert férje azt hieszteli, hogy ő erkölcstelen, a gyermekek is különböző apáktól származnak, mert nem egyformák és nem rá hasonlítanak. Az asszony tanácsot kért újságoktól, hatóságoktól, senki sem tudott segíteni. Kérte a törzsőrmestert tegyen valamit az egész család lezüllésének megakadályozására. A törzsőrmester megszerezte a bajt okozó levelezőlapokat. Megállapította, hogy azokat panaszos nő még leánykorában kapta udvarlójától. Először a rokonságot, majd ezek segítségével a férjet győzte meg a végzetes tévedésről. Ilyképen helyreállott a családi béke, a legidősebb fiú házassága is létrejött és a többi gyermekek is a boldogulás útjára léphettek.

Az egyik tiszthelyettes őrsparancsnok szolgálat közben lakásán felkeresett egy napszámos útkaparót, akit a csendőrök már többször feljelentettek falopásért.

Az útkaparóval beszélgetve megtudta, hogy az a világháborúban vitézségéért kitüntetések is kapott. Most 6 gyermeke van, munkaképtelen apósát és anyósát is ő tartja, úgyhogy mindössze havi 50 pengő keresetéből 10 személyt kell ellátnia. Tiszthelyettesünk előtt az útbiztos úgy nyilatkozott, hogy a fatolvaj útkaparó hanyagul végzi dolgát és ezért nem kaphat több fizetést. A tiszthelyettest ennek ellenére sem hagyta nyugodni az az érzése, hogy a 10 ember sorsán valahogy segíteni kell. Felkereste az útkaparót munkahelyén, munkaközben. Az útkaparó panaszkodott, hogy fáradt, nincs ereje munkája végzésére, mert gyenge a táplálkozása és megmutatta aznapi ebédjét, egydarab paprikás, sós, száraz kenyeret. Könnyezve vallotta be., hogy fát is azért lop, mert nem telik rá keresetéből. A tiszthelyettes 10 pengőt adott az útkaparónak fára, majd az útbiztost felvilágosítva, ennek támogatásával sikerült az útkaparót havi 140 P-ös fizetéshez juttatni. Az útkaparó első nagyobb fizetésével legelőször a tiszthelyettesünkhöz sietett, visszaadta a 10 pengőt. Azóta az útkaparó a vármegye legszorgalmasabb útmunkása. Családjával rendezett anyagi viszonyok között él, gyermekeit gondosan neveli.

Az egyik kórházban operált beteg az ápolónő hanyagsága folytán súlyos fertőzést kapott. A műtétes seb a rendes 7-8 nap helyett 7 hónap alatt gyógyult. Emiatt az ápolónőt elbocsátották. Az operált néhány év múlva csendőr lett. Egyik szolgálat közben igen lerongyolódott, piszkos ruházatú nőt igazoltatott. A nő előadta, hogy ápolónő volt, de elbocsátották iszákossága miatt és mert egy beteg az ő hanyagsága miatt súlyos fertőzést kapott. Azóta elzüllött s most már öngyilkos akar lenni. Csendőrünk – ekkor már tiszthelyettes – rájött, hogy ez az a nő, akinek hanyagságára szenvedéssel és hosszú betegséggel ő fizetett rá. Megmondta ezt a nőnek, egyben lebeszélte öngyilkossági szándékáról, majd 20 pengőt adott neki, vegyen jobb ruhát, hogy elhelyezkedhessék.

A tiszthelyettes a nőt háztartási alkalmazottként elhelyezte ismerősénél, majd ruházatának gyarapítására újból 20 pengőt adott neki. A tiszthelyettest a szolgálat érdeke más állomásokra szolitotta, nem kísérhette tovább figyelemmel pártfogoltjának sorsát, 12 év múlva a nő hálálkodó levelet írt a tiszthelyettesnek. Közölte, hogy férjhez ment, fia született és boldog családi életet él. Azóta már 3 fia van.

1935. év Szilveszter éjszakáján az oláh határon portyázó csendőrrjárőrünk találkozott egy asszonnyal, akinek karján 6 hónapos csecsemő sirt, szoknyájába 5 éves kis leánya kapaszkodott. Az asszony zokogva beszélte el, hogy férje oláh katonaszökevény, mégis átment tegnap éjjel a határon édesatyja látogatására. Még nem tért vissza s így biztos, hogy az oláhok elfogták. Férje nélkül nincs kenyerük. Ha nem jön vissza, megöli magát és gyermekeit is. A csendőrök megnyugtatták, hazakisérték, 5-5 pengőt adtak neki. Ügyes tervet eszeltek ki a férj visszaszöktetésére. Ezt sikeresen végre is hajtották, úgyhogy 2 napon belül megszűnt a kis család árvasága.

Szegény kiscgazda tehenét árverezik 37 pengő adósság miatt. A gazda 70 éves apja sír. Ez az egy tehen tartotta benne az életet, most azt is elviszik, mert fiának nincs keresete és malacait sem tudja értékesíteni. Az árveréshez karhatalomként kirendelt csendőr szíve megmozdult. Egyik gazdának átad 70 pengőt, ez megveszi a tehenet és a csendőrrel történt megbeszélés szerint visszajuttatja árverezetthez. A csendőr aki a bajt örömmé változtatta, később részletekben visszakapta pénzét.

„A” és felesége „B” összevesznek, mert a férj látta, hogy feleségét a szomszéd kerékpáron hozta haza a közeli városból, összeszólalkoznak, a férj bántalmazza az asszonyt, ez elhagyja urát, bár egy 5 éves fiacskájuk van. Férj és feleség kölcsönösen lopással vádolják egymást, panaszt tesznek a csendőrörsön. A csendőr elhárítja magától a beavatkozást, mert válásban levő felek magánjogi természetű igényeiről van szó. A felek azonban ismételen a csendőrséghez fordulnak. Egyik tiszthelyettes módot talál arra, hogy mindegyiket felvilágosítsa hibájáról, majd felhívja őket, neveljék együtt becsületesen gyermeküket. „K” és „B” kibékültek. „A”-nak az volt még a súlyos bánata, hogy elbocsájtották vasúti munkájából, mert a családi viszály feletti elkeseredésében iszákoskodott. A tiszthelyettes ajánlására a vasút újból alkalmazta „A”-t. Ezzel a családi béke teljesen helyreállt.

Bankban szorong egy vézna, lerongyolódott, szegény ember. 15 pengő kamattartozásra kér halasztást. A hivatalnok ridegen válaszol: fizet, vagy a viskója dobra kerül. Csendőr látja a kétségbeesést, mely erőt vesz a nyomorult adóson, megindul a szíve, kifizeti a 15 pengő kamatot.

Beszédes példái ezek annak, hogy a kemény csendőrben érző, segítségre ösztönző szív lakozik, mely a nyomor, az elesettség minden változatában akar és tud enyhülést nyújtani, még akkor is, amikor a törvény szigorát kell az élet elhagyottjaival szemben érvényesíteni.

A legjobb törvény sem hozhat létre előnyös változást, ha végrehajtása nem tökéletes. A csendőrnek a szociális törvények végrehajtása körül is fontos szerep jut. Egyes iparágakban már évek óta szabályozzák a minimális munkabért, továbbá a fizetéses szabadságot és a munkaidőt. A munkások, különösen vidéki rétege, nehezen ismeri ki magát a rendeletekben, ezzel sok munkaadó visszaél és a munkásokat megkárosítja. Pedig az idevágó rendelkezések becsületes végrehajtása nélkül nem érhető el sem a szociális cél, sem a köznyugalom megóvása. Ezért a csendőr nemcsak a szabályozó rendelkezésekben büntetendőnek nyilvánított cselekményeket üldözi, hanem általában ellenőrzi minden

részlet gondos betartását. Szolgálati utasításunk előírja, hogy a csendőr érdeklődjék, nem éri-e a munkásságot méltánytalanság. Hogy a csendőr eme kötelességének minél jobban megfelelhessen, a csendőrség központi államrendészeti szerve, a csendőrség nyomozó osztályparancsnokságának javaslatára az iparügyi miniszter úr borítékos füzet alakjában segédletet adott ki. A füzet tartalma: tájékoztató, a munkaidő szabályozására vonatkozó rendeletek összefoglalása, továbbá a legkisebb munkabéreket iparáganként és iparkamaraként csoportosító ismertető táblázatok. Ez a segédlet minden őrsön megvan, az őrskörletekre vonatkozó mellékletekkel. Ennek segítségével a járőrök az ellenőrzést könnyen elvégezhetik.

A csendőrség figyelemmel kíséri azon munkások helyzetét is, akiknek munkaidejét, fizetését, bérét stb. nem rendeletek, hanem szerződés szabályozza. Sokszor előfordul, hogy az aratószerződéseknél, út- és egyéb építési, továbbá földmunkáknál a munkaadók nem fizették ki teljesen a szerződésben kikötött béreket, vagy azokat visszatartják, avagy a munkások a szerződésen túlmenő követelésekkel lepnek fel. A csendőrség ilyenkor a hatóság beavatkozását kéri, bármelyik félnek is van oka panaszra. Általában a csendőr egyaránt szem előtt tartja mind a munkás, mind a munkaadó törvényes, vagy szerződéses jogait és a munka zavartalanságát biztosítja.

Főként közbiztonsági érdekből keletkezett a csavargó- és vándorkérdések olyképeni megoldására törekvés, hogy a vándorok részére a csendőrőrsök állomáshelyén közös vándorszállás biztosíttassék. Ennek azonban szociális szempontból is igen nagy a jelentősége, mert így elkerülhető, hogy a csavargók, vándorok fertőző betegségeket, férgeket hordjanak szét a faluban. A vándoroknak a közkieltségen közös vándorszállásban elhelyezése és ellátása kevesebb terhet ró a lakosságra, mintha azok házról-házra járva koldulnának s néha javakban többet visznek el, mint amennyivel a falu szegényebb lakossága rendelkezik.

Eddigi fejtegetéseim mutatják, hogy a csendőrség szociális tevékenysége megnyilvánul a példaadásban, a segítségben, a szociális törvények végrehajtásának ellenőrzésében, továbbá olyan közbiztonsági intézkedések kezdeményezésében, melyek egyben szociális célokat is szolgálnak.

Mindezeknél is sokkal fontosabb azonban, hogy a közbiztonságot, a rendet és nyugalmat minden körülmények között fenntartsa. Az orvos a beteget igyekszik nyugalomba hozni, hogy a betegséget pontosan megállapíthassa s azután hozzáfoghasson a gyógyításhoz. Így van ez a szociális törekvések megoldására vonatkoztatva is. Feltétlen rend és nyugalomra van szükség az országban, hogy a bajok forrását, mérvét gondosan felkutathassuk, tanulmányozhassuk a gyógyítás módját s azután orvosolhassuk. Vannak törvényes rendelkezések, amelyek betűszerint nem illenek rá minden helyzetre, vagy a viszonyok változása folytán módosításra szorulnak. Ezeket a csendőr látja, de mégis mindig a meglévő törvény alapján kell állnia. Ez a rendnek, a békés munkának, egyben a fejlődésnek szilárd biztosítója.

A törvény azonban mindig a nemzet összességének érdekét szolgáló szigorú szabály, amelyet végrehajtása során a hatóságoknak és közbiztonsági szervezeteknek kell szívvel és lélekkel megtölteniök. Csendőrségünkben meg van erre a képesség és készség, ezért nyugodtan lehet rá alapítani abban a munkában, melynek célja: erős, boldog magyar nemzet az ezeréves Hazában.

Az árellenőrzés jogszabályai

ELŐADTA KACSOH BÁLINT

Bevezetés. Az áralakulás gazdasági és szociális vonatkozásokban oly nagy jelentőségű kérdése a világháborút megelőző időkben csak rendkívüli körülmények között és korlátozott mértékben képezte hatósági beavatkozás tárgyát. Megfelelt ez az akkor általánosan uralkodó felfogásnak, amely a különböző cikkek árának kialakulásában a gazdasági életben ható erőknek, a kereslet és kínálat egymásra hatásának oly eredményeit látta, amely legmegfeljebb külső befolyásolás nélkül alakul ki.

E felfogásnak megfelelően az áralakulás hatósági szabályozása csak indokolt szükség esetén és akkor is mint átmeneti jellegű válságjogi szabályozás érvényesült. A szabályozásra okot adó állapot valamilyen átmeneti jellegű katasztrofális körülmény: tűzvész., árvíz, járvány stb. E többnyire helyi jelentőségű, átmeneti zavarok kiegyensúlyozására régi ipartörvényünk ma is hatályban levő rendelkezései¹ tartalmazznak intézkedéseket.

Ha súlyosabbak azok a megrázkódtatások, amelyek időtartamban és terjedelemben is messzebbmenően érintik a gazdasági életet, úgy ennek megfelelő mélyrehatóbb szabályozás, a szabad áralakulásba való nagyobb mérvű belenyúlás szüksége merül fel.

A minden vonatkozásában oly messzemenő hatásokkal járó világháború, az azzal együttjáró gazdasági elszigetelődés, a termelési és fogyasztási viszonyok gyökeres megváltozása mihamar szükségessé tette az árkérdés megfelelő szabályozását. Úgy a hadviselés érdekei, mint a lakosság szükségletének biztosítása az árdragító hatású visszaélésekkel szemben való védekezés jelentőségét állította előtérbe, s ennek alapján röviddel a háború kitörését követően a kormány élt is a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott törvényekben (1912: LXIII. és 1914: L. törvénycikkek) számára biztosított felhatalmazással. Ez az intézkedés az 1914. november hó folyamán mindenekelőtt a gabona- és lisztneműek legmagasabb árának megállapítására irányult. Az e tárgyban kibocsátott 8.682/1914. M. E. sz. rendelet e cikkek árát az egész országra kiterjedő érvénnyel állapította meg. Mihamar szüksége merült fel azonban annak is, hogy a gabona- és lisztneműeken túlmenően egyéb mezőgazdasági és ipari közszükségleti termékek legmagasabb ára megfelelő szabályozást nyerjen. A hosszabban elhúzódó háború a hatósági beavatkozásnak messzebbmenő kiépítésére vezetett.

Az ármaximálás mellett szüksége mutatkozott annak is, hogy e kérdés intézményes megoldásra találjon s hogy a közszükségleti cikkek forgalombahozatalánál előforduló visszaélések meggátlására ezzel foglalkozó külön intézmény hívassék életre. Az 1917. év szeptemberében kibocsátott 3.678/1917. M. E. sz. rendelet útján életre hívott helyi árvizsgáló bizottságok és az Országos Központi Árvizsgáló Bizottság hatásköre

¹ 1884: XVII. te. 53. §. b. pont.

kezdetben csak a tájékoztató árak megállapítására irányult azzal a céllal, hogy az árak kialakulásában közreműködő tényezők, valamint az érdekelt fogyasztók megfelelő hiteles tájékoztatást nyerjenek arról, hogy az árszámításnak milyen módja tekinthető hatósági szempontból aggálytalannak s biztosít a jóhiszeműen eljáró iparos, kereskedő és termelő számára minden zaklatástól való mentesítést.

Amíg az Árvizsgáló Bizottság életrehívásának időpontjában annak hatáskörébe csak a tájékoztató árak megállapítása tartozott, s a legmagasabb árakat a kormány állapította meg, utóbb 1918. évben már az Árvizsgáló Bizottsághoz utaltatott a legmagasabb árak megállapítása is. E fontos jogkör gyakorlása az Árvizsgáló Bizottság megfelelő szervezeti átállítását, a bizottság elnökének rendelkezésére álló szankciók hatékony kiterjesztését vonta maga után, így – többek között – módot adott az iparüzésre szóló hatósági engedély visszavonására is. A büntető szankciók alkalmazása, az árdrágítási visszaélések büntetőjogi megtorlása azonban továbbra is a bíróságok hatáskörébe tartozott s árdrágító visszaélések büntetőjogi megtorlásának törvényes szabályozása az 1920: XV. törvény-cikkben látott napvilágot.

Az itt vázolt korszak, amely a világháború kitörésével kezdődik és nem ér véget annak befejeztével, minthogy e probléma az inflációs pénzürtékváltozások idején is nagy mértékben aktuális maradt, – valójában pénzürtékünk stabilizációjának keresztülvitelével zárul le. Az Országos Központi Árvizsgáló Bizottság működése ebben az időben szűnik meg, minthogy árelenőrzésre, legmagasabb vagy tájékoztató árak megállapítására sincs szükség.

A jogi szabályozás anyagát, az e körben felmerülő problémák aktualitását mindig a gazdasági élet hullámozása adja meg. Ez adja a magyarázatát annak is, hogy az 1930. év körül a nyersanyagoknak, elsősorban a mezőgazdasági cikkeknek világszerte érezhetővé vált nagyarányú árcsökkenése nálunk is inkább olyan árkonstrukciók életrehívását tette szükségessé, amelyek az áralakulást az árszínvonal megfelelő emelése irányában kívánták befolyásolni. A hatósági szabályozásnak ez a rendszere, amellyel a gabonajegy – boletta – életrehívásánál találkozunk, arra irányult, hogy a mélyen az önköltség alá került termelő árak olyan szintre legyenek emelhetők, amely a termelés folytonosságának fenntartását és a nemzeti, gazdasági szempontból oly nagy jelentőséggel bíró őstermelő lakosság életviszonyainak némi megjavítását biztosítsák.

A gazdasági élet újabb fejlődése, az annak körében végbemenő oly lényeges változásokat tüntet fel, amelyek a hatósági beavatkozás rendszerének messzebbmenő, intézményes, különböző szempontokat érvényesítő kiépítését tették szükségessé. A háború utáni fejlődés során nemcsak nálunk, hanem világszerte az államnak a gazdasági életben elfoglalt szerepe lényegesen megváltozott. A termelés, vámpolitika, pénzürtés és a gazdasági életnek csaknem minden vonatkozása a messzebbmenő beavatkozások egész sorát tünteti fel. Ez a körülmény már önmagában véve is előtérbe állítja annak szükségességét, hogy a termelés és fogyasztás összes fontos vonatkozásait messzebbmenően befolyásoló állami beavatkozás figyelmét kiterjessze az áralakulás kérdéseire is. Hozzájárul ehhez az a körülmény is, hogy lényeges változáson ment át az elvi szempont, amelyik korábban az árak kialakulásában a gazdasági életben érvényesülő erők szabad játékának megvalósulását látta. Amikor a gazdasági életben ható tényezők sorában olyan hatalmi alakulatok érvényesíthették egyre messzebbmenő befolyásukat, mint amilyenek a kartellek, amelyeknek módjukban állott a gazdasági versenyt korlátozó megállapodásaikkal az áralakulásnak is határozott irányt szabni, – úgy a közérdekből merült fel a szükségessége

annak, hogy ezzel a hatalmi befolyással szemben az állami beavatkozás érvényesítse az egyéb termelők és fogyasztók legszélesebb rétegeinek érdekeit szemelölt tartó szempontokat.

Az itt vázolt helyzet adja magyarázatát annak, hogy az újabb jogfejlődés során az 1931:XX. törvénycikkkel életbeléptetett karteltörvény végrehajtásával kapcsolatban jelenik meg az 1.200/1933. i. E. sz. rendelet, amely az Árelemző Bizottságot hívja életre. E bizottság életrehívása a rendelet 1. §-a szerint az áralakító tényezők elemzésének az áralakulás gazdasági helyessége ellenőrzésének, valamint az árkérdésekben való szakértői vélemény adásának céljait szolgálja. Hatásköre ennek megfelelően az árelemzésre, vélemény adásra, ellenőrzésre és egyeztetésre terjed ki, s szerves összefüggésben áll a kartelbizottság működésével. Hatásköre azonban nem korlátozódik kizárólag a kartelbizottság hatáskörébe eső ügyekre, hanem kiterjed az általa érintett árucsoportokra is.

Az áralakulásban való közvetlen hatósági beavatkozás szükségessége a legújabb fejlődés során több vonatkozásban domborodik ki. A termelői és fogyasztói szempontok megfelelő összhangba hozatala az itt számbajövő szociális érdekeknek kiegyenlítése, a versenyfeltételek figyelemmel kísérése, az e részben mutatkozó visszasságok kiküszöbölése, annak megakadályozása, hogy egyes gazdasági tényezők hatalmi helyzetüket a szélesebb fogyasztó rétegek érdekeit sértő áremelésekre használják fel, de egyben meggátlása annak is, hogy az indokolatlan árrombolások szélesebb termelő rétegek existenciális lehetőségét veszélyeztessék. De figyelembe jön itt az a további lényeges körülmény is, hogy különösen az 1938. évben megindított beruházási program végrehajtásával kapcsolatosan az állam és a különböző közületek, mint vevők, illetve megrendelők igen jelentős összeggel jelentkeztek. E közületi szállítások árelőnézése mélyreható, rendszeres vizsgálódást, a gazdasági élet egész területére kiható árpolitika érvényesítését igényli.

A minisztérium a múlt év tavaszán kibocsátott 2.220/1938. M. E. sz. rendelete alapján az áralakulás hatályosabb ellenőrzése és az ezzel kapcsolatos intézkedések megtétele céljából az Árelemző Bizottság megszüntetésével egyidejűleg az ország egész területére kivételes hatalommal felruházott kormánybiztost nevezett ki.

E rendelet olyan egyéni hatóságot hívott életre, amely hatóság az összes eddig ismert intézményekkel szemben az eddigiéknél szélesebb hatáskörben, a tanulmányozó és véleményező szerep mellett a szükséges intézkedések megtételére is jogkört nyert és az árelőnézéssel kapcsolatos teendők közül csak a szankciók alkalmazása utaltatott a kormány, illetőleg a bíróságok hatáskörébe.

Az árkormánybiztos egyéni tapasztalatait hasznosította a 4.110/1939. M. E. sz. rendelet, amely az áralakulás hatályosabb ellenőrzése tárgyában fennálló rendelkezéseket lényegesen kiegészítette és módosította. A leglényegesebb újítás ebben a rendeletben az, hogy a közigazgatási hatóságokat is bevonja az árelőnézés munkájába.

Ezzel kapcsolatban kívánatosnak látszik az árelőnézés jogszabályainak részletes ismertetése és magyarázata egyrészt annak megvilágítására, hogy a fentebb vázolt elvi szempontok milyen gyakorlati megoldást nyertek, másfelől az árelőnézés munkájába bevont közigazgatási hatóságok és az érdekelt vállalatok tájékoztatása céljából.

I.

Az árkormánybiztos feladata és hatásköre.

A 2.220/1938. M. E. sz. rendelet az árkormánybiztos feladatait lényegében az alábbiakban jelöli meg: 1. Az árat, továbbá ipari és más hasonló munka és szolgáltatás

díját kialakító tényezők szemmel tartása és a szerzett tapasztalatok alapján az árszínvonal alakulása helyességének ellenőrzése; 2. az ár- és díjkérdésekben véleményadás; 3. az egészséges árszínvonal kialakítására szolgáló intézkedések megtétele; 4. a közszállítások ellenőrzése.

E feladatok ellátására a rendelet az árkormánybiztosnak az alábbi jogokat biztosítja, illetve a következő kötelezettségeket rója a hatóságokra és a vállalatokra.

Az árszínvonal alakulásának és gazdasági helyességének ellenőrzésével kapcsolatban az árkormánybiztos mindenekelőtt széleskörű vizsgálati és betekintési jogot nyert a vállalatok életébe. Ehhez képest az árkormánybiztos bármelyik üzemet, vállalatot, illetve érdekképviselőt felhívhatja annak bejelentésére, hogy valamely árut milyen áron hoznak forgalomba, illetőleg valamely szolgáltatásért milyen díjat számítanak fel.

Ha az árkormánybiztos az általa elrendelt helyszíni vizsgálat eredményéhez képest azt állapítja meg, hogy valamely áru indokolatlanul magas áron kerül forgalomba, vagy valamely szolgáltatás díja vagy a vállalati összeg indokolatlanul magas, akkor az ár vagy díj leszállítása céljából az érdekelt vállalattal tárgyalásokat folytat. A rendeletben meghatározott erősebb eszközökhöz csak akkor nyúl az árkormánybiztos, ha ezek a tárgyalások eredménytelenek maradtak.

Az árkormánybiztos a Budapesti Közlönyben időnként közzéteszi azon áruk és szolgáltatások jegyzékét, amelyek árának, illetve díjának emelését az emelés napján hozzá be kell jelenteni. Ha az árkormánybiztos véleménye szerint valamely áru vagy szolgáltatás ára, illetve ellenértéke indokolatlanul magas, a kormánybiztos az ár- és díj alakulásra nézve fontos összes adatok bejelentését, felvilágosítások adását és iratok bemutatását kívánhatja; kiküldöttje útján a vállalat egész ügyvitelét – nemcsak a jelenre, hanem a múltra vonatkozóan is – a könyvekbe és egyéb iratokba való betekintés útján megvizsgálhatja, sőt szükség esetén a vállalat tulajdonosát és alkalmazottait, valamint egyéb személyeket is – bíróság útján eskü alatt is – kihallgathatja.

Fontos hatásköre az árkormánybiztosnak az árkérdésekben való véleménynyilvánítás. E tekintetben az árelőírás jogszabályai nem tartalmazzak ugyan kifejezett rendelkezéseket, de azok szelleméből következik, hogy ilyen szakvéleményadásra a következő esetekben kerülhet sor: *a)* az uzsorabírók előtt az árdrágító visszaélések miatt indított perekben; *b)* olyan esetekben, amikor bizonyos cikkek árának megállapítását valamely jogszabály más hatóságoknak tartotta fenn.

Az utóbbi eset a mai viszonyok között nagy gyakorlati jelentőséggel bír, mert az elsőrendű fontosságú közszükségleti cikkek egyrésze s általában a mezőgazdasági üzemek termékeinek egyrésze, mint pl. paprika, tej, zsíros gyapjú stb., ma a különböző minisztériumok részéről történő ármegállapítás tárgyát képezi, s így nagy jelentőséggel bír az a vélemény, amelyet ezek árának kialakítása tekintetében az általános árpolitika elveit érvényesítő árkormánybiztos nyilvánít.

Az egészséges árszínvonal biztosítása érdekében a fennálló rendelkezések széleskörű intézkedési jogot biztosítanak az árkormánybiztosnak. Ezek sorában nagyobb jelentőséggel bír mindenekelőtt az a jogkör, hogy az árkormánybiztos tájékoztató árat állapít meg. A tájékoztató árak gondolata nem új. Amint erre már az előzőkben is utaltunk, a háborús árszabályozás idején működött árvizsgáló bizottságok hatáskörének is fontos részét képezte s e fogalmat az árdrágító visszaélésekről szóló 1920: XV. törvénycikk is ismeri. Tájékoztató áraknak célja, amint azt neve is mutatja, tájékoztatás és pedig egyrészt a termelők, kereskedők, iparosok, másrészt az árdrágító visszaélések ügyében eljáró bíró-

ságok számára a méltányos hasznot meg nem haladó ár tekintetében. A tájékoztató ár betartásának jogilag mentesítő hatása van, amennyiben az 1920: XV. te. 2. §-a alapján már áruzsora miatt nem büntethető az, aki nem számított fel a tájékoztató áraknál magasabb árat. Ha az eladó a tájékoztató áraknál magasabb árat számított fel, a bíróságok az eset körülményeinek figyelembevételével inkább oly felfogás felé hajlanak, hogy külön vizsgálat nélkül, aránytalanul magas nyereség felszámítását tételezik fel, ha az eladó nem tudja bíróság előtt elfogadhatóan kimutatni, hogy nyeresége a magasabb ár mellett sem haladta meg a méltányos hasznot.

Mint ahogy a büntetendő árdrágító visszaélések az 1920: XV. törvénycikk értelmében csak közszükségleti cikkeknél fordulhatnak elő, gyakorlatilag – e törvény alapján – csak a közszükségleti cikkekre vonatkozóan megállapított tájékoztató árak túllépése büntethető.

Az árelenőrzés hatályosabbá tételéről szóló jogszabályok a tájékoztató ár túllépésére nézve szankciókat írnak elő, csak a kormánybiztos jogát állapítják meg a tájékoztató árak megállapítására és e jog hatékony érvényesülését biztosítják különböző kényszerítő rendszabályok és büntető rendelkezések megállapításával.

További fontos jogköre az ár kormánybiztosnak a legmagasabb árak, illetőleg díjak megállapítása. A legmagasabb ár megállapítására irányuló jognak az ár kormánybiztos hatáskörébe való összpontosítását a gyakorlati élet követelményei indokolják. A különböző cikkek árszínvonalának összefüggése következtében ugyanis az egyes cikkeknél fellépő áremelkedés az egész árszínvonal megmozdulását vonhatja maga után. Áll ez elsősorban az ipari nyersanyagok árait. Ennek megakadályozására pedig az azonnali és az árkérdés egész területét áttekintő hatóság részéről való közbelépés szükséges.

A tájékoztató árak megállapítása magában véve még az azok túllépése esetén folyamatba tett gyorsított bírói eljárás hatásainak figyelembevételével sem alkalmas az egész árszínvonal megmozdulásának megakadályozására, ha pszichológiai következményei letagadhatatlanok is. Éppen ezért a legmagasabb árak megállapítása s e jognak egy kézben való összpontosítása gyakorlatilag hatályosabb, közvetlenebbül ható eszköz az egészséges árszínvonal kialakítására, mint a tájékoztató árak megállapítása.

Ugyanebben az irányban ható és az árszínvonal megmozdulásának megakadályozására szolgáló eszközök között kétségtelenül az árrögzítés a leghatályosabb. Erre vonatkozóan a 2.220/1938. M. E. sz. rendelet felhatalmazza a minisztériumot azon áruk és szolgáltatások jegyzékének megállapítására, amelyek árát, illetőleg díját a kormánybiztos előzetes hozzájárulás nélkül emelni nem szabad. Az alaprendelet kiegészítő és módosító 4.110/1939. M. E. sz. rendelet az eljárás gyorsabbá tétele céljából az árrögzítés szempontjából figyelembe jövő áruk és szolgáltatások megállapítását is az ár kormánybiztos hatáskörébe utalta.

Az árrögzítésre vonatkozó joggal – eltekintve az ú. n. karteláraknak a 2.221/1938. M. E. sz. rendelettel történt rögzítésétől – eddig sem a kormány, sem az ár kormánybiztos nem éltek. Ennek ellenére az árszínvonal megmozdulását az áruk igen jelentékeny részénél teszi lehetetlenné a 2.221/1938. M. E. sz. rendelet, amelynek értelmében az árrögzítésre vonatkozó rendelkezéseket alkalmazni kell minden olyan árura, amelyre nézve a gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokról szóló 1931: XX. törvénycikkben (karteltörvény) meghatározott megállapodás vagy határozat van érvényben. Gyakorlatilag tehát a kartelcikk árát a kormánybiztos előzetes hozzájárulása nélkül emelni nem szabad.

Az általános árszínvonal kialakulásánál nagy szerepet játszó fontosabb iparcikkek árának állandó szemmel tartását, nemkülönben a közszállítások ellenőrzésének hatályosságát kívánja biztosítani az ebből a szempontból számbajöhető vállalatok állandó árellenőrzés alá helyezése. A vállalat állandó ár ellenőrzés alá való helyezését a 2.930/1938. M. E. sz. rendelet szerint az árkormánybiztos javaslatára a minisztérium rendeli el. Az ellenőrzés alatt a vállalat gyártmányainak árát az árkormánybiztos előzetes engedélye nélkül nem emelheti. Az árellenőr hatáskörét a 2.930/1938. M. E. sz. rendelet szabályozza.

Az egészséges árszínvonal kialakításának azonban a gyakorlatban nemcsak a fogyasztói, hanem – adott körülmények között – a jogosult termelői érdekek figyelembevételére is kell törekednie. Ez igen sokszor szükségessé teszi nemcsak a legmagasabb, hanem a legkisebb árak, illetőleg díjak megállapítását is. Nem egyszer fordul elő ugyanis olyan eset, hogy egyes vállalatok reklám vagy egyéb okokból bizonyos cikkeket indokolatlanul alacsony, sokszor önköltség alatti áron hoznak forgalomba s ezáltal a többi vállalatnak indokolatlan és tisztességtelen versenyt támasztanak. Különösen aggályossá válik ez oly szakmákban, ahol a kisiparosok tevékenysége is nagyobb szerepet játszik s a kiméletlen verseny következtében ezek saját munkaerejük kiméletlen kihasználásával, vagy – tőkeszegénységük következtében – nyereség felszámítása nélkül vállalnak munkát. Ennek megakadályozása céljából a 4.110/1939. M. E. sz. 4. §-a oly értelemben módosította a 2.220/1938. M. E. sz. r. 2. §-át, hogy az árkormánybiztos hatáskörébe utalta – egyetlen kivétellel áttört elvi általánosságban – a legkisebb árak, illetve díjak megállapítását is és az ilyen irányú rendelkezések megszegőjére kiterjesztette a 2.220/1938. M. E. sz. r. 8. §-ában megállapított büntető rendelkezéseket. Ez az egyetlen kivétel a minimális munkabérek megállapítása, amelyet a munkaviszony egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1937. XXI. törvénycikk s annak végrehajtása tárgyában kiadott 3.000/1938. lp. M. sz. rendelet alapján működő s szakmák szerint alakult bizottságok állapítanak meg.

A jelen körülmények között oly nagy gazdasági jelentőséggel bíró közszállítások fokozottabb ellenőrzése és hiánytalan ellátása érdekében a 2.220/1938. M. E. sz. r. 3. §-a minden olyan vállalatot, amely az államtól, vagy annak bármely üzemétől legalább 100.000 P összegű megrendelést kap, arra kötelez, hogy a megrendelés kiadásától számított 8 nap alatt a szerződésben kikötött árak, illetőleg díjak kiszámításának alapjául szolgáló adatokat, illetve számításokat az árkormánybiztos elé terjessze.

A 2.220/1938. M. E. sz. rendeletnek ezt az intézkedését a 4.110/1939. M. E. sz. rendelet a kérdés jelentőségének fokozódása és az időközben szerzett tapasztalatok alapján, három irányban lényegesen kiterjesztette:

a) 6. §-ában a bejelentési kötelezettséget kiterjesztette a törvényhatóságoktól, községektől, vagy ezek bármiféle üzemétől, az Országos Társadalombiztosító Intézettől, a Magánalkalmazottak Biztosító Intézetétől, az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézettől, vagy bármely más közintézettől kapott s 100.000 P-t elérő rendelkezésekre. A 2.220/1938. M. E. sz. rendelet ugyanis csak az államtól és az állami üzemektől kapott rendelkezések bejelentését írta elő. Kétségtelen, hogy mindazok a szempontok, amelyek az állam és az állami üzemek rendelkezéseinek az árkormánybiztos által való ellenőrzését szükségessé tették, teljes mértékben fennállanak egyéb közszállításoknak tekinthető rendelkezésekre nézve is és így célszerűnek látszott azoknak az árellenőrzés körébe való bevonása;

b) a 2.220/1938. M. E. sz. rendelet a közszállítások bejelentését csak a vállalatok

számára tette kötelezővé. A 4.110/1939.M. E. sz. rendelet a rendelést kiadó hatóságot, közintézetet stb. is kötelezi a bejelentésre és így a megfelelő ellenőrzésről intézményes gondoskodás történt;

c) a 2.220/1938. M. E. sz. rendelet értelmében csak a 100.000 P-t elérő rendeletek estek bejelentési kötelezettség alá. A gyakorlatban azonban igen sokszor előfordult, hogy a gazdaságilag egységesnek tekinthető rendelést több vállalkozónak, vagy ugyanazon vállalkozónak, de több részletben adják ki és így azok mentesültek a bejelentési kötelezettség, illetőleg az árelőellenőrzés alól. Ennek megakadályozására a 4.110/1939. M. E. sz. r. 7. §-a az árelőellenőrzés céljából bejelentési kötelezettséget állapít meg arra az esetre is, ha egy rendelés több vállalkozónak adatott ki és valamennyi vállalkozóra eső részrendelések együttes összege éri el a 100.000 P-t.

Annak ellenére, hogy az áralakulás hatályosabb ellenőrzéséről szóló jogszabályok az árkormánybiztosnak messzemenő jogokat biztosítanak az árkérdésekbe való beavatkozásnál, a gazdasági élet felelős tényezőinek fegyelmeztségét és a rendeletben biztosított jogoknak, a gazdasági élet érzékenységét és sokrétűségét szemelőtt tartó., hajlékony alkalmazását biztosítja az a tény, hogy az árkormánybiztos súlyosabb eszközökhöz (pld. vállalatok állandó árelőellenőrzés alá helyezése) – eltekintve a kartelcikkeknél meglévő automatikus árrögzítéstől – egyáltalán nem, a legmagasabb árak megállapításához is csak az esetek jelentéktelen részében nyúlt és árszabályozó befolyását az esetek legnagyobb részében az érdekeltekkel való megegyezés formájában fejtette ki. Kétségtelen, hogy e tevékenységével az árkormánybiztos fontos, irányító és nevelőmunkát is végzett, mert a helyes kalkuláció elveit vitte be a gazdasági közvéleménybe.

Az árkormánybiztos feladatainak teljesítését biztosítják az 12.000/1938. M. E. sz. rendeletben és az 1920: XV. törvénycikkben megállapított rendelkezések is, amelyekről az alábbiakban szólunk.

II.

Az árkormánybiztos feladatkörének ellátásában közreműködő szervek.

Az áralakulás ellenőrzését az ország egész területén a 2.220/1938. M. E. sz. r. 1. §-a alapján kinevezett árelőellenőrzés országos kormánybiztosa végzi. A jogszabályok itt ugyan egyéni hatóságot hívtak életre, a valóságban azonban az árelőellenőrzéssel kapcsolatos összes teendőket az ezek ellátására felhatalmazott árkormánybiztos elvégezni nem tudván, az alábbi szervek közreműködését veszi igénybe.

Az árkormánybiztos fontos és igen sok irányban szétágazó feladatkörének ellátásában működésének elkezdése óta rendelkezésre áll az a központi szervezet, amelynek beosztását és működési rendjét az árkormánybiztos által életbeléptetett ügyrend szabályozza. A megoldásra váró feladatok természetéhez, a különböző szakmák eltérő viszonyaihoz képest, a központi szervezetnél működő tisztviselők és revizorok hat csoportban fejtik ki tevékenységüket. Ezek a vas- és fémipar, valamint a gépgyártás; a kő-, föld- és agyagipar, a fa- és csontipar, valamint az építőipar; a textilipar; a vegyészeti ipar; a papíripár, nyomdaipar, továbbá az élelmezési és vendéglátó ipar, és végül a bőripar árelőellenőrzésére rendelt csoportok.

Az árkormánybiztos hatásköre az ország egész területére terjed ki, s a felmerülő különböző természetű ügyek körében úgy a megoldásra váró országos, mint helyi jelentőségű problémák kerülnek napirendre. Az utóbbi vonatkozásban a közvetlen fogyasztásra szolgáló jóságok, a szélesebb tömegek szükségleteinek kielégítésénél figyelembe

jöhető legfontosabb élelmiszerek és egyéb közszükségleti cikkek bírnak különös jelentőséggel. Minthogy az árak e cikkek tekintetében a piaci viszonyok különbözőségéhez képest helyileg eltérő módon alakulnak., úgy az árkormánybiztos, mint a közigazgatási hatóságok figyelme több esetben irányult az e részben megoldandó visszasságokra. A helyi jelentőségű arkérdések megoldása rendszerint úgy történt, hogy a vidéki közigazgatási hatóságok felkérésére az árkormánybiztos a központi szervezet személyzetéből küldött ki a szóbanforgó kérdés helyszínen való kivizsgálására megfelelő közeget s annak jelentése alapján tette meg a szükségesnek látszó intézkedést. Ez az eljárás egyrészt hosszadalmas volt, másrészt pedig a központi szervezet amúgy is korlátozott személyzetét erősen igénybevette s mindig csak egy konkrét arkérdés megoldására szorított. A vidéki áralakulás szemmel tartását, a helyi viszonyoknak az áralakulásra való befolyását, az országos árszínvonalról való eltérések indokolt vagy indokolatlan voltát, a kormánybiztos által rendeletileg megállapított legkisebb vagy legmagasabb árak betartását természetesen a központi személyzet ellenőrizni és az ezzel kapcsolatos feladatokat elvégezni önmagában nem tudja. De a felmerült helyi arkérdések kisebb jelentőségére való tekintettel sem volt mindenkor indokolt a központi szervezet közbelépése.

A helyi jelentőségű arkérdéseknek a helyszínen és a helyi viszonyok figyelembevételével való megoldására már történt kísérlet akkor, amikor a 12.000/1938. M.E. sz. – azóta már hatályon kívül helyezett – rendelet alapján a vidéki kereskedelmi és iparkamarák székhelyére az árkormánybiztos központi személyzetéből árfelügyelők küldettek ki. Ezek az árfelügyelők azonban az árelenőrzés helyi feladatait – a nyert tapasztalatok szerint – nem tudták ellátni, mert egyrészt feladatuk körülhatárolva és hatáskörük megállapítva nem volt, másrészt pedig a rendelkezésükre bocsátott személyzettel egy-egy vidéki kereskedelmi és iparkamara nagy területén a helyi jellegű összes arkérdéseket áttekinteni és kellő időben közbelépni nem tudtak.

Minthogy éppen a helyi árszínvonal szemmel tartása és ennek az országos árszínvonalal párhuzamos irányban való kialakításával kapcsolatos intézkedések tekintetében mutatkoztak késedelmek, szükségesnek látszott a helyi árelenőrzés szervezeti kiépítése abból a célból, hogy a helyi jellegű eltérések azonnal felderíthetők és a felmerült helyi jelentőségű intézkedések akadálytalanul megtehetőek legyenek.

E meg gondolások alapján az áralakulás hatályosabb ellenőrzésének további kiépítése szükségessé tette az árkormánybiztos feladatkörének ellátásában közreműködő szervek körének bővítését, s a helyi közigazgatásnak e nagy jelentőségű munkakörbe való intézményes beállítását.

E megoldással találkozunk a 4.110/1939. M. E. sz. rendeletben, amely megállapítja, hogy az árelenőrzés országos kormánybiztosa feladatkörének ellátására központi szervezetén kívül a helyi közigazgatási szerveket veszi igénybe. E helyi szervek az alábbi közigazgatási hatóságok: *a)* Budapest székesfőváros területén a polgármester, *b)* vármegyei és városi törvényhatóság területén a törvényhatóság első tisztviselője, *c)* megyei városokban, továbbá járásokban és azok területén fekvő községekben az alispán mellett a polgármester, illetőleg a főszolgabíró.

Mind a központ, mind a helyi szervek az áralakulás ellenőrzésével kapcsolatos teendőkben a kormánybiztos utasításai szerint járnak el, annak rendelkezéseit követni, felhívására a szükséges felvilágosításokat megadni és intézkedéseikről a kormánybiztost haladéktalanul értesíteni kötelesek.

E rendelet intézkedéseire képest a helyi közigazgatási szervek a kormánybiztos felhatalmazása alapján és az általa megállapított korlátok között járnak el.

A kormánybiztos közvetlen intézkedési joga fennáll a helyi közigazgatás működési területén is, a rendelet azonban módot ad arra, hogy ily intézkedésre az árkormánybiztos a helyi közigazgatási szerveket hatalmazza fel.

A helyi közigazgatási szerveknek az árelenőrzéssel kapcsolatos teendők ellátásába való bevonásával önként merül fel az a kérdés, hogy egyrészt milyen legyen a munkamegosztás az árkormánybiztos központi és helyi szervei között, másrészt milyen mértékben adjon a kormánybiztos felhatalmazást a közigazgatási hatóságnak a 2.220/1938. M. E. sz. rendeletben biztosított jogok gyakorlására.

A kérdés első részének, a központ és a helyi közigazgatási szervek közötti munkamegosztás megoldása, az árelenőrzés teendőivel kapcsolatos gyakorlati intézkedések természetéből adódik.

Az első fejezetben vázolt feladatkör teljesítésével kapcsolatban az árszínvonal szemmel tartásánál és ennek egészséges irányba való kialakításánál a következő gyakorlati teendők merülnek fel. 1. Az ország lakosságának élelmezése szempontjából elsőrendű fontossággal bíró élelmiszerek s a mindennapi szükséglet kielégítésére szolgáló iparcikkek, valamint a legfontosabb ipari nyersanyagok árának időközönkénti feljegyzése és az azokban történt változások tanulmányozása; 2. adott esetben a helyszíni vizsgálatok elrendelése és lefolytatása; 3. a kormánybiztos, illetve felhatalmazása alapján a helyi közigazgatási szervek által megállapított legmagasabb árak betartásának ellenőrzése.

Mindhárom teendő lehet országos és helyi jellegű. Országos jellegűek nagyjából a gyáripari termékekkel kapcsolatos árkérdések, helyi jellegűek a közvetlen fogyasztásra szolgáló jószágok, elsősorban az elsőrendű élelmiszerek és közszükségleti cikkek árai. Ugyanigy országos jellegű a nagykereskedői viszonylatban való árszabályozás és inkább helyi jellegű a közvetlen fogyasztás céljaira történő eladásnál való árszabályozás.

Az előbbieken vázolt és az árelenőrzéssel kapcsolatos teendők elvégzésébe a helyi közigazgatási szervek csak fokozatosan vonhatók be és csak abban a mértékben, amilyen mértékben a vázolt teendők elvégzésére alkalmas személyzettel rendelkeznek.

A helyi árak rendszeres összegyűjtése, azoknak az árkormánybiztos központi szervezetével való közlése, a kormánybiztos által megállapított legkisebb, illetőleg legmagasabb árak betartásának helyi ellenőrzése, kétségtelenül a legelső lépés ezen a téren.

A 2.220/1938. M. E. sz. rendeletben az árkormánybiztos részére biztosított hatáskörnek a helyi hatóságok részére történő részbeni átengedése ügyében az árkormánybiztos a közel jövőben kiadandó rendeletével részletesen fog intézkedni.

III.

Kényszerítő rendszabályok és büntető rendelkezések.

Az egészséges árszínvonal biztosítása érdekében tett intézkedések betartását végső fokon biztosító büntető rendelkezéseket, továbbá a gazdasági kényszerítő rendszabályokat részben az árdrágító visszaélésekről szóló 1920: XV. törvénycikk, az ennek kiegészítését és módosítását tartalmazó 1920: XVI. te. 7. és 8. §-ai, úgyszintén az eredetileg csak 3 évre tervezett 1920: XV. törvénycikk hatályát további intézkedésig meghosszabbító 1923: XXXVII. te. 7. §-a; részben pedig a 2.220/1938. M. E. sz. r. 5., illetőleg 8. §-ai tartalmazzák.

A ma érvényben lévő megtorló rendelkezések természetüket tekintve két csoportra oszthatók: 1. gazdasági természetű kényszerítő rendszabályok; 2. büntetőjogi rendelkezések.

A gazdasági természetű kényszerítő rendszabályok alkalmazása azt a célt szolgálja, hogy az érdekelt vállalatoknak az egészséges áralakulás érdekeit szolgáló magatartása a kormányzat gazdaságpolitikai beavatkozása útján biztosítható legyen. A büntetőjogi természetű jogszabályok viszont az érdekelt jogellenes magatartásai köréből kiemelik és büntetéssel sújtják azokat a tényálladékokat, amelyeknek esetében a törvényhozó a közérdeknek súlyos veszélyeztetésére tekintettel a büntetőjogi megtorlást indokoltnak tartja.

Az árdrágító visszaélésekről szóló 1920: XV. törvénycikk, továbbá az 1920. XXVI. te. 7. és 8. §-ai a főbüntetésként alkalmazott szabadságvesztés-büntetés, illetőleg (az 1928: X. te. 3. §-ában foglalt feltételek esetén) pénzbüntetés mellett mellékbüntetésként gazdasági és főként iparrendészeti természetű büntető megtorlásokat is tartalmaznak (iparigazolvány vagy iparendély elvonása, eltiltás közszükségleti cikkekre való kereskedéstől, kiutasítás, kitiltás, az ítélet közzététele és az üzlethelyiségben szembe-tűnő kifüggesztése stb).

A 2.220/1938. M. E. sz. rendelet viszont vegyesen tartalmaz gazdasági kényszerítő rendszabályokat és büntetést megállapító rendelkezéseket.

A kényszerítő rendszabályok, mint lényegükben gazdaságpolitikai természetű megtorló intézkedések, azt a célt szolgálják, hogy a vállalatok a bűnvádi eljárás mellőzésével tisztán a 2.220/1938. M. E. sz. r. 5. §-ában megállapított intézkedések alkalmazásával legyenek az árellenőrzés területén fennálló törvényes rendelkezések betartására, illetve az indokolatlanul magas árak vagy díjak leszállítására szoríthatók. Az ilyen természetű gazdaságrendészeti intézkedéseket az árkormánybiztos javaslatára a minisztérium rendeli el.

Ezek a kényszerítő rendszabályok a 2.220/1938. M. E. sz. r. 5. §-a szerint a következők: *a)* az adó, a vám, valamint egyéb tekintetben adott kedvezmények megvonása; *b)* a közszállításokból való kizárás; *c)* az iparüzési jog elvonása; *d)* az iparrendészet vagy a fuvardíjszabás körében megfelelő más rendszabály alkalmazása; *e)* a vállalat állandó árellenőrzés alá való helyezése; *f)* a vámtarifában megállapított egyes vámtételek módosítása, illetve megszüntetése, vagy egyéb vámpolitikai intézkedések elrendelése.

A minisztérium az árkormánybiztos javaslata alapján e kényszerítő rendszabályokat akkor is alkalmazhatja, illetőleg a gazdaságrendészeti megtorló intézkedéseket akkor is megteheti, ha az intézkedések alkalmazásának egyéb jogszabályokban megszabott különös feltételei nem állnak fenn. Ennek folytán a minisztérium az ilyen intézkedéseknek a vonatkozó törvényekben megállapított feltételeire és korlátaira tekintet nélkül rendelkezhetik.

A minisztérium megtorló intézkedései ellen jogorvoslat általában nincsen. Ez alól a szabály alól egyetlen kivétel az, ha a minisztérium iparüzési jogot vagy olyan hatósági engedélyt von el, amely nélkül a vállalat vagy vállalkozó üzemét (üzletét) nem folytathatja. Ily határozat ellen ugyanis halasztó hatályú panasznak van helye a m. kir. Közigazgatási Birósághoz. A Közigazgatási Biróság a panasz tárgyában soronkívül jár el.

Kényszerítő rendszabálynak, illetőleg gazdaságrendészeti megtorló intézkedésnek tekinthető a vállalat állandó árellenőrzés alá való helyezése is. Ennek az intézkedésnek

egyúttal preventív jellege is van, tekintettel arra, hogy a vállalat az állandó árellelőrzés idején áruinak árát és szolgáltatásainak díját a kormánybiztos előzetes hozzájárulása nélkül nem emelheti. A vállalat a termelési költségekben bekövetkezett minden változást a kirendelt árellelőrző útján a kormánybiztosnak haladéktalanul bejelenteni tartozik (2.930/1938. M. E. sz. r. 4. §.).

Büntető rendelkezéseket egyrészeről a 2.220/1938. M. E. sz. r. 8. §-a, másrészeről az 1920: XV. te. 1-7. §-ai, úgyszintén az 1920: XXVI. te. 7. és 8. §-ai tartalmazzák.

A hivatkozott jogszabályokban megállapított deliktumok között a bűncselekmények jogi és elkövetési tárgya, továbbá azok minősítése és a megállapított büntetési tételek tekintetében mutatkozik lényeges különbség.

A 2.220/1938. M. E. sz. r. 8. §-a bizonyos cselekvéseket és mulasztásokat kihágásként rendel büntetni, az 1931:XXVI. te. (az ú. n. „felhatalmazási törvény”) 2. és 3. §-ában foglalt felhatalmazás alapján. Az itt meghatározott kihágások elkövetési tárgya lehet bármilyen áru vagy szolgáltatás. Ezzel szemben az árdragító visszaélésekről szóló 1920: XV. te. 1-7. §-aiban, továbbá az 1920: XXVI. te. 7. és 8. §-aiban meghatározott büntettek és vétségek elkövetési tárgya csak közszükségleti cikk és közszükséglet tárgyúul szolgáló munkateljesítmény lehet. A 2.220/1938. M. E. sz. r. büntető rendelkezései ebből a szempontból az áruk és szolgáltatásoknak szélesebb körére terjednek ki, mint a csupán közszükségleti cikkekre és közszükséglet tárgyúul szolgáló munkateljesítményekre vonatkoztatható idézett törvényhelyek.

A hivatkozott büntető jogszabályok között továbbá különbség mutatkozik a cselekmények minősítése és ennek megfelelően a büntetés kiszabása tekintetében is.

Kihágásnak minősülnek és 2 hónapig terjedhető elzárással büntetendők a 2.220. 1938. M. E. sz. r. 8. §-a szerint az alábbi cselekmények:

a) ha a kormánybiztos valamely vállalatot, üzemet, vállalkozót vagy ezek egyesülését, illetőleg érdekképviselőit, valamilyen áru vagy szolgáltatás árának bejelentésére hívja fel és a felhívottak e felhívásnak a kitűzött határidőben nem tesznek eleget;

b) ha a kormánybiztos az ár- és díjalakulás szempontjából lényeges adatok bejelentésére, felvilágosítások adására, vagy iratok bemutatására hívja fel a vállalatot és a felhívott a felhívásnak a kitűzött határidőn belül nem tesz eleget;

c) ha a vállalat a Budapesti Közlönyben a kormánybiztos által közzétett áruk, illetve szolgáltatások árának emelését az áremelés napján nem jelenti be;

d) ha a bejelentési vagy előterjesztési kötelezettsége során valótlan adatokat közöl;

e) ha a vállalat az elrendelt intézkedések (pl. vizsgálat) foganatosítását megakadályozza;

f) ha a vállalat a kormánybiztos által megállapított legmagasabb árat vagy szolgáltatási díjat túllépi;

g) közszállítások során, ha a rendelés teljesítője a legalább 100.000 P összegű rendelést annak kiadásától számított 8 nap alatt nem jelenti be és nem terjeszti a kormánybiztos elé az adatokat, amelyek a szerződésben kikötött árak vagy szolgáltatási díjak alapjául szolgáltak;

h) ha a vállalat a kormánybiztos által (4.110/1939. M. E. sz. r. 5. §.) megállapított áruk vagy szolgáltatások árát a kormánybiztos előzetes hozzájárulása nélkül felemeli;

i) ha a vállalat a kormánybiztos által megállapított legkisebb áraknál is alacsonyabb árat számít fel.

A fenti kihágások tekintetében a pénzbüntetésre az 1928: X. törvénycikk rendelkezései irányadók, azzal a kiegészítéssel, hogy a pénzbüntetés legmagasabb mértéke az 1931. XXVI. te. 3. §-ának (1) bekezdése értelmében 8.000 P.

Különleges szabályokat állapít meg továbbá ezen kihágásokra nézve a 2.220/1938. M. E. sz. r. 8. §-a (2) bekezdésében felhívott 1931: XXVI. te. (az ú. n. „felhatalmazási törvény”) 3. §-ának (3), illetőleg (4) bekezdése a pénzbüntetés átváltoztatása és a kihágás elévülése tekintetében.

Az ilyen kihágás miatt megállapított pénzbüntetés ugyanis behajthatatlanság esetében legfeljebb 6 hónapig tartó elzárás-büntetésre változtatható át. Ezt a tartamot ily kihágások halmazata esetében sem lehet felemelni. Ily kihágás miatt (szemben az általános érvényű rendelkezésekkel) a büntető eljárás 1 év alatt, a kiszabott büntetés pedig 2 év alatt évül el.

A kihágás miatt az eljárás a kir. járásbíróság hatáskörébe tartozik.

Említést érdemel azonban, hogy az árkormánybiztos eddigi működése alatt a 2.220/1938. M. E. sz. rendeletben megállapított (kihágási) büntetések alkalmazására nem került sor.

Az 1920: XV. törvénycikk az árdrágító visszaélések üldözésére az alábbi lényeges rendelkezéseket tartalmazza:

1. Árdrágító visszaélés vétségét követi el az, aki a törvényben megállapított tényállás szerint közszükségleti cikkek tekintetében ártúllépést, áruzsorát, munkabérzsorát, láncolatos kereskedést, árulvonást, árucsempészetet követ el, valamint az is, aki forgalombahozatal céljára rendelt közszükségleti cikk eladását a törvényben körülírt módon megtagadja.

E vétségek büntetése 1 évig terjedhető fogház, mint főbüntetés. A mellékbüntetésként alkalmazott pénzbüntetésre vonatkozó rendelkezések (100.000 K.) a II. Bn. 3. §-a folytán hatályukat veszítették. Mellékbüntetésként kell azonban kimondani a hivatalvesztést és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztését, továbbá azoknak a tárgyaknak elkobzását, amelyekre nézve a cselekményt elkövezték.

Büntetendő a cselekmény megkísérlése és az is, aki az előbbieken felsorolt cselekmények elkövetésére felhív, ajánlkozik vagy másokkal összebeszél vagy egyesül.

Az elkobzást akkor is el lehet rendelni, ha bűnvádi eljárást a terhelt halála vagy más ok miatt megindítani vagy folytatni nem lehet.

További mellékbüntetésként a bíróság az elítélt iparigazolványának, vagy iparengedélyének vagy azt pótló hatósági engedélyének elvonását rendelheti el. Az elítéltet 1-5 évig terjedhető időre eltilthatja az ítéletben megjelölendő vagy általában közszükségleti cikkekkel való kereskedéstől, a külföldi elítéltet kiutasíthatja az országból s a visszatéréstől örökre eltilthatja, a belföldit a közséből, amely nem illetőségi helye, kitilthatja 5 évig terjedhető időre és végül elrendelheti a bíróság az ítéletnek vagy rendelkező részének az elítélt költségére falragasz vagy hirdalap útján való közzétételét, vagy az elítélt üzlet-helyiségében, illetve kirakatában félelven át feltűnő helyen való kifüggesztését is.

2. Árdrágító visszaélés büntette miatt 5 évig terjedhető börtönnel és 20.000 pengőig (II. Bn. 2. és 5. §.) terjedhető pénzbüntetéssel, valamint az előbb felsorolt mellékbüntetésekkel büntetendő az, aki a fentebb felsorolt cselekmények valamelyikét a közellátás érdekét súlyosan veszélyeztető mértékben vagy üzletszerűen követte el, vagy aki árdrágító visszaélés büntette vagy vétsége miatt korábban szabadságvesztés-büntetéssel már büntetve volt.

Ezenfelül a bíróság az elítéltet az államkincstár javára belátása szerint megállapítandó összegű s az elítélt vagyoni viszonyaihoz és a cselekménnyel illetéktelenül elért, vagy elérni kívánt nyereség nagyságához mért, de annak többszöröséig is, sőt az elítélt egész vagyonának elkobzásáig terjedhető vagyoni elégtétel megfizetésére is kötelezheti.

Árdrágító visszaélés büntetést követi el az is, aki abból a célból, hogy a hatóságot az ármegállapításnál lényeges körülmény tekintetében tévedésbe ejtse vagy tévedésben tartsa, a hatóság előtt tudva hamis, vagy hamisított adatokat tartalmazó okmányokat használ.

A fentebb felsorolt büntettek és vétségek esetében a sértett az ár leszállítását, munkabéruzsora esetén a saját szolgáltatása értékének megfelelő ellenszolgáltatást követelhet, illetve az adott ellenszolgáltatás többletének visszatérítését vagy megtérítését követelheti. E magánjogi követelés 3 év alatt elévül. Lényegében ez az intézkedés a magánjogi actio quanti minoris egyik megjelenési formája.

Az 1920: XV. és az 1920: XXVI. te. 7. és 8. §-ai alá eső vétségek, illetőleg büntettek esetében az eljárás az erre a célra szervezett uzsorabíróság hatáskörébe tartozik (Áv. 9. §. felhatalmazása alapján kiadott 5.950/1920. M. E. sz. rendelet szerint).

Népelemezés

ELŐADTA MÉSZÁROS GÁBOR

Egy nép sorsa, boldogulása, jövője igen sok körülménytől függ. Ezek között nem csekély az élelmezés jelentősége. Éppen ezért, ha érdekel bennünket népünk *jövője*, úgy élelmezését is ismernünk kell, hogy szükség esetén változtathassunk rajta.

De mielőtt a népelemezés kérdésének ismertetésébe bocsátkoznánk, tisztáznunk kell, hogy mi értünk „nép” és mit „élelmezés” alatt, mert csak így tudhatjuk, hogy mi tartozik a „népelemezés” fogalma alá. Kezdjük először a „nép”-nél. Ahelyett, hogy elméleti fejtegetésekbe bocsátkoznánk e fogalom felett, röviden csak annyit mondok, hogy előadásomban elsősorban a magyar falusi nép élelmezésével óhajtok foglalkozni.

A másik kérdés az „élelmezés”. Sokszor hallunk népelemezésről, de ugyanannyiszor néptáplálkozásról is. Táplálék, élelem, különböző fogalom, amelyeket azonban igen sokszor egymás helyett, rosszul használnak.

Amikor valakinek a táplálkozásáról, táplálékáról beszélünk, akkor arra gondolunk, vajjon elegendő tápanyagot: fehérjét, zsírt, szénhidrátot, vitamint, stb. kapott-e. Ha pedig élelmezésről van szó, akkor az a kérdés, hogy ételeink megfelelő anyagból, s jól, élvezhetően vannak-e elkészítve. Az élelmezés tehát bővebb fogalom, amely a táplálkozást is magában foglalja, de emellett ez az, amit gyakorlatilag is meg tudunk fogni. Ennek ellenére régebben inkább az előbbi érdekelte az orvosokat s szociálpolitikusokat. Kiszámították az ember tápanyagszükségletét, s azt, hogy milyen élelmiszerek, s azokból milyen mennyiség tartalmazza a szükséges tápanyagokat s ezzel a kérdést megoldottnak tartották. Legfeljebb még azt igyekeztek különféle bonyolult számítás útján meghatározni, hogy az élelmianyagok tápértéke és ára hogy viszonylik egymáshoz, vagyis, mennyi az egyes élelmiszerek pénztápértéke.

A statisztikusok pedig egyes néprétegek, országok élelmezéséről úgy igyekeznek képet kapni, hogy a termelés adatait a külkereskedelem adataival kiegészítik s ezeket az elméleti úton megállapított szükséglettel hasonlítván össze, megállapítják, hogy a fogyasztás a szükségletnél kisebb, annak megfelelő, vagy pedig nagyobb. Ilyen statisztikák már a múlt század végén is készültek. (Keleti Károly, Farkas Jenő.)

A statisztikai adatok általános hibáin kívül ennek a számítási módnak az élelmezéssel kapcsolatosan igen sok sajátos hibája is van. Az adatgyűjtő nagyon sok részletben becslésre van utalva, különösen azért, mert sok adat nem kerül nyilvánosságra. Az élelmi anyagok tápanyagtartalma igen nagy különbségeket is mutat. Végül a megoszlás teljesen egyenetlen. Ezért az ilyen adatot csak a legnagyobb körültekintéssel és csak tájékoztatásul lehet elfogadni.

A nép élelmezését alaposabban csak közvetlenebb módon, közvetlen adatgyűjtés, tanulmányozás útján lehet megismerni.

A kérdés jelentőségét egyes országokban már régen felismerték. Így Angliában már 1908-ban megalakult a The National Food-Reform Association, amely elérte, hogy 1911-ben már az angol parlamentben is megalakult egy élelmezési és egészségügyi

bizottság. A Food Education Society üléseken, tanácsadás útján, közleményekkel segíti elő a helyes táplálkozást. Németországban a Reichsverein für Volksernährung évek óta nagy munkát fejt ki. Amerikában még jobban felismerték a kérdés fontosságát és kongresszusok, ülések, közlemények állandóan foglalkoznak a tápszükséglet és a táplálék legracionálisabb megszerzésének kérdésével. A Népszövetség is sokat foglalkozik e kérdéssel. Aykroyd ismerteti az erre vonatkozó fontosabb adatokat.

Nálunk a helyzet rosszabb. A felderítés munkája különböző módszerek szerint alig 10-12 éve indult meg. Nem céлом, hogy az adatgyűjtés különböző módjait, vagy statisztikák eredményeit részletesen ismertessem. Csak annyit mondhatok, hogy bármiféle metódus szerint is szedték össze az egészségügyi, ételmezesi, gazdasági szakemberek, statisztikusok, falukutatók az adatokat, az eredmények szomorúak. Azt mutatják, hogy a nép széles rétegeinek ételme nem kielégítő, s amit esznek, az nincs helyesen összeállítva. E szomorú statisztikai adatokkal teljesen egybehangzóak a tömegvizsgálatokat végző orvosok megfigyelései. Azt bizonyítják ugyanis, hogy népünk tekintélyes részének tápláltsági foka nem üti meg a kívánt mértéket. Sajnos ennek ellenére még mindig akadnak olyanok, még a tekintélyes politikusok között is, akik aggodalmainkat túlzottnak tartják. Nem régen történt egy népegészségügyi előadássorozaton, hogy egyik tekintélyes agrárpolitikusunk felvetette a kérdést, vajjon a népételmezesi statisztikák szomorú adatai nem látszólagosak-e? Vajjon a közölt hiányokat nem az okozza-e, hogy a minimális szükségletet az orvosok túlságosan magasan állapítják meg? Erre szomorú válaszként csak azt lehetett mondani, hogy a börtönök ételmezesi előírásai a kétségbevonat orvosi minimumnál lényegesen többet tartalmaznak. Szomorú ellentéte viszont ennek egyik kiváló tudósunk megjegyzése, aki évekkal ezelőtt, egy népételmezesi tervre azt mondta, hogy annak előírásait érthetetlennek tartja, hiszen a magyar nép a tervben foglaltaknál sokkal jobban él. Az illető tudósunk sajnos népételmezesi adatgyűjtéssel sohasem foglalkozott s bizonyára csodálkozott, amikor az adatgyűjtésekből – ha ugyan elolvasta azokat – megállapította, hogy a szegényebb sorban lévő falusi nép jelentékeny százalékának a tervben említett minimumnál is kevesebb jut. Szabad-e tehát a népételmezes kérdését elhanyagolható tételnek tekinteni? Szabad-e bárkinek, akinek hivatali vagy erkölcsi feladata, hogy a nép boldogulásával törődjék, figyelmen kívül hagyni ezt a kérdést, amelynek elhanyagolása nemcsak az egyedekre, hanem esetleg nemzedékekre is súlyos hatást fejthet ki.

A helyzet – ha nem is a népételmezes, de legalább az érdeklődés tekintetében – a legutóbbi években nálunk is megváltozott. Amióta a Magyar Nemzeti Népetelmezesi Bizottság megalakult, a kérdés állandóan napirenden van, s máris olyan eredményeket sikerült elérni, amelyek a továbbiakat illetően komoly reményekkel kecsegtetnek. De annak, aki a népételmezes foglalkozni akar, annak élettani alapjait is ismernie kell, legalább is nagy vonásokban. Így tudnia kell, hogy milyen táplálékra van az embernek szüksége. Táplálék alatt a tápanyagok összességét értjük. Tehát idetartoznak a kalóriaforrások, amelyek a munka végzését lehetővé teszik, így a zsirok, a szénhidrátok, vagyis keményítő és cukor, a test felépítéséhez szükséges fehérjék, a test különböző funkcióit, anyagcseréjét, a sejtek szaporodását lehetővé tevő anyagok, amelyek közé a vitaminok, a víz, a különböző sók tartoznak. Általában tehát mindazon anyagok, amelyekre testünk fenntartása és munkánk elvégzése végett szükségünk van.

De a tápanyagok a természetben nem tisztán fordulnak elő. Az emberi szervezet nem is alkalmas arra, hogy azokat tisztán fogyassza. A „pilula-kosztra” vonatkozó fan-

tasztikus elgondolások csirájukban megbuktak. Ezért érdekel bennünket az a kérdés is, hogy ezeket a tápanyagokat milyen élelmi anyagok útján tudjuk megszerezni. Itt már az anyagi szempontok is nagy szerepet játszanak. Minthogy közvetlen közelből csak az élelmi anyagok egy része szerezhető meg, itt a termelésen kívül bekapcsolódik az élelmezésbe a szállítás, s ennek alapja az útkérdés is. Helyes élelmezési politikát tehát csak mindezek egybekapcsolásával lehet elérni.

Azonban a mai kor embere az élelmi anyagokat nem tudja természetes alakjukban fogyasztani. A tűz felfedezése és annak nyomán évezredek alatt kialakult főzési tudomány az embert elszoktatta a természetes nyers élelmi anyagoktól. Az ember élelmének ma a természetes anyagok csak alapanyagát képezik, amelyeket az elkészítés lényegesen megváltoztat.

Az élelmiszerek elkészítésének egyik feladata, hogy a nyersanyagokat az emberi szervezet számára feldolgozásra, emésztésre alkalmasabbá tegye. Másik célja, hogy a nyersanyagot izletesebbé, élelmünket változatosabbá tegye. A főldből kihúzott sárgarépa íze mindig hasonló, de a konyha a legváltozatosabban tudja elkészíteni. ízesíti vele a húsvet, díszíti és ízesíti a húsféléket, párolva kitűnő körítés, de főzeléknek is el lehet készíteni s a különböző nyerskosztformák változatos alakban tálalják, sőt présnedvét festésre is felhasználja az ügyes szakács. Egyetlen élelmianyagnak milyen sok, különféle felhasználási módja van, pedig nem is olyat választottam, amelyet a legváltozatosabban tudunk feldolgozni.

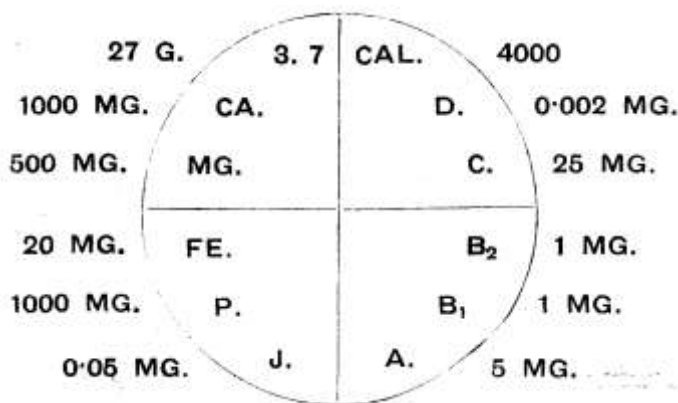
A tápanyag-élelmiszer-élelem képezi tehát azt a teljes sorozatot, amely a népélelmezőt érdekli. Tudnia kell tehát, hogy milyen tápanyagokra van az embernek szüksége; melyek azok az élelmianyagok, amelyek révén ezt legkönnyebben meg lehet szerezni, ezzel kapcsolatosan ismernie kell ennek gazdasági körülményeit is, a körzeti termelési, közlekedési és kereskedelmi viszonyokat, végül ismernie kell az élelmiszerelkészítés módjának jelentőségét.

Az ember tápszükséglete testi állapotától: korától, alkatától, egészségétől és életének körülményeitől, elsősorban munkájától függ.

Különbséget szoktunk tenni a tápszükséglet minimuma és optimuma között, bár kisebb részletektől eltekintve a minimum és az optimum igen megközelíti egymást.

Csaknem minden országban megállapították a különböző korú és foglalkozású egyének tápszükségletét. A népszövetség egészségügyi bizottsága is foglalkozott e kérdéssel, nemkülönben a Magyar Nemzeti Népelelmezési Bizottság.

Bennünket legjobban a mezőgazdasági munkás tápszükséglete érdekel, amely a következő:

A szükséglet a munkának megfelelően minden évszakban különböző. Nyáron természetesen lényegesen magasabb, télen viszont alacsonyabb. A fenti adatok évi középértéket mutatnak. Az ipari munkások kalóriaszükséglete körülbelül 10%-kal, a közepes testi munkát végző embereké körülbelül 16%-kal kisebb, egyébként a szükséglet ugyanennyi.

A szükségletet azért ábrázoljuk köralakban, hogy kifejezésre juttassuk, hogy a tápanyagok egymást kiegészítik s csak együttesen képeznek kerek egészet. Egymással nem helyettesíthetők. Helytelen volna tehát, ha csupán a kalóriaszükségletet vennék figyelembe, s csak azt fedeznék, mert az olyan élelmezés, melynek kalóriaértéke – s vegyük esetleg hozzá – fehérjetartalma is lényegesen meghaladja a szükségletet, de nem tartalmaz a különböző sókból, vagy vitaminból eleget, éppen olyan rossz, mint a kalória, vagy fehérjeszegény élelem.

A nép táplálkozása csak akkor helyes, ha minden tápanyagot kellő mennyiségben tartalmaz.

A második kérdés, hogy e tápanyagokat milyen élelmiszerekben találhatjuk meg. Sokszor hallunk tökéletes, értékes, vagy kevésbé értékes élelmiszerekről, egyes élelmiszerek tápértékéről. Az ilyen megállapítások rendszerint helytelenek. Tökéletes élelmiszer, amely tehát megfelelő arányban magában foglalná mindazokat a tápanyagokat amelyekre az embernek szüksége van, nincs, illetve ilyenek csak az anyatej tekinthető, a gyermeknek és felnőttnek azonban már vegyes élelemre van szüksége. Viszont egész természetes, hogy az egyes tápanyagok szempontjából nagy különbség van a különböző élelmiszerek között. Az egyikben több a fehérje, s az esetleg értékesebb is, a másik zsirban gazdagabb, a harmadik meg jó vitaminforrás.

Az elmondottak alapján az is érthető, hogy nem lehet az egyes élelmiszerek „tápértékét” egyetlen számban kifejezni s egymással összehasonlítani. A „tápérték” fogalmát meghatározni alig lehet. Az egyik külföldi tudományos társaság vitakérdésként tűzte ki a tápérték fogalmának meghatározását, de megegyezésre jutnia nem sikerült. Ez érthető is, mert beszélhetünk kalóriaértékről, fehérjeértékről, A-vitamin-értékről stb., azonban ezeket közös nevezőre hozni, mint azt egy évszázad óta próbálgatják, nem lehet. Éppen ezért hiú kísérlet az is, hogy az élelmiszereknek számban kifejezhető pénztápértékét meghatározzuk. Ez alatt azt kellene érteni, hogy ugyanazon pénzösszegért a különböző élelmiszerek révén mekkora tápértéket szerezhetünk meg. E helyett kénytelenek vagyunk a kérdést részekre osztani, s pénz-kalóriaértékről, pénz-fehérjeértékről, pénz-vitamin-értékről beszélni. E tekintetben már rangsorba is lehet állítani az egyes élelmiszereket.

A viszonylagos pénztápérték kérdése a népélelmezés tekintetében rendkívül fontos, hiszen ez mutatja meg, hogy milyen élelmiszerekkel lehet a szükségletet legolcsóbban fedezni.

Minthogy azonban a pénz-tápérték egyrészt az élelmianyag árától, másrészt tápanyagtartalmától, tehát két nem állandó tényezőtől függ, az alábbi számok csak tájékoztatásul szolgálhatnak.

Felsorolásunk azt mutatja, hogy mai országos és évi átlagos árakat véve alapul, hogyan sorakoznak egymás után az élelmianyagok. A számok azt mutatják, hogy 10 fillérért mennyi tápértékhez jutunk az egyes élelmianyagok révén.

Ilyen számításokat is végzett a Magyar Nemzeti Népelelmezési Bizottság, mielőtt a különböző korú és foglalkozású egyének táp- és élelmianyagszükségletét összeállította volna. Az elméleti elgondolások és gyakorlati szempontok egybevetése alapján a bizottság a közepes testi munkát végző felnőtt egyén legolcsóbb és minimális élelmianyagszükségletét a következőkben állapította meg, húsfélék (hús., zsiger, hentesáru, vér) 14 kg, tojás 80 db, tej 210 l, (lehetőleg teljes, de legalább sovány) túró 5 kg, zsírhüvelyes 12 kg, kásafélék 6 kg, paradicsom 30 kg, zöldsőfélék (bab, borsó, kel, kalarábé, káposzta, saláta, uborka, cékla, paraj stb.) 130 kg, sárgarépa, gyökér 30 kg, zöldpaprika 10 kg, hagyma 15 kg, sütőtök 15 kg, gyümölcs 150 kg, cukor 5 kg (só és fűszer kb. 5 pengő értékben).

A tervezetben olyan élelmiszerek is előfordulnak, amelyeket általánosan nem – vagy legalább is nem az ajánlott mértékben – fogyasztanak. Ezekről néhány szót, kell szólnom. Előbb azonban meg kell jegyezni, hogy a statisztikai adatok egybehangzóan bizonyítják, hogy a szegényebb falusi nép állati fehérjefogyasztása rendkívül csekély, s távolról sem éri el a szükségletet. Állati fehérjeforrásaink a tej és tejtermékek, hús s kisebb mértékben a tojás. A tejből véleményünk szerint fél literre volna szüksége minden embernek, tekintet nélkül korra és nemre. Ezzel szemben a legutóbbi adatok szerint a tejfogyasztás országos átlaga mintegy 4 dl. Gondoljuk csak el, hogy a skandináv államokban, Angliában, Németországban, Svájcban kétszer-háromszor ennyi jut egy embernek! Ha figyelembe vesszük még az elosztás aránytalanságát, megerősítve látjuk az adatgyűjtések azon megállapítását, hogy egyes területeken és egyes népcsoportoknál a tejfogyasztás szinte teljesen hiányzik. Ezért fel kell hívni a figyelmet: a tejtermelés nemcsak gazdaságpolitikai, hanem – sőt talán elsősorban – egészségügyi kérdés. Ha nem gondoskodunk tejtermelésünk megfelelő fokozásáról, népelelmezésünk egyik legfontosabb programját sohasem fogjuk tudni megoldani. Némileg segíteni lehetne a hiányon kecsketartással is. Sajnos ezzel szemben is sok az előítélet. A nagy tejhiányon pillanatnyilag és átmenetileg csak a sovány (főzőt) tejfogyasztással tudunk segíteni. Hangsúlyoznom kell azonban: nem azt szeretnők, hogy azok, akik ma teljes tejet isznak, a sovány tejjel térjenek át, hanem azt, hogy azok, akik ma semmiféle tejet nem fogyasztanak, legalább sovány tejhez jussanak. S arra bizonyos fokig van is lehetőség. A statisztikai adatok szerint ugyanis a tej csarnokok és tej szövetkezetek évente mintegy 370,000.000 liter tejet dolgoznak fel vajjára. Pedig az üzemekbe az összes tejnek csak mintegy felét szállítják be. Tehát az üzemekben és üzemeken kívül vajgyártás végett lefőzőt tejből (még ha a legnagyobb óvatossággal számolunk is), legalább 500,000.000 liter sovány tej marad vissza. Ennek pedig legfeljebb 15-20%-át fordítják élelemre, a többit takarmányra és ipari célokra használják fel. Így tehát az emberi fogyasztás szempontjából évente mintegy 400,000.000 liter soványtej vész el. Ebből a hatalmas mennyiségből több mint 2,000.000 ember tej szükségletét lehetne fedezni. Sokszor halljuk még orvosi körökben is azt az ellenvetést, hogy a soványtejnek nincs tápértéke, hiszen a zsírt kivonták belőle. A tápértékről fentebb mondottakhoz csak azt kell hozzá fűznöm, hogy a tej zsírja igen értékes tápanyag, de nem a legértékesebb a tejben. Ott van még a tejfehérje, s a különböző sók is. Ezek a főzőt tejben vátozatlanul megmaradnak és annak komoly értéket biztosítanak. Azt az ellenvetést is felhozzák, hogy szükség van a soványtejjel az állatok, főleg sertések takarmányozása végett. Csodálatos az emberi értelmetlenség, amikor az igen értékes tejfehérjét nagy üzemvesztéssel sokkal kevesebb,

s kevésbé értékes húsfehérje és zsír termelésére akarja felhasználni. Sajnos a soványtej fogyasztásának szintén útjában áll a transzport. Mert a baj nemcsak az, hogy a vagyoni viszonyok szerinti megoszlás rossz, hanem a regionális megoszlás is. A sovány tejet nem is fogyasztják szívesen. Minthogy bizonyos üzemi feldolgozáson megy keresztül, gyakran halljuk azt a megjegyzést, hogy még higiénikus szempontból is kifogásolható. Viszont az ugyanakkor készült tejszín ellen semmi észrevételt sem tesznek. Azonban a főzés előtt a tőgyemelegre, tehát 30-35 C°-ra történő felmelegítés a tej álló képességét bizonyos mértékig tényleg befolyásolja, de ha közben megsavanyodnék, aludt tejként is felhasználható, akár természetes állapotban, akár egyes főzelékekben is. Végül – ha más mód nincs – túrónak kellene feldolgozni, de ma ez is csak egészen csekély mértékben történik meg.

Ugyancsak nagy hiányokat látunk a húsnál. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a húsfogyasztás bizonyos határok között pontos értékmérője a vagyoni viszonyoknak. Minél rosszabb körülmények között él valaki, annál inkább takarékoskodik a hússal. Ezt a fehérjehiányt valamilyen módon pótolni kell. Némi segítséget a házinyúltenyésztés is jelentene. Sajnos, ez elég nehezen megy. Komolyabb segítség lenne a vér felhasználása. A vért a legtöbb ember nagyon szívesen fogyasztja. A disznótoros vacsorából nem hiányozhat a véreshurka. A baromfivért sem szokás kidobni, hanem a legtöbb helyen hagymával, zsírral elkészítve tálalják fel. Már pedig tapasztalataink szerint a sertés, a baromfi, a borjú, sőt a marha és birka vérenek ize között is alig van valami különbség. Csodálatos, hogy a nagy vágóállatok véreit mégis alig fogyasztják. A vér felfogásának nehézségét, higiénikus kérdéseket, megszokást és sok egyebet hoznak fel ellentétül, sőt még azt is állítják egyes szakemberek, hogy nincs is szükség e kérdés felvetésére, mert hiszen úgy is majdnem minden vért felhasználnak. Ezzel szemben csak egy-két szám adatot szeretnék ismertetni. Magyarországon a vágóhídi vér mennyisége évente körülbelül 1400 vagon. Ebből mintegy 160 vagon fordítanak emberi fogyasztásra s 320 vagon takarmányozási és ipari célokra. Az összes vérből tehát 66% vész el. De ha a Budapestre vonatkozó adatokat levonjuk, úgy az ország többi részére megmaradó mintegy 900 vagonból már csak 77 vagon jut emberi fogyasztásra, ami mindössze 8%, ipari és takarmányozási célokra is összesen csak 90 vagon, tehát a vidéki vágóhidakon termelt vérnek több, mint 80%-a folyik el felhasználatlanul. Kétségtelen, hogy vannak e kérdésnek nehézségei is (a vérvétel tisztaságának biztosítása, tárolás stb.). Egyes felfogások szerint ugyanis a fogyasztásra szánt vér alvadását meg kell gátolni. Nagyobb külföldi vágóhidakon komplikált berendezésekkel biztosítják ezt. Tapasztalataink szerint azonban a tisztaság kérdését némi gondossággal egészen egyszerű házi eszközökkel is meglehetősen oldani, különösen, ha a vágólegények is némi keresethez jutnának a vér révén. S addig, míg alvadásgátló eljárást nem alkalmazhatunk, a közönségesen vett s nagyrészt megalvadott vért is fel lehet használni. Az 1935/36. évi kiterjedt zöldkeresztes gyermekétkeztetési akció igyekezett e téren némi propagandát kifejteni s tapasztalatokat szerezni. A beérkezett vélemények egészen különbözőek voltak. Egyik jelentés szerint a gyermekek eleinte nem igen akarták fogyasztani, de a lelkes konyhavezető mindig más és más alakban hozta a gyermekek elé, míg végül nemcsak megszokták, hanem meg is szerették. Más helyen minden nehézség nélkül fogyasztották. De volt olyan jelentés is, hogy a gyermekeket egyáltalán nem lehetett rászoktatni. Valószínűnek tartjuk, hogy e tekintetben a vezetők felfogásának is nagy szerepe volt. Közvetlen tapasztalatból is látjuk, hogy az időnkinti vérfogyasztásnak akadályá egyáltalán nincs. A gyulai

állami kórházban szoktak kapni mind az alkalmazottak, mind a betegek vérpörköltet s míg eleinte kissé idegenkedtek tőle, ma nagyon szívesen fogyasztják.

A fehérjehiány pótlására szokták ajánlani a szóját is. A szójakérdést már évtizedekkel ezelőtt felvetették, de népelelmezési jelentőségét csak a legutolsó években hangsúlyozták. Kétségtelen, hogy a szója igen értékes élelmi anyag, de értékességét nem lehet tisztán a pénztáérték szempontjából elbírálni. Döntő e tekintetben az, hogy megfelelő minőségű szója Magyarországon termelhető-e. Ha igen, úgy bizonyára komoly szerepe lesz a népelelmezésben, ha azonban nem, úgy a szójapropagandát nem lehet helyesnek tartani. Sokakat félrevezet az a körülmény, hogy egyes országokban a szója nagyon bevált. De csak olyan országokban, amelyek mezőgazdasági terményekkel nincsenek kellő mértékben ellátva. Annak az államnak, amely mindenképpen élelmianyagbehoztalra van utalva, mindegy, hogy búzát, tojást, vagy szóját hoz-e be, illetve a kérdést az anyagi szempont fogja eldönteni. Ha a kalória- vagy fehérje-szükségletet szójafogyasztás útján tudja olcsóbban biztosítani, úgy természetes, hogy inkább szóját vásárol. De nekünk, akik úgy kalória, mint fehérjeforrással, általában mindenféle étellel bőven el vagyunk látva, nem szabad az egyoldalú pénzkérdést elfogadni. De rá kell itt mutatnom az élvezeti érték kérdéssére is. Egészen mulatságos, amikor azt olvassuk a szójapropagandában, hogy 1 kilogramm szója néhány kilogramm húst helyettesíthet. Eltekintve attól, hogy a hús és szójafehérje egyáltalán nem egyforma élettani értékű, az ember nem szójapecsenyét, hanem inkább húst akar enni. A szója ize ellen, ha kisebb mennyiségben használják, tapasztalataink szerint komoly kifogást nem lehet tenni, de az eddigi megfigyelések azt mutatják, hogy a főzésnél csak segéd- és mellék-, esetleg póttanyagként használhatják, de nem főanyagként. Mindezek alapján tehát a szójakérdést egyelőre mezőgazdasági kérdésnek kell tekintenünk s annak megjegyzésével, hogy élelmi anyagként való felhasználása nehézségbe nem ütközik, arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy a népelelmezésbe való bevezetését termelhetőségének kérdése fogja eldönteni.

Külön kell említést tennem a burgonyáról. Ez a kitűnő élelmi anyag még mindig nem érte el azt a helyet, amelyet megérdemelne. Vannak országok, sőt nálunk is egyes vidékek, ahol a burgonya valamilyen alakban minden nap asztalra kerül. Ha arra gondolunk, hogy egyik legkitűnőbb kalória és C-vitaminforrásunk, amelynek fehérjeje is igen értékes, már élettani szempontból is indokoltnak tarthatjuk a burgonyapropagandát. De megkönnyíti azt az a körülmény, hogy rendkívül sokféle alakban használható fel, s némi ötletesség mellett naponta asztalra adható a nélkül, hogy unalmassá válnék.

Végül nézzük a gyümölcsöt. A statisztikai adatok egészen zavarosak. Az egyik szerint 40 kilogramm az évi fogyasztás. Ez véleményünk szerint túlon túl kevés. A gyümölcsstermelés elősegítése élelmezési tekintetben igen kívánatos volna, de feltétlenül össze kell kapcsolni a tartósítás lehetővé tételével. Itt persze nemcsak a természetes állapotban való eltevésre gondolunk, hanem a konzerválás minden módjára: így az aszalásra, befőzésre, pürékészítésre, izek, sajtok, mustok előállítására. Csodálatos, hogy a gyümölcsmust készítése és főleg tartósítása nálunk mennyire ismeretlen, pedig népelelmezési szempontból igen fontos. De a szőlőmust konzerválása is megérdemelné elsőrendű közegészségügyi és gazdasági jelentőségénél fogva a vele való foglalkozást. A bornál és szeszestitaloknál leginkább szemben áll egymással a pénzügyi és az egészségügyi szempont. Nagyon megkönnyítené a kérdés áthidalását a must konzerválásának olcsó megoldása és fogyasztásának emelése.

Az élelmi anyagokon kívül igen fontos kérdés az élelmiszerek elkészítésének módja. Hogy a nép széles rétegei nem tudnak főzni, nem kétséges, bár sokan tagadják. A híres magyar konyha a népi főzés alapján fejlődött ki, de csúcspontját nem a zsellérek, sőt nem is a kisebb-nagyobb falusi gazdák, hanem a birtokos osztály konyháiban érte el. Az amit „rég magyar konyha” néven büszkén emlegetünk, az a nagyasszonyok konyhája volt. S úgy látjuk, hogy nem a nagyasszonyok tanultak meg főzni a személyzettől, hanem az élelmezési kultúrát, a főzéstudományt a belső cselédek vitték ki és terjesztették. Sajnos azonban, nem elég tág körben. A mai népies főzés főcélja a laktatás. Az a fontos, hogy minél teltebbnek érezze magát az ember, minél később éhezzen meg újra. Az izék és zamatok változatossága éppoly kevésbé fontos, mint az, hogy a főzés során a tápanyagokat elpusztítjuk-e vagy sem.

Szent-Györgyi Albert szokta példaként emlegetni, hogy a zöld paprikát csaknem mindenki ecetben teszi el, ez az ecet aztán kivonja a benne lévő C-vitamint, az így vitamin-szegénnyé tett paprikát elfogyasztjuk s az ecetet kiontjuk. Ez csak egy példa, de számosat lehetne felsorolni, amelyek mindegyike azt bizonyítja, hogy nemcsak az élvezeti érték, hanem a tápanyag respektálása is hiányzik a mai népi főzéstudásból, ezért nem várhatunk javulást addig, míg népünket meg nem tanítjuk főzni. De nem ötletszerű, talán jóindulatú, de sokszor nem elég racionális tanításról, hanem rendszeres és általános képzésről kellene gondoskodni. Az élelmezéstan megérdemelné, hogy az iskolákban rendszeresen tanítsák. Régóta javasoljuk, hogy a főzőtanfolyamokat 14-18 éves lányok számára tegyék a levente-intézményhez hasonlóan kötelezővé. De addig is, míg általános intézkedés történik, sok segítséget jelenthet jól átgondolt főzőtanfolyamok rendezése. A belügy, a vallás- és közoktatásügyi, földmivelésügyi minisztériumoknak ezirányú munkája s a Magyar Nemzeti Népélelmezési Bizottságnak a különböző főzőtanfolyamok összekapcsolására megindított akciója e tekintetben is reménnyel kecsegtet.

Ezzel szoros kapcsolatban van az élelmezési háziipar. Elsősorban a gyümölcs-és főzelékkonzervek készítése. Vagy a főzési tanfolyamokkal kapcsolatosan, vagy attól különválasztva kellene rendszeresen konzerválási tanfolyamokat rendezni. Csodálatos, hogy az olyan jóízű és értékes paprikapürét, vagy paprikalekvárt alig-alig ismerik. Nem akarok részletekbe bocsátkozni, de a háziiparszerűen előállítható konzerveknek is egész sorát lehetne felsorolni. A földmivelésügyi minisztériumnak ilyenirányú akciói a legnagyobb érdeklődést érdemlik, de kiterjesztésre is szorulnak, hogy ezek az ismeretek mielőbb általánosakká legyenek.

Végül egy szót a kenyérről. A magyar kenyeret híresnek tartják és híresnek tartjuk mi is, de amikor a jó magyar búzakenyérrel beszélünk, akkor rendszerint megfélekedünk arról, hogy a falusi népnek nem naponkint, mégcsak nem is másodnaponkint, hanem egy-két hetenkint, esetleg háromhetenkint kerül az asztalára a friss kenyér. Sőt a szegényebbje néhány nappal, mielőtt elfogyna, süti az újat, nehogy túlságosan puha legyen, amikor elkezd, mert akkor több fogy belőle. Már pedig a száraz fehér búzakenyér egyáltalán nem mondható jóízűnek. Ha nem a szokásos módon örölt kenyérlisztből, hanem a gabonaszem lehetőleg minden részecskéjét magában foglaló egységes lisztből sütjük a kenyeret, szintén jóízű, s amellet nem is szárad olyan könnyen. E mellett élet-tani szempontból is értékesebb, mert nemcsak a keményítőt és sikert tartalmazza, hanem a gabonában lévő vitaminokat és sókat is. A gyermekétkeztetési akciók azt bizonyítják, hogy az ilyen egységes kenyeret nagyon jól meg lehet szokni. A kérdés azonban szintén más problémákkal kapcsolódik, így elsősorban a malomtechnikával, illetve a malmok

őrlésmódjával, másrészt a takarmánykérdéssel is. Ezért széles körben való megoldása ma még nem egészen könnyű.

Még egy szót a különböző étkeztetési akciókról. A népkonyhák és gyermekétkeztetési akciók a segítségen kívül komoly propagandalehetőséget is nyújtanak. Itt gyakorlatilag is reá lehet szoktatni az ételmeztetteket a helyes ételmezési módra. Sajnos ezeket, az akciókat, főleg a népkonyhákat rendszerint laikusok vezetik. Be kell látnunk végre, hogy egy szakácsné talán tud főzni, de nem biztos, hogy ételmezni tud. Az államszámviteli vizsga pedig magában véve semmi esetre sem képesít ételmezésre is. Csodálatos, hogy a legtöbb helyen még a hatósági orvosok tanácsát is alig veszik igénybe s a népkonyhákat rendszerint számvevő vezeti, aki – ha nagyon lelkiismeretes akar lenni – még kalóriát is számít, de már azzal, hogy a koszt tényleg izletes legyen s változatos, s hogy minden tápanyag meg legyen benne, amire az ellátottaknak szükségük van, nem igen gondol. Ezért igen kívánatos volna, hogy a népkonyhákat és nagyobb étkeztetési akciókat képzett ételmezési szakemberek vezessék. De addig is, míg ez megoldható lesz, a Magyar Nemzeti Népelemezési Bizottság készségesen ad tanácsot népkonyháknak is, s gyermekétkeztetési akciókra kész összeállításai vannak, amelyeket szívesen ad oda bárkinek, hogy elősegítse ezeknek az akcióknak a szakszerűségét. De ma már csaknem minden megyében van főzőtanfolyam, amelynek vezetője szakképzett ételmezési szakember, aki szintén szolgálhat szaktanáccsal.

Látjuk tehát, hogy a népelemezés kérdése rendkívül szövevényes. Szoros kapcsolatban van igen sok egyéb kérdéssel, így a mezőgazdasággal, kertészettel, állattenyésztéssel, közlekedéssel, iparral és kereskedelemmel. Eppen e sokféle szempont összeegyeztetésével igyekszik a Magyar Nemzeti Népelemezési Bizottság a kérdéseket megoldani. De mégis sok olyan probléma is van, amelyet türelemmel, kitartással, jóakarattal kisebb körben már előbb is meg lehet oldani. Ezeknek talán legfontosabbika a tanítás, a propaganda, különösen a termelés tekintetében. Ezenkívül a figyelem reáirányítása könnyen megoldható kérdésekre, amilyen a soványtej és vérfogyasztás, a kecsketartás, házinyúltenyésztés, a méhészkedés. E mellett igen fontos az étkeztetési akciók jóindulatú ellenőrzése és irányítása. Végül – de nem utolsó sorban – addig is, míg rendszeres intézkedések történnek, minden lehetséges módon elő kell segíteni főző-, konzerválási- és gazdasági tanfolyamok létesítését, s azt, hogy ezeken minél többen vehessenek részt.

A népelemezés kérdése nemcsak a jelent érdekli, hanem a jövőt is. Látjuk jól, hogy a múlt mulasztásait is a mai kornak kell megszenvednie. Kötelességünk minden magyar testvérünkkel szemben, de a jövő nemzedékkel szemben is, hogy ezt a kérdést a legélénkebb figyelemmel kísérjük s nem felejtkezve meg annak eléggé fel nem becsülhető jelentőségéről, mindent megtegyünk a javításra, ami csak módunkban áll.

A m. kir. postatakarékpénztár szociális vonatkozásai

ELŐADTA KÖRMENDY JÓZSEF

A m. kir. postatakarékpénztár 1885-ben kifejezetten azzal a szociális célkitűzéssel létesült, hogy széles néprétegeket takarékosagra neveljen és ezáltal részükre az anyagi megalapozottság gazdasági és szociális előnyeit biztosítsa. Az alapító törvény, az 1885: IX. törvénycikk, a m. kir. postatakarékpénztárt kifejezetten néptakarékpénztárként létesítette, amelynek feladata a legszegényebb néprétegek megtakarított filléreinek összegyűjtése, nagytőkévé alakítása és annak a gazdasági élet rendelkezésére bocsátása. A takaréközletág üzletvitelében tehát a postatakarékpénztár célja a takarékoságot minél szélesebb néprétegekben fejleszteni, vagyis a kisegzisztenciákat gazdaságos életmódra szoktatni, amelynek hatása a termelés és a fogyasztás rendszerességében nyilvánul meg. Mind az állami szavatossággal, mind a betevőknek nyújtott kedvezményekkel tulajdonképpen az állam maga segíti elő a takarékoságot.

Közgazdasági szempontból a takaréközlet nem állandóan fluktuáló, hanem hosszabb időre beállított műveletek sorozata, amelyekből a postatakarékpénztár néptakarékpénztári jellegénél fogva még azokat sem zárja ki, akiknek cselekvőképességét, vagyis rendelkezési jogosultságát a magánjog esetleg korlátozza. Ennek ellenére azonban a postatakarékpénztár a magánpénzintézetek betétgyűjtő tevékenységénél versenytársként nem jelentkezik. Az apró tőkéknek ugyanis nincs meg az a hasznossági foka, amelyet a pénzintézetek üzleti szempontból elérni kívánnak, másrészt pedig a m. kir. postatakarékpénztár szerepe teljesen hézagpótló, mert a pénzintézetek felé igyekszik nagyobb tőkeerejű betevőket képezni. A takarékoság terén kifejtett működés eredménye az, hogy a m. kir. postatakarékpénztárnak jelenleg közel 600.000 betevője van. A betevők száma 1929-ben 1,400.000 takarékbetevővel kulminált. Az ezt követően beállott jelentős mérvű csökkenés magyarázatát abban leli, hogy az intézet az elszakított területek betevőit, valamint a betéminimumon aluli követeléssel bíró kb. 1,000.000 számlát egyetlen gyűjtőszámlára összpontosította. Ekkor az intézetnek csupán 252.000 ú. n. élő betéte volt, amely 7 év alatt megkétszereződött, bizonyosságául annak a bizalomnak, amellyel az ország lakossága a m. kir. postatakarékpénztár iránt viseltetik. Az 1938. évi adatokat véve figyelembe, az ország minden 17-ik lakosa postatakarékpénztári takarékbetevő. Összehasonlításként felemlítem, hogy legnagyobb a sűrűség Japánban, ahol 13 lakosra esik 1 takarékbetevő, Belgiumban 1.4, Svédországban 2.8, Hollandiában 3.6, Olaszországban 3.7, Franciaországban 4, Angliában 5, Lengyelországban 5.5, Ausztriában 18.5, Csehszlovákiában 22, Jugoszláviában 31.5, Romániában 72. A postatakarékpénztári betétekből egy lakosra 14 P, illetve egy betevőre 244 P, Ausztriá-

ban 21, illetve 402 Schilling, Belgiumban 1509, illetve 2140 belga frank, Csehszlovákiában 36, illetve 791 cseh korona, Franciaországban 583, illetve 2350 francia frank, Hollandiában 70, illetve 253 hollandi forint, Romániában 202, illetve 14.640 lei.

A betétek elfogadásánál szociális irányban az a főszempont, hogy a betevők érdekében lehetővé kell tenni a legcsekélyebb összegek elhelyezését is. Ugyanakkor azonban az is szükséges, hogy meghatározzák azt a legmagasabb összeget, amelyen felül az intézet betétet kamatozásra el nem fogadhat, mert csakis így biztosítható az intézet néptakarékpénztári jellege. A takaréközletágban elhelyezett betétkövetelések összességű megoszlása igazolja a legjobban, hogy a m. kir. postatakarékpénztár mennyire megőrizte néptakarékpénztári jellegét. 1938-ban a betétkövetelések összeg szerint a következő megoszlást tüntették fel: 10 P-ig 4639%, 11-20 P-ig 15.2%, 21-100 P-ig 2956%, 101-1000 P-ig 8.29%, ezenfelül 0-56%, a betétek 61.59%-a tehát 20 P-n alul marad. Az alapító törvény az elhelyezhető betétösszeg legalacsonyabb értékhatárát először 1 forintban, majd a pénzürték változásával kapcsolatban 1 koronában, illetve 1 pengőben állapította meg. A néptakarékpénztári jelleg kidomborítását s egyben az intézet szociális működésének kimélyítését jelenti az a körülmény, hogy a m. kir. postatakarékpénztár ezt az elhelyezhető legkisebb betétösszeget – az ú. n. betétminimumot – tovább csökkentette és lehetővé tette, hogy a felek azt filléres összegekben gyűjthesék össze. Erre a közismert takaréklapok szolgálnak, amelyeken a betétminimum apróbb címletű postai levélbélyegek felragasztásával gyűjthető össze.

A takaréközletág szociális továbbépítését jelentette a betétek lefoglalhatatlanságának biztosítása is. Az alapító törvény intenciói szerint a postatakarékpénztárnak gazdaságilag gyenge betevői a hitelezőkkel szemben fokozott védelemre szorulnak, nehogy az egészen apró tőkék a takarékbetevők rendelkezése alól – kielégítési végrehajtás során – elvonassanak. Ebben az irányban az alapító törvény megállapítása, majd későbbi törvényes rendelkezések következtében a 2000 P-ig terjedhető betéttőkekövetelések foglalás, illetve zálog- és megtartási jog alól mentesülnek. Szociális irányú intézkedés az elveszett vagy elloptott betétkönyvek megsemmisítési eljárásának – a betevők érdekében – postatakarékpénztári hatáskörbe történt utalása is. Ennek következtében a hosszabb időt igénybevevő bírói eljárás helyett a postatakarékpénztár a megsemmisítési eljárást rövid egy hónap alatt lefolytatja és ezáltal a betevőket hamarabb juttatja abba a helyzetbe, hogy követeléseik felett rendelkezni tudjanak.

A takarékbetevők legszélesebb rétegeinek a biztosítás általános szociális előnyeire való nevelését jelentette a betétkönyveknek zárttá nyilváníthatása is, vagyis valamely választott feltétel teljesüléséig a rendelkezési jogról való lemondás. Az önbiztosítást megvalósító zárttá nyilvánítás feltételei túlnyomó részben az emberi élet olyan eseményei, amelyek rendszerint nagyobb anyagi megterheléssel járnak. Ezek: nagykorúság, katonai szolgálat és férjhezmenés. Ezekhez a feltételekhez kapcsolódik úgy a természetes, mint a jogi személyek által egyaránt választható további két feltétel: a meghatározott összeg és a meghatározott idő elérésének a feltétele. A XIX. évszázad második felében az volt a helyzet, hogy a legalacsonyabb néprétegek – amelyek kereseti lehetőségei általánosságban igen ingadozók voltak és nem egyenletesen jelentkeztek - természetesen idegenkedtek biztosítási üzlet kötésétől, amely a biztosítási díjnak meghatározott összegben, de különösen meghatározott időpontokban történő fizetését, mint alapfeltételt kívánta meg, a díjfizetés elmaradása a biztosítási ügylet stornírozását és legtöbb esetben a befizetett összegeknek teljes vagy részleges elvesztését jelentette.

A m. kir. postatakarékpénztár a takarékbetétek zárolási rendszerének bevezetésével a feleket a biztosítási eszmének kétségkívül megnyerte és későbbi fejlődésében a biztosító magánvállalatok ügyfeleivé képezte ki. Azzal, hogy a zárolt betét tulajdonosát semmiféle anyagi hátrány nem érthette, mert ha az illető személyi viszonyaiban gyökeres eltolódás jelentkezett vagy őt sorscsapás érte, a postatakarékpénztár a zárolást mindig feloldotta, magát a biztosítási eszmét tette kedveltté. Ugyanez a szempont játszott szerepet a takarékbetevők által a postatakarékpénztár őrizetére bízott értékpapírlétekek zárolásával kapcsolatban is.

Szociális szempontok domborodnak ki a takarékbetétek követelésének erőteljesebb védelmében, amelyet elsősorban a betétkönyveknek névreszóló mivolta biztosít. A legszegényebb társadalmi osztály, amely leginkább ki van téve betétkönyve elidegenítésének, részesül közvetett védelemben azáltal, hogy visszafizetések igénylésénél, a betétkönyv bemutatásán kívül, szükség esetén a személyazonosság igazolását is megkivánják. A betét biztonságát a takarékbetevő által esetleg választott jelszó is fokozza. Szociális szempont érvényesül abban a gyakorlatban is, hogy a betevő hagyatékából az igazolt temetési költséget az, aki a betevő eltemettetéséről gondoskodott, minden eljárás nélkül megkapja.

A takarékküzetág összeg szerinti összfordalma 1938-ban 277.,200.000 P, a betétálladék pedig ugyanez év végén 121.,800.000 P-t tett ki.

A postatakarékpénztár szociális célkitűzései az értékpapírüzletág lebonyolításában is jelentkeznek. Ebben az üzletágban lehetőséget nyújt az intézet arra, hogy a betétmaximum elérése után már nem kamatozó összegek állampapírokba való befektetéssel gyümölcsöztethetők legyenek. Ezen a téren az intézet szociális célkitűzéseinek szem előtt tartásával odáig ment, hogy 1909-ben rész járadéküzletet vezetett be, amely berendezéssel mód nyílt arra, hogy a betevők állami járadékkötvények részbirtokosai lehessenek a nélkül, hogy őket részcímleteiknek teljes címletre való kiegészítésére kényszerítették volna. A postatakarékpénztár ezért betevői részére a pénzügyminiszter által kijelölt értékpapírokból $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ és $\frac{3}{4}$ címleteket is vásárolt betevőinek. A részjáradék vásárlását csakis betevők eszközölheték, aminek kifejezetten az volt a célja, hogy ezzel a berendezéssel az állampapíroknak a nép tőkeszegény rétegeiben való elhelyezését mindinkább lehetővé tegyék.

A takarékküzetág kifejezetten szociális hivatása mellett a szociális célkitűzések a csekküzletág forgalmában is megfelelően érvényesülnek. Bár a csekküzletág a népeségnek nem azt a rétegét érinti, amely a takarékküzetág lebonyolításában vesz részt, hanem kizárólag a gazdasági életben szereplő réteget, mégis szociális szempontok érvényesítéséről lehet szó a csekküzletágnak ama vonatkozásainál, amelyeknél a számlatulajdonosok ügyfelei vannak érdekelve. Ebből a szempontból különös figyelmet érdemel az állami csekkforgalom, amelynek 1924-ben elrendelt postatakarékpénztári lebonyolítása – nagy pénzügyi szempontok érvényesülése mellett – számos szociális természetű eredménnyel járt. Az állami pénzforgalom koncentrálása előtt adóbefizetés, csekély kivétellel, kizárólag állampénztáraknál volt eszközölhető. Az állampénztárak mérsékelt száma következtében az a helyzet adódott, hogy adófizetési határidők körül olyan torlódás keletkezett, hogy órákon, sokszor napokon keresztül kellett az adófizető polgároknak várakozniuk, míg sorra kerültek. Ugyanez volt a helyzet a nyugdíjasok, nyugbérések stb. ellátási díjainak kifizetésénél. A centrális állami pénzkezelés bevezetése óta ezek az állapotok megszűntek, mert ettől az időponttól kereken 3000 postatakarék-

pénztári közvetítő szolgálat ellátásával megbízott postahivatal és postaügynökség fogad el befizetéseket és eszközöl visszafizetéseket, utóbbiakat legnagyobb részét az ellátásra jogosult lakásán. Ez a körülmény a felek szociális érdekei javára írható, mert ilymódon energia-, munkaidő- és munkabérvesztés, valamint egyéb hátrányok kiküszöbölhetők voltak.

Minden korszak legismertebb és legnépszerűbb hitelügylete a zálogkölcsonnyújtás – hitelnyújtás kézizálog ellenében – amellyel már az ókorban is foglalkoztak. A kir. zálogházak Mária Terézia által történt létesítésüktől kezdve a kölcsönök folyósításához szükséges összegeket részben kötelezvényre, részben pedig pénztári utalványra, illetve folyószámlára vették fel. A kir. zálogházaknak, az állami Árverési Csarnoknak és az állami Beraktározási Vállalatnak a postatakarékpénztárral való egyesítése 1924. július i-ével történt, amely intézkedést az 1925: IX. törvénycikk hagyta jóvá. A törvény indokolása szerint, a szanalási törvényben lefektetett elveket szem előtt tartva, mutatkozott célszerűnek, hogy a kir. zálogházak, az állami Árverési Csarnok, az állami Beraktározási Vállalat szervezetileg és gazdaságilag a postatakarékpénztárral egyesíttessék, mert ezáltal az ügyvitel egyszerűsítése mellett egyrészt a személyi és dologi kiadásoknál lényeges megtakarítások voltak elérhetőek, másrészt pedig ezeket az üzemetek lényegesen ki lehetett bővíteni. Mindezek figyelembevételével a zálogházaknak a postatakarékpénztárhoz való kapcsolása a fokozottabb üzleti szellemben való vezetésen kívül azért történt, hogy a zálogház útján történő állami hitelnyújtáshoz a szükséges tőkéket a postatakarékpénztár révén biztosítsák. A zálogházak deficitje, önálló működésüknek legutolsó éveiben több, mint 100.000 K-ára emelkedett. Mivel azonban a zálogház nem csupán jótékony-sági intézmény, hanem a gazdasági élethez idomuló közérdeket szolgáló szervezet, amelynek gazdasági és szociális feladatokat kell ellátnia, a deficitnek az adózók pénzéből való fedezését nem lehetett rendszerré tenni. A törvényhozás tehát visszatért arra az útra, amely ha talán nem is teljesen modern értelemben kialakulva, az alapító előtt is lebegett, hogy t. i. a hitelre szoruló igényei lehetőleg ugyanazon társadalmi rétegnek gyümölcsözően ugyanott elhelyezett megtakarításaiból nyerjenek kielégítést. Minthogy pedig a zálogház elsősorban a kisemberek, tehát a nagytömegek kölcsönnyújtó intézete, a legegyszerűbb megoldási módnak az kínálkozott, hogy a zálogkölcson szükséglet a kisemberek megtakarításaiból összetevődő postatakarékpénztári tőkékkel fedeztessék. Így mondotta ki az 1926: XIV. törvénycikk, hogy a postatakarékpénztár elsősorban a takarékbetét s részben a csekk- és kliringforgalomból eredő tőkéit a kézizálogkölcson üzletágnál szükséges forgótőkében helyezheti el. A m. kir. postatakarékpénztár monopolisztikus helyzetét a kézizálogkölcsonnyújtás terén a kormány 1926-ban rendeletileg biztosította, amely szerint a kézizálogkölcson üzlet folytatására újabb engedély további rendelkezésig nem adható.

A zálogüzletág szociális rendeltetését különösen a kölcsönök után felszámított kamatok megállapításánál tölti be. Ennek méltányos megállapítására a kormány és a m. kir. postatakarékpénztár a maga részéről a legnagyobb súlyt helyezi. Az intézet a zálogházak átvétele időpontjában fennállott évi 18%-os kamatot 1925-ben 14%-ra, 1926-ban pedig 10%-ra mérsékelte. A fizetendő kamatot a pénzügyminiszter a kereskedelemügyi miniszterrel egyetértőleg állapítja meg.

Az elmondottak szerint a m. kir. postatakarékpénztár valamennyi üzletágában már alapításától kezdve az állampolgárok szociális érdekeit tartja szem előtt.

III.
AZ EGYHÁZAK SZOCIÁLIS MUNKÁJA

A katolikus egyház szociális célkitűzései

ELŐADTA GLATTFELDER GYULA

Elnézést kell kérni, hogy amikor a polgári közigazgatás fejlettebb rendje érdekében előadások folynak, az egyház eszményi és elvont célkitűzéseiről a szociális téren külön is szó essék. Az az oka talán, hogy ezek a kísérletek végeredményben mégis csak a gyakorlati életet is érintik s akik az előadás megtartására kértek, úgy vélték, hogy a polgári közigazgatás nem fog veszíteni, ha az egyház vonatkozó célkitűzéseit a szociális kérdéssel szemben röviden megvilágítják hallgatóim előtt s feltárják, mik azok az elgondolások, amelyeket a katolicizmus ezzel az eminens polgári érdekekkel szemben elveiből kitermel s mik azok az elméleti, de egyúttal gyakorlati útbaigazítások, amelyeket a pápák és a történelem nemcsak a lelki élet javára, de a társadalmi és gazdasági rend biztosítása érdekében is ma már valósággal emberi közkinccsé avattak.

Egyáltalán lehet-e szólni arról, mik a katolikus egyház szociális célkitűzései? Bizonyára lesznek, akiknek szemében ez a szándék paradoks, mert hisz mindannyian úgy emlékezünk, hogy az egyház alapítójának, az emberiség megváltójának, a kereszténység elvi és gyakorlati konstruktorának szava az volt: „Az én országom nem e világból való.” Ezért lesznek talán, akik úgy vélik, hogy az egyház szociális célkitűzéseiről szólni vagy anakronizmus vagy logikai ellenmondás.

Akik azonban a kérdéssel továbbmennek és a krisztusi igazságot nemcsak legközelebbfekvő elvi értelme szerint ítélik és mérlegelik, hanem belemerülnek az evangélium szellemébe és a krisztusi tanítást a maga teljes mélysége szerint iparkodnak megfogni és megérteni, azok azonnal ráeszmélnek, hogy az előbbi idézet nem lehet merev kategória, amelynek szűk keretei közül nem lehet kilépni, mert egy másik krisztusi nyilatkozat is elhangzott s úgy szól: „Szeresd felebarátodat mint tenmagadat.” Bármennyire hangsúlyozza is az egyház alapítója, hogy az ő országa lelki ország és lelki érdekek szolgálatába van beállítva minden szerve, nyilvánvaló, hogy a felebaráti szeretet alapvető etikai célkitűzésében, amelyet az egyház alapítója mint dogmát és élettervet felállít, benne foglaltatik, hogy az egyháznak az idők során bizonyára lesz az emberi nyomorúság enyhítésére, de az emberséges együttélés biztosítására, valamint nemesebbé és tűrhetőbbé tételére elgondolása, programja és konkrét javaslata.

Ha a szent könyvekben lapozunk, ez csakhamar nyilvánvaló lesz. Az evangéliumban lefektetett alapelveket tovább fűzték s különösen Szent Pál apostol irataiban nem egy szociális kijelentés foglaltatik. Ő szegezte le pl. hogy „méltó a munkás az ő bérére”, amit igen gyakran idéznek, s rá hol jól, hol helytelenül hivatkoznak. Ugyanide tartozik a nemzetek apostolának kijelentése: „Aki nem dolgozik, ne is egyék.” Oly alapigazságok ezek, amelyek etikai tételek és rendeletek. Kétségtelen azonban, hogy az egész gazdasági és szociális rendnek is épügy alapfogalmai, mint a hiterkölcsei életnek is előírásai.

Ezekből az alapigazságokból kiindulva meg kell állapítani, hogy a kereszténység – tehát az egyház munkája is – nem tisztán elméleti elgondolás, nemcsak lelki szol-

gálát, hanem a lelki szolgálaton keresztül az ember földi, anyagi, társadalmi és gazdasági érdekeinek is szolgálata, kielégítése és előmozdítása. Ép azért nyilvánvaló, hogy annak az egyházi szervezetnek, amely azzal az igénnyel lép a világba, hogy az emberiség szellemét és ambícióit felsőbb célok felé irányítsa és kielégítéshez juttassa, lesz a különböző szociális igényekre tekintettel szükségleteket megoldó elgondolása, programja és törvénye.

Az ősegyház életébe vetett egy futó pillantás ráeszméltet, hogy a kereszténység élete kezdetétől fogva a szociális bajok és hiányok orvoslására igen bátor, határozott és nagystílű gesztussal állott ki a sikra és iparkodott segítőkészet nyújtani azok felé, akik a szociális igazságtalanságot és bajt leginkább viselték, a nyomorultaknak és szegényeknek. Tisztelt hallgatóim ismerik a szentírási könyvet, mely az ősegyház életét szemlélteti, az Apostolok Cselekedeteit. Ebből emlékeznek, hogy az egyház őskorában, amidőn a keresztény gondolat minden irányban kibontakozott, egy egészen új szociális berendezkedés képe alakult ki, amely rend a szeretetre és karitászra építve kívánt és tudott is a híveken nemcsak lelkileg, hanem anyagilag és gazdaságilag is segíteni. Emlékeznek ott arra a rendre, amelyben – mint mondja a könyv – a híveknek mindenük közös volt és ezt a közös tulajdont az apostolok rendelkezésére bocsátották, akik viszont az arra rászoruló keresztények szükségletét kielégítették és így valamiféle testvéri együttesség alakult ki a szó nemes és legteljesebb értelmében az ősegyházban. A szeretet ezen primitív követelményeivel szemben furfangos kibúvót kereső Ananias és Safira katasztrófája szintén ismeretes.

Akik visszamenően a mai viszonyok és fogalmak szerint akarják a múltat rekonstruálni – e tekintetben a szociáldemokraták és kommunisták egyetértőleg vélekednek - és vitatnák az igazságot, azok priori felállított elgondolással azt állítják, hogy tehát az ősegyházban kommunizmus volt. A szociáldemokraták legnagyobb protagonistái a történeteket annak bizonyítására kívánják felsorakoztatni, hogy a vagyonszétosztás elve, a köztulajdon gondolata, a kereszténység alapvető fogalmával és az egyház ősi fegyelmével nemcsak nem ellenkezik, hanem inkább annak vonalán mozog. Ez a beállítás azonban téves, mert az ősegyház segítőkészsége nem szocialista vagy kommunista elmélet, hanem karitativ keret, amelyen belül törekedett hívei között az egyetértést és kellő társadalmi egyensúlyt is biztosítani.

Ez a karitativ elgondolás szent örökség gyanánt maradt az egyházra a legújabb korig. Ebből kifolyólag állapította meg a tehetőseknek és gazdagoknak kötelezettségét a szükségét szenvedőkkel szemben nemcsak a jó szív sugallata jogán, hanem erkölcsi obligó követelményeképpen is s ez jellemezte és jellemzi egész hívő-kezelését és hierarchikus rendjével szemben támasztott igényeit napjainkig. Érdeemes erre vonatkozólag az egyházas gondolkozás klasszikus tanúinak, a szentatyáknak felfogását ismerni. Alexandriai Kelemen szerint: „A gazdagság nem tilos, mert magábanvéve sem nem jó, sem nem káros, csak oly eszköz, mely a jóra és rosszra egyaránt fölhasználható; a szándék szabja meg értékét. Igazán gazdag, aki vágyain uralkodni tud.” Aranyszájú Szent János egész röviden úgy fejezi ki a vonatkozó keresztény gondolatot: „hogy a földi javak csakis helyes használatuk révén jutnak birtokunkba.” Szent Ágoston azt mondja, hogy nagyon szívesen gondol a lemondásra a tulajdonjogról s ha mégis ragaszkodik hozzá mert észszerű tan, de elítélni csak azokat nem lehet, akik gazdagságukat jól használják fel.

Ez az elgondolás az első négy keresztény század iróinál állandóan visszatér s az

annak megfelelő gyakorlat érteti meg, hogy az őskereszténység oly imponáló módon jelent meg a pogány világ előtt s oly tiszteletet parancsoló szolidaritással, hogy pl. Julianus apostata, aki meg akarta dönteni a kereszténységet és visszaállítani a pogányrendet, mégpedig keresztény szellemiség belecsepegtetésével, külsőséges formák helyett bensőbb lelki elgondolással vagy legalább is gyakorlatilag, azt írja Arsadius pogány főpápnak: „Ugyanazt a felebaráti szeretetet kell gyakorolnunk, mely a keresztényeknél szokásos. Azért elrendelem, hogy ugyanoly kórkázakat állítsatok mint aminőket a keresztényeknél láttok. Galátia fizessen évenként 30 ezer mérő búzát és 60 ezer korsó bort, amelyből nemcsak papjaikat lehet majd ellátni, hanem a vándorokon és koldusokon is segíteni. Mégis csak szégyen ránk nézve, hogy sohasem lehet zsidókat látni koldulni s hogy a galileiak (ezek a keresztények) nemcsak a maguk szegényeiről, hanem a mieinkről is gondoskodnak. Ha nem cselekszünk ugyanúgy, isteneink is csakhamar eltűnnek.” Szóval gyakorlatilag, bizonyos opportunizmussal, kívánt a kereszténységtől elszakadt császár a pogányságba új ritmust hozni és tekintélyét helyreállítani, ami a kereszténységben életigény és életstíl volt, a karitás gyakorlásával. Hogy ennek az őskeresztények mily súlyt tulajdonítottak, arra jellemző, hogy a papság külön osztályát, a diakónusok rendjét iktatták be isteni sugallatra az apostolok az egyházi szervezetbe mint elsősorban a szegények, özvegyek és árvák segítésének ellátására rendelt szervet, míg ők az igehirdetéssel és szentségek kiszolgáltatásával lesznek elfoglalva.

Ami az első századokban de facto történt a szeretet művei révén, azt az egyház utóbb intézményesítette, amikor a felebaráti szeretet gyakorlására külön szerzetesrendeket hívott életre. Ezek elsősorban azért alakultak, hogy a lelki tökéletesítésre irányuló vágyak legyenek otthonai és kielégítői. Azonban már kezdettől az is rendeltetésük lett, hogy az emelkedett lelki vágyból kifolyólag az anyagi szűkségen, a bajban levő népréteg nyomorán, segíteni és enyhülést juttatni szintén kötelességüknek ismerjék. Keleten keletkezett az intézmény s amint Madách Ember tragédiájának római jelenetéből emlékezhetünk, mint hagyják el az erkölcsi csömör hatása alatt a nemesebben gondolkozó emberek a tobzódó világvárost s vonulnak vissza mint remeték a tébai sivatagba, hogy a világ piszkos csábításai közül kiszakadva, teljesen az öntökéletesítés és éghez emelkedő gondoskodás ápolásának szenteljék magukat. Az életrend azután később nyugaton bontakozott ki a leggazdagabban, de úgy keleten mint nyugaton attól a szent ambíciótól telítve, hogy magát megszentelje és másokon segítsen.

A fejlett és századok során csodálatos módon differenciálódott szerzetesi intézmények egyik alapvető elgondolása volt mindig a szociális bajokon, társadalmi nyomorúságon különböző formában és váltakozó stíl szerint segíteni. Tanulságos e tekintetben a nyugati szerzetesség anyaintézményének, a Szent Benedek-rendnek, életét figyelemmel kísérni. A koraközépkori bencés kolostor-stílus világosan szemlélteti, hogy a lelki, vallási ambíció mennyire szolgálja egyben a szociális bajok enyhítésének szent vágyát. A múlt évi karitás kiállítás keretében egy kis modellen bemutatták egy középkori kolostor tervét, amelyen a következők láthatók: gyógyfűkert, orvoslakás, érvágó-laboratórium, kórház, szálló, könyvészet, zarándok-templom, káptalanterem, keresztút, koldusszoba, zarándokház, konyha, műhelyek, sajtgyár, aszaló, istálló, csavargók szállása.

Ez a koraközépkori kolostormodell egymaga felvilágosít, hogy e szerzetes intézmények hatalmas szociális otthonok is voltak és hogy nemcsak ma létesítenek egyetemi settlementet és nemcsak ma terveznek sokoldalú szociális intézményeket, hanem abban a korban, amelyet sötétnek szoktak nevezni, a szerzetes-otthon tulajdonképp ily ember-

baráti, társadalomsegítő szociális igényt kielégítő munkatér volt, amelyei az egyház nemcsak azért honorált és támogatott, hogy benne néhány száz válogatott elit lélek a maga kegyelmi vágyának kielégülését találja meg, hanem azért, hogy minél szélesebb társadalmi rétegek ott menedéket leljenek.

Arról talán nem is kellene szólni, hogy a kolostorok mindenféle a gazdasági és kulturális munka elindítói és ezzel a szociális fejlődés kezdeményezői voltak. Amikor pl. ma ellentétet próbálnak megkonstruálni a keresztény gondolat és a német népiség között, nem ártana arra rámutatni, hogy a németség az erdőből, ahová az ősgermán elvonult és tulajdonképp csak hadi erényeket gyakorolt és fejlesztett, utat vágni, irtást eszközölni, mocsarakat kiszáritani s ezeken a művelté tett területeken a germányságot a civilizált életre rávezetni és ránevelni, ezeknek a kolostoroknak volt történelmi hivatásuk és csak egy-egy ilyen kolostor körül alakult ki a város az ő civilizált életével és szociális igényeivel, s ha van biztosíték rá, hogy szociális egyensúly és fegyelem is alakuljon, az elsősorban a szentségnek és fegyelemnek azon műhelyeiben található fel, amelyek a kolostorok ősgermán törzsek települési területein voltak.

De ugyanez történt Magyarországon is. Amikor Szent István király egy-egy országrész számára kolostort alapított, azt nemcsak azzal a gondolattal tette, hogy ott meginduljon az egyházi élet s elkezdődjék az imádság és zsolozsma, hanem hogy centrum alakuljon, amely körül a magyarság minden haladásra irányuló vágya és művelődést áhító törekvése szolgálatot nyerjen, de egyben a szociális megértésre is ráneveljék.

Érdeemes elolvasni ennek igazolására a pannonhalmi monostor apátjának, Urosnak, ki a tatárokkal szemben is megvédte a szent hegyet, 1226-ban írt jelentését, hogy meggyőződünk, mily népjóléti feladatot teljesített a hitbuzgalom e menedéke. Fel van ott sorolva, hogy a rendház jövedelmei hogyan használtatnak fel: egynegyede az egyház szükségletére, egynegyede a szegények támogatására s ugyanannyi egészségügyi és emberbaráti feladatokra, valamint templomi és liturgikus célokra. Az okmányt olvasva nemcsak a múlt drága emlékein merengünk, hanem igazságosan azt is megállapítjuk, hogy a legemelkedettebb katolikus lelkiség otthonai a társadalmi jólét és egyensúly biztosításának is voltak fellegvárai.

A középkor folyamán a szerzetesrendek egész sora létesült, amelyek mind egy-egy szociális szükséglet kielégítésére voltak hivatva. Hallgatóim emlékeznek az egyháztörténelem XIII. évszázadára, amikor a maihoz hasonló válságos időben szörnyű szociális láz emésztette egész Európát, s akkor alakult meg Assisi Szent Ferenc rendje, mely az igénytelenség példaadásával és buzgalomból táplálkozó lemondás hősi lendületével óriási tömegeket mozgósított és tömörített maga körül, akik százezerszámra a lelkiség megmutatásával s az áldozatos szeretet példátlan gyakorlásával vezették le azt a válságot, amely épp úgy összeomlással fenyegette a társadalmat, mint ma a marxista veszedelem.

Ugyanabban az időben létesültek rendek, amelyek ama kor különleges súlyos bajainak enyhítésére vállalkoztak addig ismeretlen áldozatossággal. Ilyen volt pl. a trinitáriusok és mercedáriusok rendje. Ezek arra szervezkedtek, hogy az izlám rab-ságába került keresztényeket kiváltsák, részben anyagi javaik áldozatával, részben pedig saját szabadságuk rendelkezésre bocsátásával. Nyomukban ugyancsak szociális célkitűzéssel létesültek később a különböző karitatív szerzetek, mint pl. az irgalmasok rendje, amelynek itt Budán is van kórháza s amely nem orvosok társulataként, hanem a betegápolás hivatásszerű végzésére alakult. Közigazgatási gyakorlatukból kétség-

telenül ismereteseek azok a női szerzetesrendek, amelyeknek egész sora azzal a célkitűzéssel létesült, hogy a betegápolás vagy szociális nyomorúság enyhítésének programjával bizonyítsa be, hogy a katolikus egyháznak van elgondolása hithideg korban is. Páli Szent Vince irgalmas nővérei, a ferences, keresztes és Szent Erzsébet apácák ápolónői majd minden nagyobb községben ott találhatók s a polgári közigazgatás szolgálói bizonyára elismeréssel adóznak azon önfeláldozásnak, amelyet az emberi érdektől függetlenül tanúsítanak. Említésre érdemes a Jó Pásztor szerzete, amely egyik legnagyobb társadalmi baj, a bukott nők szálnalmas seregének megszüntetésére fordítja munkáját és életét.

A karitatív tevékenység terén azonban a katolikus egyháznak nemcsak szerzetes rendjei buzgólkodnak, hanem már a középkortól kezdve, de főleg az újkorban a hívek kebelében megalakult jámbor társulatok szintén halhatatlan érdemet szereztek maguknak. A múlt évi karitás kiállításán az eucharisztikus kongresszus alkalmával látható volt, mit tett a nyomor enyhítése terén a katolikus társadalmi buzgalom és mit akar még elérni. Bemutatták ott a magyar közép- és újkor idején alakult jámbor társulatok működését, aminők a Szent György Társulata, Szent László kalendás társulata, a Krisztus-kollégium és ehhez hasonló intézmények, amelyek a XIII. századtól kezdve a legújabb korig személyes szolgálattal és szegény- meg kórházak állításával úgy járványok, mint a nagy társadalmi válságok idején halhatatlan érdemeket szereztek.

Szeretném hallgatóim figyelmét felhívni arra az érdekes munkára, melyet a Szent Vince-konferenciák fejtenek ki. Ez a Franciaországból a múlt század elején Ozanam Frigyes kezdeményezésére elindult mozgalom azóta az egész világon hatalmas szervezetté nőtte ki magát s világi hívekből alakított szociális munkavállalók és munkatestvérek gárdáját építette ki. Szülőhazáján kívül Olaszországban és Németországban, de nálunk is igen tiszteletreméltó eredményeket ért el a házi szegénygondozás terén, amelynek végzése során legnagyobb érdeme, hogy nem elégszik meg alamizsnagyűtéssel és kiosztással, szóval a jótékonyági készség felkeltésével, hanem a konferenciák tagjai maguk személyes szolgálat teljesítésének vágyával indulnak el a szegények látogatására, ápolására és vigasztalására. Ez a közvetlen szolgálat minden alamizsnánál fontosabb és eredményesebb.

Hasonló irányban, de még intézményesebben működik hazánkban az a szegénygondozó intézmény, amelyet – miután Egerben alakult – „egri norma” címén ismer az ország. E társaságban jól tudják, hogy a kormányzat is a szegénygondozásnak ezt a sémáját országos forma gyanánt elfogadta s mint „magyar normát” ajánlotta a közigazgatás és közvélemény figyelmébe. Alapgondolata, hogy a szegényápolás kérdését nemcsak pénzjuttatással, de főleg a szegények gondozásával, otthonuk rendbehozatalával, a szegényekkel szemben teljesített szolgálattal iparkodnak megoldani s a felekezeti különbség nélkül, valamint községi segéllyel juttatott támogatást úgy felhasználni, hogy az ne csak testi és anyagi jobblétet teremtsen, hanem egyúttal lelki fölüdülést is jelentsen. A keresztény karitásnak és az egyházi szegénygondozásnak épp az a célja, hogy ne csak alamizsnát juttasson és testi segílyt nyújtson, hanem a lélekhez közel férközzék s a nyomorulttal és szerencsétlennel megérttesse azt a keresztény gondolatot, hogy őt ugyanolyan embernek tekintjük, mint aminők mi vagyunk, akik szerencsésebb viszonyok között élünk, de lélekben köztünk különbség nincs s a bajnak és nyomorúságnak nem szabad úgy lesújtani az embert, hogy rendeltetése és méltósága tudatát elveszítse s ezzel a társadalom ellensége és veszedelme legyen. Ha a keresztény felebaráti szeretet

és szamaritánus készség heroikus erőfeszítéseit a vele foglalkozó munkákban (mint aminő pl. Ratzinger: Az egyházi szegényápolás története) tanulmányozzuk, ennek a gondolatnak a kicsendülését halljuk minden vonatkozásban.

Ezt az emelkedett gondolatot kívánta a boldogult XI. Pius pápa az általa formába öntött Actio Catholica szervein keresztül szolgálni. Ezért tűzte ki a magyar püspöki kar is ennek az egyházi szervezetnek egyik eminens feladatául a karitatív tevékenységet. Itt csak azt szeretném róla leszögezni, hogy ez a szervezet és ennek szegénygondozó tevékenysége nem egyesületi alakulat, hanem a katolikus egyháznak egyházközségi és egyházmegyei kötelékében folyó tevékenysége s azt tehát nem az egyesületi jog, hanem az egyház számára biztosított közjogi gyakorlat szerint kell megítélni. A vonatkozó munka számszerű adatai tekintetében pedig legyen szabad csak annyit megjegyezni, hogy Budapesten kívül, ahol ezen a vezetéken kb. 1,000.000 pengőt biztosít a Katolikus Karitás közvetítésével a szegénygondozásra az A. C, az ország többi vidékén 1937-1938-ban 1,954.000 pengőt juttatott. Nagy kulturális és közjogi elgondolásain túl tehát ez a szervezet is ébrentartotta a gondolatot, hogy a karitásnak a lélekhez kell szólni. A lelkesítést kell ébresztgetni és az esetekben felkelteni a tudatot, hogy az anyagi szükség lehet csapás, de nem reménytelenség mindaddig, amíg a lélek szomját ki lehet elégíteni. Amíg a szamaritánus kéz, illetve szív az emberhez közel tud férközni, addig kétségbeesésre nincs ok. Amikor ezt megérteti a keresztény szegénygondozás, akkor teljesíti tulajdonképp providenciális feladatát.

Az egyházi szegényápolás történetének ismerete felvilágosít, mi az a szellem, amely tulajdonképp kiépítette és kicsiszolta azt a keresztény társadalmi rendet, amelyre ma oly büszkék vagyunk, mert ez nem fegyver, iskola és politika, hanem elsősorban lélekfinomság és annak gyakorlatba állítása, mely a segítséget és alamizsnát is azzal a tudattal juttatja, hogy ezzel embert emel és több embert alakít. Hogy ezzel a művelettel sokkal több emberi egyéniség is formálódik, mint bármely más jellegű jótékonyági és szegénysegélyező tevékenység útján, azt logika és tapasztalat egyaránt igazolja. Nem árt megfontolni és megszívelni, hogy a gondoskodás és segélyezés azért vesz gyakran kárba és lesz az alamizsna a kifejtett munkával együtt hiabavaló erőfeszítés, mert a bürokratikus munka ezt a problémát egymagában megoldani képtelen s a testből és lélekből álló embernek kenyeret és lelket egyaránt kell osztogatni. Meg kell a bajt szenvedőkkel értetni vagy sejtetni, hogy van olyan tényező és fórum, mely nemcsak számokban és pénzben gondolkodik – amint arra hivatalos helyen megvan a hajlandóság – hanem az egész embert fogja meg és ép ezért az egész ember több jólétét és tűrhető megélhetését biztosítja.

Mindaz, ami itt elhangzott, csak egyik része a problémának. A társadalmi és gazdasági viszonyok megváltoztával a karitatív tevékenységgel az egyháznak megelégedni nem szabad és nem lehet. Ma a szegénység oly egyetemes problémává alakult, hogy azt jótékonyági művelettel gyógyítani tulajdonképp nem lehet. A gazdasági élet alapigazságai, annak egész rendszere oly radikális változásokon megy át, hogy azzal szemben olyan tényező, mint az egyház, mely az egész emberiség boldogulásán fáradozik, nemcsak kegyeletes elmélyedés pillanataiban, hanem az egész emberi élet irányításában, célkitűzéseiben is kell, hogy tényező legyen.

A nagy válság, amelyet ma az emberiség átél, egész gazdasági rendünk elakadásából és célszerűtlen berendezéséből állott elő. Kétszáz év alatt, amíg t. i. az erők

szabad versenyének elve minden korlátozástól ment gazdasági program volt, oly tömegnyomor fejlődött ki, hogy ezzel szemben karitatív segínyt és alamizsnát nyújtani tiszteletreméltó dolog és azt soha sem szabad abbahagyni, de úgy vélni, hogy ezzel a bajt orvosolni és az elégedetlenséget megszüntetni lehet, óriási tévedés. Ép ezért az egyház, mely nem nézheti, hogy az emberek tekintélyes része a megélhetés elemi szükségletének kielégítése nélkül lelkileg is összeroppanjon, nem veheti tudomásul tétlenül és némán, mikép alakul a gazdasági rend. Tudnia kell, hogy ha célszerűtlen viszonyok következtében a megélhetés legegyszerűbb feltételei hiányoznak, a tömegek, ha más miatt nem, hát keserűségből elszakadnak attól a társadalomtól, amelyben élniök kell, de amely az ő megélhetésüket nem biztosítja, tehát ellenségévé s a megdöntésére irányuló agitáció prédái lesznek.

A katolikus egyház nemcsak legújabbán, amikor már egészen nyilvánvaló a liberális gazdasági rend csődje, szólal fel, nemcsak most emeli fel figyelmeztető szavát, hogy a szabad verseny túlzásba vitelétől, mely az erősebbnek mindent juttat, a gyengébbnek pedig tulajdonképpen semmit sem biztosít, katasztrofális veszedelem alakul ki, hanem már a XIX. évszázad közepétől fogva legnagyobb gondolkozói ajkával szünet nélkül figyelmeztet, hogy törvényekben és intézményekben, az egész gazdasági berendezkedésben, a munkásosztály és munkaadók jogos érdekeinek kiegyenlítésében van a segítő eszköz, mely a veszélyt elhárítja és polgári rendünket a tönkremeneteltől megvédi.

Franciaországban különösen De Mun gróf politikus és szociológus volt az, aki szent meggyőződéssel szállt sikra, hogy a munkásosztály proletársorsát enyhülést biztosító törvényes intézkedésekkel javítsák. Németországban báró Ketteler Pál mainzi püspök volt az első szociális apostol, aki – ép úgy mint Ausztriában Vogelsang és Lichtenstein – a keresztény elvek alapján és evangélium vonalán kívánt és remélt a proletárokon segíthetni. Magyarországon is voltak, hála Istennek, tiszteletreméltó mozgatói ennek a programnak. Hogy csak a holtak közül említsek egy-két kiválóságot: Giesswein Sándor és Prohászka Ottokár nevét, az érdekeltek mindig tisztelettel fogják említeni.

A felsorolt kísérletek azonban mind egyéni kezdeményezések voltak mindaddig, míg XIII. Leo pápa az egyház hivatalos megnyilatkozásában meg nem szólalt és le nem szögezte azokat az elveket és intézkedéseket, amelyeket el kell fogadni és meg kell tenni, hacsak katasztrofális összeomlás veszedelmét felidézni nem kívánjuk. Rerum no varum kezdetű encyclikájában a munkáskérdésről szólva megállapítja, hogy „az egyház az evangéliumból merített tanaival a harcot – a szociális harcot – vagy megszüntetheti, vagy legalább annak keserűségét enyhítheti; egyeseknek nemcsak az elméjét kiművelni, hanem törvényeivel életüket és erkölceiket is szabályozni törekszik és a szegények helyzetét sok hasznos intézményével javítja”.

XIII. Leo pápa volt az első a világ fejedelmei között, aki bátran leszögezte, hogy nemcsak a tőkének és munkaadónak, hanem a munkavállalónak is van joga, és amely komolysággal kell a tulajdonos törvényes jogait védeni, ugyanoly határozottsággal kell a munkás jogos igényeit is kielégíteni. Ez a nagy koncepciójú pápa volt az első, aki a keresztény alapon való munkásszervezkedés szükségességét hangoztatta és benne volt az emberi sors intézői között mindenkit megelőző gondviselészerű előrelátás, amellyel megjósolta, hogy ha a munkásosztályt kizárólag nemzeti és vallási alapot tagadó agitátorok befolyása alá engedik, akkor ez elkerülhetetlenül forradalmi irányba tereli az európai és világtársadalmat. Ép ezért kijelentette, hogy minden eszközt igénybe kell

venni, mely alkalmas arra, hogy a nép ősi hitének érvényesítésével a munkásokat tömör egységbe forrasszák. E nemzeti és vallásos alapon álló szervezkedés erejével kell őket a munkaadók rendjével egyenrangú félként kezelni, és az ekként lelkileg egybeforrta tábort a munkaadókkal nem szembe, hanem melléjük állítani.

XIII. Leo gondolatát tovább fűzte a most nemrég elhunyt XI. Pius pápa, aki ugyanerről a kérdéstről egy még kimerítőbb, valósággal alapvető jellegű encyclikát adott ki. A Quadregesimo anno körlevél a keresztény társadalmi és gazdasági rendnek ha nem is dogmáit, de életszabályait ünnepélyesen a legvilágosabban precizizozta. „A katolikus elvek a szociális kérdéstről – úgymond – észrevétlenül az egész emberiség közkincsévé váltak s boldog emléké elődünk XIII. Leo által oly magasztosán hirdetett örök igazságokkal legnagyobb örömeinkre ma már a nem katolikus sajtóban és könyvekben, sőt a törvényhozó kamarákban és bíróságoknál is találkozunk, mint gyakran alkalmazott és elfogadott tétélekkel. A Rerum novarum hatásaként a liberalizmus elvei összeomlottak, amelyek az államhatalom hatásos beavatkozását oly régóta megakadályozták. Maguk a népek erélyes és hatásos szociálpolitikát sürgettek. Kiváló katolikus férfiak föllelkesültek és kormányaiknak ezen a működési téren felajánlották a szolgálataikat és gyakran ők voltak az országgyűléseken ennek az új politikának leglelkesebb szószólói, sőt nem ritkán a Leo-féle gondolatoktól áthatott papok voltak az ilyen újonnan alkotott törvényeknek előterjesztői az országgyűléseken, valamint később azok végrehajtásának legerélyesebb sürgetői.”

XI. Pius pápa monumentális körlevelében tulajdonképp nem mond ki új elveket, csak az ősi keresztény igazságokat alkalmazza minden társadalmi osztályra. Annak a munkaadóval és munkással szemben elsősorban való érvényesítésében mutat rá arra az expediensre, lehetséges kiútra, amelyre rá kell térni, ha a társadalmat fenyegető szociális forradalmat megelőzni kívánjuk. Ez elgondolás a munkáskérdés megoldására lényegében a magántulajdon általánosítása, az igazságos munkabér, a családi bér és hivatásszervezet gondolataiból alakul ki. A pápa, épúgy mint nagy elődje tette s mint azt az egyház másképp nem is teheti, szembeszáll azzal az elgondolással, amely a közös birtoklást, a kommunizmust mint végeredményben kívánatos gazdasági rendszert állítja oda csábításként a tömegek elé. Ezzel szemben hirdeti, hogy mindent el kell követni s a célravezető eszközöket igénybe kell venni, hogy a munkásság minél nagyobb mértékben jusson magántulajdonhoz s annak megnyugvást szerző alapján állva, minden egyes család külön-külön erőssége legyen annak a polgári és nemzeti társadalomnak, amelyben magunkat jól érezzük, amelyre esküszünk és amelyet megmenteni, ha különbség nélkül áldásait érezzük, mindannyian majd törekedni fogunk.

„A társadalmi igazságosság törvénye tiltja – úgymond XI. Pius – hogy az egyik osztály a másikat a haszonrészesedésből kizárja. Vét a törvény ellen a gazdagok osztálya, ha vagyonának nyugodt élvezetében azt tartja a dolgok helyes rendjének, hogy neki minden s a munkásnak semmisse jusson; s vét a jogukban megsértett és szenvedélyesen izgatott szegények osztálya, midőn jogérképében és jogának keresésében egyoldalúvá válik s mindent, mint állítólag két keze munkáját, magának igényel és kivétel nélkül minden nem munkával szerzett vagyont és jövedelmet, nem tekintve annak fontosságát és szerepét a köz javára, egyedül mint ilyent támad és eltörlendőnek mond.”

Az általános kisajátítás és marxista vagyonekobbzás gondolatával szemben a természetből belénk oltott birtoklás vágyának erkölcsi jelentősége jut kifejezésre XI. Pius buzdításában, hogy „minden erőfeszítéssel oda kell hatni, hogy a termelt javak csak

méltányosan halmozódjanak a birtokosnál, ellenben bőségesen jussanak a munkásoknak. Nem hogy ezek a munkát abbahagyják, mert az ember munkára van teremtve, mint a madár repülésre, hanem hogy családi vagyoniát megtakaríthassanak, azt okos kezeléssel szaporítsák, így a családi terheket könnyebben és gondtalanabban viselhessék és a lét bizonytalanságából, a valódi proletársorsból, szabadulva, nemcsak az élet viszontagságaival megküzdhessenek, hanem az a vigasztalásuk is meglegyen, hogy haláluk után övéikről valahogyan gondoskodva van.” A pápa gondolatainak teljes félreismerése vagy célkitűzéseinek öntudatos félremagyarázása hitelhette el tehát némelyekkel, hogy ő a kommunizmussal kacérkodik. Ép ellenkezőleg, amikor a hibás liberális gazdasági rend, épúgy mint a marxista ideológia, merev kollektívizmus felé hajtotta az emberiséget, a Szentatya volt az, aki az egyéni és családi önállóság követelményét az ősi keresztény eszmények vonalán a legbátrabban képviselte, ha ezzel egy-két generáción keresztül megszokott aránytalan kényelmet megbolygatott is.

A két pápa által megjelölt irányban egyes nyugati országokban megértő lelkes munka nyomán már igen tiszteletreméltó eredmények jelentkeznek. Hollandiában pl. a munkás családi otthonoknak a keresztény szervezetek révén való megteremtése oly óriási léptekkel jutott előre, hogy a néhány évtized előtt még nem álmódott eredményeket büszkén mutogatják a külföldnek. De számottevő eredményeket mutat fel e téren Franciaország és az amerikai Unió is, ahol a munkásságot az egyház ezen az úton a keresztény szervezkedésben rejlő erő felhasználásával kívánja a proletársorsból az öntudatos polgár méltóságára eljuttatni és ezzel az agitáció elől, mely tulajdonkép csak rombol és a meglevőt összedönteni kívánja, az okot vagy ürügyet elvonni.

A pápa másik elgondolása a megfelelő munkabér. „A munkás és családja életfenntartásához szükséges munkabér illeti meg a munkást – úgymond. Azon kell lenni, hogy a családapák munkabére az egész háztartás költségeit fedezhesse. Ha ez a mai viszonyok mellett még minden esetben nem lehetséges, akkor a társadalmi igazságosság követeli az állapotoknak olyan újraszabályozását, hogy minden felnőtt munkás az említett mértékben kaphasson bért.” A nemcsak elégséges, hanem családalapítást is lehetővé tevő munkabér problémájának megoldása volna tulajdonkép az a módszer, amely a társadalmi és gazdasági rend kátyúba került szekerét kiemelni alkalmas lehetne. Ezt persze nem lehet kicsinyes pepecseléssel elérni, hanem csak organikus törvényhozási intézkedéssel biztosítani, s ezt szorgalmazza nyomatékosan XI. Pius. S amily arányban sikerül ezt az elemi igényt a gazdasági élet automatikusan érvényesülő szabályává avatni, ugyanolyan mértékben lesz lehetséges konszolidációt teremteni. Politikusokat és pártvezéreket a pillanatnyi berendezkedés és érvényesülés vágya vezethet, de az egyház legfőbb tanítójával az élén, arra törekszik, hogy ne csak követeléseket és sztrájkokat szereljen le pillanatnyi megnyugulás céljából, hanem oly állandó egyensúlyhelyzetet teremtsen, amelyben a mindennapi kenyér gondja nem szereli le többé a nincstelen tömeg természetfölötti vágyát, hanem a munkás családjával együtt – érezve az emberséges megélhetés hatásos biztosítékát – a legjobbmódúakkal egyenlő jogon váljon támaszává a társadalomnak és hazának.

Munkaadók és munkások közt az ellentét sokszor elkerülhetetlen. Akik az elégedetlenségéből hasznot húznak, azok ezt a helyzetet állandósítani szeretnék, de a pápa, érthetőleg, az ellentétek elsimitásán fáradozik s e célból is a keresztény gondolkodáshoz és lelkesítéshez fordul segítségért. Ép azért, azt az osztályharcot, amelyet – tárgyilagosan el kell ismerni – mindkét oldalon hasonló igazságtalansággal folytatnak, mint a mai

kor legveszedelmesebb tünetét, tényét és igazságtalanságát ítéli el s arra kívánja hangolni a népek vezéreit, a keresztény pártokon keresztül a parlamenteket és az egész közvéleményt, hogy az osztályharc fegyverét feladva, a hivatás szerint tömörült és kiépített társadalmi osztályoknak békés tárgyalása és megegyezése teremtsen oly társadalmi rendet és egyensúlyt, amely a veszedelmet, amely ma állandóan fenyeget, elhárítja és mindkét fél megélhetését és haladását biztosítja.

Azt írja a Quadregesimo anno-ban: „Az államférfiak és tisztességes polgárok legfőbb célja és törekvése legyen az egymással szembenálló osztályok harcát megszüntetni, a különböző foglalkozási ágakat békés együttműködésre bírni. Csak a rendiség helyes felújítása lehet a szociálpolitikai célkitűzés. Napjainkig még az erőszak társadalmi rendje uralkodik, amely ingatag és törékeny, mert ellentétes érdekű és ellenséges, tehát harcra, háborúra hajlamos osztályokra támaszkodik.” Az állandó bérharcok és belőlük kinőtt osztályellentétek veszedelmét XI. Piusnál jobban senki sem látja. De míg mások megelégszenek a negyed- és féléves fegyverszünetekkel, az ő lelke előtt csak az emberi szolidaritás helyreállításának s az abból kinőtt örök békének reménye ragyog. Azért hirdeti, hogy „a piaci pártok viszálykodása a munka piacát harcterré változtatja, amelyen a két párt heves küzdelemben viaskodik egymással. Mindenki érzi, hogy sürgősen kell segíteni, mert ez az állapot az emberi társadalom legszörnyűbb veszedelme... Más megoldás alig lehetséges, mint a társadalmi keretben oly jól rendezett szervezeteket, rendiségi alakulatokat teremteni, amelyeknél az egyesek nem valamelyik munkapiaci párthoz tartozásuk, hanem sajátos társadalmi hivatásuk – foglalkozásuk – alapján volnának a tagjai. Amint ugyanis az egymáshoz közelálló természetes folyamat útján községek alkottak, úgy az azonos foglalkozásuk hivatásuk szerint rendbe vagy rendi testületekbe tömörülhessenek. Ez a folyamat is egészen természetes. Ugyanazért az így létesült önkormányzati testületek a polgári társadalomnak ha nem is lényeges alkotó elemei, mindenesetre természetes folyamataik.”

A pápa által ajánlott szervezet, az ő felfogása szerint, azért célszerű formája a társadalmi együttélésnek, mivel a Gondviselés rendje szerint differenciált emberi társadalom természetes igényeiből foly s ép azért a kölcsönös megértésnek legtöbb reménységgel kecsegtető útja. Míg a liberalizmus az önzést tekinti az emberi boldogulás legerősebb motorának, a katolikus egyház a szociális igazságot, mely Istenből meríti inspirációját, ismeri csak el társadalomszabályozó elvnek s amely mértékben sikerül annak kötelező voltát a köztudatba átvinni s a hit követelményeként elfogadtatni, ugyanabban az arányban lesz lehetséges nemcsak pillanatnyi válságokat levezetni, hanem békés együttélést s azon keresztül zavartalan munkát is biztosítani. Szent következetességgel hirdetheti tehát a pápa, hogy „azt a rendet tartjuk tökéletesnek, amelyet az egyház mindig hangsúlyozottan hirdet és a természetes ész maga is megkövetel, t. i. azt, hogy minden az Istenhez, a teremtett termelő erők első és végső céljához irányul, az Istenen kívül pedig minden csak eszköz, amit úgy kell használni, amint az az utolsó cél eléréséhez segít. Ez a rend a legkevésbé sem csökkenti a gazdasági tevékenység értékét vagy épen az emberi méltóságot. Ellenkezőleg, megtanuljuk benne az isteni akaratot tisztelni, mely az embert a földre helyezte, hogy azt munka által sokféle életszükségleteire hasznosítsa. Tisztességes és jogos úton is szabad jólétüket emelni mindazoknak, akik a javak termelésével foglalkoznak. Sőt méltó és igazságos, hogy aki az általános jólét javára dolgozik, a termelés folytán megszorodott javakból igazságos részt kapjon s maga is jobb sorsba jusson.” A méltányosság alapján álló rendi szervezkedés, amely a keresztény etika következetes

érvényesítése gazdasági vonatkozásban, látszik az egyetlen kiútnak abból a kavarodásból, amelybe az érdekhajhászó anyagias életfelfogás a nagyokat és kicsinyeket egyaránt sodorta.

A hivatásrendi elgondolás XI. Pius pápának szívéhez nőtt gondolata volt. Az ennek alapján való szervezkedés és gazdasági orientáció ma már igen széles rétegeket fogott meg. Vezet e téren Belgium, de az ő példájának hatása alatt Franciaország is, ahol az ú. n. JOC (Jeunesse ouvrière catholique) vagy a JAC (Jeunesse agraire catholique) a rokonszervezetekkel együtt, éppúgy mint Hollandiában, igen széles néprétegeket mozgat és vezet jobblét felé. Az amerikai Unió elnöke, Rooseveltt is a legnagyobb elismeréssel nyilatkozik a pápa elgondolásáról, mert érzi, hogy ha a harcos szellemet, amellyel egymással szemben állnak a társadalmi osztályok, nem fogja felváltani a szolidaritás tudata és megértés vágya, akkor sem a proletárok sorsa javulni, sem pedig a társadalmi béke biztosítani nem fog.

Magyarországon is megindult már ily irányú mozgalom. Én nagy szeretettel kérném hallgatóimat, hogy ha majd kinn közigazgatási működésük terén találkozhatnak ezzel a keresztény hivatásszervezeti elgondolással, értsék meg, hogy e munkásmegmozdulások a legnagyobb lelkesedéssel a pápák szociális enciklikáinak elgondolásait kívánják az életbe átültetni. A hivatásrendi mozgalom nem felforgató, társadalomellenes kísérlet, csak a szolidaritás felkeltésével, jogos érdekek kielégítésével kíván enyhülést és segítséget biztosítani. Azt a nagy ellentétet, amely ma még elválasztja egymástól a látszólag érdekelletben álló társadalmi osztályokat, törekszik mindkét fél érdekeinek méltánylásával áthidalni. Ezt elérni – miként azt előbb a karitás műveinél is megállapítottuk – mással, mint lélekkel, nem lehet.

A közigazgatás munkásai, akik nemcsak bürokratikus tevékenységet akarnak folytatni, hanem azt ambicionálják, hogy az emberi megértésnek is szolgálói legyenek s a lelki összeforradást, ezt a nagy nemzetfenntartó erőt biztosítják, nem járhatnak el helyesebben mintha ezeket a kezdeményezéseket, ezeket az ideális, de amellettt nagyon reális célkitűzéseket támogatják. A keresztény és szociális igazságosság mértékével kíván ez a mozgalom mindenkinek annyit biztosítani, amennyi neki Isten akarata szerint dukál, jószívvel és megértéssel kell tehát annak, aki a néppel foglalkozik, feléje közeledni. Tömegmozgalomnál elkerülhetetlen az elszólás és félreértés, vagy szükségtelen nyomtatékkal aláhúzott kifejezés. Ha néha talán túllőnek is a célon, vagy oly hangokat hallunk, amelyek a mi polgári fülünket zavarják, ne álljunk meg a szónál és betűnél, hanem értsük meg a lelket, a készséget és azt a nagy célt, amelyet ezek, a különösen fiatal emberek köréből rekrutálódott tömegek szolgálni kívánnak.

Szeretettel, segítő készséggel, eligazító atyai jóindulattal és bátorsággal álljanak a közigazgatási tisztviselők a társadalommentő, egyházas szellemű szociális munka mellé. Kizárt dolog, hogy tisztán a bürokrácia szokott eszközeivel vagy csendőrök közbenjöttével ezt a legsúlyosabb világproblémát meg lehessen oldani. A kérdéshez csak megértéssel szabad nyúlni. Kényes dolgok megértésére pedig csak a lélek tanít meg s a merev hatalmi vagy jogi eszközök csak kisegítő szerepet játszhatnak, amikor az emberiség legéletbevágóbb érdekeinek megmentéséről van szó. Szóaltassuk meg tehát a lelket, bizzunk abban jobban, mint a paragrafusban és fegyverben s akkor a társadalom és nemzet sorsát is biztosabb irányba sikerül majd terelni.

*

Még egy harmadik tér lett volna, amelyen a katolikus egyház szociális elgondolása szintén tanulságos módon jelentkezik s ez a népiség ápolása. Egy rövid előadás keretében

azonban erre részletesen kitérni már nincs lehetőség. Pedig rámutatni arra, mint respektálja az egyház az anyanyelvet s kötelezi szolgálait annak igényei kielégítésére, az újonnan kiépülő szentistváni birodalomban igen tanulságos volna. Emlékeztetni, hogy az egyház a bölcsőtől a sirig miként kívánja a népet szokásaiban, viseletében, dalaiban, szokásaiban egész a temető berendezéséig, nem mint kuriózumokat gyűjtő múzeum, hanem mint a sokszázéves népfolytonosság dajkálója, megtartani és fejleszteni, szintén különböző megfigyelés és megjegyzés tételére adna alkalmat. Az egyház iskolán kívüli népművelő tevékenysége a politikai agitáció káros hatásai alól elvont körökben és szervezetekben, nem egy hasznos tapasztalat közlésére nyújtana lehetőséget. Mindez talán a katolikus népszokások szakértő ismerőjének juttatna alkalmat máskor önálló előadás tartására, de annak szociális kihatásait ezen előadás keretében legalább megpendíteni nem árt.

Összefoglalva mindent, ami a kérdéssel kapcsolatban elhangzott és még elmondható volna, meg kell állapítani, hogy a katolikus egyháznak mint egyáltalán a kereszténységnek van gondolata és programja nemcsak a szorosan vett lelkiigények kielégítésére, az ember természetfeletti szomjának csillapítására, hanem a legkülönbözőbb vonatkozású földi viszonylatok helyes alakítására. Nem azért jött az emberek közé, hogy bértörvényeket diktáljon, hogy az ipari vagy kereskedelmi élet részletes szabályait állapítsa meg, hanem azért küldötte isteni alapítója, hogy az embereket a lelki útjára irányítsa és a kegyelem erejével erkölcsi magaslatokra vezesse. De ezekre az ormokra csak akkor lehet a népeket eljuttatni, ha az erkölcsi energiákat kedvezőtlen anyagi körülmények nem sorvasztják. Ezért van az egyháznak szava és programja a gazdasági élet alapvető kérdéseire vonatkozóan is, mert azok etikumok.

Előfordult, hogy a pápák döntőbírák voltak országok küzdelmeiben, a püspökök békebírák szerepét töltötték be osztály- és bérharcokban s ez nem hivatali, hanem erkölcsi pozíció folyamányaként történt, amelyekről a népek és érdekelték úgy érezték, hogy azon az emberiség és társadalmi osztályok javát kívánják szolgálni azért, hogy a lélek annál biztosabban jusson célhoz. Etikai küldetéséből kifolyólag van tehát az egyháznak szociális programja, mert ez a kérdés ezer szállal függ össze az erkölcsi érdekekkel. Ha ezt az összefüggést Giesswein, Szilvek, Prohászka s a még élő írók műveiben tanulmányozni fogják, mély és termékeny gondolatokat fognak találni. S a társadalmi problémát megoldáshoz segíteni csak az tudja, aki a mélységekbe tud hatolni, mert ott felszíni kezelés nem segít. A lelki és erkölcsi igazságok titkos mélységeiben az egyház útbaigazítása szerint lehet majd összefüggéseket és hatásos eszközöket találni, amelyek alkalmasak arra, hogy a zűrzavarból, amelyben ma az emberiség vergődik, nem hiábavaló erőszakkal, hanem az emberméltósággal arányban levő eszközökkel törekedjünk kivezetni a társadalmat, mert különben létünk céltalan s maradandó eredményt nem fogunk tudni felmutatni. Ehhez megértés, szeretet, igazságosság, szóval lélek kell, amelynek szolgálatában áll minden gondolatával Krisztus egyháza. Ha hallgatunk rá és követjük, szebb és nemesebb életszínvonalra vezetjük az emberiséget.

Szívem vágya, amikor a közigazgatás uraihoz szóltam, az volt, hogy lássák be a lelkiesség jelentőségét a szociális vonatkozásokban és munka terén. S ha egyetértenek velem és jóváhagyón intenek felém, az ne legyen csak egy elméleti előadáshoz fűzött elismerés, hanem ott kinn a gyakorlatban, a közigazgatási munka százféle vonalán keressenek és találjanak alkalmat, hogy ily értelemben, eszközökkel és mentalitással tudjanak magyar népünk javára minél áldásosabb tevékenységet kifejteni s nyugalmát és jövőjét biztosítani.

A református keresztyénség szociális tanításai

ELŐADTA RAVASZ LÁSZLÓ

I. Mindenki emlékszik a forradalmak és a szociáldemokrácia hírhedt jelszávára, hogy a *vallás magánügy*. Ennél nagyobb képtelenséget aligha lehetett mondani. Magánügy volt-e Ázsiában az az izlám, amelyik százmilliókat egyesített, vérrel és vassal egészen új világot teremtett s ezer esztendőn keresztül Európának oly sorskérdése volt, amely beleszövéődött a gyermekek álmaiba, az öregek látásaiba s eldöntötte népek, embermilliók életét, halálát? Magánügy volt-e az a keresztesháború, amely három századon keresztül valósággal felforgatta keletet és nyugatot s e két világot szinte felcserélte? Magánügy volt-e a harmincéves háború, amely egy emberöltőn keresztül minden európai népnek, minden Európában lakó családnak és egyénnek életsorsa felett döntött? S ha nem folytatjuk a nagy történelmi példákat, kérdezhetjük: magánügy-e a vallás abban a kis faluban, ahol egy maroknyi ember templomépítésre vállalkozik s 10-20 esztendőre olyan terhet vesz magára, amelyet egyébként egy elvesztett háború sem róna a polgárookra? Magánügy-e a vallás, kérdezhetjük egy lelkészválasztás után, amelyik még mélyebbre árkolta a szakadékot egy kis község két vezető pártja között. Micsoda magánügy lehet az a vallás, amelynek ilyen következményei vannak?

Mindez napnál világosabban mutatja, hogy a vallás nem magánügy, hanem közügy, azaz egészen pontosan kifejezve: *éppen annyira közügy, amennyire magánügy*, mert a vallás egyformán érdekli az egyént és a közösséget; a lelket és az egész világot; az embert és a mindenséget, egyszóval a személyt és a társadalmat. Ez azért van, mert a vallás természeténél fogva *totális* igénnyel lép fel az étellel szemben. Nem lehetne Isten az, aki megelégednék az emberi élet egy darabjával, a világ egy ünnepi zugával, az idő egy kistrészével. Isten éppen azért Isten, mert örökkévaló akarata nemcsak egész életünket, hanem az egész teremtett mindenséget egyformán és teljesen érdekli. Minél magasabbrendű egy vallás, ezt a jellemvonást annál tökéletesebben érvényesíti. A legmagasabb vallás, a keresztyénség pedig a feltétlen és teljes igénybejelentés.

Ezen az alapon nyilvánvaló, hogy a keresztyénségnek megvannak a maga szociális tanításai. Éppen olyan határozottak, tiszták, érvényesek, mint azok a tanításai, amelyek az egyéni élet minőségére, a hívő ember belső világára vonatkoznak. Ha a keresztyénségnek ezeket a szociális tanításait össze akarjuk foglalni, azt tapasztaljuk, amit az egyénre vonatkozó tanítások összefoglalásánál tapasztalnánk: két nagy típusa van a keresztyénségnek, a katolicizmus és a protestantizmus. Minket itt a protestantizmus foglalkoztat. Megállapítjuk az első pillantásra, hogy nem olyan egységes, zárt és tagozott, mint a katolicizmus. Hasonlíthatnánk a keresztyénséget egy olyan fához, amelynek két sudara van. Az egyik egységes, szabályos, rendszeres, a másik több ágra oszló, elbokrosodó.

Az előbbi a katolicizmus, az utóbbi a protestantizmus. De azért a protestantizmusban is megvan a gondolati szerkezetnek, a történelmi egyéniségnek az egysége s meg lehet állapítani azt a belső alkatot, amelyben a protestantizmus, mint élő valóság, megjelenik. Nem szükséges ezt most felsorolni, inkább arra kell rámutatnom, hogy milyen nagy a jelentősége ennek a szellemiségnek. Hatszázötvenmillió keresztyénből kétszázmillió protestáns. Ez több, mint a világ keresztyénségek 30.8%-a. Ha azt vesszük, hogy a fennmaradó 69%-ból 45.5% a katolicizmusé, 22% a görögkeleti keresztyénségé, már e számarányból is látszik a protestantizmus jelentősége. A kétszázmillió protestánsból kb. száztizennyolcmillió esik Európára, nyolcvanmillió Északamerikára és kétmillió a világ többi részére. Ha pedig azt kérdezzük, hogy a mai európai műveltségben milyen helyet foglal el a protestantizmus, azt kell mondani, hogy rendkívül fontos helyet, mert Európában száztizennyolcmillió ember nagyrészt a brit, német és skandináv országokból telik ki, egyszóval, a germán műveltség többségét adja. Ugyanakkor azonban francia, magyar műveltségben is jelentékeny kisebbséget alkot.

Ha ennek a protestantizmusnak szociális tanításait összefoglalom, lehet, hogy igen sok jelenlevő azt fogja kérdezni: mi ebben a protestantizmus, hiszen ezt tanítja a katolicizmus is. Ha teológiai érdeklődésű hallgatóság előtt beszélnék, akkor a szembeállítások módszerét követném és azt mutatnám meg, hogy ugyanazt az igazságot miképpen fejezi ki az egyik és miképpen a másik s az egyes igazságoknak milyen jelentőséget kölcsönöz az a hely, amelyet a vallásos gondolat rendszerében elfoglal. Ez azonban a jelenlevőkre nézve unalmas volna; azért kell a másik, ú. n. kifejtő módszert követnem. Módszerem helyességének az lesz a próbája, hogy mondanivalómban az ittlévő protestánsok közös hitvallásunk hű előterjesztéséről, az ittlévő katolikusok pedig arról fognak meggyőződni, hogy amit mondok, az csakugyan keresztyénség, mert saját egyházuk tanításával lényegében megegyezik.

2. Tisztán humanista szempontból lehetne azt állítani, hogy az Isten az emberért van. De mihelyt komolyan vallásos valaki, azt kell állítani, hogy az *ember Istenért* van. Isten az első, minden létnek a forrása, magunk és világunk egyszerű származéka vagyunk annak a roppant ténynek, hogy van élő Isten. Ha az Isten csakugyan Isten, akkor az ember csak annyit ismerhet meg belőle, amit ő mond el magáról. Nincs vallásos ismeret kijelentés nélkül s a kijelentésen túl vagy a tökéletes agnoszticizmus, vagy pedig a származékos babonások birodalma kezdődik. Istennek, az ő saját gondolatainak kijelentése az Ige. Az Ige pedig testté lett egy történelmi személyben, a názareti Jézusban, s e történelmi személy körül kialakult másfélezeréves lelki történelemben érzések, gondolatok, cselekedetek beláthatatlan szövedékévé vált. Minderről egy egészen különös irodalom számol be: a Szentírás. A Szentírás nem egy könyv, még kevésbé törvény vagy teológiai vagy filozófiai rendszer, hanem irodalom, másfélezeresztendő világtörténelemtől beszámoló olyan irodalom, amelynek minden elrejtett ígéje magáról Jézus Krisztusról, a testté lett Igéről beszél. Ennek a kijelentésnek a tartalma összefoglalható egy nagy tanításban. Abban a nagy tanításban, hogy a világ célja és értelme Isten dicsősége s a teremtett mindenség, benne a vallás és az egyház arra való, hogy az Isten szuverenitásának nagy tényét és örök törvényét kijelentse. Ezt három metszetben teszi meg. Először azzal, hogy megmutatja Istent a maga teremtő munkájában, mint törvényadót, gondviselőt, egyszóval világművészt, aki az életet és a mindenséget a maga fölséges alkotásaképpen hozza létre és gondolzza. Másik metszete az, hogy ennek a végzetlen nagy műalkotásnak, a világnak, az embereknek megromlását a maga váltságművével

helyreállítja s e helyreállítással egy új lelki világot létesít. Harmadik metszete az, amikor megmutatja, miképpen pásztorolja, gondoza, neveli a lelkeket, hogy ennek a boldog váltságnak részesei legyenek: miképpen teremti újjá az emberi szívet és az emberi társadalmat. Mindezt főképpen az ember sorsában, életében, rettentő meghasonlásában és dicsőséges újjáteremtésében szemlélhetjük. Rajta ismerjük fel a teremtésben nyert nagyszerű örökséget, az isteni képet, azt a halhatatlan lelket, amelyik arra hivatott, hogy hasonlítson Istenhez. Rajta látjuk meg, micsoda pusztítást végzett az emberen s egész világában a bűn s éppen az ő életén figyelhetjük meg, hogy az elnyomorodott, itéletre méltó embert, a halál és kárhozát martalékat miképpen menti meg és miképpen szüli újjá Szent Lelkével az örök kegyelem Istene.

Háromféle Emberarcon tükröződik tehát ez az isteni munka: az eset előtti emberarcon, az eset utáni, a megromlott emberarcon és a Homo Renatus arcán.

3. Istennek ez a hármas munkája egy lelki történelemben játszódik le előttünk. Ennek a lelki történelemnek az alapja az, hogy Ő kiválasztott egy társaságot jótetszése, eleverendelese szerint. Azokat választotta ki, akiknek meg akarta mutatni a maga kegyelmét. Miért éppen ezt és miért nem amazt sorozza ebbe bele? Miért választott ki keveset és miért nem mindenkit? Ezek hiú kérdések, miután nem mi adunk tanácsot Istennek, hanem tudomásul vesszük az ő tényeit. Perelhetünk vele, hogy miért nem teremtett sárkánykigyót vagy páncélos cserebogarat, miért teremtette katicabogárnak a katicabogarat és a tölgyet tölgynek: ezeknek a kérdéseknek a megoldása nem tartozik reánk. Tény az, hogy Isten a világ teremtésétől a világ végéig egy lelki társaságot gyűjt össze Igéjével és Szent Lelkével, azokat szakadatlanul neveli és vezérli, köztük a maga Szent Lelkének csodáit megmutatja. Régi bibliai képpel *szövetség* formájában gondolhatjuk el ezt a kapcsolatot. A szövetséges társ a lelki Izrael, akit éppen azért választ ki és magasztal fel Isten, hogy minden érdem nélkül, jótetszéséből, vele szövetséget köt. E szövetségben ígéri az ő igaz ismeretének, a benne való élet békeességének és igazságának a nagy javait s nem kíván ezzel szemben semmit, csak az alázatos és tökéletes engedelmességet. Engedelmességet az ő akaratának, amelyet egy törvényben tesz elibénk. A törvény tételeit a Tízparancsolat adja, szellemét, lelkét ez a nagy evangéliumi összefoglalás, a törvény summája: Szeresd a Te Uradat Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és minden erődből és szeresd a te felebarátodat, mint tenmagadat. Ezt a szeretetet nem lehet parancsolni, nem lehet kényszeríteni. Ezt a szeretetet ébreszti ő azzal, hogy előbb szeretett, örökkévaló szeretettel szeretett minket, tulajdonává tett és saját-maga javait, az Ő ismeretének áldásait nekünk adja. Egyszóval Ő szeret minket és mi szeretjük őt.

4. Ezekután megállapíthatjuk az ember helyét a mindenségben. Az ember Isten kezében szerszám. Ki van választva arra, hogy Isten dicsőségét szolgálja. A szerszám tökéletessége abban áll, hogy tökéletesen engedelmeskedik, hiány nélkül végrehajt és érvényesít egy akaratot. Nincs értelmetlenebb dolog, mint egy olyan szerszám, amelyik öncélú akar lenni, de nincs csodálatosabb dolog, mint az engedelmes szerszám egy mindenható kézben. Michel Angelo egy vasdarabbal is műremeket alkot. De mennyivel jobb a műremeknek, jobb a művészeknek, mindenekfelett pedig a szerszámnak magának, ha tökéletes és alkalmas a szerszám, mindenre képes, amit a művész tőle vár. Az ember értéke tehát abból áll, mennyire tud engedelmes eszköz lenni Isten kezében, az Ő világ-művészi céljának a szolgálatában.

A szerszámot az jellemzi, hogy egy feladat megvalósítására alkalmas. Ugyanazzal

a szerszámmal nem lehet két ellenkező dolgot művelni, pl. sziklákat szétporlasztani és homokot újra sziklává tenni. A szerszám a feladatból származik s éppen a hozzávaló alkalmazkodásból és a feladat céljára való alkalmatosságából ered az értelme. Isten az embert is a maga legnagyobb szerű szerszámává, legnagyobb szerű feladata szolgálatára választotta. Ez a feladat az ember hivatása. A hivatás egy egyre szűkülő kör. Megvan az a hivatásom, ami minden embernek ezen a világon, hogy emberhez méltó életet éljek. Megvan az a hivatásom, ami minden hívő embernek megvan, hogy Isten dicsőségére éljek. Megvan az a hivatásom, ami minden férfinak megvan, hogy ebben a világban és az emberi társadalomban a kezdemény, a munka, a harc és a felelős vezetés nagy szolgálatát végezzem. Megvan az a hivatásom, ami minden magyar embernek megvan: ezt a darab földet s a rajta lakó népet minél különbbé és minél boldogabbá tenni. Megvan az a hivatásom, ami minden lelkipásztornak megvan, hogy szóлом az Igét és vigyázom a nyáját. Végül megvannak egészen sajátos hivatásaim, ha vannak különös tehetségeim s különös helyzetekből fakadó feladataim. A hivatás tehát Isten rendelése. Ennek jegye a rávaló képesség, mert Isten világában nincs hivatás, amelynek képessége nincs és nincs olyan képesség, amivel hivatás ne járna. Isten sem nem téved, sem nem tékozol. Ezért a társadalom helyes megszerkesztése akkor következik be, hogyha az életpályaválasztás szabad, de a pályaválasztás kötelező. Ha mindenki arra a helyre jut, ahová legalkalmasabb és senki sem marad azon a helyen, amelyet nem tud betölteni. Ez a gondolat ellentétben áll minden kaszt és minden céhrendszerrel, minden protekcióval, minden kiváltsággal, minden társadalmi előjoggal és minden jobbagysággal s egy isteni demokráciának veti meg az alapját az isteni kiválasztás és megajándékozás arisztokratikus elve alapján.

A hivatás tehát a teremtésben előírt pálya; a képesség az Istentől ingyen nyert ajándék; a munka olyan erőfeszítés, amely a pályán képességeink önfeláldozó felhasználásából áll. A munka a protestantizmus tanítása szerint a világmindenség egyik központi elve. Olyanforma, mint a szervezetben a vérkeringés. A paradicsomi állapothoz képest átokként hangzott el: „Orcád veritékével egyed a te kenyeredet.” De a világban a legfőbb megtartó erő, amelyet maga Isten szentelt meg.

Nincs semmi, ami inkább ellentmondana a keresztyénségnek, mint az az útszéli cigánybölcesség: „Hogyha egyszer munka, ne dicsérje nekem senki.” A munka a legnagyobb kiváltság, a legnagyobb ajándékok egyike. Minden munkának foglalatja maga az élő Isten, akinek lényé teremtés, gondviselés, megváltás, tehát munka. „Az én Atyám mindeztideig munkálkodik és én is munkálkodom”, mondja Jézus. A munka Istennek az az ajándéka, hogy résztvehetünk az ő világteremtő művének a dicsőségében. Ezért van istentiszteleti jellege a munkának. Munkánk révén kapcsolatba kerülünk a dolgozó és teremtő Istennel és azt visszük tovább, amit ő elkezdett. A munka nem érdem, amiért ellenszolgáltatásul kenyér jár. Nem is jogcím arra, hogy éljünk, mert akkor is kell dolgozni, ha van kenyér s akkor is kellene dolgozni, ha éppen a munkánk által fogyna el a kenyér. Még azt sem mondhatjuk, hogy a munka tisztán kötelesség. Kötelesség is, mert tartozunk vele, elmulasztása bűn, kárt teszünk magunkban, az Isten világréndjében; hanem az a tény, hogy munkára kötelezve vagyunk: fölséges kiváltság, a legnagyobb ajándék. *Kell* dolgoznunk,efölé írható, mint magasabb felismerés: *szabad* dolgoznunk!

5. Azt mondtam, hogy a munka nem az az ellenérték, amiért Isten a kenyeret adja. Először azért, mert Isten mindenkiért, akit teremtett, elvállalta az eltartás köte-

lezettségét. Úgy van megszerkesztve a világ és úgy van teremtve az ember, hogy az embernek ebben a világban legyen mit ennie mindaddig, amíg ennie kell. Isten nem teremt több halat, mint vizet, sem több madarat, mint erdőt s nem teremt kevesebb kenyeret, mint amennyi az ő gyermekeinek elég. Isten azonban azt a nagy kezességét, hogy minden lényt, embert, állatot, növényt, amelyet mint teremtő létrehívott, mint gondviselő, hozzá méltó eledellel táplálni fog: nem ötletszerűen, kivételeket és csodákat téve váltja be, hanem egy fölséges és állandó rendnek a keretében. Isten nem kész kenyereket dob le az égből, amint Luther mondja, hogy gyermekeit eltartsa, hanem olyan világrendet alkot, amelyben van vetés és aratás, májusi eső és nyári meleg, búza-szem és barázda, veríték és napfény. Van munka s ebből a munkából lesz kenyér. Jól figyeljük meg, hogy ez még nagyobb csoda, mintha Isten kész kenyeret dobna le az égből. Viszont ebben az eltartásban az ő ajándékozó és gondviselő szeretete éppen úgy benne van, mint a csodatevésben volna, mert nem a munka tart el minket, hanem az az áldás, amelyet Isten a munkánkra ad. A legegyszerűbb földművelő ember is tudja, hogy pusztán az ő erőfeszítéséből, Isten áldása nélkül, kenyér sohasem lenne.

Isten vigyáz arra az alkotó rendre, amelyben a munka az ő áldásából és segítségével átalakul kenyérré. Vigyáz arra, hogy a gondból tej legyen, a szorgalomból ruha, a virrasztásból világosság, jóakarathból erkölcs, egyszóval az emberi munkából élet. Éppen ezért, mert ilyen kiváltságos teremtő folyamat a munka, védi Isten a munkát azzal is, hogy védi a *bérét*. Méltó a munkás az ő bérére, jelenti ki ő maga s ezzel a munkabér védelmére kél azzal szemben, aki *adja*, hogy el ne vonja, le ne alkudja, rabszolgaszolddá ne zsugorítsa, olcsó látszat javakkal ne pótolja, ne adjon arany helyett üveggyöngyöt, szén helyett pálinkát, kenyér helyett játékot. De védi attól is a munkabért, aki *kapja*, mert a munkabér arravaló, hogy erő, egészség, gyermek, műveltség, erkölcs, egyszóval élet származzék belőle s jaj annak, aki nem erre fordítja munkája bérét, hanem olyan dolgokra, amelyek testét és lelkét elpusztítják, családját, egészségét, jólétét felőrlik, tönkreteszik becsületét és megélhetését. Szent a munkabér: Krisztus kezének érintése van rajta. Ezzel azt mondja, ez az én lelkem csónakja s mint a vízbeesett bab virág a hazatérő méhet, úgy viszi ez a kicsi csónak az én lelkemet és dicsőségemet.

Isten nemcsak dolgozott, hanem meg is pihent. A munkának üteme van, mint a vérkeringésnek. Ennélfogva csak akkor igazi a munka, hogyha pihenés jön utána: Az ünnep megszentelése éppen úgy előfeltétele a további munkának, mint a kemény munka a legjobb előkészület az ünnep megszentelésére. A vasárnap megszentelése nem divat, emberi találmány, jó vagy rossz szokás: Isten világtervében gyökerezik s az a társadalom, amelyik az emberektől elveszi a vasárnapot, még mindig rabszolgatartó társadalom. Hiába van munkaszabadság és becsületes munkabér, ha nincs ünnepszentelés: robottá aljasodik az Isten teremtő működésében való részvétel, a munka.

6. Ha a munka rész a teremtésből, világos, hogy a munka olyan valamit művel, amelyet a föld, a vetés, a gyümölcsfa, a művész, egyszóval minden alkotó: termel. A munka javakat termel. A javak a megtettesült munka, a tárgyakban, értékekben átvalósult munka. Azt kell e nagyszerű törvénynél meglátnunk, hogy a munka elvben nem választható el attól az értéktől, amit termelt. A javak azoké, akik megdolgoztak érte. Tulajdonképpen isteni bizonyítékok, pecsétetek és zálogok arranézve, hogy hivatását szolgálta az ember, jó munkát végzett, tehát Isten választotta ki és Isten ékesítette fel ajándékaival. Az ajándék eredménye a kiválasztásnak a jegye. Ennélfogva azzal függ

össze, aki megdolgozott érte. Nem lehet elvenni tőle semmiféle jogcímen, semmiféle erőszakkal, vagy csellel, de ő s egyedül csak ő, felajánlhatja Annak, aki adta a hivatást, adta a képességet, adta a munkához az időt, az erőt és a munkára az áldást. A hívő ember nem magának szerez, hanem Istennek, nem magának dolgozik, hanem a Gazdájának. Itt gyökerezik a tulajdon gondolata is. A tulajdon sem nem magán, sem nem köz; sem nem az egyesé, sem nem a közösségé, hanem Istené. Isten a javakat sáfárságba adja; némelyeket az egyesnek, némelyeket a köznek. A tehetségemet csak nekem adta, de a napfényt mindnyájunknak; a fészkeket csak nekem adta, de a földet mindnyájunknak.

Itt kell feltennünk egy nagy kérdést. Mi van azokkal, akiknek nem jut a javakból? Kétféle ok miatt nem juthat nekik: vagy azért, mert nem dolgoztak. Erre az esetre rettenetesen szigorú parancsot ad a Szentírás: „Aki nem dolgozik, ne is egyék”. Aki tudna dolgozni és nem dolgozik, még ha aranyhegyeken ül is és félország az övé, nyomorult, bitang az Isten világában. Az ilyen ember másnak munkájából él, másnak veritékét és vérét szíjjá fel. Minél jobban él, minél többet tékozol, annál többet pusztít el a másokéból s akármennyire azt mutatná a látszat, hogy neki magánvagyon van: a dologtalan élvező Isten világában lopóvá válik. A másik ok csak az lehet, hogy az illető nem dolgozhatott. Nem dolgozhatott, mert beteg, agg vagy gyermek. Ezeknek a gondja a dolgozók közösségére hárul, még pedig azzal a rettenetes szigorú parancssal, mint ami hajótöréskor, nagy veszedelmek: árvíz és tűzvész idején szokott érvényesülni, hogy a süllyedő hajóról, égő házból, szétomló boltok alól először a gyermekek, azután az aggok, azután az asszonyok, végül felnőtt férfiak jönnek ki. Úgy hárul a betegek, aggok, kisdetek gondja a dolgozókra, mint a menekülés sorrendje: előbb ők, azután mi. Ha ez a világ komolyan venné a saját keresztyénségének parancsait, nem volna addig jóllakott ember ebben a világban, amíg éhező betegek, aggok, kisdetek vannak. Ha pedig valaki szívesen dolgoznék, tudna is dolgozni, de nincs munkája: valami szörnyű baj került bele a társadalomba s azonnal segíteni kell, mert belepusztul a közösség. Amelyik állam nem oldja meg a munkanélküliséget, saját sirját ássa meg.

7. A javak emberi munka árán Isten szerzéséből támadnak. Ennélfogva a javak Isten dicsőségére valók. Minden érték, ami ebben a világban termelődik, csak akkor marad meg értéknek, ha Isten dicsőségének szolgálatában áll. De ez mérhetetlenül szomorú és megrendítő tapasztaláshoz vezet. Arra t. i., hogy ebbe a világba beleférközött egy másik Gazda, egy trónbitorló, az ösgonosz, aki meg akarja dönteni Isten dicsőségét s evégből e világon minden jószágot, minden értéket a maga dicsőségére akar fordítani. Egy hulló aranyporszem s egy világteremtő gondolat, egy új birodalom és egy rózsalevél egyformán tárgya ennek az ősi és rettenetes vitának, hogy kinek adjam oda? A sátán azt mondja: tartsd magadnak, mert így tudja majd velem együtt ezt is megkaparintani. Isten azt mondja: add nekem, mert így fogja önmagával együtt nekem visszaadni. A sátán azt mondja: fordítsd élvezetre az aranyat, a vért, a gondolatot, az időt, az erőt s tudja, hogy amikor feléltem, mindez velem együtt az ő martaléka lesz. Isten azt mondja: fordítsd áldozatra, hogy adhassam vissza neked mindazt százaszorosán megtétezve, amit énnekem felajánlottál, mert amikor magadat egészen nekem adtad, akkor leszek én mindenestől fogva a tied. Ebben a nagy harcban bontakozik ki előttünk egy nagy történelmi törvény: a javak megszerzésének, felhasználásának és megtartásának nagy történelmi törvénye, a *böjt*. A böjt, amelyik azt mondja: ha van élelmed és ruházatod, fedeled és világosságod, könyved és becsületed, ne akarj te mézben főtt aranyat enni. Ne akarj lucullusi dáridókon résztvenni. Ne öltözz biborba és bársonyba

ne tégy úgy, mint az evangéliumi gazdag. Eredj és nézd meg, a házad előtt a Lázárok sebeit nyalják az ebek. A bojt fokát különböző mértékkel állapíthatjuk meg. Lehet böjtölni száraz kenyéren és lehet böjtölni napi száz arany jövedelem mellett is. A böjt tökéletesen viszonylagos. Sohasem feltétlen, mindig attól függ, milyen arányban áll azzal, amit felélek, az, amiről lemondok. Ha a böjtöm olyan, hogy sokkal kevesebbet élek fel, mint amennyit felélhetnék, a munkám olyan, hogy sokkal több javat termel, mint amire egyáltalán szükségem van, előttem áll a javaknak önmagukban való felhalmozódása és foglalata: a tőke. A tőke fokozott erő, magamnak és másnak a munkája van benne. Olyan, mint az accumulator, amely felhalmozza a villamosságot, s ott válik új energiává, ahol éppen szükség van rá.

A protestantizmus, különösen annak aszketikusabb, kálvini ága teremtette meg a keresztyén kapitalizmust, egy óriási társadalmi tőkefelhalmozódást, fokozott bojt és fokozott munka árán. A tőke rendeltetése Isten dicsőségének szolgálata, tehát azt kell vele tenni, amit Isten kíván és parancsol. Isten pedig olyan dolgokat kíván, amiből mindenkinek lelki és testi haszna és előmenetele lesz. Így támadnak a felhalmozott tőkéből kórházak, árvaházak, népjóléti intézmények. Így támadnak iskolák, múzeumok; akadémiák, a tudománynak és a művészetnek a csarnokai. Így támad belőle műveltség, így támad belőle jóság, világszépítés, olyasvalami, amiből a karácsonyi evangélium sugárzik: „Dicsőség a magasságos mennyekben Istennek, a földön békesség és az emberekhez jóakarát.” A keresztyénség tehát az istenes kapitalizmust nemcsak megbecsüli, hanem tulajdonképpen termeli. Élesen szembeállítja az istentelen kapitalizmussal s azt elítéli és felszámolni kívánja. A keresztyén kapitalizmusban az egyén csak eszköz, az istentelenben cél. A magántulajdon nem szentség, nem dogma, csak módszer azért, hogy az egyén kezdeményező frissességét, szépségét, ihletését és az egyéni erőfeszítés többletét felhasználhassa. Igen egyszerű számítás: ha Carnegie egymilliárd dollár vagyonát jótékony célra adja, sokkal hamarabb, sokkal könnyebben jut az istenes cél istenes tőkéhez, mintha tizezer embertől kellene egyenként százezer dollárt egy életen át bevasalni. Ha Carnegie e vagyon összegyűjtése közben olyan egyszerű, puritán, tisztességes életet élt, mint bármely szerényebb fizetésű tisztviselője, a maga szerszám mivoltát és Isten dicsőségének szolgálatát talán jobban megvalósította, mint a pusztaságoknak éhező és szomjazó remetéi, kolduló szerzetesei és oszlopos szentjei.

8. A keresztyén szocializmus éppen ezért szembefordul az istentelen kapitalizmussal. Kifogásolja benne a zabolátlan „profit-éhséget”, a könyörtelen versenyt, azt, hogy kiuzsorázza a munkásokat s tőlük vonja el a nyereséget. Kifogásolja azt a pusztító fényűzést, amely a vagyon felhalmozásával jár, ha nincs meg a keresztyén böjt. Jajgat a felett a rettenetes világromlás felett, amit a pénz okoz az emberek becsületében. Mert minél több pénz van, annál több érték válik eladóvá. Így következik el a végén, hogy meg lehet vásárolni a férfibecsületet és a női erkölcsöt, a gondolatot és a halhatatlan lelket, a nagy emberbörzének e legfőbb és legdrágább cikkeit. Kifogásolja azt, hogy nem válogat a munka minőségében és céljában, azt mondja, tűrjük el a fényűzést, mert mennyi embernek ad kenyeret. Hátha százszor annyi embernek adna kenyeret a mákony termesztése, tűrjük-e az ópiumot? Felemeli a tiltakozó szavát az istentelen kapitalizmus világpusztító munkája ellen. Rámutat arra, hogy az istentelen kapitalizmus miképpen hoz létre egy óriási ipari proletariátust. Éppen léleknélkülisége következtében kerül szembe a tőke és a munka s ez a harc veszélyezteti a társadalom egész biztonságát, a nyugodt termelést, Isten örökkévaló céljának a szolgálatát. Ez a kapitalizmus a maga

telhetetlen termelési lázában létrehozza a technikának azt a félelmes fejlődését, amely egyfelől hihetetlen módon fokozza az életet, ugyanakkor pedig hihetetlen módon pusztítja és elnyomorítja. Géppé teszi az embert, géppé az államot is s a gépek borzalmas harcában örökre elvész a halhatatlan lélek. Legfőképpen pedig kifogásolja az istentelen kapitalizmusban azt, hogy csak a termelés fokozására gondol, de nem a javak elosztásának az igazságosságára. Irtózatossan eltorzítja a világot, amikor javakban fuldoló dúsak mellett éhező és nyomorgó nemzedékeket termel. Így következik el, hogy a föld egyik részén a búzát, a kávé, a gyapotot a tengerbe dobják, hogy az árakat megtartsák, a világ másik részén pedig százazrek halnak éhen és milliók járnak ruha nélkül. Így következik el, hogy nagyvárosok proletárnegyedeiben emberhez nem méltó viszonyok között tengődnek ugyanannak a népcsaládnak a gyermekei s a város villanegyedeiben örült fényűzés és vad szerencsejáték folyik. Hirdeti, hogy nem megoldás a Caritas, a koldusoknak eltartása, munkától való elszoktatása. A pauperizmus ellen nem lehet könyöradományokkal küzdeni, oda egy olyan új társadalmi rend felépítése szükséges, amely az embereknek hivatást ad, munkába állítja, ezzel megmenti és biztosítja erkölcsi méltóságukat. De tudja jól a keresztyén szocializmus, hogy a bűn sokkal nagyobb hatalom, mint amilyennek szelid romantikusok gondolják és a bűnnel szemben mindaddig, míg a kegyelem meg nem érleli a bűnbánatot, egyetlen feladat van: vasvesszővel fékentartani és kegyetlen szigorral megzabolázni. Abban a világban, amelynek közepén a Golgota keresztye áll, nincs helye a naiv és könnyes romantikának. Ott van váltság, van kegyelem, van bűnbánat és újjászületés, de ezen a körön kívül lennie kell korbácnak, kardnak és bitónak is.

9. Mindez szakadatlanul táplálja a keresztyén szocializmus egyik legfőbb jellemvonását, a közösségtudatot. Ez a közösségtudat nemcsak abból származik, hogy amint a Szentírás mondja, egy vérből teremtett az emberi nemzetség, szóval az eredetnek, a vérnek a közösségből, nem is abból, hogy mindnyájunkat egy képre, a Krisztus képére teremtett, hogy az Ő ábrázatára alakuljunk át, tehát nemcsak a reménység és a hivatás közösségből, hanem ennek a közösségnek gyökere az, hogy mi olyanok vagyunk, mint a szőlőfürt. A bogyó azért van, hogy fürt legyen. Az élet legnagyobb javait, legjellemzőbb alkotó elemeit azáltal nyerjük meg és tesszük magunkévá, hogy közösségben élünk. A férfi és a nő viszonyából származik az élet örömeinek, áldásainak, szenvedéseinek és titkainak jó nagy része. A gyermek és a szülő viszonyából származik megint egy jó csomó része. Mindezt egybefoglalja a nemzet és egy távolabbi keretben az emberiség. Az emberiség maga sorsközösségben él: együtt állunk és együtt esünk. Egyetlenegy cselekedetünk sem közömbös; bármit teszünk, azzal mindenkinek ártunk, vagy mindenkinek használunk. Ha New-Yorkban a börze fekete napot él át, talán tíz kis proletárgyerekekkel több hal meg Budapesten a következő héten. Ha keményen dolgozik a magyar paraszt az aranykalással ékes rónaságon, több a csend a tudós körül és élénkebb lehet a művész magános ihlete. Ha Trianonban egy rossz békét kötnek, millió meg millió magyar ember hiába ontja verítékét, hiába ostromolja az eget, ruhája rongyos, gyermeke sápadt, jövődjé reménytelen. Isten ezzel a nagy világösszefüggéssel tart meg és öl meg, ítél el vagy pedig csodálatosan megment. Az élet kényszerével mutat rá, hogy csak a közösség fenntartó eleme: a szeretet az egyetlen út a menekülésre s *szeretni annyi, mint élni*.

10. Szeretni annyi, mint élni. Ezt a törvényt a testté lett Ige, Krisztus tanította meg nekünk. A kereszten tanította meg. Ránézve így fordul az örök törvény: szeretni

annyi, mint meghalni. De éppen e halál által lett ő egy láthatatlan mennyei közösségnek a feje. A titokzatos test és a láthatatlan fő viszonyának Pál apostoli képe a keresztyén szocializmus foglalata és legfelségesebb munkaterve. A tagok törvénye szerint az élő szervezet minden tagjának megvan a maga rendeltetése, hivatása, amit csak ő tölthet be azért, mert egyedül ő nyert arra eleve elrendeltetésénél fogva alkotó képességet. Füllel nem lehet látni és szemmel nem lehet hallani, mert a fül hallásra és a szem látásra való. Az egyes tagok között tehát értékkülönbség nincsen. A szem nem előbbvaló, mint a láb és a kéz nincs hátrább, mint a gerinc. Mindegyikre szükség van, mindegyik pótolhatatlan, mindegyik egyformán becses, mindegyik csak a maga munkáját végezheti el. Az egész test egészségének s életképességének pedig az a titka, hogy a tag miként engedelmeskedik a főnek. Átvive ezt a keresztyén szocializmusra, a Krisztus misztikus, dicsőséges testére, erre a csodálatos lelki szervezetre, amelyben mindnyájan tagok vagyunk a Krisztus fősége alatt: nyilvánvaló, hogy mindenikünknek megvan a helye, a szolgálata, mindenki nélkülözhetetlen, mindenki egyformán értékes, mindegyik az egészet szolgálja és mindegyiknek szolgál az egész. De Krisztus dicsőséges testének egészsége, életképessége attól függ, hogy a tagok milyen összefüggésben vannak a láthatatlan fővel, Krisztussal. Krisztussal való összefüggésünk a *hit és engedelmesség* által megy végbe. Hitünkkel ismerjük meg őt és engedelmisségünkkel valósítjuk meg az ő akaratát. Isten országa tehát nem mögöttünk, vagy előttünk vagy mellettünk van; Isten országa mibennünk van és közöttünk van. Abból áll, hogy minél többen hiszünk és engedelmeskedünk. Ebből ez tartozik reánk, a többit Isten magának tartotta fenn. Nekünk azt adta életszabályul: „Úgy fényljék a ti világosságtok, hogy az emberek lássák a ti jócselekedeteiteket és dicsóítsék a ti mennyei Atyátokat.”

A protestáns egyházak szociális munkája

ELŐADTA KAPI BÉLA

1. A szociális munka elválaszthatatlan a közösségektől. Senki sem él önmagában elkülönített életet. Mindenki tagja valamiféle szocietásnak s életének szociális értéke attól függ, hogy ezekben a közösségekben milyen mértékben teljesíti szociális kötelességét.

Az egyes emberre vonatkozó követelés a közösségekre vonatkozólag is fennáll. Minden közösségnek azon kell munkálkodnia, hogy hivatáskörébe tartozó szociális kötelességeit teljesítse.

Szociális munkát kell végeznie az államnak. Saját lényege és lényegéből folyó hivatásköre kötelezik ezen munkára. Az állam jogrendszere alapján kialakuló munka, mellyel az ember jogát, szabadságát, életfeltételeit és életformáját biztosítja, a nemzet bekapcsolásával válik valósággá. A nemzet életében tárulnak fel az állam szociális feladatai, de egyszersmind azok betöltéséhez szükséges lelki erőforrások is, melyek nélkül az állam szociális feladatait sohasem képes elvégezni.

A társadalom szintén szociális munkát végez. Nem szorítkozhatik a társas élet, avagy a kulturális és művészeti élet egyoldalú megnyilatkozásaira, hanem vállalnia kell a társadalom közösségével természetesen járó szociális feladatokat is.

A szociális feladat és közösség kapcsolatának eme törvénye alól az egyházak sem vonhatják ki magukat. Az egyház mindig elválaszthatatlan a szociális munkától. Ezt a tételt kettővel bizonyítom. Először az egyház lényegével, azután a szociális munka természetével.

Az egyházat saját lényege kényszeríti arra, hogy szociális munkával foglalkozzék. Az egyház ugyanis nem paragrafusokkal egybefoglalt, megmerevedett organizáció, mely külön törvénykönyvvel, külön alkotmánnyal dolgozik s az államhoz, társadalomhoz és más egyházakhoz való viszonyát külön törvényekkel szabályozza. Lényege nem merül ki a dogmák és hitvallási iratok foglalatóban. A történelem folyamán alakult ugyan ki, de azért nemcsak történeti formáció. Évszázadok acélkeze formálta külső szervezetét, agyagból készült edényfalára rávéste hősi küzdelmeinek és mártíromságának bizonyosságait, de nem ebben bírja rendeltetését. Nem jelent egyházi színezetű kultúrintézményt sem, avagy szociális feladatok megoldására irányuló emberi szervezkedést. Az egyház mind ennél többet jelent.

Az egyház Krisztus élő, misztikus teste, melynek feje a Krisztus, tagjai pedig a hívő emberek. Életprogramja: Krisztus megvalósítása. Ereje és tekintélye: a Szentlélek, ígérete: az isteni kegyelemben kiteljesedő élet, melynek eleme nem a hatalom és gazdagság, hanem a szenvedés és küzdelem. Feladata: Isten országának építése, az embereknek Isten gyermekeivé nevelése, lelkiismeretek ébresztgetése, alvók és holtak feltámasztása, egy új világ megépítése. Mind ez Krisztusból származik és Krisztushoz

tartozik. Nem emberi elgondolás és emberi munka, hanem Isten terve s a Szentlélek munkája.

Mit látunk tehát? Az egyház külső jogi szervezete és történeti alakulása csak átfogója, tartója és kerete Krisztus élő testének. Arra szolgálnak, hogy Krisztus teste minél inkább kiépüljön, embereket formáljon, életet teremtsen s új világot alapítson. Az egyház eme lényegmeghatározásában benne rejlik az az igazság is, hogy az egyház nemcsak hitbeli, hanem egyszersmind szeretetbeli közösség is. Protestáns egyházaink vallási életrendszerükben a hit egyedülvalóságát hangsúlyozzák, de azt olyan fogalmi tartalommal töltik meg, hogy benne nemcsak a keresztyén egyház crédoja, hanem annak etikája is érvényesül. A protestantizmus által követelt hit szeretetté és léletté alakul. Hit és szeretet szerves elválaszthatatlansággal egybekapcsolódnak. Ha a hit nem teremt szeretetet, nem igazi hit. Ha a szeretet meggyengül, elszintelenedik, vagy eltorzul, akkor nem a hit kimeríthetetlen forrásából fakad. Egyedül Krisztusból származik az a hívő szeretet, mely kötelességet és felelősséget érez embertársaival szemben. Az egyháznak tehát saját lényegéből folyó kötelessége a szociális munka.

Az egyházak és szociális munka organikus kapcsolatát másodszor a szociális munka lényegével bizonyítom. A szociális munka a nagy lélettotalitásnak nem elszigetelt darabja, hanem maga az élet. A szociális munka nem korlátozható egy bizonyos életterületre, hanem kiterjed az egész életre. Ez pedig azt jelenti, hogy a szociális munka nemcsak az anyagi nyomorral, a szűkösséggel, a betegséggel, a munkanélküliséggel foglalkozik, hanem feladatkörébe tartozik az ember szellemi, erkölcsi és lelki életterülete is.

Az egyház az ember lényegét állítja munkájának középpontjába. Szociális munkájában tehát szintén arra törekszik, hogy általa az ember igazi lényege érvényesüljön. Szociális kötelességet érez kulturális, szociális, erkölcsi, lelki vonatkozásban az emberrel szemben. Felismeri a különböző válságok ama belső, elrejtett törvényét, mely szerint minden válság az ember lelki válságára vezethető vissza. A gazdasági, a szociális, a kulturális, az erkölcsi, a közösségi, az egyházi, az állami válság ugyanazon eredőből származnak: az ember lelki válságából, ami viszont az ember Istenhez való viszonyának megromlásából ered. Ugyanakkor tudja azonban azt is, hogy szociális munkájához a segítőeszközöket, módszereket, útmegjelölést nem kívülről, hanem belülről, nem emberi teóriákból, hanem az egyház lényegéből kapja.

Nincs időnk ezen állítások bizonyítására. Eszmélésre kényszerít azonban, hogy az ember az igazi kultúra síkjából áthelyeződik a civilizáció síkjába, az Isten képére teremtett ember pedig elsorvad a technizált embertípusban. Az életberendezkedés keretei között nyomorúságra vannak kárhóztatva az ember lelki igényei. Determináló hatalmat képvisel az állami törvény, a társadalmi jóváhagyás, az erkölcsi élet, de hiányzik az élő Isten szuverenitásának érvényesülése. Ugyanezt állapíthatjuk meg a gazdasági és szociális életre vonatkozólag.

A szociális munka tehát igazi lényege szerint lélekmentés, ember-nevelés. Célja az ember igazi lényegének és hivatásteljesítésének biztosítása, egy olyan közösség kiépítése, melyben Krisztus királysága, az emberek testvéri szolidaritása és Isten örökkévaló erkölcsi világrendje érvényesül.

A szociális munka lényege követeli az egyházak részvételét. Ezeknek a munkáknak az elvégzéséhez szükség van az egyházak munkájára. Amint szociális munkavállalás nélkül nem egyház az egyház, úgy a szociális munka nem igazi szociális munka, ha annak feladatait az egyház kikapcsolásával gondolják megállapíthatni.

Ezen elvi megvilágítás után szólok a protestáns egyházak szociális munkájáról. Ismertetem az egyházak mindennapi szociális tevékenységét, azután intézményes munkáját, végül egy tökéletesebb újvilág építésére irányuló lelki tevékenységét.

2. A protestáns egyházak részességet vállalnak a *mindennapi szociális munkából*. Ez a cselekvő-szeretet szolgálatával történik. Kenyeret adnak az éhezőknek, fedelet biztosítanak a hajléktalanoknak, menedéket nyújtanak az öregeknek, ruházatot a rongyosoknak, meleg kályhát a didergőknek. Ezt az egyházi segítőmunkát kezdettől fogva végzik a protestáns egyházak. Ebbe a rovatba tartozik a gyülekezeti szegények gondozása az iskolásgyermekek ebédeltetési segítése, a csecsemővédő vándor-kosarak, a betegek ápolása, a munkanélküliek kenyérhezjuttatása.

A mindennapi szociális munka az egyház lényegéből folyik. Luther Márton a gyülekezet külső szervezetének megállapításakor azt követelte, hogy a templomajtóban vasárnaponként helyezzenek el két ládát, vagy két zsákot, melybe a hívek belevetik szeretetadományukat. Egy darab kenyeret, lisztet, húst vagy pénzt, annak bizonyosságul, hogy Isten ígését igyekeznek az elesett emberek felkarolásával meghálálni. Isten szeretetéből indul el az ember szociális kötelesség-érzete, mely először Isten iránti hála, azután segítő szociális munkává átalakuló emberszeretet. Istenből indul ki és Istenhez érkezik. Az ember Isten és a szociális nyomorúság között áll. Lelkével átveszi Isten kegyelmi ajándékait, kezével pedig továbbadja kenyérré változtatott jótéteményét.

Megköveteli Luther, hogy a gyülekezet presbitériuma álljon a szeretetmunka szolgálatába. Vasárnaponként délelőtt 1-2 óráig osszák ki a templomajtóban összegyűjtött adományokat. Gyűjtsék össze a szegényeket, özvegyeket, árvákat, keressék fel hajlékaikban a betegeket és öregeket, mert a gyülekezet élő hite a szociális szeretetben bírja hitelesítő pecsétjét.

A protestáns gyülekezetek mindennapi szociális teljesítése ma is megvan. A legtöbb helyen szervezetlen ugyan, de azért megvan és alkalmazkodik az idő követeléseire. Ha rubrikába szedhetnénk az elcsöndesített éhséget, a felruházott mezítelenséget, a nyomorból kiemelt életeket, csodálatos szám lépne szemünk elé.

2. Az egyházak *intézményesen megszervezett szociális munkája* is tekintélyes.

Első helyen a lelkészi hivatalt említem, melynek szociális munkájáról gyakran egészen megfélekedünk. Minden gyülekezetben van egy könyvszekrényvel, íróasztallal, néhány székkal berendezett kicsi szoba, melybe naponként egymás után térnek be az emberek borús arccal, viaskodó lélekkel, vergődő szívvel, tanácstalan bizonytalansággal. Az íróasztalnál pedig a lelkipásztor ül, kinek legnagyobb méltósága, hogy a Krisztus állította szolgálatába s neki az ő lelke szerint kell munkálkodnia. Ezek a lelkipásztori hivatalok a legáldottabb tanácsadó irodák. Tanácsot, irányítást, bátorítást és mind ennél még többet adnak Isten nevében: lelket.

Azután az *ifjúság védelméről* kell szólnunk. Árvaházaink otthont nyújtanak a szülőtlenné válóknak. Megmentik őket az életnek, életüknek pedig a lelket. Áldott munkát végeznek a patronázatok.

Azután ott van a legkülönlegesebb protestáns intézmény: a vasárnapi iskola. Eredeti formájában a világvárosok zsbongó emberáradatában született, ahol a gondozás és szülő nélküli gyermekek összegyűrt papír-rongyokként hevernek az utca szélén. Összegyűjti azokat az elhagyott gyermekeket, kiknek prédikáló papjuk a bűntől beszenyvezett utca, kik mindennapi lelki benyomásait lebujok füstös levegőjében s tömegszállások fertőjében szedegetik össze. A vasárnapi iskola tanítói szertejárnak. Valósággal

az utcáról mentik meg a bukással eljegyzett gyermekeket s viszik őket a vasárnapi iskola termeibe, onnan a templomba. A világ egyetlen örökkévaló értékét igyekeznek megmenteni: az emberi lelket.

Magyarországon 403 vasárnapi iskola működik, 2.300 növendékkel, 1.139 tanítóval. Az egész világon a vasárnapi iskola a legnagyobb szociális intézmény. 347.000 iskolájába 29,157.419 gyermek jár, kiket 3,520.192 tanító vezet Krisztus keresztyéhez. A vasárnapi iskola munkája nem tömegmunka, hanem az egyest megragadó lelkimunka. Csoportokban foglalkoznak a gyermekekkel. Minden gyermekem megnyugszik a vasárnapi iskola tanítójának a szeme. Szava mindegyikhez szól. Mindegyik érzi gondoskodását, szeretetét, közvetlen kapcsolatát. Csak a kezdő- és záró-ének és az imádság egyesíti a csoportok munkaközösségét.

Az ifjúsági egyesület az iskolát elvégző ifjúságot gyűjti egybe. Önművelést, nemes szórakozást biztosít számukra s életirányukat valláserkölcsi és nemzeti alapra helyezi.

A szűkebbkörű szociális segítő munkához tartozik az intézményesen megszervezett beteggondozás, melyről különösen diakonisszaintézeteink gondoskodnak. Azután az öregek, elhagyottakról való gondoskodás, mely menedékházak és otthonok által történik.

Néhány nagy evangélikus szociális intézményt mutatok be, hogy a munkaterületi kiterjedésen kívül megéreztessem a protestáns szociális munka jellemző alapvonásait is.

Francke Ágost Hermann, a pedagógia-történet nagy hőse, Halle egyik külvárosában gyermekmentéssel foglalkozott. Egy reggel az ajtóra erősített perselyében 4 tallért és 16 garast talált. Ez a kicsi összeg elég volt néki ahhoz, hogy méreteiben és munkájában hatalmas iskolavárost alapítson, melyben 150 árva talált otthonra, 180 tanító tanított, 1.570 tanuló tanult és naponként 800 emberről gondoskodtak. Bibliaterjesztő társulatot alapított. Nyomdát és könyvkiadó vállalatot létesített.

Az iskolaváros udvarán sötét márványtömbön áll papiköntösös alakja. Egyik kezét egy kis árva leány fején tartja, másikkal ég-felé mutat. Árva fiú alakja húzódik melléje, kezében bibliával. A talapzaton ez a felírás áll: Istenben bízott!

Hamburg mellett egy kicsi községben Wichern János volt a lelkész. Egyszer csak egy kicsi házikóba 12 rongyos, sápadt-arcú gyermeket helyezett el. Évek múlva házak és házsorok épültek. A gondozott gyermekekből kicsi családi kört alakított. Nappal a gazdaságban foglalkoztatta, este pedig tanította őket. Külön házba helyezte el a fegyházból kiszabadult embereket, hogy új életre előkészítse őket. Betegápoló testvérek kiképzéséről gondoskodott. Egy kicsi házikóval kezdte meg munkáját s virágzó nagy szeretet-város népe kísérte utolsó útjára.

Löhe Vilmos Neuendattelsauban a semmiből menedékházakat építtetett. A testi és lelki nyomorékokról gondoskodott. Árvaházakat állított fel, diakonissza intézetet teremtett.

Bodenschwingh a teutoburgi erdő tövében megalapította Béthelt, az Isten házát. Két oldalról nézzük alkotásait. Az egyik oldalról nézve a siralom városának látjuk, a másik oldalról az isteni kegyelem és az emberi szeretet városának. Ő is egy kis házban kezdte meg munkáját s élete befejezésekor a szeretet városának 8.000 lakosa volt. Epileptikusok, idegbetegek, gyengeelméjűek, nyomorékok számára otthonokat létesített. Van több kórháza és diakonissza-intézete. Külön gondoskodik az átvándorló iparoslegényekről és a foglalkoztatást kereső munkásokról.

Fliedner Tivadar Kaiserswerthben teremtette meg szeretetintézményeit. Fegyházból kilépő sápadt ember-arc indította el a szociális munka útján. A vége pedig az

volt, hogy a feyházviselt emberek számára hatalmas otthont épített. Voltak kórházai, árvaházai, nagy diakonisszaintézete., erkölcsileg veszélyeztetett leányok számára épült otthona. Halála évében 20.000 emberről, 3.000 árváról gondoskodott és diakonisszáinak száma 33.760 volt. Életében 1.250 leányt mentett meg a becsületes, tiszta élet számára.

Ezek a csodálatos szociális intézmények megállapítják *a protestáns egyházak szociális munkájának alapvonásait*. Néhány pontban összefoglalom azokat.

A szociális munka Isten munkája, nem pedig az emberé. Isten kegyelméből kezdődik, folytatódik, kiteljesedik, győzedelmeskedik, az ember csupán engedelmes eszköz az örökkévaló Isten kezében. A szociális munka meglátja az emberi élet minden nyomorúságát. A testi szükségét és betegséget, az elesettséget és a bűn bélpoklosságát, a nyomorúságok sokféle formáját, a testi és lelki betegségeket. De mindegyiknél meglátja a szociális munka elutasíthatlan követelését, mely az emberi lelkek megmentésében lép elénk. Az éhezőnek Isten megbizásából ad kenyeret, a munkanélkülit nemcsak munkahelyére, hanem Krisztus keresztségéhez is elvezeti. A szociális élet hiányosságait nemcsak anyagi, hanem lelkiértékkel pótolja. Ennek a munkának egyetlen erőforrása van: Isten kegyelme, mely az emberi hit által szeretetté válik és kiapadhatatlan motorikus erejével csodákat visz véghez. Ez a szociális munka nem különleges emberi jóság, avagy kiválóság, hanem Istenhez való viszonyunk természetes következménye, aminek belső lényegét a szolgálat szóval jelölhetjük meg legteljesebben. Végső célja a szociális munkának, hogy hitből fakadó szeretetével, a kegyelem erejével segítse újjáépíteni ezt a világot.

Francke sírkövén ez a felírás olvasható: Az a győzelem, amely legyőzte a világot, a mi hitünk! (I. Ján. 5, 4.)

Bodenschwingh szeretetvárosában egy magas hegy tövében van egy csodálatos diakonissza-temető. A hegyoldal alján égbenyúló hatalmas kereszt emelkedik a magasba, mely az egész temető felett uralkodik. A kereszt felé minden oldalról sírhalmok sora húzódik. Mindegyiken kereszt van, de mindegyik ráborul a sírhalomra. Krisztus keresztsége magasba emelkedik s azt mondja: Minden isteni kegyelem! A szociális munkát szolgáló diakonisszák keresztsége alázatosan leborul Krisztus keresztsége előtt és ezt mondja: Emberé a szolgálat!

Ez a két temetői kép egybefoglalja a protestáns egyházak intézményes szociális munkájának belső jellemvonásait.

3. Külön meg kell emlékeznünk *az egyház szociális munkájának lelki oldaláról*.

Eddigi tárgyalásunk nyilvánvalóvá teszi az igazságot, hogy az emberi lélekért küzdő egyház szociális munkájában mindig az Isten képére teremtett ember örökkévaló lelkét keresi. A szociális munkamező különböző parcelláin az erkölcsöt erősítgeti, az életet nemesíti, az emberek és közösségek gondolkodását Isten lelkével telíti. A magáénak érzi az élet nagy piacát, melyen a leányártatlanság, női tisztaság és férfibecsület pénzen vásárolható árucikké lesz. Ez a gondolat vezeti ifjúsági munkájában s a patrnázis lelketmentő szolgálatában.

A *családvédelem* munkáját annak gyökerénél ragadja meg. A házasság erkölcsi alapját erősíti. A test és élet közössége felett a lelki közösség kiépítését követeli. A házassalándók és házások egymáshoz való viszonyának értékét Istenhez való viszonyuk szerint állapítja meg. Felelősségérzetre neveli az embereket. Vallásos neveléssel nemcsak tiltakozik, hanem védekezik is a könnyelmű házasságok ellen. A gyermekáldás problémáját kiemeli az emberi önzés és kényelem világából s azt erkölcsi világításba helyezi. Az egyke elleni védekezésben a földbirtokpolitika, az örökösödési törvény és egyéb

állami intézkedések csak részleges eredményekre vezethetnek. Az egyház a kérdés-komplexum lelki oldalát ragadja meg. Isten színe elé állítja a gyermekáldástól rettegő anyákat s felébreszti bennük a felelősségtudatot a meg nem született gyermekért.

A harmadik birodalom előtti Németországról feljegyezte egy statisztikus, hogy három év alatt több volt a születésük előtt meggyilkolt gyermekek száma, mint amennyi német katona a világháborúban elesett. Emléket állítunk a világháború hőseinek. De nem akarjuk meglátni, hogy falvakban, városokban üzletszerűen pusztítják a magyar jövő nemzedéket és hogy a láthatatlan gyermekholttestek hekatombái mellett fásult közömbösséggel és tehetetlenül áll a nemzet lelkiismerete.

Ezt a szociális problémát az állam saját erejével nem tudja megoldani. Az egyháznak kell munkába állniok, hogy olyan embereket neveljenek, kiknek van szívük és lelkiismeretük. Olyan hitves-típust kell kiformalni, mely drágábbnak tartja a gyermeket saját kényelménél, mely orcájának rózsáit szívesen lehervasztja a keblén csüngő kicsi gyermekért, mely hajlandó lemondást, küzdést, nyomorúságot vállalni az ő gyermekéért.

Az egyház szociális munkájának lelki részéhez tartozik az is, hogy *szociális munkásokat nevel*. Megtölti az emberek lelkét szociális érzéssel. Szemüket látásra nyitja. Fülüket hallásra képesíti. Kiemeli őket az önmagukban elzárkózó élet korláta közül, úgyhogy lelkük indítására boldogan ajánlják fel önmagukat a szeretet szolgálására.

Jézus csodatételei között olvasunk egy megrázó történetet. Bénán fekszik kicsi kunyhójában a beteg. A szemhatáron innen pedig egy alacsony házban Jézus tanít és gyógyít. A ház körül embertömeg hullámszik. Hogyan juthat el Jézushoz az a szegény gutaütött ember? Egyszerre csak négy férfi lép melléje. Deszkákból, rudakból hordozható fekvőhelyet készítenek, ráfektetik a beteget, vállukra emelik s vigyázva haladnak Jézus felé. A nagy tömeg miatt nem tudják az ajtón át bevinni. Ekkor elbontják a ház fedelét, azután óvatosan Jézus lábaihoz leeresztik a beteget. Célt értek: Jézus meggyógyította őt.

Az egyházak szociális munkásokat nevelnek. Ők nevelik az igazi szociális munkásokat, mert lélekkel nevelnek és Isten munkatársaivá teszik őket. Jézus ma is rámutat a nagy szociális munkamezőre, melyen éhségtől aléltak, beteg rokkantak, bénák és nyomorékok fekszenek. Azután belekiáltja minden magyar házba és minden magyar lélekbe ezt a követelést: négy embert keressék! Krisztus embereket keres, kik hajlandók elvállalni egy-egy elesettet, hajlandók őket a porból felemelni, értük fáradságot vállalni, anyagi áldozatot hozni, lelki munkát végezni.

A protestáns egyházak szociális munkája továbbá abban áll, hogy *megnyugtató, felvilágosító és kiegyenlítő munkát* végeznek. Ennek a munkának első szakasza a *szociális légkör* megteremtése. Ez pedig nem merül ki a szájalom felébresztésében, hanem végső célját a magasabb értékelésű embertípus kiformalásában látja. Tehervállaló, ellenálló, igénytelen embereket nevel, kik az élet mostohasága között tudnak lelki értékeknek örülni. Ezzel az egyház kevesbiti a szociális munkára szorulókat számát. Másfelől ebben a szociális légkörben kialakítja az áldozatkész embertípust. Ezek az emberek nem a maguk túltáplált igényének kielégítése után mérlegelik szociális kötelességeiket. Nem az asztalukról aláhulló morzsákat kínálják az éhezőknek, hanem szájuktól vonják meg a falatot és lemondással töltik be a szeretet törvényét. Mert az igazi szociális munka az áldozatnál kezdődik! A szociális munka eme légkörét csak az egyházak tudják megteremteni.

Az egyházak feltárják a *szociális nyomor lelki motívumait* és ezzel bizonyos mértékben megnyugtatólag hatnak a forrongó lelkekre.

A szociális válságnak belső logikája van. A kenyértelenség, a munkanélküliség, az öregek ellátatlansága, a betegek gondozatlansága tulajdonképpen külső megnyilatkozásai egy belső helyzetnek. A szociális kialakulások mögött lelki motívumok dolgoznak.

Súlyos és igazságtalan válságokra vezet, ha a szociális nyomorúság problémájában csupán a vagyonomegosztás, avagy a társadalmi osztálykülönbség kérdését látják. Két feladat vár ebben a tekintetben az egyházakra. Rá kell mutatniok arra, hogy a szociális nyomorúság több tényező eredőjeként jelentkezik. Létrehozásában szerepet játszik a gazdasági egység megszűnése, a gépterelés, a túlprodukció, a vámpolitika, a vásárlóképesség csökkenése és nagyon sok felsorolhatatlan lelki és erkölcsi motívum. Nem ültethetjük tehát vádlottak padjára egyik társadalmi osztályt sem, nem tehetjük érte felelőssé sem az államot, sem a társadalmat, sem a kormányt. Ez az egyik feladat. A másik feladata az egyházaknak pedig az, hogy harcoljanak a szociális determinizmus bénító hatása ellen. Irtsák ki a lelkekből a szociális pesszimizmus sorvasztó és bomlasztó erejét. Ébresszenek hitet, bátorságot, reménységet azokkal szemben, kik keserű tapasztalások után fanatikus kétségbeeséssel kiáltják: hiábavaló minden! Odaadhatom kabátomat, vagyonomat, utolsó darab kenyereimet, nem tudok javítani a mostani állapotokon.

Hirdetni kell, hogy Isten tőlünk az Ő országának építését kívánja. Nem az az Ő világrendje, hogy millió ember éhezze, állás nélkül nyomorogjon, emberek közt embertelen életet éljen, hanem hogy új föld alakuljon ki az Ő lelke által. Jóllehet, az Isten nem az egyformaság, hanem a különbözőség Istene, nem akarja, hogy a különböző rétegezésű társadalmi osztályok ellenségként álljanak egymással szemben, hanem hogy a társadalmi osztályharc megoldást nyerjen az ember demokratikus értékelésében. Ez pedig az egyház demokratizmusa által válik lehetővé. Az egyház két erkölcsi igazsággal állapítja meg az ember helyzetét. Az egyik azt mondja: bűnös vagy, a másik pedig: Krisztus megváltott ja vagy. Ez az örök emberi egyenlőség egy nagy, belső demokratizálódás megindítója. Kiegyenlíti a társadalmi, a szociális, a gazdasági, a kulturális ellentétet és megteremti az örök emberi szolidaritást. Csak az Istent megtaláló ember találja meg embertársában testvérét.

A protestáns egyházak szociális munkájához tartozik az is, hogy szociális szempontból *kiegyensúlyozott boldog jövődön* munkálkodnak.

Az egyháznak nincs külön nemzetgazdasági politikája. Nem foglalja tudományos rendszerbe a termelési rendről, a tőkéről, a munkáról, a munkaerőről, a gazdasági élet egyensúlyáról szóló követeléseit. Vannak azonban krisztusi alapelvei és igazságai és teljes erővel szolgálja Isten ama követelését, hogy a szociális életben a lélek örök központisége biztosítva legyen.

A mai termelési renddel szemben védelmezi tehát az egyház az ember örökkévaló részét, nehogy holt csavarrá vagy acélkarrá váljék egy élettelen acélszörnyetegen. Követeli a munkaerő biztosítását a tőkével szemben és a tőke biztosítását a munkaerővel szemben. Azon dolgozik, hogy munkaadó és munkás egyformán Istent szolgálják, hogy a tőkének legyen érző szíve, a termelési rendnek legyen lelkiismerete és hogy a szociális világban érvényesüljön Isten örök világépítő akarata.

Előadásom végén visszatérek azon elvi megállapításra, hogy az egyház szociális munkája annak lényegéből folyik. De megállapíthatom azt is, hogy az egyház soha sem mentheti fel az államot szociális munkája alól. Amint kedvezőtlen helyzetet teremtene,

ha az egyház kizárólag önmaga számára követelné a szociális munkamezőt, éppen úgy óriási veszteséget jelentene, ha az állam minden szociális munkát önmaga akarna elvégezni. Az egyház rászorul szociális feladatainak teljesítésénél az államra. Éppen úgy az állam is rászorul az egyházak szociális támogatására. Kettőjük között összekötő kapocs marad minden szociális munka tárgya és eszköze: az örökkévaló ember. Az egyház nem szakíthatja ki az embert nemzeti közösségéből, nem is nélkülözheti az állam és társadalom azon munkavállalását, melyek nélkül mindkettő megszegényednék. De viszont az állam és társadalom sem nélkülözheti szociális munkájában az egyházat, mely minden szociális munka irányát, tartalmát, tárgyát, eszközét és erejét Istentől nyeri.

A protestáns egyház úgy áll a szociális élet küzdelmeiben, mint a hű vasutas sötét éjszaka a kisiklott, romokban heverő vasúti kocsik torlaszában. Menti a menthetőt. Romok közül kiássa, karjaiba ölelve kiemeli a vérestestű, bénává tett, fáradt lelkű embereket. Rájuk hajol, gyógyítgatja, segíti, biztatja őket. Magasba emeli elgémberedett, alélt testüket, hogy ne csak az Isten, hanem az emberek is meglássák őket. Ez az egyház első szociális feladata.

Aztán felkapja az evangélium jelzőlámpáját s rohanva végigszalad a romokkal borított vasúti vágányon. Zivataros éjszakában megcsóválja jelzőlámpáját s vészjelet ír az összetört emberroncokat eltakaró éjfekete lepelre. Megállítja a jövőre rohanó vonatát. Igyekezik megmenteni a következő nemzedéket. Ez az egyház második nagy szociális feladata.

Az egyház szociális munkája mindig a holnapot szolgálja. Az élet összeomlott kövei között a lelket keresi s a vérző emberszívet szerető emberszívvvel Istenhez vezeti.

IV.
SZOCIÁLPOLITIKA A Vj ROSBAN

A „settlement” rendszer bevezetése Budapest nyomortelepein

ELŐADTA SZÉLL JÓZSEFNÉ

I. A világháború óta nagymértékben megváltoztak az emberiség szociális szükségletei. A szociális közszellem hatalmas fejlődésen ment keresztül. Közelebről: a páris-környéki békeszerződések XIII. részének alapján álló Nemzetközi Munkaügyi Szervezet működése nyomán mindenütt nagy lendületet vett a szociális feladatok lényegének világosabb felismerése, a szociálpolitika racionálisabb beállítása, a szociális törvényhozás fejlődése. Ezek együttesétől az emberiség szociális nyomorának okszerűbb és célszerűbb gyógyítását remélhetjük.

A szociális gondozás történeti útját három periódusban látjuk előrefejlődni. A kezdetleges periódusban, az önző gazdaságpolitikától ütött szociális sebeket, majdnem kizárólagosan a spontán és szervezetlen társadalmi részvét enyhítgeti. A következő fokon már osztoznak a közületek a társadalom szociális tevékenységében, azonban a gazdaságpolitika a maga szuverén útját járja, nem látja összefüggését a szociálpolitikával. A harmadik, fejlett periódusban, a gazdaságpolitika felismeri a szociálpolitikától való elválaszthatatlanságát és célszerűbb társadalmi rend beállításával, állami apparátussal küszöböli ki a nyomorkérdést a nemzet életéből. Ekkor a társadalomra a kiegészítő, kimélyítő, részleteket megmunkáló, szociális gondozás feladata hárul.

Ezek a periódusok nem élesen elhatárolva, hanem többé-kevésbé összefolyva következnek egymásra. Vannak országok, melyek lassan, az egyes szakaszok erős kiformalásával építik ki szociális fejlődésük útját. Vannak, amelyek hirtelen, új korszakot kezdő ugrással kerülnek a kezdetleges állapotból a szociálpolitikai élvonalra.

Világosan kidomborodik azonban a fokozatokból, hogy a szociálpolitika fejlődésvonala az állami rendszerrel, az intézményesen megvalósított, szociális rend felé törekszik és nem a filantrópia, nem a karitász mennél erőteljesebb virágzásában akar kiteljesülni. Viszont azonban époly világosan domborodik ki a fejlődés vonalán az, hogy a humanitást, a társadalmi szeretet szociális tevékenységének bekapcsolását, a legtökéletesebb szociálpolitikai rendszerek képviselői sem nélkülözhetik. Nemcsak kiegészítő, kimélyítő munkájuk, érzelmetikai értékeik miatt, hanem azért is, mert éppen a társadalmi karitász úttörője az intézményes szociálpolitikának, mert az intézményes szociálpolitika legtöbbször társadalmi munkából leszűrt tapasztalatokra épít, mert éppen az emberiség legnemesebb, legmagasztosabb lélekvirága: a szociális szeretet lesz magvetője átfogó, állami intézményeknek.

II. A külföldi és hazai szociális építőmunkának, már meglévő megoldásoknak, jelen problémáknak gazdag sorozatát pergette le e tanfolyam. Az én előadásom célja az, hogy a mindnyájunk szívébe zárt magyar fővárosnak egy régóta égető és most meg-

valósítandó szociális programját ismertessem. Ez alkalommal igyekszem éleszteni a szociális munka iránt való nagy szeretetet, amely kész minden áldozatra. Szeretném mindegyiküktől külön-külön azt a gondolati ígéretet kérni, hogy a tanfolyam végeztével, ha szociális munkába kezdenek, végezzék azt szeretettel, amely ne szentimentális gyöngeség legyen, hanem legyen egyéni tevékeny menteni-akarás. Hiszen tapasztalatból tudom, (gyermekkorom óta lelkesít a szociális munka), hogy szeretetteljes szigorral és következetességgel kell ehhez a nagyon nehéz munkához nyúlnunk.

Ez a program a főváros 21 nyomortelepének és a rajtuk tengődő 38.000 léleknek, közöttük 11.000 gyereknek ügyével kapcsolatos. E nyomortelepek a főváros sivár külterkein húzódnak el és ezrével zárják magukba azokat a legszomorúbb emberi sorsokat, amelyek sokszor megcsúfolják a társadalmi regények legsötétebb fantáziaképeit is. Mindez mint a háború és a rákövetkező gazdasági összeroppanások szomorú öröksége szakadt a fővárosra, óriási anyagi és erkölcsi tehertételképpen. A telepek épületei nagyrészt a háborúból fennmaradt, egészségtelen fogolytáborok irdatlan barakkjai, vagy kaszárnyaszerű, sivár épülettömbök, melyekben az éhes és rongyos gyermekek ezrei nyüzsögnek. Vagy, mint az úgynevezett régi Kiserdőben, ahol félig földbevéjt odúban, ládából, papirosból épített férges kalyibákban tengődnek a már emberinek sem nevezhető életvonalon a társadalom legboldogtalanabbjai. Ezek mellett már megépültek az új Kiserdő derűs, kedves házsorai, amelyek egymás mellett oly ékesszólóan példázzák a múlt lesújtó és a jövő reményteljesebb képeit.

A főváros most 35.000.000 pengős befektetéssel megindítja a nyomortelepek felgöngyölítését és 3.000 kislakás építésével megkezdji a sújtott rétegek szociális megsegítését. Más országok hatalmas méretű szociális alkotásai mellett szerénynek tűnhetik fel ez a magyar vállalkozás, mégis rendkívüli jelentőséget ad ennek az akciónak az új telepek szociális tervezetének olyan *elvi állásfoglalása, a szociális gondozás olyan módszeres elgondolása*, mely azt a lehetőséget hordja magában, hogy példát adjon hasonló országos vonatkozású szociálpolitikai állásfoglalásra, szervezet felállításra. Ennek az elvi állásfoglalásnak és szervezetnek homlokterében az a szociális védelmi és gondozó munka áll, melyet „settlement”, magyarul „település” néven ismer a szociális társadalmi munka története.

III. Hogy ez a settlement módszerű gondozómunka mit jelent a szokványos karitatív módszerekkel szemben, arra nézve tekintsük át a következőket:

Az embermilliók nyomorának állandó forrásai főképpen a világgazdaság uralkodó rendje, a szociális lelkiismeretlenség és önzés, a háborúk, a szociális közömbösség és így tovább. Ezek olyan mélyen gyökereznek még az emberiség lelkében, hogy minden szociális munkásnak fel kell vennie ezzel a küzdelmet. De egyre nagyobb tért hódít az emberrel született részvét és szociális szeretet is, mely feladatának vallja és a közületekkel vállvetve felveszi a hősi küzdelmet a nyomor ellen.

A gyakorlati eredmények szempontjából nézve ijesztő aránytalanságot látunk a társadalom erőfeszítései és a nyomor óriási méretei között. Ha pedig keressük ennek a szomorú jelenségnek eredendő okát, akkor azt látjuk, hogy a kiáltó ellentétet nem a társadalmi és közületi áldozathozatal elégtelensége, hanem az elhibázott nézőpontok, az okszerűtlen, célszerűtlen segítő módszerek alkalmazása eredményezi. A szociális tevékenység alapvető tévedése ugyanis abban van, hogy túlnyomóan a nyomor okozatainak *tüneti* kezelésére, *pillanatnyi* fájdalomcsillapításra van beállítva és nem fejlődött még a nyomor *oka* ellen irtó háborút viselő radikális műtéti.

A társadalom egyedeinek önkéntes részvéte, sőt a különböző jótékony egyesületek munkája is csak a nyomor azonnali, szembeötlő, külső tüneteit enyhítgeti kisebb-nagyobb mértékben a szájalom pillanatnyi falat kenyérével, alamizna filléjével. A társadalomnak, egyházaknak, hatóságoknak vannak ugyan állandó jellegű szociális intézményei, mint pl. hajléktalanok menhelye, aggok háza, bölcsődék, napközi otthonok, de ezek igen kevésnek vagy nem kielégítő segélynyújtásúaknak bizonyulnak a nyomor-termelte óriási szükséglethez képest. A különben oly nagyon áldásos gyermekmentő munkák sem oldják meg a kérdést egészen, mert hiszen ha az okozatot – a szenvedő gyermeket – kezelésbe veszik is, nem szüntetik meg ezzel az okot – a szülők nyomorát, így van ez a társadalom önkéntes felajánlásaira épített hatósági akciónál is. Az elégtelen mértékű felajánlás mellett futni hagyják az asszociális többséget, amiből kirívó visszasságok származnak, ahogy ezt a fővárosi koldusakció esetében tapasztaltuk.

Sőt a szociális segítés igazi embermentő értelmével egyenesen szembefordul a már nevében is romboló szellemű munkanélküli segély. Erkölcsileg lenyomja a nyomorgót, parazitává nevel sok önérzetes, dolgozni akaró és magát fenntartani képes embert, gazdasági terhet, társadalmi veszélyt formál egészséges, aktív, erkölcsös elemekből. A gyökeres orvoslás módja, nézetem szerint az volna, hogy ha a társadalom, a közületek, a kormányok olyan roppant jelentőséget tulajdonítanak a nyomorkérdésnek, melyet az nemzet és gazdaságpolitikai tekintetben képvisel és melyet ez a nemzetpusztító tényező igényel. Meg kell látnunk a nyomor nagy társadalmában az egész államtestnek egy súlyosan beteg szervét, mely az ezerszálú közös véredény- és idegrendszer útján az egész állam-szervezet egészséges életműködését lefokozza, veszélyezteti. Nem szabad úgy tekintenünk, mint egy elszigetelt, az államtesthez csak a teher kötelékével kötött, de a nemzeti és gazdasági életfeltételekkel nem szervesen összeforrott egységet.

IV. Mi következik mindebből? Az, hogy a *szociális segítés mai módszerei nem célravezetőek*. Minden jótékony, karitatív erőfeszítés ellenére: a nyomor él és pusztít tovább. Lelki szemünk előtt a jótékonyosság gyűjtőneve alá foglalt szociális mentőmunka egyre inkább a Danaidák hordójának kétségbeejtő képét idézi fel, amelybe milliók és milliók hullanak építő hozadék nélkül. A társadalom és közületek ötletszerű, múló hatású, jótékony injekciókat osztogató módszerei nemcsak, hogy nem gyógyítják a mélyen rejlő kórt, hanem nagy mértékben kitenyésztoi, intézményes fenntartói, állandósítói is a nyomornak. A fennálló módszerek még jobban kidomborítják az osztályellentéteket, az adók kicsi és a kapók óriási táborára osztják a társadalmat.

V. Melyek tehát azok az *okszzerű és célszerű szociálpolitikai módszerek*, melyek a nyomorkérdés megoldására hivatottak?

A szociális gondoskodás mai módszereinek előbb vázolt elégtelensége alapján önként felmerül az elkerülhetetlen szükség, hogy a közületi szociális mentőmunka különböző feladatait egyetlen középponti elvbe, a *kausalitás elvébe* kell összefogni. Ez az elv először kell, hogy világosan meghatározza a nyomor okát és másodsor kell, hogy határozottan rámutasson a legtermészetesebb módszer alkalmazására, mely az okkal együtt, az okozatot is megszünteti.

Mivel a nyomor elsőrendű oka a munka-, illetőleg keresethiány, a nyomor elleni küzdelem központi elvének kell kitűzni a küzdelmet a nyomor oka, a munkanélküliség ellen.. Ez a felfogás a támasztalan embert létalapjában ragadja meg és helyezi bármily kicsiny, de szilárd talajra. Tehát első lépés a nyomor lefegyverzésére a munkabíró nyomorgónak oly munkával és keresettel való biztosítása, amellyel magát és családját önerejéből

fenntarthatja. Gyakran felmerül az a vád, hogy a legtöbb munkanélküli nem is akar dolgozni. Amennyiben ez helytáll, ez csak egy okkal több arra, hogy keresnünk kell a módot, amellyel őt – nagy türelemmel – visszavezethetjük a dolgozók táborába. Csak ennek a szociális segítségnek van gazdaságilag és erkölcsileg megváltó ereje. A munkával és kellő keresettel ellátott család maga biztosítja létfenntartását; a méltó emberi lét színvonalára emelkedik és így azonnal mentesíti a maga terhétől a közületi, injekciós jótékonyt. Belekerül az alkotó munka, a termelés és fogyasztás, az erkölcsi emelkedés sodrába és a nemzetfenntartó erők útvonalaiba.

Nem feladatunk, hogy a munkaalkalmak szaporításának lehetőségei, a tőke elé irt közérdekű törvények megteremtése, a földkérdés rendezése, a vagyon arányosabb elosztása, a minimális munkabérek és maximális munkaidők észszerű alakítása, vagyis a munkanélküliséget és a nyomort megszüntetni képes tényezőknek pro vagy contra felfogásai közt döntőbíráskodjunk. De megdönthetetlen elvként valljuk, hogy minden szociális gondozást a munkaképes embernek nyújtott munkával és igazságos keresettel kell elkezdni.

Több szociális kultúra és politikai belátás birtokában a tőke helyesebb utakon keresné a maga javát is, mint azt pl. a búza száz tonnának feltüzelésével, a kávé száz tonnának tengerbe hányásával, a bor tízezer hektoliterjeinek poros utakra locsolásával gondolják elérhetni. Belátnák, hogy úgy ezeket, mint magát a tőkét legjobb az emberbe fektetni, mert a tőke közvetlenül az emberből lesz és abban hozza meg a legnagyobb hasznot. Mennél több a munkás ember, annál nagyobb a tőke létrejöttének lehetősége s ezzel arányosan a nemzeti jövedelem emelkedése. Belátnák, hogy a rossz emberpolitika a legrosszabb tőkepolitika, a jó emberpolitika a legjobb tőkepolitika és hogy a legjobb minden politika között a munkapolitika. Mennél bővebbek a munkakeretek, annál több a dolgozó, a kereső és a fogyasztó. Mennél több a fogyasztás, annál nagyobb a termelés szükségessége és így a munkakeretek tágulása. Ebben az örök körforgásban jön létre az általános jólét szintjének emelkedése, a vagyon egészségesebb kiegyenlítődése. De a munkával járó fizikai és pszichikai, valamint etikai felemelkedés ép oly felbecsülhetetlen értékű javai a nemzeti életnek. Ha sikerülne statisztikai kimutatást készíteni erről, a számok erejével világosodna meg a be nem látók vagy hitetlenek előtt, hogy a tömegek gazdasági és szociális felemelésébe fektetett anyagi, erkölcsi és szellemi tőkék milyen hatványozott mértékben folynak vissza a tőkék, a közületek, a nemzet anyagi, erkölcsi és szellemi gyűjtőmedencéibe, a gazdasági fellendülés, hatályos termelés és fogyasztás, a szociális, erkölcsi és kulturális emelkedés alakjában, s hogy az általános életszínvonalnak az emelkedése mennyivel csökkenti a társadalmi jótékonyt terheit, a büntetőbíráskodások munkáját, a nyomor adminisztrálásával foglalkozó hivatalok terheit és kiadásait.

Amikor azonban a helyes szociálpolitika és a társadalom megteremtette a tömegek gazdasági életbázisait, feladatát nem tekintheti befejezettnek. A gazdaságilag megváltott családban már nem merülnek fel a nyomor elsőleges tünetei, de az emberi lakás, élelem, ruházat elemi feltételeinek megteremtése után, mind a szociálpolitikára, mind a szociális szeretetre most már újabb, további és magasabbrendű feladatok hárulnak. Éspedig a megváltottaknak magasabb testi, lelki és erkölcsi kultúrába való bevezetése, s mint egy egészséges, friss életforrásnak, a társadalmi és nemzeti élet vérkeringésébe minden vonalon való bekapcsolása.

VI. Ezek a meghatározások már széles körvonalakban felvázolták azt a szociális

gondozómunkát, melynek settlementmunka a neve. A settlement szó az angol „to settle” (települni) szóból ered, kifejezvé az, hogy a szociálissegítés szervei maguk a nyomorgók között telepednek le, hogy velük közvetlen, benső kapcsolatba léphessenek. A settlement a legfejlettebb, legértékesebb formája a szervezett társadalmi munkának. Legjobban megközelíti a teremtő, állandó értékű szociális munka fogalmát, szemben a rövid lejáratú, injekciós inségenyhitéssel. Kiindulása: a szociális ideáлизmus, amely azt vallja, hogy a szociális nyomor orvosolható és hogy kell is orvosolni. Alapja: az Evangéliumnak – szájnhordozása helyett – átélése, vasárnapi, elméleti kereszténység helyett mindennapi, gyakorlati valóraváltása. Tartalma: a szenvedő embertárhoz való krisztusi lehajolás, önkéntes hozzásegződés, segítség a legszemélyesebb szolgálattal, odaadó szeretettel. Formája: a szenvedőkkel való állandó kapcsolat, életközösség, melyből fokozatosan fejlődik ki egy közösség szükségleteihez alkalmazkodó, gondozó, nevelő, boldogabb, erősebb társadalmat építő szociális szervezet.

VII. A settlement-mozgalom Angliából indult ki az 1880-as években. A szociális ideáлизmus legnagyobb hirdetői: Thomas Carlyle, John Ruskin, Arnold Toynbee a hozzájuk csatlakozó ifjúsággal már egy fél évszázaddal ezelőtt cselekedetben tettek hitet felfogásuk mellett. Ruskin az oxfordi egyetem diákjait az országútra vezette ki és résztvett velük az útjavító munkában, hogy evvel a munka tiszteletét és a munkással való együttérzést kifejezzék. Toynbee tanár diákjaival a munkásnegyedekbe vonult ki és ott a munkásoknak előadásokat tartott, mert azt vallotta, hogy a kulturális felemelés hozza meg a szociális felemelkedést is. Az egyházak is csatlakoztak az oxfordiak egyre tágulóbb mozgalmához, mert úgy látták, hogy a lelkek megnyeréséhez inkább tettek, mint szavak kellene és tettek elsősorban szociális területen van szükség. Így alakult ki lassan a settlement-mozgalom, mint a kereszténység szociális tanításainak gyakorlati életreváltása.

Az első settlementet 1884-ben London egyik külvárosában Sam Barnett alapította meg és „Toynbee-Hall”-nak nevezte el. Célja az volt, hogy a magasabb társadalmi osztályokhoz tartozó ifjúságot a munkásosztállyal kapcsolatba hozza, evvel az osztályellentéteket enyhítse. Azt kívánta, hogy az ifjak minden javukat, így magasabb képzettségüket is, kötelességüknek tekintsék megosztani azokkal, akiknek ebből sem jutott, de azt is akarta, hogy az angol ifjúság a munkásság valódi helyzetének közvetlen megismerése által fejlettebb szociális lelkülettel lépjen ki az életbe. A settlement-mozgalom rohamosan terjedt el Angliában. Fenntartói, a legkülönbözőbb alakulatok. A settlementek szövetségbe tömörültek. Jane Addams, aki első benyomásait a Toynbee Hallban szerezte, Anglia után Amerikában tört utat a mozgalomnak, és tapasztalatai alapján alapította meg Chikágóban a „Hull House”-t. A francia settlement-mozgalom virágzását mutatja, hogy 61 settlementjük van szövetségbe tömörülve és a hatóságoknak a munkanélküliség elleni akcióit, különösen erkölcsi és kulturális réren igyekeznek alátámasztani. Németországban Walter Classen alapította az első settlementet Hamburgban az 1900-as évek elején. A settlement a jó szomszédság gondolata alapján állt, úgy mint Siegmund Schultze tanár Berlin-külvárosi settlementje is, mely igen széles alapokra kiterjedve, a legkülönbözőbb szociális intézményekkel, gyermekfoglalkoztatókkal, ifjúsági klubokkal, ipari tanfolyamokkal, kulturális előadásokkal, vitaestéssel, sportokkal, népfőiskolákkal, kislakás kolóniával stb.-vel állott szolgálatában a munkásrétegeknek. Igyekezett érintkezésbe hozni a különböző néprétegeket, pártokat és felekezeteiket a közös feladatok szolgálatában, a meleg, jószomszédi viszony kialakításában.

Settlement-munka egészíti ki a közületi szociális munkát Svéd-, Norvég-, Danes Finnországokban, Belgiumban, Németalföldön és újabban Japánban is.

Magyar földön a settlement-gondolat úttörője a Főiskolai Szociális Telep volt, mely Újpesten létesült 1913-ban és jelenleg a Műgyetem Közgazdaságtudományi Karának intézete. Négy irányú feladatot teljesít: 1. Falai között egyesíti mindazon munkásvédelmi, szociálpolitikai, higiéniai és pedagógiai intézményeket, melyek a rászorultaknak szakszerű segítséget és vezetést nyújtanak. 2. Az ez úton birtokába került nagymennyiségű adatokat és tényeket rendezi, feldolgozza, tudományos és népszerű kiadványokban 5 féle nyelven nyilvánosságra hozza és evvel a társadalom legszélesebb rétegeiben szolgálja a szociális megértés és haladás ügyét. 3. Kifejti azoknak az új nevelési törekvéseknek alapelveit, melyek a közéletben szükségessé váltak. 4. Szociális munkásokat nevel és kiképez az ország számára, hogy a szociális munkát kiemelje az avatatlanok kezéből. A Telep tevékenysége a mellett, hogy környezete jellege szerint az ipari munkásokra irányul, lendülettel terjed ki az ország mezőgazdasági rétegeinek szolgálatára is. Újabban a settlement-gondolat egyre erőteljesebb előretörését látjuk a magyar társadalom és közületek népgondozó tevékenységében.

A különböző államok settlementjei nemzeti szövetségekbe tömörültek, ezek ismét nemzetközi szövetségbe kapcsolódtak. A nemzetközi szövetség eddig öt konferenciát tartott: 1922-ben Londonban, 1926-ban Parisban, 1929-ben Amersfortban, 1932-ben Berlinben, 1936-ban Elfinwardban. 1940-re Budapestre van kítűzve a settlementek szövetségének VI. világkonferenciája. Reméljük és hisszük, hogy szociálpolitikánk dicsőségére.

VIII. Vessünk most egy pillantást a közigazgatási szociális munka módjára, természetére és hasonlitsuk össze a settlement munkával. A hatóság elsősorban közigazgatásra rendelt szervezet. Itt a másodlagos szerepű szociális munkánál a személyes szociális szeretet kikapcsolásával, egy bonyolult bürokratikus hálózat útjain addig futnak végig az emberi szenvedések, míg számok és akták alakjában hullnak ki az adminisztrációs szervezet retortájából, elintézésre. A hatóság tehát önmagában ellene mond olyan szociális gondozó munkának, mely azonnal, ösztönös, áldozatos odaadással nyújtja segítségét a szenvedő embertársnak. Különbözik a hatósági és a settlement-munka abban is, hogy a nyomornak a hatóságnál jelentkeznie kell és rendszerint csak rövid lejáratú anyagi segítségben részesül; a settlement-munkás maga keresi fel a szenvedőt, felajánlja szolgálatait és tartós értékű mentőmunkát végez (pl. munkát ad, erkölcsileg felemel, jogvédelmet biztosít stb.). A hatóság szociális munkájában a tömegszükségletek sommás kielégítése a célszerűbb eljárás. A settlement-munka a közösség, a család és egyén életének fájó gyökeréig nyúl le, megváltó szeretettel.

A közigazgatás a forma nyúgében él. Az akták erdejében elveszti a lelki kapcsolatot az iktatószámba préselt, eleven, sajtó emberi szenvedéssel, de elveszti az egyes ember és a társadalom közös érdekei szoros kapcsolatának a közvetlen meglátását is. Evvel a nyomorgók szenvedéseit még elviselhetlenebbé teszi, mert szociális szempontból sokszor pillanatnyi halasztást sem tűrő panaszával, igényével hetekig kell tévelygnie a közigazgatás útvesztőiben s az így elvesztett időt munkaidejével és bérvesztésével kell megfizetnie. E mellett még a bizonytalanság és szociális védtelenség kínzó érzésétől is szenvednie kell. Néhány példát hozunk fel arra, hogy az elesettek szenvedéseivel való közvetlen személyes azonosulás hiánya meggátolja a hatóságot a segítés olyan lebonyolításában, melyet az úgy igényelne.

PI. F. I. állandó alkalmazásban levő asztalossegédet családjával és a bölcsőben fekvő gyermekével együtt ólmos, esős őszi időben kilakoltatták a szabadba egy szükség-lakásból, mert keresete valamennyivel meghaladta a szükség-lakást igényelhetők jövedelmének mértékét s többszöri felszólításra sem akart kiköltözni a lakásból. Rendes bútorzata, háztartása, ruhaneműje is volt, ami a családdal együtt ázott, kallódott a szabadban. F. I. munkahelyét elhagyva hetekig járt a perifériákon lakás után, de számára árban elérhetőt nem tudott kapni, közben holmija tönkrement, keresetnélkül maradt. Családja életstandardja visszasüllyedt a szükség-lakást igényelhetők nivójára. Vagy: N. N. elmebajos, kódorgó 20 éves fiatalember, nem tudja a hatósági segílyt megkapni, mert nincs bejelentett lakása. Az az érvelése, hogy éppen fordítva: azért nincs lakása, mert nem kap segílyt, nem használt, mert a paragrafuson nem lehet változtatni!

A bürokrácia és a szociális igények közt fennálló szakadékot a hatóságok maguk is érzik. Jelentői ennek a hatóságoktól kiinduló azok a szándékok, hogy a bürokrácia egyszerűsítetté, a felekkel való érintkezés javítottá. Ehhez azonban a rendszer nagy átalakítása volna szükséges. Megnyugtató tudat nekünk szociális munkásoknak az a szociális érzéstől áthatott hang, amivel miniszterelnökünk, gróf Teleki Pál, ezt a tanfolyamot megnyitotta, – valamint kormányunk azon szelleme is, mely megnyilvánult abban, hogy a belügyminiszter az ez évi tanfolyamot a szociális munka gondolat-körébe állította.

Magunkévá kell tennünk a miniszterelnök legutóbb, a MOVE ünnepségen tartott beszédének, a mi célkitűzésünkkel egybehangzó kijelentéseit. Idézem: „..... mert ezt a munkát nem lehet csak törvénykönyvekkel, paragrafusokkal, aktákkal elvégezni. Ezt a munkát szívvel kell kitölteni, *s erre csak a társadalmi munka, a társadalmi szervezkedés alkalmas*, az olyan társadalmi munka, amelyben nincs különbség magyar és magyar között.”

Nagyon örülök, hogy a miniszterelnök ezen hitvallásszerű kijelentésének mintegy visszhangjaként éppen ma délután tömörülnek erős szociális munkavállalásra többen az ország vezető asszonyai közül egy Szociális Központi Bizottságba.

Mivel meggyőző erővel él bennünk a szerzett sok tapasztalat alapján az a tudat, hogy a settlement-mozgalomban a társadalom segítő készségének szerves közvetítő szerepre kell vállalkozni a nyomorgók és a hatóság között, azért a másfél évvel ezelőtt a budapesti nyomortelepeken megindított mentőmunkát most szélesebb alapokra fektetjük. Nehéz úttörő munka, amely teljesen modern mentalitást és teljes lelki átadást igényel. De éppen ezért nekünk, akik a jövőnek dolgozunk, missziót, elhivatást jelent. Van ennek a munkának egy másik, nem kevésbé fontos, nemzeterősítő, magasztos célkitűzése. Ez az, hogy a sok csapás által elcsigázott lelkekben az eltompult hazafias lángot, hitet, magyar önértetet is új életre keltsük. Mert azt hiszem, abban mindnyájan egyek vagyunk, hogy ma minden becsületes, öntudatos magyarnak egyben izzó hazafiságtól telített léleknek kell lennie.

Visszatérve kiindulásunkhoz: a settlementmunkában nincsenek kitaposott utak, megrögzött megoldási sémák. Az mindig új, mindig az élet és az adott tények követeléseire rugalmasan alkalmazkodó, találékony szervezet; az élet ütőerén tartja figyelő kezét, adaptáló erejével rögtön az élettől kívánt irányba fordítja munkálkodását és minden bürokrácia kikapcsolásával segít azonnal ott, ahol a szenvedő embertársnak jogosan van segítségre szüksége. Mikor a társadalom a settlement-mozgalmat a szociális munkába kapcsolja és abban a maga szellemét érvényesíti, a szociális segítőmunkát kiemeli

a merev, nehézkes és késedelmes bürokratikus formák szorító abroncsaiból és eleven erővel kapcsolja be az élet természetes folyamatába.

IX. Kedvező viszonyok között a társadalmi settlementmunka a hatósági szociálpolitika fontos támasza lesz. Az amerikai Hull-House szociális tevékenysége sokszor már túl is haladja a szociális gondoskodás kereteit és jelentősége egyetemes értelemben szociálpolitikainak minősíthető. Pl. az egyik settlement-munkatársnak az otthon dolgozó munkások egészségügyi és szociális viszonyairól szóló jelentése kiindulásul szolgált egy olyan törvény meghozatalára, mely nagymértékben szolgálta a szociális fejlődés gondolatát. Sztrájk idején számos esetben vállalkozott a settlement arra is, hogy a munkaadó és munkások között békét közvetítsen. Az amerikai szociálpolitikusok elismeréssel említik fel azt is, hogy a settlementek voltak azok a szervek, amelyek a nagy gazdasági fellendülés hanyatlásának kezdetén már rámutattak a közelgő munkanélküliség súlyos veszélyeire, igyekeztek a védelmi munka megszervezése érdekében agitálni, sőt tervezeteket dolgoztak ki a védelmi munka keresztülvételére. Az amerikai settlementek a legkülönbözőbb intézményekkel egészítik ki a közéleti munka által szükségszerűen hiányosan megszervezett gondozási területeket és nagy anyaggyűjtésük az amerikai törvényhozásnak legjelentősebb támasza.

Az angol settlementek adatgyűjtő és feldolgozó szervek is, amelyeknek előőrsi feladataik vannak. Az angol munkaadók gyakran fordulnak a settlementekhez tanácsért és felvilágosításért, hogy milyen tennivalókat ajánlanak tapasztalataik alapján a munkások helyzetének megjavítására.

A francia settlementek szoros kapcsolatban állnak a hatósági szociális munkával és kiegészítik azt. Igen sokszor a settlement épületében nyernek elhelyezést a hatóságok szociális hivatalai, hogy így az együttműködés még területi vonatkozásban is biztosítható legyen.

Ezek az adatok megfelelnek arra a kérdésre, hogy az intézményes szociálpolitika fejlődése nyomán feleslegessé válnak-e a settlementek? A tapasztalatok megerősítik azt a felfogást, hogy a szociális törvényhozás fejlődése nemcsak, hogy nem vágja el a settlement-munka lehetőségét, hanem ellenkezőleg, kiemeli ennek fontosságát a munkásvédelmi alkotások, reformok kezdeményezése és ezek eredményeinek kimélyítése terén. A szociális gondozás az egész világon kezd felocsúdni a maga ötletszerű, szétszórt, csak kiragadott életrészletekkel foglalkozó álmából és a központosítás, az egységbe való foglalás, az egész életet összefogó, szociális szeretettől áthatott mentőszolgálat felé tesz ébredő mozdulatokat. Ez pedig annyit jelent, mint a felebaráti szeretetből, a szociális együttérzésből fakadt settlementmunka útjára terelődni és a settlementmunkát elismerni a jövő szociális gondozó munka tanítómesterének.

X. A settlementek jellegükből következően egyéniesített szociális munkát végeznek. Az egyén, a maga külön életével, sajátos egyéni helyzetéből adódó problémával testi-lelki szükségleteivel és igényeivel, az élet nehézségeivel szemben való tehetetlenségével rászorul a társadalomnak külön öreá vonatkozó támogatására, öhozá szabott segítő munkájára. Az emberi lélek örök szomjúsága az embertárstól jövő szeretet és jóság tényei után és a settlementmunkásból ki nem apadó krisztusi szeretetforrásoknak közvetlen, lélekről-lélekre áradó szent áldozathozatala teszik a settlementmunkát a bürokratikus munka fölött győzelmes erejűvé. Ez a szeretet, amely az elesettet felemeli, amely hisz a legmélyebbre süllyedt lélek fejlődésének lehetőségében is, amely odaadással gyűjtja a legreménytelenebb sötétségben is a világosság mécseit, teszi az igazi szociálpolitika számára nélkülözhetetlenné és elkerülhetetlenné a settlementmunka egyéniesített módszerét.

A settlement jellegéből következik továbbá, hogy mindent felölelő mentőmunkát végez. A védelemre szoruló embertársnak nem egy életrészletét oldja csak meg, pl. lakásproblémáját, hanem gazdasági, erkölcsi, egészségi, kulturális vonalon egész életterjedelmét lendíti emberibb és boldogabb életsikokra. De a settlementmunka az egyéni és egyetemes nézőpont felett még magasabbrendű ideát is lát: a társadalom és a nemzet jólétét. Tudja, hogy minden egyéni élet egy láncszeme a nemzeti életnek. Tudja, hogy minden egyén felemelése a társadalomnak és a nemzetnek egy parányi felemelése, minden egyén elesése a társadalomnak és a nemzetnek parányi elesése is. Az egyénekből álló hatalmas embertömeg totális felemelése olyan szociális munka, mely az intézményes szociálpolitika számára teljes egészében megjelöli az igazi szociális munka egyedüli ok- és célszerű, nemzetgazdaságilag és erkölcsileg hozadékos útjait.

XI. A fővárosi nyomortelepeknek fokozatos felgöngyölítése és a helyettük épülő új lakótelepeknek korszerű gondozása nem tűr – már nemzetvédelmi szempontból sem – halasztást. Az a kezdetben kísérelt gondolat, hogy a nyomortelepek megszüntetésének legegyszerűbb módja azok lebontása és a lakók szétszórása, városrendezési szempontból csakugyan megoldotta volna a kérdést, de az élő, szenvedő tömegekért semmit sem tett volna. Az új telepek felépítése és a lakók behelyezése már sokat lendít a sújtott elemek lakásviszonyainak megjavításán, azonban még evvel sincs a feladat kimerítően megoldva. Mert eltekintve attól, hogy az új lakások lakbérének honnan és miből kifizetésének kérdésére nincsen válaszunk, semmi sem történik az épületek felépítésével az ember, az erkölcs, a munkaerők pusztulásának meggátlására, a teljes szociális védelem biztosítására.

38.000 emberi lélekért – ebből 11.000 gyermek emberi jövőjéért – való aggodalom váltotta ki ezért azt a társadalmi javaslatot, melyet az említett Szociális Központi Bizottság felajánl a fővárosnak. Ennek foglalatja az, hogy a Bizottság a közigazgatási szervezet és az új lakótelepek közé áthidalásul, közvetítésül, a hatósági munka kiegészítésére és kimélyítésére settlementeket szervez, s kezébe veszi a telepek szociális védelmét és gondozását és ezek rezidenséül minden telepen egy úgynevezett Szociális Népgondozó Központ, röviden Népház építését kéri a fővárosról.

1. Ez a Népház volna a telep általános védelmi, gondozó és nevelő szerve, mely a főváros szociálpolitikai célzatainak érvényesülését biztosítja. A Népház a telep egész közösségének teljes erkölcsi, szociális és gazdasági megalapozását, megerősítését jelenti. A Népház a munkaidőn túl, az esti órákban is rendelkezésére áll az arra szorultaknak, központi szerv, mely a legkülönbözőbb természetű és vonatkozású ügyeket egységesen veszi át és megfelelő előkészítés után az illetékes helyre irányítja.

2. A Népháznak három fontos szerepét kell még megemlítenem. Az egyik, hogy a Népházaknak a legközvetlenebb úton módjukban van a hatóságokat a zaklatástól mentesíteni. A másik fontos szerep, hogy a Népház a hatóságokhoz és bíróságokhoz kerülő ügyeket szakszerűen előkészíti. Így a hatóságok a felesleges munka alól felszabadulva, az ügyekkel alaposabban foglalkozhatnak, ami sok igazságtalanságot tesz elkerülhetővé. A harmadik a pedagógiai funkció. A Népház elve az, hogy minden védelemre szorult embernek ügyével foglalkozni kell még akkor is, ha csak képzelt sérelmekről van szó. Ennek a társadalomra való jelentősége abban van, hogy a vélt és így nem orvosolható sérelem éppúgy marja a lelket, mint az igazi sérelem s az embert végül társadalomellenessé teszi. A hatóságok és hivatalok túlterheltségük miatt erre nem fordíthatnak elég gondot.

3. A Népház a szociális helyzet megfigyelő állomása is. Munkájában a társadalmat

keresztmetszetben látja, tényekben szemlélteti a szociális érdekű törvényeknek és intézkedéseknek az életben való hatását, a közhivatalok munkáját, a munkaadók magatartását a munkással szemben, a népjóléti egyesületek tevékenységét és mindazt, amivel megalapozhatja a minden oldalú társadalmi munka kritikáját, hogy azt felhasználás céljából átszolgáltassa a hatóságoknak.

4. A Népház így betölti azokat a hiányokat, melyek a közigazgatás szociálpolitikai tevékenysége ellenére jelentkeznek. De azért, hogy a védelmi munkát különös átfogással, mélységgel és szervezettséggel hajtja végre, a megelőzés munkájának is letéteményesévé válik. Ahogy Japán orvosainak nem a kitört betegség gyógyítása a főfeladatuk, hanem felelősség terhével a betegség megelőzése, úgy az igazi szociális munka az, mely nem várja meg a nyomor sebeinek égrekiáltását, hanem felkutat, megelőz, erősít, jövőt épít.

5. A Népházak intézménye csak akkor fog hivatása magaslatára jutni, ha független, közhivatali intézmény jellegével fog bírni. Működésének súlyt és erőt csak az adhat, ha működéséhez megfelelő függetlenség van biztosítva. E függetlenségnek a hatóság részéről való támogatása és felhatalmazása is szükséges.

6. A külföldi settlementek mindenütt a bürokráciától anyagilag és működésileg függetlenek és szabadságukat elengedhetetlennek tartják a settlement akcióképességének biztosítására. De a hatóságok nem kötik meg a settlement-munka lendületét akkor sem, ha pénzügyileg támogatják őket intézményeik létrehozatalában.

XII. A Népház munkája felöleli a működése területén lakó arra szorultaknak teljes gondozását. A gazdasági, lakás és egészségügyi, család és gyermekvédelmi, erkölcsi, jogvédelmi, kulturális szükségletei kielégítését munkálva, együttműködést teremt a szintén e célok szolgálatában álló helyi, társadalmi és egyházi szervezetekkel.

1. A Népház *gazdasági osztályának* legfőbb feladata a telepen valamely egységes munkaágot létesíteni. Az egységes munkaágot a helyi viszonyoknak legmegfelelőbb módon választja meg (kertészet, állatfarm, asztaloság, kézimunka, mosoda, nyomda, cipészet, szabóság, kerámia, kosárfonás, kefekötés stb.). E munkaágak tevékenységei helyeül lehetőleg magának a Népháznak kell szolgálnia. A Népház munkaközvetítő irodát tart fenn és kapcsolatban áll az ország munkaadóival; körébe tartoznak a szakmabeli továbbképző és átképző tanfolyamok a munkanélküliek számára; a könnyű munkával foglalkoztató műhelyek a hajlottkorúak számára és a munkaiskolák az ismétlőiskolában levő fiúk és lányok számára.

2. Az *egészségügyi* gondozóosztálynak főfeladata a lakásviszonyok gondozása mellett orvosi rendelő fenntartása; thérapia a meglevő népbetegségeknek leküzdésére, a betegek elhelyezésére; felkutatás és megelőzés, főként szervezetfeljavítás, feltáplálás, levegő- és napfürdők, testnevelés, sport és nyaraltatás által. Egészségügyi propaganda nevelés, továbbá felvilágosító előadások, házasság előtti tanácsadó, közegészségügyi intézmények ismertetése.

3. A *családos gyermekvédelmi* osztály körébe tartozik a bölcsődék és mindennemű gyermekjóléti intézmények, az anyák, az anyaság ügye, a családi életnek bensőségének kiépítése stb., az Országos Stefánia Szövetséggel, a belügyminisztériummal, a Cserkészszövetséggel, az árvaszékekkel, a Fiatalkorúak Felügyelő Hatóságával és a Családvédelmi Szövetséggel munkaközösségben.

4. Az *erkölcs-gondozó osztály* a vallásos élet kimélyítése és helyes erkölcsi világnézetre nevelés mellett, társadalmi és nemzeti irányban nevelő tevékenységet fejt ki, az egyházi, társadalmi és hazafias testületekkel munkaközösségben.

5. A *jogigondozó osztály*, amely sok helyütt a „Néphivatal” nevet viseli, feladata a jogi tanácsadás, eljárás, segély és védelem, a lakók mindennemű jogi ügyletében, a közhatóságokkal és az ügyvédi kamarákkal munkaközösségben. Különösen fontos ez az intézmény azok számára, kik tudatlanságuk és szegénységük folytán nem élhetnek törvényes jogaikkal. Külön feladata még ez osztálynak a telepen a békebíró funkcióját gyakorolni és a kölcsönös jóakaró megértésre nevelni a közösséget.

6. A *kulturális* gondozóosztály van hivatva a kultúrába bevezetni a telep lakosságát, illetve azt közvetíteni népművelő- és szabadelőadások, műkedvelő színház, ének- és zenekar, népkönyvtár, női, férfi és ifjúsági klubok, vasárnapi gyermekfoglalkoztató, gyermekkönyvtár által, a Fővárosi Népművelési Bizottsággal és Fővárosi Könyvtárral munkaközösségben.

A Népház második nagy feladatköre a külső *adminisztráció*, mely kutató, szervező, végrehajtó, véleményező és nyilvántartó tevékenységet fejt ki.

XIII. A népgondozás valóban áldásos keresztülvitelének nemcsak a bürokrácia és nemcsak gazdasági okok állanak útjában (hanem a mindennél fontosabb személyi kérdés: a vezetők és a szociális munkaerők problémái is. A népgondozás ügye, mert elsősorban lélekről-lélekre menő szeretetmunka, a szociális munkás egyéniségén áll vagy bukik. A közösségi szolgálat az „én” szűk kereteiből kilépni tudás képességét kívánja, mely kiterjed a család, a társadalom, az emberiség egész közösségére s ez akkor a legértékesebb, ha belső sugallatból származik, ha a szolgálat vágya emeli ki a lelket az önzés köréből olyan magasságba, ahol már világosan látszanak az emberi sorsok összefüggései, minden történés szoros kölcsönhatása. Csak az olyan ember, aki fel tudja fogni az emberről, világról, életről való fogalmaknak korszerűbb, magasabbrendű, új értelmezéseit, amelyekben az embertárs nem eszköze, hanem célja a mi javunknak, csak az alkalmas arra, hogy életek és lelkek megmentésén munkálkodjon. Az igazi szociális munkás tehát, aki valóban eredményt fog tudni felmutatni, minden szélsőségtől mentes, öntudatos, kiforrott, építő lelkű egyén. Nem valami erőtlen szentimentalizmus, hanem a krisztusi tanítás űzi a nyomor szennyos odúiba, hogy onnan embertársait harcossá akarással, jobb életre kiemelje. Csak az olyan ember, aki maga hisz, vált ki hitet másokból. Csak aki maga erkölcsi érték, ébreszt erkölcsöt. Aki maga egész ember, vezethet másokat emberségre. Kiforrotlan, ingadozó, szűk szellemi látókörű és szűk érzelmi világú egyének, továbbá olyanok, kik a szociális gondozó munkában nem hivatást, nem charismatikus, isteni sugallatra alázatosan adott önfeláldozást, hanem hivatalt, állást, elhelyezkedést vagy érvényesülési terepet látnak, nem valók a munkás-telepekre. Egyéniségük kisugárzása menthetetlenül lerajzolódik működésük könnyen lemérhető eredménytelenségében, a helyzet változatlanságában. Ezért a munkástelepek legértékesebb szociális munkaerői mindenkor a társadalom nagy emberi értékeit hordozó egyénei lesznek, akik önként és szeretetből adják oda magukat a legnehezebb és legtöbb önfeláldozást kívánó munkának. Ez adja meg súlyát, jelentőségét az intézményes szociálpolitika keretében a filantrópiának, a társadalmi szociális szeretetnek értékét a közigazgatási rendszer kiegészítő munkájában. Értékes munkásai lesznek a telepeknek a társadalmi jótékony szerveknek már szakavatott, gyakorlott munkásai is és végül hasznosak lehetnek, habár fizetésért dolgoznak, de a jól felfogott szociális munkaszolgálat szempontjából a legnagyobb gondossággal kiválogatott munkaerők.

Ilyen gárdának kezébe *nyugodtan teheti le a közigazgatás a szociális gondozás* felelősségteljes feladatát. De az összefogó népgondozás eszméjétől áthatott fővárosi

settlementmunka hivatva lesz arra is, hogy egyre táguló körben, az okszerűség elvében, összefogó gondozó módszerében és szervezeti megalapozottságában egy országos intézményes népgondozás eszméjének és szervezetének úttörője legyen és teljesítse ezzel azt a fejlődéstörténeti hivatást, mely a felebaráti szeretetet, az emberséget, a jótékonyt az oly sokszor teszi egy jobb, igazságosabb, tökéletesebb intézményes állami szociális rend apostolává.

XIV. Előadásom nem felelne meg teljes hivatásának, ha nem hívnám fel hallgatóim figyelmét még az agrár settlementekre, melyek alatt a falukon, tanyákon az agrár népesség szociális gondozására alakult settlementek értendők. A nagyvárosok kültelkein élő proletárok veszélyeztettsége után közvetlenül az alföldi falu és tanyavilág szociális elhagyatottságban élő népe következik. Ennek a közigazgatás szociális határaiból mármár egészen kieső népek helyzetét mindennél ékesszólóbban tárják szemünk elé a számok rideg tényei. 1920 óta Budapestre és környékére mintegy 210.000 főnyi, más városokba 33.000 főnyi, együtt kikerekítve 250.000 főnyi agrármunkás özönlött be. Az ősi földtől elszakadva, a városi munkásság foglalkozásaiba ékelődve súlyosbították azoknak amúgyis válságos helyzetét. Egy egészséges agrár settlement-mozgalom gátat vetne ennek a városba szivódásnak, sőt megindíthatná az agrár népességnek a földhöz való visszaáramlását.

Tudomásom szerint nagyobb nyomortelepek vannak még Debrecen, Kecskemét, Mezőkövesd és Vác körül (az úgynevezett „hegyi lakók” földbeásott barlangjai), a hirhedt Miskolci Danitelep és a Szeged melletti még nevében is oly kifejező „Akasztó” és „Átokháza”. Itt mindenütt sürgősen meg kellene indítani a settlement-munkát.

Meleg érdeklődésükbe ajánlom a settlement-gondolatot.

Ezekben elmondottam a settlement-munka lényegét. Szeretném, hogy a szavak értelmi jelentésén túl meg tudtam volna éreztetni a szívnek és az idegzetnek útjain keresztül e munka nagy, nemzetépítő fontosságát. Egyedül itt Budapest nyomortelepein 11.000 gyermek él bűnben, szennyben, nyomorban, éhezve, tuberkulózisnak kitéve, pálinkagőzben, zsebtolvajok társaságában. 11.000 gyermek, akikből hősi katonának, tisztalelkű leánynak kellene nevelődnie, akikből tisztas családapáknak, gondos családanyáknak kellene lenniök, kiknek gyermekei bele fognak épülni a jövő társadalmába és a jó vagy a rossz felé fogják rántani Magyarország sorsát.

11.000 itt Budapesten. De hányan vannak az országban, Debrecenben, Kecskeméten, Szegeden, Vácon és a többi helyen. Kevesen vagyunk, de elegendően ahhoz, hogy érezzük annak az égető szükségét: ennyi magyar gyermeket a nemzet számára meg kell mentenünk. A magyar vidék közigazgatási és szociális munkásaira e téren nagy és nehéz hivatás vár. Isten áldását kérem e szent magyar hivatás apostoli vállalására az erősebb, boldogabb magyar jövő szolgálatában.

Felhasznált irodalom: Holden, A. C, The Settlement Idea, Newyork, 1922.; Wronszky, S. Quellenbuch zur Geschichte der Wohlfahrtspflege, Berlin, 1925.; Hilscher Rezső, Bevezető a szociálpolitikába, Budapest, 1928.; Hilscher Rezső, A néphivatalok szerepe a szociális védelemben, Budapest, 1936 Hilscher Rezső, A Settlement mozgalom, Budapest, 1936.; Hilscher Rezső, Szociálpolitikai tevékenységeink és azok eredményei az általános népvédelem terén, Szociálpolitikai évkönyv, Budapest, 1912-1929.; Móricz Miklós, A munkaerő politikája, Társadalompolitikai füzetek, Budapest, 1933, 1-3. sz.; Buday György, Az agrársettlement mozgalom, Társadalompolitikai füzetek, Budapest, 1933, 1-3. sz.; Internationales Jahrbuch der Socialpolitik, Genf, 1930.; Service social. Revue mensuelle, Paris, 1938.

A kereskedelem és az ipar szociális jelentősége a város életében

ELŐADTA BALLA AURÉL

Az ipar és kereskedelem, mint vállalkozás, nem tartozik a szorosan vett szociális igazgatás körébe. A városok szociális helyzetéről megfelelő képet azonban csak akkor kaphatunk, ha nem csupán a szociális gazdálkodás társadalmi intézményeit ismerjük, hanem ismerjük a városi lakosságnak foglalkozás szerinti tagozódását is, és ezek között különösen ismerjük a városok életében olyan nagy szerepet játszó ipar és kereskedelem hatásait és összefüggéseit is.

E hatások és összefüggések ismertetése előtt rövid összefoglalást kívánok nyújtani azokról az okokról, amelyek hazánkban a városok kifejlődésére közrehatottak. Megjegyzem egyúttal, hogy az előadásomban foglalt adatok csupán Csonka-Magyarország városaira vonatkoznak.

I.

Valamely ország népességének eloszlása, településének módja és telepeinek külső képe több tényezőtől függ. E tényezők között az első helyen van a geográfiai alakulás. Szerepet játszik azonkívül a történelmi fejlődés, a lakosságnak népi és foglalkozásából folyó jellege, a védelemre alkalmasság, közlekedési úton, vásárvonalon fekvés, vallási szempont (püspöki székhely), ipari nyersanyag közelsége (bányászat), államfői elhatározás stb.¹ E tényezők összhatása mutatkozik hazánk városainak és községeinek kialakulásánál is.

A nagyobb települések nálunk is ott keletkeztek, ahol a különböző termelésű területek, pl. síkvidékek más nyersanyagokat termelő hegyvidékekkel érintkeztek és ahol ezeket az ú. n. vásárvonalakat a fontosabb közlekedési utak átmetszették. Ilyen vonalunk az Alföld széle. Ott, ahol a völgy idenyilott, nagyobb települések keletkeztek, amilyen Budapest, Eger, Miskolc, de Nagyvárad, Szatmár, Kassa, Arad is.

Települések keletkeztek a folyók átkelő helyein is, mint Tokaj, Szolnok, Baja, Csongrád, Szeged.

Agrikulturalis gócpontok keletkeztek a Duna-Tisza közén, körülbelül a két folyó közepén, mint Cegléd, Nagykőrös, Kecskemét. Debrecen kialakulása szintén a geográfiai viszonyoknak köszönhető.

A dunántúli halmosvidék az apró falvak keletkezésének kedvezett. A nagyobb centrumok, amelyek nevezetesebb útkereszteződéseken keletkeztek, mint Zalaegerszeg,

¹ Ezekkel a tényezőkkel részletesen foglalkozik gr. Teleki Pál „A város” c. tanulmányában (Közgazdasági Enciklopédia).

Kaposvár, Nagykanizsa csak a legújabb időkben öltöttek városias színezetet. A nyugati hegyek lábánál és a folyó nyílásoknál találunk csak nyugati típusú igazi városokat, amelyek várral, körfalakkal voltak védelmezve. Ilyenek Szentgotthárd, Szombathely, Kőszeg, Sopron, amely utóbbi a bécsi medencéből a Pannoniába átvezető utak csomópontjában fekszik.

A középhegységek lábánál szintén vásárvonalak húzódtak és ezeknek a hegyvidék ki járói val való metszési pontján városok keletkeztek. Ilyenek Székesfehérvár, Várpalota, Veszprém, Pápa, Tata, Szigetvár, Pécs, Szekszárd, Siklós, Szentendre.

A Kisalföld ártereinek átjárói lettek a nagyobb települések helyei, mint a Rába óriási árterén Győr, t. i. Győrnél lehetett ezen az árterén legkönnyebben átmenni, mert Győr belvárosa kis terraszmaradványon fekszik. A Rába bal partján Moson-Magyaróvár felé vezetett a bécsi medencébe árvízmentes út. A Duna ártere csak Komáromnál szűkült úgy össze, hogy itt volt az első kedvező átkelő hely, miért itt ősidők óta erős vár keletkezett.

Ahol a Duna elhagyja a Kis-Alföldet és ahol jó vár- és védhető városépítésre alkalmas hely kínálkozott, keletkezett az ország első fővárosa Esztergom.

A Nagy-Alföldön falutípus az uralkodó, azért, mert a lakosság úgyszólván kizárólagos foglalkozása a földmivelés és az állattenyésztés volt. Az Alföld faluszerű települése őseredeti település; ez azonban ma már csak a Nyírségen, Szatmárban és a Felvidék előtti síkság szegélyén maradt meg, mert máshol az ősi települést a török pusztítás megsemmisítette és csupán a nagyobb községek (óriás falu) maradtak fenn. A török hódoltság után a lakosság nem építette fel az elpusztult kisebb falvakat, hanem csak tanyákat építettek, ahonnan télen beköltöztek a nagyobb községekbe. Újabb idők fejlődése az, hogy mind több és több tanya épül, ahol a nép nagyrésze állandóan kint lakik a tanyákon és csak itt-ott láthatók már a falu sűrűsödés nyomai, amilyen például Orgoványon.

Az alföldi nagy centrumok megtartották falusi jellegüket, mert nem lakott bennük más mint földmives, kis- és középbirtokos és az ezek szükségleteinek ellátásához szükséges számú kisiparos. Az alföldi nagyvárosok városias fejlődése a legújabb idők munkája.

A városi jellegű települések az ipar, a kereskedelem és a bányászat centrumain épültek fel és ezeknek a településeknek egyik legfontosabb kelléke az volt, hogy azok védelem szempontjából is jól feküdjenek. A városaink és községeink kifejlődését, kialakulását tehát ezek a tényezők adták meg. A falu jellegű nagyobb centrumokból kialakult városok nagy területen szétszórta települtek, míg az eredetileg is városias jellegű települések, amelyek többnyire várfalakkal és védelmi művekkel voltak ellátva, szűk helyre voltak összeszorítva.

Werbőczy szerint (Trip. III. Tit. 8.): „A várost városnak azért nevezzük, mert mintegy polgárok összessége, mivel ott a népek nagy sokasága van egybegyűlve. Különbözik pedig a város házaknak és utcáknak szükséges falakkal körülvett sokasága, melyik a jó és tisztességes megélhetés végett kiváltságolva van.”

A hadászat átalakulása a középkori értelemben vett várakat és a városok megerősítését feleslegessé tette és így a városok a városhalakon túl fejlődnek és a várfalak által összeszorított gyűrűt széttörik és mind nagyobb és nagyobb tért foglalnak el. Ez a fejlődés azonban egyenletlenné tette a városok kialakulását és a nagyobb városoknak szűk, összezsúfolt, történelmi belvárosa körül új, nyíltabb, szabadabb városrészek keletkeznek.

A múlt század gazdasági fellendülése, különösen az 1867-es kiegyezés utáni idők kapitalista irányzata, a városok fejlődését nagymértékben elősegítette.

A trianoni békeparancs Magyarországot számos városától megfosztotta. A béke előtt 27 (Horvátországgal 31) törvényhatósági jogú és 112 (125) rendezett tanácsú városunk volt. A trianoni határ az Alföld és a Felvidék gazdasági javait kicserélő fővászár-vonal mentén fut nagyrészt, ahol az országnak legsűrűbb a lakossága s ahol a legtöbb nagyobb város feküdt. A városokat akár a határon innen maradtak, mint Szeged, Miskolc, Győr, Sopron, Szombathely, Pécs, akár a határon túlestek, mint Temesvár, Arad, Nagyvárad, Szatmár, Kassa, Pozsony, Szabadka, a békeparancs megfosztotta ellátó területüknek egyik felétől és gazdasági fejlődésüket jelentékenyen megbénította.

Csonka-Magyarországon 11 törvényhatósági jogú város, köztük Budapest székesfőváros, 45 megyei város és 59 olyan község volt, amelynek lakossága a 10.000 lélekszámot meghaladja.

Törvényhatósági jogú városaink voltak Budapesten kívül Baja, Debrecen, Győr, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Miskolc, Pécs, Sopron, Szeged és Székesfehérvár.

Törvényhatósági és megyei városaink között inkább történelmi és jogi, semmint kereskedelmi vagy ipari különbség van. Pestszenterzsébet a maga 70.000, Békéscsaba a maga 50.000, Szombathely a maga 40.000 főnyi lakosságával, kulturális intézményeivel, valamint iparával és kereskedelmével nemcsak eléri, de sok vonatkozásban felül is múlja a törvényhatósági jogú városok némelyikét, vagyoni tekintetben is magasan állanak, úgy hogy a törvényhatósági joggal járó különlegesebb terheket fedezni képesek volnának. Gazdasági súlyuknál fogva ipari és kereskedelmi tekintetben megfelelő szerepet is játszanak, miután az ipari és kereskedelmi élet nem függ össze a jogi minősítéssel, hanem a természetes súly után igazodik. Úgy, hogy bátran megállapíthatjuk, hogy amennyiben Budapestet figyelmen kívül hagyjuk, ipari és kereskedelmi tekintetben megyei és törvényhatósági jogú városok között elvileg különbség alig van.

Az előadás célja a törvényhatóságú és megyei városokra vonatkozóan az ipar és kereskedelem hatásait, összefüggéseit megvilágítani.

Előzetesen meg kell azonban jegyezni, hogy tételes jogunkban az ipar és kereskedelem fogalma nincsen tisztázva. Ipari közigazgatási jogunk az ipar (kereskedelem) fogalmát nem adja, csupán a törvény alkalmazásának a körét határozza meg, amikor megállapítja, hogy mely ipar (kereskedelem) folytatásához szükséges ipar jogositvány. De az 1884: XVII. te. 183. §-a már nem ismeri el a törvény alkalmazási körében iparnak a házi ipart, bányászatot és kohászatot, az állami egyedáruságokkal kapcsolatos üzemeket, a malomipart és italmérést, vasúti, gőzhajó és csatornavállalatokat, tengeri hajózást, faúszató vállalkozásokat, házalókereskedést, jóllehet ezek valamennyi fogalmilag és köznyelv szerint valójában ipar. Tételes jogunk egyéb kivételeket is ismer. A közhasználatú gépjárművek üzletszerű fuvarozás, az elektromos áramtermelés, elosztás, stb. ki van véve az ipartörvény hatálya alól, jóllehet, azok is iparok. Számos bankári üzletet folytató nagy részvénytársaságunk van, amely nem iparigazolvány, hanem régi szabadságlevele, privilégiuma, vagy esetleg törvény alapján iparigazolvány nélkül folytatja üzletét. E tekintetben az 1922: XII. te. 131. és a helyébe lépett 1922: XXVI. te. 7. §-a, valamint a 30/1927. P. M. sz. rendelet tanulságos példáját adják az iparforgalom tételes-jogi határozatlanságának, amennyiben kifejezetten kimondják, hogy bank- és pénzváltóüzletet iparszerűen csak az folytathat, aki erre iparendélyt kapott, de enélkül is folytathatják a 11. §. szerint kivett vállalatok.

A tételes jog bizonytalanságával szemben a gyakorlati élet és szóhasználat iparnak minősíti mindama foglalkozásokat, melyek az őstermelés által beszedett termények feldolgozására, bizonyos szolgáltatások nyújtására és kereskedelemnek minősíti azokat a foglalkozásokat, amelyek árunak a fogyasztóhoz való juttatására irányulnak azzal a szándékkal, hogy ebből a tevékenységből a ténykedő egyén a maga létfenntartásának feltételeit megteremtse (üzletszerűség).

A feldolgozás maga az ipar, szoros értelemben véve. A fogyasztóhoz való juttatás a kereskedelem, amelyhez szokták számítani a bank- és hiteléletet is annál fogva, hogy a bank- és hitelélet rendszerint a kereskedelmen keresztül bonyolódik le. A fogyasztóhoz való juttatás technikai lebonyolítását nevezhetjük a közlekedésnek, beleértve a személyek forgalmát is.

Ha a törvényhatósági és megyei városokban az ipar és kereskedelem hatásait, összefüggését akarjuk megvilágítani, ez csak a statisztikai adatok tükrében történhetik. Ezen adatok felhasználásánál meg kell jegyeznünk, hogy a központi statisztikai hivatal adatai összeállításánál nem veszi figyelembe az ipari közigazgatásjogi megkülönböztetést, hanem az ipart (kereskedelmet) a gyakorlati élet szempontjából csoportosítja s „ipar” megjelölés alatt a házi, nép- és vándoripart is, „kereskedelem” megjelölés alatt a házalókat, alkuszokat, ügynököket, stb. is összefoglalja. Azonkívül „ipar-forgalom” gyűjtőkategóriát állított fel, amely még tágabb körű, mert magában foglalja a bányászat, kohászat, a fenti értelemben az ipar és kereskedelem, továbbá a hitel- és közlekedés adatait is.

Vizsgálódásunk az így összeállított statisztikai adatok alapján kívánja tisztázni az ipar és kereskedelem, valamint a városok egymással való összefüggéseit.

II.

A XVIII. században még kicsinyek városaink. A század végén 37 városnak alig 300.000 lakosa van, csak 6 városé haladja meg a 20.000-et, a 30.000-et egy sem éri el. Iparos 33.700 van e városokban, 11%, ami nem mondható kevésnek, míg kereskedő csak 3400 (0.8%). Ezek között jelentős szerepet vittek a görögök. A magyar ipar és kereskedelem a XVIII. században, amikor egyes államokban már nagyobb arányú fejlődéssel találkozunk, csak lassan és kisebb mértékben bontakozik ki. Oka ennek az a gyarmati függőség, amelyben Magyarország az osztrák örökös tartományokkal szemben állott.

A kiegyezés után ezek az okok a közös vám területén csak részben állanak fenn, de városiasodás (urbanizáció) fejlődését az ország agrár adottságai hátráltatják. Hogy azonban az átrétegződés már a békebeli Magyarországon is fokról-fokra végbement, arra az is igen jellemző fényt vet, hogy alig néhány évvel a világháború előtt, az 1910. évi népszámlálás időpontjában a megcsonkított Magyarországon fekvő thj. városok kereső népességének már 59, a rendezett tanácsú városok kereső lakosságának pedig 413%-a tartozott az ú. n. iparforgalom (a bányászat és kohászat, az ipar, a kereskedelem és hitel és a közlekedés) körébe, holott a XVIII. századról közölt adatok szerint akkoriban 37 városban az iparosok aránya alig 11 s a kereskedőké mindössze 0.8%-ra rúgott. Ilyen nagy történeti távlatban ugyan a nem egészen egyöntetű adatok összehasonlítása sohasem lehet tökéletes; a városok népességének foglalkozási átrétegződését azonban nagy vonásokban ez a néhány adat is elég jól jellemezheti. A trianoni békeszerződés a városiasodás s az ezzel szervesen összefüggő ipar és kereskedelem,

egyben pedig az általános népességi és gazdasági fejlődés szempontjából merőben új helyzetet teremtett. A mai Magyarországot a trianoni békeparancs a gazdaságföldrajzilag harmonikus életegységet alkotó és nagyban-egészben tökéletesen kiegyensúlyozott, s az agrártermékek szempontjából a Lajtántúli terület fogyasztópiacaira is támaszkodó régi országkeretből szinte egy napról a másikra ragadta ki. Az erőszakos területváltozás átmenetnélkülisége egymagában és szükségképpen is nagy megrázkódtatást kellett, hogy előidézzon a maradék országterület életében. Ezt a megrázkódtatást nemcsak a háborús és forradalmi lerongyolódás, Magyarország gazdasági kifosztottsága és magárahagyottsága, a tőkehiány és a valutazuhanás súlyosbította, hanem főleg az a tény, hogy a Magyarbirodalom Kárpátok övezte területének fontos nyersanyagokban gazdag nagyobb részét: 71'4%-át vesztette el, míg népességének ennél kisebb hányada: 63.5 %-a szakadt el. Tehát a magyar fennhatóság alatt maradt központi országdarab földjének termőterületben ugyan gazdagabb, ugyanakkor viszont értékes nyersanyagoktól megfosztott földjének minden egyes négyzetkilométeren már az 1910. évi adatok tanúskodása szerint is jóval több: 81.9 lakost volt kénytelen eltartani, mint amennyi: 64.2 a régi Magyarbirodalom egy-egy négyzetkilométerén élt; népsűrűsége azóta 1920-ig 85.8, 1930-ig 93.4 1937-ig pedig – előzetes számítások szerint – 971-re emelkedett. Négyzetkilométerenkinti átlagos lakottságának ez a sokkal magasabb és egyre súlyosbodó foka egyúttal már arra is utal, hogy a mezőgazdaság népességeltartó képességének korlátozottabb volta, világszerte tapasztalt stagnálása, illetve lassú fejlődése miatt az ország népességfeleslegeinek munkához való juttatása érdekében szükségképpen gazdasági és foglalkozási átrétegződésre, fokozottabb iparosodásra kényszerült.

A népsűrűség emelkedésén, az összeomlás utáni pangásból felocsúdó gazdasági élet élénkülésén, a csonkaország fejlődési lehetőségeihez való alkalmazkodáson kívül még két népességi körülmény is jelentősen hozzájárult az iparosodás szükségszerűen erősebb ütemű fejlődéséhez s egyszersmind az iparnak és a kereskedelemnek a városokban fokozottabb tömörüléséhez. Az egyik a kivándorlási lehetőségek eldugulása és általában a népáramlás irányainak megváltoztatása volt. Közvetlenül a világháborúig a régi Magyarbirodalom népfeleslegének Budapest, illetve az iparforgalom csak egy részét vette fel, másik része a külföldre, főleg a tengerentúlra áramlott át. A kivándorlásnak népességfeleslegeket csökkentő szerepét 1914-től 1918-ig a hősi halottak magas számát megkivánó világháború vette át. Viszont 1918-tól főleg 1920-ig, de részben még azután is kivándorlás helyett a menekülteknek, kiutasítottaknak s az elcsatolt területre hazatérni már nem tudó leszerelő katonáknak a szűkreszabott mai határokon való megtelepedése járult hozzá az ország munkaképes korú népessége számának növekedéséhez. 1920. után ugyan erőteljesebb kivándorlás indult meg egyes európai (és a bevándorlás zárt számhoz kötéséig) részben tengerentúli államok felé is, úgy hogy az 1920-1930-as évtized népességi mérlege némi vándorlási veszteséggel zárult. 1930-tól fogva azonban a kivándorlás szinte teljesen megszűntnek tekinthető. Azóta a népességi szaporulat az ország határain belül marad s a mezőgazdaságban elhelyezkedni nem tudó munkaerőfelesleg csupán belsővándorlás (a városba, külvárosokba tódulás), illetve foglalkozási átrétegződés (iparosodás) útján kísérelheti meg a létfenntartásról, a megélhetésről való gondoskodást.

1. tábla.

Csonka-Magyarország népessége¹ foglalkozási főcsoportonként 1900-1930.

Számszerint.

Foglalkozási főcsoport	1900	1910	1920	1930
Östermelés	4,165.849	4,259.509	4,454.241	4,499.393
Bányászat és kohászat	55.216	87.328	117.653	115.041
Ipar	1,162.460	1,532.479	1,524.755	1,883.257
Kereskedelem és hitel	273.025	350.609	407.321	469.059
Közlekedés	212.917	307.986	356.632	338.875
Bányászat, ipar, kereskedelem és közlekedés együtt	1,703.618	2,278.402	2,406.361	2,806.232
A többi foglalkozási ág együtt	987.758	1,077.206	1,129.600	1,382.694
Összesen	6,857.225	7,615.117	7,990.202	8,688.319

¹ Keresők és eltartottak együtt.

2. tábla.

A mai Magyarország népessége¹ foglalkozási főcsoportonként 1900-1930.

%-ban.

Foglalkozási főcsoport	1900	1910	1920	1930
Östermelés	60.8	55.9	55.7	51.8
Bányászat és kohászat	0.8	1.2	1.5	1.3
Ipar	16.9	20.1	19.1	21.7
Kereskedelem és hitel	4.0	4.6	5.1	5.4
Közlekedés	3.1	4.0	4.4	3.9
Bányászat, ipar, kereskedelem és közlekedés együtt	24.8	29.9	30.1	32.3
A többi foglalkozási ág együtt	14.4	14.2	14.2	15.9
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0

¹ Keresők és eltartottak együtt.

A legfeljebb a fenti adatsorokban az östermelés terén a népességi arányszámnak a három évtized alatt 60.8%-ról 51.8%-ra csúszása és viszont a bányászati és iparforgalmi foglalkozások abszolút számában és a 24.8-ról 32.3-re ugró arányszámban egyaránt kifejeződő hatalmas előretörése (a többi foglalkozási ág előtérbenyomulásában különleges okok – pl. nyugdíjasok, menekültek lélekszámnövekedése stb. – játszottak közre). A másik szembevetendő vonás az adatok meglehetősen ingadozása, különösen az

1910-1920. évtizedben mutatkozott a másik két decenniumétól elütő fejlődés: az ipari elem lélekszáma ebben a tíz évben megfogyott, aránya egy egységgel visszaesett, míg az őstermelés százaléka ugyanakkor csaknem változatlan maradt, lélekszáma pedig az agrárviszonyokhoz képest felülről mértékben megnőtt. Ennek magyarázata egyrészt a tőkehiány és a forradalmi esztendő s a román megszállás rombolásai okozta ipari dekonjunkció, illetve a városi élelmezési nehézségek, másrészt a viszonylagos agrárkonjunkció: a leállított vagy csak alig dolgozó ipari üzemek alkalmazottai, a harcterekről, hadifogságból hazatérő és ipari pályán újból elhelyezkedni nem tudó katonák ezekben az években szülőfalujukba tértek vissza, ahol élelmiszerekhez és részben munkához is hozzájutottak. 1920-ban tehát az őstermelés lélekszáma a normálison felüli, az ipari népesség száma pedig a normális körülmények közt a várhatónál kisebb volt. Az 1930. évi adatokra ennek pontosan ellenkezője áll: minthogy a világválság nálunk az 1930-as népszámlálás előtt elsősorban agrárválság formájában robbant ki, 1930-ban a mezőgazdaságban munkát, keresetet nem találó őstermelő elem a városokban, az ipari gócpontokon tömörült és részben mint munkanélküli emelte itt az ipari lélekszámadatot.¹ Ezek a konjunkció hullámzások természetesen inkább csak az egyes évtizedek adatait befolyásolják. A három évtized adatainak végső mérlege viszont elég hűven ábrázolja a foglalkozási átrétegződés ütemét. E szerint a mai Magyarországnak 1900-1930. években 1,831.094 főnyi tényleges népszaporodása a következőképpen oszlott meg:

		Az 1900—1930. évi tényleges népszaporodásából	
az őstermelésre	}	333.544 fő = 18'2 %	}
a bányászatra, iparra, kereskedelemre és közlekedésre		1,102.614 „ = 60'2 %	
a többi foglalkozási ágra		394.936 „ = 21'6 %	
Összesen		1,831.094 „ = 100 %	

A három évtized népnövekedésének 3/5-ét tehát az iparforgalom szívta fel, míg az őstermelésnek a népszaporulatból csupán nem is egészen 1/5 jutott.

Az országos foglalkozási eredmények ismertetése után a városok lélekszám alakulását kell áttekintenünk. E kérdés vizsgálatánál a következő városkategóriákat különböztetjük meg:

a) Budapest székesfőváros; b) 6 budapestkörnyéki (Nagy-Budapesthez tartozó) megyei város, ú. m. Budafok, Kispest, Pestszenterzsébet, Pestszentlőrinc, Rákospalota és Újpest egy összefoglaló tételben; c) a többi 10 törvényhatósági város egy összefoglaló tételben és egyenkint is; d) a többi 39 megyei város egy összefoglaló tételben.

Összeállításaink tehát Budapest és környéke különleges jellege miatt a 11 thj. és a 45 megyei várost két-két tételre bontva részletezik. E helyen utalunk még arra is, hogy az 1930. évi népszámlálás alkalmával Pestszentlőrinc még nem volt megyei város, viszont Hajdúhadház a megyei városok sorába tartozott; a megyei városok száma ugyan így akkor is pontosan megegyezett a maival, a népszámlálási adatok azonban e két helycsere következtében nem fedik teljesen a mai állapotokat. A kisebb közigazgatási változásokat pl. Gyöngyöszöllős Szombathelyhez, Martintelep Miskolchoz csatolását összeállításaink egyik csoportjában sem lehetett figyelembe venni.

¹ A munkanélkülieket a népszámlálás régi magyar és nemzetközi gyakorlatnak megfelelően a foglalkozási csoportosításnál bevaltott foglalkozásuk szerint, mely a fenti esetekben többnyire ipari jellegű volt, a keresők közé sorozta.

A természetes népszaporodás pontosan megállapítható adatai alapján és a vándorlások becslésszerű figyelembevételével a Központi Statisztikai Hivatal a népszámlálások közé eső évekre is kiszámítja a lakosság számát. A legutolsó ilyen számítás az ország népességének az említett városkategóriák, valamint a kis- és nagyközségek közti eloszlásáról a következő képet adja:

Részletezés	Kiszámított lélekszám az 1937. év végén ¹	%
a) Budapest székesfőváros	1,059.131	11,7
b) 6 budapestkörnyéki m. v.	347.867	3,9
c) a többi 10 thj. város	707.891	7,8
d) megyei városok a 6 budapestkörnyéki nélkül	956.634	10,6
e) kis- és nagyközségek	5,963.292	66,0
összesen:	9,034.815	100,0

E szerint a Csonka-Magyarország népességének csaknem pontosan 1/3-a, több mint 3 millió lakos városainkban él. Az 1869-1930. évek folyamán e város csoportok és egyenkint a thj. városok lélekszáma a 3. sz. tábla szerint alakult.

E tábla két emberöltő népességfejlődését előtáró legfőbb lélekszámadataiból a legfelölőbb az, hogy a 6 budapestkörnyéki megyei város 1869. óta szinte a semmiből háromszázézes város csoportra nötte ki magát. Fejlődésüknek az abszolút számok szerint tekintélyesebb része éppen a századforduló utáni 30 évre esett és ütemében mind 1869-1900-ban, mind 1900-1930 folyamán messze meghaladja Budapestét is! Vagyis a tipikus elővárosias népesedés tünete székesfővárosunk környékén is élesen megfigyelhető.³ A thj. városokban a fejlődés már sokkal enyhébb ütemű, sőt csaknem vidéki jelleget ölt, a megyei városokban és a községekben pedig fokról-fokra még szerényebb szintre száll.

A 3. sz. tábla területi, népgyarapodási és népsűrűségi adatokban mutatkozó különbségei arra is rávilágítanak, hogy a városkategóriák összetétele nem eléggé homogén. Ez elsősorban annak következménye, hogy a közigazgatási város-jelleghez a városiasodás megfelelő fokozata – színvonala nem kapcsolódik. Vagyis az élet és a jogszabály nincs kellő összhangban (aminek persze sokszor történeti és más oka is van). Így városaink közt nem egy községi típust képviselő település is akad és viszont; thj. és megyei városaink sorában ezért egyaránt „mezővárosok” és valódi iparforgalmi-gócok keverednek, miért is e két csoport közt a különbség tulajdonképpen csupán közigazgatási jogi, nem pedig belső tartalmi.

A városiasodás az ipari s kereskedelmi fejlődés szempontjából is számbajövő adatainak vázolója után térhetünk rá az egyes város csoportok fontosabb foglalkozási adatainak mérlegelésére.

¹ Előzetes adat.

² Ez a szám eltér Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatalának ennél magasabb és a valóságot jobban feltüntető adatától; egyöntetűség kedvéért azonban az utóbbi adat itt figyelembe vehető nem volt.

³ Ugyanezt mutathatná a Nagy-Budapesthez sorozott községek lélekszámszaporulati adatainak idézése is.

3. tábla.

A városok területe, népessége, népszaporodása és népűrűsége 1869—1930.

Részletezés	Terület km ²	A polgári népesség száma			Tényleges népszaporodás szám szerint				%-ban			Népűrűség 1 km ² -re		
		1869	1900	1930	1869—1900	1900—1930	1869—1930	1869—1900	1900—1930	1869—1930	1869	1900	1930	
a) Budapest szífv.	207	270.685	732.322	1.006.184	461.637	273.862	735.499	170.5	37.4	271.7	1.309.2	3.537.7	4.866.7	
b) 6 budapestkörnyéki m. város együtt	96	14.608	92.363	293.070	77.755	200.707	278.462	532.3	217	1.907.0	152.2	962.1	3.052.0	
Baja	200	21.418	23.852	27.935	2.434	4.083	6.517	11.4	17.1	30.4	107.2	119.3	139.9	
Debrecen	957	46.111	75.006	117.275	28.895	42.269	71.164	62.7	56.3	154.3	48.2	78.4	122.6	
Győr	54	26.225	37.543	50.881	11.318	13.338	24.656	43.2	35.5	94.0	481.5	695.1	934.3	
Hódmezővásárhely	761	49.153	60.883	60.342	11.730	—	541	11.189	23.9	—	64.6	80.0	79.3	
Kecskemét	939	42.319	59.225	79.467	16.906	20.242	37.148	40.0	34.2	87.8	45.0	63.1	84.6	
Miskolc	53	21.535	43.096	61.559	21.561	18.463	40.024	100.1	42.8	185.8	403.1	813.1	1.152.2	
Pécs	71	23.863	43.982	61.663	20.119	17.681	37.800	84.3	40.2	158.4	337.7	619.5	872.6	
Sopron	130	21.108	33.478	35.895	12.370	2.417	14.787	58.6	7.2	70.1	162.9	257.5	277.0	
Szeged	816	71.022	102.991	135.071	31.969	32.080	64.049	45.0	31.1	90.2	87.0	126.2	165.6	
Székesfehérvár	120	22.683	32.167	40.714	9.484	8.547	18.031	4.2	26.6	79.5	189.2	268.0	339.5	
c) A többi th.v. együtt	4.101	345.437	512.223	670.802	166.786	158.579	325.365	48.3	31.0	94.2	84.2	124.9	163.6	
d) A többi megyei város együtt	6.915	555.458	756.742	930.195	201.284	173.453	374.737	36.2	22.9	67.4	80.3	109.4	134.5	
e) Kis- és nagyközségek együtt	81.754	3,838.015	4,763.575	5,788.068	935.560	1,024.493	1,960.053	24.4	21.5	51.1	46.8	58.3	70.8	
Magyarország összesen	93.073	5,014.203	6,857.225	8,688.319	1,843.022	1,831.094	3,674.116	36.8	26.7	73.3	53.9	73.6	93.4	

Részletezés	Népszámlálási év	Összes népesség ¹	Östermelés	Bányászat és kohászat	Ipar	Kereskedelem és hitel	Közlekedés			
								s	z	á
a) Budapest székesfőváros	1910.	100'0	1'3	0'1	45'2	15'0	8'2			
	1920.	100'0	1'2	0'2	39'5	18'1	7'9			
	1930.	100'0	1'1	0'1	40'8	16'6	6'1			
b) 6 budapestkörnyéki m. v.	1910.	100'0	2'6	0'0	60'6	8'3	10'9			
	1920.	100'0	2'1	0'0	56'3	10'9	12'0			
	1930.	100'0	1'5	0'1	56'9	10'2	9'2			
c) A többi 10 thj. város	1910.	100'0	30'2	1'0	29'2	7'2	7'2			
	1920.	100'0	29'4	1'1	27'6	7'8	7'5			
	1930.	100'0	27'0	0'9	28'3	8'0	5'8			
d) Megyei városok a 6 budapestkörnyéki nélkül	1910.	100'0	43'9	0'3	23'0	5'8	5'5			
	1920.	100'0	43'2	0'6	21'6	6'3	6'2			
	1930.	100'0	39'2	0'4	23'8	6'8	5'2			
e) Kis- és nagyközségek	1910.	100'0	71'8	1'5	13'1	2'2	2'5			
	1920.	100'0	72'5	1'9	12'7	2'1	2'9			
	1930.	100'0	68'0	1'8	15'5	2'7	2'8			
Összesen	1910.	100'0	55'9	1'2	20'1	4'6	4'0			
	1920.	100'0	55'7	1'5	19'1	5'1	4'4			
	1930.	100'0	51'8	1'3	21'7	5'4	3'9			

¹ A feltüntetett foglalkozási főcsoportok népességi százaléakai az itt nem szereplő foglalkozási főcsoportok százalékaival együtt adják ki a 100.0-at.

Részletezés	Népszámlálási év	Összes népesség	Östermelés	Bányászat és kohászat	Ipar	Kereskedelem és hitel	Közlekedés
a) Budapest székesfőváros	1910.	880.371	11.978	881	398.069	132.212	71.707
	1920.	929.690	11.792	1.677	367.121	168.074	73.426
	1930.	1.006.184	10.824	1.198	410.378	166.931	61.775
b) 6 budapestkörnyéki m. v.	1910.	160.304	4.145	39	97.222	13.263	17.408
	1920.	209.569	4.442	95	118.130	22.735	25.083
	1930.	293.070	4.486	129	166.805	29.974	27.012
c) A többi 10 thj. város	1910.	577.506	174.519	5.496	168.755	41.776	41.808
	1920.	612.422	180.002	6.488	169.191	47.678	45.677
	1930.	670.802	181.433	5.918	189.628	54.735	38.963
d) Megyei városok a 6 budapestkörnyéki nélkül	1910.	831.975	364.888	3.002	190.731	48.218	45.781
	1920.	886.552	382.813	5.637	191.734	55.427	55.114
	1930.	930.195	364.488	3.677	221.028	62.885	47.989
e) Kis- és nagyközségek	1910.	5.164.961	3.703.979	77.910	677.702	115.140	131.282
	1920.	5.351.969	3.875.192	193.756	678.579	113.407	157.332
	1930.	5.788.068	3.938.162	104.119	895.418	154.534	163.136
Összesen	1910.	7.615.117	4.259.509	87.328	1.532.479	350.609	307.986
	1920.	7.990.202	4.454.241	117.653	1.524.755	407.321	356.632
	1930.	8.688.319	4.499.393	115.041	1.883.257	469.059	338.875

Ez adatokból az östermelés stagnálása és a városokban természetszerű okokból (helyhezkötttség) jelentéktelen bányászat- és kohászat adatainak szerénymérvű ingadozása mellett az iparnak kivált Budapest környékén szembeötlő előtörése érdemel külön is megemlítést. Az ipari lélekszám 1910 és 1930 közt még a kis- és nagyközségekben is felülőbb mértékben növekedett meg.

Az abszolút számok nyújtotta képet a népesség megoszlási százalékaik az összefoglalása is hasznosan egészítheti ki:

¹ A feltüntetett foglalkozási főcsoportok népességi százaléakai az itt nem szereplő foglalkozási főcsoportok százalékaival együtt adják ki a 100.0-at.

Ez a kis összeállítás több tanulssággal szolgál. Így azzal, hogy a maguk egészében csak a nagybudapesti tömörülés (Budapest és 6 megyei városi rangú elővárosa) városias; a többi kategóriában városias és vegyes összetételű, valamint agrárjellegű (mezővárosias) települések keverednek; ezért az őstermelési hányados már a thj. városokban is elég magas és még inkább az a megyei városokban (tetőpontját persze a községekben éri el); viszont az agrárárány 1910-1930. évi csökkenése is mindegyik fokozatban következetes. Hogy azután az ipari lakosság hányadosa (épen a községek tételeitől eltekintve) nem nőtt meg az agrárhányados visszaesésének mértékében, sem pedig az abszolút számoknak megfelelően, ennek legfőbb magyarázata az, hogy városainkban a közszolgálati és szabad foglalkozások és (részben a közismert trianoni okokból, valamint a népesség bizonyos mérvű előregedése miatt is) a nyugdíjas stb. kategóriák lélekszáma és egyben népességi aránya is az ipar-forgalmi fejlődés mérvét meghaladó mértékben emelkedett. Ez azonban nem jelenti azt, mintha városainkban az ipari-kereskedelmi fejlődés nem lett volna rendkívül jelentős.

Az egyes városok népességének foglalkozási főcsoportonkénti adatait tartalmazza %-ban 1930-ból az alábbi táblázat:

4. tábla.

*A városok népessége¹ foglalkozási főcsoportonként 1930-ban
%-ban*

Részletezés	Összes népesség	Őstermelés	Hányászat és kohászat	Ipar	Kereskedelem és hitel	Közlekedés	Közszolgálat és szabad foglalkozások	Védőerő	Napszámások k. m. n.	Nyugdíjasok stb., tőkepenzések, stb.	Házi cselédek	Egyéb és ismeretlen foglalkozások
a) Budapest székesfőváros	100·0	1·1	0·1	40·8	16·6	6·1	12·3	1·2	1·7	7·4	6·5	6·2
b) 6 budapest környéki m. város együtt	100·0	1·5	0·1	56·9	10·2	9·2	7·9	0·6	2·2	7·6	1·7	2·1
Baja	100·0	20·1	0·0	29·6	8·7	5·4	8·9	2·6	9·2	8·0	3·0	4·2
Debrecen	100·0	22·0	0·0	30·0	9·2	7·0	9·3	2·8	2·3	9·4	3·7	4·3
Győr	100·0	3·6	0·0	45·8	11·2	6·5	10·8	3·3	2·4	8·3	4·6	3·5
Hódmezővásárhely	100·0	59·1	—	19·7	5·0	2·1	4·3	0·2	1·9	3·4	2·2	2·1
Kecskemét	100·0	58·1	—	15·6	5·4	2·5	6·3	1·6	1·2	4·1	2·3	2·9
Miskolc	100·0	4·2	0·2	36·1	12·4	7·9	10·5	4·1	2·9	12·8	4·6	4·3
Pécs	100·0	5·3	7·1	33·0	9·6	8·1	11·5	3·7	2·8	10·5	3·2	5·2
Sopron	100·0	11·2	3·8	30·8	8·0	7·4	14·9	4·1	1·9	9·4	3·6	4·9
Szeged	100·0	36·4	0·0	23·4	6·5	4·8	8·1	2·6	3·5	8·3	2·2	4·2
Székesfehérvár	100·0	17·8	0·0	32·6	8·1	8·9	9·8	4·3	1·2	9·7	3·0	4·6
c) A többi thj. együtt	100·0	27·0	0·9	28·2	8·2	5·8	9·0	2·8	2·7	8·3	3·1	4·0
d) A többi megyei város együtt	100·0	39·2	0·4	23·8	6·8	5·2	7·5	1·8	2·7	6·5	2·7	3·4
e) Kis- és nagyközségek együtt	100·0	68·0	1·8	15·5	2·7	2·8	2·7	0·4	1·0	2·5	1·4	1·2
Magyarország összesen	100·0	51·8	1·3	21·7	5·4	3·9	5·0	0·8	1·4	4·2	2·3	2·2

¹ Keresők és eltartottak együtt.

Egy szempillantás az egyes thj. városok viszonyait taglaló adatokra, kitűnnek a magyar „városok” változatos típusai, a csaknem teljesen őstermelő lakosság nélküli városokra (Győr, Miskolc, Pécs), az abszolút többségileg agrárjellegű városok (Hódmezővásárhely, Kecskemét) és a kevert típusú városok. Egyúttal az ily vizsgálatból az is kitűnik, hogy thj. városaink közül a bányászatnak a természeti, földrajzi adottságoknál fogva csak Pécsen és Sopronban van némi jelentősége, a leginkább ipari jellegű két város (Győr és Miskolc) ipari lakosságának hányada viszonylag ugyan magas, de azaz elsősorban munkástelepülés jellegű fővároskörnyéki megyei városoknál jóval alacsonyabb; ugyancsak ebben a két városban piaci vásárhelyforgalmi szerepüket elég jól jellemző módon a kereskedelem és hitel népességi hányadosa is szembeszökőbben kiemelkedik (az országos áru- és tőkeelosztó központét, Budapestét azonban nem közeli meg), a közlekedés százaléka pedig Székesfehérvár, Pécs, Miskolc, Sopron, Debrecen és Győr thj. városokban ugrik a budapesti hányadosoknál magasabbra (arányuk azonban a közlekedési alkalmazottak közismert elővárosias megtelepülése miatt nem éri el a budapestkörnyékén látható százalékot).

Városainknak a népesség foglalkozási összetételében és egyben az ország gazdasági életében játszott szerepére még annak vizsgálata is elég jól rámutathat, hogy 1910-ben és 1930-ban a mai Magyarországnak fent felsorolt foglalkozási főcsoportokba tartozó lakosságából mekkora rész jutott az egyes városkategóriákra (a bányászat és kohászat főcsoportja e tekintetben elhanyagolható):

A mai Magyarország

A m a i M a g y a r o r s z á g
é v i

		1910.	1930.	1910.	1930.	1910.	1930.	1910.	1930.
		őstermelő		ipari		kereskedelem és hitel		közlekedési	
		n é p e s s é g é b ől ¹							
Budapestre		0'2	0'3	26'0	21'8	37'8	35'6	23'3	18'2
a 6 budapestkörnyéki m. v.-ra	} jutott %	0'1	0'1	6'3	8'9	3'8	6'4	5'7	8'0
a többi thj. városra		4'1	4'0	11'0	10'1	11'9	11'7	13'6	11'5
a többi m. városra		8'6	8'1	12'5	11'7	13'7	13'4	14'8	14'2
a községekre		87'0	87'5	44'2	47'5	32'8	3'9	42'9	48'1
	Összesen	100'0	100'0	100'0	100'0	100'0	100'0	100'0	100'0

Bár, mint már jeleztük, thj. és megyei városaink közt elég sok őstermelő jellegű vagy legalább is tekintélyes agrárreléggel bíró néptömrülés is akad, az őstermelő nép messze kimagasló része, pontosan 7/8-a községekben él és csak 12.5%-uk város lakó; holott városainkban az ipari lakosság 52.5, a kereskedelem és a hitel körébe sorozott népesség 67.1 és a közlekedéshez tartozó népelem 51.9 százaléka (míg az egész népességnek mindössze 33.4%-a) halmozódott fel, ami éppen eléggé hiven jelképezi azt a gazdasági erőt, melyet a közigazgatási jogi értelemben vett városok az ország vérkeringésében, termelési és forgalmi tevékenységében képviselnek.

A thj. városok egyenkinti adatainak futó méltatásánál már utaltunk jellegbeli különbségeikre is. Ezzel kapcsolatban még két – e helyt részletesebb kifejtésre nem szoruló – körülményre kell emlékeztetnünk. Az egyikről már volt szó: ez a bel- és a külterületi lakosság városokint elűtó súlya és egyben eltérő foglalkozási összetétele.

¹ Keresők és eltartottak együtt.

Tudvalévőleg alföldi thj. (és megyei) városaink tekintélyes részéhez tanyai, stb. településekkel teleszórt hatalmas külterület is tartozik. E városok lakosságának foglalkozási statisztikája részben csak azáltal nyer tömöttebb agrárszínezetet, hogy a belterület városiasabb népességmegoszlása a falusias külterületi népességösszetétellel keveredik. Hogy ez a valóságban mit jelent, azt néhány példával jellemezhetjük:

	Baja	Hődmező- vásárhely	Kecskemét	Szeged
A belterületi népesség megoszlása %-ban (1930):				
Östermelés	13·6	41·1	22·3	8·3
Bányászat, ipar, kereskedelem és közlekedés együtt	46·2	38·3	43·2	51·0
A többi foglalkozás együtt	40·2	20·6	34·5	40·7
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0
A külterületi népesség megoszlása %-ban (1903):				
Östermelés	86·	88·7	85·8	92·1
Bányászat, ipar, kereskedelem és közlekedés együtt	9·1	7·1	7·9	3·6
A többi foglalkozás együtt	4·6	4·2	6·3	4·3
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0
Az egész (bel- és külterületi) népesség megoszlása %-ban (1930):				
Östermelés	20·1	59·1	58·1	36·4
Bányászat, ipar, kereskedelem és közlekedés együtt	43·7	26·8	23·5	34·7
A többi foglalkozás együtt	36·2	14·1	18·4	28·9
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0

E nagy különbségek egyúttal amellel tanúskodnak, hogy a tanyai, külterületi közigazgatás tervbe vett megoldásának ipari és kereskedelmi nézőszögéből is van célja és szükségessége, s hogy a bel- és külterületi viszonyok külön taglalása nemcsak elméleti, de gyakorlati szempontból is szinte az egész vonalon szükséges lehet.

A másik említésre méltó kérdés a város és külvárosai és egyben az ingavándorlások problémája volna. E tekintetben a részletekre való kiterjeszkedés nélkül csak arra utalunk, hogy nemcsak Budapest körül képződtek a Nagy-Budapesti övezetbe tartozó, sőt azon túl fekvő elővárosok, hanem számos vidéki városunk (Szombathely, Győr, Miskolc) körül is; mindezeket az elővárosokat tulajdonképpen már csak a közigazgatási határ választja el az anyavárostól. Mégis városi adatainkból – kivéve a budapestkörnyéki 6 megyei várost – teljesen kimaradnak; miért is a városi lélekszámadatok ez okból sok helyt és végösszegükben is alacsonyabbak, mint a valóságban. Ennek a kérdésnek a megítélésére az ingavándorlásoknak: a városon kívül lakó, de a városban kenyeret kereső egyének mindennapos vándormozgásának statisztikája is nyújthat értékes támpontokat (1. Magyar Statisztikai Szemle 1935. évf. 1. sz.); még pedig azért is, mert az ingázók igen tekintélyes része az ipari és forgalmi segédszemélyzetbe tartozik.

Népszámlálásaink a népesség foglalkozási megoszlásáról képet adó feldolgozásokon kívül az ú. n. vállalati feldolgozásokat is elkészítik. E feldolgozások során nemcsak a vállalatok száma, hanem segédszemélyzetük lélekszáma (ideértve a tisztviselőket is) szintén megállapítást nyer. Minthogy a munkanélküliek, a népszámlálás időpontjában szezonokból nem dolgozók (építőipari munkások, kubikusok, stb.) és egyes más kisebb munkásrétegek tagjainak vállalatokhoz besorozásáról ab ovo nem lehet szó, a vállalati statisztika adatai nem részletezik teljesen a foglalkozási feldolgozások során

megállapított tisztviselő- és segédszemélyzeti létszámot. Úgy hogy a foglalkozási fel-
dolgozásban nyert adatoknak kis- és nagyipar szerinti teljes szétbontása nem lehetséges.
Adatainknak így is rendkívüli a tanulságértéke és az időbeli eltolódásokról az előadottak
során felrajzolt képet hasznosan egészíthetik ki.

A vállalati statisztika alapján a kis- és nagyipar 1920-1930. évi mérlegéről a
követzőekben számolhatunk be:

Részletezés	A 20-nál kevesebb		A 20-nál több		A 20-nál kevesebb		A 20-nál több	
	segéd- személyzettel dolgozó							
	ipari vállalatok szám szerint				ipari vállalatok %-ban			
	1920	1930	1920	1930	1920	1930	1920	1930
a) Budapest székesfőváros	43.239	39.836	794	1.034	17'7	17'9	51'1	52'8
b) 6 budapestkörnyéki m. város	9.100	8.805	94	141	3'7	4'0	6'1	7'2
c) A többi thj. város	25.743	22.130	239	280	10'5	9'9	15'4	14'3
d) A többi m. város	34.683	28.835	189	193	14'2	12'9	12'2	9'8
e) A kis- és nagyközségek	131.422	123.207	235	311	53'9	55'3	15'2	15'9
Magyarország	244.187	222.813	1.551	1.959	100'0	100'0	100'0	100'0

A vállalati adatsorok csak a segédszemélyzet számának megoszlását mutató adatokkal válnak
teljessé:

Részletezés	A 20-nál kevesebb		A 20-nál több		A 20-nál kevesebb		A 20-nál több	
	segéd- személyzettel dolgozó							
	ipari vállalatok segéd- személyzete szám szerint				ipari vállalatok segéd- személyzete %-ban			
	1920	1930	1920	1930	1920	1930	1920	1930
a) Budapest székesfőváros	53.116	62.013	8.952	117.619	28'2	30'1	51'5	50'3
b) 6 budapestkörnyéki m. város	7.022	9.747	16.681	25.432	3'7	4'7	9'6	10'9
c) A többi thj. város	25.075	25.622	20.885	25.527	13'3	12'4	12'1	10'9
d) A többi m. város	28.734	29.157	16.173	18.716	15'3	14'1	9'3	8'0
e) A kis- és nagyközségek	74.419	79.694	30.308	46.570	39'5	38'7	17'5	19'9
Magyarország	188.366	206.233	172.999	233.864	100'0	100'0	100'0	100'0

Az iparvállalatok számának alakulását az 1920-as év abnormitása erősen zavarja;
ekkor ugyanis a gyáripar pangása, a háborús évek alatt tőkére szert tett és a háborúból
visszatért ipari alkalmazottak önállósulási vágya, a szükségletek hirtelen emelkedése, stb.
miatt a segédnélküli vállalatok száma igen nagyra nőtt. Ennek az abnormitásnak eltű-
nése 1920-1930-ban történt meg, mint ez az adatokból is kiviláglik. A fejlődést ez
némileg ellensúlyozza; inkább csak a gyáripari vállalatok számának minden városkate-
góriában mutatkozó emelkedése mutat erőteljes fellendülésre. Az arányszámsorok
azután arra a tényre is vetnek fényt, hogy a kisipar erősen vidéki decentralizált jellegű,
a nagyipar pedig kifejezetten városi karakterű, sőt lényegileg egy helyen: Nagy-Buda-
pesten központosult.

A segédszemélyzet megoszlási százalékaiból szintén az utóbbi tanulság tűnik
elő, azzal azonban, hogy a két százaléksor (úgy mint a vállalatokra és a segédszemély-
zetre vonatkozó arányszámok) egybevetése arra is utal, hogy már az 5-20 segéddel
dolgozó középipar is erősen városias, központosított kell, hogy legyen s községeinkben
csak a segédnélküli törpe- és a szorosabb értelemben vett (1-5 segédes) kisipar szerepe
lehet jelentősebb. 1920 óta egyébként inkább az ipari koncentráció haladhatott előre
adataink szerint. Említést érdemel még, hogy míg a gyáripari munkáslétszám mindegyik

város csoportban megnagyobbodott – persze eléggé eltérő ütemben – a kisipari segéd-személyzet a többi thj. városban, sőt a többi m. városban is csaknem stagnált és általában is csupán szerényebb mértékben nőtt meg, mint a gyáripár által foglalkoztatott alkalmazottak és munkások száma. Ebben mindenesetre része van annak is, hogy 1920-ban számos gyáripari üzem¹ lecsökkentett létszámmal dolgozott, tehát a 20-nál kevesebb személyt alkalmazó üzemek közt foglalt helyet, míg 1930-ban helyét már ismét a legalább 20 segéd-személyt foglalkoztató üzemek közt foglalta el; úgy hogy az üzemeknek ezt a részét illetőleg az eltolódás inkább csak látszólagos.

A legutolsó magyar népszámlálás adatainak világánál még az általános tájékozódás szempontjából is jelentős következő részletmegfigyelésekre érdemes kiterjeszkedni.

Részletezés	A keresők ² 1930. évi száma	
	az ipar	a kereskedelem és hitel k ö r é b e n
a) Budapest	234.720	90.973
b) 6 budapestkörnyéki m. város	85.332	14.844
c) A többi thj. város	93.962	26.923
d) A többi m. város	103.098	28.748
e) A kis- és nagyközségek	369.564	64.595
Magyarország	886.676	226.083

Ez a kis adatfelsorolás az ipar és a kereskedelem meglehetősen erősen centralizált illetve városiasodott viszonyait tárja elő; hiszen az ipar közel 900.000 keresője közül csaknem 520.000 városainkban kapcsolódik be a termelési folyamatokba. E félmillió munkaezőtömegeből mintegy 320.000 a szó legszorosabb értelmében központosított: Budapest és a környező 6 megyei város lakója³. A kereskedelem és a hitel városias, központosítható alaptulajdonságait, sőt talán túlságosan is urbanizált-centralizált voltát pedig az jellemzi, hogy a 226.000 ipari kereső közül 162.000 a városlakó, ez utóbbi számból pedig 106.000 Budapest és övezete 6 megyei városának lakosa.

Az ipar-forgalom önállóinak, tisztviselőinek (alkalmazottainak) és segéd-személyzetének (munkásságának) tagolása gazdasági szempontból is érdekes strukturális szemléletre nyújt módot.

Bár a bányászat és kohászatnak városaink szempontjából nincs és nem is lehet különösebb közvetlen népességelhelyezési jelentősége – sőt a városokból a bányavidékekre átáramlás sem túlságosan gyakori, teljesség okából először az idevágó adatokat soroljuk fel.

	A bányászat és kohászat keresői		
	1930-ban:	önálló	segéd-személyzet
a) Budapest	6	382	135
b) 6 budapestkörnyéki m. város	—	19	27
c) A többi thj. város	8	132	1'952
d) A többi m. város	—	71	1.145
e) A kis- és nagyközségek	16	561	30.728
Magyarország	30	1.165	33.987

¹ A népszámlálás csak a segéd-személyzet száma alapján különböztetheti meg a gyáripari a kisipari vállalatokat.

² A munkanélküliek magyar és nemzetközi gyakorlat szerint mindig a keresőkhöz számítatnak.

³ A Nagy-Budapesthez tartozó községekkel együtt ez a szám még magasabbra emelkednék.

Az adatok híven igazolják azt a tényt, hogy a vidéki lelőhelyekhez kötött bányászásban „önálló” mondhatni egyáltalában nincsenek.

Az ipar adatai már jóval változatosabbak:

	Az ipar keresői 1930-ban:		
	önálló	tisztviselő	segédszemélyzet
a) Budapest	34.557	26.614	173.549
b) 6 budapestkörnyéki m. város	8.423	4.340	72.569
c) A többi thj. város	21.164	3.580	69.218
d) A többi m. város	27.764	2.790	72.544
e) A kis- és nagyközségek	124.608	6.048	238.908
Magyarország	216.516	43.372	626.788

Itt több jellegzetes vonás domborodik ki. Az egyik az ipari tisztviselők szinte teljesen nagybudapesti elhelyezkedése. A másik vonás is ezzel kapcsolatos: a segédszemélyzet, a munkásság sorából ugyancsak igen nagy hányad lakik Budapesten és a környéki 6 megyei városban, bár a túlsúly érthetően egy jókora fokkal szerényebb, mint a tisztviselőknél, tekintettel arra, hogy a thj. és megyei városok és a községek területén megtelepedett kisebb-nagyobb üzemek munkaslétszáma szintén meglehetősen jelentős. A harmadik sajátosság abban rejlik, hogy a tisztviselők és segédszemélyzet központi-városi tulajdonságával szemben az önállóknak több mint fele a községek lakója, ami a kis- és kézműipar erős és jórészt természetszerű, sőt mondhatni területi széttagoltságának tanújele.

Több szempontból elütő kép tárul elő a kereskedelem adatsorából:

	A kereskedelem keresői 1930-ban:		
	önálló	tisztviselő	segédszemélyzet
a) Budapest	24.106	25.114	29.866
b) 6 budapestkörnyéki m. város	4.765	2.569	6.418
c) A többi thj. város	9.811	3.737	10.904
d) A többi m. város	11.821	3.217	11.075
e) A kis- és nagyközségek	33.168	5.761	22.463
Magyarország	83.671	40.398	80.726

A kereskedelmi tisztviselők (alkalmazottak) szoros központosítotttsága az iparnál elmondottaknak teljesen megfelel; a több alkalmazottat igénylő élenkebb kereskedelmi élet következtében azonban a segédszemélyzetet is egy kevésbé fokozottabb nagybudapesti illetve városi alkalmazás jellemzi, mint az ipari segédszemélyzetet. A kereskedelem tipikus városi alaptulajdonságai mellett még a szövetkezeti boltoknak is része lehet abban, hogy az önálló kereskedők (tehát természetes személyek) számából csak körülbelül 2/5 rész él a községekben, holott az ipari önállóknál ez az arány a 3/5-öt is megközelítette.

A pénz-, hitel- és biztosításügy terén dolgozóknál csak a tisztviselőrétegnek van számbajövő jelentősége; a központi és városi vonás itt is aláhúzott, bár egy árnyalattal enyhébb, mint a kereskedelemnél:

	A hitel keresői 1930-ban:		
	önálló	tisztviselő	segédszemélyzet
a) Budapest	238	9.799	1.850
b) 6 budapestkörnyéki m. város	3	771	318
c) A többi thj. város	32	2.129	310
d) A többi m. város	27	2.250	358
e) A kis- és nagyközségek	24	2.518	661
Magyarország	324	17.467	3.497

Egészen más jelleget ölt a közlekedés, melyben egyrészt az önállók (fuvarosok), másrészt a tisztviselők (vasutasok) és végül a segéd személyzet (vasúti, villamosvasúti alkalmazottak, kocsisok, stb.) nagyrésztben a községek és még elég jelentősen a kisebb helyi gócpontok s az elővárosok lakói. Erre a következő adatok derítenek fényt:

A közlekedés keresői 1930-ban:

	önálló	tisztviselő	segéd személyzet
a) Budapest	1.606	7.883	17.584
b) 6 budapestkörnyéki m. város	397	1.721	7.435
c) A többi thj. város	1.512	2.831	8.799
d) A többi m. város	1.629	2.243	10.832
e) A kis- és nagyközségek	4.191	6.446	38.180
Magyarország	9.335	21.124	82.830

Minthogy az eddigi összeállítások ipari adataiban a tulajdonképeni iparon kívül a házi és a népipar s a vándoripar, a kereskedelem tételében pedig a tulajdonképeni kereskedelem és a kereskedelem egyéb ágai (kofák, piaci árusok, házalók, alkuszok, ügynökök, stb.) is bennfoglaltattak, az 5. tábla a tulajdonképeni ipart és kereskedelmet az ipar, illetve a kereskedelem többi ágától különválasztva taglalja (az önállók, tisztviselők és segéd személyzet megkülönböztetésével). A részletekre itt nem térünk ki, megemlítjük azonban, hogy a házi, nép- és vándoriparnak (csak önállók!) alig van főfoglalkozásszerű jelentősége (a mellékfoglalkozásokra adataink nem terjeszkednek ki); egyébként csaknem teljes egészében a falvakban jelentkezik. A kereskedelem önállóinak viszont kb. 1/3 része nem tartozik a tulajdonképeni kereskedelemhez, hanem mint ügynök, alkusz, piaci árus, kofa, házaló stb. fejt ki kereskedelmi tevékenységet és pedig igen nagy részben Budapesten és aránylag felettébb csekély mértékben a községekben, mely utóbbiakban viszont az önálló kereskedők száma viszonylag felülően nagyban mutatkozik. Minden jel arra mutat, hogy a fent bemutatott adatok tanulságait az 5. sz. tábla tapasztalataival valóban érdemes kiegészíteni.

Városaink ipari és kereskedelmi helyzetrajza nézőszögéből az 1930. évi népszámlálás már érintett vállalati statisztikai feldolgozásának is elég nagy a tanulságértéke. Az idevágó két összeállítás a kereskedelmi és hi tel vállalatok mellőzésével jellemzőképen csupán a legnagyobb népességi jelentőségű iparvállalatokat részletezi.

Először a vállalatok megoszlását érdemes szemügyre venni:

	A segéd nélküli	segéddel ¹ dolgozó vállalatok közül				Az összes
		A 0—4 ¹	5—20	A 20-nál több		
a) Budapestre	15'3	16'9	40'4	52'4	18'2	
b) a 6 budapestkörnyéki m. városra	3'9	3'9	5'8	7'2	4'0	
c) a többi thj. városra	9'4	9'7	15'0	14'3	10'0	
d) a többi m. városra	12'5	12'8	15'1	9'8	12'9	
e) a kis- és nagyközségre	58'9	56'7	23'7	15'9	54'9	
Összesen	100'0	100'0	100'0	100'0	100'0	

¹ A segéd nélküli vállalatok ideszámításával.

² A tisztviselőkkel együtt.

5. tábla.

A tulajdonképeni ipar és kereskedelem és az ipar és kereskedelem egyéb ágainak keresői 1930-ban.

Foglalkozási viszony szerint

Részletezés	Tulajdonképeni ipar			Házi, nép- és vándoripar			Tulajdonképeni kereskedelem			A kereskedelem egyéb ágai ¹		
	önálló	tisztviselő	segéd-személyzet	önálló	tisztviselő	segéd-személyzet	önálló	tisztviselő	segéd-személyzet	önálló	tisztviselő	segéd-személyzet
a) Budapest szföv.	34.389	26.614	173.547	168	—	2	13.891	24.868	29.291	10.215	246	575
b) 6 budapestkörnyéki m. v. együtt	8.307	4.340	72.563	116	—	6	2.607	2.541	6.316	2.158	28	102
Baja	1.153	118	2.589	37	—	1	280	146	451	139	—	9
Debrecen	3.801	595	12.629	54	—	—	1.060	823	2.151	589	5	40
Győr	1.882	665	8.984	28	—	9	706	440	1.005	263	9	17
Hódmezővásárhely	1.747	120	3.962	259	—	2	380	158	615	257	1	6
Kecskemét	1.758	176	4.176	46	—	4	544	164	843	404	2	11
Miskolc	2.189	417	7.600	10	—	—	794	522	1.454	519	—	26
Pécs	2.145	441	7.557	22	—	1	707	403	1.227	315	11	10
Sopron	1.094	281	4.084	8	—	—	376	181	587	130	—	5
Szeged	3.380	610	12.820	58	—	—	1.083	657	1.770	653	18	36
Székesfehérvár	1.476	157	4.800	17	—	—	385	196	636	277	2	5
c) A többi thj. együtt	20.625	3.580	69.201	539	—	17	6.315	3.690	10.739	3.496	48	165
d) A többi város együtt	26.962	2.790	72.515	802	—	29	8.120	3.188	10.818	5.738	52	347
e) Kis- és nagyközségek	114.281	6.032	238.259	10.327	16	649	25.937	5.718	21.821	5.194	19	552
Magyarország összesen	204.564	43.356	626.085	11.952	16	703	56.870	40.005	78.985	26.801	393	1.741

A vállalatok megoszlásának adatait tanulságosan egészíthetik ki a segéd-személyzet megoszlási százalékaik sorai:

	Az 1—4	Az 5—20	A 20-nál több	Az összes vállalatok
	segéddel dolgozó vállalatok			
	segéd-személyzetéből ²			
Budapestre	22'3	43'4	50'3	40'8
a budapestkörnyéki m. városra	4'1	5'8	10'9	8'0
a többi thj. városra	10'9	15'0	10'9	11'6
a többi m. városra	14'1	14'2	8'0	10'9
a kis- és nagyközségekre	48'6	21'6	19'9	28'7
Összesen	100'0	100'0	100'0	100'0

¹ Kofák, piaci árusok, házalók, ügynökök és alkuszok stb.

² Tisztviselőkkel együtt.

Mindkét összeállításból élesen kiütözik az a tény, hogy Budapest részesedése annál magasabbra nő, minél nagyobb létszámú vállalati kategóriával állunk szemközt. Ennek ellenképeként ez az arány a kis- és nagyközségekben fokról-fokra megkisebbedik. Némileg Budapesthez hasonló tüneteket árul el a környék 6 megyei városa, míg a másik két (thj. és megyei) város csoportban csupán a középipari vállalat jelentősége látszik - viszonylag – említésre méltóbbnak.

Mindezek az adatok megdönthetetlen erejű bizonyítékai annak, hogy az iparosodási folyamat, de a kereskedelmi és hitelélet fejlődése valóban domináló mértékben terelődött a városok, kiváltképpen az ország szíve, gazdasági vérkeringésének lüktető központja: Nagy-Budapest felé. E folyamat jólismert társadalmi és gazdasági okai részben már a fent előadottakban is futólagos megvilágításban részesültek. E helyütt tehát még csak azt lehet érdemes leszögezni, hogy a területi centralizáció nem új keletű jelenség, hanem már néhány évtizede kialakult. Legújában egyes tünetek e központosítás – bár csupán egészen árnyalatnyi – enyhülésére mutatnak! Aminek viszont legfőbb és talán egyetlen oka az, hogy az iparosodás már hazánkban is a közigazgatási értelemben vett városaink körén messze túlcsapó, általánosabban érvényesülő tüneménnyé szélesbedett. Ilyenképpen számos községi rangú kisebb gócpontnak a szó szoros értelmében való városiasodását is eredményezte, anélkül, hogy a sokhelyt már meglehetősen befejezett folyamatot a jogi város jelleg elismerése nyomon követte volna.

Ezt a megállapítást az 1930. évi népszámlálás adataival is alátámaszthatjuk. Ha például idevágó vizsgálódásaink során a kereső népesség számából indulunk ki, thj. városaink táborában (Budapesten kívül) a tíz közül mindössze 3 legalább 50%-os iparforgalmi népességgel bír, tehát igen nagy mértékben iparosodott, szintiszta „városias” várost találunk. Alig ritkább az igazi „város” a megyei városok között is; hiszen a 45 megyei városból 11-ben (köztük persze a 6 budapestkörnyékiben is) eléri az iparforgalmi kereső népesség száma az abszolút többséget. S ha a városi rangot nem élvező néptömrölések viszonyainak mérleglése folyamán igen tág mértékkel az ötezres községekig nyulunk le, azt látjuk, hogy a 216 legalább ötezer lakost számláló nagyközségből még mindig elég sok: 34 üti meg ezt a foglalkozási szempontból nagyon is városias mértéket! Közülük a magasabb lélekszámúak és a hasonló lakosságú megyei városok közt a formai – jogi – történeti eltéréseken kívül lényegbeli különbségre igazán alig bukkanhatunk.

Az 1930-as népszámlálás egy további adatsoportosítása alapján strukturális szempontból tanulságosan világít a viszonyok mélyére a tulajdonképeni ipar és a tulajdonképeni kereskedelem minden száz önállójára számított tisztviselő és segéd-személyzet aránya. Ez a hányados ugyanis – bizonyos határok közt – éles fényt vet az üzemek, vállalatok városkategóriánként elütő átlagos nagyságára is:

	A tulajdonképeni ipar körében száz önállóra jutott		A tulajdonképeni kereskedelem	
	tisztviselő	segéd- személyzet ¹	tisztviselő	segéd- személyzet ¹
Budapesten	77·4	504·7	178·9	210·8
a többi 10 thj. városban	17·4	335·6	58·4	170·2
a megyei városokban	19·5	400·2	52·3	157·5
a községekben	5·6	212·9	22·7	85·6
Magyarországon	21·2	306·1	70·3	138·9

¹ A tisztviselők nélkül.

Megjegyzendő, hogy az összeállítás a népszámlálás közigazgatási beosztásának megfelelően készült.¹ A tulajdonképeni iparra vonatkozó adatsorok szerint a megyei városok segédzemplázatának és tisztviselőinek magasabb átlagszáma megtöri a megszokott csökkenő sorrendet: ez csaknem teljesen egészében a segédzemplázat magasabb átlagaránya által jellemzett 6 budapestkörnyéki m. város odaszámításában leli magyarázatát.

Végül ugyancsak az 1930. évi népszámlálás tagolási rendszerének megfelelően a 6. tábla még az ipari keresők összes számát ipari főcsoportonként tünteti fel.

6. tábla.
A tulajdonképeni ipar keresői² ipari főcsoport

Iparcsoport	Thj. városok ³	Megyei városok ⁴	Községek ⁵	Magyarország
Vas- és fémipar	28.665	17.118	57.387	103.170
Gép- és hajógyártás	43.068	23.801	31.243	98.112
Kő-, föld-, agyag- és üvegipar	7.866	4.414	18.283	30.563
Fa- és csontipar	17.504	13.788	28.313	59.605
Bőr-, sörte-, szőr- és tollipar	5.857	3.823	4.171	13.851
Fonó- és szövőipar	21.981	15.328	15.933	53.242
Ruházati ipar	82.591	42.793	80.844	206.228
Papírosipar	4.085	1.074	1.509	6.668
Élelmezési- és élvezeti ipar	36.899	18.921	41.173	96.993
Vegyészeti ipar	8.496	3.178	3.565	15.239
Építőipar	29.638	22.569	60.166	112.373
Sokszorosító- és műipar	12.553	3.819	3.033	19.405
Szállodás-, vendéglős- és kávéipar	23.888	7.321	18.070	49.279
Egyéb és külön megnevezés nélküli ipar	4.865	2.433	1.979	9.277
Összesen	327.956	180.380	365.669	874.005

ok szerint 1930-ban.

A 7. tábla pedig néhány kiragadott népesebb iparág szerint taglalja az ipari keresők összes számát.

A 8. tábla a tulajdonképeni kereskedelem főcsoportjait részletezi (a 6., 7., 8. összeállítás az önállók, tisztviselők és segédzemplázat megkülönböztetése nélkül).

¹ Vagyis Hajduhadház a m. városok, Pestszentlőrinc a községek közt foglal helyet.

² Önállók, tisztviselők és segédzemplázat együtt.

³ Budapesttel együtt.

⁴ A budapestkörnyéki megyei városokkal együtt.

⁵ Pestszentlőrinc a községek, Hajduhadháza a m. városok rovatában foglalatik.

7. tábla.

A tulajdonképeni ipar keresői¹ néhány kiragadott népesebb iparág szerint 1930-ban.

Kiragadott népesebb iparágak	Thj. városok ²	Megyei városok ³	Községek ⁴	Magyarország
Kovács	2.511	2.707	22.690	27.908
Lakatos	10.696	6.848	12.129	29.673
Gépgyártás stb.	7.917	5.263	5.904	19.084
Elektrotechnikai cikkek gyártása	10.694	5.957	3.204	19.855
Asztalos	12.981	11.043	22.264	46.288
Len-, kender- stb. fonó-szövőipar	7.304	7.101	7.441	21.846
Szabó	30.783	14.066	21.582	66.431
Cipész és csizmadia	18.116	15.059	38.598	71.773
Borbély és fodrász	9.620	4.874	9.927	24.421
Malomipar	3.202	3.160	12.005	18.367
Sütőipar	7.470	3.683	6.037	17.190
Hentes és mészáros	7.809	4.862	11.240	23.911
Kőműves	7.691	8.081	29.943	45.715
Ács	2.310	2.942	12.151	17.403
Vendéglős, szállodás	14.614	5.676	16.454	36.744

¹ Önállók, tisztviselők és segéd személyzet együtt.

² Budapesttel együtt.

³ A budapestkörnyéki megyei városokkal együtt.

⁴ Pestszentlőrinc a községek, Hajdúhadház a m. városok rovatában foglaltatik.

8. tábla.

A tulajdonképeni kereskedelem keresői¹ kereskedelmi főcsoportok szerint 1930-b.

Kereskedelmi főcsoport	Thj. városok ²	Megyei városok ³	Községek ⁴	Magyarország
Állatokkal s mezőgazdasági és állati termékekkel	5.241	3.420	5.955	14.616
Fával és egyéb erdei termékekkel, bányászati és ásványi anyagokkal	5.364	2.374	3.266	11.004
Vas- és fémárukkal, gépekkel, háztartási eszközökkel, műszerekkel és hangszerekkel	7.683	2.137	1.921	11.741
Az agyag- és üvegipar készítményeivel	919	420	434	1.773
Fa- és faragottárukkal, bőr-, kacsuk-, norinbergi és díszmárukkal, továbbá papirosárukkal, író- és rajzszerekkel	4.135	1.139	1.007	6.281
A fonó- és szövőipar s a ruházatiipar körébe tartozó árukkal	18.595	5.727	4.846	29.168
Élelmezési és élvezeti cikkekkel és italokkal	19.884	10.666	22.289	52.839
Gyógy- és vegyszertári árukkal való kereskedés, amennyiben fűszerkereskedéssel nem kapcsolatos	3.674	904	589	5.167
Könyv- és műkereskedés	4.332	990	649	5.971
Vegyeskereskedés	1.064	1.356	9.344	11.764
Egyéb és külön megnevezés nélküli kereskedelmi ágak	17.903	3.599	4.034	25.536
Összesen	88.794	32.732	54.334	175.860

¹ Önállók, tisztviselők és segéd személyzet együtt.

² Budapesttel együtt.

³ A budapestkörnyéki megyei városokkal együtt.

⁴ Pestszentlőrinc a községek, Hajdúhadház a m. városok rovatában foglaltatik.

¹ Önállók, tisztviselők és segéd személyzet együtt.

² Budapesttel együtt.

³ A budapestkörnyéki megyei városokkal együtt.

⁴ Pestszentlőrinc a községek, Hajdúhadház a m. városok rovatában foglaltatik.

Míthogy a thj. városi adatsorban Budapest is bennfoglaltatik, a városkategóriánkénti jellegzetességek ezúttal csak elmosódottabban jelentkeznek. Viszont igen saját-szerű módon domborítják ki azt, hogy a községekben természetszerű (helyhezköttiségi) okokból aránylag csak a vas- és fémiparnak és még a kő-, föld-, agyag- és üvegiparnak van nagyobb jelentősége, míg pl. a sokszorosító és műipar, a papirosipar és a vegyészeti ipar szinte teljesen városainkban, különösképen pedig¹ Nagy-Budapesten tömörül (a papirosipar pl. csaknem tökéletesen nagybudapesti településű). A 7. táblán kiragadott népesebb iparágak közül a kovácsipar és az ácsipar érhetően igen erősen falusi, az elektrotechnikai cikkek gyártása pedig szinte kizárólagosan városi színezetű. Míg a tulajdonképeni kereskedelemre vonatkozó 8. táblából kitetszőleg csupán a vegyeskereskedés valóban falusi típus, az élelmiszerkereskedelem ellenben már megoszlik, a többi kereskedelmi ág pedig kimondottan városi – nagyvárosi (mint pl. a könyv- és műkereskedés). A magyar városoknak irányító szerepét az ipar és a kereskedelem területén e táblák eredményei további részletek nélkül is igen jól kihangsúlyozzák.

Mindeme adatokat még két összeállítás egészíti ki. A legalább öt munkást foglalkoztató üzemek 1935. évi országos és budapesti adatait tünteti fel a 9. sz. tábla.

9. tábla.

A nem gyári jellegű, de legalább 5 munkást foglalkoztató üzemek fontosabb adatai 1935. évben.

Területi részletezés	Az ipartelepek		Teljesített üzem-napok száma	Az évi átlagos munkáslétszám			A munkások által teljesített		Kifizetett munkabérek összege ezer pengőben	Az erősepek és villamos motorok teljesítő-képessége lóerőben	A termelés értéke ezer pengőben
	összes száma	közül szünetelt		férfit	nő	együtt	munka-napok száma	munka-órák ezerben			
Magyarország összesen	10.341	139	2.338.615	23.927	12.451	46.378	11.895	103.998	31.107	22.349	356.016
Ebből: Budapest. . .	3.723	11	963.515	14.567	8.407	22.974	6.208	52.514	20.510	7.831	112.805

A magyarországi városok gyáriparának az 1933-1935. évekre vonatkozó fontosabb adatait tartalmazza az alábbi 10. sz. tábla.

A városok és a kis- és nagyközségek között az élet minden vonatkozásában, a kulturális, a társadalmi és a gazdasági viszonyok tekintetében nagy a különbség. Ez a különbség élénken tükröződik vissza az iparnak és a kereskedelemnek nemcsak méretei, gazdasági súlya, hanem fejlődésének iránya, egész kialakulása tekintetében is. A modern városnak a gyárak, a nagykereskedők és hitszervezetek adják a magját. Gyár, nagykereskedő, pénzintézet nem képzelhető el alkalmazottak nélkül. Az alkalmazottak munkaidejét és munkaerejét teljesen igénybeveszi munkahelyük. Viszont nekik is természetesen igényeik vannak, amelyeket ki kell elégíteni. Ilyen igények mindenképp a táplálkozás, lakás, ruházkodás, mint elemi szükségletek, de még számos egyéb jogosult

¹ L. Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 86. kötet. Az 1930. évi népszámlálás, II. rész.

igény, amelyeknek kielégítését önálló kis- és nagyvállalkozók végzik s így a városokban sűrű szövetvény alakul ki, amely a város csontvázául szolgáló gyár, nagykereskedelem és hitelszerv köré úgy rakodik rá, mint az izom. Ha a szükségleteket nézzük, lényeges a különbség a városi és a falusi igények között.

Vegyük például a ruházzkodást. Kis- és nagyközségeink legnagyobb részében a lakosság ruházzkodása évtizedek óta elfogadott formákat mutat, amelyek ha lassan változnak is, ezek a változások alig észrevehetőek és semmi esetre sem számottevők. Ha ezzel az egyvonalúsággal szembe állítjuk a városok közönségének ruházzkodását, azt az állandó változást, amelyet a divat szeszélyei a ruházati cikkek minden részében nemcsak évenként, de évszakonként magukkal hoznak, akkor a legélesebben szembeütünk, mennyivel könnyebb a kis- és nagyközségekben a közönség ruházzkodási igényeinek kielégítése, mint a városokban, mennyire más az érdekelt iparosok és kereskedők helyzete a kis- és nagyközségekben, mint a városokban, akár a mulhatatlanul szükséges szakismereteket, akár az egyéni ízlést, leleményességet, ügyességet és arravalóságot tekintjük.

Ugyanilyen szembeütő a különbség az építőiparok terén. Mindig a nagy átlagot véve, azt látjuk, hogy a kis- és nagyközségekben az építkezés módja évtizedek óta alig változott. Egész országrészek vannak, amelyekben a falusi házak kivétel nélkül ugyanazt az külalakot és beosztást mutatják. Ez az egyhangúság magában is nyomasztó, még súlyosabbá teszi a helyzetet az, hogy ezek az egyforma épületek legnagyobb részükben sem az egészségügyi követelményeknek, sem a célszerűségi szempontoknak nem felelnek meg.

A falusi lakóházak említett építési módjával szemben egészen más követelményeket érvényesít városaink lakossága, és pedig nemcsak a bérbeadás céljából épített nagyobb épületeknél, hanem az egy-egy család részére épülő kisebb házaknál is. Városaink közönsége a lakások tekintetében egészségügyi és célszerűségi szempontokból egészen más követelményeket támaszt és a kultúra fejlődésével egyre nagyobb súlyt helyez arra is, hogy a házak formája tekintetében bizonyos szépészeti követelmények érvényesüljenek. Tagadhatatlan, hogy ezen a téren városainkban is még igen sok a kívánni való, hogy még messze vagyunk attól, hogy a nyugati államok városainak színvonalát elérjük, hogy azt a tervszerűséget érvényesítsük, amely a nyugati államok városainak kialakítása tekintetében évek óta érvényesül.

A lakások belső berendezése tekintetében ugyanilyen nagy eltérést látunk a falu és a város közönségének igényei tekintetében. Falusi lakosságunk a lakás berendezési tárgyai és a mindennapos használati tárgyak tekintetében is sok évtizedes keretekben mozog. A bútort, a használati tárgyak alig változtak. A falu iparosa ezeknek az egyszerű bútoroknak és használati tárgyoknak előállítást tekintti feladatának, erre van berendezkedve. Ezzel szemben a lakás berendezése és bútortzata tekintetében a városokban folytonos fejlődés és átalakulás érvényesül, amely a városi iparosokat egyre újabb feladatok elé állítja és a legmesszebbmenő követelményeket támasztja az iparos tudását, ízlését, stílusérzékét illetően és más vonatkozásokban is.

Van azután a modern élet szükségleteinek egy nagy csoportja, amely a falvakban vagy egyáltalán nem is jelentkezik, vagy egészen más formában nyilvánul meg, mint a városok fejlett életében. Ebben a vonatkozásban elsősorban a vendéglátó iparokra és általában azokra az iparokra kell gondolnunk, amelyek a közönség szórakozását szolgálják. A szálloda, a vendéglő, a kávéház, ha meg is jelenik a falu életében, egészen más keretekben működik ott, egészen más igényeket kell szolgálnia és kielégítenie, mint

10. tábla.

A gyárirpar fontosabb adatai az 1933—1935. években.

Területi részletkezés	Év	Az ipar-telepek		Teljesített üzemnapok száma	Az évi átlagos munkaköltség		A munkások által teljesített		Kifizetett munkabérek összege ezer pengőben	Az erőforrás villamos- motorok teljesítőképessége literben	A termelés értéke ezer pengőben	
		összes száma	közelítőleg		férfi	nő	munka- napok	munka- órák száma ezerben				
Magyarország összesen	1933	3-352	197	848.856	115.270	60.967	176.237	49.176	422.516	203.060	1.379.777	1.763.429
	1934	3-387	159	887.453	128.315	67.677	195.992	55.625	488.373	210.406	1.385.984	1.954.388
	1935	3-491	130	930.954	142.519	73.504	216.023	62.068	547.944	243.968	1.437.091	2.201.477
Ebből:	1933	1-194	30	333.054	47.441	27.319	74.760	21.510	177.715	101.143	516.273	765.143
	1934	1-197	27	336.568	52.291	30.566	82.857	23.940	204.666	104.298	517.897	811.887
	1935	1-226	16	350.220	56.225	33.001	89.226	25.947	222.739	116.442	526.586	930.117
Budapest környékbeli 5 megyei város	1933	194	10	50.479	10.179	8.368	18.487	5.239	46.648	23.382	60.457	170.066
	1934	195	7	52.848	11.796	9.935	21.731	6.271	57.085	24.836	60.619	194.928
	1935	194	5	59.783	13.114	10.620	23.734	6.738	60.622	28.247	61.379	210.002
Törvényhatósági jogú városok.	1933	17	2	3.080	200	100	300	80	772	193	1.182	2.586
	1934	16	1	3.802	294	209	503	87	902	180	1.934	2.766
	1935	19	—	4.990	481	362	843	230	2.409	510	1.883	6.948
Debrecen	1933	51	2	12.839	1.105	893	1.998	526	4.252	1.855	13.961	21.224
	1934	55	3	13.945	1.171	926	2.097	576	4.699	1.832	13.905	26.303
	1935	60	3	16.107	1.299	1.014	2.313	643	5.256	1.924	13.639	28.802
Győr	1933	64	2	16.583	2.389	2.662	5.051	1.420	12.466	4.764	26.248	45.556
	1934	60	3	15.532	2.583	2.823	5.406	1.563	13.556	4.782	25.067	48.484
	1935	61	3	15.824	3.168	2.875	6.043	1.737	15.870	5.989	26.016	56.561

Hódmezővásárhely	1933	22	1	4.982	428	642	1.070	297	2.771	649	5.017	10.039
	1934	23	—	6.160	492	550	1.042	286	2.604	523	5.074	9.775
	1935	23	—	5.731	518	587	1.105	310	2.879	581	5.139	11.690
Kecskemét	1933	26	1	6.244	605	387	992	260	2.347	687	4.508	7.931
	1934	25	1	6.533	636	445	1.081	297	2.817	768	4.620	7.166
	1935	29	3	7.405	647	547	1.194	319	2.982	813	5.099	8.988
Miskolc	1933	25	1	7.383	766	118	884	258	2.125	940	2.420	7.186
	1934	23	—	6.843	837	135	972	280	2.423	889	2.488	7.463
	1935	26	—	7.783	956	190	1.146	331	2.973	1.086	2.616	8.676
Pécs	1933	58	1	15.725	1.812	897	2.709	772	6.034	3.069	36.096	36.192
	1934	59	2	15.997	1.961	953	2.914	825	6.561	2.973	36.060	36.992
	1935	58	1	16.342	2.143	1.083	3.226	939	7.934	3.228	37.077	41.887
Sopron	1933	41	1	10.795	1.489	979	2.468	711	6.750	2.300	7.257	19.171
	1934	39	1	10.917	1.661	1.074	2.735	785	7.566	2.369	7.091	20.571
	1935	41	3	10.872	1.806	1.214	3.020	852	8.014	2.572	9.995	23.652
Szeged	1933	70	3	18.539	2.116	1.667	3.783	1.015	8.622	2.945	16.946	34.515
	1934	71	3	19.662	2.148	1.822	3.970	1.102	9.775	2.967	15.790	38.841
	1935	75	2	20.846	2.300	1.951	4.251	1.180	11.311	3.162	15.541	41.633
Székesfehérvár	1933	20	2	4.719	648	51	699	192	1.752	783	5.631	9.075
	1934	18	1	4.556	451	47	498	148	1.397	532	5.387	7.701
	1935	19	1	4.465	457	38	495	143	1.323	537	5.201	8.567
Törvényhatósági jogú városok együtt	1933	394	16	101.789	11.558	8.396	19.954	5.531	47.891	18.185	119.266	193.475
	1934	389	15	103.947	12.234	8.984	21.218	5.949	52.300	18.415	118.316	206.162
	1935	411	16	110.366	13.775	9.861	23.636	6.684	60.951	20.702	122.196	237.394
Megyei városok a Budapest környékbeli 5 megyei város nélkül	1933	397	34	92.368	9.632	6.891	16.523	4.449	40.132	13.663	86.093	152.819
	1934	412	32	98.462	10.845	7.305	18.150	4.836	45.065	13.854	84.821	163.254
	1935	448	29	106.003	13.736	10.011	23.747	6.588	59.775	20.152	98.007	199.838

¹ Csak az előmunkások, szakmunkások, napszamosok, fiatalkorú- és gyermekmunkások, valamint a tanoncok részére kifizetett munkabérek összege.

² A saját erőgépekkel hajtott villamosmótorok teljesítőképessége nélkül.

a városokban. A városoknak kényelmet, tisztaságot, gondos kiszolgálást nyújtó szállodái, fényűzéssel berendezett világos., jól szellőztetett vendéglői, kávéházai, tánctermei stb. rendkívül messze esnek a falvak hasonló helyiségeitől.

lyzetében

jelentkező

ezek

a nagy eltérések abban a mértékben csökkennek, amelyben a falu a művelődés, a társadalmi és a gazdasági élet minden terén előre tud jutni. Ez az előbbrejutás egy kiegyenlítődési folyamatot indít meg, amely bár igen lassan és a helyi adottságokhoz képest különbözően, de mégis észrevehetően nyilvánul meg. Bármennyire kívánatos is, hogy ez a kiegyenlítődési folyamat gyorsabbütemű legyen, azt csak kedvező gazdasági viszonyok tudják igazában elősegíteni.

Az iparos és kereskedő természetesen mindenütt és mindenkor a közönség igényeihez kénytelen alkalmazkodni és ha boldogulni akar, olyan árukat kell előállítania, illetőleg értékesítés végett raktáron tartania, aminőket a közönség keres. Így vált a közönség a maga kívánalmaival az ipar és a kereskedelem fejlődésének nemcsak legfőbb tényezőjévé, de egyszersmind leghathatósabb előmozdítójává is.

A városok közönségének fokozottabb igényei hozták magukkal az ipar és kereskedelem specializálódását, amelyet szintén a fejlődés jelzőjeként kell vennünk. A fokozottabb igények teremtették meg egyszersmind az ipartelepek és a kereskedelmi üzletek bővítésének feltételeit is, tették lehetővé azoknak a virágzó ipartelepeknek és gazdag kereskedelmi üzleteknek fenntartását, amelyek annyira jellemzői a városok életének.

Az iparnak és a kereskedelemnek a városokban összpontosulása a feladatok egész sorát hozta magával. A nagyipari és kereskedelmi vállalatok alakulása együtt jár széles alkalmazotti és munkásrétegeknek a városokban tömörülésével. Ezek a széles rétegek viszont egyre fokozódó gondozást igényelnek. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a szociális gondoskodás a gazdasági és társadalmi életben csak kisegítőjellegű. Az elsődleges feladat tulajdonképpen a társadalomnak termelési, értékesítési és jövedelemelosztási szempontból megfelelő akként berendezése, hogy a társadalomban helyetfoglaló egyének a saját gazdasági erejüknel fogva legyenek képesek kielégíteni a szociális igényeiket is. A szociális gondoskodás szüksége akkor merül fel, amikor a fennálló gazdasági helyzetben a tömegek szociális igényeinek kielégítése csak az állam és a közületek beavatkozásának segítségével biztosítható.

E felfogásból kiindulva, azt hiszem, hogy előadásom a kereskedelem és ipar, mint önálló foglalkozás összefüggéseinek a megvilágításával kiegészítette és tökéletesebbé tette azt a képet, amelyet több előadás a közigazgatás szociális feladatairól és a szociális célt szolgáló intézményekről a hallgatóság elé tárt. Ha ez csak részben is sikerült, előadásom elérte a célját.

A városok szociális feladatai az 1939. évi költségvetés tükrében

ELŐADTA INÁNTSY PAP ELEMÉR

A városok szociális feladatai nem fedik feltétlenül a költségvetésileg előirányzott szociális szükségleteket, mert a városok sok esetben vannak, avagy lehetnek abban a helyzetben, hogy a lakosság szociális igényeihez igazodó feladatok ideális megoldására szükséges fedezettel nem rendelkeznek. Kétségtelen tény, hogy a városok a maguk erejéhez mérten óriási erőfeszítéseket tesznek ilyen irányú feladataik maradéktalan kielégítésére.

A jelen előadás keretében kizárólag azokat a feladatokat fogom ismertetni, amelyek a városok költségvetéseiben, mint szükségletek jelentkeznek, illetőleg mint ilyenek vannak előirányozva.

Itt előjáróban rá kell mutatnom arra, hogy Budapest székesfőváros és a vidéki városok – vidéki városok alatt mindenütt a trianoni Magyarország városai értendők – között a szociális szükségletek (feladatok) előirányzása tekintetében eltérés mutatkozik.

Ezek között első helyen kell megemlékezni arról, hogy míg a vidéki városoknál az inségesek támogatására irányuló tevékenység külön költségvetésben, az úgynevezett inségköltségvetésben irányoztatik elő és a szükséges fedezetről is ebben a külön költségvetésben történik gondoskodás, addig Budapest székesfővárosnál az Inségesek ellátásával kapcsolatos szociális feladatok a háztartási költségvetés keretében szerepelnek, vagyis az utóbbinál erre külön költségvetés nincs.

Ez a fő eltérés könnyen talál indokolást abban, hogy Budapest székesfővárosnál a munkaképes inségesek szociális megsegítésének problémája a vidéki városokénál korábban, éspedig az inségakciónak országos bevezetése és ennek folyományaként az inségköltségvetés életre hívása előtt jelentkezett. Korábban jelentkező a szükséglet és annak kielégítése, a főváros a háztartási költségvetése keretében kezdett gondoskodni az inségesek támogatásáról. Majd pedig az inségakció bevezetésével és a nagyobb szociális igények felléptével csak a háztartási költségvetési keret bővítése vált szükségessé. A fentebb említettek alapján Budapest székesfőváros szociális feladatait a vidéki városokétól elkülönítetten is lehetne tárgyalni. Ezeknek a feladatoknak közös nevezőre hozása nem kis gondot okoz, minthogy azonban célom az, hogy a városok jelenlegi szociális feladatait a költségvetés tükrében bemutatandó egységes képben ismertessem, célszerűnek látszott Budapest székesfőváros költségvetési előirányzatainak olyan szétbontása, hogy az inségakcióval kapcsolatos feladatok a háztartás egyéb szociális feladataitól elkülönítessenek, hogy így a vidéki városokkal az összehasonlítás alapja meg legyen, különösen azért, mert az a cél is szemem előtt lebegett, hogy az összehasonlítás révén, a beszédes számok segítségével kidomborítsam az esetleges hiányosságokat, aminek alapján a jövő számára kijelölhető a haladás útja.

A továbbiakban együtt fogom tárgyalni Budapest székesfőváros szociális kérdéseit a vidéki városokéval, mindenütt elsősorban Budapesttel foglalkozva.

Az anyag részletes ismertetése előtt szükséges, hogy a városok szociális feladatait, úgy amint azok a költségvetésben szükségletként jelentkeznek, Budapestre vonatkozó fenti kivételtől eltekintve, egy áttekinthető egységes rendszerbe foglalni. Ezt a célt szolgálja a táblázat, amelyből a színek alapján azonnal megállapítható, hogy a városok szociális feladatai két nagy kategóriára oszlanak. Az elsőbe tartoznak azok a feladatok, amelyek a városi háztartás keretén belül kell, hogy nyerjenek megoldást. Ezek nagyrészt azok a szociális feladatok, amelyeket állandó jellegűeknek, rendszeresen visszatérőeknek kell tekinteni s amelyek nagyrészt a munka- és keresetképtelenek kérdésével kapcsolatosak. A második kategóriába pedig azok a feladatok tartoznak, amelyek az inségakció keretén belül oldandók meg, vagyis amelyek a munkanélküliség következtében önhibájukon kívül hatósági segílyre szoruló inséget szenvedő murikat képes egyének segílyezésére irányulnak és amelyek remélhetőleg nem állandó jellegűek.

Az összes városok – beleértve Budapest székesfővárost is – 1939. évi háztartási költségvetésében a szociális feladatok megvalósítására előirányzott szükségletek összege 22,185.757 P. Az inségköltségvetésben előirányzott szükségletek összege pedig 11,443.020 P. A két különálló költségvetésben szereplő szociális feladatok végösszege tehát 33,628.777 P. A fenti adatokból megállapítható, hogy a szociális feladatok 65.97%-a a városok háztartását és 34.03 %-a az inség költségvetést terheli.

A háztartási és inségköltségvetésben előirányzott szociális szükségleteknek az egyes várostípusok közötti megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy a háztartást terhelő szociális kiadásokból 13,923.416 P, vagyis 62.76% Budapest székesfővárosra, 3,970.257 p, vagyis 17.89% a thj. városokra és 4,292.084 P, vagyis 19.35% a megyei városokra esik.

A szociális szükségletek várostípuskénti megoszlásának helyes arányát a szociális kiadások 1 főre átszámított összege mutatja kétségtelen pontossággal, ennek alapján megállapítható, hogy Budapest székesfőváros háztartási költségvetésében szereplő szükségletek 1 főre eső átlaga 13.84 P, a thj. városok ilyen irányú szükségletének 1 főre eső átlaga 5.92 P és a megyei városoké 3.51 P, az országos városi átlag 765 P.

A fentebb felsorolt adatokból megállapíthatjuk, hogy a fokozódó városiasodás növekvő szociális feladatok megoldása elé állítja a városokat. Megállapítható az is, hogy a mezőgazdasági jellegű városok (megyei városok nagyobb része ilyen) szociális szükségletei alacsonyabbak az ipari jellegű városokénál.

Ezek után rátérek témám részletes tárgyalására abban a beosztásban, amint azt a táblázat mutatja. Minthogy a szociális feladatok zömét a háztartás viseli és az az állandó jellegű szociális kiadásokat tartalmazza, csak a háztartás tükrében világítom meg azokat.

A szociális feladatok a háztartási költségvetés keretében. A táblázatból megállapítható, hogy a városok háztartási keretén belül megoldandó szociális feladatok 4 csoportba oszthatók be:

1. szegénygondozás, 2. anya-, csecsemő- és gyermekvédelem, 3. más szociálpolitikai feladatok, 4. más városi feladatokkal kapcsolatos szociális tevékenység.

A háztartási költségvetés keretében előirányzott 22,185.757 P szociális kiadás a most említett csoportosítás szem előtt tartása mellett a következőképp oszlik meg:

Szegénygondozásra 9,551.772 P, – vagyis a háztartási költségvetésben előirányzott összes ilyen irányú szükséglet 43 05%-a, anya-, csecsemő- és gyermekvéde-

lemre 2,835.944 P, vagyis 1278%-a, más szociálispolitikai feladatokra 4,033.699 P, vagyis 1819%-a és más városi feladatokkal kapcsolatos szociális tevékenységre 5,764.342 P, vagyis a szociális szükségletek 25.98 %-a esik.

A számok arányából láthatjuk, hogy a szegénygondozás a szociális jellegű összes kiadásoknak csaknem felét képezik.

1. *Szegénygondozás.* Mint ahogy már a fentiekből is látható volt, a múltban a szegények megsegítése a társadalmi feladatok közé tartozott. Az idők folyamán azonban mindinkább parancsoló szüksége mutatkozott annak, hogy a szegénygondozás és a társadalom - bitosítás intézményesen, hatósági alapon is megszervezést nyerjen. Így a társadalmi, egyházi tevékenységek mellett mindinkább szélesebb mederben a közületek, különösen pedig a városok feladatai körében találjuk a szegénygondozás kérdését.

A szegénygondozás ma a fennálló törvényes rendelkezések szerint községi feladat. (1886: XXII. te. 145-147. §-ai, 6.000/1931. M. E. számú rendelet, 1930: XVIII., 1932: XII. és az 1937: III. törvénycikkek és a 30/1938. B. M. sz. rendelet.)

A hivatkozott jogszabályok azonban csak a közületeknek (városoknak) szegénygondozási kötelezettségeit állapítják meg. Annak kiépítésére, tagolására vonatkozólag azonban közelebbi utasításokat nem tartalmaznak és nem is tartalmazhatnak. A városok tehát a helyi szükségleteknek és anyagi helyzetüknek megfelelően építették ki a maguk szegénygondozását. Mindenestre nagy szerep jut a város vezetője szociális érzékének és annak, hogy mennyiben kíván a kor szellemével haladni. Ezt a megállapítást teljes mértékben alátámasztják a városok szociális tevékenységéről és intézményeiről össze- gyűjtött és alább ismertetett statisztikai adatok is.

A szegénygondozás már a régebbi időben kialakult formák szerint kétirányú volt. Éspedig, nyílt és zárt szegénygondozás. A nyílt szegénygondozás alatt értjük azt a szociális tevékenységet, amikor az arra rászoruló munka- és keresetképtelen egyén a közhatóság, illetve az egyház, a társadalom, stb. által bizonyos külső (pénzbeni, vagy természetbeni) támogatásban részesül. Zárt szegénygondozásnak pedig az a szociális tevékenység tekintendő, amidőn az arra rászoruló munka- és keresetképtelen egyén élete úgy biztosítatik, hogy egy arra alkalmas intézetben teljes ellátásban és mindabban részesül, ami az ember életének a fenntartásához szükséges.

A városoknak a szegénygondozással kapcsolatban fennálló szükségletei az 1939- évi költségvetési előirányzat szerint összesen 9,551.772 P-t tesznek ki. Ebből az összegből a nyílt szegénygondozásra 5,551.282 P, vagyis az ilyen irányú szükséglet 57.70%-a, a zárt szegénygondozásra pedig 4,040.490 P (4230%) esik.

A szegénygondozás terén Budapest székesfőváros messze a többi városok előtt jár, közvetlen utána következnek a thj. városok és csak harmadsorban a megyei városok. Ez a statisztikai adat is azt igazolja, hogy a fokozódó városiasodás növekvő szociális feladatok megoldása elé állítja a városokat és a városok ezen feladatok megoldására mind nagyobb és nagyobb összeget áldoznak.

A fenti adatokból megállapítható, hogy a nyílt szegénygondozási költségek általában jóval nagyobbak a zárt szegénygondozási költségeknél, ami annak a következménye, hogy a szegénygondozásnál minden vonalon érvényesíteni kívánják azt az elvet, hogy a szegényeket csak abban az esetben távolítsák el családi körükből, illetőleg környezetük- ből, ha erre feltétlenül szükség van.

I. Nyílt szegénygondozás. A közületek nyílt szegénygondozása három alakban nyilvánul meg *a)* készpénzsegélyek, *b)* természetbeni segélyek, *c)* szegénygyógyszerek.

Az összes városok nyílt szegénygondozásra előirányzott 5,511.282 P szükségletéből 1,322.441 P, vagyis az összes ilyen irányú előirányzat 24%-a esik készpénz-segélyre, 2,685.449 P, vagyis 4873%-a természetbeni segélyre és 1,095.440 P, vagyis 19.88 %-a szegénygyógyszerre. A fennmaradó összegből 269.330 P a nyílt szegénygondozással kapcsolatos adminisztrációs költségekre fordítatik, amely 4.88%-nak felel meg.

Az 5,511.282 P-ből 1,092.378 P (19-82%) a thj. városokra és 1,139.124 P (20'67%) a megyei városokra., 3,279.780 P (59.51%) Budapest székesfővárosra esik.

A lakosság számarányához képest Budapest székesfőváros jelentősen többet, a thj. városok, főleg a megyei városok az aránynál jóval kevesebbet költenek a nyílt szegénygondozásra, mert míg Budapesten az egy főre eső átlag 3.26 P, addig a thj. városokban 163 P és a megyei városokban 0.93 P. Városi országos átlagban 1.90 P.

Budapest székesfőváros az előirányzott Összezből 720.000 P, vagyis a i nyílt szegénygondozásra fordítandó összes szükségletnek' 2i.95%-át készpénz segélyre, - 2,082.000 P-t, vagyis 63'48%-át természetbeni segélyre, és 381.000 P-t, vagyis ir62%-át szegénygyógyszerre költi. A thj. városoknál a nyílt szegénygondozás előirányzati összegből 313.738 P, vagyis az összes ilyen irányú szükséglet 28.72%-a készpénz-segélyre, 341.365 P, vagyis 31.28%-a természetbeni segélyre és 282.160 P, vagyis 25.83 %-a szegénygyógyszerre fordítatik. Végül a megyei városok összes ilyen irányú szükségletéből 288.703 P, vagyis az ilyen irányú szükségletek 2534%-a készpénz-segélyre, 262.084 P, vagyis 23-01 %-a természetbeni segélyre és 432.280 P, vagyis 37.'95%-a szegénygyógyszerre fordítatik.

A fenti adatok százalékszerű arányából megállapítható, hogy a nyílt szegénygondozás keretében adott készpénzsegélyek összege a vidéki városokban aránylag nagyobb, míg a természetbeni segélyekre fordítandó szükségletek összege éppen megfordítva Budapesten nagyobb a vidéki városokkal szemben. Azt hiszem nem tévedek, ha a jelenségek okát abban keresem, hogy Budapesten a szegényeknél az élelmiszerszükségletek kielégítése nagyobb akadályokba ütközik, mint a vidéki városokban, különösen pedig a mezőgazdasági jellegű városokban, nem is beszélve arról, hogy a vidéki városokban a kiadott szegénysegély felhasználásának ellenőrzése is könnyebb lévén, sokkal kevesebb gondozotról szól és azért is, mert a város kisebb volta következtében a közigazgatás is közelebb lehet a néphez.

A'' szegénygyógyszerre fordított szükségletek a vidéki városokban nagyobbak. Ennek oka valószínűleg részben abban van, hogy Budapesten egyrészt a szegények kórházi ellátása könnyebben megoldható, mint a vidéki városokban, hiszen nem csupán csak a heveny és krónikus betegségben szenvedő szegényeket lehet elhelyezni, hanem még a gyógyíthatatlan szegénybetegek részére is van megfelelő intézet, aminek következtében természetesen a szegények gyógyszeres szükségletének egy része nem a szegényügyi adminisztrációnál, hanem a kórházak kiadásainál jelentkezik.

De másrészt ennek a különös jelenségnek indokául az is felhozható, hogy az ipari és kereskedelmi jellegű városokban s ezek között elsősorban Budapest székesfővárosban, a társadalombiztosítás révén a munkás-lakosság olcsó gyógyszerhez jut, míg a vidéki, főleg mezőgazdasági jellegű munkásság és az egész kis törpebirtokosok az úgynevezett nincstelének társadalombiztosítása a gyakorlatban még nem érvényesül.

Ez utóbbi állításmat igazolja az is, hogy míg Budapesten a szegénygyógyszer-ellátásra fordított költségek összege a nyílt szegénygondozás kiadásainak 11.62%-át

teszik ki, addig ez a százalékos arány a thj. városokban 25.83% és a megyei városokban 37.95%. De ezt látszik igazolni az is, hogy például a megyei városok szegénygyógyszer-ellátási költségei összességükben is meghaladják Budapest ilyen természetű kiadásainak összegét.

Nem lesz érdektelen megemlíteni, hogy a thj. városokban a nyílt szegénygondozás szükségletei a legnagyobbak Pécsen (168.306 P), a legkisebbek Székesfehérváron (40.480 P), a megyei városokban a legnagyobb összeget Szombathelyen (105.420 P), míg a legkisebbet Szentendrén (2.277 P) találjuk. Ha a lakosság számát tekintve egyenlő nagyságú városokat Pécsen és Hódmezővásárhelyt hasonlítjuk össze, azt látjuk, hogy míg az ipari és kereskedelmi jellegű Pécsen a nyílt szegénygondozásra fordított összeg 168.306 P-t tesz ki, addig a tipikusan mezőgazdasági jellegű Hódmezővásárhely ugyanaz csak 96.747 P-t képvisel. Hasonló a helyzet a megyei városoknál is, ahol a mezőgazdasági jellegű Jászberény nyílt szegénygondozásra fordított kiadásainak összege 17.380 P-t és az inkább ipari jellegű Nagykanizsáé 53.450 P-t tesz ki.

a) Készpénzsegélyek. A nyílt szegénygondozás legegyszerűbb formája a pénzsegély nyújtása útján történik úgy, hogy a közület az arra rászorulóknak vagy állandó havi, heti segélyt ad, vagy esetenkénti pénzsegélyben részesíti.

A törvényhatósági jogú városok közül a nyílt szegénygondozás keretében készpénzsegélyt nem ad Győr városa. A megyei városok közül pedig Gyula és Veszprém városnál készpénzsegélyezést nem találunk, míg Szekszárd (60.– P), Kisújszállás '100'– P), Budafok (120.– P), Mohács (190.– P) városokban a készpénzsegélyezés mértéke egészen csekély.

A vidéki törvényhatósági városok közül a legmagasabb összegű készpénzsegély Szeged városban találjuk, ahol 70.000 P szükséglet van előirányozva figyelembe kell venni azonban itt azt a körülményt, hogy Szeged thj. városnál a háztartás keretében természetbeni segélyezés egyáltalán nincs), az utána következő város Kecskemét, ahol a készpénzsegély előirányzata 48.420 P, a legkisebb ilyen irányú szükséglet van előirányozva Baján (8.000 P) és Székesfehérváron (9.510 P). A megyei városok közül készpénzsegélyezésre a legnagyobb összeget fordítja Nagykanizsa (42.600.– P), Újpest (39.038 P), majd Békéscsaba (17.358 P). A fentebb említett kirívóan kevés készpénzsegély előirányzaton kívül elenyészően kevés az ilyen irányú előirányzat Kiskunhalason (925 P), Hajdúnánáson, Kalocsán és Rákospalotán (egyenként 1.000-1.000 P).

b) A természetben nyújtott segélyek. A városok nyílt szegénygondozásával kapcsolatban a pénzsegélyeknél nagyobb szerep jut a természetben adott segélyezésnek. Ennek indoka abban keresendő, hogy a közületi segélyezésnek egyik célja az, hogy a segélyezésre fordított áldozatok tényleg arra is használtassanak fel, amire szánva lettek, tehát megakadályoztassék az, hogy a kiutalt segélyek akár a családfő, akár valamely családtag könnyelműsége folytán elpazaroltassanak s így a segélyezés eredmény nélkül maradjon.

A természetbeni segélyezés keretében a segélyezések legkülönbözőbb formáját találjuk és pedig étkeztetés (ebédosztás, tejakció, ingyen kenyér, egyéb élelmiszer és iskolai tejesztás, levesosztás a melegebb szobákban stb.), ruhaosztás, tüzelőanyagosztás.

Megjegyzendő, hogy úgy Budapest székesfővárosnál, mint a vidéki városoknál természetbeni segélyezés keretében együtt látjuk úgy a munkaképes inségeseket, mint a munkaképtelen szegényeket. Ennek következtében arra vonatkozólag pontos szám-

szerű adataink nincsenek, hogy a természetbeni segélyekből a munkaképtelen szegények támogatására a városok mennyit áldoznak. Mégis a rendelkezésemre álló igen érdekes statisztikai adatok egy némelyikét az alábbiakban közölni fogom.

A természetbeni segélyezésnél a legnagyobb jelentőségű az étkeztetési akció, amelynek keretében az ebédosztás, vagy a népkonyha számot jelentő. A rendelkezésre álló adatok alapján megállapítható, hogy Budapest székesfőváros költségvetési előirányzatában 9.670.000 ebédet vett számítási alapul. A törvényhatósági városok közül a legtöbb ebédet Debrecen város adja, ahol 379.000 ebéd kiosztása vétetett számításba. A legkevesebb Kecskemétnél, ahol 20.000 ebédszükségletet irányoztak elő, Hódmezővásárhelyen pedig ebédeltetést akció egyáltalán nincs. A megyei városok közül Balassagyarmat, Budafok, Csongrád, Esztergom, Gyula, Jászberény, Kiskunfélegyháza, Karcag, Kiskunhalas, Kisújszállás, Mezőtúr, Nagykőrös, Pestszentlőrinc, Rákospalota, Szentendre, Szentés és Túrkeve városokban hatósági ebédeltetési akció nincs.

A megyei városok közül a legtöbb ebédet Újpest adja 437.500 adagot. Utána következik Kispest 153.000 adaggal. A legkevesebbet Veszprém város körülbelül 8.000 és Szolnok 10.000 adaggal.

A most felsorolt adatokból az a törvényszerűség állapítható meg, hogy a mezőgazdasági jellegű városokban a dolog természeténél fogva a szegénygondozásnál az étkeztetési akciónak kisebb jelentősége van, mint az ipari és kereskedelmi jellegű városokban.

Az étkeztetéssel kapcsolatban, mint külön érdekességet megemlíteni kívánom, a vacsora-osztási akciót, amelyet a thj. városok közül Pécs és Sopron, a megyei városok közül Kalocsa és Magyaróvár városokban találunk meg. Természetesen a vacsora-osztási akció itt sem nagy terjedelmű.

A fenti adatokból is kitűnik, hogy a természetbeni segélyezésnél az ebédosztás mind a székesfővárosban, mind a vidéki városokban elég tekintélyes arányú és hogy ez igen célszerűnek bizonyult. A kiosztásra kerülő ételeket rendszerint a város különböző pontjain berendezett főzőhelyeken készítik el és ugyanitt történik az ebéd kiosztása is. Természetesen az ebédosztás a téli hónapokban a legnagyobb méretű, sőt vannak olyan városok, ahol csak a téli hónapokban van étkeztetési akció. A törvényhatósági városok közül ilyen időszakos étkeztetés 3 városban van, míg a megyei városok nagy részében csak időszakos étkeztetési akciót találunk. Mindössze csak 8 megyei városban van állandó jellegű étkeztetés.

Az ebédeltetési akcióban különösen a fővárosnál jelentékeny szerepet játszik az iskolás gyermekek ebédeltetése. Az iskolás gyermekek az iskolaigazgatók és iskola-nővérek javaslata alapján részesülnek ebédben. Ugyanilyen étkeztetési kedvezményben Budapesten az iparos tanonciskolák is részesülnek.

Az étkeztetés keretében különösen Budapesten elég jelentékeny a tejosztási akció, amely abból áll, hogy az arra rászorultak napi $\frac{1}{2}$ liter tejet és 10 dkg kenyeret kapnak. Budapesten kívül az ingyentej-akció elég tekintélyes Pécs thj. városban, Újpest és Kispest megyei városokban.

Részben a tejosztással kapcsolatban, részben pedig a sokgyermekes családok felsegítésére Budapesten és néhány vidéki városban is találkozunk ingyekenyer-kiosztással.

Azok a rendszerint sokgyermekes rászorultak, akik nem részesülnek ingyenes ebédben, Budapesten és szórványosan néhány vidéki városban egyéb élelmiszer utal-

ványokat kapnak, amely utalványok ellenében a hatóság által megállapított helyen (tejcsarnokban, hentesüzletben, lóhússzékben stb.) a megjelölt élelmiszereket részükre kiszolgáltatják. Az étkeztetésnek ez a formája háztartási szempontból szintén nem bir nagyobb jelentőséggel.

Az étkeztetési akcióval kapcsolatban meg kell emlékezni arról, hogy Budapest székesfővárosban a téli hideg idő beálltával melegedő szobák állanak az arra rászorult szegények rendelkezésére. Ezekben a melegedő szobákban reggel 8 órától este 6 óráig tartózkodhatnak a szegények és ott naponta kétszer minden igazolás nélkül 1 adag levest és 10 dkg kenyeret kapnak.

A természetbeni segélyezésnél főleg a gyermekek részesülnek mind Budapest székesfővárosban, mind igen gyakori esetben a vidéki városokban is természetbeni ruha-segélyben, a ruhákat rendszerint utalványok alapján szolgáltatják ki Budapesten az iskola-nővérek javaslata alapján, vidéken pedig a szegénygondozó hivatalok, vagy egyházak véleménye alapján. Ezek a segélyek nem képviselnek jelentős összeget.

Végül, mint természetbeni segélyről megemlékezünk arról, hogy egyes városok a tél beálltával rendszerint többgyermekes családok részére tüzelőszerutalványt adnak, amelynek alapján ezek tüzelőanyaghoz jutnak. Budapest székesfővárosban, de vidéken is ez az akció voltaképpen csak kiegészítése a Főméltóságú Asszony akciójának.

A törvényhatósági városok közül a természetbeni segélyezésre legnagyobb összeget Pécs fordítja (102.306 P) és legkevesebbet Győr (9.600 P). Miként fentebb is említettem, Szeged erre a célra a költségvetésben szükségletet elő sem irányzott. A megyei városok közül Cegléd, Esztergom, Gyula, Hajdúszoboszló, Jászberény, Karcag, Mezőtúr, Rákospalota, Szekszárd, Szentendre, Túrkeve és Vác városok természetbeni segélyezésre költségvetésükben hitelt nem irányoztak elő. Legmagasabb ilyen irányú szükséglet Szombathely, Sátoraljaújhely, Békéscsaba városokban találjuk.

c) Szegénygyógyszer. A természetben adott segélyeknek egyik tekintélyes részét képezi az az összeg, amely a szegényjogon rendelt gyógyszerek, gyógyászati segédeszközök és gyógyfürdőkre esik. A szegényellátást szabályozó 6.000/1931. M. E. sz. rendelet 15. §-a értelmében az igazolt szegények gyógyszerrel és gyógyászati eszközökkel való ellátása a községi feladatok közé soroltatott. Erre a célra az 1939. évi költségvetésben Budapesten 380.000 P van előirányozva, a thj. városok közül a legmagasabb ilyen szükséglet Debrecenben van (66.160 P) és a legkevesebb Sopronban (3.500 P).

d) Az egri norma bevezetésével kapcsolatos feladatok. A nyílt szegénygondozás keretén belül meg kell emlékezni arról az intézményről, amely társadalmi akció ugyan, de amelynek tevékenysége voltaképpen a nyílt szegénygondozás területén mozog, mert ez a társadalmi mozgalom, illetőleg ez a társadalmi intézmény teljes egészében a közületek ellenőrzése és irányítása alatt áll és mert a legtöbb helyen szükségletének nagy része a társadalmi adakozáson felül a város háztartási hozzájárulásából nyer fedezetet; az intézmény adminisztrációs költségei pedig teljes egészében a város háztartását terhelik. Ide tartozik ez a kérdés azért is, mert az egri (magyar) norma szegénygondozási tevékenysége a közület ilyen irányú munkáját kiegészíti, illetve a közületet a nyílt szegénygondozási tevékenységében – az intézmény ideális kifejlődése esetén – mindinkább tehermentesíteni törekszik. Sajnos, a magyar norma bevezetése városainkban még kezdőleges állapotban van.

Budapest székesfővárosban ezt a tevékenységet a Vöröskeresztes és a Szociális-missziós nővérek végzik és a vidéki városokban pedig elsősorban a Szent Ferenc Rendnek

külön erre a célra kiképzett nővérei, illetve szerzetesnői s ezenkívül más vallásfelekezetek diakonisszái végzik. Rövid úton nyert értesülés szerint ezidőszerint 34 vidéki városban működik ilyen intézmény 200 Szent Ferenc Rendi szerzetes nővérrel és azonkívül előttünk ismeretlen számú diakonisszával.

Sajnálattal kell megállapítani azt is, hogy az egri normának a közületek részéről való ellenőrzése, irányítása, eredményeinek nyilvántartása ezidőszerint még nem történik egységes módon s így megfelelő közelebbi adatok nem állhatnak rendelkezésre. Azért meg kell elégednünk azzal, hogy a városok 1939. évi költségvetéseiben kifejezetten ilyen célra előirányzott összegeket mutassunk be, amire vonatkozólag azonban ismételtlen hangsúlyozom, hogy az egri normáról ebből tiszta képet alkotni nem lehet. Törvényhatósági városaink közül egyedül Győr irányoz elő 82.000 P-t, megyei városaink közül összesen 8-nál van ilyen természetű előirányzat.

II. Zárt szegénygondozás. A zárt (intézeti) szegénygondozás Budapest székesfővárosban és a vidéki városokban is hosszú múltra tekinthet vissza.

A közületek zárt szegénygondozására szolgáló intézmények a következők: a) szeretetotthonok, b) árvaházak, c) hajléktalanok menhelyei.

Az összes városok zárt szegénygondozására az 1939. évi költségvetésükben összesen 4,040.490 P-t irányoztak elő. Ebből 2,888.924 P, vagyis az összes ilyen irányú szükséglet 71.50%-a a szeretetotthonok fenntartására, 325.180 P (8.05%) a szeretetotthonokkal szorosan összefüggő idegen szegényházakban ápoltak utáni térítésre, 676.491 P (16.74%) az árvaházak fenntartására és 149.895 P (371%) a hajléktalanok menhelyének fenntartására fordítatik. A várostipuskénti megoszlást vizsgálva az állapítható meg, hogy a fenti 4,040.490 P-ből 2,676.616 P (66.24%) Budapest székesfővárosra, 618.728 P (1532%) a thj. városokra és 745.146 P (18-44%)^a megyei városokra esik.

A lakosság arányához képest itt is, miként a nyílt szegénygondozásnál, Budapest székesfőváros aránylag többet költ, mint a thj. és megyei városok. Itt az arány a vidéki városok terhére még kedvezőtlenebb, mint a nyílt szegénygondozásnál volt, mert míg Budapesten az egy főre eső átlag 2.66 P, addig a thj. városokban 0.92 P. és a megyei városokban 0.61 P. Országos városi átlag 1.39 P.

A fenti adatokból és azok százalékos megoszlásából megállapítható, hogy a zárt szegénygondozással kapcsolatos költségek nagyrésze (71.5%.) szeretetotthonok fenntartására fordítatik, sőt ha ehhez hozzászámítjuk a szeretetotthonokkal szorosan összefüggő idegen szegényházakban ápoltak utáni térítésre fordított összeget is, akkor az összes ilyen irányú szükségletnek 79.55 %-a fordítatik szeretetotthonokkal kapcsolatos kiadásokra. Ez a körülmény a szeretetotthonok bevált intézményét igazolja.

a) Szeretetotthonok. A zárt szegénygondozásnál – miként már fentebb láttuk - legfontosabb szerep a szeretetotthonoknak jut.

A szeretetotthonok domináló szerepét azzal lehet indokolni, hogy a szegénygondozásnak főrészét képezi az olyan munka- és keresetképtelen egyének eltartása, akiknek eltartásra kötelezhető és arra képes hozzátartozói nincsenek s ezért intézeti kezelésre szorulnak. Ez legtökéletesebben a szeretetotthonokban történik, amely egyben a zárt intézeti kezelésnek a legrégebb és a legjobban bevált formája, azért mert ezekben az otthonokban ápoltak így nemcsak teljes ellátásban, hanem orvosi kezelésben, sőt lelki gondozásban is részesülnek.

A gazdasági viszonyok romlása és az átlagos élettartam növekedése a hatóságok, illetve a közületek részére mindig nagyobb és nagyobb ilyen terhet rónak és ezért úgy-

szólván elkerülhetetlen – különösen a városokban – hogy a szeretetotthonok férőhelyeit ne szaporítsák és ezzel kapcsolatban az évi költségvetési szükségletet bővítsék.

A vidéki városoknak az 1939. évi költségvetésében szeretetotthonok fenntartására előirányzott összegeket összehasonlítva, meg kell jegyeznünk, hogy a thj. városoknál Pécsen, a megyei városoknál Csongrád, Kalocsa, Kiskunfélegyháza, Komárom, Pestszentlőrinc városokban szeretetotthonok fenntartására előirányzat nincsen.

A thj. városok közül a legtöbb ilyen irányú szükségletet találjuk Szegednél (151.375 P), utána Debrecennél (86.861 P), majd Sopron következik – (385 P) míg a legkisebb összeget találjuk Hódmezővásárhelyen (27.082 P) és Székesfehérváron (23.182 P).

A megyei városok költségvetéseiben szeretetotthonok fenntartására a legnagyobb összeget találjuk Újpest városnál (118.451 P).

Amint már fentebb rámutattam, közvetlenül a szeretetotthonokkal kapcsolatos az idegen szegényházban ápoltság tartása megtérítésének a kérdése is, mert ez rendszert a szeretetotthoni gondozásra minősített szegények azon részéből áll, akiket elhelyezni a szeretetotthoni férőhely elégtelensége következtében nem lehetett és ezért családoknál részesülnek hatósági díjazás és ellenőrzés mellett gondozásban. Ide tartoznak azután azok a kiadások is, amelyek abból adódnak, hogy az idegen illetőségű egyéneket a körülmények folytán más városok kénytelenek szeretetotthoni kezelésben és gondozásban tartani s minthogy a fennálló törvényes rendelkezések értelmében ezek a kiadások azt a közületet terhelik, ahol az ellátásra szoruló illetőséggel bír, illetve ahol legutóbb állandó lakóhelye volt: az illetékes község a szeretetotthoni tartásdíjat megtéríteni köteles.

Budapest székesfővárossal kapcsolatban megemlítendő, hogy az ilyen célra előirányzott összegek terhére a székesfővárosi Ferencrendi gondozó nővérek közreműködésével olyan szegényeket, akiket a saját szeretetotthonaiban elhelyezni nem tud, vidéki városok gondozásába ad.

Az idegen szegényházakban ápoltság tartásdíja címén a költségvetésekben általában jelentéktelen összegek szerepelnek és igen sok városban ilyen címen előirányzat egyáltalán nincs s így azok részletezésének ismertetésére ezúttal nem tartom szükségesnek kitérni.

b) Árvaházak. Az intézeti gondozásra szoruló árva és félárva gyermekek nevelését a városok általában árvaházaikban látják el. Nevelésük tartama alatt teljes ellátásukról, iskoláztatásukról gondoskodnak. A növendékek rendszerint 14 éves korukig maradnak az intézetben, vagyis addig, amíg elemi vagy polgári iskolai tanulmányaik befejezik. Kivételes esetekben felsőbb iskolai tanulmányuk befejezéséig is szórványosan nyerhetnek elhelyezést. Budapest székesfővárosban 5 ilyen árvaház működik és azonkívül 2 árva üdülőtelep van.

Törvényhatósági városaink közül csak Pécsen, Szegeden és Székesfehérváron találunk árvaházat. Megyei városainknál az árvaházak száma még kevesebb.

Meg kell állapítani, hogy igen sok városban a közület azért nem tart fenn hatósági kezelésben árvaházat, mert társadalmi (patronázs) vagy egyházi kezelésben már működik a város területén megfelelő árvaház. Ilyen eset a thj. városoknál 2 van és a megyei városoknál 10.

c) Hajléktalanok menhelyei. A hajléktalanok menhelye olyan félig zárt intézmény, amely jórészt a munkaképtelenek és részben munkaképes, de munkahiány miatt

hajléktalan emberek ideiglenes nappali és éjjeli elhelyezésére szolgál. A munka-, illetve keresetképtelen szegények ezekben a menhelyekben teljesen ingyen kapják az ellátást, míg a munkanélküliek egészen minimális térítési díjat tartoznak fizetni.

Budapest kivételével csupán 3 vidéki városban találunk hasonló intézményt és pedig Debrecenben, Szegeden, Békéscsabán.

2. *Any a-i csecsemő- és gyermekvédelem.* A szociális gondoskodásnak egészen különös területe az anya-, csecsemő és gyermekvédelem. Fontosságát nem kell külön hangsúlyozni, elég rámutatni arra, hogy mind nemzeti, mind társadalmi szempontból mérhetetlen jelentősége van, amit legjobban igazol az, hogy ennek a szociális tevékenységnek kifejlesztése következtében a csecsemő-halálozási arány lényegesen megjavult.

Az anya-, csecsemő- és gyermekvédelemnek két irányú vonatkozása van. Egyrészt szociális, másrészt közegészségügyi. Az utóbbival – tekintettel, hogy nem tartozik tárgykörömbé, – nem kívánok foglalkozni s így az alábbiakban csak a kapcsolatos szociális tevékenységet kívánom ismertetni.

Az anya-, csecsemő- és gyermekvédelem körébe tartoznak rendeltetésük alapján az Anya- és csecsemővédő intézetek, az azokkal a legtöbb helyen szoros kapcsolatban lévő bölcsődék, a napközi otthonok, a gyermeknyaraltatás és az erdei iskolák.

Az anya és csecsemő ellátását a 151.317/1924. N. M. M. sz. miniszteri rendelet az Országos Stefánia Szövetségre bízta. Rámutatott ez a rendelet arra, hogy ezt a nemzetmentő nagy feladatot csakis a törvényhatóságok és az ország társadalmának megértő támogatás mellett lehet teljesíteni s ezért felhívta a törvényhatóságokat arra, hogy a városok és községek egyrészt szorgalmazzák a Stefánia fiók-szövetség megalakítását és másrészt, hogy a szükséges eszközöket rendelkezésre bocsássák és a Szövetség munkáját támogassák.

A fenti rendelkezések alapján mind Budapest székesfőváros, mind általában a vidéki városok is az Anya- és csecsemővédelmi tevékenységet az Országos Stefánia Szövetség közreműködésével látják el olyképen, hogy ennek fenntartásához szükséges anyagi eszközöket nagyrészt a közületek szolgáltatják.

Az összes városok részére előírányzott 2,835.944 P-ből Anya- és csecsemővédő intézetekre 848.061 P, vagyis az összes ilyen irányú előírányzat 2990%-a, a bölcsődék fenntartására 10.351 P, vagyis az összes előírányzat 0.37%-a, a napközi otthonok fenntartására 1,432.221 P, vagyis az összes előírányzat 50.50%-a, gyermeknyaraltatásra 459.804 P, vagyis az összes előírányzat 16.21%-a és erdei iskola fenntartására 85.507 P vagyis az összes előírányzat 302%-a fordított.

Az 1939. évi költségvetési előírányzat szerint az anya-, csecsemő- és gyermekvédelemmel kapcsolatban fennálló szükségletek 2,835.944 P-t tesznek ki, amely összegből 2,061.443 P vagyis az összes ilyen irányú szükségletnek 7269%-a Budapestre, 390.134 P az összes ilyen szükséglet 1376%-a a thj. városokra és 384.367 P az összes ilyen szükséglet 13.55%-a a megyei városokra esik.

A városok lakossága számához viszonyítva is megállapítható, hogy Budapest székesfőváros messze kiemelkedik a thj. és megyei városok közül és különösen a megyei városok vannak még szinte feltűnő módon hátramaradva, mert az egy főre eső átlag Budapestén 2.05 P, thj. városokban 0.58 P és megyei városokban 0.30 P. Országos városi átlag 0.98 P.

Az Anya- és csecsemővédő intézetekkel kapcsolatban már fentebb rámutattam arra, hogy ez az intézmény a fennálló rendelkezések alapján az Országos Stefánia Szövet-

ség hatáskörébe tartozik és a városok az ezzel kapcsolatos szociális tevékenységet is így az Országos Stefánia Szövetséggel együttesen bonyolítják le. De mint érdekességet meg kell említeni, hogy Győr, Kecskemét és Szeged thj. városok saját maguk tartanak fenn Anya- és csecsemővédő intézetet a Stefánia Szövetség felügyelete mellett.

Megjegyezni kívánom, hogy az Országos Stefánia Szövetség részben a csecsemők mesterséges táplálására, részben pedig a szegénysorsú terhes és szoptató anyák, valamint a csecsemők részére ingyen, illetve egészen minimális térítés ellenében tejet oszt ki. A thj. városokban Székesfehérvár kivételével, a megyei városokban Budafok, Cegléd, Magyaróvár, Szentendre, Szentés, Szolnok, Újpest és Veszprém kivételével valamennyi többi városban tej kiosztás is folyik az Anya- és csecsemő védő intézetekkel kapcsolatban.

A bölcsődékben az anyák 0-1 éves csecsemőiket reggel munkába menet előtt helyezik el, ahol a csecsemő egész nap szakszerű gondozás alatt áll és onnan a munkából hazajövő anyja este hazaviszi. Szükség esetén az esti táplálásra szükséges mesterséges tápszerrel is ellátják a csecsemőt. Ez a rendkívül korszerű és hasznos intézmény Budapesten kívül ezidőszertig igen kevés vidéki városban található fel, mert mindössze Győrött, Kecskeméten, Kiskunfélegyházán találunk a költségvetésben ilyen irányú szükségletet és ezeknél is csupán a Stefánia által fenntartott ilyen intézményeknek hozzájárulásaként.

A napközi otthonok intézménye a bölcsődékéhez hasonló és annak kiegészítő részét képezi, ahol 1-3 éves kisdedeket reggeltől estig higiénikus szakszerű gondozásban részesítik és táplálják. A napközi otthon intézménye nagymértékben bevált és lényegesen jobban elterjedt a vidéki városok viszonylatában is a bölcsődékénél. A thj. városok közül Debrecenben, Miskolcon, Pécsen és Székesfehérváron, megyei városok közül pedig 15 városban található csupán meg a napközi otthonok intézménye. Az ilyen irányú szükséglet a thj. városoknál a legmagasabb Győrött (87.504 P) legalacsonyabb Hódmezővásárhelyen (5.676 P), a megyei városoknál Kiszpesten (18.380 P) a legmagasabb, míg Mohácson (600 P) a legalacsonyabb.

A gyermeknyaraltatás Budapest székesfővárosban nagyjelentőségű. A thj. városok közül csupán Pécs költségvetésében találunk erre a célra előirányzatot (14.748 P), a megyei városok költségvetésében Kiszpesten (3.000 P), Nyíregyházán (4.233 P), Pápán (900 P), Pestszentlőrincen (500 P), Rákospalotán (6.300 P) és Újpest városban (28.440 P) találunk gyermeknyaraltatási előirányzatot.

Erdei iskola fenntartására előirányzatot a költségvetésben Budapest kivételével csupán csak Baján (3.600 P) és Sopronban (24.609 P) találunk.

3. *Más szociálpolitikai feladatok.* A lakás az egyén és a családi élet nélkülözhetetlen szükséglete. A lakás gazdasági jelentősége leginkább abból látható, hogy a bérlakásokban lakók keresetük nagyrésztet lakbér fizetésére fordítják. A lakásszükséglet kielégítése ezért a magánháztartások egyik igen jelentős terhét képezi és már régi idő óta éppen e miatt a nagy fontossága miatt a hatóság figyelme is ráterelődött ennek a kérdésnek egységes irányítására, vezetésére és megoldására. Különösen a nagyobb főleg ipari és kereskedelmi jellegű városokban volt már a régebbi időkben is nagyjelentőségű a lakáskérdés, mert a XIX. évszázad kapitalisztikus fejlődésével kapcsolatban a vidéken élő mezőgazdasági munkát végző népesség nagyrésze az ipari központokban tódult, mert az itt jelentkező munkaalkalmak nagyobb jövedelemmel és biztosabb megélhetéssel kecsegtettek. A városok így felszívták a vidék népességének szegényebb részét, ami által különösen a kislakások, főleg a munkáslakások tekintetében lakáshiány mutatkozott mert a lakás építkezés inkább csak nagyobb lakások termelésére helyezett súlyt. Már

az 1900-as évektől kezdve mind nagyobb és nagyobb és a világháború és a trianoni országcsontítás következtében még fokozottabb szüksége mutatkozott annak, hogy főleg az ipari jellegű városok pótolják azt a hiányosságot, amit a magánvállalkozások nem igyekeznek betölteni: vagyis mindinkább városi szociálpolitika irányvonalába került az olcsóbbbérű kislakások, főleg munkáslakások építése és fenntartása.

De a világháborút követő időkben, amikor a hajléktalanság forrása főleg a kereset csökkenésében vagy a munkanélküliségben rejlik és a közhatóság szociálpolitikai intézkedéssel, nagyobb közmunkákkal stb. a gazdasági helyzet javulását nem tudja elérni, hatósági feladatként jelentkezik a hajléktalanná vált családok elhelyezéséről való gondoskodás is.

A hajléktalanság kérdésének megoldása elsősorban szociális feladat, de a város részére közbiztonsági és közegészségügyi is, amely bár kétségtelen, súlyos anyagi áldozatokat követel, mégis a fenti hármass kötelesség figyelembevételével feltétlenül, maradék nélkül rendezendő kérdés.

Már itt megállapíthatjuk azt a tényt, hogy úgy az olcsóbbbérű kislakások építése és fenntartása, mint a hajléktalanná vált családok elhelyezéséről való gondoskodás kérdése Csonkamagyarországon főleg Budapest székesfővárosban bír jelentőséggel, ezért itt találunk a költségvetésben kifejezetten ilyen célra nagyobb összegű szükségleti előirányzatot.

Erre való tekintettel előadásomban Budapest székesfőváros költségvetési beosztási rendszeréhez igazodtam akkor, amikor ezt a két kérdést elkülönítem és itt csupán a hajléktalanság szociális ügyével kapcsolatos feladatokról szólok, míg az olcsóbbbérű kislakásokról és más városi feladatokkal kapcsolatos szociális tevékenységnél emlékezem meg.

A fentiek alapján ez alatt a fejezet alatt szükséglakásokkal, népszállókkal, népotthonokkal, városszéli telep és konyhakertészeti termeléssel, az inségakció költségeihez való hozzájárulással, vegyes szociális feladatok kérdésével fogok foglalkozni.

A más szociálpolitikai szükségletekre fordított 4,000.000 P-ből szükséglakásokra 1,000.000 P, vagyis az Összes ilyen irányú szükséglet 24.32 %-a, népszálló, népotthonra 200.000 P, az ilyen irányú szükségletek 6. 17%-a, városszéli telep 100.000 P (3.31%), népfürdőkre 200.000 P (4.ii%), vegyes természetű szociális feladatokra 1, 100.000 P (26.42%), végül hozzájárulás az inségakcióhoz 1,400.000 P (35.67 %) fordítatik.

a) Szükséglakás. A szükséglakások célja a hajléktalanná vált többgyermekes családok fedél alá juttatása. A városok a szükséglakások használati díja fejében csekély térítési díjat írnak elő, azonban tekintettel arra, hogy a szükséglakásokban csak állandó keresetnélküli családok laknak, ennek legnagyobb része nem folyik be, de ezt a városok nem is nagyon szorgalmazzák, mióta a 4.780/1932. N. M. M. sz. rendelet a szükséglakások kiutalását is a közsegély egyik formájának minősítette.

Nagyobb jelentősége Budapest székesfővárosban van, ahol az összes városoknál előirányzott 981.141 P ilyen irányú előirányzataból 818.982 P, vagyis 83.47%, a thj. városokban 69.936 P (7.13%) és a megyei városokban 92.223 P (9.40%) volt.

Még jobban kidomborodik Budapest vezető szerepe, ha az ily irányú szükségleteket a lakosság számával hozzuk kapcsolatba, melyből megállapítható, hogy Budapesten 1 főre eső szükséglet 0.82 P, thj. városokban o. 10 P és megyei városokban 0.08 P.

A vidéki thj. városok közül Baja és Debrecen városokon kívül mindegyik városban a szükséglakások előirányzatát megtaláljuk. Legmagasabb ilyen irányú előirányzat van Miskolcon (20.000 P) és legalacsonyabb Hódmezővásárhelyen (500 P). A megyei városokban kedvezőtlenebb a kép, mert a 45 város közül csak 25 városban találunk ilyen irányú előirányzatot. Szükséglakásokkal kapcsolatos kiadásokkal főleg azokban a városokban

nem találkozunk, amelyek kifejezetten mezőgazdasági jellegűek. A legmagasabb ilyen irányú szükséglet a megyei városok közül Újpesten van (16.000 P), a legalacsonyabb Túrkevéen (50 P).

b) Népszállók, népotthonok. Célja nőtlen férfiak ágyrajárásának megszüntetése, illetve tömegszállásra járó csekély keresetű munkások jobb elhelyezésének biztosítása, valamint a legszegényebb néposztály nyomorának enyhítése mellett kulturális szükségletének kielégítése. Budapesten csaknem 450 személy befogadására alkalmas ilyen népszálló van, amelynek minden lakója külön hálófülkét kap. Ez a szálló fürdővel és más higiénikus, sőt szórakozó helyiségekkel is rendelkezik. Vidéki városokban nincs jelentősége, mert 248.911 P összes szükségletből Budapest székesfővárosra 245.270 P (98.54%) esik.

c) Városszéli telep. Célja az, hogy a súlyos gazdasági válság következtében a tönk szélére jutott és létükben veszélyeztetett városi, rendszerint sokgyermekes családoknak ne csak emberhez méltó egészséges otthont biztosítson, hanem lehetővé tegye számukra azt is, hogy – átlag 300 négyzetöles telkeken – két kezük munkájával rendszeres és szakszerűen irányított gazdálkodással megélhetésüket megkönnyítsék.

A költségvetésekben ilyen címen összesen 133.146 P van előirányozva, ami teljes egészében Budapest székesfővárosra esik.

Adataink szerint van még városszéli telep Baján és Nyíregyházán. A városszéli telephez hasonló szociális célt szolgálnak a konyhakerti termelés és gyümölcsös céljaira rendelkezésre bocsátott kisbérletek. Ezek a bérletek rendszeren úgy keletkeznek, hogy a városok a tulajdonukat képező földingatlanokból – rendszeren igen méltányos bérért – arra rászorult kisembereknek 100-800 négyzetölig terjedő parcellákat bocsátanak rendelkezésre. Ilyen konyhakerti parcellákat ad ki a thj. városok közül Debrecen, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Miskolc és Székesfehérvár, a megyei városok közül Esztergom, Gyöngyös, Kisújszállás, Makó, Nyíregyháza, Túrkeve és Vác. Azt, hogy a kérdéses konyhakerti parcellák kedvezményes áron való bérbeadása a város háztartására milyen terhet jelent, megállapítani nem lehet, mivel ezek a terhek költségvetésileg előirányozva nincsenek.

d) Népfürdők. A Dunafürdők és népfürdők a nyári hónapokban a szegénysorsú lakosság ingyen fürdését teszik lehetővé. Ezek a fürdők jórészt ingyenesen, illetve az önköltséget meg nem haladó olcsó díjazás mellett vehetők igénybe. A költségvetésben erre a célra előirányzott összeg összesen 165.842 P, amelyből 153.579 P (92.61%) Budapest székesfővárosra esik.

A vidéki városokban is található népfürdő, azonban ezeket üzemszerűen kezelik s így nem állapítható meg, hogy a kiadásokból mennyi esik szociális jellegű kiadásokra.

e) Vegyes szociális feladatok. Ide számítjuk a 7 éven felüli elhagyott gyermekek után az állami gyermekmenhelynek fizetett térítéseket, a jóléti intézmények támogatását, hatósági munkaközvetítést és más vegyes szociális feladatokat. Összegük az összes városokban 1,065.591 P, amelyből Budapestre 559.606 P, a thj. városokra 290.091 P (27.22%) és a megyei városokra 215.894 P (20.26%) esik.

f) Hozzájárulás az inségjárulékhhoz. A háztartást terhelő városi szociális szükségletként jelentkezik az a kiadás, amelyet a városok az inségakció szükségletének fedezéséhez hozzájárulásként fizetnek. Ilyen címen a költségvetésekben 1,438.600 P van előirányozva, amelyből 677.000 P a thj. városokra, 761.600 P a megyei városokra esik. Budapesten ilyen hozzájárulásra szükség nincs, mert az inségjárulék teljes mértékben fedezi az inségakció szükségletét. A thj. városok közül a legmagasabb ilyen irányú előirányzatot Sopronban találjuk (162.000 P) és a legalacsonyabbat Miskolcon (20.000 P).

4. *Más városi feladattal kapcsolatos szociális tevékenység.* Az eddigiekben bemutattam azokat a kifejezetten szociális városi feladatokat, amelyek költségvetési szükséglete a városok háztartási költségvetéseiben a célnak megfelelő külön csoport, illetve fejezet alatt irányoztatott elő.

Ezekon kívül azonban mind a székesfővárosi, mind a vidéki városok költségvetéseiben más városi feladatokkal kapcsolatban is találunk szociális vonatkozású szükségleteket, amelyek természetük szerint más szükségletekkel együttesen vannak a költségvetésben előirányozva. Ezek a szükségletek jórészt a közoktatási fejezeteken (iskolai gyermekvédelem) vagy városgazdaság, illetve vagyongazgatásnál (kislakásos bérházak) találhatók.

A más városi feladatokkal kapcsolatos szociális tevékenységre fordított 5,800.000 P-ből gyermekvédelemre 2,300.000 P, az összes ilyen irányú szükségletek 39.09 %-a, kislakásos bérházakra 1,600.000 P, az ilyen irányú szükségletek 2777 %-a és újabb szociális feladatokra 1,900.000 P, az ilyen irányú szükségletek 33.14%-a fordítottatik.

Az összes városok szükségleti előirányzatából 3,994.526 P (6930%) Budapest székesfővárosra, 816.286 P (14.16%) a törvényhatósági városokra, 953.530 P (16.54%) a megyei városokra esik.

A költségvetésben szétszórtan található és más városi feladatokkal kapcsolatos kiadások közül a legjelentősebbek: a kiseddóvó, tanoncotthon, szegénytanulók segélyezése, játszótérek, kislakásos bérházak, újabb szociális feladatok (családi pótlék és családımunkabér).

a) A kiseddóvó. Az 1891: XV. törvénycikk alapján a kiseddóvás részben szociális intézmény és a törvény szerint községi kötelezettség alá esik. Az erre vonatkozó előirányzatok összege 1,977.635 P, amelyből Budapest székesfővárosra 1,236.613 P (62.53 %), 301.603 P (15.26%) a törvényhatósági városokra és 439.419 P (22.22%) a megyei városokra esik.

Az egy főre eső átlagok Budapest székesfővárosnál 1.23 P, a törvényhatósági városoknál 0.45 P és a megyei városoknál 0.36 P, míg az összes városok egy főre eső átlaga 0.68 P.

b) Tanoncotthonok. A rászoruló tanoncok részére egyes közületek olyan otthonokat (tanoncotthonokat) létesítettek, a melyekben a növendékek részben szegénység igazolása esetén ingyenesen és részben csekély díj ellenében nemcsak lakást és ellátást kapnak, hanem gondos felügyeletben és lelki gondozásban is részesülnek. Erre a célra a városok összesen 79.069 P-t irányoztak elő, amelyből 46.288 P (58.25%) Budapest székesfővárosra, 27.181 P (34.20%) a törvényhatósági városokra és 6.000 P (7.55%) a megyei városokra esik. Budapest székesfővárosban két fiú és egy leány tanoncotthon működik. A vidéki városok közül Pécssett (27.181 P) és Szombathely (6.000 P) városokban találunk ilyen intézményt.

Meg kell jegyezni, hogy más városokban is van ilyen vagy ehhez hasonló intézmény, azonban részben társadalmi, részben pedig egyházi kezelésben.

c) Szegény tanulók segélyezése. Egyes városok a szegénysorsú tanulókat részben tandíjkedvezményben, részben tankönyv beszerzési segélyben részesítik, vagy a szükséges tankönyvekkel és írószerekkel ellátják. Erre a költségvetésben előirányzott összeg 163.129 P, ebből 102.900 P (63.08%) Budapest székesfővárosra, 36.337 P (22.27%)^a törvényhatósági városokra 23.892 P (14.65%) a megyei városokra esik.

d) Játszóterek. Szociális feladatként meg kell emlékezni a rendszerint a közoktatási fejezeten található játszótérekéről is, amelyre a költségvetésekben összesen 32.558 P-t irányoztak elő, ebből 29.100 P Budapest székesfővárosra esik.

e) Kislakásos bérházak. Fentebb már megemlékeztem azokról a szociálpolitikai törekvésekről, amelyekkel a városok a kiskeresetű emberek – rendszerint munkások – részére keresetükkel arányban álló, olcsó, de azért higiénikus lakásokat igyekeznek biztosítani. Ebből a célból különösen az ipari jellegű városokban a közületek olcsóbérű kislakásokat építenek, amelyeknél az irányadó szempont az, hogy lehetőleg a fenntartási költség a lakbérből befolyjék. Ezek a szükségletek voltaképpen csak közvetve jelentenek szociális kiadásokat, közvetlenül úgy jelentkeznek, mint a kislakásos bérházak fenntartási költségei. Ilyen természetű szükségleteket a városok 1939. évi költségvetéseiben összesen 1,600.625 P-t találunk, amely teljes egészében Budapest székesfővárosra esik. Bár kétségtelen, hogy a vidéki városokban is vannak ilyen olcsóbérű kislakásos bérházak és ezzel kapcsolatban ott is jelentkeznek ilyen természetű kiadások, minthogy azonban a költségvetésekben ezek szükséglete a többi bérházakkal és épületekkel együtt van előirányozva, statisztikai adatok rendelkezésünkre nem állanak.

f) Munkaalkalmak teremtése. Végül a városok háztartásuk terhére számos olyan beruházási kiadást teljesítenek, amelynek célja nem kimondottan szociális természetű ugyan, azonban közvetve azáltal, hogy a lakosság egy részének foglalkoztatást nyújt s így a megélhetését biztosítja, különösen olyan időkben, amidőn a magántőke és a magánvállalkozás a munkaalkalmak teremtésében gazdasági válság, illetve gazdasági pangás következtében nem működik közre, igen messzemenő szociális kihatással bír.

A közelmúlt tapasztalataiból tudjuk, hogy a közmunkáknak megfelelő időben való megindítása milyen nagyfontosságú a lakosság szociális helyzete és a gazdasági helyzet megerősítése szempontjából. A közületeket a fentiek alapján a közmunkák előirányozása tekintetében messzemenő szociálpolitikai célok is kell hogy vezessék.

Ennek a kérdésnek háztartási kihatásait számokban kifejezni annak természete folytán nincs módunkban.

g) Újabb szociális feladatok. A szociális igazságkeresés nyomán mindinkább előtérbe kerül az a törekvés, hogy a család – mint a nemzet életének és fennmaradásának alapja – megerősíttessék és biztosíttassék azáltal, hogy az alapfizetésen felül a tisztviselők részére családi pótlék, a munkások részére pedig családi munkabér állapítatik meg.

A közületek (városok) szociális tevékenysége a családi pótlék tekintetében abban áll, hogy a város tisztviselőinek és alkalmazottainak részére a törvényes kötelezettségen alapuló családi pótlék összegét kifizeti.

A családi munkabér rendszerét az ipari jellegű vállalkozások munkásaira vonatkozólag az 1938: XXXVII. törvénycikk kötelezően előírja. A törvényes rendelkezés szerint ennek hatálya alá tartozó családos munkások minden 14 évnél nem idősebb családtag után havonként 5 P külön pótlékban részesülnek a külön erre a célra létesített családi pénztár részéről.

Ez a törvényes rendelkezés a városokat annyiban érinti, hogy ipari jellegű üzemek (elektromos művek, vízmű, gázmű stb.) hatálya alá tartoznak. A törvény rendelkezései nem vonatkoznak azonban a nem ipari jellegű városi üzemekre és egyéb intézményekre (mezőgazdasági ipar, közbűvőhid, élelmiszer-üzem, szemétfuvarozás, lóhús-üzem stb.).

Egyes városok azonban erős szociális érzéstől indítatva ezekre az utóbbi üzemek munkásaira nézve is a családi munkabérrendszert bevezetni törekedtek, erre nézve külön szabályrendeletet alkottak és ennek alapján azokat fizetik is. Ilyenek Miskolc és Pécs thj., Pápa és Szombathely megyei városok.

Szeged társadalomrajza

ELŐADTA CSEKEY ISTVÁN

Csak egy pillantást kell vetni Szeged térképére, nyomban kitűnik, hogy a hatalmas kiterjedésű város négy vármegye határán fekszik. Keletről Csongrád, északról Pest-Pilis-Solt-Kiskun, nyugatról Bács-Bodrog, délről pedig Csanád-Arad-Torontál k. e. e. vármegye határolja. A város területének alakja meglehetősen szabálytalan. V-betűt alkot, amelynek egyik szára Kiskunfélegyháza, másik pedig Szabadka és Kiskunhalas irányában nyúlik el. A város igazi magva a Tiszánál van, ahol a V-betű két szára összelálik. A V-betű formálta exklávéba a Csongrád vármegyéhez tartozó Kiskun-dorozsma ékelődik be. Új szeged pedig 1880-ig Torontál vármegyéhez tartozott.

Szegedet az 1715. évi XXXVII. és CVII. törvénycikk régi jogaira való utalással a szabad királyi városok sorába iktatta, mivel a török uralom alatt feledésbe ment ez a jellege. Ebben a minőségében önálló törvényhatóság. Közigazgatási tekintetben tehát nem tartozik egy vármegyéhez sem, lévén azokkal nem alá-, hanem mellérendelt viszonyban. Szegedet nem öleli körül Csongrád vármegye. Aztán nem is székhelye a megyének. A megyeszékhely jogait Szentes megyei város gyakorolja. Csak a magyar közigazgatás kuszáltságának tulajdonítható, hogy Csongrád vármegye több központi intézménye nem a vármegye székhelyén, hanem a jóval nagyobb Szeged városában helyezkedett el. Még mai napig is Szegeden székel a Csongrád vármegye területére illetékes kir. törvényszék, kir. ügyészség, kir. pénzügyigazgatóság, kir. tanfelügyelőség stb. Minden ilyen vármegyei illetőségű hivatalnak elvitele alig gyógyítható sebeket ütne a városukhoz hű, sovíniszta szíveken. A közigazgatás egyszerűsítése (racionalizálása) azonban megköveteli ezt. Idővel alighanem sor fog kerülni valamennyire, ha csak évtizedes kívánságnak megfelelően nem Szeged lesz Csongrád megye székhelye, vagy nem alakul ki Szeged székhellyel egy új közigazgatási beosztás. Szeged vármegye is régi óhaja volt a szegedieknek.

Szegednek ebből a közigazgatási szempontból felemás jellegéből ered a város társadalmának nem egy jellemvonása. Szeged a Nagy Magyar Alföld legnagyobb metropoliszává fejlődött, noha voltaképpen sohasem volt megyeszékhely. Hiányzik is belőle mindaz, ami a megyei székhelyeket jellemzi. Nincs a városnak semminemű patinája. Nem található fel benne a vármegyeházak ódon levegője, hagyományokat őrző boltívei, négyesfogatokat maguk alá hívó árkádjai, kutyabőreikre büszke dzsentrijei, a megyei életben politikai múltra visszatekintő családjai. Más városokban, ahol egymás mellett él a vármegye és a város vezetősége, nemes verseny folyik a két intézmény tisztviselői karában. A vármegye urai mindig előkelőbbeknek, hagyományápolóbbaknak tartják magukat. Viszont a városiak büszkélkednek modernségükkel, haladó szellemükkel. Ez a nemes versengés előnyére válik a tisztviselőknek.

El nem leplezhető hiánya a városnak a középbirtokos osztály. A megyei városokban a dzsentriből került ki valaha a középosztály magva. Az elszegényedett, birtokát

vesztett nemesség tagjai lettek elsősorban a vármegyék hivatásos tisztviselői. Mivel annak idején vármegyei tisztségeket csak nemesek viselhettek, Csongrád vármegyében pedig a török kiűzése után igen kevés nemes maradt, lassankint kellett őket visszatelepíteni a közelebbi és a távolabbi vidékekről. Ezek mellett azután Szeged értelmesebb magyar és német polgáraiból megfelelő vezető emberek nevelődtek.

Szeged környékéről hiányzott az egészséges középbirtok. Itt minden föld két mágnásnak és a városnak volt a kezében. Ennek a városnak nem volt mecénás főura vagy bőkezű főpapja, akinek jóvoltából főiskolák, színházak, könyvtárak, múzeumok és képgyűjtemények vagy egyéb intézmények keletkeztek volna. Igaz, hogy a város szellemi kultúrájának alapját, a Somogyi-Könyvtárat Somogyi Károly kanonok hagyta a városra, de a hagyományozó esztergomi kanonok volt, akit csak a nagy árviz pusztítása hatott meg, de egyébként semmi köze sem volt Szegedhez. Az a mágnás pedig, aki örökké kitörölhetetlen kövekbe véste bele emlékét („Te saxa loquuntur”), gróf Klebelsberg Kunó, csak névleg volt arisztokrata és csak gesztusaiban hasonlított a barokk-kor fejedelmeihez, lelkében azonban a műveltséget áhító polgár volt.

Két nagy szerencséje volt a Tisza ingoványos lánypajain egykor „sziget”-ként épült Szegednek. Az egyik – bármily paradoxonnak hangozzék is – az 1879-es árviz, amely elöntötte viskóit és a Tisza Lajos vezetése alatt működött kormánybiztosság poraiból felépítette az Alföld nagyszabású metropoliszát. Nem hiába mondta állítólag a rombadőlt várost meglátogató I. Ferenc József, hogy: „Szeged szebb lesz, mint volt”. A másik szerencséje pedig Klebelsberg Kunó volt, aki a világháború után megteremtette a mai Szegedet. Ugyan mi lenne ma Szeged e két nagy városépítő nélkül? Mi lenne a hatalmas kör- és sugárutak, valamint az egyetem nélkül? Legfeljebb Kiskunfélegyházaának bővített és javított kiadása.

A 144 éves török uralom alól 1686. október 22-én felszabadult Szegedet 1695-ben bejárta Lambion mérnökkari tiszt és feljegyezte a városról, hogy siralmas és nyomorúságos állapotban van és a Tisza lassankint elnyeli. A Palánkról, amely a mai Kelemen-, Zrinyi- és Árpád-utcák, valamint a Tisza határolta terület volt, északon pedig a kultúrpalota és a Vár-utca vonaláig terjedt, azt írta, hogy huszárok, hajdúk, rácok és magyarok lakják. A várat a Palánk és a Tisza felől mocsarak veszik körül, úgyhogy csak télen a mocsár befagyása esetén juthat ellenség a falak közelébe. Keleti Károly Hazánk és népe című munkájában¹ városiasodás tekintetében a nyolcvannyolcadik helyre sorozta Szegedet, elébe helyezve az ország sok kis felvidéki városát.

Szeged, települését tekintve, a legtípikusabb alföldi város, mely Nagymagyarországon a Délvidék természetes központjává fejlődött. A Tisza és a Maros összefolyásánál, szinte kigyóalakban a Tisza jobbpartján helyezkedve el, a tiszai hajózás megnyitásával (1845), valamint a pest-temesvári vasútvonal megépítésével (1854-57) a város forgalma hatalmasan növekedett és a gabona-, valamint a terménykereskedelem délvidéki gócpontjává vált.

Szeged fejlődésében két tehertétel nyomja: az egyik túlfejlődése, a másik pedig a fejlődés folyamatosságának megszakadása. A trianoni határ délen 20 km-nyire halad el a város alatt, úgyhogy a városháza tornyából szabad szemmel látni az elszakított területek fehér házait. Ez elvágta Szegedet természetes vidékétől, Torontáltól és Bácskától. Határváros lett belőle. Végállomás. A budapest-bukaresti és az alföld-fiumei vonatok

¹ Második kiadás, Buda-Pest (1870)3 1873., 483. l.

egykori kereszteződési helyén ma a temesvári és a szabadka-bajai vonalon szünetel a forgalom. Még a szovjet is megadta az ilyen elvágott vasútvonalakon a passage-jogot. Csak Jugoszlávia hajthatatlan húsz évvel a világháború után. Érdekes, hogy Debrecenre és Miskolcra példátlan fellendülést jelentett a trianoni határ. Szegedre és Pécsre ellenben sorvadást. Szeged, így elvágva természetes mögöttes országrészeitől, eredeti adottságán túlfejlődött várossá lett. Hiányzik déli irányú éltető, ható- és vonzóköre. Nincs vidéke, nincs piaca.

Szeged másik nagy tehertétele, hogy évezredek fejlődését – újabb ásatások több ezer éves őstelepülések nyomait tárták fel – nagy csapások vetették vissza és szakították félbe. A városokat rendszerint meglátogató tűzvészeken és pestisjárványokon kívül Szegedet úgyszólván állandóan fenyegette és újból meg újból elöntötte a szabályozatlan, rakoncátlan Tisza. A három nagy kataklizma, amely fejlődésében különösképpen megakasztotta, a törökuralom, az 1879. március 12-i nagy árvíz és a trianoni határmegállapítás volt. E három nagy csapás mint határkő osztja meg a város történelmét.

A török elől jórészen elmenekült a lakosság, úgyhogy mai népessége mintegy két évszázad óta települő. A nagy árvíz azonban még arról is gondoskodott, hogy a fiatal társadalom ne a régi kövek közt éljen. 5.800 háza közül 5.458-at döntött romba. Ennek helyén egészen modern, új város keletkezett mindmáig ki nem töltött hézagokkal, úgyhogy még a legvárosiasabb utcákon is apró, földszintes „víz előtti” házak törnek meg az emeletes házak sorát. Az utcák kivételes szélessége és az udvarok nagysága az alföldi agrárius település jellemzői, ahol a helyszűke ismeretlen fogalom. Mai belterületén nem százezer, de félmillió ember is jól megférne. A csaknem hatszázezer lakosú Majna melletti Frankfurt kiterjedése kisebb, mint Szeged belterületéé.¹ Szeged átlagos népsűrűsége 165.5 lakos km²-kint. Míg azonban a 733 km² kiterjedésű tanyai külterületek 61 .3 km²-enkint népsűrűségűek, addig a város 83 km² kiterjedésű belterületén a népsűrűség 1.081 km²-enkint, ami teljesen városjellegű népsűrűséget mutat.

Ez a külső és belső újdonsülttség nehezedik rá Szeged lelki életére is. Hiányzik belőle az a levegő, amely a városiasság patináját adja. Mint város, nemcsak külsejében új, de polgárainak összetételében is. Értelmiségében ma még igen sok az első nemzedék. Itt úgyszólván teljesen hiányzik a felvidéki, dunántúli és erdélyi városoknak az a rétege, amely ott az évszázados városi hagyományok őrzője. Éppen ezért sokszor hiába keressük a lakosság jórésztében a ragaszkodást a múlt amúgy is csekély számban fennmaradt emlékeihez. Szegeden például alig van ma már régi utcanév. Az 1522-i összeírásban szereplők közül egyedül a Szentháromság-utca maradt meg. A török kiűzése után adott utcanévek is 1879-ben úgyszólván mind áldozatul estek divatos politikusok és egyéb új nagyságok neveinek.² Észak-Európában 7-800 éves utcaelnevezéseket lehet találni. Az utcák átkeresztelésével azonban a múlt beszédes emlékei merülnek a feledés homályába. Alig akad még egy városa az országnak, ahol oly mostoha állapotban van a *városi levéltár*, mint Szegeden. Rendezetlen és hozzáférhetetlen. Helyiségeit nemhogy szaporítanák, de egyre fogyasztják. A régi íráskorok az elpenészedés veszélyének vannak kitéve. A gazdag alföldi metropolis érzéketlen múltjának e kincseshányája iránt.

¹ Tonelli Sándor, Szeged. Ismertető a város múltjából és jelenéből, harmadik kiad., Szeged, 1936., 26. 1.

² V. ö. Cs. Sebestyén Károly, Szegedi utcák, Szeged, 1928. U. ö., A szegedi Palánk, Szeged, 1927.

Valamely városnak a szociográfiáját leginkább a lakosság *foglalkozások szerint* való megoszlása mutatja. Az 1930-i népszámlálási statisztika szerint a foglalkozási ágak százalékosan következőképpen oszlottak meg Szegeden:

őstermelő.....	36.4%
ipar.....	23.4%
kereskedelem és hitel.....	6.5%
közlekedés.....	4.8%
közszolgálat és szabad foglalkozások.....	8.1%
nyugdíjasok, tőkepénzesek.....	8.2%
egyéb foglalkozási ágak.....	12.5%

Ebből az összeállításból nyilvánvaló, hogy a foglalkozási ágak közül a mezőgazdaság, vagyis olyan foglalkozási ág vezet, amely nem városi, hanem falusi. Szegedi lakosságának még ma is több mint harmada őstermelő (a belterületen 8.3, a külterületen 92.1%). 1890-ben azonban még a város lakóinak fele élt ebből a foglalkozásból. A város magva valaha három főrésze oszlott a Tisza folyását követve, mint ahogy a folyómenti városok általában települni szoktak. Eleinte az egész város mezőgazdaság jellegű volt. Az évszázadok során azonban a Felső- és Alsóváros foglalkozási ágai szétváltak. A felsővárosiak idővel inkább halászáttal, hajózással, majd egyéb iparral és kereskedelemmel foglalkoztak, míg az alsóvárosiak megmaradtak őstermelőknek, sőt még a felsővárosiak földjeit is megszerezték. Felső- és Alsóváros elnevezése és lakossága tekintetében elűző jellege ma is fennáll, de a belváros Palánk neve sok régi utcánévvel együtt ma már a múlté. A szegedi 1522. évi egyházi tizedlajstromban például az a feljegyzés olvasható, hogy a város egyik utcáját, amelyben 30 ház volt, Sóhordó-utcának hívták. Már egy 1119-ből származó oklevél említi, hogy Szeged egyik távoli állomása volt a Maroson át Erdélyből az Alföldre irányuló sókereskedelemnek. Így lett Szeged már az Árpád-házi királyok alatt az egyik királyi sókamara székhelye. Mindezt a nagy kereskedelmi és közgazdasági jelentőségű emléket őrizte a Sóhordó-utca, amelyet később Sóház-utcára, majd Kossuth-utcára kereszteltek el.

Az alföldi városok végeláthatatlan határai, amelyek egy-egy kisebb német fejedelemségével vetekedtek, nagyrészen a török hódoltság emlékei. A pasák, agák és bégek önkénykedése következtében egymás után pusztultak el a virágzó falvak és népük elmene-kült a városokba, amelyek közvetlenül voltak a szultán uralma alá rendelve.

Ha tehát Szegedet akár települési viszonyainál, akár pedig lakosságának foglalkozások szerinti való összetételénél fogva vizsgáljuk, alig beszélhetünk a szó nyugati értelmében vett városról. Szeged az országnak legnagyobb tanyás városa. A 135.971 lakosnak több mint harmada (33.6%), vagyis 45.450 ember kint él a tanyán még a falusinál is jóval kezdetlegesebb életet. Ez a hatalmas embertömeg csak a hetivásárookra, meg adót fizetni és egyéb ügyes-bajos közigazgatási ügyeinek intézésére jár be a városba. Mindössze csak közigazgatásilag tartozik Szegedhez és semmi más kapocs nem fűzi Szeged lelki életéhez. A közel másfélszázézer lakosú alföldi metropolisz tehát voltaképpen csak hiú önámítás. A város a valóságban csak közigazgatási fogalom, amely jellegben, településben, foglalkozásban, műveltségben és lélekben, de érdekekben is ellentétes három részből áll. Az első a voltaképpeni város a városiasság minden jellegével, ahol a lakosság összefüggően épített házakban tömörülve él és ahol megvannak a városi élet anyagi és szellemi feltételei. A második a szorosan hozzásimuló falu, a voltaképpeni város külső része. A harmadik a hatalmas határ, ahol apró fehér tanyaházak tarkítják a rozsmézöket, akácokat és gyümölcsfákkal ékített szőlőket.

Falu és város az a két diametrális ellentét, amely település, foglalkozás, életforma, érdekek, erkölcs, műveltség és világnézet tekintetében valóságban és demográfiaiban egyaránt szembekerülnek egymással. Szeged pedig a várost és a tanyát foglalja össze magába, de csak közigazgatásilag és lélekszám tekintetében. A valóságban Szegedet eme kettős jellegénél fogva paraszt- és hivatalnokvárosnak lehetne nevezni. Az a körülmény ugyanis, hogy a trianoni szerencsétlenség óta tömérdek menekült lepte el és igen sok közhivatallal, meg intézménnyel gyarapodott, azt eredményezte, hogy Szegeden a hivatalnok-elem, amelyhez a közlekedés alá tartozó népesség jórészét is hozzá kell számítani, erősebb az országos városi átlagnál.

Körülbelül a Bach-korszaktól számíthatjuk Szegeden a hivatalnok-osztály kialakulását. Különben is ebben az időben tartották az első rendszeres népszámlálást is (1850). Minthogy a szegedi kisgazda és kisbérlő műveltség tekintetében nem hasonlítható a debreceni civishez, a dzscentri pedig teljesen hiányzott, Szegeden a városi feladatok a tisztviselő középosztály kezébe kerültek. Debrecenben a kisgazdatársadalomból a honorácior osztályba felemelkedett ember rendszerint már nem első generációs, mert ott gyakori jelenség az érettségizett kisgazdák megszakítatlan láncja egy-egy családban, a négyszáz éves kollégium műveltségét árasztó árnyékában. Szegeden a tisztviselő-társadalom a múlt század második felében odakerült állami intézmények révén főleg idegenekből, Trianon után pedig igen sok menekültből széles társadalmi réteggé fejlődött.

Ennek a jórészben más magyar vidékekről ideszakadt tisztviselőtársadalomnak vállán nyugszik a városi kultúra viselése. Ezt a társadalmi réteget pedig a gazdasági válság és annak következtében a fizetések sorozatos csökkentése igen kimerítette. Képtelenné vált a mecénáskodásra. Inkább idealizmusa, mint anyagi ereje ad neki még mindig erőt a kultúra hathatósabb támogatására. Ők a színház, a tudományos és irodalmi előadások, a mozik, a hangversenyek, a múzeumok és a kiállítások látogatói. Ők viselik a gomblyukaikban a ligák és egyéb jótékonyági egyesületek zománcjelvényeit, a revíziós gyűlések nemzetiszínű kokárdáit. Ők töltik ki a legkülönbözőbb közjótékonyági gyűjtő-ívek rovatait. Ővök a kultúra hagyományainak ápolása és jövőjének megalapozása.

A Szegedet jellemző különleges *birtokmegosztás* rányomta bélyegét a város társadalmára is. 141.789 kh (816 km²) határ egészséges középbirtok nélkül. Ugyan kik lehetnek volna itt a városi szellemi művelődés megteremtői? Két nagybirtok és 64.082 kh városi birtok. Mi lehetett ennek a birtokmegosztásnak a következménye? A két nagybirtok és a város egyre szaporodó proletariátusa igyekezett kielégíteni a földéhséget. A Gerliczy-birtok parcellázás alá került. A Pallavicini-birtokból is lekanyarított a föld-reform. A város pedig kénytelen volt már jóval a háború előtt egészen 1851 óta *kishaszonbérleteket* létesíteni hatalmas birtokán.

Régi tapasztalat, hogy ha egy erkölcsi vagy jogi személy ingatlanait *kishaszonbérletekbe* adja, ezzel lassankint feladja a tulajdonjogot. Ma már Szegeden mindenki tudja, hogy a város soha többé nem fogja visszaszerezhetni birtokait. Szociális és föld-birtokpolitikai szempontok szólnak ellene. A város, ez az erkölcsi testület, nem teheti földönfutókká kisbérlőit. Tűrnie kell, ha bérlői rossz termések következtében hátralékban maradnak, ha haszonbérlelengedést vagy adótörlést szorítanak ki. Ennek a fonák helyzetnek következménye, hogy Szeged az ország egyik leggazdagabb, de egyúttal anyagilag mégsem kielégítően rendezett városa, hosszúlejáratú, meg függő adósságokkal tele és egyre emelkednek a pótható terhei.

Azt a rendszert, amelyet Szeged követ földjeinek hasznosítása tekintetében, *szociális szempontból* igen emelkedettnek kell tekinteni. Szeged határából például nem volt soha Amerikába irányuló kivándorlás. Szeged városa már hosszú idő óta szinte *példát adott a földbirtokreformnak*. Ez azonban az éremnek csak egyik oldala. A másik egészen más képet mutat. Igaz, hogy a város emberségesen szétosztotta a köztulajdonban lévő földeket azok közt, akik maguk művelik a földet. Ha azonban a kisbérleteken uralkodó társadalomgazdasági és nemzetszociális kérdéseket vizsgálat tárgyává tenné egy-egy „*falukutató*” – mint ahogy tette például a Budapesti Egyetemi Settlement összehívására 1936. október 27-én a főiskolai szociális kongresszus – akkor megdöbbentő igazságok domborodnának ki az érem másik oldalán. A bérbeadott földek igen különböző természetűek. Néha terméketlen, sivó homok,¹ amely egy család megélhetését sem tudta biztosítani. A földbérlet azonban kénytelen volt az elaprózódást fokozni és megosztani a földet mással, hogy a bérlet lejártakor újból árverezhessen a földre. Itt lenne megfelelően alkalmazható a szövetkezeti megoldás, amely új alapokra helyezhetné a város és a bérlet viszonyát. A várossal a bérlet-szövetkezet köthetne szerződést és a bérlet a szövetkezettől kapná a földet. Így a bérlet különállása és kiszolgáltatottsága megszűnnék.²

A szegedi föld elaprózódása következtében a haszonbérlet életsorsa így jutott el a létminimum alá. Részen ennek a sivár helyzetnek, részben az izgatók lelkiismeretlen munkájának volt a következménye, hogy 1936 őszén 967.519 P volt a kisbérlet földhaszonbérhátaléka. 1932-ben pedig 54 százalékra rúgott a perlésre kimutatott haszonbérletek száma. Igaz, hogy ma már javult a helyzet, mert a jobb termékek és a mezőgazdasági termények áremelkedése következtében a bérhátalék körülbelül 600.000 P, ami lassan törlesztődik ugyan, mert a város 40 féléves, kamatmentes részletfizetési kedvezményt biztosított a bérletnek, de a maga egészében sohasem fog befolyjni. E mellett a békebeli, valóban befizetett 1.800.000 P haszonbérlettel szemben most már csak 945.000 P a haszonbérlet.

Mint a fentiekből kiderül, végeredményében a kishaszonbérletek mai alakja nem kielégítő sem a városra, sem a bérletre. Gyakran felötlött már a kérdés, hogy mi lenne a helyes megoldás. Igaz, hogy a föld egy közhasznóság, a város kezében nem lehet üzérkedés tárgya. Olyan vagy ez, amely csak magasabb eszmei és szociális célokat szolgálhat. De az árubaocsátásának mégis mindig itt most nem részletezhető szempontok mondtak ellent. A magyar nép földéhségének kielégítése miatt szinte csak egyetlen megoldás képzelhető el: ha a város kisbérletének amortizációra áruba bocsátaná ingatlanait. Erre azonban a mostani gazdasági helyzet nem alkalmas. Ehhez ki kellene választani a megfelelő időpontot. Nagy kérdés azonban, hogy akkorára a földbirtokreform nem fog-e más megoldást hozni? Szociális szempontból leghelyesebb lenne, ha a város munkaszolgálatlaltal könnyítené meg a vételár törlesztését. Mennyi közutat, csatornát, vízlecsapolást, tanyai középületet, hivatalnoklakást és más egyebet lehetne megvalósítani ezen a módon.

Elgondolható most már, hogyan fest a szegedi társadalomnak ez a *kisbérlet rétege*. Száma 14-16 ezer közt ingadozik. Átlag 10-25 évre kapta bérletét, amit egyre meg-

¹ Már Szeged egykori mérnöke és írója, a duna-tiszaközi csatorna egyik első propagálója, Vedres István írt egy könyvet: *A sivány homokság használhatása*, Szeged, 1825.

² V. ö. Kerék Mihály, *Jelentés Szeged sz. kir. város kisbérletének helyzetéről*, Budapest, 1930., 15. 1. Finnországot a termelési és értékesítési szövetkezetek tették naggyá. L. erre nézve Schiffer Miklós, *Hogyan valósult meg a finnek nemzeti egysége. Mit láttam Finnországban?* Szeged, 1935.

hosszabbítanak. Ráhúzott egy vályogviskót. A földet nyúzza, uzsorázza, mindent ki akar sajtolni belőle. Viszont sokszor már anyagiak hiánya miatt is tartózkodik a befektetésektől, a trágyázástól, a talajjavítástól, a mezőgazdasági gépek használatától. Egy részük ma is tele van a bérletből származó adóssággal, amely nyomja és nyugtalanítja a bér- és adótartozással együtt. A szegedkörnyéki kiscgazda hetivásárok alkalmával néha már előző este elindul 20-40 km-ről, hogy tengelyen a városba szállítsa mezőgazdasági terményeit. Néha, különösen amíg olyan alacsonyok voltak a terményárak, többre került a kocsikenőcs, a patkó, a lőcs és a helypénz, mint amit a kisbérlő árulni tudott. Déli 12 óra után kénytelen féláron odaadni terményét, mert a megromlás veszélye nélkül nem tudná visszavinni. Mindehhez járul hetenkint a vasárnapon kívül a hetivásárok alkalmával elvesztett két teljes munkanap.

Szeged volt az első város, amely Felsőtanyán (1891) és Alsótanyán (1893) 22-22 km-nyire a várostól közigazgatási központokat létesített. Ezeknek a hatásköre azonban nagyon korlátozott. Az általános igazgatás terén tehát a város eddig vajmi keveset tett és óriási határában csak ezután szándékozik a kirendeltségek számát fokozatosan tízre szaporítani.¹

Könnyen elképzelhető, hogy ezek a tanyaközpontok idővel le fognak válni a város testéről, hogy önálló községekké alakuljanak. Voltaképpen ez is lenne a helyes irányú fejlődés. Ennek azonban ma még útjában áll a város földtulajdona.

Csak lassan kezd egyre sürgetőbbben előtérbe jutni az a helyes felfogás, hogy a tanyáknak községekké való tömörülése nagy nemzeti kulturális és gazdasági érdek, amely megegyezik a városok érdekeivel is. Ha közigazgatásilag önállósulnak is ezek a községek és így apasztják is az egymással e téren versengő nagyvárosok lélekszámát, gazdaságilag nem vonhatják ki magukat a városok hatása alól, sőt növelni fogják iparukat és kereskedelmüket. Kultúrájuk pedig nem lesz kiáltó szó a pusztában, hanem emelni fogja a ma teljes elhagyatottságban élő tanyai lakosság széles rétegeinek anyagi és szellemi kultúráját.

Míg a nagy iparosvárosoknál elővárosok létesülnek részint a kimenekülő gazdagok, részint a gyári munkásság részére és e perifériáknak minden törekvése a nagyvárosba való beolvadás: Szegeden a városhatár és a gazdálkodás mezőgazdasági jellegénél fogva éppen ellenkező irányú fejlődés arányai bontakoztak ki.

Ellenben a nagyvárosi fejlődés jelenségei nyilvánulnak meg az úgynevezett „telepek” keletkezésében. Ezek mint dudorok nőttek a körtöltésen kívül a háborús nyomorúság következményeképpen. Lakói kismemberek, akik a magas telekárak és az építkezési szabályrendeletek nyomása alól menekültek ki. Előbb csak egy-egy kutat és köves utat kértek, amely összekösse őket a központtal. Később közvilágítást, vízvezetékét, csatornázást, közúti vasutat, orvost, iskolát, templomot stb. követeltek. De ugyan érdeke lehet-e a városnak, ezeknek a természetellenes dudoroknak istápolása, amikor a városnak a körtöltésen belül még olyan sok beépítetlen területe van? Főleg, ha meggondoljuk, hogy egy nem várt áradás ürgék módjára kiöntheti e telepek lakóit.

A tanyák kisbérlői és a telepek kispolgárai nem kedveznek egy egészséges kis- és középbirtokos osztály kialakulásának. A szegedi határ 15.000 birtokosa közül 14.078 húsz kh-nál kisebb birtoktesten gazdálkodik. 20-100 kh-ig terjedő birtok 900 van és csak 22 birtok haladja meg a 100 kh-at. A bérletek között csak 40 volt 15 kh-nál és mindössze 5

¹ A tanyai közigazgatás rendezése. A korszerű közigazgatás útja 3. Közzétette v. Kozma Miklós, szerkesztették: Alsó László, Benisch Artúr, Mártonffy Károly, Budapest, 1937., 53. l.

volt 50 kh-nál nagyobb. A bérletek átlagos nagysága 7.5 kh, ami – főleg a homokon – egy család megélhetését sem tudná biztosítani. Az alacsony átlagot azonban a város közelében kertgazdaság és paprikatermelés céljaira bérbeadott egészen kis parcellák okozzák.

A nagyvárossal való állandó kapcsolat megnöveszti e kisemberek igényeit. Amikor az egyetemi félévek kezdetén a tandíjmentességi kérvények elbírálására kerül a sor, kiderül, hogy a kérelmezők 70-80%-a a kisbérlet, kisbirtokosok és altisztek fiainak sorából kerül ki. Az egészséges birtokosok helyett ezekből egészül ki a magyar középosztály. Ezek termelik a város szellemi proletariátusát. Otthonról hiányzik az idegen nyelvismeret s igen gyakran a beléjük oltott vágy a magasabb műveltség iránt. Alig tesznek érettségit, ingyen vállalnak íróasztalt a városházán vagy valamely más hivatalban a későbbi kinevezés reményében. Nincs bennük kellő rugalmasság, életrevalóság és hajlandóság a szabad pályákon való küzdelemhez. Minden eljövendő vágyuk egy szerény nyugdíjas állás, amelyet pipaszóval el lehet látni. Jórészt ezek végzik tanulmányaikat mezői jogászokként, mert nem a jó képzettség a főcéljuk, hanem a mielőbbi álláshozjutás, hogy a nyugdíj-igény annál hamarabb kezdődjék.

E kép sivárságát enyhíti azok szerepe, akik ügyesen használják ki a lehetőségeket a mezőgazdasági ipar üzésére. Ennek Szegeden kétségkívül legjövödelmezőbb ága a paprika feldolgozása és árusítása. A világhírű szegedi rózsapaprika, amely török közvetítéssel Indiából jutott el Szegedre, nemcsak a termelők ezernyi kiségzisztenciájának és a kikészítők meg a paprikamalmok munkásainak nyújt szerény megélhetést, de tisztos polgári vagyonhoz juttatta az élelmeseket és vállalkozó szelleműeket. A külvárosi akácok utcák földszintes házsorai ennek a kispolgárságnak a megjelenítői.

Az a kép, amelyet Szeged lakosságának több mint harmadáról, 45.450 külterületen élő emberről festettünk, sajnos nem különleges szegedi, hanem többé-kevésbé országos jelenség. Magyarországon 1,604.846 lélek él külterületen. Ebből 1,055.945 csak a tanyavilág népessége. Nagy alföldi városaink közül Kecskeméten 44.679 (56.2%) a külbelki lakos, Debrecenben 50.441 (43%) Hódmezővásárhelyen pedig 20.186 (33.5%). Hogy ez a jórészt a török korszakból ittfelejtett rendszer Magyarország népességének még mindig oly tekintélyes részét tartja nehéz sorban, az az elmúlt boldog, békés és gazdag korszakok hibája. Különösen a kiegyezés után eltelt fellendülési és megfelelő anyagi eszközökkel rendelkező idő hagyta ennek a nagy kérdésnek megoldását a világháborúban kifosztott, szegény csonkaországra. Az aránytalan területi beosztáson nem segített, a tanyai település további divatjának nem állott útjába és a külterületi hatalmas tömegek sorsát az illető városokra bizta. Ezekben a 80-as évektől kezdve megvolt ugyan a jószándék, hogy legalább iskolák felállításával javítsanak a tanyavilág sorsán. Szeged, a többi várossal összehasonlítva, még a legtöbbet tett tanyai népessége érdekében. Többek közt 141 km műutat és 1927-ben 68. 1 km keskenyvágányú tanyai vasutat is épített. De a közigazgatás, bíráskodás, vallási és egészségügyi szolgálat terén az országnak éppen legmagyarabb területeit hanyagolták el. A liberalizmus gazdag korszaka ahelyett, hogy fegyelmezett alkotásokban megoldotta volna az alföldi magyarságnak ezeket az életbevágó kérdéseit, arra a könnyű állásonra helyezkedett, hogy ezeket átengedte az egyes kisebb területek szabad tevékenységének. A perifériák nemzetiségi vidékeit, amelyek ügyes kiskerületi beosztásokkal szállították a kormánypárti

¹ Települési szempontból azonban a város belterületével összefüggő Kertség területe is belterületnek minősíthető és így Debrecen külterületi lakossága csak 18.625 lélek (16%).

képviselőket, igyekeztek kedvező intézményekkel ellátni. Velük szemben a függetlenségi érzelmű nagy alföldi városokat sorsukra hagyták.

A tanyai közigazgatás jelenlegi hibái főleg onnan erednek, hogy az állami és társadalmi szervezetek nem vonták le a tanyai településnek a következményeit és nem alkalmazkodtak hozzá. A maguk falura alapozott szervezeteiknek a keretébe akarták beilleszteni a tanyai településeket is. Ennek lett eredménye a mai helyzet. Ezzel szemben olyan közigazgatási és gazdasági szervezetet kell létesíteni, amelybe a tanya is beilleszthető. Ennek a kiépítése már csak azért is szükséges, mert a tanyai településsel olyan gazdasági lehetőségek járnak együtt, amelyeket másképpen megoldani nem lehet. Már maga a munka- és a lakóhely egybeesése olyan különleges lehetőségeket rejt magában, amelyek a falusi üzemekben megvalósíthatatlanok.¹

Klebensberg országépítő munkájának egyik legnagyobb szabású célkitűzése volt a decentralizáció és az alföldi kérdés megoldása. A Magyary Zoltántól, majd Mártonffy Károlytól vezetett közigazgatásracionálizálási munkálatok pompás kiadványaikkal immár elvégezték a kodifikáció előkészítését. A kormány nagyszabású telepítési akciót tett folyamatba. Az ország egyik legakutabb kérdésévé vált a földbirtokreform. A mi nemzedékünknek nem szabad többé e sorsdöntő kérdések mellett elhaladnia. Mindenki érzi, hogy eljutottunk ahhoz az időponthoz, amikor céltudatos és határozott cselekvés híján az evolúció helyét könnyen a revolúció foglalhatja el. Ebben az áldozatos munkában a művelt magyar középosztálynak kell élen haladni. A magyar középosztály tehetősebbjeinek áldozatokat kell hozniok. Sok lemondásra és önfegyelmzésre lesz szükség. Társadalmunk ama rétegének, amelyik még mindig a gazdag Nagymagyarország korának szintjén akarja tartani életigényeit, engedni kell a közösségi gondolat és a szebb jövő érdekében.

A belvárost jórészt aszfalt borítja. Magyarország vidéki városai terei közül a szegedi Széchenyi-tér a legnagyobb (50.087 m²). Bármely világvárosnak becsületére válnék. A kultúrpalota neoklasszikus homlokzatával büszkén szökik a Tisza partjáról az ég felé. A középkori ónémet stílusban tartott egyetemi és egyházi épületekkel körülszegett Dóm-tér nem minden alap nélkül viseli a „szegedi Szent Márk-tér” nevet. A Dugonics-tér ércszobra kifejező harmóniába olvad az ősi fenyők koszorúzza központi egyetemi épülettel. A Tisza-part klinikasora egy lüktető nagyváros körvonalait sejteti. Alig kanyarodunk be azonban valamelyik mellékutcába, felszántott sziklaszilánkok váltják fel az aszfaltot, de csak egy darabon, hogy utat engedjenek a sár és por birodalmának. A 146 km belterületi utcából csak 70 km kövezett. A feltöltött belvárosból gödrökbe süllyedünk, melyekben megáll a talaj- és esővíz. Csatornának itt nyoma sincs, mert csak 58 km utca van ellátva burkolt csatornával. Itt a vízvezeték néhány utcai kút pótolja. A gáz régen megszűnt, a kisembereknek különben is megfizethetetlen lenne. Pár percre a transzparenséktől megvilágított, világvárosias Kárász-utcától bent vag)Tink az Alföld legsivárabb falujában.

Ez a külső ellentét osztja meg a város lelkeségét is. Egyfelől a szellemi kultúra legmagasabb intézménye a másfél évtized alatt csodálatosan kiépített egyetem, másfelől az irni-olvasni nem tudók százai (a 6 éven felüliekből még ma is 7%). Egyfelől az egyetem legmodernebbül felszerelt új klinikái és laboratóriumai, másfelől a tüdővészből szenvedők ezrei. Egyfelől a kir. ítélőtábla, az 5. honvédhadtest, a kir. tankerületi főigazgató-

¹ V. ö. Kiss István, Szeged tanyai közigazgatása. Közigazgatástudomány I. évf., Budapest, 1938., 81-93. és 165-200. 1.

ság és más egyházi és polgári hatóságok és hivatalok, főleg a rengeteg tanintézet igényes és magaskultúrájú tisztviselői, másfelől a szellemi proletariátus félművelt tömegei. Egyfelől a belváros minden választékos igényt kielégítő, fényes üzletei, másfelől a Trianon folytán mögöttes országrészét veszített nagyváros gazdasági megmerevedettsége. Sok téren lehetne még szembeállítani az ellentéteket, de talán ezek is elegendők a város szellemi arculatának megfestéséhez. A mának ez a rajza a múlt és a trianoni jelen összetevőinek eredője. A Hunyadiak egykori kiváltságos városát, amelyet IV. Béla már 1247-ben városi rangra emelt, II. Ulászló pedig 1498-ban a királyi városok sorába iktatott, a másfél évszázados török uralom csaknem teljesen elpusztította. A XIII. század végéről maradt Árpád-kori tornyon és a XV. század végén épült alsóvárosi szent ferenc-rendi templomon kívül úgyszólván semmi történelmi műemléke sem maradt a városnak. Még a vár máig meghagyott kis omladéka is XVIII. századbeli alkotás, amely legfeljebb a törökkori vár köveit rejtje magában. A török után a XVII. század végén Szegedet is ellepik rác telepések. Szinte az ország tükörképét láthatjuk Szeged népesedésének alakulásában, ha meggondoljuk, hogy az 1522. évi egyházi tizedlajstrom alapján a mohácsi vész előtt 8745 lélekre tehető a népesség száma. Viszont a török kiűzetése után az 1715-iki összeírás alapján a lakosság száma nem haladta meg az ötezret. Ekkor a családfők még mind magyarok voltak. 1720-ban azonban már 385 magyar mellett 19 szerb és horvát családfő van. A rácokon kívül németek, dalmátok, görögök, örmények özönlötték el nagy számmal a várost, úgyhogy a Palánk a XVIII. század végére majdnem tiszta német és rác lakosú lesz, a magyarság lélekszáma pedig felét is alig teszi a város lakosságának.

Sokáig tartják a németek, rácok és görögök kezükben a kereskedelmet. Ma már csak néhány bennszülött név jelzi a múltjukat. (így Aigner, Felmayer, Haris, Pfeilstifter, Szilber, Taschler, Wagner, Wolf, Zsótér stb.) Szinte csodálatos, hogy a török után idegenekkel betelepített város hogyan vált az idők folyamán színmagyarrá, sőt a magyarosítás déli fáklyahordozójává és hogyan érdemelte ki „a legmagyarabb város” díszítőjelzőt. Ma már csak az újszegedi szerb internátus (jelenleg a védőnői tanfolyam hajléka) és a Gyertyámos községtől fenntartott délbánati internátus (ma Szent Gellért-konviktus épülete jelzik, hogy a háború előtt még a középiskolai tanulóifjúság ezrei kerültek ki a délvidéki nemzetiségek sorából, hogy Szegeden magyar nyelven az ország hű fiaivá nevelkedjenek. A világháborút megelőzően talán ezen a téren nyilvánult Szeged városának legjelentékenyebb hatása. A piaristák 1721-ben létesített ősi gimnáziumától kezdve a tan- és nevelőintézetek légiói keletkeztek és árasztották széjjel a művelődés elemeit. Hogy a város vezető rétegében már régi idők óta megvolt a törekvés a magasabb kultúra iránt, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Szeged másfél évszázadon át küzdött egyeteme érdekében. A század tizes éveiben sajtója telve elégedetlenséggel, amikor a két új egyetemet Debrecenben és Pozsonyban állították fel. Amikor pedig a trianoni összeomlás után a menekült egyetemek elhelyezésére került sor, anyagilag egy város sem áldozott olyan sokat, mint Szeged városa.

Az egyetem céltudatos törekvése, hogy minél szervezettebben illeszkedjék bele Szeged szellemi légkörébe és kulturális, meg közegészségi életébe. Ennek a kölcsönös együttműködésnek egyetem és város egyaránt hasznát látja. Az egyetem hálás a nemes és bőkezű város iránt. Éppen ezért igyekszik kapcsolatokat teremteni Szeged magyar életével. Különleges kutatási területeket keres a maga számára az alföldi gondolat művelésében. Termékeny erőket óhajt szívni az Alföld ősi magyar talajából. A város pedig egyre inkább érzi közegészségügyének javulását az egyetemi klinikák és intézetek áldásos

működésének hatása alatt és kultúrájának belterjesebbé válását az egyetem intézményeinek, tudományos és irodalmi társaságainak, egyesületeinek és tanszemélyzetének működése következtében. Érzi, hogy milyen hatalmas erőforrásokat szerzett magának az egyetem működésével. Az egyetem szellemi vezérkarán kívül az a gazdasági hatás sem mellékes, amelyet az egyetem kétszáz főnyi tanszemélyzete, ugyanannyi segédszemélyzete és kétezer körül hullámozó hallgatósága előidéz. Magának az egyetemnek csaknem egymillió pengős személyi és egymilliókétszázézer pengős dologi költségvetése jelzi, milyen jelentékeny összegek kerülnek bele évenként a város gazdasági vérkeringésébe.

Bizonyos, hogy a világháború nyomán bekövetkezett átalakulás, amely sok mindent átértékeltetett velünk, kikezdte azt a nimbuszt is, amelyet Szeged népessége nagy számánál, gazdasági és forgalmi erejénél, valamint tanügyi művelő hatása következtében elfoglalt. Ez a nimbusz azonban új fényforrást kapott az egyetemben. A Szegeden eltöltött tizenhét esztendő ugyan még nem elegendő ahhoz egy egyetem és egy város életében, hogy a kölcsönhatások kimutathatók legyenek. Két tény azonban máris megállapítható. Az egyik, hogy a régi kolozsvári egyetem ez idő alatt Szeged egyetemévé vált s már-már csak hagyományaiban őrzi a nemes erdélyi patinát, de gyökerei beleereszkedtek az új alföldi humuszba. A másik pedig, hogy Szeged kultúrája és társadalmi élete ma már úgy összeforrott egyetemével, hogy nélküle alig lenne elképzelhető.

Kezdetben az egyetem a szegedi és környéki magyar szemében is csak a klinikát jelentette, ahová bevitte a beteget. Ma már azonban az egyetem tanárainak kezdeményezései egyre jobban belekapcsolódnak a város társadalmának munkájába és célkitűzéseibe. Itt nemcsak az egyetem közegészségtani, növénytani vagy állattani intézetének munkájára gondolunk, de ugyancsak megdobogtatta még a legsovinisztabb szegedi szíveket is, amikor 1937. októberében Szent-Györgyi Albert részben C-vitamin kutatásaiért elnyerte az orvosi Nobel-díjat. Miután Szent-Györgyi professzor hosszas kísérletezés során a szegedi paprikából nagyobb mennyiségű vitamint tudott előállítani, ez a körülmény a nagyvilágban igen népszerűvé és még jobban keresett cikké tette a szegedi paprikát.

Így verődik híd lassankint az inkább megosztó, mint egyesítő lokálpatriotizmus és a Szegedre bevándoroltak között. Mert lehet-e ideálisabb egybefogót elképzelni a szegedi élet tagoltságában, mint az egyetemet a maga szellemiségének kisugárzásában? A „körtöltésen belüli” városi és az idegenből Szegedre szakadt intellektuális elemeknek mielőbbi gyors és tiszta ötvözetétől függ a mostani Délvidék kulturális emelkedése és haladása.

Ma már a harmónia egyre fokozódik a bennszülöttek és az odavándoroltak, az egyetem és a város, a polgárság és a katonaság, a kültelek és a belváros polgársága közt. Azonban nem szabad felednünk, hogy Szeged lakosságának több mint egyharmada csak a statisztika szempontjából városlakó. Kulturális teherbírás szempontjából Szegedet körülbelül csak egy 50-60.000 lakosú kizárólag városi jellegű településsel lehet összehasonlítani.

Ha Szegednek nem is volt soha udvart tartó hercege, katedrális építő püspöke, irodalmi Helikonokat rendező grófja, de még csak kultúrigényekkel fellépő dzsentrije sem, ez a törökidő, árvízben elült, keverék népességű város annál büszkébb lehet, hogy a maga erejéből tudott megteremteni minden épületet, minden társadalmi és szellemi egységet. Nem hiába mondta Kossuth Lajos híres beszédében: „Szeged népe nemzetem büszkesége, szegény elárvult hazám oszlopa”. Szeged a polgári erények gazdagságából lelt Magyarországot első és legnagyobb vidéki városa.

A székesfőváros lakosságának szociális gondozása

ELŐADTA SCHÜLER DEZSŐ

Előadásom tárgyának fogalmi meghatározása és szemléltető bemutatása érdekében képzeletben egy elválasztó vonalat húzok. Ennek a vonalnak egyik oldalára a tágabb értelemben vett szociálpolitikai, – az egész társadalmat felölelő védelmi tevékenység, – a másik oldalára pedig a társadalomnak csupán egyes csoportjaira kiterjedő szűkebb-körű szociális gondozás kerül. Hangsúlyozni kívánom azonban, hogy a kétféle tevékenység szervesen összetartozik, céljuk azonos: a társadalom számbeli és minőségi megerősítése, ahhoz a küzdelemhez, amelyet a társadalomnak céljai megvalósításáért meg kell vívnia.

Ez a két tevékenységi kör a társadalom belső egységének szolgálatában is egybefut. A maga eszközeivel mindkettő az ellentétek megszüntetését, a társadalom harmóniáját munkálja. A tevékenységi köröknek szerves összeműködése biztosíthat csak a társadalomban egy olyan légkört, amelyben a meghatározott általános emberi életszínvonal alá süllyedés – ha kell, még a magasabb felemelkedés rovására is, – megállítható. Csak így teremthető meg az egyénből, a családból, a társadalomból kellő erő a közösség legmagasabbrendű kifejeződése -, az állam számára, mellyel célját leginkább elérheti.

A szociálpolitika a társadalom életének minden viszonyában jelentkezik. A társadalomnak ugyanis létérdeke, hogy önmagát fenntartsa, erősítse, tehát egészen természetes, hogy a saját maga védelmének szempontjait minden megnyilatkozásában érvényre juttatja. Éppen ezért a szociálpolitika keretét és határait szigorúan megvonni nem lehet. Kiterjed az a családnak – mint a közösség alapegységének – védelmére és felőleli az egészségügyi, népesedési stb. érdekeket, kiterjed az egyénnek a társadalommal való kapcsolataira, a jövedelem- és vagyoneelosztás kérdéseire, a kultúrjavak megszerzhetőségének biztosítására, a lakáspolitikára, a munkaviszonnyal kapcsolatos kérdésekre, a munkásvédelemre, a munkaerőkölcsre, a munkaidő rendezésére, a munkabérlpolitikára, a bérvédelemre, a munkásbiztosításra, a munkás és munkaadó közötti viszályok megszüntetésére stb.

A példaképen itt felsorolt tevékenységi köröknél a szociálpolitika közvetlen célzata szembetűnő. Vannak azonban olyan tevékenységi körök is, amelyekben a szociálpolitikai célzat csak az intézkedések tartalmi mélyén fedezhető fel; így a pénzügyi politikában, az igazságügyi igazgatásban stb.

A képzelt választóvonal másik oldalára – amint fentebb említettem, – a szoros értelemben vett szociális gondozás tartozik, amelynek fogalmi köre azokat a tevékeny-

ségeket öleli fel, amelyek a társadalom különleges helyzetben levő tagjainak védelmére és támogatására terjednek ki.

Hogy a szociális gondozás milyen körülmények folytán vált szükségessé, azt akkor látjuk tisztán, ha tudjuk, hogy az egyén saját érvényesüléséért a társadalom keretén belül küzdelmet folytat, amely küzdelemből, ha vesztesként kerül ki, elveszti azt az alapot, ahonnan a további küzdelmet felvehetne. És minél nagyobb a száma azoknak az elemeknek, akik a társadalom közösségi életéből ily módon kiesnek, annál nagyobb súly nehezedik a társadalomra, ami pedig valójában a társadalom gyengítésével egyértelmű.

Ennek a társadalmi kapcsolataiban megtámadott rétegnek a védelmét és a társadalom közösségi életébe való visszaállítását munkálja a szociális gondozás, amelynek eszköze az eltávolodás okához képest más és más. Mivel a társadalomtól való eltávolodás leggyakoribb oka gazdasági, illetve anyagi érdekű, a szociális gondozás alapeszköze is a leggyakrabban materiális természetű.

A világháború utáni idők inség problémája pár évvel ezelőtt olyan hatalmas súllyal nehezedett a társadalomra, hogy a vele foglalkozó tevékenység csupán az emberek pusztta létének biztosítására szorítkozhatott. Amikor azonban a nagyarányú inség nyomására a társadalom egymás után felépítette védelmi szervezetét és a gazdasági lehetőségek keretei között úgy, ahogy biztosította az egyén létfeltételeit, mind erősebben jelentkezett az a törekvés, hogy a szociális gondozás most már ne csak az egyén megmentésére, hanem az egyén megfelelő beállításával, a rendelkezésre álló eszközök helyesebb kihasználásával, a társadalom védelmére és megerősítésére is szolgáljon, illetve szervesen belekapcsolódjék abba a vonalba, amely a szélesebbkörű szociálpolitika célja felé vezet»

Mindezek után a két tevékenységi kör lényegét és egymáshoz való kapcsolatát talán azzal tudom a legjobban szemléltetni, ha az életfolyamatot egy állandóan folyó ütközethez hasonlítom, amelyben a szélesebbkörű szociálpolitika a csapatok elhelyezése és működtetése, a szűkebbkörű szociális gondozás pedig a tartalékok felszerelése és megfelelő beállítása.

Amíg az egész társadalomra kiterjedő szélesebbkörű szociálpolitika érvényesülését általában csak előírások és tilalmak és az azokra megállapított szankciók, addig a szorosabb értelemben vett szociális gondozás eredményességét a hatóságok és különböző szociális szervek közreműködése biztosítják.

Például a munkaidő szabályozása csupán előírás, amelynek érvényesülését a hozzá fűzött szankció biztosítja. Az ellenőrzés, a betartás elősegítése, a be nem tartás meggátolása a szűkebbkörű tevékenység. A szociális gondozást illető megállapításom megvilágítására megemlítem, hogy az elhagyott gyermekek gondozását a törvény kötelezővé tette, a gondozás azonban valósággá csak akkor lesz, ha az elhagyottság megállapítása után az arra illetékes szerv, a gyermekmenhely az elhagyott gyermeket gondozásra átveszi és gondozza.

A főváros lakosságának szociális gondozását illető intézkedéseket és eljárást a maga egészében egy rövid előadás keretében összefoglalni nem lehet. Ennek következtében most csupán annak a tevékenységnek ismertetésére szorítkozom, amit szociális igazgatás a keretében maga a főváros végez, vagy amiben közvetlenül résztvesz. Ezt annál inkább megtehetem, mert a szociális gondozás egyéb ágai az egyes szakigazgatási ágak keretében, vagy önállóan is sokkal szemléltetőbben ismertetethők és e tanfolyam keretében minden bizonnyal ismertetésre is kerülnek. Példaképpen utalok itt a hadigondozásra, a társadalombiztosításra stb.

A főváros lakosságának szociális gondozását, – hogy az egyes gondozási ágazatok összefüggését, egymásba kapcsolódását megfelelően szemléltethessem, – az emberi élet egyes állomásainak sorrendjében kívánom ismertetni, kezdve az Anya- és csecsemővédelemmel és befejezve az aggok gondozásával.

Az Anya- és csecsemővédelem – lényegében – küzdelem egyrészt az egészséges születések biztosítására, másrészt küzdelem a gyermekhalandóság megakadályozására, illetve csökkentésére. Az ellenfél mindkét esetben rendszerint a tudatlanság és a szegénység. Ezért az idevonatkozó rendelkezések az alacsonyabb értelmiségi fokon álló anyák felvilágosítását, szegénység esetére pedig az anyagi támogatás intézményes biztosítását szolgálják.

A belügyminiszter az Anya- és csecsemővédelmet a hozzá fűződő nagyjelentőségű nemzeti érdekekre való tekintettel állami feladatnak nyilvánította, de miután „a sikeres megoldáshoz a társadalom áldozatkészségére múlhatatlanul szükség van”, – a védelem országos megszervezését a 39.088/1917. sz. körlevelével, az anyák és csecsemők védelmére 1915-ben megalakult társadalmi egyesületre, az Országos Stefánia Szövetségre bízta; majd a 135.840/1917. sz. körrendeletével az Anya- és csecsemővédőnöi intézmény megszervezésére is az Országos Stefánia Szövetséget hívta fel.

A Szövetség megbízását a 151.317/1917. N. M. M. sz. rendelet megerősíti és ugyanakkor felhívja a törvényhatóságokat, hogy a Szövetség működését szabályrendelet alkotásával is támogassák. A rendeletben foglalt figyelmeztetés szerint a törvényhatóságok saját hatáskörükben nem állíthatnak fel Anya- és csecsemővédő intézeteket, mert a védelmi munka országos szervezetének kiépítése a kormány által jóváhagyott egyöntetű terv szerint kell, hogy történjék. A Szövetség működésének eredményesebb tétele érdekében az állami anyakövetők minden születésről és minden csecsemő, vagy kisdéd elhalálzásáról 24 óra alatt kötelesek az Anya- és csecsemővédő állomásokat értesíteni.

A székesfőváros e védelmi ágazatának jelentőségét mindig nagyra értékelte s bár erre vonatkozó szabályrendelete még nincs, az együttműködést a gyakorlatban sokkal szélesebb alapokra építette ki, mint ahogy arra a fennálló rendelkezések értelmében köteles lett volna. A főváros a Szövetséggel karöltve 20 védőintézetet tart fenn, melyeknek nemcsak a dologi kiadásait, hanem személyi kiadásaiik jelentékeny részét is fedezi. Ezen felül 6 bölcsődét és kisdéd napközi otthont is tart fenn, amelyek azonban szintén a Szövetség szakirányítása alatt állanak.

Az Anya- és csecsemővédelem munkájának legfontosabb szervei a védőintézetek, ahol a tevékenység legnagyobb része folyik. A védőintézetek munkája kiterjed a terhesek védelmére, a terhesség 6-7. hónapjától kezdve, a gyermekágyas anyák gondozására, a csecsemők és kisdédek szociális és egészségügyi védelmére a 3-ik életévük betöltéséig és kiterjed a felvilágosító, tanácsadó és propagandaszolgálatra is.

Az anyák 0-1 éves csecsemőjüket munkábanélés előtt a bölcsődékben helyezhetik el, ahol a csecsemőket egész napon át gondozzák és szükség esetén az anyát - amikor gyermekét hazaviszi, – a főváros terhére ingyenesen mesterséges tápszerrel is ellátják. Az intézetekben lehetőség van arra is, hogy anyák csecsemőjükkel együtt vétesse-nek fel. Ezek az anyák látják el a házimunkákat, de munkájuk ellenében lakást, ellátást, ruházatot és kisebb készpénzdijazást kapnak.

A kisdéd napközi otthonokban az 1-3 éves korú kisdédeket gondozzák reggeltől

estig. A gondozás általában díjtalan, fizetésre képes szülők azonban térítési díjat fizetnek, napi 15-30 fillért.

Az intézeti gondozás mellett a főváros a rászoruló terhes és szoptató anyák, a csecsemők és kisdedek részére tej segélyezést is rendszeresített, amelynek keretében az elmúlt év folyamán közel egymillió liter tejet osztott ki. – A védelem eredményességének fokozása érdekében „vándor” csecsemőkelengye-akciót is szervezett és a Szövetség ajánlása alapján szegénysorsú anyáknak 8-10 havi használatra csecsemőkelengyét kölcsönöz.

Az az irányvonal, amely az Anya- és csecsemő, valamint kisdedvédelemtől indul ki, a gyermek gondozásánál egy új szakaszhoz érkezett és azon keresztül folytatódik a szociális munka végcélja, a társadalom jobb jövőjének megteremtése felé.

A gyermekvédelem fogalmi körébe tartozó tevékenység a nemzet magasabb kulturális és erkölcsi színvonalra emelését a gyermekek keresztül kívánja munkálni.

A gyermekvédelem a közigazgatási gyakorlatban két részből áll: 1. az általános vagy belügyi gyermekvédelem, 2. az igazságügyi gyermekvédelem. A két elnevezés tulajdonképpen nem más, mint annak megjelölése, hogy a tevékenységek a legfőbb felügyelet szempontjából hova tartoznak. Az általános gyermekvédelem keretébe tartozik az árvák védelme, az anyagilag és erkölcsileg elhagyott gyermekek védelme, a munkában, foglalkozásban lévő gyermekek védelme, az egészségügyi gyermekvédelem, a testi és szellemi fogyatékosokban szenvedő gyermekek védelme, – az igazságügyi gyermekvédelem keretébe pedig a fiataikorúak bíróságának és a fiataikorúak felügyelő hatóságának működése, valamint a javítónevelés tartoznak.

Minket itt tulajdonképpen csak az általános gyermekvédelem érdekel, amennyiben az azt ellátó állami és más szakigazgatási tevékenység kiegészítésére jogszabályi előírások alapján, vagy előírások nélkül is a főváros a különleges szociális érdekekre való tekintettel maga tart fenn intézményeket.

A gyermek nevelése és gondozása természetesen a szülő, a család kötelessége, azonban ennek a kötelességének a család nem minden esetben tud eleget tenni. Ilyen esetekben kell a szociális gondozás keretében gondoskodni a gyermek értelmi és testi fejlesztéséről, a családi nevelés és gondozás pótlásáról. Erre szolgálnak az óvodák, gyermekotthonok, napközi otthonok, kiegészítve a gyermekétkeztetéssel, gyermekfelruházással, az árvaházak és nevelőotthonok.

Az óvoda célját az 1891: XV. te. 1. §-a aképpen határozza meg, hogy a 3-6 éves korú gyermekeket szülőik távollétében az őket érhető veszélyek ellen védik, ápolják, gondozzák, rendre, tisztaságra szoktatják, iparkodnak ügyességüknek, értelmüknek, kedélyüknek korukhoz mért fejlesztésével testi és szellemi fejlődésüket elősegíteni. Tanításnak azonban az óvodában helye nincsen.

A főváros 87 óvodája közül 50-et a szükségnek megfelelően fokozatosan gyermekotthonná alakított át, a többiben pedig az óvodai foglalkozást napközi gondozással egészítette ki.

A gyermekotthonok összes férőhelye ezidőszerint – könnyebb megjegyezhetőség érdekében kerek számot mondok – 4.200 (a gondozott óvodás gyermekek száma pedig 3.800). A gyermekek a gyermekotthonokban reggelit, tizórait, ebédet és uzsonnát kapnak.

Azokban az óvodákban, amelyekben még nincs gyermekotthoni gondozás, a gyermekek foglalkoztatása délelőtt 9-től 11 óráig és délután 2-től 4 óráig tart. Minthogy azonban a munkában lévő anyák gyermekei 11 órától 2 óráig gondozás nélkül marad-

nának, a főváros ezekben az óvodákban 11 órától 2 óráig napközi gondozást vezetett be a gyermekeknek ebédet is ad.

A gyermekek napközi gondozását a 72.078/1916. B. M. sz. rendelet rendszeresítette, azzal a céllal, hogy a háborúba bevonult katonák munkáját pótló anyák gyermekeinek felügyeletéről és gondozásáról gondoskodás történjék. A rendeletben megjelölt ok megszűnt, de az anyák keresete utaltságában új ok keletkezett, amely az intézménynek nemcsak fenntartását, hanem fokozott kiépítését teszi szükségessé. – Az iskolákkal kapcsolatos napközi otthonok reggel 8 órától délután 5 óráig két csoportban foglalkoztatják a gyermekeket, közben ebédet nyújtanak részükre. Hogy az óvodai és iskolai ebédeltetés méreteiről képet adjak, közölnöm kell, hogy annak keretében az 1938. év folyamán közel 6 millió adag ebéd került kiosztásra.

A gyermekek védelmét a főváros gondozásán felül jelentős anyagi támogatással is szolgálja. Az ebédeltetés mellett reggeli tejosztást és tízórai osztást, gyermekfelruházást és gyermekcipő javítást is rendszeresített.

A székesfőváros iskolai gyermekvédelmét két párhuzamos, egymással szoros kapcsolatban működő intézmény: az iskolaorvosi és az iskolanővér! intézmény látja el. Mindkét intézmény működése kiterjed a székesfőváros által fenntartott kiseddóvókra, elemi, polgári és középiskolákra, különböző szakiskolákra és tanfolyamokra. Az iskolaorvosi intézmény a tisztifőorvos irányítása alatt áll és ugyancsak a tisztifőorvos irányítása mellett, az iskolaorvosokhoz beosztva, gondozónővérek látják el az intézmény adminisztratív munkáját és az egészségügyi tanulmányi és nevelésügyi szempontból szükséges látogatásokat.

Az iskolanővérek végzik az iskolai gyermekvédelem munkájának szociális, karitatív és erkölcsvédelmi részét. Az iskolanővéri intézmény összekötő kapocs a gyermekvédelem hatósági és társadalmi szervei, valamint az iskolás gyermekek, a szülői ház és az iskola között. Az iskolanővérek száma ezidőszereint a vezetővel együtt 33.

Az árvák eltartására árvaházak állanak rendelkezésre. A főváros 5 árvaházában kerek számban 600 gyermek nevelődik és különböző társadalmi intézményekben még 100 árva tartásának költségeit viseli a főváros. Azok a gyermekek pedig, akiknek szülői a gondozásban valamilyen oknál fogva átmenetileg akadályozva vannak, átmeneti otthonban nyernek elhelyezést.

A gyermekeknek értelmi és egészségügyi fejlődéséhez játékokra van szükségük. Ezt az érdeket a főváros figyelembe vette és a város különböző helyein játszótereket létesített.

Különösen a nagyvárosi gyermeknél igen fontos levegőváltás biztosítására üdülő- és nyaralótelepeket rendezett be és amellet szünidei nyaraltatás útján is igyekszik megadni a gyermekeknek mindazt, ami egészséges fejlődésükhöz elengedhetetlenül szükséges. Az elmúlt évben 13.000 gyermek részesült üdültetésben.

Mint ahogy valamennyi rászoruló gyermek nyaraltatására nem volt lehetőség, a főváros az itthon maradottak részére kirándulóházakat létesített, ahová a nyári napközi otthonba járó gyermekeket felügyelőik egésznapos kirándulásokra viszik. A kirándulásokon a gyermekek ebédet és uzsonnát kapnak.

Ennél a kérdésnél külön is kiemelem a fővárosnak egyik igen kedves intézményét, a Mahunka-gyermeküdülőt, amely az óvodás korú gyermekek évközi üdültetésére szolgál. Az intézmény 50 férőhelyes.

A népiskolából kikerülő ifjúság szociális gondozását szolgáló szervezet, sajnos, még kezdeti korát éli. Az első komoly lépés ebben az irányban az alapítványi fiúotthon, amely most van szervezés alatt és amely az elhagyott és züllés veszélyének kitett gyermekek gondozását és ipari pályára való kiképzését lesz hivatott ellátni. A tervek szerint a növendékek 14 éves korukban kerülnek az intézetbe és addig maradnak ott, amíg ipari, vagy kereskedelmi pályára teljes kiképzést és elhelyezést is nyernek. Ez az első ilyen célú intézmény 60 férőhellyel fog rendelkezni, azonban vele kapcsolatban lesz egy fiúotthon, amely a 3-14 éves korú gyermekek átmeneti otthonául fog szolgálni. Egyébként ma még e csoport védelmének és gondozásának gerincét a tanoncok étkeztetése, felruházása, tanszer-, könyv- és pénzsegélyezés, az iskolán kívüli népművelő bizottság tanoncvédelmi munkája és a tanoncüdültetés alkotják. Tanoncotthona a fővárosnak ezidőszerint még csak 3 van, azonban kezdeményezésére és támogatásával társadalmi úton egyre több és több tanoncotthon jön létre, úgy, hogy a tanoncok számára már ma is mintegy 800 férőhellyel több mint 20 otthon áll fenn.

Végül megemlítem a settlementek keretében folyó ifjúságvédelmet, a settlementekben alakított ifjúgárdák és leány körök munkáját. Ezekben a körökben történik az ifjúság oktatása, a foglalkoztató műhelyekben és munkaiskolákban a szabadidőnek munkával való kitöltése, az ifjúságnak munkára való nevelése.

Abból, hogy az ifjúságvédelmet hiányosnak mondtam, és hogy az ágazattal röviden végeztem, nem szabad arra következtetni, hogy az ifjúságvédelem terén más, mint amit elmondtam, nem történt. Az ifjúságvédelemnek ugyanis ez alkalommal csupán azzal a részével foglalkozhattam, amely kifejezetten a szociális igazgatás körébe tartozik. Ezen felül pedig jelentős és szép intézmények vannak, amelyek az egyes szakigazgatások keretében töltik be nagy jelentőségű szociális hivatásukat és amelyek az említett szakigazgatási ágazatok keretében minden bizonnyal ismertetésre kerülnek. Utalok itt a leventeintézményre, és az annak keretében működő szociális intézményekre, a cserkészetre, a hadiárvak védelmére» stb.

A felnőttek gondozásában a főhelyet az inségenyhítés, az Ínségesek gondozása foglalja el, ezért vele behatóbban kívánok foglalkozni. Hogy az inségenyhítés szerepét megérthessük, ismernünk kell azokat az okokat, amelyek az Ínséget felidézik. Ismernünk kell az okokat azért is, hogy a bajok orvoslására megfelelő gyógyszert, helyes eszközt alkalmazhassunk.

Az elmúlt idők tapasztalatai alapján az inség okait két főcsoportba oszthatjuk. Ezek: 1. az elemi csapások (árvíz, tűzvész stb.), 2. gazdasági okok (tőkepusztulás, gazdasági pangás, munkanélküliség stb.).

A mai inségprobléma kezdeti oka gazdasági volt, a harmincas évek elején fel lépett nagyarányú munkanélküliség. Az orvoslás gyógyszerének tehát a munkanélküliség megszüntetésének kellett volna lennie. A főváros a diagnózist már a probléma jelentkezésekor felismerte és nagyarányú közmunkák megindításával igyekezett azt orvosolni. Számottevő eredményt azonban az arányokra való tekintettel elérni nem tudott. Olyan eszközöket kellett igénybe vennie, amelyeknek hatása alatt a probléma egyes csoportokat illetően erkölcsi térre is átsiklott.

Az ellenszolgáltatás nélkül nyújtott segélyezés demoralizáló hatása az inségesek magatartásában, munkaképességük és erejük elvesztésében már korán jelentkezett. Ezért a főváros átmenetképpen a munkakészség igazolását jelölte meg az inségesek segélyezésének feltételéül. Ezt az intézkedést véglegesnek tekinteni nem lehetett, és csak

azért került alkalmazásra, mert nem álltak kellő mennyiségben rendelkezésre azok az eszközök, amelyekkel a végleges rendezést meg lehetett volna oldani. Az inség ugyanis olyan időben jelentkezett, amikor a gazdasági válság az egész társadalmat megrendítette, amikor nagyobb áldozatokat tőle kívánni sem lehetett.

A gazdasági viszonyok bizonyosfokú állandósulása mellett azonban már a végleges megoldásra is gondolni kellett. A munkakészség igazolásán alapuló segélyezési rendszer 1934-től kezdve az Ínségesek szelektálását, a munkakerülők kiválasztását már elvégezte s így egy olyan csoport maradt csak vissza, amellyel a szociális gondozás célja szempontjából kell foglalkozni.

A munkakészség igazolása ellenében való segélyezés rendszere a maga hivatását betöltötte, de nem biztosította a munkaerő és készség megőrzését és amellet a keretében végzett munka sem bizonyult olyan értéknek, amely a befektetéssel csak arányban is állott volna. Egy hatalmas csoportot pedig azáltal, hogy a munkakészség igazolásának kötelezettsége csupán a 18-55 éves korú férfiakra terjedt ki, – teljesen kikapcsolt, lemondva arról az értékről, amit azok munkaerejükkel és készségükkel a társadalom számára jelenthettek.

A teljes védelmet kívánja biztosítani az elmúlt nyáron életbelépett az az új rendszer, amely az inségeseket a bennük a társadalom számára mutatkozó érték szempontjából két csoportra osztja. Az egyik a teljesértékű munkára képes munkanélküliek, a másik pedig a csökkent munkaképességűek csoportja. Az első csoportra vonatkozóan a cél a még meglévő munkaerő és munkakészség átmentése, a másodikra vonatkozóan pedig fokozatos munkára neveléssel a munkakészség megteremtése és fejlesztése, az emberi önbizalom felkeltése. A rendszer alapja az első csoportot illetően a munkával való segítés, a másodikat pedig a munkaképességhez mért munka ellenében való segélyezés.

A rendszernek természetesen anyagi korlátokat szab a szociális teherviselőképesség. Az anyagi kereteket figyelembe kellett, hogy vegye a rendszer is s így a főváros munkaképes inségesei számára csak olyan mértékű munkát nyújthat, amelynek ellenértéke a gazdasági lehetőségek szerint egy egyénre juthat. Ezen a korlátozáson kívül azonban határt szab az a megfontolás is, hogy a főváros nem vállalhatja magára az egyesek munkával való állandó ellátását. A munkának tehát, amelynek háttérében a készség és munkaerő védelmének szempontjai állanak, olyannak kell lennie, hogy az egyént a munkapiac állandó keresésére utalja és ne engedje, hogy a munkakeresés feladatát az egyén végleg a közre hárítsa. Figyelemmel kellett lenni a munkapiacra, különösen a munkapiacon előforduló idénymunkákra és ügyelni, hogy az inségeseknek az elhelyezkedésre való lehetősége minden időben biztosítva legyen. Ezeknek a szempontoknak kellett jelentkezni a munka gyakoriságának és árának megszabásánál.

Az elvben felépített rendszer a gyakorlatban akképen nyert megvalósítást, hogy minden teljesértékű munkára képes munkanélküli inséges havonta 8 órai munkaidő mellett 12 munkanapon át dolgozik és munkájáért – 34 filléres órabérrel – rendes díjazást kap. A segélyezésnek ez a mérve az a maximum, amit rendes körülmények között egy magános Ínséges segélyképen a fővárostól kaphat. Abban az esetben azonban, ha az inségesnek családja van, a 12 napra járó munkabéren felül családtagonként mintegy 6 pengő értékű kiegészítő segélyt is kaphat. A rendszer lehetőséget ad a gondozási szempontok érvényesítésére is, amennyiben ha fennforog az a veszély, hogy az inséges keresetét nem megfelelő beosztással, vagy nem az elsőrendű szükségleteinek kielégítésére használná, – a bért természetbeniekben lehet kiadni.

Az ebben a keretben végzett úgynevezett szükségmunkák komoly, teljes munkaerőt kívánó munkák, szemben az inségmunkákkal, amelyeket csökkentett munkaidő mellett a csökkent munkaképességűek végeznek.

A másik csoport – amint jeleztem – a csökkent munkaképességűek csoportja. Ez a csoport az, amelybe azok tartoznak, akikkel szemben a hatóságnak nemcsak türelmet igénylő gondozást, hanem szigort is kell alkalmazni. Ez a csoport az, amely leginkább hatása alá került a demoralizáló segélyezésnek. A megfigyelések szerint ez a csoport süllyedt a legmélyebbre, és erkölcsi és fizikai életszínvonalát igen rugalmasan a munka nélkül szerzett támogatás mértékéhez szabja. Ezért ennek a csoportnak rendszeresen beállított segélyezése, – miután a paraziták kitenyésztését szolgálja, – a társadalom érdeke ellen van.

Ezt a tömeget elsősorban erkölcsi neveléssel, szeretetteljes gondozással kell felemelni, de ha azzal nem lehet, hatósági szigorral az esetleges tragédiák megelőzését szolgáló fokozott szakszerű gondozó ellenőrzés mellett a segélyek szűkreszabásával, vagy esetleges megvonásával kell talpraállásra kényszeríteni. A csökkent munkaképességű inségesek a segélyt munka ellenében kapják, amikor is a kapott segélyek ellenében azok értékével egyenlő mértékben tartoznak munkát szolgáltatni. A csökkent munkaképességűek 6 órai munkaidővel számított egy napi munkája számítási kulcs gyanánt 2.– pengőben állapított meg. A munkáltatás célja itt nem csupán értéktermelés, a költségeknek produktumban való visszatérítése, hanem inkább a munkaerő és a munkakészség megteremtése és fokozása.

A felnőttek megsegítésére a következő eszközök szolgálnak:

pénzsegély, tejszegély, ebédsegély, élelmiszercsomagok, élelmiszeraltványok, ingyenkenyér, leves, ruha- és cipősegély, tüzelőszer-segély, lakbérsegély, szegény betegek ingyenes orvosi kezelése, ingyen gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök kiutalása, gyógyfürdő ingyenes használata, hajléktalan menedékhelyek fenntartása, szükséglakások. Vannak még intézmények, amelyek a lakosság szociális védelmét és gondozását szolgálják, amelyeknek ismertetésével a továbbiakban külön kívánok foglalkozni.

Külön említem meg a szellemi szükségmunka-akciót, amelynek keretében az értelmiségi inségesek részére nyújt a főváros támogatást oly módon, hogy őket, szociális munkakörbe beosztva, munkájuk ellenében segélyezi. A foglalkoztatott szellemi szükségmunkások átlagszáma 900 körül van. Egyedülállóak 60 pengőt, a családfenntartók pedig az általuk eltartott feleség, felmenő ágbeli családtagok, valamint a 20 éven aluli gyermekek után az első személynél 10 pengővel, minden további személy után pedig 5-5 pengővel nagyobb segélyt kapnak.

A szellemi szükségmunkások végzik a közsegélykérők viszonyainak vizsgálatát és ellenőrzését, a segélyezést közvetlenül ellátó kerületi népjóléti osztályokban a szegények és inségesek nyilvántartásával kapcsolatos kezelési munkákat és végzik a munkaképtelen szegények ellátására szervezett alamizna megajánlási akció keretében a megajánlások gyűjtését és a megajánlott adományok beszedését.

Részletesebben kívánok foglalkozni a hajléktalanok ügyével is. – Az igazgatás keretében a hajléktalanok elhelyezésére menedékhelyek és szükséglakások szolgálnak. Menedékhelyeken a családi kereteken kívül élő magános hajléktalanok, szükséglakásban pedig a hajléktalan családok, elsősorban a nagy létszámú családok nyernek elhelyezést.

A hajléktalanok menedékhelyein a hajléktalanok nemcsak menedéket, szállást, hanem ellátást is kapnak. A munkaképtelenek ingyenesen, a munkaképesek azonban

egy havi ellátásukért havonta 10 napon át napi 6 órai munkát kötelesek végezni. A menedékhelyre való beutalást, valamint a főváros területén tartózkodó összes hajléktalanok segélyezését, erkölcsi gondozását és nyilvántartását az e célra létesített központi iroda látja el.

A szükséglakásügyet a múltban az általános segélyezéstől teljesen elkülönítve kezelte, a főváros és a szükséglakások használatáért használati díjat szedett. Minthogy azonban az esetben, ha a használati díjat nem fizették, semmiféle szankció nem volt, a szükséglakások a lakbórmorálra olyan káros hatást gyakoroltak, amely hatás a jövőt illetően beláthatatlan következménnyel fenyegetett.

A kilakoltatás ténye nem jelentett hátrányt, hanem miután a szükséglakás használatáért is csak elvétve fizettek, az ingyen lakás révén inkább jelentős előnyt. Ezért a kereslet annyira megnövekedett, hogy bár a főváros egymásután létesítette szükséglakásait, – a mutatkozó hiány mind nagyobb és nagyobb lett.

Ezért a főváros a szegénygondozó és inségenyhítő tevékenységnek az elmúlt nyáron történt átszervezésével kapcsolatban a szükséglakással való segélyezést is bekapcsolta az általános segélyezés keretébe és arra vonatkozóan is érvényesítette a munkabeli ellenszolgáltatás elvét.

A munkaszolgáltatás idejének megállapításánál a lakásszükséglet legolcsóbb kielégítése szolgál alapul. A lakásszükséglet legolcsóbb kielégítése – Budapesten ágybérletet nézve – havi 12 pengő. Ennek megfelelően a szükséglakás használati értéke is 12 pengőben állapított meg. Ezért az inséges szükséglakó havonta napi 2 pengőre értékelt 6 napi munkát, úgynevezett inségmunkát tartozik végezni. Abban az esetben azonban, ha olyan foglalkozása van, amely mellett a szükséglakással való segélyezés még indokolt, de általa a munkaszolgáltatás lerovásában az inséges akadályozva van, lehetőséget adott a főváros arra, hogy az inséges a munkaszolgáltatást havi 6 pengős térítéssel megváltsa. Ebből kifolyólag szükséglakásban ellenszolgáltatás nélkül csupán a munkaképtelen szegények lakhatnak, viszont a lakás használati értéke a munkaképteleneknek általában adott lakbérsegélyek visszatartása révén megtérül. A munkaszolgáltatás megváltási összege látszólag igen kicsi, de a megállapításnál az a szempont szolgált irányul, hogy ha az inséges dolgozik, – vagy annyit keres, hogy a szükséglakásra nem szorul rá, s akkor onnan el is távolítják, vagy pedig kevesebbet keres, s akkor nem lehet olyan összeget megállapítani megváltási összegül, amit megfizetni ne tudna, vagy egyéb elsőrendű életszükségletek kielégítésének rovására tudna csak megfizetni.

A székesfőváros szükséglakásainak száma, – ismét kerek számot mondok, – 7.000 és a lakásokban összesen – kerek számban – 31.000 lélek lakik.

A főváros közönségének szociális gondozása keretében kell beszélni a lakáspolitikáról is, amely szociális jelentőségét egyrészt munkaalkalmak teremtése, másrészt megfelelő és olcsó lakások termelése révén kapja meg. A főváros állandóan napirenden tartja a kislakásépítés kérdését és kislakásépítési programja megvalósításra készen áll. E program harmas feladat megvalósítását tűzte ki célul: 1. a hajléktalanok elhelyezésének biztosítását, 2. a magánépítkezés előmozdítását és fokozását és 3. olcsóbéru fővárosi kislakások építését.

Még a világháború előtti nagyarányú lakáspolitikai programja keretében építette a főváros a VI. kerületi Népszállót, a tömegszállásra járó csekély keresetű munkások jobb elhelyezésének biztosítása érdekében. A szállóval a főváros a munkásság kultúrájá-

nak emelését is szolgálni kívánta és ezért úgy szereltette fel azt, hogy rendeltetésének minden tekintetben megfelelhessen. Társalgót, olvasótermet, kölcsönkönyvtárat rendezett be s ezenkívül fürdő és fertőtlenítő helyiség áll a lakók rendelkezésére. A lakók elhelyezése éppen az elérendő cél érdekében nem közös helyiségekben történik, hanem minden személy külön hálófülkét kap. A szállónak 438 ilyen hálófülkéje van.

Az inséges idők lakáspolitikája keretében létesítette a főváros a Városszéli Telep-et, ahol minden lakáshoz egy gazdasági épület és körülbelül 300 négyszögöl kiterjedésű terület tartozik, amelyen a telepes család megfelelő szakirányítás mellett kertgazdálkodást köteles folytatni. A telepítésnek az a célja, hogy a szegényebb néprétegekhez tartozó, főként sokgyermekes családokat egészséges és olcsó otthonhoz juttassa, létfenntartásukat megkönnyítse és őket gazdaságilag megerősítse.

A telepen ikerházas rendszerben épült fel 102 ikerház, 204 szoba-konyhás lakással. A telepen kerek számban véve mintegy 1.000 lélek lakik s ez a nagy létszám, valamint a telepnek a város belterületétől való nagy távolsága tette szükségessé azt, hogy lehetőség adassék a teleplakóknak arra, hogy a legfontosabb szükségleti tárgyakat a telepen szerezhessék be, kulturális szükségleteiket ott elégíthessék ki, amelletts gyermekeik elemi iskoláztatása és valamennyiök egészségügyi gondozása helyben legyen biztosítva. Ezért a főváros a telepen iskola, kultúrház, orvosi rendelő és üzletház céljára külön-külön épületeket emelt, később pedig a távolságra való tekintettel a MÁV-val történt megállapodás alapján a főváros költségére a telep mellett húzódó budapest-miskolci vasútvonalra megállóhely létesült.

A szegénysorsú lakosság részére, szabadidejének konyhakerti gazdálkodással való hasznosítása érdekében családi kertbérletek létesültek. Erre a célra 22.600 négyszögölnyi terület áll rendelkezésre 180 család között felosztva.

A főváros lakosságának szociális érdeke tette indokolttá a fővárosi népfürdők és Dunafürdők létesítését is, amelyeket részben ingyenesen, részben önköltségi áron bocsát a főváros rendelkezésre. Két napfürdő, két Dunafürdő, két ingyeneszoda néven ismert ingyenes Dunafürdő és egy strandfürdő áll az arra rászorulóknak rendelkezésére.

A fürdőügy után emlitem meg – habár rendszer szerint talán nem így következnek, – de az életben sajnos, annál inkább – a dunai életmentést, amit a főváros a m. kir. rendőrséggel karöltve tart fenn. A mentőállomások és motorcsónakok a főváros tulajdonát képezik és a fenntartás költségeihez is jelentős mértékben hozzájárul, a mentőszolgálatot azonban a rendőrség látja el.

Mint különleges szociális intézményt emlitem meg a Városházi Diétás Éttermet, amelynek az a rendeltetése, hogy azok részére, akik anyagi helyzetük miatt szanatóriumban, vagy kórházban nem gyógykezeltethetik magukat, vagy akik az orvos által előírt diétát otthon elkészíteni nem tudják, diétás étkezést biztosítson. Az ebédek ára körülbelül a kisvendéglői ebédek árával van egy szinten.

A Városházi Diétás Étterem jelentősége azáltal, hogy az csak kisebb körnek, a társadalomnak csupán a középrétegeinek sorsát szolgálja, ezidőszent még annak ellenére is, hogy a magánvállalkozásnak ilyen feltételek (orvosi irányítás, diétásnövéri ellenőrzés, ár) mellett működő üzeme nincs, – csökkent, a főváros azonban az étteremmel kapcsolatos fiókintézmények kiépítésével, a szegényebb helyzetűekre és elsősorban a munkásokra való kiterjesztésével már a közeljövőben nagyjelentőségű áldásos szerepet az kívánja az intézményt juttatni.

A gondozási ágazatok ismertetésének a végére hagytam a munkaképtelen sze-

gények gondozását, holott ez az ágazat volt az első, amely mellett a többi az idők folyamán a szükség parancsszavára fokozatosan épült ki.

Pest-Budán az intézményesnek mondható szociális gondozás első nyomaira a XVIII. század elején találunk. Ez az intézmény félig kórház, félig szegényház volt, menedékhelye a szegényeknek, a magukkal tehetetlen koldusoknak. A XIX. század elején azonban a két ágazatot már elkülönítve látjuk. A szociális gondozás alapjait a Pesti és Budai Asszonyok Jóltevő Egyesületei fektették le, amely egyesületek az 1816/17. évi inséges esztendőben beállott nyomor enyhítésére alakultak meg. Az egyesületek intézkedéseiben még megtaláljuk azokat az elemeket, amelyek a mai szegényügyi eljárásnak is igen fontos tényezői. Az egyesületek célkitűzéseiben megtaláljuk a megelőzés gondolatát is és azt a gondosságot, amellyel a tényleges támogatásra szorultságot nyomozás útján igyekeztek megállapítani.

A hatóság tulajdonképpen csak az 1800-as évek közepén kapcsolódott be a szegények gondozásába, de abban a népesség szaporodásával kapcsolatban jelentkező szükség nyomására azután rohamosan vezető helyet kapott. A községi törvény már körülhatárolt feladatot hártott a közületekre, kimondván, hogy az illetőségi község szegényei eltartására köteles. Ez a törvény lett az alapja annak a nagyarányú szociális tevékenységnek, amelyet a közületek fokozatosan kiépíteni voltak kénytelenek.

A szegényellátási kötelezettség kérdésében a 6.000/1931. M. E. sz. rendelet fordulópontot jelentett. Ez a rendelet elejtette a szegényügyi illetőséget és a szegények ellátási költségeinek viselését – német mintára – a lakóhely kötelességévé tette. E rendelet alapján keletkezett jogvitákból kialakult joggyakorlat fogalmi meghatározásokat is hozott, amennyiben a szegénység fogalmát az inséges fogalmától elválasztja és kihangsúlyozza, hogy a lakóhely csak a munkaképtelen szegények tartási költségeinek viselésére köteles, miután csupán ezek a költségek terhelik a község háztartását, míg az inségesek támogatására a céladó jellegű inségjárulék szolgál.

Ismét újabb fordulatot hozott a kérdésben a 172.000/1936. B. M. sz. rendelet, amely a koldulást eltiltva, a munkaképtelen szegények teljes eltartását tette a helyi hatóságok kötelességévé, megengedve azt, hogy az a város vagy község, amely e kötelezettségének háztartása keretében eleget tenni nem tud, a közönség áldozatkészségét is igénybeveheti.

A főváros kénytelen volt élni ezzel az engedéllyel és az úgynevezett „egri norma” szerint megszervezte alamizsnamegajánlási akcióját, amely akció az elmúlt években valamivel több, mint 1-1 millió bevételt eredményezett. Ez a hozzájárulás nagymértékben előbbre vitte a szociális gondolat érvényesülését és a mellett részvételt biztosítva a közönségnek, a figyelmet a szociális kérdések felé irányította.

A főváros a munkaképtelen szegények gondozását részben intézetekben, részben a nyílt gondozás keretében látja el. Ebben a tekintetben is újítást hozott a fentiekben már említett új segélyezési rendszer. A többi gondozási kategóriától teljesen elkülönítette és a munkaképtelen szegény fogalmát részben a korábbi jogszabályok, részben a kialakult gyakorlat szerint meghatározta. E szerint szegénynek azok tekintendők, akik a létfenntartásukhoz szükséges eszközöket munkaképtelenségük következtében megszerezni nem tudják, vagyonuk, vagy jövedelmük nincs, eltartásra köteles és képes hozzátartozóik nincsenek s e miatt a hatóság támogatására szorulnak. Gondozási módokat megjelöli a szeretetotthoni ápolást, a kisszeretotthoni gondozást, a családi gondozást és a nyílt segélyezést.

A szociális igazságosság fokozottabb érvényesítése érdekében szeretetotthoni ápolásban csak azok a szegények részesíthetők, akiknek kifejezetten intézeti ápolásra való ráutaltsága hatósági orvosi igazolást nyert. Ez az ellátási mód a legdrágább s miután mindenkit szeretetotthonban elhelyezni nem lehet, indokolatlan volna, hogy ugyanolyan minősítés mellett egyesek mindenre kiterjedő ellátást élvezzenek akkor, amikor mások csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudják tengődésüket biztosítani.

A székesfővárosnak három szeretetotthona van 9 fiókintézettel. Az összes férőhelyek száma – kerek számban véve – 3.300, ebből mintegy 1.100 kórházi hely.

Fővárosi specialitás a kisszeretotthoni intézmény. A fővárosban 78 kisszeretotthon van, mintegy 800 férőhellyel, amelyeket a főváros a különböző egyházi és társadalmi karitász szervezetekkel karöltve tart fenn. Ezek az intézmények azok számára szolgálnak, akik még nem olyan törődöttek vagy betegek, hogy ne tudnák önmagukat kiszolgálni, továbbá akik valamilyen oknál fogva (tanultság, a régebben betöltött társadalmi állás, stb.) különleges elbánást igényelnek, valamint azok, akik az átlagnál magasabb életkoruk, vagy kiállott betegségük miatt előreláthatóan rövidesen szeretetotthoni ápolásra lesznek utalva.

A szegények családi gondozása részben Budapesten, részben vidéken történik. A főváros gondozási díj címén annyit fizet a gondozóknak, amibe a szegények gondozása a nyílt segélyezés keretében kerülne.

A vidéki családi gondozást a főváros a Szent Ferenc-rendi Szegénygondozó Nővérek közreműködésével intézményesítette. A csoportosan kihelyezett szegények gondozását az említett gondozónővérek látják el és ők ellenőrzik azt, hogy az ellátásra vállalkozó családok vállalt kötelezettségüknek minden tekintetben eleget tesznek-e.

A munkaképtelen szegényeknek a nyílt segélyezés keretében való támogatását és ellátását a főváros fokozatosan csak a legindokoltabb esetre kívánja korlátozni, mert a tapasztalatok azt mutatják, hogy az ellátásnak ez a módja ad leginkább lehetőséget a szegényeknek a koldulásra.

A munkaképtelen szegények gondozása az eljáró tisztviselő számára nem könnyű feladat. Számptalan esetben kell megtagadnia érzéseit a társadalmi érdekekért. A munkaképtelen szegényeket illetően ugyanis a szánalmat érző irgalmas felebaráti szeretet a tehetetlen embertárs szenvedését nem tűri és az érzelmeihez képest kíván segíteni. Ez az érzés és vágy, amely az érdekekre való tekintet nélkül keres kielégülést, az egyéné és nem lehet a közösségi érdekeket védő közhatóságé. Ugyanakkor, amikor az egyén a munkaképtelen szegény részére a legjobb ellátást adná, a társadalom érdeke azt kívánja, hogy a nyújtott ellátás a jövő generáció számára hívó példa gyanánt ne szolgáljon. Az utód ne azt lássa, hogy az, aki öregségéről nem gondoskodott, – mégis jól, sőt talán jobban él, mint az, aki véres verejtékkel keresi kenyerét, – hanem azt, hogy annak, aki nem gondoskodik magáról, jövője szenvedést ígér.

Az elmondottakból megállapíthatjuk, hogy a székesfőváros a társadalomnak különös helyzetben lévő és támogatásra szoruló csoportjai részére – a csecsemővédelemtől a munkaképtelen szegények gondozásáig, – kiépítette szociális gondozórendszerét. A segélyeszközök egész sora szolgálja a gondozás célszerűségét, gazdaságosabbá tételét, az egyéni támogatás lehetőségeit.

Ha a szociális gondozás feladata tisztán az egyének anyagi védelme volna, elmondhatnánk, hogy elérte fejlődésének legfelsőbb fokát. A szociális gondozás azonban nem

állhat meg az egyének öncélú védelménél, hanem – amint bevezetőmben mondtam, - be kell folynia a társadalom érvényesülését szolgáló tágabb értelmű szociálpolitika irányvonalába. Tehát nem elég, ha csupán az egyének pusztá létét biztosítja, hanem kell, hogy az egyén közösségi létét is megteremtse.

Minél hamarabb felszabadul a közület az alól a súly alól, amit a háborús éveket követő inség jelentett, – annál inkább afelé az új elgondolású szociális munka felé fordul, amelynek elve, hogy az anyagi eszközökön felül a munkának egyesítenie kell mindazokat a kulturális és szociális nevelőtényezőket is, amelyekkel az egyén közösségi léte megerősíthető..

Az új gondozási munka alapja az 1800-as évek végén Angliából kiindult settlement gondolatában található meg, amelynek az a lényege, hogy a magasabb kulturális és szociális színvonalon élő emberek a szegényebb népcsoportok közé telepedve, minden vonalon igyekeznek őket emberi élethez juttatni.

A settlement-gondolat a fővárosban nem új keletű. A székesfőváros tanácsa 1910-ben ilyen irányú munka céljára építette a Népházat, amelyet az V. ker. Általános Közjótékonsági Egyesület kezelésébe adott. Ebben az intézményben valójában megtestesülnek az akkori évek settlement-szerű gondozásának módszerei és szempontjai. Felkarolta a társadalmi élet egész vonalára kiterjedő védelem gondolatát, a társadalom bekapcsolását és a gondozandó réteggel való közelség elvét, tehát mindazokat a szempontokat, amelyek a settlement-szerű gondozást a jövő számára is kívánatosá teszik.

A Népház épületében az V. ker. Általános Közjótékonsági Egyesület fürdőberendezéssel felszerelt éjjeli szállót, népkonyhát, bölcsődét és munkaiskolát tart fenn, ezenkívül zenekara, énekkara és cserkészcsapata van. A főváros a Népház épületének fenntartási költségeit teljes mértékben viseli és hozzájárul az Egyesületnek a szociális munkával kapcsolatos kiadásaihoz.

A háború utáni években több egyesület kezdeményezett hasonló szociális munkát, míg a közelmúlt évek óta maga a főváros is hozzájárult egy settlement fenntartásához, majd maga is szervezett egy telepet a X. kerületi Ceglédi-úti szükséglakástelepen.

Az említett telepek, de főleg a főváros saját telepének munkája már elegendő tapasztalatot szolgáltatott arra, hogy milyen módon lehet a hatósági gondozásba bevonni a settlement-szerűség gondolatát. Hogy ennek ellenére még nem tudott az új gondozási mód kellő formában jelentkezni a főváros szociális rendszerében, annak nem kis mértékben volt oka az, hogy hiányzott egy olyan intézmény, amely a telepek eredményeit felhasználhatja, amelyen keresztül átszivődjék a szociális munkába a settlement-gondolat és végül amely intézmény szakszerű kezdeményezője és irányítója a társadalom ilyen irányú szétszórtan jelentkező munkájának.

Az előbb említett Népház voltaképpen erre a célra épült, azonban egyesületi kezelésben célját betölteni nem tudta. Ezért a főváros törvényhatósági bizottságának közgyűlése az 1939. évi február hó 15-én elhatározta, hogy a Népház épületét az Egyesület használatából visszaveszi és központi szociális telep céljaira rendezi be.

A célkitűzés szerint az intézmény feladata lesz a környék settlement-szerű szociális gondozása, a székesfővárosban létesülő helyi szociális telepek központi irányítása, valamint úgy a székesfővárosi, mint a társadalmi egyesületek által felállított helyi szociális telepek eredményeinek felhasználása és azok munkájának egységesítése, a székesfőváros szociális munkásai számára a szociálpolitikával, mint tudománnyal, annak újabb fejlőd-

désével és eredményeivel való megismerkedés lehetővé tétele, valamint ugyanezek számára olyan munkaközösségi keret biztosítása, ahol problémáikat és felmerült gondolataikat önképző munka keretében megvitathatják, a szociális kérdések iránt érdeklődő ifjúságnak a szociális munkába való bevonása és a szakmunkára való képzése, valamint azoknak az új szempontoknak és gondolatoknak gyakorlati megvalósítása, amelyek a szociális munkakörben felmerülnek s amelyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a székesfőváros szociálpolitikai rendszerének fejlődése biztosított legyen.

A tervek szerint a Központi Szociális Telepen a következő intézmények nyerének elhelyezést:

1. Továbbra is fennmarad és kibővül a bölcsőde, az étkező, az éjjeli szállás és a munkaiskola. A szállásnak eddigi jellege annyiban változik meg, hogy a hálótermekből úgy a férfi-, mint a női osztályon bizonyos részt azoknak a fiataloké tartanak fenn, akik a különböző éjjeli menedékhelyeken az idősebbek társaságában a züllés veszélyének fokozottan ki vannak téve.

Fenn kívánja tartani a főváros és kibővíteni igyekszik a népszállással kapcsolatos fürdőt.

2. Új intézményként létesülnek: *a)* néphivatal (általános tanácsadás és szükség esetén eljárás az oda fordulóknak ügyében);

b) munkásifjúgárda (a környékbeli munkásifjak szervezete megfelelő vezetés alatt, kulturális, szociális és állampolgársági nevelés);

c) leánykör (a környékbeli munkáslányok szervezete megfelelő irányítás mellett);

d) foglalkoztató műhely a megfelelő otthon és eszköz nélkül dolgozni nem tudó gondozottak számára, a saját használatukra szolgáló dolgok és cikkek előállítására és javítására, ahol az idők folyamán a gondozottak átképzésére is alkalom nyílhat;

e) a népművelési bizottsággal karöltve erőteljesen és széles körben szervezett kulturális szakosztály, önképzőkörökkel, olvasókörökkel, szórakozó délutánokkal a környékbeli munkáscsaládok számára;

f) a szociális munka elmélyítésére és a székesfőváros szociális munkásainak továbbképzésére, szakkönyvtár és olvasóterem. Kül- és belföldi szociálpolitikai művek és folyóiratok gyűjteménye. Ez az intézmény egyben arra is berendezkedik, hogy a szociálpolitika terén intézkedni hivatott szerveknek a szükséges külföldi példákat és a tárgyalt kérdésre vonatkozó irodalmi kivonatokat szolgáltatassa. A szociális munkások munkaközössége, ahol a szociális munkások vitaestéket, előadásokat, nyelvtanfolyamokat és megbeszéléseket tarthatnak és ennek munkájában résztvehetnek azok az önkéntes munkaerők is, akik a székesfőváros szociális munkája iránt érdeklődnek és abban részt óhajtanak venni.

g) a társadalmi és fővárosi szociális munka eredményeinek feldolgozására, valamint a helyi telepek szervezésére és a társadalmi egyesületek szociális munkájának organikus bekapcsolására központi settlement iroda, központi szegénynyilvántartó és munkáelosztó hivatal. Ez az utóbbi már meglévő hivatal, de célszerűnek látszik az intézmény keretében való elhelyezése, hogy az adatszolgáltatást nyújtó intézmények egy helyen legyenek. Szociográfiai szakosztály, amelynek feladata lesz a szociális statisztika adatainak kiegészítése egyes részfelvételekkel. A szociográfiai szakosztály lesz az az intézmény, amely idővel képet fog tudni adni a székesfőváros hatóságainak olyan társadalmi kérdésekről, amelyeket valamely intézkedésnél figyelembe kell venni.

Az önkéntes munkásoknak bizonyos részére állandóan szükség van, hogy az intézményben folyó munka elvégeztessék. Ezek számára az intézmény lakást és ellátást biztosít, ha annak ellenében az intézmény keretében dolgoznak. Nagyfotosságú szociális nevelő tényező lesz ez a fiatalok számára, akik a szociális élmény hatását magukkal viszik az életbe és későbbi elhelyezkedésükben terjeszthetik azt a szociális gondolatot, amelyet az intézményben gyakorlatilag munkálnak.

Ennek a folyó évi május hó 1-én megnyitandó új intézménynek bővebb ismertetését azért tartottam szükségesnek, mert ez lesz az országnak hatósági vezetés alatt álló első ilyen célú modern intézménye, amely hasonló kezdeményezésekhez mintául szolgálhat és meggyőződésem, hogy mintául is fog szolgálni. Szükségesnek tartottam azért is, mert azzal, hogy a főváros törvényhatósági bizottsága a settlement-szerű gondozásnak központi otthont adott, egyben állást foglalt a főváros szociális gondozásának jövő irányát illetően, mintegy felhatalmazást adva a settlement-szerű gondozás megvalósítására.

Mindezekről eltekintve, az intézmény alkalmasnak látszik arra, hogy hatóságok¹ különböző szociális ténykedése, valamint a társadalom hasonló célú munkája között az összhangot megteremtse, hogy a társadalom összes erőit összefogja a társadalom boldogulására.

Tudott dolog az, hogy a társadalom a szociális célok szolgálatában mindenkor óriási áldozatokat hozott, azonban ezek az áldozatok megfelelő célkitűzések és összmunkálkodás hiányában aránytalanul kis eredményt biztosítottak.

A társadalomnak a szociális munkában való részvétele aktív és passzív. Az aktív részvételnek általános megnyilatkozása a társadalmi egyesületek munkája, amely a hatóság ellenőrzése alatt áll. A munka széteső és a legtöbb esetben helyesen felfogott cél nélkül folyik. A társadalmi egyesületek munkájában elveszett erkölcsi és anyagi erőt kívánta a főváros megteremteni akkor, amikor munkájuk helyes irányba való beállítása érdekében pár évvel ezelőtt a Főméltóságú Asszony fővédnöksége alatt megalakította a Társadalmi Embervédelmi Bizottságot, amely az egyes munkaterületeken működő egyesületeket szakosztályokba kívánta egyesíteni. A bizottság hatásköre a koldulás eltiltásával kapcsolatban szervezett alamiznamegajánlási akcióban való részvételre is kiterjed, amennyiben a vonatkozó miniszteri rendeletben előírt központi bizottság munkakörét is magára vállalta. A bizottság a jövőt illető elképzelés szerint be fog kapcsolódni a Központi Szociális Telep működésébe és remélhető, hogy annak keretében az eddiginél eredményesebben fogja célját szolgálni.

A bevezetőmben a szociálpolitika fogalmát vázolván azt mondtam, hogy a szociálpolitika tudománya gyakorlati megnyilatkozásában az egész társadalomra kiterjedő védelmi tevékenység. Ebből nyilvánvalóan következik, hogy a szociálpolitikának a mindig mozgó és mindig újabb és újabb jelenségeket hozó életfolyamattal, a társadalmi étellel állandóan szoros és szerves kapcsolatban kell lennie és mindig rugalmasan kell reagálnia a felmerülő problémákra. Nem egyszer a társadalom egyensúlya és békéje függhet attól, hogy ezt a feladatot milyen erővel és milyen rugalmassággal tudja megoldani.

A társadalom fennmaradását és fejlődését munkálja viszont a jó szociálpolitika, amely épen nagy jelentőségű feladatára való tekintettel azoktól, akik abban résztvesznek, messze tekintő figyelmet és széleskörű ismereteket, szakértelmet követel.

A székesfőváros ezt kívánja biztosítani azzal, hogy igazgatása keretében a szociális

státus felállítását a legközelebb megvalósítandó programjába felvette. Azonban ez az intézkedés, a közigazgatásnak csak a kifejezetten szociálpolitikai ügykörében biztosíthatja a szaktudást és a helyes szociális szellemet, holott a köztisztviselőkre nemcsak ebben, hanem a közigazgatás minden ágazatában hárulnak olyan feladatok, amelyekben a szociális elem, s a társadalom érdekei szociális szellemet követelnek. Maga a tisztviselői magatartás is lehet a társadalmi nevelésnek, a közösségi érzés és tudat kidomborításának igen hasznos eszköze, de ugyanúgy eszköze lehet a meg nem értettségből táplálkozó széthúzásnak is.

Az élet mai dübörgő rohanása nem tűri azt, hogy a közigazgatás útját állja. Az életnek ez a mozgása tehát a közigazgatásban is új szellemet, új magatartást követel, követeli a merev formákhoz ragaszkodó bürokrata szellem megszüntetését, a köztisztviselő magatartásában pedig annak kifejezését, hogy ő a társadalmi közösség érdekeit képviseli, hogy az, aki hozzáfordul, érezze, hogy nem ellenféllel, hanem az egyénnek a közösségi életbe való kapcsolását munkáló, megértő embertársával áll szemben.

Ez az a szociális szellem, amelyet a közigazgatás minden vonalán érvényesíteni kell és ez az a magatartás, amely a társadalom belső egységének, egy erős nemzeti társadalom kialakulásának oly fontos tényezője. Ezt különösen ajánlom kedves hallgatóim figyelmébe, akik itt a jövő generációt képviselik, akik majdan mint vezetők fokozott felelősséggel lesznek hivatottak szolgálni a nemzeti társadalom jobb jövőjét.

Budapest Székesfőváros Községi Élelmiszer- árúsító Üzemének működése

ELŐADTA BEODRAI BAITZ JÓZSEF

Előadásom során a szociálpolitika kérdését a vezetésem alatt álló Élelmiszer-üzemmel kapcsolatosan világítom meg, ismertetve egyrészt az Élelmiszerüzemet, annak szociálpolitikai rendeltetését és szociális ténykedéseit a főváros közönségével szemben, továbbá bemutatom üzemünk keretén belül, a saját alkalmazottainkkal szemben eddig megvalósított szociálpolitikai törekvéseinket.

A szociálpolitika kérdése rendkívül közel áll ehhez az üzemhez. Huszonnyolc év előtti létesítése, rendeltetése, célkitűzései, jelenlegi és jövőbeni működési köre egyedül és kizárólag a szociálpolitika szolgálatába állított.

Hivatásává tétetett az Élelmiszerüzemnek, hogy minden időben, teljességgel altruisztikus alapon a székesfőváros közönségének olcsó és jó minőségű élelmiszer ellátásáról gondoskodjék, hogy bármily ok miatt előálló élelmiszerhiány, vagy elégtelen felhozatal esetén nagy mennyiségben dobja piacra felhalmozott tartalékkészleteit és ezzel eliminálja a kereslet és kínálat közötti esetleges mesterséges diszharmonia okozta, túlzott és indokolatlan árkilengést. A közösség kezében a Községi Élelmiszerüzem az a szociálpolitikai tényező, amely révén bármely időben hathatósan tud beavatkozni fővárosunk lakosságának legkézenfekvőbb és legelemibb szociálpolitikai problémájába, a közéletkérdésébe. A székesfőváros közéletkérdési politikájában az Élelmiszerüzem az a bástya, amelyen bármely élelmiszerkartell alakulásának, a közönség kárára történő spekulatív machinációjának már a gondolata is hajótörést kell hogy szenvedjen, mert üzletei és nagytömegű áru révén, az ily irányú illegális törekvéseket minden időben kellően ellensúlyozni képes.

Az Élelmiszerüzem már pusztán létével, reális árpolitikájával állandóan árnivelláló hatást gyakorol az élelmiszerpiacra és zsinórmértékül szolgál a fogyasztóközönségnek az élelmiszerek megkövetelhető legjobb minőségére és árszerű beszerzésére nézve. Állandóan élénk figyelemmel kíséri a budapesti ártávviszálások felhajtását, nemkülönböztetve mindama komponensét, amely közrehatója lehet az árak alakulásának. Bevásárlásainak szükségsszerinti szűkítésével vagy tágításával – tekintve vásárlásainak nagy mennyiségét – jótékony hatást gyakorol úgy a fogyasztói, mint termelői szempontból az árak alakulására.

Fontosságukban és jelentőségükben rendkívüli méreteket ölthetnek a főváros közéletkérdésének szociális problémái háború esetén. A mögöttes országársz közéletkérdésének hatásati szempontból való – igen nagy jelentőségének – részletes méltatásától e helyütt eltekintek. Elég ha utalok arra az általános ismert tényre, hogy

tömegek demoralizálásának mindenkor televény talaja – a gyomor ki nem elégítettsége (1918. Németország). Távolról sem kívánok bármily irányban is jóslatokba bocsátkozni azonban le kell számolni a tényekkel, amelyeket a ma perspektívája vetit elénk és észszerű előrelátással kell felkészülni minden eshetőségre.

A milliós fővárosnak kell, hogy egy teljesen kiépített, arányaiban máról holnapra tágítható, tökéletes szervezet álljon rendelkezésére, amelynek kezében és irányítása mellett a közéletmezés kérdése megnyugtató módon biztosítva van. A múlt tapasztalatai teljes bizonyosságot szolgáltatottak az Élelmiszerüzem nélkülözhetetlenségére. Érthető okokból, háborús veszély esetén a magánkereskedelem és ipar igen nagy százalékban megbénul, az emberek bevonulnak, az áruk beszerzése és szállítása szinte leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik, ilyenkor a hatóságokra hárul a közéletmezés kérdésének, az itthonmaradottak, nők, gyermekek, aggok és betegek ellátásának minden terhe. Megdönthetetlen valóság, hogy amennyire szükség van prevencióra a hadviselésben, ugyanolyan fontosságú kérdés háborús veszély idején a közéletmezés biztosítása, amikor a távoli decentralizáltan tároló vidéki készletek összegyűjtésével, felhozatalával és elosztásával (jegyrendszer) egy centrális elosztó szervnek kell tervszerűen gondoskodni. Ezt a célt szolgálja a székesfővárosnak az 1914-1919-es időkben jól bevált Élelmiszerüzeme. Nagy vonásokban az elmondottak jelentik az Élelmiszerüzem célkitűzéseit és ténykedéseit a székesfőváros lakosságával szemben.

Ismertetnem kell ezekután az Üzem tevékenységi körét, üzemi ágazatait és belső szervezetét, amelyek révén szociális hivatását gyakorolja.

Az Élelmiszerüzem tevékenységi köre három főirányban halad, 1. áruít és ipari termelvényeit a főváros tizennégy kerületében felállított 52, saját kezelésében lévő fióküzlete útján juttatja a fogyasztó közönséghez, 2. ételmezi a székesfőváros 8 közkórházát, 8 szeretetházát és árvaházát, valamint az Anya- és Csecsemővédő Intézeteit, 3. ellátja ételmezzel a székesfőváros inségnyhitő tevékenysége keretén belül működő Hatósági Étkeztetési Akció mintegy 100-130 főzőhelyét.

A felsorolt tevékenységek lebonyolítására a központi telepünkön vannak marha-, borjú- és birkavágásra berendezett saját vágócsarnokaink, hentes és kolbászárugyárunk, napi több vagon termelőképeségű modern zsírolvasztó telepünk. Baromfi, tejtermékfeldolgozó, tojáslámpázó és osztályozó, termény, fűszer- és gyarmatáru tárolására szolgáló fűszerosztályunk, valamint a Nagyvásártelepen elhelyezett gyümölcs- és zöldségosztályunk. Saját hűtőtermeink hűtését százezer kalória óránkénti termelésű hideg-előállító gépeink szolgáltatják. Gőzszükségletünket a legmodernebb berendezésű kazánüzemünk szolgáltatja. Gépkocsiparkunk, mellyel saját kezelésben végezzük összes fuvarozásainkat, 20 egységből áll és a megfelelő racionális gazdálkodás következtében igen olcsó kilométerátlaggal teljesíti feladatát.

Az Élelmiszerüzem szociális tevékenységének és szervezetének e rövid ismertetése után a szociálpolitika kérdésének általános méltatására kívánok áttérni.

Az élet törvénye, az evolúció mindent elsőprő gigászi ereje, hatásában talán ideig-óráig késleltethető, de emberi hatalommal meg nem állítható. Kortársai, szemlélői, sőt részesei vagyunk ama történelmi eseményeknek, amelyek a világ színpadán éppen napjainkban zajlanak le az evolúció jegyében.

Máról holnapra semmisültek meg államok, hullottak porba évszázados tradíciók és szüntek meg élni előző formájukban népek és nemzetek. Ebben a szédületes körforrásban, az élet örök harcában, mélyreható és nagyjelentőségű változásokkal kell számol-

nunk sokat szenvedett és megnyomorított hazánk társadalmi, gazdasági és kulturális felépíttségében is. Az egyéni öncélúság, a korlátlan érvényesülési lehetőség, a konjunktúrák hajszolásának helyére, mindenütt a közösség szolgálata lép és a materiális liberálisizmust egy eszményi, tisztultabb, spirituálisabb világnézet váltja fel.

Mindezek a változások természetesen bizonyos mérvű és irányú feszültséggel és zökkenőkkel járnak. Éppen ezek levezetésére kell, hogy a közigazgatás gépezete, - mindenki, aki élethivatása szerint emberek és sorsok intézője, – mélységes szociális érzéstől áthatott legyen, hogy alapos felkészültségei birkózhassunk meg a jelenvaló és jelentkező társadalmi és szociális problémákkal, a legszentebb cél: a magyar élet, a magyar értékek megmentése, hazánk boldogulása érdekében.

A népek nagy világversenyében minden nemzet súlyának és tekintélyének érték-mérője az állam ereje, egészségessége, vitalitása, társadalmi és gazdasági konszolidáltsága. Mindezen tényezők csak akkor és csak ott szülehetnek és fejlődhetnek, ahol ezen tulajdonságokhoz az alapot a korszerű és igazságos szociálpolitika szolgáltatja. Nem politikai divat, vagy kortézia ma már világszerte a népi szociálpolitika jelentőségének hangsúlyozása és művelése, hanem az élet diktálta, korszerű társadalomtudományi bölcsesletnek a mindennapi életbe átültetett szükségszerű gyakorlati alkalmazása.

Erkölcsei megalapozottságú, igazságos és konstruktív szociálpolitika nélkül beteg a társadalom organizmusa. Sz szenved a társadalmi és a gazdasági élet, felborul a termelés és fogyasztás törvényszerű egymásrautaltsága, bomlik a társadalmi rend, meglazul a személy- és vagyónbiztonság és osztályharcok dúlják a nemzet egységét, szétforgácsolva annak belső erőit.

Mi hát a szociálpolitika? Nem könnyű feladat néhány tömör szóban e kérdésre a fogalmat teljes alaposással fedő, kimerítő választ megadni. Ha a szociálpolitika eredetét keressük, úgy az alapmotívumot egy általános emberi tulajdonságban – az emberszeretben találjuk. Vannak szellemi tények, amelyek időtlenek, amelyek nem függenek semmiféle gazdasági rendszertől, vagy emberi elgondolástól, hanem jelen vannak minden időben. Ilyen pl. a szabadság eszméje, az ösztönös anyagi, vagy gyermeki szeretet, vagy az általános emberszeretet ténye. Az egyes ember ösztönösen keresi a közösségi életet, a társadalmi egyesülést akár faji, vérségi, családi vagy barátsági alapon is. Ennek a társadalmi egyesülésre való törekvésnek hatalmas összetartó ereje a mindig jelenvaló, időtlen emberszeretet.

Mikor és hol áll elő szociális kérdés? A szociális problémák jelentkezését akkor és ott találjuk, ahol a társadalom szervezetében mutatkozó egyenetlenségek, hézagok és hiányosságok következtében akár az egyes ember, akár társadalmi osztályokkal szemben a közösség egyetemes érdekei háttérbe szoríthatnak és a társadalmi életben a jogok és köteleességek igazságos kiegyenlítődése nem érvényesülhet.

A szociálpolitika ama törekvések összessége, amely a társadalomban élő embernek minden életviszonylatban az ember létéhez méltó és társadalmi tagságánál fogva őt megillető létmivót és az erkölcsi, kulturális és gazdasági javak oly mértékű igazságos elosztását akarja biztosítani, amely az egyénnek, az ember rendeltetéséhez méltó életlehetőséget nyújt. A szociális problémákkal való foglalkozás tehát, amint méltóztatnak látni, elsősorban erkölcsi kérdés és e problémák megoldására irányuló törekvés tulajdonképpen erkölcsi funkció.

A legújabb szociálpolitikai bölcsesletek már rövidebbre fogják a szociálpolitika lényegének meghatározását. Eszerint a szociálpolitika a társadalomnak oly irányú tevé-

kenysége, amellyel a társadalom létét és belső egységét megóvni, illetőleg fejleszteni akarja. Amikor a közösségi életre törekvő ember felismerte azt, hogy egyesek és csoportok, majd tömegek különböző okok folytán a társadalmi közösségtől különválnak és eltávolodnak, megbontva ezzel az egységet és az egységben rejlő erőt, igyekezett feltárni ennek okait és megtalálni azokat a védelmi eszközöket, amelyekkel a társadalom egységét biztosítani tudja. Ugyanis a modern szociálpolitikának is minden ténykedése végeredményben a társadalom közösségi egységének elérésére, illetve megtartására irányul. Minden szociális tevékenységnek igazi háttere és rugója mindig a közösségi elv védelme. Lényegileg teljes egészében magamévá teszem e tantételt, mégis valamely hiányosságot érzek a társadalomtudomány bölcseleinek ezen ridegen hangzó meghatározásában, mert véleményem szerint a szociálpolitika ennél többet jelent. Jelenti az emberiség boldogulásának megteremtésére irányuló igyekezetet. Szerintem a tökéletesebb emberi élet elérése, a jobb és boldogabb, az emberibb ember a szociálpolitika célja és tartalma.

A társadalomtudomány bölcseinek a szociálpolitika lényegéről és feladatairól megalkotott és általam csak vázlatosan ismertetett dogmái után, legyen szabad megjegyezni, hogy a szociálpolitika alapjában véve – egy rendkívül nehéz tudomány. Hiszen a szociálpolitika maga az élet, a mindennapi gyakorlati élet és vajjon melyikünk mondhatja azt el magáról, hogy igazán ismeri az életet, annak szövevényes titkait, kuszált rendszertelenségét és mégis tökéletesen csodálatos harmóniáját.

De mivel a szociálpolitika maga az élet, ezért problémái teóriákkal, vagy könyvelmélettel meg nem oldhatók. A szociálpolitika a haladás, a fejlődés tudománya és így eleve kizárja a maga köréből mindazt, ami gyakorlatiatlan és konzervatív. Ezzel nagyjában már meg is jelöltem a jó szociálpolitika tulajdonságait és feladatait. A szociálpolitikusként a szociális kérdés minden részletét gyakorlatilag kell megismernie és a mindennapi életben elsajátítani. Meddőek, vérszegények és elhibázottak, de a legjobb esetben is csak félmegoldások azok a szociális alkotások, amelyek csupán elméleti elgondolások, vagy lekopirozott, elavult teóriák alapján létesültek.

Gróf Teleki Pál miniszterelnök a megnyitó előadáson is hangsúlyozta, hogy „nem aktákat kell intéznie a szociálpolitikusként, hanem az emberhez kell közelebb jutnia.”

A szociális ténykedéseket a felmerülő szociális szükségletek igazságos sorrendjének a lehetőségekhez mért megállapításával, lépésről-lépésre, fokról-fokra kell a való életbe átültetni.

A leghatalmasabb szociális erőtevényező, tekintélyénél és erejénél fogva természetesen az állam. A szociális gondolkozásnak, a szociális célzatnak benne kell lennie az államhatalom minden megnyilvánulásában, törvényében, rendeletében és benne kell lennie a közigazgatás szerveinek minden ténykedésében. Benne kell lennie a társadalmi élet megnyilvánulásaiban, az egyetemes társadalomban. de az egyes emberekben is, mert csak így juthatunk el a szociálpolitika tulajdonképeni célkitűzéséhez, a társadalmi igazságosság megvalósításának megközelítéséhez.

A modern szociálpolitika egy igen fontos kelléke az észszerű előrelátás, mert sokkal könnyebb a bajok, rendellenességek és visszasságok megelőzése, mint az ismert, vagy félreismert bajok utólagos orvoslása.

Egynéhány szóban szeretnék ki térni a szociálpolitika irányaira is. A szociálpolitika tevékenységi területe felöleli a társadalmi és gazdasági problémák összességét, ezért működési területe úgyszólván határtalan.

A szociálpolitika különböző feladatai bár egy szerves egységet kell hogy alkossanak, mégis a különböző irányú munkafeladatok jellemzése céljából azok hat főirányban csoportosítottak és pedig: 1. általános politikai, 2. kultúrpolitikai, 3. egészségügypolitikai, 4. népesedéspolitikai, 5. gazdaságpolitikai és 6. a szűkebb értelemben vett szociálpolitikai irányokban.

Az idő rövidsége miatt mellőznöm kell a szociálpolitika előbb említett hat főirányának részletes tárgyalását; ez nem is feladatom. Éppen így – sajnálatomra, - el kell tekintenem a továbbiak során a közületek, az állam és a főváros újabb és újabb korszerű szociálpolitikai létesítményeinek részletes méltatásától, nemkülönben a szociális gondozás és a Karitás emberfeletti munkájának ismertetésétől is. Mindezen kérdésekkel valószínűleg módjukban volt már megismerkedni, az előttem szóló, arra hivatottabb szakelőadók értékes előadásaiiban. A magam részéről csak vázlatosan, inkább filmszerűen szeretnék még rámutatni a szociálpolitika történetének egyes részleteire, éppen ezért előadásom a teljességre nem is tart számot.

A szociálpolitika története egyidős a társadalmi közösségben élő ember történetével. Az emberi társadalom egységességének megbomlása, az erősek és gyengék, a gazdagok és szegények, a hatalmasok és azoknak alárendeltjei közötti ellentétek jelentik már a legrégebb időkben is a szociális problémákat^ amelyeknek gyökerei az ember egoizmusban keresendők és azokat mindenkor gazdasági okok motiválták.

A szociális kérdések enyhítésére és megoldására irányuló törekvés nyomait már a történelem legrégebb idejében is megtaláljuk. Plató és a többi görög bölcselők az emberi életet és annak problémáit már tisztultan, nemesebb szemszögből látják és szociális reformokat sürgetnek. A római birodalom egykori hatalmas császárai: Traján, Antonius és Marcus Aurelius, a nagy filozófus, nemes emberbaráti szeretetről tesznek tanúságot szociális létesítményeikben.

Azonban a szociális gondolkozásnak abszolút értékű, gazdag megalapozását tulajdonképpen Krisztus vallásában és tanításaiban találjuk. A „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat” mélységes tartalmú ígéje a szociális gondolkozásnak olyértékű isteni kinyilatkoztatása, amelyet eszmei tartalomban emberi elme találékonysága – soha meg nem közelített.

Átugorva a közbeeső idők történelmén, rátérek az új kor szociálpolitikájának ismertetésére. A XVIII. század végének technikai fejlődései adják meg az első döntő lökést az ipari termelésben beálló forradalmi átalakuláshoz.

Az idők folyamán rohamléptekben fejlődő technokrácia az eddigi, úgyszólván egyedüli energiaforrást, az embert, háttérbe szorítja, megnyitja a korlátlan tömegtermelés lehetőségét és ezzel átformálja a társadalom berendezettségét. A kézműves kisipar, a céhek helyére, a nagy munkaerőket igénylő gyáripár lép és a gazdasági életben a maga egyre személytelenebbé váló hatalmával – a tőke lesz úrrá.

A társadalom eme megváltozott gazdasági berendezettsége ezzel párhuzamosan új erkölcsi felfogást tesz magáévá. Ez az új felfogás a gazdasági élet teljes szabadságát, liberalizmusát hirdeti. A tömegtermelés miatti túlprodukció, a minden eszközt felhasználható kielevezett szabad verseny, a termelési költségek minden-áron való csökkentésére irányuló tendencia a bérmunkások széles rétegeinek érdekeit jórészt teljesen figyelmen kívül hagyja és ezzel a nagy tömegekben olymértékű gazdasági elégedetlenséget idézett elő, amely súlyos osztályharcokra vezetett.

A szociálpolitika legtevékenyebb erőtenyezőjének, az államhatalomnak kellett

a maga egész erkölcsi súlyával és hatalmával közbelépnie, hogy az egész egészségtelen és a köz szempontjából erkölcstelen gazdasági túlkapásokat megfelelő korlátok közé szorítsa és a dolgozók életlehetőségét, testi épségét és igényeit lehetőleg megvédje, így születtek meg a szociálpolitika szolgálatában a munkásvédelmi törvények, amelyeknek első komoly alkotása az 1800-as évek elején, Nagy-Britannia munkavédelmi törvénye. Ezt követte a gyermekek és fiatalok foglalkoztatását korlátozó 1833. évi angol törvény, amely már a munkásvédelmi törvényekben foglalt rendelkezések betartásának ellenőrzését, hatósági szakközegekre – a napjainkban is kitűnően prosperáló – iparfelügyelőkre bizza.

A súlyos társadalmi problémák közepette, a szociálpolitikának a társadalom és erkölcsmentő jelentőségének felismerését és mai kultuszának alapját tulajdonképpen XIII. Leó pápa 1891-ben kiadott „Rerum Novarum” kezdetű enciklikája alapozta meg Európaszerte. Ezen enciklika képezte alapját tulajdonképpen a magyar szociálpolitikának is.

Hazánkban, az 1872. évi ipartörvényben, majd az azzal egybehangzó és jórészt ma is hatályos 1884. évi ipartörvényben találjuk nyomát az államhatalom első, jelentős szociálpolitikai intézkedésének. Az 1884. évi ipartörvény már általánosságban kimondja, hogy minden gyáros tartozik a saját költségén, az üzeme természetéhez mért oly berendezéseket létesíteni, amelyek munkásai életének és egészségének biztosítására szolgálnak. Ugyanez a törvény részletesen szabályozza a munkaidő, munkabér és egyéb munkáskérdéseket is.

A tulajdonképeni magyar munkásvédelem, illetőleg ipari szociálpolitika azonban az 1890. évvel veszi kezdetét és a nagy vasminiszter, Baross Gábor nevéhez fűződik. Szociálpolitikája két örökéletű vezérlő motívumra épült: a keresztény erkölcs és a nemzeti gondolat eszméire. Egymásután születnek meg hazánkban – büszkén vallhatjuk, egy-némelyikével sok nagy nyugati államot megelőzve, – a munkásvédelmi és munkás jóléti törvények. A vasárnapi munkaszünet, az 1893-ban az ipari és gyári alkalmazottaknak baleset elleni védelméről és az iparfelügyeletről szóló törvény, a nyolcórás munkanap a gyermekek és fiatalok ipari foglalkoztatásának eltiltása, az éjjeli munkaidő korlátozása, majd az 1907. évben alkotott munkásbiztosítási törvény, mindmegannyi korszakalkotó mérföldkövei a magyar szociálpolitikának. A legutóbb említett 1907. évi törvény, a munkásbiztosítás terén oly újításokat tartalmazott a dolgozók érdekében, amelyek úttörők voltak a munkásbiztosításban és amelyekkel megelőztük egész Európát. Lényeges intézkedései voltak egyrészt, hogy a munkásbiztosítás betegségi ágazatában egyenlő mértékű teherviselést állapít meg a munkavállalók és munkaadók részére, másrészt a balesetbiztosítás terheit teljes egészében a munkaadóra hárítja át. Ezzel teljességgel érvényesül a munkásság természetes igénye arra, hogy a tőke szolgálatában szerzett időleges vagy végleges munkaképtelenségének kockázatát a tőke viselje. Nagyjelentőségű e törvény szelleme azért is, mert elsőnek érvényesítette a munka és tőke egyenjogúságát.

A világháború előtti idők szociálpolitikai alkotásainak során meg kell emlékeznünk Széll Kálmán gyermekvédelmi akciójáról, Wekerle Sándornak a létminimumot biztosító progresszív adóreformjáról, Darányi Ignác telepítési programjáról és gróf Apponyi Albertnek az elemi oktatást ingyenessé tevő reformjáról. Különösen a gyermekvédelem terén tett szociális intézkedések keltettek nagy figyelmet az ország határain túl is.

A háború utáni időkben rohamléptekben valósulnak meg világszerte és hazánkban is, a szociálpolitikának régen elgondolt, de különböző okok folytán meg nem valósult

reformjai. Ezek már napjaink eseményei és így jól ismeretesek. Legfontosabbika az 1929. év január hó i-ével életbeléptetett Lex Vass, a kötelező öregségi és rokkantsági biztosítás törvénye. Legutóbbi és jelen kormányzatunk úgyszólván napról-napra hozzák újabb és újabb nagyjelentőségű, bölcs szociálpolitikai rendeleteiket a munkaközvetítés, a munkaidő korlátozása, különböző ipari szakmák és a szellemi munkásság minimális munkabérének, fizetett szabadságának megállapítása stb. tárgyában.

Egy legutóbbi, jelentőségében nagy alkotása a magyar szociálpolitikának az elmúlt év december 30-án kihirdetett törvény, a családi munkabérről és a családpénztár intézményének felállításáról. A szociálpolitikai gondoskodás végcélja a közösségben élő ember szociális jólétének fokozása, e tekintetben a legcélravezetőbb megoldásnak bizonyult a legszűkebb közösségi keret, a család közjólétének emelése. Ez természetes, hiszen a család az a keret, amely az embert neveli, előkészíti és erősíti az élet küzdelmeire. De vajjon képes-e a család, csupán a családfő keresetére utalva e nagy feladat teljesítésére? Nagy általánosságban csak nemmel felelhetünk e kérdésre. Szociálpolitikai igazságtalanság ezért a családos munkást ugyanabban a munkabérben részesíteni, mint az egyedülálló, nőtlen embert. Az igazságos munkabér kérdése mindenkor a legnagyobb problémája volt a szociálpolitikának. Az elmúlt idők nagynevű közgazdászai és szociálpolitikusi: Malthus, Ricardo, Rodbertus, Lassale, Marx, Engels és a többiek valamennyien átértékelték a munkabérkérdés nehéz problémáit és a különböző munkabérteóriák százait állították fel, de az igazságos megoldáshoz nem jutottak el. 1919-ben, a francia Románét Emil grenoble-i mérnökben érlelődött meg először a családi munkabér gondolata és rendszere, majd terjedt tovább Belgiumban, Hollandiában, Svájcban és Itáliában, míg eljutott hozzánk is.

Magyarország Főméltóságú Kormányzója mondotta a baranyai magyar anyák ünnepén, hogy: „Ahol többen kérnek enni otthon, oda könnyebben kerüljön kenyér és nagyobb darab jusson belőle”. Mélyenjáró, magasztos, bölcs szavak ezek úgy népeledéspolitikai, mint szociális szempontból. A családos ember két irányban is teljesíti állampolgári kötelességét. A termelésben munkájával, mint dolgozó alany részese a nemzeti vagyon növelésének, de egyszersmind utódaiban újabb nemzeti tőkék letéteményeseiről gondoskodik, gyermekeiben újabb termelő és fogyasztó egyedeket állít maga után, a nemzeti élet rendelkezésére. Családfenntartás, gyermeknevelés – nehéz feladatok, amelyek joggal várnak az igazságos szociálpolitika jutalmazására. Jelentőségét fényesen megvilágítja egy legutolsó statisztikai adat, amely szerint, a csak most kialakult intézmény, az Országos Ipari és Bányászati Családpénztár ez év februárjában 94.000 családapának 170.000 gyermeke után 900.000 pengőt fizetett ki neveltetési járulék címén és ezzel 170.000 apró magyar, a jövő reménysége jutott bőségesebb táplálékhoz, melegebb ruhához, több egészséghez és szociális jóléthez. És itt elismeréssel kell megemlékezni a munkaadók szociális érzéséről, amellyel a nehéz gazdasági viszonyok közepette is, vállalták ez újabb terheket.

Általános nemzetgazdasági szempontból sem hangsúlyozható eléggé az a szociálpolitikai törekvés, amelynek egyetlen célja a dolgozó társadalom életszínvonalának emelése, a dolgozó ember egészségének, munkaerejének konzerválása és életének emberileg lehető meghosszabbítása. Ezek nem csupán erkölcsi kötelességek, hanem gazdasági és politikai szükségszerűségek is.

Úgy az agrár, mint az ipari termelésnek, de a kereskedelmi tevékenységnek is, legbiztosabb alapja az állandó és bőséges belső fogyasztás. A fogyasztók tömegének

legkiadósabb rétege számszerint a munkásosztály. Mindazok a ténykedések tehát, amelyek a munkásosztály fogyasztóképességét emelik, egyúttal *a* termelésnek is a legnagyobb szolgálatot teszik. Ezek az észszerű tények hívták életre a szociálpolitika keretén belül ennek egy részágazatát, az ipari szociálpolitikát és az üzemi szociálpolitikát.

Az üzemi szociálpolitika, amely szervesen illeszkedik az általános szociálpolitikába, a törvény írott betűin felül létesített, azoknak az üzem által megteremtett intézményes jellegű szociális létesítményeinek összessége, amelyeknek feladata az üzem alkalmazottainak létvivőjét erkölcsi, egészségügyi, kulturális, szociális és gazdasági viszonylatban emelni és az alkalmazottaknak a fegyelem és tiszteleten alapuló belső kapcsolatát az üzemmellel és az üzem vezetőségével szemben kimélyíteni, az üzem keretében megoldandó gazdasági feladatok céltudatos szolgálatában.

A helyes irányban vitt üzemi szociálpolitikával kapcsolatos anyagi áldozatok nemcsak humánus gesztók, hanem szociálpszichológiai szempontból is, mindenkor észszerű befektetésnek fognak bizonyulni. Mert általában a megelégedett és az üzemmellel közösséget érző munkás munkateljesítménye jobb, lelkiismeretesebb és kevesebb nyersanyagot vagy munkaidőt pazarol, mint az antiszociális bánásmódban részesülő elégedetlen munkás.

A vezetésem alatt álló Élelmiszerüzemnek a saját alkalmazottaival szemben gyakorolt, szorosan vett üzemi szociálpolitikájáról szólva, előljáróban meg kell említenem, hogy állandóan mintegy 700 alkalmazottat foglalkoztatunk, akiknek családtagjaival együtt mintegy 3.000 léleknek nyújtunk tisztességes megélhetést.

A munkabér kérdése nálunk nem problematikus, mert szakmánkban a legkisebb munkabérek rendeletileg vannak szabályozva. Talán azzal mutatunk példát a magánvállalkozásnak, hogy a gyakorlati évek szerint, progresszíve emelkedő munkabérek mellett is, éppen oly szívesen dolgoztatjuk ma is a hosszabb gyakorlattal bíró, drágább szakmunkást, mint az olcsóbb bérű, kezdő szakmunkásokat, de ezen túlmenően is magasabb óra- illetve hetibéreket fizetünk, mint azt a törvény előírja.

Az Élelmiszerüzem szociálpolitikája három főirányra tagozódik, éspedig: 1. egészségügyi, 2. szociális és 3. kulturális irányzatokra.

Vázlatosan fel fogom sorolni azokat az intézkedéseket, amelyeket vezetésem ideje alatt alkalmazottaink érdekében – lehetőségeinkhez mérten – a vonatkozó törvényekben előírottakon felül tettünk és tenni szándékozunk, jórészüknél előadásom befejezte után történendő gyakorlati bemutatásával.

Egészségügyi vonatkozásban a kötelező betegpénztári biztosításon felül, állandó üzemi orvosi szolgálatot rendszeresítettünk és külön orvosi rendelőt állítottunk fel. Az üzemi orvos feladata felvétel előtt az alkalmazott megvizsgálása és különös tekintettel az egyén fizikai adottságára, teherbíróképességére, javaslatétel adása megfelelő munkakörbe való beosztásra. Baj esetében orvosi tanácsadás, szakorvoshoz való irányítás, kórházi elhelyezéseknél személyes eljárás és a lakáson történő beteglátogatás képezi az üzemi orvos ügykörét. Munkásszemélyzetünket évente tudógondozó intézetben vizsgáljuk felül és ugyanígy valamennyi munkásunkat tifusz, luesz vagy más baktériumokozta betegség elleni vizsgálatra utaljuk, a székesfőváros közegészségügyi intézeteibe.

Az általános higiénia intenzív felkarolása a további legfontosabb célunk. Tág és szellős öltözőhelyiségek állanak a munkások rendelkezésére. A csempével burkolt modern fürdőhelyiségek, szappannal, hideg-melegvizzel ellátott mosdók és megfelelő

számú zuhanyok használata kötelező valamennyi szakmunkásunk részére. Mosdók nemcsak a fürdőhelyiségben, hanem az étkezőhelyiségben és a munkatermekben is fel vannak szerelve, amelyek használata a munkatermekbe való ismételt belépésnél ugyancsak kötelező. A közös pohárból való ivás elkerülése céljából a munkahelyeken higiénikus ivókutak vannak felszerelve. Hetenkint tiszta munkaruhát bocsátunk munkásaink rendelkezésére, akik teendőiket csakis ezekben a fehér vászonruhákban végezhetik. A nedves padozatú helyen dolgozók csizmákat, fatalpú cipőket kapnak, a hűtőtermekben dolgozók pedig jól záródó meleg munkaruhát. Munkatermeink padozata műkö, amelyet naponta alapos súrolással tartanak tisztán. Műhelyeink tágasak, szellősek, jól világítottak és szükség szerint pára- és füstelszívó motoros szellőzőkészülékekkel vannak felszerelve.

Munkásainknak az üzem gyártmányaiból ebédet is adunk és az ezenfelül magukkal hozott kiegészítő anyag felmelegítéséhez, külön kiszolgáló személyzettel működő, melegítőkonyha áll embereink rendelkezésére. Az étkezőhelyiségben tisztán terített asztalok mellett, ugyancsak külön kiszolgáló személyzet közreműködésével, üzemi evőeszközök, poharak és tányérok felhasználásával költhetik el ebédjüket. Állandó egészségügyi propagandát tartunk fenn szakorvos előadókval, vetítettképes előadásokkal. A tisztaság és egészségvédelem szabályainak betartására figyelmeztető táblák vannak kifüggesztve a különböző munkatermekben és étkezőhelyiségben.

Szociális téren az üzemünkben is jól bevált gyárgondozónői intézménynek, jobban mondva a gyárgondozónőnek jut tevékeny szerep, az egyéni védelem, gyermekvédelem és családvédelem rendkívül tág munkaterületein. A gyárgondozónő végzi a néphivatali munkákat, a hivatalokban járatlan munkáscsalád helyett, mint amilyen az okmányok beszerzése, OTI-ügyek és egyéb családi ügyek intézését. Kontaktust tartunk fenn a gyárgondozónő révén az iskolákkal, érdeklődünk a munkásgyermek tanulmányi előmenetele felől, szükség esetén közbenjárunk a gyermekek erdei iskolai, intézeti, napközi otthoni vagy óvodai elhelyezése érdekében.

Előzetes orvosi vélemény alapján munkásaink gyermekeit üzemköltségen 3 heti időtartamra nyaraltatjuk a Balaton partján, Bakonyban, vagy más alkalmas üdülőhelyen. Ifjúsági könyvtár, bábszínház-előadások, Mikulás délután, állatkerti kirándulások és sok egyéb más lehetőség célozza munkásaink gyermekeinek szociális segítségét.

Fontosabb családi események rendkívüli kiadásainak fedezésére, mint amilyenek házasság, születés, betegség, halálozás stb. pénzsegélyt folyósítunk alkalmazottainknak. Karácsonykor értékes ajándékcsomagokat juttatunk. Munkásaink újszülötteinek az Országos Stefánia Szövetség révén kölcsönkelengyét, ingyentejet szerzünk és külön e célra beszerzett saját gyermekkocsijainkat kölcsönözzük. Terhes, vagy szoptató anyákat könnyebb munkakörbe osztjuk. A szakavatott gyárgondozónő mint állandó gyermeknevelési tanácsadó szerepel és szükség szerint meglátogatja a munkáscsaládokat és környezettanulmányokat végez és jelenti azok eredményét az Igazgatóságnak.

Igen nagy gondot fordítunk a balesetelhárításra. A gépeken védőkészülékek felszerelésével, figyelmeztető felhívásokkal és állandó propaganda-előadásokkal igyekszünk az ipari balesetek számát a minimálisra redukálni. A havonta ülésező Balesetelhárító Bizottság, bennük munkáskiküldöttekkel és egészségvédelmi, műszaki, lélektani és statisztikai albizottságokkal, tárgyalják meg rendre az idevágó kérdéseket.

Az üzemi szociálpolitika kulturális ágazatában foglalkozunk a munkással üzemen és üzemen kívül, szabad idejében.

A munkásétkező helyiségben nagy kapacitású rádió szórakoztatja munkásainkat ebédidejük alatt. Sokszáz kötetes, erősen igénybevett munkáskönyvtár áll rendelkezésükre. Üzemünk telepén mozgószínházat létesítettünk és hetenként két mozielőadást rendezünk ingyenesen a munkásság hozzátartozói részére is, pedagógiai, kultúr- és szórakoztató filmek előadásával. A női munkások és a munkások női hozzátartozói részére ingyenes szabás- és varrótanfolyamot létesítettünk.

Munkásaink szabadidejét is igyekszünk céltudatosan – az olasz Dopolavoro mintájára – kitölteni. A fürdőévadban munkásainkat és családtagjaikat egésznapos balatoni fürdőzésre visszük, költségmentesen, saját, e célra átrendezett gépkocsijainkon. Általában célunk és elhatározásunk testet és lelket üdítő szórakozással munkásaink és családjaik szabadidejét kitölteni. Tanulmányi kirándulásokat rendezünk, a Parlament, Királyi Vár, múzeumok, egyéb gyárüzemek stb. látogatásával igyekszünk ismereteiket kibővíteni. Ingyenes operai, színházi előadások és hangversenyeken való részvételi lehetőséggel esetenként 4-500 alkalmazottunknak és családtagjaiknak juttatunk oly magasabbrendű kulturális szórakozást, amelyből eddig nem-igen vehették ki részüket. Az elmúlt nyár folyamán több alkalommal a Margitszigeti Szabadszínpad előadásain való részvételt tettük teljesen ingyenesen lehetővé munkásainknak és családtagjaiknak. A közelmúltban fejeztük be általános megelégedésre a munkás énekkar és zenekar szervezését.

Nagy vonásokban ezek a vezetésem alatt álló üzem szerény szociálpolitikai törekvései, amelyek bár az üzemvezetőség kezdeményezésére, de mindenkor a székesfőváros polgármesterének mélységes, szociális érzéstől telített elhatározásával válhattak valóra. Őszintén kívánom, hogy mind e szerény előadás keretében elhangzottak, mind a tanfolyam egész anyaga megértésre találjon és eredményt jelentsen a közjólét szolgálatában, hazánk nagyobb dicsőségére.

Újpest megyei város szociális intézményei

ELŐADTA POHL SÁNDOR

A több mint 70.000 lakosú Újpest a Székesfőváros után Magyarország egyik legjelentősebb ipari, főleg gyáripari városa, így természetesen sok szociális intézményei-
ben sok más várost megelőz.

Szociális intézményeink egyrészt maga a város tartja fenn s vannak intézményeink, melyeket segélyez.

Újpest szociális intézményeit öt főcsoportban fogom ismertetni: I. Anya- és csecsemőgondozás (Terhesvédelem), II. Gyermekgondozás, III. Szegénygondozás, IV. Elaggottak gondozása, V. Munkás jóléti és munkáegészségügyi intézmények, végül a Városi Tiszviselők és Alkalmazottak Segítő Alapja.

1. Anya- és Csecsemővédelem Újpesten. Az egészségügyi és szociális gondozásnak ezt az ágát Újpesten elsősorban az újpesti Stefánia Fiókszövetség (17. és 110. számú) rendelőintézetei, ezenkívül az Újpesti Szülőotthon terhesvédelmi szolgálata végzik.

A Stefánia Fiókszövetségnek a dispansereken kívül egyéb igen hasznos intézményei is vannak: Anya- és csecsemőotthon, itt az év folyamán 48 anya és csecsemője nyer elhelyezést, átlag 40-45 napon keresztül; napközi otthon, ahol 90 gyermeket ápolnak, elhagyatott kisdedeket, akiknek vagy nincsenek hozzátartozói, vagy azok a nap legnagyobb részében dolgoznak; tejkonyha, itt 609 védenc 21.092 adag tejkészítményt és egyéb tápszert kapott az év folyamán, összesen 16.234 liter mennyiségben; quarzfénykezelésben 62 védenc részesült 593 esetben, 184 kezelési óra alatt; a csecsemő és gyermekkórházban az év folyamán ápolott betegek száma 603 volt. A Stefánia napközi otthonába utalt csecsemőket részben a város, részben az állami gyermekmenhely tartja el. Egy gyermek napi ápolásának költsége 56 fillér. A város egyébként a következő címenek és arányokban támogatja a Stefániát: csecsemőkelengyére évi 3.000 P, tejkészítmények és tápszerekre évi 11.000 P, Stefánia-intézményekre (17. sz. rendelőintézettel együtt) évi 10.800 P, 110. sz. védőintézetnek évi 1.800 P, védőnők

mezési költsége évi 30.000 P.

A múlt évben a két védőintézetnél gondozás alatt volt 610 terhes nő, 1.936 gyermekágyas nő, 2.727 csecsemő és 2.175 gyermek. Orvosi tanácsadáson megjelent 194 terhes, 3.993 csecsemő és 1.675 gyermek. A védőnők terheseket, gyermekágyasokat, csecsemőket és gyermekeket összesen 21.340 esetben látogattak meg.

A védőintézetek részben Újpest város, részben az Országos Stefánia Szövetség útján a következő segélyeket juttatják a védenceknek: y_2 kg cukrot 539 védencnek, napi $\frac{1}{2}$ liter tejet 6 hónapig 800, póttápszert 680, szülészeti vándorládát 14, vándor-

kelengyét 5, ruhasegélyt 7, mosdószappant 640, hintóport 589, ingyen gyógyszert 1.527, szacharinos teát 772 és egy-egy pár cipőt 11 esetben.

A Stefánia intézet úgynevezett jogvédőirodája eljár, illetve közbenjár védeneci érdekében a hatóságoknál: házasságkötési, örökbefogadási, nő- és gyermektartási ügyekben. E működés terén kapcsolatot tart a Stefánia az Országos Szociálpolitikai Intézet ú. n. néphivatalával.

Az Újpesti Szülőotthon a szülészeti és nőgyógyászati orvosi tevékenységén felül a terhességi tanácsadás révén prevencióval is foglalkozik. Az intézet orvosai ugyanis számtalan esetben tapasztalták azt a kimondhatatlan hátrányt, amit az okozott, hogy a szülőnőt nem látták egyizben sem terhessége alatt a szülés megindulása előtt, amikor még bőségesen lett volna idejük a szüléskor jelentkező komplikációk megelőzésére (veleszületett vérbaj, terhességi vesebaj, rángógörcsök, komplikációk szűk medence miatt). Ezért saját elhatározásukból 15 évvel ezelőtt elkezdtek azt a tevékenységet, amiből a mai u. n. terhességi tanácsadás kifejlődött. Hetenként kétszer tartanak terhességi tanácsadó rendelőt, amikor is 20-40 asszony jelentkezik és kerül vizsgálatra. Azokat, akik terhességgel kapcsolatos betegségben szenvednek, kellő időben gyógykezelésre küldik. Minden jelentkező terhesnőt átküldenek az Országos Szociálpolitikai Intézet gondozó intézetébe, ahol vérvizsgálatot és röntgenátvilágítást is végeznek rajtuk. Angol mintára bevezették, hogy minden jelentkező terhes egy pohár tejet és kekszet kap a várakozás ideje alatt, ez a juttatás is növeli a jelentkezés vágyát. Örvendetes jelenség, hogy amióta ez a tanácsadás működik, egyre ritkábban kerül megelőzhető betegséggel újpesti szülőnő az intézetbe, inkább a környező falvakból kerülnek be ilyen esetek, ahol ilyen tanácsadás még nincsen, vagy nem működik kellőképpen.

A város 400 csecsemőt és szoptatós anyát részesített a múlt évben napi félliter tej segélyben. Mindazokat a csecsemőket, akiket szoptatni nem tudnak, ha rászorulnak, tápszersegélyben részesíti.

II. Gyermekgondozás, a) Újpest m. város óvodái és napközi otthonai. Gyermekétkeztetési akció. Árvaház. Az Újpest város területén élő mintegy 2.000 óvodás korban lévő (3-6 éves) gyermek közül 1.694 és 1938. évben a város óvodáiba beíratva. Összesen 30 óvodánk van, ebből 24 városi (községi), 2 állami, 1 felekezeti és 3 magánóvoda, 40 óvónő foglalkozik a gyermekekkel, mellettük csaknem ugyanannyi dajka segít a kisgyermek gondozásában.

Amióta a törvényhozás az óvodák felügyeletét a tanfelügyelő hatásköréből a tisztiorvosok hatáskörébe utalta, azóta Újpesten is – a törvény intencióinak megfelelően – lényegesen megváltozott az óvodák szerepe és az óvodai munka. A m. kir. tisztiorvos rövid tanfolyamon átképezte az óvónőket a pedagógiai foglalkozás területéről az egészségügyi gondozás és a kisgyermek higiénikus életre való nevelése és szoktatása irányában. A gyermekeket az óvónők minden reggel gondosan átvizsgálják és a betegeket orvoshoz, illetőleg hazaküldik. Szigorú kötelességük a hiányzó gyermekek sorsa felőli érdeklődés, különösen olyirányban, hogy a netán beteg gyermek orvosi kezelésben részesül-e. A városi orvosok minden két hétben meglátogatják és megvizsgálják a gyermekeket. A m. kir. tisztiorvos pedig hathetenként vizsgálja felül az egészségügyi ellátásnak ezt a módozatát. Minden óvodás gyermeket minden évben az iskola-egészségvizsgáló központ szakorvosai megvizsgálják és megröntgeneznek.

Újpesten az iskolák és óvodák keretein belül ezidő szerint 15 napköziotthon működik, amelyeket mintegy 900 gyermek vesz igénybe. A gyermekek a napköziotthon

honban ebédet és uzsonnát kapnak, ezenkívül ebédsegélyben részesülnek mindazok az iskolás és óvodás gyermekek, akik bár nem járnak a napköziotthonba, de az ingyen étkeztetési akcióra rászorúlnak. Jelenleg mintegy 1.500 gyermek kap naponta ebédet. Az újpesti Stefánia Fiókszövetség nagy főzőkonyhájában készítik el a gyermekek étkeit – orvosi felügyelet alatt – a város központjában, innen a város közelebbi helyekre lovaskocsikon, távolabbi helyekre teherautókon szétviteli hőtartó edényekben az élelmet az egyes napköziotthonokba. A gyermekek ételmezése fejenként és hetenként (nyersélelem 1.20 P, főzési költség 21 fillér, kenyér 9 fillér, tej 25 fillér) 1.75 P. A város a főzési költségeket évi átlagban 9.000 P-ben téríti meg. Az ebéd levesből, főzelékből (hetenként kétszer hússal) és 5 dkg kenyérből áll; az uzsonna 2½ deci tej és 5 dkg kenyér. Ezzel az étkeztetéssel kapcsolatban kerül kiosztásra a zöldkeresztes cukorakció által juttatott cukoradag is. A város az iskolai és óvodai étkeztetési akció költségvetése keretében látja el élelmiszerekkel a gyógyiskolát és az Országos Szociálpolitikai Intézet napköziotthonába járó nem gyárimunkás családtag gyermekeket is. A gyermekek az óvodai napköziotthonokban az elfogyasztott ebéd után hálóteremmé átalakított helyiségben nyugágyakon pihennek az óvodai foglalkoztatás újbóli megkezdéséig (délután 2 óra), majd e foglalkozás végén fogyasztják el az uzsonnát. Az óvodák egy része téli fürdőberendezéssel, másik része pedig nyári lubickoló medencékkel van ellátva.

A felekezeti óvodák csoportjába tartozó Karmelita nővérek óvodája is említést érdemel a legmagasabb igényeket is kielégítő higiénikus és egyéb berendezései és az egészségügyi neveléssel igen jól összeillő magasfokú valláserkölcsi gondozás miatt. A Karmelita nővérek napköziotthont és internátust tartanak fenn. Ők alapították s tartják fenn Újpest egyetlen árvaházát, ahol a legjobb higiénikus és egészségügyi körülmények között mintaszerű nevelésben részesítik a teljes és félárva gyermekeket.

b) Az újpesti iskolaorvosi intézmény. Az újpesti Könyves Kálmán főgimnáziumban és a Kanizsai Dorottya leánygimnáziumban a vallás- és közoktatásügyi miniszter által 1938. évben kinevezett külön iskolaorvos működik.

A város többi iskolái (és esetleg óvodái) részére külön iskolaorvosi intézmény felállítását és megszervezését határozta el a város képviselőtestülete. A tervek szerint tíz városi iskolaorvos működne, akiknek egyrésze az iskolai gondozónővérek közreműködésével és támogatásával elvégezné mindazt a munkát, amely az iskolaépületre, az iskolatermek, berendezések és tárgyak egészségügyére, továbbá a növendékek egészségügyi nyilvántartására vonatkozik; ugyancsak ők végzik majd el az iskolában esetenként szükségessé váló különleges külső munkát. A városi iskolaorvosok egy másik csoportja pedig szakorvosokból áll, ezek a már ismertetett és a gyermektüdőgondozó helyiségeiben működő iskolai egészségvizsgáló központ orvosai lesznek, akik a sorozatos iskolavizsgálatok alkalmával, vagy pedig speciális okból oda előállított növendékeket mindenféle orvosi szakszempontról vizsgálják meg. Belgyógyász-, szívspecialista, tüdőgyógyász-, röntgen-szakorvos, szemész, ortopéd-sebész, esetleg orr-torok-gégész szakorvosok működnek majd itt, akik minden gyermek kartotéklapjára rávezetik a talált kóros vagy rendellenes elváltozásokat.

Az újpesti városi iskolaorvosi intézmény működését, a szervezet teljes kiépítése után is az fogja jellemezni, hogy nem marad meg működésében a kóros elváltozások regisztrálásánál, hanem mindent megtesz és e célból minden szaktényező és minden érdekelt segítségét igénybe veszi azért, hogy a betegnek talált, vagy betegségre hajlamos gyermekek betegségekre megfelelő kezelést is kapjanak. E célból állandó

érintkezésben lesz a szülőkkel, a házi orvosokkal, az iskolaigazgatókkal, osztályfőnökkel és a testnevelő tanárokkal. Továbbá természetesen szoros kapcsolatot tart fenn a gyógyiskolával, ahová a tüdőbeteg gyermekek egy csoportja kerül.

c) Gyermektüdőgondozó intézet (és iskolai egészségvizsgáló központ). A gyermektüdőgondozó intézetben minden esztendőben megvizsgálják Újpest összes iskolás és óvodás gyermekét, továbbá a tanonciskolába beiratott tanoncokat (évi 12.000 vizsgálat) és minden két évben megvizsgálják az összes leventét. Tüdőgyógyász, belgyógyász (szívspecialista), ortopéd és röntgen-szakorvosok vizsgálják, gondozónővérek gondozzák a gyermekeket. Minden évben minden gyermek röntgengép elé kerül. Minden beteg törzslapot kap, mely végigkíséri életén.

Pl. 1937. évben megvizsgáltak 5.034 iskolás gyermeket, ezek közül veszélyeztetettnek, illetve betegnek találtak 678 gyermeket. A veszélyeztetett és rendszerint gyenge ellenállású, rossz kondícióban lévő, de még nem beteg gyermekek tömege, hogy a tüdővést meg ne kapja egyrészt fokozott gondozásban, másrészt mindazon városi jóléti és segítő akcióban részesül, ami csak rendelkezésre áll, tehát ingyen tej-es cukorakcióban, iskolai étkeztetési akcióban, gyermeknyaralattási akcióban. Az ilyen gyenge tüdejű gyermekek közül százat évente Farkasgyepű nyaralótelepre küld a város. Ezenkívül az intézetben quartzfénykezelésben és gyógyszeres (csukamájolaj, arzén stb.) kezelésben részesülnek. A betegnek talált gyermekek három csoportra oszthatók:

1. Olyan természetű betegségben szenvedők, amelyeknek kezelése rendes nyilvános iskolába járást megenged (rövidlátás, könnyebb és közepesfokú szívbetegek, ugyanilyen fokú gerincferdülések, lúdtalp stb.). E gyermekek szülei vagy házi orvosai értesítést kapnak a talált kóros elváltozás lényegét és kezelését illetőleg, a tanárok pedig (különösen a testnevelési tanárok) megkülönböztetett bánásmódra kapnak felhívást. Szükség esetén bizonyos megerőltető tantárgyak alól felmentési javaslatot vizsnek a tisztiorvosi hivatal útján.

2. Betegnek talált gyermekek csoportja. Olyan könnyebb megbetegedések hordozói ezek, akik nem igényelnek kórházi, vagy szanatóriumi ápolást (elsősorban kezdődő tüdőfolyamatok). Ezeket a vizsgáló intézet javaslatára a m. kir. tisztiorvos felülvizsgálja (röntgengép előtt) és ha szükségesnek találja, kitéltja őket a rendes nyilvános iskolából és az újpesti Gyógyiskolába utalja. (L. bővebben a Gyógyiskola ismeretetésénél.)

3. Olyan súlyosabb beteg gyermekek csoportja, akik kórházi, szanatóriumi ápolást igényelnek. Ezek hozzátartozói, vagy orvosai felhívást kapnak a gyermekek kórházi elhelyezésére.

A gyermektüdőgondozó a tüdőbetegnek, vagy egyéb fertőző betegnek talált gyermekek hozzátartozóit bekéri és azokat is megvizsgálja. A betegnek talált felnőtteket az Országos Szociálpolitikai Intézet (felnőtt) újpesti tüdőgondozó intézetbe küldi. Igen fontos működése az intézetnek a leventék időnkénti részletes átvizsgálása, mert ebben a korban nagyon sokféle betegség kezdi ki a fejlődő szervezetet (ebben a korban találjuk a legtöbb súlyos formájú tüdőmegbetegedést is), ezeknek korai felismerése nagy jelentőséggel bír. Ilyen alapos leventevizsgálatot tudtommal más városban nem végeznek.

d) Újpesti Gyógyiskola. A sorozatos iskolavizsgálatok alkalmával betegnek talált gyermekek egyrésze aktív gümőkóros beteg, aki azonban kórházi ápolást nem igényel, csupán jó higiénikus környezetet, jó és célszerű táplálkozást, gondozást, orvosi

felügyeletet, kezelést és megkülönböztetett bánásmódot. Ilyen körülmények között – jól adaptált tanrend mellett elbírja az iskolábajárás ily módon enyhített fátalmait is. Ilyen gyermekek számára létesült az Újpesti Gyógyiskola, speciális munkatherápiás intézmény, ahová a gyermekek tisztiorvosi beutalás révén jutnak.

A Gyógyiskolának egyelőre hat elemi osztálynak megfelelő elemi iskolai és óvodai része van. Az ott ápolt gyermekek nagyjából bejáró (65), ezek számára az intézet napközitthonként fogható fel, ahol tanulnak, gyakran pihennek és – naponta négyszer – étkeznek. Ezek állapota az iskolábajárás fátalmait megengedi és otthoni szociális helyzetük egészségüket károsan nem befolyásolja. A messze lakó gyermekeket az Újpesti Önkéntes Mentő Egyesület e célra átalakított gépkocsijával szállítják reggel az intézetbe és este vissza. Az üzemköltséget a város fedezi. Kisebbrészüknél bennlakó (25), ezek számára az intézet az internátussal egyenlő. Állapotuk a bejárás fátalmait nem engedi meg, vagy otthon tartózkodásuk súlyos fertőződéssel veszélyével jár, vagy ők veszélyeztetik egészséges testvéreiket. E bennlakók teljes ellátást kapnak, napi ötszöri étkezéssel. A Gyógyiskola tanulói a gyógyítás és tanítás mellett egyszerű, de kalóriadús ételmezést kapnak. A tanítómunka inkább az egészségügyi nevelés irányába tolódik el és első szempont a beteg gyermek gyógyulása. A tananyag összeállítása lehetővé teszi a napi háromórás tanítási időt, egyébként a gyermekek kúrának, játszanak, vagy legkönnyebb munkával foglalkoznak (pl. nyáron mindegyiknek van apró kis kertje, amelyet maga művel).

Egy évben átlag 180-200 tanulót szoktak felvenni, az átlagos létszám egyidőben 78-85. Egy bejáró gyermek nyersanyag-költsége és az intézet összfenntartási költségéből reáeső rész együttvéve napi négyszeri étkeztetés mellett naponta 82 fillér. Egy bennlakó gyermek ugyanezen költsége, napi ötszöri étkeztetés mellett naponta 1.23 P.

Az intézetet az Országos Tüdőbetegszanatórium Egyesület és Újpest városa munkaközösségben együtt tartják fenn. Az ingatlan Újpest városáé. A gyermektüdőgondozóval együtt kb. évi 15.000 P támogatást kap Újpest városától. A belügyminisztérium évi 3.000 P, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium évi 2.800 P támogatást nyújt és utóbbi minisztérium az oktatószemélyzet fizetését vállalja. Az iskolai rész ugyanis állami elemi iskolának számít, mint a közeli Megyeri-úti állami elemi iskola kihelyezett speciális része. Az intézet több ízben részesült jelentős anyagi támogatásban az OTI részéről is, – 1938. évben pl. 10.000 P-t kapott ingatlanvásárlás céljára – egyébként most folynak a tárgyalások szerződés megkötésére, amely OTI tagok tüdőbeteg gyermekeinek a gyógyiskolába való felvételét és ápolását teszi majd lehetővé. Egyéb testületek és magánosok is hozzájárulnak kisebb-nagyobb adományaikkal a gyógyiskola fenntartásához. Egy angol úr újságban olvasott az újpesti gyógyiskoláról és annyira megtetszett neki az intézet jellege és működése, hogy azonnal postára tett 10 angol fontot.

A Gyógyiskolában a beutalt gyermek addig marad, míg meggyógyul. Kétévi működése alatt 71 gyermek hagyta el gyógyultán az intézetet.

Szociális intézményeink közül egyik legnagyobb értékűnek a gyógyiskolát tartom, mert nem elégszik meg a gyermekek vizsgálatával, hanem minden iskolát megment attól, hogy az egészséges gyermekek közé beteg gyermek járhasson, megvédi őket a fertőzés lehetőségétől s így az ideális egészségvédelem legszebb példája. A város képviselőtestülete az intézet jelenleg 25 fő állandó bentlakó befogadási képességét ötvenre kívánja emelni és ezért 7.800 pengőt szavazott meg épületkibővítésre.

e) Ingyenes gyermekfürösztsési akció. 1927 óta folyik Újpest városa és az OTI közös rendezésében az iskolás gyermekek ingyen fürösztsési akciója az újpesti Erzsébet-fürdőben. Az akcióban nemcsak OTI tagok gyermekei, hanem minden önként jelentkező 6-16 éves gyermek részt vehet (természetesen a jómódúak kivételével). Egy felügyelő orvos, három fürdős, illetve fürdösnő foglalkozik a gyermekekkel. A nyári hónapokban átlag 700, a téli hónapokban 600, a tavaszi hónapokban átlag 1.200 gyermek fürdik havonta. Egy évben elhasználnak mintegy 400 drb szappant és mintegy 8.200 lepedőt. A város 2.500 P-t fordít évenként a gyermekek fürösztsésére.

f) Gyermeknyaraltatási akció. Újpest városa igen nagy gondot fordít az inséges és nélkülöző néprétegek satnya, sovány és vérszegény, betegségekre hajlamos gyermekeinek gondozására. E gondozás egyik integráns, nélkülözhetetlen és közkedvelt része a gyermeknyara Itatás. Ez az akció hosszú évek óta folyik és állandóan fejlődik. Van helyi és vidéki (üdülöhelyi, gyógyhelyi) nyaraltatás. 1938. évben 580 újpesti gyermek garait vidéken. Balatonbogláron 50, Farkasgyepün 100, Balatonszabadin 430 gyermek. A költségek 26.640 pengőt tettek ki. A gyermeknyaraltatási akcióba kétféleképpen juthat be a gyermek: vagy önkéntes jelentkezés útján, iskolája, vagy az iskolaegészségvizsgáló központ ajánlása révén. A jelentkezett és ajánlott gyermekek mindegyike gondos orvosi vizsgálaton esik át, amely vizsgálat nemcsak a gyermek szervezetének és erőállapotának vizsgálatára és a nyaralási szükségesség megállapítására terjed ki, hanem diftéria, vörheny és tifusz bacillusgazda-vizsgálatra is, továbbá élödsiekkel (tetű) és gombákkal (fejgomba) stb. való fertözöttségre is. Azokat a gyermekeket akiket az orvosi vizsgálat nyaralásra szoruló és nyaralásra alkalmas minösítéssel lát el, a népjóléti ügyosztály nyomozói lakásukon is meglátogatják és megállapítják, hogy valóban rászorulnak-e az ingyen nyaralásra.

A város gondoskodik arról is, hogy a gyermekek az elsőrendű élelmezés és elhelyezés mellett megfelelő felügyeletben is részesüljenek. Ezért olyan telepekre, ahol felügyelő nincsen, a város saját tanítónőit, óvónőit küldi ki.

A helyi nyaralás kiegészítője a vidékinek. Célszerű és olcsó megoldás olyan nagytömegű gyermekek nyaraltatására, akik klimatikus változásra, éjjeli elhelyezésre nem szorulnak, csupán jó élelmezésre, jó bánásmódra, megfelelő nappali elhelyezésre és helyes felügyeletre. 1938-ban 400 újpesti gyermek részesült a helyi nyaraltatási akcióban. A Karmelita nővérek rendházában voltak elhelyezve, ahol napi háromszori étkezésben, szeretetteljes és kellő felügyeletben és bánásmódban részesültek. A rendháztól távol lakó gyermekeket a város villamoson szállítja oda és vissza.

III. Szegénygondozás, a) Városi inségakció segélyek és juttatások, szükségszállók. Egri Norma. A város Inségeseknek tekinti mindazokat a szegénysorsú munkanélkülieket, elaggott vagy munkaképtelen embereket, akik magukat és családjukat el tartani nem tudják. Ezeket az inségeseket segélyezi a város. A segélyezésnek számos módja van, általában két főcsoportra oszlik: munkanélküli és munkaképtelen egyének segélyezésére. Az első csoportról az inségköltségvetés, a másodikról pedig a szegénygondozóalap és a háztartási alap keretén belül történik a gondoskodás.

A város a következő segélyeket nyújtja:

1. Fizetéses inségmunka. A fizikai munkára alkalmas emberek, és pedig a család fő 8.-, a feleség 5.- és minden családtag 3.- P havi segélyben részesülnék, amelynek ellenében dolgozniuk napi 2.- P értékben kell; 561 fő 74.400 P segélyben részesült az elmúlt évben.

2. Élelmszersegély. Mindazok, akik fizikai munkára képtelenek, élelmszersegélyben részesülnek (hetenként 1.40 kg liszt, 1 kg burgonya, 15 kg lókolbász és 7 dkg zsir, néha 0.5 kg kenyér); a betegek, ha ezt orvosi bizonyítvánnyal igazolják, betegségük tartamára napi félliter tejsegélyt kapnak. Évenként 5.000 kg kenyér, 84.000 kg liszt, 90.000 kg burgonya, 4.200 kg zsir a szükséglet.

3. Ebédsegély. Munkaképtelen Ínségesek oly csoportja kapja, amely háztartást nem vezető egyénekből áll. Az ebéd: főzelék hetenként kétszer hússal és 16 dkg kenyér. Az évi kiosztott ebédek száma 87.500, költsége 30.920 P volt.

4. Tejsegély. 20 héten át 200 tüdőbeteg, illetőleg 400 csecsemő és szoptatós anya napi félliter tej segélyben részesül. Csecsemők tápszersegélyt is kapnak (lásd csecsemőgondozás), havi 15-20 P-t.

5. Napköziotthonok (1. a II. fejezetben).

6. Tüzelősegély. Mindazok, akik a 2. pontban említett élelmszersegélyt kapják december, január és február hónapokban havi 50 kg szenet és 25 kg fát kapnak. Lázás fekvő betegek hatósági orvosi bizonyítvány felmutatása esetén rendkívüli tüzelősegélyben is részesülnek. 50.000 kg szén, 25.000 kg tűzifa (5.392 P) az évi szükséglet e címen.

7. Ruha és cipősegély. A város évenként 60 pár bakancsot, 40 pár férfi és 40 pár női cipőt, 500 pár gyermekcipőt, 80 gyermeköltönyt, 40 gyermekkabátot, 100 csecsemőkelenyét és 50 kg talpbőrt oszt ki az igazolt rászorultak között, kb. 13.800 P értékben.

8. Szellemi szükségmunka. A város 50 szellemi szükségmunkást alkalmaz, akiknek havi 60-85 P segélyt ad. A családosok ezenkívül a házastárs után havi 4, a gyermekek után pedig 3 pengő segélyben részesülnek. Az ötven főn kívül kb. 30 egyént alkalmaz a város heti munkalappal szellemi szükségmunkára, napi 2.50 P díjazással. Az évi kiadás szellemi szükségmunka címen 48.800 P.

9. Fürdőjegy. Évenként átlag 1.000 fürdőjegyet oszt ki a város a m. kir. tisztiorvos véleménye alapján a rászoruló, Ínséges betegek között. Kád-, gőz- és iszapfürdő, iszapakkolás, fangó-kezelés stb. szerepelnek a fürdő jegy ekén, amelyeknek legnagyobb része az újpesti Erzsébet-fürdő használatára jogosít.

10. Rendkívüli segélyek. Születés, halálozás, betegség és egyéb rendkívüli alkalmak esetén a kellőképen igazolt rászorulóknak 3-20 P-ig terjedő rendkívüli segélyben részesülnek.

11. Kilakoltatási segély. Oly magánházból kilakoltatott egyéneket (családokat), akiket a város elhelyezni nem tud, kilakoltatási segélyben részesíti (5-20 P), hogy így lakáshoz jussanak.

12. Szükségzálló. A város a kilakoltatott családokat, akik igen sok esetben a társadalom kitaszított nyomorultjai, hat szükségzállóban helyezze el. Ezekben összesen 3.067 személy lakik. Öt szükségzálló a város tulajdona, egyet pedig évi 4.800 P-ért bérel. A város tulajdonát képező szükségzálló fenntartása évenként kb. 15.000 P-be, az ottlakók segélyezése kb. 80.000 P-be kerül. A szükségzállók közül a legnagyobb, leghírhedtebb, legelhanyagoltabb az u. n. Barak-telep (vonatszálló barak, állami lakótelep), Budapest és Újpest határán elhelyezett 13 faépületből álló nyomortanya, amelyet Újpest városa néhány évvel ezelőtt „ajándékba kapott” az államtól, amelyet addig fenntartotta és kezelte. A telep lakói állandóan nagy gondot okoznak a hatóságnak úgy rendészeti, mint közegészségügyi és szociális szempontból. Ezért a város polgármesterévé választásomkor kijelentettem, hogy legfontosabb programpontnak tekintem e barakok mielőbbi lebontását és lakóinak más módon való elhelyezését. E célból a város képviselőtestülete

egy új 3 többemeletes, modern higiénikus nagy szükségszálló építését határozta el a megyeri városrészen és e célra 300.000 pengőt szavazott meg. A tervek készen vannak, az épület idén állni fog. A szükségszálló épületében orvosi rendelő, fürdő, esetleg Stefánia-védőintézet is lesz, közelében pedig külön óvoda és napközi-otthon felállítását vette tervbe a város.

13. Az Egri Norma (magyar norma) elvei alapján gondoztatja a város azokat a szegénysorsú, magukkal tehetetlen öregeket és munkaképteleneket, akiket helyhiány miatt a városi Szeretetházban elhelyezni nem lehet. (22-25-32 P havi díj.) Gondozásukat hat ferences nővér, egy református és egy evangélikus diakonissza és egy zsidó gondozónő látja el, akik havi 70 pengőt kapnak a várostól tiszteletdíjként. Végzik a gondozottak mindenféle ügyes-bajos dolgát, takarítják az egészen tehetetlenek lakását, mosás ruhájukat, jótékony célú előadások és karácsonyi adományok révén pótolják ruháikat.

A város legközelebbi terve, hogy az ezidőszerint sokfelé szétszórta lakó Egri Norma-gondozottakat, valamennyit egy lakótelepre helyezi el, ellátásukat ily módon könnyebbé, tehát jobbá és teljesebbé véli tenni. Az összes segélyezettek száma ezidőszerint 548. Az egyes juttatások a következőkből állanak: természetbeni lakás, vagy lakbérsegély (4-16 P), heti pénz (50 fillér), kenyér havi 7 kg, élelmiszer burgonya, liszt, bab, rizs, dara, $\frac{3}{4}$ kg cukor, $\frac{1}{2}$ kg só, $\frac{1}{2}$ kg szalonna, $\frac{3}{4}$ kg zsír, $\frac{1}{2}$ kg szappan. A tüzelő egész évben havi 50 kg fa és decembertől áprilisig havi 50 kg szén. Ezek a juttatások a múlt évben 75.136 P-t tettek ki.

b) Az Országos Szociálpolitikai Intézet újpesti telepéről az egészségügyi szociális és kulturális szegénygondozás mintaszerű fellegváráról külön előadás van beiktatva, így ezen nagymúltú s nagyjövőű intézmény ismertetését mellőzöm.

c) Kórházak és gyógyintézetek. Csak röviden teszek említést a város kórházáról, mert elsősorban közegészségügyi s nem kifejezetten szociális intézmény, bár szociális vonatkozásai kétségtelenek.

A városi kórház 1930-1931. években létesítette a város a népjóléti és munkügyi minisztérium támogatásával 1,815.000 aranypengő költséggel. Eredeti elgondolás szerint e kórház volt hivatva pótolni azt a 70 ágyas barak-kórházat, amelyet a város az 1911. évi kolerajárvány idején létesített teljesen ideiglenes jelleggel, de amelyet – egyéb alkalmas intézmény hiányában – húsz éven keresztül fenntartani kényszerült. A tárgyalások során folyton bővült az eredeti terv s végeredményben a járványkórházból a legmodernebbül felszerelt 190 ágyas fertőző- és tüdőbetegkórház lett. A kórház évi költségvetése kerekén 300.000 P s a két osztálya mellett sebészeti és belgyógyászati osztálya is van, hogy a fertőzőbetegséggel kapcsolatos egyéb betegségek is gyógykezelhetők legyenek. A város háztartási alapjának a kórház fenntartása évente kb. 80-90.000 P-jébe kerül, a többi bevétel az OTI és MABI-val kötött szerződés alapján befolyó ápolási díjakból, valamint a belügyminisztérium által 30 szegénybeteg után fizetett térítési díjakból adódik. Az OTI-val és a MABI-val kötött szerződések végeredményben évente 15-25.000 P ráfizetést jelentenek a városnak, mert mindkét intézmény csak 28 napig viseli az ápolási költségeket s azon túl csak táppénzt fizet, márpedig – különösen tüdőbetegeknél – igen kevés a 28 nap a gyógyulási folyamat befejezésére. A városi kórház alapításakor pavillonrendszerének méretezésekor az az elgondolás vezette a város vezetését, hogy tisztán fertőzőbetegek elhelyezésére fog szolgálni, mégpedig nemcsak Újpest, hanem Rákospalota, Pestújhely és a váci járás néhány közelben fekvő községe fertőzőbeteg kórházi forgalmának lebonyolítására is. Ez a közegészségügy szempont-

jából helyes és szép elgondolás azonban hajótörést szenvedett a 6.000/1931. M. E. sz. rendelet megjelenésével, mert csakhamar kiderült, hogy a községek és városok nem hajlandók megfizetni az őket terhelő fertőzőbeteg-ápolási költségeket. Így azután az eredeti tervezet – hosszabb-rövidebb időre – megváltozott és a kórház tüdőbetegeket, bel- és sebészeti betegeket is felvesz ápolottjai közé.

Újpestnek még négy kórháza van és e kórházak megoszlását az jellemzi, hogy mindegyik a betegek egyes csoportjainak, illetve azok válfajainak speciális ellátására alakult, úgy amint a városi kórház tüdő- és fertőzőbetegek, a gróf Károlyi kórház leginkább sebészeti és belbetegek, az Árpád kórház leginkább beteg gyermekek, az Újpesti Szülőotthon szülészeti és nőgyógyászati betegek, a Stefánia Szövetség kis kórháza pedig beteg csecsemők ápolására szolgál. Ezen intézmények támogatására a város évenként 94.000 P-t áldoz. Ez a négy kórház közkórházi jelleggel bír, az államtól meghatározott összegű évi ellátmányt kapnak, amelyek terhére kötelesek bizonyos számú szegénybeteget ápolni. Egyedül a városi kórház nem bír ilyen jelleggel, csupán tüdőosztályán ápol 30 szegény beteg után kap külön szerződés alapján ellátmányt.

A kórházakon kívül számos rendelőintézet működik Újpesten, mindegyik speciális munkakörrel: így az Országos Szociálpolitikai Intézet tüdőbetegegondozó és nemibetegegondozó rendelőintézetet tart fenn; az Országos Tüdőbetegszanatórium Egyesület és a város tartja fenn a Gyermektüdőgondozót; a Teleia Egyesület kisebb nemibetegegondozó rendelőt és profilaktikus éjjeli állomást; a Stefánia Fiókszövetség két védőintézetet; az OTI nagy járóbeteg rendelőintézetet tart fenn minden betegségcsoportra külön-külön szakrendelővel.

IV. Elaggottak gondozása. Újpest m. város szeretetháza egyike az ország legnagyobb hasonló célú és rendeltetésű intézményeinek. Eredetileg szegényházi jellege volt 40 ágygal, de az utóbbi években mindinkább kidomborodik „szeretetházi” jellege, melynek célja nem csupán az előregedett és vagyoniilag leromlott emberek befogadása, gondozása, hanem szegénysorsú gyógyíthatatlan betegek kórházi gondozása, gyógykezelése is. Az intézetnek ilyenformán kórházi jellege van. Az ápoltak nagyobb része, fekvőbeteg, illetőleg állandó orvosi kezelést igényel. Az orvosi kezelést az intézet vezetőorvosa látja el. Jelenleg 199 férfi- és nőápol van, akiknek teljes ellátásáról, ruházatáról, fehérneműjéről és ágyneműjéről a város gondoskodik. Napi négyszeri étkezés, hetenkint ötször húsétel. A betegek rendelkezésére áll 1.500 kötetes könyvtár, a társalgókban és hálósobákban rádió. Szépen gondozott parkja, sétáló helye van. A vezetőorvoson kívül egy gondnok, három irodai alkalmazott, hat ápolónő, egy ápoló^ egy altiszt, három konyhai alkalmazott, négy takarítónő és egy kapusból áll a személyzet, amely az ápolás nagy és nehéz munkáját végzi. A kórtermek száma 14.

A Szeretetházat a város 1920-ban vette házikezelésbe s 200.000 P költséggel fejlesztette mai befogadó képességüvé. Most tervezzük a közvetlen közelben épült városi kislakások egyik – 16 lakásos – pavillonját megfelelő átalakítással hozzácsatolni a Szeretetházhoz s így az ágylétszámot 80 ágygal fogjuk emelni.

A jelenlegi létszám mellett a Szeretetház fenntartása évi 105.000 P terhet ró a város háztartására, amiből évente alig néhány ezer pengő térül meg egyrészt a lakóhely szerinti illetékes községektől, másrészt a fizetőköteles és fizetőképes hozzátartozóktól.

A Szeretetházban el nem helyezhető elaggottak gondozásáról az Egri Norma elvei alapján történik gondoskodás (L. a III. Fejezetben).

V. *Munkásjóléti, munkaegészségügyi, iparhigiéniai intézmények és berendezések.* Városunkban, ahol több mint száz gyár és nagyobb-kisebb ipari üzem van, igen nagy gondot fordítunk a munkások és munkahelyek egészséges és minden tekintetben megfelelő voltának biztosítására. Vannak munkásjóléti és higiénés követelmények, amelyeket a legkisebb üzemekben is megkövetelünk. Ilyenek: az üzem nagyságához viszonyított berendezésű: 1. Mentőláda és mentésben kiképzett egyének, 2. vízöblítéses W. C-k, 3. csurgórendszerű mosdó, szappan és törülköző, 4. minden munkás részére külön, zárható öltözőszekrény. Nagyobb üzemekben és gyárakban megköveteljük, hogy megfelelő módon berendezett mosdó, öltöző és étkezőhelyiség álljon a munkások rendelkezésére. Olyan nagyobb üzemekben, gyárakban, ahol a munka a munkás nagyobb szennyeződésével jár és ez a szenny nehezen tisztítható, ott meleg fürdőt szolgáltató berendezést is előírunk.

Vannak gyárak, amelyek vagy terjedelmüknel fogva és a foglalkoztatott munkások nagytömegeire való tekintettel, vagy pedig a gyár vezetőségének helyes gondolkozása és áldozatkészsége folytán olyan intézményekkel és alkotásokkal dicsekedhetnek, amelyeket nem a hatóság szigorú előírásai követelnek meg, hanem önálló, nemes elhatározásból születtek. Ilyen pl. az Egyesült Izzólámpa r. t. munkásjóléti berendezéseinek nagyrésze. A több ezer munkást foglalkoztató hatalmas gyár a munkások üdvét szolgáló intézmények olyan sokaságát alkotta meg, hogy ilyen tekintetben minden hazai, sőt általában a legtöbb külföldi hasonló vállalat mintájául szolgálhat. A gyár mosdó, fürdő, öltözőhelyiségei és mellékhelyiségei nagyok, tiszták, világosak, kellőszámúak és minden szükséges felszereléssel el vannak látva. A munkások étkezése a lehető legjobb és legeskaládiasabb körülmények között történik. Felemelő látvány, midőn délben 12 órakor megindulnak a munkások csoportjai a gyár ú. n. kultúrháza felé, amelynek legnagyobb termében ragyogóan tiszta kis asztaloknál összeálló csoportokban ülve, ügyes berendezésű éthordószerű edényekből, amelyért a kiosztóhelyiség nagy pultjához mindenki maga megy el, elfogyasztják a kultúrház legmodernebb felszerelésű elektromos konyhájában főzött háromfogásos, változatosan összeállított ebédjüket, amelynek ára 64 fillér.

Több szabadtéri teniszpálya, sportpálya van a gyár körül, sőt a közelben elterülő U. T. E. stadion és a mellette lévő gyakorlópálya fenntartása is jórészt a gyárat terheli, amelynek kapcsolatai az Újpesti Torna Egyletkezéssel közismertek.

A gyár a múlt évben hatalmas méretű strandtelepet épített városunk északi határában a Duna mellett, három nagy úszómedencével, amelyek közül az egyik a gyár munkásai részére épült, ahol azok általában minimális áron, hetenkint kétszer pedig a város szegény lakossága teljesen ingyen strandolhat. A második medence gyermekek számára való, a harmadik pedig egyike a legmodernebb versenyúszó medencéinknek, 50 X 25 méteres, alúvilágítással ellátott, kiépített nézőtérrel bíró pálya. A strandtelepe olyan területen épült, amelynek talaja elsőkélyesedett iszapos holt Dunaág volt, ezen az ingoványos területen emelték óriási fáradsággal és nagy költséggel. A strandtelep mellett hatalmas csónakház áll, telve a gyár alkalmazottainak csónakjaival és motorosaival. A Duna másik partján a gyár nagy területet bérel, ahol weekend-telep terül el szintén a gyár munkásai és alkalmazottai számára. A nyári hónapokban négy motorosbárka viszi és hozza a gyár munkásait és alkalmazottait az újpesti partról a Weekend-telepre és vissza ingyenesen.

A Magyar Pamutipar rt. Újpest másik hatalmas gyára, szintén a munkások

ezreit foglalkoztatja, különleges munkásjóléti és egészségügyi intézményeket tart fenn. A vállalatnak külön munkásbiztosító pénztára, ú. n. vállalati pénztára van, amely ugyan az OTI fennhatósága alatt, de mégis külön költségvetéssel, orvosi és egyéb személyzettel s külön adminisztrációval dolgozik. Külön képességvizsgáló intézete van a gyárnak. Kultúrházában rendelő- és kezelőhelyiségek, leveleotthon és munkáskaszinó szolgál a munkások hazafias nevelésére, illetve szórakoztatására, valamint gyógykezelésére. A munkás-öltöző, mosdóhelyiségek és mellékhelyiségek természetesen itt is mintaszerűek. Nagy sporttelepet és pályákat tart fenn a vállalat. A gyár munkásai külön e célra épült gyári munkáslakóházakban laknak, amelyek a gyár közvetlen szomszédságában nagy épülettömbökben vannak elhelyezve.

Említésre méltók még a gyár légoltalmi berendezései, a közelmúltban épült modern légoltalmi pincéi, amelyek egyes üzemi épületek alatt vannak megépítve, mégpedig repesz- és gázmentesen.

A Phöbus Villamossági gyár, Pestkörnyékének és az ország szomszédos részeinek villanyenergiáját előállító nagy vállalat szintén speciális intézményeket tart fenn, mint amilyen a nagy sporttelep (tennisz, footballpályákkal), tornaterem, gyári sportegyesület különböző szakosztályokkal, munkáslakások a telepen a munkások egyrésze számára, vállalati pénztár a MABI kötelékébe nem tartozó alkalmazottak részére, stb.

Némely gyárnak különösen szép és modern munkásöltöző-helyiségei (Wolfner, Angol-Magyar cérnagyár, Chinoin), illetve fürdőhelyiségei (Chinoin, stb.) vannak. A legtöbb helyen pedig most folyik az a munka, amely az említett munkásintézmények nagyobbitására, bővítésére és szépítésére irányul a mai magasfokú követelményeknek megfelelően.

Háztartási osztály a tanonciskolában. (Cselédképző iskola.) Az Eucharisztikus Kongresszus alkalmával a Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége sokat foglalkozott a cselédkérdés megoldásával. Több tervezet látott ezúttal napvilágot. Részletes tanmenetet is készítettek, amelyet felterjesztettek a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba. Kemenes Illés tankerületi kir. főigazgató ismerve Újpest ezirányú érdeklődését, a leánytanonciskolát bizta meg e kérdés gyakorlati kivitelezésével. Az iskola készséggel vállalkozott erre annál is inkább, mert Újpest ezen a téren mindig úttörő volt. Az 1884: XVII. törvénycikk városunkban szervezett iskolát talált, amely már 1880 óta működött. Külön rajzosztálya is volt, 1901-ben felállították a leányiskolát is amely az első volt az országban, amint úgy hisszük, hogy cselédképzőiskolánk is első, úttörő próbálkozás.

A cselédkérdés megoldása úgy családvédelmi, mint kulturális és szociális szempontból időszerű és szükséges, azért a város minden tőle telhető eszközzel sietett az iskola segítségére. Az első tervet, mely szerint a leánytanonciskola keretében fogjuk a kérdést megoldani, az iskola költségvetési kerete nem tette lehetővé. Így az iskolán kívüli népműveléshez fordultam s ennek égisze alatt sikerült a kérdést megvalósítani. Gyakorlatilag bebizonyosodott, hogy a már szolgálatban lévő cselédek helyes irányú képzése teljesen lehetetlen, mert alig akad olyan munkaadó, aki hivatalos kényszer nélkül elküldené alkalmazottját délutánonként az iskolába, a vasárnap délutáni pihenőjüket pedig a cselédek nem igen áldozzák fel érthető okokból. E nehézségek láttára született meg az az ötlet, hogy az ismétlőiskola utolsó évfolyamának növendékei a továbbképző helyett a háztartási tagozatba kerüljenek. Elgondolásunk helyességét bizonyítja, hogy az iskola felhívására 180 tanuló kérte a háztartási iskolába való

áthelyezését. Szigorú rostálás után 40 tanulót vettünk fel két osztályba. Az egyik csoportba a legfeljebb öt elemít, a második csoportba az ennél több osztályt végzettek kerültek. A tanulók nem tanfolyamra járnak, hanem iskolába s így a népoktatási törvény paragrafusai szerint járhatunk el a mulasztókkal szemben.

Az iskolában tanulnak: főzni, sütni, mosni, vasalni, takarítani, kézimunkázni, stoppolni, varrogatni, kevés elmélettel s annál több gyakorlattal. Az elméleti oktatás csupán kiegészítője a gyakorlatnak. Pl. írási órán az aznap főzött ételek receptjeit írják, számolási órán bevásárlási gyakorlatokat és gyakorlati számításokat végeznek. Tanulnak még egészségtant, gyermek- és betegápolást, szobanövények gondozását, szóval mindazt gyakorlatilag oktatjuk, amire egy jó cselédnek szüksége van. Célunk, hogy minél több tudás birtokában a leányok hasznosítani tudják magukat s egyrészt maguk számára több megbecsülést, jobb bért, a családok számára több nyugalmat és békét szerezhessenek. Szociális viszonyaikkal is törődünk. Egy szociális testvér ifjúsági óra keretében iparkodik azt pótolni, amit a család nem volt képes nyújtani. Segítjük, támogatjuk őket. Ingyen uzsonnát és vacsorát kapnak. Gondoskodunk elhelyezésükről. Tervbevevük, hogy az ideiglenesen hely nélkül levők részére átmeneti otthonról gondoskodunk s így megmentjük őket a hely szerző-hiánaktól.

Az iskola a leánytanonciskola keretében s épületében működik, tanítónői a vármegye legjobb gazdasszonyai közül kerültek ki. A tiszteletdíjukat a népművelési bizottság folyósítja. Felügyelet szempontjából közvetlenül a tankerületi főigazgatóság alá van rendelve az iskola, aki tíz tagból álló hölgybizottságot nevezett ki a helyi irányításra. A hölgyek felváltva minden tanítási napon figyelik és ellenőrzik a leányok tanítását. A konyhát a legmodernebb felszereléssel látta el a város iparos- és kereskedő-társadalma. Van gáz-, villany-, petróleum-, spiritusz-sütő stb. Az iskolai év szeptembertől júniusig tart. Egyelőre a tanítás minden hétfőn délután van 2-7 óráig. A tanulók vizsgáznifognak, bizonyítványt kapnak, amelynek eredményét a cselédkönyvbe is be fogják vezetni.

Örömmel mondhatom, hogy iskolánk máris országos érdeklődés tárgya.

Városi Tisztviselők és Alkalmazottak Segítő Alapja. A magyar törvényhozás 1927-ben rendezte a társadalombiztosítás ügyét. A vármegyei és községi tisztviselők és alkalmazottakon kívül nem történt gondoskodás a városi tisztviselők és alkalmazottak betegsegélyezéséről sem. Az állami tisztviselők az OTBA kebelében részesültek betegsegélyezésben, a székesfővárosi tisztviselők és alkalmazottak részére pedig megalkották a Székesfővárosi Alkalmazottak Segítő Alapját. Ügy az állami tisztviselők, mint a székesfővárosi alkalmazottak csoportjainak önálló intézmény keretében való betegellátása nem volt nehéz feladat, mert a tagok nagy száma miatt az önálló intézmény fenntartása nagyobb anyagi gondokba nem ütközött. Úttörő volt tehát Újpest, amikor mint megyei város elhatározta, hogy tisztviselőinek és alkalmazottainak részére önálló segítőalapot létesít. Ebből a célból 1935-ben szabályrendeletet alkotott a képviselőtestület s egy százalékban állapította meg a tagok járulékát a lakáspénz kivételével élvezett összes járandóságaik után. Tudjuk jól, hogy az OTBA másfélszázalékos, a Székesfővárosi Alkalmazottak Segítő Alapja pedig kétszázalékos járulékot vetett ki tagjaira. Az Újpesti Városi Tisztviselők és Alkalmazottak Segítő Alapjánál tehát figyelmet érdemel az a körülmény, hogy a más hasonló intézmények járulékainál jóval kisebb százalékban kivetett járulékokkal folytatta működését. Az Alap fenntartását a város, mint munkaadó a tagoktól levont járulék összegével egyenlő összegű hozzájárulással támogatta. Az Alap pénzügyi meg-

szilárdításának érdekében a szabályrendelet kikötötte azt is, hogy amíg az Alap tartaléktőkéje a 20.000 pengőt el nem éri, bizonyos szolgáltatásokat korlátozni kell. Ezt a tartaléktőkét az Alap két és félévi működése után össze is gyűjtötte.

Az Alap a polgármester elnöklete alatt áll, további szervei a közgyűlés, a felügyelőbizottság, a választmány, a számvizsgálóbizottság, a pénztáros és az Alap előadója. Az Alap által nyújtandó szolgáltatásokat a tagok közgyűlése autonóm hatáskörben maga állapítja meg, úgyszintén az Alap közgyűlése alkotja meg az Alap működésére vonatkozó ügyrendet, melyet általános szabályzatnak nevezünk. Az Alapnak van két körzeti orvosa és egy fogorvosa, akik évi díjazás mellett látják el a tagok orvosi ellátását. A szakorvosi ellátás teljesen a szabad orvosválasztás alapján történik. Sőt a körzeti orvosok közül is szabadon választhatnak a tagok minden előzetes bejelentés nélkül.

Kórházi ápolást úgy a családfő, mint a családtagok évenként 56 napon át személyenként vehetnek igénybe, utóbb pedig már kimondta a közgyűlés, hogy a családfők számára 12 heti kórházi ápolást biztosít. Tagjaink Magyarország bármely kórházában ápolathatják magukat, azonban az Alap minden taggal vagy hozzátartozójával szemben csak a közös kórtermi ápolási költségek összegét téríti meg. Az Alap vállalta a röntgen és laboratóriumi költségek díjának teljes megtérítését. Fekvőbetegek számára ingyenes betegszállítást nyújtottunk. Szülés esetén fizetjük a szülőotthoni költségeket s ezenfelül a gyermek után megállapítandó családi pótlék nyolcszoros összegét gyermekágyi segélyként nyújtjuk. Temetési segély fejében a családfő által élvezett fizetés és pótlletmény összegének 75%-át fizetjük. Az elhalt feleség és gyermekek után is.

Újabban gyógyfürdőket és fürdőhelyre utalást is nyújtunk tagjainknak és főbb gyógyászati segédeszközöket is adunk olyan mértékben, mint az OTBA. 1939. január i-től kezdődőleg pedig kisebb kölcsönnyújtás engedélyezését is elhatározta az Alap közgyűlése, összesen évi 5.000 P hitelkeret mellett, kamatmentesen. Az Alapnak az előző év elején összesen 822 tagja volt, s ebből 371 volt a családfő és 451 a családtag.

Annak jellemzésére, hogy az Alap által nyújtott szolgáltatások milyen mértékű segítséget jelentenek tagjainknak, röviden csak a következő adatokat ismertetem: egy év alatt összesen 3.073 esetben vették igénybe házi orvosukat a tagok s ebből 2.129 esetben az orvos rendelőjében, 944 esetben pedig a beteg lakásán történt a vizsgálat, illetve a kezelés. Általában egy családra évi 8.3 házi orvosi kezelés esett. A fogorvosi kezelések száma egy év alatt összesen 736, a szakorvosi és laboratóriumi vizsgálatok száma 406, a tagok által igénybevett kórházi ápolási napok száma 794 volt egy év alatt. Egy családra átlagban tehát évi 2.1 napi kórházi ápolási idő esett. Ebből a pár adatból is látható, hogy milyen jelentősége van Segítő Alapunknak a városi alkalmazottak és tisztviselők beteg-ellátása terén.

Mint ismeretes, az 1938: XXXIX. törvénycikk a Székesfővárosi Alkalmazottak Segítő Alapja kivételével a többi városok tisztviselőit és alkalmazottait az OTBA kebelébe vonja, illetőleg erre felhatalmazást adott a minisztériumnak. E törvény végrehajtási utasítása szerint a városi tisztviselők és alkalmazottak 1939. április i-től tehát az OTBA-ba fognak tartozni. Újpest tisztviselői és alkalmazottai kérték ugyan a pénzügyminisztert, hogy biztosítsa a kormány a segítő alapjuk további fennmaradását olyképen, hogy beteg-ellátásukról ezen Alap keretében gondoskodhassanak. Mindezideig azonban ebben az irányban semmiféle kormányintézkedés nem történt. Ezidőszert az a megoldás áll előtérben, hogy a Segítő Alap további fennmaradása esetén jelentékenyen leszállított járulékok mellett esetleg üdülési és az OTBA által nem nyújtott más egészségvédelmi,

vagy sportintézményeket létesítünk az Alap vagyonából tisztviselőink és alkalmazottaink számára.

Pénzügyi megoldás. Jelentős összegeket áldoz a város – a már említetteken kívül – még az ingyen betegek gyógyszerellátására, a kötelező védőoltásokra. E címen évente 36.000 P kiadás merül fel, amelyből az Országos Betegápolási Alapból ezidőszert 9.000 P térül meg.

Szegényügyi kiadások 75.000 P-t emésztenek fel. Gyűjtésből, illetve rendszeres adakozásból befolyik évente 29.000 P. A különbözetet, 46.000 pengőt a város háztartási alapja fedezi. A napközi otthonok fenntartására évente 3.200 P-t fordít, az ott gondozott gyermekek ellátására 125.068 P-t a város. Évente 2.160 P segéllyel támogatja a Viola-utcai iskolában rendszeresített foglalkoztatót, ahol a már nem iskolaköteles leányok a kézimunka és ruhavarrásban nyernek kiképzést szakszerű vezetés mellett. További 33.000 P az a népjóléti célokat szolgáló kiadás, amellyel különböző intézményeket részesít a város rendszeres támogatásban. Ide tartoznak a Karmelita-nővérek rendháza, ahol árva gyermekeket tartanak és nevelnek, a Vakok Újpesti Menháza, az Elaggott Iparosok Otthona, a Szalézi Rend Fiúotthona, a hadirokkantak újpesti csoportja stb. Az inségnyhitő akció költségvetése a most folyó inségnyre 385.000 P. Államsegélyt e célra a város 1932. évtől kezdődőleg egyáltalán nem kap. A különböző címeken felsoroltakhoz hozzáveszem a néhány intézmény részére legutóbb megszavazott 12.600 pengőt, akkor az összes szociális kiadások 1,127.000 pengőt tesznek ki. A város háztartási alapjának, kórházának, az Egri Normának és az inségnyhitő akciónak együttes költségvetési előirányzata 4,323.000 P. Tehát helytálló, amit előadásom bevezetéseként mondtam.

Buffalóban járva, végignézttem a huszonötmeletes városházát, hol 3.000 tisztviselő dolgozik. Az egyik emeleten példás tisztaságú orvosi rendelőket találtam, a chest-(mell-) klinikát. Itt történik az élettörténet felvétele, tüdő-, vérvizsgálat. A vizsgálatra szolgáló termekben állandóan három orvos vizsgál, röntgenátvilágítások folynak szakadatlanul, rögtön elkészítik a röntgenképeket is, ezeket is láthatjuk átvilágítva. Mindez persze ingyenes. Azt mondják erre, hogy a gazdag Amerika megteheti.

Ha bemegyek az újpesti tüdőbeteggondozóba, jobban örülök, mint Buffalóban a chest-klinikának. Nincsenek oly ragyogó termeink, nincsenek oly jól fizetett orvosaink, de vannak – a mi viszonyainknak megfelelő – elsőrendű felszereléseink, vannak ember-szeretetből áldozatos munkára kész orvosaink s gondolják el kedves hallgatóim, milyen öröm látni olyan ifjú nemzedéket, melyet mi mentünk meg a magyar hazának.

Ha a felsorolt sok intézményből hazatértük után csak egyet is megvalósítanak, már nem hangzott el hiába ez a hosszúra nyúlt, de elmélet helyett a gyakorlati életet visszaadni kívánó előadás.

Szociális gondoskodás városainkban

ELŐADTA MÁDAI LAJOS

A IV. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam ünnepélyes megnyitása alkalmából gróf Teleki Pál miniszterelnök hangsúlyozta, hogy ezzel a tanfolyammal a belügyminiszter elsősorban a szociális kérdésekre kívánja a tisztviselői kar figyelmét felhívni. Az egész országot átfogó szociális problémák fejtegetéseinek sorozatában e tanfolyam hallgatóinak értékes előadások útján van alkalmuk gyarapítani szaktudásukat. „Szociális gondoskodás városainkban” címmel, a gyakorlati szociálpolitika tapasztalatain felépített előadásommal kiegészíteni kívánom azokat a szociális vonatkozású előadásokat, amiket e tanfolyam keretében hivatott szociálpolitikusok tartottak, illetve fognak tartani.

Hangoztatni kívánom, hogy nem elméleti, hanem a közigazgatás gyakorlati szociálpolitikáját fogom ismertetni. A magyar közigazgatás tisztviselőinek a jelenlegi viszonyok között gyorsan, igen gyakran azonnal és teljes felelősséggel kell intézkedniök a tömegek, a családok sorsára kihatással bíró szociális kérdésekben. Erre csak azok a tisztviselők képesek, akik, mint gróf Teleki Pál miniszterelnök bölcsen kijelentette: „saját felelősséggel a felsőbb hatóságok megkérdése nélkül mernek és tudnak helyükön cselekedni és intézkedni.”

A magyar közigazgatásban igen kevés a képzett szociálpolitikus. Ennek azonban megvan a magyarázata. A világháborút megelőző években hazánkban gyakorlati szociálpolitikával alig foglalkoztak. A közigazgatás sok helyen feladatkörébe vonta ugyan a szociális problémákat is, azonban azzal behatóan nem foglalkoztak, mert aránylag kevesen szorultak rá a közület segélyezésére. A vármegyei közigazgatásnak – kivéve az alföldi vármegyéket – ezidőben nem kellett szociális kérdésekkel foglalkozniok, mert a világháború előtti években – ha gondot okozott is az elsőrendű életszükségleti cikkek fokozatos drágulása – a mezőgazdasági és ipari munkástömegek túlnyomó részének, azok családjának megélhetése biztosítva volt és így nem is voltak a közületek támogatására reáutalva.

Kedvezőtlenebb volt a helyzet városainkban, mert az ipari üzemek miatt a munkanélküli családok túlnyomó része a városokra esett. Városaink ezidőbeli statisztikai adataiból az tűnik ki, hogy a gazdasági válság és a meg-megújuló sztrájkok hatása alatt a munkanélküliek száma a világháború előtti évtized alatt évről-évre növekedett, ezek közül azonban aránylag igen kevesen szorultak lakás élelem és felruházás tekintetében a városok támogatására.

A Magyar Városok 1912. évi Statisztikai Évkönyvének adatai szerint, a jelenlegi magyar impérium alatt lévő városainak nyílt-szegénygondozásra 1,264.644 koronát, zárt-szegénygondozásra 914.317 koronát fordítottak. Ebben a statisztikai számban székesfővárosunk azonban nem szerepel, mert ez időben Budapest szociális kiadása

nyílt-szegénygondozás címén 677.066 koronát, zárt-szegényügy és közjótékonyossági kiadásokban pedig 1,373.869 koronát tett ki. Budapest szociális kiadásával, 2,050.935 koronával szemben a jelenlegi országterületen lévő városaink szegényügyi kiadása összesen 2,178.961 koronát tett ki. Vagyis vidéki városaink szociális összkiadásai alig haladták túl székesfővárosunk szociális adóterhét.

Városaink ma, költségvetéseiknek átlag 4-5 százalékát fordítják szociális kiadásokra, vagyis a hivatalos zárt- és nyílt-szegénygondozásra. Ez azt jelenti, hogy a városok szociális adóterhe, az inségadót és a magyar norma szegénységélyezést nem számítva, tiszszerte nagyobb, mint 25 évvel ezelőtt volt. Ezek az összehasonlító szociális statisztikai adatok megmagyarázzák azt, hogy városaink szociálpolitikája mennyire kifejlődött és a m. kir. kormány, valamint a városok miért helyeznek oly nagy súlyt a közigazgatás szociálpolitikájára.

A magyar közigazgatást, amint az ismeretes, szociális tekintetben kellő felkészültség nélkül találta a világháború. Nélkülözték városaink azokat a szociális intézményeket is, amelyek biztos alapját képezhették volna a közsegélyre igényjogosultak váratlan megnövekedése folytán, a háborús szociális intézmények kifejlesztésének. Városi népkonyhák 1914 előtt Budapesten kívül csupán Győr, Sopron, Komárom, Szeged, Miskolc, Debrecen, Zalaegerszeg és Gyula városokban voltak. A jelzett városok statisztikai adatai szerint csupán 35 városnak volt városi szegényápolója. Vagyis a jelenlegi országterületen lévő városaink fele nélkülözte ezt az igen nagyfontosságú zárt szegénygondozási intézményt.

A világháborút követő 20 év alatt városaink szociális gondozása és intézményei sokat fejlődtek.

Az ország megcsonkítása következtében s ellenségeink gazdasági elzárkózásának hatása alatt a tömegnyomor szembetűnőbben jelentkezett országszerte és a városainkban is. Ezért érthető, hogy a mindenkori kormányok és a városok is egyik legfontosabb programjukul tűzték ki a szociális feladatok megvalósítását.

A kormány, mint tudjuk, államsegélyekkel igyekszik elősegíteni azt, hogy a közigazgatás szociális szükségleteit megnyugtatóan tudja fedezni. A kormány, közelebről a belügyminisztérium, felismerte annak igen nagy fontosságát, hogy a közigazgatási tisztviselőknak szociális szaktudással is rendelkeznie kell. Ezért helyezett súlyt arra, hogy a közigazgatási továbbképző tanfolyamok keretében a hallgatók szaktudásukat is gyarapíthassák.

A belügyminiszter különös nyomatékkal hangoztatta ennek a tanfolyamnak ünnepélyes megnyitásakor tartott előadásában azt, hogy: „eredményes szociális igazgatást csak szakismerettel rendelkező, szociális kötelességérzetű és felelősséget ismerő tisztikartól lehet várni és az ilyen szellemű gárda kialakulása nemzeti szempontból igen nagy jelentőségű.”

A belügyminiszter e bölcs megállapításának igen nagy súlya, fontossága van, épen úgy annak a kijelentésének is, mely szerint szükségesnek tartja, hogy az önkormányzatok bekapcsolódhassanak azoknak a szociális feladatoknak megoldásába, amelynek egységes irányítása a kormányzati igazgatás körébe tartozik. Ebből következtetni lehet arra, hogy a közigazgatási tisztviselőkre a jövőben az eddiginél is nagyobb mérvű szociális munkakör ellátása hárul.

A magyar közigazgatás tisztviselőkarának, elsősorban azoknak, akiknek hivatalos hatáskörébe esik a szociális ügyek intézése, alapos szociális szaktudással kell felkészül-

niök erre a nemzetvédelmi jelentőségű új szociális munkakör ellátására is. A jó szociális közigazgatásnak, a szociálisan szakképzett tisztviselőgárdán és a megfelelő anyagi eszközökön kívül szüksége van egy szakszerűen kidolgozott rendszerre is. Ezt célozza az egységes rendszerbe foglalt szociális gondozás, amit Miskolcon a legutóbbi 3 év alatt életbeléptettünk.

Miért van az egységes szociális gondozásra szükség, a magyar szociális közigazgatásban, különösen a városokban? Elsősorban azért, hogy a felügyeleti hatóság, a belügyminisztérium tüzetes és gyors áttekintést szerezhessen arról, hogy a városok a szociális igazgatás ágazataiban milyen tevékenységet fejtenek ki, milyen eredményeket érnek el. Gondoljunk arra, hogy mennyivel könnyebb és gyorsabban tudják a felügyeleti fórumok, a belügyminisztérium és a pénzügyminisztérium, felülvizsgálni az autonómiák költségvetéseit ma, amidőn egységes rendszer szerint csoportosítva kell azokat összeállítani és záros határidőn belül jóváhagyás végett felterjeszteni.

Ha a közigazgatás szociális gondozásának egységes rendszere majd életbelép és a jövőben annak figyelembevételével fogja minden város szociális igazgatásának évi jelentését elkészíteni és felterjeszteni, a belügyminisztérium állandóan és behatóan tájékozódva lesz a városok szociális igazgatásának minden ágazatáról, azoknak tevékenységéről. De nemcsak a szociális közigazgatás felügyeleti fórumának, a belügyminisztériumnak van szüksége a közigazgatás szociális gondozásának egységes rendszerére, hanem az autonómiáknak is. A törvény, illetve törvényes rendelkezések ugyanis nem intézkednek arra nézve, hogy a városoknak, illetve községeknek a szociális igazgatás keretében milyen irányú szociális feladatokat kell ellátniok.

Az 1886: XXII. te. 145. §-a általánosságban rendeli el azt, hogy „azokról, akik magukat közsegély nélkül fenntartani nem tudják, az illetőségi község köteles gondoskodni.” A nyilvános betegápolás, az állami gyermekvédelem és a szegényellátás költségeinek fedezése tárgyában kiadott 6.000/1931. M. E. sz. rendelet – amint ismeretes - kimondotta azt, hogy a szegények segélyezése a tartózkodási hely községének kötelessége. A könyörödomanygyűjtésnek (koldulásnak), továbbá a munkaképtelen szegények és munkanélküli inségesek támogatásának szabályozása tárgyában kiadott 172.000/1936. B. M. sz. rendelet II. fej. 8. §-a pedig akként intézkedik, hogy: „A közsegély nélkül megélni nem tudó szegényekről a 6.000/1931. M. E. sz. rendelet 17. §-a értelmében az a község (város) köteles gondoskodni, amelynek területén azok a segélyezés szükségességének beálltakor tartózkodnak.”

A magyar törvényhozás és a kormány tehát az autonómiák belátására bizta azt, hogy a közsegély nélkül megélni nem képes szegényekről milyen keretben gondoskodnak. Ennek következménye az, hogy városaink szegénygondozásaiban oly nagy eltérések mutatkoznak. Vannak városok, amelyek megfelelő szaktudással és szervezőképességgel rendelkező szociális előadók segítségével aránylag kisebb kiadással is megnyugtatóan tudják ellátni a szociális igazgatás munkakörét. Más városok viszont aránylag nagyobb szociális költségvetési kiadás dacára sem tudnak ily eredményt kimutatni, azért, mert szociális igazgatásuk nincs szakszerűen megszervezve és annak vezetését sem bízzák szociálisan képzett tisztviselőkre.

A városok szociális gondozásának kiépítése a szakképzettségen alapuló, egységes rendszer figyelembevételével egyike a legfontosabb szociális feladatoknak a városokban. A városok szegénygondozásának egységes rendszere természetesen nem azt jelenti, hogy a városoknak egyforma anyagi terhet kellene viselniök a szegénygondozásukkal

kapcsolatban. A legtöbb városnak a lakosság összetételénél és foglalkozásánál fogva más a szociális helyzete és természetesen, hogy minden város a helyi viszonyok figyelembevételével fogja a jövőben is megszervezni és kiépíteni az ismertetett rendszer kereteiben a hivatalos szegénygondozást.

Az egységes szociális gondozás rendszere azonban irányadóul fog szolgálni a városoknak abban, hogy a közület segélyére utáltaknak a „bölcstől a sirig” milyen vonatkozásokban kell támogatást nyújtaniok a város és részben a társadalom és azok intézményeinek bevonásával.

Az egységes szociális gondozás miskolci rendszerének csoportbeosztását alábbiakban ismertetem:

I. Anya- és csecsemővédelem: i. Védőintézet, tejkonyha, anyaotthon, szülőotthon, gyermekmenhely gondozása.

II. Gyermekvédelem: i. Napközi Gyermekotthon, 2. Gyermeküdültetés. 3. Tanköteles szegénygyermek szociális védelme, Vöröskeresztes szegénygondozók rendszeres ellenőrzése. Felruházás. Élelmezési segély. Iskolai étkeztetés. Tejtűzörai.

III. Fiatalkorúak védelme: 1. 14-20 éves állástalan szegény fiatalkorúak elhelyezése a köz- és magánüzemek és a hatósági munkaközvetítő hivatal útján. 2. Tehetőséges szegénysorsú közép- és főiskolai tanulók tanulmányi segélye. 3. Háztartási és háziipari foglalkoztató műhely. 4. Vasúti misszió támogatása az utazó ifjúság rendszeres védelmére. 5. Patronázs Otthon támogatása. 6. Átmeneti leányotthon támogatása. 7. Házassági Tanácsadó Intézet.

IV. Családvédelem: 1. Többgyermekes szegénycsaládok segélyezése városi kislakások és házbérsegély útján. 2. Népkonyhai ebéd. (Többgyermekes anyáknak ingyen.) 3. Gyermekágyi gyorssegély. 4. Közsegély. 5. Többgyermekes anyák jutalmazása.

V. Általános szegénygondozás: 1. Népkonyhai ebéd. Munkaképtelenek, átutazók részére ingyen. 2. Gyorssegély. Közsegély. 3. Munkaalkalom biztosítása a hatósági munkaközvetítő hivatal bevonásával. 4. Népszálló. Helynélküli háztartási alkalmazottak otthona. 5. Szemérmes szegények segélyezése.

VI. Szociális egészségvédelem: 1. Ingyen közgyógyszer és orvosi segély. 2. Szegény betegek gyorssegélye. 3. Tüdőbetegek szociális védelme. Tüdőbeteg gondozó intézet és városi segélyezés (egészséges kislakás, lakbér, gyorssegély, közsegély) útján. 4. Egészségvédő (venereás) intézet támogatása. 5. Városi nyári népfürdő. 6. Ingyenes fertőtlenítés. 7. Szegény gyermekek nyári üdültetésének támogatása. 8. Szegény betegek útisegélye.

VII. Ínségnyhító tevékenység.

VIII. Magyar, ún. egri norma társadalmi segélyezés.

IX. Zárt szegénygondozás: a) Szegényápoloda. b) Vakok intézetének támogatása, c) Társadalmi szegény-otthon segélyezése.

X. Temetési segélyezés: a) Szegények ingyenes temetése, b) Elárvult szegény családok segélyezése. Gyorssegély, lakbérsegély.

Az ismertetett 10 főcsoport rendszerében kellene az összes városoknak szegénygondozásukat megszervezni. Ennek a főcsoport beosztásnak figyelembevételével állítanak össze a jövőben évi jelentéseiket is a városok. A városok szociális gondozásának rendszeres ellenőrzése és hatályosabb felügyelete érdekében országrészenként kerületi csoportokba osztandók. A kerületekben egy-egy városi tisztviselő, mint miniszteri biztos

gyakorolná az ellenőrzést és minden évben jelentést tesz a belügyminiszternek a kerületébe tartozó városok szociális gondozásáról.

A szociális felügyelet decentralizálása – amely a belügyminisztériumnak kiadási többletet nem okozna – azt jelentené, hogy a belügyminiszter a szociális gondozásban kiváló városok népjóléti vezetői útján gyakorolná a városok szociális gondozásának felügyeletét. Bizonyos, hogy a felügyelettel megbízott városi tisztviselők a vidéki szociális közigazgatásban szerzett értékes gyakorlati szakismereteikkel hathatós támogatására lennének úgy a városoknak, mint a belügyminisztériumnak is, amelynek nincs lehetősége arra, hogy az összes városok szociális felügyeletét és ellenőrzését ily keretben és rendszeresen gyakorolja.

A szociális felügyelet kerületi beosztásának tervezete következő: I. Budapest székesfőváros. II. Budapestkörnyéki városok. (Felügyeleti központ: Újpest). III. Dunántúl. (Felügyeleti központ: Pécs). IV. Duna-Tisza köze. (Felügyeleti központ: Szeged). V. Tisza jobbpartja. (Felügyeleti központ: Miskolc). VI. Tisza balpartja. (Felügyeleti központ: Debrecen).

Városaink szociális gondozásának megszervezésére és rendszeres felügyeletére magasabb állami pénzügyi szempontból is feltétlenül szükség van. Ismeretes ugyanis az, hogy a kormány a magyar faj védelemre a jövőben nagyobb súlyt fog helyezni. Ebből az következik, hogy városaink a jövőben nem számíthatnak oly mérvű állami támogatásra, aminek segítségével a városi polgárság nagyobb anyagi megterhelése nélkül is korszerűen fejleszteni tudnák szociális intézményeiket és szegénygondozásukat. A városoknak ezzel számolniuk kell és ebből a szempontból is mielőbb racionalizálniuk kell szociális igazgatásukat és azt úgy kell átszervezniük, hogy azok az állam nagyobb anyagi támogatása nélkül is megfelelhessenek feladatuknak.

Miskolc város jó példát nyújthat a többi városoknak és a szociális igazgatásban dolgozó összes tisztviselőknél is arra, hogy a költségvetés nagyobb megterhelése nélkül is miként lehet rövid idő alatt átszervezni egy város szociális igazgatását úgy, hogy az a közsegélyre utáltaknak a „bölcsőtől a sirig” minden életkorban szociális támogatást nyújthasson. Miskolc város szegénygondozásának átszervezését 3 évvel ezelőtt kezdtük meg, abban a tudatban hogy városunk egy fillért sem áldozhat a népjóléti igazgatásunk átszervezésére.

A szociális reform bevezetéseként a Magyar Vöröskereszt Egylet szociális osztályával karöltve Miskolcon két hónapon át tartó szegénygondozói tanfolyamot rendeztünk, mert tudatában voltunk annak, hogy szociálisan szakképzett munkatársak nélkül egy város szociális közigazgatását kifogástalanul ellátni nem lehet. A vöröskeresztes tanfolyam kiválóbb hallgatóit – akik érettségi bizonyítvánnyal, illetve tanítónői képzettséggel rendelkeznek – a város közművelődési ügyosztályába osztottuk be a szellemi inszégalap terhére. A hallgatók a tanfolyam ideje alatt családi környezetvizsgálatok alapján a szegénygondozás kartotéknyilvántartását teljesen átdolgozták.

A következő évben a városi tisztviselők részére szociális továbbképző tanfolyamot rendeztünk. Ennek célja az volt, hogy a városi közigazgatás különböző ágaiban szociális tudással bíró tisztviselők álljanak a szociális vonatkozású ügyekben segítségünkre. A szociális reform eredményeként 5.000 Ínséges családról 2.000-re csökkenttük le a közsegélyre igényjogosultak számát. Ennek következtében az inségakcióban 50.000 pengővel lett kisebb a kiadás, amit a közsegélyre igényjogosult családok élveznek munkasegélytöbblet címén.

A Vöröskeresztes szegénygondozás bekapcsolásának eredményeként megszűnt a tömegek várákozása és ácsorgása is. Az új szociális szervezetünk tette lehetővé azt, hogy a magyar, ún. egri normát teljes eredménnyel tudtuk életbeléptetni városunkban. E címen évente 50.000 pengő kiadástól tehermentesítjük a város költségvetését. Átszervezett népjóléti igazgatásunk tette lehetővé azt, hogy a múlt év szeptember havában négy óra alatt sikerült megszervezni Miskolcon egy 200 személyre berendezett Menekült Otthont.

Népjóléti igazgatásunk segítségével a különböző jótékony célú társadalmi gyűjtéseket is sikeresen szerveztük meg. Horthy Miklósné „Egy tál étel” akció, a „Felvidéki menekültek ellátására” szolgáló gyűjtéseink napok alatt 12.000 pengőt, a „Magyar a magyarért” akció javára rendezett gyűjtés pedig múlt év november havában 61.000 pengőt eredményezett. A helyi viszonyok figyelembevételével igen nagy eredmény volt ez, mert a lakosság jótékony célokra egy év alatt – a többi gyűjtések és karitatív támogatásokon kívül – ily nagy, egész vagyont kitevő összeget sohasem ajánlott fel.

A város népjóléti gondozása átszervezésének az elmúlt 3 év alatt további eredménye az, hogy a város szociális gondozásának módszerét a „bölcstől a sirig” rendszer szerint úgy tudtuk megszervezni, hogy azzal a közületnek egy fillér többletkiadást sem okoztunk.

A tanfolyam ünnepélyes megnyitásakor vitéz Bartha Károly honvédelmi miniszter mondta, hogy a „nemzetvédelemnek és a közigazgatásnak igen fontos kapcsolatai vannak”. A jelenlegi történelmi jelentőségű órákban különösen átérezzük azt, hogy milyen nagy fontossága van ennek a kijelentésnek szociális vonatkozásaiban is. Ezért ma igazán elmondhatjuk, hogy nemzetvédelmi érdek az, hogy közigazgatásunk szociális politikáját legtokéletesebben, a legjobban bevált rendszer szerint építsük ki.

Komoly tudatában vagyunk annak, hogy a magyar törvényhozás hiába hozza a magyar faj céltudatos védelmére, megerősítésére szolgáló törvényeket, a kormánynak ily irányú törekvését is csak részben fogja siker kísérni, ha a szociális törvények és rendeletek végrehajtását nem egy korszerűen, a magyar viszonyoknak megfelelően átszervezett szociális közigazgatás fogja intézni. Ezt célozta előadásom, amivel azt óhajtottam elérni, hogy a tanfolyam illusztris hallgatóságát, az én kedves kartársaimat, akiknek kezébe lesz letéve a magyar közigazgatás vezetése, felvilágosítsam, miként kell a szociális igazgatást teljes önállósággal és az anyagi nehézségeket is leküzdő felelősséggel szolgálni.

Nekünk, a magyar közigazgatás tisztviselőinek fel kell készülnünk arra, hogy ezeréves hazánk országtestei mind vissza fognak térni Szent István országához, amivel a szociális közigazgatásunknak nemzetvédelmi feladatai is kiszélesednek, nagyobb jelentőséget fognak nyerni.

Adja a Gondviselés, hogy e tanfolyam hallgatósága ezt a magyar történelmi eseményt rövid időn belül meg is érhesse és kiépitve a magyar közigazgatás szociális gondozását, harcra munkása lehessen az újból feltámadt Nagy-Magyarország szociális újraépítésének.

Debrecen szegényügye

ELŐADTA KUPINSZKY SÁNDOR

Mielőtt előadásom tulajdonképeni anyagára térnék, néhány szóval Debrecen várost ismertetem. Debrecen város Hajdú vármegye székhelye. A Tiszántúl fővárosa. Területe 166.284 kat. hold. Lakosainak száma kereken 125.000. Debrecen századokon keresztül Magyarország legnépesebb városa volt, mert nagy közlekedési utak mentén, olyan ponton fekszik, ahol három különböző típusú táj egyesül. A gabonatermő Berettyó vidék, a homokos Nyírség és a legelőken gazdag Kunság – Hortobágy ősidőktől kezdve Debrecenben cseréli ki terményeit és áruit. Szerencsés mélyfúrások révén, amelyek 67 C°-os melegvizet adnak, az utóbbi években egyre inkább fürdővárossá fejlődik Debrecen, bár kereskedelme és kézműves ipara most is a legjelentősebb a magyar városok között Budapest után, mezőgazdasága pedig a legjelentősebb az országban. A Nagyerdőben hatalmas ősfák között van elhelyezve a thermál-fürdő, a fedettuszoda, a strandfürdő, az egyetem központi épülete, a klinikák, az Augusztá-szanatórium, a Stadion, a köztemető, a Tiszántúli Ipari és Kereskedelmi Árumintavásár pavillonjai, a csónakázó tó, a teniszpályák és egyéb sport és szórakozó helyek. Mindezeket az intézményeket parkerdő köti össze. A városnak csatornázása, kitűnő vízü vízvezetéke, a külterületekre is kiterjedő villanyvilágítása, villamos vasútja és a környező községekbe autóbuszjáratok vannak. Vasútvonalai nyolc irányba ágaznak szét.

Ennek a nagy alföldi metropolisznak, a közismerten gazdag városnak a szegényügyét és szociális működését kívánom e tanfolyam résztvevőivel megismertetni. Ennek a tanfolyamnak keretében már több nagynevű előadó ajkáról hangzott el hasonló tárgyú előadás s emiatt meglehetősen nehéz feladatra vállalkoztam, de nem szándékom e helyen másokkal versenyre kelni, hanem az általános ismertetés mellett néhány, a gyakorlatban jól bevált rendszerre kívánom felhívni kedves kollégáim figyelmét. A hosszantartó véres világháborúnak, forradalmaknak, Trianonnak és a gazdasági válságoknak szükségszerű következménye volt az, hogy társadalmunk szinte egyik napról a másikra váratlanul szembe találkozott a félelmetes formát és méreteket öltött szociális problémákkal. Ma már talán éppen ezekről a kérdésekről hallunk legtöbbet és kevesen vannak, akiknek közvetlen környezetében valamelyik szociális kérdés kézzelfogható alakot ne öltött volna. Az általános elszegényedés miatt bekövetkező nyomoron és inségen segíteni mégis csak elsődrendű emberi kötelesség. Ez az emberi kötelesség nyilvánul meg a szociális munkában is.

Debrecen város szociális tevékenységének területét három nagy csoportra osztom fel és ezen csoportokon belül az amúgyis gyakran egymásba fonódó szociálpolitikai és közjótékonyági tevékenységet együttesen ismertetem. Ez a három csoport a következő: 1. anya-, csecsemő- és kisdédvédelem, 2. gyermekvédelem, 3. felnőttek védelme, illetőleg támogatása.

Az Anya- és csecsemővédelem kifejezetten szociálpolitikai tevékenység, mert elejét akarja venni mindannak, ami a gyermeknek, a jövő nemzedéknek akár lelki, akár testi fejlődését meggátolná. A hatóság már az áldott állapotban levő anyát védelmébe veszi és ha terhessége előrehaladott állapotában levő nő segélyért jelentkezik, úgy őt az Országos Stefánia Szövetség Anya- és csecsemővédő intézete veszi pártfogása alá. Az Anya- és csecsemővédelmet ugyanis mint állami feladatot a belügyminiszter az egész országban az Országos Stefánia Szövetség hatáskörébe utalta, de a népjóléti és munkaügyi miniszter egy 1924. évben kiadott rendeletével felkérte a törvényhatóságokat, hogy alakítsanak fiókszövetségeket és azokat anyagi erejükhöz mértén támogassák. Debrecen város ezt a szociális tevékenységét tehát az Országos Stefánia Szövetség helyi szervezetével együtt bonyolítja le olymódon, hogy a védelmi munkát a szövetség intézi, a felmerülő költségeket pedig nagyrésztben a város viseli. Anya-, csecsemő- és kisded-
védelemmel Debrecenben hat védőintézet foglalkozik, amelyek közül öt 3 védőnős, egy pedig 2 védőnős. A debreceni Stefánia fiókszövetségnek van egy tejkonyhája, egy bölcsődéje, egy napközi gyermekotthona, egy Anya- és csecsemőotthona, egy balatoni gyermeküdülőtelepe, quarzfénykezelése, 180 rend vándorkelengyéje, szülészeti vándorládái, vándormérlegei. A Stefánia fiókszövetséggel azonos tevékenységet fejt ki a Debreceni Közjótékonyági Egyesület, amelynek 1 gyermekkórháza és 1 szülőotthona van s a város megbízásából és a város által adott hozzájárulásból folyó évi március hó végéig 1 tüdőbeteggondozó intézetet tart fenn. Az Anya- és csecsemővédő intézetek, valamint a Debreceni Stefánia fiókszövetség együttes működésének képét a következő számadatok szemléltetik:

Az elmúlt év végén gondozásban volt 1.650 csecsemő, 3.039 kisded (1-3 éves), 195 terhes. Összes orvosi rendelések száma csecsemőknél és kisdedeknél az év folyamán 32.979 volt. Összes orvosi rendelések száma terheseknél: 1.218, gyermekágyas gondozás alatt volt az év folyamán: 2.211. Védőnői látogatások száma az ellenőrző látogatásokkal együtt 43.078. A zöldkereszt cukorakciója révén kiosztásra került 2.950 kg cukor, 921 védencnek. Tej- és tejkészítményakció során tej- vagy gyógytejsegélyben részesült 903 csecsemő, ingyen tápszer kiosztásra került 975 esetben. Csecsemőkelengye 502 esetben. Szülészeti vándorláda kölcsönzése 63 esetben. Csecsemő vándorkelengye 123 esetben. Hatóságoknál eljárás 2.729 esetben. Anyát vagy csecsemőt elhelyezett a fiókszövetség 284 esetben (menhely, anyaotthon). Foglalkozást szerzett 68 esetben. Házasságközvetítést előmozdított 43 esetben. Törvényesítést 55 esetben. Örökbefogadást 11 esetben. Ismeretterjesztő előadást tartott 88 esetben. Az Anya- és csecsemőotthonban az elmúlt év folyamán 151 anyás csecsemő és 26 anyátlan csecsemő volt gondozás alatt. Az anyás csecsemők gondozási napjainak száma az év folyamán 14.009, az anyátlan csecsemőké 3.167 volt. A tejkonyha ellátott az év folyamán összesen 1.420 csecsemőt és kisdedet, ezek közül térítés ellenében 134-et, térítés nélkül 903 inségest és 383 kórházi ápoltat. A város a tej és gyógytej segélyezéséhez 12.000 P segélyt adott, a tejkonyha személyzetét, a tüzelőanyagot és az egész berendezést a Stefánia fiókszövetség adta.

A balatonzamárdi gyermeküdülő telepén összesen 100 4-12 éves korú gyermek üdült, két turnusban, 30-30 napon át.

A Debreceni Közjótékonyági Egyesület működését a következő számadatok szemléltetik: Két kórházi alosztályán az év folyamán 939 beteget ápolat, 16.924 ápolási nappal. A szülőotthonban ápoltak száma az év folyamán 670, születések száma 555.

A tüdőbeteggondozó intézetben kezelés alatt volt az év folyamán 745 egyén, összes rendelések száma 4.464., röntgenvizsgálatok száma: 1.303, a gondozónői látogatások száma 3.152, töltések száma 245. A debreceni Stefánia fiókszövetség 1938. évi költségvetése 62.000. P, a Debreceni Közjótékonsági Egyesületé 75.000 P volt.

A város a Stefánia fiókszövetség által foglalkoztatott 7 védőnő fizetésére évi 10.884 P¹ és a fiókszövetség segélye címén évi 18.000 P-t ad, ezenkívül a közjótékonsági egyesület által fenntartott tüdőbeteggondozó intézet részére évi 10.000 P segélyt biztosított. A gyermekvédelem, a 3-6 éves korúakra vonatkozólag a napközi gyermekotthonok által nyújtott gondozásban nyilvánul meg. A város az inségenyhítő tevékenység költségvetése terhére évi 50.000 P költséggel 8 napközi gyermekotthont tart fenn, egész éven át. A napközi gyermekotthonok közül 2 a város belterületén, 6 pedig kertészekben, telepeken van. Egy-egy napközi otthonban 50-80 gyermek részesül gondozásban. Naponként átlag 450-500 gyermek veszi igénybe. A gondozottak reggeli, ebéd és uzsonna étellemezést kapnak. Az iskolásgyermekek részére a város ugyancsak az inségenyhítő tevékenység keretében ebédetkeztetést biztosít, részint a népkonyhákön, részint a nagyobb távolságon levő külsőségi iskolákban történő kiosztás útján. A 6-14 éves korú iskolásgyermekek részére a Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) vezetése és *felügyelete mellett* a város ú. n. utcagyermek-otthont tart fenn, amelyekben 100-120 iskolásgyermek kap ellátást, reggelit, ebédet, vacsorát és iskolai tanulmányaikat tanító, illetve tanítónő felügyelete mellett végzik. Ez az utcagyermek-otthon az 1936. évben létesült, amikor a város a koldulási tilalomnak erélyesebb eszközökkel kívánt érvényt szerezni. Ennek az utcagyermek-otthonnak az a célja, hogy a gyermekeket az utcai koldulástól távol tartsa, amit elérhetünk azáltal, hogy egész napon át felügyelet alatt maradnak, a koldulásra kényszerülő vagy arra hajlamos gyermekek. Ugyancsak a KIE tartja fenn a város által adott hozzájárulásból a tanoncotthont is, ahol állandóan 30, legnagyobb részét szülőtlén árva részesül teljes ellátásban.

A szegénysorsú gyermekek felruházást költségére a város évenként 10.000 P-t, tanszersegélyekre, neveltetési segélyekre 6.000 P-t fordít. A Stefánia fiókszövetség működése keretében említett balatonzamárdi üdültetésen felül a város a Nagyerdőben mintegy 200 gyermeket nyaraltat a MANSZ vezetése mellett, 6 héten át.

A gyermekvédelem ismertetése során meg kell emlékezni a városi árvaszék család- és gyermekvédelmi akciójárói. Ide vonatkozóan Tatay Zoltán árvaszéki elnök által rendelkezésemre bocsátott ismertetést adom elő: „Kétségtelen, hogy az árvaszékek gyermekvédelmi ügyigazgatása ma már általábanvéve nem felel meg a mai kor követelményeinek, mert a gyámügyi igazgatás ma is túlnyomórésztben a hatáskörébe tartozó ügyek aktaszertű elintézésében merül ki. Pedig az árvaszékek ma már nem elégedhetnek meg azzal, hogy csak azokat a feladatokat teljesítsék, melyek a felügyeletük alá tartozó gyámoltak és gondnokoltak vagyoni érdekeinek biztosításából és vagyonuknak kezeléséből állanak, hanem részt kell venniük abban a szociálpolitikai munkában is, melyet a változó korszak, a népi irányban haladó társadalom és a megnehezedett életviszonyok immár minden modern fejlődési hatóságtól megkövetelnek. A családvédelem és gyermekvédelem az érdeklődés homlokterébe kerül. Valóban az általános tömegnyomor legsajnálatraméltóbb áldozatai a szegény gyermekek, akik megfelelő istápolás hiányában előbb-utóbb a biztos pusztulásnak vannak kitéve. A gyermekvédelem nálunk nemcsak szociális kérdés, hanem nemzeti ügy is. A nemzet erejét növeli, aki számára megmenti azokat, akik segítsége nélkül elpusztulnának! Ezirányban mielőbb törvényhozási intéz-

kedésekre van szükség. Addig is azonban olyan megoldást kell találni, hogy a gyámhatóságok az 1877: XX. te. 263. és 264. §-aiban előírt feladatoknak a mainál hatványozottabb mértékben eleget tudjanak tenni. Ezen feladatnak az adott viszonyok között lehető legjobb megvalósítása és fenti nagy szociális és nemzeti érdekek felismerése vezette Debrecen sz. kir. város árvaszékét akkor, mikor a székesfőváros árvaszékének mintájára, de a helyi viszonyokat figyelembevéve – saját kebelében gyermekvédelmi osztályt állított fel, s kiépítette a hivatásos gyámság és a pártfogók szervezetét.

A gyermekvédelmi osztály feladata:

- a) a házasságon kívül született 3-18 éves gyermek védelemé,
- b) a 3-18 éves törvényes gyermekek védelme, utóbbiak csak az esetben, ha
 1. elhagyottá nyilvánítottak,
 2. fiatakorúak bírósága elé kerültek,
 3. javító nevelésük válik szükségessé,
 4. jelenlegi környezetükben erkölcsi veszélynek vannak kitéve.

A hivatásos gyámokat a gyakorló ügyvédek közül – elsősorban a városi tiszteletbeli főügyészek és ügyészek, – valamint a debreceni ügyvédi kamara által javasolt ügyvédek, továbbá az arra vállalkozó más alkalmas egyének sorából rendeli ki az árvaszék.

A hivatásos gyám feladata:

- a) a tartásdíj biztosítása,
- b) a kiskorú vagyoni ügyeinek védelme.

A gyermekvédelem legfontosabb munkásai pártfogók, kiknek szociális érzékén és rátermettségén múlik az egész akció sikere.

Pártfogókul, illetve pártfogónőkul a gyermekvédelemmel foglalkozó intézmények, egyesületek és egyházirészek tagjai, továbbá hajlammal bíró és önként ajánlkozó férfiakat és nőket kért fel az árvaszék. A lehetőség szerint figyelembeveszi a pártfogolt gyermek nemét és vallását, továbbá azt, hogy a pártfogolt a pártfogó közelében lakjék.

A pártfogók részére az árvaszék elnöke utasítást adott ki.

Eszerint a pártfogó köteles a gondozása és felügyelete alá tartozó gyermek a) ellátását, b) egészségi állapotát, c) iskoláztatását, d) erkölcsös, vallásos és hazafias nevelését, e) foglalkoztatását ellenőrizni és észleleteiről jelenteni.

Köteles továbbá, hogy a házasságon kívül született gyermek szüleit az utólagos házasság által való törvényesítésre rábírja, a gyermek örökbefogadását előmozdítsa, s mindezekben legyen segítségül.

A pártfogó észleletei alapján a kiskorúak testi, szellemi és erkölcsi szükségleteiről vagy az állami, városi, egyházi és társadalmi jóléti intézmények igénybevételével gondoskodik, vagy ezirányban a gyermekvédelmi osztályhoz előterjesztést tesz.

Az utasítás természetesen a pártfogók munkájának csak a keretét adja meg, annak megfelelő tartalommal kitöltése a hajlam és a szív dolga. A pártfogók hivatása nemes, de igen nehéz., útjuk eredményes, de sokszor tövises.

A szegény emberekkel való érintkezés hangját eltalálni, az elvadult, eldurvult gyermeklelkek előtt egy új világot megnyitni nem könnyű feladat. Sok szeretet, sok áldozatos munka kell hozzá.

A gyermekvédelmi osztály az ellenőrzése alatt álló gyermekekről kartotékot vezet, melynek adatait jórészt a pártfogók által beadott környezettanulmányok és jelentések szolgáltadják. E kartoték a gyermekvédelmi akció élő anyagát képezi.

A gyermekvédelmi osztály állandó kapcsolatot tart fenn és közvetlen összeműködést fejt ki a gyermekvédelemmel foglalkozó állami és városi hatóságokkal, hivatalokkal és társadalmi szervezetekkel. Tervbevette a Magyar Családvédelmi Szövetség Debrecenben felállítandó szervezetével a legszorosabb kooperációt. Feladata a hatáskörébe vágó társadalmi megmozdulások kezdeményezése és kiépitése.

A gyermekvédelmi osztály feladata továbbá, hogy őre legyen a kiskorúak érdekeinek, számonkérő hatósága a szülőknek, gyámoknak. Atyai barátja mindazoknak, akik bizalommal hozzáfordulnak, s kiskorú gyermekek jövője tekintetében bármilyen tanácsot vagy intézkedést kérnek.

A szervezet kiépitése és működésbehozása azonban csak a feladat egyik része. Talán még nehezebb és fontosabb az akció anyagi feltételeinek előteremtése. Nálunk sajnos a szociális kiadások aránylag még mindig a legalacsonyabbak. Ennek oka az érdeklődés hiányában, közönyben s a kérdések rendkívüli fontosságának fel nem ismerésében van.

Remélhető azonban, hogy ezen okok megszűnésével lassanként a gyermekvédelmi akció forrásai is bővebben fognak buzogni, s lehetővé fogják tenni, hogy az árvaszékek valóban a gyermekvédelem bástyái legyenek...

A felnőttek szociális és egészségügyi védelmét a következőkben ismertetem: A felnőttek szegényügyi védelmét két csoportba sorozzuk, a munkaképesekére és a munkaképtelenekére. A munkaképes szegények támogatása az inségakció keretében történik. A 172.000/1936. B. M. sz. rendelet szerint a munkaképes szegények csak munka ellenében részesíthetők támogatásban. Az inségakció keretében, munka ellenében való támogatást személyes jelentkezés útján kell kérni.

A folyó évi inségakció keretében való támogatás végett 3.767 családfő 7.619 családtaggal, összesen tehát 11.386 személy jelentkezett. Ennek a hatalmas munkanélküli tömegnek munkával való ellátása nagy körültekintést és tervszerűséget kíván. A munkaalkalmak megválasztásánál figyelemmel kell lenni arra, hogy a munkát végző egyének különböző korú és foglalkozású, ennél fogva különböző munkaképességű egyének. Figyelemmel kell lenni arra is, hogy a végeztetendő inségmunkák a mezőgazdaságot hátrányosan ne befolyásolják. Mindezek mellett a munkálatok során mégis produktív és hasznosító létesítmények keletkezzenek, a munkák nagyobb tömege foglalkoztatására alkalmasak legyenek s hogy a munkások lelkiismeretes munkával méltányos munkabért kapjanak, amely azonban a helyi legalacsonyabb munkabérnél magasabb nem lehet.

Előjáróban szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy az inségmunkákon való foglalkoztatás nem nyújt megélhetési lehetőséget, hanem csak megszabott időközönként ismétlődő támogatást, segítséget. A munka ellenében történő hatósági támogatás havonként legfeljebb egyszer igénylehető, mégpedig a munkát kérők által ténylegesen eltartott családtagok száma szerint megszabott időtartamra.

Az inségmunkák szervezetét, a bevezetett elvek gyakorlati alkalmazását úgy tekintetjük át legjobban, ha időrendi sorrendben részletezzük azokat a fázisokat, amelyeken keresztül a munkakereső a jelentkezéstől a munkabér felvételéig eljut.

Az inségmunkára jelentkezése alkalmával a munkanélküli inségesek személyi adatait, családi és anyagi körülményeit egy kartotéklapra feljegyzik. Ennek a kartotéklapnak a száma a jelentkező törzsszámává válik, amely az illetőnek nyilvántartási adata lesz.

A jelentkezést a helyszínen, azaz a jelentkező lakásán történő, minden részletre kiterjedő kivizsgálás követi. A kivizsgálás során készített környezettanulmány alapján

nyer elbírálást az, hogy a jelentkező részesülhet-e hatósági támogatásban, vagy nem s ha igen, milyen mérvben és formában.

Amennyiben a jelentkező munkaképes, úgy felvétetik az inségmunkára. A felvétellel egyidejűleg az is megállapítást nyer, hogy a jelentkező hány családtagot tart el. Eltartott családtagnak tekinthető a feleség és a 16 éven aluli gyermek, ha önálló keresetük nincsen. Ugyanilyen beszámítás alá esnek az eltartott, munkaképtelen öreg szülők. A 16 éven felüli gyermekeknek már külön kell jelentkezni. Az eltartottként megállapított családtagok száma szerint az inségmunkára felvett munkanélküliek 7 csoportra oszthatnak. Az I. csoportba a magánosok, akik senkit nem tartanak el, a II. csoportba az egy, a III. csoportba a kettő, a IV. csoportba a három és így tovább családtagot eltartók kerülnek. Ez az osztályozás egyúttal azt is megszabja, hogy havonta milyen mértékben vehetik igénybe a jelentkezők a munka ellenében nyújtható támogatást, vagyis hogy havonként mennyit dolgozhatnak. A munkaidő mértékegysége a munkanap s az így megállapított mérték a ledolgozható havi keret. Azonban nem minden munkás keres egyformán s így ugyanazon munkaidő alatt egyik munkás több, a másik kevesebb munkabérhez jutna, ha a havi keret csak a munkanapokban lenne megszabva. Hogy ezt elkerüljük, a ledolgozható havi keretet az egyes csoportoknak engedélyezett munkanapok alapulvételével pénzértékben állapítjuk meg, mégpedig úgy, hogy az inségmunkán hivatalosan megállapított napszámber és az engedélyezett munkanapok szorzata adja a havonta ledolgozható keretet pénzértékben, másszóval azt, hogy az egyes inségmunkások egy hónapban mennyit kereshetnek.

A jelenleg érvényben levő havi keretek a következők:

I. csoport. Magános.	Dolgozhat havonként 6 napot,	6x180	P = 1080 P.
II. csoport. 1 cs. tag.	Dolgozhat havonként 8 napot,	8x180	P - 1480 P.
III. csoport. 2 cs. tag.	Dolgozhat havonként 10 napot,	10x1.80	P - 18.- P.

Úgy, hogy a havi keret családtagonként 2-2 nappal emelkedik s a 6 és ennél több családtagot eltartó inségmunkás havonként 32.40 P-t kereshet.

A most folyó inségvadban az inségmunka tartama öt hónapra van előirányozva, tehát a most ismertetett havi kereteknek ötszörösét keresheti meg minden inségmunkás csoportbeosztásának megfelelően az inségvad alatt. Ha a kimutatást figyelemmel kísérjük, úgy látjuk, hogy csak abban az esetben dolgozhatja ki az inségmunkás az engedélyezett munkanapjait, ha napi keresete 180 P, ami a megállapított hivatalos napszámber és aminél kevesebbet nem is kereshet az inségmunkán senki. Ha azonban napi keresete 1/80 P-nél magasabb, akkor a megszabott pénzkeret elérésére kevesebb munkanap szükséges az előirányozottnál. Ezért mihelyst a munkás a havi megszabott keretnek megfelelő pénzösszeget megkereste, a munkából kiállítják s ezzel elérjük azt, hogy bár havonta mindenki azonos összeget kereshet (csoportján belül), de nem egyforma, hanem rövidebb idő alatt is.

Ennek kétszeres előnye van. Elsősorban a munkás hamarabb hozzájuthat a részére engedélyezett pénzösszeghez s azután módjában van másutt munkát vállalni, másodszorban pedig a hamarabb távozók helyét előbb be lehet tölteni újabb támogatásra szoruló munkanélküliekkel.

Ezeknek az elveknek és szabályoknak gyakorlati pontos keresztülvitelét a szociális ügyosztály keretében egy külön erre a célra szervezett könyvelési osztály végzi és irányítja, külső muatársainak, a bérelszámoló felügyelőknek a segítségével, akik kint a munkahelye-

ken működnek és feladatuk legfontosabb része a munkások leváltása, ha a megszabott kereteket megkeresték. A munkára jelentkező inséges tehát az elmondott feltételek mellett állhat munkába, mégpedig a kialakult gyakorlat szerint akkor, ha felvétele után munkára való beosztás végett jelentkezik. Első jelentkezése alkalmával ugyanis a jelentkező általában az inségenyhítő tevékenység keretébe való felvételét kérte. Miután felvételét, külön kell bejelentenie, hogy dolgozni akar, mert sokan a jelentkezésük vagy felvételük után gyakran alkalmi munkához jutnak, így ezek ebben az esetben nem tartanak, de nem is tarthatnak igényt az inségmunkára, így kirendelésük teljesen felesleges adminisztrációs munkát jelentene. Később az illetők munkanélkülivé válván, jelentkeznek munkáért, ha szükségük van rá. Ezzel a módszerrel elérjük azt, hogy mindig olyanok jutnak munkához, akik rá vannak utalva, egyszerűsítjük az adminisztrációt és a munkáltató hivatalok által kért munkáslétszámot minden esetben biztosítani tudjuk.

Itt kell kitérni arra, hogy az inségmunkák egy-két elenyésző kivételtől eltekintve, napszám vagy akkord-bérfizetési rendszer mellett végeztetnek. Általános elv az, hogy amennyiben lehetséges, minden munka akkord-bérfizetési rendszer mellett végeztessék, napszámban csak ott, ahol az akkordirozás nem lehetséges. Köztudomású ugyanis, hogy az akkordban végeztetett munka a mellett, hogy a munkásnak magasabb napi keresetet biztosít, sokkal olcsóbb a napszámmunkánál. A munkás fizetését az általa nyújtott és pontosan felmért teljesítményért kapja, ennek tudatában nagyobb ambícióval dolgozik, munkabéréért pedig 100%-os ellenértéket nyújt.

A napszámmunkánál viszont az amúgyis biztos napszámber tudatában a munkakészség és a munkateljesítmény gyakorlati tapasztalatok szerint legtöbbször alatta marad a kifizetett munkabér értékének.

Az inségakcióra felvétel végett jelentkezők közül azok, akik négy közép- vagy ennél magasabb iskolai végzettséggel bírnak, munkafelügyelői beosztást nyernek. Kirendelésük módja, munkaidejük mérve ugyanolyan és ugyanannyi, mint a fizikai munkásoké, azzal a különbséggel, hogy napszámjuk magasabban van megállapítva és felügyelői vagy más irányú szellemi munkával (pl. raktárnok) vannak foglalkoztatva.

Az inségenyhítő tevékenység keretében azonban nemcsak férfiak, hanem nők is részesülhetnek munka ellenében hatósági támogatásban. A nők adminisztratív szempontból a férfiakkal teljesen azonos – az előzőekben részletezett – elbánás alá esnek. Munkára a MANSZ által vezetett inségakciós női foglalkoztató műhelybe osztatnak be, ahol szőnyeg- és vászonszövést, továbbá egyéb női háziipari és kézimunkát végeznek. A bérelszámolási rendszer ugyanaz, mint a férfi fizikai munkásoké, napszámjuk azonban, mint női napszám, alacsonyabban van megállapítva.

Az inségmunkások a havonta nyújtott munkaalkalmak mellett ú. n. népjóléti szolgáltatásokban is részesülnek. Kis gyermekeik napközi otthonokban gondoztatnak, iskolásgyermekeik az iskolákban népkonyhai ellátásban részesülnek, a távol tanyai iskolákba járó gyermekek pedig a népkonyhai ellátást nyers élelmiszerek útján kapják. Mindezt díjtalanul. Saját személyükre is igénybevehetik a népkonyhai ellátást a munkások, de ezt csak térítés ellenében. Egy népkonyhai ebéd ára inségmunkások részére 10 fillérben van megállapítva, s az igénybevett mennyiség ellenértéke mindenkor munkabérükből méltányos részletekben kerül levonásra, ezt a levonást azonban megállapított havi keretükön felül ledolgozhatják. A tél folyamán az inségmunkásokon a napi átlagos dolgozólétszám 750 fő volt. A megállapított napszámber i'80 P, munkafelügyelőknek és előmunkásoknak 2 – P. Az átlagos napi akkordkereset 3.20 P-re tehető. A női foglal-

koztató műhelyben $r = Pa$ megállapított napszám, míg az akkordbérek heti átlaga 8-10 P-re tehető.

Az inségenyhitő tevékenységet a város polgármestere, illetve az ő nevében a szociális ügyosztály vezetője irányítja. A város az inségenyhitő tevékenység keretében nagyszámban foglalkoztat szellemi szükségmunkásokat is. A múlt évben foglalkoztatott 152 szellemi szükségmunkás létszám most 130-ra csökkent. Ezek az egyes városi ügyosztályoknál és hivataloknál működnek. Havi fizetésük 50-100 P-ben van megállapítva. A családfenntartók családtagonként havi 5 – P külön segélyt kapnak.

A szellemi szükségmunkások foglalkoztatását nem csupán szociális szempontok teszik szükségessé, hanem a városi adminisztráció zavartalan ellátásának biztosítása is. A szellemi szükségmunkások legnagyobb része felelősséggel járó tisztviselői munkát végez. A bevált munkaerők, amikor arra lehetőség nyílik, magasabb állásra alkalmaztatnak, így az elmúlt hónapban is 16 szellemi szükségmunkás neveztetett ki napidíjasnak, vagy állástalan diplomásoknak biztosított kisegítő munkaerői állásra.

Említettem, hogy az inségenyhitő tevékenység keretében végzendő munkálatok kiválasztásánál figyelemmel vagyunk arra, hogy produktív és hasznothajtó létesítmények keletkezzenek. Erre a m. kir. belügyminiszter úr is felhívja a városok figyelmét az inségenyhitő tevékenység megszervezésére vonatkozó körrendeletében. Ezeket a szempontokat Debrecen város sohasem tévesztette szem elől. Inségmunkák keretében végeztetett a hatalmas méretű nagyerdei stadion földmunkája, a nagyerdei strandfürdő földmunkája, a nagyerdőben, a volt katonai lőtér helyén 13 teniszpálya építése, az erdei vasút vonalának meghosszabbítása, a városi szegényháznak egy nagyobb épülettel való bővítése, a volt bábaképző intézet 7 épületének, amely szociális intézmények elhelyezésére vétetett igénybe, tatarozása és megfelelő átalakítása, az ugyanott elhelyezett tüdőbeteg gondozó intézet és kórház korszerű átalakítása, az egészségvédő intézet bővítése, kertéségi utcák rendezése, salakjárdák készítése. A most folyó inségakció keretében nagyobbzású munkálat 30.000 P előirányzattal a nyúlási 50 kat. hold területű legelőnek magánrepülőtér céljára igénybevétele érdekében szükségessé vált planirozása.

A város tehát amellet, hogy a munkanélküli inségeseknek munka ellenében való támogatását biztosítani igyekszik, nagyobbbrészt olyan munkálatokat végeztet, amelyek városrendezési és városfejlesztési szempontból is maradandó alkotásokká válnak.

A város inségenyhitő tevékenységének költségvetése évenként 500.000 P körüli keretben mozog. Az 1938/39. évi előirányzat úgy a bevételi, mint szükségleti részben 531.000 P. Ebből fizikai munkálatokra 230.000 P, szellemi szükségmunkások foglalkoztatására 90.000 P. Női foglalkoztató műhely fenntartási kiadásaira 12.000 P. Népkonyhák fenntartására 82.000 P. Napközi gyermekotthonok és egyéb gyermekvédelmi célokra 56.000 P. Egyéb kiadásokra 60.000 P. Fedezetül szolgálnak a város hozzájárulása kb. 210.000 P-vel, az inségjárulékokból befolyó bevételek 230.000 P és 90.000 P államsegély. A városi hozzájárulás összegében bennfoglaltatik 82.000 P, amelyet a villanyárak és vízdíjak után kimondottan az inségakció javára törvényhatósági bizottsági felhatalmazás alapján szed a város a fogyasztóktól.

Ezek után áttérek a tulajdonképpeni szegényügyre, a munkaképtelen szegények gondozásának ismertetésére. A munkaképtelen szegények gondozása terén kétféle módot különböztetünk meg: 1. a zárt szegénygondozási formát, amely intézetekben, szegényházakban helyezi el az arra rászorult és ellátatlan szegényeket, 2. a nyílt szegény gondozási formát, amely készpénz és esetleg természetbeni adománnyal igyekszik a rászor-

rult egyének létminimumát biztosítani. Debrecen város területén a zárt szegénygondozás keretein belül 371 munkaképtelen szegény nyer ellátást. Ezek közül 260 a városi szegényházban, 78 a református szegényházban, 8 a róm. kat. szegényházban, 25 pedig az izr. hitközség által fenntartott aggok menházában van elhelyezve. Debrecen sz. kir. város szegényháza 1895. november hó i-én nyílt meg. Eredetileg 120 ápoltra volt berendezve. Régi honvédkaszárnya épülete alakítottatott át erre a célra. A városi szegényház alapítását az tette szükségessé, hogy a városban lévő két felekezeti ápoloda megtelt és a felekezeti szegényházak csak a saját felekezetükhöz tartozó s lehetőleg némi vagyonnal rendelkező ápoltaikat vettek fel elsősorban, míg az egyéb közületi ellátásra szorulókat, pl. teljesen elbetegedetteket, hülyéket, nem ön- és közveszélyes elmebetegeket nem vették létszámukba, s így ezek a város utcáin koldulva nem éppen épületes látványt mutattak. A városi szegényház alapításától kezdve legfőbb intenció az volt, hogy minden ápolta a saját testi erejéhez képest legyen foglalkoztatva s azokat, akik esetleg tunyaságból kifolyólag jutottak az elszegényedés ama folyamatába, amely miatt őket közhatalóságilag kellett ellátni, munkához szoktassák s így esetleg újra mint a társadalom hasznos tagjai adassanak vissza az emberi közösségnek.

Tollfosztással, kosárfonással és az intézet rendelkezésére bocsátott 11 holdas kertészettel az ápoltaik foglalkozása sikerültnek is volt mondható.

A város által fenntartott szegényházban az ápoltaik létszáma a háború kitöréséig 120-130 volt s intenzivebb fejlődését csak a református szegényház részbeni szünetelése, illetve létszámának időszaki apasztása növelte meg olyformán, hogy 1928-ban az 147-re emelkedett az ápoltaik létszáma. Ez a létszám a gazdasági válság elmélyülésével fokozatosan emelkedett, így 1934-ben az ápoltaik létszáma 231-re, mikoris 134 férfi és 97 nő volt az ápoltaik létszáma. 1939-ben pedig 160 férfi és 100 nő van ápolás alatt s így a 260-as létszámmal Debrecen sz. kir. város szegényháza a legnagyobb vidéki szegényház. A szegényház megnyitása óta 1.464 férfi és 1.062 nő volt ápolás alatt.

Debrecen sz. kir. város közönsége híven a szegényügyi szabályrendeletben lefektetett azon alapelvekhez, amely szerint minden ápolta a saját testi erejéhez képest dolgozni köteles, az ápoltaik létszámának emelkedése miatt 5 hold és 1060 négyszögöllel emelte a szegényház konyhakerti területét, s ma leszámítva az épületek által elfoglalt terület-részt, 15 hold áll a legintenzivebb kertgazdasági megművelés alatt, amely vízvezetéki hálózattal van ellátva, vízszükségletét saját motora által biztosítja és abban kizárólag az ápoltaik munkaerejének igénybevételével a szegényház teljes zöldség- és főzelék-szükséglete megterem, azonkívül a benne levő 800 gyümölcsfa termése az intézet lekvár- és befőtt szükségletét teljesen fedezi. Az intézet tojásszükségletét 200 baromfiból álló tyúkállomány teljesen fedezi, míg a pulyka- és libaállomány a szegények ünnepi kosztját javítja. A városi szegényház kertészetének bruttó jövedelme a piaci árakat számítva, még eddig állandóan elérte az évi 6.000 P-t.

Debrecen városa figyelemmel a szegényház egyre emelkedő szükségleteire, annak költségvetését, különösen az utóbbi években igen tekintélyes összeggel emelte, mert míg 1936-ban a városi szegényház költségvetése évi 60.000 P-t tett ki, ami egy ápoltnak ellátási önköltségét 64 fillérben határozta meg, míg 1939-re ugyanolyan létszám mellett a szegényház költségvetése 90.000 P-t tesz ki, ami a fejenkénti ellátás költségénél napi 96 fillérnek felel meg.

A városi szegényház lakói Debrecenben három csoportra oszlanak és pedig a munkaképesekre, a csökkent munkaképességűekre és a kórházi ápolásra szorulóakra.

Sajnálattal kell megállapítani, hogy a létszám emelkedése ellenére a munkaképes emberek létszáma állandóan csökken, ellenben az ápolásra szoruló betegek száma állandóan emelkedik, mert amíg 1932-ben 215-ös létszám mellett a 32 ágyra berendezett és modern orvosi felszereléssel ellátott kórházi osztály elég volt, addig ma 260 ápoltnál a kórházi ápolásra szoruló ápoltak száma állandóan meghaladja a 80-at, aminek eredménye az lett, hogy a város törvényhatósága a szorosán vett ápolónői teendők ellátására szakképzett diakonissza ápolónőt állított be, akinek a munkaképes ápoltak közül állandóan 10 egyén segédkezik. Az intézet minden tekintetben az önellátásra törekszik, s így az apróbb házijavitásokra, asztalos, bognár, lakatos, festő, cipész és szabóműhely van, úgy hogy ily irányú javításokat teljesen a szakmabeli munkaképes ápoltak végzik. Ezenkívül ápoltak dolgoznak a konyhán, virágkertészetben, tollfosztásnál, saját maguk vágják a fát. Az ételmezés házilag történik, a kenyér, hús, fűszer és tejszükségletet vállalkozás útján biztosítja a város. A kertgazdaság a főzelék és konyhakerti, valamint gyümölcsszükségletet teljesen biztosítja. Az ételmezési nyersanyagra naponta egy ápoltrészére 42 fillér rendelkezésre, ami megfelelő bőséges ellátást, kb. 2.500 kalóriát biztosít az ápoltrészére. Az ápoltr 52%-a debreceni születésű, míg 48% vidéki.

A református egyház is tart fenn szegényházat, amelyet Debrecen sz. kir. város építtetett 1908-ban 200.000 aranykorona költséggel. Napi ételmezési költsége 53 fillér. A református szegényház Debrecen városától jelenleg 13.330 P segélyben részesül.

Az 1770-es évek táján épített róm. kat. szegényházban 8 ápoltr van. A város szegényháza évente 1.192 P-vel segíyezi.

A zárt szegénygondozás keretében említem meg a Magyar Vörös-Kereszt Egylet báró Vay Lászlóné Szeretetotthonát, amely 1936. november havában kezdte meg működését a város által erre a célra használatra átengedett és a szociális telepen levő épületben. Ebben a Szeretetotthonban 22 előregedett intelligens hölgy nyer elhelyezést, részben díjtalanul, részben csekély nyug- vagy kegydíjjárandóságuk átengedése ellenében.

A zárt szegénygondozásban részesülő 370 körüli szegénnyel szemben, a nyílt gondozásban, vagyis otthoni ellátásban részesülő szegények száma meghaladja a 800-at. Ezenkívül az eseti segíyezések havonként 200-ra tehetők. A nyílt szegénygondozásban részesülők részére a város évenként 120.000 P-t fordít, ami tehát havonként 10.000 P kiadást jelent. Az évi 120.000 P szükségletből a város költségvetésileg 40.000 P-t állít rendelkezésre, 80.000 P pedig társadalmi adakozásból jelentkezik. A nyílt szegénygondozás 1936. január óta a Magyar Norma rendszere szerint történik.

Az 1936. évet megelőző időben a város szegénysegélyezésekre évenként 36.000 P-t fordított. Ebből az összegből 450-500 szegény részesült támogatásban havonként. Ez az összeg a szükségletet megközelítőleg sem elégítette ki s ennek a hatóság is tudatában volt. Módot kellett keresni a szegények jobb ellátására és a nagy mértékben elhatalmasodott koldulás megszüntetésére anélkül, hogy a városra a mai rendkívül súlyos gazdasági viszonyok között újabb terheket hárítanának. Ez a megoldás a Magyar Norma rendszerű szegénygondozás bevezetésével látszott biztosíthatónak. 1935. tavaszán, amikor a szociális ügyek intézésével megbizattam, első teendőmnek tartottam a szegényügy rendezését. A törvényhatósági bizottság, a város vezetősége, az egyházak és a társadalom részéről a legteljesebb megértéssel találkoztam és nagyarányú propagandát indítottunk az akció sikere érdekében. 1935. november havában Szeretet Hetet rendeztünk, amelynek keretében a templomokban, a törvényhatóság székházában, kaszinókban, gazdakörökben, Kereskedő Társulatban, ipartestületben, kertségi olvasó-

körökben stb. felkért előadók, egyházi, közigazgatási és társadalmi előkelőségek, szó-rakoztató előadás keretében ismertették a Magyar Norma rendszerű szegénygondozás mibenlétét, annak bevezetésének szükségességét. A propaganda befejezése után megindítottuk a havonkénti rendszeres adományok felajánlásának gyűjtését. A gyűjtés nagy munkájára a Jótékony Nőegylet, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége, a Diakonisszák, Missziós nővérek, a Leányklub, Revíziós Leánykör tagjai vállalkoztak s ezeket fizetett munkaerőkkel egészítettük ki és minden házba bekopogtattak a város polgármestere által kibocsátott körlevéllel és felajánlást kérő ívvel. A propaganda és az áldozatos munka meghozta a maga gyümölcsét. A város áldozatkész közönsége körében a nemes cél megértésre talált és a legszegényebb néposztálybeliek is lelkesedéssel ajánlották fel filléreiket. A nagyobb testületeket, közhivatalokat, pénzintézeteket és az általuk foglalkoztatott tisztviselőket együttes felajánlásra kértük fel, hogy a gyűjtés munkáját megkönnyítsük.

A felajánlások havi eredménye 6.600 P körüli összegben jelentkezett, aminek évi összege 80.000 P. Kétségesnek látszott, hogy a felajánlások teljes összegben befizettetnek. Igen sokan csak első felbuzdulásnak tekintették ezt az eredményt. Örömmel és nagy elismeréssel állapíthattuk meg az első év végén, hogy az eredetileg felajánlott összegek 100%-ig befolytak. Voltak ugyan olyanok, akik évközben kiestek a felajánlók közül, elköltözés vagy anyagi helyzetükben beállott változás miatt, ezek helyett azonban igyekeztünk újabb felajánlókat szerezni. A megindulás óta ezt a tevékenységet állandóan folytatjuk s ennek a munkának tudható be, hogy a gyűjtés megindítása óta eltelt több mint három év alatt a szegénygondozás céljaira szolgáló összegek nem csökkentek, eddig minden évben elértük a 80.000 P-t. Ilyen körülmények között adva volt a lehetőség a szegényügy gyökeres rendezésének.

Elsősorban megalakítottuk a Társadalmi Segítő Bizottságot. Ennek elnöke a mindenkori polgármester, előadója a szociális ügyosztály vezetője, tagjai az egyházak vezetői, néhány törvényhatósági bizottsági tag és a jótékony egyesületek vezetői. A szegények látogatására és gondozására 9 ref. diakonissza testvér és 3 szociális missziós nővért alkalmaztunk. A felajánlott összegek beszédésére és egyben koldus-ellenőrzésre 12 intelligensebb munkanélküli inségest 60 P fizetéssel állítottunk munkába. Elkészítettük a szegénykatasztert. A kolduláson talált egyénekről környezettanulmányt készítettünk. Ha ennek során támogatásra való jogosultsága megállapítást nyert, a közsegélyesek közé felvettük, ha pedig az nyert megállapítást, hogy a kolduláson ért egyén nem debreceni, állandó lakóhelyére toloncoltattuk. A város a koldulási tilalmat a m. kir. rendőrséggel karöltve ellenőrzi és mindazok ellen, akiket kolduláson ér a legerélyesebb eszközökkel jár el. A néhány hónapig tartó átmeneti időben sok munkát adott a koldulásoknak az utcáról való eltávolítása, mert a közönség egy része az utcai adakozástól nem zárkózott el, de felvilágosító propaganda és koldusok ellen folyamatba tett eljárások meghozták a várt és kívánatos eredményt. Az utcákról eltűntek a koldusok és ma a már csak szórványosan, főként a szomszédos falvak lakói közül jelennek meg egyesek.

A külső szegénygondozásban részesülők, az u. n. közsegélyesek részére természetbeni és készpénzsegélyeket nyújtunk. A természetbeni segélyezés megnyilvánul szükséglakás rendelkezésre bocsátásában, népkonyhai étkeztetésben, természetbeni élelmiszerek szolgáltatásában. Készpénzt csak apróbb beszerzések fedezésére, a leg-szükségesebb mértékben nyújtunk. Igen sok közsegélyezett lakbérét fizetjük, közvetlenül a

háztulajdonos kezéhez. Szükséglakások hiányában – a város mintegy 50 lakást bérel és bocsátja a közsegélyesek és kilakoltatottak rendelkezésére. A városnak a külső periferián 2 nagy épületben mintegy 100 család elhelyezésére szolgált szükséglakása volt, azonban ezeket életveszélyességük miatt az 1937. évben le kellett bontani. Ezt a hiányt most bérlet útján igyekszünk pótolni egyelőre, de remény van arra, hogy rövidesen egészséges kertes házakat, munkáslakásokat és egy népszállót építtet a város. Ilyen beruházásokra a törvényhatósági bizottság egyelőre 250.000 P kölcsön felvételét engedélyezte s a kölcsönüggyben folytatott tárgyalások kedvező' eredménnyel kecsegtetnek, úgyhogy ezeket a szociális szempontból igen nagy jelentőségű létesítményeket rendeltetésüknek átadhatjuk nemsokára.

Debrecen szegényügyével kapcsolatban említést kell tennem az egészségvédelemről is. A népjóléti és Munkügyi miniszternek 400/1932. sz. rendelete értelmében a szegények a közgyógyoszerellátás keretében részesíttetnek orvosi és gyógyszerellátásban. A városnak ilyen címen teljesített kiadásai már hosszabb idők óta meghaladják az évi 80.000 P-t, amely összeg más városok hasonló természetű kiadásait jelentékenyen meghaladja. A múlt évi június hó végéig a közgyógyoszerellátás igénybevételére a szegénységi bizonyítvány jogosított. A szegénységi bizonyítványok érvényességi ideje a kiállításától számított egy évi időtartam. Ezt a közgyógyoszer igénybevételére jogosító szegénységi bizonyítványt természetesen minden arra rászoruló igénybe is vette és annak birtokában bármikor jelentkezhetett a rendelésre jogosított orvosnál. Ez a rendszer meggondolásra készítette a város vezetőségét, mert a szegénységi bizonyítvány birtokosa évközben kerülhetett olyan helyzetbe, hogy a gyógyszerellátásra való jogosultsága megszűnt, akár azért mert állandó és a közönséges napszámot meghaladó keresetbe jutott, akár pedig azért, mert OTI vagy más betegbiztosító intézet tagjává lett. A szegénységi bizonyítvány felmutatása mellett azonban zavartalanul igénybe vehette az orvosi segítséget és közgyógyszert a város terhére. Ezzel természetesen mentesült attól a néhány fillér kiadástól, amibe a beteglap és a gyógyszer kiváltása került volna. A közgyógyoszerellátásra való jogosítás rendszerét tehát szigorítani kellett.

Múlt évi július hó 1. óta az elsőfokú közigazgatási hatóság által közgyógyoszerellátás igénybevételére kiadott szegénységi bizonyítványok érvényüket veszítették. A közgyógyoszerellátás egész adminisztrációjának ellátását azóta a szociális ügyosztály intézi. Az új rendszer szerint – a 400/1932. sz. rendelet alapján – közgyógyoszerellátásban részesülnek a I. közsegélyesek, II. ínséges munkanélküliek, a gyermekmenhely által külső gondozásra kiadott gyermekek, a hadirokkantak, a rendeletben említett megszorításokkal és ezekbe a kategóriákba nem tartozó olyan szegények, akiknek keresetük a közönséges napszámot nem haladja meg. Ebbe a kategóriába tartozókat 2 csoportba sorozzuk, *a)* és *b)* csoportba. Az előbbibe azok kerülnek, akik beletartoznának az Ínségesek csoportjába, de ínségakcióra még nem jelentkeztek, Ínséges igazolványi könyvecskével ellátva nincsenek. A *b)* csoportba azok kerülnek, akik a gyógyszer igénylése idejében a feltétlenül szükséges gyógyszer árát sem képesek megfizetni, de meg van a lehetősége annak, hogy idővel a kiszolgáltatót vények értéke behajtható lesz. Ezeket külön nyilvántartjuk és évenként a behajtást 5 éven át szorgalmazzuk. Az új rendszer mellett a szegénységi bizonyítvány helyett a hatósági engedély jogosít a közgyógyoszer igénybevételére és ennek a hatósági engedélynek az érvénye egy hónapra szól. A közgyógyoszerellátást kérő minden egyes egyénről helyszíni környezettanulmányt veszünk fel, ezután megvizsgáljuk, hogy a jelentkező nem tagja-e valamely betegbiztosító

intézetnek. Ezzel az OTI vagy más megbiztosító intézeti tagság ellenőrzésével az elmúlt év folyamán jelentős megtakarítást sikerült elérnünk, mert a közgyógyoszerellátásra jelentkezett 7.200 családfőből 516 OTI ellátottat találtunk és igen sok jelentkező nem jutott hatósági engedélyhez azok közül, akik szegénységi bizonyítvány birtokosai voltak. Az a körülmény is, hogy a hatósági engedély érvénye csak egy hónapra szól, sokakat meggondolásra késztet, hogy azt kevésbé indokolt esetben is igényelje. Ennek az újonnan bevezetett rendszernek eredményeként az 1938. évi július hó i-től az év végéig terjedő féléven át az 1937. év hasonló időszakához viszonyítva a közgyógyoszerellátási kiadások 200.000 P-t meghaladó összeggel csökkentek.

A város belterületén annak központjában egy központi szegénybeteg rendelő működik, ahol a belsőségi városi orvosok felváltva teljesítenek szolgálatot.

A központi szegénybeteg rendelőn kívül Egészségvédő Intézetet is tart fenn a város a szociális telepen, egy egyetemi magántanár szakorvos vezetése mellett. Ebben az intézetben az évi rendelések száma csaknem eléri a 20.000-t. Eddig a Debreceni Közjótékony-sági Egyesület által fenntartott Tüdőbetegrendelő Intézet a múlt hó végével megszűnt és április hó i-én megkezdte működését városi kezelésben a mai kor követelményeinek megfelelően létesített és berendezett dispensair, amellyel kapcsolatban iskolaegészség-ügyi ellátás is biztosítva van és egy 30 ágyas tüdőbeteggondozó szolgáltni fogja Debrecen közegészség ügyét.

Amint az elmondottakból kitűnik, a jelenlegi rendkívüli viszonyok a hatóságtól és a társadalomtól a legkülönbözőbb és sokszor igen nehéz problémák megoldását kívánják. A megoldás útjában a legnagyobb nehézségeket kétségkívül az anyagi erők hiánya okozza, a pénzügyi nehézségek leküzdése. Meg kell azonban állapítanunk, hogy Debrecen város ebbeli kötelelességeit mindenkor igyekezett teljesíteni és szociális tevékenységében mindenkor a lehetőséghez képest nagy áldozatkészséget tanúsított. Debrecen város folyó évi költségvetésében a szegényügyi és népjóléti kiadásokra 360.000 P-t meghaladó összeg irányoztatott elő s ha ehhez hozzávesszük a rendes évi költségvetésben nem szereplő, inségenyhítés céljait szolgáló több mint félmillió pengőt, akkor nyilvánvalónak látszik, hogy az ország vidéki városai között ebben az áldozatkészségben Debrecen városa vezet. Sok munka, sok nemes törekvés áll mögöttünk, mégsem mondhatjuk, hogy már minden feladatunknak eleget tettünk, mert az igazság az, hogy még rengeteg komoly tennivaló van szociális téren, mert nemzetünk fennmaradását csak akkor biztosíthatjuk, ha a szociál-politikai tevékenységet előtérbe helyezzük, ha a további elszegényedést, süllyedést, nyomort megelőzzük és minden erőnkkel biztosítjuk minden magyar családnak az emberhez méltó megélhetés lehetőségét és minden magyar gyermek útjából eltávolítunk minden akadályt, amely őt szellemi és testi fejlődésében gátolná.

Nagy célkitűzések ezek, melyeket sem a hatóság, sem a társadalom külön-külön elszigetelve nem oldhat meg. A kormányzatnak és a törvényhozásnak itt további nagy döntő kezdeményező és példátadó szerepe van, amelyhez hozzá kell kapcsolódnunk a hatóságoknak, de amelyet a társadalom megértő és öntudatos szociális munkájának kell egy teljes egészé formálni. Nehéz és fáradtságos az a munka, amit mi szociális munkások végzünk, de soha nem lankadva, türelemmel és odaadással dolgozunk a szegények megsegítésén, mert törhetetlenül hisszük és reméljük, hogy elérjük a szebb és boldogabb magyar jövőndőt.

V.
SZOCIÁLPOLITIKA A MEZŐGAZDASÁGBAN

Mezőgazdasági szociálpolitika

ELŐADTA VITÉZ GRÓF TELEKI MIHÁLY

A nemzet fejlődésének vonala nem töretlen egyenes. Évszázados hullámokban tolul előre a hatalmas nemzettest. Vannak a történelemnek korszakai, amikor kiváló egyesek egyéni erőfeszítései teszik lehetővé az élnék ugrásszerű haladását, az egyéni siker értékelése adja meg a kor világnézetének alaphangját. Így keletkeznek századok, amelyekre az individualizmus nyomja rá bélyegét. Az individualizmus az úttörőknek, az élre törő keveseknek kedvez. Az egyéni érdek ezért előtérbe kerül, de nem szükségképpen a közérdek rovására, hiszen az egyéni eredmények a nemzet fejlődésének nélkülözhetetlen tényezői.

Az individuális korszakot azonban követnie kell a szociális korszaknak, mert különben a nemzet tömegei elszakadnak az élen haladóktól, s az egyéni eredmények nem válhatnak a nemzet egyetemének közkincsévé. A szociális kor feladata a haladás, a fejlődés előnyeit hozzáférhetővé tenni a nemzet legszélesebb rétegei számára. Biztosítani azt, hogy a fejlődés útján előbbre jusson necsak a nemzet éle, hanem az egész nemzet. Ezért a szociális kor világnézete az egyéni érdekekkel szemben a közérdeket hangsúlyozza, s az utóbbinak minden tekintetben döntő súlyt követel.

A ma embere a nemzetnek szociális évszázadát éli. A politikai feladatok ma elsősorban szociálpolitikai feladatok s a nemzet öntudata a tömegek felemelését tekinti legfőbb és legsürgősebben megoldandó létkérdésének.

Szilárd meggyőződésem tehát, hogy a IV. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam számára nem lehetett volna időszerűbb feladatot választani, mint a magyar szociálpolitika intézményeinek és törekvéseinek ismertetését. De meg vagyok győződve arról is, hogy a szociálpolitika számos problémái közül különös érdeklődésre tarthatnak számot azok a kérdések, amelyek a magyar föld munkásainak életébe vágnak; amelyek a mezőgazdasági munkásréteg sorsának erőteljes javítását tűzik ki célul; mert az államhatalom beavatkozó segítségére elsősorban ennek a széles és felbecsülhetetlen nemzeti erőforrással telített rétegnek van szüksége.

A mezőgazdasági szociálpolitika azoknak az intézményeknek és törekvéseknek összessége, amelyek célja a mezőgazdasági munkavállalók társadalmi helyzetének javítása. Minthogy a munkavállalók társadalmi helyzetét főként a munkaviszony alakulása és a munkaalkalom határozza meg, ennél fogva a szociálpolitikának s így a mezőgazdasági szociálpolitikának is főágazatai a munkaviszony szabályozása és a munkaalkalmak biztosítása. A munkaviszony szabályozása jórészt egybeesik az ú. n. munkásvédelemmel, aminek törzséből a közel múltban hatalmas friss ágat hajtott a társadalombiztosítás.

A mezőgazdasági szociálpolitika ily tagozódásának megfelelően előadásomat is három részre osztom. Foglalkozni kívánok:

1. a szorosabb értelemben vett mezőgazdasági munkás védelemmel;
2. a mezőgazdasági társadalombiztosítással;
3. a mezőgazdasági munkaalkalomhoz juttatással.

Munkásvédelem. Törvénytárunkban számos olyan szabályt találunk, amelynek célja a gazdasági munkavállaló személyiségének védelme. Ilyen mindjárt az a rendelkezés, amely szerint a munkavállaló a szerződést azonnali hatállyal felbonthatja, ha a munkaadó, családtagja vagy alkalmazottja a munkavállaló erkölcsét veszélyezteti, tetteleg bántalmazza, testi épsége, élete ellen büntetendő cselekményt követ el, vagy kisérel meg. A gazdasági cselédtörvény még azt is kimondja, hogy a gazda köteles ügyelni arra, hogy a cselédet testi erejét meghaladó vagy egészségét veszélyeztető munka ne terhelje.

Külön csoportba foglalhatók a pihenőt és a munkaszünetet biztosító rendelkezések. A gazda köteles gondoskodni arról, hogy a cselédnek éjjeli nyugvásra elég ideje maradjon. Köteles gondoskodni továbbá arról is, hogy a cselédnek vasárnap az egyes ünnepeken munkaszünete legyen. Egyéb gazdasági munkavállalókat illetőleg a vasárnapi munkaszünetet az erre vonatkozó általános rendelkezések szabályozzák.

Az újabb szociálpolitikai törekvések már nem elégednek meg a munkavállaló számára csak a szabadidőnek biztosításával, hanem gondoskodás körébe kívánják vonni a szabadidő helyes felhasználását is. A magyar mezőgazdasági szociálpolitikának e téren mozgó kezdeményezéseit természetesen nem lehet összehasonlítani az olasz Dopolavoro vagy a német Kraft durch Freude eredményeivel. Mégis egynéhány adatot már mi is felmutathatunk.

A földművelésügyi tárca rendszeres állami támogatásban részesíti gazdasági népházak (kultúrházak, gazdasági irányú egyesületi székházak stb.) telkének megszerzését, építését és berendezését. Eddig összesen 631 érdekeltség összesen 3,790.788 P segélyben részesült. Itt vannak azután a népkönyvtárak. A földművelésügyi tárca a háború előtt 327, egyenkint 50 kötetes népkönyvtárat adományozott. Az 1925 után adományozott – 30-150 kötetes – gazdasági népkönyvtárak száma 2.400. A mezőgazdasági szabadidő-tevékenység szempontjából nagy jelentőséget kell tulajdonítani a rádióknak, úgy, hogy újabban a falu rádióval való ellátásának problémája áll előtérben.

Igen nehéz kérdése a mezőgazdasági szociálpolitikának a munkaidő szabályozása. A mezőgazdaságban a fő termelési tényező a természet. Az emberi munkának tehát a természet üteméhez kell igazodnia. Hazánkban, ahol a mezőgazdasági munkák nagy része egyes időszakokra zsúfolódik össze, a természettől való ez a függés az átlagosnál erősebb. Ha tehát a mezőgazdasági munkaidő szabályozásának megoldásához közelebb kívánunk jutni, elsősorban is mezőgazdasági termelésünk belterjesebbé tétele révén, a természettől függést kell csökkentenünk.

Betegségi biztosítás hiányában mezőgazdasági munkajogunknak igen becses részét alkotják a munkaadó betegellátási kötelezettségére vonatkozó rendelkezések. E tekintetben nagy különbség van egyrészt a munkások, másrészt a munkaadóval szorosabb kapcsolatban álló cselédek között. A mezőgazdasági munkás és az erdőmunkás gyógykezeléséről és ellátásáról a munkaadó csak nyolc napig és csak akkor köteles gondoskodni, ha a munkás idegen községbeli. A nyolc napos idő lejártá után a gyógykezelés az általános szegénybetegellátás feladata. Gazdasági cseléddel szemben a házi betegápolási kötelezettség 45 napra terjed, s a gazda az éves, illetőleg állandóan alkalmazott

cseléd vele élő feleségét és vele egy háztartásban élő 12 éven aluli gyermekét is házi betegápolásban részesíteni köteles. A kórházi ápolási kötelezettség, amelynek tartama legfeljebb 30 nap, csak magára a gazdasági cselédre vonatkozik.

Újabban a közérdeklődés előterében áll a gazdasági cselédlakások és a gazdasági munkaházak kérdése. Ez indokolt is, mert az egészséges családi otthon a magyar-sági népi erői megóvásának talán legfontosabb eszköze.

A cselédlakásokról a gazdasági cseléd törvény jelenleg akként rendelkezik, hogy a gazda a cseléd elhelyezéséről a közegészség követelményeinek megfelelően és a részleteket illetően a törvényhatóság szabályrendeletében megállapított módon köteles gondoskodni. Minden nő vagy családos gazdasági cselédnek külön szobája s külön kamrája legyen. Ez a szabály ma. A jövőben a külön kamra mellé biztosítani kellene a külön konyhát is. Ezenfelül azt, hogy minden negyedik vagy ötödik cselédlakás legalább két lakószobából álljon, hogy a népes családok is megfelelő elhelyezéshez jussanak.

A gazdasági munkaházak létesítésének állami támogatása tekintetében igen helyes alapvetet tartalmaz az 1907: XLVI. törvénycikk, amely a munkaházépítést elsősorban a törvényhatóságokra bizza. Az építési hitelt a törvényhatóság kapja s tovább hitelezi a munkásnak. Hogy azonban a munkás által fizetendő annuitások ne haladják meg a szokásos helyi lakberek összegét, az állam az annuitás egy hányadát magára átvállalja. Ha – e törvény tervbevett reformja során – a sokgyermekesek javára külön kedvezményekről is gondoskodunk, 10.000 munkaház létesítéséhez kell először is körülbelül 15 millió pengő átlagban 5%-osnál nem drágább hosszúlejáratú kölcsöntőke; másodszor 30 éven át évi 4-500.000 pengő állami hozzájárulás. A kielégítendő szükséglet természetesen ennél jóval nagyobb, következésképpen ez összegek többszörösét kell fokozatosan a tervezett új törvény szolgálatába állítani.

A munkavállaló személyiségének védelme mellett a munkásvédelemnek másik fontos része a bérvédelem. Megkülönböztetünk úgynevezett alaki és anyagi bérvédelmet. Az előbbi, amely inkább az elmúlt évtizedek szociálpolitikájának gyümölcse, azt célozza, hogy a szerződésileg kikötött bért a munkavállaló csorbitatlanul megkapja. Az anyagi bérvédelem ezzel szemben tovább megy s azt akarja, hogy a munkabér nagysága legyen megfelelő.

Az alaki bérvédelem körébe tartozó legfontosabb rendelkezések ismertetését azzal – a maga idejében gyökeres újítással – kezdhetjük, hogy a törvény a bér pontos és hiánytalan kiszolgáltatását büntetőjogilag is szankcionálja.

Említésre méltók azok a jogszabályok, amelyek tilalmazzák a béreket szeszessitállokkal vagy árucikkkel való megváltását; az utalvánnyal fizetést; azt, hogy a munkásokat a munkaadónál vagy általa kijelölt egyénnél vásárlásra kötelezzék.

Gazdasági munkajogi törvényeink a munkavállalók bérét a végrehajtás alól általában mentesítik. Mind tárgyilag, mind pedig időbelileg korlátozzák a megszolgált bér visszatartását.

Számos rendelkezés azzal a veszéllyel szemben védi a munkavállalót, amely előáll, ha a szerződést nem közvetlenül a birtokossal, hanem valamely vállalkozóval köti meg s a vállalkozónál a munkás követeléseire nincs megfelelő kielégítési alap. Már az 1899: XLII. törvénycikk privilegizált törvényes zálogjogot állapít meg a gazdasági munkavállalkozóval (cséplőgépvállalkozóval) szerződött munkások javára. A gazdasági munkaszerződéseken alapuló követelések védelméről szóló 1933IV. törvénycikk szerint a birtokos gazdálkodó felelős a gazdaságában szerződött munkásvállalkozó által fel-

fogadott munkavállalók járandóságaiért, ha kellő gondossággal nem ellenőrizte, hogy a vállalkozó a munkavállalókat pontosan fizeti-e. Egyes meghatározott esetekben felelős azért is, hogy a bandagazda a munkásoknak járó bért ezek részére kiadja.

Ugyane törvénycikk a mezőgazdasági ingatlan tulajdonosának személyében bekövetkezett változás esetében is védelmet nyújt a munkavállalóknak. Az ingatlan szerzője felelős a korábbi tulajdonos ellen fennálló azokért a követelésekért, amelyek a gazdaságában állandóan alkalmazottaknak az ingatlanon a megelőző egy éven belül tényleg végzett gazdasági munkáján alapulnak.

Több rendelkezés előnyös kielégítési jogot biztosít a gazdasági munkavállalók bérköveteléseire végrehajtás és csőd esetében.

Az alaki bérvédelem szabályairól szólván, meg kell emlékeznünk a Mezőgazdasági Munkás jogvédő Központi Irodáról. Ez Iroda feladata, hogy a gazdasági munkavállalóknak a szolgálati, illetőleg munkaviszonyból felmerülő vitás ügyekben ingyenes jogi tanácsot és szükség esetén ingyenes jogi képviselést nyújtson.

A gazdasági munkavállalók alaki bérvédelmének rendszerét már a századforduló törvényhozása jóformán teljesen kiépítette. Az anyagi bérvédelem ezzel szemben nem fért meg az akkori szabadelvű közfelfogással. A legkisebb munkabérek megállapítása, az 1898:11. törvénycikk indoklásában is kifejezésre jutott nézet szerint „teljesen ellentétben áll a munkabéreképződés természetes és súlyos közgazdasági következmények nélkül meg nem másítható törvényeivel”.

Nem tudta a szabadelvű világnézetet teljesen levetni még az 1923: XXV. törvénycikk sem, amely pedig lehetővé tette a mezőgazdaságban a legkisebb napszám-bérek és szakmánya-bérek hivatalos megállapítását s ezzel megvetette az alapját a mezőgazdasági munkavállalók anyagi bérvédelmének. Maga e törvénycikk csak kivételes, csak átmeneti rendelkezéseket akart eredetileg statuálni s a miniszteri indoklás mintegy megnyugtatóként bocsátja előre, hogy „a javaslat a napszám-bérek megállapítására vonatkozó rendelkezéseivel nem akarja a felek szerződési szabadságát, szabad egyezkedési jogát korlátozni, hanem csakis kivételes esetekben kíván közrehatni”.

Az említett törvénycikk alapján gazdasági munkabérmegállapító bizottságot kell szervezni minden járásban és városban. A bizottság elnökből, helyettes elnökből, 4 rendes és 4 póttagból áll. A tagokat a mezőgazdasági bizottság munkavállalói, illetőleg munkaadói csoportjai választják. A bizottság a legkisebb napszám-bérek csak a földművelésügyi miniszter rendeletére állapítja meg. A megállapításban a munkaadó és a munkavállaló tagok paritásosán vesznek részt. A megállapított legkisebb napszám-bérek a törvénycikk büntetőszankcióval és azzal a rendelkezéssel biztosítja, hogy a munkavállaló a munka megszűnte után is 90 napon belül követelheti teljesített munkája után a megállapított legkisebb munkabér és a részére kifizetett munkabér közötti különbözetet. Megjegyzendő, hogy a munkás részére szakmánya-bérben is biztosítani kell a legkisebb napszám-bér összegének megfelelő keresetet.

Az 1938. évben a legkisebb mezőgazdasági napszám-bérek megállapítása 94 járásban és 19 városban, összesen tehát 113 helyen rendeltetett el.

A mezőgazdasági munkabérmegállapítás reformját a múlt év december havában beható tárgyalás alá vette az Országos Mezőgazdasági Szociálpolitikai Tanács. Határozati javaslatot fogadott el, amelynek lényege szerint a munkabérmegállapító bizottság a jövőben külön miniszteri intézkedés nélkül az érdekeltek kérelmére, vagy az illetékesek indítványára állapítsa meg a legkisebb munkabéreket. A munkabérmegállapítás

necsak a napszám- és szakmánybérekre terjedjen ki, hanem bármilyen gazdasági munkavállalónak fizetett bármilyen természetű bérre és járandóságra, így különösen cselédbérré és részesbérré is.

Társadalombiztosítás. A munkásvédelemtől a társadalombiztosítás nem elméletileg, hanem inkább csak eszközeiben különbözik. Ezenfelül önmagában is oly terjedelmes és fontos, hogy a szociálpolitika körén belül önálló fejezetet igényel.

Hazai mezőgazdasági társadalombiztosításunknak legrégebbi ága, a balesetbiztosítás nemzetközi viszonylatban is aránylag korán, századunk első évében – az 1900: XVI. törvénycikkkel – valósult meg. A balesetbiztosítási kötelezettséget eleinte még csupán a gazdasági cselédekre, majd egyes különösen veszélyes gépeknél alkalmazott gazdasági gépmunkásokra vonatkozóan mondották ki, míg az intézmény alapelveiül az önkéntes biztosítást tették meg. A tapasztalatok ellenben csakhamar megmutatták, hogy a szolidaritásnak a társadalombiztosításban jelentkező gondolata korántsem érvényesülhet a kívánatos mértékben, ha pusztán az érdekeltek belátására bizzák, hogy bekapcsolódnak-e a biztosítás intézményébe. Ez a megfigyelés még a háború előtt arra indította az illetékes magyar tényezőket, hogy az összes gazdasági gépeknél dolgozó munkavállalókat balesetbiztosítási kötelezettség alá vonják. Az önkéntes biztosítás jelentősége ezzel mindinkább elsorvadt s ma már lényegtelennek mondható. Annak módozataira tehát nem is térek ki.

A világháború, majd az ezt követő idők nyugtalansága érthetőleg nem kedveztek mezőgazdasági társadalombiztosításunk fejlesztésének. Ami ebben az időszakban, valamint a bekövetkezett nagyarányú agrárválság idejében a magyar mezőgazdasági társadalombiztosítás előbbrevitele terén mégis történt, az leginkább egyes vitás kérdéseknek a meglévő keretek közötti tisztázására szorított s ezenfelül bizonyos tervek kidolgozását célozta.

A világgazdasági helyzet javulásával összefüggően, mezőgazdaságunk jövedelmezőségének nyomán azonban a magyar mezőgazdasági társadalombiztosítás is csakhamar örvendetes fejlődésnek indult. 1936-ban a gazdatisztek öregségi, rokkantsági és haláleseti kötelező biztosítása, 1938-ban pedig a gazdasági munkavállalók kötelező öregségi biztosítása nyert megvalósítást, jeléül annak, hogy amint a viszonyok lehetővé tették, törvényhozásunk és kormányzatunk ebben a tekintetben sem mulasztotta el, hogy a szükséges reformok útjára lépjen.

Mezőgazdasági társadalombiztosításunknak ezidőszerint három ágazata van: 1. munkavállaló balesetbiztosítás, 2. gazdatiszti nyugdíjbiztosítás és 3. munkavállalói öregségi biztosítás. Mindhárom a kötelező biztosítás elvén alapul.

Mezőgazdasági balesetbiztosításunk keretében a gazdasági cselédeket, úgyszintén a jogilag gazdasági cselédnek minősülő szegődményes iparosokat és idénymunkásokat egyéenkint kell biztosítani, míg a gazdasági gépmunkások gazdasági gépenként köteendő átalánybiztosítás alá esnek.

A balesetet szenvedett biztosítottak igénye van orvosi gyógykezelésre, gyógyszerre, gyógyászati segédeszközökre, kórházi ápolásra, táppénzre. Keresőképességének legalább 25%-os maradandó csökkenése esetében baleseti rokkantjáradékot (ha magatehetetlenné vált, ezenfelül tehetetlenségi pótlékot) kap. Halálos kimenetelű baleset esetén pedig hátramaradt családját méltányos összegű haláleseti segély, bizonyos esetekben emelkedő özvegyi vagy árvajáradék illeti meg. Az özvegyi járadék, a gyermekek száma szerint, nevelési segéllyel emelkedik.

A felsorolt szolgáltatásokra való igényjogosultság szempontjából a balesettel egy tekintet alá esik az ú. n. baleseti következményes betegség és a foglalkozási betegség.

A balesetbiztosítási díjat teljes egészében a munkaadó, illetőleg a gazdasági gép tulajdonosa köteles viselni; azt a biztosított munkavállalóra áthárítani tilos.

Abban az esetben, ha a munkaadó (a gazdasági géptulajdonos) balesetbiztosítási kötelezettség alá eső munkavállalójának biztosítását elmulasztja s a munkavállalót baleset éri, az ebből származó teljes kárért akkor is felel, ha őt a baleset megtörténte körül vétkesség nem terheli. A kötelező balesetbiztosítás elmulasztása egyébként kihágás.

A gazdatisztek öregségi, rokkantsági és haláleseti kötelező biztosításáról szóló 1936: XXXVI. törvénycikk értelmében minden gazdatiszt (és gazdasági egyesületi tisztviselő) 60. életévének betöltéséig biztosítási kötelezettség alá esik. A biztosítottakat javadalmazásuk szerint biztosítási osztályokba sorolják. A félvévenként esedékes biztosítási díjat a munkaadó köteles fizetni, de annak felét a biztosított javadalmazásából - a díj esedékességétől számított egy éven belül - levonhatja.

A biztosítottnak 65. életévének betöltésétől kezdődően öregségi járadékra, ha pedig ezt az életkort megelőzőleg keresőképességének legalább kétharmadát elvesztette, rokkantsági járadékra van igénye. A biztosított özvegye járadékot, 18 éven aluli árva pedig nevelési segílyt kap. A felsorolt szolgáltatásokhoz 10 évi várakozási időnek a biztosításban való eltöltése is szükséges.

A kötelező biztosítás mellett, illetőleg azon felül joga van a biztosítottnak önkéntes továbbbiztosítást, öregségi különbiztosítást és önkéntes többletbiztosítást is kötni.

A gazdasági munkavállalók kötelező öregségi biztosítása az 1938: XII. törvénycikk értelmében - bizonyos kivételekkel - a 18-65 éves férfi gazdasági munkavállalókra terjed ki. A kötelező öregségi biztosítás szolgáltatásai: öregségi járadék és haláleseti segíly. A járadékra való jogosultságnak két előfeltétele van, még pedig a 15 évi várakozási idő eltöltése és a 65. életév elérése. A várakozási időnek tartama 15 olyan naptári év, amelyek mindegyikében a munkavállaló után gazdasági bérmunkával kapcsolatban a biztosítási járulékot legalább 15 hétre lerótták.

A lehetőség határain belül gondoskodás történt azokról a gazdasági munkavállalókról is, akik 65. életévüket a kötelező öregségi biztosítás bevezetésekor már betöltötték, vagy ha ennél fiatalabbak is, már olyan magas életkorúak, hogy 65. éves korukig a 15 évi várakozási időt már nem tudják eltölteni. Ehhez képest lehetővé teszi a törvény, hogy az 1939. évi január hó 1-én 50. életévüket már betöltött gazdasági munkavállalók várakozási ideje korábbi „ingyenes” évek számításbavételével kiegészüljön akkép, hogy a 65. életévük betöltésekor az öregségi járadékra való igényjogosultságuk már fennállhasson. Erre a kedvezményre azonban természetesen csak azok tarthatnak igényt, akik életük túlnyomó részét mezőgazdasági bérmunkában töltötték el.

A kötelező öregségi biztosítás pénzügyi fedezetét a biztosított munkavállalók járulékai, valamint a földadó alá eső ingatlanok tulajdonosainak, az államnak és a törvényhatóságoknak hozzájárulása alkotják.

A munkavállalói járulékot általában a munkaadó a munkavállaló biztosítási könyvébe ragasztandó mezőgazdasági biztosítási bélyegek alakjában a bérfizetésekor köteles leróni, de annak összegét a munkavállaló béréből levonhatja. Ez helyes és igazságos is, hiszen e biztosítási ág költségeinek fedezete szempontjából a gazdasági munkavállalók munkaadóit a földadó alá eső ingatlanok tulajdonosainak már említett hozzájárulása terheli.

A továbbbiztosítás és a többletbiztosítás alakjában a gazdasági munkavállalók kötelező öregségi biztosításával kapcsolatban is lehetőség nyílik önkéntes biztosítás létesítésére.

A mezőgazdasági társadalombiztosítás összes feladatainak ellátása az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézetre hárul. Az Intézet központi szerve s egyúttal Önkormányzatának letéteményese az igazgatóság, az intézeti ügyvitel élén pedig a vezérigazgató áll. Az intézetnek nincsenek külön helyi szervei (kerületi pénztárai, kirendeltségei), hanem a helyi igazgatási tennivalókat a községi elöljáróság (városokban a polgármester, Budapesten a II. kerületi elöljáró) látja el.

Amint láttuk, gazdasági munkavállalóink társadalombiztosítása terén eddig a gazdasági cselédek és a gazdasági gépmunkások kötelező balesetbiztosítása, úgyszintén valamennyi gazdasági munkavállalói kategória férfiainak kötelező öregségi biztosítása nyert megoldást s ezenfelül megvalósult a gazdatisztek (és gazdasági egyesületi tisztviselők) kötelező öregségi, rokkantsági és haláleseti biztosítása is. Nincsen még megoldva a női gazdasági munkavállalók öregségi biztosítása, bár idevonatkozólag bizonyos előmunkálatokat már folytattak. Nincsen továbbá megoldva a gazdasági munkavállalók nem baleseti rokkantság esetére szóló társadalombiztosítása, sem a mezőgazdasági betegségek biztosítás kérdése, jóllehet nemzetpolitikai szempontból főleg ez utóbbinak igen nagy jelentősége volna. Olyan kérdések ezek, amelyeknek valamiképpen való megoldása – természetesen az állam és az érdekelt társadalmi rétegek teherbíróképességén belül s főleg mezőgazdaságunk külföldi versenyképességének megóvása mellett – előbb-utóbb szintén időszerűvé fog válni.

Munkaalkalomhoz juttatás. A mezőgazdasági szociálpolitikának eddig tárgyalt eszközei azoknak a helyzetét javítják, akik munkában állanak. A szociálpolitikának azonban gondoskodnia kell azokról is, akik önhibájukon kívül nem juthatnak munkához. Ez a gondoskodás korunkban oly határozott követelmény, hogy a munkajog mellett újabban valósággal a munkához való jogról is beszélnek.

A munkaalkalomhoz juttatásnak fő módjai a közmunkapolitika és a munkaközvetítés.

A mezőgazdasági munkavállalók érdekeit szolgáló közmunkapolitikában jelentős szerepet játszanak az ú. n. vízi beruházások. Hosszas volna valamennyit felsorolni s így csak a legjelentősebb megemlítésére szorítkozom, amelynek szociális kihatásait kiváló elődöm, Kállay Miklós, e tanfolyamon már ismertette. Az öntözőgazdálkodás előmozdításához szükséges intézkedésekről szóló 1937: XX. törvénycikk 16 éven keresztül összesen 80 millió pengős keretet áldoz a Tisza és a Hármaskőrös folyókon létesítendő duzzasztóművekre, szivattyútelepekre és a kapcsolatos öntözőcsatornarendszerekre. Ezáltal közel két évtizeden át teremt nagy munkalehetőséget éppen a leginkább rászoruló vidék munkásságának. A m. kir. Országos Öntözésügyi Hivatal 1938. évi jelentésének adatai szerint az 1938. év végéig 1,523.337 P volt a kifizetett munkabérek összege.

Az OKH kebelében szervezett földmunkásvállalkozó szövetkezeteknek az állam kereken 1,200.000 P állandó forgótőke kölcsönt nyújt. Ennek segítségével a tizennégy szövetkezet az 1938. évben is igen jelentékeny összegű közmunkákat végzett s tagjainak 3-5 pengő napi átlagkeresetet biztosított.

A gazdasági hatósági munkaközvetítés a következőképpen tagozódik. Helyi szervek: a községi jegyzők (városi tisztviselők); középfokú szervek: a vármegyei gazdasági felügyelőségek; országos szerv: az Országos Gazdasági Munkaközvetítő Iroda. E szervek

intézik a belföldi munkaközvetítés ügyeit s nyilvántartják a mezőgazdasági munkapiacot, különösen pedig a munkanélkülieket. Ellátják továbbá a külföldön, különösen a Németbirodalomban való munkához juttatással kapcsolatos tennivalókat.

Németországban 1937-ben 2.800, 1938-ban 11.000 magyar mezőgazdasági idénymunkás dolgozott 7-8 hónapon át. Ezidén 11.000 munkásnak Németországba s kísérletképpen ezernek Franciaországba közvetítése van folyamatban.

A külföldre irányuló mezőgazdasági munkáskivitelünk előnyeit és hátrányait mérlegelve figyelemmel kell lennünk először is a kérdés szociális oldalára. A mezőgazdasági munkanélküliek évi átlaga az 1935. évben 158.584, 1936-ban 132.503, 1937-ben 113.211 volt. Ha a munkanélküliek említett átlagos létszámát az összes mezőgazdasági munkások létszámához viszonyítjuk, azt tapasztalhatjuk, hogy még az 1937. évben is a mezőgazdasági munkásság kerekén egyhatod része átlag munkanélkül volt. A németországi munkáskivitel, összfel pedig a katonai behívások folytán a munkanélküliek száma és a munkanélküliség százalékos aránya az 1938. évben csökkent ugyan, de azért ekkor is jelentékeny mezőgazdasági munkanélküliséggel kellett számolnunk.

A statisztika adatai arra mutatnak, hogy a magyar mezőgazdasági munkapiac krónikus munkahiánnyal küzd. E betegséget ismét csak a mezőgazdasági termelés belterjeszbé tétele, termelési rendszerünk átállítása útján lehet orvosolni. Nem igen szorul azonban bővebb kifejtésre és indokolásra, hogy ez máról-holnapra meg nem oldható hatalmas feladat. Addig tüneti kezelésként meg kell elégednünk a külföldre irányuló munkaközvetítéssel, ami mezőgazdasági munkásságunk szempontjából eddig is jelentős eredményekkel járt. Az elmúlt esztendőben a németországi közvetítés révén a családtagokkal együtt 30-40.000 lélek egész évi megélhetését sikerült biztosítanunk. Egyegy munkás közel 500 P-t takarított meg s az összes hazautalt megtakarítás hozzávetőleg 5-6 millió pengő. Ekként „munkáskivitelünk” nemzetgazdasági eredménye az összes mezőgazdasági kivitel értékének mintegy 2%-a; az egysorban áll a gyümölcs-, valamint a borkivittel.

A földművelésügyi minisztérium azonban a mezőgazdasági munkapiac szociális problémái mellett sohasem hagyta figyelmen kívül a termelési érdekek biztosításához fűződő munkapiaci kérdéseket sem. Figyelemmel volt ezekre a németországi munkáskivitel kereteinek megszabásában is. Ha egybevetjük a rendelkezésre álló statisztikai adatokat, akkor meggyőződhetünk arról, hogy még a mezőgazdasági munkapiac legerősebb megterhelésének hónapjaiban is jelentős munkásfelesleg áll a termelés rendelkezésére, így a Németbirodalomban 1938-ban munkához juttatottak létszáma - megközelítő pontossággal - csupán az %-ét tette ki a nyári munkanélküliek számának: kerekén 40.000 munkanélküliből a munkáskivitel ellenére is fennmaradt még legalább 29.000. A termelési érdekek figyelembe vétettek annyiban is, hogy Németországba csak olyan vármegyék területéről történt szerződtetés, amelyekben az átlagosnál nagyobb helyi munkanélküliség mutatkozik.

Munkásvédelem, társadalombiztosítás, munkaalkalomhoz juttatás a szociálpolitikanak három legsajátosabb és leglényegesebb területe. Az elmondottakból kiviláglik, hogy a magyar mezőgazdasági szociálpolitika is mindhárom téren jelentős teljesítményeket mutathat fel. Nincs tehát igaza annak, aki azt véli, hogy mezőgazdasági szociálpolitikánk elmaradottsága miatt szégyenkezünk kellene. De tegyük hozzá mindjárt: nincs igaza annak sem - ha akad egyáltalán valaki - aki azt gondolná, hogy ez a szociálpolitika nem szorul erőteljes fokozásra.

Amint előadásomban már több helyen reámutattam, igen sok feladat vár még megoldásra. Meglévő intézményeinket fejleszteni és a kor követelményeihez idomítani kell. Szükség van ezenfelül újabb intézmények létesítésére is.

Ámde a szociálpolitikai intézmény is, mint minden intézmény, csak keret, csak forma, amelyet a végrehajtás során kell élettel telíteni. Ha megállapítjuk, hogy a magyar mezőgazdasági szociálpolitikának vannak még hiányosságai, akkor tudnunk kell azt is, hogy ezek a hiányosságok nemcsak az intézményekben magukban, hanem részben a már meglévő intézmények valóráváltásában is találhatóak. A kor szelleme által követelt fejlődést tehát szolgálunk kell a fennálló rendelkezések jobb és erőteljesebb végrehajtása révén is.

E tekintetben a legnagyobb szerep a közigazgatásra és a közigazgatás tisztviselői karára vár. Amikor én ezt itt hangsúlyozom, tudatában vagyok annak, hogy a közigazgatási tisztviselői kart is megihlette a szociális kornak szelleme és hogy már eddig is, önmagától is, igen sokat tett. De reformokat véghezvinni mindig annyit is jelent, hogy egy irányban az eddiginél többet követelünk. Többet követelünk szociálpolitikából és így a tisztviselői kartól még az eddiginél is több szociális megértést és szeretetet kívánunk. És én meg vagyok győződve arról, hogy ez a tisztviselői kar többet is fog adni.

A szociálpolitika áldozatokat kíván. Vagyoni áldozatot a tisztviselői kar, sajnos, ma már nem képes hozni. De adhat önmagából, s ami csak odaadás, megértés és szeretet van benne, feláldozhatja s kétségkívül fel is fogja áldozni a magyar föld munkásának javára.

Mezőgazdasági társadalombiztosítás

ELŐADTA GRÓF TELEKI TIBOR

A társadalombiztosítás a jelenkor egyik legtöbbet emlegetett intézménye. Sokan szidják, elvértve elismeréssel is szólnak róla, de lépten-nyomon találkozunk a nevével. Mi a magyarázata ennek az érdeklődésnek? Az, hogy ez az intézmény közvetlenül vagy közvetve majdnem mindenkit érint, kit mint munkást, kit mint munkaadót. Az az intézmény, amely a közvélemény érdeklődését ennyire felkelti, megérdemli, hogy egy pillantást vessünk reá. Mi tehát a magyar mezőgazdasági társadalombiztosítás intézménye? Honnan jött, miből lett, mit ad és mibe kerül. A társadalombiztosítás intézménye külső alakjában nem régebb egy emberöltőnél, de az általa képviselt gondolat az emberi együttérzés, a szolidaritás gondolata egyidős az emberiséggel.

Az ember elszigetelt egyéni voltában a földkerekség leggyámoltalanabb lényé. Amilyen hatalmas alkotásokat tud együttes akarattal, egy gondolat vezetése alatt létrehozni, annyira gyámoltalan és erőtlen, amikor egymagában áll szemben a természet roppant erőivel. Az elszigetelt egyén végtelen gyengesége szemben az egyesülésben rejlő hatalmas erővel, a természeti törvény erejével predesztinálja az embert a társulásra, egyesülésre.

A társulásra, egyesülésre való törekvés azonban a kényszerítő szükség követelményein túl az embernek magasabbrendű lényéből folyó lelki sajátossága. Az embernek az a törekvése, hogy embertársán segítsen a léleknek Istentől beleoltott legszebb, legmagasztosabb tulajdonsága. Az emberi lélek mélyén mindig élő szolidaritás gondolatának megnyilvánulása az az ősi szokás, hogy a bajt, kárt szenvedett egyént a közösség tagjai segítették s ezzel kárát egymás között mintegy megosztották. Ez a gondolat a római jog rendszerébe a Lex Rhodia de jactu jogi formulájában már mint tételes jogszabály került és előírta, hogy ha a veszélybe jutott hajó egyik utasának áruja elpusztult, a kárt a hajó minden utasának egyetemlegesen kell viselnie.

A kármegosztás gondolatának továbbfejlesztése volt a XIX. évszázadtól kezdve mind szélesebb körben elterjedt elemi biztosítás is. Ma, sőt már a múlt század közepén is, a jó gazda köteles gondosságához tartozott a vagyontárgyak elemi csapások esetére való biztosítása. A vagyonnak a természet veszedelmei elleni biztosítása közérdek is, mert a közösség szempontjából a nemzeti vagyon egy részének elpusztulása sem közömbös.

De ha fontos az, hogy a társadalom vagyonos, a termelési eszközök birtokában lévő egyedei existenciájukat vagyonuk pusztulása esetére biztosítsák, még inkább fontos mind az egyén, mind a közösség szempontjából az, hogy az emberi társadalom legfontosabb erkölcsi és vagyoni értéke, az emberi munkaerő biztosítva legyen a rá leselkedő veszedelmek ellen. Az a gazda, akinek a háza porig égett, szegényebb lesz, küzködni kell, míg régi életszínvonalát visszaállíthatja, de ha a földhöz ragadt munkás kezét a cséplő-

gép leszakítja, vagy a bika halálra tiporja, a munkás, illetőleg családja, ha csak a közösség vagy a jó emberek gondjukba nem veszik, biztosítás nélkül az éhhalálnak volna kitéve.

Az emberi munkaerőnek az élet veszedelmei esetére való biztosítása tehát társadalmi szükségesség. Ez a körülmény teszi indokolttá a társadalombiztosítás bevezetését és ez adja magyarázatát annak is, hogy a szociális biztosítást ma már a világ majdnem minden állama kötelező – kényszer – biztosítás útján oldotta meg. Nem lehet ugyanis a szegény, műveletlen emberek szabad belátására bízni azt, hogy amidőn életük egén verőfényes napsütés játszik, gondoljanak a viharos, zimankós napokra. De nem lehet önkéntes elhatározásra bízni a társadalombiztosítást már azért sem, mert azok akiknek magukat biztosítaniuk kellene, szegénységüknél és elesettségüknél fogva erre magukban képtelenek. Szükséges tehát, hogy a munkás erejének, egészségének megővését, öreg napjaiban való megélhetését szolgáló biztosításból az őt foglalkoztató munkaadó és az államhatalom is kivegyék részüket.

Ha a társadalombiztosítás most ilyen fontos, szinte nélkülözhetetlen intézmény, felvetődhet az a kérdés, hogy évszázadokon át miképpen tudott a világ enélkül az intézmény nélkül meglenni. A kérdésre természetes választ ad az, hogy a középkor rendi szervezete a szolidaritizmus gondolatát már állami és társadalmi berendezésében teljes mértékben megvalósította. Az úrbériség fennállása alatt a jobbágy, bár közjogilag alávetett helyzetben volt, gazdaságilag sok tekintetben jobb és elsősorban biztosabb helyzetben élt nem csak a jelenkor gazdasági munkásánál, hanem a kisbirtokosánál is. A munkaképtelenné vált és általában a létfeltételében veszélyeztetett jobbágy támaszt talált mind a jobbágyközségben, mind földesurában. A társadalombiztosítás alapeszméjének a szolidaritizmusnak a megvalósításához tehát külön jogintézményre nem volt szükség.

A patriarkális alapokon nyugvó úrbéri gazdálkodás a törökök kiűzetésétől kezdve egyre határozottabb lépésekkel alakult át bérmunkásokkal dolgozó kapitalisztikus gazdálkodássá. A töröktől visszafoglalt területeken újonnan adományozott birtokok tulajdonosai birtokuk nagyobb hasznának biztosítása érdekében egyre inkább telepítettek jobbágyok helyett bérmunkát végző, önálló birtokkal nem rendelkező, zselléreket. Ily módon Békés és Csanád vármegyékben már az úrbéres gazdálkodás korában is keletkeztek hatalmas mezőgazdasági munkásközségek.

Az 1848. évi törvényhozás a jobbágyokat a földesúri kötöttségek alól felszabadította és ezzel a mezőgazdaságban is teljes mértékben bevezette szabad bérmunka rendszerét. Nem telt el ezután egy emberöltő és a kapitalisztikus gazdálkodásnak, a szabad bérmunka rendszerének hatásai már forradalmi jelenségekben törtek ki. Az 1890-es években a Nagyalföld gazdasági munkás gócpontjaiban Békéscsabán, Hódmezővásárhelyen a mezőgazdasági munkásság elégedetlensége nagyarányú megmozdulásokban jelentkezett és ezt a mozgalmat csak a fegyveres erő erélyes alkalmazásával lehetett lecsendesíteni.

Szerencséje az országnak, hogy amidőn a mezőgazdasági munkásság szociális helyzete a legjobban elmérgesedett és amikor az ellentéteket az izgatás is végtelenül kiélesítette, egy olyan kiváló politikus vette kezébe az ország agrár ügyeinek intézését, aki a bajok gyökerét rögtön felismerte és minden elfogultságot félretéve azonnal meglátta a gyógyítás módját, hogy nem elég a forradalmi jellegű megmozdulásokat fegyveres erővel elfojtani, hanem a hibákat, a joggal kifogásolható szociális bajokat kell megszüntetni. Ezeknek a hibáknak az orvoslására a szociális igazságtalanságok kiküszöbölésére irányuló szándék jellemezte Darányi Ignácot. Az ő javaslatai alapján

a századforduló körüli években a mezőgazdasági munkaviszony kérdéseit a törvényhozás sorra szabályozta, 1900-ban pedig életre hívta a mezőgazdasági társadalombiztosítás ma is fennálló intézményét.

Az 1900: XVI. törvénycikk természetesen ma már sok tekintetben elavultnak látszik. E törvény nagy részét a későbbi jogszabályok hatályon kívül is helyezték. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt, hogy 1900-ban a kötelező társadalombiztosítás még a legtöbb európai államban csak mint az újítók vágyálma élt és a magyar ipari-biztosítás is fejlődésének még csak kezdetén volt.

A mezőgazdasági munkások szociális biztosítását ellátó intézményt az 1900: XVI. törvénycikk Országos Gazdasági Munkás- és Cselédsegélypénztárnak nevezte el. Ez a név a mai fülnek, amely megszokta a rövid, vagy lerövidített intézményneveket, talán kissé hosszadalmas, de kétségtelen, hogy az intézmény rendeltetését és alkotóinak célját hűen fejezte ki. Ez a cél, melyet az Intézet minden névváltoztatáson át megőrzött a segítség volt, segítséget nyújtani, amikor és amennyire csak lehet a magyar föld dolgozóinak, a munkásnak és cselédnek egyaránt. Az intézmény 1913-tól mint Országos Gazdasági Munkáspénztár működött, 1937-ben pedig, amidőn az Intézet ügykörébe a gazdatisztek nyugdíjbiztosítása is bekapcsolódott, ennek a szélesebb körű, – most már nemcsak fizikai munkásokat, hanem a gazdasági termelés szellemi irányítóit is magában foglaló, - ügykörnek megfelelően az intézmény az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézet nevet kapta.

Az Intézet a földművelésügyi miniszter felügyelete és fennhatósága alatt álló autonóm intézmény. Önkormányzati szerve a központi igazgatóság. Az igazgatóság élén a földművelésügyi miniszter által kinevezett elnök áll. Az elnökön kívül az igazgatóságnak eredetileg 12 tagja volt, 1937 óta az igazgatósági tagok száma húsz. Az igazgatóságban képviselve vannak a magyar mezőgazdaság hivatalos érdekképviselőit, az Országos Mezőgazdasági Kamarán felül a fontosabb agrár társadalmi egyesületek, mint az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, a Magyar Gazdatisztek Országos Egyesülete, a Magyar Földbérletk Országos Szövetsége. Az Országos Mezőgazdasági Kamara két földbirtokost és négy mezőgazdasági munkást küld az Intézet igazgatóságába.

Az igazgatóság megbízása három évre szól. Gyakorlatban azonban az igazgatóság összetétele állandó. Például az igazgatósági elnöki tisztelet kiváló elődöm, gróf Keglevich Gábor az Intézet fennállásától, 1901-től 1923-ig, tehát 21 éven át töltötte be. Azóta pedig ezt a tisztelet megszakítás nélkül én látom el.

Gróf Keglevich Gábor nevének említésénél nem mulaszthatom el, hogy e kiváló elődömről egy-két szót ne szóljak. Az Intézetet, annak első ügyvezető igazgatójával, Fáy Gyula cs. és kir. kamarással együtt, aki a háború előtti idők egyik legkiválóbb mezőgazdasági szociálpolitikus volt, ők szervezték meg. Ez a szervezés nem volt könnyű feladat, mert a szociális biztosítás akkor még mindenütt gyermekcipőben járt, nem voltak tehát előttük mintául szolgáló fejlett intézmények, ahonnan tanulhattak volna, hanem teljesen magukra voltak utalva. Az Intézet két szervezőjének takarékos körültekintő gondolkodását, tiszta előrelátását mi sem bizonyítja jobban, hogy az Intézet nagyban és egészben ma is változatlanul azon az úton halad, amelyet ők jelöltek ki számára.

Az Intézet ügyvitele élén ma a vezérigazgató áll. A vezérigazgató rendelkezik az Intézet tisztviselőivel, akik egyébként állami tisztviselők, ő határoz elsőfokon a biztosítottak ügyeiben, ő irányítja az Intézet vagyónának kezelését és általában az Intézet egész

ügyvitelét. Az ügyvitel feladatainak jellemzésére csak azt említem meg, hogy a múlt évben az Intézethez érkezett beadványok száma a 200.000-et meghaladta.

Az Intézet a mezőgazdasági társadalombiztosítás ügyvitelét központosítva Budapestről látja el. Kirendeltségei nincsenek, hanem helyi teendőinek ellátására a törvény a községi elöljáróságokat, illetőleg a polgármestereket kötelezi.

Az Intézet körülbelül 650.000 gazdasági munkavállaló balesetbiztosítását, 750.000 gazdasági munkavállaló öregségi biztosítását és 3.000 gazdatiszt nyugdíjbiztosítását látja el.

Az Intézet évi bevétele kereken 16,000.000 pengő. Tartalékalapjainak vagyona 15,728.67471 pengő.

Az Intézet ezidőszerint ellátja a gazdasági cselédek és gazdasági gépmunkások kötelező balesetbiztosítását, a gazdasági munkavállalók kötelező öregségi biztosítását, a gazdatisztek nyugdíjbiztosítását, ezenfelül a gazdasági munkavállalók és kisbirtokosok jelentőségben egyre csökkenő önkéntes öregségi, rokkantsági biztosítását.

A mezőgazdasági társadalombiztosításnak a legrégibb – kötelező alapon működő - biztosítási ága a balesetbiztosítás. A balesetbiztosítási kötelezettség ezidőszerint 3 munkavállalói kategóriára terjed ki, a gazdasági cselédekre, a gazdasági gépmunkásokra és a vizitársulati munkásokra. A balesetbiztosítás tehát nem terjed ki mindenkire, aki gazdasági munkával keresi kenyerét, hanem csak a gazdasági munkásoknak egyes, a törvényben meghatározott csoportjaira. Ez maga után vonja azt, hogy a biztosítási kötelezettség megállapításánál a gazdasági munkajog fogalm meghatározásaira gondos figyelemmel kell lenni.

A gazdasági cselédek baleset esetére való biztosítására a gazdákat már az 1900. évi XVI. törvénycikk kötelezi. Ez a balesetbiztosítási kötelezettség kiterjed mindenkire, aki a törvény szerint gazdasági cselédnek minősül. Ennek következtében biztosítási kötelezettség alá esik több olyan munkavállalói csoport is, amelyet a közönséges szóhasználat nem tekint gazdasági cselédnek. Lássuk tehát melyek azok a feltételek, amelyeknek fennforgása esetén a munkavállaló gazdasági cselédi minőségét és így balesetbiztosítási kötelezettségét is, meg kell állapítani. A gazdasági cseléd törvény, az 1907: XLV. törvénycikk 1. §-a szerint gazdasági cseléd az, aki szerződéssel kötelezi magát, hogy más gazdaságában legalább egy hónapon át bérért személyes és folytonos szolgáltatásokat teljesít. Viszont nem tekinthető gazdasági cselédnek az, aki napszámbérért vagy részbérért szerződik. A gazdasági cseléd fogalmának ezek szerint a fő ismertető jelei:

a) a személyes szolgálatra való kötelezettség (munkavállalás), *b)* időbér, de nem napibér, *c)* legalább egy hónapi szolgálati idő, *d)* gazdasági munkakör, *e)* a szolgálat folytonossága és *f)* a szolgálat alsóbbrendűsége.

Ezeket az ismérveket a földművelésügyi minisztérium a községi elöljáróságok tájékoztatását célzó rendeletekkel kimerítő alaposággal magyarázza meg.

Azok a munkavállalók, akiknél ezek a feltételek fennforognak, gazdasági cselédek és mint ilyenek balesetbiztosítási kötelezettség alá esnek, bármiképpen is jelölje meg szolgálati viszonyukat a közönséges szóhasználat, illetőleg a szerződésük. Ennek megfelelően mint gazdasági cselédek balesetbiztosítási kötelezettség alá esnek a közönségesen is így nevezett gazdasági cselédeken felül a szegődményes iparosok és az egy hónapot meghaladó időre előre meghatározott összegű bérért szerződöttetett idénymunkások, az úgynevezett sommások, nyári cselédek is.

A második biztosítási kötelezettség alá tartozó kategória a gazdasági gépmunkások. Ezeknek a biztosítási kötelezettsége szinte természetes következménye annak a nagyobb veszélynek, amit a géppel végzett munka más munkával szemben magában rejt. Ebben a kategóriában biztosítási kötelezettség alá esik mindenki, aki valamely gazdasági gépberendezés mellett dolgozik. Az a körülmény, hogy a gépmunkás készpénzért, vagy a termények egyrészéért dolgozik, vagy úgy kapja meg munkájának ellenértékét, hogy a gép mellett dolgozó másik törpebirtokos az ő terményeinek elcséplésénél munkáját munkával viszonozza, a biztosítási kötelezettség szempontjából közömbös.

A gazdasági gépmunkások nem olyan állandó alkalmazottak, mint a gazdasági cselédek. Ha ezeket egyénileg névszerint kellene biztosítani, a ki- és bejelentésekhez a géptulajdonosnak egész kis irodát kellene fenntartania, már pedig tudjuk, hogy pl. cséplés idején a gazda vagy a bér cséplő nemcsak Írásbeli munkát végezni, de még aludni sem igen ér rá. A munkaadó adminisztratív munkájának teljes lecsökkentését szolgálja az úgynevezett átalánybiztosítás lehetősége. Az átalánybiztosításhoz a munkásokat névszerint nem kell bejelenteni, hanem e helyett a biztosítás a gépberendezés bejelentése útján történik. A géptulajdonos bejelenti gazdasági gépberendezésének pontos adatait, befizeti a gép után a munkások balesetbiztosításáért megállapított átalányösszeget és ezzel biztosítási kötelezettségének már teljesen eleget is tett. Az átalánybiztosításnak praktikus voltát a gazdasági géptulajdonosok nagy többsége is átlátta. Ezért ma már alig van géptulajdonos, aki gépmunkásait nem átalányban, hanem egyénileg biztosítaná. Az átalánybiztosítás elterjedésére jellemző, hogy pl. az elmúlt évben közel 42.000 gazdasági gépet jelentettek be az Intézethez átalánybiztosítás végett, ezek között több mint 18.000 cséplőgépet.

A harmadik biztosítási kötelezettség alá eső kategóriába az úgynevezett vizitársulati munkások tartoznak. Ezek rendszerint kubikus munkások. A kubikus munkások, ha útépitésnél, házépítésnél dolgoznak, az ipari társadalombiztosítás körébe tartoznak, ha azonban valamely vizitársulat alkalmazásában árvédelmi munkát végeznek vagy éppen a földművelésügyi minisztérium alá tartozó valamelyik folyammérnöki vagy kultúrmérnöki hivatal által vezetett munkánál dolgoznak, az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézetnél esnek balesetbiztosítási kötelezettség alá. Ezeket a munkásokat is rendszeren átalánybiztosítás útján szokta a munkát vezető hivatal vagy társulat az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézetnél biztosítani. Ugyancsak átalányban biztosítják munkásaikat a földművelésügyi minisztérium fennhatósága alatt álló kincstári erdőbirtokokat kezelőhivatalok is.

A balesetbiztosítási kötelezettség kérdésénél nagyon fontos annak az eldöntése, hogy a kérdéses munkás az ipari, vagy a mezőgazdasági társadalombiztosítás körébe tartozik-e. Ezt a kérdést az Intézet a kialakult joggyakorlat alapján szokta elbírálni. Abban az esetben pedig, ha a két Intézet között vita merül fel, a vitát a földművelésügyi miniszter a belügyminiszterrel egyetértve rendelettel dönti el.

A balesetbiztosításnak természetbeli és pénzbeli szolgáltatásai vannak. Ez más szóval azt jelenti, hogy az Intézet egyrészt gondoskodik a balesetet szenvedett munkásnak a teljes felgyógyulásáig való gyógykezeléséről, tehát viseli az orvos díjazását, a gyógyszerek és a kötszerek árát, valamint az esetleg szükséges kórházi ápolási költségeket, másrészt a baleset miatt munkaképtelenné vált munkásnak pénzbeli támogatást is nyújt.

A balesetet szenvedett gazdasági munkás vagy cseléd gyógykezelésére az Intézetnek külön szerződött vagy állandóan alkalmazott orvosa nincsen. Ezt a gyógykeze-

lést a községi vagy körorvosnak kell ellátnia, azonban a sérültnek jogában áll magát bármelyik magánorvossal kezeltetnie, a korlátozás csak az, hogy az Intézet magánorvossal való gyógykezelés esetében sem térít meg nagyobb összeget, mint amit a rendeletileg megállapított díjszabás szerint a községi- vagy körorvos felszámíthat.

A készpénzbeli segélyek két irányban tagozódnak, a szerint, hogy a balesetet közvetlenül követő átmeneti segélyezésről vagy a véglegesen megrokkant munkás állandó segélyezéséről van szó. A gazdasági munkás a balesetet követő első 70 napra napi 1 P 20 f úgynevezett napisegélyt kap, ami megfelel az ipari társadalombiztosítás táppénzének. A gazdasági cseléd napisegélyt nem kap, hanem e helyett munkaadója köteles részére a baleset által okozott munkaképtelenség tartamára, legfeljebb azonban egy negyedévre teljes bérét és minden járandóságát kiszolgáltatni. A baleset által okozott munkaképtelenség 71. napjától, illetőleg gazdasági cselédeknel az első negyedév végétől kezdve, a sérült baleseti járadékot kap.

Itt meg kell emlékeznünk a mezőgazdasági balesetbiztosításnak egy, az egyéb társadalombiztosítási rendszerektől eltérő sajátosságáról, a gazda, illetőleg a munkaadó előlegezési kötelezettségéről. A mezőgazdasági balesetbiztosítást mint említettem, az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézet központilag Budapestről intézi. Ennek következtében az Intézet a balesetet szenvedett gazdasági munkavállaló gyógykezeléséről a baleset után azonnal gondoskodni nem tud és őt a szükséghez képest azonnal nem segélyezheti; már pedig a balesetbiztosításnál éppen annak van legnagyobb jelentősége, hogy a balesetet szenvedett munkavállaló mint az orvosi ellátás, mint a segélyezés tekintetében rögtön a baleset után részesüljön segítségben.

Ennek a célnak elérése végett a mezőgazdasági balesetbiztosítási törvények úgy rendelkeznek, hogy a balesetet szenvedett gazdasági cseléd, illetőleg gazdasági gépmunkás gyógykezeléséről a munkaadó köteles gondoskodni és a gazdasági gépmunkás részére a munkaadó 70 napig napi 1 P 20 f napisegélyt előlegezni, a gazdasági cseléd részére pedig a szolgáltató gazda egynegyed évig, tehát 91 napig a cseléd bérét és minden járandóságát kiadni köteles. A sérült felgyógyulása, illetőleg az egynegyed év, vagy 70 nap eltelté után azután a munkaadónak a felmerült költségekről és a kiadott napisegélyekről vagy berről az erre a célra szolgáló nyomtatványokon a községi előjáróság útján számlát keli az Intézetnek benyújtania és ennek alapján a költségeket az Intézet megtéríti. Természetesen a gazdasági cseléd munkaadója részére az Intézet nem tudja a cseléd bérét vagy annak pontos ellenértékét megtéríteni, hanem e helyett törvényesen megállapított napi térítményt ad. A napi térítmény ép úgy, mint a napisegély 1 P 20 f, azonban a munkaképtelenség első 21 napjára napi térítmény nem jár. Ennek a rendelkezésnek célja az, hogy a gazda, aki a kérdésben anyagilag is érdekelve van, a cseléd felgyógyulását minden tekintetben elősegíteni törekedjék.

Az a gazdasági cseléd, aki egynegyed év után, az a gazdasági gépmunkás pedig, aki 70 nap után sem épül fel teljesen, baleseti járadékot kap. A baleseti járadék 100%-os rokkantnál havi 24 pengő. Az ennél kisebb fokban megrokkantaknál pedig ennek aránylagos része. A földművelésügyi miniszternek nem régen megjelent rendelete értelmében azok a 100%-os rokkantak, akik nemcsak teljesen keresőképtelenek, hanem emellett még ápolásra, gondozásra is szorulnak, a 24 pengős havi baleseti járadékon felül még havi 12 pengő úgynevezett tehetetlenségi pótlékot is kapnak.

A baleset következtében meghalt gazdasági munkavállaló hátrahagyott családja haláleseti segélyt kap. Ezeket a haláleseti segélyeket a földművelésügyi miniszter éppen

a folyó év január i-től kezdődően emelte fel jelentős mértékben. Most a haláleseti segély 800 pengő. Ha azonban a biztosított munkavállalónak gyermekei is maradtak, azok után a haláleseti segélyen felül gyermekpótlék is jár. A gyermekpótlék az első és második gyermek után 100-100 pengő, minden további gyermek után pedig 200-200 pengő. A teljesen árvagyermeknek fejenként 400-400 pengő haláleseti segélyt kapnak.

A földművelési kormány által a folyó évi január i-től kezdve hatálybaléptetett új rendezés lehetővé teszi azt is, hogy amidőn a szociális szempontok azt indokoltá teszik, az özvegy, illetőleg az árvák egyszersmindenkorra szóló haláleseti segély helyett járadékot kapjanak.

A balesetbiztosítást ma már a visszacsatolt felvidéki területen is az Intézet látja el és pedig a Csonka-Magyarországon eddig hatályban volt szabályok szerint. Ezzel kapcsolatban rá kell mutatnom egy tévhitre, hogy tudniillik a csehek a társadalombiztosítás minden ágában többet nyújtottak, mint a hasonló magyar intézmények. Ezzel szemben például a mezőgazdasági balesetbiztosításnál az ezt ellátó csehszlovák intézmény alacsonyabb napisegélyt és főleg alacsonyabb haláleseti segélyt adott, mint most az Intézet, viszont egy gazdasági cseléd után közel kétszer annyi hozzájárulási díjat szedett be.

A mezőgazdasági társadalombiztosításnak másik fontos ága a gazdasági munkavállalók kötelező öregségi biztosítása.

A magyar föld elaggott munkásairól való gondoskodás már az Intézet megalapításától kezdve foglalkoztatja a kormányt és az Intézet vezetőségét. Az 1900: XVI. törvénycikk ezt a kérdést az önkéntes biztosítás útján kívánta megoldani. Ez a törekvés kezdetben sikerrel is kecsegtetett, mert néhány év alatt már több mint 30.000 önkéntesen biztosított, úgynevezett első és második csoportbeli tagja volt az Intézetnek. Egy-két év után azonban az 1900-ban szervezett önkéntes biztosítási csoportokba való jelentkezés alább hagyott és szükségessé vált az önkéntes biztosítás gyökeres reformja. Ez 1912-ben történt meg. Az 1912-ben szervezett úgynevezett nyugdíj csoport szolgáltatási rendszere már megfelel a modern öregségi biztosítás követelményeinek. A nyugdíjcsoporthoz vonatkozó jogszabályok megalkotásánál már nagy mértékben figyelembe vették a német öregségi biztosítás tapasztalatait is, mert hiszen éppen ebben az időben történt a német társadalombiztosítás nagyszabású, máig ható reformja is.

A nyugdíj csoportbeli biztosítás szintén igen jó kilátásokkal indult. A világháború kitörésekor ennek a tagsági csoportnak már több mint 35.000 tagja volt. Sajnos, a világháború az önkéntes öregségi biztosítás fejlődésének teljesen véget vetett. A biztosítottak nagy részét idegen megszállás alá juttatta, az Intézetnek e biztosítások díjtartalékául szolgáló vagyonát, melyet az Intézet vezetősége hazafias kötelességérzettel vezetve hadikölcsön-kötvényekbe fektetett, megsemmisítette. A háború után az önkéntes öregségi biztosítás feltámasztását hiába kísérelte meg az Intézet. Hiába volt az igen előnyös valorizáció, amely a tartalékalapok elértéktelenedése ellenére is a koronaértékű segélyeknek 60%-át adta meg pengőértékben, hiába volt az Intézet részéről megindult propaganda, földmives munkásságunk részéről e biztosítás iránt többé érdeklődés nem mutatkozott, úgyhogy ezidőszerint a tagsági díjat fizető önkéntesen biztosított tagok száma már csak 2.700.

A gazdasági munkavállalók öregségéről való gondoskodás tehát önkéntes biztosítás útján megoldható nem volt. Ennek a ténynek a felismerése vezette a kormányt azután arra, hogy az elaggott gazdasági munkavállalókról a kötelező öregségi biztosítás bevezetése útján gondoskodjék. Az erre vonatkozó törvény az elmúlt évben került törvénytárunkba, mint az 1938: XII. törvénycikk.

Az új törvény szerint – amely éppen most van végrehajtás alatt – öregségi biztosítási kötelezettség alá esik minden 18. életévét betöltött férfi gazdasági munkavállaló, akinek nincsen olyan földbirtoka, amelynek területe a két kataszteri holdat, kataszteri tiszta jövedelme pedig a 20 koronát meghaladná. Ezeknek a munkavállalóknak a számát az 1930. évi népszámlálás adatai alapján 750.000-re lehet becsülni.

A biztosítási kötelezettség alá tartozó gazdasági munkavállalóknak minden munkában töltött hét után 20 fillér járulékot kell fizetniök. A járulékot a munkaadónak kell levonnia és az Intézet javára lerónia. A munkavállalói járulék lerovására a törvény, illetőleg végrehajtási rendelete az ügyvitel egyszerűsítése és az érdekelteknek az írásbeli tennivalóktól való mentesítése végett a több külföldi állam társadalombiztosításában már régóta alkalmazott bélyegrendszerrel vezette be. A munkavállalói járulék lerovásánál és kezelésénél ugyanis az egyszerű és kevés írásbeli munkával járó ügyvitelnek óriási a jelentősége. Gondoljunk csak arra, hogy a biztosítottak száma háromnegyed millió és bizony mind a biztosítottak, mind a kisbirtokos munkaadók tollat nem nagyon forgató egyszerű földműves emberek. Ezekre a bejelentőlapok kitöltése és a járulékoknak postatakarék útján való befizetése nagyon súlyos terhet jelentene. De még az intelligens gazdáinkra is súlyos teher lenne az, ha éppen a legszorgosabb munkaidőben kellene száz számra bejelentési lapokat kitölteniök, határidőkre ügyelniök.

A bélyegrendszer mellett a biztosítottnak és munkaadónak írásbeli munkája alig van. A munkaadó a bérfizetéskor a munkás béréből a heti 20 filléret levonja és az ennek megfelelő értékű bélyeget a munkás biztosítási könyvében lévő bélyeglapra felragasztja. A bélyegrendszer adminisztrációjának alapja ugyanis a biztosítási könyv, amely tartalmazza a biztosított személyi adatait és a mezőgazdasági biztosítási bélyegek felragasztására szolgáló bélyeglapokat. A törvény előírja, hogy minden biztosítási kötelezettség alá eső munkavállalónak biztosítási könyvet kell váltania, e nélkül munkát nem vállalhat.

A biztosítási könyveket a községi előjáróságok állítják ki, a községi előjáróságot pedig az Intézet látta el ingyen biztosítási könyvekkel. Ennek megfelelően az Intézetnek 800.000 darab biztosítási könyvet kellett szétküldenie a községi előjáróságokhoz és a polgármesterekhez, hogy ez milyen nagy feladat volt, annak jellemzésére felemlitem, hogy a biztosítási könyvek elkészítéséhez négy vágón papíryanagra és 42.000 méter könyvkötővásznonra volt szükség.

A végből, hogy a biztosítási kötelezettség teljesítését ellenőrizni lehessen azoknak a gazdasági munkásoknak, akik biztosítási kötelezettség alá nem esnek, külön úgynevezett mentességi igazolványt kell váltaniök.

A biztosítás terheihez hozzájárulnak a munkásokon felül a birtokosok, az állam és a törvényhatóságok is. A birtokosok hozzájárulása a földadó arányában történik. A hozzájárulás progresszív, 100 korona kataszteri tiszta jövedelemig a birtokos mentes a hozzájárulástól, 100-150 korona kataszteri tiszta jövedelemig a hozzájárulás a földadó 5%-a, 150 korona kataszteri tiszta jövedelmen felül pedig a földadó 18½%-a.

Az állam négy- és félmillióval, a törvényhatóságok 950.000 pengővel járulnak évenként a biztosítás terhéhez.

Az öregségi biztosítás szolgáltatásai: az öregségi járadék és a haláleseti segély.

Öregségi járadékra annak van igénye, aki 65., ha tűzharcos 63. életévét betöltötte és a 15 évi várakozási időt olyképen töltötte el, hogy utána minden évben legalább 15 heti járulékot leróttak. A járadék három részből alakul. A járadéktörzs évi 60 pengő.

Ehhez járul még a lerótt munkavállalói járadékok száma és összege szerint alakuló járadék-törzspótlék és fokozódó járadékrész. Ezek figyelembevételével egy gazdasági cseléd évi öregségi járadéka körülbelül 230 pengőig emelkedhetik.

Van az öregségi biztosítási törvénynek egy igen nagy szociális jelentőségű, a többi társadalombiztosítási törvényektől eltérő rendelkezése. Ez az úgynevezett átmeneti időre szóló rendelkezés, járadékot ad azoknak a gazdasági munkavállalóknak is, akik öreg koruknál fogva a törvényszerű 15 éves várakozási időt 65, ha tűzharcosok, 63 éves korukig már nem tudják eltölteni és így járulékfizetés alapján járadékra jogot már nem szerezhetnek. Ezeknél az öreg, vagy már öregedés felé járó munkásoknál a törvény figyelembe vesz olyan éveket is, amelyeket ők a törvény hatálybalépése előtti időben gazdasági munkában töltöttek, de amelyekre járulékot nem fizettek, mert hiszen ilyen irányú törvényes rendelkezés hiányában nem is fizethettek.

Ennek az átmeneti rendelkezésnek a következtében ma már 58.000 a 65., illetőleg a 63. életévét betöltött gazdasági munkavállaló kap havi 5 pengős járadékot. És körülbelül 200.000-re becsülhető azoknak a gazdasági munkavállalóknak a száma, akik részére az átmeneti időre szóló rendelkezések fogják lehetővé tenni azt, hogy 15 éven belül járadékot kapjanak.

Mint említettem tehát 58.000 munkás már öregségi járadékot kap. Ha figyelembe vesszük azt, hogy a törvény idevonatkozó rendelkezése csak 1938. szeptember 15-én lépett hatályba, nem nehéz átlátni, hogy a több mint félszázezer munkás járadékigényének megállapítása, amelyhez még körülbelül 15.000 jogosulatlan kérelem elbírálása is járult, milyen ügyviteli feladatot rótt az Intézetre. Bizony a november és december hónapokban az Intézetnél a hivatalos órák rendszerint reggel 8-tól este 10-ig tartottak.

Míg az előzőekben tárgyalt öregségi biztosítás a magyar föld fizikai munkásainak öregsége idején való megélhetését biztosítja, a gazdatiszti nyugdíjbiztosítás a magyar földművelés szellemi irányítóirol, az agrártársadalom vezérkaráról gondoskodik.

A gazdatiszti nyugdíjbiztosítást az 1937. június 10-én hatályba lépett 1936: XXXVI. törvénycikk vezette be. E törvény értelmében biztosítási kötelezettség alá esik minden gazdatiszt és a gazdasági egyesületeknél alkalmazott minden tisztviselő. Azt, hogy ki a gazdatiszt, a törvény pontosan meghatározza. A törvény szerint gazdatiszt az, aki másnak gazdaságában a vezetés, irányítás vagy szervezés rendszerinti tennivalóira fizetésért szerződik. E fogalom meghatározás figyelembevételével biztosítási kötelezettség alá esnek tehát nemcsak az okleveles gazdatisztek, hanem a magyar mezőgazdaság minden szellemi munkát ellátó, irányító tisztviselője.

A gazdatisztek az alkalmazásuktól számított 15 nap alatt köteles a munkaadó, földbirtokos vagy bérlő az Intézethez bejelenteni. Ugyancsak a munkaadó köteles fél-évi részletekben a biztosítási díjat is befizetni. A biztosítási díj felét azonban a munkaadó a gazdatiszt fizetéséből levonhatja. A biztosítási díj a gazdatiszt fizetésével arányos, annak körülbelül 12%-a. A legalacsonyabb biztosítási osztályban évi 144 pengő, a legmagasabb biztosítási osztályban évi 720 pengő.

A törvény önkéntes biztosításra is ad lehetőséget. A gazdatiszt, ha állását elvesztette, biztosítását önkéntes tovább biztosítással folytathatja. Ennek az önkéntes tovább biztosításnak a díja ugyanaz, mint a kötelező biztosításnak. Az önkéntes többletbiztosítással pedig lehetőséget ad a törvény arra, hogy gazdatiszt fiatal korában teljesített befizetésével a nyugdíját fokozhassa.

A biztosítás szolgáltatásai öregségi vagy rokkantsági nyugdíj, gyermekpótlék, özvegyi nyugdíj és nevelési segély.

Öregségi nyugdíj jár annak a gazdatisztnak, aki a tízéves várakozási időt eltöltötte és a 65. életévét betöltötte. A 65 éves korhatárt azonban önkéntes külön biztosítással 60 évre lehet leszállítani.

Rokkantsági nyugdíj jár annak a gazdatisztnak, aki a tízéves várakozási idő eltöltése után keresőképességének legalább 2/3 részét elveszíti, öregségi és rokkantsági nyugdíjat együttesen senki sem kaphat. Az öregségi és rokkantsági nyugdíj évi 120 pengő nyugdíjtörzsből és a befizetett biztosítási díj 19%-át kitevő fokozódó nyugdíjrészből áll. Az öregségi vagy rokkantsági nyugdíjhoz minden 18. életévet még be nem töltött gyermek után a nyugdíj 5%-ának megfelelő gyermeksegély járul.

Az özvegyi nyugdíj, amely a tízéves várakozási idő eltöltése után meghalt gazdatiszt özvegyét illeti meg, az öregségi, illetőleg rokkantsági járadék felével egyenlő. A biztosított gazdatiszt árván maradt gyermekei nevelési segélyt kapnak. Ez minden egyes félárva után az özvegyi nyugdíj 30%-a, az egész árvák után pedig 60%-a, annak az összegnek, amely anyjuk életbenléte esetében özvegyi nyugdíj fejében járna.

Az Intézetnél ezidőszerint 3200 gazdatiszt és gazdasági egyesületi tisztviselő van biztosítva, akiknek az évi biztosítási díja hozzávetőlegesen 1 millió pengő.

Végezetül szeretnék egy-két szót szólni a mezőgazdasági társadalombiztosításnak a közigazgatással való kapcsolatáról.

Mint már a fentiekben említettem, a mezőgazdasági társadalombiztosítást vidéken a közigazgatás szervei hajtják végre. A közigazgatás szervein és elsősorban a községi elöljáróságokon múlik tehát az, hogy jól vagy rosszul működik-e a mezőgazdasági szociális biztosítás. Bizonyos, hogy a mezőgazdasági társadalombiztosítással kapcsolatos munkák nem kis terhet jelentenek az ezerféle feladattal amúgy is túlterhelt községi és városi tisztviselőkre, de bizonyos az is, hogy a nemzetét és fajtáját szerető jegyzőnek a minden támogatást megérdemlő gazdasági munkás népünk érdekében szeretettel kell vállalni ezt a feladatot. Szeretettel és nemcsak kötelességtudással. A mezőgazdasági társadalombiztosítás fejlődése érdekében ugyanis nem elegendő, ha a községi és városi szervek az idevonatkozó törvényeket maradéktalanul végrehajtják, hanem szükséges, hogy ennek az intézménynek fontosságát és közérdekű voltát a társadalom és pedig mind a gazdák, mind a munkások tudatába átvigye.

Ha közigazgatásunk szervei ennek az intézménynek az ügyeit éppen olyan szeretettel fogják továbbra is intézni, mint amilyen ügyszeretetet magánál az Intézetnél láttam, hiszem, hogy ez az intézmény a magyar mezőgazdaság dolgozó társadalmának szociális békéjét mindig jól fogja szolgálni.

Az Alföld öntözésének szociális kihatásai

ELŐADTA KÁLLAY MIKLÓS

Igaza van a belügyminiszter úrnak, midőn azt mondja, hogy a szociális problémáknak megoldását Magyarországon, sőt különösen Magyarországon nem lehet az általános közigazgatási feladatok közül kivenni. A belügyminiszter úr szavait szeretném egy pár szóval kiegészíteni.

A szociális problémákat valóban nem lehet a közigazgatás többi feladatai közül kivenni, de ezektől mégis eltérőleg kell azokat megoldani. A szociális problémák különös és a sablontól eltérő gondoskodást igényelnek. Ezeket a problémákat egyes területi gócpontokon egykézben kell letenni. Egyes akciókat csak akkor tudjuk röviden, gyorsan és eredményesen végrehajtani, ha a munka nem ágazik nem bomlik túlságosan széjjel sem szakszervekre, sem bonyolult közigazgatási ágazatokra, hanem egy kézben van és mint egy komplexum hajtatik végre.

Az olasz fascizmus ezt az elvet nagyszerűen megvalósította. Ott egyes feladatokat egy-egy ember, vagy szervezet hajt végre. A feladat megvalósítása Olaszországban egy szerv kezében van, de az nem egy szakszerv, nem mérnöki, nem orvosi, vagy más epizodizált szerv, hanem mindezeket egy irányítás alatt foglalja magában és így átütően és gyorsan tud eredményt elérni. Ott volt például a pontini mocsarak problémája, ahol 140-150.000 holdnyi területet kellett termővé varázsolni. A pontini mocsarak ugyanis semmiféle gazdasági hasznot nem jelentettek, hanem maláriás miazmával fertőzték meg a környező területet és maga a közelfekvő Róma sem tudott mentesülni a kóros kigőzölgéstől. Ezt a kérdést tehát energikusan meg kellett oldani. Átadták az ügyet a földművelésügyi minisztériumnak, ahol rábízták egy tisztviselőre egy olyan kormánybiztos félére, aki minden tevékenységét erre az egy ügyre koncentrált. Az eredmény az lett, hogy egy pár év leforgása alatt eltűntek a pontini mocsarak. Helyüket termővé, sőt öntözhetővé tett területek foglalták el. Az újonnan nyert területet hadviseltekkel betelepítették, városok, falvak, utak, templomok, iskolák épültek varázslatos gyorsasággal. Mindezt egy kéz, egy ember alkotta. Minden egységes irányítás alatt tökéletes összhangban létesült és nem volt, mert nem lehetett vita különféle hatóságok között. Nem voltak illetékességi, hatásköri és elvi súrlódások egyes polarizált közigazgatási szervek között. Ez tette lehetővé a gyors és eredményes munkát. Olaszországi utam alatt láttam egy 30.000 lakosú várost, amelyre fel volt írva, hogy a Duce parancsára épült 240 nap alatt. Egy város, amely közigazgatási intézményekkel, templommal, iskolával, kadettiskolával, üzletekkel és sporthelyekkel együtt 240 nap alatt épült fel.

Ezek voltak azok a dolgok, amiket hozzá kívántam fűzni a belügyminiszter előadásához: igenis, a közigazgatás hatáskörében kell a feladatokat megoldani, de úgy, hogy az egyes feladatokat, vagy az egyes vidékek problémáit csak egykézre bizzuk, mert

csak így tudjuk biztosítani azt az átütő erőt és gyorsaságot, amely az eredményes végrehajtáshoz múlhatatlanul szükséges.

A szociális problémákat két nagy csoportra osztom. Az egyik csoport a tulajdonképeni állami feladat (bár a társadalom is elvégezheti). Az állami feladatok főcsoportja három alcsoportba osztható.

1. A karitatív feladatok kiszolgálása, idetartoznak a különféle segélyügyek, a munkanélküli segélytől az ingyen kenyér, illetve ingyentej-akcióig. Ami a munkanélküli segélyt illeti, meg kell jegyezni, hogy én azt, mint nálunk sokan mások, helytelennek, kikerülendőnek, sőt kikerülhetőnek tartom, de mégis lehetnek olyan esetek, amikor a nincstelenség betevő falatjának biztosítása és végső kétségbeeséstől megóvása céljából indokolt ennek az eszköznek a használata.

2. Az egészségügyi teendők, úgymint gyógykezelés, gyógysegélyezés, kórház, az öregségi és rokkantsági biztosítás, valamint a balesetbiztosítások.

3. A nevelés ügye. Ugyanis az embereket szociálisan is nevelni kell. Éneikül nem tudnak egészségesek lenni nem tudnak megfelelően táplálkozni, lakni, ruházkodni. Ezek volnának az első főcsoportba tartozó feladatok, amelyeket elsősorban az államnak, de mindenképpen valamely közösségnek kell megvalósítani.

A második főcsoportba soroznám a közigazgatási feladatokat, különös tekintettel azoknak szociális vonatkozásaira. Hiába élünk a karitatív eszközökkel, hiába gyógyítunk a kórházakban, hiába adunk munkanélküli segélyeket, hiába neveljük őket egészségesebb létre és igényesebb életmódra, mindez csak tüneti kezelés volna, ha gazdasági úton nem tudunk állandó és biztos megélhetést teremteni számukra. Természetes tehát, hogy a szociális kérdéseknek magasabbrendű fejlődése összeesik a gazdasági kérdésekkel. Nem kell részleteznem, hogy miből állnak a gazdasági kérdések, amelyek révén minél jobb megélhetést és minél magasabb életstandardot igyekszünk biztosítani a nép minél szélesebb rétegeinek. A gazdasági tevékenységek egyik csoportja a beruházási tevékenység, a másik pedig a folytatólagos, illetve állandó munka és kereseti lehetőség biztosítása.

Az ú. n. totális államokban látjuk szisztematikusan kidolgozva azt az elvet, hogy minél szélesebb körben kell a gazdasági befektetéseket és beruházásokat megvalósítani és ezek által a gazdasági lehetőségeket feltárni. Érdekes, hogy a két totális állami, Olaszország és Németország között ebben a tekintetben bizonyos ellentét van. Németországban nagyobb súlyt helyeznek a befektető, a beruházó programra és mintha kevesebb súlyt fektetnének arra, hogy az alkotások az élet folytatólagos munkáját mennyivel viszik előbbre. Olaszországban inkább azzal törődnek, hogy lehetőleg kevés befektetéssel intenzívebb és állandóbb termelési folyamatot indítsanak meg és így produktívá tegyék a befektetést.

Ha most így felállítom a szociális tevékenység különféle csoportjait, akkor rögtön elérkezem a saját feladatomhoz: a vízimunkálatokhoz, amelyeknek a vezetésével vagyok megbízva, illetve az öntözési munkálatokhoz, amelyek szorosan ebbe a csoportba tartoznak. Mielőtt az öntözés problémájával foglalkoznánk, vessünk egy rövid pillantást a vízi munkálatok hazai történetére.

A régi Nagy-Magyarországon az árvíz sújtotta terület 6,500.000 holdat tett ki. Ennek nagyrészt reménytelen védelme óriási erőfeszítést igényelt. Például megemlíthetem, hogy egész Európának csatornahálózata nem olyan hosszú, mint Magyarország csatornahálózata. Nálunk 6,500.000 hold lett ármentesítve, míg Hollandiában a tenger-

tői 2,400,000 területet mentettek meg. Magyarországon mégegyszer annyi terület ármentesült, mint egész Európában együttvéve. Ez a csodálatos eredmény annak a korszaknak teljesítménye, amelyről nagyon sokan szeretik most azt mondani, hogy a semmittevésnek és nem az országépítésnek volt a korszaka. Az ármentesítések folytán Magyarországon szántóművelés alá vehető terület 11,600.000 holdról 18,300.000 holdra emelkedett. Természetes, hogy a termelésünk is hasonló arányban emelkedett. Ugyancsak majdnem hasonló vonalban emelkedett a népsűrűség is, 40.8-ról – a háború előtti Magyarországot véve – 61.1-re négyszögkilométerenként. Méltóztassék elgondolni, mi lett volna, ha a 6,500.000 holdat nem állítjuk be a termelésbe, holott Magyarországnak feltétlenül szüksége volt ezekre a területekre és a prosperitást, valamint a népszaporodást az ármentesítési munkák tették lehetővé.

A trianoni Magyarország szomorú grafikonja nem mutat további emelkedést a termővé tett területek terén. Ugyanigy megállott a többtermelés mennyiségének fokozása, annak ellenére, hogy a népesség erős tempóban szaporodott. Súlyos probléma az, hogy a termelési vonalunk változatlan marad, a lakosság ellenben állandóan sűrűsödik. Nem 61 „5, hanem közel 100 a mai Magyarország népsűrűsége.

Itt érkezünk el a teendők küszöbére. Újabb termelési lehetőséget kell a lakosság részére biztosítani és ezt csak az öntözéses gazdálkodás valósíthatja meg. Ha az öntözés 300.000 holdon teljesen működésbe lép és körülbelül 50-100%-kal nagyobb termést, nagyobb valórt, volument és kalóriát eredményez, mint amennyit a föld most termel, ez a többlet is csak 30-35 évre biztosítja a népesség élelmezését.

Ha most megvizsgáljuk a vízimunkálatoknak beruházási oldalát, akkor a következőket látjuk. Az ármentesítő munkák hosszú időn keresztül folytak. 1867-től a világháború második évéig kb. 885,000.000 pengőt fektettünk vízimunkálatokba. Az évi átlagos beruházás 18,500.000 pengő. Ebből a munkabér kerek 10,000.000 pengő. Az évi összes munkanapok száma 5,000.000, tehát az átlagos napszám 2 P volt. A munkára fordított naptári napok száma átlag 200, a foglalkoztatott munkások száma pedig 25.000 volt, tehát abban az időben, amikor Magyarország lakosságának sűrűsége 61/km² volt, a vízimunkák 25.000 embernek adtak 200 napos munkát. A háború utáni lerongyoltságunkban ezzel szemben 100-as népsűrűségünk mellett az évi átlagos beruházás pusztán 8,000.000, sőt az utóbbi években csak 2,000.000 pengő volt és az összes munkanapok száma évente nem tesz ki többet 300.000 napnál, a foglalkoztatott munkások száma pedig 1.500 fő.

Munkanélküliségről beszélünk, különösen alföldi vonatkozásban. Nem kell tovább kutatnunk szociális bajaink egyik főokát, nem kell különösebben tanulmányozni a falu bajait, a kubikos-kérdést, ha az előbb felsorolt két adatsortot összehasonlítjuk, tisztán áll előttünk a munkanélküliség egyik főoka. Hogyne volna katasztrofális a kubikosok helyzete, ha a legtöbb kézi erőt igénybe vevő munkánál 25.000 főről 1.500 főre csökkent le, emelkedő népsűrűségünk dacára is a foglalkoztatott munkások száma. Hogyan képzelhető el szociális progressziót elérni ebben az országban, anélkül, hogy ezt az égető kubikos-kérdést megoldanánk. Bármilyen nagyszerűen közigazgatjuk a szociális kérdéseket, akármilyen tökéletes a beteg gyermekek ellátása, bármilyen kifogástalanul gyámolítjuk tanácsokkal és orvosokkal az arra rászorulókat, amíg állandó munkaalkalmat nem adunk, amíg kereseti lehetőséget nem nyújtunk, addig a szociális kérdések gyökeréhez nem nyúltunk. Csak a kereset, illetve annak lehetősége lehet a szociális kérdések megoldásának alapja. Hogy ezek a keresetek megfelelő helyre jussa-

nak, megfelelő módon használtassanak fel, az már másodlagos feladat, amely teljessé és hiánytalanná teszi a szociális progressziót ebben az országban. Nem szabad elfelejteni, hogy nagy problémák előtt állunk Magyarországon a zsidókérdéssel és a földbirtokpolitikával kapcsolatban. Mindkettő túl van azon a ponton, hogy vitatkozni lehessen rajta, vajjon kell-e vagy sem. Mindkettőt meg kell oldani. Radikálisan, de a józan ész határainak szem előtt tartása mellett. Az adott tényekkel számolnunk kell, de a következményeket is szem előtt kell tartani. A munkanélküliség nemcsak azért áll elő, mert népünk sűrűsödik, hanem azért is, mert a fentebb említett szükségesnek és megvalósítandónak tartott intézkedések által, illetve azok következményeiként, habár átmeneti időre esetleg újabb munkaerők szabadulnak fel, a munkásfelesleg még jobban emelkedhetik és ezeknek levezetése elkerülhetetlenül szükséges.

Most pedig rátérek az öntözés problémájára, arra a feladatra, amelyet az Országos Öntözésügyi Hivatalra bízta. A fentebb említett összefoglaló gazdasági tevékenység öntözéses munkák megindításánál teljes egészében fennáll. Itt van a munkálatokat megindító beruházás és az abból folyó több munka, több tevékenység és kereseti lehetőség. Ez volna a kérdés szociális vonatkozásban.

Technikai vonatkozásban a kérdés megoldása igen nehéz. Nyáron kell vizet venni a Tiszából, amikor pedig alig van vize. Szikes kötött alkalikus földeket kell öntöznünk, amelyeket Európában sehol sem öntöznek, legalább is nem ilyen nagy kiterjedésben. Olyan helyen akarunk öntözéses gazdálkodást végrehajtani, ahol a legprimitívebb a gazdálkodás vonala, ahol a gazda évszázadok óta viz nélküli sezerofil gazdálkodáshoz szoktatta önmagát, termelvényeit, állatait. A gazda viz nélküli állapotokhoz állította be egész munkásságát. Most pedig a legnagyobb ellentétet visszük a gazda életébe, amikor a vízzel, a sok vízzel való gazdálkodásra állítjuk át termelését. Közel 1,000.000 holdat kell majd ellátnunk az öntözőművekkel, azaz ekkora területre kell a vizet tényleg eljuttatnunk. Hogy ebből mennyit tudunk öntözni, az a mindenkor rendelkezésre álló vízmennyiségtől függ.

A feladatunk az, hogy az uralt 1,000.000 holdból 300.000 hold területet tudjunk öntözni. Ez elég is, mert nem mindenki akar és nem minden terményt kell öntözni. Az öntözés három kisebb és egy rendszerben alakulna ki. A kisebbek egyike a körülbelül 20-22.000 kat. holdat vízzel ellátni tudó, de közel háromszor annyi területet uraló úgynevezett tiszafüredi rendszer, amely ebben az évben elkészül. Főcsatornája Tiszafüredtől indul és Karcag határáig megy le. Tároló vizét – másodpercenként 6 m^3 -t – a Tiszából szivattyúzással nyerjük. A vizet a Tisza minimális szintjétől körülbelül 13 méter magasságra kell emelni.

A munkát bizonyos tekintetben azonban két dolog hátráltatja. Megnézve a térképen a csatorna útjának cikk-cakkos vonalát, látni lehet, hogy nemcsak a legmagasabb vonalakat keresve jelöltük ki ennek útját, hanem lehetőleg igyekeztünk a parcellák szélén haladni, nehogy kénytelenek legyünk kettévágni a kis földeket. A vizet olyan magasra kell emelni, hogy a 60-70.000 holdat gravitáció révén öntözhessük, vagyis minden további emelés nélkül árasztással tudjuk rábocsátani a vizet a földre. A belvizlevezető és az öntözőcsatorna között az a lényeges különbség, hogy míg a belvizlevezető csatorna mindig a legmélyebb ponton igyekszik haladni, addig az öntözőcsatorna vízének mindig a legmagasabb ponton kell haladnia, hogy az onnan jobbra-balra eső másod- vagy harmadosztályú mellékcsatornákon minden további emelés nélkül jusson a földekre.

A tiszafüredi rendszer körülbelül augusztusra készen lesz. Üzembe helyezését némileg hátráltatni fogja, hogy egyelőre a villanyáramot Diósgyőrből vezetjük a szivattyútelephez. Rövidesen azonban megépítjük a tiszaluci vizierőtelepet, amely a Hernád vizével táplálva az ország legnagyobb vízienergia műve lesz és a tiszafüredi telepünket és Diósgyőrt fogja kiszolgálni. Energiája kilowattónként i.8 fillérbe fog kerülni. Az öntözés céljaira ezt 2 fillérért fogjuk kapni, szemben azzal a 9-10 filléres árral, amit különben elérhettünk volna. Mivel pedig a mű még felesleget is tud leadni, – másodpercenként 1.4 m³ vizet – itt is 5.000 hold öntözését tesszük lehetővé.

A másik a körösi rendszer. A Körös a legszeszélyesebb folyók egyike, mely az Alföld legtermékenyebb részén folyik keresztül. Alacsony vízállásnál csak a legalsó szakaszán hajózható. Közel a tiszai torkolathoz, Bökénynél még a háború előtt épült egy vízlépcső, amely a Köröst kb. 50 km hosszban teszi hajózhatóvá. Mezőtúr közelében most létesül a második vízlépcső, amely elkészülte után összesen 110 km hosszban teszi lehetővé a hajózást. Hogy két vízlépcsővel 110 km hossz– és hajóutat lehet előállítani, az az Alföld lapályosságának köszönhető. A német csatornahálózatokon 100 km-es hajózhatóvá tételhez gyakran a vízlépcsők tucatját kell megépíteni.

A mezőtúri vízlépcső két műből: a duzzasztóból és a hajózsilipből áll. A duzzasztómű a főmederbe, a hajózsilip pedig egy mesterséges oldalcsatornába van tervezve. A végrehajtásnál először az oldalcsatorna épült meg és mikor már a vízfolyást ide át lehetett terelni, a főmederbe, a tervezett duzzasztómű alatt és felett a folyót keresztbe elzártuk, az így nyert munkatérben a tervezett duzzasztómű pilléreit és alapját szivattyúzás védelme mellett építettük meg. Az alapbetonba és pillérekbe 8.000 m³ beton épült. Az alapbeton 19 hatalmas, maximum 400 m³ térfogatú, közel 1.000 tonna súlyú beton-tömbből készült. A helyenként 4 méter vastag alapbeton hossz– és keresztirányban mintegy 20 vagon mennyiségű körkeresztmetszetű rúdvasal van keresztülszőve. A duzzasztómű építése majdnem egy évig tartott. A betonmunkák befejezése után a munkatérrel elárasztották és a nagy munkából most már csak a vízből kiemelkedő pillérek látszanak. Ez a sorsa minden víziépítménynek, amelyek csak addig mutatósak, amíg munkában vannak. Ha elkészülnek, a sok ezer m³ beton, a munkások ezreinek verejtékes munkája néha örökre eltűnik a víz alatt. A duzzasztómű betonmunkáinak a befejezése után a régi meder zárógátjait elbontottuk és most az új mederbe készültek elzárások, hogy azok védelme mellett a vízlépcső másik műtárgyát, a hajózsilipet meg lehessen építeni.

Körülbelül 40.000 holdnyi öntözési lehetőséget teremtünk ezzel a művel. Sajnos, mindenütt nem tudjuk emelés nélkül, vagy egy egyszerű emeléssel a vizet a gazdák rendelkezésére bocsájtani és ezért a holt ágakból fogunk tárolókat készíteni, amelyekből azután újabb emeléssel kell a vizet a gazdák részére juttatni.

Hódmezővásárhelyen lesz a harmadik kisebb rendszer. Nagy szeretettel dolgoznak máris a vízzel a hódmezővásárhelyi gazdák és igen jelentős a zöldségtermelésük. De ha a ma megmunkált ezer hold helyett tízezer holdon tesszük lehetővé a zöldségtermelést, olyan értékesítési katasztrófát idézhetünk elő, amely tönkre teszi az ezerholdon termelőket. Itt kapcsolódik be az értékesítés kérdése, amelyet elég nehéz lesz megoldani.

A nagy alföldi öntözőrendszer 200-220.000 kat. holdra szállítaná a vizet. Az elgondolás az, hogy valahol Tiszalök körül létesül a duzzasztómű. A felduzzasztott Tisza vizét a duzzasztómű felett kiinduló csatorna, Balmazújváros, Hajdúszoboszló

mellett elhaladva Berettyóújfalu alatt vinné a Berettyóba. Másodpercenként 60 m^3 vizet szállítana. Egy második kis Tiszát teremtenék ezzel a csatornával. Azonban a Tisza nyári vize csak $80\text{-}100 \text{ m}^3$ másodpercenként. Itt merül fel azonban a nagy kérdés, hogy lehet abból 60 m^3 -t kivenni?

Ebben a vonatkozásban is sokkal nehezebb helyzetben vagyunk, mint azok a külföldi államok, amelyek kedvező adottságokból folyóan évszázadok óta öntözésre rendezkedtek be. Olaszországban éppen nyáron vannak magas vizek, mert az Alpések gleccserei és havasai a nyáron indulnak lassú olvadásnak és adják le a völgyekbe a megfelelő vízmennyiségeket. Mint mindenki tudja, nyáron nekünk alig van vízünk, viszont tavasszal korlátlan mennyiségben áll rendelkezésünkre. A tavaszi víz egy részét kell visszatartani, hogy azzal pótoljuk az esetleg beálló nyári hiányt. Ez a hiány a tervezett öntözhető területre $250.000.000 \text{ m}^3$ is lehet. Igaz, hogy 35 év átlagában az észleletek szerint csak egy év van, amikor erre az egész vízmennyiségre, mint hiány pótlására szükségünk van, de mégis erre a mennyiségre kell berendezkednünk, mert hiszen éppen a legszárazabb év az, amikor a legnagyobb jelentősége van. Ezt a vízmennyiséget különbözőképp gondoltuk előteremteni. Ruttkay ismert tervében két nagy gáttal akarta a Tiszát olyan magasra felduzzasztani, hogy a mederben ezeket a vízmennyiségeket visszatarthassa. Ez természetes és egyszerű megoldásnak látszik, de kivitele csaknem lehetetlen. Mindenki, aki ismeri a Tiszát, el tudja képzelni, mit jelentene a Tisza vizét hullámedrében állandóan magasán tartani. Meg lehet-e a töltéseket megfelelően erősíteni, lehetséges-e védekezni az ellen, hogy áteresztő talajokon keresztül a víz sok kilométernyire a Tisza medrétől fel ne törjön, hogy lenne emellett megoldható a belvizek levezetése és sok minden más kérdésen kívül nem rejtene-e egy ilyen megoldás nagy veszélyeket magában, mert egy gátszakadás messze vidékeket veszélyeztetne, öntene el vízzel. Ettől tehát el kellett tekintenünk.

A földmívelésügyi minisztérium tervei szerint elhelyezett úgynevezett síkföldi tárolókban gyűjtenék össze a vizeket. Körülbelül $10\text{-}12.000$ kat. holdnyi területet kellene $3\text{-}4$ méteres gáttal körülvenni, hogy azokba a tavaszi nagy vizeket csatornákkal a Tiszából bevezetve, a nyárra megfelelő vízmennyiséggel rendelkezünk. Ez megoldható, olcsóbb is, de vannak mégis nehézségei. Egyik ilyen, hogy amennyiben jó talajú területeken tároljuk a vizet, akkor elsőrendű szántóföldeket vonunk ki a termelésből. Ha pedig, amint nagyrésztben tervezve is van, szikes legelőkön, a Hortobágyon vagy Nagyiván körül építenék meg a tárolókat, felmerül az aggodalom, hogy a szikesen tárolt vizek nem szikesednek el bizonyos mértékig és ezáltal kártékony hatásúvá válnék maga az öntözés is. A magyar ember rossz szemmel nézné, ha termő területeket borítanánk vízzel. Mi még nem tartunk ott, ahol az olaszok, akik vízben gondolkoznak; a magyar ember földben gondolkodik. Nem látja és nem tudja még, hogy a termés fokozásához fontosabb eszköz a víz, mint a terület nagysága.

Mint mondtam, rendkívül nehéz technikai feladat előtt állunk, midőn nagy szikes területet akarunk öntözni a vízszegény Tiszából, ahol éppen az öntözéses időszak alatt a legkisebb a vízmennyiség. Ez a nehézség szinte áthidalhatatlannak látszik és arra kényszerít bennünket, hogy a legtermészetesebb vízforráshoz, a Tisza forrásvidékéhez nyúljunk. Terveink készen vannak, és azok mind a késő őszi, mind a mostani határkiigazítási tárgyalásoknál értékes szerepet tölthettek be.

A Tisza jobbparti mellékfolyóinak völgyeiben hatalmas vízmennyiséget lehetne völgyzáró berendezésekkel tárolni. Ez tökéletesen fedezné a szükségletet és amellett

nagy vízienergiát jelentene. Az egész terv megvalósításához sok millió munkanapra volna szükség, amely hosszú időre biztosítaná az inségsujtotta ruténföld megélhetését. Ezt tartom ma is az egyedüli lehetőségnek.

Kérdést nem lehet máról-holnapra megoldani. Kisebb rendszereket létrehozunk, amelyek nem mások, mint nagyarányú kísérleti állomások, ahol behatóan tanulmányozzuk a dolgokat. Kísérletet végzünk a vízzel, a magyar földdel, magyar terményekkel és nem utolsó sorban magával a magyar gazdával, hogy vajjon mennyire alkalmas erre az évszázados beidegzéstől merőben különböző munkára. Neveljük és tanítjuk őket, hogy mire elérkezünk a végső feladathoz, akkorára már kellő iskolázottsággal rendelkezünk. A nagy öntözőmű megindulásához azonban végtelen sok előtanulmány szükséges. Rengeteg talajvizsgálatot kell végezni, mert igen nagy számú kutatást kell megfűrnünk, tökéletes geológiai, talajtani és műszaki előmunkálatokat kell elvégeznünk.

Az öntözéses munkálatok megindítására, illetve az azt megelőző műszaki feladatok elvégzésére az 1937: XX. törvénycikk 70,000.000 pengőt irányzott elő. Ebből az összegből évi 5,000.000 pengő áll rendelkezésre. Ez évi 2,800.000 P munkabért, átlagosan 3.5 P-s napszámmal számítva, tehát 800.000 munkanapot és 4.000 állandó munkás foglalkoztatását jelenti. A háború előtti vízimunkálatoknál foglalkoztatott 25.000 fővel szemben ez a 4.000 munkás, valamint a földművelésügyi minisztérium más munkálatainál foglalkoztatott 1.500 személy ötöd részét teszi ki a háború előtti foglalkoztatottnak, akiknek kisebb igényeik voltak egy jóval ritkább népsűrűségű, de nagyobb lehetőséget nyújtó országban. Ma ez a tény is mutatja azt, hogy hol kell ehhez a nagy szociális vonatkozású kérdéshez nyúlni.

Az öntözéses munkálatoknak van azonban egy másodlagos tényezőjük is. Az állam ugyanis csak odavezeti a birtoktesthez, illetve annak közelébe a vizet. A birtokos dolga azután a vizet birtoka határáig tovább vezetni és földjét másod- harmad és negyedrendű csatornákkal öntözésre berendezni. Ezen feladatot egyetlen gazdának rendszerint nincsen módjában egyedül megoldani, hanem csak az e célból szövetkezett birtokosok végezhetik el közösen. Ezen másodlagos beruházások összes költsége 42,000.000 pengőre becsülhető, amely habár teljes egészében a birtokosokat terhelné, mégis annak viselését hitellel és segéllyel fogjuk könnyebbé tenni. Ha a fenti költségösszeget 10 évre elosztjuk, az átlagos évi beruházás 4,200.000 pengőt tesz ki. Ezen munkálatok évenként 1,400.000 munkanapot igényelnek, kb. 7.000 főnyi állandó munkáslétszámmal. Végeredményben tehát csupán a birtokok csatornahálózatának kiépítése révén 7000 földmunkás állandó foglalkoztatása biztosítható.

Továbbiakban azokat a tényezőket kívánom ismertetni, amelyek a termelés vonalán merülnek fel. Áttérek arra, ami az egész dolog lényege és pedig, hogy mit jelent az öntözéses gazdálkodással történő termelés. Az öntözéses termelésnek igazi szociális vonatkozásai ezúton fognak önmagukkal úgyszólván kézzelfoghatóan szemünk elé tárulni.

Az öntözőgazdálkodás nemzetgazdasági, népjóléti és szociális kihatásai nem csupán az öntözésben közvetlenül érdekelt birtokterületen fognak megnyilvánulni, hanem előreláthatólag sokkal szélesebb körben befolyásolják a népesség életkörülményeit. Tekintve, hogy a kerettervezet úgyszólván az egész tiszántúli vidéket átfogja, a legszerűsebb feltételezés az, hogy a megvalósítandó öntözőgazdálkodás révén ennek az egész földrajzilag összetartozó vidéknek élete, gazdasági és szociális helyzetképe gyökeresen át fog alakulni. Tudjuk, hogy az egész Alföld, de már maga a Tiszántúl is.

gazdasági és szociális tekintetben igen heterogén elemekből tevődik össze. Érvényes ez a megállapítás számtalan tényezőre, így a talaj összetételére és minőségére, a csapadékviszonyokra, a művelési módszerekre és gazdasági átlagszintre, a főtermények arányára, a birtokeloszlásra, az állatállomány nagyságára és minőségére, másrészt a népesedési viszonyokra, népsűrűsége, népszaporulatra stb. Az egész Alföld-vidék kerekén 7,320.000 kat. hold, illetve közel 4,214.000 hektár területből 4,140.000 hold, azaz 2,386.000 hektár esik a Tiszántúlra. Az 1930. évi népszámlálás adatai szerint pedig az egész Alföld 4,866.934 főnyi népességből 1,893.300 lélek, tehát mintegy 39%, lakik a Tisza balpartján.

A népsűrűség meglehetősen szűk határok között változó, ellentétben a természetes szaporasággal, mely mint köztudomású, a Tiszántúl északkeleti sarkán a legnagyobb és a városoktól eltekintve a déli részeken, Arad-Csanádban és Békésben a legkisebb. A mai körülmények között eléggé érthető, hogy a természetes szaporulatnak jelentékeny része, csaknem 38%-a kénytelen elvándorolni, minthogy szűkebb hazájában többnyire a földművelésben megélhetést nem talál. A két népszámlálás közötti 10 esztendő 237.000-nyi természetes szaporulatából megközelítőleg 90.000 ember származott el a Tiszántúlról. Az egész tiszántúli népesség családtszáma becsülhetőleg 400.000 körül van, mikor is itt családonként átlag 5 taggal számolhatunk.

A Tiszántúl egész földrajzi területe, amint mondtuk, kerekén 4,140.000 hold körül van, tehát a vegyes minőségű és használatú területből 1 lélekre kb. 218 kat. hold, egy-egy vérségileg összetartozó családra pedig megközelítőleg kerek 10 hold jutna átlagban. Ez az országos átlagnál kedvezőbb arány azonban csak látszat, mert a Tiszántúl az országnak legkevésbé iparosodott vidéke, ahol a népességnek óriási túlnyomó része a mezőgazdaságból él, illetve abban közvetlenül érdekelve van.

A tiszántúli agrárirtokállomány megoszlása művelési ágak szerint a következő: szántóföld 3,016.895 kat. hold 72.90%, kert 45.868 kat. hold 111%, rét 170.311 kat. hold 4.12%, szőlő 33.643 kat. hold 0.81%, összesen 78.94% mezőgazdaságilag művelt terület. A többi legelő és földadó alá nem eső terület. Ezek szerint a Tiszántúl a mezőgazdaságilag művelhető terület az egész birtokállományban jelentősen magasabb arányban szerepel, mint az ország egyéb vidékein.

Kétségtelen tény, hogy a Tiszántúl sok szempontból a legelmaradottabb, legszegényebb, sokszor helyenként valóban inséges tája csonka hazánknak. Mutatják ezt elsősorban már a szántóföldi termelés évtizedes átlaghozamai is, melyek már a kalászosokban is mindenkor 10-15%-kal alacsonyabbak az országos átlagnál. Még nagyobb a különbség kapásoknál és szálas takarmányféléknél, másrészt a rétek és legelők fűhozamánál. A lényeges hiány azonban nem a szántóföldi szemtermésben van, hanem elsősorban a takarmánynövényekben. Hogy a takarmánytermelés viszonylag elégtelen, azt a tiszántúli állatállomány feltűnően kedvezőtlen létszáma és haszonviszonylatai mutatják, így pl. az 1937. évi tavaszi állatösszeírás adataiból megállapítható, hogy a földrajzi terület 1 km²-ére országos átlagban 27 számos állat esett, a Dunántúl 32.1, az Alföldön csupán 23.9. Míg az 1.000 lélekre eső állati élősúly a Dunántúl legtöbb megyéjében 2.500 q-n felül van, addig a tiszántúli megyékben kivétel nélkül 1.000-1.500 q között állapítható meg. Természetes, hogy az állatállomány haszna mindenkor arányosan kisebb.

Mindezen tényekből következik, hogy a Tiszántúl gazdasági szintje és azzal párhuzamosan népjóléte még hazai viszonylatban is végtelen sok kívánni valót hagy,

és tekintve, hogy népszaporodás szempontjából a legegészségesebb vidékek közé tartozik, a felnövő és jövőendő nemzedékek megélhetését és boldogulását csupán jelentős többtermeléssel biztosíthatjuk.

Az élelmezési jólét tápanyagszükséglete kor, nem és egyéni körülmények szerint igen széles határok között változó. Legnagyobb befolyással van azonban rá a fizikai munkateljesítmény, másrészt a klimatikus viszonyok. Így pl. hazánkban egy nehéz fizikai munkát végző földmunkás (kubikus, kapás, kaszásarató stb.) minimális napi tápláléka és tápanyagszükséglete a legszerűesebb húsnélküli ellátás mellett 6-7.000 kalória.

Országos viszonylatban a különféle munkateljesítménnyel és az időjárás befolyásával számolva a hazai jóléti élelmezési igény általában a következő lenne évenként:

	Falusi népesség	Városi elem
Felnőtt férfi és serdülő fiú 12 éven felül	1,925.000 kal.	1,560.000 kal.
Felnőtt és serdülő nők	1,540.000 „	1,250.000 „
Gyermek, 12 éves korig	960.000 „	780.000 „
öregék, 60 éven felül	1,345.000 „	1,090.000 „

(A városi jobbmódú szellemi vagy fej munkás család felnőtt és serdülő tagjainak igényátlagja 3.300-3.500 kalória naponként.)

Ha a fenti jóléti szükségletet a városi és falusi népkategóriák létszámával szorozzuk és összegezzük, összsükségletként mennyiségben kerekén évi 12,000.000,000.000 kalória jön ki. Az átlagos jóléti fejadag tehát országos viszonylatban 1,380.000 kalória lenne. Ezzel szemben a háború utáni időszak átlagában a hazai használatra fenntartott 9,100.000,000.000 kalória tápértékű élelmiszerből a csonkaország népességére körülbelül 1,050.000 kalória évi fejadagátlag esett. A jóléti igényhez képest tapasztalható tápértékhiány tehát 3.,000.000,000.000 kalória.

A tiszántúli öntözőgazdálkodás révén a belátható jövőben az egész 300.000 kat. holdon kitermelhető élelmiszertöbblet kb. 1,000.000 élősúlyú többletállomány útján 154.000 q állati származású tápszer és legkevesebb 2-3,000.000 emberi, vegyes növényi táplálék, tehát gabona, rizs és főzelék, végül gyümölcs. Az így szerzett többletéllelmiszer összes tápértéke előreszámíthatólag 600.000,000.000 kalória, tehát 435.000 léleknek jóléti, illetve 600.000 léleknek mai átlagszintű ellátását biztosíthatná. Feltételezve a Tiszántúl 6 ezrelékes, tényleges évi szaporulatát, a mai országos átlagellátásban a jövő 45 évi népszaporulat élelmezését biztosítaná. Ugyanis a valóságban az őstermelő tömegek az országos átlagnál jelentősen rosszabbul vannak ellátva – ha nem is a mennyiséget, de a minőséget illetőleg. (Túlsók kenyér, liszt és burgonya és kevés állati származású vagy egyéb értékesebb élelmiszer.) Ennélfogva feltehető, hogy a többtermelés kihatása a népéletre jelentősen nagyobb és kedvezőbb lesz.

Az Alföld csapadékszegénységén, mely az intenzívebb, kiadósabb termelésnek eddig legyőzhetetlen akadálya volt, csak a mesterséges csapadékpótlással segíthetünk.

Ma a tiszántúli termés hozamok többnyire szegényesek. Az egész szántóföldi vegyes termésmennyiség évtizedes átlaga, szalmát, szart, kórót és levelet beleértve, 70-75,000.000 q-ra becsülhető, tehát átlag holdanként 23-25 q-ra. Az egész szántóföldi termelvény bruttó tápértéke kb. 2.9-3,000.000 q fehérjetartalomra és 26-27,000.000 q keményítőértékre számítható. Ebből legfeljebb a kenyér magvakról tudjuk, hogy a mai igények mellett a tiszántúli népesség ellátásán felül jelentősen fölösleg marad, mert az évtizedes 9,800.000 q-s átlagos búza és rozstermelésből a vetőmag visszatartása

után hozzávetőleg 2.5-3,000,000 q az ország egyéb népessége javára és a külforgalomban értékesíthető. Ez edja azt a látszatot, mintha a Tiszántúl az ország egyik éléskamrája lenne, pedig ez a fölösleg nagyon relatív valami.

Köztudomású, hogy a föld terményeinek túlnyomó hányada, brutto mennyiségben a szántóföldieknek is 60%-a állati takarmányként szolgál. A takarmányozás rég kipróbált szabványai szerint a vegyes állatállomány 1.000 kg élősúlyának 40-42 q keményítőérték és 5.5 q fehérjetartalmú állati táp szükséges. A Tiszántúl kereken 4,000.000 q élősúlyú állatállománya részére szükséges szabványos takarmánytápérték, tehát 16-16,500.000 q keményítőérték 2,200.000 q fehérjetartalommal. Ezzel szemben Tiszántúl a közvetlenül felhasználható szántóföldi takarmányok brutto, vegyes mennyisége, alig több 45,000.000 q-nál, tápértékben pedig csak 12,000.000 mázsa keményítőértékűek 1.3-1,400.000 q fehérjetartalommal. A hiányt túlnyomólag a 170.000 hold gyenge rétről és az 530.000 hold silány legelőről kellene pótolni, ami lehetetlenség. Ha még a hulladéktakarmányok használatát is tekintetbe vesszük, szabványos ellátáshoz képest még mindig 20-25%-os tápértékhiányt kell megállapítanunk. Ez a hiány a tiszántúli agrárlakosságnak sorsára döntő jelentőségű. Jól táplált, nagy állatállomány nélkül nincs elegendő trágya és igaerő, másrészt a népesség az értékesebb, kívánatosabb élelmiszereket nagymértékben nélkülözni kénytelen. Bőséges erő- és szálastakarmány híján nincs tej és nincs kiadós sertéshizlalás. Amikor tehát az öntözőgazdálkodás útján a termelés eredményességét akarjuk növelni, nagyarányú mezőgazdasági többtermelést bevezetni, a hangsúly az összes gazdasági és szociális szempontokból az állattenyésztés fejlesztésén, a takarmányok bőséges termelésén van.

Felmerül itt egy kérdés, hogy vajon ilyen nagy területű országrész a 4,140.000 holdat magában foglaló Tiszántúl mezőgazdasági termelés eredményének és népjólétének érezhető javítására elegendő-e mindössze 300.000 holdnak, tehát a terület 7,5%-ának öntözőgazdálkodásban leendő intenzív művelése? Az arány ugyanis gyengének látszik, mindazonáltal ezen a 300.000 holdon az egész tiszántúli élet sorsát befolyásoló hatalmas többtermelési eredmények várhatók. Hogy ezt az utóbbi megállapításunkat szemléltethetleg bizonyítsuk, vegyünk fel egy önkényesen választott példát:

Ez esetben az öntözőterületből 100.000 holdon termelnénk szemes erőtakarmányt, minimálisan 10-20 q mag- és 10-20 q szár, illetve szalmatöbblettel, 100.000 holdon szénát, lucernát vagy bükkönykeveréket vagy réti szénát, 30-40 q holdankénti többhozammal, 20.000 holdon takarmány- és cirokrépát 80-130 q többlethozammal 10.000 holdon burgonyát 50-£0 q többlettel és 70.000 holdon különféle nemes gyümölcsöt átlag 30-40 q többlettermeléssel, továbbá a szép eredménnyel kecsegtető rizses kerti magtermelést folytatnánk.

Ha az előbbi példában szereplő földhasználat mennyiségét, másrészt annak forgalmi és használati értékét vizsgáljuk, máris tüneményes eredményeket nyerünk.

Terület	Több termésmennyiség	A termelés
		forgalmi értéke millió P
100.000 kat. h.	1.000-2.000 szemtermény, tengeri, köles, árpa vagy egyéb	12.24
„	„ 1.000-2.000 szalma, szár	1.2
„	„ 3.000-4.000 lucerna, vagy egyéb széna	18.24
20.000	„ 1.000-2.600 takarmány és cukorrépa	2.4-3.9
„	„ 600-1.000 leveles répafej és répalevél	0.3-0.5
10.000	„ 500-800 burgonya	2.5-4.0
70.000	„ 2.100-2.800 gyümölcs, rizs, aprómagtermelés	50-70

A fenti értékelés igazolására felemlítjük, hogy a szarvasi közép fokú gazdasági intézet kísérleti öntözőtelepén az 1938., aránylag csapadékdús esztendőben a ténylegesen elért eredmények a következők voltak (kat. holdanként többlet):

öntözött mesterséges réten 63.5 q szénatöbblet à 5 P.....	317 P
Tengeri mint másodtermény 43.15 q csöves	258.9 P
Rizs 20 q I. oszt. és 12 q takarmánynak többlet 10 q búzatermeléssel szemben kb.....	600 P

Ugyancsak hazai öntözőgazdaságokban már elért eredmények a következők:

60 q lucernaszéna 40x6.0 P	240 P
150 q csalamádé, mint többlet à 1-20 P	180 P
100-120 q cukorrépatöbblet à 2.50 P.....	275 P
80 q burgonya à 5.0 P.....	400 P

A példa különben is arra az időre vonatkozik, mikor már az egész terület maradék nélkül a legjobb eredménnyel öntözzük, szóval optimumot képvisel, de alkalmas arra, hogy képet kapjunk a lehetőségekről és azokból következtessünk. Mindenesetre szembeötlő az a konklúzió, hogy a főtörekvés célszerűen és logikusan csak az állattenyésztés szintjének emelése és hasznának nagymértékben növelése lehet, ami viszont csak a bőséges takarmány termelés révén lehetséges.

A fenti példában szereplő takarmánytermelés többleteredménye pl. kb. 3,700.000 q keményítőértéket képvisel, 554.000 q fehérjetartalommal, tehát a takarmányozási szabványok értelmében 850-1000 q élősúlyú újabb állatállomány ellátására lenne elegendő. Az egész Tiszántúl állatállománya ezek szerint vagy 25%-kal lenne megfelelő arányban növelhető, ami ugyanaz a bőségesebb takarmányozás folytán az állatállomány szolgáltatmányainak mennyisége és haszna % résszel emelkednék. Azaz, ha a jövőbeli tiszántúli állatállománynál élősúly q-ként 1½ q-s szolgáltatmánnyal számolunk, összesen kb. 1,500.000 állati származású értékes nyersanyag-többlet várható. Minthogy pedig ennek óriásilag túlnyomó része emberi táplálkozásra szolgáló, kívánatos élelmiszer, hús, zsiradék, tej és tojás, a mai tiszántúli népességre számítható állati származású élelmiszer fejadagtöbblet megközelítőleg 65 kg lenne évenként, eloszlása az országos 190 kg-os tápszerfejadagnak jó harmadrésze. Az 1,500.000 q állati termék értéke, ha a mai megoszlási arányokkal és az utolsó évtized termelő árának átlagával számolunk, megközelítőleg 65,000.000 pengőre tehető. A felnövelendő állatállománynak természetesen egyéb haszna is lenne, ami különben az intenzív öntözőgazdálkodásos többtermelésnek nélkülözhetetlen alapfeltétele, a bőséges több trágyafogyasztás. Az 1,000.000 q élősúlyú, vegyes állatállomány hazai viszonyaink között 15-16,000.000 q érett istállótrágyát szolgáltat, ami az öntözőgazdálkodásban nélkülözhetetlen műtrágyázáson felül tényleg elegendő lenne 300.000 kat. hold intenzíven művelt, többtermő terület ellátására.

A fentiekben vázolt többértéktermelés magától értetődő eg a többlettermei vény értékesíthetőségén is múlik. Errevonatkozólag fel kell állítanunk azt a követelményt, hogy az élelmiszertöbblet túlnyomórésze a tiszántúli termelők fogyatékos, sokszor nyomorúságos ellátásának hiányait van hivatva pótolni és csak kisebb hányadban kerülhet piacra, illetve exportra. Hogy a többtermelés révén a néptömegek ellátása és jóléti helyzete feljavítható legyen, szükséges, hogy a fölös termelvényt a termelő munkások munkájuk árán is megszerezhessék. Korántsem mindegy ugyanis, hogy az öntözőgazdálkodás többértéktermelése kinek javára történik, mert bár az öntözőgazdálkodás kétségtelenül

minden esetben többletművelési munkát és munkabért igényel, de a többletmunka mértéke igen széles határok között változó lehet.

Az intenzív öntözőgazdálkodás igényelte munkaszükséglettöbblet a kapásművelésben, kertészetben és magas szintű állattenyésztésben jelentkezik hatalmas mértékben. Ma hazánkban a szárazgazdálkodás többé-kevésbé külterjes 100 holdon felüli birtokokon, a tényleg felhasznált bér munkamennyiséget 100 kat. hold szántóra számítva átlag 2.700 vegyes munkanap (tehát fogatos és kézinapszám). A munkaszükséglet természetesen a terményfélések szerint nagy mértékben változó. Legkevesebb a munkaigény a lucernánál és egyéb száraz takarmányoknál, továbbá kalászosoknál és lényegesen több a kapásoknál. Az intenzív kert- és szőlőművelésben viszont a munkaszükséglet öntözés nélkül is aránytalanul nagy.

A gazdasági üzemtanok adatai szerint a száraz takarmányok és kalászosok holdankénti tényleges munkabéreköltsége a mai átlagbérekkel számolva 50 P-n alulmaradó, ellenben a kapásoké jóval magasabb. Így a tengerié és burgonyáé 60-70 P, a répa-féléké 100-100 P-re becsülhető. Az intenzív kert- és szőlőművelésben pedig 240-300 pengő munkabérszükséglet számítható kat. holdanként.

Az öntözőgazdálkodás többletmunkaszükséglete több részből tevődik össze. Ide számítandó már a birtok öntözésre való berendezésének föld- és egyéb napszámomunkái is. Másodsorban az öntözés előkészítéséhez szükséges talajjegengető és kiképző munkák. Harmadsorban következnek a tényleges öntözővízhasználattal kapcsolatos munkák és végül a többtermelés ápolási, aratási és betakarítási munkái. Ha mindezeket összeszámítjuk, úgy találjuk, hogy a fenti termények átlagában, ha azokat megfelelő arányban természetűk, az öntözendő birtokok területességére átlagban 40-50 P többletmunkabér, illetve munkaérték várható. Ha tehát az egész 300.000 holdat a fenti növényfélések termesztésére szánják, az előreláthatólag többletmunkaszükséglet évenként 12-15.000.000 P-t tenne ki. Ha azonban az öntözendő terület tekintélyes hányadán magasabbrendű kertészeti és gyümölcsstermelés vezetetik be, a várható munkaszükséglettöbblet hatalmasan nagyobb lesz, az előzőekben bemutatott példa szerint 70.000 holdon rendeztetnék be új gyümölcs-, rizs- és főzelékkertészet, egyedül az utóbbiak évi 15-20.000.000 P vegyes munkanap szükségletet, illetve 20-30.000.000 P munkaértéket igényelnének.

A fenti munkaszükséglethez még az intenzív állattenyésztés és állatápolás munkadandárja kapcsolódik. Végeredményben az összes többletmunkaszükséglet meg fogja közelíteni a 30-40.000.000 vegyes munkanapot, 45-60.000.000 P mai értékben, ami végeredményben 60-90.000 családfenntartó kereső munka után biztosítható, túrhető existenciát jelentené. Kétségtelen, hogy a többletmunkaszükséglet a munkabérek alakulására is ki fog hatni és általában erősen emelkedő tendenciát fog eredményezni.

A napszámok változása azonban hazai mezőgazdálkodásunkban nem túlnagy jelentőségű, minthogy a mezőgazdasági munkabéreknek túlnyomó hányada, talán ²/s-ad része, vagy még annál is több, természetbeni bér, mikor is a terménykereset vagy egyéb juttatások forgalmi pénzértéke a munkásra nézve úgyszólván közömbös, mert azoknak túlnyomó részét közvetlenül maga használja fel és így bérének nagyságára nem annyira a terményáraknak, mint inkább a mindenkori termés bőségének, melyből megfelelő részt kap, van fontossága. Magától értetődő viszont, hogy a részkereset az öntözőgazdaságok bér munkásai javára a többtermésnek megfelelően magasabb lesz. Különösen áll ez a részesművelésre, ha ez utóbbi az öntözőgazdálkodásokban megmarad. Természe-

tes pl.j hogy ha $\frac{1}{3}$ -os tengeriművelésben a munkás a mai 8-12 q-s szemestengeri termés helyett 30-35 q-ból kap részt, keresete megkétszereződik, esetleg megháromszorozódik. Igaz viszont, hogy a művelési munka is legalább 500%-kal nagyobb lesz.

Magától értetődő, hogy az eredményes öntözőgazdálkodás szociális hatása még kedvezőbb lenne, ha az öntözőgazdaságok nem bérmunkával, hanem túlnyomólag a kistermelők tulajdonaként műveltenének. Ma a tiszántúli birtokmegosztás fölötté kedvezőtlen, mert a kereken 340.000 magántulajdonú birtokból 157.000 egy holdon aluli és mindössze csak 115.000 öt holdon felüli, de még az utóbbiaknak nagyobb része sem képez megélhetési alapot. Ha tehát a pillanatnyi agrárnépesség arányszámát 70 százalékára tesszük, úgy a birtoklásban összetartozó, kb. 270.000 őstermelő család közül minden valószínűség szerint legfeljebb 20 százalékának van egzisztenciális alapot jelentő földbirtoka, míg a többi $\frac{4}{5}$ rész az agrárproletáriátushoz tartozik. Az öntözőgazdálkodás révén a mai 200.000 birtokkal elégtelenül ellátott családból legalább 70-80.000-t hasonlíthatatlanul jobb, idővel független és izmos egzisztenciához segíthetünk.

Az öntözőgazdálkodás bevezetésének van még egy előrelátható, a lélektan körébe tartozó hatása, még pedig az, hogy valószínűleg erősen növelni fogja a „röghözkötöttséget” a földhöz való ragaszkodást. Hazánkban ugyanis a legtöbb erősen külterjes őstermelő gazdaságban a tulajdonosnak nincs benső kapcsolata a földdel. Természetes is ez, mert a legtöbb kisember földjét alkalmi vételből (vagy juttatásból) szerzi össze darabonként, úgyhogy az a határban szétszórt, nagyon különböző minőségű, többnyire kizsartolt és rosszul termő. Az öntözőgazdálkodás a szó szoros értelmében a földhöz köti az embert, aki rendszerint életének nagyobb részét rajta töltvén és idővel az intenzív művelés útján mindig több eredményt produkálván rajta, megszereti azt. Az öntözésre berendező törpe- és kisbirtokok a legtöbbször szétbonthatatlan szerves egészet fognak képezni, melyeket csak teljes egészükben berendezésükkel és felszerelésükkel együtt lehet elidegeníteni. Ennélfogva valószínű az is, hogy a jövődő öntözéses kis- és törpegazdaságok egészséges, életképes törzsének birtoklását és oszthatlanságát az örökösödési törvények megváltoztatása útján kell rögzítenünk, illetve biztosítanunk.

Az öntözőgazdálkodás a nincstelen agrárnépesség földhöz juttatása szempontjából is végtelen fontosságú. Köztudomású, hogy napjainkban a hazánkban főleg az Alföldön általánosan elterjedt külterjes gazdálkodási szint mellett egy átlag földművescsalád független egzisztenciájának biztosításához kedvező körülmények között legalább 8-20 kat. hold túlnyomólag művelhető területből álló földbirtok szükséges. Ennyi terület azonban még az őstermelő népesség mai létszáma mellett sem juttatható minden igénylőnek, mert hiszen hazánk mezőgazdaságilag művelhető földbirtokterülete (a visszatért Felvidék nélkül) mindössze 11,400.000 hold, viszont az összetartozó földművescsaládok száma megközelíthetőleg 1,000.000-ra becsülhető.

Intenzív öntözőgazdálkodásban a jó egzisztenciát jelentő, biztos megélhetési alapot nyújtó birtokterület sokkal kisebb lehet. Így pl. a magasszintű takarmánytermelő, állattenyésztő kisüzemekben 6-7 kat. hold teljesen elegendő egy család tisztességes megélhetéséhez, kertészeti művelésben még ennél kevesebb, talán 2-3 hold szükséges. Ennél nagyobb területeket egy közepes létszámú földművescsalád eredményes öntözőgazdálkodásban, saját munkaerejével meg sem tud művelni. Míg tehát 300.000 hold közepes minőségű földbirtokterületen legfeljebb 25-30.000 kisbirtokos család helyezhető el, addig a többtermelő öntözőgazdálkodás különféle ágazatban ugyanilyen területen legkevesebb 70-80.000 életképes gazdaság képezhető.

Ezek után legyen szabad a Sajó folyóról beszélnem. A Sajó torkolatához közel Magyarország leggazdagabb kavicstermelő lehetőségei vannak. Ma hajón szállítva Békésszentandrásra 16 P-t kell fizetni a kavics m³-ért. A Sajó folyó csatornázásával azonban lehetővé tennénk a torkolathoz közel fekvő kavics kitermelését és akkor kb. 6 P-vel olcsóbb árat tudnánk elérni, vagyis 40%-kal lenne a kavics olcsóbb átlagban. De ez még nem elég. Tovább kellene mennünk Miskolcig és azon túl a bányavidékekig. A hernádi bányavidéknek a szenét kellene lehozni féláron az Alföldre, lenne tüzelője az Alföldnek, olcsó lenne a téglá és a kő. Itt van tehát a lehetősége annak, hogy a szociális jólét alapjait megteremtjük az Alföldön és annak tényleges prosperitását, valamint előrehaladását előmozdítsuk.

Itt csak egy példát hoztam fel: a Sajó kérdését, melynek hajózhatóvá tételével megoldható volna a tüzelő kérdése az Alföldön. Ha az Alföld szegénye a maga falujában 20 fillérért kaphatna 10 kg szenet, azt meg is vehetné, annyi pénz mégis csak előkerül valahogy, tehát mint látjuk az Alföld szociális problémájának megoldását nagy mértékben elősegítené a Sajó szabályozása. Ha a Sajó hajózható lesz Tiszalóktól Berettyóújfaluiig tervezett és kiépülő öntöző és elsörendű hajózócsatornával, valamint a Berettyónak a Kőrösökbe való folyása révén az egész Alföld pompás víziúthoz jut hozzá. Az Alföld igényeinek ellátását az olcsó hajófuvar rendkívül megkönnyíti. Magunk előtt látjuk a nagy koncepciókban dolgozó modern német birodalom igyekezetét, hogy akár óriási áldozatokkal is kiépítse a maga víziútjait, amelyre sokkal nagyobb súlyt látszik helyezni, mint vasútvonalainak fejlesztésére.

Mihelyt az Alföld hajózható folyókkal lesz behálózva, sürgős szükségként felmerül majd a Duna-Tisza csatorna megvalósítása. Ma az Alföldről a Tiszáról a hajók csak nagy kerülővel több száz kilométeres veszteséggel tudnak a Dunára jutni és bekapcsolódni az európai nemzetközi belvízi forgalomba. Ha egy vasútvonal lenne így elvágva, mint ahogyan a trianoni határ elvágja a Duna-Tisza hajózás útját és a vasútnak kellene ennek folytán 600 kilométeres kerülőt csinálni, nem hiszem, hogy volna valaki, aki az összekötő vasútvonal szükségét kétségbe vonná. Csodálatos, hogy ez a felismerés nem alakult még ki a Dunának a Tiszával való összeköttetésére, holott egy kilométer hajózhatócsatorna építése nem kerül többbe, mint ugyanakkora vasútvonal létesítése. Számításaim szerint a Duna-Tisza csatorna kb. 90.000.000 pengőbe kerülne. Természetesen ez nem egy-két évnek a terve, de ha valaha is meg akarjuk csinálni – midőn az anyagi eszközök az államnak rendelkezésére állanak – akkor a tervek előkészítésére már ma hozzá kell fogni.

Az öntözőgazdálkodásnak lélektani momentuma is van. Mindig mondjuk, hogy a magyar földműves, a magyar paraszt mennyire szereti a földet. Én azt látom, hogy nem eléggé, hogy nagyon könnyen válik meg földjétől. Több földet szeretne, de a meglévő földet nem mindig gondolzza eléggé. Általános nagy lelkeségi hibát látok itt. Meglévő földjével nem forrott össze, nem babusgatja, nem műveli, az nem alapja gondolkodásának és létének. Szeretné a szomszéd barázdát, de ha leszántotta, nem megy ki földjére és nem rúgja szét azt a rögöt, amit az eke meghagyott, nem vezeti le a talajvizet, nem planiroz, nem hordja ki a tövet, nem dobja ki a bokrot, hanem minden évben beleakasztja ekéjét. Más az öntözőgazda. Minden barázdát ismerni kell, nemcsak a talaj felszínét, hanem mélyét is, minden rétegvonalát, a talaj minden működését és tényezőjét. Ez az összeforrás teszi örökké az együttélést a földdel. Olaszország a legjobb példa erre, ahol családok 100 éve felébe művelik ugyanazt az öntözött földet, de

eszüik ágában sincs annak tulajdonjogára vágyódni. Ám próbálná valaki őket onnan kimozdítani, – generációk munkáját nem hagyják ott! Életük biztonságát az adja meg, amit munkájuk termel ki a földből. Ezt a szociális szempontot óhajtom hangsúlyozni. Az öntözött földet még gondolatban sem lehet elidegeníteni, nem lehet vele üzérkedni. Az öntözés egyik tényezője az is, hogy sokkal kisebb darab föld nyújt megélhetést. Pár hold föld nyújt annyi megélhetést, mint nálunk 10-15 hold.

Elmondottam azokat a gondolatokat, amelyek szociális szempontból az öntözésre vonatkoznak. Olaszországban voltam, hat hétig utaztam Rómától fel az Alpeseikig, megfordultam kis városokban és kis falvakban, tanulmányoztam az öntözést és annak során megismerkedtem a társulati elnökön kívül a tartományfőnökkel, a polgármesterekkel, a községi bírókkal és az ott működő tisztviselőkkel. Láttam a fascizmus hallatlanul nagy eredményeit. Láttam, milyen nagy embergárda áll a fascizmus mellett. Sohasem hallottam, hogy egyik hatóság megnehezítené a másik tevékenységét. Mindenki siet segíteni a közös munka érdekében, mindenki lázban ég a vállalt feladattól, mindenki pezseg az élettől, mindenki dolgozik, erővel, lelkesedéssel, hittel, tudással és munkaszeretettel.

Lelkes szolgabírókra, lelkes községi bírókra, forrólelkű nagyszerű szakemberekre van szükségünk, ebből fakadhat az erő és nagyság. A belügyi kormányzat által megindított szociális törekvést az fogja sikerre vezetni, ha lázas türelmetlenséggel, megalkuvást nem ismerő munkaszeretettel indulunk neki a feladatok elvégzésének. Olyan férfiakra van szükség, akikben nincsen cinizmus, szkepszis, kétely, sablon, hanem elszánt akarat a feladatok megvalósítására. Egyéni kiválósággal, rátermettséggel, nagy hittel és lelkesedéssel oldhatjuk csak meg a nagy magyar szociális problémákat.

Falusi szövetkezetek Magyarországon

ELŐADTA SCHANDL KÁROLY

A világháború, még inkább az évszázadforduló előtt alig merte valaki felelőssé tenni az állami közigazgatást a magángazdasági helyzet alakulásáért, vagy a piaci árak változásáért s így az egyes néprétegek jólétének hiányáért sem, mert az uralkodó fölfogás az volt, hogy nem tartozik az állami igazgatás feladatai körébe a magángazdasági élet irányítása és a gazdasági javak elosztásának a gondja. Az állami rend és közbiztonság keretein belül a társadalom dolga volt a kenyérről való gondoskodás. Csak háború, vagy rendkívüli csapás idején sietett a közigazgatás az Ínségesek segítésére.

A háborúutáni, úgynevezett modern állam nemcsak az alkotmányos jogokat terjesztette ki „a nép széles rétegeire”, hanem – nyilván ebből kifolyólag – a megélhetés gondjait is mind messzebbmenően osztja meg a polgárok nagy tömegeivel, különösen azokkal, amelyek támogatásra szorulnak.

A szövetkezetek jelentősége. A szövetkezés műve a legértékesebb szociális pillére a régi és új államnak egyaránt, mert, míg a régi állami keretekben egyedüli támasza volt a társadalom segítségre szoruló széles rétegeinek a gazdasági harcban, addig az új állam szociálpolitikájának egészséges kiegészítője a kisemberek gazdasági védelmére és nevelésére.

A tiszta szövetkezeti mozgalomnak leglényegesebb jellemzője az önségély. Ebből ered jelentősége és minden további kelléke is. A szövetkezők nem mások, nem is az állam segítségére támaszkodnak, hanem összefognak, hogy egymást, tehát önmagukat segítsék. S mivel minden nemzetnek legnagyobb értéke az az erő, amit önmagában hord, voltaképp a szövetkezés a legbecsesebb polgári erényt fejleszti ki egy népben, amely egyedül képes biztosítani a nemzet jövőjét. Elveszett a nemzet, mely bármily hatalmas és baráti, de mégis más nép segítségére akarja fölépíteni jövőjét, mert koldussorsra jut s elpusztul. De legyen az bár kisebb nemzet, ha önerejére számít csupán s azt fejleszti a lehető legnagyobb fokra, a többi nemzetek becsülésével találkozik s biztos jövőnek néz elébe.

A szövetkezés a polgári jellemet erősíti azért is, mert további lényege a kölcsönösség, a szolidaritás, mely nélkül széthull minden társadalom és nemzet. Egy mindannyiért, mindannyi egyért! – a rochdali pionírok jelszava, mely azt jelenti, hogy minden szövetkezőnek teljesítenie kell a kötelességét a szövetkezettel szemben, mert csak így várhatja, hogy a szövetkezet is segítségére siet. A szövetkezet nem karitás, nem jótékonyági intézmény, mely egyoldalú jótékonytságot gyakorol, hanem kölcsönösségen alapul. Ép ezért teljesen félreismerik a szövetkezet lényegét, akik azt követelik a szövetkezettől, hogy az mindent elengedjen és semmit se követeljen.

A szövetkezet harmadik jellemvonása az önkormányzat. Az önségély elvéből folyik, hogy a szövetkezet autonómiával rendelkezik. Hatósági vezetés alatt álló szövet-

kezet nem igazi szövetkezet, mert nem érvényesül benne a tagok akarata. Ilyenek az orosz szövetkezetek a szovjeturalom óta., amelyek a szovjet diktatúrája alatt működnek minden önkormányzat nélkül. Épen ezért a nemzetközi életben nem is tekintik őket valódi szövetkezeteknek.

Előfordul szinte mindenütt a polgári államokban is, hogy az állam üzletrésztőkével, betéttel, vagy költséghozzájárulással támogatja a közérdekű szövetkezeteket. Ez az állami segítség magábanvéve még nincs ellentétben az önszegély elvével s nem homályosítja el a szövetkezetek jellegét, mert a modern állam legtöbbször oly közérdekű szolgáltatásokat vár a szövetkezetektől – amelyeket szövetkezetek híján neki magának kellene elvégeznie. Az állam mindenképen jól jár, ha kisebb áldozattal a szövetkezetre ruhazza a közérdekű feladatot, mert nem kell gondoskodnia több költséggel járó állami, vagy közületi külön szervezetről, másrészt egészséges irányban neveli a társadalmi erőket, hogy ne mindent az államtól várjanak s mindenért az állami kormányzatot tegyék felelőssé. Az aztán, hogy az állam legtöbbször csak részben – megtéríti a szövetkezeteknek azon feladatok lebonyolításának költségét, amelyeket reájuk bízott, csak természetes dolog s egyáltalán nem jelenti azt, hogy a szövetkezetek állami segítséggel dolgoznak, még kevésbé, hogy abból tartják fenn magukat. Megfordítva több joggal mondhatni, hogy a szövetkezetek segítik az államot, mert ha szövetkezetek nem volnának, sok szövetkezeti feladatot az állami szerveknek kellene helyettük elvégezni. Legtöbb országban ép a szövetkezetek révén lehet kikerülni, hogy a gazdasági élet, különösen a külkereskedelem és beszerzés – az irányított gazdálkodás korában – teljesen államosítottassék, mert a soha sem célravezető étatizmus helyébe a szövetkezeti tevékenység lép, amely kellő teret nyújt a társadalmi erők autonóm érvényesülésének, de a szükséges állami felügyeletnek, illetve befolyásnak és ellenőrzésnek is.

Az állami felügyelet és ellenőrzés semmi ellentétben sincs a szövetkezeti önkormányzattal. Sokszor az állam közérdekű tevékenységét szövetkezeti formába öltözteti. Teszi ezt azért, hogy a társadalmi önszegélyen nyugvó erőket is fokozatosan a kijelölt feladat szolgálatába állítsa. Ilyen eset volt az, mikor a falusi kislakásépítő akcióból szövetkezetet alakított a kormányzat s egyrészt az akció céljaira szánt 40,000.000 aranypengőnyi tőkét üzletrésztőke formájában bocsátotta rendelkezésre, másrészt az akció előnyeit élvező kisembereket is beléptette a szövetkezetbe, üzletrészes tagoknak. Máskor a gazdatársadalmi szervezetek 60%-os részesedésével 40%-át vállalta a tejszövetkezeti központ megalakításánál, hogy a tej szövetkezeti mozgalom talpraállhasson és függetlenítettessék a bankvállalatoktól s mikor – nem az új szövetkezeti központ hibájából, hanem az infláció folytán – a szövetkezet üzletrésztőkéje devalválódott, az üzleti tőke helyreállítására vállalta, annak majdnem teljes kiegészítését. Szövetkezeti szempontból sokkal helyesebb lett volna mindkét esetben, ha – a helyes önszegélyi elv alapján – maguk a kisemberek, illetve a gazdák és tej szövetkezetek hozták volna össze a jelzett tőkéket, de ez az akkori körülmények között lehetetlen volt. Ilyen esetekben az állami segítség, illetve közbelépés csak átmeneti jellegű lehet s feltétlen szükséges, hogy azt fokozatosan fölváltsa a társadalmi erőgyűjtés.

Amennyire most már jogos és helyénvaló az állami felügyelet és ellenőrzés a szövetkezeteknél minden esetben abból a szempontból, hogy azok a fennálló törvényeket és jogszabályokat betartják, vagy annak ellenőrzése az igazgatóságba delegált hatósági tagok vagy kormánybiztos útján is, hogy a reájuk bízott feladatok költségeire nyújtott állami pénzt a szövetkezetek helyesen használják-e föl, ép annyira elhibázott lenne

az állami támogatás fejében az önkormányzatot messzebbmenően csorbítani, sőt elvonni a szövetkezetektől, mert ezzel azokat denaturalizálná az állam, ami egyet jelentene a szövetkezeti élet megszüntetésével. Ez pedig a legvégzetesebb szociálpolitikai hiba lenne, mert a modern szociális közigazgatásnak legegészségesebb kiegészítője és támasza az önszegélyre és a polgári kötelességtudásra nevelő szövetkezeti mozgalom.

A szövetkezeti ügy jelentősége a szociális közigazgatás szemszögéből nemcsak abban jelentkezik, hogy ép a legkisebb emberek széles rétegeit karolja föl s teszi nekik lehetővé, hogy egyesülve a nagytőke előnyeit élvezzék s a nagytőke kartellalakulataival szemben hova-tovább mérkőzésre képes ellenfelekké fejlődjenek, hanem a szövetkezeti öntudat befogadása útján a szövetkezeti erényekre is neveli az állami és társadalmi rend elleni aknamunkának leginkább kitett néprétegeket. A szövetkezeti öntudatra és szövetkezeti szellemben nevelt kisemberek nemcsak gazdaságilag lesznek tájékozottabbak s kevésbé félrevezethetők, nemcsak szövetkezetükhöz lesznek hűségesebbek és kötelességtudóbbak, szótartók és szolidárisak egymással szemben is, hanem családjukkal, hitükkel, községükkel és hazájukkal szemben is. A községi szövetkezetek ezreiben 30-40.000 főnyi vezérkar működik, mely az állami rend legmegbízhatóbb – mondhatom – fönntartó szervezete, melyre a közigazgatás mindenkor számíthat, mikor a népért, vagy a nemzeti államért bármely veszéllyel szembe kell szállni.

A falusi szövetkezetek eredete hazánkban. Magyarországon a szövetkezetek túlnyomóan, sőt – azt mondhatnók – általánosságban agrár jellegűek. Különösen falvainkban működnek s alig van már falu az országban, ahol ne lenne szövetkezet. Ezt a körülményt s általában a szövetkezetek hivatását és lelkiségét akkor értjük meg igazán, ha visszatekintünk a szövetkezetek keletkezésére.

Nagyobb arányban a szövetkezeti gondolat akkor indult el Magyarországon hódító útjára, mikor az 1880-as évek agrárválsága föllépett. Mezőgazdaságunk az amerikai búza és kukorica versenye következtében hihetetlen méretekben indult romlásnak. Az óceánjáró hajók potomáron öntötték az európai piacra az amerikai terményeket. A magyar búzát és kukoricát áron alul se tudták eladni a gazdák. A gazdák eladósodtak. A középbirtokok ebben az időben cseréltek gazdát. De fölhangzott az árverési dobpergése a falvak gazdaportáin is. Az uzsora minden fajtája rávetette magát a lerongyolódott falusi népre. A hegyvidéken és Erdélyben házsorokat licitáltak el az uzsorások, akik pénzt és árut csak uzsorakamatra adtak a megszorult falusiaknak. A földesúr tönkrement, csak a boltos és a korcsmáros hitelezett. Ezek pedig jobbra Galiciából szivárogtak be arra a vidékre. De a pusztulás csakhamar áterjedt az Alföldre és Dunántúlra is és a magyar földművesek elindultak új hazát keresni. A gyilkos versenyt Európára zúdító óceánjáró hajók visszafelé csakhamar kivándorlókkal hajóztak be.

A gazdák jobbjai a gróf Széchenyi István által alapított Országos Gazdasági Egyesületben jöttek össze s mind sűrűbben tanácskoztak a falvakból jövő vészkiáltások hallatára. Ugyanakkor a falvakban népükkel együtt pusztuló lelkipásztorok, iskolamesterek és nótáriusok kétségbeesetten töprengtek, miként lehetne a romlásnak indult falu népét megmenteni. Egészen messze egymástól, hol itt, hol ott próbálkoztak a szövetkezés kezdetleges formáival, mint valamikor az őskeresztények a katakombákban. Mindenfelé pislogott már a szövetkezés mécsese a haldokló falvakban, csak apostolra várt, aki lángralobbantja a nép körében élő vágyat az összefogásra. Föltűnt az is csakhamar, Széchenyi utódjaként, a szabadságharc legendás huszárszázadosa, a legnagyobb földesurak sarja, gróf Károlyi Sándor, aki párisi száműzetéséből hozta haza a kidolgo-

zott ideát s a székesfehérvári gazdakongresszus után egyszerre bontotta ki az agrár és szövetkezeti mozgalom zászlóját. Élére állt a falvak népében már élő mozgalomnak s egyesülve a falvak földesuraival, lelkészeivel, tanítóival és jegyzőivel, utat nyitott a falusi polgárság szövetkezeti mozgalmának.

Az uzsora a bolti áruk és a pénzkölcsön tekintetében támadta meg leginkább a falu népét. Ennek megfelelően szövetkezeti boltokat, illetve fogyasztási szövetkezeteket állítottak föl, eleinte Erdélyben és Pest megyében, majd az egész országban. A községi hitelszövetkezetek alakulása is megindult, azzal a különbséggel, hogy a községi alakulásokkal egyidőben a központi szervezésre is sor került, mert a szövetkezetek hitellel való ellátásáról mindjárt kezdetben kellett gondoskodni. Mindkét szövetkezeti ágazatnak szinte egyidőben kellett megindulnia, mert hiába jutott volna a válságba került gazda rendes feltételek mellett kölcsönhöz, ha a kölcsönpenzen vett bolti árut csak uzsoraáron vásárolhatta volna meg s megfordítva. A szövetkezetek tudták csak az uzsorának útját állni ezekben az időkben, mikor az uzsorások tömeges jelentkezésével szemben a büntető bíróságok sem tudtak teljes sikerrel föllépni, mert a nép szegénysége és a közerkölcsök romlottsága folytán a hamistanúzás iparszerű foglalkozás volt.

A nyolcvanas évek végén kezdtek alakulni rendszeresen a falusi hitelszövetkezetek s a fogyasztási szövetkezetek. Sok megnemértés közepette gróf Károlyi Sándor s néhány munkatársa, mint Hajós József, Bernát István, György Endre, Gaál Jenő és mások önzetlen támogatása és irányítása mellett pár száz falusi pap, tanító, földesúr és jegyző állt a szövetkezetek élére s egy idegen, barátságatlan, liberális légkörben mégis gyorsan hire ment az elárvelt és omladozó falvakban a jó újságnak: a szövetkezetben van a menekvés. Ideje is volt mentőakciónak, mert a kilencvenes években évente már közel százezer kivándorlót vittek az óceánjáró hajók Amerikába, a magyarság második hazájába, vagy talán a temetőjébe, ha a bányák mélyére gondolunk...

Negyvenegy éve, mikor az 1898: XXIII. törvénycikk gróf Károlyi Sándor és politikai barátainak sürgetésére létrejött s ennek alapján megalakulhatott az Országos Központi Hitelszövetkezet, majd tisztán társadalmi erőkből a „Hangya” szövetkezeti központ, már több száz hitelszövetkezet s ugyancsak pár száz fogyasztási szövetkezet működött a falvakban. Nem igaz tehát a szövetkezeti mozgalom ellenfeleinek az a ráfogása, hogy a magyar szövetkezeti mozgalom felülről lefelé épült ki, mert a falvakban meg volt már a szövetkezésre való készség, mikor gróf Károlyi Sándor kibontotta zászlóját s a falusi szövetkezetek százai éltek már, mikor a központok megalakultak.

A század fordulóján új éra köszöntött a magyar mezőgazdaságra. A nagy agrár-válságot pár esztendő alatt föllendülés váltotta föl. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter az erőrekapott agrármozgalomra támaszkodott. Agrárpolitikája teljes sikerrel járt. Ennek pedig az a magyarázata, hogy két tartóoszlopa volt: az agrárvámvédelem és az agrárszövetkezeti élet. Az előbbi a magyar mezőgazdaságot megvédte a tengerentúli verseny, az utóbbi pedig a falu népét a hitel- és áruzsora ellen. Az előbbit az osztrák gyarmati politikával, az utóbbit pedig az akkor divatos liberális gazdasági közfelfogással szemben kellett kiharcolnia. Ha Darányinak és Károlyi Sándornak ez nem sikerült volna, akkor a világháború nem egy gazdaságilag erős, hanem elgyengült falusi népet talált volna itt, ami végzetes következményekkel járt volna a nemzet jövőjére...

A falusi szövetkezetek fajtái. Magyarországon az ország agrár jellegének megfelelően a szövetkezetek három fajtája van elterjedve: *a)* hitelszövetkezetek, *b)* fogyasztási és értékesítő szövetkezetek és *c)* tej szövetkezetek. A két elsőnek külön ágazatai is vannak,

melyek harmonikusan egészítik ki a magyar falusi szövetkezeti rendszert, amelyről a nemzetközi fórumok is elismerik, hogy tökéletes, mert könnyen áttekinthető, egymást kiegészítő és munkamegosztás van benne. A háromfajta szövetkezet együttműködését a legtöbb faluban az is előmozdítja, hogy személyi kapcsolat is van köztük, sőt egyes helyeken ugyanazon egyénekből áll mindegyik szövetkezetnek a vezetősége. Gyakran a Falu-Gazdaszövetség helyi szervezetének is azonosak a vezetői a szövetkezetek igazgatóságával, aminek az a magyarázata, hogy egyaránt agrárszövetkezetekről van szó, amelyek a falu legközbebecsültebb s legmegbízhatóbb polgárait állítják az intézmények élére. A háromfajta szövetkezet közös jellemvonása az is, hogy mindegyik erős országos központtal rendelkezik s központi ellenőrzés alatt működik.

Mindegyik szövetkezet saját tőkével alakul, ami azt jelenti, hogy a szövetkezetet alakító tagok 10-40 pengőből álló üzletrészeket jegyeznek, amelyből 1.000-10.000 pengőre rúgó üzletrésztőke képződik. A hitelszövetkezeteknél több, legalább 10.000 pengős tőke összehozása szükséges, mert ehhez képest jut a szövetkezet hitelhez, míg a tej szövetkezeteknél elég kisebb 1-2.000 pengős üzletrésztőke is, mivel a tej összegyűjtéséhez s a központi gyűjtőtelephez való továbbításához nem kell nagyobb forgótőke. Az üzletrész minden egyes tag saját tulajdona, utána – ha a szövetkezetnek üzleti feleslege van – osztalékot kap s befizetését megkönnyíti az, hogy havi 1-2 pengős részletekben is befizethető.

Falusi szövetkezeteink egyébként általában a Raiffeisen-elvek alapján működnek, miért is többnyire egy vagy kevés községre terjed ki egy-egy szövetkezet működése, hogy az igazgatósági tagok ismerjék a szövetkezeti tagokat. A rochdali-elveket is vállalják, mert a belépést nyitva tartják, készpénzre árusítanak, pártatlanok s önkormányzattal rendelkeznek. Nem törekszenek nyereségre s az üzleti felesleg egy részét tartalékolják, más részét osztalék gyanánt szétosztják tagjaik között.

A falust hitelszövetkezetek. A magyarországi hitelszövetkezetek 90%-a falun működik. A földművelő és falusi polgárok számára nyújtanak méltányos feltételek mellett hitelt s takarékbetétet gyűjtenek betéti könyvecskékre. Alakulásuk és működésük az 1898: XXIII. törvénycikk alapján történik, amely külön törvénye a hitelszövetkezeteknek. Ez a törvény gondoskodott a hitelszövetkezetek központjának az Országos Központi Hitelszövetkezetnek a fölállításáról is, mely az 1920: XXX. törvénycikk alapján az egész magyar szövetkezeti ügy hivatott intézménye s egyben a hitelszövetkezetek ellenőrző köteleke is.

Gazdasági hitelszövetkezet 1920. óta csak az OKH hozzájárulásával s annak kötelékében alakulhat. Ez a központkényszer, mely egyelőre csak a hitelszövetkezeteknél van meg, azért vált szükségessé, hogy álszövetkezetek – minők a háborúelőtti „korona-szövetkezetek” is voltak – ne garázdálkodhassanak a kisemberek becsapására.

Ahol a polgárok közt megvan a készség hitelszövetkezet alakítására, amit általában soha sem szabad erőltetni, s elegendő üzletrészt jegyeztek, ott a Központ gondoskodik a szövetkezet megalakításáról s a szövetkezetnek hitelezéséről és ellenőrzéséről is. A hitelkeret, melyet a szövetkezet az OKH-tól kap, a befizetett üzletrésztőkének rendszeren háromszorosa, de legfeljebb ötszöröse. A hitelszövetkezet azonban nemcsak a központi hiteltől látja el és pedig ezidő szerint rendszeren váltóra tagjait kölcsönökkel, hanem a befizetett üzletrésztőkéből, a gyűjtött takarékbetétállományból és tartaléktőkéből. Mihelyt lehetővé válik, hogy a Központ kötvényeket adjon el, úgy közép- s hosszabblejáratú kölcsönöket is ad a szövetkezetek tagjainak.

A kölcsönök és betétek kamatfeltételeit ezidőszereint a Hitelügyi Tanács rendelkezései szerint limitálja az OKH. Ennek megfelelően 4.5-6%-os pénzt kapnak a községi hitelszövetkezetek betét, központi hitel és üzletrésztőke formájában s ebből a tagoknak 6-7½%-ra adnak kölcsönöket. S bár hosszúlejáratú kölcsönök ezidőszereint még nincsenek, a rövidlejáratú s lejáratkor törlesztéssel prolongálható hitelek a szövetkezeteknél a legolcsóbbak, mert folyósítási költségek vagy egyáltalán nincsenek, vagy csak a minimális betáblázási készkiadásra szorítkoznak. Másrészt a falusi hitelszövetkezeteknek nem az a legnagyobb előnyük, hogy méltányos kamatozású kölcsönöket nyújtanak, hanem, hogy egyáltalán hitelhez juttatják még a legkisebb falusi embereket is, akik különben sehol sem kapnának kölcsönt.

Hogy a hitelszövetkezeteknél a tagokat az üzletrész ötszöröse erejéig terheli felelősség, sokan kifogásolják. De erre azért van szükség, mert ez az alapja a szövetkezet ötszörös hitelképességének. Viszont nem jelent semmi veszedelmet a tagokra, mert ezen többszörös felelősséget 40 éven át, mióta az OKH fönnáll, egyszer sem vette igénybe a Központ.

A takarékbetétgyűjtésnél páratlan erkölcsi erő van a hitelszövetkezetek javára abban a tényben, hogy az OKH kötelékébe tartozó hitelszövetkezeteknél még egy fillér takarékbetét sem vett el, mert a Központ, bár kifejezetten nem vállal szavatosságot a hitelszövetkezeti betétekért, még valamely szövetkezet fölszámolása esetén is elsősorban a betevők pénzét fizeti vissza. A községek, de magánosok is, bátran helyezhetik tehát akár több ezer pengőre rúgó betéteiket is a falusi hitelszövetkezetekbe, mert a betét biztonsága tökéletes.

A hitelszövetkezetek üzletvezetése általában egy üzletvezetőre s egy pénztárosra van bízva s az üzletnapot vasárnaponként tartják. A nagyobb hitelszövetkezeteknél már a könyvelést is külön funkcionárius végzi s naponként vannak üzleti órák. A kölcsönök megszavazását az elnök által összehívott igazgatóság végzi. Téves az a fölfogás, hogy a központi ellenőrzés felelős minden üzleti mulasztásért, mert az üzletvezetés és pénztár felügyelete és ellenőrzése a helyi igazgatóság, illetve felügyelőbizottság kötelessége. A központi ellenőr évenként kétszer vizsgálja csak az üzletvitelt s így csak az eléje tárt adatok alapján ellenőrizheti a zárszámadásokat, pénztárt, váltó és betétállományt.

Gabona bevásárló és földbérő szövetkezetek. Az ezer trianoni hitelszövetkezet közül száznál több foglalkozik gabonabevásárlással, illetve földhaszonbérléssel. A hitelszövetkezeti gabonaosztály a községben és a környéken a „Futura” bizományosa és így a gabonát nem saját számlára vásárolja és raktározza, hanem a „Futura” megbízásából, mely viszont az OKH és a többi szövetkezeti központok áruforgalmi központja. A Futura részvényeinek nagyobb részét a pénzügyi kormány megbízásából az OKH tartja kezében. A Futura adja időközönként a megszabott árakat (limiteket), amelyekhez a vidéki hitelszövetkezeti gabonaosztályok kötelesek tartani magukat. A gazdák gabonáját a hitelszövetkezet által fölfogadott gabonabevásárló veszi át és fizeti ki s ő ügyel föl a raktárra is. Jutalékot kap s kauciót tesz le. Az OKH hitelszövetkezeteinek nem engedi meg, hogy saját számlára vegyenek s adjanak gabonát, vagy bármilyen termény-spekulációba belemenjenek. Ahol hitelszövetkezet nem működik, vagy nem vállalja a gabonabizományosságot, ott Hangya-szövetkezet is lehet a Futura bizományosa. A gabonabevásárlással foglalkozó szövetkezetek ellenőrzésére az OKH külön revizorokat tart. Nem is kell hangsúlyozni, hogy a gabonabevásárló szövetkezeteknek igen nagy jelentősége van a vidéki gabonakereskedelem átszervezésében.

Egyre nagyobb jelentőséget nyernek a birtokpolitika újabb alakulása következtében a földbérleti hitelszövetkezetek, amelyek harminc éve működnek már az OKH kötelékében. Jelenleg 72 hitelszövetkezeti földbérlet van 36.000 hold területtel, amelyen 8.000 földművelő család gazdálkodik. Az ország legnagyobb s legelőkelőbb földbirtokosai maguk kedvelték meg ezt a bérleti formát, melynek előnye az, hogy egy jogi személy egy jogi képviselőjével áll szemben a tulajdonos és pedig a községi hitelszövetkezettel, mely a haszonbérleti szerződésért egész vagyonával (50.000.– 200.000.– P) szavatol. A hitelszövetkezet igazgatósága aztán a gazdasági cselédek és az aratók bevonásával a legmegbízhatóbb kisgazdákat tömöríti a szövetkezeti bérletcsoportban, amelynek tagjai egyetemleges felelősséggel külön-külön parcellákon gazdálkodnak. A bérletcsoport tagjai előre leteszik az óvadékot s az évi haszonbért s betartják az előírt vetésforgót. Az épületeket vagy közösen használják, vagy e célra középberletet is vállal a szövetkezet, aki rendszeren a bérletcsoport vezetőségi tagja lesz. A szövetkezeti bérletcsoportok alakítása az első lépéstől kezdve az OKH irányítása, ellenőrzése és felügyelete alatt történik, amely e célra külön, központi osztályt és gazdasági revizorátust tart fenn.

Az új kisbérleti törvény lehetővé teszi, hogy a földbérleti hitelszövetkezeteknek kiadott és a jövőben kiadandó birtokterületek betudassanak a nagybirtokosok által a törvény kötelező erejénél fogva leadandó területbe. Azok a birtokosok, akik meg akarják előzni a hatósági eljárást, természetesen előnyöket élveznek, ha az OKH-val megegyezve, hitelszövetkezetekkel kötnek a leadandó területek vagy azok egy részére már előre bérleti szerződést, mert ez esetben a szerződési tárgyalások során befolyást gyakorolhatnak a kisbérleti feltételekre.

Földmunkások vállalkozó szövetkezetei. A hitelszövetkezetek mellett még az OKH kötelékébe tartoznak a földmunkások vállalkozó szövetkezetei is. Az első nemzetgyűlésen fejtettem ki az elgondolást, hogy a hitelszövetkezeti központ támogatásával a kubikosok és kordélyosok – mindenütt mérnökök vezetése alatt – szövetkezhetnének csatorna- és útépitő-vállalkozásokra, hogy a munkabér mellett a vállalkozói nyereséget is ez a tösgyökeres magyar munkásság tartsa meg. Mint Csongrád nemzetgyűlési képviselője, a csongrádi földmunkások ezrei előtt több gyűlésen ismertettem tervemet, melyből az OKH s annak egykori vezérigazgatója, Horánszky Dezső támogatásával csakhamar élő valóság lett s 1921. januárban megalakult Csongrádon az első magyar Földmunkás Vállalkozó Szövetkezet 350 taggal. A csongrádi földmunkások példáját követték több tiszavidéki kubikoshelységben is és máig 16 földmunkás vállalkozó szövetkezet működik az OKH kötelékében. A földművelésügyi kormány részéről, melynek élén akkor Mayer János, majd nagyatádi Szabó István állottak, külön törvény alapján gondoskodtunk számukra hitelről s közszállításoknál kedvezményről. A hitel 1000.000 koronáról szólt mely ma is megvan az utolsó fillérig. A kedvezmény abból áll, hogy hatósági pályázatoknál 10% eltérésig munka a szövetkezetnek adható; ez utóbbi kedvezmény azonban a gyakorlatban – sajnos – nem érvényesül.

A földmunkásszövetkezetek nevében és helyett az OKH földmunkásszövetkezeti osztálya szokott útépitéseknél pályázni, hogy a maga pénzügyi erejével nagyobb súlyt adjon a szövetkező földmunkások ügyének, de még így is a legnagyobb erőfeszítések árán sikerül a többi magánvállalattal szemben néha-néha a munkát elnyerni a szövetkező kubikosoknak, annak ellenére, hogy az útépitővállalatok közt, amelyek közismerten és 99%-ban a liberális nagytőke vállalatai, a földmunkásszövetkezetek képviselik a szintiszta magyarságot.

Annál nagyobb elismeréssel kell szólni a jobbára helybeli tanítók, lelkészek és egyes társulati mérnökök szociális érzékéről, akik teljes önzetlenséggel vállalnak részt a földmunkásszövetkezetek igazgatásában s az államvasutakról, amelyek aránylag még egyenlő elbánásban részesítik az OKH földmunkásszövetkezeteit a többi – nem keresztény és kapitalista – vállalatokkal szemben.

A központ nagyon helyesen azt az elvet követi, hogy csak akkor és ott alakítja meg a kizárólag szakmunkásokból álló szövetkezetet, amikor s ahol kellő vállalati munka kínálkozik.

A munkások a méltányos munkabéren kívül a vállalati nyereségből úgy részesednek, hogy a szövetkezet üzleti feleslegéből a tartalékolás és osztalék mellett munkabérpótlékot kapnak a végzett munka arányában.

A falusi fogyasztási szövetkezetek. A falusi szövetkezeti hálózat másik nagy csoportja a fogyasztási szövetkezeti mozgalom, mely a falvakban áruboltok alakjában jelentkezik. Az áruuzsora leküzdésére alakultak a nyolcvanas évektől kezdve tisztán társadalmi erők, tehát az igazi szövetkezeti önszegély alapján. Később és ma is a közszükségleti cikkek árának és minőségének szabályozására hivatott szervezetnek tekintjük azt a másfél-ezer (a visszacsatolt területeken levőkkel együtt 1.800) fogyasztási és értékesítő szövetkezetet, amelyek mintegy 3.000 boltot tartanak fenn a falvakban.

A fogyasztási szövetkezetek világszerte főleg a városokban működnek. Nálunk a városok polgársága is tart fenn fogyasztási szövetkezeteket (Köztisztviselők és Vasutasok) de főleg a falvakban van elterjedve a mozgalom. Három ország van a világon, melyben a fogyasztási szövetkezeti mozgalomnak inkább agrár jellege van: Dánia, Finnország és Magyarország. Mindegyik fejlett szövetkezeti étellel rendelkezik.

A semleges, vagy ellenséges oldalról legtöbbször azt a kifogást halljuk, hogy a szövetkezeti bolt sem olcsóbb, vagy jobb, mint a zsidó szatócs. S ennek az igazolására rögtön egy-két cikk árát halljuk. A válaszunk erre az, hogy nem elég egy-két cikk árát összehasonlítani, hanem az egész árlistát kell nézni, de főleg az, hogy a szövetkezet előnye akkor jelentkezne, ha nem lenne szövetkezet. Tessék megpróbálni s egy évre becsukni a szövetkezeti boltot: mindjárt kitűnne, mennyire hiányzik. Az árak emelkedése és az árúk minőségének romlása biztosan bekövetkeznék.

Nehéz időkben hiába volna a közigazgatásnak minden erőfeszítése az áruáragítás megakadályozására – szövetkezetek nélkül. Rendőri és büntető intézkedések magukban véve nem elegendők az alkalmi áruuzsora megfékezésére. Ha a háború és az infláció alatt nem lettek volna fogyasztási szövetkezetek, az árúelrejtés, árúhalmozás és drágítás siserahadával szemben a kormány és hatóságok nem tudták volna a falusi lakosságot kellőképp megvédeni.

A fogyasztási szövetkezetek hazánkban a „Hangya” szövetkezeti központ kötelekébe tartoznak s ezért a falvakban általában „Hangya-szövetkezet” megjelöléssel szerepelnek. A hitelszövetkezetek testvérintézménye.; hiszen mindkettőnek szervezője a gróf Károlyi Sándor által megindított népies agrármozgalom. Üzletrésztökéjük kisebb-mint a hitelszövetkezeteké, de a központtól árúhitelt kapnak. A rochdali-elv az, hogy a fogyasztási szövetkezet nyílt üzlet legyen, tehát, hogy abba minden jó szövetkezeti érzésű polgár beléphessen, a boltban nem tagok is vásárolhassanak s a vásárlás készpénzben történjék. A nem tagoknak való árusítás azért jogos álláspont, mely világszerte el van ismervé, mert ezzel emelkedik a forgalom, ami viszont a tagok előnyösebb ellátását teszi lehetővé.

Ami az áruellátást illeti, a Hangya-szövetkezetek nemcsak háztartási cikkeket árusítanak, hanem a gazdálkodáshoz szükséges anyagokat és árukat (szén, olaj, vetőmag, gálic, gépek és eszközök stb.) is. Előnyösebb a beszerzésük, mert közvetlenül a központi árúraktárból, vagy a központi és egyéb gyári telepről kapják árukészletüket. A tagok a tisztességes kiszolgáláson túl, ha üzleti felesleg van, üzletrészeik után osztalékot és vásárlásuk arányában vásárlási visszatérítést kapnak.

A fogyasztási szövetkezet sikere a tagok hűsége mellett nagyon függ az üzletvezető kiválasztásától. Jó üzletvezető a gyenge szövetkezetet megerősíti, de a hűtlen vagy hozzá nem értő boltkezelő még a virágzó szövetkezetet is képes lerontani. A fogyasztási szövetkezetnél a boltkezelőn kívül a könyvelő, esetleg még a pénztáros szokott kisebb tiszteletdíjban részesülni. Elnöke és igazgatósági tagjai a falu legérdemesebb polgáraiból kerülnek ki.

A Hangya-szövetkezetek számlája javára kell írni azt is, hogy a falu polgárai körében nagyon sok derék keresztény kereskedőt nevelnek s általában terjesztik a tisztességes kereskedelmi és üzleti tudást népünk körében.

A legutóbbi nagy gazdasági válság óta a közvélemény nyomása alatt a szövetkezeti értékesítés is nagy lendületet vett a fogyasztási szövetkezetek révén. A Hangya-szövetkezeti mozgalom megindítóinak előrelátását mutatja, hogy már kezdettől fogva fölvették az alapszabályokba az értékesítő üzletágot is. Fogyasztási és értékesítő szövetkezet a cége minden falusi Hangya-szövetkezetnek. Mióta a valutavédelem a külföldi piacokon való egységes föllépést teszi szükségessé, másrészt egyes közeli országok csak keresztény kezekből vesznek át árut, a szövetkezetek valóságos nemzeti küldetést töltenek be.

Míg a gabonaértékesítés a jobbra hitelszövetkezeti gabonaraktárak útján ép úgy a „Futura” kezében van, mint a burgonya, hagyma és gyapjúértékesítés, addig az állat, gyümölcs, méz, toll, zöldség, tojás, baromfi és háziipari értékesítést a Hangyának kellett vállalnia a falusi Hangya-szövetkezetek bekapcsolásával. Mikor a német hadsereg megkeresésére a Hangya vette át a lóvásárlást, a lóarak majd 100%-kai javultak országszerte a gazdák előnyére. Hasonló helyzet következett be más cikkeknél is. A Hangya nem kapott saját tőkét az új üzletág megszervezésére, de annál több támadást és kritikát. A liberális oldal évekig tartó pergőtűzet indított ellene, hogy egykézbe veszi a külkereskedelmet és megfojtja az „ártatlan” magánkereskedelmet. A toll-, a tojás és sok más áru exportja azelőtt egy-egy igaz, – nem keresztény – család kezében volt. Ez nem volt egykéz. De mihelyt a Hangyában tömörült félmillió keresztény földműves család vette át ugyanazt a exportot 10-30%-ban csupán, ez már „egykéz” lett. Ezt a logikát mi soha sem fogjuk megérteni.

Méltánytalan a mi oldalunkról megnyilatkozott az a kifogás is, hogy a Hangya nem keresztény vásárlókat is bekapcsolt. Ez az első években kikerülhetetlen. Ahol a Hangya-szövetkezetek hozzáértő keresztény vásárlókkal rendelkeznek, ott bizonyosan csak ezek vásárolnak. De a Hangya sem képes arra, hogy egyik napról a másikra csupa keresztény szakembereket varázsoljon elő, ahol eddig – mint a lókereskedelemben például – majdnem száz százalékig nem keresztények lepték el a piacot. A helyzet egyre javul s ha valamikor az arányszámot az értékesítő kereskedelemben is elérjük a keresztény magyarság javára, ez bizonyosan a szövetkezeti mozgalom érdeme lesz, melytől sokan követelnek, de melynek kevesen adnak. A valódi szövetkezeti mozgalomnak sehol sincs olyan erős küzdelme a régi „legális” magánkereskedelemben kívül az álszövetkeze-

tekkel, mint az értékesítés terén. A liberális tőke leleményessége bámulatos. Szélsőséges antiszemita jelszavakkal és jelvényekkel alakult álszövetkezetek mögé bújják s szemita tőkét úgy gyömolcsözteti, hogy ekét lelkiismeretlen bátorsággal húzatja a félrevezetett keresztény gazdanéppel. A haszon kilencven százaléka az igazi szövetkezeteket sajtójában támadó régi liberális tőkée, a pár percent jutalék pedig a politikai álszövetkezeté.

Az értékesítő szövetkezetek tevékenysége mindezen nehézségek dacára – egy szerűen az igazság alapján – szépen halad előre s évről-évre több falusi szövetkezet kapcsolódik az akcióba, melynek terjedelme és forgalma hatalmas arányokban emelkedik.

A tej szövetkezetek. A falusi szövetkezeti tevékenység harmadik nagy ágazata: a tej szövetkezeti mozgalom. A háború előtt a közigazgatási szervezet gondoskodott a falusi tejszövetkezet alakításáról és ellenőrzéséről. A földművelésügyi minisztérium tejjgazdasági ügyosztálya propagálta és alakította a tej szövetkezeteket a gazdasági felügyelők és járási hatóságok segítségével. A háború alatt mind a 700 községi tejszövetkezet elpusztult, mert nem volt kereskedelmi központjuk. Egyik nagybankunk fővárosi vállalata vette át tejtermelésüket.

A nemzeti újjászületés után okulva a történeteken, magam tettem kezdeményező lépéseket, hogy a lejértékesítés és a tejtermelő gazdák függetlenítése végett alakítsunk tej szövetkezeti központot, mely nemcsak a tej szövetkezetek alakításáról, de ellenőrzéséről és tejtermékeik értékesítéséről is gondoskodik. Tervemet nem csupán a földművelésügyi miniszter, Mayer János, majd nagyatádi Szabó István, hanem a többi agrárszövetkezeti központok és gazdaszervezetek is megértéssel fogadták, úgy, hogy a gazdaszövetkezetek 60%-os üzletrész jegyzésével meg is alakult 1922-ben az Országos Magyar Tej szövetkezeti Központ, mely azóta nagy sikerrel folytatja a falusi tejszövetkezeti mozgalom szervezését. A pénzelértéktelenedés folytán az üzletrésztőkét az országgyűlés határozata alapján a földművelésügyi minisztérium egészítette ki. Ma mégis kevesebb pénzébe kerül az államnak a tej értékesítés támogatása, mint a háború előtt, mikor merkantil érdekeltségnek voltak kiszolgáltatva a falusi tej szövetkezetek.

Másfélévtizedes munka és küzdelem után, miközben a liberális tőke által támogatott sajtó és vállalatok hihetetlen eszközökkel dolgoztak a szövetkezeti központ elgáncsolására, a tej szövetkezeti mozgalom teljes diadalt aratott minden irányban. Ma már a trianoni területen több községi tej szövetkezetünk van, mint a háború előtt az egész ország területén volt. A háború előtti 700 tejszövetkezettel szemben ugyanis ma a csonkaország területén 900 tejszövetkezet dolgozik, melyet mind a tej szövetkezeti központ szervezett. A másik világraszóló eredmény az, hogy a tej szövetkezeti központ kitartó és szakszerű munkája következtében a szövetkezeti magyar vaj a külföldi és pedig különösen az angol és német piacon első helyre küzdötte fel magát a dán és finn vaj mellé, így vált lehetségessé, hogy tejtermelésünk fölöslegét vajjá földolgozva el tudjuk adni a külföldön s évente 5-600 vagon vaját tudunk exportálni, melynek 60%-át a tej szövetkezeti központ viszi ki. De egyben ez a kitűnő eredmény tette lehetségessé azt, hogy pár év óta s jelenleg is minden liter tej értékesíthető az országban és pedig tisztességes áron, míg a háború előtt korántsem ez volt a helyzet.

Tej szövetkezeti törvényünk még nincs. Innen van, hogy a falusi tej szövetkezetek körében még gyakran találkozunk a józan szövetkezeti hűség hiányával. Az a tejszövetkezet, amelyet a központ segített megalakítani s melynek a központ adott kamatmentes kölcsönt a tej szövetkezeti csarnok fölélépítésére, sokszor literenkint 1/10 filléres

különbség miatt, legtöbbször egy-két, nem mindig önzetlen hangadó ember biztatására, átpártol a merkantil magánvállalathoz s annak adja el egész évre a tejtermelését. Gyakran megtörténik aztán, hogy rajtaveszt a tejszövetkezet, mert a többet ígérő magánvállalkozó egy pár hónap után adós marad a tejpénzzel s a tagok a beígért többlet helyett veszteséggel kénytelenek beletörödni a hűtlenség által előidézett helyzetbe.

Régebben előfordult, hogy a tejszövetkezet bérbe adta üzletét és csarnokját valamely magánvállalkozónak. Ezek álszövetkezetté váltak. Ma már ritkábbak az ilyen esetek.

A tej szövetkezeti központ – úgy, mint az OKH és a Hangya – külön ellenőri kart tart fenn, amely nemcsak a szervezést, de az ellenőrzést és útbaigazítást is ellátja a falusi tej szövetkezeteknél, amelyek tanfolyamon képzett szakemberek vezetése alatt működnek.

A községi tej szövetkezetek a távolabbi vidéken az OMTK 14 vidéki vaj feldolgozó telepeinek szállítják be a tejszint, míg a sovány tejet visszaadják a gazdáknak állatok nevelésére. Viszont a fővárosi és városi piachoz közelebb esők friss tejet szállítanak a Központnak, vagy a városi fogyasztóknak. Hogy a földművelésügyi miniszter már megtudja állapítani a gazdáknak fizetendő és pedig elég tisztességes árat országszerte, az kétségtelenül a központilag is jól megszervezett tej szövetkezeti hálózatnak köszönhető.

Szövetkezeti központok. Az élet csakhamar beigazolta, hogy a kisemberek szövetkezetei önállóan, magukra hagyva nem tudják a nehézségeket leküzdeni. Központra van szükségük, amely nemcsak az alakulásnál, de működésükben is állandóan segítségükre van, irányítja s ellenőrzi tevékenységüket és hitellel, illetve áruval és értékesítő lehetőségekkel látja el őket.

Hazánkban, mint láttuk, előbb kezdtek alakulni a falusi szövetkezetek s csak 1898-ban alakultak a központok és pedig a hitelszövetkezetek részére az Országos Központi Hitelszövetkezet (OKH), a fogyasztási és értékesítő szövetkezetek részére pedig a „Hangya” a Magyar Gazdaszövetség termelő, értékesítő és fogyasztási szövetkezeti központja. Legfiatalabb a tej szövetkezetek központja, az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ (OMTK), mely 1922-ben alakult.

A falusi szövetkezetek az ugyancsak szövetkezeti formában alakult központnak üzletrészes tagjai, amelyek kiküldötteik útján résztvesznek a központ közgyűlésén és kongresszusán. Mindegyik központ jelentős számú ellenőri kart tart, mely a szövetkezetek megalakításán kívül évente egyszer vagy kétszer megvizsgálja a községi szövetkezetek ügyvitelét és könyvelését, felülvizsgálja az évi zárszámadásokat s megadja a vezetőknak a szükséges felvilágosításokat. A központ egyébként levelezés útján állandóan összeköttetésben van a helyi szövetkezetekkel.

Sokszor találkozunk azzal a hibás megjelöléssel, mely a falusi szövetkezeteket egyik, vagy másik központ fiókjának mondja. Ez nagy tévedés. Szövetkezeti központjainknak nincsenek fiókjai. A községi szövetkezetek autonóm cégek, különálló igazgatósággal és felügyelőbizottsággal. A központnak tagjai, de nem fiókjai. Ha fiókok lennének, akkor a központ igazgatása alatt állnának, de mivel különálló cégek, a saját igazgatóságuk vezeti őket, míg a központ csak felügyeleti és ellenőrzési jogkört gyakorol fölöttük. Nem a központ választja tisztviselőiket, hanem a saját közgyűlésük, illetve igazgatóságuk s a központ bizonyos esetekben csak jóváhagyási joggal bír. Ellenben a hitelszövetkezeteknél a központ egy-egy tagot delegál a helyi szövetkezetek igazgatóságába és felügyelőbizottságába, aki a központ bizalmából vesz részt az igazgatásban.

A központok közül a legszorosabb a kapcsolat az OKH és a községi hitelszövetkezetek között, meri ezt külön törvény – az 1898: XXIII., illetőleg 1920: XXX. törvény cikk – szabályozza. A hitelszövetkezeteknél 1920. óta központkényszer van, ami azt jelenti, hogy gazdasági hitelszövetkezet csak az OKH hozzájárulásával és annak kötelékében alakulhat, abból nem léphet ki, de fölszámolását kimondhatja s azt a központ is elrendelheti. A központhoz tartozás kötelezettsége – különösen a hitelszövetkezeteknél – a legtöbb külföldi országban is megvan. Magyarázata az, hogy az avatatlan vezetés, vagy a szövetkezeti elvvel való visszaélés a központi kötelék felügyelete alatt jobban ki van zárva s a központ támogatása nagymértékben elősegíti a szövetkezetek célkitűzéseit.

Szövetkezeti központjaink általában szintén társadalmi erőkre támaszkodva alakultak. A Pestmegyei Hitelszövetkezet, melyből a Hazai Szövetkezetek Hitelintézete, majd az OKH alakult, a gazdatársadalom kezdeményezésének az eredménye éppúgy, mint a Hangya és az OMTK, melynek alapításában szintén résztvettek a gazdaszervezetek. Az állam csak szociális kötelezettségének tett eleget, mikor az OKH alaptőkéjéhez mindjárt alakulásakor 1,000.000 aranykorona, a háborús infláció után pedig, több millió pengő üzletrészjegyzéssel járult hozzá. De míg egyrészt az OKH üzletrésztőkéjéhez mindjárt alakulásakor a gazdasági élet különböző tényezői, vállalatok, vármegyék, birtokosok és szövetkezetek az államinál nagyobb jegyzéssel járultak hozzá, addig a Hangya központ egész a háború utáni inflációig tisztán az önszegély alapján működött: állami tőkét nem kapott. Csak a valutáromlás és még inkább az agrárválság alatt kellett igénybevenni az OKH-n keresztül a Hangyának s az OMTK-nak is, az állam erősebb tőkejegyzését, amiért a túoldalról állandó szemrehányásban részesülnek szövetkezeti központjaink., hogy „államsegélyből élnek” és „állami pénzen az adózók pénzén dolgoznak”. Ez a szemrehányás igazságtalan és alaptalan, amire a következő adatok cáfolnak rá.

A hitelszövetkezeti központ, az OKH, mely külön törvény alapján működik, 25,000.000 P saját tőkével bír, melyből azonban 7,000.000 csak rajta keresztül adott üzletrésztőke, mely a Hangyánál, Futuránál s más szövetkezeteknél dolgozik. Az OKH-nál dolgozó állami üzletrésztőke ezenkívül csak 8,500.000 pengő, amellyel szemben áll a 9,000.000 pengőnyi szövetkezeti saját tőke, ami elég tekintélyes összeg. Államsegélyben az OKH a háború óta nem részesül. Forgótőkéje 240,000.000 P körül van, amivel szemben a jelzett 8,500.000 igazán nem jelentékeny.

A Hangya majd 30 évi működése alatt semmiféle állami tőkéhez nem jutott. Mikor azonban a valutáromlás és még inkább a nagy mezőgazdasági válság alatt falusi szövetkezetei önmagukat emésztették föl a falusi nép szörnyű lerongyolódása miatt, mikor kénytelenek voltak hitelbe árusítani, az állam 5,000.000 pengő kárpótlást nyújtott a Hangyának, hogy falusi szövetkezeteinek hitelezett 9,000.000 pengős veszteségéhez hozzájáruljon. Az OKH útján jegyzett 5,000.000 aranykoronás üzletrésze ma is megvan az államnak. Az utóbbi ötmillió segélyt hánytorgatják állandóan a merkantil oldalról, amely oldalon ugyanazon idő alatt nem öt, hanem háromszázmilliót veszített a kereskedői kényszeregyezségek útján a magyar adózó közönség. Nem beszélnek a Bacher és más vállalatoknak nyújtott húsz és sok milliós állami segítségekről, de fáj nekik az öt millió pengőnyi pénztárjegy, amelyet a törvényhozás nem is a Hangyának, hanem másfélezer kis falusi szövetkezet megmentésére juttatott, egyszer 50 év alatt. Harminc milliót sem tesz ki az a tőke, melyet az állam a három szövetkezeti központnak, illetve rajtuk keresztül három és félezer falusi szövetkezetnek juttatott 40 év alatt, melyből 25,000.000 ma is megvan. Ez a tőkehozzájárulás busásan gyümölcsözik olyan

szociális és gazdasági eredményekben, melyeket az állam és más úton bizonyára nagyobb áldozatok árán tudott csak elérni. A községi szövetkezetek maguk – úgy a hitel, mint a fogyasztási szövetkezetek – az önszegély alapján szintén a tagok által jegyzett üzlet-résztőkkel, minden állami tőkehozzájárulás nélkül alakulnak. Azért, hogy az állam a központ tőkéjéhez hozzájárul, épúgy – mint az egész világon a szociális politikát folytató államok, – igazán nem lehet azt a szemrehányást tenni, hogy a szövetkezetek államsegélyből élnek, vagy különös kedvezést élveznek, mikor a részvénytársasági pénzügyintézetek központja, amit a szövetkezetek soha nem kifogásoltak, sokkal nagyobb mérvben részesült állami üzlet-résztőkéből.

Ami most már szövetkezeti központjainkat egyenkint illeti, az OKH legfontosabb hivatása a hitelszövetkezetek tőkének gyümölcsöztetése, illetve – a háború óta szinte kizárólagosan – a szövetkezetek hitelellátása. Erre szolgál 25,000.000-s saját és 24,000.000-s forgótőkéje, melynek legjelentékenyebb részét a saját tőkén kívül betétekből és a jegybank visszleszámitolási hiteléből meríti. Az OKH az ország legnagyobb váltóleszámitoló intézete, mert évente 700.000 drb váltót számitol le, amelyek falusi hitelszövetkezeteitől erednek. Ha ehhez hozzávesszük, hogy évente kétszer is felül kell vizsgálnia ellenőreivel 1.400 községi szövetkezetet, könnyen érthető, hogy aránylag nagy költséggel kénytelen dolgozni. A sok 20-100 pengős és átlagban is csak 400 pengős váltó, kötelezvény, folyószámla és levelezés lebonyolításához igazán nem sok a 250 főnyi tisztviselői kar, mely szaktudása mellett egyszerűsített látja el a falusi hitelszövetkezetek gondozását.

Az OKH az ország első szövetkezeti intézménye, a magyar szövetkezeti ügy anyaintézete, mely a nemzetközi életben is nagy tekintélynek és megbecsülésnek örvend. Az agrárválság és gazdavédelem ellenére, melyben tevékeny része van, saját erejéből fedezte veszteségeit s ma erősebb, mint 10-12 év előtt. Nem állami, hanem szövetkezeti intézmény, mely autonómiával bír. A jegybankkal együtt ki van véve a Közérdekeltségek Felügyelő Hatósága alól, de a törvény szerint elnökét az államfő nevezi ki (egyetlen pénzügyintézet e tekintetben), míg a pénzügyminiszter két igazgatósági tagot, a földművelésügyi miniszter pedig egy alelnököt nevez ki vezetőségébe, amely 12 tagú igazgatóságból és 5 tagú felügyelőbizottságból áll. Egyik alelnökét s az igazgatóság és felügyelőbizottság tagjait a közgyűlés választja, melynek a szövetkezetek és az üzletreszes tagok a részesei, köztük az állam is. A vezérigazgatót az igazgatóság választja. A törvény szerint a pénzügyminiszter kormánybiztost delegál az intézethez, aki az alapszabály és törvényellenes határozatok ellen vétót emelhet.

A magyarlakta felvidéki részek és a Kárpátalja visszacsatolásával köteléki hitelszövetkezeteinek száma 1.400-ra rúg, melyeknek közel 60,000.000 pengő saját tőkéje és 90,000.000 pengő betétje van. A szövetkező családok száma a 600.000-t is meghaladja.

A Hangya-központ tízmillió saját tőkéjével rendelkezik s ennek majd fele a köteléki szövetkezeteké, a többi pedig az OKH jegyzése. Bár ezidőszent a Közérdekeltségek Felügyelő Hatóságának ellenőrzése alatt működik, még az OKH-nál is nagyobb autonómiával bír. Igazgatóságát a közgyűlés választja, melyben a szavazatok 90%-a a tagszövetkezeteké. Az igazgatóság választja az elnököt és a vezérigazgatót s jelöli ki a végrehajtóbizottságot. A Hangyának saját nagyszabású székházán kívül a fővárosban impozáns áruraktárai vannak, amelyekben azok az áruk tárolnak, melyeket nem a gyárakból szállítanak a falusi szövetkezeteknek. Már a háború alatt alakította a Hangya

Ipar Rt.-t, mely számos ipari üzemet létesített, hogy a szövetkezeteket minél közvetlenebbül láthassa el áruval. Ilyen üzemek: az ecetgyár, a rum-, likőr- és szeszgyár, a szappangyár, a vegyészeti gyár, a fémárugyár, a kefégyár, a seprőgyár, a kosárgyár, a nyomdafestékgyár, a konzervüzem, a mustárgyár, a ládagyár és a budafoki borpince.

Külön kell megemlékezni arról, hogy a falusi nép értékesítésének megszervezése érdekében a Hangya-központ értékesítő osztályait külön szövetkezetek formájában alakította át, melyeknek az értékesítő akcióba bekapcsolódó szövetkezetek és gazdák a tagjai.

A Hangya értékesítő tevékenységének legnagyobb részét a ló-, szarvasmarha- és sertésforgalom terén fejtí ki, amelyet fokoz a kisgazdák részére nyújtott hizlalási lehetőségekkel is.

Hangyának külföldön is jó híre s különösen a világszövetkezeti mozgalomban elsőrangú neve van. Ezidőszerint a trianoni területen 1.489 községi szövetkezete van. Negyven éve alakult gróf Károlyi Sándor elnöklete alatt s a század elején egyesült vele a Keresztény Szövetkezetek Központja is. Több mint 1.000 tisztviselő és több ezer munkás dolgozik a központ telepein, de vidéken is vannak telepei és elosztó raktárai. Évek óta kitűnő üzleti eredménnyel dolgozik a falusi szövetkezetek áruellátása terén, melyet gyarapít a pár éve megindult értékesítő akció is.

A harmadik agrár szövetkezeti központnak, az „Országos Magyar Tej szövetkezeti Központ”-nak (OMTK) keletkezéséről, sőt tevékenységéről is már előbb megemlékeztünk. Közel ötmilliós saját tőkéből 3,900.000 pengő a földművelésügyi kormány jegyzése, amely aránytalanság az agrárszövetkezetek által eredetileg befizetett 6,000.000 koronás tőke inflációs devalvációja következtében állott elő. A Közérdekeltségek Felügyelő Hatósága ellenőrzése mellett szövetkezeti autonómiával rendelkezik s a közgyűlés választja igazgatóságát és felügyelőbizottságát. Alakításában a földművelésügyi minisztérium mellett az OKH-nak volt nagy része. A jövő programja, hogy a kormánytőke mellett a tej szövetkezetek és tejgazdaságok is minél nagyobb üzletrészejegyzésekkel csatlakozzanak is s így az állami üzletrésztöbbség átalakuljon szövetkezeti többséggé.

Az OMTK és a Községi Tej szövetkezetek között még nincs az a szoros üzleti kapcsolat, ami kívánatos lenne, aminek az oka a tej szövetkezeti törvény hiánya. A törvénytervezet már elkészült s mihelyt az törvénné válik, a tej szövetkezeti mozgalom is olyan szerves alapokon fog nyugodni, mint a hitelszövetkezeti szervezet.

A tej szövetkezeti központ a maga 900 községi tejszövetkezetével ma már az ország legnagyobb tej értékesítő és tejfeldolgozó vállalata, melynek az angol, német, svájci, olasz és francia piacokon is elsőrangú neve van. Budapesti telepe világszerte kitűnik a maga modern és mintaszerű berendezésével. Vajtermelésünk terén nemcsak a hazai piacon, de az export terén is a nagyobbik felét képviseli az egész termelésnek. A fővárosban közel 200 elárúsító fiókja s a vidéken 14 modern vajfeldolgozó telepe van. Sajtüzeme és juhtúró-feldolgozó üzeme méreteivel és minőségi eredményeivel egyedülálló az országban.

A fogyasztási tejen és a tejszínen kívül tojást is vesz át szövetkezeteitől. Rendkívül sok közérdekű feladatot végez (mint pl. tej szövetkezetek szervezése, ellenőrzése, hitelezése), amitől a magánvállalatok mentesek. Mindazáltal pénzügyileg is kielégítő eredménnyel dolgozik. Összekötötést tart fenn szarvasmarhatenyésztő egyesületekkel s a Tejtermelők Országos Egyesületével is, a mellett hogy a földművelésügyi minisztériumnak rendelkezésére áll a tejgazdasági akció lebonyolításában is.

Az agrárszövetkezeti központok s rajtuk keresztül az összes falusi szövetkezetek érdekképviselője a „Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége”, melyet gróf Károlyi Sándor kezdeményezett még 1905-ben s melyhez az összes többi hazai szövetkezeti intézmények is csatlakoztak. Ez a szövetkezeti érdekképviselő – a szövetkezeti TÉBE – az OKH székházában működik.

A szövetkezetek eredményei. A szövetkezetek erkölcsi és szociális eredményeit alig lehet lemérni. Mégis következtetni lehet ezekre is azon adatokból, amelyek a szövetkezetek gazdasági, illetve pénzügyi eredményeit tüntetik föl.

A hitelszövetkezetek száma az OKH kötelékében – a bécsi Ítélet előtt – 1016 volt, melyeknek működése 3000 községre (tehát a falvak 90%-ára) terjed ki. A szövetkezetekben tömörült családok száma 450.000 (azaz 2,250.000 lélek). A hitelszövetkezetek és az OKH együttes saját tőkéje – üzletrésztőke és tartaléktőke – közel 70,000.000 pengő. Megközelíti a legnagyobb bankjaink részvénytőkéjét. A községi hitelszövetkezetek takarékbetétállománya 45,000.000 pengő. Az OKH és a hitelszövetkezetek együtt közel 300,000.000 pengő hitellel támogatják főleg a falu népét.

Mindezekhez járul a visszacsatolt területtel 374 hitelszövetkezet, úgy, hogy az OKH hitelszövetkezeteinek száma ezévben 1400-ra nő. A háború előtt 2400, Trianon után 800 volt. A többséget már visszanyertük.

A Hangya szövetkezeti központ 1489 szövetkezettel látja el jobbára a falvakat s a visszacsatolt területek szövetkezeteivel együtt 1850-re nő szövetkezeteinek száma. Trianon után az elszakított Felvidéken a Hangya szövetkezetek a magyar vidéken tovább folytatták működésüket a Galántán alakult Hanza központ kötelékében. Felemelő példája és bizonyítéka ez a Hanza szövetkezeti mozgalom, mennyire alkalmas a szövetkezeti eszme a nemzeti szolidaritás ápolására az idegen elnyomás alatt is. Más irányban látjuk ezt a magyar hitelszövetkezetek munkájának továbbfolytatásaként is. A Hangya szövetkezeti központ, mely pár éve még 50-70 millió forgalmat ért el, a legutóbbi évben már 134,000.000 pengő rekordforgalmat mutatott fel. Ebből 98,000.000 pengő a fogyasztási árúelosztásra (háztartási és gazdasági cikkek beszerzése), 36,000.000 pengő pedig a falusi gazdaközönség állatainak és terményeinek értékesítésére esik. A Hangya fogyasztási és értékesítő szövetkezetekben tömörült családok száma meghaladja már a hatszáz-ezret (3,000.000 lelket), míg a szövetkezetek évi összforgalma 140,000.000 pengőt ért el. A Hangya szövetkezetek üzletrész- és tartaléktőkéi 17,000.000 pengő körül járnak, míg vásárlási visszatérítésként legutóbb 625.000 pengőt adtak tagjaiknak. A Hangya és szövetkezetei az évek folyamán száz és száz kitűnő magyar keresztény kereskedőt neveltek, akik szaktudással és becsülettel állják meg a helyüket az üzleti életben.

A tej szövetkezetek hálózata nagyobb a trianoni területen, mint volt az ezeréves országban. Az Országos Magyar Tej szövetkezeti Központ 900-nál több falusi tejszövetkezettel és 14 vidéki vaj feldolgozó és sajt készítő teleppel dolgozik. A Központ és szövetkezetei legutóbb már 150,000.000 liter tejet vettek át a gazdáktól közel 20,000.000 pengő értékben. A falusi tej szövetkezetekben közel 4,000.000 pengő beruházás van olyan tej csarnokokban és felszerelésben, amely világviszonylatban is megüti a mértéket. Az előző évben 503 vágón vajat tudtunk már exportálni és ebből legtöbbet Angliába és Németországba és ennek a 60%-át a Tej szövetkezeti Központ bonyolította le, mely Brüsszel, London és Párizs nemzetközi fórumaitól egymás után kapja az elismerő leveleket, hogy a magyar szövetkezeti vaj az újzélandi és finnországi vajjal sikeresen versenyzik s a dán sózatlan vajat felülmúlja azzal, hogy sózatlanul tovább áll el, mint a dán

vaj. A visszacsatolt Kisalföld tej értékesítése a cseh uralom alatt nem volt megszervezve. Tej szövetkezeti Központunk a folyamatban lévő tej szövetkezeti szervezkedéssel hatásosan javítja a visszatért magyar gazdaközönség gazdasági helyzetét.

A szövetkezetek és a közigazgatás. Kevés ország közigazgatása dicsekedhetik azzal, amivel a miénk, hogy épp a szövetkezeti eszme felkarolásával tanúsított kellő szociális érzéket már olyan időkben, amikor a szociálpolitika még nem volt kiegészítő része a közigazgatási feladatoknak. Különlegesen a vármegyei közigazgatásról kell elismeréssel szólni, mint amely bölcsőjét ringatta voltaképp az agrárszövetkezeti életnek. Az ország első vármegyéjét illeti a babér, hogy megalakulhatott az első magyar szövetkezeti központ, a Pestmegyei Hitelszövetkezet formájában ezelőtt 50 esztendővel. Első vármegyénk kiváló alispánja, Földvály Mihály tett javaslatot a vármegyei központi központ megalkotására, amely 80.000.- koronás üzletrészjegyzéssel tegye lehetővé a falvakban aklakult hitelszövetkezetek felkarolására hivatott megyei hitelszövetkezeti központ megalkotását. Ugyancsak e megyeházában lett elnöke a Vármegyei Gazdasági Egyesületnek gróf Károlyi Sándor, aki a megyei egyesületben buzdította a maga példájával üzletrészjegyzéssel a magyar földesurakat. A vármegye birtokosai lettek vezetői gróf Károlyi Sándorral és Hajós Józseffel az élükön az első szövetkezeti központnak, melyből később az Országos Központi Hitelszövetkezet lett. Pest-vármegye példáját követték a többi vármegyék, úgyhogy történelmi tény, miszerint az ősi alkotmány védelmét oly példásan ellátó patinás vármegye tettekkkel igazolta, hogy modern szociális gazdasági érzékkel rendelkezik s az önszegély alapján életrehívott szövetkezeti mozgalomban a cselekvő agrár-szociálpolitikát kitűnően össze tudta egyeztetni történelmi hagyományával.”val,

A vármegyék után a törvényhozás és a kormány is megértéssel kezdtek dolgozni a hitelszövetkezeti ügyben, noha a kormányzati politika iránya szabadelvű volt. A parlamentben gróf Károlyi Sándor, gróf Apponyi Albert, gróf Tisza István, Ugrón Gábor és gróf Zichy János és mások is pártkülönbség nélkül siettek a szövetkezeti ügy támogatására, melynek eredménye lett az OKH megalakulása, az állami, társadalmi erők bevonásával. Már a liberális éra alatt jelentékeny összegű kamatmentes és egészen alacsony kamatozású állandó betétekkel támogatta a pénzügyi igazgatás a hitelszövetkezetek központját. Az italmérési kártérítésről szóló 1880: XXXVI. törvénycikk utasította a kormányt, hogy a törvényhozás elé terjesztendő javaslattal állapítsa meg a módozatokat, amelyek mellett a községek a kártalanítási összegek erejéig nekik jutó kötvényeket a községi hitelszövetkezetek alaptőkéjére fordíthatják.

A legfőbb közigazgatásnak változatlan szociális érzékét bizonyítja az is, hogy a belügyminiszter a háború előtt évente, azóta hosszabb időközökben felhívja a vármegyék figyelmét arra, hogy megyei és árvászeki közpénzek nemcsak a bankoknál és részvénytársaságoknál, hanem az OKH-nál és annak tagszövetkezeteinél is elhelyezhetők gyümölcsözőtetés végett. A tényleges helyzet, sajnos, e tekintetben kedvezőtlen fordulatot vett. Míg a háború előtt a vármegyei törvényhatóságok jelentékeny betéteket helyeztek el a hitelszövetkezetek központjánál, a legutóbbi adatgyűjtés szerint a 16,000.000 pengőre rugó vármegyei pénzekből 1,000,000 pengő sincs elhelyezve az OKH-nál és hitelszövetkezeteinél, hanem majdnem az egész tőke részvénytársaságok rendelkezésére van bízva. Noha az 1920: XXXVII. te. 15. §-a világosan megállapítja, hogy „állami, törvényhatósági és községi pénzeket, valamint gyámhatósági és egyéb közhatósági kezelésben álló pénzeket betétkönyvre vagy folyószámlára az OKH-nél és tagjainál is el lehet helyezni. Pest, Veszprém és Sopron vármegye és újabban Bács-Bodrog vármegye

kivétel e tekintetben, mert a hagyományos megyei szellemet fenntartva támogatják a falusi hitelszövetkezeti mozgalmat a központban elhelyezett betétekkel is. Ezzel szemben más törvényhatóságokban az a kifogás hangzik el, hogy az OKH nem ajánl akkora kamatot, mint a bankok vidéki fiókjai. A valóság az, hogy az OKH a kormány rendelete alapján működő Hitelügyi Tanács által megengedett legmagasabb betéti kamatot megadja. Az igaz., hogy az OKH-nak a vidéki városokban fiókjai nincsenek, de ezzel szemben áll az a körülmény, hogy minden vármegye területén majdnem az összes falvak be vannak hálózva hitelszövetkezetekkel, amelyek a vármegye falusi polgárságát méltányosan látják el hitellel. Nem áll tehát az, hogy az OKH nem helybeli intézet, mert az OKH minden vármegyében otthon van falusi hitelszövetkezeti hálózata révén. Kétségtelen a leghelyesebb, ha a törvényhatóságok a hitelszövetkezeti központnak juttatják közpénzeiknek arányos részét gyümölcsötetésre, míg a községek a falusi hitelszövetkezeteket támogatják vele. Ennek az a magyarázata, hogy a központ úgyis csak a hitelszövetkezeteket táplálja hitellel. Ha a megyei betét felmondásra kerül, a központ haladéktalanul rendelkezésre bocsájta a legnagyobb összegeket is. Nagyobb községi hitelszövetkezeteknél elhelyezendő betétekre a központ garanciáját egyes helyeken megkívánják. Ugyanakkor nem kívánnak garanciát a Pénzügyi Központtól a kötelekbe tartozó pénzügyintézeteknél elhelyezendő betétekért, holott a helyzet az, hogy az OKH kötelekbe tartozó hitelszövetkezeteknél a takarékbetéteknek még egy fillére sem veszett el, mert a központ, ha nem is vállalt elvből szavatosságot, mert erre szükség sem volt, a hitelszövetkezetek takarékbetéteikért a takarékbetétek visszafizetéséről még a legvégső esetben is gondoskodott.

A járási és községi közigazgatás évtizedek óta hagyományosan támogatja a szövetkezeti mozgalom minden ágát a falvakban. A lelkészek és tanítók mellett már az első években is, de különösen a háború óta a járási főszolgabírák és községi jegyzők érdemes közérdekű és önzetlen munkát fejtenek ki a szövetkezetek élén. Voltakép a szociális közigazgatás kiegészítő része a szövetkezeti munka s így érthető, a kormány és a törvényhozás azon álláspontja is, hogy amikor eltanácsolja a közigazgatási és köztisztviselőket a nyereszkes üzleti vállalkozásokban való részvételtől, ugyanakkor kivételt tesz a közérdekű falusi szövetkezetek javára, amennyiben a szakminiszter minden esetben megengedi, hogy az OKH, a Hangya és OMTK falusi szövetkezeteinek igazgatásában a községi és közigazgatási tisztviselők részt vegyenek. Bármilyen sok gond hárul is a modern közigazgatás hordozóinak vállára, a faluját szerető jegyző mindenütt ott van a községi szövetkezeti mozgalom élén, vagy legalább annak igazgatásában, mert az élet bebizonyította, hogy ezzel a gyakorlati szociális munkával egészen közel fér a gondjaira bizott polgárok szívéhez és sokkal jobban megkönnyíti a közigazgatási feladatok sima lebonyolítását, mintha megtorló intézkedésekkel iparkodik azoknak érvényt szerezni.

A községi alkalmazottak hitelszükségleteinek kielégítéséről szóló 1918: XXII. törvénycikk ugyan a Pénzügyi Központra korlátozza a közigazgatási tisztviselőknek nyújtható személyi kölcsönök engedélyezését s így a hitelszövetkezetek csak ingatlanfedezet melleit nyújthatnak nekik hitelek, ez a körülmény nem változtat azon a tényen hogy a magyar közigazgatás tényezői országsszerte helyes gyakorlati érzéket mutatnak a polgárokat korrekt úton nevelő szövetkezeti mozgalom iránt. Ez a körülmény is erősebben kidomborítja az önzetlenségüket, melyet bőven megjutalmaz népük ragaszkodása és az az érzés, hogy a szövetkezeti mozgalomban tömörült falusi nép megerősítése az ország jövőjét alapozza meg.

Ne felejtjük el, hogy a szövetkezés eszméjét minden idők legnagyobb magyar apostola, gróf Széchenyi István vetette fel hazánkban és annak gyakorlati megvalósítását az agrármozgalom halhatatlan vezére,, gróf Károlyi Sándor írta zászlajára. A kálváriás magyar nemzet védelmére,, a nemes értelemben vett fajvédelemre tehetünk és kell is tennünk negatív lépéseket, de magyar fajtánkat, nemzetünket sokkal biztosabban és hatásosabban erősíti meg az a cselekvő fajvédelem, amelynek éppen falvainkban leghatalmasabb és egyre izmosodó pillére a világszerte elismert magyar szövetkezeti rendszer. A falusi szövetkezetek élén 50.000 főnyi vezérkar van, amely közel 4,000.000 lelket vezet a gazdasági és erkölcsi haladás útján. Ezen vezérkar a magyar állam legmegbízhatóbb fenntartó rétege s ezután megy ez a tábor, mely a háborúban csodálatos hősiességgel védte hazáját, melyen a vörös uralom szennyes hullámai megtörtek s melyre a magyar Szent Korona számíthat, ha a közeli vagy távoli jövőben belső vagy külső ellenség fenyegeti összeomlással a polgári és társadalmi államrendet.

Ma sokan hordozzák szájukon a keresztény gazdasági életet, ne felejtjük el, hogy a szövetkezeti mozgalom a legtisztább keresztény gazdasági élet, mely pozitív cselekedetekkel váltja valóra azt az ideált, melyért a trianoni határokon belül és túl ebben a táborban folyik a legalkotóbb munka: a magyar feltámadásért.

Az Alföld szociális problémái

ELŐADTA VITÉZ BONCZOS MIKLÓS

Sok szociális problémája van a világnak, országunknak és népünknek. Az eddigi előadások e problémákat fejtegetve, az égető kérdéseket alaposan megvilágították.

Nekem jutott a megtisztelő feladat, hogy hazánk égető kérdései közül a magyar Alföld szociális problémáira vessek némi világot. Tény, hogy az Alföldnek sajátos szociális problémái vannak, amelyeken felül természetesen az Alföldet és népét azok a töméntelen szociális problémák is égetik, amelyek az egész magyar nép bajai.

Vannak, akik az Alföld szociális problémáját némely hiányban vagy visszasságban látják. Vannak, akik az Alföld szociális problémáját egyes egyedül a földbirtok helytelen megosztásában látják. Vannak, akik e problémát tökéletes úthálózat megépítésével akarják megoldani. Van, aki az öntözésben és van más, aki a népbetegségek leküzdésében és megelőzésében véli felfedezni és orvosolni az alföldi nép szociális bajait.

Mindebben van némi igazság, azonban helyesen csak úgy tudjuk meglátni az Alföld problémáit, ha a bajok gyökereit igyekszünk összemarkolni s e réven a sajátos problémák összességét fogjuk össze. Azután szerves képet próbálunk rajzolni azokról a bajokról és megoldandó feladatokról, amelyektől az Alföld földműves népének sorsa, jövője és jobbléte függ.

Egyszerű beszélgetés keretében óhajtom elmondani, hogy én, mint alföldi ember, gyakorlati szemmel hogyan látom és érzékelem az alföldi nép szociális helyzetét és problémáit.

Annyival inkább választom a beszélgetés közvetlen formáját, mert a problémák nagyrésze előttem alapos és szakszerű előadás tárgya volt. Az ismétlés felesleges munka volna.

Beszélgetésemnek súlypontját arra helyezem, hogy az egyes összefüggő és egymásba kapcsolódó problémák közül melyek azok, amelyek határozottan, sajátosan befolyásolják az Alföld népének életét, amelyekkel meg kell küzdenünk, ha ennek a népnek a felemelkedésére súlyt helyezünk és jövőjére a nemzet megújítása szempontjából építeni akarunk.

Beszéljük meg tehát, melyek ezek a problémák, mi keletkezésük oka, meg tudjuk-e azokat oldani, ha igen, milyen eszközökkel? Megoldás esetében sikeresen szolgálom-e vele ennek a magyar alföldi fajnak érdekeit és szolgálom-e vele egyetemes nemzeti célokat.

Meglátásom szerint három problémát tudnék megjelölni, amelyek az Alföld népét érdeklik és amelyeknek megoldásával az alföldi földműves nép bajait orvosolni lehet.

I. Az első az alföldi parasztságnak, az alföldi kisbirtokos és kigazda osztálynak a megerősítése. A parasztság elnevezés alatt tisztos megjelölést értek, tehát nem leki-csinyló értelmet tulajdonítok ennek a kifejezésnek, hiszen a magyar parasztság a nemzet

legjobb és legértékesebb része és ezenkívül illeme, modora és viselkedése rendszerint sokkal különb és tisztességtudóbb, mint azoké, akik ezt a kifejezést általában sértő éllel szokták alkalmazni.

Úgy hiszem, hogy ez a réteg ma sem találja meg szorgalmas munkájának kellő gyümölcsét. Termelési költségei még mindig nincsenek arányban az árszinttel, csak tengődik, éppen csak megél. Az utóbbi két esztendőben ugyan valamivel jobb az életlehetősége, azonban még így is legfeljebb saját szükségleteit tudja kielégíteni. Nem tud előrejutni, gyarapodni, tartalékot gyűjteni, úgy, hogy rossz esztendő vagy elemi csapás ismét visszavetheti abba az állapotba, amelyben az előző 7 esztendő alatt sínylődött, amikor csaknem ráfizetéssel termelt és saját tőkét, földjét apasztotta.

Minden államnak legbiztosabb alapja és pillére a megelégedett, szorgalmas munkájának gyümölcsét megtaláló parasztság. A földnek és hazai rögnek szereteténél fogva ez a réteg nyújtja a nemzet szempontjából a legnagyobb védelmet, feltéve, ha emberhez méltó, tisztességes megélhetése biztosítva van. Magyarországon tökeképződésről csak akkor lehet beszélni, ha ezek a gazdarétegek vagyonosodnak, tollasodnak és az ország tökeerejének emelkedése éppen jószágállományának gyarapodásában mutatkozik meg.

II. A második probléma szerintem a földnélküli szegények, a mezőgazdasági napszámosok, földmunkások és kubikosok aránytalanul nagy száma, ezenfelül néprétegnek túlságosan alacsony életszínvonala, az emberi méltóságot megszegyenyítő életszintje. Tény, hogy ez a népréteg, fajtánknak egyik legértékesebb és vérben leggazdagabb része fizikai, testi és erkölcsi elsatnyulás útján van. Nemcsak az a probléma, hogy ez a sok erő és érték kihasználatlan, hanem az is, hogy az ebben a rétegben rejlő népi, faji, természetes őserő kihasználatlanul veszendőbe megy, csak úgy, mint oly természeti kincs, mint az olaj, petróleum, amelyik felhasználatlanul a semmiségbe vész.

III. A harmadik problémát abban látom, hogy a mezőgazdasági proletár földmunkás népességnek nincs meg a társadalmi feljebbjutási lehetősége és így a mezőgazdasági munkásságból a kiscgazda rétegbe, vagy a földnélküli napszámosból a kisbirtokos osztályba emelkedés lehetősége nincsen meg. A kiscgazdaosztály ekként nem szélesedik, ami pedig kívánatos volna, a mezőgazdasági munkások s proletárok száma nem csökken, hanem növekszik.

A társadalmi kúp alapja túlszéles, nem tudja az alsóbb rétegeket összébb-, szűkebbre nyomni és a társadalmi kúp felső részét kiszélesíteni. Ebben a lehetetlenségben rejtőzik a népi osztályoknak fáradsága, levertsége és kilátástalan reménytelensége. Hány ezer és ezer kis paraszt, munkás és proletár-érték és nem egy lángész vész így el a semmiségbe anélkül, hogy a benne meglévő erkölcsi és szellemi értéket a közösség javára fordíthatná.

Vizsgáljuk meg már most, miért keletkeztek ezek a problémák.

1. Miért nem vagyonosodik és gyarapodik a gazdatársadalom,
2. miért aránytalanul sok a mezőgazdasági munkás és földmunkás, miért túlságosan alacsony ezeknek az életszínvonala,
3. miért nincs meg a társadalmi felemelkedés lehetősége.

Vizsgáljuk ennek okait, hol van a bajok gyökere, melyek a segítség eszközei. Nézzünk szemben ezekkel az igazságokkal. Vegyük egyenként:

1. Az önálló földbirtokos egzisztenciáknak megerősítése és gyarapodása útjában állanak bizonyos körülmények, amelyek részben csak az alföldi gazdákat sújtják, részben általános gazdabajok és panaszok, tehát minden gazda sorsát befolyásolják. Az alföldi

parasztságnak sorsa nehezebb és mostohább, mint a dunántúli agrárlakosság sorsa; nyilvánvalóan nehezebb életkörülmények között él. Erről a nehezebb sorsról jórészt senki sem tehet, de nem felelősek az elmúlt idők kormányai sem, legfeljebb a régi világ körülményeinek alakulása okozta ezt a visszaesést.

Az alföldi gazdák keresztye és boldogulásuknak legfőbb akadályai *a)* a klíma, *b)* a tanya-kérdés, *c)* a vasúti fuvardíj és *d)* a kataszteri tiszta jövedelem.

a) A föld szélsőséges klímája, az évi csapadékmennyiség elégtelensége és annak rossz eloszlása hátrányosan befolyásolja a termelést és annak biztonságát csaknem kizárja. Júliustól októberig, tehát az értékesebb kapás- és ipari növények fejlődésének legfontosabb időpontjában a csapadékmennyiség nem kielégítő. Ezen változtatni semmiféle kormányzatnak nincs módjában. Két orvosszere volna ennek a hátrálynak. Az egyik az öntözés olyképen, hogy az ármentesítő társulatok által befejezett ármentesítő csatorna-hálózatoknak öntözőtársulatokká való átalakítását és az egész Tisza-medencének az öntözés által való termékenyvé tételét kellene megkísérelni. A kormány tesz is ilyen irányú lépéseket. Nyilvánvaló azonban, hogy belátható ideig tökeszegénység és külföldi töke hiányában még gondolni sem lehet, arra, hogy ez intézményesen meggyógyítaná e természeti hátrányosságot. Másik védekezés volna a csapadékhiány ellen az Alföld fokozatos és gyors erdősítése, amely esetben javulna a nyári csapadékmennyiség elégtelensége. E célból nagyobb arányú, költségesebb alföldi erdősítési programot kellene beiktatni, amely tevékenységnek klimatikus hatása így is csak évszázadok múlva érvényesülne.

b) A második ok a tanya-kérdés. A tanya-rendszer kulturális, népegészségügyi, gazdasági, termelési, közigazgatási szempontból hátrányos az egyénre és a közösségre nézve egyaránt. Ennek a rendszernek talán csak hátrányai vannak, előnyök nélkül. Sajnos, ezen a tényen sem lehet változtatni, csak a legkézzelfoghatóbb hátrányokat lehet itt-ott kiküszöbölni. A török hódoltság nagy pusztításai idején a kisközségek népe nagyobb városokba és központokba menekült, ahol letelepedett. Ez a magyarázata annak, hogy 20-60 km-re fekvő, 20-60.000 lakosig terjedő és 20-tól 60-100.000 kat. hold határral rendelkező alföldi városok és nagyközségek keletkeztek, amely gócpontok között százezerszámra él a tanya népe lehetetlen életkörülmények között. Novembertől áprilisig a tanya népet a járhatatlan utak csaknem elvágják a világtól. Közigazgatási emberek előtt nem szükséges esetelni, mit jelent ebben a tanyavilágban az iskolázás, a község egészségügye, az orvos, a baba, a patika, a közigazgatás, a temetés, a járatlevél kiállítása. Ez az elrendeződés megnehezíti a tanyavilág népének életét és sorsát a faluval szemben, ahol a tanyai lakosság a közigazgatáson és a törvénykezésen felül a község egészségügyének, állategészségügyének és a kultúrának minden eszközét ingyen vagy olcsón megkapja. Bizonyos, hogy már az elmúlt két évtized alatt jelentős kormányzati intézkedések történtek, hogy ez a hátrányos helyzet valamilyen módon orvosoltassék. A közoktatás terén igen sok történt a tanyai iskolák szaporítása útján gróf Klebelsberg Kunó alatt. A kis tanyai gyerekek még mindig páratlan fizikai teljesítmény előtt állanak minden télen az iskolai kötelezettség teljesítése következtében. Tanyaközpontok létesítése, közigazgatási kirendeltségek felállítása, az egész közigazgatási szolgálat megszervezése már így is enyhítette a tanya népének fájdalmát, de ezen a téren még mindig rengeteg volna a tennivaló. Ilyen a makadám utaknak építése a városokból kiindulva és oda centrumban összefutva, ezeknek dülőutakkal való összekötése és a tanyaközpontoknak további fokozatos felállítása oly-

képen, hogy a lakosság iskolához, orvoshoz, bábához, patikához, állatorvoshoz és közgazgatási kirendeltséghez jusson 5-6 km távolságban.

c) A harmadik ok a vasúti fuvardíj drágasága. A mezőgazdasági kivitel tekintetében az Alföld távol esik a nyugati határtól és ezért az alföldi termények árszínvonalja alacsony. Ezen segíteni lehet olyformán, hogy a Tiszántúlról és általában az Alföldről nyugat felé kivitt mezőgazdasági áruk fuvardíját a Duna vonaláig jelentékenyebben, legalább a vasúti önköltség határáig mérsékelnék.

d) Végül negyedik ok az alföldi mezőgazdasági ingatlanok kataszteri tiszta jövedelmek annakidején történt sérelmes és aránytalanul magas megállapítása, amelyeket feltétlenül helyesbiteni kellene, amihez viszont hosszabb idő szükséges.

Ezek azok az okok, amelyek mellett az alföldi földműves és a tiszavidéki gazda sokkal rosszabb körülmények között kénytelen dolgozni, mint a dunántúli vagy a felvidéki és hogy ugyanolyan szorgalommal teljesített munkateljesítmény mellett soványabb a megélhetése, mint amazoknak. Ezek a körülmények az alföldi agrár-lakosság életszintjét befolyásolják, nemcsak a kisbirtokos., de a mezőgazdasági munkások, a hónapszámosok életkörülményeit is.

Vannak azután olyan körülmények, amelyek kifejezetten a birtokos osztálynak a szociális helyzetét befolyásolják, természetesen nem kizárólag az alföldi birtokos osztály helyzetét, hanem minden gazdának az élethelehetőségét.

Ezek az okok a következők: a) A termelési költség aránytalanul magas volta, b) a közteher aránytalansága és c) a hitelkérdés rendezetlensége.

a) A gazdák helyzetét főleg az befolyásolja, hogy az értékesítési árszint alacsony és az önköltség megnövekedett. A kisbirtokos osztály boldogulásának kulcsponja abban van, hogy a termelési költség leszállítsassék és az árszínvonal felemeltesék. A kormány nincs abban a helyzetben, hogy a nagyrészen a nemzetközi ár színvonalától függő mezőgazdasági termékek árát lényegesen felemelhesse, mint ahogy azt Németország és Franciaország megteheti és meg is teszi. Ezért a gazda főképpen az önköltségnek a leszállítását sürgeti, ha kell, erélyesebb beavatkozás útján is. A mezőgazdasági termelés előállítási költsége tulajdonképpen a következőkből adódik: munkabérek, közterhek, kamatterhek és a termeléshez szükséges iparcikkek árszínvonalja. Ezek közül a gazdának legfeljebb a munkabérekre van befolyása, ami sajnálatosan érvényesül azok alacsonyágában, a többi tételnek a meghatározása azonban kívül eső tényezőktől függ. Itt főleg a termeléshez szükséges iparcikkek árszínvonalának a fokozatos leszoritása fontos, így a szénnek, petróleumnak, nyersolajnak, benzinnak, vasnak, textil- és bőrárúknak, állat- és növényvédelmi szereknek, valamint a műtrágyának árát kell fokozatosan leszoritani úgy, hogy a termelési költségek csökkenjenek és a gazda a jelenlegi árszint mellett is szerény polgári haszonnal tudjon termelni.

b) A gazdatársadalmat adóztatják meg a legerősebben, a tényleges jövedelem teljes beszámításával. A közteherviselést általában meg kellene könnyíteni a kiscgazdák számára és az ebből előálló hiányt az erősebb vállakra kellene áthárítani. Ilyen lépések történtek is a kormányzat részéről.

Az elemi csapások kártételének megállapítása körül felmerülő jogos panaszokat nagyobb figyelemre kell méltatni. Nálunk általában jó az adómorál, megvan a fizetési készség a gazdatársadalomban. Az adómorált legjobban a túladóztatás rontja, veszélyezteti. Sokkal inkább hiányzik ez az adómorál a nagyjövedelmű ingó tőkéseknél.

akiknek módjukban van az adóhatóságok éberségét a valóságnak meg nem felelő vallo-másokkal kijátszani.

c) A kisgazdák forgótökével kapcsolatos hitelszükségletét a mainál szélesebb alapokra fektetett állami hitelszövetkezeti hálózatnak kellene kielégíteni. A mezőgazdasági termelés hasznával nem áll arányban a bankok és vidéki takarékpénztárak által szedett 7%-os kamat, mert a termelési haszon még 5-6%-ot sem bír el. Ez okból a hitelellátás csak altruisztikus alapon működő hitelszövetkezeti hálózat segítségével volna megoldható, amely a termelés hasznával arányban álló igen mérsékelt kamatlábal dolgoznék, úgyszólván a nyereség teljes kizárásával.

A bankok és a vidéki takarékpénztárak hitelellátási és működési tere a nagybirtok, a gyáripár, a kisipar és egyéb vállalkozások hitelszükségeiről való gondoskodás. Ezenkívül fontos volna nagyobb szabású értékesítési szövetkezet létesítése, különösen az erősen fokozódó alföldi gyümölcsstermelésre, továbbá baromfitermékek értékesítésére és kivitelére való tekintettel, úgy hogy az export-ár előnyében maguk a termelők is részesülhessenek.

Fontos, hogy a gazdaságot talpraállítsuk és megerősítsük, mert

a) támasza, alapja és pillére az államnak, ami államhűségű, tehát nemzetvédelmi szempontból nagyjelentőségű,

b) jövőjével összefügg a többi társadalmi osztály léte és a nemzet jövője,

c) csak ez esetben nyílik lehetősége az államnak arra, hogy beleavatkozzék a termelés irányításába, nemcsak azért, hogy a gazda többet, jobbat és olcsóbban termeljen, de oly módon is, hogy kisebb területen ugyanannyit termeljen, mint az egész területen, ami még fontosabb, hogy ugyanakkora területen úgy termeljen, hogy kétszer, háromszor annyi embert tudjon foglalkoztatni, mint amennyit eddig foglalkoztatott, a termelési haszon veszélyeztetése nélkül.

Az Alföld népének szociális kérdése ezek szerint 80%-ig termelési kérdés. És itt van a dolognak nyitja. A föld nem kizárólagos magántulajdonnak tekintendő, de bizonyos mértékben a közösségé, a nemzeté is. Az állam beleszólhat és bele is szól abba, hogy azt a földet megműveljék, jól műveljék, sőt ezen túlmenően kell, hogy irányítsa, esetleg korlátozza a termelést olyképen, hogy a gazda ugyanolyan haszon mellett is az egyszerű és kényelmes művelés helyett a sokoldalú és fáradságos termelésre kényszeríttessék, mert ezáltal több embernek tudunk e földön kenyeret, megélhetést biztosítani.

Emberfeleslegünknek nem lehet a jövőben kivándorlási lehetősége, itt legfeljebb a bekövetkezett vérvesztésünk visszaszívargásáról és visszavándorlásáról lehet beszélni.

2. Sok a mezőgazdasági proletár és földmunkás és alacsony az életszínvonaluk, mert

a) a tőkeszegény, erőtlenség és tartalékokkal nem rendelkező gazdaság nem tudja a mezőgazdasági emberfelesleget foglalkoztatni,

b) a nagy vízszabályozások és ármentesítési munkálatok befejeződtek, a külföld pedig a magyar földmunkászvállalkozások előtt a háború után lezárta a sorompókat, így a kubikosság munka nélkül maradt,

c) azért is észlelünk állandó munkásfelesleget és munkahiányt, mert a munkaközvetítés és a munkapiac szervezetlen.

Az életszínvonal pedig azért alacsony, mert

a) a mezőgazda a termelési költségből csak a munkabért tudja csökkenteni, természetesen élt is vele, hiszen az elmúlt hét szűk esztendő alatt erre rá is kényszerült.

b) semmiképpen sem hajlandó a termelési hasznot megosztani a munkással és a jobb gazdasági konjunktúra bekövetkezése után sem hajlandó olyan arányban emelni a munkabért, mint ahogyan az megokolt volna,

c) a mezőgazdasági munkás az önzésnek van kiszolgáltatva; nincs rendezve a munkaadó és munkás közti jogviszony vagy ha törvényes úton meg is történt a rendezés, nem hajtották végre. Ilyen a munkabérmegállapítás, a munkáslakás kérdése,

d) a jobbágyság felszabadult, de nem egy helyen rosszabb helyzetbe került mint a múltban, mert most is a gyenge szerződő fél, erős szerződő féllel áll szemben, egyenlőtlen feltételek mellett kötik meg a szerződést, viszont az óriási munkakinálat következtében úgy leverik a munka árát, hogy saját egzisztenciájukat ássák alá. Résztes szerződési visszasságok, répvállalkozó szerződési, rétkaszálási szerződési visszasságok stb.,

e) a kubikos földmunkás is ki van szolgáltatva a munkaadó munkabérmegállapításának, éppen a munkahiány következtében.

Hogyan rendezzük és orvosoljuk ezt a kérdést?

a) Megerősítem a gazdatársadalmat a fent előadott módon, irányítom a termelést, szükség esetén bizonyos gépek leállítására kötelezem, viszont több munkás felfogadására és foglalkoztatására teszem képessé.

b) A földmunkások foglalkoztatása érdekében nagyarányú közmunkák megindítása válik szükségessé, ami különben benne van az általános kormányzati programúiban. Ezenkívül gondoskodni kell arról, hogy megnyissák a külföldi kivándorlást korlátozó sorompókat, amely esetben kubikosainkat ismét kiküldhetjük külföldre. Nemzeti jövedelmünket szaporítjuk ezáltal, ezenkívül talpraállítjuk a lerongyolódott kubikososztályt.

c) Megszervezni a munkaközvetítést és a munkapiacot és

d) csökkenteni a mezőgazdasági munkások számát anélkül, hogy eltávolítanók őket a földről, amelynek részleges haszonélvezetébe, birtokába, tulajdonába juttatjuk.

Életszínvonaluk emelését és biztosítását olyképpen eszközölhetjük, hogy rendezzük a munkaadó és munkás közti jogviszonyt. A két szerződő fél közé ugyanis belép szabályozóképpen az államhatalom és a legfontosabb kéréseket: a munkaidőt, a munkabért, az elhelyezést, a felmondást, a bánásmódot szabályozza. Egyfelől a munkás érdekében, de másfelől a munkaadó érdekében is. Az utóbbi számára különösen a munkásfegyelmet és a termelés zavartalan biztonságát kell biztosítani. Csak ilyen szabályozás mellett tudom a jelenleg birtokban lévő, tehát állásban és munkában lévő mezőgazdasági munkásréteg életszínvonalát biztosítani addig, míg később saját erejéből talpraáll.

Miért fontos ennek a kérdésnek a rendezése, tehát az agrárproletárság számának csökkentése és életszínvonalának emelése? Azért, mert két-három millió embernek sorsa, élete, jövője nem lehet közömbös, mert nem lehetnek kitagadottjai a magyar életnek. Ennek az állapotnak fenntartása nemcsak rövidlátásra vall és nemcsak szégyenletes, de fajtánkkal szemben öngyilkos megatartás is, ezenkívül az állam biztonsága szempontjából messzemenő veszedelmeket rejt. Például évi 200-300 P összjövedelme van egy mezőgazdasági munkásnak, tehát négy családtag mellett napi 20 fillér, 6-8 családtag mellett napi 10 fillér a tiszta jövedelem, amelyben benne van egy családnak napi minden szükséglete, tehát ételme, ruházkodása, fűtése, világítása, gyógykezelése stb. Ilyen állapot mellett igazán nem lehet csodálkozni azon, hogy ilyen teljesen lerongyolódott és páriasorban élő ember nem érez lelki és erkölcsi kapcsolatot a közösséggel szemben, nem tudja felfogni, miért kell sürgősen fegyvert fogni a haza

és a nemzet érdekében. A sokat emlegetett szélsőség mellett nagyon helyes itt rámutatni arra a szélsőségre is, hogy míg az egyik oldalon a 100.000 holdas hitbizomány van, a másik oldalon ott áll a napi 10-20 filléres életszükséglettel tengődő mezőgazdasági szegényember. Olyan szélsőség ez, amely méltán izgat. Ez izgató elemet, mint minden izgatást, sürgősen, gyökeresen meg kell szüntetni, ha a közbiztonságot szem előtt akarjuk tartani.

Ezt az állapotot szeretettel, megértéssel, gondoskodással meg kell szüntetni, le kell hajolni a néphez, amely érezze, hogy törődnek vele, hogy ő is valaki e közösségben, ő is tagja a nemzetnek, hogy az érdekeit ebben a közösségben megvédik, hogy érdemes ebben a közösségben élni, érte dolgozni. A honvédelem szempontjából is fontos, hogy ennek a néprétegnek a felemelése mielőbb megtörténjék.

Egyetlen nemzet sem fogja helyét megállani a létért való küzdelemben és az esetleg bekövetkező harcokban, ha az államhatalom nem gondoskodik arról, hogy a népesség minden rétege számára tisztességes, emberi megélhetést biztosítsunk.

3. Ha emberré teszem a föld művelőjét, munkását, máris megteremttem az előfeltételt a felemelkedéshez. A jobb életkörülmények között ránevelődik arra, hogy később ennek haszonélvezője, birtokosa, tulajdonosa lehessen. Ezt a folyamatot azonban céltudatosan, intézményesen elő kell segíteni jól átgondolt földreformokkal, széleskörű telepítési törvénnyel.

Csak általánosságban hivatkozom arra, hogy a földreformot és telepítést számos szempont teszi szükségessé, nemcsak a mezőgazdasági munkásság túlnagy súlya és felemelkedésének biztosítása, de ennél jóval jelentősebb szempontok, elsősorban az elv, hogy akié a föld, azé az ország. Minél több megbízható, fajtánkbeli ember kezében legyen a föld, e nemzet testének egyik alkotó eleme, annál nagyobb biztonságban élünk, annál inkább vallhatjuk az országot a magunkénak. Mi már egyszer békében végzetesen megkértünk a földbirtokreform megkezdésével és végrehajtásával. Ezt a földreformot elvégezték helyettünk az utódállamok. Ez a végzetes hiba csaknem jóvátehetetlen. A háború után minden állam igen sokat tett ezen a téren. Talán a legtöbbet Olaszország és Németország. De magyaránú telepítést és földhözjuttatást vitt véghez az utódállamok közül Jugoszlávia, Románia és Csehszlovákia is, sőt az utóbbi időben Lengyelország is figyelemreméltó birtokpolitikát folytat. E téren igen nagy feladatok várnak reánk, mi sem odázhatjuk tovább ennek a kérdésnek megoldását éppen a fontos nemzeti szempontok érvényesítése miatt sem. Ha a földbirtokreform tető alá kerül és a telepítési törvény kiszélesül, az Alföldnek a fentemlített három nagy szociális problémája megoldást nyer, mert ezáltal

- a) szaporítom a nemzetfenntartó kisgazdaosztályhoz tartozók számát,
- b) csökkentem az agrárproletárság számát,
- c) megnyitom az útját az alsó osztályok emelkedési lehetőségeinek.

Nem ide tartozik, csak mellékesen térek ki rá, hogy a földreformnak ellenzői a célbavett törvényjavaslattal szemben, a leghatalmasabb érv gyanánt azt hozzák fel, hogy a nagybirtok minden körülmények között többet termel és több munkáskezet foglalkoztat, mint a kisbirtok. Ez azonban csak akkor igaz, ha a mezőgazdasági telepesek aránylag alacsony színvonalú gabonatermelésének esete forog fenn, ellenben értékesebb termékek előállítására, magasabb színvonalú intenzív állattenyésztésre, baromfi-tenyésztésre eseteiben ennek éppen az ellenkezője igaz. Megmutatja ezt a magasabb mezőgazdasági művelésű Dánia, Hollandia és Északfranciaország birtokeloszlása, ahol az

500 ha területű birtok igen nagy birtokszámba megy. Olyan egészségtelen birtokelosz-lás, mint amilyen a miénk, ma már Európában csak Angliában található, ahol viszont a mezőgazdaságnak az utóbbi évszázadban másodrendű szerep jutott.

A lényeg a földbirtokreform megoldásánál és a telepítésnél, hogy kit emeljünk fel és kinek juttassunk földet, tehát a hangsúly a helyes, a jó kiválasztáson van. Ha a munkás-felesleg csökkentése és felemelése a cél, úgy az a helyes, hogy annak adom a földet, aki

- a) fajtánkbeli és nagycsaládú,
- b) szereti a földet,
- c) érti művelését.
- d) Akiknek számát csökkenteni kell és
- e) akiknek módot kell adni a társadalmi felemelkedéshez.

Úgy gondolom, hogy ez a három probléma: a gazdatársadalom megerősítése, a mezőgazdasági és földmunkásság számának apasztása és életszínvonalának emelése, valamint ez utóbbi néposztály társadalmi és gazdasági emelkedésének lehetővé tétele felőleli és magába olvaszt minden egyéb szociális problémát, amelynek helyes, eredményes megoldásával alapjában tudjuk meggyógyítani az alföldi nép baját.

Van az Alföldnek számos egyéb szociális problémája is, de ezek a problémák mind ehhez a három kérdéshez kapcsolódnak. Ilyen a közegészségügy, a gyógyítás, megelőzés, az orvosi munka, amelyet a belügyi kormányzat keretében a közegészségügyi szolgálat oly mintaszerűen lát el, hogy a külföldön is elfogadhatnák. Ez a tevékenység is helyes, de az Alföld problémájának gyökeres megoldása csak akkor képzelhető el, ha gazdasági jólétbe helyezzük a népet és ha a túlvilági boldogság mellett a nép földi megelégedéséről gondoskodunk.

Lássuk, hogyan tudunk ezzel a három problémával megbirkózni, mi kell a megvalósításukhoz.

Kell hozzá szociális összetételű törvényhozás, mely megtalálja hozzá a fedezetet. Kell szociális gondoskodástól áthatott kormányzat, s szociális, modern közigazgatás.

Mindenekelőtt új szociális közszellemre van szükségünk, amely nyomást tud gyakorolni a törvényhozásra.

Mindenkinek meg kell érteni, hogy új magyar élet megteremtésének és megszerzésének az alapjait kell sürgősen lerakni. Gazdaságosabb, boldogabb és keresztényibb magyar élet megteremtésére kell vállalkozni. Két világnak a választóvonalán élünk, a régi és új világ választóvonalán. A régi világ visszavonulóban van. Két oldalról is támadják. Az egyik oldalról a teljes megsemmisítésére és pusztítására fenekednek, a másik oldalon megjavítására és megreformálására törekszenek. A harc kimenetele nem kétséges, az új világ győzni fog és szociálisabb elgondolás lesz úrrá a földön. A régi liberális, kapitalista világrend az individualizmuson épült fel; ez a világ csak bizonyos mértékig tudott építeni és alkotni, mert az egyéni önzés és kapzsiság az egyéni szabadságot semmisítette meg. Az a világ, amely ma is az arany tetején trónol és a nyereség kedvéért hajlandó arra az oldalra szerződni, amely az ő megsemmisítésére tör, nyilván elvesztette létalapját, valójában saját sírját ássa. Az új világban a közösség gondolata, a közös életszínvonal minden téren való javítása és a szabad életlehetőségek biztosítása nyomul előtérbe. Készítsük elő ezt az átalakulást nálunk simán, okosan és céltudatosan, de a múltból mentsünk át mindent, ami jó és értékálló. A bolsevizmus, amely bizonyos területen elpusztította a régi rendet, nem tudott helyébe jobbat adni és a tömegnek, a közösségnek az életszínvonalát nem tudta emelni.

Vannak sokan, akik nem látják azt a társadalmi és gazdasági átalakulást, amelyik a világ egyik sarkától a másikig valamilyen formában jelentkezik.

Vannak sokan, akik rosszalólag bírálják az általunk szükségesnek tartott új szociálpolitika gyakorlati megvalósítását és akik velünk szemben azt vallják, hogy mindez felesleges, mert hiszen békében sem volt erre szükség.

Ezek a rövidlátó bírálók elfelejtik azonban azt, hogy éppen békében veszítettük el a háborút és hogy sok évtizedes és évszázados hibáknak és muladékoknak a felsorakozása és felhalmozódása realizálódott csupán a vesztes háborúban.

Nagyon természetes, hogy amit évszázadokon keresztül veszítettünk el, azt nem is lehet máról holnapra egyszerre és maradék nélkül visszaszerezni és nem lehet a Duna-Tisza-völgyét és a Kárpátok medencéjét egyszerre tiszta magyar étellel megtölteni.

A magyar életben gyökeres megújulásnak kell bekövetkezni, a Duna-völgyéből új magyar életnek kell kiindulni szociális tartalommal, feszülő, expanzív, duzzadó erővel, gyarapodni, gazdagodni és sokasodni kell ennek a népnek, hogy ismét kiterjeszkedhesek és kirajzoshassék a végek felé.

Minél több hold földet visszavásárolni és minél több liter magyar vért termelni! Ez a mi jövő feladatunk.

Mi új próféták nem vagyunk. Idézzük Istenben boldogult nagynevű elődönmek, Vadnay Andornak, Csongrád vármegye oly korán elhunyt főispánjának következő szavait:

„A mai kor államférfiai előtt nyitva áll a halhatatlanság útja. Aki az Alföldnek a kisembereit a pusztulástól megmenti, a sik föld magyarságának természetes szaporodását a munka útján való megélhetése által lehetővé teszi, második megváltója lesz a nemzetnek. Akadjon fel minden egyéb fejlődés, bomoljon meg a pénzügyi egyensúly, itt a magyarság megmentéséről van szó. Adjátok meg eszközeit és lehetőségeit annak, hogy az Alföld négymilliós magyarsága, ez a csodás, erős faj, a magyar életrealitásából és szorgalmából megháromszorozódjék. Mint lucernában az arankafolt, úgy terjeszkedjék ki a határszélekig minden egyéb életet magunkba olvasztva; ezért a fényes, káprázatos jövőért nincs akkora áldozat, amely nagy volna.”

Mi igyekszünk ezt az áldozatot meghozni; ezt a fényes, káprázatos jövőt szeretném utódaink számára biztosítani.

A Felvidék szociális problémái

ELŐADTA SZILASSY BÉLA

A magyar Felvidék és a rutén Kárpátalja mintegy 20%-kal növelte Magyarország területét s 15%-kal az ország lakosságát. Országunk ezzel egyszerre a kisebb közép-hatalmak sorába lépett s az államvezetésnek e miatt hatalmas új feladatokkal kell megbirkóznia. E feladatok elsősorban gazdasági természetűek, mert egy gazdaságilag igen megviselt, kifosztott területet kell bekapcsolnunk a megnagyobbodott ország gazdasági vérkeringésébe olyan időben, amikor egy megfelelő erejű és ráadásul egészen új hadsereget kell felépíteni, azonkívül tőkeszegénységünk mellett a zsidótörvénnyel kapcsolatos gazdasági depresszióval is birkóznunk kell. Másik feladat a közigazgatás újjászervezése a visszacsatolt vidéken. A november 2-án visszacsatolt magyarlakta sávon ez már megtörtént a vármegyei rendszer kinevezések útján való visszaállításával. Kárpátalján azonban ehhez még egy újabb nehézség járul: a rutén önkormányzat megszervezése., ami egészen új közjogi berendezés az ezeréves magyar alkotmány keretében. E feladat azért is bonyolult, mert egyéb nemzetiségi kérdéssel is kapcsolódhatik. A harmadik nagy kérdéskomplexum, amelyet Magyarország a visszacsatolással örököl: a szociális kérdések tömkelege. És nézetem szerint ez a legmélyebbre nyúló örökségünk, ami a cseh állam csődtömegéből ránkmaradt. Mélyrenyúló, mert éppen a szociális berendezés tekintetében vannak a legnagyobb eltérések a csonkahazai és a visszatért területek közt, s ami a legfontosabb: a kisemberek, a bérmunkások, napszámosok és alkalmazottak éppen e különbözőséget érzik elsősorban. Mert tagadhatatlan tény, hogy a visszacsatolt területen több és szélesebb körű szociális berendezés és intézmény volt, mint a trianoni területen. Néhány szóval említenem kell a földkérdést. A visszacsatolt területen a földreformot végrehajtották a csehek. E földreform szociális tartalmát a Felvidék társadalma nem kívánja visszacsinálni, ellenkezőleg, jóvá akarja tenni a reform végrehajtása kapcsán elkövetett nemzetiségi igazságtalanságot, hogy maradéktalanul megvalósuljon a földreform szociális célja. Vagyis a teljes és végleges földreformhoz nem kell semmi más, mint a szociális szempontból jogosult magyar földigénylők kezébe juttatni a cseh, morva és szlovák telepesek, valamint a maradékbirtokosok földjét.

Mialatt a cseh földreform elsősorban nemzetpolitikai célt szolgált és csak mellékesen a szociális kiegyenlítést, a munkásokról szóló cseh törvényeket valóban komoly szociális szellem töltötte el. Ennek mélyebb magyarázatát a cseh nép társadalmi rétegződése adja. A felvidéki magyarság húsz éven át olyan népnek a hatalma és befolyása alatt állott, amely előzőleg elnyomatásban élt, s az elnyomatás évtizedei alatt politikáját nem a felső rétegekre, hanem a legalsó két osztályra, a munkásságra és a parasztságra

alapozta. Uralomrajutásakor éppen ezért a szociáldemokrata munkáspárt ragadta magához a vezetést és először egyedül, majd a paraszt jellegű agrárpárttal szövetségben egész sorát valósította meg a szociális törvényeknek. Itt is meg kell jegyezni mindjárt, hogy a cseh kisemberek politikai reprezentánsai a cseh nép hozzátartozói számára csinálták a demokráciát és szociális igazságosságot tartalmazó törvényeket, a demokratikus és szociális jogokból, a kenyérkeresetből kismimiztek lehetőleg mindenkit, aki nem volt cseh. Jellemző erre a cseh protekcionizmusra az az egy tény, hogy a szociáldemokrácia kezében lévő valamennyi szociális intézményt a cseh állam egész fennállása alatt kizárólag kormányrendelettel kinevezett emberek kormányozták, a betegsegélyző pénztáraktól a balesetbiztosítókon át egészen az általános nyugdíjbiztosítóig mindenütt a cseh szocialisták diktatúrája uralkodott. Magyar ember csak mutatóban volt a kinevezettek között. E sovén keretek között a szociális jogokból a magyarok csak a morzsákat élvezhették, annyit, amennyitől a csehek semmiféle mesterkedéssel el nem űthették őket. Például a betegsegélyzők a legtöbb fürdőhelyen a Tátrában és Pöstyénben fényes szanatóriumokat és üdülőhelyeket rendeztek be beteg és lábadozó tagjaik részére, de bizony oda magyar nem sok juthatott be, munkás se nagyon, hanem leginkább az igazgatók és főorvosok protekciós kegyencei. Ilyenformán a cseh sovinizmus a magyarok esetében igen kevésre zsugorította össze a papíron lévő szociális kedvezményeket, de még így is maradt bizonyos minimum, amit nem lehetett elsikkasztani. Ennek előrebocsátásával néhány szóval vázolnom kell e minimumot.

Csehszlovákiában minden harmadik ember nyugdíjjogosult, vagy biztosított volt – hangzott a szállóige és ebben igen sok volt az igaz. Az igaz az volt, hogy kevés olyan ország van Európában, amely kapitalista termelés mellett a munkások és alkalmazottak társadalombiztosítását olyan széles alapra helyezte volna, mint a csehek köztársasága. Mindenekelőtt a betegségi biztosítás, amely betegség, anyaság és haláleset alkalmával adott segílyt. A segíly a betegség tartamára ingyen orvosi kezelésben és ingyen orvosság kiutalásában állott a biztosított és családtagjai részére. A munkaképtelenség negyedik napjától a betege legfeljebb egy évig, az átlagos kereset kétharmadáig emelkedhető táppénzt kapott. A biztosított nő vagy a biztosított férfi neje anyaság esetén szülészeti és orvosi segílyt élvezett, a szülés előtt és után hat-hat hétig táppénzzel egyenlő összegű terhességi, illetve betegági segílyt s utána 12 hétig szoptatási segílyt kapott, amely a táppénz fele volt. Halál esetén az özvegynek az elhunyt biztosított átlagos bérének harmincszorosát kitevő temetkezési segílyt adtak. Kórházi kezelés esetén a család fél táppénzt kapott.

A balesetbiztosítás lényege az volt, hogy a sérült mezőgazdasági munkás legfeljebb 10 héten át fél munkaképtelenség esetén napi 5 korona táppénzt kapott. Ha a munkaképtelenség 60 napnál tovább tartott, akkor a sérült a 11. héttől kezdve évi 2.400 korona járadékot igényelhetett. Ha a baleset halálos volt, az elhunyt családja 3.000 korona végkielégítést kapott, a 14 éven aluli gyermekek ezenfelül még 500 koronát, de az egész összeg nem lehet több 5.000 koronánál. Az ipari balesetbiztosításnál szintén a munkaadók fizették a balesetbiztosítás költségeit az üzem veszélyessége és a bér arányában. Az orvosi gyógykezelésen, gyógyszeren, gyógyászati segédeszközökön kívül baleseti járadék, özvegyi és gyermek járadék is járt. Az özvegy az elhunyt bérének 20%-át kapta járadékul, ha pedig férjhez ment, 3 évi járadékot végkielégítésül. A 16 éven aluli árvák az elhunyt bérének 15 százalékát, az apátlan, anyátlan árvák 30 százalékát kapták. Az özvegy és gyermekei járadéka nem lehetett több a bér kétharmadánál.

Az öregségi, rokkantsági és haláleseti biztosítás kiterjedt minden 16-60 év közötti korú munkásra, aki munka-, vagy tanoncszerződés alapján állandó jellegű munkát vállalt, így az otthon dolgozó munkásokra is. A biztosítottakat öt bérosztályba sorozták. Járadéuk heti 2'60-8.40 korona. Járadék 100 heti járulékfizetés után igényelhető, s ez 550 korona évi törzösszegből áll, amelyhez fokozódó járadékrész járult. A 17 éven aluli gyermek után 10 százalék pótlék járt. Ha a járadék nem érte el az évi 7.000 koronát, akkor az állam 500 koronával egészítette ki. Öregségi járadékot a 65-ik életév után folyósítottak, ha az illető nem állt munkában. Az özvegynek is járt a 65-ik életévétől, vagy rokkantsága napjától, két 17 évnél fiatalabb gyermek eltartása esetén pedig azonnal fizették az öregségi járadékot. 100 járulékhét után a biztosított nő férjhezmenés esetén 400-600 koronás végkielégítést kapott.

A munkások öregségi, rokkantsági és haláleseti biztosításával párhuzamos a magánalkalmazottak kötelező nyugdíjbiztosítása. Ez a 3.000-42.000 korona évi fizetéssel bíró magánalkalmazottakra vonatkozott, akiket 11 fizetési osztályba soroztak. A havi járulék 12-250 koronáig terjedt, a nyugdíj alapösszege 3.600 korona volt évente s ehhez minden biztosított hónap után 2-50% pótlék járult. Rokkantsági nyugdíjra igénye volt a hivatásának folytatására képtelenné vált biztosítottak, aggkori nyugdíjra a 65-ik életévét betöltött tagnak. A női biztosított aggkori nyugdíja 60-ik életévétől kezdődött. Ugyancsak ez volt a korhatár az újságíróknál is. Náluk a fizetés 15%-a ment a nyugdíjalapra, a járulék felét a laptulajdonos, a másik felét az újságíró fizette s ennek megfelelően az újságírónyugdíj volt Csehszlovákiában a legmagasabb. A magánalkalmazottak nyugdíjrendszere a cseh polgárisultság és szociális gondoskodás legértékesebb intézménye.

Azonban a szociális intézkedések között a legnagyobb politikai visszhangot a munkanélküliség elleni biztosítás keltette. Ez nyújtotta a legtöbb agitációs alkalmat a marxistáknak és a legnagyobb hatalmi befolyást biztosította a szakszervezeteknek. Ezért minden párt igyekezett szakszervezetet létesíteni. A munkanélküli segílyt ugyanis a szakszervezetek folyósították a munkanélkül maradt tagoknak olyanformán, hogy a szakszervezeti illetmény kétszeresét az állam megtérítette a szakszervezeteknek. Ilyen segílyt az kaphatott, aki egy éven át fizette a szakszervezeti járulékot. A segílyt 14 hétig élvezhette. A segíly nagysága a tagság tartamától függött. A legkisebb heti összeg 21.60 korona volt. A feleségről vagy egy 65 évnél idősebb családtagról is gondoskodó tag 25.20 koronát, két vagy több családtagról gondoskodó munkanélküli pedig 28.80 koronát kapott.

Nagy vonásokban ez volt a cseh szociális biztosítási rendszer, ehhez járult még az ifjúságról való szociális gondoskodás járásonkint tagozódó állami intézménye. A nagy munkanélküliség hónapjaiban az állam a munkanélküli családok gyermekeit ingyen-tej-akcióval támogatta. Az első pillantásra a cseh szociális biztosítási rendszer ideálisnak látszik. Ám a gyakorlatban sok kívánnivalót hagyott maga után. Elsősorban nemzetiségi szempontból. A szociális intézmények a cseh nemzeti önzést szolgálták, minden más nemzetiséggel, főleg a magyarsággal szemben. Másodsorban, mert előnyeiket csak az iparosított vidékek városi lakói élvezhették, a falusiak annál kevésbé. A városokban a betegsegélyezés sokkal tökéletesebb volt, mint a vidéken, ahol a betegsegélyző orvosok hálózata sokkal ritkább, s a beteghez 10 kilométer távolságról kell hozni pénztári orvost, s 20 kilométerre van a segítző kórháza. Így a magyar falvakban élő munkások, cselédek, béresek a betegsegélyezésnek csak kötelességeit ismerték, a jogait vajmi kevésbé, akkor is legfeljebb némi aszpirin erejéig.

Hasonlóan nagy igazságtalanság volt például, hogy a mezőgazdasági munkásokat, alkalmi napszamosokat, aratókat az ipari munkásokkal azonos szociális biztosításba szorították. Az ilyen alkalmi munkaerők nem szolgálnak huzamosabb ideig, nem tudják megszerezni a szociális járadék igényléséhez szükséges minimális biztosítási időt, helyesebben olyan megszorításokkal dolgoznak, hogy befizetett szociális járulékéért ellenszolgáltatást nem igényelhetnek. Ezek egyszerűen az ipari munkásság javára adóztak. A méltányosság megköveteli, hogy a mezőgazdasági munkavállalók részére külön szociális intézmények létesüljenek.

A cseh szociális rendszer legnagyobb nemzeti igazságtalansága az volt, hogy a felvidéki területen befolyt tagjárulékokat a prágai szociális központokban halmozták föl, s azok milliárdos összegeiből a központok úgyszólván semmit sem juttattak vissza befektetés és kölcsön formájában a felvidéki gazdasági vérkeringésbe. A szociális fil-léreből összegyűlő milliárdok voltaképpen egy állandó belső kény szer kölcsönt jelentettek, amely az állam hitelszükségletét és a cseh ipari vállalkozás hitelérdekeit szolgálta. Hiszen 13 év alatt csak a szociális biztosítási központ 7.000.000.000 korona vagyont halmozott fel.

A munkanélküli segélyezés a válság legsúlyosabb évtizedeiben fontos szociális célt szolgált, de végül maga is válságba került. A genfi rendszer már a múlté. Erkölcsileg sok kárt okozott, mert a munka nélkül szerzett segély később munkakerülőket nevelt. Az állam a válságos időkben 6-8.000.000-t fizetett rá a genfi segélyezés szanálására, míg végül a teljes csődöt csak úgy háritotta el, hogy a foglalkozás nélkülieknek csak akkor folyósították a „munkanélküli” segélyt, ha ezért a munkaszünetük keretében közmunkát végeztek. Ez főleg vasúti és útépítési földmunka volt. A múlt év októberében hozták be ezt a munkakényszert s ettől kezdve a munkakerülők kézzel-lábbal menekültek a munkatáborral kapcsolatos segélyezési rendszertől.

Ha a cseh szociális rendszerből kikapcsoljuk a cseh egoizmust és csupán a rendszer szociális tartalmát nézzük, akkor azt kell mondanunk, hogy a Felvidék ezen örökségéből sok olyan dolog van, ami a hazai rendszerrel összehasonlításban szociálisabb és feltétlenül megtartandó, sőt az egész országra kiterjesztendő volna. Ezt csinálta eredetileg Csehszlovákia is, mert kezdetben a cseh tartományokban az osztrák, a Felvidéken a régi balesetbiztosítási rendszert és mezőgazdasági munkajogot hagyta meg, ezt csupán módosította. Olaszország is fenntartotta az Ausztriából kapott területeken az övéhez képest fejlettebb szociális védelmi törvényeket, viszont az anyaország előrehaladottabb szociális berendezéseit az új területre is kiterjesztette. Erre lélektani okból is szükség van minálunk. Mert ha azt kívánjuk, hogy a mai Szlovákia szociális védelemre szoruló rétegei ne viselkedjenek ellenérzéssel a Magyarországhoz való csatlakozás gondolatával szemben, nem szabad nekik alkalmat szolgáltatni arra, hogy a számukra annyira fontos szociális vonatkozásban ránk nézve kedvezőtlen összehasonlításokat tehessenek. Már pedig tudvalevő, hogy a cseh propaganda mindenkor a szociális érvekre fektette a fősúlyt ellenünk. Különösen fontos, hogy a mezőgazdasági munkásság előnyei megmaradjanak. Az anyaországban a felvidéki helyzethez képest hiányzik a mezőgazdasági munkások rokkantsági, özvegy és árvasági biztosítása. Fontos felvidéki berendezés a mezőgazdasági kollektív szerződés és a munkaidő szabályozottsága s a fizetett szabadság rendszere. Fontos tanulsága a cseh rendszernek az agkori biztosítás központosítása. A magyar emberben nagy vágyódás van a nyugdíj után. Ez a vágy magyarozza^ hogy mindenki a nyugdíjjal egybekötött állami állások felé törekedik. Ezt a törekvést ki lehet elégíteni az általános nyugdíjbiztosítás kiépítésével. Nem elég a sok apró nyugdíjintézet, amely egyes vállalatokkal vagy termelési

ágakkal kapcsolatban alakult ki, hanem centralizálni kellene ezeket a nyugdíjalapokat egy általános szociális intézmény keretébe. Ezzel elérhető volna az, hogy a szociális célra egybefutó fillérek hatalmas tőkévé halmozódjanak fel s ezt a tőkét a mi tőkeszegény nemzetgazdaságunk szükségleteinek legmegfelelőbb módon hitel- és ingatlanbefektetés formájában ott helyezhetjük el, ahol éppen a legégetőbb szükség van rája. Ez szociális célt is szolgálna, mert erősítené a termelést, több munkaalkalmat teremtene, a termelésbe több munkaerőt és így több fogyasztót kapcsolna be, a fogyasztók szociális színvonala emelkedne. S nekünk a megnagyobbodott hazai határain belül az a legfőbb célunk, hogy szociális tekintetben kiegyensúlyozott, erős, magyar társadalmat építsünk ki, amely megrázkódtatás nélkül tudja elviselni az elkövetkezendő történelmi idők bármily súlyos megpróbáltatásait.

Előljáróban már említettem, hogy a felvidéki magyarság társadalmi szellemének kialakulására erős befolyást gyakorolt az a tény, hogy az elnyomó cseh nemzet társadalmi tagozódása rendkívül egyszerű volt, az egyes rétegek közt nem voltak nagyobb eltávolodások és nagyobb életszínvonalbeli különbségek, egyszóval, az egész cseh társadalom kispolgári színezetű volt. Az uralkodó osztály azonos volt magával a kispolgári társadalommal, amelynek legtöbb tagja csak éppen a maga személyében emelkedett ki a parasztságból, vagy a munkásrétegből. Ez a társadalmi tagozódás magával hozta azt, hogy az uralkodó réteg közeli kapcsolata következtében demokratikus viszonyban volt a néppel. A nép és a középosztály közti viszonyt a magyar fiatalság, amely a cseh egyetemen nevelkedett, természetesen észrevette és ez a szellem a magyar társadalmi életbe is áthatott. De ennek mélyebb okai is voltak.

Általában minden kisebbségi sorba jutott nép átéli a társadalmi süllyedés folyamatát. Felső rétegeit az elnyomó nemzet gazdaságilag tönkreteszi, szétrobbantja, málasztja, a Felső- és középosztály megritkul, s megmarad a nép zöme, a parasztság és munkásság. A felvidéki magyarság is ilyen lesüllyedési folyamaton ment keresztül. A csehek mindenekelőtt tönkretették a földbirtokos osztályt. Ezt szolgálta a földreform, mely a nagybirtokosok vagyonát hatalmi eszközökkel idegeneknek adta. Nagybirtokosaink arra törekedtek, hogy amennyire lehet, meglássák a kisajátítás menetét és ezzel időt nyerjenek (egy részük Magyarországra költözött és ott próbálta Hágán keresztül visszapörölni elvesztett vagyonát vagy Csehszlovákiában maradtak és a közélettől csendesen visszavonultak). Ezért szokták mondani, hogy a történelmi osztály kivonta magát a felvidéki magyarság nemzeti harcaiból. Azok a középbirtokosok is, akik megmenthették vagyonuknak azt a részét, amit a cseh földbirtokreform meghagyott, sok esetben tönkrementek. A vagyondézsmá címén 20%-os vagyondót vetettek ki rájuk. Ezt is úgy, hogy birtokuk értékét túlértékelték, hogy a vagyondézsmá összege mennél nagyobb legyen. Azután jöttek a zaklatások és jött a mezőgazdasági válság, az eladósodott mezőgazdák súlyosan terhelő deflációs pénzpolitika, ez mind aláásta a földbirtokos osztály anyagi függetlenségét. És ennek ellenére bátran elmondhatjuk, hogy a leszegényedett magyar földbirtokos osztály volt az, amely a felvidéki magyarság élére állott és a csendes ellenállást megszervezte. Ennek a rétegnek szociális leszorításával a csehek elérték azt, hogy a magyar földbirtokos nemcsak politikai belátásból, hanem belső meggyőződésből, ösztönszerűen megérezte, hogy közel jutott az egyszerű kiscsúdához, a föld népéhez. Tudatosan közeledtünk az egyszerű néphez, egy belső népi demokrácia viszonya fejlődött ki köztünk és népünk közt. Mi biztunk a nép ellentálló nemzeti erejében s erre az ősi népi alapra építettük politikánkat, a nép pedig megbizott bennünk. Ezért nem frázis

az, ha mi felvidékiek népi politikáról, népi szellemről beszélünk. Ez a szellem megvolt és megvan. Ez a szellem megmutatkozott a csaknem évenként megismétlődő titkos választásokon, amikor a magyarság egységes, zárt tömbként sorakozott nemzeti vezérei mögé. Ezt a társadalmi közeledést mi nemcsak politikai szónoklatokkal értük el, hanem sokkal inkább szociális célú nemzeti munkával. A magyar földműves osztályt nem politikai izgatással kapcsoltuk magunkhoz, hanem azzal az őszinte igyekezettel, hogy látókörét kiszélesítsük, gazdasági szakismereteinek gyarapításával többtermelésre neveljük s a többtermelés révén gazdaságilag felemeljük. Több kultúrát akartunk neki adni, hogy a több kultúrával anyagilag függetlenebbé tehesük. Két pártunk versengett egymással a mezőgazdasági szaktanfolyamok rendezésében, amíg a cseh hatóságok ezt a tevékenységünket hatalmi szóval be nem tiltották. Kultúrházakat építettünk, hogy a falu magyarjai, a legegyszerűbb fizikai munkások a falu intelligenciájának nevelő hatása alá jussanak, hogy újságot, betűt olvashassanak, rádiót hallgathassanak, amely összeköti őket az egyetemes magyarság lelkeségével. Pártmunkánk legnagyobb része abban állt, hogy a magyar kisembert megvédelmezzük a cseh adózási rendszer kiszípolozásától, a hivatalok zaklatásaitól, kimentsük a fenyegető bankuzsorából, a műtrágya használatára tanítottuk - egyszóval nemzetpolitikai védelmet nyújtottunk népünknek.

A csehek és emigráns zsidó bérenceik természetesen mindent megtettek a magyar társadalmi rétegek közti közeledés megakadályozására. Az osztályizgatás minden eszközét felhasználták ellenünk. A magyarság vezetőit a legsötétebb középkori feudalizmus képviselői gyanánt tüntették fel. Jellemző erre a sötét propagandára, hogy feudalizmusról, nemességről, jobbságról, sőt a *ius primae noctis*ről beszélt és olyan hangon izgatott, mintha a rendiség megszüntetéseért küzdene. Ennek a propagandának kezdeti sikerei voltak a munkásságnál, amelyet úgy a városokban, mint a falvakon jóidőig sikerült a cseh szociáldemokrácia és a kommunizmus pártjainak megnyerni. Azonban évekig tartó szívós munkával sikerült ezt az ártalmas propagandát visszaszorítanunk és a magyar munkásságot is fokozatosan visszazereztük a magyar nemzeti gondolatnak.

Ez a nemzetszervező munkánk egyre nagyobb és nagyobb társadalmi körökre terjedt ki, így az a párt, amelynek egyik alapítója voltam, kezdetben az Országos Magyar Kisgazdapárt nevet viselte, később 1922-ben szervezési munkáját a kisiparosságra és a falusi zsellérségre és napszámosokra is kiterjesztette s ekkor az Országos Kisgazda, Földműves és Kisiparos Párt nevet vette fel. 1925-ben már elérkezettnek látta az időt, hogy a városi polgárság nevében is szólhasson és nemzeti jelleget vegyen fel, azért ekkor Magyar Nemzeti Párttá alakult át. Mikor észrevettük, hogy a bérmunkások még mindig idegenkednek a nemzeti párt polgári jellegétől, ennek szövetségeseiként megalakítottuk a Magyar Nemzeti Munkáspártot, amely a választások során mindig a Nemzeti Párttal együtt haladt, s annak szavazatait gyarapította. Végül 1936-ban mi voltunk a kezdeményezői a teljes politikai egységnek, a magyar pártok végleges egyesítésének, amikor már a munkásságnak szakszervezeti segítséggel nemcsak általános politikai védelmet, hanem szociális segítyt is nyújthattunk. Nem szabad megfeledkezni ezzel kapcsolatban, hogy ugyanakkor, amikor mi intranszigenz nemzeti alapon közeledtünk a falu népéhez és a munkássághoz, ugyanakkor párhuzamosan velünk az Országos Keresztény Szocialista Párt a keresztényszocializmus eszméivel, az egyház hű fiainak becsületos támogatásával végzett hasonló munkát. Ez a keresztényszocializmus az egyházi értelmezésű néptestvériség szellemét terjesztette, a keresztény demokrácia igazi szellemét. Ez a demokratikus szellem elmosta a társadalmi rétegek közti határvonalakat. Ezt a belső közeledést a közös

elnyomás veszélye is sietette, de magunk is tudatosan törekedtünk reá. A karitatív munka, amelyet nőink a szegénysorsú szülőanyák és gyermekeik támogatására szerveztek, ugyanúgy szolgálta ezt a lelki közeledést, mint a társadalmi egyesületek színelőadásai és népegyetemei, mint pedig a társadalmi osztálykülönbség elhalványítására rendezett Magyar Bálók. De nem kis része volt ebben a népkultuszban a magyar ifjúságnak.

A magyar ifjúság kétségkívül nemzetietlen nevelésben részesült. Nemcsak az, amely szláv tannyelvű középiskolát végzett, hanem az is, amely magyarul tanult. A cseh kormányzat mindent megtett arra, hogy a magyar nemzeti érzést a tanulóknban ne fejlessze, ellenkezőleg visszafejlessze. Az ifjúság történelmi szemléletét nemzetellenes irányba igyekezett terelni. Minden történelmi és földrajzi lecke a cseh államiság igazolását szolgálta, tehát következőképp tagadta a magyar történelmi hagyományokat, a magyar történelmi jogot. Ha pedig a cseh történelmi szemléletnek mégsem lehetett megnyerni a gerinces magyar szülők gyermekeinek lelkét, akkor legalább a marxista történelmi materializmus miazmaival igyekezett a cseh középiskola és főiskola megmérgezni a zsenge magyar lelkeket. A csehszlovák iskolarendszer a húsz év első felében állandóan szociáldemokrata befolyás alatt állott. A tanítók és tanárok érdeméül azt tudták be a hatalom urai, ha szocialista szellemben nevelték tanítványaikat. Ez a titka annak, hogy a felvidéki magyar ifjúság olyan erősen használta a marxista frazeológiát és sok ideig tartott, hogy a fiatalok osztályharcot, a fiatalok osztályharcát vívták apáikkal. A marxizmus osztályharc mániája a fiataloknál a fiatalok szervezésébe csapott át, de ezt a hullámot minden komolyabb veszedelem nélkül éltük át, mert végső eredményben a marxista nevelés jót tett fiatal értelmiségünknek, mivel értékes harcosokat nevelt számunkra – a marxizmus ellen. Éppen ezek a fiatalok, akik átmentek a marxizmus iskoláján, találták meg a szociális problémák hajszolásán keresztül a magyar nemzeti problémát a maga meztelen szociális valóságában.

A saját számukra felfedezték a magyar népet, a magyar nép legszélesebb, legalsóbb rétegeit és észrevették, hogy a magyarság minden szociális problémája voltaképpen nemzetiségi probléma, mert minden szociális bajuk a nemzeti elnyomásból eredő baj. Észrevették és hirdették, hogy a szociális védelemre szorult magyar rétegeket nem a magyar felsőbb rétegek ellenében kell védelmezni, ahogy azt a magyarság megbontására törekvő cseh bérencek hirdették, hanem ellenkezőleg ezek a felsőbb] magyar rétegek védik a magyarság szociális érdekeit az elnyomókkal szemben. A szocialista tanokat megismert magyar fiatalság természetes magyar ösztöne leküzdötte magában a marxizmus idegen mótelyét, ellenben megmaradt benne a magyar nép iránti mélyeséges szociális felelősség tudata.

Ennek a szociális felelősségtudatnak legfőbb hirdetői éppen azok a magyar ifjak voltak, akik akkor a Prohászka-körökbe tömörülve a keresztény magyar szellemiség legjobboldalibb képviselői voltak, de ugyanúgy nemzeti alapra jutottak azok is, akik kezdetben nemzetközi vizeken tévelyegtek. Ez a titka annak, hogy van bizonyos felvidéki társadalmi szellem, amely eltérőbb a magyarországi szellemtől.

A húsz év elnyomása alatt kifejlődött demokratikus és szociális szellem, mint politikai hatóerő nem fog eltűnni, hanem jótékony kiegyensúlyozó tényezőnek marad meg a felvidékiek politikai hitvallásában és törekvéseiben. És reméljük, hogy e szellemnek nemzet erősítő hatása nemcsak a visszacsatolt felvidéki területre fog korlátozódni, hanem áldásosán fogja befolyásolni az egész magyar nemzet lelkeségét is és közelebb hozza egymáshoz a nemzet és a nép fogalmát. A Felvidék húsz évének az a legnagyobb tanulsága,

hogy a nemzet érdekeit akkor szolgálhatjuk a legeredményesebben, ha a nép érdekeit szolgáljuk. Ezt kell szolgálnia minden reformnak, amely a megnagyobbodott új Magyarország sűrűn sürgős megoldásra vár.

Végezetül szabad legyen leszögezmem azt a nézetemet, hogy a népi érdeket szolgáló nemzeti munka igen nagy részben a közigazgatástól függ. A nép a közigazgatáson keresztül érintkezik az állammal. A nép az államról olyan fogalmat alkot magának, amilyenek a közigazgatáson keresztül megismeri. A közigazgatásban működő férfiaknak tehát tudniok kell, hogy az ő szellemükből itélik meg az állam szellemét. A közigazgatási tényezők felelőssége ezért felmérhetetlen nagy a közszellem kialakulása szempontjából. A Felvidéken különösen kirívóan mutatkoznak az árnyalatok ebben a tekintetben. Lehetnek felvidéki közigazgatási tisztviselők, akik talán tisztviselőknak gyakorlatlanok, de a húsz éve kialakult szociális magyar szellemet képviselik a néppel való érintkezésükben s ezekben a nép még akkor is jóakaratot, segítő szándékot sejt, amikor tőle valamit megtagadnak. És talán vannak olyan tisztviselők is, akik kiváló szakerők, de bizonyos hivatali felsőséget, holmi elavult kasztrendszer szellemét árasztják maguk körül. Nem bírálok a két típust, csak annyit kívánok mondani, hogy a közigazgatásnak korszerűnek kell lennie. Mint ahogy a modern államban a király alattvalóinak első szolgája, ugyanúgy kell éreznie a közönségnek, hogy a megyében a főispán, a járásban a főszolgabíró, a megye, illetve a járás lakosainak első szolgája akar lenni, harmonikusan egyesítve magában az állam tekintélyének és a nép érdekeinek kész szolgálatát. Ha ez a tisztviselőtípus általános lesz, akkor meglesz a modern magyar közigazgatás és meglesz a népi alapokra épülő modern nemzeti Magyarország.

A Dunántúl szociális problémái

ELŐADTA KENESSEY ZOLTÁN

Amikor a belügyminiszter úr azt az óhaját közölte velem, hogy a IV. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyamon a Dunántúl szociális problémáiról én szóljak, ennek a felette megtisztelő megbízatásnak csak a legnagyobb töprengéssel tettem eleget. A legnagyobb töprengéssel, mert rövid egy órás előadás keretében megemlékezni, illetve ismertetést adni a Dunántúlnak, a legmagasabb népi és gazdasági kulturáltságú és a társadalmi bajok tekintetében is igen súlyos kérdésekkel jelentkező magyar országrésznek szociális problémáiról, nem könnyű feladat. Nem könnyű a kérdések és vonatkozások légiójából meglátni a leglényegesebbet és csak azt adni itt, amiből a Dunántúl legfontosabb szociális problémáiról egy nagyvonalakban tartott, de azért az összes fontos kérdésekre és szempontokra kiterjeszkedő általános képet nyerhetünk.

A rendelkezésemre álló rendkívüli szűk keretek miatt, az általam elmondandókban teljesen mellőzni fogom a városok lakosságának szociális problémáira vonatkozó ismertetést, minthogy a városokban élő társadalmi osztályoknak és rétegeknek szociális bajai, országrészre való tekintet nélkül, mindenhol nagyjában azonosak és ezeknek az osztályoknak és rétegeknek szociális bajairól és kérdéseiről a tanfolyam hallgatósága már úgymint alapos tájékoztatást nyert. Előadásomban tehát a Dunántúl nagy- és kisközsegeiben lakó és a mezőgazdasági östermeléssel foglalkozó néprétegek, tehát a törpe- és kisbirtokosok, a mezőgazdasági munkások és a mezőgazdasági cselédség legfontosabb sorskérdéseit taglalom.

Minthogy nézetem szerint hazánk és a magyar országrészek igazabb és jobb szociális berendezése, a tervszerű és intézményesen gyökeres megoldásokat nyújtó szociálpolitika és szociális igazgatás mielőbbi megvalósulásától függ, az általam elmondandókban csak a megelőző és orvosló megoldást nyújtó szociálpolitika és szociális igazgatás legfontosabb és általános vonatkozású feladatait és ezeknek megoldását fogom keresni. Ki fogom azonban előadásomból hagyni a karitás, a szociális szenvedést csillapító és segítséget nyújtó állami és társadalmi tevékenység problémáit és útjait.

Az előadáshallgatás nehéz munkájának megkönnyítése céljából előadásom vázlatát a következőkben adom.

Először szólni kívánok arról, hogy miben látom a szociális probléma lényegét.

Másodszor rövid ismertetést óhajtok adni a Dunántúl legfontosabb és a tárgyalandó kérdések mérlegelésénél lényeges területi, népességi, népsűrűségi, népszaporodási és nemzetiségi statisztikai adatairól.

Harmadszor foglalkozni kívánok a Dunántúl földkérdésével és ezzel a kérdéssel szervesen összefüggő mezőgazdasági cseléd- és munkáskérdéssel.

Negyedszer foglalkozni kívánok néhány olyan állami és önkormányzati igazgatási feladattal, amelyeknek megvalósulása lényeges kihatással lenne országrészünk közjólétének emelkedésére.

ötödször reá fogok térni a Dunántúl legnagyobb népbetegségére, az egykére.

Ezek után reátérek előadásom érdemi részére.

A szociális probléma lényege. Szociális problémának tekintem azt a jelenséget, amely akkor mutatkozik, ha egy társadalmi osztályt, vagy réteget alkotó egyéneknek valamely irányban olyan mérvű anyagi szükséglete, tehát hiányérzete jelentkezik, hogy ez a szükséglet, illetve hiányérzet veszélyezteti a társadalom szerkezetét és egyensúlyát s végeredményben a társadalom szétmállásához és az állam összeomlásához vezet. Ha az ilyen szükséglet vagy hiányérzet az ország egész területén, vagy legalább az országnak egy zárt egységet alkotó nagyobb vidékén egyidőben jelentkezik, akkor a jelenséget országos vagy országrészi szociális problémának tekintem.

A Dunántúl egész területét érintő szociális problémának tekintem a következő jelenségeket: 1. A földkérdést, közelebbről megnevezve, a földbirtok tulajdonjogának nem a kor követelményei szerint való megoszlását. 2. A mezőgazdasági munkásság és cselédség keresetének elégtelenségét. 3. A népesedés kérdésének keretében jelentkező „egyke” vagy „egyse” jelenségét.

A Dunántúl fontosabb statisztikai adatai. Az ismertetett adatok az 1930. évi népszámlálás megállapításai. Az ú. n. bécsi döntőhatározat folytán kiegészült dunántúli vármegyékre vonatkozó adatok így természetesen ezeknek a vármegyéknek a trianoni képét mutatják. A Dunántúl területe 6,409.320 kat. hold, illetve 36.884 négyzetkilométer. Az országgrész közigazgatásilag 12 vármegyei és négy városi törvényhatóságra oszlik. A 12 vármegye 12 megyei városra, 406 nagyközségre és 1.531 kisközségre tagozódik. A megyei városok és községek összes száma: 1.949. A 12 vármegye közigazgatás szempontjából 60 közigazgatási járásra, 406 községi jegyzőségre, 454 körjegyzőségre, valamint 12 megyei városra van felosztva. A városokhoz és községekhez 4.553 külterületi lakotthely tartozik. A népesség összes száma: 2,685.509. Egy négyzetkilométerre eső népsűrűség 72.8.

Az 1920. évi állapotokhoz viszonyítva a tényleges szaporodás volt 4.6%, – a természetes szaporodás 9.5%, – a vándorlási különbözet tehát 4.9%.

A lakosság megoszlása anyanyelv szerint:

Anyanyelv:	Lélekszám:	Százalékos arányszám:
Magyar.....	2.3314639	86.8
Német.....	292.764	10.9
Szlovák.....	10.568	0.4
Horvát.....	25.647	1.0
Egyéb.....	24.891	0.9
Összesen:	2,685.509	

A közölt statisztikai adatokhoz a következő megjegyzéseket kívánom hozzáfűzni. A Dunántúlon a többi országrészekkel szemben a kisközség a jellegzetes lakotthely típus. A népsűrűség a három országgrész közül a Dunántúlon a legkisebb. Valamennyi vármegyei törvényhatóságban, valamint Győr és Sopron törvényhatósági jogú városokban elvándorlás észlelhető. Bevándorlás folytán csak Pécs és kisebb mértékben Székesfehérvár törvényhatósági jogú város népessége szaporodott. A Dunántúl összes népességéből kereső volt 1,209.051 fő, – eltartott 1,476.458 fő. Az östermelésnél kereső 757.517 fő, – eltartott 894.912 fő.

A földkérdés. A trianoni Magyarország 16,081.847 katasztrális hold területéből mezőgazdasági művelés alatt áll 13,142.122 katasztrális hold. A mezőgazdasági művelés

alatt álló területnek 60.7%-a, tehát 9,762.974 katasztrális hold szántóföld. A közölt számokból beszédesen kiviláglik, hogy nemzetünknek legnagyobb kincse a magyar föld és ez a kincs örökidőkre meghatározza országunk agrár jellegét, illetve azt a tényt is, hogy egy remélhetőleg bekövetkező iparosodás esetén még mindig a mezőgazdasági űstermelés marad a magyar élet főbázisa.

Országunknak ebből az agrár jellegéből folyik az egészséges társadalmi felépítés alfája és ómegája, hogy a mezőgazdasági űstermelés alapját képező föld tulajdonjoga, illetve megművelése és kihasználása a kor követelményeinek megfelelő módon oszolja meg a földet tulajdonul bíró, illetve a földet használó és mivelő állampolgárok között. Az agrár jellegnek második követelménye, hogy azoknak a néprétegeknek, amelyek a föld tulajdonjogában, vagy kihasználásának jogában nem részesedhetnek, de a magyar föld megmunkálásához szellemi és irányító, vagy fizikai munkájukkal hozzájárulnak, - kereseti viszonyai a szociális igazság követelményeinek megfeleljenek. Ezért én a legfontosabb magyar szociális problémának a magyar föld tulajdonjoga és használata korszerű megosztásának kérdését, valamint a mezőgazdasági űstermelés által foglalkoztatott dolgozó osztályok szociális helyzetének a földkérdéshez szervesen hozzátartozó és hozzátartozó kérdését tekintem.

Amikor tehát a Dunántúl szociális problémáiról kell szólanom, az adott lehetőségekhez képest, a legalaposabban ezekkel a kérdésekkel foglalkozom.

A Dunántúlon az összes földbirtokok területe 6,375.974 kat. hold önálló földbirtokokra nagyságcsoportok szerint a következőképpen oszlik

A birtok kategória megnevezése:	A kategóriába tartozó birtokok száma:	Százalékos arányszám
0—5 k. holdas	433.266	70.1%
5—10 k. holdas	87.760	14.2%
10—50 k. holdas	87.722	14.2%
50—100 k. holdas	4.133	0.7%
100—500 k. holdas	3.136	0.6%
500—1000 k. holdas	488	0.1%
1000 k. holdon felüli	509	0.1%
Önálló földbirtok:	617.017	100%.

A terület az egyes birtokkategóriák között katasztrális holdakban és százalékos arányszámban kifejezve a következőképpen tagozódik:

A birtok kategória megnevezése:	A kategóriából esik az összes területből k. hold:	Százalékos arányszám:
0—5 k. holdas	650.459	10.2%
5—10 k. holdas	636.572	10.0%
10—50 k. holdas	1,615.632	25.3%
50—100 k. holdas	280.388	4.3%
100—500 k. holdas	644.981	10.2%
500—1000 k. holdas	338.458	5.3%
1000 k. holdnál nagyobb	2,209.484	34.7%
Összes önálló földbirtok:	6,375.974	100%

vizsgálva, a következő megállapításokat tehetem. A három országrész közül a Dunántúlon a legszélsőségesebbek a birtokviszonyok. A törpebirtok területi részesedése megfelel az országos aránynak, az 5-10 holdas nagyságcsoporté sem tér el lényegesen, annál inkább a másik szélsőségé: a nagybirtoké. A Dunántúl területének több mint egyharmadát (34.7%) foglalják el az 1.000 holdnál nagyobb birtokok, ezzel szemben a nagybirtok 500-1.000 holdas csoportja a három országrész közül a leggyengébben (5.3%-al) van képviselve. Végeredményben a nagybirtok pontosan 40 %-át teszi a Dunántúl területének. A két szélső birtokkategória – az önálló kisbirtok (10 holdig) és a nagybirtok – együtt valamivel több, mint 60%-ot foglalnak el. Az önálló parasztbirtokok (10-50 hold) csak egynegyed részére (25%) terjednek a Dunántúl területének, sőt a nagyobb parasztbirtokokkal (50-100 hold) együtt sem érik el még a 30%-ot sem.

A dunántúli birtokmegoszlást saját különállásában vizsgálva, a következő, mindennél beszédesebben beszélő vizsázásokra kell reámutatnom. A nálunk sajnos a legnagyobb tömegeket érdeklő és a legegészségtelenebb birtoktípusnak minősülő 0-5 k. holdas és 5-10 k. holdas birtokkategóriák az összes önálló birtokoknak együttesen a 84-3 %-át teszik ki. Ennek ellenére ez a két kisbirtok kategória az összes földbirtokterületnek csak 20.2 %-át vallhatja tulajdonául. A legegészségesebb kisbirtokkategória a 10-50 k. holdas az összes önálló földbirtokoknak csak 14.2 %-át teszi ki és az összes földterületnek csak 20.2%-a van tulajdonában. Az egészséges középbirtoktípus, a 100-500 k. holdas kiterjedésű is felette gyengén van képviselve, amennyiben az összes önálló gazdaságoknak csak 0-6%-át jelenti, míg a földbirtok tulajdonjogából csak 10.2%-al részesül. A birtokviszonyok tarthatatlanságát még csak fokozza a Dunántúl földbirtokainak forgalomképesség szempontjából való helytelen megoszlása.

A Dunántúlon az összes mezőgazdaságilag művelt földterületnek kb. 27 %-a kötött birtok. A korlátolt forgalmú birtokok területéből 74% nagybirtok, míg a szabadforgalmú birtokoknál a nagybirtok százalékos részesedési arányszáma a földterületből csak 21.4%. A nagybirtokok összes területéből kötött birtok 563%, szabadbirtok pedig csak 437%. A föld tulajdonjogának aránytalan megoszlásából származó hátrányokat enyhítheti az a körülmény, ha a bérbeadás útján hasznosított birtokoknak az önálló bérlők között való tagozódása egészséges.

A Dunántúlon sajnos a földbérlet megoszlása is felette kedvezőtlen. A roo kat. holdon aluli birtokok haszonbérbeadott területe katasztrális holdakban 292.035. Az összes 100 katasztrális holdnál nagyobb birtokok haszonbérbeadott területéből esik 100 kat. holdnál kisebb bérletekre kat. holdban 123.769, – százalékban 18.1. A 100-500 kat. holdas bérletek részesedési arányszáma 17.0%, – az 500-1.000 kat. holdas bérletek részesedési arányszáma 17.1%, – míg az 1.000 kat. holdnál nagyobb bérletek részesedési arányszáma 47.8%. A három országrész közül tehát a földbérlet megoszlása is messzemenő módon a legkedvezőtlenebb a Dunántúlon.

Most szólanom kell arról, hogy mi a Dunántúlon ennek a tarthatatlan birtokmegoszlásnak a sok káros és kóros következménye. Ha ezeket a következményeket részletesen és behatóan óhajtánám taglalni, ahhoz nem egy egyórás előadás kerete kellene, de több délelőttre lenne szükségem, hogy ezt a kérdés-kompiéxumot részleteiben megvizsgáljam. Tehát csak nagyobb vonásokban felsorolom a káros kihatások legfontosabbjait.

1. A nemzeti esztet jelentő legszélesebb népréteg gyengesége, vérszegénysége, nemzeti, faji és polgári csökkent ellenállóképessége. 2. A kívánatosnál sokkal nagyobb méretezésű agrár proletariátus. 3. Nagymérvű állandó elvándorlás és ennek folyamányaként

a gazdaságilag kellőleg alá nem támasztott nagyvárosok, az ú. n. vízfejek kóros felduzzadása. 4. A népsűrűség feltűnő csekélysege. E tekintetben utalnom kell arra a tényre, hogy a Dunántúlon a nagybirtok a legnagyobb Fejér és Somogy vármegyékben s egyúttal itt is a legkisebb az egy négyzetkilométerre eső népsűrűség. Fejér vármegyében 57.5 fő, – Somogy vármegyében 57.6 fő. Ezzel szemben a lényegesen egészségesebb birtokmegoszlású Vas vármegyében a népsűrűség 83-2 fő, Komárom és Esztergom k. e. e. vármegyékben pedig 90.4 fő.

Mielőtt rátérnék, hogy a föld helyesebb megoszlása érdekében mi lenne, a teendő, vessünk madártávlatból egy pillantást arra, hogy mi történt eddig a Dunántúlon a földbirtok helyesebb megoszlása érdekében. Mindenekelőtt felemlitem, hogy természetesen a Dunántúlon is megvan a nagybirtok önként bekövetkező elporlása. Ennek mérve és természete azonban nem olyan, hogy belátható időn belül csak kissé is egészségessé és elfogadhatóvá tehesse a földtulajdon megoszlását. Ennek az önként bekövetkező telepítésnek és parcellázásnak eredményeit idő hiánya miatt nem taglalhatom. Ellenben szólanom kell az ú. n. földreform és ennek novellája alapján az elmúlt évtizedekben a Dunántúlon lebonyolódott törvényes birtokrendezés eredményeiről.

A magyar törvényhozás az 1920: XXXVI. törvénycikkbe foglalta az ú. n. földreform-törvényt, amely kerettörvény volt.

Minthogy ez a kerettörvény igen sok lényeges kérdést nyitvahagyott és ezáltal a tárgyaló bizottsági eljárások hosszadalmasakká és gyakran eredménytelenekké váltak, a törvényhozás e nyitott kérdések tisztázása érdekében megalkotta az 1924: VII. törvénycikkbe foglalt novellát. E két törvény alapján az egész ország 16,081.000 kat. hold kiterjedésű területéből igénybe vétetett 948.682 kat. hold, amelynek folytán a 100 kat. holdnál kisebb birtokok százalékos arányszáma 46-5%-ról 52.0%-ra emelkedett. A Dunántúlon kiosztásra került 277.676 kat. hold, amelyből 174.013 egyén részesült földjuttatásban. Ez a két szám mindent megmond. Elárulja azt, hogy a lezajlott földreform során a Dunántúlon egy-egy földhöz juttatott átlagban egy kat. holdnál sokkal kisebb földterület esik. Amikor tehát a földreform végrehajtása ténylegesen 5'5%-kal csökkentette a 100 kat. holdnál nagyobb önálló birtokoknak az összterületből való részesedési százalékos arányszámát s ezzel valamit javított a helyzeten, ugyanekkor sokat ártott azzal, hogy felduzzasztotta a legegésztelenebb birtokkategóriának, a törpebirtoknak létszámát.

A törvényhozás a helyesebb birtokmegoszlást is óhajtotta szolgálni a családi hitbizományok és hitbizományi kisbirtokok ügyét rendező 1936: XI. törvénycikk megalkotásával. Ez a törvény azonban lényegében csak a hitbizományi földvagyon kérdésének óvatos és a gyakorlatban csak hosszabb idő múlva és mérsékeltén érvényesülő reformja és éppen ezért a földbirtokpolitikai célra majd igénybevehető nagyobb földterületeket csak hosszabb idő elteltével fog biztosítani.

A magyar földbirtokpolitikai törvények közül sorrendben utolsó az 1936: XXVII. törvénycikkbe foglalt ú. n. telepítési törvény, amelynek rendelkezéseivel a törvényhozás 25 esztendő alatt 270.000 kat. hold területen kisbirtokokat, – 150.000 kat. holdon pedig kisbirtokterületeket rendelt létesíteni és kb. 35.000 családot óhajt földhöz juttatni. Célját ez a törvény birtokeldarabolással, kisbirtokterületek létesítésével és amennyiben a fennálló birtokmegoszlási és népsűrűség! viszonyok szükségessé teszik, telepítéssel óhajtja elérni. A meghozatala alkalmával a földreform betetőzésének szánt, ma már azonban az azóta eltelt idő alatt akuttá vált helyzetben, a tovább nem odázható és feltétlenül

szükséges földbirtokpolitikai tevékenység gyenge kezdeményezésének is alig tekinthető ez a törvény bővebb taglalásra nem szorul. Állami irányítás mellett 25 évre előirányozottan olyan gyengemérvű földmegosztást statuált, amelynél sokkal többet eredményez ekkora idő alatt a nagybirtok önkéntes elporlása. Egyébként a törvénynek a gyakorlati végrehajtása eddig igen gyér eredményeket mutat fel.

Az elmondottakból megállapítható, hogy legalább a Dunántúlon tovább nem odázható a negyedszázadra elégséges, gyökeres és kielégítő megoldást biztosító új földreform. Erre a reformra szükség van szociális, – népessépolitikai, de főleg nemzetvédelmi szempontból. Mi, a Dunántúl közéletének munkásai a közvetlen közelség éleslátásával érzékeljük, hogy Csonkamagyarország Erdélye a Dunántúl. Ma a Dunántúlon ugyanaz folyik, talán más eszközökkel, más hangnemmél és más jelszavakkal, ami folyt a háború előtt Erdélyben. Az eszközök talán mások, de a cél egy és ugyanaz, a magyarság elszegényítése és elkorcsosítása, végeredményben pusztulása.

Véleményünk szerint ennél a szükségelt földreformnál három lényeges szempontnak kell érvényesülni. E szempontok a következők: 1. A földtulajdonosoknak teljes értékű, de az állam és a földhözjuttatottak teherbíró képességére figyelemmel lévő kártalanítása. 2. A 100 kat. holdnál nagyobb földbirtokoknak a földterületből való részese-dési százalékos arányszámának 50.2%-ról kb. 30%-ra való csökkentése. 3. Életképes és egy családnak elfogadható megélhetést nyújtó 12-15 kat. holdas önálló parasztbirtokok megteremtése.

Meggyőződéssel hiszem, hogy a kormány a vázolt alapelvek szerint lefolytatandó földbirtokreformhoz megtalálhatja a szükséges anyagi eszközöket és egyben rendelkezésre állanak azok a hatalmi eszközök is, amelyek alkalmasak az ilyen reformmal szemben mutatkozó ellenhatások kiküszöbölésére.

A falu népére a helyes földmegosztásnál talán még fokozottabb jelentőséggel bír a saját házhoz való jutás kérdése. Nagyobb jelentőséggel bír pedig azért, mert ennek a szükségletnek a kielégítése elsősorban sokkal szélesebb néprétegeket, nevezetesen a szellemi kisközéposztályt, a kisiparosságot, az ipari munkásságot és a mezőgazdasági munkásságot is érinti és pedig érinti nemcsak gazdasági és szociális vonatkozásban, hanem talán még fokozottabb mértékben népegészségi, közérkölcsei, nemzethűségi és polgárhűségi szempontokból. Ezért röviden foglalkoznom kell a házhelykérdéssel. Az 1920: XXIX. törvénycikkbe foglalt ú. n. házhelytörvény és a későbbi törvények alapján a Dunántúlon a házhelyhez juttatás a következő keretekben és méretekben folyt le:

A törvényhatóság megnevezése:	A házhelyhez juttatottak száma:	A juttatott házhelyek területe kat. holdakban:
Baranya vármegye	1528	287
Pécs thj. város	36	3
Fejér vármegye	2615	2218
Székesfehérvár thj. város	18	22
Győr, Moson és Pozsony vm.	4353	1002
Győr thj. város	7	1
Komárom és Esztergom vm.	4212	917
Somogy vm.	9597	2800
Sopron vármegye	3782	781
Sopron thj. város	—	—
Tolna vármegye	2988	670
Vas vármegye	6157	1133
Veszprém vármegye	5318	1284
Zala vármegye	4350	931
Összesen:	50.332	12.081

Az eddig kiosztott házhelyek a Dunántúlon becslésem szerint 80%-ban beépültek. A házhelyhez, illetve házhoz juttatottak legnagyobb részének a házhely vételárának törlesztési részletei, úgyszintén a házépítés céljára legtöbbször igénybevett ú. n. FAKSZ-kölcsön törlesztési részletei ma elviselhetetlen, vagy alig elviselhető terhet képezik. Kívánatos lenne, ha a kormány ezeket a terheket méltányosabban és kedvezőbb feltételek mellett törleszthető hosszúlejáratú kölcsönre konvertáltatná.

A Dunántúl úgyszólván minden vidékén a korábbi házhelyosztás lezajlása óta új házhely-szükséglet, illetve igénylés keletkezett, amely egyes községekben igen lényeges. A kormány a házhelyszükséglet tekintetében tudomásom szerint sem a törvényhatóságok, sem az állami szervek útján összeírást nem készítettett. Az 1937. év nyarán az ú. n. telepítési törvény végrehajtási utasításának elkészítéséhez a törvényhatóságtól kért tájékoztató adatok keretében a földművelésügyi miniszter hozzávetőleges adatokat, illetve tájékoztatást kért a tekintetben is, hogy a törvényhatóság területén van-e házhely-igénylés és ha igen, úgy az milyen méretű.

Veszprém vármegye alispánja ennek a miniszteri rendelkezésnek a folyamánként megállapította hozzávetőlegesen, hogy a vármegyében kb. 1.800 házhelyet igényelnének egy esetleges új házhelyakció lefolytatásának keretében. Minthogy annak idején a házhely-igénylés az összes dunántúli vármegyei törvényhatóságokban nagyjából arányos mértékben jelentkezett, alig tévedek, ha a Dunántúl mai házhely szükségletét kb. 16.000-18.000 házhelyre értékelem. Az esetleg lefolytatandó új házhelyakció keretében mulhatatlanul szükség lesz a házépítés előmozdításának megkönnyítése érdekében, ismét államilag előteremtett, kedvezményes feltételű építési kölcsönök nyújtására.

Itt kell megemlítenem, hogy a földművelésügyi miniszter folyó év január havában a törvényhatóságokkal leiratban közölte, hogy a gazdasági munkásházak építésének állami támogatása tárgyában – elsősorban a sokgyermekes gazdasági munkáscsaládok részére családi otthon biztosítása érdekében – törvény alkotását kívánja kezdeményezni. Az elkészítendő törvénytervezetnek az lenne az alap gondolata, hogy a munkásházépítési tevékenységbe a törvényhatóságok, községek és esetleg egyéb erkölcsi testületek is bevonassanak, sőt a végrehajtást elsősorban a törvényhatóságokra óhajtáná bizni.

Az 1907: XLVI. törvénycikk rendszeréhez hasonlóan az állam a felépített munkásházak annuitasos törlesztései megfelelő részének átvállalásával, esetleg építési segély nyújtásával adna támogatást. Az említett törvénycikk alapelveinek figyelembevételével az érdekelt törvényhatóságok, községek, esetleg arra alkalmas erkölcsi testületek a munkáslakásépítési akcióba oly módon kapcsolódnának be, hogy ezek a közületek szerzik a munkáslakásépítéshez szükséges összegeket, azaz közvetítik a munkáslakásépítéshez a tőkét és így hitelképességükkel hitelképpessé teszik a mezőgazdasági munkásokat. Így képpen a munkásházhoz juttatott két oldalról részesülne támogatásban: egyfelől az összköltségeket csökkentené az állami támogatás, másfelől pedig előnyt biztosítának a közület által nyújtott kedvezmények (teleknek kedvezményes áron átengedése, sokgyerekesek támogatása stb.) is. A cél az lenne, hogy a helyben szokásos lakbérnek egy bizonyos időn át való fizetésével a munkásház a munkásnak, illetőleg jogutódainak tulajdonába kerüljön.

A földművelésügyi miniszter kívánságára Veszprém vármegye alispánja megállapította, hogy 1 megyei városban és 136 községben 1.932 munkásház építésére és 39 községben 307 meglévő munkásház átalakítására volna szükség. Az imént érintett okból kézenfekvőnek látszik, hogy a Dunántúl többi vármegyei törvényhatóságainál is munkás-

házak építésére és átalakítására hasonló arányban van szükség. A földművelésügyi miniszter tehát szükségesebb és hasznosabb törvényalkotásra nem is gondolhatott és ország-részünknek egyik igen fontos szociális érdeke, hogy a miniszteri elgondolás, tételes törvény alakjában, mielőbb testet öltjön és a gyakorlatban sürgősen megvalósuljon.

Mezőgazdasági munkások helyzete. Az 1930. évi népszámlálás a Dunántúl mezőgazdasági munkásságára nézve a következő számszerű megállapításokat tette.

Mezőgazdasági kereső munkás volt:

1. Egy kat. holdon aluli birtokkal, illetve bérlettel	28,888
2. Birtok, illetőleg bérlet nélkül	132.641
Összesen:	161.529

A keresők közül házzal, vagy házrészsel birt.....	42.816
A keresők által eltartott családtagok száma	179.222

A mezőgazdasági munkások napszámberéneke az 1937. év folyamán a Dunántúlon mily módon történt kialakulásáról a földművelésügyi minisztérium munkabér adatgyűjtése nyomán a következőkben adhatok számot:

	Férfi-napszám	Női-napszám	Gyermek-napszám
Tavaszi.....	1.70 P	1.30 P	0.90 P
Nyári	2.50 „	1.80 „	1.20 „
Ősz.....	1.90 „	1.40 „	1.- „
Tavaszi.....	1.30„	1.-„	0.70„
Évi átlag:	1.85 P	1.37 P	0.95 P.

Az 1937. évi napszámberékek az előző évihez képest kb. 25%-kal emelkedtek, - alig haladják meg a napszámberékek nagymérvű csökkenése első évének, az 1932. évnek átlagait és messze alatta maradnak az utolsó békeév, az 1913. év bérátlagainak, amikor ezek pengőfillérre átszámítva 2.70, 1.88, illetve 1.36 pengőt tettek ki. Az összehasonlításnál nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a fizetési eszköznek 1937. évi vásárlóértéke mesze alatta marad az 1913. évi vásárló értékének. A Dunántúl mezőgazdasági munkásságának, - bár viszonylag talán az összes országrészek közül a mezőgazdasági munkásság keresete és megélhetése szempontjából a legjobb helyzetben van, - életviszonyai igen kedvezőtlenek. Az 1923: XXIV. törvénycikk alapján a Dunántúl legtöbb közigazgatási járásában a legkisebb munkabérek megállapítása megtörtént. A megállapított legkisebb munkabérek átlaga általában 20%-kal maradt alatta a szabadon kialakult és az imént ismertett munkabérátlagoknak. A Dunántúlon a tavaszi, nyári és őszi hónapokban munkanélküliségről csak szórványosan lehet beszélni. A téli hónapokban a jó erdővidékeket leszámítva, általános jelenség a mezőgazdasági munkanélküliség.

A mezőgazdasági munkásság szociális és gazdasági helyzetének megjavítása érdekében a következő kormányzati intézkedések látszanak szükségeseeknek: 1. Munkaalkalmak teremtése közmunkák nyújtása és a legintenzívebb mezőgazdasági ipar életre hívása által. 2. A munkabér és munkaviszony szabályozása. Itt főleg a már teljesen elavult 1898: II. törvénycikknek új törvénnyel való helyettesítésére gondolok. 3. A mezőgazdasági munkásság önálló érdekképviseletének megteremtése.

Idevonatkozólag megjegyzem, hogy bármily tiszteletreméltó tevékenységet fejtenek is ki az Országos Mezőgazdasági Kamara munkásszakosztálya és a vidéki mezőgazda-

sági kamarák a munkásság érdekeinek képviselőjében, mégis ma már mulhatatlanul szükségességnek ítéli minden tárgyilagos szemlélő a mezőgazdasági munkásság önálló érdek-képviselői szerveinek megteremtését.

A Dunántúl belső munkásvándorlására vonatkozó 1937. évi adatok a következők:

Vármegye	Más vármegyébe ment dolgozni	Más vármegyéből jött dolgozni
	m u n k á s :	
Baranya	113	2.946
Fejér	237	6.476
Győr, Moson és Pozsony	824	1.765
Komárom és Esztergom	7	1.705
Somogy	392	5.942
Sopron	218	1.079
Tolna	383	2.942
Vas	133	153
Veszprém	605	3.761
Zala	7.752	168
Összesen:	12.664	26.937

Megállapítható tehát, hogy igen erős a munkásvándorlás Vas, de különösen Zala vármegyék szegény vidékeiről, míg az erősen nagybirtokkal telített Fejér és Somogy vármegyék igen sok más vármegyéből jött mezőgazdasági munkást foglalkoztatnak. Igen sok helyen, a legnagyobb és legbelterjesebben kezelt nagygazdaságokban is teljesen tarthatatlanul rossz az idegenből szerződötetett ú. n. sommás-munkásoknak az elszállásolása. Sürgős szükségét képez, hogy ezt a kérdést a földművelésügyi miniszter mielőbb országosan rendezze.

Mezőgazdasági cselédek helyzete. Az 1930. évi népszámlálás a Dunántúlon 90.508 kereső mezőgazdasági cselédet talált, akik 162.571 családtagot tartottak el. Az 1937. évben a mezőgazdasági cselédek egy évi javadalmazása általánosságban a következőképpen alakult: készpénz 40 P, búza 6 métermázsa, rozs 8 métermázsa, árpa 4 métermázsa, illetmény szántóföld 1.200 négyszögöl, illetmény kertiföld 200 négyszögöl, 1 drb. tehén tartása, szaporulatának egy évig való eltartásával (ahol tehéntartás nincs, naponként 1 liter tejet adnak; több gazdaságban, ahol több gyermek van, a tej járandóságot különböző mértékben emelik), 8 ürm. tűzifa, vagy szabadtüzelés, 1 drb. kocartatás, szaporulatának egyéves korukig való eltartásával, baromfitartás (lúd kivételével). A legkülönbözőbb mennyiségű sójárandóság (6-20 kg-ig).

Az ismertetett díjazás egyes tételeinél vidékenként és gazdaságonként vannak kisebb-nagyobb ingadozások. Lényeges csökkenés a mezőgazdasági cselédség rovására egyes vidékek eladósodott nagy-, de főleg középbirtokainál észlelhető. Hosszú évekre visszamenő gyakorlati megfigyelésem szerint a mezőgazdasági cselédséget járandóságainál igen sok helyen a következő megrövidítések érik: 1. A lakás meg nem felelő, egészségtelen volta. 2. A bérlevélben biztosított fajjárandóságnak csökkent értékű selejtes dorong és galyfában való kiszolgáltatása. 3. A mezőgazdasági természetbeni földjárandóságnak rosszabb minőségű, vagy csökkent termőerőben levő területben való kiszolgáltatása. 4. A legtöbb és legbelterjesebben kezelt nagygazdaságoknál a tehéntartásnak, – bár bérlevéllel megegyező, – de a cseléd gazdasági és szociális érdekével teljesen ellentétes elvonása s ennek pótlására a bérlevél szerint járó napi tejmennyiség szolgáltatása.

A kifogásolt helyzet orvoslására vonatkozólag a következő megoldást látnám a legcélravezetőbbnek és leggyorsabban elérhetőnek. Az 1907: XLV. te. 66. §-a felhatalmazta a törvényhatóságokat, hogy a gazda és cseléd között szükséges jogviszonyoknak a törvényben nem érintett és a helyi viszonyoknál fogva fontos részeire szabályrendeletet alkossanak. Ezek a szabályrendeletek magánjogi kérdéseket is rendezhetnének. Ez kétségtelen a hivatkozott törvénycikk 12. §-ában foglalt abból a rendelkezésből, hogy a felek jogai és kötelességei tekintetében a magánjogi szabályokat csak akkor kell alkalmazni, ha a törvény vagy a törvényhatóságoknak a törvény alapján alkotott szabályrendelete ellenkező rendelkezést nem tartalmaz.

Ennek az igazán széleskörű partikuláris jogszabályalkotási lehetőségnek ellenére a vármegyei törvényhatóságoknak a cseléd törvény alapján megalkotott és kormányhatóságiilag megerősített szabályrendeletei csak a cseléd lakás viszonyainak sokszor elég hiányos és felületes körülírására és a bérlevél szolgáltatási kötelezettség meghatározására szorítkoznak. A földművelésügyi miniszter által tehát a törvényhatóságok olyan részletes új törvényhatósági szabályrendelet alkotására lennének felhívandók, illetve kötelezendők, amely a helyi viszonyok szemelött tartásával egészen részletes és pontos előírásokat tartalmazna a munkaadó és mezőgazdasági cseléd között keletkező és a törvényben nem szabályozott jogviszonyokra és azoknak körülményeire vonatkozólag.

A mezőgazdasági cseléd anyagi boldogulásának kérdése legelső sorban attól függ, hogy mennyire állja meg helyét élettársa. Tapasztalásom szerint a cselédfeleségek igen nagy része a legelemibb gyakorlati, háztartási és gazdasági ismeretekkel nem bír, lusta személy. Valóságos szociális belmisszió lenne tehát olyan tervszerű tevékenységnek lefolytatása, amely legalább a népesebb cselédempóriumokban az asszonyokat gazdálkodásra és a munka szeretetére megtanítaná.

Vegyes problémák. Az elmondandókban foglalkozni fogok néhány olyan állami és önkormányzati igazgatási feladattal, melyeknek kielégítő elvégzése igen jótékony hatással lenne a Dunántúl közjólétének emelkedésére. Már említettem, hogy a Dunántúl uralkodó lakotthely típusa a kisközség, sőt törpeközség. Ezek közül az apró dunántúli falvak közül még rengeteg sok van olyan, amely kiépített úttal egyáltalán nem rendelkezik, sőt a községet a közúti hálózathoz elvezetni hivatott ú. n. bekötőút minden kezelés és fenntartás nélkül álló, őszállapotban levő földút. Ez a helyzet a Dunántúl falusi népessége igen sokvonású érdekének, így közlekedési, közigazdasági, közegészségügyi és közművelődési érdekeinek valóságos rákfenéje.

A Dunántúlon nagy légiója van az apró falvaknak, amelyek az évnek legalább felerészében még teher nélküli, vagy alig megterhelt járművel is valósággal megközelíthetetlenek. Ezeknek a falvaknak a lakói termelvényeiket a piacra kivinni, súlyos betegüket orvoshoz, vagy kórházba elvinni, végeredményben a külvilággal érintkezni az év igen tekintélyes részében a szó valóságos értelmében képtelenek. A kormány felismerve a dunántúli falvakat sorvasztó vázolt súlyos helyzetnek teljes tarthatatlanságát, a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter az 1938/39. költségvetési év keretében megindította a bekötő utaknak egy öt évre terjedő munkaprogram szerint való kiépítését.

Az illetékes miniszter megállapítása szerint a bekötőútépítési program megkezdése alkalmával a Dunántúlon az egyes törvényhatóságokban az alább felsorolt számú bekötetlen lakotthelyek voltak és azok bekötése érdekében az itt részletezett hosszúságban kell az ötéves munka során bekötő utakat építeni-

Vármegye	Bekötetlen község	Bekötetlen tanya- csoport	Bekötetlen tanyavidék	A szükséges bekötő utak hossza kilo- méterekben
Baranya	196	—	3	387.890
Fejér	18	2	—	79.347
Győr, Moson és Pozsony	10	1	—	26.580
Komárom és Esztergom	9	—	—	22.525
Somogy	130	—	—	458.130
Sopron	8	—	—	8.800
Toina	18	—	—	66.980
Vas	12	—	—	14.850
Veszprém	64	—	—	198.380
Zala	214	—	—	428.800
	679	9	3	1.892.282 km.

Valóban országrészünk gazdasági megsegítésének egyik leglényegesebb követelménye, hogy az összes lakothelyek a lehető legrövidebb idő alatt rendszeresen kiépített műúttal bekapcsoltsanak az életet jelentő forgalomba.

A magyar-föld népének egyik legsúlyosabb és éppen a legszegényebb kategóriákat aránytalan mértékben sújtó közterhe a közúti törvény alapján szedett községi közmunka, illetve ennek készpénzben lerovandó váltsága. A középkori robot csökevényeként ittmaradt, illetve a robot modern formáját jelentő községi közmunka a legnagyobb mértékben antiszociális, igazságtalan és egyáltalában nem felel meg az egyenlő és arányos teherviselés elvének, mert nincs tekintettel a közszolgáltatást nyújtó állampolgár teherbíró képességére. Nem vagyonhoz, keresethez vagy jövedelemhez igazodik, hanem darabonként számbavett munkáskezek, épületek és igavonó állatok után nyer kivetést. A vármegyei törvényhatóságok feliratokban ismételten kérték és szorgalmazták ennek a középkori rendszerű és szellemű adóztatásnak az elvetését. A törvényhatóságok indokolt kérelme sajnos eddig meghallgatást nem nyert.

A vármegyei törvényhatóságok ügyi igazgatásuk fedezetének kb. felerészét a községi közmunkából nyert bevételeikből fedezik s így a legnagyobb költséget igénylő s igen nagy jelentőségű igazgatási ág költségvetési terhének felerészétől az ingó- és a készpénzvagyon, a kereskedelem és a gyárilap teljesen mentesül s ez az igen jelentékeny teher oroslánrészében a legszegényebb és legelesettebb néprétegek, a napszámosok, törpe- és kisbirtokosok vállát nyomja. A legelemibb igazságosság érdeke követeli meg tehát, hogy a községi közmunka, mint adónem soronkívül megszüntetessék és a törvényhatóságok ügyi igazgatásának költségei igazságos progresszióval kivetett útdóból fedeztessenek.

Egy másik még igazságtalanabb és úgyszólván kizárólag a legalsóbb néprétegeket sújtó közterhe az ú. n. elemi veszedelmek (hófűvások, árvizek, gátszakadások, földcsuszamlások, stb.) elhárítására kirendelhető, ú. n. közérő nyújtása. A falvak népe érdekében a közérő kirendelésére vonatkozó tételes rendelkezések szintén sürgősen törölnödök volnának annál is inkább, mert ez a rendelkezés a közületeket alig számbajövő teherrel sújtaná. E mellett megszűnnék a falusi lakosságot erősen demoralizáló, különösen télen minden évben visszatérő jelenetsorozat, amikor a hatóságok karhatalommal kénytelenek kihajtani közérőként az elégséges meleg téli ruhával nem rendelkező s igen gyakran gyengén táplált legszegényebb néprétegeket.

Az egyke kérdése. Elérkeztem a Dunántúl legszomorúbb szociális jelenségének, a nem elégséges népesedés keretében jelentkező ú. n. egyke jelenségnek a megvilágításához. Vizsgálva a Dunántúl népesedési helyzetét, a talált eredmény a legszomorítóbb, mert kétségtelenül mutatja országgrészünk népességének folyton fokozódó zsugorodását.

Az egyke jelenségéről legutóbb a M. kir. Központi Statisztikai Hivatal és a Magyar Családvédelmi Szövetség támogatása mellett Dr. Doros Gábor egyetemi m. tanár gyűjtött adatokat az 1934-1936. évekből merített átlagok, illetve születési arányszámok pontos megállapítása útján. A Doros Gábor által szolgáltatott adatok alapján állítottam egybe az alább adott és a dunántúli vármegyei törvényhatóságok egykés lakotthelyeiről számszerű tájékoztatást nyújtó kimutatást. A kimutatás megértése érdekében meg kell említenem, hogy a 15-20 ezrelékes születési arányszám esetén családonként átlagban két gyermek jelentkezik s ekként népszaporodás nincs, hanem a népesség stagnál. A 15 ezreléknél alacsonyabb születési arányszám mellett családonként vagy egyetlen gyermek van, vagy a gyermektelenség jelentkezik s itt már a népesség fogyatkozása megindult. A következő kimutatásban tehát vármegyénként adom azoknak a községeknek és megyei városoknak a számát, amelyekben az élveszületések aránya 1000 lélekre számítva 20-nál kisebb.

A vármegyei törvényhatóság megnevezése	Összes községek száma	15--20‰/100 élveszületési arányú községek száma	15 ‰/100 vagy ennél kisebb élveszületési arányú községek száma
Baranya	308	113	113
Fejér.	100	15	—
Győr, Moson és Pozsony	101	27	2
Komárom és Esztergom	69	16	5
Somogy.	308	115	62
Sopron	113	41	14
Tolna.	116	45	37
Vas.	264	90	42
Veszprém	179	32	6
Zala	391	121	34
Összesen:	1.949	615	315

A közölt adatokból a Dunántúl népesedésének valóban kétségbeesítően szomorú képe bontakozik ki. A községek 477%-ában stagnál, vagy éppen csökken a népesedés. Elérkezett tehát az ideje, hogy egyrészt az állam és az önkormányzati közületek, másrészt pedig a társadalom harmonikus és tervszerű munkában egyesülve, minden rendelkezésre álló, akár a legdrasztikusabb eszközökkel is, megszüntessék a Dunántúl népesedésének ismertettet kóros állapotát.

Előadásomnak végére értem. Igyekeztem vázlatosan bár, de lehető hű képet nyújtani azokról a dunántúli szociális problémákról, amelyek szerény megítélésem szerint a Dunántúl boldogulása és népessége struktúrájának szociálisan igazságos kialakulása szempontjából a leglényegesebbeknek tekinthetők.

A dunántúli földbirtokforgalom szociális kihatásai

ELŐADTA SOMOGYI FERENC

Sokat emlegetett igazság, régi magyar közmondás, hogy akié a föld, azé az ország. Érthető tehát, ha egyrészt minden korszak földbirtokosa, minden ország népe ragaszkodik az ősi röghöz, de másrészt a földszerzési vágy, mint ösztönös emberi tulajdonság, a földnélküliek és a bevándorlók, vagy nemzetiségek részéről újra meg újra megnyilvánul. Ennek az igazságnak és a vele szorosan összefüggő társadalmi törvényszerűségnek felismerésével magyarázhatjuk, miért volt a magyar föld 900 éven át a magyar nemzeté, miért kaphatott az egyén, mint a nemzeti közösség tagja, még birtoklásra is csak vérontással teljesített közszolgálatok jutalmaként részt belőle s miért örökíthette át azt utódaira is csak a vérségi kapcsolatok természetes vonalán, közszolgálatok (hivatalviselési és honvédelmi köteleességek) ellátására. Viszont a földért folytatott alkotmányos küzdelmek és parasztlázadások is erre vezethetők vissza.

1351-ig a családiság elve, később, 1848-ig az ősiség intézménye biztosította nemzeti érdekeinket az ellentétes társadalmi törekvések kiegyensúlyozásával. 1848 után azonban ez tisztán a földbirtokforgalom függvényévé válik. Magától érthető tehát, hogy a földbirtokforgalom társadalompolitikai következményei különös figyelmet érdemelnek. Főként, ha ismerjük Széchenyi Istvánnak még 1847 decemberében, az ősiség eltörlésével kapcsolatos vita során mondott szavait: „Ha az ősiség eltörltetik... és a nemesség megóvására egyéb intézkedések nem tételnek, ezen eladósodott ország idegen kezekbe kerül, s ha felvirágozik is, nem lesz többé magyar. Ha egyszerre mobilizáltatik hazánkban minden tulajdon, rögtön idegen kezekbe jut egész hazánk.”¹ Mert Széchenyi szörnyű jóslata beteljesedett. Eladó lett a föld és – megvették az országot. Erdély sorsa szomorú tanúbizonyság erre. Tokaji László tanulmánya² pedig arra is ékesen szóló bizonyíték, hogyan szakadt le az ősi Erdély földje tulajdonjogilag és gazdaságilag – a szabad földbirtokforgalom eredményeként – a magyar nemzet egységes testéről már a trianoni békeparancs előtt.

A mi feladatunk ezúttal csupán a dunántúli földbirtokforgalom szociális kihatásainak vizsgálatára szorítkozik. Erre is vázlatosan, szinte csak példázóan. Mert a rengeteg statisztikai és szociográfiai adat, még több gazdasági, szociálpolitikai s néplélektani szempont kimerítő feltárása, tudományos értékelése hosszadalmas lenne s talán most és itt felesleges is.

De miért kell a Dunántúl földbirtokforgalmának szociális vonatkozásaival külön foglalkoznunk? Válaszként akaratlanul is rávetődik magyar lelkünkre az utolsó félszázad magyar történelmének árnyéka. De talán jól is van ez így. Mert árnyékból – különösen

¹ Pesti Hirlap, 1847. december 16-i szám.

² Tokaji László, Eladó ország, Kolozsvár, 1913., 36 + CCXVIII. .

árnyékos helyre – élesebb a látás, mint verőfényes pontról. Már pedig a Dunántúl a magyar nemzeti társadalompolitika szempontjából erősen árnyékos vidék. Vegyük először nemzetiségeink 1930-as megoszlását. Kiténik, hogy amíg az Alföldön 93.6 s Északon 92· 1, addig a Dunántúlon csak 86.8 % magyar él, tehát itt legtöbb a nemzeti kisebbség. A németek 5.5% országos számarányával szemben itt éppen kétszeres arányban, 10.9%-ban foglalnak helyet.¹ Ehhez a tényleges adottsághoz kell számítanunk másodszer azt a német népi propagandát, amely ismételten túlzásokba téved. A sok közül csak egyik beszédes bizonyítékára hivatkozunk. Ez a „Volksdeutsche Strassenkarte von Ungarn,”² amely dunántúli nagy városokat és apró falvakat egészen azonos jelzéssel tüntet fel, nevezetesen piros körrel azokat a helységeket, amelyekben 50-100% a német és fekete körrel azokat, amelyekben magyarok laknak, vagy csupán kevesebb német él.³ így a 61.663 lelket számláló Pécs ugyanakkora helységnek tűnik fel rajta, mint a 796 lakossal bíró Nagyrápád, vagy a 242 lakosú Ökörvölgy.¹ Mondanunk is felesleges, hogy a magyar falvak feltüntetése nélkül a Dunántúlnak ez a térképe magyar szempontból is éppen olyan tanulságos, mint amilyen hasznos lehet a német népi propaganda szempontjából. Harmadszor a Dunántúl geopolitikai adottságaira is tekintettel kell lennünk. Nézzük csak meg a Dunamedencének Schmidt-Haack-féle német, vagy Pataki-féle magyar geopolitikai térképéből a Dunántúlra vonatkozó részletet, amely világosan mutatja, hogy a külső politikai nyomás két irányvonala éppen a Dunántúl északkeleti és délkeleti sarka felé tart.⁷

Ha pedig negyedszer mindehhez hozzátesszük, hogy hazánk földbirtokeloszlása is a Dunántúlon legkedvezőtlenebb, mert amíg az Alföldön 7,278.277 kat. holdból 2,038.028 kat, hold, Északon 2,427.602 kat. holdból 837.312 kat. hold, addig itt 6,375.965 kat. holdból 2,358.808 kat. hold az 500 kat. holdon felüli birtok/ akkor tárgyilagos érvekkel is eléggé indokolt a dunántúli földbirtokforgalom szociális kihatásainak önálló áttekintése.

Tudnunk kell még, hogy a Dunántúlon:

I.

1. az összes földbirtokok száma	750.378,	területe	6,375.965	kat. hold
2. az összes szabadforgalmú földbirtokok száma	733.916,	„	4,390.362	„ „
3. az összes korlátolt forgalmú földbirtokok száma	16.462,	„	1,985.603	„ „
4. a kettős, vagy többes foglalkozású magyar állampolgárok földbirtokainak száma	141.123,	„	350.196	„ „
5. a külföldi állampolgárok tulajdonában lévő szabadforgalmú földbirtokok száma	8.365,	„	98.554	„ „
6. az összes haszonbérletek száma	141.018,	„	978.279	„ „
7. a védett birtokok száma	25.177,	„	570.979	„ „
8. a földhözjuttatás száma	174.013,	„	277.676	„ „
9. a házhelyhezjuttatás száma	50.332,	„	12.081	„ „

6.

¹ Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 83. kötet I. rész, Demográfiai adatok, 24., 1.

² Iro-Verlag München, Carl Kremling. (Maszstab 1: 700.000)

³ „Zeichenerklärung: Ort mit 50-100% deutscher Bevölkerung; ort mit magyarischer, oder nur geringer deutscher Bevölkerung.”

⁴ Ellenben egyáltalán fel sem tünteti a térkép többek közt: Mecsekalját 2.021, Mecsekszabolcsot 4.671, Pellérdet 1.239, Somogyot 1.935, Vasast 2.366, Hosszúhetényt 2.786, Berkesdet 1.227, Komlót 2.187, Gödreszentmártont 580 lakossal ^tb. Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 83. kötet, 72-78. 1.

⁵ Schmidt-Haack, Der Donauraum – Geopolitisch. Gotha, Justus Perthes, (1: 750.000)

⁶ Pataki József, A Dunamedence geopolitikai térképe, 1: 3,700.000, Pécs, 1939.

⁷ L. bővebben Pataki József, Egy német geopolitikai térkép c. tanulmányát, Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet közleményei, III. évf. 2. szám, 1939. március 1., 9. 1.

⁹ Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 99. kötet, 13. 1.

II.

1. a kincstári földbirtokok száma	982,	területe	58.845	kat. hold
2. a községi, városi és törvényhatósági földbirtokok száma	2.668,	„	221.515	„ „ ¹⁾
3. közbirtokossági és volt úrbéres birtokok száma	2.777,	„	395.708	„ „
4. a köz- és magánalapítványi földbirtokok száma	292,	„	106.171	„ „
5. a hitbizományi birtokok száma	406,	„	602.121	„ „
6. vitézi telkek száma	866,	„	15.779	„ „
7. a róm. kat. egyházi és iskolai földbirtokok száma	4.177,	„	469.475	„ „
8. a református „ „ „ „ „	1.089,	„	23.831	„ „
9. az ág. h. ev. „ „ „ „ „	563,	„	10.646	„ „
10. a görög keleti „ „ „ „ „	76,	„	1.086	„ „
11. az unitárius „ „ „ „ „	2,	„	225	„ „
12. az izraelita „ „ „ „ „	129,	„	290	„ „
13. az állami, községi és társulati iskolai földbirtokok száma	434,	„	4.231	„ „
14. a hitelintézeti földbirtokok száma	744,	„	31.033	„ „
15. az egyéb részvénytársasági, egyesületi, társulati stb. földbirtokok száma ¹⁾	1.257,	„	44.647	„ „

III.

1. a szántóföld	3,656.651	kat. hold
2. kert	88.839	„ „
3. a rét	508.325	„ „
4. a szőlő	121.314	„ „
5. a legelő	529.993	„ „
6. az erdő	1,038.903	„ „
7. a nádas	21.232	„ „
8. a földadó alá nem eső (műveletlen) terület	410.708	kat. hold.

IV.

1. az I. kat. holdnál kisebb szántóföldnélküli földbirtokok száma	125.748,	területe	40.842	kat. hold
2. az I kat. holdnál kisebb szántóföldes földbirtokok száma	163.417,	„	93.424	„ „
3. az I—5 kat. holdas földbirtokok száma	277.535,	„	672.359	„ „
4. az 5—50 kat. holdas földbirtokok száma	174.866,	„	2,184.265	„ „
5. az 50—100 kat. holdas földbirtokok száma	3.860,	„	263.381	„ „
6. a 100—500 kat. holdas földbirtokok száma	3.472,	„	762.886	„ „
7. az 500—1.000 kat. holdas földbirtokok száma	711,	„	502.091	„ „
8. az 1.000—3.000 kat. holdas földbirtokok száma	606,	„	1,006.586	„ „
9. a 3.000 kat. holdon felüli földbirtokok száma	163,	„	850.131	„ „ ²⁾

A földbirtokmegoszlás tényleges adottságaival vessük össze most a földbirtokforgalom *arányainak* négy évi⁴⁾ átlagát csak ábrázolva s máris érdekes tanulságokat vonhatunk le magunknak. ime:

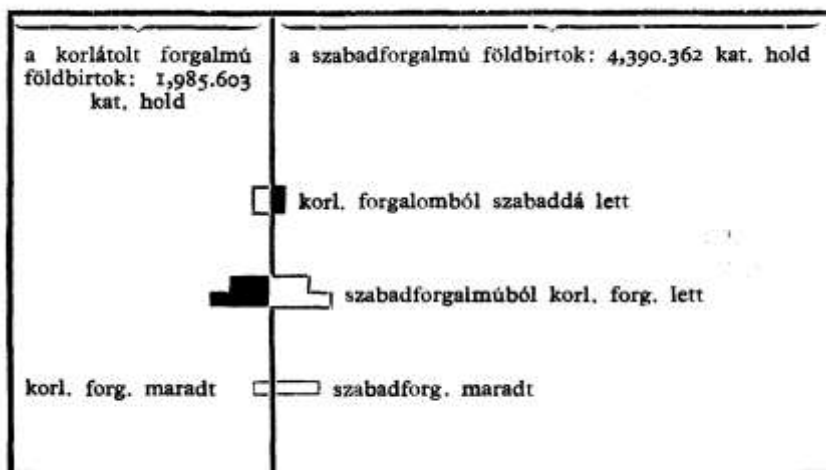
¹⁾ Magyar Statisztikai Közlemények. 99. kötet 36.-99.. 1.

²⁾ U. ott, 13.. 1.

³⁾ Magyar Statisztikai Közlemények, 99. kötet, 12.-13.. 1.

⁴⁾ Az 1934., 1935., 1936. és 1937. évi országos adatok nyomán. Magyar Statisztikai Zsebkönyv, IV. évf., 76., V. évf., 102., VI. évf., 102. és VII. évf., 103. 1.

az összes földbirtok: 6,375.965 kat. hold

A földbirtokforgalomnak ez a jelentéktelen aránya, különösen az örökösödés következtében tulajdonost cserélő birtokok figyelmen kívül hagyásával szinte döbbenetes mozdulatlanságot mutat. Önkénytelenül is felvetődik bennünk a kérdés: ez-e a magyar földnek az a szépen elgondolt szabad forgalma, melyet apáink egy évszázaddal ezelőtt azzal a hittel harcoltak ki, hogy általa földbirtokos nemességünk is megerősödik, a nemzeti közösségből addig kizárt jobbágyok ivadéakai pedig felemelkednek? Valójában tehát *először* is arról kell beszélnünk, hogy a földbirtoknak ez a mozdulatlansága, forgalmának ez a kis mértéke, milyen társadalmi hatásokkal jár.

1. A földbirtokforgalom csekélyisége következtében a társadalmi kapillaritás törvényszerűségének útján feltörekvő népi erők reménytelenül visszahullanak régi, sokszor „nincstelen” állapotukba és ott a legjobb esetben tétlenül pazarlódnak el, holott mind nemzetgazdasági, mind szociálpolitikai szempontból éppen ezeket lehetne leginkább értékesíteni.

2. A közép- és nagybirtokok cselédségének szociális helyzete javítható, de a cselédi sors lényegében, az önállósulási lehetőség hiányában rejlő szociális kérdés továbbra is megmarad. Mert a nemzeti társadalom szempontjából az önálló kisegzisztenciák, akik a saját akaratukból és erőfeszítésükkel, öntudatosan illeszkednek be a nemzeti társadalom gazdasági, szellemi-erkölcsi, kulturális rendszerébe, mindig értékesebbek maradnak, mint az önállósulás útjától elzártak.

3. A mezőgazdasági vándor- és idénymunkások helyzete ugyancsak a földbirtokforgalom egészséges arányainak hiányával függ össze. Alkalmazásuk szükségessége kétségtelenül azt bizonyítja, hogy a nagybirtokok nem tudnak állandóan eltartani annyi munkást, amennyinek munkaerejére valóban szükségük volna. Viszont egyes vidékek népessége kénytelen otthonától elszakadva, messze idegenben, a közismert szociális problémákat magában rejtő körülmények közt is olcsóbb díjazásért munkát vállalni, mint amilyen kereseti lehetőséget az adott viszonyok egyébként biztosítanának neki. Csakis ezzel magyarázható pl. Baranya vármegyének a vándormunkások tekintetében tapasztalható nagy vonzóereje, amely majdnem az egész Dunántúlra (Fehér, Tolna, Somogy, Vas és Zala vármegyékre) kiterjed s még más országrészekből is több vármegyére (Bács-Bodrog, Heves, Borsod és Békés vármegyére) hat. Igaz, hogy ennek

a vármegyének 62 községében mutatkozik munkáshiány, de viszont nem a nagy-, hanem a kisgazdaságok területén. A munkásvándorlás tehát csak az említett okra vezethető vissza.

4. A földbirtokforgalom szükséges mérvének hiánya leküzdhetetlen akadályt gördít a tehetősebb kisbirtokos-réteg további terjeszkedésének útjába is. Ennek a szomorú ténynek társadalmi következménye hon- és fajvédelmi szempontból, mint szociológusaink már annyiszor kifejtették, szinte felbecsülhetetlen károkat okoz, mert nemcsak az élet naposabb oldalairól, hanem a földi lét síkjáról is egész nemzedéksorokat vet vissza.

5. Az „egykezes” társadalmi tünetét legtöbbször ugyancsak a nagybirtokok halálgyűrűjének tulajdonítják. Sok tekintetben nem is ok nélkül, mert valóban a terjeszkedésben meggátolt kisbirtokosok a legegységesebbek.

6. A dunántúli földbirtokeloszlás és a földbirtokforgalom egészséges folyamatának hiánya szükségképpen rányomja bélyegét az itteni népesség természetes szaporodására és

7. a Dunántúl egyes vidékeinek, vármegyéinek *népsűrűségére*, tényleges és természetes szaporodására is. Az ezekre vonatkozó statisztikai adatok minden szónál szebben igazolják a hiányzó földbirtokforgalom káros következményeit:

Vármegye	Földbirtok 10.000 kat. holdakban		kisebbségek %-ban	Népsűrűség 1 □ km-re	Tényleges szaporodás	Természetes
	5—50	500-on felül				
Baranya	32	17	39'5	63'4	4'1	6'4
Fejér	18	35	11'4	57'5	3'3	12'7
Győr—Moson—Pozsony	14	13	15'0	66'3	7'0	15'0
Komárom—Esztergom	11	15	14'7	90'4	7'4	13'0
Somogy	35	53	6'3	57'4	4'7	6'8
Sopron	10	12	11'6	79'2	3'1	12'9
Tolna	26	19	25'1	74'8	1'3	6'9
Vas	25	13	6'0	83'2	2'6	11'8
Veszprém	23	29	9'4	61'5	4'8	10'8
Zala	25	26	2'5	75'1	5'2	10'3
Pest (pomázi járás)	4	5	50'0	131'1	21'4	13'2

Ne folytassuk tovább, de mielőtt áttérnénk a meglévő kis földbirtokforgalom kihatásainak vázolására, szögezzük le, hogy mindezeket a káros következményeket az egészséges földbirtokforgalom részben megszüntethetné, részben jóval csökkenthetné, mert az érintett szociális kihatások éppen az ellenkező irányban érvényesülnének. A jelenlegi adottságok mellett azonban még a földbirtok forgalmával kapcsolatosan is majdnem kizárólag csupán kedvezőtlen társadalmi hatásokról beszélhetünk. Vegyünk néhány példát erre is.

1. A nagybirtokok testéről a földbirtokforgalom következtében leporladó részek idénymunkásai és mezőgazdasági cselédei kereset nélkül maradnak, mert a leváló területek rendszerint olyan kisbirtokosok tulajdonába mennek át, akik máris munkafelesleggel rendelkeznek – azért szereznek újabb földnyelveket – munkásokra tehát nincs

szükségük. Bár pillanatnyilag ez a szociális kihatás veszélyt egyáltalán nem jelent, mégis gondoskodnunk kell, hogy a mezőgazdasági proletariátus tömege a jövőben semmiképpen se növekedjék.

2. Az előbbi szempont jelentősége fokozódik, ha tudjuk, hogy a „nincstelének” feltörekvése a földbirtokforgalom révén alig érvényesülhet, mert hiszen az eladó földeket a tehetősebb kisbirtokosok vásárolják meg a föld valódi értékénél jelentékenyen magasabb árért. A megfelelő hitelfedezettel rendelkező kisbirtokos ezt könnyen megteheti. A sovány napszámbérből tengődő s rendszerint sokgyermekes mezőgazdasági munkás azonban erre minden vállalkozó szellem dacára is képtelen, mert ingatlanfedezete nincs.

3. Súlyosbíttja vidékünk szociális helyzetét az a körülmény is, hogy a szabadkézből eladó földek jórészt, az árverésre kerülő birtokokat pedig majdnem teljes egészében hitelintézetek, ügyvédek vagy zsidók vásárolják meg, természetesen a föld valódi értékénél mindig aránytalanul kisebb áron. A hitelintézet és az ügyvéd azután rendszerint szokatlanul magas áron, „igen kedvező”, hosszú lejáratú kölcsön folyósításával továbbítja előnyösen szerzett birtokát. A földéhes kisember boldogan belemegy az ilyen vásárba, de később sokszor még a kamatokat sem tudja előteremteni. Ha még az agrárollóval is számolunk, nem csodálkozhatunk többé, hogy ilyenkor a kérdéses földbirtok forgalmának szociális kihatásai kézzelfoghatóan és szemmel láthatóan jelentkeznek a vásárlón és egész családján, mert nem egyszer a ruházaton, vagy sokszor a betevő falaton takarítja meg az esedékes kamatok és tőketörlesztési részletek összegét.

4. Gyakran előfordul, hogy a várva-várt földbirtokot valaki elvásárolja az arra számítók elől. Az ilyesminek szociális kihatásai nem kívánnak bővebb magyarázatot. Külön is meg kell azonban említenünk azt az elkedvetlenítő lelki hatást, amelyet az ilyen esetek természetesen okoznak. Nemzedékek jövője válik reménytelenné, ami társadalmi vonatkozásban is erősen érezteti hatását.

5. Lépten-nyomon találkozhatunk olyan helyzettel is, hogy a község határ birtokai más községbeliek tulajdonába kerülnek. A baranyamegyei Gödreszentmárton határa erre valósággal elrettentő példa. Itt közvetlenül a kertek alatt már a szomszédos falvak birtokai húzódnak, ellenben a falubeliek földjei fél- és egyórányi távolságra vannak. Az ehhez hasonló körülmények közt élő gazdák rengeteg időt és munkaerőt veszítenek az ide-oda járással-kelessel, a mezőgazdasági munkások pedig más községekben vagy vidékeken kénytelenek vándormunkát keresni, ami nemcsak a megélhetést nehezíti, hanem a családi életet is bomlasztja.

6. Könnyű volna mindezen segíteni – mondhatná valaki – az állami elővásárlási jog gyakorlásával. Ez – így feltételes módban – igaz is, de különben téves következtetésekre adhat okot. Mert az elővásárlási jogot csak az 50 kat. holdnál nagyobb földbirtokra vonatkozólag lehet gyakorolni. A földbirtokforgalom azonban – főleg szociális vonatkozásokban – éppen az 50 kat. holdnál kisebb, sőt az egészen apró, pár száz négyszögöles birtokrészek tekintetében a legélénkebb. És a közigazgatás ellenőrzése alól éppen ezek a szociálpolitikai szempontból nagy jelentőséggel bíró földterületek csúsznak ki. Pedig az ilyen kis parcelláknak tudatos forgalmával, összevásárlásával és a mezőgazdasági munkások tulajdonába juttatásával egyszerre két vonatkozásban is hasznosan irányíthatnók a kisemberek életét. Egyrészt azt a kisbirtokost, aki szorult helyzetében rászánja magát földjének árubabocsátására, megkímélnék az ilyenkor szükségképpen mutatkozó ráfizetéstől, mert biztosíthatnók neki a föld rendes értékét. Másrészt a nincsteleneket is

ravezethetnők az emelkedés, a gyarapodás útjára, mert a kertgazdálkodás fokozatos bevezetésével némi mellékjövedelemhez is hozzájuttathatnák őket.

7. A magyarság szempontjából végül a dunántúli földbirtokforgalomnak egészen különálló, súlyos kihatása a németiség fokozatos, lassú, de határozott előretörése. Ha egyénenként vizsgáljuk a földszerzés eseteit, önkéntelenül is Dénes István beszédes példái jutnak eszünkbe, amelyekkel azt igyekeznek bebizonyítani, hogy a Dunántúlon „minden eladó kisbirtok, minden dobra kerülő magyar ház új gazdája sváb”.¹ Mert akármennyire sok túlzás van is ebben a megállapításban, annyi mégis bizonyos, hogy a dunántúli földbirtokvásárlások – mind a szokásos adásvétel, mind a parcellázások eredményeként – a németek túlnyomó térfoglalását mutatják.

Ennek a társadalmi jelenségnek okát kutatva általában azt szokták mondani, hogy a német igénytelenebb, szorgalmasabb és takarékosabb a magyarnál; újabban sokat emlegetik a németiség faji öntudatának növekedését is. Kétségtelen, hogy a magyarban sok az úrhatnamság és valami keleti kényelemszeretet, csodavárás is; talán a magyarság népi öntudata sem olyan erős, mint a kisebbségé. De földszeretete és földszerzési törekvése semmivel sem kisebb, sőt nyugodtan állíthatjuk, jóval nagyobb, mint az itt élő németiségé. Csakhogy: a kisember számára földszerzési lehetőséget biztosító kisbirtokok éppen a németek által sűrűn lakott vidékeken: Tolna, Baranya, Mosón, Sopron vármegyékben találhatók. Ellenben a magyarlakta tájakon, pl. Fejér, Somogy és Zala vármegyékben a kisbirtokok erősen háttérbe szorulnak. Az itt élő magyar népesség tehát sem a terjeszkedési lehetőséget biztosító, sem az ingatlanfedezetet nyújtó kisbirtokokkal nem rendelkezik. Érthető tehát, miért tud éppen a németiség előretörni s miért juthat évente több ezer kat. hold magyar földhöz.

Ennél a pontnál azonban számolnunk kell azzal is, hogy nem tudjuk pontosan megállapítani, vajjon a németiség valóban milyen mértékben hódít a Dunántúlon tért, mert ehhez a telekkönyvi szerző, vagy tulajdonos egyéni statisztikai adatgyűjtőivét is esetről-esetre látnunk kellene. Hacsak a névelemző módszer súlyos tévedéseibe nem akarunk esni, mint ahogyan ezt már a németek is kezdik, éppen a Dunántúlra vonatkozólag. Mert ilyen módszerrel valóban különös dolgok derülnének ki. Csak egyetlen példát említsünk: a baranyamegyei Magyarbóly határában tervezett földhözjuttatásra jelentkező 39 mezőgazdasági munkás és cseléd közül csak 11 a magyarnevű. A többi: Buschbach, Hohmann, Heller, Hengl, Zettl, Vittenberger, Oszvald, Rusz, Markovics, Reznicek, Tiegelmann, Hengl, Schultz, Schuhmann, Krisztmann, Lasztovica és ezekhez hasonló nevek birtokosai, de az ottani vezetők határozott állítása szerint egytől egyig becsületes, derék, jó magyarok.

Mi tehát a névelemző módszert mások részéről sem tűrhetjük, magunk sem alkalmazhatjuk. De: a névelemzések és a disszimiláció mai fejlett korszakában joggal támad fel bennünk az aggodalom: vajjon az idegenhangzású neveket viselő egyszerű falusi emberek, akik ma még a legjobb magyarok, adhatnak-e kellő biztosítékot arra nézve, hogy unokáik, dédunokáik is azok maradnak? S ezért bizony – valljuk meg nyíltan – a dunántúli földbirtokforgalom szociális kihatásai közül a magyar nemzeti társadalom szempontjából azt a folyamatot kell a legsúlyosabbnak tekintenünk, amelynek eredményeként a Hajdú-, Mátyás-, Nemes-, Hegedűs-, Nagy-, Jó-, Papp-, Szekeres családok tulajdonából a Léderer-, Zimmermann-, Böhm-, Réder-, Ébert-, Burghart-,

¹ Dénes István: Mentsük meg a Dunántúlt! Budapest, 1936., 54. 1.

Móring-, Schmidt-, Steiner-, Krisztián-, Markovacz-, Ferencsics- és Szobics-családok kezére jut a magyar vérrrel szerzett és ezer éven át magyar vérrrel, magyar könnyel s verejtékkal örzött magyar föld. Ugyanakkor, amikor a nemzet- és államalkotó magyarság óriási tömegei önhibájukon kívül nem tudnak röghöz jutni, mert még hitelműveleti alappal sem rendelkeznek.

Akaratlanul is újabb kérdést kell itt felvetnünk: vajjon egészségesnek mondható-e – bármelyik nemzeti társadalom szempontjából – ha kisebbségeinek aránytalan terjeszkedését valamelyik nemzet ölbetett kézzel szemléli, vagy tűri olyan látszatok növekedését, amelyek más, öntudatos nemzetek részéről politikai nyomás alapjául szolgálhatnak? És a válasz megadásánál nem szabad elfelejtenünk, hogy az itt lakó német kisebbséget annak idején tudatos telepítés ültette birtokba, juttatta olyan lehetőségekhez, amelyeknek előnyeit még ma is élvezzi.¹ De arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy közel négy évszázadon keresztül elnémetesítési törekvések folytak ezen a földön. Ha semmi másért, már ezért is nemcsak jogunk, de kötelességünk a magyarság megerősítése és földhözjutásának megkönnyítése érdekében mindent elkövetni. Ha ugyan Széchenyi jóslatából / és Erdély szomorú sorsából egyáltalán s még idejében okulni akarunk. Mert a Dunántúlon már nem elég családvédelemről, földbirtokreformról, vagy szociális gondoskodásról beszélni, hanem kifejezetten magyar családvédelemről, magyar földbirtokreformról és magyar szociális gondoskodásról kell intézményesen gondoskodni. A Dunántúlon ugyanis minden szociális vonatkozású ténykedés vagy magatartás a magyarság létét erősíti, vagy pedig gyengíti, – akár tudatosan történik ez, akár öntudatlanul.

A dunántúli föld sorsán keresztül nemcsak magyar fajtánk érdekéről, hanem ezeréves hazánk jövőjéről kell gondoskodnunk. A szociális tartalommal telített közigazgatás végrehajtó munkájának tehát öntudatos magyar cselekvésnek kell lennie.

¹ Az erre vonatkozó gazdag irodalomból csak párat említünk: Buchmann Károly, A dél-magyarországi telepítések története, I. Bánát. Budapest, 1936., különösen a 42., 46., 48. és 50. l.; Weidlein János, A tolnamegyei német telepítések, Budapest, 1937.; Faas, Otto, Deutsches Bauerntum im Bergland der Schwäbischen Türkei, Stuttgart, 1936.; Várady Ferenc, Baranya múltja és jelene, J-II., stb,

Olasz és magyar földmunkásszövetkezetek

ELŐADTA SZABADOS MIHÁLY

Évszázadunk a szociális korszellem jegyében született. A szociális szükségletek lehető kielégítése, szociális egyenlőtlenségek kiküszöbölése, mint szükségszerű tünet, mint uralkodó irányzat jelentkezik évszázadunk mozgó irányeszméiben. Szociális előrehaladás szüksége, mint új szellem mozgatja, sőt igen sokszor irányítja az egyes társadalmak, nemzetek életét.

Az ugyanazon társadalmi, gazdasági érdekkörbe tartozó társadalmi rétegek már régtől fogva felismerték az együttműködés (kooperáció) szükségességét, eredményes és célravezető voltát. A legrégebb történelmi múltban felfedezhetjük az ilyen érdektársulást. De ha az újabb gazdasági történetet nézzük, azonnal láthatjuk a különböző gazdasági, kereskedő-, iparos- és munkás-érdekképviseleteket. Ha tovább vizsgáljuk a gazdasági történetet, úgy látjuk, hogy Magyarországon a munkás érdektársulás nem tekinthet vissza nagyobb múltra és jelentősebb eredményre. Okai ennek a magyarországi különleges gazdasági, szociális és munkásügyi viszonyok.

A munkásság eredményes érdekvédelmi szervezkedése rendszerint két egymással együttthaladó úton, két síkban és pedig gazdasági és politikai síkban folyik. A földmunkásság érdekképviseleteit ezen az alapon gazdasági és politikai érdekképviseletekre kellene felosztani. Ehelyett célravezetőbb, ha a földmunkásság érdekvédelmi szervezetét szabad társulású földmunkás szervezetekre, félhivatalos érdekképviseleti szervezetekre és hivatalos munkás érdekvédelmi intézkedésekre osztjuk.

Magyarországon nem fejlődhettek ki a szabad társuláson alapuló földmunkás érdekképviseleti szervezetek. Ilyen szervezetek: A szociáldemokrata irányzatú „Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége”, amely 13 vidéki fiókot tömörít a budapesti központba. Taglétszáma azonban igen minimális, alig másfélezer. A „Keresztény Szocialista Földmunkások és Földmivesek Országos Szövetsége”, amely a 35 vidéki fiókot tömörít budapesti központjában, taglétszáma ugyancsak alacsony, mintegy 5.000. Ezenkívül minden központ és központi irányítás nélkül az országban szétszórtan mintegy 50-60 földmunkásegylet létezik, amely azonban érdemleges működést nem fejt ki.

A félhivatalos földmunkás érdekképviseletként szerepelnek a községi-, járási-, vármegyei mezőgazdasági bizottságok, a vidéki mezőgazdasági kamarák és az Országos Mezőgazdasági Kamara, amelyek azonban nem különálló munkásérdekképviseletek, hanem a munkaadókkal közös érdekvédelmi szervezetek. Ezek a szervezetek eddig a földmunkások részére jelentősebb eredményeket elérni, sajnos, nem tudtak. Ennek oka azonban nem bennük keresendő.

A bennünket közelebről érdeklő földmunkásoknak (kubikusoknak), két különálló érdekvédelmi szervezete van, és pedig az 1935-ben létesített „Nemzeti Munka-

központ"-ban működő kubikos munkások szakosztálya és az Országos Központi Hitel-szövetkezetben működő földmunkás vállalkozó szövetkezetek. Meg kell még említeni az úgynevezett „Földmunka Iparosok, Vállalkozók Szövetkezeté”-t is, amely azonban jelentősebb működést eddig még nem igen fejtett ki.

Mielőtt a magyar földmunkás szövetkezetek ismertetésére rátérnék, röviden ismertetni kívánom az olasz munkavállaló szövetkezeteket, ami annál inkább érdekes, mert a magyar földmunkás szövetkezeteket ezek mintájára létesítették.

Olaszország egyik legsúlyosabb kérdése a munkáskérdés volt, mert Olaszország legnagyobb részének, de különösen a Pó völgyének munkásrétegeit igen régóta sújtotta a munkanélküliség. A munkások ezrei nem jutottak munkához, kereseti lehetőséghez, munkaerejük csak az év igen kis hányadában volt foglalkoztatva. Az olaszországi munkavállaló szövetkezetek munkaszerzés céljából alakultak. Az első napszámosszövetkezet 1883-ban Ravennában alakult. A munkanélküliség kiküszöbölése végett birtokot bérelt és annak gazdasági munkáit végeztette a szövetkezet tagjaival. Majd bekapcsolódtak a közmunkák végrehajtásába. Különösen olyan közmunkákat igyekeztek megszerezni, amelyek leginkább karos napszámosmunkából állottak. Lassan-lassan mindazon munkásgócokban megalakultak a munkavállaló szövetkezetek, amelyeket leginkább sújtott a munkanélküliség.

Később, amikor a szindikalista mozgalom az olasz munkásság körében is megindult, a munkavállaló szövetkezetek karöltve együtt dolgoztak a szindikalista mozgalommal, amely a munkások szövetkezeti szervezeteiben erős gazdasági támasztékot talált a munkások érdekvédelmi harcában. Az első évek tapasztalatai után a munkavállaló szövetkezetek nagyobb út-, csatornaépítéseket, öntözőcsatorna- és vasútépítést is vállaltak.

Az olasz munkavállaló szövetkezetek szervei: a közgyűlés, igazgatóság, felügyelőbizottság. Csak az a munkavállaló szövetkezet vállalhat közmunkát, amely, az e célra felállított, tartományi lajstromba beiratkozik.

Az olasz munkavállaló szövetkezet „nyílt” szövetkezet, illetőleg korlátlan számban vehet fel tagokat, mégis azzal a korlátozással, hogy csak annyi tagot vehet fel, amennyit foglalkoztatni is tud. Kezdetben ugyanis a szövetkezetek csak nagyon korlátozott számban vettek fel tagokat s nagy előszeretettel alkalmaztak nem szövetkezeti, kiegészítő munkásokat, mert így azoknak a munkabérpótlékát is a szövetkezet tényleges tagjai kapták meg. Ezt a visszaélést azonban a törvényhozás rövidesen megszüntette. A törvény értelmében kiegészítő munkásokat csak a legvégső esetben lehet felfogadni, amikor azt a munka sürgős befejezése miatt a munkaadó közhatóság megengedi. De ebben az esetben is a kiegészítő munkásokra eső munkabérpótlékot nem a szövetkezeti tagok kapják, hanem vagy a kiegészítő munkások, vagy ezt az összeget a szövetkezet tartalék-, vagy munkásjóléti alapjához csatolják. A kiegészítő munkásokat legelső sorban más szövetkezetek tagjaiból kell toborozni. Azoknak a száma nem lehet nagyobb a munkában dolgozó szövetkezeti tagokénál. Fizetésük nem lehet alacsonyabb, mint a hasonló minőségű szövetkezeti tagoké.

A munkavállaló szövetkezetek nem vállalhattak minden korlátozás nélkül közmunkákat. Az egymásután meghozott törvények bizonyos mértékben korlátozták a szövetkezet által felvállalható közmunkák összegét. Így az 1888. évi július 2-1 6.216 számú és az 1904. évi május 12-i 178. számú törvények kimondották, hogy a munka, vállaló szövetkezetek magántárgyalás, megegyezés útján csak 200.000 liráig terjedő

közmunkákat vállalhatnak. Az 1922-ik évi február 12-i 214. sz. törvényrendelet a munkavállaló szövetkezetekre versenytárgyaláson, vagy magántárgyaláson rábízható munkáknak legmagasabb összegét 1,000.000 lirában állapította meg.

A törvényben megállapított határon felüli összegű, közmunkákat a szövetkezetek úgy vállalhatták el, hogy szövetkezeti konzorciumokat létesítettek. A konzorciumokat, azok munkavállalásait épügy törvények szabályozzák, mint a munkavállaló szövetkezeteket. A törvényes rendelkezések szerint a konzorciumokat ugyanazok a kedvezmények megilletik, mint az egyes munkavállaló szövetkezeteket. Az egy tartományba tartozó munkavállaló szövetkezetek rendszerint egy konzorciumba tömörültek, hogy így az ugyanazon tartományban levő munkavállaló szövetkezeteknek meglegyen a jogsultságuk a nagyobb közmunkák vállalására is. A szövetkezeti konzorcium tehát a szövetkezeti fejlődés bizonyos foka után a továbbfejlődés biztosítására szolgált. A szövetkezeti konzorciumok létesítését az 1909. évi 422. sz. törvény engedte meg, szabályozta létesítésüket és működésüket. A következő törvényhozási lépés az 1911. évi február 12-i 278. sz. törvény volt, amely még jobban fegyelmezte a közmunkák elvállalására bocsájtható munkavállaló szövetkezetek létesítését, működését és bevezette a szövetkezetek feletti ellenőrzést s felügyeletet a gazdasági minisztérium révén, új szabályokat írt elő a közmunkálatoknak a szövetkezetek részére való átengedésénél és a szövetkezetek és konzorciumok létesítésénél. Ezek a törvényes rendelkezések nyilvánvalóan a munkavállaló szövetkezetek beszerzésének tökéletesítését célozták, hogy a szövetkezeteket még alkalmasabbakká tegyék a közmunkák elvállalására és végrehajtására.

A konzorciumok teljes autonómiának örvendettek, mégis a kormány a konzorciumok működésében korlátozó felügyeletet gyakorol. A felügyelet nem csupán a törvények és rendeletek, hanem az alapszabályok megtartására is kiterjed. A rendes felügyeletet a munkaügyi minisztérium a társmisztériumokkal egyetértően gyakorolja s ha a konzorciumok működésében rendellenességeket tapasztal, többszöri megintés után a konzorcium felszámolását is elrendelheti. Az első munkavállaló szövetkezeti konzorcium az olasz munkásság főfészkeében, Reggio-Emiliában alakult egy vasútépítésre és annak karbantartására.

A munkavállaló szövetkezetek konzorciumai legelső sorban a következő ténykedést fejtették ki: A nagyobb munkákat elvállalták és azokat vagy maguk végrehajtották vagy kiosztották a konzorciumi tagszövetkezetek között, – a tagszövetkezetek részére magasabb műszaki és ügyviteli vezetést biztosítottak, – a tagszövetkezeteket támogatták a számvitelben, – a tagszövetkezetek pénzügyi kérdéseit megtárgyalták.

Az 1919. évi február 6-i 107. sz. törvény a szövetkezeti konzorciumnak juttatható közmunkák, közszállítások legmagasabb értékhatárát 5,000.000 lirában állapította meg, azzal azonban, hogy esetleg még ezen a határon túl is vállalhatnak kivételesen közmunkát. A szövetkezeti konzorciumoknak a közmunkák felvállalásába való bekapcsolása után csaknem minden tartományban megalakultak a konzorciumok, amelyek az 1920-as években már a legtökéletesebb technikai felszerelésekkel, villamos elevátorokkal, hatalmas kotrógépekkel, teherszállító gépkocsikkal, csillékkal rendelkeztek. Ezekkel pótolták a régi nehéz kubikos talicskákat.

Olaszországban az állami, törvényhatósági, városi, községi s egyéb közmunkákat nyilvános versenytárgyaláson, vagy zárt versenytárgyalásokon, illetőleg magántárgyaláson adják vállalatba a munkáltató közhatóságok. A nyilvános versenytárgyaláson

mindenki részt vehet, aki az előírásoknak egyébként megfelel. A munkát nyilvános ülésben a legjobb ajánlattevőnek ítélik oda. Ez alól a szabály alól vannak kivételek. Pl. az összes állami munkálatok magántárgyalás alapján is vállalatba adhatók.

Az olasz és magyar versenytárgyalás között lényegbevágó eltérés van. Olaszországban ugyanis a munkaadó közhatóság már előre megállapítja azt az árat, amely mellett a munkát kiadja vállalatba, de megállapítja az árengedmény maximumát és minimumát is, amelynek határain belül a legjobb ajánlattevőnek adják a munkát vállalatba. Ha az első és második versenytárgyalás is eredménytelenül végződik, a közhatóság a munkát zárt versenytárgyaláson, vagy magántárgyaláson kiadhatja. A zárt versenytárgyaláson csak azok vesznek részt, akiket a munkaadó közhatóság alkalmasnak tart a munka elvégzésére. Magántárgyaláson pedig csak egy vállalkozóval tárgyal a közhatóság, akinek a munkát vállalatba akarja adni. A versenytárgyaláson részt vevő munkavállaló szövetkezetek óvadékot nem kötelesek letenni, az óvadékot a munka végrehajtása közben az egyes részletfizetések összegéből 5% levonásával eszközlik a munkaadók. Ezenkívül illetékkedvezményben is részesülnek.

Az 1911. évi 278. számú törvény megadta a közhatóságoknak a lehetőséget, hogy közmunkákat szövetkezeteknek vállalatba adjanak. Nem mondta ki azonban a törvény azt, hogy a közhatóságok tartoznak a közmunkákat a szövetkezeteknek kiadni, hanem csak azt, hogy kiadhatják. A közmunkákhoz a szövetkezetek rendszerint politikai nyomás révén juthattak, vagy az esetben, ha a munkáltató közhatóság jóakarattal viseltetett a munkavállaló szövetkezetek iránt. Tény azonban, hogy az olasz kormány a munkavállaló szövetkezeteknek, megerősítésük céljából igen sok közmunkát, adott versenytárgyalás nélkül, megegyezés alapján, sőt gyakran jóakarattal könnyítésekkel. A munkavállaló szövetkezeteknek a leghatározottabb formában tilos a rájuk bízott közmunkákat alvállalatba adni.

A hazai sikerektől felbuzdulva, a nagyobb és erősebb olasz munkavállaló szövetkezeti konzorciumok működésüket áthelyezték külföldre is, hogy így elhelyezzék, munkához juttassák az olaszországi felesleges munkaerőt. A külföldön dolgozó konzorcium biztosíték volt a szövetkezeti tagmunkások előtt arra, hogy saját szövetkezetük vezetése alatt maradtak, amely őket minden külföldi kizsákmányolástól megvédte. Minthogy a munkavállaló szövetkezetek főfoglalkoztatói az állam, a tartomány, a városok, az állam által támogatott közintézmények, így a szövetkezetek részére a munka felvállalásának problémája tisztán és kizárólagosan politikai természetűnek nyilvánult. Csupán politikai eszközökkel, közbenjárással is elnyerték a szövetkezetek a közmunkákat s ki tudták szorítani a közvetítő vállalkozókat és magánvállalkozókat, akik addig maguk élvezték a közmunkák végrehajtásának összes hasznait a munkások nagy kárára, A szocialista munkavállaló szövetkezeteknek akkor volt bőségesen munkájuk, amikor szocialista politikai éra volt, a néppárti szövetkezeteknek akkor, amikor a néppárttól függött a politikai mérleg és végül a fascista szövetkezeteknek a fascizmus alatt.

A munkavállaló szövetkezés egyik súlyos problémája a tőke, illetőleg a hitel kérdése. A szövetkezet tőkéje az üzletrésztőkéből és a tartalékalapból áll. A szövetkezetnek ily alapon rendelkezésre álló tőke összege azonban a munkavállalásokhoz, különösen a nagyobb munkák felvállalásához, rendszerint nem elég. A munkavállaló szövetkezet tehát hitel igénybevételére szorul, ami a súlyos kamatterhek miatt nagyon nehezíti a munkavállalás eredményességét. Az olasz munkavállaló szövetkezeteknek js egyik gyenge oldala volt a hitel kérdése. Ezért az olasz állam jelentős mértékben

segítségére jött a hitelre rászoruló munkavállaló szövetkezeteknek. 1914-ben az olasz állam alapította a Szövetkezeti Nemzeti Hitelintézetet, amelyet az ország legnagyobb bankjai támogattak. 1930. körül 300 millió lirát felülmúló tőkével rendelkezett ez az intézet, amiből az államé 235 millió lira. De súlyos támogatásban részesítette a fascista kormányzat is a munkavállaló szövetkezeteket a „Munka és Szövetkezés Bankja”-nál adott hitelnyújtással, amely bank egyenesen a szövetkezetek hitelezésére alakult. De magánhitelintézetek is támogatták a munkavállaló szövetkezeteket. Sok-sok millió lira hitel nyújtásával.

A munkavállaló szövetkezetek hitelének folyósítását az állam az 1909. évi 422. számú törvény által a fizetési utalványoknak a hitelnyújtó pénzügyi intézet részére való engedélyezésével szabályozta.

Az olasz munkavállaló szövetkezetek részére a hitelezésnek 3 formája volt: Közvetlen hitel, amikor a hitelintézet meghatározott lejáratú váltóra (3-6 hónapra) hitelt ad a szövetkezetnek – előleg, amikor a szövetkezet a hitelező bankhoz utalja a váltókat, amelyeket a munka kifizetés előtt a munkaadó szolgálatát és a bank kifizeti annak ellenértékét, – folyószámlahitel nyitása.

Az előbb jelzett fizetési utalványok a munkavállaló szövetkezetekről szóló törvény értelmében az engedmény összegek eléréséig sem zárolásnak, sem zálogosításnak alá nem vethetők. A hiteleknek ez a formája nem csupán biztosítja a hitelintézetnek, hogy a szövetkezet rendszeresen fizessen a munka előrehaladásának arányában a vállalati összeg 9/10-ét, de egyszersmind hasznos az adós szövetkezetekre is. A szövetkezet nem vonhatja el az így befolyt összeget más kezdeményezésekre. Az előlegeknek elégnek kell lenni a munkák végrehajtására. A hitelnek ez a formája a közhatalóságok által végeztetett közmunkák végrehajtására szolgált. A magánosok által végeztetett munkáknál erre a hitelre szükség nem volt, mivel azok a tényleg elvégzett munkákat azonnal, számla szerint fizették. Azoknak a munkavállaló szövetkezeteknek voltak jó gazdasági eredményei, amelyek szövetkezeti fegyellemmel alakultak s amelyeket rátermett s szövetkezeti hittel bíró egyének irányítottak. A jobb szövetkezeteknek sikerült jelentékeny tőkét összehozni, másoknak szerényebbet.

A szövetkezetek által végrehajtott munkák, amelyek az utóbbi években mind nagyobbak voltak, általában osztatlan megelégedést érdemeltek ki a munkáltató közhatalóságok részéről. A munkavállaló szövetkezetekben nem fordultak elő azok a csalások, amelyek oly gyakran előfordultak a magánvállalkozók által végrehajtott munkák és a beépített anyagok tekintetében. Az olasz munkavállaló szövetkezetek is mindig azon voltak, hogy az általuk végzett munkával a munkáltató legyen megelégedve s nem nézték annyira a munkának jövedelmezőségét. Ezzel lehet megmagyarázni a szerény gazdasági eredményeket, amelyeket az olasz munkavállaló szövetkezetek a végrehajtott nagy munkálatok tömegéhez képest elértek. A fascizmus előtt igen sok sztrájk és más, a munkásmozgalmakkal kapcsolatos s az államnak felbecsülhetetlen károkat okozó baj elkerülhető lett volna Olaszországban, ha a nagy közmunkák elvállalását mindig a munkavállaló szövetkezetekre bízta volna. A munkavállaló szövetkezetek működésükkel kiküszöbölték mindazokat a csalásokat, amelyek azelőtt a magánvállalkozás terén oly gyakoriak voltak, mert a szövetkezeti vállalkozásnál, szemben a magánvállalkozással, nem a minden áron való haszonhajsza az első cél. A szövetkezeti vállalkozás haszna ugyanis részben munkabérből, illetőleg jutalék címén a szövetkezeti tagoké, nagyobb hányadában pedig a szövetkezeté, mint a szövetkezeti munkások-

összességéé. A haszonnak a szövetkezet tulajdonában levő nagyobb hányadát részben üzleti forgótőkére, részben üzletrésztőkére és részben a szociális célokat szolgáló alapokra osztják fel. A szociális alapokra befolyt összeget a szövetkezeti tagok támogatására, segélyezésére, nevelő hatású intézmények, kézműipari iskolák létesítésére, üdültetésre stb. fordították.

A fascista Nagy Tanács 1925. októberi ülésében elhatározta a szövetkezeti mozgalomnak a fascio jelvénye alatti egyesítését. A fascista szövetkezeti központ (Ente Nazionale della Cooperazione) egyesíti ma Olaszország valamennyi szövetkezetét, pl. már az 1927. évben 1.276 munkavállaló szövetkezet tartozott a központ kötelékébe. Ezek a szövetkezetek ebben az évben 370 millió lira értékű munkát végeztek. A fascista szövetkezeti központ bevezette a vidéki szövetkezetek kötelező időszakos ellenőrzését, amely ellenőrzés a szövetkezeteket szükség szerint reorganizálta. De ez a szövetkezeti központ is igen gyakran és hathatósan közben jár a munkaadó minisztériumokban és közhatóságoknál a munkavállaló szövetkezetek munkával való ellátása érdekében. Mindezekből láthatjuk, hogy Olaszország gazdasági életében a munkavállaló szövetkezetek létezésüktől kezdve állandóan fokozódó nagy hivatást töltöttek be s igen nagy szociális és gazdasági segítséget nyújtottak a bennük tömörült munkásság részére.

A magyarországi földmunkás szövetkezetek ismertetése előtt röviden ismertetni kell a kubikos munkásság kérdését. A kubikos munkásság a múlt évszázad második felében végrehajtott nagy vízszabályozási-, gát-, út- és vasútépítési munkálatoknál alakult ki a mezőgazdasági munkásság köréből. Ez az értékes munkásréteg munkát és jó kereseti lehetőséget talált azonban az ország határán túl, sőt a tengeren túl is. A kubikosok legnagyobb része nem szakadt el a mezőgazdasági munkától, mert csaknem mind végez évről-évre aratási, cséplési munkát. Közülük soknak van kis darab földje, szőlője. Ha kubikos munkát végeznek, tulajdonképpen ipari munkásoknak kellene őket tekinteni. A kubikosok csaknem hiány nélkül a csonka ország határán belül maradtak, ami helyzetüket még inkább súlyosbította.

Az 1930. évi népszámlálás 9.176 kubikost talált az országban. A földmunkás vállalkozó szövetkezetek gyakorlati tapasztalatokon alapuló becslése szerint azonban az országban mintegy 30-35.000 kereső kubikos munkás él, akiknek száma a mezőgazdasági munkából megélni nem tudó falusi munkások köréből állandóan nő.

A háború előtt a kubikosoknak nem volt semmiféle érdekvédelmi szervezetük. A kubikos munkákat bandákba tömörülve, az ú. n. bandagazdák vezetése alatt vállalták és végezték, csaknem teljes mértékben kiszolgáltatva a magánvállalkozóknak. Ezen a helyzeten feltétlenül változtatni kellett. Az embereket egymáshoz kapcsoló és a társadalmi osztályokat egymásra utaló világháború, a nagy gazdasági és szellemi összeomlás után a kormány megértette az idők szavát s ezért törvényhozás útján igyekezett a világháború folytán még válságosabb helyzetbe került szintiszta magyar földmunkás (kubikos) nép részére segítséget nyújtani.

A kormány szükségét látta, hogy a trianoni békediktátum folytán a belföldi és külföldi munkaalkalmak nagyobb részétől elesett földmunkásnépet gazdasági, társadalmi érdekeik védelmére az 1920: XXX. törvénycikk alapján az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékében, a megsegítendő munkásnép gazdasági és szociális elesettségére való tekintettel, állami és társadalmi segítséssel alátámasztott önszegélyre felépített földmunkás vállalkozó szövetkezetekbe tömörítse. Ennek a gazdasági és tár-

sadalmi munkás érdekképviselőnek a szükségessége már régóta fennállott, mert az egyenlő értékű két termelési tényező közül a tőke birtokosainak kisebb s így érdek-kapcsolatba könnyebben hozható számánál fogva, emberemlékezet óta egységesen szervezve van, míg a másik, talán inkább értékes, emberi munka szervezetlenül, széttagoltan préda tárgya volt nálunk is, a múltban kialakult liberális szellemű magán-vállalkozói rendszer részére.

A csaknem egyidőben világhódító útra induló két eszmeáramlat: a szocializmus és kooperatizmus igyekszik külön-külön, mindegyik a maga útján és eszközeivel a két termelési tényezőt, a tőkét és a munkát a maga helyére állítva a közgazdasági érték-termelésbe bekapcsolni. Ma már azonban tisztán láthatjuk, hogy a szocializmus egyoldalú anyagi értékelméletével, a nyers erőszakra alapozott, etikátlan rendszerével a tőke és munka adáz harcát közmegnyugváásra eddig megoldani nem tudta. Ennek a megoldására vezet a szövetkezés, mely a benne rejlő eszmei tartalomnál fogva az érdekelt társadalmi réteget közönyéből felrázza, az önző, hasznot hajszólo tőkét megtor-pantja s a másik termelő tényezővel – az emberi munkával – szemben fennálló kötelességeire mutat. A szövetkezés a kapitalizmus egészségtelen kinövéseit letöri, a munkást figyelmezteti természetes, igazságos és méltányos jogaira, amelyeket önerejéből, közös kölcsönös együttműködéssel, a köz egyetemes érdekeinek állandó szemelőtt tartásával s a krisztusi felebaráti szeretet gyakorlati megvalósításával a szövetkezés útján érhet el.

A magyar szövetkezés egyik legújabb ágának, a földmunkások vállalkozó szövetkezetének célja tehát igen sokoldalú, széles kiterjedésű s annak megvalósítása a köz egyetemes érdekeit van hivatva szolgálni. Kitűzött célja az, hogy a földmunkások szövetkezetbe tömörítésével munkaerejüknek az államilag és társadalmilag támogatott önszegély kihasználásával, őket kedvezőbb anyagi körülmények közé juttatva, szövetkezetük által maguk is vállalkozókká lehessenek és ezáltal nemcsak tisztességes kereset-hez, hanem megengedett vállalkozói nyereséghez, munkabérpótlékhoz is juthassanak. A földmunkás szövetkezetek üzletköre: mindennemű föld-, mező- és erdőgazdasági munkák, út-, vasút-, csatorna- és vízepítés, vízszabályozások, lecsapolások, műtárgyak létesítése, építmények emelése, homok-, agyag- és kavicsbányák, valamint tőzegtelepek kitermelése, vályog- és téglakészítés, vasúti és hajózási áruk be- és kirakása, árufuvarozás, valamint a felsorolt munkákkal kapcsolatos szállítás és fuvarozási munkák, föld-bérletek és otthonok létesítése.

A földmunkásszövetkezetek az üzletkörükbe vágó munkákat mérnökök vezetése alatt végzik. Kiseb értékű helyi munkákat az egyes vidéki szövetkezetek, a nagyobb munkákat pedig helyettük, nevükben és részükre központjuk vállalja és hajtja végre, a vidéki szövetkezetek közreműködésével, illetőleg tagjai igénybevételével.

A vidéki földmunkásszövetkezetek árajánlataikat, munka- és üzemterveiket még azoknak a munkaadóhoz való benyújtása előtt felülvizsgálás és jóváhagyás végett a központnak bemutatni tartoznak. Ez a rendelkezés a vidéki szövetkezetet az esetleges kockázatos vállalkozástól kívánja megóvni. A vidéki földmunkásszövetkezet árajánlati kalkulációjának elkészítésében a központ szakközegeivel szükség szerint segítkezik. Amennyiben a vidéki földmunkásszövetkezetnek a munka elvállalásához és végrehajtásához megfelelő forgótőke rendelkezésére nem állana, úgy azt a földmunkásszövetkezeti központ rendszerint kamatmentesen rendelkezésére bocsájtja.

A szövetkezet tagjai mező-, erdőgazdasági és földmunkások (kubikosok), továbbá kordélyosok, fuvarosok, jogi személyek. A szövetkezetnek korlátlan számban lehetnek

tagjai. Minden szövetkezeti tag legalább 1 drb 20 P-s üzletrészt tartozik jegyezni és azt, esetleg részletekben, megfizetni. A tag a szövetkezet kötelezettségeiért saját üzletrészei névértékének ötszörös összege erejéig felelős. Minden tagnak egy szavazati joga van. A szövetkezeti tagnak igénye van a munkában való részvételle, a befizetett üzletrészei után az évi nyereségből ráeső osztalékra, ami azonban 5%-ot meg nem haladhat és munkabérpótlékra. Munkábaosztásnál egyik tag sem részesíthető előnyben a másik kárára. A szövetkezet, amennyiben elegendő szövetkezeti tag munkára nem jelentkezik, nem tagokat is munkába állíthat, a foglalkoztatott szövetkezeti tagok egyötödének arányában.

A vidéki földmunkásszövetkezetek az OKH tagjai, amely felettük felügyeletet és ellenőrzést gyakorol s a szövetkezet érdekében intézkedési joga van, ami a szövetkezet vezetőségének felfüggesztésére és a szövetkezet felszámolására is kiterjedhet. A szövetkezet szervei: a közgyűlés, az igazgatóság és felügyelőbizottság.

Az ismertetett nagy horderejű célkitűzésnek gyakorlati megvalósítására – mindenki előtt nyilvánvalónak látszik – bizonyára nem lesz elég, különösen az első időkben, az egyszerű munkás emberek munkaerejének tömörítése. Ezért a magyar törvényhozás az 1923: XI. törvénycikkkel a magyar szövetkezeti mozgalom új hajtásának, a teljesen ismeretlen, töretlen, szövetkezeti utakon haladó földmunkás vállalkozó szövetkezeteknek segítségére siet. Az 1923: XI. törvénycikk az önszegély elve alapján alakult földmunkás szövetkezeteket állami, közhatósági és társadalmi segélyben részesíti. Nem adott ezzel az államhatalom a magyarság egyik erőforrásának, a földmunkás népnek különösebb – a tőke érdekképviseletek által oly sokszor támadási felületül használt – előnyöket vagy jogosítványokat, csupán törvényes elismerésben részesítette azokat – az erőforrásokat, értékeket és emberi jogosítványokat, amelyeket a magyar földmunkás nép munkájával, erkölcsi, szellemi s népfaji értékállományával régóta kiérdemelt.

Az OKH kötelékében működő földmunkás szövetkezetek az 1923: XI. törvénycikk értelmében a következő állami támogatásban részesülnek: a szövetkezetek alapításával és megszervezésével, valamint azok berendezésével járó költségek fedezésére segély, meghatározott időn belül visszatérítendő kamatmentes üzleti forgótőkére, munkaeszközök beszerzésére és munkások elhelyezésére szükséges férőhelyek (barakkok) felállítására szükséges kölcsön nyújtása, állami szakközegeknek államköltségen, valamint állami munkaeszközöknek kölcsönképen a szövetkezet céljaira való átengedése, távolabbi vidékeken való munkavállalás esetén a szövetkezeti tagok utazási és munkaeszközök szállítási költségeinek előlegezése.

A közmunkák elvállalásánál a következő előnyöket élvezik: a szövetkezetek a közmunkák nyilvános versenytárgyalásain minden bánatpénz vagy biztosíték letétele nélkül résztvehetnek és ajánlatot tehetnek, a vállalkozói óvadék képzésére azonban a szövetkezetek a munkabérek egyrészének visszatartásával kötelezhetőek; formahibák miatt a szövetkezetek árajánlatai nem mellőzhetőek; egyenlő ajánlat esetén a közmunkák versenytárgyalásain a szövetkezetek előnyben részesülnek.

Ha az árajánlatok közötti különbözet 10 (tíz) %-nál nem nagyobb, a közmunkák elvégzésével a legkedvezőbb árajánlatok alapján a földmunkás szövetkezetek bizhatók meg. A földmunkásszövetkezetek legfelsőbb felügyeletét a földművelésügyi miniszter gyakorolja.

Az első földmunkás vállalkozó szövetkezet 1922-ben alakult meg Csongrádon. Ma már 17 hosszú, küzdelemteljes esztendőre tekint vissza a magyar földmunkásszövet-

kezeti mozgalom. Hogy mennyi lelkesedés, fáradság, csalódás, újabb és újabb erőfeszítés, mennyi harc, kilincselés, buzdítás, lelkesítés, de mennyi gáncsvetés, támadás, meg nem érdemelt mellőzés, keserűség, közöny, nemtörődömség kísérte az elmúlt 17 év alatt a földmunkásszövetkezeti mozgalmat és azok úttörőit, arról fogalmat alkotni nem lehet. Az elmúlt 17 év a magyar földmunkásszövetkezeti mozgalom szabadságharca, az eszme harca volt, a magyar társadalmi és gazdasági élet közönye, nemtörődömsége, sőt ellenséges érzülete ellen. A harc sikeres volt, az ellenséges érzület, a közöny jégpáncélja többé-kevésbé megtört s a jövőben munkát, fáradtságot nem kiméivé kiépit-hetjük a magyar földmunkásnép teljes szövetkezeti érdekképviseleti szervezetét, a keresztény, nemzeti egyetemes érdekeket szolgáló földmunkásszövetkezeti mozgalmat.

Hogy a magyar földmunkásszövetkezeti mozgalom 17 éves működési területét nagy vonásokban láthassuk, ismertetendő anyagunkat három csoportba kell osztanunk: szövetkezet-szervezési és propaganda munkára, a szövetkezetek gazdasági működésére és szociális munkálkodására.

Ezidőszerint 14 földmunkás vállalkozó szövetkezet van, amelynek zöme a Tisza-vidékre esik. Két szövetkezet 1-1 vármegyére kiterjedő hatállyal alakult. A földmunkásszövetkezetek központi szervezete, amely az OKH kebelén belül Budapesten működik, a szövetkezetek nevében és részére elvállalja s azok bevonásával végzi a nagyobb munkálatokat. A földmunkásszövetkezeti mozgalom a földmunkásnép körében a legnagyobb megértésre és támogatásra talál, mindenütt önzetlen lelkesedéssel és várakozással vannak érdekképviseleti szervük eredményes munkálkodása iránt. Ennek tulajdonítható, hogy csonka országunk 30-35.000 kubikos munkása közül ma már körülbelül 7.000, tehát egyötöde sorakozik a földmunkásszövetkezetek zászlaja alá. Sokan kérdezhetnék, miért nem tömörítjük szövetkezetbe a többi, valamennyi kubikost? Erre azt válaszolhatjuk, hogy annak megvalósítása nem a munkásságon, de nem is a munkásszövetkezeti központon múlott, hanem a háború utáni és a gazdasági válság alatti szűkös közmunkaügyi viszonyokon. Az ország földmunkáslakta vidékeiről mintegy 80 helyről kérték a munkások érdekeik megvédésére a földmunkás vállalkozó szövetkezet megalakítását. Ámde a kérelem teljesítése elől a mai munkanélküli világban ki kell térnünk, mert ha a szövetkezetbe tömörített munkásokat foglalkoztatni nem tudjuk, azzal csak a szövetkezeti mozgalomnak ártunk. Nem akarunk papiros-szövetkezeteket, hanem valóban működő s a munkásokat foglalkoztatni tudó szövetkezeteket.

A szervezési és propaganda munka szolgálatában áll a munkás szövetkezés hivatalos lapja, a „Magyar Munkás”, a szövetkezeti, szociális és munkáskérdéssel kapcsolatban eddig megjelent 17 tanulmány, szövetkezeti filmek, az időközönként tartani szokott földmunkásszövetkezeti kongresszus és az az állandó és élénk kapcsolat, ami az egyes vidéki szövetkezetek s a központ között fennáll. De szövetkezeti szervezési és propaganda célt szolgál a saját szövetkezeti otthon, a szövetkezeti székház. A szövetkezeti eszmének templomra volt szüksége, ahonnan kisugározzék a szövetkezeti eszme tartalma, a közös együvértartozás, az egy család lelket-megnyugtató tudata. Ezt a családi tűzhelyet adja a szövetkezeti székház. Ma már 14 földmunkásszövetkezetünk közül tiznek van saját tehermentes szövetkezeti otthona, amit mintegy 82,000 pengő értékben a szövetkezeti vállalkozások tiszta hasznából vásároltak.

A szövetkezeti mozgalom gazdasági és szociális működése a legszorosabb kapcsolatban van egymással, de magával a szövetkezet eszmei tartalmával is. A szövetkezés jólfelfogott alapelgondolásában s annak gyakorlati megnyilvánulásában mind a kettő

egyformán fontos. Egyik sem előzheti a másikat, mégis a helyes és kipróbált alapelv az legyen, hogy a szövetkezet szociális működésének a gazdasági eredményesség függvényének kell lennie. Mikor a szövetkezet gazdasági eredményességén fáradozunk, akkor egyszersmind a szövetkezeti tagok szociális helyzetének megjavításán is munkálkodunk. Az elért gazdasági eredményeket nem szabad s nem lehet csupán rideg statisztikai adatokon keresztül szemlélni, bár azok az adott viszonyokhoz képest kielégítőek, hanem mindig azt kell legelsősorban szemelőtt tartani, hogy ami eredményt bármely téren elértünk, azt töretlen utakon, úgyszólván a semmiből teremtettük elő. Az első 17 év nehéz munkájából legjobb törekvésünket s munkálkodásunkat a közöny, ellenséges érzület megtörésére s a munkáskérdés szükség- és korszerű megoldására, a közhangulat teremtésére fordítottuk. A 17 év első felében a tulajdonképeni feladatok megoldására még rá sem térhettünk. Nehéz küzdelmeket vívtunk, sokszor azokkal, akiknek törvényszabta kötelességük lett volna a földmunkásszövetkezeteket hivatalból támogatni. Az 1923: XI. törvénycikk, a szövetkezetek állami, közhatósági támogatását rendelte el, de sajnos a törvény igen sok helyen csak írott betű maradt, mert annak végrehajtását elmulasztották. Amennyire dicsérendő az a jóakarat, amely a törvényt megalkotta, éppannyira elítélendő az a rideg közöny, mely a munkástörvény gyakorlati végrehajtását mellőzte.

Az első években a szövetkezet gazdasági működése munkaközvetítésben és kisebb összegű vállalati munkák felvállalásában merült ki. Az a nagy szegénység, ami munkásnépünk körében általános, lehetetlenné tette, hogy mint más szövetkezeti ágazatoknál, a munkások üzletrészejegyzéssel erősítsék szövetkezeti mozgalmukat. Ha az egyes munkáscsaládok szegénységét összetesszük, épúgy szegénység marad az továbbra is mint volt külön-külön. Külső segítségre volt hát szükség s ezt nyújtotta a kormány 1926-ban, amikor az 1923: XI. törvénycikknek eleget teendő, méltányolva a munkásszövetkezeti mozgalomhoz fűződő közgazdasági, szociális, kulturális és nemzetmentő nagy hivatását, a földmunkásszövetkezeteknek üzleti forgótókéat bocsájtott rendelkezésre. Ettől az időponttól kezdődik a földmunkásszövetkezeti mozgalom erőteljes térhódítása. A földmunkásszövetkezetek lépésről-lépésre mind nagyobb s nagyobb értékű s műszakilag mind szebb és szebb munkálatokat vállaltak s azokat közmegelegedésre végre is hajtották. Csonka országunk egyik közismerten legszebb útját, a lillafüredi utat a munkásszövetkezetek építették. A másik nagy kiterjedésű, Hajdú vármegyei 70 km. hosszú útépitésnél a földmunkásszövetkezeti mozgalom kétségtelenül bebizonyította közérdekű voltát, amennyiben a kőkartelt megtörte s nagymérvű árszabályozást idézett elő. A forgótóke rendelkezésre bocsátása óta már inkább azok az eredménynek beszélnek maguk helyett, amelyeket elértünk s amelyek buszén hirdetik a munkavállaló szövetkezetek szükségességét, közérdekű voltát s nagyrahitottségét.

Az 1930-as évvel bekövetkezett gazdasági válság érezte káros hatását a földmunkásszövetkezetek munkájában is. A földmunkásszövetkezetek munkavállalási lehetőségeit és üzletszerű működését a munkanélküliség egyik, következményeiben súlyosabb jelensége, a közmunkálatoknak inségmunkaként inségmunkabérek mellett, vállalkozási élet megkerülésével való végrehajtása méginkább megnehezítette, sőt a vidéki földmunkásszövetkezetek részére csaknem lehetetlenné tette a közmunkák felvállalását, mert a kisebb közmunkákat csaknem kivétel nélkül inségmunkaképen, házi-kezelésben hajtották végre a munkáltató közhatóságok. Ma már a helyzet ezen a téren is lényegesen megjavult.

Minden nehézség és bármily súlyos viszonyok között is a földmunkásszövetkezetek vállalt kötelezettségeiknek mindenkor pontosan eleget tettek, az elvállalt munkálatokat mindig, még ráfizetés árán is idejében végrehajtották és a munkáltató közhatóságok teljes elismerését érdemelték ki műszakilag kifogástalan szakszerűséggel végrehajtott munkájukkal. Ma már az országban lépten-nyomon találunk közműveket, út-, vasút-, csatornaépítéseket, különböző vízépítéseket, városi csatornázásokat, amelyeket részben vagy egészen a munkavállaló szövetkezetek létesítettek. Ma már a munkavállaló szövetkezetek az ország legelső mélyépítőipari vállalkozói között foglalnak helyet. Végeredményben a munkavállaló szövetkezetek 17 év alatt közel 20 millió pengő értékű munkát végeztek.

Mindezekből láthatjuk a földmunkás vállalkozó szövetkezeti mozgalom nagy ivelésű fejlődését. Pedig az ismeretlenségből kellett előtörniök s behatolniok árszabályozó hivatásukkal a magánvállalkozók által mintegy kisajátított vállalkozói életbe. A munkavállaló szövetkezetek rátermettségüket kifogástalan munkájukkal, közérdekű, árszabályozó hivatásukkal beigazolták s ma már nemcsak a legjobb hírnévre, de egyszersmind gazdasági magalaposzottságra is szert tettek s ezeket ma már a gazdasági és vállalkozói élet sem nélkülözhetné.

Maga a munkásnép, legsúlyosabb, háború és válságutáni helyzetében is tőle telhetőleg kellően kivette részét a munkásszövetkezeti mozgalom gazdasági erejének gyarapításából. Bár a legsúlyosabb gazdasági és szociális viszonyok egynél több üzlet-rész jegyzését és befizetését nem tették lehetővé, ma is a fokozatos fejlődés itt is fennáll s a végeredmény többé-kevésbé kielégítő. A gazdasági munkálkodás mellett nem hiányozott, sőt sokszor még a rendelkezésre álló anyagi eszközök által szabott határokat is szükségszerűleg átlépte, a szövetkezet szociális munkálkodása. Nemcsak szociális, de propaganda célt is szolgáltak azok a „szociális kavicsok”, amelyeket mindenütt elszórva építettük a munkásszövetkezés útját. A szociális bajok, a szociális nyílt sebek mindenfelé és minduntalan gyógyírt kérnek s ezen a téren az evangéliumi krisztusi szeretettől áthatott szövetkezeti munkálkodásra igen bő alkalom kínálkozott. A szövetkezeti tagok érzelmi és lelki világának keresztény-nemzeti szellemben való nevelésére nagy gondot fordítottunk.

A földmunkásszövetkezeteknek az alkalmazott munkásokkal szemben legfontosabb szociális hivatása és feladata a tisztességes, de mindenesetre magasabb munkabér biztosítása, mint amit a munkás ugyanabban az időben a magánvállalkozóknál elérhet. Ennek a fontos feladatnak a betöltése eddig igen nagy akadályokba ütközött, már magának a munkának a megpályázásánál és elnyerésénél. A földmunkásszövetkezet részére ugyanis a munka elvállalásánál az első előfeltétel az, hogy a szociális biztosítékok birtokába kerüljön, azaz, hogy a foglalkoztatandó munkásoknak mindenképp tisztességes munkabért tudjon fizetni. Ez annál inkább szükséges, mert a szövetkezeti munkások a szövetkezettel szemben mindig fokozottabb munkabérigénnyel lépnek fel, mint más magánvállalattal szemben.

A közmunkáknak a liberális éra alatt kialakult, még ma is érvényben levő és az utóbbi évtizedek nagyarányú szociális fejlődését sokban figyelmen kívül hagyó, helytelen vállalatbaadási rendszere semmiképp sem kedvezett a földmunkásszövetkezeteknek. A kiadásra kerülő közmunkákat ugyanis igen sok esetben még az 1923: XI. törvénycikk határozott rendelkezésével ellentétben is, a munkáltató közhatóságok nem a munka elvégzésére leginkább hivatott földmunkásszövetkezeteknek, hanem magánvállalatoknak

adták ki és pedig lehetőleg minél olcsóbb vállalati ár mellett és rendszerint a legolcsóbb árajánlattévőnek. Pedig köztudomású, hogy a legolcsóbb árajánlatot tévő vállalkozó nem mindig legolcsóbb, mert sokszor később a pótkövetelésekkel eredeti árajánlatát esetleg erősen megdrágítja, – de egyszersmind nem a legelőnyösebb ajánlattévő is. A földmunkásszövetkezetek, amelyeknek a szociális szempontokat mindenképpen szemelőtt kell tartaniok, semmiképp sem versenyezhetnek a munkabér letörésében a magánvállalkozókkal. Ezért a földmunkásszövetkezetnek a munkavállalásoknál vagy fel kellett adni azt a szövetkezeti elvet, hogy a munkásoknak tisztességesebb munkabért fizessen, mint a magánvállalkozó, vagy ha nem adja fel azt az elvet, úgy munkát csak a legritkább esetben, vagy egyáltalában nem tud elnyerni.

Ma már igazolt tény, hogy a munkások szociális szempontjából és üzletileg legjobb vállalkozások nem a közhatóságoktól elnyert közmunkák, hanem a versenytárgyalás kikapcsolásával, megegyezés alapján magánosoktól elnyert vállalkozások. Ilyen szomorú tapasztalatok birtokában a földmunkásszövetkezetek márcsak azért is, hogy helyzetüket a közmunkák versenytárgyalásain megkönnyítsék, azaz munkabéripolitikájukat árajánlataikkal alátámaszthassák, de méginkább azért, hogy a kubikosok munkabérikizásmányolásának véget vessenek, már több mint egy évtizede követelték a kubikosok legkisebb munkabérének hivatalos megállapítását, illetőleg a kubikos munkabérikérdésnek az egész vonalon leendő rendezését. A földmunkásszövetkezeteknek ez a szociális szempontból mindenképp indokolt követelése éppen most valósul meg, ami reméljük, úgy a földmunkásszövetkezetek közmunkavállalásaira, mint a kubikosok kereseti viszonyaira kedvező hatással lesz.

A munkavállaló szövetkezetek szociális munkálkodásában jelentős szerepet játszott a munkabér megjavítását célzó munkabérpótlék, ami vállalkozói életünkben egyébként teljesen hiányzik. A munkásszövetkezet a munka elnyerésénél rendszeresített szabad versenyben, sajnos, ugyanazon feltételekkel kénytelen harcászni, mint a többi magánvállalkozó. Ennek legjobb bizonyítéka az, hogy az eddig megpályázott munkáknak csak 20-25%-át sikerült elnyernünk. A földmunkás vállalkozó szövetkezetek árajánlatukban a kézimunka elvégzésére előirányzott munkabérosszegeket teljes mértékben kifizetik a munkásoknak, sőt a munkabér feljavítására a vállalati tiszta haszonból a munkásoknak a megdolgozott munkanapok számának arányában még munkabérpótléket is nyújtanak a vállalat sikeres befejezése után. A Baranyavármegyei Munkások Vállalkozó Szövetkezete pl. az 1938. évben elért tiszta haszonból a szövetkezeti tagmunkásoknak fejeként átlag 100-120 P munkabérpótléket folyósított.

A különböző szociális célokra (iskolaköteles munkásgyermekcipővel, ruhával, tankönyvvel való ellátására, kiváló előmenetelű munkásgyermek taníttatására, munkásgyermek tömeges orvosi megvizsgáltatására, gyógyíttatására, nyaraltatására, inségbe jutott beteg munkások támogatására stb.) és munkabér feljavításra, munkabérpótlékre, a földmunkásszövetkezeti mozgalom eddig több mint 300.000 pengőt fordított. A szociális akciók során a szövetkezetbe beszervezett munkásnép gazdasági, szociális, kulturális, erkölcsi, egészségügyi viszonyaiban hatékony segítségül jöttek a földmunkás vállalkozó szövetkezetek.

A földmunkás vállalkozó szövetkezetek helyesen felfogott feladatkörüknel és hivatásuknál fogva jelentékeny érdekképviseleti, érdekvédelmi munkát fejtettek ki nemcsak a szorosán vett kubikos munkások, hanem az azoktól szervesen el nem választható nagy tömegű mezőgazdasági munkásnép érdekében is. A munkásokkal való gyakori

érintkezés, a gyakorlati életből szerzett tapasztalatok alapján emlékiratokban, küldöttségekben és sajtó stb. útján évről-évre felhívták az intézkedésre hivatott alsó-, közép-, és felsőfokú hatóságok figyelmét a munkások súlyos gazdasági, szociális, kulturális, egészségügyi stb. helyzetére s egyszersmind rámutattak a bajok enyhítésének lehető eszközeire is. Gyakorlati javaslataikat évről-évre előterjesztették a munkánszféra körében dúló súlyos munkanélküliség enyhítésére. Sürgették a mezőgazdasági és kiskereskedelmi munkások igazságos munkabér- és munkaidő kérdésének mielőbbi rendezését, az egészséges munkahelyek tömeges építését, a munkások újabb, esetleg földművelésügyi szervezetek útján leendő földhöz juttatását, az OFB-földek és FAKSz-házak terheinek csökkentését, a munkásérdekvékoviseletek kiépítését, a munkaközvetítés kérdésének rendezését, a munkásügyi szociális közigazgatás kiépítését, a mezőgazdasági munkások szociális biztosításának az egész vonalon való megvalósítását, az újabb szociális korszellem követelményeinek megfelelő egységes szociális törvényhozást, keresztény nemzeti irányú munkás-sajtó létesítését stb.

A súlyos helyzetben lévő földmunkásság fokozottabb gazdasági és szociális érdekeinek szervezeteti úton leendő megvédésére és kielégítésére feltétlenül szükséges a földmunkás vállalkozó szervezeteti hálózat országos kiépítése és önállóítása. Az országban ugyanis még rengeteg kiskereskedelmi munka vár végrehajtásra. Ki kell építenünk még mintegy 30.000 km hosszú úthálózatot, – az ország öntöző- és hajózási csatorna hálózatát, – másfélmillió kat. hold szikes, homokos, vizes földet kell megjavítani, mezőgazdasági művelésre alkalmassá tenni, – száz- és százezer munkásházat kell építenünk, a községek ezreit járdával, a városok százait csatornahálózattal kell ellátni stb. Ezeket a munkákat úgy kell végrehajtani, hogy azokban a munkanélküli és ma nincstelen munkások jövőbeni boldogulásuk alapját megteremthessék. Ezt a kis-egzisztencia teremtési munkát pedig csakis úgy érhetjük el, ha az ezeket a munkákat végző munkásokat jelen és jövőbeli gazdasági, szociális érdekeik hathatós megvédése végett földmunkás vállalkozó szervezetekbe tömörítjük, amelyek a felsorolt munkáknak már a végrehajtása közben gondoskodnak a foglalkoztatott munkások jövőbeli gazdasági alapjainak megteremtéséről.

Igen fontos a földmunkás vállalkozó szervezeteti hálózat országos kiépítése azért is, hogy a mélyépítő ipari piacon ma még túltengő, nem keresztény magánvállalkozókat – akik pl. az 1937. évben a végzett közmunkáknak $\frac{2}{3}$ -át nyerték el – pótolhassuk s emiatt visszaesés ne következzen be a mélyépítő ipari munkák szükségszerűen gyors végrehajtásában. Csakis a földmunkás vállalkozó szervezeteken keresztül tudjuk a keresztény magyar társadalom érdekeinek védelmére a gazdasági és társadalmi élet egyensúlyának biztosítására megalkotott zsidótörvény jótékony hatásait a széles földmunkánszféra részére is biztosítani.

Régi és új telepítések Magyarországon

ELŐADTA KERÉK MIHÁLY

A mai Magyarország népességi és birtokmegoszlási viszonyainak eredete a török hódoltság tragikus emléké másfél évszázadának idejéig és a felszabadítást követő telepítésekig nyúlik vissza. Csonkamagyarország majdnem egész területe a török hódoltság alá tartozott és azokban a soha nem szünetelő harcokban szinte teljesen elpusztult. Már a Buda elfoglalását eredményező hadjárat letarolta a Duna két partján elterülő országrészeket, keleten a Tiszáig és nyugaton majdnem a Balaton vonaláig. A szinte évtizedenkint megismétlődő nagy török hadjáratok pedig a Tiszántúlt egészen Debrecenig és Erdély határáig, a Dunántúlt pedig Győrig és Magyaróvárig pusztították el. Különösen a török reguláris csapatokat kísérő tatár hordák, valamint az önálló tatár betörések jártak elől a magyar lakosság kiirtásában és a lakott helyek megsemmisítésében, nem kiméivé gyakran azokat a nagyobb településeket sem, amelyek közvetlenül a török császár fennhatósága alatt különleges szolgálataikért kiváltságokat élveztek. A még megmaradt és földönfutóvá lett magyarság egyrésze a nagyobb, védettebb városokba menekült, a másik része pedig elvadult, portyázó, fegyveres szabad csapatokban kóborolta végig az országot és segített a töröknek, tatárnak elpusztítani azt, ami még megmaradt. A népes és virágzó falvak százai tűntek el azokban a szomorú emlékezetű időkben a föld színéről, helyük lakatlan, begyepesedett, elszikeseedett és elmocsárosodott pusztasággá, a dúvadak és vízimadarak tanyájává vált, amelyen még nyoma is eltűnt a régi településeknek.

Amit meghagyott a török uralom másfél évszázada, azt nagyjában elpusztították a felszabadító háborúk és azt követő átmeneti időkben a császári zsoldos hadak garázdálkodásai. Takáts Sándor szerint a felszabadítás néhány esztendeje az ország egyes részein több veszteséggel járt a magyarságra nézve, mint az egész török hódoltság és¹ a Duna-Tisza közének elsivatagiasodása is akkor vált teljessé. A zsoldos katonaság embertelen és minden kegyetlenségre kész zsarolásai elől pedig egész falvak „felszabadított” lakossága menekült el és lett földönfutóvá.

Az irtózatossá váló és anyagvesztés pótlásáról haladéktalanul gondoskodni kellett, hogy ezen a hatalmas területen a gazdasági élet megindulhasson. A bécsi kormány a visszahódított területeket kincstári tulajdonnak nyilvánította és a régi birtokosok közül csak azoknak adta vissza ősi földjeiket, akik jogcímeiket igazolni tudták, ami 164 év után az ellenséges indulatú császári hatóságok előtt aránylag kevés magyar családnak sikerült. A visszafoglalt területek nagyrésze, mint kamarai birtok, a bécsi kormány rendelkezése alá került, másik részén pedig udvari főemberek kaptak hatalmas donációkat. „Alig volt titkos tanácsos, hadvezér, vagy udvari ember, német vagy olasz származású, aki ne lett volna most egyszerre holdak ezreinek és tizezreinek urává Magyarországon.”¹

¹ L. bővebben Hóman Bálint és Szekfü Gyula, Magyar Történet, második kiadás, Budapest, 1936., V. kötet.

óriási latifundiumok keletkezése esik erre az időre, nagyrészt indigénák kezén, míg a magyar középnemesség teljesen kimaradt ebből a nagy osztozkodásból, még ha jogcímét igazolni tudta is, mert a felszabadításért megállapított fegyverjog-váltásgot legtöbb esetben nem bírta megfizetni. A magyar latifundiális rendszer gyökerei ezekbe az időkbe nyúlnak vissza. Esterházy Miklós, Károlyi Sándor, Grassalkovich Antal és mások ekkor alapítják óriási uradalmaikat.

A lakatlan puszta területek benépesítését először ezek a főúri birtokosok kezdték meg. A királyi adományok hasznosításának első feltétele: a megfelelő munkaerő biztosítása volt, amely nélkül ezek a földek értéktelen, semmire sem alkalmas objektumot alkottak. A gyarmatosítással járó veszélyeket elkerülendő, az idegen birtokszerezők nagyrésze hamarosan túlادott földjein, amelyeket részben a középnemességből felemelkedő dinasztia-hű főurak, részben élelmes „tözsérek” szereztek meg.

A telepítés túlnyomólag idegen elemekkel történt. A magyarság, különösen kezdetben, alig jött figyelembe, részben talán azért, mert a szakadatlan harcokban elvadult, nehezen fékezhető és jó ideig a letelepítésre kevésbé alkalmas elem volt. Bizonyos azonban, hogy még ott is, ahol rendelkezésre állt, a telepítők részéről mellőzésben részesült a bécsi udvari köröknek a magyar elemmel szemben táplált animozitása miatt, amelynek hatása alól – különösen kezdetben – úgy látszik főuraink sem tudták, vagy nem merték kivonni magukat. A telepítéseknél a német birodalom területéről becsalogatott svábok, rajnai németek és a felvidéki megyékben laza falusi közösségekben élő, részben félnomád tótok alkalmaztattak, akik a „perlő társnak” tekintett és nehezebben fegyelmezhető magyarsággal szemben az akkori telepítések kedvelt népanyagát alkották. Hatalmas telepítő volt: Grassalkovich Antal, aki Hevesmegye déli és Pestmegye közép- és déli részének igen sok községét telepítette, részben német, részben tót lakossággal. A csepeli német falvakat Savoyai Jenő, Fejér-megye Vérteshegységbeli falvait pedig az Esterházy- és Zichy-családok, valamint a jezsuita és pálos-rendek alapították. A Bakonybeli német falvak ugyancsak az Esterházyaknak és Zichyeknek köszönhetik eredetüket, míg a Dunántúl déli részén idegen származású hadvezérek és egyházfők végeztek németekkel nagyszabású telepítéseket. A magyar elem csak jóval később, szinte észrevétlenül kezdett az idegen nemzetiségek között előnyomulni és bámulatos életrevalóságával, minden különösebb kedvezmények nélkül is, szilárdan megvetette lábát az általa megszállott területeken. Tiszántúl a hadseregszállítóból főúri földesúrrá előlépett Harruckern János György, aki csaknem egész Békésvármegye birtokosa volt, hajtott végre nagyszabású telepítéseket, főleg felvidéki tótokkal, míg Károlyi Sándor gróf szatmármegyei birtokán létesített 16 sváb falut.

A magyarság, a sok betelepült idegen elemmel szemben, túlnyomórészt a nagy alföldi városokon – Kecskeméten, Nagykőrösön, Cegléden, Szegeden, Debrecenben - tömörült. E városok sajátos birtokpolitikájának nagy része volt az alföldi települési viszonyok kialakításában. Már a török hódoltság alatt hatalmas területekkel rendelkeztek és azáltal, hogy a messze környéken elpusztult községek határát a töröktől bérbe, vagy zálogba véve, azokon kiterjedt extenzív állattenyésztést űztek, erős vonzóhatást gyakoroltak az északi és déli szlávokra, akik abban az időben, mint szilaj pásztorok és rideg legények szinte előzönlöttek e városok határait. Ezek a télen-nyáron kint élő, félnomád elemek vetették meg az alföldi tanyarendszer kezdetleges formájának alapjait, amelyekből azonban csak egy évszázad múlva kezdett kialakulni a tanya világ mai képe.

A XVIII. évszázad telepítéseinek történetében külön fejezet illeti meg a kincstári

telepítéseket, amelyek az Alföld déli részén a katonai kormányzás alá rendelt Tisza-Maros-i határörvidéken történtek. A bécsi kormányok telepítési politikájának rendszerét a „neo-acquistica commissio” dolgozta ki, amelyet az az alapgondolat vezetett, hogy a teljesen kiszolgáltatott helyzetben lévő és a sok vérvesztéségtől elgyengült magyarsággal egyszersmindenkorra le kell számolni. Ennek egyik módját a felszabadított és lakatlanná vált területek elnémetesítésében látta, mondván, hogy a „királyság vagy annak egy nagy része lassanként germanizáltassék és a forradalmakra és nyugtalanságra hajló magyar vér a némettel szelidítettés természetes ura és örökös királya hűségére és szeretetére”. A telepítés vezermotívuma ezzel adva volt és bár a bécsi udvar jó ideig szerves és átfogó telepítési tervet nem készített, ezt az alapgondolatot vaskövetkezetességgel vitte keresztül.

A bécsi udvar telepítési politikájának középpontjában a németesség állt. A szükséges emberanyag összetoborzását a német birodalom egész területén a telepítési bizottságok végezték, nem csekély ellenzésére a német földesuraknak, akiknek ez az akció a földművelő népesség elvonásával erősen érdekükbe vágott. A toborzók káprázató ígéreteinek a földesúri elnyomás alatt élő és a törzsöröklés szokása miatt föld nélkül maradt német parasztság nem tudott ellenállni és csapatostól tódult Magyarországra. Kezdetben I. Lipót és III. Károly uralkodása alatt vontatottan indult meg a telepítés és kevesebb rendszerességgel is, mint később Mária Terézia alatt, aki szakértőinek helyszíni tanulmányai alapján széleskörű és még részben ma is kitöltetlen telepítési tervet készített, amelyben a túlnagyra nőtt alföldi városok határainak falusítása is helyet foglalt.

Az állami telepítéseknél sem jutott nagyobb szerep a magyarságnak. Búvóhelyeit elhagyva, részt követelt ugyan magának a magyar földből, de a kamarai birtokokon csak szórványosan talált befogadásra. Amíg az ország északi megyéiben negyed, sőt nyolcad-telekre darabolódott a föld, a magyarság – talán a jobbágyi megkötöttség miatt is – nem jutott szerephez a felszabadított területek gyarmatosításában, pedig erre – történelmi bizonyítékaink vannak rá – többször tett kísérletet. Ezidőben Magyarországon nagy tömege kószált a volt katonáknak, akik boldogok lettek volna, ha a rácok helyett őket telepítik le a török végeken. A bécsi kormány azonban, ha kellett, erőszakkal is megakadályozta, hogy a rettegett magyar a ráclakta vidéken megvesse a lábát. Így a magyarság abba a szégyenletes helyzetbe került, hogy saját államterületén legelkeseredettebb ellenségei az ő kárára fészkeltek be magukat.

A XVIII. évszázad végén alábbhagyott a telepítési tevékenység, mert a kincstár anyagi helyzete már nem engedte meg a telepítésnek azt a költséges módját, amely közel egy évszázadon keresztül a külföldiek becsalogatására szolgált.

A bécsi kormány telepítési politikájának jellemzésére megemlítem, hogy Mária Terézia 1763. évi „benépesítést” rendeletében pontosan körvonalazta a települők kedvezményeit és kötelességeit. Megállapította, hogy mily helyeken lehet vagy kell falvakat alapítani és hogyan építendőek a házak és az utcák. A telepes falvak életéről folyamatosan kihallgatások, panaszok és felterjesztések által tájékoztatta magát és ha például meggyőződött arról, hogy valamely falu nedves helyen épült, az egészet áttelepíttette; a letelepített családoknak teljesen berendezett gazdaságot adott át, az első években az elhullott, eltévedt állatok helyett újakról gondoskodott, az első termésig pontosan megállapított mennyiségű élelemmel, vetőmaggal látta el őket, minden két falu részére sebészfelcsert rendelt, a betelepülő földműveseknek hat, az iparosoknak tízevi adómentes-

séget engedélyezett. II. József mindezekon kívül 1782-ben kiadott pátensében a bevándorlók részére teljes vallásszabadságot biztosított és a család legidősebb fiának a katonai szolgálat alól felmentést adott. Egy család megtelepítésének költségei a következő tételekből állottak: 4 főből álló család úti költsége 16 forint, ételmezés az első termésig 27 forint, vetőgabona 12 forint, ágypénz 9 hónapra 27 forint, a ház ára 196 forint, 1 pár ló 44 forint, 1 pár ökör 50 forint, 1 tehén 18 forint, gazdasági és házi eszközök 91 forint, esetleges gyógyítási költség 10 forint, egyéb költségek 16 forint.

Ezzel szemben, amikor 1785-ben 198 hevesmegyei magyar család folyamodott II. Józsefhez, kérelmezvén, hogy mivel sem szántóföldjük, sem barmaik eltartására leelőjük nincs, családjaikat ételmezni képtelenek, de az adót sem tudják fizetni, valamely alkalmas bánáti földre letelepíttessenek, a véleményezés végett áttett kérvényükre az udvari kancellária azt válaszolta, hogy magyar gyarmatosok számára sehol sincsenek telephelyek Délmagyarországon, mert különben a következő évben odatelepítendő német kolonisták házak és földek nélkül maradnának.¹

A telepítési mozgalom egyre csökkenő ütemben V. Ferdinánd haláláig tartott. Magántelepítések szórványosan az országban mindenütt történtek azután is, most már kevésbé idegen, mint inkább hazai népanyaggal, amelyben a magyar elem is erősebb képviselőre talált. Bámulatos, hogy fajtánk, amely egy évszázadon keresztül annyi mellőzésben részesült, mily bámulatos gyorsasággal hódított a betelepített nemzetiségek rovására és amint a nyomás engedett, részben a török elől ideiglenesen megszállott felvidéki otthonából, részben nagyobb alföldi rezervoárokból kirajzva, a nemzetiségeknél sokkal kedvezőbb propagatív erejével mind szélesebbre tágitotta terjeszkedési területét. Különösen Bács-Bodrog és Temes vármegyékben volt számottevő a magyarság térfoglalása, míg a rácokkal, oláhokkal és németekkel erősen telített Torontál és Krassó-Szörény vármegyékben kevésbé érvényesült.

Mint említettük, Csonkamagyarország alföldi és dunántúli részének települési viszonyai túlnyomórészt a XVIII. évszázadban alakultak ki. A két országrész képe mégis lényegesen különbözik egymástól. A magyar síkságot a ritka, de népes kommunikatások jellemzik, ezzel szemben Dunántúlon az apró falvak százai helyezkednek el. Ebben a különbségben minden bizonnyal a két országrész eltérő domborzati és természeti viszonyai is szerepet játszanak. Dunántúlon a török pusztítások ellenére a régi települések nyoma az erdős-dombos vidéken a hódoltság utáni időkben is megmaradt, ezeket a falvakat a helyben rendelkezésre álló kőanyagból masszívabban épített és épségben maradt épületek (plébánia, templom) körül csak fel kellett támasztani, népanyaggal telíteni, hogy ott az élet megindulhasson. Ezzel szemben az Alföldön a sárból és vályogból emelt falvakat nyomtalanul elsöpörte a török háború vihara, helyüket behordta a homok, vagy ellepte a víz, helyet adva a beláthatatlan terjedelmű pusztáknak. A későbbi telepítések során ezeknek csak egy része kelt új életre, emellett főleg nagyobb tömörülések jöttek létre, mert a futóhomok és a víz által elfoglalt és így falutelepítésre alkalmatlan területek telkesítése csak jóval később következett be, amikor azonban az alkotmányos magyar kormányzat már nem tudta magát rászánni egy nagyobb szabású falutelepítési program végrehajtására. Így az Alföldnek a XVIII. évszázadban kikristályosodott települési formája állandósult és a további fejlődést a XIX. évszázadban a sajátos alföldi települési rendszer folyományaként a tanyavilág kialakulása jelentette.

¹ L. bővebben Szentkláray Jenő, 100 év Délmagyarország újabb történetéből, Budapest, 1879.

A múlt század közepe táján a magyar királyi kincstár még óriási uradalmakkal rendelkezett, amelyek az akkori közgazdasági viszonyok között elegendő munkaerő hiányában nagyon csekély jövedelmet hajtottak. A kincstár már II. József uralkodása alatt a délvidéki birtokok egy részét áruba bocsátotta. A vevők, túlnyomórészt gazdag örmény és rác üzletemberek, ritkábban magyar mágnások voltak. Az állami jószágok megmaradt részén pedig nagybérlok üztek extenzív gazdálkodást. Ez a rendszer állott fenn a XVIII. század elején is, amikor a birtokok jövedelmezősége az egyre növekvő állami kiadásokkal már nem volt arányban. Az állami birtokok katasztrális holdanként alig egy forintot jövedelmeztek, de a munkaerő hiánya miatt még ez a nagyon alacsony bér sem volt biztos. Ezért a kincstár a század második negyedében birtokain telepes községeket létesített, egyrészt a népesség arányosabb megosztása, de méginkább a birtokok jövedelmezőségének fokozása érdekében. Az állami telepítések különösen a 40-es évek táján indultak meg nagyobb lendülettel, amikor a dohánytermesztés felkarolása nagy keresletet támasztott munkáskezek iránt.

A kincstári uradalmak, Pest, Arad, Csanád, Temes, Torontál, Bács-Bodrog, Békés, Heves és Szolnok megyékben terültek el és közülük a pécskai ménesi, szentandrásai, dentai, csatádi és szőregi kincstári uradalmak területén 43 kincstári telepítvényes község jött létre.

A kincstári birtokokat bérlő társaságok vették át, amelyek 8-13-18 katasztrális hold, néha ennél nagyobb terjedelmű földeket adtak haszonbérbe egyeseknek azzal a kötelezettséggel, hogy ott, ahol a természeti viszonyok a dohányművelésre alkalmasak voltak, tartoztak 3-5 holdon a kincstár részére dohányt termesztetni. Így jöttek létre az úgynevezett dohánykertészségek, 100-150-200 családdal és a kincstár előzetes megkérdezése nélkül alakultak önálló községekké. A földek javarésze szántóból, kisebb részben rét és legelőből, valamint a község belterületén kihalított telekből állott, amelyek 6-20-32 évre egyetemleges kötelezettség mellett adattak bérbe többnyire szegénysorsú telepescsaládoknak. A termesztett dohány felét a kincstárnak kellett átadni haszonbér felében, míg a dohánytermesztésre nem használt földek után pénzbért fizettek. Az iskolának, lelkésznek, jegyzőnek és községnek a bérlőtársaságok részéről juttatott földek szintén bérlemény tárgyát alkották a telepések terhére. A kincstár támogatása inkább csak az építkezésekhez szükséges faanyag kedvezményes áron – ritkán ingyen – való adományozásában, továbbá dohánypajták építésének előmozdításában és a dohánytermelőknek kamatmentes előleg folyósításában állott. A dohány-monopólium bevezetésével a dohánytermelés az egész országban nagy arányokban tért foglalt, amikor is a telepésekkel kötött szerződések a dohánytermelési kötelezettség mellőzésével kizárólag pénzbérré alakították át.

E telepítésekkel az állam kétségtelenül elérte azt a célt, amelyet kitűzött. A földek értéke és jövedelmezősége emelkedett, a rendelkezésre álló munkáskéz szaporodott s ezzel lehetővé vált a belterjesebb irányú termelés. Az említett vármegyékben fekvő és nagybérletben kezelt birtokok egyszerre keresettebbekké lettek, az értük fizetett bérösszeg emelkedett, úgyhogy a 60-as évek végén a kincstárnak több jövedelmet hajtottak, mint maguk a telepes községek.

A telepítvényes községek fejlődése nem volt kielégítő. Amíg a dohánytermelés konjunktúrája tartott, a telepések helyzete nem rosszabbodott, sőt egyes községek megerősödtek, lakosai megvagyonosodtak, földjeikhez a szomszédságban újabb területeket szereztek, tehát vagyonban, de népességben is virágzásnak indultak (a 80-as évek elején

a kincstári telepesek mintegy 20.000 kat. hold állami földet béreltek). Később azonban a helyzet megváltozott s különösen a 60-as években egymást követő nagy elemi csapások következtében kötelezettségeiknek nem tudtak eleget tenni s e miatt állandó surlódásban voltak a kincstárral.

Meg kell még említenem, hogy az említett állami telepítések ezentúl túlnyomólag hazai elemekkel történtek, bár a magyarságon kívül német, tót és bolgár nemzetiség is szerepet játszott és pedig nem jelentéktelen mértékben. A felfogás ebben a tekintetben nem volt egységes a hazai szakemberek között. Még az ötvenes években is akadtak olyanok, akik hajlandók lettek volna külföldi telepeseket hozatni az országba. Sőt Lónyai Menyhért jóval a kiegyezés után is kívánatosnak tartotta idegen elemek betelepítését, mert remélte, hogy így „külföldről pénz is jön az országba”. Szakíróink nagy része, de különösen a hazai sajtó azonban határozottan a magyar elemmel való telepítés mellett foglalt állást. Kossuth Lajos pénzügyminiszter az 1848. évi országgyűlésen törvényjavaslatot terjesztett be a kincstári javakon magyarokkal létesítendő telepítésről, amelynek az ország aldunai és tiszai részében élő magyarság megerősítése lett volna a célja. Ez a törvényjavaslat a Bács-Bodrog-, Torontál- és Krassó megyékben fekvő kincstári birtokokra akart szimnagyar családokat telepíteni, mindegyiknek akkora darab földet juttatva, amelynek megművelésével „élelmét és fönállását biztosíthatja”. A telepesek hat évi adómentességet, a kevésbé vagyonosok állami támogatást is kaptak volna. Kossuth nagyon mérsékelt vételárat akart szabni, mert arra törekedett, hogy a telepesek földjeiket minél előbb örökáron megszerezhessék. Ebből a javaslatból azonban az időközben kitört szabadságharc miatt törvény nem lehetett.

Az 1848-as birtokreform kizárólag a jobbágyfelszabadításra szorítkozott, vagyis a telkes jobbágyokat tette önálló kisbirtokosá, ez azonban a birtokviszonyokon nem változtatott. Éppen így nem változtatott az 1873: XXII. törvénycikk sem, amely az említett kincstári és magántelepítvények jogviszonyainak rendezésére szorítkozott. A törvény értelmében a magántelepések közül azok a majorsági birtokterületek, melyeket a föld tulajdonosa határozatlan, vagy örök időre, vagy a családnak egyenes ágon való, illetőleg a férfi ágnak kihaltáig szóló szerződés mellett engedett át a telepesek használatába, valamint azok a telepítvények is, amelyek határozott időre szóltak ugyan, de a szerződés már 1848. január 1-e előtt lejárt anélkül, hogy megújításáról gondoskodás történt volna, a telepesek által örök tulajdonul megválthatók. A váltság ár az évi hasznbér húszszorosa. A határozott időre kötött bérleti szerződések esetén azonban, amelyeknél a törvény a bérbeadónak azt a szándékát vélelmezi, hogy birtokáról lemondani nem akar, a telepesek csak a belsőséget szerezhetik meg. A felek szabad egyezkedésének tárgyát alkotja az, hogy a külsőségből a telepesek mennyit tarthatnak, illetőleg vásárolhatnak meg. Arra az esetre, ha az egyezkedés sikerre nem vezet és a telepesek külsőség nélkül maradni nem hajlandók, számukra a törvény kilátásba helyezi valamelyik alkalmas kincstári birtokra való áttelepülésüket. Az áttelepítésre azonban csak akkor tarthatnak igényt, ha igazolják, hogy a földbirtokos nem hajlandó az általuk korábban bérelt területből legalább négy kat. holdat tulajdonba átengedni. Áttelepítés esetén a belsőség értékét a birtokos a telepesnek megtéríteni tartozik.

A kincstári birtokokon fennálló telepekre nézve a kormány felhatalmazást nyert arra, hogy a külsőségekből négy kat. holdon felül is adhasson el a telepeseknek annyit, amennyinek a vételárára nézve azok teljes biztosítékot tudnak nyújtani.

A törvény számos rendelkezése azonban csak papíron maradt, ennek következ-

tében a törvény alapján kimozdított magántelepítvényesek sok helyen igen szomorú helyzetbe kerültek.

Madarász József képviselő 1880. november 27-én interpellált a képviselőházban a Torontál-megyei Novoszelló község telepesei ügyében. Régebben 85 család települt a községbe, de az 1873: XXII. törvénycikk alapján csak 15 család egyezett ki a birtokossal; 70 család pedig 1874-ben a pénzügyi kormányhoz folyamodott, hogy a törvény értelmében kincstári birtokon nyerjenek elhelyezést. Ígéretet kaptak ugyan, de ügyüket 1880-ig még nem intézték el. A földbirtokos a törvényben biztosított joggal élve, 40 családot beruházásai erejéig kielégített és télvíz idején mindenestől kilakoltatott. Szapáry Gyula gróf pénzügyminiszter az interpellációra kijelentette, hogy a telepések tíz hold bérletet akartak, ezt a kívánságukat azonban nem találta teljesíthetőnek. Közölte velük a közigazgatás és a jószágigazgatóság útján, hogy „nyilvános árlejtésen kell konkurálniok”, mert bérletet nem kaphatnak. A főispán és a jószágigazgatóság azonban 1880-ig nem intézte el ezt az ügyet.

A kiegyezés után az állami telepítések másfél évtizeden keresztül majdnem teljesen szüneteltek.

Közben társadalmi téren országos mozgalommá nőtt a Bukovinában élő csángók hazatelepítése. Ezek a határőri szolgálat elől 1864-ben kivándorolt székelyek voltak, akik odakint hét falut alapítottak: Andrásfalvát, Boldogfalvát, Hadikfalvát, Istenfogadj-ot, Istensegíts-et, Józseffalvát és Magyarfalvát. Nagyon elnyomott helyzetükben már több ízben kérték visszatelepítésüket – egy alkalommal küldöttségileg az uralkodó előtt is megjelentek – a kormány azonban nem talált módot hazai földön való elhelyezésükre. A szegedi jószágigazgatóság az Alduna vidékén akart csángótelepítést végezni, a kormány azonban nem adta meg az engedélyt azzal a megokolással, hogy „a minisztérium nem hivatott” ilyen mozgalmat „állami közegekkel elősegíteni”.

A csángó-kérdés azonban nem aludt el. Pest-megye közgyűlése 1875-ben, a Nemzetgazdasági Egyesület pedig egy évvel később javaslatot dolgozott ki a csángók hazatelepítésére. Országos mozgalommá a 80-as évek kezdetén fejlődött, amikor Somssich Pál elnöklete alatt megalakult a Csángó-Magyar Egyesület, amely a sajtó hathatós támogatásával körülbelül 100.000 forintot gyűjtött a hazatelepítés költségeire. 1883-ban népes küldöttség ment a csángó vidékre és a lelkes szónoklatok hatása alatt az eredetileg tervbevett 300 család helyett 1030 család jelentkezett, hogy az óhazába költözzék. Útjuk valóságos diadalmenet volt: Erdély magyar népe fellobogózott állomásokon várta és a szeretet minden jelével elhalmozta őket. A derék csángók azt hitték, hogy az ígéret földjére érkeztek. Nagy volt azonban a kiábrándulásuk, amikor kitűnt, hogy mindent nagyszerűen megszerveztek részükre, csak épen elhelyezésükről feledkeztek meg. Három aldunai községben mindössze 300 családnak jelöltek ki telephelyet, de ezek sem költözhetek be, mert az aldunai kincstári területek ármentesítése akkor még nem fejeződött be. Nagy hirtelen kijelöltek részükre a Duna árterületén egy alig lakott helységet, amelyet az 1878. évi árvíz óta embermagasságú fű és bozót nőtt be, környéke pedig ingoványos, maláriás vidék volt. Megfelelő számú lakóház hiányzott, ezért a csángók nagyrésze gyékénysátrakban volt kénytelen meghúzni magát. Ha a Vörös-Kereszt népkönyhát nem állít fel, talán éhen is vesznek, mert a visszaköltöző családok tagjainak csak egyharmada volt keresőképes, de ezek sem bírták a nehéz gátépítési munkát, amelyre fogták őket. Az egészségtelen vidéken maláriajárvány tört ki, a fertőzött víztől pedig vérhas, vízkórság, különböző gyomor- és bélbántalmak léptek fel. Országos botrány lett

a dologból. 65 család rövidesen visszazökött Bukovinába. A többiek pedig részben a tevevári járásban lévő kincstári pusztán épített Székelykeve községben, részben a pancsovai járásban lévő Sándoregyháza és Hertelendyfalva községekben helyezték el. A Duna áradásaitól azóta mindhárom község sokat szenvedett, Székelykeve 1887-ben el is pusztult, de árviztől védettebb helyen később újra felépült.

A csángók letelepítése már abba az időszakba esik, amikor a kormány, ha nem is tervszerűen, de a látszat kedvéért, főleg azonban a kincstári birtokok kedvező értékesítése reményében, programjába vette a telepítést. Az állam pénzügyi helyzete abban az időben erősen romlott és egyre fokozódó kiadásaihoz újabb bevételekre volt szükség. Ezért a pénzügyminiszter az 1881. évi állami költségvetéshez terjedelmes jelentést csatolt a kincstári birtokok fokozatos eladására nézve és ehhez a törvényhozás felhatalmazását kérte. A hét állami jószágigazgatóság kezelésében lévő mezőgazdasági művelésre alkalmas terület 635.731 katasztrális holdat tett ki – ide nem számítva a régi telepítvényes községek által elfoglalt 76.046 holdat, továbbá a dunai öblözetekben telepítésre felhasznált területeket. A közel hetedfélszázezer katasztrális hold kincstári területből a törvényhozás 282.968 katasztrális hold fokozatos eladását engedélyezte, melynek értékét 37,000.000 forintra becsülték. Ritka alkalom lett volna a régen esedékes telepítések megindítására, annál is inkább, mert az eladásra szánt állami földek túlnyomórésze a magyarság által nagyon gyéren megszállott délvidéki megyékben terült el.

A múlt század vége felé a délvidéki állami birtokok eladására kapott törvényhozási felhatalmazás alapján a kincstár másfél évtized alatt 15 új falut telepített. E telepés községek egy része a kincstárnak korábban is mezőgazdasági művelésre használt birtokain jött létre, a 90-es évek körül alapítottak azonban már csak az állam síkvidéki erdőterületein kaphattak helyet. Különösen a Temes- és a Béga-völgy termékeny síkságát és dombjait borították hatalmas erdőségek, amelyek Temesvártól Facsádig 70-80 km hosszúságban húzódtak. Mivel a kincstár mezőgazdasági ingatlanainak nagy részét már a 80-as években eladta, a telepítés céljára a 90-es évek elején kénytelen volt ezeket az erdőket igénybevenni. Törvényes szabályozás hiányában sem a juttatható terület nagysága, sem a telepített népanyag tekintetében nem voltak normák megállapítva s így a telepítés esetről-esetre minden tervszerűség nélkül ment végbe. A telepítendő terület rendszerint előkészítés nélkül került a telepések birtokába. Gyakran előbb az erdőt kellett kiirtaniok, a tuskót és gyökereket kiszedniök, hogy a föld a mezőgazdasági művelésre alkalmassá váljék. Mivel a telepések ősszel költöztek a kijelölt területre, a lakásépítés és a föld megtisztításának a munkája annyira összetorlódott, hogy azokkal kellő időre elkészülni nem tudtak. A szerződés értelmében a telepés házakat egy éven belül fel kellett építeni, mert különben a telepések befizetéseiket elvesztették és a telepről kimozdítottak. E miatt a telepéseknek igen gyakori összeütközésük támadt a kincstárral.

Elégtelen volt az egyes telepéseknek juttatott föld is. Ez különösen a 80-as években létrejött telepeknél a 10 kat. holdat rendszerint nem haladta meg – leggyakoribbak voltak az ötholdas telephelyek – s csak a 90-es évek táján kaphattak 15-20 hold, sőt elvétve ennél nagyobb darab földet is. A vételár nagyon különböző volt: 50 és 300 forint között változott. Kezdetben a lakóházak és egyéb épületek felépítésének terhei is mindjárt a telepések vállára nehezedtek, később a kincstár az épületfaanyag beszerzésére kisebb előlegeket folyósított.

A telepések kiválasztásánál ebben az időben még csak az anyagi szempont volt döntő. Aki a vételár tíz százalékát lefizetni nem tudta, telephelyet nem kaphatott. A fize-

tési feltételek nagyon különbözőek voltak. A korábbi telepítéseknel általában rövid törlesztési időt szabott a kincstár és a hátralékos vételárat többnyire 20 évre 8%-os évi törlesztés mellett hitelezte.

Az első átgondolt telepítési akció az 1894: V. törvénycikk alapján indult meg, amelyre impulzust a Bismarck-féle porosz telepítések adtak, amelyek abban az időben Európa érdeklődésének középpontjában állottak. Nálunk is volt nemzetiségi kérdés; az oláhok terjeszkedése az erdélyi részekben igen nagy mérveket öltött. A kormány a közvélemény nyomására 1894-ben megalkotta a telepítési törvényt azzal a céllal, hogy a nemzetiségi vidékeken igyekezzék megerősíteni az ott élő magyarság pozícióját. Ez a telepítés voltaképpen kísérletnek számított, mert hiszen az állam 3,000.000 forintot bocsátott e telepítési akció rendelkezésére. Ez a 3,000.000 forint pár esztendő alatt elment a földvásárlásokra. A múlt század végén a birtokpolitikai célra szolgáló kisajátítást még nem ismerték, illetve annak még a gondolata ellen is tiltakoztak, így a szükséges földet szabadkézből, az ingatlanpiacon kellett megszerezni.

A törvény két részre oszlik. Külön szabályozza a magántelepítéseket és külön rendelkezéseket tartalmaz az állami telepítésekre nézve. A nélkül, hogy a telepítés fogalmát meghatározná, kimondja, hogy az állam, magánbirtokosok és a földbirtokos községek telepeket alapíthatnak és pedig akár új községek alakjában, akár pedig meglévő községeknek hozzátelepítés útján való megnagyobbítása által. Új telepes községek létesítéséhez legalább 150 gazdálkodó telephely, hozzátelepítés esetén pedig legalább 10 telephely szükséges. A törvény minimálja a gazdálkodó telep nagyságát, mely 10 holdnál kisebb nem lehet.

A törvény előírja, hogy az új telepes község boldogulása és fejlődése érdekében, bizonyos közintézmények létesítéséhez a telepítőnek is bizonyos áldozatot kell hozni, így a községi középületek, valamint a jegyző-, pap-, tanító lakásaihoz szükséges beltelkek, utak, utcák céljára, valamint a telep összes területének 5%-át – a jegyző, pap, tanító, iskola, kisedővő és község között megosztandó – közcélokra ingyen köteles átengedni. Ha az állam telepít, a nemzeti irányú népoktatásról gondoskodni tartozik.

A belső telepnek legalább 400 négyszögöl területtel kell birnia. A külső birtok nagysága a gazdálkodó telepeknél 10-80 kat. hold között ingadozhatik. A törvény lehetővé teszi munkástelephelyek alakítását is, ugyancsak 400 négyszögöles belsőséggel és 4-5 kat. holdat meg nem haladó mezőgazdasági ingatlannal. A munkástelephelyek azonban a telep összes területének 5%-ánál többet nem foglalhatnak el. Kaphatnak még iparosok, állatorvosok s a községi orvos is saját használatra kisebb darab földet. A külső birtoknak egy, a helyi viszonyokhoz mért része, közlegelővé alakítandó.

A vételár megállapítása a telepítő és a telepes között szabad megegyezés tárgyát alkotja. A törvény kötelezi a telepítőt arra, hogy szükség esetén házáépítési célokra telephelyenkint 400 forint – legfeljebb 5%-os – kölcsönről gondoskodjék.

A magántelepítést a törvény bizonyos formákhoz köti. A telepíteni szándékozó a hatósági engedély elnyerése végett részletes telepítési tervet köteles az illetékes törvényhatóság közigazgatási bizottságához benyújtani. Ez öt tagú küldöttséget rendel ki, amely helyszíni vizsgálatot tart, kihallgatja a telepítőt, a telepeseket és a községi előljárást, majd a közigazgatási bizottságnak az eredményről jelentést tesz. A bizottság elsőfokú határozata felett végleg a földművelésügyi miniszter dönt, aki az engedélyt megtagadhatja, ha a telepesek szempontjából a feltételeket nagyon súlyosnak látja. A telepítés befejezése után hasonló eljárás következik és csak ha a miniszter rend-

benlévőnek találja a telepítést, kerülhet sor a telepítő és a telepesek között a magánjogi viszonyt szabályozó okirat jóváhagyására.

Állami telepítés esetében a művelet pénzügyi lebonyolítására 3.000.000 forinttal rendelkező telepítési alap szolgál, amelyet a pénzügyminiszter a tényleges szükséghez képest dotál. Az alap pénzkészlete birtokvásárlásra, telepes házak építésére és talajjavításra fordítható oly módon azonban, hogy mindig csak annyi birtok vásárolható, amelynek ára az alap készpénzkészletéből kitelik. Gondoskodni kell arról, hogy a tőke mindig biztosítva legyen és határozott idő alatt az alapba visszatérüljön. Ezért tehát a telepesek támogatására nyújtandó kedvezmények és a telepítéssel kapcsolatos egyéb költségek legfeljebb az alap 4%-os kamatjövedelméből fedezhetők, a talajjavítás munkálatok költsége pedig, amennyiben a kamatokból nem futja, a telepesek terhére a föld vételárába beszámítandó. Az állam is adhat a telepesnek 400 forintos házépítési kölcsönt a telepítési alapból, továbbá megengedheti, hogy a telepes az első két évben vételártörlesztés helyett csupán 4% kamatot fizessen.

Az 1894: V. törvénycikk alapján megindított telepítések eredményeképpen a délvidéki és erdélyi részi megyékben 36.070 – a két bérleti telepet is hozzászámítva 38.051 – kat. holdon, összesen 15 telep létesült. Ezek között mindössze 2 új község, míg 13 telep már meglévő községek megnagyobbítására szolgált. A telepek – 2 haszonbéres hozzátelepítés kivételével – tulajdoni alapon jöttek létre.

Az állami telepítések közigazgatási, népesedési stb. eredményeiről az aradi jószágigazgatóság 1913. évi jelentése szolgáltat figyelemre méltó adatokat. A jelentés szerint a népesség fejlődése sokkal kedvezőbben alakult a telepes községekben, mint bárhol másutt és a népszaporodás is messze meghaladta az országos átlagot. A legrégebbi (az 1873: XXIII. törvénycikk hatálya alá tartozó) 43 telepes község lakossága 1870-től 1910-ig 56 százalékkal (évenként 1/4 százalékkal) szaporodott, míg ez idő alatt az ország népessége csak 33.5 százalékos növekedést ért el. A kiegyezés után létesült 18 telepes községben még erőteljesebb volt a népesség szaporodása, amennyiben ezek 1890-től 1910-ig 39 százalékos, évenként 1.95 százalékos gyarapodást mutattak fel. Valamennyit jóval túlszárnyalták azonban az 1894. évi törvény alapján alkotott telepítések. Az 1907. előtt létesített 6 telepen 5 évi átlagban a népszaporodás 3.4 százalékot tett ki.

Annak megítélésre pedig, hogy a telepítések gazdasági szempontból hogyan sikerültek, a telepesek boldogulásának körülményeiből következtethetünk. Erre nézve támpontot nyújtanak: 1. a telepesek birtokvásárlásai, 2. a telepesek haszonbérletei, 3. a telepesek szolgáltatásai.

1. Ami a telepesek birtokszerzéseit illeti, a 78 kincstári telepes község közül 49 község lakosai nagyobbították meg eredeti telepes birtokaikat. A más határból összevásárolt birtokterületek nagysága 1918. végéig 17.360 kat. holdat tett ki; ennek forgalmi értékét a telepes községek előjáróságai 20.6 millió koronára becsülték. A telepesek anyagi gyarapodásának kétségtelen jele volt, hogy a vételári összegnek több mint a felét (7.300.000 koronát) 1912 végéig tényleg ki is fizették.

A legújabb (1894: V. törvénycikk alapján létesült) telepes községekben olyan mérvű vagyonosodásról természetesen nem lehetett szó, mint a régi kincstári telepeken. A birtokvásárlások adataiból annál kevésbé lehet a telepesek boldogulására következtetni, mert az újabb telepesek legnagyobb része a napszámosok és törpebirtokosok köréből kerül ki, már pedig ezeknél az átlag 20 kat. hold nagyságú telephelyek vételárának törlesztése önmagában is nagy teljesítmény volt. Ennek ellenére a Szilágyi tele-

pes község 14 év alatt 285 kat. holdat (mintegy 400.000 korona értékben) hódított el a szomszédos községben lakó sokácoktól; az 1907-ben alakult hitelszövetkezetben pedig ezenkívül 1912 végéig 42.100 korona takarékbetétet helyeztek el. Szilágyin kívül még 6 telep lakossága nagyobbította meg birtokait összesen 139 holddal.

2. A telepések bérleti tevékenysége nem kevésbé bizonyítéka a fejlődésnek és az anyagi gyarapodásnak, mint a földszerzés. A 78 kincstári község közül 38 község (ebből 19 legrégebb, 7 régi és 12 új telep) lakosai béreltek a szomszédságból összesen 10.870 kat. holdat, melyért 1912. év folyamán 638.667 korona – kat. holdanként 45 - 110, átlag 58 korona – hasznóbért fizettek.

3. A telepes községeknek a kincstárral szemben fennálló tartozásai a következőképpen oszlottak meg:

64 régi telep lakosai tartoztak 1912. év végén	26,457.403.12	koronával
13 új » » » » »	7,274.996.81	
2 bérleti „ „ „ 1918. év végéig fennálló hasznóbérleti kötelezettség címén	194.634.55	„
78 telep összes tartozása kitett	33,927.034.48	koronát.

Ebből 1912 végével esedékessé vált 2,833.666.36 korona, melyre a telepések 1,200.480.51 koronát fizettek. A hátralék tehát 1,633.183.85 koronát tett ki, ami az összes esedékes tartozás 57%-ának felelt meg, míg a törlesztés 42.4 %-ra rúgott. A telepes községek természetesen nem egyformán teljesítették fizetési kötelezettségeiket, Így az 1912. évre előírt tartozásnak

a régi telepések	38.9	százalékát
az új telepések	51.9	„
a bérleti telepések	82.5	„

fizették meg. Eszerint tehát az új telepések jobb fizetők voltak, mint a régiek. A legfeltűnőbb mégis a bérleti telepések fizetéseinek igen kedvező aránya, ami mindenesetre azokat igazolja, akik átmenetileg a kisbérleti telepítés mellett foglaltak állást.

A 64 régi telepes község közül még 58-ban folyt a törlesztés 1912-ben. Ezek közül mindössze 3 telep teljesítette hiánytalanul kötelezettségeit, 10 község – 1912-ben esedékes – tartozásának több mint 70 százalékát egyenlítette ki, a többi ennél is gyengébben fizetett. Akadt 10 község, amely esedékes tartozásának több mint 70 százalékával hátralékban maradt, közöttük egy: Németpereg szépen fejlődő telep, virágzó állattenyésztéssel, lakosai az évről-évre szaporodó hátralékok mellett 630.000 korona értékű földet vásároltak.

A kedvezőtlen fizetési arány oka sokszor tehát nem annyira a fizetési képesség, mint inkább a fizetési készség hiányában rejlett. Hivatalosan is beismerték, hogy a telepések „nem minden esetben honunk legjobb elemeiből” kerültek ki. Nagyon rontotta a fizetési morált a politika: képviselőválasztások idején sok helyen adósságelengedést ígértek a telepéseknek, ha a kormánypárti jelöltre szavaznak. A régi telepítvények esetében pedig a perköltségekkel és késedelmi kamatokkal hatalmasan felduzzasztott hátralékok riasztották vissza a telepéseket a teljesítéstől.

A háborúvesztés következtében a délvidéki és erdély részi telepék legtöbbször idegen impérium alá került. A 85 telep közül 22 maradt meg, egy kivételével, Csanád, Arad és Torontál k. e. e. vármegyék területén. A telepések elértéktelenedett tartozásait a pengőszámításra való áttérés alkalmával valorizálták olyképen, hogy minden hátralékos aranykoronartartozás 60 pengő-fillérrel lett egyenértékű. A fenti 22 telepes község

váltságtartozása 1926 végén 2,270.000 pengő volt, amelyet a telepesek azóta a körülményekhez képest törlesztgetnek.

Amikor Darányi Ignác e telepítés tanulságai alapján nagyobb arányú telepítési akciót akart végrehajtani, első ízben (1903-ban) megbukott a kormány, másodízben (1909-ben) pedig a reakció buktatta el Darányi telepítési terveit, úgy hogy voltaképpen minden számottevőbb eredmény nélkül mentünk bele a világháborúba. Mondanom sem kell, hogy a telepítés kérdése azóta is megoldatlan.

Az 1920. évi földreform-törvény teljesen mellőzte a telepítést. A törvény alapján egyetlen falu sem létesült, hacsak nem tekintjük annak a hirhedt muthpusztai települést. A harmincas évek elején 80 jáász család települt át a tolnamegyei Muth-pusztára olyan körülmények között, hogy annak részletei inkább regénybe, mint gazdaságtörténetbe valók. Amikor a telepesek zuhogó esőben megérkeztek Tamási állomásra, senki sem várta őket, ott áztak, fáztak és ha az egyik jószívű birtokos meg nem szánja és el nem helyezi őket ideiglenesen cselédlakásokban, üres nyaralókban stb., talán napokat tölthettek volna az Isten szabad ege alatt. Azóta a kezdet nehézségein túljutottak, ma már mégis csak kezdenek megerősödni, kétségtelenül bebizonyítva azt, hogy a telepítés még ilyen módon is sikerülhet. A jáászoknak, akik többnyire törpebirtokos és munkássorban élő emberek voltak, ma már nemcsak nagyon szép tanyáik vannak a tolnai dombok között, hanem jószágállományuk is hatalmasan megnőtt és közel kétszer akkora, mint azé az uradalomé volt, amelynek a területére telepedtek.

Az 1936-os törvény alapján mindössze néhány helyen folyik telepítési tevékenység. Nem valószínű, hogy ez az adott keretek között jelentősebb eredményre vezetne.

Az idő előrehaladott voltára tekintettel ezzel a kérdéssel, különösen ennek programmatikus részével nem foglalkozhatom, csupán áttekintést akartam nyújtani arról, hogy az elmúlt kb. két évszázad alatt milyen volt a telepítés munkája Magyarországon. Tulajdonképpen igazi telepítésnek csak a XVIII. században végrehajtott német elemmel történt telepítések tekinthetők. Mindenesetre ezek sikerültek a legjobban, mert ma is virágzó falvakat alkotnak, míg a magyarság, amely abban az időben már túlnyomólag zsellér és munkássorban élt, legfeljebb mint ilyen települhetett meg egy-egy nagybirtok környékén, hogy azután mindmáig abban a sorsban maradjon is meg.

A telepítés problémája teljes egészében ma is fennáll. Ezen a téren még rengeteg a tennivaló, mert hiszen azokat a hiányokat és mulasztásokat, amelyek már egy évszázaddal ezelőtt szükségessé tették volna a telepítési tevékenységet, máig sem küszöböltük ki. Új telepítési törvényre van szükség. Azok az aprólékos kis kezdeményezések, amelyeket az 1936-os törvény alapján indítottunk, számottevő eredményre nem fognak vezetni; legalábbis évszázadok telnek el, amíg annak látszata lesz az ország telepítési viszonyaiban.

A telepítésre megvan a lehetőség. A Duna-Tisza köze, de különösen a Tiszántúl és Észak némely része túlnépesedett terület. Ezzel szemben a ritkább népességű Dunántúlon még a latifundiális rendszer uralkodik, ahol a nemzeti érdek is nagyon sürgős követelményekkel lép fel. Ezek a tények megadják a telepítési politika irányát. Átfogó telepítési program végrehajtására volna szükség, még pedig a legsürgősebben, hogy végre mindnyájan nyugodtan hajthassuk le fejkünket, abban a tudatban, hogy Magyarország területét meghódítottuk a magyar faj számára, mert ezidőszerint ezt még, sajnos, nem mondhatjuk el.

A mezőgazdasági munkanemek és munkabérek

ELŐADTA BEJCSI NÉMETH ANDOR

A jobbágyfelszabadítást követő idők kapitalista fejlődése gyökeresen megváltoztatta a termelés rendjét. De míg ez a fejlődés az iparban rohamos volt, addig a természettel oly szorosan összefüggő mezőgazdasági termelés csak lépcsőről-lépésre alakult át a zárt családi gazdálkodásból a piacra való termelésre, ami sok agrárországban bizonyos kisebb birtoknagyságon mindmáig nem következett be még hiánytalanul. De nagybirtokon is meglassította a kapitalizmus teljes fejlődését s földesurak tőkehiánya s ezért itt is jóidőig megmaradt a patriarchális naturálgazdálkodás sokféle maradványa.

Amikor előtérbe lép a piacra, nyereségre való termelés, szükségképpen bekövetkezik a nyereséget befolyásoló termelési költségek csökkentése iránti törekvés. Eltűnik a feles művelés s elfoglalja helyét a bérmunka, mert a belterjes termelés eredményeit a földtulajdonos nem akarja megosztani mással, hanem teljes egészében magának kívánja megtartani. Megkezdődik a mezőgazdaság gépesítése, az azelőtt 4-5 hónapig tartó cséplést most már ugyanannyi hét alatt a gép végzi el, majd megjelennek a kapáló- és aratógépek.

Minél intenzivebb valamely ország mezőgazdasága, annál inkább előtérbe lép az időbér. S amikor a mezőgazdaság gépesítése előrehalad, a gépet kiszolgáló munkás már alig földműves, hanem hasonló lesz az ipari munkáshoz, akinek már órabér és túlóradíj jár. A régi agrárországban a fejlődési folyamat még nem ért el mindenhol eddig a pontig és hazánk mezőgazdaságában is még sokféle munkarendszer és munkabér szokásos. Találkozunk tiszta készpénzbérrrel, naturálbérrrel s ennek egyesítésével; az időbér különféle formáival, hónapos, napszámos és órabérral; darab, vagy terület után számított szakmánybérrrel; jutalmakkal és prémiumokkal; részes munkabérral; valamint a már bérlet fogalmához tartozó feles, harmados, negyedes, ötödös művelés számtalan formájával.

Az üzemtan a munkásokat állandó és időszakos munkásokra osztja. Az előbbieket a cselédek, az utóbbiak két csoportja a bérmunkások (napszámosok, szakmányosok, részes munkások) és a lekötött munkások (summások, zsellérek). E felosztás üzemtani szempontból helyes, szociálpolitikai vizsgálódáskor azonban fel nem használható, mert a munkásság igyekezete az, hogy munkaerejét lehetőleg teljesen felhasználhassa s az évszakoknak megfelelően mindenfajta munkához, minél több keresethez jusson. A törpebirtokosok és kisgazdák egyrésze is végez bérmunkát, ha nem is egész éven át és állandóan, hanem saját kisgazdaságukban felesleges munkaerejük értékesítésére, az életvitelükhöz hiányzó javak megszerzésére. Ezek száma változik a gazdasági viszonyokkal, mert minél

rosszabbak a viszonyok, annál magasabbra tolódik ki az a birtokhatár, mely alatt sajátjából eredő jövedelme nem elégséges s ezért kényszerül máshol is munkát vállalni, családtagjait, gyermekeiket munkába küldeni.

Mindezekért mellőzöm a munkásság, vagy munkanemek csoportokba osztását és csak a legfontosabb munkanemekről és munkabékekről fogok szólni.

A felsorolást a napszámmunkánál kezdem, csupán azért, mert ez a legkönnyebben áttekinthető és természeténél fogva pénzben értékelhető, bár gyakorisága az egyéb mezőgazdasági munkanemek mellett eltörpül. Mint említettem, az időbér, főképpen a napszám és órabérek gyakorisága egyenes arányban növekszik a mezőgazdaság intenzitásával, a földtulajdonos tőkeerejével, a mezőgazdaság gépesítésének fokával. E három tényező közül azonban nálunk egyik sem fejlődött különösen nagyra, ezért a napszám-munka a mezőgazdasági munkák kisebb hányadát alkotja. Az OMK 1929. évi jelentésében 20%-ban állapítja meg a napszámmunka szerepét. A napszámmunka aránya azonban változik a terményárak alakulásával is, mert alacsony terményárak esetében a munkaadók igyekeznek a munkákat részért, vagy terményekben fizetve végeztetni s bár a munkások érdeke ezzel éppen ellentétes, a napszámmunka szerepe a viszonyok rosszabbodásával csökken. Félhivatalos becslések szerint 1932-ben a napszámmunka aránya nem érte el a 10%-ot. A napszamos vagy csak készpénzfizetést, vagy ezen kívül élelmezést is kap. Utóbbi esetben a napszám alacsonyabb. Az élelmezés nyújtása aránylag ritkább és inkább kiscgazda munkadónál fordul elő, míg az uradalmakban a napszamosok állandó változása miatt is, az élelmezés nélküli napszám a szokásos. A férfi napszám-bérek évi átlaga 1913-ban 270 pengő, 1929-ben 3-08, 1934-ben 1/37, 1936-ban 1.43, 1937-ben 185, 1938-ban 196 pengő volt.

A napszám-bérek az 1928-29. években az utolsó békeévek bérei fölé emelkedtek, majd a konjunktúra rosszabbodásával 4 éven át erősen csökkentek, 1934-ben elérték a mélypontot, azóta lassú emelkedést mutatnak, de még nem érik el az 1932. előtti, vagy a békeévek átlagbér mértékét. Az utóbbi négy év napszám-bér emelkedésével szemben azonban emelkedtek a közszükségleti cikkek árai is s mint az OMK 1937. évről szóló jelentésében megállapítja, ahhoz, hogy a munkás egy ruha árát megkeresse, 1937-ben 41 napon át kellett napszám-ban dolgoznia, míg a gazdasági válság mélypontján, amikor pedig a névleges munkabér sokkal alacsonyabb volt, csak 35 napot, 1928-ban pedig 16 napot.

A legalacsonyabb napszám-bér Abaúj-Torna, Zemplén, Szabolcs, Győr-Moson és Pozsony, Fejér és Szatmár vármegyékben, a legmagasabb Csongrád, Csanád-Arad-Torontál, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyékben található. Általában magasabbak a napszám-bérek az Alföldön, mint a Dunántúlon, ami így volt már a békeidőben is. Ennek különféle okai vannak. Míg az Alföldön a túlnyomó gabonatermesztés miatt a kézimunkaszükséglet az év rövidebb szakára szorítkozik, addig az intenzívebben gazdálkodó Dunántúlon a munkás éven át több munkához jut, megélhetését éven át elosztott munkával megkeresheti s ezért alacsonyabb bérekért is dolgozhat. Az Alföldön a jobb talajminőség folytán jobbak az átlagtermések, nagyobb tehát a részesmunkából eredő kereset is, ami maga után vonja a napszám-bérek emelkedését is. Az Alföldön több napszám esik a kiscgazda munkaadókra, akik sürgős munkaidőkben nagyobb munkabérekért fizetnek, de itt azért, hogy a munkadó is együtt dolgozik munkásaival, a munkateljesítmény is sokkal nagyobb. Dunántúlon pedig a túlsúly az uradalmakon van, ahol a munkateljesítmény kisebb, de állandóbb a munkaalkalom. Legmagasabb a napszám az Alföld

ama vármegyékben, ahol nagyobb számban élnek kubikosok, akik igényesebbek a közönséges napszámosoknál.

A napszámbeékről rendelkezésre álló hivatalos és félhivatalos adatok azonban nem teljesen megbízhatók. Mint minden átlagszámítást, az átlagos napszámbeérek kiszámítását is erősen befolyásolja az adatok száma s miután az átlagos bér a rendelkezésre álló adatok számtani középárányosa, egyetlen szélsőséges adat miatt az átlag erősen eltolódhat. Ezért is van az, hogy a különböző napszámbeérimutatások alig fedik egymást. Így az OMK adatai éveken át 2%-kal voltak alacsonyabbak a földmívelésügyi minisztérium hivatalos adatainál. De az OMK is 1936 óta az átlagos napszámbeérek már nem saját adatgyűjtése alapján, hanem a földmívelésügyi minisztérium adatai szerint közli. A hivatalos napszámbeérimutatások helyességében is joggal kételkedhetik az, aki az elsőfokú adatszolgáltatás kétes pontosságát ismeri.

Sok szó fér az átlagos évi bérek szokásos kiszámításához is, ami a hivatalos közleményekben is akként történik, hogy tavaszi, nyári, őszi, téli átlagos munkabérek négy tételét összeadják s ezt elosztják négygyel, holott az évi átlagos napszámbeér semmiképen sem a négy évszak béreinek átlaga, mert az egyes évszakokban nem egyformán gyakori a napszám munka, télen szinte kivételesen ritka, de ritkább a magasabb átlagot eredményező nyári napszám munka is. A napszám munka főideje a tavasz, míg júliusban, a legmagasabb bérek idején a részes munkák mellett erősen háttérbe szorul. A munkások évi átlagkeresete, tehát közelebb áll a tavaszi napszámbeérekhez, mint az évi átlaghoz.

Az 1923: XXV. törvénycikk lehetőséget nyújt a legkisebb napszámbeérek hatósági megállapítására. Az első időben csak kevés helyen került sor erre, de évről-évre nagyobodott az a terület, ahol a legkisebb napszámbeérek megállapítást nyertek. Az ország 194 járása és megyei városa közül 1936-ban 71, 1937-ben 84, 1938-ban 113 járásban (megyei városban) történt meg a legkisebb napszámbeérek megállapítása.

Fontos annak a mérlegelése, hogy a legkisebb napszámbeérek mely magasságban állapíttassanak meg, mert ha azok túl magasak, úgy a munkaadók csökkentik a napszám munkát. Téli időkben is sok gazdaság nyújt munkaalkalmat azért, hogy másodrangú fontosságú munkákat végeztet a környék munkásságával (árok tisztítás, fanyesés stb.) de a napszámbeérek felemelésekor már csak a legszükségesebb munkákat fogja napszámosokkal végeztetni s a kevésbé fontosakat, vagy egyáltalában nem, vagy saját cselédségével végzi el. Sok helyen alkalmaznak öreg, rokkant embereket, inkább kegyelemből, könnyű munkára, a napszámbeérek túl magas emelésével ezek alkalmazása is megszűnik, mert ugyanazon munkabérért teljes munkaerő is kapható. Magas munkabérek esetében szaporodik a gyermek munka és női munka is. Ha pedig túl alacsony a napszámbeér megállapítása s a valóságban fizetett bérek magasán följük emelkednek, akkor az egész eljárás felesleges. Elsősorban tehát alacsony napszámbeérek idején indokolt a hatósági napszámbeérek megállapítása, amikor rossz viszonyok folytán nagy tömeg munkás, törpe- és kisbirtokos áll a munkapiacra rendelkezésre, akik egymásnak alája kínálva keresnek munkát, hogy a hatósági munkabér megállapításánál a munkásságnak legalább a létminimum biztosítottassék. Jobb viszonyok közt is el kell azonban érnie a megállapított legkisebb napszámoknak a viszonyoknak megfelelő létminimumot és éppen ez a törvény intenciója is. Ezzel szemben azt látjuk, hogy 1937-ben a nyári napszámbeérek országos átlagban férfiak számára 2 P-ben, a nők számára 1-50 P-ben, gyermekeknél 80 fillérben állapították meg hatóságilag, ami már magábanvéve eléggé alacsony s az országban a legalacsonyabb nyári napszámbeér megállapítás évi átlaga 1.40 P, 1 P, 0.50 P, ami a viszo-

nyoknak meg nem felelően alacsony. Hasonlóképpen a pápai, szikszói járásban a téli időszakra férfi munkásoknak 80, nőknek 60, gyermekek részére 40 fillért állapítottak meg, ami már meg sem közelíti a létminimumot. Nagyon helyes tehát az OMK 1937. évről szóló jelentésében foglalt az a megállapítás, hogy indokolt volna a munkamegállapító bizottságok számára irányokat szabni és megállapítani a létminimumnak azt az összegét, melynél kisebb napszámért a bizottságok se állapíthassanak meg. Sok helyen a napszámbeérek megállapítása oly későn történt, hogy a napszámmunka fődénye már el is múlt.

A legkisebb napszámbeérek napkeltétől napnyugtáig tartó munkanapra vannak megállapítva. Az ipari városok környékén azonban általában tapasztalható a mezőgazdasági munkaidő megrövidülése is, ami miatt ily vidéken sok panasz hangzik el a munkaadók részéről, mert azok sem fizethetnek a hatóságilag megállapított legkisebb munkabéreknél alacsonyabb béreket, holott a munkaidő 3-4 órával megrövidül. Itt tehát már a munkaadók érdeke is az órabérre való áttérés, mely feltétlenül a legigazságosabb időbér, mert a tényleg munkában töltött időt díjazza. Elkerülhető volna általa az állandó torzskodás munkaadó és munkás közt a munkanap megrövidülése miatt, a munkást is ösztönözné az egész nap kihasználására. Sokszor képezi vita tárgyát, hogy ha valamely napszamos pl. egy megbetegedett cseléd munkáját végzi, illetve veszi át s ezért már napkelte előtt megkezdí a munkát az állatok mellett, a hosszabb munkanapért mennyi pótdíj jár, ami órabér mellett ugyancsak ki volna küszöbölve.

A szakmány- vagy akkordbérek esetén, tekintet nélkül a munkaidőre, a végzett munka képezi a díjazás tárgyát. Alapulhat a területen, súly egységeken, darabszámon, a munka minőségén, vagy megállapítható általányszerűen is. Az üzemtan gyakran ide számítja a részesmunkák elnevezés alatt közismert részes aratást, cséplést is, melyekről mint a legfontosabb mezőgazdasági munkákról, későbbben még részletesen fogok szólni,

Nálunk a szakmánymunkabér leggyakoribb a kubikos- és földmunkánál, takarmány és szénakaszálás, erdei munkák, répaművelés, szőlőmunkáknál. Jó kereseti lehetőséget nyújtanak az akkordbérek valamely munkára specializált munkás számára, de gyakorlatlan és kevésbé művelt munkás nem mindig találja meg számítását, s többnyire csak akkor szokta érezni, hogy kedvezőtlen feltételek mellett vállalta a munkát, amidőn a munka javarészét már el is végezte.

Bár az 1923: XXV. törvénycikk rendelkezései szakmánymunkákra is vonatkoznak, a gyakorlatban a szakmánymunkák ilyen szempontból való ellenőrzése ritkán történik meg. Pedig a szakmánybérek minden nehézség nélkül átszámíthatók napszámbeérekre olyképen, hogy a munkabért elosztjuk annyi munkanappal, amennyi napi munkával a munkás bérét megkereste. Ha az így egy napra eső kereset alacsonyabb a hatóságilag megállapított legkisebb napszámbeéreknel, helye van a hatósági beavatkozásnak s a munkaadó kötelezhető a szakmánybéreknek a hatósági legkisebb napszámbeér mértékére való kiegészítésére.

Főképpen nagyobb gazdaságok szoktak rövidebb-hosszabb időre havi díjazás mellett hónaposokat, summásokat szerződtetni, gyakran az uradalomtól távolfekvő vidékekről. Néha 1-2 hónapra (45 napra), máskor 5-6 hónapra köttetnek le és végzik a gazdaságban előforduló mindenfajta munkát, néha az aratást, gyakrabban a cséplést is. Havi bérük készpénz, vagy gabonafizetésből és ételmezésből áll. Gyakori, hogy a munkások havi készpénzfizetésen kívül, amennyiben az egész időt kitöltik, bizonyos gabonamennyiséget is kapnak, vagy pedig az aratási hónapért kapnak néhány mázsa gabonát.

Az élelmezést a gazdaságok többnyire nem elkészített ételek formájában szokták adni, hanem vagy nyers élelmicikkeket, vagy élelmezés fejében meghatározott gabonamennyiséget adnak s a hónaposok a rendelkezésükre bocsájtott konyhában s a közülük való szakácsnő segítségével maguk élelmezik magukat.

A hónaposok bére változatos, átlagok nehezen számíthatók ki, de megállapítjuk, hogy az egy napra eső keresetük magasabb az átlagos napszámbernél, miután pedig havi díjazást kapnak s így az esős munkanélkül töltött napok is díjaztatnak, az egy munkanapra eső keresetük lényegesen nagyobb az átlagos napszámkeresetnél.

A hónaposok elhelyezését illetőleg ma is még sok a kívánnivaló. Már néhány régebbi keletű rendelet (a 251.443/1928. B. M. és a 85.800/1929. F. M. sz. rendeletek) is, majd pedig a 36.328/1930. N. M. M. sz. rendelet részletesen szabályozta a munkások elhelyezését. Azonban röviddel e rendelet kiadása után megjelent a 37.744/1930. N. M. M. sz. rendelet, mely arra való hivatkozással, hogy a „mezőgazdasági érdekképviseleti szervek” felterjesztést intéztek, melyben az előző rendelet hatálytalanságát kérték, odamódosítja az előbbi rendeletet, hogy a megtorló eljárás ne legyen folyamatba téve mindaddig, míg a gazdasági helyzet érezhetően nem enyhül és a munkaadó gazdaságok a nagyobb befektetést igénylő átalakításokra és berendezésekre háztartásuk egyensúlyának megbolygatása nélkül képesek nem lesznek. E rendelettel tehát megint maradt minden a régiiben.

A mezőgazdasági munkavállalók egészen külön csoportját képezik a cselédek, akik egész évre szegődnek a munkaadókhoz. Jogviszonyaikat az 1907: XLV. törvénycikk szabályozza, mely szerint cseléd az, aki szerződéssel kötelezi magát, hogy valamely gazdaságban személyes és folytonos szolgálatot bérért teljesít legalább egy hónapon át. Más helyen azonban azt is megállapítja a törvény, hogy a szerződés, amennyiben más kikötve nincsen, egy évre szól s a felmondási idő a szerződés megszűnése előtt két hónap.

Gazdaságokban gyakran találunk félhavi felmondással egy-egy hónapra fogadott munkásokat, hónapos-féléket, akikkel nem szoktak írásbeli szerződést kötni, nincsen bérlevelük és cselédkönyvük sem. Jogi helyzetük meglehetősen bizonytalan, mert bár a cseléddel azonos munkakört töltenek is be, gyakorlatban cselédnek nem számítanak, a rövid felmondási és szolgálati idő miatt, valamint azért sem, mert havi készpénz, vagy gabonafizetésen kívül nem kapnak a cselédnél szokásos természetbeni járandóságokat (pl. földet) és lakást sem.

A valóságos cselédek egyik csoportját a bentkosztos cselédek (máshol szolgának is hívják őket) alkotják, akiknek teljes ellátás (étkezés, mosás), valamint készpénz, vagy gabonában megállapított fizetés jár. Főképen kiszegődnek, akiknek csak 1-2 állandó munkaóra van szükségük, szoktak ily cselédeket alkalmazni, leggyakrabban nőtlen legényeket, akik többnyire az istállóban alusznak. Fizetésük koruk szerint évi 120-250 P, s valamivel magasabb, ha aratási munkát is végeznek. Fizetésük néha olyképpen van megállapítva, hogy annak zöme a nyári hónapokra jár, amivel a kiszegődők az ellen védekeznek, hogy cselédjük ne éppen a legnagyobb munkaidőben hagyja el őket.

A legtöbb cseléd konvencióos cseléd. Bérük lakásból, földhasználatból, különféle természetbeni járandóságból és némi készpénzfizetésből áll. Természetbeni járandóságok és készpénzfizetés szokásos aránya jellemző az ország, vagy vidék mezőgazdaságának belterjességére, mert minél intenzívebb a mezőgazdaság, annál több a készpénzfizetés- és kevesebb a természetbeni járandóság. Nálunk a régi patriarchális naturálgazdálkodás maradékaiképpen is még a természetbeni járandóság a túlnyomó, bár mindinkább tapasztal-

talható a cselédségnek az a törekvése, hogy készpénzfizetése több legyen, mint az ma szokásos. A helyes arányt készpénz és természetbeni járandóságok közt nehéz megállapítani, mert erősen változó, főképpen rohamosan emelkedő gabonaárak idején a cseléd számára is előnyösebb a gabonakonvenció és természetbeni járandóságok túlsúlya, ha azonban alacsony gabonaárak mellett magasak az iparcikkek árai, előnyösebb, ha több a készpénzfizetés. Bizonyos azonban, hogy ma, amikor már mindjobban eltávolodunk a zárt családi naturálgazdálkodástól s a cselédnek életviteléhez a gabona- és zsirszükségletén kívül mindent pénzért kell beszereznie, nem elégséges az évi 20-30-40 P, készpénz s nagyon is indokolt volna a pénzfizetés felemelése.

A konvenció annyiféle, ahány vidék. Szokásos tételei a lakás, fűtőanyag, illetményföld, kertiföld, tehéntartás, vagy helyette bizonyos napi tejmennyiség, gabona, néha szalonna, só, sertés- és baromfi tartás joga, készpénzfizetés, ritkábban ruha, cipő. A tehéntartás, mely régen általános volt, mind ritkábbá válik különösen középbirtokokon, ami nagy jövedelemcsökkenést jelent a cseléd számára. Kétségtelen azonban, hogy a tehéntartás megszűnése ugyancsak a belterjedés következménye, mert csökkentek a legelő területek is.

Már a napszáméréknél rámutattam arra, hogy az átlagos bérek kiszámításában mennyi hiba rejlik. Átlagos cselédkonvenciók kiszámítása felette kétséges, mert a bérek összegezése és elosztásával könnyen juthatunk nem létező irreális eredményre, törtszámokhoz, a valóságban nem létező konvenciókhoz. Nem a valóságos átlagot kell tehát keresnünk, hanem a leggyakrabban előforduló konvenciót (statisztikai nyelven „módust”), mely soha sem lesz tört szám.

A konvenciónak pénzben való értékelése még nehezebb. A különböző, ezzel a kérdéssel foglalkozó munkák adatai közt főképpen azért oly nagyok az eltérések, mert a konvenciónak hol a fizetési értékét, hol pedig a használati értékét számítják ki. Nem helyes, ha az értékelést üzemtani képletekkel végezzük, mert az üzemtan a cselédbérré a gazdasági rezi szempontjából kíváncsi (pl. a cselédlakást a ház építési költségeiből a lakásra eső rész, amortizáció, épülfenntartási költségek szerint értékeli). Azok pedig, akik azt számítják ki, hogy mennyi a cseléd jövedelme, abba a hibába szoktak esni, hogy értékelik és mintegy a munkaadó javára írják mindazt a jövedelmet, ami nagyrészt a cseléd egyéni gazdálkodásának eredménye.

Arányos középület kell tehát választanunk a cselédbérek értékelésekor. Nem okoz nehézséget a fa, só, zsir stb., a konvenció-tej értékelése, de már a gabonajárandóság értékelésekor helyesebb, ha azt ama pár nap tőzsdei középára alapján számítjuk ki, amely napokon a cseléd megkapja konvencióját (malomba viszi és feleslegét eladja), nempedig az évi átlaggabonaárak szerint. A cseléd föld értékelése már nehezebb, mert annak minősége felette változó gazdaságunkint és mert bár a cseléd törvény előírja, hogy az illetményföldnek átlagos minőségűnek kell lennie, nem egy uradalomban a legrégebben trágyázott földet osztják ki a cselédeknek. Leghelyesebb, ha a vidék átlagos tengeri termése szerint számítjuk. Nehéz a tehéntartás értékelése is, amihez hozzájárul a gazda istálló, szalma, szállastakarmányok adásával, aminek kiszámítása nem okoz nehézséget, értékelhető az évi egy borjúból származó bevétel, de annak kiszámítása, hogy a gazda által nyújtottak a cseléd számára valóban mennyi bevételt jelentenek, felette nehéz, mert a gazda többnyire csak az ú. n. létfenntartó takarmányt adja s a piacra kerülő napi több liter tej többnyire a cseléd által adott erőtakarmányból áll elő. Hasonló a helyzet a sertéstartás értékelésekor, mert az uradalom viseli a cselédsertések kanászáának egészbeni, vagy rész-

leges költségeiddé ezen túlmenően alig hoz e tekintetben áldozatot, mert a eselédscrtések legelője inkább sétáltató hely szokott lenni, mint valóságos legelő s a cselédek sertései még aratás után is csak akkor szoktak tarlóra kerülni, ha azt az uradalmi kondák már végigjárták. A baromfitartást illetőleg pedig semmit sem nyújt a munkaadó, éppen csak ennek jogát adja meg. Sertés, baromfitartás címen már azért sem lehet nagy összegeket számításainkba beállítani, mert eltekintve attól, hogy az ezekből származó jövedelem a cseléd egyéni gazdálkodásának, ügyességének és szerencsésének eredménye, hazánkban oly gyakori a sertés- és baromfivész, hogy az két-három évenként megtizedeli a cselédek állatállományát.

A konvenció pénzben való értékelése tehát alig adhat pontos abszolút számokat, de azért arra igenis alkalmas, hogy összehasonlításokat tehessünk. A konvenció uradalmanként változik, egyik búzát ad többet, de rozból kevesebbet, máshol kevesebb a készpénzfizetés, de több az illetményföld. A cselédbéreket ezért csak úgy hasonlíthatjuk össze, hogy ha a különféle járandóságokat ugyanazon alapárakkal hozzuk egy nevezőre. Nem helytálló azonban a cselédbéreknek napszámbérekre, vagy éppen órabérre való átszámítása, mert lehetetlen órabér szerint értékelni az állatok mellett alkalmazott cseléd, vagy a gulyás, csósz, pásztor munkáját.

Abból kiindulva, hogy a gabonakonvenció és ott ahol nincsen meg a tehéntartás, a helyette adott 1 liter tej járandóság nem elég egy nagyobb számú család eltartásához, mozgalmak indultak meg 1937. év tavaszán a cselédbérek rendezéséért. Ekkor látott napvilágot a cselédeknek adandó cselédbér egyik formája, a Komáromi Norma, melynek lényege az, hogy a cseléd 12 éven aluli 3 és 4 gyermeke után fél, az 5 gyermektől felfelé gyermekeként negyed liter tej többletet kap, továbbá a 3. tizenkét éven aluli gyermektől kezdve gyermekeként évi 1 q rozstöbbletet. Végnélküli tárgyalások folytak erről s bár mindenki elvben helyeselte a dolgot, néhány uradalmat, főképpen egyházi birtokot kivéve csak kevés helyen vezették be a családi bért.

A családi bérpótlék e formájának azonban van két nagy nehézsége. Az egyik az hogy csak egyforma bérek esetén valósítható meg igazságosan, mert a pótlék lényege éppen az, hogy egységes és általános fizetés képezze az alapot. A konvenció pedig, mint mondtuk, nagyon sokféle, még egyugyanazon tulajdonos, valamely vármegye különböző vidékein fekvő gazdaságaiban is más és más és változó főképpen a földjárandóság, mely rosszabb talajminőség mellett több, bőven termő vidékeken kevesebb. Ha pedig nem egyforma az alapkonvenció, úgy lesznek gazdaságok, melyek családi pótlékkal együtt sem adnak annyit, mint amennyi más gazdaságnak az alapbére.

Hibája a családi pótlék e formájának az is, hogy megnehezítené a sokgyermekes cselédek elhelyezkedését. Nagycsaládú cseléd eddig sem volt minden uradalom nyére, mert a sok gyermek felemeli a gyógykezeléssel járó terheket s bizonyos, hogy a családi bér bevezetése esetén, a munkaadók szívesebben fognak kevés gyermekes és ezért olcsóbb cselédet alkalmazni, mint ugyanolyan munkabírású cselédet, akinek sok gyermeke miatt nagyobb bért kell fizetni. A sokgyermekes cselédek fenyegető veszély csak úgy hárrítható el, ha a családi bér oly formában vezetettik be, hogy a munkaadók terhei függetlenek legyenek a náluk alkalmazott cselédek családi körülményeitől. Ha a sokgyermekes cselédek egy országos, vagy vármegyei bérkiegészítő alaptól kapják a családi pótlékot, mely alapon a munkaadók nem cselédjeik szerint, hanem azok számától függetlenül, holdanként, vagy földadó arányában fizetnek hozzájárulást, úgy az említett nehézségek kiküszöbölhetők.

A cselédügynek van néhány rendezetlen kérdése. Ilyen a vasárnapi munkaszünet. A cselédtörvény akként intézkedik, hogy a cselédnek vasárnap és sátoros ünnepeken munkaszünete legyen és a gazdának gondoskodni kell arról, hogy a cseléd időről-időre Istentiszteleten résztvehessen. Vasárnap is kötelessége azonban a cselédnek az állatok gondozásával, major rendbentartásával járó munkákat elvégezni, más munka azonban csak akkor követelhető meg tőle, ha erre fenyegető kár miatt van halaszthatatlanul szükség, amikor is a vidéken szokásos napszámot kapja. De a törvény 30. §-ának 2. bekezdése elrendeli azt is, hogy még azoknak a cselédeknek is, akik oly munkára szegődtek, melynek félbeszakítása a gazdaság természete, vagy alkalmazásának célja szerint lehetetlen (fejős, csósz, pásztor), köteles a gazda minden hónapban egy teljés, vagy hetenként egy fél napi munkaszünetet adni s erre az időre felváltásáról gondoskodni. A törvény e rendelkezése azonban a gyakorlatban végrehajtva nincsen.

Meglehetősen rendezetlen a cselédlakások kérdése is. A törvény szerint ugyanis a lakások olyképpen alakítandók át, hogy 10 év múlva, vagyis 1917-ben minden cselédnek külön szobája és kamrája legyen, ami ma a törvényben meghatározott terminus után több mint 20 évvel sincs mindenhol hiánytalanul végrehajtva. A törvény szerint a törvényhatóságoknak a cselédlakás építéséről szabályrendeleteket kellett volna alkotni, ami sok vármegyében meg se történt, ahol pedig megtörtént, ott a szabályrendeletek elavultak, vagy nem hajtottak végre. Újabb keletű, korszerű szabályrendeletek pedig nem nyertek jóváhagyást, hol nehezebb gazdasági viszonyokra, hol pedig a küszöbön álló földreformra való tekintettel s ugyanezekre való hivatkozással nem kötelezhető a munkaadó ma sem a cselédlakások rendezésére.

Van azonban a cselédtörvénynek egy rendelkezése, melyet a közigazgatási hatóságok felhasználhatnak a cselédlakásokkal kapcsolatos kirívó esetek orvoslására. A törvény szerint ugyanis, ha a gazda a cseléd, vagy annak családtagja életét, egészségét, vagy testi biztonságát veszélyezteti, a cseléd azonnal felbonthatja a szerződést, amikor igénye van bérére, vagy kártérítésre. A cseléd egészségét és testi biztonságát pedig veszélyezteti a nedves, vagy túlszűfolt egészségtelen lakás is.

Zavaros a fél és háromnegyed konvenciók kérdése is, mert nincsen semmiféle szabály, vagy mérték arra vonatkozóan, hogy mely életkortól jár a háromnegyed és a teljes konvenció.

Mezőgazdaságunk legfontosabb munkaneme a részesmunka, mert ebből származik a munkásság keresetének zöme, Míg az ipari munkás jövedelme kizárólag készpénzből áll, tipikusan fogyasztó tehát, addig a mezőgazdasági munkás azáltal, hogy jövedelme legnagyobb részéhez részesmunkával jut, egyúttal termelő, önálló vállalkozó. A vállalkozói jelleg legjobban kidomborodik a feles, harmados művelésben, ami tulajdonképpen már bérletnek mondható. A kapitalista termelés mindjobban háttérbe szorította ez ősi magyar munkarendszert és ma már inkább csak a földbirtokosok tőkehiánya folytán maradt meg. A feles, harmados, negyedes, ötödös művelés esetében a rész nagysága nemcsak attól függ, hogy a részes a szántás-vetést is végzi-e, vagy megmunkálva és elvetve kapja meg a földet és csak a növényápolási és betakarítási munkákat végzi, hanem függ a talaj minőségétől, az átlag terméstől is. Bőven termő vidékeken gyakran negyedért vállalják ugyanazt a munkát, amit rosszabban termő helyeken harmados műveléssel végeznek s ennek dacára egyforma keresethez jutnak.

Felesművelésnél minden munkát a részes szokott végezni és éppen ezért már igaerővel is kell bírnia, de találkozunk a felesművelés oly formáival is, hogy a szántást

és vetést a földtulajdonos végzi és a részes ennek fejében bizonyos szolgáltatásokat teljesít. A feles művelés mind ritkábbá válik, bár a földbirtokreform során törpebirtokhoz jutottak közül nem lévén igaerejük, sokan adják ki földjeiket módosabb kisértéknek. Gyakori még a felesművelés szőlő, dohány termelésnél is.

A legerjedtebb a kapásnövények harmados, negyedes művelése, amikor a részes a kézimunkát végzi. Itt is gyakran találunk mellékkikötéseket, pl. meghatározott napi ingyen-munkaszolgáltatást.

Az üzemtan azt a munkarendszert, amidőn csupán a termények betakarítása képezi a munka tárgyát, gyakran a szakmáymunkák csoportjába sorolja, de ezek a gyakorlatban részesmunka elnevezés alatt közismertek. A gabonaaratás, cséplés és az úgynevezett őszi részesmunka időrendben is három különféle csoportja a részesmunkának, melyeket középbirtokokon többnyire ugyanazon munkások szoktak végezni, nagy uradalomokban külön-külön munkáscsoportok.

Az aratásra a kaszások szerződnek a munkaadóval s a kaszások fogadják segéd-személyzetüket, kaszásonként egy marokszedőt, kaszaspáronként egy kötélterítőt és egy kévekötitőt. Az utóbbiak gyermekek, a marokszedők nők szoktak lenni. A kaszások az aratás keresztberakás, takarodás, asztagbarakásért együttesen 11-12 részt szoktak kapni, vagy cséplés után, amikor a kikötött részt csupán a szemből kapják, míg szalmából, miután annak lemérése gyakorlatilag lehetetlen, előre kikötött mennyiséget 1-2 szekerre valót kapnak. Máskor a részt még a táblákon jelölik ki, külön asztagra kerül és külön cséplik az aratók az uradalom által üzemben tartott géppel. Ez esetben az aratók szalmából is megkapják a reájuk eső részt s az uradalom minden egyes táblájából arányosan részelenek s így nem fordulhat elő, hogy a legsilányabb minőségű gabonából kapják ki részüket, mely előny mellett azonban nagy hátrányt jelent az, hogy az arató-rész többnyire utoljára kerül cséplésre s így leghosszabb ideig van kitéve az időjárás viszontagságainak.

A gabonakeresetet a munkaadó szokta a munkás lakhelyére szállítani, míg a szalmarészt a munkás fuvaroztatja haza. Az aratómunkások és segéd-személyzetük élelmezése vagy napi fejkvóta szerint van megállapítva, vagy függetlenül attól, hogy az aratás mennyi ideig tart, annak egész tartamára meghatározott nyers élelmicikkek adásából áll. A szakácsnőt s annak segítségét, a víz és ételhordókat az aratómunkások együttesen szokták díjazni, étkezésüket az uradalom adja.

A cséplési munkabér az elcséplelt mag 3-4%-a. A birtokos adja a gépet, üzemanyagot, állítja a gépészt, a cséplőmunkások a magtárba szállítják a gabonát, a szalmát és a töreket kazalba rakják. A csépléshez, cséplőgép nagysága szerint 16-28 ember szükséges s ezek együttesen osztoznak a részből. Néha azonban kevesebb számú cséplőmunkás szerződik és maguk fogadnak néhány segédmunkást, többnyire lányokat fix összegért s bizony ezek végzik a munka legegésztelenebb, legfárasztóbb részét, a kévebontást pelyvahordást. Ha csépléskor a munkások az uradalomtól kapnak élelmezést a rész is megfelelően alacsonyabb. Az őszi részesmunkák bére már változatosabb s midőn csupán a termények betakarítása képezi a munkát, tengeriszedésért 10-11-12 részt, a burgonya-szedésért 9-10-11 részt szoktak a munkások együttesen kapni. Ha a munkaadó étkezést is ad, a munkabér megfelelően alacsonyabb.

E munkák elvégzésre kötött szerződések korántsem olyan egyszerűek, mint az itt elmondottakból következtethető lenne. A mezőgazdasági munkás legfőbb törekvése az, hogy az egész esztendőre megszerezze kenyérgabona szükségletét s ezért az arató-

munka a legkapósabb. Hogy jóelőre leköttesse magát, elfogad robotszerű kikötéseket, melyeket aztán, amikor a munkák elvégzésére kerül a sor, már nem szívesen teljesít. A sokféle mellékkikötések rendkívül bonyolulttá teszik a munkásszerződéseket, különösen ott, ahol ugyanazok a munkások szerződnek az összes gazdasági munkák elvégzésére. Ilyenkor annak fejében, hogy a számukra legfontosabb aratást megkaphassák, az egyéb munkákat gyakran olcsóbban vállalják el, mint azt külön munkásokkal lehetséges volna. Gyakran látjuk azt is, hogy bár a munkások a tél folyamán aláírták a szerződést, annak egyes részeit, amikor azokra sor kerül, végrehajtani nem akarják, ami főképpen akkor szokott előfordulni, amikor az aratásból és cséplésből eredő keresetük kielégítő volt, de a kapásokban rosszak a terméskilátások s így e részesmunkából már nem remélnék megfelelő keresetet. Mind gyakrabban fordul elő, hogy a munkások a munka valamely végső részét nem végzik el (tengeri-szárvágás, répaszedés), vagy az őszi munkákra is leszerződött aratómunkások ősszel nem hajlandók munkába állni, ami ellen csak azzal védekezhetnek a munkaadók, hogy az előző munkából eredő keresményből bizonyos mennyiséget kaucióképpen visszatartanak.

Majd mindegyik szerződés magában foglalja azt, hogy a munkások fejenként bizonyos nagyságú részesföldet kapnak, melynek fejében azonban kötelesek néhány hold takarmányt lekaszálni, megforgatni, összegyűjteni, kazalba rakni, vagy egyéb munkákat végezni. Többnyire köteleztetnek a munkások arra is, hogy felszólításra bármikor napszámban kell megjeleníteniük. Néha előre meghatározott napszámbérek mellett, mely napszámbérek néha alacsonyabbak a hatóságilag megállapított napszámbéreknél. Mások a munkások megmunkált, vagy elvetett földet kapnak, melynek egész termése az övék és ennek fejében kötelesek bizonyos munkákat elvégezni. Oldalszámra lehetne felsorolni az ehhez hasonló kikötéseket, melyek a szerződéseket terjengőssé, áttekinthetlenné teszik, tág teret nyújtanak a munkások kiuzsorázására, rengeteg súrlódásra, pereskedésre adnak okot. Az ilyen mellékkikötések végeredményben leszállíthatják a tényleges munkabért, mert, ha a névleges munkabér aratásért n rész, az valójában lényegesen alacsonyabb, ha a munkásoknak pl. takarmánykaszálást kell végeznie, ingyen, vagy előre kikötött alacsonyabb napszámért kell dolgoznia. A szerződésekben kikötött mellék-munkákkal kapcsolatban tág lehetőség nyílik a hatóságilag megállapított legkisebb napszámbérek és szakmánybérek kijátszására is, mert a munkabér bonyolultan kapcsolódik különféle munkához.

A már szinte szokásossá vált mellékkikötéseket és robotszolgáltatásokat azonban nemcsak a munkaadók kötötték ki és kényszerítették a munkásságra, hanem a mezőgazdasági munkák sokrétűségéből fejlődtek ki és maradtak meg napjainkig. A munkás, akinek állatja van, szívesen vállal pl. rétkaszálást s mivel az, hogy ehhez másképpen hozzájutna, bizonytalan, hajlandó az aratással kapcsolatos szerződésben olcsóbban is elvállalni. Munkaerejének az aratáson kívüli időben való kihasználásáért az aratószerződésben a napszám munkára is kötelezi magát s ezt, miután így biztosítva van, hogy keresethez jut s nem kell napszám munka után néznie, esetleg alacsonyabb bérekért is vállalja. A munkaadók legfeljebb kihasználják mindezt, ami azonban egyáltalában nem állott ellentétben a szabad egyezkedés liberális elvével. De százféle más oka is lehet a robotszolgáltatásoknak. Az aratószerződésben a munkások arra is kötelezve vannak, hogy kézierővel összegerebélyzik a learatott táblákat. Kérésükre az uradalom a maga lógerebélyeivel végzi el ezt a munkát, minek fejében a munkások egy napot ingyen dolgoznak. A robot ma is általános a mezőgazdasági lakosság életében. A nincstelen munkás nem

tudja készpénzzel kifizetni lakbérét, tehát ledolgozza azt, robottal szolgálja le a törpebirtokos földjének megszántását és a fuvart.

Amíg a teljesítésért kikötött napszámmunka, vagy egyéb ellenszolgáltatás méltányos mértékben van megállapítva, addig nem kifogásolhatók a robotszerű kikötések, de világos, hogy ezek tág teret nyújtanak a munkás kiuzsorázására, mert a munkás megszorultságában sokszor minden kikötést elfogad. A szabad egyezkedés liberális elve a mai viszonyok közt már nem helytálló és ezen majd minden országban rést ütöttek már a korszerű szociális elvek. Nálunk ezideig csupán a legkisebb napszámbevételek megállapítására szorítkozik az állami beavatkozás, míg a munkás keresetének zömét kitevő részes munkánál helytelen joggyakorlat folytán is a munkás védtelen a kiuzsorázás lehetősége ellen, mert amit egyszer szerződésben aláírt, elfogadott, azt teljesítenie kell akkor is, ha a gyakorlatban ki is tűnik, hogy az méltánytalan.

Ezen csak úgy lehetne segíteni, ha mindenfajta munkára külön kellene szerződést kötni, a munkabér világos megjelölésével és tilos lenne a tényleges bér csökkenését eredményező robotszerű mellékszolgáltatásokat kötni. Erre vonatkozóan az 1923: XXV. törvénycikk is intézkedik, amidőn kimondja, hogy semmis minden olyan szerződéses megállapodás, melynél fogva a munkásoknak arányos külön díjazás és meghatározott ellenszolgáltatás nélkül kellene valamely munkát, vagy szolgáltatást teljesíteni. A törvény e részét azonban ritkán használják fel a hatóságok.

Az 1923: XXV. törvénycikknek ez általános rendelkezéseitől eltekintve azonban utal a törvény a részesmunkákkal kapcsolatos napszám- és szakmánszámokra is. Ha tehát pl. a munkás az aratási szerződéssel kapcsolatban napszám munkára köteleztetik, a napszám nem lehet alacsonyabb a legkisebb napszámbevételeknél, ha pedig elvállalja a munkaadó takarmánynövényeinek lekaszálását, amiért néhány négyszögöl földet kap használatra, úgy ennek értéke kell, hogy elérje a legkisebb napszámbevételeket. A törvény ugyanis azt mondja, hogy az összes számbavehető körülmények figyelembevétele mellett kell a munkabéreket mérlegelni. A robotszolgáltatáskor is kiszámítható a munkabér nagysága, mert ha pl. a munkás a lakbért, vagy fuvart törleszti ie munkával, megállapítható a lakbér, fuvar pénzértéke s ha ezt az összeget osztjuk a leszolgálendő robotnapok számával, úgy az egy napra eső összeg kell, hogy elérje a legkisebb napszámbevételeket.

A részesmunkaszerződésekben a munkások többnyire köteleztetnek arra, hogy a gazdaság kívánságára és meghívására azonnal napszám munkába kell állaniok, aminek elmulasztása súlyos következményekkel, néha azonnali elbocsájtissai jár. Nem lehet megkívánni a munkástól, hogy azért, mert aratásra leszerződött, egész tavaszon át készen álljon és várja, hogy a gazdaság mikor hívja napszámba, ami gyakran az utolsó pillanatban a munkábaállást megelőző este történik, amikor a munkásnak esetleg más megkezdett munkáját kell abbahagynia. Helyesebb volna, ha a szerződésekbe bevételne az, hogy legalább 48 órával előbb kell a munkást értesíteni a munkába állásról.

Kétségtelen, hogy minél belterjesebb a gazdálkodás, annál kevésbé előnyös a részesarató és cséplés a munkaadó számára, mert a többlettermést eredményező befektetésekből a munkás is részt kap anélkül, hogy ehhez bármit is hozzáadott volna. Ha egy gazdaság erősen műtrágyázza földjét s ezáltal pl. holdanként 5 q-val emelkedik a termés, úgy 11 részért történő aratáskor 10 holdon már 450 kg. haszonhoz jut a munkás minden ellenszolgáltatás nélkül. Néhány államban az ilyen befektetések terheinek arányos részét is viseli a munkás, Olaszországban pedig úgy oldották meg ezt, hogy a rész, mely %-ban

van megállapítva, a termésátlagok növekedésével csökken s így a munkás- a területegység után kb. mindig ugyanannyit keres.

Az 1898:11. törvénycikk előírja, hogy szerződést csak munkásigazolvánnyal ellátott munkás írhat alá. Ezzel kapcsolatban egészen eltérő eljárások vannak gyakorlatban. Egyes községekben a jegyző bevezeti a munkásigazolványba azt, hogy a munkás mily munkára szerződött le valamely gazdaságba, máshol csak belebélyegezik az igazolványba azt, hogy leszerződött, sok helyen a munkástól csak az igazolvány felmutatását kívánják meg. Ahol nem vezetik bele pontosan a munkásigazolványba azt, hogy milyen munkára szerződött le a munkás, semmi biztosíték nincsen arra, hogy a munkás később máshová, ahol jobb keresetet remél, újra leszerződjön s mind gyakoribbá válik egyes vidékeken az, hogy a munkák megkezdésekor néhány munkás hiányzik s a munkaadó kénytelen a hatóságokat igénybe venni, aminek ugyan kevés gyakorlati haszna van, mert mire a máshová elszegődött munkást megtalálják, elővezetik, hosszú idő szokott eltelni. Az esetleg kiszabásra kerülő büntetés a munkás szemében egyáltalában nem megbélyegző és nem hat elriasztóan. Ma sok gazdaság eleve több munkást fogad, mint amennyire szüksége lesz, mert számolnak azzal, hogy a munkások egyrésze úgysem áll munkába. A szerződést szegő munkást fel sem jelentik, aminek következményeképpen a szerződés kötelező erejének tudata mindjobban kivesz a munkásságból. Amidőn tehát egyrészt a munkás szerződésnek egyszerűsítése, a részesmunkának minimálása s a robotszerű kikötések megtiltása mellett foglalunk állást, módot kell találni arra is, hogy a szerződésekben vállalt kötelezettségek pontosan teljesíthetők legyenek.

Sokak által képezi kifogás tárgyát az a tény, hogy a munkaadók gyakran idegenből fogadnak munkásokat akkor is, amikor közvetlen környékükön nagyszámú munkavállaló él. Ennek több oka van. Az idegenből jött munkás állandóbb és megelégedettebb, mint a helybeli, aki folytonosan tájékozva van a környék viszonyairól és elégedetlen, ha valahol jobb kereseti lehetőségeket vél felfedezni. A helybeli munkás vagy otthon lakik, vagy legalább is hetenként többször haza megy családjához, ezért a munkások reggel egyenként szálingóznak munkahelyükre, este korábban mennek haza, míg az idegenből jött munkás, miután munkahelyén lakik, társaival együtt kel, együtt fekszik.

Nem könnyű annak eldöntése, hogy helyesebb-e, ha az uradalmak több aratót alkalmaznak és így egy aratóra kevesebb kereset esik, vagy kevesebb aratóval szerződnek, akik így fejenként többet keresnek. Szociális szempontból talán helyesebb, ha több munkás jut keresethez, de a szerződő munkások érdeke ezzel éppen ellentétes, mert azok minél nagyobb keresethez akarnak jutni.

A részesaratásból eredő kereset kiszámítása nem okoz nehézséget. Ha tudjuk, hogy valamely vidéken, vagy uradalomban hány hold learatandó terület esett egy munkásra, ismerjük az egy holdra eső átlagterméseket s ennek szorzatát osztjuk a résszel (11-12-vel), megkapjuk a munkás bruttó keresetét, amiből le kell vonnunk az arató által fogadott segédszemélyzet járandóságát, éthordó bérének a munkásra eső részét (minden összevéve ez kb. 300-450 kg). A maradék a munkás nettó keresete, melyet osztva a munkában töltött napok számával megkapjuk napi keresetét.

A cséplőrészkereset kiszámításánál hasonló az eljárás, de itt a napi kereset a terméstől függetlenül is kiszámítható. Napi átlagos 100 q cséplésből 3-4 q a cséplőké, 20 cséplőmunkás esetén, tehát egyre napi 15-20 kg. gabonakereset jut. A cséplési szerződések gyakran azt a kikötést tartalmazzák, hogy aprómagvak cséplésekor a rész nem a cséplést magban, hanem ugyanolyan súlyú gabonában adandó ki, arra való hivat-

kozással, hogy az egy munkásra eső néhány kg maggal a munkás úgy sem tudna mit kezdeni, az kis mennyiségben el nem adható. Méltánytalan az ilyen kikötés, mert így a leghosszabb időt igénybevevő cséplésből alig van a munkásnak keresete. A biborhere cséplés pl. hetekre elhúzódhat, a napi cséplési eredmény alig néhány mázsa, amiből a rész értéke a magvak aránylag magas ára folytán sokkal több, mint az azonos súlyú gabona értéke. Magvak részcséplésekor tehát egyedül az az igazságos, ha a munkások a cséplés után járó magmennyiség pénzértékét kapják meg, ami lényegesen több, mint az ugyanolyan súlyú gabona értéke.

Az őszi részesmunkákból eredő átlagos kereset megállapítása nehéz, mert ez többféle termény betakarításából származik. A tengeri, burgonya, répaszedés aránylag hosszú időt vesz igénybe, az őszi rövid napok és bizonytalan időjárás miatt, ezért a munkások igyekezete az, hogy ez idő alatt élelmezést is kapjanak, ami különösen távolból szerződtetett munkások esetében indokolt is.

Bármily nagy eltérések is mutatkoznak azon számítások eredményei közt, melyek a mezőgazdasági munkásság kereseti és jövedelmi viszonyaira vonatkoznak, az, hogy a munkásság foglalkoztatottsága és keresete felette alacsony, nem képezheti vita tárgyát.

A foglalkoztatottság hiánya és a mezőgazdasági munkanélküliség csökkenésére sajnos nem sok a remény a távolabbi jövőben sem, mert a mezőgazdaság gépesítése elől csak ideig-óráig lehet kitérni. Ma csupán a kapálógépek csökkentik a kézimunka szükségletet lényegesen, de ezek is inkább állatvontatásúak s így az emberi munkaerő itt is szerephez jut még. De rentábilis gazdálkodás már ma is csak gépekkel végezhető. A világ nagy gabonagyáraiban, az amerikai államokban teljes a gépesítés, igaz, hogy ott az emberi munkaerő lényegesen drágább, mint nálunk. De még Délafrikában is, ahol olcsó néger munkás korlátlan mennyiségben áll rendelkezésre, ültetvényeken s a burok parasztgazdaságaiban egyaránt a gépi munka erős terjedését láttam. Jelenleg a kisgazdaságok gépesítése nálunk a gépek drágasága miatt lehetetlen, de bizonyos, ha az ország piacán monopol helyzetben uralkodó néhány mezőgazdasági gépgyár egyszer majd a vámsorompók megnyitásával versenynek lesz kitéve, a mezőgazdaság minden nagyságú üzeme mechanizálódni fog nálunk is és a munkáskérdés ekkor fog a legveszélyesebb problémává nőni, mert százezrével fognak kereset nélkül maradni munkásaink. Már ez a szomorú kilátás is parancsolóan int arra, hogy a nincstelen munkásnép legalább annyi földhöz juttassék, hogy azon az egyszerű vegetatív életéhez szükséges gabonamennyiséget termelhesse. Nézetem szerint illuzórikus abban reménykedni, hogy nincstelen agrártömegeink majd az iparban fognak elhelyezésre találni, mert, ha az ipar még oly nagyméretűre nőne is, a racionalizálás és fokozódó gépesítés folytán az iparban is mind kevesebb munkáskézre lesz szükség. Ma éppen az ipari országokban legnagyobb a munkanélküliség s még Németországnak és az Amerikai Egyesült Államoknak is nagy gondot okoz, hogy miképpen vezesse vissza ipari munkás tömegeit a földhöz s juttassa legalább annyi földbirtokhoz, hogy kedvezőtlenebb konjunktura, teljes vagy részleges munkanélküliség idején is, legalább pusztá megélhetésük biztosítva legyen.

A mezőgazdasági munkaadók ma is óriási áldozatot hoznak azzal, hogy nem használják az aratógépeiket, melyekkel pedig az aratás sokkal olcsóbban volna végezhető, mint akár részesmunkával, akár napszámmal, még a jelenlegi indokolatlanul magas gépárak mellett is.

Míg az ipari munkás magasabb bérek idején rövidebb idő alatt is megkeresheti

az életviteléhez szükséges jövedelmét, addig a részesmunkásnak háztartása számára szükséges kenyérmagvak megszerzéséért egyforma mennyiségű munkát kell teljesítenie, függetlenül a terményáraktól. Magasabb terményárak pedig a munkás helyzetén csak akkor javítanak, ha gabonakeresete több, mint amennyi háztartásában szükséges és a feleslegét eladhatja. De ekkor előtérbe lép legnagyobb agrárproblémánk, az iparcikkek árának aránytalan magas volta. Mert a törpebirtokosnak annyi hold föld termésére, a munkásnak legalább annyi munkabérijövedelemre van szüksége, amennyiből családjának meg tudja szerezni a napi ételmen felül a ruházatát és életviteléhez szükséges valamennyi iparcikket. Kisebb agrárrolló esetén tehát kevesebb munkabérrel, kevesebb földdel is megelégszik.

Minden országban, ahol a kereslet és a kínálat törvénye a munkanélküliség kérdését nem képes megoldani, vagy a munkabérek a munkásra nézve hátrányosan alakulnak, az állam belenyúl a mezőgazdaság munkaszervezetébe és rendezi a bérkérdést, vagy hozzásegíti a munkásságot erős védelmi szervek felépítéséhez.

Nem kívánom itt felsorolni az egyes országok munkásvédelmi rendszereit, hanem csak annak megállapítására szorítkozhatom, hogy minden kultúrországban hatályos munkásvédelmi intézkedések sorozatát látjuk. Fejlettebb iparú országban a mezőgazdasági munkás is fokozottabb védelemben részesül, mint a régi agrárországban, ahol a munkarendszerek még a régi patriarchális időkből maradtak meg, holott a valóságos patriarchális viszony munkaadó és munkás közt már rég megszűnt. Pedig éppen az agrárországokban, ahol a lakosság tekintélyes része foglalkozik mezőgazdasági bérmunkával, volna fokozottan indokolt a munkás védelem kiépítése.

Egyetlen munkabérszabályozó törvényünkben, az 1923: XXV. törvénycikkben a kétféle megoldás, az állami beavatkozás és az érdekképviselési rendszer útján való munkabérszabályozás egyesítve van, amennyiben a munkabérmegállapítást az államhatalom rendeli el, de az érdekeltekből álló vegyesbizottság végzi.

A szerződés szabadságának elvén eddig törvényeink óvakodtak részt ütni. Évenként megjelenik a mezőgazdasági munkák zavartalanságát biztosító rendelet, mely felhívja az érdekképviselőket, hogy iránytadó megállapodásokat, mintaszerződéseket alkossanak, ami azonban ritkán szokott megtörténni, már csak ezért is, mert az ilyen mintaszerződéseknél és megállapodásoknál elfogadására senki sem kötelezhető. A vármegyei gazdasági egyesületek is szoktak tagjaik számára irányszerződéseket kidolgozni és munkabérek megállapítani, nem sok eredménnyel. Legújabbán a Fehérmegyei Gazdák Nemzeti Szövetsége olyan formában nyúlt ehhez a kérdéshez, hogy munkaadó tagjaik hatóságok előtt is érvényesíthető joghatállyal vállaltak kötelezettséget a szövetség által megállapított minimális bérek betartására. Az ilyen mozgalmakban azonban inkább azok a munkaadók szoktak részt venni, akiknél szociális megértésük folytán úgy sincsenek bajok és éppen azok tartják magukat távol, akik ellen állandó és sok a panasz s így az általános helyzeten alig változik valami.

A mezőgazdasági munkásságnak nem volt és ma sincsen olyan érdekképviselési szerve, mely kizárólag az ő érdekeit képviseli. Külön csoportonként tagjai ugyan a munkások a mezőgazdasági bizottságoknak és kamaráknak s így elméletileg érdekük ott képviselve van, mégis azért, hogy csoportjukkal szemben 5 csoport velük nem azonos érdekeket képvisel, hatályosabb munkásvédelem a kamarák részéről nem is várható, annál is inkább, mert a kamarák az általános agrárérdekek képviselőire hívtak életre, nem pedig munkás védelemre. De a munkásságot ért sérelmek orvoslásában a

kamaráknak inkább csak közvetítő szerepük van, mert szankciókkal ellátott közvetlen intézkedési joguk nincsen.

Nem sikerült a munkásságnak érdekei védelmére szervezkedni s így bár nagy tömeget alkotnak, szinte egyenként állnak szemben a munkaadóval s nem vitatható, hogy vele szemben a munkás a gyengébb fél. Bármely sérelem, ha ugyanaz., akár ezer munkást is ér, csak egy-egy ember sérelme marad, a közös érdekeknek nincsen szószólója. Az a néhány intézmény, mely számukra hivatott életre, mint pl. a Hatósági Gazdasági Munkaközvetítő, a Munkás jog védő Iroda, vagy a Földművesek Tudakozó Irodája, alig jelent számukra segítséget, mert létezésükről is alig tudnak.

Minden szempontból indokolt tehát, hogy az elhagyott mezőgazdasági munkásság segítségére siessen az állam. Elsősorban azzal, hogy számukra erős, nemzeti irányú törvényes érdekképviselőt alkot, mely akár az egyes munkaadókkal, vagy azok már meglévő szervezetivel tárgyalhat, kollektív szerződéseket köthet, elláthatja a munkásság jogvédelmét, végezheti a munkaközvetítést.

Halaszthatatlan feladata az államnak belenyúlni a munkabérekérdésekbe is, aminek kiinduló pontja az 1923: XXV. törvénycikk lehetne, ha joghatálya a napszámbérek megállapításán túlmenően kiterjesztenék valamennyi mezőgazdasági munkabérré, részesmunkabérekre, cselédbérekre egyaránt, miként ezt az Országos Mezőgazdasági Szociálpolitikai Tanács a földművelésügyi kormányzatnak már javasolta is.

De ezen túlmenően hozzá kell kezdeni a vasárnapi és éjszakai munka és e munkák díjazásának szabályozásához, az éven át lekötött cselédek fizetéses szabadságának törvénybeiktatásához, ami éppen a mezőgazdaságban a téli hónapok csekély munkaintenzitása folytán könnyen megoldható.

Gondoskodni kell arról, hogy a munkásság érdekeit szolgáló törvényeket és intézkedéseket a munkásság megismerje, hogy a hatóságok a jogszabályok betartását állandóan ellenőrizzék s ne csak akkor lépjenek közbe, ha konkrét panaszok formájában jutnak visszaélések tudomásukra.

Mezőgazdasági munkásnépségünk messze földön híres szorgalmáról, igénytelenségéről egyaránt. A közfogyasztásból kiesett tömeg életszintjének felemelése, az állam legfontosabb feladatját kell, hogy képezze, mert mint XIII. Leó pápa a Rerum Novarumban mondja: „A gazdagok amúgy is körül vannak véve saját védőbástyáikkal s így kevésbé szorulnak rá az állami oltalomra, míg a szegények, kik semmi eszközzel sem rendelkeznek érdekeik védelmére, az államra támaszkodhatnak”.

VI.
IPARI SZOCIÁLPOLITIKA

Ipari munkavállalóink szabadidő-intézménye

ELŐADTA KUNDER ANTAL

A munkavállalók szabadideje időszerű, sőt divatos téma manapság: az olasz Dopolavoro-szervezet és a német Kraft durch Freude-intézmény világszerte az érdeklődés előterébe kerültek. Nálunk is számos újságcikk, előadás, emlékirat foglalkozik a szabadidő-kérdéssel. Ezeknek az előadásoknak, cikkeknek és emlékiratoknak szerzői általában erősen a bűvkörébe kerültek az említett világhírű intézményeknek, – egyesek ezenfelül semmi mást nem látnak a szabadidőtevékenységben, mint csupán a széles néprétegekre kiterjedő társasutazási, kirándulási, nyaraltatási akciót, – mások a szabadidő-foglalkoztatásoknak csupán népművelési vonatkozásait méltatják figyelemre, – ismét mások szerint a szabadidő-tevékenység jóformán semmi másból nem áll, mint sportból, tornából, turisztikából. A kérdésnek a közvélemény előtti eme tisztázatlansága késztetett arra, hogy nagy vonásokban megvilágítsam a szabadidő-problémának ipari, kereskedelmi és bányászati vonatkozásait.

A szabadidő-akció közérdekű téma abból a szempontból, mert sem a munkaadóra, sem a társadalomra, sem pedig a közre nézve nem közömbös, hogy a magyar társadalom széles rétegei helyesen vagy helytelenül, nemesen vagy károsan töltik-e el a részükre biztosított szabadidőt, – egyben most már időszerű is, mert a munkavállalótársadalom túlnyomórészen ma már valóban nemcsak emberséges bére, nemcsak mindennapos szabadideje, hanem már törvényben biztosított fizetéses szabadságideje is van.

A kérdés időszerű voltát már az előző kormány is felismerte, amennyiben az 1938. augusztus havában megtartott sorozatos minisztertanácson részletesen foglalkozott is a szabadidő-problémával és elhatározta, hogy e közfeladat ellátására két országos intézményt állít fel: az Országos Ipari Szabadidő Intézetet és az Országos Mezőgazdasági Szabadidő Intézetet, az előbbit az iparügyi miniszter, az utóbbit a földművelésügyi miniszter felügyelete alatt. A két intézmény működése közötti nélkülözhetetlen összhangot a miniszterelnök legfőbb irányítása biztosítaná.

A magyar szabadidő-intézmény tevékenysége nem terjedhet ki a társadalom egészére. Ilyen, minden társadalmi réteget felölelő szabadidő-szervezet életrehívásához – nem tekintve az egyéb tárgyi előfeltételek hiányát -, már az anyagi erőink is hiányoznak.

Egészséges megoldás csak az lehet, ha itt is a *kisembervédelem* álláspontjára helyezkedünk, ha csupán a gazdaságilag kevésbé erős társadalmi réteg részére teremtünk szabadidő lehetőséget, ha tehát ipari, kereskedelmi és bányászati vonatkozásban csupán a tanoncokat, munkásokat, segédeket és kistisztviselőket segítjük hozzá ahhoz, hogy szabadidejükben kellemes és hasznos testi, szellemi és lelki épülési lehetőségeket biztosíthassanak maguknak.

Az Országos Társadalombiztosító Intézetben biztosított munkavállalóknak kereken 60%-a keres kevesebbet havi 76 pengő 80 filléernél, tehát százezrekre rúg azoknak a száma, akiknek, nincsen meg az anyagi erejük ahhoz, hogy szabadidejükben a polgári rend időtöltéseit, és szórakozásait szerezhessék meg a maguk számára. Az iparban foglalkoztatottak száma kereken 880.000 lélek, a kereskedelemben foglalkoztatottaké kereken 230.000 lélek, a bányászatban foglalkoztatottaké kereken 38.000 lélek, – ha ezeknek iskolaköteles koron túl lévő családtagjait is számításba vesszük és közülök elsősorban is csak a nehezebb sorsban élőkre gondolunk, már akkor is kereken kétmillió lelket számol az a hatalmas rezervoár, amelyből a magyar szabadidő intézmények és szervezetek tagjait rekrutálhatjuk. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a mi szabadidő-intézményünk – tekintettel a magyar individualista lelkeségre, mely csak azokat az intézményeket értékeli, amelyhez saját elhatározásából csatlakozik – csak az önkéntes jelentkezés és önkéntes belépés alapján képzelhető el, de már így is az akció megindulásakor is bizonyára tíz- és tizezrek érdeklődésére es támogatására lehet es kell számítanunk.

*

Az ipari, kereskedelmi és bányászati szabadidő-intézménynek hármas munkaterülete volna. Az első munkaterület azoknak a lehetőségeknek a megszervezése, amelyek a munkavállalók mindennapos szabadidejének kellemes és hasznos eltöltésére alkalmasak; az intézmény második munkaterülete az a tevékenység, mely a munkavállalóknak a hétfégi pihenő és a fizetéses szabadság alatti szórakoztatásával és üdültetésével kapcsolatos; a harmadik munkaterület a dolgozó társadalom szociális erkölcsi támogatása, tehát a munkavállalók életviszonyainak és munkakörülményeinek a lehetőség határain belül való feljavítására irányuló állandó buzgólkodás. Ilyen irányú tevékenységek lehetnek vállalati jóléti és egészségügyi intézmények – bölcsődék, napközi otthonok, étkezőhelyiségek, mosdó- és öltözőhelyiségek- létesítésének előmozdítása, korszerű munkahelyek szorgalmazása, munkástelepek, munkásházak, tanoncotthonok propagálása, a gyár-gondozónői intézmény népszerűsítése. Az emberséges életszínvonal és munkakörnyezet a mi szempontunkból azért nagyjelentőségűek, mert ezek adják meg a gondmentességet, a derűt és az életkedvet, melyek nélkül a szabadidő megfelelő eltöltése valójában el sem képzelhető.

Tisztában vagyok a vállalatok kebelében működő sok-sok szép szabadidő-intézmény – társaskör, kaszinó, kultúregyesület, önképzőkör, sportegyesület, műkedvelőkör, énekkar, zenekar stb. – jelentőségével, éppen ezért úgy vélem, hogy az ipari szabadidő-intézménynek elsősorban is ezeket a vállalati szabadidő-szervezeteket kell működés körébe bekapcsolni, egyidejűleg pedig a kisebb vállalatokban és kisebb üzemekben foglalkoztatottak részére társaskör-jellegű szabadidő-szervezeteket létesítenie.

Ilyen társaskör-jellegű szabadidő-szervezeteket kétféle módon lehet megalkotni. Vagy szakmánként, vagy pedig városonként, illetve nagyvárosokban városrészenkénti azokban a körzetekben, ahol ipari munkavállalók nagyobb tömegekben laknak. A szakmák szerinti szervezetek és egyesülések első tekintetre kézenfekvő megoldásnak kínálkoznának, az olasz Dopolavoro azonban 13 éves gyakorlat után azt állapította meg, hogy a lakóhely szerint megszervezett szabadidő-intézményeknek nagyobb a vonzóerejük és a népszerűségük, mint a szakmánként szervezetteknek.

Körzetenként, városrészenként szervezett társaskör-jellegű szabadidő-intézményekre már megfelelő tapasztalatokkal is rendelkezünk, amennyiben Pesten és Pestkör-

nyéken Magyar Dolgozók Koszorúja és Magyar Dolgozók Testgyakorló Koszorúja elnevezéssel több ilyen szervezet működik már igen szép sikerrel.

A szervezetekről szólva, nem mellőzhetem el annak kiemelését, hogy elgondolásom szerint az egyes szabadidő-intézmények tagjai – ha mérsékelt összegben is –, tagsági díjat és adott esetben részvételi díjat fizetnének és hogy e szervezeteknek belső felépítése olyan volna, hogy a tagok a szervezet életének irányításában autonóm jogokkal rendelkezzenek.

Ami már most a szabadidő-intézmény irányítása és felügyelete alá vont szabadidő-szervezetek belső életét illeti, a vállalati szabadidő-szervezetek természetesen zavartalanul folytatnák hivatásszerű tevékenységüket, a társaskör-jellegű körzeti szervezetek pedig a hozzájuk tagként belépett munkavállalók részére – az előbb említett szerény összegű tagsági díj ellenében – társaséleti, szórakozási, művelődési és szociális erkölcsi támogatási lehetőségeket biztosítanának.

Ezekben a társaskörökben szellemi szórakozások lehetnek a különféle társas-összejövetelek, társasjátékok, ének, zene, háziszínpad, házimozi, – fizikai szórakozások lehetnek a közös játékok, a játékos, üdítő torna és testgyakorlás, kirándulások, természetjárás, társasutazás, – ismeretszerzési lehetőségek lehetnek olyan tanfolyamok és előadások, amelyek mindnyájunkra nézve hasznos ismereteket közölnek, mint aminők az egészséges életmód, az első segély, a házi ápolás, gyermekgondozás, háztartás, szabásvarrás, jómodor és a többi, avagy tanfolyamok és előadások, amelyek a tagok általános műveltségének vagy szakmai tudásának emelését szolgálják. Természetesen arról is gondoskodnunk kell, hogy felmerülő ügyes-bajos dolgaikban e társaskörökben a tagok irányítást, tanácsot, sőt erkölcsi támogatást is nyerhessenek.

E társaskörök hétköznapokon a késő délutáni és esti órákban, vasárnap és ünnepnap pedig már a kora délutáni óráktól kezdve adnának a tagoknak alkalmat az összejövetelekre, szórakozásra és időtöltésre, a szabadidő-intézménynek pedig ezenfelül még programjába kell majd vennie igen olcsó színházi előadások és mozielőadások megrendezését is, de általában is meg kell szerveznie azt, hogy dolgozó testvéreinknek meglegyen a lehetőségük, hogy a szombat estét és a vasárnap délutánt csekély anyagi áldozat ellenében hasznosan és kellemesen tölthessék el.

A hétfégi pihenő és a fizetéses szabadság alatti szórakoztatás és üdültetés eszközeire vonatkozólag az egyes nagyobb vállalatok által létesített uszodák, strandfürdők és vikend telepek vonzóereje és népszerűsége mutatják számunkra is a célhoz vezető legalkalmasabb utat. A nagyobb városok környékén uszodákat és strandfürdőket, hegyi, erdei vagy vízparti vikend-telepeket kell létesítenünk a hétfégi és vasárnapi pihenőnek csekély anyagi áldozat ellenében eszközölhető hasznosítása érdekében. Ezekhez az uszodákhoz, strandfürdőkhez, ezekre a vikend-telepekre természetesen az olcsó közlekedési lehetőségeket, viteldíjmérsékléseket is biztosítanunk kell.

Ebbe a munkaterületbe tartozik a gyalogtúrák, vasúti és hajókirándulások rendezése, valamint a turisztika felkarolása is, mert ezeken keresztül lehet majd a szabadságidő kellemes eltöltésének örömeire rávezetni és ránevelni munkavállaló testvéreinket. Ha a magyar dolgozótársadalom a vikend-telepek, kirándulások és rövid utazások örömeit megkedveli, akkor lehet majd többnapos társasutazások szervezésére is gondolni, ezeket a társasutazásokat is azonban elsősorban itthon, magyar földön kell megszervezni, hogy a magyar munkavállalók először is hazánk természeti szépségeivel, a mi

városaink történelmi és kulturális értékeivel ismerkedhessenek meg. Külföldi munkás utazásokra akkor szabad majd csak gondolnunk, ha évek eltelte után a hazai társasutazások általánosakká és népszerűekké váltak.

Későbbi időpontban gondolnunk lehet arra is, hogy a szabadidő-intézmény üdülésre alkalmas, szép és egészséges környékkel bíró községekben, magánál az östermelő lakosságnál helyezze el olcsó áron a szabadsága alatti üdülést kereső munkavállaló közönséget, amivel még azt is el tudjuk érni, hogy pénzforgalmat viszünk olyan vidékekre, ahová a normális idegenforgalom egyébként nem érne el.

Az üdülés és nyaralás örömeire és szórakozásaira való lelki előkészítés után kerülhet a sor arra, hogy üdülésre alkalmas környékkel bíró helyeken, ott tehát, ahol tó, folyó, erdő vagy hegy van, egyszerű berendezésű üdülőtelepeket létesítsünk és gondoskodjunk arról, hogy munkavállaló testvéreink – testi és lelki felüdülésük egyidejű előmozdítása mellett – szabadságidejüket itt kellemesen tölthessék el. Az egyszerű, de egészséges és bőséges élelmezés mellett gondoskodnunk kell a szórakozásokról: közös játékokról, játékos testgyakorlásról, ismeretterjesztő kis előadásokról, kirándulásokról is és mindezt olyan ellenértékért kell nyújtanunk, amit munkavállalóink a szabadságidőre eső járandóságaikból valóban meg is tudnak fizetni.

Munkavállaló társadalmunk nagyrészt falusi eredetű. Bizonyára sikere lenne egy olyan akciónak, mely a fizetéses szabadság alatti egyetlen utazásra olcsó vasúti jegyet juttatna a munkavállalóknak, hogy falusi rokonaikat felkereshessék és szabadságukat kevés költséggel rokoni körben tölthessék el.

Nem kell hangsúlyoznom, hogy a fiatalok munkavállalók jól bevált, szép eredményekre tekintő nyaraltatását természetesen továbbra is az OTI és a MABI végeztetné.

*

A vázolt munkaterületek természetéből következik, hogy a szabadidő-tevékenység ellátása *közfeladat*₃, amelyet a kormányzat a kérdés termeléspolitikai, szociálpolitikai, sőt nemzetpolitikai vonatkozásaira való tekintettel semmi körülmények között sem adna ki a kezéből.

Nyilvánvaló – miként azt az előbb említett minisztertanácsi állásfoglalás is ki-domborította -, hogy a szabadidő-tevékenység irányítására csak a szakminiszter lehet illetékes, aki mind az érdekelt munkavállalók, mind pedig az érdekelt munkaadók gazdasági érdekeit is gondolja, mert csak így biztosítható, hogy munkaadók, vállalati intézmények és munkavállalók eredményes közös munkára összefogjanak.

A szabadidőtevékenységet – az iparügyi miniszter felügyelete alatt – országos központi szerv vezetné. Ennek az országos szervnek kettős feladata lenne. Először is intézné a szabadidő-kérdéssel kapcsolatos általános tennivalók ellátását, kedvezmények, ármérséklések kieszközölését és felvonná a kapcsolatot mindazokkal az intézményekkel, amelyek őt a szabadidő-tevékenység ellátásában segíthetik, hogy eképpen minden jószándékú magyar energia összefogjon a szabadidő-akció széles kereteiben. Így a központi szervnek fel kell majd vennie a kapcsolatot az egyházakkal – hiszen valláserkölcsei vonatkozások nélkül ilyen természetű munka jóformán el sem képzelhető -, az ipari városok és községek vezetőségével, az Országos Testnevelési Tanáccsal, a népművelési bizottságokkal, – természetesen főhatóságok., a vallás- és közoktatásügyi miniszter útján -, az Ipari Tanfolyamok Országos Vezetőségével, az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatallal, a leveletintézményekkel, az OTI-val és MABI-val, az ipartestületekkel, a cserkészszövetséggel, a túristaszövetséggel, az Országos Magyar Vendég-

forgalmi Szövetséggel és más közhasznú és közérdekű testületekkel. A központi szerv második feladatköre pedig az lenne, hogy biztosítaná a szabadidőszervezetek és tevékenységek egységességét azáltal, hogy a közös irányítást megadná és egyben a szükséges felügyeletről és ellenőrzésről gondoskodnék.

Ipari, kereskedelmi és bányászati munkavállaló testvéreink szabadidő-intézményeinek költségéről, illetve e költségek nagyságáról még korai volna beszélni. Bár – mint már említettem – maguk a munkavállaló tagok is támogatnák tagsági díjaikkal és esetről esetre fizetett hozzájárulásaikkal a központi szerv munkáját, természetes, hogy ez a támogatás a költségeknek csak kis hányadát fogja fedezni. A költségek előteremtése érdekében gondolhatunk a munkaadók járulékaira, az állam hozzájárulására, de kereshetünk más olyan bevételi forrásokat is, amelyekből a szabadidő-intézmények költségei majd fedezhetőek lesznek.

*

*

*

Kétségtelen, hogy hazai szabadidő-intézményünk megszervezésénél sokat lehet tanulnunk a Dopolavoro és a Kraft durch Freude tapasztalataiból, még kétségtelenebb azonban, hogy ezeket az intézményeket szolgailag másolnunk nem szabad; a mi szabadidő-intézményünknek a magyar szükségletekből és a magyar adottságokból kell kinőnie, a mi intézményünk tehát elgondolásban, felépítésben, lelkiségben, minden szervében, minden tevékenységében semmi más nem lehet – kizárólag csak magyar, mert mi – ahogyan Teleki Pál miniszterelnök találóan állapította meg – magyarok vagyunk és magyarok akarunk maradni Európában.

Ipari szociális törvényhozásunk

ELŐADTA TICHY KÁLMÁN

Amikor a magyar ipari szociális jogszabályokról beszélünk, kívánatos volna visszatekintnünk a régmúltba. Érdekes volna taglalni a céhszabályzatoknak az inasok és a legények munkaidejére vonatkozó rendelkezéseit, a céhbe tartozó beteg alkalmazottakról való gondoskodást, bővebben foglalkozni az egyes városok jogkönyveinek, továbbá – hogy csak a legjelentősebb jogszabályokat említssem – a gyárakról szóló 1840: XVII. törvénycikknek, majd a Klauzál Gábor által kiadott 1848. évi céhszabályzatnak vonatkozó rendelkezéseivel. Ezeknek a szabályoknak méltatását azonban hagyjuk az illetékesekre: a történészekre és a jogtörténészekre s a gyakorlati követelményeket szem előtt tartva: foglalkozzunk inkább az ipari és kereskedelmi alkalmazottak munkaviszonyára vonatkozó újabb rendelkezésekkel, a szükséghez képest kitérve a magánalkalmazás egyéb köreit érintő jogszabályokra is.

I. Az ipari (kereskedelmi) munkavállalók munkaviszonyának szabályozása egészen a legújabb időkig voltaképpen azokon a pilléreken nyugodott, amelyeknek alapjait a Bach-korszakbeli 1851. évi ideiglenes és az 1859. évi végleges iparpátens rakták le és amelyeket az 1872: VIII. törvénycikkbe, illetőleg az 1884: XVII. törvénycikkbe iktatott ipartörvény is átvett. Az 1884. évi ipartörvényben foglalt szabályozásnak föelvé, hogy az iparos és az iparossegéd közötti munkaviszony szabad egyezkedés tárgya és ezt az elvet a törvény a lehető legtágabb keretek között érvényesülni is engedi, mert a munkaviszony tartalmára kiható rendelkezést csak épen a legszükségesebb mértékben állít fel.

A munkabér megállapításáról az ipartörvény nem rendelkezett, a munkaidő tekintetében pedig általában az a helyzet, hogy a gyárimunkások 16 órás munkakeretben 14 órán át foglalkoztathatók s csak azok, akik éjjeli munkát (este 9 órától reggeli 5 óráig) végeznek, nem dolgozhatnak 8 óránál tovább. Ez az utóbbi rendelkezés is azonban végrehajthatlan maradt, s az éjjel dolgozókat a törvény kifejezett rendelkezése ellenére nappal is foglalkoztatták. Az abnormisan hosszú munkalehetőség alól még csupán a tizenégy éven és a tizenhat éven aluliakat vette ki a törvény, mert ezeknek gyárimunkában való foglalkoztatását csak napi 8, illetve 10 órán át engedte meg. Ha az ipartörvény vonatkozó rendelkezéseihez hozzávesszük a nők, gyermekek és fiatalokúakra vonatkozóan az 1928: V. törvénycikkkel alkotott szabályokat, a sütőiparban és a húsiparban az éjjeli munka tilalmát, továbbá az ipari és a kereskedelmi vállalatok tisztviselőinek, valamint a kereskedősegédeknek felmondási idejét két évi szolgálat esetében kétszeresére emelő 1910/1920. M. E. sz. rendeletet, amely egyúttal öt évi szolgálat esetére bevezette a végkielégítés intézményét, – nagyban – egészben tájékoztatást kapunk az ipari (kereskedelmi) alkalmazottak munkaviszonyát szabályozó rendelkezésekről.

A magánalkalmazás más terén sem volt fejlettebb a jogszabályalkotás. A bányászatban és a kohászatban tulajdonképpen még az 1854. évi osztrák bányatörvénynek rendel-

kezesei s az annak alapján kifejlődött gyakorlat az irányadó; a magánalkalmazottaknak egyéb körei tekintetében pedig – a főleg a háztartási alkalmazottakra, a mezőgazdasági munkásokra és a gazdatisztekre vonatkozó bizonyos rendelkezésektől eltekintve – az általános magánjog rendelkezéseit kell alkalmazni, de a magánalkalmazottak más osztályai az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknál általában hátrányosabb helyzetben vannak, mert, hogy egyébre ne utaljak, a végkielégítés jogintézményének előnyeiben nem részesülnek.

Amint láttuk: a közigazgatási jog rendelkezései a munkaidőt ma már semmiesetre sem kielégítő módon szabályozzák, az ipari (kereskedelmi) alkalmazottak munkabérének szabályozásához nem is nyúlnak, arról pedig, hogy a munkásnak, illetve az alkalmazottnak szabadságot kell adni, nem is tesznek említést. Pedig a technika fejlődése, a munkáosztály megerősödése, a nagy tömegek intelligenciájának átlagos emelkedése, az általános megélhetési viszonyokkal szemben egyesek nagy vagyonának kialakulása és a világháborúval járó társadalmi mozgalmak egyaránt szükségessé teszik a munkaviszony lényeges feltételeinek mielőbbi szabályozását. A trianoni békediktátum XIII. része a munkaviszonyok sürgős javításával foglalkozik és felállítja a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetet s azok között az általános elvek között, amelyeket a munkaviszonyok javítása érdekében megvalósítandóknak tart, már a 8 órás munkanap, illetőleg a 48 órás munkahét alkalmazása is helyet foglal. Ezzel a kérdéssel, a Nemzetközi Munkaügyi Egyetemes Értekezletnek már 1919. évi első ülészaka is foglalkozott és a munkaidő szabályozásán felül a munkásoknak olyan munkabérrel való díjazását tartja fontosnak, amely abban az időben és abban az országban, amelyben élnek, számukra tisztességes megélhetést és megfelelő életmódot biztosít.

Hazánkban a munkaidő és a munkabér terén a világháborút követő időkben és különösen akkor, amidőn a termelési és értékesítési viszonyok megnehezedtek, szóval az 1931-ben bekövetkezett gazdasági világválság óta, a helyzet mind súlyosabbá vált. Egyes munkaadók, hogy üzemük rentabilitását biztosítsák, hosszú munkaidőn át foglalkoztatták alkalmazottaikat, de alacsony munkabérekért fizettek, sőt – a lehetőség szerint – tanoncokat alkalmaztak azért, hogy az iparossegédek magasabb munkabérért megtakaríthassák. Igaz, hogy a kereskedelemügyi miniszter az 1922: XII. törvénycikkbe iktatott ipartörvénynovellában kapott felhatalmazás alapján megállapította, hogy a segédek számához viszonyítva hány tanoncot lehet foglalkoztatni, azonban ez az egyébként, különösen a szakképzés szempontjából jelentős rendelkezés a munkabérek terén fennforgó visszaéléseket önként értetődően – egymagában – nem volt képes kiküszöbölni. Az ország különböző részeiből sűrűn merültek fel panaszok, amelyek kifogás tárgyává tették a munkaidő és a munkabérviszonyok terén fennforgó visszaéléseket, azonban eredményük nem volt. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnek az 1919. évi washingtoni értekezletén a napi 8 órai és heti 48 órás munkaidő tárgyában elfogadott egyezménytervezete gazdasági okok miatt nem volt ratifikálható; a legkisebb munkabérek megállapítására vonatkozó eljárások tárgyában 1928. évben elfogadott nemzetközi munkaügyi egyezményt pedig a törvényhozás az 1932: XIX. törvénycikkkel az ország törvényei közé iktatta ugyan, azonban a végrehajtáshoz szükséges törvény nem jött létre. A kellő jogszabályokat tehát nem volt mód megalkotni, pedig a munánélküliek nagy száma s a leromlott egészségi és megélhetési viszonyok egyaránt megkövetelték az emberséges munkaidő és a megfelelő megélhetést biztosító munkabérek megállapítását.

Végül is 1935. év június havában a kormány az 1931: XXVI. törvénycikk 7. §-a

alapján felállított országos bizottság, az úgynevezett 33-as bizottság állásfoglalását kérte ki a munkaidőnek s a legkisebb munkabéreknek egyes iparágakban rendelettel való megállapítása ügyében. Nagy jelentőségű kérdésben: a munkaidő és a munkabér úgyszólván teljes szabadsága helyett a szabályozott munkaidő és munkabér bevezetése kérdésében kellett a bizottságnak döntenie. A 33-as bizottság erős vita után elfogadta az előterjesztést és így jelent meg a 6.660/1935. M. E. sz. rendelet, amely szerint a kereskedelemügyi miniszter addig is, amíg az ipari és kereskedelmi vállalatoknál alkalmazott személyzet munkaidejét törvény nem szabályozza, egyes iparágakban a munka zavartalanságának biztosítása érdekében rendelettel szabályozhatja a munkaidőt annak az elvnek érvényesítésével, hogy a gazdasági szempontból múlhatatlanul szükséges kivételeket nem tekintve, a személyzet heti munkaideje a munkaközi szünetek nélkül 48 óránál hosszabb nem lehet és hogy szabályozhatja a legkisebb munkabérek megállapítását is az 1928. évi vonatkozó nemzetközi munkaügyi egyezménytervezet becikkelyezéséről szóló 1932: XIX. törvény-cikkben lefektetett alapelvek értelmében. A kapott felhatalmazást azonnal igény bevéve a kereskedelemügyi miniszter az 52.000/1935. K. M. sz. rendelettel szabályozta a legkisebb munkabérek megállapításánál követendő eljárást – ez alapon először az asztalosiparban a székesfőváros és környéke területén fizetendő legkisebb munkabérek nyertek megállapítást – továbbá kiadta a munkaidőnek az asztalosiparban szabályozásáról szóló 52.001/1935. K. M. sz. rendeletet, melyeket számos munkabérmegállapítás és több munkaidőszabályozás követett.

A 6.660/1935. M. E. sz. rendelet alapján azonban csupán az ipari (kereskedelmi) alkalmazottakra lehetett rendelkezni. Ezenfelül a rendelet az állam gazdasági és hiteléletének rendjéről szóló 1931: XXVI. törvény-cikkben kapott felhatalmazáson alapult és ezért hatálya időhöz kötött volt. A kormány 1937. év tavaszán a munkanélküliség csökkentése, különösen az értelmiségi munkanélküliek elhelyezése érdekében intézményesen kívánt segíteni és ezzel kapcsolatban felmerült annak a szüksége, hogy a munkaviszony legégetőbbén sürgős néhány kérdését törvényhozási úton szabályozzuk. Szabályozzuk egyrészt azért, hogy a maximális munkaidő és a minimális munkabér megállapítása előnyeiben ne csupán az ipari (kereskedelmi) alkalmazottak részesüljenek, másfelől, hogy a szabályozás határidőhöz nem kötött hatályú jogszabállyal történjék.

1938. évi április havában elkészült az iparügyi minisztériumban a törvényjavaslat, amely a munkaidő, a legkisebb munkabér és ezenfelül egy új jogintézmény: az évenkénti fizetések szabadság szabályait foglalta magában. A javaslatot az országgyűlés élénk érdeklődés mellett tárgyalta és fogadta el, s a törvényt a Kormányzó Úr Öfömméltósága 1937. évi június hó 29-én – 1937: XXI. törvény-cikk gyanánt – kihirdetni rendelte.

II. A munkaviszony egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló törvény hatálya kiterjed a szolgálati viszonyra, ha a munkaadó valamely üzlet, üzem, egyéb vállalat vagy kereső foglalkozás körében másnak akár testi, akár szellemi munkáját ellenérték fejében igénybe veszi, még akkor is, ha a foglalkozásnak oktató vagy jótékonyági jellege van. Más szóval: kiterjed minden üzlet, üzem, vállalat vagy foglalkozás körében alkalmazottnak munkaviszonyára, kivéve: a mezőgazdaság és a mezőgazdasági mellékiparágak körében alkalmazottakat, a közszolgálatot, a közforgalmú közlekedési vállalatokat és a vezető állásban lévőket.

A munkaidőről szóló I. fejezet főbb elvei: a munkaidő, a munkaközi szünetek beszámítása nélkül, 24 óra alatt 8 óránál, hetenkint 48 óránál, a tisztviselők munkaideje pedig heti 44 óránál hosszabb nem lehet. A közérdekből, gazdasági szempontból vagy

a foglalkozás természete miatt szükséges kivételeket az illetékes miniszter rendelettel állapítja meg. A munkavállalónak munkaközben pihenésre és étkezésre megfelelő időt, ha pedig az illetékes miniszter úgy rendelkezik, munkaközi szünetet kell adni, amelynek tartama negyedóránál rövidebb nem lehet. Amennyiben a munkavállaló a miniszteri rendeletben túlmunkának minősített munkát végez, ezt a munkaadó a rendes munkabéternél legalább 25%-kal magasabban köteles díjazni.

A legkisebb munkabérről szóló II. fejezet szerint: ha a munkabérek indokolatlanul alacsonyok, az illető üzletben, üzemben, vállalatban vagy foglalkozásban a legkisebb munkabérek hivatalos megállapításának van helye. Hogy milyen foglalkozásra és milyen területi hatállyal kell a legkisebb munkabért megállapítani, azt is az illetékes miniszter határozza meg. A megállapítás céljára a miniszter megfelelő szervezetet létesít és annak eljárását szabályozza. Fontos szabály, hogy a szervezetben az érdekelt munkaadóknak és munkavállalóknak egyenlő számban és az egyenjogúság alapján kell résztvenniök. Az alól az elv alól, hogy csak az alkalmazottak legkisebb munkabére állapítható meg, kivétel van annyiban, hogy megállapítható annak az ipari munkának teljesítéséért járó díj is, amelynek elvégzésére az iparos (háziiparos) iparossal (kereskedővel) vagy más forgalombahozóval szemben vállalkozási szerződéssel kötelezte magát.

A III. fejezet, amely az évenkénti fizetéses szabadságot tárgyalja, a Nemzetközi Munkaügyi Egyetemes Értekezlet által 1936. évben elfogadott egyezménytervezetben foglalt alapelveknek megfelelő rendelkezéseket tartalmaz. Éspedig: egy évi folytonos szolgálat után legalább 6 munkanapot magában foglaló évenkénti fizetéses szabadságot kell adni; felhatalmazást nyert azonban az illetékes miniszter, hogy a legrövidebb időtartamot rendeletileg 6 munkanapnál hosszabb időben is megállapíthatja, de ez az időtartam 24 munkanapnál nagyobb nem lehet.

A vegyes rendelkezések között két fontos rendelkezés van. A felmondás és a végkielégítés – néhány kivételtől eltekintve – csak a kereskedő és iparos vállalatában alkalmazott tisztviselőkre és kereskedősegédekre van az 1.910/1920. M. E. sz. rendelettel megfelelően szabályozva. A kormányhatóságokhoz állandóan jönnek kérelmek, különösen a művezetők, főmolnárok, építésvezetők, pallérok, gépészek részéről, akik az említett rendelkezéseknek reájuk leendő kiterjesztését kívánják. Hogy e kérelmek teljesítésére jogalap legyen, a törvény 15. §-a lehetővé teszi, hogy a fentemlített jogszabályok hatályát a minisztérium rendelettel kiterjessze olyan alkalmazottakra, akik szakképzettségüknél vagy egyéb körülményeknél fogva a közönséges munkát lényegesen meghaladó fontoságú munkakört töltenek be. A másik jelentős szabály, hogy az illetékes miniszter a gazdasági életnek megrázkódtatástól megkímélése érdekében a törvényt fokozatosan léptethetik hatályba és hajthatják végre és hogy a végrehajtás érdekében meg kell állapítani azokat a szabályokat is, amelyek a törvény megtartásának ellenőrzését megkönnyítik.

A törvény általános jellemzéséül megemlíthetjük: hogy a szabályozás terén az irányelveket fekteti le, a szabályozás kereteit állapítja meg, mondhatjuk: nagyrészen kerettörvény, amelynek tartalmát a végrehajtási rendelkezések hivatottak megadni.

III. A legfontosabb végrehajtási rendelet: a 3.000/1938. Ip. M. sz. rendelet, amely 1938. évi január hó 30-án jelent meg.

Az ötven §-ból álló rendelet a törvényt csupán az iparban (kereskedelemben), valamint a bányászatban és a kohászatban hajtja végre, tehát abban az ügykörben, amely az iparügyi, valamint a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterhez tartozik. A többi miniszter ügykörére vonatkozólag az illető miniszterek hivatottak a szabályozásra.

A rendelet hatálya nem terjed ki: a vezető állást betöltő alkalmazottakra a törvény rendelkezése folytán, továbbá a Magyar Nemzeti Bank alkalmazottaira, mert a gazdasági szempontból jelentős az a szerep, amelyet a Magyar Nemzeti Bank betölt, nem teszi lehetővé, hogy a törvény korlátai vele szemben érvényesüljenek annál kevésbé, mivel alkalmazottai javadalmazás és szabadság szempontjából olyan megkülönböztetett elbánásban részesülnek, amely a törvény által célozott védelmet feleslegessé teszi. Nem terjed ki a törvény hatálya az 1898: XXIII. törvénycikk alapján alakult községi hitelszövetkezetek alkalmazottaira sem, mert ezek az altruista szövetkezetek, amelyeket a falusi intelligencia (lelkész, tanító, jegyző) vezet és adminisztrál, nem volnának képesek megfelelni a rendeletben előírt követelményeknek (így pl. éppen szombat délután és vasárnap dolgoznak, amikor voltaképpen szünetet kellene tartamok). Végsőnek említem azokat az alkalmazottakat, akiknek évi illetménye (törzsfizetése, lakáspénze és rendszeres pótléka) a 6.000 pengőt meghaladja. Ezek az alkalmazottak quasi vezetőalkalmazottak, akiket nem szükséges jelentős védelemben részesíteni, mert ezek munkakörük folytán megfelelő védelemben, illetve ellenszolgáltatásban részesülnek.

a) A szóbanlévő végrehajtási rendelet csak a tisztviselők munkaidejéről szól, a munkások munkaidejét – az egyes iparokra vonatkozóan – külön rendeletek szabályozzák. A tisztviselők munkaideje – a törvény vonatkozó rendelkezésének megfelelően – naponta 8 óránál és hetenkint 44 óránál hosszabb nem lehet. A 44 órás munkaidő keretében megvalósul a tisztviselőkre nézve a hétfégi pihenő intézménye. Nevezetesen: szombaton a munkát a Pénzügyi Központ kötelékébe tartozó bank- és pénzváltóüzletben délután félkettő órakor, más üzletben, üzemben vagy vállalatban délután egy órakor be kell fejezni és az említett időpontokon túl csak ügyeletes szolgálatot lehet tartani, az ezt teljesítő tisztviselő munkaideje sem lehet azonban hosszabb heti 44 óránál.

A rendelet a gazdasági életre nagy figyelmet fordít, nehogy a szociális haladás mellett a gazdasági élet kerékkötője legyen. Éppen ezért lehetővé teszi, hogy a munkaadó a 44 órás munkaidőt rendkívüli esetben az elkerülhetetlenül szükséges mértékben meghosszabbíthassa, különösen: erőhatalom vagy elemi csapás elhárítása, nyersanyagok romlástól megóvása, üzemi gép és berendezés sürgősen szükséges javítása, hatósági rendelkezés folytán szükségessé vált sürgős munka elvégzése és félévi vagy évvégi leltár, mérleg és zárószámadás elkészítése érdekében. A munkaidőnek ilyen meghosszabbítását csupán be kell jelenteni az elsőfokú iparhatóságnak, illetőleg a bányakapitányságnak. Ezekben az esetekben időbeli korlátozást a rendelet éppen a rendkívüli viszonyok következtében nem állít fel, csupán a leltár, mérleg és zárószámadás elkészítése tekintetében, amikor is a meghosszabbított munkaidő a napi 10 órát nem haladhatja meg.

Ha az üzemben rendkívüli munkatorlódás áll be, a felhalmozódott munka elvégzésére a napi munkaidőt egy naptári évben összesen legfeljebb 60 órával lehet meghosszabbítani. Ez a 60 órával való meghosszabbítás az elsőfokú hatósághoz intézett bejelentéssel történhetik. A bejelentés azonban önként értetődően nem azt jelenti, hogy azt a hatóságnak feltétlenül tudomásul kell vennie. Ha ugyanis a hatóság akár a bejelentés, akár pedig helyszíni szemle vagy vizsgálat alapján a túlmunkát indokolatlannak látja, a bejelentést nem veszi tudomásul és a túlmunka folytatását meg is tiltja. Ha az előbb említett munkaidőmeghosszabbítás nem bizonyult elegendőnek és olyan munkát kell teljesíteni, amelyet a rendes munkaidőn belül kiegészítő munkaerők alkalmazásával sem lehet elvégezni, az elsőfokú iparhatóság a kereskedelmi és iparkamara, illetőleg a bányakapitányság, szükség esetében az érdekeltség meghallgatása után, megengedheti, hogy

a tisztviselőket egy naptári évben legfeljebb 60 napon, naponként legfeljebb 10 órán át foglalkoztathassa a munkaadó.

Túlmunkának általában azt a munkát kell tekinteni, amit heti 44 órán túl végzett a tisztviselő. Ez az a munka, amelyet legalább 25%-kal magasabban kell díjazni. A túlmunka díjazásánál az az engedmény a munkaadók részére, hogy nem szükséges az első 60 órát túlmunkaként díjazniok, ha a tisztviselőnek évenként legalább egy havi illetménynek megfelelő remunerációt fizetnek.

A munkaidő folytonossága szempontjából az az elv: hogy az lehetőleg osztatlan legyen és ennek előmozdítása érdekében csak a 8 óránál hosszabb munkaidő esetén kell legalább félóra, 9 óránál hosszabb munkaidő esetében pedig legalább egy óra munkaközi szünetet adni.

b) Ami a legkisebb munkabér megállapítását illeti: a megállapítást bizottság végzi, amelyet az illetékes miniszter (az iparügyi vagy a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter) állít fel s ugyancsak ő határozza meg – az érdekeltségek meghallgatása után – hogy milyen foglalkozásra és milyen területi hatállyal kell a legkisebb munkabérek megállapítani. A munkabért megállapító bizottságok mindegyike legalább 6 tagból és ugyanannyi póttagból áll. A tagokat és póttagokat 1/3-1/3 arányban a munkaadók és a munkavállalók képviselőiből és az előbbi két kategória egyikébe sem tartozó, tehát az úgynevezett érdektelenek köréből nevezi ki a miniszter. A bizottság elnöke és alelnöke az érdektelenek csoportjából kerül ki. Ha a bizottság meghozta határozatát, azt az érdekelt munkaadókkal és munkavállalókkal közli s a határozat ellen nyolc nap alatt az illetékes miniszternél felszólalással lehet élni. A miniszter vagy megerősíti a határozatot, vagy újabb tárgyalás és határozathozatal végett a bizottsághoz visszaküldi, vagy pedig a határozat megerősítését megtagadja.

A legkisebb munkabérek megállapításának az a következménye, hogy az a munkaadó, aki a határozat hatálya alá esik, munkavállalójának a megállapítottnál csekélyebb munkabért nem fizethet és a megállapított legkisebb munkabéreket a határozat hatályának tartama alatt az érdekelt munkaadók és munkavállalók sem egyéni megállapodással, sem kollektív szerződéssel (munkaszabályszerződéssel) le nem szállíthatják.

c) A rendelet az alkalmazottakat a fizetéses szabadság megadása szempontjából három kategóriába osztja, és pedig: 1. a munkások (szolgák, altisztek) és az iparossegédek, 2. a legalább húsz alkalmazott munkáját állandóan irányító munkások (szolgák, altisztek), iparossegédek, továbbá a művezetők és a kereskedősegédek, 3. a tisztviselők csoportjára. Az első csoportba tartozók legalább 6-12 napig, a második csoportba tartozók 6-18 napig, a harmadik csoport tagjai pedig 6-24 napig tartó fizetéses szabadságot élveznek az ugyanannál a munkaadónál eltöltött szolgálati idő nagysága szerint.

A tanoncok a második ipartörvénynovellában, az 1936: VII. törvénycikkben biztosított tizennégy napi szabadságot kapják meg továbbra is, sőt ez a szabadság illeti meg azokat a gyermekeket és tizenhatodik életévüket be nem töltött fiatalokat is, akiket képesítéshez nem kötött iparban (kereskedelemben) tanszerződés nélkül foglalkoztatnak. A szabadságot elsősorban azok kapják meg, akik 1938. évben bármikor egy évi folytonos szolgálatot betöltenek.

A fizetéses szabadság növekedése szempontjából az 1937. évi január hó 1. napjától eltelt szolgálati időt kell számításba venni; ami annyit jelent, hogy a régebbi szol-

gálát a szabadság növekedése szempontjából nem jön figyelembe, vagyis, hogy egyelőre mindenkinek, bármily régi is szolgálata, csak 6 napi szabadságra van igénye. Önként értetődően azonban, ha korábban szerződés vagy gyakorlat alapján hosszabb szabadságot kapott, ezt kell kapnia, mert a szerzett jogok védelemben részesülnek.

A szabadság egész tartamára tartozik a munkaadó alkalmazottjának rendes illetményeit megfizetni. Az alkalmazottnak azonban nem szabad ellenszolgáltatásért munkát vállalnia, mert ellenkező esetben elveszti a díjazásra való igényét.

Az évenkénti fizetéses szabadság egyelőre nem jár az állandóan legfeljebb két alkalmazottat foglalkoztató kisiparos vagy kiskereskedő alkalmazottainak. Ezt a kivételt a kisipar és kiskereskedelem nyomasztó anyagi helyzete miatt kellett megtenni, mert a kisiparosok és kiskereskedők sokszor még a megszolgált munkabéreket sem képesek megfizetni és ezért a szabadságidőre még kevésbé tudnak fizetést adni.

d) A rendelet a végrehajtás ellenőrzésének megkönnyítése érdekében két új eszközt teremt. Nevezetesen: az iparügyi miniszter i. minden törvényhatóságban ellenőrző bizottságot állíthat fel, 2. miniszteri biztost (miniszteri biztosokat) nevezhet ki.

Az ellenőrző bizottságok negyedévenként legalább egyszer kötelesek ülésezni s a törvény és az annak alapján kiadott rendeletek rendelkezéseivel szemben a törvényhatóság területén elkövetett visszaéléseket tárgyalják, és ha szükséges, a megfelelő eljárás megindítása végett az illetékes hatósághoz fordulnak.

A miniszteri biztos kötelessége különösen: a miniszter utasítására a kijelölt üzemben helyszíni vizsgálatot tartani annak megállapítása végett, hogy ott a törvény alapján kiadott rendeleteket megtartják-e és mulasztás esetében az illetékes hatóságnál a szükséges lépéseket megtenni, továbbá a munkabérmegállapító bizottságok elnökeinek felkérésére a bizottság ülésén résztvenni, a szükséges felvilágosítást megadni s az előterjesztett javaslatokhoz hozzászólni.

e) A rendeletnek rendelkezései 1938. évi február hó i-én léptek hatályba, kivéve a tisztviselők munkaidejére vonatkozó rendelkezéseket, amelyek, mivel az üzemek adminisztrációjának átszervezésére, esetleg új munkaerő felvételére van szükség, rövid átmeneti idővel, 1938. évi március hó i-én léptek hatályba.

Megjelent még: a nyílt árusítási üzletek alkalmazottainak munkaidejét (heti 54-60 óra), továbbá a nyilvános étkezőhelyiségek alkalmazottainak munkaidejét szabályozó rendeletek és még tizennégy rendelet, amelyek egyes iparágakban állapították meg a munkások munkaidejét.

IV. Az 1938. évben az ipari szociális intézmények kiépítése terén a törvényhozás újabb jelentős lépést tett. Tető alá hozta az iparban (kereskedelemben), valamint a bányászatban és a kohászatban alkalmazott munkások gyermeknevelési pótlékának ügyét.

Régi és méltányos követelmény, hogy az alkalmazottakat úgy kell díjazni, hogy díjazásuk a megfelelő megélhetésre elegendő legyen. Minthogy annak a munkavállalónak, aki keresetéből családot tart el, a megfelelő megélhetéshez a családtagok számához viszonyítva nagyobb jövedelemre van szüksége, mint annak a munkavállalónak, akinek kevesebb családtagja van vagy akinek családtagja nincsen, indokolt az a kívánság is, hogy a családos munkavállalóknak nagyobb illetményeik legyenek.

A 6.660/1935. M. E. sz. rendelet, majd pedig a munkaviszony egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1937: XXI. te. 6-10. §-ai megadták a lehetőséget a leg-

kisebb munkabér megállapítására, más szóval arra, hogy az egyes foglalkozási ágakban a megfelelő díjazás megállapítható legyen. A második követelmény: az úgynevezett családi munkabér fizetése tekintetében azonban a magánalkalmazás terén még nem volt jogszabály. Ily jogszabály alkotását azonban a megélhetés nehézségei, a népszaporodás előmozdítása és az egyke elleni küzdelem, nemkülönben az a törekvés, hogy az anyát a családnak visszaadjuk, egyaránt szükségessé teszik. A szociálpolitikának ezt a rendkívül fontos problémáját külföldön már több helyen intézményesen megoldották és az úgynevezett családi munkabérpénztárak már szép eredménnyel működnek. Különösen Franciaország, Belgium és Olaszország azok az államok, amelyekben a családi munkabér fizetésének kérdése erősen ki van munkálva.

A múlt évi december hó 30-án, tehát a körülbelül két és fél hónapja kihirdetett törvény: az 1938: XXXVI. törvénycikk értelmében az iparban (kereskedelemben), valamint a bányászatban és a kohászaiban foglalkoztatott napszámosnak, munkásnak, szolganak, altisztnek, továbbá – a kereskedősegéd kivételével – az iparossegédnek és más hasonló alkalmazottnak mind a saját, mind a házastársa törvényes, törvényesített, örökbefogadott és házasságon kívül született gyermeke után, ha a gyermek eltartásának kötelezettsége terheli és a tartásáról gondoskodik, gyermeknevelési pótlék jár. A pótlék általában a gyermek tizennégy éves koráig jár és gyermekenként havonta öt pengő. Pótléket általában csak arra a hónapra vonatkozóan kell fizetni, amidőn a munkavállaló munkában áll. Szociális vonatkozásban azonban a törvény odáig megy, hogy, ha az igényjogosult meghal, még hat hónapig, ha pedig az igényjogosult keresetképtelen vagy munkaviszonya bármely okból hibáján kívül megszűnik és új alkalmazást hibáján kívül nem kap, avagy, ha katonai szolgálatot teljesít, még három hónapig ki kell fizetni a gyermeknevelési pótléket.

A gyermeknevelési pótléket a munkaadók viselik. Ebből a célból a törvény hatálya alá eső alkalmazottak előző évi átlagos létszáma után az iparügyi és a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter által egyetértve megállapított járulékegység alapján évnegyedekint egyenlő részletekben járulékot fizetnek az illetékes családpénztárba.

Ami a gyermeknevelési pótlék lebonyolítására szolgáló szervezetet illeti: az igényjogosultság megállapításával, valamint a gyermeknevelési járulék befizetésével és a gyermeknevelési pótlék kifizetésével járó teendőket az ipar (kereskedelem), valamint a bányászat és a kohászat egyes ágaira kiterjedő hatáskörrel felállított szakmai családpénztárak (nyolc ilyen van) látják el. A szakmai családpénztárak felállításának és fenntartásának költségeit az illető foglalkozási ághoz tartozó munkaadók viselik.

A szakmai pénztárak pénzügyi egyensúlyának fenntartására, a szakmai és , ha ilyenek lesznek, a vállalati pénztárak működésének is ellenőrzésére, Budapesten Országos Ipari és Bányászati Családpénztár állított fel. Ennek a költségeit az államkincstár viseli, tisztviselői kara pedig állami tisztviselőkből és alkalmazottakból áll. A törvény folyó évi január hó i-én lépett hatályba.

V. Miután szociális jogszabályainkat megismertük, vessünk egy pillantást a jövőbe is. A közel jövő feladatai két csoportba oszthatók:

1. az új törvények alapján, az azokban foglalt felhatalmazásokat felhasználva, kiépíteni és továbbfejleszteni a munkaviszonyra vonatkozó rendelkezéseket,
2. a szociális témakörbe tartozó újabb kérdéseket megoldani, újabb életviszonyokat szabályozni.

Az első csoportról szólva:

megállapítani a munkaidőt azokban az iparágakban, valamint azokra a foglalkozási kategóriákra nézve, amelyekben az ezideig még nem történt meg. Megállapítani továbbá a legkisebb munkabért is azokban a foglalkozási ágazatokban, amelyekben a minimális munkabért még nem állapították meg;

a felmondásra és a végkielégítésre vonatkozó jogszabályoknak a közönséges munkát lényegesen meghaladó fontosságú munkakört betöltő alkalmazottakra kiterjesztése. Ezirányban a rendelettervezet már el is készült és az érdekeltség előtt van véleménynyilvánítás végett;

a legfeljebb két alkalmazottat foglalkoztató kisiparosok és kiskereskedők alkalmazottai fizetési szabadságának biztosítása;

a szolgálati idő növekedése szempontjából az ugyanannál a munkaadónál eltöltött régi szolgálati időnek, valamint a más munkaadónál eltöltött szolgálati időnek beszámítása, ami pl. Ausztriában bizonyos mértékig már meg is történt.

Ami az új témaköröket illeti:

előreláthatóan a legelső lesz a szabadidő intézmény kérdésének megoldása. A munkaidő csökkentésével és a fizetési szabadság kötelezővé tételével kapcsolatban ugyanis az államnak arról is gondoskodnia kell, hogy a munkások szabadidejüket és szabadságukat helyesen használhassák fel. A munkás egyrészt – magára hagyatva – nem tudja felismerni, hogy melyek azok az eszközök, amelyekkel szabad idejét hasznosan és kellemesen tudja eltölteni, másrészt, ha fel is ismeri ezeket az eszközöket, nem képes azokat igénybe venni, mert anyagi erejét meghaladják. Az államnak tehát egyrészt felvilágosító munkát kell végeznie, másrészt biztosítania kell azt, hogy olyan tanulási, szórakozási és üdülési alkalmak legyenek, amelyeket a munkások is meg tudnak fizetni. Ebben a tekintetben is külföldön nagyszabású intézményeket találunk, így ki ne ismerné például az olasz *dopolavoro*, és a német *Kraft durch Freude* mozgalmat. Nálunk ebben a kérdésben főleg csak magánkezdeményezések voltak, azonban előreláthatólag a közeljövőben a törvényhozás is foglalkozni fog a kérdéssel. Minden valószínűség szerint nálunk is fel kell állítani egy központi hivatalt, amelyik ezekkel a kérdésekkel foglalkozik, ezenfelül pedig a munkavállalókat kisebb szervezetekbe kell tömöríteni, ahol az önként csatlakozó munkavállalók tanulási és szórakozási alkalmakat találnak.

Foglalkozni kell a munkaszabályszerződések, illetőleg a munkaadók és az alkalmazottak csoportjai között kötött úgynevezett kollektív szerződések magánjogi és közigazgatásjogi vonatkozásainak szabályozásával; egyben tető alá kell hozni a békéltetés és egyeztetés kérdését és ezzel kapcsolatban szabályozni a sztrájkjogot.

VI. Azokat a hiányokat, amelyek egészen a legújabb évekig a magyar ipari szociálpolitikában fennállottak, a törvényhozás az 1937: XXI. törvénycikkkel, mondhatjuk, nagy részben pótolta. A gyermeknevelési pótlékról szóló 1938: XXXVI. törvénycikk megalkotásával pedig., ezt is joggal állíthatjuk, szociálpolitikai téren oly lépést tettünk, amelyet ezideig csak egy-két külföldi államban látunk.

Ha néhány számot idézünk, hogy az utóbbi évek szociális haladását érzékeltessük: az ipari munkások közül – az építőipart nem számítva – 94%-nak a munkaideje van megállapítva, s az ipari munkásság kb. 65%-ának munkabére nyert megállapítást. Több mint kb. 110.000 igénylő után kb. 190.000 gyermek részesül családi bérpótlékban 950.000 pengő összegben.

Az új szociális rendelkezések megalkotása és végrehajtása a magyar munkaügy terén kétségkívül rendkívül jelentős lépés. Megjelenésükre pár év előtt munkaadó vagy alkalmazott egyaránt gondolni sem mert. A rendelkezések főerőssége, hogy megalkotásukat nem egyoldalú szempontok, hanem tiszta tárgyilagosság vezette. Sem a munkaadót, sem az alkalmazottat nem kívánták a törvényhozók és a rendeletalkotók indokolatlan előnyben részesíteni; ellenkezőleg úgy a törvények, mint a rendeletek azt célozták, hogy a munkaadók és a munkások jogos érdekeit a lehetőség szerint egyaránt figyelembevéve és méltányolva olyan jogszabályok legyenek, amelyek az ipar és a kereskedelem, általában a gazdasági élet érdekét szolgálják. Megalkotásuknál és végrehajtásuknál is érvényesült az a követelmény, ami szociális kérdéseknél leginkább szükséges és amivel a szociális ügyintézés terén minden egyes tisztviselőnek rendelkeznie kell: a megértés, a szív!

Ha a „suum cuique” elvét szem előtt tartva az alkalmazott tőkéjét: a munkærőt megvédjük a kiaknázás ellen, ha a Biblia szavai szerint „megérdemli a munkás az ő bérét”, méltányos munkabért alakítunk ki és ha a munkában kifáradtaknak szabadság révén üdülést biztosítunk s ha ezek az elvek a végrehajtás során a közigazgatás egész vonalán, tehát hallgatóim munkahelyén is megvalósulnak, akkor nemcsak a magánalkalmazottak széles köreinek életét tesszük könnyebbé, hanem a társadalmi béke előmozdításával a magyarság különböző rétegeit is egybekovácsoljuk a nemzet létéért, a magyar jövőért vivandó nagy küzdelemre és jelentős mértékben fogunk hozzájárulni ahhoz, hogy újból meglássuk azt, amiben nevelkedtünk és aminek az isteni és az emberi igazság szerint mihamarább vissza kell állania: Nagy Magyarországot.

A munkások gyermeknevelési pótléka

A családi munkabér magyar intézménye

ELŐADTA FLUCK ANDRÁS

I.

A XVIII. század végén és a XIX. század elején világszerte uralkodó nehéz és embertelen munkaviszonyokat követően, a XIX. század második felében kezdett ébredni a munkáltató világ lelkiismerete: ekkor kaptak erőre azok a szociálpolitikai törekvések, amelyek végeredményben a dolgozók helyzetének gyökeres javulására vezettek. A XIX. század utolsó évtizede körül, a 80-as, 90-es évek fordulóján érett meg például Európa-szerte a vasárnapi munkaszünet intézményes rendezésének kérdése és ugyanez-időtájt vetődött fel első ízben a családi munkabér gondolata is.

A családi munkabér alapja az a megismerés, hogy ha a családtalan, nőtlen munkás ugyanannyi bért. kap munkája ellenértékéért, mint a családos, ez utóbbi hátrányosabb helyzetben van, mert amíg a nőtlen a bért kizárólag saját személyére, saját szükségleteire költetheti el, addig a családos munkás ugyanabból az összegből feleséget is tart el és ezenfelül még gyermekeket is nevel. Végeredményben tehát – bár munkateljesítményük ugyanaz – hátrányosabb helyzetben van gazdaságilag az a munkás, aki nemzetével szemben is teljesíti kötelességét. Ebből a megismerésből származott a családos munkás megsegítésének, a családi munkabérnek gondolata, ami nem más, mint a munkabér bizonyos pótlékolása a családtagok száma szerint.

A családi munkabérnek számos előnye van. A családi bérben részesülő munkás anyagi gondjai könnyebbednek, miáltal a termelésből a nyugtalanság egyik főeleme kiszűkül; a dolgozó családfő a gyermeket, aki után pótlékot kap, nem érzi nyugtalanul; a családanyának esetleg nem kell szintén munkába járnia, tehát gyermekei nevelésével törődhetik; a satnya, vézna, rosszul táplált beteges gyermekek helyett a munkástársadalomban egészségesebb, erőteljesebb gyermekek nevelődnek fel, ami – az emberanyag-utánpótlást tekintve – már nem csupán termeléspolitikai érdek, hanem nemzetpolitikai, sőt nemzetvédelmi szükségesség is.

Családi munkabér fizetésére első ízben Franciaországban, még a háború előtt tettek kísérletet egyes szociális érzésű munkaadók, akik elhatározták, hogy érvényt szereznek XIII. Leó pápa azon álláspontjának, mely szerint a munkabérnek olyannak kell lennie, hogy elégséges legyen az egész család eltartására. Ezek a munkaadók a munkabérhez bizonyos összegű pótlékot adtak a gyermekek száma szerint. Csakhamar belátták azonban, hogy így szórványosan, egymástól függetlenül családi munkabért fizetni nem lehet, mert ez végeredményben az aszociális érzésű munkaadókra előnyös, akik mentesülnek egy olyan termelési többletköltségtől, amelyet a szociális érzésű munkaadók önként vállaltak magukra. Így a családi munkabér fizetése csakhamar megszűnt.

Émile Romanet grenoblei gyáros azonban nem hagyta elaludni a reformot. Rájött arra, hogy a kérdés megoldásához elsősorban a munkaadók szövetkezése szükséges, azonban a családi munkabér fizetésének bevezetéséhez még az összes munkaadók ilyen értelmű együttes elhatározása sem elég, mert az aszociális munkaadók, hogy a tehertől szabaduljanak, nem fognak családos munkást alkalmazni. A sikerhez tehát még az is szükséges, hogy a munkaadók ne maguk fizessék a családi munkabér-pótlékot, hanem az erre szánt összegeket egy közös pénztárba fizessék be és ez a közös pénztár folyósítsa azután a családi munkabérpótlékot. Ebben az esetben a munkaadóra nézve közömbös., hogy családos vagy családtalan munkást alkalmaz-e és a családi bérrrel kapcsolatos teher megoszlik a munkaadók között. Románét elgondolásának megfelelően ekként létesült Grenoble környékén a munkaadók első családi munkabérpénztára 1919-ben. A grenoblei példának óriási volt a sikere, a következő esztendőben már 6, 1921-ben pedig már 60 családi munkabérpénztár működött Franciaországban.

A francia törvényhozás is hamar felismerte ennek a szociálpolitikai, termelés-politikai, sőt nemzetpolitikai jelentőségű intézménynek a súlyát és 1922-ben törvényt alkotott, melynek értelmében ettől kezdve közmunkát csak az a vállalat teljesíthetett, amely valamelyik családi munkabérpénztár tagja volt. 1923-ban a törvényt kiterjesztették olyképen, hogy közszállításban csak az a vállalat vehetett részt, amely valamely családi bérpénztár kötelékébe tartozott. Ez az intézkedés rövidesen meghozta a maga eredményét, mert 1923. óta még rohamosabban szaporodtak a családi bérpénztárak, A pénztárak jellege – minthogy kizárólag a munkaadó tetszésére van bízva, hogy melyik és miféle pénztár kötelékébe lépjen be – természetesen igen vegyes. Vannak pénztárak, amelyek szakmánként vannak szervezve, vannak, amelyek egy-egy környék, egy-egy vidék különféle szakmájú munkaadóit egyesítik, vannak olyanok is, amelyek vegyesek és országos jellegűek. A döntő lépést 1932-ben tette meg a francia törvényhozás, amidőn minden egyes ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági munkaadóra nézve kötelezővé nyilvánította azt, hogy valamelyik pénztárhoz tartozzék. Ma Franciaországban kerek számban 220 családi bérpénztár működik.

Belgium volt a második állam, ahol a családi munkabérpénztár intézménye meghonosodott. Belgiumban is történtek sikertelen szórványos magánkezdeményezések, mignem Románét példáját követve 1921-ben megalakult a szövetkezett munkaadók első családi bérpénztára. Belgium azután a családi bérpótlék kötelezővé tételével messterét, Franciaországot is megelőzte, amennyiben a belga törvény már 1930-ban kimondotta, hogy minden munkaadónak valamely családi bérpénztár kötelékébe kell tartoznia. Ma Belgiumban kerek számban 90 családi bérpénztár működik.

Belgiumban a pénztárak hálózata felett még egy országos összefogó szerv, az Országos Családi Bérpótlékkiegyenlítő Pénztár (Caisse Nationale de Compensation pour les Allocations Familiales) is létesült, mely egyrészt ellenőrzést gyakorol a pénztárak működése felett, másrészt pedig bizonyos kiegyenlítő szerepet tölt be a pénztárak között. A törvény kötelezése alapján ugyanis azok a pénztárak, amelyek felesleggel zárják az évet, feleslegük 50%-át kötelesek az országos pénztárnak beszolgáltatni és az országos pénztár ezekből a beszolgáltatott feleslegekből táplálja azokat a pénztárakat, amelyeknél anyagi nehézségek vannak. A belga törvény lehetőséget ad még arra is, hogy szükség esetén állami hozzájárulással lehessen pótolni az egyes pénztárak kiegyenlítéssel nem fedezhető hiányait.

A harmadik állam, amely a francia és belga példák nagy jelentőségét felismerve

a családi munkabér intézményét rendszeresen felkarolta, a fascista Olaszország volt. Mussolini kívánságára az ipari munkások és munkaadók csúcsszervezetei 1934-ben elhatározták, hogy mindazok a munkaadók, akik a 40 órás munkahetet bevezették, életbe léptetik a családi bérpótlékot és erre a célra családi bérpénztárt állítanak fel. A munkaadók a kifizetett munkabérek 2%-át voltak kötelesek a pénztárba beszolgáltatni, e 2%-os terhet a munkaadók és a munkavállalók fele-fele arányban viselték. 1936-ban még jelentősebb lépés történt: Mussolini az egész iparra kiterjesztette a családi bérpótlék rendszerét. Ekkor már a kifizetett bér 3.5%-át szolgáltatták be a munkaadók a pénztárba és ebből az összegből a munkaadókat 2.5%, a munkavállalókat pedig 1% terhelte. 1937-ben végül az iparra, kereskedelemre, biztosító- és hitelvállalatokra és a mezőgazdaságra is kiterjesztették a családi bérpótlék rendszerét. A járulékot is fel emelték; most már a kifizetett munkabérek 4-5%-a folyik be a pénztárba, a munkavállalók azonban továbbra is csak az 1%-ot fizetik. Olaszországban az állam is hozzájárul bizonyos összeggel a pénztár fenntartásához, ha pedig a családi pótlékok kifizetésénél hiány jelentkeznék, a hiányok kiküszöbölésére állami hozzájárulás is igénybevehető.

II.

Hazánkban az illetékes hivatalos körök már 1935-ben felvetették a családi munkabér-pótlék bevezetésének gondolatát. Elsőnek nálunk 1936. január i-én a Francia-Magyar Pamutipar rt. léptette életbe a családi bérpótlékot,¹ második lépésként pedig 1937. március i-én Bornemisza Géza iparügyi miniszter vezette be a családi bérpótlék rendszerét a komlói állami kőszénbányánál. E példákat – tudomásunk szerint – ezután már csak a Pest- és Nógrádmegyei Egyesített Kőbánya és Útépítő rt., a Hangya Szövetkezet és Baranya vármegye komlói kőbányavállalata követte.²

A kérdés állandó napirendentartása végre megérlelte a helyzetet arra, hogy az 1938. augusztus havában tartott sorozatos minisztertanács a megoldandó problémák között már első helyen foglalkozhatott a családi bérpótlék bevezetésével és bár a külpolitikai helyzet bonyodalmi és a Felvidék visszacsatolásának örvendetes ténye ideig-óráig el is odázták megvalósítását, Kunder Antal iparügyi miniszter 1938. december 7-én már benyújtotta a vonatkozó törvényjavaslatot, melyet az országgyűlés olyan gyors ütemben tárgyalt le, hogy a Kormányzó Úr azt december 30-án „az iparban (kereskedelemben), valamint a bányászatban és a kohászatban alkalmazott munkások gyermeknevelési pótlékáról” szóló 1938: XXXVI. törvénycikkben már mint törvényt ki is hirdethette. A törvény végrehajtása is elismerésreméltó gyorsasággal történt meg. Az iparügyi miniszter december 31-én már közzétette a végrehajtási rendeletet (50.000/1938. Ip. M. sz.), ugyanaznap kereken harmadfélezer járulékfizetési meghagyás is kiment a munkaadókhoz, a 8 szakmai családpénztár január 2-án, az Országos Ipari és Bányászati Családpénztár pedig január 7-én már meg is kezdte működését. A munkaadók

¹ A Francia-Magyar Pamutipar rt., melynek tulajdonosa a francia Dewavrin család, nem csupán e téren volt úttörő, hanem abban is, hogy sajtóban, beadványokban, érdekképviselési üléseken is lelkes agitációt fejtett ki annak érdekében, hogy a családi munkabérpótlék rendszerének bevezetése hazánkban is minél szélesebb területen megtörténjék. – Elismerésreméltó tevékenységet fejtett ki a családi bérpótlék-rendszer propagálása terén Bikkal Dénes OTI titkár, aki számos cikkben és tanulmányban ismertette és népszerűsítette e gondolatot.

² Megemlítendőnek tartjuk, hogy mezőgazdasági vonatkozásban hazánkban elsőnek József kir. herceg vezette be birtokain a családi bérrendszert.

január 5-ig csaknem teljes mértékben tettek eleget járulékfizetési kötelezettségüknek, amennyiben e napig kerekén 3,000.000 pengő folyt be a családpénztárakhoz.

A mi családi bérpótlékunk – a törvény elnevezésének megfelelően is – tulajdonképpen gyermeknevelési pótlék, mert ellentétben más rendszerekkel, ahol a feleség vagy eltartott más családtag is részesül pótlékban, a családpénztárak nálunk csak a gyermekek után fizetik. A törvény értelmében gyermeknevelési pótlékra jogosult az iparban, kereskedelemben, valamint a bányászatban és a kohászatban foglalkoztatott napszámos, munkás, szolga, altiszt, továbbá – a kereskedősegéd kivételével – az iparossegéd és más hasonló alkalmazott mind a saját, mind pedig a házastársa törvényes, törvényesített, örökbefogadott és házasságon kívül született, 14 évnél fiatalabb gyermeke után, ha a gyermek eltartásának kötelezettsége terheli és a tartásáról gondoskodik. Gyermeknevelési pótlék jár az unoka eltartására kötelezett nagyszülőnek is, ha az unoka eltartásáról gondoskodik. Visszaélések megakadályozása érdekében kimondja a törvény azt is, hogy ugyanaz után a gyermek után, ugyanarra az időre csak egy jogosult igényelhet gyermeknevelési pótlékot, éspedig a házastársak együttélése esetében elsősorban a férj. Az igényjogosultság kérdésénél kifejezetten kell megemlítenünk azt, hogy a törvény csak a munkásokat kívánja gyermeknevelési pótlékban részesíteni, tehát nem esik a törvény hatálya alá a tanonc, a kereskedősegéd és a tisztviselő.

A házasságon kívül született gyermek pótlékban való részesítésénél a mi törvényünk igen liberális, mert más rendszerek rendszerint csak a törvényes, törvényesített vagy örökbefogadott gyermekeket részesítik családi pótlékban. Megjegyzendő, hogy a természetes apa a házasságon kívül született gyermeke után csak abban az esetben igényelhet gyermeknevelési pótlékot, ha a gyermeket saját gyermekének elismerte, az elismerés az anyakönyvbe bejegyeztetett és a gyermek eltartásáról a természetes apa tényleg gondoskodik is. Az erkölcsbírák talán kifogásolhatják, hogy a törvény eképpen a házasságon kívül született gyermekeknek is kedvez, tehát engedményt tesz az erkölcs rovására, számolni kell azonban azzal a ténnyel, hogy nálunk sok az olyan eset, melyben a munkavállaló férfi és a munkavállaló nő egyszerűen közös háztartásra lép. Itt legalább is azt kívánjuk meg, hogy az apa ismerje el gyermekét. Ha pedig egy családban törvényes gyermek mellett házasságon kívül született gyermek is akad, a házasságon kívül született gyermeket már csak azért is részesíteni kell gyermeknevelési pótlékban, hogy épen a mostoha részéről hátrány ne érje csupán azért, mert utána nem jár gyermeknevelési pótlék.

A munkaviszonyban álló igényjogosultnak gyermeknevelési pótlékra attól az időponttól kezdve van igénye, amikor a törvény rendelkezései munkaadójára vonatkoztatva hatályba lépnek. A törvény ugyanis fokozatosan lép életbe; most kezdetként csak az átlagban legalább 20, a törvény hatálya alá eső alkalmazottat foglalkoztató vállalatok tartoznak járulékot fizetni. A gyermeknevelési pótlék egyébként az alkalmazás napját követő hónap első napjától kezdve jár.

Az alkalmazás tartama alatt a gyermeknevelési pótlék a gyermek születése, törvényesítése, illetve örökbefogadása napját, a házastársnak a házasság megkötése előtt született gyermekét illetően a házasságkötés napját, eltartási kötelezettség esetében pedig e kötelezettség bekövetkezésének napját követő hónap első napjától kezdve jár.

Ahhoz, hogy az igényjogosult a gyermeknevelési pótlékhoz hozzájusson, szükséges, hogy olyan egy vagy több munkaadónál, aki valamelyik szakmai családpénztár kötelékébe tartozik, egy hónapban legalább 15 munkanapra, vagy havonta 4 héten át

hetenként legalább 3 munkanapra kapott legyen munkabért, ahhoz pedig, hogy a pótlék élvezetében maradjon, szükséges az is, hogy ezt a munkateljesítményt minden hónapban el is végezze. A gyermeknevelési pótléokra vonatkozó igény tehát szünetel arra a hónapra, melyben az igényjogosult a fentemlített munkateljesítményt nem végezte el, illetve a törvény hatálya alá eső vállalatnál munkaviszonyban nem állott.

Méltányos intézkedése a törvénynek az, hogy ki kell fizetni a gyermeknevelési pótlékot még további hat hónapon át abban az esetben, ha az igényjogosult meghal. Ugyancsak ki kell fizetni a pótlékot akkor is, ha az igényjogosult baleset vagy betegség miatt keresetképtelen vagy munkaviszonya bármely okból hibáján kívül megszűnik és új alkalmazást hibáján kívül nem kap, avagy katonai szolgálatot teljesít. Ezekben az esetekben a pótlék további 3 hónapon át, de legfeljebb annyi időre jár, amennyi időn át az igényjogosult a megszakítást megelőzően munkaviszonyban állott.

A gyermeknevelési pótlékra vonatkozó igény megszűnik annak a hónapnak a végével, amelyben a gyermek meghalt vagy 14-ik életévét betöltötte vagy az igényjogosultnak a tartási kötelezettsége a gyermek irányában megszűnt. Egyes családi bérrendszerek magasabb életkorig¹ részesítik a gyermeket pótlékban, a mi törvényünk azonban egyrészt szerényebb anyagi eszközeinkre való tekintettel, másrészt pedig figyelemmel arra, hogy a munkáscsaládok gyermekei nálunk 14-ik életévük betöltésekor általában már maguk is alkalmazásba lépnek, nem tartotta célszerűnek e korhatár magasabbra való emelését.

Az igényjogosult munkásnak a gyermeknevelési pótlékra való igényét féléven belül érvényesítenie kell, mert ellenkező esetben a félévnél régebbi igény elenyészik. A félévnél nem régebbi igényt a pénztár késedelmes bejelentés esetén is visszamenőlegesen kifizeti.

A gyermeknevelési pótlék összege minden egyes gyermek után havonként 5 pengő. Vannak, akik ezt az 5 pengős összeget lekicsinylik és keveslik; ezek azonban nem ismerik eléggé a tényeket. Meg kell ugyanis állapítanunk, hogy összecszerúségben sem maradunk el semmiben a külfölddel szemben², a belföldi munkabérekhez viszonyítva pedig egyenesen igen jelentős gyermeknevelési pótlékunk összege. Vizsgáljuk meg például a pótlék jelentőségét egy havi 40 pengős keresethez viszonyítva. Köztudomású, hogy az OTI-nál biztosított munkavállalók harmadrésze keres havonta ennél kevesebbet. Ha két gyermek esetén ehhez a keresethez hozzájön még 10 pengő gyermeknevelési pótlék, az 25%-os munkabér-emelkedésnek felel meg, tehát semmi körülmények között sem lekicsinyelhető különbség.

A mi gyermeknevelési pótlékunk egységes összegű, szemben más rendszerekkel, melyeknél a kulcs a gyermekszámhoz viszonyítva progresszív vagy regresszív. A pótlék egységes összegét az egyszerű adminisztrációhoz fűződő gyakorlati szempontok indokolták.

A gyermeknevelési pótlék a munkaadók által befizetett járulékokból kerül kifizetésre. A pótlék fedezésére a törvény hatálya alá tartozó minden ipari, kereskedelmi, valamint bányá- és kohóvállalat köteles a nála alkalmazott napszamosok, munkások,

¹ Franciaországban például a pótlék a gyermek után 15 éves koráig, illetve addig jár, míg iskolai tanulmányait be nem fejezte.

² Franciaországban a pótlék összege progresszív, első gyermek után pl. vidékenként változóan 15-30 frank; Belgiumban, ahol szintén progresszív, az első gyermek után 18 frank; Olaszországban átlag 16 lira.

szolgák, altisztek, továbbá – a kereskedősegédek kivételével – az iparossegédek és más hasonló alkalmazottak előző évi átlagos létszámának megfelelő mennyiségben az ú. n. járulékegységet negyedévenként, az évnegyed első hónapjának 5. napjáig egyenlő részletekben az illetékes szakmai családpénztárba előzetesen befizetni. A járulékegység, azaz a minden egyes fentemlített munkás után fizetendő járulék, akként áll elő, hogy a gyermeknevelési pótlék kifizetésére előreláthatóan szükséges pénzüsszeget el kell osztani a törvény hatálya alá tartozó munkások előző évi átlagos létszámával. A járulékegységet férfi munkások után teljes összegben, a női munkások után pedig kétharmad összegben kell fizetni. A járulékegységet az iparügyi, valamint a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter egyelőre évi 48 pengőben állapította meg, az átlagos létszám szerinti minden egyes férfimunkás után tehát a munkaadónak évenként 48 pengőt, a munkások után pedig évenként 32 pengőt kell a gyermeknevelési pótlék céljaira befizetni. A járulék kivetésére háromféle megoldás kínálkozott. A francia családpénztáraknál mind a háromra van példa. Egyes pénztáraknál – úgy mint nálunk is – a munkavállalók átlagos száma után kell a járulékot fizetni; – egyes pénztárak a teljesített munkanapok vagy munkaórák után róják ki a járulékot; – más francia pénztáraknál viszont – és ezt a rendszert vették át a belgák és az olaszok is – a munkaadók a kifizetett munkabéreknek bizonyos százalékát fizetik be járulék gyanánt. Adminisztratív szempontból ez utóbbi a legegyszerűbb megoldás, mely könnyen keresztülvihető akként, hogy a munkaadók minden hónap végével megállapítják az általuk kifizetett munkabérek összegét és annak bizonyos százalékát – 2-4%-ot – a következő hónap 5. napjáig befizetik a családi bérpénztárba. Ez a százalékos rendszer azonban nem egészen igazságos. Azok az iparágak ugyanis – például a textilipar -, melyekben túlnyomórészt fiatalok munkavállalók dolgoznak alacsonyabb munkabérek mellett, kisebb terhet viselnek, mint azok az iparágak, ahol sok a családos szakmunkás, aminők pl. a vasművek, gépgyárak, villamosvállalatok. A mi törvényünk tehát – amelyről el lehet mondani, hogy a munkaadók, munkavállalók és hivatalos körök teljes egyetértésből jött létre – azt az igazságosabb módozatot választotta, hogy az átlagosan foglalkoztatott munkavállalók száma szerint kell a járulékot leróni.

Megemlítésre érdemes tény még az is, hogy az előkészítő megbeszélések idején még az a megoldási mód volt előtérben, hogy ha csekélyebb mértékben is – olasz példára – a munkavállalók is járuljanak hozzá a gyermeknevelési pótlék terhehez, a munkaadók azonban nemes gesztussal magukra vállalták a gyermeknevelési pótlékkal járó összes terhek viselését. A kifizetésre kerülő gyermeknevelési pótlék összege egy-egy esztendőben előreláthatóan 13-15,000.000 pengőt fog kitenni. A magyar munkaadók áldozatkészségéről fogalmat alkothatunk, ha meggondoljuk, hogy a társulati adó egy évi bevétele 15-17,000.000 pengő körül szokott mozogni és hogy egész földadóbevételünk is hozzávetőlegesen csak a kétszerese annak az összegnek, amit a gyári jellegű üzemek munkaadói gyermeknevelési pótlék céljára évenként rendelkezésre bocsátanak.

A törvény lényeges intézkedései közé tartozik, hogy a késedelmesen befizetett járulék után késedelmi kamatot kell fizetni és hogy a munkaadó sem a járulékot, sem pedig a késedelmi kamatot nem vonhatja le munkásainak béréből.

A gyermeknevelési pótlék adminisztrációját szakmai családpénztárak és a főléljük szervezett Országos Ipari és Bányászati Családpénztár intézi. Az ipar, kereskedelem, valamint a bányászat és a kohászat egyes ágaira kiterjedő hatáskörrel felállított szakmai családpénztárak látják el a gyermeknevelési pótlékre való igényjogosultság megállapí-

tásával, valamint a gyermeknevelési járulék befizetésével és a gyermeknevelési pótlék kifizetésével járó tennivalókat. Az iparügyi miniszter, illetve a kereskedelem- és közlekedésügyi tárcánál maradt ipari ügkörben a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter az érdekeltség meghallgatása után állapítja meg, hogy az ipar, kereskedelem, valamint a bányászat és a kohászat mely ágára és az ország területének mely részére kell szakmai családpénztárt felállítani. A két illetékes miniszter országos hatáskörrel nyolc szakmai családpénztárt szervezett.¹

A szakmai családpénztárak jogi személyek. Az egyes szakmai családpénztárak élén az igazgatóság áll. Az igazgatóság tagjait az illetékes miniszter – egyharmad-egy-harmad arányban – három év tartamára nevezi ki az érdekelt munkaadók és munkavállalók, valamint ezeknek a körén kívül álló szakférfiak sorából. Az igazgatóság tagjainak állása tiszteletbeli, a munkavállalók sorából kinevezett igazgatósági tagok azonban a felmerült költség és az időmulasztással járó károsodás megtérítését kívánhatják. A szakmai családpénztárak alkalmazottait az igazgatóság meghallgatása, után az illetékes miniszter nevezi ki.

A szakmai családpénztárak felállításának és igazgatásának költségét szintén az ipar, kereskedelem, valamint a bányászat és kohászat illető ágaihoz tartozó munkaadók viselik. Az egyes munkaadóknak a költségekhez való hozzájárulása mértékét az általuk fizetett gyermeknevelési járulék arányában – az érdekeltség meghallgatása után – az iparügyi, illetve a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter állapítja meg. Az illetékes miniszterek fenntartási hozzájárulásként egyelőre a befizetendő járuléknak 5%-át állapították meg. A családpénztárak már a harmadik hónapja működnek² és örömmel állapíthatjuk meg, hogy minden jel arra enged következtetni, miszerint ez az igen mérsékelt mértékben megállapított 5%-os fenntartási hozzájárulás nemcsak elégséges is lesz az adminisztráció ellátására, hanem egyes nagyobb szakmai családpénztáraknál az 5%-os fenntartási hozzájáruláshoz képest még tetemes megtakarítás is fog mutatkozni.

Meg kell említenünk még azt is, hogy a törvény módot ad vállalati családpénztárak létesítésére is. Ettől a lehetőségtől egyelőre eltekintettünk, mert a törvény gyors ütemű végrehajtása kívánatosá tette, hogy minél kisebb számú szervezeti egységgel indítsuk el az előttünk még ismeretlen minőségű és mennyiségű munkát, hogy ekként az ellenőrzés minél egyszerűbb és minél hatékonyabb lehessen. Ez az eljárásunk helyesnek bizonyult olyannyira, hogy eddigi tapasztalataink szerint vállalati pénztárak létesítésére valószínűleg a jövőben sem kell gondolnunk. A munkaadókat valaminő formában bizonyára be kell majd kapcsolnunk a gyermeknevelési pótlék kifizetésének munkájába, hogy a munkaadók és munkavállalók közötti közvetlenséget ezúton is biztosítsuk, nyil-

¹ A nyolc szakmai családpénztár a következő: I. sz. szakmai családpénztár a vas-, a fém- és a gépiparra; II. sz. szakmai családpénztár a kő-, a föld-, az agyag-, az azbeszt-, az üveg- és az építőiparra; III. sz. szakmai családpénztár a fa-, a csont-, a papír- és a sokszorosító iparra; IV. sz. szakmai családpénztár a bőr-, a sörté-, a szőr-, a toll- és a vegyészeti iparra; V. sz. szakmai családpénztár a fonó-, a szövő- és a ruházati iparra; a VI. sz. szakmai családpénztár az ételmezési iparra; VII. sz. szakmai családpénztár a bányászatra, a kohászatra és a közhasznú villamosművekre; VIII. sz. szakmai családpénztár a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter hatáskörébe utalt ipari (kereskedelmi) szakmákra.

² Az előadás 1939. március 13-án hangzott el; a továbbiakban megemlített adatok erre az időpontra vonatkoznak.

vánvalóvá vált azonban, hogy a szakmai családpénztárak jól bevált ténymegállapító és nyilvántartó tevékenységének előnyeit semmi körülmények között sem szabad feláldoznunk.

A szakmai családpénztárak pénzügyi egyensúlyának fenntartására, a szakmai és a vállalati családpénztárak működésének ellenőrzésére a törvény Budapest székhellyel az Országos Ipari és Bányászati Családpénztárt állította fel, mely viszont felügyelőbizottság ellenőrzése alatt áll. A felügyelőbizottság ellenőrzi az ügyvitelt, az illetékes miniszterek felhívására véleményt nyilvánít és a gyermeknevelési pótléokra vonatkozó kérdésekben az iparügyi miniszterhez javaslatokat tehet. A felügyelőbizottság elnökét és két alelnökét 3 év tartamára a minisztérium, a bizottság 18 tagját pedig – egyharmad-egyharmad arányban – az érdekelt munkaadók és munkavállalók, valamint az ezek körén kívül álló szakférfiak sorából hasonlóképen 3 év tartamára a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterrel egyetértve az iparügyi miniszter nevezi ki. A felügyelőbizottság elnökének, alelnökeinek és tagjainak állása tiszteletbeli, a munkavállalók sorából kinevezett tagok azonban itt is kívánhatják a felmerült költség és az időmulasztással járó károsodás megtérítését. Az országos családpénztár közhivatal, – élén az igazgató áll. Az ügyvitellel kapcsolatos költségek fedezéséről költségvetésében az iparügyi miniszter gondoskodik. Az országos pénztár az iparügyi miniszter felügyelete alatt áll.

Vitás ügyekben elsőfokon az illetékes szakmai családpénztár, másod- és végsőfokon az országos családpénztár igazgatója jár el; a szakmai családpénztárak egymás között felmerülő vitás ügyekben elsőfokon az országos családpénztár igazgatója, másod- és végsőfokon pedig a felügyelőbizottság elnöke határoz.

Az országos családpénztár felügyelő és ellenőrző munkája mellett ugyanazt a kiegyenlítő szerepet is ellátja, mint a belga országos pénztár. A szakmai családpénztárak ugyanis a befolyt járulékokból a gyermeknevelési pótlék kifizetése után fennmaradó feleslegeket az országos családpénztárhoz kötelesek befizetni, viszont ha valamelyik szakmai családpénztár a befolyt járulékból a pótlék kifizetésére szükséges összeget teljes egészében nem tudja fedezni, a hiányzó összeget az országos családpénztár folyó-sítja számára.

Az országos családpénztárnak jogában áll tartalékalapot gyűjteni. A tartalékalap céljaira a gyermeknevelési járulék évi összegének legfeljebb 10%-át szabad fordítani és a tartalékalapot, mely a gyermeknevelési járulék átlagos évi összegénél nagyobb nem lehet, gyümölcsöző módon kell kezelni. A jelenlegi adottságok mellett évente 1,000.000 pengő körüli összeget lehet majd tartalékalapba helyezni és a tartalékalap összege 12-15,000.000 pengő körül fog mozogni. A tartalékalap rendeltetése az, hogy nehéz esztendőben, amikor az előző évben rosszabbak voltak a munkáltatási viszonyok és kisebbek voltak az alkalmaztatási lehetőségek, tehát kisebb mértékben folynak be a járulékok, a nehézségeket át tudjuk hidalni akként, hogy az országos családpénztár a tartalékalapból fogja kiutalni azokat a pótlékokat, melyek a folyó járulékokból nem lennének fedezhetőek.

A törvény vegyes rendelkezései közül említésre érdemes, hogy a gyermeknevelési pótlékot sem engedményezni, sem elzálogosítani nem lehet és azt csak a gyermek eltartása és nevelése céljára lehet végrehajtás alá vonni, – hogy a járulékot, a késedelmi kamatot és a fenntartási hozzájárulást közadók módjára lehet behajtani, – végül hogy ha jogszabály, szokás, szerződés vagy megállapodás alapján a munkást nagyobb összegű

családi pótlék illetve meg, mint a gyermeknevelési pótlék összege, a munkaadó ezt a nagyobb összegű pótléket köteles továbbra is fizetni, illetve azt az összeget, amely a gyermeknevelési pótlék összege és a régi pótlék között mutatkozik.

A büntető rendelkezések között jelentőséggel bír az a szakasz, mely a munkaadó bizonyos mulasztásait pénzbírsággal sújtja. A törvény szerint ezt a pénzbírságot is gyermeknevelési célokra kell fordítani, amivel kapcsolatban Kunder Antal iparügyi miniszter a törvényjavaslat tárgyalásakor a képviselőházban azt az ígéretet tette, hogy a pénzbírságokból fognak majd a családpénztárak megfelelő összegű nevelési segílyt juttatni munkásszülők olyan tehetséges gyermekeinek továbbképzésére, akik a korhatáron túl lévén, egyébként nem volnának rendes gyermeknevelési pótlékban részesíthetők.

Az utolsó fejezetnek lényeges pontja a végrehajtási szakasz, melyre fentebb már utaltunk, melynek értelmében a törvényt fokozatosan, és pedig először a legalább 20, e törvény hatálya alá eső alkalmazottat foglalkoztató vállalatok tekintetében kell hatályba léptetni. Ez az előrelátó gondosság igen szerencsés volt, mert ha a járulékfizetési kötelezettséget és így a gyermeknevelési pótlékre vonatkozó igényjogosultságot is az összes vonatkozó munkaadókra és munkavállalókra egyszerre kiterjesztették volna, szinte lebir hatatlan mennyiségű munkaanyaggal kellett volna a családpénztáraknak megküzdeniök. A nyolc szakmai családpénztárhoz így is kereken negyedfélszázezer munkavállaló után fizették be a járulékot és már január hó végével kereken 120.000 igénykérelem futott be hozzájuk. Hozzájárult volna a nehézségekhez még az is, hogy a kis munkaadók bekapcsolásával a pénzügyi egyensúly sem lett volna biztosítható arra való tekintettel, hogy az igénykérelmek teljes egészükben befutottak volna, sok kis munkaadó azonban – épúgy mint az OTI-val szemben – nem teljesítette volna pontosan járulékfizetési kötelezettségét.

Összevetve az eddig elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy a négy államban, ahol a családi bérpótléket intézményesen életbeléptették, négy különböző rendszer alakult ki. A francia rendszerben szabadon létesülhetnek pénztárak, a munkaadók szabadon választhatják ki azt a pénztárt, amelyhez csatlakozni kívannak, a járulékok és egyben a szolgáltatások egymástól különbözők. Az államnak itt tulajdonképpen szerepe nincs és a pénztárak fölött semmiféle összefogó szerv nem működik. A belga rendszerben a pénztárak szabadon alakulhatnak és a munkaadók is szabadon választhatják meg a pénztárt, amelybe belépni kívannak, a járulékok és a szolgáltatás azonban itt már egységes és a pénztárak fölött állami ellenőrző és kiegyenlítő szerv működik. Az olasz rendszer teljesen egységes járulékkal és szolgáltatásokkal a munkaadók adminisztratív ténykedéseit is igénybevevő egyetlen, állami jellegű pénztárat ismer. Öntudatosan állíthatjuk, hogy a legtisztább és leglogikusabb szervezést a magyar rendszer mutatja: a munkaadók csak a szakmájuknak megfelelő családpénztár kötelékébe tartozhatnak, a járulékok és a szolgáltatások teljesen egységesek, a felügyeletet, ellenőrzést és a kiegyenlítést állami szerv látja el.

A családi munkabér rendszere természetesen más államokban is megvalósult már, csak épen nem annyira intézményesen, mint az említett négy államban. Kollektív szerződések, egyéni kezdeményezések, törvényes szabályozás alapján többé-kevésbbé rendszeresen fizetnek ma már a munkaadók családi bérpótléket Németországban, Hollandiában, Lengyelországban, Chilében, Újzélandban és Észtországban.

III.

Kunder Antal ipartügyi miniszter a gyermeknevelési pótlék szerveinek felállításával és munkarendszerük részletes megállapításával kapcsolatban azt az általános utasítást adta ki, hogy a családpénztárak ügyintézésének a lehető legegyszerűbbnek és a lehető leggyakorlatiasabbnak kell lennie, hogy a családpénztárak minél gyorsabban és minél kevesebb költséggel tudjanak megfelelni közérdekű kötelességeiknek.

A szakmai családpénztárak megszervezésénél figyelemmel kellett lenni arra is, hogy e pénztárak – az igénybejelentések nagytömegű beözönlése révén – főként az első hónapokban lesznek munkával rendkívüli mértékben megterhelve úgy, hogy ezekben az időkben a végleges személyzetnél nagyobb létszámú tisztviselőkarra lesz szükség. A családpénztárak vezetésére és az ügyek ellátására tehát a családpénztárhoz sorozott szakmák látták el ideiglenesen kölcsöntisztviselőkkel a pénztárakat; a végleges személyzet kinevezésére csak későbbi időpontban fog sor kerülni, akkor, amikor a véglegesítésre javasolt és időközben betanított személyzet megfelelő gyakorlatot szerzett és az ügyek ellátására alkalmasnak bizonyult. Mint a pénztárak felállításával, szervezésével és munkarendszerük kidolgozásával megbizott, meggyőződéssel állithatom, hogy a pénztárak ideiglenes vezetésére kölcsönkapott kiváló tisztviselők buzgó közreműködése nélkül a máris mutatkozó biztonságos ügyintézés aligha lett volna ily rövid idő alatt elérhető.

A családpénztárak legfontosabb tevékenysége a járulék beszédésén és nyilvántartásán, valamint a pótlék kifizetésén és ennek nyilvántartásán felül az igényjogosultság megállapítása és nyilvántartása. A számvitel egyszerű és gyakorlati rendszere különösebb ismertetést nem igényel, mindenesetre érdekes azonban az igényjogosultság megállapításának és nyilvántartásának az az egyszerű, logikus és speciális rendszere, amelyet a családpénztáraknál bevezettünk.

Az igény bejelentésére és az igényjogosultság megállapítására az u. n. igénybejelentési iv szolgál. A munkavállaló, aki az előírt munkateljesítmény elvégzése révén igényjogosultságát megszerezte, okmányaival együtt munkaadójánál jelentkezik és munkaadója (annak megbízottja) kitölti részére a bejelentési iv adatait. Az igénybejelentési iv 4 oldalas nyomtatvány, amelynek előoldala az igénylő, valamint a pótlékra jogosult gyermekei személyi adatainak felvételére szükséges rovatokat tartalmazza. Az elsőoldal alján az egyik hasábon a munkás kéri igényének megállapítását és teszi azt a nyilatkozatot, hogy rajta kívül más igényjogosult nincs, – a másik hasábon pedig a munkaadó igazolja, hogy az igénylő az igényjogosultság megállapításához szükséges munkateljesítményt elvégezte és hogy okmányait csatolta. A bejelentési iv belső oldalán egy Tájékoztató világosítja fel a munkaadót és a munkavállalót mindarról, amit az igénybejelentéssel kapcsolatban tudnia kell, az utolsó oldal pedig előnyomott rovatokat tartalmaz mindazokhoz az adminisztratív ténykedésekhez, amelyek a családpénztárnál az igény megállapításával és nyilvántartásbavételével kapcsolatban előfordulnak. Az írásbeliséget ekképen a minimumra csökkentettük és az egyes ténykedések megtörténtét rendszerint csupán a megfelelő rovatba nyomott keletbélyegző és odairt kézjegy igazolja. Az igénybejelentéshez a szükséges igazoló okmányokat (családi értesítő, helyhatósági bizonyítvány stb.) olyan borítékban kell mellékelni, melyen a munkaadó neve és címe már föl van tüntetve, hogy a szakmai családpénztár ekképen minden különösebb tevékenység, borítékcímzés nélkül küldhesse meg határozatát a munkaadó kezeihez.

Ha a családpénztár az igényjogosultságot nem állapítja meg, csupán az előnyomott elutasító részt tölti ki és az igénybejelentési ívet az okmányokkal együtt minden nyilvántartásbavétel nélkül visszaküldi a munkaadónak az igénylő értesítése végett. Ha a pénztár az igényjogosultságot megállapítja, az igényjogosult nevét, lakhelyét és házastársa nevét bejegyzik a törzskönyv soronkövetkező rovatába. A törzskönyv sorrendi száma adja az igényjogosult törzsszámát, amely mindaddig, amíg csak az igény él vagy egyáltalán élhet (pl. szünetel), érvényben marad az illető személyével kapcsolatban.

Az igényjogosultsággal kapcsolatos további nyilvántartások és ténykedések alapja egy címírógép. A gép címlemezének egyszerű lenyomata kerül rá a nyilvántartáshoz szükséges, nyomtatás nélküli egyszerű kartonlapokra. Maga a címírógép a lehető legegyszerűbb rendszerű; címlemezét minden költségesebb berendezés nélkül, bármely írógépen ki lehet tölteni.

A címlemez szövege a legegyszerűbb formában tartalmazza mindazokat az adatokat, amelyek az igényjogosult személyi viszonyaira vonatkozólag jellemzőek. A címlemez első sora az igényjogosult jelzőszámát tartalmazza. A jelzőszám első tagja az illetékes szakmai családpénztárt római számának megfelelő számot tünteti föl, második tagja az igényjogosult törzsszámával egyezik, harmadik tagja pedig azt mutatja, hogy az igényjogosultnak hány pótlékrajogosult gyermeke van. Ez az utóbbi szám azért jelentős, mert a nyilvántartási anyag minden egyes pénztárnál a gyermekek számának megfelelően elkülönített csoportokban, e csoportokon belül pedig a törzsszámok sorrendjében van elhelyezve, tehát – mint később látni fogjuk – a számfejtésnél és a gyermeknevelési pótlék kiutalásánál automatikus ellenőrzést nyújt és egyben a számfejtést is leegyszerűsíti és megkönnyíti. A címlemez következő adata az igényjogosult neve és a személyazonosság könnyebb megállapíthatása szempontjából házastársának neve, illetve igényjogosult nő esetében férjzett neve és leánykori neve. A névadatokat a pontos lakcím egészíti ki. Egy II. sz. szakmai családpénztárhoz tartozó, háromgyermekes igényjogosult címlemezének külalakja tehát a következő:

2-842-3

Özv Kovács Jánosné Szabó Teréz

Bp.

VIII Hunyadi tér 3 IV 15

A címlemez lenyomata rákerül egy névmutatókartonra, egy igénykartonra, annyi kiesési kartonra, ahány gyermek van és annyi azonossági kartonra, ahány gyermek van. A kartonok, melyeken – mint említettük – semmiféle nyomás nincs, egymástól színben, illetve nagyságban különböznek. A névmutató karton – szoros betűrendben kezelve – arra szolgál, hogy segítségével az igényjogosult törzsszáma megállapítható legyen. Az igénykartonon a kifizetéssel kapcsolatos nélkülözhetetlen feljegyzéseket tüntetik fel, ez a karton tehát mintegy az igényjogosultsággal kapcsolatos összes intézkedéseket időrendben tartalmazza. Egy-egy kiesési kartonra rákerül egy-egy gyermek születési éve és hónapja azért, hogy a családpénztár ezeket a kartonokat időrendben kezelhesse és minden hónapban automatikusan kiemelhesse azoknak a gyermekeknek a kiesési kartonját, akik az illető hónapban betöltötték 14-ik életévüket, hogy ezáltal a nyilvántartásokon a szükséges változtatásokat átvezetvén, az illető gyermek utáni pót-

lék kifizetését beszüntethesse. Egy-egy azonossági kartonra a címlenyomat fölé felírják egy-egy gyermek azonossági számát¹ és ezeket a kartonokat az egyes szakmai családpénztárak az országos családpénztárhoz küldik be, hogy az azokat az ú. n. országos azonossági kartotékban helyezze el. Az országos azonossági kartoték – minthogy minden egyénnel csak egyetlen azonossági száma lehet – az ellenőrzésnek leghatékonyabb automatikus eszköze, mert azonnal felfedezi, ha ugyanazon gyermek után két vagy több egyén venné fel vagy akarná felvenni a nevelési pótlékot.

Az országos családpénztár az azonossági kartonokat számsorrendben őrzi, első-sorban az azonossági szám első négy számjegye szerinti számsorrendben (tehát anyakönyvi kerületek szerint), e csoporton belül a két középső szám sorrendjében (tehát az anyakönyvezés éve szerint), ismét ezen belül pedig a négy utolsó számjegy sorrendjében (tehát az anyakönyvi bejegyzés sorszáma szerint) csoportosítva. Akkor tehát, ha egy gyermek után valaki már kap nevelési pótlékot és ugyanazon gyermek után más valakinek az igénye is elismertetnék valamely szakmai családpénztárnál, az országos azonossági kartoték kezelője, amikor az újabb igényjogosult címlenyomatát viselő azonossági kartoték a gyermek azonossági száma sorrendjében el akarja helyezni, ott már egy ugyanolyan azonossági számú, de esetleg más igényjogosult címlenyomatát viselő kartoték talál. Az azonossági ütközés nem mindig jelent visszaélést. Lehetséges, hogy az önhibáján kívül munkahelyét veszített egyén, kinek igénye egyébként még további 3 hónapig élne, más munkaadónál, másik családpénztár kötelékében újabb igényjogosultságot szerzett. Az országos családpénztár ilyenkor megállapítja az azonossági ütközés okát és megfelelően intézkedik, pl. a megszünt igényhez tartozó azonossági kartotékot kisselejtezi, a lejáróban lévő igényt az illetékes szakmai pénztárnál törölteti, visszaélés gyanúja esetén az illetékes rendőrhatalóságot megfelelő eljárás végett megkeresi stb.

A gyermeknevelési pótlék kifizetése külön utalványokkal, az ú. n. családpénztári utalványokkal, posta útján történik. A családpénztári utalványokon a kifizetendő összeg 5 pengő értéktől 40 pengő értékig már elő van nyomva és az egyes értékeknek megfelelő utalványcímetek egymástól eltérő színben készülnek. Az ellenőrző nyilvántartási anyagot: a címlemezket és az igénykartonokat a szakmai családpénztár – mint már előbb említettük – a gyermekek száma szerint elkülönítve őrzi zár alatt, akkor tehát, amikor az utalványok kiállítására kerül a sor, a címírógép kezelője először is az egy gyermekes igényjogosultak címlemezait helyezi a címírógépbe és a címlenyomatot rányomtatja az 5 pengős utalványokra. Az utalványok elkészítése után ugyanezeknek a cím-

¹ Az azonossági szám rendszerének (70.300/1937. B. M. sz. rendelet; Budapesti Közlöny, 1938. január 5. szám) lényege a következő: Az 1938. év január 10. napjától kezdődően az állami születési anyakönyvekből kiállított minden születési anyakönyvi kivonaton és értesítésen a címfelirat felett fel kell tüntetni a gyermek azonossági számát. Az azonossági szám tíz számjegyből áll. Az első négy számjegy az anyakönyvi kerület sorszáma, a következő két számjegy a gyermek születésének bejegyzését tartalmazó anyakönyvi évfolyam két utolsó számjegye, az utolsó négy számjegy a születési anyakönyvi bejegyzés folyószáma. Ha az első és utolsó számcsoporthoz megfelelő szám négyenél kevesebb számjegyből áll, azt a szám elé irandó „0” számjegy alkalmazásával kell négy számjegyből álló számmá kiegészíteni. Például annak a gyermeknek azonossági számát, akinek születése a 346. sorszámú anyakönyvi kerület 1927. évi születési anyakönyvének 28. folyószáma alatt van bejegyezve, a következőképpen kell feltüntetni: „Azonossági szám: 0346.27.0028.” Az anyakönyvi kerületek sorszámát a renDELETEH mellékelt jegyzék állapítja meg. – Az azonossági szám a polgári igazgatás területén a családpénztáraknál nyert először alkalmazást.

lemezeknek lenyomatát alkalmazzák egy házi jegyzékre, hogy így megállapítható legyen, hogy a szakmai családpénztár egy-egy hónapban mely igényjogosultnak minő összegről küldött utalványt. Most az így készült jegyzékeken és utalványokon lévő cimlenyomatok törzsszámát összeolvassák az egy gyermekes csoportba tartozók igénykartonjával és minthogy a cimlemezanyag és az igénykartonanyag egymással teljesen azonos, párhuzamos nyilvántartási anyagot alkot, az említett jegyzékek és az utalványok adatainak is teljesen meg kell egyezniük az igénykartonok adataival. Az utalványok ú. n. számfejtése tehát ekként a lehető legegyszerűbb és leggyorsabb formában, teljes biztonsággal történik, amihez hozzájárul még a különböző értékű utalványok különböző színe is, tehát egy-egy csoportba még véletlenül sem kerülhet nem megfelelő összegű utalvány. Ugyanígy történik ezután a 2, 3, 4 stb. gyermekes igényjogosultak utalványainak kiállítás, ellenőrzése és számfejtése.

Mint láttuk, a cimlemez lenyomatának igen fontos szerepe van a családpénztárak egyszerű adminisztrációjában. A helyett, hogy különböző könyvekbe, nyilvántartásokba, kimutatásokba nagy fáradtsággal és idővesztéssel többé-kevésbé ugyanazokat az adatokat vezetnénk be, ez a lenyomat kerül rá automatikusan minden adminisztratív nyilvántartási és ügyintézési segédeszközre: a különböző kartonokra, utalványokra, jegyzékekre stb. A cimlemez-rendszernek megvan egyben az a felbecsülhetetlen előnye is, hogy a cimlemez helyességét csak egyetlen egyszer kell ellenőrizni és ezzel az egyetlen ellenőrzéssel feleslegessé lehetett tenni minden olyan nyilvántartási vagy ügyintézési segédeszköznek újabb ellenőrzését, melyre ez a leglényegesebb adatokat tartalmazó cimlenyomat rákerült. A cimlemez-rendszer az említett előnyökön felül az utalványok kiállításánál még azért is nagy jelentőségű, mert el sem képzelhető, miképpen tudnák a szakmai családpénztárak azzal a kis személyzeti létszámmal, melyet véglegesen tervezünk, a havi kereken 100-120.000 utalványt kézzel vagy írógéppel megcímezni.

Az igényjogosultak adatainál beálló változásokat (névváltozást, címváltozást, gyermekszületést, gyermekelhalálózást, munkaviszony-megszűnést vagy szünetelést stb.) a munkaadó előírt mintájú nyomtatványon tartozik jelenteni, melyen – ép úgy mint a bejelentési íven – a szakmai családpénztár összes adminisztratív ténykedéseire szükséges rovatok is elő vannak nyomtatva, tehát a változások keresztülvétele is minden fölösleges írásbeliség kiküszöbölésével, gyorsan hajtható végre.

Az elutasított igénybejelentések elleni fellebbezések és azok elintézése is a lehető legegyszerűbb rendszerben történnek. A szakmai családpénztár elutasító határozatát feltüntető bejelentési ív – mint fentebb láttuk – mellékleteivel együtt visszaérkezik a munkaadóhoz, aki azt kikézbésíti az igénylő munkásnak. Ha az igénylő munkás a döntést magára nézve sérelmesnek találja, a munkaadó ugyanerre a bejelentési ívre színes írónnal egyszerűen csak ráírja a „fellebbezés” szót és máris beküldheti az országos családpénztárhoz. Az országos családpénztár a fellebbezést érkezési bélyegzővel látja el és nem iktatja. Ha az országos családpénztár a fellebbezésnek helyt ad, a bejelentési ív megfelelő rovatát kitölti és a bejelentési ívet rövid úton az illetékes szakmai családpénztárhoz küldi le, mely ezek után az igénylőt, mint igényjogosultat, az ismertetett módon nyilvántartásába veszi. A fellebbezés az országos családpénztárnál csak akkor kerül iktatás alá, ha az országos családpénztár a fellebbezést elutasítaná. Ez esetben is minden felesleges írásbeliség kiküszöbölése mellett egy célszerűen megszerkesztett űrlappal történik meg a bejelentett igény másodfokú elutasítása.

Nyilvánvaló, hogy csak egy ilyen egyszerűséggel és logikus célszerűséggel megszervezett ügyintézési rendszer útján tudtuk elérni azt, hogy a szakmai családpénztárok a február hó folyamán beözönlő 120.000 igénybejelentést, megfeszített munkával bár, de három hét alatt mégis fel tudták dolgozni akként, hogy a nyolc szakmai családpénztár február hó utolsó hetében kereken 170.000 gyermek után kereken 94.000 igényjogosultnak kereken 850.000 pengő összegű gyermeknevelési pótlékot tudott már ki is fizetni.

Elégtétellel állapíthatjuk meg, hogy a magyar állam legújabb szociálpolitikai intézménye általános nagy örömet keltett a gyermeknevelési pótlékra igényjogosult munkavállalók körében, bár el kell ismernünk azt is, hogy számos panasz futott be azon munkások részéről, akik még nem tartoznak a törvény hatálya alá. Ezeket a panaszokat egyelőre még nem tudjuk orvosolni, mert ahhoz, hogy a törvény rendelkezései a munkavállalók további rétegeire is kiterjeszthetők legyenek, előbb természetesen még megfelelő tapasztalatokra van szükségünk, – erősen reméljük azonban, hogy egy-két éven belül eljön az idő, amikor minden ipari, kereskedelmi, bányászati és kohászati munkavállaló részesülni fog e nagyjelentőségű szociálpolitikai, termeléspolitikai és nemzetpolitikai intézmény áldásaiban.

A legkisebb munkabérek megállapítása és a munkaidő szabályozása

ELŐADTA MAGASHÁZY BÉLA

Szociálpolitikai törvényalkotásunknak a gazdasági élet szempontjából vett legnagyobb fontosságú intézkedései kétségkívül azok, amelyek a legkisebb munkabérek megállapítására és a munkaidő' rendezésére irányulnak. Mindkét intézkedés oly messze-menő beavatkozási lehetőséget biztosít az államhatalomnak a gazdasági életbe, hogy szükségesnek látszik elsősorban ezeknek az intézkedéseknek indokait és célját vizsgálni.

A fenti intézkedések szociális szempontból vett fontosságát néhány statisztikai adat jellemzi a legjobban. A rendelkezésre álló statisztikai adatok az 1937. évben a bányászatban és kohászatban 43437 keresőt és 95.560 eltartottat, az iparban 736.465 keresőt és 631.255 eltartottat, a kereskedelemben és hiteléletben 142.088 keresőt és 106.961 eltartottat (1930. évi adat) tüntetnek fel. A három foglalkozási csoportban tehát összesen 921.990 keresőt, 833.776 eltartottal, azaz együtt 1,755.766 embert, kiknek sorsát a legkisebb munkabér megállapítás és a munkaidő rendezés befolyásolja. Ha az időközi fejlődést és a visszacsatolt Felvidék ipari népességét is figyelembe vesszük, a tízmilliós ország körülbelül egyötöd részét tekinthetjük e vonatkozásban érdekeltnek. Ez a számadat világít rá legjobban, hogy számszerűleg is mily tekintélyes népréteg sorsára gyakorolt befolyásról van szó. Figyelemmel kell lenni a kérdés fontosságának megítélésénél arra is, hogy a felsorolt foglalkozási csoportok a nemzeti termelésben túlnyomó részben mily kiválóan fontos munkakört töltenek be. Ily széles népréteg sorsának mikénti alakulása a nyugodt termelés, a társadalmi béke és így a nemzet jövője szempontjából közömbös nem lehet.

Az állami beavatkozás indokait tovább vizsgálva, a beavatkozás idején fennálló állapotokat kell szemügyre venni.

Az 1930-as évek elején lefolyt gazdasági válságban az árak lemorzsolódásával a munkabérek is erősen csökkentek. A termelés visszaesése folytán pedig a munkanélküliek tömege duzzadt hatalmasra. Ezek a kedvezőtlen körülmények a munkavállalók helyzetére további kihatással voltak. Így a zsúfolt munkapiac nagy munkáskínálatot, tehát nyomott béreket eredményezett, a nyomott bérek pedig sok esetben a munkaidő meghosszabbítására vezettek, amely ellen a munkavállalók nemcsak, hogy nem tiltakoztak, de azt sokszor maguk kezdeményezték, hogy jövedelmüket legalább ily módon tarthassák a megszokott színvonalon. Ennek folytán az egyébként is csökkent munkalehetőség még kevesebb munkás között oszlott meg, ami ismét újabb munkanélküliség forrása lett. Gazdasági válság idején ezt a helyzetet orvosolni aligha lehet, sőt az a válság után is fennmaradván, a munkanélküli tömegeknek a termelésbe való újbóli bejutását akadályozza.

A válság elmúltával bontakozott ki annak romboló hatása a munkavállalók szociális helyzetére, az 1920-as évtized vége felé kialakult bérszínvonal erős letörésében és a munkások foglalkoztatási idejének rendszertelenségében. A munkavállalók szociális helyzetének javulását a gazdasági erők szabad játékára bízni vajmi kevés eredménnyel kecsegtető kísérlet lett volna. A munkavállalók vázolt helyzetükben minden hatékony kezdeményezésre képtelenek voltak. A munkaadóktól a munkások sorsának javítására irányuló önkéntes, általános és főként hatékony kezdeményezést nem lehetett várni. A munkaadói oldalról az egyéni kezdeményezésnek csaknem áthidalhatatlan nehézségei vannak, mivel a jobb bért fizető vállalkozót a versenyviszonyok részére való kedvezőtlen eltolódása fenyegeti. Ily körülmények között külső tényező kezdeményezésére és általános hatalmi szóval való rendezésre volt szükség. A megoldás tehát csak az állami beavatkozás lehetett.

A beavatkozás nem késhetett, mivel az annakidején kialakuló fellendülés minden szociálpolitikai intézkedésre a legkedvezőbb alkalom. Nem késhetett a beavatkozás azért sem, mert ha a megismétlődő válságok legközelebbi időszakára szociális védelmi rendszerünket már kiépíteni akartuk, a természeténél fogva lassan haladó munkát idejében meg kellett kezdeni. A beavatkozás célja a munkavállalók szociális helyzetének javítása volt. Szolgáltatta azonban egyúttal az ipar jól felfogott érdekeit is, amidőn a munkaidő és a bérek általános rendezésével a béruszorán alapuló versenyt kiküszöbölve, a versenyviszonyok közel azonos nivóra hozását érte el.

Ezt megelőzően a munkaadó és a munkavállaló között a bér szabad egyezkedés tárgya volt és arranézve korlátozó intézkedés nem állott fenn.

A munkaidőt illetőleg az 1884: XVII. törvénycikkben, az úgynevezett ipartörvényben megállapított korlátozás volt hatályban, amely a felnőtt férfimunkás foglalkoztatására teljesen tág keretet adott. Csupán a nőkre és fiatakorúakra, azok egészségének és fejlődésének védelme szempontjából voltak különböző törvényekben foglalt korlátozások. A férfimunkások tekintetében a munkaidőt csak a sütőiparban állapította meg napi 10 órában külön törvény.

A vázolt helyzetben a beavatkozás módját illetőleg a kormányzat a legkisebb munkabérek megállapításának rendszerét és a napi 8, illetve heti 48 órás munkaidőnek bevezetését választotta. Mindkét intézkedést illetően elegendő külföldi tapasztalat állott rendelkezésre. A munkaidő a legtöbb európai államban hasonló értelemben volt rendezve a legkisebb bérek rendszerét pedig ugyancsak több államban már huzamosabb idő óta alkalmazták.

Az ezirányú munka nálunk a 6.660/1935. ML. E. sz. rendelet alapján indult meg. E rendelet kereteit tovább bővítette – az alapelvek változatlan hagyása mellett – a munkaviszony egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1937: XXI. törvénycikk és az annak végrehajtása tárgyában kiadott 3.000/1938. Ip. M. sz. rendelet.

A legkisebb bérek megállapítására irányuló munkában két jellegzetes periódust lehet ezideig megkülönböztetni. Az első időszakban a bérmegállapítást minden iparágra és minden kereskedelmi és iparkamarai kerületre külön-külön bérmegállapító bizottság végezte. Az eljárás tehát erősen széttagolt volt. A második időszakban a bizottságok feladatköre egy-egy ipari főcsoportra és az ország egész területére terjed ki, ami bizonyos központosítást és egyszerűsítést jelent. A bizottságok szervezetét és eljárásának szabályait a 3.000/1938. Ip. M. sz. rendelet tartalmazza. Lényege az idevágó rendelkezéseknek az, hogy a megfelelő érdekeltségek meghallgatásával a bizottság tagjainak egy-

harmadát a munkaadók, egyharmadát a munkavállalók képviselői közül kell kinevezni. A tagok egyharmadát pedig azok közül kell kinevezni, akik sem nem munkaadók, sem nem munkavállalók. A bizottság elnökei ma kizárólag, azelőtt pedig túlnyomórészt nyugalmazott magasállású bírák. A pártatlan tagok túlnyomórészt az illető szakmában jártassággal bíró nyugalmazott köztisztviselők.

Az egyes iparágakban a legkisebb munkabérek megállapítására kinevezett bizottságok az illető iparágban fizetendő legkisebb bérekre vonatkozó gondos előkészítés, az érdekeltek, valamint szakértők meghallgatása és részletes tárgyalás után, az eljárásra vonatkozó szabályoknak megfelelően, határozatot hoztak. A hozott határozatokat az érdekeltségnek tudomására adták. A határozat ellen az érdekeltek záros határidőn belül felszólalással élhettek. A felszólalási határidő lejártá után a beérkezett felszólalásokkal együtt a határozatot a bizottság elnöke a felszólalásokra vonatkozó véleményének közlése mellett a miniszter elé terjesztette. A miniszter a határozatot vagy megerősítette, vagy a megerősítést megtagadta, vagy pedig újabb megfontolás és tárgyalás végett a bizottságnak visszaküldötte. A határozatokat a miniszter nem módosíthatta. A bármi szempontból meg nem felelő határozat tehát a bizottsághoz újabb tárgyalásra visszakerült.

A miniszteri megerősítést elnyert határozatokban foglalt legkisebb bérek a megjelölt területen az egész iparágra kiterjednek. A határozatban foglaltaknál kisebb bér fizetése kihágás. Miután a legkisebb bérek ilymódon általános kötelező erővel bírnak, azoknak életbeléptetése a munkavállalók keresetének általános emelkedését eredményezte, de egyúttal a munkabérek leszorításán alapuló versenyt is kiküszöbölt.

Az 1935. év nyarától haladt ilymódon a munka mind több és több iparágra kiterjedően. Azok a jó eredmények, amelyek a munkabérmegállapításokat követték, az érdekelt munkásság igényét a bérmegállapítások iránt erősen felfokozták. Némely, különösen nehéz helyzetbe került iparágnál egy bérmegállapítással a viszonyokat már nem is lehetett rendezni. Volt rá eset, hogy az erősen letört bérek, négy egymást követő bérmegállapítás során emelkedtek fel, mai, már megelégedést keltő színvonalukra. A legkisebb munkabérek megállapító bizottságok munkája Budapest és környékére vonatkozóan indult meg. Ezek munkáját azonban hamarosan a vidékre is ki kellett terjeszteni. A vidéki bérek megállapítására az iparügyi miniszter legtöbbször az egyes kereskedelmi- és iparkamarák területére kiterjedő hatáskörrel külön-külön nevezett ki bizottságokat. A hozott határozatok hatálya ugyancsak az egyes kamarák területére terjedt ki. A legkisebb munkabérek megállapítása a vázolt alapokon folyt egészen 1938. év őszéig. Ekkor a működő bizottságok száma már 123-ra nőtt és 169 megerősített, hatályban lévő bérmegállapító határozat szabályozta az ipari béreket, a munkában álló ipari munkásság körülbelül 60%-ára kiterjedően.

Meg kell említeni, hogy a munkabérmegállapítással kapcsolatban azok eredményeiről az érdekeltek általában mindkét részről nagy elismeréssel nyilatkoznak. A munkások életszínvonalának emelése terén a bérmegállapítás komoly eredményeket mutat fel és sok bérharcnak vette elejét. A bérmegállapítás jelentőségét közgazdasági és társadalmi szempontból talán akkor lehet a legjobban felbecsülni, ha figyelembe vesszük, hogy a javuló konjunktúrával és a növekvő drágasággal kapcsolatban a magára hagyott munkásság mily elkeseredett bérharcokat vívott volna. Ha az ebből eredően feltétlenül bekövetkező munkabeszüntetések okozta közgazdasági kárt nézzük, úgy az elkerült anyagi veszteséget, ha pedig a bérharcok által előidézett szociális feszültséget nézzük, úgy az elkerült erkölcsi kárt mérhetjük fel. Ezek helyett a bérmegállapítás nyugodt ter-

melés mellett, a fennállott ellentétek nagyrésztben való kiegyenlítését hozta magával. A bizottságokban való együttműködés azonkívül a munkaadót és a munkavállalót igen sokszor közelebb hozta egymáshoz.

A bérmegállapítás eljárási módjával az érdekeltek ugyancsak meg voltak elégedve. A munka azonban ezen az alapon mégsem folytatható tovább, mivel ez az eljárás lassú volt, a különböző határozatok között a kívánatos összhang nem volt meg és azonkívül a határozatok nagy száma és így az ellenőrzés mind bonyolultabbá válása a rendelkezések végrehajtását veszélyeztette. A bérmegállapítási eljárás terén tehát gyökeres reformra volt szükség, amely azonban nem érinthette a bizottságok működésének jól bevált alapelveit. Azok fenntartása mellett tehát 1938. év őszén, egy kivétellel valamennyi bizottságot feloszlatták, a Központi Statisztikai Hivatal beosztásának megfelelő ipari főcsoportok szerint alakított bizottságok nyertek kinevezést.

Ettől az időtől számíthatjuk a bérmegállapítás második periódusát, melynek jellemzője az ipari főcsoportok szerint alakított és az ország egész területére kiterjedő hatáskörrel felruházott bizottság. Az ezideig kinevezett bizottságok: 1. a vas- és fémipar, gépgyártó és közlekedési eszközöket gyártó, villamossági és műszeripar; 2. kő-, föld-, agyag- és üvegegyipar; 3. fa- és csontipar; 4. bőr-, sörté-, szőr- és tollipar; 5. fonó- és szövőipar; 6. ruházati ipar; 7. papírosipar; 8. élelmezési ipar; 9. vegyszert és ruggyantaipar; 10. építőipar; n. sokszorosító ipar; 12. a bányászat; 13. a háziipar munkavállalóinak és a 14. kubikos munkáknál foglalkoztatottak béreinek megállapítására nyertek megbízást. Hatáskörük az ország egész területére kiterjed. Az iparban foglalkoztatott tisztviselők legkisebb fizetésének megállapítására kinevezett bizottság régebbi összetételében változatlanul fennmaradt. A nagyszámú iparágat felölelő ipari főcsoportokra alakított bizottságok tagjai az összes iparágak ügyeiben nem lehetnek tájékozottak. Ezért, hogy szakszerű munkát tudjanak végezni, az egyes iparágakban járatos egyéneket szakértőként meghallgatják és ezek közreműködésével biztosítják a megfelelő szakszerű munkát. A bizottságokba szakértők mind a munkaadók, mind a munkavállalók részéről benevezhetők, sőt az elnök pártatlan szakértőt is meghallgathat.

A bizottságok működése folyamatban van, már több iparágban hoztak határozatot. A munkájukra jellemző, hogy ezideig a határozatok nagyobb részét egyhangúlag, tehát a munkaadó és munkás közötti megegyezés alapján hozták. Ezeknek a bizottságoknak feladata a már meglévő határozatok átdolgozása is, azok egyszerűsítése és egyöntetűbbé tétele végett. Ez a munka szintén folyamatban van. Az új szervezetű bizottságok munkájának eddigi eredményei mindenben kielégítőek.

A munkaidő korlátozása, illetőleg a 8 órás munkanap bevezetése a legkisebb bérek megállapításával egyidejűleg és ahhoz hasonlóan ugyancsak iparágankint indult meg. Éspedig elsősorban azokban az iparágakban, ahol arra a gyakorlatban kialakult túlhosszú munkaidő vagy a nagymértékű munkanélküliség miatt a legnagyobb szükség volt. Természetes, hogy a munkaidőkorlátozásnak megvolt a maga ellenzéke. Elméleti és gyakorlati érvekkel igyekeztek kimutatni annak elhibázott voltát, jóllehet a tapasztalat éppen az ellenkezőt mutatja. Hatása a munkanélküliség felszívásában tagadhatatlanul igen jelentékeny, zavarokat pedig a termelésben megfelelő igyekezet és jószándék mellett még átmenetileg sem okoz. A munkaidőkorlátozás ellen felhozott érvek közül a leg-tetszesebbek azoké, aki a nemzet előtt álló feladatok óriási tömegére hivatkozva a munka-energiák téltenségére kárhóztatását látják abban és mint ilyent támadják. Ezzel szemben az a valóság, hogyha számot vetünk a jelenleg meg is oldható feladatokkal és a rendel-

kezesre álló munkaerővel, úgy megnyugodhatunk abban, hogy a korlátozott munkaidő sem akadályozza e feladatok elvégzését. E kérdés megítélésakor gondolni kell arra is, hogy a rövidebb munkaidő a munkásoknak kedvezőbb életviszonyokat, egészségük, munkaképességük megóvását, így a nemzet gyarapodását és erősödését is jelenti, ami a körülöttünk feltörekvő szaporább fajták között nagy nemzeti érdek.

Figyelembe kell venni, hogy a munkaidőt korlátozó rendeletek korántsem merevek, hanem számotvetve az élet körülményeivel nem rendelik el egyszerűen a napi 8 órás munkát, hanem ahol arra közérdekből, gazdasági szempontból vagy az illető iparág vagy foglalkozás természete miatt szükség van, kivételeket engednek meg.

A munkaidőt korlátozó rendeleteket az első időben ugyancsak iparágankint adták ki. Az ily módon való rendezés azonban lassan haladt, főként az érdekeltségek által igényelt hosszas tárgyalások miatt. Ezért még az 1938. év folyamán e téren is az ipari főcsoportok szerint való szabályozásra kellett áttérni. Jelenleg az alábbi munkaidőre vonatkozó rendeletek vannak hatályban:

1. a vas- és fémiparra, gépgyártásra stb., a 45/1939. Ip. M. sz.; 2. a kő-, föld-, agyag- és üvegiparra, a 48/1939. Ip. M. sz.; 3. a fa- és csontiparra, a 43/1939. Ip. M. sz.; 4. a bőr-, sörte stb. iparra, a 47/1939. Ip. M. sz.; 5. a fonó- és szövőiparra, a 500/1937. Ip. M. sz.; a kárpitosiparra a 255/1936. Ip. M. sz.; 6. a ruházati iparból a szabóiparra, a 20/1938. Ip. M. sz.; a cipész, csizmadia iparra, a 25.800/1936. Ip. M. sz.; 7. a papirosiparra, a 46/1939. Ip. M. sz.; 8. az élelmezési iparból a molnár iparra, a 27.621/1937. Ip. M. sz.; a mézárós- és hentesiparra, a 1.100/1938. Ip. M. sz.; a sör-, maláta-, szikviz- stb. iparra, a 49/1939. Ip. M. sz.; 9. a vegyészeti iparra, a 44/1939. Ip. M. sz.; 10. a sokszorosító iparra, a 16.500/1936. Ip. M. sz.; végül 11. a tisztviselők munkaidejét a 3.000/1938. Ip. M. sz. rendelet állapítja meg, heti 44 órában.

Az építőipar leszámításával az ipari munkásság körülbelül 94%-ának munkaideje nyert rendezést. A teljes rendezés a munkaidőre vonatkozó rendeleteknek a még rendezetlen iparágakban való előkészítésével folyamatban van.

A rendelettervezetek előkészítésekor a tervezeteket az érdekeltségeknek hozzájárásra megküldik. A beérkezett észrevételek legalaposabb átvizsgálása és a rendelettervezetnek az Országos Ipartanács által való letárgyalása után kerül a rendelet kiadásra. Az érdekeltségek tehát e rendeletek előkészítésébe is messzemenően be vannak vonva.

Mind a legkisebb bérek, mind a munkaidőkorlátozás bevezetése fokozatosan haladt előre, szemelött tartva azt az elvet, hogy a szociálpolitikai intézkedések helyesen csak a gazdasági élet és a termelés érdekeit is figyelembe véve valósíthatók meg. Külföldi példák mutatják, hogy az elhamarkodott, a gazdasági élet teherbíróképességét vagy a termelés szempontjait figyelembe nem vevő szociálpolitikai intézkedések maguktól összeomlanak, nagy kárt okozva a nemzet gazdasági életének és még nagyobb kárt éppen a gondoskodás alá vett néprétegnek. Nem hagyható figyelmen kívül az az erkölcsi kár sem, amely hasonló esetben az állami gondoskodásba vetett hit megingásából eredhet és ami a jövőre nézve súlyos kihatással lehet. Ezeknek elkerülése végett haladt szociálpolitikánk az eddigi – éspedig amint azt az eredmények és a fejlődés töretlen vonala mutatja – helyes utakon.

A legszebb szociálpolitikai intézkedések is üres és hatástalan papirosrendelkezések maradnak, ha azokat a közigazgatás nem tölti ki tartalommal és nem segíti az életben való megvalósulásra. A közigazgatásnak a szociálpolitikában betöltött, kiemelkedően fontos szerepe tette szükségessé, hogy az említett kérdésekkel a közigazgatás szociális feladataival foglalkozó tanfolyamon ily behatóan foglalkozzunk. Ugyancsak ezek a szem-

pontok vezetik az iparügyi minisztériumot abban az elgondolásában is, amikor a szociálpolitikai intézkedések gyűjteményes kiadásáról gondoskodik, hogy azt a közigazgatási hatóságok rendelkezésére bocsátva^ azok munkáját megkönnyítse és így a szociálpolitikai intézkedések végrehajtását, illetve azok mikénti végrehajtásának ellenőrzését a lehető leghatályosabbá tegye.

Azok a tapasztalatok, amelyek az 1937: XXI. törvénycikk előkészítésekor rendelkezésre állottak, szükségessé tették, hogy a törvény az ellenőrzés hatályosabbá tételére vonatkozó külön intézkedésekre is felhatalmazást adjon. Ezt a felhatalmazást a törvény 18. §-a adja meg és annak alapján a 3000/1938. Ip. M. sz. rendelet a szükséges intézkedéseket meg is teszi. Ezek az intézkedések kétirányúak, és pedig egyfelől az egyes törvényhatóságokban létesítendő ellenőrző bizottságok alakítására, másfelől új szervnek, az ú. n. ellenőrző miniszteri biztosi intézménynek alapítására adtak módot. Az 1937: XXI. törvénycikk végrehajtási utasításának külön fejezete foglalkozik az ellenőrzés kérdésével, körülírva az ellenőrző bizottságok alakításának módját és eljárási szabályait, valamint a miniszteri biztos ügykörét. A felhatalmazás alapján az iparügyi miniszter a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterrel egyetértve valamennyi törvényhatóság területén megalakította az ellenőrző bizottságokat az ipar és a kereskedelemre kiterjedő hatáskörrel. A bizottságokat paritásos alapon alakította meg, azok három tagja a munkaadók, három tagja pedig a munkavállalók sorából kerül ki. A bizottság elnöke és helyettese pedig az illető törvényhatóság tisztviselője. A bizottság jegyzőjének teendőit a törvényhatóság első tisztviselője által kijelölt jegyző végzi.

Az ellenőrző bizottság negyedévenként legalább egy ízben összeül és a törvény és az annak alapján kiadott rendelkezések ellen elkövetett visszaéléseket tárgyalja. A visszaélést elkövetőkkel szemben a bizottság a megfelelő eljárás megindítása végett az illetékes hatósághoz fordulhat.

E bizottságok létesítésével elérni kívánt cél az volt, hogy olyan szerv létesüljön, amelyhez a munkások panaszaikkal közvetlenül fordulhatnak és ahol azt munkahelyük elvesztésének veszélye nélkül előadhatják. Ez a bizottság a felmerült panaszokat a munkaadó és munkavállaló tagok közötti közvetlen eszmecserevel tisztázhatja, azokat közvetlen közbelépésével a legtöbb esetben orvosolhatja és így a békés együttműködést a termelésben nagymértékben előmozdithatja. Természetesen, amennyiben szükséges, a kihágási eljárás megindítása iránt is intézkedhet. A bizottságok részletes tájékoztatására és a közvetlen érintkezés felvételére az iparügyi minisztérium nagy súlyt vet és a lehetőséghez képest erre minden alkalmat megragad. A megfelelő együttműködés kiépítése után a legjobb reményeket fűzhetjük a bizottságok működéséhez. Az állandó tájékoztatás érdekében a bizottságok jegyzőkönyvei és jelentései tesznek igen jó szolgálatot. A bizottságok működésének eredménye már mutatkozik a minisztériumhoz vidékről azelőtt nagyszámban befutott panaszok megcsappanásában.

A miniszteri biztosok szintén a szociális rendelkezések ellenőrzése körül töltenek be fontos munkakört. Működésük iránya és területe azonban az ellenőrző bizottságokétól eltérő. A miniszteri biztos a minisztériumnak közvetlenül alárendelt szerv, amely a minisztériumtól nyert utasítások alapján végzi konkrét, kijelölt esetekben az ellenőrzés munkáját. Jelenleg három miniszteri biztos működik, egy az ipar, egy a kereskedelem és egy a bányászat területén. Működésük eddigi eredményei a hozzáfűzött várakozásokat minden tekintetben kielégítették. Mind az ellenőrző bizottságoknak, mind a miniszteri biztosoknak működése azonban csak kiegészítő tevékenység a közigazgatásra e téren háruló feladatok megoldásában.

A gyárgondozónői szolgálat

ELŐADTA BALOGHY MÁRIA

Ma már egyre általánosabbá válik az a felismerés, hogy az intézményes szociálpolitika egyetemes célkitűzéseinek és az ezeket kiegészítő és részben megvalósító szociális gondozó munkának eredményessége hézagos marad, ha nem egészül ki az üzemekben jelentkező különleges egészségügyi és szociális szükségleteket figyelembe vevő üzemi munkásvédelmi és gondozási szervezettel. Az üzemnek a társadalmon, a termelési rendszeren belül sajátos, egyéni élete is van és egyes, az üzemből nőtt feladatok csakis az üzemben és az üzem által oldhatók meg. Az üzem gazdasági és technikai érdekei mellett, amelyekre eddig is oly nagy gond fordított, annak emberi, szociális érdekei is minél jobban érvényre kell hogy jussanak. Következik ez a tőkének ma már kötelezőként felismert felelősségéből közvetlenül a munkavállalóval, de közvetve a társadalommal szemben is. Az üzemben kihasznált, időelőtt megrokkant, munkaképtelenné vált dolgozó, a maga egyéni károsodásán túl, egyben visszahull a társadalomra, annak teherterelvévé válik. Az optimális munkafeltételek megteremtése, a munkaerő gyarapítása, minél tovább való épségben tartása egyformán érdeke a munkásnak, munkaadónak és a közösségnek, s a termelés fokozásának s a nemzeti vagyon gyarapodásának is hathatós tényezője. Az egészségesebb, műveltebb, elégedettebb munkásállomány kitermelése nyugodtabb, emberibb üzemi légkört teremt, csökkenti a tőke és munka feszültségét és így a társadalmi béke jövőjéért szellemét munkálja.

Az üzemi szociálpolitika eszközeinek két csoportja van: egyrészt olyan, amelyeknek alkalmazását törvény vagy törvényerejű rendeletek kötelezővé teszik, (munkásvédelmi intézmények: fürdők, segélyhelyek, balesetvédelmi berendezések stb.), másrészt olyan, amelyeket a munkaadó a munkavállalóknak a törvényben előírt mértéken túl, a maga jószántából juttat (munkásjóléti intézmények: bölcsőde, napközi, kávéház, sporttelep stb.)

Hazánk iparosodásával párhuzamosan megindult szociális törvényalkotásunk széleskörűen és jogosan belenyúl a gazdasági, tehát a szűkebb üzemi életbe is a dolgozók testi épségének, egészségének, erkölcsének védelmében. De ez a hatósági tevékenység nem lehet eredményes, ha azt kellő felvilágosító, oktató munka nem támogatja az egyéni nevelés és meggyőzés eszközeivel. A munkaadóknak a munkással szemben erősödő felelősségérzetéből és egyben a józan üzleti mérlegelés folytán is nyújtott önkéntes szolgáltatásai sem érik el szándékolt céljukat, ha azoknak tervszerű megszervezése, keresztülvitele és irányítása nélkülözi a megfelelően képzett szakemberek összeműködését.

Az üzemi szociálpolitika így értelmezett feladatainak nélkülözhetetlen végrehajtói az üzem szociális tisztviselői és ezek között is elsősorban a gyárgondozónő. A gyárgondozónő az üzem által alkalmazott all round gondozó és szervező, aki mind a munkaadó, mind a munkások bizalmát bírva, tölti ki a hatósági munkásvédelem kereteit, de

sok esetben e keretet túlhaladóan is, az üzem teherbirása és helyi szükségletei szerint kiépíti az üzem munkásjóléti intézményeit s ellátja a munkás és családjának egészségügyi, szociális és kulturális gondozását és nevelését.

A gyárgondozónő munkája nem kívánja a hatósági munkásvédelmet pótolni, – a dolgozók védelmét célzó törvényalkotásunk rendelkezéseinek a munkaadók által történő betartását ellenőrizni az iparfelügyelet és az Országos Társadalombiztosító Intézet feladata – hanem e végrehajtás hézagait, hiányait kitölteni s egyéniesítő munkájával eredményesebbé tenni.

Az 1884. évi ipartörvény, az ipari és gyári alkalmazottak baleset elleni védelméről és az iparfelügyeletről szóló 1893: XXVII. törvénycikk, az iparban, valamint más vállalatoknál foglalkoztatott gyermekek, fiatalok és nők védelméről szóló, 1928: V. törvénycikk ezideig életbeléptetett rendelkezései fokozatosan előírják a gyárakban kötelezően létesítendő egészségvédelmi intézkedéseket, szellőztetést, tisztántartást, védőkészülékek alkalmazását, a terhes, szülő és szoptató nő védelmét stb. Való igaz, hogy ezen törvényes védelem nélkül a balesetek, foglalkozási ártalmak sokkal jobban tizedelnék munkásainkat. S mégis: az 1935. és 1936. évi iparfelügyelői jelentés szerint az iparfelügyelők a felügyeletük alá tartozó gyárak és ipartelepek vizsgálata alkalmával 1935-ben 26.284, 1936-ban 27.937 esetben (50.5%-ban) találtak szabálytalanságot és kifogásolni valót (ebből 14.6% iparrendészeti, 41.6% balesetvédelmi, 19.6% ipar egészségügyi eset). Kihágási eljárás indult 1935-ben 209 esetben, 1936-ban 263 esetben részben tételes törvénybe ütköző, részben ismételt figyelmeztetésre nem pótolta hiányok miatt, (munkarend hiányai, szabálytalanságai, munkásjegyzék hiánya, veszedelmes munkaruha, lelógó haj, általános tisztaság figyelembe nem vétele, kötelező fürdő, szappan hiánya, fiatalok munkásoknak törvénytelen munkakeretben való foglalkoztatása, nehéz testi igénybevétel, zsúfoltság, káros anyagok, zaj, por, szilánkok okozta ártalmak stb.) A bejelentett balesetek száma 1935-ben 15.193, 1936-ban 18.278 volt, tehát 1000 munkásra 47.7, illetőleg 51.6 baleset eset. Ha tekintetbe vesszük azt a körülményt is, hogy ezeknek az üzemeknek nagy részét az iparfelügyelők évenként átlag egyszer látogatják meg, könnyen átérvényesíthető a gyárgondozónői szolgálat nagy jelentősége. A gyárgondozónő, mivel az üzemi idő alatt a munkások közt időzik, a munkásokkal, munkaadókkal és a munkások családjával is állandó személyes kapcsolatban van, tanácsaival, javaslataival, ellenőrzésével üzemhigiéne és biztonság tekintetében valóban hatásos nevelő munkát fejtethet ki. A munkások felé irányuló nevelő munkája a munkaadókkal szemben annak beláttatásával egészül ki, hogy a munkásvédelmi intézkedésekben nemcsak terhes és költséges korlátozásokat lássanak, hanem kedvező gazdasági következményekkel is járó erkölcsi és társadalmi kötelességet.

A gyárgondozónő feladatköre az– üzemen és az üzemen kívül a munkáscsaládban széles és átfogó és következőképpen épül ki:

I. *Egészségügyi feladatok a) az üzemen, mégpedig*

1. a közvetlen műhelyegészségügyi viszonyok javítása,
2. a munkás egészségének, azaz a) szervezetének, b) testiépségének, c) munkaképességének védelme.

1. A műhelyben tölti a munkás napjának egyharmadrészét, így a műhelyegészségügyi viszonyok feljavítása elsőrendű feladat.

A gyárgondozónő végzi a helyes időben és módon való takarítás irányítását és ellenőrzését, a világítótestek, falak, mennyezet világítástechnikai okokból való tisztán-

tartását, újrameszeltetését, a munkásöltöző, mosdó, étkező, ivóvízcsapok, köpöcsészék, pihenőszobák felügyeletét. Felhívja az üzemvezetőség figyelmét, hogy újonnan létesülő munkahelyiségek építésénél és berendezésénél már a munkásegészségügyi szempontok is figyelembe vétnének. Kioktatja a munkásokat az egészségvédelmi eszközök (keztyűk, védőszemüvegek, védőcipők) használatának fontosságára és módjára. Szemmeltartja a munkaszékeket, padokat, különösen a terhes asszony kifáradásának csökkentésére. Gondoskodik a munkaruhák váltásáról, mosásáról, karbantartásáról.

2. A munkás egészségének mégpedig *a)* szervezetének védelmét szolgálja a munkások egészségügyi kiválogatása, áthelyezése, mely számos baj megelőzője. Ebben közreműködik a gyári orvos mellett, akinek alkalmaztatását különösen az olyan üzemekben szorgalmazza, ahol a körzeti orvos felkeresése órákat vesz igénybe. A gyári orvosi rendelőben a gyárgondozónő látja el a műszerek, kötszerek rendbentartását, vezeti az egészségügyi kartotékokat, statisztikákat. Segédkezik az egészségügyi óvszabályok (tbc, vérbaj, járványok) betartásának ellenőrzésében. Egészségügyi tanácsadásaiban igyekszik többek között a munkásoknak az OTI-val szemben sok esetben mutatkozó ellenszenvét leküzdeni s őket szolgáltatásai igénybevételére rábírni.

b) A munkás testi épségének védelmében a baleseti bizottságba bekapcsolódik és egészséges kapcsolatokat épít ki az OTI egészségvédelmi és balesetmegelőző munkájával. Megoldja a rosszullevő, illetőleg sérülést szenvedett munkások egészségügyi ellátását (elsősegélynyújtás, mentőfelszerelés karbantartása). Az üzembiztonság mechanikai módszereit kiegészítve elsősorban lélektani és nevelési eszközökkel dolgozik, amire a virtuskodó, a veszélyes helyzeteket egyenesen provokáló magyar munkásnak különösen szüksége van. A vakmerő bátorság és fatalisztikus fájdalomtűrés helyett rávezeti őket az élet és egészség magasabb értékelésére és az ezzel való tudatos és aktív törődésre. Kikutatja a baleseti típust, valamint azokat, akiknél lelkibajok, a családi élet egyensúlyának megbomlása nagyobb baleseti veszélyeztettséget okoz. Segít az OTI balesetvédelmi propagandájának hatékonyabbá tételében (röplapok szétosztása, baleseti tizparancsolat a bérfizetési borítékban, vándor kiállítások rendezése, film és grammofon propaganda). Szorgalmazza a munkás testi ügyességét, mozgékonyágát fokozó sportágakat, a speciális munkaártalmak és veszélyek megismertetését célzó üzemi előtanfolyamok megszervezését.

c) A munkás munkaerejének védelmében megfelelő munkaközi szüneteket (5 perces tizórai szünet gyomorhajósoknál), valamint munkaközi szünetekben vagy munka után kiegyenlítő tornagyakorlatot iktat be altesti vérbőség, lúdtalp, gerincferdülések stb. ellensúlyozására.

A gyárgondozónő egészségügyi nevelő feladatát kiterjeszti *b)* a munkás családjára is. Meglátogatja a beteg munkást a családban, kioktatja a munkásasszonyt a betegápolás elemeire, gazdaságos ételmezésre, egészséges életmódra. Munkáskolóniákon tisztasági versenyeket rendez. Gyári bölcsődében, napköziben begyakoroltatja a gyermekekkel az egészségügyi jó szokásokat és rajtuk át sok esetben felébreszti a szülők egészségügyi és tisztasági igényeit is. A munkások ipari munkára készülő családtagjainak gondozására és helyes életpályára terelésére különös gondot fordít.

II. *Szociális feladatai a)* az üzemben a következőképpen alakulnak:

1. A gyárgondozónő a helyi viszonyok és a gyár teherbírása szemmeltartásával javasolja a megfelelő munkásjóléti intézmények (bölcsőde, óvoda, napközi foglalkoztató, kávéház, sporttelep, kultúrház, gyári könyvtár, stb.) megszervezését, a meglévők fejlesztését.

tését s kiépíti a környékbeli rokonintézményekkel való kapcsolatát. A gyári jóléti intézmények ellátását megfelelő szakőrökre (Stefániás gondozónő, óvónő, tanítónőre) bizza, azonban a legjobban rászorultak sorozását, az intézmények irányítását ő látja el.

2. A gyárgondozónő az üzemen, az e célra berendezett fogadó szobájában fogadó, néphivatali órákat tart, amikoris a munkások az egészségügyi tanácsadason és az üzemi étellel összefüggő ügyeken kívül a legkülönbözőbb családi, jog, jóléti kérdésekben kapnak útbaigazítást és elintézést (törvényesítés, házassági okiratok, lakhatási engedélyek, állampolgársági okiratok beszerzése, OTI-igények érvényesítése, iskolaügyek stb.). Ez a néphivatali munka túlmege az ingyenes jogi elirányítás keretein s egyben a családvédelem és a szociálpedagógiai ráhatás szolgálatában is áll. A megelőző családvédelmet szolgálja annak megakadályozásával, hogy főképe a családot, gyermeket érintő ügyek akkor kerüljenek csak elintézés alá, amikor már komoly jogvédelemről, szociális segítsérről rendszerint alig lehet szó. Sokat tehet a gondozónő ezzel kapcsolatban a szülői (főképe apa) felelősségérzet, az állampolgári és társadalmi kötelességtudat felébresztésében. Jogi helyzetének feltárásával az anya nevelőfunkciója is erősíthető a családban.

Tapasztalat szerint a nagy tömegek nehezen tájékozódnak a közösségi élet labirintusában s igényeiket és érdekeiket a maguk erejéből nehezen tudják felismerni. A törvények és rendeletek útvesztőjében még a szakértőnek is nehéz sokszor a tájékozódás, hát még az alacsonyabb kultúrájú népretegnek. A gyárgondozónő munkája azáltal, hogy már megszüri és szakszerűen előkészíti a hatóságokhoz kerülő ügyeket, mentesíti azokat az indokolatlan igénybevételtől, elkerüli a pótlásokkal kapcsolatos halasztásokat. A munkások sok esetben nem ismerik a szociálpolitikai törvényhozás által biztosított jogaikat (munkásbiztosítási törvény, nők és fiatalok védelme), sem pedig ez igényeik érvényesítésének útját. A polgári ügyek elintézésének elmulasztása, elhanyagolása számos hátrányt és kellemetlenséget is von maga után, mégis az üzemi munkásnak a hivatalok szétszórtsága majdnem lehetetlenné teszi, hogy érzékeny munkaidő és munkabérvesztés nélkül azokban eljárhasson, az ügyek elintézetlen volta viszont nyugtalanítja munkája alatt.

A hatósági eljárás tömegelintézése, megokolásának hivatali rövidsége a laikus előtt rendesen kevésse átérthető, s elutasítás esetén, az igazságtalanság érzetét válthatja ki, ha nem kap hozzá kielégítő magyarázatot. A vélt sérelmek – az érzelmek szétsugárzásának lélektani törvénye alapján – a munkás munkahelyére, társadalmi helyzetére is áttevődnek. Elégedetlen, zavartan dolgozik s figyelmetlensége folytán baleset áldozata lehet egykönnyen. Hangulata a csoport tömeglélektani szuggeszciója folytán átragadhat a többi munkásra, lerontja az üzemi légkört, s a gyári munka fegyelme és egyhangúsága által egyébként is lefojtott hangulatban lelki rövidzárlatokhoz, indulati kitörésekhez vezethet.

3. Itt kapcsolódik bele a gyárgondozónő lélektani és nevelő munkája az üzemi légkör megjavításába is. A gyárgondozónő, hogy minden irányban való bizalmi és tárgyilagos szerepét betölthesse, bérkérdésekkel nem foglalkozik, a munkások érdekvédelmi szerveinek bérharcába nem avatkozik, mindamellett sokat tehet a sztrájkok megelőzésében és az egyeztetési tárgyalások felvételéhez szükséges légkör elősegítésében. Az 1935. és 1936. évre szóló iparfelügyelői jelentés az 1935. évben 47, 1936-ban 120 munkásmozgalomról számol be, melyek a bérleszállításon kívül főképe az üzemeknek egyre erősödő racionalizálásával és hatalmi kérdésekkel függtek össze. Bár kétségtelen,

hogy az új teljesítmény-mérési rendszerek antiszociális alkalmazása alkalmat adhat és adott is a munkás erejének kizsákmányolására, azt is meg kell azonban értetni a munkássággal, hogy ezek a mérési rendszerek nem szükségképpen irányulnak a munkás teljesítményének erőszakos növelésére és keresetének csökkentésére.

Az üzemi légkör megjavítására a gyárgondozónő tapintatos közbelépésével csökkentheti a munkavezetők és munkások közt beálló súrlódásokat, feszültségeket, főképp az előbbieknél szociális irányban való befolyásolásával és az üzemi élet kritikus pillanatait lélektani technikájában (parancsolás hangja, ellenőrzés személytelen volta, büntetés és dicséret nevelő jellegű alkalmazása stb.) való kioktatással. A gyárgondozónő a helyes üzemi légkör megteremtését elősegítő, u. n. láthatatlan munkája (telefonon szerzett értesítések a dolgozó munkás beteg családtagjáról, civódó házastársak kibékítése, az üzem érdeklődésének közvetítése családi eseményeknél stb.) mellett üzemi újságol, vagy faliújságot szerkeszt az üzem belső eseményeinek megvitatására. Kirándulásokon, ünnepélyeken emberi közelségbe hozza a gyárvezetőséget a munkássággal. Szorgalmazza a vezetőség és munkásság részvételével üzemi, egészségügyi, jóléti, szabadidő, vigalmi bizottságok alakítását. Megszervezi az üzem születésnapjának vagy nevezetes évfordulójának közös ünnepét, stb.

4. A munkaöröm fokozásában is közreműködhetik a gyárgondozónő, amikor a munka egyhangúságát, a munkából hiányzó emocionális elemet igyekszik megfelelő eszközökkel pótolni. Az egyszerűbb környezetű ember fokozott színészségének kielégítésére egy-egy színes csik a falon, gépek, csővezetékek, munkaasztalok színes mázolása, virág, díszítési verseny, gramofon az étkezőben segíthetnek elfelejtetni, legalább részben, a munkafolyamat egyhangúságát. A gyári jóléti intézmények (étkezők, pihenőszobák) női csinérzéssel való berendezése sok esetben a rideg, szegényes munkásotthon után a szokottnál magasabb életkeretet, életformát jelentenek és igénytébresztő nevelő hatást fejthetnek ki.

Szociális feladatai b) a munkáscsaládban. Az emberi élet színvonala attól függ, hogy a munkájáért teljesített bér mennyiben elégséges az ember és családja erkölcsig szellemi és gazdasági szükségleteinek kielégítéséhez, az emberhez méltó, kultúrigényeknek megfelelő életkeret megteremtéséhez. Általában a magyar munkáscsaládok nagy tömege ma még nem tudja ezt a létminimumot megkeresni, hiszen az OTI betegség esetére biztosított üzemi alkalmazott tagjai közül az 1936. év végén 78.703 tartozott az I. napibér osztályba, heti 4 P 80 filléres átlagos keresettel s 506.650 üzemi alkalmazott közül 377.436 keresete átlagban nem haladja meg a heti 21 P 60 fillért. Ezen összeg alacsony voltára méginkább rávilágít az a tény, hogy az egy szoba konyhás munkáslakás bérösszegének havi átlaga 35 P, amiből következtetni lehet a többi elsőrendű szükségletek kielégítésének színvonalára. A minimális munkabérek bevezetése és a családi munkabér némileg segített csak ezen, az utóbbi intézményesen gondoskodván arról, hogy a családalapítás ne jelentse e szerény szociális színvonal süllyedését. Ezeknek a munkáskereseti viszonyoknak a tekintetbevételével még nagyobb fontosságot nyer az a segítő, nevelő munka, melyet a gyárgondozónő a munkás családjában s főképp a munkásanya irányában kifejt. Elsőhelyen áll itt a munkásasszonynak a takarékos beosztásra, e csekély anyagi eszközök helyes felhasználására való nevelése, a család eladósodása okainak kivizsgálása s a segítés módjának átgondolása. Az üzemen belül szorgalmazza az egyedül álló és sokgyermekes anyának nagyobb kereseti lehetőségekhez való juttatását. Kioktatja a munkásasszonyt az otthon kultúrájára, mert a nyugodt otthonnal rendelkező férfi

családjával jobban összefér, keresetét nem vonja el és a családi életben találja örömét. A nyugodt, egészséges családi környezet a gyermek egészséges fejlődésének alapfeltétele. A gyárgondozónő odahat, hogy a gyárhoz tartozó munkáslakótelepeken a lakások első-sorban többgyermekes családoknak jussanak, esetleg azok a gyermekek arányában lakbér- engedményben részesíttessenek. E lakótelepeket egészségügyi, erkölcsi és kulturális szempontból ellenőrzi, s megoldja az egyedülálló munkáslányok lakáskérdését (pld. közösen bérelt és berendezett lakással). E lakótelepeken kert és ablak-diszítési versenyeket rendez. Beszervezi a gyermekek nyaraltatását, elvégzi az OTI által nyaraltatott fiatalok munkások sorozását. Tej és gyümölcs propagandát rendez és igyekszik a munkáscsalád olcsó tejjelátását megoldani. Gondoskodik az iskolásgyermekek délutáni foglalkoztatásáról, korrepetáltatásáról, ami az ebben járatlan munkásnyának rendszerint nagy gondot okoz.

III. A munkás és családjának kulturális gondozása, szabadidejének irányítása is szorosan beletartozik a gyárgondozónő családvédelmi munkájába. A nyolcórás munkanap bevezetésével a dolgozók szabadidejének helyes felhasználása fontos szociálpedagógiai feladattá lett. A gyárgondozónő otthonnevelő munkájával elősegíti a hazatérő munkásnak a családi otthonban való testi-lelki pihenését, üdülését, erőgyűjtését. Kertészkedés, kisállatok tartása, méhészet üditő és kevés költséggel járó időtöltés. Bár a munkás érdekében áll, hogy szabadidejét ne a gyár területén töltsse s lehetőleg más élménykörbe kapcsolódjék át, a szabadidő felhasználás szociális feltételének, az olcsó közlekedésnek hiányában ma még sok esetben a gyárban kell megszervezni munkaórák után a továbbképző, ismeretterjesztő tanfolyamokat, szórakozási lehetőségeket (olvasó, klubszoba, sporttelep stb.). A munkásság szabadidő mozgalmának intézményes megoldása esetén, – mely már nem várható magára sokáig, – a gyárgondozónő ténykedése ezen a síkon főképp a munkásság kulturális igényeinek kitapintásában, felébresztésében, kultúrszociográfiák készítésében a szabadidő, népművelési szervezetekkel való összeműködésben fog állani.

A gyárgondozónői intézmény kialakulása Magyarországon csupán ötéves múltra tekinthet vissza. Amikor néhány szórványos kezdeményezés és részletmunka előzménye után néhány lelkes és kitűnő szakember támogatásával ennek a szociális szolgálatnak alapvázát elgondoltam és az első gyárgondozónőket képző tanfolyamot az Iskolánkívüli Népművelés támogatásával megszerveztem, semmiféle külföldi példa nem vezetett, sőt ilyen jellegű intézmény létezéséről nem is tudtam. Mint pedagógus, gondolkodtam a lehetőségeken, amelyek által a munkások egészségügyi, kulturális színvonalának megfelelő emelése elérhető s ezt a nevelői ráhatásoknak a munkás munkahelyére való koncentrálásában véltem megtalálni. Az intézménynek külföldi példák nélkül való elgondolása azt eredményezte, hogy az valóban a magyar munka- és munkásviszonyok közvetlen megfigyeléséből és megértéséből indult ki. A tanfolyam első tanulmányi eredménye és az intézmény elgondolásának hézagpótló volta, mellyel az egyre erősebb ütemben meginduló szociális törvényalkotás eredményessége fokozható, felkeltette az iparügyi miniszter, mint munkásvédelmi főhatóság érdeklődését, bizalmát és támogatását. Felhívta a munkaadói érdekeltségek figyelmét az intézményre s gyárgondozónők alkalmazását ajánlotta. Ezt a közhatósági támogatást egyetlen külföldi államban sem kapta még meg akkor hasoncélzatú kezdeményezés, és a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal lapjában elismerően számot is adott róla. Mindamelllett közel három év propaganda munkája kellett ahhoz, hogy az első gyárgondozónő egy textilgyári sztrájk után,

az egyeztető bizottság miniszteri kiküldöttének ajánlására alkalmaztatást nyerjen. Ezidő óta immár 20 körül van az üzemben alkalmazott szakképzett gondozónők száma, ezek közül 6 a székesfőváros üzemeiben működik, egyre nagyobb sugarú eredményességgel.

A külföldi gyárgondozónői intézmények megismerését az iparügyi miniszter és Budapest székesfőváros anyagi és erkölcsi támogatása tette a tanfolyam vezetőjének 1935. évi tanulmányút jávai (Anglia, Belgium, Németország) lehetővé.

Angliában már 1867-ben találkozunk az iparfelügyelői jelentésben olyan célzással, hogy igen hasznára volna a munkásnak és az üzemnek is egy rátermett gyakorlati asszony gondoskodása. A yorki Rowntree-gyár már 1891-ben alkalmazott egy munkás-gondozónőt, de az intézmény erőteljesebb kiépülése a háborús évekre esik, amikor a háborús nehéziparban foglalkoztatott munkásnőknél a nappali és éjjeli munka egészségügyi és erkölcsi ártalmai egyre jobban érezhetőkké lettek. Így már 1914-ben elrendelte Lloyd George a nagyobb hadiüzemekben a nagyrészt önkéntes gondozónők felvételét. A quacker gyárosok (Cadbury, Rowntree) patriarchális szellemben megvalósított, példátmutató gyári munkásjóléti intézményei és a gyárgondozónők hire eljutott Franciaországba is, ahol A. Thomast, az akkori hadügyminisztert munkásnői küldöttség kereste fel súlyos panaszokkal és azzal a kérelemmel, hogy küldjön ki egy munkásnőkből álló bizottságot az angol intézmények tanulmányozására. A tapasztalatok alapján Franciaországban a munkásság kívánságára létesült az első gyárgondozónőket képző három, majd hathónapos tanfolyam, alapja a ma oly nagyvonalúan működő hároméves gyárgondozónői főiskolának (école des surintendants usines). Ma Franciaországban többszáz gyárgondozónő működik, (többek között automobil, kábelgyárakban, iparfelügyelősegen, államvasutaknál, bányáknál, tengerészeinél, közlekedési vállalatoknál, stb., stb.). Működésük humánus és tárgyilagos szellemére jellemző, hogy az elmúlt nagy sztrájkok idején legtöbbszörre mind a munkaadók, mind a munkások is őket kérték fel a békéltető tárgyalások felvételének közvetítésére.

Angliában a munkások magas életstandardja s az ebből következő azon tény, hogy a textilvidékeket kivéve, a gyárakban férjzett munkásnő alig dolgozik s hogy a polgári színvonalon élő munkás a maga izlése szerint kívánja berendezni szabadidejét „a pihenésre, családi és társadalmi kötelezettségei teljesítésére” (Washingtoni konferencia), teszi érthetővé, hogy a gyárgondozónő (welfare supervisor) munkája legfőképpen üzeme-gészségügyi feladatokra korlátozódik, amit sok esetben egy vagy több gyári ápolónő (industrial nurse) közreműködésével lát el. A nagyobb vállalatok külön osztályának (labour management) vezetője, a munkásügyi intéző (labour manager), rendszerint férfi, foglalkozik a termelés minden emberi tényezőjével összefüggő ügygel s ide van a gyárgondozónő szolgálata is bekapcsolva.

Németországban Erich Rathenau az A. E. G. igazgatója 1900-ban alkalmazta az első munkás-gondozónőt, hogy azután a hadi-üzemekben és raktárakban a háborúban foglalkoztatott munkásnők védelme szintén erőteljesebben kiépüljön. Németország mai nagyvonalú, intézményesen megszervezett munkásjóléti berendezései (Kraft durch Freude, Schönheit der Arbeit) mellett kisebb szerepe jut a fenti elgondolású egyéni szolgálatnak.

Belgiumban a katolikus szervezetek és a munkásság is tart fenn gyárgondozónőket képző szociális iskolákat, az alkalmazott gondozónők száma azonban csekély, amennyiben 15 év alatt mindössze 40 gondozónő kihelyezése történt.

Svédországban az intézmény kezdeményezője Kaerstin Hessegreen, iparfelügyelőnő, jelenleg a szenátus tagja és a szociálpolitikai törvényalkotás egyik legcselekvőbb

munkása. Említést érdemel az a tény is, hogy Angliában, ahol az iparfelügyelők egyharmada nő s ezek közül mindössze 6 orvos-iparfelügyelő, igen sokan a már hosszabb ideje működő és nagy tapasztalatú gyárgondozónókból kerültek ki az iparfelügyelői vizsga nagysikerű letétele után. Kívánatos volna idővel az intézménynek Magyarországon is ily irányú fejlesztése a készülő iparfelügyelői törvénnyel kapcsolatban.

A munkásság kezdeti bizalmatlansága kísérte úgyszólván mindenütt a gyárgondozónői szolgálat megindulását, melyben csupán csak egy „szociális olajcseppet” láttak, hogy a nehézségek pillanatnyi csökkentésével figyelmük a bérharctól eltereltessek. Minthogy a gyárgondozónó az üzem által alkalmazott szociális tisztviselő, nem hittek pártatlanságának lehetőségében s olyfokú lelki függetlenségében, hogy adott esetben a munkás érdekében szembe tudjon helyezkedni a munkaadóval. Angliában a munkásság ma már maga propagálja az intézményt s elégtétellel állapíthatjuk meg, hogy a magyar munkások is igen rövid időn belül bizalmukba, sőt sok esetben rajongó szeretetükbe fogadták áldozatos gondozónőjüket.

A munkaadók belátóbb részének áldozatkészsége gyárgondozónó alkalmazására, a törvényes rendelkezéseken túlmenő munkásjóléti intézmények kiépítésére, a munkások testi és erkölcsi védelmére való önkéntes berendezkedésre egyrészt az egyre erősödő szociális közszellemből fakad, másrészt azonban abból a józan üzleti felismerésből is, hogy a munkás jóléte, épsége, testi erejének megőrzése egyben hasznot is hajt, ha az a haszon nem is mindig fejezhető ki pénzértékben. Anglia évente 34,000.000 fontot veszít olyan balesetekből, melyek elkerülhetők lettek volna. Egy nagy angol vállalat által 750 font fizetéssel alkalmazott balesetvédelmi szakember az első évben 3.500 fontot takarított meg. Könnyű betegségekből kifolyólag (hűlés) évi 20,000.000 font munkabér vész el, ami évente munkásonként 10-11 napos munkából való kiesést jelent. Ott ahol vállalati orvos működik, ez a munkanap veszteség 3 napra csökkent. Egy magyar vidéki városban működő gyárgondozónó javaslatára alkalmazott gyári orvos működése folytán az év alatt 6756 munkóra megtakarítás mutatkozott, amiért a munkásoknak nem kellett a 3 órát igénylő orvosi és szakorvosi rendelésre elmenni. Ugyancsak a magyar gyárgondozónői jelentések a baleseti arányszám egy év alatti 20-30%-os eséséről, a műhelyegészségügyi viszonyok jelentős javulásáról, járványok (tifusz, influenza) alatti megbetegedések számának csökkenéséről, az üzemi és családi atmoszféra javulásáról, a gondozásba vett gyermekek egészségének, erkölcsének és iskolai teljesítményeinek jelentős emelkedéséről számolnak be.

A gyárgondozónó tervszerű, az üzem teherbírását és az észlelt hiányok sürgősségének sorrendjét számontartó javaslataival elkerülhető a gyárvezető sok esetben beálló elkedvetlenedése, amikor jószándékát a munkás nem honorálja. E meg nem értésre leginkább az ad okot, hogy a gyár vezetősége nem a megfelelő intézkedéseket tette. Nem mindig az az üzem a legszociálisabb, ahol a külsőségekben legmutatósbab jóléti intézmények vannak, s szerény eszközökkel is lehet produktív gondozó munkát végezni. Esetleg nem kell oda üdülő, ahol az üzemben törődnek a munkás egészségével, ahol a mérnök új gép konstruálásakor gondol a munkás kifáradására, nem kell bölcsöde, mert a dolgozó anya munkaideje jól van megoldva. S ahol a munkaadó átérti, hogy a gyárgondozónó nem besúgó, nem detektív, nem jótékony hölgy, hanem bizonyos fokig a gyár lelke, a lélek a gyárban, szerény, de szívósan céltudatos lélek, aki nem vár elismerést, a legkisebb eredménynek is örül, mindig újból és újból kér és mindig másnak.

A gyárgondozónó szerepe az üzemben, akár az anyáé a családban, az all round gondozóé: szervez, adminisztrál, véd, nevel, gyógyít, ha kell, megfedd. Szervező, adminiszt-

rátör, orvos, nevelő, pszichológus, gyógypedagógus, diplomata egyszemélyben. Alkot, irányít, felügyel és amit el akar érni, azt gazdaságossággal, pártatlansággal, okos jóssággal kell hogy elérje. Emberség, életközelség, emberismeret, éleslátás, széles látókör, tapintat, tartózkodás, egyben bizalomkeltés, közvetlenség, kiegyensúlyozottság, alkalmazkodóképesség e hivatás legfontosabb lelki kellékei. Felmerülhet az a kérdés, hogy vajjon férfi alkalmas-e gyárgondozói munkakör betöltésére. Egyes munkaágakban feltétlenül, amint külföldön sokhelyen találunk az üzemekben szociális mérnököket, munkásügyi intézőket. Azonban a személyes kapcsolatok, emberi atmoszféra megteremtésére, az élet mindennapi kényelmének feljavítására, a hétköznapi problémáinak meglátására a nő gyakorlati fantáziája révén különlegesen rátermett.

Az iparügyi miniszter és Budapest székesfőváros támogatásával és tanulmányi ellenőrzésével működő kétéves gyárgondozónőket képző tanfolyamra való felvétel – fenti okból – erős személyi szelekcióval történik és többhónapos elméleti és gyakorlati próba-idő után válik csak véglegessé. A gyárgondozónők kiképzését a munkásnevelés és lélektan, üzemhygiene, szociálpolitika, jogvédelem kérdéseiben a legelső szakemberek látják el. Elméleti kiképzésük a főváros úgyszólván valamennyi egészségügyi és szociális intézményénél való gyakorlati beosztással egészül ki. Tanulmányaik bevégeztével néhány hónapig mint inkognito alkalmazott gyári munkásnők egyénileg is átélik a munkásélet fáradalmait, veszélyeit és örömeit. Azok a kísérletek, melyek gyári munkásnőknek gondozónőkké való kiképzésével próbálkoztak, eddig nem váltak be. A gondozottak megkívánják, hogy gondozójuk egy fejlettebb, magabiztosabb, tisztultabb világból jöjjön, nem hogy leszálljon hozzájuk, hanem hogy a lelki közlekedő edények törvénye szerint adni tudjon nekik.

A gyárgondozónői szolgálat éppen ezért a mai szociális felelősségére ráébredt női értelmi fiatalság számára nyugodt exisztenciát s lelkileg nagy kielégülést nyújtó hivatás, ahol a nő a védettebb családi élet tartályában gyűjtött érzelmi értékeket, a védeni, óvni, érezni tudást a szaktudás objektív eszközeivel kiáraszthatja a társadalomba, a veszélyeztetett élet védelmében.

Szolgálat a valóban társadalomnevelő, család-, nemzetépítő szolgálat, mert kétségtelen az, hogy a nemzetek versenyében az a nép fog az élre kerülni, amelyik a dolgozóknak igazságot szolgáltat. Ha azt akarjuk, hogy a munkásság, a nemzettestnek ez a rendkívül értékes, mert fokozatosan öntudatra és jogos igényeire ébredő része ne érezze idegennek magával szemben a nemzettest többi részét, az emberekből nemcsak jobb munkásokat, de a munkásokból jobb, azaz egészségesebb, boldogabb embereket is kell nevelnünk. A technifikált társadalom, a gépkorszak történelmi bűne, hogy hosszú ideig részvételenül nézte az anyát, a gyermeket, a családi életszféra pusztulását és az életet a saját eszközeivel rombolta szét. Az anyaságon és a háztartáson kívül a gyárimunka harmadik súlyos terhével megterhelt, a családi életközösséget a maga szervező erejével, szívós ellenállásával összetartó munkásnő megsegítése, lelki megerősítése, a korai kifáradástól való megóvása egyik legégetőbb családvédelmi feladatunk.

Minden szociális gondozómunka individuális munka, s a közigazgatás útvesztőjében sokszor ütközik intézkedésekbe, melyek között az egyéni sors elsikkad. A szociális közigazgatás megértése és támogatása mellett a gyárgondozónő ebben az útvesztőben is meg kell, hogy találja az utat, hogy a segíteni akaró lélek odaadásával pluszt tudjon adni és ahová nem terjed ki az organizáció, mégis csodát tehessen, az okos és tudatos emberszeretet csodáit.

Iparfelügyelet

ELŐADTA VISKI LASZLÓ

A törvényes munkásvédelem, amelynek irányvonalait és legfontosabb rendelkezéseit az ipar területén az előző előadások behatóan ismertették, csak akkor érheti el célját, ha hathatós végrehajtásáról megfelelő gondoskodás történik. Áll ez általánosságban minden törvényes rendelkezésre, de különösképpen áll a szociális rendelkezésekre. Ezek a rendelkezések mélyen belenyúlnak a gazdasági életbe és gyakorlati alkalmazásuk a legtöbb esetben a felmerülő konkrét kérdések egyéni elbírálását, a műszaki és gazdasági vonatkozások alapos ismeretét és gondos mérlegelését, a törvény betűje helyett a törvény szellemének érvényesítését követeli meg, vagyis a feladata magaslatán álló modern, szakszerű és gyors közigazgatást.

Erre van elsősorban szükség, hogy a szociális törvények holt betűiből élő valóság váljék, hogy a dolgozók érezzék az államhatalom gondoskodását és hogy a társadalmi béke nyugodt légkörében erőteljes nemzeti termelő munka folyhassék.

De – miként azt a belügyminiszter bevezető előadásában megemlítette – vannak a szociális igazgatásnak olyan munkaterületei is, amelyek nem utalhatók az általános közigazgatás feladatkörébe, amelyek külön szakhatóságok vagy egyéb szervek felállítását kívánják meg. Ilyen különálló munkaterület az ipari munkásvédelem is, ahol a műszaki és gazdasági szempontok lépnek előtérbe. Az alkalmazottak életének, testi épségének és egészségének védelme érdekében tett műszaki intézkedéseknél ez a körülmény kézenfekvő, de jelentkezik olyan kérdéseknél is, mint például a munkaidőnek a törvényes keretek közötti kivételes meghosszabbítása, vagy a nok, fiatalok és gyermekek kivételes foglalkoztatása. Az ilyen bejelentések és kérelmek elbírálásánál is üzemtechnikai és üzemgazdasági ismeretekre van szükség, hogy megállapítható legyen, vajjon a felmerült esetben a kivételes rendelkezések alkalmazásának helye van-e vagy sem.

A törvényes munkásvédelmi rendelkezések végrehajtása során szerzett tapasztalatok hamarosan rámutattak arra, hogy szakszerű és a helyi hatóságoktól, valamint az érdekeltektől független ellenőrzés nélkül a munkásvédelmi törvények egységes és hatékony végrehajtása nem biztosítható és az angol törvényhozás már 1833-ban a gyermekek és fiatalok gyáripari foglalkoztatását korlátozó törvényben megvetette az iparfelügyelet intézményének alapját. Az új intézmény a gyakorlatban kitűnően bevált és azt ipari fejlődésük folyamán a többi államok is meghonosították.

Hazánkban az 1872. évi ipartörvény, majd azzal egybehangzóan a ma is érvényben lévő 1884. évi ipartörvény általánosságban már kimondotta, hogy minden gyáros köteles gyárában saját költségén mindazt létesíteni és fenntartani, ami tekintettel az iparüzlet és a telep minőségére, a munkások életének és egészségének lehető biztosí-

tására szolgál, továbbá részletesen rendelkezett a munkaidő, a bérfizetés és a munkarend tekintetében is.

Az ipartörvény szerint rendelkezései megtartásának ellenőrzése az iparhatóság feladata, ezenkívül azonban a fővárosban és nagyobb számú gyárakkal bíró vidéken a gyárak megvizsgálásával a kereskedelemügyi miniszter külön közegeket is megbizhat. E rendelkezés alapján alkalmaztattak az első magyar iparfelügyelők. Intézményessé azonban az iparfelügyelői szolgálatot csak az ipari alkalmazottak védelméről és az iparfelügyelőkéről szóló 1893: XXVIII. törvénycikk tette. Ez a törvény már részletesen felsorolja a munkaadók munkásvédelmi kötelezettségeit és megállapítja az iparfelügyelők ellenőrzése alá tartozó ipartelemek kategóriáit, valamint az iparfelügyelők feladatkörét is.

A törvény értelmében az iparfelügyelők a kereskedelemügyi (jelenleg az iparügyi) miniszternek alárendelt államhivatalnokok, akik a törvény alapján gyakorolják a gyárvizsgálatot, közreműködnek iparfejlesztési teendőkben és eljárnak mindazon ipari ügyekben, amelyekkel akár külön törvény, akár rendelet őket bizza meg. A törvény az iparfelügyelők képesítését is meghatározza és az összeférhetetlenség tekintetében is rendelkezik, kimondván, hogy az iparfelügyelők gyárat vagy iparteletet sem sajátjuként, sem egyéb minőségben üzemben nem tarthatnak, ép úgy nem lehetnek részesei vagy alkalmazottai sem valamely iparvállalatnak. Az iparfelügyelői szolgálatára vonatkozó részletes szolgálati utasítást a 17.001/1901. K. M. sz. rendelet tartalmazza, amely az iparfelügyelői és a gőzkazánügyi szolgálat egyesítése iránt is intézkedik.

Az iparfelügyelői ellenőrzés kiterjed mindazokra az ipartelemekre, amelyek 20 munkásnál többet foglalkoztatnak, vagy 20-nál kevesebbet foglalkoztatnak ugyan, de elemi erővel hajtott munkagépet, vagyis motort tartanak üzemben. Ezenkívül, tekintet nélkül az alkalmazottak számára vagy erőgép használatára, különböző törvények és rendeletek iparfelügyelői ellenőrzés alá helyeznek bizonyos iparteleteket, amelyeknél a munkás védelemnek fokozott jelentősége van. Így a telepengedély alá tartozó iparteleteket, továbbá a nyomdákat, sütőipari üzemeket stb. Iparfelügyelői ellenőrzés alá tartoznak a nagyobb építkezések is. A törvény felhatalmazást ad a kereskedelemügyi miniszternek, hogy az iparfelügyelői ellenőrzést a szükséghez képest az ipartörvény hatálya alá tartozó bármely iparteletre is kiterjeszthesse.

A törvény értelmében iparfelügyelői ellenőrzés alá esnek azok a mezőgazdasági üzemek is, amelyekben motort vagy gőzkazánt alkalmaznak.¹

Az iparteletek rendszeres ellenőrzése az évenkénti gyárvizsgálatokkal történik. A törvény rendelkezéséhez képest a gyárvizsgálatokról az iparfelügyelőknek jelentést kell felterjeszteniük a kereskedelemügyi miniszterhez. E célból megfelelő külön nyomtatvánnyal is el vannak látva, amelynek kérdőpontjai kiterjednek mindarra, amire a gyárvizsgálat alkalmával figyelemmel kell lenniök. A gyárvizsgálat az iparfelügyelői szolgálat gerince és ezért kissé részletesebben kívánok vele foglalkozni.

A gyárvizsgálat az ipartelet helyének, tulajdonosának és a gyárvizsgálat időpontjának feljegyzésével kezdődik. Megjegyzem itt, hogy a törvény értelmében a munkásvédelmi rendelkezések végrehajtásáért a munkaadó, vagyis az üzem tényleges vezetője felelős, tehát bérlet esetén a bérlő vagy annak megbízottja.

¹ A pénzügyminiszter a m. kir. dohánygyárak munkásvédelmi szempontból való felügyeletét a törvényben kapott felhatalmazás alapján saját közegeivel teljesített.

Következik az ipartelepre vonatkozó részletes adatfelvétel. Ez az iparüzés jogosultságának megállapításával kezdődik (iparigazolvány, telepengedély). Azután az esetleges állami kedvezményekre vonatkozó adatok, majd az ipartelep berendezésére, az erőforrásokra, a gyári gépekre és termelő eszközökre, a gyártási eljárásokra, a személyzetre és a munkaidőre vonatkozó adatok következnek.

A személyzetre vonatkozó adatok felvétele a munkaadó által vezetendő munkásjegyzék alapján történik, ezenkívül azonban az iparfelügyelő a munkakönyveket és a tanoncszerződéseket is megtekintheti. A munkaidő pontos megállapítása a vonatkozó számos törvényes rendelkezés ellenőrzése miatt rendkívül fontos. Erre vonatkozólag a munkarend ad hiteles felvilágosítást.

Ezután az ipartörvény rendelkezéseire való tekintettel a bérfizetésre és a levonásokra vonatkozó adatok felvétele következik. A gyárvizsgálati jelentés az iparteleppel kapcsolatos munkás jóléti intézmények felsorolásával folytatódik. Ezek közül némelyik iparegészségügyi célt is szolgál.

A következő kérdések az ellenőrzésre és az intézkedésre vonatkoznak; ezek az iparrendészeti vonatkozású kérdésekkel kezdődnek. Például, hogy el vannak-e látva a munkások munkakönyvvel, van-e a törvény követelményeinek megfelelő és az iparhatóságtól láttamozott munkarend, megtartják-e a nők és fiatalok foglalkoztatására vonatkozó rendelkezéseket stb.

A balesetelhárításra és az egészségvédelemre vonatkozó intézkedések felvétele az üzem megtekintése folyamán tett észrevételek alapján történik; ezek többnyire műszaki természetűek, a gyártás menetének, valamint a gépi berendezésnek alapos ismeretét feltételezik. Ezenfelül a balesetelhárítással való huzamosabb gyakorlati foglalkozásban kifejlesztett érzéket és figyelmet kívánnak. Különleges egészségügyi ártalmak tapasztalása esetén az iparfelügyelő a tisztí orvost együttes vizsgálatra kérheti fel, vagy központi iparegészségügyi szakközeg kiküldetése iránt tehet javaslatot.

A törvény szerint a szükséges intézkedések elrendelése végett az iparfelügyelő az iparhatóságot keresi meg. Az iparhatóság az észlelt hiányok pótlása iránt végzettséggel rendelkezik, amelyet 15 napon belül meg lehet fellebbezni a másodfokú iparhatósághoz. Harmadfokon a kereskedelemügyi miniszter határoz.

A gyárvizsgálati jelentés az iparhatósághoz intézett megkeresés idejére és számára, valamint a gyárvizsgálati könyv aláírására vonatkozó feljegyzéssel végződik.

Minden iparfelügyelői ellenőrzés alá tartozó ipartelepet az iparfelügyelők hivatalból gyárvizsgálati könyvvel látják el, amelybe vizsgálataikat és intézkedéseiket bejegyzik. A gyárvizsgálati könyvet az üzem vezetője megőrizni és kívánatra felmutatni tartozik.

Az ipartelepekre való bebocsátás biztosítása céljából az iparfelügyelők a miniszter által aláírt igazolvánnyal vannak ellátva. Az üzem megtekintését az üzem vezetőjének vagy megbízottjának kíséretében végzik, aki tartozik a kért felvilágosításokkal szolgálni. Jogukban áll azonban az iparfelügyelőknek egyes alkalmazottakat szükség esetén négy szemközti is kihallgatni. A gyárvizsgálatok alkalmával tudomásukra jutó üzemi titkokat szigorúan megőrizni tartoznak. A gyárvizsgálatok alkalmával az iparfelügyelők által gyűjtött adatok csak az ipartörvények és az ezekre vonatkozó rendeletek végrehajtásának céljaira vagy iparstatisztikai célokra használhatók fel.

A gyárvizsgálatokon kívül a munkásvédelem szempontjából a telepengedélyezési tárgyalások és balesetvizsgálatok jelentik a legfontosabb feladatokat az iparfelügyelők számára.

Az ipartörvény bizonyos ipartelepek létesítését iparhatósági telepengedélyhez köti. A telepengedély az alkalmazottak védelme és a környezetre származó káros befolyások elhárítása érdekében a telep létesítésére vonatkozólag az adott viszonyokhoz képest különleges feltételeket állapít meg. Az iparhatóság a kifizetett telepengedélyezési tárgyalásokról az iparfelügyelőt kellő időben értesíteni tartozik, a létesíteni szándékolt ipartelep műszaki leírásának és az ehhez tartozó rajzoknak egyidejű megküldésével. Az iparfelügyelő vagy résztvesz a helyszíni tárgyaláson és ott jegyzőkönyvbe mondja az általa szükségesnek tartott kikötéseket, vagy kevésbé fontos esetekben írásban közli azokat az iparhatósággal.

A balesetek megelőzése és a munkások egészségének megvédése érdekében szükséges berendezések legcélszerűbben az ipartelepek építése alkalmával létesíthetők. Ekkor van mód a megfelelő munkásjóléti intézmények leggazdaságosabb megvalósítására is. Ezek a körülmények az iparfelügyelőknek a telepengedélyezési eljárásban való részvételét a munkásvédelem szempontjából különösen jelentőssé teszik.

A balesetvizsgálat a munkásvédelem szempontjából szintén nagy fontossággal bír. A balesetek okainak vizsgálata alkalmával szerzett tapasztalatok értékes útmutatásul szolgálnak hasonló balesetek megelőzése érdekében szükséges intézkedésekhez.

Ezért az 1927: XXI. törvénycikk, a társadalombiztosítási törvény úgy intézkedik, hogy a munkaadó az ipartelepén történt balesetet az iparfelügyelőnek is bejelenteni, az OTI pedig a baleseti kártalanítással kapcsolatos helyszíni vizsgálatokra az illetékes kerületi iparfelügyelőt is meghívni tartozik.

Ipari bérviszályok esetén a munkaadók és a munkások közötti egyeztető eljárásnál is közreműködnek az iparfelügyelők, vagy közvetlenül vezetvén a tárgyalást, vagy a miniszter által megbízott külön békéltetőt támogatván munkájában. Ezenkívül is figyelemmel tartoznak kísérni a munkásmozgalmakat és a tudomásukra jutott sztrájkoktól haladéktalanul jelentést kell tenniök.

Számos teendőt ruháznak még az iparfelügyelőkre az iparfejlesztéssel és a háború utáni gazdasági helyzettel összefüggő különféle rendelkezések is. Ilyenek például az állami kedvezmények feltételeinek ellenőrzése, továbbá az iparban és a kereskedelemben alkalmazott külföldi honosok munkavállalásának engedélyezése, valamint behozatali és egyéb vámügyek körüli teendők. Az ipartelepek légoltalmi berendezéseinek ellenőrzése és az ipari termelésnek a honvédelmi célok szolgálatába állítása körül újabb feladatok várnak az iparfelügyeletre.

Nem kizárólag a munkásvédelmet szolgáló, de azzal szorosan összefüggő feladat a gőzkazánvizsgálat. 1901 előtt a gőzkazánügyi szolgálatot külön kazánbiztosok látták el. 1901-ben a már említett kereskedelemügyi miniszteri rendelet az iparfelügyeleti és a kazánvizsgáló szolgálatot célszerűségi okokból egyesítette.

A gőzkazánok vizsgálatát az üzemek biztonságához fűződő közérdek teszi szükségessé. Üzemképességük ellenőrzése időszakos víznyomású próbák, szerkezeti vizsgálatok és szemlék útján történik.

A gőzkazánok használati engedélyét az iparfelügyelő adja meg és hatósági jogkörben közvetlenül határoz a kazánok üzembiztonságát érintő kérdésekben, például a szükséges javítások elrendelése, vagy eminens veszély esetén az üzem betiltása tekintetében.

A szárazföldi kazánok túlnyomó része az iparfelügyelők ellenőrzése alá tartozik.

Csak az Országos Gőzkazánvizsgáló Egyesület kötelékébe tartozó ipartelepek és a MÁV kazánjai kivételek. Ezek vizsgálatát az egyesület, illetve a MÁV mérnökei végzik átruházott hatáskörben, de a vonatkozó adatokat a szolgálat egységes ellátásához szükséges nyilvántartás céljából közlik az iparfelügyelőkkel.

Az iparfelügyelői szolgálatot az iparügyi minisztérium illetékes szakosztályának központi irányítása és ellenőrzése mellett jelenleg összesen 58 főből álló személyzet látja el. A személyzet túlnyomórészt gépészmérnöki képezésű. A szakiparfelügyelői teendőket az egész országra kiterjedően egy építészmérnök, egy vegyészmérnök és egy orvos látja el. Az ország 17 iparfelügyelői kerületre van felosztva, ezek székhelyei: Budapest, Debrecen, Győr, Gyula, Kaposvár, Kassa, Komárom, Losonc, Miskolc, Nyíregyháza, Pécs, Sopron, Szeged, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely és Ungvár.

Igyekeztem a lehetőséghez képest teljes képet vázolni az iparfelügyeletről. Ebből talán megítélhető, hogy ennek a sokoldalú és felelősségteljes szolgálatnak az ellátása mennyi szakismeretet és mennyi körültekintést igényel. Az is elképzelhető, hogy az ipartelepek és gőzkazánok nyilvántartása, a vizsgálatok adatainak feldolgozása és a szükséges intézkedések megtétele milyen sok adminisztrációs munkát jelent.

A törvény rendelkezéséhez képest az iparügyi miniszter évenként jelentést tesz a törvényhozásnak a királyi iparfelügyelők tevékenységéről. Az évi jelentések könyv-alakban adatnak ki, az összes nagyobb könyvtáraknak megküldetnek, sőt könyvkereskedői forgalomba is bocsáttatnak. Ezeknek a jelentéseknek az olvasása rendkívül tanulságos a munkásvédelemmel foglalkozók számára és élő valóságában teszi megismerhetővé azt az intézményt, amelyet egy rövid előadás keretében csak főbb vonásaiban lehet ismertetni.

A továbbiakban néhány szót szeretnék még szólni az iparfelügyelet és az általános közigazgatás kapcsolatairól. Az iparfelügyelők csak a gőzkazánügyi szolgálatot látják el hatósági jelleggel, a munkásvédelem terén és egyéb feladatok ellátásában más hatóságokkal és intézményekkel összeműködve járnak el, inkább hivatalos szakértői minőségben. Ennek az összeműködésnek kölcsönös megértésen alapulónak, simának és zavartalannak kell lennie, hogy jól szolgálhassa a közérdeket.

A legszorosabb kapcsolata az iparfelügyeletnek az iparhatóságokkal van. Ez természetesen, hiszen az ipartörvény és az 1893: XXVIII. törvénycikk szerint is a törvényes munkásvédelmi rendelkezések végrehajtása az iparhatóságok feladata. Az iparfelügyelet felállítása és az iparhatósági biztos intézménynek az 1922: XII. törvénycikk által törleszt megszüntetése folytán az iparhatóságoknak csak az a kötelezettsége szűnt meg, hogy az ipartelepeket időszakonként megvizsgálják (de a joguk a 74.103/1926. K. M. sz. rendelet értelmében továbbra is fennáll), a tudomásukra jutó hiányok megszüntetését elrendelő véghatározatok hozatala és a kihágási eljárások lefolytatása továbbra is az ő feladatuk maradt. Így a gyárvizsgálataikból kifolyólag hatósági véghatározat hozatala (és szükség esetén a kihágási eljárás lefolytatása) végett az iparfelügyelők is az iparhatóságot keresik meg. Az iparhatóság határozatát az iparfelügyelővel is közölni tartozik, akinek a törvény fellebbezési jogot biztosít arra az esetre, ha a határozat felfogása szerint a jogszabályok intézkedéseinek nem felel meg.

Az ipartelep-vizsgálatokból folyó eljárásnál az iparhatóságok munkája inkább csak alakiságokra szorítkozik. A munkásvédelmet az iparhatóságok akkor szolgálják jól, ha eljárásukból minden felesleges késedelmet kiküszöbölnek. Mert ha valahol, úgy az

alkalmazottak életének, egészségének és testi épségének védelme érdekében tett intézkedéseknél áll az, hogy „periculum in mora”, a késedelem veszélyt jelent.

Az iparfelügyelők munkája csak akkor lehet eredményes, ha idejekorán értesülnek az ipartelepek állagában beállott minden változásról, erről tájékoztatni őket az iparjogositványokat kiadó és bevonó iparhatóságok feladata. Sajnos, ma is előfordul még, hogy az iparfelügyelő csak kiszállásai alkalmával, vagy épen egy balesetbejelentésből értesül valamelyik új ipartelepről. A telepengedélyezésnél mint láttuk, a törvény az iparfelügyelőnek az eljárásba való bevonását rendeli. Fontos, hogy az iparhatóság az iparfelügyelőt a kitűzött helyszíni eljárásról, a féltől bekívánt szakszerű rajzok és műszaki leírás egyidejű megküldése mellett, az előirt időben értesítse, hogy az iparfelügyelő a tárgyalásra kellőképpen felkészülhessen és részvételét külfoglalkozási programjába beilleszthesse.

Az iparhatóság egyik feladata az is, hogy meglévő ipartelepeken indokolt panasz esetén a környezetre gyakorolt káros befolyások megszüntetése iránt intézkedjék. Megfelelő szakközeg híján az iparhatóságok rendszerint az iparfelügyelőktől kérnek szakvéleményt, akik szakértőként működnek közre más iparügyekben is, pl. a gyárszerűség megállapításánál. Az iparfelügyelők ilyen módon értékes támogatást nyújtanak a helyi hatóságoknak nem a munkásvédelem körébe tartozó ügyekben is. Viszont a munkásvédelmi szolgálat ellátásában az iparfelügyelők a törvény alapján a hatóságok és azok szakközegeinek támogatását igényelhetik.

A pénzügyi igazgatásnak az iparfelügyelők a társulati adóról szóló törvény végrehajtása keretében és ipari vámügyekben hivatottak szakvéleményt adni. Egyéb ügyekben a törvény nem engedi meg az iparfelügyelőnek a pénzügyi igazgatás által való igénybevitelét. Felmerült konkrét esetből kifolyólag a pénzügyigazgatóságok a közelmúltban figyelmeztetést is kaptak ebben a tárgyban (1 12.325/1938. P. M. sz. rendelet).

Az iparfelügyelőknél a honvédelmi igazgatás szolgálatában teljesítendő feladatairól már fentebb megemlékeztünk. A teljesség kedvéért megemlítem még, hogy a hadirokkant törvény a nagyobb ipartelepeket megfelelő számú hadigondozott alkalmazására kötelezi. Annak ellenőrzése, hogy az ipartelepek e kötelezettségüknek megfelelnek-e, szintén az iparfelügyelők feladata.

Szoros kapcsolat áll fenn az OTI és az iparfelügyelők munkásvédelmi tevékenysége között. A társadalombiztosítási törvény az OTI-t is felruházza azzal a joggal, hogy az üzemeket közegeivel megvizsgálhassa, balesetelhárító és egészségvédelmi intézkedéseket tehessen és a mulasztó munkaadókkal szemben megtorlást alkalmazhasson. Az OTI közegek és az iparfelügyelők ily módon sok helyen párhuzamosan folyó tevékenységének a cél érdekében összhangban kell állania. Ennek legjobb biztosítéka a mindkét részen megnyilvánuló szakszerűség és a fennálló kölcsönös megértés.

A társadalombiztosítási törvény is biztosítani kívánta a különböző szempontokból foganatosított munkásvédelmi rendelkezések egyöntetűségét, kimondván, hogy az OTI által tett intézkedések a belügyminiszternek az illetékes miniszter hozzájárulásával adott jóváhagyásával válnak joghatályossá. Az eljárás egyszerűsítése érdekében - az OTI által kiadandó általános óvórendszabályok jóváhagyásával kapcsolatban - az összhangnak már alsófokon, az OTI és a kerületi iparfelügyelő közvetlen érintkezése útján való biztosítása terveztek.

Az 1893: XXVIII. törvény cikk az akkori követelményeknek mindenben megfelelő, mintaszerű iparfelügyeletet alkotott meg. Az azóta eltelt közel fél évszázad alatt

azonban hazánk ipara nagyot fejlődött, az új szociális törvényalkotások pedig az iparfelügyelők feladatkörét erősen kiszélesítették, úgyannyira, hogy az időközben történt lényeges személyzetszaporítás és a belső ügykezelés terén végzett racionalizálás után az iparfelügyelet intézményes reformja is időszerűvé vált. Az új iparfelügyelői törvény tervezete a közelmúltban már el is készült és jelenleg tárgyalás alatt áll. A tervezet legfontosabb újítása az iparfelügyelők teljes hatósági intézkedési jogkörrel való felruházása, ami által a munkásvédelmi intézkedések foganatosításának mostani körülményes, a közigazgatást súlyosan terhelő és a szolgálat hatékonyságát veszélyeztető módja gyökeresen megváltoznék.

Valószínű, hogy egy ilyen műszaki szakhatóság felállításával szemben bizonyos aggályok fognak megnyilvánulni. Remélhető azonban, hogy a hatósági jogkör szükséges voltának belátása, a tervezetnek a hatósági funkciók kifogástalan ellátását biztosítani kívánó rendelkezései és nem utolsósorban a jól bevált külföldi példák ezeket az aggályokat el fogják oszlatni. Bárhogyan lesz is, a munkásvédelmi szolgálat ellátásában az iparfelügyelet ezután sem fogja tudni nélkülözni más közigazgatási szervek hathatós támogatását és az iparfelügyelők a szociális szellemben megújhodott köztisztviselői gárda többi tagjaival válllvetve fognak továbbra is munkálkodni a szebb magyar jövőért.

VII.
A TÁRSADALOM A SZOCIÁLIS MUNKÁBAN

„Magyar a magyarért”

ELŐADTA VITÉZ IMRÉDY BÉLANÉ

A mozgalom születése. Hogyan született a mozgalom? Mindnyájunknak idegeiben rezeget még a legutóbbi nagy események hatása ellenére 1938. szeptemberének válságos hónapja. Európa izgalmas eseményei kapcsán megcsillant előttünk is a remény, hogy a trianoni szerződés bilincsei legalább részben lehullanak a magyar hazáról. Lelkesen vártuk mindannyian izgalmas heteken keresztül, hogy mikor térnek vissza hozzánk felvidéki testvéreink. De éreztük, hogy ez a visszatérés nemcsak örömet, boldogságot, hanem kötelességet is jelent számunkra.

Nem is tudom pontosan megmondani, mikor és hol született a „Magyar a Magyarért” mozgalom gondolata. Mindnyájunk érzése hozta létre és csak a kikristályosodás tényét jelentette, amikor Kovrig Béla egyetemi magántanárral történt beszélgetés után elmentem a Főméltóságú Asszonyhoz és eléje terjesztettem azt az elgondolást, hogy hazatérő testvéreinknek a húszéves elnyomatás után és az utóbbi hetek szenvedései és harcai következtében feltétlenül szükségük lesz arra, hogy az anyaország segítő kezét érezzék. A Főméltóságú Asszony az ő, jótékonyág gyakorlására mindenkor kész, meleg lelkével azzal fogadott, hogy ő már foglalkozott ezzel a gondolattal és kegyes volt a „Magyar a Magyarért” mozgalom védnökségét elvállalni és megbízott engem az akció vezetésével.

Minisztertanács is letárgyalta a kérdést és a következő szervezet megalkotását tartotta helyesnek.

Szervezet. 1. Megalakítottunk egy munkabizottságot, melynek elnökletem alatt tagjai a miniszterelnökség, a belügy- és honvédelmi minisztérium kiküldöttei és a központi iroda ügyvezetője. A miniszterelnökség kiküldöttje Kovrig Béla, a miniszterelnökség propaganda ügyosztályának vezetője, a belügy részéről Kádár Levente osztályfőnök, a honvédelmi részéről Boldogh Gyula alhadbiztos.

2. Szerveztünk egy munkaközösséget, melyben a keresztény, magyar nemzeti, társadalmi és jótékony egyesületek vettek részt.

3. A munka ellátására szükség volt egy központi iroda felállítására. *Célkitűzés.* A mozgalom célkitűzése az volt, hogy 1. enyhítse a visszacsatolt területek népének Ínségét, 2. a Felvidék népe előtt kifejezze a magyar haza nemzeti társadalmának szeretetét és szociális érzületét és ezen az úton szociális vonzást gyakoroljon a még vissza nem csatolt nép irányában.

Ez a nagyarányú munka, mely egyrészt az anyagi alap megteremtésére irányuló országos gyűjtést – másrészt a visszacsatolt területek szociális gondozásának megszervezését jelentette, a központi iroda feladata volt. Ennek a vezetésére feltétlenül szükség volt szakszerű szociális munkában évek óta dolgozó munkaerőre. A mozgalom különösen nagy szerencséje, hogy Lukács Sarolta, a Vörös-Kereszt Egylet alelnöke áldozat-

készen az akció rendelkezésére bocsátotta legkiválóbb munkatársát, Bronts Gézáné sz. Dominich Lilit, kiben egyesítve vannak mindazok a ritkán található lelki és tudásbeli képességek, melyekre múlthatatlanul szükség volt egy ilyen átfogó, szervező munka megteremtésére és eredményes továbbvitelére és a sok különböző munkatárs szeretettel és megértéssel teli vezetésére. Bronts Gézáné a megindulás pillanatától kezdve fáradhatatlanul, minden pihenés nélkül, kora reggeltől sokszor a késő éjjeli órákig dolgozik a mozgalom érdekében és hogy azzá lett a „Magyar a Magyarért”, aminek a Felvidéken ma ismerik, oroszánrészen az ő érdeme.

A minisztertanács elhatározta, hogy az állam közhatóságaival támogatja a „Magyar a Magyarért” mozgalmat. A miniszterelnökség jóvoltából az elnökség könyvtárszobáiban kapott a mozgalom irodahelyiséget és a nemes célra való tekintettel a posta- és telefonköltségeket mindvégig a miniszterelnökség vállalta. A mozgalom tevékenységével összefüggő számvevőségi munkálatokat a központi iroda mellett a pénzügyminisztériumnak a miniszterelnökség ügyeiben illetékes számvevőség központi csoportja végzi.

A legfelsőbb ügyintézés műhelytitkait próbálom az alábbiakban néhány szóval felvázolni.

Kénytelen vagyok e helyütt saját személyemről is beszélni. Mint a munkabizottság elnöke, az összes terveket és elgondolásokat esetenként illetékes szaktényezők meghallgatása után a mozgalom ügyvezetőjével megtárgyaljuk, elvi jelentőségű kérdésekben azonban a munkabizottságot összehíva, velük együtt határozzuk meg a főirányelveket.

Igen gyakran megtörténik, hogy a sürgős, fontosabb természetű ügyekben azok illetékessége szerint a munkabizottság egyes tagjait közvetlenül telefonon keressük fel és kérjük ki véleményüket és tanácsukat.

A mozgalom munkájának egyöntetűsége és zavartalansága érdekében minden ügyről, vagy kérdésről az ügyvezető referál, nekem, ami azt jelenti, hogy én is megtanultam, mi az, napról-napra irodában órákat dolgozni.

Amikor a továbbiakban a központi iroda irányító munkájáról fogok beszélni, az mindig a mi kettőnk elgondolásait jelenti. A központi irodába a szakszerű és hivatalos ügyintézés, illetve ügyiratkezelés szabályszerű lebonyolítására Szentkláray Emil belügyminisztériumi miniszteri titkár és Ulbing Gizella belügyminisztériumi díjnok osztatott be; rajtuk kívül Vásárhelyi Gáborné – az ügyvezető titkára, – továbbá két gépirónő és egy tisztviselő látják el a munkát. Utóbbi az iroda pénzkezelésével, könyveléssel és a raktárak felügyeletével van megbízva. A szervezethez tartozik még két anyagraktár, ahonnan a szociális megbízottak igénylése alapján a természetbeni anyagok expedálása történik. Végül nagyon fontos hézgapótló intézményünk a „Magyar a Magyarért” mozgalom menekülteket gondozó hivatala, melynek munkájára később visszatérek.

A gyűjtés. Első feladat az anyagi alap megteremtése volt, tehát a gyűjtés. Kezdetben felhívást intéztünk az adakozásra az egész országban. A gyűjtés megszervezése volt a második feladat. Ennek végrehajtását a munkaközösség vállalta.

Fővárosi gyűjtés. A Főméltóságú Asszony elnöklete alatt tartott munkaközösségi gyűlésre 32 budapesti szociális egyesület küldötte ki vezetőit és vette számba tagjait azon célból, hogy ajtóról-ajtóra menve, minden házban összegyűjtsék az adományokat. A budapesti kerületi előljárásságok körzeti beosztását alapul véve a Vörös Kereszt Egylet kiváló gondozónői végezték el ezt az óriási munkát, hogy Budapest házait 4.370 házcsoporthoz osztva, minden egyes gyűjtésre ajánlkozó hölgynek kezébe adták a házcsoporthoz feltüntetett igazolványt, a gyűjtésre vonatkozó utasítást és a nyugtaként szereplő bélyegeket

tartalmazó borítékot. A szociális egyesületek, továbbá a miniszterek feleségei és más vezető hölgyek szervezték be a körülbelül 4.400 gyűjtő hölgyet, akik lelkesen és pontosan végezték munkájukat. A budapesti házankénti gyűjtés eredménye a számvevőség által ellenőrzött gyűjtőik szerint 471.243 P 31 fillér. Ez az összeg természetesen csak azt a többletet jelenti, amit a lakásról-lakásra járással értünk el. A nagy összegeket jelentő bankok, vállalatok, intézmények és sok-sok magánember adományukat egyenesen a 66-os csekkszámára fizették be.

Vidéki gyűjtés. Vidéken kétféle módon folyt a gyűjtés. Törvényhatóságokként felkértük a főispánokat és polgármestereket, hogy alakítsák meg úgy, mint mi a fővárosban, a munkaközösséget és a munkabizottságot. Utóbbinak vezetését legtöbbször a főispán, vagy a polgármester felesége vállalta. A városokban budapesti mintára házról-házra járva gyűjtötték az adományokat. Vidéken pedig a községek lakosságát kérték fel termények felajánlására, melynek beváltását és a mozgalom csekkszámájára pénzben való kifizetését a Hangya termelő-, értékesítő- és fogyasztási szövetkezet és a Futura, a magyar szövetkezeti központok áruforgalmi r.-t. vállalta. Ezzel a célszerű intézkedéssel a szállítás költségeit kikapcsoltuk és az ügymenetet egyszerűsítettük. A vármegyei gyűjtések 3,120.449 P 85 fillért eredményeztek. Hogy mindjárt egy tanulságot is levonjak, a gyűjtésnek ez a szervezett módja mintául szolgálhatna az évenként rendszeresíthető egyetlen nagy gyűjtéshez, melynek eredménye azután a gyűjtési területek egész évi segélyezési szükségletének ellátására szolgálhatna.

Ruhagyűjtés. December elején lefolytattuk Budapesten a ruhagyűjtést. Rádió és újság útján felhívást bocsátottunk ki, melyben megkértük a főváros lakosságát, hogy mindenki az e célra szánt ruha és fehérneműt, lábbelit csomagolja össze; cserkészek azután teherautókkal és különböző fuvarokkal végigjárták Budapest utcáit és a csomagokat begyűjtötték. Meg kell említenem, hogy elképzelhetetlenül nagy munka volt a ruhagyűjtésnek a megszervezése és a begyűjtött anyagnak – mely körülbelül 20 vagon telt ki – kezelése, tárolása, válogatása és csomagolása. Hogy mindez hiba nélkül, szakszerűen volt lebonyolítható, abban óriási érdeme van a budapesti kerületi elöljáróknak, akik mindenben segítségünkre voltak a vöröskeresztes gondozónőknek és szellemi szükségmunkásoknak, akik a válogatás nehéz munkáját végezték, – a kitűnő cserkészfiúknak, akik fáradhatatlanul jártak lakásról-lakásra, az autósoknak, fuvarosoknak, akik mind önzetlenül, lelkesedéssel szolgálták a nemes ügyet.

Gyűjtési eredmény. A 66-os csekkszámára ekkor már 4,714.147 P 15 fillért fizettek be. De azóta is állandóan folynak be kisebb-nagyobb adományok. Hangversenyek jövedelme, egyesületek, követségek gyűjtései, különösen Amerikában oly szép összegeket eredményeznek, hogy a gyűjtés a mai napig 6,449.216 P 90 fillért tesz ki. Csodálatosan nagy az az összeg, amit a társadalom rendelkezésünkre bocsátott. Szegény és gazdagnál óriási volt annak az eszmének a hatása, hogy mindez felvidéki testvéreinkért történik, de azt hiszem, nem kis részben a gyűjtés szervezettsége is hozzájárult a gyönyörű eredményhez.

A segélyakció megszervezése. A gyűjtés volt a munka egyik része. Ezzel egyidejűleg megindult a munka lényege, a visszacsatolt területen a segélyakció megszervezése. inségakciós alapon körülbelül egyelőre hat heti időtartamra készültünk el. Nagy problémák előtt állunk; teljesen ismeretlen viszonyok, pontos adatok hiánya nehezítette meg az előkészítő munkát. Híreket kaptunk teljes kifosztottságról, hallottunk jól működős megszervezett szociális intézményekről, de senki sem tudta megmondani, tulajdonképen

mit is fogunk az új területen találni és semmiféle támpontunk nem volt arra nézve, hogy mi lesz a leghelyesebb módja a segízésnek, mit várnak tőlünk leginkább testvéreink. Kénytelenek voltunk tehát saját elgondolásaink szerint megszervezni a munkát.

Ezért úgy gondoltuk, hogy minden közigazgatási járásban és a városokba egy-egy szakképzett, hivatásos szociális gondozót küldjünk, akinek a járás székhelyén lesz hivatalos helyisége, járása területére eső községeit pedig időközönként meg kell látogatnia.

Szociális megbízottak. Nagy gondot fordítottunk a szociális megbízottak kiválasztására. Legyünk tisztában azzal, hogy a szociális munka nagyrészt az egyénekkel áll, vagy bukik. Nagyon sok jó tulajdonsággal kell rendelkeznie az illetőnek, hogy eredményes munkát végezhesen; nem elég a szakképzettség, a nagy gyakorlat. Fáradhatatlannak, találékonynak kell lennie, semmi nehézségtől nem szabad visszarettennie, tapintattal viselkednie felfelé és legfőképpen a szívében olthatatlanul égnie kell a munkaszeretet lángjának. A szociális megbízottak kiválasztása igen nehéz volt, mert Magyarországon nagyon kevés az olyan szerv, mely ilyen munkával foglalkozik. Mindjobban láttuk, mennyire hiányzik nálunk a szociális kiképzés.

34 szociális megbízottat küldünk ki 28 járásba és városba, közöttük voltak vöröskeresztes gondozónők, szociális testvérek, szociális missziós nővérek, diakonisszák, iskolai gondozónővérek és szervezetbe nem tartozó szociális képzettségű hölgyek. Minden szervezet legnagyobb örömmel állt mellénk ebben a munkában és legkiválóbb tagjait bocsátotta rendelkezésünkre.

Járási tükör. Járásonként úgynevezett járási tükröt készítettünk; ez tartalmazta a járás részletes térképét, statisztikai adatokat a lakosság számára vonatkozólag a járás egész területén és községeinkint, a lakosság megoszlását nemzetiség, vallás és foglalkozás szerint az 1910. évi népszámlálás alapján; a járásban található megbízható személyek névsorát, részben a Magyar Párt, részben egyesek ajánlása alapján, végül a cserkészcsapatok felsorolását. Pontos utasítást dolgoztunk ki a megbízottak magatartására, feladatára és a segítségnyújtására vonatkozólag, a következő elvek szerint:

Utasítás. I. A szociális megbízott feladata: A szociális megbízottnak mindent el kell követnie, hogy a felszabaduló területek lakosságát nyelvre, vallásra és társadalmi helyzetre való tekintet nélkül meggyőzze arról, hogy a politikai változás szociális szempontból is hasznára lesz.

77. A szociális megbízott által követendő eljárás. 1. Jelentkeznie kell: a járási katonai parancsnokságnál, az e mellett működő kereskedelemügyi miniszter kirendeltjénél (élelmezési előadó) és a közigazgatási előadónál. 2. Meg kell teremtenie az összeköttetést a Magyar Párt megbízottjával, a járási tükörben feltüntetett személyekkel és az egyházi vezetőkkel, továbbá mindazokkal, akikkel a cél érdekében szükségesnek látszik. 3. Fel kell keresnie az esetleges szociális intézményeket és társadalmi szervezeteket, tanulmányoznia kell azoknak működését, szellemét, a munka technikai lebonyolítását. Segítségére kell lennie a vezetőségnek abban, hogy az alkalmazkodhassék a változott viszonyokhoz a munka folytonosságának biztosítása érdekében. (Szükség esetén javasolhatja a központi irodának a vezetőség kicserélését.) 4. A rendelkezésre álló adatok és a helyi közegektől nyert tájékoztatás alapján meg kell állapítania a szükségleteket és fel kell állítania a teendők sürgősségi sorrendjét. 5. Jelentést kell tenni arról, hogy milyen szociális, vagy egészségvédelmi intézmény létesítése szükséges; ugyancsak haladéknélkül jelentenie kell, ha a járás valamely községében egészségügyi védőnő (zöldkereszt, vöröskereszt, Stefánia) kiküldését látja szükségesnek. 6. Munkája közben arra kell törekednie,

hogy munkakörét a szociális téren már jártas, vagy a szociális munkába általa bekapcsolt egyének közül az arra legalkalmasabbnak átadhassa. 7. A segélyek igénylésére és azok szétosztására kiadott utasításnak minden pontját szigorúan be kell tartania. 8. A szükség szerint, de hetenként legalább egyszer, világosan és pontosan megfogalmazott írásbeli jelentést kell tennie a központi irodának.

III. A szociális megbízott magatartása. A szociális megbízottnak mindenekelőtt azt kell szem előtt tartania, hogy működésével meg kell nyernie azoknak a rétegeknek rokonszenvét, amelyek akár mert más nyelvűek, akár mert kommunista propagandának voltak kitéve, nem lelkesednek politikai változásért. A más nyelvűekkel való bánásmódnál legyen irányadó az a megfontolás, hogy további nemzetiségi vidékek visszaszerzése is céljaink közé tartozik. Ezt a szent célt veszélyezteti minden sovinszta irányú túlzás és ezért a szociális megbízott ezektől óvakodjék. Legyen rendkívül udvarias, tapintatos, türelmes, megértő, barátságos, segítsre kész. Senkit meg ne sértsen, meg ne bántson. Kimélje mindenki érzékenységét. A szociális megbízott modorában, külső megjelenésében és minden cselekedetében tartsa szem előtt, hogy ebben a kiküldetésben nem mint egyén, hanem mint hivatása képviselője szerepel és a magyar jövő kialakításában vesz részt.

Senkinek nem nyilatkozunk, senkit és semmit nem bírálunk. Mindenképen bizalmat ébresztünk a hazai közállapotok és az országvezetés irányában. Azonkívül felszereltük hölgyeinket iratoktól villamoslámpáig és ceruzáig mindennel.

Indulás. Mindnyájan fontosnak tartottuk, hogy a szociális megbízottak a katonasággal egyidőben mehessenek be a visszacsatolandó területre, hogy az ottani lakosság már a bevonulás pillanatában érezze az anyaország gondoskodását. Nem is volt mindig könnyű a különböző engedélyeket és igazolványokat a katonaságtól megszerezni. Végül pedig állandóan készenlétben álltunk a legbizonytalanabb időpontban való indulásra. De nem volt elég hölgyeinket a járási központba eljuttatni, hanem gondoskodni kellett arról is, hogy járásuk területén belül a községeket minél gyorsabban látogathassák végig, ezért volt szükség autók beszerzésére.

Autók. Kirchknopf Ernő, a Touring Club főtitkára és Landauer Eduárd, a Királyi Magyar Automobil Club főtitkára lelkes munkája folytán sikerült önkéntes felajánlások alapján körülbelül négy hétre több turnusban autókat munkatársaink rendelkezésére bocsátani. Ez a gondoskodás – mint később kiderült – nélkülözhetetlen volt, mert a helyi közlekedési eszközök, ha megindultak is, nem voltak megfelelőek.

Rádiófelhívás az adakozásra. November hó 3-ára határoztuk el már október közepén a gyűjtés megindítását, az adakozásra november hó 2-án rádióbeszédben hívtam fel a magyar társadalmat. Isten különös kegyelméből a felhívás után két órával az uramnak jutott az a boldogító lehetőség, hogy a bécsi döntés eredményét bejelentse. Köztudomású a bevonulás időpontja és sorrendje. Megbízottaink a sajtóval, vagy közvetlenül a bevonuló csapatok után óriási lelkesedés közepette értek járási székhelyeikre. Első feladatuk volt az összes helyi hatóságokkal a kapcsolatot felvenni, kikkel szoros együttműködésben azonnal megkezdték munkájukat.

Élelmiszerutalványok. A helyzet ismerete nélkül az első élelmiszerosztás az inség enyhítése mellett elsősorban az anyaország üdvözlétének, baráti kézszoritásának kifejezése volt. A bevonulás útvonalán a szociális megbízottak a Főméltóságú Úr képét, zászlókat, kokárdákat, cukrot osztogattak, aminek igen nagy hatása volt. A segélyezés az először tervbe vett hat héten át, tehát a segélyezés első időszakában, az utalványrendszeren alapuló élelmiszer juttatása volt. A Külkereskedelmi Hivatal a közélélmzés

keretében szállította a Hangya közbejöttével az élelmiszereket minden községbe. Nagy előny volt, hogy a Hangyának kapcsolatai voltak az ottani Hansa szövetségkel. A kis-kereskedők az utalvány ellenében adták ki a megfelelő élelmiszert. Egy-egy utalvány 3 kg liszt, y_2 kg szalonna, ugyanannyi zsir, $\frac{1}{2}$ kg cukor és só átvételére jogosított. A rászoruló kiválasztása a helyi hatóságok, a Magyar Párt és a társadalmi jótékony egyesületek együttes javaslata alapján történt. Ilyen természetű utalványt 800.000 pengő értékben osztottunk ki.

Ruha- és cipőellátás. Karácsony. Karácsony körül küldtük fel és osztottuk ki az igénylések beérkezésének sorrendjében a gyűjtéskor összegyűlt kb. 20 vagon ruhanemű és cipőanyag legnagyobb részét, kb. 14 vagont. Fantasztikus munka volt a 14 vagon ruha és karácsonyi holmi szétküldése. Ennek a munkának sikerében oroszlánrésze volt Sárospataki Alajos munkatársunknak, aki fáradhatatlan és bámulatos találékonysággal intézte az előljárásiak népjóléti osztályainak közreműködésével a sok láda csomagolását, rakodását, irányítását. Egy egész MÁV raktár tele volt ezekkel, városok szerint csoportosítva.

Aránylag kevés gyermekholmit kaptunk, viszont a cseh uralom alatt szokásban volt az iskolás gyermekek nagymérvű karácsonyi felruházása, nehogy csalódást okozzunk, az eddigi kereteknek megfelelően elláttuk a gyermekeket új ruhával és cipővel, erre a célra 174.297 pengő 50 fillért fordítottunk. Ennek az összegnek értéke megnövekedett azáltal, hogy a lehetőség szerint ottani helybeli munkanélküli kisiparosokkal dolgoztattuk fel az ott vásárolt anyagot.

Külön meg kell emlékezni pár szóval az első magyar karácsonyról a visszacsatolt területen. Hála Lukács Saroltának, a Vörös Kereszt alelnöknője elgondolásának és lelkes munkájának, a mozgalom minden egyes községbe juttatott magyar karácsonyfát piros mézeskalácsszivvel, fehér cukorral diszítve a zöld ágakat. Különböző egyesületek is hozzájárultak szeretetsomagokkal a karácsonyi ünnep gazdagításához.

Első tapasztalatok. Megbizottaink utasítás szerint különböző tapasztalataikról lehetőleg sűrűn írt jelentésekben számoltak be. Már az első időben láttuk, milyen sokrétű problémával kell odafenn megküzdeniök. Elsősorban teljesen különböző helyzetet találtak a Felvidék különböző részein, helyenkint jólétet, – főleg ami az élelmiszereket illeti, pl. a Csallóközben, – másutt nagy nyomor, mint pl. a Bodroghözben, ahol a híres cseh szociális intézményeknek – hogy úgy mondjam – bottal üthették a nyomát, mert meglévő keretek vezetői vagy nem voltak szakképzett emberek, vagy a felszerelést hiányzott teljesen. Különösen szégyenletes volt, hogy több helyen a kórházakat teljesen kifosztották.

Szociális téren főleg két intézmény működött cseh időkben: a járási ifjúsággon-
dozó és a vöröskeresztes Masaryk Liga, mely főleg tuberkulózis ellen küzdött, de ezekből is minden segédeszközt elvittek. Ezeknek pótlása, működésbe állítása első szükségnek látszott, hogy egyelőre legalább azt a munkát lehessen folytatni, amihez a cseh idején a lakosság hozzá volt szokva. Érintkezésbe léptünk Johan államtitkárral, aki a lehető leggyorsabban igyekezett zöldkeresztes védőnőt küldeni oda, ahol volt lehetőség, azután a Stefánia Szövetség kezdte meg több helyen működését. Helyenként nagymérvű ipari munkanélküliséget találtak a leállított, vagy kifosztott gyárak miatt, vagy pedig a határ rossz megvonása következtében, amely munkahelyüktől szakította el az embereket.

Helyzet az első hat hét után. Az első hat hét végén az volt a helyzet, hogy az élel-

mezési segélyezés tovább folyik, de most már csak ott, ahol az az előzetes tájékozódás után szükségesnek bizonyult; a többi problémákat tekintve és az ottani óhajokat figyelembe véve azonban feltétlenül szükségesnek látszott az akció folytatása. Ebben az időben szűnt meg a katonai közigazgatás is, ami szintén változtatott a helyzeten. Ekkor merült fel a kérdés, hogy folytassuk-e tovább az akciót a polgári közigazgatással kapcsolatban. Keresztes-Fischer belügyminiszterrel történt megállapodás szerint a „Magyar a Magyarért” mozgalom hat hónapra a költségvetési év végéig vállalta a megbízottak kiküldésének minden költségét és a Felvidéki járásaiiban az ügyek továbbvitelét.

Második munka-időszak. Január elején elkezdődött munkánk második időszaka. Ekkor már mondhatni, félhivatalos szervvé léptünk elő, miután a belügyminiszter oly szíves volt átiratot intézni a törvényhatóságok első tisztviselőihez, melyben a kiküldött szociális előadókat (ez lett hivatalos nevük) melegen figyelmükbe ajánlotta.

Munkaprogramm. Munkaprogrammjuk röviden ez volt: 1. hatósági szegénykataszter felállítása; 2. hatósági és társadalmi intézményes segélyezés és gondozás (Egri v. Magyar Norma); 3. munkaképtelenek segélyezése és ellátása; 4. szellemi szükségmunkások képzése; 5. előadássorozatok tartása; 6. inségmunka beállítása; 7. egyéni esetek megoldása; 8. munkaközösségek megszervezése; 9. egészségügyi hatósággal való együttműködés (Zöld Kereszt, Stefánia); 10. tejakciók beállítása; 11. napközi otthonok és óvodák létesítése; 12. üdülésre szoruló gyermekek kiválasztása.

Folyamatban lévő munkák. Lássuk mi valósult meg mindebből? A munka természetesen még nincsen befejezve. A folyamatban lévő munkákról azonban máris az alábbiakban számolhatok be: 1. mint a szakszerű munka elengedhetetlen feltételét, megbízottaink minden városban felállították a szegénykatasztert, munkaképességük szerint osztályozva a segélyreszorultakat. 2. A munkaképtelenek segélyezése már a legtöbb városban a belügyminiszter által kiküldött szociális szervezők és a mi szociális megbízottaink együttesen megszervezték az „Egri”, vagy a „Magyar Normát”. 3. A munkaképtelenek ellátása a helyi viszonyok szerint részben élelmiszer- és egyéb segélyek folyósításával, részben étkeztetési akciók keretében történik. Minden városban és községben fenntartottunk és támogattunk minden olyan étkeztetési akciót, amely a cseh uralom alatt is működött és ha szükségesnek mutatkozott, újakat is beállítottunk. 4. Természetesen a szegénykataszter felállításának feltétele megfelelő munkaerők kiképzése volt, ezért közös erővel képezték ki az egyes városokban az egységes szempontok szerint való környezettanulmányi ívek felvételére alkalmas szellemi szükségmunkásokat. 5. Megrendezték a hatósági és társadalmi szociális munka összehangolását és eredményessé-tételét célzó alábbi előadássorozatot:

A jótékonyágtól a szociálpolitikáig; A szociálpolitika és a szociális munka; A magyar közegészségügy szervezete; A magyar közigazgatás; A magyar szegényügyi törvények és rendeletek; Hatósági orvosi feladatok; Az inségmunka; A szociális gondozás; A helység (város) története a megszállás előtt és alatt; A helység (város) jelenlegi gazdasági, szociális és kulturális helyzete és intézményei; Az állami gyermekvédelem; A Stefánia Szövetség és a Zöld-Kereszt; A gyámhatóság – a fiataikorúak bírósága; Társadalombiztosítás; A segélyezettek lélektana és környezettanulmány; A munkanélküliség.

A beérkezett jelentések mind arról számolnak be, hogy ezeket az előadásokat rendkívüli érdeklődéssel igen nagyszámú közönség hallgatta végig. Megbízottaink részben maguk tartották meg az előadásokat, de igen sok helyi, sőt budapesti kiváló szakelőadót is sikerült erre a célra megnyernünk.

6. A belügyi kormányzat elgondolásának megfelelően munkaképes munkanélküli egyének inségmunkába való állítása mindenütt megtörtént.

Az elkészített kataszter és a helyi szükségletek figyelembevételével készültek el az inségmunka-tervezetek, amelyekre a kormány egy millió pengőt – a „Magyar a Magyarért” mozgalom pedig eddig 632.501 pengőt juttatott közmunkák alakjában.

Hogy a kiadott inségmunkák valóban hasznos és a cseh uralom alatt elmaradt közmunkák elvégzését jelentette, álljon itt mutatóban néhány helység és járás folyamatban lévő szükségmunka-felsorolása:

Kassa: Kőtermelés és új kőbánya a Hradován, városkörnyéki erdei utak létesítése; a Csermely patak szabályozása; vízlevezető árkok; városi csatornajavitások; övárok szabályozása és partmegerősítés; malomárok kimélyítése; új Hernád-meder kitisztítása.

Komárom: Városrendezés, parkok, csatornák javítása; legelői túskeirtás; Erzsébet-szigeti védőtöltés; Vág-Duna szigetén homoktermelés; „Werk” I. lebontása.

Munkács: Latorca jobbpartjának szabályozása; Latorca balpartján mocsár és posvány feltöltése; utcák, terek, csatornák rendezése; a strandfürdő földmunkálatai; fásítás, városi parkok rendezése.

Beregszász: Vérke patak medrének szabályozása; Rozsoskerti vízállások feltöltése; gazdasági iskola földmunkái; sporttelep víztelenítése; népkert létesítése; Kishegyi bánya rendezése.

Rozsnyó: Városi utca- és csatornarendezés; környéken fakitermelés, turistautak létesítése; strandfürdő kiszélesítése; Drázus patak szabályozása; járásbirósági épület tatarozása; temető rendezése.

Ungvár: Mélyúti patak betömése; Kadubec patak szabályozása; Ung part szabályozása a parkban; Malomcsatorna medrének betömése; utcák, csatornák rendbehozatala.

Ipolysági járás: Dülőútak, vízfolyások javítása, legelőtisztítás; leventegyakorlótér létesítése.

Szobi járás: Gyalogjáró javítása; kavicsstermelés; leventeuszoda létesítése.

Léva: Kőbánya alsó szintjének rendezése; kőtermelés, homoktermelés; sporttelep létesítése; faiskola földmunkái; város utcák, terek, útburkolat rendezése.

Függetlenül a segélyezés tényétől, az inségmunkák igen mély erkölcsi hatást tettek a felvidéki népesség egy rétegében, melyet munkanélküli segélyhez szoktatott a cseh rendszer. Az első napokban különösnek találták, hogy a segélyért dolgozni kell, de a munka megindításának második hetében már nagy kedvvel fogtak munkához, mert érezték és belátták, hogy ily módon nemcsak maguk jutnak segítséghez, hanem a köznek is hasznára vannak. (Lapátoló Magyar a Magyarért!)

7. Igen fontos és nevelőhatású az a munka, amelyet a szociális előadók egyéni esetek kapcsán kifejtnek. A hivatalos órák alatt – amely reggeltől késő estig tart – a segély- és tanácskérők, panaszosok és hálálkodók tömege keresi fel őket. Az egyéni sorsokból megrázóan bontakoznak ki a 20 évi martirium körvonalai és el se tudják képzelni, mint az egyik előadónk jelentéséből idézem, hogy „van felettük egy olyan állam, mely valóban intézkedik az érdekükben. Eddig hozzá voltak szokva ahhoz, hogy mindenütt csak elutasították őket, vagy legjobb esetben felírták a nevüket, hogy lerázzák a nyakukról őket, de intézkedni sajnos, még ha akartak, sem tudtak. Most, hogy látják, hogy nemcsak meghallgatom, hanem lehetőség szerint el is intézem dolgukat, se vége, se hossza a népvándorlásnak, naponta átlag 50-60 embert hallgatok meg személyesen,

nem is szólva arról, amit az iroda csinál. Bár ez a munkától meglehetősen sok időt vesz el, mégsem mondok le róla, mert az az érzésem, hogy ha az akció semmi mást nem csinált volna, mint hogy egy embert küldött nekik, akihez fordulhatnak, már azzal is sokat tett. Nem túlozok, amikor azt írom, hogy naponta legalább 20 asszony sirja el magát előttem és amikor szépen kipanaszolta magát, elmagyarázom neki olyan komolyan és őszintén, mint ahogy Nektek tenném, hogy miért van most átmenetileg nehézség és meddig tart még és a végén megenyhülten távozik. Nem is hiszitek, hogy ennek a nyakas és lázadásra hajlamos népnek a hangulatán mennyit változtatott máris a baráti hang. Néha estére már rekedt vagyok, de mindennél többet ér az, hogy ha valaki még most is nem kívánatos hangot használ, én már nem is kell, hogy leintsem, mert a többi azonnal rátámad és viszhangozza az én szavaimat. Néha hallom félfüllel, hogy az ajtó előtt hogyan magyarázzák egymásnak az emberek azt, amit én prédikálok nekik és kioktatják egymást, hogy „ne kiabálj, most már nincs cseh uralom, itt csak szépen lehet beszélni”.

A segítség módja itt a legkülönbözőbb. Célunk egyéneket, családokat talpraállítani, keresetképesé tenni. Ilyen esetekben néhány százpengős egyszeri segélyről is lehet szó. Minden anyagi, erkölcsi, fizikai, sőt lelki nehézséget, amit az élet produkál, segítőkézzel, megértéssel meleg szívvvel igyekeznek munkatársaink elsimítani.

8. A helyi munkaközösségnek megszervezésével kísérletet tettünk egy esetleg későbbben megvalósítandó és az egész országot átfogó szociális hálózat megteremtésére. Itt kell bekapcsolódnia a társadalomnak a hatósági munkához. Lényege a társadalom szociális felelősségének tudatosítása minél szélesebb rétegekben, más szóval: segíts magadon és az állam is megsegít. Második fontos célja a közösség, szóval egy mindenkiért és mindenki egyéért elvének kidomborítása. A szociális szellem megteremtésére és a szociális munka elmélyítésére minden, a visszacsatolt területen lévő városban és községben – tekintet nélkül a lakosok számára – helyi munkaközösséget kell alakítani.

A munkaközösségbe hatósági és társadalmi egyének bevonása szükséges, még pedig azok és olyanok, akik a munka érdekében szükségesek és megfelelőek. Irányelv, hogy a munkaközösség a község, illetve város lakóinak számarányában körülbelül 3-10 tagból álljon. A cél az, hogy egy vagy több megbeszélés keretében a szociális előadók a munkaközösség tagjaival a helyi problémákat megtárgyalják, nekik meghatározott feladatot adjanak, munkájukat irányítsák és ellenőrizzék és amennyiben valamely feladat megoldásánál akár erkölcsi, akár anyagi segítségre volna szükségük, ennek megszerzésében segítségükre legyenek. Már az első megbeszélésnél és a munka további irányítása közben arra kell rávezetni a munkaközösséget, hogy a rájuk bízott feladatot önerejükkel oldják meg, vagyis teremtsék elő a szükséges anyagi és erkölcsi feltételeket (pénz, természetbeni adomány, munkafelajánlás stb.). A változott körülmények semmi esetre sem lehetnek ok arra, hogy azt, amit szociális téren eddig előteremtett a község, most külső segítséggel akarja fenntartani.

Kívánatos, hogy a helyi munkaközösség legalább kéthetenként egyszer megbeszélést tartson és ezekről a megbeszélésekről rövid jegyzőkönyvi kivonatot küldjön a szociális megbízottnak.

Feltétlenül bevonandó a helyi munkaközösségbe – ott, ahol van – a Zöld-Keresztes nővér (Stefániás védőnő), aki Johan államtitkár utasítása értelmében a községeiben előforduló szociális ügyekről egyébként is közvetlenül értesíti a szociális előadókat. A szociális előadók jelentéseiből Ítéelve az a tapasztalat, hogy ez az elgondolás a gyakorlatban nagyon jól bevált; a körülbelül 800 község közül kb. a fele már be van

szervezve. A munkaközösségek eredményes működésének dokumentálására felolvasom az ógyallai járásban működő munkatársunk jelentését:

„Beszámolómat a segítő munkaközösségek megszervezésével és beállításával kezdem. A munkaközösségektől kértem, hogy a községekben 40-50 házankint jelöljenek ki egy köztisztelőt és szeretetben álló férfit és asszonyt a nép közül, akiknek szíve van a szegényekhez és szava a jómódúakhoz. A legtöbb községben meg volt már az alakuló gyűlésünk. Elmondtam, mit várunk tőlük. Ők azok, akik teljesen ismerik a környezetüket, tudják, ki milyen viszonyok között él, ők látják, ha valahol baj van és azon hogyan tudnának segíteni. Példákat soroltam fel nekik, hogy egyszerű és világos legyen előttük, hogy mire vállalkoznak. Ha azután nem tudják megoldani a segítség módját, a munkaközösséghez fordulnak, ahol a tanácsstagok intézkednek, vagy továbbítják az ügyet a Központhoz. Azért kértünk férfiakat és asszonyokat, mert vannak dolgok amik a férfiakhoz fekszenek közelebb, pl. a közmunkák, a szegények névsorának összeállítása, az asszonyokhoz pedig pl. a tej- és cukorakció vagy a háziipar. Őbennük egy édesatyát és édesanyát adtunk a területnek, a házcsoportnak, hogy szeretettel viseljék gondját a rábizottaknak. Azután kértem, hogy mindannyian írják össze az ő házcsoportjukat, még pedig: házszám, családfő neve, foglalkozása, családtagok száma és a jegyzet rovatba vezessék be, ha valaki teljesen ellátatlan, vagy pedig csak munkanélküli. Volt egy község, ahol a tejakció kibővítésére azonnal gyűjtést vállaltak. A martosiak vállalkoztak, hogy hetenkint kétszer átmennek Imelyre az asszonyokat megtanítani az ő kézimunkájukra, mert annak lenne piaca, viszont amit az imelyiek csinálnak, azt még más nyolc község dolgozza. A gyűléseken majdnem minden községben teljes élenken vettek részt, hozzászóltak, tanácskoztak, vállaltak minden munkát. A dunaradványiak egész új gondolatokkal jöttek, hogy a község helyzetén hog3'an lehetne segíteni, mert a termés ott nagyon rossz (3 q holdankint). Kérik gazdasági vezető kiküldését, aki a földeket megvizsgálná, hogy mit termelhetnének, és a népet betanítaná az újfajta gazdálkodásra. Nyaralóteleppé való szervezés munkáit is örömmel vállalták.”

9. Köztudomású, hogy a szociális munka az egészségvédelmi munkának szoros kiegészítője és viszont. Ennek tudatában a mozgalom nagy készséggel szegődött a Zöld-Kereszt szolgálatába és a munka kezdetének első percétől fogva szoros összeköttetésben és teljes harmóniában működött Johan államtitkárral.

Az együttműködés már a munka kezdetén megnyilvánult abban, hogy Johan államtitkár figyelembe vette előadóink zöld-keresztes szolgálat beállítására vonatkozó kéréseit – különösen azokon a helyeken, ahol a cseh uralom alatt egészségügyi intézmények működtek. Az Országos Közegészségügyi Intézet szakközegeinek megállapításai alapján szükségesnek mutatkozott az állami lehetőségek keretein túl is újabb egészségházak felállítása. Mint minden nagyfontosságú elvi kérdésben, a munkabizottság döntése alapján 501.600 pengővel járult hozzá a mozgalom 38 kisebb-nagyobb egészségház és tanácsadó megépítéséhez, illetőleg a már meglévők átalakításához. A Felvidék egészségügyi szolgálatának ellátása érdekében – tekintettel az erre a munkára jelentkezők nehéz anyagi helyzetére – a mozgalom 20 felvidéki leány részére à 2.000 pengő ösztöndíjat adott, akik ebből két éven át teljes kiképzést és ellátást nyernek. Megállapodás történt Johan Béla belügyi államtitkár és a „Magyar a Magyarért” mozgalom között, hogy a zöld-keresztes védőnők minden olyan esetben, ahol szociális segélynyújtás szükségével találkoznak, a szociális előadóktól kérik azok orvoslását – és általában minden tekintetben kiegészítik egymás munkáját.

10. Csaknem az összes munkaterületről azt a jelentést kaptuk, hogy az évek óta rendszeresített tej ellátás hiányát nagyon érzik a gyermekek. Előadónk sok helyen mindjárt a munka kezdetén pénzbeli segítséggel lehetővé tették a tejakciók folytatását. Johan államtitkár kérésére időközben a munkabizottság hozzájárult ahhoz, hogy az anyaország most megszervezett állami tejakciójának mintájára a hatósági tejjelátást a visszacsatolt területeken is beállítsák előadónk, a vármegyei tiszti főorvos irányítása mellett, aminek a költségeire a mozgalom 209.088 pengőt folyósított.

11. A belügyminiszter felhívta figyelmünket a Felvidék óvodáskorú gyermekei egészségvédelmének és szociális gondozásának nagy jelentőségére és ezzel kapcsolatban kívánatosnak tartja az egyes már meglévő óvodáknak napközi otthonnal való kibővítését, illetve egyes, arra leginkább rászoruló községekben új napközi otthonos óvodák létesítését. A belügyminiszter által megküldött tervezet alapján felhívtuk járási szociális előadóinkat, hogy az érdekelt városok és községek előjáróságaival tárgyaljanak és állapítsák meg, mi volna az a maximális hozzájárulás, amit azok pénzbeli hozzájárulás, nyersanyag, munkaerők beállítása címén felajánlhatnak. A járási szociális előadók jelentéseiknek beérkezése után fogjuk azt a végösszeget megállapítani, amelyet a szóbanlévő célra a belügyminiszter rendelkezésére fogunk bocsátani.

12. Mozgalmunk munkabizottsága a folyó évben 1.000 felvidéki ráutalt gyermek nyaraltatását vállalta. A lebonyolítást az Országos Gyermekvédő Ligával karöltve végzi. A háromhetes turnusokra beosztott gyermekek részben a szentendrei Dunaszigeten lévő Izabella üdülőtelepen, részben pedig a Bakonyban lévő Farkasgyepүн fognak nyaralni. A beutalási javaslatokat járási szociális előadónk a Csehszlovákiai Magyar Gyermekvédő- és Szünidei Gondozó Egylet hölgyeinek meghallgatásával fogják előterjeszteni.

A nyaraltatás előrelátható költségeire 30.000 pengő elszámolandó előleget utaltunk ki az Országos Gyermekvédő Ligának.

A központi iroda közvetlen munkája. Az eddigiekben nagy vonásokban azt a munkát ismertettem, amit mozgalmunk az egyes visszacsatolt járásokba kiküldött úttörői, a járási szociális megbízottak útján látott el.

Most röviden ismertetem a „Magyar a Magyarért” mozgalom másik, nem kevésbé fontos és felelősségteljes munkakörét és teljesítményeit, amelyet a központi iroda közvetlenül intéz.

Szükség szerint, a felmerült újabb kérdések és tennivalók tekintetében a központi iroda körlevelekben ad pontos utasításokat. A megbízottaknak kötelességük legalább hetenként, ha szükséges bármikor írásban jelenteni a munka mindenkori állását, az utasítások végrehajtását, a munkaterületükön élő lakosság helyzetét és hangulatát és a felmerült óhajokat és szükségleteket.

Megbízottaink élnek is ezzel a lehetőséggel és jelentéseik mellett az ügyvezetőnek irt magánlevél jellegével bíró soraikban számtalan kérésre és kérdésre várnak választ, illetve intézkedést. A mozgalomnak, mint félhivatalos szervnek legnagyobb ereje abban van, hogy a szükségképen nehézkes hivatalos forma és kezelés helyett gyorsan és rugalmasan intézi el az ügyeket. Minden megbízott egy-két napon belül kap választ kérdéseire és felvilágosítást a megtett intézkedésekről. PL:

„. . . Úgy értesültem, hogy felekezeti iskola építéséhez az állam indokolt esetekben építési anyagot ad, ha a község a fuvart, napszámot és az építés költségeit vállalja. Ilyen segítséggel Jászfalu, Újgyalla (szlovák iskolák voltak, most magyar), Komárom-

szentpéter, esetleg Kürt is meg tudná oldani az iskolaépítés kérdését. Nagyon kérem hivatalos megerősítését ennek az értesülésnek. Mi a feltétele, hogy ezt a segítséget egy-egy iskola megkaphassa? Hány iskoláról lehet szó?”

Több község kérte, hogy a nyári hónapok alatt, amíg az iskola szünetel, az iskola helyiségeiben és udvarán nem lehetne-e nyári napközi otthon beállítását megszervezni? Kérésük az, hogy az állam állásnélküli óvónőket alkalmazza a nyári hónapokra. Dologi kiadásokról és az óvónő lakásáról a község gondoskodna. Az asszonyok és a felnőtt fiatalság is a nyári dologi időben elmegy munkára és a gyermekeket vagy a lakásba zárják, vagy az utcán csavarognak, a dunaparti községekben évről-évre a viznek is van áldozata.

„Komáromszemere községnek 1.750 lakosa van és nincs temploma. Az iskola folyosóján tartják a szentmisét. Plébánosa van. Szlovák község, magyar iskolával. Szeretnék templomot építeni, „fogadalmi templomot a 20 évi felszabadulás emlékére”. „Kaphatnának-e országos gyűjtésre engedélyt, levélben csekkal?”

Kiutasított telepések földjei bevetve ittmaradtak (Újpuszta, Sziláspuszta stb.). Nem lehetne-e ezen földek aratását azok között szétosztani, akik a közelfekvő községekben, mint aratók voltak alkalmazva abban az időben, mikor ezek a földek még uradalmak voltak. Két holdanként lehetne szétosztani, úgy hogy elsősorban a frontharcosok és többgyermekes családok részesüljenek ebben a segélyben. Két hold aratásával egy-egy ilyen család a télirevalóját megkereshetné. A két hold aratása után 3 q gabonát beszolgáltatnának vetőmag visszatérítésre. A szalmát otthagynák, hogy aki a földet megkapja, a jövőben meg tudja munkálni. Parlagon heverő földeket erre az évre ki lehetne adni kukoricásnak. Ez Komáromszentpéter és Újgyalla indítványa és kérése.

Az egyik főjegyző kérdezte, hogy a Hansa 1939. február 15-i számában megjelent cikkben ismertetett, a 65. életévüket betöltött gazdasági cselédek és munkások havi 5 pengős járadékairól szóló törvényjavaslat életbe lépett-e? Ha igen, a jelentkezőket hová kell felterjeszteni?

Dunaradvány község gazdasági szakértő kiküldését kéri, hogy a termőföldjük megvizsgálása után tanácsot és utasítást adjon, hogy milyen terményeket vezessenek be a községben (1 hold földön most 3 q rozs terem).

Egyes községekben toledó és aszúrmunkához igen szép megrendelések volnának, de a munkához szükséges anyagot nem tudják beszerezni. A mintákat Marcellháza községben kaptam, rumburgi vászon és Reichenbergből való lenvászon és batiszt. Miután ezeket a gyárakat a szudétánémet területtel Németország kapta meg, nem lehetne-e ilyenféle anyagokat kereskedelmi szerződés útján lekötöni Magyarország részére. Ezek az anyagok 4 pengőnek megfelelő áron voltak kaphatók, ma itt 11-12 pengőbe kerülnek. Ilyen árú anyagon dolgozva a kézimunka szinte megfizethetetlen lesz.

Naszvadon Szilvássy Sándor körorvos, addig is, míg zöldkeresztes nővért kaphat a község, szeretné megindítani a rendszeres csecsemőgondozást és az anyák tanácsadóját. Nagyon kéri, hogy egy csecsemőmérleget és medencemérőt és nyomtatványokat kaphasson.

„Izsa és Dunaradvány új körorvost kap, akinek székhelyét Dunaradványra szánták. Nagyon kérem az illetékesek figyelmét felhívni, hogy Izsa helyzetén ezzel nemhogy segítünk, hanem még nehezebb lesz, mint a múltban volt, mert eddig rossz úton 6 km-re volt az orvosa, most pedig 10 km-re lesz. Izsának kb. 800 lélekkel több a lakosa és tbc-vel fertőzött, úgy, hogy ott szükség volna tüdőgondozó felállítására is. Dunaradványon

– ha hirtelen kell orvosi segítség – Kurtakesziből autóval hozhatnak orvost, Izsán, ha valakinek hirtelen kell orvosi segítség, míg az orvost és újból a gyógyszert elhozzák, a beteg meghalhat.”

„Bagota és Kolta község használt ruha iránti kérését mellékelten csatolom. Bagota község kérését már a segítő munkaközösség tagjai állították össze. Amennyiben ruhákat még kaphatunk, nagyon kérem a jegyzéket is vissza.”

„Komáromcsehi szlovák község részére nagyon kérnek magyar énekeskönyveket. Ha lehet 100 db „Szent vagy Uram” felnőtteknek (56 fill.) és 100 db „Szent vagy Uram” gyermekek részére (kötve 14 fill.). A könyveket Dráfi József kántor címére kérem, Komáromcsehi, r. k. elemi iskola.”

Dunaradvány község a róm. kat. iskolája részére zászlót kér. Úgy szeretnék, ha március 15-re meg lenne, hogy akkor szentelnék fel. Ugyanezen iskola részére nagyon kéri a Kormányzó Úr képét is.

Amint látjuk, az előadók a mozgalom saját hatáskörében elintézhető ügyeken kívül különféle olyan természetű kérdést, tervet és ötletet vetnek fel, amelyek csak hatósági úton nyerhetnek elintézést. Ilyen esetekben az ügy fontossága és illetékessége szerint vagy magukhoz a miniszterekhez, vagy a minisztérium megfelelő osztályához fordulunk, legtöbbször a legrövidebb úton – telefonon – és mindenkinél a legnagyobb előzékenységet és segítőkézséget tapasztaljuk. Bizonyosága ez annak, hogy mindenki tudatában van a „Magyar a Magyarért” mozgalom fontosságának.

Menekültek gondozása. A visszacsatolás reakciójaként az idegen impérium alatt maradt Felvidék magyarsága ellen újabb üldözés és még súlyosabb elnyomatás vette kezdetét, aminek eredménye az lett, hogy ismét megjelentek határainkon a mindenükből kiforgatott éhező és didergő menekültek ezrei. A „Magyar a Magyarért” mozgalom kötelességének tekintette ezeknek a kiutasított szerencsétleneknek gondozásbavételét, felruházást, ellátásuk biztosítását, munkához juttatását stb. Ennek a munkának szakszerű és intézményes ellátása céljából állítottuk fel a „Magyar a Magyarért” mozgalom Menekültek Gondozó Hivatalát a Károly király-út 19. sz. épületben, ahol a hazánk területére érkezett menekültek ellenőrzését és ügyes-bajos dolgaik intézését a belügy-minisztérium intenciója szerint egy, a kémelhárító osztály részéről kiküldött tiszt és egy detektív segítségével felkérésünkre a Magyar Vöröskereszt Egylet szociális osztály végzi. Menekültjeink összes költsége eddig a kintieken kívül 170.000 P volt.

Végül itt kell megemlítenem az amnesztia rendelet alapján elbocsátott testvéreink segélyezésére fordított 10.000 pengőt és a politikai menekültek támogatására felhasznált 30.000 pengőt is.

Hadisegély kölcsön. A visszacsatolt terület nyomorát fokozta az a körülmény is, hogy a csehszlovák hadseregbe bevonult családfenntartók kénytelenek voltak hozzátartozóikat sokszor minden támogatás nélkül hátrahagyni, akik azután a csehszlovák kormánytól az átcsatolást követően természetesen hadisegélyt nem kaphattak. Meltányosságból, azonkívül az itthoniakkal való egyenlő elbánás elvét is szem előtt tartva, a honvédvezérkarnak 120.000 pengő elszámolandó előleget adtunk a felvidéki hadisegélyek fedezésére.

Diákszociális ügyek. A visszacsatolást követően rövidesen súlyos diákszociális problémák is merültek fel, amelyeknek megoldása elől nem zárkozhattunk el. A hazához visszatért területen illetőséggel bíró nagyon sok főiskolai hallgató és középiskolai tanuló volt kénytelen az idegen impérium alatt maradt egyetemeken, illetve más tanintézetek-

ben megkezdett tanulmányait félbeszakítani, azonkívül a menekültek között is nagy számban akadtak egyetemi hallgatók és egyéb tanulók. Ezeknek további folyamatos képzését lehetővé kívántuk tenni és ezért a kultuszminisztérium illetékes szaktényezőivel folytatott előzetes tárgyalások eredményeként Szily Kálmán államtitkár kezeihez 101.000 pengő ellátmányt folyósítottunk abból a célból, hogy ennek az összegnek a terhére biztosítsa az általa megfelelően ellenőrzött és ráutaltnak bizonyult főiskolások és egyéb tanulók ellátását és iskolai oktatását. Diákszociális célokra adtunk még a Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Egyesületének 5.000 pengőt, a Keresztyén Ifjak Egyesületének 800 pengőt, az érsekújvári diákmenzának 1.000 pengőt, végül a komáromi Palkovich diákmenzának 2.000 pengőt. Felvidéki jelöltek részére szociális tanfolyamot rendeztünk. Az anyagilag rászoruló hallgatók ellátási költségeinek fedezésére 3.535 pengőt kötöttünk le.

Gróf Teleki Pál akkori kultuszminiszter azzal a kéréssel fordult a mozgalomhoz, hogy szegénysorsú elemi iskolás tanulók magyar tankönyvekkel való ellátásához, azonkívül az intézetek részére magyar térképek beszerzéséhez járuljon hozzá. E célból 70.000 pengőt bocsátottunk a kultuszminiszter rendelkezésére és szakszerű elbírálás céljából az összes hozzánk sűrűn érkező tankönyvigényleteket áttettük a kultuszminisztérium illetékes osztályához.

Könyvtárak. A Felvidék szellemi szükségleteinek kielégítését célozza a 20 év óta nélkülözött magyar könyvnek minél nagyobb tömegekben való szétküldése. Az ország-szerte lefolytatott gyűjtési akció eredményeként 130.000-nél több könyv gyűlt össze központi raktárunkban. Ebből 30.000 példány a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete által külön e célra összeállított és kiadott „Örök Magyarország” című verseskötet, mely a legszebb magyar versek gyűjteménye. A könyvek osztályozása, valamint iskola-, gazda- és vándorkönyvtárak céljaira való szétosztása szakemberek közbenjöttével már megtörtént. Néhány nap múlva megtörténik a könyveknek rendeltetési helyükre juttatása. A beérkezett könyvekből 6 vándorkönyvtárt, 58 középiskola részére pedig 200-600 könyvből álló ifjúsági könyvtárt állítottunk össze. 1.048 elemi iskola részére 15-30 jutalomnak szánt könyvet juttattunk.

Szakszervezeti segélyek. A felvidéki keresztényszocialista szakszervezetek tagjai a visszacsatolás folytán a Zwittauban és Pozsonyban működő központjaiktól elszakítva nemcsak segélyezésre vonatkozó igényeiket nem érvényesíthették, hanem befizetett járulékaikat is elvesztették. A „Magyar a Magyarért” mozgalom vállalkozott a nemzet-hűség szempontjából kifogás alá nem eső szakszervezeti tagok befizetett járulékaik visszatérítésére. Erre a célra eddig összesen 8.196 pengő és 64 fillért fordítottunk, de az igénylések még folyamatban vannak.

Népművelés. Népművelési célokra Kassa város iskolán kívüli népművelési bizottságának 4.000 pengőt, Abaúj-Torna vármegye népművelési bizottságának pedig a vármegye községeiben végzendő népművelési munkákra 1.500 pengőt adtunk.

Háziipar. A háziipar fellendítésének ügyét a visszacsatolt területen magunkévá téve, előbb szórványos konkrét kéréseket honoráltunk, majd az egész kérdés intézménye megszervezését és elindítását anyagi hozzájárulásunkkal lehetővé tettük, amikor a felvidéki háziipar megindulásakor három hónapra a munkabérek fedezését vállaltuk. Eddig háziiparra összesen 81.000 pengőt folyósítottunk.

Egyes intézmények munkásságának felvidéki viszonylatban való támogatására összesen 39.000 pengőt fordítottunk, akkor, amikor élénk terjesztett indokolt kéréseikre

a Magyar Fajvédők Szövetségének 7.793 pengőt, a Magyarországi Ruszinszkóiak Szervezetének 3.000 pengőt, a Gyöngyösbokrétának 5.000 pengőt, az Egészségpolitikai Társaságnak 10.000 pengőt és végül a Vakokat Gyámolító Országos Egyesületnek 10.000 pengőt utaltunk ki.

Beszámolóm, a munka legfőbb mozzanataira szorítkozó ismertetésem korántsem tükrözi vissza mindazt a nagyszerűséget, áldozatosságot és egy társadalmi mozgalom feladatkörét messze meghaladó szociális és kulturális munkát, amelyet a kiküldött munkatársak, a mozgalom híverői végeztek. Rendkívül nehéz munkaviszonyok között, legtöbb esetben az otthoni gondok állandó árnyékával állították a haza szolgálatába sokszor családjuk jólétének veszélyeztetésével munkaerejük és képességeik teljességét.

Honvédeinkkel egyidejűleg egy másik, névtelen hadsereget állítottunk csatasorba, amelynek leghatékonyabb fegyvere a szeretet volt. Ez a lelkes csapat fényesen bebizonyította, hogy a szociális gondozás a tárgyi tudás mellett áldozatot, kitartást, türelmet, tapintatot, vagyis csupa olyan tulajdonságot igényel, amelyek a nőt teszik elsősorban alkalmassá ennek a feladatkörnek maradék nélküli ellátására.

Egészen tárgyilagosan próbáltam beszámolni a „Magyar a Magyarért” mozgalom működéséről. Egy következtetést mégis szeretnék levonni: ez a mozgalom bebizonyította, hogy az állami és hatósági gondoskodás mellett nélkülözhetetlen a társadalom által nyújtott anyagi és erkölcsi erő. Meg vagyok arról győződve, hogy megértéssel, jóakarattal és lelkesedéssel országos viszonylatban is meg lehetne szervezni a segítségnek ezt a bevált rendszerét, mellyel véleményem szerint nagymértékben lehetne a szociális gondoskodásunkra sok tekintetben ráutalt anyaország életszínvonalát és anyagi jólétét is emelni.

Társadalmi szervezetek a kultúrpolitika és szociálpolitika szolgálatában

ELŐADTA PETRI PÁL

I.

A belügyminiszter úr kívánságára két egyesületnek: a Julián Iskola Egyesületnek és az Országos Gyermekvédő Ligának munkásságát kell ismertetnem. Nemcsak a két társadalmi szervezet küzdelmes történetéről és jelenlegi törekvéseiről kívánok beszélni, hanem e két egyesület ismertetését fel akarom használni annak megvilágítására, mi lehet a kulturális és jótékonyági társadalmi szervezetek működési köre, mi módon és mily feladatokat bízhat rájuk az állam és a társadalom.

Itt tehát három tényező van, melyek fogalmát meg kellene állapítani: egyesületek, kultúrpolitika és szociálpolitika. Nem foglalkozom hosszasan fogalommeghatározásokkal, az ilyen elméleti boncolgatás nem felel meg a magyar természetnek, de nem is viszi előre a kérdést, ha a kultúrpolitika, de főleg a szociálpolitika terén annyira szerteágazó elméleti tárgymeghatározások kérdésébe mélyebben belemerülünk. Hiszen pl. Günther nagy szociálpolitikai munkájának egy egész, több mint ötszázoldalas kötete, jóformán csak a szociálpolitika meghatározásával foglalkozik¹ és mégis, ha ezt a könyvet, vagy más hasonlókat áttanulmányozunk, nemcsak, hogy gyakorlati szempontból nem bővítjük ismereteinket, de még elméletileg sem nyerünk tiszta képet a helyzetről.

Gyakorlati célunk szempontjából nem lényeges, hogy a szociálpolitika és kultúrpolitika a szociológiának, a társadalomtudománynak milyen részét képezi, hogy a szociálpolitika egy-e a gazdasági politikával, illetve annak része-e, hogy etika-e, vagy a forradalmi szocializmus elleni gyógyszer. Még az sem döntő jelentőségű, hogy – amint egyesek látják – a szociálpolitikának egy része-e a kultúrpolitika vagy megfordítva, bármikor e két disciplinával foglalkozunk, érdekes volna ezek egymáshoz való viszonyának tisztázása. Tény mindenestre, hogy a két tudomány közel áll egymáshoz és ezért az én feladatom annyiban könnyebb, amennyiben véleményem szerint – mindkét tárgykörrel foglalkozó társadalmi szervezetekre vonatkozólag ugyanazok a szabályok alkalmazhatók. Csak azt akarom kiemelni, hogy mind a kultúrpolitikában, mind a szociálpolitikában egyaránt egy szélesebb körű fogalommeghatározás képzelhető el. A kultúrpolitikában is sokan csak az iskolaügyre korlátozzák gondolataikat mi ezzel szemben, – a közfelfogásnak is megfelelően – azon a véleményen vagyunk, hogy a kultúrpolitikának ki kell terjedni egész közművelődésünkre, tehát nemcsak az iskolára, hanem a művészeti és tudományos intézetekre, múzeumokra, színházakra stb., vagyis a kultúrpolitika a nemzet mindenirányú szellemi tevékenységének irányítója és szellemi elődünk teremtője és szétosztója kell, hogy legyen, amint ezt Korniss Gyula megállapítja.

¹ Günther, Adolf, Socialpolitik I., Theorie die Socialpolitik, Berlin, 1922.

² Korniss Gyula, Kultúra és politika, Budapest, 1927.

A kultúrpolitika nemcsak a nemzeti művelődés eszményeit tűzi ki megvalósítandó célul, de ennek a feladata az is, hogy kultúrpolitikai javak termeléséről és elosztásáról gondoskodjék, és ezzel a társadalmi egyensúly biztosítását elősegítse.

Hasonló a helyzet a szociálpolitikában is. Itt is van egy szűkebb meghatározás és ez az uralkodó felfogás, hogy t. i. a szociálpolitika szorosabb értelemben vett munkásvédelem, tehát szűkebb tárgykört képez a népvédelmi politikával szemben, amely a munkásvédelemben kívül a népegészségügy, Anya- és csecsemővédelem, gyermekvédelem, illetve helyesebben családvédelem, szegényügy és más népvédelmi kérdéseket is fel vesz fogalomkörébe.

Én a szociálpolitikát annak a tudománynak tekintem, amelynek célja, hogy a jelenlegi társadalmi és gazdasági rend alapján javítsa és emelje a tömegek életszínvonalát, a kultúrjavak minél általánosabb élvezhetését előmozdítsa, a fennálló osztályellentéteket tompítsa és a feladatkörébe beleveszem itt nemcsak a munkásvédelmet és biztosítást, hanem egyáltalában a népjóléti vagy népvédelmi politika minden más ágát is. Ha azután azt vizsgáljuk, hogy a társadalmi szervezetekre ezen tudományágak kérdéseinek megoldása terén mit lehet rábízni, akkor előbb meg kell tudnunk, hogy milyenek és melyek azok a társadalmi szervezetek, amelyek itt szóba jöhetnek. Leszögezem, hogy itt csak az egyesületi jogszabályok alá tartozó szervezeteket óhajtom figyelembe venni, tehát csak az állampolgárok teljesen szabad társulása alapján létrejött szervezetekről szólok. Nem beszélek az egyházakról, amelyeknek pedig különben úgy kultúrpolitika, mint szociálpolitika szempontjából óriási jelentőségük van, továbbá nem tartoznak ide a hatóságok működésének elősegítésére alakult félig társadalmi szervezetek, például vármegyei jóléti bizottságok stb., de nem veszem figyelembe azokat a nem teljesen szabad társulás alapján létrejött alakulatokat sem, melyeknél e részvétel néha kötelező, néha félig-meddig önkéntes ugyan, de pl. kiskorú tagokból állanak, mint amilyenek a cserkészek, az Ifjúsági Vöröskereszt, levente szervezet, ezek nem önállóan munkálnak bizonyos kultúrpolitikai vagy nemzetpolitikai célkitűzéseket, hanem csak elősegítői az ifjúság bizonyos irányú nevelésének. Szociálpolitikai szempontból igen fontos szervezetek a szakszervezetek, a munkásbiztosítási és más munkásérdekképviseletek, de ezeknél még inkább hiányzik a társadalom önkéntes és szabad akaratából megnyilvánuló szociálpolitikai tevékenységre irányuló vágy, mely a most bennünket érdeklő egyesületek főismertetője. Tehát most csak azokra a szervezetekre gondolok, melyeknél a magyar társadalom tagjai önként, altruisztikus érzésekből egyesülnek egyes kulturális vagy népjóléti célok megvalósítására.

Ezek után meg kellene határozunk, hogy úgy a kultúrpolitikában, mint a szociálpolitikában mi lehet a szerepe az államnak és mi a társadalomnak, tehát, hogy mi az állami és társadalmi munka viszonya egymáshoz. Ha végig nézzük az egész külföldi irodalmat, beleértve a totális államok szakembereinek fejtegetéseit is, sehol sem találunk oly felfogást, amely a társadalmi munkának teljes mellőzését kívánná, sőt ellenkezőleg nemcsak a nagy brit birodalomban, Amerikában, az északi germán államokban, továbbá Franciaországban, hanem Németországban és Olaszországban is nagy súlyt helyeznek arra, hogy az állam által helyesnek talált kulturális és szociálpolitikai célkitűzések érdekében a társadalom önként is sorompóba álljon és akár propagandisztikus tevékenységgel, akár a munka kisebb vagy nagyobb részének teljes átvállalásával, – legalább is vállalva dolgozzék az állami szervezetekkel. Bizonyos, hogy a kevésbé vagyonos és kisebb műveltségű társadalmakban a kulturális és szociális célok érdekében a munkának

kisebb része hárítható a társadalmi szervezetek vállaira, mint a vagyoniilag, művelődésileg és a társadalmi együttérzés szempontjából előrehaladottabb birodalmakban. Így Angliában és Amerikában a munkásvédelmi, családvédelmi és szegényügyi intézményeknek sokkal nagyobb részét igazgatja maga a társadalmom, mint egy szegényebb, primitívebb viszonyok közt élő közösségben, hol minden elsőrangú szociálpolitikai szükséglet kielégítését kénytelenek állami feladatnak tekinteni. Az állami és társadalmi együttműködésnek a legkülönbözőbb válfajai képzelhetők, lehet hogy a társadalom feladatát majdnem csak arra korlátozzák, hogy bizonyos kulturális vagy szociálpolitikai elgondolások helyesége felől a közvéleményt meggyőzze.

Lehet, hogy csak bizonyos, – az állam által körülhatárolt szűk keretekben, államilag meghatározott irányelvek és vezetés vagy felügyelet mellett működhetnek az egyesületek, mint ez legújában bizonyos mértékben Németországban tapasztalható. Lehetséges azonban az ellenkezője is, hogy t. i. a kultúrpolitika, vagy annak egyes részei (művészetek, tudományok) előmozdítása, vagy egyes szociális problémák, szegényügy, gyermekvédelem stb. egészen a társadalom által intéztetnek, vagy úgy, hogy a társadalom saját erőforrásaival igyekszik ezen kérdéseket megoldani, vagy pedig úgy, hogy a társadalmi szervezetek az állam, vagy más közületi segélyforrásra is támaszkodva végzik önállóan kulturális, illetve szociális munkájukat. Tehát több-kevesebb szerepe a szabad társadalmi tevékenységnek mindenütt van és az illető nemzeti társadalom tagjainak vagyoni viszonyai, műveltsége és főleg társulási hajlamai és szociális szelleme állapítják meg, hogy mily mértékben vonható be a társadalom ezen kérdések intézésébe. Bizonyos azonban, hogy még vagyon, műveltség, szociabilitás szempontjából legfejlettebb közületeknél is a társadalom a szellemi és anyagi népjóléti politikának mindig újabb és újabb ágait kénytelen átengedni az állami adminisztrációnak vagy legalább is állami, ill. megyei, tartományi, vagy községi anyagi forrásokat kénytelen igénybe venni. A kultúr- és szociálpolitikában ugyanis a műveltség általánosodásával, az emberi testi jólét tekintetében támasztott követelmények fejlődésével a teendők annyira megnövekedtek, hogy ezek kielégítésére még a legáldozatkészebb társadalom legintenzívebb munkája sem elegendő. Erről részletesebben nem is szükséges szólni. Az elemi műveltség általánossá tétele, a magasabb tudományos munka biztosítása egyrésztől, munkásjóléti, egészségügyi, anya-csecsemővédelmi és gyermekvédelmi intézmények kifejlesztése másrésztől, – ezeket csak példaképen említem – olyan kívánalmak, melyeknek jogosságát ma már senki sem vitathatja. Ennek dacára azonban mind a kultúrpolitikában, mind a szociálpolitikában sok előnye van a szabad társadalmi szervezetek bevonásának. A kultúrpolitikában is fontos minden erőforrás igénybevétele és az egyesületi munka felhasználása, mivel ez, ha nem is nagy mértékű, de mégis bizonyos anyagi megtakarítást jelent. Aztán a kultúregyesületek közreműködése megóv egy – sokszor a nemzeti kultúrát szegényítő uniformizálástól. A művészetek és tudományok, különösen a szellemi tudományok terén az illető ország művészeti, vagy tudományos életét lüktetőbbé, élénkebbé, változatosabbá teszi. Lehet szó nevelésügyi kísérletekről, új irányok felkarolásáról a művészetek terén, hol még az államnak nem lehet állástfoglalnia, vagy melyeket az állam még nem a próbálhat. Vannak olyan kultúrpolitikai különleges feladatok, amelyeket nemzetközijogi, vagy más politikai szempontból nem lehet állami kézbe adni. Például a nemzet külföldön élő fiainak, nemzeti irányú iskolai és társadalmi gondozása. Mennyi külpolitikai nehézségnek vette elejét, hogy a háború előtti Németországban az ú. n. Schulverein tartott fenn külföldön iskolákat és nem az állam, tehát, az Auslands-Deutsch-

rum érdekében nem hivatalos szervezet végezte a külföldi honfitársak nemzeti megmen-tésére irányuló munkát. Elképzelhető, hogy egy sovinszta társadalom olyan országok-ban, hol különböző nemzetiségek vannak, olymódon akarja az államfenntartó nép nyelvi, gazdasági pozícióját erősíteni, amilyenre a nemzetiségi egyenlő jogokat deklaráló törvények kevésbé adnak módot.

A fentebb említettekhez hasonló szempontok teszik előnyössé a szabad társadalmi tevékenység igénybevételét a szociálpolitikában is. Az Anya- és csecsemővédelem, a gyer-mek- és családvédelem, a szegénygondozás és inséges segélyezés terén igen számottevő társadalmi erőforrások nyithatók meg, melyeket az állami és a községi adóztatás útján kevésbé lehetne a célra megszerezni.; Hogy hazai példát is idézzek, csak a „Magyar a Magyarért” akció fényes anyagi eredményére hivatkozom, hol felvidéki véreink meg-segítésére, rövid néhány hét alatt kb. 6,000.000 pengőt gyűjtöttek össze. Szociálpolitikai téren is vannak olyan akciók, melyeket néha nehéz az állami népvédő programmba fel-venni vagy legalább is végrehajtását állami felelősséggel és hatósági szervekkel végez-tetni. Vannak a népvédelmi munkának olyan ágai, amelyeket – legalább is a nem totális államokban – nem vállalhat az állam vagy más hatósági szervezet, megye, város. Olyan akciókra gondolok, ahol a közhatóságok a – jelenlegi rendelkezésre álló anyagi erők mellett – nem képesek minden állampolgárt egyenlően megillető jogokat, mindenki számára biztosítani, vagy ahol nem lehet olyan abszolút biztos kritériumot felállítani, amely mellett pl. bizonyos támogatás valakit megillet. Az előbbi esetre például hozom fel a szegény és testileg legyengült gyermekek nyári üdültetését, amelyet elvileg ugyan lehet állami vagy más közfeladatnak nyilvánítani, de ha mondjuk 100.000 reászoruló közül csak 10.000 gyermeket tud a hatóság gondozásba venni, vajjon helyes volna-e, hogy olyan szociálpolitikai feladat megoldását állami vagy városi tevékenység körébe tartozónak minősítsük, amelyet kilenctized részben a közhatóság nem tud ellátni. Nem jobb-e ilyenkor egyesületi vagy más, nem közhatósági szervezetekre bízni ezt a tevékeny-séget vagy ilyeneket támogatni, amelyekkel szemben az érdekeltek nem erőszakolhatják ki az egyenlő elbánás joga alapján kívánságuk teljesítését. A másik eset, amikor nincs abszolút biztos irányelv, amely szerint valakinek valamely támogatásra érdemes volta megítélhető volna. Pl. igen tehetséges, egész szegény gyermek különleges magasabb tudományos vagy művész-nevelésének kérdése. Ki tudja megítélni – Madách-csal szólva – tényleg Messiás-e az illető újszülött. Ilyen esetekben az egyesületek – kevésbé lévén megkötve – sokkal inkább tudnak az élet folyton változó és egyéni kívánalmaihoz alkalmazkodni. Amit közhatóságok nyújtanak, arra jogot lehet formálni, amit szabad társadalmi szervezetek adnak, az egy társadalmi osztály részéről a másik, szegényebb, gyengébb társadalmi csoportnak nyújtott önkéntes testvéri segítségnyújtás. Az ilyen társadalmi munka nemcsak a kitűzött cél megvalósítását szolgálja, de a társadalmi béke és harmónia erősítése és osztályellentétek enyhítése szempontjából is értékes. A Magam láttam milyen ellenséges érzületet leszerelő, a békességet és szeretetet erősítői-hatással volt a marxista ideológiában nevelt külvárosi munkásra, mikor látta, hogy a magyar intelligencia, a vagyonosabb osztályok hölgyei gyűjtenek a szegény munkások és munka-nélküliek gyermekeinek felsegítésére, mikor az utcai gyűjtést vezető hölgyek pár kedves szóval igyekeznek megnyerni egy-egy elfogult munkás polgártársukat De van ennek a szabad társadalmi munkának másik hatása is, ami majdnem még fontosabb és ez a nevelő, szociális érzést erősítő hatás, amelyet az ilyen népvédelmi munkában való részvétel azokra gyakorol, akik ilyen egyesületekben az elhagyott gyermekekért, inséges ember-

társukért fáradoznak. Az úgynevezett középosztály és vezető rétegek hölgyei és az intelligenciának szabad idejükben szociális munkával foglalkozó férfitagjai is, megismerik más társadalmi osztályok életviszonyait, lelkivilágát, leszállnak a nyomortanyák mélységébe és ott is észreveszik a Krisztusi lelket kisugárzó és a sokszor igazán nemeslelkű embertestvért; v Az osztályok közti ellentét – nemcsak és elsősorban az alacsonyabb társadalmi rétegek bűne, hanem a vagyonosabb, intelligensebb osztályokban megcsökkent szeretetnek, a szociális érzés hiányának és beteges kasztszellemmel is eredménye. Ezt oldja fel az a munka, melyet különböző társadalmi osztályok tagjai egymás érdekében végeznek, mikor egymás baját megismerni, egymáson segíteni: törekszenek. Ezért a szabad társadalmi munka már nevelő hatásánál fogva is fontos. Az ilyen munkába magukat szívvel-lélekkel beleélő egyesületi önkéntes segítőerőknek tevékenysége pedig a belőlük kisugárzó szeretet melege folytán és az ilyen önkéntes munkásoknak nagyobb iniciáló erői miatt is, különös értékkel bír.

A mondottakat összefoglalva tehát megállapítom, hogy mind a kultúrpolitikában, mind a szociálpolitikában a társadalmi szervezetek munkájára szükség van és azt, amennyire csak ezt az illető társadalom vagyoni helyzete, műveltsége, tagjainak szociális érzéke megengedi, fel kell használni. Sőt ha ez az érzés nem volna eléggé kifejlődött, mindent el kell követni ennek megerősítésére. Amint a belügyminiszter is mondta a közigazgatási tisztviselők IV. továbbképző tanfolyamának megnyitásakor, – a társadalmi és gazdasági berendezések igen gyors és nagyon mélyreható átalakulásának korát éljük. Mindenütt óriási a társadalmi feszültség, ilyen körülmények közt a békés és eredményes munka, a legjobb szociális törvények, a közigazgatási közegek legkitűnőbb és legszakzszerűbb tevékenysége mellett sem lesz lehetséges, ha a társadalom a maga teljességében nem lesz áthatva emberszeretettől, keresztény lelkiségtől és minden egyes tagja szintén nem igyekszik honfitársai baján, súlyos helyzetén segíteni.

Nézzük most mar mi a magyar helyzet? Egy mondatban így tudnám kifejezni: sok szép megérezés, néha a kort megelőző alkotás, amelyet gyakran nem követ megfelelő végrehajtás a részletekben, számos érdekes kezdeményezés, de az egész diszciplína rendszeres, tudományos feldolgozása sokszor hiányzik. A kultúrpolitika elméleti kérdéseivel is kevesen foglalkoztak. Igaz, hogy ezek az írók legnagyobb nemzetnevelőink sorából valók, mint Imre Sándor, Kornis Gyula stb. De még inkább áll ez a szociálpolitikára, ahol inkább csak a bel- és külföldi törvényalkotások történeti méltánylása van előtérben, de az elvi kérdések tisztázásával és itt nem a definíciók felett való elmélkedést értem, egy-két kiváló tudós: Bálás Károly, Heller Farkas stb. kivételével a szakkörök is alig törődtek. Ezt nem szemrehányásképpen mondom, ha ez a gyakorlatiasság jele, akkor ez ellen nem volna észrevétel tehető, hiszen senki sem kívánhatja a magyar tudományos világtól, hogy – minden kérdést, elméletileg is saját maga igyekezzék megoldani. Sajnos, azonban ezen a téren más hibák is vannak. Kultúrpolitikában és a szociálpolitikában is magasságok és mélységek állanak egymás mellett. Egyik irányban gyönyörű törvényalkotások, másik téren elmaradottság. Azt hiszem, ezt annyira átérzi mindenki, hogy nem is kell inductíve példákkal igazolni.

Ugyanígy van az egyesületi téren is. Egyesületi jogunk teljesen kodifikálatlan. 1873-tól 1931-ig a belügyminiszteri rendeletek egész sora inkább csak technikai kérdésekkel (megalakulással, alapszabályokkal stb.) foglalkozik és a rendeletek csak utalnak arra, hogy az egyesülési jog minden magyar állampolgárt megillet, de magát az egyesületalakítást biztosító jogot, mint állampolgári jogot csak szokásjog biztosítja, s az egész

egyesületi jogot szabályozó törvényünk ma sincs. Nézzük ezután miként töltötte ki az élet a hézagos törvénykereteket. Az egyesületekre vonatkozó adataink inkább csak egyes, statisztikailag megfogható számszerű körülményekre korlátozódnak. Még ezek összegyűjtése és egybevetése is igen sok nehézséggel járt, mint ezt Dobrovits Sándor nagyon plasztikusan kifejti az 1932. évi egyesületi statisztikai felvételtől készített monográfiáiban és cikkeiben. Az ilyen adatgyűjtések ugyanis nem nyújtanak képet a belső egyesületi életéről, nem tárják fel, mennyiben tették indokolttá, tényleges társadalmi szükségletnek egyesületek alapítását, nem ütközik-e össze egyforma problémákkal foglalkozó több egyesület működése egymással. Ily irányban inkább csak a közéleti tapasztalatok, az egyesületi életben való részvétel nyújthat többé-kevésbé tájékozódást. A statisztika – különösen a régebbi múltra vonatkozó részben – arra látszik mutatni, hogy a magyar nem bír különösebb érzékkel az egyesületi rendszeres munka iránt, nem nagyon szeret mások irányítása mellett alárendelt helyzetben munkálkodni. Reánk semmiesetre sem áll a németekre vonatkozólag sokat hangoztatott elv, hogy 2 német 3 egyesület. Egyesületi életünkre jellemző, hogy 1862-ben csak 539, 1878-ban 3.995, 1917 előtt is csak 6.095-re rúgott ezeknek száma. Csak az összeomlás után indult meg egy nagy egyesületi szervezkedés, úgyhogy 1932-ben számuk már a háború alattinál több mint kétszeresére szökött, azaz a 14.000-et is meghaladta, 1937-ben pedig 16.747-re emelkedett. Tehát az egyesületeknek jóval több mint a fele a háború után keletkezett, amikor is a hazafias, bajtársi, kulturális, sportegyesületek és társaskörök, továbbá az önszegélyező egyesületek kategóriáiban látunk ugrásszerű emelkedést. A mi szempontunkból a kulturális és jótékonyági egyesületeknek nevezett szervezetek a fontosak. Ezen két kategóriánál azonban a hivatalos statisztikai csoportosítást módosítanunk kell. A kultúregyesületek ugyanis nem mind közművelődési egyesületek. Az 1937-ben kimutatott 1.357 kultúregyesületnek ugyanis a jelen előadás szempontjából alig egyharmada közművelődési egyesület, a nagyobb része mint egészségügyi egyesület, a mi felfogásunk szerint inkább a népvédelmi, társadalmi szervezetek közé tartoznék (pl. a Stefániaszövetség, sok fiókjával, helyi szervezetével is ide van sorolva) és egy másik része a kultúregyesületeknek szintén kevésbé érdekel bennünket, mert ezek a helyi kultúrát szolgáló ún. n. szepítő egyesületek. Úgyhogy végeredményben kb. 400 közművelődési egyesület jöhet figyelembe. Az úgynevezett jótékonyági, tehát a tágabb értelemben vett szociálpolitika szempontjából tekintetbe jövő egyesületek száma pedig 856, azaz az egészségügyi egyesületeket is ide számítva, de viszont nem tekintve az érdekképviselő szociálpolitikai vonatkozású egyesületeit: kb. 1.100 ilyen alakulatról lehet szó. Ez igen nagy szám, különösen ha figyelembe vesszük, hogy ezen egyesületek száma is a háború óta – tehát akkor, mikor a lakosság száma felére csökkent – emelkedett a réginek kétszeresére. Ezt az újabban erőre kapott egyesületalakítási vágyat magyarázhatjuk a kollektív ösztönök erősödésével, indokolhatjuk a háború óta emelkedett kultúr- és egészségügyi igények erejével, a magasabb életszínvonal utáni vágygal, egyes társadalmi osztályok erősebb öntudatraébredésével. Akárhogy van is, bizonyos, hogy különösen, ahol e kitzűzött célok elérésére nagyobb anyagi eszközök szükségesek, az egyesületeknek ez a valóságos elburjánzása a társadalom gyenge anyagi erőinek elforgácsolására vezet, és a munka racionális végzését is akadályozza. Ugyanazon társadalmi feladat megoldásával foglalkoznak sokan, más, a társadalomra háramló kötelezettségek végzésével pedig egy szervezet sem törődik.

Nincs tehát meg sem a szükséges koncentráció, sem az épügy fontos munkamegosztás és beosztás. A társadalmi gyermekvédelmet – de mondhatnám az egész társadalmi népvédelmi munkát – a szervezetlenség jellemzi. De nemcsak a társadalmi szervezetek egymásközti viszonyát jellemzi ez a szervezetlenség, egészen a legújabb időkig ez jellemezte a hatóságok és az egyesületi kultúr és szociális munka közti viszonyt is. Nincsenek sokszor pontos határvonalak meghúzva, milyen feladatok megoldását, művelését tartja fenn magának az állam, milyen munkáknál veszi maga vagy más közhatósági szervezetek útján az irányítást kezébe és milyen tevékenységi kört ruház egészen társadalmi szervezetekre. Éppen ezek a hiányok vezetnek azután oda, hogy a külföldi példák után nálunk is hatalmasan erősödik a vágy, hogy mindent államilag intézzünk – nem respektálva a hibái dacára is értékes és fontos társadalmi munkát. Ha ebben az irányban tovább megyünk, lassanként egészen meg fog semmisülni minden szabad egyéni iniciativa, spontán kulturális vagy szociális munka. Ezért tehát restriktciók alkalmazásánál óvatosságot kell tanúsítani, a társadalmi munkát az előbb említett okból is elősegíteni, támogatni és buzdítani kell.

A társadalmi tevékenység előnyeit és nehézségeit szeretném két társadalmi szervezet, egy kultúrpolitikai és egy szociálpolitikai egyesületi működés ismertetésével illusztrálni. Az előbbire a Julián Iskolaegyesületet hozom fel például, a szociálpolitikai irányú társadalmi munkának egy típusát pedig az Országos Gyermekvédő Ligában mutatom be. Mind a két társadalmi szervezet irányításában évek, mondhatnám évtizedek óta vezető szerepem van, tehát – azt hiszem – sikerülni fog itteni tapasztalataim alapján ezen egyesületek történetében néhány olyan eseményre és fontos momentumra felhívni a figyelmet, amelyek hasznos útmutatásul szolgálhatnak minden olyan tisztviselőtársam részére, akiknek a magyar közigazgatás ügyeinek intézésekor a kultúr- illetve szociálpolitika terén irányító szerepet kell betölteniök.

II.

A 90-es évek végén a magyar kivándorlási mozgalom már nemcsak az Egyesült Államokra szorítkozott, hanem a hazánkkal szomszédos országok irányába, különösen Szlavónia, Bosznia és Románia felé is megindult és olyan arányokat öltött, hogy minden nemzete sorsával törődő vezető egyént komoly aggodalommal töltött el. A kivándorlási korlátozások, megkötések nem használtak, direkt tilalmak felállítását és a kiutazás erőszakos megakadályozását az akkori liberális felfogás mellett nehéz lett volna megkísérelni. Nagyobb gazdasági reformokra, a földbirtokpolitika radikális megváltoztatására pedig az ország vezetői nem voltak képesek magukat rászánni. Így tehát mindig nagyobb és nagyobb figyelem fordult a harmadik kínálkozó lehetőség felé, hogy a már kivándoroltakat igyekezzünk fajtánk és hazánk számára megtartani. Az Amerikába vándoroltakat azért, hogy vagyoniilag megerősödve visszajöhessenek. A Szlavóniába és Boszniába kivándoroltaknál azt óhajtották volna, hogy ezeken a régebben Magyarország-hoz tartozó területeken maradjon ott az oda kiszivárgott magyarság és legyen ott a magyar befolyás biztosításának előharcosa. Ennek a magyarságnak gondozására szervezték 1904-ben a Julián Egyesületet, hogy a szlavóniai és boszniai, kb. 200.000 főre tehető magyarságnak állandó védőbástyája legyen. Nem rövid időre méretezett, politikai irányú, hamarosan kirobbanó mozgalom szervezéséről volt szó, hanem egy szerves, hosszú lejáratúnak gondolt, a magyarságot erősítő és védő munkáról. Az volt ugyanis a felfogás, hogy a nemzetiségi törekvések olyanok, mint a neptunikus jellegű természeti jelen-

ségek. Amint Klebelsberg Kunó mondta: „Az egyik nép nem lávaként önti el a másik által lakott területeket, egyszerre pusztítva ki annak népét, hanem ott, ahol a népek közvetlenül érintkeznek a nyelvhatárok, az erősebb nép évtizedeken, sőt századokon át faluról-falura, szinte észrevétlenül szorítja vissza a gyengébbeket. És amiként minden mesterségnek és művészetnek ahhoz az anyaghoz kell alkalmazkodnia, mellyel dolgozik, éppen így csupán az olyan nemzetiségi politika lehet sikeres, mely a nemzetiségi törekvések imént vázolt természetéhez alkalmazkodik. Pillanatnyi felbuzdulással, rövid ideig tartó akciókkal úgyszólván semmit sem lehet elérni, ha ellenben éveken át kitartó és szívós munkássággal törünk a cél felé, a helyenként felmerülő nehézségek miatt nem csüggedünk el, hanem ellenkezőleg legyűrűsükre erőfeszítésünket megkétszerezzük, akkor a siker nem marad el, de természetesen csak évek múltán tömörül és gyűl fel szemmel látható eredménnyé.” Ezek a gondolatok képezték alapját a Dunántúlról délre szakadt magyarság védelmének, melyben a Julián-Egyesület vállalta a főszerepet. A cél az volt, hogy a szépen szaporodó, a horvát és szerb népelemmel szemben gazdaságilag is érvényesülni tudó, derék, becsületes dunántúli magyarságnak a társországok lakosságába való beolvadását megakadályozzuk. A feladat eszközei kulturális és gazdasági természetűek voltak. Az utóbbi célt szolgálta a magyar államvasút horvátországi vonalainak erősítése, ennek az anyaországi vasutakkal egységes elvek szerinti irányítása, a magyarságnak gazdasági megszervezése. A másik eszköz volt a magyarságnak kulturális megerősítése, nemzeti szellemben való vallási gondozásának biztosítása, magyar iskolák megszervezése és a már nem iskolaköteles korban lévő magyarság kulturális nivójának emelése. Elsősorban az volt a kérdés, mi módon lehet a horvát-szlavonországi iskolaköteles gyermekek magyar szellemű nevelését biztosítani. Az első mód az lett volna, hogy magukat a horvátokat kényszerítsék, hogy a magyarországi iskolapolitika elveinek megfelelően ők maguk is biztosítsák a bevándorolt magyarok gyermekeinek anyanyelvükön való oktatását. A társországokban a háború előtt az úgynevezett községi iskolatípus volt az uralkodó. Ezenkívül voltak kis számban uradalmi és magániskolák is, de ezek mégis inkább csak kivételes jelenségnek tekinthetők. A községi iskolatípussal kellő számú és megfelelő magyar iskola fenntartását semmiesetre sem lehetett volna elérni, mert a horvát autonóm hatóságok, a helyiszervek annyira elfogultak voltak, hogy lehetetlenség volt még csak elképzelni is azt, hogy magukra a hivatalos állami vagy községi szervekre bizzák az oda bevándorolt magyarok anyanyelvének iskolai védelmét. Ilyen tervnek erőszakolása beláthatatlan bonyodalmakhoz vezetett volna a nélkül, hogy nagyobb sikert érhetek volna el. Másik mód pedig, tekintettel arra, hogy a horvát-szlavonországi magyarság jórésze római katolikus volt, az iett volna, hogy magát az egyházat használjuk fel ilyen magyar hitvallásos iskolák szervezésére. A horvát-szlavonországi római katolikus papság azonban talán még sovénabb volt, mint maguk az állami, megyei, községi hatóságok, úgyhogy Strossmayer tanítványaitól sem lehetett volna várni, hogy magyar gyermekek anyanyelvükön való tanítását biztosítsák. Más utat kellett tehát választani. A szlavóniai magyarság egy kisebb része református vallású, kik részben bevándoroltak, részben ottani őslakosok, akik magyar anyanyelvüket – hiszen a török hódoltság előtt az egész Szlavónia mondhatni magyar jellegű volt – megőrizték. Egyik tényező tehát a magyarság nemzeti irányú nevelésére a református egyház volt, amely a szlavóniai magyar református telepeket magyar szellemben adminisztrálta. Másik szervezetnek a Magyar Államvasút kínálkozott. Magyar államvasúti tisztviselők és más alkalmazottak nagyszámban voltak és

már korábban is tartottak fenn egy-két magyar iskolát Horvát-Szlavonország területén, úgyhogy csak egy meglévő akció továbbfejlesztésére kellett törekedni. Így azután minden nagyobb horvát-szlavonországi állomáson, ahol kellő számú magyar alkalmazott volt, magyar MÁV iskola létesült, amelyet már nemcsak vasutas gyermekek látogattak, hanem ahová minden magyar ifjú bejárhatott, aki az iskolát gyalogosan vagy a MÁV jövöltárból vasúton valami módon elérhette.

De volt a horvát-szlavonországi magyarságnak még egy harmadik, számban is, de főleg – mivel állandóan letelepült földművelő népről volt szó – jelentőség szempontjából is igen fontos része; ez a Dunántúlról kivándorolt magyar katolikus földműves lakosság soraiból rekrutálódott. Ezek részben mint kisbirtokosok egyes falvakban éltek nagyobb tömbökben, részben pedig mint uradalmi cselédek, a nagy szlavóniai uradalmakban verődtek össze. Gyermekeik nem érhatték el az állam vasúti iskolákat, a református iskolák pedig szintén távol feküdtek tőlük, de különben is, mint római katolikusok, a horváth-szlavonországi plébánosok részéről zaklatásnak lehettek volna kitéve, ha a református iskolába íratják be gyermekeiket. Tehát az ő számukra is kellett védőszerkezetről gondoskodni. Két gondolat volt ekkor előtérben. Egyik az, hogy Horvát-Szlavonország területén létesüljenek ilyen magyarmentő egyesületek, melyek a római katolikus falvakban letelepedett magyarság részére magyar iskolákat tartanak fenn. A másik eszme pedig, amelyet maga gróf Tisza István vetett fel és valósított meg, az volt, hogy ne kis horvátországi helyi magyar egyesületek létesüljenek, hanem alakuljon Budapesten egy országos jellegű egyesület, amely azután a magyar kormányhatóságok támogatására és a horvát-szlavonországi báni kormánynak jóakarására támaszkodva, a szétforgácsolt helyi egyesületeknél sokkal erélyesebben és egységesebben irányíthatná ezen népelem gondozását.

Ez volt a Julián Egyesület megszületésének titka. Ez a történeti tény egyben igazolta is állításunkat, hogy vannak olyan alkalmak és esetek, mikor a magyar közművelődési politikának leginkább célhoz vezető eszköze a közművelődési egyesületek segítségül hívása. Nevét az egyesület a budai várfokán szoborba is vésett Julián barátról nyerte, ki IV. Béla idejében vándorolt az Ázsiában maradt ősök kutatására, megmentésére és megtérítésére. Az egyesület elnöke gróf Széchenyi Béla, a nagy Széchenyi István fia, másodelnöke Tarkovich József miniszterelnökségi államtitkár, ügyvezető igazgatója pedig gróf Klebelsberg Kunó volt. A szervezet egész működése bizonyossága volt annak, mennyire fontos, hogy nagy társadalmi akcióknál az illető egyesület az állam működését csak kiegészíteni, pótolni igyekezzék és a kormánnyal a legszorosabban együttműködve dolgozzék. A magyar állam védőkarja nélkül az akkori felizgatott hangulatban a sovén horvát nép szétzúzta volna ezt a szervezetet, az egyesület előbb-utóbb összeütközésbe került volna a horvát hatóságokkal és működését lehetetlenné tették volna. Épen e hangulatra tekintettel fontos volt, hogy az egyesület magyarmentő és erősítő munkáját minél zajtalanabban végezze. Nem a budapesti központra, fényes gyűlésekre, itteni gyűjtő szónoklatokra kellett a súlyt helyezni, hanem a csendes, helyi, részlet munkára. Minél kevesebb ellenállás kihívásával, minél több iskolát szervezni, minél több szövetkezetet létesíteni, a magyarok által minél több földet vásároltatni, ez volt a törekvés. A munkáról a közgyűlés csak évente egyszer és csak általánosabb körvonalaiiban nyert tájékoztatást, a döntés majdnem minden kérdésben az igazgatóság kezében nyugodott, amely a legkiválóbb szakemberek bevonásával komolyan, de amellet a lehető legexpeditívebben igyekezett feladatát elvégezni. A helyi munka, a magyarság tömörítése nem

népgyűléseken, tömegmegmozdulások útján történt. A horvát nyelvet jól ismerő és a néppel bánni tudó bizalmi férfiak járták be a magyarlakta vidékeket és még az iskolák létesítéséhez szükséges összeírásokat, szülői kérvényekhez szükséges aláírásokat is a legnagyobb csendben szerezték be. Az egyesület bizalmi férfiai és később az egyes iskolai centrumokba kiküldött tanítók arra törekedtek, hogy a horvát katolikus papok személyes jóindulatát, ha lehet barátságát megnyerjék, a horvát hatóságok közegeknél loyaltásukat, törvényiszteletüket igazolják. Az egyesület központja pedig arra vigyázott, hogy intézményei minden tekintetben mintaszerűek legyenek. Minden legyen jobb, kiválóbb mint a paralell horvát intézmények; az iskola épületek modernebbek, higiénikusabbak, a padok célszerűbbek, a tanszerek és taneszközök megfelelőbbek legyenek. Tehát ne lehessen tárgyi okokból kifogásokat tenni. Azután vigyáztak arra nagyon, hogy az egyesület akciója maradjon a fajmagyarság keretein belül. Nem magyarosítani, hanem a magyart megerősíteni, megmenteni ez volt a cél. Horvát vagy szerb gyermekeket nem engedtek járni a Julián iskolába. Ennek a céltudatos munkának volt köszönhető, hogy az egyesület működésének első évtizede alatt a társországokban a magyar Julián iskolák száma 71-re, az ezeknél működő tanítók száma 109-re emelkedett és az egyesület ezen iskoláiban az utolsó békebeli tanévben már 7.165 növendék volt. Ennek a gyönyörű fejlődésnek az volt egyik fő elősegítője, hogy a Julián-Egyesület tanítóit és tanítónőit erre a szolgálatra külön nevelték. Ez meg is hozta gyümölcsét. A tanítói kar pedagógiai szempontból is kiváló eredményt ért el. A horvát tanfelügyelők hiába igyekeztek kritizálni ezen intézményeket, pedagógiai szempontból kifogásolható nem találhattak. Természetesen ez csak úgy volt elérhető, hogy a tanítók állandó ellenőrzés, vagy jobban mondva pedagógiai útmutatás mellett végezték tevékenységüket. Itt felhívom a figyelmet egy érdekes, az egyesület által először megvalósított tanügyi ellenőrzési módra, a tanítókból kiválasztott iskola-felügyelők intézményére, melyet több mint két évtizeddel később a magyar közoktatásügyi közigazgatás is megvalósított. A Julián Iskola felügyelői adminisztratív munkakörrel nem voltak megterhelve. Feladatuk gerince a tanítók iskolai működésének irányítása és ellenőrzése volt és emellett figyelemmel kísérték a tanítók iskolán kívüli kulturális és társadalmi tevékenységét is. Ilyen felügyelet mellett még a legizoláltabb helyen működő Julián tanító is mindig érezte azt, hogy munkáját számontartják és eredményeit értékelik. Az egyesület elnöksége viszont mindig, minden iskola és valamennyi tanító helyzetéről a legbetheatóbban tájékozott volt s így a központi elgondolás és a helyi végrehajtás között mindig meg volt a legideálisabb harmónia. A legkifogástalanabb működés dacára is azonban a horvát hatóságok igyekeztek kellemetlenségeket, nehézségeket okozni, az egyesületi munkát megnehezíteni. A horvát sajtó és a papság, továbbá a sovén nemzeti érzéstől fűtött horvát intelligencia-, a közigazgatási szervek ellenszenvét is messze túlhaladó gyűlölettel és izgalommal fogadta minden egyes új magyar iskola megnyitását. Ez a hangulat, különösen a papság révén még az ottani magyar lakosság lelkében is gyökeret vert, úgy hogy pl. mikor egy Dráván innen fekvő, de Horvátországhoz tartozó tiszta magyar faluban, Zsdálán, magyar iskola megnyitását engedélyezték, az iskola gyermekek hiányában nem nyilhatott meg – noha 100-nál több magyar tanköteles volt. – Ekkor is kitűnt, mennyire célszerű volt ezt a társországokban megindított magyarvédő akciót társadalmi szervezetre bízni, az állami iskolát ilyen esetben hamar bezárták volna, a kudarcot támadásokra lehetett volna felhasználni. A Julián-Egyesület ellenben ott hagyhatta tanítóját, aki lassankint megbarátkozott a helybeliekkel, szövetkezetet szervezett, utániakat tarrott, egy-két év alatt mindenkit megnyert, úgyhogy az iskola szépen

felvirágozott. Az is előny volt, hogy a Julián Egyesület alkalmazottait, tanítóit nem kötötték állami szabályok. A tanítók sok minden mással is foglalkozhattak. Résztvettek az egyesület naptárának szerkesztésében és ezekben minden irányban hasznos tanácsokkal látták el a társországi magyarságot. A fajzasi jog biztosításától kezdve a fajbaromfi tenyésztésig, a földvásárlás módozatainak ismertetésétől kezdve, a templomi magyar éneklés biztosításáig minden irányban útbaigazításokkal látták el őket. A naptáron kívül az egyesület a legnagyobb súlyt helyezte arra, hogy minden egyes faluban, ahol magyar iskola keletkezett, de még kisebb telepeken is, ahol külön iskola felállításának nem volt meg a jogosultsága, magyar könyvtárak létesüljenek. Ahol tanító volt, természetesen ő volt a könyvtár kezelője, ahol iskola nem volt, ott valami helybeli értelmesebb magyar iparos vette kezébe a könyvtár gondozását. Amikor a könyvtárt a nép már kiolvasta, a falvak ezeket egymás között kicserélték. E rend fenntartását és a könyvtárakció kifogástalan menetét az is elősegítette, hogy az egyesület 10 könyvtárfelügyelőt bízott meg az ugyanannyi kerületben beosztott könyvtáraknak felügyeletével. A könyvtári akció gyors fejlődésének illusztrálására megemlítem, hogy 1912-ben Szlavóniában és Boszniában már 175 népkönyvtára volt az egyesületnek. Tenyészállatok leküldésével, vetőmag és más hasonló akcióval is igyekezett a Julián Egyesület a társországokban lévő magyarság gazdasági erejét növelni. Arra is súlyt helyeztek a vezetők, – ha arra mód és lehetőség nyílt –, hogy a magyarság földvásárlási vágya is kielégítést nyerjen és az eladósodót horvát és szerb kisbirtokosok földje szorgalmas, magyar kigazdák kezére jusson. E téren nagyszabású akciókat is kezdeményeztek, amelyek közül csak egyet, az úgynevezett Dabinagorai parcellázást említek meg, amely a Julián Egyesület égisze alatt folyt le. Mindez bőven elég annak igazolására, hogy az egyesület akciója nem volt tisztán iskolai jellegű. Az egyesület a társországokban élő magyarságot minden irányban szervesen akarta megerősíteni, a faji harcban felvértezni, részére magasabb gazdasági kultúrát biztosítani és a horvát és szerb népelemmel vívott harcát így is eredményesebbé tenni. Tapasztalatunk szerint fő nehézség az ilyen egyedülálló, agrár-jellegű népcsoportoknál az, hogy nincsenek természetes vezetői. A Julián-tanító sok kis községbe, ahol nem lehetett iskolát alapítani, nem juthatott el, ezenkívül volt sok olyan kérdés, amelybe tanítónak beleavatkozni – már a horvát hatóságok miatt is – nehéz volt. Ezért a Julián Egyesület mindent elkövetett arránézve, hogy magából a falvak lakosságából termelődjenek ki a magyar telepek természetes vezetői. Ezek a helybeli vezetők pedig rendszeren az úgynevezett falusi iparosok: kovács, bográn, asztalos, ács, cipész, szabó stb. sorából szoktak kikerülni. A Julián Egyesület igyekezett tehát a helyi magyar iparosok kultúráját is emelni, őket minden tekintetben támogatni. Még fontosabb volt azonban az, hogy szervesen gondoskodott új magyar iparosnemzedékről. Derék, tehetséges szlavóniai magyar fiúkat hazahozott Magyarországra, ezeket jobb iparosoknál kiképezte és azután falujukba visszaküldve őket, szerszámsegéllyel, vagy más módon támogatta és így ez a Magyarországon is otthonos és a helyi viszonyokat is ismerő fiatal magyar iparogárda minden gazdasági, társadalmi, jogi akcióban vezetője lehetett a magyarságnak. 1912-ben több mint 30 szlavóniai magyar iparostanonc tanult Magyarországon. Ekkor kezdtek kialakulni a Julián Egyesület pécsi központjának körvonalai. Itt létesült ugyanis a város minden előkelő közéleti tényezőjének bevonásával a Julián Egyesület első helyi bizottsága. Pécsen 1912-ben az iparostanoncokon kívül 9 magyar ösztöndíjasa volt az egyesületnek, akik az ottani gimnáziumokban és reáliskolában, illetve polgári-ban tanultak. Hogy ezek az ifjak az ország határán túl is megállhassák helyüket, a pécsi

gimnáziumban a horvát nyelvet is bevezették, mint rendkívüli tantárgyat. Ezek voltak első munkái a Julián Egyesület pécsi központjának, amelynek szép betetőzése volt azután az ott létesített nagy Julián tanoncinternátus, mely egész a háború utánig fennállott.

Szlavónia után az egyesület Boszniára is kiterjesztette gondoskodását. Itt sem idegenek erőszakos magyarosítása, hanem a magyarság megmentése és megerősítése lebegett szeme előtt és ugyanazon eszközökkel fogott hozzá feladatának megoldásához, mint a társországokban. Itt azonban egyedül állott nemzetmentő munkájában; sem a vasút, sem a református egyház nem volt mellette kiegészítő tevékenységével, de viszont a bosnyák tartományi kormány sokkal több jóakaratot és megértést tanúsított a Julián Egyesület akciója iránt, mint a társországi autonóm hatóságok. 1909-ben lépte át az egyesület a Száva vonalát és terjesztette ki gondoskodó kezét az okkupált területek magyarjaira, hol sajnos jóformán nem is a tizenkettedik, hanem a tizenharmadik órában kezdte meg munkáját. Mert sokan voltak az ottéló magyarok közül, akik közvetlenül 1878. után költöztek Boszniába, ezek azóta alig hallottak magyar szót, gyermekeik pedig német iskolába járván, csak annyit tudtak magyarul, amennyi szüleiktől rájuk ragadt. Ezeknek magyar öntudatát, hazaszeretetét tehát újból lánggra kellett lobbantani. Ezt a célt is az egyesület elsősorban iskolai akció keretében igyekezett megvalósítani. A legelső ilyen boszniai magyar központ a szarajevói magyar iskola volt. Itt már talált az egyesület bizonyos magyar szervezeteket, amelyekre támaszkodni igyekezett. Ez a helyi intézmény a szarajevói magyar egyesület volt. A Julián Egyesület ezt választotta ki iskolafenntartóul és vele egyetértve igyekezett dolgozni, munkásságát intézni. Az itteni iskola rövid időn belül 6 tanerős elemi iskolává fejlődött, sőt a középiskola négy alsó osztályát magába foglaló felsőbb tagozattal is bővült. Ezt az iskolát hamarosan követte UjSzarajevóban két tanerős iskola, továbbá Mosztárban, az ottani magyar egyesület védőszárnyai alatt létesített hasonló intézet. Ezen két városi jellegű magyar intézmény létesítése mellett is nagy súlyt helyezett az egyesület a falusi jellegű magyarság gondozására. Az erdőirtással foglalkozó, vagy a már földmivesként letelepedett magyarok számára egyes kisebb községekben is magyar központokat létesítettek; egymás után nyílt meg Bjelinán, Brckán és Vuciákon egy-egy magyar iskola. A Julián-Egyesület a boszniai földmivesek ügyét – természetesen az iskolán kívül is – igyekezett minden irányban kézbevenni, de emellett a más foglalkozású magyar lakosság részére is nyújtott segítséget.

Szarajevóban a nagyszámú tisztviselő, kereskedő és más foglalkozású intelligens magyar gyermeke részére magasabb műveltséget kívánt biztosítani, azért létesült itt a gimnáziumi tanfolyam. Az óvoda is megnyílt 1911/12. tanévben, a gimnázium pedig 1913/14-ben kezdte meg működését, Benisch Arthur igazgató szervező munkájának eredményeképpen. Az egyesület intézményeit az 1913/14. tanévben az okkupált tartományokban már 989 gyermek látogatta. Ezen iskolákba azonban már kisebb számban – saját kérésükre – nem magyar nemzetiségűek is bekerültek. Különösen mohamedán vallásúak látogatták sokkal szivesebben ezen iskolákat, mint a bosnyák tartományi kormány német jellegű iskoláit. Emellett otsromolták az egyesületet, hogy nyújtson módot gyermekeik magasabb kiképzésére, szakiskolák, gimnáziumok és az egyetemek látogatására. Ezért a Julián Egyesületnek már említett pécsi akcióján kívül, egy másíknagyszabású ösztöndíjakciót kellett kezdenie, hogy különösen a Boszniából Magyarországra jönni vágyó tanulóifjúság számára megfelelő elhelyezkedést biztosítson. Nincs terem ezen ösztöndíjakeiő szép fejlődésének részletesebb ecsetelésére, ezért csak azt hang-

súlyozom, hogy itt se volt a cél magyarosítás, hanem csak Magyarország és az itteni viszonyok ismertetése, az annektált tartományok és Magyarország közötti szorosabb kapcsolatok megteremtése. Persze a háború utáni összeomlással az érintkezés a két ország között megszakadt, a Jugoszláv királyság területéről a gyermekeknek Magyarországra való áthozatalát megakadályozták, ezért az akció folytatásáról nem lehetett szó. Azonban még most is gyakran találkozok az ember Boszniában Magyarországon tanult diákokkal, akik szeretettel, sőt rajongással beszélnek magyarországi tapasztalataikról és azokról a szép időről, amelyeket a Julián Egyesület gondoskodása mellett hazánkban töltettek, úgy hogy ez a munka sem mondható teljesen kárbavesztettnek.

Volt a Julián Egyesületnek a szlavóniai működésén kívül még egy érdekes tevékenysége, amelyre a szlavóniai akció kapcsán terelődött rá a vezetőség figyelme. A Duna és mellékfolyóin élő uszályhajósok gyermekeinek kulturális gondozása volt az a probléma, amelyet az egyesület szintén felvett programjába. A dunai hajósnép 90%-a magyarok közül került ki. Az ősi árpádkori csajkás tradíció ma is él népünkben és a magyar hajós – az összes nagyobb folyamhajózási társaságok vezetőinek nézete szerint – a legkiválóbb valamennyi folyami munkás közül. Magukról, ezekről a hajósokról, a magyar kultúra irányító munkásai meglehetősen megfedkeztek, a hajósgyermekek pedig egyenesen, – mint egyik kormányosuk említette – úgy nőttek fel, mint a folyómenti vadvirág. Amikor a Julián-Egyesületnek a társországokban folyó és szerteágazó akcióját méltányolni kezdték, a hajósszövetség elnöksége ehhez az egyesülethez fordult, hogy vegye kezébe a társországokban és máshol a határokon túl tartózkodó magyar hajósoknak és gyermekeiknek kulturális és nemzeti védelmét. Erre a felszólításra fogott hozzá a Julián-Egyesület 1909-ben a hajósgyermekek számára téli iskolai tanfolyamok szervezéséhez. Természetesen a néhány téli hónap alatt nem lehetett az egész elemi iskolai tananyag elvégzését kívánni. Ezért az egyesület írás, olvasás és legszükségesebb általános ismeretek elsajátítása mellett főleg Istenfélelemre, hazaszeretetre, munkás életre és kötelességtudásra igyekezett őket nevelni. A Julián-egyesület emellett a felnőtt hajósok oktatásáról is gondoskodott; részükre esti tanfolyamokat, felolvasásokat, előadásokat rendeztek, 25-30 könyvből álló mozgó magyar könyvesládákat készítettek, amelyek anyagát a hajósokat érdeklő szépirodalmi, földrajzi és gazdasági művek képezték. Az ilyen könyvesládákkal az egyesület egymásután szerelte fel az uszályhajókat. Kiolvasás után ezeket az uszályhajók egymással cserélgették. Az egylet összes akciói közül talán a hajós akció volt az, amely az idők viszontagságait leginkább kiállotta, amennyiben a Julián-Egyesület a magyarországi téli kikötőkben ma is tart tanfolyamokat.

A Julián-Egyesületnek tevékenysége a háború előtti években kulminált. A háború kezdetén ugyan megnyílt még néhány új iskola, de az a hatalmas felfelé ívelő irányzat, amely a Julián-Egyesület működésének első tiz esztendejét jellemezte, meggyengült. A magyar telepek iskolával való ellátása már nagyjában a háború elején befejeződött, úgy hogy 1914-18 között inkább csak ösztöndíj és internátus akció ért el nagyobb fejlődést. Új munkakör volt, a háborúban nagyobb mérvet öltött elemi iskolai internátus akció. A társországokban és Boszniában igen tekintélyes számban éltek magyarok szétszórva, olyan községekben és pusztákon, ahol külön iskola szervezése nem volt lehetséges és a növendékek a távolság miatt vagy vasúti összeköttetés hiányában valamely szomszédos magyar iskolába sem járhattak be. A magyarságnak pedig épen ezen szórványai voltak beolvadás veszélyének a legjobban kitéve és ezért ezeknek a gyermekeknek nemzetünk részére való megmentéséről is a legsürgősebben kellett

gondoskodni. Ezekkel kapcsolatban vált aktuálissá a magyarországi elemi iskolai internátusokban való nevelés gondolata. A számítások szerint több mint 1.300 olyan tanuló kötelestől lehetett szó, akinek magyar nyelvi iskoláztatását a társországokban nem lehetett biztosítani. Ilyen irányban a kezdő lépést maga az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter tette meg, aki már korábban Gyékényesen állami elemi iskolai internátust létesített, mely azonban nem volt eléggé látogatott, mivel a minisztériumnak nem voltak meg az eszközei, hogy különösen a társországokban az internátusba felveendő gyermekeket összehozza. Segítségül jött azonban a Julián-Egyesület közvetítő tevékenységével és a szülők figyelmét tanítói útján ráirányította erre az intézetre és az ő közbenjárására évről-évre nagyobb számú tanköteles gyermeket sikerült ide beküldeni. Ezenkívül az egyesület megegyezést létesített a pécsi Matessa intézettel, ahol 50 növendék nyert elhelyezést. Mindjárt a háború elején a gyékényesi internátus és a pécsi Matessa intézet kibővítésével a férőhelyek számát 161-re sikerült felemelni. Ez természetesen még mindig nem biztosított kellő számú elhelyezést, azért az egyesület Pécsen a már említett internátussal együtt 230 gyermeket befogadó külön internátust szervezett. Az ösztöndíj akciónak másik ágával a Boszniából és Hercegovinából Magyarországra hazahozott, jórészen mohamedán ifjak gondozásával a Julián-Egyesület tulajdonképeni feladatkörét, az idegenben élő magyarság védelmét már túllépte, de nem térhetett ki ezen feladat elől, mert akkor különösen fontosnak látszott, hogy minél több bosnyák ifjú tanuljon Magyarországon, hogy mint a boszniai középosztály vezetői, a magyarbarát bosnyák politikának legyenek előharcosai. Pécsen mint katolikus jellegű gócpontban nehéz lett volna mohamedán ifjakat elhelyezni, ezért a Julián-Egyesület már mindjárt az akció megkezdésekor ezeknek Debrecenben való központosítását vette tervbe; e mellett más jelentősebb városokban is voltak nagyobb számban középiskolás ifjak, így Csáktornyan, Budapesten, sőt Fiúmében is. E mellett a MÁV is vett fel a társországokból a kaposvári internátusába középiskolai tanulmányok végzésére ifjakat. Később mikor úgy látszott, hogy a magyarok védelmére vállalkozó egyesületnek mégsem célszerű ugyanazon területen nem magyar akciók ügyeibe is beleszólni, külön szervezet alakult keleti kultúrközpont néven (később e feladatkör a Turáni Társaság kezébe tétetett le) és a Julián Egyesület helyett ez a külön egyesület foglalkozott a bosnyák magyarbarát intelligencia kiképzésére irányuló akció irányításával.

Lassanként minden óvatos fellépés dacára is a horvát körök felismerték a Julián-Egyesületnek különösen veszedelmes voltát és a világháború végével az egyesület elleni gyűlölet hullámai már magasra csaptak. Ez volt azután az oka annak, hogy bár nem állami intézményekről volt szó, a magánszervezetek szerzett jogait a világháború befejezését követő forradalmi időkben nem respektálták. A horvátországi és boszniai magyar Julián Iskolákat egymásután bezárták, a tanítókat kiűzték, az egyesület ingatlanvagyonát elvették. Magát az akciót nem mentette meg, hogy ennek intézése nem a magyar kormány, hanem egy egyesület kezébe volt letéve. Lehet, hogy ha a békekötést megelőző és közvetlen követő időkben az utódállamok jogtisztelőbbek lettek volna, akkor talán némely tiszta magyar vidéken szervezett Julián iskola esetleg más alakban fennmaradhatott volna, de ez csak elméleti lehetőség maradt. Az egyesület hiába kérvényezett, tiltakozott járási, megyei hatóságoknál, a báni, vagy a belgrádi kormánynál, az entente hatalmáknál, a magyar kormánynál és a népszövetségnél, semmi sem segített. A szerb hatóságok arra hivatkoztak, hogy idegen jogi személyeknek nem engedhetik meg államuk területén iskolák fenntartását. Ekkor az a terv merült fel, hogy ha az egyesület maga

nem tarthat fenn iskolákat, létesíttessék egy horvát-szlavonországi helyi egyesület, mely a nagyobb magyar területeken, ahol az iskola felállítása és fenntartása különösen indokolt, saját nevében szervezzen ilyen iskolákat. Ha pedig az ottani magyarság saját maga kebelében ilyen nagyobb tömörülésre nem volna képes, akkor minden egyes magyar telep maga alkosson külön-külön egy-egy helyi szervezetet és minden egyes ilyen magyar központ maga tartsa fenn iskoláját. Sajnos a Julián egyesületnek ez az elgondolása is csak akkor kecsegtethetett volna a siker reményével, ha az elvesztett iskolákat visszaadták volna és ha az egyesület, illetve a tanítók Horvát-Szlavonországban szabadon mozoghattak volna és a budapesti központ a társországokban élő magyarsággal – legalább is közvetve – érintkezést tarthatott volna fenn. Ez azonban és általában minden szervezkedés a társországokban teljesen lehetetlennek bizonyult; e nehéz időkben szabad mozgásra, új szervezetek létesítésére még csak gondolni sem lehetett.

A másik probléma a Julián Egyesület pécsi internátusának újból üzembehelyezése, azaz az ösztöndíj akció folytatása lett volna. Sajnos, az elszakadt területek és Magyarország között olyan szigorú határzár volt, hogy a gyermekeknek kicsempészése (engedély mellett való kihozataláról szó sem lehetett) a legnagyobb nehézségekbe ütközött. De még ha sikerült volna is a szülőknek életük és testi épségük veszélyeztetésével gyermeküket idehozni, ezzel a probléma nem oldódott volna meg, mert aki egyszer elhagyta a társországok területét, annak visszatérése elé az új hatalom elháríthatatlan akadályokat gördített és a gimnáziumba járó vagy tanonciskolát végző gyermekeknek a társországokban való újabb letelepülését feltétlenül megakadályozta volna. Ily módon azután az egyesületnek pécsi intézményei is pusztulásnak indultak, tanonciskolái internátusai-ból a szlavóniai ifjak lassanként eltávoztak, a gimnáziumi internátusba sem lehetett új horvátországi vagy boszniai ifjakat felvétetni, más intézetekben elhelyezett gyermekek pedig lassanként szintén felnevelkedtek és helyükbe újak odahozatala lehetetlennek bizonyult. Tehát a szép gondolat, hogy a szlavóniai magyarok részére legalább is vezetőket neveljen az egyesület és a jobb viszonyok visszatéréséig az egyes magyar telepek nemzeti védelmét így biztosíthassa, nem valósulhatott meg. A Julián-Egyesület kénytelen volt ölni kézzel nézni nagyszerűen kiépített iskolákra bázisozott akciójának lerombolását, helyi szerveinek, vagy legalább is valamennyi magyar tanítójának kiűzését. Ezen katasztrófális összeomlás hatása alatt a Julián-Egyesület vezetői közül többen arra a meggyőződésre jutottak, hogy az egyesület fenntartása külföldi és belföldi intézményeinek elvesztése után céltalan és reménytelen törekvés. Sokan azonban, de első sorban én magam is ezzel a gondolattal nem tudtunk megbarátkozni és Kollányi Ferenc elnök úrral karöltve tovább folytattuk a küzdelmet azokért a szent eszmékért, amelyek valamikor Julián barátot útnak indították, és amelyek a Julián-Egyesület régi vezetőségét csaknem két évtizeden át lelkesítették. A cél eleinte az volt, hogy legalább is a nagyobb magyar telepeken lévő intézetek folytathassák áldásos működésüket. Hovatovább azonban, mikor az azelőtti magyar területeken Bácskában és Bánátban is egymás után zárták be a magyar iskolákat és csak elvétve találtak egy-egy régóta működő iskola fenntartását indokoltnak, az egyesület vezetősége belátta, hogy ilyen elvek és gyakorlat mellett a magyar iskoláknak újbóli megnyitása – legalább is egyelőre – kilátástalan. Ettől kezdve azután arra helyezte a súlyt, hogy jogtalanul elvesztett iskolaépületeiért, iskolatelkeiért és felszerelési tárgyaiért kárpótlást kaphasson. Eredetileg ügyét a kormány a Nemzetek Szövetségéhez terjesztette fel, a Nemzetek Szövetsége szerint azonban az ügy a vegyes döntőbíróhoz tartozván, az egyesület 1925-ben a magyar-jugoszláv

vegyes döntőbirósághoz fordult. Kéréseiét a döntőbiróság a tárgyalás alapjául el is fogadta. Ez a per mutatta meg azután, hogy mégis célszerűbb volt ezen akciót társadalmi szerv kezébe letenni, mert ha az intézmények nem is maradhattak fenn, az egyesület kártérítési igényét hosszas tárgyalások után a jugoszláv kormány is kénytelen volt elismerni és most komoly remény van arra, hogy az egyesület békés megegyezés alapján legalább is méltányos kártalanítási összeget fog kapni, elvett ingatlanaiért. Ez azonban még nem pozitívum, ha csak azért maradt volna fenn az egyesület, nem lett volna méltó a Julián-Egyesület alapításának nemes tradícióihoz. Az egyesület tehát újabb munkakört teremtett magának. Mivel az utódállamokban olyan mentalitás fejlődött ki, mely magyar intézmények létesítését, a magyar kultúrmunka kifejtését lehetetlenné tette olyan helyekre igyekezett menni, ahol a magyarság nagyobb számban élt és a nemzeti kisebbségi jogokat is respektálják. A külföldi nagy magyar gócpontokat igyekezett az egyesület hálózatába beiktatni, velük kapcsolatokat teremteni. Ezért az egyesület nyugat felé fordult és első sorban a berlini és bécsi magyarság gyermekeinek gondozását vette tervbe. Lassanként a helyi társadalmi szervezetekkel kapcsolatban és legtöbbször azok égíse alatt Berlinben, Bécsben, Grátzban létesített elemi iskolai tanfolyamokat. Ezekben magyar szülők német elemi iskolába járó gyermekei az alapismereteket magyarul is elsajátították, Magyarország történelmét és földrajzát – legalább vázlatosan – megismerték. Ugyanezekben a helyeken a felnőttek részére külön ismeretterjesztő magyar tanfolyamokat tartottak és tartanak, emellett a Julián Egyesület tanítói a magyarság minden ottani életmegnyilvánulásában részt vettek, a helyi egyesületekben tisztséget vállaltak és mindent elkövettek, hogy a kintlévő magyarságban a hazájukhoz való rakaszkodást ébrentartsák. Bulgáriában is megvetette a lábát az egyesület, Szófiában létesített mindennapos elemi iskolát. Azután Olaszországra is kiterjesztette működését és Milánóban már szintén van rendes mindennapos magyar elemi iskolája. Ebbe azonban olasz gyermekek is járnak. Olasz körökben az intézmény olyan népszerűségnek örvend, hogy ezt az iskolát úgy szeretnék továbbfejleszteni, hogy ez a budapesti olasz iskolához hasonlóan a két ország közti kulturális kapcsolatoknak legyen előmozdítója és erősítője. Az egyesület azonban nemcsak ezen gócpontokon élő magyarsággal tart fenn kapcsolatokat, foglalkozik még más helyeken tömörült honfitársainkkal is. Könyvtárakat létesít, újságokat, zászlókat küld és más módon is igyekszik bennük a magyar érzést ébrentartani. Az említett nagyobb helyeken létesült tanfolyamoknak és iskoláknak szerves kiegészítő részét képezik a külföldi magyar gyermekek magyarországi nyara Itatása. A magyar elemi iskolai tanfolyamokon az eredmény – tekintettel arra, hogy ezeket legtöbb helyen hetenként csak egyszer vagy kétszer látogatják a növendékek – nem volna kielégítő, ha a növendékek tekintélyes számát nem hozná az egyesület haza, hogy itt magyar környezetbe kerülve, magyar gyermekpajtásokkal érintkezve, nemzeti érzésük és nyelvtudásuk megerősödjék. A nyaraltatási akció kétféle módon bonyolítódik le. A gyermekek egy része magyar rokonoknál, hozzátartozóknál, külföldi magyar gyermekek iránt érdeklődő gyermekes családoknál helyeztetik el; itt a Julián Egyesület inkább csak a gyermekek hazahozatalával, felügyeletével foglalkozik. A gyermekek másik csoportjának az egyesület bakonyi és dunai, illetve balatoni nyaralóhelyeken biztosít otthont. Ezek a gyermekek, a magyar üdülő gyermekekkel együtt játszva, sokat tanulnak magyarul. A nyaraltatás megszervezése, az utazásra a fedezet biztosítása, igen nagy gondot és sok munkát okozott az egyesületnek, de nem kevésbé nehéz volt a gyermekeknek itthoni elszállásolása, gondozása, felügyeletének ellátása is. A nyaralótelepeken való elhelyezés ugyan nagyobb kiadásokkal jár,

de nemzeti szempontból előnyösebb, amennyiben egyes családok sokszor nyelvismereket akarván növelni, kis magyarjainkkal inkább új hazájuk nyelvén igyekeztek társalogni és így nem a külföldi magyar gyermekek tudása erősödött, hanem az őket gondozó családok gyakorolták magukat különböző idegen nyelvekben. A nyaralótelepeken ellenben biztosítva van, hogy a gyermekek nagyobb számú, hasonló korú magyar ifjúsággal legyenek együtt, úgyhogy magyar nyelvkészségük és nemzeti érzésük erősítése itt sokkal inkább elérhető. A nyaraltatott gyermekek száma évente több százra rúg, úgyhogy a gyermeknyaraltatás nemcsak nemzeti szempontból és a gyermekek magyar tudásának erősítése céljából, hanem a szülőkre gyakorolt jó hatást tekintve is, nagy jelentőségű. Magyarországtól többé-kevésbé már elszakadt évtizedeken át kint élő munkásokban, amikor látják, hogy a magyar társadalom még gyermekeiket is szeretettel felkarolja, ismét felébred a hazafias érzés és sokszor kis gyermekeik üdültetése, a szülők visszavándorlásának is egyik hathatós elősegítőjévé válik.

A Julián Iskola Egyesület kötelességének tartja, hogy a külföldön élő magyarság gondozását és iskolai oktatásban való részesítését biztosítsa, bárhol legyenek is véreink. Természetes azonban, hogy nem mehet oda, ahol a politikai viszonyok a nemzetvédő kultúrmunkát lehetetlenné teszik, de nem foglalkozik a magyarsággal ott sem, ahol ők maguk meg tudják teremteni a szükséges intézményeket, vagy ahol más hazai szervezetek segítenek helyzetükön. A külföldi magyarság gondozására szolgáló anyagi és erkölcsi erők száma oly kicsi, hogy a leggazdaságosabban kell minden fillért felhasználni és ezért a Julián Egyesület csak oda nyújtja ki segítő kezét, ahol más módon egyáltalában nem lehetséges a kint élő magyarság gyermekeinek nemzeti gondozása. Ilyen volt a helyzet Braziliában is, ahol külképviseleti hatóságaink is kívánatosnak tartották a közbelépést, mivel a helybeli egyesületi és egyházi szervezetek nem voltak eléggé erősek arra, hogy az egyes helyeken összetömörült magyarság iskolai gondozását saját erejükből lássák el. Különösen Sao-Paulóban volt sok a teendő. Ez a város a braziliai magyarság legerősebb centruma, mert a sao-paulói államban élő kb. 80.000 magyar legnagyobb része itt tartózkodik. Az egyes kávéültvényeken nem boldoguló magyar véreink ide húzódtak vissza, sokan az önálló telepések közül is, a trópusi viszonyokkal nem tudván megbirkózni, ide költöztek be, úgyhogy ezekből, továbbá a Sao-Paulóban lévő nagyobb gyárakban dolgozó szakmunkásokból igen tekintélyes számú magyar kolónia verődött össze, amely gyermekeinknek iskolai oktatását már maga is kezébe vette. Mivel azonban a helybeliek között képesített tanítók megfelelő számban nem voltak, a tanítói oklevéllel nem bíró tanerők munkájának irányítására, ellenőrzésére és újabb iskolák szervezésére a Julián Egyesületnek kellett Sao-Paulóba tanítót kiküldeni. Jelenleg az egyesületnek már 3 tanerője van kint, akik ott nemcsak tanítanak, más iskolák tanítóit irányítják, de kántori teendőket is végeznek és kiterjedt helyi egyesületi munkásságot is folytatnak. Az iskolák itt is rendszeresen valami helyi egyesületnek neve alatt működnek és a tanítóknak szigorú utasításuk van, hogy a külképviseleti hatóságaink rendelkezéseihez, tanácsaihoz mindenben alkalmazkodjanak. Így ezen intézmények épen annyira kézben tarthatók, mintha állami intézmények volnának, viszont néha a legnagyobb tapintat dacára is elkerülhetetlen helyi kellemetlenségek esetén sokkal könnyebb megfelelő megoldást találni, mintha az iskolának követségi, vagy konzulátusi iskolai jellege volna. Kis államok nem csinálhatnak minden helyi kellemetlenségből presztizs kérdést és azért igen szerencsés megoldás az, hogy a magyar gondolat és kultúra külföldi terjesztői és gondozói, mint egy magyarországi magánegyesületnek szervei szerepelnek.

Sok más amerikai államról, mellyel az egyesületnek szintén vannak némi kapcsolatai, nem szólhatok. Csak annyit óhajtok kiemelni, hogyha iskolákat eddig nem is szervezett, de bizonyos szálat mégis szőtt az egyesület az Egyesült-Államok és a Kanadában élő magyarság felé is (tankönyvet, zászlót küldött egyes helyekre). Kötelességszerűen megemlítem azonban, hogy az amerikai magyarság inkább a Budapesten székelő Külföldi Magyarok Világkongresszusával tart fenn kapcsolatokat. Ez a szervezet a Magyar Nemzeti Szövetségnek egyik virágzó ága. A Julián Egyesület csak örömmel veszi tudomásul, hogy mások is foglalkoznak külföldi véreinkkel. Az egyesületnek sohasem volt más célja, minthogy mindenütt legyen valaki, aki az idegenben élő magyarság érdekeit szeretettel kezébe veszi és őket hathatósan támogatja. Mindkét egyesületnek mások az eszközei. A Julián Egyesület inkább az iskolai munkára, szervezettebb, belterjes gondozásra helyezi a súlyt, a Magyarok Világszövetsége sokkal erősebben veszi igénybe a propaganda külső eszközeit, tevékenységét inkább az egészen szétszórtan élő magyarsággal való érintkezés, levelezés felvétel útján, a világkongresszusnak rendezése formájában történik. Ez a munka szintén nagyjelentőségű, felébreszti a már-már elalvó nemzeti érzést, faji öntudatot, tanáccsal, bátorítással segítségére siet minden idegenben élő magyarnak. Az ilyen azonos célokért különböző módszerekkel küzdő szervezetek megállhatnak egymás mellett, csak az a fontos, hogy egyik a másik működési területére át ne tévedjen, tehát kétszeres munkát ne végezzenek, vagy a kintélő magyarságban az itteni szervezetlenség vagy szétforgácsolódás benyomását ne keltsék.

Nem lenne a Julián Egyesület története teljes, ha nem emlékeznék meg arról a nagy változásról, melyen az egyesület 1933 nyarán ment keresztül. Eddig az időpontig ez a szervezet csak az ország határain kívül élő magyarság ügyeivel törődött, ekkor azonban elhatározta, hogy egyesül az évek óta inkább már csak névleg fennállott Országos Magyar Iskolaegyesülettel és a haza határain belül elhagyatva élő magyarság gondozását is felveszi munkaprogramjába. Ezért tehát alapszabályait úgy módosította, hogy az egyesület céljai közé felvette a nem magyar ajkúak által lakott vidékeken a magyar nyelv terjesztését, a magyar szellem erősítését és fenntartását: minden ilyen törekvés anyagi, szellemi és erkölcsi előmozdítását, továbbá idegenben élő magyar testvéreink támogatását úgy művelődési, társadalmi, mint gazdasági téren. Ily módon lett azután az új Julián Iskola Egyesület az 1884-ben megalakult Országos Magyar Iskola Egyesület és az 1904-ben megszervezett Julián Egyesület utóda. Az Országos Magyar Iskolaegyesület egyike volt a legrégebb magyar közművelődési szervezeteknek, mely a nemzetiségi izgatások ellen való küzdelmet, a magyar nyelv terjesztését és a magyar szellem felébresztését és a magyar szellem felébresztésére, megtartására irányuló törekvések támogatását tűzte ki maga elé célul. Elsősorban a székesfővárosban dolgozott, hol pl. iparosokat és kereskedőket német helyett magyar cégtáblák használatára, a takarékpénztárakat és iparvállalatokat magyar könyvvezetésre, a vendéglősöket magyar étlapok összeállítására, a temetkezési vállalatok tulajdonosait pedig magyar gyászjelentések szerkesztésére igyekezett rábírni. Ezenkívül minden más eszközt megragadott, hogy úgy az üzleti, mint a társadalmi életben a magyar nyelv térhódítását elősegítse. E mellett Budapesten, de még inkább a fővárost körülvevő nemzetiségi falvakban számos óvodát létesített, továbbá óvodák és iskolák egész sora részére küldött tanszereket, tankönyveket, pénzesegélyt, vagy jutalmat. Óvodái mellett népkönyvtárak, népdaloskörök egész sorát teremtette meg, nagyszámú magyarnyelvű népművelődési előadásokat tartott, a fővárosban felállított munkáskaszinója pedig a munkások hazafias szellemben való irányítására

szolgált. Az egyesületnek az ország különböző részeiben fiókjai alakultak, melyek hasonló eszközökkel dolgoztak. Az Országos Magyar Iskolaegyesület propaganda szempontjából is egyike volt az ország legagilisabb és leghatalmasabb szervezeteinek és társadalmi adakozásból összegyűjtött hatalmas vagyonnal rendelkezett, mely sajnos, s háború utáni bizonytalan pénzügyi viszonyok következtében elpusztult. Levelezőlapjaivá^ bélyegjeivel, számológépeivel és a propaganda sok más vállfájával a magyar intelligencia minden rétegéhez el tudott jutni.

Az egyesület tevékenységének azonban csak egyik részét képezte ez a közvetlen: óvodák, könyvtárak, könyvadományok, dalkörök szervezése és jutalmak adása útján kifejtett magyarságerősítő munka működése. Ép ilyen értékes volt az egyesületnek másik szerepe is,” a magyar gondolat mellett való őrtállás, amely téren különösen Rákosi Jenő elnöksége alatt végzett az egyesület igazán nagyszabású munkát. Rákosinak lángoló elnöki megnyitói mindig a magyar ügy egy-egy fontos aktuális kérdésére mutattak rá. Agitativ tevékenységével az egyesület keretein túlmenően is felrázta a magyar intelligenciának a nemzeti gondolat iránt közömbösebb tagjait. S ha lehet magyar sovinizmusról beszélni, úgy ennek ez az egyesület volt Rákosi Jenő elnöksége alatt eleven lelkiismerete, amint a magyarság erősítése, a magyar nemzeti gondolat megkedveltetése érdekében folyton újabb és újabb eszméket vetett fel és a magyarságot fenyegető veszélyekre ráirányította a közvélemény figyelmét. Hogy milyen nagy érdeklődés kísérte az egyesület tevékenységét, bizonyítja, hogy tagjainak száma a 2.400-at is meghaladta, 1914-ben jövedelme – amely tekintélyes részben a tagdíjakból és adományokból tevődött össze – több mint 50.000 korona volt. A háború utáni nehéz viszonyok az egyesület működését megbénították, a közgyűlési lelkes felszólalások, új javaslatok a sok gonddal küzdő magyar társadalomban egyre kevesebb visszhangot találtak. Emellett az egyesület vezetői egymásután elköltöztek az élők sorából és 1933-ban már csak Almádi Géza ny. fővárosi tanácsnok élt még az elnöklő alelnökök közül. Ő azután, hogy egyesülete teljesen meg ne semmisüljön, a Julián Egyesületet kérte fel, hogy magyar iskola egyesület célkitűzéseinek letéteményese és zászlóvivője legyen. Így történt azután meg a fúzió, amelynek alapján a most már Julián Iskola Egyesületnek nevezett alakulat belföldön is megkezdte a magyar kultúra erősítése és terjesztése érdekében csendes, békés népművelési és a magyar nyelvtudást, s a magyar kultúrához való ragaszkodást elősegítő akcióját. Hogy ebben a korlátolt feladatkörben – a csonka haza határain belül is – mennyi a teendő, azt bizonyították az egyesület által, Csonka-Magyarországon 1933. óta végzett kutatások, melyek sok érdekes adatot tárnak fel annak igazolására, hogy mennyi magyarul olvasni szerető honfitársunk nem juthat jó magyar könyvtárhoz, jó magyar íráshoz, hányanak a gyermeke kénytelen elemi iskolai éveiben jórészt idegen nyelvet tanulni, mert falujában nincs elegendő magyar iskolatársa, pedig szüleik határozottan kívánják gyermekük egészen a tiszta magyar iskolában való oktatását. A Julián Egyesület ugyanis régi munkarendjéhez híven – előbb statisztikai és más irányú -- elméleti előtanulmányokkal tisztázta a helyzetet és csak ezután fogott hozzá a kisebbségi helyzetben lévő magyarok gondozásához. Persze megfogyatkozott anyagi erejét számba kellett vennie és figyelnie kellett arra is, hogy munkájának jövő fejlesztésére is maradjanak tartalék erők. Így egyszerre csodákat nem művelhetett, sokirányú terveit nem valósíthatta meg mind, sok magyar kultúra után vágyódó lelket mégsem érhetett el. De mégis az utolsó 4 esztendő alatt a magyar kultúrának a határokon belül való elmélyítése érdekében egy szervesen megalapozott és állandóan fejlődő, nagyarányú új remény-

teljes akciója bontakozott ki. A Julián Egyesület egyik célkitűzése volt, hogy a magyar nyelvnek és általában a nemzeti tárgyakkal az iskolákban való eredményes tanulását minél jobban elősegítse.

Ezért nagyrészt a legérdemesebb tanítókat, másrészt a legkiválóbb eredményeket elért tanulókat 1934-től kezdve jutalomban részesíti, természetesen ügyelve arra, hogy évről-évre más és más tanítók, illetve tanulók részesüljenek elismerésben. A tanítók jutalmazása egyszersmind kapcsolatot is teremt az egyesület és tanítók között, amit azután a Julián Iskola Egyesület állandóan fenntartani és elmélyíteni törekszik. A tanítókon kívül a magyar nyelvben legjobb előmenetelt tanúsító tanulók is kapnak pénzt, illetve könyvjutalmat, vagy az egyesület előfizet számukra valamelyik hazafias szellemű, magyar ifjúsági folyóiratra. A szorosán vett ifjúsági munkához csatlakozott a Julián Egyesület magyar könyvtár akciója, mely szintén állandóan és egyenletesen fejlődik. Az egyesületi könyvtárak anyagát részben a Julián Egyesület tagjai adták össze, de emellett igen hathatós segítséget kapott az egyesület különböző vállalatoktól és külföldi szervezetektől is. Hogy a magyarul olvasni vágyó honfitársaink között a komoly magyar lapokat is megkedveltesse, a magyarul olvasó körök és egyes indokolt esetekben egyének részére is az egyesület napilapokat is járattott ingyen és más, nemzeti szempontból értékes gyűjteményes iratokat osztott ki. Ezenkívül sok száz iskolát hazafias képekkel ajándékozott meg. Küldött a magyar betű iránt lelkesedő felnőtt véreinek magyar folyóiratokat, szórakoztató könyveket és könyvsorozatokat.

A Julián Egyesület csendes, de hathatós belföldi munkájának illusztrálására megemlítem, hogy magyarvédő akciójában eddig 17 vármegyében 351 tanító vesz részt. Ezek az iskolában is mindent elkövetnek a magyar nyelvtudás tökéletesítésére, a magyar hazáért megismeretetésére, de iskolán kívüli ismeretterjesztő előadásokat is tartanak, magyar dalárdákat és olvasóköroket létesítenek, vallásos és hazafias magyar szindarabokat adnak elő. Az egyesületnek több mint 250 könyvtára van, kb. 20.000 kötet könyvvel és ezek a könyvgyűjtemények mind ott vannak elhelyezve, ahol azelőtt egyáltalában nem volt mód magyar olvasásra.

Ez a pár adat elég annak igazolására, hogy a Julián Iskola Egyesület a belföldön is érdemes munkát végez és munkája olyan természetű, melyet csak társadalmi szervezet végezhet. Itt ugyanis nyíltan szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy ezen akció kapcsán a magyar könyv, a magyar kultúra olyanok körében is terjesztetik, akiknek a magyar fajhoz tartozásuk legalább is vitás. Ennek dacára – nézetem szerint – az egyesület ezen tevékenysége is feltétlenül jogosult és csak helyeselhető.

Nézzünk ugyanis szemébe a mi nemzetiségi kérdésünknek. A magyar nemzet, mint minden más európai kultúrnép, történelmileg kialakult egység. Ahogy a francia, német, angol egy sem egy ősi fajból leszármazó nemzet, hanem kelták, latinok, germánok, szlávok és még más faj OK keveréke, ugyanúgy vagy talán még nagyobb mértékben a magyar is a legkülönbözőbb fajú elemekből előállított konglomerátum. Mikor lett, vagy lesz szerves tagja a magyar nemzetnek egy, a nem árpádkori magyar népfajhoz tartozó család, mikor szakad ki, vagy válik ki ebből a közösségből egy csoport, ezt nagyon nehéz megállapítani. Mindenesetre sem a magyarnál, se más európai népnél az eredet kutatása a nép hovatartozásának megállapításához nem elégséges és nem teljesen megbízható alap. Nincs más ismeretetőjel, amire szilárdabban támaszkodhatnánk, mint a nemzeti öntudat, a történelmi magyar nemzet testéhez való tartozandóság és ennek átérzése és megvallása. Ki tehát itt a magyar? Ki az idegen nemzetiség? Ez nem állan-

dóan egyforma, hanem többé, kevésbé fluktuáló tömeg. Magyarországnak mindig voltak Ankerschmidt-jei, de voltak – ha így akarjuk nevezni őket – renegátjai is. Vegyesnyelvű községekben nem az a fontos, hogy valaha az ott lakók ősei, milyen nyelvet beszéltek, hanem hogy jelenleg milyen nyelven érintkeznek egymással, melyik nyelvet használják szívesebben. A magyar nemzethez való tartozás tudata, vagy egy nem magyar nemzetiséghez való ragaszkodás érzése közt egyesek ingadoznak. Az alvó, vagy már kiháló nemzetiségi öntudat külső agitáció hatása alatt is – de sokszor a belső elnyomatás reakciójaképpen – sok országban újra éledt és nálunk is vannak jelei, hogy külső hatások következményeképpen az ősi fajrokonokhoz való ragaszkodás újra lángolobban. Államhatalomnál vagy más nagy erkölcsi erők birtokosainál, pl. az egyházaknál mondhatják, hogy kényszereszközöket alkalmaznak a beolvadás elősegítésére. De társadalmi szervezeteknél, főleg, ha ezeknek külső előnyökben való részesítés, vagy bojkottal sújtás fegyvere sincs a módjukban, igazán nem lehet arról szó, hogy valakit akarata ellenére kivetkőztethetnek nemzetiségéből. A Julián Iskola Egyesület is ilyen, a presszió semmi eszközzel sem rendelkező szervezet. Ennek az egyesületnek nincs módjában másokkal foglalkozni, mint csak azokkal, akik önként fordulnak hozzá, akik már maguk önként akarnak magyarul olvasni, a magyar kultúra kincsesházából meríteni. A Julián Egyesület tehát most is a régi alapon áll, most is csak olyan magyarokat támogat, akik a magyar kultúrközösségnek kívánnak tagjai lenni.

Azt hiszem ezen utolsó probléma felvetésével szolgáltatam a legerősebb bizonyítékot arra, hogy még szabad és független országokban is mily sokszor adódik olyan helyzet, amikor szükséges és fontos közművelődési és nemzeti akciók végzése csak társadalmi szervezetek kezébe tehető le megnyugvással.

III.

A szociálpolitikai társadalmi munka szempontjából az Országos Gyermekvédő Ligát választottam például.

A Liga egész más körülmények között keletkezett, mint a Julián Egyesület. Ez az utóbbi szervezet megalakulása sokkal inkább vezethető vissza, tisztára társadalmi iniciatívára. Ez az egyesület tulajdonképpen két melegszívű férfiú találkozásának köszönheti létét. Edelsheim Gyulai Lipót a nagy emberbarát, a Fehér-Kereszt elnöke ennek a szervezetnek alakuló közgyűlésén megismerkedett Karsay Sándor belügyminisztériumi fogalmazóval, kit erre a gyűlésre hivatala küldött ki. Itt örömmel állapították meg, hogy mennyire egyeznek nézeteik a gyermekvédelem minden elvi kérdésében, és hogy milyen fontos gondolataik számára a nagy magyar közvélemény megnyerése. Edelsheim lelkesedéssel fogadta Karsay javaslatát egy országos társadalmi szervezet alakítására vonatkozólag. Ezután Karsay Sándor az egész országot bejárta s egyévi hatalmas propagandával előkészítette a Gyermekvédő Liga megalakulását, mely 1906. február hó 25-én meg is tartotta alakuló közgyűlését. De a Gyermekvédő Liga létrejötténél a személyi momentumon kívül sok érdekes tárgyi körülmény is közrejátszott. Ezek közül külön ki kell emelnem egy érdekes momentumot, mely arra is reávilágít, hogy néha *I* törvényhozás egyes elvi kijelentései – téves értelmezés folytán – milyen bénító hatással lehetnek a társadalmi munkára. Az 1901-iki Széll Kálmán-féle gyermekvédelmi törvény kimondotta, hogy a gyermeknek, akiről a hozzátartozók gondoskodni nem képesek, igénye van arra, hogy az állam őt gondozásba vegye. A törvénynek ezen kijelentése alapján és mivel rendelkezései folytán az elhagyott gyermekek gondozására állami gyermekmenhelyek

létesültek, azok a társadalmi egyesületek, amelyek azelőtt a gyermekvédelem ellátását tűzték ki célul, úgy vélték, hogy nekik e téren már nem maradt működési területük. A gyermekvédelmet jobban elvégzi az állam, miért is foglalkozzanak vele tehát ők és amint Karsay Sándor mondja, első közgyűlési beszámolójában: „nem egy egyesület volt, mely 5-6 esztendő óta gyűjti a tagsági díjakat, anélkül, hogy csak egy gyűlést s hívott volna össze, anélkül, hogy egyetlenegy gyermeket vett volna gondozásba. Ez az egyesületeknél érezhető bénultsági állapot volt egyik oka a Liga létesítésének. Érezték azt, hogy valaminek történnie kell, a társadalmat fel kell ébreszteni abból a letargiából, amelybe belekerült, új szellemet kell belevinni a gyermekvédelembe, mert különben az állam sem lesz képes teljesíteni kötelességeit.” A Liga tehát nem új gyermekvédelmi egyesület akart lenni, nem eggyel több az egyesületek sorában, hanem összetartó kapocs a gyermekvédelmi, társadalmi szervezetek között, lelkesítője, erkölcsi és anyagi támogatója a többi gyermekvédelmi alakulatnak.

Volt azután egy másik, ma is aktuális indoka a szervezkedésnek. Edelsheim-Gyulai Lipót a Ligával helyes irányban akarta terelni a társadalmi gyermekvédelmet, a tisztán karitatív tevékenységen, jótékonyágon túlmenőleg az egyéni segítségen felül emelkedve, a gyermekvédelmi prevenció rendszerét óhajtotta megalapítani. Amint Edelsheim gróf mondja: „Bármilyen szépen és nemesen is működjék egy-egy karitatív egyesület, nagy eredményeket egy társadalomban, egy nemzet életében és javulást csakis tömeges mentés útján lehet elérni. Hogy ezt elérhessük, helyes önműködésre és jó preventív rendszerre van szükségünk. Csak akkor gyakorolhatunk igazi gyermekvédelmet, csakis akkor várhatunk nagyobb eredményeket, ha nemcsak utólag segítünk és ápolunk ott, ahol már baj van, hanem ha a sorsüldözött gyermekek, érdekében azonnal felvesszük a harcot az egész vonalon.” Ezeket az ellenségeket azután meg is jelöli, amikor kifejti, hogy alkoholizmus, tuberkulózis, nemi betegségek következményei terhelték a családot, terhelik már a gyermeket születésekor. Rossz ételmezés, túlszűfolt lakás, tudatlanság, elkeseredés, erkölcstelen és sokszor bűnös környezet okozzák egész nemzedékek degenerálódását. Ha valahol a világon, úgy Magyarországon van szükségünk praktikus prevencióra, gyermekvédelemre” Ennek érdekében államnak és társadalomnak tehát együtt kell működni. Nemcsak az állam tekintélyét, de a társadalom szívének lüktetését is érezni kell a gyermekvédelemben. Az állami és társadalmi intézmények együttes működését – az egyletek egymáshoz való közeledését – támogatni kell. Az egymást kiegészítő preventív társadalmi mozgalmak előmozdítása képezi az Országos Gyermekvédő Liga feladatát. „Mi nem akarunk csak egyik újabb egyesület lenni a sok között, mi nem akarunk csak egyoldalú tevékenységet kifejteni, hanem mi az összes gyermekvédelmi mozgalomnak, – ha szabad ezt a kifejezést használni – ügynöksége, központi irodája akarunk lenni.” Edelsheim Gyulai Lipót ezen gondolatai ma sem avultak el, sőt ez képezi ma is a Liga működésének alapját, amint azt Albrecht főherceg, a Liga kormányzó elnöke több ízben is kifejtette. Ez a gondolat, a prevenció eszméje alapja nemcsak a gyermekvédelemnek, de általában minden szociálpolitikának is. Az idézett szavak is igazolják, hogy nem most fedezték fel azt a gondolatot, hanem ez az eszme élt már az Országos Gyermekvédő Liga megalakulásakor. Ma már mind természetesnek tartjuk, hogy a családvédelem az alapja a gyermekvédelemnek, a prevenció fontosabb, mint a gyógyítás. Nem szabad azonban ezt az elvet sem túlzásba vinni és a mai, tényleges bajok gyógyítását elhanyagolva csak a jövő megalapozásával foglalkozni. Nemcsak eugenetikával kell törődnünk, de a már létező családot is támogatni kell, nemcsak előre kell erősítenünk a gyer-

meket, de a már beteg, lezüllött, nyomorék gyermekek vagy más defektusban szenvedőn is segítenünk kell.

Azonban nemcsak a nagy alapvető szociálpolitikai elvek voltak benne a Liga első programjában, az a most is vallott irányelve is le volt fektetve a Liga akkori programjában, hogy nem kell felesleges konkurenciát csinálni az állami gyermekvédelemnek, hanem olyan téren kell segíteni, amelyet az állami jogszabályok nem ölelnek fel. Legelőször mint ilyen terepre a külföldi honosságú magyar gyermekek ügyére irányult a Liga vezetőinek a figyelme. Ezek a gyermekek akkor az állami gyermekvédelem segítségét nem élvezhették. Sok külföldre vándorolt és külföldön vagy itthon meghalt derék volt magyar honfitársunk gyermeke került a leghelyzetlenebb helyzetbe. Ezek megmentésével kezdte meg a Liga hazafias munkáját. Működésének első évében már 168 ilyen nem magyar honos gyermeket tartott vissza az országból való kitelepítéstől és neveltetett jó magyar állampolgárokká. Azután ezen túlmenően kezébe vette a Liga általánosságban olyan gyermekek gondozásbavételét, akik támogatásra szorultak, de különböző okokból állami menhelyekre vagy más egyesületek intézményeibe nem voltak beutalhatók. A rossz táplálkozás folytán legyengült szegény, elsősorban a fővárosi proletár gyermekek nyári üdültetését is bevette programjába. E célra legelsőnek gróf Edelsheim Gyulai Lipót ajánlotta fel elefánti kastélyát, de azután mások is követték a példát és a Liga saját forrásaiból is nyitott ilyen üdülőotthonokat. Majd áttért az iparostanoncok – akkor is nagyon elhanyagolt – elhelyezési ügyének orvoslására s iparostanoncotthonokat szervezett. Azután az igazságügyi, gyermekvédelmi intézkedéseket, illetve törvényt megelőzve, az elzüllött vagy erkölcsileg veszélyeztetett gyermekek részére fiú- és leányotthonokat nyitott. Ennek a sokirányú munkásságnak eredménye a háború kitörésekor már 19, legkülönbözőbb fajta gyermekvédelmi intézet létesítése volt. Ehhez járultak azután későbbi hadiárvaházai, csecsemőotthonai, orvosi rendelői és más intézményei. Folytonosan újabb és újabb otthonok jöttek létre, de persze közben egyes, régebbi intézmények meg is szűntek. A Liga minden gyermekvédelmi ügy iránt érdeklődött, ha tehette alkotásokkal, ha nem, legalább is gondolatokkal és tervekkel. 1906 és 1936 közt maga több mint 50 intézményt alapított. Ezek közül 1930-ban még 23 állott fenn. Ekkor azonban a Liga, az állami szubvenció hirtelen megvonása folytán – mivel ezt megelőzőleg nagy beruházásokat eszközölt – súlyos anyagi válságba került és ezért intézményeinek számát kénytelen volt 6-ra lecsökkenteni. Pénzügyi reorganizációja és anyagi terheinek rendezése után azonban újjáéledve, ismét újabb intézmények szervezéséhez fogott és ma már túlhaladta az 1930. évi státust is és 22 intézmény és helyi szervezet fog igazgatása alá tartozni. A Liga működésének azonban csak egy részét képezte az állami gyermekvédelem keretébe nem tartozó gyermekek különböző irányú támogatása, érdekükben intézetek szervezése. E szervezet ezenkívül összekötő kapocs is akart lenni a többi gyermekvédelmi, társadalmi alakulatok között: feladatának tekintette a hasonló célú más egyesületek támogatását is. Hogy ezt a vállalt kötelezettséget mennyire komolyan teljesítette, annak igazolására már maga az a tény is elégséges, hogy a Liga 30 éves fennállása alatt 551.299 P-t fordított társalgóeszközök megsegítésére.

Hogy minden elvi elhatárolás dacára is a Gyermekvédő Liga sem maradhatott meg a gyermekvédelem terén tisztán a prevenciónál, azt a fentebb említetteknél is élesebben világítja meg az a körülmény, hogy már működésének első éveiben nagy szerepet játszott a hozzá forduló vagy oda utasított gyermekek ezreit és nemcsak tanácsot adott, jogvédelmet nyújtott, de segélyek nyújtásával is igyekezett segíteni. Ennek

a konkrét gyermekvédelmi munkának érdekes formája alakult ki. Minden hét folyamán a Ligához forduló szülőket és más hozzátartozókat az illető hét péntek délutánjára behívták a Liga központi irodájába, ahol a Liga igazgatósági tagjainak, barátainak és támogatóinak jelenlétében megbeszélték az előterjesztett gyermekvédelmi ügyet, gondoskodtak az illető gyermek jövő sorsáról, esetleg ruha-, élelmiszer- vagy néha készpénz-segélyt is nyújtottak. A fedezetet legtöbbször a megjelent érdeklődők adták össze, akik a hallott, többé-kevésbé szomorú eset hatása alatt azonnal igyekeztek valami támogatást nyújtani. Ez a szép pénteki segélyakció egészen a háború végéig fennállott és e kb. 15 év alatt 594.567 P értékű adományt nyújtottak a Ligához forduló szegény gyermekeknek. A háború után ez a munka 1934-ig szünetelt, ekkor azonban újra feléledt és 1935-ben beolvadt a Gyermekvédő Liga ú. n. szociális irodájának munkakörébe. Itt most már mindennap rendszeresen intéznek konkrét gyermekvédelmi kérdéseket. Ilyen iroda Budapest mellett Baján és Szegeden is működik. Természetesen, noha a régi hagyományokat követik, most már a munka sokkal rendszeresebben, a többi hatósági és társadalmi gyermekvédelem-munkával harmonikusan történik, úgy hogy felesleges az újból és újból való információ beszerzése és a kétszeri segélyezés elkerülhető. Különbösen is elsősorban nem segítség adásáról van szó, hanem ezen irodákban szakemberek foglalkoznak jogi, orvosi és pedagógiai tanácsadással, a szociális ügyeket intéző önkéntes és hivatásos munkások pedig lehetőleg nem segélyt adnak, hanem minden gyermekorsot gyökeresen és véglegesen igyekeznek megoldani, örökbefogadással, végleges intézeti vagy másirányú elhelyezéssel, a családi bajok, betegségek, munkanélküliség stb. leküzdésével, mindig arra törekedve, hogy a gyermek – ameddig csak erkölcsi okok nem gátolják – lehetőleg megmaradjon régi környezetében.

Ennek a konkrét szociális munkának már a múltban is nemcsak karitatív értéke volt. Talán a Liga megalapítói nem is ilyen célokból kezdeményezték ezt a pénteki segélyezést, hanem főcélként azt hiszem inkább az lebegett a Liga vezetőinek szeme előtt, hogy ilyen személyes tárgyalások kapcsán megismerjék a gyermekbajok kútforrásait; konkrét tapasztalatok alapján tisztábban lássanak, kutassák, melyek a gyermekvédelem terén a megoldatlan problémák, melyek az állam és társadalom jövő feladatai. És itt domborodott ki a Ligának talán legfontosabb feladatköre, t. i. hogy „a Liga a gyermekvédelem terén tapasztalt hiányokról az illetékes hatóságoknak jelentést, illetve előterjesztést tesz. Tanulmányozza a külföldi szakirodalmat és a külföldön bevált intézményeket, azoknak a szükséghez képest való meghonosítása iránt kezdeményező lépéseket tesz. Minden olyan mozgalmat, mely az állami gyermekvédelem elveivel összhangzatos, ismertet és támogat.”

Ezen program szerint a Liga vezetői csak azt ígérték, hogy a gyermekvédelem terén tapasztalt hiányokról előterjesztést tesznek. A valóságban azonban ennél sokkal több történt, a pénteki tanácskozásokon a gyermekvédelem minden megoldatlan kérdéséről ankétszerű megbeszéléseket folytattak. Számos törvény, rendelet, legalább is első körvonalaiiban, itt született meg. Tehát a Liga valóságos törvényelőkészítő bizottságként működött. Talán az egész igazságügyi gyermekvédelemnek, a büntető novella néven köztudatba átment 1908: XXXVI. törvénycikknek, valamint a fiúotthonnak intézményeit létesítő 1913: VII. törvénycikknek egyes gondolatai is ezeken a megbeszéléseken kristályosodtak ki. Hiszen ezen kérdésekkel foglalkozó legkiválóbb szakemberek: Kún Béla, Rottenbiller Fülöp és mások ott voltak a Liga igazgatóságában tartott ilyen elvi megbeszéléseken. A Gyermekvédő Ligának tehát a konkrét gyermekvédő aktív

munkásságánál majdnem még fontosabb volt ez a jövő gyermekvédelemre vonatkozó törvényhozási és más hatósági intézkedéseket sürgető és előkészítő tevékenysége.

A Liga a szervezetében tömörült gyermekvédelmi szakemberek gondolatainak terjesztésére még 1905-ben „Gyermekvédelem Lapja” címen külön folyóiratot indított, mely 25 éven át fennállott és a modern gyermekvédelem megalapozásában szép nevet vívott ki magának. Ez a lap a Liga válságbajutásakor, 1931-ben megszűnt. A legújabb időkben azonban az előbb említett laphoz hasonló irányú és eredetileg Gegus Dániel szerkesztésében megjelenő „Gyermekvédelem” című folyóirattal lépett a Liga vezetősége kapcsolatba és ennek az orgánumnak legalább is szellemi irányítását kezében tartja és így ismét módjában áll – a sajtó útján is – népszerűsíteni gyermekvédelmi elgondolásait.

Az állami gyermekvédelemnek nagy hiányossága volt, hogy nem biztosította kellően olyan züllött gyermekek elhelyezését, akik a menhelyek kötelékében csak robbanó anyagként hatottak. Amidőn ezt a belügyminisztérium is belátta, a Ligát bizta meg ezen gyermekcsoport gondozásával. Ezen megbízás alapján létesültek a Liga fiú- és leányotthonai Rákoskeresztúron, Kőbányán, Szegeden, Nagyszőlősen, Szalancon (Trencsén megye). Ezek sajnos, időközben megszűntek, azonban az utolsó évben Szegeden, az egyideig a Mansz. által fenntartott újszegedi Átmeneti Leányotthont ismét-átvette sajtát kezelésébe és az említett nagy női szervezet szegedi csoportjával munkaközösségben tartja fenn ezt a leánygyermekek számára szolgáló, elemi iskolával ellátott internátusos leányotthont. Ezen munkájának sikere adott azután bátorságot a Ligának, hogy e téren még tovább menjen és Budapesten is bekapcsolódjék a nehezen nevelhető gyermekek megmentésére irányuló törekvésekbe. Szendy Károly polgármesternek volt régi óhaja, hogy a budapesti elemi iskolák ú. n. legrosszabb, a tanítás eredményét és a fegyelmet leginkább nehezítő, iskolakerülő, rossz környezetben lévő, erkölcsileg lejtőre jutott növendékei gyűjtessenek össze külön intézetbe, hogy itt azután a rossz környezet hatásától távol, gyogyepedagógusok vezetése alatt álló otthonoszerű iskolákban becsületes, derék, munkás magyar állampolgárokká nevelhetők legyenek. Ezt az eszmét valósította meg a Liga a főváros támogatásával oly módon, hogy a felozlatott Országos Gyermekvédő és Fröbel Egyesület Bajza-utcai leánynevelő intézetének növendékeit áttette egy másik budapesti intézetébe, az üresen maradó épületet pedig 100 ilyen fővárosi elemi iskolás, züllés veszélyének kitétt fiúgyermek számára alakította át és így elemi iskolával kapcsolatos átmeneti fiúotthont szervezett. De még vissza kell térnem a Liga első éveire, amelyek munkájával a Liga a későbbi fejlődéséhez szükséges támogatásra az erkölcsi jogosultságot megszerezte. A Liga varázsának kulcsa vezetőinek a gyermekvédelem minden ágában érvényesülő nagyszerű elméleti elgondolásaiban, gyermekvédelmi propaganda munkájában volt elrejtve. Ennek értékelése bírta rá a belügyminisztert, hogy a gyermekvédelmi törvény kapcsán 1903-ban kiadott gyermekvédelmi szabályzatban a társadalom részvételének biztosítását célzó Országos Gyermekvédő Bizottság elnökévé a Liga elnökét nevezte ki, tehát az állani, a társadalom és a gyermekvédő egyesületek egymásközi érintkezésének vezető szerveként a Gyermekvédő Ligát tekintette. De elismerte a Liga és így az egész társadalmi gyermekmentő szervek fontosságát az igazságügyminisztérium is, mikor hozzájárult, hogy a javítóintézetekből kihelyezett fiatalok felett a patronázst a Liga vállalja. Rottenbiller Fülöp írja, hogy az Országos Gyermekvédő Liga eléggé meg nem becsülhető – mondhatnánk, szinte félhivatalos jellegű – közreműködését honorálta kétségtelenül az igazságügyi kormány, midőn

megengedte, hogy a Gyermekvédelem Lapja 1912-ben alakot cserélve, címében „Az Országos Gyermekvédő Ligának, a Patronage Egyesületek Országos Szövetségének, a Fiatalkorúak Felügyelő Hatóságának és a Patronage Egyesületnek Hivatalos Lapja” közelebbi megjelölést használja. A Gyermekvédő Liga szakembereiből kerültek ki jórésztben a Liga elgondolásából kivirágzott felügyelő hatóságok vezetői és munkásai is; szép munkájuknak elméleti megalapozása pedig minden bizonnyal a Liga gondolatvilágában találja meg eredetét.

Már a Liga első programjában bent volt a gyermekeknek a nagy népbetegségekkel való megvédésének eszméje, elsősorban tehát a preventio, a harc a gyermek-tuberkulózis ellen. Üdültetési akciójával elsősorban a tuberkulózis veszélyének kitétt gyermekeket igyekezett a ragály veszélyével szemben felvértezni. A háború előtt és alatt igyekezett a tüdőbajra hajlamos védenceit és a tüdőbeteg gyermekeket állami, megyei, városi vagy magángyógyintézetben elhelyezni, azután pedig mihelyt a háború után maga létesített intézeteket egy nagyszerű fekvésű subalpin helyen a Bakony vízválasztójánál, Farkasgyepűn levő üdülőtelepét úgy rendezte be, hogy legalább is ennek egy része télen is használható legyen és a szegénysorsú, tüdőbajra hajlamos gyermekek erdei iskolájának rendeztessék be. Ez a bakonyi mindennapos elemi iskolával kapcsolatos erdei gyógyiskola egyike Magyarországnak legnagyobb méretű és a legszegényebb néposztály igényeinek legjobban megfelelő praetuberkulotikus gyógyiskolájának. De a Liga ennél a lépésnél nem állott meg. Egyenesen arra törekedett, hogy a gyermektuberkulózis elleni harcban vezető szerepet vállalhasson. Johan államtitkár nagy egészségügyi reformjának körvonalai kezdtek kibontakozni és a belügyminisztérium jóakarata folytán a Ligának a tuberkulózis elleni akciója anyagi támogatásban is részesül, az egyesület újabb intézmények szervezésére vállalkozhatott. Elsősorban a tüdővész magyar főfészkében, a magyar alföld délkeleti csücskében, Szegeden fogott hozzá preventív akciójának kiépítéséhez. Itteni helyi bizottsága útján a Szeged alsóvárosban és a szegedrókusai iskolával kapcsolatosan orvosi rendelőt, fekvőcsarnokokkal felszerelt napközi otthont állított fel, hogy a gyermekek állandó orvosi felügyeletével, gondozásával, jobb táplálásával őket a tuberkulózis rémétől megmentse. Ezt a két napközi otthont követte a Liga szegedi Árpád Otthonával kapcsolatban szervezett internátusos gyógyiskolája, hol a belügyminisztérium révén ide beutalt praetuberkulotikus gyermekek gyógyulást találnak és egészséges viszonyok között folytathatják elemi iskolai tanulmányaikat. Ez az iskola most 50-55 elemi iskolás kis tanyai magyart fogad falai közé, de már folynak a tárgyalások az épület olyan kibővítése érdekében, hogy itt még 30 tuberkulózistól érintett óvodás gyermek is elhelyezhető legyen. A szegedi szép eredmények a bajai társadalmat is fellelkesítették és a szegedi mintára – főleg Petrányi egyetemi magántanár lelkes agitativ munkájának hatása alatt, – itt is létesült egy helyi bizottság, mely igazán példás buzgósággal és áldozatkészséggel fogott hozzá Baján hasonló intézmény létesítéséhez. Ez a terv most már valóra is vált, amennyiben a Ligának Baja városa és a belügyminiszter támogatását felhasználva itt is sikerült a város melletti ú. n. Lövészkerthben gyógyiskolát felállítani, hol a város minden részéből összeseregülő praetuberkulotikus gyermekek találnak napközi otthont és részesülnek orvosi gondozásban és emellett az elemi iskola 4 osztályát is ott végezhetik. Ez az intézet is a további fejlesztés stádiumában van és valószínűleg a közeljövőben már állandó bentlakást is lehetővé tevő internátussal fog kibővülni. A gyermektuberkulózis elleni akció a Ligának talán a legfejlesztésesebb akciója, amelynek értéke nemcsak abban rejlik, hogy társadalmi anyagi erőket is sikerült a fontos cél érdekében megmozdítani, de abban is, hogy a helyi társadalom érdeklődésének felkeltésével az egész-

ségügyi társadalmi propaganda fontos munkájába a Liga igen sok kiváló vidéki vezető egyéniséget is be tudott kapcsolni.

Ilyen propaganda munkára, régi munkakörük módosítására új kezdeményezések felkarolására a társadalmi szervezetek sokkal alkalmasabbak, mint a megmerevedésre sokkal inkább hajlamos közintézmények. Ez a rugékony szellem tette lehetővé, hogy a Liga a háború kezdetén is egyszerre képes volt intézményeit – az egészen más irányból előtérbe toluló kívánalmak szolgálatába állítani. Pl. 1914-ben a háború kitörése után alig egy hónapra a Liga már készen állott azon hadbavonultak gyermekeinek befogadására, akiknek intézeti elhelyezése életszükségletté vált. Rövid idő múlva megkezdte egymásután a hadiárvaotthonok üzembehelyezését, vagy régi intézetek átszervezése, vagy új intézmények létesítése útján. Pápán, Rákoshegyen, Pápateszéken, Órmezőn, Zabolán, Cegléden, Budapesten a Kis Svábhegy tövében egymásután nyitották meg az egyes adományozók vagy alapítvány tevők áldozatkészségéből és azután a Liga által gyűjtött fillérekből a hadiárvaotthonokat, ahol meleg magyar szívvvel, jó ellátással, kiváló nevelők gondos felügyelete mellett biztosítottak szeretetteljes otthont a háború legszerencsétlenebb áldozatainak. Sajnos, az intézetek jórészt a békeszerződés elválasztotta a budapesti központtól, néhány kisebbet pedig az aránylag nagy rezszi költség miatt fel kellett oszlatni és ma ezen szépmúltú intézmények közül már csak a ceglédi Surányi Károly József hadiárva fiúotthon és a budapesti kissvábhegyi Erzsébet hadiárva leányotthon áll fenn. De ezeknek is hadiárvaí lassanként felnőttek és helyüket rendőr-, csendőr- és más árvagyermek és a vidéki szegényebb intelligenciának és a menhelyeknek tehetséges gyermekei foglalták el. Amíg újabb hadiárva gondozására nem lesz szükség, – amitől mentsen meg bennünket a magyarok Istene – a Liga intézetei átformáltattak más fontos szükséglet ellátására, s olyan tehetséges magyar gyermekek továbbképzését teszik lehetővé, akiket különben szüleik, hozzátartozóik, – szerény anyagi körülményeik folytán – nem volnának képesek tovább taníttatni. Ez is példa arra, mennyire fontos az, hogy alapítványok, intézmények saját szabályaikkal ne kössék magukat béklyóba, ne fektessék magukat olyan Prokrustes ágyba, melyet azután a változott viszonyok folytán senki sem tud használni. Ha a Liga mereven ragaszkodnék ahhoz, hogy hadiárva intézeteiben csak hadiárvaotthonokat gondoz, szociális és kulturális szempontból mennyi fontos érték és tőke heverne parlagon.

A Liga háborús munkásságánál még nagyobb volt a háború utáni gyermekbaráti és részben emberbaráti általános tevékenysége. A Ligára – mint társadalmi szervezetre hárult annak a feladatnak oroszlanrész, hogy a győztes hatalmak által gyűlöletes szinben feltüntetett, lerongyolódott, kiéhezett inséges Magyarországra és különösen annak legártatlanabbul nélkülöző és szenvedő részére, a szegény magyar gyermekekre felhívja az idegen, emberszerető szívek figyelmét. Elsősorban meg kellett ismertetni a külfölddel a Ligának saját intézményeit, Anya- és csecsemőotthonait, árvaházait, nevelőintézeteit, melyeket pillanatnyilag sem a magyar állam, sem a társadalom nem tudott megsegíteni. A Liga hívó szavára az első segítséget a Liga akkori kormányzóelnökének, gróf Széchenyi Lászlónak nemesszívű felesége, Vanderbilt Gladys nyújtotta, aki az 1920. évben egymaga 40,000.000 koronát meghaladó adományával aranybetűkkel írta be nevét nemcsak az Országos Gyermekvédő Liga, hanem az egész magyar gyermekvédelem történetébe is. A grófné azonban nemcsak ezt a nagy segélyösszeget adta. Órmezei kastélyában – a megszállás dacára is – fenntartotta hadiárvaotthonát, fedezte a budapesti napközi otthonainak fenntartási költségeit és kocsirakományszámra küldte a szétosztásra szánt szeretetadományokat. 1920. októberében pedig élére állt, megszervezte és vállalta az összes

költségeit ama mozgalomnak, melynek eredményeképpen november hó közepén az általa bérelt Mar Cantabrico nevű hajó 16.241 ládával elindult New-York kikötőjéből s hozta a magyarok szomorú karácsonyára Amerikába szakadt véreink szeretetadományait. De nemcsak ezt az 52 vasúti kocsit elfoglaló hajórakományt osztotta ki a Gyermekvédő Liga, hanem az akkori Magyarországon is működő külföldi gyermekmentő akciójával kapcsolatban is vezető szerepe volt. Elég ehelyütt csak az Union Internationale de Secours aux Enfants, a Nemzetközi Vöröskereszt, az American Relief Administration, az amerikai vöröskereszt, az Action Lodge Famine Relief Fund áldásdús tevékenységére utalni, melynek irányításában részben pedig később adminisztrálásában is a Ligának igen tekintélyes része volt. Ezen akciók révén és egyes propaganda munkájával a Liga külföldön is közismertté vált mint mintaszerűen vezetett társadalmi szervezet. Ennek volt köszönhető, hogy mikor a semleges és később még a volt ellenséges országok is Magyarország inséges gyermekeinek megmentésére akciót indítottak és a magyar állammal még érintkezésbe sem óhajtottak lépni, az egész gyermekmentő akciójukat a Liga kezébe tették le. 1920-ban megkezdődött a Ligának „külföldi gyermeküdtetés” címen ismert tömegakciója. Az első magyar vonat a hágai Central Comité meghívására Hollandiába indult és azt követőleg egymásután hagyták el Budapestet a gyermekvonatok, hogy ezrével szállítsák az arra rászoruló, ványadt, vézna és vérszegény magyar gyermekeket az őket tárt karokkal és szerető szívvvel fogadó hollandusokhoz, svájciakhoz, angolokhoz és svédkekhez. Báró van Vredenburg és Th. van Schelven titkársága alatt Hágában működő Central Comité vor Nodleidende Hongarsche Kinderen példájára Irlet Károly svájci református lelkész megalapította Badenben a Zentralstelle der Schweizerischen Hilfsaktion für Ungarkindert és 1920. májusában az ő lelkes agitációjának eredményeképpen elindult az első gyermekvonat Svájcba is. Ez a fentemlített két külföldi szervezet kizárólag csak magyar gyermekek üdtetésével foglalkozott, míg az angol és egyéb testvérmozgalmak más nemzetiségű gyermekeket is üdtettek. A svéd vöröskereszt a stockholmi magyar társaság lelkes támogatásával ugyancsak elhelyezett néhány száz magyar gyermeket.

Ezek a gyermekek jóformán kivétel nélkül súlyban erősen gyarapodva, lélekben felfrissülve tértek vissza otthonukba. Az egy-egy gyermekvonatnál pedig azt az értéket, amelyet a gyermekek ruhában, fehérneműben, cipőben, élelmiszerekben és külföldi pénzekbe magukkal hazahoztak, 10-12.000.000 koronára lehet becsülni. Ezer és ezer család gyermekei visszatérés után továbbra is szoros kapcsolatba maradtak a volt nevelőszülőkkel. Vagonszámra érkeztek szeretetadományok ezen országokból hazánkba, sok száz családnak egzisztenciája alapozódott meg azáltal, hogy gyermeke néhány hónapig külföldön tartózkodott. Ezen gyermeküdtetés méretei, különösen az 1923. évben növekedtek meg feltűnően, amikor is a Diepen püspök vezetése alatt működő hertogenbosch-i róm. kat. Huisvestings Comitének az akcióba történt bekapcsolódása után Mercier, Belgium nagy kardinálisa és Jansen J. kanonok turnhouti esperes-plébánosnak elnöklése alatt megalakult „a Comité Belge de secours aux Enfants de la Hongrie.”

A külföldi gyermeküdtetéssel kapcsolatban létesült 1922. évi december hó i-én „Az Országos Gyermekvédő Liga Önkéntes Gyermekvédőnői Szervezete”, amely a köztudatban a „zöldfityulás hölgyek” elnevezéssel vált rövidebb idő alatt ismertté és népszerűvé. Ez az előkelő, túlnyomórésztben tanítói, vagy tanári oklevéllel és teljes ápolói, valamint szociális kiképzéssel rendelkező úrinőcsoport 120, később 150 tagot számlált. Ez a gárda minden társadalmi gyermekvédelmi munkához állandóan és önzetlenül rendelkezésre

áll és hivatásának teljesítésére fogadalmat tett testületté vált, ez látta el a vendéglátó országokba kiutazó gyermekek kíséretét, gondozását, felügyeletét is és ma pedig ez a gárda látja el a Liga belföldi üdülőtelepén és otthonaiban nyaraló legyengült, szegény magyar gyermekek felügyeletét és gondozását. Így örök példáját adja a kitartó és önzetlen társadalmi részletmunkára kész gyermekszeretnek.

Minden önzetlen segítségnyújtás dacára a külföldi üdültetés a Ligára is, a magyar államra is – a nagy vasúti költségek folytán – súlyos terheket jelentett. Ettől eltekintve is, az összes irányadó tényezők lassanként arra a meggyőződésre jutottak, hogy Magyarország nem maradhat állandóan Európa koldusa és lassanként magának kell saját szegény gyermekeiről gondoskodnia. Ezt belátta maga a Liga is és az 1927. évi beszámolójában megállapította, hogy az 1920. évi február hó 8-án kezdetét vett külföldi gyermeküdültetési akciót, amelynek kapcsán 61.447 gyermek küldetett ki több hónapi üdültetésre Anglia, Belgium, Hollandia, Svájc és Svédország vendéglátó családaihoz, lassanként be kell fejeznie. A hivatalos befejezés ez év végével csakugyan meg is történt, a külföldi üdültetési akció ténylegesen azonban nem szűnt meg teljesen, mert még 1930-ig közlekedtek az úgynevezett vakációs vonatok, nyaranként minden évben 100-200 gyermeket hívtak ki, még ezután is nevelőszülei és a még ma is közel 2000 főnyi kinttartózkodó magyar gyermek, illetve kiskorú ügyeinek intézése hárul a Ligára. A Gyermekvédő Liga közgyűlési beszámolója szerint a külföldi akció megszüntetésével a népjóléti és munkaügyi miniszterrel kötött megállapodás értelmében minden igyekezetet arra fordítja a Liga, hogy a kormány és a székesfőváros megértő támogatásával és segítségével a belföldi gyermeküdültetést intézményesen kiépítse. Ennek a belföldi üdültetésnek céljaira létesített 1926-ban a Liga a kormány támogatásával a szentendrei szigeten egy csaknem 600 gyermek befogadására alkalmas nyaralótelepet, melyet a Gyermekvédő Liga évtizedek óta buzgón tevékeny fővédnökének Izabella főhercegasszonynak tiszteletére az ő nevére nevezett el. 1929-ben pedig megnyílt az 500 gyermekes subalpin üdülőtelepe a veszprémi püspökség erdejében, a Bakony egyik legszebb részén és ezzel meg volt vetve az alapja a magyarországi, azaz belföldi gyermeknyaraltatásnak. Később nyáron Sopronban, a Lövér oldalában lévő 5 holdas kertben elhelyezett Széchenyi-fiú otthonát is felhasználta a Liga üdültetés céljaira. Ez az intézet eredetileg szeretetház volt, újabban pedig a tehetséges, árva és menhelyi gyermekek továbbképzésére szolgáló internátus van benne télen elhelyezve. Ezenkívül néhány év óta az Ifjúsági Vöröskereszt jóvoltából, ennek gödöllői erdei iskoláját is felhasználja nyáron, szegény és beteges gyermekek üdültetésére. Két új vidéki szervezete, a szegedi és bajai helyi bizottsága révén pedig ebben a két városban is foglalkozik nyári gyermeküdültetéssel; még pedig úgy, hogy Szegeden a gyermekek esténként hazajárnak és napközben élvezik a Tiszaparti kitűnő strandot és a jó ellátás áldásait. Így az üdültetett gyermekek számát itt is sikerült nagyon felfokozni és ezen rendszer mellett ezen az egy telepen több mint 1.300 gyermek élvezhette a vízmenti nyaralás, a kedves együttes játék, a rendszeres jó táplálkozás előnyeit és télre megedző hatását. Baján a Liga a város legszebb vidékén nagy parkban elterülő Lövész kertben lévő gyógyiskoláját 2-3 nyári turnusban szintén üdültetésre használja fel. E mellett van még kunszentmártoni helyi bizottságának gondozásában szintén üdülője, mely az ottani szőlőskertekben épült iskolában egyszerre kb. szintén 50 gyermek befogadására alkalmas. Még további fejlesztésre nyílt alkalom az által hogy a múlt évben a belügyminiszter jóvoltából a felosztatott Szünidei Gyermektelep zebegényi és balatonlelleli kb. 90-90 gyermekes üdülőtelepét is felhasználhatta. Természetesen ezen két meglehetősen elhanyagolt telepének karbahozatala, elavult felszereléseinek

kiegészítése nagy anyagi áldozatokat kívánt, de a Liga szívesen hozta meg ezt, mivel ily módon lassankint egyedülálló társadalmi üdültető szervezetévé válik az országnak és így ezen a társadalmi gyermekvédelem igen fontos tevékenységi körét egészen kezébe veheti. Ennek különösen nagy jelentősége van, mivel a nyári üdültetés már újabban valóságos divattá vált és minden nagyobb ipari vállalat mintegy kötelességének tartja, hogy szerényebb jövedelmű alkalmazottainak gyermekei számára külön üdültető telepet létesítsen. Az üdültetés komplikált egészségügyi és pedagógiai feladat, amelyet csak tervszerű előkészület és az üdültetendő anyag gondos kiválogatása, a gazdasági, a felügyelő és az orvosi személyzet teljes begyakorlása esetén lehet úgy végezni, hogy ennek az akciónak az üdültetésben részesülő védecekre testi és lelki szempontból egyaránt állandó áldásos hatása legyen. Magyarországon hatóságok, egyesületek és magánosok csaknem 20 év óta foglalkoznak gyermektömegek üdültetésével és egyedül a Liga az, amelynél a különböző üdültetési időtartam, a legyengült gyermekek különféle típusai szempontjából különbségeket tesz, gondos orvosi statisztikát készítet. A Liga a gyermekeknek legtöbb száz főből álló csoportját télen is ellenőrzi és a nyaralási eredményeket nem a hizás szempontjából, hanem anyagcsere vizsgálatokkal és különböző mérésekkel is kontrolálja. Kívánatos volna, tehát, hogy főleg a magyar vállalatoknak, bár jóakarátú és áldozatkész, de laikus vezetői által irányított üdültetési munkája, legalább is felügyelet és irányítás szempontjából a Liga szakszerű és szerves üdültetési akciójába bekapcsolatnék. A Liga eddig is kb. 55.000 gyermeket nyaraltatott, tehát a belföldi üdültetések száma csaknem elérte a Hollandia, Belgium és Svájcban üdültetett gyermeklétszámot. Az egész üdültetési akció az egységes vezetés és adminisztráció folytán olcsóbb és szakszerűbb, tehát ez is élő példa arra, milyen előnyös ha azonos célú társadalmi szervezetek nem vezetetik magukat kicsinyes, hiúsági szempontoktól, hanem a közös célra erőiket egyesítik és így a sikert jóformán meghatványozzák.

Ezek a szempontok lebegnek a Liga kormányzó elnöke Albrecht főherceg előtt aki, amint maga mondja az „egyesületi kartelizáció” lelkes előharcosa és a felsőházban, hivatalokkal és egyesületekkel folytatott tárgyalások alkalmával állandóan propagálja a társadalmi erők egyesítésének és racionális beosztásának gondolatát. Ezt az eszmét a Liga hivatalos programjává is tette és memorandumaiban, különböző egyesületi szervekhez intézett felszólításaiban lankadatlanul küzd, racionális munkát végezni nem tudó kis egyesületek és alapítványi vagyonok egyesítése, a nagyobb szervezetek között pedig munkamegosztás biztosítása érdekében. A Ligának ez a munkája, ha 100 %-os sikert nem is ért el, eredménytelennek sem mondható, amennyiben lassanként – legalább is elvileg – minden hatósági és társadalmi alakulat elismeri a gondolat helyességét. De a gyakorlatban is mutatkoztak már eddig is eredmények, és itt nemcsak az Országos Gyermekvédő és Fröbel Egyesületek és a Szünidei Gyermektelep egyesület beolvasztására célzok, hanem a magyarországi három legnagyobb gyermekvédelmi társadalmi szervnek a Vöröskeresztnek, a Stefánia Szövetségnek és az Országos Gyermekvédő Ligának egymásközt létesített munkamegosztására gondolok. E három társadalmi szervezet ugyanis egymással olyan megegyezést létesített, mely szerint megállapították minden egyes szervezetnek hatáskörét, oly módon, hogy mindegyik alakulat biztosítja a többit, hogy nem fog a másik hatáskörébe tartozó kérdésekkel foglalkozni. A Stefánia Szövetség az Anya- és csecsemővédelmet látja el, a Liga a 6 és 18 év közötti gyermekek iskolánkívül való védelmét végzi, a Vöröskereszt pedig mint Ifjúsági Vöröskereszt a gyermekek iskolával kapcsolatos egészségügyi és jellemnevelésre koncentrálja

erőit, mint a Vörös Kereszt Egylet szociális osztálya pedig külön speciális gyermeksegélyezésekkel nem foglalkozik, hanem elsősorban felnőttekkel törődik. Ehhez az önkéntes megállapodáshoz csak az volna szükséges, hogy ehhez a kisebb egyesületi alakulatok is csatlakozzanak és valamelyik nagyobb társadalmi szervezetbe bekapcsolódva, vagy beolvadva az eddiginél racionálisabban és más egyesületek munkáját nem keresztezve végezzék gyermekvédő tevékenységüket.

A Ligának most vázolt nagy és kiterjedt munkatereinek betöltésére nagy anyagi eszközökre volt és van szüksége. A Liga anyagi erői két forrásból rekrutálódtak, egyaránt élvezte az állam és a társadalom segítségét. Az állam erkölcsi támogatását kezdettől fogva teljes mértékben bírta, Széll Kálmántól Vass Józsefig mindenki a Ligát tekintette az állami gyermekvédelem mellett minden illetékes tényező szerint is nélkülözhetetlen társadalmi gyermekvédelem fő oszlopának. Az anyagi támogatást illetőleg azonban már sokkal nagyobb volt a labilitás. Nagy állami segítség nélkül a Liga sok nagy-szabású akciója elmaradt volna. Állami támogatás volt sok, kiváló szakférfit, főleg tanító, átengedése kiket a kultuskormány bocsátott a Liga, iskolaügyi intézményei részére rendelkezésre, nem nézve, milyen jellegű az intézet, hanem csak arra gondolva, hogy a cél nemzeti és erkölcsi szempontból egyaránt fontos és ha egy ilyen egyesület nem létesítene ezeket az iskolákat vagy más hasonló intézményeket, akkor az államnak kellene nemcsak tanerőket adni, hanem az intézetek fenntartásával kapcsolatos összes költségeket is viselnie. De nemcsak ilyen segítségben részesült a Liga. A hadiárva gondozás, menhelyi gyermekek eltartása, az igazságügyi gyermekvédelem sok feladatának ellátása, lehetetlen lett volna, ha az állam tartásdíjakat nem fizet. Az üdültetési akciónál nagy segítség volt, hogy a főváros is üdültetett, illetve nyaraltat a Liga telepein, eleinte 1000, később 600, legutóbb pedig 400 szegény gyermeket. A Ligának azonban intézményei kiépítéséhez szükséges rendszeres adminisztráció kifejlesztéséhez a támogatások állandóságára lett volna szüksége és ezt a Stefánia Szövetség mintájára – az egyes kormányzati főhatóságokkal kötött szerződések által óhajtotta biztosítani. Így lépett azután a Liga 1922. július hó 1-én a népjóléti, igazságügyi, közoktatásügyi, kereskedelemügyi minisztériumokkal szerződéses viszonyba, melyeknek lényege az volt, hogy az említett tárcák kétharmad részben vállalták azon intézményei évi fenntartásának költségeit, melyek részben állami feladatot töltek be, vagy az állami gyermekvédelem kiegészítő intézményei gyanánt működtek, míg a költségvetés egyharmad részét a társadalom áldozatkészségéből kellett előteremteni. Ez a biztosnak látszó alap azonban szintén megingott. Az egyes tárcák különböző okokból, leginkább a 30-as évek elején bekövetkezett állami költségvetési redukciók folytán lassanként felmondották a szerződéseket. A népjóléti és munkaügyi minisztérium pedig a nagy állami krízis idejében egyik napról a másikra beszüntette a Ligának a szegény gyermekek részére segélyezésre és más jogcímenen adott kb. havi 70.000 P támogatását, úgy hogy a Liga 1931-ben egyik napról a másikra biztosnak látszó pénzügyi helyzetéből a legnagyobb válságba esett. És ez éppen akkor történt, mikor a Liga erre a segélyre támaszkodva magának Budapesten székházat vásárolt és ott gyermekkórház és orvosi rendelő létesítése céljából nagy beruházásokat eszközölt. Albrecht főherceg erélye, nagy befolyása és a Ligát szanáló állami szervek, főleg Sass Elemér miniszteri biztos jóakarata és körültekintése volt csak az, amely lehetővé tette, hogy a Liga ebből a válságból kikerüljön és újra életre keljen.

De a társadalom segítése is sokszor kimentette ezt a néha hatalmas lendülettel merész vállalkozásokba kezdő szervezetet. A háború előtt és alatt nemesszívű adakozók nagy adományokat nyújtottak és alapítványokat is tettek. A háború után pedig a Liga

a különböző idegen segélyszervezetek adományai és főleg Széchenyi Lászlóné sok nagyarányú segítsége nélkül meg se mozdulhatott volna. De nemcsak nagy adózók áldoztak az aktív gyermekszereket fenséges oltárán. Az egyesületi tagok és az évről-évre filléereiket a nemes célra felajánló kis adakozók tulajdonképpen állandóbb anyagi támaszt jelentettek a Liga számára, mint maga az állami jóakarát. A Liga megalakulásakor már alapszabályaiban lefektette, hogy egy a többi társadalmi szervezetektől eltérő és azelőtt Magyarországon nem ismert módon akarja a működéséhez szükséges anyagi erőket biztosítani. Ez a gondolat az ú. n. „Gyermeknap” bevezetése volt. A Liga eszerint május első hetében, önkéntes női gárdája segítségével a főváros, régebben az összes vidéki városoknak forgalmasabb terein és utcáin is kitette urnáit és az ezeknél folyó gyűjtés vezetésére a társadalom előkelő hölgyeiből gárdát szervezett, melynek tagjai végezték és intézik most is a gyűjtéssel kapcsolatos teendőket. Egyrészt az urnák mellett ülvé kérik a járóelőket adományaik lerovására, másrészt előzetesen is árusítanak ú. n. tiketteket, az utcai kéréstől mentesítő megváltási jelvényeket. Ezt a gyűjtési módot a Liga honosította meg Magyarországon, régebben csak neki volt erre engedélye és ezzel az eszközzel működésének első 30 évében – gyermekvédő munkásságának folytatásához – több mint 4,000.000 P összegű segítséget biztosított. De a Gyermeknap nemcsak állandó, évről-évre megújuló bevételi forrást képez, ez neveli is az egész vagyonosabb, tehetősebb társadalmat a keresztény karitás elvének gyakorlására. Azután dokumentálja is a társadalom egységét, minden társadalmi réteg összeforrását az osztálykülönbséget nem ismerő gyermekszereketben. A kültelkeken felállított urnák nemcsak azért fontosak, mert a munkásosztály folyton nagyobb számban adott fillérei itt gyűlnek össze, hanem ezek megmutatják a szegényebb sorsban élőknek, hogy a magyar társadalom műveltebb, vagyonosabb rétegei épp úgy dolgoznak a szegényügyért, együttéreznek a szegénységgel, mint bármilyen hasonló sorsú munkástársuk. Ime egy társadalmi akciónak milyen üdvös mellékhatásai vannak a társadalmi harmónia erősítése szempontjából.

A Gyermeknap a magyar társadalom anyagi erőinek, de még inkább gyermekszereketének fokmérője. De ilyen lelki tükör maga a Gyermekvédő Liga egész története is. Zseniális kezdeményezések sokszor érthetetlen ellanyhulás, merész nagy akciók után kétségesskedés váltakoznak, azonban mindezek mögött ott lüktet az örökkön élő nemzeti erőnek, a hibái dacára is tehetséges, rokonszenves és altruisztikus érzésektől telített nemes fajnak örök életereje. Volt idő, mikor a Ligának nem voltak tartozásai, volt év, mikor csak az évi deficit meghaladta az 400.000 pengőt. Volt idő, mikor 30-nál több intézetet és intézményt igazgatott a Liga vezetősége; 1934-ben pedig alig 8 volt a Liga intézeteinek száma. Tartsunk rövid seregszemlét, hogyan áll most ez az intézmény. Tagjai, ha számban megfogyatkoztak is, lelkesek és buzgók, önkéntes női tábora – bár nincs külföldi üdültetéssel kapcsolatos hollandi, belga vagy svájci utazásra alkalom – együttmaradtak és lelkesen folytatják gyermekgondozó munkájukat. Az egyesület vezetői egyforma buzgósággal mélyednek el a gyermekvédelem elméleti kérdéseinek tanulmányozásában, mint a Liga mindennapi, gyakorlati munkájának felügyeletébe. A Liga anyagi viszonyai konszolidáltak és amennyiben a mai világban aránylag megnyugtató anyagi helyzetről beszélni lehet, a Liga igyekszik óvatos, a pénzügyi kereteken belül maradó gesztiójával továbbra is konszolidált állapotokat biztosítani. Munkakörét illetőleg pedig a 6-18 év közötti gyermekek minden irányú védelmét igyekszik ellátni, de csak olyan akciókat végez és kezdeményez, melyeket az állam vagy a kommunikatások, vagy más szervezetek nem látnak el. Ma 24 intézménye van, ezeket központilag

vagy helyi bizottságait is bevonva igazgatja. Jelenleg fő tevékenységi ága az üdültetés, a tuberkulózisra hajlamos gyermekek gyógyítva gondozása, az erkölcsileg veszélyeztetett gyermekek védelme, a szegény, tehetséges gyermekek felkutatása, gondozása, megfelelő nevelésük biztosítása, napközi otthonok és gyermekgondozó orvosi, pedagógiai és szociális tanácsadó irodák létesítése. Nagy és változatos ügkör, de még nagyobbak a fejlődési lehetőségek, még több a megoldatlan feladat. Hogy ezek megoldása érdekében mit fog tehetni, az – a helyes vezetésen kívül – elsősorban az állam és a társadalom jóakaratótól és harmonikus együttműködésétől függ.

IV.

Az egyesületek kultúrpolitikai és szociálpolitikai feladatkörének és tevékenységének illusztrálására két társadalmi szervezet történetét és működését ismertettem. Úgy érzem, hogy előadásomban nemcsak hosszú hivatali működésem alatt leszűrt tapasztalataimat ismertettem, de a például felhozott két egyesület működésében benne van egy-egy rész az én életemből is. Elnézést kérek azért, ha esetleg nem voltam 100%-ig objektív és gondolataimba – ha nem is akartam – néha talán egy-egy csepp szívem véréből is belevegyült.

Tanúságot kellene levonni az előadottakból? Azt hiszem ez felesleges, ezek önként adódnak, az előadottakból bárki levonhatja a következtetéseket. Mikor és mennyit kell és lehet társadalmi szervezetekkel intézni kultúr- vagy szociálpolitikai munkát, az esetről-esetre való megítélés kérdése. Hogy a társadalmi szervezetekre szükség van, az bizonyos. A népvédelmi politikában az elv: „Law and love” (Devine), törvény és szeretet kell, hogy legyen az elv, mondja egy angol szociálpolitikus. Állam és társadalom együttes munkája a biztosítéka minden népnevelő és népvédő politika sikerének. Azt hiszem, ez éppen olyan kétségtelen, mint ahogy a társadalmi kohéziós erők legjobb gyűjtő fókuszai és erősítői ezek a szabad társadalmi alakulatok. Tehát minden konstruktív gondolkodású politikusnak és tisztviselőnek kötelessége, hogy ezeket az egyesületeket – a társadalmi szervezkedésnek talán legszebb formáit – nemcsak a gyakorlati eredmények fokozása, de a társadalom altruisztikus irányú gondolkodásának fejlesztése, a társadalom nevelése szempontjából is ápolja, támogassa, dédelgesse. Ez természetesen nem jelenti, hogy ezek elburjánozhassanak, hanem a közigazgatási vezetőknek is, mint a jó kertészeknek irányítani, ha szükséges nyesni és szabályozni is kell az ilyen szervezeteket. A szabad társadalmi szervezkedésre kevésbé hajlamos magyart erre nevelni, viszont az elforgácsolódásra, felaprózódásra, öncélú egyesületeskedésre irányuló törekvéseket vissza kell szorítani. Nem szabad engedni, hogy egyesületek csupán szerepelni vágyó egyesek hiúságának kielégítésére, vagy más egoisztikusabb célokból keletkezzenek. Elő kell mozdítani a munka koncentrációit, de nem kell megengedni, hogy új társadalmi szervezetek csak azért keletkezzenek, hogy ők foglalják össze, irányítsák más régi, derék szervezetek eredményes munkáját. Minden társadalmi feladat megoldására jó, ha megfelelő szervezet áll rendelkezésre, de nem szabad engedni, hogy minden évben újabb és újabb szervezetek fedezzék fel, hogy van inség, nyomor, megoldandó kultúrfeladat.

Az egyesület élet és nem alapszabály, a cél nem pusztán formailag korrekt egyesületi működés, hanem az, hogy az emberi szabadságjogok korlátain belül, a társadalom a mai átmeneti korban a nagy ellentétek kirobbanásának és leküzdésének idejében – a leghatékonyabban vehesse és vegye ki részét a kultúr- és szociálpolitikai munkában, hogy egy jobb jövő elérhetővé váljon békés átmenetet biztosíthasson.

A cserkészzet állampolgár-nevelése és szociális vonatkozásai

Előadta PAPP ANTAL

„Egy józaneszű, kiegyensúlyozott lelkű ember, világlátott kötelességtudó katona teremtette meg a cserkészetet. Nem akart nagyot, csak jót, egészségeset – s ezért nagyot alkotott. Nem adott programot – és minden, egy negyedszázad előtt elgondolható programnál többet váltott be. Nem szervezett, hanem eszmét hívott életre és mindennél erősebb szervezetet alkotott, mert nincs benne parancs, csak akarat.” Ezekkel a szavakkal jellemezte gróf Teleki Pál a cserkészetet egy, 1939-ben megjelent cserkészkönyv előszavában.

Az az akarat, amelyet gróf Teleki Pál itt a cserkészzet annyira jelentős elemének jelölt meg, közel 30 év előtt minálunk is utat tört magának. Pályáját eddig is értékes határhővek jelzik. Egyik ilyen határhőnek tekintem a mai napot, amikor a belügyi kormányzat – felismerve a magyar cserkészzet jelentőségét – alkalmat ad nekem arra, hogy a Közigazgatási Továbbképző Tanfolyamon a cserkészzet állampolgárnevelő hivatásáról szólhassak. Amikor módom nyílik arra, hogy a magyar államigazgatás reprezentánsai előtt a cserkészzet szociális vonatkozásait ismertessem. Ebben a meghívásban mi cserkészek tanújelét látjuk annak, hogy illetékes körök eddigi munkánkat meglátták és hogy az országépítésnél a cserkészzetben rejlő értékekkel is számolni kívánnak.

A tanfolyam hallgatói közül – úgy tudom – többen maguk is végeztek s részben ma is végeznek cserkész munkát. Sokan vannak mégis olyanok, akik a mozgalmat közelebről nem ismerik. Azért úgy érzem, hogy vállalt feladatomnak csak akkor felelhetek meg igazán, ha előadásomban a cserkészzet elemeiből indulok ki és úgy ismertetem a végzett munka lényegét és jelentőségét.

A fiú született lovag – írja Rev. Forbusch, az amerikai ifjúsági mozgalmak egyik vezető férfja. Ezt a megállapítást – a magam közvetlen tapasztalata alapján – azzal egészítem ki, hogy a magyar fiú ezeknek a lovagoknak a sorában az elsők között foglal helyet. A magyar fiúban olyan örökölt értékek, olyan tulajdonságok találhatók fel, hogy ezeket a fiúkat – megfelelő vezetés mellett – a világ akármelyik nemzetének a fiaival versenyre állíthatjuk. Nos a magyar cserkészzet ezeknek a magyar fiúknak a vezetésére vállalkozott. Célul tűzte maga elé a magyar fiúkban rejlő értékeknek a kicsiszolását. Szolgálatával pótolni kívánja azt a valamit, ami eddig hiányzott a fiúk neveléséből.

A fiúk társaséletébe és nevelésébe a cserkészzet tulajdonképpen nem visz bele semmi forradalmi újítást. Cserkész törvényeinkben nincsenek új erkölcsi tantételek. Nincsenek olyan tanok, amelyek nem foglaltatnának bent a keresztény családok, a keresztény egyházak és az iskolák nevelési rendjében. Új a cserkészzetben mindenestre a hang,

amelyen a fiúhoz szólunk és új a módszer, ahogyan a cserkész törvényeinket a fiúk közkincsévé kívánjuk tenni. A cserkész törvények azáltal férkőznek közelebb az emberi lélekhez, hogy nem parancsolnak és nem hatalmi szóval fegyelmeznek. Nem tilalmaznak és főként nem fenyegetnek holmi büntető szankciókkal, hanem egyszerű közvetlen szavakkal megrajzolják az igaz ember, a nemes egyéniséget, tehát az igaz cserkész jellemvonásait és azt példaként odaállítják a fiúk elé. A módszerben pedig eredeti az, hogy szabályainkat nem tanítjuk iskolai tantételek gyanánt, hanem átéleltük a fiúkkal és mi, vezetők magunk is velük együtt éljük azokat. Ezen a módon törekszünk a végcél, a jobb embertípus és ezáltal a jobb állampolgár kialakítása felé.

A cserkészélet gyakorló alapegysége és egyben pillérje az őr. Az őr 7-8 fiú együttese, akik – a korban hozzájuk egészen közelálló vezetőjükkel – egy másik fiatal cserkészzel, együtt élnek a maguk külön kis közéletét. A kis közület állandóan arra törekszik, hogy az őrön belül minden egyes tagjából kicsiholja és kifejlessze az egyéni értékeket, de ugyanakkor a legmesszebbmenően felébreszti bennük a közösség érzetét. Befelé az őrben mindenki önálló egyéniség; kifelé ellenben a közösség elválaszthatatlan tagja, akiknek közös minden vállalkozásuk, akik egy cél felé haladnak és egy akaratra katonái. Kifelé tehát az egyes fiú személyisége beleolvad a közösségbe. Ugyanilyen a viszony egymás között az őrök és a rajok életében. Nemes versenyre kelnek egymással a teljesítőképességben, de elválaszthatatlanul egybeforognak a közös vállalkozásra a csapatban, hogy végül a nagy nemzeti feladatokban az összes csapatok mint egység állhassanak az ország szolgálatára az egységes magyar cserkészletben.

A fiúknak ilyen módon való összefogása és nemes vetélkedésük az őrben, illetőleg az őrök, rajok és csapatok között, a gyakorlatban a legalkalmasabb nevelési módszernek bizonyult. Német pedagógusok rámutatnak arra a hasonlatosságra, amely az ilyen nevelési módszer és az anyagok megmunkálása között mutatkozik. Amint acéllal munkáljuk meg és nemesítjük az ércet – mondják a szakemberek –, amint gyémántporral csiszoljuk a gyémántot: éppúgy a lelkek és a jellem nevelésére is a legmegfelelőbb eljárás a nevelendők sűrű, esetleg folytonos érintkezése és vetélkedésük. Mindkét vonatkozásban csupán arra kell vigyázni, hogy mind a lelkek érintkezését, mind az anyagok súrlódását tapasztalt egyéniségek, szakértő kezek irányítsák, nehogy az egyik érdekesebb felület esetleg sebeket szántson a másik érintkező, simítandó felületen.

Az előzőekben ismertetett gondolatok 1910-ben fogalmaztak meg Magyarországon. Az első cserkészíráások megjelenése után a fiúk több helyen megostromolták a kiszemelt vezetőket cserkészcsapatok alakítása érdekében. A fiúk helyesen látták meg azokat az egyéniségeket, akikkel elindulhatnak és még ugyanabban az évben megalakultak az első cserkészcsapatok. Ezek a csapatok még külön-külön járnak s amint a cserkész-történetünk mondja: az első három évet a járáspróbák töltik ki. Mégis erre az időre esik a cserkész törvényeink végleges megszövegezése, amely szöveg azóta is bibliája maradt a magyar cserkészletnek. A csapatok összefogására az első lépések csak 1913-ban történtek meg és azok eredményeként megszületett az „Országos Őrszemszövetség”.

Az egységes mozgalom fejlődésének csakhamar útját vágta a világháború kitörése. A vezetők legnagyobb része katonai szolgálatra vonult be. A magyar fiúk talpraesettségének köszönhető csupán, hogy a vezetők nélkül maradt csapatok élete nem szűnt meg a szövetséggel együtt. Az életbenmaradt csapatok központi irányítás nélkül is felbecsülhetetlen szolgálatokat teljesítettek a vasúti pályaudvarokon, a sebesültszállításoknál és a beteg gondozásban, valamint más szociális vonatkozásokban. Az egységes irányítás

csak később, 1917-ben kel ismét életre az akkor alakult „Háborús Cserkészbizottság”-ban, majd 1919. őszén a háborúból visszatért vezetők megalakították mai formájában a Magyar Cserkészszövetséget.

A cserkészlet eredetileg a 12-18 éves fiúk mozgalma volt. A benne rejlő gondolat azóta lényegesen kitágította a kereteket. Alulról felsorakozott mellé a kiscserkészek előkészítő munkája felülről pedig öreg és véncserkészalakulatok álltak a cserkészgondolat szolgálatába. Az így kifejlődött mozgalom, az utoljára 1937. végéről feldolgozott adatok szerint, 55.842 cserkészt ölelt magához. Ebből a számból 8.493 esett a kiscserkészetre, 37.071 a törzsre, a fiúcskerészetre, 5.544 volt az öregcserkészek száma és 4.730 igazolt vezető tartotta kézben az irányítást. Ez a szám, az időközben észlelt fejlődés és a Felvidék magyar cserkészeinek a mozgalomba való bekapcsolódása révén 1938. végére mintegy 60.000-re emelkedett és ma ez a hadsereg áll 840 csapat kötelékében a nemzetvédelmi munka szolgálatában.

Ezzel a rövid bevezetéssel eljutottam odáig, hogy most azután kísérletet tegyek annak a meghatározására, hogy voltaképpen mi is a cserkészlet a magyar közigazgatás szemüvegén át nézve?

Közigazgatásjogilag a cserkészletet a társadalmi alakulatok egyik csoportjába sem tudjuk fenntartás nélkül besorozni, mert természete, alakulása és működése egyik jogilag meghatározott társadalmi alakulatnak sem felel meg. Felülről, tehát az összefogó szervezet, vagyis a Szövetség oldaláról nézve a cserkészletet: az a legközelebb áll az egyesületekhez. Alapszabályait ugyanis nagy vonásokban legutóbb is az egyesületekre vonatkozó jogszabályok szellemében szerkesztettük meg és azok láttamozása az 1922. évi 77.000-es kormányrendelet alapján történt. Hozzátehetjük azonban, hogy már ennél az aktusnál is bizonyos koncessziókra volt szükség, hogy a jóváhagyást elnyerhessük. Végeredményében a Szövetség külsőleg mégis egyesületi életet él és mint ilyen áll az előirt kormányhatósági ellenőrzés alatt.

Viszont azonban, ha vizsgálódásainkban lemegyünk a csapatokhoz és a cserkészletnek ezeket a gyakorló szerveit, a mozgalom gerincét figyeljük, úgy ezeknek a jogi formáját meghatározni egyáltalán nem tudjuk. A cserkészcsapat nem ifjúsági egyesület, nem sportegyesület, sőt egyáltalán nem önálló egyesület, vagy fiókegyesület. Személyisége sem közjogi, sem magánjogi vonatkozásban nincs és éppen ezért nincsen jogalanyisága. De él, működik és sok esetben közfunkciót (pl. rendfenntartást) is végez. Különösen érdekes volt ez a jelenség – a cserkészletnek ez a sajátos jogállása – az elindulásnál. Az úttörő csapatok életében még egyesületi köntösbe öltöztetett központi szerv sem állott a csapatok fölött. A fiúk minden, az egyesületi jog körében kifejlődött gyakorlat figyelmen kívül hagyásával, – egyszerűen összeállottak és a közhatóságok szemei előtt zavartalanul élték a maguk őseredeti életét. És csapataink tulajdonképpen ma is úgy élnek, ahogy életrendjüket akkor a cserkészgyakorlat kitermelte. Nem a cserkészlet keresi a közeledést és alkalmazkodást a törvények és rendeletek írott betűihez, hanem inkább a közigazgatás ismerte el az életet és igyekezett megkeresni a jogszabályokat a kitermelt jó életformákhoz.

Egy cserkészcsapat a Szövetségnek ma hatályos alapszabályai szerint a következőképpen kel életre. Valamely neveléssel foglalkozó – egyházi, vagy állami jóváhagyással működő – erkölcsi testület, vagy intézmény szervező testületté alakul és a maga köréből egy szervező bizottságot küld ki. A kiküldött bizottság az önként jelentkező fiúkból megszervezi a csapatot és a csapat élére képesített cserkészvezetőt állít. A kiválasztott cser-

készvezető a cserkészmunkát csapatával a Szövetség igazolása alapján megkezdi. A Cserkészszövetségnek a rendes tagja a Szervező Testület és nem a csapat. A tagsági jogokat a Szövetségben elnöke útján ez a testület gyakorolja. Képviselével az elnökön kívül az igazolt cserkészvezetők köréből mást is megbízhat. A tulajdonképpeni működő tagok: a cserkészvezetők és a cserkészek – nem teljes jogú tagjai a Szövetségnek. A csapat „anyagi és vagyoni ügyekben” önállóan nem járhat el. Ilyen ügyleteiért a Szervező Testület, a Szervező Bizottság elnöke és a csapat parancsnoka egyetemlegesen felelősek. Amint látjuk tehát, a csapatnak személyisége és így jogalanyisága ma sincsen.

Hasonlóképpen nincsen személyiségük és jogalanyiságuk a cserkészigazgatás középfokú szerveinek, a kerületeknek, a törvényhatósági és körzeti szerveknek. Innen van az, hogy a cserkészek minden ingatlana az ország egész területén a jogi személyiséggel egyedül felruházott Szövetség nevére van telekkönyvezve.

Dacára annak, hogy a cserkészlet ilyen különleges helyzetet foglal el a társadalmi alakulatok között, nincs törvény, sem pedig rendelet, amely ezt a különleges jogállást meghatározná. Vannak azonban egyes kormányrendeletek, amelyek a cserkészletnek egyes konkrét vonatkozásban jogvédelmet biztosítanak, vagy működési körét megjelölik. Így a belügyminiszter már 1922-ben rendeletet bocsájtott ki a cserkész formaruha védelmére és annak jogtalan viselését kihágásnak minősítette. Ezt a rendelkezést a miniszter azóta kétféleképpen megismételte és legutóbb a 99.400/1939. B. M. szám alatt kiadott rendeletében az előző rendeletek kifejezett érvényben tartása mellett azt is kimondta, hogy külföldre cserkészruhában csak az utazhat és cserkészfelszerelést útipodgyászában külföldre csak az vihet magával, aki az általánosan megkövetelt utazási okmányokon kívül a tárgyév érvényes cserkészigazolvánnyal rendelkezik és azonfelül a Cserkészszövetség által kiállított külföldi igazolvány birtokában van.

A cserkészmunka támogatását kívánta szolgálni a vallás- és közoktatásügyi miniszternek 95.614/1938. sz. rendelete, amely a következő szavakkal hívta fel a tanterületi főigazgatók figyelmét a cserkészletre: „A cserkészletben rejlő nagy nemzetnevelő értékek minél jobban való kihasználása végett szükségesnek tartom, hogy minden olyan középiskolában, vagy középfokú tanintézetnél, ahol cserkészcsapat van, cserkészotthon, vagy cserkészszoba céljaira helység álljon rendelkezésre.” Elrendelte egyben a miniszter azoknak az intézeteknek az összeírását, ahol ilyen helyiség nincs.

Különösen értékes és a cserkészmunka megítélésére jellemző a vallás- és közoktatásügyi miniszternek 112.556/1939. sz. rendelete. Ebben a rendeletben a miniszter figyelmezteti az érdekelt iskolákat, hogy őket, mint Szervező Testületeket, cserkészügyekben a Cserkészszövetség alapszabályai kötelezik és hogy cserkészügyekben ők is a Szövetség intézkedései alá esnek.

Mindezeket a rendeleteket túlszárnyalja jelentőségükben az a tény, hogy az új véderőtörvény a cserkészlettel, mint élő és hasznos tényezővel számol és szövegében arról két helyen is megemlékezik. Először ott szól róla, ahol a levontekötelezettségről rendelkezve kimondja azt, hogy a levonteköteles szolgálata mellett cserkészmunkára is vállalkozhat és cserkészcsapatnak tagja lehet. Második helyen pedig ott említi, ahol a légvédelemről rendelkezik és a cserkészletet a légvédelem egyik szolgálati szervének jelöli meg.

Ezek után pedig áttérek annak a kérdésnek a taglására, hogy miként szolgálja a cserkészlet gyakorlatilag az állampolgárnevelést? Lord Baden Powel a cserkészlet megalapításánál az angol fiút látta maga előtt és nevelésével hazáját, Angliát kívánta

szolgálni. Meglátása azonban annyira általános emberi szempontokat fogott meg és az angol férfiideál jellemrajzában az igazi férfinak olyan általános képét festette meg, hogy az ő férfiideálja eszménye lehet bármely művelt állam nevelő munkájának. A világ ezt az értéket csakhamar felfedezte és magáévá tette. Ebben van a cserkészzet nemzetközisége. De csakis ebben. Ezentúl azonban minden nemzetnek módjában volt a megrajzolt keretbe belevinni mindazt, amit a saját különleges viszonyai megkövetelnek.

A cserkésznemzetek éltek is ezzel a lehetőséggel és azt bőségesen kihasználták. Ezért van az, hogy a közös cserkészztörvények dacára, sőt azok előnyére a különböző államok cserkészete annyira más- és másként alakult ki. Minden nemzet belevitte cserkészetébe az általános cserkészgondolatok mellett azokat a sajátos gondolatokat, amelyeket nemzete a maga helyzetéből kifolyólag megkövetelt.

Anglia, Amerika, sőt többé-kevésbé Európa északi államai is megengedhették maguknak azt a fényűzést, hogy a mozgalom célkitűzéseinél főleg és elsősorban a fiú éltére és szükségleteire legyenek tekintettel. Hogy mindenekelőtt a fiú egészségével és boldogságával törődjenek. Ép testtel és ép lélekkel, mondják, fiaik ráérnek megismerkedni a férfi gondokkal és a közéleti felelősséggel akkor, ha a gondtalan gyermekévek már elrepültek fejeik felett.

Középeurópában ellenben – különösen a világháború tapasztalatai nyomán, - komolyabban meg kell fognunk a fiút már a cserkészévekben is. Itt nem elég megőriznünk a fiú testi és lelki tisztaságát, nem elég megvédeni őket a társadalom sokszor káros behatásaitól, hanem már ebben a korban rá kell nevelnünk őket a későbbi években rájuk váró komolyabb feladatokra, elsősorban a nemzet védelemre. Ez okozza azután azt, hogy cserkészetünket, akárcsak a lengyel testvéreink cserkészetét, az északi államok kissé túlkatonásnak mondják.

Cserkészetünk állampolgárnevelő munkájának irányát a fentiek szerint a nemzet jellegzetes vonásai és szükségletei határozták meg. Közviszonyaink legjellegzetesebb vonásai – és ezzel azt hiszem nem mondok itt újságot, – az egyik oldalon az agyonszabályozottság, másik oldalon pedig a fegyelmezetlenség. Lényegileg a kettő egymásból folyik és mindkét vonás káros hagyatéka a szabadságharc leveretését követő közel két-évtizedes idegen uralomnak. A mutatkozó engedetlenséget a hatalom újabb és újabb rendszabályokkal kívánja megfékezni. Új törvényeket hoznak és új rendeleteket bocsájtanak ki, viszont éppen az így túlságosan elaprózott rendelkezések a másik oldalon lehetetlenné teszik a komoly végrehajtást.

Nemrégén olvastam egy komoly szacikkben azt a megállapítást, hogy körülbelül 14.000-re tehető azoknak a cselekményeknek és mulasztásoknak a száma, amelyeket valamely törvény, vagy rendelet kihágásnak minősít. Ilyen számok mellett komoly végrehajtásra és ellenőrzésre természetesen már gondolni sem lehet, ami azután erősen meg is látszik az életben. Ezt kívánta európai összehasonlításban egy jó meglátású államférfi még a világháború előtt így jellemezni: Angliában az állampolgárnak mindent szabad, ami nincs kifejezetten megtiltva. Németországban minden tilos, ami nincs kifejezetten megengedve. Ellenben Magyarországon minden szabad, ami kifejezetten meg van tiltva.

Törvényekkel és rendeletekkel – mint látjuk – egymagában fegyelmezett közéletet teremteni nem lehet. Nem lehet már azért sem, mert a hatalmi szóval való fegyelmezésnek a határai igen korlátozottak. A hatalmi úton való fegyelmezés határa csak addig terjed, ameddig a fegyelmező közhatalom szeme ellát és karja elér. Azontúl

a rendnek már csak egyetlen óre van: az önfegyelem. Ezért ez az önfegyelem az, aminek a kitermelésére a cserkészletben törekszünk és általában az önfegyelmezés az, amelynek az erejével jobb állampolgárokat igyekszünk nevelni.

Az önfegyelmezés azonban egymagában még nem meríti ki a jó állampolgárság kritériumait. Baden Powel mondja, hogy a rossz fiú mindig csinál valamit, mindig cselekszik, csak éppen nem jót. De megállapíthatjuk ezzel szemben azt is, hogy szárnalmas az olyan jó fiú, aki csupán azért jó, mert semmit sem csinál. Ez a tétel azonban áll nemcsak a fiúra, hanem áll a felnőtt állampolgárra is. Az önfegyelmezés, a passzív jóság egymagában semmivel sem viszi előbbre a közéletet. A cserkészlet ebből a felfogásból kiindulva állandóan foglalkoztat, tette serkent és öntevékenységre utal. Az őrben, a cserkészotthonban, vagy a mi saját külön államunkban, a cserkész táborban állandó élet, eleven munka folyik, amiből minden egyes tag kiveszi a részét. És erősen hisszük, hogy aki már fiatal éveiben megszokja a munkát, a közösségért folytatott önzetlen tevékenységet, az hasznos tagja lesz a felnőttek társadalmának is.

Ennek a felfogásnak az igazolását láttam azokban a munkatáborokban, amelyeket cserkészeink – úgy tudom Magyarországon elsőnek – szerveztek meg komoly sikerrel, állami támogatás nélkül, teljesen önállóan. Cserkészeink az ország akkori északkeleti határán két nyáron át foglalkoztak útépitéssel. Hivatásos földmunkások közvetlen szomszédságában, azonos vállalkozási feltételekkel dolgoztak. Egyedül azzal a különbséggel, hogy ők a késő délutáni órákban cserkészprogramot is végeztek. Pusztán a meg nem értésen és az erkölcsi támogatás hiányán múltott, hogy a sokat ígérő próbálkozás a harmadik évben nem folytatódott.

Ezeket a kifejezetten munkatáborokon kívül más, rendes nyári táborozásokon is előfordul az, hogy annak programjába közérdekű munkákat is belefoglalnak cserkészeink. Ezeknél azonban nem egyszerű gazdasági vállalkozás a cél, hanem inkább kulturális szempontok állanak előtérben. Ilyenek a történelmi emlékek, várromok stb. feltárására, megmentésére és konzerválására fordított munkák.

Végül a cserkészlet az állampolgári lelkület kiművelése érdekében igazi felebaráti szeretetre és ezen keresztül a helyesen felfogott szociális életre nevel. A szociális gondolatot egyrészt azzal szolgálja, hogy a maga kis társadalmában ilyen szellemben él, másrészt pedig azért, hogy kifelé, ahol arra csak mód kínálkozik, aktíve is gyakorolja a társadalmi gondozást.

És ezzel a gondolattal elértem előadásom második tételéhez, a cserkészlet szociális vonatkozásainak az ismertetéséhez.

Szabályzataink a csapatok megalakulására vonatkozólag két alapvető rendelkezést tartalmaznak. Az egyik az, hogy a fiú szabadon választja meg a csapatot, amelybe szolgálatra jelentkezni kíván. A másik követelmény pedig az, hogy a csapatok azonos világnézetű vezetőkkel és tagokkal alakuljanak meg. A világnézetre vonatkozó feltétel - miután a cserkészlet vallás-erkölcsi alapokon nyugszik – a tagok azonos vallását értjük. Ez utóbbi megszorítás különösen vonatkozik azokra a csapatokra, amelyeknek a szervező testületei valamelyik egyház, vallásos egyesülés, vagy felekezeti iskola. Nincs azonban semmi akadálya annak, hogy az állami intézetek, a politikai községek és más – nem felekezeti alapon alakult – kultúrintézmények csapataiban több különböző keresztény egyház fiai együtt végezzenek cserkész munkát.

A csapatok összeállításánál más megszorító feltétel nincs és különösen nincs elvi akadálya annak, hogy ugyanabban a csapatban a legkülönbözőbb társadalmi osztályok

gyermekei egyesüljenek. Az életben a kérdés úgy alakul, hogy az iskolák a maguk csapataiba rendszerint csak a saját növendékeiket veszik fel. Ez azonban az iskolák saját álláspontja és nem a cserkész szempontból történik így. A vezetők iskolai csapatoknál is sok esetben, a tanonccsapatoknál pedig a leggyakrabban kívülről, számtalan esetben a főiskolások köréből kerülnek ki. A nem iskolai csapatok körében pedig a tagok sorában is a legtöbbször több társadalmi osztály gyermekei csoportosulnak.

Az osztálykülönbségek elmosódása a cserkészletben leginkább a csapatközi munkában jut kifejezésre, különösen a nemzeti és a külföldi táborozásokon lebonyolított vállalkozásokban. Igen szép példáját láttam a különböző rendű csapatok testvéri érintkezésének akkor, amikor az államvasúti műhelyek tanonc-csapatai állandó táborhelyüket avatták a balatonkenesei partokon. Az ünnepségre, amelyet a M. Kir. Államvasutak elnökségének a jelenlétében tartották meg, felvitorláztak tihanyi telepükről a 2-es piarista öregcserkészek is, valamennyien főiskolások, sőt végzett fiatalok, hogy a testvércsapatokat honfoglalásuk alkalmából üdvözljék. A vendégküldöttség tagjai – az ünnepségek során és az étkezéseknél – kettésével más-más műhely csapatának voltak a vendégei. Megjelenésük és magatartásuk rendkívül jó hatással volt mind a fiúkra, mind az államvasutak legfőbb vezetőire.

A cserkészlet – ismétlem – nem ismer társadalmi választó vonalakat cserkész és cserkész között. Viselkedésük azonban nem abban nyilvánul meg, hogy a felsőbb osztályok gyermekei leereszkednek a falusi ifjak, vagy az iparos és kereskedő osztályok esetleg kevesebb gonddal nevelt, avagy kevésbé tanult gyermekeihez, hanem inkább azáltal törekszenek a különbségeket eltüntetni, hogy a cserkészmunkák gyakorlásában és a cserkészfelfogásban azokat is lelkiileg magukhoz emelik. Csak az a kár, hogy nem tart ebben az eljárásban velünk lépést a társadalom is és hogy a mi munkánk nem kapja meg a kellő támogatást a közhatalom részéről. Így elsősorban hiányzik annak a biztosítása, hogy a cserkésznevelésben részesült tanoncoknak ez – a cserkészlet körében elsajátított – lelki felemelkedése és kifinomodása ne legyen és ne lehessen akadály a munkavállalásnak. Hogy ne kelljen a cserkésziparosnak, vagy gyárimunkásnak – feladva elveit és lelkiségét – az elveiben és felfogásában tőle távol álló, lelkiségében teljesen idegen szakszervezethez csatlakoznia csak azért, mert különben a közhatalom nem védi meg, vagy nem is tudja megvédeni az ő munkavállalását.

Egy további társadalmi problémája a cserkészviselt munkásnak és iparosnak akkor kerül napvilágra, ha elérkezik nála a családalapítás ideje. Egyik iparos-csapatunk tábortüzénél ott ültünk hárman a háttérben: a gyár igazgatója, a csapat jogvégezett doktorált vezetője és én. A fiúkat felhívtuk arra, hogy beszélgessenek a maguk dolgairól, mintha ott sem volnának mi mögöttünk. Egymásután kerültek sorra a munkáscserkész gondolatok s mi csak hallgattuk, hogy milyen gondok foglalkoztatják ezeket a fiatal egyéniségeket, akiket a cserkészlet kiemelt a régi munkásvezérek karjai közül, de minden problémájukat megoldani nem tudtuk. Egyik fiatal segéd ajkáról egyszerre csak felhangzik a panasz, hogy igen jó érzés az, ha valaki a sok szép és jó megismerése útján felemelkedik, de mit teyenenek majd akkor, ha élettársat akarnak választani? Azok a lányok akik a lelkükben nekik megfelelnek, nem fogadják el őket, viszont lelkiebben és gondolkodásban messzi alattuk állanak azok a családok, amelyek maguknak követelik őket.

Mindkét kérdés inkább a városi cserkészlet megoldatlan problémája. Helyes megoldásuk a társadalom megújodása szempontjából döntő jelentőségű. A cserkészlet magára hagyatva ezeket a nehézségeket kiküszöbölni nem tudja. Az első kérdés, a

munkaszabadság védelme még hamarabb sorrakerül. Talán már útban is van. Ezen az úton a tempóhoz már a cserkészzet is adott lendületet. Pár év előtt történt s azóta többször ismétlődik, hogy a szakszervezetben hangadó apa a munkaadó vállalat vezetőségénél fiának felvételét azzal a hozzáadással kérte, hogy egyúttal tanonc fiát vegyék fel a cserkészcsapatba is. „Én már kérem, – mondta az egyik apa mélán – nem tudok más lenni, de a gyerek hadd menjen azon a másik úton.” Ezek az emberek a fiaikon keresztül megértették a cserkészzet hívó szavát. A másik kérdésben, a családi egybeolvadás kérdésében azonban a cserkészzet gyenge a ma még elég szilárdan tartott válaszfalak lerombolására és a munka és munkás tekintélyének a helyreállítására. A közhatalom, a kormányzat, az egyházak jól megszervezett támogatására és munkájára van szükségünk, hogy a helytelen társadalmi megkülönböztetést leküzdhessük.

Külön feladata a cserkészzetnek a falu meghódítása és örömmel állapíthatom meg, hogy a mozgalom bizonyos eredményeket már ezen a téren is felmutathat. A feladat elég nehéz volt, mert azzal kellett kezdenünk, hogy leküzdjük a paraszt ösztönös bizalmatlanságát, amely meg van benne minden ismeretlen dologgal, minden városi kezdeményezéssel szemben. Időt és gondosságot igényelt, amíg eljutottunk odáig, hogy közelebb engedett magához és közelebb jött táborainkhoz. Nehéz volt a munka még azért is, mert elég ritkán, csak a nyári táborozásainkon és akkor is alig egy-két hétre jutottunk el közelükbe. Táborozásaink éppen a mezőgazdaság legerősebb időszakára esnek, amikor a fáradt falut legfeljebb egy-egy szombatesti tábortúzra tudjuk megnyerni és csak vasárnapokon tehetünk kölcsönös látogatásokat. A barátkozás azonban, ahol csak megfordultak fiaink, csakhamar megtörtént.

A hang, amelyet a falu az idők folyamán a cserkészeink részéről tapasztalt, az életmód, amelyet a táborainkban látott, a segítőkészség, amelyet különösen előfordult veszélyek esetén tapasztalt, végleg eloszlatta a bizalmatlanságot és a cserkészeink meghódították a falut mindenütt, ahol táboraink megfordultak. A mi regőseink és aikukatatóink látogatásai, a fiúk gazdasági érdeklődése és segédkezése, tábori orvosaink és segítő helyeink nyújtotta orvosi segély a falu szívére megfogta.

Tévesnek bizonyult az a felfogás is, hogy a folyton a szabadég alatt élő falusi gyermek nem vágya a cserkészek tábori életére. A falusi gyermek is rájött arra, hogy az ő irányítás nélküli és szűk körben folyton ismétlődő játékában, a naphosszat tartó céltalan ácsorgásban nincs olyan varázs, mint a cserkészek szervezett életében, változatos játékában. Eseteket láttunk, amikor parasztfiúkból alakult kis bandák meghúzódtak valamelyik cserkésztábor közelségében. Figyelték a cserkészek munkáját és játékát s igyekeztek azokat utánozva, velük párhuzamosan élni életüket. Csupán aludni jártak haza, mert a napközi ellátásuk megvolt a mezőn dolgozó szülők kiosztott kenyereiből és a cserkészkonyha fölöslegeiből. Ma azonban már ott tartunk, hogy ahol arra alkalmas és képesített vezető él a faluban, eredményes kísérletek történnek ilyen falusi csapatok szervezésére.

További társadalmi kérdés az elesetteknek és a rászorult szegényeknek a segítése és gondozása.

A magyar cserkész a nyakkendője csücskére csomót köt, amelyet csak akkor old meg, ha teljesítette aznapi jótettét. Az amerikai cserkészek egy kis bronzérmel hordanak magukkal, amelynek bevésített intelme így szól: csúsztass át titkon jobb zsebedbe, ha már elvégezted napi jótettedet. Mindkét formában a cserkészek szociális felfogása tükröződik vissza: a társadalmi szolgálatoknak Önmagunkért való gyakorlása, a diszkrét

segítés és a lelki szükségérzetből végzett jó szolgálatoknak az észrevétlen belső ellenőrzése.

Ha az egészen fiatal cserkészgyerek naplófeljegyzéseit olvasgatjuk, azokban természetesen a napi jótettek sokszor igen naiv eseteit fogjuk felfedezni. Azonban már ezekben is mindenkor felismerhető a tisztultabb felfogás, az emberesebb elgondolás, mint a cselekedetek mozgató erői. Amint nő a cserkész, úgy öltözik hovatovább komolyabb alakot a jótettek, el egészen a halálos veszélyben forgó embertársak megmentéséig. Évenként számos esetben kapunk igazolt jelentéseket arról, hogy cserkészfiaink saját életük kockáztatásával embertársaik közül valakit életveszélyből mentettek meg. Ez az egy eset, amikor megfelelő igazoló eljárás után az illető cserkész látható elismerésben részesül; megkapja az életmentők jelvényét, a zöld szalagon függő bronz cserkészliliomot.

A legnagyobb értéke ennek a nevelési módszernek az, hogy a másokon való segítség az ember lelki szükségletévé válik. Hogy a segítő nem vár külső elismerést, hanem önmagáért igyekszik másokon segíteni. Gyakori eset az, hogy Őrseink kinyomoznak egy-egy nélkülöző, elesett családot és azt rendszeresen segítik. Karácsonyi ünnepek előtt névtelenül bekopognak olyan kunyhókba, nyomorlakásokba, amelyekben sokgyermekes családok gyermekei éhesen összebújva álmodoznak a jobb sorsban élő családok karácsonyáról. A mi fiaink fenyőgalyakat, megrakott kis karácsonyfákat visznek magukkal. Lerakják ajándékaikat, élelmicikkeket, egynehány összegyűjtött, esetleg kijavított régi játékot. Meggyűjtják a fa gyertyáit és mire a bámuló család felocsúdik, névtelenül már tovább álltak. Mintha csak ők lennének hálásak, hogy nem zavarták meg őket elgondolásuk megvalósításában. A cserkészgondolatnak – bármilyen szerény eszközökkel is dolgoznak – ez a módszere inkább megfelel az igazi szociális gondozásnak, mint a megszokott karácsonyfaünnepélyek.

Jellemzésül – úgy hiszem – elég lesz ennyi a cserkészek szegénygondozásáról. Legyen szabad azonban a mindenkor aktív cserkészlet egy másik társadalmi munkájáról is megemlékezni.

Egy pár öregebb cserkészvezetőnk, olyanok, akik úgyszólván a mozgalommal indultak el, azóta belenőttek a közéletbe és bepillantásuk van a közintézmények életébe is; észrevették azt, hogy a munkásbiztosítási intézmények költségeloirányzatában – addig kellően ki nem használt – tételek vannak felvéve az érdekelt társadalmi osztályok megelőző egészségügyi szolgálatára. Hamarosan megszületett az elgondolás, hogy miképpen lehetne ezeknek az összegeknek egy részét úgy felhasználni, hogy azokból az érdekelt társadalmi osztály legalább egyik kisebb csoportjának a preventív gondozását tényleg szolgáljuk.

Elgondolásuk szerint a megelőző egészséggondozást alig lehetne más módon előnyösebben szolgálni, mintha az egész éven át a műhelyben, zárt levegőn görnyedő és dolgozó fiatal tanoncokat ebből a környezetből kiragadva táborozni visszük. Tapasztalatból tudtuk azt, hogy a tanoncok táborozásának leggyakrabban két akadályosult lenni. A szabadság hiánya és az anyagi eszközök hiánya. Biztosítani kell tehát először azt, hogy a mesterek a táborozás idejében adjanak a fiúknak szabadságot, a biztosító intézmények pedig adjanak az említett hitelek terhére a fiúknak megfelelő segítyt, hogy abból az amúgy is szerény összegekre rúgó táborozási költséget megfizethessék. Tárgyalásokat indítottunk meg az OTI-val és a MABI-val, hogy tegyék magukévá ezt az elgondolást és vállalják úgy a közvetítést az érdekelt osztályoknál a szabadságidő

kieszközlésére, mint saját hitelek terhére viseljék az érdekelt tanoncok segélyezését. Mi pedig gondoskodni fogunk arról, hogy a fiúk, amikor csak összeegyeztethető az időpont, a saját csapataikkal mehessenek táborba, minden más esetben magunk szervezünk gyűjtő táborokat azoknak, akiknek a csapatai egyáltalán nem mehetnek abban az évben táborba, vagy pedig nem abban az időben mennek, amelyre a fiú szabadságot kapott.

A megegyezés létrejött és az első kísérlet már évek előtt megtörtént. A tanoncok a táborozás után testileg megerősödve, lelkileg felfrissülve kerültek vissza a műhelyekbe. Munkaadó mestereik és a biztosító intézmények egyaránt elismerték azt, hogy az elgondolás teljes mértékben bevált, ezért a következő években a táboroztatást megismételtük. Az így végzett munka horderejét egyébként a következő számadatok érzékeltetik: OTI támogatással táborozott 1935-ben 877, 1936-ban 1422, 1937-ben 1959 és végül 1938-ban 2070 tanonccserkész.

Az elért sikerek az OTI vezetését arra serkentették, hogy a régebben, 1927-ben – akkor is cserkészvezetés mellett – már megkísérelt tanonccsületet a nem cserkész tanoncoknál is újra megkezdje. Mindjárt az első sikeres vállalkozás után megkérdezte a Cserkészszövetséget, hogy hajlandó volna-e segítségére jönni abban a törekvésében, hogy a megelőző egészségügyi gondozásnak ez a módja a nem cserkész tanoncokra is kiterjesztessék. A Szövetség elfogadta a meghívást. Még abban az évben megfelelő vezető gárdát toborzott és képezett ki a vállalt szolgálatra és 1936. óta a következő eredményt értük el ebben a munkában. Az első évben három különböző helyen 3-3 egymást követő kéthetes csoportban összesen 900 nemcserkész tanoncot táboroztattunk. A következő 1937. évben a táborok száma 30-ra, az üdültetettek száma pedig már 3114-re ugrott, míg az utolsó 1938. évben 33 kéthetes táborban 3265 ilyen tanonc részesült nyári üdülésben.

Ezek a táborozások természetesen – figyelemmel a hiányzó előzetes cserkésznevelésre, valamint az üdültető társadalmi szervezet kifejezetten megkívánt feltételeire – nem voltak száz százaléig azonosak a cserkész táborokkal. Kerültük mindenben még a látszatát is annak, hogy valaki ezzel a cserkészletnek propagandát akarna csinálni. A lelkiütből és a szeretetből azonban a táborozások vezetésével megbízott cserkész-tisztek és öregcserkészek természetesen ezekben a táborokban sem adhattak mást a fiúknak, mint ami a lényegük: cserkészszívet, cserkészmodort és mindenben megértő bánásmódot. A magyar fiúanyag dicséretére válik, hogy ez a vezetés – elenyészően kevés kivételtől eltekintve – már az első napokban visszhangra talált a fiúk szívében és valóban megható az a ragaszkodás, amellyel a táborban résztvevő fiúk az üdülés lejárta után is keresik szóban és írásban a további kapcsolatot volt vezetőikkel. És a vezetőket sem érhetné nagyobb elismerés munkájukért, amint azoknak a szeretete, akikért annyi szeretettel és kitartással fáradoztak.

Mindezek dacára világért sem állíthatjuk azt, hogy a kitűzött célt az érdekelt fiatalságnak akár csak erre a szűkebb körére is megoldottuk volna. Itt is ugyancsak rajtunk kívül álló okok állják útját a vállalkozás továbbfejlesztésének.

Az egyik ok a vállalkozásban érdekelt félnek, az OTI-nak a nehézkes szervezete. Az önkormányzatnak és az állami felügyeletnek – nézetem szerint – nem jól sikerült összeházasítása és a vezetésben részes szervezetek nem egyező világnézete: nem kedveznek az ilyen természetű dolgok megértő és sima lebonyolításának. A másik ok pedig a rendelkezésre álló hitelek elégtelensége. Ma a felhasználható hitelek éven-

ként 3000-3500 tanonc üdültetését teszik lehetővé. Ha már most elgondoljuk azt, hogy az átlagos tanoncsolgálat négy évre terjed és hogy a tanoncok összlétszáma az országban 40.000-re tehető, úgy megállapíthatjuk, hogy a négy év folyamán az érdekelt tanoncoknak mindössze 30%-a juthat hozzá az ilyen üdültetéshez. Holott helyes elgondolás szerint még az is kevés, ha a fiú a négyéves tanoncsolgálata alatt csupán egyizben juthat üdülőtáborba.

Az eddig felsorolt szociális vonatkozású munkáktól eltekintve, alig van az országban olyan jelentősebb társadalmi megmozdulás, amelynél a közhatóságok és a társadalom nem igényeli a cserkészzet segítségét. Így a kormányhatóságok – mind a kipróbált szervező készségük, mind jó megjelenésük miatt – szívesen kéri ki fiainkat külföldi vendégek fogadásához, vagy hivatalos ünnepek rendezéséhez. Az államrendőrség pedig igen gyakran támaszkodik a nagy tömegek rendbentartásánál és mozgatásánál a cserkészeink többször kipróbált segítségére.

Csupán a közelmúlt idők eseményeire hivatkozom. Az 1938-ban Budapesten megrendezett Eucharisztikus Kongresszuson – az előkészítésnél igénybevett cserkész-munkán felül – naponként 2.500 cserkész állott a rendezés szolgálatában. Az év utolsó harmadában pedig, amikor a politikai és társadalmi események annyira összetorlódtak, négy hónap alatt egyedül a budapesti kerület a közvetlen szomszédos csapatokkal kerek-számokban 12.500 cserkésznek 160.000 munkaórájával járult hozzá a közfeladatok megoldásához. Emlékeztetni kívánok annak az időszaknak a sajtójában megjelent riportokra és fényképriportokra, amelyeken ott láttuk az árvalányhajás cserkészkalapokat.

Az elszakított Felvidék egyrészének visszacsatolása és birtokbavétele pedig kettős vonatkozásban foglalkoztatta a magyar cserkészzetet. Ott egyaránt segítségére állottunk a katonaságnak, a közhatóságnak és a hivatalos támogatással dolgozó patronázs szolgálatnak. Ebben a szolgálatban elsőnek egy magyar cserkészőrs tagjai lépték át a leomlott trianoni határt. A visszacsatolással kapcsolatban ezenkívül egy másik tisztán cserkész-ügyünk is sok kedves kötelességet rótt reánk. Kevesen tudták azelőtt, hogy egy nemzetközi cserkészhatározat fedezete alatt az ideiglenesen cseh uralom alatt álló Felső-Magyarországon magyar kisebbségi cserkészcsapatok is működtek. Ezeket az ott élő magyar csapatokat kellett gyors egymásutánban felkeresnünk, hogy őket mielőbb a magyar cserkészszervezetbe bekapcsoljuk. Ennek a munkának a során a Magyar Cserkész Szövetség 34 hazatért városban és községben 55 csapattal és ezekben mintegy 3.000 cserkessel lett gazdagabb.

De most már nem folytatom tovább. A cserkészzet kérdéseit egyetlen előadás keretében kimeríteni amúgy sem lehetne. Arra azonban, hogy valaki a cserkész gondolat lényegéről, célkitűzéseiről és eddigi eredményeiről nagy vonásokban magának képet alkothasson, talán az előadottak is elégségesek. Azt hiszem, hogy ebből a vázlatos képből is meg lehet állapítani azt, hogy a cserkészzet helyesen látta meg a ma feladatait és megfelelő eszközökkel igyekszik azokat megvalósítani.

Befejezésül még csak annyit: A világegést követő gazdasági bajok súlyát erősen fokozta az emberek lelki egyensúlyának a megzavarása. A technika forradalmi fejlődése és különböző világnézetek felburjánzása forradalmasítja a lelkeket. Ebből a zűrzavarból csak kellő önfegyelmzés, józan gazdasági és társadalmi reformok és jól megszervezett szociális munka hozhatnak kivezető utat. Mindezekhez elsősorban a társadalom megnevelésére van szükségünk. De ezt a nevelést nem elég a jövő generációkat jelentő fiatalsággal elvégezni. Annyi idő nem áll rendelkezésünkre, hogy a mai gene-

ráció viselkedése mellett közömbösen elhaladhatnánk. Meg kell kísérelnünk ezeket is a gondolatnak meghódítani.

Cserkész szempontból örömmel állapíthatom meg, hogy a cserkész felfogás már a férfikor delén túl is hódít. Több olyan csapatunk van az országban, amelyekben apák, sőt nagyapák egyesültek cserkészmunkára. Cserkésztvényeink, ha nem azok betűit, hanem az értelmüket tartjuk szem előtt, annyira rugalmasak, hogy szellemükben nemcsak a fiú élhet, hanem élhet a férfi is, legyen az fiatalabb vagy öregebb.

A különbség talán csak annyi, hogy amíg a fiatalságnál a túlradó energiákat kell megfékezni és hasznos munkára összefogni, addig az öregeknél inkább a szunnyadó vagy elfásult energiákat kell újból felébreszteni, munkára serkenteni és a közösség szolgálatába állítani. Mindezt azonban csakis őszinte, önzetlen, önkéntes munkavállalással és izzó ügyszeretettel lehet elérni.

A jó anyag., amint már ismételten említettem, a magyar fajban meg van. Megfelelő vezetőkre, apostolokra volna szükség, akik a kívánt összefogást elvégezzék és irányítsák. Ma már ott tartunk, hogy a tanítórendek javában foglalkoznak theológiákon a cserkész vezetőképzéssel. Legutóbb a Ludovika Akadémia is bevezette ugyanilyen célzattal a cserkészmunkát. A polgári iskolai tanárképző főiskolában a közeli napokban indul meg a cserkész munka. Erősen hiszem, hogy a nemes vetélkedés a cserkész vezetőképzésben is épp úgy meg fogja teremni a maga gyümölcseit, amint az a többi cserkészmunkában bekövetkezett. S ha mindez megtörténik, úgy a véderőtörvényben elrendelt levontkötelezettség és katonai előképzés mellett az önkéntesen többmunkára jelentkező cserkészekben olyan nemzeti hadsereget fogunk az ország szolgálatába állíthatni, amely hasznos munkása lesz a boldogabb Magyarország kiépítésének.

Alapítványok a közjótékonyág szolgálatában

ELŐADTA SZITÁS JENŐ

Kulturális erőnk nagyrészen alapítványokon nyugszik – mondotta félszázaddal ezelőtt a magyar jogélet egyik, ma is élő kiváló munkása.¹ Ha ezt az állítást közelebbről vizsgálom, meg kell vallanom, hogy az nemcsak reánk magyarokra, de általánosságban is áll. Mindenütt tekintélyes hagyományok, ajándékok tették lehetővé iskolák alapítását, kórházak, árvaházak, menházak létesítését és más közérdekű célok megvalósítását. Anglia egyetemei élénk tanúságai a ' kultúremlékek áldozatkészségének. Franciaország kórházainak, szeretetházainak tekintélyes része alapítványrendeleteknek köszönheti létezését, noha ott a jogszabályok hiánya – hosszú időn át – nagyban nehezítette a közcélok támogatását. Svédország² külön törvénnyel szabályozta az alapítványok jogviszonyait, mert ötszázmillió svéd koronát meghaladó értéket hatályos felügyelet nélkül nem hagyhatott. Az Olaszországban³ levő alapítványok gazdagságára mutat, hogy már a világháború előtt évenként százötvenmillió lírát megközelítő jövedelmükkel szolgálták a köz javát. Svájcban⁴ az alapítványok túlnyomó nagy részének felügyeletét a kantonoknak kellett átengedni, nyilvánvalóan azért is, mert az alapítványok száma és értékének nagysága a közvetlenebb felügyeletet kívánta meg s ezt csak a kantonok teljesíthették. Németország alapítványairól, ezek nagyságáról mindenki meggyőződést szerezhet, aki kulturális és szociális intézményeinek eredete felől érdeklődik.⁵ Ha mindezekon kívül felhozom azt is, hogy Jugoszlávia,⁶ Lengyelország és Románia⁷ szintén tör-

¹ Csorba Ferenc, Alapítványaink és a legfelső felügyeleti jog. Felolvastatott a Magyar Jogászegylet 1888. évi november hó 17. napján tartott teljes ülésében. Magyar Jogászegylet! Értekezések. V. kötet, 1. füzet. Budapest, 1889.

² Svédországban 1917. évben a közjótékonyági célú alapítványok száma 12.629, vagyonának értéke 329,529.193 svéd korona, jövedelme 12,877.830 svéd korona volt. Ezekből az alapítványokból 2.355-öt 47,000.000 korona összvagyonnal az állami hatóságok, hivatalok és intézmények kezeltek. A városi és községi szervek kezelése alatt 7.552 alapítvány állott 72,000.000 korona összvagyonnal. A fennmaradó 2.722 alapítvány kezelése magánszemélyek és intézmények feladatát képezte. A világháború konjunktúrája nagyban előmozdította újabb alapítványok létesülését. A svéd alapítványi törvény 1930. január 1. napján lépett életbe.

³ Olaszországban 1880-ban csak a közjótékonyági alapítványok száma 21.819, vagyona 1,700,000.000 líra értékű volt. (Erekly István, Tanulmányok a magyar általános polgári törvénykönyv tervezete köréből, Budapest, 1903.) A közjótékonyági alapítványok felügyelete az 1890. július 17-én kelt 6.972. sz. törvényből, az 1891. február 5-én kelt 99. sz. és az 1923. december 30-án kelt 2.841. sz. királyi rendeletekkel jóváhagyott közigazgatási szabályzatból fejlődött ki.

⁴ Svájcban a polgári törvénykönyv (52-59., 80-89. és 493. §.) szabályozza az alapítványok magánjogi jogviszonyait. Közjogi rendelkezéseket e törvénykönyvet életbeléptető jogszabályokban továbbá a szövetség belügyminiszterének 1921. március 17. napján kiadott körrendeletében, valamint Aargau (1926. január 22.), Bern (1925. február 20.), Schaffhausen (1919. november 17.), Thurgau (1926. április 16. és 1927. február 21.), Ticino (1932. május 17.), Zug (1929. március 9.) és Zürich (1921. május 7. és december 29.) kantonok jogszabályaiban találunk. A felügyeletről szól R. Schweizer Die Beaufsichtigung der Stiftungen nach schweizerischem Recht című munkája, amelyben e kérdés irodalma is idézve van.

⁵ D. Pleimes, Weltliches Stiftungsrecht, Weimar, 1938. Különös figyelmet érdemel e munkának a felhasznált forrásokról készített összeállítása.

! Jugoszláviában az 1930. július 11. napján kelt törvény szabályozza az alapítványok jogviszonyait.

⁶ Romániában az alapítványok a jogi személyekről szóló törvényben (Monitorul Oficial 1924. február. 6. -napján kiadott 27. sz.) és ennek végrehajtási utasításában (Monitorul Oficial 1924. április 19. napján kiadott. 87. sz.) nyertek szabályozást.

vénnyel szabályozta az alapítványok jogviszonyait, illetve felügyeletét, akkor – további példák felsorolása nélkül is – megerősítettnek kell tartanom – a külföldre vonatkozólag – az előrebocsátott, első pillanatban merésznek hangzó állítás igazságát. Hazánkban is számos kulturális és szociális intézmény keletkezése a társadalom áldozatkészségének köszönhető. A Pázmány Péter tudományegyetem, a középiskoláink nagy része, közismert karitatív intézményeink közül a szegénybetegek ápolását előmozdító „Császárfürdő”, a pásztói, gyöngyösi kórházak, a gyógyíthatatlan betegek elhelyezésére szolgáló „Irgalom háza”, a székesfővárosi Mayer-féle fiúárvaház stb. alapítványi jellegű. Községinek nevezett szegényházaink túlnyomóan nagyrésznél eredete szintén jótékony emberbarátok nemeslelkű cselekedetére vezethető vissza. Ha alapítványaink értéke nem is áll arányban a nyugati államok alapítványainak értékével, még mindig számottevő részét alkotják a magyar nemzeti vagyonnak. Egymagában ez a körülmény is szükségessé teszi, hogy az alapítványok kérdése ne maradjon méltatás nélkül akkor, amidőn a közigazgatás irányítására, vezetésére hivatott tisztviselők előtt a szociális problémák megbeszélésre kerülnek. De van egy másik szempont is, amely e kérdésnek aktualitást ad, nevezetesen az, hogy a magyar állam – pénzügyi eszközeinek korlátolt volta miatt – a múltban sem tehetette meg mindazt, amire szociális téren szükség lett volna és nem teheti meg a közel jövőben sem. Éppen ezért nagy mértékben szükség van a társadalom tehetős tagjainak áldozatkészségére. Erre az áldozatkészségre azonban csak akkor számíthatunk, ha a társadalomban gyökeret ver az a tudat, hogy a közcélú adakozások felett a közigazgatás éberem őrököl s így az alapítók intenciói érvényesülni tudnak ezek halála utáni időben is. Sajnos, a múltban nem egy példa az ellenkezőről győzhetette meg a gondolkozókat.¹ Hogy ez ne fordulhasson elő a jövőben, meg kell ismerniök a közigazgatási tisztviselőknek I. az alapítványok keletkezésének feltételeit és II. a már létrejött alapítványok felügyeletét. Csak e kettős ismeretkörben jártasságuk biztosíthatja a kellő közigazgatási ellenőrzést s csak az ellenőrzés hatályossága eredményezheti azt, hogy az utóbbi időben kétségtelenül lankadóban levő alapítási kedv ismét fokozódni fog.

I. Az alapítványok fogalmának meghatározását a régi magyar jogirodalomban hiába keressük. Huszty Istvánnak csaknem a XIX. század elejéig állandó tekintélyt élvező nagy munkájában (1745), Fleischhacker Jakabnak a magyar jogról írott, közismert könyvében (1795) az alapítványokról említést egyáltalában nem találunk. Kelemen Imre szintén nem érinti az alapítványok kérdését (1818). Georch Illés említést tesz ugyan arról, hogy a Felséget mint apostoli királyt illeti a közhagyományoknak (fundationes) gondviselése, azonban nem mondja meg, hogy közhagyományok alatt mit kell érteni (1804). Kövy Sándor, „kinek neve a magyar haza legutolsó szögletében is talált követőkre” és akit „sokan a törvény filozófiája teremőjének” tartottak, az alapítvány fogalmát szintén méltatás nélkül hagyta (1822). A szomorú véget ért, nagytehetségű Frank Ignác elhatárolja a „personae, quae iuris Actione intelliguntur”, sőt ezek keretében az „ecclesiae aliaque piae causae” is felemlíti, megállapítván, hogy mindezek „vulgo morales personae vocantur” (1829). Az alapítványokat ez időben már kellően méltató, új német iskolához szerencsésen

¹ Olaszországban az 1880. június 3. napján kelt királyi dekrétum bizottságot küldött ki az olasz alapítványok megvizsgálására. Ez a bizottság nagy számmal talált olyan alapítványokat, amelyeknek sem alapítólevele, sem leltára, sem számadása nem volt. A felügyelet ilyen súlyos hiánya ad magyarázatot arra hogy a vizsgálatot megelőző évben 43,871.000 lira tűnhetett el a kezelők kezén mint kezelési költség. A vizsgálat eredményezte az „Opère pie” című törvényt, amelyről fennebb már megemlékeztem.

simuló tárgyalási módja dacára Frank a fundatio fogalmát nem határozza meg. Ez csak akkor érthető meg, ha magyar nyelven megjelent munkájának előszavát olvassuk, amelyben azt írja, hogy az alapfogalmakat „nem önkényes definitiókból, hanem a törvények és más eredeti forrásainkból” alkotta meg. A magyar törvényekből és más eredeti forrásokból azonban az alapítvány fogalmát levezetnie nem lehetett. Kövy Sándor és Frank Ignác kortársai., nevezetesen Fogarassy János (1834), Gojzesti Madarassy János (1846) és Kallós Lajos (1846) egy lépéssel sem mentek előre azon az úton, amelyet mestereik kijelöltek. Ugyanezt mondhatjuk a magyar, illetve az erdélyi jogot eredeti beállításban tárgyaló Dósa Eleknek (1861), továbbá Ókrös Bálintnak (1863) és Suhajda Jánosnak (1869) munkáiról is. Wenzel Gusztáv szintén Frank útján jár, szabatosan megjelölve az alapítványok helyét a magyar jogrendszerben. Részletesebb kifejtést azonban nála sem találunk (1863). Wenzel Tivadar csak megismétli Wenzel Gusztáv megjegyzéseit (1868). Knorr Alajos (1873), Jellinek Artúr (1886), Cholnoky Imre (1886) munkái, Emödy Dániel tankönyve (1892) nem tartalmazzak kiemelendő tanításokat. Herczegh Mihály (1880) a jogi személyeket három csoportba sorozza: a testületek, alapítványok és vagyonösszletek csoportjába. Szerinte az alapítvány olyan vagyont (földet vagy tőkét) jelent, mely bizonyos és közhasznú cél elérésére van rendelve; jogi személynek azonban csak akkor tekintendő, ha intézeti szervezettel bír s ez okból önálló kezeléssel és kezelői személyzettel van ellátva. Ilyen, jogi személyiséggel felruházott alapítványok pl. az egyetemek, betegápolók, árva-, lelenc- és dologházak stb. De ha az alapítvány egy vagy több természetes vagy jogi személy (pl. egyház vagy város) részére oly módon rendeltetik – mondja Herczegh -, hogy az a vagyont bizonyos célra fordítsa, ez esetben az alapítvány nem tekintetik jogalannak, mert nem önállóan és saját közege által kezeli a vagyont. Jogalany a megjelölt személy, aki tartozik az alapítványi vagyont a kitűzött célra fordítani. Herczeghhez hasonló okfejtést találunk Zlinszky Imre munkájában (1902). Zlinszky szerint jogi személyekként jelentkeznek jogrendszerünkben 1. a testületek, 2. intézetek és 3. az államkinestár. Az alapítványokról az intézettel kapcsolatban emlékszik meg. Intézet alatt csak az olyan állandóan szervezett berendezést érti, mely valamely társadalmi, tudományos, jótékonyági vagy más rokon közcél érdekében működik és amelynél az intézeti berendezést képező szervezet valamely kívülálló egységes alapítási akaratnak a kifolyása; az intézet célját emberi erők szolgálják, eszközét azonban a vagyont képezi. Az alapítványnál is – akárhogy szervezetség az – a vagyont csak az eszközt, illetőleg az alapítványnak tárgyát képezi. Raffay Ferenc alapítványnak az alapító által megállapított jogi szervezettel az ő akarata szerint fenntartott, kezelt s hasznáiban a kijelölt állandó célra fordított vagyont minősíti, mely az állagában is felhasználható, nem jogi személyiségű alaptól élesen elkülönítendő (1902). Zachár Gyula (1928) nem ad meghatározást, csak az alapítvány keletkezésének feltételeit mondja, azt is hiányosan; szerinte: midőn egy bizonyos vagyontömeg egy bizonyos megengedett cél szolgálatára tartósan lekötöttetik, alapítvány keletkezik. Ebből éppen az hiányzik, ami a gyakorlatban a legtöbb nehézséget adja: a jogi személyiség kidomborítása. Kolosváry Bálint (1938) szerint az alapítvány az alapító intézkedéséhez képest, a közforgalomból elvont és meghatározott (jótékonyági, kegyes, művészi stb.) cél szolgálatára megfelelő alapítványi szervezetben kirendelt vagyont. A kirendeléssel az alap (alapítványi vagyont) önállóságot nyer, senkihez dologilag kötve nincs, mert sem az alapító, sem az alapítvány jövedelmében részesek vagy jövőben részesítendők tulajdonát nem képezi, hanem fennállásának kizárólagos erőforrását a saját külön rendeltetésében bírja.

Ez az önállóság az alapítványi szervezetben (cél – vagyon – kezelőszerv) jut kifejezésre és ehhez az önálló szervezethez köti az uralkodó doktrína a jogi személyiséget, Kolosváry felfogásában tehát a szervezet kapja a domináló szerepet. Hasonlóképpen a szervezetre helyezi a súlyt Szladits Károly is (1933), mondván, hogy az alapítvány olyan, jogi személyiséggel felruházott célszervezet, amelyben valamely önállósított vagyontömeg meghatározott (többnyire tartós) cél szolgálatára van rendelve.¹

Mindezt azért mondtam el, hogy rámutassak arra, hogy a jogirodalomban milyen kevés irányítást kapunk akkor, midőn konkrét esetben azt kell eldönteni, hogy keletkezett-e alapítvány? Pedig e kérdés igen gyakran, sőt azt mondhatom, hogy az esetek túlnyomó többségében felmerül, főleg abban a formában, hogy 1. valamely juttatást alapítványnak vagy közcélú ajándéknak (hagyománynak, örökségnek) kell-e tekinteni és 2. adott esetben alapítvány vagy alap keletkezéséről van-e szó? Bármennyire tanulságos lenne

¹ A szövegben a közkézenforgó magánjogi munkákat emeltem ki. Az 1905. évig megjelent, az alapítványokat is tárgyaló magánjogi irodalmat kimerítően állítja össze Fodor Ármin Magyar Magánjog I. kötet XVI. és köv. lapjain. Az 1905. óta megjelent, a szövegben hivatkozott munkák: Zachár Gyula, A magyar magánjog alapjai, Budapest, 1928. Kolosváry Bálint, Magánjog. Vezérfonal a magyar magánjogból tartott egyetemi előadásokhoz, Budapest, 1938. Szladits Károly, A magyar magánjog vázlata, I-II. kötet, Budapest, 1933. Külön kiemelendő még: Schwarz Gusztáv, A jogi személy magyarázata, Budapest, 1906. Moór Gyula, A jogi személyek elmélete, Budapest, 1931. Grosschmid Béni, Fejezetek kötelmi jogunk köréből. Jubileumi kiadás, Budapest, 1932.

² Szászy Béla, Az alapítvány létrejövetelének kérdése a bírói gyakorlatban. Különlenyomat a Jogtudományi Közlöny jubiláris kiadásából. Budapest, 1916.

³ Allandóan követett bírói gyakorlatunk szerint (Kúria 5.856/1909., 5.164/1910., 1.857,1912., 2.428/1912. sz.) alapítvány magánjogi létrejöveteléhez alapítólevél bemutatása vagy annak kormányhatósági jóváhagyása nem szükséges. A magánjogi létrejövetelhez csak a vagyon kirendelése, a megengedett cél meghatározása és a megfelelő szervezet kijelölése kívánatik meg (Kúria 41.454/1924.). Bírói gyakorlatunk e részben nem tesz különbséget egyházi célú vagy egyházi kezelésben álló alapítványok és más alapítványok között. Amikor a Kúria állandó gyakorlata szerint az előzetes kormányhatósági jóváhagyást az alapítvány magánjogi létrejöveteléhez szükséges kellékek közül kizárja, egyszersmind kifejezetten elismeri azt, hogy az államot a főfelügyelet a már létrejött alapítványok minden faja felett – nevezetesen az ú. n. kegyes alapítványok (piae causae) fogalmi körébe eső alapítványok s így az egyházi célú vagy egyházi kezelésben álló alapítványok felett is – megilleti (5.856/1909. sz.). A vallás- és közoktatásügyi miniszter konkrét esetben (100.473/1936. VIII. sz.) az alapítvány alapítólevelének jóváhagyása alkalmával kijelentette, hogy a kormányhatóság főfelügyeleti joga egyházi szerv kezelésében levő alapítványra is kiterjed. Ez a kijelentés nemcsak országos jogszabályainkkal nem ellentétes, hanem teljes összhangban áll a magyarországi református egyház törvényeivel is. A magyarországi református egyház alkotmányáról és kormányzatáról szóló I. te. 4. §-a szerint ugyanis az egyházi és iskolai belügyekben éppen marad az ország törvényeiben meghatározott legfőbb felügyeleti jog (ius supremae inspectionis).

⁴ Hogy a közigazgatási gyakorlat az alapítványok és a közcélú ajándékok (hagyományok, örökségek) fogalmi elhatárolását miként viszi keresztül, arra nézve álljon itt a következő példa: P. N. S. óvoda-alapítványa ügyében a vallás- és közoktatásügyi miniszter értesítette B. vármegye közönségét, hogy az az állítás, hogy az adott esetben nem alapítványi óvodáról, hanem egyszerű községi óvodáról van szó – jogilag nem állhat meg. Az a körülmény ugyanis, hogy az alapító a szóbenlévő vagyont a „községnek” hagyományozta, éppen a hozzáfűzött és világosan „célvagyon” létesítésére irányult rendelkezésnél fogva nem bírhat azzal az értelmezéssel, hogy az örökhagyó a községet tette volna meg örökösül. Mert ha magánjogunk rendszerébe bele is illeszthető a vagyoni juttatásnak a római jogban „donatio sub modo” nevet viselt az az alakja, melynél az ajándékozásban részesült fél tartozik az ajándékozónak valami rendelkezését teljesíteni – ez a jogi terminus technikus jelen esetben egyáltalában nem alkalmazható, mert az említett vagyoni juttatásnak lényeges és természetszerű kritériuma az, hogy a megajándékozott nem az egész ajándék (örökség) összeget, hanem csak annak egy részét tartozik az ajándékozó rendelkezése szerint másnak kiadni, vagy egy intézmény felállítására, gyarapítására stb. fordítani, holott jelen esetben a község az egész öröklött vagyont az örökhagyó által kijelölt célra fordítani volt köteles, tehát saját céljaira, illetve saját szabad rendelkezésére, – mely szabad rendelkezés pedig nyíltételes alkateleme a tulajdonosi jogkörnek, – az örökségből egy fillért sem tarthatott meg. Nyilvánvaló tehát, hogy a „községnek” szó kizárólag azzal az értelemmel birt csupán, hogy a község kezelje a kisedóvoda vagyont s a község szükségleteit szolgálja maga az óvoda; de mivel az örökhagyó egy maradandó intézményre s oly rendelkezésekkel hagyta vagyont, melyek kizárják azt, hogy a község a szóbanlévő vagyont bármikor is a

e rokon intézmények méltatása, a rendelkezésemre álló idő rövidsége miatt csak általános-ságban utalok a nagytekintélyű kodifikátornak: Szászy Bélának fogalommeghatározásaira.² Szerinte 1. *alapítvány* vagyontárgyaknak az alapítótól meghatározott különleges, megengedett és tartós célra az alapító akarata szerint oly módon való kirendelése és dologi hatályú lekötése, hogy a vagyontárgyak hasznainak a cél állandó szolgálatára fordítása megfelelő állandó szervezettel biztosítva legyen; a vagyontárgyaknak a célhoz való ilyen lekötése a vagyonnak önállósításával jár úgy, hogy magát az alapítványt mint jogi személyt tekintik annak alanyául;³ 2. ezzel szemben a *donatio sub modo*, valamint a *meghagyásos hagyomány* a megadományozottat az adomány tulajdonosává teszi, aki azzal épügy szabadon rendelkezhetik, mint egyéb vagyonával s a célnak szolgálatára, mely egyszeri szolgáltatásban is állhat, csupán kötelemileg van kötelezve;⁴ végül 3. *alap* alatt olyan vagyontömeget kell érteni, amelyet a tulajdonos saját Vagyonából bizonyos meghatározott célra, akár saját elhatározásából, akár a törvény vagy a hatóság

rendeltetési céltól elvonhassa, s így rendelkezése a célvagyont kirendelésének vagyis alapítványtételnek összes kritériumait felöleli – az alapítványnak létrejöttét kétségbe vonni nem lehet – és pedig annál is kevésbé, mert ha a szóbanlevő vagyon nem is elégséges arra, hogy a felállított kisedővodának összes szükségleteit fedezze, – az óvodának állandó fennmaradását biztosító alapítványi vagyon a község által viselt hozzájárulásnál sokkal tetemesebb s különben is a szükséghez képest változó vagyoni erőt képvisel, – s így nyilvánvaló, hogy már csak anyagilag is az alapítványi vagyon s nem a községi hozzájárulás képezi a kisedővoda fennmaradásának gerincét és főtámaszát. (37.756/1913. V. K. M. sz.) A bírói gyakorlat a Kúria 4.728/1936. sz. határozatából tűnik ki. A szóbanlevő végrendelet 2. pontjában – mondja az idézett határozat – az örökható azt jelenti ki ugyan elsősorban, hogy az ott megjelölt földbirtokot öröktulajdonú a ref. egyházkerületre, mint a ref. főiskola tulajdonosára hagyja, de folytatólagosan akként rendelkezik, hogy ezt a „K. L. és neje nevét viselő alapítvány” néven teszi, amely alapítvány jövedelméből a főiskola négy tanulója nyerjen évről-évre segélyt, továbbá az ezen örökrészből alapítandó alapítvány köteleességévé teszi, hogy az örökható sirkertje körülkerítették és családi sirtoltja jókarbantartásának költségeit viselje, az ehhez szükséges költségeknek megfelelő összeget bocsássa a református egyházkerület a sirkert és sirtolt gondozását teljesítő református egyházközség elnökségének rendelkezésére. Hozzáfűzi még az örökható., hogy az alapítványi ingatlan el nem idegeníthető, meg nem terhelhető s hogy az alapítványról a hagyaték átadását követő első egyházkerületi gyűlésen az előadott értelembe alapítólevél készített és nyilvántartás végett a közalapítványi kir. ügyigazgatóságnál bejelentendő. Eme rendelkezések egész tartalmából kétségtelen, hogy az örökható K. L. és neje nevét viselő alapítványt kívánt létesíteni azzal a rendeltetéssel, hogy annak jövedelméből a református főiskola négy tanulója évenként segélyben részesüljön, másfelől az örökható sirkertje körülkerítették és családi sirtoltja karbantartassék. Jogszabályaink szerint az alapítványi ügylet már létrejön azzal, hogy az alapító valamely megengedett, tartós célra meghatározott vagyont rendel azzal a szándékkal, hogy az alapítványként kezeltesék. Minthogy pedig az örökható rendelkezésében – egyébként megengedett és tartós célra – meghatározott vagyont rendelt és kifejezte azt a szándékát, hogy ez a vagyon alapítványként kezeltesék, ennél fogva az alapítási szándékolt alapítvány magának az örökhatónak érvényes magánjogi rendelkezésével létrejött, – következésképpen az alapítvány céljaira rendelt vagyon tulajdonul magát az alapítványt, mint jogképes magánjogi személyt illeti meg, – hagyatékbiroilag tehát az alapítványnak adandó át és a telekkönyvben is az alapítványi ingatlanok tulajdonjoga az alapítvány javára kebelezendő be (Kúria 4.728/1936. sz.). – Szászy Béla felfogásával lényegileg összhangzó a magánjogi törvénykönyv javaslatának 82. §-a. A törvényjavaslat erre vonatkozó szövegét több oldalról kritika tárgyává tették. Különösen figyelemét érdemel S. Pap István kúriai tanácselnöknek e kérdésre vonatkozó fejtegetése. (Hozzászólásaim a magánjogi törvénykönyv javaslatához a Magyar Jogászegyletben, Jogállam, XXX. évfolyam, 1--2. füzet, 39.1.) A Kúria régi és állandó gyakorlata szerint – írja S. Pap István – az alapítvány a cél meghatározásával és a vagyon kirendelésével létesül. Ez az alapítvány létesüléséhez elég is. Pl. valaki így rendelkezik: N. községben levő birtokomat szegényház céljaira rendelem. Ebben a szövegben nincs szó arról, hogy megfelelő szervezetben kezeltesék a vagyon, – hogy az önálló vagyontként maradjon meg – és hogy az alapítványt mint személyt illesse. Ez felesleges is; mert ha az alapítványrendelő a szervezetet nem alapította meg, azt lehet pótolni; ha valamely jogi személyre, pl. egyházra bízta a kezelést, az rendezzi a szervezet kérdését; esetleg nem is alakít külön szervezetet, hanem a maga szerveivel kezelte; ha pedig az alapítványrendelő nem bízta jogi személyre a kezelést úgy, a főfelügyeleti hatóság pótolja a szervezet hiányát. Hivatkozik a Kúria 4.450/1924. sz. határozatára, amelylyel eldöntött ügyben az örökható „vagyont egy gazdasági iskola létesítésére hagyta.”; ezzel megjelölte a célt és a vagyont, az alapítvány tehát létesült. Annak kifejezése, hogy a vagyon „önálló vagyontként az alapítványt mint személyt illesse”, nem szükséges, mert az a momentum nem a létesítés alkateleme, nem a létesítés kelléke, hanem a létesítés jogi folyamánya.

² L. 790. lap 2. jegyzetét.

³ L. 790. lap 3. jegyzetét.

rendelése folytán elkülönít anélkül, hogy megszűnnék annak tulajdonosa lenni.¹ Hogy adott esetben alapítványról, közcélú ajándékról (hagyományról, örökségről), vagy alapról van-e szó, azt az érdekelteket kötelező erővel csak a bíróság döntheti el. Természetes, hogy a közigazgatás, főleg a kormányhatóság is kerülhet olyan helyzetbe, hogy e kérdésben állást kell foglalnia, azonban ez az állásfoglalás nem zárja ki azt, hogy a bíróság az alapítvány létesítése kérdésében ellenkező döntést hozzon.²

Az alapítványokat különböző szempontok szerint szokták osztályozni. Beszélnek közalapítványokról és magánalapítványokról. Boncz Ferenc, volt közalapítványi kir. ügyigazgató a kettő közti különbséget abban látja, hogy az előbbieket vagyona – szolgáljon bár e vagyon egyes személyek, családok, társulatok, hitfelekezetek javára községek, törvényhatóságok, közhivatalok vagy kormányhatóságok által kezelik, ellenben az utóbbiak vagyona meghatározott személyek vagy családok számára akkép rendelkezik, hogy annak élvezete kizárólag a kedvezményezett személyeket vagy családokat illesse és hogy az, tehát a vagyon, az alapító által kijelölt személy vagy a családi gondnok által kezeltesse. Mondják, hogy az alapítványok vagy önállóak, ha önmagukban a kitűzött cél elérésére vagy megvalósítására elegendők, vagy segédalapítványok, ha önmagukban a kitűzött cél elérésére vagy megvalósítására nem elegendők ugyan, azonban egy, idő folytán létesítendő alapítvány törzséül vagy pedig már létező hasonló célú alapítványok gyámolítására szolgálnak (pl. ágyalapítványok). Használatos az önálló és a nem önálló alapítvány megkülönböztetés is. Önállóknak a jogi személyiséggel felruházott célvagyont nevezik, amivel szemben nem önálló (más szóhasználat szerint nem tulajdonképeni) alapítványnak azt a meghatározott célra irányuló vagyoni juttatást tekintik, amely a megadományozottat a vagyonnak tulajdonosává, de csupán fiduciarius tulajdonosává teszi, aki köteles e vagyont, mely csak névleg, formailag áll az ő tulajdonában, mint külön vagyont kezelni és rendeltetészerű céljára fordítani. Gyakran olvasható az egyházi és a világi alapítványok megkülönböztetése³ is; e kettő elhatárolása kérdésében

¹ A 91.098/1925. B. M. sz., valamennyi vármegye és thj. város közönségéhez intézett körrendelet az alapítványt az alaptól a következők szerint különíti el: Alapítványnak kell minősíteni általában minden olyan vagyont, amelyet az adományozó (alapító) meghatározott célra olyan módon rendel, hogy a vagyont az adományozó kifejezett vagy a körülményekből (cél stb.) kivehető akarata szerint csorbitatlanul fenn kell tartani és csak a jövedelmet szabad a kitűzött célra felhasználni, viszont ezt a jövedelmet sem szabad a kitűzöttnél más célra fordítani. Ellenben alap alatt olyan vagyont kell érteni, amelynek nemcsak a jövedelmét, hanem kivételesen az állagát is fel lehet használni és az alapot kivételesen más célra is lehet fordítani. Sok esetben az elnevezés nem szabatos, és néha valamely vagyonalapnak van elnevezve, holott valójában alapítvány, ennél fogva a minősítésnél, az előállott ismertető jeleket kell szem előtt tartani. Ha a vagyon kezelőjének kételye támad aziránt, vajjon alapítvány vagy alap van-e kezelésben, forduljon felvilágosításért az illetékes főfelügyeleti hatósághoz. Ilyen kérdések különösen olyankor merülnek föl, ha nincsen alapítólevél, az alapítólevél hiánya azonban maga még nem bizonyít az alapítványi minőség ellen.

² Hogy valamely jognyilatkozat alapítványrendelésnek vagy jótékonsági célra tett ajándékozásnak tekintendő, a bíróság állapítja meg. A vagyont juttató fél által használt kifejezés e kérdést nem dönti el (Kúria 3.200/1929. sz.). Hasonló állásfoglalás található a 222.726/1938. B. M. XII. és 173.824/1938. B. M. VII. sz. ügyiratokban.

³ E kérdésre vonatkozóan értékes adatok találhatók a következő munkákban: *Protocollum consensuum excelsae regnicolaris deputationis in ecclesiasticis et fundationalibus per articulum 67. anni 1791. ordinatae*, Posonii, 1826. *Protocollum consensuum subdeputationis regnicolaris in ecclesiasticis et fundationalibus, ad mentem articuli 8.-vi 1827. ordinatae*, Pestini, 1828. *Opinio excelsae regnicolaris deputacionis per artic. 8.-vum 1827. ordinatae, super objectis ecclesiasticis et fundationalibus*, Posonii, 1830. (Pestini, 1831.) Ezekben az iratokban az egyházi és világi alapítványok elkülönítése a következők szerint történt. „*Fundationes piae, dicasteriali usu, ad duplicem Classem referantur, aliae nempe nint Fundationes Ecclesiasticae, aliae Saeulares, et priores illae cum objecto regulationis, et Donationes Parochiarum, aut veró Seminariorum, Clerique juniores, vei Deficientium Sacerdotum provisione, propingvum nexum haberent, has eo relegandas, Fundationes autem Saeulares distinctim, secundum suas Cathedgorias pertractandas judicavit eadem Deputatio Ecclesiastica anni 1791. Has veró Cathedgorias sic constituit: i-mo De provisione pauperum stricte sumptorum, seu mendicorum. 2-do Infirmorum pauperum. 3-tio Orphano-*

az újabb jogirodalomban igen különböző vélemények alakultak ki; a kormányhatóságok állandó gyakorlata az elhatárolást – a kezelőszervre tekintet nélkül – az alapítványok célja szerint viszi keresztül. Mindezeknek a megkülönböztetéseknek nincs gyakorlati jelentősége. Gyakorlati szempontból – kitűzött feladatom keretében – csak a tudományos, közoktatási és közjótékonsági, valamint a családi alapítványok elhatárolása figyelemreméltó. Erre az elhatárolásra nemcsak azért kell súlyt helyezni, mert jogszabályaink, nevezetesen az 1920: XXXIV. te. 6. §-a, csak a tudományos, közoktatási és a közjótékonsági célra történt alapítványrendeleteknek biztosítanak illetékmentességet, hanem azért is, mert az alapítványfelügyelet hatásköri kérdése – amint ezt később kifejtem – a legszorosabb összefüggésben van az alapítványok célkitűzéseivel. Tudományos célt szolgálónak kell tekinteni minden olyan alapítványrendeletet, mely a tudomány fejlesztését vagy terjesztését és működését célzó társulásnak támogatását célozza. A Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Földtani Társulat, a Magyar Történelmi Társulat stb. céljait szolgáló alapítványok esnek ebbe a kategóriába. Ezzel szemben közoktatásinak minősülnek azok az alapítványok, amelyek egy család tagjainak körén túlterjedőleg az oktatás terjesztésére irányulnak, valamint azok, amelyek a közoktatás javítását az oktatószemélyzet helyzetének javítása útján igyekeznek előmozdítani. A tanulóknak iskolakönyvekkel ellátására, iskolák építésére, a tanítói javadalmak biztosítására stb. rendelt alapítványok példái ezeknek az alapítványoknak. Mindkét kategóriától élesen elválaszthatók és elválasztandók a közjótékonsági jellegű alapítványok,¹ amelyeknek célja az emberiségnek egy nagyobb körére kiterjedő módon a segélyre szorulókat a nélkülözéstől megoltalmazni, őket támogatni.³ Mindhárommal sok ponton érintkeznek a családi alapítványok, amelyek célja a tudomány, az oktatás és a jótékonyág egyaránt lehet, de amelyeknél a

rum pauperum, utnusque Sexus. 4-to Expositorum et Spuriorum infantum. 5-to Parturientium a vetito concubitu. – Denique 6-to Delirorum, et Monstrosorum.”

¹ A „közjótékonsági” alapítványok nem tévesztendőek össze a „kegyes” alapítványokkal. Kegyes alapítványok alatt a törvény mindazon alapítványokat érti, amelyek a közjó előmozdítása tekintetéből magán-személyek, egyletek, társulatok, községek, hitfelekezetek, törvényhatóságok, az állam vagy a király által vallási, iskolai közművelődési és bármi néven nevezendő emberbaráti célokra egyesek, családok, társulatok, intézetek stb. javára maradandó rendeltetéssel tételnek (Bonczi Ferenc, A vallás körüli felségjogok, Budapest, 1894.). Tehát a kettő közül az utóbbi az általánosabb értelmű, sőt az előbbi fogalom alá tartozó alapítványokat is magába foglalja.

² Az 1920: XXXIV. te. 6. §-ának végrehajtására vonatkozó 40.000/1921. P. M. sz. r. 2. §-a szerint közjótékonsági jellegűnek kell elismerni az olyan hagyományt, ajándékot vagy alapítványt, melynek célja az emberiségnek egy nagyobb körére kiterjedő módon a segélyre szorulókat a nélkülözéstől megoltalmazni. Alapfeltétel a rendelet szerint az, hogy a segélyezendők nélkülözésnek, szűkölködésnek legyenek kitéve, ellenben a segélyezésnek terület, nemzetiség, vallás vagy foglalkozás szerinti meghatározott körökre való korlátozása a mentességnek nem áll útjában. Ennek alapján a Közigazgatási Biróság 891. sz. elvi határozatában megnyilvánuló gyakorlat szerint is az a körülmény, hogy a segélyezendők köre egy vármegye meghatározott vallású özvegyeire és árvalányaira korlátoztatik, a mentesség megadásának nem akadály. Hasonlóképpen nem akadály a mentesség megadásának, ha a segélyezés ahhoz a feltételhez köttetik, hogy a segélyezendők „szegények” legyenek. Ugyanis a „szegény” szó a helyes nyelvtani magyarázat szerint az idézett rendeletben jelzett fogalomkörrel (nélkülözésnek, szűkölködésnek kitett személyek) egyező. Ha a segélyezendők köre csak a közellátásra szoruló körére szűkítették, ez a köz jótékonyág fogalmának olyan korlátozását jelentené, melyet sem a törvényhozó, sem a végrehajtási utasítás kiadására s ezzel a törvénynek a törvényhozó akaratától el nem térő magyarázatára is jogosított pénzügyminiszter sem szándékol. Nem akadály a mentesség megadásának az a körülmény sem, hogy az alapítvány a jövedelemből a hitközségnek évi 100 P-t az alapítóért és fivéréért végzendő imádkozásért és gyertyaégetésért és 100 P-t a nevezettek sirjának gondozásáért kifizetni köteles, mert az alapítvány értéke mintegy 140.000 P-nek felel meg s így az ily kisjelentőségű járadék-hagyomány az alapítvány főcéljának jellegét nem befolyásolja (Közigazgatási Biróság 3.030/1937. sz.).

támogatás mindenkor egy vagy több, eleve megnevezett családra, családtagra korlátozódik. Tárgyam szempontjából a közjótékony-ság szolgálatában álló (röviden közjótékony-sági) alapítványok kívánnak további méltatást.

A közjótékony-sági alapítványok jellemvonása, hogy mindig szegények támogatását célozza, értem szegények alatt mindazokat, akik a társadalom, illetve a hatóság támogatása nélkül megélni nem tudnak. Szegény tanulók támogatásában, aggok házá-nak létesítésében és fenntartásában, szülők részére otthonok felállításában stb. a közjótékony-sági jelleg egyaránt felismerhető. Elvi alapon kategorizálni ezeket az alapítványokat alig lehet. Általánosságban azt kell mondanom, hogy a szegények támogatásának nincs egyetlen olyan formája sem, amelyik alapítványrendeletben ki ne domborodott volna. Az i. egészséges, 2. beteg vagy 3. testileg fogyatékos szegények védelme alapítvány rend élésben egyaránt kifejezésre juthat. Az elsőnek legismertebb formája az elesettek támogatása a szerencsésebb sorsúak részéről. Ez a támogatás rendszerint *a*) készpénzsegélyezés útján történik. Több ezer olyan alapítvány létesült, amelynek jövedelmét az alapító évenként, a saját vagy valamelyik hozzátartozójának elhalálása napján kiosztani rendelte egy vagy több község szegényei között. Előfordul az is, hogy valamely alapítvány jövedelmeit szegény leányok kiházítására kell fordítani. Az iskolai tandíjak kifizetésére rendelt alapítványokat szintén ebbe a csoportba lehet sorozni. Gyakori *b*) a természetbeni támogatás rendelése is, amidőn az alapító a szegényeknek tűzifával, élelemmel, ruházattal ellátására rendelte fordítani az alapítványi vagyoni jövedelmeit. Iskolai tanulóknak ruhával, cipővel ellátása ugyancsak ebbe a csoportba esik. Ezeknek az alapítványoknak vagyona a legtöbbször aránylag csekély; gyakori az ezer pengőt el nem érő alapítványrendelet. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy hazánkban az egyik legjelentősebb vagyónú alapítvány: Kassai Ferenc és Erzsébet alapítványa, valamint ezt az alapítványt kiegészítő u. n. Zailler-adomány, mely együtt több millió pengő értéket képvisel, a célját készpénzsegélyek nyújtásával törekszik elérni. Az egészséges szegények támogatásának hatályosabb módja az, amikor *c*) a gyermekek és az aggok intézeti elhelyezése révén valósítja meg valamely alapítvány a közérdekű feladatát; ebbe a csoportba eső árvaházak és aggmeházak, valamint gyermekmenhelyek (lelenházak) szép példái az emberszeretet megnyilvánulásának, *d*) Ugyanígy kell megemlítenem a hajléktalanok menhelyeit is, amelyekben a munka nélkül levő, legtöbbször az u. n. középosztályba tartozókkal szemben gyakorolt könyörületeséget ismerhetjük fel. 2. A szegény betegek támogatásának ismét több módja van: *a*) Az elmebetegek védelmére rendelt alapítványok ezek között nemcsak azért érdemelnek megkülönböztetett figyelmet, mert az Elmeháborodottak Alapja (szabatosan alapítványa) egyik legrégebbi alapítványunk, hanem azért is, mert az első elmeegógyintézet felállítását alapítványrendeletek tették lehetővé, *b*) Tipikusan e csoportba tartoznak az alapítványi kórházak, valamint az alapítványi kórházakban és a közkórházakban levő ágyalapítványok. Alapítványi kórház három szerepel a törzskönyvekben, bár eredetét alapítványrendeletnek sokkal több köszönheti. Az ágyalapítványok jelentőségét élesen megvilágítja az a körülmény, hogy egyedül a mátraházi Horthy Miklós tüdőbetegszanatóriumban a közszolgálati alkalmazottak érdekében egy millió pengő értékű ágy alapítvány létesült. Általában azt mondhatom, hogy az ágyalapítványok főleg a tüdőbeteg-szanatóriumokban ápolás céljait szolgálják. A kórházakkal kapcsolatosan kell megemlékezni arról is, hogy a belügyminisztérium tárcakezelésében levő Kerpely Mimi alapítvány Rákoskeresztúron tart fenn egy-

előre 15 ágyas tüdőbeteg-intézetet, hogy a nemeslelkű alapító intenciójához hően az alapítványul rendelt vagyoni jövedelme azok számára szolgálhasson, akik e jelentős vagyoni összegyűjtésében az alapító segítségére voltak, c) Ugyancsak e – kategóriába vonhatók a szülők otthonai, d) Számuk jelentéktelen, de azért nem hagyhatók említés nélkül a betegsegélyző-alapítványok sem, amelyek a társadalombiztosítási kereten kívül levő szegény betegek orvosi és gyógyszerellátását biztosítják, e) A gyógyíthatatlan betegek menhelyét, mely San Marco hercegné emberszeretetének látható jele, megemlítés nélkül hag3Tii annyit jelentene, mint az ország e tekintetben egyetlen ilyen intézményéről megfeledezni. 3. A testileg fogyatékosok védelmét szolgáló alapítványok a legrégebbiek közé tartoznak. Ezekre a társadalom figyelme már évszázadokkal ezelőtt rátelődött. A bűnöző gyermekek, a börtönökből szabaduló rabok, valamint a kórházakból kikerültek elhelyezése külön említésre érdemes, bár e célra rendelt alapítványoknak száma csekély, vagyona pedig nem képvisel jelentősebb értéket.¹

Ezek után bárki felvethetné azt a kérdést, milyen értéket tesznek ki együtt azok az alapítványok, amelyek a közjótékonyosság szolgálatára rendeltettek? Erre a kérdésre határozott válasz nem adható. Ennek okát az alapítványok összeírásának hiányosságában keli keresni^ amiről később szólni fogok. Itt csak azt említhetem meg, hogy az alapítványok vagyonából csak a földbirtokok összeírása jelent meg.³ Ez az összeírás azonban a közjótékonyági alapítványokat nem választja el a többi alapít-

¹ A közjótékonyági, közelebből a segélyezési alapítványokkal kapcsolatban felvetődik a kérdés, van-e joguk a segélyezendőeknek arra, hogy az alapítvány jövedelméből segélyt bírói úton igényeljenek? E kérdést a budapesti kir. ítélőtábla a következőképpen döntötte el: Ha a segélyezési célt szolgáló alapítványról készült alapítólevél a segélyezés követeléséhez sem meghatározott egyéneknek, sem az egyének bizonyos csoportjának nem biztosít jogot vagy előjogot, az esetben a kedvezményezettek (segélyezendőket) sem a segélyezés, sem annak mértéke tekintetében bírói úton érvényesíthető követelési jog meg nem illeti (P. 7.148/1930. XIII. sz.)

I. Alapítványok összeírását tartalmazó munkák: Szarvasi Nep. János. A m. kir. belügyminisztérium felügyelete alatt álló magyarországi és erdélyi közalapok és hasonjelleű magánalapítványok törzskönyve, Buda, 1869. – A m. kir. belügyminisztérium kezelése alatt áJió közalapok és magánalapítványok törzskönyve, Budapest, 1909. – Hajik István, A zalavármegyei nemesi pénztár és alapítványi választmány története s az ezen választmány kezelése alatt levő alapok és alapítványok ismertetése, Zalaegerszeg, 1902. Budapest főváros törvényhatóságának alapítványi oklevelei, I-T-VII. kötet, Budapest, 1883-1905. --- Balogh Ferenc, A debreceni református főiskola alapítványi törzskönyve azaz alapítványok, hagyományok és adományok tevőinek sorozata I., II., III. részben 1550-tól 1911. évig, Debrecen, 1911. – Schöler Dezső, Budapest székesfőváros által kezelt alapítványok és alapítványszerű juttatások gyűjteménye, Budapest, 1934. – II. Az 1850. előtt létesült alapítványokról rendkívül érdekes adatok találhatók Török János Egyetemes magyar encyclopaedia című, Budapesten, 1859-ben megjelent munkájában (I. kötet 203– 347 l.) – III. Egyes alapítványok történetét tárgyaló, a belügyminisztérium alapítványi osztályának kézi könyvtárában található munkák: Akantisz Jusztin és Kandra Kabos, Az egi alapítványi női kórház és ápoló intézet vázlatos története, Eger, 1888. Schmall Lajos, A budapesti József-fiúárvaház története, Budapest, 1893. Jalsoviczky Sándor, A Sigray alapítvány emlékünnepe Nagykőrösön 1911. szeptember 10. napján. Nagykőrös, 1912. Lubriczky Aladár, A Horváth József-féle alapítvány története és tanulságai, Budapest, 1913. Ifj. Madai Lajos, A Császárfürdő monográfiája, Budapest, 1927.

³ Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. Közzéteszi és kiadja a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1936. Ezen összeállítás szerint a köz- és magánalapítványi földbirtokok száma 563, összterülete 262.111 kat. hold, kataszteri tiszta jövedelme 1,940.504 aranykorona. Közgazdasági szempontból figyelmet érdemlő adat, hogy a mondott területből 156.370 kat. hold haszonbérbeadás útján értékesítetik. A száz kat. hold és ennél nagyobb területű ingatlannal rendelkező alapítványok névszerint -fel" találhatóak a gazdacimtárban: Magyarország földbirtokosai és földbérlői. Az 1935. évi adatok alapján összeállította és kiadta a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1937.

ványoktól s így nem alkalmas arra, hogy abból a most felvetett kérdésre választ adhassak.

II. Mielőtt az alapítványok felügyeletének tárgyalására áttérnék, előre kell bocsátanom, hogy úgy az irodalomban,¹ mint a gyakorlatban éspedig a bírói² és a közigazgatási gyakorlatban egyaránt találkozunk olyan felfogással, mely az alapítványfelügyeletet a főkegyúri jogból vezeti le. Állítják,³ hogy az alapítványfelügyelet része a jus patronátusnak, hivatkozván arra, hogy az 1791: XXIII. törvénycikk Ófelségének, mint az egyházak legfőbb védurának adja meg az alapítványok felett a főfelügyeletet. E kérdés tisztázása azért szükséges, mert az 1920: I. te. 13. §. utolsóelőtti bekezdése az ideiglenes államfő jogköréből a főkegyúri jogot kifejezetten kivette. Téves értelmezés mellett tehát vitatható lenne az, hogy a „főkegyúri jog részét képező” alapítványi felügyelet az ideiglenes államfő által gyakorolható-e? Szabatosabban: az alapítványfelügyelet körében – a törvényhozás kifejezett hozzájárulása nélkül – megtehető-e

¹ Krüger Aladár szerint a legfőbb felügyeleti jogkör nem valami alapítványi közigazgatási tevékenység, nem valamely magasabb bürokratikus tevékenysége a kormányhatóságnak, hanem a királyt – a törvény szavai szerint – „apostoli tisztéből folyólag” (1723: LXX. törvénycikk) mint „az egyházak legfőbb kegyurát.” (1790 helyesen 1791: XXIII. törvénycikk) megillető jog. Ez pedig a királynak személyhez kötött joga lévén, mást mint a koronás királyt meg nem illetheti. (Az alapítvány, különös tekintettel katolikus alapítványainkra. Különlenyomat a Magyar Kultúrából, Budapest 1916.) Boncz Ferenc az alapítványok körüli felségjogokról szólva, hangsúlyozta, hogy „az 1791: XXIII. törvénycikk a felségkegyúri jogát minden alapítványra nézve újólag elismerte”. Ez a kijelentés arra mutat, hogy Boncz a főkegyúri jog és a felügyeleti jog elhatárolására nem helyezett súlyt. (A vallás körüli felségjogok, Budapest, 1894.)

² A budapesti kir. ítélőtábla P. VI. 1.893/1927. sz. jogerőre emelkedett határozatában azt az elvi kijelentést tette, hogy a közcélú alapítványok állagának megváltoztatása meghaladja az alapítvány kezelésének felügyeletére terjedő jogkört és az ilyen állagváltoztatás a királyi felségjogot alapjában érinti, miért is csak a felségjogot gyakorló király, vagy a királyi hatalom szünetelése folytán az állam főhatalmát gyakorló törvényhozás van hivatva ilyen kérdésekben rendelkezni. A határozat indokolása a továbbiakban utal az 1790, helyesen 1791: XXIII. törvénycikkre, melyet úgy értelmez, hogy az alapítványok feletti főfelügyeleti jog a főkegyúri jog része. Nem feladatomban, hogy e határozattal bővebben foglalkozzam, ennek ellenére rá kell mutatnom arra, hogy az indokolásában nem ez az egyedüli kijelentés, amelyet a törvényértelmezés téves példajaként lehet megemlíteni. Azt is mondja a határozat indokolása, hogy az egyetemi alapra is kiterjed a vallás- és közoktatásügyi miniszternek az 1895: XLIII. te. 20. §-ában meghatározott jogköre, mely az egyházi alapítványok megtartására és célszerű kezelésére irányuló felügyeletet foglalja magában. Ez a törvényhely nem a bevett egyházakra, hanem kizárólag a törvényesen elismert vallásfelekezetekre vonatkozik. Tehát olyan kérdés elbírálásánál, mely a katolikus egyház jogviszonyaira vonatkozik, alkalmazást nem nyerhet. Hogy ez a bírói határozat mennyire téves utakon jár, mutatja az a körülmény, hogy arra a budapesti tudományegyetemnek a volt csehszlovák köztársaság ellen folyamatban volt perében – álláspontja megerősítésére – éppen a csehszlovák állam hivatkozott, természetesen sikertelenül. (A magyar-csehszlovák vegyes döntőbírói és az állandó nemzetközi bíróság ítélete a Pázmány Péter egyetem perében. Fordította és jegyzetekkel ellátta dr. Vali Ferenc, Budapest, 1934.)

³ A veszprémi püspök az alapítólevelet tudomásvétel, nyilvántartás és ellenőrzés céljából azzal a kérelemmel szokta a kormányhatósághoz felterjeszteni, hogy az Ófelsége apostoli királyunknak mint legfőbb kegyúrnak bemutatassék (5.087/1908.). Ezzel a kérelmével nyilvánvalóan az alapítványfelügyeletnek a főkegyúri joggal kapcsolatára kíván utalni. – Az erdélyi katolikus status igazgatótanácsának gyakorlata az volt, hogy az alapítólevél egy eredeti példányát az Ó Felséget megillető „főfelügyeleti jog gyakorolhatása végett” terjesztette fel az illetékes minisztériumhoz tudomásvétel és nyilvántartás végett. (Bochkor Mihály, Az alapítványok és a királyi főfelügyeleti jog. Erdélyi Múzeum, XXV. kötet, 211. 1.) Hogy a két álláspont közül melyik áll közelebb a kormányhatóságok gyakorlatához ez a szövegből kiténik.

jelenleg azok az intézkedések, amelyeket korábban, az 1791: XXIII. törvénycikk alapján Ő felsége megtehetett? Nyomatékosan hangsúlyozom azt az elvi álláspontot, hogy a király felügyeleti és ellenőrzési joga a főkegyúri jogtól élesen megkülönböztendő. Az egyház fejétől engedélyezett vagy legalább túrt az a kiváltság, melyet főkegyúri jog alatt ismer az egyházjog, a magyar királynak személyes, elidegeníthetetlen, a korona birtoklásától elválaszthatatlan joga. Ezzel szemben a felügyeleti jog minden uralkodót, államfőt megillető olyan jogositvány, mely a felségjognak része. A főkegyúri jog egyházjogi intézmény, mely a főpapi székre bemutatást és az ezzel kapcsolatos jogositványokat foglalja magában, a felügyeleti jog pedig közjogi jogositvány, melynek körét az alkotmány szabja meg. Ilyen értelmet tulajdonít az alapítványok feletti főfelügyeleti jognak az 1715:LXXIV., az 1723: LXX. és az 1791:XXVI. törvénycikk is, kifejezetten kiemelve, hogy az alapítványok feletti felügyeletet Ő felsége legfőbb hatalmához képest tartotta fenn magának. Abból a tényből tehát, hogy az 1920: I. tc. 13. § utolsóelőtti bekezdése a főkegyúri jogot a kormányzó jogköréből kifejezetten kivette, az alapítványfelügyelet gyakorlására hátrányos következtetés már csak azért sem vonható, mert a hivatkozott 13. § a királyi hatalomban foglalt összes jogositványokat az ideiglenes államfő alkotmányos jogkörébe állította be. Amidőn tehát arra a kérdésre kell választ adni, melyek azok az alapítványok, amelyek az állam főfelügyeleti jogköre alá tartoznak, az 1920:1. tc. 13. § utolsóelőtti bekezdését teljesen figyelmen kívül kell hagyni, és a kérdésre adandó feleletet a korábbi jogszabályok alapján kell megadni.¹

1. Az alapítványok felügyeletéről intézkedő 1548: XII, 1550: XIX., 1715: LXXIV., 1723: LXX., úgyszintén az 1791: XXIII. és XXVI. törvénycikkek ő Felségének, a magyar királynak minden alapítvány felett főfelügyeletet biztosítanak. Ezeknek a törvényeknek tartalma, amelyekre úgy az irodalomban, közelebbről az idevágó jogászegyleti és más értekezésekben és ezzel a kérdéssel foglalkozó nyilvános előadásokban, valamint a közigazgatási és a bírói gyakorlatban rendszerint mint alkotmányjogi sarkalatos törvényekre szoktak hivatkozni, semmi kételyt sem hagynak fenn annak a jogtételnek helyességére nézve, hogy a fennálló törvények pozitív rendelkezéseinek fogva a magyar állam fejét a kezelő személyére tekintet nélkül mindennemű, tehát mind az egyházi, mind a világi kezelésben lévő alapítványok felett főfelügyeleti jog

¹ Nem közjótékonyági alapítványra vonatkozik ugyan, de a szövegben foglaltak szempontjából igen jelentős a következő adat: Mária Terézia 1780. március hó 25-én kelt okiratában a Jézus-társaságtól lefoglalt összes ingatlan és ingójavakat, jogokat és jövedelmeket Tanulmányi Alap létesítésére rendelte. Figyelemreméltó, hogy ezen nagyjelentőségű intézkedésében és az arról kiállított alapítólevélben az 1548: XII. törvénycikken kívül a „legfőbb kegyúri jogaira, amelyek mint Magyarország királyát, dicső elődeinek példájára megilletik” és „a kegyes alapítványok fölött megillető felügyeleti hatalmára” (prominenti quarumius piarum foundationum inspectionis potestate) hivatkozik. Tehát mind a főkegyúri Jogra, mind a felügyeleti jogra utal, amire nyilvánvalóan nem lett volna szükség akkor, ha ez utóbbit a főkegyúri jogból folyónak tekintette volna. A mondott törvényhelyre utalás pedig nyilvánvalóan azért látszott szükségesnek, mert a Jézus-társaság vagyonában több olyan elpusztult egyházi intézmény javai foglaltatnak, amiket királyaink korábban épen e törvénycikk alapján fordítottak a Jézus-társaság vallási és nevelésügyi tevékenységének előmozdítására. Egyébként az alapítólevélben világosan kimondatott, hogy a királynő a jezsuiták javait a tanulmányi alapnak azon célra adományozza, amelyre azok egykor a jezsuitáknak adtak.

illeti meg. A Corpus Jurisnak nincs egyetlenegy olyan értelmezésben részesíthető törvényhelye sem, mely a kezelő személyére tekintettel a főfelügyeleti jognak érvényét és alkalmazhatóságát csökkentené vagy korlátozná. Vagyis a jelenleg fennálló törvényeink szerint sem az alapító személye, sem az alapítványi ügylet formája, sem az alapítvány célja és rendeltetése, sem az alapítvány szervezete, sem az alapítványi tőke mennyisége és értéke, sem az alapítvány kezelőszerve, sem az alapítványnak esetleges felekezeti vagy nemzetiségi jellege, egyszóval az alapítvány létrejötténél és működésénél számításba jövő bármely elképzelhető mozzanat nem tehet különbséget arra nézve, hogy a főfelügyeleti jog az erre hivatott kormányhatóságok útján minden néven nevezendő alapítványra nézve a hivatkozott törvények rendelkezéséhez képest egyformán, azonos módozatok szerint és ugyanazzal a joghatállyal gyakorolható. Ennek az állásfoglalásnak helyességét az egyházak (vallásfelekezetek) is kifejezetten elismerték. A katolikus egyháznak erre az elismerésre a belügyminiszter által a szatmári püspökhöz intézett 189.362/1913. B. M. sz. leirat adott alkalmat. Ezzel a leirattal a magyar kat. püspöki kar 1914. évi március 18. napján tartott tanácskozmányán foglalkozott és a leirat kapcsán a katolikus egyház kezelésére bizott szegényügyi, tanulmányi, ösztöndíj, segély és jutalomdíj alapítványok fölött a kir. kormány által gyakorolt főfelügyelet kérdését is megvitatta. E tanácskozmányán elfoglalt elvi álláspontként Csernoch János hercegprímás, esztergomi érsek 1914. évi május hó 25. napján 3.373/1914. sz. alatt kelt előterjesztésében közölte a belügyminiszterrel, hogy „készséggel elismeri a magyar püspöki kar, hogy a hazai törvények, nevezetesen az 1715: LXXIV., 1723: LXX., 1791: XXIII. és XXVI. törvénycikkek Ő Felségének, a magyar királynak az egyházi alapítványok felett is főfelügyeleti jogot biztosítanak, amelyet Ő Felsége a kormány által gyakorol.” A protestáns egyházak által kezelendő alapítványok felett a főfelügyeleti jog szintén nem lehet vitás. Az 1791: XXVI. törvénycikk kifejezetten kimondotta, hogy az ágostai és a helvét vallású szegények vagy az ifjúság részére tett vagy jövőben teendő alapítványok, valamint a könyöradományok a protestánsoktól semmiképen el ne vétessenek, se kezeikből és igazgatásuk alól semmi szin alatt ki ne vétessenek; ez alapítványok igazgatása továbbra is maradjon azoknak kezében, akiket helyes renddel illet, értékben is érintetlenül meghagyassék; azok az alapítványok pedig, amelyek mind a két hitvallású evangélikusoktól az utolsó kormányzat idejében netalán elvették, azonnal visszaadassanak és a király főfelügyelete, hogy ez alapítványok az alapítók szándéka szerint kezeltessenek és fordítottassanak céljukra, ezekre is kiterjesztessék. Kétségtelen tehát, hogy a protestáns egyházak kezelésében levő alapítványok felett az államfőt főfelügyelet illeti. Ezt a jogot a magyarországi református egyház alkotmányáról és szervezetéről szóló I. te. 4. §-a szintén kifejezetten hangsúlyozza és a magyarországi református egyetemes konvent Budapesten, 1913. évi április hó 23-26. napján tartott ülésén elvileg szintén kifejezetten elismerte. A görög nem egyesült vallásúak alapítványai az 1791: XXVII. törvénycikk alapján szintén az államfő felügyelete alá tartoznak. E törvénycikk szerint „a királyi felségnek az alapítványok irányában megillető jogai amint azokat a szent Felség dicső emlékü őseitől vette, úgy fentebb említett Ő Felsége részére továbbra is érvényben; maradnak.” A törvényesen elismert vallásfelekezetek céljaira rendelt alapítványokról az 1895:XLIII. te. 20. § első bekezdése intézkedik. Ezeknél a vallásfelekezeteknél az illetékes miniszternek van joga az alapítványokra és vagyionkezelésükre felügyeletet gyakorolni, különösen örködni afölött, hogy az alapítványokat el ne idégénitsek, ne csorbítsák”, azok a kezelés rosszasa miatt veszendőbe

ne menjenek és hogy az alapítványok az alapítók akarata értelmében használtassanak fel.¹ Összefoglalva a mondottakat az alapítványi közjog sarkalatos tételének kell tekinteni azt a jogszabályt, hogy: mindennemű alapítvány felett a legfőbb felügyeleti jog az 1715: LXXIV., 1723: LXX. és 1791: XXIII. törvénycikk értelmében az államfőnek van fenntartva, aki a felségjogát azon kormányhatóság útján gyakorolja, amelynek ügykörébe a kérdéses alapítvány céljának természete szerint tartozik.²

2. Az alapítványi közjog további kérdése, hogy az állam felügyeleti joga milyen módon gyakoroltatik? Amidőn ezt a kérdést tárgyalom, reá kell mutatnom arra, hogy a felügyeleti jog gyakorlásának első követelménye az alapítványok összeírása.³ Elsőizben az 1723: LXX. törvénycikk tett kísérletet az alapítványok számbavételére. E törvény végrehajtásaképpen az 1724. évi december 30. napján kelt királyi rendelet a helytartótanácsot biztosok kiküldésére utasította azzal, hogy minden megyéspüspöktől be kell szerezni a püspöksége területén lévő összes alapítványok jegyzékét, az ezekhez kötött kötelezettségek megjelölésével. Kötelezte e rendelet a helytartótanácsot arról való gondoskodásra is, hogy minden megyétől a kebelében lévő egyházi javokról és épületekről, illetve ezek állapotáról pontos, hűséges jelentést (informationem) szerezzen be. Ezen a királyi rendeleten alapuló adatgyűjtés iránt a helytartótanács az 1725. évi januárius 29. napján tartott ülésében intézkedett. Azonban az adatgyűjtés, mely az egyházi és a világi alapítványokra egyaránt kiterjedt, nagyon hiányos volt és így értéktelen lett. A megyék és városok, valamint az egyházi szervek nyilvánvalóan attól tartottak» hogy az összeírást a kezelési jogaik csorbitása követi, ezért a rendelet végrehajtását halogatták, sőt nehezítették. Ez a hallgatolagos ellen-

¹ Az alapítványoknak az egyházakkal szoros kapcsolatára mutat, hogy 1867 előtt a jótékony intézetek ügyét s általában a szegényügyet A m. kir. udvari kancelláriának az az osztálya intézte, mely az egyházügyek intézésére hivatva volt. (I. osztály.) Némileg különböző volt a helyzet a helytartótanácsnál, ahol több szakosztály foglalkozott az alapítványokkal (alapokkal). Az alapítványok túlnyomóan nagy része azonban az egyházi ügyekkel és az inségi ügyekkel együtt a 11. szakosztály ügykörébe tartozott. Mai szemmel nézve rendszertelenné látszik ez a beosztás azért is, mert az inségi ügyektől elválasztott filantropia és az orsz. alap ügyei a IV. szakosztályba tartozott. Ma valamennyi kormányhatóság foglalkozik alapítványokkal, sőt külön alapítványi osztály működik a belügyminisztériumban, a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban és a honvédelmi minisztériumban.

² A „legfőbb felügyeleti jog” és „főfelügyeleti jog” kifejezések váltakozva fordulnak elő a közigazgatási és a bírói határozatokban. Helyesen „legfőbb felügyeleti jogról” csak az államfővel kapcsolatban lehet beszélni. A „főfelügyeleti jog” és a „kormányhatósági felügyeleti jog” azonos fogalom. A kormányhatóságok hatáskörére vonatkozik a közigazgatási gyakorlatnak az a szabálya, hogy: az alapítványok annak a kormányhatóságnak főfelügyelete alatt állanak, amelynek ügykörébe céljuk természete szerint tartoznak (6.910/1933. B. M. eln. sz.). Ha az alapítvány célja több kormányhatóság ügykörét érinti, a főfelügyeleti feladatok mikénti ellátása felől esetről-esetre történik intézkedés. A közjótékonsági alapítványok főfelügyelőhatósága *elvileg* a belügyminiszter. Ez az álláspont nyert kifejezést a kereskedelemügyi miniszternek 61.912/1923. XV. sz. határozatában, mely többek között a következőket tartalmazza: „Az alapítvány célja az, hogy évi kamataiból elszegényedett ügynökök, esetleg ezeknek hozzátartozói segíthessenek. Ezen alapítvány tehát csak közvetve érinti a gondozásomra bízott kereskedelmi érdekeket, mert elsősorban szegénysegélyezési és népjóléti célokat szolgál. Az ily alapítványok alapítóleveleinek jóváhagyása tehát nem az én, hanem Nagyméltóságod (népjóléti és munkaügyi miniszter, 1932. július 1. napjától belügyminiszter) hatáskörébe tartozik és a magam részéről csupán azt kell kérnem, hogy az ehhez hasonló alapítványok jóváhagyása előtt csupán véleményemet méltóztassék esetenként kikérni.” Ugyanilyen elvi alapon keletkezett a honvédelmi miniszternek 61.396/1933. sz. döntése, mely a hadiárkvá gondozása céljából létesített alapítványokra vonatkozóan ismerte el a belügyminiszter főfelügyeleti jogkörét. A most írt határozatokban elfogadott elvi álláspont újabban több oldalról – nem egészen alapítvány – kritika tárgyává tétetett.

³ Az alapítványok összeírásának fontosságát – a jelentőségéhez mért terjedelemben – kimerítően tárgyalja Dárday Sándor (Az alapítványok iránti felügyeleti jogkör szabályozása. Felolvasatott a Magyar Jogászegylet 1896. évi december hó 14. napján tartott teljes ülésében. Magyar Jogászegyleti Értekezések, XIII. kötet, 3. füzet. Budapest, 1897.). Előadásom e része Dárday Sándor kimerítő adatgyűjtésének felhasználásával készült. Kiegészíteni törekedtem azt azokkal az általános érvényű rendeletekkel, melyek 1897. óta jelentek még»

állás valamennyi egyház részéről tapasztalható volt. Különösen a protestánsok igyekeztek az összeírást halogatni, mert élénk emlékezetükben volt az a tény, hogy a II. Rákóczi Ferenc szabadságharcát követő időben alapítványaiknak egy része elvéteztett az előbbi állapotba visszahelyezés címén. Olyan törzskönyvek tehát, amelyek az összes alapítványokat magukba foglalták volna, nem készülhettek el. Így a főfelügyelet rendszeres gyakorlása kezdetét nem vehette. A későbbi törvények, nevezetesen az 1729: XXI., 1741:XLIII. és XXIV., 1751: XXI. 1765:XIII. törvénycikkek szintén tartalmazzak alapítványokról – de csak egyes alapítványokról – rendelkezéseket, azonban a főfelügyelet általános és rendszeres gyakorlásának nyomaira II. József uralkodásáig nem akadhatunk. II. József uralkodása alatt történt ismételt kísérlet az összeírára és pedig az 1784. évi június 7. napján kiadott helytartótanácsi rendelettel, mely a következőképp intézkedett: „Arra nézve, hogy minden alapítványi ügy kellően kezeltessék, a királyi helytartótanács általános érvénnyel elrendeli, hogy jövőre nézve félévénként . . . különleges (részletes) kivonat készíttessék az összes kegyes alapítványokról és hagyományokról, melyeket a keresztény hívők bármily cím alatt tettek és pedig azért, hogy jövőre nézve törvényes jellegűnek ismertessenek el és a szokásos módon állandóságuk megerősíttessék.” E rendelet alapján több éven át kimutatások tényleg készültek, hiányosságuk miatt azonban 1797. évi december hó 29. napján a helytartótanács az összeírást megismételtette. Bár a megismételt összeírás érdekében a helytartótanács a bejelentéseket állandóan szorgalmazta, a kívánt eredmény: a teljes, valamennyi alapítványt magában foglaló törzskönyv nem készülhetett el. Közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy a hiányos törzskönyveknek következménye, hogy ma már nem lehet számot adni arról a nagymérvű pusztulásról, mely az alapítványokat az 1811. évi devalváció következtében érte. Régi iratokból ugyanis csak következtethetünk arra, hogy nagy számmal voltak olyan alapítványok, amelyek iskolai, nevelési, jótékonyági stb. célok támogatását voltak hivatva szolgálni, de ezek értékét ma már még megközelítően sem tudjuk megállapítani.

Több évtized mozdulatlansága után 1863. évi március hó 22. napján a helytartótanács ismét megpróbálkozott az összeírás foganatosításával. Ez alkalommal két rendeletet bocsátott ki. Egyiket a törvényhatóságokhoz, másikat pedig a római és gör. katolikus, továbbá görög nem egyesült püspökökhöz, a fő- és társas káptalanokhoz, valóságos apátokhoz és prépostokhoz, végül mindkét evangélikus hitvallású superintendenciákhoz. Az előbbi rendelet mindenekelőtt figyelmezteti a törvényhatóságokat a 12.996/1784., 34.183/1786., 38.856/1789. és 19.807/1793. számú rendeletekre és arra, hogy bár e rendeletek hatálya világosan megszüntetve nemcsak nem lett, de az 1854. évi augusztus hó 9. napján kelt császári nyílt paranccsal meg is erősített, mégis a törvényhatóságok részéről az alapítványok bejelentése körül gyakori mulasztások tapasztalhatók; miért is elrendelte a következőket: 1. Ezentúl minden új és világi osztályzatú jótékony alapítványról, valamint minden olyan hagyományról, mely valamely jótékony s világi kezelésű alapítvány vagy intézet tőkevagyonának szaporítására tételt, az illető végrendelet, ajándékozási vagy egyéb, az alapítvány vagy hagyomány jogalapját képező okirat hiteles másolatának felterjesztése mellett esetről-esetre és pedig tekintet nélkül az alapítványi vagy hagyományi összeg mennyiségére, azonnal felelősség alatt jelentést kell tenni. 2. E jelentésnek azon esetben sem szabad elmaradnia, ha az alapítványok vagy hagyományok felől az illető köz- vagy magánintézet már közvetlen a bíróság vagy a végrendelet végrehajtója által értesített, álljanak bár ezek a főkor-

mányszék közvetlen felügyelete alatt vagy sem. 3. Hogy amidőn valamely világi jótékony-célú alapítvány vagy intézet általános örökössé tételük, a bejelentés a végrendelet végrehajtásának mibenlétére is kiterjesztendő. 4. Ezen intézkedés alá nem esnek azon hagyományok, melyek világos szavakkal azonnali kiosztásra vagy beruházásra és folyó költségek fedezésére, valamint azon alapítványok és hagyományok sem, melyek tisztán családi érdekből tételtek, oly eseteket kivéve, amidőn illetően alapítványok és hagyományok az alapító vagy hagyományozó által világosan hatósági felügyelet alá helyezettnek kívánatnak. A második rendelet a törvényhatóságokhoz intézett rendelet másolatának csatolása mellett az egyházi hatóságokat arra hívta fel, hogy az abban foglaltak szerint az egyházi személyek által tett jótékony-célú alapítványokról és hagyományokról a jövőben a helytartótanácsot esetről-esetre értesítsék. E mellett figyelmébe ajánlotta az egyházi hatóságoknak, hogy jelentsék be a tudomásukra jutott végrendeleti hagyakozásokat is. Ezek a rendeletek sem hozták meg a kívánt eredményt. Kitűnik ez abból a körülményből, hogy amidőn 1867-ben a felelős minisztérium az alapítványokat a helytartótanácsától átvette, alapos tájékozódás a törzskönyvekből szerezhető nem volt. A törzskönyvek hiányosságát fokozta az a körülmény is, hogy a minisztériumok felállítása után a helytartótanácsnál hiányosan bár, de egységesen törzskönyvezett alapítványok különböző kormányhatóságok főfelügyelete alá kerültek. Ettől kezdődően ugyanis az alapítványok főfelügyeletét nem egy hatóság, hanem több miniszter gyakorolta és pedig az a miniszter, amelynek ügykörébe céljainak természete szerint a kérdéses alapítvány tartozott. A törzskönyvek hiányosságát elsősorban a vallás- és közoktatásügyi minisztérium észlelte, ahova a helytartótanács által vezetett törzskönyvek és az alapítványok nagyobb részének: a tanulmányi, nevelési célokat szolgáló alapítványoknak felügyelete került. E vonatkozásban értékes történeti adat a vallás- és közoktatásügyi minisztérium számvevőségének 1868. november 20. napján tett előterjesztése, amely előterjesztésből az összeírás hiányosságán kívül az is kitűnik, hogy a helytartótanács másfél évszázad alatt nem volt képes az összeírást elrendelő királyi rendeletnek érvényt szerezni. Az előterjesztés ismertetése nem feladatom, ennek dacára két érdekes adatot meg kell említenem: 1. a helytartótanács által a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak átadott törzskönyvekben nem csupán a róm. kat. és görög kat. népiskolák javára szolgáló, hanem másnemű, tehát a belügyminisztérium ressortjához tartozó közjótékony-sági célokat szolgáló alapítványok is foglaltatnak és 2. a számvevőség meg volt győződve arról, hogy „nincs messze már azon idő, amidőn az országban különféle célokra létező alapítványok kezeléséről és mikénti fordítasáról számadás követeltetni fog a nyilvánosság örökös szeme által, – és nem ok nélkül, mert sok jelentékeny alapítvány létezhetik az országban, melyek a kormány-széknek eddigelé fel sem jelentettek és homályban talán nem mindig az alapítók akaratához képest kezeltetnek.”

Csak sajnálni lehet, hogy az alkotmány visszaállítása (1867.) után sem sikerült az alapítványok rendszeres, kimerítő összeírása, noha kísérletek ez irányban ismételten történtek. E kísérletek közül – a közjótékony-sági alapítványokat érdeklőleg – a volt népjóléti és munkaügyi miniszternek e tárgyban a törvényhatóságokhoz intézett rendeletei érdemelnek figyelmet. „Az alapítványok rendszeres és hatályos gyakorlása érdekében részletes és pontos adatokra s ezek alapján rendszeresen vezetett nyilvántartásra van szükségem – mondja a népjóléti és munkaügyi miniszter 26.634/1927. VII. sz. rendelete – amelyek e kormányhatóságot ügybeosztása alapján érdeklő mindennemű célvagyronról, azok státusáról, a vagyonokat kezelő szervekről, a vagyonkezelés és jöve-

delemelosztás rendjéről, a célvagyonot megillető jogokról és az azt terhelő kötelezettségekről kimerítő felvilágosítást nyújtanak. Miután ezt a rendszeres nyilvántartást nélkülözni vagyok kénytelen és meggyőződtem arról, hogy annak hiánya a főfelügyeleti jog gyakorlását részben megnehezíti, sok esetben pedig lehetetlenné teszi, elhatároztam, hogy a helyszínére kiküldendő közegeim közreműködésével összegyűjtetem mindazoknak az alapítványoknak és egyéb célvagyonoknak törzskönyvezéséhez szükséges összes adatokat, amely vagyonok – rendeltetésüket tekintve – a népjóléti és munkaügyi kormányzati ügykörbe tartozó valamely közérdekű cél szolgálatára vannak hivatva. Felhívom címet (a törvényhatóság első tisztviselőjét) a következőkre: Szerezze be és foglalja járasonként kimutatásba a törvényhatósága területén keletkezett és a főfelügyeleti jogköröm alá tartozó mindazokat a közegészségügyi, kórházi, gyermekvédelmi, hadigondozási, rokkantellátási, általános közjótékonyossági alapítványokat és egyéb célvagyonokat, amelyek a vármegye törvényhatóságának, úgyszintén a törvényhatóság illetékességi területén létező községeknek (rendezett tanácsú – ma: megyei – városok, kis- és nagyközségek) vagy pedig a törvényhatóság területén létező akár természetes, akár jogi személyeknek (egyesület, intézet) kezelésében vannak. Ezekben a kimutatásokban tüntesse fel az alapítvány i. létesítőjének nevét, állását, lakhelyét, 2. keletkezésének idejét (felajánlási okirat keltét, a végrendelet keltének és kihirdetésének napját) és módját, 3. vagyonát részletezve (az ingatlan telekkönyvi adatait, terjedelmét; az ingóságokat, értékpapírokat, készpénzt), 4. rendeltetését (célját), 5. kezelőjének (felelős számadóinak) nevét és állását, lakáscímét, 6. kezelésének helyét (a pénztár, pénzügyintézet megjelölését), 7. azt, hogy alapítólevelét, *a*) mely kormányhatóság, *b*) mily számú rendelettel hagyta jóvá, 8. életbelépésének időpontját, 9. azt, hogy életbelépése esetleg miért késik (pl. az alapítványi vagyon harmadik személy javára haszonélvezeti jog terheli), 10. a szükséghez képest esetleg egyéb megjegyzéseket. Ugyanezeket az adatokat kell feltüntetni az alapokra vonatkozólag is, azzal a különbséggel, hogy az alapoknál az alap létesülésének körülményeit, tehát az alap létesítésére irányuló képviselőtestületi vagy törvényhatósági határozatokat és az alapokról esetleg kiállított kezelési szabályzatra vonatkozó adatokat kell a kimutatásokban feltüntetni. Egészíttesse ki ezeket a kimutatásokat az alapítóleveleknek a kezelőszerv őrizetében lévő eredeti példányáról készített hiteles másolatával – alapoknál az esetleg kiállított szabályzat (közgyűlési véghatározat) hitelesített másolati példányával – továbbá úgy az alapítványokat, mint az alapokat illetőleg az azokról készült legutóbbi számadási zárlattal és az arra vonatkozó közgyűlési véghatározatokkal (képviselőtestületi, törvényhatósági bizottsági véghatározatokkal). Mindazokban az esetekben, amikor a kezelőszervnek és esetleg az elsőfokú felügyeleti hatóságnak is kétsége van atekintetben, hogy az alapszerűleg kezelt vagyon alapnak vagy alapítványnak minősítendő-e, szerezze be és mellékelje a kimutatásokhoz mindazokat az iratokat, amelyek az alapítvány létesülésével, eddigi kezelésével kapcsolatban keletkeztek. Ha az alapnak vagy alapítványnak, akár létesülésének időpontjában, akár a kezelési időszak további folyamán ingatlan vagyona volt, az ingatlan vagyona vonatkozó hiteles adatok abban az esetben is csatolandók a kimutatáshoz, ha az ingatlan időközben elidegenítettett. Hangsúlyozom, hogy a törvényhatóság területén létező valamennyi község előljáróságának (rendezett tanácsú – ma: megyei – város polgármesterének) idevonatkozó jelentését mellékelni kell a kimutatásokhoz és pedig abban az esetben is, ha ezek a jelentések nemleges adatokat tartalmaznak. Végül be kell mutatni az iratokat azokról az esetleges még hagyatéki tárgyalás, avagy egyéb bírói eljárás alatt

lévő vagyonokról is, amelyek ugyancsak alapítványi célt lesznek hivatva szolgálni, de egyelőre még a kezelőszerv rendelkezésére nem állanak és alapítványszerű működést ki nem fejtenek.” Ez az összeírás szintén nem teljes, mert az egyházi alapítványok számbavételét nem tartalmazta, azonban kétségtelenül nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a közös néven karitatív alapítványoknak mondható alapítványokról tájékozódást nyújtson akkor, midőn az alapítványok rendszeres felügyeletének szabályozására kerül sor.¹

Az alapítványok összeírására vonatkozóan előadottakból annak a jogtételnek helyes- ségére kell következtetni, hogy minden alapítvány a kormányhatóság felügyelete alatt állván, valamennyi alapítványról, tehát mind a községek, törvényhatóságok, kormány- hatóságok, mind az egyházak, hitfelekezetek és magánszemélyek által kezelt alapítvá- nyokról törzskönyvet kell vezetni, amelyben minden alapítvány vagyona, céljára, keze- lésére és megszűnésére vonatkozó rendelkezéseket be kell iktatni.

3. Az alapítványfelügyelet² tartalma állandó viták tárgya. Mielőtt e kérdést bőveb- ben tárgyalnám, reá kell mutatnom arra, hogy az alapítványokat két csoportba kell osztá-

¹ A vallás- és közoktatásügyi miniszter 25.397/1928. X. sz. alatt szintén összeírta a felügyelete alá tartozó mindazokat az alapítványokat (alapokat), amelyek természetes és jogi személyek, községi jellegű iskolák, egyesületek, társaságok, zeneiskolák kezelésében vannak – ide nem értve az állami és felekezeti iskolák és egyéb állami és felekezeti jellegű tanügyi intézmények, valamint az egyházi jellegű intézetek és egyházi szervek kezelésében levőket. Az összeírás a következő adatokat tartalmazza: I. Folyószám. 2. a) Az alapítvány vagy alap neve; b) az alapító neve. 3. Az alapító okirat (alapítólevél, végrendelet stb.) nemének és keltének megjelölése, továbbá annak feltüntetése, hogy van-e az alapítványnak kormányhatóságilag jóváhagyott alapítólevele vagy nincs, s ha van, a kormányhatósági jóváhagyás száma és kelte. 4. Az alapít- vány vagy alap célja. 5. Az alapítvány vagy alap vagyona 1914. évi július hó 28-i állapot és a mai állapot szerint; mindkét állapot részletesen: nevezetesen megjelölve, hogy a vagyon ingatlan-e, és mekkora terü- letű és lehetőleg mekkora a becsértéke, ingóknál pedig készpénz, továbbá háború előtti állampapírok, a háborús állampapírok és egyéb értékpapírok és kötelezvények külön-külön, mindkettő az értékpapírok kibocsátója, neme és névértéke, esetleg árfolyam-értéke szerint részletezve. 6. Jegyzet-rovat. Ez az össze- írás teljesnek szintén nem mondható.

² Az alapítványok felett a kormányhatóságot megillető főfelügyelet! jog gyakorlása csak úgy lehet- séges, ha a kormányhatóság az alapítvány létesítéséről és a létesített alapítvány céljáról, vagyonáról és szervezetéről tudomást szerez. Ebből a célból az alapítványról alapítólevelet kell kiállítani és azt a kormány- hatóságnak be kell mutatni. Ennek az eljárásnak az alapítványi főfelügyelet gyakorlása szempontjából fennálló jogszabályszerű szükségességét állandóan követett bírói gyakorlatunk is elismeri, – nem ugyan az alapítvány létrejövetelének kellékeként, hanem a főfelügyeleti jog helyes gyakorlásának lehetővé tétele céljából. Az alapítólevelet azonban meg kell különböztetni az alapítást magában foglaló jogügylettől. Az alapítóügylet az alapítónak az alapítvány létesítését célzó magánjogi rendelkezése, amellyel meghatá- rozott megengedett célra vagyontárgyakat rendel azzal a szándékkal, hogy azok alapítványként kezel- tessenek. Ennek az ügyletnek az érvényességéhez, továbbá ahhoz, hogy az ügylet az alapítványt, mint jogképes személyt életrehívja, nem szükséges a kormányhatóság jóváhagyása. Ezzel szemben az alapító- levél az alapítvány szervezeti szabályait magában foglaló okirat; ebben az okiratban az alapítvány meg- jelölése és az alapító által megszabott kellékek megrögzítése végett elő kell adni magának az alapítóügyletnek a tartalmát is. Az alapítólevél kiállítása nem magánjogi ügylet, hanem közigazgatási cselekmény, amelyet az alapítvány céljának megfelelő kezelés és a kezelés ellenőrzése tesz szükségessé. Az alapítványi vagyon kezelése és általában az alapítvány önálló cselekvési képessége megkívánja a szervezeti és kezelési szabályok kellő rendezettségét. Annak megítélése, hogy a szervezeti és kezelési szabályok a főfelügyelet szempontjából kielégítőek-e, a főfelügyeleti hatóság feladata. Ezért a főfelügyelet ellátására hivatott kormányható- ságot a szervezeti és kezelési szabályok tekintetében rendelkezési jog illeti. Ez a rendelkezési jog kiterjed arra is, hogy a főfelügyeleti hatóság megkívánja az alapítólevél kiállítását és az alapítólevélben foglalt szabályok érvényét és hatályosságát saját jóváhagyásától tegye függővé. Az alapítólevél kormányható- sági jóváhagyása egyébként nem egyéb, mint annak megállapítása és kinyilatkoztatása, hogy a kormány- hatóság az alapítvány szervezetét, kezelését és működését úgy, amint azt az alapítólevél feltünteti, a köz- érdek szempontjából kielégítőnek találta és nem látta szükségesnek, hogy az alapítvány szervezete, kezelése vagy működése tekintetében a közérdek követelményeinek biztosítása érdekében kikötéseket tegyen. Ahhoz pedig a bírói gyakorlatunk értelmében nem férhet kétség, hogy a kormányhatóság az alapítvány működését ilyen közérdekű kikötésektől teheti függővé, mert a m. kir. Kúria kimondotta (P. 2.592/1931.), hogy „a kormányhatóságnak az alapítványok feletti főfelügyeleti jogából következik, hogy a közhasznú alapít- ványok jóváhagyása alkalmával a kormányhatóság – az alapítvány szervezetének a közérdek követelményei- vel való összhangba hozatala végett – a felügyelet hatályosabb gyakorlását célzó kikötéseket tehet.”

nunk a kezelő személyére való tekintettel és pedig i. a kormányhatóságok kezelésében lévő és 2. más hatóság vagy magánszemély kezelésében lévő alapítványok csoportjába. Ez utóbbi csoport az elvek szabatos megállapítása érdekében ismét két alcsoportra osztható. Világi és egyházi szervek kezelésében lévő alapítványok alcsoportjára. Valamennyi alapítvány az államfő legfőbb felügyelete alatt állván, elvileg a főfelügyelet tartalma tekintetében a különböző alapítványok közt különbség nincs. A gyakorlat azonban különbözőségeket fejlesztett ki. Így jelentősen különböznek a többi alapítványoktól a kormányhatóságok kezelésében lévő alapítványok. Ezeknél a felügyelő és a kezelőszerv azonossága folytán felügyeletről csak két vonatkozásban lehet szó. Egyfelől meghatározott ügyekben az államfőhöz jelentés teendő, másfelől a Legfőbb Állami Számvevőszék valamennyi kormányhatósági kezelésben levő alapítvány számviteli munkáját ellenőrzi. Azok közé az ügyek közé, melyeket az 1897. július 14. napján kelt legfelsőbb elhatározással jóváhagyott szabályzat szerint az államfő döntése alá kell bocsátani, tartoznak 1. alapítványi helyek s ösztöndíjak létesítése, ha azok az államkincstár vagy a közalapok terhére történnek (pl. Hálli nemes hölgy alapítványi, valamint a budapesti Ferenc József intézeti, továbbá a katonai nevelő- és képzőintézeti alapítványi helyek adományozása) és 2. a közalapok ingatlanainak bérlete és eladása iránt kötendő jogügyletek, egyezkedések, kártalanítások, törlések és kártérítés alóli felmentések, ha *a*) a bérlet iránt kötendő jogügyleteknél az évi bérösszeg a 20.000 frt-ot (40.000 P-t) meghalad és a bérlet tartama 10 évnél tovább terjed, rövidebb tartamú bérletnél, ha az évi bérösszeg 50.000 frt-ot (100.000 P-t) meghalad, *b*) az eladás iránt kötendő jogügyleteknél a vételár 20.000 frt-ot (40.000 P-t) meghalad, *c*) kétes esetekre vonatkozó egyezkedéseknél az elengedendő összeg 10.000 frt-ot (20.000 P-t), *d*) kártalanítás címén fizetendő fizetéseknél a fizetendő összeg 10.000 frt-ot (20.000 P-t) meghalad. A Legfőbb Állami Számszék ellenőrzése nem felügyelet. Ennek következtében az sohasem terjedhet valamely intézkedés szükségességének vizsgálatára, hanem csak arra, hogy az intézkedés számszaki lebonyolítása megfelel-e a számviteli törvény rendelkezéseinek. Ugyanis a miniszter csak a parlamentnek tartozik felelősséggel. A számszék jelentése alkalmas lehet ugyan a parlamenti felelőségre vonásra, de mégsem felügyelet. E vonatkozásokban ki kell emelnem, hogy a kormány hatóság közvetlen kezelése alatt álló alapítványok száma nem is jelentős. A belügyminisztérium kezelésében mindössze 46 alapítvány van. Ezek nagyobb része olyan, melynek kezelésére az alapító végrendeletben kérte fel, kisebb részénél (4) a kezelés hatósági rendelkezésén alapszik. Egyébként a kormányhatóságnak nem feladata az alapítványok kezelése; nemcsak azért, mert a felügyelet és kezelés összeolvadása folytán a kezelő önmagának bírójává válik, hanem azért sem, mert az adminisztráció fölösleges szaporításával jár. A fejlődés arra irányul, hogy a kezelés az alsófokú igazgatási szerveknek engedtesse át. A jogi értelemben alapítvány-felügyeletről tehát csak a kormányhatóságtól különböző szervek kezelésében levő alapítványoknál lehet szó. A felügyelet pedig kiterjed 1. az alapítvány keletkezésekor annak vizsgálatára, hogy *a*) a kitűzött cél közérdekűnek minősül-e, *b*) a kirendelt vagyont elegendő-e a cél elérésére és *c*) a meghatározott kezelőszerv a kezelésre alkalmas-e; 2. az életbeléptetés után pedig annak ellenőrzésére, hogy *a*) célja betartatik-e, *b*) jövedelme a cél érdekében használtatik-e fel és *c*) kezelőszerve megtartja-e az alapítványi ügylet, illetve az alapítólevél vagy a kezelési szabályzat előírásait.

Amidőn tehát az alapítványfelügyelet tartalmát vizsgálom, hármas irányban

kell megállapítást végezni. Éspedig: *a)* a célkitűzés, *b)* az alapítványi törzsvagyron és *c)* a kezelőszervre vonatkozóan.

a) A célkitűzés kérdésében a felügyelet annak ellenőrzésére terjed ki, hogy a megvalósítani kívánt cél közérdekűnek és tartósnak tekinthető-e. Jótékony, kegyeleti, egyházi, iskolai, kórházi, tudományos, közművelődésig hadigondozási, általában közhasznú célra irányuló alapítványokon felül a kormányhatóságok és a bíróságok közérdekűnek tekintik a családi alapítványokat is, amelyek egy vagy több meghatározott családhoz tartozók nevelésével, kiházasításával, vagy tartásával járó költségek fedezésére vagy hasonló célú szolgáltatásra irányulnak. Ez utóbbi alapítványokat a korábbi gyakorlat szembeállította a közérdekű alapítványokkal és magánalapítványoknak nevezte. E megkülönböztetéstől a közigazgatási és a bírói gyakorlat újabban eltekint és a családi alapítványok közérdekű jellegét igyekszik kidomborítani. A közérdekű jellegből következik, hogy az alapítvány célja sohasem ütközhet a jóerkölcsbe, a közrendbe és törvény vagy más törvényes jogszabály intézkedésébe. Ha valamely alapítvány ilyen (röviden: meg nem engedett) célzatú, a felügyeleti hatóság annak életbeléptetését megakadályozhatja. Egyébként az alapítványrendelet érvényességéhez¹ a kormányhatóság jóváhagyása nem szükséges.² Főlegesen bővebben indokolni, hogyha az alapítvány oly intézmény létesítésére irányul, amelynek megvalósításához a törvény szerint hatósági jóváhagyás szükséges, az esetben ennek a hatóságnak jóváhagyása az alapítvány életbeléptetésének előfeltétele. Ha tehát az erre hivatott

¹ Hogy az alapítvány keletkezésében az alapítónak erre irányuló magánjogi rendelkezésén felül kormányhatósági jóváhagyás nem szükséges, nem következik az, hogy az alapítónak alapítvány létesítését célzó minden rendelkezését érvényes ügyletnek kellene elismerni. Általánosan elismert jogelv ugyanis, hogy a törvény által tiltott, a közérdekbe vagy egyébként a közrendbe ütköző vagy a jó erkölcsökkel ellenkező célra jogügyletet létesíteni érvényesen nem lehet s hogy minden ilyen jogügylet semmis. Ebből következik, hogy az alapítónak alapítvány létesítésére irányuló ilyen természetű rendelkezése sem állhat meg. Ilyen esetekben elsősorban az alapítványok körüli közérdek képviselőjére hivatott közalapítványi kir. ügyigazgatóságnak feladata, hogy az alapítvány létrejövetele ellen kifogást emeljen; ezenfelül az alapítványok feletti felügyeletre hivatott hatóság sem veheti az ily alapítványok létrejövését tudomásul, sőt e hatóságnak utólag is gondoskodnia kell arról, hogy az ily törvényellenesen netalán létrejött alapítványok fennállása s az alapítványi vagyonnak a törvényellenes célra fordítása esetleg közigazgatási kényszer alkalmazásával is megakadályoztassék. Egy példával e kérdést jobban megvilágíthatom. Az alapító családi alapítvány létesítése iránt rendelkezik a végrendeletében, az alapítvány céljául azonban nem az említett közérdeket jelöli meg, hanem úgy rendelkezik, hogy az alapítvány jövedelmét mindenkor az a személy élvezze, aki hitbizományi birtokos lenne az esetben, ha nem alapítványt, de hitbizományt létesített volna. Az ilyen alapítványrendelet törvényellenes, mert a kívánt cél csak hitbizomány alapítása útján érhető el.

² Gróf Tisza István határozottan, sőt élesen foglalt állást a szövegben mondott felfogás mellett (1914. július 22.). „Egyházi életünknek – írja – egyik régi elintézetlen ügye az alapítványok s illetőleg a felettük való állami felügyelet kérdése, amelyben a jogügyi igazgatóság s a kultuszminisztérium a régi abszolutisztikus római jog felfogásához híven több-kevesebb konzekvenciával azt az álláspontot képviseli, hogy az alapítványok jogi létüket csak esetről-esetre adott állami elismerésből nyerik. Megvallom, ez a felfogás elvi álláspontommal s az autonómiájukra féltékeny protestáns egyházak jogos törekvéseivel homlokegyenest ellentétben áll, úgy hogy felvettem volt vele a harcot különböző kormányok idejében s igen óhajtanám, ha sikerülne a kérdést olyan alapítványi törvénnyel megoldani, amely a liberális jog álláspontjára helyezkedve az alapítvány lételet állami elismeréstől függetlenül megengedi, viszont azonban magától értetődően módot nyújt a hatékony állami ellenőrzésnek.” Az eltelt negyedszázad alatt az alapítványi jog vitás kérdéseit, elsősorban az alapítvány keletkezésének kérdését a bírói gyakorlat tisztázta; ezért külön alapítványi törvény meghozatalát sürgetni – ezidő szerint – indokolatlannak mutatkozik. E helyett szükség lenne olyan gyűjtemény összeállítására, mely az elvi tartalmú közigazgatási és bírói határozatokat tartalmazza.

hatóság a szükséges jóváhagyást megtagadja, a főfelügyeleti hatóságnak joga van arra, hogy a cél megváltoztatása iránt intézkedjék. A cél megváltoztatására egyébként a már életbeléptetett alapítványoknál is sor kerülhet.¹ Egy, már életbeléptetett alapítvány működésének tartalma alatt ugyanis megállapítást nyerhet, hogy az alapítvány célja lehetetlenné vált, a közjót veszélyezteteti vagy nyilvánvaló, hogy a megváltozott életviszonyok között az alapító szándékának többé meg nem felelhet. Ilyen esetben az alapítvány-felügyelet feladata a cél megváltoztatása körüli intézkedések megtétele. Önként értendő, hogy a cél megváltoztatásakor figyelembe kell venni az alapítónak szándékát és gondoskodni keli arról, hogy az alapítvány vagyonának jövedelme azoknak a személyeknek javára maradjon fenn, akiknek javára előbb is szolgált.

b) Az alapítványi cél vagyontárgyak nélkül meg nem valósulhat, következésképpen az alapítvány létesülésének a főfelügyeleti hatóság által ellenőrzött kelléke a vagyonrendelés. A vagyont az alapító már életében élők közti jogügylettel avagy halála esetére végrendelettel, öröklési szerződéssel, halálesetre szóló ajándékozással juttatja a kezelőszervnek.

¹ A célváltoztatás lehetőségét mind a közigazgatási, mind a bírói gyakorlat kifejezetten elismeri. A Kúria 2.592/1931. sz. ítéletében többek között a következőképp rendelkezett: Amennyiben az alapítólevélben közelebbről meghatározott cél megvalósítása időközben lehetetlenné vált, vagyis az annak idejében felállított, de időközben megszűnt középfokú kertészeti és gazdasági szakiskola újból életre nem keltethető, a kormányhatóság mint felügyeleti hatóság van hivatva az alapítók, illetve jogutódai meghallgatásával a ζ alapítvány új célját megjelölni és pedig a lehetőség szerint figyelemmel azok körére, akiknek támogatása az alapítvány létesítésekor az alapítók szeme előtt lebegett. – A célváltoztatásra vonatkozólag rendkívül becses adat olvasható az 1790. esztendőben Budára rendelt országgyűlésnek tárgyalásairól készült hivatalos feljegyzések között. „Sokkal nagyobb Vetélkedésekre szolgáltatott alkalmatosságot – olvashatjuk a feljegyzésekben – az ez után támasztott Kérdés, tudni-illik: valyon a' Fundációkat lehet e' Fundátornak értelmével, és Szándékával meg-egyező más kegyes végekre fordítani, és ha lehet, vagyon e' Jussa a Státusoknak ebbe belé-avatkozni? Némellyek egy-általlyában tagadták mind azért, hogy a' Fundációknak czéljával és szentségével egy-általlyában meg nem egyezne, mivel e' szerént a' Fundátorok bizonytalanok lévén, a magok czéljának el-érésében, a Fundációk tételétől elidegenednének, s következés képpen a Közönséges-társaságnak belőle nagy fogyatása, és tetemes kára következne; mind pedig azért, hogy ha a' Kérdés alatt lévő Fundációkra nézve bé-tetnének, a Hit-Levélnél ezen Szók: citra consensus Statuum etc. már ezen Szókban alattomba bele-foglaltatna az az erő, melly szerént a' Fejedelem a Státusok egyes-értelmével a Fundációkat változtathatná, mellyet a fellyebb ki-tett okra nézve tselekedni éppen nem lehetne. Ellenben mások azt állították, hogy a' Fundációknak állapotya is a' Törvény-tévő Hatalom alá tartozik, a' pedig közös lévén a' Fejedelemmel és Státusokkal, abban való avatkozástól, a Fundációknak nagyobb bátorságára nézve-is, őket meg-fosztani tellyességgel nem lehetne, annyival-is inkább, hogy a' Törvényből Példát-is hozhatnak -elő, melly szerént nem csak a' bizonyított meg, hogy a' Török némelly pusztítása után bizonyos Fundációk a Státusok egyes értelmével igazítottanak-el, hanem egészen megvilágosított az-is hogy noha kegyes, de csak ugyan különböző végekre fordítottak. Emiuttették F. Mária Theresiát is, aki az Érseki és Szerzetes jószágokból Püspökségeket állított fel. Említették azt-is, hogy ha valamely Képre Fundáció volna, és az elpusztulni találna: ezen alkalmatossággal nem csak szabad, hanem szükséges volna a reá szánt Fundációt más kegyes végekre fordítani. Midőn pedig mind ezeknek elől-számlálásával egyesülni nem lehetett volna, némellyek, hogy ennek-is el-intézése a Fejedelemre bizattasson, mások pedig, hogy a Hit-Levélnél egy-általlyában ki-hagyattasson javasolni kezdték. De sem egyike, sem másikára nézve a Státusok egyes-értelmére nem léphetvén; végeztetre hosszas Vetekezés után ezen Czikkely meghatározottat eszerint: meg-maradván tudnia-illik első része ezekben; „Ecclesias Dei in suis Juribus conservabimus” a, több utánna következendők, mind ki-hagyattattak, hanem helyekbe tétettek ezek: „Fundationes cujuscunque nominis, ad mentem Fundatorum administrari faciemus.” (Naponként-való jegyzései az 1790-dik esztendőben felséges II-dik Leopold Császár, és magyar országi király által, szabad királyi városába Budára, szent Jakab havának 6-dik napjára rendelt, és szent András havának 3-dik napjára Posony királyi Városába által-tétetett, és ugyan ott, következő 1791-dik esztendőben Bőjt-más havának 13-dik napján bé-fejezett magyar ország gyűlésének. Buda» 1791.

Ez a juttatás rendszerint az alapítvány-felügyelet közreműködése nélkül történik. A gyakorlat szerint azonban az alapítvány a működését mindaddig meg nem kezdeheti, amíg az alapítványrendelet a kormányhatóság által tudomásulvéve nem lett. A vagyon minősége az alapítványrendelet érvényességére befolyással nincs. Minden olyan vagyontárgy, mely a kitűzött cél elérésére jövedelmet nyújtani képes, az alapítvány törzsvagyonául kijelölhető. Tehát a vagyon ingó vagy ingatlan mivolta teljesen közömbös. Közömbös az is, hogy az ingó vagyon készpénzben, vagy értékpapirban adatik-e át az arra kijelölt kezelőszervnek.¹ A már életbeléptetett alapítványnál a kormányhatóság feladata a vagyon sértetlen megőrzésének² ellenőrzésére irányul. Ezt a sértetlen megőrzést többféle módon ellenőrzi. Az ellenőrzés évszázados módja, hogy a magánosok, társulatok, községek, hitfelekezetek, törvényhatóságok az általuk kezelt alapítványokról évenként számadásokat terjesztenek fel a kormányhatósághoz.³ A világháborút követő gazdasági leromlás az alapítványokat is súlyosan károsította. Vagyonuk nagy része elértéktelenedett. Ez az elértéktelenedés az adminisztráció egyszerűsítése érdekében azt vonta maga után, hogy a kormányhatóságok a számadások évenkénti bemutatásától eltekintettek oly esetekben, midőn az alapítvány jövedelme a célt tovább nem szolgál-

¹ Az alapítványi vagyon követelésből is állhat. Pl. pénzösszeget rendel ugyan alapítványul az alapító, de az utánjelzálogi biztosítással vagy anélkül – egyelőre csak kamatot fizet (81.148/1931. B. M. és 220.647/1937. B. M. sz. határozat).

– A sértetlen megőrzést biztosítja a 9.871/1921. M. E. sz. rendelet, mely az 1920: VI. törvény-cikk alapján bocsátott ugyan ki, de nem tartalmaz új jogszabályt, csak a szokásjogot foglalja írott szabályba. Épen ezért kibocsátása – látszólag – szükségtelen volt. Ismételten felvetődött a kérdés, hogy a rendelet hatályban van-e? E kérdésre az 1922: XVII. te. 6. §-ában foglalt felhatalmazásra hivatkozással kiadott 6.976/1922. M. E. sz. rendelet alapján igenleges feletet kell adnom. E rendeletről eltekintve a közigazgatási állandó gyakorlat jogszabállyá fejlesztette ki, hogy az alapítvány törzsvagyonához tartozó vagyontárgyak tulajdonának átruházásához (elidegenítéséhez), általában a törzsvagyon állagának minden olyan megváltoztatásához vagy csökkentéséhez, amely nem esik a rendes vagyonkezelés körébe, a kormányhatóság jóváhagyása szükséges (158.228/1929. B. M. XII. sz.). A belügyminiszter a főfelügyelete alá tartozó, alapítványok ügyeiben a jóváhagyást csak akkor adja meg, ha az elidegenítés az alapítványra nehezedő a kezelőszerv hibáján kívül előállott, aránytalanul súlyos terhek rendezése, az okszerű gazdálkodás lehetővé tétele vagy az alapítvány céljának előmozdítása érdekében szükséges. Bizonyára fölösleges hangsúlyoznom, hogy az elidegenített vagyontárgyért kapott ellenérték a törzsvagyon állagában az elidegenített vagyontárgy helyébe lép. – Ugyancsak a vagyon sértetlen megőrzését célozza a közigazgatási gyakorlatnak az a szabálya, hogy az olyan jogügylet érvényességéhez, amely a törzsvagyonhoz tartozó vagyontárgyknak jelzáloggal vagy más dologi joggal megterhelésére, a vagyontárgyakon más telekkönyvi jogok alapítására irányul, a kormányhatóság jóváhagyása szükséges. Jóváhagyásra nincs szükség a rendes vagyonkezelés körét meg nem haladó jogügyletek kötéséhez. Jelzálogjoggal megterheléshez a belügyminiszter csak akkor ad jóváhagyást, ha 1. a jelzálog jog hasznos beruházásokra vagy az alapítványt terhelő öröklési és azzal kapcsolatos vagyonátruházási illeték kiegyenlítésére szükséges kölcsön biztosítására szolgál, 2. a kölcsön a jelzáloggal már korábban biztosított kölcsönök összegével együtt sem haladja meg a törzsvagyonhoz tartozó ingatlanok kataszteri tiszta jövedelmének pengőösszegként számításba vett húszszorosát, házadó alá eső ingatlanoknál pedig azok nyers házbérijövedelmének (haszonértékének) négyszeresét, 3. a beruházások céljából felvenni kívánt kölcsön törlesztési ideje a jelzálog jog telekkönyvi bejegyzésétől számított harmincöt évnél, az öröklési és ezzel kapcsolatos vagyonátruházási illeték kiegyenlítése céljából felvenni kívánt kölcsön törlesztési ideje pedig a jelzálog jog telekkönyvi bejegyzésétől számított öt évnél nem hosszabb és 4. a kölcsön törlesztési részleteit és kamatait a jövedelmekből az alapítvány céljának veszélyeztetése nélkül lehet fedezni.

³ A törvényhatóságok és a községek a kezelésükben levő alapítványokról a 78.026/1907. P. M. sz. (Pénzügyi Közlöny 1907., 783. 1.) körrendelettel megállapított minta rovatainak kitöltésével készítenek zárszámadásokat,

hattá. A legtöbb esetben ugyanis az elértéktelenedés oly nagymérvű volt, hogy az alapítványok törzsvagyona a papír és portó-költségek fedezésére sem lett volna elegendő. A gazdasági leromlás következtében tehát csak a jelentősebb vagyonú alapítványokra vonatkozólag maradt fenn az előrebocsátott jogszabály.

A vagyonfelügyelet körében jogában áll a kormányhatóságnak – az alapítólevélben részére esetleg fenntartott jogokon felül – az alapítványi vagyonról az alapítvány kezelőszervétől a számadásokon kívül külön jelentéseket kivánni. E joggal a kormányhatóságok főként a számadások felülvizsgálata alkalmával élnek. Mindezek a jogok azonban a vagyonellenőrzésre nem elegendők. A tapasztalat azt mutatja, hogy az ellenőrzésnek csaknem egyedül alkalmas módja: a felügyeleti vizsgálat.¹ A belügyminisztérium rendszeresen gyűjti és „Alapítványfelügyeleti munkálatok gyűjteménye” cím alatt kéziratot kötetekbe foglalta és foglalja a már elkészült és a még rendezésre váró vizsgálati jelentéseket. Ezekből a jelentésekből kitűnő közigazgatási gyakorlat alapján a vizsgálatok elrendelését és foganatosítását a következők szerint vázolhatom: a vizsgálatot, a főfelügyeletet gyakorló, tehát az a miniszter rendeli el., akinek ügykörébe az alapítvány céljának természete szerint tartozik. Korábbi törvényeink a felügyelet keretében megejtendő vizsgálatoknál az illetékes megyéspüspökök közreműködését vették igénybe. Ennek magyarázata az, hogy az úgynevezett kegyes alapítványokat ε törvények kibocsátása idején főleg a katolikus egyház kezelte. Abban az időben tehát az ellenőrzés kivánalma az volt, hogy az egyházi szervek kezelésében lévő alapítványok megvizsgálását is a megyés püspökök eszközöljék. Ilyen vizsgálatnak történelmi példáját adja az I715:LXXIV. törvénycikk, amely a bozoki vár és uradalom tulajdonjoga tekintetében a Nagyszombatban lévő Szelepcsényi szeminárium és az ugyanottani jezsuita-kollégium közt támadt vita elintézését célozta. Ez a peres vita az országgyűlés elé került. A rendek foglalkoztak a kérdés jogi részével is és a vonatkozó felterjesztésükben azt a kívánságukat is kifejezték, hogy a jövőben törvény útján biztosítsák minden hasonló alapítvány ellenőrzését. A felterjesztés többek között a következőket tartalmazta: „Az alapítók hivatalbeli utódjainak és a megyéspüspököknek joguk legyen úgy az országban, mint az azon kívül alapított szemináriumokra akár személyesen, akár kiküldöttjeik által felügyelni, számadásaikat megvizsgálni és vigyázni, hogy az alapítvány feltételeinek pontosan elég legyen téve. Ha valami hiányt vagy szabálytalanságot vennének észre, azt az országban saját hatalmukkal igazítanak meg, az országon kívül pedig az illető egyházi vagy világi hatóságnál eszközölnék ki e hibák kijavítását. Ő Királyi Felsege pedig magának fenntartaná, hogy ugyanezt legfőbb hatalmánál fogva ahol és amikor neki tetszik, esetleg biztosai által eszközöltesse.” Ezt a felterjesztést a király elfogadta, törvénnyé szövegeztette, de a szövegből a püspökök felügyeleti ténykedését teljesen kihagyatta. Egyben a legfelsőbb felügyeleti jogot, mint fenntartott királyi jogot, a többi felekezet által kezelt ifjúsági alapítványokra is kiterjesztette. A törvény szövege a vizsgálat tárgyában akként rendelkezik, hogy „a rendek Ő legszentségesebb Felsege jószágos helybenhagyásának hozzájárulásával végezték, hogy ennek a várnak a nagyszombati Szelepcsényi-féle papnevelő intézet és az ugyanoda való jezsuita társaság testülete közt peressé vált ügyében a Főmagassagú Herceg Bibornok, mint esztergomi

¹ A jelentősebb vagyonú alapítványok állagának sértetlen megőrzését, a vagyon gyümölcsöztetésének módját és a vagyonkezelés egyéb körülményeit, úgyszintén a jövedelem rendelkezésű felhasználását a kormányhatóság rendszeresen ismétlődő helyszíni vizsgálatok útján ellenőrizteti (185.326/1929. N. M. M. VII. sz.)

érsek a részéről Őfelsége elébe terjesztendő és ettől kiválasztandó törvénytudó férfiakkal együttesen a kiküldetéssel nyert hatalomnál fogva a jogszerint megengedendő megengedése mellett eljárhasson.” Hasonló rendelkezéseket a későbbi törvényeink is tartalmazzanak. A dikasztériális kormányrendszer megszűnése után a felügyeletnek ez a módja nem maradt gyakorlatban. Az alapítványi vagyonok és az a körülmény, hogy az alapítványi célok szolgálatára rendelt vagyontárgyak jövedelmei tényleg a kitűzött célokra fordíthatnak-e, a helyszínen rendszeresen vizsgálva nem voltak. Ezek a vizsgálatok ismét 1925. évben kezdődtek. Céljuk kettős volt. Egyik a felügyelet hatályosabbá tétele, a másik a helyszínen gyakorlati tapasztalatok szerzése azért, hogy az alapítvány-felügyelet szabályozásakor kellő adat álljon a kormányhatóság rendelkezésére.

A vizsgálattal kapcsolatban még a következőket kell kiemelnem. A vizsgálatot elrendelő határozatban az alapítvány megnevezésén kívül körül kell írni, hogy a vizsgálat mire terjedjen ki, egyben meg kell nevezni a vizsgálóbiztosokat. Rendszerint a vizsgálatot jogászai képesítésű fogalmazási tisztviselő végzi, aki mellé a számviteli teendők ellátására a számvevőség egy tagja rendeltetik ki. A vizsgálat eredményessége gyakran kívánatossá teszi a gazdasági és esetleg a műszaki ismereteket is. Ilyen esetekben gondoskodás történik arról is, hogy a kiküldött vizsgálóbiztos rendelkezésére műszaki és gazdasági tisztviselő álljon. Bár a vizsgálat érdektelensége minden esetben megkivánná, hogy a gazdasági és műszaki teendőket is a kormányhatóság központi státusába tartozó személyzet lássa el, mindazonáltal a költségkiméltés és részben a helyi ismeretek szükségessége okából a műszaki teendők ellátására az illetékes államépítészeti hivatal, a gazdasági teendők ellátására pedig az illetékes gazdasági felügyelő kéretik fel. Elvi akadályja nincs annak, hogy a kormányhatóság a vizsgálat teljesítésére a törvényhatóság első tisztviselőjét jelölje ki. Erre a gyakorlatban már volt példa. Bárki teljesítse a vizsgálatot, azt a megbízás igazolásával és annak megállapításával kell kezdenie, hogy a vonatkozó összes iratok a kezelő által rendelkezésre bocsátottak-e? A vizsgálóbiztos ezt követően a következő megállapításokat végezze: 1. Van-e az alapítványnak kormányhatóságilag jóváhagyott alapítólevele. Ha alapítólevéllel a kérdéses alapítvány nem rendelkezik, vissza kell térni az alapítási ügyletre, tehát arra az élők közti vagy halálesetre szóló jogügyletre, mely az alapítványrendeletet tartalmazza. 2. Ezt követően számbaveszi az alapítvány vagyontárgyait a következő csoportosítás szerint: A) ingatlanok, B) ingók. Ez utóbbiak részletezésképpen a) a kezelő kezén levő készpénz, b) a betétkönyvben vagy folyószámlán elhelyezett készpénz, c) értékpapírok, melyek közé úgy a részvények, mint a záloglevelek és az állampapírok soroztatnak. Az ingatlanok számbavétele kapcsán nélkülözhetetlen a telekkönyvi kivonatok beszerzése. Erre elengedhetetlenül azért van szükség, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy az ingatlanok térmértéke az alapítólevélben nincs szabatosan meghatározva és hogy az alapítványi ingatlanok tulajdonjoga igen sok esetben nem az alapítvány mint jogi személy, hanem a kezelőszerv javára van telekkönyvileg bekebelezve. Amennyiben ilyen megállapítás történne, a vizsgálóbiztos kutatja annak okát, hogy a bekebelezés így módon a kezelő közreműködésével, avagy a nélkül történt. A készpénzvagyon számbavétele szabályszerű rovancsolás nélkül nem lehetséges. Ezt a rovancsolást a kiküldött számvevőségi tisztviselő végzi. A betétek és folyószámlák számbavételénél minden esetben meggyőződést kell szerezni a kérdéses pénzügyi bonitásáról. Ezt a múltak szomorú tapasztalatai teszik szükségessé; pl. egyik alapítványnak ilyen okból bekövetkezett vagyonvesztése egymagában kb. negyedmillió aranykorona volt, mely veszteség hosszú időre bénította, sőt még ma is akadályozza a kérdéses ala-

pítvány jótékonyági feladatainak megvalósítását. Az értékpapírok számbavételénél különös gondot fordítson a vizsgálóbiztos annak megállapítására, hogy 1914. évi július hó 7. napján az alapítvány kezelésében milyen értékpapírok voltak, ezt követőleg 1924. évi július hó 1. napjáig milyen papírok szereztek és az értékpapírok közül melyek azok, melyek az 1928: XII. törvénycikk szerint valorizálásra számot nem tarthatnak. Ez a megállapítás egyben számbavétele annak a nagy veszteségnek, mely az alapítványokat a háború és az azt követő gazdasági leromlás idején érte. A vagyontárgyak számbavételét a helyszíni vizsgálat azon megállapítása kövesse, hogy a törzsvagyon jövedelmezősége megfelel-e a közérdek kívánalmainak. Ennek eszközlése végett a vizsgálóbiztos az ingatlanok kezelését veszi számba. Az ingatlanok rendszerint bérbeadás, illetve haszonbérbeadás útján vannak hasznosítva. Nincs törvényes jogszabály, mely a jövedelmeztetés módját előírná. A gyakorlat azonban oly módon alakult ki, hogy az alapítvány tulajdonát képező bérházak lakásai és kisebb üzlethelyiségei rendszerint a kezelők által szabad kézből, nagyobb üzlethelyiségei és mezőgazdasági ingatlanai pedig nyilvános versenytárgyalás útján adatnak bérbe. A szabadkézből bérbeadott lakások és üzlethelyiségek bérének felülvizsgálatánál a vizsgálat kiterjeszkedik annak megállapítására, hogy a szerződésileg megállapított bérek megfelelnek-e azoknak a bérösszegeknek, melyeket hasonló lakásokért és üzlethelyiségekért az alapítványi bérház közelében más bérlők magánosoknak fizetnek. Árlejtés útján történt bérbeadásnál ilyen megállapításra rendszerint szükség nincs. Ezt csak akkor kell vizsgálni, ha akár az árverés lefolytatása, akár pedig a gazdasági szakértők véleménye ennek vizsgálatát szükségessé tenné. A készpénzvagyon gyümölcsoztetése bankbetétként vagy folyószámlán történvén, a bankbetét és folyószámla kamatjöveldelme minden különösebb nehézség nélkül ellenőrizhető. Az értékpapírok jövedelmezőségének vizsgálata arra is kiterjed, hogy annak nagysága megfelel-e az alapítvány érdekeinek és nem merül-e fel szüksége annak, hogy az értékpapírban lévő vagyon más vagyontárgyba (pl. ingatlanba) fektetessék. A jövedelmezőség vizsgálata kapcsán ki kell terjeszkedni arra is, hogy a jövedelem felhasználása összhangban van-e az alapítólevél, ilyenek hiányában az alapítványi ügylet előírásával.¹ A vizsgálat súlypontja ezen a kérdésen fekszik. Már az 1723: LXX. törvénycikk kifejezi, a felügyeleti jog tartalmaként azt mondja, hogy Ő Felsége annak megvizsgálását tartotta fenn magának, vajjon az alapítványnak elég tétetik-e. Hasonló rendelkezést tartalmaz az 1751: XXI. törvénycikk is, amely az alapító szándékának és akaratanak pontos teljesítését ellenőrizni rendeli. Ugyancsak az 1791: XXIII. törvénycikk az alapítványoknak az alapítók szándéka szerinti igazgattatását mondja ki. A vizsgálat azonban nemcsak megállapításokat, hanem javaslatokat is eredményezzen. Javaslatokat, amelyek a felügyeletet hatályosabbá, a kezelést egyszerűbbé és az alapítók szándékának betartását lehetővé teszik.

¹ A kormányhatóság feladata arról gondoskodni, hogy az alapítvány vagyonát az alapító akaratának megfelelően kezeljék s jövedelmeit az alapítvány céljára fordítsák (6.427/1934. B. M. eln. sz.). Ha az alapító az alapítványi ügyletben a kezelés tekintetében utasításokat adott, ezektől a kezelőszerv csak akkor térhet el, ha teljesítésük az alapítvány érdekével ellenkeznék és emiatt a kormányhatóság a kezelő szervet alóluk felmenti. Amíg az alapító él, ehhez a felmentéshez az alapító hozzájárulása szükséges (6.375/1934. B. M. eln. sz.); kivéve, ha távollét, cselekvőképtelenség vagy egyéb fontos ok miatt tartósan gátolva van a nyilatkozásban.

c) Az alapítvány kezelőszervét rendszerint az alapító jelöli ki¹. E szerv egy vagy több természetes személy, jogi személy (község, törvényhatóság), avagy valamely jogi személynek meghatározott szerve (pl. valamely törvényhatóság mindenkori alispánja) lehet. Az alapítványi felügyeletnek a kezelőszerv kijelölésére csak akkor van befolyása, ha az alapító azt a) a kormányhatóságra bízta, vagy b) kijelölése nem világos. A kormányhatóság feladata azonban a kijelölt szerv felhívása annak bejelentésére, hogy a kezelést elvállalja-e. Ez a felhívás záros határidő kitűzésével szokott történni. Ha a kezelő a kitűzött záros határidő alatt nem nyilatkozik, vagy a kezelés elvállalását kifejezetten megtagadja, új kezelőszerv kijelölése felől a kormányhatóság intézkedik, feltéve, hogy az alapító már nincs életben. Ha az alapító életben van, az alapítót illeti meg az újabb kezelő kijelölésének joga. Az érvényesen kijelölt kezelő egész munkája a főfelügyelőhatóság ellenőrzése alatt áll.² Különbőség e tekintetben az egyházi s a világi kezelésben lévő alapítványok közt nincs. A főfelügyelőhatóság az alapítvány kezelését a kijelölt kezelőszervtől elvonhatja,³ ha jogaival visszaél, kötelességeit elhanyagolja, vagy az alapítvány érdekét egyébként veszélyezteti. Ily esetben a főfelügyelőhatóság a kezelő működését felfüggeszti, miniszteri biztost rendel s gondoskodik arról, hogy a kijelölendő

¹ Hazai jogunkban nincs olyan jogszabály, mely az alapítvány kezelésére az alapító által kijelölt szervet – hatóságot vagy személyt – a kezelés elfogadására kötelezné. Ez a megállapítás a törvényhatóságokra és a községekre is áll, sőt ezekre még akkor is érvényes, ha az alapítvány a törvényhatóság vagy a község, avagy ezek hatósága alá tartozó egyes személyek meghatározott körének érdekeit szolgálja (158.016/1939. B. M. XII. sz.). A kezelőszerv elfogadó nyilatkozata csak a kezelésre vonatkozik. Épen ezért nem jelentheti és nem jelenti azt, hogy a kezelés elfogadásának megtagadása – az alapító ellenkező rendelkezésétől eltekintve – az alapítvány létét is érintené.

² A kezelőszervnek s ha a kezelőszerv több tagból áll, a tagoknak a kezelésért díj (tisztletdíj) csak akkor jár, ha az alapítványi ügylet vagy az alapítólevél díj fizetését megengedi. Ha az alapítványi ügylet vagy az alapítólevél a díjról nem intézkedik, a kezelőszerv kérelmére a kormányhatóság megengedheti, hogy a kezelőszerv az alapítvány jövedelmének meghatározott százalékát díj címén elszámolhassa (127.431/1928. N. M. M. VII. sz.). Ha az alapítványi ügylet vagy az alapítólevél díj fizetését megengedi ugyan, de annak nagyságát nem állapítja meg, a díj nagysága kérdésében a kormányhatóság határoz. Megállapításánál a kormányhatóság a végzett munka terjedelmét és jelentőségét veszi figyelembe. A díj nagysága a tiszta jövedelem 10%-át nem haladhatja meg (127.431/1928. N. M. M. VII. sz.). Ha a kezelőszervet megillető díj az alapítvány jövedelmének meghatározott hányadában (százalékában) van megállapítva, a számadásnak kormányhatósági tudomásulvétele előtt, a díj ki nem fizethető. Ez a szabály nem zárja ki azt, hogy a kormányhatóság a felszámított díjnak vagy a díj egy részének előlegképen felvételét engedélyezze. A közigazgatási gyakorlatban kialakult ezek a jogszabályok – természetszerűen – nem vonatkoznak az alapítvány részére teljesített olyan szolgálatok díjazására, amelyek az alapítvány kezelőszervének hivatásához vagy foglalkozásához tartoznak.

³ A kezelés elvonásától különbözik az az eset, amidőn a kormányhatóság intézkedésére egy meghatározott ügyben a kezelőszerv helyett a közalapítványi kir. ügyigazgatóság jár el. Ez az eset akkor következik be, amikor a kezelőszerv az érdekeltsége vagy más okból nem járhat el. E vonatkozásban megemlítendő még a bíróságoknak az a joga, hogy az örökösödési eljárásban érdekeit alapítvány képviselőjére – a jogosult képviselő, tehát a kezelőszerv fellépéséig – gondnokot rendeljen ki az esetben, ha végrendeleti végrehajtó nincs (1894: XVI. te. 34. §.).

³ Látszólag megbeszélést kívánna az a kérdés, van-e joga a kormányhatóságnak, mint alapítványi főfelügyeleti hatóságnak alapítványokat megszüntetni? Ez a kérdés a gyakorlatban azért merült fel, mert a világháborút követő gazdasági leromlás idején az alapítványok vagyona nagyrészen elértéktelenedett s az elértéktelenedett alapítványok adminisztrálása és felügyelete az arra illetékes szervezetnek sok fölösleges munkát (sőt kiadást is) jelent. A kormányhatóságok állandó gyakorlata (41.860/1924. N. M. M., 43.520/1924. N. M. M., 39.309/1924. N. M. M., 98.290/1925. V. K. M., 37.445/1927. V. K. M., 16.283/1931. V. K. M., 220.434/1938. B. M., 158.424/1939. B. M. sz. stb. határozatok) a megszüntetésre lehetőséget nem ad. Az elértéktelenedett alapítványok működése ez idő szerint szünetel (81.231/1924. V. K. M. sz. körrendelet, 144.996/1924. N. M. M. és 13.900/1925. N. M. M. sz. határozatok).

Előadásom befejezése előtt egy – látszólag jelentőség nélküli – kérdésről kell még szólnom. Az alapítólevelek ezrei között kutatva, nem lehet észrevétel nélkül elhagyni azon tény előtt, hogy az alapítványrendeletek nagyban – egészben visszatükrözik a kor szellemét. Évszázadokon át a vallásos érzés hatotta át az embereket; templomok építése, szerzetesi zárdák keletkezése megcáfolhatatlan bizonyítékai a vallásos gondolkodásnak. A reformáció és az ellenreformáció kora az iskolák és szemináriumok alapításában kereste és találta meg a közérdek szolgálatát. A tizennyolcadik század derekán a szegényházak s ezt követőleg a kórházak támogatásának sok szép példájával találkozunk, jelölve annak, hogy a kulturális érzék mellett az elaggott és a beteg emberek védelme irányában támadt a tehetősebb emberekben tiszteletreméltó érzés. Brunswik Terézszel az óvodák iránti érdeklődés ébredt fel, hogy a tizenkilencedik század második felében az árvaházak, a huszadik század elején pedig általános gyermekvédelmi intézmények, főleg gyermekmenhelyek (lelenházak) támogatására serkentse a közérdek szolgálatára kész embereket. A világháború súlyos évei és az azt követő évtized a hadigondozási alapítványok szép példáinak kora. Ma a családvédelem áll előtérben. Hogy a családvédelem érdekében milyen mértékben fog a társadalom áldozatkészsége megnyilvánulni, az nem utolsósorban attól függ, hogy sikerül-e a társadalom tehetősebb rétegébe nemcsak az érdeklődést felkelteni, hanem azt a meggyőződést is kiérlelni, hogy a közigazgatás éberén őrökdi a felett, hogy minden alapítvány „ad mentem fundatoris” fog adminisztrálni.

Ha tisztviselőtársaim figyelmét közel másféltizedes tapasztalataimnak meggyőzőhégjba szorított közlésével az alapítványok jelentőségére felhivnom sikerült, akkor elértem azt a célt, amelynek elérésére ezzel az előadással törekedtem.

Az Országos Szociálpolitikai Intézet és a széles néprétegek jogvédelme

ELŐADTA ERŐDI-HARRACH BÉLA

Az Országos Szociálpolitikai Intézet amikor 1912-ben Főiskolai Szociális Telep néven megalakult, gyakorlati munkájának központjául Újpest és Rákospalota területét, mint a magyar ipari proletariátus központját választotta. Azt a közvetlen feladatot tűzte maga elé, hogy a fiatal értelmiségnek szociális irányban tevékenykedő tagjait telepére összehozza és azokat a szociális gondozás munkáján keresztül a munkásnéppel közvetlen kapcsolatba hozza. Ezért gyakorlati munkafeladatául a szociális gondozásnak négy nagy csoportját jelölte ki: a nevelésügyi, az egészségügyi, a gazdasági és a jogvédelmi területeket. Ez volt az a gyakorlati alap, amelyen az Intézet munkája elindult, hogy azután ebből a munkából az igazi szociálpolitikai törekvések tárgyi alapokon kisarjadjanak és a gyakorlati szociális munkából és annak tapasztalataiból szervesen fejlődjenek ki a feladatoknak az a rendszere, amely jelenleg az Országos Szociálpolitikai Intézet keretében mind gyakorlati, mind tudományos irányban művelésre talál.

A társadalom fennálló rendje mellett, a társadalom életén áthúzódó konjunkturális folyamat a társadalom széles rétegeit az erkölcsi, szellemi, gazdasági és jogi feltételektől megfosztotta, ezért a szociális gondozásnak ki kell terjednie mindazokra a fontosabb feladatkörökre, amelyek éppen e feltételek irányában akarják a társadalmi rétegeket védelemben részesíteni és ezáltal emelni. Most ez alkalommal a jogvédelem irányában megmutatókozó gondozás intézményével kívánok behatóbban foglalkozni, amelyet az Országos Szociálpolitikai Intézet tapasztalatból olyan intézménynek ismert meg, amelyen keresztül az általános szociális védelem hatékonyságát is jelentékenyen fokozni tudja. Ez az intézmény: a *néphivatal*. Lényege abban áll, hogy felvilágosításokat ad a munkás és általában szegény néprétegek hozzáforduló tagjainak a szociális törvényhozással kapcsolatos kérdésekben, a munkaviszonyból származó vitás ügyekben, a társadalombiztosítás körében, a munkásvédelem, adó, iskola, katona, gyámsági, hagyatéki, szegénységélyezési ügyekben. Szükség esetén írásbeli elintézetést is vállal. Az intézmény szolgálatában erős szociális szellemű kiváló szakemberek állnak, akik e kettős irányú felkészültséggel fogadják a néphivatalhoz forduló panaszos szegény embert. A Szociálpolitikai Intézet a néphivatalban a családvédelem elvi alapján áll, mert úgy véli, hogy amikor a magárahagyott egyén gyöngeségében a néphivatal védelmét kéri, akkor legtöbb esetben az előtte lévő panaszos ügyet nem annak szinguláris természetében kell látnia, hanem figyelmét ki kell terjesztenie arra, hogy a szóbanforgó ügy megjelenése és veszedelmeinek elhárítása miképpen függ össze a család érdekével. A segítség módszereinek és eszközeinek alkalmazásában és kiépítésében a családi élet bajait előidéző összes okok felkutatása és megismerése

szükséges, mert csak így lehet megállapítani, hogy hol, mikor és mi a teendő. Ehhez szükséges továbbmenően a család belső életének a megismerése is, mert csakis e körön belül történt megfigyelések és kapcsolatok alapján erősödhetik ki a magárahagyott kisemberben a néphivatal, illetőleg annak személyei iránt a bizalom. A néphivatallal a Szociálpolitikai Intézet tehát az egyén és a család erkölcsi, kulturális, gazdasági és szociális értelmű fenyegetettségének, vagy megtámadottságának elhárítását célzó intézményt létesített, amelynek működési köre az egyén és a család mindennemű életviszonyára kiterjed. Tehát megállapíthatjuk, hogy a néphivatal nem egyszerű jogvédő-iroda, ennél sokkal több, amennyiben gondozottaival élénk személyi kapcsolatot tart fenn, mert az intézmény tagjai a panasszal hozzáfordulókat legtöbb esetben otthonukban is meglátogatják.

A néphivatal tevékenysége a megelőzésre irányul. Nem várja be, amíg a gondozott család valamilyen irányból ért megtámadottsággal jelentkezik, hanem az első jelentkezés alapján megismert családot igyekszik a panaszolt ügyel kapcsolatban esetleg észlelt egyéb bajok bekövetkezése ellen preventív módon védelembe venni.

A néphivatal munkája az esti órákban folyik, hogy az azt igénybevevők a munkaidő után, tehát anyagi károsodás nélkül vehessék igénybe a védelmi tevékenységet.

A néphivatal intézményének áldásos szociális hatásait tapasztalva igen fontosnak tartanám, hogy a mezőgazdasági népesség számára jogi és gazdasági természetű ügyekben való tanácsadás céljából az ország mezőgazdasági területein lehetőleg járási székhelyenként létesüljön ilyen intézmény.

A néphivatalokat a szociális gondozás egyéb szerveivel szoros kapcsolatba kell hozni, mert csak ebben az esetben érvényesülhet munkájukban eredményesen a megelőzés elve.

A néphivatalok, a helyes megszervezés és működés során, valóságos szociális megfigyelőállomásokká fejlődhetnek ki, amelyeknek az élet közvetlen szemlélete alapján a legtöbb lehetőségük van arra, hogy a szociális bajok és szükségletek alakulását, a törvényes intézkedéseknek és a hatóságok munkájának hatását, a visszásságokat, hiányokat közvetlenül megfigyelhessék és a tanulságokat levonva, a teendők szerves kialakítását előmozdítsák.

Ki kell még emelnem a néphivatalok nagy szociálpedagógiai szerepét, ami abban mutatkozik meg, hogy a panaszával magára hagyott egyén, részben ha nem tudja hova forduljon azzal, másrészt ha panaszának érvényesítését időmulasztás miatt csak jelentékeny károsodásával szolgálhatja, a fennálló társadalmi rendnek ellensége lesz, mert úgy véli, hogy a jog érvényesítése csak a kiváltságosok számára lehetséges. A néphivatal szakszerű felkészültségével, szociális szellemével és működésének helyes időbeli elrendezésével felkészülten várja a szegény embert panaszával és olyan esetekben, amikor megállapítja, hogy a panasz vagy a kívánság alaptalan, igyekszik szeretettel megértetni ezt a bizalommal hozzáforduló szegény emberrel, aki a bizalom alapján legtöbbszörmegnyugszik. Ily módon a néphivatal a jogvédelmet a legszegényebb népréteg tagjaira is valósággá teszi és ezek ebben a vonatkozásban is megértik a nemzeti társadalom életének egységét és felismerik abban az ő helyüket és tagsági voltukat is.

Környezettanulmányok

ELŐADTA CSEPELY GYÖRGY

A környezettanulmányozás nem öncélú szerves egész, hanem az embersegítés egy munkaeszköze. Amikor tehát a környezettanulmányozás fogalmi meghatározásával, jellemzésével, kellekeivel és várható eredményeivel akarunk foglalkozni, nagy vonásokban foglalkoznunk kell magának a szociális segítésnek eszközeivel, eljárási módjával és kitűzött céljaival is, hogy ebbe a szerves egészbe beleillesztve magát a környezettanulmányozást, ilymódon körülhatároljuk és kidomborítsuk annak lényegét és fontosságát azon tágabb fogalomkörön belül, melyet átfogó elnevezéssel szociális embervédelemnek nevezünk.

A környezettanulmányozás a céltudatos, rendszeres és eredményt elérni kívánó szociális segítés elengedhetetlen előfeltétele. A környezettanulmányozás olyan eljárás, amely valakinek szociális helyzetét megismerni és indokok esetben a megsegítés módzatait helyszíni vizsgálat útján megállapítani hivatott. Csak előzetes környezettanulmányozás útján érhető el, hogy a mindig korlátolt mértékben rendelkezésre álló segítőeszközök, a leghatékabban használtassanak fel, hogy az indokolatlanul petítálók segítséget ne kapjanak, különösképen pedig, hogy a támogatásra leginkább rászorulók a leghathatósabb és legmegfelelőbb formájú segítségben részesüljenek. A környezettanulmányozás tehát fontos segítőeszköze a gazdaságos és produktív szociális gondoskodásnak. Ideális célja egyrészt az, hogy aki tényleg támogatásra szorul, az a szükséges segítséget megkapja, viszont aki támogatásra nem szorul, segítségben ne részesüljön, másrészt, hogy a megsegítendő egyén olyan irányú támogatásban részesüljön, amely további boldogulását lehetővé teszi.

A környezettanulmányozás a modern szociálpolitika egy munkaeszköze, melynek történetéről, múltjáról, fejlődéséről alig beszélhetünk. A múlt idők patriarkális életviszonyai ugyanis nem tették szükségessé a segítséget megelőző formális környezettanulmányozást. A földesúr felesége előzetes környezettanulmányozás nélkül is tudta, hogy melyik zsellér beteg, melyik vályogviskóba kopogtatott be a gólya, hol esik két dolgozó kézre aránytalanul sok gyermekszáj. Ő minden különösebb fontolgatás nélkül felkereshette segítő kosarával az érdekelt családot, és adta az orvosságot, a meleg levest, a gyermekgúnyát, a babakelengyét. Kinek mi dukált. Az akkori, a mainál lényegesen kisebb, kevésbé szövevényes rétegződésű városi polgárság is jórészt ismerte egymást és a céheken belül is pontos tájékoztatással bírtak arról hogy ki szorul segítségre, és hogy annak mily irányú támogatást kell nyújtani. A jelenkor túlsűrített városi lakossága és a vándorlásra hajlamosabb falusi szegényei esetében, ki ismeri a város főterén ácsorgó koldust, vagy a vidéken magát házról-házra, faluról-falura vonszoló kéregetőt? Csak egy krajcárt kér. De ki tudja, ki vizsgálta meg előzetesen, ki ellenőrzi utólagosan, hogy

a befolyt krajcárokból mi lesz. Gyilok-e az egyéni ellenfél ellen, propagandaeszköz-e a társadalmi rend felborítására, vagy pálinka az éjjeli lebujszóban? Lesz-e belőlük kenyér az éhezőknek, lesz-e orvosság a betegnek, avagy meleg ruha a didergő apróságnak? Aki ezeket a kérdéseket nem a hangulat vagy az egyéni érzelmosság, hanem az objektivitás szemüvegén át vizsgálja, az alig tagadhatja, hogy az ilyen előzetes elbírálás nélküli alamiznaszórás nem felel meg az elérendő célnak.

A gazdaságos és produktív szociális segítségnek első alkateleme a rendszertelen adakozás megakadályozása és az intézményes adománygyűjtés megszervezése. Második alkateleme az előzetes környezettanulmányozás, a harmadik pedig a szegénygondozás.

A szociális gondoskodásnak első feladata tehát a környezettanulmányozás nélküli, rendszertelen adakozás kiküszöbölésével, a rendszeres adakozás megszervezése. Az adakozási vágy, az emberi szolidaritásból fakadó segítő akarat, mely talán egyik legszebb emberi tulajdonság, kisebb-nagyobb mértékben megvan mindenkiben, kiben erősebben, kiben gyengébben kifejlődve. Szakszerű irányítás mellett könnyen fejleszthető. Vannak alkalmak, mikor az egyénben nagyobb mértékben jelentkezik. Így pl. nagyobb lelki emóciók idején: örömben, bánatban, esküvőkor, kereszteléskor, temetésen. Ekkor az öröm, a bánat nagyobb jótékonyásra is hajlamos. Az ilyen lelki motívumok váltják ki a tehetősebbeknél a nagyobb adományok, alapítványok létesítését.

A rendszertelen adakozás köresetével többnyire a kis adományoknál találkozunk. Mennyi kis összeg, mennyi krajcár, tíz és húsz filléres cserél naponta gazdát, mint rendszertelen adakozás. Bár paradoxonként hangzik, a rendszertelen adakozásba is lehet bizonyos rendszert belevinni. Jellemző erre a dán példa. Kopenhágában mindenki, akiről az előzetes környezettanulmányozás megállapítja, hogy támogatásra szoruló, erről a szociális irodában irást, ellenőrző könyvecskét kap, melybe mindenki beírni tartozik az adomány összegét. Ha ebben a városban az történik, hogy valaki pl. egy üzletben könyöradományt kér, az üzlettulajdonos természetesen azonnal az ellenőrző könyvecskét kéri. Ha a kéregetőnek nincs ilyen könyvecskéje, vagy mert most érkezett a városba, vagy mert elvesztette azt, úgy az üzletember azonnal telefonál a szociális irodába és tanácsot kér. Így megtudhatja, hogy az illető ma már három helyen kapott összesen ennyit, adható még neki ennyi, de közölni kell vele, hogy holnap jelentkezék a szociális irodában, különben nem kaphat többé támogatást a városban. Itt tehát társadalmilag akadályozzák meg a rendszertelen adakozás kinövését. Ehhez azonban kétségtelenül magasabb kulturális nívó, a társadalom fegyelmezettsége és összetartása szükséges. Spanyolországban pár évvel ezelőtt hozott kormányrendelet kihágásnak minősítette a kéregetést is, a rendszertelen adakozást is. E szerint az elgondolás szerint nemcsak a koldulás tilos, hanem szigorúan megbüntetik azt is, aki ismeretlen embernek, ismeretlen célra pénzt ad, mert ez nemcsak könnyelműség a saját, hanem káros lehet a közszempontjából is.

Fontos feladat a rendszeres adakozás megszervezése azért, mert az emberben megvan az adakozási vágy, a segítő akarat, aminek a rendszertelen érvényesítése azonban a társadalomra káros, sőt veszélyes lehet. A jószívvel, de előzetes elbírálás nélkül adott összeget, a megajándékozott a társadalmi rend megzavarására használhatja fel, esetleg saját egészségére káros szenvedélyének kielégítésére fordíthatja. Az ilyen adakozás tehát a legtöbb esetben eredménytelen az adakozó szempontjából, aki adományával

jót akar tenni egy embertársával, a valóságban pedig talán kárt okoz neki. A koldulási tilalom nálunk nagyrészt megszüntette a nyilvános rendszertelen adakozást. Az egyházi és társadalmi szervezeteknek a hivatása, hogy a rendszeres adakozást megszervezzék és az emberek adakozási hajlamát ébrentartsák, de egyidejűleg a jótékony célra szánt filléreket a maguk rezervoárjaikba összegyűjtsék és ebből szakszerű módon juttassák el rendeltetési helyére. Így a szétforgácsolt, elvesző apró erők helyett egy összefogott, megfelelően irányított erőkomplexum összehasonlíthatatlanul nagyobb eredmények elérésére képes. A hatóság feladata az irányítás és a felügyelet gyakorlása.

Az egyházak és a társadalom jótékony célú egyesületei, emberbaráti intézményei a múltban rendszertelenül szétosztott koldusfilléreket felsziva, megfelelő anyagi eszközökkel rendelkezhetnek ahhoz, hogy filantrop céljaikat elérhessék.

Milyen módon történhetik ez? Az emberek adakozási hajlamának, filantrop érzületének ébrentartásával, sőt propagandisztikus fokozásával, az egységes gyűjtések szakszerű megszervezésével, főként pedig az egész eljárásnak nyilvános elszámolásával és hatósági ellenőrzésével; a párhuzamosan futó, sőt egymást keresztező akciók kiküszöbölésével, az egyházak és a társadalmi szervezetek egységes, a polgári hatósággal közösen irányított, céltudatos tevékenységével. Ez az útja a rendszeres adakozás megteremtésének, mely hivatott arra is, hogy a rendszeres támogatásra megfelelő anyagi eszközök álljanak rendelkezésre.

A szociális gondoskodás második fontos alkateleme a rendszeres adakozás megszervezése által egységes mederben összegyűjtött anyagi eszközök gazdaságos és produktív felhasználása, a támogatandó egyének lelkiismeretes kiválogatása, individuális kezelése, szükségleteik egyéni megállapítása, szakszerű elbírálása és gazdaságos kielégítése által.

Ennek alapkelléke és elengedhetetlen segítőeszköze a segítséget megelőző környezet-tanulmányozás. Az előzetes környezettanulmányozás rendszerének első nyomaival a múlt század közepén Németországban találkozunk. A környezettanulmányozáson alapuló első szegényügyi szabályrendeletet (Armenordnung) Elberfeld város alkotta meg megteremtve az úgynevezett elberfeldi rendszert, melyet rövidesen követett a strassburgi, majd a frankfurti rendszer. A környezettanulmányozást mindegyikben hivatásos szegénygondozók, (Armenpfleger-ek) végezték. Mind a szegénygondozókat, mind a körzeti, kerületi vezetőket, s a szegényügyi választmány tagjait három évre választották. Ez mind tiszteletbeli állás volt. Díjazást nem kaptak, de gondoskodtak arról, hogy megkülönböztetett megbecsülésben legyen részük. Hatóságok előtt tiszteletbeli előjogokat élveztek.

Az elberfeldi rendszer jellemvonása a decentralizáció. Minden kérést a szegénygondozónál kellett benyújtani, aki azt a végzett környezettanulmány alapján elbírálta és végérvényesen elutasíthatta. Indokolt esetben előterjesztésére a választmány – szegényügyi bizottság – által megszavazott segítséget a rászorult az illetékes vezető (Vorsteher) ellenőrzése mellett kapta meg. A centralisztikus strassburgi rendszer szerint minden kérést a bizottsághoz kellett intézni, hol azt a vezető referálta. A szegénygondozó csak a bizottság megbízásából végzett környezettanulmányozást. Javaslatát alapján hozott bizottsági határozatot a vezető hajtotta végre. A frankfurti rendszer a kettő vegyítése, mégpedig központosított intézkedés, a tárgyi decentralizáció mellett. Itt minden kérés a központi bizottsághoz érkezett, amely, ha azzal érdemlegesen foglalkozni kívánt, azt az illetékes vezetőnek osztotta ki. Tehát annak a vezetőnek, akihez a kérésben meg-

jelölt gyermekvédelmi, egészségügyi, szegényügyi, jogsegély, vagy egyéb tárgy alapján az ügy tartozott. Minden vezető alá több szegénygondozó volt beosztva, akik már a hozzájuk tartozó ügyek szerint specializálódott tudással bírtak. Ezek a szegénygondozók végezték el a környezettanulmányozást és tettek javaslatot a bizottságnak. A környezettanulmányozást tehát már mindegyik rendszerben megtaláljuk. Előzetes környezettanulmányozás nélkül hatósági támogatásban senki sem részesülhetett azokban a németországi városokban, amelyekben e három rendszer bármelyike be volt vezetve.

Nálunk először a jótékony célú egyesületek, különösen a Magyar Vöröskereszt Egyesület és az Országos Stefánia Szövetség vezette be, hogy a segítségnyújtás előtt előzetes helyszíni vizsgálatot végeztetett a támogatandó szükségleteinek megállapítása céljából. Ma már mindenütt, ahol csak némileg is rendszeres, szakszerű szociális gondoskodás van, ott találjuk a környezettanulmányozást, mint a támogatás, az egyéni embervédelem első lépését. Legyen a támogató akár hatóság, intézmény, vagy társadalmi alakulat.

Milyen legyen a környezettanulmányozás? A környezettanulmányozás legyen közvetlen. Legyen pontos. Legyen kimerítő és legyen eredményes.

Közvetlen legyen a környezettanulmányozás. Tehát aki a környezettanulmányozást végzi, nem elégedhet meg azzal, amit az érdekelt az irodában elmond. El kell mennie a lakásra. Meg kell tekintenie az otthont. Lehetőleg a fekvőhelyet, a konyhát, a kamrát, az udvart, sőt a tágabb környezetet is.

Pontos legyen és ne elégedjék meg azzal, amit az érdekelt közöl, hanem iparkodnia kell a bemondottnak ellenőrzésére. Lehetőleg tárgyi bizonyítékok beszerzése, de mindenesetre a környezettel, a családtagokkal, esetleg a szomszédokkal, a házmesterrel való beszélgetés útján.

Kimerítő legyen és ne elégedjék meg a bejelentett hiányok, a szükségletek regisztrálásával, hanem kutassa azok okait is. Állapítsa meg, nem lehetne-e talán hathatósabban segíteni valamely tanáccsal, útbaigazítással, esetleg hatósági intézkedéssel, mint egyszerű pénzadománnyal.

Iparkodnia kell arra, hogy a környezettanulmányozás eredményes legyen. Ezt nem csak azáltal érzük el, ha a pénzszükséglet nagyságát megállapítjuk, s azt esetleg meg is szerezzük. Sokszor eredményesebb a környezettanulmányozás és hatásosabb a segítség, ha a nyomor okát szüntetjük meg. Munkaalkalom szerzése a családfőnek, vagy egy családtagnak, a család jövedelmének kiegészítését szolgáló, tehát jövedelmező, hasznot-hajtó házi-munka szerzése a családnak, a házastársak kibékítése, a beteg családtag gyógyintézeti elhelyezése, a családnak egészségesebb környezetbe való átköltöztetése, esetleg egy-két jó tanács is helyrezo-kentheti az inségbe jutott család gazdasági és szociális helyzetét.

Mindezek a feltételek involválják, hogy a környezettanulmányozást végző személye és egyénisége sem közömbös az eredményesség szempontjából.

De milyen legyen az, aki a környezettanulmányozást végzi? Az illető olyan legyen, aki képes arra, hogy a család bizalmába beférkőzzék. Birjon kellő ítélőképességgel és megfelelő szakismerettel. De feltétlenül legyen tapintatos és legyen titoktartó.

Az előfeltétel tehát az, hogy képes legyen a család bizalmába beférkőzni. Ezért erre a célra legjobban a nő válik be és nem a rendesen ridegebb, tárgyilagosabb modorú férfi. Hogy pedig kellő szakismerettel birjon, ezért a környezettanulmány felvételével csak azt a nőt lenne szabad megbizni, aki megfelelő szakképzettséggel bir. Környezet-

tanulmányok szakszerű felvételét szaktanfolyamokon oktatják, ilyen tanfolyamot rendez többi között a Vöröskereszt Egylet, a Stefánia Szövetség és a Zöld-Kereszt. Ennek természetesen nem mond ellent az a tény, hogy igen sok helyen az egyházközségek, vagy a nőegyeletek kiváló környezettanulmányt készíthetnek anélkül, hogy szaktanfolyamot végeztek rendelkezésükre állnának.

A megfelelő környezettanulmány nem csupán azért fontos, hogy a rendelkezésre álló eszközök optimális felhasználhatóságát biztosítsa, hanem azért is, mert a helytelenül végzett környezettanulmányozás káros eredményekre vezethet, elégedetlenségnek, sőt elkeseredésnek lehet az okozója. Ez különösen akkor következik be, ha a környezettanulmányt végző a folyamodó szükségleteit a saját polgári viszonyaihoz hasonlítva iparkodik megállapítani; ha javaslatait közli a folyamodóval és így a segítségnek oly mérvű reményét helyezi kilátásba, amely reményt az illetékes tényezők nem válthatnak be.

A környezettanulmányozónak meg kell tehát elégednie azzal, hogy a tényállás megállapítása után csak azt helyezi segítségül kilátásba, ami a saját hatáskörében áll. Hatáskörébe azonban sajnos rendszeren csak a tanácsadás, békités és egyéb lelki eszközök igénybevétele tartozik. Az anyagiak tekintetében a szerepe a legtöbb esetben csak a véleményezés, a javaslat, legyen a megbízója akár hatóság, akár egyház, akár egyesület. Hazánkban a legtöbb helyen alkalmazott módszerek mellett a támogatott a segítséget a környezettanulmányozást végző megkerülésével kapja kézhez. Így nem alakul ki egy bizalmat biztosító lelki kapocs a környezettanulmányozó és a támogatott között. Arra nálunk alig adódott eset, hogy környezettanulmányozó ellen panasz merült volna fel a tekintetben, hogy erőszakos, tapintatlan volt, vagy hogy az eljárása során szerzett bizalmas értesüléseit illetéktelenekkel közölte volna.

A környezettanulmányozó a helyszíni eljárás során szerzett tapasztalatait, összes észleleteit és tett intézkedéseit papírra veti. Ez a környezettanulmány. Mivel pedig a nyújtandó támogatás mérvét és milyenségét rendszeren egy harmadik személy, esetleg egy bizottság – a környezettanulmányban foglaltak alapján – állapítja meg, azért ennek a környezettanulmánynak szabatosnak, világosnak és kimerítőnek kell lennie. Ez a harmadik személy, illetőleg a bizottság csak kimerítő, szabatos környezettanulmány alapján képes helyesen határozni és megállapítani, hogy a segítséget kérő egyénnek adjon-e támogatást és hogy a támogatás milyen legyen. Itt keli lelkiismeretesen mérlegelni a szükségletet, elsősorban abból a szempontból, hogy a szükséglet érdemleges elbírálása egészségügyi, gyermekvédelmi vagy általános szegényügyi hatóságok ügykörébe tartozik-e. Itt kellene pontos tájékozottsággal bírni arról, hogy a támogatandó már eddig is mely hatóságtól, mely egyházi, társadalmi szervtől, minő támogatásban részesül. Ezeknek megfelelően kell megállapítani a támogatás mérvét. Bármily kimerítő legyen is a környezettanulmány, az csak a hiányokat képes megállapítani és ha a bizottságnak nem állnak adatok rendelkezésére arról, hogy a petitáló kitől, mit kapott már, a határozat teljesen megnyugtató nem lehet. Sajnos, több kísérlet ellenére még jelenleg sem lehet az ország legtöbb városában megnyugtató adatokat beszerezni arról, hogy a támogatandó kitől, minő támogatásban részesül. Így tehát a bizottságnak, a határozó szervnek a legtöbb esetben pontos adat nem áll rendelkezésére. A támogatás nagyságának megállapítása pedig konkrét adatok hiányában csak az érzésre, sejtésre alapított megítélés. A segítség milyenségének megállapításánál ma már fokozottabban iparkodnak a pénzsegély lehető kikapcsolásával, a tényleges és milyenségileg is megállapított szükséglet kielégítésével foglalkozni.

A rendelkezésemre álló idő korlátozottsága megakadályoz abban, hogy az egyes különleges célok érdekében felvett specifikus környezettanulmányok kérdésével is foglalkozunk, így tehát mellőznöm kell az egészség-, a csecsemő-, gyermekvédelem, patronázs, a züllés veszélyének kitett gyermekek stb. érdekében készítenő környezettanulmányok felvétele alkalmával felmerülhető specifikus kérdések tárgyalását is, és kizárólag az általános szegényügy keretén belül szükséges közvetlen ténykedésekkel kívánok foglalkozni. Míg a jelzett specifikus védelmek esetén a szükséglet és így a segítség milyensége is könnyebben konkretizálható az érdekeltnek orvosi kezelésbe, menhelybe, zárt intézetbe stb. való helyezése által, addig az általános szegényügynél már a környezettanulmány felvétele alkalmával fokozott figyelmet kell szentelni arra, hogy a szükséglet mennyisége és milyensége is kiderítették.

Itt kell talán kitérnem annak a fogalomnak a tárgyalására, hogy ki a tárgya a szegénysegítésnek, ki a szegény. A Corpus Juris több helyen foglalkozik a szegényellátással, de nem találjuk meg benne pontosan a szegény fogalmi meghatározását. Vannak rendeletek, amelyek megállapítják, hogy kinek van szegénységi bizonyítványra igénye, de az a szegény, akinek erről hatósági bizonyítványa van, még nem az a szegény, akinek indokoltan adhatunk szegénysegélyt. Akinek szegénységi bizonyítványa van, tehát akinek nincs több jövedelme, mint a helybeli napszám, az még nem szorul minden esetben szegénysegélyre. Viszont köztámogatásban részesülhet számtalan esetben az a io-20 holdas gazda, akinek a fennálló jogszabályoknak megfelelően nincs szegénységi bizonyítványa, de akinek földjét elöntötte az árvíz, akinek házát és termését elemésztette a tűzvész, vagy akinek termését tönkretette az aszály.

A szegénység, az inség és a nyomor nem szinonim fogalmak. Talán helyesen határozom meg őket, ha azt mondom, hogy szegény az, akinek szegénységi bizonyítványra van igénye, tehát akinek nem nagyobb a keresete, mint amekkora a helyi napszám. Az inségesnek lehet ugyan vagyona, de annak használatában átmenetileg korlátozva van, jövedelme, keresete egy időre megszűnt. Elemi csapás, vagy gazdasági válság hozta átmenetileg olyan szorult helyzetbe, hogy vagyonának elfecsérelése nélkül, magát és családját eltartani képtelen. Rendszerint egész embercsoportok jutnak egyszerre inséges helyzetbe, akár egy zárt terület lakossága (pl. árvízkárosultak), akár azonos munkaszakmában foglalkoztatottak (pl. kubikusok) csoportja. Jellemzője, hogy az inség mindig átmeneti állapot. Nyomorban van az a szegény, aki magát és családját az elsőrendű életszükségleti cikkekkel sem képes ellátni.

A szegényügyi igazgatás tárgyát az Ínséges és a nyomorgó képezi. Az Ínségesen a szükség megjelölte időben megindított inségenyhítő akcióval segítünk, melynek főszköze az inségkölcson és az inségmunka, amelyek az Ínségest a kritikus átmeneti időn átsegítik. Az inség nem igazi tereuma a környezettanulmányozásnak, mert az inség jelentkezése már magában hordja annak konkrét okát. A környezettanulmány legnagyobb fontossága a nyomorban levők megsegítésénél mutatkozik. A nyomor oka lehet munkaképtelenség, melyet átmeneti betegség, vagy állandó rokkantság idézett elő; lehet munkahiány, de lehet a végzett munkának oly csekély értékeltsége, hogy a túl alacsony keresetből magát és eltartásra szoruló családtagjait a legelemibb szükségletekkel sem képes ellátni. Kézenfekvő, hogy az alacsony kereset, mint nyomort okozó tényező csupán relatív fogalom, mert azonos munkabérek mellett az egyedül álló munkás nem, míg a sok gyermekes fokozott mértékben támogatásra szorul. Bár még számos oka lehet a nyomornak, azt már e példákól is láthatjuk, hogy a nyomor lehet állandó, lehet idő-

szaki, lehet teljes és lehet részleges. Ezekre a körülményekre a környezettanulmányozásnak ki kell terjednie, mert a segítség mérvének és tartamának igazodnia kell a nyomor mérvéhez és tartamához. Az Ínségen való segítséget tárgyi környezettanulmányozásnak a nyomoron való segítséget személyi környezettanulmányozásnak kell megelőznie. A tárgyi környezettanulmányozás megállapítja az ínség mérvét és numerikusan az Ínségek számát. Ezt a tárgyi környezettanulmányozást hatóság végzi.

A személyi környezettanulmányozás mindig egyes individuumokkal foglalkozik. Ez az igazi környezettanulmányozás. Ennek a környezettanulmányozásnak rá kell mutatnia a segítségi lehetőségekre. Iparkodnia kell már a környezettanulmányozás felvételénél a tüneti kezelés mellőzésével, az okok megszüntetésével foglalkozni. Amennyiben ez lehetetlennek mutatkozik és javak adományozása elkerülhetetlenül szükséges, úgy a környezettanulmányozásnak nem szabad megelégednie az adandó pénzsegély nagyságának megállapításával. Már a környezettanulmány felvétele alkalmával gondolni kell arra, hogy a nyújtandó segély felhasználását annak idején majd ellenőrizni is kell. A pénzsegély felhasználása pedig szinte teljesen ellenőrizhetetlen. Ha a támogatandó a pénzsegély helyett a szükségelt anyagot kapja: cipőt, gyógyszert, fehérműt, tüzelőt, élelmet, vagy lakást stb., úgy a segítő eljárás sokkal körülményesebb ugyan, a segítség eredménye azonban sokkal megnyugtatóbb, a felhasználás pedig ellenőrizhetőbb. Az ellenőrzés természetesen mindig igen labilis alapokon nyugszik. Hiába állapítja meg a bizottság, hogy a családnak a legfontosabb, hogy egy pár 36-os számú gyermekcipőt kapjon, hiába nyújtja azt át, mert ha az apa a cipőt eladja, a pénzt könnyelműen elkölti, a családon segítve nincs.

Szerencsére ezek nem túlságosan gyakori esetek. Gyakori eset azonban a többszörös ellátás, mikor az élelmes támogatásra szoruló a maga szükségletét a jótékony célú egyesülettől, az egyházközségtől, esetleg még a községi előljárástól is megkapja. Sőt ha ügyes, még egy-két jószívű emberbarát is megkönyörül rajta. Ez a többszörös ellátás természetesen a szemérmes szegények rovására történik, akiknek támogatására kellő anyagi eszköz ilyenkor már nem marad. Ezen a környezettanulmány nem sokat segít, mert a többszörösen támogatott érthetően elhallgatja, hogy már kitől, mit kapott. Az újabb elgondolás azáltal véli a többszörös ellátást megakadályozni, az ellenőrzést hatályosabbá és az egész szegényellátást eredményesebbé tenni, hogy a szegénysegélyezés helyébe a szegénygondozást állítja be. A szegénygondozás elvileg abban különbözik a szegénysegélyezéstől, hogy a szegénygondozás esetében az, aki a környezettanulmányt felveszi, a támogatásra szoruló, esetleg az egész családot állandó és kizárólagos gondozásába fogadja. Nemcsak megállapítja a szükségletet és azt meg is szerzi, hanem a megszerzett támogatást a családba el is juttatja. Iparkodik a család állandó bizalmába beférközni, annak minden bűját, baját, örömét és vágyát megismerni. Szükségeiről a rendelkezésére bocsátott anyagi eszközök igénybevételevel, de eleinte főképp személyes közreműködése révén gondoskodni. Ez a munka már nem foglalkozás, ez már áldozatos hivatás.

Itt kívánok kitérni egy speciális magyar rendszerre, amely az elképzelt ideális szegénygondozást a leginkább megközelíti. A rendszert Oslay Osvaldnak, a Szent Ferenc-rend akkori tartományfőnökének kérésére Szmrecsáhyi Lajos egri érsek kísérletképpen Eger városban vezettette be ezelőtt mintegy 10 esztendővel. A rendszer születési helye után az Egri Norma nevet kapta. Kozma Miklós belügyminiszter, mikor a rendszer gyermekcipőjéből kinőtt és már mintegy 15 város és nagyközség szegényellátási

igazgatásába beiktattott, nevét Magyar Normára változtatta, Az egész rendszer a hatóság, az egyház és a társadalom szoros együttműködésén alapszik. Három szerve van: a gyűjtőnök gárdája, az intézőbizottság és a szegénygondozónók.

A várost számtalan kis gyűjtő körzetre osztják fel. Minden körzetet egy gyűjtőnőre bízják. A gyűjtőnőket a nőegyletek és a különböző társadalmi egyesületek bocsátják az intéző bizottság rendelkezésére. Minden gyűjtőnő az intézőbizottság elnökétől igazolójegyet és gyűjtőkönyvecskét kap. Ezzel a gyűjtőnő minden hónapban a maga kis körzetében minden egyes családot meglátogat és tőle az eddigi rendszertelen adakozásainak megváltása fejében havi járulékot kér. Mivel senkit sem lehet elzárni attól, hogy embertársain segítsen, – ha havonként néhány fillérrel is, – ezért a gyűjtőnő mindenkihez bekopogtat, megkérve őket, hogy ezentúl rendszertelenül ne adakozzanak, hanem a jótékony célra szánt összeget havonként neki adják át, aki a felajánlott összegért havonként eljön. A gyűjtőnő a befolyt összeget befizeti a város pénztárába és az intézőbizottságnak számol el. Az intézőbizottság időnként közhírré teszi, hogy ki mennyit adakozott. Kisebb városban a közhírrététel beszámoló-könyvecske, nagyobb városokban kapualatti jegyzék, vagy egyéb módon történik. A közhírrététel célja nemcsak a bizalom biztosítása, hanem az adakozók közötti versengés lehetővé tétele is. A megfelelően irányított rendszer már eddig is azt eredményezte, hogy a befolyó összegek havonként felfelé ívelő tendenciát mutatnak. A körzeti gyűjtőnök tapasztalataikról az intézőbizottságnak tesznek jelentést. Így arról is, ha körzetük területén valamely családban inséges helyzetet találtak.

A gyűjtött összegek tehát a város pénztárába folynak be. A pénz felett az intézőbizottság rendelkezik. Ennek elnöke a polgármester. Tagjai minden egyház vezető lelkészén és minden emberbaráti egyesület vezetőjén kívül azok, akiket a polgármester a város szociális érzésű polgárai közül meghív. Az intézőbizottság határozata tehát a polgári hatóság, az egyházak és a társadalmi egyesületek vezetőinek közös tanácskozása útján jön létre. Az intézőbizottság dönti el, hogy ki minő támogatásban részesül. Irodájában vezetik a különféle nyilvántartásokat, a szegénykatasztort és a pénztárkönyveket. A bizottság munkáját a legnagyobb nyilvánosság ellenőrzése mellett végzi.

A Magyar Norma harmadik szerve a szegénygondozónő. A társadalmi egyesületek, különösen a nőegyletek szívesen vállalják, hogy tagjaik egy-egy körzetet havonként egyszer bejárjanak és a rendszeres gyűjtést díjtalanul elvégezzék; a városok, nagyközségek vezetőinél sem volt hiány szociális érzésben és megértésben, hogy az intézőbizottság munkáját ellássák. Sőt a város közönsége is örömmel fizette havonként a maga filléreit, ha ezáltal biztosítékot kapott arra, hogy többé más oldalakról nem fogják ember szeretetét és pénztárcáját igénybe venni. Az utcasarkon koldust nem fog látni, nemcsak azért, mert koldulni tilos, hanem azért is, mert elesett, bajbajutott embertársai megfelelő gondozásban részesülnek. A szegénygondozónő esete azonban más. Ez egész embert, teljes odaadást kíván. Ehhez rátermettség, elhivatottság szükséges. Ez oly áldozatos munka, amilyent rendszeren csak az egyházak képesek kitermelni. Ennek tudatában Szmrecsányi érsek megszerezte a római Szentszék engedélyét egy új rendnek, a Szent-Ferencesi nővérek apácarendjének létesítésére. A rend kifejezett célja a szegénygondozónői teendőknek a Magyar Norma keretén belül való ellátása. Külön noviciátusuk van, amelyben teljesen szakszerű kioktatásban részesülnek. Ezekkel a Ferences-nővérekkel versenyt dolgoznak a protestáns diakonisszák, valamint az egyházak által kitermelt és a lelkészek által a cél rendelkezésére bocsátott egyéb vallású szegénygondozónők is.

Nehéz különös meghatottság nélkül nézni egyik-másik városban azt a munkát, amit végeznek, mily módon párosul a szív jósága; a lehetőségek szakszerűen alkalmazott észszerűségével. Az intézőbizottság küldi ki a szegénygondozónót a szegényhez, aki támogatásért jelentkezett, vagy amelyik szemérmes szegénynek címét a gyűjtőnő jelentette be az irodában. A szegénygondozónó elmegy a szegény lakására, hogy környezet-tanulmányt vegyen fel. Ha szennyet talál a lakásban, azt kitakarítja, a beteget ápolja, az éhezőnek megfőzi ételét. Szakszerűséggel elkészíti a környezettanulmányt és teszi meg javaslatát. A környezettanulmány elsősorban arra a kérdésre felel, hogy indokolt-e a szegény gondozásbavétele és ha igen, úgy lokális legyen-e a gondozás, vagy transzlokális. A hangsúly mindenesetre a lokális szegénygondozáson van. A szegény nem szívesen hagyja el a maga környezetét, olcsóbb is őt a házigondozás útján ellátni. Lokális elhelyezés esetében a szegényben rejlő csökkentett munkaérték, a saját ellátása tekintetében hasznosan érvényesül, míg a transzlokális elhelyezés által, ez a – bár csekély munkaérték – veszendőbe megy. A transzlokális elhelyezés a megszokott környezetből való kimozdítás után, vállalkozó családhoz házigondozásba utalás, vagy szegényháza való felvétel által történik. A szegényházi elhelyezést a Magyar Norma csak mint ultima rációt alkalmazza, ha a szegény magával már teljesen tehetetlen és nincs már remény, hogy munkabírását valaha is visszanyeri. A lokális elhelyezés, a megszokott környezetben való meghagyás felel meg leginkább a szegény lelkiszükségletének és a legolcsóbb a köz szempontjából.

Amennyiben a szegény meghagyható eddigi környezetében, úgy a környezet-tanulmány részletesen felsorolja a pillanatnyi, pár nap múlva pedig a további szükségletet. Ezt az intézőbizottság a gondozónó rendelkezésére bocsátja, aki azt a szegényhez eljuttatja, a házi gondozást megindítja, azt a családtagok, a környezet bevonásával megszervezi és állandóan ellenőrzi. A szegény a gondozónó szegénye, állandó gondozásának tárgya. Minden lelki és anyagi szükségletéről tájékozva van, így a szükségletek megszerzése iránt intézkedhetik. E módon szinte teljesen ki van küszöbölve a kétszeres ellátás esete, mert a szegény több helyről támogatást nem kaphat anélkül, hogy a gondozónó erről ne értesüljön és a szükséghez képest ne intézkedjék. Az állandó gondozás, felügyelet egymagában megnehezíti azt, hogy a kapott támogatás ne rendeltetésének megfelelő módon használtassák fel. Ha a támogatásként kapott ruházati cikket a támogatott eladná, a gondozónó erről rövidesen értesülne és a jövőben fokozott óvatosságot tanúsítana. A lelkigondozásnál igénybeveszi a támogatott lelkipásztorát, hogy indokolt esetben közös erővel segítsék vissza a helyes útra az ingadozót. Testi betegség esetén orvostól, gyógyszerrel gondoskodik. Általában a családjának gondosságával iparkodik gondozni szegényét. Több város temetőjében külön parcellákban nyugszanak azok, akik életükben ily állandó gondozásban részesültek és a sírok ebben a parcellában legalább olyan gondozottak, mint a temető többi részén. Íme a Norma még haláluk után is gondozza a maga szegényeit.

Érdeemesnek látszik néhány számadatot ismertetni az 1935. év eredményéről. A Norma 19 magyar városban volt bevezetve. A 19 város lakosainak száma 620.000 lélek, illetve 186.000 család volt. Ebből adakozott 49.000 család. A befolyt adományok összege 490.000 pengő volt. Ebből egész éven át teljes gondozásban 2.750 egyén részesült. Részben, illetve az esztendő egy időszakában gondozásban részesült további 2.000 egyén. A gyűjtést 1.470 gyűjtőnő végezte. A szegénygondozást 95 szegénygondozónó látta el. Íme a szervezet útján a társadalom csak pénzben közel félmillió pengővel jött

a hatóság-segítségére. És mekkora értéket képvisel az az erkölcsi hatás, hogy a városokban nemcsak azért nincs koldus, mert koldulni tilos, hanem mert nincs akinek szüksége lenne koldulásra.

Ezekből az eredményekből, de talán a gondolatmenetből is láthatjuk., hogy a szegények ellátásának helyes útja a rendszertelen adakozás kérlelhetetlen kiküszöbölése és ezzel egyidejűleg a társadalom jótekonycélra szánt filléreinek rendszeres és szakszerű összegyűjtése, továbbá a megbízható helyen összegyűjtött összegek céltudatos felhasználása azáltal, hogy minden segítség csak előzetes környezettanulmányozás és egyéni elbírálás után történjék. A környezettanulmány alapján megállapított szükséglet rendszerint ne mint pénzsegély osztassek ki, hanem a szegény indokolt esetben szakszerű gondozásba vétessék.

Ezek azok az alapelvek, amelyek következetes keresztülvitele által a szociális segítség céljaira figyelembe vehető anyagi eszközök legracionálisabb felhasználása biztosítatik és nyomorba jutott embertársaink testi és lelki gondozása a leghumánusabban megvalósítható.

A Hangya szociális munkássága

ELŐADTA WÜNSCHER FRIGYES

A múlt évszázad utolsó évtizedeiben Európa mezőgazdasági termelése súlyos válságba jutott. A tengerentúli gabonának az európai piacon való megjelenése a gabonaárakat soha nem látott alacsony színvonalra szállította le s az európai mezőgazdaság, a maga elavult termelési módszereivel, kezdetleges eszközeivel, nem tudott sikeresen megküzdeni ezzel a versennyel. Különösen súlyos volt a helyzet nálunk, Magyarországon, ahol a földművelő lakosság tőkeszegénysége és megfelelő, olcsó hitelforrások hiánya lehetetlenné tette a modern gazdálkodás nélkülözhetetlen segédeszközeinek beszerzését és a termelésnek a megváltozott körülmények szerint való átállítását.

Ehhez járult az ország kereskedelmi életének teljes szervezetlensége, amely a kisgazdákat arra kényszerítette, hogy termésüket-már hónapokkal az aratás előtt potom áron lekössék a helybeli szatócsnak, aki az inséges téli időszakban hitelbe, de méregdrágán ellátta őket a nélkülözhetetlen közszükségleti cikkekkel s aki, mint a falu bankárja apró kölcsönökkel lehetővé tette számukra a termelés fenntartását. Mire azután az aratás napja elérkezett, a gazda már nem magának aratott és még örülnie kellett, ha egész évi verejtékes munkájának gyümölcse a szertelen kamatokkal felduzzasztott adósságra kellő fedezetet nyújtott. Ha nem, úgy hamarosan megperdült a dob az adós portája előtt és megint csak a falu zsidója volt az, aki – mint egyetlen árverési vevő – mélyen a valódi értéken alul megvásárolta adósának házáat és földjét. Így csúsztak át országszerte a kisemberek birtokai idegen kézre, így keletkeztek és gyarapodtak az új uradalmak, míg ugyanakkor becsületes, magyar gazdacsaládok százai váltak hajléktalanná és vándoroltak ki az Újvilágba, új hazát, új életlehetőséget keresni.

Ilyen viszonyok között kezdte meg működését gróf Károlyi Sándor, hogy a kisemberek szétszórt erőinek egyesítésével, egy, az egész országra kiterjedő, erőteljes szövetkezeti mozgalom megindításával, gátat vessen a hitel- és áruuzsora féktelen garázdálkodásának. Lelkesítő és felvilágosító munkájának eredményeképpen csakhamar számos hitelszövetkezet alakult és 1898-ban a törvényhozás megalkotta a hitelszövetkezetek ellenőrző és pénzkiegyenlítő központját: az Országos Központi Hitelszövetkezetet. Károlyi azonban nagyon is jól látta, hogy nem elegendő a gazdáknak kedvező hiteleket nyújtani, hanem ugyanakkor gondoskodni kell arról is, hogy a háztartásukban és gazdaságukban szükséges árukat méltányos áron és megbízható minőségben szerezhessék be. Ezért még ugyanabban az esztendőben – tisztán társadalmi úton – életre hívta a Hangya Termelő-, Értékesítő- és Fogyasztási Szövetkezetet, a Magyar Gazdaszövetség szövetkezeti Központját.

Az a körülmény, hogy a fogyasztási szövetkezetek hálózatának kiépítése a központ létesítésével indult meg, azzal az előnnyel járt, hogy a megalakított szövetkezetek kezdettől fogva egységes, központi irányítás alatt működtek és megfelelő áruellátásuk is eleve biztosítva volt. Csakis így lehetett évtizedek mulasztását aránylag rövid idő

alatt pótolni és a központból kiinduló szervező munka eredménye volt az, hogy a történelmi Magyarország területén húsz év leforgása alatt 2140 Hangya szövetkezet alakult. Az ország szétdarabolása következtében 1349 szövetkezet került idegen uralom alá, melyeknek nagyrésze kénytelen volt működését beszüntetni, míg a felvidéki szövetkezetek egy része a galántai Hanza Szövetkezeti Áruközpont, az erdélyi szövetkezetek egy része pedig a nagyenyedi Hangya Szövetkezetek Központja kötelékében tömörülve továbbra is hiven teljesítette gazdasági és szociális hivatását.

A megcsonkítás folytán szenvedett súlyos vérvesztéséget részben sikerült új szövetkezetek alakításával pótolni, úgyhogy – bár az újonnan alakított szövetkezetek bizonyos hányada az infláció és a gazdasági válságok idején nem tudott kellőképpen megerősödni és hosszabb-rövidebb fennállás után kénytelen volt felszámolni – 1938 végén 1489 szövetkezet működött a Hangya kötelékében. Ez a szám nem foglalja magában a visszacsatolt felvidéki területeken működő szövetkezeteket, amelyeknek a központ kötelékébe való visszavétele most van folyamatban.

Az összeomlás előtt a Hangya-központ és a kötelékéhez tartozó szövetkezetek összesen mintegy 27 millió aranypengőt kitevő saját tőkével rendelkeztek, amelyet a magyar gazdatársadalom teljesen a maga erejéből teremtett elő, anélkül, hogy ehhez az állam bármiféle címen hozzájárult volna. A forradalmak, a proletárdiktatúra rabló-gazdálkodása, a román megszállás, és az infláció a szövetkezetek évtizedeken át gyűjtött tőkéjének túlnyomó részét megsemmisítették és bár a központ a maga vagyonának túlnyomó részét meg tudta menteni, mégsem volt képes a szövetkezetek megnövekedett hitelszükségletét a saját erejéből kielégíteni. Ezért, fennállása óta először, kénytelen volt az államhoz fordulni támogatásért és a kormány, amely a magángazdaság talpraállítása érdekében óriási áldozatokat hozott, nem zárkozhatott el az elől, hogy a fontos nemzetgazdasági és szociális hivatást betöltő szövetkezetek további zavartalan működését lehetővé tegye. Ebből a célból az állam az O. K. H. útján nagyobb összegű üzletrészt jegyzett a Hangya-központnál, amely az így nyert tőkét teljes egészében a kötelelői szövetkezetek hiteligényeinek részbeni kielégítésére fordította. Még egy ízben merült fel az állam közbelépésének szükségessége, amikor a törvényhozás 1934-ben, a gazdasági világválság lezajlása után, ötmillió pengő névértékű 4%-kai kamatozó állami pénztárjegyet bocsátott a Hangya rendelkezésére. Azóta a Hangya az állam részéről semmiféle anyagi támogatást nem kapott. Viszont a szövetkezetek saját tőkéinek - üzletrésztőke és tartalékalapok - összege az 1926. év elején készült felértékelési mérlegben kimutatott 6,000.000 pengőről 1937. év végéig 11,500.000 pengőre emelkedett, jeléül annak, hogy a szövetkezeti együttműködés a legnehezebb viszonyok között is eredményesen szolgálja a tőkeképződést. Emellett a Hangya szövetkezetek fenti 12 esztendő alatt egyedül vásárlási visszatérítés címén közel 7,000.000 pengőt fizettek ki tagjaiknak, tehát az árszabályozó működésük folytán elért – számszerűleg ki nem mutatható - megtakarításon kívül, ilyen összeggel járultak hozzá a földmivelő kisemberek kiadásainak csökkentéséhez.

A Hangya kötelékéhez tartozó szövetkezetek teljes önkormányzattal, önálló igazgatósággal és felügyelőbizottsággal bíró jogi személyek, amelyek azonban önként alávetik magukat a központ ellenőrzésének és kötelezettséget vállalnak arra, hogy áruszükségletüket – egyenlő árak és feltételek esetén – a központtól szerzik be. A szövetkezetek 140 körzetbe vannak beosztva és minden körzet élén egy, a központ által kinevezett, szakképzett körzetvezető áll, aki a szövetkezetek ügyvitelének ellenőrzése mellett

tanácsaival, felvilágosításaival állandóan rendelkezésére áll a szövetkezeti vezetőknek. A szövetkezetek tagjainak száma 1937 év végén 592.662 volt, tehát – a családtagok figyelembevételével – hárommillióra tehető azoknak a fogyasztóknak a száma, akik a Hangya útján szerzik be áruszükségletüket. A szövetkezetek 1937-ben 103.000.000 pengő értékű árút hoztak forgalomba s ez a szám 1938-ban, amely év adatai még feldolgozás alatt állnak, ismét lényegesen emelkedett.

A központ által köteléki szövetkezeteinek szállított áruk értéke, amely 1933-ban, a gazdasági válság mélypontján, alig haladta meg a 43.000.000 pengőt, 1938-ban 98.400.000 pengő volt. Hogy a Hangya tevékenységének az ország lakosságának ellátása szempontjából minő jelentősége van, annak szemléltetésére elég, ha megemlítem, hogy 1938-ban a szövetkezetek a központtól 1.392 vagon cukrot, 1.492 vagon sót, 1.199 vagon örleményt, 276 vagon rizst, 15.5 vagon kávé, 169.5 vagon ecetet, 462 vagon petróleumot, 706 vagon műtrágyát, 372 vagon rézgálicot, 30 vagon szénkéneget, 17 vagon raffiát, 105 vagon növényvédekezőszert, 50 vagon vetőmagot, 200.000 darab zsákot, 184 vagon rúd vasat, 26 5 vagon vaslemezt, 88-5 vagon vashuzalt és huzalszeget, 10 vagon lópatkót, 19 vagon ásót, kapát és lapátot, 12 vagon ekealkatrészt, 56.467 kaszát, 40.100 drb. horganyzott vízvedret, 55 vagon zománcedényt, 3.200.000 drb. iskolai füzetet, 500.000 drb. különféle naptárt, 1.700.000 méter nyers- és pamutvásznat, 2.400.000 méter nyomott és festett pamutárut, 1.400.000 méter tarkánszött pamutárut, 76.000 pár cipőt és csizmát és 66.300 drb. kötött fehérneműt vásároltak. Egyes cikkeknel ez a mennyiség 10-20%-ára rúg, de van olyan árucikk is, amelynél a Hangya az össz fogyasztás $\frac{1}{2}$ részét elégíti ki.

A szövetkezetek útján forgalombahozott áruk között évről-évre növekvő jelentőségre tesznek szert a Hangya által saját üzemeiben előállított gyártmányok. Ezeket az üzemeket a Hangya abból a célból létesítette, hogy minél több fontos iparcikk beszerzése tekintetében függetlenítse magát a magánvállalkozástól. A Hangya főbb termelő üzei a következők: szappangyár, vegyszeti és kozmetikai gyár, kocsikenőcsgyár, nyomdafestékgyár, kefégyár, seprőgyár, kosár- és fonottbútorárugyár, fémáruszer, sodronyfonatkészítőüzem, paprikazacskókészítőüzem, házi sokszorosítóüzem, állattápszergyári ládagyár, hús- és konzervüzem, gyümölcs- és főzelékkonzervgyár, mustárgyár, három ecetgyár, szeszfőzde, rum-, likőr- és szeszgyár, továbbá pincegazdaságok Budafokon és a vidéki kirendeltségek székhelyein. Idetartozik még az autóüzem is, melynek kocsijai 1938-ban 314.350 km-t futottak és 31.000.000 kg hasznos terhet szállítottak, Az üzemek legmagasabb munkáslétszáma az elmúlt évben 1.618 személy volt.

A Hangya programja, a földművelő lakosság áruszükségletének kielégítése mellett, kezdettől fogva magábanfoglalta a mezőgazdasági termékek értékesítésének megszervezését is, de e feladat megoldása terén az első lépés csak a háború után történt, amikor a Hangya 1919-ben, az Országos Központi Hitelszövetkezettel együttesen megalakította a Futurát, a Magyar Szövetkezeti Központok Áruforgalmi részvénytársaságát. Ez a vállalat a két központ kötelékéhez tartozó szövetkezetek bevonásával szervezte meg a gabona és szemestermények, valamint a gyapjú összegyűjtését és értékesítését és ezekben az üzletágakban vezetőhelyet vívott ki magának a magyar piacon. Az elmúlt évben 37 Hangya-szövetkezet működött, mint a Futura bizományosa és ezek a szövetkezetek az év folyamán 191.300 q gabonát vásároltak.

Alig négy esztendeje annak, hogy a Hangya erőteljesen kézbevette a kisgazdaságok szempontjából legfontosabb értékesítési ágak, úgymint az állat-, baromfi-, tojás-, toll-,

gyümölcs-, zöldség-, méz-, paprika- és kamillaértékesítés, valamint a háziipari termékek értékesítésének szövetkezeti alapon való megszervezését és ma már ott tart, hogy az egész vonalon irányító befolyást gyakorol a termelői árak alakulására. Ebben a munkájában a Hangya a kötelékéhez tartozó vidéki szövetkezetekre támaszkodik, olymódon, hogy a szövetkezetek kebelében az érdekelt gazdákból értékesítő csoportokat alakít, amelyek a terményeket a tagoktól összegyűjtik, osztályozzák, csomagolják és az ellenértéket a tagoknak kifizetik. A Hangya akciója teljes összhangban áll a kormánynak azzal a törekvésével, amely a különböző mezőgazdasági termékek kivitelének egységes szabályozása révén igyekszik a külkereskedelmi megállapodásokban biztosított kiviteli kontingensek minél tökéletesebb kihasználását lehetővé tenni, megakadályozni a külföldi piacokon való áralákinálást, szabályozni a termelői árakat és előmozdítani a minőségi termelést. A Hangyának az e célra létesített központi szervek irányításában való részvétele módot ad a gazdáknak arra, hogy e szervek működésére megfelelő befolyást gyakoroljanak és az értékesítésnek szövetkezeti alapon való lebonyolítása a legalkalmasabb eszköz annak biztosítására, hogy fenti elvek a gyakorlatban kellőképpen érvényesüljenek.

Az állatértékesítés terén a Hangya működése az állatoknak belföldi bizományi értékesítésén és a külföldi szállítások megszervezésén kívül, a kisgazdák hizlalási tevékenységének előmozdítására is kiterjed. E célra „Darányi Ignác kisgazdaalap” címen 200.000 pengős alapot létesített, amelyből a kisgazdáknak jegyintézeti kamatláb mellett folyósít hizlalási hiteleket. Emellett a gazdák ezirányú tevékenységét szakszerű tanácsaival is támogatja. A Hangya állatértékesítési munkájába 1938-ban 208 vidéki szövetkezet kapcsolódott be és az említett évben általa bel- és külföldön értékesített állatok mennyisége a következő volt: 67.394 drb. élősertés, 4.987 drb. hasítottserés, 14.686 drb. szarvasmarha és 11.504 drb. birka. Ezenkívül 184.000 kg szalonnát is exportált. A szarvasmarha- és sertéskivitel a kormány megbízása alapján a Hangya és a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete által közösen alapított Magyar Állat- és Állattermékek Kiviteli Szövetkezet, a lóértékesítést pedig a két szövetkezet által alapított Lóértékesítési Szövetkezet bonyolítja le.

A szövetkezetek útján összegyűjtött baromfit és tojást a Hangya ne célra létesített – illetve bérelt – modern hűtőházakkal ellátott és tökéletesen felszerelt telepén, elsőrangú angol szakember irányítása mellett dolgozza fel exportra, a külföldi igényeknek meg nem felelő árút pedig a budapesti Nagyvásártelepen és a központi vásárcsarnokban működő elárusítóhelyei útján juttatja el a fővárosi fogyasztókhoz. Ezek a telepek a földényben 5.000 munkást foglalkoztatnak és az áru összegyűjtését 52 teherautóval végzik. Ma már a magyar baromfi- és tojásértékesítés egész szervezete a Hangya működésén nyugszik, mert a hivatalosan megállapított termelői árak érvényesülését a Hangya garantálja olyképen, hogy ott, ahol a többi exportőrök bármely okból nem vásárolnak, a szövetkezetek intervenciók vásárlásokat eszközölnek. Az elmúlt év végéig a szövetkezeti baromfiértékesítésbe 322, a tojásértékesítésbe pedig 812 vidéki szövetkezet kapcsolódott be. A Hangya 1938-ban 266 vagon baromfit és 125 vagon tojást szállított külföldre, noha az említett telepek közül nyolc csak az év utolsó hónapjaiban helyeztetett üzembe.

A Külkereskedelmi Hivatal múlt év őszén a Hangyát bizta meg a Németországba irányuló libamáj-, libamell- és libaszirexport irányításával. Az e célra felállított Libamáj-kiviteli Iroda e fontos exportcikkek kiejánlását, lekötését és szállítását az összes illetékes tényezők legteljesebb megelégedésére intézte. Az említett cikkek németországi kivitelé-

bői részére megállapított kontingens szállítását a Hangya több keresztény céggel karöltve, a velük közösen megalapított Baromfitermékek Kiviteli k. f. t. keretében bonyolította le.

Múlt év augusztus havában vette kezébe a Hangya a lőttvadértékesítés megszervezését és az azóta eltelt idő alatt az ország lőttvadkivitelének kb. 40%-át bonyolította le. Ennek a nagyszabású forgalomnak a lebonyolítása részben a 11 baromfifeldolgozó telepe illetve hűtőház, részben pedig külön e célra létesített gyűjtőtelepek útján történt. A szövetkezeti vadértékesítésben résztvevő vidéki, szövetkezetek száma 60 volt, a külföldre szállított lőttvad mennyisége pedig 168 vagonra rügott.

A tollértékesítés terén kifejtett munkásságával a Hangya nemcsak a termelői árak szabályozása és a tollüzletben elharapódzott visszaélések kiküszöbölése, hanem a minőség megjavítása tekintetében is jelentős eredményeket ért el. A tollgyűjtésbe beszerezett 140 vidéki szövetkezet mindenkor a központ által megadott irányárak alapján vásárol és emellett állandóan oktatja a termelőket arra, hogyan kell a tollat helyesen tépni és kezelni. A Hangya 1938-ban kerek 300.000 kg tollat gyűjtött és azt részben a Magyar Tollkereskedők Kiviteli Egyesülésének adta át nyers állapotban való exportálás céljából, részben pedig budapesti ágytollgyárában dolgozta fel és saját neve alatt szállította ki külföldre.

A gyümölcs- és zöldségértékesítésbe 93 vidéki szövetkezet kapcsolódott be, amelyekkel a Hangya a múlt évben 348 vagon kitevő exportot bonyolított le. Ezenkívül a budapesti Nagy vásártelepen lévő elárusítóhelyén 343.620 pengő értékű gyümölcsöt és zöldségfélét hozott forgalomba. Átvett továbbá a köteléki szövetkezetektől és belföldön értékesített 125 vagon csövestengerit és 30 vagon lencsét. Nagy szolgálatot tett a Hangya a termelőknek azzal is, hogy 1938-ban, immár másodízben az ország nemes tormatermésének túlnyomó részét átvette és a 71 vagon kitevő tormamennyiség értékesítésével igen nehéz és kockázatos feladatot vállalt magára.

A magyar méz értékesítésének előmozdítása érdekében a Hangya mézüzemét tökéletes, korszerű berendezéssel szerelte fel, amely lehetővé teszi a külföldi piacok minőségi követelményeinek teljes kielégítését. A múlt esztendei rendkívül kedvezőtlen termés ellenére belföldön 5 6, külföldön pedig 6 vagon mézet értékesített. A vidéki szövetkezetknél létesített lerakatok útján módot nyújt a méhészeknek arra, hogy a mülépet és a különböző méhészeti cikkek a lehető legkedvezőbb áron szerezhessék be. A mézértékesítésben résztvevő szövetkezetek száma 1938-ban 53 volt.

A kormány két esztendővel ezelőtt a Hangyát bizta meg a magyar kamillakivitel lebonyolításával. E megbízás alapján a Hangya 95 vidéki szövetkezetnél szervezte meg a kamilla összegyűjtését és szárítását s ezek a szövetkezetek a múlt évben 2,260.843 kg nyers kamillát váltottak be a szedőktől. Míg a beváltási ár a szabályozás előtti időben kg-ként átlag 5 fillér körül mozgott, addig tavaly a szedéssel foglalkozó kisemberek, a hatóságilag megállapított 8 filléres egységár helyett, átlag 10.1 fillért kaptak a kamilla kilogrammjáért. A kivitelre kerülő kamilla minőségének megjavítása érdekében a Hangya eddig már két modern szárítótelepet létesített.

Ugyancsak kormányrendelet alapján működik a Hangya kötelékében alakult Magyar Fűszerpaprikát Értékesítő Központi Szövetkezet, valamint a Fűszerpaprika Termelők, Kikészítők és Értékesítők Szegedi, illetve Kalocsai Szövetkezete. A paprika-örlemény beváltását a központi szövetkezet megbízásából ez a két utóbbi szövetkezet végzi, míg a központi szövetkezet feladata az értékesítés irányítása, A szabályozást az első két évben beváltott örlemény mennyisége, az előző 10 esztendő 280 vagonos átlag-

termésével szemben 480, illetve 482 vagon, a külföldre szállított mennyiség pedig 224, illetve 300 vagon volt. A múltévi export 600%-kal haladta meg a szabályozást megelőző 10 év átlagos kivitelét. A szövetkezet által fizetett beváltási árak teljes mértékben biztosítják a paprikatermelés jövedelmezőségét és ezenkívül a szövetkezet még 60.000 pengő értékesítési ártöbbletet fizetett vissza a termelőknek. Az őrlési díjak szabályozása érdekében a szövetkezet számos paprikamalmot létesített. A minőségi termelés előmozdítására ingyen műtrágyát, valamint 35 talajlazító kultivátort bocsátott a kistermelők rendelkezésére és 15.000 példányban ingyen osztotta ki közöttük „A magyar fűszerpaprika helyes termelése és ipari feldolgozása” című értékes szakmunkát.

A magyar háziipari termékek értékesítése terén mutatkozó visszasságok a Hangyát arra indították, hogy ennek, a legszegényebb falusi néprétegek foglalkoztatása szempontjából oly nagyjelentőségű üzletágnak a megszervezését is a kezébe vegye. Akciójának célja: a háziipari munkások kereseti lehetőségének megjavítása s az eredeti, hamisítatlan népművészet ápolása és továbbfejlesztése. A Hangya által foglalkoztatott telepek száma 1938-ban 65 volt és ezeken a telepeken 2.485 munkásnőnek adott kenyeret. Erőtéljes propagandájának eredményeképpen máris számos új piacot sikerült meghódítania a magyar háziipar készítményei számára. Ennek a célnak az érdekében Parisban a saját neve alatt boltot nyitott, ahol a háziipari cikkeken kívül egyéb magyar különlegességeket is árult.

Amint láttuk, az a cél, amelyet a Hangya alapítói maguk elé tűztek e nagy-szabású szociális feladat megvalósítása volt és a Hangyát egész működésében ez a nagy cél – a földmivelő kisemberek helyzetének javítása – vezérli. Természetes, hogy ezt a célt csak olyan mozgalom valósíthatja meg, amely úgy alapelvei, mint módszerei és eszközei tekintetében a legnemesebb értelemben vett szociális eszme alapján áll.

A híres rochdalei takácsok által 1844-ben megalapított, első modern értelemben vett szövetkezet alapszabályaiban lefektetett elvek szerint a szövetkezetek elismerik azt, hogy a gazdasági életben feltétlenül szükség van tőkére és elismerik annak a szükségességét is, hogy ennek a tőkének magántulajdonban kell maradnia. Ellenben tagadják azt, hogy a tőkét uralkodó szerep illetné meg a gazdasági életben, hogy tehát a gazdasági tevékenység legfőbb célja a tőkének minél nagyobb nyereségben való részesítése lenne. Szerintük a tőke csupán szolgálatot teljesít, amelyért méltányos díjazás jár neki, de ez a díjazás nem lehet több évi 5%-nál. Ez az a legmagasabb osztalék, amelyek a szövetkezetek az üzletrészek után fizetnek, míg a fennmaradó felesleget – a szükséges tartalékolások után visszaadják tagjaiknak, mégpedig olyan arányban, aminő arányban azok a szövetkezetnél vásárolnak, vagy értékesítenek. Az alapelgondolás tehát az, hogy a szövetkezetben dolgozók terhére senki se nyereszkedhessen, hanem azok, akik a szövetkezet munkájában akármilyen formában résztvesznek, munkájuk ellenértékét csorbítatlanul megkapják.

Ennek az elgondolásnak megfelelően, a szövetkezetnél keletkező tartalékok szerepe is egészen más, mint a részvénytársaságoknál. Ha a részvénytársaság tartalékokat gyűjt és ezzel vagyona növekszik, ezzel egyidejűleg emelkedik a részvények árfolyamértéke úgy, hogy a vagyongyarapodás végeredményben megoszlik a részvények birtokosai, a tőke tulajdonosai között. Ezzel szemben a szövetkezeti üzletrészek értéke soha sem változik, az üzletrészek tulajdonosai a tartalékokra semmiféle formában igényt nem támaszthatnak, hanem azok keletkezésüktől fogva közvagyonná válnak, amely csakis a szövetkezeti tagok összességének érdekét szolgáló vagyontárgyak, ingatlanok, berendezések megszerzésére használható fel.

A szövetkezeti alapelvekben megnyilvánuló szociális szellem jut kifejezésre a szövetkezetek szervezetében is. A Hangya központ kötelékéhez tartozó minden egyes szövetkezet saját közgyűléssel, igazgatósággal és felügyelőbizottsággal rendelkező, teljesen autonóm intézmény, amely arra van hivatva, hogy tagjait áruval ellássa és termékeit értékesítse. A központtal való kapcsolatuk önkéntes csatlakozáson alapszik és arra az alapszabályszerű kötelezettségre szorítkozik, hogy egyenlő árak és feltételek esetén áruszükségletüket a központtól tartoznak beszerezni, aminek természetes velejárója az, hogy alávetik magukat a központ ellenőrzésének.

De maga a központ sem valami idegen, kívülálló szerv, hanem ugyancsak szövetkezet, amelynek tagjai a vidéki szövetkezetek s amelynek legfőbb irányító szerve a szövetkezetek képviselőiből álló közgyűlés. Ez a közgyűlés választja meg a központ igazgatóságát és felügyelőbizottságát és ez dönt végső fokon minden olyan kérdésben, amely a szövetkezetek összességét érdekli.

Az egyes szövetkezetek élén a tagok által megválasztott vezetők, papok, tanítók, jegyzők, kiskgazdák állnak. Ezek természetesen rendszerint nem teljesen jártasak a kereskedelmi élet szövevényes problémáiban és ezért létesítette a központ a körzetvezetői hálózatot. Egy-egy körzetbe 10-12 szövetkezet tartozik és a körzetet alapos jogi, adminisztrációs és kereskedelmi képzettséggel ellátott körzetvezető irányítja, aki nem parancsolója, nem diktátora a hozzá beosztott szövetkezeteknek, hanem tanácsadója, támogatója és segítője. Feladata az, hogy a szövetkezet működését állandóan figyelemmel kísérje, a vezetőség figyelmét minden, a szövetkezet szempontjából fontos körülményre és jelenségre felhívja, a szövetkezeti munka eredményét javaslatokkal, tanácsokkal előmozdítsa anélkül azonban, hogy a szövetkezet ügyeiben saját maga intézkedhetne. Ugyanígy a központ sem adhat utasításokat a szövetkezeteknek, hanem csak annyit tehet, hogy amennyiben valamely szövetkezet az alapszabályokkal és a tagok érdekeivel ellentétes működést fejtene ki, úgy azt a kötelékből kizárhatja.

A szövetkezetek világszerte mindenütt azt az elvet követik, hogy feladatuk nem az árrombolás, nem a magánvállalkozásnak minden áron való háttérbeszorítása, hanem az árak szabályozása, a fogyasztók kizsákmányolásának megakadályozása. Ezt az elvet követi a Hangya akkor is, amikor a szövetkezetek áruszükségletének beszerzésénél elsősorban a meglévő iparvállalatokkal igyekszik méltányos megegyezésre jutni és csak abban az esetben, ha a vállalatok, illetve a kartelek részéről kapzsiságot tapasztal, akkor állít fel új ipari üzemeket, hogy ily módon lehetetlenné tegye a szövetkezeti vásárlók megkárosítását.

Ami a fogyasztókra áll, az ugyanolyan, sőt fokozott mértékben vonatkozik a termelőkre is. Amint láttuk a Hangya megszervezte mindazoknak a mezőgazdasági termékeknek az értékesítését, amelyek elsősorban a kisembereket, a falusi kistermelőket érdeklik. Munkájánál az a felfogás vezérelte, hogy a magyar kiskgazda nehéz helyzetét és nyomorát nem az okozta, mintha nem tudott volna jól és rendszeresen termelni, hanem az, hogy a termelő és a fogyasztó között mintegy szűrőként beékelődtek azok a közvetítő szervek, amelyek a szükséges raktárak, tároló-, konzerváló- és feldolgozótelepek birtokában, a gazda verejtékes munkájának gyümölcsét közvetlenül a termés betakarítása után olcsó áron összevásárolták és később busás haszonnal adták tovább.

A cél tehát az volt, hogy ezek a berendezések a gazdatársadalom birtokába jussanak, hogy ezáltal megszűnjék az a kiszolgáltatottságuk, amely mellett jövedelmező gazdálkodást nem lehet folytatni. Ezért a Hangya az értékesítésnél elért megtakarítást raktárak, kukoricagórék, szövetkezeti marhahizláló istállók, baromfi-hizláló és

vágótelepek, hűtőházak, konzervgyárak, mézüzem, tollfeldolgozó-üzem, kamillaszáritó-telepek, szövetkezeti paprikamalmok stb. létesítésére fordította. Hogy ennek a termelők szempontjából minő jelentősége van, annak jellemzésére elég, ha a paprikaértékesítés terén szerzett tapasztalatokra hivatkozom.

Régebben itt is az volt a helyzet, hogy a paprika beérése után annak sohasem volt ára és a megszorult termelők kénytelenek voltak termésüket a közvetítőknek potom pénzért eladni. De a tőke nemcsak pénz, hanem malom formájában is közbeékelődött, a termelők és a fogyasztók közzé, mert a paprikát csak őrölt állapotban lehet forgalomba hozni, így történhetett meg az, hogy amikor a Hangya a paprika értékesítését megszervezte, miáltal a tőke kizsákmányolási lehetősége az áru felvásárlásánál megszűnt., előtérbe lépett a malom és az őrlési díj felemelésével akarta ezt az elvesztett lehetőséget pótolni. Ekkor határozta el a Hangya, hogy szövetkezeti paprikamalmokat állít fel és azt az elhatározását – minden ellenakció dacára– meg is valósította. A szövetkezeti malmok versenye azután a többi malmokat is arra kényszerítette, hogy az őrlési díjat méltányos színvonalra szállítsák le.

A szövetkezeteket érdekelt részről igen gyakran azzal vádolják, hogy monopóliumra törekszenek. Ez a vád egyáltalában nem helytálló, mert a szövetkezetek vezetői nagyon jól tudják, hogy a gazdasági életben szükség van versenyre és hogy a monopólium előbb utóbb igen könnyen tespedésre, a gazdasági tevékenység elbürokratizálódására vezethet. A sokat támadott „Egykéz-rendszer” sem jelent monopóliumot, hanem csupán a kivitelnek egységes elvek szerint való szabályozását, amelynek keretében mindenki egyenlő feltételek mellett vehet részt az export lebonyolításában. Ami pedig a belkereskedelmet illeti, a szövetkezetek soha sem lesznek képesek arra, hogy a fogyasztók mindennemű szükségletét kielégítsék és így minden városban, minden faluban mindenkor megélhetést fog találni a szövetkezetek mellett annyi keresztény kiskereskedő, ahányat az ottani lakosság el tud tartani. Természetes azonban, hogy ezek nem törekedhetnek túlzott haszonra és árpolitikájukban alkalmazkodniuk kell a szövetkezeti árakhoz.

Az a szociális szellem, amely a szövetkezetek működését áthatja, az alkalmazottakkal szemben is teljes mértékben érvényesül. Ez annál is inkább természetes, mert – amint láttuk – a szövetkezet nem törekszik nyereségre és az üzletrészek 5%-os osztalékát meghaladó üzleti felesleget visszajuttatja tagjainak. Nem érdeke tehát, hogy alkalmazottai rovására igyekezzék minél nagyobb nyereségre szert tenni, hanem ellenkezőleg, minden érdeke amellett szól, hogy megelégedett alkalmazottak segítségével minél tökéletesebben valósíthassa meg céljait. Ez egyaránt vonatkozik mind a központ mind a köteléki szövetkezetek alkalmazottaira, akiknek száma összesen kb. 15.000 fő. A családtagokkal együtt tehát kb. 50-60.000-re tehető azoknak az embereknek a száma, akiknek a Hangya tisztességes megélhetést nyújt.

A Hangya központ tisztviselőit családi pótlékban és minden gyermek után gyermekpótlékban részesíti, továbbá a karácsonyi segély és a remuneráció megállapításánál, a szolgálati érdemen felül, a családi állapotot és a gyermekek számát is figyelembe veszi. Emellett szakértők bevonásával megállapította, hogy a nős tisztviselők legkisebb létfenntartási költsége havonta átlag 180 pengő, egy gyermekkel 250 pengő, minden további gyermekkel pedig 50-50 pengővel több. Addig is, amíg ezt a jövedelmet intézményesen biztosíthatja, azoknak a legalább 4 éve dolgozó tisztviselőknek, akiknek összes illetménye a létfenntartási költséget nem éri el, létminimum segélyt folyósít.

A munkások részére jóval ennek a kérdésnek törvényhozási rendezése előtt, bevezette a családi munkabérrendszert, akként, hogy 4 évi szolgálat után a legkisebb munkabér a nőseknél heti 25 pengő, egy gyermeknél 30, kettőnél 32, háromnál 35 pengő stb. volt. A rövidebb ideje dolgozó munkások külön gyermekpótlékban részesülnek.

A tisztviselők munkakedvének állandó ébrentartására és fokozására szolgál a részükre megállapított forgalomemelési jutalék, amely jelenleg az alapfizetésnek 30%-a Hasonlóképpen a munkások is, teljesítményük arányában, külön jutalomban részesülnek.

Rokkantság-, öregség, özvegyiség és árvaság esetére a központ alkalmazottainak legnagyobb részét a Hangya Alkalmazottak Elismert Vállalati Nyugdíjpénztáránál biztosítja. Az intézet tagjainak száma 1938. végén 1170, vagyona pedig 7,000.000 pengő volt. A Hangya a kötelékéhez tartozó szövetkezetek alkalmazottai részére, törvényes öregségi biztosításuk kiegészítésére nyugdíjpótló intézetet létesített, amelynek 1938. végén 320 tagja és 400.000 pengő vagyona volt. Szorgalmas boltkezelők helyett a Hangya és a helyi szövetkezetek magukra vállalják a befizetéseket és ezzel megkönnyítik nekik az intézeti tagságot.

A központi alkalmazottainak egészségügyi gondozását a Hangya saját vállalati betegsegélyező pénztára látja el. A pénztár, háromezres taglétszám mellett, évente 180.000 pengőt fordít a beteg alkalmazottak és családtagjaik segélyezésére. Kórházi ápolást az Országos Központi Hitelszövetkezettel együtt fenntartott 100 ágyas Szövetkezetek Erzsébet-Kórházában nyújt tagjainak. A kórház a Szövetkezetek Erzsébet-Kórházi ápolási alapjában tömörült vidéki szövetkezetek vezetőinek és családtagjainak részint díjtalanul, részint igen méltányos feltételek mellett áll rendelkezésére.

A Hangya szociális programjának egyik legfontosabb pontja az, hogy alkalmazottait megfelelő lakásokhoz juttassa, ahol azok egészséges, szép családi életet élhetnek és értékes utódokat nevelhessenek a nemzet számára. Ennek a programnak megvalósítása során a vidéken dolgozó körzetvezetők részére körzetvezetői székházakat szándékozik építeni, mert a szövetkezetek érdeke azt kívánja, hogy a körzetvezetők a saját körzetükben lakjanak. Az első ilyen körzetvezetői székház Csurgón épült fel és ebben a házban, a körzetvezető lakásán kívül, megfelelő irodahelyiség is van a szövetkezetek egyes-bajos dolgainak elintézésére.

A program másik része: munkás-lakóházak létesítése. Budafokon, a központ borpincéi felett elterülő telken eddig 10 ikerház épült, ahol 20 munkáscsalád, 88 gyermekkel jutott villany- és vízvezetékekkel, beépített szekrényekkel, új bútorokkal ellátott, egészséges otthonhoz. Minden lakáshoz 100 négyzetöles kert tartozik, amelyet a lakók – erre a célra szerződött kertész irányítása mellett – tartoznak művelni. A lakások bére heti 2 pengő és ezenkívül minden lakó heti 1 pengő takarékbetétet tartozik befizetni, amely után a központ 5½% kamatot térít. Az ily módon gyűjtött tőkét azonban csak az intézettől való eltávozásával, vagy valamely rendkívüli esetben – kiházasítás, gyermekének önállósítása, haláleset stb. – veheti igénybe.

Az alkalmazottak jólétét szolgálja továbbá a Hangya néhai nagynevű elnökének, Balogh Elemérnek emlékére létesített segélyalap, amelyből a – gyermekszülés, súlyos betegség, haláleset, stb. folytán – nehéz helyzetbe került alkalmazottak évente 50.000 pengő támogatásban részesülhetnek. A Hangya ugyanis azt az elvet követi, hogy alkalmazottainak nem folyósít fizetési előleget, mert tudja, hogy az ilyen előlegek menthetetlenül eladósodásra vezetnek. Inkább vállalta tehát azt az áldozatot, amelyet ennek az alapnak a fenntartása jelent és amelynek révén segíteni tud az önhibájukon kívül nehéz helyzetbe jutott alkalmazottakon.

A Hangya Központ alkalmazottai osztatlan munkaidőben dolgoznak. A központ gondoskodott róla, hogy a munkaközi szünetben étkezhessenek. A központi székházban, a Ceglédi-úti tárházban, az albertfalvai gyártelepen és a budafoki pincészetben jól berendezett ebédlőben, olcsó és ízletes ebédet kaphatnak és ezenkívül buffet és kávéház is rendelkezésükre áll. Az alkalmazottak a legfontosabb élelmiszereket és háztartási cikkeket a munkahelyeken létesített tisztviselő boltokban vásárolhatják meg.

Különösen nagy szociális jelentősége van a Hangya keretében működő Magyar Szövetkezeti Asszony ligának, melynek elnöknője Anna kir. hercegasszony. A liga úgy a fővárosban, mint vidéken az egyes szövetkezetek mellett asszonycsoportokat alakít. Ma már körülbelül 300 asszonycsoport működik, amelyek egyrészt hathatósan közreműködnek a szövetkezeti áruellátás tökéletesebbé tételében, másrészt a háziipari munkáltatás megszervezésével, főző- és varrótanfolyamok rendezésével, napközi otthonok létesítésével, jótékony célú akciók lebonyolításával stb. igyekeznek a falu jólétét és kulturális fejlődését előmozdítani. Budapesten az asszonycsoportok megbízottjai ellátogatnak a központ telepein és üzemeiben foglalkoztatott munkások családjaihoz, hogy az intelligencia és a munkásság közötti baráti kapcsolatot kifejlesszék és elsimítsák azokat a bajokat és nehézségeket, amelyeket nem általános érvényű rendeletekkel, hanem csakis egyéni bánásmóddal lehet enyhíteni.

Befejezésül a Hangyának még egy – most megvalósulás előtt álló – alkotásáról kívánok megemlékezni: a Balogh Elemér szövetkezeti mintafaluról. Ezt az intézményt Fehérmegyében, Tordas községben hívjuk életre, ahol már régóta virágzó Hangya szövetkezet, hitelszövetkezet és tejszövetkezet működik. Most mind a három szövetkezetet erre a célra építendő, minden korszerű igényt kielégítő szövetkezeti székházban helyezük el, ahol ezenkívül a szövetkezeti vendégfogadó, boltoslakás, kultúrterem, gazdakönyvtár és gazdakör is elhelyezésre talál. A szövetkezeti székház mellett lesz a körzetvezetői ház, a község szélén pedig közös gabonarakár, kukoricagóré, hizlalóistálló, szüretelőtelep, gépszín stb. épül és ugyanide kerül a szövetkezeti internátus is, megfelelő előadóteremmel. A mintafalu létesítésével ugyanis kettős célt kívánunk elérni: egyrészt egy helyen összesűrítve akarjuk bemutatni mindazokat a szövetkezeti intézményeket, amelyek alkalmasak arra, hogy a kistermelők gazdálkodását eredményesebbé tegyék, másrészt módot akarunk nyújtani arra, hogy a szövetkezeti vezetők és alkalmazottak gyakorlati kiképzés útján szerezhessék meg a szükséges ismereteket.

Tordas község erre a célra minden tekintetben alkalmasnak látszik. Lakossága túlnyomó részt kisbirtokosokból áll, akik részben magyarok, részben tótok és akiknek egyrésze római katolikus, másrésze pedig ág. evangélikus vallású. A termelés rendkívül változatos és a szántóföldi termelés különböző ágain kívül, a gyümölcs- és szőlőtermelésre, állat- és baromfityenyésztésre is kiterjed. A helyi szövetkezet kiváló elnökének személye és a községben uralkodó erős szövetkezeti szellem kellő biztosítékot nyújtanak arra, hogy törekvéseink teljes megértésre és támogatásra találjanak. Végül fontos szempont volt az is, hogy a község Martonvásártól mindössze 4 kilométerre fekszik és így Budapestről könnyen megközelíthető. Meg van tehát a lehetősége annak, hogy ezt az intézményt úgy a belföldi szakemberek, mint a külföldi érdeklődők rendszeresen tanulmányozhassák. Bizunk benne, hogy ha mindaz, amit itt tervezünk, valóra válik, akkor rövidesen eljön az az idő, amikor nem mi fogunk Dániába és egyéb külföldi országokba szövetkezeti tanulmányútra menni, hanem külföldről jönnek majd hozzánk megcsodálni a magyar gazdatársadalom szövetkezeti összefogásának eredményét.

A Magyar Vörös-Kereszt Egylet szociális munkája

ELŐADTA LUKÁCS SAROLTA

Az a feladatom, hogy a Magyar Vörös-Kereszt Egylet szociális munkáját ismer-tessem. Mielőtt témámra rátérnék, legyen szabad magának a szociális munkának a meg-határozását felolvasnom. Ezt a meghatározást 42 nemzet kiküldöttje Parisban, a szociális munkások 1928. évi kongresszusán, mint a legjobbat fogadta el. „A szociális munka magába foglal minden olyan törekvést, amely a nyomorból fakadó emberi szenvedések enyhítésére irányul, – amely normális életfeltételek közé akarja visszavezetni a bajba-jutott egyéneket és családokat, – amely igyekszik megelőzni a társadalmi bajokat és betegségeket, enyhíteni és javítani a rossz szociális viszonyokat, emelni az elesettek életszínvonalát, – egyéni és kollektív szociális gondozással, törvényhozási úton, köz-igazgatási eszközökkel, a szociális kutatás és adatgyűjtés segítségével.

Ez a meghatározás minden ország szociális törekvéseire alkalmazható általános-sággal sorolja fel a szociális munka céljait és a megvalósításukra igénybevehető eszközöket.

Magyarországon a szociális munka népi és nemzeti jelentősége lassan, fokozatosan tudatosná kezd válni a közéletben. A magyar közvélemény a gyakorlati térhódítással párhuzamosan ismeri meg és fogadja el a hivatásos, szakszerűen képzett szociális munkás szerepét és feladatkörét. A Magyar Vörös-Kereszt Egylet, amely maga is tevékenyen hozzájárult a szociális munka gyakorlati kifejlesztéséhez és elismertetéséhez, saját törek-véseinek tudatosítása érdekében szükségét érezte annak, hogy a fenti általános meghatá-rozásnál konkrétan írja körül a szociális munka lényegét; meghatározása szerint: „A szociális munkának lényege a benső, személyes, egyéni kapcsolat felvétele azokkal, akik szociális támogatásra szorulnak. A szociális munka egyéniesített szociálpolitika; értelme, célja és erkölcsi indokoltsága ugyanaz, mint a szociálpolitikáé általában, csak más módszerekkel dolgozik: nem egész társadalmi rétegeket vesz védelmébe, hanem egyen-ként, egyénenként jelöli ki a szociális segítségre szorulókat; elsősorban azokat karolja fel, akik *társadalmi* helyzetüknél fogva nem esnek a szociálpolitikai védelem hatálya alá, *egyéni* helyzetüknél fogva azonban létfenntartásukat, vagy boldogulásukat a köz segítőközbelépése nélkül nem tudják biztosítani; másodsorban kiegészíti, teljessé teszi a szociális védelmet az egyéni életviszonyok messzemenő figyelembevételével azoknál, akik bár a szociálpolitikailag védett néprétegekhez tartoznak, de egyénileg az általános rendelkezéseken túlmenő támogatásra szorulnak.” A társadalombiztosítás pl. erőteljes szociál-politikai felkarolása a hatálya alá vont társadalmi rétegek érdekeinek; de nagyon sok esetben az egyéni és családi körülmények oly súlyosak, hogy a biztosítás szolgáltatásai elégtelenek és a szociális munkának a szociális biztosítás mellé állva, kiegészítő segítséget kell nyújtania.

pontjából fontos volt, mert 1922 körül a társadalmi akciók legnagyobb része a Vörös-Kereszten keresztül bonyolódott le.” Most következik az a rész, amiért tulajdonképpen itt idéznem kell a könyvből: „A Vörös-Kereszt munkájának a fővárosi hatósági nyílt szegénygondozó tevékenységébe való fokozott bekapcsolódása 1925 után a munkanélküliség és az inség emelkedésével nyert nagyobb jelentőséget. *Ezt a jelentőséget minden dicséretet megérdemlő munkájuk méltánylásánál sokkal jobban jellemzi az a körülmény, hogy az első rendszeres és pontos szegényügyi kataszter elkészítése és ezzel a hatósági szegénygondozás racionalizálására irányuló első kísérlet a Vörös-Kereszt nevéhez fűződik.* A Magyar Vörös-Kereszt Egylet 1927. évben megbízást kapott a népjóléti és munkaügyi minisztertől a fővárosi inségesek összeírására. Az Egylet a főváros kerületi eljárásaihoz beérkező segélykérelmek átvizsgálását 1927. szeptemberében kezdte meg és a környezet-tanulmányok felvételét a téli inség ideje alatt folytatva, 1928. április végén fejezte be. A kerületi eljárások ezen idő alatt a hozzájuk érkező segélykérelmeket közvetlenül a Vörös-Kereszthez küldték, ahol a helyszíni vizsgálatot sürgősen lefolytatták és a kérvényeket a környezet-tanulmánnyal és a javaslattal együtt visszaküldték az eljáróságoknak.”

Itt csak azt teszem hozzá, hogy nemcsak a Vörös-Kereszthez, illetve az eljáróságokhoz beérkezett kérvényeket vettük tekintetbe, hanem az összes jóléti intézmények által segélyezett jegyzékét is elkértük és a környezet-tanulmányt ezeknél is lefolytattuk. Magától értetődően volt olyan név, amely négy-öt jegyzékben is szerepelt, mert az illető különböző egyesületeknél kért és kapott segélyt. Egy félév alatt 35.000 családlátogatást végeztünk el és a nyert adatokat statisztikailag is feldolgoztuk. A statisztikát beadtam a népjóléti minisztériumhoz, – mert akkor még volt népjóléti minisztériumunk, – beadtam a székesfőváros statisztikai hivatalához, az állami statisztikai hivatalhoz, de csak Schüler székesfővárosi alpolgármester közölte le belőle – említett könyvében – a főbb adatokat. A Vörös-Keresztnak nem volt anyagi fedezete arra, hogy saját maga kiadja.

Az említett könyvből még a következőket idézem: „Az összegyűjtött környezet-tanulmányok alapján készített szegénykatasztert a Vörös-Kereszt statisztikailag is feldolgozta; bár az anyag csak félévi megfigyelés eredménye volt és így nem foglalta magában az év további részeiben jelentkezők adatait, jelentősége mégis nagy, mert elsőnek adott áttekinthető képet az inségesek körülményeiről” . . . „miután a szegényügyi katasztert a kerületi eljáróságok átvették a Vörös-Kereszttől, a szegényügyi osztályok akkori létszáma és szervezete mellett is megvolt a lehetőség arra, hogy a katasztert az inség nagyobbodásával fokozatosan és megfelelő módon kiegészíthessék.”

A Vörös-Kereszt szakképzett szociális gondozónőinek bevonása a hatósági szegénygondozás munkájába, amelynek jelentőségét Schüler alpolgármester a felolvasott idézetekben oly elismerőleg emelte ki, az idők folyamán mind intenzívebbé vált. A főváros kerületeit a szegénygondozás ellátására körzetekre és alkörzetekre osztották fel a segélyre szoruló létszámának és laksűrűségének figyelembevételével. Amíg eredetileg csak egy vöröskeresztes szociális gondozónő működött minden kerületben, utóbb minden szegénygondozási körzetbe beosztottak egy-egy vöröskeresztest és azonkívül minden kerületben egy kerületi vöröskeresztes gondozónőt. Körzeti és kerületi gondozónőink munkáját a székesfőváros a szegénygondozás tárgyában 1934. április 17-én kiadott végrehajtási utasításában pontosan meghatározza: „A Magyar Vörös-Kereszt Egylet szociális gondozónői mint kerületi és körzeti gondozónők vesznek részt a nép-

jóléti osztályok munkájában. A *kerületi* vöröskeresztes gondozónők a népjóléti osztály vezetőjét támogatják a segélykérőkkel való személyes érintkezés lebonyolításában, a népjóléti gondozásra vonatkozó hatósági utasítások betartásának ellenőrzésében, a körzeti vöröskeresztes gondozónők és a mellékük beosztott szellemi szükségmunkások irányításában, valamint az összes hatósági és társadalmi szociális intézményekkel való érintkezésben.”

A *körzeti* vöröskeresztes gondozónők feladatai a belső szolgálat terén: a segélykérők meghallgatása az erre kijelölt fogadási napokon, a segélyben részesítendőek esetről-esetre való kijelölése a gondozási ívek alapján, a segélyek kiadása, a beérkezett környezet-tanulmányok felülvizsgálata, a segélyreszorultság megítélése, a segélyjavaslat felülbírálása a szükségszerűség és a gyakorlati lehetőségek szempontjából, a gondozási ívek kiegészítése az időszakos családlátogatások jelentései és a fogadások alkalmával tett igazolt szóbeli jelentések alapján, a segélyezettek és a segélyek körzeti nyilvántartása, adatszolgáltatása a központi nyilvántartó részére; a külsőszolgálat terén pedig: a környezettanulmány felvétele, illetve amennyiben munkatorlódás miatt ezt a feladatot át kell ruházni a népjóléti osztályba beosztott szellemi szükségmunkásokra, ez utóbbiak betanítása, irányítása és szigorú ellenőrzése; különleges elbánást igénylő vagy kétes esetekben a segélykérő helyzetének személyes látogatás útján való felülvizsgálata és végül a családgondozás összes teendőinek ellátása.” Látjuk ebből a felsorolásból, hogy gondozónőink teendője az előjáróságok népjóléti működésében főleg azokra a mozzanatokra irányul, amelyekben a szociális munka *egyéniesítő* jellegét kell érvényesíteni.

A szociális gondozó munka ugyanis – akik itt vannak, bizonyára mindannyian foglalkoztak ezzel, – mindig egyéniesít, mindig azt nézi, milyen speciális segélymód felel meg annak a családnak vagy egyénnek, aki éppen előtte van. Az élet ezerrétű! Azonos eset, azonos egyén nincsen, minden egyes ember megsegítését egyéni körülményeihez, adottságaihoz és családi helyzetéhez mérten kell intézni az igazi, vérbeli szociális gondozónak.

A Magyar Vörös-Kereszt Egylet szociális munkájának alapját a székesfővárosi kerületekben dolgozó gondozónőink most ismertetett tevékenysége alkotja. Kerületi gondozónőink révén érintkezésben vagyunk Budapest egész segélyreszoruló lakosságával; ezért vagyunk képesek arra, hogy öt percen belül bármely kerületben lakó szegényről felvilágosítást adjunk, amennyiben az illető a főváros szegény-nyilvántartásában szerepel.

A kerületi munkán kívül a Magyar Vörös-Kereszt központi székházában is folytat szociális munkát, amely a kerületekben folyó munkával szerves kapcsolatban van. A Vörös-Kereszt központi munkája azokra a különleges esetekre terjed ki, amelyeknél valami messzebbmenő gondozói eljárás, valami többletsegítség szükséges és ennél fogva a kerületi munka- és segélylehetőségek mellett nem nyerhetnek megnyugtató elintéztést. Az ily eseteket kerületi munkatársaink utalják át a központba. Az eléje kerülő segélyesetek különleges jellegének megfelelően a központ kórházi és toloncházi misszióval, lakóvédelemmel, szociális jogvédelemmel és a súlyosabb esetek után járó gondozásával foglalkozik.

A kórházi misszió feladata a rászoruló kórházbajuttatása, családi ügyeiknek felkarolása kórházi tartózkodásuk alatt és a kórházból kikerülő lábadozók szociális támogatása. Legnehezebb e feladatok közül az első, a kórházbajuttatás. Bevallom, nem rendszeres segítség az, amit e tekintetben nyújtani tudunk, mert bizony magánösszekötte-

téseink révén sikerül csak egy-egy beteget kórházba juttatnunk. Sajnos, olyan zsúfoltak a budapesti kórházak, hogy sokszor a legnehezebb probléma előtt állunk, ha egy-egy súlyosan rászoruló gondozottunkat el kell helyeznünk.

Kórház-missziós csoportunk a Szent István-kórházban, a Hercog-klinikán és az Irgalmasok kórházában dolgozik. A kórházat elhagyó lábadozók részére egy kisotthont is tart fenn, amely persze túl kicsi ahhoz, hogy eleget tegyen a szükségletnek. Útisegélyt ad azoknak, akik felgyógyulásuk után nem tudnak hazautazni. Fokozottabb segítséget nyújt az első hetekben azoknak, akik a kórházat elhagyva igyekeznek felvenni előző életük fonalát, – ha továbbra is segélyreszorulók maradnak, átteszi őket a megfelelő kerületi előljáróság gondozásába.

Toloncházi misszióink foglalkozik azzal a sok szerencsétlennel, aki önhibáján kívül kerül toloncházba, mert pl. kilakoltatták lakásából, csavarogni kénytelen és ezért a toloncházba viszik a sok büntetett előéletű és igazán odaváló ember közé. De foglalkozik ezekkel az utóbbiakkal is, akiknek szabadulásuk után különös gondozásra van szükségük, hogy vissza ne essenek előbbi életmódjukba. Egészen speciális feladat ezeknek az embereknek felkarolása, amely a normálistól eltérő gondozási módszereket és külön érzéket kíván a gondozótól.

A Vörös-Keresztnek igen nagy erőssége a Kormányzóné Öfőméltóságának inségakciója, amelynek lebonyolításában Budapesten a vöröskeresztes gondozónók tevékeny részt vesznek. A Főméltóságú Asszonyhoz beérkező kérvényeket átteszik a kerületi előljáróságokra, ahol keresztülmennek az előljárósági szegénynyilvántartás szűrőjén. A kérvényezők jelentékeny részét, mint közsegélyre szorulót, ismerik már gondozónőink; ha egy kérvényező szerepel a segélyezettnek nyilvántartásában, helyzetét külön kivizsgálják és kérelmére ráírják a javaslattal együtt a véleményezést. A véleményezett kérvény visszamegy a Főméltóságú Asszonyhoz, aki minden egyes kérvényre maga írja rá azt a segélyt, amelyet az ajánlás alapján kiutal a kérelmezőnek. A pénzsegélyek kifizetése részben postán történik, részben pedig személyes meghívás útján. Hangsúlyozom: nem „behívót,” hanem „meghívót” kapnak a kérvényezők a kiutalt segély átvételére.

A Főméltóságú Asszony akciója nagyon sok lehetőséget ad nekünk arra, hogy egzisztenciális, talpraállító segítséget nyújtsunk; ez a segélymód nőtt talán legjobban a Főméltóságú Asszony szívéhez, mert ez egész életre kiható segítséget jelent, pl. azoknak az esetében, akik az akció adománya nélkül nem fejezhették volna be tanulmányaikat és félbemaradt emberek lettek volna, vagy akikben elég energia és leleményesség van arra, hogy a kapott segélyből valami keresetforrást nyissanak maguknak.

Jellemző, hogy 1930-ban a Főméltóságú Asszonyhoz forduló kérvényezőknek kb. csak egynegyed része szerepelt a kerületi előljáróságok szegény-nyilvántartásában, míg 1938-ban a kérvényezők háromnegyed része nyilvántartott közsegélyes volt. Ez azt mutatja, hogy sokan azok közül, akik 1930-ban még hatósági segély nélkül meg tudtak élni, ma már erre képtelenek. Szomorú jelenség ez, amelyből többek között a középosztályhoz tartozók leromlására is következtethetünk.

A Vörös-Kereszt a lehetőséghez képest a Főméltóságú Asszony akciójának segítségével oly szociális intézményeket is hív életre, amelyek az első beállítás költségeinek fedezése után önmagukat tartják fenn. Így tanoncotthonokat rendezett be, hajléktalanok menhelyét állította fel, amelyek működnek anélkül, hogy bármi hatósági vagy társadalmi segítséget igénybe kellene venniök. A hajléktalanok csak 20 fillért fizetnek egy

éjszakaért, amelynek ellenében tiszta meleg helyen, tiszta ágyban feketnek és mosdási és mosási lehetőségük is van. Talán különös, hogy ezt, mint külön hangsúlyozandó kedvező körülményt emelem ki. Azonban gondoljuk meg, hogy számos tömeglakásban milderre nincs alkalom, holott lényegesen többet kell a lakóknak fizetniök.

A Vörös-Kereszt által Budapesten kipróbált szegénygondozási rendszert egy vidéki város, Miskolc is meghonosította. Ez a város az iskolásgyermekek védelmét is az általános szegénygondozás keretébe állította be. Miskolcon ma még nincsen iskolaorvosi intézmény; ami ez intézmény munkájából egészségügyi feladat, nincs még megoldva, szociális részét azonban ellátják a szociális gondozónők: utána néznek annak, hogy miért iskola-kerülő a gyermek és nagyon sokszor rájönnek arra, hogy anyagi vagy erkölcsi ok rejlik a háttérben. Ilyen esetekben az erre a munkára beosztott gondozónők segítenek az anyagi hiányokon és a gyermek családi környezetében igyekeznek meglátni és kiküszöbölni az erkölcsi bajokat.

Miskolc annyiban túlhaladt Budapesten is, hogy itt az ingyen gyógyszerellátás csak környezettanulmány alapján engedhető meg. E tekintetben nagy meglepetés érte – azt hiszem – Miskolc város polgármesterét is, mert az ingyen gyógyszerellátás ellenőrzésében olyan megtakarítása volt a városnak, hogy a szegénygondozás szervezetének a költségei is kitelének belőle; ezt a módszert melegen lehet ajánlani más városoknak is.

Meg kell még említenem a Magyar Vörös-Kereszt Egylet szerepét a szociális ismeretek terjesztése és a szociális gondolat propagálása terén. Elsősorban saját munkatársai kiképzésére állított be tanfolyamokat az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság anyagi támogatásával 1926-ban, amely 1927-ben és 1928-ban megismétlődött. Egy-egy tanfolyam tíz hónapig tartott. Szociális előadásorozatot állított be a kerületi népjóléti megbízottak számára, majd a szellemi szükségmunkásoknak és az összes egyházközségeknek. A Magyar Vörös-Kereszt Egylet választmányainál minden esztendőben tájékoztató szociális előadásokat tart. A Szent Vince Szeretetegyesületben két éven át hat hetes, a budapesti református egyházmegye tagjai részére ugyancsak hat hetes szociális és egészségvédelmi előadásorozatot rendezett. Jelenleg a diakonisszáknál folyik egy három hónapos szakszerű előadás-sorozat, amely majdnem szaktanfolyamnak nevezhető. A Katolikus Női Szociális Iskolában, a Szociális Testvéreknél a kiképzésnek egész gyakorlati részét vállalta. A múlt évben a gyárgondozók részére tartott gyakorlati előadásorozatot, azonkívül 22 egyesületnél és érdeklődő társaságnál tájékoztató előadásorozatot.

1937 tavaszán szociális nevelésügyi kongresszust rendeztünk. Az első nap a szociális szakképzést, a második nap az önkéntes szociális munkások képzését, a harmadik a szociális ismereteknek az összes iskolák tantervébe való felvételét tárgyalta. E kérdések közül legáltalánosabb érdeklődésre az önkéntes szociális munkások kiképzése tarthat számot. Álláspontunk e tekintetben az, hogy embertársaink részére akkor, amikor legjobban rászorulnak a közösség támogatására, még önkéntes alapon is olyanoknak kell a szervezett szociális segítséget közvetíteni, akik nemcsak jóakarattal, hanem bizonyos tudással is rendelkeznek. Szervezett szociális munkát az önkéntes vállalkozók is csak akkor végezhetnek, ha bizonyos minimális szakképzésen mentek keresztül. Messze vezetne, ha ezt az álláspontunkat most részletesen indokolnám. Csak arra akarok rámutatni, hogy annak, aki a szegényekkel foglalkozik, a legkülönbözőbb emberek lelki világába kell magát beleélnie, mert a segélyezettek táborában a társadalom minden rétege, a társadalom minden rétegének elesettjei képviselve vannak. Van ugyan a szegénységnek egy olyan foka, amely uniformizál. A nyomorba süllyedt tanult embert például csak az

érdekli, ami az egészen bizonytalan existenciájú alkalmi napszámost: hol lesz az a hely, ahol lehajtsa a fejét és lesz-e mit ennie? De amíg az inségnek erre a legvégső fokára érkeznek, mégis óriási különbségek vannak ember és ember között abban a tekintetben, hogy ki hogyan viseli sorsát és milyen ellenállást fejt ki az elszegényedés felé taszító erővel szemben.

Az embereket ebből a szempontból három csoportra lehet osztani. Az egyik csoport az átlagon aluliakhoz tartozik. Az átlagon aluli embert a nyomorúság magától értetődően még jobban lenyomja, lefokozza. Normális gazdasági viszonyok között az ilyen törekeny fizikumú, gyenge akaratú és képességű emberek többé-kevésbé el tudnak helyezkedni, ma azonban, amikor még a tehetségesek is nehezen jutnak munkaalkalomhoz, rendszeres foglalkoztatásuk alig megoldható probléma. Ezek az emberek kitartó, türelmes anyagi és lelki gondozásra szorulnak, amely átsegíti őket a legnehezebb időszakokon.

Ott van azután a másik véglet, szemben a tehetségtelenekkel a nagyon tehetséges emberek, akikben feszítő erő van. Ezekből az emberekből a szegénység, a nyomorúság heroikus erőt képes kifejteni, csodálatos erőt, mely minden nehézséggel meg tud küzdeni, csak hogy kikerüljenek abból a nyomorúságból, amelybe hibájukon és akaratukon kívül álló okokból kerültek bele.

Azután ott van a nagy tömeg, a középszerű emberek tömege, amelyet a hosszantartó nyomorúság közömbössé és fásulttá tesz. Az az érzés lesz úrrá bennük, hogy kár küzdeni, úgymint hiába minden. Kivész belőlük lassanként a regenerálódó képesség. A szociális gondozó nehéz feladat előtt áll, amikor ezeken az embereken segíteni akar. Mert segíteni valakin a nélkül, hogy ő maga a saját akaratával és képességével is hozzájáruljon, a legnagyobb nehézségek egyike. Ez az elfásult embertömeg, bármilyen ártalmatlannak látszik is, veszedelmet jelent. Ha jön valaki és ennek a közömbös, elfásult emberrétegnek nagy és hangos szavakkal beszél, – függetlenül attól, hogy jobbszélső vagy balszélső párti-e, – ez a tömeg megy utána. Nem veszi magának a fáradságot, talán nem is képes rá, hogy mérlegelje a célt és irányt. Veszteni valója nincsen, úgy érzi, hogy csak javulhat a helyzete. Ez az embertömeg veszedelmes a köz szempontjából. Amikor tehát ezzel a tömeggel foglalkozunk, akkor nemcsak jószívúságot gyakorolunk, nemcsak szociális kötelességünknek teszünk eleget, hanem a közbiztonságot is szolgáljuk.

A gyermekeknél is éppen úgy megtaláljuk az átlagon aluliak, a középtehetségűek és a legkiválóbbak eltérő beállítódását a nyomorral szemben. Erre a megfigyelésre a Népszövetség felszólítására készült felvételezésünk adott alkalmat, dacára annak, hogy ennek a felvételezésnek célkitűzése más irányú volt. A Népszövetség ugyanis avval a kéréssel fordult az egyes országokhoz, hogy vegyék beható megfigyelés alá azt a kérdést, milyen hatással van az iskolásgyermek testi és lelki fejlődésére a szülők munkanélkülisége. A mi felvételezésünk, amelyet a Mária Valéria és Zita-telepen lakó sokgyermekes munkanélküliek gyermekei között végeztünk, 1.600 gyermekre terjedt ki. A családoknál végzett környezettanulmányt kiegészítettük és ellenőriztük az iskolákban, ahol a gyermekek szellemi fejlődésére és tanulmányi előmenetelére kaptuk meg a felvilágosításokat.

Kiesik ugyan előadásom keretéből, de mint érdekességet, mégis megemlítem e felvételezés talán váratlan eredményét, mely szerint alig van eltérés a dolgozók és a munkanélküliek gyermekeinek testi és szellemi fejlődése között. Természetesen kutattuk ennek az okát is, és rájöttünk arra, hogy ennek két fő oka: először a szülők legtöbbjének az a határtalan önmegtágadása és áldozatossága, amellyel gyermekeiknek

juttatnak minden falatot, amit megszerezni tudnak, a másik ok – általános szempontból – súlyosan esik latba, s ez az a tény, hogy a mai átlagos munkabérek oly alacsonyok, hogy egy dolgozó ember sem tud többet nyújtani gyermekének, mint amennyit a munkanélküli gyermekének az iskolai étkeztetés nyújt.

Ezen kitérés után röviden ismertetek pár jellemző esetet a szegénység erőtkiváltó hatásáról. A mélyen érző, az általános szellemi fejlettségen fölül álló gyermekekben a szülőknek és testvéreknek nélkülözése sokszor felnőtthez illő súlyos felelősségérzetet és áldozatkészséget vált ki családjukkal szemben. Az iskolanővérek megfigyeltek egy gyermeket, aki a megkapott tizórai tejjel kiosont a teremből és leszaladt a lépcsőn, egy-két héten keresztül, naponta. Utána néztek a dolognak és meglepve látták, hogy az iskola kapualjában ott állott a gyermek két csöpp testvérkéje – az egyik három, a másik öt éves – és az üvegbe dugott szalmaszálon hol az egyik, hol a másik kapott egy-egy korty tejet, ami pedig az iskolás „nagy” testvére gyenge testének erősítésére volt szánva. Ugyanígy megosztotta zsemlyéjét is, közben riadtan nézve körül, hogy nem látja-e meg valaki a „bűncselekményt”, majd visszaosont és visszaadta az üres tejesüveget. Egy másik eset: a Cukor-utcai iskola közelében észrevették, hogy az egyik telefonautomatát fosztogatják. Az automata pontosan megmutatja, hogy mennyi 20 fillérest dobnak bele, ennél fogva pontosan meg lehetett állapítani, a hiányzó összeget. Megfigyelték, hogy ki a fosztogató, s elfogták az iskola három 8-10 éves gyermekét. Úgy az elfogott nebulókat, mint a szülőket külön-külön kihallgatták. A szülők úgy tudták, hogy a gyermekek az iskolában kapták segélyképen a pénzt a tanítónénitől és vallomásukból kitűnt az is, hogy a gyermekek az igazságtalanul szerzett pénzt utolsó fillérig haza adták kenyérre. Nem vettek rajta cukrot vagy egyéb gyermeknek kedves dolgot, amiben kétségkívül van valami heroikus önmegtartóztatás és teljes azonosulás a nyomorgó család gondjaival. A hallgatóság megnyugtatóására elmondom, hogy a gyermekek az iskolából példaadás-képen természetesen ki lettek csapva, azonban egy másik igen jó iskolában nyertek elhelyezést és egyelőre kiemelték őket a családból, nehogy az otthoni nyomor látása újra bűnre csábítsa őket.

Átlagon aluliaknál előfordul az önfeláldozásnak éppen az ellenkezője. Szintén az iskolanővérektől kapott adat, főleg serdültebb gyermekekről, hogy eltűnnek, megszöknek, otthagyják a nyomorgó családot, ha van reményük arra, hogy egyedül jobb életviszonyokat biztosíthatnak maguknak.

A fentiek elmondását a szegénységnek különböző irányú átalakító kihatásairól csupán azért tartottam szükségesnek, hogy érzékeltessem, milyen sokoldalú tudással, tapasztalatokkal és mély érzéssel kell bírnia annak az egyénnek, aki minden támaszra szoruló és sok lelki elferdülésnek kitett embertársával szemben mindig megtalálja a segítségnek, az erősítésnek legmegfelelőbb, leghatékonyabb módját.

A Magyar Vörös-Kereszt Egylet tanfolyamaival és előadásaival, önkéntes és hivatásos munkatársainak állandó továbbképzésével a szociális magatartás öntudatosítását is akarja szolgálni. A Vörös-Kereszt mindenütt és mindenfelé ezt a szociális magatartást képviseli.

Általában téves felfogás van a szociális ember, a szociális érzés és szociális magatartás fogalmának tekintetében. Az emberek általában azt hiszik, hogy ha valaki ad a Karitásznak, ha egy-egy szegénnyel vált néhány jó szót, akkor az már szociális beállítottságú ember. A szociális érzék és magatartás azonban nemcsak a szegények és elesettek anyagi segítségét, nemcsak a velük váltott jó szót jelenti, hanem azt, hogy minden ember-

társunkkal szemben – bármilyen társadalmi osztályhoz tartozzék is – mindig készséges segítő, megértő magatartást tanúsítunk.

Pár nap előtt egy hivatalban volt dolgom. Amikor belépek, egy nagyon szép arcélú nő áll fekete ruhában a titkár előtt, az elszegényedett középosztálybelieknek tipikus zöldesárnyalatú fekete ruhájában. Azt mondta, hogy aktája itt kell, hogy legyen, a javára történt döntés benne, csak az államtitkár úrnak alá kell írnia. A titkár meglehetősen merev tartással azt felelte neki: „Kérem tessék az X. Y. ügyosztályba menni”. „Hiszen onnan jövök” – mondta az asszony kissé megütközve, – a titkár stereotipen ismételte: „Tessék odamenni!” A szegény asszonynak nem volt mit tennie, elment. Azalatt az idő alatt, amelyet tárgyalással töltöttem, körülbelül egy negyedóra telhetett el és amikor újra a titkári szobába léptem, az öreg hölgyet megint ott találtam a titkár előtt, amint habozva mondta: „Odalent azt mondták, hogy három nappal ezelőtt felküldték az aktát az államtitkár úrhoz, itt kell, hogy legyen, tessék utánanézni.” Erre a titkár végre kezébevette egyenkint és végignézte az előtte levő hat-nyolc darab aktát, köztük volt az öreg hölgyé is, már rajta volt a kért aláírás.

A titkárnak nem került volna csak egy kis fáradtságába és a szegény öreg hölgyet megkímélte volna a lépcsőn való fel- és lejárástól, ha először mindjárt türelemmel meghallgatja. Hányszor előfordul, hogy valakit lerázzunk, és rengeteg fáradtságot okozunk az illetőnek, viszont magunknak annyi fáradtságot sem veszünk, hogy megnézzük az előttünk heverő aktacsomót. Ez a szociális érzék hiánya.

Magyarországon még nincsen kifejlődve a szociális közszellem. És mindaddig nem is lesz, amíg a magyar lelkiség szótárából ki nem küszöböljük azokat az irtózatosszavakat, amelyek csak az utóbbi években csúsztak bele, mint amilyenek a „megfúrni”, „elcsúsztatni” és „elfürészelni”. Hányszor hallhatjuk ezeket a szavakat magunk is. Amíg ezeket ki nem irtjuk, addig Magyarországon szociális közszellem nem lesz, bármilyen szepen irunk és beszélünk is róla.

Az az érzület, amely a szociális közszellem legmélyebb forrása, a Vörös-Kereszt alapszabályait és elsődleges, eredeti célkitűzéseit mélyen áthatja. A harctereken járó vöröskeresztes a sebesültben nem lát már ellenséget, hanem csak szenvedő embert. Ez a mi alapérzésünk: ne menjünk el közömbösen a szenvedő ember mellett, bárki legyen is az.

Jelvényünk fehér mezőben vörös kereszt! A fehér mező az alap, jelenti a tiszta szándékot, míg a kereszt a mi keresztény hitünk szerint a legnagyobb szenvedést és egyben a legnagyobb áldozatosságot, a piros szín a meleg szeretetet jelenti. Aki tehát ezt a jelvényt viseli, az tiszta szándékkal szenvedést enyhít meleg szeretetből. A Vörös-Kereszt jelszava azonos az egész világon: „Je sers”, szolgálok! Szolgálok úgy és ott, ahol és ahogy a munkámra szükség van. Szolgálok személytelenül, kitartással, igazságosságra törekedve.

Mi jelvényünket viseljük, jelszavunkat átéljük! Átéltük munkásságunkban. Legújabb bizonyosság erre: a Felvidéken áldozatosan dolgozó munkatársaink és azok, akik idehaza megfeszített erővel helyettük is elvégzik a munkát. Az a hit adott és ad nekünk erőt erre az áldozatkészésre, hogy szaktudásunkra és szellemünkre az új, szociálisabb Magyarországon fokozottan szükség lesz.

A szociális közszellemről szeretnék végezetül elmondani egy jelenetet, amelynek magam is tanuja voltam 1936-ban, a szociális munkások londoni kongresszusa alkalmából. Ügylátszik, hogy a szociális szellem fejlesztése probléma minden országban, nemcsak Magyarországon. A kongresszus főtitkára egy szűkebb bizalmas összejövetelen

amelyen tizenkét különböző nemzethez tartozó kongresszusi tag vett részt, felvetette a kérdést, hogy hogyan lehetne a szociális közszellemet a leghatékonyabban fejleszteni az egyes országokban. A meghívottak sorra válaszoltak a kérdésre. Az első egy angol volt; azt mondta, hogy véleménye szerint a szociális közszellemet csak a jószomszédság-mozgalom révén lehet terjeszteni. A jószomszédság mozgalom, a settlement munka lényege a közösségi szellem, hogy a fizikai munkás segíti az intelligenst és az intelligens segíti a fizikai munkást. Ez az egymáson való kölcsönös segítség az, ami a szociális közszellemet a leghamarabb biztosítja. Utána felállott egy német úr, szélesvállú ember, és azt mondta, hogy teljes mértékben elismeri, hogy a settlement nagyon szép és hasznos mozgalom, lehetnek nagyszerű eredményei, de véleménye szerint mégis csak sokkal egyszerűbben és hamarabb célhoz lehet jutni, ha az ember szabályrendeletekkel előírja a Kameradschaftoknak azt, amit akar és a szabályrendeletekkel megszabott keretekben törekszik a szociális érzés elmélyítésére. Ezután következett egy dán, magas szikár ember – most is magam előtt látom, – nagy tudós volt és azt mondta: „Elismerem mindazt, amit az előttem szólók mondtak, de mégis azt gondolom, hogy a tudományos elmélyülés, a tudományos kutatás révén lehet a legjobban meggyőzni az embereket arról, amivel egymásnak tartoznak. A szegénység okainak kutatását végezzük el elsősorban és ha az okokat megtaláltuk, lehetetlenség, hogy az emberek ne igyekezzenek a bajok gyökerén segíteni.” Hallgattunk, *míg* felállott egy svéd, száraz valaki, és így szólt: „A mai embert csak észokokkal lehet meggyőzni. A számok beszélnek, tehát statisztikai felvételezéseket kell folytatni minden irányban, az élet legrejtettebb vonatkozásaiban, mert csak a számokkal tudjuk az embereket meggyőzni arról, hogy az egyiknek túlsók, a másiknak túlkeves jutott, tehát bizonyos kiegyenlítődést kell létrehozni. A statisztika az, amely az embereket meggyőzi arról, hogy egymáson segíteniök kell.” Ezután egy nő következett. Felállott és azt mondta: „Hölgyeim és Uraim! Nem gondolják, hogy a jószomszédság-mozgalom, a szabályrendeletek, a tudományos kutatás, a statisztikai felvételezés mind-mind nagyobb eredményeket érnének el, ha megtanítanánk az embereket fent és lent arra a közel kétezer év előtt elhangzott igazságra: szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!”

Megilletődötten nem folytattuk a vitát, mindannyian úgy éreztük, hogy igen, ennek a nőnek igaza van. Nekünk *kell* a tudományos kutatás, szükségünk van statisztikai felvételekre, settlement-munkára, szükségünk van rendeletekre is, de igazán segíteni egymáson csak akkor fogunk, ha felebarátunkat úgy szeretjük, mint önmagunkat.

Ezt valljuk mi, vöröskeresztesek is. Helyünkön vagyunk és ha kevesen vagyunk is, de dolgozunk azon, hogy szeressük, segítsük egymást és hogy kialakuljon a valóságban az új, szociálisabb Magyarország.

A vendégforgalom szociális vonatkozásai

ELŐADTA GRÓF SZÉCHENYI KÁROLY

A nyaralás és üdülés széles rétegeket érintő probléma, közérdeket képez és fontossága napról-napra nő. Nem közömbös az általános magyar érdek szempontjából, de népegészségügyi szempontból sem, hogy a mai élet hajszájában kifáradt és a nagyváros körengetégebe bezárt tisztviselő munkateljesítményét és munkabírását fokozza azáltal, hogy magát kipiheni és regenerált idegekkel vegye fel az igazán megérdemelt pihenés után munkáját. Igazi pihenőt csak az élvezhet, aki megteheti, hogy a megszokott környezetből magát kiragadva – ha csak egy-két hétre is – szabad levegőt szívhasson és a természet idegnyugtató csendjét felkeresheti.

Az évek óta fennálló nehéz gazdasági helyzet folytán a társadalom csekély töredéke engedhette ezt meg magának. Ez a csekély töredék is nagyrészből a külföldi üdülőhelyeket kereste fel és arra kevesen gondoltak, hogy még csonka hazánkban is számos kitűnő nyaralási és üdülési lehetőség van. Ennek felismerése adta meg a gondolatot az Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetség megalapítására.

Ezeket az érveket alátámasztja a kormányzat mai álláspontja is. Ezeknek felismerése vezette Bornemisza Géza kereskedelem- és iparügyi minisztert is, amikor szociális érzékére hallgatva rendezte a szabadságok kérdését. Ez a rendelet is megerősíti azt a tényt, hogy mennyire fontos a hazai nyaralás és üdülés gondolatának kifejlesztése. Ha elvitathatatlan is az eszme értéke, az ereje megtörik néha minden igyekezet dacára az előfeltételeknek és eszközöknek hiányában. Ha a szövetség működésének eredményeiből ebben az esetben ennek ellenkezőjére kell következtetnünk, akkor ez a kormány bölcs megértésének köszönhető, amellyel a szükséges eszközöket a szövetség rendelkezésére bocsátotta, örömmel állapíthatom meg, hogy kormányaink szociálpolitikai és nemzetgazdasági célkitűzéseibe szövetségünknek a törekvései szervesen beleilleszthetők voltak – és ebben a tényben őszinte megnyugvással és örömmel látva kormányunk nemes és korszerű törekvéseit, – egyben szövetségünk tevékenységének beigazolását és elismerését pillantom meg.

Az Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetség már 5 éves múltat tekint vissza és az első években mint Országos Magyar Weekend Egyesület fejtette ki tevékenységét. Még 1932. decemberében az első közgyűlés alkalmából lefektettem munkatársaimmal a három vezérlő szempontot, amely gerince lett a mozgalom fejlődésének. Ez a három vezérlő elv a következő volt: 1. A hétvégi szünet általános biztosításának a rendezése. 2. A hazai nyaralás és hétvégi üdülés lehetőségeinek az ország egész területén való kiaknázása és megszervezése. 3. Tagjai részére minél előnyösebb feltételek biztosítása. Ennek a három vezérelvnek alapján dolgoztunk és dolgozunk ma is munkatársaimmal együtt és lelkesedéssel, jóhiszemű ügyszeretettel és a gondolatba vetett hittel igyekszünk az ideális célkitűzéseket minél eredményesebben megvalósítani.

A szövetség elsősorban a hétfégi szünet általános és intézményes biztosítását igyekezett elérni. Az illetékes hivatalokhoz intézett beadványok meghozták az eredményt, amennyiben kezdeményezésünkre az állami hivatalok nagyrésztében úgy a vidéken, mint Budapesten, valamint Budapest székesfővárosnál a hétfégi szünetet el is rendelték. Nehezebb volt a helyzet a hétfégi szünetnek különböző, az egyes foglalkozási ágazatok szerinti biztosításánál. Bár számos ily irányú ankétot hívtunk össze, a kereskedelem és ipari körökben a hétfégi szünetet intézményesen mégsem lehetett keresztülvinni, mert például a kereskedelem némely ágazatának érdekeit nem lehetett összeegyeztetni ezzel a közegészségügyileg oly fontos problémával. Végül be kellett látnunk, hogy a kereskedelem hétfégi szünetét kevésbé rendeleti úton, mint inkább szívós társadalmi szervezkedéssel lehet megvalósítani, az érdekeltek szervezeteinek bevonásával.

Mint érdekességet megemlítem, hogy annak idején a legnagyobb ipari és kereskedelmi vállalatokhoz kérdőíveket intéztünk, amelyben megkérdeztük, milyen módok szerint volna a hétfégi szünet bevezethető és a beérkezett 104 válaszból kitűnt, hogy a legtöbb iparvállalat a hétfégi szünetet nemcsak hajlandó azonnal bevezetni, hanem már be is vezették és alig akadt 5-6, amelyik mereven elzárkózott a gondolattól.

A hétfégi szünet problémája igen széles rétegeket érdekel és szövetségünk változatlanul törekszik arra, hogy ezt a kérdést felszínen tartva valamely formában kielégítő megoldást találjon. Nem elegendő ugyanis, hogy a dolgozó társadalom csak rövid szabadságideje alatt találjon módot arra, hogy pihenessen, hanem a munkabíráshoz és a munkateljesítmény fokozásához elengedhetetlenül fontos az, hogy a hétfégén is megfelelő pihenéshez jusson. A hétfégi szünet csak abban az esetben hozza meg a kívánatos eredményeket, ha azt minél szélesebb rétegek, tehát a szerényebb anyagi körülmények között élők is igénybevehetik. Szüksége mutatkozott tehát annak, hogy kiterjesszük tevékenységünket az irányban is, miszerint úgy ellátás, mint utazás tekintetében megfelelő kedvezmények nyújtásával a hétfégi szünet élvezése minél kevesebbe kerüljön. Ezt a célt részben sikerült is elérnünk, egyrészt a MÁV megértő támogatása folytán, melyhez azután az összes egyéb közlekedési vállalatok is csatlakoztak, másrészt pedig az e célra alkalmas helyek jegyzőinek és a lakosságnak támogatásával.

A hétfégi szünet kultiválásával kapcsolatosan megkezdtük az üdülésre alkalmas helyek felkutatását. Eleinte főleg a pestkörnyéki helyekre fektettük a fősúlyt, később azonban megfelelő kérdőívek szétküldése által egyre több és több, már távolabbi hely is számításba jött. Az üdülésre alkalmas helyek erős igénybevétele és növekedő száma termelte ki azt az elgondolást, hogy a hétfégi üdüléssel kapcsolatosan megoldandó volna az általános hazai nyaralás kérdése is, illetve működésüket ki kellene terjesztenünk az ország egész területére és felkutatni mindazokat a helyeket, amelyek erre alkalmasak és fejlődőképeseek.

Elgondolásunk egyrésztől az volt, hogy olyan nyaralási lehetőségeket teremtsünk, amelyek olcsóságuk folytán alkalmasak arra, hogy a szerényebb anyagi körülmények között élő és szerényebb igényekkel rendelkező társadalmi rétegek felkeressék. Másrészt pedig az elgondolás az volt, hogy azt a sokmillió pengőt, amelyet nyaralásra külföldön a magyarok elköltöttek, legalább részben itthon tartsuk és azt az amúgyis nehéz anyagi körülményekkel küzdő vidéki lakossághoz juttassuk.

Soha nem vallottuk azt, hogy erőszakos eszközökkel kell meggátolni, hogy bárki, aki azt magának megengedheti, pihenőjét külföldön töltsse. Az eszközt, amellyel a külföldön elköltött milliiónak állandóan fokozódó hányadát a magyar vidékhez kívántuk juttatni,

a magyar községek megfelelő kulturális fejlesztésével, a nyaralásra alkalmas helyek megválasztásával, a vendéglátó eszmének a vidéki lakosság köztudatába vitelével és a mentől korrektebben és minél jobban lefolytatott és alkalmazott propagandában kerestük. Meggyőződésünk volt, hogy ebben a munkánkban számíthatunk a magyar társadalom hazaszeretetére, amely egyenlő verseny esetében már nem fog tudni a magyar érdekekről megfeledkezni.

Ezzel a szövetség részben szakított első célkitűzéseivel és feladatát kibővítve azonnal hozzálátott, hogy megfelelő szervezéssel a hazai nyaralásban rejlő szociális, gazdasági és kulturális lehetőségeket megoldja. Számos és nehéz akadályt kellett a szövetségnek leküzdenie és szívós munkát végeznie ahhoz, hogy azt az eredményt, amelyet később fogok itt ismertetni, elérhesse.

A hazai nyaralás eszméjének megvalósítását csupán, egyrészt a szövetség működésének az egész ország területére való kiterjesztése, másrészt pedig a nyaralásra alkalmas helyek megfelelő megszervezése és ezzel kapcsolatban a közigazgatás bevonása által lehetett elképzelni.

A szervezkedést a hagyományos magyar vendégszeretetre alapítottuk és az Ausztriában és Angliában oly jól bevált fizetővendég-rendszert vettük mintaképül. Jóleső érzéssel kell megállapítanom, hogy a magyar vendégszeretet nem hagyott cserben bennünket akkor, amikor a vendégszeretet tényét a szociális szempontok, az általános gazdasági és egyéni anyagi érdek szolgálatába akartuk állítani. A magyar községekben mindenütt szeretettel és megértéssel fogadták az újonnan megindított mozgalmat és igaz magyar érzéssel a vidéki lakosság mindent elkövetett, hogy céljainkat előmozdítsa és támogassa. De nemcsak a falu lakossága, hanem a közigazgatás is érdeklődéssel és jóindulatú segítséggel igyekezett kezünkre jární és bizvást elmondható, hogy az ő közreműködésük nélkül ezt a mozgalmat nem lehetett volna oly arányban fejleszteni, hogy tényleges eredményeket érjen el.

Röviden vázolólok, hogyan indítottuk meg szervező munkánkat, miképp terjesztettük ki működésünket az egész ország területére és mily módon sikerült ezt a mozgalmat aránylag rövid idő alatt számottevővé tenni.

A szövetség elsősorban megkereste valamennyi vármegye alispánját és kérte, hogy jelölje ki vármegyéje területén mindazokat a községeket, amelyeket nyaralásra és üdülésre alkalmasnak tart. Rövid időn belül megérkeztek az alispáni válaszok és kb. 450 magyar községet jelöltek ki e célra alkalmasaknak. Így módjában volt a szövetségnek a legmegfelelőbbek kiválasztása. E fontos adatok birtokában felkerestem Keresztes-Fischer Ferenc akkori belügyminisztert,„ vázoltam neki a mozgalom célkitűzéseit és kértem, hogy nyújtson módot arra, hogy a mozgalmat egy értekezlet keretében ismertethessem a főispánok előtt, főképp azok előtt, akiknek vármegyéje e szempontból tekintetbe jöhet. A belügyminiszter kérésemnek helyt adott, a főispánok előtt a mozgalmat ismerttettem és megelégedésemre szolgált, hogy ők a mozgalomnak helyességét elismerték és megígérték, hogy azt vármegyéjük területén hathatósan támogatni fogják.

A hivatalos szerveknél a mozgalmat ily módon bevezetvén, elhatároztuk, hogy a fizetővendég-rendszer alapján egy mintavármegyét fogunk megszervezni; e célra Fejér vármegyét választottuk ki. A szövetség ügyvezetősége községről községre járt, mindenütt előadásokat tartott és igyekezett a falusi lakosságot a mozgalomnak, különösképpen pedig a mozgalom alapját képező fizetővendég-rendszernek megnyerni. A fejér vármegyei

szervezkedés kitűnően sikerült, igen sok gazdaember vállalkozott nyaralók befogadására s az alkalmas községekről pontos leírások készültek abból a célból, hogy az érdeklődő közönséget annakidején megfelelően tájékoztatni lehessen.

A szervezéssel kapcsolatban gondoskodás történt arról is, hogy a vármegyék területén is megfelelő képvisellete legyen a szövetségnek. E célból a beszerzésre kerülő vármegyék főispánjait felkértem, hogy nevezzenek meg egy urat, aki a szövetséget a vármegye területén képviselje. A főispánok kérésemnek eleget tettek és így állítottuk fel a szövetség vidéki szervezetét, éspedig minden vármegye területén egy osztályigazgatóságot szerveztünk, amely viszont gondoskodott, hogy a szövetség a nyaralásra alkalmas községekben képviselertet nyerjenek. Ilymódon sikerült elérni, hogy a nyaralásra alkalmas legkisebb községben is megfelelő szerv álljon szövetségünk rendelkezésére. A mintavármegye beszerzése után fokozatosan valamennyi vármegye területét beszerveztük, sőt a törvényhatósági városokban is osztályigazgatóságokat állítottunk fel.

Súlyt fektetett a szövetség a nyaralásra alkalmas községek beszerzésénél arra, hogy a vidéki lakosságot kellőleg felvilágosítsa és kioktassa a fizetővendég-rendszer előnyeire. Igyekeztünk előadások tartásával, valamint népi nyelven megírt, praktikus tanácsokat tartalmazó füzetek díjtalan terjesztésével megelőzni azt, hogy a leutazó nyaralókat túlzott csalódás érje. Ezirányú tevékenységünket lényegesen elősegítette, hogy a kultuskormány az iskolán kívüli népoktatás hatalmas szervezetével hathatósan kapcsolódott be a hazai nyaralás gondolatának minden irányú fejlesztésébe és megértő támogatásuk és kiváló szervezeteik folytán propaganda-előadásokkal és oktató iratainknak terjesztésével a hazai nyaralást a népoktatás körébe felvették.

Különös gondot fordítottunk a községek szervezésénél arra is, hogy a szövetség célkitűzéseiben rejlő szociális szempontok minél jobban érvényesüljenek. Értem ezalatt azt, hogy mindenütt igyekeztünk a lakás és ellátási költségeket olyan árnivóra hozni, hogy azt a legszerényebb anyagi körülmények között élők is meg tudják fizetni. A szövetség ezirányú elgondolása is sikerrel járt, mert sikerült a napi lakás és ellátási árat 2.5.-3.5 pengő között megállapítani.

A mozgalom gazdasági értéke két irányú. A falusi lakosság lakásának kiadásával, terményeinek értékesítésével és az ellátásnyújtás által egyenesen a fogyasztóhoz való juttatásával oly bevételi forráshoz jutott, mely készpénzbevétel eddig ismeretlen fogalom volt és egész újszerű jövedelemforrásnak bizonyult. Ez éppen azért nagyértékű, mert hiszen köztudomású, hogy a magyar gazdatársadalom csak csekély mértékben jut készpénzbevételhez. Ha számszerűleg vesszük az ilymódon befolyt jövedelmek nagyságát, nem lekicsinyelendő az az összeg, amely a szóbanforgó községekben a vidéki lakossághoz jut, amint azt az eredmények ismertetésénél látni is fogjuk.

A mozgalom gazdasági értékét a nyaraló is élvezi. A nyaralók túlnyomó része nem tud nagy összegeket e célra tartalékolni és csak úgy tudja nyaralását megoldani, ha hivatalában előleget vesz fel és azt azután egy éven keresztül levonhatja. Elképzelhető már most, hogy mit jelent a szerény anyagi körülmények között élő osztálynak az, hogy olcsó pénzen oldhatja meg nyaralási problémáját és az előbb említett előleg összegét oly alacsonyra sikerül lenyomnia, hogy a levonást lényegesen könnyebben tudja elviselni.

A szövetség szociális ténykedése abban rejlik, hogy megteremtse az olcsó nyaralást, biztosítsa a megfelelő lakhatási viszonyokat és meggátolja a lakás és ellátási árak indokolatlan emelkedését, amely mindenkor mutatkozik a látogatottság emelkedése folytán.

Ezeket az indokolatlan áremeléseket a szövetség úgy igyekszik kiküszöbölni., hogy ezeket a helyeket kikapcsolja propagandájából. Természetesen a szövetség csak az indokolatlan áremelések ellen lép fel, amelyek a konjunktúra folytán állanak elő.

Kulturális és egészségügyi szempontból is nagyértékű a mozgalom. A beszervezett községekben értékes törekvésekkel és nyugateurópai szellemmel átítatott fejlődés indult meg. A sorozatát ismerem azoknak az eseteknek, amidőn a vendég és a vendéglátó gazda között értékes és a jövőre nézve is kiható baráti kapcsolat jött létre. Ezekben a községekben a lakosság átérezve az ehhez fűződő nagyfontosságú érdekét, igyekezett hozzásimulni a reá váró új feladatok által szabott kívánalmakhoz. A házak csinosítása, a házak tájának rendezése, a szobák bútorzatának tökéletesítése, a földes szobáknak fokozatos padlózása a szembeszökő eredményei a megindult fejlődésnek. Számos községben, ha egyelőre még nem is a legmodernebb, de megfelelően használható öntöző, illetve portalanító felszerelések beszerzése értékesen szolgálja az illető községek egészségügyi viszonyainak javulását.

A szövetség mindent elkövet azirányban, hogy a községeket a fejlődés terén minél messzebbmenőleg támogassa. Részletes tervezetet dolgozott ki a községfejlesztés érdekében és azt valamennyi beszervezett községnek megküldötte. De nemcsak ily irányban igyekezett a községek megfelelő fejlődését előmozdítani, hanem előterjesztésünkre a pénzügyi kormány lehetővé teszi, hogy a beszervezett községek fokozatosan 2-2.000 pengős segély összegben részesüljenek, amelyet nyaralási berendezkedésük tökéletesítésére kötelesek fordítani. A szövetség előterjesztésére tavaly 7, és az idén megint 7 község kapott ily támogatást, amelyből ezek a községek intézményesen tudták önmagukat fejleszteni, hogy az odairányuló és pihenni vágyó közönségnek jobban megfelelhessenek.

Ez a külső anyagi támogatás, amely tulajdonképpen összegszerűleg kevés volt, mégis az illető községekben ösztökélő hatással járt, és a lakosság megértése és áldozatkészsége folytán mindenütt háromszorosát, sőt négyszeresét fordították hasonló célú befektetésekre.

A községek ily irányú fejlődésével kapcsolatban a szövetség erőfeszítéseket tett tekintetben, hogy egy fokozódó virágkultusz induljon meg a beszervezett községekben és ösztökélten attól a készségtől, amelyet e téren a község vezetősége és a lakosság részéről tapasztalt, átfogó akciót indított, hogy részint az Országos Kertészeti Egyesület, részint a Magkereskedők Országos Egyesülete útján minden esztendőben fokozódó mennyiségű virágmag és díszcserje álljon a községek rendelkezésére. A nyaraló ugyanis, aki az évet a város környetegeiben tölti, egyenesen vágyik egy színpoltra, melyet elsősorban virág ad meg, de ettől eltekintve is a legprimitívebb kis parasztház bizonyos bájt nyer azáltal, ha minél több virág van az ablakokban és ha nem is angol kert, de gondozott és virágokkal beültetett udvar áll rendelkezésre.

A községek megszervezésének befejezése után hozzálátott a szövetség ahhoz, hogy a hazai nyaralás fellendítését praktikus vonatkozásokban is előmozdítsa, illetve, hogy a nagyközönségnek módot nyújtson, hogy a beszervezett községekről tudomást szerezzen és oda el is utazzon. Ennek a célnak szolgálatában elsősorban kataszterszerű feldolgozásban kiadta a beszervezett községek pontos leírását, az Utas Könyve címen. Ebben a közel 700 oldalas könyvben részletesen tájékoztatta a közönséget nemcsak a községek berendezkedéséről, hanem útmutatást nyújtott arra is, hogyan lehet ezeket a községeket megközelíteni, milyen lakásviszonyok vannak és mily irányárban kapható lakás és ellátáa.

Ezenkívül plakátok útján hívtuk fel a közönség figyelmét, hogy a szövetség díjtalanul nyújt felvilágosítást központi irodája és vidéki szervei útján az itthon nyaralni szándékozók számára. Bár a hazai nyaralási propagandára a szövetségnek csekély anyagi erők állanak rendelkezésre, az 1935-ben megjelent első plakátok majdnem azt mondhatnám frappáns hatásúak voltak. Úgy a központi irodát, mint a vidéki szervezetet rendkívül sok érdeklődő kereste fel és ez a szám az évek folyamán egyre fokozódik, úgy, hogy az elmúlt évben a Budapest központi irodát és a vidéki szervezetet kb. 10.000 érdeklődő kereste fel.

Különösképpen szeretnék rámutatni, hogy ugyanakkor, amidőn a szövetség minden *tőle telhetően elkövetett, hogy hatalmas, fejlődő fővárosunk körengetébe zárt közönségének pihenési lehetőségét mentől jobban szolgálja, ugyanakkor különös gondot fordított arra is, hogy azoknak a vidékeknek lakosságának az érdeklődését felkeltse, amely vidékek fekvésüknél és helyzetüknél fogva önmaguk fizetővendég befogadására és ebből a szempontból való fejlesztésre nem alkalmasak.* Itt is hivatkoznom kell a statisztikai

kimutatásainkra, amelyek fejlődő vonalát mutatják annak a forgalomnak, amely az eszme nyomán például az Alföld legkülönbözőbb vidékeiről a dombosabb és erdős vidékeinken fekvő községekbe irányult. Amennyiben ezt a vidékről-vidékre irányuló forgalmat *még fokozottabb mértékben sikerülne kiépíteni, úgy érzem a szövetség különösen értékes feladatot hajtana végre, mert egyfelől újszerű utasforgalom megindítását jelentené, másodsor a vidékről vidékre irányuló úgy szellemi, mint anyagi javaknak olyan cseréjét eredményezné, amely ezideig semmiképpen sem volt meg.*

Az érdeklődők nyaralóhelyük kiválasztásánál személyes tájékoztatást nyertek, majd amikor az érdeklődő nyaralóhelyét már kiválasztotta, egy külön e célra készített levélszerű nyomtatványt kapott, amelyben közölte óhaját elhelyezkedése tekintetében a szövetség illetékes községi szervével, amely azután válaszában közölte, hogy hol, kinél nyerhet az érdeklődő elhelyezést. Ilymódon tehát a nyaraló közvetlen kapcsolatba került a községben működő OMVESZ szervevel és az óhajaira megadott válasz kötlevelet képezett és ezáltal el volt kerülhető az, hogy a nyaralót csalódás érje vagy áremelésnek legyen kitéve.

A szövetség a központi irodában megfordult érdeklődőkről nyilvántartást vezetett és ezáltal egy hatalmas névsor birtokába jutott és módjában volt a nyaralók nagy hányadát kérdőívekkel felkeresni.

Minél jobban nőtt az érdeklődők és tényleg nyaralók száma, a szerint igyekezett a szövetség is szervezetét és szervezkedését tökéletesíteni. Egyre több község csatlakozott a mozgalomhoz és kérte a nyaralóközségek közé való felvételét. Ez a fejlődés magával hozta, hogy a szövetség vidéki szerveit reorganizálja. A már működő osztályigazgatóságok mellett megalakította minden egyes vármegyében a vármegyei vendégforgalmi bizottságot, amely a főispán elnöke és az alispán társelnöke mellett a nyaralásra beszervezett községek helyi képviselőinek: a községfejlesztő bizottságoknak elnökeiből áll és mint irányító szerv a vármegye vendégforgalmát szabályozza.

Egyre nőtt a vidéki városokban a nyaraló érdeklődők száma. Ez arra készítette a szövetséget, hogy minden nagyobb vidéki városban képviselőt állítson fel, amelynek élén a polgármester által kijelöltek állanak.

Szüksége mutatkozott annak is, hogy a kiadott nyári lakások megfelelő ellenőrzés alá kerüljenek mind ár, mind minőség és egészségügyi szempontból. Ennek érdekében a szövetség a beszervezett községekben kiadott lakásokat zománctáblákkal látta el,

amelyek feltüntették az illetőnek fizetővendéglátói minőségét. Mindazok a lakások, melyek ilyen táblát kaptak, a községi orvos és a községfejlesztő bizottság által felülvizsgáltattak, kiadhatónak minősítették. A tábla rendszer nagy hasznára vált a hazai nyaralásnak, mert nemcsak, hogy fokozott ellenőrzést lehetett gyakorolni, hanem azáltal, hogy a meg nem felelőktől a táblát a községfejlesztő bizottságok bevonták, rend és fegyelem volt teremthető. Kívánatos volna, ha az adott példa alapján a községek a jövőben e megkülönböztető táblarendszert maguk erejéből bevezetnék.

Sikerült elosztatni a falusi lakosság idegenkedését is lakásaiknak bérbeadásától. Ugyanis nagyon sok gazda azon a véleményen volt, hogy amennyiben lakását a nyaralók részére bérbeadja, úgy adóját fel fogják emelni. A pénzügyminiszter úrral folytatott személyes tárgyalásaim eredményezték azt a nagy horderejű intézkedést, hogy azon fizetővendéglátók, akik a nyaralók részére lakást és ellátást adnak és annak ára a napi 3.50 pengőt nem haladja meg, az ebből befolyó jövedelmük meg nem adóztatható. Ez az intézkedés nemcsak a lakáskiadási kedvet mozdította elő, hanem árnivelláló hatást gyakorolt. A nyaralásra berendezett községek forgalmának emelése céljából sikerült elérni, hogy a kereskedelem- és közlekedési miniszter úr a MÁV igazgatóságával karöltve – átérezve a mozgalomban rejlő nemzeti értéket – egy úgynevezett nyaralási visszautazási kedvezményt engedélyezett e községekben nyaralók részére, amely szerint azok, akik a beszervezett községekben legalább 10 napig nyaralnak, visszautazásukkor 50%-os kedvezményt nyertek, a szövetség által e célra kiadott igazolványokkal. Ez a kedvezmény ugrásszerűen növelte a községek vendégforgalmát és nagyrészen hozzájárult az itthon nyaralók táborának növekedéséhez.

Ezekután rátérek a mozgalom eddigi eredményeinek ismertetésére. A szövetség 1934. év óta rendszeresen statisztikailag is feldolgozza azokat az eredményeket, amelyeket a mozgalom évről évre elér. Hogy ezt a mozgalmat eredményessé tudtuk tenni, ahhoz nem kismértékben járult hozzá az, hogy nem elégedtünk meg a nyaralók egyszerű tájékoztatásával, hanem a nyaralási évadok befejezése után külön e célra nyomtatott kérdőívekkel kerestük fel őket, amelyben megkértük, hogy közölje velünk azokat a hiányosságokat, kifogásokat, amelyeket nyaralása alatt észlelt. Roppant értékes adatok birtokába került e magánvélemények alapján a szövetség és így módjában volt rámutatni a községeknek összes hibáikra. Ugyanakkor a szövetség felszólította a nyaralásra alkalmas községek előjáróságait, hogy nekik szintén leküldött kérdőíveket válaszolják meg. Ezáltal elértük azt, hogy a község igénybevételéről, nyaralási berendezkedéséről évről évre pontos adatokat kapjunk. E kérdőívek anyaga alapján állítottuk azután össze nyaralási statisztikánkat és ez az adathalmaz tette lehetővé, hogy az érdekelt minisztériumoknak benyújtott évi jelentéseinket javaslatokkal egészítsük ki.

Statisztikai adataink azt bizonyítják, hogy 1934-ben a nyaralásra beszervezett községekben 9.360 nyaraló fordult meg és ez a létszám 1935-ben 12.624, 1936-ban 24.780, 1937-ben pedig 37.280 nyaralóra emelkedett. Ha már most csak azt az összeget vesszük, amelyet a nyaralók a napi lakás és ellátási költségként a községben hagytak és azt átlagosan napi 3.50 pengőben számítjuk, úgy 1934-ben 450.000, 1935-ben 853.000, 1936-ban 1.665.000, 1937-ben 3.120.000 pengőre tehető az az összeg, amely ily módon a magyar falu gazdasági vérkeringésébe került. Ha tehát a szövetség eddigi négyesztendős működésének összeredményeit vizsgáljuk, úgy megállapítható, hogy a négy év alatt a beszervezett községekben 84.000 nyaraló fordult meg, ami több mint 6.000.000 pengőt vitt a vidék vérkeringésébe.

Ezt az eredményt boldogan regisztrálom, mert bár a mozgalom megindulásakor elgondolásainkat a legszélesebb rétegekben rokonszenvvel és megértéssel fogadták, mégis számos kétkedővel találkoztunk, akik ennek a rendszernek és szellemének a magyar vidéken való meghonosítását túlzott reménynek minősítették. Hála Istennek, ez a nem rosszindulatból, csupán bizonyos szempontokból tárgyilagosságnak látszó érvekből fakadó szkeptika tévesnek bizonyult és a statisztikai adatok világosan bizonyítják, hogy a gondolat értékes termőtalajra talált és a szerény körülmények között elhintett nemes mag bő termést eredményezett.

Mindezek az eredmények mutatják, hogy a hazai nyaralás fejlődésében még óriási lehetőségek vannak, amelyek kiaknázatlanul hevernek és amelyek a legkülönbözőbb vonatkozásokban nemzeti életünk fejlődésére értékes kihatással lehetnek. Ezek parlagon hagyása nézetem szerint bűn lenne. Természetesen az eredmények fokozásához nem elegendő a szövetség törhetetlen akarattal és kitartással folytatott munkája, hanem szükséges ahhoz az egész magyar társadalom jövőbeni támogatása is. A dolgozó társadalom minden rétegének át kell éreznie a magasabbrendű hazafias célt, amely a mozgalomban rejlik. Itt különösképen számítunk a tisztviselőosztály támogatására, mert hiszen elsősorban az ő érdekeiket kívántuk azáltal szolgálni, hogy olcsó nyaralás biztosításával lehetővé tettük a szerényebb körülmények között élők részére is a pihenést és üdülést.

Támogatni kell bennünket a közönségnek azirányban, hogy amikor mi elvégeztük azt, hogy a gazdák immár ellátják eszméink fontosságát, a gazdákkal szemben elnézőek, nem kívánnak tőlük luxust, de viszont követelők a tisztaság, egészséges légkör és számos oly kultúrhyigiéniái vonatkozásban, ami nem pénz, hanem kultúra kérdése.

A szövetség továbbra is szerény keretei között, lankadatlan szorgalommal meg fog tenni minden tőle telhetőt a mozgalom továbbfejlesztésére és ha ehhez meg tudjuk nyerni a közönség osztatlan támogatását, bizton remélem, hogy az eddigi munkásságunkkal elért, szociális vonatkozásban is jelentős eredményeket hatványozottan fokozni tudjuk.

A Budapesti Önkéntes Mentőegyesület működése

ELŐADTA RUSZWURM REZSŐ

A Budapesti Önkéntes Mentőegyesület Magyarország első mentőegyesülete. Mentőorvosnak lenni pedig annyit jelent, mint életet menteni és abban a boldog tudatban élni, hogy a magyar ember életének megmentése a legszebb és legnemesebb cselekedet.

Mielőtt egyesületünk ismertetésére rátérnék, haladjunk át a mentés történetén.

Ha visszatekintünk napjaink előtt mintegy ötezer évre, megtaláljuk a hindu eredetű Avar-Veda című könyvet, amelyet állítólag Brahma írt az első segítségnyújtásra vonatkozó ismeretekkel. Ez a mű nyolc könyvben van összefoglalva, amelyek közül az első foglalkozik már a sebek kezelésével, a tövisszúrások által okozott balesetekkel és az állatmarásokkal. A második könyv már a mérgekről és ellenmérgekről oktat ki bennünket. Az első segítségnyújtás egyik fontos és lényeges része volt a régi orvosok tudásának és tőlük szivárgott lassan át a nem orvosi körökbe is. Sajnos, de való, sokat kellett megküzdeni a babonával és a tévhittel. Ha nézzük az ó- és középkort, úgy azt látjuk, hogy a hadseregeknek, udvartartásoknak, kolostoroknak már mind megvoltak az első segélynyújtás ismereteivel rendelkező embereik.

Az első segítségnyújtásra alakult első egyesület a XVIII. évszázad első felében kezdte működését. Az első volt 1767-ben Claudius Noordwyk által alakított amsterdami mentőtársulat, de ez leginkább a vízbefúltak életrekeltségével foglalkozott. Már itt is azt látjuk, hogy az alapító arra törekszik, hogy megszerezze a hatóságok támogatását és rokonszenvét. Összegyűjti az első segítségnyújtásra vonatkozó tanokat, tapasztalatait és közli a külföldi államokkal.

Az ő munkásságuk hatására megalakul 1768-ban a milánói és velencei, majd 1770-ben a hamburgi mentőtársaság. 1771-ben Parisban alakul meg a vízbőlmentési egyesület. A mentőegyesületek megalakulásának további fellendülése 1773-ban történik, amidőn V. Covan D. Hawessel Londonban megalapítja a londoni mentőegyesületet.

Külföldi példák hatására 1870-ben Csatáry Lajos miniszteri tanácsos megszervezi az államvasutak mentésügyét és gondoskodik az első segítségnyújtás tanításáról és a mentésügy körébe tartozó szerelvények beszerzéséről. Az 1876: XIV. törvénycikk 5. fejezetének 32-42. §-aiban találunk az első segélynyújtásra vonatkozó rendelkezéseket. 1887-ig az egyetemeken tanították az első segítségnyújtás anyagát a gyógyszeres, sebészeti és törvényszéki előadásokkal kapcsolatban. 1868-ból több értékes könyv és rajz hirdeti Arányi Lajos ily nemű munkáját és ezeket hiven őrizzük meg egyesületünk múzeumában. Az 1876: XIV. te. 141. §-ának d) pontja az első segélynyújtást

a fő- és székvárosunkban az államrendőrségre bizza és 1887-ig Budapesten tényleg a kerületi rendőrorvosok látták el, amúgy is nehéz munkájuk mellett, a mentés szolgálatát. 1887. május 8-án Kresz Géza, a Budapesti Önkéntes Mentőegyesület jelenlegi alelnökének Kresz Károlynak atyja, több barátjával megalapította a Budapesti Önkéntes Mentőegyesületet és ezen alapításával bevéste nevét a mentésügy örökké maradandó márványtáblájába. Az így megalakult Budapesti Önkéntes Mentőegyesület terjesztette az első segítségnyújtás ismeretét és segítségére volt a vidéki városokban megalakult vidéki mentőegyesületeknek. 1892-ben megalakul a kolozsvári és a székesfehérvári, 1894-ben a szabadkai, a fiumei, a szegedi, a nagyvárad, 1895-ben a debreceni, 1897-ben pedig a miskolci önkéntes Mentőegyesület. Már 1908. május 17-én és 18-án a magyarországi mentőegyesületek kiküldöttei Budapesten az országos mentőközpont felállításáról tanácskoznak. Közben újabb tizenöt önkéntes mentőegyesület létesül, amelyeknél az irányadó elv az volt, hogy az egyetemi városokban és az azokhoz közel fekvő egyesületekben az orvosok és orvostanhallgatók, egyebütt pedig a mentőorvosok által szakszerűen kiképzett tűzoltók és rendőrök végezzék az első segítségnyújtást. A nagy szervezkedést megállította a viláégés, az utána következő idők és az anyagi gond. Nagy fordulat állott be 1926-ban a mentésügy történetében, amikor Vass József népjóléti és munkaügyi miniszter és Scholtz Kornél államtitkár igazi lelkes és megértő támogatásával megalakult a Városok és Vármegyék Mentőegyesülete, amely feladatává tűzte ki a vidéki mentésügy és betegszállítás megszervezését. Hazánkban jelenleg önálló önkéntes mentőegyesület tizennégy és a Városok és Vármegyék Országos Mentőegyesületének ötvennégy fiók állomása működik és aratja dicsőségét a mentésügynek.

A Budapesti Önkéntes Mentőegyesület nemcsak békében, hanem háborúban is megtette a szolgálatát; az egyesület fennállása óta 1,414.000 esetben nyújtott első segítséget és 493.246 esetben állott a hadrakelt seregnek a világháború alatt szolgálatára. A Budapesti Önkéntes Mentőegyesület jelenleg ötvenkét év óta áll fenn. A fenntartásához szükséges anyagi eszközöket a belügyminiszter, Budapest székesfőváros közönsége és a díjazásokért végzett szállítások szolgáltatják. Jelenleg huszonegy gépkocsival rendelkezünk, a szolgálatot harminckilenc diplomás orvos, tizenkilenc cseléd-könyves orvos és körülbelül nyolcvan-kilencven szigorló orvos és orvostanhallgató látja el. Ehhez sorakozik még a gazdasági hivatal négy tagú személyzete, huszonegy gépkocsivezető, tizennyolc ápoló, két mütösnő, tizennégy főnyi segédszemélyzet és a megfelelő műhelyszemélyzet. Az elmondottakból láthatjuk legjobban, hogy milyen óriási nyereség egy országnak mentőszervekkel való ellátása és milyen fontos az, hogy a mentők a legpontosabban végezhesék munkájukat.

Most amidőn elhagyják egyesületünket, kérem, ha hazánk bármelyik vidékére is kerülnek hivatali működésük során és bárhol találkoznak a mentők piros zászlós avagy a vármegyei mentők fehér zászlós kocsijával, úgy jusson eszükbe az, hogy ezek a kocsik a magyar ember életének a megmentésére sietnek. Kérem, ha bárhol vezető szerephez jutnak, a mentők bármilyen kérését teljesíteni igyekezzenek, tegyék azt saját szívük kívánságára, mert sohase felejtsek el: „Mindnyájunkat érhet baleset!”

VIII. A)
A CSALÁD ÉS A GYERMEK SZOCIÁLIS GONDOZÁSA

A magyar szociálhigiénés munka

ELŐADTA JOHAN BÉLA

A tanfolyam vezetősége arra kért fel, hogy a magyar szociálhigiénés munka célkitűzéseit, eszközeit és szervezetét ismertessem. A szociálhigiénés munka határköveit kitűzni tulajdonképpen meglehetősen nehéz. Az egészségügyi rendészet és a modern, értelemben vett szociálhigiénés munka között ugyanis átmenet van; a határt nem lehet és nem is volna helyes túlságosan élesen meghúzni.

Szociális jelentőségűnek – vagy „népbetegségnek” – egy betegséget akkor szokás mondani, ha az a betegség széles néprétegeket illet, vagy nagyon gyakran fordul elő és ha az a betegség annak a néprétegnek a gazdasági helyzetében súlyosabb nyomokat hagy hátra.

Ha egy betegség bármily súlyos, de csak egy-egy embert illet, akkor azt a betegséget nem szokás szociális jelentőségű betegségnek nevezni. Szociális jelentősége tulajdonképpen minden betegségnek van, mert hiszen minden betegség többé vagy kevésbé a megbetegedettnek gazdasági helyzetére befolyást gyakorol. Itt van pl. az úgynevezett vészes vérszegénység, amely a májkezelés bevezetése előtt nem ritkán halállal végződött, – ezt nem nevezzük szociális betegségnek. Viszont azt a vérszegénységet, amely pl. az ólom munkásoknál, vagy a nyomdaiparban dolgozó munkásoknál fordul elő, szociális jelentőségűnek tartjuk. Vagy példaképpen emlitem az influenzát. Ez – a nagy járványoktól eltekintve – aránylag könnyű lefolyású megbetegedés, rendszeren nem okoz sok halálozást. Átlag 2-3 évenként január-február hónapokban az influenza megbetegedések száma rövid idő alatt erősen emelkedik. A társadalombiztosító intézetekben ezekben a hónapokban az orvosoknak az elfoglaltsága erősen megnő, a gyógyszerszámla megnövekszik, a kifizetett táppénz erősen megterheli az intézetek költségvetését. Az influenza tehát enyhe megbetegedés, mégis azáltal, hogy nagyon sok embert von el a keresetétől, keresetkiesést, sőt sok kiadást jelent, – a szociális jelentőségű betegségek típusát mutatja.

Népbetegségnek szokás nevezni a tuberkulózist, a nemibetegségeket. Ebbe a csoportba szokás sorolni a rákot, a csecsemőhalálozást, a reumát. De ezeken túl is ki kell terjesztenünk a betegségeknek azt a kategóriáját, amelynek szociális jelentősége van. Itt rámutatok egy, hazánkban – sajnos – elég gyakori megbetegedésre: a hastifuszra.

A hastifusz jelenleg évenként kb. 10.000 megbetegedést okoz. Ha figyelembe vesszük azt, hogy egy hastifuszban megbetegedett ember átlag hat hétig munkaképtelen, akkor ez 10.000 betegnél kb. 420.000 munkanap-kiesést jelent. 1932-ben 22.000 tifusz megbetegedés fordult elő. Nem voltunk akkor nagyon messze az 1.000.000 munkanap-kieséstől. Ennek kétségtelenül igen nagy nemzetgazdasági jelentősége van, különösen, ha tekintetbe vesszük azt is, hogy a tifuszos megbetegedések egy része akkor mutatkozik, amikor még erős mezőgazdasági munka folyik. Magyarországon tehát a hastifusz-

megbetegedéseket joggal sorolhatjuk a szociális szempontból is fontos megbetegedések közé.

Meg lehetne kísérelni és meg is tették amerikai szerzők, hogy pénzben fejezték ki azt a veszteséget, amely a nemzetet éri bizonyos szociális megbetegedések folytán előállott munkaképtelenség, vagy halálozás következtében. Reá szeretnék mutatni arra, hogy Magyarországon még ma is évenként kb. 23.000 csecsemő pusztul el egy éves koron alul. Az anya 9 hónapig van áldott állapotban és ez idejének egyrészében a munkaképessége erősen csökkent. Vannak vidékek, ahol az anyánál az egyik áldott állapot a másikat követi. A mérleg másik oldalán azt látjuk, hogy vannak még ma is községek, ahol a csecsemőknek még ma is 25-30%-a egy éven belül meghal.

De tovább megyek! A 15 éven alul elhaltak aránya az összes halálozások 25.6 százaléka, ami óriási vérvesztést jelent a nemzet szempontjából. A nagy csecsemőhalálozás a nemzet szempontjából igen szomorú és komoly dolog és olyan kérdés, amivel államnak és társadalomnak továbbra is komolyan kell törődnie. Ha azonban nemzetgazdasági szempontból nézem a halálozást, akkor azt kell mondanom, hogy egy fejlődő élet pusztulása annál nagyobb veszteséget jelent, minél közelebb van az a produktív korhoz.

Nézzük már most azt, hogy hazánkban a népbetegségeknek, ezeknek a szociális jelentőségű megbetegedéseknek a leküzdése céljából milyen *szervezet* áll a rendelkezésünkre és ezzel a szervezettel lehetett-e már eddig is eredményeket elérni?

A szociálhigiénés munka céljára hazánkban két szervezet áll rendelkezésre. Az egyik a *hatósági orvosi személyzet*, illetőleg *szolgálat*, a másik pedig az úgynevezett *egészségvédelmi személyzet*, illetőleg *szervezet*. Ez a két szervezet hosszú időn keresztül egymástól függetlenül, egymás mellett, egymással párhuzamosan, fejlődött ki és dolgozott. A szociálhigiénés feladatok és célkitűzések szaporodásával nyilvánvalóvá lett, hogy e két szervezet között az eddiginél szorosabb kapcsolatot kell létesíteni. Ez szükségessé tette a hatósági orvosi szolgálat bizonyos fokú átszervezését. A *hatósági orvosi személyzet* két részre tagozódik: a tiszti orvosi karra és a városi-, községi-, illetőleg körorvosok csoportjára.

A hatósági orvosi szolgálatban az 1936. IX. törvénycikk igen lényeges változtatást hozott létre. Ez főleg a tiszti orvosi szolgálatra vonatkozik. Ezek közül a leglényegesebb a *tiszti orvosi szolgálat államosítása*.

A tiszti orvosi szolgálat államosításának elsősorban a tiszti orvosi személyzet szelekciója szempontjából volt igen nagy jelentősége. Ez szorosan összefügg a tiszti orvosok képzettségének kérdésével.

A tiszti orvosok képzése 1928-ban nagy átalakuláson ment át, amidőn az addigi 3 hónapos és inkább elméleti tanfolyam helyébe 9 hónapos tanfolyam állított be. Azelőtt a tiszti orvosi tanfolyam hallgatói napjuknak csak egy részét töltötték a tanfolyamon. A hallgatók gyakran egyetemi tanársegédek, kórházi segéd- és alorvosok voltak, akik állásukkal járó elfoglaltságuk mellett végezték el napi pár órai előadás hallgatásával a tiszti orvosi tanfolyamot.

A közegészségügyi feladatok és célkitűzések fejlődésével ez rövidesen nem bizonyult elégségesnek és ezért 1928-tól, az Országos Közegészségügyi Intézetnek a felállításától kezdve 9 hónapos tiszti orvosi tanfolyamot szerveztünk. Ebből 5 hónap elméleti és részben gyakorlati tanfolyam, négy hónap pedig tisztán gyakorlati tanfolyam, amely idő alatt a hallgatók a székesfőváros tiszti főorvosi hivatalában, illetve kerületi tiszti

orvosi hivatalaiban, egy kisebb városban, de különösen falusi egészségügyi szolgálatban kapnak gyakorlati kiképzést. Eleinte ez kissé szokatlan volt, de egy példával mutathatók rá ennek fontosságára. Senkisé tudja ma már elképzelni, hogy a belgyógyászatot tisztán csak a tanteremben lehetne tanítani. Az orvostanhallgatót oda kell vinni a kórházban, a: klinikán a beteghez, s ott, a betegen kell bemutatni a betegség jeleit, s a betegen kell bemutatni a gyógyítás módját és a gyógyulás folyamatát. Épen így lehetetlen a közegészségügyi szolgálatokban tisztán tanteremben, előadásokon képezni az orvosokat. Ki kell őket vinni az életbe és ott meg kell mutatni a leendő tisztí orvosnak az adódó problémákat és azoknak gyakorlati megoldási módját. S meg kell ismertetni őket az egészségügyi rendszert kérdésein kívül a szociálhigiénés munka gyakorlati módszereivel is.

A tisztí orvosképzés új rendjének bevezetése óta hazánk egészségügyének vezetői, a tisztí orvosi pályára készülő orvosokat a 9 hónapos tanfolyamon és az azt követő vizsgákon jól megismerik, s így megvan a lehetősége a legjobb emberek kiválasztásának.

A másik nagy változás, amely 1936. július 1-vel a tisztí orvosi szolgálatban bekövetkezett: *a tisztí orvosoknak a magánorvost gyakorlattól való eltiltása*. Ez az intézkedés annak idején bizonyos kritikát váltott ki. Azt mondták, hogy a tisztí orvos, ha gyakorlatot nem folytat, elszakad az élettől, elszakad a betegről, nem fogja tudni fenntartani a kapcsolatot az orvosokkal és az orvosok gondolatkörétől is nagyon el fog szakadni. Közel 3 éves tapasztalat alapján mondhatjuk, hogy ez nem következett be. Tisztí orvos hazánkban csak az lehet, akinek az életben már orvosi tapasztalatai voltak. Az 1936: IX. törvénycikk kimondja, hogy tisztí orvosnak csak az nevezhető ki, aki előzőleg 5 éven át mint községi- vagy körorvos, vagy ezzel miniszteri rendeletben aequivalensnek tekintett állásban szolgált. Így egyrészt megismerte a hatósági orvosi szolgálatot legelső fokozatán, másrészt pedig az életben bőséges orvosi tapasztalatot is szerezhette.

A tisztí orvosoknak a magánorvosi gyakorlattól eltiltására elsősorban azért volt szükség, hogy egész idejüket a közegészségügyi munkának szentelhessék. A tisztí orvosra a közegészségügyi szolgálat kiépítésével, illetőleg átszervezésével kapcsolatban olyan feladatok is hárultak, amelyek azelőtt nem voltak a kezükben. A szociálhigiénés, az úgynevezett egészségvédelmi munkára gondolok, amelynek rendszeres kiépítése az egész országban, különböző ágazataiban, alig 5 éve kezdődött el. Ennek szervezésében és kiépítésében az oroszlanrész a tisztí orvosokra vár.

Indokolt volt a tisztí orvosoknak a magánorvosi gyakorlattól eltiltása azért is, mert a tisztí orvos nem egyszer kerülhetett inkompatibilis helyzetbe a magánbetegeivel kapcsolatban, ha az illetők üzemében, vendéglőjében stb. hatósági orvosi minőségben kellett eljárnia. De nehéz helyzetben volt nem egyszer a kollégáival szemben is, akik néha úgy vélték, hogy a tisztí orvosok a vidéki magánorvosi gyakorlat versenyében előnyt élveznek abból a tényből kifolyólag, hogy ők hatósági orvosok is.

Egy további rendezendő kérdés: a *községi orvosok* problémája volt. A községi orvosok azelőtt nem egyszer egyetemről nemrég kikerült fiatal orvosok voltak. A múltban elég gyakran azok az orvosok mentek ki a falura, akik másképpen a nagyobb helyeken elhelyezkedni nem tudtak. Bár ezek közül igen sokan később autodidaxis vagy továbbképző tanfolyamok hallgatása útján igen jó gyakorló orvosok lettek, mégis ezt a helyzetet így fenntartani nem lehetett. Változtatni kellett ezen, és pedig azon elgondolás alapján, hogy a községi orvos elég gyakran az illető község egyedüli orvosa, az az orvos tehát, akire egy egész község lakosságának egészsége – szinte azt mondhatnám – élete vagy halála reá van bízva. Azt hiszem, nem túlzás, ha azt mondom, hogy a falura ezen elgon-

dolás és eme tények alapján tulajdonképpen a legjobb orvosokat kellene kivinnünk, mert hiszen, ha egy kórházban az egyik orvos téved a diagnózisban, a mellett többnyire van egy másik, vagy harmadik orvos is, aki észreveheti a tévedést. Ha azonban ott a faluban az az egy orvos nem ismeri fel a betegséget, például nem ismeri fel a heveny vakbélgyulladás, akkor az a beteg ember – szinte azt mondhatnám – halálra van ítélve. Ebből kellett tehát kiindulnunk, s a hatósági orvosi állást az eddiginél kívánatosabbá kellett tenni.

Ebben a vonatkozásban státuszrendezést egyelőre nem sikerült keresztülvinni. Sikerült azonban egy másik gondolatot pár év óta belevinnünk a községi orvosi szolgáltatba, illetve a községi orvosi alkalmazásokba. Azelőtt a községi orvosok alkalmazása választás útján történt. Közismert, hogy ezeknél a községi orvosi választásoknál a dolog természetéből kifolyólag nem a szakszemponatok érvényesültek, hiszen azok a szervek, amelyek a választást végezték, nem is voltak alkalmasak arra, hogy szakszemponatok szerint ítéljék meg a pályázókat. Épen ezért a törvényhozás 1936-ban megváltoztatta ezt a rendszert és azóta kinevezés alapján kerülnek a községi orvosok ezekbe az állásokba. Ez lehetővé tette a szakszemponatok érvényrejuttatását.

Jól képzett és anyagi okokból állás elfoglalására nem szoruló orvosok azért nem mentek azelőtt szívesen a községi orvosi állásokba, mert nagyon messze kerültek a kultúrától. A választási rendszer mellett az volt a helyzet, hogy egy orvos, ha egyszer kijutott egy kis faluba, igen nehezen került el onnan, – szinte azzal számolhatott, hogy egész életét ott töltheti. A kinevezési rendszer ezt megváltoztatta.

Egy másik probléma, amely az orvosokat a falun letelepedéstől visszatartotta: a községi orvos lakás kérdése. Közismert, hogy milyen nehéz faluhelyen orvos számára elfogadható bérlakást kapni. Megfelelő községi orvosi természetbeni lakás pedig sok községben nincs. Ebből a szempontból haladást jelentett az, hogy másfél évvel ezelőtt vitéz Imrédy Béla, a Nemzeti Bank akkori elnöke és vitéz Keresztes-Fischer Ferenc, a Pénzügyi Központ akkori elnöke, társadalmi forrásból tekintélyes összeget szereztek, amelyet Faluszociális Alap néven kezelünk. Ennek egyik rendeltetése az, hogy segítségével a falvakban községi orvosi lakásokat építsünk. Ez az akció megindult, de a tavalyi őszi nyugtalan idők miatt kissé lassan haladt. Törekszünk segíteni a községet, hogy kölcsönt vehessen fel az OTI-től, vagy a MABI-től. Ez az aránylag jutányos kölcsön hosszú időre szól. Ennek törlesztésére a község leköti a községi orvos lakáspénzét 25 évre. Az így szerzett összeg – kb. 6.000-8.000 P – még nem elég orvosi lakás építésére. A mutatózó hiányt a Faluszociális Alapból pótoljuk. Ha az orvos részére sikerül falun jó lakást biztosítani, akkor ma többnyire sikerül oda jó orvost is kapnunk.

A községi orvosi kérdéssel kapcsolatban még egy problémát kellett megoldanunk, amely szintén a hatósági orvosok szociális helyzetével kapcsolatos. A községi orvosi állásokat többnyire nőtlen orvosok nyerik el. Később megnősülnek, gyerekek születnek. Ameddig kicsinyek a gyermekek, nincs különös probléma, amikor azonban kezdenek felnőni, a gyermekek neveltetési, iskoláztatási problémái mind súlyosabbá és súlyosabbá lesznek.

Az elmúlt évben sikerült a belügyminiszternek bizonyos számú új kör- illetve községi orvosi állást szerveztetnie. Ezelőtt az volt a nehézség, hogy új községi- illetve kör-orvosi állás szervezése esetén az ebből származó többkiadást teljesen az érdekelt közegeknek kellett viselniük. Tulajdonképpen paradox a helyzet: minél szegényebb egy község, többnyire annál inkább van szükség orvosra, viszont orvost szereznie annál

nehezebb éppen mert szegény, minthogy a község pótdója olyan magas, hogy nem lehet az orvos illetményeit beállítani a község költségvetésébe. Tehát a szegény község, ahol esetleg sok a betegség is, és talán éppen azért szegény, mert ott nagyon sok a betegség, – nem tudott orvost kapni, mert nagyon szegény. Ez a *circulus vitiosus* állott fenn. Vitéz Imrédy Béla miniszterelnök és vitéz Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter ezt rögtön átlátták és az állami költségvetésben évi 540.000 pengőt bocsátottak rendelkezésre abból a célból, hogy azokban a községekben, ahol nagy a szegénység, s e miatt ott orvost beállítani nem lehetett, alkalmazhassunk orvost és államsegélyből pótoljuk, illetve adjuk meg a községnek azt a pénzt, amely az orvos fizetésére szükséges. Munkatársaim rövid idő alatt átszervezték az ország közegészségügyi (kórorvosi) köreit. Az eddigi 945 községi kórorvosi állás számát 206-tal szaporítottuk, ami aránylag elég tekintélyes szaporításnak mondható. Felvetődött a kérdés, vajjon fogunk-e kapni orvost erre a 206 állásra. Azt mondták, hogy nem fogunk kapni, s nekem is voltak bizonyos aggodalmaim. Ezért kérésemre az orvosi kamara tagértekezletet hívott egybe, ahol ismertettem a belügyminiszter „orvospolitikáját”. Közöltem, hogy az egészségügyi kormányzatnak az 1936: IX. te. 16. §-a alapján ma már módjában áll az orvosok elhelyezkedését irányítani, mert hiszen a belügyminiszter kezén megy át az orvosi állásokra való alkalmazások közel 90 százaléka. Közöltem az orvoskollégákkal, ne számítsanak arra, hogy nagyobb helyre kerülhetnek, ha nem kezdik künn a falun, kis helyen. Az orvosok számára az út a nagyobb községekbe és a városokba a kis községeken keresztül vezet. Ennek az lett a következménye, hogy a 206 állásra közel 900 kérvény érkezett be.

A falu orvosokkal való ellátásának kérdését a különböző országokban különbözőképpen oldották meg. Törökországban, Bulgáriában, Lengyelországban és Romániában törvényt hoztak, amely lényegileg azt mondotta ki, hogy minden orvosnak falun kell bizonyos időt töltenie. Nálunk nem volt erre szükség, mert általában az orvosok alkalmazása, az „orvosok irányítása” egy fórum, a belügyminiszter kezében van, aki konzekvensen keresztül viszi, hogy ha egy kis községben már állásban lévő községi (kór-) orvos pályázik nagyobb helyre, akkor annak előnye van olyanok felett, akik még nem voltak állásban, – feltéve természetesen, hogy az illető a szolgálatát megfelelően látta el.

A szociálhigiénés munka másik súlyos problémája az *egészségügyi védőnők* kérdése volt. Az orvosnak egészségvédelmi munkájában épúgy szüksége van egészségügyi védőnőre, mint a kórházi orvosnak ápolónőre.

Az egészségvédelmi munka nálunk elsősorban a következő három tagozatból áll: Anya- és csecsemővédelem, iskolás gyermekek egészségvédelme és tuberkulózis-gondozás. Ezek közül nálunk is, külföldön is először az Anya- és csecsemővédelem, illetve főleg a csecsemővédelem indult fejlődésnek. Utána egy idő múlva, vagy helyenkint majdnem vele egyszerre: a tuberkulózis gondozás, míg az óvodáskorú és iskoláskorú gyermekek gondozása csak később indult meg.

Az egészségvédelem fejlődésének ez a menete oda vezetett, hogy a nagyvárosokban, nálunk elsősorban Budapesten három szervezet épült ki egymás mellett: anya- és csecsemővédelmi szervezet, óvodáskorú és iskoláskorú gyermekek gondozását és a tuberkulózis elleni küzdelem céljait szolgáló szervezet. Később – esetleg külön szervezet alakjában – többfelé megindult a nemibetegségek elleni küzdelem.

A szociálhigiénés munkának a tagozódásából származó nehézségek akkor kezdtek mutatkozni, amikor a szervezésben a falvakra került a sor. Kiderült, hogy a falvakban lehetetlen egymás mellett három ilyen egészségvédelmi szervezetet kiépíteni. Lehetetlen

különösen kisebb községben külön Anya- és csecsemővédőnőt, külön tuberkulózis-gondozónőt és külön iskolanővért beállítani. Lehetetlen a három intézmény számára három különböző épületet emelni. De igen gyakran lehetetlen egy faluban e három egészségvédelmi ágazatnak megfelelő három szakorvost találni, hiszen igen gyakran a kisebb falvakban csak egyetlen orvos van. De a falu e három különálló egészségvédelmi munka anyagi terheit sem bírja el. Ezért ezt a kérdést egyszerűsíteni, egységesíteni kellett.

Ezt az egységesítést szolgálta az úgynevezett *zöldkeresztes egészségvédelmi rendszer* bevezetése. A zöldkeresztes egészségvédelmi munka tulajdonképpen családi egészségvédelmi szolgálat, amelynek alapgondolata, hogy egy egységbe foglalja össze az összes egészségvédelmi ágazatokat és az egészségvédelem céljából nemcsak az anya vagy a csecsemő, nem egyedül a tuberkulotikus beteg, vagy az iskolásgyermek egészségvédelmét tekinti, hanem az egész család egészségvédelmének biztosítását.

Társadalmunk legkisebb egysége a család. A család egyes tagjai egészségügyi és szociális szempontból sokszor nem is tekinthetők külön egyedeknek. Hiszen az apának a keresetnélkülisége az egész családnak a szociális nyomorát jelenti. Az apának a tuberkulózisa az anyára, a csecsemőre, az iskolásgyermekre egyformán kiható probléma. A társadalommal foglalkozó minden munkában arra kell törekednünk, hogy a társadalomnak ezt a kis egységét lehetőleg megőrizzük, megtartsuk. Ezért kifogásolható a magyar gyermekvédelem rendszere, amely a családból nem egyszer – szociális okokból, anyagi elhagyottság címén – kiemeli a gyermeket és elhelyezi egy másik családban. 1929-ben megkísérelték, hogy az elhagyottá nyilvánított gyermeket saját családjában helyezték el. Ennek eredménye azonban az volt, hogy az elhagyottnak nyilvánított gyermekek száma fél év alatt kb. kétszeresére emelkedett. A szülőknél természetűl fogva megvan a gyermek iránti szeretet. A szülő ma többnyire csak akkor engedi elhagyottnak nyilvánítani a gyermekét, ha nagyon súlyos anyagi bajai vannak.

A gyermekvédelem rendszerének a családvédelem rendszerén kell felépülnie. A gyermeket akkor védjük legjobban, ha a családot képessé tesszük a gyermek eltartására, gondozására. Ennek legracionálisabb módja az, – ha lehetséges, – hogy keresethez juttatjuk a családot. Ha pedig ez nem lehetséges, illetve ameddig ez nem sikerül, átmenetileg támogatjuk a családot, hogy gondoskodhassék a gyermekről. Utánanéznünk, hogy a kapott segítséget valóban erre használja-e fel? A gyermekek táplálásában a családnak nagy segítséget jelent, ha legalább ingyen tejet és cukrot tudunk adni. A kormány átlátta ennek jelentőségét és e célra jelentékeny összeget bocsátott rendelkezésre. Ez év január 1-e óta körülbelül 17,000.000 liter tejet és 148 vagon cukrot tudunk ingyen szétosztani. Ezáltal segítjük a szülőt, hogy otthon tarthassa gyermekét.

A szociálhigiénés munka szervezésével kapcsolatban újra hangsúlyozom, hogy nem szabad az egészségvédelmi és szociális munkát az egészségrendészeti munkától, a hatósági orvosi munkától elválasztani. A közigazgatást minél közelebb kell hozni a néphez, ezt pedig akkor érjük el legkönnyebben, ha a közigazgatás szerveit érdekeltté tesszük a szociálhigiénés munkában, s amit a közület pénzéből a népnek nyújtani tudunk, azt nem közvetve valamely társadalmi szervén át adjuk, hanem az erre a célra kiképzett hatósági apparátuson át. Ezt úgy érhetjük el, hogy a hatósági apparátust, a közigazgatási szolgálatot szociális gondolattal telítjük. Amikor ma mint elérendő célról a „szociális államról” beszélünk, akkor nem bízhatja a közigazgatás a szociális feladatok végrehajtását, a szociális igények kielégítését másra, ezt a munkát nem adhatja albérletbe, hanem

magának kell keresztülvinnie és akkor természetesen az elismerést is maga fogja elkönyvelhetni.

A szociálhigiénés munkakörben a csecsemővédelem fejlődött ki leggyorsabban. Az országos Stefánia Szövetség összes városainkban és a nagy községeinkben kiépítette védőintézeteit. Támogatta a Szövetséget a hatóságok megértése és a társadalomnak a gyermek iránt mindig melegen érző szíve. A csecsemőhalálozás csökkentése terén a Szövetségnek, s elsősorban lelkes országos ügyvezető igazgatójának, Keller Lajosnak igen nagy érdemei vannak. A Stefánia Szövetség védőintézeteivel kapcsolatban létesített szülőotthonok az anyavédelemnek is jelentékeny központja. Ott, ahol nagyobb kórházak és ezekben szülészeti osztályok nincsenek, kívánatos ilyen kis szülőotthonok létesítése.

A csecsemővédőmunkát a Szövetség orvosai és védőnői végzik. A védőnők statuskérdésével az egészségügyi kormányzat most foglalkozik.

Az országban a Stefánia Szövetségnek jelenleg 332 védőintézete működik 743 védőnővel.

A tuberkulózis elleni küzdelem valamivel később indult fejlődésnek. A székesfőváros 10 tüdőbeteg gondozóintézetén kívül az országban jelenleg 81 tuberkulózis diszpanzér működik. Hangsúlyozom, hogy a tuberkulózis gondozók hálózatát nem lehet – de tulajdonképpen nem is szükséges – annyira decentralizálni, mint a csecsemővédőintézeteket. Az egészségügyi kormányzat járasonként és nagyobb városokként egy-egy tuberkulózisgondozót kíván felállítani, viszont súlyt helyez arra, hogy ezek Röntgennel fel legyenek szerelve, és légmellkezelést is lehessen bennük végezni. Mindennek természetesen az a feltétele, hogy a gondozót jól képzett szakorvos vezesse, – ezekben pillanatnyilag bizonyos fokú hiány mutatkozik.

Az iskolaegészségügyi munka, helyesebben az iskolásgyermek rendszeres egészségügyi gondozása jóval később fejlődött ki. Budapest székesfőváros ebben is vezet. Csak egy-két nagyobb város tudta e téren követni példáját. Egyébként az iskolásgyermek gondozását a városi vagy tiszti orvosok látják el. A vallás- és közoktatásügyi miniszter több város középiskolái részére iskolaorvosi és egészség-tanári állást szervezett. Az elemi iskolák egészségvédelmi szolgálatának ellátása a zöldkeresztes egészségvédelmi szolgálatok egyik igen fontos feladata.

Nagyon érdekes fejlődést mutatott a falvakban az iskolafogászati munka. Igen egyszerű, három ládában hordozható felszerelést viszünk ki a falvakba, s ott bizonyos rendszer szerint a gyermekek fogát nemcsak megvizsgáljuk, hanem a szegénysorsúakét rendbe is hozzuk.

A szociálhigiénés munkát jellemzi, hogy benne az egészségügyi és szociális célkitűzések kapcsolódnak. Ennek igen jellegzetes gyakorlati példáját kívánom még ismertetni.

Már két éve biztosít a kormány fokozatosan emelkedő összeget a falusi szegénysorsú lakosság ingyen cukorral való ellátására. Ez év januárja óta pedig a rendelkezésre bocsátott igen tekintélyes összegű hitelből a falusi lakosság – főleg a gyermekek – bizonyos csoportjainak ingyentejjel való ellátása is megindulhatott. Ennek az ügynevezett *zöldkeresztes cukor- és tejakciónak* lényege, hogy szociális és egészségügyi indikáció alapján adunk a terhes anyáknak, a szoptató anyáknak, a csecsemőknek és a kisdedeknek s bizonyos kategóriákban az iskolásgyermeknek is havonta bizonyos mennyiségű cukrot és naponta bizonyos tej-kvantumot. Azt mondtam, hogy itt az egészségügyi indikáció is szerepel. Ez alatt azt kell érteni, hogy az anyagi okokból reászorulok közül azok részesülnek elsősorban ezekben az ingyen juttatásokban, akiknél az orvosi vizsgálat

gyenge tápláltságot vérszegénységet, vagy ezzel összefüggő más defektust talál. Csecsemőknél különösen fontos lehet bizonyos esetekben, hogy az orvos előírása szerint szükséges tej- és cukormennyiséget megkaphassa! Terhes anya csak akkor kapja meg ezt a napi tej-kvantumát, ha bizonyos időközökben, havonta egyszer, vagy kéthavonként egyszer a terhesrendelésen (az úgynevezett anyavédelmi tanácsadáson) megjelenik.

Az anyavédelem a fálvakban nagyon nehezen fejlődött ki, mert a magyar falusi asszonyok nagyon nehezen mennek el orvoshoz, amikor áldott állapotban vannak. Érdekes azonban, hogy az a cukor, amit a szegénysorsúaknak adunk – havonta 1 kg – és a tej – havi 15 l -, erősen fokozta a terhesrendelések forgalmát. Ugyanakkor bevezettük azt, hogy ezekben az intézetekben vért is vesznek Wassermann-vizsgálat céljából, hogy megállapítsuk, mennyi a lueszes fertőzöttség és hogy a fertőzött anyákat gyógykezelhessük. Az Országos Közegészségügyi Intézet most már több ezer ilyen vizsgálatot végzett a cukor- és a tejakció révén oda beédesgetett anyákon. Megállapítottuk azt, hogy a terhes anyáknak kb. 2 százaléka szifiliszben szenved. Hazánkban most egy év alatt körülbelül 190.000 szülés van. Eddigi vizsgálataink adataiból következtetve kb. 4.000 anya szenved szifiliszben. Ez nemcsak 4.000 anya betegségét jelenti, hanem azt is, hogy gyermeke vagy halva születik, – ez az esetek nagyobb része – vagy pedig vele született szifilisszel jön a világra. Viszont ha idejében kezelésbe vesszük az anyákat, akkor nagy valószínűséggel egészséges magzatok jönnek a világra. Hogy ezt a kezelést a legszegényebb betegnél is el lehessen végezni, bizonyos mennyiségű salvarsant és bizmuthot bocsátunk a védőintézetek rendelkezésére. Az áldott állapotban lévő anyákat tehát szociálisan látogatjuk, egyszersmind azonban egészségi vizsgálat, illetve ellenőrzés alá is vesszük őket s a megbetegedettek kezeléséről is gondoskodunk. Így kapcsolódik össze más vonatkozásokban is a szociális gondozás az egészségvédelmi munkával.

Önmagától felvetődik a kérdés: milyen *eredményeket* várhatunk, illetve remélhetünk a szociálhigiénés tevékenységtől? Erre bizonyos választ kapunk a mezőkövesdi járásban kb. 10 éve folyó zöldkeresztes egészségvédelmi munka eddigi eredményeinek vizsgálata alapján.

1927-ben, mielőtt a mezőkövesdi járásban az egészségvédelmi munkát, az úgynevezett zöldkeresztes munkát megkezdték volna, a Rockefeller Alapítvány itteni megbízottja, Mitchell, egészségügyi felvételt készített, amelyben leírta a járás szociális és egészségügyi helyzetét és ismertette e járás egészségügyi viszonyaira vonatkozó számadatokat. 1937-ben a Népszövetség egyik bizottsága foglalkozott ilyen egészségügyi adatok számszerű kifejezésének kérdésével, és feltette a kérdést, vajjon nem adnánk-e módot arra, hogy egyik statisztikusuk idejöhessen hozzánk Magyarországra és az egészségügyi adatfelvételnek ezt a módját, az úgynevezett egészségügyi jelzőszámok rendszerét nálunk kipróbálhassa. Így jött el hozzánk 1937-ben a Népszövetség Egészségügyi Osztályának támogatásával Stouman. Az első adatfelvétel 1927-ben volt, a második adatfelvétel tehát 10 évvel később. Közben pedig folyt a mezőkövesdi járásban az egészségvédelmi munka, amely tulajdonképpen a gödöllői és a mezőkövesdi járásban indult meg, s amelyet zöldkeresztes egészségvédelmi munka néven az egész országban törekszünk kifejleszteni. Megemlítem, hogy Mezőkövesd községben az Anya- és csecsemővédelmi munkát a Stefánia Szövetség végezte. Stouman munkájából idézek egy pár részt, aki az 1927. évi és az 1937. évi adatfelvétel adatait tanulmányában összehasonlította. Szerinte a mezőkövesdi járásban e 10 év alatt a csecsemőhalálozás görbéje igen nagy javulást mutat. A csökkenés 34.1 százalék, ami ilyen rövid idő alatt szerinte igen jó ered-

menynek mondható. Az országos csecsemőhalálzási arányszám ez alatt 17 százalékkal csökkent. Az egy- és kétéveseknél a javulás 333 százalék. A kettőtől-hat évesek csoportjában a halálzás arányszáma 33.6 százalékkal javult. Stouman szerint ez idő alatt a járásban az általános helyzet nem javult, sőt a búzáarak nagyfokú esésével a szociális helyzet inkább rosszabbodott és így szerinte az ott folyó „közegészségügyi munka hatóságának meggyőzőbb döntő bizonyítékát kívánni sem lehet” azt kell mondani, hogy gyorsabb és eredményesebb munkát az egészségvédelmi munkától kívánni nem lehetett volna. Azt mondja továbbá, hogy az általános halálzás arányszám csökkenése a mezőkövesdi járásban 22 százalékos volt, míg az egész országra vonatkozóan ez a csökkenés 14.5 százalék. „A mezőkövesdi járás példája bizonyította, hogy a csecsemők, a gyermekek és serdülők halálzás egy szegény és primitív falusi vidéken néhány év alatt harmadával csökkenthető, ha erre a munkára bár kisszámú, de tehetséges és lelkes, csak a legszükségesebb felszereléssel ellátott személyzet áll rendelkezésre és ezt az eredményt évenként és fejenként számítva 10 cent (kb. 50 fillér) költséggel lehet elérni.”

Azt hiszem, hogy a hazai kb. 10 éves rendszeres, szélesebbkörű szociálhigiénés munka mérlegét a következőképpen állíthatjuk fel: az elmúlt 10 év alatt sikerült megállapítani a szociálhigiénés munkának hazánkban használható rendszerét, kidolgozni a részletes munkamódszereket, felkelteni eziránt a kormány és a társadalom érdeklődését és megszerezni ezek támogatását. Stouman tanulmánya amellet szól, hogy jó úton haladunk. Hogy munkánk sikerét széles körben biztosíthassuk, meg kell még szerezünk, illetve állandóan biztosítanunk kell a munkához a *hatóságok támogatását*. Hogy ezt a támogatást megszerezhessük, ehhez szükséges az, hogy a hatóságok megtudják, miről van szó. Ezért örülök annak, hogy e tanfolyam hallgatói előtt a magyar szociálhigiénés munkáról szólhattam, mert így alkalmam nyílt arra, hogy a közigazgatásban dolgozókkal célkitűzéseinket, eszközeinket, munkamódszereinket megismertethessem és támogatásukat kérhetem.

A fiatalok felügyelőhatósága a bűnöző fiatalok szolgálatában

ELŐADTA ROTTENBILLER FÜLÖP

Ismertetésem megkezdése előtt őszinte hálával mondok köszönetet a belügy-miniszter úrnak azért a megértő bölcs rendelkezéséért, mellyel e tanfolyam keretében módot nyújtott arra, hogy – a védenecink jól felfogott érdekében lehetőleg csendben és rejtve végzett – tevékenységünkről tüzetesebb tájékoztatást adjunk azoknak a köz-igazgatási tényezőknek, akiknek türelmét és hazafias áldozatkészségét sokszor vagyunk kénytelenek igénybe venni.

Köszönetünk kifejezésére valóban hasztalan keresnék megfelelőbb szavakat, mint amelyeket a tanfolyam megnyitó ülésén gróf Teleki Pál miniszterelnök használt: tehát ismételjük: „ezt a tanfolyamot a belügyminiszter úr a szociális kérdéseknek kívánja szentelni, úgy hogy a közigazgatási tisztviselőknek az emberhez való közelebb jutását szolgálja” és pedig oly módon, hogy „ne sablonok szerint cselekedjünk, hanem az emberi élet változatossága szerint bánjunk kivel-kivel”.

Erre az „emberhez való közelebb jutás”-ra sajnos kevés munkakörben van nagyobb szükség és ami még szomorúbb, ez a „közelebbjutás” kevés helyen ütközik nagyobb nehézségekbe, mint épen a fiatalok bűnözése elleni védekezés terén, ahol az államhatalomnak és a társadalomnak olyan sok életbevágó feladatot kell sorozatosan összeműködve megoldani. Ezeknek a nehézségeknek nagy oka még ma is a társadalom tagjainak az az ösztönös idegenkedése, amellyel a büntetőtörvénykönyvvel, illetve az államrenddel összeütközésbe kerülő gyermekek és fiatalok tömegét „semmirekellő csirkefogók” gyűjtőnév alá foglalja és messzire elkerüli anélkül, hogy ezeknek a szerencsétlen egyéneknek sorsát közelebről megvizsgálva megállapítaná, hogy azok túlnyomó nagy része maga is inkább áldozat, mintsem a társadalomnak – melyen majdnem mindig egészen kívül esik – ellensége.

Élesen reávilágít az ezen a téren ismétlődő elvetésekre az a szolnoki eset, ahol az új eljárás során a fiatalok bírója atyai szemrehányással dorgálta meg az eléje kerülő kis cigányfiút, azzal, hogy „sose fogod már te kópé megtanulni az enyém és tied közötti különbséget”, mire a kis nebuló szomorú arcfintorral sóhajtott fel, hogy „de Naccságos Úr kérem, mikor minden a tied és semmi sem az enyém!”

Amint azt a felnőttekkel, valamint gyermek és fiatalokkal szemben ezelőtt egyaránt alkalmazott megtorló büntető rendszer helyébe lépett preventív (megelőző) intézmények legszebb és legemberibb intézménye, a Fiatalok Bírósága élén álló kiváló munkatársunk, Németh Péter törvényszéki tanácselnök e tanfolyamon tartott előadásában bizonyára tüzetesen ismertette: az a nagy átalakulás, amely ezen a téren végül mégis diadalmaskodott, több évtized lelkes, kitartó küzdelmének eredménye volt.

Angliában még 1833-ban is felakasztottak egy 9 éves gyermeket, aki bottal betört egy ablaktáblát és a szobába bemászva néhány fillér értékű festéket lopott. Ma a magyar bíró dorgálásra ítélné és szülei vagy pártfogója szigorúbb felügyelete alá helyezné. Igaz, hogy Beccaria már 1762-ben azt írta: „Meg akarjátok előzni a büntetteket? Tegyétek, hogy a műveltség párosuljon a szabadsággal”. Sőt a múlt század egyik nagy romantikusa, Viktor Hugo is azt sürgette, hogy „Népesítsétek be az iskolákat, majd üressé válnak a börtönök” – sajnos azonban, bár világszerte minden kultúrállamban javították a népoktatást, kedvezőbbé tették az alsóbb néposztályok helyzetét, tömérdek kórházat, szegényházat, menedékházat stb. építettek, örvendetesen erősödött a köz- és magánjótékonyosság, szaporodott a népjóléti intézmények száma, mindezekkel sok jót tettek és helyesen is cselekedtek, de a kriminalitás csak nem szűnt meg, sőt enyhébb alakulataiban nőttön nőtt és olyan jelenségeket is mutatott fel, amelyek komoly aggodalmakra és újabb megfontolásra szolgáltattak okot.

Az 1913:VII. törvénycikk javaslatához készült miniszteri indokolás szerint is „mind általánosabbá vált az a tudat, hogy a bűncselekmény nem vizsgálható csupán egyoldalúan a jog szempontjából, hanem azt mint társadalom élettani jelenséget is szemügyre kell venni” – mihez képest: „nem állhatott meg továbbra is változatlanul az a régi büntetőjog, amely a bűncselekményben valamely önmagában megítélhető önkényes gonoszsgot látva, sem a cselekmény társadalmi gyökereivel, sem a büntettes osztályok között fennforgó jelentékeny különbségekkel nem törődött.”

Hogy a büntetőjognak átalakulása a bűnöző fiatalok egyénével szemben való eljárás terén következett be leggyorsabban, annak okát Liepmann kiéli tanár *Die Kriminalität der Jugendlichen und ihre Bekämpfung*¹ című értekezésében abban találja, hogy a fiatalok kriminalitása nemcsak jogi szempontokból volt érdekes, de elsősorban mint szociális és mint nevelésügyi kérdés is tárgyalatott, amiért is annak megoldásán egyaránt fáradtak tanítók, pedagógusok, szociálpolitikusok, emberbarátok, lelkészek és orvosok.

A nevelésügyi kérdések mélyebb megértése, a szociális jelenségek tüzetesebb megfigyelése a jogászoknak is új meglátásokat biztosított a fiatalok bűnözésének elbírálásánál.

E meglátások révén mind szélesebb körű beigazolást nyert az az alapelv, hogy a társadalom rendjét és az egyének jogilag védett érdekeit a legnagyobb veszedelem azok részéről fenyegeti, akiknek testi, értelmi és erkölcsi fejlesztését gyermekkorukban és fiatalságuk idején elhanyagolták, vagy épen károsan befolyásolták és hátráltatták. E tétel igazolására, illetve a prevenció jelentőségének megvilágítására két jellegzetes esetet találunk Petersen Johannes, a hamburgi árvaház igazgatójának *Die öffentliche Fürsorge für die sittlich gefährdete und gewerblich tätige Jugend* című munkájában.

Az egyik Tuke Anna esete, aki Angliában 1740-ben született, még a XVIII. évszázad elején élt s mint iszákos csavargó ejtette kétségbe a társadalmat és zavarta a jogbiztonságot. Ettől az asszonytól 834 egyén származott, akik közül 709-nek személyi és vagyoni viszonyait pontosan megállapították. Ezek közül: 106 törvénytelen származású, 181 prostituált, 142 koldus, 64 dologházba került, 76 súlyos büntettes volt közöttük, 7 gyilkosságot követett el. Ezek a leszármazók összesen 34 éven át a közjótékonyaságból éltek és az államnak, valamint a szegényügyi intézményeknek 5 milliójába

¹ Tübingen, 1909.

kerültek. Ezek a hátrányok bizonyára megakadályoztattak volna, ha Tuke Anna kellő időben megfelelő nevelésben részesül.

A másik eset Zéró Alexius Pál esete, aki 1700. körül született egy svájci hegység falujában és aki egy egész csavargó nemzetség ősatya lett. Ennek a nemzetségnek 20%-a házasságon kívül született (300 közül 62). Több mint 50%-a a leszármazóknak mint életképtelen gyermek halt meg. Az egészen szegény kis község, ahová ez a társaság illetékes volt 1885-től egész 1895-ig, 10 éven át 13.579 frankot fizethetett ki, mint szegényügyi gyámolitást, évenként tehát átlag 1400 frankot. A kimutatott könyvradományok legnagyobb része esetenként nem volt több egy franknál, tehát elég takarékosan engedélyeztek a csavargók részére segélyt. Az, hogy mit tudtak összekoldulni magánúton, nem volt kinyomozható. Három Zéró testvér 1877-től 1881-ig 147 bebonyított lopást követett el. Az egyik fiú, Zéró József Pál, aki 1772-ben született, 7 gyermeknek volt apja és ez a hét gyerek a következő elszomorító embercsoporttal gazdagította az államot: az első Zéró 39 utódja közül 6 büntetett, 9 csavargó, 2 alkoholista, 3 perditá és több közöttük különböző gyengeelméjű idióta. A másik Zéró 4 nemzedéken át 41 utóddal rendelkezett, ezek közül 9 csavargó, 3 büntetett, 2 alkoholista, 6 gyengeelméjű és 1 perditá. A harmadik Zéró névszerint kimutatható 24 utódja közül 7 csavargó, 4 alkoholista, 6 gyengeelméjű és 1 perditá. A negyedik Zéró leszármazól között is 6 volt büntetett, 11 csavargó és 6 idióta. Az ötödik Zéró aránylag kisszámú leszármazól között is 15 csavargó és 1 alkoholista. A hatodik Zéró nemzetsége már ismét nagyobb számú, ennek megfelelőleg soraikban 20 csavargó, 9 alkoholista, 9 perditá, 9 büntetett és 22 gyengeelméjű. A hetedik Zéró utódai közül 16 volt csavargó, 4 iszákos, 6 perditá, 5 büntetett, 13 idióta és gyengeelméjű. Ha figyelembe vesszük, hogy a leszármazók közül igen sokan zsenge korukban haltak meg, még mielőtt erkölcsileg teljesen elzüllöttek volna és ha megfontoljuk, hogy a büntettek között minden elképzelhető büntett képviselve volt, közöttük többszörösen a gyilkosság büntette is, úgy ebből az egy esetből is elég megdöbbentően kitűnik, hogy mennyire végzetes, ha a megfelelő prevenciót a kellő időben elmulasztják és helyette hosszabb-rövidebb idejű retorziót alkalmaznak, amely gyógyítás helyett a társadalom ellenségeit csak megerősíti államellenes magatartásukban.

Egy további alapelvként domborodott ki az a tapasztalat, hogy az erkölcsi veszedelemben forgó, züllésnek indult és bűncselekményt elkövetett gyermekek és fiatalok többnyire önhibájukon kívül jutnak összeütközésbe a társadalmi és jogrenddel. Az összeütközés okát legtöbbször környezetük hibáiban és egyéniségük fogyatkozásaiban kell keresnünk. Ezt az igazságot Balogh Jenő volt igazságügyminiszter a Magyar Filozófiai Társaságban „Adalékok a fiatalok büntetettek pszichológiájához” címen 1909-ben tartott felolvasásában számos gyakorlati esettel demonstrálta. Egész sorozatát hozta fel az erkölcsi romlás veszélyének kitett gyermekeknek, továbbá az elemi iskolai tanulóknak, nemkülönben az állami gyermekmenhelyekbe szállított gyermekek és fiatalok köréből vett olyan eseteknek, melyek keretében szereplő kis koldusok, mártírgyermekek, vagy hazulról elkergetett gyermekek fájdalmas élettörténetükkel a fenti alaptétel igazságának felismeréséhez vezettek.

A fiatalok bíróságai elé került gyermekek illetve vádlottak sorozatos eseteit is vizsgálat alá véve, a beszerzett környezettanulmányok nyomán, már e bíróságok működésének első hónapjaiban meg lehetett állapítani, hogy ezeknek a gyermekeknek és fiataloknak egy része testileg satnya volt és a normális társadalmi életre ezért volt képtelen, másik részükből hiányzott az értelmi erő azon foka, amely nélkül az életküzdel-

met, megengedett rendes fegyverekkel, megvívni alig lehet; legnagyobb részükből pedig hiányzott az erkölcsi szabadság, amely az emberben energiát feltételez, hogy a külső ingerekkel és az ösztönszerűen ható erőkkel szemben az erkölcsi képzetek diadalát biztosítsa.

A szociál-karitatív téren sok-sok szerencsétlen gyermek és fiatalok megmentése körül szerzett gyakorlati tapasztalatok nyilvánvalóvá teszik a társadalom részéről hosszú időn át csak könyörtelen elítéléssel találkozott züllés súlyos okait. A legfőbb tényező kétségtelenül a nyomor. Nem épen az éhezés, de a családtalan szegénység az, amely fizikai és lelki elernyedtséget okoz. Ennek nyomában jön az akarati élet teljes szétesése. A fiatalok züllöttnek látszik, de csak lelki koncentrátságra hiánya az, amely őt az útvesztőbe viszi. Ez az esetek túlnyomó nagyobb része. Kellő időben alkalmazott intézeti kezelés alatt ezek az esetek szépen gyógyulnak, kihelyezés után, ha megfelelő környezetbe jut a fiatalok, mindig meg is marad a jó úton. Ez a baj különösen a nagyvárosok bűne, amely tömeglakásokba szorítja az emberek ezreit. Mit várunk az olyan fiataloktól, akik gyermekkorukat olyan helyiségben élik le, ahol rajtuk kívül 16-18-an fekszenek a tömegszalmazsákokon. Ezeknek a szerencsétlen gyermekeknek az utca adja meg azt, amit a normális családiélet kellene, hogy számukra nyújtson. Pihenést, szórakozást, örömet csak az utcán talál. Morális érzéke a tömeglakásokban nevelődött fiataloknak a pincében kihajtott szintelen növényhez hasonló.

Ez a helyzet ezidőszereint súlyosbodott a munkanélküli ifjúság nagy számára való tekintettel. Nagyon kevés történt eddig abban az irányban, hogy a munkanélküliség miatt a legszörnyűsebb nyomorba süllyedt ifjú munkások és munkásnők legalább lelkileg összetartassanak. Továbbképzőiskolák, ingyen tanfolyamok lehetnek azok a gócpontok, ahol a lelki mételyzéstől megzavart lelkük jó útra találhatna. A keresetek alacsony volta – heti 8-10 P-s fizetések – egyenesen kényszerítik a fiatal leányokat arra, hogy prostituáljanak. Mindennek ellenére a szakköröknek megfigyelése, hogy a súlyos gazdasági viszonyok között sem nő a fiatalok kriminalitása Budapesten.

Ennek a kedvező jelenségnek egyik fő oka, hogy már az 1913: VII. törvénycikk meghozatalakor annak alkotói és a törvényhozás teljes horderejében felismerték annak a további irányelvnek a jogosultságát, amelyet a törvénycikk miniszteri indokolása is nyomatékosan hangsúlyozott: „minthogy kevés kivétellel minden emberben megvan a lehetőség, hogy jókor kezdett, kellő gondozás mellett testileg egészséges, értelmileg művelt és erkölcsileg erős legyen, e lehetőségeket valósággá, virtuális erővé kell kifejleszteni a veszélyeztetett gyermekekben és fiatalokban is”. A megtorló büntetés, a büntetés súlyának megfelelő arányát kereső jogszolgáltatás tehát e téren nem érhet célt. A gyermeket és fiatalok egyaránt nevelni kell, akár normális viszonyok között él, akár erkölcsileg veszélyeztetett, vagy züllésnek indult, akár pedig bűncselekményt követett el. A megtorló büntetések helyett a gyermekkel és fiatalokkal szemben a megmentés és nevelés gondolatát kellett előtérbe helyezni.

Az 1908: XXXVI. törvénycikk (az ú. n. Bn.) egész rendszere ezen az alapgondolaton épült fel, amit legelőször a törvény 18. §-a juttatott kifejezésre, amikor elrendeli, hogy: a bíróságnak a megengedett intézkedések közül azt kell alkalmaznia, amely a fiatalok terhelt „jövőbeni magaviselete és erkölce szempontjából kívánatosnak mutatkozik”. A Bn.-ban kifejezésre jutott eszmeáramlat a bűncselekményt elkövetett gyermekekkel és fiatalokkal szemben a büntetőjognak teljes átalakulását idézte elő. Ezt az átalakulást természetszerűen kísérte s részben meg is előzte egyfelől a törvény-

hozás és közigazgatás, másfelől a társadalom számos gyermekvédő intézkedése, de nyomon kellett követnie oly törvénynek is, amely a Bn.-ban érvényre jutott új jogszabályok alkalmazására megfelelő eljárást létesített és az eljárásra külön e célból alkotott szervet jogsítozott fel. Ez a külön szerv a fiatalkorúak külön bírósága és az ezt rendszeresítő és a fiatalkorúak bűnügyeiben követendő eljárást szabályozó törvény: az 1913: VII. törvénycikk.

E törvénycikk egyik legfontosabb rendelkezése kétségtelenül a fiatalkorúak külön bíróságának, mint egyes bírónak szervezése volt. A fiatalkorú teljes kiismerését, a teljes odaadást és bizonyos mértékig szerencsés invenciót igénylő, de egyszersmind bonyolult szellemi munkát egy rátermett bíró jobban végezheti el, mint a kollegális szervezet, mely az előkészítő eljárásban szerethető benyomásokat nélkülöznél. Egyes bíró nagyobb közvetlenséggel is érintkezhet a fiatalkorúval, nagyobb bizalmat ébreszthet maga iránt, mint egy oly testület, amely már külső megjelenésében is a gyermek vagy fiatalkorú lelkében bizonyos félelmet gerjeszt. A törvényhozás nyilvánvalóan abból a meggyőződésből indult ki, hogy a feladata magaslatán álló egyesbíró, ha szíve van, s egymagában áll a fiatalkorúval vagy gyermekkel szemben, élénkebben érzi felelőssége egyéni súlyát, egyrészt a fiatalkorúval, vagy gyermekkel szemben, másrészt a társadalommal szemben is és közvetlenebbül fogja lelkiismeretének inspirálását is megérezni. Az egyes bíró azáltal, hogy kizárólag a fiatalkorúak ügyének szentelheti magát, könnyebben szerzi meg a fiatalkorú egész pszichológiájának megértéséhez is szükséges külön tudást és gyakorlatot. Amint az anyagi jogszabályok a fősúlyt a bűncselekményt elkövetett gyermekek és fiatalkorúak nevelésére fektették, úgy az alaki jogszabályoknak sem volt feladata többé, hogy a bírót egy-egy vád tárgyává tett tényállás minden apró részletének felderítésére kötelezzék. A főcél itt a cselekménnyel való vonatkozásban az egyéniség megismerése.

Prins, a belga patronázs bíróság elnöke az eljárási szabályok könnyebbségében látta annak garanciáját, hogy a fiatalkorúak bírója élő bíró. A fiatalkorúak bírójának a klasszikus iskola büntetőbírájával szembenálló szerepkörét Prins, a híres denveri bíró Lindseynek azzal a jellegzetes mondásával illusztrálta, hogy „azon esetben, ha egy gyermek vagy fiatalkorú lop el egy biciklit, a társadalom jövőjére nézve nem annyira az a fontos, hogy mi történik a biciklivel, hanem mi lesz a gyermekkel?”

A régi büntetőbíró és a fiatalkorúak bírója között lényeges különbség mutatkozik abban is, hogy az előbbi, ha kimondotta az ítéletet, ezzel bírói funkciója ki is merült. A fiatalkorúak bírója ezzel szemben a fiatalkorút tovább is figyelemmel kísérheti, míg teljes megmentése biztosítva van. Az eljárás során alig van res judicata, a gyermek és fiatalkorú természetének helyes felismeréséből következik ez, mert a fiatalkorú még sokban változik, fejlődik. A gyermek jelleme, a környezet, amelybe elhelyezték, a gyermek családja, jóra vagy rosszra változhatik át. A pártfogók, akik a gyermek vagy fiatalkorú és a fiatalkorúak bírója között a kapcsolatot állandóan fenntartják, hivatva vannak a bírót a szükséges új intézkedésre nézve informálni.

A bíró a gyermekekkel, valamint a fiatalkorúakkal való állandó szeretetteljes érintkezésén s tett intézkedéseinek állandó ellenőrzésén kívül, a veszélyeztetett gyermekek s fiatalkorúak védelmezője is és ezért a fiatalkorúak kriminalitása elleni küzdelemnek a leghatásosabb szerve azáltal lesz, hogy a bűncselekményt el nem követő, de erkölcsi züllésnek indult gyermekekkel és fiatalkorúakkal szemben is megteheti a sürgősen szükséges óvó- és védőintézkedéseket, és minden eléje tartozó gyermek és fiatalkorú érdekében ideiglenes hatállyal addig is megfelelő intézkedéseket tehet, amíg véghatározatát meghozhatja.

Mindezek a feladatok elvégzése emberek teljes munkaerejét követeli meg. A bíró akikre a feladat megoldása vár, köteles a hozzá beosztott pártfogó tisztviselőkkal és a társadalmi patronázs szervezeteivel karöltve megismerni a gyermekek és fiatalok erkölcsi veszélyeit, elzúllásuknak általános előidéző tényezőit és kriminalitásukat a maga egész kiterjedésében azon területen, amelyre hatósága kiterjed. Csak így lehetséges, hogy a rábízott feladatokat nemcsak forma szerint oldja meg, hanem hogy működése kedvezően hat annak a városnak vagy vidéknek egész erkölcsi életére, amelyen működik. Nem szabad tevékenysége közben egy percre sem felednie, hogy a fiatalokkal szemben követett új eljárásra épen az szolgáltatott okot, hogy a társadalom rendjét az eddigi megtorló eljárás nem tudta eléggé hatályosan megvédeni. Az új módszer nemcsak a gyermeket akarja megvédeni olyan bánásmód és olyan helyzetekkel szemben, amelyek a fiatalok egyenesen a bűnözésre kergetik, vagy nevelésének elhanyagolása, testi erejének kegyetlen kizsákmányolása folytán a bűnözésre hajlamosítják, – hanem egyidejűleg a társadalmat is sikeresebben meg akarja oltalmazni a fiatalok növekedő kriminalitása ellen, midőn a megfelelő óvó- és nevelőintézkedések útján a fiatalok lelkében felburjánzó antiszociális és bűnözési hajlamokat siet kiküszöbölni. Épen ezért teljesen téves az a feltevés, mintha a fiatalok bírójától egyenesen gyengeséget várnának a fiatalokkal szemben.

Helyesen hangsúlyozta a belga igazságügyminiszter, M. Carton de Wiart, az ottani fiatalok bírójával tartott egyik megbeszélés alkalmával, hogy midőn a bíró legszemélyesebb érdeklődését, a bíró szívével óhajtja az ügy szolgálatába állítani, semmi sem áll távolabb tőle, mint az a szándék, hogy őket egy veszedelmes szentimentalizmusra angazsálja. Kétségtelen, hogy a fiatalok kriminalitása bizonyos vonatkozásban feltételez az atyai szigorral is fokozottabb szigor, de nem magával a bajbakerült fejletlen személlyel szemben, hanem abban a pillanatban, amikor nyilvánvalóvá válik, hogy a fiatal maga inkább áldozat, mint szándékos bűnöző; a szigor legnagyobb fokával kell üldözni mindazon tényezőket, amelyek a gyermek, vagy fiatal romlását előidézték. Minél jobban tudatára ébredünk azonban annak, hogy a fiatalok külön bírósága voltaképpen annak köszöni létesítését, hogy a társadalom lelkiismerete megszólalt, annál kétségtelenebb, hogy regeneráló hatását csak úgy fogja teljesíteni a maga egészében, ha az ő révén a társadalom lelkiismeretének szózata azokhoz is elér, akiknek áldozatai a bíróság elé kerültek.

A fiatal bűnöző a társadalom nagy élő szervezetének értékes csepp vére s amint a lázbetegnél az orvosok, ha a diagnózis más módon nem sikerül, a beteg vérével, annak górcsővi vizsgálata útján a leglappangóbb baktériumokat is felfedik és olyan betegségnek a nyomára is jönnek, mely különben az egész testet elpusztította volna, úgy, egy-egy ilyen fiatal bűnöző gondos megfigyelése lehetővé teszi az olyan bajok megelőzését is, mely az egész társadalmat fenyegeti. Az eredménytelenség kikerülése, illetve a tanulságoknak a kellő helyre, tehát a gyermekek és fiatalok közelébe való juttatása kétségtelenül úgy lesz biztosítható ha a bíró mellé segítőül rendelt pártfogó tisztviselők is feladatuk magaslatán állanak.

A fiatalok bírói mellett alkalmazott pártfogó tisztviselők, a miniszteri indoklás szerint „nemcsak segítő társai a bírónak, hanem egyszersmind az a kapocs, amely a büntetett, az elhagyott, vagy zúllásnak indult fiatalok ügyeiben az állam és a társadalom együttműködését biztosítja. Ezért a pártfogói intézmény megfelelő szervezése úgyszólván sarkpontja és próbaköve a fiatalok eljárásának”

Különösen fontos a szerepkörük a sokszor ügyszókörtő környezettanulmány beszerzése körűl, nem kevésbé jelentős azonban az a feladatkör sem, mely a bíróság elé került fiatalkorú érdekeben szükséges védő- és óvóintézkedések végrehajtása, továbbá különösen a próbárabocsátott, illetve kísérletileg kihelyezett és a feltételelesszabadságra bocsátott fiatalkorúak ellenőrzése és támogatása terén vár reájuk. A pártfogó tisztviselő révén kerülnek a fiatalkorúak bíróságának színe előtt a társadalom erre vállalkozó és erre alkalmas tagjai szorosabb, felelősségteljes kapcsolatba az erkölcsi romlás veszélyének kitett, illetve zűllésnek indult fiatalkorúakkal. Érintenem kell ezt a tevékenységi kört, mivel a pártfogó tisztviselő feladatköreinek nagy része azonos azzal a feladatkörrel, amelyet a javítónevelőintézetek és a fiatalkorúak befogadására szolgáló fogházak mellett felállítandó felügyelőhatóságok szervezetének és eljárásának szabályait megállapító 27.400/1909. I. M. sz. rendelet 3. §-a a törvény alapján a felügyelőhatóságra ruház.

Ezek a tennivalók különösen: a javító-nevelőintézeteknek és a fiatalkorúak fogházainak időnkénti látogatása útján felügyel a javítónevelés és a fogházbüntetés szabályainak megtartására s a netalán tapasztalt hiányok, vagy szabálytalanságok megszüntetése végett jelentést tesz az igazságügyminiszterhez; véleményt nyilvánít a javítónevelés alatt álló fiatalkorúak kísérleti kihelyezésének (Bn. 25. §) és a fogház, vagy államfogház büntetés alatt álló fiatalkorúak feltételes szabadságra bocsátásának (Bn. 29. §) kérdésében; közreműködik a kísérletileg kihelyezett és a feltételelesszabadságra bocsátott fiatalkorúak elhelyezésében és a felettük gyakorolt felügyeletben; megfelelő esetben javaslatot tesz a kísérletileg kihelyezett és a feltételes szabadságra bocsátott fiatalkorúak visszaszállításának elrendelésére (Bn. 25. és 29. §); megfelelő esetben javaslatot tesz a fogházbüntetés alatt álló fiatalkorúak utólagos javítónevelésének elrendelése iránt (Bn. 28. §); segítkezik a próbárabocsátott fiatalkorúak elhelyezésében és felügyeletében (Bn. 21-23. §). Ezenfelül a felügyelő hatóság feladata az is, hogy az erkölcsi romlás veszélyének kitett, vagy zűllésnek indult gyermekek és fiatalkorúak társadalmi védelmét (patronázs) a rendelkezésre álló eszközökkel előmozdítsa.

A bűnvádi felelősségre vonható fiatalkorúak ellen tehető intézkedések, amelyek közül a fiatalkorúak bírója a fiatalkorú terhelt jövőbeli magaviselete és erkölcsi fejlődése szempontjából válogathat az idézett törvénycikk 17. §-a szerint: dorgálás, próbárabocsátás, javítónevelés, fogház- vagy államfogház büntetés. Ezek közül az intézkedések közül az egész rendszer tengelye a próbárabocsátás és a javítónevelés. A próbárabocsátás a törvénycikk 21. §-a szerint abban áll, hogy a bíróság a fiatalkorút ítélet hozatala nélkül, megfelelő figyelmeztetés után, egy évi próbaidőre, szigorú szabályokhoz kötött felügyelet mellett feltételesen szabadlábon hagyja. A javítónevelést pedig a törvénycikk 24. és következő paragrafusai alapján a bíró, ha az szükségesnek mutatkozik, határozatlan időtartamra mondja ki, de ez a fiatalkorú 21. évének betöltésén túl nem terjedhet. A javítónevelés alatt álló fiatalkorút, ha legalább 1 évig az intézetben volt és teljesen megjavultnak látszik, a felügyelő hatóság meghallgatása után az igazságügyminiszter két évi próbaidőre kísérletileg szabadonbocsátja.

Ami végül a fogház- vagy államfogházbüntetést illeti, erre a bíró a fiatalkorút (a törvénycikk 26. és következő §-ai értelmében) akkor ítéli, ha szigorúbb intézkedésre van szükség. A fogházbüntetés fiatalkorúak részére felállított külön fogházban hajtandó végre és határozott tartamban a bűnösség súlyához mérten állapítandó meg. A fogházbüntetés legkisebb tartama 15 nap, leghosszabb tartama 10, illetve 5 év. Az államfogházbüntetés legkisebb tartama 1 nap, leghosszabb tartama 2 év. A fiatalkorú elíteltet, ha

szorgalmat tanúsított és javulásának jelét adta, a büntetés 2/3 részének kitöltése után az igazságügyminiszter a felügyelő hatóság meghallgatása után feltételes szabadságra bocsátja, melynek ideje alatt a fiatalkorú magaviselet és életmód tekintetében külön szabályok alatt áll.

Az idézett törvényhelyek, mint az elmondottakból kitűnik, a fiatalkorú bűnözése elleni védekezés terén a fiatalkorúak bírái és a pártfogótisztviselőkön kívül harmadik tényezőnek a fiatalkorúak felügyelő hatóságát állítják. Teszik pedig körülbelül azzal az elgondolással, amelynek alapján annakidején az esküdtbíróóságok létesültek. Az esküdtbíróóság létesítésére ugyanis többi között az a tapasztalat vezetett, hogy a büntető törvénykönyveket nem lehet olyan gyorsan hatálytalanítani, mint amilyen gyorsan megváltozik sokszor a társadalom szemében valamely cselekedet büntetést igénylő jellege (legkiáltóbb például szolgáltak e téren Franciaországban a féltékenység által diktált hitvesgyilkosságok). Hogy a közvélemény ilyen megváltozása ellenére is a bíróság bizonyos esetekben ne legyen kénytelen a büntetőszakaszban megállapított büntetési tételt alkalmazni, a társadalmat képviselő 12 esküdtre bízott, hogy a bűnösség kérdésében ők döntsék el, sértette-e a vádlott cselekménye a jogrendet, vagy nem. Az esküdtek által kimondott nem után a bíróság nem hozhatott sújtó ítéletet.

A Fiatalkorúak Felügyelő Hatóságának hasonló szerep jut a retorzió alkalmazását kizáró preventív óvó és nevelő intézkedés alá vont fiatalkorú további sorsára nézve. Ha a fiatalkorúak bírója, az általa megállapított tényállás és főleg környezettanulmány alapján a fiatalkorú megmentésére elégnék tartotta a javítónevelést vagy a fogházat, ez intézkedések foganatosítása után a fiatalkorú a javító-nevelőintézetből kísérletileg kihelyezve, vagy a fiatalkorúak fogházából feltételes szabadságra bocsátva, a szabad életbe azon esetre távozhatik, ha az arra illetékes Fiatalkorúak Felügyelő Hatósága az ezzel megbízott tagjának lelkiismeretes tanulmányozása alapján megállapítja, hogy a fiatalkorúnak a társadalomba visszatérése akként van előkészítve, hogy emberi számítás szerint, arra reatermett pártfogó ellenőrzése mellett sem őt magát, sem a közrendet részéről újabb eltévelyedés nem veszélyezteti. És mert az ilyenmódon előkészített tanácsulési javaslat alapján nyert miniszteri engedéllyel szemben a fiatalkorú szabályszerű magatartásáért a Fiatalkorúak Felügyelő Hatóságát terheli a felelősség, csak természetes, hogy ha a fiatalkorú a szabályokat megsérti, a hatóság az ilyen kísérletileg kihelyezett vagy feltételelesszabadságra bocsátott fiatalkorú visszaszállításának indítványozására van jogosítva, sőt egyenesen kötelezve is.

Természetes azonban és az ellenőrzés alá kerülő fiatalkorú, valamint a részére kirendelt pártfogók közötti szociál-karitatív viszonyból fakadó bensőséges lelkipapocs révén érhető is, hogy a visszaszállítás indítványozására a hatóság csak akkor fogja magát elhatározni, ha az erkölcsi és anyagi támogatás minden lehető módja eredménytelen marad.

Ennek az erkölcsi és anyagi támogatásnak minél szélesebb mederben és minél több irányban való biztosítását hivatott szolgálni elsősorban a felügyelő hatóság tagjainak egybeállítása. A felügyelő hatóság tagjai ugyanis a idézett rendelet 4. §-a értelmében: 1. a székhelyén lakó hatósági tagok közül: a fiatalkorú terheltek ügyeivel foglalkozó bírák sorából a kir. ítélőtábla elnöke által kijelölt két bíró; a kir. ügyészségnek a fiatalkorúak ügyeivel foglalkozó tagjai sorából a kir. főügyész által kijelölt két tag; az ügyvédi kamara választmánya által kijelölt két kamarai tag; a vármegyei és a városi árvaszék elnöke, aki az üléseken magát az árvaszék valamelyik tagjával képviselteti; a vármegye és a váró;

első tisztviselője, aki az üléseken magát a tisztikarnak, vagy a törvényhatósági bizottságnak (városi képviselőtestületnek) valamelyik tagjával képviseltetheti; a kir. tanfelügyelő (Budapesten a kir. tanfelügyelők), aki az üléseken magát a kir. tanfelügyelőség vagy tanári vagy tanítói testület valamelyik tagjával képviseltetheti; az állami gyermekmenhely igazgatója (igazgató-főorvosa). 2. Az igazságügyminiszter által a gyermekvédelem és a patronázs terén működő, vagy aziránt érdeklődést tanúsító egyének közül a szükséges számban kinevezett férfiak és nők. 3. A felügyelő hatóság területén lévő mindegyik javító-nevelő intézetnek és fiatalkorúak fogházának vezetője. 4. A felügyelőhatóság területén levő mindegyik magánjavító-nevelő intézet fenntartójának egy-egy kiküldöttje.

Másodsorban nagyon fokozza a hatóság segítségére való képességét az 5. § rendelkezése, melynek értelmében a társadalom tagjai közül kinevezésre javaslatba hozott egyének egybeállításakor különösen figyelembe kell venni: a patronázs egyesületek tagjait, vagy a gyermekek, vagy a fiatalkorúak védelmével foglalkozó más egyesületek és bizottságok, úgyszintén egyéb jótékony egyesületek tagjait, továbbá a lelkészeket, orvosokat, tanárokat, tanítókat, iparfelügyelőket, a kereskedelmi és iparkamara tagjait, a kereskedelmi, ipari és gazdasági egyesületeknek, a munkaadók és munkások munkaközvetítéssel foglalkozó szervezeteinek tagjait.

Már maga a felügyelő hatóság tagjainak (a most idézett rendelkezés alapján biztosítható) szociál-karitatív sokfélesége is nagyban elősegíti annak lehetőségét, hogy a segítségre szoruló fiatalkorúak részére szükséges segítőforrás vagy intézmény lehető legkisebb idővesztés nélkül és a lehető leggyorsabban igénybevehető legyen.

A felügyelő hatóság feladatait körvonalazó 3. § utolsó bekezdése azonban még külön köteletségévé is teszi a hatóságnak, hogy „az erkölcsi romlás veszélyének kitett vagy züllésnek indult gyermekek és fiatalkorúak társadalmi védelmét (patronázse) a rendelkezésre álló eszközökkel előmozdítsa...

A 27.400/1909. I. M. sz. alatt a belügyminiszterrel egyetértve kiadott rendelet 48. §-a tüzetesen körül is írja, miképpen oldja meg a hatóság ezt a feladatát. E § rendelkezése szerint a Fiatalkorúak Felügyelő Hatóságának „megfelelő módon” oda kell hatnia, hogy a területén a gyermekek és a fiatalkorúak védelme körében működő hatóságok és intézmények egységes, céltudatos és tervszerű eljárást kövessenek és hogy a fiatalkorúak védelmére szükséges társadalmi egyesületek és intézmények létesüljenek. A felügyelő hatóság szükség esetében kezdeményezze az erre irányuló társadalmi mozgalmakat és vegyen részt azok irányításában és vezetésében.

Ha a fiatalkorúak ügyeire vonatkozó törvényekben és más szabályokban hiányokat tapasztal, az igazságügyminiszterhez tegyen megfelelő javaslatot.

A fiatalkorúak felügyelő hatóságai ezért működésük megkezdésekor elsősorban arra törekedtek, hogy tisztázzák azokat az okokat, amelyek a felügyelő hatóság területén a gyermekek és a fiatalkorúak erkölcsi romlását, illetve züllését eredményezik. Ez okok felfedezése után lehetett csak rendszeresen megállapítani, hogy azok meggátlására, illetve ellensúlyozására meg van-e a felügyelő hatóság területén a megfelelő jótékony-célú intézmény vagy szervezet.

A tájékozódást a meglévő intézményekre nézve nagyon megkönnyítette a kassai III. Országos Patronázs Kongresszus alkalmával a Patronázs Egyesületek Országos Szövetsége támogatásával kiadott, az igazságügyminisztérium és a patronázs egyesületektől nyert adatok alapján összeállított: „A fiatalkorúak támogatására hivatott jótékony-

célú intézmények Magyarországon” című mű. Ezt a művet az igazságügyminisztérium az összes fiatalok felügyelő hatóságainak megfelelő számban elküldötte.

Kitűnik ezekből, hogy már a világháborút megelőző években milyen szoros és megértő párhuzamban igyekezett a legtöbb szakminisztérium a haza felvirágzásának döntő tényezőjét, a gyermekek és fiatalok oltalomra szoruló seregét megfelelő védelemben és támogatásban részesíteni. A be nem avatott laikus szemlélőt első meglátásra talán idegenszerűen érintheti az a tény, hogy a tervszerűbb, rendszeres gyermekvédelmi megmozdulások igen nagy részben az igazságügyminisztériumból indultak ki. Ez a körülmény azonban nyomban érthető lesz, ha a helyzetet összehasonlítjuk a betegséget, a maga edzettebb, erősebb szervezete folytán bizonyos fokig lekicsinyülő parasztsaládoknak azzal a magatartásával, amelyet azok nyugösködő elcsendesedő gyermekükkel szemben az újabb egészségügyi kitanítást megelőzően tanúsítottak. Eleinte észre sem vették, utóbb még nem tekintették komolynak a helyzetet és doktort már csak akkor hívtak, amikor a gyermek arcán kigyúló sötét pír és azzal járó forróság a láz jelenlétét árulta el.

Így viselkedett, és így viselkedik a társadalom is sok helyen a fiatalok erkölcsi és lelki romlásával szemben. Akkor eszmél csak fel a fenyegető veszélyre, mikor a magára hagyott, utcára szakadt gyermek, vagy fiatalok már a törvénnyel, az államrenddel kerül összeütközésbe, ami átvitt értelemben joggal tekinthető láztünetnek, mert az otthon meleg környezetére reászoruló, a még iskolaköteles és ezzel kapcsolatban még templomot is látogató fiatalságnak valóban mindenütt lehet inkább helye, mint a bírói szobában. De ha már ide tévedt, úgy a helyzet magaslatán álló kiváló bírák igazságérzete mély bölcsessége lehetővé tette (már a fiatalok bíróságának létesítése előtt is, még inkább azóta és ő általuk), hogy a napvilágra kerülő egyes esetekben visszatükröződő, szélesebb rétegekben elharapódzott bajok orvoslására a megfelelő tanulságot a segíteni kész emberbarátok levonhassák. Hiszen a fiatalok bíróságának első elgondolása is ilyen módon született meg Amerikában, ahol (talán éppen ezért, mert a történelmi előidőkben annyi Európában erkölcsileg hajótörést szenvedett egyén talált ott menedéket és kezdhetett új életet) különös megértéssel diadalmaskodott az az emberies vezérszempon, hogy a megbotlott egyén azonnali elejtése helyett „give him a chance”, adjunk neki még egy alkalmat arra, hogy megemberelje magát. Ennek az amerikai emberiesebb elgondolás győzelemre jutásának köszönhetjük, hogy az államfenntartó és a közrendet biztosító intézmények között mind szélesebb körben kivirágzott a fiatalok bírósága, amelynek amerikai Németh Péterje, a világhírességű Lindsay denveri bíró oly találóan mondhatta ki, hogy „a fiatalok bírósága akkor áll feladata magaslatán, ha bizonyos idő elteltével önmagát tudja feleslegessé tenni”.

Minél jobban védelmi rendszernek bizonyul a fiatalok bírósága és a vele kapcsolatos pártfogó tisztviselőgárda, nem különben az ország területén működő fiatalok felügyelőhatóságai, annál kevésbé tudok menekülni egy bizonyos irányú összehasonlítástól, amelyet az utolsó hónapok háborús feszültsége által kiváltott fegyverkezések erőszakolnak reám. Mikor mi 1909-ben a fiatalok bűnözése elleni védekezés új útját egyengettük, akkor még a mai idők egyik legfélelmetesebb jelszava, a „légvédelem” szinte teljesen ismeretlen fogalom volt. Ma már az elemi iskolás gyermekek tudatában ott él egy, az emberiséget a felhők régiójából, tehát felülről fenyegető halálos veszedelem réme, amelynek elhárítására nap-nap után új védelmi és új elhárító módszereket eszelnek ki a tudományos és a gyakorlati élet legjobbjai.

A védekezésnek egyik (előbb Londonban, legutóbb Berlinben is kipróbált és állítólag teljes eredménnyel bevált) módja, hogy majdnem „repülő-elefánt”-szerű alakban előállított, rögzített nagy léggömbök, a körzetet körülvevő különböző pontokról egyidőben a veszélyeztetett terület fölé emelkednek és magukkal emelnek egy közöttük kifeszített hálózatot, amelynek hurkai között a támadó lövegek feltétlenül fennakadnak. Ilyen védőhálózatot óhajtott létesíteni a kormány a közrendet a fiatalkorúak bűnözése révén az állami közületben lent a földön fenyegető erkölcsi és anyagi veszedelmekkel szemben egyaránt. Annakidején ennek a védőhálózatnak Nagy-Magyarországon nem kevesebb mint 20 támpontja volt, az 1909-ben létesített 20 Fiatalkorúak Felügyelő Hatósága képében.

A 27.400/1909. I. M. sz. rendelet 1. §-a alapján ugyanis: „felügyelő hatóság minden kir. ítélőtábla székhelyén, és kir. ítélőtábla székhelyén kívül fekvő minden olyan kir. törvényszék székhelyén alakult, amelynek területén javítónevelő intézet, vagy fiatalkorúak befogadására szolgáló fogház volt. Trianon átka az e rendelkezésnek megfelelően alakított 20 mentsvár számát gyászos módon 7-re csökkentette le. Hogy e csökkent számban működő 7 felügyelő hatóság tevékenysége is mit jelent a közrend egyensúlyának fenntartása szempontjából, annak megsejtésére elégségesnek tartom, ha Németh Péter nagyértékű, tanulságos előadásában közölt statisztikai adatokra utalva, e helyütt csak arra szorítokozom, hogy a fiatalkorúak budapesti felügyelő hatóságának 1937. évi forgalmi adatait ideiktatom. A hatósághoz ez év folyamán érkezett 16.500 ügydarab. A hatóság javaslatára kísérleti kihelyezést nyert 542 fiatalkorú, feltételes szabadságra bocsátott 56 fiatalkorú, visszaszállított 93 fiatalkorú.

Ellenőrzésünk alatt állott Budapesten 960 fiatalkorú, vidéken 1.374 fiatalkorú kísérletileg kihelyezett és feltételesen szabadságolt. Próbára bocsátott fiatalkorú 385. Anyagi segínyt eszközöltünk ki 186 fiatalkorúnak, egyéb támogatást 253 fiatalkorú részére. Környezettanulmányt készített hivatásos pártfogó 4.099-et, társadalmi pártfogó 1.325-öt, menhelyi gondozottak ügyeiben 353 gyermeknél jártunk el. Maguk az itt felsorolt adatok eléggé szemléltetővé teszik, hogy az állami élet lüktető vérkeringésében milyen fontos szerep jut a felügyelő hatóságok részére a fiatalkorúak bűnözése elleni védekezés terén. Hogy azonban a légitámadások elleni védekezéssel szemben a mi földi védekezésünk terén bizonyos eltérést is statuálhassak, reámutatok a közeli múltban rádióon hallgatott arra a légtalmi előadásra, amelyben a német legfőbb légvédelmi tényező az egész világnak elárulta, hogy az ő légvédő ütegeik ma már nem dolgoznak előzetesen kutató fény csóvákkel, nehogy a védőüteg helyzetét elárulják, hanem ezt a fény sávot csak akkor lobbantják fel, mikor a hallgató műszerek révén pontosan megállapítják, hogy az égboltozat melyik pontján kell lennie a repülőgépnak s arra először a fény sávot szabadítják reá, s nyomban utána reárápítik a halált-hozó lövedéket.

Ezzel szemben a fiatalkorúak bűnözése megakadályozását szolgáló elhárító őrhelyekre nézve az a fontos, hogy azoknak hollétét igenis mindenki tudja, aki kész és hajlandó a veszélyeztetett fiatalkorúak megmentése érdekében időt és fáradságot a haza oltárán áldozni. Ebből a szempontból kétségtelen, hogy szünni nem akaró fájdalommal állapítjuk meg újra és újra a szűkebb határok közé szorult Magyarország területén megmaradt felügyelő hatóságok számának 7-re történt lecsökkentését. Szabadjon ezt a 7 védekezési pontot itt mindjárt leszögezniem és névszerint megnevezniem. Ma már a fiatalkorúak budapesti felügyelő hatóságán kívül csak Debrecen, Nyíregyháza, Győr,

Pécs, Szeged, Székesfehérvár az a hét pont, ahonnan hazánk jövője a fiatal ivadék veszélyeztetett csoportjának segítségére siethetünk.

Éppen ez a most is fellobbant fájdalomunk talált és talál fokozott örömet abban, hogy a mostani nagyjelentőségű továbbképző tanfolyam megnyitó díszülésén nemcsak a belügyminiszter, de a honvédelmi miniszter is a szociál-karitatív őrhelyeknek soha nem remélt szaporodásáról tájékoztatott.

A törvényhozás megértő nagylelkűségéből a főispánok mellé szervezett szociális tanácsadók, a jegyzők mellé országszerte kinevezett szociális titkárok csakúgy, mint a hadsereg kiépítését és harcképességét is szolgálni hivatott testnevelési, cserkész, leventealakulatok, a Magyar Vörös Kereszt légvédelmi szervezetei éppen úgy, mint a zöldkeresztes nővérek és a Családvédelmi Szövetségnek országszerte szétküldött megbízottai, a Stefánia Szövetség és az Actio Chatolica Karitatív szakosztályai, az iskolanővéri intézmény stb. mindannyian új és új eltéphetetlen szálakat szöttek bele abba a hálózatba, amellyel (addig is, amíg az erre irányuló mozgalomnak sikerülni fog hazánk népességi számarányát annyira veszélyeztetett „egyke” vagy „egyse” irányzatot végleg kiküszöbölni) legalább a talán selejtesebb és gyengébb, de tényleg meglévő gyermekek és fiatalok pusztulását és tévútra térését sikerül megakadályoznunk. Ez a megerősítés kétségtelenül megakadályozza azt is, hogy a fiatalok bűnözése elleni védekezés terén az új irányelvek fogantatva óta Magyarországon elért kedvező eredmények feltűnőbb visszaesést mutassanak.

A fiatalok bűnözése elleni védekezés rendszerét ugyanis egyaránt méltányolták a világháború után megjelent külföldi művek is, így kiemelem a T. W. Trought J. P., az angol pártfogó tisztviselők nemzeti szövetségének elnöke „Probation in Europe” címen 1927-ben közzétett művét, valamint Pierre Nisot belga jogász tanulmányát, melyben „L'enfance Delinquante et Moralement Abandonnée” címen összehasonlító tanulmányt írt a fiatalok bíróságairól és a javítóintézetek, valamint a fiatalok részére szánt nevelőintézetekről. Mindkét műben úgy szerepel hazánk, hogy rendszerével és elért eredményeivel kiállja a versenyt a többi összehasonlítás alá vont (az angol műben 31) állam intézményeivel.

Ugyancsak nem volt oka szégyenkeznie a magyar delegálnak (akit akkor gróf Apponyi Albertné személyében tisztelhetünk) a Népszövetség előtt sem, amely az 1932. évi február hó i-én tartott ülésében a fiatalok bíróságainak szervezetéről és az azok által elért eredményekről szóló azt az összesítő jelentést tárgyalta, amely 37 állam idevonatkozó beszámolóját tartalmazta. A magyar fiatalok által rendelkezésre bocsátott adatok nagyjában teljesen hasonló következtetésekre nyújtottak alapot, mint amilyen következtetéseket lehetett a többi nyilatkozatra kért állam bíróságainak gyakorlatából levonni. Ezek a tapasztalatok egybehangzóan arról tettek tanúságot, hogy a fiatalok bűnözése elleni védekezés terén úgyszólván világszerte túlsúlyba emelkedett óvó- és nevelőintézkedések nagyobb számával arányban a büntetések száma csökkent, amivel karöltve azután a fiatalok kriminalitásának és különösen a visszaesőknek a száma lényegesen kevesbbedett.

Ha ezt a kedvező eredményt túlnyomórészt a fiatalok bűnözése elleni védekezésnek az 1908: XXXVI. törvénycikk, illetve 1913:VII. törvénycikk által biztosított új módszereire is lehet visszavezetnünk, – hálátlanok volnánk, ha el nem ismernénk, hogy a magyar hatóságok, nemkülönben a magyar társadalom tagjai hathatós segítségére voltak mindenkor azoknak az erkölcsiben veszélyeztetett fiatal-

korúaknak, akiknek az érdekében hozzájuk fordultunk. Különösen kitett magáért ezen a téren Budapest székesfőváros, ahol a legújabb időkben példátadó étkeztetési és felruházási akció épült ki, aminek következtében csaknem teljesen megszűnt az a szomorú helyzet, hogy annakidején téliidőben százával hozták az alsófokú iskolákból a gyermekeket a fiataikorúak bírósága elé, mert azok iskolát mulasztottak. Ma ilyenre alig van példa,, mert minden gyermek megkapja a szükséges ruhát és cipőt, amely jótéteményt azonban a vezetőkörök nagyon helyesen az iskolabajárással kötötték össze, amely kötelezettségnek a gyermekek ma annál szivesebben tesznek eleget, mert a napközi otthonok és népkonyhák révén egyéb testi bajaik is orvoslást találnak, lelkisebeiket pedig gyengéd szeretettel és szakszerű hozzáértéssel felbecsülhetetlen módon kötözzetik az iskolánővérek, akiknek intézményét csak áldás és hála kísérelheti.

Meg vagyok győződve, hogy éppen ezeknek a gyermekeknek és fiataikorúaknak a Mindenható trónja elé küldött és ott őrangyalaik által is támogatott imáinak köszönhetjük, hogy a Mindenható különös kegyelméből a közelmúltban a fiataikorúak felügyelő hatóságának története egy az egész magyar hazát lelkes örömmel eltöltő sorsfordulatnak lehetett közvetlen részese.

Az igazságügyminiszter rendeletével további 3 évi tartamra megújított fiataikorúak budapesti Felügyelő Hatósága, a szabályrendeletben előírt, alakuló közgyűlését 1938. évi november hó 10. napjának délutáni 5 órájára tűzte ki anélkül, hogy a meghívók szétküldésekor még csak sejthette volna is, hogy az e közgyűlést követő másik napon Magyarország Főméltóságú Kormányzó Urának személyes vezérlete alatt hadseregünk a visszacsatolt felvidéki terület diadalmas visszavétele során a történelmi emlékek által megszentelt Kassa városába fog bevonulni.

A kassai Dómban, ahová annakidején oly kegyeletes pompával hoztuk haza a nagy Rákóczi fejedelmet, alussza örök álmát a háború előtti Magyarországon működött felügyelő hatóságok között első helyet elfoglalt társhatóság, a kassai fiataikorúak felügyelő hatóságának feledhetetlen emléké elnöke, a honfiúi bánatába belehalt, megdicsőült Fischer Colbrie Ágoston kassai püspök. Ez a földön járt apostol a kassai csekély jövedelmű püspökség terhére Kassán nem kevesebb mint 27 jótékony intézményt létesített és majdnem naponként személyesen tett látogatások révén irányított. Az ő gyermekszerető nemes szive bizonyára megdobbant akkor, amidőn a kassai dómban újra felhangzott a magyar Himnusz és ennek akkordjainál ebbe a dómba belépett az Államfő oldalán a magyar jótékonyosság vezérsillaga, a Főméltóságú Asszony. Az örök boldogság hazájában időző püspök lelkét erre az öröme már előzetesen felhangolták azok a szívet melegítő események, amelyekről mi földönjáró honpolgárok hírlapi, rádió és filmközvetítések könnyefakasztó közleményeiből és ismertetéseiből értesültünk.

A múlt szenvedések sötét háttéréből tündöklő fénypontokként villannak ki azok a mozzanatok, amikor a honvéd csapatok élén lovagló parancsnok Érsekújváron lehajol az őt üdvözlő kisfiúhoz, vagy amidőn Ő Főméltósága, a legfőbb Hadúr magasra emeli és úgy csókolja meg az előtte szavaló kis iskolásleányt.

Milyen kitüntető elismerés és minő biztató útmutatás a mi hatóságunk sokszor félreismert és meg nem értett tevékenységével szemben ez a két mozzanat, amely szinte plasztikus ékes szólással lesz jelképe a mi működésünk irányzatának.

A fiataikorúak felügyelő hatósága, illetve annak melegszívű és nemeslelkű munkatársai lehajolnak a mellékutakra tévedt, legtöbb esetben önhibájukon kívül bajbakerült

gyermekekhez és ifjakhoz, hogy ugyanokét felemelve odahelyezzék a magyar haza oltára elé, amelynek megbízható, vihartálló oszlopaivá akarjuk őket felnevelni.

Az esztergomi bevonulásról szóló tudósítás külön hangsúlyozta, hogy ami virágot csak mezőn, kertben, földeken találni lehetett, a lelkes felvidékiek mindet letépték, mindet odavitték azoknak a magyar katonáknak a felékesítésére, akiknek Párkányánán egy öreg parasztasszony megcsókolta a lábnyomát, és akik közül a leomlott határsorompón átlépő első katonáról egy öreg parasztember boldog büszkeséggel mondotta, hogy „ellátta őt egy csókkal.”

A sok-sok virághoz lehetett-e drágábbat hozni, mint az emberiség virágát, a gyermeket, akiket a felügyelő hatóság igyekszik és tud megmenteni. Lehet ugyan, hogy vannak, akik ezeket a mi ú. n. „kis csirkefogóinkat”, ezeket a „senki gyermekeit”, ezeket az „útszéli virágocskákat” talán lekicsinylik; az ő beállításukkal szemben azonban szabadjon reámutatnom arra a csodálkozó gyönyörűségre, amelyre skótországi első látogatásomkor reádöbbsentem, amikor az ő nemzeti virágjukat, a számártövist és a bogáncsot gyönyörűbbnél-gyönyörűbb ékszereknek feldolgozva csodálhattam. Olyan országban, ahol örökre él a lelkekben gróf Széchenyi István feledhetetlen figyelmeztetése, hogy „olyan kevesen vagyunk magyarok, mikép még az apagyilkosnak is meg kellene kegyelmezni”, abban az országban, ahol régi magyar közmondás biztat mindannyiunkat kitartásra azzal, hogy: „segíts magadon és az Isten is megsegít”, azt hiszem nem maradhat kiáltó szó a pusztában az az esdekelve ismételt felszólítás, amely minden magyar honpolgárnak segítő közreműködését kéri a „Magyar a magyarért”, de méginkább a „magyar gyermekért.”

A gyámügy szociális vonatkozásai

A gyámhatóságok szociális feladatai

ELŐADTA KÁDÁR L. LEVENTE

A gyámhatóságok szociális feladatait tárgyalva, csak néhány gondolatról szólhatok. Nemcsak a rendelkezésemre álló rövid idő miatt, hanem azért is, mert előadásom során nem a tételes jogot kell ismertetnem, hanem azokra a főszempontokra kell rámutatnom, melyeknek a gyámhatósági eljárásban érvényesülniök kell.

Minden előadásban először is a tárgyat kell pontosan meghatározni.

Mi a „szociális feladat”? Vegyük mit jelent ebben a kérdésben a szociális jelző?

Ha a szociális fogalmat a legtágabb értelemben vesszük, akkor szociális mindaz, ami az emberi szocietásra, az emberi társadalomra vonatkozik.

Ily értelmezésben a „szociális” szó fogalmi körébe tartozik a nyelvésztől kezdve, a vallásig, az illetőtől kezdve egész a büntetőjogig minden, ami az emberi szocietással, annak különböző kategóriáival, az állammal, a nemzettel, a néppel stb. kapcsolatos. Ilyen szélesen azonban nem foghatom fel témámat, mert ebben az esetben a szorosan vett témaköröm ismertetésére időm sem maradna.

Vonatkoztassuk tehát a „szociális” kifejezését a szociálpolitikára, ahol a „szociális” szó a politika jelzője. A szociálpolitika, a gyengébb társadalmi osztályok, illetve gyengébb társadalmi osztályok tagjainak védelme a gazdasági élet harcaiban. Ha ezt a nem egészen szabatos szűkebb meghatározást vesszük kiindulási pontul, akkor témám egy rövid előadás keretébe szorítható.

Mi az árvaszéki eljárás alapgondolata? Kettős, tudniillik egyrészt védelmezi az egyént, másrészt az egyén védelmén keresztül esetleg a konkrét egyéni érdekek ellenére is a közérdeket. Igaz ugyan, hogy gyámügyi törvényünk (1877: XX. törvénycikk) főként az első feladatot emeli ki.

A mai társadalmi berendezkedés mellett a társadalom tagjainak megélhetését vagy munkájuk, amivel a termelésben részt vesznek, vagy vagyonuk és ebből eredő járadékuk biztosítja. Ez általános gazdasági tétel és szabály. Ha az ember munkaképes, vagy pedig vagyona van és normális, akkor megtalálja elhelyezkedését a gazdasági és társadalmi rendben. Ilyenkor nem kell a közösséget, a szociális együvértartozást igénybevennie, hogy a mindennapi kenyerét biztosítsa. Vannak azonban bizonyos egyének, akiknél a megélhetésnek, a mai társadalmi rendbe való bekapcsolódásnak ezek az előfeltételei nem állanak fenn.

Most nem terjeszkedem ki a termelési rendbe mutató nehézségekre, csupán arra mutatok rá, hogy vannak egyes személyek, akik koruknál, testi vagy szellemi adottságuknál fogva életüket megfelelően irányítani és az annak fenntartásához szükséges gazdasági funkciókat ellátni nem tudják.

Elsősorban azokra gondolok, akik jogi értelemben cselekvési képességgel nem rendelkeznek és így nem alkalmasak arra, hogy mint önálló egyedek a társadalomban részt vegyenek.

Ezek elsősorban a kiskorúak, a társadalom mai berendezkedése mellett a cselekvő képességgel egyáltalán nem vagy csak korlátozottan rendelkezők.

Ha szülők nincsenek, vagy ha vannak, de társadalomellenesen viselkednek, akkor közbe kell lépni. Ez a közbelépés az árvaszéknek egyik szociális feladata.

A másik feladata közbelépés akkor, ha nagykorú egyének egyéni adottságuk (elmegyengeség, süketnémaság) következtében, társadalomellenes magatartásuk (tékozlás) vagy fizikai akadályoztatásuk (letartóztatás, távollét) miatt sem vagyoniuk felett rendelkezni, sem a gazdasági rendbe beilleszkedni nem tudnak.

Ezek a jelenségek az emberi életben olyannyira gyakoriak, hogy jogi szabályozásukról gondoskodott a törvényhozás, s e célból minden állam megfelelő hatóságot szervezett.

A nyugateurópai államokban e hatóság feladatait a gyámbíróságok látják el. Ne gondoljuk azonban, hogy a gyámbíróságok az összes gyámügyi feladatokat meg tudják oldani. Ha a nyugateurópai gyámbíróságok működését figyelemmel kísérjük, megállapíthatjuk, hogy a gyámbíróságon kívül mindenütt egy párhuzamos közigazgatási szervezetet kellett kiépíteni, hogy azok a gyámbíróságok által hozott jogi határozatokat végrehajtsák, illetőleg elvégezzék azokat a közigazgatási aktusokat, amelyek tulajdonképpen nem bírói természetűek. Nem mondom, hogy nem volna ideális, ha a gyámügyi feladatok ellátására Magyarországon is bírói szervezetet állítanának fel, illetőleg, ha a gyámhatóságok bírói feladatait a maguk teljességében a kir. bíróságokra ruháznák át. Ez azonban a mai gazdasági és pénzügyi viszonyok között nem lehetséges, mivel államháztartásunk az ennek következtében előálló pénzügyi terheket viselni nem tudná.

Érdekes tanulsággal szolgál a kir. bíróságoknak mint a fiatalkorúak bíróságának működése a gyámüggyel legszorosabb kapcsolatban álló igazságügyi gyermekvédelemmel. A fiatalkorúak bíróságára és az igazságügyi gyermekvédelemre vonatkozó tételes jogszabályaink a legtökéletesebbek, Európaszerte mintául szolgálnak: azonban más a jogszabály és más a végrehajtás. Aki kint él az életben, látja, hogy a legtökéletesebb jogszabályok is mily csekély értékűek akkor, ha végrehajtásukhoz nincs meg a megfelelő közigazgatási szervezet és kiegészítő tevékenysége. Ha a fiatalkorúak bírósággal beszélünk, mindig azt hangoztatják, hogy a fiatalkorúak bíróságát vagy pártfogói tisztviselői karral, vagy a társadalom megszervezésével, vagy pedig gyermekvédelmi hivatalokkal kell kiegészíteni. Egész gyökeres megoldás – szerintük – a családi (status) bíróságok felállítása lenne, ahol házassági, törvényességi, gyámügyi és fiatalkorúakat érdeklő bűnügyi hatáskör egyesülne. Hiába koncentrálnánk az egész gyámügyi hatáskör a bírói hatáskörhöz, újra egy parallel közigazgatási hatóságot kellene felállítani akár a fiatalkorúak bíróságnak vezetése alatt, akár ezektől függetlenül.

Az 1877: XX. törvénycikk a magyar gyámhatósági szervezetet eléggé szerencsétlenül alkotta meg.

Eltekintve attól, hogy a bírói természetű határozatok meghozatalát nem mindig elvi alapon osztotta meg a kir. bíróságok és az árvaszékek között, jogorvoslati rendszere nehézkes és gyakorlatiatlan. Végeredményben a gyámügyi szervezetünk egyesíti a bírói eljárás hátrányait a közigazgatási szervezet hibáival, anélkül, hogy azok előnyével rendelkezne. A gyámhatóságok bírói funkciókat gyakorolnak, határoznak a családjog legnehe-

zebb kérdéseiben, jogokat döntenek el, de nincs meg az a függetlenségük, ami a bírói határozathozatalhoz kellene.

Nincs meg sok esetben a szükséges előképzettségük sem. Utalok itt a megyei városok ülnökei abszolút elégtelen képesítésére. A közigazgatási hatóság előnye lenne az azonnali intézkedés és a gyors végrehajtás, de hogyan állunk e tekintetben akkor, amikor a gyámügyi határozatok végrehajtásáról van szó? Gyámhatóságaink majdnem ugyanazzal a nehézséggel találkoznak, mint találkozik az a bíró, aki határozatát megkereséssel, más szervek igénybevételével kénytelen elintézni. A megalkotandó gyámügyi szervezetben a bírói és közigazgatási szervezetnek nem a hátrányos, hanem az előnyös oldalait kell egyeztetnünk, meg kell adnunk a lehetőséget a gyors és közvetlen beavatkozásra, mert kétségtelen, ha magasabb képesítésű gyámhatóságok lesznek, ha bírói függetlenek lesznek a helyi behatásoktól, bizonyos közigazgatási szervekkel, közegekkel, stb. közvetlenül rendelkezhetnek: másképp fog festeni a gyámügy intézése.

A gyámhatóságok tevékenysége, mint említettem, kétirányú. Az egyének, gyámoltak, gondnokoltak érdekében határozatokat hoz, amikor a cselekvőképtelen vagy korlátoltan cselekvőképes akarátát pótolja, kiegészíti, jóváhagyja. Ugyancsak az egyének érdekében van az ellenőrző tevékenysége, amellyel a gyámoltak és gondnokoltak érdekeit, a gyám és gondnok működésének irányításával és ellenőrzésével gyakorolja.

Az 1877: XX. te. 263. §-a szerint a gyámhatóságnak legfőbb feladata a gyámoltak és gondnokoltak anyagi és szellemi érdekeinek előmozdítása.

A kiskorúak, gyámoltak és gondnokoltak egyéni érdekeinek védelmével egyenrangú feladata a társadalomban a szocietász szempontjának érvényesítése.

A kiskorúnak erkölcsös, hazafias, a társadalmi viszonyokba beilleszkedni képes emberré nevelése a köz szempontjainak érvényesítését kívánja.

Végeredményben a gyámhatóságok a kiskorúak, gyámoltak és gondnokoltak egyéni érdekeinek előmozdításával közvetve a társadalmi érdekeket is biztosítják. Bár 1877: XX. törvénycikk úgyszólván mindig a védett személy egyéni érdekéből indul ki, addig a közérdek védelme csillan meg, habár kezdetlegesen is az 1885: VI. te. 4. §-ában, amikor a gondnokság alá helyezést az illetékes gyámhatóság utasítása alapján az árvaszéki ügyész is kérheti, amikor a tékozlónak teljes elszegényedésétől és ennél fogva attól lehet tartani, hogy az illetékes község a fenntartás által való megterhelhet esnek leendő kitéve.

A szociálisan gondolkozó gyámhatóság abba a helyzetbe is kerülhet, hogy az egyéni érdekek és szociális szempontok között kell döntenie. Noha legtöbbször ez az érdekellentét látszólagos, mégis előfordulhat, hogy pl. a gyámolt üzemének alkalmazottai illetményeiknek szociális szellemben való rendezését kérik. Az 1877: XX. törvénycikk szelleme inkább a közvetlen anyagi érdeket tolja előtérbe, holott az alkalmazottak munkájának megfelelő díjazása nyilván emelni fogja az üzem rentabilitását és így közvetve a gyámolt érdekében is álló.

Az új gyámügyi reform, amely a szociális feladatok megoldását nagyobb mértékben fogja a gyámhatóságra bízni, nagyobb cselekvési lehetőségeket, korlátlanabb intézkedési módokat fog azok számára biztosítani.

Bűnöző fiatakorúak és a társadalom

ELŐADTA NÉMETH PÉTER

Évszázadokon át a bűnös embert csak üldözték és csak büntették. Miért? Mert a társadalom félt tőle, konok és javíthatatlan ellenségének tekintette, akit a közfelfogás szerint meg kellett semmisíteni, vagy legalább is ártalmatlanná téve, meg kellett szenvedtetni. Az eszközök változtak; voltak földalatti borzalmas börtönök, rettenetes kínzószerszámok, keréketörés, karóbahúzás, vízbefojtás, felnégyelés, máglya, elevenen eltemetés. A cél egyforma maradt hosszú időkig. Arra, hogy ezt a kártékony és veszedelmes embert olyan módon tegyék ártalmatlanná, hogy őt megjavítsák, csak újabban gondoltak. A büntetések minden időben többé-kevésbé megfeleltek a kor felfogásának, erkölcsének, követelményeinek. Ha a XVI. évszázadban az egyszerű házitolvajt felakasztották, ez olyan természetesnek és igazságosnak látszott, mintha ma ugyanezt a bűncselekményt elkövetett egyént egyhavi fogházra ítélték volna. A középkorban kegyesszívűnek mondták azt a bírót, aki a halálbüntetésnél az előzetes csonkítást vagy kínzást mellőzte, akárcsak néhány évtized előtt kortársai Magnaud bírót, aki az éhező kenyértolvajt felmentette. Amint ma borzalommal gondolunk arra, hogy voltak idők, amikor egy embert rablás miatt keréketörték, vagy egy házasságtörő nőt elevenen szeges vasbabába zárva végeztek ki, talán száz év múlva hasonló érzés támad unokáink és dédunokáinkban, ha arról olvasnak, hogy pszichopata bűnözőket gyilkos klímájú kolóniákba deportáltak.

Ma, mint régen, a felnőtt büntetteseket, hacsak nem teljesen beszámíthatatlanok, – közönséges büntetésekkel sújtják, amelyek közül a szabadságvesztésbüntetés dominál. Az ítélkezéskor a bíróságok magát a bűncselekményt vizsgálják, de nem mélyednek a bűnöző pszichicitásába. Kétségkívül figyelembeveszik a vádlott büntetlen előéletét, nagyszámú családját, inséges állapotát, nyomorát, agg korát stb. mint enyhítő körülményeket; a visszaesést, az aljas indokot, a véghezvitel különösen kegyetlen módját stb. mint súlyosbító körülményeket; de azt, hogy a nem teljesen beszámíthatatlan bűnöző lelki konstitúciója miatt mennyiben volt befolyásolva, hogy életkörülményei, nevelésének hiánya és egyéb külsőleg alig látható mélyen fekvő okok miatt minő kísértéseknek volt kitéve, amikor a bűncselekményt elkövette, micsoda lelki benső harcok előzték meg a tett véghezvitelét, és végül milyen javító hatással lesz rá a kiszabandó büntetés, márcsak a rendelkezésre álló idő rövidege miatt sem teszik, illetve nem tehetik megfontolás tárgyává. A büntetés egyik elismert célja a javítás lévén, a mai börtönügyi rendszert és annak végrehajtását bizony nagyon tökéletlennek kell mondanunk. Legjobb bizonyítéka ennek a visszaesők nagy száma, amely százalékokban kifejezve, aránytalanul nagyobb, mint az először elítélteké. A mai letartóztatási intézetek elsősorban megtorló intézmények és ha igyekeznek is mellékesen tanítással, lelkipásztorkodással javítani, a főcél

mégis a megtorlás marad, aminek legjobb bizonyítéka, hogy az elítéltet nem addig tartják a letartóztatás! intézetekben, amíg megjavult, hanem ameddig azt az ítélet, a büntetés megkezdése előtt meghatározta.

Ilyen körülmények között nem lehet csodálni, hogy a szabadságvesztés egyedül, amelyei a büntetett érez, sokszor nem alkalmas arra, hogy őt a további bűnözéstől visszatartsa, vagy még kevésbé, hogy őt megjavítsa és belőle új, becsületes embert formáljon. Különösen nem fog bekövetkezni ez akkor, ha az elítélt büntetésének kitöltése után szabadulva, egyrészt megbélyegezve, másrészt mindenkitől elhagyatva, a szabad életbe visszakertül.

A modern kriminálpolitikusok érzik is e tökéletlenségeket és igyekeznek a határozatlan tartamú szabadságvesztésbüntetések, a börtönügy reformja és az ügynevezett utángondozás gondolatainak felvetésével a törvényhozók figyelmét itt-ott felhívni; ezek a kísérletek azonban egyrészt eredménytelenek maradnak, másrészt csak a kísérletezés stádiumába juthattak.

Amilyen kétes eredményű ennélfogva a felnőtt büntetettek megjavítása csupán a büntetés kiszabása által, éppoly hatásos lehet az, a nevelési célt kitűző rendszabályok alkalmazásával a fiataloknál.

Noha hazai régi törvényeink nem ismertek speciális büntetéseket, illetve intézkedéseket a fiatalok büntetéseik részére, a bíróságok már a múlt század elejétől fogva a vádlott fiatal korát a büntetés kiszabásánál figyelembe vették. Csekélyebb súlyú bűncselekmények esetében a fiatalokot csupán megdorgálták, különösen nyomatékos enyhítő körülmények esetén a büntetést feltételesen el is engedték. Meg kell jegyezni azonban, a két intézkedés elvileg a felnőtteknél sem volt kizárva. A testi fenyegetést a fiatalokot több vármegyében zárt helyen hajtották végre. Súlyosabb bűncselekményeknél a fiatalokot nehéz bilincsekbe nem verték, sőt egy-két helyen a felnőtt fogolytól elkülönítve őrizték.

Az 1792-i javaslat, amely sajnos törvényerőre nem emelkedett, kimondja, hogy hét éven alulit bűnvádi eljárás alá vonni nem lehet, a 7-12 éves gyermek házi fenyegetésben részesítendő, a 13-16 évest pedig enyhébben kell büntetni. A javaslat ezenkívül kimondta, hogy azok a fiatalok, akiknek javítása remélhető, javítónevelő intézetbe utalhatók.

A rendkívüli szakértelemmel és humanizmussal szerkesztett 1843-i javaslat, amely sajnos szintén nem vált törvénnyé, főleg azért nem, mert a főrendi tábla ellenében a javaslattal, a halálbüntetést eltörölni nem kívánta, kimondta, hogy a 12 éven aluli bűncselekményt elkövetett gyermek bűnvádi eljárás alá nem vonható, büntetéssel nem sújtható, hanem szülei, vagy gondnoka által házi fenyegetésben részesítendő, amelynek végrehajtását a bíróság ellenőrizni fogja. A javaslat ezenkívül követelte a javítóiskolák felállítását, a 16 éven aluliak részére.

Ezekből látható, hogy elődeinkben volt érzék a bűnbeesett fiatalság ügyeinek elbírálásánál és felismerték, hogy a bűncselekményt elkövetett fiatalok megjavítása fontosabb, mint a puszta megtorlás.

Fájdalom mindezek dacára a múlt század derekáig a fiatalok büntetettek nagy része a börtönökben a felnőttekkel együtt sinylődött, amely börtönök Szemere Bertalan, Kölcsey Ferenc, Eötvös József, Hegedűs Sándor és mások szerint az erkölcstelenség tanyái és gonoszra oktató iskolák voltak.

Megrendítően ír a közös megyei fogházakról 1837-ben Kölcsey: „Mert akit egyszer ifjúsága hajnalában bármi történet következtében a sors ide kényszerített, annak

igen nyomorult fejének kell vala lenni, ha a vétek minden tekervényeivel s legborzasztóbb szemtelenségével tökéletesen meg nem ismerkedett. Ki idejötték a becsületézés valamely szikráját még szívében hordozta, vagy az emberi nem iránt még valami hajlandóságot érzett, minden bizonnal e kettő nélkül tért vissza a társaságba, onnan időről-időre ide, mint hónába ismét eljövendő.”

Az 1878: V. törvénycikk, amely anyagi büntetőjogunkat kodifikálta, – mondta ki, hogy a 12 éven aluli büntettes bűnvádi eljárás alá nem vonható, aki pedig 12. életévét meghaladta, de 16. életévét be nem töltötte, csak akkor büntethető, ha a cselekmény bűnösségének felismerésére szükséges belátási képessége meg volt. E korosztályát a büntetteknek a törvény enyhébben rendelte büntetni, ha a belátási képesség nem hiányzott.

Ez a törvényes szabályozás egyrészt teljesen figyelmen kívül hagyta a 12 éven aluliakat, másrészt az enyhébb büntetésekkel egyedül, a legtöbb fiatalkorú javítását el nem érte, amit az ő évről-évre emelkedő kriminalitásuk bizonyított.

A fiatalkorúak kriminalitásának e feltűnő emelkedése felébresztette végre a törvényhozók figyelmét, akik belátva, hogy ennek gátat kell vetni, és hogy az eddigi módszer helytelen volt, új megoldásokat, új módokat kerestek.

Miután nyilvánvaló lett, hogy a gyermeki lélek eltévelyedései, betegségei, melyek eredménye a társadalomellenes viselkedés, a bűncselekmény, gyógyítása egyedül jogi ismeretekkel és büntetésekkel el nem érhető, szükség volt olyan specialistákra, akik jogászai képzettségük mellett pedagógiai, lélektani és szociológiai ismereteikkel felderítsék a bajok okait. De szükség volt arra is, hogy ezeknek a speciálisan képzett bírának oly eszközök álljanak rendelkezésükre, amelyek a helyes diagnózis megállapítása után a meglévő orvosságok alkalmazásával eredményeket, nevezetesen a bűnöző fiatal - korú javítását, átalakítását, újjászületését elérjék és maradandóan biztosítsák.

Az igazságügyi kormány már századunk első éveiben felismerte ezeket a bajokat és ezért 1906-ban megbízást adott Balogh Jenő egyetemi tanárnak, hogy az érvényben levő büntető jogszabályokat módosító, javítótervezetet készítsen. Ez a tervezet 1907-ben megvitatás alá került és 1908-ban a törvényhozás által elfogadtatott. Így keletkezett az 1908: XXXVI. törvénycikk, amelynek a fiatalkorúakat érintő része 1910. január i-én lépett életbe. E törvény, abból az alapelvől indulva ki, hogy a bűncselekményt elkövetett gyermekek és fiatalkorúakkal szemben nem a megtorlás, hanem a javítás a főcél, már foglalkozik a 12 éven aluliakkal is, a korhatárt pedig a fiatalkorúaknál a 18. évre emeli fel, és az úgynevezett megkülönböztetési képesség helyett az értelmi és erkölcsi fejlettség kritériumát állítja fel, ezenfelül új büntetéseket, illetve helyesebben intézkedéseket rendel.

A törvény életbeléptetése után szükségesnek látszott különösen perjogi szempontból még további új intézkedéseket tenni; a fiatalkorú bűnösöket a felnőttektől teljesen elválasztani és külön bírakat kijelölni, akik ezentúl mint speciálisan képzett szakbírák intézzék a fiatalkorúak ügyeit. Ugyancsak szükséges volt a züllött és züllés veszélyének kitétt gyermekek és fiatalkorúak megmentése érdekében hatályosabb védő és óvó rendszabályokat alkotni.

A törvényjavaslatot, amelyet Balogh Jenő igazságügyminiszter nyújtott be, és amelynek miniszteri indokolása a legszebb mesterművek egyike, a parlamenten kívüli jogászság egy része erősen támadta. Azt állították, hogy a reformok megvalósításához elég pénzünk nincs, a társadalomnak pedig nincsen elegendő szociális érzéke, hogy a javaslatból a társadalomra háruló kötelezettségeket kellő mértékben teljesítse és végül

perjogi szempontokból is, különösen a fellebbvitel korlátozása miatt aggályoskodtak. A törvényhozás azonban igen bölcsen csak helyeselni valót talált benne, úgy hogy a javaslatot mind a képviselőház, mind a főrendiház egyhangúlag elfogadta és a király azt 1913. március 31-én szentesítette.

Néhány hét előtt ünnepelte a Magyar Jogászegylet e kiváló törvényalkotás életbe-
léptetésének 25 éves évfordulóját.

Kezdetben a jó embert látjuk a fiataikorúak bírójának székében, aki elbírálja az esetet, dorgál, meghatóan prédikál és ha súlyosabb az eset, mint egy jó apa, áldásával küldi javítóintézetbe vagy fogházba a rossz gyermeket.

Ha itt-ott már ez a jószívű ember eredményeket ért el, ez nem szükségképen következett be.

Az új, igazi fiataikorúak bírója a múlt fiataikorúak bírójától csak a karitást vette át, de munkájának eredményességét, pszichológiai, pedagógiai és szociológiai ismeretekkel támasztotta alá. Ő már nem a bűncselekményt nézi elsősorban, hanem a fiatal-
korú egyéniségét, testi-lelki állapotát, hajlamát, jövőbeni fejlődését, nevelését, társadalmi helyzetét, életviszonyait, sőt családját és környezetét is. És ha mindezeket azzal a meleg érdeklődéssel, soha meg nem szűnő türelemmel, megértéssel és teljes odaadással megvizsgálta, és a bűncselekmény vagy züllöttség mögé rejtőzött lelki konfliktusokat is meg-
látta, akkor lesz helyes diagnózisa.

Ezek után röviden beszámolok arról, milyen volt a budapesti fiataikorúak bíróságának működése az elmúlt negyed század alatt és hogyan kapcsolta be a társadalmat munkájába. Hacsak hozzávetőlegesen is akarnám elmondani mindazt, ami e hosszú idő alatt is történt, ha el akarnám sorolni mindazokat, akik mint hivatásos és önkéntes társadalmi munkások itt áldozatkész buzgósággal működtek, több, sokkal több időre volna szükségem, mint amennyi rendelkezésemre áll.

Huszonöt év alatt 150.669 fiataikorú szerepelt bíróságunk előtt és pedig 114.789 fiú és 35.880 leány. Ha ezt a számot összehasonlítjuk az országos átlaggal vagy a külföldi számokkal (Belgium egész területén 25 év alatt 104.878 fiataikorú került a belga fiataikorúak 26 bírójá elé), megállapíthatjuk, hogy ez a szám noha igen magas, aggodalmat abban az irányban, hogy hány fiataikorú követett el bűncselekményt még sem kelthet, mert ez a szám a veszélyeztetett kiskorúak nagy számát is magában foglalja. Megállapítható, hogy az utolsó 10 évben a kriminalitás a fiataikorúaknál csökkenő tendenciát mutat.

Az első öt évben a kriminalitás emelkedett, aminek oka kétségen kívül a háború és a háború utáni zűr-zavaros idők voltak. A családapa, idősebb fivér, gyám, tanító, mester hadbavonulása, majd az anya és idősebb nővér munkábaállása folytán a gyermek egyedül maradt. Az így elhanyagolt ifjúság rossz társaságba keveredve csavarog és bűncselekményeket követ el. A fiataikorú lányok különösen nagy kísértéseknek vannak kitéve, rohamosan terjed a prostitúció és a nemi betegségek, sokkal több a házasságon kívüli szülés, emelkedik a magzatelhajtás. A háború vége felé már a gyermekek is munkába állnak, pénzt keresnek és olyan élvezeteket hajhásznak, amelyek aláássák egészségüket és megrontják erkölcsüket. A háború befejezése után, az úgynevezett békeszerződések súlyos terhei, az elszakított területek népességének az anyaországba való özönlése, végül az általános zűr-zavar és kétségbeesés súlyos belső zavarokat okozott, amelyek betetőzése a bolsevik uralom volt. A bolsevizmus a legnagyobb mértékben demoralizálta a fiatalságot, mert mindazt, ami azelőtt a gyermek előtt szent volt, nevetség

tárgyává tették. Az erőszakoskodások, az emberi élet semmibevétele, a rossz lakásviszonyok, a családi élet bomlása és a tekintélyi elv teljes lerombolása mély nyomokat hagytak a fiatalkorúak lelkületén. Feltűnő, hogy a bolsevizmus évében az ügyek száma a felére csökkent. Ez abban rejti magyarázatát, hogy a vagyoni elleni deliktumok esetén a gyermekbiztosok a legtöbb esetben nem engedték meg az eljárást, a csavargást, illetve közveszélyes munkakerülést pedig nem tartották bűncselekménynek, mert mindenki „szabad”.

A bolsevizmus letörése után a fiatalkorúak kriminalitása néhány évig még emelkedő tendenciát mutatott, 1924-től 1927-ig a bíróság elé kerülő fiatalkorúak száma csökken. Ennek oka az a közöny, amelyet a felnőttek a fiatalkorúak veszélyeztetése, züllése, sőt kisebb bűncselekményeivel szemben is tanúsítanak. Mély lelki depresszió, elkedvetlenedés, fogyatékosági és fejeslegességi érzés lesz úrrá a lelkeken. A hosszú ideig tartó munkanélküliség kiöl minden munkakedvet az emberekből. Az élet nehéz terheit elviselni nem tudók tömegesen lesznek öngyilkosokká. A családapák tekintélye alásüllyed. A családi perpatvar gyakori, revoltálnak, szidják a hatóságokat, a házastársak türelmetlenek a gyermekekkel, sokan elhagyják családjukat, mely így szétesik. Meg lehet állapítani, hogy a nyomor, amely idegessé, izgatottá és türelmetlenné tette a szülőket, abban a durva és kegyetlen bánásmódban is nyilvánult, amellyel egyes szülők és főleg mostohák a nekik teljesen kiszolgáltatott gyermekeiket részesítették. E kegyetlenkedésekről, amelyek legtöbbször a zárt lakásban tanúk nélkül folytak le, csak ritkán, véletlenül értesülhettünk. A gyermek panaszkodni nem mert, tovább szenvedett, vagy megszökött a házi pokolból, csavargott, lopott, elzüllött. Az iskolás gyermek ily környezetben élve, lelkileg és testileg lefelé csúszott. A gyermek piszkosan, elhanyagoltan jött az iskolába, vagy elkerülte azt. A nyomorban élő munkanélküli szülő fásult és még gyakran kényszerrendszabályok alkalmazása is hiábavaló volt, hogy az iskolalátogatásra szorítsa gyermekét. A gyermek, aki nem kapott eleget enni otthon, koldulni ment. Sokszor a szülő maga küldte a gyermekét, aki ha pénzt nem hozott haza, verést kapott. Sok fiatalok ettől félve haza sem ment, hanem napokig, hetekig csavargott. Voltak akik hegedűn cincogva kéregettek. A közönség megszánta őket, pénzt adott nekik, ami egyenesen felbátorította őket az ilyen eljárásra. Egész kis társulatok alakultak ilyen zenélő kolduló gyermekekből. Volt köztük muzsikáló, vigyázó, utcajót nyitogató és egyszerű koldus is. Igen veszélyes keresetet képezett a fiatalkorú lányok éjjeli virág- és képeslevelezőlap árusítása.

Köztudomású, hogy ebben az időben milyenek voltak a lakásviszonyok. A tömeglakások nemcsak egészségügyi, de morális veszélyt is rejtettek magukban, különösen a fiatal lányokat illetően. Az elénk került fiatal leányok 70%-a déflorált és 30%-a nemibeteg. De a nyomortanyán lakó foglalkozás nélküli fiatal leány gyakran a családon belül is súlyos erkölcsi veszélyeknek volt kitéve az által, hogy mostohája, vagy apja megrontotta. Gyakori az az eset ott, ahol nincs anya, de fájdalom ott is előfordult, ahol az anya élt és erről a viszonyról tudott.

Az az idő, amely az iskola befejezése és a tanonc, vagy munkavállalás megkezdése közt folyt, különösen veszélyes volt a fiatalkorúra. Arra, hogy a gyermek a kötelező iskolai évek után tovább tanuljon, a szülők nagy részének keresetképtelensége miatt nem kerülhetett sor.

Ilyen körülmények között a gyermekek a „szép szabadságot” élvezték, amely ugyancsak szomorú hatást gyakorolt rájuk.

De vegyük a legjobb esetet, amikor a kiskorú olyan korban került ki az iskolából, amikor a törvény szerint mindjárt munkába állhatott, vagy tanoncműködését megkezdhetette volna. Ez az elhelyezkedés a legnagyobb nehézségekbe ütközött. Ennek oka egyrészt az volt, hogy a keresetre utaltak száma megnagyobbodott. Dolgozni az öregek és nők is kénytelenek voltak, akik régen pihentek, illetve a családi otthon teendőit végezték. A krízis és a kartellek erős szervezkedés folytán számos virágzó kisipari üzem tönkrement, a kisiparos egyszerű munkás lett. Ehhez járult a mindenütt bekövetkezett racionalizálás, amely számos munkásnak vette el a kenyerét. A túltermelés úgy az iparban, mint a mezőgazdaságban erősen meghaladta a felvevőképességet. A belső fogyasztás erősen csökkent.

Ilyen nehézségek közt nem lehet csodálkozni, hogy a dolgozni akaró fiatalok még a legalacsonyabb bér mellett sem talált elhelyezkedést. Iskolai, vagy hivatásszerű továbbképzése lehetetlenné vált, mert a szülők nem bírták a költségeket. A nagy városokban akadt még néha valami alkalmi munka, segítség a vásárcsarnokokban, csomaghordás a vasúti pályaudvarok körül, labdaszedés a teniszpályákon, vagy – más efféle. A hivatásszerű kiképzés és elhelyezkedés azonban igen nehezen ment.

E bajokhoz nagyban hozzájárultak még a testi és lelki betegségek. Köztudomású, hogy a háború alatt született gyermekek közt mennyi volt a dégenérait. De más betegségek is erősen emelkedtek, így a rachitis, anémia, influenza, neuraszténia és a fertőző betegségek. A rekonvaleszcens idő különösen a tifusz, diftéria és a skarlátnál meghosszabbodott. Mindezek visszavezethetők a rossz táplálkozásra. A meghűléses betegségeknél erős komponens volt a rossz öltözet és a hideg lakás, a gyermek bőrbetegségeinél a tisztálkodó eszközök és melegvíz hiánya.

Ez volt a helyzet mélyen tisztelt Uraim akkor, amikor 1927-ben a budapesti fiatalok bírósága, elhatározta, hogy főleg a titokban szenvedő, veszélyeztetett és a züllés kezdetén levő kiskorúak felkutatása és megmentése érdekében fokozottabb társadalmi tevékenységet fog kifejteni. Tette ezt egyrészt azért, mert tudta, hogy a sajnos nagy számú bánomisén, miközömhöz, nemérdekel, ember, a kiskorúak sok-sok szenvedését és hibáit tartja titokban, másrészt mert megvolt győződve arról, hogy ebben a szomorú korszakban is vannak lelkek, akikben a segíteni akarás gondolata él, csak nem tudják hova forduljanak. Hirdetni kellett, hogy az embertárs méltatlan szenvedése nem magánügy, amely mellett közömbösen lehet elhaladni, különösen, ha a szenvedő, vagy veszélyben forgó: kiskorú. Fel kellett keresni és fel kellett világosítani ezeket a jóindulatú embereket, hogy van egy hatóság, amelyet ha bíróságnak is neveznek, nem csak fenyegető, még kevésbé megbélyegző hely, hanem olyan intézmény, amelynek legfőbb célja, a bajbakerült, vagy erkölcsi veszélynek kitett kiskorúak megmentése és amelynek e célból rendelkezésére állnak, ha egyelőre szerény keretekben is, módok és eszközök, és amely a legnagyobb készséggel és türelemmel hallgat meg mindenkit. Végül meg voltunk győződve, hogy a halogatásnak nincs helye, mert itt is állnak Mirabeau szavai: „Gardez-vous de demander du temps. Le malheur n'en accorde jamais!”

A felvilágosító munka részben a sajtó és rádió, részben a legkülönbözőbb intézmények bevonása által történt.

Elmentünk mindenhol, ahol feltételezhattuk, hogy a bajbakerült fiatalok segítségét és megmentését célzó törekvéseinket megérteni fogják. Értekezleteket tartottunk az érdekeltek bevonásával a fiatalok bíróságánál. Kapcsolatot kerestünk és nagy megértést is találtunk a főváros tanügyi hatóságánál már azon a naptól fogva, amelyen

a főváros összes iskoláinak képviselői előtt kijelentettük, mennyiben lehet segítségére a bíróság az iskolának. Előadást tartottunk a Magyar Állami Gépgyárban és a Bohn-féle téglagyárban a munkásoknak, meglátogattuk a cserkészeket a táborban. Előadásokat tartottunk a Mária Kongregációban, a Ferencrendi Egyházközségben, a zárándokoknak Máriabesnyőn, az Actio Catholicában, a Katholikus Leányok Országos Szövetségében, a cserkészleányoknál, a Szent Imre Collegiumban, a gyári gondozónőket képező iskolában, a ref. papok konferenciáján, a Kath. Patronage Egyesületben, az Országos Izr. Patronage Egyesületben, az Erkölcsvédelmi Tanácsban, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségében, az Országos Gyermekvédő Ligában, a Vöröskereszt Eg5'letben, az Antivenereás Bizottságban, a Tanoncvédelmi Szervezetben, a Szociális Misszió Társulatban, az Iskolanővéri Intézményben, a Fővárosi Pedagógiumi Szemináriumban, a Feministák Egyesületében, a Magyar Családvédelmi Szövetségben, az Individual Pszichológiai Egyesületben, a Magyar Pszichológiai Társaság kriminálpszichológiai szakosztályában, a Népegészségügyi Múzeumban, a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán, a Magyar Elmeorvosi Értekezleten, a budapesti tudományegyetemi orvosi fakultásán, a budapesti Orvosi Körben, az Országos Stefánia Szövetségben, a Magyar írástanulmányi Társaságban, a Szülők iskolájában, a Magyar írónők Egyesületében, a Népakadémián, a budapesti tudományegyetem büntetőjogi szemináriumában a továbbképző tanfolyamon, a Magyar Jogászegyletben, az Ügyvédi Körben, a Nemzeti Gyermekhétén, a Magyar Gyógypedagógiai értekezleten, a budapesti Családvédelmi Kongresszuson, a debreceni Gyámügyi Kongresszuson és Székesfehérvárott, a Fiatalkorúak Felügyelő Hatóságának közgyűlésén.

Pedagógiai, orvosi, közjóléti intézményekbe kapcsolódtunk. Ezek közül legyen szabad kiemelni azokat, amelyekkel szorosabb és huzamosabb ideig tartó kapcsolataink voltak, illetve vannak.

Állami javítóintézetek már 1884. óta létesítettek. A társadalmi egyesületek patronage intézményei és intézetei túlnyomó részben a büntető novella életbeléptetése után keletkeztek. Így a Katholikus Patronage Egyesület 6, a Protestáns Patronage Egyesület 2, a Szociális Misszió Társulat 2, az Országos Gyermekvédő Liga 9 intézetet alapított a züllött és bűnöző fiatalkorúak megmentésére. A Liga Budapesten és az ország nagyobb városaiban védőirodákat állított fel. Sajnos ezek s közhasznú intézmények lassan elsorvadtak, mert az állam, kényszerült takarékoság folytán a nevelési segélyeket majdnem egészen beszüntette. 1924-ben ez Angol Misszió állította fel a Lord Weardale leányotthont és gyermekfoglalkoztatást, ahol kisebb lányok javítónevelését vállalták, 1928-ban az igazságügyi kormány a ceglédi leány javítónevelő intézetet állította fel, amely az ország legjobban vezetett intézete lett.

A 12 éven aluli züllött, vagy bűncselekményt elkövetett gyermekeket a bíróság hosszú ideig csak igen ritka esetekben helyezhette valamilyen megfelelő intézetbe. Általában véve ezeket, az állami gyermekmenhelybe kellett beutalni, ahonnan falura kerültek, még akkor is, ha az árvaszék az eljárás további stádiumában erkölcsi elhagyatottság okából intézetbe helyezni kívánta. A menhelyek intézeteiden túl kevés hely volt az ilyenek számára. A falura kihelyezett gyermek ott tovább romlott, mert a kisegítő erkölcsi nevelést, amelyre okvetlenül szüksége volt, még a legjobb indulatú tápszülőnél is csak szerencsés véletlen folytán kaphatta meg. Így züllöttek ezek a gyermekek és rontottak másokat is. Évek óta küzdött már a bíróság, hogy ezt a kérdést valamiképpen megoldja, míg végre a múlt évben az Országos Gyermekvédő Liga, egyelőre a budapesti 12 éven aluli ilyen fiúk részére a főváros támogatásával 100 férőhelyes kitűnően vezetett inté-

zetet állított fel, amely kétségkívül jelentékenyen fog hozzájárulni a fiatalkorúak kriminalitásának csökkenéséhez.

A Szociális Misszió Társulat, amelynek tagjai régen, mint önkéntes patronesszek állandóan látogatták tárgyalásainkat, most VII. és VIII. kerületben tart fenn egy-egy patronage irodát. Különösen kiválik a Szociális Misszió Társulat fogházmissziója, amely a pestvidéki kir. törvényszéki fogházban működik.

Rendkívül becses szolgálatot tesznek nekünk az orvosi intézmények. Közismert tény, hogy a fiatalkorúak bírósága elé hány terhelt, dégénérait, pszichopata kerül.

A fiatalkorúak bíróságának hatáskörébe utalt gyermekek és fiatalkorúak orvos biológiai és orvospszichológiai vizsgálatára szükség van, azért is, mert ezek további értelmi és erkölcsi fejlődését a bírósági határozat irányítja, amiért is annak meghozatala előtt a többi közt azt is kell tisztázni, vajjon minő belső hibák és fogyatékoságok okozták a kiskorú bűnözését, illetve társadalomellenes magatartását. Ezek a vizsgálatok felderítve az élettani és lélektani okokat, a fiatalkorúak bírójának útmutatást adhatnak arra nézve, hogy adott esetben minő véghatározatot hozzon. A nem befejezett lelki organizációval bíró kiskorúnál gyakran nehéz megállapítani, csupán környezettanulmány és egyszeri bírói kihallgatás alapján, vajjon külső okok, rossz környezet, betegség, örökölt családi hajlamok okozzák a kriminalitást, vagy szociális abnormitást.

A fiatalkorúak bírósága az orvosbiológiai és orvospszichológiai vizsgálatok megejtésére több intézményt vesz igénybe. Ezek a budapesti átmeneti fiú javítóintézet, a budapesti állami gyermekmenhely psychoiógiai laboratóriuma, a m. kir. tudományegyetemi gyermekklinika, a gróf Apponyi Albert poliklinika idegosztálya, a m. kir. Gyermeklélektani Intézet, és az állami Gyógyepedagógiai Kórtani és Gyógytani laboratórium. A fentemlített intézetek tudományos múltja és közhatóságú jellege mindenképpen garancia arra nézve, hogy ezek az intézetek vizsgálati módszerei a tudomány mai állásának mindenben megfelelnek.

Különösen igénybeveszi a fiatalkorúak bírósága 1933. óta a Gyógyepedagógiai Főiskola állami laboratóriumát. A laboratórium, amelynek munkálataira a külföld is felfigyelt, feladatát képezi a fiatalkorúak diagnosztikai vizsgálata, a helyes prognózis felállítása, széleskörű családkutatás által, végül a betegek kezelése, amely kiterjed a tesztileg elmaradtak gyógyszeres kezelésére és a vérbajosok kezelésére is, sőt egyes esetekben a laboratórium kitűnő munkatársai által vállalt lelki gondozásra.

Már évek óta sajnálattal tapasztaltuk, hogy a bíróság elé kerülő leányoknak a nemi betegségekkel szembeni egészségügyi védelme kellőképpen biztosítva nem volt. Miután e hiány nemcsak a fiatalkorú leányok életét és egészségét veszélyeztette, de a társadalommal szemben is komoly egészségügyi veszedelmet rejtett magában, a székesfőváros polgármestere, előterjesztésemre a közelmúltban hozzájárult, hogy az ilyen fiatalkorúak a székesfőváros egészségügyi intézeteiben, nevezetesen öt nagy kórházban, a felnőttektől elkülönítve, ingyen, megfelelő orvosi vizsgálat, vagy kezelés és ellenőrzés alá kerüljenek. Igen nagy jelentőségűnek tartom ezt a lehetőséget, mert ez módot ad nekünk arra is, hogy a felügyelet alá helyezett vagy próbárabocsátott leányok egészségi állapotát, ha azt szükségesnek látjuk, hosszabb ideig a legdiszkrétebb módon ellenőrizhetjük.

Mindezek a kitűnő orvosi intézmények, az igazságügyi kormányzatnak egy fillérébe sem kerülnek.

A budapesti fiatalkorúak bíróságának legfontosabb segítőszerve az átmeneti fiú

javitóintézet, a melyet a Kath. Patronage Egyesület keretében a nagyérdemű korán elhunyt Morvay László c. kanonok alapított és a melyet az állam 1924-ben átvett. Ide utaljuk be ideiglenesen azokat a fiatalkorúakat, akiknek ügye tárgyalás alá kerül és azokat, a kiket munkába helyezni, vagy hozzátartozóikhoz küldeni rendelünk. A tárgyalás alá kerülő megfigyelése, esetleg intézeti orvoslélektani vizsgálata az intézet feladata. A munkábehelyezés főleg a fiúknál rendkívüli nehézségekbe ütközött és még ma is gyakran komoly akadályai vannak.

A leányok részére még mindig hiányzik a külön átmeneti otthon, de a munkábehelyezést a Leány elhelyező iroda végzi.

A fiatalkorúak birájához legközelebb áll a pártfogó tisztviselő, akinek a bírósági véghatározat előtt feladata mindazon körülmények felkutatása és megállapítása, melyek a fiatalkorú életviszonyaira és erkölcsi és értelmi fejlődésére vonatkoznak. A bírói határozathozatal utáni szerepe nem kevésbé jelentős, mert a felügyelet, amelyet a próbárabocsátott fiatalkorú felett gyakorol, nagyjelentőségű kisegítő nevelés, a mely csak akkor lesz eredményes, ha azt minden tekintetben hivatása magaslatán álló pártfogó végzi.

Pártfogóink munkája nagy és felelősségteljes. Ha figyelembe vesszük, hogy a próbárabocsátott és felügyelet alá helyezett fiatalkorúnak száma csak tavaly 1.539 volt, el lehet képzelni, hány ellenőrző látogatást és védencek érdekében egyéb utat kellett a pártfogóknak tenni, hogy a próba, illetve felügyeleti idő sikeres elteltét biztosítsák. Ha e munkához hozzávesszük a környezettanulmányok és egyéb jelentések szerkesztését és a tárgyalásokon, valamint az inspekciókon való jelenlétet, végül az egyéb nyomozati cselekményeket, nyilvánvaló lesz, miért van szükség az állami pártfogó tisztviselőknél felül még társadalmi pártfogókra is.

A pártfogó kiválasztása különös megfontolást igényel. Testi-lelki egészség és kiegyensúlyozottság nélkül pártfogói munkához senkit sem szabad engedni. Bizonyos fokú általános műveltség és speciális ismeretek elengedhetetlenek. De még ennél is fontosabb, hogy a pártfogó ismerje az életet, legyen meg benne az úgynevezett „common sense”, a türelem, önuralom és tapintat, szeresse hivatását és mindazokat, akikkel hivatásából kifolyólag foglalkozik. A helyes szeretetet a franciák itt igen találóan „bonté clairvoyante”-nak nevezik.

A jó pártfogó mindenekelőtt védenccé bizalmát igyekezzék megnyerni. Ez azonban még nem elég, mert ép így meg kell nyerni a fiatalkorú környezetének bizalmát is. A bizalom megnyerésének tudományát könyvekből nem lehet megtanulni. A tapintatos, nyugodt, higgadt, de szeretetteljes fellépés sok nyelvet old fel és sok szívet nyit meg. Amilyen nagy hiba a fiatalkorúnak nekirontva hibáit korholva elétárni, ép oly helytelen őt mint mártírt beállítani és hibáiért a sorsot, a társadalmat, vagy hozzátartozóit okolni.

A züllés úrjára tért, vagy bűnöző fiatalkorú megjavítása rendesen azonnal el nem érhető. Ez még akkor sem sikerül, ha a pártfogó megkettőzött eréllyel Ját munkájához. A túlbuzgalomtól tehát óvakodni kell. Egy német javítóintézetben – beszéli Clostermann, a neves bonni bíró – az egyik felügyelő túlságos igyekezettel és tempóval akarta a nemrég beutalt kiskorút megjavítani. A fiú elkeseredetten ment panasza az igazgatóhoz és így szólt: „Három nap alatt akarnak belőlem szentet csinálni”?

A legszebb beszéd, jótanács nyom nélkül röppen el, ha azt a példa nem illusztrálja. Ha a 17 éves csavargó- és erkölcstelen életet folytató leánynak karminvörös ajakkal prédikál a vérpiros körmű hölgy, az magában még akkor is mosolyogni fog, ha a

kitépett szemöldökük és beültetett hosszú szempillák alól a meghatottság könnyei folydogálnak.

Nemcsak a bizalom megszerzését, de még a tekintély fenntartását sem biztosítja okvetlenül a bevezetéképen használt dörgő hang, zord tekintet és a hivatalos minőségben tett látogatásra való hivatkozás. Ezzel természetesen nem mondom, hogy lehetnek olyan esetek, amidőn dacára a legtapintatosabb fellépésnek, a pártfogó tudatosan durva fogadtatásban részesül, amikor is a komoly intelem és a hivatalos kiküldetésre való figyelmeztetés teljesen indokolt. A környezettanulmány adatainak felvételekor nagyon célszerűtlen az ily bevezetés: Üljenek le! Most előveszem a környezettanulmányi blankettát. Ebben 45 kérdés van. Vigyázzanak, hogy ezekre pontos választ kapjak.

Pedagógusnál általában, de különösen a pártfogónál nagy hiba és rendkívül visszataszító a gúnyolódás és a nevetségessételel úgynevezett „szellemes megjegyzés” alakjában. Az ilyenek az érzékenyebb lélekben mély sebeket okozhatnak és bosszúra ingerelhetnek.

Miután a fiatalok el nem választható attól a környezettől, amelyben él, a vele való foglalkozás szükség szerint magában foglalja azt, hogy a pártfogó annak hozzátartozóival is törődjék. Sajnos, köztudomású, milyen aggodalommal, gyanakvással és meg nem értéssel fogadják gyakran ezek a hozzátartozók a pártfogót. Őket meggyőzni nem mindig könnyű feladat, és ugyancsak jó pártfogónak kell lennie annak, aki bennük azt a meggyőződést tudja kelteni, hogy valóban a legjobbat akarja.

Rendkívüli súlyt kell helyezni a fiatalok vallásos meggyőzésére és őt ebben mindenképpen támogatni kell, mert kétségtelen, hogy az igazán vallásos ember nyújtja a legjobb garanciát arra, hogy bűncselekményt elkövetni nem fog.

Ha a próbárabocsátás, felügyelet, ellenőrzés eredményre nem vezetett és a fiataloknak nincs olyan környezete, amelyben erkölcsi züllés veszélye nélkül meghagyható lenne, a bíróság rendszerint javítónevelést rendel. A javítónevelést állami vagy állami felügyelet alatt álló intézetben hajtják végre. Véleményem szerint ez a szó: javítóintézet, egyáltalában nem szerencsés. Már az 1909-iki magyar igazságügyminiszteri rendelet mondja ki, hogy az intézet elnevezésében, a nevelés javítójellegét kifejezni nem szükséges. Külföldön tudtommal ma seholsem használják. (Fürsorgeanstalt, Etablissement de l'Etat, Riformatorio, Reformatory stb.)

Javítóintézetek már a fiatalok bíróságának szervezése előtt is voltak több országban, ezek azonban egyáltalán nem feleltek meg a kitűzött célnak és tisztán büntető intézetek voltak kiskorúak részére. Miriam van Waters tesz említést ezekről az intézetekről, amelyek Amerikában még a múlt század végéig fennállottak és elmondja, milyen különleges fenyítőeszközöket, bilincseket, bőrszíjakat, kényszerzubbonyokat és a „bűnbánatra ébresztő egyéb segédeszközöket” alkalmaztak ott. A francia sajtó évtizedeken át sürgette a fiatalok „gályarabságának” megszüntetését, míg végre 1935-ben belátták, hogy a javítóintézet nem börtön, hanem átalakító nevelés célját szolgáló intézmény és ilyen értelemben újjászervezték.

Ha nézzük a modern javítóintézetek szervezetét, azt látjuk, hogy a szervezeti szabályok és a nevelésre vonatkozó előírások majdnem mindenütt (kisebb-nagyobb eltéréssel) megegyeznek. A magyar 1909. évi igazságügyminiszteri rendelet, amely a javítónevelést szabályozza, igen jónak, sőt majdnem tökéletesnek mondható. Eszerint a javítónevelés célja az, hogy a növendékeket az intézeti rend, vallás-erkölcsi, iskolai és munkaoktatás és az egyéni nevelés, minden célszerű eszközének felhasználásával

hazafias, becsületes, rendszerető és munkás polgárokká nevelje. A javítónevelésnek arra kell irányulnia, hogy ne csak a családi nevelést pótolja, hanem az erkölcsi fogyatkozásokat és jellembeli hibákat is megszüntesse. A javítónevelésnek a növendék egyéniségéhez kell alkalmazkodnia. Igen helyesen emeli ki a rendelet: az alkalmazottaknak nem szabad szem előtt tévesztemök, hogy „az intézet nem büntetés végrehajtására rendelt hely és hogy a növendékeket nem bűnhődés, hanem elhanyagolt, vagy megromlott erkölcsaik megjavítása végett bízták gondjukra.”

A nevelésnek és a céljára szolgáló minden eszköznek egyszerűnek kell lennie, és meg kell felelnie azoknak a viszonyoknak, amelyek közt az egyszerű munkásember él. Láttam külföldi intézetet, amelyben a növendékeknek olyan színháztermük volt, amely a város legelőkelőbb intézetének előadási termét is felülmúlta és láttam ugyanott, hogy a növendékek olyan ruganyos fehér ágyban aludtak, amelyet később látni sem fognak. Ez mindenesetre káros túlzás.

De bármilyen jók is a javítóintézet szervezeti szabályai, ez a körülmény magában véve még nem biztosítja, hogy az ottani nevelés eredményeket fog elérni. Minden jó program csak annyit ér, mint amennyit megvalósítottak belőle.

Ha már a pártfogó tisztviselővel szemben is nagy igényeket támasztunk, annál nagyobb igényeket keil támasztanunk azzal a személyzettel szemben, amelyre a javítónevelésre utáltakat rábízták. Itt két szempont fontos, az egyik a jellemalakítás, a másik a hivatásszerű kiképzés. Ha akármelyik hibázik, a javítónevelés célszerűtlenné válik és csak fölösleges költséget okoz az államnak. Az intézeti nevelő első feladata, hogy a javulás lehetőségében higgyen és ezt a hitet belevigye a fiatalokú lelkébe. A fiatalokú önbizalmát kell visszaadni, az élethez való bátorságát kell feléleszteni, hogy később a közösségbe beleilleszkedhessek. Miután a javítóintézetekbe kerülő kiskorúak között számos neurotikus, sőt pszichopata fiatalokú is van, akiket másképp keil kezelni, mint a normálisakat, kétségtelen, hogy itt különös képzettséggel bíró pedagógusokra, illetőleg gyógypedagógusokra van szükség. Csak ezzel a különleges neveléssel lehet a pszichopata kiskorúnál eredményt elérni. Ha a bűnözést csupán külső okok idézték elő, a jeiiemalakítás esetleg egyedül pedagógiai tevékenységgel is elérhető, ez azonban igen ritka, mert a külső okok mellett, majdnem mindig endogén okok is vannak, amikor a gyógypedagógus a pszichiáter segítségére feltétlenül szükség van.

A javítónevelésre utalt fiatalokú átalakítása szempontjából különösen fontos annak hivatásszerű kiképzése. Ez a kiképzés csak hosszabb idő alatt érhető el. Épen azért a legtöbb törvény minimálisan egy évben állapítja meg azt az időt, amelyet a növendéknek az intézetben töltenie keil. A hivatásszerű kiképzések mikéntjére nem minden országban helyeznek keil súlyt. Igaz, hogy minden fiatalokút nem lehet teljesen kiképezni, de azt joggal el lehet várni, hogy a nem debilis növendéket a beállított személyzet úgy képezze ki, hogy ha az intézetből kikerül, valamilyen mesterséget becsületesen űzhessen.

Ha a javítónevelés az intézetben végetért és a fiatalokú onnan kikerül, legfontosabb az ő megfelelő elhelyezése. Ezt papiron minden szabály, rendelet, törvény megköveteli, de sajnos, a gyakorlatban ennek nem mindig tesznek eleget. Már pedig, ha ez a megfelelő elhelyezés nem következik be, az egész javítónevelés eredménye könnyen semmivé válhat még akkor is, ha a kísérleti kihelyezés ideje alatt a fiatalokú a legjobb pártfogó ellenőrzése alatt áll.

Belgiumban és még egyes más országokban is a javítóintézetekből kikerült fiatal-

korúak bírói rendeletre félszabadságos otthonokba helyezhetők. Itt a bentlakók nappal kimennek a városba, munkahelyeikre, de este tartoznak az otthonba visszatérni. Különösen lányoknál mutatkozott nagyon üdvösnek és célszerűnek ez az intézmény.

Ha vizsgáljuk a statisztikai adatokat, úgy találjuk, hogy 1926 óta lassan emelkedik, majd stagnál, 1933-tól pedig ismét emelkedik a fiatalkorúak bírósága elé kerülő kiskorúak száma. Megállapítható, hogy ez az ügyszámszaporulat nem jelenti a fiatalkorúak kriminalitásának emelkedését, hanem mutatja azt a bizalmat, amellyel gyakran maguk a tanács-talanul álló kiskorúak egyedül is, valamint a gyermekvédelemmel foglalkozó intézmények, különösen az iskolák a bíróság iránt mindjobban viseltetnek. A nevezett intézmények bíróságunk segítségét nemcsak azért kérték, mert a züllött és feltűnően rakoncátlan kiskorúak eredményes fegyelmezésére nincs módjuk, de kétségtelenül azért is, mert évről-évre mindig jobban meggyőződhetek arról, hogy a fiatalkorúak bíróságának alapos vizsgálata és az ezt követő hatályos intézkedései a kiskorú javítását gyakran el is érték.

Távolról sem állítom, hogy alig van már bűncselekményt elkövető fiatalok. Vannak még sajnos elegendő, de ezek nagy része kisebb deliktumokat követ el. Iskolakerülők, s családi otthonból szökők, koldulók, villamoson lógók, eldobott villamosjegyet felszedők, kisebb tolvajok, inkasszáló sikkasztók stb. Hogy a súlyos esetek ritkák, mutatja az is, hogy a bíróság fogházbüntetést csak igen ritkán szab ki. Az utolsó 5 évben, amikor 32.143 fiatalok ügye került a bíróság elé, csupán 130 fiatalot ítéltek fogházra. Magától értetődik, hogy a könnyebb bűncselekményeket, sőt az úgynevezett csinyeket is komolyan vesszük és nem osztjuk azt a véleményt, hogy ezekkel nem kell törődni, mert ezeket a gyermekek majd „kinövik”. A utolsó 5 évben 6.858 fiatalot és gyermeket helyeztünk próba, illetve felügyelet alá. Az első ízben vétkezővel szemben, ha csak lehet, megkíséreljük a próbát, de súlyt helyezünk rá, hogy ez azután igazán komoly pártfogói nevelés legyen. Javítónevelést súlyos esetektől eltekintve, általában csak akkor rendelünk el, ha a próba nem sikerült.

Az utolsó 5 évben 2.911 javítónevelést mondtunk ki. Nagy súlyt helyezünk arra, hogy az okozott kárt a fiatalok térítse meg, apránként dolgozza le. Ennek a megállapítása és kivitele gyakran nem könnyű feladat.

Magától értetődik, hogy szívesen adunk tanácsot a fiataloknak, a szülőknek és hozzátartozóknak és mindig törekedünk elintézni a családi perpatvarokat is. Ajánlatokat adunk, ebédjegyet, ruhát, cipőt kérünk az illetékes egyletektől, vagy intézményektől, könyvet, képet stb. ajándékozunk. Alapos megfontolás után kívánatosnak tartott házasságokat elősegítünk, sőt néha egy kis pénzt is adunk házi pénztárunkból, melyet magunk táplálunk. De főleg nagyon sok türelmet adunk. Mi nem sajnáljuk, ha néha lehetetlen dolgokkal jönnek hozzánk, mert inkább jöjjön tíz ok nélküli fecsegő, mint maradjon el egy, aki a védelemre, segítségre, javításra tényleg rászorul. Célunk az, hogy mindenki, aki hozzánk lép, vigyen magával valamit, ha mást nem, egy emberséges jó szót.

Ha azt kérdezik tőlem, voltaképpen mi is a tárgyalás lényege a fiatalkorúak bíróságánál, kísértetbe esem, hogy azt válaszoljam, amit felelt Galsworthy egyik híres darabjában – a *Skin game*-ben – Hillcrest a landlord, leányának, aki megkérdezte tőle: „Papa, mi az gentleman?” Hillcrest gondolkodott és azután így szólt: „Nem tudom... de érzem!” Érzem én is, mit jelent dönteni egy eltévedt fiatalok sorsa felett, segítséget nyújtani neki, hogy átalakulhasson, belenyúlni a család legbensőbb ügyeibe,

bizalmat ébreszteni, megbánást, reményt kelteni és beléje oltani azt az erős hitet, hogy a jövőben rendes, jó, becsületes ember lehet és a még erősebb akaratot, hogy az is lesz. Nem felejttem el soha, a tizezredik ügynél sem, hogy aki előttem áll, annak ez az ügy, ha talán nem is az első, de a legfontosabb. Tudom, hogy legjobb igyekezetem dacára csalódtam már nem egyszer, de a reményt arra, hogy az előttem állót a jó útra vezethetem, soha fel nem adom.

Az igazán helyesen vezetett tárgyalás pedagógiai és lélektani hatásait a fiatalokúra lehetetlen nem értékelni. Vannak elhangzott szelid” egyszerű szavak, amelyek egy életen át a szívbe vésődnek és jobban megőriztetnek, mint a márványba vésett szigorú parancsok. A megfelelő módon és formában rendelt legszigorúbb intézkedés elviselése gyakran könnyebb, mint egy egyszerű, megvető kézlegyintés tudomásulvétele.

Itt említem meg, hogy még most is, bár ritkábban, hallatszanak hangok, melyek ezt a bíraskodást valami félnék gyermekkertésznek tekintik, amely talán nem is méltó a bírósághoz és nem alkalmas a bűnözés megszüntetésére. Nem mintha attól félnék, hogy ezt az aggályt a bel- és külföldi igazi hozzáértők, akik bíróságunk működését figyelemmel kísérték, a legcsekélyebb mértékben is osztanák, de más, kétkedő jóhiszeműek megnyugtatóására felteszem a kérdést, vajjon a régi időkben a keréketörés, felnégyelés, máglya és vízbefojtás, vagy akár a deres és súlyos bilincs alkalmas volt-e a kriminalitás megszüntetésére, vagy csak csökkentésére is.

De mindezekről eltekintve, meg lehet győződve mindenki, hogy a fiatalokúra bírósága erélyt, erőt, sőt szigort is tud kifejteni és ezt nem egyszer meg is tette, ha az általa helyesen felismert cél érdekében ezt szükségesnek vélte.

A fiatalokúra bíróságáról szóló törvényjavaslatnak a képviselőházban történt tárgyalása alkalmából maga Balogh Jenő igazságügyminiszter kétségtelennek tartotta, hogy mind e javaslat, mind a büntetőnovella intézkedéseit egy későbbi törvény módosíthatja. Talán nem vagyok szerénytelen, ha hosszú éven át szerzett tapasztalataimra hivatkozással a jelen törvény szellemének teljes épségében tartása mellett, röviden reámutatok azokra a követelményekre, amelyeket a veszélyeztetett, züllött, vagy bűnöző kiskorúak hatályosabb védelme szempontjából szükségesnek látok. Ezek a követelmények a törvényhozás közreműködését igénylik, de bizonyos, hogy a remélhetőleg belátható időn belül megvalósítandó reformok azt a társadalmat is, amely e nemzetmentő munkában részt venni óhajt, érdekelni fogják annál is inkább, mert feltehető, hogy érdeklődése folytán egyrészt a bajok felkutatásánál, másrészt az utángondozásban, ellenőrzésben és segítségben aktív részt venni kíván.

Kívánatos lenne, hogy a 18 éven aluli valamennyi kiskorú, aki züllés veszélyének van kitéve, züllött, vagy bűncselekményt követett el, a fiatalokúra bírósága kizárólagos hatáskörébe utaltassék.

Kívánatos lenne, a fiatalokúra bíróságát családbírósággá alakítani, amelynek hatáskörébe kellene vonni az eddig megállapított hatáskörén felül még a házassági ügyekben való bíraskodást, a tartási perek, Örökbefogadási ügyek, az apai és gyámi hatalom megszüntetése, illetve korlátozása iránti kereseteket., végül a házasságon kívül született gyermekek elhelyezése és tartása iránti perek intézését.

Hogy a fiatalokúra bíróságának hatáskörébe vonassanak a házassági perek és az úgynevezett státus perek is, ennek indoka az, hogy ezek az ügyek a gyermek életviszonyaival értelmi és erkölcsi fejlődésével, jövőjével annyira összefüggnek, hogy azok helyes elbírálásánál azokra a különleges ismeretekre, amelyek a fiatalokúra bírójától

megkövetelhetők, szükség van. A mai helyzet az, hogy ezekben az ügyekben a polgári bíróságok, a gyermekek gondozása, elhelyezése feletti döntést a legtöbb esetben nyilván túlterheltség okából az árvaszékre bizzák, ami a gyermek szempontjából hátrányos lehet, mert hosszadalmas. Miután köztudomású, hogy a züllött gyermekek és fiatalkorúak zöme ebből az áldatlan környezetből kerül ki, a fiatalkorúak bírójának védős szerepe már ott kezdődhet, amikor mint bíró, a büntetőperben eljár. Ugyanezek a szempontok irányadók a tartási, gyámsági, gondnoksági pereknél és különösen az apai hatalom megszüntetésének kérdéseiben.

Tagadhatatlan, hogy a fiatalkorúak bírója, aki specialista, pedagógus, szociológus, pszichológus és jogász, végül független bíró, a legalkalmasabb arra, hogy ilyen ügyekben bíraskodjék.

Ilyen módon alakulna ki az igazi családi bíróság, amely a gyermekvédelem leg-hatásosabb faktora lenne.

Ezt az indítványomat az 1930. évi brüsszeli nemzetközi kongresszuson a fiatalkorúak bírái egyhangúan elfogadták és azóta is külföldön más kongresszuson és a szakirodalomban többször helyeselték.

Miután a puszta tény, hogy valaki szülő, gyám, gondnok, vagy felügyelő, még nem biztosíték arra, hogy nevelni is tud; igen nagy szükség van, hogy az erre hivatottak és jogosítottak ezt ellenőrizzék. Még a legjobb szándékú ember is tévedhet, hát még a gyűlölködő, a gyermekétől szabadulni akaró gonosz szülő, mostoha, vagy rossz gyám.

Mindenekelőtt szükség volna arra, hogy az a szülő, gyám, gondnok, felügyelő, nevelő, tanító, aki 18 éven aluli gyermekét, vagy gondviselésére bízott ugyanilyen korban levő gondviseltjét testi sértés okozása nélkül is, indokolatlanul fenýíti, vagy rossz bánásmódban részesíti, büntetéssel sújtassék.

Ugyancsak fenýíteni kellene azt az apát, vagy gyámot, aki megtagadja kiskorú gyermeke eltartási kötelezettségét, vagy családját jogos indok nélkül elhagyja és kivonja magát apai, vagy gyámi kötelezettségének teljesítése alól, vagy kiskorú gyermeke, vagy gyámoltja vagyonát eltékozza, azokat betegségükben elhanyagolja, őket házától elúzi, vagy egyáltalában erkölcsileg elhagyja.

Büntetőjogi felelősséggel tartozna és fenýítendő lenne az az apa és gyám, akinek felügyelet és gondozás hiánya vétkes mulasztása következtében gyermeke vagy gyámoltja elzúllik.

Az a szülő, vagy nevelés, tanítás, gondozás, felügyelet vagy őrzéssel megbízott egyén, tehát mester és gazda is, aki a javítás és fegyelem eszközeivel 18 éven aluli gyermeke, vagy gondnokoltja sérelmére visszaél és ez által őket bármely betegség veszélyének kiteszi, büntetendő. A büntetés súlyosabb, ha a testi sértés, egészségháborítás, vagy elmebetegség tényleg be is következett. Ide tartozik például egy gyermeknek revolverrel való fenyegetése.

Végül a megelőzés szempontjából sürgős szükség lenne, hogy a 18 éven aluli kiskorúak tanításával, nevelésével, felügyeletével, gondozásával, vagy őrzésével hivatás-szerűen foglalkozó személyek büntetése terhe mellett köteleztessenek az illetékes fiatalkorúak bíróját nyomban értesíteni, ha arról vesznek tudomást, hogy valamely szülő, gyám, vagy olyan egyén, aki fiatalkorú nevelésével, gondozásával, tanításával, felügyeletével, vagy őrzésével bízott meg, ez utóbbi ellen bármely bűncselekményt elkövetett, vagy őt bűncselekmény elkövetésével fenyegeti, vagy tisztjéből kifolyólag annak tartását,

nevelését, gondozását, felügyeletét elhanyagolja, vagy a nevelés és javítás eszközeivel visszaél, vagy őt mértéktelenül, indokolatlanul fenyegeti, vagy erkölcsileg elhagyja.

Ugyancsak értesíteni kellene a fenti személyeknek a fiatalkorúak bíróját, ha a szülő, vagy gyám, vagy akinek háztartásában a fiatalkorú él, bármi oknál fogva e minőségéből kifolyólag kötelezettségének eleget tenni nem tud (letartóztatás, elköltözés, súlyos betegség, halál stb.)

E rendelkezések törvény beiktatása nagy mértékben hozzájárulna a fiatalkorúak hatályosabb védelméhez, mert megelőzné egyrészt azok további szenvedését (mártír gyermekek), másrészt a fiatalkorúak bírójának azonnali közbelépésével a felügyelet és nevelés nélkül maradt fiatalkorúak nyomban részesülhetnének a szükséges védő és óvó intézkedésekben.

A kiskorúak, főleg a leánygyermek hatályosabb védelme céljából szükség volna mai büntetőtörvényeinknek a szemérem elleni bűncselekményeket illetőleg gyökeres és alapos javítására, illetve kiegészítésére. E tekintetben mai törvényeink a legnagyobb mértékben szorulnak helyesbítésre.

Bármennyire érthető is, hogy az állam bizonyos egyéneket a közbiztonság, vagy magasabb államérdek szempontjából, mint elítélteket nyilvántart, kizárni kíván egyes hivatalokból, eltiltani óhajt egyes foglalkozásoktól, nem látszik igazságosnak, hogy ezt az elvet minden fenntartás és vég nélkül alkalmazza és azokkal, akik egyszer vétkeztek a társadalom ellen, de később, talán jobbak, becsületesebbek, megbízhatóbbak lettek, mint azok, akik elítélve ugyan nem voltak, de olyan bűncselekményt követtek el, amely napvilágra nem került, vagy ha az kiderült, szökésük folytán az idő múlásával büntethetlenné vált, elévült, örökre megbélyegezze.

Felmerül a kérdés, célszerű, igazságos-e egy embert, aki fiatalkorában valamely bűncselekményt elkövetett, egész életére polgári jogai egy részétől megfosztani, noha ezért a régen elkövetett bűncselekményért megbűnhődött? Élete végéig veszélyes marad-e a közre az az ember, aki megbánta bűnét, a kárt jóvá tette, kifogástalan életet élt és jó cselekedeteivel példát mutat embertársainak? Szabad-e, célszerű-e, igazságos-e eltörülhetetlen bélyeget sütni valakire, egész életén át a sirig és még azon túl is, ameddig az emlékezés kihat, mert egyszer megtévedt?

Hogy ez az egyén szempontjából milyen káros és mennyire lesújtó, az nyilvánvaló. Az a tény, hogy a már büntetett örökre rovottmúltú marad, ma, amikor minden-hova erkölcsi bizonyítvány kell, nagyon megnehezíti az ő kenyérkeresetét. A kérelhetelenség és az örökre kitaszitottság érzése kétségbeejtő és a büntetés, amelynek főcélja a javítás, hatástalanná válik. Egyedül a büntetéstől való félelem sokkal kevésbé tart vissza az újabb bűnözéstől, mint az a tudat, hogy a büntetés kiállása után a jó magaviselet bizonyos idő múlva visszaadja a teljes és csorbíthatatlan becsületet és örökre eltörli az elkövetett bűncselekmény és büntetés minden nyomát. Nyilvánvaló tehát, hogy közérdek is, olyan intézmény létesítése, amely arra szolgál, hogy a büntető ítélet hátrányos jogkövetkezményeit megszüntesse, a valóban megjavult embert teljes jogaiba visszahelyezze és a büntetést meg nem történtté tegye. Ezt a célt szolgálja a rehabilitáció intézménye.

Noha, véleményem szerint, a bűnbocsánat lehetősége elvileg nem tűr korlátozást és nincs kizárva, hogy a súlyos bünt elkövetett egyén jobban megjavulhat, mint az, aki csak csekély vétséget követ el; megértem azt az álláspontot is, amely bizonyos igen súlyos bűncselekményeket elkövetett és megrögzött büntetéseket a rehabilitációból

kizárni óhajt. De ezzel szemben nem hiszem, hogy sokan volnának, hazánk jogászhai, és minden rendű és rangú polgárai között, akik ne tartanák méltányosnak és nagyon kívánatosnak a rehabilitáció intézményének törvénybe iktatását azokra nézve, akik fiatalokkorukban megtévedve, szabadságvesztésbüntetésre ítéltettek, mert meg vagyok győződve arról, hogy velem együtt sokan fájdalmasan érzik át az ifjúkorban meggondolatlan fővel elkövetett bűn bélyegének eltörölhetetlen jellegét.

Igaz, való dolog, hogy jó törvények nélkül nehéz a társadalmi rendet biztosítani, de az is kétségtelen, hogy egyedül tiltó rendelkezések életbeléptetésével, legyen azoknak bármilyen szigorú szankciójuk, még nem tudjuk a pozitív jót megvalósítani.

Sokat beszélnek az emberi bestiáról és valóban ennek a megnyilvánulásait, kitöréseit, fájdalom, nap-nap után látjuk. De ha mélyebben nézünk az emberi lélekbe, még a legsötétebbe is, mindenütt találhatunk valami világos reményt keltő kis pontot, ahol jó érzés szunnyad. Ennek a felébresztésére kellene azok az apostoli lelkek, akik százszázalékos altruisztikus érzéssel és százszázalékos hozzáértéssel és last but not least saját jó példás életükkel tanítsák és neveljék a népet.

Ezeknek a népnevelőknek működése nem szűnhet meg, sem az iskolai órák befejezésével, sem a hivatalos órák végeztével, sem a templom küszöbén, nekik mindig készen kell állniok, az ő szavuknak át kell hatnia minden reájuk bizott szívet-lelkét és az ő példájuknak ragyogni kell szüntelen.

Ha a hozandó jó törvények mellé megtalálják majd ezeket az igazi apostoli lelkű embereket, akik, hála Istennek, megvannak és megadják nekik a működés lehetőségét és a szükséges eszközöket, ezek olyan közfelfogást, olyan világot fognak teremteni, amelyben a jobb, nemesebb, igazabb emberek társadalma az ifjúság védelmén felül, az ifjúság boldogságát is biztosítani fogja.

Egy és más a magyar állami gyermekvédelemről

ELŐADTA HEPP-BAJAN ERNŐ

I.

Ennek a kérdésnek részletes tárgyalása a rendelkezésre álló, szűkre szabott keretknél sokszorosán nagyobb terjedelemben sem volna teljesen kimeríthető, a jelenlegi adottság mellett tehát csak a tényleges helyzetnek, az érvényesülő alapelveknek és a jövőre vonatkozó elgondolásoknak az ismertetésére kell szorítkoznom. Részletezéseket, hivatkozásokat ez okból és azért is mellőzni fogok, mert a II. részben felsorolom az állami gyermekvédelemre vonatkozó fontosabb jogszabályokat és így adott esetben a közelebbieket bárkinek is módjában van ott megtalálni.

Általánosságban kívánok csak rámutatni arra is, hogy a magyar gyermekvédelmi törekvéseket különböző szempontból taglalhatjuk. Így pl. az egyes korcsoportokra vonatkoztatva azt látjuk, hogy a születés előtt a szülészeti rendtartás alapján folyó anyavédelmi tevékenység és az Országos Stefánia Szövetség, valamint a zöldkeresztes szolgálat munkája érvényesül, 1-3 éves korban a csecsemők és kisdedek védelmét ugyanezek és az állami gyermekvédelem biztosítják, 3-6 évig a kisdedóvodák, napközi otthonok, továbbá a zöldkeresztes szolgálat és az állami gyermekvédelem tevékenykedik, 6-12 éves korban az állami gyermekvédelem, az iskolaorvosi és a zöldkeresztes egészségvédő szolgálat jelentkezik, az iskolaköteles koron túl pedig ugyancsak az állami gyermekvédelemmel, a levente-intézménnyel, a gyógyítva neveléssel és a fiatalok bűnözése elleni védekezéssel találkozunk.

Más szemszögből nézve: a magyar gyermekvédelem a kormányzat gyermekvédelmi tevékenységére és a társadalmi gyermekvédelemre tagozódik. A kormányzat gyermekvédelem külön is kivehette a maga részét, mert értékes intézmények kerültek

egészségvédelmi szolgálat, a kisdedóvási ügykör, az iskolaorvosi intézmény, a gyógyítva-nevelés, a fiatalok bűnözése elleni védekezés és a leventeintézmény. A második csoportban, a társadalom gyermekvédelmi törekvéseiként csoportosuló intézmények, egyesületek és intézetek sorában ismét olyant is találunk, amely állami megbízás alapján, átruházott hatáskörben és a költségvetési törvény által biztosított államsegéllyel folyik.

A magyar állami gyermekvédelemről megállapíthatjuk azt, hogy fényes múltja van, nehéz helyzetünket tekintve jelene sem adhat szégyenkezésre okot és hinnem kell, hogy nagy jövőre fejlődés előtt áll.

A felvidéki területeknek visszacsatolásán országsszerte érzett örömből a magyar

újából birtokunkba és a békevilágban létesült mind a három állami gyermekmenhelyet is visszakaptuk. Ez a lakosság lélekszáma tekintetében mutatkozó 10%-os emelkedésnél jóval nagyobb gyarapodást jelent.

Az ügykör terjedelmét illetőleg elég talán annyit megemlítenem, hogy a menhelyi kötelékbe tartozó gyermekek száma 1939. évi március hó 31-én a Csonkaországban 41.302 volt és az 1938/39. évi állami költségvetésben a Gyermekvédelem Címnél a kiadások főösszege 10,503.310 pengő.

Azt látjuk, hogy az összes ismert kultúrállamokban a gyermekvédelem soha nem látott újjászületésnek örvend, kétségtelen ennél fogva, hogy nálunk is hamarosan el kell következnie ezen a téren is a fellendülésnek, mert magunkra utalt, kis nemzet létünkre még jobban kell ügyelnünk a jövő nemzedék fejlődésére, mint ahogyan azt a nagy és gazdag államoknál, – ha viszonylag kisebb ráutaltság mellett is, – tapasztalhatjuk.

A magyar állami gyermekvédelem az elhagyottság fogalmán alapszik. Az állami gondozásban lévő gyermekek közül mintegy 50% anyagi elhagyottság címén került istápolásunk alá, tehát azért, mert tartásra köteles hozzátartozóik nem képesek róluk gondoskodni. Tagadhatatlan, hogy az igazgatásnak ez az ágazata sem vonhatja ki magát a minden téren mutatkozó fejlődés és haladás követelményei alól. Meg kell továbbá látnunk azt is, hogy a törekvések szociális és egészségügyi téren egyre erőteljesebben haladnak a bajmegelőzés, a prevenció irányába. Az is könnyen felismerhető, hogy a bajmegelőzésnek ez a két ága szoros kapcsolatban van egymással és egyik a másik nélkül nem fejthet ki eredményes munkát. Arra kell csak gondolnunk, hogy pl. az orvos a szociális bajmegelőzés támogatását kénytelen igénybe venni akkor, amikor a betegnek vélt gyermeknél azt állapítja meg, hogy bőségesebb és jobb táplálkozásra van csupán szüksége, a szociális munkásnak pedig orvosi támogatást kell igénybe vennie, ha védencai sorában gyógykezelésre szorulókkal találkozik.

Az elmondottak a jövő fejlődés szempontjából birnak fontossággal. A jelen helyzet vázlatos ismertetése előtt is említést kellett azonban róluk tennem. Sok irányból kedvezőtlen kritika éri az állami gyermekvédelmet éppen azért, mert az elhagyottság feltételéből indul ki. Azt hangoztatják, hogy a családi köteléknek megbontását eredményezi akkor, amikor a gyermekeket idegen nevelőszülőknél helyezi el, ahelyett, hogy az ezek részére folyósított gondozási költségeket az édes szülőknek adná. Más beállításban kell azonban a kérdést néznünk és akkor lehetetlen el nem ismernünk, hogy vég-eredményben az állami gyermekvédelem jelenlegi formájában is a családvédelem céljait szolgálja. A szülők számára a munkavállalást és a kenyérkeresetet kívánja lehetővé tenni akkor, amikor – sok esetben átmenetileg – megfelelő módon elhelyezi és nevelleti gyermekeiket, akiknek eltartását saját erejükből biztosítani nem tudják, másfelől a családi kötelékben gyökerező, rendkívül értékes erőket akarja hasznosítani az elhagyott gyermekek érdekében azáltal, hogy családi körben igyekszik őket továbbra is elhelyezni. Itt az állami gondozás megszűntével is otthont találnak, az intézeti nevelés hátrányai azonban elemi erővel jelentkeznek akkor, amikor a kiskorúak a gyermekmenhelyi kötelékből kikerülnek és az intézet sem vállalja további eltartásukat.

A fejlődés kétségtelenül csak haladó irányú lehet, tehát az elhagyottság fogalmán alapuló, mai rendszer helyett az általános gyermekvédelem felé törekszünk. Ennek egyelőre az anyagi feltételei hiányoznak és fokozatosan iparkodunk azokat biztosítani. Ha ugyanis a hatóságok nem lesznek kénytelenek anyagi elhagyottság címén menhelybe

utalni azokat a gyermekeket, akiket szülőik eltartani nem képesek, hanem napközi ellátásukról, étkeztetésükről, felruházásukról különböző akciók keretében gondoskodhatnak: az általános gyermekvédelem fokozatosan meg fog valósulni és az elhagyott gyermekek köre a tényleg elhagyott (talált) gyermekekre és a hozzátartozóik körében erkölcsileg veszélyeztetett, ú. n. erkölcsileg elhagyott gyermekekre fog korlátozódni.

Az említett irányú fejlődést szolgálja a folyamatban lévő zöldkeresztes cukor- és tejakció. A cukorakció jelenlegi szabályozottságában három éve folyik már, a tisztí főorvosok irányítása mellett és az 1939. évre már 148 vagon ingyencukorral rendelkezünk. A terhes és szoptató anyák, valamint 12 éves korig a kisdedek és gyermekek kaphatnak havonta 1-1 kg cukrot, anyagi és egészségügyi ráutaltságuktól feltételezetten, tehát a ráutaltságnak előzetes hatósági igazolása és a segélyezett havonkénti bemutatása mellett, a kijelölt orvos előtt.

A tejakció a folyó évben vette kezdetét; lebonyolításánál ugyanazon alapelvek érvényesülnek, mint a cukorakciónál. Napi 2½ dl-től 5 dl-ig terjedő adagokban történik a szétosztás és erre a célra az 1939. évben kereken két és félmillió pengőt fogunk felhasználhatni.

Ezek a számok is eléggé bizonyítják az akciók jelentőségét és az eddigi tapasztalatok alapján megállapíthatjuk azok nyers mérlegét is. Azt látjuk, hogy sokkalta nagyobbak az előnyök és sokkal több a dicséret ezekre vonatkozólag, mint az esetleges hátrányok és a velük szemben felhozott ellenérvek. Kétségtelen, hogy ezek az akciók a közgazgatási hatóságokra és főleg a hatósági orvosokra, nemkülönben az Anya- és csecsemővédő intézetekre és a zöldkeresztes egészségvédelmi szolgálatra igen nagy megterhelést jelentenek, másfelől azonban hallatlanul felfokozzák az említett intézmények forgalmát és így rendkívül előnyösen emelik azok hatóerejét.

A terhes-védelem kiépítése kizárólag ezeknek az akcióknak a hatása alatt vehette kezdetét, mert addig, amíg a biztosítani kívánt orvosi vizsgálat ellenében ingyencukor és tej nem volt kiszolgáltatható, a legbuzgóbb igyekezet is eredménytelen maradt abban az irányban, hogy a terhes anyák orvosi vizsgálatra jelentkezzenek. A kisdedek és gyermekek részeltetése kapcsán is éppen azokat a csoportokat sikerül így rendszeresen ismétlődő időközben orvos elé juttatni, akik egyébként orvosi kezelésben és ellenőrzésben legkevésbé részesülhettek volna.

Ezek a megállapítások sokszorosán ellensúlyozzák azokat az ellenvetéseket is, hogy a szóbanforgó akciók demoralizálólag hatnának, mert ellenszolgáltatás nélküli juttatásokat biztosítanak nagyobb tömegek részére. Egyelőre a részünkről is kívánatosnak tartott ellenszolgáltatásokat az orvosi vizsgálatokon megjelenésben kell látnunk, a jövő fejlődéstől azonban még további kedvező alakulást várhatunk ebben az irányban. Ez a továbbfejlődés a kisdedóvási ügykörnek továbbépítésével kapcsolatban remélhető.

A kisdedóvási ügykör abból a célból került 3 évvel ezelőtt a vallás- és közoktatásügyi tárca hatásköréből a belügyi tárca igazgatása alá, hogy a kisdedóvási intézetek és intézmények az egészségre nevelés és a szociális gondozás szerveivé váljanak és a közjóléti igazgatással közelebbi kapcsolatba kerüljenek. A kisdedóvodák új feladatkörük betöltésére olymódon fognak képesekké válni, hogy – az anyagi lehetőségekhez képest – mielőbb napközi otthonnal bővítjük őket és a létesülő új óvodákat már ebben a formában szervezzük meg. A napközi, ellátást is biztosító óvodák természetesen elsősorban kapcsolódnak be a cukor- és tejakcióba és igyekezni fogunk részükre a tervszerű gyermekétkeztetés előnyeit is biztosítani.

Itt azután már önként adódik a lehetőség a szülők részéről nyújtandó ellenszolgáltatások biztosításának a megkísérlésére is. Arra törekszünk, hogy a tehetősebb szülők megfizessék a napi ellátási költséget, vagy annál valamivel többet (ami a szegény gyermekek javára lesz felhasználható), a kevésbé tehetősektől elálló és az étkeztetés céljaira felhasználható mezőgazdasági és kerti terményeket természetben is elfogadtatunk, sőt az apa vagy anya időnkénti napszámmunkáját is beszámítatjuk a gyermek ellátási költségeinek vagy azok egy részének megtérítéseként, ami az óvodai konyhakert megmunkálásánál, vagy takarítási, esetleg főzési munkálatoknál érvényesül.

A cukor és tejakció mellett a törvényhatóságban rendkívül kedvező eredménnyel folyt már éveken át a téli gyermekétkeztetés, amikor is a nyújtott államsegély összegét meghaladó helyi hozzájárulás volt minden esetben biztosítható. Ennek az étkeztetésnek kiterjesztése a napközi otthonok létesülésével párhuzamosan fog haladni.

Az elmondottak szerint a fejlődés tényleg az általános gyermekvédelem irányában történik. A baj megelőzés elvének fokozódó gyakorlati érvényesíthetése céljából a cukor- és tej-szétoztás továbbfejlesztésére, a gyermekétkeztetéseknek rendszeres, országos megszervezésére, a felruházási akciók egységesítésére és rendszeresítésére lesz szükség.

Igyekezünk kell a meglevő óvodákat mielőbb napközi otthonokkal bővíteni és minél nagyobb számban új óvodákat létesíteni. Ezen a ponton elég talán megemlítenünk annyit, hogy a csonka-ország területén 600-nál több olyan község van még, amelyek nem rendelkeznek óvodával, jöllehet az óvóköteles korú gyermekek száma a 100-at is meghaladja. Ezeket a törvény értelmében óvoda létesítésére és fenntartására kellene kötelezni, de kedvezőtlen háztartási helyzetük miatt a törvény szigorú alkalmazásától egyelőre el kell tekintenünk.

Az állami gyermekmenhelyek fokozatosan gyermekszociális és egészségügyi központokká lesznek átszervezendők. Azt jelenti ez, hogy betegosztályaik meg fognak szűnni, azok munkáját a székhelyükön lévő kórház gyermekosztályának kell átvennie, ezzel szemben azonban területükön nemcsak a kötelékükbe tartozó, hanem az összes gyermekek egészségügyi vizsgálatait végezniök kell majd és előkészíteni azok szociális istápolását.

A most is rendkívül odaadással és eredményesen folytatott, de külön utakon járó általános egészségvédelmi és szakvédelmi tevékenységnek előkészítés alatt álló, részbeni egyesítése és teljes egybehangolása is bizonyára az ügy javára fog szolgálni.

Szükség volna továbbá a gyermekvédelmi igazgatás egységének mielőbbi biztosítására is, ami a gyógyítva nevelési és a patronage ügykörnek az ismertetett ágazatokhoz csatolásával válnék csak teljessé. A visszacsatolt Felvidék gyermekvédelmének áthasonulása valószínűleg a gyermekmenhelyek területi beosztásának megváltoztatását is szükségessé fogja tenni, esetleg székhelyváltoztatással is kapcsolatosan.

Fontos a gyermekvédelem fejlődése szempontjából a társadalmi egyesületek és törekvések között a munkaközösség és a tervszerű munkamegosztás érvényesítése. Ha például ma három társadalmi jellegű intézmény működik párhuzamosan, de összhang nélkül, egyenként 2-300.000 P-s költségvetéssel: együttműködés vagy egyesülés esetén nem a költségvetési összeg háromszorosának, hanem annál sokkalta nagyobb anyagi erőforrás eredményeinek elérésére lesznek képesek.

Eszmecserénk legvégére hagytam annak a kérdésnek a felvetését, hogy a közigazgatási hatóságokra és tisztviselőkre milyen feladatok várnak az állami gyermekvédelemmel

kapcsolatban, a jogszabályok szakaszaiban mereven meghatározott kötelezettségeken túlmenően.

Sajnálattal kell megállapítanunk azt, hogy a mai rendkívüli időkben a kül- és belpolitikai, társadalmi, gazdasági és egyéb kérdéseknek állandó és meglepetésektől hemzsegő kavargása mellett az érdeklődés a gyermekvédelem problémái iránt nagyon csökkent. A közigazgatási tényezőknek arra kell törekedniük, hogy felkeltsék az érdeklődést ebben az irányban, biztosítsák a társadalom támogatását, megakadályozzák tőlük telhetőleg az erők szétforgácsolását, másfelől pedig igyekezzenek saját hatáskörükben is megkönnyíteni a gyermekvédelem hivatott munkásainak törekvéseit; a szükséges intézkedéseket lehetőleg jól és gyorsan tegyék meg, ami természetesen nem jelenti az indokolatlan igényeknek bírálathoz nélküli kielégítését. Itt különösen a gyermekek kihelyezésénél egyes községek részéről észlelhető tartózkodás eloszlatásánál várunk segítséget. Nem ütközhetik ez nehézségekbe, ha az illetékes tényezők annak tudatára jutnak, hogy menhelyi gyermekek vállalásával a község nemcsak a gyermek – tehát nemzetmentésből veszi ki részét, hanem jelentékeny anyagi előnyt is biztosít magának. Elég ennek bizonyítására megemlítenem, hogy a budapesti áll. gyermekmenhely az 1938. évben az általa 53 községbe kihelyezett gyermekek után összesen 512.844 pengő gondozási díjat fizetett ki. Ebből 2 község részesedése a 20.000 pengőt, 24 községé pedig a 10.000 pengőt meghaladta.

Tudjuk, hogy az állami gyermekvédelem fiskális szempontból nem tartozik a rokonszenves és hálás témák közé. Szükségletei egyre fokozódnak, bevételei azonban alig vannak, helyesebben: az állami költségvetés rubrikáiban könnyen észlelhető bevételeket nem tud biztosítani, de minden meggondolt, tervszerűen teljesített kiadás kamatostól megtérül a nemzet erőtartalmának gyarapodásában, az új nemzedék testi, szellemi és számbeli erősödésében. A mai rendkívüli időben a legmesszebbmenő áldozatot természetesen és elsősorban honvédségünk fejlesztése érdekében kell meghozni, ezt követően azonban nem lehet olyan szükséglet, amely a gyermekvédelem fejlesztésének követelményeit rangsorban megelőzhetné.

A hangsúlynak azon kell itt lennie, hogy minden kiadás jól megfontolt legyen, és oda jusson, ahol felhasználása a leggazdaságosabban és legeredményesebben történhetik.

A tervszerűség, a megfontoltság biztosítása a kormányhatóságok feladata. A gyermekvédelmi törekvésekkel kapcsolatban meg kell állapítanunk, hogy minden utasítás, minden fejlesztés gondos kísérletek alapján, azok tanulságainak levonása után történik. Az állami gyermekmenhelyek átszervezésének előkészítése céljából például egyelőre a gyulai állami gyermekmenhelyen történt meg az új elgondolásoknak megfelelő apparátus beállítása. A cukorakció 10 vagon szétosztásával kezdődött, a következő évben 30, majd 40 vagon állott rendelkezésre; eleinte két éves korig kaptak a kisdedek cukrot, utóbb már az anyákra is kiterjedt a szétosztás, s így jutottunk el a folyó évben 148 vagonig és a 12 éves korhatárig. A tejakciót a múlt évben az ország két, erre a célra külön kiszemelt járásban kezdtük meg és az ottani észleletek figyelembevételével történt az országos megszervezés. A gyermekétkeztetés egyelőre 11 vármegyében, kisszámú községben folyik; annak célirányos országos kiterjesztése az anyagi feltételek biztosítása esetén nem fog már nehézségekkel járni.

A tervszerűség és megfontoltság központilag biztosítva van tehát, a közigazgatási szervezettől függően, hogy minden anyagi áldozat, amelyet a kormányzat ebben

az irányban tesz, tényleg a leghatékonyabban és legeredményesebben érvényesüljön. Ez az eredmény pedig nem fog elmaradni, ha összes kartársaink tudatában lesznek a gyermekvédelem fontosságának, ha sokoldalú elfoglaltságuk mellett sem fognak ezekben az újabb törekvéseinkben és tevékenységeinkben csupán munkatöbbletet és újabb megterhelést látni, hanem szeretettel és megértéssel fogadják és tőlük telhetőleg támogatják is azokat.

A természet minden terén csodálatos kincsekkel áldotta meg a magyarságot. Sehol sem olyan izletes az állatok húsa, sehol sem olyan zamatos a gyümölcs, mint nálunk. Világszerte elismert, kiváló tudósaink, orvosaink, mérnökeink, művészeink, sportembereink vannak – de minden gazdagságunk koronája: a magyar gyermek! A világháború utáni külföldi gyermeknyaraltatások során egy nemzet gyermekei sem tudtak olyan közel férkőzni a vendéglátó belgák, hollandusok, svájciak szívéhez, mint a mi kis magyarjaink. Csak az lehet ennek az oka, hogy csinosabbak minden másfajta gyermeknél, közvetlenebbek, vidámabbak, játékosabbak és viszonzni tudják a mástól kapott szeretetet. Szabad-e ezekből a kincseinkből veszendőbe menni csak egynek is? Gondoljunk mindég arra, hogy a magyarság csak akkor lesz képes továbbra is megtartani helyét a független nemzetek sorában, ha nem fogy, hanem szaporodik! Gyermekvédelem: nemzetvédelem!

II.

A fontosabb jogszabályok.

a) Állami gyermekvédelem.

Az 1877: XX. törvénycikk a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről.

Az 1901: VIII. törvénycikk az állami gyermekmenhelyekről.

Az 1901: XXI. törvénycikk a közsegélyre szoruló, 7 éven felüli gyermekek gondozásáról.

Az I/V. c. 1903. B. M. sz. körrendelettel kiadott „Szabályzat az elhagyott gyermekek védelméről.”

A 80.000/1912. B. M. sz. rendelettel kiadott „Szabályrendelet a m. kir. áll. gyermekmenhelyek számára.”

Az 50.000/1923. N. M. M. sz. rendelet. Pénzkezelési, számviteli és gazdasági utasítás az egészségügyi intézetek (állami gyermekmenhelyek) számára.

A 2.000/1925. N. M. M. sz. rendelet, az áll. gyermekmenhelyekbe felvétel, gondozási költségek viselése és azoknak behajtása, a gyermekek gondozási idejének kivételes meghosszabbítása tárgyában. (Ez a rendelet az 1901: VIII. és az 1901: XX. törvénycikkek egyes rendelkezéseit hatályon kívül helyezte.)

A 6.000/1932. M. E. sz. rendelet a nyilvános betegápolás, az áll. gyermekvédelem és a szegényellátás költségeinek viseléséről.

A 141.185/1928. N. M. M. sz. rendelet a házasságon kívül született gyermekek anyai nagyszüleinek tartási kötelezettsége tárgyában.

A 121.442/1929. N. M. M. sz. rendelet az állami gyermekvédelmi rendelet értelmezése és a gondozási díjak megállapítása tárgyában.

A 130.027/1929. N. M. M. sz. rendelet a gyermekmenhelyi kötelékbe tartozó csecsemők után biztosítás alapján járó szoptatási segélynek a menhely részére való lefoglalása tárgyában.

A 120.217/1930. N. M. M. sz. rendelet az elhagyottsági határozatok mikénti meghozatala tárgyában.

A 120.798/1930. N. M. M. sz. rendelet a gyermekmenhelyi kötelékbe felveendő kiskorúak törzslapi adatainak hiteles megállapítása tárgyában.

A 121.156/1930. N. M. M. sz. rendelet a menhelyi kötelékbe tartozó 1 éven aluli gyermekek gondozása tárgyában.

A 122.298/1930. N. M. M. sz. rendelet a menhelyi kötelékbe tartozó gyermekek elhagyottá nyilvánításának szükségessége tárgyában.

A 122.724/1930. N. M. M. sz. rendelet a csupán menhelyi gondozás tartamára történő elhagyottá nyilvánítás értelmezése tárgyában.

A 125.824/1930. N. M. M. sz. rendelet az intézetben elhelyezett menhelyi gyermekeknek kiadatásaik alkalmával való ruhaellátásáról.

A 123.000/1930. N. M. M. sz. rendelet az áll. gyermekmenhelyek területének megállapítása tárgyában.

A 125.825/1930. N. M. M. sz. rendelet a menhelyi kötelékbe tartozó gyermekeknek jötevek gondozásába való kiadása tárgyában.

A 125.916/1930. N. M. M. sz. rendelet a 15 életév betöltése után állami gyermekmenhelybe szállított fiatakorúak ellátása tárgyában.

A 131.867/1929. N. M. M. sz. rendelet a menhelyi kötelékbe tartozó gyermekek nevelőszüleinek a kerületi elöljáróságok által való nyilvántartása tárgyában.

A 180.394/1930. N. M. M. sz. rendelet a hontalanná nyilvánított gyermekek gondozási költségeinek elszámolása tárgyában.

A 128.172/1930. N. M. M. sz. rendelet a gyermekgondozási költségek behajtása tárgyában.

A 131.790/1931. N. M. M. sz. rendelet az 1925. július i-én megelőző időben felmerült és az illetőségi községeket terhelő gyermekgondozási költségek behajtása tárgyában.

A 133.518/1931. N. M. M. sz. rendelet a menhelyi gondozási költségek törlésének engedélyezése iránt előterjesztett kérelmek és hivatalos felterjesztések okmánymellékletei tárgyában.

A 137.939/1931. N. M. M. sz. rendelet a menhelyi kötelékbe tartozó és nevelőszülőknél elhelyezett gyermekek gondozási díjának megállapítása tárgyában.

A 138.100/1931. N. M. M. sz. rendelet a menhelyi kötelékbe tartozó és intézetben elhelyezett gyermekek gondozási díjának újabb megállapítása tárgyában.

A 196.969/1931. B. M. sz. rendelet az áll. gyermekmenhely kötelékébe tartozó gyermekek számára megítélt tartásdíjnak az államkincstár részére való biztosítása tárgyában.

A 198.889/1933. B. M. sz. rendelet az állami gyermekmenhelyek kötelékébe tartozó kiskorúak feltételes kiadása tárgyában.

A 220.000/1933. B. M. sz. rendelet a gyógyszerek kiszolgáltatása és árszabása tárgyában.

Az 1.227/1933. B. M. sz. rendelet az állami gyermekmenhelyek kötelékébe tartozó kiskorúak községi illetőségének megállapítása tárgyában.

A 61.030/1936. B. M. sz. rendelet a nyilvános betegápolás és állami gyermekvédelem, valamint a szegényellátás költségeinek fedezése tárgyában.

A 221.743/1936. B. M. sz. rendelet a gyermekmenhelyi gondozási költségek felszámításának és behajtásának újabb szabályozása. (Kezelési költség törlése.)

A 39.080/1917. B. M. sz. rendelettel az Országos Stefánia Szövetség részletesen megszabott feltételek és módozatok mellett megbízást kap az állami feladatnak elismert Anya- és csecsemővédelem megszervezésére és ennek keretében a védőnői intézmény országos kialakítására és működésben tartására.

A 135.840/1917. B. M. sz. körrendelet valamennyi törvényhatóság közönségéhez szól, az Anya- és csecsemővédelmi intézmény szervezése tárgyában.

A 61.129/1926. B. M. sz. körrendelet valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjét utasítja a születési eseteknek az Anya- és csecsemővédő intézettel közlésére.

A 151.317/1924. N. M. M. sz. körrendelet valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez az Országos Stefánia Szövetség működésének és különösen a Szövetség továbbépítő munkájának megfelelő, a megadott irányelvek szerinti szabályrendelet megalkotása tárgyában.

A 122.788/1930. N. M. M. sz. körrendelet valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez az Anya- és csecsemővédő intézetek hatályosabb ellenőrzésének és felügyeletének a közigazgatási hatóságokkal egyetértésben történő biztosításáról.

A 127.856/1930. N. M. M. sz. rendelet a m. kir. áll. Anya- és csecsemővédőnő-képző intézet szabályzata tárgyában.

Az 1933: VII. törvénycikk a hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról.

A 278.229/1939. B. M. sz. rendelet a „Zöld Kereszt” faluégészségügyi tevékenység keretében használt cukor és tejutalványokról.

A 280/1939. B. M. sz. rendelet a gyermekgondozónői szolgálatról és képzéséről.

b) *Kisdedováás.*

Az 1891: XV. törvénycikk a kisdedováásról.

A 44.000/1892. V. K. M. sz. a kisdedováásról szóló 1891: XV. törvénycikk végrehajtása tárgyában.

Utasítás a polgári községek, a községi és állami kisdedóvodák és gyermekmenedékházak felügyelőbizottsága (a községi iskolaszékek és állami iskolai gondnokságok) a kir. tanfelügyelők és a törvényhatósági közigazgatási bizottságok számára a kisdedováásról szóló 1891: XV. törvénycikk végrehajtása tárgyában.

Az 1913: XXXIX. törvénycikk az állami óvónők illetményeinek rendezéséről.

Az 1913: XL. törvénycikk a nem állami óvodák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti óvónők illetményeinek rendezéséről.

A 150.000/1913. V. K. M. sz. Utasítás a törvényhatósági közigazgatási bizottságok számára a nem állami óvodák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti óvónők illetményeinek rendezéséről szóló 1913:XL. törvénycikk végrehajtása tárgyában.

Az 1928: II. törvénycikk a pengőértékben való kötelező számítással kapcsolatos egyes rendelkezésekről (az óvodaállítási kötelezettségre és az államsegélyes óvónők alkalmazásának jóváhagyására vonatkozó rendelkezések).

Az 1929: XXX. törvénycikk a közigazgatás rendezéséről (a közigazgatási bizottságok és a népoktatásügyi albizottság kisdedováásügyi hatásköre).

Az 1930: XVIII. törvénycikk Budapest Székesfőváros közigazgatásáról (Budapestben a közigazgatási bizottság és a székesfőváros polgármesterének kisdedováásügyi hatásköre).

Az 1930: XLVII. törvénycikk a kiadások apasztásáról, a szolgálati vagy munkabér viszonyból és a tantiemekből származó jövedelmek ideiglenes megadóztatásáról és egyéb rendelkezésekről.

A 865-1-70-1931-V. K. M. sz. a nem állami elemi iskoláknál a segédtanítói szolgálat rendszeresítése (az 1930:XLVII. törvénycikk alapján kiadott végrehajtási utasítás).

Az 1934:1. törvénycikk a közszolgálati alkalmazottaknak és a honvédség tagjainak, valamint mindezek hozzátartozóinak ellátását szabályozó rendelkezések módosításáról.

Az 1935: VI. törvénycikk a közoktatásügyi igazgatásról.

A 3.500/1936. V. K. M. ein. sz. Utasítás a közoktatásügyi igazgatásról szóló 1935. évi VI. törvénycikk végrehajtására.

A 7.000/1935. V. K. M. ein. sz. Utasítás az 1935: VI. törvénycikk 14. §-a alapján a népoktatásügyi intézmények tanulmányi ellenőrzésével megbízott körzeti iskolafelügyelők és a kir. tanfelügyelő hivatalok iskolalátogató tagjai részére.

Az 1936: XXIII. törvénycikk a kisdedóvásról szóló 1891:XV. törvénycikk némely rendelkezéseinek módosításáról.

A 6.600/1936. M. E. sz. a közigazgatási bizottság különleges alakulatairól szóló 7.890/1930. M. E. sz. rendelet módosítása tárgyában.

Az 1.030/1936. B. M. sz. a kisdedóvásról szóló 189HXV. törvénycikk némely rendelkezéseit módosító 1936: XXIII. törvénycikk hatálybalépéséről és végrehajtásáról.

A házasságon kívül született gyermek, mint csecsemővédő probléma

ELŐADTA SZOKOLAY LEÓ

A téma nem öleli fel a házasságonkívüli gyermek problémáját a maga teljességében, amelynek nemcsak külföldön, hanem nálunk is, az utolsó félszázad alatt óriási irodalma keletkezett. Előadásomnak a házasságonkívüli gyermekkel tisztán csecsemővédelmi szempontból kell foglalkoznia. Természetesen hivatásomból folyóan a csecsemővédelmi szempontot is csak szociális jogi oldaláról lesz módom megvilágítani és a szociálhigiénés vonatkozásokat ilyen irányú ismereteim hiányában mellőznöm kell.

Előadásom anyagát a következőképp tagolom. Mindenekelőtt tisztázom a házasságonkívüli gyermek fogalmát. Majd ismertetem a házasságonkívüli gyermek jogállását. Ezután a statisztika tükrében szeretném érzékeltetni a probléma jelentőségét. A házasságonkívüli gyermekek hátrányosabb jogi, gazdasági és szociális helyzetének, valamint az ebből folyó feltűnően magas csecsemőhalálzásnak rövid ismertetését követően szólok a védelem céljáról, irányáról, a házasságonkívüli gyermekek különböző kategóriáiról, az alkalmazott módszerekről s végül a védelemnek, segítségnek még szükségesnek, célszerűnek látszó eszközeiről.

I. A házasságonkívüli gyermek jogi fogalma. Ez a fogalom argumentum a contrario-val leszűrhető abból a jogszabályból, amellyel a bírói gyakorlat s vele egyezően, a Magánjogi Törvénykönyv javaslatának 178. §-a a törvényes gyermek jogi fogalmát meghatározza. E szerint a feleségnek a házasság fennállása alatt, vagy megszűnte után 302 nap eltelte előtt született gyermeke törvényes gyermek.

A magyar magánjog tehát a gyermekek érdekében igen gavallérosan szélesebb körű vélelmet állapít meg a törvényes születés mellett, mint az a mindennapi életfelfogásnak megfelel. Így jogilag törvényesnek kell tekinteni azt a gyermeket is, aki az özvegy nőnek férje halála után közvetlenül kezdett házasságonkívüli viszonyából, de a férj halálát követő 10 hónapon belül született. Jogilag törvényes az a gyermek is, aki a férjétől különélő nőnek mással fennálló együttéléséből, törvénytelen viszonyából származik s e tekintetben a vélelmet – perenkívül – nem dönti meg az a tény sem., hogy a férj a gyermek fogamzása idején távol, pl. Amerikában vagy hadifogságban volt.

Egyszerű asszonyok igazságérzéke és szégyenérzete gyakran arra indítja őket, hogy a fentemlített két példának megfelelő gyermeket törvénytelennek jelentsék be és evégből rövid ideje tartó özvegyiségüket vagy férjezett állapotukat igyekeznek az anyakönyvvezető előtt elhallgatni s a gyermeket az ő leánykori nevükre anyakönyveztetni. Olykor maga a természetes atya is együtt megy el az anyával, azért, hogy a gyermeket magáénak elismerje és bejelentse, hogy azt szeretné „a nevére íratni.” Az egyszerű gondolkodású

szülők nehezen értik meg a mesterkélt jogi okoskodást és fejcsóválva veszik tudomásul, hogy a gyermek apjának beírják azt a férfit, aki már 10 éve Amerikába ment ki, tehát a józan ész szerint nem lehet a gyermek apja és beírják őt az anyakönyvbe, jöllehet az anya meg a vele élő vérszerinti apa nyíltan megmondják, hogy ők nemzették a gyermeket.

Mindebből az következik, hogy a magyar jog szerint házasságonkívüli gyermeknek azt kell tekinteni, akinek anyja a gyermeknek jogi értelemben vett fogamzásakor vagy születése időpontjában nem volt senkivel jogilag fennálló házasságban. Ezenfelül házasságonkívülinek minősül át az a gyermek, akit a jogi vélelem szerint törvényesnek anyakönyveztek, de akit utóbb per útján törvénytelenítettek.

//. *A házasságonkívüli gy ennek jogállása.* Az Országbirói Értekezlet után, de különösen a Kúriának 79. sz. teljes ülési határozata óta a törvénytelen gyermek jogállása a korábbi helyzethez képest jelentékenyen javult.

A házasságonkívüli gyermek anyjának leánykori vezetéknevét viseli; csak anyjával és anyjának vérrokonaival van jogi rokonságban; törvényes öröklési jog csak anyja után és anyjának vérrokonai után illeti meg, ez azonban abban az esetben is, ha anyjának törvényes leszármazol is vannak. A házasságonkívüli gyermek anyjának állampolgárságát és vallását követi és azt a községi illetőséget nyeri el, amely az ő születése idején az anyát illette, de az anya községi illetőségének változása a gyermek illetőségét nem érinti.

Az önjogú anya házasságonkívüli gyermekének természetes és törvényes gyámja. Más rokont (pl. anyai nagyatyát, nagybátyát) nem illet meg a törvényes gyámság.

A természetes atyának semmi joga nincs a gyermekkel szemben. Nincs joga ahhoz sem, hogy gyermekét magánál tartsa, meglátogassa, nevelésébe beleszóljon, hacsak az anya ahhoz hozzá nem járul.

Azt a természetes atyát, aki a 7 éven aluli házasságonkívüli fiúgyermekét magáénak elismerte, az a jog illeti meg, hogy ezt a fiút az elismerést követő 6 hónapon belül a saját vallására viheti át, ha az a bevett vagy elismert vallások közé tartozik.

A természetes atyát egyetlen jogi kötelezettség terheli, az., hogy a gyermekért tartásdíjat fizessen. Ezen felül még a gyermek temetési költsége is a természetes atya terhe.

III. A statisztika tükré plasztikusan mutatja a probléma jelentőségét.

Törvénytelen születések abszolút száma és az összes születésekhez viszonyított arányszáma Magyarországon.

Év	Születések összes száma	Ebből törvénytelen	%
1911.	638.082	60.341	9.46
1912.	665.093	62.228	9.35
1913.	640.566	59.103	9.2
1914.	648.865	56.053	8.6
1915.	454.630	44.162	9.7
1916.	320.886	32.037	10.0
1917.	303.583	33.341	11.0
1918.	288.106	34.379	11.9
1919.	230.591	18.558	8.1
1920.	265.513	21.572	8.1
1921.	261.999	19.580	7.5
1922.	255.863	18.877	7.4
1923.	245.550	18.264	7.4
1924.	228.054	17.356	7.6

Év	Születések összes száma	Ebből törvénytelen	%
1925.	242.136	19.794	8.2
1926.	236.287	20.083	8.5
1927.	227.788	19.138	8.5
1928.	231.315	19.419	8.4
1929.	221.739	19.483	8.8
1930.	226.153	20.389	9.0
1931.	212.902	19.894	9.3
1932.	211.533	20.255	9.6
1933.	199.574	19.309	9.7
1934.	199.994	19.068	9.5
1935.	194.896	17.673	9.1
1936.	188.679	16.486	8.7
1937.	187.631	15.970	8.5

Ebből az összeállításból az tűnik ki, hogy hazánkban az utolsó 3 évtizedben a házasságonkívüli születések országos arányszáma a 7.4% és a 11.9% között ingadozott, tehát megállapíthatjuk, hogy az országos átlag nálunk is, a kontinens legtöbb államához hasonlóan, 10% körül van.

Törvényes és törvénytelen születések Budapesten.

Év	Törvényes	Törvénytelen	Együtt	%
1917.	10.704	3.995	14.699	27.2
1918.	10.809	3.959	14.768	26.8
1919.	15.578	3.910	19.488	20.1
1920.	17.298	3.770	21.068	17.9
1921.	15.977	3.650	19.627	18.6
1922.	15.215	3.526	18.741	18.8
1923.	13.838	3.321	17.159	19.3
1924.	13.180	3.104	16.284	19.1
1925.	13.909	3.421	17.330	19.7
1926.	13.429	3.338	16.767	19.9
1927.	12.770	3.039	15.809	19.2
1928.	13.387	3.290	17.137	19.2
1929.	13.320	3.348	16.668	20.1
1930.	13.446	3.257	16.723	19.5
1931.	13.216	3.271	16.487	19.8
1932.	12.853	3.142	15.995	19.6
1933.	12.181	3.021	15.202	19.9
1934.	12.864	2.950	15.814	18.7
1935.	13.041	2.643	15.684	16.9
1936.	13.640	2.539	16.179	15.7
1937.	13.638	2.376	16.014	14.8

Ez az összeállítás azt mutatja, hogy a fővárosban, mint általában a nagyobb városokban és az ipari központokban, a házasságonkívüli születések arányszáma az országos átlagot jóval meghaladja, sőt rendszerint annak kétszeresét teszi ki.

A statisztika tükréből szemünkbe tűnik az, hogy hazánkban országos átlagban a megszületett gyermekek 1/10 része, a fővárosban pedig közel % része törvénytelen. Az egész országban évenként kereken 16.000, a fővárosban pedig kereken 2.500 házasságonkívüli születés van.

ságonkívüli csecsemő születésére lehet számítani. Tehát mind az abszolút számokból, mind a százalékszámokból nyilvánvaló, hogy mennyiségileg is igen jelentős szociális védelmi problémával állunk szemben.

A törvényes és törvénytelen csecsemőhalálozás összehasonlítása Budapesten.

Év	Törvényes csecsemők	Törvénytelen halálozása
1926.	9·1	20·9
1927.	10·4	23·9
1928.	8·8	19·9
1929.	10·6	25·7
1930.	9·3	19·8
1931.	10·2	23·1
1932.	13·2	28·3
1933.	9·7	25·2
1934.	9·7	19·5
1935.	9·9	22·1
1936.	8·4	19·9
1937.	9·5	20·9

IV. A házasságonkívüli gyermek hátrányosabb gazdasági és szociális helyzete. Ez egyrészt annak, a törvényes gyermekével szemben hátrányosabb jogállásnak a következménye, melyet előbb már ismertettem, másrészt pedig annak a tényleges állapotnak a folyománya, hogy a házasságonkívüli gyermekek nagyrésze még formailag sem a normális családnak megfelelő környezetben él.

A hátrányosabb jogállásnak megfelelő bírói gyakorlat szerint a törvénytelen gyermek tartásdíjának nagysága az anya társadalmi helyzetétől és a természetes atya anyagi viszonyaitól függ, tehát a természetes atya társadalmi helyzetét nem lehet figyelembe venni.

Ennek következtében állapítanak meg főként vidéken járásbíróóságaink olyan szegényletes alacsony tartásdíjat (havi 5-8 pengőt), amelyből, a szerencsétlen csecsemőnek vagy kisgyermeknek csak igen nyomorúságos tartása biztosítható.

A törvénytelen gyermekek túlnyomó többségének ezt a hátrányos gazdasági helyzetét korántsem egyensúlyozza ki az a néhány feltűnő eset, amikor a Kúria vagyonos és rendszerint öregedő vélelmezett természetes atyák terhére havi 100 pengő tartásdíjat is megállapít, ami nyilván meghaladja még a magasabb társadalmi színvonalon lévő anyák csecsemőjének eltartási költségeit is.

A házasságonkívüli gyermekek jelentékeny száma, – épen a tartásdíj hiánya vagy elégtelensége vagy az anya nyomora, betegsége, munkanélkülisége stb. miatt – az állami gyermekmenhelyek gondozásába jut. Azonban a menhelyi nevelőszülők nagyrésze a szegény falusi néprétegből kerül ki, igen nehéz anyagi helyzetben van, a menhelyi gondozási díj pedig más államok hasonló szolgáltatásaihoz viszonyítva, igen csekély (havi 4-10 P), amiből magából a kis gyermeknek csak szűkös ellátása biztosítható. Természetszerűen vannak dicséretes kivételek a nevelőszülők között, akik a magukéból is szeretettel áldoznak az elvállalt menhelyi gyermekre. Ezeknek a kivételeknek számát jelentékenyen lehetne fokozni legalább egy emberöltőn át kifejtett céltudatos állampolgári neveléssel.

A hátrányos szociális helyzet az akut veszélyeztetettségig fokozódik azoknál a házasságonkívüli gyermekeknél, akik egyáltalán nem várt és így nem szívesen látott jövevények anyjuk szemében, mert anyjukra nézve – annak foglalkozása, társadalmi helyzete miatt, – szégyent, terhet jelentenek.

V. *A védelem célja, iránya.* A szociális gondolat térhódításával párhuzamosan javult a házasságon kívül született gyermekek jogállása és természetesen a védelem célkitűzése a házasságon kívül született gyermek jogállásának, szociális és gazdasági helyzetének további javítása lett.

A jogilag törvénytelen gyermek az élettannak a törvényei szerint ugyanúgy jön a világra, mint a jogilag törvényes. Ha ehhez még hozzátesszük azt, hogy az ártatlan gyermekekre minő megbélyegző, illogikus és igazságtalan a megkülönböztetés, – önként kibontakozik előttünk a védelem irányának elméleti célpontja: a teljes egyenlősítés.

Ha azonban alaposan szembenézünk ezzel a kényes problémával, arra a megállapításra jutunk, hogy a teljes, a százszázalékos egyenlősítés csak akkor következne be, ha minden gyermeket – házasságból, házasságon kívül születettet egyaránt – nem az apjáról, hanem csak az anyjáról neveznénk el s így anyakönyveztetnénk.

Azt hiszem, nem sok szót kell vesztegetnem arra, hogy ez a fantasztikus megoldás a gyakorlatban meg nem valósítható. Ebből viszont az következik, hogy a törvénytelen gyermeknek a törvényessel való *teljes* egyenlősítése az utópiák világába tartozik.

A házasságonkívüli gyermek jogállásának javítása tekintetében legmesszebb ment el az 1915. évi norvég törvény, amely szerint az anyának a gyermek születése előtt 3 hónappal tett egyszerű perenkívüli bejelentése a természetes apa személyére vonatkozóan az atyaság vélelmét állapítja meg. Ugyanis ha az illető férfi az erre vonatkozó értesítés után egy napon belül nem vonja kétségbe apaságát, őt a gyermek atyjának tekintik. Az atya tiltakozása esetén azonban a pert le kell folytatni.

Ennek az előadásnak a keretében nincs módom a külföldi jogok idevágó rendelkezéseinek ismertetésére, csak általános tájékoztatásképpen annyit említek meg, hogy az európai jogrendszerek e tekintetben nagyjában két csoportra oszthatók: a latin és germán rendszerre. A latin (francia, olasz, spanyol) álláspont az elismerési rendszer alapján áll, amelynek a lényege az, hogy ha a természetes atya elismeri a gyermeket, ezzel a gyermek megkapja atya nevét és atyjával szemben tartási, valamint öröklési igényhez jut. Ez a rendszer századokon át nem engedte meg az atyaságnak kutatását. (La recherche de la paternité est interdite.) A XX. század elejétől fogva azonban ezt az elvet áttörték és bizonyos esetekben a francia, valamint az olasz jog is lehetővé teszi az ú. n. apasági pert.

A germán rendszer (német, osztrák, skandináv jogok) az apaságnak per útján való megállapítására tág teret enged.

Hazai jogunk is inkább a germán rendszer csoportjába sorozható, mert az apaság elismeréséhez a gyermek tartási igényének kétségtelenné válásán felül – a *fiúgyermek* vallását érintő kivételtől eltekintve – semmi jogkövetkezményt nem fűz. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a magyar bírói gyakorlatban tulajdonképpen nem atyasági perek folynak, amelyek kétségtelenül megállapítanak az illető férfi vérszerinti apaságát, hanem a törvénytelen gyermek tartása iránt folyó perekben a bíróság csupán az ú. n. vélelmezett természetes atya személyének megállapítására szorítkozik, vagyis megelégszik annak a bizonyításával, hogy az illető férfi a jogi vélelem szerint – amely a biológiai állásponttól eltér – „lehet” a gyermek természetes atya. A magyar bírói gyakorlat ezekben a tartási perekben a többekkel való közösülés kifogását (*exceptio plurium concu-*

bentium) nem engedi meg s az ú. n. vércsoport-azonosságra alapított bizonyításnak sem ad helyt. Ennek folytán a tartási perek meglehetősen könnyűek s a törvénytelen gyermek hamar hozzájut a részére tartásdíjat megállapító ítélethez, de viszont ez az ítélet nem állapítja meg, hogy a tartásdíjfizetésre kötelezett férfi az ő természetes atyja s az ítélet a gyermek születési anyakönyvében semmi feljegyzés alapjául nem szolgál.

Visszatérve a védelem problémájához, kérdés már most, hogy meddig mehetünk a házasságonkívüli gyermek jogállásának javításában?

Nézetem szerint ebben az irányban elmehetünk addig, amíg ez a védelem, illetve jogkiterjesztés a keresztény erkölcsi elveken alapuló egynejtű házasság intézményét és az ebből származó család magasabb érdekeit nem sérti. Ugyanis bármennyire méltányos és megokolt a házasságonkívüli gyermekek jogállásának emelése, ennek a 10-15%-ot kitevő gyermekcsoportnak az érdekeit nem kezelhetjük egyoldalúan, a 85-90%-ot kitevő törvényes gyermekek jogos érdekeinek hátrányára és a társadalmi, valamint állami élet egyik alappilléreinek az egynejtű házasságon alapuló családnak erkölcsi kárára.

VI. A házasságon kívül született gyermekek szociális csoportosítása. Jogi és statisztikai szempontból a házasságon kívül született gyermekek a törvényesekkel szemben egységes csoportot alkotnak. Szociális szempontból azonban olyan különbségek tapasztalhatók, amelyeket a védelem módjának és irányainak megállapítása tekintetében figyelembe kell venni.

A házasságonkívüli gyermekeket szociális szempontból a következő kategóriákba sorozhatjuk:

1. a közös háztartásban, de nem törvényes házasságban élő szülők gyermekei;
 2. a nem együttélő, de hasonló társadalmi és műveltségi fokon lévő szülőknek tartós viszonyából származó gyermekek;
 3. azok a gyermekek, akiknek szülei egymással fölé- és alárendeltségi helyzetben, szolgálati viszonyban vannak (munkaadó és alkalmazott, főnök és beosztott);
 4. a futóviszonyból, rövid szerelmi kalandokból származó gyermekek,.
- Mindezek a kategóriák még alcsoportokba oszthatók abból a szempontból, hogy a vélelmezett természetes atyák más nővel házassági kötelékben vannak-e vagy nőtlenek, illetve özvegy emberek.

VII. A védelem eszközei. A védelemre irányuló tevékenység két főrésze oszlik. Az egyik: a törvénytelen születés jogi és erkölcsi hátrányainak utólagos megszüntetése, illetve enyhítése a gyermek törvényesítésének, vagy örökbefogadásának kezdeményezése és elősegítése által. A másik: a megbetegedések és a halandóság csökkentése a tartásdíjnak mielőbbi szakszerű biztosítása által, valamint a gyermekek ápolásának, gondviselésének szakszerű irányítása és ellenőrzése által.

Az első feladatcsoport, valamint a másik csoportnak az első része, természeténél fogva, a gyám és a gyámhatóság hatáskörébe tartozik. A másik feladatcsoport második része, amelyet a gyakorlat a személyi felügyelet megjelöléssel foglal össze, főként gyámi funkció.

Azonban mindezekre a feladatokra az a jellemző, hogy nehezebbek, mint a törvényes kiskorúak gyámjainak tennivalói és ellátásukhoz részben jogi, részben pedig szociális, valamint gyermekgondozási szakképzettségre van szükség.

A gyámsági törvény szerint a házasságon kívül született gyermek gyámja az anya, ha az nagykorú; ha az anya kiskorú, az árvaszék az anya kiskorúságának tartamára, a gyermek részére a férfi rokonok vagy a társadalom férfi tagjai sorából gyámot

rendel. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a nagykorú anyák époly járatlanok, mint a kiskorúak, a gyámi tisztségre pedig igen nehezen akad vállalkozó. Akik mégis ellátják a gyámságot, azok vagy közönyösek, vagy tájékozatlanok és így kötelességeiket megfelelően teljesíteni rendszerint nem tudják.

Ez a megfigyelés és a külföldi példák sikere még 1910-ben arra indította a székesfőváros árvaszékét, hogy a házasságon kívül született gyermekek fokozottabb védelme érdekében, azokra a nagyszámban előforduló esetekre, amikor megfelelő egyéni gyám nincs, saját hatáskörében az ú. n. hivatásos gyámságot léptesse életbe. Ennek az intézménynek a lényege az, hogy egy személy a gyámi tisztet számos gyermek felett kellő szakképzettség mellett és hivatásszerűen látja el. Minthogy pedig egyetlen személy több száz vagy ezer gyermeknek minden ügyét saját maga nem intézheti, a munkamegosztás majdnem minden hivatásos gyámságnál úgy történik, hogy a jogi tennivalókat maga a hivatásos gyám végzi megfelelő képzettségű segédszeméllyel, míg a gyámoltak személyi gondozásának felügyeletét a gyám helyett szintén szakképzett védőnők látják el.

Magánjogunkban a törvényesítésnek két módja van. Az egyik: utólagos házasság útján, a másik: királyi, illetve kormányzói kegyelemmel.

Nagyon fontos, hogy a közigazgatási tisztviselők a gyámoknak, a gyámhatóságoknak, a gyermekvédelmi intézményeknek, a védőnőknek a törvényesítésre irányuló törekvését, amennyire erre mód van, támogassák és a szülőknek a netáni akadályok leküzdésében (okmányok beszerzése stb.) segítségére legyenek.

Az utólagos házassággal való törvényesítésnek három előfeltétele van. Az egyik az, hogy a szülők a gyermek születése után házasságot kössenek. A másik, hogy a természetes atya a gyermeket az anyakönyvvezető előtt vagy közokiratban magáénak elismerje. A harmadik annak igazolása, hogy a szülők egyike sem volt a gyermek fogamzása idején más személlyel házassági kötelékben. Ha ugyanis a szülők egyike vagy mindkettő másnak házas társa volt, házasságon kívül nemzett gyermekük házasságtörésből született és ezért utólagos házassággal nem törvényesíthető.

Ha az utólagos házassággal való törvényesítésnek akadálya van, megkísérelhető a legfelsőbb kegyelemből való törvényesítés. A kegyelmi törvényesítés azonban, mint a neve is mutatja, általában csak kivételes esetekben, az államfő kegyelmi ténye folytán következhetik be. A kérelmet kegyelmi kérvény alakjában az árvaszéknel kell előterjeszteni. Az igazságügyminisztérium által kifejlesztett gyakorlat szerint ebben a kivételes esetben a kérés jegyzőkönyvbe foglalásának helye nincs. Az árvaszék nyilatkozik a kérelem felől, azt rendszerint pártolja és javaslatát az iratokkal együtt felterjeszti az igazságügyminiszterhez, aki, ha a kérelmet teljesíthetőnek találja, a kormányzónak a kegyelmi törvényesítés iránt előterjesztést tesz. A kegyelemmel való törvényesítés az atya halála után is kérhető, ha az atya a gyermeket előzően magáénak elismerte és beigazolható, hogy a törvényesítés komoly szándékában állott, de ebben súlyos betegsége, majd pedig halála akadályozta meg.

Nagyon sok esetben a törvényesítés mindkét alakjának jogi vagy ténybeli akadályai vannak s ilyenkor kiegészítésként az örökbefogadást szokták igénybevenni, amely a törvényes gyermekéhez hasonló, de azzal nem azonos jogi helyzetet biztosít az örökbefogadott gyermek részére. A magyar jogban az örökbefogadást azért is viszonylag gyakran veszik erre a célra igénybe, mert jogunk, szemben a külföldi jogrendszerekkel, alig fűz valami korlátozást az örökbefogadáshoz. A magyar jog szerint ugyanis minden önjogú személy örökbefogadhat, életkorára való tekintet nélkül; az is, akinek saját gyermekei

vannak. A férj feleségének, a feleség férjének tudta és hozzájárulása nélkül is köthet örökbefogadási szerződést. A feleség azonban, ha egyedül fogad örökbe, férjének hozzájárulása nélkül csak leánykori nevét ruházhatja át az örökbefogadottra. Ugyanez áll akkor is, ha özvegyasszony fogad örökbe. A természetes atyák saját vérszerinti gyermeküket is örökbefogadhatják, ezt a körülményt azonban a szerződés szövegébe nem lehet megemlíteni.

Ha sem törvényesítésre, sem örökbefogadásra nincs kilátás, intézkedni kell a tartás biztosítása iránt. Ez történhet perenkívül, a gyámhatóság előtt létrejött egyezséggel, vagy a per során a bíróság előtt kötött egyezséggel, vagy tartási per útján. Az egyezséget elbírálás céljából az árvaszékhez be kell mutatni s ha az árvaszék azt a kiskorú gyermek érdekében megfelelőnek találja, gyámhatóságilag jóváhagyja.

A tartási pert megindíthatja a kirendelt gyám, de megindíthatja a kiskorú anyja is abban az esetben, ha a gyermeket ő maga tartja.

A pert annál a járásbíróságnál kell megindítani, amelynek területén a vélelmezett természetes apa lakik. A nagykorú anyák, mint t. és t. gyámok, vagy a gyermekeiket eltartó kiskorú anyák bárminő ügyvédet megbízhatnak a per vitelével. Ha azonban nekik ügyvédjük nincs, forduljanak bizalommal az árvaszékhez, vagy az Országos Stefánia Szövetség jogvédő irodájához, vagy az illetékes ügyvédi kamarához, amely utóbbi, az anyja igazolt szegénysége esetén, a per vitelére pártfogó ügyvédet rendel ki.

Az árvaszékek vagy a hivatásos gyám által megbízni szokott ügyvédek egyikéhez utalják az ügyet, vagy az árvaszéki ügyészt bizzák meg a pervitelrel.

Ha a gyermek valamely állami gyermekmenhely kötelékébe tartozik, a gyermek-tartási pert a menhely rendszerint hivatalból indítja meg a természetes atya ellen, de csak akkor, ha az anyja ehhez hozzájárul s ha a gyermek gyámja a pert még meg nem indította volna. A menhely azonban csak a menhelyi gondozási díjak erejéig perelhet; ha ezenfelül tartásdíj illeti meg a gyermeket, mert azt a természetes atya anyagi helyzete indokolja, – a többletet a gyermek törvényes képviselője érvényesítheti.

A házasságon kívül született kiskorúak tartási igényének és a m. kir. állami gyermekmenhelyet illető gondozási díjnak biztosításáról a 210.200/1938. B. M. sz. rendelet intézkedik. Ez a körrendelet felhívta az árvaszékeket, hogy minden esetben midőn házasságonkívüli gyermek születéséről tudomást szereznek, a tartási igény biztosítását különös nyomattal szorgalmazzák. Evégből az anyát idézzék meg, vagy meghallgatásukról más alkalmas módon (községi eljáróság, Országos Stefánia Szövetség védőintézete, a Zöld Keresztes egészségvédelmi szolgálat stb. útján) gondoskodjanak. Ha a kiskorú állami gyermekmenhely gondozásába kerül, mind az árvaszéknek, mind a gyámnak elsőrendű törvényes kötelessége annak biztosítása, hogy a kiskorút megillető tartásdíjból elsősorban az őt gondviselő menhely gondozási költsége egyenlítették ki. Ha az elhagyottságot megállapító véghatározat meghozatalakor a tartási per a természetes atya ellen még folyamatban van, ezt a körülményt a véghatározatban fel kell tüntetni és a perben hozott jogerős bírói ítéletet annak idején a véghatározatra hivatkozással közölni kell a menhellyel.

A házasságonkívüli gyermekek védelmének most ismertetett jogi természetű eszközei és módjai jelentős mértékben segítik elő a házasságonkívüli gyermekek ügyének, mint csecsemővédő problémának megoldását.

Az ismertetett védelmi eszközök igénybevételének mérlegelése során, figyelembe kell venni azt, hogy a szóbanlevő házasságon kívül született gyermek szociális szempont-

ból, melyik csoportba tartozik. Természetszerű, hogy a törvényesítés valamelyik módjának, vagy az örökbefogadásnak szorgalmazása akkor megokolt és biztat sikerrel, ha közös háztartásban élő, vagy nem együttélő, de hasonló társadalmi és műveltségi fokon lévő szülőknek tartós viszonyából származott gyermekekről van szó.

Ha azonban a szülők között nagy társadalmi különbség van, vagy a szülők szolgálati viszonyban vannak, vagy a gyermek futó viszonyból származott, az a helyes ha a tartási igénynek mielőbbi biztosítására törekszünk és e végből célszerű, ha az anyát az illetékes védőnő, vagy az árvaszék, vagy a szakképzett kirendelt gyám a szülés után a lehető legrövidebb időn belül mindazokra az adatokra nézve meghallgatja, amelyek a tartási per viteléhez szükségesek.

A házasságonkívüli gyermekek ügyének, mint csecsemővédő problémának minél eredményesebb megoldása szempontjából nem kevésbé lényeges a gyermekek ápolásának, gondviselésének szakszerű irányítása, felügyelete, ellenőrzése, amelyet az ország területének immár nagyrészen az Országos Stefánia Szövetség védőnői, valamint a Zöld Keresztes védőnők végeznek. Ezt a nagyszabású és kiváló eredményeket felmutató szociálhigiénés tevékenységet ebben az előadásban azért nem ismertetem, mert tudomásom szerint, a tanfolyam hallgatói az Országos Stefánia Szövetség igazgatója részéről a helyszínen igen kimerítő és szakszerű tájékoztatásban részesültek.

VII. A fejlődés iránya. Valószínűnek látszik, hogy a szociális gondolat további fejlődésével párhuzamosan fejlődni fog a házasságon kívül született gyermekek védelme és tovább fog javulni ennek a gyermekcsoportnak a jogi helyzete is.

Csecsemővédelmi szempontból természetesen az a kívánatos, hogy a szociálhigiénés védelmi szervezet, mind az Országos Stefánia Szövetség, mind a Zöldkeresztes egészségvédelmi szolgálat védőintézeteinek további gyors ütemű kiépítésével az egész országra mielőbb kiterjedjen. Ha a következő évtizedben sikerül biztosítani azt, hogy az egészségvédelmi szervezetbe az azt még nélkülöző községek is bekapcsolódnak, nagyon hamar el fogjuk érni a házasságonkívüli gyermekek még most is feltűnő Csecsemőhalálozásának jelentékeny csökkenését.

Kétségtelen az is, hogy a legintenzívebb szociálhigiénés védelem csak abban az esetben tud komoly eredményeket felmutatni, ha annak munkáját megfelelő jogi védelem támogatja. A mi jogrendszerünk szellemével ellenkeznek az, hogy a házasságonkívüli gyermekeket régi francia mintára, a haza gyermekeinek tekintsük és eltartásukat teljesen az államra hárítsuk. E helyett arra van szükség, hogy minél erőteljesebben lehessen biztosítani ezeknek a gyermekeknek emberséges szinten való eltartását és nevelését természetes atyjuk terhére. E végből kívánatos, hogy a hivatásos gyámság intézményét ne csupán egyes árvaszékek szerény gyakorlata alakjában, hanem megfelelő törvényi szabályozás útján illesszük bele jogrendszerünkbe. Nem vitás ugyanis, hogy a házasságonkívüli gyermekek tartásdíjának kellő szinten történő eredményes biztosítása a rendszerint tájékozatlan és közönyös egyéni gyámok szervezetlen tevékenységével el nem érhető.

A jogfejlődés során, anélkül, hogy túlságosan radikális reformok útjára lépnénk, javítani kell még a házasságonkívüli gyermekek jogi és társadalmi helyzetén. Ezt a célt szolgálná az a jogszabálmódosítás, amely a Magánjogi Törvénykönyv javaslata 192. §-ának megfelelően, lehetővé tenné az utóházassággal való törvényesítést az olyan gyermek számára is, aki házasságtörésből született.

Kívánatos továbbá a Magánjogi Törvénykönyv 220. §. mintájára, az ilyen gyer-

mekek örökbefogadását megkönnyíteni azzal, hogy a törvényes öröklési jognak az örökbefogadott részére való biztosítása ne legyen kötelező.

Meg kellene könnyíteni azt is, hogy a házasságonkívüli gyermek az anyja férjének családi nevét kapja, ha a férj családi nevét közokiratba foglalt nyilatkozattal az igazságügy-miniszter jóváhagyásával a gyermekre átruházza.

Az iskolába járó házasságonkívüli gyermekek lelki nyugalmát gyakran megzavarja az a körülmény, ha a törvénytelen születésüket feltűntető anyakönyvi kivonatról közvetlenül vagy közvetve tudomást szereznek. Ezért nagyon méltányos lenne jogszabállyal biztosítani azt, hogy az anyakönyvvezető, a törvényes képviselő kérelmére, az örökbefogadott gyermekről, valamint az előbb említett névátruházás esetén, kizáróan óvodai és iskolai beiratás céljából köteles legyen olyan kivonatos születési értesítőt kiállítani, amelyben csupán a születés helye, ideje, a gyermek vallása, keresztnéve és az örökbefogadással, illetve névátruházással szerzett családneve van feltüntetve.

Végeérhetetlen vitákat lehetne folytatni a tekintetben, hogy a házasságonkívüli gyermekek védelmének mi legyen a határa és az iránya. Az erre vonatkozó jogpolitikai álláspontok között nagy eltérések lehetnek a szerint, hogy mi az illetőknek ebben a kérdésben az erkölcsi, a társadalmi és az eugenikai felfogása.

Én már előadásom folyamán kifejezést adtam annak a véleményemnek, hogy minden méltányossági és igazságossági érzésem mellett sem tartom lehetségesnek a házasságonkívüli gyermekeknek a törvényes gyermekkel való teljes egyenjogúsítását és hogy a házasságonkívüli gyermekek jogi helyzetének javításában csak addig a határig mehetünk el, amíg az egynejtűsége alapuló család nemzetfenntartó nagy erkölcsi értékeit nem veszélyeztetjük.

Vannak túlzó társadalmpolitikusok és eugenikusok, akik annak a rideg álláspontnak a hívei, amelyet modern Taigetos-elméletnek nevezhetünk. Eszerint a házasságonkívüli gyermekeket, mint társadalmi és erkölcsi szempontból általában kevésbé értékes gyermekcsoportot, sőt egyesek szerint, mint a nemzet tehertételét nem helyes védelemben részesíteni, hanem inkább magára kell hagyni, hogy minél több pusztuljon el belőle. Ez az álláspont azonban nem felel meg sem a keresztény jogi és erkölcsi felfogásnak, sem a tárgyilagos társadalmi értékítéletnek s ezért magam is azokhoz csatlakozom, akik ezt a rideg felfogást helytelenítik. Minden jogpolitikai és társadalomszervező tényezőnek arra kell törekednie, hogy a vallások szilárd alapjára helyezett erkölcsi felfogást a nemzet legszélesebb rétegeiben erősítse, ezzel a házasságonkívüli együttéléseket a házasságonkívüli viszonyokat, a büntetőjogi és magánjogi csábítások eseteit a lehetőség szerint csökkentse, amivel párhuzamosan veszíteni fog jelentőségéből a házasságon kívül született gyermekek problémája is.

A Társadalomegészségügyi Múzeum munkássága

ELŐADTA GORTVAY GYÖRGY

I. A XIX. évszázad utolsó évtizedeiben ébredező szociálpolitikai szellem egyik legkiemelkedőbb alkotása volt hazánkban az 1901-ben létesített Társadalmi Múzeum, amelyet a kormány, mint a törvényes munkásvédelem tudományos és gyakorlati központját a célból szervezett meg, hogy „az a helyes szociálpolitika intézéséhez szükséges hazai és külföldi anyagot egybegyűjtse, feldolgozza, hozzáférhetővé tegye és ezúton terjessze és népszerűsítse a munkásvédelmet és annak intézményeit.”

Minthogy a Múzeumban összegyűjtött sokféle grafikai kép, fénykép, rajz, modell és statisztikai anyag bemutatása főleg a társadalmi állapotok javítására, illetve arranéze kívánt útmutatással szolgálni, hogy szociálpolitikai viszonyainknak miképp kellene a jövőben egészségesen alakulniok, ez az intézmény tulajdonképpen a tömegoktatás kollektív eszközeivel dolgozó propagandahivatala volt az akkori kormányzatnak, amely már helyesen meglátta azt, hogy a szociálpolitika kiépítéséhez és a szociális reformokhoz nem elegendő az állam törvényalkotó akarata. Az időszerű egészségügyi, szociálpolitikai és munkásjóléti kérdéseknek kiállítások útján való interpretálására – főleg a XIX. évszázad második felében – a társadalmpolitikai és embervédelmi gondolat kialakulásának az idején a természettudományi és kultúrtörténeti múzeumok mellett u. n. szociális múzeumok alakultak, amelyeknek a természettudományi múzeumoktól eltérően nem a tudományos munka volt a főfeladatuk, hanem a szociális művelődés terjesztése. A legelső ilyen intézet volt a párisi szociális múzeum. Az 1900. évi párisi nemzetközi kiállítás alkalmával a Törvényes Munkavédelem Nemzetközi Egyesülete bemutatta az ipari és mezőgazdasági munkásokról való gondoskodást is. A kiállításon összehordott gazdag anyag általános feltűnést keltett és a munkásmozgalmakra is igen jótékony befolyást gyakorolt. Hogy ez a gyűjtemény a kiállítás után szét ne szóródjék, Chambrun gróf az egész kiállítást megvásárolta és belőle Musée Social néven a munkásügyek, általában a szociális kérdések tanulmányozására és tudományos ápolására alapítványt létesített. Ekkor alakult hasonló célú intézmények: a Britt Társadalmi Múzeum (British Institute of Social Service), a Museo Social Barcelonában, az Arbeiter Wohlfahrtsmuseum Münchenben, a Solvay Intézet Bruxellesben, az 1903-ban létesült Soziales Museum Frankfurtban.

Nálunk az Országos Ipartestület karolta fel a gondolatot és kérte a kormányt, hogy mivel szociális bajaink főoka a felsőbb osztályok szociális süketsége, a magyar társadalom szociális nevelése érdekében hasonló intézményt létesítsen. Ugyancsak erre mutatott rá Gaál Jenő a *Társadalmi béke a közigazdasági patriarchalizmus alapján* című munkájában.

Ilyen körülmények között létesült Hegedűs Sándor kereskedelemügyi minisztersége alatt 1901-ben Navratil Ákos akkor miniszteri fogalmazó tervei alapján a párisi

világkiállításon bemutatott magyarországi anyag felhasználásával a Társadalmi Múzeum. A Múzeum megalakulása első éveiben főleg a társadalmi statisztikával, a munkásbiztosítással, a kivándorlással és a szövetkezeti mozgalommal foglalkozott.¹ Navratil Ákos távozása után néhány évig a munkásvédelem alkotta a Múzeum munkásságát, amely tevékenység akkor a szociálpolitika messze szétágazó részei közül a legidősebb volt és az 1907. évi budapesti Nemzetközi Balesetügyi, Iparegészségügyi és Munkásjóléti Kiállításon a Múzeum sikeresen is szerepelt ilyenmű anyagával. Csakhamar nyilvánvalóvá lett azonban, hogy nemcsak az ipari balesetek veszélyeztetik a munkások testi épségét és csökkentik munkateljesítményüket, hanem egyéb ipari ártalmak is. Ennek ismeretében a Múzeum – az ipari bántalmak többi ágára, majd pedig hamarosan a munkásság szempontjából is legelsőrendű fontosságú és az államra is tömérdek anyagi terhet jelentő népbetegségekre is (gümükór, alkoholizmus stb.) – kiterjesztette a figyelmét. Az 1911. évi drezdai Nemzetközi Egészségügyi Kiállításon a Múzeum már nagy egészségügyi gyűjteménnyel vett részt és a kiállításon általános feltűnést keltett a Múzeumnak a magyar fazekasipar ólomártalmaira vonatkozó kiállítási anyaga.

Az 1911. évi drezdai Nemzetközi Egészségügyi Kiállítás és a drezdai Egészségügyi Múzeum sikerének hatása alatt a kormány tervbe vette egy önálló egészségügyi múzeum felállítását. Midőn a Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesülete erről a tervről értesült, mozgalmat indított, hogy a tervezett önálló egészségügyi múzeum felállítása helyett a Társadalmi Múzeumnak már meglévő gyűjteményei bővítessenek ki oly irányban, hogy azok a közegészségügyi igazgatás igényeinek is eleget tehessenek. Maga a kereskedelemügyi miniszter sem tartotta szükségesnek egy új múzeum létesítését, hanem a Társadalmi Múzeum oly irányú átszervezését javasolta, hogy az ne csak a szorosán vett iparegészségüggyel, balesetvédelemmel, munkásbiztosítással és munkásjóléttel foglalkozzék, hanem a népbetegségekkel és egészségügyi kérdésekkel is. Ennek az álláspontnak az érvényesülését nagyban elősegítette az a körülmény is, hogy a Társadalmi Múzeum az egészségügyi ismeretek vándorkiállítások útján való terjesztése révén egészségügyi körökben már igen jó nevet szerzett magának és lassanként a népbetegségek elleni küzdelemnek fontos eszközévé vált. A Múzeum munkájában még jobban homlokterbe állította az egészségügyet az a mélyreható változás, amely a világháború alatt és után az egészségpolitika társadalmi és államéleti felfogása tekintetében végbement. Az egészségügy, amely a közfelfogás szerint eddig a beteg ember és az orvos magánügye volt, az állam és a társadalom egyetemét érintő társadalmi kérdéssé vált. Az állam a szociális terhek csökkentése érdekében kénytelen volt az egészségügy irányítását saját kezébe venni és egyoldalról helyes egészségügyi közszellemet és közvéleményt nevelni, másoldalról az egészség megtartásának a lehetőségeiről és az eszközeiről az individuális felvilágosítás lehetőségein túlmenő eszközökkel dolgozó egészségügyi propaganda szervezetről gondoskodni. Amikor a szociális és népegészségügyi igazgatás 1919-ben önálló minisztérium kebelében egyesítettet, a Társadalmi Múzeum is az egészségügyi és szociális érdekek gondozására létesített népjóléti- és munkaügyi minisztériumnak adatott át, amely ekkor a Múzeum nevét is Népegészségügyi Múzeum-ra változtatta át.

Amikor az Amerikai Vöröskereszt 1920-ban az ország legegészségügyi bajainak az enyhítésére Budapesten és vidéken Anya- és csecsemővédelmi intézetek felállítását kezdte meg, a Népegészségügyi Múzeum az Amerikai Vöröskereszt felkérésére

¹ Gidófalvy István, Gondolatok a szövetkezeti eszme köréből, Kolozsvár, 1909.

mindazon helyeken, hol ilyen védőintézeteket felállítottak, a csecsemő ápolásáról és a népbetegségek elleni küzdelemről mindenütt egészségügyi vándorkiállításokat rendezett, majd ezeket a Faluszövetséggel és a Stefánia Szövetséggel karöltve az országban több mint száz helyen megismételte.

Még nagyobb lehetőségeket jelentett a Múzeum egészségügyi működése szempontjából a szociális higiéné (társadalomegészségtan) önálló tudomány gyanánt való kialakulása. A szociálhigiénia, az egészségpolitika és gyakorlati egészségvédelem számára új utakat jelölt ki és a betegségek társadalmi értékelése tekintetében is óriási változást idézett elő. Szociálhigiénés felfogás szerint a népbetegségek (alkoholizmus, gümőkór, venereás betegségek stb.) gyökerei a gazdasági, szociális és kulturális körülményekben rejtőznek és e betegségek nem küszöbölhetők ki a társadalmi viszonyok asszanálása és a közjólét emelése nélkül. A lakás, a ruházkodás, a táplálkozás terén felmerülő szükségletek kielégítésében mutatkozó elégtelenség pedig nemcsak egészségügyi károsodást, betegséget, korai halált, megrokkánást, hanem társadalmi és kulturális elmaradottságot is jelent. Az egészségügyi és társadalomgazdasági viszonyok kölcsönhatására a szegénygondozás, illetve a közsegélyreszorultság okainak a vizsgálata vezetett rá, amikor megállapította, hogy az esetek nagy hányadában valamely betegség, vagy a betegség következtében előállott halál – a szegénység és nyomor valódi oka.

„1 Az egészségügyi kormányzat reformtervei kapcsán csakhamar szükségét érezte egy olyan intézménynek, amely a higiénének a közgazdaságtannal és a szociálpolitikával kapcsolatos határkérdéseit tanulmányozza és egyúttal a lakosság rendszeres szociális és egészségügyi nevelését végezte. Ezért elhatározta, hogy a Népegészségügyi Múzeumot szervezi át ennek a szükségletnek megfelelően. Scholtz Kornél az 1926. évi Természet-, Orvos-, Műszaki- és Mezőgazdaságtudományi Országos Kongresszuson Magyarország egészségügyének igényei a tudományok művelése címen tartott előadásában egyetemi orvosi oktatásunk társadalomegészségügyi irányban való kibővítése szempontjából is szükségesnek jelezte a Népegészségügyi Múzeum vázolt irányú átszervezését.

Ennek a felfogásnak megfelelően, a kormány a Múzeumot 1927-1928-ban a Rockefeller Alapítvány „segélyével átépítette és Társadalomegészségügyi Intézetté és Múzeummá szervezte át. Az új intézményt a Budapesten ülésező Ipari Balesetek és Foglalkozási Betegségek V. Nemzetközi Kongresszusának megnyitása alkalmából 1928. szeptember 2-án nagyszámú külföldi orvos és szociálpolitikus jelenlétében avatta fel Vass József népjóléti és munkaügyi miniszter. A nagy szociális miniszter, aki kortársai közül talán legelőször érezte meg a nagy tömegek életfelfogásában beállott gyökeres változást, az új intézményben – amint mondotta – a szociális orvostudománynak és a szociális prevenció gondolatának az ápolására akar hajlékot emelni. Az Intézet előcsarnokában felállított bronzszobor is a szociális gondoskodás szimbólumának készült.

II. *A Múzeum működése 1928-1938.* Az újonnan átszervezett Múzeum működését elsősorban az a két célkitűzés irányította, amelyet számára a kormány megállapított: 1. *Tudományos munka* a szociálhigiéné és a szociális orvostudomány terén, 2. *Egészségügyi ismeretterjesztés és propaganda.* A kormány a Múzeum hatáskörébe utalta a népjóléti minisztérium nem orvosi minősítésű tisztviselőinek a társadalomegészségügyben való kiképzését és az összes karitatív és egészségügyi köz- és magántevékenység munkaközösség útján való Összefogását is. Ezek végrehajtására azonban az Intézet munkalehetőségein belül nem került sor. Minthogy a kormány pontosan körülírt hatósági munkakört nem állapított meg a Múzeum számára, az a különböző társadalmi mozgal-

raakbá való bekapcsolódás, valamint más társadalmi intézményekkel való együttműködés révén igyekezett befolyást gyakorolni az ország egészségügyi kultúrájának és szociálpolitikai életének fejlődésére. Már a Társadalmi Múzeum szellemi és gyakorlati központja volt a magyar alkoholelles mozgalomnak, az új intézet pedig mindjárt 1928-ban az Országos Orvos Szövetséggel összefogva az egész magyar orvosi kar közreműködésével a kuruzslás elleni küzdelmet igyekezett szélesebb és helyesebb mederbe terelni. Törvénytervezetet dolgozott ki a Múzeum az embervédelem terén működő társadalmi szervezetek csúciszervezetekbe való tömörítése és ezeknek országos munkaközössége érdekében is.

A. A Múzeum tudományos működését a tudományos anyaggyűjtés, a muzeális anyagok és az időszaki kiállítások tudományos tervezése, az ismeretterjesztő szociális, munkásvédelmi és egészségügyi ismeretterjesztő előadások összeállítása, a társadalmi élet időszerű kérdéseiről tartott monografikus ankétok hivatástudományi felvételek jelzik. A Múzeum által közzétett fontosabb szakirodalmi közlemények a következők: a gazdasági válság befolyása az egészségügyi viszonyokra (a tanulmányt a Múzeum a belügyminiszter úr megbízásából a Nemzetek Szövetsége számára készítette 1933-1935-ben), az alkoholkérdés, az ipari zaj, a női munka és a kereső nők szociális viszonyai, a venereás betegségek statisztikája Magyarországon, a szerves oldószerek okozta ipari mérgezések, a Bedeanx-rendszer szociális egészségügyi szempontból, a kórházkérdés, az egészségügyi propaganda módszereinek vizsgálata lélektani eszközökkel stb.

Külön említést érdemel, hogy a Múzeum a Társadalmi Múzeum Szemléje címen 1909-1919-ig havi folyóiratot adott ki, amelyben a külföldi szociális törvényhozást, szociálpolitikai törvényeket és rendeleteket, munkásmozgalmakat, munkásvédelmet, szociális egészségügyet stb. ismertette, továbbá a Múzeum vezetője Szociális Orvostudomány címen 1934 és 1935-ben havi folyóiratot tett közzé, azonkívül pedig 1932-1935-ig^a belügyminiszter támogatásával kiadott a Múzeum egy havi referáló szaklapot Szociálpolitikai Szemle címen, amelyben a külföldi szociális szakirodalmat kivonatokban ismertette a magyar szakkörök és szociális hatóságok számára. Megemlítjük még azt a háztartási felvételi, amelyet 1934-ben végzett a Múzeum a Budapest-környéki nyomortelepek munkanélküli családjainak életmódjára és táplálkozására vonatkozólag, s hogy ezzel kapcsolatban olcsó ételmezési útmutatót adott ki. Mindig igen fontos fejezete volt a Múzeum tudományos munkájának a külföldi szociális és egészségügyi intézmények számára közvetített információs szolgálat. Az évek folyamán mind több és több külföldi szervezet, tudományos intézet, vállalat, újság, cég fordult a szociális mozgalmak, életviszonyok, munkásvédelem stb. körébe vágó kérdésekben szakvéleményért és adatokért a Múzeumhoz és az adatszolgáltatás gondos lebonyolítására a Múzeum mindig különös gondot fordított.

B. A Múzeum 1928-1938. évi működésére vonatkozó adatok. 1. *Múzeum látogatók* Az átszervezett Múzeum 1928. szeptember 12-án nyílt meg és ennek az évnek négy hónapjában a Múzeum látogatóinak a száma 32.517 volt. A látogatók számában 1929-ben mutatkozó hatalmas visszaesést az idézte elő, hogy a nagy költséggel átépített és átszervezett intézmény állami ellátmánya már 1929. elején 80,000 P-ről évi 30.000 P-re szállított le, személyzete pedig 50 %-kal csökkentetett. A Múzeum egészséges fejtődésének így sem anyagi, sem szellemi eszközei nem voltak meg és csak 1934 óta tudta a Múzeum az Országos Társadalombiztosító Intézet támogatása révén propaganda tevékenységét újra szélesebb körben folytatni. A látogatók zömét a fiatalabbkorú

munkásság és tanuló ifjúság alkotja. A munkásság érdeklődése az utóbbi években egyre erősebben fordul szakmája egészségügyi vonatkozásai felé.

A Múzeum igazgatósága minden látogatónak az alábbi kérdőívet osztotta ki:

NÉPEGÉSZSÉGÜGYI MÚZEUM

Budapest, VI., Eötvös u. 3.

Kérdőív.

Az Igazgatóság kéri a t. látogatókat, hogy ezt a kérdőívet pontosan kitölteni és a távozás alkalmával a portánál lévő levélszekrénybe elhelyezni sziveskedjék.

1. A látogató kora, neme és foglalkozása:
2. Mi tetszett önnek legjobban a Múzeumban?:
3. Mely gyűjtemény kiegészítését és fejlesztését tartaná szükségesnek?:
4. Mi nem tetszett a Múzeumban? Véleménye szerint mit, hogyan kellene megváltoztatni?:.....
5. Miről rendezzünk kiállítást legközelebb?
6. Ha az Igazgatóval személyes megbeszélést óhajt, írja ide pontos címét. Két napon belül levélben fog értesítést kapni az időpontról

A kérdőívekre adott válaszok tartalmi elemzésével szociológiai szempontból is érdemes volna foglalkozni. De nagy érdekességgel bírna ezeknek a kérdőíveknek a vizsgálata az egészségügyi szemléltető oktatás különböző módjainak hatása és eredménye szempontjából is. Arra a kérdésre például, hogy miről rendezzünk kiállításokat 1934-ben, a látogatók 80%-ban azt felelték, hogy a munkanélküliségről, a szegénységről, a nemi kérdéstről. Ezzel szemben például 1937-ben a múzeumi látogatókat a nagy emberek, különösen a nagy orvosok élettörténete érdekelte leginkább.

2. Magyarázó múzeumi körséták. A Múzeum gyűjteményeinek szakszerű magyarázattal való bemutatása, rendszeresen történik minden vasárnap délután két ízben $\frac{1}{2}$ és 5 órakor (Múzeumi magyarázó körséta). Azonkívül előre bejelentett csoportos látogatók számára is mindig gondoskodás történik szakszerű vezetésről.

Ismeretterjesztő előadásorozatainkban és szemináriumainkban az elméleti és gyakorlati szociálpolitika minden időszerű kérdésével foglalkoztunk. Az előadások összeállításában pedig mindig szemünk előtt lebegett az a célkitűzés is, hogy az állam egyre fokozódó szociális terheinek csökkentése érdekében a szociális segítőmunka problémáinak és módszereinek az ismertetésével hozzájáruljunk a társadalmi öntevékenység és a cselekvő karitás fokozásához.

3. önálló kiállítások. Az elmúlt évek folyamán a Népegészségügyi Múzeum a következő, önálló kiállításokat rendezte:

Az 1928. évi V. Nemzetközi Iparegészségügyi és Balesetorvostudományi Kongresszus alkalmából a munkásvédelemről és balesetügyről (1928), az 1928. évi Országos Orvosszövetségi Kongresszus alkalmából a *kuruzslásról*, a tisztasági fürdőberendezésekről (1929), az 1930. évi Turista Kiállítás alkalmából a turistaság egészségügyi vonatkozásairól, a szőlő erjedésmentes feldolgozásáról (1931), a *népbetegségekről* (1932), a balneológiáról és fürdőügyről, az 1933. évi Kézműipari Kiállításon az iparegészségügyről, az 1934. évi Nemzeti Munkahéten a munkásvédelemről, az eugenikáról (1934), a munkásvédelemről Újpesten (1934), az 1934. évi Áruminta Vásáron a foglalkozási betegségekről, az 1935. évi Nemzetközi Közlekedésbiztonsági és Országúti Elsősegély Kongresszus alkalmával a forgalombiztonságról, az 1936. évi III. Nemzetközi Nyomorékügyi Kongresszus alkalmából a fogyatékosokról, az 1937. évi Zaj elleni Kongresszus alkal-

mából a zajról, 1938-ban pedig külön kiállítással vett részt az Eucharisztikus Kongresszussal kapcsolatban rendezett Nemzetközi Karitászi Kiállításon.

Ezenfelül a Hódmezővásárhelyi Egészségügyi Egyesülettel, a Magyar Falu és Földműves Szövetséggel, a Balatoni Szövetséggel való munkaközösségben külön falusi vándorkiállításokat rendezett a Múzeum következő helyeken: Dunakeszi, Kistarcsa, Balatonfüred, Keszthely, Kunszentmárton, Sárosd, Nyírabony, Vajdácská, Vámospércs, Cegléd, Devecser, Hódmezővásárhely, Szeged, Hejőkeresztúr, Garé, Nagycenk, Zsira, Hajdúböszörmény, Révfülöp, Szentbékálla, Felsőörs, Perezsnye, Pilis.

4. Filmek és diapositívek kölcsönzése. Az elmúlt évek folyamán bevezette a Múzeum a film és diapositív anyag kölcsönzését. Minthogy azonban filmanyaga igen nagymértékben elhasználódott, diapositív anyagának pótlására pedig lehetőség nem volt, a diapositív és filmkölcsönzést 1938. elejétől a minimumra kellett csökkenteni.

A diapositív sorozatok tárgya: venereás betegségek, alkoholizmus, testápolás, csecsemőápolás, nyomorékság stb.

5. Egészségügyi ismeretterjesztő nyomtatványok díjtalan szétosztása.

6. Egészségügyi mozgófényképelőadások. Eleinte hetenkint kétszer, az utóbbi időben a filmanyag elhasználódása következtében hetenkint egyszer rendezett a Múzeum díjtalan mozgófényképelőadásokat, amelyek nagy látogatottságnak örvendtek.

III. 1. *A muzeális gyűjtemények anyaga.* A balesetelhárítási csoport gépi része a mezőgazdaságban alkalmazott gépek balesetelhárító berendezéseit, a leghasználatosabb faipari gépeket és a fémipar leggyakoribb gépeit mutatja be működésben, megfelelő biztonsági berendezésekkel felszerelve. A balesetelhárítási csoport berendezése egyúttal világosan mutatja a balesetelhárítás fejlődését. A balesetelhárítás első szakában a munkagépeket utólagosan látták el védőberendezéssel, a balesetelhárítás második szakában védőkészülékeket a géppel együtt gyártották. A balesetelhárítás harmadik korszakát (pszichológiai balesetelhárítás) a baleseti oki statisztika (gyakoriság, sérülések és keresőképtettségcsökkenés szerint) a balesetbiztonságra való nevelés, baleseti hajlamossággal bíró fiatalokúaknak a veszélyes foglalkozásokból való kiiktatása és a baleseti propaganda jellemez. Ebben, a csoportban kerülnek még bemutatásra a baleseti sérültek egészségügyi károsodása értékelésének ismertetése (baleseti orvostudomány), továbbá az ipari sérültek munkaképességének helyreállítását szolgáló művétagok ortopédiai eszközök stb.

2. Iparegészségügy. Munkás védelem. Munkásjólét. A foglalkozás vagy a mesterség természetéből befolyó különleges ártalmak (túlerős fénybehatás, hő, röntgen, villamosáram, por, zaj, valamely szervnek túleröltetése, ipari mérgezőanyagok stb.) által okozott egészségügyi károsodások, foglalkozási betegségek, az üzemanyag közvetítésével, vagy a foglalkozás gyakorlása közben szerzett ipari fertőzések (lépfene, takonykór, bányászászály, extragenitalis szifilisz stb.), valamint a munkásvédelmi eszközöknek (porvédő respirátorok, gázvédő készülékek, oxigénes készülékek, védőszemüvegek, munkásruhák stb.) gazdag gyűjteménye látható ebben a csoportban. Az idetartozó értékes gyűjteményanyagban külön is meg kell említeni a Chyzer-féle gyűjteményt. A fazekas és kályhásipar körében a múlt század végén igen súlyos ólommérgezések fordultak elő, amelyeknek ismertetésével Chyzer Béla szomorú nevezetességet szerzett hazánkban.¹ Chyzer főképpen Hódmezővásárhelyen és Csákváron tanulmányozta a háziipart űző fazekasok (tálasok)

¹ A magyar agyagiparban előforduló ólommérgezésekről, Budapest, 1908.

és kályhacsinálók egészségügyi viszonyait és megállapította, hogy nemcsak a férfimunkások, hanem az anyag előkészítésében és mázkészítésben segédkező családtagok, sőt a műhely gyanánt használt lakószobában a bölcsőben fekvő csecsemők is súlyos ólomkárosodásnak vannak kitéve. A fazekasiparban az ólommérgezés főforrása a kiegészített agyagedény és kályhacsempe bevonására használt fazekas máz, amelyet a fazekas rendszerint maga készített ólomoxid (ólomgelét) és kvarchomok (silíciumdioxid) összeolvasztása által. Fazekasaink a mázhoz használt anyagok őrlését a kukoricaőrlésre használt kézi hajtású őrlővel végezték, rendszeren a műhely gyanánt használt lakószobában. Chyzer csupán Hódmezővásárhelyen 986 ólombeteget számolt össze, ezek közül 114 egyénnél súlyos ólombénulásokat talált.

Az iparegészségügy csoportjában nyert elhelyezést az a fényképgyűjtemény, mely az egyes foglalkozások tipikus munkaviszonyait mutatja be. Ez a hivatási fényképgyűjtemény összefügg a Múzeum által folytatott hivatástudományi felvételekkel, amelyek az egyes foglalkozások külső és belső életére vonatkozó ismeretanyag összegyűjtését célozzák.

A múzeum munkásjóléti intézmények alatt a munkaadók által önkéntesen létesített olyan intézményeket mutat be, amelyek a munkások szociális, gazdasági és egészségügyi helyzetének javítását célozzák. Újabban a közületek, szakszervezetek, munkásbiztosító pénztárak stb. által létesített hasonló célzatú intézményeket is ideszámítjuk. Az, amire törvényes intézkedések köteleznek (pl. egészséges és tiszta műhely fenntartása, munkaruhák, munkásvédelmi berendezések létesítése stb.) nem munkás jóléti, hanem munkásvédelmi intézmény.

Az ipari munkások jóléti intézményei Magyarországon 1930-ban:

Intézmény	Ipartelepek hány %-án volt a munkások részére		A munkások hány %-a részére volt	
	Buda- pesten	az egész országban	Buda- pesten	az egész országban
Lakás	9'87	14'78	5'52	7'95
Hálóhely	6'95	9'46	2'30	3'37
Földhaszonélvezet	0'36	3'09	1'59	2'87
Tűzifa és világítás	5'46	11'74	5'82	11'48
Étkezőhelyiség	3'21	3'11	37'63	41'12
Fürdő	2'32	2'02	28'39	30'49
Fogyasztási szövetkezet	0'4	0'7	3'94	7'13
Munkaadó fizette a betegségi biztosítási járulékot	5'60	16'39	1'77	4'67
Takarékegylet	—	0'02	—	—
Ingyenes gyári orvos	0'27	0'36	13'96	14'06
Ingyenes orvosi kezelés	1'23	0'88	23'42	19'18
Iskola	0'09	0'43	4'38	7'98
Kisdedóvó	0'06	0'14	7'64	9'15
Munkáskör	0'34	0'33	16'79	17'79
Könyvtár	0'19	0'24	—	—

Ipartelepek száma Budapesten: 7.876 (41'4%)

Ipartelepek száma az egész országban: 19.037

Munkások száma Budapesten: 169.887 (62'7%)

Munkások száma az egész országban: 273.109.

Ebben a csoportban van kiállítva a magyar munka úttörőiről gyűjtött fényképgaléria, amelyet a nagyszámú fiatalkorú látogató okulására és buzdítására kezdtünk gyűjteni. Ebben a gyűjteményben idáig a következő magyar férfiak fényképe látható rövid életrajzzal: báró Eötvös Lóránt a gravitációs torziós inga feltalálója és egyéb róla nevezett fizikai jelenségek felfedezője, Hermann Ottó természetvizsgáló, természettudós az utolsó polihistor, Jedlik Ányos a dinamó feltalálója. Az ő dinamógépe már 1861-ben készen állott és a dinamógép elvét tisztán és világosan leszögezte, míg Siemens csak 1867-ben terjesztette találmányát a berlini akadémia elé, Bolyai Farkas korának egyik legelső, hazájának eddigelé legnagyobb matematikusa volt, Körösi Csorna Sándor híres ázsiai utazó a tibeti nyelvnek legérdemesebb tudósa, Hatvani István tudós nagyhirű orvos, főleg orvosi és természettudományi kérdésekkel foglalkozott. Jeles tanulmányt írt a betegségek az arcvonások útján való megállapításáról. Süss Nándor a magyar praecisiós mechanika megalapítója és tanítómestere. 1900-ban alapított vállalata geodéziai, erdészeti, bányászati, tengerészeti, csillagászati és más tudományos műszereket gyárt, csepeli Weis Manfréd báró vasgyáros és emberbarát, a magyar hadianyaggyártás megalapítója. A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének alelnöke, Thék Endre Magyarország legnagyobb faáruháza, mint fiatal mesterlegény Parisban töltött huzamosabb időt, Budapesten nyitott asztalosműhelye tekintélyes gyárrá fejlődött, Mechwart András a budai Ganz gyárnak Ganz Ábrahám halála után vezetője és továbbfejlesztője. Világhírű malomipari gépszerkesztő, akinek hengerszéke a magyar malomipart nagygyáttette. Ganz Ábrahám. Az általa 1844-ben létesített kis budai vasöntő, ma Európa legnagyobb vas- és gépgyára. Irinyi János a zajtalan gyufa feltalálója, Baross Gábor államférfi, a Magyar Államvasutak nagygyá fejlesztője. Az ő nevéhez fűződik a vasúti díjszabás reformja (az ú. n. zónarendszer). Gróf Széchenyi István a nemzeti öntudatra való ébresztés lángelkű apostola, az ipar és kereskedelemnek hatalmas pártfogója, a Magyar Tudományos Akadémia egyik megalapítója, Zsolnay Vilmos a világhírű pécsi magyar fajánsz- és porcellángyár megalapítója, Feketeházy János jeles magyar hidépítőmérnök, a legtöbb nagyszabású dunai és tiszai híd tervezője. Az ő alkotása a szolnoki és szegedi Tisza-híd, a komáromi Duna-híd és a budapesti Ferenc József-híd. Ő tervezte a legelső forgóhidat Fiúméban, Petzval József a pesti, majd a bécsi egyetem matematikai és fizikai tanára, nagy fényerejű fényképező objektív, a tábori reflektor és több optikai eszköz feltalálója, Kriegel József a betűszedő- és osztógép feltalálója. Ugyancsak ő találta fel a zongorán lejátszott darab hangjegyét leíró gépet. Számológépet is szerkesztett, s olyan vasutat, amely sinjét magával hordja, Puskás Tivadar több éven át Edison munkatársa. A budapesti telefon létesítője és a telefonhírmondó feltalálója.

3. Gümőkór. Anyaga magában foglalja a tuberkulózis halandóság grafikai bemutatását Magyarországon, Budapesten és az egyes külföldi államokban, valamint egyes poros foglalkozásokban, továbbá a tuberkulózis patológiáját a tüdő és egyéb szervek (csont, izület, mirigy stb.) gümőkór járt bonctani készítményekben és moulageokban. Bemutatja ezenkívül a csoport a tuberkulózis modern diagnosztikai eszközeit (tuberkulin, Pirquet, röntgen stb.), a szanatóriumok, a tuberkulózis kórházak és gondozók működését, eredményeit, a különböző gyógymódokat, az újabb légmell (pneumothorax; készülékeket, továbbá a Rollier-féle napozási sémát és munkatherápiát.

4. Alkoholizmus. Az alkoholizmus társadalmi, egészségügyi, társadalometikai, gazdasági, klinikai, patológiai vonatkozásait mutatja be nagyszámú grafikon, moulage, kép és térkép ábrázolásával. Szélesebb körök érdeklődésére tarthat számot a szőlő alkohol-

mentes feldolgozásának bemutatása. Az alkoholelles propaganda felismerte, hogy az alkohol okozta anatómiai elváltozások (sörszív, májzsugor, stb.) elrettentő képeinek bemutatásával, az alkohol okozta halálozás és betegségek, valamint az alkoholista életnek sötét érzékeltetésével éppen olyan kevéssé tud hatást elérni az alkoholfogyasztás ellen, minn annak szigorú megtiltásával. A helyes út a fogyasztás korlátozását célzó közigazgatási természetű rendeletek mellett a szabadidő helyes eltöltésére, a természet szeretetére és szociális tartalmú életre való nevelés.

5. Sexualetika. Venereás betegségek. Prostitúció. Pornográfia. A csoport rendezésében az az elv érvényesült, hogy a venereás betegségek leküzdése szempontjából nem elég a venereás betegség által okozott fizikai károsodás és az egyéni profilaxis bemutatása, hanem részben állandó sexualetikai nevelésre, részben pedig a venereás betegségekkel és a prostitúcióval kapcsolatos társadalmi visszásságok megszüntetésére van szükség. A gyűjtemény változatos és gazdag anyagából megemlítem a következő anyagot: a nemi élet biológiája, az ivarsejtek szerepe, a szaporodás élettana, a megtermékenyülés és a petefejlődés, a házassági tanácsadás, a házasság előtti orvosi vizsgálat, a leánykereskedelem elleni küzdelem, az átöröklés, a szellemileg fogyatékosok szaporodása. A venereás betegségek klinikai és bonctani része moulageokban, térképekben, táblázatokban kerülnek bemutatásokra. A venereás gyűjtemény főbb témái: a nemi betegségek népesedéspolitikai kihatásai (szaporodás-gátlás, abortusok, mortalitás a venereás betegségek eugenikai következményei (testi és szellemi degeneráció), a gyermekori, *a*) veleszületett, *b*) asexualisan és *c*) sexualisan szerzett venereás betegségek terjedési módja, a magyarországi veneriológus szakorvosok létszáma és működési területe, a nemibeteg gondozó-intézetek rendszere, a Wassermann-reakció, a szifilisz gyógyításának története, a szifilisz modern gyógyszerei stb. Pornográfia. Zárt gyűjtemény, amely csak külön igazgatói engedéllyel tekinthető meg. Az egyéni profilaxis céljait szolgáló mechanikai és vegyszereket, a népies abortív eljárásokat, a pornográfia körébe tartozó irodalmi, iparművészeti és főleg közhasználati tárgyakat mutatja be.

6. Kuruzslás és népies orvoslás. A kiállítási anyag első csoportjában a primitív népek varázsló, rontó és orvosló eljárásai, valamint a rontószellemeket távoltartó, a szemveréstől, megigézéstől, démonikus behatások ellen védő amulettek, fétisek (a római Phallus, az olasz Manifica, drágakövek, bizánci üvegpasztából készült amulettek stb.) eredetiben, diaposzitivékben és képekben vannak bemutatva. Embernagyságú modellben mutatja be a gyűjtemény a Samant, aki gyógyítópap és varázsló egy személyben és dobjának monoton hangjától kábulatba esik, összeköttetésbe lép az istenekkel és a tőlük nyert varázshatalom útján gyógyít, továbbá falvainknak már eltűnőben lévő „jvasasszonyát”, ki gyógyításon kívül jóslásokkal és egyéb manipulációkkal is foglalkozott. Rokonvontkozású orvostörténelmi képek, modellek, tárgyak egészítik ki ezt a csoportot. Így egy a XVIII. évszázadból származó szülőszék, a primitív szülészettel kapcsolatos képek, egy XVII. évszázadbeli angol karikatúra után készített modell, a fertőzéstől rettegő ember (bacillophob), továbbá a néphit által a mágikus sajátsággal felruházott állatok (holló, bagoly, denevér stb.). A második főcsoportban a népies orvoslás kincstárát és a „rontás” megállapítására és elhárítására egyes vidékeken használt eljárásokat mutatja be. (Például aki a kelésre nyomott rozsdás pénzt felvette, az megkapja az „eldobott” betegséget. Libafej ellenség küszöbe alá ásva betegséget hoz.) Betegség csoportok szerint rendezve mutatjuk be a népies gyógyítószereket. Például rozsdás szeges alma és rozsdás víz vérszegénység ellen jó, borsos pálinka étvágyjavító.

Denevér pora a részegség ellen, tejszes bundaszőr kelésre jó; a kelést egy használt madzagra fűzött gombfűzér is elmulasztja. Gyermekkoponyacsont pora pedig az iszákosságot gyógyítja. Viaszpohárból inni jó a sárgaság ellen stb.

A kuruzslás elleni küzdelemnek szerves része az akadémiai, (vagy) iskolai orvostudománytól eltérő laikus orvoslások (természetgyógyászat stb.) ismertetése, továbbá az emberiség jótévőinek, a nagy orvosok munkájának a bemutatása. Egy színes figurákkaellátott kivilágítható 12 rekeszes modellen (teátrum medicorum) állítjuk szembe a mai orvosi tudományt és a kuruzslást. A modell egyes képeiben egymásután jelenik meg előttünk a középkori vándor orvos és a modern aseptikus sebész, az egészségvédő állomás és a javasasszony stb.

7. Anya- és csecsemővédelem. A gyűjtemény az Anya- és csecsemővédelem országos szervezetét, a csecsemők helyes ápolására, táplálására és gondozására szükséges tudnivalókat, a csecsemők legfontosabb betegségeit moulageokon, a tejfogak előbúvásának idejét automataszerkezet által, valamint az alkalmas és alkalmatlan játékszereket, a jó és rossz bölcsőket, továbbá a csecsemő higiénikus ruházatát mutatja be.

8. Balneológiai osztály. A kiállítás a szorosán vett fürdőügyön és a magyar fürdők ismertetésén kívül feloleli a balneológiával összefüggő rokontudományokat is, a meteorológiát, az orvosi klimatológiát és a fürdő terápiát.

9. Általános higiéné. Főleg a fertőző betegségek elleni küzdelemre és a köztisztaságra vonatkozó anyagot foglalja magában. Ezenkívül a betegségek okozó és betegségterjesztő rovarok (légy, poloska, bolha, tetű, rúhatka, kullancs, hernyó, mérgekgyó, szúnyog stb.) teljes gyűjteményét és ezek irtásának ismertetését. Ebben a csoportban ezenkívül néhány egyszerű olcsó fürdő- és zuhanyozó készüléket mutatunk be, amelyek által a legszűkösebb lakásviszonyok mellett – fürdőszoba nélkül is – megoldható a tisztasági fürdő kérdése (zuhanyozó fülke).

10. Anatómia. Élettan. Táplálkozás. Az emberi test szerkezetét, felépítését és működését mutatja be. És pedig az érzékszerveket, a csont, izom- és idegrendszert, a vérkeringést, a zsigeri szervek működését és a táplálkozást (egy-egy fontosabb élelmiszereket, azok kalória értékét, az ételek elkészítését, stb.)

11. Munkásbiztosítás. Ez a csoport a társadalombiztosítás szociális és egészségügyi jelentőségének az Országos Társadalombiztosító Intézet szervezetének és működésének, valamint az OTI 1936-ban bevezetett egészségvédő szolgálata munkájának bemutatására szolgáló képanyagból áll. Kiemelkedik az OTI elküldéses és napközi üdültetésének az ismertetése.

12. Mennyiségi és minőségi népesedéspolitika. A gyűjtemény Magyarország lakosságának kor és foglalkozás szerinti megoszlását és főbb népmozgalmi adatait (éves születés, halál, természetes szaporodás), Európa lakosságának szaporodását, a föld népeségének megoszlását, az egyke magyarországi elterjedését, az eugenika és öröklődéstan anyagát, az emberi szaporodás minőségének céltudatos javítására irányuló eljárásokat, a házassági tanácsadást stb. ismerteti.

13. A zaj elleni küzdelem. A gyűjtemény a zaj mérésére, a zaj élettani hatására, a munkateljesítményre gyakorolt befolyását, valamint a zaj elleni egyéni és technikai eszközök alkalmazását mutatja be.

14. Testi, értelmi, erkölcsi és érzékszervi fogyatékoságok. E gyűjtemény a mozgási szervek nyomorúságára, a süketnémaságra, a vakságra, az erkölcsi és értelmi fogyatékoságra vonatkozó statisztikai, moulage, fénykép és képanyagból áll.

IV. *Könyvtár. Olvasóterem. Archivum.* A Múzeum könyvtára szakkönyvtár. Könyvállományának gerincét munkásvédelmi, szociálpolitikai, szociális egészségügyi – az e szempontból értékkel bíró – közgazdasági művek, valamint a hazai és külföldi munkásvédelmi törvények és rendeletek, iparegészségügyre és népegészségügyre vonatkozó gyűjtemények alkotják. Állománya jelenleg mintegy 22.000 katalogizált műből áll. Az Egészségügyi Reformiroda megszűnésével (1928) ennek, mintegy 200 kötetből álló könyvtára, majd 1931-ben az Antivenereás Bizottság mintegy 150 kötetből álló könyvtára is a Múzeum birtokába jutott.

A könyvek jórészt tiszteletpéldányként és ajándékba kapja a könyvtár s csak kisebb részt tesz ki a saját beszerzés. A könyvek és folyóiratok beszerzésére rendelkezésre álló hitelösszeg csekély volta miatt inkább folyóiratok beszerzésére fektettük a főszűlyt, amelyek kimerítő szakkönyvtár hiányában nélkülözhetetlenek a tudományos munkához. A társadalmi mozgalmak vezetői számára épen szakfolyóiratok rendelkezésre bocsátása jelent nagy segítséget. Az Intézet könyvtárának 1937-ben, valamint 1938-ban is 116 folyóirat járt.

A könyvtárnak két olvasóterme van és pedig a nyilvános és a szakolvasóterem. A nyilvános olvasóteremben az általános érdeklődésre számottartó folyóiratok és napilapok állanak az érdeklődők rendelkezésére, míg a szakolvasóteremben – ez csak igazgatói engedéllyel látogatható – a szakfolyóiratok és tudományos könyvek állanak rendelkezésre.

A könyvekről és folyóiratokról a brüsszeli decimalis rendszer szerint, – amelyet a világ majdnem minden nagyobb könyvtára elfogadott – szak- és névszerinti kartoték készült. Könyveket és folyóiratokat csak kivételes esetekben – tudományos intézeteknek – kölcsönzünk ki. A nyilvános és a szakolvasóterem látogatóinak száma az 1938. évben 3.720 volt.

Szoros kapcsolatban áll a könyvtár munkájával a szociális archivum, amely mintegy 60, a Múzeum érdeklődési körébe tartozó tárgykörnek a rendszeres feldolgozásában és anyaggyűjtésében áll. Erre való tekintettel figyelemmel kísérik a számunkra hozzáférhető hazai és külföldi folyóiratokat, napilapokat, könyveket s azokból megfelelő kivonatokat, jegyzeteket, bibliográfiákat készítünk, valamint rendszeresen gyűjtjük az idevonatkozó jelentéseket, szabályzatokat, újságszelvényeket és nyomtatványokat.

A Múzeum közel négy évtizedes működésével a tevékenységét nagyban korlátozó pénzügyi és személyzeti nehézségek dacára hasznos szolgálatot végzett a szociális gondolat és az egészségügyi ismeretek terjesztése terén. Munkája nagy kulturális tökélet jelent a külföld felé is és vendégkönyvünk tanúsága szerint nem csekély idegenforgalmi vonzóerővel is bír. Részben társadalmi közösségi életünk erőtlensége, részben egészségügyi és szociális igazgatásunk széttagoltsága, továbbá az egészségügyi kiállításügy rendezetlensége miatt, valamint részben azért is, mert a Múzeum hatósági jellegű hatáskör hiányában sohse tudott valamelyik kormányzati ággal szervesen összekapcsolódott intézménnyé válni, a szociális egészségügyi kérdések tervszerű múzeumi tárgyalása és az egészségügyi propaganda tevékenysége sem tudott olyan mértékben kibontakozni, amennyire azt a közszükséglet jogosulttá tette és tenné napjainkban. Az ismeretterjesztési munka elmélyítése és gazdaságosabbá tétele érdekében a Múzeum ismételt kísérletet tett arra, hogy tervszerű együttműködést hozzon létre a különböző egészségügyi népoktatási intézmények között. De a munkaközösség, amelynek fontosságát egyébként

minden oldalról elismerik, az egészségügyi népművelés területén a Múzeum kezdeményezéséből nem tudott megvalósulni. Dicsérendő kivételt képez ebből a szempontból a Székesfővárosi Népművelési Bizottság, amely évek óta céltudatos együttműködésben dolgozik az összes társadalmi intézményekkel, így az egészségügyi és szociális felvilágosítás terén a Népegészségügyi Múzeummal is. Sem a gyakorlati egészségvédelem, sem országos gazdasági viszonyaink szempontjából nem tartom szerencsésnek azokat a törekvéseket sem, amelyek az utóbbi években állami és közületi támogatással számos új kisebb egészségügyi múzeumok, vagy muzeális gyűjtemények létesítését eredményezték. Ezek a kis múzeumok a nagyközönség egészségügyi igényeinek fokozása szempontjából nem jelentenek komoly nyereséget. Amíg a komoly idegenforgalmi tényezőként szereplő Népegészségügyi Múzeum úgyszólván egész életén át legerősebb takarékosági keretek között volt kénytelen vegetálni, ugyanakkor azonos feladatkörben újabb intézményeket létesítettek, ahelyett, hogy tervszerű együttműködéssel, anyagi és szellemi erejükkel – a nyugati nagy nemzetek példájára egy befelé és külföld felé is nagyobb kulturális tökélet képviselő egészségügyi múzeum kiépítését támogatták volna.

Nagy jelentőségű változást jelent a Múzeum jövő élete és jövő munkája szempontjából az a körülmény, hogy a Múzeum 1938. július 1-vel az Országos Társadalombiztosító Intézet gondozásába ment át. Ezáltal a Múzeum kedvezőbb anyagi viszonyok közé került, ami lehetővé teszi számára, hogy mindkét célkitűzésének hatékonyabban megfelelhessen. Remélhető, hogy bár a Múzeumnak jövő tevékenységét inkább a munkásvédelem és a munkáskultúra, illetve a biztosított népesség egészségvédelmének és általában a munkásnépművelésnek a szolgálatába kell állítani, a Múzeum, mint általános szociális és egészségügyi népművelési szerv sem veszíti el jelentőségét, mert a kormány abban állapodott meg a fenntartó OTI-val, hogy a Múzeum gyűjteményeit a nagyközönség számára továbbra is hozzáférhetővé teszi.

Meggyőződésem, hogy most, amikor a politikai, kulturális stb. célok és célkitűzések szolgálatában álló eszmeterjesztés (propaganda) csakúgy, mint a magángazdaság szolgálatában álló hirverés (reklám) nélkülözhetetlen szerephez jutott és a különböző politikai rendszerek eszméikkel és jelszavakkal infiltrallák a nagyközönséget, a Múzeum tárgyilagos munkájára a társadalmi együttérzés, a szolidaritás, a kollektív felelősség, az emberbaráti érzés terjesztése és az egészségügyi felvilágosítás terjesztése érdekében még nagyobb szüksége van a magyar társadalomnak.

Habár az egészségügyi ismeretterjesztés munkája általában azonos eszközökkel dolgozik, mint a reklám, de a szociális és egészségügyi ismeretterjesztés sohasem történhet vásári hatástkeltő eszközökkel. A Múzeum sem elégedhetik meg azonban többé azzal, hogy egybegyűjtött és tudományosan elrendezett anyagát önként keressék fel a tudnivágyó emberek, hanem az ismeretközlő munkájának ki kell vonulni az intézmény falain túl a mindennapi életbe.

Szükség is van egy irányzatosság nélküli autonóm szervezetre, amely tudományosan méri fel a társadalmi szükségleteket és a propaganda etikai és pszichológiai követelményeivel, technikai eszközeinek hatásmódjával, eredményeinek ellenőrzésével tisztában van. Egy ilyen szerv a társadalmi és gazdasági rendszerek fogalmának, bérvizonyoknak, energiaellátásnak és minden időszerű társadalmi kérdésnek tárgyilagos ismertetésével bizonyára hasznosan segítené elő a jövő kollektív kialakulását.

A magyar Anya- és csecsemővédelem szervezete, működése és eredményei

ELŐADTA KELLER LAJOS

A kultúrállamok népesedési mérlegének az egyensúlyból való kizökkenése, – mint azt az újabb kutatások kiderítették, – már a századforduló éveiben felismerhető, az egyensúly felbomlása azonban veszedelmes mértékben, a nagy háború idején következett be. A világháború második évében, 1915-ben Magyarországon több mint 82.000-rel csökkent a születések száma. Ijesztő visszaesést mutatott az 1914. évi 34.2 ‰-es születési arányszám egyszerre 23.6 ‰-re való csökkenése. Bár ez természetes következménye volt a háborúnak, mert a hadrakelt seregeknek zöme éppen a családalapítás korában élő férfiak közül rekrutálódott, mégis a születések számának ez a nagy csökkenése gondolkodóba ejtette a nemzet jövőjét féltő gonddal őrző államférfiakat és szociológusokat. A háború e természetes következményének felfogható népesedési veszedelmét súlyossá fokozta a magyarországi nagyarányú csecsemőhalálozás, amely a háborút megelőző években majdnem állandóan 20% körül mozgott. A népek nagy versenyében Malthus tanát megdöntően azok a nemzetek boldogulnak és törnek előre, amelyeknek számbeli (quantitativ) és belső értékbeli (qualitativ) erejük nagyobb. E szomorú jelenségek tanulmányozása útján arra a meggyőződésre jutottak szakembereink, hogy mivel a születések számának apadását a háború alatt megállítani természetesen nem lehet, mindent el kell követnünk, hogy legalább a magyarországi nagyarányú csecsemőhalálozást csökkentsük oly mértékben, hogy a nemzet természetes szaporodását a nemzet jövője érdekében fenntarthassuk. Így vetődött fel a csecsemővédelem kiépítésének gondolata, amely a születések sorvadása miatt jelentőségében egyre erősödött.

Élveszületések a mai Magyarország területén. 1913-1937.

Év	absz.	‰
1913	264.418	338
1914	270.690	342
1915	187.734	236
1936	183.369	204
1937	182.449	20.2

Csecsemő-, illetve gyermekvédelem már ezt megelőzően is volt hazánkban, mert működésben állott az 1901: VIII. és XXI. törvénycikkek alapján megszervezett állami gyermekvédelem és emellett több társadalmi egyesület is foglalkozott ezzel a kérdéssel. Amíg azonban az állami gyermekvédelem voltaképpen célkitűzései az elhagyott gyermekek védelmét célozták, addig a társadalmi egyesületek inkább karitatív segélyezési

akciókat bonyolítottak le a tudományos kutatások eredményeit érvényre juttató csecsemővédelem helyett. Az ezzel a kérdéssel foglalkozó orvosprofesszorok, szociológusok és államférfiak arra a meggyőződésre jutottak, hogy ha a nagyarányú csecsemőhalálozás leküzdésében a nemzet jövője szempontjából komoly eredményeket akarunk elérni, akkor csak intézményesen megszervezett és a szakmunka messzemenő érvényesülését biztosító beavatkozás útján fogunk csak igazán számottevő eredményeket elérni. Ezek az elgondolások érlelték meg, hogy az 1915. évi június hó 13-án gróf Apponyi Albert elnöklete alatt az Országos Stefánia Szövetség megalakult, s hogy céljául kifejezetten a nagyarányú csecsemőhalálozás leküzdését jelölte meg.

Csecsemőhalandóság az élveszülettek %-ában Magyarországon: 1912-ben 18,6, 1913-ban 20,1, 1914-ben 19,7, 1920-ban 19,3, 1921-ben 19,3% volt.

A Szövetség megalakulását azonnal nyomom követte a tudományos kutató munka, hogy voltaképpen mi okozza a nagyarányú magyarországi csecsemőhalálozást, hogy így az okokat felderítve, az azokhoz szabott eszközökkel eredményesen vehessük fel a harcot a nemzetpusztító veszedelem ellen. A tudományos kutatások eredményeként kétséget kizáróan megállapítást nyert, hogy a magyarországi nagyarányú csecsemőhalálozásnak voltaképpen nem a szegénység az oka, – mint addig vélték – hanem elsősorban a tudatlanság, a babona és némely rossz szokások és legfőképpen az a körülmény, hogy a magyar anyák nem tudják helyesen gondozni, ápolni csecsemőjüket. Kiderült, hogy ennek következtében pusztul el minden száz élveszületett csecsemő közül 20, mielőtt első életévét elérhette volna; holott ez időben a nyugati államokban a csecsemőhalálozás már 10-12% körül mozgott, az északi államokban pedig már abban az időben 7-8% volt a csecsemőhalálozás. A magyar népmozgalmi adatok ilyen sivár képet rajzoltak fel, pedig teljes tárgyilagossággal rá kell mutatnunk arra, hogy az embervédelem, s különösen a gyermekvédelem munkaterületén Magyarország mindig előljárt és sok esetben megelőzte elgondolásaival és munkamódszereivel a nyugati államokat. Köztudomású, hogy az állami gyermekvédelem megszervezését elrendelő törvényeivel (1901: VIII., XXI. törvénycikk), melyek az elhagyott gyermek jogát törvénybe iktatták, megelőztük az összes művelt nemzeteket. Sőt továbbmenve a magyar állami gyermekvédelem módszerében is megelőzte a nyugati gyermekvédelmi rendszereket, mert az addig szokásban volt intézeti nevelési rendszer helyett a családi nevelési rendszert állította az állami gyermekvédelem tengelyébe. A magyar csecsemővédelem munkarendszerének megállapításában pedig Tauffer Vilmos hozott új és rendkívül hasznosnak bizonyult gondolatot, amikor hangsúlyozottan rámutatott arra, hogy ha a csecsemőhalálozás ellen való küzdelemben komoly eredményeket akarunk elérni, akkor nem szabad a nyugati államok rendszerének megfelelően csak a csecsemővédelem munkáját megindítani, hanem ezzel egyidejűleg és közös munkával az anyavédelmet is meg kell szervezni. Nagy szaktekintélyével meggyőzte a Szövetség alapítóit arról, hogy nem elég a már megszületett csecsemőt védeni, mert minden erőnkől arra kell törekednünk, hogy igazi preventív szellemben már az anyát is védjük ahhoz, hogy a magyar anya egészséges, életképes csecsemőt hozhasson a világra. Védeni kell tehát már a termőfát is azért, hogy egészséges gyümölcsöt teremhessen. Ez az elgondolás a gyakorlatban is megvalósult s az Országos Stefánia Szövetség megalakulásakor már az Anya- és csecsemővédelem megszervezését írta zászlajára. A nyugati államokban az Anya- és csecsemővédelem külön-külön utakon, egymástól szinte függetlenül épült ki. Így például Németországban egész külön egyesületek, szervezetek intézték az anyavédelmet és más szervezetek gon-

doskodtak a csecsemővédelem munkájáról. Sőt még ezen messze továbbmenve a csecsemők között is külön kategóriákat állítottak fel és külön szervezetek foglalkoztak a házasságon kívül született csecsemők és külön szervezetek gondoskodtak a törvényes házasságból született csecsemők ellátásáról. A német szakemberek csak az 1926-1927. években ismerték fel a statisztikai adatok boncolgatása és más orvostudományi kutatások alapján, hogy a csecsemőhalálózást bizonyos határon túl eredményesen csak akkor lehet tovább csökkenteni, ha az anyavédelmet szorosan egybekapcsolják a csecsemővédelemmel. Ezek a vizsgálódások tárták fel, hogy a csecsemőhalálózásnak igen nagy százaléka az úgynevezett korai csecsemőhalálózásból származik, vagyis a csecsemőhalottak legnagyobb része azon csecsemőkből kerül ki, akik életük két hetében pusztulnak már el. A korai csecsemőhalálózás okainak kutatásából pedig kitűnt, hogy e halálózásoknak legfőképpen nem a szülés utáni (ametrogén) ártalmak az okai, hanem azokat már a terhesség alatt és szülés folyamán (metrogén) fellépő ártalmak idézik elő. Az egyre nagyobb tömegben összegyűjtött adatok tehát beigazolták, hogy a csecsemőhalálózásnak 30-35%-át kitevő korai csecsemőhalálózás ellen eredményesen csakis az intézményesen kitépített terhes-, illetve anyavédelem útján lehet küzdeni.

A magyar Anya- és csecsemővédelem országos szervezetének megalapításában résztvevő szakemberek átértékelték az anyavédelem és csecsemővédelem összekapcsolásának nagy fontosságát és már a csecsemőhalálózás ellen való küzdelem kiépítésének megindulásakor ennek az azóta valóban hasznosnak bizonyult elvnek teljes elismerésével építették meg a magyar Anya- és csecsemővédelem magyar munkarendszerét.

A csecsemőhalálózás okainak felkutatása után intézményesen kellett a küzdelmet a tudatlanság, babona és rossz szokások ellen felvenni. Tervszerű és átfogó munka folyamatos teljesítéséről volt szó, amit csak megfelelő és fegyelmezhető szakérőkkel lehetett elvégeztetni s ezért bizonyossá vált, hogy az eddigi önkéntes társadalmi munkások helyett, szakképzett, hivatásos munkásokat kell beállítani. Így vonult be a magyar egészségvédelem munkaterületére az orvos mellé a védőnő. Az Országos Stefánia Szövetség megalakulása után azonnal megkezdte a szakképzett segédmunkások: a védőnők képzését. Eleinte csak rövid, három-hathetes, majd háromhónapos tanfolyamokon képezték ki a jelentkezőket, nem voltak különös tekintettel az iskolai előképzettségre sem és ezekkel indult meg azután országszerte a védelmi munka. Ma már az állami Anya- és Csecsemővédőnőképző Intézetbe csak oly növendékek vehetők fel, akiknek érettségijük, tanítónői, vagy óvónői oklevelük van. A képzés időtartama minimálisan kétévi gyakorlati munkából és internátusi bentlakás kötelezettsége mellett elvégzendő egyévi elméleti képzésből áll.

Ellenségeink bennünket mindig sovinizmussal vádoltak s hangoztatták velünk szemben, hogy mi a nemzetiségeket elnyomtuk és hogy a nemzetiségek kulturális fejlődésével nem sokat törődünk. Az Anya- és csecsemővédelem munkája is cáfolja ezt az alaptalan vádat, mert az Anya- és csecsemővédelem szervezése sovinizmustól teljesen mentesen sajnos nem a szorosan vett magyar területeken indult meg, hanem abból az elvből kiindulva, hogy ott kell segíteni, ahol legnagyobb a baj, úgyszólván kivétel nélkül a végeken, a nemzetiségek lakta területeken, mert a csecsemőhalálózás ezeken a területeken volt a legmagasabb. A megindult munka eredményeinek hatásaira 1917-ben Ugrón Gábor akkori belügyminiszter, az Országos Stefánia Szövetség ezidőszerű elnöke, átértékelve az Anya- és csecsemővédelem nagy nemzetvédelmi fontosságát, a 39.088/1917. B. M. sz. rendelettel állami feladatnak mondta ki az Anya- és csecsemővédelem munkáját, de bölcs előrelátással nem állami, hatósági szervek útján igyekezett azt végre-

hajtani, hanem azt átruházott állami hatáskörben, társadalmi szervezetre, az Országos Stefánia Szövetségre bízta. Ez elhatározásában a kormányt az vezette, hogy az anya- és csecsemővédelmi munka olyan természetű, amelyet eredményesen végrehajtani csakis a társadalom szoros együttműködésével Tehet. Ha az Anya- és csecsemővédelem munkáját hatósági szervezet útján akarnánk végrehajtani, ez lassan elbürokratizálná és elvesztené a társadalom együttműködését és támogatását, mint ahogy szomorúan tapasztaltuk ezt a gyermekvédelem államosításával kapcsolatban.

Az Anya- és csecsemővédelem munkaterületének tennivalói olyan természetűek, – melyeket hatósági rendelkezésekkel biztosítani voltaképpen nem lehet. Azt ellehet rendelni, hogy romlott húst és élelmiszert árusítani nem szabad; ezért ellenőrzik az élelmiszerárúsokat a hatósági orvosok. Azt is biztosítani lehet törvényes rendelkezésekkel, hogy igazoltan szegény – ha beteg – ingyen orvosi segítséghez jusson, sőt továbbmenve, ingyen gyógyszert is kapjon. A fertőző betegek kötelező bejelentését is el lehet rendelni, sőt hatósági rendelkezésekkel a fertőző betegeket el lehet embertársaitól különíteni, hogy azokat ne fertőzhessék meg; azonban azt már nem lehet hatósági rendelkezésekkel és ellenőrzésekkel biztosítani, hogy ha valaki romlott élelmiszerhez jut, azt, a maga egészségét súlyosan veszélyeztetve, meg ne egye. Ugyancsak nem lehet kényszeríteni, illetve ellenőrizni azt, hogy ha egy igazoltan szegény megbetegedik, igénybe vegye az ingyenes orvosi segítséget és hogy átvegye az ingyen gyógyszert, sőt hogy azt be is vegye. Ezeknek a feladatoknak tényleges megoldását, vagyis a népesség észszerű magatartásának biztosítását csak a társadalom szoros együttműködésével, az érdekeltek egészségügyi nevelésével lehet biztosítani.

Az Anya- és csecsemővédelem munkájában továbbmenően azért is nagy jelentősége van a társadalom együttműködésének, mert különösen a csecsemővédelemben a szeretet tényezőjét nélkülözni aligha lehet. A csecsemőnek, mint Heim Pál helyesen megállapította: anyatejre, szeretetre és tisztaságra van szüksége. Az Anya- és csecsemővédelem munkájában ezt a szeretetet, ezt az emberi együttérzést és szolidaritást biztosítja a társadalmi szervezet.

Az Anya- és csecsemővédelem munkáját hatósági kényszereszközökkel biztosítani tehát nem lehet. A társadalom szoros együttműködése útján lehet csak az anyákat e nagyfontosságú nemzetvédelmi gondolatoknak megnyerni, lassan ránevelni őket a helyes csecsemőgondozás és ápolás tudnivalóira. A preventív egészségvédelem gyakorlati megvalósítása pedig egyenesen megköveteli, hogy minden anya csecsemőjét és kisdédét a rendszeres orvosi vizsgálaton bemutassa a védőintézetben még akkor is, ha gyermekét teljesen egészségesnek *véli*. Azáltal, hogy az Anya- és csecsemővédelem munkájában a szakmunkát végző védőintézettel együtt az egész helyi társadalom részt vesz, biztosítjuk egyrészt az egész község lakosságának érdeklődését, anyagi és erkölcsi támogatását és együttműködését, másrészt a rendelkezésre álló segélyezési anyagok arányos és a rászorultság mérvében történő igazságos szétosztását. A védőintézetek segélyezését ugyanis egyrészt maguk a segélyre szoruló anyák, másrészt a védőintézeteken keresztül az egész község társadalmá éber figyelemmel kísérheti s ezzel biztosítják azt, hogy a segélyre szorultak a védőintézet orvosától kapott egészségügyi tanács végrehajtásának alapját, a szociális segélyt, azonnal a rászorultság pillanatában megkaphassák és pedig annyit, amennyire szükség van, addig az ideig, ameddig szükség van, mert a védőnők a családlátogatás útján a család szociális körülményeiről a védőintézet orvosát állandóan tájékoztatják.

A magyar Anya- és csecsemővédelem fentebb említett alaprendelete ezen az elgondoláson felül a magyar adottságokhoz alkalmazkodva, még egy érdekes megállapítást tesz. Felhívja az Országos Stefánia Szövetséget, hogy a Szövetség az Anya- és csecsemővédelem művelésén túlmenően igyekezzék lassan, fokozatosan a következőket megvalósítani: „Ha a Szövetségnek sikerül az Anya- és csecsemővédői intézményt olyan módon kialakítani és működésben tartani, hogy az eleven élet követelményeivel összhangban a közönség bizalmát meghódítsa, hogy a nép körében általános népszerűségre, közkedveltségre tegyen szert, mi sem fogja útját állani annak sem, hogy a védőnők munkája kiterjedjen nemcsak a csecsemőkorra és a gyermekkorra, de a felnőttek népégszügyi kérdéseire is.”

„Az Anya- és csecsemővédői intézmény úgyszólván csak az első lépcsőfoka egy olyan szervezet kialakításának, amely a közönséget mindenütt egy népegészségügyi, népjóléti felügyelő, tanácsadó áldásos működéséhez helyben juttatja hozzá.”

Néhány halál-ok szerepe a halandóságban Magyarországon.

Megnevezés	1920.	1921.	1936.	1937.
		abszolút számokban		
összhalandóság.....	175.862	170.059	128.333	128.049
Csecsemőhalandóság	49.858	49.224	25.489	24.347
Fertőző bajok által okozott halál	41-033	37-502	18.775	18.203
Gümőkór halálozás	25.082	22.120	13.646	13.441
b)		százalékokban		
összhalandóság.....	100.0	100.0	100.0	100.0
Csecsemőhalandóság	28.4	28.9	19.9	19.0
Fertőző bajok által okozott halál.	23.3	22.1	14.6	14.2
Gümőkór halálozás	14.3	13.0	10.6	10.5

Csodálatos előrelátással állapítja meg e miniszteri rendelet a preventív egészségvédelem felépítésének munka- és időrendjét. A rendelet szerkesztői valóban átérezték a magyar élet bajait. Ez időben egyrészt a nagyarányú csecsemőhalálozás, másrészt a születések nagyfokú csökkenése a nemzet jövője szempontjából kihatásaikban nagyban felülmúlták a többi népbetegségek okozta károkat. Így tehát természetes volt, hogy a többi népbetegségek elleni küzdelmet megelőzően a csecsemőhalálozás ellen vegyünk fel a harcot, annnyival is inkább, mert az egész szociál-egészségügyi embervédelemnek az alapja az Anya- és csecsemővédelem, amelyben sok esetben már preveniál a többi népbetegségek okozta károsodások ellen is. Ezért indították meg az általános szociális és egészségügyi embervédelem munkáját az Anya- és csecsemővédelem megszervezésével. A nyugati államokban korántsem voltak ez időben oly nagy különbségek a különböző népbetegségek által okozott károokban. Különösen az Amerikai Egyesült-Államokban nem, hol már ebben az időben is a csecsemőhalálozás és a tuberkulózis-halálozás kb. egy szintvonalon mozgott. Ez a magyarázata annak, hogy Amerikában nem a szakvédelem elvén, hanem az általános egészségvédelem elvén épült fel a preventív egészségvédelem munkarendszere. Nekünk magyaroknak minden erőnkől a szakmunka minden fegyverével e nagyarányú csecsemőhalálozás leküzdésével kellett megkezdeni a preventív egészségvédelem munkáját és ezért indult meg hazánkban a megelőző egészségvédelmi munka a szakmunka rendszerében. Átérezték ezt az Anya- és csecsemővédelem alaprendeletének megszerkesztő!, abból az elvből kiindulva, hogy a többi népbetegségek elleni küzdelmet csak e nagyarányú csecsemőhalálozás eredményes leküzdése után kell, az anya-

és csecsemővédelemre, mint alapra, a nemzet életére kiható fontosságának arányában és mérvében fokozatosan kiépíteni.

A kormány több rendeletével a legmesszebbmenő anyagi és erkölcsi támogatását biztosította az Anya- és csecsemővédelmi munka szervezéséhez és fenntartásához. Az alaprendeletet nyomon követte a 135.840/1917. B. M. sz. körrendelet, amely a védőnői tisztségek kérdését rendezte és egyben megállapította, hogy a védőnői fizetéseket milyen arányban viseli az állam és milyen arányban kell azokról a helyi hatóságoknak, illetve a magyar társadalomnak gondoskodni.

Sajnos, a szépen megindult szervezési munkál derekba törte az összeomlás. A forradalmak hangzatos szociális jelszavai ellenére nem építették tovább az Anya- és csecsemővédelem munkáját, hanem úgyszólván az teljesen megállt és mivel mint fentebb említettük, a szervezés munkája a nemzetiségi vidékeken indult meg, a trianoni békeparanccsal elvesztettük úgyszólván teljesen az Anya- és csecsemővédelemmel beszervezett területeket úgy, hogy az újjáébredés után Csonkamagyarországon teljesen előlről kellett kezdeni az Anya- és csecsemővédelem munkáját. Az ország súlyos anyagi helyzete következtében nem tudtuk volna e munkát eredményesen megkezdeni, azonban sikerült az amerikai Vöröskereszt budapesti megbízottját, Pedlow kapitányt ügyünknek megnyerni, ki azután kieszközölte az amerikai Vöröskereszt vezetőinél, hogy Magyarországon az Országos Stefánia Szövetséggel együttműködve felállítanak 65 védőintézetet és viselik annak egy éven keresztül összes költségeit. Szerződést kötöttek továbbá a kormánnyal, hogy egy év után a magyar állam köteles gondoskodni ez intézmények fenntartásáról, sőt biztosítani kell a szervezet továbbépítéséhez szükséges anyagi eszközöket is. Így indult meg 1921. májusában a magyar Anya- és csecsemővédelem újjáépítése. Az egy év eltelte után az Országos Stefánia Szövetség vette át az amerikai Vöröskeresztől az időközben megépített 65 intézetet és hogy a Szövetség a kezdet nehézségeit áthidalhassa, az amerikai Vöröskereszt még 5000 dollár forgótőkét is bocsátott rendelkezésére. Ez időponttól azután, a mindenkori kormányok megértő támogatásával, évről-évre növekedett a magyar Anya- és csecsemővédelem országos szervezete.

A kormány mindenkor messzemenően gondoskodott arról, hogy az Anya- és csecsemővédelem szervezete az ország érdekeinek megfelelő keretekben biztosítva legyen. A voltaképpeni munka végrehajtása az egyes községekre decentralizálódik úgy a szakmunka, mint a társadalmi karitatív munka területén, mert a szakmunka végrehajtását az egyes községek területén felállított védőintézeteknél a védőintézet vezető orvosa intézi, a karitatív munkát végző helyi fiókszövetségek pedig teljes vagyoni autonómiával rendelkeznek és jövedelmeiket teljes egészében a mellérendelt védőintézet szakmunkájának kimélyítésére használják fel. Jövedelmeikből egy fillért sem szabad más célra felhasználni és jövedelmeikből semmit sem kell a központba beküldeni; a helyi Anya- és csecsemővédelem funkcionáriusainak összilletménye pedig nem haladhatja túl a fiókszövetség évi jövedelmének 20%-át. Ezzel biztosítva van, hogy a fiókszövetség jövedelmei és vagyona 80%-ában a helyi Anya- és csecsemővédelem célját szolgálják. A munka végrehajtásának ilyen messzemenő decentralizálása mellett viszont a munka irányítása és a munkaelvek meghatározása a legmesszebbmenő módon decentralizálva van. A szakmunkának munkarendjét, munkaelveit az országos központ szakbizottságai állapítják meg és ezek kötelezőek egyöntetűen minden egyes védőintézet minden szakmunkására. Ugyanigy egységes irányelvek szabályozzák a fiókszövetségek munkáját és a központ költségvetésük, valamint az évi zárszámadásuk felülvizsgálásával állandóan

ellenőrzi a fiókszövetségek működését és gondoskodik arról, hogy az egész ország területén egységes elvek mellett folyjék a munka. Szövetségünk központjának működését pedig a kormány miniszteri biztosok útján ellenőrzi és így biztosítja, hogy az Anya- és csecsemővédelem munkája mindig az állam és a magyar nemzet népesedési szükségleteinek megfelelő módon és keretekben végeztessék.

A munka kimélyítését célozza a népjóléti és munkaügyi miniszternek 86.580/1924. N. M. M. sz. körrendelete is, amely a törvényhatóságok első tisztviselői útján gondoskodik arról, hogy a bábának a védőintézetekkel való szoros együttműködését ismeretterjesztő továbbképző tanfolyamok útján biztosítsa. Majd ugyancsak a népjóléti és munkaügyi miniszter 151.317/1924. N. M. M. sz. rendelete felhívja a törvényhatóságok első tisztviselőit, hogy megfelelő szabályrendeletek alkotásával segítsék elő az anya- és csecsemővédelem országos szervezetének intézményes továbbépítését.

A magyar Anya- és csecsemővédelem országos szervezete két munkacsoportra tagozódik: a szakmunkára és a társadalmi karitatív munkára. A szakmunkát, mint fentebb említettük, az orvosok és a védőnők végzik a nyílt védelmet szolgáló védőintézetekben, valamint a félig zárt és zárt egyéb Anya- és csecsemővédelmi intézményekben (tejkonyha, bölcsőde, napközi otthon, terhes otthon, szülőotthon, anyaotthon, gyermekkórház).

A társadalmi karitatív munkát pedig a szakmunkát végző intézmények mellé rendelt fiókszövetségek látják el, amelyek az Anya- és csecsemő védelem munkájára, minden felekezeti, nemzetiségi és társadalmi osztályra tekintet nélkül a helyi társadalom teljes egészét foglalják magukban. A szakmunkát végző intézmények a társadalmi szervezetekkel nem alá, illetve fölérendeltségi, hanem mellérendeltségi viszonyban vannak, tehát a szakmunkát végző intézmények felelős vezetője a vezetőorvos, akinek munkájára egyedül az egyöntetű munka biztosítását célzó központi rendelkezések a mérvadók, viszont a társadalmi munkát a fiókszövetségek autonóm hatáskörükben, a maguk autonóm szervei útján irányítják, természetesen mindig figyelemmel az e célból kiadott központi rendelkezésekre. A szakmunka alapja a nyílt Anya- és csecsemővédelem, amely a védőintézetekben folyik és amely kiterjed a védőintézet területén lakó minden egyes tudomásra jutott terhes és szoptató anyára és minden megszületett csecsemőre, valamint 3 éves korig kisdedre, felekezeti, nemzetiségi, vagyoni és családi állapotra (házasságból, házasságon kívül született) való tekintet nélkül. A társadalmi munka pedig azt célozza, hogy a szakmunkának eredményességét, ahol ez elengedhetetlenül szükséges, szociális, erkölcsi és jogi segélyekkel egyenesen alátámassza és annak eredményességét biztosítsa. A fiókszövetségeknek kell tehát gondoskodni tagdíjából, ünnepélyek rendezésével, ismeretterjesztő előadások tartásával, gyűjtések rendezésével oly anyagi bevételekről, amelyek azután lehetővé teszik, hogy szülészeti vándorlásukat, vándorkelengyékét, gyógyszer-, tápszer-, ruha és egyéb szociális segélyeket tudjanak a védőintézet védenecsei részére biztosítani. Míg a segélyanyagok összegyűjtése és biztosítása természetesen a fiókszövetségek munkakörébe tartozik, a segélyanyagok szétosztása, illetve utalványozása már ugyancsak természetesen a védőintézet orvosának a feladata, aki a családlátogatásokat végző védőnő környezettanulmánya és javaslata alapján utalványozza a védencek részére a szükséges szociális segélyeket. E rendszernek mélyreható okai vannak, mert egyrészt csak így lehet igazságosan és célszerűen a segélyanyagokat szétosztani, másrészt pedig e rendszerrel fokozzuk a védencek bizalmát az orvosok iránt. Meggyőződésünk, hogy a beteggyógyításnak egyik igen fontos tényezője a betegnek az orvosba vetett feltétlen hite és bizalma. Ezt minden erőnkől a nemzet jövője érde-

kében a preventív munka területein is kimélyíteni és fokozni kell. Azáltal, hogy a védenc az orvostól nemcsak orvosi-egészségügyi tanácsot kap, hanem azt nyomon követi az orvos nyújtotta szociális segély is, egyrészt eredményessé tudjuk tenni az orvosi tanácsadást, másrészt növeljük népünk bizalmát az orvossal szemben. Így lesz lassan a védőintézet orvosa az egész községnek mintegy házi orvosává és családi tanácsadójává, aki nemcsak a család beteg tagjait gyógyítja, hanem minden ügyes-bajos dolgában segítségére van a családnak részben a maga munkájával, részben a védőnő és a fiókszövetség segítségével.

A szakmunka, amit az orvos és a védőnő útján biztosítunk, két munkaterületre oszlik: anyavédelemre, valamint csecsemő- és kisdédvédelemre. Az anyavédelem munkájában, illetve a terhsgondozásban sajnos nem tudunk olyan eredményeket elérni, mint ahogy az kívánatos volna. Az anyavédelem munkájával beszervezett területen évente mintegy 80.000 élveszületés történik; ha az ezzel kapcsolatos terhességekhez hozzászámítjuk a halvaszületésekkel kapcsolatosakat – kb. 2.5% – valamint az abortusokkal kapcsolatos terhességeket, ami csak hozzávetőleges számítással 40-50 %-a az élveszületésekkel kapcsolatos terhességeknek, mintegy 120.000 terhességgel kell számolnunk évente a már beszervezett területeken. E 120.000 terhességből azonban sajnos évi jelentéseink tanúsága szerint csak mintegy 45.000, a beszervezett területeken előforduló terhességeknek tehát egy harmada került a védőintézetek gondozása alá, holott a terhsgondozáshoz igen fontos egészségügyi, etikai és szociálpolitikai érdekek fűződnek.

A védőintézetek terhsgondozásának egészségügyi vonatkozásai igen sok halálos veszedelemnek és sok egészségügyi károsodásnak vehetik elejét. A védőintézetek védelme alá kerülő terhest az orvos megvizsgálja és az orvosi vizsgálat alapján megállapítja, hogy a szülés rendes, vagy rendellenes lefolyású lesz-e. Ha előreláthatóan rendellenes szülésre van kilátás, akkor a védőintézet idejében gondoskodhat arról, hogy a terhes nő idejében megfelelő intézetbe kerüljön, ahol a rendellenes szülés veszélytelen lebonyolítására minden előfeltétel rendelkezésre áll, és így mind az anya, mind a csecsemő élete, illetve egészsége kellően biztosítható. Ha a terhes valami betegségben szenved, a védőintézet orvosának módjában van a terhest, a szülést megelőzően akár kórházba utalás, akár kisebb betegség esetén, megfelelő gyógykezelés útján a szülés idejére meggyógyítani, hogy így egészségileg megerősödve nagyobb ellenálló képességgel nézhessen a szülés elébe. Különösen nagy jelentősége van e preventív egészségügyi terhsgondozásnak a nemibetegségek terén, amikor is az idejében megállapított betegség rendszeres gyógykezelésével sok abortusnak, halvaszületésnek és fertőzésnek lehet elejét venni. A kutatások és a statisztikai eredmények igazolják, hogy vérbaj esetén, ha a terhes nőt terhességének 6-7. hónapjától rendszeres kezelésben részesítik, akkor legtöbb esetben kizárható már a halvaszületés és az abortus, és a megszületett gyermekeknek mintegy 95 %-a teljesen fertőzésmentesen, életképesen jön a világra. Ez oly értékes eredmény, amely egyik legnagyobb jelentősége a preventív egészségügyi terhsgondozásnak. Az idejében jelentkező terhest a védőintézet orvosa az orvosi tanácsadásokon, a védőnő pedig a családlátogatások útján kioktatja, hogy miképpen éljen, étkezzék és ruházkodjék terhességének ideje alatt, hogy így kellően előkészülhessenek azokra a magasztos pillanatokra, amelyekben egy új emberi életet hoz a világra.

A terhsgondozásnak másik fontos része a szociális terhsgondozás. A védőintézet tudomására jutott terheseknél a védőnő családlátogatása alapján megállapítja a család szociális helyzetét és idejében gondoskodhatik a szükséges szociális segélyekről, hogy a terhes nő kellően táplálkozassék és ruházkodhassék; valamint gondoskodik a védőintézet

arról is, hogy az előreláthatóan rendes szüléseknek zavartalan lebonyolítását az otthonban megfelelő szociális segítségekkel – szülészeti vándorláda, mely mindazt tartalmazza, ami a higiénikus szülőágy biztosításához és a szüléshez egyébként szükséges, háztűzhely-gondozás stb. – biztosítsa. Ha pedig szociális okok miatt, pl. az otthon nem alkalmas a szülés otthoni lefolytatásához (tömeaglekások stb.) idejében gondoskodik arról, hogy a terhes nő megfelelő szülőintézetben kerüljön.

Harmadik része a terhesgondozásnak az etikai terhesgondozás, amelynek különösen leányanyáknál van nagy jelentősége. A terhességbe jutott szerencsétlen leányok a legkülönbözőképpen vannak etikailag veszélyeztetve. Ezeket rendszerint a család kitagadja, nem akar tudni róluk, leendő gyermekének természetes apja elhagyja, vagy állását terhessége következtében elveszíti, szóval nemcsak erkölcsi, hanem súlyos anyagi problémák elé is kerül. Magára hagyva a kétségbeesés örvényének szélén áll és nem lehet csodálkozni azután, hogy az ilyen leányanyák a gyermekgyilkosság bűnébe esnek, holott ha a védőintézet idejében tudomást szerezhettek a terhességről, úgy mellette állhat a szerencsétlen leendő leányanyának, támogathatja őt anyagi és erkölcsi tekintetben is; segítségére lehet a természetes apával szemben jogainak biztosításában, kibékítheti a családdal, gondoskodhat terhesotthonba, vagy más intézménybe leendő elhelyezéséről, a hajléktalan, munkanélkülivé vált leányanyáknál. Nem egy esetben a természetes apával még a gyermek megszületése előtt sikerül a törvényes házasságkötést biztosítani, hogy így a gyermek, már mint házasságból született, törvényes gyermek jön a világra. E mellett a védőintézet a leányanyát lelki problémáiban megnyugtathatja, felvilágosíthatja, megerősítheti szent hivatásának teljesítésében. Mennyi bűnnek, mennyi tragédiának lehetne elejét venni, ha a leányanyák terhességéről a védőintézet idejében tudomást szerezhettek.

E rövid ismertetésből is nyilvánvaló, hogy milyen nagyjelentőségű a preventív terhesgondozás és a nemzet jövője szempontjából milyen fontos volna, hogy minden terhesség kellő időben a védőintézetek tudomására jusson. Ezért követeli az Országos Stefánia Szövetség a kötelező terhesbejelentés törvénybe iktatását. Sajnos egyelőre még e szép elgondolásnak sok ellenzője van részben orvos-etikai, részben pedig magánjogi okokra hivatkozva. Orvos-etikai szempontból azt hozzák fel, hogy az orvosnak, orvosi munkájában tudomására jutott titkokat mással közölni nem szabad, így tehát ha egy terhes nő védelemért fordul hozzá, neki ezt a terhességet akár hatósági intézményekkel is, közölni nem szabad, mert ezzel megsérti az orvosi titoktartást. Ez érvet megcáfolni igen könnyű, mert abban a percben, ahogy törvény kötelezi az ilyen esetekben az orvost a bejelentésre, már nem jöhet ellenkezésbe orvosi esküjével. – Jogi érveket is felhoznak mondván, hogy a nőnek joga van a maga terhessége felett dönteni és így a nő legszentebb magánjogát sérti a kötelező terhesbejelentés. Ezzel szemben csak azt kell megemlíteni, hogy a szülés tényét be kell jelenteni az illetékes anyakönyvi hivataloknak, tehát itt voltaképpen csak arról volna szó, hogy a szülést megelőzően is a fogamzás ténye bejelentés-sék. Amennyire elfogadható az anyának az a joga, hogy a saját testével ő rendelkezik, – eltekintve az isteni törvényektől, – éppen olyan joga van a megfogamzott gyermeknek is, mert hiszen a méhmagzat jogát törvények szabályozzák, így tehát ha igaz az, hogy a nőnek bizonyos jogai vannak saját testével szemben, áll az a tény is, hogy a méhmagzatnak is jogai vannak, így tehát őt ettől a jogaitól megfosztani senkinek, még a leendő anyának sincs joga. E kérdés messzemenő taglalása azonban nem tartozhat ez előadás keretébe. Az érveknek és ellenérveknek egész sorát lehet itt szembeállítani.

Nagy akadálya a terhesgondozás megfelelő kimélyítésének, bábakérdésünk rendezetlensége is. Bár a belügyminiszter, a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben kiadott 217.979/1933. B. M., illetve 21.126/1935. V. K. M. sz. rendeletükkel igyekeztek a bábáknak a megelőző egészségvédelemmel kapcsolatos munkáját biztosítani, a kellő eredményt elérni nem tudtuk. Bábáink, tiszteiet a kivételeknek, – nem állanak hivatásuk magaslatán, nincs meg a kellő előképzettségük és nincs meg az az anyagi ellátásuk, amely őket hivatásuk minden tekintetben kifogástalan teljesítésére képessé tenné. A magyar jövő érdekében minél előbb gondoskodni kell tehát a bábakérdés gyökeres rendezéséről, elsősorban a bábaképzésről olyan módon, hogy legalább négy középiskolai előképzettségben kellene a bábaképzőbe felvett növendékek előképzettségét előírni. Még ennél is továbbmenve a bábaképzés nivóját is emelni kellene, a mai egy évről legalább két évfolyamra, amelyeknek egyike úgyszólván kizárólag gyakorlati munkából állana. Szinte elképzelhetetlen, hogy olyan bábák kezére lehessen a jövő magyar generáció születésének levezetését rábizni, akik kis intelligencia mellett, a legjobb esetben 10-12 szülést vezettek le, mielőtt bábaoklevelüket kezükbe kapták. Természetesen a bábaképzés színvonalának emelésével szorosan összefügg a bábák illetményének rendezése is. Majdnem elengedhetetlen az eredményes munka szempontjából, hogy a bábák állami alkalmazottakká váljanak és olyan illetményben részesüljenek, mint a védőnők. Nagy jelentősége volna annak, ha a bábák állami státusba kerülnének, mert így fegyelmezésük és munkájuk irányítása sok tekintetben könnyebb és eredményesebb lenne. Még nagyobb jelentőséget nyer a bábakérdés rendezése, ha tudjuk azt, hogy a tanya világában még ma is nagyon sok szülés orvos és bába nélkül folyik le. Nem lehet véleményünk szerint a kérdést már tovább odázni azzal, hogy nincs az államnak rá megfelelő pénzügyi fedezete, mert ha lehet a tanya világában már óvónő, tanítónő, akkor kell, hogy legyen intelligens, jól képzett, megfelelő illetménnyel ellátott bába is, mert előbbtöbb oda jutunk, hogy nem lesz az óvónőnek, kit óvni, a tanítónőnek, pedig kit tanítani.

A védőintézetekben folyó nyílt anya-, illetve terhesgondozás még nem meríti ki az anya-, illetve terhes védelem teljes tennivalóit. Hogy anyavédelmünk megfelelő eredményű legyen, gondoskodnunk kell megfelelő számú terhesotthonról, ahová akár szociális, akár etikai okokból a terhes már a szülés előtt hetekkel, esetleg hónapokkal elhelyezhető legyen. Szükségünk van megfelelő számú szülőágyra, hogy azok a szülő anyák, akiknek szülése akár egészségügyi, akár szociális, akár etikai okokból szülőintézetben megokolt, ilyen intézetekbe elhelyezhetőek legyenek. Éppen ezért igyekszik az Országos Stefánia Szövetség a belügyi kormányzattal egyetértésben különösen a kisebb községekben szülőotthonokat, vagy legalább is szülőszobákat felállítani. Szükség van továbbá anya- és csecsemőotthonokra, ahová azokat az anyákat helyezhetjük el csecsemőjükkel együtt akik a szülőintézetből kikerülve hajlék nélkül állanak és nem tudnak a gazdasági életben azonnal elhelyezkedni. Az ilyen anyák sorából kerülnek ki leggyakrabban azok, akik kétségbeesésükben és elhagyatottságukban gyermeküket elpusztítják. Az anyaotthonoknak, amellet, hogy szociális segílyt nyújthatnak a hajléktalan anyáknak és csecsemőknek, még más irányban van nagy jelentőségük. Az anyaotthonokban addig, míg az Anya- és csecsemővédelem szervezete az anyát csecsemőjével együtt a gazdasági életbe, megfelelő körülmények közé el tudja helyezni, módjában van az anyaotthonnak az anyát a csecsemőgondozás, táplálás alapismereteire megtanítani, úgy hogy a szülőintézetből kikerülve ez az anya nemcsak a saját csecsemőjét tudja megfelelően gondozni, ápolni, hanem anyatársai között példaadásával terjeszti a csecsemőgondozás tudnivalóit. Nagy jelentősége

van azonkívül az anyaoththonoknak a dajkakérdés intézményes és a szakszemponthoznak megfelelő megoldásában is. Az anyaoththonokba bekerülő anyáknál igyekszünk a tejképződést fokozni, hogy az anya a maga csecsemőjén kívül legalább még egy gyermeket tudjon minden egészségügyi és egyéb károsodás nélkül táplálni. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy ezt az anyák 30-35 %-ánál el lehet érni és ezeket az anyákat azután a tejtetsvérség elve mellett elhelyezhetjük dajkáknak. A tejtetsvérség elve azt mondhatjuk magyar rendszer, mert a magyar nép szereti gyermekét és a régi időkben szegény volt az, hogy egy magyar anya nem maga táplálta gyermekét. A régi magyar udvarházakban az a szép szokás fejlődött ki, hogy ha a földbirtokos felesége nem tudta egészségügyi, vagy egyéb okok miatt maga szoptatni gyermekét, vagy az anya elhalt, akkor a jobbágy asszonyok közül oly anyát rendeltek be csecsemőjével együtt az udvarházba, aki bő tejével a maga gyermekén kívül a földesúr gyermekét is tudta táplálni. Így fejlődött ki azután a leendő földesúr és a jobbágy gyerek között a tejtetsvérség szép érzése. Hagyományainkból tudjuk, hogy e jobbágy tejtetsvér lett rendszeren a földesúr első fegyverhordozója, aki nem egy ízben védte meg, ha kellett a saját élete feláldozásával is földesurát; viszont e jobbágy tejtetsvér védte meg nagyon sok esetben földesuránál emelt kérésével jobbágy testvéreit a velük szemben elkövetett igazságtalanságoktól. Szövetségünk azon az állásponton van, hogy a dajkaközvetítést ki kell vonni a magánipari foglalkozások közül és csak állami dajkaközvetítést szabad megengedni. Erre a lehetőség megvan részben az állami gyermekmenhelyeken, részben pedig a már elég szép számban működő anyaoththonokon keresztül.

Az anyaoththonoknak még egy értékes etikai vonatkozású jelentősége is van. Az anyaoththonban elhelyezett anyák nagy tejfeleslegét lefejik és mint lefejt anyatejet árusítják. Az így eladott anyatej ára szeretetalapba folyik be, amelyből azután az anyaoththon anyáinak szociális segélyeket nyújtunk. Kiházasítások költségeit, esetleg útiköltségeket, vagy egyéb segélyeket ebből biztosítunk, valamint e szeretetalapnak terhére az anyaoththonban elhelyezett minden anya az esti szoptatás után napi hatodik étkezésül lefekvés előtt egy csésze tejet kap. Mély etikai jelentősége van ennek, mert ezzel igazoljuk, hogy minden ember, még a közsegélyre szorult anya is, az igazi felebaráti szeretet elve szerint, tud segíteni embertársán, mert az anyaoththonba bekerülő, közsegélyre szoruló anyák közül azok, akiket az Isten azzal áldott meg, hogy tejképződésük olyan bő, hogy a maguk gyermekén kívül még egy gyermeket tudnak táplálni, a legnagyobb értéket, az anyatejet adják egy anyátlan csecsemőnek, valamint segítséget nyújtanak szerencsétlen leányanya társaik kiházasításához, napi táplálásához, vagy egyéb, a gazdasági életbe leendő kihelyezésük alkalmából szükséges költségekhez. Ez az oka annak, hogy az anyaoththonokban a legnagyobb szeretet és harmónia uralkodik az anyák között, mert nemesebb érzések és gondolatok fakadnak úgy abban az anyában, aki segítséget tud nyújtani, mint abban, aki a segítséget anyatársától kapja. Meggyőződésünk, hogy ez etikai porszemekből igen nagy értékek fejlődhetnek ki a gyűlölködéstől, szeretetlenségtől túlfűtött mai társadalmi életben.

A csecsemő- és kisdévedelem terén már sokkal könnyebb eredményeket elérni, mert a 137.681/1923. B. M. sz. rendelet értelmében az anyakönyvi hivatalok kötelesek az anyakönyvbe bejegyzett minden újszülöttet a bejegyzést követő 24 órán belül, az anya- és csecsemővédelmi szervezet kartotékjain az illetékes védőintézet tudomására hozni. A védőintézet az így tudomására jutott csecsemőt azután védelmébe veszi, az illetékes körzeti védőnő kimegy, a csecsemő otthonába, felveszi a környezettanulmányt és megadja az első utasításokat az anyának, hogy miképpen kell helyesen gondozni, ápolni csecsemőjét

és gondoskodik arról, hogy az anya, vagy a család valamely tagja a csecsemőt a védőintézet orvosának mielőbb bemutassa, hogy az orvosi vizsgálat alapján a kellő orvosi utasításokat és tanácsokat is megadhasa a védőintézet a csecsemő jövő fejlődése és gondozása érdekében. A védőintézetekkel beszervezett területeken az élveszületetteknek mintegy 80-85%-a a védőintézetek védelmébe kerül. Nem veszi védelmébe a védőintézet azokat a csecsemőket, akiknek vagyoni viszonyai következtében semmi körülmények között sincs szükségük az Anya- és csecsemővédelemnek sem szaktanácsadásaira, sem szociális gondozására. Amely családban házi orvos van, ott csak a házi orvosnak a családdal egyetértésben kifejezett egyenes felkérésére veszi védelmébe a védőintézet, a csecsemőt. Sajnos kiesnek a védőintézet védelme alól a nagy tanyai területű városokban és községekben azok a csecsemők, akik a tanya világában élnek, holott talán ezeknek leginkább szükségük volna a rendszeres orvosi, védőnői gondozásra és a védőintézet szociális segélyezésére. E tanyai területeken lakó védencek védelmét azonban közlekedési lehetőségek hiánya következtében vagyunk kénytelenek elhanyagolni. Megkíséreljük mindenütt községi előfogatokkal és más közlekedési eszközökkel a tanyavilág látogatását megoldani, azonban sajnos e területek úthiányuk következtében – különösen a tavaszi és őszi esőzések idején, – szinte hozzáférhetetlen területek. Ezért az Anya- és csecsemővédelem szempontjából is nagy jelentősége van az ú. n. tanyai központok kiépítésének, ahol a közigazgatási szervek mellett az egészségügyi kirendeltségeket is feltétlenül fel kell majd állítani. A csecsemővédelem intenzív kiépítésében ismét mutatkozik a terhesvédelem kiterjesztésének nagy fontossága. Mint előbb már említettük, a csecsemőhalálzásnak mintegy 35 %-át a korai csecsemőhalálzás adja. Így tehát nagy jelentősége van annak, hogy az orvos, s a védőnő a szülést megelőzően, de legalább is a szülést azonnal követően a csecsemő és anyja mellé álljon és megadja a kellő utasításokat és tanácsokat a csecsemőgondozás tekintetében. Ha a csecsemő anyja már a terhesség idejében a védőintézet védelme alá kerül mint terhes, úgy könnyű ez utasításokat, tanácsokat idejében előre megadni és a csecsemő megszületésekor azonnal ott lehet az orvos, védőnő, gondoskodásával az anyja és csecsemője mellett, mert az anyakönyvi értesítések nagyon sokszor már későn érkeznek. Az anyakönyvi utasítás szerint a születések bejelentésére a születés idejétől számítva 8 napi határidő van megállapítva. A tanya világában a nagy mezőgazdasági munkák idején még e 8 napot sem tudja a legtöbb esetben a család betartani annak ellenére, hogy a 8 napon belül való bejelentés elmulasztása voltaképpen már kihágási eljárás során büntetéssel jár. Igaz, hogy a szülésznő köteles az általa levezetett szüléseket 24 órán belül az anyakönyvi hivatalnál bejegyeztetni az erre a célra rendelt nyilvántartásban, azonban e bejegyzések, különösen vidéki viszonylatban, nem nyújthatnak kellő alapot a csecsemő felkutatására, és így bizony sokszor 10-14 nap is elmúlik, míg a védőnő az újszülötthöz odaérkezhet, s nem egy esetben már hiába. E hibákat, ismételjük, a terhesvédelem kimélyítésével könnyen ki lehetne küszöbölni.

A védőintézetek csecsemő- és kisdédvédelme ugyancsak hármas irányú. Nevezetesen egészségügyi, szociális és etikai. A csecsemők és kisdédek egészségügyi védelmének az alapja az orvosi vizsgálat. Az orvos időnkint megvizsgálja a csecsemőt és kisdedet s megadja a csecsemő vagy kisdéd táplálására, általában egészségügyi gondozására vonatkozó utasításokat; az illetékes körzeti védőnő a rendszeres családlátogatások során ellenőrzi, hogy az anya pontosan betartsa a kapott orvosi tanácsokat és utasításokat. E rendszeres egészségügyi gondozás a kisdéd harmadik életévének befejezéséig tart.

A csecsemők és kisdedek szociális gondozása a védőintézetek mellett működő társadalmi szervezetek segítségével történik, mindig a védőnő környezettanulmánya alapján kiállított orvosi utalvány útján. E szociális segélyekkel igyekeznek a védőintézet az adott orvosi tanácsoknak és utasításoknak eredményes végrehajtását biztosítani. Ez történhetik vándorkelengye utalványozással, gyógyszerek és tápszerek, valamint egyéb segélyek kiszolgáltatásával.

Az etikai gondozás főleg a házasságon kívül született csecsemők és kisdedek érdekében folyik. Nagy jelentősége van azonban az etikai gondozásnak még a csecsemő családi környezetének erkölcsi szempontból történő rendezése tekintetében is. Nem egy családban kell a védőintézetnek helyreállítani a családi békét, az alkoholistá férjet a teljes elzúllástól megvédeni, nem egy válni akaró házaspárt békít ki a védőintézet és teremti meg a gyermek érdekében a nyugodt családi környezetet, s a vadházasságoknak nagy számában megteremti a család erkölcsi biztonságát.

A védőintézetekben folyó, röviden vázolt nyílt csecsemő- és kisdedvédelem nem lehetne kellően eredményes, ha e munkát nem támasztanánk alá a lehetőség szerint félig zárt és zárt védelmi munkát végző intézményekkel. Ilyen félig zárt intézmények: tejkonyhák, bölcsődék, és napközi otthonok. A tejkonyhák orvosi ellenőrzés mellett elkészítik a szükséges tejkészítményeket azon csecsemők részére, akik bármely oknál fogva mesterséges táplálásra szorulnak. Ugyancsak a tejkonyhák szolgáltatják ki azokat a táplálékokat, amelyeket az elválasztáskor és az azt követő időkben rendel az orvos a csecsemőnek. A tejkonyhák szolgáltatásai megkönnyítik egyrészt a dolgozó anyák helyzetét, de nagyban biztosítják azt is, hogy szabályszerűen, orvosi ellenőrzés mellett előállított táplálékot kaphat a csecsemő, mert sajnos vidéki viszonylatban sokszor még egy tiszta edénye sincs nagyon sok asszonynak, vagy még ha el is tudná készíteni a táplálékot, nincsenek meg a lehetőségei annak, hogy a követelményeknek mindenben megfelelően készítse el a csecsemő táplálékát.

A bölcsődék és napközi otthonok a munkába járó anyák csecsemőinek, illetve kisdedeinek a munkaidő alatt történő gondozását szolgálják. Városokban az ipari munkásság, vidéki viszonylatban pedig a mezőgazdasági munkás csecsemőjét és kisdedét sajnos nem tudja kellő gondozásban tartani a munka ideje alatt. Nem egyszer olvassuk a napilapokban is a munkás lakásba zárt gyermekeinek szomorú tragédiáját. Vagy ha van szomszéd, akire rábízhatják a csecsemőt vagy a gyermeket, bizony ez a gondozás nem mindig válik a csecsemő és gyermek javára. Faluhelyen sokszor beteg, nem egyszer tüdővész, munkaképtelen családtagra vagy szomszédra bizzák a gyermeket, nem beszélve a nagyvárosok tömeglakásának káros következményeiről. A bölcsődék és napközi otthonok segítségével legalább a nap 24 órájának felét a lehető legegészségesebb környezetben s megfelelő szakszerű gondozásban töltheti a csecsemő és kisded és csak a munkaidő befejezése után viszi haza a szülő gyermekét otthonába. Hihetetlenül értékes a csecsemő és kisded ellenállóképességének, testi és lelki fejlődésének szempontjából a bölcsődék és napközi otthonok munkája. Az anyaotthonoknak nemcsak az anyák szempontjából van nagy jelentőségük a fentebb említett okok miatt, de nagy jelentősége van az anyaotthonoknak a csecsemő megfelelő fejlődése szempontjából is.

A beteg csecsemő és kisded kellő gyógyítása, ápolása és gondozása szempontjából elengedhetetlenül fontos az intézményes csecsemő- és kisdedvédelem szervezetében, a megfelelő számú csecsemő- és kisdedkórház, mert egészen más gondozást, ápolást igényel a csecsemő, vagy kisded-beteg, mint a felnőtt beteg. A székesfőváros el van

látva kellő számú csecsemő- és kisdedkórházzal, azonban vidéki viszonylatban még mindig nagyon sok kívánni való van e téren is.

A mai időkben minden szociális és egészségügyi tevékenységet csak az arra fordított gazdasági eszközök figyelembevételével lehet helyesen megítélni. Egészen bizonyos ugyanis, hogy sok költséggel nagyobb eredményeket lehet elérni, mint szerényebb gazdasági eszközök alkalmazásával. Az Országos Stefánia Szövetség költségvetésének bevételi rovatait több főcsoportra lehet felbontani és ebből az államsegélyt, a törvényhatósági és helyhatósági hozzájárulást, a társadalmi hozzájárulást, az OTI támogatást és egyéb bevételeket lehet kiemelni. Az államsegély az intézmény fejlődésével 1932-ig 1,200.000 pengőre emelkedett, akkor azonban az ország költségvetési egyensúlyának biztosítására irányuló megszorítás az államsegélyt 1,080.000 pengőre szorította vissza. A kb. 1,500.000 pengőt kitevő törvényhatósági és helyhatósági hozzájárulás ugyancsak jelentékeny mértékben biztosítja a Szövetség gazdasági egyensúlyát, de ezt előteremteni elsősorban csak a fiókszövetségek útján lehetséges. A társadalom évről-évre közel 1,000.000 pengővel adózott a magyar anyák és csecsemők iránt való szeretet jegyében. Jóleső örömmel hivatkozhatunk arra, hogy a gazdasági válság nehéz esztendeiben se torpant meg a társadalomnak az Országos Stefánia Szövetség iránt való megértése, ami bizonyára elsősorban a Szövetség vezetőinek előrelátásában gyökerezik, mert azok minden időben rendkívüli súlyt helyeztek arra, hogy egyes községek, városok, vármegyék áldozatkészségéből begyűlt összegek ugyanazonokon a területeken használtassanak fel az arra rászoruló anyák és csecsemők védelmére.

Az Országos Stefánia Szövetség az 1938. évben 4,397.413 93 pengő költséget fordított a magyar Anya- és csecsemővédelem munkájára. A Szövetség központja alapítványi intézetének ingatlan, ingó és készpénzvagyona 1,947.737.15 pengő, a fiókszövetségeknek ugyancsak ingatlanban, ingóban és készpénzben 1,881.012.60 pengő vagyona gyűlt össze.

Nagy vonásokban a fentiekben vázoltuk a magyar anya-, csecsemő- és kisdedvédelem rendszerét és jelentőségét. Nézzük már most érdemes-e ezt a nagy energiát és költséget igénylő szervezetet fenntartani. A statisztika kérhetlen száraz adatai bizonyítják, hogy ha egy nemzet élni akar, az anya-, csecsemő- és kisdedvédelem munkáját nemcsak hogy fenn kell tartania, hanem azt minden erejéből kimélyíteni és intézményesen továbbépíteni kötelessége. Az összeomlást, a forradalmakat, valamint a román megszállást követő időkben megindult újjáépítéskor Csonka-Magyarországon a csecsemőhalálozás 20% körül mozgott. Az 1921-ben megindult intenzív építő munka eredményeként mind több és több védőintézetet állítottunk fel, mind nagyobb és nagyobb területeket vontunk be az Anya- és csecsemővédelem munkaterületébe. E lelkes munkának az eredményei azután rövidesen mutatkoztak a csecsemőhalálozás állandó csökkenésének képében, úgy hogy az 1937. évre bizonyos hullámzó jellegzetesség mellett csecsemőhalálozásunk már 13.4%-ra csökkent, 1938-ban pedig már csak 13.3% volt csecsemőhalálozásunk. Ha a halottak statisztikáját vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy míg 1921-ben 100 halott közül 29 volt csecsemőhalott, 1937-ben, 1938-ban már csak 19 volt a csecsemőhalottak száma. Ezek az arányszámok talán nem mutatnak nagy eredményt, de ha tudjuk, hogy ezek mögött az arányszámok mögött a csecsemők tízezrei sorakodnak és közel 100.000 csecsemőt sikerült az Anya- és csecsemővédelem munkájával a nemzetnek megmenteni az elmúlt 18 év alatt, akkor mindjárt látjuk a nemzet jövője szempontjából e munka nagy jelentőségét. Sajnos, magyar természet, hogy a magyar

eredményeket nem értékeljük és szeretünk mindig külföldi példákra hivatkozni. A magyar csecsemőhalálózással kapcsolatban ismételten halljuk szakemberek kritikáját, hogy milyen borzalmas magas még mindig a magyar csecsemőhalálozás a nyugati államokhoz viszonyítva. Szerintünk helytelen ez összehasonlítás, mert a csecsemővédelem eredményeinek összehasonlításában figyelembe kell venni a csecsemőhalálozást előidéző tényezőket is. A csecsemőhalálozás összehasonlításánál nem lehet figyelmen kívül hagyni az éghajlati viszonyokat és a természeti adottságokat sem. Európában talán egyedül Magyarország olyan terület, amely a nagy magyar Alfölddel a szívében, majdnem mondhatnánk sivatagi klímájú. Az európai országok úgyszólván kivétel nélkül mind élvezik a tengereknek klímamérséklő kedvező hatását. Nem szabad továbbá figyelmen kívül hagyni az összehasonlításban az elveszületésekre és csecsemőhalálozásokra vonatkozó statisztikai szabályokat sem, mert míg hazánkban elveszületettnek kell anyakönyvezni minden olyan csecsemőt, aki megszületése után a legcsekélyebb életmegnyilvánulást mutatta, addig Angliában pl. a születést követő 42. napon belül elhalt csecsemőt halvaszületettnek kell anyakönyvezni, Belgiumban és Portugáliában pedig a 7-8. napon belül elhalt csecsemőt már nem elveszületettnek anyakönyvezik. E körülmények tehát kizárják az igazságos összehasonlítás lehetőségét, mert ha ezeket a tényezőket is figyelembe vesszük, akkor a magyar csecsemőhalálozás legalább 2-3%-kai kevesebbet fog feltüntetni.

Igazolja továbbá az Anya- és csecsemővédelem jelentőségét a statisztika a három éven felüli kisgyermek halálózási adataival is, mert míg 1924-ig a három évet betöltött kisgyermek halálózási statisztikája egyenletes vonalat ad, addig 1924-től kezdődően lefelé vezető irányt vesz e kisgyermek halálózási vonala. Az Anya- és csecsemővédelmi munka a csecsemő megszületésétől annak betöltött három éves koráig tart, tehát 1924-ben vettük be a három éven felüli kisgyermek csoportjába az első védett kisgyermeket és bár távol áll tőlünk, hogy a kisgyermek halálózási arányszámának csökkentése terén elért nagy eredményeket kizárólag az Anya- és csecsemővédelem munkájának javára könyveljük el, mégis el kell ismernünk, hogy e munkánk feltétlenül nagy befolyással van az eredményekre. A három éven keresztül gondozott, állandó ellenőrzés alatt tartott kisgyermek ellenálló képessége feltétlenül fokozottabb és az anyáknak állandó nevelése, tanítása feltétlen kihatással van a gyermekek gondozása révén a gyermekek későbbi életkorára is. A három éven felüli kisgyermek halálózási arányszáma 1924-től 1934-ig mintegy egyharmadára esett vissza. Ez oly jelentős eredmény, amely megint a statisztikai számok mögött az élő és egészségesen fejlődő kisgyermek ezreit jelenti. Még jobban szembeűnik az Anya- és csecsemővédelmi munkának a jelentősége, ha szembeállítjuk az Anya- és csecsemővédelemmel beszervezett területek csecsemőhalálózását a be nem szervezett területek csecsemőhalálózásával. Az 1937. évben a be nem szervezett területeken a csecsemőhalálozás 14'8% volt, míg a beszervezett területeken ez a szám csak 12.5 % volt. E számadatok megdöntően igazolják, hogy milyen jelentősége és haszna van a magyar nemzeti népesedés szempontjából az intézményesen, a szakmunka értékes fegyvereivel kiépített Anya- és csecsemővédelemnek. Ezidőszerint közel 5,000.000 lélekszámra terjed ki a magyar Anya- és csecsemővédelem országos szervezetének munkája. Szent meggyőződésünk, ha e munkát az ország minden lakosára kiterjesztjük, csecsemőhalálozásunkat le tudjuk szorítani a nyugati államok színvonalára és ezzel bizonyos, hogy sok százezer, ma még pusztulásra ítélt életet tudunk a magyarság gyarapodására megmenteni.

Vándoriskola és tanyai internátus¹

ELŐADTA SZOMBATFALVY GYÖRGY

A múlt évszázad hetvenes éve óta mindjobban terjeszkedő tanyai település már a népiskolai alaptörvény alkotásánál figyelem tárgya volt. Az 1868: XXXVIII. te. 48. §-a kötelezi a községeket, hogy a hozzájuk tartozó tanyák tanköteleseiről vagy tanyai iskolák állításával, vagy ahol ez nem volna célszerű, „járó-kelő (ambuláns)” tanítók alkalmazásával gondoskodjanak. Ennek ellenére úgyszólván csak a jobbérzelmű nagybirtokosok által, sokszor az egyház közreműködésével létesített úgynevezett „uradalmi” iskolák és a század vége óta az állam által egyes helyeken felállított állami tanyai iskolák szolgálták a tanyai, pusztai nép gyermekeinek elemi oktatási szükségletét, a nagy tömegek iskola nélkül maradtak vagy nagy távolságról jártak be sokszor egészségük veszélyeztetésével a belterületi iskolákba. A háború feltárta ennek a helyzetnek tarthatatlanságát. Az 1921:XXX. törvénycikk jogalapot adott arra, hogy a tanyai érdekeltséget, uradalmat vagy a községet a tanulók be- és hazaszállítására, vagy vándortanító alkalmazására vagy iskola létesítésére kötelezzék. E kötelezésnek azonban nem volt büntető szankciója s a gyakorlatban keveset ért.

A helyzet csak annyiban javult az 1921: XXX. törvénycikk következtében, hogy a beiskolázást szigorúbban ellenőrizték s addig, amíg a háború idején született gyermekek gyér korosztálya volt tanköteleseknél, volt férőhely a belterületi iskolákban a tanyai gyermekek számára is. Tanyai iskolák azonban nem épültek s tanulók beszállítása vagy a vándortanító alkalmazása sehol sem segített jelentékenyebben a helyzeten. Komoly lépést csak az 1926: VII. törvénycikk jelentett s ezzel kapcsolatosan az Országos Népiskolai Építési Alap létesítése, amely az új tantermek és tanítói lakások ezreit hívta létre jelentékeny részben éppen a tanyai gyermekek számára. Az iskolaszükséglet megállapítását a vallás- és közoktatásügyi minisztérium nagy körültekintéssel és statisztikai megalapozással végezte. Az 1926: VII. törvénycikk alapján alakított tanyai körzetekben 1926 és 1930 között túlnyomórészt felépültek a tanyai iskolák. A tanyai iskolakörzeteknek azonban megvolt az a gyengéjük, hogy szétszórt, gyér településű tanyarendszernél aránylag kevés tanulót tudott összegyűjteni s ezek nagyrészt is fásztó, sokszor 4-5 kilométeres gyaloglásra kényszerítette, ami jó utak hiányában rossz időben rendetlen, hiányos iskolalátogatásra vezetett. Egészen ritka település mellett vagy olyan helyeken, ahol nagy messzeségben csak csekélyszámú (20-25-nél kevesebb) tanköteles lakik, a tanyai iskola létesítése aránytalan költséggel járt volna. Ezekről az 1926: VII. törvénycikk tanyai internátus létesítésével kívánt gondoskodni. Ilyen nehéz probléma több nagy határú községben felmerült, így Karcagon, Jászkiséren, Kunhegyesen és a

¹ Vázlat.

biharmegyei Komádiban. A nagyon elterjedt tanyatelepülésű Szabolcs és Hajdú vármegyében pedig sok községben maradtak körzetalakításra nem elegendő iskolátlan határrészek.

A nagy iskolaépítkezés alatt a könnyebben megoldható és tömeges feladat kötötte le a kormány figyelmét és erejét. Az akciót befejezetlenül félbeszakította az 1929 óta érezhető, majd 1930-ban teljes erővel kitört gazdasági válság. Hét esztendeig pangott az iskolafejlesztő munka. A tanítótermelés és az állástalan oklevelesek munkanélkülisége tetőfokra hágott s fejlesztés nem volt lehetséges 1937-ig. Ekkor Szabolcs vármegye akkori tanfelügyelője, Tesléry Károly javaslatot tett arra, hogy állástalan férfitanítókkal ú. n. vándoriskolákat létesíthessen. A kormány ehhez hozzájárult s 1937 őszén megnyitlak Szabolcsban az első vándoriskolák, amelyek nemsokára a szomszédos Hajdú vármegyében is követőkre találtak. Ugyancsak 1937-ben Hóman Bálint kultuszminiszter magáévé tette azt a javaslatomat, hogy a Kornádi község külterületén nyilvántartott, de a szétszórt település miatt iskolátlan 320 tanyai tanköteles részére a községben állami iskolával kapcsolatos tanyai internátus létesíttessék.

A szétszórt vagy csekély számú tankötelesek beiskolázásának tehát két újabb módjával kísérletezik a kormány. Lássuk ezeket közelebbről.

A vándortanító intézménye úgy, ahogy azt az 192HXXX. törvénycikk végrehajtási utasítása elgondolta, nem vált be, alkalmazására nem is került sor. Nem lehetett a körzet különböző pontjain megfelelő helyiséget s egy tanítói szobát, az egyik helyiségnél pedig kertes lakást biztosítani. Ez igényesebb megoldás lett volna az iskolaállítáznál, pedig az egyik nehézség éppen a gyér tanköteleshez viszonyítva túlköltséges iskolaépítésben jelentkezett és lett volna leküzdendő. A Tesléry-féle kísérlet abból az elgondolásból indult ki, hogy a 15-20 tanyai tanuló részére küldjünk ki egy kisebb igényű kezdő tanítót, aki hivatásszeretéből és későbbi jobb alkalmaztatás reményében pár évig vállalja azt a missziós munkát, hogy egy üres tanyaházban kezdetleges berendezéssel és felszereléssel család és szállásadó nélkül, élelmezéséről is maga gondoskodva, nyolc-tíz hetenkint vándorol egyik tanyacsoportból a másikba és vissza, magával vive mint vándorszínészek hajdan kellékeiket, az iskolafelszerelést, padokat, táblát, tanzsereket. Parasztszekéren vándorol az „iskola” és vele a tanító is a község vagy az érdekeltek által adott vagy kibérelt tanyaházba, mely bizony nem iskolának épült, hanem csak egy kis szobából s konyhából álló parasztház, amelyben azért elfér jó szorosan a legfeljebb két tucatnyi gyermek. Az ilyen világtól elmaradt, félreeső helyeken nagy örömet szerzett a tanító megjelenése, az egyetlen iskolázott ember, aki azért kereste fel ezt a legszegényebb népet, hogy gyermekeivel foglalkozzék. De nemcsak a gyermekekkel. A felnőttek is felkeresik az „iskolát”, amely a népművelésnek is szerény műhelye, sőt nem egy helyen a mindenütt jelenlévő Isten tiszteletének is színhelyévé magasztosult. A tanítót a tanulók vallási megosztottsága sem hozza zavarba. Eltanítja nekik szépen egymásután a katolikus, református és evangélikus hittant és tanítja őket a Utániára éppen úgy mint a zsoltárookra.

A vándoriskoláknál az elhelyezésről a helyi erők, minden egyébről az állam gondoskodik. Felszerelés, rádió, tankönyvek, irkák a népoktatási költségvetés terhére szerzetnek be. A tanító is állami. A kísérletnek úgylátszik, sikere van. Erkölcsei sikere és értéke vitán felül áll. A tanítási eredmény is megfelel a várakozásnak, mert a pár heti intenzív oktatás mellett a szerényebb pedagógiai igények kielégíthetők. A vándoriskola felett azonban az ideiglenesség szelleme lebeg. A tanító nagy nélkülözéssel és

erőfeszítéssel végzi munkáját, melynek végét két-három éven belül várja és kívánja. Az ajánlkozók egyelőre kikerülnek a tanítói túltermelés várakozóiból. A helyiség improvizált. A tanulási eredmény a szükségképen hosszú és meg-megismétlődő szünetek miatt nem mélyülhet el, nem verhet erősebb gyökeret s így a felejtés veszedelme nagyobb lévén, a maradandóságra nincs elég kilátása. Mégis azt kell mondanunk, hogy a vándoriskola üdvös és örvendetes kísérlet és még ha nem is válik állandó intézménnyé, kedves oázis emléke lesz a tanyai sötétség sivatagában.

A másik kísérlet egy helyhez fűződik: Kornádi községhez. Kornádi Bihar vármegyének ma népességre egyik legnagyobb, 10.000 lelkes, területre legnagyobb határú helysége. Huszonnyolcezer holdon fekszik s 3000-nél több tanyai lakosa van. Talaja agyagos, nagyrészen a Sárrét déli nyúlványa, hol a múlt században még mocsár volt. Innen van, hogy a legkisebb eső szinte járhatatlanná teszi a tanyák közt vezető dűlőutakat.

Kornádi tanyavilágában csak két nagyobb birtok van, azokban a birtokos tart fenn iskolát. A határ nagyobb része azonban kisgazdáké, akik közül sokan kint laknak a tanyán, de a legtöbb cselédet, tanyást tart kint. Ezek a kisgazdát szolgáló cselédek bizony nagyon szegény emberek s a legtöbbnek nincsen is rokona a faluban, hogy oda adhassa be gyermekét az iskoláztatás éveire. Idegen meg nem vállalja ingyért, illetőleg egy kis kosztravalóért a más gyermekét s így a kornádi cselédgyermek nagyobb része bizony iskola nélkül nőtt fel. Az életrealóbb és kevésbé földhözragadt szülők úgy segítettek magukon, hogy elmentek pár évre olyan gazdához, ahonnan bejárhatott a gyermek iskolába. Ezért a teljesen iskolázatlan gyermekek száma aránylag nem nagy, viszont igen kevés az, aki két osztálynál többet járt ki 12 éves korára. Továbbképző oktatásban meg senki sem részesült.

A közoktatásügyi kormányzat 1923-ban fedezte fel a Kornádi tanyavilágában lévő türheterlen helyzetet. Néhai Orbán Kálmán biharmegyei tanfelügyelő össze is íratta a tanyai gyermekeket s amikor 1926-ban megindultak a biharmegyei iskolaépítések is, ez a probléma is szőnyegre került. A bihari építkezések minisztériumi előadója itt is, mint még néhány helyen, csak az internátusi megoldást találta célravezetőnek. Az 1926: VII. törvénycikkben történt is gondoskodás arról, hogy ilyen megoldáshoz jogi alapja legyen a szükséges rendelkezésnek, az e tárgyban tett javaslat azonban csak olyan formában talált elfogadásra, hogy a községbeli református egyház tegyen kísérletet internátus létesítésére. Ezzel a kérdés holtvágányra került. Egyrészt azért, mert a református egyház presbitériumától nem lehetett várni, hogy más szellemet képviseljen a tanyai iskolaszükséglet kérdésében, mint általában a belterületi gazdák szoktak a tanyai nép életigényeivel szemben, másfelől pedig azért, mert az egyház nem rendelkezett azzal az anyagi erővel, amely a kérdés megoldásához szükséges. Így az internátus terve további tíz esztendőre az álmok birodalmába került. Mikor azonban az 1937. évben az iskolaépítések újra szőnyegre kerültek, a kornádi kérdés is feléledt s másfél év alatt a megvalósulás stádiumába jutott.

Az internátus állami, egy tíz tanerős állami iskolának tanulóotthona. Az iskola tíz tanítója közül 6 osztályvezető, kettő nevelő, egy háztartásvezető, egy pedig igazgatója az egész intézménynek. Az iskola és internátus mind a fiúkat, mind a lányokat befogadja s ennek megfelelőleg a tanítótöbbségben is öt férfit és öt nőt találunk. A fenntartó a magyar állam, azonban a fenntartási terhek tekintetében erősen tagolt tehermegosztás érvényesül. Tisztán az állam viseli a pedagógus-személyzet költségeit, két ápolónő (diakonisszák) beosztásáért fizetett díjat és az iskolaorvos díját. Ezek a kultusz-

tárca költségvetését terhelik. A dologi fenntartás terheiből egy részt a község fedez, egyelőre évi 5.000 pengős hozzájárulással. A dologi szükségletek további része a vármegyei jóléti alap évi 2.000 pengős hozzájárulásából, a belügyi kormány segélyéből és a földművelési minisztérium segélyéből adódik. A belügyi és a földművelésügyi minisztériumok hozzájárulása már az internátusi fenntartás céljaira megy azzal az indokolással, hogy a legszegényebb agrár népréteg segélyezéséről van szó, amidőn az intézmény lehetővé teszi számukra gyermekeik elemi oktatását és nevelését. A belügyminisztérium egészségügyi érdekekből ingyen cukrot is ad az intézménynek, amire a rendkívül rosszul táplált, túlnyomó részben csenevész gyermekeknek nagy szükségük is van.

Ezzel azonban nem meritettük ki a fenntartás anyagi forrásait. Talán első helyen kellett volna emlitenem a szülők hozzájárulását az internátusi étellezéshez. A minisztérium abból indult ki, hogy a gyermek táplálása a legszegényebb családban is megtörténik, tehát bizonyos hozzájárulást minden szülőnek kell adnia gyermeke internátusi étellezéséhez. Azonban ez a hozzájárulás maradjon alatta az otthoni tehernek s természetbeni szolgáltatással rovassék le, de joga legyen a szülőnek a terményt a mindenkori napi áron pénzben is leróni. A naturális hozzájárulás a következőkből adatik: búzából, árpából, morzsolt tengeriből, burgonyából, szemes borsóból, szemes paszulyból, tyúktojásból és szalonnából. Ezenkívül a legalább 3 holdas birtokosoktól háziszappanból. A szolgáltatás két szempontú érzékeny skála szerinti progresszivitással történik. Egyik szempont a foglalkozás, illetőleg a gazdánál a holdak száma. Másik szempont a család népessége. A tizenöt éven aluli gyermekek száma szerint hat fokozat van. A gazdasági cseléd és az 1 holdon aluli birtokos egyenlő gyermekszám mellett ugyanolyan hozzájárulást ad. Ezen felül más a kirovás az 1-2 holdas, a 3-5 holdas, a 6-10 holdas, a 11-20 holdas, a 21-40 holdas és a 40 holdon felüli birtokosoknál. Egy három gyermekes gazdasági cseléd pl. beszolgáltat gyermeke után egy hónapi ellátásért 8 kg búzát, 1 kg árpat, 4 kg morzsolt tengerit, 8 kg burgonyát, $\frac{1}{2}$ kg borsót és babot, 4 tojást és $\frac{1}{4}$ kg szalonnát. Ennek értéke 3 pengő és 60 fillér, vagyis az étellezéshez a szülő napi 12 fillérrel járul hozzá. Az ötgyermekes cseléd már csak napi 6 fillérrel, illetőleg ennek megfelelő terménnyel. Itt már a hozzájárulás szinte csak jelképes. A 40 holdon felüli birtokos, ha egy gyermeke van, a maximumot fizeti, ami napi 41 fillérnek felel meg s még mindig alatta van, a gyermek tényleges étellezési költségének, ami jelenleg napi 45 fillér. Itt legyen szabad rámutatni arra, hogy az érzékeny, kilókban, sőt egyes cikkek-nél félkilókban megszabott hozzájárulási tarifa, amelyet minden szülő előzetesen megkapott, úgy hogy ez lehetővé tette számára a kirovás pontos ellenőrzését, igen jól bevált. Egyfelől azzal, hogy világosan megmutatta a kirovási rendszer igazságos vagy legalább is a méltányosságot messzemenően figyelembevenni kívánó voltát, másfelől azzal, hogy módot adott mindenki számára a kirovás helyességének ellenőrzésére, az érdekelt szülők teljes megnyugvásának biztosításával olyan erkölcsi hasznot eredményezett, amely mellett a kirovásnál és a szolgáltatások beszédésénél az érzékeny skálától folyó többletmunka hátránya teljesen eltörpül. Talán nem felesleges megjegyezni, hogy a szülők hozzájárulása mintegy 6.000 pengővel szerepel az intézet első, hat hónapos csonka tanévének költségvetésében.

A fenntartáshoz a község határában lévő kendergyár és két középirtokos is hozzájárulnak azon a címen, hogy ezzel egy különben megalakítás előtt álló érdekeltégi iskola fenntartásának kötelezettsége alól mentesülnek. E révén 1.550 pengő folyik be az intézet pénztárába.

Az internátus és a mellette lévő iskola a község belterületén $2\frac{1}{2}$ holdas telken négy épületben helyezkedik el. Az intézet villanyvilágítással, vízvezetékekkel van ellátva. A fiúk és leányok az internátus elkülönített két szárnyában hét nagy hálóteremben, nappal pedig a közös iskola tantermeiben nyernek elhelyezést. A gazdasági épületben lévő nagy étteremben 180 gyermek étkezik egyszerre. Az intézetben családi szellem uralkodik. A tanítótestület együtt étkezik a növendékekkel. A koszt szegényes, de egészséges, amit a növendékek havonként ellenőrzött testsúlybeli gyarapodása tanúsít. Az intézet orvosa minden reggel megvizsgálja a gyengélkedőket s a betegeket elhelyezi a fiúk és leányok számára külön berendezett betegszobába. A betegeket egy-egy diakonissza ápolónő gondozza. Ugyanők gondoskodnak a gyermekek ruházatának javításáról is.

Az intézet 1939. január 14-én nyílt meg 285 tanulóval. Kitűnt ugyanis, hogy a megnyitás négy hónapos késedelme miatt a szülők egy része beadta gyermekét a községbe s így a 360-as létszámra tervezett intézet az első csonka évben nem népesült be teljesen. Az iskola alkalmazkodni kíván a tanulók és szüleik életviszonyaihoz, amidőn nem a szokásos tízhónapos szorgalmi idővel működik, illetőleg az idősebb tanulóknál rövidebb tanévet állapít meg. A szorgalmi idő az első és másodosztályosok számára 9 hónap, szeptember 10-től június 10-ig, a harmadik és negyedik osztályosok számára október 1-től május 31-ig tart, az ötödik és hatodik osztályosoknál 6 hónap, november 1-től április 30-ig. A hetedik és nyolcadik osztályosok számára (az első félévben 12 VII. osztályos volt, VIII. osztályos egy sem) mindössze négy hónap, november 15-től március 15-ig.

A tanyai internátussal kapcsolatos iskola minden vonatkozásban megoldja a feladatot, sőt többet is ad, mint a népoktatás egyéb intézetei, amidőn nevelésben is részesíti épen a legszegényebb és legelmaradottabb néposztály gyermekeit. Létesítését az első nagy beruházás nehezíti. A kornádi intézet építése és felszerelése a legnagyobb takarékoság és gazdaságosság mellett is 340.000 pengőbe került, vagyis az első beruházás tanulónként majdnem 1.000 pengő. Egy 40 tanuló tanyai iskola építését és felszerelését 15.000 pengőben számítva, a tanyai internátusi megoldás több mint kétszeres építési, beruházási költséget jelent. Ezzel szemben a rendszerint hiányosan látogatott tanyai iskolával szemben biztosítja a hiánytalan iskolalátogatást, a tanulók egészséges testi és szellemi fejlődését és nevelését. Módot ad arra, hogy a teljes atomizáltságban élő tanyai nép gyermekei az internátusi nevelés révén társadalmi együttműködésre hajlamos egyénekké alakuljanak.

VIII. B)

**AZ EGYETEMI IFJÚSÁG ÉS EGYÉB ÉRTELMISÉGEK
SZOCIÁLIS GONDOZÁSA**

Magyar nemzeti munkaszolgálat

ELŐADTA VITÉZ SZINAY BÉLA

Bevezetés. Az 1937. évi Közigazgatási Továbbképző Tanfolyamon vitéz Fábry Dániel tábornok „Munkaszolgálat” című előadásában foglalkozott ezzel a nagy horderejű kérdéssel. Általános vonatkozásaiban minden oldalról megvilágítva, igen élénken ecsetelte azokat az erkölcsi és gazdasági értékeket, amiket a kötelező munkaszolgálattól várhatunk. Fejtegetéseinek helytálló tanulságait főleg a külföldi munkatáborokból vezette le s ezzel vonta párhuzamba a mi lehetőségeinket, mert hiszen nálunk kézzelfogható értékadatok akkor még nem állottak rendelkezésre. Az ezt megelőző években ugyanis Csonka-Magyarországon a munkatáborba szállás még csak dicséretes szárnypróbálgatása volt az értelmiségi ifjúságunknak. S e minden elismerést megérdemlő törekvésük közben, számukra némely irányból kijutó gáncsvetések dacára ki kell jelentenünk, hogy az ő önzetlen és szívós kitartásuk hozta meg a magyar munkaszolgálat kialakulását.

Hogy a „munkaszolgálat” kifejezés helyes értelmezésével minden kétséget kizáróan megismerkedjünk, előljáróban körvonaloalom ennek gondolattartalmát. Így érthetően fog előttünk kikristályosodni a jelenkor egyik újszerű fogalma: a „munkaszolgálat”, továbbá ennek cselekvő egysége a „munkatábor” és alánya a „munkaszolgálatos”.

A „munkaszolgálat”, a munkaszolgálatásnak magasabb nemzeti célok és erkölcsi szempontok érdekében megszervezett, a köz javát szolgáló olyan formája, amelyben a résztvevők nem munkabér ellenében foglalkoznak. Amint e meghatározásból kitűnik, a munkaszolgálatban a súlypont nem csupán a munkavégzésen nyugszik. Kiegyensúlyozottan jelentkezik benne az erkölcsi tartalom is, ami a nemzetért végzett szolgálatban jut kifejezésre. Az erkölcsi tartalom tehát az a lényeges különbség, ami a „munkaszolgálatot” a külső formájában némileg hasonló más szervezetektől megkülönbözteti. Ez a magyarázat értelemszerűen vonja maga után a másik két kifejezés meghatározását: „munkástábor” helyett „munkatábor”, „munkás” helyett „munkaszolgálatos”.

„Munkatábor” ez a közösség azért, mert az ebben megmozgatott földnek a testi munka tényén felül messze túlmenő értelme és célja van;

„Munkaszolgálatos” a résztvevő azért, mert nem bérért és nem kizárólag munkavégzés céljából dolgozik.

Magyar Nemzeti Munkaszolgálat! Ezt az elnevezést adtam az előadásomnak, mert ez a jövő kitisztult látképe. A magyar munkaszolgálat fokozatosan kiépítve, ma már határozott csapáson halad. 1939-ben tehát nemcsak az idegen állambeli munkaszolgálatokat állíthatjuk példaként a magunk számára, hanem e téren saját tapasztalatainkról is beszélhetünk és az immár intézményesen beállított „Magyar Nemzeti Munkaszolgálat célkitűzéseit is ismertetjük.

Előadásom ezeket a szempontokat véve figyelembe, négy részre tagozódik:

- I. A külföldi munkaszolgálatok jelenlegi helyzetének áttekintő ismertetése.
- II. A magyar ifjúság munkatáborai 1935-1936-ig.
- III. Az Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Nemzeti Munkaszolgálata 1937-1938-ig.
- IV. A honvédelemről szóló törvény alapján kialakítandó Magyar Nemzeti Munkaszolgálat 1939-től.

I.

A külföldi munkaszolgálatok jelenlegi helyzetének áttekintő ismertetése. A sajtó gyakran hoz hírt arról, hogy itt is, meg ott is bevezették a kötelező munkaszolgálatot, illetve Európa valamelyik országában munkatáborokat állítottak fel.

Ezek a hírek elég gyakran tévedésen alapulnak oly értelemben, hogy nem az általunk fogalmazott és meghatározott munkaszolgálatról, avagy munkatáborokról van szó. Ma már minden állam honvédelmi törvényének elengedhetetlen része a honvédelmi munkakötelezettség, ami azt jelenti, hogy nemre való tekintet nélkül általában a 14. életévtől a 70. életévig a honvédelem érdekében minden állampolgár szellemi és testi munkaerejét igénybe lehet venni. Sok esetben erről a kötelezettségről van szó, amidőn a sajtó hírt ad, hogy ebben vagy abban az országban bevezették a kötelező munkaszolgálatot.

Más alkalommal a sajtó, sőt még a szakirodalom is az igazságügyi rendelkezésekkel megszervezett táborközösségeket nevezi munkatábornak, amiket pedig inkább kényszertáboroknak lehet nevezni.

A világsajtó híryanagának kellő kiértékelése után és a munkaszolgálat külföldi szakirodalma alapján mégis nyugodtan állapíthatjuk meg, hogy a munkaszolgálat eszméje az utolsó tíz esztendőben rohamosan tért hódított. Az úgynevezett kultúrállamokban az ifjúság iskolai és katonai kötelezettsége mellé mindinkább csatlakozik a munkaszolgálati kötelezettség is.

A munkaszolgálatnak a rendelkezésre álló adatok alapján megállapítható helyzete és elterjedtsége ma a következő.

Európában a kötelező munkaszolgálatot a következő államok vezették be: Bulgária, Németbirodalom, Danzig szabadállam, Lengyelország, Románia és Spanyolország;

fejlődő önkéntes munkaszolgálat áll fenn a következő államokban: Anglia, Belgium, Dánia, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Jugoszlávia, Lettország, Luxemburg, Olaszbirodalom, Svájc, Svédország.

Nincs adat a következő államokról: Albánia, Andora, Írország, Lichtenstein, Litvánia, Monaco, Norvégia, Portugália, Törökország.

Ázsiában. Önkéntes munkaszolgálat van, illetve munkatáborok vannak Japánban és Indiában.

Amerikában, önkéntes munkaszolgálata van az Északamerikai Egyesült-Államoknak, továbbá Délamerikában, Perunak és Chilének.

Ausztráliában. Viktória és Tasmania államokban van önkéntes munkaszolgálat.

Természetes, hogy a világ minden táján fellelhető munkaszolgálat jellege, célja, szervezete és eredménye tekintetében meglehetősen különbözik egymástól és ezért néhány kötelező és önkéntes munkaszolgálatot ismertetek.

1. Bulgária. A világ legelső állama, amely a mai értelemben vett általános munkaszolgálati kötelezettséget bevezette. Az 1908-1918-ig szinte szakadatlanul tartó háborúskodás, majd a Neuilly „békeszerződés” felőrölte Bulgária minden erejét. Az ekkor uralmon lévő forradalmi parasztkormány kereste az eszközt nemzete számára, amellyel a kiáltó erkölcsi és kulturális, szociális, gazdasági és főleg nemzetvédelmi hiányokat a nemzet önerejéből pótolhatja. Ezekben a válságos időkben nyújtotta be Sztambollinski miniszterelnök 1920. februárjában a kötelező munkaszolgálatról szóló törvényjavaslatot, amelyet a bulgár parlament 1920. július hó 5-én léptetett életbe. Alig ment ennek híre, már 1920. december hó 9-én a párisi nagyköveti konferencia a kötelező munkaszolgálat törvényét a békeszerződésbe ütközőnek minősítette és ezért az eredeti ideális elgondolást Bulgária módosítani kényszerült. Le kellett szállítani a munkaszolgálati kötelezettség időtartamát; engednie kellett az összefüggő szolgálat elvéből és belekényszerült abba is, hogy meghatározott esetekben pénzzel megváltható a kötelezettség. A bulgár munkaszolgálat 1923. július hó 15-én nyert végleges szabályozást, amely két munkaszolgálati kötelezettséget ró a bulgár férfiakra és nőkre. Az első „rendes” munkaszolgálati kötelezettség ideje a férfiaknál 8, a nőknél 4 hónap; teljesítendő a férfiaknál betöltött 20., nőknél 16. életév után egyízben. A másik munkaszolgálati kötelezettség az úgynevezett „időleges” munkaszolgálat, melynek értelmében minden bulgár még évenként 10 napi munkaszolgálatra van kötelezve.

A bulgár munkaszolgálat célja a törvény szövege szerint: *a)* hogy az ország erejét közösségi alapon megszervezze és azt az ország termelésének, valamint jólétének előmozdítása érdekében hasznosítsa; *b)* hogy a nép tagjaiban, tekintet nélkül társadalmi állásukra és vagyoni viszonyaikra, a közösségben végzett munka szeretetét felébressze és azokat testmunka végzésére ösztönözze; *c)* hogy a népnek erkölcsi és gazdasági helyzetét javítsa, s hogy az állampolgárok részéről a társadalom iránt fennálló kötelességek tudatát állandóan ébrentartsa és őket a közgazdaság különböző ágaiba céltudatos tevékenység útján bevezesse.

A bulgár munkaszolgálat élén a közmunkaügyi minisztériumnak alárendelt vezérigazgatóság áll. Az ország szervezés, anyagpótlás és munkavégzés szempontjaiból 15 kerületre van felosztva. Az évi 10 napi kötelezettségből álló „időleges” munkaszolgálat mindig helybeli munkát végez. A „rendes” munkaszolgálat idején a munkaszolgálatosok 100-150 főből álló munkaszázadba vannak szervezve. Egy munkaszázad rendszerint egy munkatábor is. A „rendes” munkaszolgálat alatt a munkaszolgálatosok barakktáborokban, üresen álló épületekben vagy laktanyákban vannak elhelyezve, egyenruhát hordanak és a bulgár nép igényeihez mért szerény és egyszerű ételmezésben részesülnek»

A munkaszolgálat és a munkaszázadok vezetői tartalékos és tényleges állományú tisztiek. A munkaszázadok élete teljesen katonás keretben folyik. A munkaórák száma naponta 8 óra. Délelőtt és délután végzik a munkát, amit este egyórás nevelőcélzatú foglalkozás egészít ki. A bulgár munkaszolgálatban a munkavégzésen van a súlypont és gyakorlatban a társadalomnevelés háttérbe szorul.

Európának ez a legrégebbi munkaszolgálati rendszere igen szép eredményeket mutat fel. Csak a „rendes” munkaszolgálat 1932-ig több mint 23,000.000 munkanapot teljesített, amely idő alatt kb. kétmilliárd leva értékű munkát termelt.

A bulgár munkaszolgálat 1920-31-ig végzett munkájának főbb adatai a következők. Új létesítmények: 3.040 km egyszerű út, 1.374 km kövezett út, 436 könnyű és

nehéz híd, 1.014 zsilip és gát, 13 km vízvezeték, 46 támfal, 10 szanatórium, 17 folyószabályozás. Nagyobb arányú javítások: 582 km egyszerű út, 1.774 km kövezett út, 957 km földút, 65 híd, 174 zsilip és gát és 5 km-nyi támfal.

A bulgár munkaszolgálat létszáma évenként emelkedik. Az első tíz évben a „rendes” munkaszolgálatot teljesítők létszáma átlagban évenként 20.000 fő volt, míg az „időleges” munkaszolgálatot teljesítők létszáma kb. 60.000; 1934-ben az egyesített létszám 952.144 főt, 1937-ben pedig már 1,147.610 főt tett ki. Ezek munkateljesítménye 1933-37-ben: 1.500 km út építése, 160 km patakszabályozás, 140 km csatornázás, 6.000 hektár erdőültetés, 800 hektár mocsárlecsapolás, 2.000 km-nyi út kövezése és 800 kisebb-nagyobb középület felépítése.

Az 1933-ban végzett munka értéke 187,600.000 leva, az 1937-ben végzetté 227,600.000 leva.

A bulgár munkaszolgálat története és a felsorolt néhány adat igazolta a bulgár forradalmi parasztkormányt, amelynek miniszterelnöke a törvényjavaslat benyújtásakor azt mondta, hogy „ez a gondolat (a kötelező munkaszolgálat) egy jó törvény segítségével Bulgáriát fel fogja emelni erkölcsi, gazdasági és szociális elesettségéből. Ezzel együtt figyelembe kell vennünk, hogy az akkor még szintén elégtelen zsoldos hadsereg tartására kötelezett Bulgária a munkaszolgálatban egy olyan intézménnyel rendelkezett, amely szükség esetén legrövidebb idő alatt hadsereggé is változhatott.

2. Németbirodalom. Európa másik nagy általános kötelező munkaszolgálata a Német Birodalomé. Szervezete a „Reichsarbeitsdienst”. A német birodalmi munkaszolgálat tárgyalását megkönnyíti számunkra az, hogy a propaganda különböző megnyilvánulásai révén ez az intézmény hazánkban is közismert. Aligha akad közöttünk, aki a német munkaszolgálatról cikket nem olvasott volna, aki fotoriportok, vagy filmhíradók keretében ne látta volna már a német ásókatónák lenyűgöző hadseregét és valószínűleg sokan hallgatták már a német rádióállomások közvetítését a munkatáborokról.

A német munkaszolgálat kialakulását hosszú évek munkája előzte meg és nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a németbirodalmi munkaszolgálat bölcsője a versaillesi békeparancs. A német nemzet kereste azt a formát, amellyel pótolhatja az elvesztett Reichswehrt. Ez az igyekezet főleg csak a harctereket végigküzdöttek bajtársi köreinek politikailag meg nem fertőzött részére szorítkozott és ezért nem tudott általános társadalmi törekvéssé válni. Így a háború utáni években a német munkaszolgálat nem épült ki. A törekvés azonban tovább élt és a kiépülés megindulása annak a szörnyű világbetegségnek volt eredője, amit munkanélküliségnek hívunk. Korántsem állott még ekkor a német munkaszolgálat azon a magas erkölcsi alapon, ami ma olyan hatalmas súlyt biztosít számára a Németbirodalomban. Sokkal inkább volt nevezhető egy olyan szociálpolitikai intézménynek, amelynek hivatása a munkanélküliek millióinak fizikai és lelki átmentése a jövő számára. Az 1920-as évek vége felé már számos munkatábort találunk Németországban, amelyek azonban tartalmukat tekintve, nem azonosak. Rendszerint politikai pártok és különféle szövetségek, sőt közületek tartják fenn munkanélküliek számára.

Az 1930-as évek körül a munkatáborokban élő németek száma már meghaladja a 100.000 főt és az a körülmény természetesen vonta maga után, hogy a különböző kormányok és hatóságok rendeleti intézkedésekkel igyekeztek a német önkéntes munkatáborokat szabályozni. A munkatáborok nagy többsége a nemzeti jellegű pártok és szervezetek körébe tartozott, és ezek jórésze a nemzeti szocialista pártban állott. Hitlerék

uralomrajutása után Konstantin Hierl, aki a birodalmi munkaszolgálatnak jelenleg is vezetője, fokozott lendülettel építette ki a munkaszolgálatot.

A nemzeti szocializmus az 1935. év június hó 26-án kelt törvénnyel bevezette az általános munkaszolgálati kötelezettséget. A német munkaszolgálat célját a törvény 1. §-a határozza meg, amely szerint: nevelje a német ifjúságot a nemzeti szocializmus szellemében a népközösségre, a munka helyes, értelmezésére és főleg a kézi munka kellő megbecsülésére. Egyben feladata a különböző közhasznú munkák elvégzése.

A német munkaszolgálat szerves része a nemzeti szocializmusnak. Meghatározása is annak a gondolatköréből fakadt, amikor a munkaszolgálatot „Ehrendienst”-nek nevezi. A munkaszolgálat így formált jellegével a nemzeti szocializmus a birodalmi munkaszolgálatot oly magas erkölcsi alapra helyezte, mint talán egyetlen más intézményét sem. Ez az alapgondolat a birodalmi munkaszolgálat minden vonatkozásában érvényesül. A német munkaszolgálat általánosan kötelező munkaszolgálat, tehát mindkét nembeli ifjúságra kiterjed, amennyiben azok fizikailag arra alkalmasak, mégis az alkalmasok egy részét is távol tartja és pedig a közönséges bűncselekményekért elítéltek körén messze túl mindazokat, akik a sajátos nemzeti szocialista felfogás szerint méltatlanok arra, hogy becsületbeli szolgálatot teljesíthessenek a német népközösségért.

A munkaszolgálati kötelezettség időtartama jelenleg 6 hónap, amely április, illetve október hó i-én kezdődik. A birodalmi munkaszolgálat kiépítése még mindig folyamatban van. A kiépítés munkáját megnövelte a Nagynémetbirodalom kialakulása, azaz Ausztria és a Szudétavidék, ahol azonban már voltak jelentős önkéntes jellegű munkaszolgálatok.

1938. évre Hitler vezér és kancellár a munkaszolgálatosok létszámát a törzsszeméllyel együtt 300.000 főben szabta meg és ezzel már a kötelezettek kb. 65%-a volt behívható. A női munkaszolgálatosok évi létszáma 1938-ban kb. 30.000 fő és ezzel a létszámkerettel már végrehajtható volt az a rendelkezés, amely szerint a főiskolás nőknek okvetlenül kell munkaszolgálatot teljesíteniük. Az évről-évre magasabban megállapított létszámkeret a legteljesebb bizonyítéka annak, hogy a birodalmi munkaszolgálat tervszerű kiépítése erőteljes lépésekkel halad előre. A német birodalmi munkaszolgálat a belügyminisztériumba tartozik és a belügyminiszter felügyelete alatt áll. Birodalmi vezetője, a német munkaszolgálat kiépítője a már említett Konstantin Hierl ny. tábornok, államtitkári rangban. Közvetlen főnöke a munkájában őt támogató hivatalnak, amely természetesen a feladatoknak megfelelően több osztályra oszlik. A munkaszolgálat a Német Birodalmat 30 kerületre osztotta. A munkaegység alapja az úgynevezett Reichsarbeitsdienstabteilung, azaz munkatábor. Több munkatábor megfelelő parancsnoksággal alkot egy csoportot és 6-8 csoport tartozik egy kerületbe. Egy szabványos német munkatábor létszáma kb. 200 fő. A táborparancsnok rangja és illetményei a századoséval azonosak. A nagy létszámból kifolyólag a német birodalmi munkaszolgálat számos segédintézménnyel is rendelkezik és pedig: jelentkező és sorozóhivatalokkal, különféle gazdászati és egészségügyi intézményekkel, műszaki hivatalokkal, javítóműhelyekkel, sőt zenekarokkal is.

Igen nagy súlyt helyez a német munkaszolgálat a vezetők kiképzésére és kiválasztására. Az alsóbbfokú vezetők képzését szolgálja a húsz „Truppführerschule”, melynek időtartama 3 hónap. A középfokú vezetők kiképzését szolgálja: az öt „Feldmeister-schule”, melynek időtartama 8 hónap, míg a legmagasabb vezetésre alkalmasak kikép-

zését és kiválasztását az egyetlen „Reichsschule”. Természetesen e mellett különböző szaktanfolyamok és továbbképző tanfolyamok is szervezettek.

Mind a munkatáborok, mind a munkaszolgálatosok felszerelése igen magasfokú. A munkatáborok otthont nyújtanak a munkaszolgálatosoknak és a munkaszolgálatosok büszkén hordják az egyenruhájukat. Minden munkaszolgálatos napi 25 pfening zsebpénzben részesül, míg a nem hivatásos továbbszolgálók zsebpénze napi 1 márkáig terjedhet. A táborok egészségügyét a munkaszolgálatosok orvosi kara látja el. A munkavégzéshez szükséges eszközök és gépek mindig kellő számmal állnak rendelkezésre és nagyban fokozzák a német munkaszolgálat teljesítményét. A munkatáborokban a napi munkaidő 6 óra. A fennmaradó idő kiképzés, sport, játék, előadások, általában hangsúlyozottan a közösségi nevelés célját szolgálja.

A német birodalmi munkaszolgálat eredményes munkásságáról a birodalmi munkaszolgálat 1937. évi évkönyve néhány tájékoztató adattal szolgál. Csak magában Poroszországban és vidékén közel 7,500.000 hektár föld vár víztelenítésre, ami e területek hozamát 30%-kal növelné; közel 4,000.000 hektár az a terület, amely ha vízhez jut, 20%-kal fog többet termelni; közel 2,500.000 hektár lápos, mocsaras terület, valamint szikes várja a fejlett mezőgazdaságba való bekapcsolását. Nagyobb földmunkával közel 100.000 hektár termőföld várja visszahódítását a tengertől. A német munkaszolgálat erejének 55%-ával ezeknek a céloknak érdekében dolgozott. Ennek a munkának az értéke 1936-ban 30,000.000 márkát tett ki, illetve a feljavított területek hozamtöbblete egy évben ennyire volt becsülhető.

A német birodalmi munkaszolgálat 15 %-a bekötőutak létesítésén dolgozott, 5%-a falu- és várostelepítések előkészítésén, míg a munkaszolgálatnak még fennmaradó 25 %-a más közérdekű és fizetett munkaerőkkel el nem végezhető munkákat végzett.

A német birodalmi munkaszolgálat kiépítésének még be nem fejezett nagy munkájában a női munkaszolgálat érhető okokból a második helyre szorult. A legutóbbi évben a női munkaszolgálat létszáma még csak 30.000 volt, azaz egyenlő számú kötelezett mellett a férfimunkaszolgálatához viszonyítva csak 10%-ban épült ki. Szervezete, felépítése hasonló a férfimunkaszolgálatéhoz. Céljai részben azonosak, részben női mibenlétüknél fogva e szerint beállítottak.

3. Románia. Románia 1937 tavaszán hozta meg az általános munkaszolgálatra vonatkozó törvényét, amelynek értelmében munkaszolgálatra kötelezettek mindazon 18 és 21 év közötti ifjak, akik katonai előképzésre is kötelezve vannak. A kötelezettség mértéke: évente legfeljebb 60 napi munkaszolgálat. A román munkaszolgálat törvény szerinti célja: a különböző társadalmi osztályok között az együvértartozás érzetének növelése, a kézi munka megbecsültetése és észszerű, jólszervezett, az országnak hasznot hajtó munka keretében az ifjúság nevelésének kiegészítése. Célja továbbá az ifjúság katonai előképzése, illetve e kiképzés megerősítése.

A román munkaszolgálat szervezete még kiépítés alatt áll és szoros kapcsolatban van a katonai előképzés rendszerével. A munkaszolgálat vezetője a munkaügyi minisztériumban szolgálatot teljesítő vezérfelügyelő. A vezérfelügyelő szoros kapcsolatot tart fenn a katonai előképzés felügyelőségével. A további igazgatási tagozódás a katonai előképzés szervezetéhez simul. A katonai előképzésnek és a munkatáboroknak vezetői kara azonos és így a munkatábori vezetők főleg tényleges és nyugállományú tisztek. Egy munkatábor létszáma körülbelül 100 fő. Fennállásának időtartama 10-20 nap. A munkatáborokat laktanyákban, üres épületekben vagy barakkokban helyezik el. A munka-

szolgálatosok munkaszolgálatuk alatt a munkatáborokban teljes ellátásban részesülnek., de zsebpénz vagy zsold nincs rendszeresítve. Baleset esetén gondozásra van igényük. A munkatáborok napi munkideje 5-6 óra. A fennmaradó idő: erkölcsi nevelés., test-edzés., torna., játék, karének és színelőadások céljait szolgálja. Az erkölcsi és hazafias nevelés eszközei főleg az előadások és azok a közös kirándulások., amelyek keretében történelmi helyeket és emlékeket keresnek fel a munkatáborok. Egyébként a szabadidő programja mindig összhangban van a katonai előképzés tervezetével és annak kiegészítője.

Az 1937-i csonkaév munkaszolgáltatásának eredményeiről a következő adatok tanúskodnak: 138 km új út építése, 1.131 km meglévő út egyengetése., 488 km út kavicsburkolása, 58 km út újbóli kövezése, 1.310 km út gondozása, 3.625 hektár bozót irtása, 646 hektár erdősisítés és faiskola telepítés, 400.000 darab gyümölcsfa tisztítása, 1.815 hid kijavitása, 781 kút kiásása és tisztítása, 69 sport- és lőtér készítése, 288 templom javítása, 686 temető rendbehozása, 14 iskola javítása; továbbá több uszoda készítése, számos patakmeder és folyópart szabályozása.

Mindezeket a munkálatokat a román munkaszolgálat 2.140 munkatábor keretében teljesítette. Ezalatt állományában volt: 369 tényleges tiszt, 2.412 nyugállományú tiszt és 203.036 munkaszolgálatos.

A vezérfelügyelőség jelentése szerint az ifjak örömmel teljesítik a törvényben kimondott munkaszolgálati kötelezettségüket. A munkavégzés mennyisége és minősége a kezdeti állapothoz viszonyítva teljesen kielégítő, amit elősegít az, hogy a román ifjúság megérti a munkaszolgálat magasztos célját. A nevelőmunka eredményességét tanúsítja, hogy a különböző társadalmi osztályokba, szociális rétegekbe és nemzetiségekbe tartozó ifjúság között az együvértartozás érzése öröndetesen fejlődik.

4. Svájc. A svájci munkaszolgálat főiskolai munkatáborai révén sokszor adott találkozót Európa külsőországot járó főiskolás ifjúságának. A svájci munkatábor igen sok ország főiskolai munkaszolgálatának eszmei bölcsője volt. Jellemét tekintve a svájci munkaszolgálatok a legteltjesebb mértékben önkéntes jellegűek, ami még a tábori élet belső felépítésén is kifejezésre jut. Munkaszolgálatokról szóltunk, mert különböző munkaszolgálati rendszer van Svájcban.

a) Főiskolai önkéntes munkaszolgálat. Ez a legrégibb; még 1925-ben állította fel az első munkatáborát. Ez rendezi meg 13 év óta szakadatlanul a nyári szünidőben a maga 4 hetes időtartamú, rendszerint 50 fő állományú munkatáborait, amelyekben évenként számos külföldi főiskolai hallgató vesz részt.

E munkatáborok célja kettős: Svájc főiskolás ifjúsága munkatáborok keretében végzett önkéntes munkával segíteni akar a kis svájci falvak szegényebb lakosságán, amely hegyek közé zárva sokat szenved a természet mostohaságától. Járható utak építésével bakapcsolják őket a gazdasági életbe; a lavinaomlás és áradás törmelékeinek elhordásával, patakok szabályozásával pedig visszaadják ezeknek a kis falvaknak az életlehetőséget.

A főiskolásokra vonatkoztatva célja: hogy a szellemileg kimerült hallgatók az egyetem padjaitól távol a svájci hegyek között egészséges fizikai munkát végezve testi-leg felfrissüljenek és a főiskolák ifjúságát, amely nemzetiségek szerint is tagozódott, egymáshoz közelebb hozza.

A főiskolai munkatáborokat a főiskolás ifjúság maga vezeti egy Zürichben székelő központi irodán keresztül, de hivatalos támogatásban is részesül mind erkölcsi, mind

anyagi tekintetben. A főiskolai munkatábor legbiztosabb anyagi alapja az az egy svájci frank, amelyet minden svájci főiskolás félévenként a munkatáborok javára befizet. A svájci főiskolás munkatáborok résztvevőinek a külső munkán és a tábori munkán kívül más lekötött ideje nincs és azokban semmiféle kiképzés, tervszerű nevelés nem folyik. Ez a munkaszolgálat 1937-ig 28 munkatábort állított fel, melyekben összesen 3.551 résztvevő 66.800 munkanapot dolgozott.

b) Különböző egyesületek munkaszolgálatai. A svájci munkanélküliséggel kapcsolatban a főiskolai munkatáborok példájára 1932-ben különböző egyesületek a 16-24. életév közötti munkanélküli ifjak részére a munkakészség és szakmai tudás megóvása céljából munkatáborokat állítottak fel, amelyeket a svájci szövetségi tanács 1935. május 24-i rendeletével a svájci önkéntes munkaszolgálat szervezetében egyesített. A felállított munkatáborokban a heti munkaórák száma: 48. A résztvevők teljes ellátást és hetenként 6 svájci frank zsebpénzt kapnak. A munkaszolgálat ideje legfeljebb három hónap, de ha a résztvevő bárhol munkát kap, a munkatáborból kiléphet. A munkatáborokban délután rendszeres állampolgári nevelés és kulturális továbbképzés folyik. 1933-37-ig a munkanélküli ifjak részére az állam és a közületek terhére a svájci önkéntes munkaszolgálat összesen 340 munkatábort állított fel, amelyekben 16.000 fiatal munkanélküli 950.000 napot töltött el. E munkaszolgálat összes költsége 4,600.000 svájci frankot tett ki.

c) Az öregebb munkanélküliek munkaszolgálata. 1935. év óta az öregebb munkanélküliek részére külön munkatáborok szerveztettek. Ezekben nem domborodik ki a nevelőcélnak, hanem inkább a szakmai átképzésre nyújtanak lehetőséget. 1935-37-ig az öregebb munkanélküliek részére 56 munkatábor állott fenn, amelyekben 3.000 résztvevő 190.000 munkanapot teljesített, összesen 550.000 svájci frank költséggel.

Svájjal kapcsolatban meg kell említeni, hogy a munkaszolgálat gondolatának egyik eszmei központja és eddig már két nemzetközi munkaszolgálatos kongresszust rendezett, majdnem valamennyi munkaszolgálattal bíró nemzet kiküldöttjének részvételével.

5. Amerikai Egyesült Államok. Bár Európa a munkaszolgálat bölcsője, mégis a világ legnagyobb létszámú munkaszolgálatát az Amerikai Egyesült Államokban találjuk. Jellegét tekintve, önkéntes munkaszolgálat. E nagy amerikai munkaszolgálat keletkezésének oka: a munkanélküliség. Az 1933. március hó 31-én kelt törvény a végből, hogy a fiatal munkanélküliek egy tekintélyes részét megmentse az országutakon való kényszerű csavargástól, létrehozta a munkatáborokat.

Célja: *a)* munkát adni az ifjak százezreinek, akik a szokásos módon álláshoz nem juthatnak; *b)* végrehajtani azt a nemzeti programot, amely az ország erdőállományának megtartását és kiegészítését célozza; *c)* a közsegélyre utalt családok ezreit megsegíteni; *d)* a munkaszolgálatnak szükséges nagymennyiségű felszerelési anyag vásárlásával az ipari termelést fellendíteni; *e)* munkaszolgálatot teljesítő munkanélküli ifjak fizikai és erkölcsi színvonalat felemelni, egy jobb állampolgártípust kialakítani; továbbá nevelőmunkával, szakkiképzéssel és más módszerekkel elősegíteni, hogy a munkanélküliek munkaszolgálatuk után ismét helyet találjanak a munkapiacon.

A munkaszolgálat élén az Egyesült Államok elnöke által kinevezett igazgató áll, aki ezt az önálló nagy szervezetet, alárendelt igazgatósága támogatásával vezeti. A munkaszolgálat kerületekre oszlik, ezek pedig körzetekre, melyek élén egyes kerületi, illetve körzeti igazgató áll.

A munkatáborokban a munkaszolgálatot teljesítők létszáma 1936-ban kb. 500.000 fő volt és így feltétlenül a világ legnagyobb létszámú munkaszolgálata. Ezekben a munkatáborokban a szokásos munkatábori élet folyik és a legnagyobb súlyt a résztvevők nevelésére, a kulturális színvonal emelésére, a szakmai kiképzésre és átképzésre, de legfőképpen talán a jellemképzésre fordítják. A jellemképzésre fordított törekvés különös jelentőségű, ha elgondoljuk, hogy az Egyesült Államok igazságügyminisztériumának becslése szerint a bűnözés ottani leküzdése évente 15.000,000.000 dollár költséget jelent az államnak. S ugyancsak az igazságügyminisztérium becslése ennek végösszegét a károkkal együtt 31.000,000.000 dollárra teszi évente. A munkaszolgálat óriási méretű erdőszítésekét végez, amelyeknek célja Amerika középső vidékein évszázadokon keresztül folyt rablógazdálkodás következtében szinte sivataggá vált területeket újból hasznossá tenni és a pusztításnak gátat vetni.

A bulgár, német és román kötelező, továbbá Svájc és az Amerikai Egyesült Államok önkéntes jellegű munkaszolgálatainak keresztül képet kaptunk a világ munkaszolgálatairól. Ezekből láthatjuk, hogy a különböző célnak megfelelően, különböző rendszerű és a nemzetek jellegéhez és meglévő adottságaikhoz alkalmazkodó munkaszolgálatok vannak.

A külföldi munkaszolgálatból megállapíthatjuk, hogy: *a)* a munkaszolgálat gondolata mindinkább terjed, *b)* és sehol nincs visszafejlődés, hanem csak további kiépítés, – pedig sokhelyütt megszűnt már a munkanélküliség, amely oka volt az első munkatáborok felállításának.

II.

A magyar ifjúság munkatáborai 1935-1936-ig. A külföldi munkaszolgálatok ismertetése után, foglalkozunk a magyarországi munkaszolgálat történetével.

Előadásom elején magyarázatát adtuk a munkaszolgálatnak és bevezetésével meghonosodott egyes kifejezéseknek, s rögzítettük elvi felfogásunkat a munkaszolgálatról. Erre való hivatkozással megállapíthatjuk, hogy 1935-ig a mi fogalmazásunkban körülírt munkaszolgálat, illetve munkatábor Magyarországon nem volt. Az 1935-ben végre felállított első két főiskolai jellegű munkatábor megszületését egy új szellemi áramlat előzte meg. Ha tehát a magyar munkatáborok keletkezését vizsgáljuk, ezt néhány évvel az 1935-ös év előtt kell megkezdennünk.

a) Előzmények. Az 1931-32. évben bekövetkezett gazdasági válság és a nyomában fellépő kétséges hangulat az értelmiségi ifjúság szellemi beállítottságát és érdeklődését a népi szociális irányba terelte. Az értelmiségi ifjúság először csak papiroson és egyesületi beszédeiben, majd a különböző falukutató és vándorcsoportok révén a gyakorlatban is kereste a népi tömegekhez vezető utakat. A néprétegek szociális elesettsége vonzotta az ifjúság fogékony lelkét és az ifjúság a koreszmék hatása alatt is kereste az őszinte és közvetlen megismerést. A helyzet feltárásán túl hangot akart adni a magyar nép széles tömegei nyomorának, szószólóikká óhajtott válni és meg akarta keresni a segítés módzatait. Ebben a munkában legnagyobb nehézség a közvetlen tapasztalásban mutatkozott, mert a magyar nép általában elzárkózott a nadrágos emberek elől; érthető okokból bizalmatlansággal viseltetett iránta, pedig e nélkül érdemes munka nem volt megkezdhető.

Az első magyar munkatáborok megszületésében tehát lelki okok játszottak közre, lelki kényszerből fakadtak. Hogy ebből az akarásból a munkatáboroknak oly szerencsés formája kristályosodott ki, azoknak az ifjúsági vezető embereknek köszönhető, akik a külföldi munkatáborokból hazatérve, felismerték a munkaszolgálat intézményének

nagy horderejét és számtalan akadállyal, sőt lemosolygó gúnyral dacolva, a munkatáborok első sorozatait felállították.

b) Az első munkatáborok. Ifjúságunk törekvése testet öltött. Az első két munkatábor Magyarországon is megszületett 1935-ben. Mindkettőnek résztvevői főiskolások, érettségizettek, tehát értelmiségiek voltak, akik önként vállalták ezt az újszerű szolgálatot. A Turul-munkatábor munkahelyén a bajtársakkal keveredve 50 napszamos és kubikos is dolgozott, akik rendes napszámot kaptak. Ennek az összekeveredésnek célja volt: a fizikai munkán keresztül közeledni a falu népéhez, beleolvadni amazok életkörülményeibe, szolgálatot végezni munkájukkal a köznek és a közvetlen átélés következtében saját magukban kitermelődő gondolatokat a tábori élet bajtársiasságán keresztül életük vezérfonalává tenni és a vezetők előadása révén kifejlődő szociális érzésüket és nemzeti érzelmeiket tudatosítani. Ez a két első munkatábor a Turul Szövetség marosmenti, s a sárospataki főiskola Sárospatak melletti munkatábora volt. Időtartamuk kb. négy hét. A Turul résztvevőinek száma 60, a sárospatakiaké 37 fő. A Turul munkatábora a Marosnak az oláhok által szétrombolt gátjait javította, a sárospatakiak az Államépítészeti Hivatal vezetése mellett egy erdőn keresztül vezető bekötőutat építettek.

c) A munkatáborok folytatása. Az 1936. év nyarán a sárospatakiak 31 fővel folytatták munkájukat, míg a Turul Szövetség a munkatáborok egész sorozatát állította fel. A Turul a nyár folyamán felállítandó munkatáborai részére júniusban saját vizitelepén egy vezetőképző munkatábort szervezett. Július hó folyamán átlag 4 hetes időtartammal felállította a bugaci munkatábort 102 fővel; a soproni munkatábort 28 fővel és az első magyar női munkatábort Kapuvárott 24 fővel, majd az 1935. évi munkatáborok folytatásaként a második marosmenti munkatábort 58 fővel.

A férfimunkatáborok általában földmunkát végeztek, míg a női munkatábor házi, szociális segítőszolgálatot teljesített szegény magyar gazdacsaládoknál. Valamennyi munkatábor napirendje a szokásos munkatábori napirendhez volt hasonló, azaz: délelőtt 6-7 órai munka, míg a fennmaradó időben kiképzés, előadások, sport és kirándulások töltötték ki a munkatáborok napját. A táborokban a bajtársi és főiskolai szövetségeknél is általában megkövetelt katonás rend és fegyelem uralkodott.

Valamennyi tábor igen szerény anyagi lehetőségekkel rendelkezett, mégis biztosítható volt a kifogástalan étellemezés. Munkaeszközöket jórészt a közületek adtak, amelyek más téren is a táborok segítségére siettek. Munkaruháról a résztvevők maguk gondoskodtak és a táborba való bevonulás és visszatérés is, bár kedvezménnyel, de a résztvevők terhére ment. Az elhelyezés általában sátrakban történt (a nők iskolában), amelyekről szintén a munkatáborokat felállító szervezetek gondoskodtak.

Ezek az 1936. évben létesült Turul munkatáborok nemcsak az ifjúság, hanem az ország közvéleményénél is igen kedvező fogadtatásban részesültek. Az a tény, hogy egy kivételével valamennyi 1936-os munkatábort a Turul Szövetség rendezte, mindenki előtt érthetővé teszi ezeknek a táboroknak erősen nemzeti és őszintén népi szellemét. Ezt jólismert körök bizonyos idegenkedéssel fogadták, de az ifjúság és a nemzeti társadalom túlnyomó részében osztatlan sikert arattak és nagy erkölcsi elismerést vívtak ki.

A Turul Szövetség munkatáborai az illetékes körök figyelmét is felhívták a munkaszolgálatra. Az 1936-os kecskémét-bugaci munkatábort elsőnek Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter, majd Bornemisza Géza iparügyi miniszter szemlélték meg. Ez nagy visszhangot keltett, mert az ekkor készült filmfelvételek a

filmhíradón keresztül az egész országnak bemutatták a munkatáborok életét. A nemzeti sajtó is ösztönös megérzéssel támogatta a magyar nemzeti ifjúság munkatáborait, míg a túloldali sajtó érthetően kikezdte.

Az 1935. és 1936. évben felállított 8 munkatábor – köztük egy vezetőképző és egy női munkatábor – összes résztvevőinek száma 373 fő volt. A Turul bugaci munkatáborának keretében kb. 30 külföldi főiskolás is teljesített munkaszolgálatot és pedig: osztrákok, németek nagyobb számban, néhány bulgár, svájci, angol és egy-egy hindu és arab.

Ezeknek a munkatáboroknak munkateljesítménye a várakozásnak általában megfelelt. Pontosabb adatfelvétel csak a bugaci munkatáborban vezetett és ezek eredményeként megállapítható volt, hogy a bugaci munkatábor által végzett munka értéke elérte a ráfordított költségeket.

Az ezidőbeli munkatáboroknak két kiemelkedő gyakorlati célja volt és pedig: egyik, hogy a Turul és sárospataki főiskola is nevelni akarta a közösségükbe tartozó bajtársakat, a másik cél pedig a munkatáborok, illetve munkaszolgálat intézményének propagálása. Az 1935. és 1936. évi munkatáborok mindkét cél érdekében eredményes munkát fejtettek ki.

d) Következmények. A munkatáborok munkásságának eredményeképpen a Turul Szövetség 1936. őszén a magyar munkaszolgálat megteremtése érdekében felterjesztéssel fordult a kormányhoz. Miután az intézkedni hivatottak nagy része a munkaszolgálat fontosságáról a nyári munkatáborok alatt személyesen is meggyőződött, a felirat meghallgatásra talált. Illetékessége révén Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter vette kezébe az egyelőre főiskolai és önkéntes jellegű munkatáborok sorsát. Elhatározta, hogy a nagy nemzetnevelő lehetőségeket nyújtó munkatáborokat az egész magyar értelmiségi ifjúság számára hozzáférhetővé teszi és ezért a magyar munkatábor eddigi intézőinek bevonásával az önkéntes főiskolai munkatáborok szervezését minisztériuma hatáskörébe vonta. A vallás- és közoktatásügyi miniszter munkatársul Kultsár István miniszteri tanácsost, az értelmiségi munkanélküliség ügyeinek jelenlegi kormánybiztosát vette maga mellé. A következőkben ismertetett elgondolásaival és intézkedéseivel megindította az Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Munkatáborait és ezzel megvetette a magyar munkaszolgálat alapját.

III.

Az Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Nemzeti Munkaszolgálata. A magyar egyetemi és főiskolai ifjúságnak és az ifjúság egyik legerősebb szervezetének a „Turul Szövetségének 1931-1936-ig tartó mozgalma a munkatáborok érdekében és ezek tényleges kivitele meghozta a maga eredményét. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter 1936. őszén a minisztertanács előtt az értelmiségi munkanélküliek problémájának megoldásával kapcsolatban megvalósítandó feladatok egyik eszközének az egészséges közszellem kialakítására hivatott célszerű nemzetnevelést hangsúlyozta és rámutatott arra, hogy a társadalmi rétegek egymáshoz közelebb hozásának egyik eszköze lehet: a nemzeti munkaszolgálat intézményének bevezetése. Ekkor hangzott el 1921. óta újból hivatalos előterjesztés során a munkaszolgálat bevezetésének kérdése a magyar minisztertanács előtt.

Ez az elgondolás, továbbá a Diákszövetségnek az önkéntes munkaszolgálatra vonatkozólag előterjesztett beadványa, nemkülönben a minisztertanács határozata szol-

gált alapul arra, hogy a kultuszminiszter az önkéntes munkaszolgálat bevezetésére 1937. tavaszán javaslatot tegyen, azzal a jövőbe látással, hogy ez – a vezetők kiképzésével, a szervezet kiépítésével és a közvélemény felvilágosításával – alapját képezheti a kötelező munkaszolgálatnak.

Az önkéntes munkaszolgálat tehát központi irányítás mellett megvalósult Csonka-Magyarországon is, a kötelező munkaszolgálatnak pedig el lett vetve a magja. Az önkéntes munkaszolgálat bevezetésével három igen fontos, figyelmen kívül nem hagyható eredményt vélt elérni a kormány: az elhelyezkedni nem tudó munkanélküliek egy részét ideiglenesen munkatáborokba tömöríteni és hasznothajtóan foglalkoztatni, – a munkatáborokban résztvevők nemzeti irányú nevelését kiegészíteni s őket a honvédelem érdekében elő- vagy utóképzésben részesíteni, – végül pedig azokat a szociálpolitikai szempontokat vette figyelembe, amik a legkülönbözőbb társadalmi rétegekből származó egyének együttéléséből és megértő együttműködéséből fakadnak a magyar jövő számára.

1. Az 1937. év munkatáborai. 4.400/1937. V. K. M. sz. rendelet állapította meg az Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Nemzeti Munkatáborainak szervezetét.

E szerint az egyetemi és főiskolai hallgatók számára a nyári nagyszüneti időszakban önkéntes munkatáborok létesítését engedélyezi s célját: az egyetemi és főiskolai hallgatók, valamint szigorlók nyári foglalkoztatásában jelöli meg közérdekű munkák elvégzése által, további célként pedig a résztvevők nemzeti és szociális irányú nevelésének kiegészítését állítja előtérbe.

A munkatáborok központi szervezését, irányítását és ellenőrzését az egyidejűleg kinevezett munkatáborok főparancsnokára bízta, akit feladatának ellátásában az értelmi munkanélküliek kormánybiztosa volt hivatott támogatni. A főparancsnok mellé rendeltetett ezenkívül egy Központi Bizottság mint véleményező szerv, a munkatáborokban résztvevő diákszövetségek által kijelölt tagokból.

A rendelet a főparancsnok hatáskörébe tartozónak jelölte meg: a munkatáborok felállítását és megszervezését, a munkatáborok központi irányítását, a körzetparancsnokok és táborparancsnokok kinevezését, a szolgálati és fegyelmi szabályzat szerkesztését, a táborok életének és munkájának ellenőrzését, a munkatáborokra vonatkozó javaslatok és jelentések előterjesztését, a munkatáborokban résztvevőkkel szemben a fegyelmi jogkör gyakorlását, a munkatáborok működésével kapcsolatos összes ügyviteli teendők ellátását.

Az önkéntes munkatáborokba csak azok az egyetemi és főiskolai hallgatók, valamint szigorlók voltak felvehetők, akik a diákszövetség keretébe tartozó valamelyik ifjúsági egyesületnek és az Emericánának voltak a tagjai.

A rendelet szerint az egyes munkatáborok négy heti időtartamra szerveztettek. A munkatáborokban résztvevők teljes ellátásban és elhelyezésben részesültek.

E miniszteri rendelet megjelenése után, a vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélye nélkül semmiféle egyesületnek vagy közületnek nem volt többé joga munkatábort szervezni és felállítani.

A munkatáborokba való önkéntes jelentkezésre a vallás- és közoktatásügyi miniszter hirdetményben hívta fel az ifjúság figyelmét, amelyet az egyetemek és a főiskolák, nemkülönben a Diákszövetségbe tömörült ifjúsági egyesületek is megkaptak.

A szervezés egyik főgondját képezte a táborparancsnokok kiszemelése és ezek előképzése munkatáborparancsnoki szerepkörük betöltésére. Elvileg olyan idősebb főiskolai hallgatók jöhettek számításba, akik egy éves katonai szolgálati kötelezettsé-

güknek már eleget tettek, az emléklapos tiszti vizsgát sikerrel állták ki és legalább is karpaszomány viselésére jogosult őrmesterek. A betoborzottak két hetes parancsnokképző tanfolyamon gyorsított ütemben képeztettek ki. Az oktatás keretébe tartozott: szervezeti és fegyelmi szabályzat, irodai ügyvitel, gazdasági ügyvitel, műszaki oktatás, nemzetvédelmi oktatás és katonai kiképzés előre kidolgozott tanterv szerint. Női parancsnokképző tanfolyam ebben az évben nem állított fel, mert nem vált szükségessé. A főparancsnokság a munkatáborok szervezeti és fegyelmi szabályait, a belszolgálat vezetésére, munkaszolgáltatásra és szellemi kiképzésre vonatkozó rendelkezéseket mind a férfi, mind a női munkatáborok számára elkészítette.

A vezetőség 6 férfi munkatábornak három 4 hetes időszakban és 1 női munkatábornak két 4 hetes időszakban való felállítását tervezte. Összesen tehát 18 férfi és 2 női munkatábor működött volna 1937-ben 1080 férfi és 60 női létszámmal.

A rendelkezésre álló rövid jelentkezési határidő és a hiányzó propaganda következtében a jelentkezők száma a tervezett főiskolás létszámot meg sem közelítette, úgy, hogy középiskolások bevonása is szükségessé vált. Csakis így lehetett kilátás arra, hogy a munkatáborokat az eredeti elgondolás szerinti létszámban lehet majd felállítani. Azonban a fiatalság a nyári szünidőre már szétszóródván, ez a segítség sem tudta kiegészíteni a megszabott létszámot. Az I. és II. időszakban felállított 6-6 munkatábor átlagban a szervezetszerűleg megállapított létszám felével dolgozott, míg a III. időszakban csak 2 munkatábor volt felállítható és ezek is csak úgy, hogy az előbbi munkatáborokból többen maradtak vissza továbbszolgálatra. Végeredményben a szervezetszerűleg beállított 18 férfi munkatábor helyett 14-et lehetett felállítani, az eredetileg tervezett 1.080 fővel szemben 50%-os létszámcsökkenéssel. A 2 női munkatábor létszámcsökkenése 20%-os volt.

Számoltunk a kezdet nehézségeivel és ezek tényleg be is következtek és tornyosultak. Önkéntes jelentkezésről lévén szó, hiányzott a cél érdekében kifejtett propaganda. A propagandához azonban már nem állott rendelkezésre az idő és nem voltak kézben az eszközök. Tanulásként megújíthatjuk azt a tömeglélektani szabályt, hogy még értelmiségi homogén tömegek betoborzásánál is egyedüli hatásos eszköz a szavakban és formákban színes és erős propaganda megszakítás nélkül mindaddig, amíg a kitűzött cél nincs elérve.

Július i-vel mind a férfi, mind a női munkatáborok megkezdtek a működésüket. Idegenkedve nézett az új, eleddig ismeretlen egyenruhás ifjakra s lányokra mindenki, de főképen a táborhelyeket környező lakosság. Kétkedve és fejszóvalva vették a helytállást. De amidőn látták, hogy az ifjúság komolyan fogja fel az önként vállalt kötelezettség teljesítését, amikor a fiúk ugyancsak megmarkolták az ásó nyelét és ásójuk nyomában emelkedtek a köbméterek, a lányok ház- és gyermekkörüli aprólékos munkáját pedig aggodalmas gondoskodás kísérte, – akkor megeredt a lakosság elismerése.

A munkaszolgáltatás a férfi munkatáborokban az egyes táborok számára kiutalt, javarészből földmunka elvégzésében jutott kifejezésre; a női munkatáboroknál pedig a sokgyermekes szegény család házkörüli teendőinek az elvégzésében, hogy ezalatt a családjának is módja legyen kenyeret keresni. A külső munkaidő a férfiaknál 6 és 7 óra, a nőknél 7 és ½ óra volt. Ezt az 1 órás különbséget a férfiak napi 1 órás nemzetvédelmi kiképzése okozta. Pénteken az úgynevezett „kubikos napon” a munkaidő mindkét helyütt 8 és ½ óra hosszát tartott;.

A táborok munkáinak sokféleségével majd a következő évi munkaszolgálat teljesítményénél foglalkozom részletesen. Itt tanulságként kiemelem azokat a tapasztalatokat, akik hátrányosan befolyásolták a férfi táborok munkaszolgáltatását. Ezek voltak: a helyszíni műszaki irányítás és ellenőrzés hézagossága vagy hiánya; a munkaszerszámok elégtelensége s a közületek által rendelkezésre bocsátott szerszámok elhasználatlansága; a kezdettel járó gyakorlatlanság a műszaki munkák végzésénél.

Főleg e harmadik ok a hosszabb tartamú táborozási időszakot indokolja. A rövid 4 hetes időszak mellett ugyanis a munkatábor éppen akkor zárult, amikor a munkaszolgálattalatosok edzettsége következtében teljesítőképességük a tetőfokát érte el. De a táborozási napok és a munkanapok aránya is a hosszabb tartamú táborozási időszak mellett szól.

A munkateljesítmény fokozása szempontjából mint leszűrt tapasztalatot kellett elkönyvelni azt is, hogy a táborhelyek gyakori változtatása sok nehézséget okoz, még több időt rabol és jóval több költségbe kerül. Ezért minden indok olyan munka vállalása mellett szól, amelyek legalább egy, de lehetőleg több munkatábort több táborozási időszakon át képes foglalkoztatni.

A férfi munkatáborok teljesítménye a három táborozási időszak alatt az 1938. évi munkaszolgáltatással együtt van feltüntetve a kimutatásban.¹

A munkaszolgálatban az abszolút munkaérték három összetevőből ered: a végzett munka tényleges értéke, a beruházási anyag értéke, a nevelési és erkölcsi érték. Ez utóbbi azonban számokkal nem fejezhető ki. Anyagi érték megállapításáról a munkaszolgálatban csak évek múlva beszélhetünk, amikor a vagyoni érték már többé-kevésbé állandósult és a munkaérték még mindig növekszik. A befektetett tőke ekkor kezd erősebben amortizálódni, s a kiegyensúlyozás felé közeledni, de csak abban az esetben, ha a munkaszolgálat egész éven át megszakítás nélkül folyik és nem csak a nyári hónapokra szorítkozik.

Már az önkéntes munkaszolgálat első évében kitűnt, hogy a kötelező munkaszolgálat kiépítése kívánatos mind erkölcsi, mind gazdasági szempontból.

A női munkatáborok munkaszolgáltatása mérsékelt volt és teljesen számolt a munkaszolgálattalatosok teherbíró képességével. A munkaszolgálattalatosok egyenkint jártak szegény, több gyermekes családhoz, ahol a női hivatással ellentétbe nem kerülő munkát végeztek. A női munkatáborok sikeres lefolyását mi sem bizonyíthatja jobban, mint azok az egyszerű tartalmú, de meleg hangú levelek, amelyek a munkaadóktól eredtek és a hála és a szeretet szavával emlékeznek meg a náluk szorgoskodó segítő kezeiről.

2. Az 1938. év munkaszolgálata. Ebben az esztendőben az önkéntes munkaszolgálat a gyakorlati megoldás terén lényegesen előbbre jutott.

A 2.500/1938. V. K. M. sz. rendelet szabályozta az Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Nemzeti Munkaszolgáltatásának szervezetét, mely szerint június hó 1-től szeptember hó 30-ig terjedő időre egyetemi és főiskolai hallgatók (szigorlók) részére önkéntes jelentkezés alapján nemzeti munkaszolgálat szervezését engedélyezi. Ebben a rendeletben lényeges különbségeket találunk a múlt évi hasonló irányú rendelethez viszonyítva eltekintve attól, hogy a főcímben a „munkaszolgálat” kifejezést látjuk az eddigi „munkatábor” helyett, ami átölelően határozza meg és juttatja kifejezésre a benne élő fogalmat.

¹ L. a 967. lapon.

Kivonat a „Munkatörzskönyv“-ből

Sorszám	A kirendelt munkatáborok				A munkahely		Munkateljesítmény	Megjegyzés
	táborhelye	neve és száma	működési ideje	teljesített munkaszáma	féligazósági állományok száma	száma		
1.	Pomáz	„Álmos Vezér”, 1.	1937. VII. 1.—VII. 29.	4.406	1.300	székely hordalék	Az 1937. V. 23-ai árvíz által sújtott 45 ha-nyi terület ármentesítése 2265 fm-es vízfolyás medertisztításával.	Befejezve: 1937. VII. 29-án.
2.	Balaton-udvari-Vászoly	„Kund Vezér”, 5 és 11. „Ónd Vezér”, 6, 12 és 18.	1937. VII. 1.—VII. 29. 1938. VI. 1.—VIII. 30. IX. 1.—IX. 22.	30.663	540	palatombos agyag	Vászoly községnek a bulatoni fogyasztópiaccal való összeköttetését lehetővé tevő 4986 fm-es bokorát kiépítése.	Befejezve: 1937. IX. 21-án.
3.	Héreg	„Élőd Vezér”, 2., „Gyula Vezér”, 3., „Álmos Vezér”, 19. és 26.	1937. VII. 1.—VII. 29. 1938. VI. 19.—VII. 28. VII. 30.—IX. 7.	19.517,5	800	törmelékes agyag	Közégszomszék: 934 fm döngölt pályaszerű bokorát kiépítése, 14 mirtályos beépítésével.	Befejezve: 1938. IX. 7-én.
4.	Vértesszőlős	„Huba Vezér”, 4. és 10.	1937. VII. 1.—VII. 29. VIII. 1.—VIII. 30.	7.356	1.375	hordalék	A község főutcáján végigfutó vízfolyás szabályozása 1260 fm hosszban; 404 ha-nyi területet ármentesítve.	Befejezve: 1937. VIII. 30-án.
5.	Bugac	„Álmos Vezér”, 7. és 13. „Élőd Vezér”, 8. „Gyula Vezér”, 21. és 28.	1937. VIII. 1.—VIII. 30. IX. 1.—IX. 22. 1938. VI. 19.—VII. 28. VII. 30.—IX. 7.	21.042	1.800	teraszos homok	A Kecskeméti Gazdasági Vasút Bugacpuszta tervezett repülőter kibővíté szaranyonnal aléplátvány földmunkája 3052 fm hosszal.	—
6.	Pierznaszor	„Gyula Vezér”, 9.	1937. VIII. 1.—VIII. 30.	2.060	150	homok	Leventesporttelep üzemmodernizációjának kiadása.	Befejezve: 1937. VIII. 30-án.
7.	Tihany	„Élőd Vezér”, 20. és 27.	1938. VI. 18.—VII. 27. VII. 30.—IX. 6.	21.227,5	1.000	törmelékes agyag	A VKM. tulajdonában lévő, diákjóléti intézmények létesítésére kijelölt 60 holdnyi mélyfokv. terület felbőlt. 3000 m ² -en.	—
8.	Gyöngyös	„Huba Vezér”, 22. és 29.	1938. VI. 19.—VII. 28. VII. 31.—IX. 10.	13.104	1.200	adazit-szerű tuskós, bozotos	Sportrepülőter létesítése 40.000 m ² terület megszüntetésével, 1 fa és 1 kőepület felépítése.	Befejezve: 1938. IX. 10-én.
9.	Sárospatak	„Kund Vezér”, 23. és 30.	1938. VI. 19.—VII. 28. VII. 31.—IX. 9.	12.313,5	900	sziklás, bozotos	Sportrepülőter létesítése 11.000 m ² terület megszüntetésével 900 fm bokorát kiépítése.	—
10.	Ricsé	„Ónd Vezér”, 24. és 31.	1938. VI. 19.—VII. 28. VII. 31.—IX. 9.	14.863	1.800	homok	Leventesporttelep létesítése 3040 m ² terület felbőltetésével.	Befejezve: 1938. IX. 9-én.
11.	Tarpa	„Tus Vezér”, 25. és 32.	1938. VI. 18.—VII. 28. VII. 30.—IX. 10.	12.513	3.300	szikes	181,6 ha közterület belvízelvezetőcsatornáinak 2370 fm hosszban való elkészítése.	—
Összesen	11	28	1937. VII. 1.—IX. 22. 1938. VI. 19.—IX. 10.	149.067,5	1.297	—	5793 fm csatornással, 267 ha-nyi terület, víz-telenítés, 6640 m ² terület feltöltése, 8820 fm bokorát, 3052 fm kisvasúti aléplátvány, két sportrepülőter, egy fa és egy kőepület, valamint 14 kisebb műtárgy építése.	Hét befejezett és négy folyamatban lévő munkát.

Ezek a különbségek a következők: a résztvevő munkaszolgálatosokat nagyobb felelőséggel köti oda a munkatáborokhoz, amidőn a főparancsnok hatáskörénél, a munkaszolgálatra jelentkezőkkel szemben a munkatáborok Szervezeti Szabályzata szerint alkalmazandó fegyelmi jogkör és súlyosabb vétség esetén az illetékes egyetemi hatóság által fegyelmi eljárás megindítása iránti javaslatnak is lehetőséget nyújt; további fontos pontja a rendeletnek, hogy a már megtörtént jelentkezést fontos ok nélkül nem lehet visszavonni, s e hitelt érdemlő indokok igazolása esetén felmentést csak a főparancsnok adhat; a résztvevőknek egyetemi tanulmányaik alatt többféle kedvezményt biztosít, ami különösen a szegényebb sorsú tanulókra nézve igen kecsesítőnek bizonyult; külföldi munkatáborokba való részvételt helyezett kilátásba és minden más esetben is a munkaszolgálatban való részvételnek előnyös figyelembevételét hangsúlyozta.

a) Propaganda. Ez évben már az ifjúsági egyesületeken kívül álló egyetemi és főiskolai hallgatók és az érettségizett fiatalság is bevonatott a munkaszolgálatba, természetesen ismét csak önként jelentkezés alapján. Hogy eredményt érhessünk el erős, tervszerű propagandát kellett kifejteni.

A propaganda célja volt: egyrészt az értelmi ifjúságot megnyerni az ideai munkaszolgálatnak, másrészt a nagyközönségre hatni az intézmény népszerűsítése szempontjából.

Propaganda füzetek szétküldésével, plakátok kifüggesztésével, újságcikkek útján való ismertetéssel, rádióhíradással és egyéb más úton-módon is kifejített propaganda azt eredményezte, hogy a jelentkezők létszáma jóval meghaladta a szervezetszerű beállítás szerint megkívánt létszámot. Jótékony hatással volt az ifjúságra, hogy az Országos Vitézi szék ezekbe az évjáratokba tartozó várományosaira kimondta a kötelező munkaszolgálatot, ami 55 ifjú vitéz bevonulását jelentette.

Évkor tekintetében 18-30 év közötti korosztálybeliek jelentkeztek, sőt néhány 30 éven felüli is, akik súlyos szociális okok miatt szintén besoroztattak. Statisztikai adatok szerint a munkaszolgálatra jelentkezők szüleinek 40%-a zsellér, törbebirtokos, munkás, kiskereskedő, kisiparos és altisztí sorba, 8%-a 10-50 holdig terjedő kiscgazdák közé, 50%-a köztisztviselői minőségben az úgynevezett középosztályba, míg a fennmaradó 2%-a az úgynevezett felsőbb osztályba tartozott.

b) Parancsnokképző tanfolyam. A munkaszolgálat gondolatának érvényesítői és a vezetőség előkészítő munkájának kivitelezői a munkatáborok élén álló táborparancsnokok. A súlypont ismét csak a parancsnokok kiválasztásán és kiképzésén nyugodott.

A parancsnokképző tanfolyam a vallás- és közoktatásügyi minisztérium útján a munkaszolgálat tulajdonába került tihanyi telepen állítottatott fel. A kiképzéshez és oktatáshoz szükséges taneszközök és tanszerek beszereztetvén, rendelkezésre állottak.

A tanfolyam tartama: május 15-től – június 12-ig, a hallgatók létszáma: 41 fő katonaviselt főiskolai hallgató és kistrészen középiskolát végzetek, rendes oktató: 3 fő, rendkívüli oktató: 4 fő, tanórák száma: 108 óra.

Ebből műszaki oktatásra: 32 óra, nemzetvédelmi kiképzés: 28 óra, nemzetvédelmi oktatás: 22 óra, szervezeti és fegyelmi szabályok: 12 óra, irodai ügyvitel: 6 óra, gazdasági ügyvitel: 8 óra. A napi elméleti és gyakorlati elfoglaltság összesen: 7 óra.

Az elméleti tudásnál a tárgykörbe vágó általános ismeretre, a kérdésekhez való érdemleges hozzászólásra, az Ítéloképességre, a találó kifejezésbeli készségre esett a súlypont.

A gyakorlati irányú kiképzésnél a biztos, nyugodt fellépés, a kapott feladat tökéletes és pontos végrehajtása, a határozott öntevékeny cselekvés, valamint a rövid és világos parancsadás volt a lényeg.

Miután a munkatáborok rendeltetése az, hogy oly általános nemzeti érdekű közmunkát végezzenek, amelyeket a helyi érdekeltségek csekély anyagi teherbíró képessége miatt vállalkozó útján kivitelezni nem képesek, a tanfolyam egyik legfontosabb feladatát képezte, hogy a hallgatóknak lehető magas műszaki kiképzést adjon. E cél érdekében a hallgatók műszaki kiképzése a következőkre terjedt ki: mértan, kitűzés és vázolás, kötelneműek, famunkák, kőmunka, földmunka, műszaki burkolás, közlekedési vonalak, utak, tábormunka, biztonsági rendszabályok a műszaki munkáknál.

Bár a tanfolyam időtartama a múlt évihez viszonyítva megkétszereződött, az elmellőzhetetlenül átveendő tananyag mennyisége miatt eléggé terhes volt a hallgatóknak, mégis szép eredményt mutattak fel: tisztségüket derekasan töltötték be és többen közülök igen dicséretesen látták el a rájuk háruló feladatot. Műszaki tekintetben is megállották a helyüket.

Ebben az évben már női parancsnokképző tanfolyam is működött egy heti időtartammal. Az Országos Stefánia Szövetség székházában elhelyezett és ugyanott megrendezett tanfolyamra 7 hallgató nyert felvételt. A hallgatók közül már többen munkaszolgálatot teljesítettek és részben végzett egyetemi hallgatók voltak. A női munkaszolgálat körébe vágóan képeztettek ki elméletileg és gyakorlatilag reggeltől estig tartó oktatással. A kiképzés eredménye a rendelkezésre álló rövid idő miatt csak szükségképpen elégitette ki a kívánt célt.

Jövőben a férfi vezetőkészítő tanfolyam tartama legalább 12 hétben, a női vezetőkészítő tanfolyam tartama pedig legkevesebb 6 hétben állapítandó meg.

c) Szervezés, napi- és munkarend. Az 1938. évi Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Nemzeti Munkaszolgálatának szervezetébe¹ beállított minden foglalkozás az eredeti terv szerint zajlott le. A létszámviszonyokban sem állott be semminemű változás. A munkatáborok 6 heti időtartama lényegesen jobbnak bizonyult a tavalyi 4 hetesnél mind a férfi, mind pedig a női munkatáborok életében. Az előbbieken begyakorlottságuk következtében kiadósabb eredményeket értek el a munkaszolgálatosok, az utóbbiakon pedig maradandóbb nyomokat hagytak vissza nevelésben és szociális téren.

A létszámkeret a folyó évben már kicsinek bizonyult. Az első időszak munkaszolgálatosai közül soknak továbbszolgáló kérelmét még szociális indokok esetében sem lehetett kielégíteni. Fokozódott ez a helyzet a második időszak munkatáborainak befejeztével. Ekkor tömegesen érkeztek olyan kérelmek, amelyben állástalan munkaszolgálatosok legalább egy munkatábor további fenntartását kérelmezték. A gonddal küzdő szülők újbóli megterhelése, az egyelőre kilátástalan semmittevés helyett sokan szívesen vállalták volna a munkatáborok életét, melynek keretében mégis a közösség hasznos tagjainak vallhatták volna magukat.

A munkatáborok életét és a munkaszolgálatosok napi foglalkozását legjobban és legelénkebben tükrözi vissza a „Napi- és munkarend”.² A női munkatáborok napirendje ugyanez volt, csak a tábor jellegének megfelelően némi változattal.

A napi foglalkozás általában négy körben mozgott: munkaszolgálat, nemzetvédelmi kiképzés, nemzetvédelmi oktatás és tábortűz.

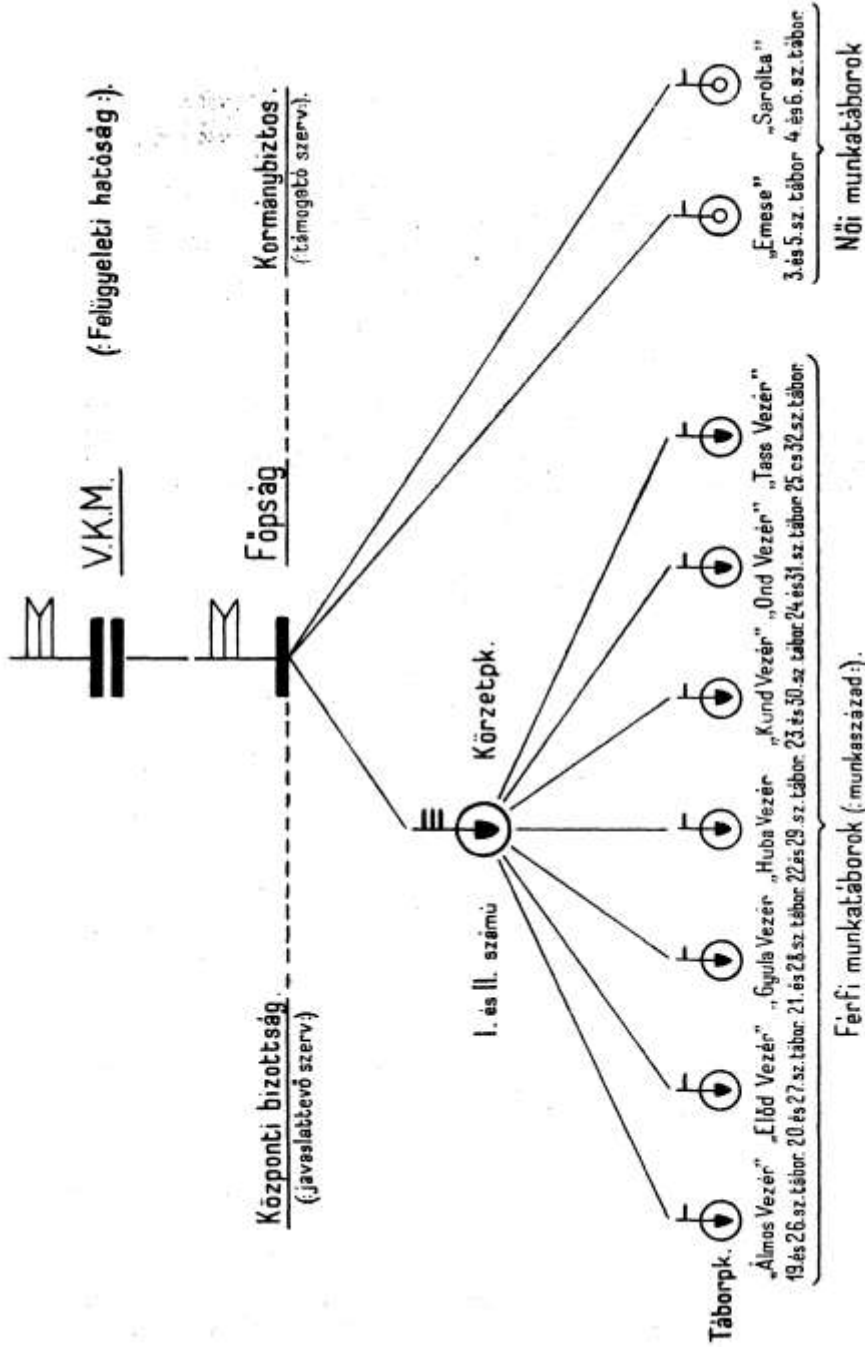
d) Munkaszolgálat. A férfiak munkaszolgálatának különfeleségét és eredményét feltüntető táblázatból bőséges adat meríthető azok tartalmi értéke tekintetében.³

¹ L. a 970. lapon.

² L. a 972. lapon.

³ L. a 967. lapon.

Az 1938. évi Egyetemi Önkéntes Munkaszolgálat általános szervezete

Magyarázat:

- a főparancsnoknak alárendelve,
- - - a főparancsnok mellé rendelve.
- A. körzetparancsnoknak a munkaszolgálat helyei szerint 3-4 munkatábor van alárendelve.

Táboronként: 57 főiskolai hallgató; összesen: 399 fő.
Har heten időtartammal, kétszer felállítva: 798 fő. 71

Táboronként: 30 főiskolai hallgató; összesen: 60 fő.
Har heten időtartammal, kétszer felállítva: 120 fő.

A munkamenetben a 6 órás munkaidő megfelelőnek bizonyult. Ennek teljesítése nem okozott különösebb nehézséget a munkaszolgálatosoknak. Munkatechnikai eljárásuk azonban kissé nehézkes volt különösen kezdetben, amíg a fizikai munkához való simulás az izmaikban nem alakult ki,

A munkatáborok mennyiség tekintetében az előírtnál kevesebb munkát végeztek, de ez egyáltalán nem volt a munkaszolgálatosok rovására írható. Az első időszaknak éppen az elején fel lépett rendkívüli kánikula, tartós munkacsökkenést eredményezett. A második időszakban pedig majdnem három hétig esett az eső, s az állandó esőzések folytán felázott talaj a munkálatok elvégzését lehetetlenné tette, vagy igen megnehezítette. Ezek figyelembevételével, leszámítva a munka nélkül eltelt napokat, az eszközölt számítások a munkaszolgálatosokat igazolták, mert munkateljesítményük alig maradt el a fizikai munkához szokott földmunkás napszámosok teljesítményétől és így a munkaszolgáltatás jónak volt mondható. A sok akadály ellenére a legtöbb helyen sikerült a munkát befejezni.

Ismét csak visszatérek a műszaki oktatáshoz, mert a testi munka száraz tényén kívül az egyes munkákban rejlő műszaki teendőket is a munkaszolgálatosok végezték. A műszaki oktatás a munkatáborokban nem képezte rendszeres oktatás tárgyát. A helyi munka által megkivánt gyakorlati ismereteket a munkaszolgálatosok munkavégzés közben, a munkavezetők felvilágosításai nyomán gyakorlatilag elsajátították és így valamennyien egy bizonyos készséget szereztek. A magasabb műszaki tudást igénylő munkákat a munkavezető irányításával a munkaszolgálatosoknak erre a legalkalmasabb, külön kialakult csoportja végezte. Ebben támogatást kapott a munkatábor a hatóságok részéről kirendelt vezető mérnökökben, akik a munkálatokat hetenkint felülvizsgálták, annak irányát megszabták és végül a munkát átvették. Néhány táborban hiányzott a vezető mérnök; a műszaki irányítás teljesen a táborparancsnok kezében volt, aki eredményesen birkózott meg a feladattal.

A nők munkaszolgáltatása három részre oszlott: bölcsődére, napközire és külső munkára. Különösen ki kell emelnem a bölcsőde és napközi szolgálatot, ahol a beosztottak nemzeterosztó és nemzetnevelő tevékenysége egészen meghatározó volt. Ének, játék keretében tanították a gyermekeket harcos, hazafias versekre, amelyeken épült a lelki világuk. A táborokban nyújtott étkezéseken pedig bőséges táplálék erősítette az angolkóros, legyengült gyermekek fizikumát.

A munkaszolgálatosok zöme egyenként a legszegényebb családokhoz járt, ahol a legnagyobb változatosság mellett látták el a háztartási, betegápolási és mezői munkákat. Úgyesen fentartották a jóviszonyt a hatóságokkal és így a szegény lakosság felsegítésére eredményeket tudtak elérni. Igen öntevékenyen használták ki az adódó nevelő alkalmat és ezzel a falu nevelésében észrevétlenül közreműködtek. A falu részéről mindenütt szeretetnek és közkedveltségnek örvendeztek; áldozatoságuk és szívjóságuk még a környező falvak lakosainak érdeklődését is felkeltette.

A női munkaszolgálat értékét ennek sokféleségéből lehet a legjobban megállapítani.¹

e) Nemzetvédelmi kiképzés. A nemzetvédelmi kiképzés a férfi táborokban azt a célt szolgálta, hogy a munkatáborok mind belső szervezetükben, mind külső megjelenésük alkalmával katonás és fegyelmezett egység benyomását keltsék. A test egyen-

¹ L. a 974. lapon.

Napi- és munkarend

az egyetemi önkéntes munkaszolgálat munkatáborai számára 1938-ban

Ó r a		Még- egyzés											
Nap	6—7		7—9:30	9:30— 10	10—13:30	13:30— 14:30	14:30—17:30	17:30— 18:30	18:30— 19:30	19:30— 20	20—21 21—22	22	
Hétfő	Tisztálkodás. Tisztaalkodás. Első reggeli. Pajtáságyvizsgák. Előkészület a kivonuláshoz. Felszerelés. Sorakozó. Ima. Táborzászló felhúzása												
Kedd	7 órákor kivonulás a munkahelyre. Munka												
Szerda	Munka. 13:30-kor a munka befejezése, bevonulás a táborba												
Csütörtök	Pihenő. Második reggeli												
Péntek	Munka. 13:30—14:30-ig hideg ebéd a munkahelyen, pihenő. 17:30-kor a munka befejezése, bevonulás a táborba												
Szombat	Munka. 13:30-kor a munka befejezése, bevonulás a táborba												
Vasár- és ünnepnap	7 órákor ébredés. Tisztálkodás. Reggeli. Táborrend helyreállítása. Isteniszület. Vallásfelekezeti elmélkedés. 12:45-kor ebéd. (Hósi emlékmű megkoszorúzás kisebb ünnepség keretében, külön intézkedés szerint.)												
Pihenő. Második reggeli		Tisztálkodás. Kihallgatás. 14 órákor ebéd.		Pihenő. Fürdés		Nemzetvédelmi kiképzés		Parancskihirdetés. Ima. A táborzászló bevonása. Vacsora		Pihenő		Nemzetvédelmi előadás Tábor tüz	
Munka. 13:30-kor a munka befejezése, bevonulás a táborba		Tisztálkodás		14:30—16 óráig általános takarítás. 16 órákor parancskihirdetés. Bevásárlás céljára kimenő. 18:30-kor vacsora. 21 órákor külön intézkedés szerint nyílt tábor tüz. Egyébként kimenő (kivételesen eltávozás)		Nemzetvédelmi előadás Pihenő		Kimenő		Nemzetvédelmi előadás Tábor tüz		Kimenő	
22 órákor takarodó													
Pihenő. Hideg vacsora. Külön intézkedés szerint közös kirándulások.													
Esős idő esetén az adott helyzethez képest a napi- és munkarendet a táborparancsnok szabályozza. Ennél szem előtt kell tartania, hogy a munkaszolgálatást el kell végezni, hacsak az idő lehetővé teszi. Igen nagy melegben az ébredést egy órával előbb, rendelheti el és ennek megfelelően hamarabb vonul be a munkáról. Vasár- és ünnepnap nincs sem kihallgatás, sem parancskihirdetés. Hétfőre (ünnep utáni napra) szombaton (ünnep előtti napon) kell foglalkozásra nézve intézkedni.													

súlyban tartására naponta végezték az úgynevezett reggeli és futógyakorlatokat és terepsportot. Katonai zártrendű gyakorlatok rendes kiképzés keretében minden másnap folytak. A tervezet akképen volt felépítve, hogy a munkaszolgálatosok keresztül essenek az újonckiképzés zártrendi részén egyenkint,, rajban és szakaszban, puska nélkül, továbbá szükségszerűleg a századdal is megismerkedjenek.

Az általános eredmény igen figyelemreméltó volt, mert sok táborban nemcsak a rajparancsnok és a rajparancsnokhelyettes, de még a szakaszparancsnokhelyettesi tisztési helyek sem voltak katonaviseltekkel betölthetők. A kiképzés mindössze néhány személyen: a táborparancsnokon, a helyettesen és a két szakaszparancsnokon nyugodott.

A női táborok az előirt reggeli gyakorlatokon és testnevelési órákon kívül a leg-szükségesebb rendgyakorlatokban képeztették ki szakaszban, hogy adódó alkalmakkor zártrendben való fellépésnél ők is megállják a helyüket. Örömmel vetették alá megukat e kiképzésnek és szakaszegységük megjelenés .alkalmával formás képet nyújtott a szemlélőnek.

f) Nemzetvédelmi oktatás, a munkatáborok úgynevezett szellemi kiképzését képezte. Ezek az előadások két csoportra oszlottak éspedig: a honvédelmi tárgykörbe tartozóak és a nemzetvédelmi tárgyuak.

A honvédelmi tárgykörbe tartozó előadások közül a következőket emelem ki: Bajtársi szellem, Korszerű honvédelmi kérdések. Kémvédelem, Lég- és gázvédelem, Ipari sztrájk és szabotázs, A magyar katona-eszmény szolgálata, Tereptan és térképoltvasás. Az előadásokat részint a körzet parancsnokok, részint a táborparancsnokok tartották.

A nemzetvédelmi előadások tárgykörébe tartozott a magyar élet sorsproblémáinak a megismertetése. Éspedig: A falu kutatása, Népi kultúránk és az intelligencia, A magyar értelmiségi ifjúság feladatai a nemzeti problémák megoldásában, A falusi és tanyai közigazgatás, Agrár problémák az Alföldön, Az ipar a nemzetgazdaságban, A magyar élet a csonka határokon túl, Külvárosok problémái. Munkás mozgalmak. Ezeket az előadásokat a munkatáborokban a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kiválasztott „vándortanítók” tartották igen nagy érdeklődés mellett. Az előadottak másnap, az előadó vezetése alatt vitaóra keretében élénk megvilágítás tárgyát képezték.

A női munkatáborokban előírás szerint hasonlóan folytak a nemzetvédelmi előadások, amit részben a táborparancsnokok tartottak, részben pedig olyan munkaszolgálatosok, akik egyes témák összeállítására és előadására önként vállalkoztak.

Az előadások mindkét nembeli táborban határozott érdeklődést váltottak ki és a résztvevők tudását értékes ismeretekkel gyarapították.

g) Tábortűz. A tábortűz kétféle célt szolgált. A zárt tábortűz keretében megacélozni a munkaszolgálatosok között a szolgálatonkivüli bajtársias viszonyt, a nyílt tábortűzekkel pedig ügyesen összekapcsolni a falu intelligenciáját a falu egyszerű lakosságával. Ötletes és értékes programokkal igen jó hatást értek el; feledhetetlen estéket nyújtottak műsorszámakkal a falu lakosságának.

h) Külföldi csere. Az 1939. évi munkaszolgálat lebonyolításába külföldi munkatábor csereakció is bele volt illetve. 60 munkaszolgálatos vezénylése volt tervbevéve a különböző államok munkaszolgálatába és 60 külföldi diáknak vált volna lehetővé magyar munkaszolgálat teljesítése a tihanyi munkatáborban.

A csereakció lebonyolítása céljából különböző államok munkaszolgálat vezetésével lépett érintkezésbe a főparancsnokság. A levélváltás azonban csak a svájci csereközponttal vezetett közvetlen eredményre, a többi,csak kilátásba helyezte.

Kimutatás

a női táborokban végzett munkákról 1938-ban

Táborok nevei	Állandó belső szolgálat. Parság, Szakács	Bölcsöde, napközi szolgálat	Gyermekek gondozása	Oktatás	Betegápolás	Házi munkák (takarítás, főzés)	Házkörüli munkák (mosás, súrolás, vasalás, meszelés)	Varrás, kézimunka	Állatok gondozása	Kerti munkák (kapálás, gyomlálás stb.)	Gyümölcsösben és szőlőben végzett munkák	Mezei munkák	Cséplésnél nyújtott segítség	Kender megmunkálások	Közmunkák
"EMESE", 3. Somogyvár	4	2	11	8	2	24	19	7	5	10	15	11	4	—	Szerbővis írtás, Kálvária rendezés, Mezei munkák
"SAROLTA", 4. Apátfalva	4	4	15	6	5	21	14	3	5	3	8	10	—	—	Temetőrendezés, Térrendezés, Mezei munkák
"EMESE", 5. Letenye	5	2	15	11	5	23	18	21	3	3	5	16	4	6	Temető- rendezés, Varrás
"SAROLTA", 6. Felsőfarkány	4	3	16	10	—	23	16	11	2	9	8	20	1	10	Temető- rendezés, Mezei munkák
Összesen	17	11	57	35	12	91	67	42	17	25	36	57	9	16	
Megjegyzés	88 munkaszolgálatos összesen 492 munkaesetben dolgozott; a 14 féle tevékenységből egy munkaszolgálatosra esett átlagban 5,5 tevékenység.														

A csere alapelve volt: amennyi kedvezményt nyújtanak a magyaroknak, ugyanannyit nyújtunk mi is (díjtalan utazás a határtól, magasabb zsebpénz, egyenlő időtartam).

A svájci csereközponttal sikerült megállapodni abban, hogy 3 heti időtartamra a svájci főiskolai munkatáborba vezényelhetünk augusztus hó 7-vel 6 fő és augusztus 28-ával 9 fő magyar munkaszolgálatost. Ezzel szemben biztosították, hogy ugyanannyi külföldit küldenek hozzánk.

Augusztus hó i-én érkezett meg a külföldiek első és egyetlen kis csoportja: egy skót bölcsész és egy hindu műegyetemi hallgató személyében. Munkaszolgálatukat mindkét részről a legnagyobb meglepedésre töltötték el. Ezenkívül még két külföldi résztvevője volt a tihanyi munkatábornak: egy Budapesten tanuló bulgár állatorvostanhallgató és egy Eötvös kollégiumbeli lengyel tanár. Mindketten kifogástalanul teljesítették a munkaszolgálatukat, sőt a bulgár mindkét táborozáson résztvett.

Augusztus 5-én indult útba a sok igényjogosultból kiválasztott 6 magyar munkaszolgálatos a svájci munkatáborokba. Valamennyi kiválóan minősített, már legalább két munkatábori szolgálatot teljesített főiskolás volt. Vezénylésük alatt mindannyian igen dicséretreméltóan viselkedtek. Ottlétükről tartalmas naplókban számoltak be. Valamennyien kifogástalan, teljesen új magyar munkaszolgálatos egyenruhában és felszereléssel utaztak svájci vezénylési helyeikre, ahol tetszést arató feltűnést keltettek.

Bár augusztus 27-vel újabb 9 magyar munkaszolgálatos részére volt hely biztosítva a svájci munkatáborokban, ennek a második csoportnak az útbaindításától mégis eltekintettem, mert a svájci központ ígérete ellenére a csere-munkaszolgálatosokat nem küldötte.

A munkatábori csereakciók sikere érdekében a jövőre mindent el kell követni, mert az érintkezések felvétele a külföldi ifjúsággal a magyar jövő szempontjából igen nagy jelentőségű. A külföldi munkatáborokban a legközvetlenebb és legőszintébb megismerés kínálkozik a magyar munkaszolgálatosok részére. Megismerheti annak a nemzetnek beállítás nélküli értelmiségi ifjúságát, kapcsolatba kerül az egyszerű néppel, országot, szokásokat, életfelfogást lát és tapasztal, bővítheti nyelvtudását, külföldi munkaszolgálati rendszereket tanulmányozhat. Alkalma van meglátni mindazt, ami a nemzetek idegenforgalmi kirakatai mögött van és módja van tartós nemzetközi ismeretségekre szert tenni.

Magyar szempontból igen nagy előnye, hogy minden magyar munkaszolgálatos valósággal követe nemzetének. A szigorú rostálás elve a küldetésnél kezesség arra, hogy méltó követek lesznek. Páratlan előnye a munkaszolgálatos csereakciónak, hogy a résztvevőknek huzamosabb, 1-2 hónapos külföldi tartózkodást biztosít a nélkül, hogy ezzel akár személyének, akár valamely közületnek, avagy az államnak szóbajöhető terhet jelentene.

Örömmel kinyilatkoztathatom, hogy a vezényelt magyar munkaszolgálatosok becsülést szereztek a magyar névnek és a magyar értelmiségi ifjúságnak.

i) Munkaszolgálatosok munkaközössége. A munkaszolgálatosok körében nyilvánuló kívánságnak is eleget teendő, egy eszmei közösség létrehozása van tervbe véve, amelynek neve: „Munkaszolgálatosok Munkaközössége” lenne. Ez képezné a munkaszolgálat társadalmi háttérét. Célja: a kötelező munkaszolgálat során felállított körzetparancsnokságok területén élő munkaszolgálatosok bajtársi összefogása a végből, hogy a munkatáborokban kialakult munkaszolgálatos bajtársiasságot továbbfejlesszék, a munkaszolgálat eszmei tartalmát összefüveteleiken, vitáikon, előadásaikon elemezve

tökéletesítsék; hordozói legyenek a munkaszolgálat propagandájának és hirdetői a munkaszolgálat nemzetépítő és nemzetnevelő fontosságának a különféle ifjúsági szervezetekben.

Ennek a szervezetnek a kiépítése a kötelező munkaszolgálat szervezésével egyidejűleg van tervbevéve, erre a szervezetre segítségadás végett is szükség van. Ma már több százra tehető azoknak a munkaszolgálatosoknak a száma, akik felvilágosításért vagy kéréssel, írásban és szóban fordultak a főparancsnoksághoz. A munkaszolgálatosok közül igen sokan köszönhetik a boldogulásukat annak, hogy résztvevői voltak az önkéntes munkaszolgálatnak.

Ezzel le is zártam az Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Nemzeti Munkaszolgálatát, mert már nyomába lépett a kötelező munkaszolgálat. A legértékesebb pontot azzal teszem eme rendszer végére, hogy idézem gróf Teleki Pál miniszterelnök, volt vallás- és közoktatásügyi miniszternek a vezetőképző tanfolyamon tartott szemléje után a hallgatókhoz intézett rendkívül mély tartalmú irányító levelének egyik szakaszát: „A munkatábor intézménye nemzetnevelő intézménnyé kell, hogy fejlődjön. Ehhez nem elég az, ha a szervező hatóságok ezt látják és ezen munkálkodnak. Szükséges ehhez az, hogy most a meginduláskor az első táborok résztvevői, de különösen vezetői ettől a gondolattól teljesen át legyenek hatva. Nagy feladat ez tudom és nagy lelkierőt, nagy munkát kíván a munkatábor vezetőitől és segítőtársaiktól. De az az érzés, hogy nagyot segítenek építeni és hogy csakis így, mély belső tartalommal fog a munkatábor megbecsülhetetlen nemzeti intézménnyé válni, hiszem és remélem, hogy megadja erre az erőt. A munkatábor nemzetépítő feladatához tartozik, hogy erkölcsnevelő is legyen, hogy ápolja az egymás iránti szeretetet, az egymás megsegítésének érzését.” Ez a néhány sorban megadott irány változatlan a jövő munkaszolgálat útjain is.

IV.

A honvédelemről szóló törvény alapján kialakítandó „Magyar Nemzeti Munkaszolgálat” 1939-től. Már az eddig előadottakból kitűnik, hogy a vezetőség részéről a törekvés az általános kötelező munkaszolgálat bevezetésére irányult. Ezért a főparancsnokság különböző előterjesztéseiben és javaslataiban ennek a szükségességét hangoztatta és indokolta.

E törekvés megvalósításának nagy lendületet adott vitéz Imrédy Béla volt miniszterelnök 1938. tavaszán tartott programbeszéde, amelyben a kötelező munkaszolgálatlal összefüggésben a következő kijelentést tette:

„A népi egység gondolatban és lélekben való összeforrást jelent. Ezt az összeforrást olyan intézkedésekkel is elő kell mozdítanunk, amelyek a nemzeti társadalom egyes rétegeit egymás kölcsönös megismerésére, és bizom benne: megszeretésére fogják vezetni. Éppen ezért programunk a kötelező munkaszolgálat bevezetése. És pedig olyképen, hogy a kötelező munkaszolgálat keretén belül az intelligencia ifjúsága megismerje és földmives ifjúság lelkiségét, s így megtörténhessék az a kézfogás, amely hiszem és vallom egymás megbecsülésére, ezen keresztül kölcsönös lelki gazdagodásra vezet.”

Vitéz Imrédy Béla volt miniszterelnök ezzel a kijelentésével lefektette az alapot, a munkaszolgálat kötelezővételére, rámutatva annak rendkívül nemzetnevelő hatására.

1. *Gondolatok a férfiak és nők általános kötelező munkaszolgálatáról.* A munkaszolgálat vezetősége az általános kötelező munkaszolgálat bevezetésénél az egyetemleges érdemeket tartva szem előtt olyan fejtegetéssel képviselte a meggyőződését, hogy gondolatai részleges kötelező munkaszolgálat esetén is megoldhatók legyenek.

Ezek az alapelgondolások a következők:

a) Meghatározás. A kötelező munkaszolgálat a nemzeti szolgálat egy része, tehát minden magyar állampolgárra nézve megállapított életkorban bekövetkező és fennálló szolgálati kötelezettség éppen úgy, mint a katonai szolgálat. Az általános kötelező munkaszolgálat bizonyos korlátozások között elvileg a nőkre is kiterjedne.

Ezért az elnevezése: Magyar Nemzeti Munkaszolgálat. (M. N. Msz.) A munkaszolgálatos szolgálati kötelezettségének teljesítése alatt elhagyja eddigi életkereteit és a munkaszolgálat szervezetébe kerül mint „munkaszolgálatos”. Szolgálat tartama alatt a Magyar Nemzeti Munkaszolgálat gondoskodik létfenntartásáról, aminek ellenében a munkaszolgálatos köteles összes testi, szellemi és erkölcsi javaival a szolgálat rendelkezésére állani.

A munkaszolgálatos jogviszonya állampolgári kötelezettségen alapuló szolgálati viszony és nem munkaviszony. A M. N. Msz. nem munkaadó és így a munkaszolgálatos nem munkavállaló. A katonai szolgálatosokhoz hasonlóan napi zsoldban részesül; munkabérigénye nincs. A munkaszolgálat állandó úgynevezett „törzsszernélyzete.” azonban munkaviszonyban áll a M. N. Msz.-tal.

b) Célkitűzés. A M. N. Msz. elsősorban nevelőintézmény, másodsorban állami munkaerő szervezet és harmadsorban katonailag a szervezett fegyvernélküli kiképzési alakulat. Ezért működése hármass irányú: társadalomnevelési, nemzetgazdasági és nemzetvédelmi; tehát a célja is ezekben állapítható meg.

Társadalomnevelési jellege abban csúcspontba ér, hogy a soraiban összegyűlekezett heterogén magyar ifjúságból a férfiélet küszöbén homogén embertípus kialakítására törekszik. A „polgár” idejét múlt formája helyett az új magyar küzdő férfi-ideált igyekszik az élet sorompójába állítani. Nevelőtevékenysége kettős: pótló és helyesbítő. A szellemi és erkölcsi munkaterületen: ismereteket közöl, jellemet erősít és új érzésvilágot alakít. Fizikai téren: a férfiizmokat feljavitja és az erőt edzi.

A M. N. Msz. az új magyarságot formálja, mert a munkaszolgálatosaiban a hazaszeretet és a nemzeti érzelmeket fokozza, a közösségi érzetet kialakítja, a kötelesség-érzetet erősíti, a lelkiismeretet és a felelősségérzetet növeli, az áldozatosságot és a szociális érzést kimélyíti, az akaraterőt és a harcikészséget fejleszti, az állampolgári jogokat és kötelességeket egymás mellé állítja, a magyar sorsproblémákat ismerteti, új életbölcselet és világnézet kifejlődését elősegíti, ápolja a faji eszmét és a népi jelleget. A magyarság hivatáskérdése a munkaszolgálatban sok mindenre megoldást talál.

A munkaszolgálat mint állami „erőközpont” nemzetgazdasági szempontból jelentős tényezőt képvisel, nemcsak a benne rejlő munkaerőnek minden időben, a legsürgősebb alkalmakkor való kihasználása révén, hanem a szervezetében rejlő s rendkívüli viszonyok között igénybe vehető egyéb adottsága által is.

A M. N. Msz. ugyanis az egész ország területén csoportosan működve, a gazdasági életben igen kedvezően elhelyezkedő tömegfogyasztó; nagy nemzeti munkák kivételénél, különösen előre meg nem mérhető és alig kiszámítható munkánál az állam károsodás nélkül felhasználhatja munkaerőjét, mert egyébként nélküle a munka kivitele Veszélyeztetve volna; a M. N. Msz. a nemzet férfiretegének fizikai munkaerőjét kihasználja, helyesebben ezek heverő munkaenergiáját beolvastja; a munkaszolgálatnak a munkaértékítélet kialakításában egyensúlyozó szerepe van és a munkabérré és a munkapiacra szabályozó hatással bír; fokozza a nemzet munkatechnikai készségét és a munka-

nélküliség szempontjából biztonsági szelep; végül a M. N. Msz.-ban rejlő munkaértékek megsokszorozzák a termelőerőt.

Nemzetvédelmi szempontból is lényeges adottságok rejlenek a M. N. Msz. szervezetében. Soraiban a munkaszolgálatosok kellő szakismeretet sajátítanak el a honvédelmi téren; kitűnő érzelmi beállítottságot kapnak, ami a honvédség szellemének feljavítását elősegíti; igen jól gyümölcsöző erkölcsi tulajdonságokat vesznek fel: mint a rend és a fegyelem; továbbképzést nyernek a zártrendű gyakorlatokban, sőt a leventesorban tanultakat összegezik és egyfolytában átismélik; a katonai szolgálatra való alkalmasság sokkal előnyösebben formálódik ki. Bátran mondhatjuk, hogy a munkaszolgálatnak igen nagy nemzetvédelmi jelentősége van s miután adódó alkalommal a honvédség műszaki segédszolgálatként szerepelhet, a honvédség testvérintézményévé válhat.

A kötelező munkaszolgálat bevezetésénél még a következő különleges szempontok is mérlegelendők: a biológiaiak, amelyek a pubertás kor után az „én” megjelenésekor főleg az életcél felismerésében jelentkeznek és ekkor, a csontképződés befejezésekor, az izomfelrakódás kezdetén lépne az ifjú a lelket és testet kiegyensúlyozó munkaszolgálatba; a nemzetvédelmi szempontok, amit a magyar katonai eszmény szolgálataiban látunk; szociális szempontok, amelyek abban nyilvánulnak meg, hogy egyrészt az ifjúság számos tagjának elhelyezkedési lehetőséget nyújt, másrészt mint társadalomnevelői szervezet a gyakorlatiassága révén élményszerű szociális nevelést nyújt; anyagi szempontok, mert a befektetett tőke nemcsak a kamatokat hozza meg, hanem idővel amortizálódik; végül az időszerűség szempontja, mind az értelmiségi ifjúságra, mind a nem értelmiségiekre vonatkoztatva; a M. N. Msz.-ban kapott állampolgári nevelés által a fiatalság nem egykönnyen sodródna felelőtlen politikai tényezők ölébe; a katonai szolgálatot megelőzőleg az állam utolsó alkalma arra, hogy e hatékony szervezet keretében az esetleges hibákat kiigazítsa.

c) Munkafeladatok. A M. N. Msz. mint munkaerő-szervezet munkafeladatokat vállal oly értelemben, hogy a munkavezetés tervei alapján a szükséges műszaki eszközökkel és szerszámokkal ellátott munkerőivel dolgozik. A munka műszaki előkészítése és a munkát magasabb műszaki vezetése a közület feladata. A munkaszolgálat cselekvő egysége: a munkatábor a munkát a műszaki tervek szerint kivitelezzi.

Az állam a M. N. Msz. munkatáborait mint munkaerőt, térítés ellenében vagy anélkül bocsáthatja a közületek rendelkezésére. Az is lehetséges, hogy az állam valamely kérelmező közületnek, valamilyen munkafeladat elvégzésére pénzbeli segély helyett részben vagy egészben munkaszolgálati munkaerőt folyósít.

A munkaszolgálat csak olyan közmunkát végezhet, amely nem sérti a munkások jogos érdekeit. Ennek elbírálása nem a M. N. Msz. feladata.

A munka jellege tekintetében a munkaszolgálatához általában csak földmunkák tartoznak, vagyis olyan munkák elvégzése, amelyek sok gyakorlatlan kézierőt tudnak foglalkoztatni.

Ezekután részletezzük azokat a munkafeladatokat, amelyek ebből az elgondolásból a munkaszolgálatnak kijuthatnak: öntözés: főműveknél bekapcsolódás a házi kezelési munkába, másod- és harmadrendű csatornák munkálatai; fásítás: erdősítés, ehhez talaj előkészítés, szegélyfák ültetése utak mentén; útépités: bekötőutak, tanyai földutak, katonai utak, turista utak; telepítés: telepes falvak és városi munkástelepülések tömeges telepítésénél végzendő földmunkák; talajjavítás: szikesek, legelők, homokbuckák feljavítása; vízszabályozás: patak-, folyó-, part-és mederszabályozás, csatorna-

zás; lecsapolások: káros bel- és vadvizek levezetése, lápok lecsapolása; falurendezések: utcák, piacok, terek, ligetek rendezése; nemzetvédelmi munkák: repülőterek, légvédelmi óvóhelyek, erődítési munkák, leventegyakorlóterek, polgári és katonai lőterek, gyakorlótterek és egyéb nemzetvédelmi szempontból indokolt munkák elkészítése; sporttelepek: uszodák; műemlékmunkák: ásatások, múzeumi kutatások, renoválások; elemi csapásoknál felhasználás: árvíz, tűzvész, sáskajárás; saját szükségletű üzemeknél. Amint ezeknél kiviláglik, bőségesen állana rendelkezésre munkafeladat, nem szakmunkások számára. Továbbá, hogy a felsoroltak mindenikéből beláthatatlan évtizedekre szóló tervek várnának megoldásra, azt éppen a városi és községi közigazgatás keretében működő tisztviselők tudják a legjobban.

d) Végrehajtás. Az általános kötelező munkaszolgálat a katonai szolgálat teljesítése előtt volna a legcélszerűbben végrehajtható. Minden értelmiségi a 18. életévében a középiskolai tanulmányainak befejezése küszöbén sorozás alá kerülne.

Akik katonai vagy munkaszolgálatra alkalmasak, azok még az év nyári szünidejében behivatnának rövidített idejű munkaszolgálatra, mely után ősszel megkezdénék a katonai szolgálatukat. Azok, akik sem katonai, sem pedig munkaszolgálatra nem alkalmasak, mint olyanok, akik állampolgári kötelességet nem teljesítettek, állampolgári jogaikban is korlátozottnának.

Az értelmiségi ifjúság munkaszolgálatánál a súlypont azon van, hogy még a főiskolai tanulmányainak megkezdése előtt tegyen eleget a katonai szolgálati kötelezettségének. Ennek elhalasztása csak különös méltánylást érdemlő esetben volna megengedhető.

A nem értelmiségiek ugyanebben az életkorban kerülnének sorozás alá. Egy éven át hivatnának be 3-3 hónapi munkaszolgálatra a tavaszi, nyári vagy az őszi időszakban foglalkozásuk figyelembevételével. Éspedig: a tavaszi és őszi időszakban az őstermeléssel foglalkozók és a falusi kisiparosok, a nyári időszakban a városi és a munkás ifjúság az értelmiségiekkel együtt. A katonai szolgálati kötelezettségüknek ezután tennének eleget.

A munkaszolgálat lebonyolítását a M. N. Msz. szervezetének állandó tagjai végzik, akik részben a magasabb parancsnokságokkal nyernek beosztást, nagyobbik részben pedig táborparancsnokságokat és egyéb tábori tisztségeket töltenek be. Az állandó alkalmazottak közé soroltnak még a tisztesi helyeket betöltő, önként továbbszolgáló munkaszolgálókat.

Akár tiszti, akár pedig tisztesi helyet töltsön be valaki az állandó alkalmaztatásban, annak az egyes kategóriákban megkívánt iskolázottságon kívül katonaviseltnak is kell lennie. Ez alapkövetelmény, nemkülönben az is, hogy munkaszolgálatot már teljesített.

Egyébként a különböző tisztségek ellátásához szükséges képességek megszerzése tanfolyamokon és a gyakorlati szolgálat útján történik.

A férfiakra kiterjesztett általános kötelező munkaszolgálattal egyidejűleg életbe lépne a nőkre vonatkozó részleges kötelező munkaszolgálat is. A 17. életév betöltése után csak azok a hajadonok kerülnének a munkaszolgálat soraiba, akik legalább négy polgári iskolát végeztek. A sorozást a M. N. Msz. keretében felállított női sorozóbizottság tartaná, s osztályozná a kötelezetteket munkaszolgálatra alkalmasnak, vagy alkalmatlannak.

A női munkaszolgálat szervezete, a nők kívánta feladatok ellátásához szükséges tagozódásával illeszkedik a M. N. Msz.-ba. Az elérendő célkitűzések nagyjában egyeznek a férfiakéival, hozzáadva még a szociális téren való hathatós közreműködésüket. A súly-

pont minden vonatkozásban azon nyugszik, hogy a munkaszolgálatos nő sem a szervezeti életben, sem a rá háruló munka közben ne kerüljön ellentétbe a női hivatással. A női munkaszolgálat lényegét a ráháruló munkakörnél mindig lélektani mozzanatokban kell keresni. A női lélek a maga keresetlenségével és közvetlenségével, a háztartásban forgólódva beleékelődik a család életmenetébe és azt átformálja. A szervezetben folyó zárt tábori életben belül az állampolgári köteleességekre és a honleányi feladatokra való ránevelésen van a súlypont.

2. Az ifjak és hajadonok törvényen alapuló munkaszolgálatának előkészítési és kifejlesztési terve. Az iménti szakaszban egy általános kötelező munkaszolgálat alapján történő felépítés gondolatait körvonalaztam, a M. N. Msz.-ban.

Jelen szakaszban már a tényleges helyzettel, azaz a törvénnyel számolva ismeretemet, miképpen óhajtja ezt a vezetőség végrehajtani.

A honvédelemről szóló 1939: II. te. 230. §-a a „Közérdekű munkaszolgálatáról a következőképpen szól:

„(1) A katonai szolgálatra végleg alkalmatlannak osztályozott minden magyar állampolgár ifjú, annak az évnek január hó 1. napjától, amelyben huszonegyedik életévét betölti, annak az évnek december hó 31. napjáig terjedő idő alatt, amely évben huszonegyedik életévét betölti, egy ízben három hónapot meg nem haladó időtartamra terjedő, munkatáborokban teljesítendő közérdekű munkaszolgálatra kötelezhető. Azok a ifjak, akik állítási kötelezettségüknek huszonegyedik életévük betöltése után tesznek eleget, a közérdekű munkaszolgálatra a sorozásukat követő egy éven belül kötelezhetőek.

(2) Közérdekű munkaszolgálatra állandóan az ország területén lakó azok az ifjak is kötelezhetőek, akiknek állampolgársága nem állapítható meg.

(3) A 71. és 72. § rendelkezéseit a közérdekű munkaszolgálatot teljesítő személyekre is alkalmazni kell. A közérdekű munkaszolgálatot ebből a szempontból a póttartaléki kiképzéssel kell egyenlőnek tekinteni.

(4) A közérdekű munkaszolgálat alatt, annak teljesítéséből kifolyólag megsérült, megsebesült vagy egyéb egészségrontást szenvedett személyeknek a 9. § (9) bekezdésének megfelelő alkalmazásával gyógykezelésre és gyógyszerellátásra, továbbá mindezeknek, mind az elhalt ily személyek eltartására szoruló hátramaradottainak a 223. § megfelelő alkalmazásával gondozásra van igényük.

(5) Közérdekű munkaszolgálatra törvényes képviselőjének beleegyezésével önkéntes jelentkezés alapján minden olyan tizenhatodik életévét betöltött hajadon is felvehető, aki a középiskola negyedik osztályát sikerrel elvégezte vagy azzal tanulmányi szempontból egyenlő értékű iskolai végzettséggel rendelkezik. Az (1)-(4) bekezdés rendelkezései a jelen bekezdésből folyó eltérésekkel erre az esetre is irányadók.

(6) Egyebekben a közérdekű munkaszolgálatra vonatkozó részletes szabályokat – ideértve a fegyelmi szabályokat is – a minisztérium rendelettel állapítja meg.^{ff}

Tévedések elkerülése végett felhívom a figyelmet arra, hogy ezt a törvényszakaszt ne tévesszük össze az idézett törvénycikk „Honvédelmi munkakötelezettségről szóló 87. §-ával, amely nemre való tekintet nélkül minden olyan személyt, aki tizennegyedik életévét betöltötte és hetvenedik életévét túl nem haladta, arra kötelez, hogy a honvédelem érdekében testi és szellemi képességének megfelelő munkát végezzen.

A honvédelemről szóló törvény 230. §-ában foglalt rendelkezés következtében, az eddigi önkéntes munkaszolgálat intézménye nagy változásokon ment át. Megváltozott

a kötelezettség jogi alapja, „megváltozott az intézmény és megnagyobbodott az intézmény célkitűzésének terjedelme.

Nevezetesen a munkaszolgálat jogi alapja az önkéntes kötelezettségről, törvényen alapuló kötelezettséggé és pedig – miként a képviselőházi együttes bizottság jelentése megállapította: „mintegy a katonai szolgálat helyettesítéseken teljesítendő közkötelezettséggé” vált.

Megváltozott – miként említettem – az emberanyag is., mert míg eddig a munkaszolgálattal az önként jelentkezett egyetemi és főiskolai hallgatók soraiból kerültek ki, a honvédelemről szóló törvény 230. §-nak rendelkezése alapján munkaszolgálatra kötelezett lesz mindenki, aki sorozáson katonai szolgálatra végleg alkalmatlannak osztályoztatott, tekintet nélkül polgári foglalkozására.

Bár ezek között természetesen lesznek nagyobb számmal olyanok, akik testi fogyatkozásaik folytán munkaszolgálatra is alkalmatlanok lesznek, mégis oly nagy számmal kell számolni, ami a jelenleg rendelkezésre álló anyagi eszközök mellett, költségfedezet és felszerelés hiánya folytán lehetetlenné fogja tenni, hogy már az első években valamennyi munkaszolgálatra kötelezett egyén eme kötelezettsége teljesítésére behívható legyen.

Mindazonáltal az említett 230. törvényszakaszhoz készülő utasításban meg fognak tétetni mindazok az intézkedések, amelyek a törvényhozó ama akaratának a teljesítését biztosíthatják a későbbi években, hogy valamennyi katonai szolgálatra végleg alkalmatlannak osztályozott ifjú közérdekű munkaszolgálatot teljesítsen.

A katonai szolgálatra végleg alkalmatlannak osztályozott, vagyis a munkaszolgálatra kötelezett ifjak, az állítási lajstromokból fognak kiírni és munkaszolgálatra éppen úgy behívó parancsokkal lesznek behíva, mint a katonai szolgálatra kötelezettek.

Tekintettel arra, hogy a legkülönbözőbb erkölcsi fokon álló egyének bevonulásával kell számolni, fegyelmi fenyítő hatalom megalkotásával, súlyosabb esetekre pedig kihágások megállapításával kell a fegyelem és rend megóvásáról gondoskodni.

A munkaszolgálatra kötelezett a szolgálatából bármely okból elmulasztott időt pótolni köteles.

Kihágást megállapító büntető rendelkezés fogja védeni a M. N. Msz. zászlóját, a munkaszolgálattal formaruháját és a munkaszolgálat jelvényét a jogosulatlan használat ellen, úgyszintén a munkaszolgálat és a munkatábor elnevezéseket.

A munkaszolgálattal tartoznak munkaszolgálatuk tartama alatt a rendszeresített formaruhát és a munkaszolgálat jelvényét viselni.

A honvédelemről szóló törvény 230. §-a az önhibájukon kívül balesetet szenvedett munkaszolgálattal gyógyításáról és hátramaradottaik támogatásáról gondoskodni.

E honvédelmi törvénynek a munkaszolgálatra vonatkozó lényege szerint, mindazon magyar állampolgár ifjak, akik katonai szolgálatra végleg alkalmatlannak osztályoztatottak, meghatározott életkorban munkaszolgálatra kötelezhetők, három hónapot meg nem haladó időtartamra. De hajadonok is felvehetők egy bizonyos életkortól kezdve, ha négy középiskolai végzettséggel bírnak és törvényes képviselőjük beleegyezésével önként jelentkeznek.

Az általános kötelező munkaszolgálat bevezetésével szemben azt látjuk, hogy a férfiakra a részleges kötelező munkaszolgálat vezetett be, míg a nők munkaszolgálata megkötött alapokkal, kizárólag önkéntes jelentkezésen múlik.

Ez a honvédelmi törvényen alapuló munkaszolgálat rendszerében és egyes alapelveiben eltér az előbb fejtegetett általános kötelező munkaszolgálattól, szükséges tehát, hogy ennél külön lefektessük az alapelvet és a célkitűzést.

a) Alapelv és célkitűzés. A munkaszolgálatot az idézett törvényszakasz értelmében való kivitele mellett is elsősorban a nemzet iskolájának lehet tekinteni, mert az ifjúság egyik nevelő intézménye, azután katonailag szervezett fegyvernélküli kiképzési keretnek és munkakészségéből kifolyólag állami munkaszervezetnek, mert munkatáborait a kívánalomnak megfelelően nagyobb csoportokban is összpontosíthatja.

A tervezett részleges kötelező munkaszolgálatban, bár korlátozott mértékben, de azért adva van a népi egység összekovácsolásának a lehetősége. E népi egység fokozása érdekében, de a munkaszolgálat erkölcsi színvonalának emelése céljából és szociális szempontokból is szükséges, hogy főleg az értelmiségi ifjak a megállapított létszám keretében önként vállalt kötelezettség alapján végezzenek munkaszolgálatot. Az állandó személyzet (törzsszemélyzet) toborzása miatt az önkéntesség egyébként sem zárható ki az ifjaknál sem.

A munkaszolgálatban a társadalomnevelési intézményt továbbra is fokozottan kell hangsúlyozni. S ha a súlypontot erre helyezzük, akkor ebben az erkölcsi értékek kitermelését és nagyra nevelését látjuk, szemben egyéb kiképzési célokkal. Ezzel az alapelvvel hasznosabb nemzetvédelmi munkát fejtünk ki, mint a rendes katonai fegyvernélküli kiképzéssel. A részleges kötelező munkaszolgálatban a fegyvernélküli kiképzés csak olyan mértékű lehet, mint amennyit a munkaszolgálat katonai szervezési formája megjelenés, fegyelmi élet, ügymenet és munkavégzés szempontjából megkíván, illetve amennyit a katonás nevelés megszab. Nem a nehezen kikényszerített kiképzési eredményekre, hanem a benne rejlő erkölcsiek kipallérozására kell a súlyt helyezni. Az olyan kísérlet, amelyik elsősorban kiképzési értékeket remél a részleges kötelező munkaszolgálatból kitermelni, lévén tagjai „katonai szolgálatra végleg alkalmatlanok” — meddő, mert a katonai szolgálatra való alkalmasság foka sohasem érhető el.

Nemzetvédelmi, helyesebben honvédelmi szempontból azonban feltétlenül érvényesítendőek volnának azok az alapelvek, amelyek keresztülvitelével a munkaszolgálat, mint katonailag szervezett intézmény, törzsszemélyzetével együtt szerves része, felriasztható kerete lenne a honvédségnek. Szerves együttműködés azért is szükséges, mert felriasztás esetén a honvédség műszaki segédszolgálatába értékesen volna beilleszthető a munkaszolgálat szervezete. S ennél nemcsak éppen a munkaszolgálatban állókra, hanem annak volt tagjaira is gondolnunk kell.

A részleges kötelező munkaszolgálat nemzeti munkaerő szervezet is. A munka szolgálatban a munka végzésének is nagy súlya van, mert ezzel válik fontos nemzeti termelő erővé s ezzel bizonyítja, hogy a benne rejlő társadalomnevelői és nemzetvédelmi értékeken felül az államháztartásnak is megterhelés nélküli tényezője. Fennállása nem hozhatja hátrányosabb helyzetbe a szabad munkapiac fizikai és szellemi munkáit, mert a munkaszolgálat nem dolgozhat mint olcsó munkaerő magánmunkálatoknál magánosoknak, hanem csak közcélú és rendes költségvetési fedezettel nem bíró munkálatoknál.

A munkaszolgálatnak az országépítés munkájába kell elsősorban bekapcsolódnia. Ennek eredménye pedig a nagytömegek szociális felemelkedését szolgálja és sok közvetett munkaalkalmat jelent. A szociális irányú munkák mellett, főleg a honvédelmi természetű munkáknak kell képezniök a munkaszolgálat másik nagy munkaterületét. Ha a munkaszolgálat közegészségügyi célból indokolt munkálatokat végez, igen magas

értékű nemzetvédelmi munkát fejt ki s ezzel közvetve is tényezője az egész nemzet fizikai erőnövelésének.

A munkaszolgálatosok foglalkozása tehát igen sok irányú. Nagyon tévedne azonban az, aki a munkaszolgálat teljesítményét a végzett munka pénzbeli értékével akarná lemérni, mert a munkaszolgálat elsősorban nevelési és erkölcsi célokat követ. Főfeladata, hogy a honvédség mellett, a második legnagyobb nevelő iskolája legyen a nemzetnek. A fősúlyt tehát nemzeti szellemben történő állampolgári nevelésre, a hagyományos magyar katonai erények ápolására, nemzetvédelmi tárgyú előadások tartására fekteti, fegyelemre és rendre szoktat, megtanít az egyéni akarat alárendelésére a köz javára, ápolja a bajtársi szellemet, megismerteti a városi születésű és a középosztálybeli származású ifjúval azt a munkát, amelyet földműveseink szerszámaikkal a kezükben végeznek és azokat a körülményeket, amelyek között végzik, – vagyis megtanít a fizikai munka megbecsülésére.

Remélhető, hogy a munkaszolgálatosokat a táborban és az ősi tábortűz mellett együtt töltött idő emléke, egész életen át „a munkaszolgálat közösségében” kialakult bajtársi együttérzésben fogja összefűzni.

Amint ezekből az alapvető célkitűzések magyarázatából látható, a részleges kötelező munkaszolgálatban éppen úgy megnyilvánulnak és érvényesülnek a társadalomnevelési, nemzetvédelmi és gazdasági erőértékek, mint az általános kötelező munkaszolgálatnál, csak korlátozottabb mértékben.

b) Meghatározás. A honvédelmi törvény legelső bekezdése a honvédelmet a legszentebb állampolgári kötelességként állítja be, melyet mindenkinek önfeláldozásig terjedő odaadással kell teljesítenie.

A 230. §-a, mint láttuk, a közérdekű munkaszolgálati kötelezettségről beszél, amit a katonai szolgálatra végleg alkalmatlannak osztályozottak teljesítenének, három hónapot meg nem haladó időtartamban és ezt a szolgálatot bizonyos szempontokból a póttartalékkal tekinti egyenlőnek. Ha a kettőt ez alapon egymás mellé állítjuk, akkor a munkaszolgálatnál szintén elmondhatjuk, hogy legalább is olyan magasztos állam-polgári kötelesség, amelyet mindenkinek önfeláldozásig menő odaadással kell teljesítenie.

Minden szerénység mellett is kifejezésre juttathatjuk ezt a megállapítást: mert a munkaszolgálatot katonai szolgálatra végleg alkalmatlan ifjak teljesítik a maga módján és önként jelentkező hajadonok, újszerű áldozatkészséggel; mert a munkaszolgálat békében a benne rejlő hatásaival, rendkívüli esetben pedig műszaki segédszolgálatával közvetve honvédelmi érdekeket is szolgál.

c) Elnevezés. Amint a katonai szolgálat lebonyolításának a szerve a honvédség, úgy a részleges kötelező munkaszolgálat végrehajtó szerve a „Magyar Nemzeti Munkaszolgálat”.

d) Előkészítés. A munkaszolgálat vezetősége 1939-ben mindazokat az előkészületeket akarja megtenni, amelyek a M. N. Msz. szerves képesítésének elengedhetlen feltételei. Ezzel az évi munka célkitűzése is adva van, és pedig: a munkaszolgálat parancsnoki, tisztviselői karának és tiszteseinek kikeresése, kiválasztása és vezetői tanfolyamokon való kiképzése mind a férfi, mind a női munkatáborok számára.

De más elvi jelentőségű kérdés is szőnyegre kerül, ami egy új intézmény szervezésével sorosan kapcsolatos. Anélkül, hogy ezeket részletezném, csak azokat a területeket érintem, amelyeken a szervezés munkái mozognak: szellemi előkészítés (alapren-

Kimutatás

a női táborokban végzett munkákról 1938-ban

Táborok nevei	Állandó belső szolgálat. Parság, Szakács	Bölcsőde, napközi szolgálat	Gyermekek gondozása	Oktatás	Betegápolás	Házi munkák (takarítás, főzés)	Házkörüli munkák (mosás, súrolás, vasalás, meszelés)	Varrás, kézimunka	Állatok gondozása	Kerti munkák (kapálás, gyomlálás stb.)	Gyümölcsösben és szőlőben végzett munkák	Mezei munkák	Cséplésnél nyújtott segítség	Kender megmunkálások	Közmunkák
„EMESE”, 3. Somogyvár	4	2	11	8	2	24	19	7	5	10	15	11	4	—	Szerbtövis irtás, Kálvária rendezés, Mezei munkák
„SAROLTA”, 4. Apátfalva	4	4	15	6	5	21	14	3	5	3	8	10	—	—	Temetőrendezés, Térgondozás, Mezei munkák
„EMESE”, 5. Letenye	5	2	15	11	5	23	18	21	3	3	5	16	4	6	Temető- rendezés, Varrás
„SAROLTA”, 6. Felsőfarkány	4	3	16	10	—	23	16	11	2	9	8	20	1	10	Temető- rendezés, Mezei munkák
Összesen	17	11	57	35	12	91	67	42	17	25	36	57	9	16	
Megjegyzés	88 munkaszolgálatos összesen 492 munkaesetben dolgozott; a 14 féle tevékenységből egy munkaszolgálatosra esett átlagban 5,5 tevékenység.														

delet kiadása, szabályzatok, utasítások szerkesztése, tanfolyamok tanterve, munkatáborok kiképzési terve, propaganda); dologi előkészítés (beruházások, beszerzések, munkahelyek felvétele és szemrevételezése, élelmezési és egészségügyi szolgálat megszervezése, szállítások); személyi előkészítés (főparancsnokság kiegészítése, körzetparancsnokságok felállítása, csoportparancsnokoknak, vezetőképző tanfolyamok tanszemélyzetének beállítása).¹;

e) Kifejlesztés. A kifejlesztés 1940-től 1945-ig van tervbe véve. Ennek az időszaknak a célja a M. N. Msz.-ot úgy kiépíteni, hogy az ötödik évben elérje a kívánt fejlesztés legmagasabb színvonalát. Az elgondolás szerint addig kiforr a rendszer és úgy a szervezés, mint a szolgálatkezelés és az ügymenet állandósítható.

Illetékes helyről nyert statisztikai adatok számítási eredményeként jutott a vezetőség ahhoz a megállapításhoz, hogy a M. N. Msz. évi munkaszolgálatos jutaléka huszonhatezer ifjúra s az önkéntes jelentkezés alapján igénybevehető női munkaszolgálatosok létszáma hétezer főre tehető. Ezt a létszámot azaz valamennyi kötelezett ifjút és önként jelentkezett hajadont, a M. N. Msz. az 5. kifejlesztési évben tudná behívni munkaszolgálatra.²

Az ezen idő alatt teljesített munkaórák számából a munkaértéket is ki lehet számítani.³

A kifejlesztési évekből kiragadtam két időszakot, amelyeknek a szervezési tábláit bemutatom. És pedig az 1941-1942. évit, amely a fokozódó kifejlesztés egyik mozzanatát tünteti fel⁴ és az 1944-1945. évit, amely a szervezés befejezését, azaz az elérni szándékolt végső helyzetet mutatja.⁵

Ezekből a táblázatokból szemünkbe ötlik, hogy a M. N. Msz.-nak a téli hónapokban legkevesebb az egysége, legalacsonyabb a létszáma. Ez az áttelelés időszaka, amidőn csak a törzsszemélyzet összpontosul a munkaszolgálatban. Ennek az időszaknak a célja: az anyag rendbehozatala, vezetők utánképzése, szaktanfolyamok rendezése és szabadságok. A női munkatáborok száma több, mert órájuk hárul a ruházati felszerelés és az ágy-és fehérnemű rendbehozatala.

Egy férfi munkatábor részletes szervezését is bemutatom. Ebből kivehető a kivonuló munkaszázad műszaki felszerelése is.⁶ Egy riői munkatábor részletes létszámát ugyancsak ábrázolva tekinthetjük jól át.⁷

A szervezés lehetővé teszi, hogy rendkívüli esetben a törzsszemélyzet létszámának emelése nélkül egy munkaszolgálatra kötelezett évfolyam egyszerre behívassék. Ekkor a munkatáborok létszáma háromszorosra emelkedik. Ebben az esetben a M. N. Msz. teljes létszáma férfiban és nőben körülbelül harminc-harminchármezer fő.

¹ A M. N. Msz. 1939 év végén elérendő szervezetét l. a 984. lapon.

² Az előkészítő év és a kifejlesztési évek létszámtáblázatát évenként és ezen belül negyedévenként l. a 986. lapon.

³ L. a 987. lapon.

⁴ L. a 990. lapon.

⁵ L. a 991. lapon.

⁶ L. a 992. lapon.

⁷ L. a 993. lapon.

A M. N. Msz. Parancsnökságai, azok létszáma és állományja az 1939—45. években

Év	Hó és nap		Költségvetési év	M. N. Msz.	Parancsnökságok		Parancsnok-ságok létszáma		A táborok		Tábori torz-ságok		Önkéntesek		Kötelezettek		Munkatáborok		M. N. Msz. létszáma 1/2 évenként				
	-tól	-ig			M. N. Msz.	Fő- Körzet- száma	Fő- Körzet- száma	A táborok száma	Tábori torz- ságok száma	Önkéntesek száma	Kötelezettek száma	Munkatáborok összlétszáma											
1939.	I. I.	III. 31.	1940.	I	2	328	28	56	—	—	150	35	—	—	—	—	150	35	185	56			
	IV. I.	VI. 30.																			2	28	56
1939.	VII. I.	IX. 30.	1940.	I	2	536	28	4	19	8	399	24	423	1.178	256	1.434	—	—	1.577	280	1.857	1.925	
	X. I.	XII. 31.																					2
1940.	I. I.	III. 31.	1941.	I	8	936	136	172	5	2	358	48	406	57	22	79	—	—	415	70	485	657	
	IV. I.	VI. 30.																					8
1940.	VII. I.	IX. 30.	1941.	I	8	936	136	172	32	16	672	48	720	484	62	546	1.500	450	1.950	2.656	560	3.216	3.388
	X. I.	XII. 31.																					
1941.	I. I.	III. 31.	1942.	I	8	940	144	184	8	8	605	40	645	59	60	119	—	180	180	664	280	944	1.128
	IV. I.	VI. 30.																					
1941.	VII. I.	IX. 30.	1942.	I	8	1625	404	32	16	56	1.176	80	1.256	672	60	732	2.800	700	3.500	4.648	840	5.488	5.704
	X. I.	XII. 31.																					
1942.	I. I.	III. 31.	1943.	I	16	1625	404	32	16	56	1.176	80	1.256	472	80	552	3.000	400	3.400	4.648	560	5.208	5.424
	IV. I.	VI. 30.																					
1942.	VII. I.	IX. 30.	1943.	I	8	24	33	40	14	48	1.680	144	1.824	360	16	376	4.600	400	400	1.328	560	1.888	2.104
	X. I.	XII. 31.																					
1943.	I. I.	III. 31.	1944.	I	8	824	832	41	152	64	260	24	24	48	1.527	120	1.647	465	120	585	—	600	600
	IV. I.	VI. 30.																					
1943.	VII. I.	IX. 30.	1944.	I	8	824	16	40	49	152	80	276	96	32	2.016	200	2.216	552	40	592	5.400	600	6.000
	X. I.	XII. 31.																					
1945.	I. I.	III. 31.	1945.	I	8	824	16	40	49	152	80	276	96	32	2.016	160	2.176	552	170	752	1.700	800	6.200
	IV. I.	VI. 30.																					
1945.	VII. I.	IX. 30.	1945.	I	8	824	16	40	49	152	80	276	96	32	2.016	160	2.176	552	170	752	1.700	800	6.200
	X. I.	XII. 31.																					

Megjegyzés: Rendkívüli viszonyok között, amidőn egyszerre egy egész évi anyakönyvi állomány behívása vált szükségessé, a M. N. Msz. létszáma kb. 30—33.000 fő.

A férfi M. N. Msz. által 1939-től 1945-ig teljesítendő munkanapokról

Év	Hó és nap		Költőévetési év	M. N. Msz. éve	M.T. sz. időszak	Munkaszolgálatos létszám	Munkanapok száma			
	-tól	-ig								
1939.	I. 1.	III. 31.	1939—40.	I.	I.	150		A		
	IV. 1.	VI. 30.				1.577	$19 \times 83 \times 70 = 110.390$			
VII. 1.	IX. 30.									
X. 1.	XII. 31.			II.	19	1.577	$19 \times 83 \times 70 = 110.390$			
1940.	I. 1.	III. 31.		1940—41.	2.	III.	5		415	$5 \times 83 \times 25 = 10.375$
	IV. 1.	VI. 30.				IV.	32		2.656	$32 \times 83 \times 70 = 185.920$
	VII. 1.	IX. 30.			I.	32	2.656		$32 \times 83 \times 70 = 185.920$	
	X. 1.	XII. 31.			II.	32	2.656		$32 \times 83 \times 70 = 185.920$	
1941.	I. 1.	III. 31.		1941—42.	3.	III.	8		664	$8 \times 83 \times 25 = 16.600$
	IV. 1.	VI. 30.				IV.	56		4.648	$56 \times 83 \times 70 = 325.360$
	VII. 1.	IX. 30.			I.	56	4.648		$56 \times 83 \times 70 = 325.360$	
	X. 1.	XII. 31.			II.	56	4.648		$56 \times 83 \times 70 = 325.360$	
1942.	I. 1.	III. 31.		1942—43.	4.	III.	16		1.328	$16 \times 83 \times 25 = 33.200$
	IV. 1.	VI. 30.				IV.	80		6.640	$80 \times 83 \times 70 = 464.800$
	VII. 1.	IX. 30.	I.		80	6.640	$80 \times 83 \times 70 = 464.800$			
	X. 1.	XII. 31.	II.		80	6.640	$80 \times 83 \times 70 = 464.800$			
1943.	I. 1.	III. 31.	1943—44.	5.	III.	24	1.992	$24 \times 83 \times 25 = 49.800$		
	IV. 1.	VI. 30.			IV.	96	7.968	$96 \times 83 \times 70 = 557.760$		
	VII. 1.	IX. 30.		I.	96	7.968	$96 \times 83 \times 70 = 557.760$			
	X. 1.	XII. 31.		II.	96	7.968	$96 \times 83 \times 70 = 557.760$			
1944.	I. 1.	III. 31.	1944—45.	6.	III.	24	1.992	$24 \times 83 \times 25 = 49.800$		
	IV. 1.	VI. 30.			IV.	112	9.296	$112 \times 83 \times 70 = 650.720$		
	VII. 1.	IX. 30.		I.	112	9.296	$112 \times 83 \times 70 = 650.720$			
	X. 1.	XII. 31.		II.	112	9.296	$112 \times 83 \times 70 = 650.720$			
1945.	I. 1.	III. 31.		7.	III.	32	2.656	$32 \times 83 \times 25 = 66.400$		
	IV. 1.	VI. 30.			IV.	128	10.624	$128 \times 83 \times 70 = 743.680$		
	VII. 1.	IX. 30.		I.	128	10.624	$128 \times 83 \times 70 = 743.680$			
	X. 1.	XII. 31.		II.	128	10.624	$128 \times 83 \times 70 = 743.680$			
						32	2.656	$32 \times 83 \times 25 = 66.400$	F A munkaszolgálat kifejlesztése után a mnapok száma évenként 2,297.440	
						128	10.624	$128 \times 83 \times 70 = 743.680$		
						128	10.624	$128 \times 83 \times 70 = 743.680$		
						128	10.624	$128 \times 83 \times 70 = 743.680$		

A = 417.075

B = 713.800

C = 1,148.720

D = 1,537.160

E = 1,816.040

F = 2,111.520

A munkanapok száma összesen: = 7,744.315

Megjegyzés: A munkanapok számítása: a szorzat első tagja a mindenkori táborok száma, a második tagja a szervezetszerű táborlétszám. A szorzat harmadik tagja az egy időszakban teljesített munkanapok száma.

f) Személyzet. Végül tájékozódjunk a M. N. Msz. személyi beállítottságáról; azokról akik vezetik és akik végzik a munkaszolgálatot. A M. N. Msz. állományában levő munkaszolgálatosok három csoportból tevődnek össze: törzsszemélyzet, önkéntes továbbszolgálók, kötelezettek.

A törzsszemélyzethez tartoznak azok, akik a M. N. Msz.-ban élethivatásszerűen teljesítenek szolgálatot. Viszonyuk a M. N. Msz.-hoz munkaviszony. A munkaviszony jellege és sorrendje ideiglenes, majd állandó. A törzsszemélyzet tagjai elvileg három évig ideiglenes jelleggel próbaszolgálatot teljesítenek és ekkor a „törzsmunkaszolgálatosok” állományába tartoznak. Állandó a munkaviszony akkor, ha a törzsmunkaszolgálatos a M. N. Msz. megállapított státusába ki van nevezve, s rang- és fizetési osztályba van sorolva.

A törzsszemélyzethez tartoznak azok az állami tisztviselők (számvevőségi tisztviselők), akik a törzsszemélyzet pótlására ideiglenesen vagy tartósan a M. N. Msz.-hoz vezényeltettek vagy áthelyeztetettek. A törzsszemélyzethez tartoznak ezenkívül mindazok a nyugállományú tisztek és altisztek, akik a munkaszolgálat magasabb, különleges beosztást igénylő helyein mint tiszteletdíjasok teljesítenek szolgálatot. Ezek alkalmazása fokozatosan szűnik meg a szerint, amint a munkaszolgálat törzsszemélyzete a szolgálati időrendje során rang- és fizetési osztályunknak megfelelő magasabb állásba kerülnek. Alkalmazásukat szerződés szabályozza.

Az önként továbbszolgálók állományába tartoznak a munkaszolgálatnak azok a tagjai, akik legalább egyszer három hónap, de legfeljebb négyszer három hónap (egy év) időtartamú munkaszolgálatra önként kötelezik magukat. Viszonyuk a M. N. Msz.-hoz önként vállalt kötelezettségen alapuló szolgálati viszony, tehát nem munkaviszony. Szolgálatuk nem élethivatás szerű, de átminősítésük a törzsszemélyzet állományába lehetséges. Az önként továbbszolgáló minőségben teljesített munkaszolgálat az esetlegesen bekövetkező hivatásos szolgálatba beleszámít.

A kötelezettek állományába tartoznak mindazok, akik törvényi kötelezettségükön alapuló munkaszolgálatukat teljesítik.

A vezetőképzés a szükség szerint felállítandó vezetőképző tanfolyamokon és a téli időszakban évente ismétlődően felállítandó továbbképző és szakképző tanfolyamokon történik. A vezetőképző tanfolyam tartama egyelőre három hónap, a továbbképző tanfolyamoké egy hónap, míg a szakképző tanfolyamoké szükség szerinti.

A M. N. Msz. státusába kinevezett személyek rendszeres havi illetményben részesülnek, előreláthatólag az állami rendszerű köztisztviselők illetményei szerint. A többiek, tartoznak azok a törzsmunkaszolgálatosok, önkéntes továbbszolgálók, avagy a kötelezettek csoportjába, teljes ellátásban (ruházat, étkezés, lakás) részesülnek és a betöltött szolgálati állásuknak megfelelő napi zsoldot kapnak, hasonlóképpen mint a katonai szolgálatban.

A M. N. Msz. törvényen alapuló szervezetével megnyílt egy újabb szociális kapu. Ezen bevonulva, s a munkaszolgálat szellemét magáévá téve hivatást, előhaladást és megélhetést találhat az ifjúság.

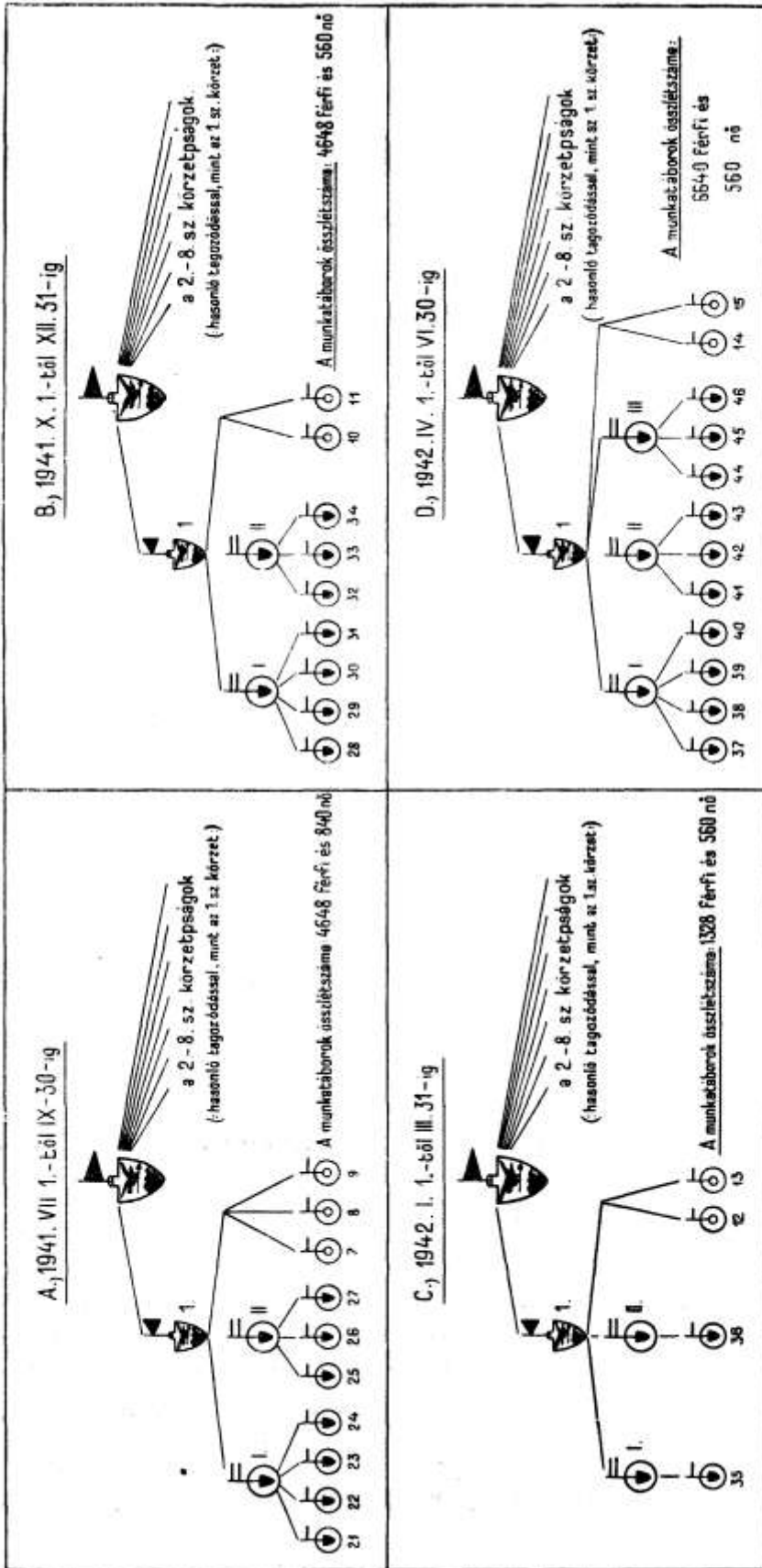
Végigfutottam Európa és a többi világrész általunk ismert munkaszolgálatain és azokat az éppen kívánatos terjedelemben érintettem. Ismertettem a magyar ifjúság elismerésreméltó törekvését és erőlködését a magyar munkaszolgálat intézményessé tétele érdekében. Beszámoltam az Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Nemzeti

Munkaszolgálatának életéről és eredményeiről. S végül a honvédelmi törvényen alapuló Magyar Nemzeti Munkaszolgálat jövő kialakulásának a tervét vázoltam. Hogy ez a szervezés milyen ütemben és milyen mértékben lesz keresztülvihető, az tisztán az állam pénzügyi helyzetétől függ.

Most már egyedül a pénz a teljesítési lehetőség feltétele. Meg vagyok győződve, hogy a munkaszolgálatban rejlő hármasság: társadalomnevelés, nemzetvédelem és nemzetgazdaság a legfelsőbb vezető körököt a jól elhelyezhető tőke befektetésére ösztönzi.

Azonban bármiképpen is alakuljon a helyzet, és jelenjenek meg a M. N. Alsz. munkatáborai bármily kevés számban, kérem hallgatóimat, hogy a munkatáborokban nemzeti létünk egyik hatalmas pillérét lássák. Fogadják azokat szívesen és előlegezzék számukra a bizalmat. Meggyőződéssel hiszem, hogy nem fognak bennünk csalatkozni.

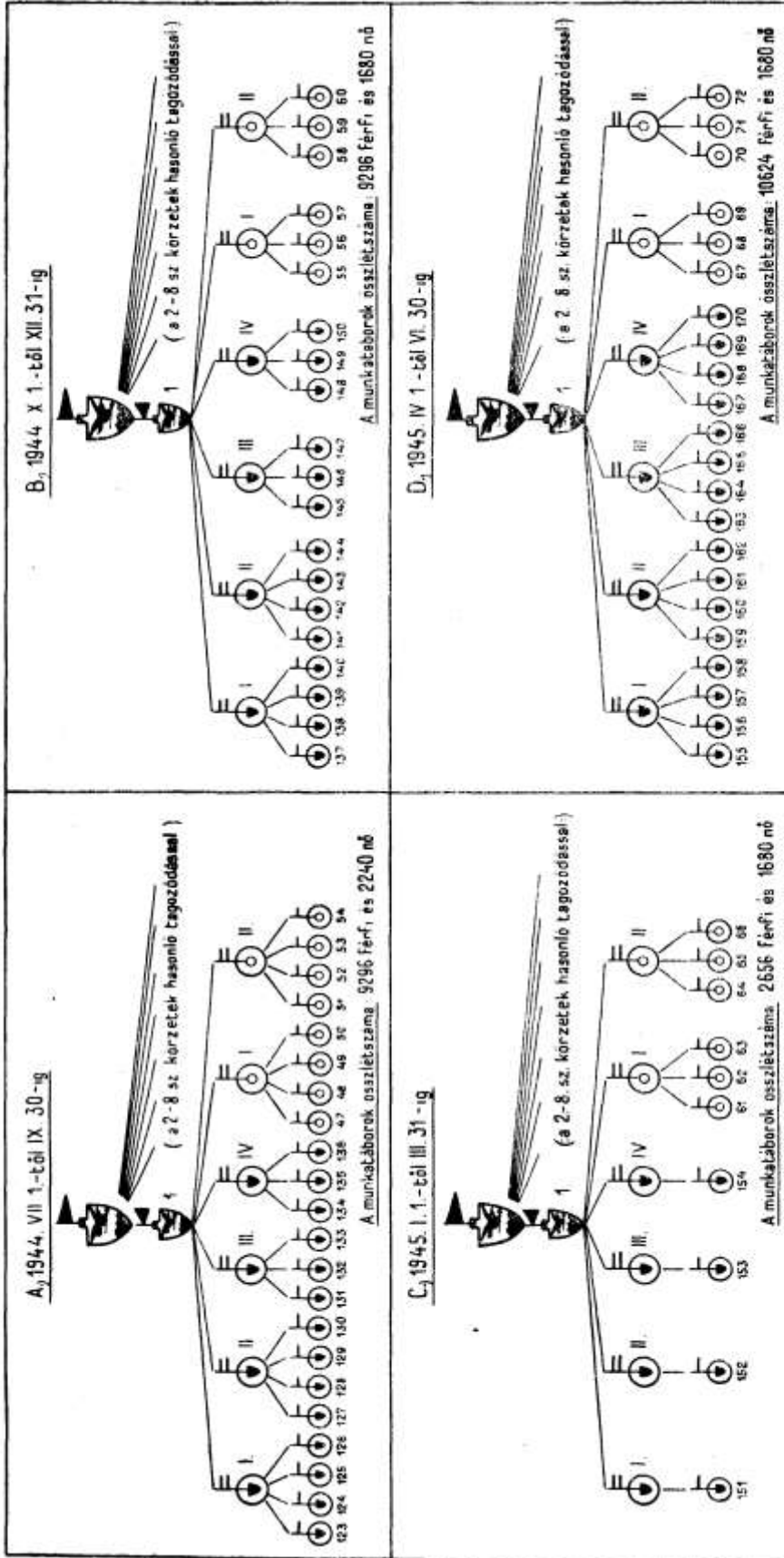
A Magyar Nemzeti Munkaszolgálat az 1941. VII. 1-től 1942. VI. 30-ig terjedő időben

1 Férfi tábor | 1 női tábor | állománya 83 fő | állománya 35 fő

A munkatáborok összlétszáma az 1941. VII. 1-től 1942. VI. 30-ig terjedő egy év alatt : 17.264 férfi és 2.520 nő.
 Minden negyedévi létszám az egész M. N. Msz. élclmezési állományára.

A Magyar Nemzeti Munkaszolgálat az 1944. VII. 1-től 1945. VI. 30-ig terjedő időben

1 férfi tábor | | állomány 83 fő | 1 női tábor | | állomány 35 fő

A munkatáborok összlétszáma az 1944. VII. 1-től 1945. VI. 30-ig terjedő egy év alatt: 31.872 férfi és 7.280 nő.

Minden negyedévi létszám az egész M. N. Msz. élmezési állományára.

Az értelmiségi munkanélküliség elleni küzdelem

ELŐADTA KULTSÁR ISTVÁN

Az értelmiségi munkanélküliség, az 1914-1918. évi világháborút követő időknek ez a nemcsak Magyarországon, hanem egész Európában, sőt Amerikában is súlyos tünete, az évek során mind komolyabbá és komolyabbá válván, hazánkban a gyökeres megoldást igénylő nehéz kérdések egyikévé lett.

A magyar kormányok által a jelenben és az elmúlt esztendőben követett új magyar szociálpolitikának egyik főirányzata az értelmiségi munkanélküliség megszüntetésére irányuló törekvés volt.

Az intellektuális munkanélküliség megszüntetése céljából tett és folyamatban lévő kormányintézkedésekről, az azok következtében máris elért és a közel jövőben várható eredményekről óhajtok jelen előadásom keretében összefoglaló, rövid tájékoztatást adni.

Mielőtt azonban rátérnék az értelmiségi munkanélküliség megszüntetése érdekében tett intézkedések ismertetésére, szükségesnek látom, hogy pár szóval megemlékezzek az értelmiségi munkanélküliség hazánkban való kifejlődésének okairól. Az okok felsorolásánál, minthogy azt pregnánsabban nem tudnám kifejteni, idézem Hóman Bálint vallás-és közoktatásügyi miniszternek idevonatkozóan tett meghatározását.

„Az intellektuális munkanélküliség legfőbb oka a magasabb műveltséget adó és elméleti pályára nevelő iskolák – a középiskolák, főiskolák és egyetemek – tanulólétszámának nagyarányú megnövekedése, minek következtében az innen kikerült érettségizettek és diplomások száma messze meghaladja a tényleges szükségletet.

A világháború után Csonkamagyarország intellektuális lakosságának száma aránytalanul nagygyá lett a megmaradt országrész összlakosságának számához képest. Az elcsatolt részekről éppen az intellektuális elem kényszerült nagyobb számban távozni s ezért a területében alig egyharmadára, lakosságában alig több mint egyharmadára zsugorodott országunk értelmisége számban megközelítette a történelmi Magyarország értelmiségét. Ez a megnövekedett szám pedig nem korlátozódott egy nemzedékre, mert míg az intellektuális családok fiai továbbra is természetesen a szellemi pályák felé törekedtek, másfelől egészen más társadalmi kategóriák körében is ugyanez a törekvés volt észlelhető. A népoktatás és népművelés intenzitásának fokozásával magasabb kultúrát szerzett s a világháborúban, sajtó, rádió, politikai agitáció nyomán a falu horizontját túlhaladó tágabb látókörhöz jutott mezőgazdasági és ipari népesség, valamint a közszolgálati alkalmazottak alsóbb rétege is tudatosan törekedett szociális és gazdasági élet-színvonalának emelésére, gyermekeinek kívánta biztosítani azt a magasabb polgári jólétet, amelyben neki magának nem volt része. Ez a felfelé törekvés társadalmi és nemzetpolitikai szempontból egyaránt egészséges jelenség lett volna, ha nem párosult volna

a főváros és a hivatalok felé való beteges törtetéssel. A kisembernek azonban igen kevés kilátása volt a gazdasági életben önálló egzisztencia alapítására megfelelő tőkevagyon és tőkeképzési lehetőség hiányában s ezért egyedül a fixfizetéses állásokban látott gyermeke számára biztos egzisztenciát és az emelkedéshez vezető utat, ebben pedig nagy veszély rejtett. Amíg a szűkebb értelemben vett elméleti pályák felé való törekvés az alsóbb népréteg kiválóan tehetséges gyermekeire korlátozódik s ennek ellenében a magasabb társadalmi rétegek kevésbé tehetséges gyermekei a gazdasági pályák felé tereltetnek, ez a fejlődés egyértelmű a nemzeti jövő szempontjából rendkívül fontos tehetségselektálással, mihelyt azonban a magasabb elméleti képzésre nem alkalmas és tehetségtelen gyermekek generaliter tereltetnek az intellektuális pályák felé, kóros jelenséggel, valóságos kontraszelekcióval kerülünk szembe.”

Az értelmiségi munkanélküliségből az országra származható súlyos veszedelmeket még a néhai Gömbös Gyula vezetése alatt álló kormány felismervén, az 1933. évi december hó 9-én tartott minisztertanácson e kérdésnek a gondozását a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe utalta.

Az értelmiségi munkanélküliség fontosságát átérezve, a Gömbös Gyula kormányát követő Darányi és Imrédy kormányok is állandóan felszínen tartották ezt a kérdést és igyekeztek minél többet tenni, hogy a végleges eredmény minél hamarabb elérhető legyen.

Különösképpen fáradhatatlan energiával munkálkodott e téren Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter, aki nemcsak mint az ifjúság lelkiületével behatóan foglalkozó egyetemi professzor, hanem mint a szociális kérdéseknek is alapos ismerője, a minisztertanácsok sorozatán tett előterjesztéseket az értelmiségi munkanélküliség megszüntetése céljából szükséges intézkedésekre vonatkozóan. Javaslatára az 1936. évi szeptember hó 25-én tartott minisztertanács az intellektuális munkanélküliséget a magyar társadalom és a magyar állam legnehezebb és legaktuálisabb problémájának és megoldását elsőrendűen sürgős, sőt, immár halaszthatatlan feladatnak minősítette.

Abban az időben tulajdonképpen két, egymástól elkülönülő részre kellett osztani a kérdés megoldására vonatkozó intézkedéseket; egyrészt a meglévő és 1939. nyaráig még szaporodónak látott munkanélküliek elhelyezésére, másrészt a jövőalakulás egészséges alapjainak biztosítására.

Az értelmiségi munkanélküliség megszüntetése céljából teendő intézkedések szerves összekapcsolhatása céljából elsősorban szükséges volt az értelmiségi munkanélküliek konkrét iskolapolitikai és szociálpolitikai szempontok szerint való teljes és szabatos összeírása. Ez az országos statisztikai összeírás 1936. őszén történt meg és 275.646 statisztikai lap szolgáltatott be az adatokat feldolgozó Központi Statisztikai Hivatalhoz, illetve Budapestre vonatkozóan Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalához. Az összeírás idő- és korhatár nélkül kiterjedt minden közép-, középfokú és egyetemet, illetve főiskolát végzett egyénre.

A szellemi munkapiac kutatására vonatkozó statisztikai adatgyűjtés arra nézve szolgáltatott felvilágosítást, hogy meghatározott időpontban – 1936. november 5-én – a középfokú és főiskolai népesség hogyan tagozódik foglalkozás szerint. A feldolgozások egyrészt azt mutatták, hogy az említett időpontban a különböző iskolai végzettségű egyének közül hányan és milyen munkahelyet töltenek be, másrészt, hogy mekkora – ugyancsak képzettség szerint részletezve – azoknak a tömege, akik a munkaközösségbe még nem kapcsolódtak be, vagy abból valamilyen ok miatt már kiváltak.

A statisztikai adatgyűjtés eredményeként az volt megállapítható, hogy 22.700 férfi és 11.800 nő, összesen 34.500 személy az, akinek az elhelyezéséről 1939. nyaráig gondoskodás kell hogy történjék, akik közül kb. 22.500 munkanélkülinek azonnali elhelyezése érdekében kellett a szükséges intézkedéseket megtenni.

Az értelmiségi munkanélküliség ügyeinek központi intézése céljából kinevezett miniszteri biztos mellé rendelt hivatal a statisztikai hivatalok által értelmiségi munkanélkülinek nyilvánítottak statisztikai lapjairól személyi lapokat fektetett fel, úgyhogy azokon az elhelyezésre váró munkanélküliek minden fontosabb adata feltüntetett.

Tekintettel arra, hogy a statisztikai összeírásból csak papírforma szerint volt megállapítható, hogy ki tekintendő értelmiségi munkanélkülinek, de nem volt megállapítható az, hogy azok közül kik tekintik magukat valóban munkanélkülinek, az adatok ellenőrzése céljából 1937. őszén a miniszteri biztos a Budapesti Közlönyben, a sajtóban és a rádió útján közzé tett rendeletében jelentkezésre szólította fel mindazokat, akik magukat értelmiségi munkanélkülinek tartják.

Mint érdekes jelenséget kell itt felemlítenem, hogy ez alkalommal mindössze 12.262-en kértek jelentkezési lapot, azt kitöltve azonban már csak 6.793-an küldték vissza. Ez a szám sem adja azonban való képét az értelmiségi munkanélküliek számának, mert egyrészt minden valószínűség szerint vannak olyanok is, akik beleunva a többszöri eredménytelen jelentkezésbe, reményüket veszítve nem tettek eleget a felhívásnak, viszont több esetben megállapított, hogy azok közül, akik jelentkeztek, igen számmal vannak olyanok, akik midőn részükre alkalmazás vagy kereseti lehetőség kínálta fel, azt azzal az indoklással nem fogadták el, hogy már van más megélhetési lehetőségük. A miniszteri biztos elkészítette a magukat munkanélkülieknek vallók képesítés szerint tagolt számszerinti nyilvántartását is és pedig oly módon, hogy e nyilvántartás alapján egyrészt pontosan megállapítható a mindennapi helyzet, másrészt lerögzítették a munkanélküliek számának naponként való változása is.

Ennek, az alapos megoldás céljából elengedhetetlen előkészítő statisztikai adatgyűjtésnek ismertetése után rátérhetek a munkanélküliség megszüntetését célzó konkrét intézkedések tárgyalására.

Mint az előbb említettem, a megoldandó probléma kettős volt és pedig: egyrészt az akut veszedelem elhárítása, másrészt a jövő alakulás egészséges alapjainak a biztosítása, ezért a megoldásnak is két irányban kellett haladnia.

Az akut veszedelem elhárítása céljából olyan intézkedéseket is kellett fogantatni, melyek inkább a tüneti kezelés jellegével bírtak. Ilyenek voltak: 850 főiskolai képesítésű munkaerőnek ideiglenes minőségben való foglalkoztatása az államháztartás keretében (ezek az ú. n. ÁDOB-isták), Darányi Kálmán volt miniszterelnök kezdeményezésére a Gyáriparosok Országos Szövetsége és a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete által 1937. januárjában 500 értelmiségi munkanélkülinek az elhelyezése, az államháztartás és az önkormányzatoknál foglalkoztatott nyugdíjasok 75%-a elbocsátásának elrendelése és foganatosítása következtében felszabadult összegek terhére értelmiségi munkanélkülieknek az alkalmazása. Itt meg kell említenem, hogy az ideiglenesen foglalkoztatott főiskolát végzetek az ú. n. ÁDOB-isták helyzetének rendezése céljából a minisztertanács határozata alapján a volt 850 ÁDOB-javadalom négy év alatt – 1939. júliusáig fokozatosan és pedig évenként 212 javadalom – rendszeres gyakornoki állássá szerveztetik át, továbbá, hogy az eredetileg 80 pengőben meghatározott ÁDOB-illet-

mények az ÁDOB-os szolgálati idejének megfelelően havi 85, 100, 120, illetve 140 pengőre emeltettek fel.

Ezek, mint az előbb is jellemeztem, inkább a tüneti kezelés jellegével bíró intézkedések azonban természetesen nem lehettek elégségesek a munkanélküliek nagy számának komoly csökkentésére, ezért a kormánynak mélyrehatóbb intézkedéseket is kellett foganatosítania.

Az alkalmazottak szociális helyzetének javításán kívül elsősorban e célt kívánta szolgálni a magánalkalmazottak munkaidejének heti 44 órában való megállapítása, az idegen állampolgárok által elfoglalt munkahelyek igény bevezetése céljából a külföldi munkavállalási engedélyeknek a minisztertanács által elrendelt hatályos revíziója, az államháztartás és az autonómiák keretében való alkalmazásoknak szaporítása is, amelyek keretében kiemelő, hogy a minisztertanács hozzájárult Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszternek népiskolai építkezés és új tanítói állások szervezése iránt tett előterjesztéséhez, amelynek következtében 1000 új tanítói állás vált fokozatosan betölthetővé.

Az eddigiekben az 1937-ben fennállott akut veszedelem elhárítása céljából tett intézkedésekről emlékeztem meg. A továbbiakban, az értelmiségi utánpótlás egészséges alapjainak biztosítása szempontjából tett intézkedéseket – amelyek azonban már ezidőszert is nagymértékben hozzájárulnak az értelmiségi munkanélküliség csökkentéséhez – óhajtom ismertetni.

Itt elsősorban kell említenem a gazdasági irányú iskolatípusok versenyképességének és tekintélyének biztosítása és az ifjúságnak gyakorlati pályákra való irányítása céljából tett intézkedéseket, melyek között nagy jelentőséggel bír a tanítóképzésről szóló 1938. évi XIV. törvénycikk, mely a népiskolai tanítók és tanítónők képzését a mai képzőintézetből átszervezett liceum és a vele kapcsolatban felépített kétéves tanítóképző akadémiái tanfolyam feladatává teszi, egyben a tanító, tanítónők képző akadémiák számát 55 tanítóképzővel szemben 40-ben állapítja meg és évfolyamonként mindössze 25-en, összesen tehát 1000-en nyerhetnek felvételt az akadémiái tanfolyamra a mai 2-3000-es számmal szemben. Ezzel az alacsonyabb számmal egyfelől a tanítói túltermelés csökkentését, másfelől a helyes pedagógiai szelekciót kívánta a törvényjavaslatot benyújtó Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter biztosítani.

Ugyancsak a gazdasági irányú iskolatípusok versenyképességének és tekintélyének biztosítását szolgálja a polgári iskolai tanterv teljes átdolgozása, újabb polgári iskolák szervezése és a gyakorlati irányú középiskolákról szóló 1938: XVIII. törvénycikk, továbbá újabb felsőmezőgazdasági iskolák szervezése: és a Kecskeméten működő női szaktanítóképző intézetnek a földművelésügyi miniszter által férfi tagozattal történt kibővítése is, amire annál is inkább szükség volt, mert a gazdasági szaktanítóképzés több mint 15 évig szünetelt.

Az iskolai szelekció nagy jelentőséggel bírván a diploma-túltermelés megakadályozása szempontjából, a vallás- és közoktatásügyi miniszter ezt a szelekciót részben formális eszközökkel, másrészt és hatásosabban tehetségkiválasztó szelekcióval kívánván megoldani, az Országos Közoktatási Tanáccsal kidolgoztatta a tanulókra vonatkozó újabb szabályzatot, amely a tanulók összes egyéni képességeinek a tekintetbevételével állapítja meg érdemjegyeiket, másfelől a magánvizsgálatok korlátozására vonatkozó szabályzatot s végül az 1934X1. törvénycikk szelekciós intézkedéseire igazodóan az érettségi vizsgálatnak a szabályzatát.

Bár elsősorban az ifjúságról való szociális gondoskodást célozta, de szelekciós hatása következtében nagyban hozzájárulván a jövő alakulás egészséges alapjainak a biztosításához, ezért feltétlenül figyelmet érdemel az értelmiségi munkanélküliség problémájának tárgyalásánál a gazdaságilag gyenge, de szellemi képességekben gazdag magyar tehetségek kiválasztásának és rendszeres támogatásának a megszervezésére 300.000 pengőnek költségvetésileg való biztosítása révén létesített „Horthy Miklós Ösztöndíj Alap”. A Horthy Miklós ösztöndíj olyan ifjúnak adományozható, aki arra ellátásra kötelezett hozzátartozójának jövedelmét véve tekintetbe rászorul az esetben, ha a középiskolában a tanulmányi előmenetele általános jeles, vagy egyes tantárgyakban az átlagon jóval felülemelkedő, az egyetemen pedig a tandíjkedvezmény elnyerése céljából megkívánt kollokviumokon jelesen megfelelt és az előírt vizsgálatokon jeles készülségről tett tanúságot a végül ha az egyetemen, vagy tudományos intézetben díjtalan gyakoronokként kiváló tudományos, vagy gyakorlati eredménnyel működött. Évente összesen 500-an részesülhetnek ilyen ösztöndíjban.

Az értelmiségi munkanélkülieknek átmeneti megsegítését célozta az Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Nemzeti Munkaszolgálatának a kormányzat által való megszervezése is, amelynek keretében szegénysorsú főiskolai hallgatók egy részének a megélhetése tétetett lehetővé a nyári hónapok alatt, melynek ellenében oly közérdekű munkálatokat végeztek (falurendezés, csatornaásás, szükség-repülőterek létesítése), amelyekre egyébként fedezet nem állott volna rendelkezésre. E munkaszolgálatból a résztvevők nemzeti érzésükben és fizikailag is megerősödve tértek vissza tanulmányaikhoz.

Az eddigiekben tárgyalt különféle intézkedések azonban még mindig nem biztosíthatták a munkanélküliek, mint előbb említettem, 1940-ig fokozatosan szaporodó számának teljes elhelyezését, ezért az 1938. évi február hó 25-én tartott minisztertanács további, a kívánt eredményt teljesen biztosító, az értelmiségi munkanélküliség gyökeres megszüntetését eredményező hathatós intézkedések foganatosítását határozta el.

Az intellektuális munkanélküliség okát a közvélemény igen nagy mértékben abban is látván, hogy mind a közszolgálatban, mind a közérdekeltségeknél sokan vannak nyugdíjasok és tényleges tisztviselők, akik mellékfoglalkozásukkal munkanélküliektől veszik el a megélhetési lehetőséget, a kormány benyújtotta e visszasságok megszüntetése céljából a törvényhozás előtt most tárgyalás alatt lévő törvényjavaslatot a „keresettel bíró közszolgálati nyugdíjasok ellátásának és a férjes nők közszolgálati alkalmazásának korlátozásáról”.

Igen jelentős lépéssel vitte előre az értelmiségi munkanélküliség kérdésének a megoldását a keresztény értelmiségi munkanélkülieknek a gazdasági életben való elhelyezkedését, új önálló egzisztenciáknak megalapozását lehetővé tévő Nemzeti önállósítási Alap létesítése is.

A Nemzeti Önállósítási Alap költségvetése évi 2,000.000 pengőben állapított meg, amelyhez a folyó évben 1,000.000 pengő járult még a Nemzeti Bank adományából a kisebb képesítésűek önállósítására. Ebből az 1,000.000 pengőből egyharmadrészben az ipar, egyharmadrészben a kereskedelem, egyharmadrészben pedig a mezőgazdaság körében önállósulni kívánók részesülnek kölcsönben.

A Nemzeti Önállósítási Alap létesítésével kettős eredmény éretett el és pedig egyrészt elhelyezkedést és kenyeret biztosított eddig is már több mint 1000 intellektuális nincstelennek, másrészt megvetette az alapját egy új magyar keresztény gazdasági tár-

sadalomnak is. Az önállósítottak nagy része nemcsak hogy beváltotta a hozzájuk fűzött reményeket, hanem jelentős százalékkuk oly kiváló üzleti eredményeket ért el, hogy megvan minden remény arra, hogy rövidesen felnevelkedik egy gazdaságilag is erős keresztény középosztály.

A Nemzeti Önállósítási Alap tárgyalásakor feltétlenül meg kell emlékezni a kölcsönkérelmeket elbíró Nemzeti Önállósítási Tanács tagjainak kiváló, áldozatos és teljesen önzetlen, minden protekciót a legszigorúbban elhárító munkájáról, amely munkának a komolyságát bizonyítja az az elért eredmény, hogy alig akadt az eddig több mint ezer önállósított közül olyan, aki nem az előirt célra, vagy az előirt módon használta volna fel a kölcsönt, vagy ezzel kapcsolatban valamilyen szabálytalanságot követett volna el.

Az értelmiségi munkanélküliség megszüntetése érdekében tett hathatós kormányintézkedések között utolsó helyen említem a legfontosabbat, a „társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” szóló 1938: XV. törvénycikket és a „zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról” szóló, jelenleg az országgyűlés képviselőháza előtt tárgyalás alatt álló törvényjavaslatot.

Azért minősítem az értelmiségi munkanélküliség megszüntetése érdekében hozott intézkedések között legfontosabbnak a jelenleg hatályban levő, most hivatkozott törvényt és a most tárgyalás alatt lévő törvényjavaslatot – ha ezek nem is kizárólag az értelmiségi munkanélküliség megszüntetése miatt terjesztettek a törvényhozás elé –, mert csak ezek végrehajtása következtében nyílik lehetőség arra, hogy az előbbieken ismertetett intézkedések következtében már lényegesen enyhült értelmiségi munkanélküliség teljes mértékben megszűnjék.

A kormány abból az elgondolásból kiindulva, hogy a most említett ú. n. zsidótörvény, illetve törvényjavaslat szoros összefüggésben áll az értelmiségi munkanélküliség megszüntetésével, azok végrehajtását az értelmiségi munkanélküliség ügyeinek központi intézésére hivatott és az értelmiségi munkanélküliség megszüntetése céljából tett kormányintézkedések végrehajtásának ellenőrzésével megbízott szervnek, az Értelmiségi Munkanélküliség Ügyei Kormánybiztosának tette feladatává.

Bizonyos oldalokról a hatályban levő ú. n. zsidótörvényt és a most tárgyalás alatt álló törvényjavaslatot támadva, azt a súlyosnak látszó kifogást szokták felhozni, hogy nincsen annyi értelmiségi munkanélküli és nem áll rendelkezésre annyi keresztény munkaerő, amennyi a törvény végrehajtása következtében előálló szükséglet pótlásához szükséges.

Felelősségem teljes tudatában ez alkalommal is – mint azt már számtalan esetben tettem – hangsúlyozottan kijelenthetem, hogy ez az állítás, vagy aggály egyáltalában nem jogosult. Volna talán valami alapja ennek az állításnak, ha a törvényt azonnali hatállyal kellene végrehajtani. Tekintettel azonban arra, hogy a végrehajtásra öt esztendő áll rendelkezésre, sőt ha ennek a szükségessége mutatkozik, a törvény módot ad a kormánynak arra, hogy egyes indokolt esetekben ezt a határidőt meghosszabbítsa, nincs semmi aggodalomra ok, hogy a törvény végrehajtása megfelelő utánpótlás hiányában súlyos következményeket fog maga után vonni.

Az utánpótlásra rendelkezésünkre állanak: egyrészt a sajnos még ma is nagy számban lévő értelmiségi munkanélküliek, továbbá a közép- és középfokú iskolákról, valamint az egyetemokről és főiskolákról évente kikerülő munkaerők s végül a már ma is a gazdasági életben dolgozó, de az ott uralkodó mentalitás következtében nem megfelelő helyen és hatáskörrel foglalkoztatott kiváló keresztény munkaerők ezrei.

A további aggály a törvény végrehajtását illetőleg rendszeresen az szokott lenni, hogy nem lehetséges szakképzett emberek helyére szakképzetleneket beállítanunk, mert a gazdasági élet ezt feltétlenül megéri. Ez az aggály sem állja meg a helyét. Elsősorban is a törvény végrehajtása során betöltésre kerülő munkahelyek nagy része semmiféle szakképzettséget nem igényel. Az adminisztrációs irodai munkára, könyvelésre stb. rendelkezésre állanak a felső kereskedelmi iskolai érettségivel, középiskolai érettségivel és főiskolai diplomával rendelkező munkanélküliek ezrei. Az olyan állások betöltésére pedig, amelyek szakképzettséget kívánnak, az értelmiségi munkanélkülieknek megfelelő átképzése útján történik gondoskodás.

Az elmúlt esztendőben állástalan jogi doktorok és modern nyelvszakos tanárok részére kísérletképpen megszervezett kereskedelmi, továbbá a szabolcsvármegyei érettségizett munkanélküliek részére szervezett szeszgyárvezetői átképző tanfolyamokon felül ezidőszerint Hangya körzetvezetői, baromfi-, tojáskereskedelmi, Futura, magkereskedelmi, borkereskedelmi, állatkereskedelmi, bőrkereskedelmi, papírkereskedelmi, vaskereskedelmi, fakereskedelmi, vasipari, textilipari, textilkereskedelmi, burgonyakereskedelmi, könyvkereskedelmi, tollkereskedelmi, gabonakereskedelmi, ásványolajkereskedelmi, szállítmányozási, festék vegyipari, biztosítási, nyomda, bánya-kohó, védőnői és mozi üzemvezetői és gépészi átképző tanfolyamok vannak folyamatban és pár héten belül megindulnak a tej, élelmiszer, női szabászat és kalapkészítés és műszerészsegédi átképző tanfolyamok.

Az átképző tanfolyamokon a célnak megfelelően legnagyobb súlyt a gyakorlati átképzésre helyezzük és ezért a 7 hónapos tanfolyamból csak 2 hónap az elméleti és 5 hónap a gyakorlati kiképzés, amelyet az egyes vállalatoknál töltenek el a tanfolyam hallgatói.

Gondoskodás történt arról, hogy az átképző tanfolyamok hallgatói úgy az elméleti, mint a gyakorlati kiképzés alatt kormánybiztosi ellenőrzés alatt álljanak, nehogy megtörténhessék az, hogy a gyakorlati idő alatt a szakmának csak egészen jelentéktelen speciális munkakörében nyerjenek gyakorlatot, hanem megkívánjuk, hogy a vállalatok a szakmának minden egyes részletét megismertessék a hallgatókkal. Ennek biztosítása céljából úgy az elméleti tanfolyamokat ellenőrizzük, mint a gyakorlati idő alatt az egyes vállalatoknál magam is és a hozzám beosztott tisztviselők is személyesen helyszíni vizsgálatot fogantatosítunk.

Ezidőszerint kb. 2.000-en nyernek ez évben átképzést, amely átképzés a következő években is tovább fog folyni és pedig mindenkor a törvény végrehajtása következtében mutatkozó szükséglet mérvének megfelelően.

A kormány arra való törekvését, hogy minden módon segítségére jöjjön az értelmiségi munkanélkülieknek, bizonyítja az, hogy az államháztartás nehéz anyagi helyzete dacára havi 100 P tanulmányi segélyben részesíti az átképzőtanfolyamon résztvevőket.

A tanfolyamokon a hallgatóktól a legkomolyabb munkát, szorgalmat és fegyelmet követeljük meg, mert az átképzéssel elérni kívánt cél kettős: egyrészt a munkanélkülieknek keresethez való juttatása, másrészt, hogy a gazdasági életben megfelelő alapos előkészültségű, becsületesen dolgozni akaró, keresztény, magyar nemzeti szellemben gondolkodó egyének nyerjenek elhelyezkedést.

Tanúságot kell hogy tegyek ez alkalommal arról, – amit nemcsak a magam tapasztalatai, hanem az egyes munkaadók részéről beérkező jelentések alapján is állíthatok, – hogy mind az átképző tanfolyamot végzettek, mind a gazdasági életben átképzés

nélkül elhelyezkedést nyert keresztény magyar munkavállalók átérzik azt a követelményt, amelyet tőlük a nemzet elvár és egészen csekély töredéktől eltekintve, igen használható, erős üzleti érzékről tanúságot tevő, komoly munkaerőivé válnak a gazdasági életnek.

Az átképző tanfolyamokról még csak annyit kívánok megemlíteni, – ami különben nagy jelentőséggel bír – hogy minden egyes hallgatónak az elhelyezése – a tanfolyam sikeres elvégzését feltételezve – eleve biztosítva van, s így nem állhat elő az a helyzet, hogy valaki az átképző tanfolyam sikeres elvégzése után továbbra is értelmiségi munkanélküli maradjon.

Sok szó esik mostanában az ú. n. zsidótörvény végrehajtásával kapcsolatban arról is, hogy a törvény hatálya alá eső vállalatok és munkaadók nagy része igyekszik a törvényt kijátszani. Tekintettel arra, hogy ha minden egyes munkaadónak csak egy, a törvény hatálya alá eső alkalmazottját sikerül a törvény hatálya alól kivonnia, akkor is több ezer munkahely vétetnék el az elhelyezkedésre váró, dolgozni akaró és tudó magyar fiatalság elől, ezért a törvény végrehajtását a legszigorúbban ellenőrizzük és minden egyes tudomásunkra jutott visszaélés esetén folyamatba tesszük a büntető eljárást.

Az elmondottakban nagyjában vázolván az értelmiségi munkanélküliség megszűntetése érdekében tett kormányintézkedéseket, tekintettel arra, hogy a bevezetőben ennek okairól emlékeztetve meg, ezek között az ifjúságnak a gazdasági pályáktól való távolmaradót is említettem, szükségesnek tartom, hogy végezetül örömmel mutassak rá arra a körülményre, hogy ez a mentalitás az utóbbi esztendőben gyökeresen megváltozott. Megváltozott, de olyannyira, hogy ma már nem azzal jönnek az elhelyezkedést és állást keresők, hogy megpróbáltam már mindent, kísérleteztem az államnál, az önkormányzatoknál, a vasútnál és postánál, s minthogy sehol sem sikerült, elmegyek kérem akár kereskedelmi pályára is, hanem ma már csaknem kivétel nélkül a gazdasági életben kívánnak maguknak egzisztenciát teremteni, amit bizonyít az is, hogy sokan vannak olyanok, akiknek ha felkinálunk valamilyen közszolgálati állást, azt azzal az indokolással nem vállalják el, hogy a gazdasági életben kívánnak elhelyezkedni.

Ez a jelenség, valamint az a körülmény, amiről az előbb emlékeztem meg, hogy a gazdasági életben már elhelyezkedettek teljes mértékben megállják a helyüket, biztosítékot nyújtanak arra nézve, hogy az értelmiségi munkanélküliség problémája rövid időn belül hazánkban ismeretlen fogalom lesz és ez bizonyítéka lesz annak, hogy a magyar faj nemcsak a közszolgálatban, nemcsak fegyverrel kezében a harctereken, hanem a részére, eddig akarátán kívül elzárt gazdasági életben is megállja a helyét és dicsőséget tud szerezni fajtájának és eredményeket hazájának.

Ifjúságunk egészségvédelme

ELŐADTA NEUBER EDE

Manapság a legkorszerűbb feladat a honvédelem. Erre kell a nemzet minden erőforrását felhasználva, minden energiáját beállítva, az anyagi eszközöket a végsőkig kiaknázva felkészülnünk. Nemzetünk apraja-nagyja egyaránt érzi e téren való kötelességét és lelkesedéssel áldozza a haza oltárán vagyonát. Valóban megkapó és lelkesítő kép ez, de ha az orvos szemével nézzük a kérdést, fel kell ismernünk, hogy az ország véderejét nem pusztán a fegyveres erő számszerű és technikai felkészültsége határozza meg, hanem az az egyéni felkészültség is, amit az egyén testi és lelki egészségével mérhetünk meg. Salamisnál a görög egészség győzte le a lomha perzsa tömeget, s Bismarck szerint a francia-porosz háborút a porosz tanítók nyerték meg a nép lelki felkészültségének kimunkálása által. Ez az egyéni, mondhatnám „egészségügyi készenlét” nem a sorkatonasággal kezdődik, de nem is az iskolai sporttal, leventeintézménnyel vagy cserkészettel, hanem a bölcsővel, sőt még korábban, a fogamzással. A legragyogóbb, legmodernebb felszerelés mellett sem beszélhetünk komolyan honvédelemről ott, ahol nincs családvédelem, nincs egészségvédelem a legszélesebb néprétegekre kiterjesztve!

Csak egyetlen egy adatot akarok ennek illusztrálására felhozni. Doros-Melly adatai alapján kiszámítottuk, hogy pusztán a két legelterjedtebb nemibetegség, a kankó és a vérbaj okozta terméketlenség folytán harminc év alatt, tehát egy emberöltő alatt 450.000 férfi születése marad el Csonka-Magyarországon. Katonai, honvédelmi szempontból könnyen kiszámítható ennek szomorú jelentősége. Üres bölcsőkre, satnya gyermekekre nem lehet honvédelmet alapítani. Az élet forrását meg kell tisztítani a beléje üledett salaktól, ami a kristálytiszta, „élő vizeknek” csörgedezését elfojtja.

Elmélkedve a „három nemzedéken és ami utána következik”, azt mondja Szekfü Gyula, aki oly mélyen beleélte magát Széchenyi István lelki világába, hogy „az öntudatra ébredt nemzettest tagjainak szaporítása ma is elsősorban anyagi probléma, miként Széchenyi reformrendszerében.” A „suum cuique”, kinek-kinek kijáró anyagi életlehetőségek biztosítása, társadalmi, higiénikus és eugenikus feladatok megoldása, tartozik ide, melyeken orvosoknak, építészeknek, mérnököknek, közigazgatási szakembereknek kell dolgozniuk. Külsőleg először az országrendezés hajtandó végre, utak, racionabilis lakótelepek, modern közlekedés létesítésével, azután közelebb menve az emberekhez, a nemzeti tömegbetegségek gyógyítása és megelőzése^ mindez együttvéve előfeltétele a nemzettest kóros állapotai megszüntetésének, melyek jelei itt az egyke, ott a titkos méregkeverés, amott lakásnyomor, vagy a magára hagyott nemzeti életerőnek végzetes visszahúzódása idegen akarat vagy élelmesség elől. Nemzeti szolidaritásnak is nevezhetnők ezt a ténykedést, melynek a fizikai egyéneket alkalmassá kell tennie a tudatos nemzeti kultúra befogadására, részben újból kialakítására.

Íme az emberi történelem nagy távlataiban, annak gazdag tanulságainak birtokában gondolkodó és elmélyedő szociológus is leszögezi, hogy alig akad elsőbrangú államférfiúi kötelesség manapság, mint népünk egészségügyének kiépítése. Való igaz. Ehhez képest minden csak epizód, felépítmény, diszítés, a fundamentum, amin nyugszik, áll vagy dől nemzetünk jövője, az a népegészségügy és mindaz, ami ezzel szorosabban vagy lazábban összefügg. Ennek fejlesztése nagyobbára orvosi feladat, de nem egészen. Orvostudománynak, törvényhozásnak és közigazgatásnak vállvetve, egymást megértve és kiegészítve, egymás tapasztalatait felhasználva kell a széles néprétegeknek segítségére sietni, hogy munkájuk gyümölcsöző, a nemzet érdekében hasznos legyen. Amíg a tanyák, falvak népének szociális helyzete nem javul, amíg nem kapcsoltnak közigazgatásilag, kulturálisan a nemzet lüktető vérkeringésébe, addig kevés kilátás van arra, hogy pusztán orvosi rendszabályokkal emelhető legyen az egész nemzet közegészségügye. Gondolok itt elsősorban a tuberkulózis, tífusz, szifilisz, csecsemőhalandóság, bábakérdés, magzatelhajtások, az egyke vészére stb., melyek nemcsak orvosi megoldást várnak, hanem közigazgatási, szociális, népnevelési és tanítási feladatok is (felvilágosítás, telepítés, utak, egészséges lakóházak, kutak, egészségházak, ésszerű táplálkozás stb.). Mindezekben a kérdésekben megoldást kell találnunk, ennek szükséges voltát lépten-nyomon tapasztaltam debreceni iskolai egészségügyi vizsgálataink folyamán.

Meg kell állapítanom azt is, hogy mindezen a téren Johan Béla államtitkár kezdeményezése és irányítása mellett lázas tevékenység folyik, mely reméljük rövid idő alatt teljesen átépíti az ország közegészségügyét, még pedig elsősorban a falu egészségügyét, ami a legégetőbb probléma s amit legelső sorban is a szíven visel. Az ő munkája meg fogja teremteni az egészségvédelemnek, a betegségek, nevezetesen a fertőző betegségek megelőzésének (prophylaxisának, prevenciójának) orvosi és anyagi alapjait, így bizton remélhetjük, hogy népünk egészségvédelme rövid időn belül nagy eredményeket fog felmutatni. Nem lehet célom, hogy ezekről a legelhivatottabb kezekben lévő egészségügyi problémákról értekezsem, hanem az ifjúságunk egészségvédelméről szeretnék röviden szólni, amely kérdéssel immár egy évtized óta foglalkozom és kutatásaim ezen a téren a tényeknek halmazát hozták felszínre.

Mielőtt szorosabban vett tárgyamra térnék, engedjék meg, hogy röviden, mintegy filmszerűleg a régmúlt korok néhány egészségvédelmi eljárására rámutassak, amik tanulságosan mutatják az orvostudománynak és a közigazgatásnak egymásrautaltságát. Sőt voltak idők, amikor a közigazgatás egészségügyi téren prioritással rendelkezett, ma azonban, amikor az orvostudomány haladottsága olyan bámulatos szép eredményeket produkált, a tömeg járványok megfékezése és elhárítása terén, feltétlenül az orvostudománynak kell a közigazgatás szervezési-végrehajtási eljárása során iránytmutató és ellenőrző munkával a közigazgatás segítségére sietni. A bakteriológiai éra el nem múló dicsősége ez a fejlődés.

Alig képzelhetők el az emberiség történetének szomorúbb fejezetei, mint a pusztító járványok. Hányszor tizedelte meg Európa lakosságát lepra, pestis, kolera., kiütéses tífusz stb., arról a közegészségügy története beszédes számokkal ad felvilágosítást. Mondhatnám, hogy a háborúk nem pusztították oly tömegesen, oly félelmetesen az embereket, mint ezek a járványos betegségek. Elég utalnom a világháborút követő spanyoljárványra, mely egymaga több emberéletet követelt, mint a háború és ez is a nemzetek színe-virágát, a fiatalságot pusztította elsősorban, pedig a háború maga is az európai kultúrnépek legértékesebb öröklési anyagát, a fiatalságot hantolta el a külön-

böző harctereken. Hasonlóan gyászos fejezete a történelemnek a szifilisznek európa-szerte nagy riadalmat és borzalmas pusztítást okozó megjelenése a renaissance korszakfordulóján. Fejüket veszve, tanácstalanul álltak az emberek ezekkel szemben és a legképtelenebb babonákhoz, sokszor legkegyetlenebb megoldásokhoz menekültek. Az ókorban az emberi életnek vajmi kevés értéke is volt. Mint Nékám írja: „maga a nép, mintegy vasárnapi szórakozásból kívánta a gladiátorok legyilkolását; nem sportörületből, hanem mert vonaglászukat akarta látni. A gyermekek is végignézték ezt, még a vesztaszűzek is résztvettek e látványosságokban! Az egész akkori emberiség természetesnek találta a kegyetlenséget, mert hiányzott erkölcséből a legszebb vonások egyike, az emberiség. Az ókori vallások nem tanították meg erre hiveiket: isteneik vagy prófétáik között mindig volt olyan, aki embervérre szomjazott”. Így olyan kulturálisan ragyogó korszakban, mint amilyen a római birodalom ideje volt, az egészség kérdése másodrangú dolog volt, „a gyógyítás nem képezett a mai értelemben vett közszükségletet”. „Egyes gazdag embereknek voltak ugyan ápoló szolgálói, a servi medici-k, a köznép azonban hatszáz éven át alig hallotta, hogy a beteg emberen segíteni is lehet.” De – ennek ellenére – a római korban is találkozunk a járványok elleni védekezéssel, közigazgatási intézkedések formájában. Mikor Kr. e. 293-ban nagy pestisjárvány dühöngött Rómában, követeket küldtek Epidaurusba Asklepioshoz, aki a követeknek odaadta kígyóját. Mikor hazafelé útjukban a Tiberisen felfelé hajóztak, a kígyó kimászott a Tiberis szigetére, ebben az istenek akarátát vélték felfedezni és a nép is erre a szigetre menekült. A járvány pedig elmúlt. A monda így indokolja az egészségesegek elválasztását, elkülönítését a betegektől. Ha az ókorban az emberek kegyetlenségéről, részvétlenségéről tehetünk említést, úgy a középkorban pedig a betegségekkel való páni félelem uralkodott az embereknek érzésein beteg embertársaikkal szemben. Sok járvány esetén elmenekültek az egészségesek a városokból, ami a közigazgatásnak sok gondot okozott. A legelső és céltudatos elkülönítést Pipin és Nagy Károly rendelte el a belpoklosokra, mely betegség nyilván borzadályt keltő voltával is menekülésre készítette az egészségeseket, amire különben a Bibliában is számos utalás történik. Lepra és pestis, majd a kolera és kiütéses tifusz voltak azok a pusztító járványok, melyeknek ragályos voltát ösztönszerűen felismerték és a védekezés során a betegek elkülönítéséhez folyomdottak, sőt misztikus szertartások közepette kitaszították ezeket a betegeket (leprásokat) a társadalomból és jelképesen eltemették őket. A betegre magára elképzelhetetlen lelki kint jelenthetett mindez. Új szellemnek, új erkölcsnek kellett beköszöntenie Európába, mely erénynek magasztalta a betegeknek gyámolítását, segítségét. Főleg a szerzetesi intézmény kebeléből fejlődtek ki a leprosoriumok, kórházak és ezek a keresztény felebaráti szeretettől inspirált intézmények egyrészt lehetővé tették a betegek elkülönítését, másrészt ez az elkülönítés vesztett előbbi barbár, groteszk, túlzott formájából. 1374-ben Genova és Velence lezárták kikötőjüket gyanús hajórakományok előtt, ebben az évben rendelt el Modenában Reggioi Bernabo visconte rendszeres hatósági védekezést a pestis behurcolása ellen, tehát ettől az időtől lehet a fertőző betegségek elleni rendszeres, organizált védekezésről beszélni. Boccaccio említi, hogy Firenzében 1348-ban dühöngő pestisjárvány idején különös társaságokba verődtek az emberek olyan házakban, ahol senki sem volt beteg és a külvilágtól teljesen elzárkóztak. Velencéből pedig hajókon menekültek az egészségesek a környező nem fertőzött szigetekre. 1851-től lehet modern quarantanekról beszélni, melyeket elsősorban pestis, kolera, lepra elleni védekezés céljából a nagy hajós nemzetek létesítettek párisi nemzetközi megegyezés

alapján, holott e betegségek kórokozói akkor sem voltak még ismeretesek, sőt az orvosok maguk is igen megoszlottak abban a tekintetben, hogy van-e egyáltalán értelme az elkülönítésnek és szigorú vesztegárnak. Ezen a téren tehát a kormányok és a közigazgatás megelőzték hathatós intézkedéseikkel az orvostudományt. Azóta ez a párisi nemzetközi szerv egyéb fertőző betegségeknek, így kiütéses tifusz, sárgaláz és malária elhárítását is szolgálja mintaszerűen kiépített hirszolgálatára és szervezete által. Pontos jelentések gyűjtése, továbbadása, betegségi gócok kikutatása és elfojtása, tudományos kutatómunka végzése, tudományos eredmények kicserélése, évi jelentések kiadása tartozik e szervezet feladatkörébe.

A bakteriológiának, majd nyomában az immunitástannak gazdag kivirágzása tette lehetővé a XIX. évszázad végén és a XX. évszázad elején, hogy a betegségek elleni védekezés nem pusztán elkülönítésben merült ki, hanem védőoltásokkal egyszerűen kihúzta a kórokozók, a járványok alól a gyékényt. De ezeknek bevezetése sem ment simán, utalok a himlőoltás elleni majdnem százados harcra orvosi és laikus részről egyaránt. Ma már csak áldani tudják ezeket a védőoltásokat a szülők és gyermekek milliói, akik enélkül a himlő, a diftéria és egyéb vészneknek áldozataivá lettek volna. Mindnyájan emlékszünk még a világháború idején fel-felrémlő kolerajárványok fantomjára, mely azonban elkülönítés és védőoltás segítségével megszügyenülten hunyázkodott meg az emberi tudás előtt, amely akkor is ragyogott, amikor a gyűlölet legjobban tombolt.

A fertőző betegségek bejelentése, a védőoltások kivitele szintén harmonikus vállvetett munkát kíván orvostól és közigazgatástól egyaránt. De ma már e gyümölcsöző együttműködés révén olyan meggyőző eredmények könyvelhetők el, hogy senki sem tagadhatja meg tőlük elismerését.

Ezzel a kitéréssel csak azt akartam röviden jellemezni, hogy ma már szinte minden feltétele megvan annak, hogy tudományos alapon lássunk neki az egészségvédelemnek, amely egyesíti magában úgy az elkülönítést, mint immunizálási. Még valamit megkíván azonban az egészségvédelem, azt, hogy pontosan tájékozva legyünk az egészségügyi hiányokról, szükségletekről. Ezt a tájékozódást szolgálják azok a vizsgálatok, amelyeket munkatársaimmal együtt 8 éven át végeztem Debrecenben és Hajdúmegyében az összes I. osztályú elemi iskolásokon, az összes főiskolai hallgatókon és a hajdúmegyei vitézi székhez tartozó családok összes gyermekein. Gróf Teleki Pál miniszterelnök igen találóan fejtegette, hogy földbirtokreformot csak olyképpen lehet végrehajtani, ha előzőleg tájékoztatást végzünk, hiszen egy ország határain belül is rendkívül különfélék a talaj- és a klimatikus viszonyok, a botanikai feltételek stb., melyek döntő súllyal esnek latba a földbirtok politikában. Az ember is függvénye a tájnak, melyben él, az ember egészsége, betegsége szintén sokban változik vidékenként, éppen ezért alapvető fontosságúnak tartom az országszerte véghezviendő egészségügyi vizsgálatokat, amelyek az alapját vannak hivatva megteremteni ifjúságunk egészségvédelmének. Munkám nyomán úgy a fővárosban, mint számos helyen az országban folynak hasonló elgondolású vizsgálatok. Ezeknek kivitelére legkinálkozóbb alkalom az I. elemi osztályba való felvétel, majd pedig a főiskola küszöbének átlépése. Kutatásaimban mindenkor az a törekvés lebegett szemeim előtt, hogy elsősorban „biológiai kataszterét, telekkönyvét” állapíthassuk meg ifjúságunknak, mert csakis ezen adatfelvételező, szorgos munka révén tudható meg, hogy milyen betegségek pusztítanak ifjúságunk soraiban, legalább is, melyek azok, melyek bennük károkat okoznak, melyek az elsősorban kikü-

szöbölendők. Ezen utóbbiak között szerepelnek tudvalevőleg olyan betegségek is, melyek, ha idejében nem orvosoljuk őket, állandóan rágják a fiatal szervezet életfájának gyökérzetét, helyrehozhatatlan károkat, a szervezet pusztulását, sőt még az utódok súlyos károsodását is okozhatják, amit minden rendelkezésünkre álló eszközzel meg kell akadályoznunk.

Ezzel el is érkeztem egészségügyi kutatásaim legfontosabb részéhez, vagyis a megelőző egészségügyi munka megszervezéséhez. A mai higiénés beállítottságunkban a gyógyító és megelőző törekvések egymástól már el nem választhatók, sőt kell, hogy ezek egymással karöltve haladjanak, egymást kiegészítsék. A nemzet érdekében kell, hogy ezek az elgondolások elsősorban fiatalságunk egészségvédelmére vonatkozzanak, illetve ennek jegyében valósuljanak meg. A mai élet és a mai tudásunk követelményei mellett nem elégedhetünk meg azzal, hogy csak a megtörtént bajt orvosoljuk, hanem még csirájukban ki kell őket nyomoznunk, hogy csirájukban elfojthassuk őket. Vonatkozik ez főleg a fertőző betegségekre, mert ezek tesznek elsősorban kárt fiatalságunk egészségében, nevezetesen a tuberkulózis és szifilisz stb., ha azonban sikerül ezeket meggyógyítanunk s ezáltal a tovább fertőzést megakadályoznunk, akkor nemcsak a beteg gyermeket mentjük meg, hanem sokkal nagyobbat teszünk: az egészséges gyermeket és ifjút mentjük meg a betegségtől. Ez a célkitűzés munkánk legátütőbb erejű mozgatója, ez a lényege és eredménye.

Mindenki előtt nyilvánvaló, hogy sokkal fontosabb súlyosabb természetű fertőző betegségektől (pl. tuberkulózistól, szifilisztől, trahomától stb.) a fiatalságot megvédeni, semmint meggyógyítani, mert hiszen az előbbi esetben alkalmat sem engedünk a betegségeknek arra, hogy a szervezetet kikezdhessék, benne kárt okozzanak. A súlyosabb fertőző betegségekből teljesen kigyógyult egyének ugyanis sokszor válnak satnyává, nyomorékká, bénává, szóval valamiféle tekintetben fogyatékkossá (Defektheilung), mert a kórokozók teljes kipusztítása után is olyan kóros elváltozások maradhatnak vissza a szervezetben, melyen segíteni nem lehet. Épen ezért mindinkább előtérbe lép a preventív egészségügyi gondoskodás. Minden módon távol kell tartanunk ifjúságunktól azokat a betegségeket, melyek kedvezőtlenül befolyásolják biológiai állományát.

Több értekezésemben és előadásomban kifejtettem, hogy nemzetünk legnagyobb kincse öröklődési anyaga, mely a csiraplazmában van összehalmozva. Ennek integritása, nemzedékről nemzedékre való sértetlen átörökítése biztosítja nemzetünk fennmaradását, küzdőképességét a lét nagy versenyében. Már most az élet folyamán sok veszély leselkedik erre az öröklődési anyagra, betegségek, krónikus mérgezések és egyéb káros behatások formájában, melyek nagyobbára csak átmeneti kárt okoznak, vannak azonban melyek állandó jellegű, helyrehozhatatlan kárt, elfajulást hoznak létre, még pedig olyat, mely átöröklődve az egész nemzet biológiai állományát senyvesztik és döntik romlásba. Hány kiváló nép pusztult így el a történelem folyamán. Kézenfekvő tehát, hogy az is egészen más megítélés alá tartozik, hogy a csiraplazmát az egyén fiatal korában éri-e a károsodás, olyankor, amikor még nem tett eleget fajfenntartó kötelességének, avagy idősebb korban, amikor a károsodásnak nem lesz az egyén életén túlterjedő kihatása. Mi következik ebből? Az, hogy ha nem tudjuk ifjúságunk testi és lelki épségét biztosítani és megvédeni, akkor nemzetünk sorsa rövid idő alatt megpecsételődik, mert az első értékesebb csiraplazmával rendelkező ellenfél könnyörtelenül végiggázol dégénérait testünkön és kiszorít ősi hazánkából. Vörösmarty baljóslatú versszakasza jut eszembe: „S a sirt, hol nemzet sülyed el, Népek veszik körül, S az ember millióinak szemében

gyászkönyv ül". Nem, nem akarok Gassandra babérait áhitozni, de nem kell hozzá mindenáron való sötétlátás, hogy észre ne vegyük: Iam ardet Ucalegon!

Annál imminensebb ez a veszély, nemzetünk csiraplazmájának depravációja, mert egy kegyetlenül hosszú háború éppen fiatalságunkat, tehát az öröklődési anyag legkiválóbb képviselőit döntötte korai sirjukba s itthon éppen azok maradtak, akik testi és lelki alkatuk folytán nem voltak alkalmasak katonai szolgálatra. Vagyis mint a népdal olyan találóan mondja: „mind elvitték a legények elejét”, igen, tehát a kiválóbb öröklődési anyag hősi halált halt és egy kevésbé értékes maradt meg a nemzet tovább plántálására. Ebből az következik, hogy a megmaradt öröklődési anyagra még nagyobb gondot kell fordítani, azt még inkább óvni kell mindenféle ártalomtól, ellenkezőleg, igyekeznünk kell azt feljavítani. Egyre jó volt a háború nagy tömegmozgalma, ráterelte a figyelmet az „emberre”, az ember egészségére, mint nemzetpolitikai fogalomra. Ma mitsem használ a békebeli egészségügyi politika, amely szerint a természetes szelekcióra volt bízva az egyedek kitermelése. Ma az ilyenfajta szelekció kontraszelektív hatása folytán nagyon sok tekintetben megterheli a nemzetet és arra kényszeríti, hogy egy csomó testileg és szellemileg fogyatékos a társadalom könyörülete tartson el. Az idő parancsszava és az eugenika haladása kötelességünké teszi, hogy a csiraplazma védelmével azt feljavítsuk, ezáltal a fogyatékos egyének számárányát csökkentjük. Az 1930. évi statisztika szerint Csonka-Magyarországon kereken 28.000 volt a kifejezetten szellemi és testi fogyatékosok (nyomorékok, idioták, vakok, süketnémák) száma. De ebben a számban csak a kifejezetten megállapítható nyomorékok foglaltatnak.

Ezek az elgondolások késztettek arra, hogy a debreceni gyermekek és egyetemi ifjak egészségügyével behatóbban foglalkozzam, vagyis hogy átfogó klinikai és laboratóriumi kutatásokkal feltárjam biológiai kataszterüket s igyekezzem annak szintjét emelni. Vezetésem és irányításom mellett közel 10.000 debreceni I. oszt. elemi iskolás tanulót és 3.000 debreceni egyetemi hallgatót vizsgáltunk meg éveken keresztül a legkülönfélébb betegségekre, különös figyelemmel azonban a súlyosabb természetű fertőző bajokra, mely betegségek nemcsak a beteg tanulót magát veszélyeztetik, hanem a környezetét is, vagyis az egészséges tanuló társait is.

Mielőtt e kutatásaim eredményeire, továbbá gyakorlati értékükre rátérnék, meg akarom indokolni, hogy miért választottam éppen az I. elemi iskolások kivizsgálását? Elgondolásaim alapján általános egészségügyi vizsgálatokat a preventív felderítő kutatás érdekében tulajdonképpen sokkal korábban, már a csecsemőkorban, sőt még ezelőtt a házasságkötés előtt kellene végezni. Ez azonban gyakorlatilag kivihetetlen. A kisdéd-óvó fakultatív intézmény egészségügyi vizsgálatok szempontjából tehát nem jöhetett tekintetbe, maradt ezután az I. elemi osztályosok megvizsgálása. Ezt is mindenkor azzal a fenntartással végeztem – s ennek sohasem mulasztottam el kifejezést is adni -, hogy tulajdonképpen az I. osztályba lépés előtt kellene a gyermekeket megvizsgálni, egy „egészségügyi sorozás” formájában, így érné el valódi célját, ami abban foglalható össze, hogy a beteg gyermekek, nevezetesen a súlyosabb fertőző betegségben szenvedő gyermekek (szifilisz, tuberkulózis, trahoma stb.) kizárhatók legyenek az iskolai felvételtől mindaddig, amíg betegségük meg nem gyógyul vagy legalább is el nem vesztí fertőző voltát. A 6 éves gyermeket a törvény iskolakötelessé teszi, de amint megállapítottam, nem minden 6 éves gyermek iskolaképes. Ennek az „egészségügyi sorozásnak” törvénybeiktatása céljából már 1934-ben törvénytervezetet készítettem el és azt a belügyminisztériumba benyújtottam.

Egészségügyi vizsgálataim alapján minden okom megvolt és megvan ma is arra, hogy ezen egészségügyi sorozás kötelezővé tételét hangsúlyozzam, mert minden kétséget kizárólag meg tudtam állapítani, hogy a fertőző betegségek (különösen tuberkulózis, gombás betegségek, piodermák stb.) a tanév végén jóval nagyobb százalékban találhatók fel az egyes osztályokban, mint a tanév elején. Ez érthető, hiszen a gyermekek nagy részét szülei féltő gonddal őrizték otthon, ahol fertőzést nem kaphattak, az elemi iskola I. osztálya küszöbének átlépése után azonban rögtön alkalom kínálkozott különféle fertőzésekre az iskolatársaitól. Így pl. 1934-ben egyik debreceni iskola I. osztályában 52 tanuló közül 3 heveny szifiliszben, 5 súlyos aktív gümőkórban, 26 fej-, illetve ruhatetvességben, 17 bélférgességben szenvedő gyermeket találtunk; képzelhetjük, milyen nyugtalanságot okoztak volna ezek az adatok azoknak a szülőknek, akiknek egészséges gyermekei ezt az osztályt látogatták!

Mint arra több ízben rámutattam már, most is hangsúlyozom, hogy nemcsak a szegényebb, hanem az egészségügyi célokra sokat áldozó nagy nyugati államokban is az állatvédelem sok tekintetben előbbre van, mint az embervédelem, mert a gazda újonnan vásárolt állatait nem engedi be a régi, egészséges állatállománya közé, vagyis abba a karámba, ahol egészséges állatait tartja. Vajjon miért nem részesítjük gyermekeinket hasonló védelemben, amikor átlépik az elemi iskolának, ennek a „kulturkarámnak” küszöbét?! Ennek a hanyagságnak véget kell vetni s mindent elkövetni, hogy a megelőzés irányelvei szigorúan érvényesülhessenek, mert a szifilisszel, tuberkulózissal történt fertőzések után a gyógyítás hosszú időt és pénzáldozatot kíván s még sokkal szomorúbb az, hogy e betegségekből történt teljes kigyógyulás után a beteg gyermekek egy részénél különböző szervekben súlyos, helyrehozhatatlan elváltozások maradnak vissza, ahogy erről előbb már megemlékeztem.

A debreceni I. oszt. elemi iskolásokat tehát a szervezet legkülönbözőbb természetű betegségeire, illetve állapotára vizsgáltuk át; a dermatológus-venerológus, gyermekgyógyász, nőgyógyász, sebész, orr-fül-gégeorvos, szemész, a sztomatológus s röntgenológus vett részt ebben a munkában. Szervi betegségeken kívül elsősorban szifiliszre, tuberkulózisra, gonorrhoeára, bélférgekre, gombás megbetegedésekre stb. történtek laboratóriumi vizsgálatok. Mindezt anthropometriai felvételek egészítették ki, valamint minden gyermek családjának lakásviszonyait is pontosan megállapítottuk. Ez utóbbi munkát végző védőnőink elsősorban a súlyosabb természetű, főleg fertőző betegségekből szenvedő gyermekek családját is felkeresték és felvilágosították őket gyermekeik betegségéről, valamint felszólították őket arra, hogy szintén vizsgáltsák meg magukat. Minthogy vizsgálataink jegyzőkönyvei részletesen megjelentek az orvosi folyóiratokban, főleg pedig a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kiadásaiban, azért a részletes eredményekkel e helyen nem foglalkozom, csak a legsúlyosabb betegségek statisztikai adataira térek ki egészen röviden, amelyek ifjúságunk testi és szellemi fejlődésére különös befolyást gyakorolnak s így nemcsak nemzetünk jelenlegi egészségi állapotának, hanem jövőjének kialakulásában is fontos szerepet játszanak. Így pl. a közel 10.000 debreceni I. oszt. elemi iskolás gyermek között megközelítőleg 5%-ban (2.2% biztos, 2.6%-ban igen valószínű) szifiliszt, 4.2%-ban aktív, 20%-ban pedig inaktív tuberkulózist találtunk. Egyéb fertőző betegségek is kisebb-nagyobb számarányban voltak képviselve.

E helyen is külön ki akarom emelni, hogy nemcsak hazánkban, de még a közegészségügyi problémákkal intenzívebben foglalkozó nyugaton sem történtek iskolás

gyermekeken még csak megközelítőleg hasonló vizsgálatok, amit akkor láttam igazán, mikor 1936. júliusában a kormány azzal tüntetett ki, hogy képviselőként megjelentem az Athénben tartott nemzetközi diákegészségügyi kongresszuson, ahol az I. oszt. elemi iskolásaink és az egyetemi hallgatóink egészségügyi vizsgálatairól beszámoltam; ezek az adatok ott igen nagy meglepetést és elismerést váltottak ki. Ez a kongresszus el is határozta, hogy e vizsgálatokat standard-vizsgálatoknak tekinti s minden országnak ajánlja átvételüket. Amint már említettem, hazánkban is 17 helyen folynak hasonló elgondolású vizsgálatok, így remélhető, hogy önkéntes vállalkozás alapján számos ilyen vizsgáló centrum alakul ki, addig míg a kérdés törvényes rendezést nem nyer. Addig is igen nagy hálával tartozunk a közigazgatási hatóságoknak mindenütt tapasztalt megértő támogatásukért.

Véleményem szerint csakis ilyen széles átfogó alapokra helyezett klinikai és laboratóriumi vizsgálatok alkalmasak arra, hogy elemi iskolásaink biológiai telekkönyvébe betekintést nyerhessünk s ennek felhasználásával megindítsuk az egészségügyi magyar szabadságharcot, amint ezt Herczeg Ferenc oly találóan mondotta „Haza és Nép” c. vezércikkében, melyben egészségügyi munkáink hatása alatt a következőkben adott kifejezést felfogásának: „semmitől sem szabad visszariadnunk, még a drákói szigortól sem, ha célhoz vezet, úgy a tanköteles gyermekek sorozásától sem, hogy a fertőző betegek elkülöníthetők legyenek”. Herczeg Ferenc első könyvemet a „magyar-ság fekete könyvének” nevezte, melyben az iskolás gyermekek egészségügyi állapotára vonatkozólag oly nagyszámú súlyos adat foglaltatik. Ez a könyv 1931-ben jelent meg s azóta szakadatlanul folynak Debrecenben ezek az egészségügyi vizsgálatok s nagy örömmel és meglepéssel állapíthatom meg, hogy az utóbbi esztendő folyamán a debreceni elemi iskolások „biológiai telekkönyve” máris javult; ez az örömdetes jelenség elsősorban a fertőző betegségeknél következett be, amelyek leküzdését kuratív és preventív irányelvek együttes alkalmazása alapján a leggyorsabban és talán legbiztosabban végezhetjük.

Az „egészségügyi sorozás” természetszerűleg csak egy keresztmetszet vagy pillanatfelvétel, amely mindenkor a jelen helyzet képét tárja fel; feltétlenül szükséges azonban, hogy az iskolákban és egyetemeken ifjainkat időszakos egészségügyi vizsgálatoknak vessük alá, hogy a közben keletkezett vagy szerzett (fertőző) betegségeket permanensen felkutathassuk s azokat minél gyorsabban és biztosabban kezelhessük és gyógyíthassuk. Hasonlatosak ezek a vizsgálatok a stratégiai felderítő, hírszerző tevékenységhez, vagy a térképész munkájához, mely alapot szolgáltat az „egészségügyi szabadságharc” taktikai-stratégiai kiviteléhez.

Igen nagy előnyt jelent, hogy az iskolaorvosi intézmény újjászervezése és kiépítése az utóbbi években hatalmas lépésekben haladt előre s így megvan a lehetőség ahhoz, hogy az I. oszt. elemi iskolák küszöbének átlépése előtt történő „egészségügyi sorozás” után a tanulók periodikus és szakszerű átvizsgálásban részesüljenek a tanév folyamán is. Ennek az intézménynek újjászületése Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter bölcs belátásának és elhatározásának köszönhető, Darányi Gyula egyetemi tanár pedig igen nagy buzgalommal és szakértelemmel fáradozik ennek megszerzésén és kiépítésén.

A középfokú iskolákban hasonló egészségügyi szolgálatot kell beállítanunk, felsőbb osztályokban oktató-nevelő formában egyéb kérdésekre is ki kell térni, így a szekszual-higiénére. E téren megnyugvással állapítható meg, hogy a világháború után,

főleg azonban a legutóbbi esztendőben a középiskola egészségügyi tanításában eltérnek a régi, szinte kizárólag teoretikus jellegű, szüntelen oktatástól s ma inkább a gyakorlati kérdésekre fektetik a súlyt, értem ezalatt, hogy az élet biológiai problémáival is megismertetik az ifjút, amint az pl. angol iskolákban már a világháború előtt is történt. Pedagógusaink maguk is behatóan foglalkoznak ezekkel a kérdésekkel és számos igen magas színvonalú, értékes munka lát napvilágot tollúkból, amiket a szülők, nevelők, tanárok és orvosok egyaránt nagy tanulsággal forgathatnak. Legutóbb Olasz Péter S. J. „Gyermekkor, serdülőkor, nevelés” címen irt könyvet, mely az ifjúság egészségügyi problémáit is behatóan tárgyalja és rendkívül megkapó módon tudja a nevelés menetébe beállítani. Csak a legnagyobb örömmel üdvözölhetjük mi orvosok is ezeket a pedagógiai részcsoportokról kiinduló munkákat.

Egészen röviden arról is említést teszek, hogy a Vitézi Szék megtisztelő felszólítására alkalmam volt az 1936/37. tanévben a hajdúmegyei vitézek gyermekeit a fentiekhez teljesen hasonló átfogó vizsgálatban részesíteni. Ezek a vizsgálatok szintén azt célozták, hogy bepillantást nyerjünk a vitézi gyermekek – vagyis egy máris szelektált csoport – biológiai telekkönyvébe. S valóban megállapíthattuk, hogy a vitézi gyermekek egészségügyi állapota kielégítő, mindenestre jobb, mint a hasonló társadalmi réteg egyéb csoportjaiban. Ebből kiviláglik az is, hogy a vitézek a nemzet kebelén belül egészségügyileg is egy példaadó törzset jelentenek. E kedvező vizsgálati eredményekből azonban még arra is következtethetünk, hogy milyen előnyös befolyást gyakorol az, ha egy értékes elitcsoport erkölcsi és anyagi támogatásban részesül, ami minden tekintetben s így a biológiai kialakulásban is fontos szerepet játszik. De a vitézi gyermekek vizsgálata, minthogy falusi gyermekekre is vonatkozott, még egy értékes felvilágosítást adott, azt tudniillik, hogy a tuberkulózis nem a közművekkel felszerelt és jobb lakáviszonyokat mutató nagy városok betegsége, hanem a napfényben fürdő, de porfellegekben elmerülő, rossz, nedves lakásokat felmutató falué és éppen ez a tény adja Johan Béla államtitkár faluorvosi programjának legfrappánsabb háttérét. Amiként a társadalom legkisebb egysége a család, éppen úgy az ország legkisebb közigazgatási egysége a falu, ha akármelyikben betegség üti fel a fejét vagy erkölcsi lazaság, vagy akármilyen más depraváció, úgy ez súlyos kihatással van az egész szervezetre, az egész népre. Ezt a nagy horderejű alapvető kérdést ismerte fel Johan Béla államtitkár és a zöldkeresztes mozgalommal ebben akar rendet teremteni. Vállalkozását mindannyiunknak az az őszinte hő óhaja kíséri, hogy az minél gyümölcsözőbb, minél eredményesebb legyen népünk és hazánk javára.

Egyetemi hallgatókon a legelső rendszeres és szintén az egész biológiai katasztert felölelő és feltáró vizsgálatokat Magyarországon szervezésem és irányításom mellett az 1935/36. tanévben Debrecenben végeztük. Ezekben az egészségügyi kutatásokban is, hasonlóan az előzőkhöz, úgyszólván az összes debreceni klinikák és intézetek résztvettek, még pedig idősebb, tapasztalt tagjaikkal (magántanárok, tanársegédek). Ezek a vizsgálatok a debreceni bőr- és nemibetegségek klinikájának az alagsorában külön célra berendezett termekben történtek. Ezidáig közel 3000 debreceni egyetemi hallgató részesült egészségügyi vizsgálatban. Hasonló szellemű vizsgálatokat rendszeresített a múlt évben Darányi Gyula professzor a budapesti egyetemen és remélhetőleg a többi magyar főiskola is követni fogja ezt a nyomot. Régebben is történtek ilyen irányú kezdeményezések előbb a budapesti mű-, majd a tudományegyetemen, azonban nem voltak ennyire átfogó jellegűek, inkább csak egy-egy betegségre vonatkoztak. Az ifjúság egész-

ségvédelve szempontjából legkomolyabb lépést a József Nádor Műegyetem vezette be Szily Kálmán államtitkár, akkori rektor székfoglaló beszédjének hatása alatt, amennyiben orvosi vizsgálat és kezelés foganatosíthatása érdekében ifjúsági pavillont állított fel.

A debreceni tudományegyetem központi épületében 1936/37-ben szervezésében és irányításommal megnyílt a „Debreceni Egyetemi Hallgatók Orvosi Rendelő Intézete”, amelyben különálló, de mégis egymásba nyíló, kitűnően felszerelt termekben a belgyógyász, sebész, dermatologus-venerologus, szemész, orr-fül-gégeorvos és sztomatológus részesítik szakkezelésben egyetemi fiatalságunkat. Ebben a rendelőintézetben a gyógykezelés reggel 8-1410-ig tart, azért, hogy se a hallgatók, se a kezelőorvosok ne veszítsenek szorgalmi idejükből. A legszembeszökőbb előnyét ennek a rendelőintézetnek abban látom, hogy az egyetemi hallgatóknak betegségük esetén most már nem kell a klinikák ambulanciáját felkeresni, vagyis nem veszítenek semmit szorgalmi idejükből, mert a klinikák járóbetegrendelése 9-12 órák között van, továbbá a váróhelyiségben egymás között vannak s gondoskodtunk könyvekről, Íróasztalról stb., hogy várakozás közben is értékesen használhassák ki idejüket. Mielőtt ezt a rendelőintézetet felállítottuk volna, azt kellett tapasztalnunk, hogy az általános egészségügyi vizsgálatok alkalmával betegnek talált hallgatók nem kezeltették magukat a klinikák közös ambulanciáin, még súlyosabb baj esetében sem, legalább is nem szívesen tették ezt, ami érthető, hiszen sok időt elvesztegettek, másrészt nem látták biztosítva betegségük diszkrét kezelésének lehetőségét, ami nemibaj esetén nagyon nagy súllyal esik latba.

A Debreceni Egyetemi Hallgatók Orvosi Rendelő Intézetében az utolsó két év alatt, vagyis 1936/37. és 1937/38-ban összesen 8.866 hallgató részesült kezelésben. Ez hatalmas nagy szám és ha a debreceni bőr- és nemibeteg klinika ambulanciájának naplóiba tekintünk, akkor nagy megnyugvással állapíthatjuk meg, hogy az egyetemi hallgatók összehasonlíthatatlanul szívesebben kezeltették magukat rendelőintézetükben, mint annak felállítása előtt a klinikákon. Ez a rendelőintézet a legszorosabb kapcsolatban áll a bőrklinika alagsorában létesített vizsgáló helyiségekkel, ahol a kötelező általános egészségügyi vizsgálatok folynak. A rendelőintézetet bármelyik hallgató felkeresheti, ha igazolja magát. A jobbmódúakat magánorvoshoz utasítják, de a tisztántúli egyetemi hallgatók anyagi körülményei sajnos nem olyan fényesek, hogy erre gyakran sor kerülhetne. Akit a kötelező rendszeres átvizsgálás alkalmával súlyosabban betegnek, különösen fertőző betegnek találnak, azt kötelezőleg utasítják kezelésre, aminek ha nem tennének eleget, az illetékes dékán jár el ellenük s megtagadja az évvégi indexaláírást. Kitűnően bevált ez a rendszer, mert leginkább a súlyosabb természetű fertőző betegségben szenvedő hallgatók szokták magukat kivonni a vizsgálat és kezelés aló), félvén attól, hogy betegségük (szifilisz, tuberkulózis) kiderül. Ettől pedig nem kell tartaniok, hiszen úgy az átvizsgálás, mint a kezelés diszkrétén történik.

Az egyetemi hallgatók vizsgálatának is valójában az egyetemre való felvétel előtt kellene lezajlania, hogy preventív jellege és célkitűzése egész mivoltában élesen kidomborodjék. Igen értékes útmutatással szolgálhatnak ezek az egészségügyi átvizsgálások, pl. pályaválasztási tanácsadásnál. Hányan mennek olyan pályára, melyre lelki és testi alkatuk és egészségük nem alkalmas, az ilyenek önmaguknak és családjuknak is terhére válnak családottságuk miatt, pályájukon pedig nem aratnak babért. Tehát itt is jótékonyan léphetnének közbe rendszeres egészségügyi átvizsgálások.

Nagyon is tisztában vagyok azzal, hogy a faj egészségügyi munkáimmal e problémakörnek minden kérdése koránt sincs kimerítve. Mindenesetre örömmel tölt el,

hogy e téren az elemi iskolások, egyetemi hallgatók és vitézi gyermekek preventív átvizsgálása és kezelésbevétele útján magvető munkát fejthettem ki. Ifjúságunk egészségvédelmére beállított munka bizonyára még újabb meglátásokkal és eszmékkel fog kibővülni.

Felserdült ifjúságunkat különösen a nemibetegségek veszélyeztetik és bennük úgy egyéni egészségükben, mint csiraplazmájukban igen sok kárt okoznak. Ha pontosan tudni akarnók, hogy milyen mértékben vannak elterjedve a nemibetegségek, igen megbízható országos statisztikára volna szükségünk. Az eddigi adatgyűjtések közül az Országos Antiveneriás Bizottság kebeléből kiindult 1.928. évi felvétel érdemel különösebb figyelmet, amely Csonka-Magyarországon 54.000 nemibeteget mutatott ki. Nagyon természetes, hogy ez az adatgyűjtés hiányos és jóval nagyobb a nemibetegek száma. Mint az Országos Antiveneriás Bizottság elnöke és az Országos Antiveneriás Küzdelem miniszteri biztosa már előző felszólalásaimban és munkáimban, főleg az 1937. és 1938. évi felsőházi beszédeimben rámutattam arra, hogy ilyen nemibeteg statisztikát a jövőben csakis állami, még pedig erkölcsi és pénzügyi támogatással lehet megállapítani, melyben ne csak az önként jelentkező nemibetegek szerepeljenek, hanem széles alapokon kiépült rendszeres és kötelező vizsgálatokkal lehetőleg az ország összes nemibetegeit kutassuk fel és vegyük számba. Egy ilyen megbízható nemibeteg statisztika igen nagy mértékben szolgálná az ifjúság védelmét, mert belőle megtudhatnók, hogy milyen társadalmi rétegekben s az ország milyen részeiben stb. vannak nemibetegségek különösen elterjedve s hol kell az antiveneriás küzdelmet a legerélyesebben folytatnunk.

Mint miniszteri biztos különös súlyt helyeztem arra, hogy a magyar társadalom legkülönbözőbb rétegeiben, főleg azonban az ifjúság körében (egyetemi hallgatóság, levanteintézmény, sportegyesületek stb.) a nemibetegségek elleni védekezés szempontjából felvilágosító és ismeretterjesztő előadások tartassanak. Az Országos Antiveneriás Bizottság kebelében többen (különösen Grusz Frigyes, Steiger-Kazal Dezső) vállalkoztak e rendkívül fontos feladatra.

Már előbb futólag említettem, hogy ha igazán eredményesen akarjuk folytatni ifjúságunk egészségvédelmét, úgy az I. oszt. elemi iskolások átvizsgálásával már elkésztünk, mert már a csecsemőkorban, illetve a fogamzáskor is olyan károkat szenvedhet el a csirázó élet, amit kijavítani, teljesen gyógyítani nem tudunk, éppen ezért még előbbi időpontban kell az egészségvédelmet elindítani. Ilyen megfontolás alapján született meg az Országos Antiveneriás Bizottságban a házasság előtti orvosi tanácsadás, illetve a házasság előtti kötelező orvosi vizsgálat törvénytervezete (referens Somogyi Zsigmond), mely mindenképpen alkalmas lesz arra, hogy a házasságokban a nemi betegségeket csökkentse. Ez a törvény főleg a kevésbé tanult és művelt társadalmi rétegek számára jelent majd előnyt, akik egészségi állapotukkal kevesebbet tudnak foglalkozni.

A következő szükséges lépés a nemibetegek kezelése. E célt szolgálják a Nemibeteg gondozó Intézetek, melyek nemcsak kuratív, hanem preventív egészségügyi munkát is végeznek. Miniszteri biztosságom alatt közel 30 nemibeteg gondozó intézet létesült, illetve áll megnyitás előtt. Ezeknek felállítása és megszervezése ma is az antiveneriás küzdelem fókuszában áll, mert a magyar nemibeteg törvény csak akkor léphet életbe, ha megfelelő számú nemibeteg gondozó áll rendelkezésre. E tekintetben különösképpen Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszternek, továbbá Johan Béla és Scholtz Kornél

államtitkároknak igen nagy érdemeit kívánom kiemelni a nemibeteg gondozók felállítására terén.

Ezekre a gondozókra már csak azért is múlhatatlanul szükség van, mert a magyar nemibeteg-törvénytervezet kimondja a nemibetegségek kötelező kezelését, éppen ezért a nemibeteg gondozó intézetek tulajdonképpen az antiveneriás küzdelemnek leghatalmasabb pillérei, amelyeken a magyar nemibeteg-törvény felépülhet. Minden remény megvan arra, hogy a nemibeteg-törvény már a közeljövőben törvényerőre emelkedjék.

Befejezésül ismételtelen azt a régi igazságot hangsúlyozom, hogy csak egészséges testben lakozhatik egészséges lélek; ahol nincs egészséges test, ott nincs egészséges lélek sem, ott nem virul kultúra, nincs civilizáció, nincs egészséges gazdasági élet, politika, ott nem várható újjászületés, fejlődés, legfeljebb szomorú tengődés és sivár élet borul a népekre, tele elégedetlenséggel, szétvonással.

A jövő az ifjúságé, tehát olyan lesz, amilyen az ifjúság. Az ifjúság azonban olyan lesz, amilyen a lelki és testi egészsége. Ennek megvédése tehát legelső nemzeti feladata minden generációnak, amely felelősséget érez országa jövője iránt.

Diákszociális gondoskodás

ELŐADTA RUDAI REZSŐ

Az egyetemi ifjúság segélyezés formájában való támogatásának a szükségessége a világháború utáni kor egyik sajátosan jellemző jelensége. Kényszerű körülmények, valamint magasabb érdekek és szempontok készítették az államot és indították a társadalmat egyaránt arra, hogy a szociális gondoskodást az egyetemi ifjúságra is kiterjesszék. Azonban már 1920-ban és azóta is sok érv hangzott el a szelekció folyamatának a segélyezés útján való befolyásolása mellett, ellene is, amiért a tárgyilagos állásfoglaláshoz az említett jelenség minden oldalú és szempontú megvilágítása szükséges. Ez okból, mielőtt a diákszociális gondoskodás problémáját megvizsgáljuk és igazgatását, valamint szervezését bemutatjuk, röviden át kell tekinteni a jelenség társadalmi háttérét, azt az élettényt, melyből kisarjadt, hogy azután az így nyert adatok alapján megállapíthassuk a felmerülő problémákat, a szükséges szempontokat és szervezési szabályokat.

A társadalmi háttérből az első mozzanat, mely a figyelmet a problémával kapcsolatban magára vonja, az egyetemi hallgatók számának az alakulása. A századforduló óta, azaz az utolsó 40 év alatt az egyetemi hallgatók száma sajátosan alakult. 1899-ben 10.000 körül volt az összes hallgatók száma s ez 1914-ig lassan emelkedett, amikor is 15.000-re nőtt. A világháború és a forradalmak alatt a létszám erősen hullámzott (7.800-17.600 között) s némi csillapodás 1920-ban jött létre, de egyben 1923-ban mindjárt rekordmagasságot – 20.000-et – ért el, mely után 1926-ig lassú apadás állott elő (13.000), ezt azonban 1933-ig ismét emelkedés (14.500-as) követte. Azóta megállapodás felé halad a létszám görbéje s évenként csökken, az 1938-39. tanévben 11.800 a létszám, ami már az 1903. évi helyzetnek felel meg.

Az egyetemi ifjúság számának erős megnövekedése súlyos jelenség, melyet némileg enyhít az a körülmény, hogy az egyetemre törekvők számának megduzzadása világjelenség s a világ minden államában megtalálható. Mindenütt – az egyetlen Svájc kivételével – megkétszereződött, sőt néhol még meg is háromszorozódott a létszám. Mivel 1865-ben a magyarországi összes egyetemi hallgatók száma csak 3.300 volt, ennek a létszámnak 35 év alatt bekövetkezett megháromszorozódása (1899-ben már 10.300) arra mutat, hogy a magyar társadalomban már a múlt század utolsó harmadában mélyreható változások történtek, melyeknek kihatása jelen századunkban is érezhető. Erre a belső társadalmi változásra utal az érettségizők számának alakulása is.

A múlt század utolsó szétdejében 4.600-an tettek sikerrel érettségi vizsgálatot, s számuk 1914-ig állandóan emelkedett, mikor is, az utolsó békeesztendőben, 8.700-ra nőtt, vagyis közel megduplázódott. Itt a legmagasabb emelkedés a világháború alatti két esztendőben (1916. és 1918.) következett be, amikor 11.000, illetve 10.000 volt a számuk. Ez is még a háború előtti idők belső változásának a következménye és a világhá-

háború győzelmes befejezése esetén is problémát jelentett volna, de még inkább jelentett súlyos gondot a megcsonkítás után. A háború után az érettségizők száma 1923-ig átmenetileg lassan csökkent (5.700-ra), hogy azután ismét erőteljesen emelkedjék 1932-ig s itt 8.900-as magasságot érjen el. Azóta a számuk lassan, de állandóan esik. 1899-1916 között a gimnáziumi érettségizők száma 2.800-ról 6.500-ra emelkedett, a felsőkereskedelmi iskolai érettségizők létszáma is 1.300-ról 3.700-ra nőtt. Összegezve: az utolsó 40 év alatt mintegy 250.000 fiú és leány szerzett érettségi bizonyítványt s mintegy 100.000-en szereztek egyetemi és főiskolai képesítő oklevelet, ami önmagában csak az ország társadalmi kultúrszintjének erőteljes emelkedését igazolja s még nem válságjelenség. Három folyamat végzetes találkozása tette azzá, t. i. a múlt század végén megindult intenzívebb társadalmi emelkedés folyamatának, valamint a világháború vérzivatarában érdemeket szerzett magyar ifjúság nagytömegű hazaözlésének a megcsonkítást követett tömeges kiutasítások folyamatával való találkozása okozta, amikor is a kiutasított menekült, főleg magyar értelmiségi rétegek gyermekei léptek a középiskolákba és az egyetemekre, kiket az intellektuális pályákról nem lehetett kizárni. Az első folyamat miatt nem történhetett a másodikkal nyugodt felszívása, s a második miatt állott elő zavar az elsőben, amit súlyossá az ország megcsonkítása és a nagyszámú menekülés tett, amely a világháború előtt megindult folyamatot már nem bírta el zavar és zökkenés nélkül. Az egyetemi hallgatók szüleinek társadalmi hivatási megoszlása ennek a társadalmi folyamatnak a mélyére világít rá, amikor az itt bekövetkezett eltolódásokat mutatja be.

Az östermelésből 1899-ben 13.9% ment az egyetemre s 1916-ban érte el a legmagasabbat a 18.8%-ot, ez a szám 1935-ben 9.9%-ra esett vissza. Az ipar-, kereskedelem-, bányász- és hitel köréből 1899-ben 18.1%-os részvételt látunk, amely arányszám 1919-ben érte el a rekordmagasságot, a 46.9%-ot; ez a szám azóta 34.2%-ra csökkent. Az értelmiségből 1899-ben 63% jött az egyetemre, amely arányszám azután lassan és állandóan csökkent s csak a legutolsó években, 1935. óta emelkedett ismét jelentősen a 45-50% felé. A nyugdíjasok és egyéb hivatásúak rétegéből 1899-ben 5%, 1922-ben 19.9% jött az egyetemre, azóta ez a szám visszaesett 7%-ra. A menekülteket felvevő nyugdíjasok kategóriája az értelmiséggel együtt mindig az összes egyetemi hallgatóknak mintegy 50%-át képviseli, amiért a diákszociális gondoskodás nálunk középosztályos probléma is és fontos nemzeti feladat.

A hivatási általános megoszlásnak azonban nagyon figyelemre méltó az a két részletezése, melyet Laky Dezső, az egyetemi diákstatisztika egyik kiváló úttörője dolgozott ki. E szerint: az 1930. év januárjában történt statisztikai felvételezés alapján: 12.392. hallgató közül 3.954 hallgatónak az atyja birt egyetemi, ill. főiskolai oklevéllel, azaz az összes hallgatóknak csak 30.5%-a. Az 1932-33. tanévben a 15.766 hallgató közül pedig 4.769-nek az atyja birt oklevéllel, azaz 30.1 %-a. Az összes hallgatók viszonylatában részletezve ezeket az adatokat azt látjuk:

	1930- ban:	1932/33- ban:
Östermelés	2.1%	2.1%
Bányászat, ipar, kereskedelem, hitel és közlekedés együtt	3.2%	3.5%
Köztisztviselők, pap, tanár, tanító, egyéb szabad hivatások (ügyvéd, mérnök stb.) együtt	19.9%	19.3%
Nyugdíjas tisztviselő, tőkés, pap, tanár, tanító együtt	5.4%	5.2%
Összesen:	30.5%	30.1%

Ebből az összeállításból azt láthatni, hogy az oklevéllel bíró szülők szerinti megoszlásban az őstermelős alig marad a bányászat-ipar-kereskedelem mögött, s hogy az okleveles értelmiség gyermekei az összes hallgatóknak %-ét képviselik.

A társadalmi emelkedést hűen mutatják be a Laky Dezső adatainak feldolgozása alapján a jelzett két évre szóló következő hivatási részletezett adatok:

	1930:	1932/33:
Őstermelés:		
Nagy-, középirtokos, bérlő	2·2%	2·6%
Kisirtokos, kisbérlő	6·7%	6·9%
Gazdasági tisztviselő	1·5%	1·6%
Gazdasági munkás, cseléd	1·2%	1·2%
Bányászat, ipar, kereskedelem, közlekedés és hitel együtt:		
Önálló	16·2%	15·5%
Tisztviselő	14·3%	13·9%
Egyéb alkalmazott	5·2%	5·3%
Közszolgálat, szabad foglalkozásúak (értelmiség):		
Köztisztviselő, katonatiszt	13·4%	14·1%
Pap, tanár, tanító	10·8%	11·5%
Egyéb tisztviselő és szabad hiv.	8·5%	7·5%
Altiszt, szolgál	1·4%	1·9%
Nyugdíjasok és egyebek:		
Nyugdíjas tisztviselő	14·2%	12·8%
Nyugd. altiszt	2·6%	3·6%
Tökés, háztulajdonos	1·2%	0·7%
Napszámos	0·1%	0·1%
Egyéb és ismeretlen	0·5%	0·6%
Összesen:	100·-%	100·-%

Ezek az emelkedések és apadások világosan mutatják az emelkedés és a szelekció alapirányait.

A társadalmi kapillaritás meggyorsulása mellett a háborúból hazatértek és a menekültek bekapcsolódása duzzasztották meg az intellektualizálódási folyamatot, azonban még az is serkentőleg hatott, hogy mindenütt a minősítési igény megnőtt és egyre magasabb képesítés előírásával találkozunk, ami nagyrészt az élet differenciálódásának és a vezetés, igazgatás racionalizálódásának is egyik következménye. Mindezek alapján azt láthatni, hogy az egyetemi diákszociális gondoskodás szükségessége bonyolult komplex jelenségeken nyugvó alapra támaszkodik, s az iratlan alkotmánnyal bíró államunkban a főproblémát és feladatot abba sűriti, hogy a nemzeti gyökerű, a nemzeti tradícióval érületben, tudatban és akarásban erősen telített rétegeket támogassa elsősorban, mert ezzel a nemzet életét is szolgálja. S mindezek az adatok és tények arra világítanak rá, hogy a diákszociális gondoskodásnak céltudatos megvalósítása nemzeti szükségesség és mind a középosztályt támogató, mind pedig a más rétegekből is származó tehetségek egészséges szelekcióját szabályozó feladat és kötelesség.

A világháború előtti évtizedekben az egyetemi diákság szociális gondozása ismeretlen volt. Az erős családi vagy vagyoni alap és a tehetség volt a társadalmi emelkedés szelekciós emeltyűje. Ennek megfelelően a tanulás lehetősége nyitva állott azok előtt, akik a tanulás terhét elbírták, de nyitva állott azok előtt is, akiknek tehetsége ösztöndíj

elnyerését el tudta érni. Jelentős alapok és alapítványok, valamint az állami költségvetésbe évenként felvett összegek szolgáltak erre a célra. A társadalom az áldozathozatalból jelentékeny mértékben vette ki a maga részét. S jellemző, hogy a legelső magyarországi egyetemi diákszervezetek segítő-egyesületek voltak ilyen céllal. Pl. 1861-ben alakult a budapesti tudományegyetemi „Joghallgatók Segítő és Tudományos Egyesülete” és ugyanennek az egyetemnek „Orvostanhallgatók Segítő és Önképző Egyesülete”, 1862-ben jött létre a „Műegyetemi Segélyegylet”, 1863-ban a „Gyógyszerészhallgatók Segély és Önképző Egyesülete”, 10 évvel később 1873-ban a budapesti tudományegyetem „Bölcsészettanhallgatók Segítő Egyesülete”, 1891-ben az „Egyetemek Kórházegylete” és 1898-ban az „Általános Egyetemi Segítő Egyesület” a kulturális és társadalmi célú egyesületek csak a 80-as évek vége felé kezdtek megalakulni. Az egyesületek számának növekedése, az érettségizők és az összes egyetemi hallgatók számának erős emelkedése hűen visszatükröződik az állami költségvetésben is. Amíg ugyanis 1900-ban 181.116 korona szerepelt a vallás- és közoktatásügyi miniszter költségvetésében egyetemi és általános ösztöndíjakra, valamint menza és internátusi támogatásra, addig 1905-ben már 262.316, 1911-ben 470.276 és 1914-ben 708.772 korona volt felvéve. Szorosan vett egyetemi tanulmányi ösztöndíjakra azonban 1900-ban: 49.120, 1905-ben: 45.580, 1911-ben: 46.180 és 1914-ben: 58.380 korona volt csak költségvetésileg előirányozva, A tanárképző intézetek 1905-ben: 27.800, 1911-ben: 35.400 és 1914-ben: 65.400 korona összegű ösztöndíjat kaptak költségvetésileg. A költségvetési tételek nagy emelkedése tulajdonképpen a főiskolai ösztöndíjak beállítása, valamint az internátusok építése és támogatása folytán állott elő, ami az akkori tudománypolitika alapirányára mutat élesen rá. Az ösztöndíjak és évi támogatások igazgatása 1914 előtt a következőképp történt: az ösztöndíjak számát és összegét a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapította meg s azokat az érdemesség feltételeinek megfelelő tanulmányi előmenetel alapján az egyetem adományozta. Az internátusi, segítő egyesületi és menza támogatásra nézve, az intézmények élén álló egyetemi tanárelnökök évről-évre felterjesztették a miniszterhez kérelmeiket és kívánásaikat. Ezek az igények és kérelmek összeállítottak és megfelelő deliberálás alapján felvették a költségvetésbe. A támogatás összegeit a minisztérium a tanárelnököknek utalta ki elszámolás kötelezettsége mellett. Az egyes tanárelnökök azután az érdekelt karok tanáraiból és a segítő egyesületek, menzák és internátusoknál szóbajövő ifjúsági vezetők bevonásával bizottságokat alakítottak, melyek véleményező szervként támogatták a tanárelnököket a támogatásban való egyéni részesítés keresztülvételében. Az alapok és alapítványok jövedelmeiből álló ösztöndíjaknak adományozása is az említett módon ment végbe.

1914 előtt tehát: tandíjmentesség, tanulmányi ösztöndíj, menza és internátusi, valamint segítő egyesületi támogatás szolgált a tehetségek érvényesülését, a normális szelekciót. Mindez 1919 után lényegesen megváltozott. Az alapok és alapítványok nagy része elértéktelenedett, az állam támogató ereje erősen csökkent, ami a költségvetési tételek nagymértvű visszaesésében is kifejezésre jutott.

A frontról és fogságból ezrével tértek vissza katonák minden anyagi erő és támogatás nélküli állapotban, s a menekültek ezrei is segítséget várva érkeztek hozzánk. Magyar Zoltán az egyetemi hallgatók diákszociális gondozásáról 1929-ben írt emlékiratában erről az időről a következőket írta: „Az összeomlás után a harctéren és a hadifogságban feltorlódott évfolyamok ifjúsága egy tömegben tért vissza és számukat nagymértékben szaporították a menekültek is. Hozzá a menekültekkel együtt Budapestre

menekült a kolozsvári és a pozsonyi egyetem is. Viszont a debreceni egyetem elhelyezése kérdésére még annyira kezdetleges volt, hogy ott rendszeres egyetemi oktatás meg nem indulhatott. Ily módon Budapesten több mint 20.000 egyetemi hallgató torlódott össze, kiknek túlnyomó része önhibáján kívül sok időt vesztett tanulmányaiban, sok szenvedésen és nélkülözésen ment át és ennek alapján méltán kívánta, hogy tanulmányait minél előbb befejezhesse és kenyérkeresetre képesítő oklevélhez jusson. Ez volt kezdete annak az időnek, amelyben az egyetemi diákszociális probléma Magyarországon a mai értelemben fellépett.... A parancsoló szükség hatása alatt maga az ifjúság igyekezett önmagán segíteni és szervezeteket rögtönzött... A társadalom és az állam bizalommal és együttérzéssel nézte az ifjúság önségélyét és azt maga is támogatta szintén rögtönzött átmeneti módokon és eszközökkel. Így jöttek létre a különféle diákszallók és kollégiumok. ... a különféle menzák, olcsó lakás és olcsó koszt nyújtására, társadalmi gyűjtések pénzsegélyek biztosítására, az állam és az egyetemek maguk pedig igyekeztek tandíj- és vizsgadíj kedvezményeket, sőt tanulmányi kedvezmények útján segíteni azt a generációt, amely a hazáért mint katona, vagy mint menekült annyit szenvedett, hogy a legméltányosabb elbírálás mellett is úgy érezte, hogy még mindig a köz maradt neki az adója.”

S ebben az időben alakulnak nagy számban a diákegyesületek és diákszövetségek is. A diáksegélyezés céljából alakultak meg Budapesten, a már felsorolt segítő egyesületeken felül: az Országos Magyar Diáknyomorenyhítő Akció, a Centrum Hitel és Fogyasztási Szövetkezet és Kiadóvállalat. Szegeden 1923-ban hívta életre Szandtner Pál egyetemi ny. r. tanár az Egyetemi Diákjóléti és Diákvédő Irodát, majd 1928-ban javaslatára a vallás- és közoktatásügyi miniszter felállította a Főiskolai Tanulmányi és Pályaválasztási Tájékoztató Intézetet. Debrecenben 1921-ben a Tisza István Tudományegyetem kezdeményezésére társadalmi mozgalom létesítette a Diáksegély-Pénztárt, majd a Diákjóléti Iroda is megszerveztetett s létrejött az összes diákjóléti intézményeket (pénztárt, irodát, menzát és internátust) a társadalmi támogatás szempontjából is összefogó Diáksegélyező Bizottság. Pécsent Entz Béla egyetemi ny. r. tanár Egyetemi Diákvédő Irodát létesített; alapok gyűjtettek a segélyezéshez s Tolna és Békés vármegye is állandó jellegű támogatást biztosított. A Műegyetemen az 1862-ben alapított Segítő Egyesület fejtett ki nagy és eredményes tevékenységet. 1924-ben József kir. herceg családi ékszerai közül egy nagyértékű diadémot ajándékozott a magyar ifjúságnak, melynek ellenértéke 1927-ben diákház létesítésére fordított.

A rendszeres támogatást a belügyminiszternek 1923. évben kiadott ama rendelete tette hathatósan lehetővé, hogy a záróradijakból befolyó összegeket diákjóléti célokra átengedte; ez a rendelkezés még ma is fennáll. Az egyetemek mindezekben a támogatásokon felül igen nagymérvű tandíj elengedéssel, vizsgadíj kedvezményekkel is hatalmas közvetett támogatási nyújtottak. Csak példaképpen álljon előttünk ez az adat: 1930-ban egy félév alatt az összes egyetemi hallgatóknak 43.5 %-a élvezett egész, vagy fél tandíjmentességet, köztisztviselői tandíjkedvezményt mintegy 390.000 pengő értékben,

Mindezek az intézkedések és támogatások hatékonyan csökkentették az egyetemi diákság szociális bajait és nehézségeit, ugyanakkor azonban a társadalmi akciók sokféleségének hátrányos következményei is néhol már mutatkozni kezdtek. Az Országos Diáknyomorenyhítő Akció megszüntetett, s 1929-ben a budapesti Pázmány Péter tudományegyetemen is szerveztetett – a budapesti jogi karra Szegedről kinevezett Szandtner Pál professzor vezetése alatt – az Egyetemi Diákjóléti és Diákvédő Iroda. 1930 óta a belügyminiszter a záróradijak összegeit közvetlenül a vallás- és közoktatásügyi

miniszternek küldi meg felhasználás végett. A közszolgálati alkalmazottak gyermekei tanulmányainak rendszeres támogatása céljából gróf Klebelsberg Kunó az 1927: XIV. törvénycikkkel ösztöndíjat alapított, költségvetésileg évi 1,000.000 pengő hozzájárulással. A törvény és az azt végrehajtó rendelet szerint: a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapította meg évenként az adományozható ösztöndíjak számát. A középiskolások évi 400 pengő, az egyetemi, valamint a Zene- és Képzőművészeti főiskolai hallgatók évi 800 pengő, a már oklevelet szerzettek legfeljebb 2 évig évi 1.000 pengő ösztöndíjat kaptak. A középiskola tanártestülete szemelte ki, megfelelő tanulmányi előmenetel esetén, a családszociális körülmények figyelembevétele alapján, az ösztöndíjasokat s ezek folyamódványait felterjesztette a miniszterhez döntés és adományozás végett. Az egyetemek karai és a főiskolák igazgatóságai pedig lehetőleg hivatalból jelölték ki az ösztöndíjra érdemes hallgatókat s ezeknek a karok, illetőleg igazgatóságok adományozták az ösztöndíjat a miniszterhez történt utólagos bejelentés mellett. Az ösztöndíjasok automatikusan az ösztöndíj élvezetében maradtak mindaddig, amíg arra tanulmányi tekintetben érdemtelenné nem lettek, vagy családszociális viszonyaik kedvezően meg nem változtak. Emellett a többi társadalmi hivatású rétegekből származó hallgatók is a felsorolt diákjóléti intézmények útján jelentős segítségben részesültek. Az 1931-ben bekövetkezett gazdaságiváltság miatt az 1931: XXVI. törvénycikk alapján a közalkalmazotti ösztöndíj ebben a formájában megszűnt, azóta a vallás- és közoktatásügyi miniszter évről-évre biztosít fedezetet erre a célra s állapítja meg esetenként a tanulmányi segély elnyerésének a feltételeit. A jelenlegi rendszer szerint, a közszolgálati alkalmazottak gyermekei részére engedélyezendő tanulmányi segélynek egy-egy karra eső részét a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletileg állapítja meg, s az egyetemi karok tanártestülete kari ülésen hozott határozattal adományozza azokat, a miniszter jóváhagyó tudomásulvétele mellett. A középiskolák és a főiskolák csak javaslatot terjesztenek fel és a miniszter dönt.

Ugyanebben az időben nyertek vallás- és közoktatásügyi miniszteri jóváhagyással végleges szervezeti formát az egyes egyetemek keretén belül felállított diákjóléti irodák, jóléti bizottságok: így a budapesti Pázmány Péter tudományegyetemen és a József Nádor műegyetemen 1930-ban, a debreceni és a pécsi tudományegyetemen 1931-ben, mégpedig a szegedi tudományegyetemen már 1923-ban felállított Iroda szervezetére való különös tekintettel. Ekkor alakult ki az az igazgatási rend, mely ma is fennáll s melyről még szólni fogunk. 1937-ben Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter, a minisztérium hozzájárulásával, nagyjelentőségű intézkedést tett, amikor a kiváló képességű és tehetségű egyetemi és főiskolai hallgatók, valamint a közép és középfokú iskolai tanulók részére „Horthy Miklós Ösztöndíjat” alapított, egyenlő ráutaltság esetén előnyt biztosítván az őstermelők és kisiparosok, vitézek, hadirokkantak és tűzharcosok gyermekeinek valamint a hadiárvának. Évi 300.000 P jut így a tehetséges és nemzethű fiatalok részére. Az első évben 400 közép- és középfokú iskolai tanuló nyert évi 200 pengős ösztöndíjat, 400 egyetemi hallgató pedig 200, illetőleg 360 pengős és 100 tudományos szolgálatot díjtalanul végző gyakornok évi 600 pengős ösztöndíjat, vagyis összesen 900-an. Ezt az ösztöndíjat a vallás-és közoktatásügyi miniszter adományozza az egyetemek karainak, valamint a főiskolák és középiskolák igazgatóságainak javaslata alapján, s annak elnyerése végett évenként pályázatot hirdet. Az ösztöndíjat a középiskola V. osztályától, illetőleg a középfokú iskolák I. osztályától kezdve automatikusan élvezzi a tanuló és azt magával viszi az egyetemre, főiskolára, és élvezzi mindaddig, amíg képesítő oklevelet nem szerez, feltéve hogy kiváló tanulmányi előmenetele megmarad és ráutaltsága is

fennáll. Az elvesztett ösztöndíjat csak új pályázat útján lehet ismét elnyerni. Az ösztöndíj alapból a miniszter ruha- és tankönyv adományt is juttathat.

Az áttekintőleg vázolt intézkedések nyomai az egyetemi ifjúság szociális helyzetén is észlelhetők. Amíg ugyanis pl. az 1924/25. tanévben az összes hallgatónak 37.3 %-a lakott a szüleinél, 13.1 %-a a saját, vagy rokona lakásában, 24.3%-a diákkollégiumban és 24.8 %-a hónapos szobában, addig az 1936/37. tanévben már 49.3 %-a lakott a szülői otthonban, 20.6%-a diákkollégiumban, 16.5 %-a hónapos szobában és 13.7%-a egyéb helyen, ami azonban egyúttal a szelekció helyesebb irányára is utal már.

Jelenleg három pilléren nyugszik a diákszociális gondoskodás: a Horthy Miklós ösztöndíjon, a közalkalmazotti tanulmányi segélyen és az egyetemi diákjóléti intézmények által, vagy közbenjöttével engedélyezett tanulmányi segélyeken; ezt erőteljesen kiegészítik az egyetemek által nyújtott közvetett támogatások, így a tandíjmentesség, tandíj és vizsgadíj és laboratóriumi díjkezdvezmények is. Az egyetemi hallgatók számára Budapesten 24 férfi kollégium mintegy 2000 ágygal, 11 női kollégium 560 férőhellyel és 10 diákmenza, Szegeden 5 férfi kollégium 290 és 2 női kollégium 230 ágygal és 1 diákmenza, Debrecenben 4 férfi kollégium 330 és 1 női kollégium 53 ágygal és 1 diákmenza, Pécsen 2 férfi kollégium 310 és 1 női kollégium 60 ágygal és 1 diákmenza, végül Sopronban 3 férfi kollégium 150 ágygal, vagyis összesen 38 férfi kollégium 3080 és 15 női kollégium 90c ágygal és 13 diákmenza áll rendelkezésre, ami a Magyar Zoltán által vázolt 1929. évi létszámnál mintegy 333 (301 férfi és 32 női) férőhellyel több.

A diáksegélyezés rendszerességét, az állandó tájékozódást és ellenőrzést a pontos nyilvántartásokat vezető egyetemi diákjóléti intézmények biztosítják. Szervezetileg három kategóriát találunk. Az első szervezeti forma, mely szerint a Pázmány Péter, a Ferenc József és az Erzsébet tudományegyetem Diákjóléti és Diákvédő Irodája szervezve van, az egyéni vezetés alapján áll. Az egyetemi tanács meghatározott időtartamra tanárai sorából tanárelnököt választ, aki az irodát vezeti és szétosztja a segélyeket, valamint a karokkal, a menzákkal és diákkollégiumokkal állandó kapcsolatban áll. A második: tanári-bizottság formájában van szervezve; ez a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Diákjóléti Irodájának a szervezeti formája. Az Iroda élén a rektor áll, ügyvezető alelnöke a Műegyetemi Segélyegylet mindenkor tanárelnöke, tagjai pedig a budapesti Műegyetemi Karok osztályai által választott egy-egy tanárképviselő, valamint a Műegyetemi Segélyegylet tanárelnöke és a Hungária Magyar Technikusok Egyesületének magistère. Ez az Iroda egyesíti magában a Műegyetem karainak hivatalos képviselőit, diákjóléti intézményeinek és ifjúsági szervezetének vezetőjét. A segélykérelmek fölött tanári bizottság dönt. A harmadik, a vegyes bizottsági formát a debreceni egyetem Diákjóléti Bizottsága képviseli. Ennek elnökét és alelnökét a tanárok sorából az egyetem tanácsa választja négy évre. A Bizottságba mind a négy kar 2-2 tanártagot választ ugyanerre az időre. De helyet foglalnak a Bizottságban az ifjúságnak az egyes karok hallgatói által a kari dékán összehívására évenként megválasztott képviselői is. A Bizottság három előadót választ kebeléből, kik az internátus, a menza és a segélyező iroda ügyeit adják elő. A segély- és kedvezmény iránti kérelmek fölött – az előadók referátuma alapján – a Bizottság szótöbbséggel határoz és dönt.

Mind az öt egyetemi diákjóléti intézmény működéséről évenként jelentést tesz és pénzkezeléséről elszámolást nyújt be saját egyeteme tanácsának és a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Az ellenőrzést az egyetemi tanács, a felügyeletet a vallás-

és közoktatásügyi miniszter gyakorolja. Bevételeik forrása a minden egyetemi hallgatótól a félévi beiratkozások alkalmával szedett diákjóléti alap-mellékdíj hozzájárulás, valamint a vallás- és közoktatásügyi miniszter, továbbá az egyetemek tanácsai által rendelkezésre bocsátott összegek, majd a közületek hozzájárulásából és a társadalmi adakozásokból befolyó összegek. Az egyetemi városok, törvényhatóságok, megyék mindenkor támogatják ezeket az intézményeket segélyadományokkal.

Az egyetemi diákjóléti intézmények igazgatási szervezete a következő: Mind az öt egyetemi intézmény a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt áll, ki a szervezeti szabályzatukat is jóváhagyja. Működésük főleg a következő feladatokra terjeszkedik ki: az egyetemi ifjúság számára szociális kérdésekben felvilágosítás nyújtása, a diákság szociális helyzetének állandó figyelemmel kísérése, a tandíj-, vizsgadíj-, élelmezési-, lakáspénz-, ruha-, tankönyv-, gyógykezelési- és úti-segélyek, becsületbeli kölcsönök engedélyezése (azonban mindig egyéni elbírálás alapján, alapos kivizsgálása után), az egyetemen vagy egyetemi városban levő diákjóléti intézmények (kollégium, menza stb.) közötti együttműködés előmozdítása, a társadalmi gyűjtésakció szorgalmazása s végül a segélyezésről pontos nyilvántartás vezetése. Egyben kapcsolatot tartanak fenn az u. n. kebelbéli ifjúsági segítő-egyesületekkel is. Véleményező és javaslattevő szervként működnek a vallás- és közoktatásügyi miniszter felhívására minden egyéni segély, vagy általános diákjóléti ügyben is. Ezeket az intézményeket jelenleg a következő egyetemi tanárok vezetik: Budapesten a tudományegyetemét Szandtner Pál, a műegyetemét Oltay Károly, Szegeden Polner Ödön, Debrecenben Bókay Zoltán és Pécssett Entz Béla. Működésük eredményességét ez az egy-összesítő adat is igazolja.

Az öt egyetemi diákjóléti iroda, jelenlegi szervezeti formájában, az 1931/32. tanévtől az 1937/38. tanévig bezárólag a 7 tanév alatt összesen mintegy 38.500 egyetemi hallgatónak nyújtott segélyt mintegy 1,550.000 pengő értékben, ami az egyéni elbírálást, kezelést is figyelembevéve, igen nagy munka, de egyben jelentős eredmény is. Ez a működés a kérelmek egyéni kivizsgálása és a többszörös segélyezés lehetőségét kizáró, vagy legalább is erősen csökkentő nyilvántartás vezetése és az ellenőrzés gyakorlása által a diákszociális gondoskodást megnyugtató alapokra helyezte. S ily módon lehetséges a segélyezés és támogatás alapszempontjainak egyöntetű érvényesítése is. Az alapszempont kettős: 1. a megfelelő (az átlagnál jobb) tanulmányi előmenetel (a tandíjmentességre jogosító előmenetel), és 2. a családszociális körülmények (anya hadirokkant, tűzharcos, vitéz, testvéreinek száma, kora, ellátatlansága, szülők vagyoni helyzete és jövedelme, hivatása stb.). S nagy szerepet játszik a szülők vagyoni helyzetéről és jövedelmi viszonyairól szóló hatósági igazolás pontossága, mert ez az elbírálásnak az alapja. Ezért a segélyezés valódi eredményességének, azaz annak, hogy csak a valóban ráutaltak kapjanak segélyt, közvetett főtenyezője az a közigazgatási tisztviselő is, aki ezt a bizonyítványt, igazolványt kiállítja, igazolja.

A társadalmi szervezetek, diákegyesületek is folytattak és folytatnak segélyezést, melynek összegei azonban nem ismeretesek.

A diákszociális gondoskodással közvetett, főleg a működés utóhatásaiban kapcsolatos tevékenységet fejt ki a Szandtner Pál egyetemi tanár javaslatára vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelettel 1928-ban szervezett „Főiskolai Tanulmányi és Pályaválasztási Tájékoztató Intézet”, mely pályaképekkel, valamint az egyetemi, főiskolai tanulmányok kívánalmait és költségeit feltüntető kiadványokkal a matúran-

usok számára nyújt értékes tájékoztatást és útmutatást, másrészt az érettségizőktől a körkérdésekre kapott válaszok alapján tájékoztató jelentést ad évenként a vallás- és közoktatásügyi miniszternek az egyetemre, főiskolára törekvők várható számáról, ami a zártszám megállapításánál igen hasznos.

Még – röviden – meg kell emlékezni a magyar Felvidék visszacsatolásával hazai egyetemekre és főiskolákra átiratkozott egyetemi hallgatókkal kapcsolatban szükségessé vált diákjóléti intézkedésekről is. Mintegy 700 hallgatóról volt szó, kiknek nagy része súlyos szociális helyzetben volt. A budapesti diákkollégiumok vezetőségeinek, de különösen Budapest székesfőváros polgármesterének segítő készsége tette lehetővé az itt tanulni óhajtó hallgatók ingyenes, vagy nagyon kedvezményes elhelyezését; ugyanígy Debrecenben és Szegeden is. A diákmenzák is bekapcsoltattak s ezáltal volt lehetséges az átmenet zavartalanságának biztosítása is. A vallás- és közoktatásügyi miniszter igen nagy mérvű tandíjkezdmény elrendelésével, az egyetemek pedig széleskörű tandíjmentesség engedélyezésével nyújtottak hathatós támogatást. A menza- és szállás-díjak, valamint az elvi okokból el nem engedhető egyetemi iratkozási mellék-díjak fedezésére szolgáló segélyekre a „Magyar a Magyarért” mozgalom vezetősége nagy megértéssel mintegy 100.000 P-t bocsátott a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezésére, mely összegből az 1938/39. tanévbe iktatott január-február havi pót-félévnek és a II. félévnek ezek az említett költségei megtéríthetők és fedezhetők lesznek.

Rövid előadás keretében vázlatosan igyekeztünk áttekinteni azt a társadalmi hátteret, melyből a diákszociális gondoskodás problémája származott, s igyekeztünk bemutatni a gondoskodás társadalmi, igazgatási és egyetemi vonatkozásait, valamint szervezetét és ennek működését. A diákszociális gondoskodás múltjának beható ismerete és a jelen tapasztalatainak felismerése rávilágít egyben a jövő várható és kitűzendő feladataira, amelyeknek tárgyalása azonban túllépi ennek az előadásnak a kereteit és határait.

A magyar állam 1920. óta a vallás- és közoktatásügyi miniszter tárcája keretében tanulmányi ösztöndíjakra és segélyekre, továbbá internátusi és ifjúsági egyesületi támogatásra mintegy 11,000.000 pengőt fordított. (Az Ádob-akcióra külön 4 milliót fordított.) Ehhez hozzá kell venni az egyetemi diákjóléti intézmények, továbbá a menzák és kollégiumok, valamint az ifjúsági és társadalmi egyesületek, szervezetek által juttatott támogatásokat, segélyeket, majd az egyetemek által a tandíjkezdményekkel közvetve nyújtott támogatást is. Magyary Zoltán idézett emlékiratában 1929-ben mintegy évi 2½ millió pengőre becsülte azt a támogatást, melyet a magyar ifjúság az állam, a társadalom és az egyetemek révén kapott. Ha ezt az összeget 20 évre átszámítva talán magasnak is találjuk, s mintegy évi 1-1 y₂ millió pengőt veszünk becsült összegként fel, akkor is az utolsó 20 esztendő alatt összesen mintegy 25-30 millió pengős összeget kapunk, melyet a magyar diákság közvetlen és közvetett segély formájában élvezett, ami az ország teherbíró képességét tekintve igen nagy áldozatot jelent – a magyar jövőért, a magyar ifjúságért.

A diákszociális gondoskodás ma már egyre inkább szerteágazó feladatkörre alakul át, s az állástalan diplomások ügyei, a Nemzeti Önállósítási Alap, az önkéntes Nemzeti Munkaszolgálat és munkatábor – melyekről kiváló előadások hangzottak itt már el – tulajdonképpen ebből a problémából, innen indultak el.

Az egyetemi diákság szociális gondozása ma valóban nemzeti jövőt formáló igazgatási feladat, s ezért felelősségteljes mindazok számára, akiknek abban – bárminő viszonylatban és kapcsolatban – részük van.

Zárószó¹

A IV. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam munkája a mai nappal véget ért. Az előadások hosszú sorozata felszántotta a szociálpolitika egész – sokszor töretlen – területét. Az előadásoknak rendkívül magas nivója, a hallgatóság érdeklődése és szorgalma biztosítékai és bizonyosságai a tanfolyam sikerének.

Meg vagyok róla győződve, hogy az itt hallottak a magyar közigazgatás szerveit a szociálpolitika szolgálatában és a szociálpolitikai feladatok súlyos kérdéseinek megoldásában elő fogják segíteni. Nekem ebben a pillanatban csak egy nagyon kedves kötelességem marad, hogy azoknak a mélyen tisztelt hölgyeknek és uraknak, akik előadásaik tartásával ennek a tanfolyamnak a munkáját előbbrevinni segítették, hálás és őszinte köszönetet mondjak.

Ezzel a IV. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyamot berekesztem.

VITÉZ KERESZTES-FISCHER FERENC

¹ A IV. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam 1939. évi március hó 31-én tartott záró ünnepélyén.

FÜGGELÉK

**A m. kir. belügyminiszternek 640/1938. B. M. számú körrendelete.
IV. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam.**

(Valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjének és Budapest székesfőváros polgármesterének.)

A minisztertanács 1938. évi július hó 27-én kelt határozata folytán az 1939. évi IV. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam előadásainak tárgya a szociális (közjóléti) igazgatás (hatóságainak, hivatalainak, intézményeinek, egyéb szerveinek) részletes feltárása és működésének megismertetése lesz.

Ennek megfelelően mind az előadások., mind pedig a gyakorlati bemutatások célja megismertetni a szociális igazgatás minden ágát. Így a mezőgazdasági népességről, az ipari munkásságról, a magánalkalmazottakról., a köztisztviselőkről való szociális gondoskodást, a diákjóléti intézményeket., az értelmiségi munkanélküliség elleni küzdelmet (a munkajog intézményeit, a Nemzeti Munkavédelem intézményét, a társadalmi biztosítás intézményeit, így az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézetet, az Országos Társadalombiztosító Intézetet, a Magánalkalmazottak Biztosító Intézetét, az Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alapot, az Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Nemzeti Munkaszolgálatát, a Nemzeti Önállósítási Alapot stb.), az Anya- és csecsemővédelmet (Zöld Kereszt egészségvédelmi szolgálat), az általános gyermekvédelmet, a gyámügyet, a patronázst, a fiatalok bíróságát, a közjótékonyági intézményeket (közjóléti alapokat), a városi és falusi szegénygondozást (ennek körében a magyar normát), a hivatalos megbízás alapján állami feladatok ellátásában közreműködő (parastatális) intézményeket (Országos Stefánia Szövetség, Magyar Vörös Kereszt-Egylet); a közintézményeken felül figyelemmel leszünk a szociális gondoskodás társadalmi intézményeire (a családvédelem és a népszaporodás mozgalmára, a Caritas intézményére, az Országos Gyermekvédő Liga, a Magyar Iskolaszánatórium Egyesület és a Julián Iskola-Egyesület működésére stb.) is.

Célunk általában az új magyar szociálpolitika bemutatása, az ismeretek erőteljes fokozása révén a szociális gondolkodás felkeltése, a szociális érzék lehető kifejlesztése a köztisztviselői karban, mert a köztisztviselők munkáján dől el végeredményben minden szociális elgondolás sikere vagy sikertelensége.

Figyelemmel leszünk az általános közigazgatási és szakigazgatási hatóságoknak a szociális intézményekkel szemben való viszonyára és arra is, hogy azok mennyiben vehetik igénybe a szociális intézményeket.

Minden megyei törvényhatóság legalább egy-egy központi vagy külső tisztviselő, minden városi törvényhatóság és megyei város ugyancsak legalább egy-egy tisztviselő kiküldésére jogosult. Budapest székesfőváros és Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye – ugyanúgy, mint az előző években – több tisztviselőt küldhet a tanfolyamra. A tisztviselők továbbképzése, látó-

körének tágitása szempontjából, de különösen a szociális igazgatás alapos ismeretének ma oly nagy jelentőségére való tekintettel nincs akadálya annak sem., hogy más törvényhatóság vagy a megyei városok részéről is több tisztviselő küldessék ki, ha azt a helyi viszonyok megengedik. Kivánatos volna., hogy az egyes hatóságok éppen a szociális ügyekkel foglalkozó tisztviselőket küldjék ki. A tanfolyamot 1939. évi március hó 1-től 31-ig terjedő időben fogjuk megtartani.

Az általános szempontok tekintetében a 18/1936. B. M. számú¹ körrendelet az irányadó. Nyomatékosan hangsúlyozom, hogy minden kiküldő hatóság köteles figyelmeztetni a kiküldött tisztviselőket, hogy miután a kiküldetés hivatalos jellegű, az előadásokon, bemutatókon való részvétel elhanyagolását vagy a meg nem felelő magatartást hivatali mulasztásnak fogom tekinteni és a kiküldetés azonnali visszavonása iránt fogok intézkedni. A tanfolyamon hallottak és látottak elmélyítése érdekében a tanfolyam előadóit ezúttal is felkérni szándékozom, hogy az egyes előadások és bemutatók után az előadott anyagból az arra jelentkezőkkel megbeszélést tartsanak.

A tanfolyam vezetője dr. Mártonffy Károly miniszteri tanácsos, egyetemi magántanár, akihez a tanfolyamot illető felvilágosítások tárgyában rövid úton is fordulni lehet.

Budapesten, 1938. évi július hó 27-én

Dr. vitéz Keresztes-Fischer Ferenc s. k.
m. kir. belügyminiszter

A IV. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam hallgatói a kiküldő hatóságok szerint

A kiküldő hatóság megnevezése		A hallgatók száma		
I.	M. kir. belügyminisztérium	2	18	
	M. kir. iparügyi minisztérium	1		
	M. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi minisztérium	2		
	M. kir. földművelésügyi minisztérium	5		
	M. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium	6		
	M. kir. igazságügyminisztérium	2		
II.	M. kir. legfőbb állami számvevőszék	1	1	
III.	Budapest székesfőváros	13	79	
	Vármegyei	28		
	Városi	14		
	Megyei városok	24		
IV.	Egyéb	Országos Társadalombiztosító Intézet	1	2
		M. kir. rendőrség	1	
Összesen		100	100	

Névmutató

	Oldal		Oldal
BAITZ JÓZSEF	495	LUKÁCS SAROLTA	835
BALOGHY MÁRIA	708	MÁDAI LAJOS	519
vitész BARTHA KÁROLY	11	MAGASHÁZY BÉLA	702
BENCZ ZOLTÁN	in	MAGYARY ZOLTÁN	103
BÍRÓ BALÁZS	258	MÁRTONFFY KÁROLY	196
vitész BONCZOS MIKLÓS	593	MÉSZÁROS GÁBOR	366
CSEKEY ISTVÁN	468	MIHELICS VID	174
CSEPELY GYÖRGY	815	NÉMETH ANDOR	655
DENK ARNOLD	303	NÉMETH PÉTER	883
DOBROVITS SÁNDOR	237	NEUBER EDE	1002
ERÓDI-HARRACH BÉLA	813	PAPP ANTAL	775
ESZTERGÁR LAJOS	134	PARÁDI JENŐ	291
ÉLIÁSSY SÁNDOR	246	PETRI PÁL	742
FLUCK ANDRÁS	688	POHL SÁNDOR	505
GEREVICH TIBOR	96	RAVASZ LÁSZLÓ	395
GLATTFELDER GYULA	383	ROTTENBILLER FÜLÖP	866
GORTVAY GYÖRGY	918	RUDAI REZSŐ	1014
HALLÁ AURÉL	427	RUSZWURM REZSŐ	853
HELLER FARKAS	65	vitész SELLYEY VILMOS	348
HEPP-BAJÁN ERNŐ	899	SOMOGYI FERENC	622
HINDY ZOLTÁN	334	SCHANDL KÁROLY	575
IMRE SÁNDOR	74	SCHÜLER DEZSŐ	479
vitész IMRÉDY BÉLÁNÉ	727	SZABADOS MIHÁLY	630
INÁNTSY-PAP ELEMÉR	423	gróf SZÉCHENYI KÁROLY	845
JOHAN BÉLA	857	SZÉLL JÓZSEFNÉ	415
JOÓ TIBOR	182	SZILASSY BÉLA	602
KACSOH BÁLINT	353	vitész SZINAY BÉLA	953
KÁDÁR L. LEVENTE	880	SZITÁS JENŐ	787
KÁLLAY MIKLÓS	560	SZOKOLAY LEÓ	908
KAPI BÉLA	404	SZOMBATFALVY GYÖRGY	945
KELLER LAJOS	930	TANGL HARALD	190
KENESSEY ZOLTÁN	610	vitész gróf TELEKI MIHÁLY	541
KERÉK MIHÁLY	643	gróf TELEKI PÁL	1, 229
vitész KERESZTES-FISCHER FERENC 5,	1023	gróf TELEKI TIBOR	550
KOVÁCS ALAJOS	142	TICHY KÁLMÁN	678
KOVRIG BÉLA	124	TOMCSIK JÓZSEF	310
KÖRMENDY JÓZSEF	376	VLADÁR GÁBOR	26
KULTSÁR ISTVÁN	994	VARGHA IMRE	16
KUNDER ANTAL	673	VISKI LÁSZLÓ	717
KUPINSZKY SÁNDOR	525	WEIS ISTVÁN	51
LAKY DEZSŐ	284	WÜNSCHER FRIGYES	825
LENGYEL ERVIN	318		